

भणवानु ठेकाणु :
श्री अ. भा. अ. स्थानकेवासी
जैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठ. गरेडिया कूवा रोड,
राजकोट, (सौराष्ट्र)

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैप यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालोद्वयं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्य ३. ३५-००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००

वीर संवत् २५००

विंशति संवत् २०३०

धसवीसन् १९७४

: मुद्रक :

भणिलाल छगनलाल शाह
नवप्रसात प्रिन्टींग प्रेस,
धीरंटा रोड, अमदावाद.

प्रज्ञापनासूत्र की विषयानुक्रमणिका .

क्रमाङ्क	विषय	पृष्ठाङ्क
१	मंगलाचरण	१-४
२	प्रज्ञापना का स्वरूप	४-८
३	मंगलाचरण का प्रयोजन दिखलाना	९-१८
४	श्री महावीर स्वामी को वंदन का कारण दिखलाना	१८-२४
५	प्रज्ञापना के अध्ययन व भेद का निरूपण	२४-३०
६	अजीव प्रज्ञापना का निरूपण	३०-३२
७	अरूप अजीव व रूप अजीव प्रज्ञापना का निरूपण	३३-५४
८	जीव और वर्ण का परस्पर संवेध का निरूपण	५४-१०६
९	रूपी अजीव प्रज्ञापना के स्वरूप का निरूपण	१०७-१६५
१०	जीव प्रज्ञापना स्वरूप निरूपण	१६५-२१६
११	पृथ्वीकाय अग्नि० तेज० वायु० वनस्पतिकाय के भेद का स्वरूप निरूपण	२१७-२४५
१२	सभेद वनस्पतिकाय का निरूपण	२४५-२९२
१३	साधारण शरीर वादर वनस्पतिकाय का निरूपण	२९२-३१३
१४	भङ्ग के निर्देश पूर्वक अनंत जीवों का निरूपण	३१४-३२४
१५	बीज की अवस्था का व साधारण जीव के लक्षण का निरूपण	३२४-३४५
१६	वेन्द्री से पंचेन्द्री पर्यंत के जीवों का निरूपण	३४६-३६१
१७	भेद सहित नारको जलचर स्थलचर-परिसर्प खेचर पंचेन्द्रिय का निरूपण	३६२-४१८
१८	भेद सहित मनुष्य का स्वरूप व कर्मभूमि के मनुष्यों का वर्णन	४१९-४४५
१९	देश भेद से आर्यादि का वर्णन व भेद सहित दर्शनार्थ का निरूपण	४४५-४८३
२०	भेद सहित वीतराग दर्शन० व चारित्र के स्वरूप का निरूपण	४८३-५३१

२१	भेद सहित देवों के स्वरूप का निरूपण	५३१-५५०
२२	पृथ्वीकाय अप्काय वायुकाय तेजस्काय वादर वायु व वनस्पतिकाय के स्वरूप का निरूपण	५५१-५९९
२३	वेन्द्रियादि जीवों का निरूपण	६००-६०९
२४	नारकी के स्थानों का निरूपण	६०९-६६२
२५	तीर्थं व पंचेन्द्रिय के स्थानों का निरूपण	६६२-६६६
२६	मनुष्य व भवनपति असुरकुमारों के देवों के स्थानों का निरूपण	६६६-७३७
२७	नागकुमार व सुवर्णकुमार देवों के स्थान का वर्णन	७३७-७८७
२८	व्यानव्यंतर देव व पिशाचादि व्यंतर जाती के देवों के स्थानों का वर्णन	७८८-८४२
२९	ज्योतिष्क देवों के स्थान का निरूपण	८४२-८५७
३०	वैमानीकदेव व सौधर्मदेव ईशानदेवों के स्थानों का निरूपण	८५८-९१४
३१	ब्रह्मदेव लोक से ग्रैवेयकादि देवों के स्थानों का वर्णन	९१४-९७९
३२	सिद्धों के स्थान का निरूपण	९७९-१०१५

॥ समाप्त ॥

પાલનપુરવાલા કોઠારી અમુલ્યઅર્થ મહુકચંદલાઈની

જીવન ઝરમર.

વસુધરાના વિશાળપટ પર અનેક જીવાત્માઓ પદાર્પણ કરે છે. પણ બધાજ જીવોને પોતાને મળેલ માનવલાવની અમૂલ્યતા સમજતી નથી. પણ કોઈ હજીકમી આત્માજ આ જીવન સફરને સફળ કરી લે છે. હાથમાં આવેલુ અમૃત ઢાળી પણ શકાય અને પી પણ શકાય પણ અમૃતને ઇચ્છવા છતાં અમૃતને પીનોરા વિરલ હોય છે. આવા વિરલ આત્માઓમાંના એક આત્માનો અહીં પરિચય આપવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

શ્રી. ભુરીબેનનો જન્મ જેનું સ્થાન ભારતમાં ઐતિહાસિક અને ધાર્મિક ક્ષેત્રે મહત્વપૂર્ણ અને ગૌરવશાળી છે એવા ગરવી ગુજરાતના પાલનપુર મુકામે સંવત ૧૯૫૫ ના પોષ વદિ ૧૩ ના રોજ થયો. જે પાલનપુરની ધરતી અત્યાર સુધીમાં ઘણા પવિત્ર આત્માઓની જન્મભૂમિ બની પુન્યવંતી બની છે. તેમના 'પિતાશ્રીનું' નામ મહેતા કેશવલાલ ઝુમચંદલાઈ અને માતુશ્રીનું નામ મેનાબાઈ. ત્રણ લાઈઓ અને ૭ બેનોના વિશાળ પરિવારમાં તેમનો ઉછેર થયો. વિદુપી પૂ. તારાબાઈ મહાસતીજી તેમના બેન થાય. હાલમાં તેમના લાઈની કલકત્તામાં ઠાકોરલાલ હીરાલાલની કુંડા ચાલે છે. માતાપિતાના જૈન સંસ્કારો બાળપણથીજ ભૂરીબેનમાં સિંચાયા હતા. તેથીજ એ સંસ્કારો અત્યાર સુધી વિદ્યમાન રહ્યા. એટલુજ નહિ પણ તેમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતી ગઈ. યુવાનવય થતાંજ તેમણે જૈનધર્મનું સાફ જ્ઞાન મેળવી લીધુ.

તેમનું લગ્ન પાલનપુરમાંજ કોઠારી મણીલાલ મહુકચંદલાઈ સાથે થયુ. લગ્નનો થોડાક વરસો વીતતા શ્રી મણીલાઈ ફૂર કાળનો ભોગ બન્યા અને ૨૮ વર્ષની ઉંમરે શ્રી. ભુરીબેનને વૈધવ્ય ગ્રાસ થયું. ધર્મશ્રદ્ધા, શુદ્ધજિત્ત, અને કર્મના સિદ્ધાંતને અવિચલ માનનાર ભુરીબેને આવેલ દુઃખ સમલાવે સહન કર્યું એટલુ જ નહિ પણ પોતાનું જીવન ધર્મમાર્ગે વળે તેવી ઝંખના કરવા લાગ્યા. પાલનપુરમાંથી દીક્ષિત થએલા શાંત સ્વભાવી પૂજ્ય કેસરબાઈ મહાસતીજી, સ્વ. પૂ. અંબાબાઈ મ. વિદુપી પૂ. તારાબાઈ મ. પૂ. પ્રભાબાઈ મ. પૂ. વસુમતીબાઈ મ. પૂ. હીરાબાઈ મ. પૂ. દમયંતીબાઈ મ. વગેરેના બહુ શુરણી પૂ. ઝળકબાઈ મ. નાં સુશિષ્યા પૂ. સુરજબાઈ મ. (વઢવાણનિવાસી) પાલનપુર પધારેલાં તે દરમ્યાન શ્રી. ભુરીબેનને તેઓશ્રીનો સુંદર સહયોગ મળ્યો અને તેથી ધર્મલાવના ખૂબજ વિકાસને પામી.

“કાળનું કુસુમ આ સાથ નાબુક છે.

જો જો ખરી જાયના પણ તણા પાંદડા”

એ કાવ્યની પંક્તિ પ્રમાણે પોતાના જીવનની પળોનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવા વિચારી લીધું. જે છોડવા ઉપર સૂર્યના કિરણો પડતા નથી તેની વૃદ્ધિ થતી નથી તે પ્રમાણે જે ધર્મના સમાજ ઉપર જ્ઞાન રૂપ સૂર્યના કિરણ પડતા નથી તે સમાજનો વિકાસ થતો નથી. ધર્મભાવના પોતાના સંસર્ગમાં આવનારમાં અને સમાજમાં વ્યાપક બને તે લાભ ભાવનાથી વિચાર્યું કે પાલનપુરમાં જો શ્રાવિકાશાળા સ્થપાય તો અનેક બહેનો ધાર્મિક અભ્યાસનો લાભ લઈ શકે. પોતાના જીવનને જૈન સંસ્કારોથી ઓતપ્રોત બનાવી આત્મકથ્યાણુ સાધી શકે. 'સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે' સાચી વિદ્યા તેજ કે જે મુક્તિ અપાવે. અને એવી વિદ્યા માટે મળેલ ધન વપરાય તોજ તે ધનની સાર્થકતા એમ નિર્ણય કર્યો.

‘જે લણતરથી ધર્મ રૂચે નહીં

તે લણતરથી વળશે શું ?

પર ઉપકારે કામ ન આવે

એવા ધનથી મળશે શું ?’

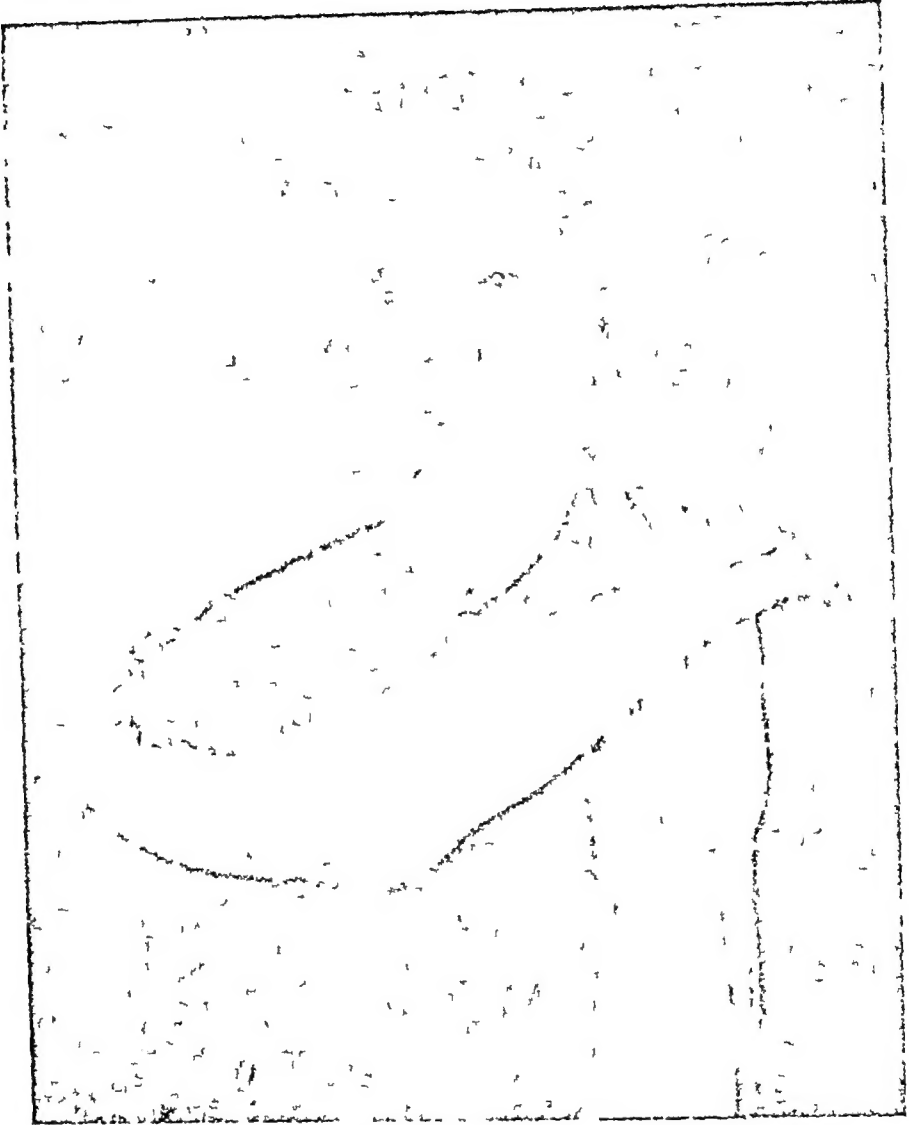
એ હેતુથી તેમણે પાલનપુરમાં પોતાના તરફથી સારી રકમ સર્વ પ્રથમ આપીને, અને પછી સમાજમાંથી પણ કેટલીક રકમ મેળવીને જૈન શ્રાવિકાશાળાની સ્થાપના કરી. પાયાની ઇંટ બન્યા. સ્ત્રી શક્તિનો સમાજને પરિચય આપ્યો. અને શ્રાવિકાશાળામાં સક્રિય કાર્ય કરવા લાગ્યા. કેટલાક માણસો ‘આરંભે શૂરા’ હોય પણ શ્રી. ભુરીબેનના જીવનમાં તેમ ન હતું. આરંભેલું કાર્ય અત્યાર સુધી તન, મન, ધનની સેવા આપી ચલાવી રહ્યા છે. આ શ્રાવિકાશાળા આજે સંસ્કારના ઉપવન સમી ભાસે છે, અનેક બેનો તમાંથી જ્ઞાનામૃતનું પાન કરી જીવનમાં અપૂર્વ આનંદ મેળવી રહી છે.

ભીતરનો સાદ કર્તવ્યની યાદ અપાવતોજ રહે છે. તેમ ભુરીબેન આટલેથી ન અટક્યા. આ ઉપરાંત આયંબીલ શાળામાં તેમણે સારી રકમ આપી છે. આ સંસ્થામાં તેમજ ઉપાશ્રયમાં સંતસતીજીની સેવામાં અન્ય બેનોના સહકાર સાથે નિરંતર સુંદર કાળો આપી રહ્યા છે.

થાક્યાનો વિસામો, અંધજનની આંખ, લાંગ્યાના ભેડ સમા શ્રી. ભુરીબેન આજે પાલનપુર માટે છે. તટસ્થતા, નિષ્પક્ષતા, ગંભીરવાણી, હૃદયની ઉદારતા આ અધ્યાત્મના શુભોદ્દેશને તેમની પ્રત્યે બેંચે છે.

(૧) તેમની શુભભાવના ઉત્તરોત્તર વિકસે. દીર્ઘાયુષી બને અને સમાજને તેમના તરફથી પ્રશંસનીય લાભ મળતો રહે. એ જ મંનીષા.

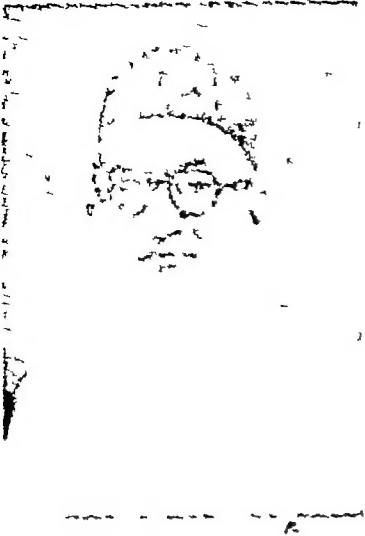
આદ્ય મુરખીશ્રી

પાલનપુરવાલા

કોઠારી અમુલખચંદ મલુકચંદભાઈ

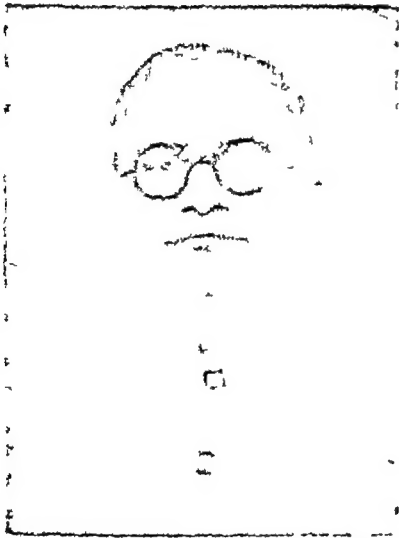
આધ્યમુરખીશ્રીઓ

શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

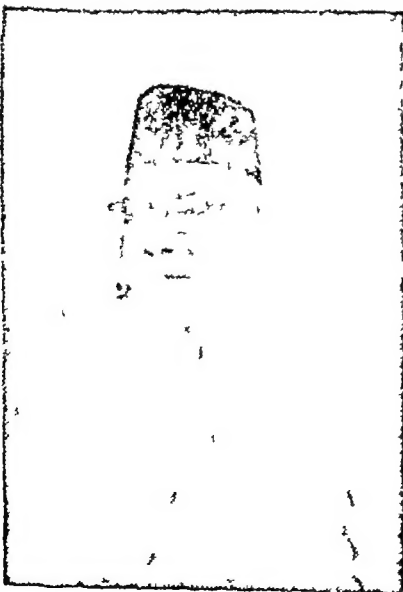
(સ્વ.) શ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

શ્રી ચોપરલાલ માવજીભાઈ-મહેતા

(સ્વ.) શ્રી છગનલાલ શામળદાસ
ભાવસાર અમદાવાદ.

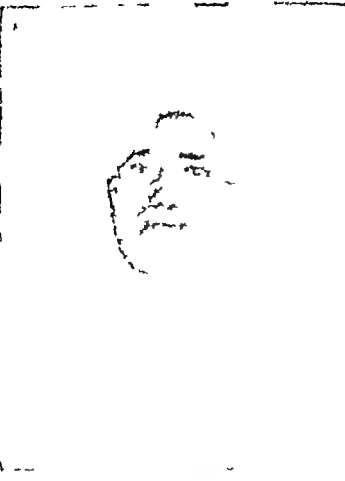

શ્રી શામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે વેટેલા-લાલાજી કિશનચંદજી સા. જોહરી
ડમેલા-સુપુત્ર ચિ. મહેતાવચંદજી સા.
નાના-અનિલકુમાર જન દોયત્તા દિલ્હી

આવમુરખીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચંદ્ર કાલીદાસ વારિયા
ભાણવડ.

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

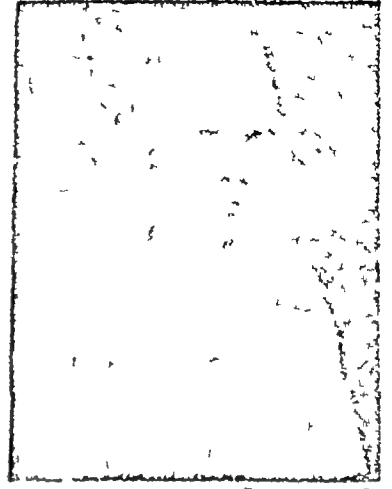
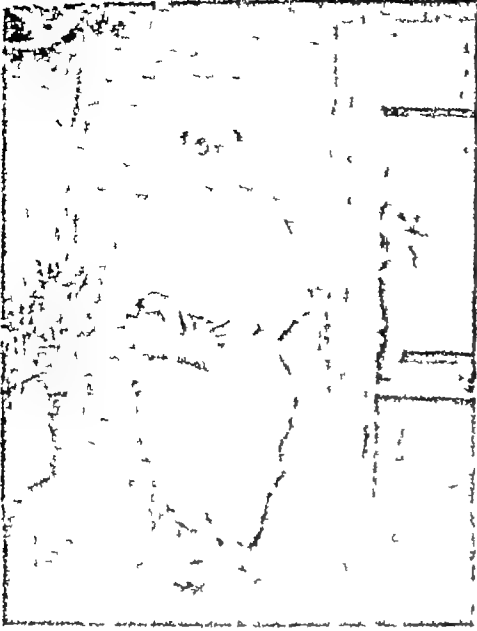
સ્વ. શેઠશ્રી જીવરાજભાઈ મૂલચંદભાઈ
ધ્રાંગધ્રા

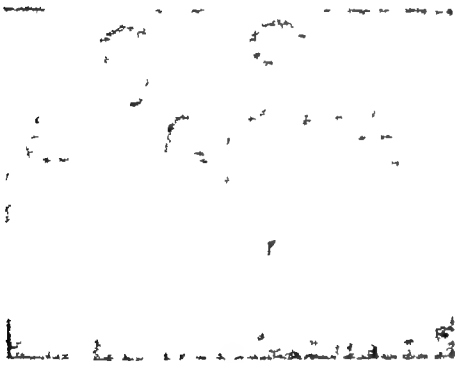
શેઠશ્રી જસિંગભાઈ પોત્યાલાલભાઈ
અમદાવાદ

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

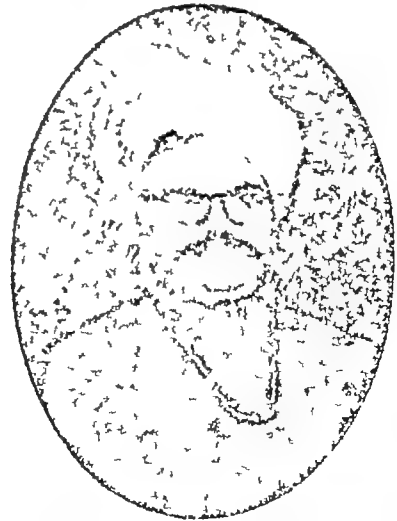

સ્વ. શેઠશ્રી દુરિલાલ અનોપચંદ શાહ મ્વ. શેઠ શ્રી તારાચંદજી સાહેવ મેલડા
ખંભાત. મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા. ચીમનલાલ જી સા.
ઋણચંદજી ના. અજીનવાલે (રૂપરિવાર)

શેઠ શ્રી કીશનલાલજી ફુલચંદ સા.
વેંગલોરવાલે

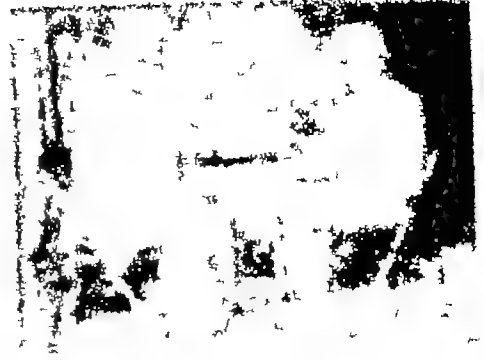

ચત્તે વેટેલા-મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
જવાહીરલાલજી વરડિયા
બાગુમાં વેટેલા-ભાઈ મિશ્રીલાલજી વરડિયા

શ્રીમાન્ શેઠશ્રી
શ્રીવરાજજી સા. ચોરડિયા
મુ૦ મદ્રાસ

પટેલ ડો.ગાંધીજી તથાવડવા
મ માનુષે ૧૯૪૭-૪૮

મહાત્માજી ગાંધીજી
મ માનુષે ૧૯૪૭-૪૮

શાહની શ્રી મોતીલાલજી માર્ગ-૨૫
મુ. રાયપુર

મહાત્માજી ગાંધીજી
મ માનુષે ૧૯૪૭-૪૮

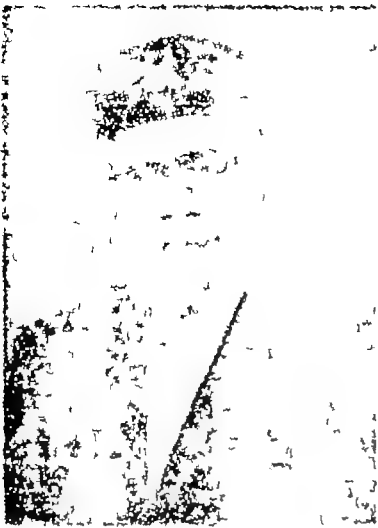

સ્વ. શેઠ માણેશ્વર નેમચંદ
મુ. માંગરોલ

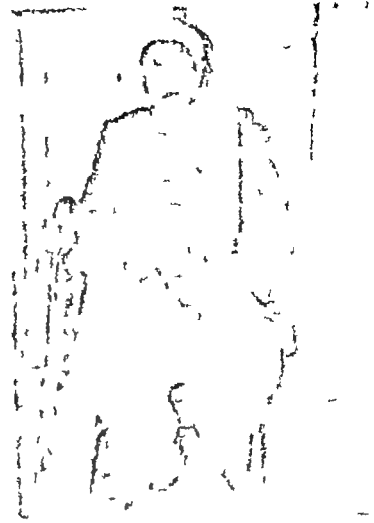

શ્રીમાન્ શેઠ વાનુગા
શ્રી હીંગમલજી-અમદાવાદ

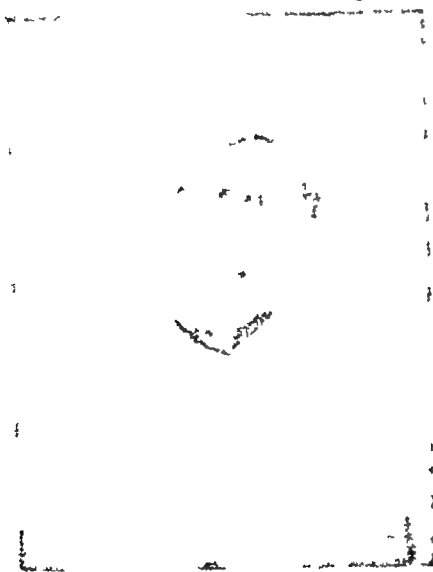
આદ્યમુરવ્વીશ્રીઓ

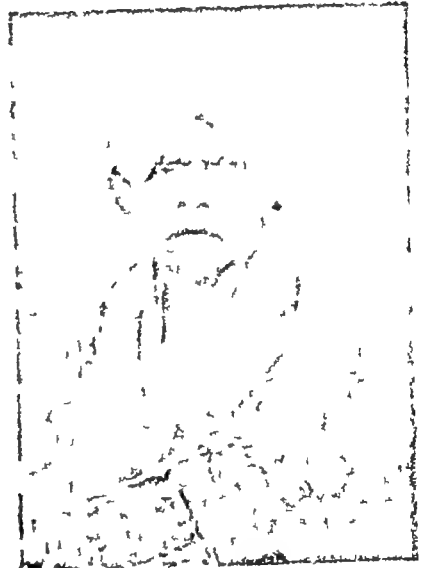
શ્રીમાન્ શેઠ મણીલાલ પોપટલાલ વોરા
અમદાવાદ, જન્મ તા. ૧૦-૬-૧૯૦૪

શ્રીમાન્ શેઠ લાલાજી કપ્રચન્દજી
નાહટા, મુ. દેહલી

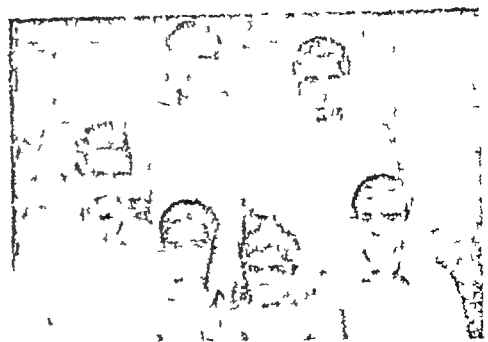
શ્રી વ્રજલાલ દુલ્લેલચંદ્રભાઈ પારેખ
રાજકોટ.

કોલારી હરજીવિંદ નેચ'દભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મણીલાલ નેહુલાલ
પાલનપુરવાળા

શ્રીમાન્ લાલાજી કપુરચંદજી નાહટા
દિલ્લી

આદ્યમુરજીશ્રીઓ

માનવતા આદ્ય
મુરજી શેઠ શ્રી
માણેકલાલભાઈ
અમુલખભાઈ મહેતા
ઘાટકોપર-મુખર્ધ

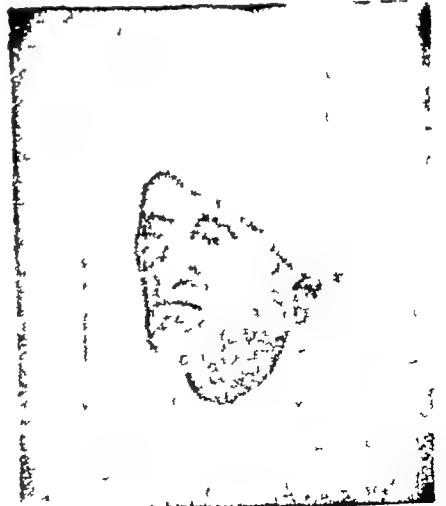
શ્રીમાન્ શેઠ ધનરાજજી પન્નાલાલજી
જાંગડા, મુ. જાલના

શેઠ શ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. લુણિયા શેઠ પ્રભુદાસભાઈ મૂલશભાઈ દેશી
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી અમદાવાદ રાજકોટ

ઝવેરી રસીકલાલ મણોલાલ મહેતા
મદ્રાસ

સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકનચંદજી સાં
વાલિયા પાલી મારવાડ

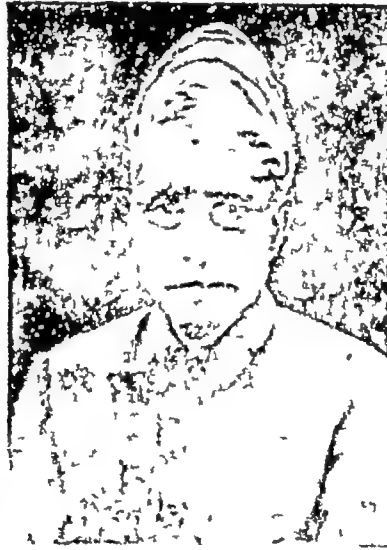
આધુરુષીશ્રીઓ

અમલનેર

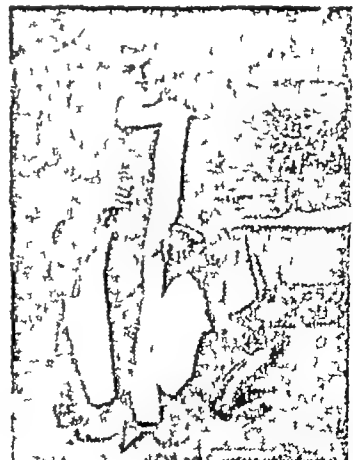
પારખ ડોગમલજી મુલતાનમલજી
શેઠ રઘુનાથમલજી, શેઠ વાવુલાલજી
પન્નાલાલજી, શેઠ સુગનચંદજી

ભાનુભાઈ કેશવલાલ ભણસાલી
પાલનપુર-મુંબઈ

શેઠ શ્રી

સેફાનથ અગરવાલ
સેધ્યા બીકાનેર

શ્રીમાન લાલાજી હજારો લાલજી
જવેરી-દેહલી

શેઠ શ્રી લક્ષ્મોચંદજી જસકરણજી
પાલનપુર

આઘમુરબ્બીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીલાલ જીવણલાલ
બારસી

શ્રીમાન્ શેઠ જગજીવનભાઈ રતનસીભાઈ
વગડિયા, મુ. દામનગર

શ્રી વિનોદકુમાર
વિરાણી
રાજકોટ

મેટશ્રી દેવચંદભાઈ ફોજીલાલભાઈ
વલાણી-મરત

સ્વ. મુધીરલાલ જય તીલાલ ઝવેરી
મુ'બઈ.

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्रीघासीलाल व्रतिविरचितं

प्रमेयबोधिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

हीन्दि-गुर्जर भाषानुवादसहितम्

॥ श्री-प्रज्ञापनासूत्रम् ॥

(प्रथमो भागः)

मङ्गलाचरणम्

(अनुष्टुप् छन्दः)

केवलज्ञानसम्पन्नो, लोकालोकप्रकाशकः ।

सिद्धार्थः सिद्धार्थपुत्रोऽजीनो जीयाज्जिनः सदा ॥१॥

आर्या छन्दः

ज्ञानक्रियाराधकः पञ्चभक्तैकविंशति वर्षपारणः ।

विशुद्धक्रियायुक्तो विषमपरीषदोपसर्गो सोढा ॥२॥

उत्कृष्टा क्रिययाऽत्र जैनशासनप्रदीपनो भव्यः ।

शासनोद्धारधुरीण-हुकुमचन्द्रमुनिवरो जीयात् ॥३॥

मङ्गलाचरण

१ जो केवलज्ञान से युक्त हैं, लोक और अलोक को प्रकाशित करने वाले हैं, जिनके समस्त प्रयोजन सिद्ध हो चुके हैं और सिद्धार्थ नामक राजा के पुत्र हैं, ऐसे जिनेन्द्र भगवान् महावीर सदा जयवन्त हों ।

२-३ ज्ञान और क्रिया के आराधक, इक्कीस वर्ष तक बेले-बेले पारणा करने वाले, अतीव शुद्ध क्रियावान्, कठिन परीषद् और उपसर्ग को सहन करने वाले, अपनी उत्कृष्ट क्रिया से जैन शासन को दिपाने वाले, भव्य तथा शासनोद्धार की धुरा को धारण करने वाले

मङ्गलाचरण

१ જેઓ કેવલ જ્ઞાનવાળા છે, લોક અને અલોકને પ્રકાશિત કરનારા છે, જેમનાં બધા પ્રયોજનો સિદ્ધ થઈ ચૂક્યાં છે અને જેઓ સિદ્ધાર્થ નામના રાજાના પુત્ર છે. એવા શ્રી સિદ્ધાર્થ ભગવાન મહાવીર સદા વિજયવન્ત હો.

૨-૩ જ્ઞાન અને ક્રિયાના આરાધક એકવીસ વર્ષ સુધી બે બે ઉપવાસે પારણા કરવાવાળા, અત્યંત શુદ્ધ ક્રિયાવાળા, કઠણ પરીષદો અને ઉપસર્ગોને સહન કરવાવાળા, પોતાની ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાથી જૈન શાસનને દિપાવવાવાળા, ભવ્ય, તેમજ શાસનની ધુસરીને ધારણ કરવાવાળા મુનિવર અર્થાત્ આચાર્ય શ્રી

(अनुष्टुप् छन्दः)

तत्त्वविशारदो ज्ञानी, षट्कायप्रतिपालकः ।
 ब्रह्मचर्यस्य गुप्तश्च, नवधा गुप्तिधारकः ॥४॥
 एकादशाङ्गतत्त्वस्य गणिपीठकधारकः ।
 ज्ञानक्रिया विशुद्ध्या च स्वात्मकाञ्चन शोधकः ॥५॥
 वैराग्यदीप्तिदीप्तात्मा दीक्षाशिक्षा परायणः ।
 तत्पट्टाधिष्ठिताचार्यः शिवलाल महामुनिः ॥६॥
 ज्ञानध्यानतपस्त्याग-दयावैराग्यकर्मणाम् ।
 सत्यचारित्रधर्माणां सर्वदोदयकारकः ॥७॥
 तत्पट्टस्थानमापन्नः पाखण्डमानमर्दकः ।
 विराजतां महाराज, आचार्योदयसागरः ॥८॥

मुनिवर अर्थात् आचार्य श्री हुकुमचन्द्रजी महाराज जयवन्त हो ।

४ तत्त्व में निष्णात, ज्ञानवान्, षट्काय के प्रतिपालक, ब्रह्मचर्य की नौ बाड़ों को धारण करने वाले, गुप्तिसम्पन्न-

५ ग्यारह अंग, जो गणिपिटक अर्थात् आचार्य की पेटी कहलाते हैं, उनके धारक तथा ज्ञान और क्रिया की विशुद्धि से अपने आत्मारूपी काञ्चन को शुद्ध करने वाले-

६ वैराग्य के तेज से तेजस्वी आत्मा वाले, दीक्षा और शिक्षा में तत्पर श्री शिवलालजी महामुनि आचार्य श्री हुकुमचन्द्रजी महाराज के पट्ट पर आसीन हुए ।

७ ज्ञान, ध्यान, तप, त्याग, दया, वैराग्य रूप क्रियाओं के तथा सत्य, चारित्र, और श्रमण धर्मों का सदैव उदय करने वाले-

हुकुमचन्द्रजी महाराज जयवन्त हो.

४ तत्त्वमां निष्णात, ज्ञानसंपन्न, षट्कायना प्रतिपालक, ब्रह्मचर्यनी नव बाड़ोने धारण करवावाणा, गुप्तियुक्त-

५ अगीयार अंग, जे गणिपिटक अर्थात् आचार्यनी पेटी कहेवाय छे तेने धारण करनार तेमज ज्ञान अने क्रियानी विशुद्धिथी पोताना आत्मा रूपी काञ्चनने शुद्ध करवावाणा-

६ वैराग्यना तेजथी तेजस्वी आत्मावाणा, दीक्षा अने शिक्षामां तत्पर अेषा श्री शिवलालजी आचार्य श्री हुकुमचन्द्रजी महाराजना पट्ट पर गिराव्या.

७ ज्ञान, ध्यान, तप, त्याग, दया वैराग्य रूप क्रियाओना तथा सत्य, चारित्र, अने श्रमण धर्मोना सदा उदय करनार,

ज्ञानवैराग्यसम्पन्नः क्रियोद्धारक नैष्ठिकः ।
 स्याद्वादमर्मतत्त्वज्ञो धर्माधर्मविवेचकः ॥९॥
 तत्त्वातत्त्वपदार्थेषु नीरक्षीरज्ञ हंसवत् ।
 गच्छशासन संस्कर्ताऽऽचार्यचौथमलो मुनिः ॥१०॥
 पूर्णवैराग्यदिव्यात्मा दीनोद्धारधुरन्धरः ।
 दिगन्तविश्रुतः शश्वदागमानां बहुश्रुतः ॥११॥
 तत्पट्टस्थानमारूढः सदाचारविचारवान् ।
 श्रीलालजी महाचार्यो जातो धर्मपरायणः ॥१२॥

८ पाखण्डियों का मान मर्दन करने वाले, आचार्य शिवलालजी के पट्टधर आसीन हुए आचार्य उदयसागर महाराज विराजमान हो (दीप्तिमान हों-जयवन्त हो)

९-१० ज्ञान और वैराग्य से सम्पन्न, क्रिया के उद्धारक, निष्ठावान् स्याद्वाद के मर्म को जानने वाले, धर्म अधर्म की विवेचना करने वाले, तत्त्व-अतत्त्व भूत पदार्थों को जानने में नीर-क्षीर (दुध-पानी) को अलग करने में हंस के समान और गच्छ के शासन में सुधार करने वाले आचार्य चौथमलजी महाराज उदयसागरजी महाराज के पट्ट-पर आसीन हुए ।

११ पूर्ण वैराग्य के कारण दिव्य आत्मा वाले, दीन जनों का उद्धार करने में धुरन्धर, दिशाओं के अन्त तक प्रख्यात, आगमों के विषय में बहुश्रुत

१२ श्री चौथमलजी के पट्टपर आसीन, सदाचार और सद्विचार

८ पाखण्डियोना माननुं मर्दन करनार आचार्य शिवलालजीना पट्टपर गिराजमान आचार्य उदय सागर महाराज सदा गिराजमान थाव. (दीप्तिमान थाव, जयवन्त थाव.)

९-१० ज्ञान अने वैराग्य सम्पन्न, क्रियाना उद्धारक, निष्ठावाणा स्याद्वा-
 दना मर्मने ज्ञाणुवावाणा, तत्त्व, अतत्त्व इय पदार्थाने ज्ञाणुवावाणा नीर-
 क्षीर (दुध पाणीने) मुदा पाडवाभा हंस सरणा अने गच्छना शासनमा
 सुधारो करनार आचार्य श्री चौथमलजी महाराज उदयसागरजी म.ना पट्ट
 उपर गिराजमान थावा.

११ पूर्ण वैराग्यना कारणे दिव्य आत्मावाणा, दीनहुंणी जनोना उद्धार
 करवासां धुरन्धर, दिगन्तरोमां प्रख्यात, आगमोना विषयमां बहुश्रुती.

१२ श्री चौथमलजीना पट्टपर गिराजमान, सदाचार अने सद् विचारशी

स्याद्वादवारिधि स्तत्त्व-वाचकानां शिरोमणिः ।

परमौदार्यसम्पन्नः परमातिशयशोभनः ॥१३॥

स्थलीदेशसमुद्धर्ता शासनानां प्रभावकः ।

युगप्रधानवक्ताऽसौ महाचार्यो जवाहिरः ॥१४॥

तच्छिष्यो नम्रभावेन घासीलालो मुनिव्रती ।

कुरुते प्रज्ञापना टीकां भव्यां प्रमेयबोधिनीम् ॥१५॥

मूलम्—से किं तं पणवणा ? पन्नवणा दुविहा पणत्ता, तं

जहा—जीव पन्नवणा य अजीव पन्नवणा य ॥सू० १॥

छाया—अथ का सा प्रज्ञापना ? प्रज्ञापना द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा जीव-
प्रज्ञापना च, अजीवप्रज्ञापना च ॥१॥

टीका—अथ प्रज्ञापना शब्दस्य कोऽर्थः ? अत्रोच्यते—प्रकर्षेण—यथाऽव-

से सम्पन्न तथा धर्म में परायण श्रीलालजी महान् आचार्य हुए ।

१३ स्याद्वाद सिद्धान्त के वारिधि, (समुद्र) व्याख्याताओं में शिरो-
मणि, अत्यन्त उदार, उत्तम अतिशयो से शोभायमान होनेवाले—

१४ थलीदेश के उद्धारक अर्थात् थली प्रदेश में सद्धर्म का बीज
बोने वाले, शासन के प्रभावक, युगप्रधान वक्ता अर्थात् अपने मार्मिक
प्रवचनों द्वारा नवीन युग का निर्माण करने वाले, महान् आचार्य श्री
जवाहरलालजी महाराज श्री लालजी म. के पाट पर सुशोभित हुए ।

१५ उनका शिष्य मुनिव्रतों का आराधक मैं घासीलालमुनि
नम्रतापूर्वक प्रमेयबोधिनी नामक भव्य प्रज्ञापना सूत्र की टीका का
निर्माण कर रहा हूँ ।

टीका—‘से किं तं’ इत्यादि ।

—प्रज्ञापना शब्द का अर्थ क्या है ? समाधान—जिसके द्वारा जीव

शुद्ध तथा धर्म परायण श्री लालजी महान् आचार्य थया.

१३ स्याद्वाद सिद्धान्तना वारिधि (समुद्र) व्याख्याताओंमें शिरोमणि,
अत्यन्त उदार, उत्तम अतिशयोथी शोभायमान थयावाणा—

१४ थलीदेशना उद्धारक अर्थात् थलीप्रदेशमा सद्धर्मना बीज रोपवा-
वाणा, शासननाप्रभावक, युगप्रधानवक्ता अर्थात् पोताना मार्मिक प्रवचनो
द्वारा नवीनयुगनु निर्माण करवावाणा, महान् आचार्य श्री जवाहरलालजी
महाराज श्री लालजी म.नी पाट पर सुशोभित थया.

१५ तेमनो शिष्य मुनिव्रतोनो आराधक हु घासीलाल मुनि नम्रतापूर्वक
प्रमेयबोधिनी नामक प्रज्ञापना सूत्रनी टीकानु निर्माण करी रह्यो छुं.

સ્થિતસ્વરૂપપ્રરૂપણલક્ષણેન અશેષકુતીર્થિ તીર્થકરાસાધ્યેન જ્ઞાપ્યન્તે જીવાઽ-
જીવાદયઃ પદાર્થાઃ શિષ્યબુદ્ધૌ સ્થાપ્યન્તે, અનયા, इति પ્રજ્ઞાપના, અસ્યાશ્ચ
સમવાયનામ ચતુર્થાઙ્ગસ્યોપાઙ્ગત્વમવસેયમ્ તદુક્તાર્થપ્રતિપાદકત્વાત્, નચોક્તાર્થ-
પ્રતિપાદને પૌનરુક્ત્યાપત્તિઃ ઉક્તાર્થસ્ય પુનઃ કથને પ્રયોજનાભાવાદિતિ વાચ્યમ્,
મન્દબુદ્ધિશિષ્યજનાનુગ્રહાર્થમ્ ઉક્તાર્થાનામપિ વિસ્તરેણાભિધાનસ્ય સાર્થકત્વ-
સમ્ભવાત્, અસ્ય ચ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રસ્યોપાઙ્ગત્વેઽપિ પ્રાયેણ અખિલજીવાઽજીવાદિ
પદાર્થશાસનાત્ શાસ્ત્રત્વં વોધ્યમ્, શાસ્ત્રાદૌ ચ પ્રેક્ષાવતાં પ્રવૃત્ત્યર્થમ્ અવશ્યં

અજીવ આદિ તત્ત્વ પ્રકર્ષ રૂપ સે જ્ઞાપિત કિં જાણે ઉસે પ્રજ્ઞાપના
કહતે હૈં । યહાં પ્રકર્ષ કા અભિપ્રાય હૈં સમસ્ત કુતીર્થિકોં કે નેતા જૈસી
પ્રરૂપણા કરને મેં અસમર્થ હૈં ઓર જો પ્રરૂપણા વસ્તુ સ્વરૂપ કો યથાર્થ
રૂપ સે પ્રકટ કરતી હૈં । જ્ઞાપિત કરને કા અર્થ હૈં-શિષ્યોં કી બુદ્ધિ મેં
સ્થાપિત કર દેના-જમા દેના ।

પ્રજ્ઞાપના સમવાય નામક ચૌથે અંગ કા ઉપાંગ હૈં, ક્યોંકિ ઇસ
મેં ઊંહીં તત્ત્વોં કા કથન હૈં જિન કા સમવાય અંગ મેં કથન કિયા
ગયા હૈં । કહે હુએ અર્થ કો કહને સે પુનરુક્તિ દોષ હોતા હૈં, ક્યોંકિ
કહે અર્થ કો કહના નિષ્પ્રયોજન હૈં એસા કહના સત્ય નહીં હૈં । મન્દ
બુદ્ધિ શિષ્યોં કે અનુગ્રહ કે લિંએ કથિત અર્થ કો યદિ વિસ્તાર સે કહા
જાય તો વહ સાર્થક હોતા હૈં ।

‘સે કિં તં’ ઇત્યાદિ ।

પ્રજ્ઞાપના શબ્દનો અર્થ શો છે? સમાધાન-જેના મારફતે જીવ અજીવ
આદિ તત્ત્વ પ્રકર્ષ રૂપે જણાવવામા આવે તેને પ્રજ્ઞાપના કહે છે. આહીં આ
પ્રકર્ષનો અભિપ્રાય છે સમસ્ત કુતીર્થિકોના નેતા જેની પ્રરૂપણા કરવામાં
અસમર્થ છે અને જે પ્રરૂપણા વસ્તુ સ્વરૂપને યથાર્થ રૂપે પ્રકટ કરે છે,
જ્ઞાપિત કરવાનો અર્થ છે-શિષ્યોની બુદ્ધિમાં સ્થાપિત કરી દેવું.

પ્રજ્ઞાપના, સમવાય નામના ચોથા અંગનું ઉપાંગ છે. કેમકે એમાં એ
તત્ત્વોનું કથન છે કે જેઓનું સમવાય અંગમાં કથન કરેલું છે. કહેલા અર્થને
કહેવાથી પુનરુક્તિ દોષ આવે છે, કેમકે કહેલા અર્થને કહેવા તે નિષ્પ્રયોજન
છે, એવું કહેવું તે સત્ય નથી. ઓછી બુદ્ધિવાળા શિષ્યોના ઉપકાર માટે
કહેલા અર્થને જો વિસ્તારથી કહેવાય તો તે સાર્થક બને છે.

પ્રજ્ઞાપના જો કે ઉપાંગ છે તો પણ જીવ અજીવ વિ. સમસ્ત પદાર્થોનું
શાસન (નિરૂપણ) કરવાના કારણે એ શાસ્ત્ર જ છે એમ સમજવું જોઈએ.

પ્રયોજનાભિધેયસમ્બન્ધત્રિતયમ્ અનુવન્ધચતુષ્ટયં મજ્જલશ્ચ વક્તવ્યમ્, તથાચોક્તમ્-
'સિદ્ધાર્થ સિદ્ધસમ્બન્ધ શ્રોતું શ્રોતા પ્રવર્તતે ।

શાસ્ત્રાદૌ તેન વક્તવ્યઃ સમ્બન્ધઃ સ પ્રયોજનઃ ઇતિ, ॥૧॥

પ્રેક્ષાવતાં પ્રવૃત્યર્થ ફલાદિત્રિતયં સ્ફુટમ્ ।

મજ્જલશ્ચૈવ શાસ્ત્રાદૌ વાચ્યમિષ્ટાર્થસિદ્ધયે ॥૨॥ ઇતિ ।

તત્ર પ્રયોજનં દ્વિવિધમ્-પરમ્, અપરશ્ચ, તત્ત્વાપિ પ્રત્યેકં દ્વિધા કર્તૃગતં
શ્રોતૃગતશ્ચ, તત્ર દ્રવ્યાર્થિકનયેન આગમસ્ય નિત્યત્વાત્, કર્તુરભાવ એવ, ઉક્તશ્ચ-

પ્રજ્ઞાપના યદ્યપિ ઉપાંગ હૈ તથાપિ જીવ, અજીવ આદિ સમસ્ત
પદાર્થોં કા શાસન (નિરૂપણ) કરને કે કારણ સે શાસ્ત્ર હી
સમજના યાહિયે ।

શાસ્ત્ર કી આદિ સેં, બુદ્ધિમાનોં કી પ્રવૃત્તિ કે લિયે શાસ્ત્ર કા
પ્રયોજન, અભિધેય (વિષય) સમ્બન્ધ ઓર મંગલ, યે ચાર વાર્તે અવ-
શ્ય બતલાની યાહિયે ।

કહા બી હૈ-‘સિદ્ધ અર્થવાલે ઓર સિદ્ધ સમ્બન્ધ વાલે શાસ્ત્ર કો
હી શ્રવણ કરને કે લિયે શ્રોતા પ્રવૃત્તિ હોતા હૈ, અતઃ શાસ્ત્ર કી
આદિ મેં પ્રયોજન સહિત સમ્બન્ધ કા કથન કર દેના યાહિયે ॥૧॥

બુદ્ધિમાનોં કી પ્રવૃત્તિ કે લિયે ફલ આદિ ત્રીન વાર્તે સ્પષ્ટ રૂપ સે
બતલા દેની યાહિયે ઓર દૃષ્ટ અર્થ કી સિદ્ધિ કે લિયે મંગલ બી
કહના યાહિયે ॥૨॥

इन में से प्रयोजन दो प्रकार का है-१ परप्रयोजन और २ अपर
प्रयोजन, । इन दोनों के भी दो-दो भेद हैं-प्रथम शास्त्रकर्त्ता का

શાસ્ત્રની શરૂઆતમાં, બુદ્ધિમાનોની તેમાં-પ્રવૃત્તિ થાય તે માટે શાસ્ત્રનું પ્રયો-
જન, અભિધેય (વિષય) સમ્બન્ધ અને મંગલ આ ચાર વાર્તા તે અવશ્ય
બતાવવી જોઈએ. કહ્યું પણ છે, -સિદ્ધ અર્થવાળા અને સિદ્ધ સમ્બન્ધ વાળા
શાસ્ત્રનું જ શ્રવણ કરવા માટે શ્રોતાઓ પ્રવૃત્તિ થાય છે. તેથી શાસ્ત્રની
આદિમાં પ્રયોજન સહિત તેના સમ્બન્ધનું કથન કરવું જોઈએ. ॥૧॥

બુદ્ધિમાનોની પ્રવૃત્તિ થવા માટે કૃષિ વિગેરે ત્રણ વાર્તા તે સ્પષ્ટતાથી
બતાવી દેવી જોઈએ અને દૃષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ માટે મંગલ પણ કરવું
જોઈએ. (૨)

એમાં પ્રયોજન બે પ્રકારનું છે. (૧) પરપ્રયોજન અને (૨) અપરપ્રયો-
જન એ બેના પણ બન્ને ભેદ છે-પ્રથમ શાસ્ત્રકર્તાનું પર અપર પ્રયોજન,

‘એણા દ્વાદશાંગી ન કદાચિન્નાસીત, ન કદાચિન્ન ભવતિ, ન કદાચિન્નં ભવિષ્યતિ, ધ્રુવા નિત્યા શાશ્વતી’ इत्यादि, પર્યાયાર્થિકનયેન તુ આગમરયાऽपि अनित्यत्वाद्-
अवश्यमेव तत्कर्तृसद्भावः वस्तुतस्तु आगमस्य सूत्रार्थोभयरूपत्वात्, अर्थापेक्षया-
नित्यत्वात् सूत्रापेक्षया चानित्यत्वात् कथञ्चित् तत्कर्तृसद्भावो बोध्यः, तत्र सूत्र-
कर्तुः साक्षात्प्रयोजनभूतानुग्रहः, परम्पराप्रयोजनन्तु मोक्षादिप्राप्तिः तथा चोक्तम्—
‘सर्वज्ञोवतोपदेशेन यः सत्त्वानामनुग्रहम् ।

करोति दुःखतप्तानां, स प्राप्नोत्यचिराच्छिवम् ॥११॥ इति’

પર-અપર પ્રયોજન, દૂસરા શ્રોતા કા પર-અપર પ્રયોજન । દ્રવ્યાર્થિક નય કી અપેક્ષા સે આગમ નિત્ય હૈ, અતઃ ઉસકા કોઈ કર્તા હૈ હી નહીં ।

કહા મી હૈ—‘યહ દ્વાદશાંગી કમ્બી નહીં થી, એસા નહીં હૈ, કમ્બી નહીં હૈ, એસા મી નહીં હૈ, કમ્બી નહીં હોગી, એસા મી નહીં હૈ । યહ ધ્રુવ, નિત્ય ઓર શાશ્વત હૈ, इत्यादि । પર્યાયાર્થિક નય કી અપેક્ષા સે આગમ અનિત્ય હૈ, અતઃ ઉસકા કર્તા અવશ્ય હોતા હૈ । વાસ્તવિકતા યહ હૈ કિ આગમ સૂત્ર ઓર અર્થ-ઉભયરૂપ હૈ ઓર વહ અર્થ કી અપેક્ષા સે નિત્ય ઓર સૂત્ર કી અપેક્ષા સે અનિત્ય હૈ, અતઃ ઉસકા કર્તા કથંચિત્ હોતા હૈ ।

સૂત્રકર્તા કા સાક્ષાત્ પ્રયોજન પ્રાણિયોં કા અનુગ્રહ કરના હૈ ઓર પરમ્પરા પ્રયોજન મોક્ષ પ્રાપ્ત કરના હૈ । કહા મી હૈ—

‘જો પુરુષ સર્વજ્ઞ કે ઉપદેશ દ્વારા દુઃખ સે પીડિત જીવોં કા અનુગ્રહ કરતા હૈ, વહ શીઘ્ર હી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ ॥૧॥

ખીજી શ્રોતાઓનું પર અપર પ્રયોજન, દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ આગમ નિત્ય છે. તેથી તેનો કોઈ કર્તા નથી. કહ્યું પણ છે કે આ દ્વાદશાંગી ક્યારેય ન હતી એમ નથી. ક્યારેય નહીં હોય એમ પણ નથી, ક્યારેય હશે નહીં એમ પણ નથી.

આ તો ધ્રુવ નિત્ય અને શાશ્વત છે. વિગેરે પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ આગમ અનિત્ય છે. તેથી તેના કર્તા અવશ્ય હોય છે. આ વાસ્તવિકતા છે કે આગમ સૂત્ર અને અર્થ ઉભયરૂપ છે. અને એ અર્થની અપેક્ષાએ નિત્ય અને સૂત્રની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે એથી જ એનો કર્તા ક્યારેક હોય છે.

સૂત્ર કર્તાનું સાક્ષાત્પ્રયોજન પ્રાણીઓ ઉપર અનુગ્રહ કરવો તે છે. અને પરંપરા પ્રયોજન મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવો તે છે. કહ્યું પણ છે કે—

જે પુરુષ સર્વજ્ઞના ઉપદેશ દ્વારા દુઃખથી પીડાએલા જીવોનો અનુગ્રહ કરે છે, તે જલ્દીથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે,

તદર્થ પ્રતિપાદયિતુ રહતઃ કિં પ્રયોજનમિતિ चेद्त्रोच्यते—तस्य कृतकृत्यतया किञ्चिदपि प्रयोजनाभावात्, प्रयोजनं विना अर्थप्रतिपादनप्रयासो व्यर्थ इति वाच्यम्, तस्य तीर्थकर नाम कर्म विपाकोदयेन सम्भवात्, उक्तञ्च—‘तं च कदं वेद्ज्जइ ? अगिलाए धम्मदेसणाए’ तच्च कथं वेद्यते ? अगलान्या धर्मदेशनायैव’ इति, श्रोतॄणां साक्षात् प्रयोजनं विवक्षिताध्ययनार्थं परिज्ञानम्, परम्पराप्रयोजनन्तु निःश्रेयसावाप्तिः, तथाहि—श्रोतारः खलु विवक्षित मध्ययनार्थं सम्यक्तया अधिगम्य संसारप्रपञ्चाद् विरज्यन्ते, विरक्ताश्च भूत्वा संसारान्निर्गन्तु मिच्छन्तः

कहा जा सकता है कि आगम के अर्थ के मूलकर्ता अर्हन्त भगवान् का क्या प्रयोजन हो सकता है ? वे कृतकृत्य हो चुके होते हैं, अतः उनका कोई प्रयोजन नहीं होता और प्रयोजन के विना अर्थ का प्रतिपादन करना वृथा है, ऐसा नहीं कहना चाहिए ।

तीर्थकर भगवान् तीर्थकर नाम कर्म के उद्देश्य से अर्थ का प्रतिपादन करते हैं । कहा भी है—‘तीर्थकर नाम कर्म किस प्रकार से वेदन किया जाता है ? उत्तर यह है कि विना ग्लानि से धर्मदेशना देने से उसका वेदन होता है ।

श्रोताओं का साक्षात् प्रयोजन अध्ययन के अर्थ का ज्ञान हो जाना है, अर्थात् आगम का श्रवण करने वाले को उसका इष्ट अर्थ मालूम हो जाता है । श्रोता का परम्परा प्रयोजन मोक्ष की प्राप्ति होती है । श्रोता अपने विवक्षित अध्ययन के अर्थ को समीचीन रूप से जानकर सांसारिक प्रपञ्च से विरक्त हो जाते हैं ।

કહેવું જોઈએ કે આગમના અર્થના મૂળ કર્તા અર્હન્ત ભગવાનને શું પ્રયોજન હોઈ શકે ? તેઓ તો કૃતકૃત્ય બની ચુકેલા હોય છે, તેથી તેમને કોઈ પ્રયોજન હોતું નથી અને પ્રયોજન વિના અર્થનું પ્રતિપાદન કરવું વૃથા છે. એમ ન કહેવું જોઈએ.

તીર્થકર ભગવાન તીર્થકર નામ કર્મના ઉદ્દેશથી અર્થનું પ્રતિપાદન કરે છે કહેવું પણ છે કે તીર્થકર નામ કર્મ કેવી રીતે જાણી શકાય છે ? તેનો ઉત્તર આ છે કે વિના સંકોચે ધર્મદેશના દેવાથી એનું વેદન થાય છે.

શ્રોતાઓનું પ્રત્યક્ષ પ્રયોજન અધ્યયનના અર્થનું જ્ઞાન બને છે, અર્થાત્ આગમના શ્રવણ કરનારને એનો અલિપ્ત અર્થ જણાઈ આવે છે શ્રોતાઓનું પરપરા પ્રયોજન મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે શ્રોતા પોતાના વિવક્ષિત અધ્યયનના અર્થને ઠીક રીતે જાણીને સાંસારિક પ્રપંચથી વિરક્ત બની જાય છે.

સંયમમાર્ગે યથાઽઽગમસમ્યવત્વેન પ્રવૃત્તિઃ કુર્વન્તિ, તત્ર પ્રવૃત્તાનાં સંસારાન્નિવૃત્તાનાં સંયમપ્રકર્ષ વશાત્ નિઃશેષકર્મક્ષયેણ અપવર્ગપ્રાપ્તિઃ સમ્ભવતિ, તથાચોક્તમ્—

‘સમ્યગ્ભાવપરિ જ્ઞાનાદ્ વિરક્તા ભવતો જનાઃ ?

ક્રિયાઽઽસક્તાહ્યવિધ્નેન ગચ્છન્તિ પરમાં ગતિમ્ ॥૧॥

અભિધેયશ્ચાત્ર જીવાઽજીવાદિતત્ત્વસ્વરૂપં બોધ્યમ્, તત્ત્વં પૂર્વં પ્રદર્શિતમેવ, સમ્બન્ધો દ્વિવિધઃ—કાર્યકારણભાવાત્ પરપર્યાયઃ ઉપાયોપેય ભાવલક્ષણઃ, ગુરુપર્વ-ક્રમલક્ષણશ્ચ, તત્ર પ્રથમસ્તર્કાનુસારિણામપેક્ષયા, તથાહિ—વચનરૂપાપન્નં પ્રકરણમુ-પાયઃ, તત્પરિજ્ઞાનશ્ચોપેયમ્, ગુરુપર્વક્રમલક્ષણસ્તુ કેવલ શ્રદ્ધાનુસારિણામપેક્ષયા

વિરક્ત હોકર ભવભ્રમજ સે છુટકારા પાને કી ઇચ્છા કરતે હુણ આગમ કે અનુસાર સંયમ માર્ગ મેં સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ કરતે હૈં । સંયમ મેં પ્રવૃત્ત ઓર સંસાર સે નિવૃત્ત શ્રોતાઓં કો સંયમ કી ઉત્કૃષ્ટતા કે કારણ સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય હો જાને સે મોક્ષ પ્રાપ્ત હો સકતા હૈ ।

કહા મી હૈ—‘વરતુ સ્વરૂપ કે યથાર્થ પરિજ્ઞાન સે મનુષ્ય સંસાર સે વિરક્ત હો જાતે હૈં ઓર ફિર ક્રિયા મેં અનુરક્ત હોકર પરમગતિ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કર લેતે હૈં ॥૧॥

હસ શાસ્ત્ર કા અભિધેય (વિષય) જીવ અજીવ આદિ નૌ તત્ત્વ હૈ, ઉસકા કથન પહેલે હી ક્રિયા જા ચુકા હૈ ।

સમ્બન્ધ દો પ્રકાર કા હોતા હૈ—એક કાર્ય કારણભાવ યા ઉપા-યોપેયભાવ સમ્બન્ધ ઓર દસરા ગુરુપર્વ ક્રમ રૂપ । પહેલા સમ્બન્ધ તર્ક કા અનુસરણ કરને વાલોં કી અપેક્ષા સે હૈ । વહ હસ પ્રકાર—વચન રૂપ પ્રકરણ ઉપાય ઓર ઉસકા જ્ઞાન ઉપેય હૈ । ગુરુપર્વ ક્રમ રૂપ

વિરક્ત બનીને ભવભ્રમણથી છૂટકારો પામવાની ઇચ્છા કરતો આગમમાં પ્રતાપેલ માર્ગ અનુસાર સંયમ માર્ગમાં રૂઢી પ્રવૃત્તિ કરે છે. સંયમમાં પ્રવૃત્ત અને સંસારથી નિવૃત્ત એવા શ્રોતાઓને સંયમની ઉત્કૃષ્ટતાનું કારણ સમસ્ત કર્મોના ક્ષય થઈ જવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. કહ્યું છે કે વસ્તુ સ્વરૂપના યથાર્થ પરિજ્ઞાનથી માણસ સંસારથી વિરક્ત બની જાય છે. અને પછી ક્રિયામાં આસક્ત થઈને પરમગતિ મોક્ષ, પ્રાપ્ત કરી લે છે. (૧) આ શાસ્ત્રનો અભિધેય (વિષય) જીવ અજીવ વિગેરે નવ તત્ત્વ છે. એનું નિરૂપણ આગળ જ કરી દેવાયું છે.

સમ્બન્ધ બે પ્રકારનો હોય છે—એક કાર્ય કારણભાવ અથવા ઉપાયોપેય ભાવ સમ્બન્ધ અને બીજો ગુરુપર્વ ક્રમરૂપ. પહેલો સમ્બન્ધ તર્કશાસ્ત્રનું અનુ-સરણ કરનારાઓની અપેક્ષાએ છે. તે આ પ્રકારે—વચન રૂપ પ્રકરણ ઉપાય

બોધ્યઃ, સ ચ સ્વયમેવાગ્રે સૂત્રકૃતાઽભિધાસ્યતે, અસ્યાથ પ્રજ્ઞાપનાયા ઉપાઙ્ગરૂપાયાઃ સમ્યગ્જ્ઞાનહેતુત્વેન પરમ્પરયા સોક્ષ્મપ્રાપકત્વાત્ શ્રેયોભૂતત્વં બોધ્યમ્, અતઃ ‘શ્રેયાંસિ વહુવિઘ્નानि’ इति वचनाद् मा भूदत्र कश्चिद् विघ्न इति विघ्नं व्यूहविध्वंसाय शिष्य शिक्षणाय शिष्याणां मङ्गलादि परिग्रहाय स्वतो मङ्गलरूपाया अपि अस्याः आदिमध्यान्तेषु मङ्गलं वक्तव्यम्, तत्र आदिमङ्गलं तावत् निर्विघ्नेन शास्त्र परिसमाप्त्यर्थम्, मध्यमङ्गलम् अवगृहीतशास्त्रार्थस्थिरीकरणार्थम्, अन्तमङ्गलं शिष्यप्रशिष्यपरम्परया शास्त्रस्याव्यवच्छेदार्थम्—तथाचोक्तम्—

सम्बन्ध केवल श्रद्धानुसारी जनों की अपेक्षा से समझना चाहिए ।
सूत्रकार स्वयं आगे उसका कथन करेंगे ।

ઉપાંગ રૂપ યહ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર સમ્યગ્જ્ઞાન કા કારણ હોને સે શ્રેયોભૂત (કલ્યાણમય) હૈ ઔર ‘શ્રેયસ્કર કાર્યો’ મેં વહુત વિઘ્ન આતે હૈં, ઇસ કથન કે અનુસાર ઇસ મેં કોઈ વિઘ્ન ઉપસ્થિત ન હો, ઇસ પ્રકાર વિઘ્નોં કા વિનાશ કરને કે લિએ, શિષ્યોં કો શિક્ષા દેને કે લિએ તથા શિષ્યોં કી બુદ્ધિ મેં મંગલ-પરિગ્રહ કે લિએ અર્થાત્ શિષ્ય એસા સમજે કિ-હમને મંગલ કિયા હૈ, ઇસલિએ સ્વતઃ મંગલ રૂપ મી ઇસ શાસ્ત્ર કી આદિ મેં મધ્ય મેં ઔર અન્ત મેં મંગલ કહના ચાહિએ । ઇનમેં સે આદિ મંગલ કા પ્રયોજન શાસ્ત્ર કી નિર્વિઘ્ન સમાપ્તિ હોતા હૈ । મધ્ય મંગલ ગ્રહણ કિએ હુએ શાસ્ત્ર કે અર્થ કો સ્થિર કરને કે

અને તેનું જ્ઞાન ઉપેય છે. શુરૂપર્વક્રમ રૂપ સમ્બન્ધ કેવળ શ્રદ્ધાનુસારી જનોની અપેક્ષાએ સમજવો જોઈએ. સૂત્રકાર પોતે જ આગળ એનું કથન કરશે.

ઉપાંગરૂપ આ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર સમ્યક્ જ્ઞાનનું કારણ થવાથી શ્રેયોભૂત (કલ્યાણમય) છે. અને શ્રેયસ્કર કાર્યોમાં ઘણા વિઘ્નો આવે છે. આ કથન અનુસાર આમાં કોઈ વિઘ્ન ન આવે, આમ વિઘ્નોનો વિનાશ કરવા માટે, શિષ્યોને શિક્ષા દેવા માટે તેમજ શિષ્યોની બુદ્ધિમાં મંગલ પરિગ્રહને માટે અર્થાત્ શિષ્ય એમ સમજે કે અમે મંગલ કર્યું છે એટલા માટે સ્વયં મંગલ રૂપ હોવા છતાં આ શાસ્ત્રની શરૂઆતમાં મધ્યમાં અને અન્તમાં મંગલ કરવું જોઈએ. આમાથી આદિ મંગલનું પ્રયોજન શાસ્ત્રની નિર્વિઘ્ન સમાપ્તિ હોય છે. મધ્યમંગલ ગ્રહણ કરેલા શાસ્ત્રના અર્થને સ્થિર કરવા માટે અને અન્તમ મંગલનું પ્રયોજન છે કે શિષ્યોની પરપરા ચાલુ રહે અને શાસ્ત્ર વિચ્છિન્ન ન બનવા પામે, કહ્યું છે કે ‘ મંગલ શાસ્ત્રની આદિમાં, મધ્યમાં અને અન્તમાં

તં મંગલમાર્ગે મઙ્ગલં પઙ્ગતં ય સત્યસ્ય ।
 પઠમં સત્યત્યા વિઘ્નપારગમણાય નિર્દિષ્ટં ॥૧॥
 તસ્યેવ થેઙ્ગત્યં મઙ્ગિમયં અંતિમંપિ તસ્યેવ ।
 અવ્યોચ્છિત્તિનિમિત્તં સિસ્ય પસિસ્યાદ્વંસસ્ય ॥૨॥
 તન્મઙ્ગલમાદૌ મધ્યે પર્યન્તે ચ શાસ્ત્રસ્ય ।
 પ્રથમં શાસ્ત્રાર્થાવિઘ્નપારગમણાય નિર્દિષ્ટમ્ ॥૧॥
 તસ્યૈવ ચ સ્થૈર્યાર્થ મધ્યમન્ત્યમપિ તસ્યૈવ ।
 અવ્યુચ્છિત્તિનિમિત્તં શિષ્યપ્રશિષ્યાદિ વંગસ્ય ॥૨॥ ઇતિ,

તત્ર-પ્રથમપદગતેન-‘વવગયજરમરણભયે’ ઇત્યાદિના, ગ્રન્થે શાસ્ત્રકારેણ અદિમઙ્ગલં કૃતમ્, તત્ર જિનરૂપેષ્ટદેવતાસ્તવનસ્ય પરમમઙ્ગલત્વાત્, ઉપયોગ-પદગતેન-‘કહ્વિહેણં ભંતે ! ઉવઓગે પણ્ણત્તે’ ઇત્યાદિના મધ્યમમઙ્ગલં કૃતમ્ ઉપયોગસ્ય જ્ઞાનલક્ષણત્વાત્, જ્ઞાનસ્ય ચ કર્મક્ષયં પ્રતિ પ્રધાનહેતુતયા મઙ્ગલત્વાત્, લિપ્તિઃ સંગલ કા પ્રયોજન યહ હૈ કિ શિષ્ય-પ્રશિષ્ય કી પરમ્પરા ચાલૂ રહે ઔર શાસ્ત્ર વિચ્છિન્ન ન હોને પાવે ।

કહા મી હૈ-‘મંગલ શાસ્ત્ર કી આદિ સેં, મધ્ય સેં ઔર અન્ત મેં કિયા જાતા હૈ । પ્રથમ અર્થાત્ આદિ મંગલ વિના કિસી વિઘ્ન કે શાસ્ત્ર કે પાર ગમન કે લિયે કહા ગયા હૈ ॥૧॥

મધ્ય મંગલ શાસ્ત્ર કે અર્થ કી સ્થિરતા કે લિપ્તિઃ ઔર અન્ત્ય મંગલ શિષ્ય પ્રશિષ્ય કી પરમ્પરા કા વિચ્છેદ ન હોને કે લિપ્તિઃ હોતા હૈ । ૨

યહાં પ્રથમ પદ કે પ્રારંભ સેં ‘વવગય જરમરણભયે, ઇત્યાદિ શબ્દોં દ્વારા શાસ્ત્રકારને આદિ મંગલ કિયા હૈ । ક્યોંકિ અપને ઇષ્ટ દેવ જિનેન્દ્ર કા સ્તવન કરના પરમ મંગલ રૂપ હૈ ।

ઉપયોગ પદ મેં ‘મગવન્’ ઉપયોગ કિતને પ્રકાર કા હૈ ? ઇત્યાદિ કે દ્વારા મધ્ય મંગલ કિયા ગયા હૈ, ક્યોંકિ ઉપયોગ જ્ઞાનરૂપ હૈ ઔર

કરાય છે પ્રથમ અર્થાત્ આદિ મંગલ કોઈપણ વિઘ્ન સિવાય શાસ્ત્રની પરિપૂર્ણતા માટે કહેલું છે ॥ ૧ ॥

મધ્યમંગલ શાસ્ત્રના અર્થની સ્થિરતા માટે છે અને અન્ત્યમંગલ શિષ્ય પ્રશિષ્યોની પરપરા નો વિચ્છેદ ન થવા માટે કહેલું છે ॥ ૨ ॥

અહીં આ પ્રથમ પદના પ્રારંભમાં (વવગયજરમરણભયે) વિગેરે શબ્દો દ્વારા શાસ્ત્રકારે આદિમંગલ કર્યું છે. કેમકે પોતાના ઇષ્ટદેવ જિનેન્દ્રનું સ્તવન કરવું પરમ મંગલ રૂપ છે. ઉપયોગ પદમાં ‘મગવન્’ ઉપયોગ કેટલા પ્રકારનો છે ? વિગેરે શબ્દો દ્વારા મધ્ય મંગલ કરાયું છે. કેમકે ઉપયોગ જ્ઞાનરૂપ છે અને જ્ઞાન

અથ કર્મક્ષયં પ્રતિ જ્ઞાનસ્ય પ્રધાનહેતુત્વમપ્રસિદ્ધમ્ ?

જં અન્નાણી કર્મ્મં સ્વેદં બહુયાદિં વાસકોડીદિં ।

તં નાણી તિદિ ગુત્તો સ્વેદં ઉસ્સાસમિત્તેણં ॥

યદજ્ઞાની કર્મ ક્ષપયતિ વહુકામિ વર્ષકોટીભિઃ ।

તજ્ઞાની ત્રિભિર્ગુપ્તઃ ક્ષપયત્યુચ્છવાસમાત્રેણ ॥૧॥

ઇત્યાગમવચનેન જ્ઞાનસ્ય કર્મ ક્ષયમ્પ્રતિ પ્રધાનકારણતાયાઃ સિદ્ધતાત્, एवं समुद्घातपदगतेन केवलिसमुद्घात परिसमाप्त्युत्तरकालिकेन सिद्धाधिकार सम्बद्धेन पद त्रिंशत्पदे-

નિચ્છિન્ન સવ્વ દુઃખા જાઇજરામરણબંધનવિમુક્તા ।

સાસયમવ્વાવાદં ચિદ્વંતિ સુદ્ધિ સુદ્ધં પત્તા ॥

નિશ્ચિન્ન સર્વદુઃખા જાતિજરામરણવન્ધનવિમુક્તાઃ ।

શાશ્વત મવ્યાવાયં તિષ્ઠન્તિ સુખિનઃ સુખં પ્રાપ્તાઃ ॥

જ્ઞાન કર્મક્ષય કા પ્રધાન કારણ હોને સે મંગલ હૈ । કહા જા સકતા હૈ 'કિ કર્મક્ષય મેં જ્ઞાન પ્રધાન કારણ સિદ્ધ નહીં હૈ, પરન્તુ યહ કથન ઉચિત નહીં હૈ, ક્યોંકિ આગમ મે કહા હૈ-

‘અજ્ઞાની જીવ જિતને કર્મ અનેક કરોડ વર્ષો મેં સ્વપાતા હૈ, ઉતને કર્મોં કો ત્રીન ગુપ્તિયોં સે ગુપ્ત જ્ઞાની જન એક ઉચ્છવાસ માત્ર મેં સ્વપા દેતા હૈ ॥૧॥

આગમ મેં હસ કથન સે સિદ્ધ હૈ કિ જ્ઞાન કર્મ ક્ષય મેં પ્રધાન કારણ હૈ । ઇસી પ્રકાર છત્તીસ વેં સમુદ્ઘાત પદ મેં કેવલી સમુદ્ઘાત કી સમાપ્તિ કે પશ્ચાત્ જો સિદ્ધોં કા અધિકાર ચલા હૈ ઉસમેં કહા હૈ-

‘સિદ્ધ ભગવાન્ સમસ્ત દુઃખોં કો પાર કર ચુકે હૈં, જન્મ, જરા, ઔર મરણ કે બન્ધન સે મુક્ત હો ગયે હૈં ઔર સદા કાલ વિના કિસી વાધા સે સુખ કો પ્રાપ્ત હોકર સુખી બને રહતે હૈં ॥૧॥

કર્મક્ષયનુ મુખ્ય કારણ હોવાથી મંગલ છે. કહેવું બોધએ કે કર્મક્ષયમાં જ્ઞાન પ્રધાન કારણ તરીકે સિદ્ધ નથી, પરન્તુ આમ કહેવું ઉચિત નથી કેમકે આગમમાં કહ્યું છે-અજ્ઞાની જીવ બેટલા કર્મ અનેક કરોડ વર્ષોમાં ખપાવે છે. એટલાં કર્મોંને ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત જ્ઞાનીજન એક ઉચ્છવાસમાત્રમાં ખપાવી દે છે ।૧।

આગમમાં આ કથનથી સિદ્ધ છે કે જ્ઞાન કર્મક્ષયમાં મુખ્ય કારણ છે એજ પ્રકારે છત્તીસમાં સમુદ્ઘાત પદમાં કેવલી સમુદ્ઘાતની સમાપ્તિ પછી જે સિદ્ધોનો અધિકાર ચાલે છે તેમાં કહ્યું છે-‘સિદ્ધ ભગવાન્ સમસ્ત દુઃખોનો પાર કરી ચુક્યા છે. જન્મ, જરા અને મરણના બન્ધનથી મુક્ત થઈ ગયા છે અને સદાકાળ કેઈ પણ બાતની પીડા વગરના સુખને પ્રાપ્ત કરીને સુખી બની રહે છે ॥૧॥

इत्यादिना अन्तमङ्गलं कृतमवसेयम् । अथ प्रथममङ्गलसूत्रं प्ररूपयितुमाह-

ववगयजरमरणभये सिद्धे अभिवन्दिऊण तिविहेणं ।

वंदामि जिणवरिंदं तेलोक्कगुरुं महावीरं ॥१॥

व्यपगतजरामरणभयान् सिद्धान् अभिवन्द्य त्रिविधेन ।

वन्दे जिनवरेन्द्रं त्रैलोक्यगुरुं महावीरम् ॥

इत्यस्य व्यपगतजरामरणभयान् सिद्धान् त्रिविधेन अभिवन्द्य त्रैलोक्यगुरुं जिनवरेन्द्रं महावीरं वन्दे इत्यन्वयः,

टीका-तत्र प्रथमं सिद्धपदं व्युत्पाद्यते-सितं-वद्धम् अष्टप्रकारं कर्मेन्धनं

इस गाथा के द्वारा अन्तिम मंगल किया है, यह समझ लेना चाहिए । अब आदि मंगल सूत्र की प्ररूपणा करते हैं-

शब्दार्थ-(ववगय जरमरणभये) जरा, मरण और भय से रहित (सिद्धे) समस्त प्रयोजनों को पूर्ण करनेवाले सिद्ध भगवान् को (अभिवन्दिऊणं) वन्दन करके (तिविहेणं) तीनों योगों से (वंदामि) वन्दन करता हूँ (तेलोक्कगुरुं) तीनों लोकों के गुरु (महावीरं) महावीर भगवान् को ॥१॥

भावार्थ-जरा मरण और भय से रहित अथवा जरा और मरण के भय से रहित सिद्ध भगवन्तों को तीनों योगों से वन्दन करके, तीनों लोकों के गुरु, जिनवरो में उत्तम चरम तीर्थंकर महावीर को वन्दना करता हूँ ॥१॥

टीका-सर्व प्रथम सिद्ध, पद की व्युत्पत्ति दिखलाते हैं-सित

आ गाथा द्वारा अन्तिम मंगल कर्तुं छे. ओम समञ्ज देवुं जेधजे छवे आदिमंगल इय सूत्रनी प्ररूपणा करवाभां आवे छे.

शब्दार्थ-(ववगयजरमरणभये) जरा मरण अने लय रहित (सिद्धे) समस्त-प्रयोजनोने सिद्ध-पूर्ण करवा वाणा सिद्धभगवाने (अभिवन्दिऊण) वन्दन करीने (तिविहेण) त्रययोगोथी (वंदामि) वन्दन करूँ छुं (तेलोक्कगुरु) त्रय लोकना गुरु (महावीरं) महावीर भगवाने ॥१॥

भावार्थ-जरा मरण अने लय विनाना अथवा जरा अने मरणना लय विनाना सिद्ध भगवन्तोने त्रये प्रकारना योगोथी नमस्कार करीने त्रये लोकना गुरु, जनवरोभां श्रेष्ठ चरम-छेदना तीर्थंकर महावीर स्वामीने वन्दना करूँ छुं. ॥१॥

टीका-सर्व प्रथम सिद्धपदनी व्युत्पत्ति अतावाय छे सित अर्थात् अंधाअद्वे

ધ્માતિ-જાજ્વલ્યમાન શુક્લધ્યાનાગ્નિના દગ્ધં શાસ્ત્રવિધિના ગૈસ્તે સિદ્ધાઃ, અથવા-સેધન્તિ સ્મ અપુનરાવૃત્ત્યા નિર્વૃત્તિપુરીમ્ અગચ્છન્ન ઇતિ-સિદ્ધા, સિધ્યન્તિ સ્મ વા-નિષ્ઠિતાર્થા ભવન્તિ સ્મેતિ સિદ્ધાઃ, સેધન્તેસ્મ-શાસિતારોઽભૂવન્, મઙ્ગલ્યરૂપતાં વાઽનુભવન્તિ સ્મેતિ સિદ્ધાઃ, પિધ્ શાસ્ત્રે માઙ્ગલ્યે ચ' ઇત્યનુશાસનાત્, તાન્ તથાચોક્તમ્-

ધ્માતં સિતં येन पुराणकर्म, यो वा गतो निर्वृति सौधमूर्ध्नि ।

ख्यातोऽनुशास्ता परिनिष्ठितार्थो,

यः सोऽस्तु सिद्धः कृतमङ्गलो मे ॥१॥ इति

યથોક્ત સિદ્ધાર્થપ્રતિપત્તયે વિશેષણ મા વ્યપગત જરામરણભયાન્ જરા-વૃદ્ધાવસ્થા વયોહાનિરૂપા, મરણમ્-પ્રાણત્યાગરૂપમ્, ભયમ્-ઇહલોકાદિભેદાત્

અર્થાત્ વદ્ધ આઠ પ્રકાર કે કર્મરૂપી ઇંધન કો, ધ્માતં અર્થાત્ જાજ્વલ્યમાન શુક્લધ્યાન રૂપી અગ્નિ કે દ્વારા ભસ્મ કર દિયા હૈ જિન્હોને વે સિદ્ધ હિસકે અતિરિક્ત વ્યાકરણ મેં 'ષિધ્' ધાતુ શાસ્ત્ર ઓર મંગલ કે અર્થ કા વાચક હૈ । હિસકે અનુસાર જો શાસ્તા હો ચુકે હૈંં યા મંગલ-રૂપતા કા અનુભવ કર ચુકે હૈંં વે સિદ્ધ કહલાતે હૈંં કહાં ખી હૈંં

જિન્હોને સિત (વદ્ધ) પુરાતન કર્મો કો ધ્માત (ભસ્મ) કર દિયા હૈ, યા જો મુક્તિ મહલ કે ઉપર પહુંચ ચુકે હૈંં, જો અનુશાસ્તા એવં કૃત-કૃત્ય કે રૂપ મેં વિખ્યાત હૈંં, વે સિદ્ધ મેરા મંગલ કરે ॥૧॥

इन सिद्धों के अर्थ को समझने के लिए विशेषण कहते हैं-‘व्यप-गत जरामरणभयान्, यहां जरा का अर्थ हैं वय की गतिरूप वृद्धावस्था, मरण का अर्थ है प्राणों का त्याग और भय का अर्थ है इहलोक आदि संबंधी सात प्रकार की भीति ।

આઠ પ્રકારના કર્મ રૂપી ઇંધન (કાષ્ઠ) ને (ધ્માતં) અર્થાત્ જાજ્વલ્યમાન શુક્લ-ધ્યાન રૂપી અગ્નિ દ્વારા ભસ્મ કરી નાખ્યા છે જેમણે તેઓ સિદ્ધ છે. તદુપ-રાન્ત વ્યાકરણમાં ટ્રિવ્ ધાતુ શાસ્ત્ર અને મંગલ અર્થનો વાચક છે. તદનુસાર જેઓ જ્ઞાતા થઈ ચુક્યા છે. અથવા મગળ રૂપતાનો અનુભવ કરી ચુક્યા છે તેઓ સિદ્ધ કહેવાય છે. કહ્યુપણ છે કે—

જેઓએ સિત (વદ્ધ) પુરાતન કર્મોને (ધ્માત) ભસ્મ કરી નાખ્યા છે, અગર જેઓ મુક્તિ મહેલના ઉપર પહોંચી ગયા છે, જેઓ અનુશાસ્તા અને કૃત કૃત્ય ના રૂપમાં વિખ્યાત છે, તે સિદ્ધો મારૂ મંગલ કરે ૧

આ સિદ્ધોનો અર્થ સમજવા માટે વિશેષણો કહે છે-વ્યપગતત જરામરણભયાન્ આહીંયા જરાનો અર્થ વયની હાનિ રૂપ વૃદ્ધાવસ્થા, મરણનો અર્થ છે પ્રાણો-નો ત્યાગ અને ભયના અર્થનો ઇહલોક આદિ સમ્બન્ધી સાત પ્રકારની ભીતિ

સપ્ત પ્રકારકમ્, તથા ચોક્તમ્—

इह पर लोकादाणं अकस्मह् आजीव मरणमसिलोएत्ति'

इह पर लोकादानाकस्मादाजीवमरणा श्लोका इति,

विशेषेण—अपुनर्भावरूपत्वेन अपगतानि—विनष्टानि जरामरणभयानि येभ्यस्ते तथाविधान् सिद्धान् इति पूर्वेणान्वयः, त्रिविधेन मनोवचः काय लक्षणेन, एतेन योगत्रयव्यापारसहितं द्रव्यवन्दनमिति गम्यते, अभिवन्द्य—आभिमुख्येन वन्दित्वा प्रणम्येत्याशयः महावीरं वन्दे अहमिति शेषः, तत्र वीरयति—कषायादिरिपून् प्रति विक्रामति इति वीरः, महांश्वासौ वीरश्चेति महा-वीरस्तम्, महावीरइति न यादृच्छिकं नाम, अपितु यथाऽवस्थितमनन्यसाधारणं परीषहोपसर्गादिविषयं वीरत्वसपेक्ष्य देवासुरकृतं बोध्यम्, तथाचोक्तम्—

कहा भी है—(१) इहलोक भय (२) परलोक भय (३) आदान भय (४) अकस्मात् भय (५) आजीविका भय (६) मरण भय और (७) अपकीर्तिभय ।

इस प्रकार जो जरा मरण और भय से सदा के लिए मुक्त हो चुके हैं । त्रिविधेन अर्थात् मनवचन और काय से इसपद के द्वारा तीनो योगों के व्यापार से युक्त द्रव्य वन्दन सूचित किया गया है । इस प्रकार के सिद्ध भगवन्तो को प्रणाम कर के महावीर को प्रणाम करता हूं । जो कषाय आदि शत्रुओं के प्रति पराक्रम प्रकट करता है, वह वीर कहलाता है और महान वीरको महावीर कहते हैं । महावीर यह नाम यों ही मनसे नहीं रक्खा गया है किन्तु वास्तविक अनन्य साधारण एवं परीषहों तथा उपसर्गों को जीतने में प्रकट की गई वीरता के कारणों से देवों और असुरों द्वारा दिया गया नाम है ।

કહ્યું પણ છે કે—(૧) આ જગતનો ભય, પરલોક ભય, આદાન ભય, અકસ્માત્ ભય, આજીવિકા ભય, મરણ ભય, (૭) અપકીર્તિ ભય.

આ રીતે જેઓ જરા મરણ અને ભયથી સદાને માટે મુક્ત બની ચુક્યા છે. ત્રિવિધેન અર્થાત્ મન. વચન અને કાયાથી આ પદ દ્વારા ત્રણે યોગોના વ્યાપારથી યુક્ત દ્રવ્ય વન્દન સૂચિત કરાયું છે. આ પ્રકારના સિદ્ધ ભગવન્તો ને પ્રણામ કરીને મહાવીરને પ્રણામ કરું છું જે કષાય આદિ દ્રશ્યુઓ તરફ પ્રાક્રમ સમૂહને કરે છે, તે વીર કહેવાય છે અને મહાન્ વીરને 'મહાવીર' કહે છે મહાવિર એ નામ એમને એમ મનથી જ નથી રાખવામાં આવ્યું પરંતુ વાસ્તવિક, અનન્ય સાધારણ અને પરીષદો તથા ઉપસર્ગોને જીતવામાં કરેલી વીરતાના કારણે એ દેવો અને અસુરો દ્વારા આપવામાં આવેલું નામ છે.

અચલે ભય ભેરવાળાં યાંત્રી પરીસહોવસગ્ગાળાં ।

‘દેવેહિં કણ મહાવીર’ત્તિ

અચલો ભયભેરવેષુ ક્ષાન્તિક્ષમઃ પરીપહોપસર્ગાણાં દેવૈઃ કૃતં મહાવીર ઇતિ
એતેન અપાયાપગમાતિશયો વ્યજ્યતે, કીદૃશં મહાવીર મિત્યાહ-જિનવરેન્દ્રમ્-
જયન્તિ-રાગદ્વેષાદિરિપૂન્ અભિભવન્તિ ઇતિ જિનાઃ, તે ચ ચતુર્વિધાઃ-શ્રુતજિનાઃ,
અવધિજિનાઃ, મનઃપર્યાયજિનાઃ, કેવલિજિનાઃ, તેષુ કેવલિજિનતત્વપ્રતિપત્યર્ય
વરગ્રહણમ્, જિનાનાં વરાઃ-શ્રેષ્ઠાઃ અતિતાનાગતવર્તમાનભાવસ્વભાવસ્વભાવાભાસિ
કેવલજ્ઞાનશાલિત્વાત્ । જિનવરાઃ, તે ચાતીર્થકરા અપિ સામાન્યકેવલિનો ભવન્તિ

કહામી હૈ-અયાનક ભય ઉપસ્થિત હોનેપર મી અચલ રહને સે તથા
પરીપહાં ઓર ઉપસર્ગોં કો સહન કરને મેં સમર્થ હોનેસે દેવોં ને
મહાવીર યહ નામ રક્ષા । હસ વિશેષણ કે દ્વારા ભગવાન્ મેં અપા-
યાગમ નામક અતિશય પ્રકટ કિયા હૈ ।

મહાવીર કૈસે હૈં સો કહતે હૈં-વહ જિનવરેન્દ્ર હૈ । જો રાગ-દ્વેષ
આદિરિપુઓં કો જોતતે હૈં, વે જિન કહલાતે હૈં । જિન ચાર પ્રકાર કે
હોતે હૈં યથા-(૧) શ્રુતજિન (૨) અવધિજિન (૩) મનઃપર્યાય જિન ઓર
(૪) કેવલિ જિન । હનમેંસે મહાવીર કેવલિ જિન હૈ, યહ સૂચિત
કરને કે લિએ વર કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ ।

જિનોં મેં જો વર અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ હો યા ભૂત વર્તમાન ઓર ભવિ-
ષ્યત્ કાલ કે સમસ્ત પદાર્થોં કો જાનને વાલે કેવલ જ્ઞાન સે યુક્ત હો
વે જિનવર કહલાતે હૈં । પરન્તુ એસે જિનવર તો સામાન્ય કેવલી મી

કહ્યુ પણુ છે કે-ભયાનક ભય ઉપસ્થિત થયે છતે પણુ અચલ રહેવાથી
તેમજ પરીપહો તથા ઉપસર્ગોને સહન કરવામા સમર્થ હોવાને લીધે દેવોએ
મહાવીર એ નામ રાખ્યુ છે. આ વિશેષણથી ભગવાનમા અપાયાપ ગમ નામ
નો અતિશય પ્રગટ કરાયો છે.

મહાવીર દેવાછે તે કહે છે-તે જિનવરેન્દ્ર છે. જેઓ રાગ, દ્વેષ આદિ શત્રુ
ઓને છતે છે, તેઓ છન કહેવાય છે. જિન ચાર પ્રકારના હોય છે-(૧) શ્રુત-
જિન (૨) અવધિજિન (૩) મનઃપર્યાયજિન અને (૪) કેવલીજિન એઓમાં મહા-
વીર કેવલી જિન છે. એ સૂચિત કરવા માટે ‘વર’ એપદનો પ્રયોગ કરાયો છે.

જિનોમા જે વર અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ હોય અગર ભૂત વર્તમાન અને ભવિષ્યત્
કાળના સમસ્ત પદાર્થોના જાણવા વાળા કેવલ જ્ઞાનથી યુક્ત હોય તેઓ જિ-
નવર કહેવાય છે. પરન્તુ આવા જિનવર તો સામાન્ય કેવલી પણુ હોય છે કે

અતસ્તીર્થકરત્વ પ્રતિપત્તયે ઇન્દ્રગ્રહણં કૃતમ્, જિનવરાણામિન્દ્રો જિનવરેન્દ્રઃ પ્રકૃત-
પુણ્યસ્કન્ધરૂપતીર્થકરનામકર્મોદયાત્ તીર્થકરસ્તમ્, એતેન જ્ઞાનાતિશયઃ-
પૂજાતિશયશ્ચ ગન્યતે, જ્ઞાનાતિશયં વિના જિનાનાં મધ્યે શ્રેષ્ઠત્વસ્ય પૂજાતિશયં-
વિના ચ જિનવરાણામપિ મધ્યે ઇન્દ્રત્વસ્યાસંભવાત્, પુનઃ કીદૃશં મહાવીરમિત્યાહ-
'ત્રૈલોક્યગુરુમ્' ગૃહ્ણતિ-યથાસ્વરૂપં પ્રવચનાર્થ મુપદિશતીતિ ગુરુઃ ત્રિલોકી એવ
ત્રૈલોક્યં તસ્ય ગુરુઃ, એવશ્ચ ભગવાન્ મહાવીરઃ અધોલોકનિવાસ્યાસુરકુમારા-
દિભવનપતિદેવેભ્યઃ, તિર્યગ્લોકનિવાસિ જ્ઞાનવ્યન્તરનરપશુવિદ્યાધરજ્યોતિષિ-
કેભ્યઃ, ઊર્ધ્વલોકનિવાસિ સૌધર્મગાનાદિ વૈમાનિકદેવેભ્યશ્ચ ધર્મમુપદિષ્ટવાન્ તં
હોતે હૈં જો તીર્થકર નહિં હોતે । અતઃમહાવીર તીર્થકર થે, યહ વતલા-
ને કે લિપ્તે જિનવર કે ત્વાપ્તે ઇન્દ્ર, અર્થાન્ જિનવરેન્દ્ર વિશેષણ લગાયા
ગયા હૈં ।

મહાવીર પ્રકૃષ્ટ પુણ્ય પ્રકૃતિ તીર્થકર નામકર્મ કે ઉદય સે તીર્થકર
થે । ઇસ વિશેષણ કે દ્વારા અનેક જ્ઞાનાતિશય કો સૂચિત કિયા ગયા ।
પૂજાતિશય ઉપર સે સમજ લેના ચાહિએ ક્યોંકિ જ્ઞાનાતિશય કે વિના
જિનોં મેં શ્રેષ્ઠતા નહીં હો સકની ઓર પૂજાતિશય કે વિના જિનવરોં મેં
ઇન્દ્રત્વ હોના અસંભવ હૈં । મહાવીર ત્રીનોં લોકોં કે ગુરુ હૈં । જો યથાર્થ
રૂપ સે પ્રવચન કે અર્થ કા પ્રતિપાદન કરતા હૈં, વહ ગુરુ કહલાતા હૈં ।

ભગવાન્ મહાવીર ને અધોલોક મેં નિવાસ કરને વાલે અસુર
કુમાર આદિ ભવનપતિ દેવોં કે લિપ્તે, મધ્ય લોક મેં રહને વાલે વાન-
વ્યન્તરોં, મનુષ્યોં, પશુઓં, વિદ્યાધરોં તથા જ્યોતિષ્ક દેવોં કે લિપ્તે
ઓર ઉર્ધ્વલોક નિવાસી સૌધર્મ, એશાન, આદિ વૈમાનિક દેવોં કે

જેઓ તીર્થ કર નથી હોતા. આથી મહાવીર તીર્થ કર હોતા એમ બતાવવા
માટે જિનવરની સાથે ઇન્દ્ર અર્થાત્ જિનવરેન્દ્ર વિશેષણ લગાડ્યું છે.

મહાવીર પ્રકૃષ્ટ પુણ્ય પ્રકૃતિ તીર્થકર નામ કર્મના ઉદયથી તીર્થકર
હોતા એ વિશેષણથી એમના જ્ઞાનાતિશયને સૂચિત કર્યા છે. પૂજાતિશય
ઉપરથી સમજ લેવો જોઈએ કેમકે જ્ઞાનાતિશય સિવાય જિનોમા શ્રેષ્ઠતા નથી
થઈ શકતી અને પૂજાતિશયના વિના જિનવરોમા ઇન્દ્રત્વ થવું અસંભવ છે.
મહાવીર ત્રણેલોકના ગુરુ છે. જે યથાર્થ રૂપે પ્રવચનના અર્થને પ્રતિપાદન કરે
છે તે ગુરુ કહેવાય છે.

ભગવાન મહાવીરે અધોલોકમા નિવાસ કરનારા અસુર કુમાર આદિભવન-
પતિદેવોને માટે, મધ્યલોકમા રહેનારા વાનવ્યંતરો, મનુષ્યો, પશુઓ વિદ્યાધરો
તથા જ્યોતિષ્ક દેવોને માટે અને ઉર્ધ્વ લોક નિવાસી સૌધર્મ-એશાન-આદિ

તથાવિધમ્, એતેન વાગતિશયો ગમ્યતે, એતે ચ અપાયાપગમાતિશય જ્ઞાનાતિશય પૂજાતિશય વચનાતિશયા શ્રત્વારોઽતિશયાઃ શરીરસૌગંધ્યાદીના મતિશયાના મુપલક્ષણમ્, તાન્ વિના એતેષામસંભવાત્, એવશ્ચ ચતુસ્ત્રિંશદતિશયોપેતં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દે इत्यवसेयम् । इति प्रथमगाथार्थः ।

અથ ઋષભાદીન્ પરિત્યજ્ય મહાવીરસ્ય વન્દનપ્રયોજકધર્મમ્-વર્તમાનતીર્થાધિપતિત્વેન આસન્નોપકારિત્વરૂપં પ્રદર્શયિતું દ્વિતીયગાથામાહ—

‘સુચરયણનિહાણં જિનવરેણં ભવિયજણણિઘ્વુહકરેણં ।

ઉવદંસિયા ભગવથા પન્નવણા સત્ત્વ ભાવાણં ॥૨॥

શ્રુતરત્નનિધાનં જિનવરેણ ભવિકજનનિર્વૃત્તિકરેણ ।

ઉપદર્શિતા ભગવતા પ્રજ્ઞાપના સર્વભાવાનામ્ ॥ ઇતિ,

लिए धर्म का उपदेश दिया है, इस कारण वे तीनों लोकों के गुरु हैं । इस विशेषण से उनका वचनातिशय सूचित किया गया है । ये चार अपायापगमातिशय, ज्ञानातिशय, पूजातिशय और वचनातिशय शरीर की सुगंधितता आदि अन्य अतिशयों के उपलक्षण हैं क्योंकि उनके बिना ये अतिशय हो नहीं सकते । तात्पर्य यह है कि चौतीस अतिशयों से सम्पन्न भगवान् महावीर को मैं वन्दन करता हूँ । यह प्रथम गाथा का अर्थ है ।

ઋષભ આદિ કો છોડકર મહાવીર કો વંદના કરનેકા કારણ યહ હૈ કિ મહાવીર વર્તમાન શાસનકે અધિપતિ હોને કે કારણ સન્નિકટ ઉપકારક હૈ । યહ દિખલારને કે લિએ દૂસરી ગાથા કહતે હૈ—

શબ્દાર્થ—(સુચરયણનિહાણં) શ્રુત રૂપી રત્નોં કા સ્વજાના (જિન

વૈભાનિક દેવોને માટે ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો છે. એ કારણે તેઓ ત્રણેલોક ના ગુરુ છે. આ વિશેષણથી તેઓ નો વચનાતિશય સૂચિત કરાયો છે. આ ચાર અપાયાપગમાતિશય, જ્ઞાનાતિશય, પૂજાતિશય અને વચનાતિશય આદિ અલ્પ અતિશયોના ઉપલક્ષણ છે, કેમકે તેઓના વિના આ અતિશયો બની શકતા નથી. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ચોવીસ અતિશયોથી સુકત ભગવાન મહાવીરનો હું વન્દના કરું છું આ પ્રથમ ગાથાનો અર્થ છે.

રૂપભ આદિને ત્યજીને મહાવીરને વન્દના કરવાનું કારણ આ છે કે મહાવીર વર્તમાન શાસનના અધિપતિ હોવાને કારણે ઉપકારક છે. એ બતાવવાને માટે બીજી ગાથા કહે છે—

શબ્દાર્થ—(સુચરયણનિહાણં) શ્રુતરૂપી રત્નોનો ખજાનો (જિનવરેણં) જિન-

અન્વયઃ—ભવિકજનનિવૃત્તિકરેણ ભગવતા જિનવરેણ શ્રુતરત્નનિધાનં સર્વ-
ભાવાનાં પ્રજ્ઞાપના ઉપદર્શિતા ।

ટીકા—તત્ર જિનવરેણ જિનાઃ સામાન્યકેવલિન સ્તેપામપિ વરઃ શ્રેષ્ઠસ્તીર્ય-
કરત્વાત્ જિનવરસ્તેન આસન્નોપકારિત્વાદ્ મહાવીરેણેત્યર્થઃ અન્યસ્ય કેવલિનો
વર્તમાનતીર્થાધિપતિત્વાભાવાત્, અથ છદ્વસ્થક્ષીણમોહજિના પેક્ષયા સામાન્યકેવ-
લિનામપિ જિનવરત્વાત્ તદૂચ્યાવૃત્તયે મહાવીરસ્ય તીર્થકૃત્વપ્રતિપત્તયે ચ વિશેષ-
ણાન્તરમાહ—ભગવતા ભગઃ સમગ્રૈશ્વર્યાદિરૂપઃ, તથાચોક્તમ્—

વરેણ) જિનવર કે દ્વારા (ભવિંયજનનિવુહકરેણ) ભવ્ય જીવોંકો આ-
નન્દ યા મોક્ષ દેને વાલે (ઉવદંસિયા) દિંચલાઈ (ભગવયા) ભગવાન્ કે
દ્વારા (પન્નવણા) પ્રજ્ઞાપના—પ્રરૂપણા (સવ્વ ભાવાણં) સવ પદાર્થોંની ।૨।

ભાવાર્થ—ભવ્ય જીવોંકો અમર યા મોક્ષ પ્રદાન કરને વાલે જિ-
નેન્દ્ર ભગવાન ને શ્રુત રૂપી રત્નોં કે ચ જાનેકે સમાન સમસ્ત ભાવોંની
પ્રજ્ઞાપના પ્રદર્શિત કી હૈ ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થઃ—જિન અર્થાત્ સામાન્ય કેવલી ઉનમેં તીર્થકર હોને કે
કારણ જો શ્રેષ્ઠ હૈં વે જિનવર કહલાતે હૈં । ઉન્હોંને અર્થાત્ નિકટ ઉ-
પકારક હોને કે કારણ મહાવીર સ્વામી ને ક્યોકિ અન્ય તીર્થકર વ-
ર્તમાન તીર્થ કે અધિપતિ નહીં હૈ । કહા જા સકતા હૈ કિ છદ્વસ્થ
ક્ષીણ મોહ જિનકી અપેક્ષા સામાન્ય કેવલી ભી જિનવર કહે જા સક-
તે હૈં, અતઃજિનવર શબ્દસે તીર્થકર કા અર્થ કૈસે સમજા જાય ?
હસકા સમાધાન કરને કે લિણ તથા મહાવીર સ્વામી સામાન્ય કેવલી

વર ના દ્વારા (ભવિંયજનનિવુહકરેણ) ભવ્ય જીવોંને આનન્દ અથવા મોક્ષ
આપવા વાળા (ઉવદંસિયા) દેખાડી (ભગવયા) ભગવાન દ્વારા (પન્નવણા) પ્રજ્ઞા-
પના પ્રરૂપણા (સવ્વ ભાવાણં) બધા પદાર્થોંની ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—ભવ્ય જીવોંને આનન્દ અથવા મોક્ષ પ્રદાન કરવા વાળા જિનેન્દ્ર
ભગવાને શ્રુત રૂપી રત્નોના ખજાનાના સરખી સમસ્ત ભાવોંની પ્રજ્ઞાપના
પ્રદર્શિત કરી છે ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થ—જિન અર્થાત્ સામાન્ય કેવલી એઓમાં તીર્થકર થવાના કારણે
જેઓ શ્રેષ્ઠ છે તેઓ જિનવર કહેવાય છે. તેઓએ અર્થાત્ નિકટ ઉપકારક
હોવાના કારણે મહાવીર સ્વામીને કેમકે અન્ય તીર્થકર વર્તમાન તીર્થના અધિ-
પતિ નથી. કહી શકાયકે છદ્વસ્થ ક્ષીણમોહ જેઓની અપેક્ષાએ સામાન્ય કેવલી
પણ જિનવર કહી શકાય છે. તો પછી જિનવર શબ્દથી તીર્થકર નો અર્થ
કેવી રીતે સમજાય ? એનું સમાધાન કરવા માટે તેમજ મહાવીર સ્વામી

‘ऐश्वर्यस्य समग्रस्य, रूपस्य यशसः श्रियः ।

धर्मस्याथ प्रयत्नस्य, पण्णां भग इतीदृशना ॥१॥ इति,

અતિશયો ભાગોઽસ્યાસ્તીતિ ભગવાન્, ભગાતિશયથ વર્ધમાનસ્વામિનઃ
અન્ય પ્રાણિગણાપેક્ષયા, તસ્ય ત્રૈલોક્યાધિપતિત્વાત્ તેન ભગવતા-પરમાર્હત્વ
માહાત્મ્યોપેતેન, પુનઃ કિં વિશિષ્ટેનેત્યાદ-ભવ્યજનનિર્વૃત્તિકરેણ-ભવ્યઃ-
તાદૃશનાદિપારિણામિકભાવાત્ સિદ્ધિપ્રાપ્તિયોગ્યઃ, સ ચાસૌ જનશ્ચેતિ ભવ્ય-
જનઃ, નિર્વૃત્તિઃ-નિર્વાણં શાન્તિઃ, સકલકર્મમલાપગમેન સ્વસ્વરૂપલાભેન પરમં

નહીં થે, यह बतलाने के लिए दूसरे विशेषण का प्रयोग किया जाता
है—भगवान् परिपूर्ण ऐश्वर्य आदि को (भग) कहते हैं। कहा भी है
सम्पूर्ण ऐश्वर्य, रूप, यहां, श्री, धर्म और प्रयत्न, इन छहों को
भग, कहते हैं ॥ १ ॥

इस प्रकार भग, अतिशय जिनमें पाया जाता है, वह भगवान्
कहलाते हैं। वर्धमान स्वामी में अन्य समस्त प्राणियों की अपेक्षा
ऐश्वर्य आदि विशिष्ट है, क्योंकि वे तीन लोक के अधिपति हैं। इस
तरह भगवानका आशय हुआ परम अर्हन्तपन की महिमा से युक्त है।
भगवान् भव्य जीवों को निर्वृत्ति देने वाले हैं। जीव के अनादि
पारिणामिक भाव के कारण जो सुक्ति प्राप्त करते हैं योग्य हो वह
भव्य कहा जाता है। ऐसे भव्य जनों को शान्ति अथवा निर्वाण

સામાન્ય કેવલી ન હતા એ બતાવવા માટે બીજા વિશેષણનો પ્રયોગ કરાય છે.
ભગવતા પરિપૂર્ણ ઐશ્વર્ય આદિને ‘ભગ’ કહે છે—કહ્યું પણ છે—

સમ્પૂર્ણ ઐશ્વર્ય, રૂપી, યશ, શ્રી, ધર્મ અને પ્રયત્ન આ છને ‘ભગ’
કહેવાય છે. ૧.

આ રીતે ‘ભગ’ અતિશય જેમાં જણાય છે, તેઓ ભગવાન કહેવાય છે.
વર્ધમાન સ્વામીમાં અન્ય સમસ્ત પ્રાણિઓની અપેક્ષાએ ઐશ્વર્ય આદિ વિશિ
ષ્ટ છે. કેમકે તેઓ ત્રણ લોકના અધિપતિ છે. આ રીતે ભગવાનનો અશય
થયો—પરમ અર્હતપણુ તેના મહિમાથી યુક્ત છે.

ભગવાન ભવ્ય જીવોને નિર્વૃત્તિ દેવા વાળા છે. જીવના અનાદિ પારિણામિક
ભાવને કારણે જેઓ સુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. યોગ્ય થાય, તે ભવ્ય કહેવાય છે.
આવા ભવ્ય જીવોને શાન્તિ અથવા નિર્વાણ અર્થાત્ બધા કર્મોનો ક્ષય થઈ
જાય પછી સ્વરૂપના લાભથી પરમ સ્વસ્થતા પ્રદાન કરવા વાળા છે. આમા

સ્વાસ્થ્યમ્, કારણેન કાર્યોપચારાત્ સમ્યગ્દર્શનાદપિ તદ્દેતુત્વાત્ નિર્વૃત્તિઃ તત્કરણશીલો નિર્વૃત્તિકરઃ અવ્યજનસ્ય નિર્વૃત્તિકરો અવ્યજનનિર્વૃત્તિકરસ્તેન, અથ સર્વં વાક્યં સાવધારમિતિરીત્યા અવ્યાનામેવ સમ્યગ્દર્શનાદિકં કરોતિ, નામવ્યાનામ્. પરન્તુ નૈતદ્યુક્તમ્, વીતરાગસ્ય ભગવતો હિ પક્ષપાતાસંભવાત્, તથાહિ ભગવાન્ રવિરિવ પ્રકાશમ્ અવિશેષેણ સર્વેષાં કૃતપ્રવચનાર્થમ્ આતનોતિ, અમવ્યાનાં કેવલં તથાવિધસ્વામાવ્યાદેવ તામસવિહગકુલાનામિવ રવિપ્રકાશો ન પ્રવચનાર્થઃ ઉપદિશ્યમાનોઽપિ ઉપકારાય સમર્થો ભવેત્, તથાચોક્તમ્--

અર્થાત્ સકલ કર્મોં કા ક્ષય હો જાને પર સ્વ-સ્વરૂપ કે લાભ સે પરમ સ્વસ્થતા પ્રદાન કરને વાલે હૈં। યહાં કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર કિયા ગયા હૈ। અતઃ મોક્ષ કે કારણ સમ્યગ્દર્શન આદિ બી મોક્ષ કહે ગયે હૈં તાત્પર્ય યહ દુઆ કિ ભગવાન્ અવ્ય જીવોં કો નિર્વાણ કે કારણ-ભૂત સમ્યગ્દર્શન આદિ દેને વાલે હૈં।

શંકા—પ્રત્યેક વાક્ય અવધારણ યુક્ત હોતા હૈ, અતઃ ભગવાન્ અવ્ય જીવોં કો હી સમ્યગ્દર્શન આદિ ઉત્પન્ન કરતે હૈં, અમવ્યોં કો નહી યહ યુક્તિ નહીં ક્યોંકિ વીતરાગ ભગવાન મેં પક્ષપાત હોના સંભવ નહીં હૈ।

સામાધાન— આપને વસ્તુ તત્ત્વ કો ઠીક નહીં સમજ્યા જૈસે સૂર્ય સમાન રૂપસે સભી કો પ્રકાશ દેતા હૈ, ઉસી પ્રકાર ભગવાન સમાન ભાવસે સભીકે લિખ ઉપદેશ દેતે હૈ, કિન્તુ જૈસે તમશ્વર પક્ષિયોં કે કે લિખ, ઉનકે સ્વભાવ કે કારણ સૂર્ય કા પ્રકાશ ઉપકારક નહીં હોતા, ઉસી પ્રકાર અમવ્ય જીવોં કા સ્વભાવ હી ંસા હૈ કિ ઉનકે લિખ ભગવાન કી દેશના ઉપકારક સિદ્ધ નહીં હોતી હૈ। કહા બી હૈ

કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરાયો છે. તેથી મોક્ષના કારણ સમ્યગ્દર્શન વિગેરે પણ મોક્ષ કહેવાયાં છે. તાત્પર્ય આ છે કે. ભગવાન્ અવ્ય જીવોને નિર્વાણના કારણભૂત સમ્યગ્દર્શન વિગેરે દેવા વાળા છે.

શંકા—પ્રત્યેક વાક્ય અવધારણા યુક્ત હોય છે, એથી ભગવાન્ અવ્યજીવોને જ સમ્યગ્દર્શન વિગેરે ઉપન્ન કરે છે, અમવ્યોને નહી. આ યુક્તિ નથી કેમકે વીતરાગ ભગવાનમાં પક્ષપાત હોવો સંભવ નહી.

સામાધાન—આપ વસ્તુ તત્ત્વને ઠીક નથી સમજ્યા જેમ સૂર્ય સમાન રૂપે બધાને પ્રકાશ આપે છે, એજ પ્રકારે ભગવાન્ સમાન ભાવથી બધાને ઉપદેશ આપે છે, પરન્તુ જેમ તમશ્વર (ધુગડ) પક્ષિઓને માટે એમના સ્વભાવને લીધે સૂર્યનો પ્રકાશ તેમને ઉપકારક નથી બનતો આજ પ્રકારે અમવ્ય જીવોનો સ્વભાવજ એવો હોય છે કે તેમને માટે ભગવાનની દેશના ઉપકારક સિદ્ધ

સદ્ધર્મ વીજવપનાનવકૌશલસ્ય ।

યલ્લોક વાન્ધવ ! તવાપિ યિલાન્યભૂવન્ ॥

તન્નાદ્ભૂતં સ્વગકુલેષુ, ચ તામસેષુ ।

સૂર્યાશવો મધુકરો ચરણાવદાતાઃ ॥૧॥

તસ્માત્ ભવ્યાનામેવ ભગવદ્વચનાત્ ઉપકારો ભવતિ, इति भव्य जननिर्वृति करेणेत्युक्तम्; किं कृत्वा ? इत्याह—उपदर्शिता उप सामीप्येन यथा श्रोतृणां झटिति यथाऽवस्थितवस्तुतत्त्वावबोधो भवति; स्फुटवचनैरिति दर्शिता—श्रवण-गोचरं प्रापिता उपदिष्टा इत्यर्थः, काऽसौ ? इत्याह—प्रज्ञापना—प्रज्ञाप्यन्ते—प्ररूप्यन्ते जीवादयो भावा अनया शब्दसंहत्या इति प्रज्ञापना, किं विशिष्टा, इत्याह—श्रुतरत्ननिधानम्, रत्नानि द्विविधानि—द्रव्यरत्नानि भावरत्नानि च, ऐ लोक के बान्धव सद्धर्म का बीज बोलने वाले पक्षीकुल के लिए सूर्य की तेजस्वी किरणों भी भ्रमर के पैर के समान काली ही प्रतीत होती है ॥ १ ॥

इस कारण भगवान ने वचनों से भव्य जीवोंका ही उपकार होता है । इसी से यहां भव्य जीवों को शांति या मुक्ति देने वाले ऐसा कहा है, भगवान् ने किस तरह निवृत्ति प्रदान की, यह दिखलाते हैं भगवान् ने ऐसे स्फुट वचनों द्वारा प्रज्ञापना का उपदेश दिया है कि उसे सुनकर वस्तु के यथार्थ स्वभावका बोध हो जाय । वह श्रुत रत्नों का विधान है । रत्न दो प्रकार के होते हैं—द्रव्य रत्न और भाव रत्न हैं । वैदूर्य, मरकत इन्द्र नील आदि द्रव्य रत्न हैं और श्रुत

થતી નથી. કહ્યુ પણ છે—

હિ લોક બાન્ધવ ! સદ્ધર્મનું બીજ રોપવામાં આપની દક્ષતા નિર્દોષ છે. તો પણ તેને માટે કોઈ જમીન ખારોડ નિકળી જાય તેમાં કોઈ આશ્ચર્યની વાત નથી. અન્ધકારમાં વિચરણ કરવા વાળાં પક્ષી સમુદાય માટે સૂર્યના તેજસ્વી કિરણો પણ ભ્રમરાના પગની જેમ કાળાશજ દેખાડે છે. ॥ ૧ ॥

એ કારણથી ભગવાનના વચનોથી ભવ્ય જીવોનો જ ઉપકાર બને છે. એ ઉપરથી અહીયાં ભવ્ય જીવોને શાંતિ અગર મુક્તિ દેવાવાળા એમ કહ્યુ છે, ભગવાને કેવા પ્રકારે નિર્વૃત્તિ પ્રદાન કરી, એ બતાવે છે—ભગવાને એવા સ્ફુટવચનો દ્વારા પ્રજ્ઞાપના નો ઉપદેશ આપ્યો કે એને સાંભળીને વસ્તુના યથાર્થ સ્વભાવનો બોધ થઈ જાય. આ પ્રજ્ઞાપના શ્રુત રત્નોનું નિધાન છે. રત્નો બે જાતનાં હોય છે—દ્રવ્યરત્ન અને ભાવરત્ન વૈદૂર્ય, મરકત, ઇન્દ્ર, નીલ વિગેરે

તત્ર દ્રવ્યરત્નાનિ વૈદ્યમરકતેન્દ્રનીલાદીનિ, ભાવરત્નાનિ ચ શ્રુતવ્રતાદીનિ, તત્ર દ્રવ્યરત્નાનિ ન તાત્ત્વિકાનિ ઇતિ ભાવરત્નૈરિદાધિકારઃ, શ્રુતાન્યેવ રત્નાનિ શ્રુતરત્નાનિ, ન તુ શ્રુતાનિ ચ રત્નાનિ ચેતિ, નિધાનમિવ નિધાનમ્, શ્રુતરત્નાનાં નિધાનં શ્રુતરત્નનિધાનમ્, કેષાં પ્રજ્ઞાપના ક્રિયતે ઇત્યત આહ-સર્વભાવાનામ્ સર્વે ચ તે ભાવાશ્ચેતિ સર્વભાવાઃ જીવાજીવપુણ્ય-પાપાશ્રવબન્ધસંવરનિર્જરામોક્ષાઃ, તથાહિ-અસ્યાં પ્રજ્ઞાપનાયા પટ્ટત્રિશત્પદાનિ સન્તિ, તત્ર પ્રજ્ઞાપના (૧) વહુવક્તવ્ય (૩) વિશેષ (૫) ચરમ (૧૦) પરિણામ (૧૩) સંજ્ઞેષુ પશ્ચસુ પદેષુ જીવાઽજીવાનાં પ્રજ્ઞાપના, પ્રયોગપદે (૧૬) ક્રિયાપદે (૨૨) આશ્રવસ્ય, કાયવાહ્મનઃ કર્મયોગઃ આશ્રવઃ, કર્મપ્રકૃતિ પદે (૨૩) બન્ધસ્ય, સમુદ્ઘાતપદે (૩૬) કેવલિસમુદ્ઘાતપ્રરૂપણાયાં સંવરનિર્જરામોક્ષાણાં ત્રયોણામ્, શેષેષુ ચ સ્થાનાદિષુ (૨) પદેષુ ક્વચિત્ કસ્યચિત્, અથવા સર્વભાવાનાં

તથા વ્રત આદિ ભાવ રત્ન હૈં । દ્રવ્ય રત્ન વાસ્તવિક નહીં, ઉત યહાં ભાવ રત્ન સમજ્ઞના ચાહિણ શ્રુત રત્ન કા અર્થ હૈ, શ્રુત રૂપ રત્ન, શ્રુત ઔર રત્ન, ંસા અર્થ નહીં સમજ્ઞના ચાહિણ ।

પ્રજ્ઞાપના કિસકી કી જાતી હૈં હસકા ઉતર હૈં સર્વ ભાવોં કી જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર બન્ધ, નિર્જરા ઔર મોક્ષ, ંે ભાવ હૈં । હસ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મેં છત્તીસ પદ મેં હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં

(૧) પ્રજ્ઞાપના (૩) વહુ વક્તવ્ય (૫) વિશેષ (૧૧) ચરમ ઔર (૧૩) પરિણામ હસ પાંચ પદોં મેં જીવ ઔર અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના હૈં । (૧૬) પ્રયોગ પદ ઔર (૨૨) ક્રિયાપદ મેં આશ્રવ કી (૨૩) કર્મ પ્રકૃતિપદ મેં બન્ધ કી (૩૬) સમુદ્ઘાત પદ મેં કેવલી સમુદ્ઘાત કી પ્રરૂપણા મેં સંવર નિર્જરા ઔર મોક્ષ કી, શેષ સ્થાન આદિ પદોં મેં કહીં કિસી કી

દ્રવ્ય રત્નો છે અને શ્રુત તથા વ્રત આદિ ભાવરત્નો છે. દ્રવ્યરત્ન વાસ્તવિક નથી, તેથી અહીં ભાવરત્નો સમજવાના છે. શ્રુતરત્નનો અર્થ છે, શ્રુતરૂપ રત્ન, શ્રુત અને રત્ન એવો અર્થ ન સમજવો જોઈએ.

પ્રજ્ઞાપના કેાની કરાય ? એનો ઉત્તર છે-સર્વભાવોની. જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ, આશ્રવ, સંવર, બન્ધ, નિર્જરા અને મોક્ષ, આ ભાવો છે. આ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર છત્રીસ પદોમાં છે. તે આ પ્રકારે છે—(૧) પ્રજ્ઞાપના, (૩) બહુ વક્તવ્ય (૫) વિશેષ (૧૧) ચરમ અને (૧૩) પરિણામ આ પાંચ પદોમાં જીવ અને અજીવની પ્રજ્ઞાપના છે. (૧૬) પ્રયોગપદ અને (૨૨) ક્રિયા પદમાં આશ્રવની (૨૩) કર્મપ્રકૃતિ પદમાં બન્ધની (૩૬) સમુદ્ઘાત પદમાં કેવલી સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણામાં સંવર નિર્જરા અને મોક્ષના શેષ સ્થાન વિગેરે પદો

દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવાનામિત્યર્થઃ, ય એતદતિરિક્તત્વેન અન્યસ્ય પ્રજ્ઞાપનીયસ્ય કસ્ય-
ચિદભાવાત્, તત્ર પ્રજ્ઞાપનાપદે (૧) જીવાઽજીવદ્રવ્યાણાં પ્રજ્ઞાપના, સ્થાનપદે
(૨) જોવાધારસ્ય ક્ષેત્રસ્ય, સ્થિતિ પદે (૩) નારકાદિ સ્થિતિપ્રરૂપણાત્,
કાલસ્ય શેષપદેષુ પુણ્યપાપસંખ્યા જ્ઞાનાદિ પર્યાયવ્યુત્ક્રાન્ત્યુચ્છવાસાદીનાં
ભાવાનાં પ્રજ્ઞાપનાઽસ્તીતિ ભાવઃ ઇતિ દ્વિતીયગાથાર્થઃ । અથ તૃતીયગાથામાહ—

‘અજ્ઞયણમિણં ચિત્તં સુચરયણં દિદ્વિવાયણીસંદં ।

જહવન્નિયં ભગવતા અહમપિ તહ વન્નઈસ્સમિ’ ॥૩॥ ત્તિ,

અધ્યયનમિનં ચિત્રં શ્રુતરત્નં દૃષ્ટિવાદનિઃષ્યન્દઃ ।

યથાવર્ણિતં ભગવતા અહમપિ તથા વર્ણયિષ્યામીતિ,

અન્વયઃ—દૃષ્ટિવાદનિઃસ્યન્દશ્ચિત્રં શ્રુતરત્નમિદમ્ અધ્યયનં ભગવતા યથા-
વર્ણિતમ્ અહમપિ તથા વર્ણયિષ્યામિ, इत्यन्वयः,

और कहीं किसीकी अथवा सर्व द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव रूप सब
भावों की प्ररूपणा है । इनके अतिरिक्त अन्य कोई प्रज्ञापनीय पदार्थ
नहीं । (१) प्रज्ञापना पद में जीव—प्रजीव द्रव्यों की प्रज्ञापना है, (२)
स्थानपद में जीव के आधार क्षेत्र की, (३) स्थितिपद में नारक आदि की
स्थिति का निरूपण होने से काल की और शेष पदों में पुण्य पाप संख्या
ज्ञानादि पर्याय, व्युत्क्रान्ति, उच्छ्वास आदि भावों की प्रज्ञापना की
गई है यह द्वितीय गाथा का अर्थ हुआ ॥ २ ॥

शब्दार्थ—(अज्ज्ञयणं) अध्ययन (इणं) यहां (चित्तं) विचित्र-विचि-
त्रता युक्त (सुचरयणं) श्रुत रूपीरत्न (दिद्विवायणीसंदं) दृष्टिवाद
नामक अंग का निचोड़ (जर) जिस प्रकार (वन्नियं) वर्णित किया है

માં ડયાંક કોઈની અને ડયાંય કોઈની અથવા સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ભાવરૂપ
બધા ભાવોની પ્રરૂપણા છે. આના સિવાય બીજો કોઈ પ્રજ્ઞાપનીય પદાર્થ નથી.
પ્રજ્ઞાપના પદમાં જીવ—અજીવ દ્રવ્યોની પ્રજ્ઞાપના છે. (૨) સ્થાનપદમાં જીવના
આધાર ક્ષેત્રની (૩) સ્થિતિ પદમાં નારક વિગેરેની સ્થિતિનું નિરૂપણ હોવાથી
કાળની અને વિશેષ પદોમાં પુણ્ય પાપ સંખ્યા જ્ઞાનાદિ પર્યાય, વ્યુત્ક્રાન્તિ,
ઉચ્છવાસ વિગેરે ભાવોની પ્રજ્ઞાપના કરાઈ છે (આ બીજી ગાથાનો અર્થ થયો ॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ—(અજ્ઞયણ) અધ્યયન (ઇણ) અહીં (ચિત્ત) વિચિત્ર-વિચિત્રતાયુક્ત,
(સુચરયણ) શ્રુત રૂપી રત્ન (દિદ્વિવાયણીસંદ) દ્રષ્ટિવાદ નામક અંગનો નિચોડ

ટીકા--તત્ર इदम्-प्रज्ञापनाख्यम् अध्ययनं वर्तते, एवं चित्रार्थाधिका-
रयुक्तत्वाच्चित्रम्, श्रुतरत्नम् श्रुतमेव रत्नं श्रुतरत्नम्, दृष्टिवाद निःष्यन्दः-
दृष्टिवादस्य-द्वादशाङ्गस्य निःष्यन्दः-निर्जररूपमिव वर्तते इति दृष्टिवाद-
निःष्यन्दरूपम् यथा वर्णितं-प्रतिपादितम्, भगवता-श्रीमहावीरेण इन्द्रभूति
प्रभृति शिष्याणामध्ययनार्थं वर्णितत्वात् 'अध्ययनं' वर्णितमित्युक्तम्,
अहमपि तथा-तदनुसारेणैव वर्णयिष्यामि न स्वमनीषिकयेत्याशयः, एतेन
कथमस्य छद्मस्यस्य वर्द्धमानत्वामीमहावीरवद् वर्णयितुं सामर्थ्यं भवेदिति ?
शङ्काऽप्यपास्ता, सामान्येनाभिधेयपदार्थं वर्णनमात्रं मुद्दिश्यैव तथाभिधानात् न तु
(भगवया) भगवान् ने (अहमवि) मै भी (तह) उसी प्रकार (वन्नइ-
स्सामि) दर्शन करूंगा ॥ ३॥

भावार्थ--दृष्टિवाद નામક વારહવે અંગ કે નિચોડ રૂપ તથા વિવિ-
ધતા યુક્ત, શ્રુતોં મેં રત્ન કે સમાન હસ અધ્યયન કા ભગવાન ને જિસ
પ્રકાર વર્ણન કિયા હૈ, મૈ બી ડસી પ્રકાર વર્ણન કરૂંગા, અપની બુદ્ધિ કે
અનુસાર નહીં ॥ ૩॥

ટીકાર્થ-યહ પ્રજ્ઞાપના નામક અધ્યયન વિવિધ અધિકારોં સે યુક્ત
હોને કે કારણ ચિત્ર હૈ, શ્રુતરત્ન હૈ ઓર દૃષ્ટિવાદ નામક વારહવે
અંગ કા નિચોડ હૈ । હસ અધ્યયન કા ભગવાન મહાવીર ને અપને ઇન્દ્ર-
ભૂતિ આદિ શિષ્યોં કો જૈસા અર્થ નિરૂપિત કિયા હૈ, મૈં બી ડસકે
અનુસાર હી વર્ણન કરૂંગા, અપની મતિ સે નહીં । હસ કથન સે હસ
શંકા કા બી સમાધાન હો ગયા કિ છદ્મસ્ય, વર્દ્ધમાન મહાવીર સ્વામી
કે સમાન વર્ણન કરને મેં સમર્થકૈસે હો સકતા હૈ ? સામાન્ય રૂપ સે

(જહ) જેવી રીતે (વર્ણિયં) વર્ણવ્યું છે (ભગવયા) ભગવાને (અહમવિ) હું પણ
(તહ) તે પ્રમાણે (વન્નइस्सामि) વર્ણન કરીશ ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ--દ્રષ્ટિવાદ નામક બારમા અગના નિચોડરૂપે, તેમજ વિવિધતાઓ
થી યુક્ત શ્રુતોમા રત્ન સરખા આ અધ્યયનનું ભગવાને જે રીતે વર્ણન કર્યું
છે હું પણ તેવીજ રીતે વર્ણન કરીશ. મારી બુદ્ધિના અનુસાર નહીં.

ટીકાર્થ--આ પ્રજ્ઞાપના નામનું અધ્યયન વિવિધ અધિકારોથી યુક્ત હોવાને
કારણે ચિત્ર છે, શ્રુતરત્ન છે અને દૃષ્ટિવાદ નામના બારમા અગનો નિચોડ છે. આ
અધ્યયનનો ભગવાન મહાવીરે પોતાના ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે શિષ્યો આગળ જેવો
અર્થ નિરૂપણ કર્યો છે, હું પણ તેના અનુસાર જ વર્ણન કરીશ, મારી બુદ્ધિથી
નહીં. આ કથનથી આ શંકાનું પણ સમાધાન થઈ ગયું કે છદ્મસ્ય વર્દ્ધમાન
મહાવીર સ્વામીના સમાન વર્ણન કરવામાં સમર્થ કેવી રીતે થઈ શકે ? સામાન્ય

સ્વપ્રૌઢ્યા इति भावः, न चास्याः प्रज्ञापनाया अध्ययनरूपत्वे आदौ अनुयोगादि
 द्वारोपन्यासोऽपि आवश्यकत्वात् कथं न क्रियते इति वाच्यम्, नन्द्युत्तराध्य-
 यनादिषु तथाऽदर्शनेन अध्ययनादौ उपक्रमाद्युपन्यासस्य अवश्यकरणे नियमा-
 भावादिति भावः, अस्याश्च प्रज्ञापनायां पट्वर्त्रिंशत्पदानि सन्ति, पदं प्रकरणम्
 अर्थाधिकारः, इति समानपर्यायाः, तानि च पट्वर्त्रिंशत् पदानि अधो निर्दिष्टानि
 अवसेयानि—‘पन्नवणा १, ठाणाइं २, बहुवत्तव्व ३, ठिई ४, विसेसाय ५ वक्कंती
 ६, ऊसासो ७, सन्ना ८, जोणीय ९, चरिमाइं १०, ॥४॥ भासा ११, सरीर
 १२, परिणाम १३, कसाए १४, इंदिए १५, पओगेय १६, लेसा १७, काय-
 ठिईया १८, सम्मत्ते १९, अंतकिरियाय २० ॥५॥ ओगाहण सण्ठाणा २१,
 किरिया २२, कम्मे २३, इयावरे ५॥ (कम्मस्स) वंधए २४, (कम्मस्स) वेदए
 २५, वेदस्स वंधए २६, वेयवेयए आहारे २८, उवओगे ३९, पासणया ३०,

અભિધેય પદાર્થોં કે વર્ણન માત્ર કો ઉદ્દેશક કરકે હી એસા કહા હૈ ।
 અપની પ્રૌઢતા પ્રકટ કરને કો નહીં ।

પ્રજ્ઞાપના અધ્યયન રૂપ હૈ તો ઇસકી આદિ મેં અનુયોગદ્વાર આદિ
 કા કથન કરના આવશ્યક થા, વહ ક્યોં નહીં કિયા ગયા ! એસા નહીં
 કહના ચાહિયે ક્યોંકિ નન્દી આદિ અધ્યયનોં મેં ભી અનુયોગદ્વારોં
 કા કથન નહીં દેખા જાતા । ઇસસે સિદ્ધ હોતા હૈ કિ અધ્યયન કે
 આદિ મેં ઉપક્રમ આદિ અનુયોગ દ્વારોં કા કથન આવશ્યક નહીં હૈ ।

પ્રજ્ઞાપના મેં છત્તીસ પદ હૈ । પદ કા અર્થ હૈ પ્રકરણ યા અર્થાધિકાર ।
 બે છત્તીસ પદ ઇસ પ્રકાર હૈ—

(૧) પ્રજ્ઞાપના, વયોંકિ યહ પદ પ્રજ્ઞાપના વિષયક પદ્ય કો લેકર

इये अभिधेय पदार्थाना वर्णन मात्रने उद्देशीनेन येन कथं छे. प्रौढता प्रकट करवा भाटे नहीं.

પ્રજ્ઞાપના અધ્યયન રૂપ છે તો તેની આદિમાં (અનુયોગદ્વાર) વિગેરેનું કથન
 કરવું આવશ્યક હતું, તે કેમ ન કરવામાં આવ્યું ? એમ ન કહેવું જોઈએ
 કેમકે નન્દી આદિ અધ્યયનોમાં પણ અનુયોગદ્વારેનું કથન જોવામાં નથી
 આવતું. એનાથી સિદ્ધ થાય છે કે અધ્યયનની શરૂઆતમાં ઉપક્રમ વિગેરે
 અનુયોગ દ્વારેનું કથન આવશ્યક નથી.

પ્રજ્ઞાપનામાં છત્રીસ પદ છે. પદનો અર્થ છે પ્રકરણ વા અર્થાધિકાર તે
 છત્રીસ પદો આ રીતે છે—(૧) પ્રજ્ઞાપના, કેમકે આ પદ પ્રજ્ઞાપના વિષયક

સન્નિ ૩૧, સંજમે ચેવ ૩૨, ૧૨૭||૬|| ઓહી ૩૩, પવિયારણ ૩૪, વેદણાય ૩૫, તત્તો સમુગ્ધા ૩૬||૭|| તત્ર પ્રથમં પદં-પ્રકરણં પ્રજ્ઞાપનાવિષયકં પ્રશ્ન-માશ્રિત્ય પ્રવૃત્તત્વાત્ પ્રજ્ઞાપના ૧, એવં દ્વિતીયં પદં-પ્રકરણં સ્થાનાનિ ૨, તૃતીયં પદં વહુવક્તવ્યમ્ ૩, ચતુર્થમ્ પદં સ્થિતિઃ ૪, પશ્ચમં પદં વિશેષાચ્યમ્ ૫, પદં વ્યુત્ક્રાન્તિઃ-ગર્ભપ્રાપ્તિઃ વ્યુત્ક્રાન્તિ લક્ષણાર્થાધિકારયુક્તત્વાત્ ૬, સપ્તમં પદમ્ ઉચ્છવાસઃ ૭, અષ્ટમં પદં સંજ્ઞા ૮; નવમં પદં યોનિઃ ૯; દશમં પદં ચરમાણીતિ ચરમાણીતિ પ્રશ્નમધિકૃત્ય પ્રવૃત્તત્વાત્ ૧૦, એકાદશં પદં ભાષા ૧૧, દ્વાદશં પદં શરીરમ્ ૧૨, ત્રયોદશં પદં પરિણામઃ ૧૩. ચતુર્દશં પદં કષાયઃ ૧૪, પશ્ચદશં પદં પદમિન્દ્રિયમ્ ૧૫. ષોડશં પદં પ્રયોગઃ ૧૬, સપ્તદશં પદં લેશ્યા ૧૭, અષ્ટાદશં પદં કાયસ્થિતિઃ ૧૮ એકોનવિંશતિતમં પદં સમ્યક્ત્વમ્ ૧૯, વિંશતિ-તમં પદમ્ અન્તક્રિયા ૨૦ એકવિંશતિતમં પદમ્ અવગાહના સ્થાનમ્ ૨૧ દ્વાવિંશતિ-તમં પદં ક્રિયા ૨૨. ત્રયોવિંશતિતમં પદં કર્મ ૨૩, ચતુર્વિંશતિતમં પદં કર્મણો વન્ધકઃ ૨૪ તસ્મિન્ પ્રકરણે યથા ચલુ જીવઃ કર્મણો વન્ધકો ભવતિ તથા પ્રરૂપણાત્ કર્મવન્ધક ઇતિ નામ કૃતમ્, એવમેવ પશ્ચવિંશતિતમં પદં કર્મવેદકઃ ૨૫, પદ્ધવિંશતિતમં પદં વેદસ્ય વન્ધક ઇતિ ૨૬; વેદયતે-અનુભવતીતિ.

આરંભ હુઆ હૈ । (૨) સ્થાન (૩) વહુવક્તવ્ય (૪) સ્થિતિ (૫) વિશેષ (૬) વ્યુત્ક્રાન્તિ (ઉપપાત નિવારણાદિ) (૭) ઉચ્છવાસ (૮) સંજ્ઞા (૯) યોનિ (૧૦) ચરમાણિ । ક્યોંકિ યહ પદ ‘ચરમાણિ’ હસ પ્રશ્ન કો લેકર આરંભ હુઆ હૈ’ (૧૧) ભાષા (૧૨) શરીર (૧૩) પરિણામ (૧૪) કષાય (૧૫) ઇન્દ્રિય (૧૬) પ્રયોગ (૧૭) લેશ્યા (૧૮) કાયસ્થિતિ (૧૯) સમ્યક્ત્વ (૨૦) અન્તક્રિયા (૨૧) અવગાહના સંસ્થાન (૨૨) ક્રિયા (૨૩) કર્મ (૨૪) કર્મ વંધક ક્યોંકિ હસ પ્રકરણ મેં બતલાયા ગયા હૈ કિ જીવ હસ પ્રકાર કર્મ કા વંધ કર્તા હોતા હૈ, હસી પ્રકાર (૨૫) કર્મવેદક (૨૬) વેદ-વન્ધક હસમેં બતલાયા ગયા હૈ કિ કિતની પ્રકૃતિયો કા વેદન કરતા હુઆ જીવ કિતની પ્રકૃતિયોં કા વંધ કરતા હૈ (૨૭) વેદ વેદક

પદને લઈને આરંભ થયો છે. (૨) સ્થાન (૩) બહુવક્તવ્ય (૪) સ્થિતિ (૫) વિશેષ (૬) વ્યુત્ક્રાન્તિ (ઉપપાત નિવારણ વગેરે) (૭) ઉચ્છવાસ (૮) સંજ્ઞા (૯) યોનિ (૧૦) ચરમાણિ કેમકે આ પદનો ‘ચરમાણો’ એ પ્રશ્નને લઈને આરંભ થયો છે (૧૧) ભાષા (૧૨) શરીર (૧૩) પરિણામ (૧૪) કષાય (૧૫) ઇન્દ્રિય (૧૬) પ્રયોગ (૧૭) લેશ્યા (૧૮) કાય સ્થિતિ (૧૯) સમ્યક્ત્વ (૨૦) અન્તક્રિયા (૨૧) અવગાહના સંસ્થાન (૨૨) ક્રિયા (૨૩) કર્મ (૨૪) કર્મ બન્ધક, કેમકે એ પ્રકરણમાં બતાવ્યું છે કે જીવ આ રીતે કર્મનો બન્ધ કર્તા બને છે. (૨૫) કર્મ વેદન (૨૬) વેદ-બન્ધક એમાં બતાવાયું છે કે કેટલી પ્રકૃતિઓને વેદન કરતો જીવ કેટલી પ્રકૃતિઓનો બન્ધ કરે છે (૨૭) વેદ વેદક એમાં આ

વેદસ્તસ્ય વન્ધ એવ વન્ધકઃ, તથા સતિ કતિ પ્રકૃતી વેદ્યમાનસ્ય કતિ પ્રકૃતિનાં વન્ધો ભવતીતિ તત્ર પ્રરુપ્યતે અતસ્તદ્વેદસ્ય વન્ધ ઇતિ નામ કૃતમ્. સંપત્તિવિંશતિતમં પદં વેદ વેદકઃ ૨૭, કાં પ્રકૃતિં વેદ્યમાનઃ કતિ પ્રકૃતી વેદ્યતિ ઇત્યર્થપ્રતિપાદકત્વાત્ વેદવેદક ઇતિ નામ કૃતમ્, અષ્ટાવિંશતિતમં પદમ્ આહારઃ ૨૮, આહારપ્રતિપાદકત્વાત્, એકોનત્રિંશત્તમં પદમુપયોગઃ ૨૯, ત્રિંશત્તમં પદં દર્શનતા ૩૦, એકત્રિંશત્તમં પદં સંજ્ઞા ૩૧, દ્વાત્રિંશત્તમં પદં સંયમઃ ૩૨, ત્રયસ્ત્રિંશત્તમં પદમ્ અવધિઃ ૩૩, ચતુસ્ત્રિંશત્તમં પદં પ્રવિચારણા ૩૪, પચ્ચત્રિંશત્તમં પદં વેદના ૩૫, પટ્ટત્રિંશત્તમં પદં સમુદ્ઘાતઃ ૩૬, તદેવં રીત્યા પટ્ટત્રિંશત્ત્વદ્વીનિ પ્રકરણાનિ પ્રદર્શિતાનિ;

અથ યથાક્રમં પદગતાનિ સૂત્રાણિ વક્તવ્યાનિ, તત્ર પ્રથમપદગતમાદિસૂત્રમુચ્યતે—‘સે કિં તં પન્નવણા ?’ ઇત્યાદિ

મૂલમ્—સે કિં તં પન્નવણા ? પન્નવણા દુવિહા પળ્લન્તા તં જહા—જીવપન્નવણા ય અજીવપન્નવણા ય ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—અથ કા સા પ્રજ્ઞાપના ? પ્રજ્ઞાપના દ્વિવિધા પ્રજ્ઞાપના—તથથા જીવ-પ્રજ્ઞાપના ચ અજીવપ્રજ્ઞાપના ચ ॥સૂ૦ ॥૧॥

હાલમાં આ નિરૂપણ ક્રિયા ગયા છે કે કિસ પ્રકૃતિ કા વેદન કરતા હોવા જીવ કિતની પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા છે (૨૮) આહાર (૨૯) ઉપયોગ (૩૦) પદ્યત્તા (૩૧) સંજ્ઞા (૩૨) સંયમ (૩૩) અવધિ (૩૪) પ્રવિચારણા (૩૫) વેદના ઓર (૩૬) સમુદ્ઘાત ।

અંબ ક્રમાનુસાર પદગત સૂત્રો કા કથન કરના ચાહિયે । અતઃ પ્રથમ પદ કાં આદિ સૂત્ર કહતે હૈં—

અન્વયાર્થ—(સે) અથ (કિં તં પળ્લવણા) પ્રજ્ઞાપના કયા હૈં-પ્રજ્ઞાપના કાં અર્થ કયા હૈં ? (પળ્લવણા) પ્રજ્ઞાપના (દુવિહા) દો પ્રકાર કી (પળ્લન્તા) કહી હૈં । (તં જહા)—વહ હિસ પ્રકાર (જીવ પળ્લવણા) જીવ કી પ્રજ્ઞાપના (ય) ઓર (અજીવ પળ્લવણા) અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના (ય) ઓર ॥૧॥

નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે કે કઈ પ્રકૃતિનું વેદન કરતો હોવ કેટલી પ્રકૃતિ-આનું વેદન કરે છે. (૨૮) આહાર (૨૯) ઉપયોગ (૩૦) પદ્યત્તા (૩૧) સંજ્ઞા-પદ્ય (૩૨) સંયમ (૩૩) અવધિ (૩૪) પ્રવિચારણા (૩૫) વેદના (૩૬) સમુદ્ઘાત । હવે ક્રમાનુસાર પદગત સૂત્રોનું કથન કરવું બેઠ્યો, એથી પ્રથમ પદનું પહેલું સૂત્ર કહે છે.

અન્વયાર્થ—(સે) અથ (કિં તં પળ્લવણા) પ્રજ્ઞાપના શું છે—પ્રજ્ઞાપનાનો અર્થ શો છે. (પળ્લવણા) પ્રજ્ઞાપના (દુવિહા) બે પ્રકારની (પળ્લન્તા) કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (જીવપળ્લવણા) હોવની પ્રજ્ઞાપના (ય) અને (અજીવપળ્લવણા) અહોવની પ્રજ્ઞાપના (ય) અને ॥ ૧ ॥

ટીકા—પ્રથમ સૂત્રમિદં ગણધરસ્ય અન્યસ્ય વા કસ્યચિદગૃહીત નામધેયત્વાત્, ‘સે’ અથ, ‘કિં તં’ કા તાવત્, ‘પન્નવણા’-પ્રજ્ઞાપના ? કસ્તેતિવત્પ્રજ્ઞાપનાપદાર્થઃ ? इति પ્રશ્નાશયઃ ભગવાનાહ—‘પન્નવણા દુવિહાં પણ્ણત્તા, તં જહા-જીવ પન્નવણાય અજીવપણ્ણવણાય’ (સૂ. ૧) પ્રજ્ઞાપના પૂર્વોક્ત સ્વરૂપા, ‘દુવિહાં’ દ્વિવિધા દ્વિપ્રકારા, ‘પણ્ણત્તા’ પ્રજ્ઞપ્તા-પ્રરૂપિતા; અન્યૈરપિ તીર્થકરૈરપિ इति તીર્થકરનિર્વક્તૃત્વપક્ષેઽર્થઃ તીર્થકરમતાનુસાર્યાચાર્યનિર્વક્તૃત્વ-પક્ષે તુ તીર્થકરગણધરૈઃ પ્રજ્ઞપ્તા, इत्यर्थોઽવસેયઃ, તદ્ દ્વૈવિધ્યમેવ પ્રદર્શયતિ ‘તં જહા’ તદ્યથા, ‘જીવપણ્ણવણા ય’ જીવ પ્રજ્ઞાપના ચ, ‘અજીવપણ્ણવણા ય’ અજીવપ્રજ્ઞાપના ચ, તત્ર જીવન્તિ-પ્રાણાન્ ધારયન્તિ, અધારયન્ ધારયિષ્ય-ન્તીતિ વાં જીવાઃ, પ્રાણાશ્ચ દ્વિવિધાઃ-દ્રવ્યપ્રાણાશ્ચ ભાવપ્રાણાશ્ચ, તત્ર દ્રવ્યપ્રાણાઃ-ઇન્દ્રિયપ્રમુતયઃ ભાવપ્રાણાઃ-જ્ઞાનપ્રમુતયઃ, દ્રવ્ય પ્રાણૈરપિ પ્રાણિનઃ સંસાર-

ટીકાર્થ—જિસકા સ્વરૂપ પહેલે કહા જા ચુકા હૈ, વહ પ્રજ્ઞાપના દો પ્રકાર કી પ્રરૂપિત કી ગઈ હૈ । જવ તીર્થકર કા યહ કથન વિવક્ષિત કિયા જાય તો ઇસકા અર્થ એસા સમજના ચાહિયે કિ અન્ય તીર્થકરોં કે દ્વારા ભી પ્રરૂપિત કી ગઈ હૈ । જવ યહ પ્રથમ તીર્થકર કે મતાનુસાર આચાર્ય કા સમજા જાય તો કહના ચાહિયે કિ તીર્થકર ભગવાન્ તથા ગણધરોં દ્વારા પ્રરૂપિત કી ગઈ હૈ । પ્રજ્ઞાપના દો પ્રકાર કી હૈ—જીવ પ્રજ્ઞાપના ઓર અજીવ પ્રજ્ઞાપના ।

‘જિન્હોંને પ્રાણોં કો ધારણ કિયા, જો ધારણ કરતે હૈ ઓર ધારણ કરેંગે, વે જીવ કહલાતે હૈ । પ્રાણ દો પ્રકાર કે હૈ—દ્રવ્ય પ્રાણ ઓર ભાવ પ્રાણ પાંચ ઇન્દ્રિય આદિ દ્રવ્ય પ્રાણ હૈ ઓર જ્ઞાનાદિ ભાવ પ્રાણ હૈ । નારક આદિ સંસારી જીવ દ્રવ્ય પ્રાણોં કે કારણ પ્રાણી કહલાતે

ટીકાર્થ—‘જેનુ’ સ્વરૂપ પ્રથમ કહી દેવાયું છે. તે પ્રજ્ઞાપના જે પ્રકારની પ્રરૂપિત કરાઈ છે. ન્યારે તીર્થકરનું આ કથન વિવક્ષિત કરાયું તો એનો અર્થ એવો સમજવો જોઈએ કે ખીલ્લ તીર્થકરો દ્વારા પ્રરૂપિત કરાઈ છે. ન્યારે આ કથન તીર્થકરના મતાનુસારી આચાર્યનું સમજાય તો કહેવું જોઈએ કે તીર્થકર ભગવાન્ તથા ગણધરો દ્વારા પ્રરૂપિત કરાઈ છે. પ્રજ્ઞાપના જે પ્રકારની છે એવપ્રજ્ઞાપના અને અણવ પ્રજ્ઞાપના.

જેઓએ પ્રાણોને ધારણ કર્યા, જેઓ ધારણ કરે છે અને ધારણ કરશે, તેઓ એવ કહેવાય છે. પ્રાણ જે પ્રકારના છે—દ્રવ્ય પ્રાણ અને ભાવપ્રાણ, પાંચ ઇન્દ્રિય આદિ દ્રવ્ય પ્રાણ છે અને જ્ઞાનાદિ ભાવપ્રાણ છે. નારક આદિ-સંસારી એવ દ્રવ્ય પ્રાણોને કારણે પ્રાણી કહેવાય છે અને સમસ્ત કર્મોના નાશ કરવા વાળા સિદ્ધ ભાવપ્રાણો ને કારણે પ્રાણી કહેવાય છે અને

પ્રાપ્તા નારકાદયઃ કેવલભાવપ્રાણૈઃ પ્રાણિનો વિનષ્ટસકલકર્મસંજ્ઞાઃ સિદ્ધાઃ સન્તિ, જીવાનાં-જીવાસ્તિકાયાનાં પ્રજ્ઞાપના જીવપ્રજ્ઞાપના, ન જીવા અજીવાઃ-જીવવિપરીતસ્વરૂપાઃ, તે ચ ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાયાકાશસ્તિકાય પુદ્ગલાસ્તિકાયાદ્વાસમયસ્વરૂપાસ્તેષાં પ્રજ્ઞાપના-અજીવપ્રજ્ઞાપના, ચકારદ્વય મુખ્યોરપિ પ્રજ્ઞાપનયોઃ પ્રાધાન્યરૂપાપનાર્થમવસેયમ્, ન સ્વલ્વત્ર અન્યતરસ્યાઃ પ્રજ્ઞાપનાયાઃ ગૌણત્વં વર્તતે, અપિતુ ઉભયોરેવ પ્રાધાન્યમિત્યાશયઃ (સૂ. ૧)

તદેવં રીત્યા સામાન્યતઃ પ્રજ્ઞાપનાદ્વયમુપન્યસ્ય સામ્પ્રતં વિશેષ સ્વરૂપાવગમાર્થં જીવપ્રજ્ઞાપનાયાઃ પ્રથમોપાત્તત્વેऽપિ સૂત્રી કટાહન્યાયેન અલ્પવક્તવ્યતયા અજીવપ્રજ્ઞાપનાયા એવ પ્રથમં પ્રતિપિપાદયિષ્યા તદ્ વિષયકં પ્રશ્નોત્તરસૂત્રાદ્

મૂલમ્-સે કિં તં અજીવપન્નવણા ? અજીવપન્નવણા દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા-રૂવિ અજીવપન્નવણા ચ અરૂવિ અજીવ પન્નવણા ચ ॥સૂ. ૨॥

હૈં ઔર સમસ્ત કર્મોં કો નષ્ટ કર દેને વાલે સિદ્ધ ભાવપ્રાણોં કે કારણ પ્રાણી કહલાતે હૈં ઔર ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, ઔર અદ્વા સમય, ઇન જીવ સે વિપરીત જીવોં કી પ્રરૂપણા કો અજીવ પ્રજ્ઞાપના કહતે હૈં । સૂત્ર મેં દિયા હુઆ (ચ)-શબ્દ દાનોં પ્રજ્ઞાપનાઓં કી પ્રધાનતા કો સૂચિત કરને કે લિએ હૈ । દોનોં મેં કોઈ ભી ગૌણ નહીં હૈ, કિન્તુ દોનોં હી પ્રધાન હૈ, યહ ‘ચ’ પદ કા આશય હૈ ॥૧॥

હસ પ્રકાર સામાન્ય રૂપ સે દો પ્રજ્ઞાપનાઓં કા નિર્દેશ કરકે અબ ડનકા વિશેષ સ્વરૂપ બતલાને કે લિએ અગલા સૂત્ર કહતે હૈં । યદ્યપિ જીવ પ્રજ્ઞાપના કા નિર્દેશ પહેલે કિયા ગયા હૈ, મગર સૂત્રી કટાહ, ન્યાય સે, અલ્પ વક્તવ્યતા હોને કે કારણ પહેલે અજીવ પ્રજ્ઞાપના કા નિરૂપણ કરને કી ઇચ્છા સે તદ્વિષયક પશ્ચોત્તર કહતે હૈં ।

ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વાસમય આ જીવોથી વિપરીત જીવોની પ્રજ્ઞાપનાને અજીવ પ્રજ્ઞાપના કહે છે. સૂત્રમાં આપવામાં આવેલ ‘ચ’ શબ્દ બંને પ્રજ્ઞાપનાઓની પ્રધાનતાનું સૂચન કરવા માટે છે. બંનેમાં કોઈ પણ ગૌણ નથી. પરંતુ બંને જ પ્રધાન છે. એ ‘ચ’ પદનો આશય છે. ॥ ૧ ॥

આ પ્રમાણે સામાન્ય રૂપથી જો પ્રજ્ઞાપનનો નિર્દેશ કરીને હવે તેઓના વિશેષ સ્વરૂપ બતાવવા માટે આગળનું સૂત્ર કહે છે. જો કે જીવ પ્રજ્ઞાપનનો નિર્દેશ પ્રથમ કરાયો છે. પરંતુ સૂચિકટાહ, ન્યાયથી અલ્પ વક્તવ્યતા હોવાને કારણે બહેલા અજીવ પ્રજ્ઞાપનાનું નિરૂપણ કરવાની ઇચ્છાથી તદ્વિષયક પ્રશ્નોત્તર કરે છે.

છાયા—અથ કા સા અજીવપ્રજ્ઞાપના ? અજીવપ્રજ્ઞાપના દ્વિવિધા પ્રજ્ઞાપના, તદ્યથા=રૂપ્યજીવ પ્રજ્ઞાપના ચ, અરૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપના ચ ॥સૂ. ૨॥

ટીકા—‘સે’ અથ, ‘કિં તં’ કિં તત્, અથવા કા સા, ‘અજીવપન્નવણા’—અજીવ પ્રજ્ઞાપના પ્રજ્ઞાપ્તા ? इति शेषः, અજીવપ્રજ્ઞાપના કતિવિધા વર્તે ? इति प्रश्नाशयः, ભગવાનાહ—‘અજીવપન્નવણા’ અજીવપ્રજ્ઞાપના, ‘દુવિદ્યા પણ્ણત્તા’ દ્વિવિધા પ્રજ્ઞાપ્તા, ‘તં જહા’ તદ્યથા, ‘રૂવિ અજીવપન્નવણા ય’ રૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપના ચ, અરૂવિ અજીવપન્નવણા ય’ અરૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપના ચ, તત્ર રૂપમસ્તિ एषामिति रूपिणः, રૂપગ્રહણેન ગન્ધરસસ્પર્શા અપિ ઉપલક્ષ્યન્તે, ગન્ધાદિવ્યતિરેકેણ રૂપાસમ્ભવાત્, ।

અન્વયાર્થ—(સે કિં તં અજીવ પણ્ણવણા) અજીવ પ્રજ્ઞાપના કા સ્વરૂપ કયા હૈં ? (અજીવ પણ્ણવણા દુવિદ્યા પણ્ણત્તા) અજીવ પ્રજ્ઞાપના દો પ્રકાર કી કહી હૈં ? (તં જહા) વહ્ ઇસ પ્રકાર (રૂવિ અજીવ પણ્ણવણા) રૂપી અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના (ય) ઓર (અરૂવિ અજીવ પણ્ણવણા) અરૂપી અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના ॥૨॥

ટીકાર્થ—અજીવ પ્રજ્ઞાપના કિસકો કહતે હૈં, અર્થાત્ અજીવ પ્રજ્ઞાપના કિતને પ્રકાર કી હૈં ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—રૂપી અજીવ પ્રજ્ઞાપના ઓર અરૂપી—અજીવ પ્રજ્ઞાપના । જિસ મેં રૂપ હો વહ્ રૂપી કહલાતા હૈં । રૂપ કે ગ્રહણ સે ગન્ધ, રસ ઓર સ્પર્શકા ગ્રહણ મી સમજ્ઞ લેના યાહિયે, ક્યોંકિ

અન્વયાર્થ—(સે કિં તં અજીવ પણ્ણવણા) અજીવ પ્રજ્ઞાપનાનું સ્વરૂપ શું છે ? (અજીવ પણ્ણવણા દુવિદ્યા પણ્ણત્તા) અજીવ પ્રજ્ઞાપના બે પ્રકારની છે) (તં જહા) તે આ પ્રકારે (રૂવિ અજીવ પણ્ણવણા) રૂપી અજીવની પ્રજ્ઞાપના (ય) અને (અરૂવિ અજીવપણ્ણવણા) અરૂપી અજીવની પ્રજ્ઞાપના ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થ—અજીવ પ્રજ્ઞાપના કેને કહેવાય ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—રૂપી અજીવ પ્રજ્ઞાપના અને અરૂપી અજીવ પ્રજ્ઞાપના જેમાં રૂપ હોય તે રૂપી કહેવાય છે રૂપના ગ્રહણથી ગન્ધ, રસ અને સ્પર્શનું ગ્રહણ પણ સમજવું જોઈએ કેમકે ગન્ધાદિના અભાવમાં એકલા રૂપને લેવું

‘કારણમેવ તદન્ત્યં સૂક્ષ્મો નિત્યથ ભવતિ પરમાણુઃ ।

एकरसगन्धवर्णो द्विस्पर्शः कार्यच्छिद्रश्च ॥१॥

इति वचनप्रामाण्येन प्रतिपरमाणु रूपरसगन्धस्पर्शसत्त्वात्, परमाणुनाम् अति-
सूक्ष्मपुद्गलत्वात्, अथवा रूपं स्पर्शरूपादि सम्पृच्छेनात्मिका मूर्तिस्तदस्ति
एवमिति रूपिणः रूपिणश्च ते अजीवाश्चेति रूप्यजीवाः तेषां प्रज्ञापनं रूप्यजीव-
प्रज्ञापना, पुद्गलस्वरूपा जीवप्रज्ञापनेत्यर्थः, पुद्गलानामेव रूपादिमत्त्वात् न रूपिणः
—अरूपिणः धर्मास्ति—कायादयस्त्रय स्ते च ते अजीवाश्चेति अरूप्यजीवास्तेषां
प्रज्ञापना अरूप्यजीव प्रज्ञापना, चकारद्वयं पूर्ववदेव द्वयोः प्राधान्यरूपापनार्थम् (२)

गंधादि के अभाव में अकेले रूपका होना संभव नहीं है । परमाणु
कारण ही है—कार्य नहीं, वह अन्तिम, सूक्ष्म, नित्य, तथा एकरस,
एकगन्ध, एकवर्ण, और दो स्पर्श वाला होता है । वह प्रत्यक्ष से ज्ञात
नहीं होता, केवल स्कंधरूप कार्य से उसका अनुमान किया जाता है ।
इस वचन के प्रामाण्य से प्रत्येक परमाणु में रूप, रस, गंध और स्पर्श
का सद्भाव होता है, क्योंकि परमाणु सूक्ष्मतम पुद्गल हैं । अथवा
रूपका अर्थ स्पर्श एवं रूप का आदिमय मूर्ति समझना चाहिए । ऐसा
रूप जिस में हो वह रूपी । रूपी अजीवों की प्रज्ञापना । रूपी—अजीव
पुद्गल ही होता है, अतएव इसे पुद्गल—अजीव प्रज्ञापना भी कहा जा
सकता है । धर्मास्तिकाय आदि अरूपी अजीव हैं । उनमें रूप नहीं
होता । अतएव उनकी प्ररूपणा अरूपी अजीव प्रज्ञापना कहलाती है ।
दोनों ‘च’ पद दोनों की प्रधानता के सूचक है ॥२॥

સંલવિત નથી પરમાણુ કારણજ છે—કાર્ય નથી, તે અંતિમ, સૂક્ષ્મ, નિત્ય
તથા એકરસ, એકગન્ધ એકવર્ણ અને બે સ્પર્શવાળું હોય છે તે પ્રત્યક્ષથી
જ્ઞાત નથી થતું, કેવળ સ્કંધરૂપ કાર્યથી તેનું અનુમાન કરવામાં આવે છે, આ
વચનની પ્રમાણિકતાથી પ્રત્યેક પરમાણુમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શનો સદ્ભાવ
હોય છે, કેમકે પરમાણુ સૂક્ષ્મતમ પુદ્ગલ છે. અથવા રૂપનો અર્થ સ્પર્શ અને
રૂપ આદિમય મૂર્તિ સમજવો જોઈએ આવું રૂપ જેનામાં હોય તે રૂપી અણ-
વો ની પ્રજ્ઞાપના, રૂપી અણવ પુદ્ગલ જ થાય છે. તેથી જ એને પુદ્ગલ-
અણવ પ્રજ્ઞાપના પણ કહી શકાય છે. ધર્માસ્તિકાય આદિ અરૂપી અણવ છે.
તેઓમાં રૂપ નથી હોતા તેથી જ તેની પ્રરૂપણા અરૂપી અણવ પ્રજ્ઞાપના કહેવા-
ય છે. બન્ને ‘ચ’ પદ બન્નેની પ્રધાનતાના સૂચક છે. ॥ ૨ ॥

मूलम्—से किं तं अरूवि अजीवपणवणा ? अरूविअजीवपणवणा दसविहा पणत्ता, तं जहा—धम्मत्थिकाए १, धम्मत्थिकायस्स देसे २, धम्मत्थिकायस्स पदेसा ३, अधम्मत्थिकाए ४, अधम्मत्थिकायस्स देसे ५, अधम्मत्थिकायस्स पदेसा ६, आगासत्थिकाए ७, आगासत्थिकायस्स देसे ८, आगासत्थिकायस्स पदेसा ९, अद्दासमए १० ॥सू० ३ ॥

छाया—अथ का सा अरूप्यजीवप्रज्ञापना ? अरूप्यजीवप्रज्ञापना दशविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—धर्मास्तिकायः १, धर्मास्तिकायस्य देशः २, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः ३, अधर्मास्तिकायः ४, अधर्मास्तिकायस्य देशः ५, अधर्मास्तिकायस्य प्रदेशः ६, आकाशास्तिकायः ७, आकाशास्तिकायस्य देशः ८, आकाशास्तिकायस्य प्रदेशः ९, अद्वासमयः १०, ॥ सू. ३ ॥

यद्यपि रूपि-अजीव प्रज्ञापना का निर्देश पहले किया गया है । फिर भी पूर्वोक्त न्याय से अल्प वक्तव्यता होने के कारण प्रथम अरूपि-अजीव प्रज्ञापना का निरूपण करते हैं—

सूत्रार्थ—(से) अथ (किं तं) वह क्या है ? (अरूवि अजीव पणवणा) अरूपी अजीव की प्रज्ञापना (अरूवि अजीव पणवणा) अरूपी अजीव की प्रज्ञापना (दसविहा) दश प्रकार की (पणत्ता) कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (धम्मत्थिकाए) धर्मास्तिकाय (धम्मत्थिकायस्स देसे) धर्मास्तिकाय का देश (धम्मत्थिकायस्स पदेसा) धर्मास्तिकाय के प्रदेश (अधम्मत्थिकाए) अधर्मास्तिकाय (अधम्मत्थिकायस्स देसे) अधर्मास्तिकाय का देश (अधम्मत्थिकायस्स पदेसा) अधर्मास्तिकाय के प्रदेश (आगासत्थि-

जेडे इपी—अणुव प्रज्ञापनानो निर्देश पडुवां करायो छे. तो पणु पूर्वोक्त न्याये अल्पत्वता होवाने कारणे प्रथम अइपी—अणुव प्रज्ञापनानु निइपणु करे छे

सूत्रार्थ—(से) अथ (किं तं) ते शुं छे (अरूवि अजीवपणवणा) अइपी-अणुवनी प्रज्ञापना (अरूवि अजीवपणवणा) अइपी अणुवनी प्रज्ञापना (दसविहा) दश प्रकारनी (पणत्ता) कही छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (धम्मत्थिकाए) धर्मास्तिकाय (धम्मत्थिकायस्स देसे) धर्मास्तिकायनो देश (धम्मत्थिकायस्स पदेसा) धर्मास्तिकायनो प्रदेश (अधम्मत्थिकाए) अधर्मास्तिकाय (अधम्मत्थिकायस्स देसे) अध-

ટીકા—તત્રાપિ રૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપનાયાઃ પ્રથમોપાત્તત્વેऽપિ ઉક્તન્યાયેન અન્યવક્તવ્યતયા પ્રથમમ્ અરૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપનામેવ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં અરૂવિ અજીવ પન્નવણા ? ‘સે’ અથ, ‘કિં તં’ કિં તત્, કા સા, ‘અરૂવિ અજીવપન્નવણા ?’ અરૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપના ? ભગવાનાહ—‘અરૂવિઅજીવપન્નવણા દસવિહા પન્નત્તા’ અરૂપ્યજીવ પ્રજ્ઞાપના દશવિધા—દશપ્રકારા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા ધમ્મત્થિકાણ, ધમ્મ-ત્થિકાયસ્સ દેસે, ધમ્મત્થિકાયસ્સ પદેસા’ તદ્વથા ધર્માસ્તિકાયઃ, ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશઃ, ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશઃ, તત્ર ધર્માસ્તિકાયશબ્દો વ્યુત્પાદ્યતે-સ્વભાવાદેવ ગતિપરિણામપરિણતાનાં જીવાનાં પુદ્ગલાનાં ચ તત્સ્વભાવધારણાદ્ ધર્મઃ, ધર્મોહિ તત્સ્વભાવપોષકો ભવતિ, અસ્તયથ્થં પ્રદેશ સ્તેષાં કાયઃ—નિકાયઃ સંજ્ઞાત इत्यर्थः एवञ्च प्रदेशसंज्ञातः अस्तिकायपदार्थः, धर्मश्चासौ अस्तिकायश्चेति धर्मस्तिकायः—अवयविद्रव्यम्, अवयवीच अवयवानां तथाविधसंज्ञातपरिणामविशेष एव, अवयव-

કાણ) આકાશાસ્તિકાય (આગાસત્થિકાયસ્સ દેસે) આકાશાસ્તિકાય કા દેશ (આગાસાત્થિકાયસ્સ પદેસા) આકાશાસ્તિકાય કે પ્રદેશ (અદ્ધાસમણ) અદ્ધા કાલ ॥૩॥

ટીકાર્થ—અરૂપી-અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના ક્યા હૈ? શ્રીભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ—અરૂપી અજીવ પ્રજ્ઞાપના દશ પ્રકાર કી કહી હૈ । વહ હૈસ પ્રકાર હૈ—ધર્માસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય કા દેશ, ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ । યહાં ધર્માસ્તિકાય કા અર્થ—નિરૂપણ કરતે હૈ—સ્વયં હી ગતિ પરિણામ મેં પરિણત જીવોં ઓર પુદ્ગલોં કી ગતિ મેં જો નિમિત્ત કારણ હો વહ ધર્માસ્તિકાય કહલાતા હૈ । ‘અસ્તિ’ અર્થાત્ પ્રદેશ, ડનકા કાય અર્થાત્ સમૂહ યા સંઘાત અસ્તિકાય । ઇસ પ્રકાર અસ્તિકાય શબ્દ કા અર્થ હૈ પ્રદેશોં કા સમૂહ । ધર્મરૂપ અસ્તિકાય ધર્માસ્તિકાય કહા જાતા હૈ । યહ એક અવયવિદ્રવ્ય હૈ । અવયવી અવયવોં સે ભિન્ન

ર્માસ્તિકાયનો દેશ (અધમ્મત્થિકાયસ્સ પદેસા) અધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ (આગાસ-ત્થિકાણ) આકાશાસ્તિકાય (આગાસત્થિકાયસ્સ દેસે) આકાશાસ્તિકાયનો દેશ (આગા-સત્થિકાયસ્સ પદેસા) આકાશાસ્તિકાયનો પ્રદેશ (અદ્ધાસમણ) અદ્ધાકાલ ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ—અરૂપી અજીવની પ્રજ્ઞાપના દશ પ્રકારની કહી છે તે આ પ્રકારે છે—ધર્માસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાયનો દેશ, ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ અહીં યા ધર્માસ્તિકાયનો અર્થ નિરૂપણ કરે છે સ્વયં પોતેજ ગતિ પરિણામમા પરિણત જીવો અને પુદ્ગલોની ગતિમા જે નિમિત્ત કારણ હોય તે ધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે ‘અસ્તિ’ અર્થાત્ પ્રદેશ તેમનો કાય અર્થાત્ સમૂહ ધર્મરૂપ અસ્તિકાય ધર્માસ્તિકાય

દ્રવ્યેભ્યઃ પૃથક્ અર્થાન્તરસ્ય અવયવિ વ્યસ્થાનુપલબ્ધેઃ, તથા ધર્માસ્તિકાયસ્ય બુદ્ધિપરિકલ્પિતો દ્વ્યાદિપ્રદેશાત્મકો વિભાગઃ, ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશાસ્તુ—પ્રકૃષ્ટાઃ દેશાઃ પ્રદેશાઃ વિભાગશૂન્યા ભાગા इत्यर्थः, તે ચાસંખ્યાતાઃ સન્તિ તેષાં લોકા-કાશ પ્રદેશપ્રમાણત્વાત્, ‘અથ ધર્માસ્તિકાયવિરોધ્યધર્માસ્તિકાયમાહ—‘અધર્મસ્થિ-કાણ, અધર્મસ્થિકાયસ્ય દેસે, અધર્મસ્થિકાયસ્ય પદેસા’ અધર્માસ્તિકાયઃ—ધર્મા-સ્તિકાયપ્રતિપક્ષભૂતઃ—અધર્માસ્તિકાયઃ, જીવાનાં પુદ્ગલાનાશ્ચ સ્થિતિપરિણામપરિ-ણતાનાં તત્પરિણામોપપ્ત્ત્મકોઽમૂર્તોઽસંખ્યેયપ્રદેગસદ્ધાતાત્મકોઽધર્માસ્તિકાયઃ, તથા અધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશસ્તુ—તસ્યૈવ અધર્માસ્તિકાયસ્ય બુદ્ધિ વિકલ્પિતો દ્વ્યાદિપ્રદેશાત્મકો વિભાગઃ, અધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશાઃ પુનઃ પ્રકૃષ્ટા દેશાઃ-અવયવી નામક કોઈ દ્રવ્ય ઉપલબ્ધ નહીં હોતા ।

उसी धर्मास्तिकाय का बुद्धि द्वारा कल्पित द्विप्रदेशात्मक आदि विभाग धर्मास्तिकाय का देश कहलाता है । धर्मास्तिकाय का शब्द से छोटा देश, जिसका फिर विभाग न होसके, प्रदेश कहलाता है । धर्मास्तिकाय के लोकाकाश के प्रदेशों के बराबर असंख्यात प्रदेश होते हैं ।

अब धर्मास्तिकाय के विरोधी स्वरूप वाले अधर्मास्तिकाय का स्वरूप बतलाते हैं—जो स्थिति परिणाम में परिणत जीवों और पुद्गलों की स्थिति में सहायक हो वह अधर्मास्तिकाय कहलाता है । अधर्मा-स्तिकाय भी असंख्यात प्रदेशी अमूर्त द्रव्य हैं । अधर्मास्तिकाय का बुद्धि द्वारा कल्पित द्विप्रदेशात्मक आदि खण्ड अधर्मास्तिकाय देश कहलाता है, और उसका सबसे छोटा भाग जिसका दूसरा भाग न

કહેવાય છે. તે એક અવયવી દ્રવ્ય છે. અવયવોથી જુદું અવયવી નામનું કોઈ દ્રવ્ય ઉપલબ્ધ થતું નથી.

એજ ધર્માસ્તિકાયનો બુદ્ધિદ્વારા કલ્પિત દ્વિપ્રદેશાત્મક આદિ વિભાગ ધર્માસ્તિકાયનો દેશ કહેવાય છે. ધર્માસ્તિકાયનો બધાથી નાનો દેશ, જેનો ફરીથી વિભાગ ન થઈ શકે તેને પ્રદેશ કહેવાય છે, ધર્માસ્તિકાયના લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર અસંખ્યાત પ્રદેશ હોય છે.

હવે ધર્માસ્તિકાયના વિરોધ સ્વરૂપ વાળા અધર્માસ્તિકાયના સ્વરૂપ બતલાવે છે જે સ્થિતિ પરિણામમાં પરિણત જીવો અને પુદ્ગલોની સ્થિતિમાં સહાયક હોય તે ધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે. અધર્માસ્તિકાય પણ અસંખ્યાત પ્રદેશી અમૂર્ત દ્રવ્ય છે. અધર્માસ્તિકાયના બુદ્ધિદ્વારા કલ્પિત દ્વિપ્રદેશાત્મક આદિ બે અધર્માસ્તિકાય દેશ કહેવાય છે. અને એનો બધાથી નાનો ભાગ જેનો બીજો

નિર્વિભાગાઃ અસંખ્યેયા ભાગા ભવન્તિ, લોકાકાશપ્રદેશપ્રમાણત્વાત્, અથાકાશ-
સ્તિકાયાદિં બ્રૂતે—‘આગાસત્થિકાણ, આગાસત્થિકાયસ્સ દેસે, આગાસત્થિકાય-
સ્સ પદેસા, અદ્દા સમણ’ સૂ. ૩। આકાશાસ્તિકાયઃ, આ—મર્યાદયા સ્વસ્વભાવા-
પરિત્યાગરૂપયા કાશન્તે—સ્વરૂપેણ પ્રતિભાસન્તે વ્યવસ્થિતાઃ પદાર્થા અસ્મિન્ ઇતિ
આકાશમ્ અથવા આ સર્વ ભાવાભિવ્યાપ્તયા કાશતે ઇત્યાકાશમ્, અસ્તયઃ—પ્રદેશા
સ્તૈપાં કાયઃ—અસ્તિકાયઃ, આકાશઞ્ચ તદસ્તિકાયથ્વેતિ આકાશાસ્તિકાયઃ,
एवम् આકાશાસ્તિકાયસ્ય દેશસ્તુ તસ્યૈવ આકાશાસ્તિકાયસ્ય બુદ્ધિવિકલ્પિતો
દ્વ્યાદિ પ્રદેશાત્મકો વિભાગ ઇત્યર્થઃ, તથા આકાશાસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશાઃ પુનરનન્તાઃ
સન્તિઃ; અલોકસ્યાનન્તત્વાત્, અદ્દાસમયઃ—અદ્દા—કાલઃ, સ ચાસૌ સમય-

હો સકે વહ પ્રદેશ કહલાતા હૈ । અધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ મી અસં-
ખ્યાત હૈં ઓર લોકાકાશ કે પ્રદેશોં કે ચરાચર હૈં ।

અવ આકાશાસ્તિકાય કા સ્વરૂપ કહતે હૈં—જિસકે અન્દર સ્થિત
પદાર્થ અપને સ્વરૂપ, કો બિના ત્યાગે પ્રતિભાસિત હોતા હૈ વહ આકાશ ।
અથવા જો સમસ્ત પદાર્થોં મેં વ્યાપ્ત હોકર રહા હુઆ હૈ, વહ આકાશ ।
અસ્તિ કા તાત્પર્ય પ્રદેશ હૈ, ઁનકા સમૂહ યા સંઘાત અસ્તિકાય
કહલાતા હૈ । આકાશ રૂપ અસ્તિકાય કો આકાશાસ્તિકાય કહતે હૈં ।
આકાશાસ્તિકાય હી બુદ્ધિ કલ્પિત દ્વિપ્રદેશાત્મક આદિ ભાગ આકા-
શાસ્તિકાય દેશ કહલાતા હૈ ઓર આકાશ કા સઘસે છોટા ભાગ,
જિસકા પુનઃ ભાગ ન હો સકે, આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશ કહલાતા હૈ ।
આકાશાસ્તિકાય કે પ્રદેશ અનન્ત હૈ, ક્યોંકિ અલોકાકાશ અનન્ત હૈ ।

ભાગ ન થઈ શકે તેને પ્રદેશ કહેવાય છે. ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ પણ અસંખ્યાત
છે અને લોકાકાશના પ્રદેશોની અચાચર છે.

હવે આકાશાસ્તિકાયનું સ્વરૂપ કહે છે—જેની અંદર રહેલો પદાર્થ પોતાના સ્વ-
રૂપનો ત્યાગ કર્યા શિવાય પ્રતિભાસિત થાય છે તે આકાશ અથવા જે સમસ્ત
પદાર્થોના વ્યાપ્ત બનીને રહેલ છે, તે આકાશ. અસ્તિનું તાત્પર્ય પ્રદેશ છે, તેઓનો
સમૂહ અથવા સંઘાત અસ્તિકાય કહેવાય છે. આકાશ. રૂપ અસ્તિકાયને આકાશા-
સ્તિકાય કહે છે. આકાશાસ્તિકાયનો જ બુદ્ધિકલ્પિત દ્વિપ્રદેશાત્મક આદિ ભાગ
આકાશાસ્તિકાય દેશ કહેવાય છે અને આકાશનો અધાથી નાનો ભાગ, જેનો
કરી ભાગ થતો નથી, તે આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશ કહેવાય છે. આકાશાસ્તિકાયના
પ્રદેશ અનન્ત છે, કેમકે અલોકાકાશ અનન્ત છે.

શ્રેતિ અદ્વાસમયઃ, અથવા અદ્વાયાઃ કાલરૂપાયાઃ સમયો-વિભાગરહિતો ભાગઃ, અયશ્ચ અદ્વાસમયઃ એક એવ વર્તમાનઃ પરમાર્થઃ સન્ વર્તેતે, નાતીતાઃ સમયાઃ, નો વા અનાગતાઃ, તેષાં વિનષ્ટાનુત્પન્નત્વેનાસત્ત્વાત્, અતએવ અદ્વાસમયસ્ય કાય-ત્વાભાવેન દેશપ્રદેશકલ્પનાભાવઃ, સૈષા અરૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપના પ્રોક્તા, અન્ન ધર્માસ્તિકાયસ્ય માઙ્ગલિકત્વેન પ્રથમોપાદાનં, તત્પ્રતિપક્ષભૂતત્વાત્ તદનન્તરમ્ અધર્માસ્તિકાયસ્ય, તદનન્તરં લોકાલોક વ્યાપિત્વાદાકાશાસ્તિકાયસ્ય, તતો લોકે સમયાસમયક્ષેત્રવ્યવસ્થાકારિત્વાદદ્વાસમયસ્યોપાદાનં કૃતમ્, વસ્તુ તસ્તુ

અદ્વા કાલ કો કહતે હૈં । અદ્વા સમય અદ્વા સમય કહલાતા હૈ । અથવા કાલ રૂપ અદ્વા સમય અર્થાત્ નિરંશ અંશ અદ્વા સમય કહલાતા હૈ । વર્તમાન કાલ કા એક હી સમય સન્ હોતા હૈ, અતીત કાલ કે અનન્ત સમય નષ્ટ હો ચુકે હૈં ઓર અનાગત કાલ કે અનન્ત સમય ઉત્પન્ન નહીં હુએ હૈં, અતએવ વે સવ અસત્ અવધિજ્ઞાન હૈ ? । અદ્વા કાલ કાય નહીં હૈં અર્થાત્ પ્રદેશોં કા સંઘાત નહીં હૈં । અતએવ ઉસકે દેશોં ઓર પ્રદેશોં કી કલ્પના બી નહીં હો સકતી હૈ ।

યહ અરૂપી-અજીવઃ કી પ્રજ્ઞાપના હૈ । ધર્મ માંગલિક હૈ, અતઃ ધર્માસ્તિકાય કા સવસે પહેલે ઉલ્લેખ કિયા ગયા હૈ । ધર્માસ્તિકાય કા પ્રતિપક્ષ અધર્માસ્તિકાય હૈ, અતએવ ધર્માસ્તિકાય કે પશ્ચાત્ અધર્માસ્તિકાય કા કથન કિયા ગયા હૈ । તત્પશ્ચાત્ લોકાલોક મેં વ્યાપ્ત હોને કે કારણ આકાશાસ્તિકાય કા નિર્દેશ કિયા ગયા હૈ ઓર ફિર લોક મેં સમય ક્ષેત્ર એવં અસમય ક્ષેત્ર કી અવસ્થા કરને ચાલા હોને કે કારણ

અદ્વા કાળને કહે છે. અદ્વાસમય, અદ્વાસમય કહેવાય છે. અથવા કાલ રૂપ અદ્વાસમય અર્થાત્ નિરંશ અંશ અદ્વાસમય કહેવાય છે. વર્તમાન કાળનો એક જ સમય સત્ હોય છે. અતીત કાલના અનન્ત સમયો નષ્ટ થઈ ગયા છે અને અનાગત કાળના અનન્ત સમય ઉત્પન્ન થયા નથી, તેથી જ એ બધા અસત્ અવિદ્યમાન છે. અદ્વાકાલ કાય નથી, તેથી જ એના દેશ અને પ્રદેશોની કલ્પના પણ થઈ શકતી નથી.

આ અરૂપી અજીવની પ્રજ્ઞાપના છે. ધર્મ માંગલિક છે, તેથી ધર્માસ્તિકાય નો બધાર્થી પહેલા ઉલ્લેખ કર્યો છે. ધર્માસ્તિકાયનો પ્રતિપક્ષ અધર્માસ્તિકાય છે, તેથી જ ધર્માસ્તિકાયની પછી અધર્માસ્તિકાયનું કથન કરાયું છે. તેના પછી લોકાલોકમા વ્યાપ્ત હોવાને કારણે આકાશાસ્તિકાય નો નિર્દેશ કરાયો છે અને પછી લોકમા સમય ક્ષેત્રની વ્યવસ્થા કરવા વાળા હોવાને લીધે અદ્વાસ-

लोकालोकव्यवस्थाकारित्वाद् धर्माधर्मास्तिकाययोः प्रथममुपादानम्, धर्माधर्मास्तिकाययोर्विभुत्वाभावेन यावति क्षेत्रे तौ अवगाढौ भवत स्तावत्प्रमाणो लोको भवति, शेषस्तु अलोको भवति, तथा चोक्तम्—

‘धर्माधर्मविभूत्वात् सर्वत्र च जीव पुद्गलविचारात् ।

नालोकः कश्चित् स्यात्, नच सम्मत मेतदार्याणाम्. ॥१॥

तस्माद् धर्माधर्मावगाहो व्याप्य लोकस्थं सर्वम् ।

एवं हि परिच्छिन्नः सिध्यति लोकस्तद विभुत्वात् । २ । इति । सू. ३ ।

सूत्रम्—‘से किं तं रूवि अजीवपन्नवणा ? रूवि अजीवपन्न-
वणा चउव्विहा पन्नत्ता, तं जहा—खंधा१, खंधदेसा२, खंधपणसा३

अद्वा समय का ग्रहण किया है। वस्तुतः लोक और अलोक का विभाग धर्मास्तिकाय और अधर्मास्तिकाय की वजह से होता है, अतएव इन दोनों का पहले निर्देश किया गया है। धर्मास्तिकाय और अधर्मास्तिकाय व्यापक द्रव्य नहीं हैं। वे कितने आकाश खण्ड में स्थित हैं, उतना आकाश खंड लोकाकाश या लोक कहलाता है। शेष आकाश अलोक या अलोकाकाश कहा जाता है।

कहा भी है—धर्म और अधर्म द्रव्य यदि व्यापक होते तो जीवों और पुद्गलों की गति और स्थिति भी सर्वत्र होती। अलोक कुछ होता ही नहीं, किन्तु आर्यजनों-ज्ञानियों को यह मान्य नहीं होता है ॥१॥

अतएव यही मानना उचित है कि धर्म और अधर्म लोकाकाश में ही व्याप्त हैं, धर्म-अधर्म द्रव्यों की व्यापकत्व न होने से लोक परिमित सिद्ध होता है ॥२॥ सूत्र ॥३॥

મયનું ગ્રહણ કયું છે. વસ્તુતઃ એ લોકના વિભાગ ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયની અપેક્ષાએ થાય છે. તેથીજ એ બંનેનો પહેલો નિર્દેશ કરાયો છે. ધર્માસ્તિકાય વ્યાપક દ્રવ્ય છે નહીં. તેઓ જેટલા આકાશ ખંડમાં રહે છે, તેટલો આકાશ ખંડ લોકાકાશ અગર લોક કહેવાય છે. શેષ આકાશ અલોક અથવા અલોકાકાશ કહેવાય છે.

કહ્યું પણ છે કે—ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્ય બે વ્યાપક હોત તો જીવો અને પુદ્ગલોની ગતિ અને સ્થિતિ પણ સવત્ર હોત અલોક જેવું કાંઈ હોતજ નહીં પરંતુ આર્યજનોને જ્ઞાનીઓને આ માન્ય હોતુ નથી ॥ ૧ ॥

તેથીજ આમ માનવું ઉચિત છે કે ધર્મ દ્રવ્ય લોકાકાશ માજ વ્યાપ્ત છે, ધર્મ—અધર્મ દ્રવ્યોનું વ્યાપકત્વ ન હોવાથી લોક પરિમિત સિદ્ધ થાય છે. ૨ ।૩।

પરમાણુપોગ્ગલા ૪, તે સમાસઓ પંચવિહા પન્નત્તા તં જહા-
વર્ણપરિણયા ૧, ગંધપરિણયા ૨, રસપરિણયા ૩, ફાસપરિ-
ણયા ૪, સંઠાણપરિણયા ૫, ॥ સૂ. ૪ ॥

છાયા—અથ કા સા રૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપના ! રૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપના ચતુર્વિધા
પ્રજ્ઞપ્તા, તદ્યથા—સ્કન્ધાઃ, ૧ સ્કન્ધદેશાઃ ૨, સ્કન્ધપ્રદેશાઃ, ૩, પરમાણુપુદ્ગલા
૪, તે સમાસતઃ પંચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા—વર્ણપરિણતાઃ ૧ ગન્ધપરિણતાઃ
૨, રસપરિણતાઃ ૪, સંસ્થાનપરિણતાઃ ૫; ॥સૂ. ૪॥

ટીક—અથ રૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપનાં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં રૂવિ અજીવપન્ન-
વણા ?’ ‘સે’ અથ, ‘કિં તં’ કિં તત્ કા સા ‘રૂવિ અજીવપન્નવણા ?’ રૂપ્યજીવ

અવ રૂપી-અજીવ કી પ્રરૂપણા કર્તે હૈં—

સૂત્રાર્થ—(સે) અથ (કિં તં) વહ કયા હૈ (રૂવિ અજીવ પન્નવણા)
રૂપી અજીવ પ્રજ્ઞાપના (રૂપી અજીવ પણવણા) રૂપી અજીવ પ્રજ્ઞાપના
(ચતુર્વિહા) ચાર પ્રકાર કી (પણત્તા) કહી હૈ । (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર
હૈ । (સ્વંધા) સ્કંધ (સ્વંધદેસા) સ્કંધદેશ હૈ । (સ્વંધપણસા) સ્કંધ પ્રદેશ
(પરમાણુ પોગ્ગલા) પરમાણુ પુદ્ગલ(તે)વે (સમાસઓ) સંક્ષેપ સે (પંચ-
વિહા) પાંચ પ્રકાર કે (પણત્તા) કહે હૈં (વર્ણ પરિણયા) વર્ણ રૂપ મેં
પરિણત (ગંધ પરિણયા) ગંધ રૂપ મેં પરિણત (રસપરિણયા) રસ રૂપ મેં
પરિણત (ફાસ પરિણયા) સ્પર્શ રૂપ મેં પરિણત (સંઠાણ પરિણયા)
આકાર રૂપ મેં પરિણત ॥૪॥

ટીકાર્થ:—અવ રૂપી અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના કા કયા સ્વરૂપ હૈ ? શ્રી
ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—રૂપી અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના ચાર પ્રકાર કી હૈ ।

હવે રૂપી અજીવની પ્રજ્ઞાપના કરે છે —

સૂત્રાર્થ—(સે) અથ (કિં તં) તે શું છે (રૂવિ અજીવ પન્નવણા) રૂપી અજીવ
પ્રજ્ઞાપના (રૂવિ અજીવ પણવણા) રૂપી અજીવ પ્રજ્ઞાપના (ચતુર્વિહા) ચાર પ્રકાર
ની (પણત્તા) કહી (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સ્વંધા) સ્કંધ (સ્વંધ દેસા) સ્કન્ધ-
ના દેશ (સ્વંધ પણસા) સ્કંધ પ્રદેશ (પરમાણુ પોગ્ગલા) પરમાણુપુદ્ગલ (તે) તેઓ
(સમાસઓ) સંક્ષેપથી (પંચવિહા) પાંચ પ્રકારના (પણત્તા) કહ્યા છે (વર્ણપરિણયા),
વર્ણરૂપી પરિણત (ગંધ પરિણયા) ગંધરૂપ પરિણત (સંઠાણ પરિણયા) આકાર
રૂપમા પરિણત ॥ ૪ ॥

ટીકાર્થ —હવે રૂપી અજીવની પ્રજ્ઞાપનાનું શું સ્વરૂપ છે ? શ્રી ભગવાન્
ઉત્તર આપે છે.—રૂપી અજીવની પ્રજ્ઞાપના ચાર પ્રકારની છે. તે આ પ્રમાણે છે

પ્રજ્ઞાપના ? મગવાનાહ-‘રૂઢિ અજીવપણવળા ચડવિહા પન્નત્તા’ રૂપ્યજીવપ્રજ્ઞા-
પના, ચતુર્વિધા પ્રજ્ઞપ્તા, “તં-જહા-સંધા, સંધદેસા ૨, સંધપણસા ૩, પરમાણુ-
પોગલા’ ૪, તથથા-સ્કન્ધાઃ, સ્કન્ધદેશાઃ, સ્કન્ધપ્રદેશાઃ, પરમાણુપુદ્ગલાશ્ચ, તત્ર
સ્કન્દન્તિ-શુષ્યન્તિ, ધીયન્તે પુદ્ગલાનાં વિચટનેન કૃશી ભવન્તિ ચટનેન પુષ્યન્તિ
ચેતિ સ્કન્ધાઃ, પૃષોદરાદિત્વાત્ સિદ્ધિઃ, સ્કન્ધદેશાસ્તુ-સ્કન્ધાનામેવ સ્કન્ધત્વ-
પરિણામમત્યજતો બુદ્ધિપરિકલ્પિતા ઢચાદિપ્રદેશાત્મકા વિભાગાઃ, અત્ર અનન્તા-
નન્તપ્રાદેશિકેષુ તાદૃશેષુ સ્કન્ધેષુ દેશાનન્તત્વસંભાવનાર્થં બહુવચનોપાદાનમ્, સ્ક-
ન્ધપ્રદેશાઃ પુનઃ સ્કન્ધાનાં સ્કન્ધત્વ પરિણતિ પરિણતાનાં બુદ્ધિવિકલ્પિતાઃ પ્રકૃષ્ટા-
દેશાઃ-વિભાગશૂન્યા ભાગાઃ પરમાણવઃ સ્કન્ધપ્રદેશા વોધ્યાઃ, પરમાણુપુદ્ગલાઃ
પરમાશ્ચતે અણવઃ પરમાણવઃ નિર્વિભાગદ્રવ્યરૂપાઃ, તે ચ તે પુદ્ગલાશ્ચેતિ પરમા-

વહ્નિસ પ્રકાર-સ્કંધ, સ્કંધ દેશ, સ્કંધ પ્રદેશ ઓર પરમાણુ પુદ્ગલ ।
જો પુદ્ગલ, અન્ય પુદ્ગલોં કે મિલને સે પુષ્ટ હોતે હૈં-વઢ જાતે હૈં
ઓર પુદ્ગલોં કે હટ જાને સે કૃશ કમતી પડ જાતે હૈં । વે સ્કંધ કહ-
લાતે હૈં । સંસ્કૃત ભાષા કે અનુસાર સ્કન્ધ શબ્દ કી વ્યુત્પત્તિ ઇસ પ્રકાર
હૈં-‘સ્કન્દન્તિ-દૃષ્યન્તિ ધીયન્તે ચ પુષ્યન્તે ચ’ ઇતિ સ્કન્ધાઃ । પૃષોદરાદિ
સે ઇસ શબ્દ કી સિદ્ધિ હોતી હૈ । સ્કન્ધત્વ રૂપ પરિણામ કો ન ત્યાગ
ને વાલે સ્કન્ધોં કે હી બુદ્ધિ કલ્પિત દ્વિપ્રદેશી આદિ વિભાગ સ્કન્ધ
દેશ કહલાતે હૈં । યહાં સ્કન્ધ દેશાઃ, જો બહુવચનાન્ત પ્રયોગ કિયા
હૈ સો યહ સૂચિત કરને કે લિયે હૈ કિં કિસી અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ મેં
સ્કન્ધ દેશ ભી હો સકતે હૈં સ્કન્ધ મેં મિલે હુય નિર્વિભાગ અંશ કો
સ્કન્ધ પ્રદેશ ભી કહતે હૈં । અર્થાત્ જો પરમાણુ સ્કન્ધ મેં મિલા હૈ વહ
સ્કન્ધ પ્રદેશ કહલાતા હૈ । પરમ અણુ પરમાણુ કહા જાતા હૈ અર્થાત્

સ્કંધ, સ્કંધ દેશ, સ્કંધ પ્રદેશ અને પરમાણુ પુદ્ગલો બીજા પુદ્ગલોના મળ-
વાથી પૂર્ણ થાય છે વધી જાય છે અને પુદ્ગલોના ઘટી જવાથી ઘટી જાય છે.
તેઓ સ્કન્ધ કહેવાય છે. સંસ્કૃત ભાષાનુસાર સ્કંધ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ આ
રીતે છે સ્કન્દન્તિ ધીયન્તે ચ પુષ્યન્તે ચ ઇતિ સ્કન્ધાઃ । પૃષોદરાદિ ગણુથી આ શબ્દ
સિદ્ધ થાય છે. સ્કંધત્વ રૂપ પરિણામને ન ત્યાગનાર, સ્કંધોનાજ બુદ્ધિકલ્પિત
દ્વિ પ્રદેશી વિગેરે વિભાગ સ્કંધ દેશ કહેવાય છે. અહીંયાં સ્કંધ દેશા. એવો જે
બહુવચનાન્ત પ્રયોગ કર્યો છે તે એમ સૂચન કરવા માટે છે કે કેઈ અનન્તપ્રદેશી
સ્કન્ધમાં અનન્ત દેશ પણ બની શકે છે, સ્કંધમાં મળેલા નિર્વિભાગ અંશને
સ્કંધ પ્રદેશ પણ કહે છે અર્થાત્ જે પરમાણુ સ્કંધ મળે છે તે સ્કંધ પ્રદેશ કહે
વાય છે. પરમ અણુ પરમાણુ કહેવાય છે. અર્થાત્ એવું પુદ્ગલ દ્રવ્ય કે જેના

गुपुद्रलाः स्कन्धत्वपरिणामरहिताः केवलाः परमाणवः, इत्यर्थः, 'ते समासओ पंचविहा पण्णत्ता' ते-स्कन्धादयश्चत्वारो रूप्यजीवाः, 'समासओ' समासतः-संक्षेपेण 'पंचविहा' पञ्चविधाः—पञ्चप्रकाराः 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ताः—प्ररूपिताः सन्ति 'तं जहा-वण्णपरिणया, गंधपरिणया, रसपरिणया, फासपरिणया, संठाणपरिणया' तद्यथा—वर्णपरिणताः १, गन्धपरिणताः २, रसपरिणताः ३, स्पर्शपरिणताः ४, संस्थानपरिणताः ४, तत्र वर्णतः परिणताः वर्णपरिणामभाजः वर्णपरिणताः, इत्येवं गन्धपरिणतादगोऽपि व्रजन्त्येयाः ॥ (सू० ४)

सूत्रम्—'जे वण्णपरिणया ते पंचविहा पन्नत्ता तं जहा-कालवण्णपरिणया १, नील वण्णपरिणया २, लोहियवण्णपरिणया ३, हालिहवण्णपरिणया ४, सुक्खिलवण्णपरिणया ५ जे गंधपरिणया ते दुविहा पन्नत्ता तं जहा-सुविभगंधपरिणया य दुविभगंधपरिणया य। जे रसपरिणया ते पंचविहा पन्नत्ता तं जहा—तित्तरसपरिणया १, कहुयरसपरिणया २, कसायरसपरिणया ३, अंबिलरसपरिणया ४, महुयरसपरिणया ५, जे फासपरिणया ते अट्टविहा पन्नत्ता तं जहा—कक्खडफासपरिणया १, मउयफासपरिणया २, गुल्लफासपरिणया ३, लहुयफासपरिणया ४, सीयफासपरिणया ५, उसिणफासपरिणया ३, णिद्धफासपरिणया ७, लुक्खफासपरिणया ८, जे संठाणपरिणया ते पंचविहा पण्णत्ता, तं जहा—परिमंडल संठाणपरिणया १, वट्ट

पेसा पुद्गल द्रव्य की जिसका विभाग संभव न हो, परमाणु कहलाता है। परमाणु स्कन्ध में मिला नहीं होता है। ऐसा समझना चाहिए।

ये चारों रूपी-अजीव संक्षेप से पांच प्रकार के कहे गए हैं। वे प्रकार ये हैं—वर्ण परिणत, गंध परिणत, रस परिणत, स्पर्श परिणत और संस्थान परिणत। जो वर्ण के रूप में परिणत हों, वे वर्ण परिणत कहलाते हैं। इसी प्रकार गंध परिणत आदि भी समझ लेना चाहिए। ४।

विभाग असंभवित छे ते परमाणु उड्डाय छे परमाणु स्कंधमां भणेल नथी छेतुं— ते विभिन्न द्रव्य होय छे जेभ समजवुं नेधजे. ॥ ४ ॥

સંઠાણપરિણયા ૨, તંસ સંઠાણપરિણયા ૩, ચતુરંસસંઠાણ
પરિણયા ૪, આયયસંઠાણપરિણયા' ૫ ॥ સૂ. ૦ ૫ ॥

છાયા—યે વર્ણપરિણતાસ્તે પંચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-કાલવર્ણપરિણતાઃ ૧
નીલવર્ણપરિણતાઃ ૨, લોહિતવર્ણપરિણતાઃ ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતાઃ ૪, શુક્લ-
વર્ણપરિણતાઃ ૫, યે ગન્ધપરિણતાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-સુરભિગન્ધ-
પરિણતાશ્ચ ૧, દુરભિગન્ધ-દુર્ગન્ધપરિણતાશ્ચ ૨, યે રસપરિણતાસ્તે પંચવિધાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાસ્તદ્યથા—તિવતરસપરિણતાઃ ૧, કઢુકરસપરિણતાઃ ૨, કપાયરસપરિ-
ણતાઃ ૩, અમ્લરસપરિણતાઃ ૪, મધુરરસપરિણતાઃ ૫, યે સ્પર્શપરિણતાસ્તેષ્ટ-

શબ્દાર્થ- (જે) જો (વર્ણપરિણયા) વર્ણ રૂપ મેં પરિણત હો (તે) વે
(પંચવિદ્યા) પાંચ પ્રકાર કે (પણ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (કાલ
વર્ણ પરિણયા) કાલે વર્ણ કે રૂપ મેં પરિણત (નીલ વર્ણપરિણયા)
નીલ વર્ણ કે રૂપ મેં પરિણત (લોહિય વર્ણપરિણયા) લાલ વર્ણ કે
રૂપ મેં પરિણત (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા) પીલે વર્ણ કે રૂપ મેં પરિણત
(શુક્લિલ્લવર્ણપરિણયા) શ્વેત વર્ણ કે રૂપ મેં પરિણત (જે) જો (ગંધ
પરિણયા) ગંધ રૂપ મેં પરિણત (તે) વે (દુવિદ્યા) દો પ્રકાર કે (પણ્ણત્તા)
કહે હૈં । (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (સુન્નિભગંધપરિણયા) સુગંધ કે રૂપ મેં
પરિણત (દુન્નિભગંધ પરિણયા) દુર્ગંધ કે રૂપ મેં પરિણત (જે) જો (રસ પરિ-
ણયા) રસ કે રૂપ મેં પરિણત (તે) વે (પંચવિદ્યા) પાંચ પ્રકાર કે (પણ્ણત્તા)
કહે હૈં (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર હૈં (તિત્તરસપરિણયા) તિત્ત રસ કે રૂપ મેં
પરિણત (કઢુયરસપરિણયા) કઢુવે રસ કે રૂપ મેં પરિણત (કસાય રસ-
પરિણયા) કસૈલે રસ કે રૂપ મેં પરિણત (અંવિલ રસ પરિણયા) અવે રસ

શબ્દાર્થ- (જે) જે (વર્ણપરિણયા) વર્ણ રૂપમાં પરિણત (તે) તેઓ (પંચવિદ્યા)
પાંચ પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે. (તં જહા) તે આ રીતે (કાલવર્ણપરિણયા)
કાળા રંગના રૂપમાં પરિણત (નીલવર્ણપરિણયા) વાદળી વર્ણના રૂપમાં પરિણત
(લોહિયવર્ણપરિણયા) લાલ રંગના રૂપમાં પરિણત (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા)
પીળા રંગના રૂપમાં પરિણત (શુક્લિલ્લવર્ણપરિણયા) શ્વેત રંગના રૂપમાં પરિણત
(જે) જે (ગંધપરિણયા) ગંધ રૂપમાં પરિણત (તે) તેઓ (દુવિદ્યા) બે
પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (તજહા) તે આ રીતે (સુન્નિભગંધપરિણયા) સુગંધના
રૂપમાં પરિણત (દુન્નિભગંધપરિણયા) દુર્ગંધના રૂપમાં પરિણત (જે)
જે (રસપરિણયા) રસના રૂપમાં પરિણત (તે) તેઓ (પંચવિદ્યા) પાંચ પ્રકારના
(પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (તિત્તરસપરિણયા) તિત્ત રસના રૂપમાં પરિણત (કઢુયરસપરિણયા)
કઢુવા રસના રૂપમાં પરિણત (કસાયરસપરિણયા) કસા રસના રૂપમાં પરિણત

विधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—कर्कशस्पर्शपरिणताः, १, मृदुकस्पर्शपरिणताः २, गुरु
कस्पर्शपरिणताः ३, लघुकस्पर्शपरिणताः ४, शीतस्पर्शपरिणताः ५, उष्णस्पर्शपरि-
णताः ६, स्निग्धस्पर्शपरिणताः ७, रूक्षस्पर्शपरिणताः ८, ये संस्थानपरिणतास्तै
पञ्चविधाः प्रज्ञप्ता स्तद्यथा—परिमण्डलसंस्थानपरिणताः १, वृत्तसंस्थानपरिणताः
२, त्र्यस्रसंस्थानपरिणताः ३, चतुरस्रसंस्थानपरिणताः ४, आयतसंस्थानपरिणताः,
५, (२५) ॥ सू० ५ ॥

रूप में परिणत (महुरस्पर्शपरिणता) मिठे रस के रूप में परिणत (जे)
जो (फासपरिणता) स्पर्श रूप में परिणत (ते) वे (अट्टविहा) आठ प्रकार
के (पण्णत्ता) कहे है (तं जहा) वह इस प्रकार (कक्खडफासपरिणता)
कठोर स्पर्श के रूप में परिणत (मउय फासपरिणता) कोमल स्पर्श के
रूप में परिणत (गरुयफासपरिणता) भारी स्पर्श के रूप में परि-
णत (लहुयफासपरिणता) हल्के स्पर्श के रूप में परिणत (सीयफास
परिणता) शीत स्पर्श के रूप में परिणत (उसीण फासपरिणता) गर्म
स्पर्श के रूप में परिणत (णिद्ध फासपरिणता) चिकने स्पर्श के
रूप में परिणत (लुक्खफासपरिणता) रूखे स्पर्श के रूप में परिणत (जे)
जो (संठाणपरिणता) संस्थान आकार रूप में परिणत (ते) वे (पंच-
विहा) पांच प्रकार के (पण्णत्ता) कहे (तं जहा) वह इस प्रकार है (परि-
मंडलसंठाणपरिणता) गोलाकार में परिणत (वट्ट संठाणपरिणता)
चुड़ी के समान आकार में परिणत (तंस संठाण परिणता) तिकोने

(अंत्रिलरसपरिणता) आटा रसना इपमां परिणुत (महुरसपरिणता) भीड़ा रसना
इपमां परिणुत (जे) वे (फासपरिणता) स्पर्श इपमां परिणुत (ते) तेओ
(अट्टविहा) आठ प्रकारना (पण्णत्ता) इह्या छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (कक्खडफास-
परिणता) इठोर स्पर्शना इपमां परिणुत (मउयफासपरिणता) डोमलस्पर्शना इपमां
परिणुत (गरुयफासपरिणता) भारे स्पर्शना इपमां परिणुत (लहुयफासपरिणता) डुड्डा
स्पर्श इपे परिणुत (सीयफासपरिणता) शीत स्पर्शना इपमां परिणुत (उसीण-
फासपरिणता) गरम स्पर्शना इपमां परिणुत (णिद्धफासपरिणता) चिकणु स्पर्शना
इपमां परिणुत (लुक्खफासपरिणता) रूखस्पर्शना इपमां परिणुत (जे) वे
(संठाणपरिणता) संस्थान आधार इपमां परिणुत (ते) तेओ (पंचविहा) पांच
प्रकारना (पण्णत्ता) इह्या छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (परिमंडलसंठाणपरिणता)
गोलाकारमां परिणुत (वट्टसंठाणपरिणता) चुड़ीना समान आधारमां परिणुत
(तंससंठाणपरिणता) त्रिभुजाना आधारमां परिणुत (चतुरस्रसंठाणपरिणता) चतुरस्र
आधारमां परिणुत (आयतसंठाणपरिणता) लाणां आधारमां परिणुत ॥ ५ ॥

ટીકા—‘જે વર્ણપરિણયા તે પંચવિહા પન્નત્તા’ એ વર્ણપરિણતાઃ—વર્ણરૂપ-
તયા પરિણતાઃ સન્તિ, તે પञ્ચવિધાઃ—પञ્ચપ્રકારાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—પ્રસ્પિતાઃ
‘તં જહા—કાલવર્ણપરિણયા, પીલવર્ણપરિણયા, લોહિતવર્ણપરિણયા, હાલિદ-
વર્ણપરિણયા, સુક્લિલવર્ણપરિણયા’ તથા—કૃષ્ણવર્ણપરિણતાઃ કજ્જલાદિવત્
નીલવર્ણપરિણતાઃ—મયૂરગ્રીવાનીલ્યાદિવત્ લોહિતવર્ણપરિણતાઃ—દિદ્ધશુલ્કાદિવત્
હારિદ્રવર્ણપરિણતાઃ હરિદ્રાદિવત્, શુક્લવર્ણપરિણતાઃ શક્તકર્પૂરાદિવત્ ‘જે ગંધ-
પરિણયા તે દુવિહા પળ્ળત્તા, ત જહા—મુઢ્ઢિમગંધપરિણયા ય, દુઢ્ઢિમગંધપરિ-
ણયાય, એ ગન્ધપરિણતાઃ—ગન્ધપરિણામવન્તઃ સન્તિ તે ગન્ધપરિણતાઃ દ્વિવિધાઃ—
દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તથા—મુરમિગન્ધપરિણતાશ્ચ શ્રીશ્વળાદિવત્, દુરમિગન્ધ-
પરિણતાશ્ચ લસુનાદિવત્, ચકારદ્વયં પરિણમનં ત્રિતિ વિશેષાશ્ચ સ્થાપનાર્થમ્, એવञ્ચ
‘યથાકથञ્ચિદ્ અવસ્થિતાઃ સામગ્રીવશતઃ મુરમિગન્ધપરિણામં પ્રાપ્નુવન્તિ, તથા
આકાર મેં પરિણત (ચડરંસસંઠાણપરિણયા) ચૌકોર આકાર મેં પરિ-
ણત (આયથસંઠાણપરિણયા) લાઘ્વે આકાર મેં પરિણત ॥૬॥

ટીકાર્થ—વર્ણ રૂપ મેં પરિણત જો પુદ્ગલ છે, એ પાંચ પ્રકાર કે
કહે મળે છે—કોઈ કજ્જલ આદિ કે સમાન કાલે હોતે છે, કોઈ મોર કે
ગર્દન યા નીલ આદિ કે સમાન નીલે રંગ કે હોતે છે, કોઈ હિંગલૂ આદિ
કે સમાન લાલ રંગ કે હોતે છે, કોઈ હલદી આદિ કે સમાન પીલે રંગ
કે હોતે છે । જો પુદ્ગલ ગંધ પરિણત છે, ત્યારે તે બે ભેદ હોતે છે । યથા
કોઈ ચન્દન આદિ કે સમાન સુગન્ધ વાળે હોતે છે ઓર કોઈ લશુન
આદિ કે સમાન દુર્ગન્ધ વાળે હોતે છે । બે ચકારે આ કાલ કે સ્વચક
હૈ કે પરિણમન મેં કોઈ વિશેષતા નહીં હૈ । આ પ્રકાર કોઈ પુદ્ગલ
અનુકૂલ સામગ્રી મિલને સે સુગંધ પરિણામ વાળે હો જાતે છે ઓર કોઈ

ટીકાર્થ—વર્ણના રૂપમા પરિણત એ પુદ્ગલો છે, તેઓ પાંચ પ્રકારના
કહેલા છે—કોઈ કાળજી આદિના સમાન કાળા રંગના હોય છે, કોઈ મોરની કોઈ
અગર વાદળ આદિના સરખા વાદળી રંગના હોય છે, કોઈ હિંગળો વિગેરેની
જેમ લાલ રંગના હોય છે, કોઈ હળદર વિગેરેની જેમ પીળા રંગના હોય છે
એ પુદ્ગલો ગંધ પરિણત છે, તેઓમા બે ભેદ હોય છે જેમ કોઈ ચંદન વિગે-
રેની જેમ સુગંધવાળા હોય છે અને કોઈ કોઈ લસણ વિગેરેની સમાન દુર્ગન્ધ
વાળાં હોય છે. બે ચ એ વાતના સૂચક છે કે, પરિણામમા કોઈ વિશેષતા
નથી આ રીતે કોઈ પુદ્ગલ અનુકૂલ સામગ્રી મળતા સુગંધિત પરિણામવાળા બની
જાય છે અને કોઈ એવીજ સામગ્રી મળી જતા દુર્ગંધ વાળા બની જાય છે.

કથञ્ચિદવસ્થિતા એવ સામગ્રીવશતો દુરભિગન્ધપરિણામમપિ પ્રાપ્નુવન્તિ, 'જે રસ પરિણયા તે પંચવિહા પળ્લતા'—એ રસપરિણતાઃ સન્તિ તે પञ્ચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તં જહા—તિત્તરસપરિણયા, કઢુયરસપરિણયા, અંવિલરસપરિણયા, મહુર રસ પરિણયા' તદ્વથા —તિત્તરસપરિણતાઃ; નિમ્વાદિવત્, કઢુકરસપરિણતાઃ; સુઠ્ઠાદિવત્, કપાયરસપરિણતાઃ; હરિતક્યાદિવત્, અમ્લરસપરિણતાઃ; ધાત્રી ફલાદિવત્, મધુરરસપરિણતાઃ; શર્કરાદિવત્, 'જે ફાસપરિણયા તે અઢ્ઢવિહા પળ્લતા,' એ સ્પર્શપરિણતા સ્તે અઢ્ઢવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ; 'તં જહા—કકલ્લડફાસપરિણયા, મઝયફાસપરિણયા, ગુરુયફાસપરિણયા, લહુયફાસપરિણયા, સીયફાસપરિણયા ડસિણફાસપરિણયા ણિદ્ધફાસપરિણયા, લુક્લ્લફાસપરિણયા' તદ્વથા—કર્કશ પરિણતાઃ; પાપાણાદિવત્, મૃદુકસ્પર્શપરિણતાઃ; ગુરુકસ્પર્શપરિણતાઃ; વજ્રાદિવત્,

વૈસી સાલગ્રી મિલને પર ડુર્ગન્ધ લાલે લન જાતે હૈ ।

જો પુદ્ગલ રસ-પરિણત હૈ, લે પાંચ પ્રકાર લે હૈ, યથા કોઈ નીમ આદિ લે સમાન તિત્ત રસ લાલે, કોઈ સોંઠ આદિ લે સમાન કઢુક (ચરલે) રસ લાલે, કોઈ હરડ આદિ લે સમાન કસૈલે રસ લાલે કોઈ ઇમલી આદિ લે સમાન લલે રસ લાલે ઓર કોઈ શલ્કર આદિ લે સમાન મધુર રસ લાલે હોતે હૈ ।

જો પુદ્ગલ સ્પર્શ પરિણત હૈ લે આઠ પ્રકાર લે હૈ, જૈસે કોઈ પાપાણ આદિ લે સમાન કઠોર સ્પર્શ લાલે, કોઈ આકલી સૂઈ લે સમાન કોમલ સ્પર્શલાલે, કોઈ વજ્ર આદિ લે સમાન ભારી, કોઈ સેમલ કી સૂઈ લે સમાન હલ્કે, કોઈ કદલી વૃક્ષ આદિ લે સમાન

જે પુદ્ગલ રસ પરિણત છે, તેઓ પાચ પ્રકારના છે, જેમકે કોઈ લીમડા વિગેરેની જેમ કડવા રસલાણા, કોઈ સુઠ વિગેરેની જેમ તીળા (ચટપટે તેલાં) રસલાણા, કોઈ હરડે વિગેરેની જેમ તુરા રસલાણા, તે કોઈ આંગલી વિગેરેની જેમ ખાટારસલાણા અને કોઈ તેા સાકર વિગેરેની જેમ મીઠા (ગળ્યા) રસલાણા હોય છે.

જે પુદ્ગલો સ્પર્શ પરિણત છે તેઓ આઠ પ્રકારના છે, જેમકે કોઈ પથર વિગેરેની સમાન કઠોર સ્પર્શ લાણા કોઈ આકડાના રૂની જેમ કોમળ સ્પર્શ લાણા, કોઈ વજ્ર, વિગેરેની જેમ ભારે, કોઈ સેમલના રૂની જેમ હલ્કા, કોઈ કેળ વિગેરેના આડની જેમ ઠંડા, કોઈ અગ્નિ વિગેરેની જેમ ગરમ, કોઈ

લઘુસ્પર્શપરિણતાઃ શાલ્મલીતૂલાદિવત્, શીતસ્પર્શપરિણતાઃ કદલીસ્તમ્ભાદિવત્, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતાઃ અનલાદિવત્ । સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતાઃ કદલીસ્તમ્ભાદિવત્, રુક્ષસ્પર્શપરિણતાશ્ચ મરુમાદિવત્, 'યે સંઠાણપરિણયા તે પંચવિદ્યા પન્નત્તા' યે સંસ્થાનપરિણતા સ્તે પંચવિદ્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, 'તં જહા-પરિમંડલસંઠાણપરિણયા, વટસંઠાણપરિણયા, તંસસંઠાણપરિણયા. ચતુરંસસંઠાણપરિણયા આયતસંઠાણપરિણયા' તથથા-પરિમંડલ સંસ્થાનપરિણતાઃ વલયાદિવત્, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતાઃ ચક્રાદિવત્, ત્ર્યંસસંસ્થાનપરિણતાઃ શુક્લાટકાદિવત્, ચતુરંસસંસ્થાનપરિણતાઃ કુમ્ભિકાદિવત્, એતાનિ ચ પરિમંડલાદીનિ સંસ્થાનાની ઘનપ્રતરભેદેન દ્વિવિધાનિ ભવન્તિ, પુનઃ પરિમંડલવર્જિતાનિ શેષાણિ ઓજઃ પ્રદેશજનિતાનિ યુગ્મપ્રદેશજનિતાનીતિ દ્વિધા, તત્રો, ત્કૃષ્ટં પરિમંડલાદિ રાશ્વમનન્તાણુનિષ્પન્ન મસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઢં ચેતિ પ્રસિદ્ધમેવ,

શીત, કોઈ અગ્નિ આદિ કે સમાન ઉષ્ણ કોઈ ઘૃત આદિ કે સમાન ચિકને ઓર કોઈ રાશ્વ આદિ કે સમાન રુક્ષે સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં ।

સંસ્થાન પરિણત પુદ્ગલ પાંચ પ્રકાર કા હૈ-યથા કોઈ વલય આદિ કે સમાન પરિમંડલ સંસ્થાન અર્થાત્ આકાર કે હોતે હૈં, કોઈ ચક્ર આદિ કે સમાન વૃત્ત આકાર કે હોતે હૈં, કોઈ સિંચાડે કે સમાન ત્રિકોને આકાર કે, કોઈ કુંભિકા આદિ કે સમાન ચૌકોર આકાર કે ઓર કોઈ દળ આદિ કે સમાન આયત-લઘ્વે આકાર કે હોતે હૈં । યે પરિમંડલ આદિ આકાર ઘન ઓર પ્રતર કે ભેદ સે દો પ્રકાર કે હોતે હૈં । इन में से પરિમંડલ કો છોડકર શેષ ઓજઃ પ્રદેશ જનિત તથા યુગ્મ પ્રદેશ જનિત કે ભેદ સે દો-દો પ્રકાર કે હૈં । ઉત્કૃષ્ટ પરિમંડલ આદિ સર્ખી અનન્ત પરમાણુઓ સે નિષ્પન્ન હોતે હૈં ઓર આકાશ કે અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાહે હુણ હોતે હૈં । यह प्रसिद्ध ही

ધી વિગેરેની સમાન ચીકણા અને કોઈ તો રખ્યા વિગેરેની જેમ રુક્ષ સ્પર્શવાળાં હોય છે.

સંસ્થાન પરિણત પુદ્ગલ પાંચ પ્રકારના છે-જેમકે કોઈ કડાં વિગેરેની જેમ પરિમંડળ સંસ્થાન અર્થાત્ આકારવાળા હોય છે, કોઈ ચક્ર વિગેરે સરખા વૃત્ત (ગોળ) આકારના હોય છે, કોઈ તો ત્રિકોણ આકારના, કોઈ કુલી વિગેરેની જેમ ચતુષ્કોણ આકારના અને કોઈ લાકડી વિગેરેની જેમ આયત-લાંબા આકારવાળાં હોય છે. આ પરિમંડળ વિગેરે આકાર ઘન અને પ્રતરના ભેદથી બે પ્રકારના બને છે. એમાંથી પરિમંડલ સિવાય બાકીના ચોબ. પ્રદેશ જનિત તેમજ યુગ્મ પ્રદેશ જનિત પ્રદેશના ભેદથી બે બે પ્રકારના છે. ઉત્કૃષ્ટ પરિમંડલ વિગેરે બધાં અનન્ત પરમાણુઓથી બનેલા હોય છે. અને આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમા સ્થાન કરનારાં હોય છે. આવાત પ્રસિદ્ધ જ છે. જઘન્ય

જવન્યન્તુ પ્રતિનિયત સંખ્યકપરમાણ્વાત્મકમ્, તત્ત્વ નાનિર્દિષ્ટં વિજ્ઞાતું શક્યતે इति
શિષ્યાનુગ્રહાય તત્પ્રદર્શયતે—તત્ર ઓજઃ પ્રદેશપ્રતરવૃત્તં પશ્ચપરમાણુનિપ્પન્નં પશ્ચા-
કાશપ્રદેશાવગાઠં ચ, તથાહિ—એકઃ પરમાણુમધ્યે સ્થાપ્યઃ, ચત્ત્વારઃ પૂર્વાદિષુ ચતસ્રપુ
દિશુ ક્રમેણ સ્થાપનીયાઃ, સ્થાપના ં યુગ્મપ્રદેશપ્રતરવૃત્તં દ્વાદશ પરમાણ્વાત્મકં
દ્વાદશપ્રદેશાવગાઠં ચ, તત્ર નિરન્તરં ચત્ત્વારઃ પરમાણવશ્ચતુર્ધ્વાકાશપ્રદેશેષુ
સ્વકાકારેણ સંસ્થાપ્યાઃ, તતસ્તત્ પરિક્ષેપેણ શેષાં અઘૃં સ્થાપ્યાઃ ૐ इति
સ્થાપના, ઓજઃ પ્રદેશં વનવૃત્તં સપ્તપ્રદેશાવગાઠં ચ, તત્ત્વૈવં તત્રૈવ પશ્ચ-
પ્રદેશે પ્રતરવૃત્તે મધ્યસ્થિતત્ય પરમાણો રુપરિપ્તા દયસ્તાચ એકૈકોઽણુરવસ્થાપ્યઃ,

હૈ । જવન્ય સ્થિતિ પ્રતિનિયત સંખ્યા ચાલે પરમાણુઓં નં નિપ્પન્ન
હોતા હૈ । નિર્દેશ કિયે ધિના વહ જાના નહી જા સકતા અતएव
શિષ્યોં કે અનુગ્રહ કે लिए उसे दिखलाते हैं—

ઓજઃ પ્રદેશ પ્રતર વૃત્ત પાંચ પરમાણુઓં કા બના હોના હૈ ઓર
પાંચ આકાશ પ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોના હૈ । વહ इस प्रकार—एक पर-
माणु मध्य में रख देना चाहिए और चार परमाणु पूर्व आदि चार
दिशाओं में क्रम से रखने चाहिए । (उसकी स्थापना संस्कृत टीका में
दी गई है) सो वहां देख लेना ।

યુગ્મ પ્રદેશ પ્રતર વૃત્ત ચારહ પરમાણુઓં કા બના હોતા હૈ ઓર
ચારહ આકાશ પ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ । उसे समझने के लिए चार
परमाणु चार आकाश प्रदेशों में स्वक के आकार में स्थापित करने
चाहिए । फिर उनके चारों ओर शेष आठ प्रदेशों की स्थापना करनी
चाहिए ।

સ્થિતિપ્રતિનિયત સંખ્યાવાળાં પરમાણુઓથી નિપ્પન્ન થાય છે. નિર્દેશ કર્યા સિવાય
તે બહી શકતા નથી એથીજ શિષ્યો પર અનુગ્રહ કરવા માટે બને બતાવે છે—

ઓજઃ પ્રદેશ પ્રતરવૃત્ત પાંચ પરમાણુઓથી બનેલ હોય છે અને પાંચ
આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાઠિત થયેલા હોય છે. તે આ રીતે—એક પરમાણુ મધ્યમાં
મૂકવો અને ચાર પરમાણુ પૂર્વ આદિ ચાર દિશાઓમાં અનુક્રમે મૂકવા બેઠએ.
તેની સ્થાપના સંસ્કૃત ટીકામાં આપેલ બેઠ લેવી.

યુગ્મ પ્રદેશ પ્રતરવૃત્ત બાર મડલોનુ બનેલું હોય છે અને બાર આકાશ
પ્રદેશોમાં અવગાઠ હોય છે તેને સમજવા માટે ચાર પરમાણુ ચાર આકાશ
પ્રદેશોમાં રૂચકના આકારમાં સ્થાપિત કરવા બેઠએ, પછી તેની ચારે બાજુ
શેષ આઠ પ્રદેશોની સ્થાપના કરવી બેઠએ.

તત્ત્વ એવં સપ્તપ્રદેશં ભવતિ, યુગ્મપ્રદેશં ઘનવૃત્તં દ્વાત્રિંશત્ પ્રદેશં દ્વાત્રિ-
શત્પ્રદેશાવગાહં ચ, તત્ત્વૈવં-પૂર્વોક્તદ્વાદશ પ્રદેશાત્મકસ્ય પ્રતરવૃત્તસ્યોપરિ-
દ્વાદશ, તત્ત્વ ઉપરિષ્ઠાદધશ્ચાન્યે ચત્વારશ્ચત્વારઃ પરમાણવઃ સ્થાપનીયા इति, ઓજઃ
પ્રદેશં પ્રતરત્રયસં ત્રિપ્રદેશં ત્રિપ્રદેશાવગાહશ્ચ, તત્ત્વૈવં-પૂર્વ તિર્થગ્રથણદ્વયં સ્થાપ્યમ્, તત્
આદ્યસ્યાધઃ એકાઽણુઃ સ્થાપ્યઃ, સ્થાપના- ० ० इति, યુગ્મપ્રદેશં પ્રતરત્રયસં પદ્
પરમાણુનિષ્પન્નં પદ્પ્રદેશાવગાહં ચ, તત્ત્વ તિર્થગ્નિરન્તરં ત્રયઃ પરમાણવો ન્યસનીયાઃ,

इसकी स्थापना (यहां संस्कृत टीका में दि हुई आकृति देख लेना) ओज प्रदेश घनवृत्त सात प्रदेशों का होता है और सात प्रदेशों में अवगाह होता है। वह इस प्रकार है—पांच-प्रदेश वाले प्रतर वृत्त के मध्य में जो परमाणु अवगाह है, उसके उपर और नीचे एक-एक प्रदेश स्थापित करने से उसका आकार बन जाता है। युग्म प्रदेश घनवृत्त बत्तीस प्रदेशों का होता है और बत्तीस आकाश प्रदेशों में उसका अवगाहन होता है। उसकी स्थापना इस प्रकार की जाती है—उपर जो बारह प्रदेशी प्रतर वृत्त दिखलाया है, उसके उपर बारह परमाणु और उसके नीचे अन्य चार-चार परमाणु स्थापित करने चाहिए।

ओजः प्रदेश प्रतर त्रिकोण तीन प्रदेशों में स्थित और तीन प्रदेशों वाला होता है। वह इस प्रकार है—

पहले दो अणु तिष्ठें स्थापित कर दिया जाँँ और फिर पहले के नीचे एक अणु और स्थापित कर दिया जाय। उसकी आकृति

तेની સ્થાપના (સંસ્કૃત ટીકામાં આપેલ આકૃતિ, જોઈ લેવી) ઓજ પ્રદેશ ઘનવૃત્ત સાત પ્રદેશો નો બને છે અને સાત પ્રદેશોમાં અવગાહ હાય છે તે આ રીતે છે—પાંચ પ્રદેશવાળા પ્રતર વૃત્તની વચમાં જે પરમાણુ અવગાહ છે, એના ઉપર અને નીચે એક એક પ્રદેશ સ્થાપિત કરવાથી તેનો આકાર બનીનિય છે

યુગ્મ પ્રદેશ ઘનવૃત્ત બત્રીસ પ્રદેશોનો હોય છે અને બત્રીસ આકાશ પ્રદેશોમાં તેનું અવગાહન થાય છે. તેની સ્થાપના આ પ્રકારે કરાય છે—ઉપર જે બાર પ્રદેશી પ્રતર વૃત્ત દેખાડ્યું છે, તેના ઉપર બાર પરમાણુ અને તેના નીચે અન્ય ચાર ચાર પરમાણુ સ્થાપિત કરવા જોઈએ.

ઓજ પ્રદેશ પ્રતર ત્રિકોણ ત્રણ પ્રદેશોમાં રહેલ અને ત્રણ પ્રદેશો વાળા હોય છે તે આ રીતે છે —

પહેલાં બે આણુ તિર્છા સ્થાપિત કરી દેવા જોઈએ અને તે પછી પ્રથમની નીચે એક આણુ બીજી મૂકવામાં આવે છે તેની આકૃતિ

ततः प्रथमाऽधः उपर्यधोभादेन अणुद्वयं न्यस्यसु, द्वितीयस्याधः एकोऽणुः स्था-
प्यः ० ० ० ओजः प्रदेशं घनत्रयसं पञ्चत्रिंशत् परमाणु निष्पन्नं, पञ्चत्रिंशत्प्र-
देशा ० वगाढं च, तच्चैवं तिर्यग्निरन्तराः पञ्चपरमाणवो न्वस्याः, तेषाञ्चाधोऽधः
क्रमेण तिर्यगेव चत्वारश्च यो ऽवेकश्चेति पञ्चदशात्मकः प्रतरो जातः, स्थापना-
० ० ० ० ० अस्यैव प्रतरस्योपरि सर्वपङ्क्तिष्वन्त्यान्त्य परित्यागेन दशात्मकः
० ० ० प्रतरः-स्थापना- ० ० ० ० तथैव तदुपर्युपरि पटत्रय एकश्चेति
० क्रमेण अणवः स्थाप्याः, ० ० स्थापना त्रयं ० ० ० ० ० एते
चतुःस्थापनान्तरर्गताः मिलिताः सन्तः पञ्चत्रिंशद् ० भवन्ति, युग्मप्रदेशं घन-

(यहाँ संस्कृत टीका में दि हुई आकृति देख लेना) युग्म प्रदेश
प्रतर त्रिकोण छह परमाणुओं से बनता है और छह प्रदेशों
में अवगाढ होता है। उसमें तीन परमाणु निचे रखना चाहिए।
तत्पश्चात् प्रथम परमाणु के नीचे दो परमाणु एक दूसरे से उपर-नीचे
रखना चाहिए और फिर दूसरे के नीचे एक परमाणु रख देना चाहिए।
इसकी आकृति यों बनती है—(यहाँ संस्कृत टीका में दि हुई आकृति
देख लेना) ओज प्रदेश घन वृत्त त्रिकोण पैंतीस परमाणुओं से निष्पन्न
होता है और वह पैंतीस प्रदेशों में अवगाढ होता है। जैसे—एक कतार
में पांच परमाणुओं की स्थापना की जाय, उनके नीचे-नीचे क्रम से
कतार के रूप में ही चार, तीन, दो और एक परमाणु रखना जाय।
ये सब मिलकर पन्द्रह हूँ। इनकी स्थापना (यहाँ संस्कृत टीका
में दि हुई आकृति से देख लेना) इसी प्रतर के ऊपर सब पङ्क्तियों
में अन्तिम को छोड़कर दश का प्रतर स्थापित करना चाहिए।

संस्कृत टीकाभां आपेक्ष आकृति जेथ लेनी) युग्म प्रदेश प्रतर त्रिकोण छ
परमाणुओधी भने छे अने छठे प्रदेशभां अवगाढ थाय छे ओमां त्रणु
परमाणु तिर्यङ् राणवां जेथजे त्थारणाद प्रथम परमाणुनी नीचे जे परमाणु
ओङ् भीजना उपर—नीचे राणवा जेथजे अने पछी भीजनी नीचे
ओङ् परमाणु राणी देवुं जेथजे (अही संस्कृत टीकाभां आपेक्ष आकृति
जेथ लेनी) ओज प्रदेश घनवृत्त त्रिकोण पांतीस परमाणुओधी निष्पन्न थाय
छे अने ते पांतीस प्रदेशभां अवगाढ थाय छे जेभङ्के—ओङ् कतारभां
पाय परमाणुओनी स्थापना करवी तेओनी नीचे नीचे कभधी कतारना
आधारमा थार, त्रणु, जे अने ओङ् परमाणु भूइवा आ गंधा भणीने पंदर
थाय. ओनी स्थापना (अही संस्कृत टीकाभां आपेक्ष आकृति जेथ लेनी)
आ प्रतरना उपर गंधी पङ्क्तिओभां अन्तिमने छोडीने दशने प्रतर स्थापित
जी० ७

ત્ર્યસં ચતુષ્પરમાણ્વાત્મકં ચતુષ્પ્રદેશાવગાઠં ચ પ્રતરત્ર્યસસ્યૈવ ત્રિપ્રદેશાત્મકસ્ય સમ્બન્ધિનઃ એકસ્ય અણોરૂપર્યેકોઽણુઃ સ્થાપ્યઃ, તતો મિલિતાઃશ્ચત્વારો ભવન્તિ, ઓજઃ પ્રદેશં પ્રતરચતુરસં નવ પરમાણ્વાત્મકં નવપ્રદેશાવગાઠં ચ, તત્ર તિર્યગ્નિરન્તરં ત્રિપ્રદેશાસ્તિસ્તઃ પદ્મકચોઽન્યસ્યાઃ, સ્થાપના- ૦ ૦ ૦ ઇતિ, યુગ્મપ્રદેશં પ્રતરચતુરસં ચતુષ્પરમાણ્વાત્મકં ચતુષ્પ્રદેશાવગાઠં, ૦ ૦ તત્ર તિર્યગ્નિપ્રદેશે દ્વે પદ્મકી-સ્થાપનીયે, સ્થાપના- ૦ ૦ ઇતિ, ઓજઃ પ્રદેશં ઘનચતુરસં સપ્તદિશતિ પરમાણ્વા-

અસકી સ્થાપના-(ઘઠાં સંસ્કૃત ટીકા મેં દિ હુઈ આકૃતિ દેખ લેના) ફિર અસકે અપર છઠ, ત્રીન ઓર એક પરમાણુ કી સ્થાપના કરની ઑહિય, યથા (ઘઠાં સંસ્કૃત ટીકા મેં દિ હુઈ આકૃતિ દેખ લેના) ઇન ઑરોં સ્થાપનાઓં કે પરમાણુ મિલાકર પંતીસ હોતે હૈં, । યુગ્મ પ્રદેશ ઘન ત્રીકોણ ઑર પ્રદેશોં કા હોતા હૈ ઓર ઑર પ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ । ત્રીન પ્રદેશ ઑલે પ્રતર ત્રિકોણ કે એકઅણુ કે અપર એક સ્થાપિત કિયા જાતા હૈ । અતઃ મિલકર ઑર હો જાતે હૈં, ઓજઃ પ્રદેશ પ્રતર ચતુરસ્ર નૌ પરમાણુઓં કા હોતા હૈ ઓર નૌ પ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ । ઇસમેં ત્રીત-ત્રીન અણુઓં કી ત્રીન પંક્તિયાં સ્થાપિત કી જાતી હૈ, અસકી સ્થાપના (ઘઠાં સંસ્કૃત ટીકા મેં દિ હુઈ આકૃતિ દેખ લેના) યુગ્મ પ્રદેશ પ્રતર ચતુષ્કોણ ઑર પરમાણુઓં સે બનતા હૈ ઓર ઑર પ્રદેશોં સે અવગાઠ હોતા હૈ । ઇસમેં દો-દો પ્રદેશોં કી દો પંક્તિયાં અપર નીચે સ્થાપિત કરની ઑહિય ।

કરવો જોઈએ તેની સ્થાપના (અહીં સંસ્કૃત ટીકામાં આપેલ આકૃતિ જોઈ લેવી) પછી તેના ઉપર છ, ત્રણ અને એક પરમાણુની સ્થાપના કરવી જોઈએ, જેમકે- (અહીં સંસ્કૃત ટીકામાં આપેલ આકૃતિ જોઈ લેવી) આ ત્રણ સ્થાપનાઓના પરમાણુ મળીને પાંત્રીસ થાય છે, યુગ્મપ્રદેશ ઘન ત્રિકોણ ત્રણ પ્રદેશોનો અને છે અને ત્રણ પ્રદેશોમાં અવગાઠ થાય છે. ત્રણ પ્રદેશવાળા પ્રતર ત્રિકોણના એક આણુના ઉપર એક આણુ મૂકવાથી થાય છે તેથી બધા મળીને ત્રણ થઈ જાય છે, એજ. પ્રદેશ પ્રતર ચતુરસ્ર નવ પરમાણુઓના અને છે અને નવ પ્રદેશોમાં અવગાઠ થાય છે. એમાં ત્રણ ત્રણ આણુઓની ત્રણ પંક્તિયો મૂકાય છે તેની સ્થાપના (અહીં સંસ્કૃત ટીકામાં આપેલ આકૃતિ જોઈ લેવી) યુગ્મપ્રદેશ પ્રતર ચતુષ્કોણ ત્રણ પરમાણુઓનો અને છે અને ત્રણ પ્રદેશોથી અવગાઠ હોય છે. એમાં બે બે પ્રદેશોની બે પંક્તિયો ઉપર નીચે મૂકવી જોઈએ.

ત્મકં સપ્તવિંશતિ પ્રદેશાવગાઢંચ, તત્ર નવપ્રદેશાત્મકસ્યૈવ પૂર્વોક્તસ્ય પ્રતરસ્યાધઃ
ઉપરિ ચ નવનવપ્રદેશાઃ, તતઃ સપ્તવિંશતિપ્રદેશાત્મક મોજઃ પ્રદેશં ઘનચતુરસ્રં ભવતિ,
અસ્યૈવ યુગ્મ પ્રદેશં ઘનચતુરસ્રમષ્ટ પરમાણ્વાત્મકમષ્ટપ્રદેશાવગાઢં ચ, તત્ત્વૈવ-ચતુ-
ષ્પ્રદેશાત્મકસ્ય પૂર્વોક્તસ્ય પ્રતરસ્યોપરિ ચત્વારોઽન્યે પરમાણવો ન્યસનીયાઃ, ઓજઃ
પ્રદેશં શ્રેણ્યાયતં ત્રિપરમાણુ ત્રિપ્રદેશાવગાઢંચ, તત્ર તિર્યગ્નિરન્તરં ત્રયઃ પરમાણવો-
ન્યસનીયાઃ, સ્થાપના-૦૦૦ ઇતિ, યુગ્મપ્રદેશં શ્રેણ્યાયતં દ્વિપરમાણુ દ્વિપ્રદેશાવ-
ગાઢં ચ, તથૈવ પરમાણુદ્વયં ન્યસનીયમ્, સ્થાપના ૦ ૦ ઇતિ, ઓજઃ પ્રદેશં પ્રતરા-

યથા-(યહાં સંસ્કૃત ટીકા મેં દિ હુઈ આકૃતિ દેખ લેના) ઓજઃ
પ્રદેશ ઘન ચતુષ્કોણ સત્તાઈસ પરમાણુઓં સે વનતા હૈ ઔ। સત્તાઈસ
પ્રદેશોં સે હી અવગાઢ હોતા હૈ। પૂર્વોક્ત નૌ પ્રદેશોં વાલે પ્રતર કે નીચે
ઔર ઉપર નૌ નૌ પ્રદેશોં કી સ્થાપના કરની યાહિયે।

હસસે સત્તાઈસ પ્રદેશોં વાલા ઓજઃ પ્રદેશ ઘન ચતુષ્કોણ વનતા
હૈ। હસી કા યુગ્મ પ્રદેશ ઘન ચતુષ્કોણ આઠ પરમાણુઓં કા હોતા હૈ
ઔર આઠ પ્રદેશોં મેં અવગાઢ હોતા હૈ, જૈસે ચાર પ્રદેશોં વાલે પૂર્વોક્ત
પ્રતર કે ઊપર ચાર અન્ય પરમાણુ સ્થાપિત કરના યાહિયે। ઓજઃ
પ્રદેશ શ્રેણ્યાયત ત્રીન પરમાણુઓં કા હોતા હૈ ઔર ત્રીન હી પ્રદેશોં મેં
અવગાઢ હોતા હૈ। હસમેં તિછે ત્રીન પરમાણુ સ્થાપિત કરના યાહિયે।
(યહાં સંસ્કૃત ટીકા મેં દિ હુઈ આકૃતિ દેખ લેના) યુગ્મ પ્રદેશોં કે
શ્રેણ્યાયત દો પરમાણુઓં કા હોતા હૈ ઔર દો પ્રદેશોં મેં અવગાઢ હોતા
હૈ। હસમેં પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે દો પરમાણુ સ્થાપિત કરના યાહિયે, યથા-

જેમકે-(અહીં સંસ્કૃત ટીકામાં આપેલ આકૃતિ જોઈ લેવી) ઓજઃ પ્રદેશ ઘન
ચતુષ્કોણ ૨૭ સત્યાવીસ પરમાણુઓનો અને અને સત્યાવીસ પ્રદેશોથી અવગાઢ
થાય છે પ્રથમ કહેલ નવ પ્રદેશો વાળા પ્રતરની નીચે અને ઉપર નવ નવ
પ્રદેશોની સ્થાપના કરવી જોઈએ.

આ સત્યાવીસ પ્રદેશો વાળો ઓજઃ પ્રદેશ ઘન ચતુષ્કોણ અને છે. એનો
યુગ્મ પ્રદેશ ઘન ચતુષ્કોણ આઠ પરમાણુઓનો હોય છે અને આઠ પ્રદેશોમાં
અવગાઢ (વ્યાસ) હોય છે, જેમકે-ચાર પ્રદેશો વાળા પૂર્વોક્ત પ્રતરના ઉપર
ચાર અન્ય પરમાણુ મૂકવા જોઈએ. ઓજઃ પ્રદેશ શ્રેણ્યાયત ત્રણ પરમાણુઓનો
અને છે અને ત્રણજ પ્રદેશોમાં અવગાઢ હોય છે. એમાં તિછાં ત્રણ પરમાણુ
સ્થાપિત કરવા જોઈએ. (અહીં સંસ્કૃત ટીકામાં આપેલ આકૃતિ
જોઈ લેવી) યુગ્મ પ્રદેશમાં શ્રેણ્યાયત બે પરમાણુઓનું અને છે અને બે
પ્રદેશોમાં અવગાઢ હોય છે. એમાં પૂર્વોક્ત પ્રકારે બે પરમાણુઓ મૂકવા જોઈએ.

વિંશતિ પ્રદેશાવગાઠં ચ, તત્ત્વૈવ-પ્રાચ્યાદિષુ ચતસૃષુ દિક્ષુ પ્રત્યેકં ચત્વારશ્ચત્વારઃ
પરમાણવઃ સ્થાપ્યાઃ વિદિક્ષુ ચ પ્રત્યેકમેકૈકઃ પરમાણુઃ, સ્થાપ્યઃ ઘનપરિમંડલં
ચત્વારિંશત્ પ્રદેશાવગાઠં ચત્વારિંશત્પરમાણ્વાત્મકં ચ, તત્ર તસ્યા એવ વિંશતેરૂપરિ
તયૈવ અન્યા વિંશતિઃ સ્થાપનીયાઃ, તથા ચોક્તમ્-ઉત્તરાધ્યયનનિર્ધુક્તિગાથાભિઃ-

ગાથા—‘પરિમંડલેય વટ્ટે તંસે ચરંસે આયણે ચૈવ ।

ઘણ પયરપદમવજ્જં ઓજપણેસે ય જુમ્મે ય’ ॥૧॥

‘પંચગ વારસગં સ્વલુ સત્તગ વત્તીસગં ચ વટ્ટમ્મિ ।

તિય છક્કપણગતીસા ચત્તારિ ય હોંતિ તંસમ્મિ’ ॥૨॥

‘નવ ચૈવ તથા ચરો સત્તાવીસાય અટ્ટ ચરંસે ।

તિગ દુગપન્નરસેવ ય છચ્ચેવ ય આયણે હોંતિ’ ॥૩॥

‘પણ્યાલા વારસગં તહ ચૈવ ય આયયમ્મિ સંઠાણે ।

વીસા ચત્તાલીસા પરિમંડલે ય સંઠાણે’ ॥૪॥

પરિમંડલશ્ચ વૃત્તં ત્ર્યસં ચતુસ્ર માયતં ચૈવ ।

પ્રથમવર્જેષુ ઓજઃ પ્રદેશાનિ યુગ્માનિ ચ’ ॥૧॥

પ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ ।

વહ્નિ પ્રકાર-પૂર્વ આદિ ચારોં દિશાઓં મેં ચાર-ચાર પરમાણુ
સ્થાપિત કિયે જાતે હૈં । ઓર વિદિશાઓં સે પ્રત્યેક મેં ઇક-ઇક પર-
માણુ સ્થાપિત કિયા જાતા હૈ । ઘન પરિમંડલ ચાલીસ પરમાણુઓં કા
હોતા હૈ ઓર ચાલીસ પ્રદેશો મેં અવગાઠ હોતા હૈ । ઇસમેં પૂર્વોક્ત વીસ
પરમાણુઓં કે ડપર ડસી પ્રકાર વીસ પરમાણુ સ્થાપિત કરના ચાહિયે ।
ઉત્તરાધ્યયન કી નિર્ધુક્તિ કી ગાથાઓં મેં કહા હૈ-

પરિમંડલ, વૃત્ત, ત્રિકોણ, ચતુષ્કોણ, ઓર આયત, ચે પાંચ સંસ્થાન

પરમાણુ સ્થાપિત કરવા ભેદ્યો પ્રતર પરિમંડલ ૨૦ વીસ પરમાણુઓનો બને
છે અને ૨૦ વીસ પ્રદેશોમા અવગાઠ-વ્યાપ્ત થાય છે.

તે આ પ્રકારે-પૂર્વ વિગેરે ચારે દિશાઓમા ચાર ચાર પરમાણુની સ્થાપના
કરવી ભેદ્યો. અને વિદિશાઓ (જૂણાઓ) માં પ્રત્યેકમાં એક એક પરમાણુ
મૂકાય છે ઘન પરિમંડલ ચાલીસ પરમાણુઓનો બને છે અને ચાલીસ પ્રદેશોમાં
અવગાઠ થાય છે તેમા પ્રથમ કહેલ ૨૦ પરમાણુઓની ઉપર એજ રીતે
૨૦ પરમાણુ ઓનુ સ્થાપન કરવુ ભેદ્યો. ઉત્તરાધ્યયનની નિર્ધુક્તિની ગાથા-
ઓમા કહ્યું છે—

પરિમંડલ, વૃત્ત, ત્રિકોણ ચતુષ્કોણ, અને આયત આ પાંચ સંસ્થાન બને

‘પશ્ચકં દ્વાદશકં સ્વલુ સપ્તકં દ્વાત્રિંશચ્ચ વૃત્તે ।

ત્રિકં પટ્ટકં પશ્ચત્રિંશચ્ચત્વારશ્ચ ભવન્તિ ત્ર્યસ્રે’ ॥૨॥

‘નવ ચૈવ તથા ચત્વારઃ સપ્તવિંશતિશ્ચાષ્ટૌ ચતુરસ્રે ।

ત્રિકં દ્વિકં પશ્ચદશૈવ ચ પટ્ટ ચૈવાયતે ભવન્તિ ॥૩॥

‘પશ્ચ ચત્વારિંશદ્ દ્વાદશકં તથા ચૈવ ચાયતે ભવન્તિ ।

વિંશતિ શ્ચત્વારિંશત્ પરિમણ્ડલે ચ સંસ્થાને ॥૪॥ ॥૬૦ ૫॥

અથૈવાં વર્ણાદીનામેવ પરસ્પરં સંવેધમાહ—‘જે વર્ણઓ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—‘જે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા તે ગંધઓ સુઘ્નિગંધ-
પરિણયાવિ ૧’ ટુઘ્નિગંધપરિણયાવિ ૨, રસઓ તિત્તરસપરિણયાવિ
કહુયરસપરિણયાવિ ૨, કસાયરસપરિણયાવિ ૩, અંબિલરસપરિ-
ણયાવિ ૪, મહુરરસપરિણયાવિ ૫ । ફાસઓ ક્રક્ષ્ણકાસપરિણયા-
વિ ૧, મડયફાસપરિણયાવિ ૨, ગુરુયફાસપરિણયાવિ ૩, લહુય-

હોતે હૈં । ઇનકે દો-દો-ભેદ હૈં, ઘન ઓર પ્રતર । પ્રથમ અર્થાત્ પરિ-
મંડલ સંસ્થાન કો છોડકર શેષ ચાર કે ઓજઃ પ્રદેશ નિષ્પન્ન ઓર
યુગ્મ પ્રદેશ નિષ્પન્ન, યે દો-દો ભેદ હોતે હૈં ॥૧॥

વૃત્ત સંસ્થાન મેં પાંચ, બારહ, સાત ઓર બત્તીસ હોતે હૈં । ત્રીન
છહ, પૈતીસ ઓર ચાર ત્રિકોણ મેં હોતે હૈં ॥૨॥

નૌ, ચાર, સત્તાઈસ ઓર આઠ ચતુષ્કોણ સે હોતે હૈં, ત્રીન, દો,
પન્દરહ ઓર છહ આયત સંસ્થાન મેં હોતે હૈં ॥૩॥

પૈંતાલીસ ઓર બારહ આયત મેં તથા વીસ ઓર ચાલીસ પરિમં-
ડલ મેં હોતે હૈં ॥૪॥ ॥૬૦ ૪॥

છે. તેઓના બે-બે ભેદ છે, -ઘન અને પ્રતર પ્રથમ અર્થાત્ પરિમંડલ સંસ્થાન
ને ત્યજીને શેષ ચારના ઓજઃ પ્રદેશ નિષ્પન્ન અને યુગ્મ પ્રદેશ નિષ્પન્ન એ
બે-બે ભેદ અને છે. ॥૧॥

વૃત સંસ્થાનમાં પાંચ, બાર, સાત અને બત્તીસ ભેદો હોય છે. ત્રણ, છ,
પાંચીસ અને ચાર ત્રિકોણમાં હોય છે. ॥૨॥

નવ, ચાર, સત્યાવીસ અને આઠ ચતુષ્કોણમાં બને છે, ત્રણ, બે, પંદર
અને છ આયત સંસ્થાનમાં હોય છે ॥૩॥

પીસ્તાલીસ અને બાર આયતમાં, તથા વીસ અને ચાલીસ, પરિમંડલમાં
હોય છે ॥૪॥ ॥૬૦ ૪॥

फासपरिणयावि ४, सीयफासपरिणयावि ५, उसिणफासपरि-
णयावि ६, णिद्धफासपरिणयावि ७, लुक्खफासपरिणयावि ८।
संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणयावि१, वट्टसंठाणपरिणयावि२,
तंस संठाणपरिणयावि३, चउरंस संठाणपरिणयावि४, आययसं-
ठाणपरिणयावि ५ (२०) ।

जे वण्णओ नीलवण्णपरिणया ते गंधओ सुव्विभगंधपरि-
णयावि१, दुव्विभगंधपरिणयावि२। रसओ तित्तरसपरिणया-
वि१, कडुयरसपरिणयावि२, कसायरसपरिणयावि३, अंबिलरसप-
रिणयावि४, महुरसपरिणयावि५। फासओ कक्खडफासपरिणया
वि१, मउयफासपरिणयावि२, गुरुयफासपरिणयावि३, लहुयफास-
परिणयावि४, सीयफासपरिणयावि५, उसिणफासपरिणयावि६,
णिद्धफासपरिणयावि ७, लुक्खफासपरिणयावि ८। संठाणओ
परिमंडलसंठाणपरिणयावि१, वट्टसंठाणपरिणयावि२, तंस संठा
णपरिणयावि ३, चउरंससंठाणपरिणयावि४, आययसंठाणप-
रिणयावि ५ (१०) ।

जे वण्णओ लोहियवण्णपरिणया ते गंधओ सुव्विभगंधपरिण-
यावि १, दुव्विभगंधपरिणयावि २, रसओ तित्तरसपरिणयावि १,
कडुयरसपरिणयावि २, कसायरसपरिणयावि ३, अंबिलरसप-
रिणयावि४, महुरसपरिणयावि५। फासओ कक्खडफासपरिण
यावि१, मउयफासपरिणयावि२, गुरुयफासपरिणयावि ३, लहुय
फासपरिणयावि४, सीयफासपरिणयावि५, उसिणफासपरिणया-
वि६, णिद्धफासपरिणयावि७, लुक्खफासपरिणयावि८। संठाणओ
परिमंडलसंठाणपरिणयावि४, आययसंठाणपरिणयावि५। (१०)

જે વણ્ણઓ હાલિદ્વણ્ણપરિણયા તે ગંધઓ સુવિભગંધપરિણયા-
વિ^૧ દુવિભગંધપરિણયાવિ^૨ । રસઓ તિત્તરસપરિણયાવિ^૧, કહુ
યરસપરિણયાવિ^૨, કસાયરસપરિણયાવિ^૩, અંબિલરસપરિણયા-
વિ^૪, મહુરસપરિણયાવિ^૫ । ફાસઓ કક્કલ્લફાસપરિણયાવિ^૧,
મઝયફાસપરિણયાવિ^૨, ગુરુયફાસપરિણયાવિ^૩, લહુયફાસ-
પરિણયાવિ^૪, સીયફાસપરિણયાવિ^૫, ડસિણફાસપરિણ-
યાવિ^૬, ણિદ્ધફાસપરિણયાવિ^૭, લુક્કલ્લફાસપરિણયાવિ^૮ ।
સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયાવિ^૧, વટ્ઠસંઠાણપરિણયા-
વિ^૨, તંસસંઠાણપરિણયાવિ^૩, ચડરંસસંઠાણપરિણયાવિ^૪,
આયયસંઠાણપરિણયાવિ^૫ । (૨૦) ।

જે વણ્ણઓ સુક્કિલ્લવણ્ણપરિણયા તે ગંધઓ સુવિભગંધપરિ-
ણયાવિ^૧, દુવિભગંધપરિણયાવિ^૨ । રસઓ તિત્તરસપરિણયાવિ^૧,
કહુયપસપરિણયાવિ^૨, કસાયરસપરિણયાવિ^૩, અંબિલરસપરિણયા
વિ^૪, મહુરસપરિણયાવિ^૫ । ફાસઓ કક્કલ્લફાસપરિણયાવિ^૧,
મઝયફાસપરિણયાવિ^૨, ગુરુયફાસપરિણયાવિ^૩, લહુયફાસપરિણ-
યાવિ^૪, સીયફાસપરિણયાવિ^૫, ડસિણફાસપરિણયાવિ^૬, ણિદ્ધ-
ફાસપરિણયાવિ^૭, લુક્કલ્લફાસપરિણયાવિ^૮ । સંઠાણઓ પરિ-
મંડલસંઠાણપરિણયાવિ^૧, વટ્ઠસંઠાણપરિણયાવિ^૨, તંસસંઠાણ-
પરિણયાવિ^૩, ચડરંસસંઠાણપરિણયાવિ^૪ । (૨૦૦) ॥ સૂ. ૬ ॥

છાયા--યે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતાસ્તે ગન્ધતઃ મુરભિગન્ધપરિણતા અપિ

અવ પૂર્વોક્ત વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ ઓર સંસ્થાનાં કે પારસ્પરિક
સમ્બન્ધ-પરિચય કી પ્રરૂપણા કરને કે લિપ્ત કહતે હૈં ।

સૂત્રાર્થ--(જે) જો (વણ્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવણ્ણપરિણયા) કાલે પરિ

હવે પૂર્વોક્ત વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનાના પારસ્પરિક
સમ્બન્ધ-પરિણામની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે

સૂત્રાર્થ--(જે) જો (વણ્ણઓ) વર્ણથી (કાલવણ્ણપરિણયા) કાળા પરિણામનાં છે

૧, દુરભિ ગન્ધપરિણતા અપિ ૨ । રસતઃ તિત્તરસપરિણતા અપિ ૧, કટુકરસ-
પરિણતા અપિ ૨, કષાયરસપરિણતા અપિ ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ ૪, મધુરરસ
પરિણતા અપિ ૫ । સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨,
ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૩, લઘુક સ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ

ળમન વાલે હૈં (તે) વે (ગંધઓ) ગંધ સે (સુન્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ
પરિણામ વાલે હૈં (દુન્ધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગન્ધ પરિણામ વાલે ભી હૈં

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસ પરિણમન વાલે
ભી હૈં (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (કસાય-
રસપરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (અંઘિલરસ પરિ-
ણયા વિ) યદ્દે રસ પરિણામન વાલે ભી હૈં (મહુરરસ પરિણયા વિ)
મધુર રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ
પરિણમન વાલે ભી હૈં (મડયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણમન
વાલે ભી હૈં (ગરુયફાસ પરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં
(લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં (સીયફાસ-
પરિણયા) શીત સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં (ઝસિળફાસપરિણયા વિ)
ઝષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં (ળિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ
અર્થાત્ ચિકને પરિણામ વાલે ભી હૈં (લુક્ષ્વફાસ પરિણયા વિ) રુક્ષ
સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં ।

(તે) તેઓ (ગંધઓ) ગંધથી (સુન્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણુમનવાળા છે (દુન્ધિ-
ગંધપરિણયા વિ) દુર્ગન્ધ પરિણુમનવાળા છે (રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ)
તિત્તર રસ પરિણુમનવાળાં પણ છે (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણુમનવાળાં
પણ છે (કસાય રસપરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણુમન વાળા પણ છે (અંઘિલરસ-
પરિણયા વિ) ખાટા રસ પરિણુમન વાળાં પણ છે (મહુરરસપરિણયા વિ) મીઠારસ
પરિણુમી પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણુમવાળાં
પણ (મડયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણુત પણ (ગરુયફાસપરિણયા વિ)
ગુરુ સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પણ (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણુમ
વાળાં પણ (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પણ (ઝસિળફાસ-
પરિણયા વિ) ઝષ્ણ સ્પર્શ પરિણુમ વાળા પણ છે. (ળિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ
અર્થાત્ ચીકણા સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પણ હોય છે (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ)
રુક્ષ સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પણ છે

૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૭, સ્પૃશ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૮ । સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪, આયત સંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫ ॥૨૦॥

યે વર્ણતો નીલવર્ણપરિણતા સ્તે ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૨ । રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ ૨, કષાયરસપરિણતા અપિ ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ ૪, મધુરસપરિણતા

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનસે (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ આકાર રૂપ પરિણત ભી હૈં (વટ્સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત આકાર રૂપ પરિણત ભી હૈં (તંસસંઠાણ પરિણયા વિ) ત્રિકોણ આકાર રૂપ પરિણત ભી હૈં (ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ) ચૌકોર આકાર રૂપ પરિણત ભી હૈં (આયય-સંઠાણપરિણયા વિ) આયત-લમ્બે આકાર રૂપ પરિણત ભી હૈં-૨૦

(જે) જો (વર્ણઓ) વર્ણ સે (નીલવર્ણપરિણયા) નીલે વર્ણ કે પરિણામ વાલે હૈં (તે) વે (ગંધઓ) ગંધ સે (સુધ્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાલે ભી હૈં (દુધ્ધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાલે ભી હૈં

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્ત રસ પરિણામ વાલે ભી હૈં (કટુકરસપરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણામ વાલે ભી હૈં (કષાય-રસપરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણામ વાલે ભી હૈં (અંબિલરસપરિણયા વિ) આમ્લ રસ પરિણામ વાલે ભી હૈં (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણામ વાલે ભી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ આકાર રૂપ પરિણામી પણ છે. (વટ્સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત ગોળ આકાર રૂપ પરિણામી પણ છે. (તંસ સંઠાણપરિણયા વિ) તંસ-ત્રિકોણ આકાર રૂપ પરિણામી પણ છે (ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ) ચૌકરંસ ચોરસ આકાર રૂપ પરિણામ વાળાં પણ છે (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત લાંબા આકાર રૂપ પરિણામ વાળાં પણ છે-૨૦

(જે) જો (વર્ણઓ) વર્ણથી (નીલવર્ણ પરિણયા) નીલ (વાદળી) રંગના પરિણામ વાળાં પણ છે (તે) તેઓ (ગંધઓ) ગંધથી (સુધ્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાળાં પણ છે. (દુધ્ધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાળાં પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્ત રસ પરિણામ વાળાં પણ છે (કટુકરસપરિણયા વિ) કટુક રસ (ના) પરિણામ વાળાં પણ છે (કષાયરસપરિણયા વિ) કષાય (તુરા) રસ પરિણામ વાળાં પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) આમ્લ રસ (ના) પરિણામ વાળાં પણ છે (મધુરરસ પરિણયા વિ) મધુર (મીઠા) રસ પરિણામ વાળાં પણ છે.

અપિ । સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨, ગુરુ-
કસ્પર્શપરિણતા અપિ ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫,
ઉષ્ણ સ્પર્શપરિણતા અપિ ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા
અપિ ૮ । સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા
અપિ ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસ્ર સંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪,
આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫ ૨૦ ।

યે વર્ણતો લોહિત વર્ણપરિણતાસ્તે ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૧,

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ
પરિણમન વાલે ભી હૈં (મડયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણમન
વાલે ભી હૈં (ગુરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈ
(લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (શીયફાસ
પરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (ઉસિણફાસપરિણયા
વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (ણિદ્વફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ
સ્પર્શપરિણમન વાલે ભી હૈં (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શપરિ-
ણમન સે વાલે ભી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલસંઠાણ પરિણયા વિ) પરિમંડલ
સંસ્થાન પરિણામ વાલે ભી હૈં (વૃત્તસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન
પરિણામ વાલે ભી હૈં (તંસસંઠાણ પરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિ-
ણામ વાલે ભી હૈં (ચતુરસસંઠાણપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિ-
ણમન વાલે ભી હૈં (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત-લમ્બે સંસ્થાન
પરિણમન વાલે ભી હૈં ।

• • (ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ
છે (મડયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ગુરુયફાસપરિણયા વિ)
ગુરુ-ભારે સ્પર્શ પરિણામી પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ-હળવાસ્પર્શ પરિ-
ણામી પણ છે (સિયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામી પણ છે (ઉસિણફાસ
પરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ણિદ્વફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ
સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (લુક્ષ્વફાસ પરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામી પણ છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિ-
ણામવાળાં પણ છે (વૃત્તસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન પરિણામવાળાં પણ છે.
(તંસ સંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (ચતુરસસંઠાણ-
પરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (આયયસંઠાણપરિણયા
વિ) આયત-લાંબાં સંસ્થાન પરિણામવાળાં પણ છે

દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૨ । રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ ૨, કષાયરસપરિણતા અપિ ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ ૫ । સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ૮ । સંસ્થાનતઃ પરિમણ્ડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા

(જે) જો (વર્ણઓ) વર્ણ સે (લોહિયવર્ણપરિણયા) લાલ વર્ણ-પરિણમન વાલે હૈં (તે) વે (ગંધઓ) ગંધ સે (સુબિગંધપરિણયા વિ) સુગંધિ પરિણમન વાલે ભી હૈં (દુબિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણમન વાલે ભી હૈં ।

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્ત રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (કટુયરસપરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (કસાયરસપરિણયા વિ) કસાય રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (અંબિલરસ-પરિણયા વિ) આમ્લ રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડફાસ પરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિ-ણમન વાલે ભી હૈં (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (ગુરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (લઘુય-ફાસ પરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (સીયફાસપરિ-ણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (ઉસિણફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ

(જે) જે (વર્ણઓ) વર્ણથી (લોહિયવર્ણપરિણયા) લાલવર્ણ પરિણામ વાળાં છે. (તે) તેઓ (ગંધઓ) ગંધથી (સુબિગંધપરિણયા વિ) સુગંધી પરિણામ વાળાં પણ છે (દુબિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાળાં પણ છે

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસ પરિણામ વાળાં પણ છે (કટુયરસપરિણયા વિ) કટુવારસના પરિણામ વાળાં પણ છે (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય-તુરા રસ પરિણામ વાળાં પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) આટારસ પરિણામ વાળાં પણ છે (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુરરસ પરિણામ વાળાં પણ છે

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (મઝયફાસપરિણયા વિ) કોમળ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ગુરુય-ફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામ પણ છે (સીયફાસ પરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામી પણ છે (ઉસિણફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ગિદ્ધફાસપરિણયા

અપિ ૨, ત્ર્યસસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩ ચતુરસસંસ્થાન પરિણતા અપિ ૪, આયત સંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫ ૨૦ ।

યે વર્ણતો હારિદ્રવર્ણપરિણતાસ્તે ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૧, દુર-
ભિગન્ધપરિણતા અપિ ૨, રસતરિત્તરસપરિણતા અપિ ૧, કઙ્કરસપરિણતા
અપિ ૨, કપાયરસપરિણતા અપિ ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ ૪, મધુરરસપરિ-
સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (લુક્ષ્ણાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિ-
ણમન વાલે ભી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ
સંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈં (વટ્સંઠાણ પરિણયા વિ) વૃત્તસંસ્થાન-
પરિણમન વાલે ભી હૈં (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિ-
ણમનવાલે ભી હૈં (ચતુરસસંઠાણ પરિણયા વિ) ચૌકોર સંસ્થાન પરિ-
ણામ વાલે ભી હૈં (આયતસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણ-
મન વાલે ભી હૈં ॥૨૦॥

(જે) જો (વર્ણઓ) વર્ણ સે (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા) પીલે વર્ણપરિણમન
વાલે હૈં (તે) વે (ગંધઓ) ગંધ સે (સુન્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધપરિણ-
મન વાલે ભી હૈં (દુન્ધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણમન વાલે ભી હૈં ।

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસ પરિણમન વાલે
ભી હૈં (કઙ્કરસ પરિણયા વિ) કઙ્કર રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં
(કપાયરસપરિણયા વિ) કપાય રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (અંબિલ

વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (લુક્ષ્ણાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ
પરિણામ વાળાં પણ છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન
પરિણામ વાળાં પણ છે (વટ્સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્તસંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ
હોય છે. (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે
(ચતુરસસંઠાણપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણામી પણ છે (આયતસંઠાણ-
પરિણયા વિ) આયત લાંબા સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે । ૨૦)

(જે) જો (વર્ણઓ) વર્ણથી (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા) પીળા રંગના પરિણામ
વાળાં પણ છે (તે) તેઓ (ગંધઓ) ગંધથી (સુન્ધિગંધ પરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ
વાળાં પણ છે (દુન્ધિગંધ પરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાળાં પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તર રસ પરિણામ વાળાં પણ છે
(કઙ્કરસપરિણયા વિ) કઙ્કરા રસ પરિણામ વાળાં પણ છે (કપાયરસપરિણયા વિ)
કપાય રસ પરિણામ વાળાં પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસ પરિણામ
વાળાં પણ છે (મધુરસપરિણયા વિ) મધુરરસ પરિણામ વાળાં પણ છે

ળતા અપિ ૫ । સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ૮ । સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪, આયત સંસ્થાનપરિણતા અપિ ॥૫ ૨૦॥

રસ પરિણયા વિ) આમ્લરસપરિણમન વાલે ભી હૈ (મધુરરસપરિણયાવિ) મધુરરસપરિણામ વાલે ભી હૈ ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડફાસ પરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈ (મડયફાસ પરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈ (ગરુયફાસ પરિણયા વિ) ગુરુસ્પર્શ પરિણન વાલે ભી હૈ (લઘુયફાસ પરિણયા વિ) લઘુસ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈ (સીયફાસપરિણયા વિ) શીતસ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈ (ઉસિળફાસ પરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈ (ણિદ્વફાસ પરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈ (લુક્ષ્વફાસ પરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈ ।

(સંઠાળઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલસંઠાળપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈ (વટસંઠાળપરિણયાવિ) વૃત્તસંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈ (તંસસંઠાળપરિણયા વિ) ત્રિકોણસંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈ (ચડરંસસંઠાળપરિણયા વિ) ચૌકોર સંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈ (આયયસંઠાળપરિણયા વિ) આયતસંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈ । (૨૦)

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામી પણ છે (મડયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામી પણ છે (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામી પણ છે (ઉસિળફાસ પરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (ણિદ્વફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધસ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે

(સંઠાળઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાળપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ હોય છે (વટસંઠાળપરિણયા વિ) વૃત્તસંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (તંસસંઠાળ પરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (ચડરંસસંઠાળપરિણયા વિ) ચતુરસ્ર સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ હોય છે (આયયસંઠાળપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે । (૨૦)

યે વર્ણતઃ શુક્લવર્ણપરિણતાસ્તે સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૧, દુરભિગન્ધ-
પરિણતા અપિ ૨ । રસતસ્તિક્તરસપરિણતા અપિ ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ ૨,
કષાયરસપરિણતા અપિ ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ
સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨, ગુરુકસ્પર્શ-
પરિણતા અપિ ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫,
ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ

(જે) જો (વર્ણઓ) વર્ણ સે (સુક્લિલવર્ણપરિણયા) શ્વેતવર્ણપરિણમન
વાલે હૈં (તે) વે (ગંધઓ) ગંધ સે (સુદ્ભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધપરિણમન
વાલે ભી હૈં (દુદ્ભિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણમન વાલે ભી હૈં ।

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસ પરિણયા વિ) તિત્તરસ પરિણમન વાલે
ભી હૈં (કટુચરસ પરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (કસાય
રસ પરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (અંબિલરસપરિ-
ણયા વિ) આમ્લરસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (મધુરરસપરિણયા વિ)
મધુરરસ પરિણમન વાલે હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષત્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિ-
ણમન વાલે ભી હૈં (મઝયફાસ પરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણમન વાલે
ભી હૈં (ગરુયફાસ પરિણયા વિ) ગુરુસ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (લઘુ
ફાસ પરિણયા વિ) લઘુસ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (સીયફાસ પરિ-
ણયા વિ) શીતસ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (ઉસિણફાસ પરિણયા વિ)
ઉષ્ણસ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (ણિદ્વફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ

(જે) જો (વર્ણઓ) વર્ણથી (સુક્લિલવર્ણ પરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણ પરિણામ વાળાં
છે (તે) તેઓ (ગંધઓ) ગંધથી (સુદ્ભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાળાં પણ
છે (દુદ્ભિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાળાં પણ છે

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તર રસ પરિણામ વાળાં પણ છે
(કટુચરસપરિણયા વિ) કટુવા રસના પરિણામ વાળાં પણ છે (કસાયરસપરિણયા
વિ) કષાય રસ પરિણામ વાળાં પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસ પરિ-
ણામ વાળાં પણ છે (મધુરરસપરિણયાવિ) મધુર રસ પરિણામ વાળાં પણ છે-

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષત્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાળાં
પણ છે (મઝયફાસપરિણયા વિ) કોમળ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (ગુરુયફા-
સપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ-
સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામ

૮ । સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪, આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ॥૫॥૨૦॥૧૦૦॥સૂ૦ ૬॥

ટીકા—અથ પૂર્વોક્તાનામેવ વર્ણ ગન્ધરસસ્પર્સસંસ્થાનાનાં પરસ્પરં સંવંધં પરિણામં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘જે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા તે ગંધઓ સુન્ધિ-ગંધપરિણયા વિ, દુન્ધિગંધપરિણયા વિ ‘જે’ યે—સ્કન્ધપુદ્ગલાદયઃ પદાર્થાઃ ‘વર્ણઓ’ વર્ણતઃ—વર્ણમધિકૃત્ય વર્ણાપેક્ષયેત્યર્થઃ ‘કાલવર્ણપરિણયા’—કાલવર્ણપરિણતાઃ—કૃષ્ણવર્ણપરિણામવન્તોઽપિ ભવન્તિ ‘તે ગંધઓ’—તે ગન્ધતઃ—ગન્ધમાશ્રિત્ય—ગન્ધાપેક્ષયેત્યર્થઃ, ‘સુન્ધિગંધપરિણયા વિ’—મુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, અથ ચ—‘દુન્ધિગંધપરિણયા વિ’—દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, તથા સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (લુક્ષ્વકાસ પરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈં (વૃદ્ધસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્તસંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈં (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈં (ચરસંસંઠાણ પરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈં (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈં ॥૨૦॥ (૧૦૦) ॥સૂ૦ ૬॥

ટીકાર્થ—જો સ્કંધ રૂપ પુદ્ગલ વર્ણ સે કાલે વર્ણ વાલે હૈં અર્થાત્ કૃષ્ણવર્ણ રૂપ પરિણતિ કો પ્રાપ્ત હૈં, ઉનમેં સે ગંધ કી અપેક્ષા કોઈ સુગંધ વાલે ભી હોતે હૈં ઓર કોઈ દુર્ગંધ વાલે ભી હોતે હૈં । યહ આવશ્યક

વાળાં પણ છે (હસિણકાસપરિણયા વિ) ઉપ્પણ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ગિદ્ધકાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (લુક્ષ્વકાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે—

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (વૃદ્ધસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્તસંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (ચરસંસંઠાણપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે । ૨૦ (૧૦૦) સૂત્ર ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—જે સ્કંધ રૂપ પુદ્ગલ રંગે ડાળા રંગ વાળાં છે અર્થાત્ કૃષ્ણ વર્ણ રૂપ પરિણામને પામેલાં છે, એમાંથી ગંધની અપેક્ષાએ કોઈ સુગંધ વાળાં પણ હોય છે અને કોઈ દુર્ગંધ વળાં પણ હોય છે, તે આવશ્યક નથી કે કૃષ્ણ

ચ વર્ણાપેક્ષયા કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ સ્કન્ધાદયો ગન્ધાપેક્ષયા કેચિત્ સુર-
ભિગન્ધપરિણતા ભવન્તિ, કેચિત્ દુરભિગન્ધપરિણતા ભવન્તિ ન તુ પ્રતિ-
નિયતૈકગન્ધપરિણામપરિણતા એવેત્યાશયઃ, એવમ્--'રસઓ તિત્તરસપરિણયા
વિ, કડુયરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસ પરિણયા વિ,
મહુરસપરિણયા વિ' યે સ્કન્ધાદયો વર્ણતઃ કૃષ્ણવર્ણપરિણતાસ્તેષુ મધ્યે કેચિત્
'રસઓ' રસતઃ--રસાપ્રાશ્રિત્ય રસાપેક્ષયેત્યર્થઃ 'તિત્તરસપરિણયા વિ' તિત્તરસ-
પરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્. 'કડુયરસપરિણયા વિ,--કટુકરસપરિણતા અપિ
ભવન્તિ, કેચિત્ 'કસાયરસપરિણયા વિ'--કષાયરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચિત્
'અંબિલરસપરિણયા વિ'--અન્નરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચિદ્--'મહુરસપરિ-
ણયા વિ' મધુરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, 'ફાસઓ કઝ્ઝડફાસપરિણયા વિ,
મડયફાસપરિણયા વિ, ગુરુચફાસપરિણયા વિ લહુચફાસપરિણયા વિ, સીચ-
ફાસપરિણયા વિ, ડસિણફાસપરિણયા વિ, ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ, લુચ્ચ-
ફાસપરિણયા વિ' યે સ્કન્ધાદયો વર્ણતઃ કૃષ્ણવર્ણપરિણતા સ્તેષુ મધ્યે કેચિત્--
ફાસઓ, સ્પર્શતઃ--સ્પર્શમાશ્રિત્ય, રપર્ણાપેક્ષયા, કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ,
કેચિત્ 'મડયફાસપરિણયા વિ' મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્--

નહીં કિ કૃષ્ણ વર્ણવાલે પુદ્ગલ સ્વ સુગંધવાલે હી હોં અથવા દુર્ગન્ધ
વાલે હી હોં । ઇસી પ્રકાર રસ કી અપેક્ષા સે વિચાર ક્રિયા જાય તો
વે કૃષ્ણ વર્ણવાલે પુદ્ગલ પાંચો રસો સે સે કિસીં મી રસ કે હો સકતે
હૈં, અર્થાત્ કોઈ તિકત રસવાલે હોતે હૈં, કોઈ કટુક રસવાલે હોતે હૈં,
કોઈ કષાય રસ વાલે હોતે હૈં, કોઈ અચ્છ રસવાલે હોતે હૈં, કોઈ
મધુર રસવાલે હોતે હૈં । ષેસા સમજના ચાહિય ।

અગર સ્પર્શ કી દ્રષ્ટિ સે વિચાર ક્રિયા જાય તો વે આઠોં સ્પર્શ
વાલે હો સકતે હૈં, અર્થાત્ કોઈ કોઈ કૃષ્ણ વર્ણવાલે પુદ્ગલ કર્કશ
સ્પર્શવાલે હોતે હૈં, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાલે હોતે હૈં, કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાલે

વર્ણુ વાળાં પુદ્ગલો બધાં સુગન્ધ વાળાં જ હોય અથવા દુર્ગન્ધવાળાં હોય. એજ
રીતે રસની અપેક્ષાએ વિચાર કરીએ તો તે કાળા રંગ વાળાં પુદ્ગલ પાંચ
રસોમાંથી કોઈપણ રસના હોઈ શકે છે, અર્થાત્ કોઈ ત્રીણા રસવાળાં હોય છે,
કોઈ કડવા રસવાળા હોય છે, કોઈ તુરા રસવાળા હોય છે, કોઈ ખાટા રસવાળા
હોય છે, કોઈ મીઠા રસવાળા હોય છે, એમ સમજવું જોઈએ.

અગર સ્પર્શની દ્રષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે તો આઠે સ્પર્શવાળાં
હોઈ શકે છે, અર્થાત્ કોઈ કોઈ કાળા વર્ણુ વાળા પુદ્ગલો કર્કશ સ્પર્શ વાળાં
હોઈ છે, કોઈ મૃદુ સ્પર્શ વાળા હોય છે. કોઈ ગુરુ સ્પર્શ હોય છે. કોઈ લઘુ

‘ગુરુચ્ચાસપરિણયા વિ’-ગુરુસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘લઘુચ્ચાસ-
પરિણયા વિ’-લઘુસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘સીચ્ચાસપરિણયા વિ’
શીત સ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્ ‘ઉચ્ચાસપરિણયા વિ’ ઉષ્ણ-સ્પર્શપરિ-
ણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ણિદ્ધાસપરિણયા વિ’-સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ
ભવન્તિ, કેચિત્-‘લુચ્ચાસપરિણયા વિ’-રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ‘સંઠા-
ણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ, વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ, તંસસંઠાણપરિણયા
વિ, ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ, આયતસંઠાણપરિણયા વિ ૨૦’ યે સ્કન્ધાદયો
વર્ણતઃ કૃષ્ણવર્ણપરિણતા સ્તેષુ મધ્યે કેચિત્ ‘સંઠાણઓ’ સંસ્થાનતઃ-સંસ્થાનમ્-
આકારસ્તદપેક્ષયેત્યર્થઃ, ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા
અપિ ભવન્તિ, પરિમંડલમ્-વલયાકારઃ, કેચિત્-‘વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ’ વૃત્ત-
સંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, વૃત્તમ્-ચક્રાકારઃ, કેચિત્-‘તંસસંઠાણપરિ-
ણયા વિ’-ત્ર્યસ્ર સંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ત્ર્યસ્રઃ-ગૃહ્ણાટકફલાકારઃ, કેચિત્-
‘ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ’-ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ચતુરસ્રઃ-
કુંભિકાકારઃ’ કેચિત્- ‘આયતસંઠાણપરિણયાવિ-આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ

કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળે, કોઈ શીત સ્પર્શવાળે, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળે કોઈ
સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળે ઓર કોઈ-કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાળે હોતે હૈં ।

કૃષ્ણ વર્ણવાળે ડન પુદ્ગલોં મેં અગર સંસ્થાન કા વિચાર કિયા
જાય તો ડન મેં પાંચોં સંસ્થાન પાયે જાતે હૈં, અર્થાત્ ડન મેં કોઈ પરિ-
મંડલ સંસ્થાન વાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાન વાલે ભી હોતે હૈં,
અર્થાત્ ચક્ર કે આકાર કે ભી હોતે હૈં, કોઈ સિંગોડે કી તરહ ત્રિકોણ
ભી હોતે હૈં, કોઈ કુંભિકા કી તરહ ચતુષ્કોણ ભી હોતે હૈં ઓર કોઈ
આયત અર્થાત્ લમ્બે આકાર કે ભી હોતે હૈં । આશય યહ હુઆ કિ
જો પુદ્ગલ કાલે વર્ણ કે હૈં, ડન મેં સે કિસી મેં સુગંધ ઓર કિસી મેં
દુર્ગંધ ઇસ પ્રકાર ડોનોં ગંધ હોતે હૈં । ઇસી પ્રકાર પાંચ રસ, આઠ

સ્પર્શ વાળા, કોઈ શીત વાળા, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શ વાળા, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ
વાળા, અને કોઈ રુક્ષ સ્પર્શ વાળા હોય છે.

કૃષ્ણ વર્ણવાળા એ પુદ્ગલોમાં અગર સંસ્થાનનો વિચાર કરવામાં આવે તો
તેઓમાં પાંચે સંસ્થાન મળી રહે છે, અર્થાત્ તેઓમાં કોઈ પરિમંડળ સંસ્થાન
વાળા પણ હોય છે, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાન વાળા પણ હોય છે, અર્થાત્ ચક્રના
આકારના પણ હોય છે, કોઈ સિંગોડાની જેમ ત્રિકોણ પણ હોય છે, કોઈ કુંભિકા
ની જેમ ચતુષ્કોણ પણ હોય છે અને કોઈ આયત અર્થાત્ લાંબા આકારના
પણ હોય છે. આશય એ છે કે જે પુદ્ગલો કાળા રંગના છે, તેઓમાંથી કોઈમાં
સુગંધ અને કોઈમાં દુર્ગંધ, એ રીતે બન્ને ગંધો હોય છે. એ પ્રમાણે પાંચ

भवन्ति, आयतम्-दैर्घ्याकारः, तथाच कृष्णवर्णपरिणताः स्कन्धादयो द्वौ गन्धौ पञ्चरसान्, अष्टौ स्पर्शान्, पञ्च संस्थानानि लभमानाः सर्वमेलनेन विंशतिं भङ्गान् लभन्ते २० इति फलितम्, तथैव नीलवर्णपरिणता अपि विंशतिम् २० लोहितवर्णपरिणता अपि विंशतिम् २०, हारिद्रवर्णपरिणता अपि विंशतिम् २० शुक्लवर्णपरिणता अपि विंशतिम् २०, भङ्गान् लभन्ते इति पञ्चभिर्वर्णैर्भङ्गकशतं लब्धं भवतीति, तदेव प्ररूपयितुमाह-‘जे वण्णपरिणया ते गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि’ इत्यादि, जे ये स्कन्धादयः पदार्थाः, ‘वण्णओ’ वर्णतः-वर्णमाश्रित्य ‘नीलवण्णपरिणया’-नीलवर्णपरिणता भवन्ति, ‘ते गंधओ’-ते-स्कन्धादयो गन्धतः-गन्धमाश्रित्य, ‘सुब्भिगंधपरिणया वि-सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, ‘दुब्भिगंधपरिणया वि’-दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, तेषां मध्ये केचित् सुरभिगन्धपरिणता भवन्ति, केचित्तु दुरभिगन्धपरिणता भवन्ति,

स्पर्શ और पांच संस्थान भी होते हैं। इस प्रकार इन सब को मिला देने से कृष्णवर्ण वाले पुद्गल बीस प्रकार के हैं।

अब कृष्ण वर्ण के स्थान पर नील वर्ण को लिजीए, जो पुद्गल नील वर्णवाले हैं, वे भी पूर्वोक्त प्रकार से दोनों गंधों, पांचों रसों, आठों स्पर्शों और पांचों संस्थानों के होते हैं।

इसी प्रकार लोहित वर्णवाले पुद्गलों के भी बीस भेद हैं पीले वर्णवाले पुद्गलों के भी बीस भेद हैं और शुक्ल वर्णवाले पुद्गलों के भी बीस भेद हैं। इस प्रकार पांचों वर्णों के मिलकर $20 \times 4 = 80$ भेद हो जाते हैं। इसी बात की विस्तार से प्ररूपणा करते हैं-वह कहते हैं-
जो वर्ण की अपेक्षा नीलवर्ण वाले पुद्गल होते हैं, वे गंध की

રસ, આઠ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન પણ હોય છે. આ રીતે આ બધાને મેળવી દેવાથી કૃષ્ણ વર્ણુ વાળા પુદ્ગલ ૨૦ પ્રકારના હોય છે.

હવે કૃષ્ણ વર્ણુની જગ્યાએ નીલ વર્ણુને લો. જે પુદ્ગલો નીલ વર્ણુ વાળા છે, તેઓ પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારે બંને ગંધ પાંચ રસ આઠ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાનો વાળા હોય છે.

એજ રીતે લાલ રંગના પુદ્ગલોના પણ ૨૦ ભેદ છે. પીળા રંગના પુદ્ગલોના પણ ૨૦ ભેદ છે અને ઘોળા રંગ વાળા પુદ્ગલોના પણ ૨૦ ભેદ છે. આ પ્રમાણે પાંચે રંગના થઈ ને $20 \times 4 = 80$ ભેદ બને છે. હવે આ વાતની વિસ્તારથી પ્રરૂપણા કરે છે-તેઓ કહે છે—

જે વર્ણુની અપેક્ષાએ નીલ રંગના પુદ્ગલો હોય છે, તે ગંધની અપેક્ષાએ

ન તુ પ્રતિનિયતૈકગન્ધપરિણામ પરિણતા એવેતિભાવઃ ‘રસઓ તિત્તરસપરિણયાવિ, કઙ્કયરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ મહુરસપરિણયા વિ’ યે ‘સ્કન્ધાદયો નીલરસપરિણતા સ્તેષુ મધ્યે કેચિત્—‘રસઓ’—રસતઃ—રસમાશ્રિત્ય, ‘તિત્તરસપરિણયાવિ’—તિત્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—‘કઙ્કયરસપરિણતા વિ’ કટુકરસપરિણયા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—‘કસાયરસપરિણયા વિ’—કપાયરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—‘અંબિલરસપરિણયા વિ’—અમ્લરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—‘મહુરસપરિણયા વિ’—મધુરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ‘ફાસઓ કક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ, મડયફાસપરિણયા વિ, ગુરુયફાસપરિણયા વિ, લઘુયફાસપરિણયા વિ, સીયફાસપરિણયા વિ ડસિણફાસપરિણયા વિ, ણિદ્વ-ફાસપરિણયા વિ, લુક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયો વર્ણતો નીલવર્ણપરિણતા સ્તેષુ મધ્યે કેચિત્—‘ફાસઓ’ સ્પર્શતઃ—સ્પર્શમાશ્રિત્ય, ‘કક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ’—કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—‘મડયફાસપરિણયા વિ’—મૃદુક સ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ. કેચિત્—‘ગુરુયફાસપરિણયા વિ’—ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—‘લઘુયફાસપરિણયા વિ’ લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ

અપેક્ષા સુરભિગંધ વાલે ભી હોતે હૈં ઓર દુરભિ ગંધ વાલે ભી હોતે હૈં, અર્થાત્ ઉન મેં સે કોઈ સુગંધ વાલે ભી હોતે હૈં ઓર કોઈ દુર્ગંધ વાલે ભી હોતે હૈં । એસા નહીં હૈં કિ સબ ઁક હી ગંધ વાલે હોં । જો પુદ્ગલ નીલ વર્ણ રૂપ મેં પરિણત હોતે હૈં, ઉનમેં સે કોઈ રસકી અપેક્ષા તિત્તર રસવાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ કટુક રસવાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ કષાય રસવાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ અમ્લરસ વાલે ભી હોતે હૈં, ઓર કોઈ મધુર રસવાલે ભી હોતે હૈં, જો નીલ વર્ણવાલે સ્કંધ આદિ પુદ્ગલ હોતે હૈં । ઉનમેં સે કોઈ સ્પર્શ કી અપેક્ષા કર્કશ સ્પર્શવાલે, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાલે, કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાલે, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાલે, કોઈ શીત સ્પર્શ-

સુગંધવાળા પણ હોય છે અને દુર્ગંધ વાળા પણ હોય છે, અર્થાત્ તેઓ-
માંથી કોઈ સુગંધ વાળા પણ હોય છે અને કોઈ દુર્ગંધ વાળા પણ હોય છે.
એવું નથી કે બધા એકજ ગંધ વાળા હોય. જે પુદ્ગલો નીલ રંગના રૂપમાં
પરિણામ પામે છે, તેઓમાં કોઈ રસની અપેક્ષાએ તિત્તર રસ વાળા પણ હોય
છે, કોઈ કટુવા રસ વાળા પણ હોય છે, કોઈ કષાય રસ વાળા પણ હોય છે
કોઈ ખાટા રસ વાળા પણ હોય છે અને કોઈ મધુર રસ વાળા પણ હોય છે.
જેઓ નીલા રંગના સ્કંધ આદિ પુદ્ગલો હોય છે, તેઓમાંથી કોઈ સ્પર્શની
અપેક્ષાએ કર્કશ સ્પર્શ વાળા, કોઈ કોમળ સ્પર્શ વાળા કોઈ ગુરુ (ભારે)
સ્પર્શ વાળા, કોઈ લઘુ (હલકા) સ્પર્શ વાળા, કોઈ ઠંડા સ્પર્શવાળા કોઈ ઉષ્ણ

કેચિત્-‘સીયફાસપરિણયા વિ’-શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ઉસિળ-
 ફાસપરિણયા વિ’-ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ’
 -સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘લુક્ષ્મફાસપરિણયા વિ’ રુક્ષસ્પર્શપરિ-
 ણતા અપિ ભવન્તિ ‘સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’ વટ્સંઠાણપરિણયા વિ
 તંસસંઠાણપરિણયા વિ’ ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ’ આયતસંઠાણપરિણયા વિર૦’
 ચે પૂર્વોક્તાઃ સ્કન્ધાદયો વર્ણતો-નીલવર્ણપરિણતાસ્તેષુ મધ્યે કેચિત્-‘સંઠાણઓ’-
 સંસ્થાનતઃ-સંસ્થાનમ્-આકારસ્તદાશ્રિત્ય સંસ્થાનાપેક્ષયેત્યર્થઃ, ‘પરિમંડલસંઠાણ-
 પરિણયા વિ’-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘વટ્સંઠાણપરિણયા
 વિ’-વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચિત્-‘તંસસંઠાણપરિણયા વિ’ ત્ર્યસ-
 સંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ’-ચતુરસ-
 સંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘આયતસંઠાણપરિણયા વિ’ આયતસંસ્થાન-
 પરિણતા અપિ ભવન્તિ । ‘જે વર્ણઓ લોહિયવર્ણપરિણયા, તે ગંધઓ સુન્ધિ-
 વાલે, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે, ઓર કોઈ રુક્ષ
 સ્પર્શવાલે મી હોતે હૈં, ઈસા જાનના ચાહિય ।

જો વર્ણ સે નીલ વર્ણવાલે હૈં, ડનમૈં સે સંસ્થાનકી અપેક્ષા કોઈ
 પરિમંડલ સંસ્થાન વાલે મી હૈ, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાન વાલે મી હોતે હૈં,
 કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાન વાલે મી હોતે હૈં । કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાન વાલે
 મી હોતે હૈં ઓર કોઈ આયત સંસ્થાન વાલે મી હોતે હૈં ।

જો પુદ્ગલ વર્ણ સે લોહિત (લાલ) વર્ણ વાલે હોતે હૈં, વે ગંધ કી
 અપેક્ષા સુગંધ પરિણત મી હોતે હૈં ઓર કોઈ દુર્ગંધ પરિણત મી હોતે
 હૈં । અર્થાત્ ડનમૈં કોઈ સુરભિ ગંધવાલે હૈં કોઈ દુરભિ ગંધવાલે હૈં ।

આશય યહ હૈં કિ લોહિત વર્ણ વાલે સમી પુદ્ગલ કિસી ઇક હી

સ્પર્શવાળા—કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા અને કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે.
 એમ સમજવું જોઈએ.

જે રંગમા નીલા રંગવાળા છે. તેઓમાં સંસ્થાનની અપેક્ષાએ કોઈ
 પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા પણ હોય છે, કોઈ ગોળ સંસ્થાનવાળા પણ હોય
 છે. કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળા પણ હોય છે. કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળા પણ
 હોય છે અને કોઈ આયત સંસ્થાનવાળા પણ હોય છે.

જે પુદ્ગલો રંગે રાતા-લાલ રંગવાળા હોય છે, તેઓ ગંધની અપેક્ષાએ
 સુગંધ પરિણામી હોય છે અને દુર્ગંધ પરિણામી પણ હોય છે. અર્થાત્
 તેઓમાં પણ કોઈ સુરભિ ગંધવાળા તો કોઈ દુરભિ ગંધવાળા હોય છે.

આશય એ છે કે લાલ રંગવાળા ગંધા પુદ્ગલ કોઈ એક જ ગંધવાળા

ગંધપરિણયા વિ દુઘ્નિગંધપરિણયા વિ' ये स्कन्धादयः पदार्थाः, 'वण्णओ'-
 वर्णतः-वर्णापेक्षया, 'लोहितवर्णपरिणया'-लोहितवर्णपरिणता भवन्ति, 'ते गंधओ'
 ते स्कन्धादयो गन्धतः-गन्धापेक्षया, 'सुदुग्धिगंधपरिणया वि'-सुरभिगन्धपरिणता
 अपि भवन्ति, 'दुदुग्धिगंधपरिणया वि'-दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, तेषां
 मध्ये केचित् सुरभिगन्धपरिणताः, केचित् दुरभिगन्धपरिणता भवन्ति, न तु
 प्रतिनियतैकगन्धपरिणामपरिणता एवेत्याशयः, 'रसओ तित्तरसपरिणया वि
 कडुयरसपरिणया वि, कसायरसपरिणया वि, अंविलरसपरिणया वि, महुररस-
 परिणया वि' ये स्कान्धादयो वर्णतो लोहितवर्णपरिणता स्तेषां मध्ये केचित्-
 'रसओ'-रसतः, 'तित्तरसपरिणया वि'-तित्तरसपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-
 'कडुयरसपरिणया वि'-कटुकरसपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-'कसायरसपरिणया
 वि'-कपायरसपरिणता अपि भवन्ति केचित्-'अंविलरसपरिणया वि'-अम्लरस-
 परिणता अपि भवन्ति, केचित्-'महुररसपरिणया वि'-मधुररसपरिणता अपि
 भवन्ति, 'फासओ कक्खडफासपरिणया वि 'मउयफासपरिणया वि, गुरुफास-
 परिणया वि, लहुयफासपरिणया वि, सीयफासपरिणया वि, उसिणफासपरिणया
 वि, णिद्धफासपरिणया वि, लुक्खफासपरिणया वि' ये स्कन्धादयो वर्णतो
 लोहितवर्णपरिणतारतेषु मध्ये केचित्-'फासओ'-स्पर्शतः-स्पर्शापेक्षया 'कक्खड-
 फासपरिणया वि' कर्कश स्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-'मउयफासपरिणया
 वि'-मृदुक स्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-'गुरुयफासपरिणया वि'-गुरु-
 स्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-'लहुयफાસપરિણયા વિ' લઘુસ્પર્શ
 પરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-'સીયફાસપરિણયા વિ'-શીતસ્પર્શપરિણતા

ગંધવાલે નહીં હોતે હૈં । રસકી દૃષ્ટિ સે ઉનપર વિચાર કિયા જાય તો
 ઉનમૈં સે કોઈ તિત્ત રસવાલે, કોઈ કડુક રસવાલે, કોઈ કપાય રસ-
 વાલે કોઈ અમ્લ રસવાલે ઓર કોઈ મધુર રસવાલે બી હોતે હૈં । ઇન
 લોહિત વર્ણ વાલે પુદ્ગલોં મૈં સ્પર્શકી અપેક્ષા સે દેખા જાયતો કોઈ
 કર્કશ સ્પર્શવાલે હોતે હૈં, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાલે હોતે હૈં, કોઈ ગુરુ સ્પર્શ-
 વાલે હોતે હૈં, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાલે હોતે હૈં, કોઈ શીતસ્પર્શવાલે બી હોતે

નથી હોતાં. રસની દૃષ્ટિએ તેઓ પર વિચાર કરવામા આવે તો તેઓ માથા
 ડોઇ તીખા રસવાળા, ડોઇ કટુરસવાળાં ડોઇ કષાય રસવાળા ડોઇ ખાટા રસ-
 વાળા અને ડોઇ મધુર રસવાળા પણ હોય છે. આ લાલ રંગના પુદ્ગલોમા
 સ્પર્શની અપેક્ષાએ જોવામા આવે તો ડોઇ કર્કશ સ્પર્શવાળા હોય છે, ડોઇ
 મૃદુ સ્પર્શવાળા હોય છે. ડોઇ ભારે સ્પર્શવાળા હોય છે, ડોઇ લઘુ સ્પર્શવાળા
 હોય છે. ડોઇ ઠંડા સ્પર્શવાળા પણ હોય છે. ડોઇ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પણ હોય

અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ઉસિળફાસપરિણયા વિ’-ઉપ્પરસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ણિદ્ધફાસપહિણયા વિ’-સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘લુક્ખફાસપરિણયા વિ’ રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ‘સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ, વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ, તંસસંઠાણપરિણયા વિ’ ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ, આયતસંઠાણપરિણયા વિ૨૦’યે પૂર્વોક્તાઃ સ્કન્ધાદયો વર્ણતો લોહિતવર્ણપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચિત્ ‘સંઠાણઓ’-સંસ્થાનતઃ, ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ’-વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘તંસસંઠાણપરિણયા વિ’-ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ’ ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘આયતસંઠાણપરિણયા વિ’ આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ‘જે વળ્ણઓ દ્વાલિદ્વળ્ણપરિણયા તે ગંધઓ સુન્ધિગંધપરિણયા વિ, દુન્ધિગંધપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયઃ ‘વળ્ણઓ’ વર્ણતઃ ‘દ્વાલિદ્વળ્ણપરિણયા’-દ્વારિદ્રવર્ણપરિણતાઃ ભવન્તિ ‘તે ગંધઓ’ તે ગન્ધતઃ ગન્ધાપેક્ષયા ‘સુન્ધિગંધપરિણયા વિ’-સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ‘દુન્ધિગંધપરિણયા વિ’-દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ‘રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ, કહુયરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરરસપરિણયા વિ’ ‘રસઓ’-રસતઃ-રસાપેક્ષયેત્યર્થઃ, તેષાં મધ્યે કેચિત્ ‘તિત્તરસ-
 હૈં, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાલે ભી હોતે હૈં ।

લોહિત વર્ણવાલે હન પુદ્ગલોં મેં સંસ્થાન કી અપેક્ષા સે કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાલે, કોઈ વૃત્તસંસ્થાનવાલે, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાલે, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાલે ઓર કોઈ આયત સંસ્થાનવાલે ભી હોતે હૈં ।

જો પુદ્ગલ પીલે વર્ણવાલે હૈં અર્થાત્ જિનકા પરિણમન પીતવર્ણ કે રૂપ મેં હો રહ્યા હૈં, વે ગંધકી અપેક્ષા સુરભિ ગંધવાલે ભી હોતે હૈં, ઓર દુરભિ ગંધવાલે ભી હોતે હૈં । રસ કી દૃષ્ટિ સે દેખે તો ડનમેં સે

છે, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે. કોઈ રુક્ષ સ્પર્શ વાળા પણ હોય છે.

લાલ રંગના આ પુદ્ગલોમાંથી સંસ્થાનની અપેક્ષાએ કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળાં અને કોઈ આયત સંસ્થાનવાળાં પણ હોય છે.

જે પુદ્ગલો પીળા રંગવાળાં છે અર્થાત્ જેઓનું પરિવર્તન પીળા રંગના રૂપમાં થઈ રહ્યું છે, તેઓ ગંધનો અપેક્ષાએ સુરભિ ગંધવાળાં પણ હોય છે અને દુરભિ ગંધવાળાં પણ હોય છે. રસની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો તેઓમાંથી

પરિણયા વિ’-તિક્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘કટુચરસપરિણયા વિ’-કટુચરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘કસાયરસપરિણયા વિ’-કપાયરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘અંબિલરસપરિણયા વિ’-અમ્લરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘મધુરરસપરિણયા વિ’-મધુરરસપરિણતા ભવન્તિ, ‘ફાસઓ કવકકડફાસ-પરિણયા વિ મડયફાસપરિણયા વિ ગુરુચફાસપરિણયા વિ, લઘુચફાસપરિણયા વિ, સીચફાસપરિણયા વિ, ઉસિણફાસપરિણયા વિ ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ, લુચ્ચ-ફાસપરિણયા વિ’ યે પૂર્વોક્તા દ્વારિદ્વર્ણપરિણતાઃ સ્વસ્થાદયસ્તેષાં મધ્યે કેચિત્-‘ફાસઓ’ સ્પર્શતઃ, ‘કવકકડફાસપરિણયા વિ’-કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘મડયફાસપરિણયા વિ’-મૃદુસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ગુરુચ-ફાસપરિણયા વિ’-ગુરુચસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘લઘુચફાસપરિણયા વિ’ લઘુચસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘સીચફાસપરિણયા વિ’-શીત-સ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ‘ઉસિણફાસપરિણયા વિ’ ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ’-સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ,

કોઈ તિક્ત રસવાલે, કોઈ કટુક રસવાલે, કોઈ કષાય રસવાલે, કોઈ અમ્લરસવાલે ઓર કોઈ મધુર રસવાલે હોતે હૈં ।

સ્પર્શ કી અપેક્ષા સે વિચાર કિયા જાય તો ડનમેં સે કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાલે, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાલે કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાલે, કોઈ લઘુ સ્પર્શ-વાલે, કોઈ શીત સ્પર્શવાલે, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે, કોઈ સ્નિગ્ધસ્પર્શ-વાલે, કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાલે બી હોતે હૈં ।

યે પીલે વર્ણ કે પુદ્ગલ સંસ્થાન કી અપેક્ષા સે કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાલે, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાલે, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાલે, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાલે, ઓર કોઈ આયત સંસ્થાનવાલે હોતે હૈં ।

કોઈ તીખા રસવાળા, કોઈ કડવા રસવાળાં, કોઈ કપાય (તુરા) રસવાળાં, કોઈ ખાટા રસવાળાં, તો કોઈ મધુર રસવાળાં હોય છે.

સ્પર્શની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે તો તેઓમાંથી કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાળાં, કોઈ મૃદુ, સ્પર્શવાળા, કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાળા, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળાં કોઈ શીત સ્પર્શવાળા, તો કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા, કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે

આ પીનાર ગના પુદ્ગલ સંસ્થાનની અપેક્ષાએ. કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાવાળા, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાવાળાં, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાવાળા. કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાવાળાં અને કોઈ આયત સંસ્થાનવાળા હોય છે.

કેચિત્-‘લુક્ષ્ણાસપરિણયા વિ’-રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ‘સંઠાણઓ-
પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’ વટ્સંઠાણપરિણયા વિ, તંસસંઠાણપરિણયા વિ,
ચતરંસસંઠાણપરિણયા વિ, આયતસંઠાણપરિણયા વિ૨૦’ યે સ્કન્ધાદયો વર્ણતો-
હારિદ્રવર્ણપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચિત્-‘સંઠાણઓ’-સંસ્થાનતઃ ‘પરિમંડલ
સંઠાણપરિણયા વિ’-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચિત્-વટ્સંઠાણ-
પરિણયા વિ,-વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-તંસસંઠાણપરિણયા વિ’
ત્ર્યસસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચિત્ ‘ચતરંસસંઠાણપરિણયા વિ’-ચતુરસ-
સંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચિત્-‘આયતસંઠાણપરિણયા વિ૨૦’-આયત-
સંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ; ‘જે વર્ણઓ સુક્લિલવર્ણપરિણયા, તે ગંધઓ
સુભિગંધપરિણયા વિ, દુભિગંધપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયઃ ‘વર્ણઓ’
વર્ણતઃ ‘સુક્લિલવર્ણપરિણયા’-શુક્લવર્ણપરિણતા સ્તે ‘ગંધઓ’ તેષાં મધ્યે
કેચિદ્ ગન્ધતઃ, ‘સુભિગંધપરિણયા વિ’-સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ,
‘દુભિગંધપરિણયા વિ’ દુરભિગંધ પરિણતા અપિ ભવન્તિ ‘રસઓ તિત્તરસ-
પરિણયા વિ, કડુયરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંવિલરસ-
પરિણયા વિ, મહુરસપરિણયા વિ, યે શુક્લવર્ણપરિણતાઃ સ્કન્ધાદય સ્તેષાં
મધ્યે કેચિત્-‘રસઓ’-રસતઃ-રસાપેક્ષયા, ‘તિત્તરસપરિણયા વિ’-તિત્તરસ
પરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘કડુયરસપરિણયા વિ’-કટુકરસપરિણતા અપિ
ભવન્તિ, કેચિત્-‘કસાયરસપરિણયા વિ,-કપાયરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ;
કેચિત્-‘અંવિલરસપરિણયા વિ’-અમ્લરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-મહુર
રસપરિણયા વિ,-મધુરરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ‘ફાસઓ કક્ષ્ણફાસપરિણયા
વિ, મડયફાસપરિણયા વિ, ગુરુયફાસપરિણયા વિ, લહુયફાસપરિણયા વિ,
સીયફાસપરિણયા વિ, ઉસિણફાસપરિણયા વિ, ણિદ્રફાસપરિણયા વિ, લુક્ષ્ણ-
ફાસપરિણયા વિ’ યે પૂર્વોક્તાઃ શુક્લવર્ણપરિણતાઃ સ્કન્ધાદય સ્તેષાં મધ્યે કેચિત્
‘ફાસઓ’ સ્પર્શતઃ, ‘કક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ’-કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ,

જો પુદ્ગલ શુક્લવર્ણવાલે હૈં અર્થાત્ જિનકા પરિણમન શુક્લવર્ણ
કે રૂપ મેં હો રહા હૈ, વે ગંધ કી અપેક્ષા સુગંધવાલે ભી હૈં, ઓર દુર્ગંધ
વાલે ભી હૈં, અર્થાત્ ડનમેં સે કોઈ સુગંધ પરિણામવાલે ઓર કોઈ
દુર્ગંધ પરિણામવાલે હોતે હૈં । રસકી અપેક્ષા સે કોઈ તિત્ત રસવાલે

જે પુદ્ગલો સદૈદ રંગનાં છે અર્થાત્ જેનું પરિણામ શુક્લ લક્ષ્ણના રૂપમાં
છે. તે ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધવાળા પણ છે, અને દુર્ગંધવાળા પણ છે,
અર્થાત્ તેઓમાંથી કોઈ સુગંધ પરિણામ વાળાં અને કોઈ દુર્ગંધ પરિણામ
વાળાં હોય છે. રસની અપેક્ષાએ કોઈ તીવ્ર રસવાળા હોય છે, કોઈ ડડવા રસ

કેચિત્-‘મડયફાસપરિણયા વિ’-મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ગુરુયફાસપરિણયા વિ’-ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘લઘુયફાસપરિણયા વિ’-લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘સીયફાસપરિણયા વિ’-શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ઉસિળફાસપરિણયા વિ’-ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ’-સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘લુક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ’-રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ‘સંઠાળઓ પરિમંડલસંઠાળપરિણયા વિ’ વટ્ટસંઠાળપરિણયા વિ, તંસ સંઠાળપરિણયા વિ, ચઠરંસસંઠાળપરિણયા વિ, આયયસંઠાળપરિણયા વિ ૨૦’ ૧૦૦ ।

પૂર્વોક્તા યે સ્કન્ધાદયો વર્ણતઃ શુક્લવર્ણપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચિત્-‘સંઠાળઓ’ સંસ્થાનતઃ, ‘પરિમંડલસંઠાળપરિણયા વિ’-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘વટ્ટસંઠાળપરિણયા વિ’-વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘તંસસંઠાળપરિણયા વિ’-ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘ચઠરંસસંઠાળપરિણયા વિ’-ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્-‘આયયસંઠાળપરિણયા વિ’-આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ ॥ સૂ ૬ ॥

હોતે હૈ, કોઈ કટુક રસવાલે ભી હોતે હૈ, કોઈ કષાય રસવાલે ભી હોતે હૈ કોઈ અમ્લરસવાલે ભી હોતે હૈ ઓર કોઈ મધુર રસવાલે ભી હોતે હૈ । સ્પર્શ કી દૃષ્ટિ સે ઇન શુક્લવર્ણવાલે પુદ્ગલોં કા વિચાર કિયા જાય તો ઇનમેં સે કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાલે હોતે હૈ, કોઈ મૃદુસ્પર્શવાલે હોતે હૈ કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાલે, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાલે કોઈ શીતસ્પર્શવાલે કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે ઓર કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાલે હોતે હૈ ।

જો પુદ્ગલ વર્ણ સે શુક્લ હૈ, ઊનમેં યદિ સંસ્થાન કા વિચાર કિયા જાય તો કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાલે હોતે હૈ, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાલે હોતે હૈ, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાલે હોતે હૈ । કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાન-

વાળાં પણ હોય છે, કોઈ તુરા રસવાળા હોય છે કોઈ ખાટા રસવાળાં પણ હોય છે અને કોઈ મધુર રસવાળાં પણ હોય છે. સ્પર્શની દૃષ્ટિએ આ શુક્લ વર્ણવાળાં પુદ્ગલોનો વિચાર કરવામાં આવે તો તેઓમાંથી કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાળાં હોય છે, કોઈ કોમળ સ્પર્શવાળા હોય છે. કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ ઠંડા સ્પર્શવાળાં, કોઈ ગરમ સ્પર્શવાળાં, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાં અને કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાળાં બને છે.

જે પુદ્ગલો ૨ જે શુક્લ છે, તેઓમાં જે સંસ્થાનનો વિચાર કરાય તો કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા હોય છે, કોઈ વૃત્ત (ગોળ) સંસ્થાનવાળાં હોય છે, કોઈ

મૂલમ્—જે ગંધઓ સુવિભગંધપરિણયા તે વર્ણઓ કાલ-
વર્ણપરિણયા વિ૧, નીલવર્ણપરિણયા વિ૨, લોહિયવર્ણપરિ-
ણયા વિ૩, હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ૪, સુક્લિલવર્ણપરિણયા
વિ૫ । રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ૧, કડુયરસપરિણયા વિ૨,
કસાયરસપરિણયા વિ૩, અંવિલરસપરિણયા વિ૪, મહુરરસપરિ-
ણયા વિ૫ । ફાસઓ કક્કલડફાસપરિણયા વિ૧, મડયફાસ-
પરિણયા વિ૨, ગરુયફાસપરિણયા વિ૩, લહુયફાસપરિણયા વિ૪,
સીયફાસપરિણયા વિ૫, ડસિણફાસપરિણયા વિ૬, ણિદ્ધફાસ-
પરિણયા વિ૭, લુક્કલફાસપરિણયા વિ૮ । સંઠાણઓ પરિમંડલ
સંઠાણપરિણયા વિ૧, વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ૨, તંસ સંઠાણપરિ-
ણયા વિ૩, ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ ૫ ।૨૩।

જે ગંધઓ દુવિભગંધપરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા
વિ૧, નીલવર્ણપરિણયા વિ૨, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ૩. હાલિ-
દ્વર્ણપરિણયા વિ૪, સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ૫ । રસઓ તિત્ત-
રસપરિણયા વિ૧, કડુયરસપરિણયા વિ૨, કસાયરસપરિણયા
વિ૩, અંવિલરસપરિણયા વિ૪, મહુરરસપરિણયા વિ૫ । ફાસઓ
કક્કલડફાસપરિણયા વિ૧, મડયફાસપરિણયા વિ૨, ગુરુયફાસ-
પરિણયા વિ૩, લહુયફાસપરિણયા વિ૪, સીયફાસપરિણયા વિ૫,
ડસિણફાસપરિણયા વિ૬, ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ૭, લુક્કલ-
ફાસપરિણયા વિ૮, । સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ૧,
વાલે હોતે હૈં, ઓર કોઈ આયત સંસ્થાનવાલે મી હોતે હૈં ।
એસા કહા ગયા હૈ ।

હસ પ્રકાર પાંચોં હી વર્ણવાલે પુદ્ગલોં મેં સે પ્રત્યેક વર્ણવાલે પુદ્ગલોં
મેં ગંધ, રસ, સ્પર્શ ઓર સંસ્થાન સભી પાચે જા સકતે હૈં સૂ.૦।૬।

ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળા હોય છે, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળાં હોય છે અને કોઈ
આયત સંસ્થાનવાળાં પણ હોય છે. એમ કહેલું છે.

આ રીતે પાંચે રંગના પુદ્ગલોમાંથી પ્રત્યેક રંગના પુદ્ગલોમાં ગંધ, રસ
સ્પર્શ અને સંસ્થાન બધું મળી રહે છે. ॥ ૬ ॥

વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ૨, તંસ સંઠાણપરિણયા વિ૩, ચરસં
સંઠાણપરિણયા વિ૪, આયયસંઠાણપરિણયા વિ૫।૨૩।૪૬।

જે રસઓ તિત્તરસપરિણયા તે વળ્લઓ કાલવળ્લપરિણયા
વિ૧, નીલવળ્લપરિણયા વિ૨, લોહિયવળ્લપરિણયા વિ૩, હાલિ-
દ્વવળ્લપરિણયા વિ૪, સુક્લિલવળ્લપરિણયા વિ૫। ગંધઓ
સુબ્ધિગંધપરિણયા વિ૧, દુબ્ધિગંધપરિણયા૨, ફાસઓ કક્કલ્લ-
ફાસપરિણયા વિ૧, મડયફાસપરિણયા વિ૨, ગુરુયફાસપરિણયા
વિ૩, લહુયફાસપરિણયા વિ૪, સીયફાસપરિણયા વિ૫, ડસિ-
ણફાસપરિણયા વિ૬, ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ૭, લુક્કલ્લફાસપરિ-
ણયા વિ૮, સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ૨, વટ્ટસંઠા-
ણપરિણયા વિ૨, તંસ સંઠાણપરિણયા વિ૩, ચરસંસંઠાણપરિ-
ણયા વિ, આયયસંઠાણપરિણયા વિ૫।૨૦।

જે રસઓ કડુયરસપરિણયા તે વળ્લઓ કાલવળ્લપરિ-
ણયા વિ૧, નીલવળ્લપરિણયા વિ૨, લોહિયવળ્લપરિણયા વિ૩,
હાલિદ્વવળ્લપરિણયા વિ૫। ગંધઓ સુબ્ધિગંધપરિણયા વિ૧,
દુબ્ધિગંધપરિણયા વિ૨। ફાસઓ કક્કલ્લફાસપરિણયા વિ૧,
મડયફાસપરિણયા વિ૨, ગુરુયફાસપરિણયા વિ૩, લહુયફાસ-
પરિણયા વિ૪, સીયફાસપરિણયા વિ૫, ડસિણફાસપરિણયા
વિ૬, ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ૭, લુક્કલ્લફાસપરિણયા વિ૮, સંઠા-
ણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ૧, વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ૨,
તંસ સંઠાણપરિણયા વિ૩, ચરસંસંઠાણપરિણયા વિ૪, આયય
સંઠાણપરિણયા વિ ૫।૨૦।૪૦।

જે રસઓ કસાયરસપરિણયા તે વળ્લઓ કાલવળ્લપરિ-
ણયા વિ૧, નીલવળ્લપરિણયા વિ૨, લોહિયવળ્લપરિણયા વિ૩,
હાલિદ્વવળ્લપરિણયા વિ૪, સુક્લિલવળ્લપરિણયા વિ૫। ગંધઓ
સુબ્ધિગંધપરિણયા વિ૧, દુબ્ધિગંધપરિણયા વિ૨, ફાસઓ

कक्खड्कासपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२, गुरुय-
फासपरिणया वि३, लहुयफासपरिणया वि४, सीयफासपरि-
णया वि ५। उसिणफासपरिणया वि ६, णिद्धफासपरिणया
वि७, लुक्खफासपरिणया वि८। संठाणओ परिमंडलसंठाणपरि-
णया वि१, वट्टसंठाणपरिणया वि२, तंस संठाणपरिणया वि३,
चउरंससंठाणपरिणया वि४, आययसंठाणपरिणया वि।५।२०।

जे रसओ अंविलरसपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरि-
णया वि१, नीलवण्णपरिणया वि२, लोहियवण्णपरिणया वि३,
हालिद्ववण्णया वि४, सुक्खिलवण्णपरिणया वि५। गंधओ सुब्भि-
गंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया वि२। फासओ कक्खड्-
कासपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२, गुरुयफासपरि-
णया वि३; लहुयफासपरिणया वि४, सीयफासपरिणया वि५,
उसिणफासपरिणया वि ६, णिद्धफासपरिणया वि७, लुक्ख-
फासपरिणया वि८। संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि१,
वट्टसंठाणपरिणया वि२, तंससंठाणपरिणया वि३, चउरंस संठाण-
परिणया वि४, आययसंठाणपरिणया वि५।२०।

जे रसओ महुररसपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणया
वि१, नीलवण्णपरिणया वि२, लोहियवण्णपरिणया वि३, हालि-
द्ववण्णपरिणया वि४, सुक्खिलवण्णपरिणया वि५। गंधओ सुब्भि-
गंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया वि२। फासओ कक्खड्-
कासपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२, गुरुयफासपरि-
णया वि३, लहुयफासपरिणया वि४, सीयफासपरिणया वि५,
उसिणफासपरिणया वि६, णिद्धफासपरिणया वि७, लुक्खफास-
परिणया वि८। संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि१, वट्ट-
संठाणपरिणया वि२, तंस संठाणपरिणया वि३, चउरंससंठाण-
परिणया वि४, आययसंठाणपरिणया वि५।२०॥१००॥सू० ७॥

છાયા—યે ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા—અપિ ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ૫। રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ ૨, કષાયરસપરિણતા અપિ ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ ૪, મધુરરસપરિણતા—અપિ ૫। સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૭, રુક્ષ-

સૂત્રાર્થ—(જે) જો (ગંધઓ) ગંધ કી અપેક્ષા સે (સુગ્ધિગંધ પરિણયા) સુગંધ પરિણમન વાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાલેવર્ણ કે ભી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલવર્ણ કે ભી હૈં (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લોહિત (લાલ) વર્ણ કે ભી હૈં (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીલે વર્ણ કે ભી હૈં (શુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) શુક્લ વર્ણ કે ભી હૈં । (રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસવાલે ભી હૈં (કટુયરસપરિણયા વિ) કટુક રસવાલે ભી હૈં (કસાયરસપરિણમા વિ) કષાય રસવાલે ભી હૈં (અંબિલરસ પરિણયા વિ) અમ્લ રસવાલે ભી હૈં (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસ વાલે ભી હૈં । (ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કર્કશફાસ પરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શવાલે ભી હૈં (મૃદુયફાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શવાલે ભી હૈં (ગુરુયફાસ પરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શવાલે ભી હૈં (લઘુયફાસ પરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શવાલે ભી હૈં (સીયફાસ પરિણયા વિ) શીત સ્પર્શવાલે ભી હૈં (ઉષ્ણ-

સૂત્રાર્થ—(જે) જે (ગંધઓ) ગંધની અપેક્ષા (સુગ્ધિગંધપરિણયા) સુગંધના પરિણામવાળાં છે. (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પણ છે (નીલ વર્ણપરિણયા વિ) નીલા—વાદળી રંગના પણ છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પણ છે (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પણ છે (શુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) સફેદ રંગના પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તીખા રસવાળાં પણ છે (કટુયરસપરિણયા વિ) કટવા રસ વાળાં પણ છે (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસવાળાં પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસ વાળા પણ છે (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસ વાળા પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કર્કશફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શવાળાં પણ છે (મૃદુયફાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શવાળાં પણ (ગુરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શવાળાં પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શવાળા પણ છે (સીયફાસપરિણયા વિ)

સ્પર્શપરિણતા અપિ ૮ । સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, વૃત્તસંસ્થાન-
પરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪,
આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫ । ૨૩ ॥

યે ગન્ધતો દુરભિગન્ધપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા—અપિ ૧, નીલ-
વર્ણપરિણતા અપિ ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ૪,
શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ૫ । રસતઃ તિક્તરસપરિણતા અપિ ૧, કટુકરસપરિણતા

ફાસ પરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે ભી હૈં (ણિદ્વફાસપરિણયા વિ)
સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે ભી હૈં (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રુક્ષ સ્પર્શવાલે ભી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલસંઠાણ પરિણયા વિ) પરિ-
મંડલ સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (વટ્ટ સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત
સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (તંસ સંઠાણ પરિણયા વિ) ત્રિકોણ
સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (ચડરંસ સંઠાણ પરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ
સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (આયય સંઠાણપરિણયા વિ) આયત
સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં ।

(જે) જો પુદ્ગલ (દુષ્મિગંધપરિણયા) દુર્ગંધ પરિણમનવાલે હૈં (તે)
વે (વર્ણઓ) વર્ણ કી અપેક્ષા સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાલ વર્ણ
પરિણમનવાલે ભી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલવર્ણ પરિણમનવાલે
ભી હૈં (લોહિય વર્ણ પરિણયા વિ) લાલ વર્ણ પરિણમનવાલે ભી હૈં
(હાલિદ્ર વર્ણ પરિણયા વિ) પીત (પીલા) વર્ણ પરિણમનવાલે ભી હૈં
(શુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) શુક્લવર્ણ પરિણમનવાલે ભી હૈં ।

શીત સ્પર્શવાળા પણ છે (ઉસિણફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં પણ છે
(ણિદ્વફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા પણ છે (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ)-
રુક્ષ સ્પર્શવાળા પણ છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન
વાળાં પણ છે (વટ્ટ સંઠાણપરિણયા વિ) ગોળ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે-
(તંસ સંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (ચડરંસસંઠાણ
પરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળા પણ છે (આયયસંઠાણપરિણયા
વિ) આયત સંસ્થાન પરિણામ વાળા પણ છે

(જે) જે પુદ્ગલો (દુષ્મિગંધપરિણયા) દુર્ગંધ પરિણામી છે (તે) તેઓ
(વર્ણઓ) વર્ણની અપેક્ષાએ (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પરિણામ વાળાં
પણ છે. (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલવર્ણ પરિણામ વાળાં પણ છે (લોહિયવર્ણ-
પરિણયા વિ) લાલ રંગના પરિણામ વાળાં પણ છે (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ)
પીત વર્ણ પરિણામ વાળા પણ છે (શુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) સફેદ રંગના
પરિણામ વાળાં પણ છે.

અપિ૨, કષાયરસપરિણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ૫। સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુક-સ્પર્શપરિણતા અપિ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૭, રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ૮। સંસ્થાનતઃ પરિમણ્ડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ૨, ત્ર્યંસસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪, આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫।૨૩।૪૬।

યે રસસ્તિત્તરસપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ૧, નીલવર્ણ-પરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા૪, શુક્લવર્ણ-પરિણતા અપિ૫। ગન્ધતઃ મુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૨। સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા

(રસઓ) રસ કી અપેક્ષા સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસ પરિણમન વાલે ભી હૈં (કઢુયરસ પરિણયા વિ) કઢુકરસ પરિણમન-વાલે ભી હૈં (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણમનવાલે ભી હૈં (અંબિલરસપરિણયા વિ) અંબિલરસ પરિણમનવાલે ભી હૈં (મહુરસ-પરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણમન વાલે ભી હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ કી અપેક્ષા સે (કક્ષ્વડફાસ પરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિ-ણામ વાલે ભી હૈં (ગરુયફાસ પરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (સીય-ફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (હસિણફાસપરિ-ણયા વિ) ઉષ્ણસ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ)

(રસઓ) રસની અપેક્ષાએ (તિત્તરસપરિણયા વિ) તીખા રસના પરિણામ વાળાં પણ છે (કઢુયરસપરિણયા વિ) કડવા રસના પરિણામી પણ છે (કસાયરસ પરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણામી પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસના પરિણામ વાળાં પણ છે (મહુરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણામી પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શની અપેક્ષાએ (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામી પણ છે (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામ વાળા પણ છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામ વાળા પણ છે (હસિણફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં

સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણમનવાલે भी हैं (लुक्खफासपरिणया वि) रुक्ष
સ્પર્શ પરિણમન વાલે भी हैं ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન કી અપેક્ષા સે (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણમનવાલે भी हैं (वट्ट संठाणपरिणया वि) वृत्त संस्थान परिणामवाले भी हैं (तंस संठाण परिणया वि) त्रिकोण संस्थान परिणामवाले भी हैं (चउरंस संठाणपरिणया वि) चतुष्कोण संस्थान परिणामवाले भी हैं (आययसंठाण परिणया वि) आयत संस्थान परिणमन वाले भी हैं ।

(જે) જો (તિત્તરસપરિણયા) તિત્તરસ પરિણમાનવાલે હૈ (તે) વે (વણ્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવણ્ણપરિણયા વિ) કાલે વર્ણ પરિણમનવાલે भी हैं (नीलवण्णपरिणया वि) नील वर्ण परिणमन वाले भी हैं (लोहिय वण्णपरिणया वि) लाल वर्ण परिणमनवाले भी हैं (हालिद-वण्ण परिणया वि) पीत (पीला) वर्ण परिणामवाले भी हैं (सुक्किल्ल-वण्णपरिणया वि) शुक्ल वर्ण परिणमनवाले भी हैं ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુગ્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણમન વાલે भी हैं (दुग्धिगंधपरिणया वि) दुर्गंध परिणमनवाले भी हैं ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્કલ્લફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ

પણુ છે (ખિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ-ચિક્ષણ સ્પર્શ પરિણુમી છે (लुक्खफास-परिणया वि) रूक्ष स्पर्श परिणुम वाणां પણુ છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનની અપેક્ષાએ (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણુમ વાળાં પણુ છે (वट्ट संठाणपरिणया वि) वृत्त-गोण संस्थान परिणुम वाणां પણુ છે (तंस संठाणपरिणया) त्रिकोण संस्थान परिणुम वाणां પણુ છે (चउरंससंठाण परिणया वि) चतुष्कोण संस्थान परिणुम वाणां પણુ છે (आययसंठाणपरिणया वि) आयत संस्थान परिणुम वाणां પણુ છે.

(જે) જે (તિત્તરસપરિણયા) તિત્તર રસ પરિણુમ વાળાં છે (તે) તેઓ (વણ્ણઓ) વર્ણથી (કાલવણ્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પરિણુમ વાળાં પણુ છે (नीलवण्णपरिणया वि) नीलवर्ण परिणुमी પણુ છે (लोहियवण्णपरिणया वि) લાલ રંગના પરિણુમ વાળાં પણુ છે (हालिदवण्णपरिणया वि) पीला रंगना परिणुम वाणां પણુ છે (सुक्किल्लवण्णपरिणया वि) शुद्ध वर्ण परिणुम वाणां પણુ છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુગ્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણુમ વાળાં પણુ છે (दुग्धिगंधपरिणया वि) दुर्गंध परिणुम वाणां પણુ છે

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્કલ્લફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં

અપિ ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૭, રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ૮ । સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪; આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫ । ૨૦ ।

યે રસતઃ કટુકરસપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ૫ । ગન્ધતઃ

પરિણમન વાલે ભી હૈં (મહાયકાસ પરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (ગરુયકાસપરિણયા વિ) શુરુ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (લહુયકાસ પરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (સીયકાસ પરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણમન વાલે ભી હૈં (ઉસિણકાસ પરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (લુક્ષ્વકાસ પરિણયા વિ) રુક્ષ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન-આકાર સે (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (વદ્ધ સંઠાણ પરિણયા વિ) વૃત્ત આકાર પરિણમનવાલે ભી હૈં (તંસસંઠાણ પરિણયા વિ) ત્રિકોણાકાર પરિણમનવાલે ભી હૈં (ચરંસસંઠાણ પરિણયા વિ) ચતુષ્કોણાકાર પરિણમનવાલે ભી હૈં (આયય સંઠાણપરિણયા વિ) લમ્બાકાર પરિણમન વાલે ભી હૈં ।

(જે) જો (કટુચરસ પરિણયા) કટુકરસ પરિણમનવાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણ પરિણયા વિ) કાલે વર્ણ પરિણમન વાલે

પશુ છે (મહાયકાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પશુ છે (ગરુયકાસ પરિણયા વિ) શુરુ સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પશુ છે (લહુયકાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણુમી પશુ છે (સીયકાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પશુ છે (ઉસિણકાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પશુ છે (લુક્ષ્વકાસપરિણયા વિ) રુક્ષ સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પશુ છે (ગિદ્ધકાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પશુ છે (લુક્ષ્વકાસપરિણયા વિ) રુક્ષ સ્પર્શ પરિણુમ વાળાં પશુ છે ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન આકારની અપેક્ષાથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણુમવાળાં પશુ છે (વદ્ધ સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત આકાર પરિણુમ વાળાં પશુ છે (તંસ સંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ આકાર પરિણુમ વાળાં પશુ છે (ચરંસસંઠાણપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ આકાર પરિણુમ વાળાં પશુ (આયય સંઠાણપરિણયા વિ) આયત-લાંબા આકારના પરિણુમ વાળાં પશુ છે ।

(જે) જેઓ (કટુચરસપરિણયા) કટુવા રસના પરિણુમ વાળાં છે (તે) તેઓ

સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૨। સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિ-
ણતા અપિ ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૩, લઘુક-
સ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬,
સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ૮। સંસ્થાનતઃ પરિમંડલ-

મી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલ વર્ણ પરિણમનવાલે મી હૈં (લોહિય
વર્ણપરિણયા વિ) લાલ વર્ણ પરિણમનવાલે મી હૈં (હાલિદ વર્ણ
પરિણયા વિ) પીલે વર્ણ પરિણમનવાલે મી હૈં (સુક્કિલ્લવર્ણપરિણયા
વિ) શ્વેત વર્ણ પરિણમનવાલે મી હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુવિભગંધ પરિણયા વિ) સુગંધ પરિણમનવાલે
મી હૈં (દુવિભગંધ પરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણમનવાલે મી હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિ-
ણમનવાલે મી હૈં (મડયફાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણમનવાલે મી
હૈં (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુસ્પર્શ પરિણમનવાલે મી હૈં (લઘુયફાસ-
પરિણયા વિ) લઘુસ્પર્શ પરિણમનવાલે મી હૈં (સીયફાસપરિણયા વિ)
શીતસ્પર્શ પરિણમનવાલે મી હૈં (ઉસિજફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ
પરિણમનવાલે મી હૈં (ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધસ્પર્શ પરિણમન-
વાલે મી હૈં (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષસ્પર્શ પરિણમનવાલે મી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલ સંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ

(વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા વર્ણ પરિણામ વાળાં પણ છે (નીલ-
વર્ણપરિણયા વિ) નીલ વર્ણ પરિણામ વાળાં પણ છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ)
લાલ રંગના પરિણામ વાળાં પણ છે (હાલિદવર્ણપરિણયા વિ) પીત વર્ણ પરિ-
ણામ વાળાં પણ છે (સુક્કિલ્લવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણ પરિણામ વાળાં પણ છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુવિભગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાળાં પણ છે
(દુવિભગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાળાં પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં
પણ છે (મડયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ગરુયફાસ-
પરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામી પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ
પરિણામ વાળાં પણ છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામ વાળાં
પણ છે (ઉસિજફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ગિદ્ધફાસ-
પરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન

સંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪, આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫।૨૦।૪૦॥

યે રસતઃ કષાયરસપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ૪, શુક્લવર્ણ પરિણતા ૫। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૨। સ્પર્શતઃ—કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા

સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (વટ્ટ સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્તસંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (તંસ સંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈં (ચતુરસસંઠાણ પરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણમન વાલે ભી હૈં (આયય સંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં ।

(જે) જો (રસઓ) રસસે (કસાયરસ પરિણયા) કષાયરસ પરિણમન વાલે હૈં । (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલ વર્ણપરિણયા વિ) કાલે વર્ણ પરિણામવાલે ભી હોતે હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલેવર્ણ પરિણામવાલે ભી હોતે હૈં (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલવર્ણ પરિણામ વાલે ભી હોતે હૈં (હાલિદ વર્ણપરિણયા વિ) પીલે વર્ણ પરિણમનવાલે ભી હોતે હૈં । (શુક્લિલવર્ણપરિણયા) શ્વેતવર્ણ પરિણમનવાલે ભી હોતે હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુગંધિગંધ પરિણયા વિ) સુગંધ પરિણમનવાલે ભી હોતે હૈં (દુગંધિગંધ પરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણમનવાલે ભી હોતે હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્કશડફાસ પરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ

પરિણામ વાળાં પણ છે (વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (ચતુરસસંઠાણપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (આયય સંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણામી પણ છે.

(જે) જેઓ (રસઓ) રસથી (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણામ વાળાં છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પરિણામ વાળાં છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલા વર્ણ પરિણામ વાળા પણ હોય છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ વર્ણ પરિણામ વાળા પણ હોય છે (હાલિદ-વર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામ વાળાં પણ હોય છે (શુક્લિલવર્ણ પરિણયા વિ) સફેદ રંગના પરિણામ વાળાં પણ હોય છે

(ગંધઓ) ગંધથી (સુગંધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાળાં પણ હોય છે (દુગંધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામી પણ હોય છે

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્કશડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાળાં

અપિ ૩, લઘુ રુસ્પર્શપરિણતા અપિ ૪; શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ૮। સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩; ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫। ૨૦॥

યે રસતઃ અમ્લરસપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ૪, પરિણમનવાલે હૈં (ગરુયફાસ પરિણયા વિ) ગુરુસ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (લઘુયફાસ પરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (સીઘ્રફાસપરિણયા વિ) શીતસ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (ઉસિણફાસ પરિણયા વિ) ઉષ્ણસ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં (ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શપરિણમનવાલે ભી હૈં (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણવાલે ભી હૈં ।

(સંઠાણઓ) આકાર સે (પરિમંડલ પરિણયા વિ) પરિમંડલ આકાર કે ભી હૈં (વદ્દસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત આકાર પરિણમનવાલે ભી હૈં (તંસ સંઠાણ પરિણયા વિ) ત્રિકોણાકાર પરિણમનવાલે ભી હૈં (ચતુરંસ સંઠાણપરિણયા વિ) ચૌકોર આકાર પરિણમનવાલે ભી હૈં (આયય-સંઠાણપરિણયા વિ) આયતાકાર પરિણમન વાલે ભી હૈં ।

(જે) જો (રસઓ) રસે સે (અંબિલરસ પરિણયા) આમ્લરસ પરિણમનવાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ)

પણુ હોય છે (મઝ્યંકાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણુ હોય છે (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણુ હોય છે (લઘુયફાસ પરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણુ હોય છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણુ હોય છે (ઉસિણફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણુ હોય છે (ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણુ હોય છે (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણુ હોય છે.

(સંઠાણઓ) આકારથી (પરિમંડલ સંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ આકારના પણુ છે (વદ્દસંઠાણપરિણયા વિ) ગોળ આકારના પરિણામ વાળા પણુ છે (તંસ સંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ આકારના પરિણામ વાળાં પણુ છે (ચતુરંસસંઠાણ પરિણયા વિ) ચોરસ આકારના પરિણામ વાળા પણુ છે (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયતાકાર પરિણામ વાળાં પણુ છે

(જે) જેઓ (રસઓ) રસથી (અંબિલરસપરિણયા) ખાટા રસના પરિણામ વાળાં છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના

શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ૫ । ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુરભિગન્ધ-
પરિણતા અપિ૨ । સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨,
ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા
અપિ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા
અપિ૮ । સંસ્થાનતઃ પરિમण्डलसंस्थानपरिणता અપિ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા-

કાલે વર્ણ પરિણામવાલે ભી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલવર્ણ પરિ-
ણામવાલે ભી હૈં (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલવર્ણ પરિણામવાલે ભી
હૈં (હાલિદ્ વર્ણપરિણયા વિ) પીતવર્ણ પરિણામવાલે ભી હૈં (સુન્ધિલ-
વર્ણપરિણયા વિ) શુક્લવર્ણ પરિણમનવાલે ભી હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુભિગંધ પરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાલે
ભી હૈં (દુભિગંધ પરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાલે ભી હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડફાસ પરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ
પરિણમનવાલે ભી હૈં (મૃદુફાસ પરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણમનવાલે
ભી હૈં (ગુરુફાસ પરિણયા વિ) ગુરુસ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (લઘુ-
ફાસ પરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (સીયફાસપરિણયા
વિ) શીતસ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (ઉષ્ણફાસ પરિણયા વિ) ઉષ્ણ-
સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (સ્નિગ્ધફાસ પરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ-
પરિણમનવાલે ભી હૈં (રૂક્ષફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિ-
ણમનવાલે ભી હૈં ।

પરિણામ વાળાં પણ છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલ વર્ણ પરિણામ વાળાં પણ છે
(લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પરિણામી પણ છે (હાલિદ્ વર્ણપરિણયા વિ
પીળાં રંગના પરિણામી પણ છે (સુન્ધિલવર્ણપરિણયા વિ) શુક્લ વર્ણ પરિણામ
વાળાં પણ છે

(ગંધઓ) ગંધથી (સુભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાળાં પણ છે
(દુભિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાળા પણ છે

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામી પણ
છે (મૃદુફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે

(ગુરુફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાળા પણ છે (લઘુફાસ
પરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામ વાળા પણ છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત
સ્પર્શ પરિણામ વાળા પણ છે (ઉષ્ણફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં
પણ છે (સ્નિગ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામ વાળા પણ છે (રૂક્ષ
ફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામ વાળા પણ છે.

અપિ૨, ત્ર્યસસંસ્થાનપરિણતા અપિ૩, ચતુરસસંસ્થાનપરિણતા અપિ૪, આયત-
સંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫।૨૦।

યે રસતો મધુરરસપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ૧, નીલવર્ણ-
પરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ૪, શુક્લ-

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ
સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (વટ્ટ સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન
પરિણમનવાલે ભી હૈં (તંસ સંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિ-
ણમનવાલે ભી હૈં (ચતુરંસ સંઠાણપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન
પરિણમનવાલે ભી હૈં (આયતસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિ-
ણમનવાલે ભી હૈં ।

(જે) જો (રસઓ) રસ સે (મધુર રસ પરિણયા) મધુર રસ પરિણ-
મનવાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાલે-
વર્ણ પરિણમનવાલે ભી હૈં (નીલવર્ણ પરિણયા વિ) નીલેવર્ણ પરિણમન-
વાલે ભી હૈં (લોહિતવર્ણપરિણયા વિ) લાલ વર્ણ પરિણમનવાલે ભી હૈં
(હારિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીલે વર્ણ પરિણમનવાલે ભી હૈં (શુક્લિલ-
વર્ણપરિણયા વિ) શુક્લવર્ણ પરિણમનવાલે ભી હૈં ।

(ગંધાઓ) ગંધ સે (સુગંધગંધ પરિણયા વિ) સુગંધ પરિણમનવાલે
ભી હૈં (દુગંધગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધપરિણમનવાલે ભી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન
પરિણામ વાળાં પણ છે (વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન પરિણામ વાળાં
પણ છે (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (ચતુ-
રંસ સંઠાણપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (આયત
સંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે.

(જે) જેઓ (રસઓ) રસથી (મધુરરસપરિણયા) મધુર રસ પરિણામ વાળાં
છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પરિણામ
વાળાં પણ છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલ વર્ણ પરિણામ વાળાં પણ છે (લોહિત
વર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પરિણામ વાળાં પણ છે (હારિદ્રવર્ણપરિણયા વિ)
પીત વર્ણ પરિણામી પણ છે (શુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) સફેદ રંગના પરિણામ
વાળાં પણ છે

(ગંધઓ) ગંધથી (સુગંધગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાળાં પણ છે
(દુગંધગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાળાં પણ છે

વર્ણપરિણતા અપિ૬। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૨, કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૬, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ૬; સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૭; રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ૮। સંસ્થાનતઃ-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ૪, આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ૬ ૨૦।૧૦૦॥સૂ.૦૭॥

ટીકા-અથ ગન્ધમધિકૃત્ય પદ્મચત્વારિંશદ્ ભજ્ઞાન પ્રતિપાદયિતુમાહ-‘જે ગંધઓ સુન્ધિગંધપરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ, ણીલવર્ણપરિણયા

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશસ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (મડયફાસ પરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુસ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (સીયફાસપરિણયા વિ) શીતસ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (ઊસિળફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણસ્પર્શપરિણમનવાલે ભી હૈં (ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શપરિણમનવાલે ભી હૈં

(સંઠાળઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલ સંઠાળ પરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (વટ્ટસંઠાળપરિણયાવિ) વૃત્ત સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (તંસસંઠાળપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (ચતુરંસસંઠાળપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (આયયસંઠાળપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં ॥સૂ. ૭॥

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામી પણ છે (મડય ફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ગરુયફાસ પરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાળા પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામ વાળા પણ છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ઊસિળફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે.

(સંઠાળઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાળપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (વટ્ટસંઠાળપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (તંસસંઠાળપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે (ચતુરંસ સંઠાળપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણામ વાળાં છે (આયયસંઠાળપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણામ વાળાં પણ છે. ॥સૂ. ૭॥

વિ, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ, સુક્કિલ્લવર્ણપરિણયો વિ, 'જે' યે સ્કન્ધાદયઃ પદાર્થાઃ, 'ગંધઓ' ગન્ધતઃ—ગન્ધાપેક્ષયા 'સુન્ધિમગંધ-પરિણયા' સુરભિગન્ધપરિણતા ભવતિ, 'તે વર્ણઓ' તેષાં મધ્યે કેચિત્ સ્કન્ધાદયઃ વર્ણતઃ—વર્ણાપેક્ષયા 'કાલવર્ણપરિણયા વિ' કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—'ળીલવર્ણપરિણયા વિ'—નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—'લોહિય-વર્ણપરિણયા વિ' લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચિત્—'હાલિદ્વર્ણપરિ-ણયા વિ'—હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—'સુક્કિલ્લવર્ણપરિણયા વિ'—શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, ઇતિ પશ્ચ ભક્ષાઃ સુરભિગન્ધસ્ય વર્ણેઃ સહ સજ્જતાઃ, અથ તસ્યૈવ રસૈઃ સહ પશ્ચ ભક્ષાનાહ—'રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ, કઙ્કુરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરસ-પરિણયા વિ' યે સ્કન્ધાદયો ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચિત્—'રસઓ' રસાઃ—રસાપેક્ષયા 'તિત્તરસપરિણયા વિ'—તિત્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—'કઙ્કુરસપરિણયા વિ'—કટુકરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—'કસાયરસપરિણયા વિ'—કપાયરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—'અંબિલરસપરિણયા વિ' અમ્બરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચિત્—'મહુરસ-

ટીકાર્થ—અવ ગંધ પરિણામ કી અપેક્ષા સે છયાલીસ ભંગોં કા પ્રતિપાદન કરતે હૈં—

જો પુદ્ગલ ગંધ સે સુગંધ રૂપ પરિણામ સે પરિણત હૈં અર્થાત્ સુગંધવાલે હૈં, ઉનમૈં સે કોઈ—કોઈ વર્ણ કે લિહાજ સે કાલે વર્ણવાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ—કોઈ નીલે વર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ—કોઈ લાલ વર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ—કોઈ પીલે વર્ણ વાલે હોતે હૈં ઓર કોઈ—કોઈ શ્વેત વર્ણ વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર સુગંધ કે સાથ વર્ણોં કી અપેક્ષા પાંચ ભંગ હોતે હૈં,

અવ સુગંધ કે પાંચ રસોં કે સાથ પાંચ ભંગ કહતે હૈં જો પુદ્ગલ સુગંધ પરિણામ વાલે હોતે હૈં, ઉનમૈં રસ કી અપેક્ષા કોઈ તિક્ત

ટીકાર્થ—હવે ગંધ પરિણામની અપેક્ષાએ છે તાલીસ ભંગોનુ પ્રતિપાદન કરે છે જે પુદ્ગલો ગંધથી સુગંધ રૂપ પરિણામ વડે પરિણત છે અર્થાત્ સુગંધ વાળાં છે, તેઓમાંથી કોઈ કોઈ વર્ણભેદે ડાળા રંગના પણ હોય છે, કોઈ કોઈ વાદળી રંગવાળાં પણ હોય છે, કોઈ કોઈ લાલ રંગના પણ હોય છે, કોઈ કોઈ પીળા રંગવાળા પણ હોય છે, કોઈ કોઈ સફેદ રંગવાળા પણ, હોય છે આ રીતે સુગંધની સાથે પાંચ રંગોની અપેક્ષાએ પાંચ ભંગ બને છે.

હવે સુગંધના પાંચ રસોની સાથે પાંચ ભંગ વર્ણવાય છે જે પુદ્ગલો સુગંધ પરિણામ વાળાં હોય છે, તેઓમાં રસની અપેક્ષાએ કોઈ તીખા રસવાળાં

પરિણયા વિ' મધુરરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, અથ-સુરભિગન્ધસ્યૈવ સ્પર્શૈઃ સહ અષ્ટૌ વિકલ્પાન્ આહ-'ફાસઓ કક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ, મઝયફાસપરિણયા વિ, ગરુયફાસપરિણયા વિ, સીયફાસપરિણયા વિ, ઉસિણફાસપરિણયા વિ, ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ, લુક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ' ये स्कन्धादयो गन्धतः सुरभि-गन्धपरिणता स्तेषां मध्ये केचित्-'फासओ'-स्पर्शतः-स्पर्शापेक्षया, 'कक्क्ष्ण-फासपरिणया वि'-कर्कशस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-'मज्जयफासपरिणया वि'-मृदुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-'गरुयफासपरिणया वि'-गुरु-स्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-'लह्ययफासपरिणया वि'-लघुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-'सीयफासपरिणया वि'-शीतस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-'उसिणफासपरिणया वि'-उष्णस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति केचित्-'णिद्धफासपरिणया वि'-स्निग्धस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचित्-'लुक्क्ष्णफा-सपरिणया वि' रुक्षस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, इत्यष्टौ भङ्गा.

રસ વાલે, કોઈ કટુક રસ વાલે, કોઈ કષાય રસ વાલે, કોઈ આમ્લ રસ વાલે ઓર કોઈ મધુર રસ વાલે હોતે હૈં ।

સુગંધ કે આઠ સ્પર્શોં કે સાથ આઠ વિકલ્પ હોતે હૈં, ઉન્હેં કહતે હૈં-સુગંધ વાલે પુદ્ગલ સ્પર્શ કી અપેક્ષા કોઈ કર્કશ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં, કોઈ કોમલ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં, કોઈ ગુરુ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં, કોઈ લઘુ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં, કોઈ શીત સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં, કોઈ સ્નિગ્ધ (ચિકને) સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં, કોઈ રુક્ષ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર સુગંધ કે સાથ આઠ સ્પર્શોં સંબંધી આઠ વિકલ્પ હોતે હૈં ।

સુરભિગંધ કે પાંચ સંસ્થાનોં કે સાથ પાંચ ભંગ હોતે હૈં, ઉન્હેં વતલાતે હૈં-સુરભિગંધ વાલે પુદ્ગલોં મેં સે કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાન

કોઇ કડવા રસવાળા, કોઇ તુરા રસવાળા, કોઇ ખાટા રસવાળા અને કોઇ મીઠા રસવાળા હોય છે.

સુગન્ધના આઠ સ્પર્શોની સાથે આઠ વિકલ્પો બને છે, તેને બતાવે છે, સુગંધવાળા પુદ્ગલ સ્પર્શની અપેક્ષાએ કોઇ કર્કશસ્પર્શવાળા હોય છે, કોઇ કોમળ સ્પર્શવાળા હોય છે કોઇ ગુરુ સ્પર્શવાળા હોય છે કોઇ લઘુ સ્પર્શવાળા હોય છે, કોઇ ઠંડા સ્પર્શવાળા હોય છે. કોઇ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે, કોઇ સ્નિગ્ધ (ચીકણા) સ્પર્શવાળા હોય છે, કોઇ રુક્ષ (કઠોર) સ્પર્શવાળા હોય છે, આ રીતે સુગંધની સાથે આઠ સ્પર્શોના આઠ વિકલ્પ બને છે.

સુરભિ ગંધના પાંચ સંસ્થાનોની સાથે પાંચ ભંગ બને છે. તેને બતાવવામાં આવે છે સુગન્ધ વાળા પુદ્ગલો માથી કોઇ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળાં, કોઇ

અથ સુરભિગન્ધસ્યૈવ સંસ્થાનૈઃ સહ પञ्च भङ्गानाह—‘સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ, વદ્ધસંઠાણપરિણયા વિ, તંત્રસંઠાણપરિણયા વિ, ચતુરસસંઠાણપરિણયા વિ, આયયસંઠાણપરિણયા વિ ૫-૨૩’ યે સ્કન્ધાદયો ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચિત્—‘સંઠાણઓ’ સ્થાનતઃ સંસ્થાનાપેક્ષયા, ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’—પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—‘વદ્ધસંઠાણપરિણયા વિ’—વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—‘તંત્રસંઠાણપરિણયા વિ’—ત્ર્યસ-સંસ્થાનપરિણતાઅપિ ભવન્તિ, કેચિત્—‘ચતુરસસંઠાણપરિણયા વિ’—ચતુરસસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચિત્—‘આયયસંઠાણપરિણયા વિ’—આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, એવંચ સુરભિગન્ધસ્ય વર્ણતઃ ૫, રસતઃ ૫, સ્પર્શતઃ ૮, સંસ્થાનતઃ ૫, સર્વસમ્મેલનેન $5 \times 5 \times 8 \times 5 = 23$ ત્રયોવિંશતિ ભંગાઃ ભવન્તિ, એવમેવ ૨૩ ત્રયોવિંશતિ ભંગાન્ દુરભિગન્ધસ્યાપિ વર્ણાદિભિઃ સહ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘જે ગંધઓ દુભિગંધપરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ, ણીલવર્ણપરિણયા વિ, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હારિદ્વર્ણપરિણયા વિ, મુક્તિલવર્ણપરિણયા વિ’ ‘જે’ યે સ્કન્ધાદયઃ ‘ગંધઓ’—ગન્ધતઃ, ‘દુભિગંધપરિણયા’ દુરભિગન્ધપરિણતા ભવન્તિ, ‘તે વર્ણઓ’ તે વર્ણતઃ—તેષાં મધ્યે કેચન વર્ણાપેક્ષયા, ‘કાલવર્ણપરિણયા વિ’—

વાલે, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાન વાલે, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાન વાલે, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાન વાલે ઓર કોઈ આયત સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર સુરભિગંધ કે વર્ણ કી અપેક્ષા ૫, રસ કી અપેક્ષા ૫ સ્પર્શ કી અપેક્ષા ૮, ઓર સંસ્થાન કી અપેક્ષા ૫, યોં સબ મિલકર $5+5+8+5=23$ ભંગ હો જાતે હૈં ।

દુરભિગંધ કે ભી ઇસી પ્રકાર તેઈસ ભંગ હોતે હૈં । ડનકી પ્રરૂપણા કરને કે લિયે કહતે હૈં—

જો પુદ્ગલ ગંધ સે દુરભિગંધ વાલે હોતે હૈં, ડનમેં સે વર્ણ કી અપેક્ષા કોઈ કૃષ્ણ વર્ણ પરિણમન વાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ નીલ વર્ણ

વૃત્ત (ગોળ) સંસ્થાનવાળા, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળા, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળા અને કોઈ આયત સંસ્થાનવાળા હોય છે આ રીતે સુરભિગંધની સાથે વર્ણની અપેક્ષાએ ૫, રસની અપેક્ષાએ ૫, સ્પર્શની અપેક્ષાએ ૮ અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ ૫, આમ બધા મળીને $5+5+8+5=23$ ભંગ બની જાય છે.

દુરભિ ગંધના પણ આજરીતે ૨૩ ભંગ બને છે. તેઓની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે કે—

જે પુદ્ગલો ગંધે દુરભિ ગંધવાળાં હોય છે, તેઓમાંથી રંગની અપેક્ષા એ કોઈ કાળા રંગના પરિણામ વાળા હોય છે, કોઈ વાદળી રંગના પરિણામી

કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘નીલવર્ણપરિણયા વિ’-નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લોહિયવર્ણપરિણયા વિ’ લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ’-હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘શુક્લિદ્રવર્ણપરિણયા વિ’-શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, તદેવં દુરભિગન્ધસ્ય વર્ણેઃ સહ પશ્ચ ભક્ષા સજ્ઞાતાઃ, અથ તસ્યૈવ રસૈઃ સહ પશ્ચ ભક્ષાનાહ-‘રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ, કટુચરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરરસપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયો ગન્ધતો દુરભિગન્ધપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન-‘રસઓ’-રમતઃ-રસાપેક્ષયા, ‘તિત્તરસપરિણયા વિ’ તિત્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘કટુચરસપરિણયા વિ’-કટુચરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘કસાયરસપરિણયા વિ’-કપાયરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘મહુરરસપરિણયા વિ’-મધુરરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, તદેવં રસૈઃ સહ દુરભિગન્ધસ્ય પશ્ચ ભક્ષા સમ્પન્નાઃ, અથ તસ્યૈવ સ્પર્શૈઃ સહ અષ્ટૌ ભક્ષાનાહ-‘ફાસઓ કકકડફાસપરિણયા વિ, મડયફાસપરિણયા વિ, ગુરુયફાસ-

પરિણમન વાલે બી હોતે હૈં, કોઈ લોહિત વર્ણ પરિણમન વાલે બી હોતે હૈં, કોઈ પીત વર્ણ પરિણમન વાલે બી હોતે હૈં ઓર કોઈ શુક્લ વર્ણ પરિણમન વાલે બી હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર વર્ણો કે સાથ દુરભિગંધ કો લેકર પાંચ ભંગ હોતે હૈં ।

અવ દુરભિગંધ કે સાથ પાંચ રસોં કી અપેક્ષા સે પાંચ ભંગ કહતે હૈં-જો પુદ્ગલ ગંધ સે દુર્ગંધ વાલે હોતે હૈં ઊનમેં સે કોઈ-કોઈ રસ કી અપેક્ષા તિત્તરસ પરિણત હોતા હૈં, કોઈ કટુચરસ પરિણત હોતે હૈં, કોઈ કપાયરસ પરિણત હોતે હૈં, કોઈ અમ્લરસ પરિણત હોતે હૈં ઓર કોઈ મધુરરસ પરિણત બી હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર દુરભિગંધવાલે પુદ્ગલોં કે પાંચ રસોં કે યોગ સે પાંચ ભંગ હો જાતે હૈં ।

હોય છે, કોઈ લાલ રંગના પરિણામ વાળા હોય છે. કોઈ પીળા રંગના પરિણામવાળા પણ હોય છે અને કોઈ સફેદ રંગના પરિણામવાળા હોય છે, આ રીતે રંગોની સાથે દુરભિ ગંધને લઈને પાંચ ભંગ બને છે.

હવે દુરભિ ગંધની સાથે પાંચ રસોની અપેક્ષાએ પાંચ ભંગ બતાવે છે જે પુદ્ગલો ગંધે દુર્ગંધ વાળાં હોય છે, તેઓમાથી કોઈ રસની અપેક્ષાએ તિત્તરસ પરિણામી હોય છે, કોઈ કટુવા રસના પરિણામવાળા હોય છે, કોઈ કપાય રસ પરિણામી હોય છે, કોઈ આટા રસના પરિણામવાળા હોય છે, અને કોઈ મધુર રસ પરિણામ વાળાં હોય છે, એજ રીતે દુરભિ ગંધવાળાં પુદ્ગલોનાં પાંચ રસોના યોગથી પાંચ ભંગ બની જાય છે.

પરિણયા વિ, લહુયફાસપરિણયા વિ, સીયફાસપરિણયા વિ, ઉસિણફાસપરિણયા વિ, ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ, લુક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ' યે સ્કન્ધાદયો ગન્ધતો દુરભિગન્ધપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચન-‘ફાસઓ’ સ્પર્શતઃ-સ્પર્શાપેક્ષયા, ‘લુક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ’ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘મુડયફાસપરિણયા વિ’-મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ગુરુયફાસપરિણયા વિ’ ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લહુયફાસપરિણયા વિ’ લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘સીયફાસપરિણયા વિ’ શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ઉસિણફાસપરિણયા વિ’ ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચન-‘ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ’ સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લુક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ’-રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, તદેવં દુરભિગન્ધસ્ય સ્પર્શૈઃ સહ અષ્ટૌ વિકલ્પાઃ પ્રતિપાદિતાઃ । અથ તસ્યૈવ સંસ્થાનૈઃ સહ પશ્ચ

અવ દુર્ગન્ધ કે સાથ આઠ સ્પર્શોં કા યોગ દિશ્વલાકર પુદ્ગલોં કે આઠ ભેદ પ્રદર્શિત કરતે હૈં-જો પુદ્ગલ ગંધ સે દુર્ગંધ વાલે હોતે હૈં, ઉનમેં સે સ્પર્શ કી અપેક્ષા કોઈ-કોઈ કર્કશ સ્પર્શ વાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ મૃદુ સ્પર્શ વાલે ભી હોતે હૈં કોઈ-કોઈ ગુરુસ્પર્શ વાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ લઘુસ્પર્શ વાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ શીત-સ્પર્શ વાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ ઉષ્ણસ્પર્શ વાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલે ભી હોતે હૈં ઓર કોઈ-કોઈ રુક્ષસ્પર્શ વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર દુર્ગન્ધ વાલે પુદ્ગલોં કે આઠ સ્પર્શોં કે યોગ સે આઠ વિકલ્પોં કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા ।

અવ દુર્ગન્ધ વાલે પુદ્ગલોં કે સંસ્થાનોં કે યોગ સે પાંચ વિકલ્પ દિશ્વલાતે હૈં-જો પુદ્ગલ ગંધ સે દુર્ગંધ વાલે હોતે હૈં, સંસ્થાન કી

હવે દુર્ગન્ધની સાથે આઠ સ્પર્શોના મેળાપ દેખાડીને પુદ્ગલોના આઠ ભેદ પ્રદર્શિત કરે છે જે પુદ્ગલો ગ્રધેકરીને દુર્ગન્ધવાળાં હોય છે, તેઓમાંથી સ્પર્શની અપેક્ષાએ કોઈ કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે, કોઈ કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે, કોઈ કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાળાં પણ હોય છે, કોઈ કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે, કોઈ કોઈ ઠંડા સ્પર્શવાળા પણ હોય છે. કોઈ કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે, કોઈ કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે, કોઈ કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાળાં પણ હોય છે. એ રીતે દુર્ગંધવાળા પુદ્ગલોના આઠ સ્પર્શોના યોગથી આઠ વિકલ્પો પ્રતિપાદિત કર્યા છે.

હવે દુર્ગન્ધવાળા પુદ્ગલોના સંસ્થાનોના યોગ વડે પાંચ વિકલ્પ દેખાડે છે.-જે પુદ્ગલો ગ્રધે કરીને દુર્ગંધવાળા હોય છે, સંસ્થાનની દૃષ્ટિએ તેઓમાંથી

વિકલ્પાન્ પ્રતિપાદયતિ—‘સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ, વટ્ટસંઠાણ-પરિણયા વિ, તંસસંઠાણપરિણયા વિ, આયયસંઠાણપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયા ગન્ધતો દુરભિગન્ધપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચન—‘સંઠાણઓ’ સંસ્થાનતઃ—સંસ્થાના-પેક્ષયા, ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’—પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ’—વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘તંસ સંઠાણપરિણયા વિ’—ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘ચટુરસંસંઠાણ-પરિણયા વિ’—ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘આયયસંઠાણપરિ-ણયા વિ’—આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, તદેવં સંસ્થાનૈઃ સહ દુરભિ-ગન્ધસ્ય પન્ન વિકલ્પાઃ સજ્ઞાતાઃ, વર્ણાદિભિઃ સંકલને તુ ૨૩ ત્રયોવિંશતિ વિકલ્પા ભવન્તિ, સુરભિદુરભિગન્ધયોસ્તુ સર્વે ૪૬ પટ્ટચત્વારિંશદ્ વિકલ્પાઃ સમ્પન્નાઃ. અથ રસસ્ય વર્ણાદિભિઃ સહ ૧૦૦ શતવિકલ્પાન્ પ્રતિપાદયિતુમાહ—‘જે રસઓ તિત્તરસપરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ, ણીલવર્ણપરિ-

દૃષ્ટિ સે उनमें से कोई परिमंडल संस्थान वाले होते हैं, कोई वृत्त संस्थान वाले होते हैं, कोई त्रिकोण संस्थान वाले होते हैं, कोई चौकोर संस्थानवाले होते हैं और कोई आयत संस्थान वाले भी होते हैं। इस प्रकार संस्थानों के योग से दुर्गंध वाले पुद्गल पांच प्रकार के होते हैं। इस प्रकार वर्ण के ५, रस के ५, स्पर्श के ८ और संस्थान के ५, यों सब मिलाकर इनके भी तेईस भेद होते हैं। दोनों गंधवाले पुद्गलों को सम्मिलित करने से ४६ विकल्प हो जाते हैं।

રસ કા વર્ણ આદિ કે સાથ સંયોગ કરને પર સૌ (૧૦૦) વિકલ્પ બનતે હૈં। उनका प्रतिपादन करते हैं—

જો પુદ્ગલ રસ કી અપેક્ષા તિત્તરસ પરિણમન વાલે હૈં, उनमें से

કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા હોય છે, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાળા હોય છે. કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળા હોય છે. કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળા હોય છે. અને કોઈ આયત સંસ્થાનવાળા હોય છે. આ રીતે સંસ્થાનોના યોગ વડે દુર્ગંધવાળા પુદ્ગલ પાંચ પ્રકારના બને છે. આજ રીતે વર્ણના ૫, રસના ૫ અને સ્પર્શના ૮, અને સંસ્થાનના ૫, આમ બધા મળીને આના પણ તેવીસ ભેદ બને છે. બન્ને ગન્ધ વાળા પુદ્ગલોને એકત્ર કરવાથી ૪૬ વિકલ્પ બની જાય છે.

તેને રસ આદિની સાથે જોડવાથી સૌ (૧૦૦) વિકલ્પો બને છે તેનું પ્રતિપાદન કરે છે—

જે પુદ્ગલો રસની અપેક્ષાએ તિક્ત રસ પરિણામવાળાં છે. તેઓમાથી

ળયા વિ, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હાલિદવર્ણપરિણયા વિ, સુક્કિલવર્ણપરિ-
ળયા વિ, 'જે' યે-સ્કન્ધાદયઃ-રસઓ' રસતઃ-રસાપેક્ષયા, 'તિત્તરસપરિણયા'
તિત્તરસપરિણતા ભવન્તિ, 'તે વર્ણઓ'-તેષાં મધ્યે કેચન-સ્કન્ધાદયો વર્ણતઃ
વર્ણાપેક્ષયા, 'કાલવર્ણપરિણયા વિ'-કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-
'નીલવર્ણપરિણયા વિ'-નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'લોહિયવર્ણ-
પરિણયા વિ'-લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન='હાલિદવર્ણપરિણયા
વિ'-હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'સુક્કિલવર્ણપરિણયા વિ' શુક્લ-
વર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं तित्तरसस्य वर्णैः सह पञ्च विकल्पाः
सञ्जाताः, अथ तस्यैव गन्धाभ्यां सह द्वौ विकल्पाव्वाह-'गंधओ मुब्भिगंधपरि-
णया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि'-ये स्कन्धादयस्तित्तरसपरिणता स्तेषां मध्ये
केचन-'गंधओ'-गन्धतः -गन्धापेक्षया -'मुब्भिगंधपरिणया वि'-मुरभिगन्ध-
परिणता अपि भवन्ति, केचन दुब्भिगंधपरिणया वि' दुरभिगन्धपरिणता
अपि भवन्ति, अथ तित्तरसस्यैव स्पर्शैः सह अष्टौ विकल्पानाह-
'फासओ कक्खडफासपरिणया वि, मउयफासपरिणया वि, गुरुयफासपरिणया

કોઈ વર્ણ કી અપેક્ષા કૃષ્ણવર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ નીલવર્ણ વાલે હોતે
હૈં, કોઈ લાલવર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ પીલેવર્ણ વાલે હોતે હૈં ઓર કોઈ
શુક્લવર્ણ વાલે હોતે હૈં, इस प्रकार तित्तरस वाले पुद्गलों के पांच
वर्णों की अपेक्षा से पांच विकल्प हुए ।

તિત્તરસ વાલે પુદ્ગલોં કે ગંધ કી અપેક્ષા દો વિકલ્પ હોતે હૈં,
क्योंकि तित्तरस वाले पुद्गलों में से कोई सुगंध वाले होते हैं और
कोई दुर्गंध वाले होते हैं ।

તિત્તરસપરિણત પુદ્ગલ આઠ સ્પર્શોં કી અપેક્ષા આઠ પ્રકાર કે
હોતે હૈં । उन्हे दिखलाते हैं-जो पुद्गल रस से तित्तरस परिणमन

કોઈ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા રંગ વાળાં હોય છે. કોઈ વાદળી રંગવાળાં હોય
છે, કોઈ લાલ રંગવાળા હોય છે. કોઈ પીળા રંગવાળાં હોય છે, અને કોઈ
સફેદ રંગવાળા હોય છે. આ રીતે તિક્ત રસવાળા પુદ્ગલોના પાંચ વર્ણો
(રંગો) ની અપેક્ષાએ પાંચ વિકલ્પ થાય છે.

તિક્ત રસ વાળા પુદ્ગલોના ગંધની અપેક્ષાએ બે વિકલ્પ બને છે, કેમકે
તિક્ત રસ વાળાં પુદ્ગલોમાથી કોઈ સુગંધવાળાં હોય છે, અને કોઈ દુર્ગંધ
વાળાં હોય છે.

તિક્ત રસ પરિણામી પુદ્ગલ આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ આઠ પ્રકારના
બને છે. તે બતાવવામાં આવે છે-બે પુદ્ગલો રસથી તિક્ત રસ પરિણામવાળાં

વિ, લઘુયફાસપરિણયા વિ, સીયફાસપરિણયા વિ, ઉસિણફાસપરિણયા વિ, ણિદ્ધ-
ફાસપરિણયા વિ, લુક્ખફાસપરિણયા વિ' ये स्कन्धादयो रसतस्तिक्तरसपरिणता
स्तेषां मध्ये केचन—'फासओ' स्पर्शतः—स्पर्शापेक्षया, 'कक्खड्डफासपरिणया वि'—
कर्कशस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'मउयफासपरिणया वि'—मृदुकस्पर्शपरि-
णता अपि भवन्ति, केचन—'गुरुयफासपरिणया वि'—गुरुकस्पर्शपरिणता अपि
भवन्ति, केचन—'लहुयफासपरिणया वि'—लघुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति,
केचन—'सीयफासपरिणया वि' शीतस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'उसिण-
फासपरिणया वि' उष्णस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'णिद्वफासपरिणया
वि' स्निग्धस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'लुक्खफासपरिणया वि'—रूक्षस्पर्श-
परिणता अपि भवन्ति, इत्येवं तिक्तरसस्य स्पर्शैः सह अष्टौ विकल्पाः,

अथ तस्यैव संस्थानैः सह पञ्च विकल्पानाह—'संठाणओ परिमंडलसंठाणपरि-
णया वि वट्टसंठाणपरिणया वि, तंससंठाणपरिणया वि, चउरंससंठाणपरिणया वि,
आययसंठाणपरिणया वि ८।२०' ये स्कन्धादयो रसतस्तिक्तरसपरिणता स्तेषां
मध्ये केचन—'संठाणओ'—संस्थानतः संस्थानापेक्षया, 'परिमंडलसंठाणपरिणया
वि'—परिमण्डलसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'वट्टसंठाणपरिणया वि'—
वृत्तसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'तंससंठाणपरिणया वि'—त्र्यस्रसं-
स्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'चउरंससंठाणपरिणया वि'—चतुरस्रसंस्थान-

વાળે હૈં, उन में से कोई स्पर्श की अपेक्षा कर्कश स्पर्श वाले, कोई
मृदुस्पर्श वाले, कोई गुरुस्पर्श वाले, कोई लघु स्पर्शवाले कोई शीत
स्पर्शवाले, कोई उष्ण स्पर्शवाले, कोई स्निग्ध स्पर्शवाले और कोई
रूक्ष स्पर्शवाले भी होते हैं । इस प्रकार तिक्तरस के आठ स्पर्शों के
साथ आठ विकल्प होते हैं

अब तिक्तरस के संस्थानों की अपेक्षा होने वाले पांच विकल्पों
का प्रतिपादन करते हैं—जो स्कंध-पुद्गल रस की अपेक्षा तिक्तरूप में
परिणत हैं, उनके संस्थान की अपेक्षा कोई परिमंडलसंस्थान वाले होते

છે. તેઓમાથી કેઇ સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ સ્પર્શવાળાં, કેઇ મૃદુસ્પર્શવાળાં
કેઇ શુદ્ધસ્પર્શવાળા, કેઇ લઘુ સ્પર્શવાળાં, કેઇ શીત સ્પર્શવાળા, કેઇ ઉષ્ણ
સ્પર્શવાળાં, કેઇ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાં, કેઇ રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં પણ હોય છે. આ
રીતે તિક્ત રસના આઠ સ્પર્શોની સાથે આઠ વિકલ્પ બને છે.

હવે તિક્ત રસના સંસ્થાનોની અપેક્ષાથી (થવાવાળાં) પાંચ વિકલ્પોનું
પ્રતિપાદન કરે છે—જે સ્કંધ-પુદ્ગલ રસની અપેક્ષાથી ત્રીજા રૂપથી પરિણત
થયેલ છે. તેઓમા સંસ્થાનની અપેક્ષાએ કેઇ પરિમંડલ સંસ્થાન વાળાં હોય

परिणता अपि भवन्ति, केचन-‘आयतसंस्थानपरिणया वि’-आयतसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं तित्तरसस्य संस्थानैः सम पञ्च विकल्पाः संजाताः, वर्णादिभिः सह विंशति विकल्पा बोध्याः, अथ कटुकरसस्य वर्णादिभिः सह विंशति विकल्पान् आह-‘जे रसओ कटुरसपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि, नीलवण्णपरिणया वि, लोहियवण्णपरिणया वि, दालिद्वण्णपरिणया वि, सुक्खि-वण्णपरिणया वि’-‘जे’ ये स्कन्धादयः ‘रसओ’ रसतः ‘कटुरसपरिणया’-कटुकरसपरिणताः, ‘ते वण्णओ’-ते वर्णतः-तेषां मध्ये केचन वर्णापेक्षया ‘काल-वण्णपरिणया वि’-कृष्णवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘नीलवण्णपरिणया वि’ नीलवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘दालिद्वण्णपरिणया वि’-हारिद्रवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘सुक्खिलवण्णपरिणया वि’-शुक्लवर्णपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं कटुकरसस्य वर्णैः सह पञ्च विकल्पाः संजाताः ५, अथ तस्यैव

हैं, कोई वृत्तसंस्थान वाले होते हैं, कोई त्रिकोणसंस्थान वाले होते हैं, कोई सम चौरस संस्थानवाले होते हैं और कोई आयतसंस्थान वाले भी होते हैं। इस प्रकार तित्तरसवाले पुद्गलों का संस्थानों के साथ संयोग करने पर पाँच विकल्प हो जाते हैं। वर्ण, गंध, स्पर्श और संस्थान की अपेक्षा सब मिलकर बीस विकल्प होते हैं।

कटुकरसवाले पुद्गल वर्ण आदि के साथ योग करने पर बीस प्रकार के होते हैं-जो पुद्गलस्कंध रस की अपेक्षा कटुकरस परिणामन वाले होते हैं, उनमें से कोई वर्ण की अपेक्षा कृष्णवर्णवाले होते हैं, कोई नीलवर्णवाले होते हैं, कोई लालवर्णवाले होते हैं, कोई पीलेवर्णवाले होते हैं और कोई श्वेतवर्णवाले होते हैं, इस प्रकार कटुकरसवाले पुद्गलों के पाँच वर्णों के साथ योग करने पर पाँच भेद होते हैं।

छे, डोळ वृत्त संस्थानवाणा छाय छे, डोळ त्रिकोण संस्थानवाणा छाय छे. डोळ समचौरस संस्थानवाणां छाय छे. डोळ आयत संस्थानवाणा पणु छाय छे आ रीते तित्तरसवाणा पुद्गलानुं संस्थाननी साथे जेडाणु डरवाथी पांच विकल्प भनी जय छे. वर्ण, गंध, स्पर्श अने संस्थाननी अपेक्षाये अधा भनीने २० विकल्प भने छे.

कटुक रसवाणां पुद्गल वर्ण विगेशेनी साथे जेडवाथी २० प्रकारना भने छे. जे पुद्गल रसनी अपेक्षाये डडवा रसना परिणामवाणां छाय छे तेओ भाथी डोळ वर्णनी अपेक्षाये डाना रंगवाणां छाय छे डोळ लीला रंगवाणां छाय छे. डोळ लाल रंगवाणां छाय छे. डोळ पीला रंगवाणां छाय छे. डोळ धोला रंगवाणां छाय छे. आ रीते डडवा रसवाणा पुद्गलाना पांच रंगोनी साथे जेडवाथी पांच भेद भने छे.

ગન્ધાભ્યાં સહ દ્વૌ વિકલ્પાવાહ-‘ગંધઓ સુભિગંધપરિણયા વિ, દુભિગંધપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયો રસતઃ-કટુકરસપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે, કેચન-‘ગંધઓ’ ગન્ધતઃ ‘સુભિગંધપરિણયા વિ’-સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચન-‘દુભિગંધપરિણયા વિ’-દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं द्वौ विकल्पौ, अथ तस्यैव स्पर्शः सहावष्टौ विकल्पानाह-‘फासओ कक्खडफाणपरिणया वि, मउयफासपरिणया वि, गुरुयफासपरिणया वि, लहुयफासपरिणया वि, सीयफासपरिणया वि, उसिणफासपरिणया वि, णिद्धफासपरिणया वि, लुक्खफासपरिणया वि’ ये स्कन्धादयो रसतः कटुकरसपरिणता स्तेपां मध्ये, केचन-‘फासओ’ स्पर्शतः ‘कक्खडफासपरिणया वि’-कर्कशस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘मउयफासपरिणया वि’-मृदुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘गुरुयफासपरिणया वि’-गुरुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘लहुयफासपरिणया वि’-लघुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘सीयफासपरिणया वि’-शीतस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘उसिणफासपरिणया वि’-उष्णस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘णिद्धफासपरिणया वि’ स्निग्धस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘लुक्खफासपरिणया वि’

કટુકરસવાલે પુદ્ગલોં કે દો ગંધોં કે યોગ સે દો વિકલ્પ દિશ્વલાતે હૈં-જો પુદ્ગલસ્કંધ રસ કી અપેક્ષા કટુકરસ પરિણમન વાલે હૈં, ઉનમૈં સે કોઈ ગંધ કી અપેક્ષા સુગંધ-પરિણત હોતે હૈં ઓર કોઈ દુર્ગંધ-પરિણત હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર ગંધ કી અપેક્ષા દો ભેદ હોતે હૈં ।

કટુકરસવાલે પુદ્ગલ આઠ સ્પર્શોં કે ભેદ સે આઠ પ્રકાર કે હોતે હૈં, સો દિશ્વલાતે હૈં-જો પુદ્ગલ રસ કી અપેક્ષા કટુકરસ પરિણમન વાલે હૈં, ઉનમૈં સે કોઈ સ્પર્શ કી અપેક્ષા કર્કશ સ્પર્શવાલે, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાલે, કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાલે, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાલે, કોઈ શીત સ્પર્શવાલે, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે, ઓર કોઈ

કડવા રસવાળા પુદ્ગલોના બંને ગંધોની સાથે મેળાપ કરવાથી બનતા બે વિકલ્પો બતાવે છે જે પુદ્ગલો સ્કંધ રસની અપેક્ષાએ કડવા રસના પરિણામ વાળાં છે, તેઓમાંથી કોઈ ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધ પરિણામી બને છે અને કોઈ દુર્ગંધ પરિણામી બને છે. બે પ્રમાણે ગંધની અપેક્ષાએ બે ભેદ બને છે.

કડવા રસવાળાં પુદ્ગલો આઠ સ્પર્શોના ભેદથી આઠ પ્રકારના બને છે. તેને અહીં દેખાવાડમાં આવે છે-જે પુદ્ગલ રસની અપેક્ષાએ કડવા રસના પરિણામ વાળાં છે તેઓમાંથી કોઈ સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ સ્પર્શવાળાં કોઈ મૃદુસ્પર્શવાળાં, કોઈ ગુરુસ્પર્શવાળાં, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળાં કોઈ ઠંડા સ્પર્શવાળાં, તે કોઈ ગરમ સ્પર્શવાળાં, કોઈ સ્નિગ્ધ-ચિકણા સ્પર્શવાળાં, કોઈ રૂક્ષ સ્પર્શ

રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं कटुकरसस्य स्पर्शैः सह अष्टौ विकल्पाः, अथ तस्यैव संस्थानैः सह पञ्चविकल्पानाह—‘संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि, वट्टसंठाणपरिणया वि, तंससंठाणपरिणया वि’ चउरंससंठाणपरिणया वि, आययसंठाणपरिणया वि’ ये स्कन्धादयो रसतः कटुकरसपरिणता स्तेपां मध्ये केचन—संठाणओ’ संस्थानतः ‘परिमंडलसंठाणपरिणया वि’—परिमण्डलसंस्थान परिणता अपि भवन्ति, केचन—‘वट्टसंठाणपरिणया वि’—वृत्तसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘तंससंठाणपरिणया वि’—त्र्यस्रसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘चउरंससंठाणपरिणया वि’ चतुरस्रसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘आययसंठाणपरिणया वि’ आयतसंस्थान परिणता अपि भवन्ति, तदेवं कटुरसस्य संस्थानैः सह पञ्च विकल्पा वर्णादिभिः सर्वैस्तु विंशतिः

अथ कषायरसस्य वर्णादिभिः सह विंशति विकल्पान् आह—‘जे रसओ कषायरसपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि, णीलवण्णपरिणया वि, रूक्ष स्पर्शवाले होते हैं। इस प्रकार कटुकरस वाले पुद्गल स्पर्श के योग से आठ प्रकार के होते हैं।

अब कटुकरसवाले पुद्गलों के संस्थान की अपेक्षा पांच भेद प्रदर्शित करते हैं—जो पुद्गल रस से कटुकरस वाले हैं, उनमें कोई संस्थान की अपेक्षा परिमंडल संस्थानवाले, कोई वृत्तसंस्थानवाले कोई त्रिकोण संस्थानवाले, कोई समचौरस संस्थानवाले और कोई आयतसंस्थान वाले होते हैं। यों कटुकरसवाले पुद्गलों के संस्थानों के योग से पांच विकल्प होते हैं और वर्णादि सभी को मिलाने से बीस भेद हो जाते हैं।

अब कषायरस परिणमन वाले पुद्गलों के वर्णादि के साथ बीस भेदों का कथन करते हैं—जो पुद्गल रस की अपेक्षा कषायरस परिण-

વાળા પણ હોય છે. એ રીતે કડવા રસવાળાં પુદ્ગલો સ્પર્શના યોગે આઠ પ્રકારના બને છે.

હવે કડવા રસવાળાં પુદ્ગલોના સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પાંચ ભેદને પ્રદર્શિત કરે છે—જે પુદ્ગલો રસે કરીને કડવા રસવાળાં છે, તેઓમાં કોઈ સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં, અને કોઈ આયત સંસ્થાનવાળાં હોય છે. આમ કડવા રસવાળાં પુદ્ગલોના સંસ્થાનોના યોગથી પાંચ વિકલ્પો બને છે અને વર્ણાદિ બધાને મેળવવાથી ૨૦ ભેદ બની જાય છે.

હવે કષાય રસ પરિણામી પુદ્ગલોના વર્ણાદિકોની સાથે બનનારા ૨૦ ભેદોનું કથન કરે છે—જે પુદ્ગલો રસની અપેક્ષાએ કષાય રસ પરિણામવાળાં

લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, દાહિદ્વર્ણપરિણયા વિ, મુક્તિલલવર્ણપરિણયા વિ, 'જે' યે સ્કાન્ધાદયઃ 'રસઓ' રસતઃ 'કષાયરસપરિણયા'—કષાયરસ-પરિણતા ભવન્તિ 'તે વર્ણઓ' તે વર્ણતઃ—તેપાં મધ્યે કેચન વર્ણા-પેક્ષયા 'કાલવર્ણપરિણયા વિ' કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'નીલ-વર્ણપરિણયા વિ' નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'લોહિયવર્ણપરિણયા વિ' લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'દાહિદ્વર્ણપરિણયા વિ'—દાહિદ્વર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'મુક્તિલલવર્ણપરિણયા વિ' શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं कषायरसस्य वर्णः सह पञ्चविरल्पाः अथ तस्यैव गन्धेन सह द्वौ विकल्पावाह—'गंधओ' 'मुष्मिगंधपरिणया वि' दुष्मिगंधपरिणया वि, ये स्कन्धादयः कषायरसपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—'गंधओ'—गन्धतः, 'मुष्मिगंधपरिणया वि'—मुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'दुष्मिगंध-परिणया वि'—दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं द्वौ विकल्पा भवतः ।

મન વાલે હૈં, ઉનમૈં સે કોઈ વર્ણ કી અપેક્ષા કાલેવર્ણવાલે હોતે હૈં, કોઈ નીલવર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ લાલવર્ણવાલે હોતે હૈં, કોઈ પીલે-વર્ણ વાલે હોતે હૈં, ઓર કોઈ શ્વેતવર્ણવાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર કષાય રસ કે સાથ પાંચ વર્ણોં કા યોગ કરને સે પાંચ વિકલ્પ હોતે હૈં ।

અબ ગંધ કે સાથ કષાયરસ વાલે પુદ્ગલોં કા યોગ કરને પર જો દો વિકલ્પ હોતે હૈં, ઉન્હેં કહતે હૈં—જો કષાયરસ પરિણમન વાલે પુદ્ગલ હૈં, ઉનમૈં સે કોઈ ગંધ કી અપેક્ષા સુગંધપરિણામ વાલે ઓર કોઈ દુર્ગંધ પરિણામવાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર ઉનકે દો વિકલ્પ હુએ ।

કષાયરસપરિણત પુદ્ગલોં કે સ્પર્શ કે સાથ આઠ વિકલ્પ હોતે હૈં, સો કહતે હૈં—જો પુદ્ગલ રસ કી અપેક્ષા કષાયરસ પરિણમન વાલે હૈં,

છે. તેઓમાંથી કોઈ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા રંગના હોય છે કોઈ વાદળી હોય છે. કોઈ લાલ રંગના હોય છે, કોઈ પીળા રંગના હોય છે. કોઈ સફેદ રંગના હોય છે. આ રીતે કષાય રસની સાથે પાંચ રંગોનો મેળ કરવાથી પાંચ વિકલ્પ બને છે.

હવે ગંધની સાથે કષાય રસવાળાં પુદ્ગલો જોડવાથી જે જે વિકલ્પ બને છે- તેઓને સમજાવે છે—જે કષાય રસવાળાં પુદ્ગલો છે તેઓમાંથી કોઈ ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધ પરિણામવાળાં અને કોઈ દુર્ગંધ પરિણામ વાળાં હોય છે. એ રીતે તેઓના બે વિકલ્પો થયા.

કષાય રસ પરિણામી પુદ્ગલોના સ્પર્શની સાથે આઠ વિકલ્પો બને છે. જે પુદ્ગલો રસની અપેક્ષાએ કષાય રસ પરિણામવાળાં છે. તેઓમાંથી કોઈ

અથ તસ્યૈવ સ્પર્શોઃ સહાષ્ટૌ વિકલ્પાન્ આહ-‘ફાસઓ કક્ષ્ણફાસપરિ-
ણયા વિ’ મઝયફાસપરિણયા વિ, ગુરુયફાસપરિણયા વિ, લઘુયફાસપરિણયા વિ,
સીયફાસપરિણયા વિ, ઉસિણફાસપરિણયા વિ, ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ, લુક્ષ-
ફાસપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયો રસતઃ કપાયરસપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન-
‘ફાસઓ’-સ્પર્શતઃ, ‘કક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ’ કર્કશસ્પર્ગપરિણતા અપિ ભવન્તિ,
કેચન-‘મઝયફાસપરિણયા વિ’-મૃદુસ્પર્ગપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ગુરુ-
યફાસપરિણયા વિ’-ગુરુકસ્પર્ગપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લઘુયફાસપરિણયા
વિ’-લઘુકસ્પર્ગપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘સીયફાસપરિણયા વિ’-શીત-
સ્પર્ગપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ઉસિણફાસપરિણયા વિ’-ઉષ્ણસ્પર્ગપરિણતા
અપિ ભવન્તિ કેચન-‘ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ’-સ્નિગ્ધસ્પર્ગપરિણતા અપિ ભવન્તિ,
કેચન-‘લુક્ષફાસપરિણયા વિ’ રુક્ષસ્પર્ગપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं कपाय-
रसपरिणतानां स्कन्धादीनां स्पर्शोः सहाष्टौ विकल्पान् प्रतिपाद्य, तेषामेव संस्थानैः
सह पञ्चविकल्पानाह-‘संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि वट्टसंठाणपरिणया
वि तंससंठाणपरिणया वि, चउरंससंठाणपरिणया वि, आययसंठाणपरिणया वि’
૨૦’ યે સ્કન્ધાદયો રસતઃ કપાયરસપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન-‘સંઠાણઓ’-
સંસ્થાનતઃ ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ,
કેચન-‘વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ’ વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ, કેચન-‘તંસસંઠાણપરિ-
ણયા વિ’-ત્રયસસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ચઉરંસસંઠાણપરિણયા વિ’

उनमें से कोई कर्कश स्पर्शवाले, कोई मृदु स्पर्शवाले, कोई गुरु स्पर्श-
वाले, कोई लघु स्पर्शवाले, कोई शीत स्पर्शवाले कोई उष्ण स्पर्शवाले
कोई स्निग्ध स्पर्शवाले और रूक्ष स्पर्शवाले भी होते हैं । इस प्रकार
कपायरसपरिणत पुद्गल स्पर्श की अपेक्षा आठ प्रकार के हैं ।

यह कपायरस वाले पुद्गल संस्थान की अपेक्षा पांच प्रकार के हैं,
यथा-कोई परिमंडलसंस्थान वाले होते हैं, कोई वृत्तसंस्थान वाले,
कोई त्रिकोणसंस्थानवाले, कोई समचौरस संस्थान वाले और कोई

કર્કશ સ્પર્શવાળાં, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ લઘુ
સ્પર્શવાળાં, કોઈ શીત સ્પર્શવાળાં, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ
વાળાં અને કોઈ કઠોર સ્પર્શવાળાં પણ હોય છે. આ રીતે કપાય રસ પરિણત
પુદ્ગલો સ્પર્શની અપેક્ષાએ આઠ પ્રકારના છે.

આ કપાય રસવાળાં પુદ્ગલ સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પાંચ પ્રકારનાં છે.
જેમકે કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળાં હોય છે. કોઈ વૃત્તસંસ્થાનવાળાં હોય છે.
કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં હોય છે, કોઈ સમચોરસ સંસ્થાનવાળાં હોય છે.

ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘આયયસંઠાણપરિણયા વિર૦’
આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, તદેવં કપાયસ્ય સંસ્થાનૈઃ સહ પશ્ચ વિકલ્પાઃ,
વર્ણાદિભિસ્તુ વિંશતિ વિકલ્પા સમ્પાદિતાઃ ।

અથ અમ્લરસસ્ય વિંશતિવિકલ્પાન્ વર્ણાદિભિઃ સહ પ્રતિપાદયતિ—‘જે
રસઓ અંબિલરસપરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ, નીલવર્ણપરિણયા વિ,
લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હાલિદવર્ણપરિણયા વિ, સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ’
‘જે’ યે સ્કન્ધાદયઃ ‘રસઓ’ રસતઃ, ‘અંબિલરસપરિણયા’ અમ્લરસપરિણતા
ભવન્તિ, ‘તે વર્ણઓ’ તે વર્ણતઃ તેપાં મધ્યે કેચન—વર્ણાપેક્ષયા ‘કાલવર્ણપરિ-
ણયા વિ’ કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘નીલવર્ણપરિણયા વિ’ નીલ-
વર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘લોહિયવર્ણપરિણયા વિ’ લોહિતવર્ણપરિણતા
અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘હાલિદવર્ણપરિણયા વિ’ હારિદવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ,
કેચન—‘સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ’ શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं રીત્યા
અમ્લરસસ્ય વર્ણૈઃ સહ પશ્ચ વિકલ્પાન્ પ્રતિપાદ્ય, તસ્યૈવ ગન્ધેન સહ દ્વૌ વિકલ્પૌ

આયતસંસ્થાનરૂપ પરિણત ભી હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર કવાયરસ પરિણ-
મન વાલે પુદ્ગલોં કે સંસ્થાન કી અપેક્ષા પાંચ ભેદ હૈં । વર્ણ, ગંધ સ્પર્શ
ઔર સંસ્થાન સે ઇનકે વીસ ભેદ હુએ ।

અવ અમ્લરસવાલે પુદ્ગલોં કે વીસ ભેદ વર્ણ આદિ કી અપેક્ષા સે
દિશ્વલાતે હૈં—જો પુદ્ગલ રસ કી દૃષ્ટિ સે અમ્લરસ વાલે હોતે હૈં, વર્ણ
કી અપેક્ષા ડનમેં સે કોઈ કૃષ્ણવર્ણ પરિણમન વાલે, કોઈ નીલવર્ણ
પરિણમન વાલે, કોઈ લાલવર્ણ પરિણમન વાલે, કોઈ પીતલવર્ણ પરિણમન
વાલે, ઔર કોઈ શુક્લવર્ણ પરિણમન વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર વર્ણ કી
અપેક્ષા અમ્લરસ વાલે પુદ્ગલોં કે પાંચ વિકલ્પ હોતે હૈં ।

જો પુદ્ગલ અમ્લરસ વાલે હૈં, વે ગંધ કી અપેક્ષા સે કોઈ સુગંધ

અને કોઈ આયત સંસ્થાન રૂપ પરિણામ વાળા પણ હોય છે. આ રીતે
કવાય રસ પરિણામવાળા પુદ્ગલોના સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પાંચ ભેદ છે. વર્ણ,
ગંધ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન વડે એના ૨૦ ભેદ થયા.

હવે ખાટા રસવાળા પુદ્ગલોના ૨૦ ભેદ વર્ણ આદિની અપેક્ષાએ બતા-
વે છે—જે પુદ્ગલો રસ દૃષ્ટિથી ખાટા રસવાળા હોય છે. રગની અપેક્ષાએ
તેઓમાંથી કોઈ કાળા વર્ણના પરિણામવાળા, કોઈ વાદળી રગના પરિણામી,
કોઈ લાલ રગના પરિણામવાળા, કોઈ પીળા રગના પરિણામવાળા, અને
કોઈ સફેદ રગના પરિણામવાળા હોય છે, આ પ્રકારે રગની અપેક્ષાએ ખાટા
રસવાળા પુદ્ગલોના પાંચ વિકલ્પો બને છે.

જે પુદ્ગલો અમ્લ (ખાટા) રસવાળા છે. તેઓ ગંધની અપેક્ષાએ કોઈ

પ્રતિપાદયતિ—‘ગંધઓ સુબિગંધપરિણયા વિ, દુબિગંધપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધા-
દયો રસતઃ અમ્લરસપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચન—‘ગંધઓ’—ગન્ધતઃ ‘સુબિ-
ગંધપરિણયા વિ’—સુરભિ ગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—દુબિગંધપરિણયા
વિ’ દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं द्वौ विकल्पौ, अथ तस्यैव अम्ल-
रसस्य स्पर्शैः सहाष्टौ विकल्पान् प्रतिपादयति—‘फासओ कक्खडफासपरिणया
वि, गुरुयफासपरिणया वि’ लहुर्यफासपरिणया वि, सीयफासपरिणया वि,
उसिणफासपरिणया वि, णिद्धफासपरिणया वि, लुक्खफासपरिणया वि’ ये
સ્કન્ધાદયો રસતઃ અમ્લરસપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચન—‘ફાસઓ’ સ્પર્શતઃ,
‘કક્ખડફાસપરિણયા વિ’ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચન—‘મડયફાસ-
પરિણયા વિ’—મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘ગુરુયફાસપરિણયા વિ,
ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘લહુર્યફાસપરિણયા વિ’ લઘુકસ્પર્શ-
પરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘સીયફાસપરિણયા વિ’ શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ
ભવન્તિ, કેચન—‘ઉસિણફાસપરિણયા વિ’ ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન
‘ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ’ સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘લુક્ખફાસ-
પરિણયા વિ’—રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं रीत्या अम्लरसस्य स्पर्शैः
सहाष्टौ विकल्पान् प्रतिपाद्य तस्य संस्थानैः सह पञ्च विकल्पान् प्रतिपादयति—
વાલે ઓર કોઈ દુર્ગંધ વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર ગંધ કી અપેક્ષા
उनके दो भेद हैं ।

સ્પર્શ કી અપેક્ષા અમ્લરસવાલે પુદ્ગલોં કા પરિણમન આઠ પ્રકાર
કા હોતા હૈ, યથા—કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાલે, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાલે, કોઈ ગુરુ
સ્પર્શવાલે, કોઈ લઘુસ્પર્શવાલે, કોઈ શીતસ્પર્શવાલે, કોઈ ઉષ્ણસ્પર્શવાલે,
કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે ઓર કોઈ રૂક્ષ સ્પર્શવાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર
આઠ સ્પર્શોં કૈ સાથ અમ્લરસ પરિણત પુદ્ગલોં કૈ આઠ ભેદ હોતે હૈં ।

अव संस्थानों की अपेक्षा अम्लरस वाले पुद्गलों के पांच विकल्प

સુગંધવાળાં અને કોઈ દુર્ગંધવાળાં હોય છે. આ રીતે ગંધની અપેક્ષાએ કરી
તેમના બે ભેદ છે.

સ્પર્શની અપેક્ષાએ ખાટા રસવાળા પુદ્ગલોનાં પરિણામ આઠ પ્રકારનું
હોય છે. જેમકે કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાળાં, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ ગુરુસ્પર્શ
વાળાં, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળા, કોઈ શીત સ્પર્શવાળાં, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં,
કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાં, કોઈ રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં હોય છે. આ રીતે આઠ સ્પર્શોની
સાથે ખાટા રસવાળાં પુદ્ગલોના આઠ ભેદ બને છે.

હવે સંસ્થાનોની અપેક્ષાએ ખાટા રસવાળા પુદ્ગલોના પાંચ વિકલ્પ

‘સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ, વદ્ધસંઠાણપરિણયા વિ, તંસસંઠાણપરિણયા વિ, ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ, આયયસંઠાણપરિણયા વિ ૨૦’ યે સ્કન્ધાદયો રસતઃ અમ્લરસપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન-‘સંઠાણઓ’ સંસ્થાનતઃ ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘વદ્ધસંઠાણપરિણયા વિ’ વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘તંસસંઠાણપરિણયા વિ’-ત્ર્યસ-સંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ’-ચતુરસસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ; કેચન-‘આયયસંઠાણપરિણયા વિ’-આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं રીત્યા અમ્લરસસ્ય વર્ણાદિભિઃ સહ વિંશતિ વિકલ્પાઃ સજ્ઞાતાઃ, અથ મધુરરસસ્ય વર્ણાદિભિઃ સહ વિંશતિ વિકલ્પાન્ પ્રતિપાદયિતુમાહ ‘જે રસઓ મહુરરસપરિણયા, તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિણયા વિ, ણીલવણ્ણપરિણયા વિ, લોહિયવણ્ણપરિણયા વિ, હાલિદ્ધવણ્ણપરિણયા વિ, મુક્કિલ્લવણ્ણપરિણયા વિ’-‘જે’ યે સ્કન્ધાદયઃ ‘રસઓ’-રસતઃ ‘મહુરરસપરિણયા’-મધુરરસપરિણતા ભવન્તિ, ‘તે વણ્ણઓ’ તે વર્ણતઃ, તેપાં મધ્યે-કેચન-વર્ણાપેક્ષયા,

પ્રદર્શિત કરતે હૈં-જો પુદ્ગલ અમ્લરસ પરિણત હોતે હૈં, ઉનમૈં સે કોઈ પરિમંડલસંસ્થાન વાલે, કોઈ વૃત્તસંસ્થાન વાલે, કોઈ ત્રિકોણસંસ્થાન વાલે, કોઈ ચતુષ્કોણસંસ્થાન વાલે, ઓર કોઈ આયતસંસ્થાન વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર સઘ મિલકર અમ્લરસ પરિણત પુદ્ગલોં કે વીસ ભેદ હુણ ।

અઘ મધુરરસપરિણત પુદ્ગલોં કે વર્ણ આદિ કે સાથ વીસ ભેદ દિશ્વલાતે હૈં-જો પુદ્ગલ રસ કી અપેક્ષા મધુરરસપરિણત હોતે હૈં, ઉનમૈં સે વર્ણ કી દષ્ટિ સે કોઈ કાલે વર્ણ વાલે, કોઈ નીલે વર્ણવાલે, કોઈ લાલ વર્ણવાલે, ઓર કોઈ પીલે વર્ણવાલે ઓર કોઈ શુક્લવર્ણ હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર ઇન્કે પાંચ ભેદ વર્ણ કી અપેક્ષા સે સમજના ચાહિણ ।

પ્રદર્શિત કરે છે-જે પુદ્ગલો અમ્લરસ પરિણામી હોય છે. તેઓમાંથી કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાન વાળાં, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળા કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળા અને કોઈ આયત સંસ્થાનવાળા હોય છે. આ રીતે બધા મળીને અમ્લરસ પરિણામી પુદ્ગલોના ૨૦ ભેદ કહેલા છે.

હવે મધુર રસ પરિણત પુદ્ગલોના વર્ણ આદિની સાથે ૨૦ ભેદ કહેવાય છે-જે પુદ્ગલો રસની અપેક્ષાએ મધુરરસ પરિણામવાળાં હોય છે, તેઓમાંથી વર્ણની દષ્ટિએ કોઈ કાળા રંગવાળા, કોઈ લીલા રંગવાળાં, કોઈ લાલ રંગ વાળાં, કોઈ પીળા રંગવાળાં, અને કોઈ સફેદ રંગવાળા હોય છે. આ રીતે એમના પાંચ ભેદ વર્ણની અપેક્ષાએ સમજવા લેઈએ.

‘કાલવર્ણપરિણયા વિ’-કૃષ્ણવર્ણ પરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ળીલવર્ણપરિ-
ણયા વિ’-નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લોહિયવર્ણપરિણયા વિ’-
લોહિતવર્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ’ હારિદ્ર-
વર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ’ શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ
ભવન્તિ, इत्येवं मधुररसस्य वर्णैः सह पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य तस्यैव गन्धेन सह
विकल्पद्वयं प्रतिपादयति-‘गंधओ सुबिभगंधपरिणया वि, दुबिभगंधपरिणया वि’
ये स्कन्धादयो रसतो मधुररसपरिणता स्तेषां मध्ये केचन-‘गंधओ’ गन्धतः-
‘सुबिभगंधपरिणया वि’-सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘दुबिभगंध-
परिणया वि’-दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं विकल्पद्वयं प्रतिपाद्य
तस्यैव स्पर्शैः सहाष्टौ विकल्पान् आह-‘फासओ कक्खडफासपरिणया वि,
मउयफासपरिणया वि, गुरुयफासपरिणया वि, लहुयफासपरिणया वि, सीय-
फासपरिणया वि, उंसिणफासपरिणया वि, णिद्धफासपरिणया, लुक्खफासपरि-
णया वि’ ये स्कन्धादयो रसतो मधुररसपरिणता स्तेषां मध्ये केचन-‘फासओ’
स्पर्शतः ‘कक्खडफासपरिणया वि’-कर्कशस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति केचन-
‘मउयफासपरिणया वि’-मृदुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘गुरुयफास-
परिणया वि’ गुरुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘लहुयफासपरिणया वि’
लघुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘सीयफासपरिणया वि’ शीतस्पर्शपरि-
णता अपि भवन्ति, केचन-‘उंसिणफासपरिणया वि’-उष्णस्पर्शपरिणता अपि
भवन्ति, केचन-‘णिद्धफासपरिणया वि’-स्निग्धस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति केचन-

મધુરરસ વાલે પુદ્ગલ ગંધ કી અપેક્ષ દો પ્રકાર કે હૈં યથા કોઈ સુરભિગંધ
પરિણમન વાલે હોતે હૈં ઔર કોઈ દુરભિગંધ પરિણમનવાલે ભી હોતે હૈં ।

મધુરરસ પરિણત પુદ્ગલોં કે સ્પર્શ કી અપેક્ષા આઠ પ્રકાર હોતે હૈં,
યથા-જો પુદ્ગલ રસ સે મધુરરસ વાલે હોતે હૈં, ડનમેં સે કોઈ કર્કશ
સ્પર્શવાલે, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાલે, કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાલે, કોઈ લઘુ સ્પર્શ-
વાલે, કોઈ શીત સ્પર્શવાલે, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે, કોઈ સ્નિગ્ધ-

મધુર રસવાળાં પુદ્ગલો ગંધની અપેક્ષાએ બે પ્રકારના છે, -કોઈ સુરભિ
ગંધ પરિણામવાળા હોય છે અને કોઈ દુરભિગંધ પરિણામવાળા હોય છે.

મધુર રસ પરિણત પુદ્ગલોના સ્પર્શની અપેક્ષાએ આઠ પ્રકાર બને છે.
જેમકે-જે પુદ્ગલો રસથી મધુર રસવાળાં હોય છે. તેઓમાંથી કોઈ કર્કશ
સ્પર્શવાળાં, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળાં
કોઈ શીત સ્પર્શવાળાં, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાં, કોઈ

‘લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ’- રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ इत्येवं मधुररसस्य स्पर्शैः सहाष्टौ विकल्पान् प्रतिपाद्य तस्यैव संस्थानैः सह पञ्च विकल्पानाह-‘संठाणओ’ परिमंडलसंस्थाणपरिणया वि, वट्संठाणपरिणया वि, तंसंठाणपरिणया वि, चउरंसंठाणपरिणया वि, आययसंठाणपरिणया वि’-ये स्फुन्धादयो रसतो मधुररसपरिणता स्तेषां मध्ये केचन-‘संठाणओ’-संस्थानतः, ‘परिमंडलसंठाणपरिणया वि’ परिमण्डलसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘वट्संठाणपरिणया वि’-वृत्तसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘तंसंठाणपरिणया वि’-व्यस्रसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘चउरंसंठाणपरिणया वि’-चतुरस्रसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन ‘आययसंठाणपरिणया वि’-आयतसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं मधुररसपरिणतानां संस्थानैः सह पञ्च विकल्पा, वर्णादिभिः सर्वैः संमेलने तु विंशति विकल्पा भवन्ति; पूर्वोक्तसपञ्चक संयोगे तु भङ्गक शतं १०० भवति, ॥सू० (सू० ७॥)

સ્પર્શવાલે, કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાલે મી હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર સ્પર્શ કી અપેક્ષા મધુરરસવાલે પુદ્ગલ આઠ પ્રકાર કૈ હૈં ।

મધુરરસ વાલે પુદ્ગલ સંસ્થાન સે પાંચ પ્રકાર કૈ હોતે હૈં, જૈસે-જો પુદ્ગલ મધુરરસપરિણત હૈં, ઊનમૈં કોઈ પરિમંડલસંસ્થાન વાલે, કોઈ વૃત્તસંસ્થાન વાલે, કોઈ ત્રિકોણસંસ્થાન વાલે, કોઈ સમચોરસસંસ્થાન વાલે ઓર કોઈ આયતસંસ્થાન વાલે હોતે હૈં । યૌ મધુરસ પરિણત પુદ્ગલ સંસ્થાન કી અપેક્ષા પાંચ પ્રકાર કૈ ઓર વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ તથા સંસ્થાન કી અપેક્ષા ૨૦ પ્રકાર કૈ હૈં ।

ઇસ તરહ પાંચૌં રસવાલે પુદ્ગલોં કૈ બીસ-બીસ ભેદ મિલાને સે કુલ સૌ ભેદ રસ કી અપેક્ષા સે હોતે હૈં ॥૭॥

રુક્ષ સ્પર્શવાળાં પણ હોય છે. આ રીતે સ્પર્શની અપેક્ષાએ મધુર રસવાળાં પુદ્ગલો આઠ પ્રકારના છે.

મધુર રસવાળા પુદ્ગલો સંસ્થાનથી પાંચ પ્રકારના બને છે, જેમકે જે પુદ્ગલ મધુર રસ પરિણત છે. તેઓમાં કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ સમચોરસ સંસ્થાનવાળાં અને કોઈ આયત સંસ્થાનવાળા હોય છે. એમ મધુર રસ પરિણત પુદ્ગલ સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પાંચ પ્રકારના અને વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ સંસ્થાનની અપેક્ષાએ ૨૦ પ્રકારે છે.

આ રીતે પાંચે રસવાળા પુદ્ગલોના ૨૦ બીસ-બીસ ભેદ મળવાથી કુલ ૧૦૦ સો ભેદ રસની અપેક્ષાએ બને છે. ॥ સૂ. ૭ ॥

मूलम्—जे फासओ कखडफासपरिणया ते वण्णओ काल-
वण्णपरिणया वि१, नीलवण्णपरिणया वि२, लोहियवण्णपरि-
णया वि३, हालिद्ववण्णपरिणया वि४, सुक्खिलवण्णपरिणया
वि५ । गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया वि२ ।
रसओ तित्तरसपरिणया वि१, कडुयरसपरिणया वि२, कसाय-
रसपरिणया वि३, अंबिलरसपरिणया वि४, महुररसपरिणया
वि५ । फासओ गुरुयफासपरिणया वि१, लहुयफासपरिणया वि२,
सीयफासपरिणया वि३, उस्सिणफासपरिणया वि४, णिद्धफास-
परिणया वि५, लुक्खफासपरिणया वि६ । संठाणओ परिमंडल
संठाणपरिणया वि१, वट्टसंठाणपरिणया वि२, तंससंठाणपरिणया
वि३, चउरंससंठाणपरिणया वि४, आययसंठाणपरिणया वि५ । २३ ।

जे फासओ मउयफासपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरि-
णया वि१, नीलवण्णपरिणया वि२, लोहियवण्णपरिणया वि३,
हालिद्ववण्णपरिणया वि४, सुक्खिलवण्णपरिणया वि५ । गंधओ
सुब्भिगंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया वि२ । रसओ तित्तर-
रसपरिणया वि१, कडुयरसपरिणया वि२, कसायरसपरिणया
वि३, अंबिलरसपरिणया वि४, महुररसपरिणया वि५ । फासओ
गुरुयफासपरिणया वि१, लहुयफासपरिणया वि२, सीयफासपरि-
णया वि३, उस्सिणफासपरिणया वि४, णिद्धफासपरिणया वि५,
लुक्खफासपरिणया वि६, । संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया
वि१, वट्टसंठाणपरिणया वि२, तंस संठाणपरिणया वि३, चउरंस
संठाणपरिणया वि४, आययसंठाणपरिणया वि५ । २३ ।

जे फासओ गुरुयफासपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरि-
णया वि१, नीलवण्णपरिणया वि२, लोहियवण्णपरिणया वि३,

हालिद्ववण्णपरिणया वि४, सुक्खिल्लवण्णपरिणया वि५ । गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया वि२ । रसओ तित्तरसपरिणया वि१, कडुयरसपरिणया वि२, कसायरसपरिणया वि३, अंविलरसपरिणया वि४, महुररसपरिणया वि५ । फासओ कक्खडफासपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२, सीयफासपरिणया वि३, उसिणफसपरिणया वि४, णिद्धफासपरिणया वि५, लुक्खफासपरिणया वि६ । संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि१, वट्टसंठाणपरिणया वि२, तंस संठाणपरिणया वि३, चउरंससंठाणपरिणया वि४, आययसंठाणपरिणया वि५ । २३ ।

जे फासओ लहुयफासपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि१, नीलवण्णपरिणया वि२, लोहियवण्णपरिणया वि३, हालिद्ववण्णपरिणया वि४, सुक्खिल्लवण्णपरिणया वि५ । गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया वि२ । रसओ तित्तरसपरिणया वि१, कडुयरसपरिणया वि२, कसायरसपरिणया वि३, अंविलरसपरिणया वि४, महुररसपरिणया वि५ । फासओ कक्खडफसपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२, सीयफासपरिणया वि३, उसिणफासपरिणया वि४, णिद्धफासपरिणया वि५, लुक्खफासपरिणया वि६ । संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि१, वट्टसंठाणपरिणया वि२, तंस संठाणपरिणया वि३, चउरंससंठाणपरिणया वि४, आययसंठाणपरिणया वि५ । २३ ।

जे फासओ सीयफासपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि१, नीलवण्णपरिणया वि२, लोहियवण्णपरिणया वि३, हालिद्ववण्णपरिणया वि४, सुक्खिल्लवण्णपरिणया वि५ । गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया २ । रसओ तित्तरसपरिणया वि१, कडुयरसपरिणया वि२, कसायरसपरिणया वि३,

अंबिलरसपरिणया वि४, महुररसपरिणया वि५। फासओ कक्खड-
फासपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२, गुरुयफासपरिणया-
वि३, लहुयफासपरिणया वि४, णिद्धफासपरिणया वि५, लुक्ख-
फासपरिणया वि६। संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि१,
वट्टसंठाणपरिणया वि२, तंस संठाणपरिणया वि३, चउरंससंठा-
णपरिणया वि४, आययसंठाणपरिणया वि५। २३।

जे फासओ उसिणफासपरिणया ते वण्णओ कालवण्ण-
परिणया वि १, नीलवण्णपरिणया वि २, लोहियवण्णपरिणया
वि३, हालिद्ववण्णपरिणया वि४, सुक्खिलवण्णपरिणया वि५।
गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया वि२, रसओ
तित्तरसपरिणया वि१, कडुयरसपरिणया वि१, कसायरसपरि-
णया वि३, अंबिलरसपरिणया वि४, महुररसपरिणया वि ५।
फासओ कक्खडफासपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२,
गुरुयफासपरिणया वि३, लहुयफासपरिणया वि४, णिद्धफास-
परिणया वि५, लुक्खफासपरिणया वि६। संठाणओ परिमंडल-
संठाणपरिणया वि१, वट्टसंठाणपरिणया वि२, तंस संठाणपरि-
णया वि ३, चउरंससंठाणपरिणया वि ४, आययसंठाणपरि-
णया वि ५। २३।

जे फासओ णिद्धफासपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरि-
णया वि१, नीलवण्णपरिणया वि२, लोहियवण्णपरिणया वि३,
हालिद्ववण्णया वि४, सुक्खिलवण्णपरिणया वि५। गंधओ सुब्भि-
गंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया वि२। रसओ तित्तरसपरि-
णया वि१, कडुयरसपरिणया वि२, कसायरसपरिणया वि३,
अंबिलरसपरिणया वि ४, महुररसपरिणया वि ५। फासओ
कक्खडफासपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२, गुरुयफास-

પરિણયા વિ૩; લહુયફાસપરિણયા વિ૪, સીયફાસપરિણયા વિ૫, ઉસિણફાસપરિણયા વિ ૬। સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ૧, વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ૨, તંસસંઠાણપરિણયા વિ૩, ચડરંસ સંઠાણપરિણયા વિ૪, આયયસંઠાણપરિણયા વિ ૫।૨૩।

જે ફાસઓ લુલ્લખફાસપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિણયા વિ૧, નીલવણ્ણપરિણયા વિ૨, લોહિયવણ્ણપરિણયા વિ૩, હાલિદ્વવણ્ણપરિણયા વિ૪, સુક્કિલ્લવણ્ણપરિણયા વિ૫। ગંધઓ સુભિગંધપરિણયા વિ૧, દુભિગંધપરિણયા વિ ૧। રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ૧, કહુયરસપરિણયા વિ૨, કસાયરસપરિણયા વિ૩, અંબિલરસપરિણયા વિ૪, મહુરરસપરિણયા વિ૫। ફાસઓ કક્કલ્લફાસપરિણયા વિ૧, મડયફાસપરિણયા વિ૨, ગુરુયફાસપરિણયા વિ૩, લહુયફાસપરિણયા વિ૪, સીયફાસપરિણયા વિ૫, ઉસિણફાસપરિણયા વિ૬। સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ૧, વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ૨, તંસ સંઠાણપરિણયા વિ ૩, ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ ૪, આયયસંઠાણપરિણયા વિ૫।૨૩॥૧૮૩॥સૂ૦ ૮॥

છાયા-સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ૫। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુરભિગન્ધપરિ-

શબ્દાર્થ-(જે) જો (ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્કલ્લફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણમન વાલે હૈં (તે) વે (વણ્ણઓ) વર્ણ કી અપેક્ષા સે (કાલવણ્ણપરિણયા વિ) કાલે વર્ણ પરિણામ વાલે ભી (નીલવણ્ણપરિણયા વિ) નીલેવર્ણ પરિણામ વાલે ભી (લોહિયવણ્ણપરિણયા)

શબ્દાર્થ-(જે) જેઓ (ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્કલ્લફાસપરિણયા) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાળા છે. (તે) તેઓ (વણ્ણઓ) વર્ણની અપેક્ષાએ (કાલવણ્ણપરિણયા વિ) ઢાળા રંગના પરિણામવાળાં પણ છે. (નીલવણ્ણપરિણયા વિ) વાદળી રંગના પરિણામવાળા પણ છે. (લોહિયવણ્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પરિણામ

ગતા અપિ૨। રસતસ્તિક્તરસપરિણતા અપિ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ૧, કષાય-
રસપરિણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ ૫। સ્પર્શતો
ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, શીતસ્પર્શપરિણતા

લાલવર્ણ પરિણામવાલે ભી (હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ) પીલે વર્ણ પરિ-
ણામવાલે ભી (સુક્કિલ્લવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેતવર્ણ પરિણામ વાલે
ભી હોતે હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ કી અપેક્ષા સે (સુન્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ
વાલે ભી (દુન્ધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાલે ભી હોતે હૈં ।

(રસઓ) રસ કી અપેક્ષા સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસ
પરિણામ વાલે ભી (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુકરસ પરિણામ વાલે
ભી (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાયરસ પરિણામ વાલે ભી (અંબિલરસ-
પરિણયા વિ) આમ્લ-લ્હટ્ટે રસ પરિણામ વાલે ભી (મધુરરસપરિણયા
વિ) મધુરરસ પરિણામ વાલે ભી હોતે હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ કી અપેક્ષા સે (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ
સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણમન-
વાલે ભી (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી
(ઉસિળફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી (ગિદ્ધફાસ-
પરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી (લુક્ષ્ણફાસપરિણયા
વિ) રુક્ષ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હોતે હૈં ।

વાળાં પણ છે. (હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામવાળાં પણ છે.
(સુક્કિલ્લવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણ પરિણામવાળાં પણ બને છે.

(ગંધઓ) ગંધની અપેક્ષાએ (સુન્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધપરિણામવાળાં
પણ હોય છે (દુન્ધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાળાં પણ બને છે.

(રસઓ) રસની અપેક્ષાએ (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તર રસ પરિણામવાળાં
પણ હોય છે. (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુવા રસના પરિણામવાળાં પણ હોય છે.
(કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસના પરિણામવાળાં પણ હોય છે. (અંબિલરસ
પરિણયા વિ) આટા રસના પરિણામવાળાં પણ હોય છે. (મધુરરસપરિણયા વિ)
મધુર રસ પરિણામવાળા પણ હોય છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શની અપેક્ષાએ (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ
વાળા પણ (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ (સીયફાસ
પરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ (ઉસિળફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ
સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ (ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાળાં
પણ (લુક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ) રુક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ બને છે.

અપિ૩, ડબ્બણસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ૬। સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ૨, ટ્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ૩, આયત-સંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫।૨૩।

યે સ્પર્શતો મૃદુકસ્પર્શપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ૫। ગન્ધતઃ—સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુરભિગન્ધ-

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન યી અપેક્ષા સે (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલસંસ્થાન પરિણામવાલે ભી (વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્તસંસ્થાન પરિણામવાલે ભી (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ આકાર પરિણામ-વાલે ભી (ચરસંસંઠાણપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાલે ભી (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાનવાલે ભી હોતે હૈં ।

(જે) જો (ફાસઓ) સ્પર્શની અપેક્ષા સે (મડયફાસપરિણયા) મૃદુ સ્પર્શ પરિમનવાલે હૈં (તે) વે (વણઓ) વર્ણની અપેક્ષા સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કૃષ્ણવર્ણ પરિણામવાલે ભી હૈં (નીલવર્ણ પરિ-ણયા વિ) નીલવર્ણ પરિણામવાલે ભી હૈં (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) રક્ત-વર્ણ પરિણામવાલે ભી હૈં (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીતવર્ણ પરિણામ-વાલે ભી હૈં (સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) શુક્લવર્ણ પરિણામવાલે ભી હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધની અપેક્ષા સે (સુઘ્નિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાલે ભી હૈં (દુઘ્નિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાલે ભી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનની અપેક્ષાએ (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણામવાળાં પણ (વટ્ટસંઠાણપરીણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન પરિણામવાળા પણ (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામવાળા પણ (ચરસંસંઠાણ પરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાન પરિણામવાળા પણ (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણામ વાળા પણ અને છે.

(જે) જેઓ (ફાસઓ) સ્પર્શની અપેક્ષાએ (મડયફાસપરિણયા) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામવાળા હોય છે. (તે) તેઓ (વર્ણઓ) રંગની અપેક્ષાએ (કાલ વર્ણપરિણયા વિ) કૃષ્ણ વર્ણ પરિણામવાળા પણ છે. (નીલવર્ણપરિણયા વિ) લીલા રંગના પરિણામવાળાં પણ છે. (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગનાં પરિણામવાળા પણ છે. (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામવાળાં પણ છે (સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) શુકલ વર્ણ પરિણામવાળા પણ છે.

(ગંધઓ) ગંધની અપેક્ષાએ (સુઘ્નિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાળા પણ છે (દુઘ્નિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાળાં પણ છે.

પરિણતા અપિ ૨। રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ ૨, કપાયરસપરિણતા અપિ ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ ૫। સ્પર્શતો ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૧, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૩, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬। સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪, આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫। ૨૩।

યે સ્પર્શતો ગુરુકસ્પર્શપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ૫। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૨। રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ ૨, કપાયરસપરિણતા અપિ ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ ૫। સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૩, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬। સંસ્થાનતઃ

(રસઓ) રસ કી અપેક્ષા સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસ પરિણામવાલે ભી હૈં (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુકરસ પરિણામવાલે ભી હૈં (કસાયરસપરિણયા વિ) કપાયરસ પરિણામવાલે ભી હૈં (અંબિલરસપરિણયા વિ) અમ્લરસ પરિણામવાલે ભી હૈં (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુરરસ પરિણામવાલે ભી હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ કી અપેક્ષા સે (ગરુચફાસપરિણયા વિ) ગુરુસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (લઘુચફાસપરિણયા વિ) લઘુસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (સીચફાસપરિણયા વિ) શીતસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (ઉસિં-ગફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (ગિદ્ધફાસપરિ-

(રસઓ) રસની અપેક્ષાએ (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિક્ત રસ પરિણામવાળાં પણ છે (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુવા રસના પરિણામવાળાં પણ છે. (કસાયરસપરિણયા વિ) કપાય રસ પરિણામવાળાં પણ છે. (અંબિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસના પરિણામવાળાં પણ છે (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણામવાળાં પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શની અપેક્ષાએ (ગરુચફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (લઘુચફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (સીચફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (ઉસિંગફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ

પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસસંસ્થાનપરિ-
ણતા અપિ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪, આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫ ૨૩

યે સ્પર્શતો લઘુકસ્પર્શપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલ્પવર્ણપરિણતા અપિ ૧,
નીલવર્ણપરિણતા અપિ ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ૪,
શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ૫। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૧, દુરભિગન્ધપરિ-
ણયા વિ) સિન્ધુ ર્પર્શ પરિણામવાલે ચી હં (લુક્ષ્વકાસપરિણયા વિ)
સ્પર્શ પરિણામવાલે ચી હં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનની અપેક્ષા (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ
પરિમંડલ સંસ્થાનવાળે ચી હોતે હૈં । (વૃત્તસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત
સંસ્થાનવાળે ચી હોતે હૈં (ત્રિસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળે
ચી હોતે હૈં (ચતુરસ્રસંઠાણપરિણયા વિ) ચૌરસ સંસ્થાનવાળે ચી હોતે
હૈં (આયતસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાનવાળે ચી હોતે હૈં ।

(જે) જો પુદ્ગલ (ફાસઓ) સ્પર્શ સે (ગરુડકાસપરિણયા) ગુરુ
સ્પર્શ પરિણમનવાળે હૈં (તે) તે (વર્ણઓ) વર્ણની અપેક્ષા (કાલવર્ણ-
પરિણયા વિ) કાલે વર્ણ પરિણમનવાળે ચી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ)
નીલ વર્ણ પરિણમનવાળે ચી હૈં (લોહિતવર્ણપરિણયા વિ) લાલવર્ણ પરિ-
ણમનવાળે ચી હૈં (હારિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીલે વર્ણ પરિણમનવાળે ચી
હૈં (શુક્લવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણ પરિણમનવાળે ચી હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુચ્છિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાળે

પરિણામવાળાં પણ છે (લુક્ષ્વકાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ હોય છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનની અપેક્ષાએ (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ
સંસ્થાનવાળાં પણ છે (વૃત્તસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાનવાળાં પણ હોય છે
(ત્રિસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં પણ હોય છે (ચતુરસ્રસંઠાણપરિણયા
વિ) ચૌરસ સંસ્થાનવાળાં પણ હોય છે (આયતસંઠાણપરિણયા વિ) આયત
સંસ્થાનવાળાં પણ હોય છે.

(જે) પુદ્ગલો (ફાસઓ) સ્પર્શથી (ગરુડકાસપરિણયા) ગુરુ સ્પર્શ પરિ-
ણામવાળાં છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણની અપેક્ષાએ (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા
રંગના પરિણામવાળાં પણ છે. (નીલવર્ણપરિણયા વિ) લીલા રંગના પરિણામ
વાળાં પણ છે (લોહિત વર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પરિણામવાળાં પણ છે
(હારિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામવાળાં પણ છે (શુક્લવર્ણપરિ-
ણયા વિ) શ્વેતવર્ણ પરિણામવાળાં પણ છે.

(ગંધઓ) ગંધની અપેક્ષાએ (સુચ્છિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાળાં

ળતા અપિ૨। રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ૧, કટુકકરસપરિણતા અપિ૨, કપાય-
પરિણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરસપરિણતા અપિ૫। સ્પર્શતઃ
કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૩,
ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ૬।
સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ૨,
ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ૪, આયતસંસ્થાન-
પરિણતા અપિ ૫। ૨૩।

શ્રી હૈં (દુઘ્નિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાલે ભી હૈં ।

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસ પરિણમનવાલે
ભી હૈં (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુકરસપરિણમનવાલે ભી હૈં (કસાય-
રસપરિણયા વિ) કષાયરસ પરિણમનવાલે ભી હૈં (મહુરસપરિણયા
વિ) મધુરસ પરિણમનવાલે ભી હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિ-
ણમનવાલે ભી હૈં (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણમનવાલે
ભી હૈં (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં
(ઉસિળફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (ગિદ્ધ-
ફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં (લુક્ષ્વફાસ-
પરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણમનવાલે ભી હૈં ।

(સંઠાળઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલસંઠાળપરિણયા વિ) પરિમંડલ-
સંસ્થાન પરિણમનવાલે ભી હૈં (વૃત્તસંઠાળપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન

પણુ છે (દુઘ્નિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાળાં પણુ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તર રસ પરિણામવાળાં પણુ છે
(કટુચરસપરિણયા વિ) કટુવા રસના પરિણામવાળાં પણુ છે (કસાયરસપરિણયા વિ)
કષાય રસ પરિણામવાળાં પણુ છે (અંઘિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસના પરિણામ
વાળાં પણુ છે (મહુરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણામવાળાં પણુ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાળાં
પણુ છે (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (સીયફાસ
પરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામી પણુ છે (ઉસિળફાસ પરિણયા વિ) ઉષ્ણ
સ્પર્શ પરિણામી પણુ છે (ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાળાં
પણુ છે (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે,

(સંઠાળઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાળપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન
પરિણામવાળાં પણુ છે (વૃત્તસંઠાળપરિણયા વિ) વૃત્તાકાર સંસ્થાનવાળાં પણુ છે.

પરિણમનવાલે બી હૈં (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિ-
ણમનવાલે બી હૈં (ચતુરસસંઠાણપરિણયા વિ) ચૌરસ સંસ્થાન પરિ-
ણમનવાલે બી હૈં (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન પરિણામ-
વાલે બી હૈં ।

(જે) જો (ફાસઓ) સ્પર્શ સે (લહુયફાસપરિણયા) લઘુ સ્પર્શ-
વાલે હૈં (તે) વે (વણ્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવણ્ણપરિણયા વિ) કૃષ્ણ વર્ણ-
વાલે બી હૈં (નીલવણ્ણપરિણયા વિ) નીલ વર્ણવાલે બી હૈં (લોહિય-
વણ્ણપરિણયા વિ) લાલ વર્ણવાલે બી હૈં (હાલિદ્વણ્ણપરિણયા વિ) પીલે
વર્ણવાલે બી હૈં (સુક્કિકલ્લવણ્ણપરિણયા વિ) શુક્લ વર્ણવાલે બી હૈં ।
(ગંધઓ) ગંધ સે (સુન્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધવાલે બી હૈં (દુન્ધિ-
ગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધવાલે બી હૈં ।

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસવાલે બી હૈં
(કઢુયરસપરિણયા વિ) કઢુકરસવાલે બી હૈં (કસાયરસપરિણયા વિ)
ક્રષાય રસવાલે બી હૈં (અંબિલરસપરિણયા વિ) અમ્લ રસવાલે બી હૈં
(મહુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસવાલે બી હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શવાલે
બી હૈં (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શવાલે બી હૈં (સીયફાસપરિ-

(તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામવાળાં પણ છે (ચતુરસસંઠાણ
પરિણયા વિ) ચૌરસ સંસ્થાન પરિણામવાળાં પણ છે (આયયસંઠાણપરિણયા વિ)
આયત સંસ્થાન પરિણામવાળા પણ છે.

(જે) જેઓ (ફાસઓ) સ્પર્શથી (લહુયફાસપરિણયા) લઘુ સ્પર્શવાળાં છે
(તે) તેઓ (વણ્ણઓ) રંગથી (કાલવણ્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પરિણામવાળાં
પણ છે (નીલવણ્ણપરિણયા વિ) નીલા રંગના પણ છે (લોહિયવણ્ણપરિણયા વિ)
લાલા રંગના પણ હોય છે (હાલિદ્વણ્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામવાળા
પણ છે (સુક્કિકલ્લવણ્ણપરિણયા વિ) શુકલા વર્ણવાળાં પણ છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુન્ધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધવાળાં પણ છે (દુન્ધિગંધ
પરિણમા વિ) દુર્ગંધ વાળા પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તર રસ વાળાં પણ છે (કઢુય
રસપરિણયા વિ) કઢવા રસ વાળા પણ છે (કસાયરસપરિણયા વિ) તુરા રસવાળાં
પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસ વાળાં પણ છે (મહુરરસપરિણયા વિ)
મધુર રસવાળાં પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શવાળા પણ છે
(મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત

યે સ્પર્શતઃ શીતસ્પર્શપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ૧, નીલ-
વર્ણપરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ૪, શુક્લ-
વર્ણપરિણતા અપિ૫। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા

ણયા વિ) શીત સ્પર્શવાલે બી હૈં (ઉસિળફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ-
વાલે બી હૈં (ખિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે બી હૈં (લુક્લ-
ફાસપરિણયા વિ) રુદ્ધ સ્પર્શવાલે બી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલસંસ્થાનપરિણયા વિ) પરિમંડલ
સંસ્થાનવાલે બી હૈં (વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાનવાલે બી હૈં
(તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાનવાલે બી હૈં (ચતુરસસંઠાણ-
પરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાલે બી હૈં (આયયસંઠાણપરિણયા
વિ) આયત સંસ્થાનવાલે બી હૈં ।

(જે) જો (ફાસઓ) સ્પર્શ સે (સીયફાસપરિણયા) શીત સ્પર્શ-
વાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ગ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાલે વર્ણ-
વાલે બી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલેવર્ણવાલે બી હૈં (લોહિયવર્ણ-
પરિણયા વિ) લાલ વર્ણવાલે બી હૈં (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીલે-
વાલે બી હૈં (શુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણવાલે બી હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ વાલે બી હૈં
(દુભિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ વાલે બી હૈં ।

સ્પર્શવાળાં પણ છે (ઉસિળફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (ખિદ્ધ
ફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (લુક્લફાસપરિણયા વિ) લુખ્યા
સ્પર્શવાળાં પણ છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન
વાળાં પણ છે (વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન વાળાં પણ છે (તંસસંઠાણ
પરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં પણ છે (ચતુરસસંઠાણપરિણયા વિ) ચતુષ્કોણ
સંસ્થાન વાળાં પણ છે (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાનવાળાં પણ છે.

(જે) જેઓ (ફાસઓ) સ્પર્શથી (સીયફાસપરિણયા) શીત સ્પર્શવાળાં
છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા વર્ણ વાળાં પણ
છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલ રંગના પણ છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ)
લાલ રંગવાળાં પણ છે (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પણ છે (શુક્લિલ-
વર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત રંગના પણ છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધવાળાં પણ છે (દુભિગંધ
પરિણયા વિ) દુર્ગંધવાળાં પણ છે.

અપિ૨। રસતસ્તિક્તરસપરિણતા અપિ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ૨, કષાયરસ-
પરિણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ૫। સ્પર્શતઃ
કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩,
લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ૬।

(રસઓ) રસ કી અવેક્ષા સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસ ત્રાલે
भी हैं (कटुयरसपरिणया वि) कटुक रसवाले भी हैं (कसायरसपरि-
णया वि) कषाय रसवाले भी हैं (अंविलरसपरिणया वि) अम्ल रस-
वाले भी हैं (महुररसपरिणया वि) मधुररसवाले भी हैं ।

(फासओ) स्पर्श से (कस्खडफासपरिणया वि) कर्कश स्पर्शवाले
भी हैं (मउयफासपरिणया वि) मृदु स्पर्शवाले भी हैं (गरुयफासपरि-
णया वि) गुरु स्पर्शवाले भी हैं (लहुयफासपरिणया वि) लघु स्पर्शवाले
भी हैं (णिद्रफासपरिणया वि) स्निग्ध स्पर्शवाले भी हैं (लुक्खफास-
परिणया वि) रुक्ष स्पर्शवाले भी हैं (संठाणओ) संस्थान से (परिमंडल-
संठाणपरिणया वि) परिमंडल संस्थानवाले भी हैं (वट्टसंठाणपरिणया
वि) वृत्त संस्थानवाले भी हैं (तंससंठाणपरिणया वि) त्रिकोण संस्थान-
वाले भी हैं । (चउंससंठाणपरिणया वि) चौरस संस्थानवाले भी हैं
(आययसंठाणपरिणया वि) आयत संस्थानवाले भी हैं ।

(जे) जो-पुद्गल (उसिणफासपरिणया) उष्ण स्पर्श परिणमन-

(રસઓ) રસની અવેક્ષાએ (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તર રસ વાળાં પણ
છે (કટુયરસપરિણયા વિ) કટુવા રસ વાળાં પણ છે (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય
રસવાળા પણ છે (અંવિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસના પરિણામવાળાં પણ છે
(મહુરસપરિણયા વિ) મધુર રસવાળાં પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કસ્ખડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ વાળાં પણ છે
(મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શવાળાં પણ છે (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ
સ્પર્શ વાળા પણ છે (લહુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (ણિદ્ર
ફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાં પણ છે (લુક્ખફાસપરિણયા વિ) રુક્ષ સ્પર્શ
વાળા પણ છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન
વાળાં પણ છે (વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાનવાળા છે (તંસસંઠાણપરિ-
ણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળા પણ છે (ચઉંસસંઠાણપરિણયા વિ) ચોરસ સંસ્થાન
વાળાં પણ છે (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાનવાળા પણ છે.

(જે) જે પુદ્ગલો (ઉસિણફાસપરિણયા) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ

સંસ્થાનતઃ પરિમણ્ડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ૨, જ્યેષ્ઠસંસ્થાનપરિણતા અપિ૪, આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫।૨૩॥

યે સ્પર્શતઃ ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ૫। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૨। રસતઃ-તિક્તરસપરિણતા અપિ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ૨, કષાયરસપરિણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ ૫। સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૬, રુક્ષસ્પર્શપરિણતા

વાલે હૈ (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાલેવર્ણવાલે ભી હૈ (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલ વર્ણવાલે ભી હૈ (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ વર્ણ વાલે ભી હૈ (હારિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીલે વર્ણ વાલે ભી હૈ (શુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણવાલે ભી હૈ ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધવાલે ભી હૈ (દુભિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધવાલે ભી હૈ ।

(રસઓ) રસ સે (તિક્તરસપરિણયા વિ) તિક્તરસવાલે ભી હૈ (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુકરસવાલે ભી હૈ (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાયરસવાલે ભી હૈ (અંબિલરસપરિણયા વિ) અમ્લરસવાલે ભી હૈ (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુરરસવાલે ભી હૈ ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કર્કશસ્પર્શપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શવાલે

વાળાં છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા) કાળા રંગના પણ છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) વાદળી રંગના પણ છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પણ છે (હારિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પણ છે (શુક્લિલ વર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણવાળાં પણ છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધવાળાં પણ છે (દુભિગંધ પરિણયા વિ) દુર્ગંધવાળાં પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિક્તરસપરિણયા વિ) તિક્ત રસવાળાં પણ છે (કટુચરસ પરિણયા વિ) કટુવા રસવાળાં પણ છે (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસવાળાં પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસવાળાં પણ હોય છે (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસવાળાં પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કર્કશસ્પર્શપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (મૃદુસ્પર્શપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શવાળાં પણ છે (ગુરુસ્પર્શપરિણયા વિ) ગુરુ

અપિ ૬। સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪; આયતસંસ્થાન, પરિણતા અપિ ૫। ૨૩ ।

યે સ્પર્શતઃ સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ ૧, નીલવર્ણ-પરિણતા અપિ ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ૩, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ૪, શુક્લવર્ણ-પરિણતા અપિ ૫। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૨।

भी हैं (मउयफासपरिणया वि) मृदु स्पर्शवाले भी हैं (गरुयफासपरि-
णया वि) गुरु स्पर्शवाले भी है (लहुयफासपरिणया वि) लघु स्पर्श-
वाले भी हैं (णिद्रफासपरिणया वि) स्निग्ध स्पर्शवाले भी हैं (लुक्ख-
फासपरिणया वि) रूक्ष स्पर्शवाले भी हैं ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન કી અપેક્ષા સે (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાનવાલે भी हैं (વટ્સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન-વાલે भी हैं (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાનવાલે भी हैं (ચડ-રંસસંઠાણપરિણયા વિ) ચૌરસ સંસ્થાનવાલે भी हैं (ઓયયસંઠાણપરિ-ણયા વિ) આયત સંસ્થાનવાલે भी हैं ।

(જે) જો (ફાસઓ) સ્પર્શ સે (ણિદ્રફાસપરિણયા) સ્નિગ્ધપરિણ-મનવાલે हैं (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાલે વર્ણવાલે भी हैं (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલે વર્ણવાલે भी हैं (લોહિય-વર્ણપરિણયા વિ) લાલ વર્ણવાલે भी हैं (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીલે વર્ણવાલે भी हैं (સુક્લિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણવાલે भी हैं ।

સ્પર્શ વાળાં પણ છે (લહુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (ણિદ્ર ફાસપરિણયાવિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (લુક્ખફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ વાળાં પણ હોય છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન વાળાં પણ છે (વટ્સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાનવાળાં પણ છે (તંસસંઠાણ પરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં પણ છે (ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ) ચૌરસ સંસ્થાનવાળાં પણ છે (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાનવાળાં પણ છે.

(જે) જેઓ (ફાસઆ) સ્પર્શથી (ણિદ્રફાસપરિણયા) સ્નિગ્ધ પરિણામ વાળાં છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગનાં પણ છે (નીલવર્ણપરિણયા) લીલા રંગનાં પણ છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગનાં પણ છે (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગવાળાં પણ છે (સુક્લિલવર્ણ-પરિણયા વિ) સફેદ રંગ વાળાં પણ છે.

રસતઃ તિત્તરસપરિણતા અપિ૧; કટુકરસપરિણતા અપિ૨, કષાયરસપરિણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ૫। સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શ-પરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩, લઘુક-સ્પર્શપરિણતા અપિ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ૬। સંસ્થા-

(ગંધઓ) ગંધ સ્થે (સુઘ્નિગંધપરિણયા વિ) સુગંધવાલે ભી હૈં (દુઘ્નિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધવાલે ભી હૈં ।

(રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરસવાલે ભી હૈં (કટુચરસ-પરિણયા વિ) કટુકરસવાલે ભી હૈં (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાયરસ-વાલે ભી હૈં (અંત્રિલરસપરિણયા વિ) આમ્લરસવાલે ભી હૈં (મધુરરસ-પરિણયા વિ) મધુરરસવાલે ભી હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સ્થે (કઞ્ચલકાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શવાલે ભી હૈં (મઝયકાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શવાલે ભી હૈં (ગરુયકાસપરિ-ણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શવાલે ભી હૈં (લઘુયકાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ-વાલે ભી હૈં (સીયકાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શવાલે ભી હૈં (ઉસિગ-કાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે ભી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન સ્થે (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ-સંસ્થાનવાલે ભી હૈં (વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાનવાલે ભી હૈં (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન વાલે ભી હૈં (ચતુરસસંઠાણ

(ગંધઓ) ગંધથી (સુઘ્નિગંધપરિણયા વિ) સુગંધવાળાં પણ છે (દુઘ્નિગંધ-પરિણયા વિ) દુર્ગંધવાળાં પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તર રસ વાળાં પણ છે (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુવા રસવાળાં પણ છે (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસવાળાં પણ છે (અંત્રિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસવાળાં પણ છે (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુરરસનાં પરિણામવાળાં પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કઞ્ચલકાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (મઝયકાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (ગરુયકાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (લઘુયકાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (સીયકાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ વાળાં પણ છે (ઉસિગકાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં પણ છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાન-વાળાં પણ છે (વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાન વાળાં પણ છે (તંસસંઠાણ

નતઃ પરિમ્ણ્ડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસસંસ્થાન-
પરિણતા અપિ, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪, આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫। ૨૩।

યે સ્પર્શતો રુક્ષસ્પર્શપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ ૧; નીલ-
વર્ણપરિણતા અપિ ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ૩, હાગ્નિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ૪,
શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ૫। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ૧, દુરભિગન્ધપરિ-
ણતા અપિ ૨। રસત સ્તિત્તરસપરિણતા અપિ ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ ૨, કષાય-
રસપરિણતા અપિ ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ ૪, મધુરસપરિણતા અપિ ૫। સ્પર્શતઃ
પરિણયા વિ) ચૌરસ સંસ્થાનવાલે સ્ત્રી હૈં (આયચસંઠાણપરિણયા વિ)
આયત સંસ્થાનવાલે સ્ત્રી હૈં ।

(જે) જો (ફાસઓ) સ્પર્શ સે (લુક્ષ્વફાસપરિણયા) રુક્ષ સ્પર્શ-
પરિણમન વાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા
વિ) કાલે વર્ણ વાલે સ્ત્રી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલ વર્ણવાલે સ્ત્રી
હૈં (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લોહિત વર્ણ વાલે સ્ત્રી હૈં (હાલિદ્રવર્ણ-
પરિણયા વિ) પીલે વર્ણ વાલે સ્ત્રી હૈં (સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત
વર્ણવાલે સ્ત્રી હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધવાલે સ્ત્રી હૈં
(દુભિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધવાલે સ્ત્રી હૈં ।

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્ત રસવાલે સ્ત્રી હૈં
(કટુયરસપરિણયા વિ) કટુક રસવાલે સ્ત્રી હૈં (કસાયરસપરિણયા વિ)
કષાય રસવાલે સ્ત્રી હૈં (અંત્રિલરસપરિણયા વિ) આમ્લ રસવાલે સ્ત્રી હૈં

પરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાન વાળા પશુ છે (ચતુરસસંઠાણપરિણયા) ચૌરસ
સંસ્થાન વાળાં પશુ છે (આયચસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાન વાળાં પશુ છે.

(જે) જેઓ (ફાસઓ) સ્પર્શથી (લુક્ષ્વફાસપરિણયા) રુક્ષ સ્પર્શ પરિ-
ણામી છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પશુ
છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) લીલા રંગના પશુ છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ
રંગના પશુ છે (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પશુ છે (સુક્લિલવર્ણપરિ-
ણયા વિ) સફેદ રંગવાળાં પશુ છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધવાળાં પશુ છે (દુભિગંધ
પરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાળા પશુ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્ત રસવાળાં પશુ છે (કટુયરસ-
પરિણયા વિ) કટુવા રસ વાળા પશુ છે (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસ વાળાં
પશુ છે (અંત્રિલરસપરિણયા વિ) આમ્લ રસ વાળા પશુ છે (મધુરસપરિણયા વિ)

કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૨; ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬। સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૧, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૨, ત્ર્યસસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૩, ચતુરસસંસ્થાનપરિણતા અપિ ૪, આયત-સંસ્થાનપરિણતા અપિ ૫। ૨૩॥૧૮૪॥સૂ. ૦૮॥

ટીકા—અથ સ્પર્શસ્ય વર્ણાદિભિઃ સહ (૧૮૪) ચતુરશીત્યધિકશતવિકલ્પાન્ પ્રતિ-પાદયિતુમાહ—‘જે ફાસઓ કક્ષ્ણકાસપરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ, (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસવાલે મી હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્ણકાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શવાલે મી હૈં (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શવાલે મી હૈં (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શવાલે મી હૈં (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શવાલે મી હૈં (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શવાલે મી હૈં (ઉસિણ-ફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે મી હૈં ।

(સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાનવાલે મી હૈં (વટ્સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્ત સંસ્થાનવાલે મી હૈં (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાનવાલે મી હૈં (ચતુરસસંઠાણ-પરિણયા વિ) ચૌરસ સંસ્થાનવાલે મી હૈં (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાનવાલે મી હૈં સૂ. ૦૮॥

ટીકાર્થ—અથ સ્પર્શ કા વર્ણ આદિ કે સાથ યોગ કરને પર જો એક સૌ ચૌરાસી (૧૮૪) ભેદ હોતે હૈં, ઉન્હેં દિશલાતે હૈં—જો પુદ્ગલ

મધુર રસ વાળા પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્ણકાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ વાળાં પણ છે (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાળાં પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) હલ્કા સ્પર્શ વાળાં પણ છે. (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ વાળાં પણ છે. (ઉસિણફાસ પરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ વાળાં પણ છે.

(સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ) પરિમંડલ સંસ્થાનપરિણામવાળા પણ છે (વટ્સંઠાણપરિણયા વિ) વૃત્તસંસ્થાન વાળાં પણ છે (તંસસંઠાણપરિણયા વિ) ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં પણ છે (ચતુરસસંઠાણપરિણયા વિ) ચૌરસ સંસ્થાન વાળાં પણ છે (આયયસંઠાણપરિણયા વિ) આયત સંસ્થાનવાળાં પણ છે. ॥ સૂ. ૮ ॥

ટીકાર્થ—હવે સ્પર્શને વર્ણ વિગેરેની સાથે જોડવાથી જે એક સૌ ચૌરાસી (૧૮૪) ભતના ભેદો થાય છે—તે દેખાડે છે.

‘નીલવર્ણપરિણયા વિ, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ, સુક્લિ-
વર્ણપરિણયા વિ’ ‘જે’ યે સ્કન્ધાદયઃ ‘ફાસઓ’ સ્પર્ગતઃ ‘કક્ષ્ણડફાસપરિ-
ણયા-‘કર્કશસ્પર્ગપરિણતા ભવન્તિ, ‘તે વર્ણઓ’ તે વર્ણતઃ-તેપાં મધ્યે કેચન
વર્ણાપેક્ષયા, ‘કાલવર્ણપરિણયા વિ’-કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-
‘નીલવર્ણપરિણયા વિ’-નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લોહિયવર્ણપરિ-
ણયા વિ’-લોહિત વર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ’-
હારિદ્વર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ કેચન-‘સુક્લિલ્લવર્ણપરિણયા વિ’-શુક્લવર્ણ-
પરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं कर्कशस्पर्शस्य वर्णैः सह पञ्च विकल्पान् प्रति-
पाद्य गन्धेन सह तस्यैव विकल्पद्वयमाह-‘गंधओ सुबिगंधपरिणया वि दुबिभ-
गंधपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः-स्पर्गतः कर्कशस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन-
‘सुबिभगंधपरिणया वि’-सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘दुबिभगंध-
परिणया वि’-दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं विकल्पद्वयं प्रतिपाद्य
तस्यैव रसैः सह पञ्च विकल्पान् आह-‘रसओ तित्तरसपरिणया वि, कडुयरसपरि-

સ્પર્શ કી અપેક્ષા સે કર્કશ સ્પર્શપરિણમનવાલે હૈં અર્થાત્ જિન મેં
કર્કશ સ્પર્શ હોતા હૈ, ઉનમેં સે કોઈ-કોઈ વર્ણ કી અપેક્ષા કાલે વર્ણ
વાલે ભી હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ નીલે વર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ લાલ
વર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ પીલે વર્ણ વાલે હોતે હૈં ઓર કોઈ-કોઈ
શ્વેત વર્ણ હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર કર્કશ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલોં કે વર્ણોં કે
સાથ પાંચ વિકલ્પ હોતે હૈં ।

કર્કશ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં કે ગંધ કે સાથ દો વિકલ્પ બતલાતે હૈં-
જો પુદ્ગલ કર્કશ સ્પર્શ વાલે હૈં ઉનમેં સે કોઈ સુગંધ વાલે હોતે હૈં,
ઓર કોઈ દુર્ગંધ વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર ગંધ કી અપેક્ષા દો ભેદ હૈં ।

કર્કશ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલોં કે પાંચ રસોં કી અપેક્ષા પાંચ ભેદ

જે પુદ્ગલો સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ સ્પર્શ પરિણામ વળા છે. અર્થાત્
જેમાં કર્કશ સ્પર્શ થાય છે, તેઓમાથી કોઈ કોઈ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાં રંગ
વાળાં પણ છે, કોઈ કોઈ લીલા રંગ વાળા હોય છે, કોઈ કોઈ લાલ રંગવાળાં
હોય છે, કોઈ કોઈ પીળા રંગના હોય છે, અને કોઈ કોઈ ઘોળા રંગવાળાં હોય
છે. એ રીતે કર્કશ સ્પર્શ વળાં પુદ્ગલોના વર્ણોની સાથે પાંચ વિકલ્પ બને છે.

કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોના ગંધની સાથેના બે વિકલ્પો બતાવે છે-જે
પુદ્ગલ કર્કશ સ્પર્શવાળા છે. તેઓમાથી કોઈ સુગંધવાળા અને કોઈ દુર્ગંધ
વાળા હોય છે. આ રીતે ગંધની અપેક્ષાએ બે ભેદ છે.

કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોના પાંચ રસોની અપેક્ષાએ પાંચ ભેદ બને છે

ળયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરસપરિણયા વિ' એ સ્કન્ધાદયઃ સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન—'રસઓ' રસતઃ 'તિત્ત-રસપરિણયા વિ'—તિત્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'કટુરસપરિણયા વિ'—કટુકરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'કસાયરસપરિણયા વિ' કપાયરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'અંબિલરસપરિણયા વિ' અમ્બલરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'મહુરસ પરિણયા વિ' મધુરરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य कर्कशस्पर्शस्यैव रस विरोधि मृदुस्पर्शं वर्जयित्वा अन्यैः पङ्क्तिभिः स्पर्शैः सह पङ्क्तिविकल्पानाह—'फासओ गुरुयफासपरिणया वि लहूयफासपरिणया वि, सीयफासपरिणया वि, उसिणफासपरिणया वि, णिद्धफासपरिणया वि, लुक्ख-फासपरिणया वि' ये स्कन्धादयः स्पर्शतः कर्कशस्पर्शपरिणता स्तેपां मध्ये કેચન—'ફાસઓ' સ્પર્શતઃ 'ગુરુયફાસપરિણયા વિ'—ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ—કેચન—'લહુયફાસપરિણયા વિ'—લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'સીય-ફાસપરિણયા વિ'—શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'ઉસિણફાસપરિણયા

होते हैं—जो पुद्गल स्पर्श से कर्कश हैं उनमें से कोई तित्तरस वाले, कोई कटुकरसवाले, कोई कषायरस वाले, कोई अम्ल (खटूटे) रसवाले और कोई मधुररस वाले होते हैं ।

કર્કશ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલોં મેં ઉસકા વિરોધી મૃદુ સ્પર્શ નહીં પાયા જાતા, અતઃચ છ હી સ્પર્શોં કે સાથ ઉસકા યોગ હોતા હૈ । ઇસલિય છહ વિકલ્પ દિશ્વલાતે હૈ—

જો પુદ્ગલ સ્પર્શ સે કર્કશ હૈં, ઉનમેં કોઈ સ્પર્શ કી અપેક્ષા ગુરુ-સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં, કોઈ લઘુ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં, કોઈ શીત સ્પર્શવાલે ઓર કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં કોઈ સ્નિગ્ધસ્પર્શવાલે હોતે હૈં ઓર

જે પુદ્ગલો સ્પર્શમા કર્કશ છે. તેઓમાથી કેઇ તિક્ત રસવાળાં, કેઇ કટવા રસવાળાં, કેઇ કષાય રસ વાળાં, કેઇ ખાટા રસવાળાં અને કેઇ મધુર રસ વાળા હોય છે.

કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોમા તેમનો વિરોધી મૃદુ સ્પર્શ નથી હોતો, તેથી કરીને છ સ્પર્શોની સાથે તેમનો યોગ થાય છે, તે માટે ૬ વિકલ્પો બતાવે છે.

જે પુદ્ગલો સ્પર્શે કરીને કર્કશ છે. તેમના માંથી કેઇ સ્પર્શની અપેક્ષાથી ગુરુ સ્પર્શ વાળા હોય છે, કેઇ લઘુ સ્પર્શવાળા હોય છે, કેઇ શીત સ્પર્શ વાળા, અને કેઇ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે, કેઇ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાળાં હોય છે અને કેઇ રૂક્ષ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે. આ રીતે કર્કશ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલ સ્પર્શે કરીને છ પ્રકારના હોય છે.

વિ’-ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ણિદ્ધાસપરિણયા વિ’-સ્નિગ્ધ-સ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं कर्कशस्पर्शस्य स्व प्रतिपक्षि-मृदुकस्पर्श-योगाभावेन तं विहाय शेषैः पट्टमि गुंरुकस्पर्शादिभिः पट्ट विकल्पा भवन्ति, अथ तस्यैव संस्थानैः सह पञ्च विकल्पान् प्रतिपादयति-‘संठाणओ परिमंडलः संठाणपरिणया वि’ वट्टसंठाणपरिणया वि, तंसंठाणपरिणया वि, चउरंसंठाण-परिणया वि, आययसंठाणपरिणया वि २३’ ये स्कन्धादयः स्पर्शतः कर्कशस्पर्श-परिणता स्तेपां मध्ये केचन-‘संठाणओ’ संस्थानतः ‘परिमंडलसंठाणपरिणया वि’-परिमंडलसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘वट्टसंठाणपरिणया वि’-वृत्तसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘तंसंठाणपरिणया वि’-व्यस्रसं-स्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘चउरंसंठाणपरिणया वि’ चतुरस्रसंस्थान-परिणता अपि भवन्ति, केचन-‘आययसंठाणपरिणया वि’-आयतसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, तदेवं कर्कशस्पर्शस्य संस्थानैः सह पञ्च विकल्पाः, वर्णादिभिः सर्वैस्तु २३ त्रयोविंशति विकल्पाः सञ्जाताः, अथ मृदुकस्पर्शस्यापि वर्णादिभिः सह २३ त्रयोविंशति विकल्पान् आह-‘जे फासओ मउयफासपरिणया, ते

कोई रूक्ष स्पर्श वाले भी होते हैं। इस प्रकार कर्कश स्पर्श वाले पुद्गल स्पर्श से छह प्रकार के ही होते हैं।

कर्कश स्पर्श वाले पुद्गलों के संस्थान (आकृति) की अपेक्षा से पांच भेद होते हैं, जो इस प्रकार हैं-जो कर्कश स्पर्श वाले पुद्गल हैं, उनमें आकार की अपेक्षा से कोई परिमंडल आकार वाले, कोई वृत्त आकार वाले, कोई त्रिकोण आकार वाले, कोई चतुष्कोण आकार वाले और कोई लम्बे आकार वाले होते हैं।

इस प्रकार रूक्ष स्पर्श वाले पुद्गल वर्ण, रस, ગંધ, રસ સ્પર્શ और संस्थान की अपेक्षा २३ प्रकार के होते हैं।

इसी तरह मृदु स्पर्श वाले पुद्गलों के भी २३ भेद हैं, वे इस प्रकार हैं-जो पुद्गलस्पर्श से मृदुस्पर्शवाले हैं, उनमें से वर्ण की अपेक्षा

કર્કશ પુદ્ગલોના સંસ્થાન (આકૃતિ) ની અપેક્ષાએ પાંચ ભેદ પડે છે. જે આ રીતના છે-જેઓ કર્કશ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલો છે. તેઓમાં કેઈ આકારની અપેક્ષાએ પરિમંડલ આકારવાળાં, કેઈ વૃત્ત આકારવાળાં, કેઈ ત્રિકોણ આકારવાળાં, કેઈ ચતુષ્કોણ આકારવાળાં અને કેઈ લાંબા આકારવાળાં હોય છે.

આ રીતે રૂક્ષ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો. વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અને સંસ્થાન ની અપેક્ષાએ ૨૩ પ્રકારના હોય છે.

એજ રીતે મૃદુ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલો પણ ૨૩ ભેદવાળાં છે, તે ભેદ આ

વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ, નીલવર્ણપરિણયા વિ, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હાલિદવર્ણપરિણયા વિ, 'સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ' 'જે' યે સ્કન્ધાદયઃ 'ફાસઓ' સ્પર્શતઃ 'મડયફાસપરિણયા-મૃદુકસ્પર્શપરિણતા ભવન્તિ 'તે વર્ણઓ-તે વર્ણતઃ તેપાં મધ્યે કેચન-વર્ણાપેક્ષયા 'કાલવર્ણપરિણયા વિ'-કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'નીલવર્ણપરિણયા વિ'-નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'લોહિયવર્ણપરિણયા વિ'-લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'હાલિદવર્ણપરિણયા વિ'-હારિદવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ' શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य तस्यैव मृदुकस्पर्शस्य गन्धेन सह विकल्पद्वयमाह-'गंधओ सुविभगंधपरिणया वि' दुविभगंधपरिणया वि' ये स्कन्धादयः स्पर्शतो मृदुकस्पर्शपरिणता स्तेपां मध्ये केचन-'गंधओ'-गन्धतः 'सुविभगंधपरिणया वि'-सुरिभगन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन-'दुविभगंधपरिणया वि'-दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं विकल्पद्वयं प्रतिपाद्य तस्यैव मृदुकस्पर्शस्य रसेन सह पञ्च विकल्पानाह-

'રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ, કડુયરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરરસપરિણયા વિ' યે સ્કન્ધાદયઃ સ્પર્શતો મૃદુકસ્પર્શપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન-'રસઓ'-રસઃ, 'તિત્તરસપરિણયા વિ'-તિત્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'કડુયરસપરિણયા વિ' કટુકરસપરિણતા અપિ

કોઈ કાલે વર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ નીલે વર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ લાલ-વર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ પીલે વર્ણવાલે હોતે હૈં ઓર કોઈ શ્વેત વર્ણ-વાલે ખી હોતે હૈં ।

મૃદુ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલ ગંધ કી અપેક્ષા કોઈ સુગંધવાલે ઓર કોઈ દુર્ગંધ વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર ગંધ કી અપેક્ષા ડનકે દો ખેદ હૈં ।

મૃદુ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલ રસોં કી અપેક્ષા પાંચોં રસોં વાલે હોતે હૈં, યથા-કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ તિત્ત રસ વાલે હોતે હૈં, કોઈ કટુક-રસવાલે હોતે હૈં કોઈ કષાય રસ વાલે હોતે હૈં, કોઈ અમ્લરસ વાલે

રીતે છે-જે પુદ્ગલો સ્પર્શેકરીને મૃદુ સ્પર્શવાળાં છે, તેઓમાથી વર્ણની અપેક્ષાએ કોઈ કાળા રંગના હોય છે, કોઈ લીલા રંગના હોય છે, કોઈ લાલ રંગના હોય છે, કોઈ પીળા રંગના હોય છે અને કોઈ સફેદ રંગવાળાં પણ હોય છે.

મૃદુ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલો ગંધની અપેક્ષાએ કોઈ સુગંધવાળાં પણ હોય છે, અને કોઈ દુર્ગંધવાળાં પણ હોય છે, એ રીતે ગંધની અપેક્ષાએ મૃદુ સ્પર્શના બે ભેદ બને છે. મૃદુ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલો રસોની અપેક્ષાએ પાંચ રસોવાળાં હોય છે. જેમકે-કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલ તિત્ત રસવાળા હોય છે, કોઈ કડવા

भवन्ति, केचन-‘कसागररसपरिणया वि’-रूपायरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘अंवलरसपरिणया वि’-अरुन्धयरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘मधुररसपरिणया वि’-मधुररसपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं मृदुकस्पर्शस्य रसैः सह पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य तस्यैव मृदुकस्पर्शस्य विरोधि कर्कशस्पर्शं वर्जयित्वा पञ्चविकल्पान् शेष स्पर्शैः सह प्रतिपादयति-‘फासओ गुरुयफासपरिणया वि, लह्वयफासपरिणया वि, सीयफासपरिणया वि, उसिणफासपरिणया वि, णिद्धफासपरिणया वि, लुक्खफासपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः स्पर्शतो मृदुकस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन-‘फासओ’ स्पर्शतः ‘गुरुयफासपरिणया वि’-गुरुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘लह्वयफासपरिणया वि’-लघुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘सीयफासपरिणया वि’-शीतस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘उसिणफासपरिणया वि’-उष्णस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘णिद्धफासपरिणया वि’=स्निग्धस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘लुक्खफासपरिणया वि’-रूक्षस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं पञ्चविकल्पान् प्रतिपाद्य संस्थानैः सह पञ्च विकल्पान् आह-‘संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि, वट्टसंठाणपरिणया वि, तंससंठाणपरिणया वि, चउरंससंठाणपरिणया वि, आययसंठाणपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः स्पर्शतो मृदुकस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन-‘संठाणओ’-संस्थानतः होते हैं और कोई मधुर रसवाले होते हैं। इस प्रकार मृदु स्पर्श के रसों के साथ पांच भेद होते हैं।

मृदु स्पर्श वाले पुद्गलों में इसका विरोधि कर्कश स्पर्श नहीं होता, अतएव उसके साथ शेष स्पर्शों का प्रतिपादन करते हैं जो पुद्गल स्पर्श से मृदु स्पर्श वाले हैं, उनमें कोई गुरु स्पर्श वाले भी हैं, कोई लघु स्पर्श वाले भी हैं, कोई शीत स्पर्श वाले भी हैं, कोई उष्ण स्पर्श वाले भी हैं, कोई स्निग्ध स्पर्श वाले भी हैं कोई रूक्ष स्पर्शवाले भी हैं। इस प्रकार मृदु स्पर्शवाले पुद्गलों के अन्य स्पर्शों के योग से छह विकल्प होते हैं।

રસવાળાં હોય છે, કેઈ તુરા રસવાળાં હોય છે, કેઈ મધુર રસવાળા હોય છે, આ રીતે મૃદુ સ્પર્શોના રસોની સાથે પાચ ભેદ બને છે.

મૃદુ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોમાં તેમનો વિરોધી કર્કશ સ્પર્શ હોતો નથી, તેથી કરીને તેમની સાથે બાકીના સ્પર્શોનું પ્રતિપાદન કરે છે-જે પુદ્ગલ સ્પર્શથી મૃદુ સ્પર્શ વાળા છે, તેઓમાં કેઈ ગુરુ સ્પર્શવાળાં પણ છે, કેઈ લઘુ સ્પર્શવાળાં પણ છે, કેઈ શીત સ્પર્શવાળા પણ છે, કેઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પણ છે, કેઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા પણ છે, કેઈ રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં પણ છે આ રીતે મૃદુ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોના અન્ય સ્પર્શોના યોગે કરી છ વિકલ્પો બને છે.

‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-
 ‘વૃદ્ધસંઠાણપરિણયા વિ’-વૃદ્ધસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘તંત્રસંઠાણ-
 પરિણયા વિ’-ત્રયસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ચતુરસ્રસંઠાણપરિણયા
 વિ’-ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘આયત્તસંઠાણપરિણયા વિ’-
 આયત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ પञ્ચભિઃ સંસ્થાનૈઃ ભવન્તિ, તદ્દેવં મૃદુસ્પર્શસ્ય
 પદ્મભિઃ સ્પર્શૈઃ સહ પદ્મવિકલ્પાઃપ્રતિપાદિતાઃ વર્ણાદિભિઃ સર્વસંમેલને તુ ત્રયો-
 વિંશતિં વિકલ્પાન્ આહ-‘જે ફાસઓ ગુરુયફાસપરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણ-
 પરિણયા વિ, નીલવર્ણપરિણયા વિ, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હાલિદ્રવર્ણપરિણયા
 વિ, સુક્કિલ્લવર્ણપરિણયા વિ’ ‘જે’ યે રુદ્ધાદયઃ ‘ફાસઓ’ સ્પર્શતઃ ‘ગુરુય-
 ફાસપરિણયા-ગુરુસ્પર્શપરિણતા ભવન્તિ, ‘તે વર્ણઓ’ તે વર્ણતઃ-તેષાં મધ્યે
 કેચન-વર્ણપેક્ષયા ‘કાલવર્ણપરિણયા વિ’-રૂપવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ,
 કેચન-‘નીલવર્ણપરિણયા વિ’-નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લોહિય-
 વર્ણપરિણયા વિ’ લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘હાલિદ્રવર્ણપરિણયા
 વિ’-હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘સુક્કિલ્લવર્ણપરિણયા વિ’-શુક્લ-

જો પુદ્ગલ મૃદુ સ્પર્શ વાલે હૈં, ડનમેં સંસ્થાન કી અપેક્ષા કોઈ
 પરિમંડલ સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં, કોઈ
 ત્રિકોણ સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં, કોઈ ચૌરસ સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં ઓર
 કોઈ આયત સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર મૃદુ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલ
 સંસ્થાન કી અપેક્ષા પાંચ પ્રકાર કે હૈં । વર્ણ, રસ, સ્પર્શ ઓર સંસ્થાન
 કે સાથ સવ મિલ કર ૨૩ ભંગ હોતે હૈં ।

જો પુદ્ગલ સ્પર્શ કી અપેક્ષા ગુરુ સ્પર્શ વાલે હૈં, ડનમેં સે વર્ણ કી
 અપેક્ષા કોઈ કાલે વર્ણ વાલે, કોઈ નીલે વર્ણ વાલે, કોઈ લાલ વર્ણ
 વાલે, કોઈ પીલે વર્ણ વાલે ઓર કોઈ શુક્લ વર્ણ વાલે હોતે હૈં । ઇસ

જે પુદ્ગલો મૃદુ સ્પર્શ વાળા છે, તેઓમા સંસ્થાનની અપેક્ષાએ કોઈ
 પરિમંડલ સંસ્થાનવાળાં બને છે. કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાળાં હોય છે, કોઈ
 ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં હોય છે, કોઈ ચૌરસ સંસ્થાન વાળા હોય છે, અને કોઈ
 આયત સંસ્થાનવાળાં હોય છે. આ રીતે મૃદુ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલ સંસ્થાનની
 અપેક્ષાએ પાંચ પ્રકારના છે. વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની સાથે
 બધા મળી ૨૩ ભંગ બને છે.

જે પુદ્ગલો સ્પર્શની અપેક્ષાએ ગુરુ સ્પર્શવાળાં છે. તેઓમાથી વર્ણની અપે-
 ક્ષાએ કોઈ કાળા રંગના, કોઈ લીલા રંગના, કોઈ લાલ રંગના કોઈ પીળા રંગના
 અને કોઈ સફેદ રંગના હોય છે. આ રીતે વર્ણની અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ ભેદ છે.

વર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं गुरुस्पर्शस्य वर्णैः सह पञ्चविकल्पान् प्रति-
 पाद्य तस्यैव गन्धेन सह विकल्पद्वयमाह—‘गंधओ सुबिभगंधपरिणया वि, दुब्भि-
 गंधपरिणया वि’—ये स्कन्धादयो गुरुस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘गंधओ’
 गन्धतः ‘सुबिभगंधपरिणया वि’ सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘दुब्भि-
 गंधपरिणया वि’—दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, तदेवं विकल्पद्वयमभिधाय
 तस्यैव रसैः सह पञ्चविकल्पानाह—‘रसओ तिक्तरसपरिणया वि, कटुयरसपरि-
 णया वि, कसायरसपरिणया वि, अंविलरसपरिणया वि, महुररसपरिणया वि’
 ये स्कन्धादयः स्पर्शतो गुरुस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘रसओ’ रसतः
 ‘तिक्तरसपरिणया वि’—तिक्तरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘कटुयरसपरिणया
 वि’—कटुकरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘कसायरसपरिणया वि’—कषारस-
 परिणता अपि भवन्ति, केचन—‘अंविलरसपरिणया वि’—अम्लरसपरिणता अपि
 भवन्ति, केचन—‘महुररसपरिणया वि’ मधुररसपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं
 पञ्चविकल्पान् प्रतिपाद्य तस्यैव गुरुस्पर्शस्य स्वविरोधि लघुस्पर्शकं वर्जयित्वा
 शेषैः षड्भिः षड्विकल्पनाह—‘फासओ कक्खडफासपरिणया वि, मउयफासपरि-
 णया वि, सीयफासपरिणया वि, उसिणफासपरिणया वि, णिद्धफासपरिणया
 वि, लुक्खफासपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः स्पर्शतः गुरुस्पर्शपरिणता स्तेषां
 मध्ये केचन=‘फासओ’ स्पर्शतः ‘कक्खडफासपरिणया वि’—कर्कशस्पर्शपरिणता

પ્રકાર વર્ણ કી અપેક્ષા ઉનકે પાંચ ભેદ હૈં ।

गुरु स्पर्श वाले पुद्गलों में कोई सुगंध वाले और कोई दुर्गंध वाले होते हैं, अतः गंध की अपेक्षा से उनके दो भेद हैं ।

गुरु स्पर्श वाले पुद्गलों में तिक्तरसवाले, कोई कटुकरस वाले, कोई
 कोई कषायरसवाले, कोई अम्लरस वाले, कोई मधुररस वाले होते हैं,
 अतः रस की अपेक्षा उनके पांच भेद हैं ।

गुरु स्पर्श वाले पुद्गलों में लघु स्पर्श विरोधी होने के कारण होता
 नहीं है, अतः उनमें से कोई कर्कश स्पर्श वाले, कोई मृदु स्पर्श वाले,

ગુરુ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોમાં કોઈ સુગંધવાળાં અને કોઈ દુર્ગંધ વાળાં હોય છે તેથી ગન્ધની અપેક્ષાએ તેઓના બે ભેદ છે.

ગુરુ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોમાં કોઈ તીખા રસ વાળાં, કોઈ કડવા રસવાળાં
 કોઈ તુરુ રસવાળાં, કોઈ ખાટા રસવાળાં, તો કોઈ મધુર રસવાળાં હોય છે.
 જેથી રસની અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ ભેદ અને છે

ગુરુ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોનો લઘુ સ્પર્શ વિરોધી હોવાના કારણે અહીંયાં
 લઘુસ્પર્શનો ભંગ થતો નથી. તેથી તેમાંથી કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાળાં, કોઈ

અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘મડયફાસપરિણયા વિ’-મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘સીયફાસપરિણયા વિ’-શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ઉસિણ-
ફાસપરિણયા વિ’-ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ણિદ્ધફાસપરિણયા
વિ’-સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લુક્કલ્લફાસપરિણયા વિ’-રૂક્ષસ્પર્શ-
પરિણતા અપિ ભવન્તિ તદેવં ષઢ્ઠવિકલ્પાન્ પ્રતિપાદ્ય તસ્યૈવ ગુરુકસ્પર્શસ્ય સંસ્થાનૈઃ
સહ ષઢ્ઠવિકલ્પાન્ આહ-‘સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ, વટ્ટસંઠાણપરિ-
ણયા વિ, તંસસંઠાણપરિણયા વિ, ચડરંસસંઠાણપરિણયા વિ, આયયસંઠાણપરિણયા
વિ’ એ સ્કન્ધાદયઃ સ્પર્શતો ગુરુકસ્પર્શપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચન-‘સંઠાણઓ’
સંસ્થાનતઃ ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ,
કેચન-‘વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ’-વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘તંસ-
સંઠાણપરિણયા વિ’ ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ચડરંસસંઠાણ-
પરિણયા વિ’ ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘આયયસંઠાણપરિણયા
વિ’-આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ; इत्येवं गुरुकस्पर्शस्य वर्णादिभिः सह
त्रयोविंशतिः २३ विकल्पाः ।

કોઈ શીત સ્પર્શ વાલે, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શ વાલે, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલે, ઔર કોઈ રૂક્ષ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં । इस प्रकार स्पर्श की अपेक्षा उनके छह विकल्प होते हैं ।

ગુરુ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલોં મેં કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાન વાલે, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાન વાલે, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાન વાલે, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાન-
વાલે કોઈ આયત સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં, અતઃ સંસ્થાન કી અપેક્ષા
उनके पांच भेद हैं, इस प्रकार वर्ण आदि के साथ गुरु स्पर्श वाले
पुद्गल तेईस प्रकार के हैं ।

જો પુદ્ગલ સ્પર્શ કી અપેક્ષા લઘુ સ્પર્શ વાલે હૈં उनके २३ भेद
वर्ण आदि के साथ प्रतिपादन करते हैं—

મૃદુ સ્પર્શવાળા, કોઈ શીત સ્પર્શવાળાં, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં, કોઈ સ્નિગ્ધ
સ્પર્શવાળા, અને કોઈ રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં હોય છે. આ રીતે સ્પર્શની અપેક્ષાએ
તેઓના છ વિકલ્પો થાય છે.

શુર સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોમા કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ વૃત્ત
સંસ્થાનવાળાં કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળાં અને
કોઈ આયત સંસ્થાનવાળાં હોય છે. એથી સંસ્થાનની અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ
ભેદ છે. આ રીતે વર્ણ વિગેરેની સાથે શુર સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલો ૨૩ પ્રકારના છે.

જે પુદ્ગલો સ્પર્શની અપેક્ષાએ લઘુ સ્પર્શવાળા છે, તેઓના ૨૩ ભેદ

અથ લઘુક સ્પર્શસ્ય વર્ણાદિભિઃ સહ ત્રયોવિંશતિમ્ ૨૩ ભજ્ઞાન્ પ્રરૂપયિતુ-
માહ—‘જે ફાસઓ લહુયફાસપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિણયા વિ, ણીલ-
વણ્ણપરિણયા વિ, લોહિયવણ્ણપરિણયા વિ, હાલિદ્વણ્ણપરિણયા વિ, સુક્કિલ્લવણ્ણ-
પરિણયા વિ’ ‘જે’ યે સ્કન્ધાદયઃ, ‘ફાસઓ’—સ્પર્શતઃ ‘લહુયફાસપરિણયા’—
લઘુકસ્પર્શપરિણતા ભવન્તિ, ‘તે વણ્ણઓ’ તે વર્ણતઃ તેપાં મધ્યે કેચન વર્ણાપેક્ષયા
‘કાલવણ્ણપરિણયા વિ’—કૂળ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘ણીલવણ્ણપરિ-
ણયા વિ’ નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘લોહિયવણ્ણપરિણયા વિ’—
લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘હાલિદ્વણ્ણપરિણયા વિ’—હારિદ્રવર્ણપરિ-
ણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘સુક્કિલ્લવણ્ણપરિણયા વિ’—શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ
ભવન્તિ, इत्येवं લઘુકસ્પર્શસ્ય વર્ણેઃ સહ પશ્ચવિકલ્પાન્ પ્રતિપાઘ્ય તસ્યૈવ ગન્ધેન સહ
વિકલ્પદ્વયમાહ—‘ગંધઓ સુઘ્મિગંધપરિણયા વિ, દુઘ્મિગંધપરિણયા વિ’—યે
સ્કન્ધાદયઃ સ્પર્શતો લઘુકસ્પર્શપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન—‘ગંધઓ’—ગન્ધતઃ
‘સુઘ્મિગંધપરિણયા વિ’—સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘દુઘ્મિગંધ-
પરિણયા વિ’ દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं વિકલ્પદ્વયં પ્રતિપાઘ્ય
તસ્યૈવ રસૈઃ સહ પશ્ચવિકલ્પાન્ આહ—‘રસઓ—તિત્તરસપરિણયા વિ, કઢુયરસ-
પરિણયા વિ, કસાપરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરસપરિણયા વિ’
યે સ્કન્ધાદયઃ સ્પર્શતો લઘુકસ્પર્શપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન—‘રસઓ’ રસતઃ
‘તિત્તરસપરિણયા વિ’—તિત્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘કઢુયરસપરિણયા

જો પુદ્ગલ લઘુ સ્પર્શવાલે હોતે હૈં, ઉનમૈં સે કોઈ કાલે વર્ણ કે,
કોઈ નીલે વર્ણ કે, કોઈ લાલ વર્ણ કે, કોઈ પીલે વર્ણ કે ઓર કોઈ
શુક્લ વર્ણ કે હોતે હૈં । અતઃ લઘુ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ વર્ણ કી અપેક્ષા
પાંચ પ્રકાર કે હૈં ।

લઘુ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં મૈં કોઈ સુગંધવાલે ઓર કોઈ દુર્ગંધવાલે
હોતે હૈં, અતઃ ગંધ કી અપેક્ષા ઉનકે દો ભેદ હૈં ।

લઘુ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં મૈં રસ કી અપેક્ષા કોઈ તિત્ત રસવાલે,
વર્ણાદીની સાથે પ્રતિપાદન કરે છે.

જે પુદ્ગલો લઘુસ્પર્શવાળાં હોય છે, તેઓમાંથી કોઈ કાળા રંગના, કોઈ
લીલા રંગના, કોઈ લાલ રંગના, કોઈ પીળા રંગના, અને કોઈ તે સફેદ
રંગના હોય છે, તેથી લઘુ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ પાંચ પ્રકારના છે.

લઘુ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોમાં કોઈ સુગંધવાળાં અને કોઈ દુર્ગંધવાળા હોય
છે, તેથી ગંધની અપેક્ષાએ તેઓના બે ભેદ છે.

લઘુ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોમાં રસની અપેક્ષાએ કોઈ તીખારસવાળાં, કોઈ

વિ'—કટુકરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'કસાયરસપરિણયા વિ'—કપાયરસ-
પરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'અંવિલરસપરિણયા વિ'—અમ્લરસપરિણતા અપિ
ભવન્તિ, इत्येवं लघुकस्पर्शस्य रसैः सह पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य तस्यैव स्व-
विरोधि गुरुकस्पर्शं वर्जयित्वाऽवशिष्टं पट्टं स्पर्शैः सह षड् विकल्पान् प्रतिपादयति
'फासओ कक्खडफासपरिणया वि, मउयफासपरिणया वि, सीयफासपरिणया
वि, उसिणफासपरिणया वि, णिद्धफासपरिणया वि, लुक्खफासपरिणया वि' ये
स्कन्धादयः स्पर्शतो लघुकस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—'फासओ'—स्पर्शतः
'कक्खडफासपरिणया वि'—कर्कशस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'मउयफास-
परिणया वि' मृदुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'सीयफासपरिणया वि'
शीतस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—'उसिणफासपरिणया वि'—उष्णस्पर्शपरि-
णता अपि भवन्ति, केचन—'णिद्धफासपरिणया वि'—स्निग्धस्पर्शपरिणता अपि
भवन्ति, केचन—'लुक्खफासपरिणया वि'—रूक्षस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं
तस्य लघुस्पर्शस्य स्वाविराधिस्पर्शैः सह षड् विकल्पान् प्रतिपाद्य तस्यैव संस्थानैः
सह पञ्च विकल्पान् आह—'संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि, वट्टसंठाण-
परिणया वि, तंससंठाणपरिणया वि, चउरंससंठाणपरिणया वि, आययसंठाण-
परिणया वि२३' ये स्कन्धादयः स्पर्शतो लघुकस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—

कोई कटुक रसवाले कोई कषाय रसवाले, कोई आम्ल रसवाले और
कोई मधुर रसवाले होते हैं, अतः रसोंकी अपेक्षा उनके पांच भेद हैं।

लघु स्पर्शवाले पुद्गलों में उसका विरोधी गुरु स्पर्श नहीं होता,
शेष छह स्पर्श ही होते हैं, उन्हें दिखलाते हैं, कोई लघु स्पर्शवाले पुद्गल
कर्कश स्पर्शवाले भी होते हैं, कोई मृदु स्पर्शवाले भी होते हैं, कोई
शीत स्पर्शवाले भी होते हैं, कोई उष्ण स्पर्शवाले भी होते हैं, कोई
स्निग्ध स्पर्शवाले भी होते हैं और कोई रूक्ष स्पर्शवाले भी होते हैं।
इस प्रकार उनके छह भेद हैं।

કડવા રસવાળા, કોઈ તુરા રસવાળા, કોઈ ખાટા રસવાળાં, અને કોઈ મધુર
રસવાળા હોય છે, તેથી રસોની અપેક્ષાએ તેમના પાંચ ભેદ છે

લઘુ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોમાં તેમનો વિરોધી ગુરુસ્પર્શ નથી હોતો, બાકીના
૬ સ્પર્શજ હોય છે, તે બતાવે છે—કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલ કર્કશ સ્પર્શ
વાળા હોય છે, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે, કોઈ શીત સ્પર્શવાળાં પણ
હોય છે, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પણ હોય છે, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાં પણ હોય
છે, અને કોઈ રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં પણ હોય છે. આ રીતે તેઓના છ ભેદ છે.

‘સંઠાણઓ’-સંસ્થાનતઃ ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘વૃત્તસંઠાણપરિણયા વિ’-વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘તંત્રસંઠાણપરિણયા વિ’-ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ચંડુરંસસંઠાણપરિણયા વિ’-ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘આયત-સંઠાણપરિણયા વિ’-આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं लघुकस्पर्शस्य संस्थानैः सह पञ्च विकल्पाः, वर्णादिभिः सर्वैस्तु त्रयोविंशतिर्विकल्पा भवन्ति, ते च प्रदर्शिता एव,

- અથ-શીતસ્પર્શસ્ય वर्णादिभिः सह त्रयोविंशतिर्विकल्पान् प्रतिपादयितुमाह-
‘जे फासओ सीयफासपरिणया, ते वर्णओ कालवर्णपरिणया वि, नीलवर्ण-
परिणया वि, लोहियवर्णपरिणया वि, हालिद्ववर्णपरिणया वि, सुक्किल्लवर्ण-
परिणया वि’ ये स्कन्धादयः ‘फासओ’-स्पर्शतः ‘सीयफासपरिणया’-शीतस्पर्श-
परिणताः ‘ते वर्णओ’-ते वर्णतः-तेषां मध्ये केचन वर्णापेक्षया, ‘कालवर्णपरि-
णया वि’-कृष्णवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘नीलवर्णपरिणया वि’-नीलवर्ण-
परिणता अपि भवन्ति, केचन-‘लोहियवर्णपरिणया वि’ लोहितवर्णपरिणता अपि
भवन्ति, केचन-‘हालिद्ववर्णपरिणया वि’-हारिद्रवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन

- લઘુ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ સંસ્થાન કી અપેક્ષા કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાન-
વાલે કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાલે, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાલે, કોઈ ચતુ-
ષ્કોણ સંસ્થાનવાલે ઓર કોઈ આયત સંસ્થાનવાલે હોતે હૈં, અતઃ
સંસ્થાન કી અપેક્ષા ડનકે પાંચ ભેદ હૈં । ઇસ પ્રકાર વર્ણ આદિ કે
સાથ મિલકર લઘુ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં કે ૨૩ ભેદ હોતે હૈં ।

શીત સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં કે ભી વર્ણ આદિ કે સાથ ૨૩ ભેદ હોતે
હૈં, ડન્હેં વતલાતે હૈં-જો પુદ્ગલ શીત સ્પર્શ વાલે હૈં, વર્ણ કી અપેક્ષા
ડનમેં સે કોઈ કાલે વર્ણવાલે, કોઈ નીલે વર્ણ વાલે, કોઈ લાલ વર્ણ

લઘુ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોના સંસ્થાનની અપેક્ષાએ કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાન
વાળા, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળા, કોઈ ચતુષ્કોણ
સંસ્થાનવાળા અને કોઈ આયત સંસ્થાનવાળા હોય છે. તેથી સંસ્થાનની
અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ ભેદ છે. આ રીતે વર્ણ વિગેરેની સાથે જોડીને લઘુ
સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોના ૨૩ ભેદ પડે છે.

શીત સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોના વર્ણ વિગેરેની સાથે ૨૩ ભેદ અને છે, તે
ખતાવે છે-જે પુદ્ગલો શીત સ્પર્શવાળા છે, તેઓમાથી વર્ણની અપેક્ષાએ કોઈ
કાળા રંગવાળાં, લીલા રંગવાળા, કોઈ લાલ રંગવાળા, કોઈ પીળા રંગવાળાં
અને કોઈ શ્વેત રંગવાળા હોય છે, તેથી તેઓ પાંચ પ્રકારના છે.

—‘सुविकल्लवणपरिणया वि’—शुक्लवर्णपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं शीतस्पर्शस्य वर्णैः सह पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य गन्धेन सह विकल्पद्वयमाह—‘गंधो सुब्भि-
गंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः स्पर्शतः स्निग्धस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘सुब्भिगंधपरिणया वि’—सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘दुब्भिगंधपरिणतया वि’ दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, अथ तस्यैव रसैः सह सह पञ्च विकल्पानाह—‘रसो तित्तरसपरिणया वि, कडुरसपरि-
णया वि, कसायरसपरिणया वि, अंबिलरसपरिणया वि, महुररसपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः स्निग्धस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘रसो’—रसतः ‘तित्तर-
रसपरिणया वि’—तित्तरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘कडुरसपरिणया वि’—
कटुकरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘कसायरसपरिणया वि’—कषायरसपरि-
णता अपि भवन्ति, केचन—‘अंबिलरसपरिणया वि’—अम्लरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘महुररसपरिणया वि’ मधुररसपरिणता अपि भवन्ति,

अथ स्वाविरोधि स्पर्शैः सह षट् विकल्पानाह—‘फासो—कक्खडफासपरिणया वि मउयफासपरिणया वि, गुरुयफासपरिणया वि, लहुयफासपरिणया वि, णिद्ध-
फासपरिणया वि, लुक्खफासपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः स्पर्शतः शीतस्पर्शपरि-
णता स्तेषां मध्ये केचन—‘फासो’—स्पर्शतः ‘कक्खडफासपरिणया वि’—कक्क-
स्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘मउयफासपरिणया वि’—मृदुकस्पर्शपरिणता

वाले, कोई पीले वर्ण वाले और कोई श्वेत वर्णवाले होते हैं। अतः वे पांच प्रकार के हैं।

शीत स्पर्शवाले पुद्गलों में कोई सुगंधवाले और कोई दुर्गंधवाले होते हैं, अतएव गंधकी अपेक्षा वे दो प्रकार के हैं।

शीत स्पर्शवाले पुद्गलों में कोई तित्तरसवाले, कोई कटुकरसवाले, कोई कषायरसवाले, कोई आम्ल रसवाले और कोई मधुर रसवाले होते हैं। अतः रस की अपेक्षा शीत स्पर्शवाले पुद्गल पांच प्रकार के हैं।

शीत स्पर्शवाले पुद्गलों में उसका विरोधी उष्ण स्पर्श नहीं होता,

शीत स्पर्शवाणां पुद्गलोभां केअ सुगन्धवाणां अने केअ दुर्गन्धवाणां डोय छे, तेथी गन्धनी अपेक्षाअे तेअो अे प्रकारना अने छे.

शीत स्पर्शवाणां पुद्गलोभां केअ तीअा रसवाणां, केअ कडवा रसवाणां केअ तुरा रसवाणां, केअ आटा रसवाणां, अने केअ मधुर रसवाणां डोय छे. तेथी रसनी अपेक्षाअे शीत स्पर्शवाणां पुद्गल पाअ प्रकारना छे.

शीत स्पर्शवाणां पुद्गलोभां तेअेना विरोधी उष्ण स्पर्श नथी डोते.

અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘શુભ્ર્યફાસપરિણયા વિ, શુભ્ર્યસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લઘુયફાસપરિણયા વિ’ લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ણિદ્ધ-ફાસપરિણયા વિ’ સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લુક્ષ્વફાસપરિ-ણયા વિ’-લુક્ષ્વસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं शीतस्पर्शस्य स्वाविरोधि स्पर्शैः सह षड् विकल्पान् प्रतिपाद्य संस्थानैः सह पञ्च विकल्पान् आह-‘संठाणओ परि-मंडलसंठाणपरिणया वि, वट्टसंठाणपरिणया वि, तंससंठाणपरिणया वि’ चउरंस-संठाणपरिणया वि, आययसंठाणपरिणया वि २३’ ये स्कन्धादयः शीतस्पर्शपरि-णता स्तेषां मध्ये केचन-संठाणओ’ संस्थानतः ‘परिमंडलसंठाणपरिणया वि’-परिमण्डलसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘वट्टसंठाणपरिणया वि’-वृत्त-संस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन-तंससंठाणपरिणया वि’-त्र्यस्रसंस्थानपरि-णता अपि भवन्ति, केचन-‘चउरंससंठाणपरिणया वि’ चतुरस्रसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘आययसंठाणपरिणया वि’ आयतसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं शीतस्पर्शस्य वर्णादिभिः सर्वैः सह त्रयोविंशतिः विकल्पान् प्रति-पाद्य, उष्णस्पर्शस्य वर्णादिभिस्तत्रयोविंशतिं विकल्पान् प्रतिपादयति-‘जे फासओ

अतएव कोई शीत स्पर्शवाले पुद्गल कर्कश स्पर्शवाले, कोई मृदु स्पर्श-वाले, कोई गुरु स्पर्शवाले, कोई लघु स्पर्शवाले और कोई रूक्ष स्पर्श-वाले होते हैं, अतः स्पर्श की अपेक्षा वे छह प्रकार के हैं ।

शीत स्पर्शवाले पुद्गलों में कोई परिमंडल संस्थानवाले, कोई वृत्त-संस्थानवाले, कोई त्रिकोण संस्थानवाले, कोई चतुष्कोण संस्थानवाले और कोई आयत संस्थानवाले होते हैं । अतएव संस्थान की अपेक्षा उनके पांच भेद हैं । इस प्रकार शीत स्पर्शवाले पुद्गलों के वर्ण, गंध, रस, स्पर्श और संस्थान के साथ २३ भंग होते हैं ।

उष्ण स्पर्शवाले पुद्गलों के भी इसी प्रकार तेईस भंग होते हैं ।

તેથી કેઇ શીત સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલ કર્કશ સ્પર્શવાળા, કેઇ મૃદુ સ્પર્શવાળાં; કેઇ ગુરુ સ્પર્શવાળાં, કેઇ લઘુ સ્પર્શવાળાં, કેઇ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા અને કેઇ રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે, તેથી સ્પર્શની અપેક્ષાએ તેના ૬ પ્રકાર છે.

શીત સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોમા કેઇ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા, કેઇ વૃત્ત સંસ્થાનવાળાં, કેઇ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં, કેઇ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળા અને કેઇ આયત સંસ્થાનવાળા હોય છે તેથી સંસ્થાનની અપેક્ષાએ તેના પાંચ ભેદ છે આ રીતે શીત સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની સાથે ૨૩ ભંગ બને છે

ઉષ્ણસ્પર્શવાળા પુદ્ગલોના પણ એજ રીતે ૨૩ ભંગ થાય છે, હવે તેઓનું

ઉસિળફાસપરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ, નીલવર્ણપરિણયા વિ, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ, સુવિકલ્લવર્ણપરિણયા વિ, 'જે' યે સ્કાન્ધાદયઃ 'ફાસઓ' સ્પર્શતઃ 'ઉસિળફાસપરિણયા' ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા ભવન્તિ 'તે વર્ણઓ' તે વર્ણતઃ—તેણાં મધ્યે કેચન વર્ણપેક્ષયા 'કાલવર્ણપરિણયા વિ' કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'નીલવર્ણપરિણયા વિ' નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'લોહિયવર્ણપરિણયા વિ' લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ'—હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'સુવિકલ્લવર્ણપરિણયા વિ' શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवमुष्णस्पर्शस्य वर्णैः सह पञ्चविकल्पान् प्रतिपाद्य गन्धेन सह विकल्पद्वयमाह—'गंधओ 'सुव्भिगंध-परिणया वि' दुब्भिगंधपरिणया वि, ये स्कन्धादयः स्पर्शतः उष्णस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये કેચન—'ગંધઓ'—ગન્ધતઃ, 'સુવ્ભિગંધપરિણયા વિ'—સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—'દુવ્ભિગંધપરિણયા વિ'—દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं तस्योष्णस्पर्शस्य गन्धेन सह विकल्पद्वयं प्रतिपाद्य रसैः सह पञ्च विकल्पान् प्रतिपादयति—'रसओ तित्तरसपरिणया वि, कडुयरसपरिणया वि, कसायूरसपरिणया वि, अंविलरसपरिणया वि, महुररसपरिणया वि' ये स्कन्धादयः स्पर्शतः उष्णस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये કેચન—'રસઓ' રસતઃ 'તિત્તરસપરિણયા

ઉત્તરકા તિરૂપણ કરતે હૈં—

જો પુદ્ગલ ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે હૈં, ઉનમૈં કોઈ કૃષ્ણ વર્ણવાલે, કોઈ નીલ વર્ણવાલે, કોઈ લાલ વર્ણવાલે, કોઈ પીલે વર્ણવાલે ઓર કોઈ શ્વેત વર્ણવાલે હોતે હૈં । અતઃ ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ વર્ણ કી અપેક્ષા પાંચ પ્રકાર કે હૈં ।

ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં મૈં કોઈ સુગંધવાલે ઓર કોઈ દુર્ગંધવાલે હોતે હૈં । અતઃ ગંધ કી અપેક્ષા ઉનકે દો ભેદ હો જાતે હૈં ।

ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં મૈં કોઈ પુદ્ગલ તિત્ત રસવાલે, કોઈ કડુક રસવાલે, કોઈ કષાય રસવાલે, કોઈ અમ્લ રસવાલે ઓર કોઈ મધુર-

નિરૂપણ કરે છે.

જે પુદ્ગલ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં છે, તેઓમાં કેઈ કાળા રંગવાળા, કેઈ લીલા રંગવાળાં, કેઈ લાલ રંગવાળાં, કેઈ પીળાં રંગવાળાં અને કેઈ સફેદ રંગવાળાં હોય છે. તેથી ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલ રંગની અપેક્ષાએ પાંચ પ્રકારના છે.

ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોમાં કેઈ સુગંધવાળા અને કેઈ દુર્ગંધવાળાં હોય છે. તેથી ગંધની અપેક્ષાએ તેઓના બે ભેદ પડી જાય છે.

ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલમાં કેઈ તિત્ત રસવાળા, કેઈ કડવા રસવાળાં,

વિ' તિક્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન- 'કઙ્કયરસપરિણયા વિ' કટુકરસ-
પરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન- 'કસાયરસપરિણયા વિ' કષાયરસપરિણતા અપિ
ભવન્તિ, કેચન- 'અંવિલરસપરિણયા વિ' અમ્લરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-
'મહુરરસપરિણયા' - મધુરરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं रसैः सह उष्णस्पर्शस्य
पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य स्वविरोधि भिन्न स्पर्शैः सह षड् विकल्पानाह- 'फासओ'
'कक्खड्फासपरिणया वि' 'मउयफासपरिसया वि' गुरुयफासपरिणया वि, लहुय-
फासपरिणया वि, 'णिद्धवण्णपरिणया वि' लुक्खफासपरिणया वि' ये स्कन्धा-
दयः स्पर्शतः उष्णस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये, કેચન- 'ફાસઓ' સ્પર્શતઃ 'કક્કહ-
ફાસપરિણયા વિ' - કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન- 'મઉયફાસપરિણયા
વિ' - મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન- 'ગુરુયફાસપરિણયા વિ' - ગુરુકસ્પર્શ-
પરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન- 'લહુયફાસપરિણયા વિ' - લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ
ભવન્તિ, કેચન- 'ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ' સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન
- 'લુક્કફાસપરિણયા વિ' રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ इत्येवमुष्णस्पर्शस्य
स्वाविरोधिस्पर्शैः सह षड् विकल्पान् प्रतिपाद्य संस्थानैः सह पञ्च विकल्पानाह-
'संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि, वट्संठाणपरिणया वि, तंससंठाणपरि-
णया वि, चउरंससंठाणपरिणया वि, आययसंठाणपरिणया वि' - ये स्कन्धादयः

રસવાલે હોતે હૈં । અતઃ રસ કી અપેક્ષા સે ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ પાંચ
પ્રકાર કે હોતે હૈં ।

ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં મેં ઉસકા વિરોધી શીત સ્પર્શ નહીં પાયા
જાતા, અતઃ શેષ છહ વિકલ્પોં કો દિસલાતે હૈં-ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે
પુદ્ગલોં મેં સે કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાલે, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાલે, કોઈ ગુરુ
સ્પર્શવાલે, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાલે, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે ઓર કોઈ રૂક્ષ
સ્પર્શવાલે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ સ્પર્શ કી અપેક્ષા
સે છહ પ્રકાર કે હૈં ।

કોઇ તુરા રસવાળાં, કોઇ ખાટા રસવાળાં, અને કોઇ મધુર રસવાળાં હોય છે,
તેથી રસની અપેક્ષાએ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલ પાંચ પ્રકારના હોય છે.

ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોમાં તેમનો વિરોધી શીત સ્પર્શ હોતો નથી,
તેથી બાકીના છ વિકલ્પો દેખાડે છે.

ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોમાંથી કોઇ કર્કશ સ્પર્શવાળાં, કોઇ મૃદુ સ્પર્શ
વાળાં, કોઇ ગુરુ સ્પર્શવાળાં, કોઇ લઘુ સ્પર્શવાળાં, કોઇ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાં,
અને કોઇ રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં હોય છે. આ રીતે ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા સ્પર્શની અપે-
ક્ષાએ ૬ પ્રકારના બને છે.

સ્પર્શપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચન-‘સંઠાણઓ’-સંસ્થાનતઃ, ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ’ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘વૃદ્ધસંઠાણપરિણયા વિ’-વૃદ્ધસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘તંસસંઠાણપરિણયા વિ’ ત્ર્યસ્ર-સંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ચતુરસસંઠાણપરિણયા વિ’-ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન ‘આયતસંઠાણપરિણયા વિ’-આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं त्रयोविंशतिः ।

अथ स्निग्धस्पर्शस्य वर्णादिभिः सह त्रयोविंशति विकल्पानाह-‘जे फासओ णिद्धफासपरिणया ते वर्णओ कालवर्णपरिणया वि, नीलवर्णपरिणया वि, लोहियवर्णपरिणया वि, हालिद्ववर्णपरिणया वि, सुक्लिद्ववर्णपरिणया वि, ‘जे’ ये स्कन्धादयः ‘फासओ’ स्पर्शतः ‘णिद्धफासपरिणया’ स्निग्धस्पर्शपरिणता भवन्ति, ‘ते वर्णओ’ ते वर्णतः, तेषां मध्ये केचन-वर्णापेक्षया, कालवर्णपरिणया वि’ कृष्णवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘नीलवर्णपरिणया वि’ नीलवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘लोहियवर्णपरिणया वि’ लोहितवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘हालिद्ववर्णपरिणया वि’ हारिद्रवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘सुक्लिद्ववर्णपरिणया वि’-शुक्लवर्णपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं स्निग्ध

ઉબ્બ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં મેં કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાલે, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાલે, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાલે, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાલે ઓર કોઈ આયત સંસ્થાનવાલે હોતે હેં । અતઃ સંસ્થાન કી અપેક્ષા સે ઉનકે પાંચ ભેદ હેં । ઇસ પ્રકાર ઉબ્બ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ વર્ણાદિ કે યોગ સે ૨૩ પ્રકાર કે હેં ।

સ્નિગ્ધ સ્પર્શ કે ભી ઇસી પ્રકાર વર્ણાદિ કે સાથ તેઈસ ભંગ હોતે હેં । અવ ઉનકા નિરૂપણ કરતે હેં-

જો પુદ્ગલ સ્નિગ્ધ પરિણામવાલે હેં, ઉનમેં વર્ણ કી અપેક્ષા કોઈ કૃષ્ણ વર્ણવાલે, કોઈ નીલ વર્ણવાલે, કોઈ લાલ વર્ણવાલે, કોઈ પીલે

ઉબ્બ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોમાં કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા, કોઈ વૃત્તસંસ્થાનવાળા, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળાં, અને કોઈ આયત સંસ્થાનવાળ હોય છે. તેથી સંસ્થાનની અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ ભેદ છે. આ રીતે ઉબ્બ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો વર્ણાદિકની સાથે જોડાતા ૨૩ પ્રકારના બને છે.

સ્નિગ્ધ સ્પર્શના પણ આજ રીતે વર્ણાદિકોની સાથે ૨૩ ભંગ હોય છે. તેનું નિરૂપણ કરે છે

જે પુદ્ગલો સ્નિગ્ધ પરિણામવાળાં છે, તેઓમાં રંગની અપેક્ષાએ કોઈ કોઈ કાળાં રંગના, કોઈ લીલા રંગના, કોઈ લાલ રંગવાળાં; કોઈ પીળા રંગ

સ્પર્શસ્ય વર્ણેઃ સહ પશ્ચ વિકલ્પાન્ ઉક્ત્વા ગન્ધેન સહ વિકલ્પદ્વયમાહ—‘ગંધઓ સુબિમગંધપરિણયા વિ, દુબિમગંધપરિણયા વિ’ ये स्कन्धादयः स्पर्शतः स्निग्ध-
स्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘गंधओ’—गन्धतः ‘सुबिमगंधपरिणया वि’—
सुरभि गन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘दुबिमगंधपरिणया वि’ दुरभिगन्धपरि-
णता अपि भवन्ति,

अथ तस्यैव रसैः सह पश्च विकल्पानाह—‘रसओ तित्तरसपरिणया वि,
कडुयरसपरिणया वि, कसायरसपरिणया वि, अंबिलरसपरिणया वि, मधुररस-
परिणया वि’ ये स्कन्धादयः स्निग्ध स्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘रसओ’
रसेतः ‘तित्तरसपरिणया वि’ तित्तरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘कडुयरस-
परिणया वि’ कडुकरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘कसायरसपरिणया वि’
कैपायरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘अंबिलरसपरिणया वि’ अम्लरसपरिणया
अपि भवन्ति, केचन—‘मधुररसपरिणया वि’ मधुररसपरिणता अपि भवन्ति,
अथ स्वाविरोधि स्पर्शैः सह पश्च विकल्पानाह—‘फासओ कक्खडफाणपरिणया वि,
मंडुयफासपरिणया वि, लहुयफासपरिणया वि, सीयफासपरिणया वि, उसिणफास-
परिणया वि’ ये स्कन्धादयः स्निग्धस्पर्शपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘फासओ’
स्पर्शतः ‘कक्खडफासपरिणया वि’ कर्कशस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति केचन—

‘વર્ણવાલે ઔર કોઈ શ્વેત વર્ણવાલે હોતે હૈં । અતઃ સ્નિગ્ધ પુદ્ગલ વર્ણ-
કી અપેક્ષા સે પાંચ પ્રકાર કૈં હૈં ।

‘સ્નિગ્ધ પુદ્ગલોં મૈં કોઈ સુગંધવાલે ઔર કોઈ દુર્ગંધવાલે હોતે હૈં,
અતઃ ગંધ કી અપેક્ષા ઁનકે દો ભેદ હૈં ।

સ્નિગ્ધ પુદ્ગલ રસ કી અપેક્ષા સે કોઈ તિત્ત રસવાલે, કોઈ કંડુક-
રસવાલે, કોઈ કષાય રસવાલે, કોઈ અમ્લ રસવાલે ઔર કોઈ મધુર-
રસવાલે હોતે હૈં । અતઃ રસ કી અપેક્ષા ઁનકે પાંચ ભેદ હૈં ।

જો પુદ્ગલ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલે હૈં, વે અપને વિરોધી રૂક્ષ સ્પર્શવાલે

વાળા અને કોઈ શ્વેત રંગના હોય છે. તેથી સ્નિગ્ધ પુદ્ગલ રંગની અપેક્ષાએ
પાંચ પ્રકારના છે.

સ્નિગ્ધ પુદ્ગલોમા કોઈ સુગંધવાળા અને કોઈ દુર્ગંધવાળા પણ હોય
છે, તેથી ગંધની અપેક્ષાએ તેઓના બે ભેદ છે.

સ્નિગ્ધ પુદ્ગલ રસની અપેક્ષાએ કોઈ તિત્ત રસવાળા, કોઈ કડવા રસ
વાળા, કોઈ તુરા રસવાળા, કોઈ ખાટા રસવાળા અને કોઈ મધુર રસવાળા
હોય છે. તેથી રસની અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ ભેદ થાય છે.

જે પુદ્ગલો સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાં છે. તેઓ પોતાના વિરોધી રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં

‘મંડલફાસપરિણયા વિ’-મૃદુસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ગુરુયફાસપરિ-
ણયા વિ’ ગુરુસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લઘુયફાસપરિણયા વિ’ લઘુ-
સ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘સીયફાસપરિણયા વિ’ શીતસ્પર્શપરિણતા
અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ઉસિણફાસપરિણયા વિ’-ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ,

અથ સ્નિગ્ધસ્પર્શસ્યૈવ સંસ્થાનૈઃ સહ પશ્ચ વિકલ્પાનાહ-‘સંઠાણઓ પરિ-
મંડલસંઠાણપરિણયા વિ વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ તંસસંઠાણપરિણયા વિ, ચઠરંસ-
સંઠાણપરિણયા વિ, આયયસંઠાણપરિણયા વિ ૨૩’ યે સ્કન્ધાદયઃ સ્નિગ્ધસ્પર્શ-
પરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન-‘સંઠાણઓ’-સંસ્થાનતઃ ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા
વિ’-પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘વટ્ટસંઠાણપરિણયા વિ’
વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ, કેચન-‘તંસસંઠાણપરિણયા વિ’-ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા
અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ચઠરંસસંઠાણપરિણયા વિ’ ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ
ભવન્તિ; કેચન-‘આયયસંઠાણપરિણયા આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ,
ઈત્યેવં પશ્ચ વિકલ્પાઃ, સૈવૈર્ વર્ણાદિભિસ્તુ ૨૩ ત્રયોવિંશતિઃ,

અથ રૂક્ષસ્પર્શસ્ય વર્ણાદિભિઃ સહ ત્રયોવિંશતિ વિકલ્પાનાહ-‘જે ફાસંઓ
નહીં હોતે હૈં, અતઃ સ્પર્શ કી અપેક્ષા સે ડનકે છહ ભેદ હૈં-સ્નિગ્ધ
સ્પર્શવાલે કોઈ પુદ્ગલ કર્કશ સ્પર્શવાલે, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાલે, કોઈ
ગુરુ સ્પર્શવાલે, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાલે, કોઈ શીત સ્પર્શવાલે ઓર કોઈ
ઉષ્ણ સ્પર્શવાલે હોતે હૈં ।

સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલે કોઈ પુદ્ગલ પરિમંડલ સંસ્થાન વાલે, કોઈ વૃત્ત
સંસ્થાનવાલે, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાલે, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાલે
ઓર કોઈ આયત સંસ્થાનવાલે હોતે હૈં । અતઃ સંસ્થાન કી અપેક્ષા
ડનકે પાંચ ભેદ હૈં । ઇસ પ્રકાર સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલોં કે વર્ણ
આદિ સે સબ મિલંકર ૨૩ વિકલ્પ હોતે હૈં ।

હોતાં નથી. આથી સ્પર્શની અપેક્ષાએ તેઓના છ ભેદ છે. સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાં
કોઈ પુદ્ગલો કર્કશ સ્પર્શવાળા, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાળાં, અને કોઈ ગુરુ સ્પર્શ
વાળાં, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ શીત સ્પર્શવાળાં, અને કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શ
વાળાં બને છે. (હોય છે.)

સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા કોઈ પુદ્ગલ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ વૃત્ત
સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળાં અને
કોઈ આયત સંસ્થાનવાળાં હોય છે. આથી સંસ્થાનની અપેક્ષાએ કરીને તેમના
પાંચ ભેદ છે. એ રીતે સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોના વર્ણાદિ બધા મળીને
૨૩ વિકલ્પો બને છે.

‘લુક્ષ્ણાસપરિણયા’ તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ, ણીલવર્ણપરિણયા વિ, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હાલિદવર્ણપરિણયા વિ, સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ ‘જે’ યે સ્કન્ધાદયઃ ‘ફાસઓ’ સ્પર્શતઃ ‘લુક્ષ્ણાસપરિણયા’ રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા ભવન્તિ, ‘તે વર્ણઓ’ તે વર્ણતઃ તેપાં મધ્યે કેચન વર્ણાપેક્ષયા ‘કાલવર્ણપરિણયા વિ’ કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ણીલવર્ણપરિણયા વિ’ નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લોહિયવર્ણપરિણયા વિ’-લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘હાલિદવર્ણપરિણયા વિ’ હારિદ્રવર્ણપરિણતાં અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ’ શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं રૂક્ષસ્પર્શસ્ય વર્ણેઃ સહ પશ્ચ વિકલ્પાન્ ઉક્ત્વા ગન્ધેન સહ વિકલ્પદ્વયમાહ-‘ગંધઓ સુભિગંધપરિણયા વિ, દુભિગંધપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયો રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન-‘ગંધઓ’ ગન્ધતઃ ‘સુભિગંધપરિણયા વિ’-સુરભિગંધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘દુભિગંધપરિણયા વિ’-દુરભિગંધપરિણતા અપિ ભવન્તિ,

અથ રસૈઃ સહ રૂક્ષસ્પર્શસ્ય પશ્ચ વિકલ્પાનાહ-‘રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ, કઢુયરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુર-રસપરિણયા વિ’-યે સ્કન્ધાદયો રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન-‘રસઓ’ રસતઃ ‘તિત્તરસપરિણયા વિ’ તિત્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘કઢુયરસપરિણયા વિ’-કઢુકરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘કસાયરસપરિણયા વિ’

અવ રૂક્ષ સ્પર્શ કે હસી પ્રકાર ૨૩ વિકલ્પ દિશ્વલાતે હૈં-જો પુદ્ગલ રૂક્ષ સ્પર્શ વાલે હૈં, ડનમેં વર્ગ કી અપેક્ષા કોઈ કાલે, કોઈ નીલે, કોઈ લાલ, કોઈ પીલે ઓર કોઈ શ્વેત, હોતે હૈં, અતઃ વર્ણ કી અપેક્ષા ડનકે પાંચ ભેદ હૈં ।

રૂક્ષ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલ કોઈ સુગંધ વાલે ઓર કોઈ દુર્ગંધ વાલે હોતે હૈં, અતઃ ગંધ કી અપેક્ષા વે દો પ્રકાર કે હૈં ।

રૂક્ષ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલ રસ કી અપેક્ષા કોઈ તિત્તર રસ વાલે, કોઈ કઢુક રસ વાલે, કોઈ કવાય રસ વાલે, કોઈ અમ્લ રસ વાલે

હવે રૂક્ષ સ્પર્શના આજ રીતે ૨૩ વિકલ્પો બતાવે છે-જે પુદ્ગલો રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં છે, તેઓમા વર્ણની અપેક્ષાએ કોઈ કાળા, કોઈ લીલા, કોઈ પીળા, કોઈ લાલ અને કોઈ શ્વેત હોય છે, તેથી વર્ણની અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ ભેદ છે.

રૂક્ષ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો કોઈ સુગંધવાળા અને કોઈ દુર્ગંધવાળા હોય છે. જેથી ગંધની અપેક્ષાએ તેઓ બે પ્રકારના છે.

રૂક્ષ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો રસની અપેક્ષાએ કોઈ તીખા રસવાળા, કોઈ ઠંડવા રસવાળાં, કોઈ તુરા રસવાળા, કોઈ ખાટા રસવાળા અને કોઈ મધુર

કપાયરસપરિણા અપિ, કેચન-‘અંવિલરસપરિણયા વિ’ અમ્લરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘મહુરરસપરિણયા વિ’ મધુરરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ,

અથ રૂક્ષસ્પર્શસ્યૈવ સ્વાવિરોધિ ભિન્ન સ્પર્શૈઃ સહ પદ વિકલ્પાનાહ-‘ફાસઓ’ ક્વલ્પફાસપરિણયા વિ’ મડયફાસપરિણયા વિ, ગુરુયફાસપરિણયા વિ, લહુય-ફાસપરિણયા વિ, સીયફાસપરિણયા વિ, ઉસિળફાસપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયો રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા, સ્તેપાં મધ્યે કેચન-‘ફાસઓ સ્પર્શતઃ’ ‘ક્વલ્પફાસપરિણયા વિ, કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘મડયફાસપરિણયા વિ’-મૃદુસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ગુરુયફાસપરિણયા વિ’-ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લહુયફાસપરિણયા વિ’-લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘સીય ફાસપરિણયા વિ’-શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ઉસિળફાસપરિણયા વિ’-ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं रूक्षस्पर्शस्य स्वाविरोधि स्पर्शैः सह पदविकल्पान् प्रतिपाद्य संस्थानैः सह पञ्च विकल्पानाह-‘સંઠાળઓ પરિમંડલસંઠા-ળપરિણયા વિ વટ્સંઠાળપરિણયા વિ, તંસસંઠાળપરિણયા વિ, ચડરંસસંઠાળપરિ-ણયા વિ, આયયસંઠાળપરિણયા વિ ૨૩, ૧૮૪ । યે સ્કન્ધાદયો રૂક્ષ સ્પર્શપરિ-ણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન-‘સંઠાળઓ’ સંસ્થાનતઃ ‘પરિમંડલસંઠાળપરિણયા વિ’ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘વટ્સંઠાળપરિણયાવિ’ વૃત્ત-

और कोई मधुर रस वाले होते हैं । इस तरह रस की अपेक्षा उनके पांच विकल्प होते हैं । ॥

રૂક્ષ સ્પર્શ વાલે પુદ્ગલોં મેં ઉસકા વિરોધી સ્નિગ્ધ સ્પર્શ નહીં હોતા, અતઃ૯૪ શેષ સ્પર્શ પાચે જાતે હેં, યથા કોઈ કર્કશ સ્પર્શ વાલે, કોઈ મૃદુ સ્પર્શ વાલે, કોઈ ગુરુ સ્પર્શ વાલે, કોઈ લઘુ સ્પર્શ વાલે, કોઈ શીત સ્પર્શ વાલે, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શ વાલે હોતે હેં । ઇસ પ્રકાર સ્પર્શ કી અપેક્ષા ડનકે છઠ્ઠ મેદ હેં ।

રૂક્ષ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં મેં સંસ્થાન કી અપેક્ષા કોઈ પરિમંડલસંસ્થાન વાલે, કોઈ વૃત્તસંસ્થાનવાલે, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાલે, કોઈ ચતુષ્કોણ

રસવાળા હોય છે. એ રીતે રસની અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ વિકલ્પ બને છે.

રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોમાં તેનો વિરોધી સ્નિગ્ધ સ્પર્શ હોતો નથી, તેથી જ બાકીના છ સ્પર્શો મળી રહે છે. જેમકે-કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાળા, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ શીત સ્પર્શવાળાં કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં હોય છે. આ રીતે સ્પર્શની અપેક્ષાએ તેઓના ૬ ભેદ છે.

રૂક્ષ સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલોમાં સંસ્થાનની અપેક્ષાએ કોઈ પરિમંડલ સંસ્થાન વાળાં, કોઈ વૃત્ત સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળાં, કોઈ ચતુષ્કોણ

સંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘તંસસંઠાણપરિણયા વિ’-ત્રયસ્રસંસ્થાનપરિ-
ણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘ચરસંસંઠાણપરિણયા વિ’ ચતુઃસ્રસંસ્થાનપરિણતા
અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘આયયઠાણપરિણયા વિ’ આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ
ભવન્તિ, इति पञ्च विकल्पाः वर्णादिभिस्तु रूक्षस्पर्शस्य त्रयोविंशतिर्विकल्पाः
૨૩ ભવન્તિ, અષ્ટાનામપિ સ્પર્શાનાં તુ સર્વસંમેલને જે ચતુરશીત્યધિક શત-
વિકલ્પાઃ સજ્ઞાતાઃ । ૧૮૪ ॥સૂ૦ ૮॥

મૂલમ્-જે સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા તે વર્ણઓ
કાલવર્ણપરિણયા વિ૧, નીલવર્ણપરિણયા વિ૨, લોહિયવર્ણ-
પરિણયા વિ૩, હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ૪, સુક્લિલ્લવર્ણપરિણયા
વિ૫ । ગંધઓ સુબિભગંધપરિણયા વિ૧, દુબિભગંધપરિણયા વિ૨ ।
રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ૧, કંડુયરસપરિણયા વિ૨, કસાય-
રસપરિણયા વિ૩, અંબિલરસપરિણયા વિ૪, મહુરસપરિણયા
વિ૫ । ફાસઓ કશ્ચક્રફાસપરિણયા વિ૧, મડયકાસપરિણયા
વિ૨, ગરુડકાસપરિણયા વિ૩, લહુડકાસપરિણયા વિ૪, સીય-
કાસપરિણયા વિ૫, ડસિણકાસપરિણયા વિ૬, ણિદ્વકાસપરિ-
ણયા વિ૭, લુક્કવકાસપરિણયા વિ૮ ।૨૦।

જે સંઠાણઓ વટ્સસંઠાણપરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણ-
પરિણયા વિ૧, નીલવર્ણપરિણયા વિ૨, લોહિયવર્ણપરિણયા
વિ૩, હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ૪, સુક્લિલ્લવર્ણપરિણયા વિ૫ ।
ગંધઓ સુબિભગંધપરિણયા વિ૧, દુબિભગંધપરિણયા વિ૨ । રસઓ
તિત્તરસપરિણયા વિ૧, કંડુયરસપરિણયા વિ૨, કસાયરસપરિ-

સંસ્થાન વાલે ઓર કોઈ આયત સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં । અતઃ સંસ્થાન
કી અપેક્ષા ડનકે પાંચ ભેદ હૈં । હસ પ્રકાર વર્ણાદિ સભી કી અપેક્ષા
રૂક્ષ સ્પર્શવાલે પુદ્ગલ તેઈસ પ્રકાર કે હૈં ઓર આઠોં સ્પર્શોં કી અપેક્ષા
સભી વિકલ્પોં કો સમ્મિલિત કરને પર ૧૮૪ ભેદ હોતે હૈં ॥સૂ૦ ૮॥

સંસ્થાનવાળાં અને ડોઠ આયત સંસ્થાનવાળાં હોય છે. આ રીતે વર્ણાદિ બધાની
અપેક્ષાએ રૂક્ષ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો ૨૩ પ્રકારના છે અને આઠે સ્પર્શની અપે-
ક્ષાએ બધા વિકલ્પોને મેળવવાથી ૧૮૪ ભેદ અને છે. ॥ સૂ. ૮ ॥

णया वि३, अंबिलरसपरिणया वि४, सहुररसपरिणया वि५।
 फासओ कक्खडफासपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२,
 गुरुयफासपरिणया वि३, लहुयफासपरिणया वि४, सीयफासपरि-
 णया वि५, उस्सिणफासपरिणया वि६, णिद्धफासपरिणया वि७,
 लुक्खफासपरिणया वि८। २०।

जे संठाणओ तंससंठाणपरिणया ते वण्णओ कालवण्ण-
 परिणया वि१, नीलवण्णपरिणया वि२, लोहियवण्णपरिणया
 वि३, हालिद्ववण्णपरिणया वि४, सुक्खिलवण्णपरिणया वि५।
 गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया वि२।
 रसओ तित्तरसपरिणया वि१, कडुयरसपरिणया वि२, कसाय-
 रसपरिणया वि३, अंबिलरसपरिणया वि४, सहुररसपरिणया वि५।
 फासओ कक्खडफासपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२,
 गुरुयफासपरिणया वि३, लहुयफासपरिणया वि४, सीयफास-
 परिणया वि५, उस्सिणफासपरिणया वि६, णिद्धफासपरिणया वि७,
 लुक्खफासपरिणया वि८। २०।

जे संठाणओ चउरंस संठाणपरिणया ते वण्णओ काल-
 वण्णपरिणया वि१, नीलवण्णपरिणया वि२, लोहियवण्णपरि-
 णया वि३, हालिद्ववण्णपरिणया वि४, सुक्खिलवण्णपरिणया वि५।
 गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि१, दुब्भिगंधपरिणया वि२। रसओ
 तित्तरसपरिणया वि१, कडुयरसपरिणया वि२, कसायरसपरि-
 णया वि३, अंबिलरसपरिणया वि४, सहुररसपरिणया वि५।
 फासओ कक्खडफासपरिणया वि१, मउयफासपरिणया वि२,
 गुरुयफासपरिणया वि३, लहुयफासपरिणया वि४, सीयफासपरि-
 णया वि५, उस्सिणफासपरिणया वि६, णिद्धफासपरिणया वि७,
 लुक्खफासपरिणया वि८। २०।

જે સંઠાણઓ આયયસંઠાણપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણ-
પરિણયા વિ૧, નીલવણ્ણપરિણયા વિ૨, લોહિયવણ્ણપરિણયા વિ૩,
હાલિદ્વવણ્ણપરિણયા વિ ૪, સુક્કિલ્લવણ્ણપરિણયા વિ ૫। ગંધઓ
સુવિભગંધપરિણયા વિ૧, દુવિભગંધપરિણયા૨। રસઓ તિત્તરસ-
પરિણયા વિ૧, કડુયરસપરિણયા વિ૨, કસાયરસપરિણયા વિ૩,
અંબિલરસપરિણયા વિ૪, મહુરરસપરિણયા વિ૫। ફાસઓ કક્કલ-
ફાસપરિણયા વિ૧, મડયફાસપરિણયા વિ૨, ગુરુયફાસપરિણયા
વિ૩, લહુયફાસપરિણયા વિ૪, સીયફાસપરિણયા વિ૫, ઉસિન-
ફાસપરિણયા વિ ૬, ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ ૭, લુક્કલ્લ-
પરિણયા વિ ૮। ૨૦। ૧૦૦॥

સેત્તં રૂપિ અજીવપન્નવણા । સેત્તં અજીવપન્નવણા ॥સૂ. ૧॥

છાયા-યે સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિ-
ણતા અપિ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, હારિદ્રવર્ણપરિ-
ણતા અપિ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ૫। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુર-
ભિગન્ધપરિણતા અપિ૨। રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ૧, કડુકરસપરિણતા અપિ૨,

શબ્દાર્થ-(જે) જો પુદ્ગલ (સંઠાણઓ) સંસ્થાનની અપેક્ષા સે (પરિ-
મંડલસંઠાણપરિણયા) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણમનવાલે હૈં (તે) વે
(વણ્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવણ્ણપરિણયા વિ) કાલે વર્ણ પરિણામ વાલે
મી હોતે હૈં (નીલવણ્ણપરિણયા વિ) નીલે વર્ણ પરિણામ વાલે મી
હોતે હૈં (લોહિયવણ્ણપરિણયા વિ) લાલ વર્ણ પરિણામ વાલે મી હોતે
હૈં (હાલિદ્વવણ્ણપરિણયા વિ) પીલે વર્ણ પરિણામ વાલે મી હોતે હૈં
(સુક્કિલ્લવણ્ણપરિણયા વિ) શુક્લવર્ણ પરિણામ વાલે મી હોતે હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુવિભગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાલે

શબ્દાર્થ-(જે) જે પુદ્ગલો (સંઠાણઓ) સંસ્થાનની અપેક્ષાએ (પરિમંડલ
સંઠાણપરિણયા) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણામવાળા છે (તે) તેઓ (વણ્ણઓ) વર્ણથી
(કાલવણ્ણપરિણયા વિ) કાળારંગના પરિણામવાળાં પણ છે (નીલવણ્ણપરિણયા વિ)
નીલ (લાલ) વર્ણ પરિણામવાળા પણ છે. (લોહિયવણ્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના
પરિણામવાળાં પણ છે (હાલિદ્વવણ્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામવાળાં
પણ છે (સુક્કિલ્લવણ્ણપરિણયા વિ) શુક્લ વર્ણ પરિણામવાળા પણ બને છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુવિભગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાળાં પણ હોય

કપાયરસપરિણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ૫।
સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિ-
ણતા અપિ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, ઉષ્ણસ્પર્શ-
પરિણતા અપિ૬; સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ૮।૨૦।

भी होते हैं (दुग्धिगंधपरिणया वि) दुर्गंध परिणाम वाले भी होते हैं।

(रसओ) रस से (तित्तरसपरिणया वि) तिक्त रस परिणाम
वाले भी होते हैं (कटुयरसपरिणया वि) कटुक रस परिणाम वाले
भी होते हैं (कसायरसपरिणया वि) कपाय रस परिणाम वाले भी
होते हैं (अंविलरसपरिणया वि) आम्ल रस परिणाम वाले भी होते
हैं (मधुररसपरिणया वि) मधुर रस परिणाम वाले भी होते हैं।

(फासओ) स्पर्श से (कक्खडफासपरिणया वि) કર્કશસ્પર્શપરિ-
ણામ વાલે મી હોતે હૈં (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણામવાલે
મી હોતે હૈં (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી
હોતે હૈં (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હોતે હૈં
(સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામવાલે મી હોતે હૈં (ઉસિળ-
ફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હોતે હૈં (ણિદ્ધ-
ફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હોતે હૈં (લુક્ક-
ફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હોતે હૈં ।

છે (દુદ્ધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાળાં પણ હોય છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તીખા રસના પરિણામવાળા પણ
હોય છે (કટુયરસપરિણયા વિ) કટવા રસના પરિણામવાળાં પણ હોય છે (કસાય
રસપરિણયા વિ) તુરા રસના પરિણામવાળા પણ હોય છે (અંવિલરસપરિણયા વિ)
ખાટા રસના પરિણામવાળા પણ છે (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણામ
વાળાં પણ હોય છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્કલડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાળાં
પણ હોય છે (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (ગરુય
ફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ હોય છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ)
લઘુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ હોય છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ
પરિણામવાળા પણ હોય છે (ઉસિળફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાળાં
પણ હોય છે, (ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ હોય
છે (લુક્કલફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ હોય છે.

યે સંસ્થાનતો વૃત્તપંસ્થાનપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલ્વર્ણપરિણતા અપિ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, હામ્બિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ૫। ગન્ધતઃ સુગંધિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુર્ગંધિગન્ધપરિણતા અપિ૨। રસતરિત્કરસપરિણતા અપિ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ૨, કષાયરસપરિણતા અપિ૩, અસ્થરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ૫। સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩,

(જે) જો (સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (વટ્સંઠાણપરિણયા) વૃત્ત સંસ્થાન પરિણામ વાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાલે વર્ણ પરિણામ વાલે બી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલે વર્ણ પરિણામવાલે બી હૈં (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલવર્ણ પરિણામ વાલે બી હૈં (હાલિદવર્ણપરિણયા વિ) પીલે વર્ણ પરિણામ વાલે બી હૈં (સુક્કિલવર્ણપરિણયા વિ) સફેદ વર્ણ પરિણામવાલે બી હૈં।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુગંધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાલે બી હૈં (દુર્ગંધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાલે બી હૈં।

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તર રસ પરિણામ વાલે બી હૈં (કટુયરસપરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણામ વાલે બી હૈં (કષાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણામ વાલે બી હૈં (અંબિલરસપરિણયા વિ) સ્વદે રસ પરિણામ વાલે બી હૈં (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુરરસ પરિણામ વાલે બી હૈં।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કર્કશકાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ

(જે) જેઓ (સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (વટ્સંઠાણપરિણયા) વૃત્ત સંસ્થાન પરિણામવાળાં છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પરિણામવાળા પણ છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) લીલા રંગના પરિણામ વાળાં પણ છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પરિણામવાળા પણ છે (હાલિદવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામવાળાંપણુ છે (સુક્કિલવર્ણપરિણયા વિ) સફેદ રંગના પરિણામવાળા પણ છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુગંધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાળાં પણ છે (દુર્ગંધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાળાં પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તર રસ પરિણામવાળાં પણ છે (કટુયરસપરિણયા વિ) કટુવા રસના પરિણામવાળા પણ છે (કષાયરસપરિણયા વિ) તુરા રસના પરિણામવાળા પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસના પરિણામવાળાં પણ છે (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુરરસના પરિણામવાળા પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કર્કશકાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાળાં

લઘુસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ૮।૨૦।

યે સંસ્થાનત સ્વયસ્રસંસ્થાનપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ૬। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા પરિણામ વાલે ભી હૈં (મઝયકાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં (ગરુયકાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં (લઘુયકાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં (સીયકાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હોતે હૈં (ઝસિણકાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં (ગિદ્ધકાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં (લુક્ષકાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામ વાલે ભી હૈં ।

(જે) જો પુદ્ગલ (સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (તંસસંઠાણપરિણયા) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામ વાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાલે વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલે વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીલે વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં (સુક્લિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુન્ધિમગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાલે

પણુ છે (મઝયકાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (લઘુયકાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (ગરુયકાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણુ છે (સીયકાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (ઝસિણકાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (ગિદ્ધકાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણુ છે (લુક્ષકાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણુ છે.

(જે) જે પુદ્ગલો (સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (તંસસંઠાણપરિણયા) ત્રિકોણ સંસ્થાન પરિણામવાળા છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) રંગેકરીને (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પરિણામવાળાં પણુ છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) લીલા રંગના પરિણામવાળાં પણુ છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પરિણામવાળાં પણુ છે (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામવાળાં પણુ છે (સુક્લિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણ પરિણામવાળા પણુ છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુન્ધિમગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાળાં પણુ છે

અંપિ૨। રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ૧, કઢુકરસપરિણતા અપિ૨, કપાયરસપરિણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ૫। સ્પર્શતઃ કર્કશ-સ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ૮।૨૦॥

યે સંસ્થાનત શ્વતુરસસંસ્થાનપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાન્ઞવર્ણપરિણતા અપિ૧;

મી હૈં (દુગ્ધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાલે મી હૈં

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તર રસ પરિણામ વાલે મી હૈં (કંઢુયરસપરિણયા વિ) કંઢુક રસ પરિણામ વાલે મી હૈં (કસાયરસપરિણયા વિ) કપાય રસ પરિણામ વાલે મી હૈં (અંબિલ-રસપરિણયા વિ) અમ્લ રસ પરિણામ વાલે મી હૈં (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણામ વાલે મી હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હૈં (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હૈં (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હૈં (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હૈં (સીયફાસ-પરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હૈં (ઉસિળફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હૈં (ગિન્દ્રફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હૈં (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામ વાલે મી હૈં ।

(દુગ્ધિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાળાં પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિત્તરરસના પરિણામવાળાં પણ છે (કંઢુયરસપરિણયા વિ) કંઢુવારસના પરિણામવાળાં પણ છે. (કસાયરસપરિણયા વિ) તુશ રસના પરિણામવાળાં પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) ખાટા રસના પરિણામવાળાં પણ છે (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુરરસના પરિણામવાળાં પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (ગરુયફાસ પરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (ઉસિળફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (ગિન્દ્રફાસ પરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે (લુક્ષ્વફાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણ છે.

(જે) જેઓ (સંઠાળઓ) સંસ્થાનથી (ચરસસંઠાળપરિણયા) ચોરસ

નીલવર્ણપરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, હાદિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ૫। ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૨। રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ૨, કષાયરસપરિણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ૫। સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩,

(જે) જો પુદ્ગલ (સંટાળઓ) સંસ્થાન સે (ચતુરસસંસ્થાનપરિણયા) ચૌરસ સંસ્થાન પરિણામ વાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાલે વર્ણ પરિણામ વાલે ભીં હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલે વર્ણ પરિણામવાલે ભીં હૈં (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લોહિતવર્ણ પરિણામ વાલે ભીં હૈં (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીત વર્ણ પરિણામવાલે ભીં હૈં (સુવિકલ્લવર્ણપરિણયા વિ) શુક્લવર્ણ પરિણામવાલે ભીં હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાલે ભીં હૈં (દુભિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાલે ભીં હૈં ।

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિક્ત રસ પરિણામ વાલે ભીં હૈં (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણામ વાલે ભીં હૈં (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણામ વાલે ભીં હૈં (અંબિલરસપરિણયા વિ) આમ્લ રસ પરિણામ વાલે ભીં હૈં (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણામ વાલે ભીં હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષલ્લફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિ-

સંસ્થાન પરિણામવાળા છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) વર્ણથી (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પરિણામવાળાં પણ હોય છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) લીલા રંગના પરિણામવાળાં પણ હોય છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પરિણામવાળાં પણ હોય છે (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામવાળાં પણ હોય છે (સુવિકલ્લવર્ણપરિણયા વિ) ધોળા રંગના પરિણામવાળાં પણ હોય છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાળાં પણ છે. (દુભિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામવાળાં પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિક્ત રસ પરિણામવાળાં પણ હોય છે (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુક (કડવા) રસના પરિણામવાળાં પણ છે (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસના પરિણામી પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) આટલ રસના પરિણામવાળા પણ છે (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુરરસ પરિણામવાળાં પણ છે.

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષલ્લફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાળાં

લઘુસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, જીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, ઊષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૭, રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ૮।૨૦॥

યે સંસ્થાનત આયતસંસ્થાનયરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, દ્યારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ૫। ગન્ધતઃ મુરભિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુર્ભિગન્ધપરિણતા

ણામ વાલે ભી હૈં (મડયપાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (ગરુયપાસપરિણયા વિ) શુરુ સ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (લઘુયપાસપરિણયા વિ) લઘુસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (સીયપાસપરિણયા વિ) શીતસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (ઉસિણપાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામવાલે ભી હૈં (ણિદ્રપાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (લુક્ષપાસપરિણયા વિ) રુક્ષસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં

(જે) જો (સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (આયયસંઠાણપરિણયા) આયત સંસ્થાન પરિણામ વાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કૃષ્ણ વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલે વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ વર્ણ પરિણામ વાલે હૈં (હાલિદવર્ણપરિણયા વિ) પીત વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં (સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુદ્ભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાલે ભી હૈં (દુદ્ભિગંધ પરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાલે ભી હૈં ।

પણુ છે (મડયપાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (ગરુયપાસપરિણયા વિ) શુરુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (લઘુયપાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (સીયપાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (ઉસિણપાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (ણિદ્રપાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે (લુક્ષપાસપરિણયા વિ) રુક્ષ (કઠોર) સ્પર્શ પરિણામવાળાં પણુ છે

(જે) જેઓ (સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (આયયસંઠાણપરિણયા) આયત સંસ્થાન પરિણામવાળાં છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) રંગેકરીને (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પરિણામવાળાં પણુ છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) લીલા રંગના પરિણામવાળાં પણુ છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પરિણામવાળાં પણુ છે (હાલિદવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામવાળાં પણુ છે (સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) સફેદ રંગના પરિણામવાળાં પણુ છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુદ્ભિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાળાં પણુ છે.

અપિ૨। રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ૨, કષાયરસપરિ-
ણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ૫। સ્પર્શતઃ કર્કશ-
સ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩,
લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ૬,
સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૭, રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ૮ ૨૦॥૧૦૦॥

સૈવારૂપ્યજીવ પ્રજ્ઞાપના । સૈવા-અજીવ પ્રજ્ઞાપના ॥સૂ.૦૯॥

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિક્ત રસ પરિણામ
વાલે ભી હૈં (કટુયરસપરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણામ વાલે ભી હૈં
(કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણામ વાલે ભી હૈં (અંબિલરસ-
પરિણયા વિ) આમ્લ રસ પરિણામ વાલે ભી હૈં (મધુરરસપરિણયા વિ)
મધુર રસ પરિણામ વાલે ભી હૈં ।

(ફાસઓ) સ્પર્શ સે (કર્કશ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિ-
ણામવાલે ભી હૈં (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામવાલે ભી
હૈં (ગરુયફાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (લઘુયફાસ-
પરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (સીયફાસપરિણયા વિ)
શીત સ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (ઉસિણફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ
પરિણામવાલે ભી હૈં (ણિદ્વફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાલે
ભી હૈં (લુચ્ચફાસપરિણયા વિ) રુક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં ।

(સે સં રૂવિ અજીવ પન્નવળા) યહ રૂપી અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના હુઈ
(સે સં અજીવપન્નવળા) યહ અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના હુઈ સૂ.૦૧૧॥

(દુધ્મિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગન્ધ પરિણામવાળા પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિક્ત રસ પરિણામવાળા પણ છે
(કટુયરસપરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણામવાળા પણ છે (કસાયરસપરિણયા વિ)
કષાય રસ પરિણામવાળા પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) આટા રસના પરિણામ
વાળા પણ છે (મધુરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણામવાળા પણ છે

(ફાસઓ) સ્પર્શથી (કર્કશ્વડફાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાળા
પણ છે (મઝયફાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (ગરુયફાસપરિ-
ણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુસ્પર્શ
પરિણામવાળા પણ છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ
છે (ઉસિણફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (ણિદ્વફાસ-
પરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (લુચ્ચફાસપરિણયા વિ)
રુક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે.

(સે સં રૂવિ અજીવપન્નવળા) આ રીતે આ રૂપી અજીવની પ્રજ્ઞાપના થઈ
(સે સં અજીવપન્નવળા) આ રીતે અજીવની પ્રજ્ઞાપના કહી છે, ॥ સૂ. ૯ ॥

લઘુસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૭, રુઢસ્પર્શપરિણતા અપિ૮।૨૦॥

યે સંસ્થાનત આયતસંસ્થાનપરિણતા સ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ૧, નીલવર્ણપરિણતા અપિ૨, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ૩, હાલિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ૪, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ૫। ગન્ધતઃ સુગંધિગન્ધપરિણતા અપિ૧, દુર્ગંધિગન્ધપરિણતા

ણામ વાલે ભી હૈં (મહુયફાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (ગમ્યફાસપરિણયા વિ) શુરુ સ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (સીયફાસપરિણયા વિ) શીતસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (ઉસિણફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામવાલે ભી હૈં (ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં (લુસ્ત્રફાસપરિણયા વિ) રુઢસ્પર્શ પરિણામવાલે ભી હૈં

(જે) જો (સંઠાણઓ) સંસ્થાન સે (આયતસંઠાણપરિણયા) આયત સંસ્થાન પરિણામ વાલે હૈં (તે) વે (વર્ણઓ) વર્ણ સે (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કૃષ્ણ વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં (નીલવર્ણપરિણયા વિ) નીલે વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ વર્ણ પરિણામ વાલે હૈં (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીત વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં (શુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) શ્વેત વર્ણ પરિણામ વાલે ભી હૈં ।

(ગંધઓ) ગંધ સે (સુગંધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામ વાલે ભી હૈં (દુર્ગંધિગંધ પરિણયા વિ) દુર્ગંધ પરિણામ વાલે ભી હૈં ।

પશુ છે (મહુયફાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણામવાળાં પશુ છે (ગમ્યફાસપરિણયા વિ) શુરુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પશુ છે (લઘુયફાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પશુ છે (સીયફાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામવાળાં પશુ છે (ઉસિણફાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પશુ છે (ગિદ્ધફાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાળાં પશુ છે (લુસ્ત્રફાસપરિણયા વિ) રુઢ (કઠોર) સ્પર્શ પરિણામવાળાં પશુ છે.

(જે) જેઓ (સંઠાણઓ) સંસ્થાનથી (આયતસંઠાણપરિણયા) આયત સંસ્થાન પરિણામવાળાં છે (તે) તેઓ (વર્ણઓ) રંગેકરીને (કાલવર્ણપરિણયા વિ) કાળા રંગના પરિણામવાળાં પશુ છે (નીલવર્ણપરિણયા વિ) લીલા રંગના પરિણામવાળાં પશુ છે (લોહિયવર્ણપરિણયા વિ) લાલ રંગના પરિણામવાળાં પશુ છે (હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ) પીળા રંગના પરિણામવાળાં પશુ છે (શુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ) સફેદ રંગના પરિણામવાળાં પશુ છે.

(ગંધઓ) ગંધથી (સુગંધિગંધપરિણયા વિ) સુગંધ પરિણામવાળાં પશુ છે.

અપિ૨। રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ૧, કટુકરસપરિણતા અપિ૨, કષાયરસપરિણતા અપિ૩, અમ્લરસપરિણતા અપિ૪, મધુરરસપરિણતા અપિ૫। સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ૧, મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૨, ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૩, લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ૪, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ૫, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ૬, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ૭, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ૮ ૨૦॥૧૦૦॥

સૈવારૂપ્યજીવ પ્રજ્ઞાપના । સૈવા-અજીવ પ્રજ્ઞાપના ॥સૂ.૦૯॥

(રસઓ) રસ સે (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિક્ત રસ પરિણામ વાલે મી હૈં (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણામ વાલે મી હૈં (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણામ વાલે મી હૈં (અંબિલરસપરિણયા વિ) આમ્લ રસ પરિણામ વાલે મી હૈં (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણામ વાલે મી હૈં ।

(કાસઓ) સ્પર્શ સે (કક્ષ્વડકાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાલે મી હૈં (મઝયકાસપરિણયા વિ) મૃદુ સ્પર્શ પરિણામવાલે મી હૈં (ગરુયકાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામવાલે મી હૈં (લઘુયકાસપરિણયા વિ) લઘુ સ્પર્શ પરિણામવાલે મી હૈં (સીયકાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામવાલે મી હૈં (ઉસિણકાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાલે મી હૈં (ણિદ્ધકાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાલે મી હૈં (લુક્ષ્વકાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાલે મી હૈં ।

(સે ત્તં રૂવિ અજીવ પન્નવળા) યદ્દ રૂપી અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના હુઈ (સે ત્તં અજીવપન્નવળા) યદ્દ અજીવ કી પ્રજ્ઞાપના હુઈ સૂ.૦૧॥૧॥

(દુઘ્નિગંધપરિણયા વિ) દુર્ગન્ધ પરિણામવાળા પણ છે.

(રસઓ) રસથી (તિત્તરસપરિણયા વિ) તિક્ત રસ પરિણામવાળા પણ છે (કટુચરસપરિણયા વિ) કટુક રસ પરિણામવાળા પણ છે (કસાયરસપરિણયા વિ) કષાય રસ પરિણામવાળા પણ છે (અંબિલરસપરિણયા વિ) આમ્લ રસના પરિણામવાળા પણ છે (મધુરરસપરિણયા વિ) મધુર રસ પરિણામવાળા પણ છે.

(કાસઓ) સ્પર્શથી (કક્ષ્વડકાસપરિણયા વિ) કર્કશ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (મઝયકાસપરિણયા વિ) મૃદુસ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (ગરુયકાસપરિણયા વિ) ગુરુ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (લઘુયકાસપરિણયા વિ) લઘુસ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (સીયકાસપરિણયા વિ) શીત સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (ઉસિણકાસપરિણયા વિ) ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (ણિદ્ધકાસપરિણયા વિ) સ્નિગ્ધ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે (લુક્ષ્વકાસપરિણયા વિ) રૂક્ષ સ્પર્શ પરિણામવાળા પણ છે.

(સેત્તં રૂવિ અજીવપન્નવળા) આ રીતે આ રૂપી અજીવની પ્રજ્ઞાપના થઈ (સે ત્તં અજીવપન્નવળા) આ રીતે અજીવની પ્રજ્ઞાપના કહી છે, ॥ સૂ. ૯ ॥

ટીકા—અથ પરિમંડલસંસ્થાનસ્ય વર્ણાદિભિઃ સહ વિંશતિં વિકલ્પાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘જે સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ, નીલવર્ણપરિણયા વિ, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ, સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ’ ‘જે’ યે સ્કન્ધાદયઃ ‘સંઠાણઓ’ સંસ્થાનતઃ ‘પરિમંડલસંઠાણપરિણયા’ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા ભવન્તિ ‘તે વર્ણઓ’ તે વર્ણતઃ, તેષાં મધ્યે કેચન—વર્ણાપેક્ષયા, ‘કાલવર્ણપરિણયા વિ’—કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘નીલવર્ણપરિણયા વિ’ નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘લોહિયવર્ણપરિણયા વિ’ લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘હાલિદ્રવર્ણપરિણયા વિ’ હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘સુક્લિલવર્ણપરિણયા વિ’ શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं वर्णैः सह परिमण्डलसंस्थानस्य पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य गन्धेन सह विकल्पद्वयं प्रतिपादयति—‘गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः संस्थानतः परिमण्डलसंस्थानपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘गंधओ गन्धतः ‘सुब्भिगंधपरिणया वि’—सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘दुब्भिगंधपरिणया वि’—दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं

ટીકાર્થ—અવ પરિમંડલસંસ્થાન કે વર્ણ આદિ કે સાથ વીસ વિકલ્પોંની પ્રરૂપણા કરતે હૈં—

જો પુદ્ગલસંસ્થાનની અપેક્ષા પરિમંડલસંસ્થાન પરિણમનવાળે હોતે હૈં, વર્ણની અપેક્ષા ઉનમ્હેં સે કોઈ કૃષ્ણ વર્ણવાળે, કોઈ નીલે વર્ણવાળે કોઈ લાલ વર્ણવાળે, કોઈ પીલે વર્ણવાળે ઓર કોઈ શુક્લ વર્ણવાળે હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર વર્ણોંની અપેક્ષા પરિમંડલ સંસ્થાનવાળે પુદ્ગલ પાંચ પ્રકાર કે હોતે હૈં ।

પરિમંડલ સંસ્થાનવાળે પુદ્ગલોં મ્હેં કોઈ સુગંધવાળે ઓર કોઈ દુર્ગંધવાળે હોતે હૈં, અતઃ ગંધની અપેક્ષા સે ઉનકે દો ભેદ હૈં ।

ટીકાર્થ—હવે પરિમંડલ સંસ્થાનના વર્ણ વિગેરેની સાથે ૨૦ વીસ વિકલ્પોની પ્રરૂપણા કરે છે

જે પુદ્ગલો સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણમવાળાં હોય છે. વર્ણની અપેક્ષાએ તેઓમાથી કોઈ કૃષ્ણ વર્ણ પરિણમવાળા હોય છે. કોઈ નીલ વર્ણ વાળા, કોઈ લાલ વર્ણ વાળા, કોઈ પીળાં વર્ણ વાળા, અને કોઈ શુક્લ વર્ણવાળાં, હોય છે. આ રીતે વર્ણોની અપેક્ષાએ કરી પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા પુદ્ગલ પાંચ પ્રકારના હોય છે.

પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા પુદ્ગલોમાં કોઈ સુગંધવાળાં અને કોઈ દુર્ગંધવાળાં હોય છે, તેથી ગંધની અપેક્ષાએ તેઓના બે ભેદ છે.

विकल्पद्वयं प्रतिपाद्य, तस्यैव परिमण्डलसंस्थानस्य रसैः सह पञ्च विकल्पान् प्रतिपादयति—‘रसओ तित्तरसपरिणया वि, कडुयरसपरिणया वि, कसायरसपरिणया वि, अंविलरसपरिणया वि, महुररसपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः संस्थानतः परिमण्डलसंस्थानपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘रसओ’ रसतः ‘तित्तरसपरिणया वि’—तित्तरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘कडुयरसपरिणया वि’—कडुकरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘कसायरसपरिणया वि’ कषायरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘अंविलरसपरिणया वि’ अम्लरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘महुररसपरिणया वि’ मधुररसपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य स्पर्शैः सह अष्टौ विकल्पान् प्रतिपादयति—‘फासओ’ ‘कक्खडफासपरिणया वि, मउयफासपरिणया वि, गुरुयफासपरिणया वि लहुयफासपरिणया वि, सीयफासपरिणया वि, उसिणफासपरिणया वि, णिद्धफासपरिणया वि, लुक्खफासपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः संस्थानतः परिमण्डलसंस्थानपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘फासओ’ स्पर्शतः ‘कक्खडफासपरिणया वि’—‘कर्कशस्पर्शपरिणता भवन्ति, केचन—‘मउयफासपरिणया वि’ मृदुस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘गुरुयफासपरिणया वि’—गुरुस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘लहुयफासपरिणया वि’—लघुस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘सीयफासपरिणया वि’—शीतस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘उसिणफासपरिणया वि’—उष्णस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘णिद्धफासपरिणया वि’—स्निग्धस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन

परिमण्डल संस्थानवाले पुद्गलों में रस की अपेक्षा कोई तित्तरसवाले, कोई कडुक रसवाले, कोई कषाय रसवाले, कोई अम्ल रसवाले और कोई मधुर रसवाले होते हैं। अतः रस की अपेक्षा उनके पांच भेद हैं।

परिमण्डल संस्थानवाले पुद्गल स्पर्श की अपेक्षा कोई कर्कश स्पर्शवाले, कोई मृदु स्पर्शवाले, कोई गुरु स्पर्शवाले, कोई लघु स्पर्शवाले, कोई शीतस्पर्शवाले, कोई उष्णस्पर्शवाले, कोई स्निग्ध स्पर्शवाले और कोई रूक्ष स्पर्शवाले होते हैं। इस प्रकार स्पर्श की अपेक्षा से उनके

परिमण्डल संस्थानवाला पुद्गलोभां रसनी अपेक्षाओ कोइ तित्त रस परिणामवाणां, कोइ कडुक रस परिणामवाणां कोइ कषाय रस परिणामवाणां, कोइ अम्ल रस परिणाम वाणां अने कोइ मधुर रस परिणामवाणां होय छे. तेथी रसनी अपेक्षाओ तेथोना पांच लेह छे.

परिमण्डल संस्थानवाणां पुद्गल स्पर्शनी अपेक्षाओ कोइ कर्कश स्पर्श वाणां, कोइ मृदु स्पर्शवाणां, कोइ गुरु स्पर्शवाणां, कोइ लघु स्पर्शवाणां कोइ शीत स्पर्शवाणां, कोइ उष्ण स्पर्शवाणां, कोइ स्निग्ध स्पर्शवाणां अने कोइ रूक्ष

—‘લુક્ષ્ણાસપરિણયા વિ’ રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं स्पर्शैः सह परिमण्डलसंस्थानस्य अष्टौ विकल्पाः सर्वैः वर्णादिभिस्तु २० विंशतिर्विकल्पा भवन्ति ।

अथ वृत्तसंस्थानस्य विंशतिं विकल्पान् प्रतिपादयितुमाह—‘जे संठाणओ वट्ट-संठाणपरिणया, ते वण्णओ ‘कालवण्णपरिणया वि’ नीलवण्णपरिणया वि, लोहियवण्णपरिणया वि, हालिद्वण्णपरिणया वि, सुक्किल्लवण्णपरिणया वि’ ‘जे’ ये स्कन्धादयः पदार्थाः—‘संठाणओ’ संस्थानतः ‘वट्टसंठाणपरिणया’—वृत्त-संस्थानपरिणता भवन्ति, ‘ते वण्णओ’—ते वर्णतः, तेषां मध्ये केचन वर्णापेक्षया, ‘कालवण्णपरिणया वि’—कृष्णवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘नीलवण्णपरि-णया वि’—नीलवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘लोहियवण्णपरिणया वि’—लोहितवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘हालिद्वण्णपरिणया वि’—हारिद्वर्ण-परिणता अपि भवन्ति, केचन—‘सुक्किल्लवण्णपरिणयावि’ शुक्लवर्णपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं वर्णैः सह वृत्तसंस्थानस्य पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य गन्धेन सह विकल्पद्वयमाह—‘गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि’ दुब्भिगंधपरिणया वि’ ये स्क-न्धादयो वृत्तसंस्थानपरिणता तेषां मध्ये केचन—‘गंधओ’—गन्धतः ‘सुब्भिगंध-परिणया वि’—सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘दुब्भिगंधपरिणया वि’

आठ भेद हैं । वर्ण आदि सभी की अपेक्षा से परिमंडल संस्थानवाले पुद्गल बीस प्रकार के हैं ।

वृत्ताकार पुद्गल भी इसी प्रकार बीस तरह के हैं, उनका निरूपण करते हैं—जो पुद्गल संस्थान से वृत्त संस्थानवाले हैं, वर्ण की अपेक्षा उनमें से कोई कृष्ण वर्णवाले, कोई नील वर्णवाले, कोई लोहित वर्ण-वाले कोई पीत वर्णवाले और कोई शुक्ल वर्णवाले होते हैं । अतः वर्ण की अपेक्षा उनके पांच भेद हैं ।

वृत्ताकार पुद्गल गंध से कोई सुगंधवाले और कोई दुर्गंधवाले होते हैं, अतः गंध की अपेक्षा उनके दो भेद हैं ।

સ્પર્શવાળા હોય છે. આ રીતે સ્પર્શની અપેક્ષાએ તેઓના આઠ ભેદ છે. વર્ણ વિગેરે બધા ભેદોની અપેક્ષાએ પરિમંડલ સંસ્થાનવાળા પુદ્ગલો ૨૦ પ્રકારના છે.

વૃત્તાકાર પુદ્ગલો પણ આ પ્રમાણે ૨૦ પ્રકારના છે. તેઓનું નિરૂપણ કરે છે—જે પુદ્ગલો સંસ્થાનથી વૃત્ત સંસ્થાનવાળા છે, વર્ણની અપેક્ષાએ તેઓમાંથી કોઈ કાળા રંગના, કોઈ લીલા રંગના, કોઈ લાલ રંગના, કોઈ પીળા રંગના, અને કોઈ ઘોળા રંગના હોય છે. તેથી રંગની અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ ભેદ છે.

વૃત્તાકાર પુદ્ગલો ગંધે કરીને કોઈ સુગંધવાળા અને કોઈ દુર્ગંધવાળાં હોય છે, તેથી ગંધની અપેક્ષાએ તેઓના બે ભેદ છે.

—દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ,

અથ રસૈઃ સહ પञ્ચ વિકલ્પાન્ પ્રતિપાદયતિ—‘રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ, કઙ્કરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરસપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયો વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચન—‘રસઓ’ રસતઃ ‘તિત્તરસપરિણયા વિ’—તિત્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘કઙ્કરસપરિણયા વિ’ કઙ્કરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘કસાયરસપરિણયા વિ’—કપાયરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘અંબિલરસપરિણયા વિ’—અમ્લરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘મહુરસપરિણયા વિ’—મધુરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं પञ્ચ વિકલ્પાન્ પ્રતિપાદ્ય સ્પર્શૈઃ સહાષ્ટૌ વિકલ્પાનાહ—‘ફાસઓ કક્કલ્હફાસપરિણયા વિ, મડયફાસપરિણયા વિ, ગુરુયફાસપરિણયા વિ, લહુયફાસપરિણયા વિ, સીયફાસપરિણયા વિ, ઉસિણફાસપરિણયા વિ, ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ, લુક્કલ્હફાસપરિણયા વિ’ ૨૦ યે સ્કન્ધાદયો વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચન—‘ફાસઓ’ સ્પર્શતઃ ‘કક્કલ્હફાસપરિણયા વિ’—કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘મડયફાસપરિણયા વિ’ મૃદુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘ગુરુયફાસપરિણયા વિ’—ગુરુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘લહુયફાસપરિણયા વિ’—લઘુકસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘સીયફાસપરિણયા વિ’—શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘ઉસિણફાસપરિણયા વિ’—ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન—‘ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ’—સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ,

વૃત્તાકાર પુદ્ગલોં મેં સે રસ કી અપેક્ષા કોઈ તિત્ત રસવાલે, કોઈ કઙ્કર રસવાલે, કોઈ કષાય રસવાલે, કોઈ અમ્લ રસવાલે ઔર કોઈ મધુર રસવાલે હોતે હેં, અતઃ રસ કો દ્રષ્ટિ સે વે પાંચ પ્રકાર કે હેં ।

વૃત્તાકાર પુદ્ગલોં મેં સ્પર્શ કી અપેક્ષા કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાલે, કોઈ મૃદુસ્પર્શવાલે, કોઈ ગુરુસ્પર્શવાલે, કોઈ લઘુસ્પર્શવાલે, કોઈ શીતસ્પર્શવાલે, કોઈ ઉષ્ણસ્પર્શવાલે, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાલે ઔર કોઈ રુક્ષસ્પર્શવાલે હોતે હેં । અતઃ સ્પર્શ કી અપેક્ષા ઉનકે આઠ ભેદ હોતે હેં । ઇસ

વૃત્તાકાર પુદ્ગલોમાથી રસની અપેક્ષાએ કોઈ તિત્ત રસવાળા કોઈ કઙ્કર રસવાળા, કોઈ કષાય રસવાળા, કોઈ ખાટા રસવાળા, અને કોઈ મધુર રસવાળા હોય તે. તેથી રસની દ્રષ્ટિએ તેઓ પાંચ પ્રકારના છે.

વૃત્તાકાર પુદ્ગલોમા સ્પર્શની અપેક્ષાએ કોઈ કર્કશ સ્પર્શવાળા, કોઈ મૃદુ સ્પર્શવાળા, કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાળા, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળા, કોઈ શીત સ્પર્શવાળા, કોઈ ઉષ્ણસ્પર્શવાળા, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા, અને કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. તેથી સ્પર્શની અપેક્ષાએ તેઓના આઠ ભેદ પડે છે. આ રીતે

केचन-‘लुक्खफासपरिणया वि’-रूक्षस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं वृत्त-संस्थानस्य वर्णादिभिः विंशति विकल्पाः प्रतिपादिताः,

अथ त्र्यस्रसंस्थानस्य वर्णादिभिः सह विंशतिं विकल्पान् प्रतिपादयति-‘जे संठाणओ तंससंठाणपरिणया, ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि, णीलवण्णपरिणया वि, लोहियवण्णपरिणया वि, हालिद्ववण्णपरिणया वि, सुक्किल्लवण्णपरिणया वि’ ‘जे’ ये रक्कन्धादयः ‘संठाणओ’ संस्थानतः ‘तंससंठाणपरिणपरिणया’ त्र्यस्रसंस्थानपरिणता भवन्ति, ‘ते वण्णओ’ ते वर्णतः तेषां मध्ये केचन-‘कालवण्णपरिणया वि’-कृष्णवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘णीलवण्णपरिणया वि’ नीलवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘लोहियवण्णपरिणया वि’-लोहितवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘हालिद्ववण्णपरिणया वि’-हारिद्रवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘सुक्किल्लवण्णपरिणया वि’-शुक्लवर्णपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं त्र्यस्रसंस्थानस्य वर्णैः सह पञ्चविकल्पान् प्रतिपाद्य गन्धेन सह विकल्पद्वयमाह-‘गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि’-ये रक्कन्धादयः संस्थानतः त्र्यस्रसंस्थानपरिणता स्तेषां मध्ये केचन-‘गंधओ’-गन्धतः ‘सुब्भिगंधपरिणया वि’-सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘दुब्भिगंधपरिणया वि’ दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, अथ तस्यैव रसैः सह

प्रकार वर्णादि के साथ वृत्त संस्थानवाले पुद्गल बीस प्रकार के हैं ।

अब त्रिकोणाकार पुद्गलों के बीस भेदों का निरूपण करते हैं-जो पुद्गल त्रिकोण संस्थान परिणामवाले हैं, वर्ण की अपेक्षा उनमें कोई कृष्ण वर्णवाले, कोई नील वर्णवाले, कोई रक्त वर्णवाले, कोई पीतवर्ण वाले और कोई श्वेत वर्णवाले होते हैं, अतः वर्ण की अपेक्षा त्रिकोण संस्थानवाले पुद्गल पांच प्रकार के हैं ।

त्रिकोण संस्थानवाले पुद्गलों में कोई सुगंधवाले और कोई दुर्गंधवाले होते हैं, अतः गंध की अपेक्षा उनके दो भेद हैं ।

वर्णुद्दिष्टानी साथे वृत्त संस्थानवाणा पुद्गलौ २० प्रकारना छे.

हुवे त्रिकोणुकार पुद्गलोना २० भेदोनु निरूपणु करे छे-जे पुद्गलो त्रिकोणु संस्थान परिणामवाणा छे. वर्णुनी अपेक्षाओ तेओमाथी कोछ कृष्णु वर्णुवाणां, कोछ नील वर्णु वाणां, कोछ रक्त वर्णुवाणा, कोछ पीत वर्णु वाणा, अने कोछ श्वेत वर्णुवाणा छाय छे. तेथी वर्णुनी अपेक्षाओ त्रिकोणुकार संस्थान वाणा पुद्गल पांच प्रकारना छे.

त्रिकोणु संस्थानवाणां पुद्गलोमां कोछ सुगन्धवाणां कोछ दुर्गन्धवाणां छाय छे, तेथी गंधनी अपेक्षाओ तेओना जे भेद छे.

विकल्पानाह—‘रसओ—तित्तरसपरिणया वि, कडुयरसपरिणया वि, कसायरसपरि-
णया वि, अंविलरसपरिणया वि, महुररसपरिणया वि’ये स्कन्धादयः संस्थानतः
व्यस्रसंस्थानपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘रसओ’ रसतः ‘तित्तरसपरिणया वि’
—तित्तरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘कडुयरसपरिणया वि’—कटुकरसपरिणता
अपि भवन्ति, केचन—‘कसायरसपरिणया वि’—कषायरसपरिणता अपि भवन्ति,
केचन—‘अंविलरसपरिणया वि’—अम्लरसपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘महुररस-
परिणया वि’—मधुररसपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं व्यस्रसंस्थानस्य रसैः सह
पञ्च विकल्पानुक्त्वा स्पर्शैः सहाष्टौ विकल्पानाह—‘फासओ कक्खडफासपरिणया
वि, मउयफासपरिणया वि, गुरुयफासपरिणया वि, लहुयफासपरिणया वि,
सीयफासपरिणया वि, उसिणफासपरिणया वि, णिद्धफासपरिणया वि, लुक्ख-
फासपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः संस्थानतः व्यस्रसंस्थानपरिणता स्तेषां मध्ये
केचन—‘फासओ’—स्पर्शतः ‘कक्खडफासपरिणया वि’—कर्कशस्पर्शपरिणता अपि
भवन्ति, केचन—‘मउयफासपरिणया वि’—मृदुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन
—‘गुरुयफासपरिणया वि’—गुरुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—लहुय-
फासपरिणया वि’ लघुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘सीयफासपरि-
णया वि’—शीतस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘उसिणफासपरिणया वि’—
उष्णस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘णिद्धफासपरिणया वि’—स्निग्धस्पर्शपरि-

त्रिकोण संस्थानवाले पुद्गलों में रस की अपेक्षा कोई तित्त रस-
वाले, कोई कटुक रसवाले, कोई कषाय रसवाले, कोई अम्ल रसवाले
और कोई मधुर रसवाले हैं, अतः रसकी दृष्टि से उनके पांच भेद हैं ।

त्रिकोण संस्थानवाले पुद्गलों में स्पर्श की अपेक्षा कोई कर्कश
स्पर्शवाले, कोई कोमल स्पर्शवाले, कोई गुरु स्पर्शवाले, कोई लघु स्पर्श-
वाले, कोई शीत स्पर्शवाले, कोई उष्ण स्पर्शवाले, कोई स्निग्ध स्पर्श-
वाले और कोई रुक्ष स्पर्शवाले होते हैं, अतः स्पर्श की दृष्टि से उनके
आठ भेद हैं । यों वर्ण आदि सभी से मिलकर त्रिकोण संस्थानवाले

त्रिकोण संस्थानवाणां पुद्गलोभां रसनी अपेक्षाये केध तित्त रसवाणां
केध कटुक रसवाणां, केध कषाय रसवाणां, केध अम्ल रसवाणां अने केध
मधुर रसवाणां होय छे. तेथी रसनी दृष्टिअे तेअोना पाय लेद छे.

त्रिकोण संस्थानवाणां पुद्गलोभां स्पर्शनी अपेक्षाअे केध कर्कश स्पर्श-
वाणां, केध कोमल स्पर्शवाणां, केध गुरु स्पर्शवाणां, केध लघु स्पर्शवाणां,
केध शीत स्पर्शवाणां, केध उष्ण स्पर्शवाणां, केध स्निग्ध स्पर्शवाणां, अने
केध रुक्ष स्पर्शवाणां होय छे. तेथी स्पर्शनी दृष्टिअे तेअोना आठ लेद छे.

ર્ણતા અપિ ભવન્તિ. કેચન—‘લુક્લપાસપરિણયા વિ’—રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ इत्येवं वर्णादिभिः सह त्रयस्रसंस्थानस्य २० विंशति विकल्पाः सञ्जाताः

अथ चतुरस्रसंस्थानस्य वर्णादिभिः सह विंशति विकल्पानाह—‘जे ‘संठाणओ चउरंससंठाणपरिणया’ ते वर्णओ कालवर्णपरिणया वि, नीलवर्णपरिणया वि, लोहियवर्णपरिणया वि, हालिद्वर्णपरिणया वि, सुक्किल्लवर्णपरिणया वि’ ‘जे’ ये स्कन्धादयः ‘संठाणओ’ संस्थानतः ‘चउरंससंठाणपरिणया’ चतुरस्रसंस्थानपरिणता भवन्ति, ‘ते वर्णओ’ ते वर्णतः—तेषां मध्ये केचन वर्णापेक्षया ‘कालवर्णपरिणया वि’—कृष्णवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘नीलवर्णपरिणया वि’—नीलवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘लोहियवर्णपरिणया वि’ लोहितवर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘हालिद्वर्णपरिणया वि’—हारिद्वर्णपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘सुक्किल्लवर्णपरिणया वि’—शुक्लवर्णपरिणता अपि भवन्ति, इत्येवं चतुरस्रसंस्थानस्य वर्णैः सह पञ्चविकल्पान् उक्त्वा गन्धेन सह विकल्पद्वयमाह—‘गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि’—ये स्कन्धादयः संस्थानतश्चतुरस्रसंस्थानपरिणता स्तेषां मध्ये केचन—‘गंधओ’ गन्धतः ‘सुब्भिगंधपरिणया वि’ सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, केचन—‘दुब्भिगंधपरिणया वि’—दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, अथ तस्यैव रसैः सह पञ्चविकल्पानाह—‘रसओ तित्तरसपरिणया वि, कडुयरसपरिणया वि, दासायरसपरिणया वि, अंबिलरसपरिणया वि महुररसपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः—संस्थानतश्चतुरस्रसंस्थानपरिणता स्तेषां मध्ये केचन-

પુદ્ગલ વીસ પ્રકાર કે હૈં ।

अथ चतुष्कोण पुद्गलों के बीस भेद दिखलाते हैं—जो पुद्गलसंस्थान से चतुष्कोण हैं, उनमें से वर्ण की अपेक्षा कोई कृष्ण, कोई नील, कोई रक्त, कोई पीत और कोई श्वेत वर्णवाले होते हैं अतः वर्ण की अपेक्षा उनके पांच भेद हैं ।

चतुष्कोण संस्थानवाले पुद्गलों में से कोई सुगंधवाले और कोई दुर्गंधवाले होते हैं । अतएव गंध की अपेक्षा उनके दो भेद हैं ।

આમ વર્ણ આદિ ગંધાને જોડવાથી ત્રિકોણ સંસ્થાનવાળા પુદ્ગલ ૨૦ પ્રકારના છે. હવે ચતુષ્કોણ પુદ્ગલોના ૨૦ ભેદ દેખાડે છે.

જે પુદ્ગલો સંસ્થાનથી ચતુષ્કોણ છે, તેઓમાંથી વર્ણની અપેક્ષાએ કોઈ કૃષ્ણવર્ણ, કોઈ નીલવર્ણ, કોઈ રક્તવર્ણ, કોઈ પીતવર્ણ, અને કોઈ શ્વેતવર્ણ વાળા હોય છે. તેથી વર્ણની અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ ભેદ છે.

ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળા પુદ્ગલોમાંથી કોઈ સુગન્ધવાળાં અને કોઈ દુર્ગન્ધવાળાં હોય છે. તેથી ગંધની અપેક્ષાએ તેઓના બે ભેદ હોય છે.

‘રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ’-તિત્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘કઢુયરસ-
પરિણયા વિ’-કઢુકરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘કસાયરસપરિણયા વિ’-
કપારસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન ‘અંવિલરસપરિણયા વિ’-અમ્લરસપરિણતા
અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘મહુરરસપરિણયા વિ’ મધુરરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं
चतुरस्रसंस्थानस्य रसैः सह पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य स्पर्शैः सहाष्टौ विकल्पनाह-
‘फासओ कक्खडफासपरिणया वि, मउयफासपरिणया वि, गुरुयफासपरिणया वि,
लहुयफासपरिणया वि, सीयफासपरिणया वि, उसिणफासपरिणया वि, णिद्ध-
फासपरिणया वि, लुक्खफासपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः संस्थानतश्चतुरस्रसंस्थान-
परिणता स्तेषां मध्ये केचन-‘फासओ’ स्पर्शतः ‘कक्खडफासपरिणया वि’-कर्कश-
स्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘मउयफासपरिणया वि’ मृदुकस्पर्शपरिणता
अपि भवन्ति, केचन-‘गुरुयफासपरिणया वि’ गुरुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति;
केचन-‘लहुयफासपरिणया वि’ लघुकस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘सीय-
फासपरिणया वि’ शीतस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘उसिणफासपरिणया
वि’-उष्णस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति, केचन-‘णिद्धफासपरिणया वि’-स्निग्धस्पर्श-
परिणता अपि भवन्ति, केचन-‘लुक्खफासपरिणया वि’-रुक्षस्पर्शपरिणता अपि
भवन्ति, इत्येवं वर्णादिभिः सह चतुरस्रसंस्थानस्य विंशतिर्विकल्पा भवन्ति,

चतुष्कोण पुद्गलों में रस की अपेक्षा कोई तिक्त, कोई कटुक, कोई
कषाय, कोई अम्ल और कोई मधुररसवाले होते हैं, अतएव उनके
पांच भेद हैं ।

चतुष्कोण संस्थानवाले पुद्गलों में स्पर्श की अपेक्षा कोई कर्कश,
कोई कोमल, कोई गुरु, कोई लघु, कोई शीत, कोई उष्ण, कोई स्निग्ध
और कोई रुक्ष होते हैं । अतएव स्पर्श की दृष्टि से चतुष्कोण पुद्गल
आठ प्रकार के होते हैं । इस प्रकार चतुष्कोण संस्थानवाले पुद्गल
वर्णादि की अपेक्षा बीस प्रकार के हैं ।

ચતુષ્કોણ પુદ્ગલોમાથી રસની અપેક્ષાએ કોઈ તિક્ત, કોઈ કટુક, કોઈ
કષાય, કોઈ અમ્લ, અને કોઈ મધુર રસવાળાં હોય તે. તેથી તેઓના રસની
અપેક્ષાએ પાંચ ભેદ હોય છે

ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળા પુદ્ગલોમાં સ્પર્શની અપેક્ષાએ કોઈ કર્કશ સ્પર્શ
વાળા, કોઈ કોમલ, કોઈ લઘુ, કોઈ શીત, કોઈ ઉષ્ણ, કોઈ સ્નિગ્ધ, અને કોઈ
રૂક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. તેથી સ્પર્શની દૃષ્ટિએ ચતુષ્કોણ પુદ્ગલ આઠ પ્રકારના
હોય છે. આ રીતે ચતુષ્કોણ સંસ્થાનવાળા પુદ્ગલ વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કરી
૨૦ પ્રકારના થાય છે.

અથ આયતસંસ્થાનસ્ય વર્ણાદિભિઃ સહ વિંશતિં વિકલ્પાન્ પ્રતિપાદયતિ-‘જે સંઠાણઓ આયતસંઠાણપરિણયા, તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ, નીલવર્ણપરિણયા વિ, લોહિયવર્ણપરિણયા વિ, હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ, મુક્કિલ્લવર્ણપરિણયા વિ’ ‘જે’ યે સ્કન્ધાદયઃ ‘સંઠાણઓ’ સંસ્થાનતઃ ‘આયતસંઠાણપરિણયા’-આયતસંસ્થાનપરિણતા ભવન્તિ, ‘તે વર્ણઓ’-તે વર્ણતઃ-તેષાં મધ્યે કેચન વર્ણાપેક્ષયા, ‘કાલવર્ણપરિણયા વિ’-કૃષ્ણવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘નીલવર્ણપરિણયા વિ’-નીલવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘લોહિયવર્ણપરિણયા વિ’ લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘હાલિદ્વર્ણપરિણયા વિ’-હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘મુક્કિલ્લવર્ણપરિણયા વિ’-શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं पञ्च विकल्पान् प्रतिपाद्य तस्य गन्धेन सह विकल्पद्वयमाह-‘गंधओ सुबिभगंधपरिणया वि, दुबिभगंधपरिणया वि’ ये स्कन्धादयः संस्थानतः आयतसंस्थानपरिणता स्तेषां मध्ये केचन-‘गंधओ’ गंधतः ‘सुबिभगंधपरिणया वि’-सुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति, કેચન-‘દુબિભગંધપરિણતા વિ’ દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ, અથ તસ્યૈવ રસૈઃ સહ પંચ વિકલ્પાન્ પ્રતિપાદયતિ-‘રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ, કઢુયરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરસપરિણયા વિ’ યે સ્કન્ધાદયઃ આયતસંસ્થાનપરિણતા સ્તેષાં મધ્યે કેચન-‘રસઓ’-રસતઃ ‘તિત્તરસપરિણયા વિ’-તિત્તરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘કઢુયરસપરિણયા વિ’-કટુકરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-‘કસાયરસપરિણયા

અવ આયત સંસ્થાન વાલે પુદ્ગલોં કે વીસ ભંગ દિગ્ગલાતે હૈં-જો પુદ્ગલ આયતસંસ્થાનવાલે હૈં, ઉનમૈં વર્ણ કી અપેક્ષા કોઈ કૃષ્ણવર્ણવાલે, કોઈ નીલે વર્ણ વાલે, કોઈ લોહિત વર્ણવાલે, કોઈ પીતવર્ણ વાલે ઓર કોઈ શ્વેત વર્ણવાલે હોતે હૈં । અતઃ વર્ણ કી અપેક્ષા ઉનકે પાંચ ભેદ હૈં ।

આયત સંસ્થાન વાલે પુદ્ગલોં મૈં કોઈ સુગંધ વાલે ઓર કોઈ દુર્ગંધ વાલે હૈં, અતઃ ગંધ કી અપેક્ષા સે ઉનકે દો ભેદ હોતે હૈં ।

હુવે આયત સંસ્થાનવાળા પુદ્ગલોના ૨૦ ભેદ બતાવે છે-જે પુદ્ગલો આયત સંસ્થાનવાળા છે. તેઓમાં વર્ણની અપેક્ષાએ કોઈ કૃષ્ણવર્ણવાળા, કોઈ નીલ વર્ણવાળા, કોઈ લોહિત વર્ણવાળા, કોઈ પીળાવર્ણવાળા, અને કોઈ શ્વેતવર્ણવાળા, હોય છે તેથી વર્ણની અપેક્ષાએ તેઓના પાંચ ભેદ દેખાડવામાં આવ્યા છે.

આયત સંસ્થાનવાળા પુદ્ગલોમાં કોઈ સુગન્ધવાળાં અને કોઈ દુર્ગન્ધવાળાં છે, તેથી ગન્ધની અપેક્ષાએ તેઓના બે ભેદ હોય છે.

આયત સંસ્થાનવાળા પુદ્ગલોમાં રસની અપેક્ષાએ કોઈ તિક્ત રસવાળાં, કોઈ કટુક રસવાળાં, કોઈ કથાય રસવાળાં, કોઈ અમ્લ રસવાળાં, અને કોઈ મધુર રસવાળાં પણ હોય છે. તેથી રસની દૃષ્ટિએ તેઓના પાંચ ભેદ છે.

વિ'-કપાયરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'અંબિલરસપરિણયા વિ'-અમ્લરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'મહુરરસપરિણયા વિ' મધુરરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ, અથ તસ્યૈવ સ્પર્શૈઃ સહાષ્ટૌ વિકલ્પાન્ આહ-'ફાસઓ કક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ, મડયફાસપરિણયા વિ, ગુરુયફાસપરિણયા વિ, લઘુયફાસપરિણયા વિ, સીયફાસપરિણયા વિ, ઉસિળફાસપરિણયા વિ, ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ, લુક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ' યે સ્કન્ધાદયઃ સંસ્થાનતઃ આયતસંસ્થાનપરિણતા સ્તેપાં મધ્યે કેચન-'ફાસઓ' સ્પર્શતઃ 'કક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ'-'કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'મડયફાસપરિણયા વિ'-મૃદુસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'ગુરુયફાસપરિણયા વિ' ગુરુસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'લઘુયફાસપરિણયા વિ' લઘુસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'સીયફાસપરિણયા વિ'-શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'ઉસિળફાસપરિણયા વિ'-ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'ણિદ્ધફાસપરિણયા વિ' સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, કેચન-'લુક્ષ્ણફાસપરિણયા વિ'-રુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ, इत्येवं स्पर्शैः सह आयतसंस्थानस्याष्टौ विकल्पाः, वर्णादिभि स्तु विंशति विंकल्पा भवन्ति, पञ्चानामपि वर्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानानां सकलविकल्पसंकलने १०० + ४६ + १००

આયત સંસ્થાન વાલે પુદ્ગલોં મેં રસ કી અપેક્ષા કોઈ તિક્તરસ વાલે, કોઈ કટુક રસ વાલે, કોઈ કપાય રસ વાલે, કોઈ અમ્લ રસ વાલે ઓર કોઈ મધુર રસ વાલે મી હોતે હેં । અતઃ રસ કી દૃષ્ટિ સે ડનકે પાંચ મેદ હેં ।

આયત સંસ્થાન વાલે પુદ્ગલોં મેં સ્પર્શ કી અપેક્ષા કોઈ કર્કશ સ્પર્શ વાલે, કોઈ કોમલ સ્પર્શ વાલે, કોઈ ગુરુ સ્પર્શ વાલે, કોઈ લઘુ સ્પર્શ વાલે, કોઈ શીત સ્પર્શ વાલે, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શ વાલે, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલે, ઓર કોઈ રુક્ષ સ્પર્શ વાલે હોતે હેં । ઇસ પ્રકાર આયત સંસ્થાન વાલે પુદ્ગલ સ્પર્શોં કે યોગ સે આઠ પ્રકાર કે હેં । ઓર વર્ણ, ગંધ, રસ તથા સ્પર્શ કે યોગ સે વીસ પ્રકાર કે હોતે હેં ।

આયત સંસ્થાનવાળા, પુદ્ગલોમા સ્પર્શની અપેક્ષાએ કોઈ કટુક સ્પર્શ વાળાં કોઈ કોમળ સ્પર્શવાળા કોઈ ગુરુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ લઘુ સ્પર્શવાળાં, કોઈ શીત સ્પર્શવાળા, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાં, કોઈ સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા, અને કોઈ રુક્ષ સ્પર્શવાળા હોય છે. આ રીતે આયત સંસ્થાનવાળાં પુદ્ગલ સ્પર્શોને સાથે જોડતાં આઠ પ્રકારના છે, અને વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શથી જોડાતા ૨૦ પ્રકારના બને છે.

+૧૮૪×૧૦૦=૫૩૦ ત્રિશદવિકલ્પચ્ચશતાનિ ભવન્તિ ।

અત્ર વાદરેષુ પञ्चाપિ વર્ણા દ્વાવપિ ગન્ધૌ, પञ્ચાપિ રસા ઉપલભ્યન્તે, તતો-
ડવધિકૃત વર્ણાદિવ્યતિરેકેણ શેષ વર્ણાદિભિરપિ યદ્યપિ વિકલ્પાઃ સંભવન્તિ,
તથાપિ તેષ્વેવ વાદરેષુ સ્કન્ધેષુ યે વ્યવહારતઃ કેવલકૃષ્ણવર્ણાદ્યુપેતા અપાન્તરાલ
સ્કન્ધા યથા શરીરસ્કન્ધે એકનયનસ્કન્ધઃ કૃષ્ણસ્તદન્તર્ગત એવ કથિલ્લોહિતો-
ડન્યસ્તદન્તર્ગત એવ શુક્લઙ્ગત્યાદિ તે એવાત્ર વિવક્ષ્યન્તે, તેષાં ચાન્યદ્વર્ણાન્તરાદિ
ન સમ્ભવતિ, સ્પર્શપ્રરૂપણે તુ અવધિકૃતસ્પર્શમ્પ્રતિ પ્રતિપક્ષવ્યતિરેકેણાડન્યે સ્પર્શાઃ
લોકેડન્યવિરોધિનો દૃશ્યન્તેડતો યથોક્તૈવ વિકલ્પસંખ્યા, સા ચાપિ પરિસ્થૂલ-

સમી વર્ણો, ગંધો, રસો સ્પર્શો ઔર સંસ્થાનો કી અપેક્ષા સે
૧૦૦+૪૬+૧૦૦+૧૮૪+૧૦૦=૫૩૦ (પાંચ સૌ ત્રીસ) વિકલ્પ નિષ્પન્ન
હોતે હૈં ।

યહાં યહ સમજ લેના ચાહિયે કિ વાદર સ્કંધોં મેં પાંચોં વર્ણ, દોનો
ગંધ, પાંચોં રસ પાયે :જાતે હૈં । અતએવ અવધિકૃત વર્ણ આદિ કે
સિવાય શેષ વર્ણ આદિ સે ખી વિકલ્પ હો સકતે હૈં, તથાપિ ડન્હીં
વાદર સ્કંધોં મેં જો વ્યાવહારિક દૃષ્ટિ સે કેવલ કૃષ્ણ વર્ણ આદિ સે
યુક્ત બીચ કે સ્કંધ હૈં, જૈસે શરીર સ્કંધ મેં એક નેત્ર સ્કંધ કાલા હૈં,
કોઈ લાલ હૈં, કોઈ ડસી કે અન્તર્ગત શુક્લ હૈં, ડન્હીં કી યહાં વિવક્ષા
કી ગઈ હૈં । ડનસેં દૂસરા વર્ણ આદિ સંભવ નહીં હૈં । સ્પર્શ કી પ્રરૂપણા
મેં, પ્રતિપક્ષી સ્પર્શ કો છોડકર એક કિસી સ્પર્શ કે સાથ અન્ય સ્પર્શ
દેસે હી જાતે હૈં, અતએવ વિકલ્પોં કી જો સંખ્યા કહી હૈં વહી સમી-
ચીન હૈં કિન્તુ યહ સંખ્યા ખી સ્થૂલ દૃષ્ટિ સે હી સમજની ચાહિયે ।

અથા વર્ણો, ગંધો, રસો, સ્પર્શો અને સંસ્થાનોની અપેક્ષાએ ૧૦૦-૪૬
+૧૦૦+૧૮૪+૧૦૦=૫૩૦ (પાંચ સૌ ત્રીસ) વિકલ્પ નિષ્પન્ન થાય છે.

અહીં આ સમજ લેવું જોઈએ કે બાદર સ્કંધોમાં પાંચેવર્ણ, બધે ગંધ
પાયે રસ જોવામાં આવે છે. તેથી કરીને અધિકૃતવર્ણ વિગેરેના સિવાય બાકીના
વર્ણ વિગેરેથી પણ વિકલ્પ બની શકે છે. છતાં પણ આજ બાદર સ્કંધોમાં જે
વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ કેવળ કૃષ્ણવર્ણ આદિથી યુક્ત વચ્ચેના સ્કંધ છે જેમકે
શરીર સ્કંધમાં એક નેત્ર સ્કંધ કાળો છે. કોઈ લાલ છે. કોઈ તેનાજ અંતર્ગત
શ્વેત છે તેઓનીજ અહીં ચર્ચા (વિવક્ષા) કરી છે. તેમાં બીજા વર્ણ આદિનો
સંભવ નથી. સ્પર્શની પ્રરૂપણામાં પ્રતિપક્ષી સ્પર્શને છોડી દઈને એક કોઈ
સ્પર્શની સાથે અન્ય સ્પર્શ દેખાઈ આવે છે. તેથી વિકલ્પોની જે સંખ્યા કહી
છે, તેજ બરાબર છે. પરંતુ આ સંખ્યાને પણ સ્થૂલ દૃષ્ટિએ જ સમજવી

ન્યાયેનૈવાભિહિતા વિજ્ઞેયા, અન્યથા સૂક્ષ્મેક્ષિકયા નિરીક્ષણે તુ પ્રત્યેકમપ્યેતેષાં તારતમ્યેનાનન્તત્વાત્ અનન્તા એવ વિકલ્પાઃ સંભવન્તિ,

એતેષાશ્ચ વર્ણાદિ પરિણામાનાં જવન્યેનાડવસ્થાનમ્ એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટેન તુ અસંખ્યેયં કાલમ્ । પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ—‘સે તં રૂપિ અજીવપન્નવળા, સે તં અજીવપણ્ણવળા’ સા એપા ઉપર્યુક્તરીત્યા પ્રતિપાદિતા, રૂપ્યજીવપ્રજ્ઞાપના અવ-સેયા, સા એપા અજીવપ્રજ્ઞાપના પ્રોક્તા, इत्याशयः ॥સૂ. ૯॥

મૂલમ્—સે કિં તં જીવપન્નવળા ? જીવ પન્નવળા દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા—સંસારસમાવળ જીવપન્નવળા ય ૧, અસં-સારસમાવળ જીવપન્નવળા ય ૨, ॥સૂ. ૧૦॥

છાયા—અથ કા સા જીવપ્રજ્ઞાપના ? જીવપ્રજ્ઞાપના દ્વિવિધા પ્રજ્ઞા, તથા—સંસારસમાવળજીવપ્રજ્ઞાપના ચ ૧, અસંસારસમાવળજીવપ્રજ્ઞાપના ચ ॥સૂ. ૧૦॥

સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ સે દેખા જાય તો इनमें સે તરતમતા કી અપેક્ષા સે પ્રત્યેક કે અનન્ત ભેદ હોને કે કારણ અનન્ત વિકલ્પ હો સકતે હૈં ।

વર્ણ આદિ પરિણામ જવન્ય એક સમય ઓર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલ તક રહતા હૈં ।

અવ ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં—યહ ઉપર્યુક્ત રૂપી અજીવ કી પ્રરૂપણા હુઈ ઓર અજીવ કી બી પ્રરૂપણા હો ગઈ ॥સૂ. ૯॥

શબ્દાર્થ—(સે) અથ—અવ (કિં) વ્યા (તં) વહ (જીવપન્નવળા) જીવ કી પ્રરૂપણા (જીવપણ્ણવળા દુવિહા) જીવપ્રજ્ઞાપના દો પ્રકાર કી (પન્નત્તા) બતલાઈ ગઈ હૈં (તં જહા) વહ હસ પ્રકાર (સંસારસમાવળ-જીવપન્નવળા) સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપણા (ય) ઓર (અસંસાર સમા-

નેઘએ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ જોવામા આવેતો તેજોમાથી તારતમ્યતાની અપેક્ષાએ પ્રત્યેકના અનન્ત ભેદ બનવાના કારણે અનન્ત વિકલ્પ બની શકે છે.

વર્ણુ આદિ પરિણામ જવન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્ય સમય સુધી રહે છે.

હવે ઉપસંહાર કરતાં કહે છે—આ ઉપર કહેલી રૂપી અજીવની પ્રરૂપણા થઈ અને અજીવની પણ પ્રરૂપણા સંપૂર્ણ થઈ ગઈ ॥ સૂ. ૯ ॥

શબ્દાર્થ—(સે) અથ—હવે (કિ) શુ (તં) તે (જીવપણ્ણવળા) જીવની પ્રરૂપણા (જીવ પણ્ણવળા દુવિહા) જીવ પ્રજ્ઞાપના બે પ્રકારની (પન્નત્તા) બતાવી છે (તં જહા)તે આ પ્રકારે છે (સંસારસમાવળજીવપણ્ણવળા) સ સારી જીવોની પ્રરૂપણા અને (અસંસારસમાવળજીવપન્નવળા) મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા ॥ સૂ. ૧૦ ॥

ટીકા=અથ જીવપ્રજ્ઞાપનાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં જીવ પળ્લવણા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’-ક્રા સા ‘જીવપળ્લવણા’ જીવપ્રજ્ઞાપના વર્તતે ? જીવપ્રજ્ઞાપના કતિ-વિધા પ્રજ્ઞાપ્તા इति પ્રશ્નાશયઃ । ભગવાનાહ-‘જીવ પળ્લવણા દુવિદ્યા પળ્લવણા’ જીવ-પ્રજ્ઞાપના દ્વિવિધા પ્રજ્ઞાપ્તા ‘તં જહા-સંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવણા ય, અસંસારસમા-વળ્લજીવપળ્લવણા ય’ તદ્યથા-સંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપના ચ, અસંસારસમાવળ્લ-જીવપ્રજ્ઞાપના ચ, તત્ર સંસરણં સંસારઃ-નરામર તિર્યગૂ નરક ચતુર્ગતિરૂપ ભ્રમણ લક્ષણઃ તં સમ્યક્તયા એકીભાવેન આપન્નાઃ-સંસારસમાવળ્લક્રાઃ, સંસારાન્તર્વર્તિનઃ, તે ચ તે જીવાશ્ચ તેષાં પ્રજ્ઞાપના સંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપના ચેત્યર્થઃ, ન સંસારો-સંસારોઽપવર્ગસ્તં સમાવળ્લા, અસંસારસમાવળ્લા, મુક્તા इत्यર્થઃ, તે ચ તે જીવાશ્ચ તેષાં પ્રજ્ઞાપના અસંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપના, અત્ર ઉભયોરેવ પ્રધાનતા પ્રખ્યા-પનાર્થે ચકાર દ્વયમવસેયમ્ ॥સૂ.૦૧૦॥

વન્નજીવપળ્લવણા) મુક્ત જીવોં કી પ્રરૂપણા (ય) ઔર ॥૧૦॥

ટીકાર્થ-અબ જીવપ્રજ્ઞાપના કા પ્રરૂપણ કરને કે લિએ કહતે હૈં જીવપ્રજ્ઞાપના ક્યા હૈ, અર્થાત્ જીવપ્રજ્ઞાપના કિનને પ્રકાર કી હૈ ? ભગવાન્ ને હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દિયા-જીવપ્રજ્ઞાપના દો પ્રકાર કી હૈ-સંસારસમાવળ્લ જીવોં કી પ્રરૂપણા ઔર અસંસારસમાવળ્લ (મુક્ત) જીવોં કી પ્રરૂપણા ।

મનુષ્ય, દેવ, તિર્યચ ઔર નરક, હન ચાર ગતિયોં મેં ભ્રમણ કરના -સંસરણ કરના-સંસાર કહલાતા હૈ । જો જીવ સંસાર કો પ્રાપ્ત હૈં વે સંસાર સમાવળ્લ જીવ કહલાતે હૈં । અસંસારસમાવળ્લ કા તાત્પર્ય મુક્ત જીવ હૈ । ઊનકી પ્રજ્ઞાપના અસંસારસમાવળ્લજીવ પ્રજ્ઞાપના કહલાતી હૈ । દોનોં હી પ્રજ્ઞાપનાં પ્રધાન હૈં, યહ સૂચિત કરને કે લિએ દો ‘ય (ચ)’ કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ-હવે જીવ પ્રજ્ઞાપનાનુ પ્રરૂપણ કરવાને માટે કહે છે જીવ પ્રજ્ઞાપના શું છે. અર્થાત્ જીવ પ્રજ્ઞાપના કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રીભગવાને આ પ્રશ્નનો ઉત્તર દીધો-જીવ પ્રજ્ઞાપના બે પ્રકારની છે-સંસારી જીવોની પ્રરૂપણા અને અસંસાર સમાવળ્લ (મુક્ત) જીવોની પ્રરૂપણા.

મનુષ્ય, દેવ, તિર્યચ અને નારક આ ચાર ગતિઓમા ભ્રમણ કરવું તે સંસાર કહેવાય છે. જે જીવો સંસારને પામ્યા છે. તે સંસાર સમાવળ્લ જીવ કહેવાય છે. અસંસાર સમાવળ્લનું તાત્પર્ય મુક્તજીવ છે. તેઓની પ્રજ્ઞાપના અસંસાર સમાવળ્લ જીવ પ્રજ્ઞાપના કહેવાય છે. બન્ને પ્રજ્ઞાપનાઓ મુખ્ય છે. તે સૂચવવાને માટે (દ્વય) બે ‘ચ’ શબ્દનો પ્રયોગ કરાયો છે. ॥ સૂ. ૧૦ ॥

मूलम्—से किं तं असंसारसमावण्णजीवपण्णवणा ? असंसारसमावण्णजीवपण्णवणा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—अणंतर सिद्ध असंसारसमावण्णजीवपण्णवणा य १, परंपर-सिद्ध असंसारसमावण्ण जीवपण्णवणा य २, ॥ से किं तं अणंतरसिद्ध असंसारसमावण्णजीवपण्णवणा ? अणंतरसिद्ध असंसारसमावण्ण जीवपण्णवणा पण्णरसविहा पण्णत्ता, तं जहा—तित्थसिद्धा १, अतित्थसिद्धा २, तित्थगरसिद्धा ३, अतित्थगरसिद्धा ४, सयंबुद्धसिद्धा ५, पत्तेयबुद्धसिद्धा ६, बुद्धबोहियसिद्धा ७, इत्थीलिंगसिद्धा ८, पुरिसलिंगसिद्धा ९, णपुंसगलिंगसिद्धा १०, सलिंगसिद्धा ११, अन्नलिंगसिद्धा १२, गिहिलिंगसिद्धा १३, एगसिद्धा १४, अणेगसिद्धा १५ ।

से तं अणंतरसिद्ध असंसार समावन्नजीवपण्णवणा ? से किं तं परंपरसिद्ध असंसारसमावण्ण जीवपण्णवणा ? परंपरसिद्ध असंसारसमावण्ण जीवपण्णवणा अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा—अपढमसमयसिद्धा १, दुसमयसिद्धा २, तिसमयसिद्धा ३, चउसमयसिद्धा ४, जाव १० संखिज्जसमयसिद्धा ११, असंखिज्जसमयसिद्धा १२, अणंतसमयसिद्धा १३ । से तं परंपरसिद्ध असंसारसमावण्ण जीवपण्णवणा । से तं असंसारसमावण्ण जीवपण्णवणा ॥सू० ११॥

छाया—अथ का सा असंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ? असंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा—अनन्तरसिद्धासंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना च १,

शब्दार्थ—(से) अथ (किं) क्या (तं) वह (असंसारसमावन्नजीवपण्णवणा) मुक्त जीवों की प्ररूपणा (असंसारसमावण्णजीवपण्णवणा दुविहा) असं-

शब्दार्थ—(से) अथ (किं) शुं (तं) ते (असंसारसमावन्नजीवपण्णवणा) मुक्त जीवों की प्ररूपणा (असंसारसमावण्णजीवपण्णवणा दुविहा) मुक्त जीवों की प्ररूपणा

પરમ્પરાસિદ્ધાસંસારસમાપન્નજીવ પ્રજ્ઞાપના ? ચ । અથ કા સા અનન્તરસિદ્ધાસંસાર-
સમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ? અનન્તરસિદ્ધાસંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપના પશ્ચદશવિધા
પ્રજ્ઞા, તથથા-તીર્થસિદ્ધા ૧, અતીર્થસિદ્ધા ૨, તીર્થકરસિદ્ધા ૩, અતીર્થકરસિદ્ધા ૪,
સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધા ૫, પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધા ૬, બુદ્ધબોધિતસિદ્ધા ૭, સ્ત્રીલિંગસિદ્ધા ૮,
પુરુષલિંગસિદ્ધા ૯, નપુંસકલિંગસિદ્ધા ૧૦, સ્વલિંગસિદ્ધા ૧૧, અન્યલિંગસિદ્ધા ૧૨,
ગૃહલિંગસિદ્ધા ૧૩, એકસિદ્ધા ૧૪, અનેકસિદ્ધા ૧૫ । સા અનન્તરસિદ્ધાસંસાર

સારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના દો પ્રકાર કી (પળ્લત્તા) કહી હૈ (તં જહા)
વહ ઇસ પ્રકાર (અળંતરસિદ્ધ અસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) અનન્તર
સિદ્ધ-પ્રથમસમયસિદ્ધ મુક્ત જીવોં કી પ્રરૂપળ્લા (ચ) ઓર (પરંપરસિદ્ધ-
અસંસાર સમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) પરમ્પરા સિદ્ધ મુક્ત જીવોં કી
પ્રરૂપળ્લા (સે કિં તં અળંતરસિદ્ધ અસંસાર સમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા ?)
અનન્તરસિદ્ધ મુક્ત જીવોં કી પ્રજ્ઞાપના કયા હૈં ? વહ (પળ્લરસવિહા)
પન્દ્રહ પ્રકાર કી (પળ્લત્તા) બતાઈ હૈ (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર (તિત્થ-
સિદ્ધા) તીર્થસિદ્ધ (અતિત્થસિદ્ધા) અતીર્થસિદ્ધ (તિત્થગરસિદ્ધા) તીર્થ-
કરસિદ્ધ (અતિત્થગરસિદ્ધા) અતીર્થકરસિદ્ધ (સયંબુદ્ધસિદ્ધા) સ્વયંબુદ્ધ-
સિદ્ધ સ્વયં બોધ કરકે સિદ્ધ હુએ (પત્તેયબુદ્ધસિદ્ધા) પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ
(બુદ્ધબોધિયસિદ્ધા) બુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ (ઇત્થીલિંગસિદ્ધા) સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ
(પુરિસલિંગસિદ્ધા) પુરુષલિંગ સિદ્ધ (નપુંસકલિંગસિદ્ધા) નપુંસક લિંગ
(સલિંગસિદ્ધા) સ્વલિંગસિદ્ધ (અન્નલિંગસિદ્ધા) અન્યલિંગસિદ્ધ (ગિહિ-
લિંગસિદ્ધા) ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ (એકસિદ્ધા) અકેલેસિદ્ધ (અળેગસિદ્ધા)

પ્રકારની (પળ્લત્તા) કહો છે (તં જહા) તે આ રીતે (અળંતરસિદ્ધઅસંસારસમાવળ્લ
જીવપળ્લવળ્લા) અનન્તર સિદ્ધ-પ્રથમ સમયસિદ્ધ મુક્ત જીવોની પ્રજ્ઞાપના (ચ) અને
(પરંપરસિદ્ધઅસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) પરંપરા સિદ્ધ મુક્ત જીવોની પ્રજ્ઞાપના

(સે કિ તં અળંતરસિદ્ધ અસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) અનન્તરસિદ્ધ મુક્ત
જીવોની પ્રજ્ઞાપના શું છે ? (પળ્લરસવિહા) તે પદર પ્રકારની (પળ્લત્તા) બતાવી
છે (ત જહા) તે આ રીતે છે (તિત્થસિદ્ધા) તીર્થ સિદ્ધ (અતિત્થસિદ્ધા) અતીર્થ
સિદ્ધ (તિત્થગરસિદ્ધા) તીર્થ કર સિદ્ધ (અતિત્થગરસિદ્ધા) અતીર્થ કર સિદ્ધ (સયં-
બુદ્ધસિદ્ધા) સ્વય બોધ પામીને સિદ્ધ થયેલા (પત્તેયબુદ્ધસિદ્ધા) પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ
(બુદ્ધબોધિયસિદ્ધા) બુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ (ઇત્થિલિંગસિદ્ધા) સ્ત્રી લિંગ સિદ્ધ (પુરિસ
લિંગસિદ્ધા) પુરુષલિંગ સિદ્ધ (નપુંસકલિંગસિદ્ધા) નપુંસકલિંગ સિદ્ધ (સલિંગસિદ્ધા)
સ્વલિંગ સિદ્ધ (અન્નલિંગસિદ્ધા) અન્ય લિંગ સિદ્ધ (ગિહિલિંગસિદ્ધા) ગૃહસ્થ

સમાપન્નજીવ પ્રજ્ઞાપના ॥ અથ કાસા પરમ્પરાસિદ્ધાસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ? પરમ્પરાસિદ્ધાસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના અનેકવિધા પ્રજ્ઞાપના, તદ્યથા-અપ્રથમસમય-સિદ્ધા ૧, દ્વિસમયસિદ્ધા ૨, ત્રિસમયસિદ્ધા ૩, ચતુઃસમયસિદ્ધા ૪, યાવદ્ દશસમય-સિદ્ધા ૧૦, સંખ્યેયસમયસિદ્ધા ૧૧, અસંખ્યેયસમયસિદ્ધા ૧૨, અનન્તસમયસિદ્ધા ૧૩। સા ણ્ણા પરમ્પરાસિદ્ધાસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ॥સૂ. ૧૧॥

ટીકા-અથાલ્પવક્તવ્યતયા સંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપનાયાઃ પ્રથમોપાત્તત્વેऽપિ

एक ही समय में अनेक सिद्ध (से तं) यह (अणंतरसिद्ध असंसार समावन्नजीवपन्नवणा) अनन्तरसिद्ध-मुक्त जीवों की प्ररूपणा है ।

(से किं तं परंपरसिद्ध असंसार समावण्णजीवपन्नवणा ?) પરમ્પરા સિદ્ધ મુક્ત જીવોં કી પ્રરૂપણા કયા હૈ ? વહ (અણેગવિદ્ધા) અનેક પ્રકાર કી (પણ્ણત્તા) કહી હૈ (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર હૈ (અપદમ સમય-સિદ્ધા) અપ્રથમ સમયસિદ્ધ (દુસમયસિદ્ધા) દ્વિસમયસિદ્ધ (તિસમય-સિદ્ધા) ત્રિસમયસિદ્ધ (ચતુસમયસિદ્ધા) ચાર સમય કે સિદ્ધ (જાવ) યાવત્-તક (સંઘિજ્જસમયસિદ્ધા) સંખ્યાત સમય કે સિદ્ધ (અસંઘિજ્જ-સમયસિદ્ધા) અસંખ્યાત સમય કે સિદ્ધ (અણંતસમયસિદ્ધા) અનન્ત સમય કે સિદ્ધ (સે તં પરંપરસિદ્ધ અસંસાર સમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા) યહ પરમ્પર સિદ્ધ મુક્ત જીવોં કી પ્રરૂપણા હૈ (સે તં અસંસાર સમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા) યહ મુક્ત જીવોં કી પ્રરૂપણા હૈ । ॥સૂત્ર ૧૧॥

टीकार्थ-सूत्र पाठ में यद्यपि संसार समापन्न जीवप्रज्ञापना को

લિંગ સિદ્ધ (એકસિદ્ધા) એક સિદ્ધ (અણેગસિદ્ધા) એકજ સમયમા અનેક સિદ્ધ (સેત્તં) આ (અણંતરસિદ્ધ અસંસાર સમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા) અનંતરસિદ્ધ મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા છે.

(સે કિં તં પરંપરસિદ્ધઅસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ?) પરંપરા સિદ્ધ મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા શુ છે ? (અણેગવિદ્ધા) તે અનેક પ્રકારની (પણ્ણત્તા) કહી છે (તં જહા) તે આ રીતે છે (અપદમસમયસિદ્ધા) અપ્રથમસમય સિદ્ધ (દુસમયસિદ્ધા) દ્વિસમય સિદ્ધ (તિસમયસિદ્ધા) ત્રિસમય સિદ્ધ (ચતુસમયસિદ્ધા) ચાર સમય સિદ્ધા (જાવ) ન્યા મુધી (અસંઘિજ્જસમયસિદ્ધા) અસંખ્યાત સમય સિદ્ધ (અણંતસમયસિદ્ધા) અનંત સમય સિદ્ધ (સે તં પરંપરસિદ્ધ અસંસારસમાવણ્ણ-જીવપણ્ણવણા) આ પરંપરા સિદ્ધ મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા છે (સે તં અસંસાર-સમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા) આ મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા છે । સૂ. ૧૧ ।

टीकार्थ:-मूल पाठमां ने के संसार समापन्न जीव प्रज्ञापनाने पड़ेला प्र० २२

સૂચીકટાહન્યાયેન અસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપનામેવ પ્રથમં પ્રરૂપયિતુમાદ—‘સે કિં તં અસંસારસમાવર્ણજીવવર્ણવર્ણા?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કા સા-કતિવિધા ‘અસંસાર-સમાવર્ણજીવવર્ણવર્ણા?’ અસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના પ્રજ્ઞા? ભગવાનાદ—‘અસં-સારસમાવર્ણજીવવર્ણવર્ણા દુવિદ્યા વર્ણવર્ણા’ અસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના દ્વિવિધા પ્રજ્ઞા ‘તં જદા’ અનંતરસિદ્ધ અસંસારસમાવર્ણજીવવર્ણવર્ણા ય, તદ્વથા—અનન્તર-સિદ્ધાસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ચ ‘પરંપરસિદ્ધ અસંસારસમાવર્ણજીવવર્ણવર્ણા’ પરમ્પરાસિદ્ધા સંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ચ, તત્ર—અવિદ્યમાનમ્ અન્તરં—વ્યવધાનં સમયેન યેષાં તે અનન્તરાઃ, તે ચ તે સિદ્ધાશ્ચેતિ અનન્તરસિદ્ધાઃ સિદ્ધત્વપ્રાપ્તિપ્રથમ-સમયે વર્તમાના ઇતિ ભાવઃ, તે ચ તે અસંસારસમાપન્નજીવોશ્ચેતિ અનન્તરસિદ્ધાસંસાર-

પહેલે ગ્રહણ ક્રિયા છે અને આ કારણે તેના નિરૂપણ પહેલે હોનાં જોઈએ, પરંતુ અસંસાર સમાપન્ન જીવપ્રજ્ઞાપનાના વિષયમાં વક્તવ્ય થોડું છે. આ કારણે સૂચી કટાહ ન્યાયે તેની પ્રરૂપણા પહેલે કરી ગઈ છે—પ્રદન કરવામાં આવ્યું છે કે મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા કિત્તે પ્રકારની છે? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે છે કે મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા બે પ્રકારની છે. એક અનન્તરસિદ્ધ મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા અને બીજી પરંપરાસિદ્ધ મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા. તાત્પર્ય એ છે કે સિદ્ધ જીવ બે પ્રકારના છે, એટલે તેની પ્રરૂપણા પણ બે પ્રકારની હોય છે. આગળ પણ અમે આ આધારથી જ પ્રરૂપણાનો ભેદ સમજાવે જોઈએ.

અન્તર અર્થાત્ સમય કા વ્યવધાન ન હોના અનન્તર છે. જિન મુક્ત જીવોં કે સિદ્ધ હોને સે સમય કા વ્યવધાન નહીં છે અર્થાત્ જિન

લેવામાં આવેલ છે અને તે કારણે તેનું નિરૂપણ પહેલું થવું જોઈએ, પરંતુ અસંસાર સમાપન્ન જીવ પ્રજ્ઞાપનાના વિષયમાં વક્તવ્ય થોડું છે. આ કારણથી સૂચીકટાહ ન્યાયથી તેની પ્રરૂપણા પહેલી કરાઈ છે.

પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે કે મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા કેટલા પ્રકારની છે? શ્રીભગવાન ઉત્તર દે છે—મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા બે પ્રકારની છે. એક અનંતર સિદ્ધ મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા અને બીજી પરંપરા સિદ્ધ મુક્ત જીવોની પ્રરૂપણા છે.

તાત્પર્ય એ છે કે સિદ્ધ જીવો બે પ્રકારના છે. તેથી તેની પ્રરૂપણા પણ બે પ્રકારની હોય છે. આગળ પણ અમે આ આધારથી જ પ્રરૂપણાનો ભેદ સમજાવે જોઈએ.

અંતર અર્થાત્ સમયનું વ્યવધાન તે ન હોવું તે અનંતર છે. જે મુક્ત જીવોને સિદ્ધ થવામાં સમયનું વ્યવધાન નથી અર્થાત્ જેઓના સિદ્ધ થવામાં

સમાપન્નજીવા સ્તેષાં પ્રજ્ઞાપના ઇતિ અનન્તરસિદ્ધાઽસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના, અથ પરમ્પરસિદ્ધાસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપનાયા વ્યુત્પત્તિમાહ—વિવક્ષિત પ્રથમસમયે યઃ સિદ્ધસ્તસ્ય યો દ્વિતીયસમયસિદ્ધઃ સ પરસ્તસ્યાપિ ય તૃતીય સમયસિદ્ધઃ સ પરઃ, એવં રીત્યા અન્યેઽપિ વક્તવ્યાઃ, પૃષ્ઠોદરાદિત્વાત્ પરમ્પરશબ્દસિદ્ધિઃ, પરમ્પરાશ્ચ તે સિદ્ધાશ્ચેતિ પરમ્પરસિદ્ધાઃ વિવક્ષિતસિદ્ધસ્ય પ્રથમસમયાત્ પ્રાગ્ દ્વિતીયાદિષુ સમયેષુ અનન્તાતીતાદ્યા પર્યન્તં વર્તમાના ઇત્યર્થઃ, તે ચ તે અસંસારસમાપન્નાશ્ચેતિ પરમ્પરસિદ્ધાસંસારસમાપન્ના સ્તે ચ તે જીવાશ્ચેતિ તેષાં પ્રજ્ઞાપના પરમ્પરસિદ્ધા સંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ઉભયત્રૈવ સ્વ સ્વગતાનેકભેદસૂચનાર્થ ચકારદ્વયમુપ-
કો સિદ્ધ હુએ પ્રથમ હી સમય હો, વે અનન્તરસિદ્ધ કહલાતે હૈં । એસે અનન્તરસિદ્ધોં કી પ્રજ્ઞાપના અનન્તરસિદ્ધ પ્રજ્ઞાપના કહલાતી હૈ ।

પરમ્પરસિદ્ધ કા અર્થ ઇસ પ્રકાર સે હૈ—જો કિસી મી પ્રથમ સમય મેં સિદ્ધ હૈ, ડસસે એક સમય પહેલે સિદ્ધ હોને વાલા ‘પર’ કહલાતા હૈ, ડસસે મી એક સમય પહેલે સિદ્ધ હોને વાલા ડસસે ‘પર’ કહલાતા હૈ । ઇસી પ્રકાર આગે મી કહ લેના ચાહિયે । ‘પૃષ્ઠોદરાદિ’ ગણ મેં પાઠ હોને સે ‘પરમ્પર’ શબ્દ કી સિદ્ધિ હોતી હૈ । પરમ્પરસિદ્ધ કા આશય યહ હૈ કિ જિસ સમય મેં કોઈ જીવ સિદ્ધ હુઆ હૈ, ડસસે પૂર્વવર્તી સમયોં મેં જો જીવ સિદ્ધ હુએ હૈં, વે સબ ડસકી અપેક્ષા પરમ્પરસિદ્ધ હૈં । અનન્ત અતીત કાલ સે સિદ્ધ હોતે આ રહે હૈં, વે સબ કિસી મી વિવ-
ક્ષિત પ્રથમ સમય મેં સિદ્ધ હોને વાલે કી અપેક્ષા પરમ્પર સિદ્ધ હૈં । એસે મુક્તાત્મા પરમ્પરસિદ્ધ—અસંસારસમાપન્નજીવ કહલાતે હૈં । ડનકી

પહેલો જ સમય હોય, તેઓ અનંતર સિદ્ધ કહેવાય છે. એવા અનંતર સિદ્ધોની પ્રજ્ઞાપના તે અનંતર સિદ્ધ પ્રજ્ઞાપના કહેવાય છે.

પરમ્પર સિદ્ધનો અર્થ આ પ્રકારે છે—જે કોઈ પણ પ્રથમ સમયમાં સિદ્ધ છે, તેનાથી એક સમય પહેલા સિદ્ધ બનવા વાળા ‘પર’ કહેવાય છે. તેનાથી પણ એક સમય પહેલા સિદ્ધ થવાવાળા તેનાથી ‘પર’ કહેવાય છે.

એ રીતે આગળ પણ કહેવાયું બોધ્યો. (પૃષ્ઠોદરાદિ) ગણમાં પાઠ હોવાથી પરંપર શબ્દ સિદ્ધ બને છે પરંપર સિદ્ધનો આશય આ છે કે જે સમયમાં કોઈ જીવ સિદ્ધ થયો હોય તેનાથી પહેલાના સમયમાં જે જીવો સિદ્ધ થયા છે. તેઓ બધા તેની અપેક્ષાએ પરંપરા સિદ્ધ છે. અનન્ત અતીત કાળથી સિદ્ધ બનતા આવી રહ્યા હોય છે. તેઓ બધા કોઈ પણ વિવક્ષિત પ્રથમ સમયમાં સિદ્ધ થવા વાળાની અપેક્ષાએ પરંપર સિદ્ધ છે. આવા મુક્તાત્માઓ પરંપર સિદ્ધ —અસંસાર સમાપન્ન જીવ કહેવાય છે. તેઓની પ્રજ્ઞાપના પરંપર

ન્યસ્તમવસેયમ્ 'સે કિં તં અણંતરસિદ્ધ અસંસાર સમાવળ્લ જીવ પળ્લવળ્લા?' 'સે' અથ 'કિં તં' કા સા-કતિવિધા 'અણંતરસિદ્ધ અસંસારસમાવળ્લ જીવપળ્લવળ્લા?' અનન્તરસિદ્ધાસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના? મગવાનાહ- 'અણંતરસિદ્ધ અસંસારસમાવળ્લ જીવપળ્લવળ્લા પળ્લવરસવિહા પળ્લવત્તા' અનન્તરસિદ્ધાસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના પચ્ચદશવિધા પ્રજ્ઞાપના-પ્રરૂપિતા, અનન્તરસિદ્ધાનામુપાધિભેદેન પચ્ચદશવિધત્વાત્, તદેવ પચ્ચદશવિધત્વં તેણાં પ્રરૂપયિતુમાહ- 'તં જહા-તિત્થસિદ્ધા ૧, અતિત્થસિદ્ધા ૨, તિત્થગરસિદ્ધા ૩, અતિત્થગરસિદ્ધા ૪, સયંબુદ્ધસિદ્ધા ૫, પત્તેયબુદ્ધસિદ્ધા ૬, બુદ્ધબોધિર્યાસિદ્ધા ૭, ઇત્થિલિંગસિદ્ધા ૮, પુરિસલિંગસિદ્ધા ૯, નપુંસગલિંગસિદ્ધા ૧૦, સલિંગસિદ્ધા ૧૧, અન્નલિંગસિદ્ધા ૧૨ મિદ્ધિલિંગસિદ્ધા ૧૩, ઇગસિદ્ધા ૧૪, અળેગસિદ્ધા ૧૫' 'તં જહા' તથા-તિત્થસિદ્ધા-તીર્થસિદ્ધાઃ તીર્થતે સંસારાર્ણવોઽનેનેતિ તીર્થ-યથાવસ્થિત સકલજીવાજીવાદિપદાર્થપ્રરૂપકં પરમગુરુપતિપાદિતં પ્રવચનરૂપમ્, તત્તતીર્થ નિરાશ્રયકં ન ભવતીતિ ચતુર્વિધઃ સદ્ધઃ इत्यर्थः પ્રથમગળ્લ-પ્રરૂપણા પરમ્પરસિદ્ધ-અસંસાર સમાપન્નજીવ પ્રજ્ઞાપના છે ।

દોનો જગહ 'ય' (ચ) કા પ્રયોગ કરકે યહ સૂચિત કિયા ગયા છે કિ ઇન દોનો પ્રજ્ઞાપનાઓ કો ધી અવાન્તર ભેદ અનેક-અનેક હૈ ।

અનન્તરસિદ્ધ જીવ ઉપાધિ કો ભેદ સે પન્દ્રહ પ્રકાર કો હૈ, અતઃપ્રવચન કી પ્રરૂપણા ધી ઇન્દ્રહ પ્રકાર કી હૈ । યહ પન્દ્રહ ભેદ ઇસ પ્રકાર હૈ-

(૧) તીર્થસિદ્ધ-જિસકો સહારે સે સંસાર-સાગર કો તિરાજાય, વહ તીર્થ કહલાતા હૈ । ંસા તીર્થ વહ પ્રવચન હૈ જાં જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વોં કી વાસ્તવિક પ્રરૂપણા કરને વાલા ંર પરમગુરુ-સર્વજ્ઞ દ્વારા પ્રતિપાદિત હૈ । યહ તીર્થ નિરાધાર નહીં રહ સકતા, અતઃ ચતુર્વિધ સંઘ અથવા પ્રથમ ગળ્લધર કો ધી તીર્થ કહતે હૈ । કહા ધી હૈ-

સિદ્ધ-અસંસાર સમાપન્ન જીવ પ્રજ્ઞાપના છે. ંન્ને જગ્યાએ (ચ) અને નો પ્રયોગ કરીને આવુ સૂચિત કર્યું છે કે આ ંન્ને પ્રજ્ઞાપનાઓના પણ અવાન્તર ભેદ-અનેકાનેક છે.

અનન્તર સિદ્ધ જીવ ઉપાધિના ભેદ વડે પંદર પ્રકારના છે, તેથી તેમની પ્રરૂપણા પણ પંદર પ્રકારની છે. તે પંદર ભેદ આ રીતે કહ્યા છે

(૧) તીર્થસિદ્ધ-જેના આશ્રયથી સંસાર સાગરને તરી જવાય તે તીર્થ કહેવાય છે, એવું તીર્થ તે પ્રવચન છે કે જે જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વોની વાસ્તવિક પ્રરૂપણા કરવાવાળું અને પરમગુરુ-સર્વજ્ઞદ્વારા પ્રતિપાદિત છે.

આ તીર્થ નિરાધાર હોતું નથી, તેથી ચતુર્વિધ સંઘ અથવા પ્રથમ ગળ્લધરને તીર્થ કહે છે. કહ્યું પણ છે કે

ધરો વાં, તથા ચોક્તમ્—‘તિત્થં મંતે ! તિત્થં તિત્થકરે તિત્થં ? ગોયમા ! અરિહા તાવ નિયમા’ તિત્થકરે, તિત્થ પુણ ચાઉવ્વણ્ણો સમણસંવો પઠમ ગણહરો વા’ તીર્થ ‘શાસનં’ મદન્ત ! તીર્થ (તરણ સાધનમ્) તીર્થકરસ્તોર્થમ્ ગૌતમ ! અર્હન્ તાવત્ નિયમાત્તીર્થકરઃ તીર્થ પુનશ્ચતુર્વર્ણઃ શ્રમણસઙ્ઘઃ પ્રથમગણધરો વા’ ર્હાતિ, તસ્મિન્ તીર્થે સમુત્પન્ને ये सिद्धास्ते तीर्थसिद्धाः १, ‘एवम् अतिर्थासिद्धा’ अतीर्थ-सिद्धाः, तीर्थस्याभावोऽतीर्थम्, तीर्थस्याभावश्चानुत्पादः अपान्तराले व्यवच्छेदो वा तस्मिन् ये सिद्धाः—ते अतीर्थसिद्धाः २, तत्र तीर्थस्यानुत्पादे सिद्धा मरुदेवी-प्रभृतयः, मरुदेव्यादि सिद्धिगमनकाले तीर्थोत्पादाभावात्, तथा—तीर्थस्य व्यवच्छेदः सुविधि स्वाम्याद्यपान्तरालेषु, तत्र ये जाति स्मरणादिनाऽपवर्गमार्गमवाप्य

हे भगवान् ! तीर्थ को तीर्थ कहते हैं या तीर्थकर को तीर्थ कहते हैं ? हे गौतम ! अरिहन्त भगवान् (नियम से) तीर्थकर हैं और चार प्रकार का श्रमणसंघ (साधु, साध्वी, श्रावक, श्राविका) या प्रथम गणधर तीर्थ है । इस तीर्थ की स्थापना हो जाने पर जो जीव सिद्धि प्राप्त करते हैं, वे तीर्थसिद्ध कहलाते हैं ।

(२) अतीर्थसिद्ध-तीर्थ का अभाव अतीर्थ कहलाता है । तीर्थ का अभाव दो प्रकार से होता है—तीर्थ की स्थापना ही न हुई हो अथवा स्थापना होने के पश्चात् कालान्तर में उसका विच्छेद हो गया हो । ऐसे अतीर्थकाल में जिन्होंने सिद्धि प्राप्त की वे अतीर्थसिद्ध हैं । तीर्थ की स्थापना से पूर्व मरुदेवी आदि ने सिद्धि प्राप्त की । सुविधिनाथ आदि तीर्थकर के बीच के समय में तीर्थ का उच्छेद हुआ था, उस समय में जातिस्मरण आदि के द्वारा जिन्होंने सिद्धि पाई, वे तीर्थ

હે લગવન્ તીર્થને તીર્થ કહે છે અથવા (અગરતો) તીર્થકરને તીર્થ કહે છે ?

હે ગૌતમ ! અરિહંત લગવાન (નિયમથી) તીર્થકર છે અને ચાર પ્રકારનો શ્રમણ સંઘ (સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા) અથવા પ્રથમ ગણધર તીર્થ છે, આ તીર્થની સ્થાપના થઈ ગયા બાદ જે જીવો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. તેઓ તીર્થ સિદ્ધ કહેવાય છે.

(૨) અતીર્થ સિદ્ધ-તીર્થનો અભાવ અતીર્થ કહેવાય છે. તીર્થનો અભાવ બે પ્રકારે થાય છે—તીર્થની સ્થાપના જ ન થઈ હોય અથવા સ્થાપના થયા પછી કાળાન્તરે તેનો વિચ્છેદ થઈ ગયો હોય, આવા અતીર્થકાળમાં જેઓએ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી તેઓ અતીર્થ સિદ્ધ છે.

તીર્થની સ્થાપનાથી પૂર્વ મરુદેવી વિગેરેએ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી. સુવિધિનાથ વિગેરે તીર્થકરના વચગાળાના સમયમાં તીર્થનો વિચ્છેદ થયો હતો તે સમયમાં

સિદ્ધાસ્તે તીર્થવ્યવચ્છેદસિદ્ધા इत्यर्थः, एवम् 'तित्थगरसिद्धा'-तीर्थकर-
 सिद्धाः-तीर्थकराः सन्तो ये सिद्धास्ते तीर्थकरसिद्धाः ऋषभादि वर्द्धमानपर्यन्ताः,
 'अतित्थगरसिद्धा' अतीर्थकरसिद्धाः-सामान्यकेवलिनो भूत्वा ये सिद्धास्ते तथा
 'स्वयं बुद्धसिद्धा' स्वयं बुद्धसिद्धाः-परोपदेशादिना स्वयं बुद्धाः सन्तो ये सिद्धास्ते
 तथा-परोपदेशं विनापि स्वयं संसारस्वरूपं बुद्ध्वा सिद्धा इत्यर्थः, 'पत्तेय बुद्ध-
 सिद्धा' प्रत्येकबुद्धसिद्धाः-प्रत्येकबुद्धसिद्धाः सन्तो ये सिद्धास्ते प्रत्येकबुद्धसिद्धाः,
 तत्र स्वयं बुद्धप्रत्येकबुद्धानां भेदस्तु अयमेव यत्-स्वयंबुद्धा बाह्यप्रत्ययं विनैव
 व्यवच्छेदसिद्ध कहलाए । ये दोनों ही प्रकार के सिद्ध अतीर्थसिद्ध हैं ।

(૩) तीર્થકરસિદ્ધ-જો તીર્થકર હોકર સિદ્ધ હોતે હૈં, વે તીર્થકર
 સિદ્ધ કહલાતે હૈં, જૈસે ઇસ અવસર્પિણીકાલ મેં શ્રીઋષભદેવ સે લેકર
 શ્રીવર્દ્ધમાન સ્વામી પર્યન્ત ચૌવીસ તીર્થકર ।

(૪) અતીર્થકરસિદ્ધ-જો સામાન્યકેવલી હોકર સિદ્ધ હોતે હૈં, વે
 અતીર્થકરસિદ્ધ કહલાતે હૈં ।

(૫) સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ-જો પરોપદેશ કે વિના, સ્વયં હી સંસાર કે
 સ્વરૂપ કો સમજ્ઞ કર સિદ્ધ હોતે હૈં ।

(૬) પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ-જો પ્રત્યેકબુદ્ધ હોકર સિદ્ધ હુએ વે પ્રત્યેક
 બુદ્ધ સિદ્ધ હૈં । પ્રત્યેક બુદ્ધ મી પરોપદેશ કે વિના હી સિદ્ધ હોતે હૈં,
 પરન્તુ ઝનમેં ઓર સ્વયંબુદ્ધ મેં અન્તર હૈ । વહ યહ કિ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ
 વે કહલાતે હૈં જો બાહ્ય કારણ કે વિના હી બોધ પ્રાપ્ત કર લેતે હૈં-જિન્હેં

નતિ સ્મરણુ વિગેરે દારા જેઓએ સિદ્ધિ મેળવી તેઓ તીર્થ વ્યવચ્છેદ સિદ્ધ
 કહેવાયા. આ બન્ને પ્રકારના સિદ્ધ અતીર્થ સિદ્ધ છે

(૩) તીર્થ કરસિદ્ધ-જેઓ તીર્થ કર બનીને સિદ્ધ થાય છે. તેઓ તીર્થ કર
 સિદ્ધ કહેવાય છે, જેમકે આ અવસર્પિણી કાળમા રૂપભદ્રેવથી તે શ્રીવર્ધમાન
 સ્વામી સુધી ૨૪ તીર્થ કરે છે.

(૪) અતીર્થ કરસિદ્ધ-જેઓ સામાન્ય કેવલી બનીને સિદ્ધ થાય છે. તેઓ
 અતીર્થ કર સિદ્ધ કહેવાયા છે

(૫) સ્વયં બુદ્ધસિદ્ધ-જેઓ પરોપદેશ વિના પોતે જ સંસારના સ્વરૂપને
 સમજીને સિદ્ધ થાય છે તે સ્વયં બુદ્ધસિદ્ધ છે.

(૬) પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ-જેઓ પ્રત્યેક બુદ્ધ બનીને સિદ્ધ થયા તેઓ પ્રત્યેક
 બુદ્ધસિદ્ધ છે. પ્રત્યેક બુદ્ધ પણ પરોપદેશોના વિના સિદ્ધ થાય છે, પરન્તુ તેઓમા
 અને સ્વયં બુદ્ધમાં અનન્તર છે.

તે આ કે સ્વયં બુદ્ધસિદ્ધ તેઓ કહેવાય છે કે જેઓ બાહ્ય કારણ વિનાજ

બુદ્ધ્યન્તે, સ્વયમેવ-વાહ્યપ્રત્યયમન્તરેણૈવ નિજ જાતિ સ્મરણાદિના બુદ્ધાનાં સ્વયં
બુદ્ધત્વોક્તેઃ, તે ચ દ્વિધા-તીર્થકરા સ્તદ્ વ્યતિરિક્તાશ્ચ, પ્રકૃતે ચ તીર્થકર-
વ્યતિરિક્તા એવ સ્વયં બુદ્ધા ગૃહ્યન્તે, તથા ચોક્તમ્-નન્ધધ્યયનચૂર્ણિકાયામ્-
'તે દુવિહા, સયં બુદ્ધા-તિત્થયરા, તિત્થયરવરિચ્ચાય, ઇહ વરિચ્ચેહિં અહિગારો'
ઇતિ, તે દ્વિધાઃ સ્વયં બુદ્ધાઃ-તીર્થકરાઃ-તીર્થકર વ્યતિરિક્તાશ્ચ, ઇહ વ્યતિરિક્તૈ-
રધિકાર ઇતિ, પ્રત્યેક બુદ્ધાસ્તુ વાહ્ય પ્રત્યયાપેક્ષયા વ્યવહીયન્તે, પ્રત્યેક-વાહ્ય
વૃષભાદિ કારણમભિસમીક્ષ્ય બુદ્ધાનામેવ પ્રત્યેકબુદ્ધત્વવ્યવહારાત્, इत्थं શ્રૂયતે-
વાહ્યપ્રત્યય સાપેક્ષાકરકણ્ડવાદીનાં વોધ વહિઃ પ્રત્યયમપેક્ષ્ય ચ તે બુદ્ધાઃ સન્તો
નિયમેન પ્રત્યેકમેવ વિહરન્તિ, ન ગચ્છવાસિન ઇવ સઙ્ઘીભૂય, તથા ચોક્તમ્-નન્ધ-
ધ્યયનચૂર્ણિકાયામ્-'પત્તેયં-વાહ્યં વૃષભાદિકં કારણમભિસમીક્ષ્ય બુદ્ધાઃ વહિ-

જાતિસ્મરણ આદિ સે સ્વયં હી વોધ પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ । સ્વયંબુદ્ધ દો
પ્રકાર કે હૈ-તીર્થકર ઓર તીર્થકરભિન્ન । તીર્થકર તો તીર્થકરસિદ્ધ
કી કોટિ મેં સમ્મિલિત હૈ, અતઃપ્રવ યહાં તીર્થકરભિન્ન સ્વયંબુદ્ધ હી
સમજના ચાહિયે । નન્દીસૂત્ર કી ચૂર્ણિ મેં કહા હૈ-સ્વયંબુદ્ધ દો પ્રકાર
કે હૈ-તીર્થકર ઓર તીર્થકરભિન્ન । યહાં તીર્થકરભિન્ન કો હી ગ્રહણ
કરના ચાહિયે । ઓર પ્રત્યેકબુદ્ધ વે કહલાતે હૈ જો વૃષભ આદિ કિસી
ભી વાહ્ય નિમિત્ત સે વોધ પ્રાપ્ત કરતે હૈ । સુના જાતા હૈ કિ કરકણ્ડ
આદિ કો વાહ્ય નિમિત્ત સે વોધિ પ્રાપ્ત હુઈ થી । યે પ્રત્યેક બુદ્ધ વોધિ
પ્રાપ્ત કરકે ઇકાકી હી વિચરતે હૈ, ગચ્છ-સમૂહ મેં નહીં રહતે ।
નન્દી-અધ્યયન કી ચૂર્ણિ મેં કહા હૈ-પ્રત્યેક-વૃષભ આદિ વાહ્ય નિમિત્ત

બોધ પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત્ જોબાને જાતિ સ્મરણ વિગેરેથી સ્વયમેવ બોધ
પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.

સ્વયં બુદ્ધ બે પ્રકારના છે-તીર્થકર અને તીર્થકર ભિન્ન, તીર્થકર તો
તીર્થકર સિદ્ધની કોટિમાં સંમિલિત છે. તેથી અહીં તીર્થકર ભિન્ન સ્વયં
બુદ્ધજ સમજવા બોધ્યો.

નન્દી સૂત્રની શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે સ્વયં બુદ્ધ બે પ્રકારના છે-તીર્થકર
અને તીર્થકરથી બુદ્ધ. અત્રેતો તીર્થકર ભિન્નનું જ ગ્રહણ કરવું બોધ્યો.
અને પ્રત્યેક બુદ્ધ તેઓ કહેવાય છે કે જોબા વૃષભ આદિ કોઈ પણ બાહ્ય
નિમિત્તથી બોધ પ્રાપ્ત કરે છે.

સાંભળવામાં આવે છે કે કરકણ્ડ વિગેરેને બાહ્ય નિમિત્તથી બોધિ પ્રાપ્ત
થઈ હતી. આ પ્રત્યેક બુદ્ધ, બોધિ પ્રાપ્ત કરીને એકાકી વિચરે છે, ગચ્છ સમૂ-
હમાં રહેતા નથી.

નન્દી અધ્યયનની શ્રુતિમાં કહ્યું છે-પ્રત્યેક વૃષભ આદિ બાહ્યનિમિત્તને

પ્રત્યયં પ્રતિબુદ્ધાનાં ચ 'પત્તેયં નિયમા વિહારો જમ્હા તમ્હાય તે પત્તેય બુદ્ધા' इति, स्वयम्बुद्धानामुपधि द्वादशविध एव पात्रादिको भवति, प्रत्येकं बुद्धानां तु द्विधा-जघन्येन, उत्कर्षेण, तत्र जघन्येन द्विविधः उत्कर्षेण नवविधः प्रावरणवर्जो भवति तथा चोक्तम्—

‘પત્તેય બુદ્ધાણં જઘ્ણેણં દુવિહો, ।

उकोसेणं नवविहो नियमा पाउरण वज्जो भवइ' इति ॥

एवं स्वयं बुद्धानां पूर्वाधीतं श्रुतं भवति न वा भवति, तत्र यदि पूर्वाधीतं श्रुतं भवति तदा लिङ्गं देवता वा प्रयच्छति, गुरुसन्निधौ वा गत्वा प्रतिपद्यते, यदि च एकाकिं विचरणं समर्थः, इच्छा वा तस्य तादृशी उत्पद्यते तदा एकाकी विहरति

કો દેવ કર જો બુદ્ધ હુએ વે પ્રત્યેક બુદ્ધ । વે નિયમ સે પ્રત્યેક અર્થાત્ અકેલે હી વિચરણ કરતે હૈં, ઇસ કારણ પ્રત્યેક બુદ્ધ કહલાતે હૈં । સ્વયં-બુદ્ધોં કી ઉપધિ પાત્રાદિ કે ભેદ સે વારહ પ્રકાર કી હોતી હૈં ઓર પ્રત્યેક બુદ્ધોં કી જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ કે ભેદ સે દો પ્રકાર કી હોતી હૈં । જઘન્ય સે દો પ્રકાર કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ નૌ પ્રકાર કી હોતી હૈં । મગર ઉસમેં પ્રાવરણ અર્થાત્ વસ્ત્ર નહીં હોતા । કહા બી હૈં—પ્રત્યેકબુદ્ધ કમ સે કમ દો પ્રકાર કી ઓર અધિક સે અધિક નૌ પ્રકાર કી ઉપધિ રાખતે હૈં, મગર નિયમ સે વસ્ત્ર રહિત હી હોતે હૈં । સ્વયંબુદ્ધોં કે પૂર્વાધીત (પૂર્વ-જન્મ સેં પઠિત) શ્રુત હોતા બી હૈં યા નહીં બી હોતા હૈં । અગર હોતા હૈં તો ઉન્હેં દેવતા લિંગ પ્રદાન કર દેતા હૈં અથવા વે ગુરુ કે નિકટ જા-કર મુનિલિંગ અંગીકાર કરતે હૈં । અગર વે એકાકી વિચરને મેં સમર્થ હોં યા ઉન્હેં એકાકી વિચરણ કરને કી ઇચ્છા હો તો એકાકી વિચરતે

જોધને જેઓ બુદ્ધ થયા તે પ્રત્યેક બુદ્ધ તેઓ નિમિત્તથી પ્રત્યેક અર્થાત્ એક-લાજ વિચરે છે, એ કારણે પ્રત્યેક બુદ્ધ કહેવાય છે-

સ્વયં બુદ્ધોની ઉપધિ—પાત્રાદિના ભેદે બાર પ્રકારની હોય છે અને પ્રત્યેક બુદ્ધોની જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટના ભેદથી બે પ્રકારની થાય છે, જઘન્યથી બે પ્રકારની અને ઉત્કૃષ્ટથી નવ પ્રકારની થાય છે. પરંતુ તેમાં પ્રાવરણ અર્થાત્ વસ્ત્રો હોતા નથી.

કહ્યું પણ છે—પ્રત્યેક બુદ્ધ ઓછામાં ઓછી બે પ્રકારની અને વધારમાં વધારે નવ પ્રકારની ઉપધિ રાખે છે પરંતુ નિયમથી વસ્ત્ર રહિત જ હોય છે.

સ્વયં બુદ્ધોનું પૂર્વાધીત (પૂર્વજન્મનું લાણેલું) શ્રુત હોય છે. અગર તો નથી પણ હોતું. અગર હોય છે તો તેમને દેવતા લિંગ પ્રદાન કરી દે છે. અથવા તેઓ ગુરુની સમીપ જોધને મુનિલિંગ અંગીકાર કરે છે અગર તેઓ

અન્યથા ગચ્છવાસે અવતિષ્ઠતે, યદાતુ તસ્ય પૂર્વાધીતં શ્રુતં ન ભવતિ તદા નિયમેન ગુરુસન્નિધૌ ઉપગમ્ય લિંગં પ્રતિપદ્યતે, ગચ્છં ચ નિયમતો ન પરિત્યજતિ, ઉક્તશ્ચ—‘પુવ્વાહીયં સુયં સે હવઃ વા ન વા, જડ સે નત્થિ તો લિંગં નિયમા ગુરુસન્નિહે પઢિવજ્જડ, ગચ્છેય વિહરઈત્તિ, અહ પુવ્વાધીય સુયસંભવોડત્થિ તો સે લિંગં દેવયાં પઢિયચ્છડ, ગુરુસન્નિહે વા પઢિવજ્જડ, જડય એગવિહારવિહરણસમત્થો ઇચ્છાં વા સે તો એકો ચેવ વિહરઈ, અન્નહા ગચ્છે વિહરઈ’ત્તિ, પ્રત્યેકબુદ્ધાનાં તુ પૂર્વાધીતં શ્રુતં નિયમેન ભવતિ, તચ્ચ જપન્યેન એકાદશાઙ્ગાનિ, ઉત્કર્ષેણ કિશ્ચિન્ન્યુનાનિ દશપૂર્વાણિ, એવં લિંગં તસ્મૈ દેવતા પ્રયચ્છતિ, લિંગરહિતો વા કદાચિદ્

હૈં, અન્યથા ગચ્છવાસી હોકર રહતે હૈં । યદિ ડનકે પૂર્વાધીત શ્રુત ન હો તો નિયમ સે ગુરુ કે નિકટ જા કર હી લિંગ અંગીકાર કરતે હૈં ઓર નિયમ સે ગચ્છ મેં હી રહતે હૈં । કહા ખી હૈ—ડનહેં (સ્વયં બુદ્ધ કો) પૂર્વાધીત શ્રુત હો ખી સકતા હૈ ઓર નહીં ખી હો સકતા હૈ । યદિ નહીં હૈ તો નિયમ સે ગુરુ કે સાન્નિધ્ય મેં હી સાધુલિંગ કો અંગીકાર કરતે હૈં ઓર યદિ પૂર્વાધીત શ્રુત હો તો યા તો દેવતા લિંગ પ્રદાન કર દેતા હૈ યા ગુરુ કે સમીપ વે લિંગ અંગીકાર કરતે હૈં । અગર વહ એકાકી વિચરને મેં સમર્થ હોં ઓર એકાકી વિચરના ચાહે તો એકાકી વિચરતે હૈં, અન્યથા ગચ્છ મેં રહતે હૈં । મગર પ્રત્યેક બુદ્ધોં કો નિયમ સે પૂર્વાધીત શ્રુત હોના હી હૈ । વહ કમ સે કમ ગ્યારહ અંગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ કુછ કમ દશ પૂર્વ તક હોતા હૈ । ડનહેં લિંગ દેવતા દેતા હૈ ઓર કદાચિત્

એકાકી વિચરવામાં સમર્થ હોય અથવા તેમને એકાકી વિચરણ કરવાની ઇચ્છા હોય તો એકાકી વિચરે છે. નહી તો ગચ્છવાસી બનીને રહે છે.

જો તેઓમાં પૂર્વાધીત શ્રુત ન હોય તો નિયમે કરીને ગુરૂની પાસે જઈને જ લિંગ અંગીકાર કરે છે અને નિયમથી ગચ્છમાં આવીને રહેવાવાળાં હોય છે.

કહ્યું પણ છે—તેઓને (સ્વયંબુદ્ધને) પૂર્વાધીત શ્રુત હોઈ પણ શકે છે, અને ન પણ હોય. જો ન હોય તો ગુરૂના સાન્નિધ્યમાં જ નિયમથી સાધુ લિંગને અંગીકાર કરે છે. અને જો પૂર્વાધીત શ્રુત હોય તો અથવા તો દેવતા લિંગ પ્રદાન કરીદે છે અગરતો ગુરૂની સમીપે લિંગ અંગીકાર કરે છે.

અગરતો તે એકાકી વિચરવામાં સમર્થ હોય અને એકાકી વિચરવાનું ચાહે તો એકાકી વિચરે છે નહી તો ગચ્છમાં રહે છે.

પરંતુ પ્રત્યેક બુદ્ધને નિયમેકરી પૂર્વાધીત શ્રુત હોય જ છે. તે ઓછામાં ઓછા અગીયાર અંગ અને તેના ઉત્કૃષ્ટ કાઈક ઓછા દશ પૂર્વ સુધી હોય છે. તેઓને લિંગ દેવતા આપે છે અને કોઈક વાર તેઓ લિંગ રહિત બનીને

भवति, उक्तञ्च—‘पत्तेय बुद्धाणं पुष्वाहीयं सयं नियमा हवइ, जहन्नेणं इक्कारस अंगा, उक्कोसेणं भिन्न दसपुव्या, लिंगं च देवया पयच्छइ, लिंगवज्जिओ वा भवइ, जओ भणियं—रूपं पत्तेय बुद्धा’ इति ।

तथा ‘बुद्ध बोहियसिद्धा’—बुद्ध बोधितसिद्धाः बुद्धाः—आचार्यास्तैर्बोधिताः सन्तो ये सिद्धा भवन्ति ते बुद्धबोधितसिद्धा उच्यन्ते, एतेषां च पूर्वोक्तानां सर्वेषामपि मध्ये केचन—‘इत्थीलिंगसिद्धा’—स्त्रीलिङ्गसिद्धा भवन्ति, स्त्रियालिङ्ग—स्त्रीलिङ्गम्—स्त्रीत्वोपलक्षणम्, तस्मिन् स्त्रीत्वोपलक्षणरूपे स्त्रीलिङ्गे वर्तमानाः सन्तो ये सिद्धास्ते स्त्रीलिङ्गसिद्धा उच्यन्ते तत्र स्त्रीलिङ्गं त्रिधा भवति,—वेदः—शरीर-निष्पत्तिः, नेपथ्यञ्च, तेषां मध्ये प्रकृते शरीरनिष्पत्ति रूपमेव स्त्रीलिङ्गं गृह्यते,

वे लिंगरहित ही विचरते हैं । कहा भी है—प्रत्येक बुद्धों को नियम से पूर्वाधीत श्रुत होता है । वह जघन्य ग्यारह अंग और उत्कृष्ट किं चित् न्यून दश पूर्व तक होता है । उन्हे या तो देवता लिंग प्रदान कर देता है या वे लिंगरहित (साधु का वेष धारण किये बिना ही) विचरते हैं । कहा भी है—‘रूपं पत्तेयबुद्धा —

(૭) બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ—બુદ્ધ અર્થાત્ બોધ પ્રાપ્ત આચાર્ય આદિ કે દ્વારા પ્રતિબોધ પાકર જો સિદ્ધ હોતા હૈ, વે બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ કહે જાતે હૈ ।

(૮) સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ—इन पूर्वोक्त सिद्धों में से कोई-कोई स्त्रीलिंग-सिद्ध होते हैं । स्त्री का चिह्न स्त्रीलिंग कहलाता है । वह तीन प्रकार से हो सकता है—वेद, शरीर की बनावट और वेष । इन तीन प्रकार के लिंगों में से यहां शरीर की बनावट ही समझना चाहिए, वेद या वेष रूप स्त्रीलिंग नहीं समझना चाहिए । क्योंकि स्त्रीवेद की विद्य-

વિચરતા રહે છે.

કહ્યું પણ છે—પ્રત્યેક બુદ્ધને નિયમેકરી પૂર્વાધીત શ્રુત હોય છે. તે જઘન્ય અગીઆર અંગ અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક ચોછા દશ પૂર્વ સુધી હોય છે. તેઓને કાતો દેવતા લિંગ પ્રદાન કરીદે છે. અગર તો તેઓ લિંગ રહિત (સાધુનોવેષ ધારણ કર્યા સિવાય જ) વિચરે છે. કહ્યું પણ છે કે (રૂપં પત્તેયબુદ્ધા)

(૭) બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ—બુદ્ધ અર્થાત્ બોધ પ્રાપ્ત આચાર્ય આદિના દ્વારા પ્રતિ બોધ મેળવીને જે સિદ્ધ થાય છે. તેઓ બુદ્ધ બોધિત સિદ્ધ કહેવાય છે.

(૮) સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ—આ પૂર્વોક્ત સિદ્ધોમાંથી કેઈ કેઈ સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ હોય છે. સ્ત્રીનું ચિહ્ન સ્ત્રીલિંગ કહેવાય છે.

તે ત્રણ પ્રકારે યની શકે છે—વેદ શરીરની યનાવટ અને વેષ એ ત્રણ બાતના લિંગમાંથી આડી શરીરની યનાવટ જ સમજવી જોઈએ વેદ અથવા

ન તુ વેદરૂપં નેપથ્યરૂપં વા, વેદસત્ત્વે સિદ્ધત્વાસંભવાત્, નેપથ્યસ્ય ચ પ્રમાણત્વા
ભાવાત્ તથા ચોક્તં નન્દ્યધ્યયનચૂર્ણિકાયाम્—‘इत्थीए लिंगं इत्थिलिंगं, इत्थीए
उवलक्खणं ति वुत्तं भवइ, तं च तिविहं—वेदो सरीर निव्वत्ती नेवत्थं च, इह
सरीरनिव्वत्तीए अहिणारो न वेयणे वत्थेहि’ ति, एवञ्च—‘न स्त्रीणां निर्वाणमिति
दिगम्बरोक्तमपास्तमवसेयम्, अनेन सूत्रेण स्त्रीनिर्वाणस्य साक्षादेव प्रतिपादित-
त्वात्, तन्निषेधस्य युक्त्या अनुपपद्यमानत्वात्, तथाहि—ज्ञानदर्शनचारित्राणि
निर्वाणपथो वर्तते, ‘सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः’ इति वचनप्रामाण्यात्,
(तत्त्वार्थसૂत्र १, अ. १) सम्यग्दर्शनादीनि पुरुषाणामिव स्त्रीणामपि सम्भवन्त्येव,

मानता में सिद्ध-अवस्था प्राप्त नहीं हो सकती और वेष प्रमाणित
नहीं है। नन्दी-अध्ययन की चूर्णिका में कहा है-स्त्री का लिंग स्त्रीलिंग
है, अर्थात् जिससे स्त्री की पहिचान हो वह स्त्रीलिंग। वह तीन प्रकार
का है-वेद, शरीर की बनावट और वेष। यहां शरीर की रचना ही
समझना चाहिए, वेद या वेष नहीं समझना चाहिए।

इस कथन से ‘स्त्रियों को निर्वाण नहीं होता’ यह दिगम्बरों का
कथन खंडित हो जाता है, क्योंकि इस सूत्र में स्त्री निर्वाण का
साक्षात् ही प्रतिपादन किया गया है। उसका निषेध युक्ति से संगत
नहीं हो सकता। यथा-ज्ञान, दर्शन और चरित्र मोक्ष का मार्ग है,
‘सम्यग्दर्शन ज्ञान और चारित्र मोक्ष का मार्ग है’ यह वचन प्रमाण-
भूत है। (तत्त्वार्थसूत्र १ अ. १) सम्यग्दर्शन पुरुषों की तरह स्त्रियों में
भी हो सकता है। स्त्रियां भी समस्त प्रवचन के अर्थ पर रुचि रखती

વેષ રૂપ સ્ત્રીલિંગ ન સમજવુ જોઈએ. કેમકે સ્ત્રી વેદની વિદ્યમાનતામા સિદ્ધ
અવસ્થા પામીનથી શકાતી અને વેષ પ્રમાણિત નથી.

નન્દી અધ્યયનની ચૂર્ણિકામાં કહ્યું છે- સ્ત્રીનું લિંગ સ્ત્રીલિંગ છે, અર્થાત્
જેનાથી સ્ત્રીની ઓળખ થાય તે સ્ત્રીલિંગ. તે ત્રણ બાતનાં છે. વેદ શરીરની
બનાવટ અને વેષ, અહીં શરીરની રચના જ સમજવી જોઈએ. વેદ કે વેષ
સમજવાના નથી.

આ કથનથી સ્ત્રીઓનું નિર્વાણ નથી થતું. એવું દિગમ્બરોનું કનથ
ખંડિત થઈ જાય છે કેમકે આ સૂત્રમાં સ્ત્રી નિર્વાણનું સાક્ષાત્ પ્રતિપાદન
કયું છે. તેનો નિષેધ યુક્તિથી સંગત નથી થઈ શકતો.

જેમ જ્ઞાન, દર્શન. ચારિત્ર મોક્ષ માર્ગ છે, સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર
મોક્ષનો માર્ગ છે આ વચન પ્રમાણભૂત છે. (તત્ત્વાર્થ સૂત્ર ૧ અ-૧) સમ્ય
ગ્દર્શન પુરુષોની જેમ સ્ત્રીઓમા પણ હોઈ શકે છે. સ્ત્રીઓ પણ સમસ્ત પ્રવચન

સ્ત્રિયોઽપિ સકલમપિ પ્રવચનાર્થમવિકલમભિરોચયન્તિ, પઢાવશ્યક કાલિકૌત્કાલિકાદિ ભેદભિન્નં શ્રુતં ચ જાનન્તિ, નિરતિચારં સપ્તદશપ્રકારકં સંયમઞ્ચ પરિપાલયન્તિ, સુરામુરાણામપિ દુર્ધરં વ્રહ્મચર્યં ધારયન્તિ, માસક્ષપણાદિદુશ્વરતપશ્ચર્યાશ્ચાચરન્તિ, અતેવ સ્ત્રીણામપિ મુક્તિઃ સમ્ભવત્યેવ,

અથ તાસાં સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનસમ્ભવેઽપિ સંયમાભાવેન ચારિત્રાસમ્ભવઃ, શરીરાઙ્ગાચ્છાદનાર્થં વસ્ત્રપરિભાગાવશ્યકતયા સપરિગ્રહત્વાપચ્યા સંયમાભાવાદિતિ ચેદત્રોચ્યતે - 'મુચ્છાપરિગ્રહો વુત્તો' મૂચ્છાપરિગ્રહ ઉક્તઃ, ઇતિ વચનાત્ પરમાર્થતો મૂચ્છાયા એવ પરિગ્રહપદાર્થતયા સ્ત્રીણાં શરીરાચ્છાદનાર્થં વસ્ત્રસંસર્ગમાત્ર સત્ત્વેઽપિ વસ્ત્રા-

હૈં, પઢાવશ્યક તથા કાલિક ઓર ઉત્કાલિક આદિ શ્રુત કો જાનતી હૈં ઓર સત્તરહ પ્રકાર કે સંયમ કા નિરતિચાર પાલન ભી કરતી હૈં । સુરોં ઓર અસુરોં કે લિએ ભી કઠિન વ્રહ્મચર્ય કા પાલન ભી કરતી હૈં, માસસ્વમણ આદિ દુષ્કર તપસ્યા ભી કરતી હૈં । ઇસ કારણ સ્ત્રિયોં કો ભી મોક્ષ પ્રાપ્ત હો સકતા હૈં ।

કદાચિત્ કહા જાય કિ સ્ત્રિયોં કો સમ્યગ્દર્શન ઓર સમ્યગ્જ્ઞાન તો સંભવ હૈં, મગર સંયમ કા અભાવ હોને સે ચારિત્ર સંભવ નહીં હૈં, ઉન્હેં અપને શરીર કા અંગ ઢંકને કે લિએ વસ્ત્ર કા પરિભોગ કરના આવશ્યક હોતા હૈં । અતેવ સપરિગ્રહ હોને સે સંયમ કા અભાવ હોતા હૈં । ઇસકા ઉત્તર યહ હૈં કિ મૂચ્છા કો પરિગ્રહ કહા ગયા હૈં । જવ મૂચ્છા હી પરિગ્રહ શબ્દ કા અર્થ હૈં તો સ્ત્રિયોં કો શરીર ઢંકને કે લિએ વસ્ત્ર કા સંસર્ગ માત્ર હોને પર ભી વસ્ત્ર આદિ મેં મૂચ્છા ન હોને કે

નોના અર્થ ઉપર ઇત્રિ રાખે છે. પઢાવશ્યક તથા કાલિક અને ઉત્કાલિક વિગેરે શ્રુતોને જાણે છે અને સત્તરે પ્રકારના સંયમનું નિરતિચાર રૂપે પાલન કરે છે.

સુરો અને અસુરોને માટે કષ્ટપ્રદ બ્રહ્મચર્યનું પાલન પણ કરે છે. માસ જમણુ આદિ દુષ્કર તપસ્યા પણ (સ્ત્રી) કરે છે, આ કારણે સ્ત્રીઓને પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

કદાચિત્ કહેવામા આવે કે સ્ત્રીઓમાં સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન તો સંભવે છે, પણ સંયમનો અભાવ હોવાથી ચારિત્રનો સંભવ નથી હોતો. તેઓને પોતાનું શરીર ઢાકવા માટે વસ્ત્ર પહેરવું તે આવશ્યક અને છે.

તેથી સપરિગ્રહ હોવાથી સંયમનો અભાવ અને છે. તેનો ઉત્તર આ છે કે મૂચ્છાને પરિગ્રહ કહેલ છે. જ્યારે મૂચ્છાજ પરિગ્રહ શબ્દનો અર્થ છે. તો સ્ત્રી ઓને શરીર ઢાકવા માટે વસ્ત્રનો માત્ર સંસર્ગ થવાથી પણ વસ્ત્ર વિગેરેમાં મૂચ્છા ન હોવાને કારણે તે પરિગ્રહ બનતો નથી, વસ્ત્ર વગર આત્માની રક્ષા થવી અસંભવિત છે,

દિપુ મૂર્છાવિરહેણ પરિગ્રહાભાવાત્, વસ્ત્રં વિના આત્મરક્ષણાસંભવેન ધર્મોપકરણ-
માત્રતયા તસ્યોપાદાનાત્, શીતકાલાદિપુ વ્યગ્રાવસ્થાયાં સ્વાધ્યાયધ્યાનાદિ-કરણા-
સંભવાચ્ચ દીર્ઘકાલિકસંયમપરિપાલનાય યતનયા મૂર્છારહિતવસ્ત્રં પરિમુજ્જાના-
નામપિ તાસાં પરિગ્રહવચ્ચાભાવાત્, અથ સ્ત્રીणां સમ્યગ્દર્શનાદિ રત્નત્રયસમ્ભવે-
ऽપિ ન કેવલં તસ્ય સમ્ભવમાત્રેણૈવ મોક્ષપદપ્રાપ્તિઃ સમ્ભવતિ, અપિ તુ પ્રાયઃ પ્રકૃ-
ષ્ટેનૈવ તદ્રત્નત્રયેણ, અન્યથા પ્રવ્રજ્યાનન્તરમેવ સર્વેષામપિ પ્રવ્રજિતાનાં સામાન્યેન
મુક્તિપદપ્રાપ્ત્યાપત્તિઃ પ્રસજ્યેત, પ્રત્યક્ષતસ્તથાઽદર્શનાત્ તદિષ્ટાપત્તેઃ કર્તુમશક્ય-
ત્વાત્, સમ્યગ્દર્શનાદિ રત્નત્રયપ્રકર્ષથ્ચ સ્ત્રીणां ન સમ્ભવતિ, ઇતિ ન વાચ્યમ્, સ્ત્રીणां

કારણ વહ પરિગ્રહ નહીં હોતા વસ્ત્ર કે વિના આત્મા કી રક્ષા હોના
અસંભવ હૈ । અતઃૈવ ધર્મોપકરણ કે રૂપ મેં હી વે વસ્ત્ર કો ગ્રહણ
કરતી હૈ । શીતકાલ આદિ મેં વસ્ત્ર કે વિના વ્યગ્રતા ઉત્પન્ન હો જાતી
હૈ, અતઃૈવ સ્વાધ્યાય ધ્યાન આદિ નહીં હો સકના ઇસ કારણ દીર્ઘ
કાલિક સંયમ કા પરિપાલન કરને કે લિષ્ટ, યતના પૂર્વક મૂર્છા રહિત
વસ્ત્ર કા ઉપયોગ કરને પર ભી પરિગ્રહ વૃત્તી નહીં હોતી ।

કદાચિત્ કહા જાય કિ સ્ત્રિયોં કો સમ્યગ્દર્શન આદિ રત્નત્રય કા
સંભવ તો હૈ, મગર સંભવ હોને માત્ર સે હી તો મોક્ષ પદ કો પ્રાપ્તિ નહીં
હો સકતી । મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ તો પ્રાયઃ ઉત્કૃષ્ટ રત્નત્રય સે હી હોતી હૈ,
અન્યથા દીક્ષા લેને કે વાદ હી સમી દીક્ષિતોં કો મોક્ષ પ્રાપ્ત હો જાય,
મગર પ્રત્યક્ષ સે ઇસા નહીં દેસા જાતા । અતઃૈવ ઇષ્ટાપત્તિ નહીં કહા
જા સકના, ઔર સમ્યગ્દર્શન આદિ રત્નત્રય કા પ્રકર્ષ સ્ત્રિયોં મેં સંભવ

તેથી ધર્મોપરક્રયના ૩૫૪ તેઓ વસ્ત્રને ધારણ કરે છે. શીતકાળ આદિમાં વસ્ત્ર
સિવાય વ્યગ્રતા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તેથીજ સ્વાધ્યાય, ધ્યાન વિગેરે થઈ શકતા
નથી. એટલા માટે દીર્ઘકાલિક સંયમનું પરિપાલન કરવાને માટે, યતનાપૂર્વક
મૂર્છારહિત વસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવા છતાં પણ તેઓ પરિગ્રહવતી બનતી નથી.

કદાચ કહેવામાં આવે કે સ્ત્રીઓને સમ્યગ્દર્શન વિગેરે રત્નત્રયનો સંભવતો
છે. પણ સંભવ હોવા માત્રથી તો મોક્ષનો પ્રાપ્તિ નથી થઈ શકતી, મોક્ષની
પ્રાપ્તિ તો પ્રાયઃ ઉત્કૃષ્ટ રત્નત્રયથી થાય છે, નહીં તો દીક્ષા લીધા પછી બધાજ
દીક્ષિતોને મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ જાય. આવું પ્રત્યક્ષમાં જોવામાં નથી આવતું.

તેથી ઇષ્ટાપત્તિ નથી કહેવાતી અને સમ્યગ્દર્શન આદિ રત્નત્રયનો પ્રકર્ષ
સ્ત્રીઓમાં સંભવિત છે કે નહીં. આમ કહેવું ઠીક નથી, કેમકે સ્ત્રીઓમાં
સમ્યગ્દર્શન આદિ રત્નત્રયના ઉત્કર્ષનો અભાવ કરવાવાળું કોઈ પ્રમાણ નથી.
સમસ્ત દેશોમાં અને સમસ્ત કાળોમાં સ્ત્રીઓમાં રત્નત્રયનો પ્રકર્ષ અસંભવિત

સમ્યગ્દર્શનાદિ રત્નત્રયપ્રકર્ષા સમ્ભવપ્રતિપાદકપ્રમાણાભાવાત્, સકલદેશકાલા-
વચ્છેદેન સ્ત્રીષુ રત્નત્રયપ્રકર્ષા સમ્ભવગ્રાહકપ્રમાણાનુપલબ્ધેઃ, દેશકાલવ્યવહિતેષુ
પ્રત્યક્ષપ્રમાણાપ્રવૃત્તેઃ, તદપ્રવૃત્તૌ ચાનુમાનસ્યાપિ તન્મૂલકસ્ય પ્રવૃત્ત્યસંભવાત્, તામ્
તત્પ્રકર્ષાસમ્ભવપ્રતિપાદકગમાનુપલબ્ધેશ્વ, પ્રત્યુત તત્સમ્ભવપ્રતિપાદકાગમાનામેવ
સ્થાને સમુપલબ્ધેઃ, યથા પ્રસ્તુતં સૂત્રમ્, તસ્માન્ન સ્ત્રીणां રત્નત્રયપ્રકર્ષાસમ્ભવઃ,
પયઃ પાવકયોરિવ, છાયાતાપયોરિવ, પ્રકાશાન્ધકારયોરિવ વા સ્ત્રીત્વેન સદ્ રત્નત્રય
પ્રકર્ષસ્ય સ્વભાવતો વિરોધાભાવાત્, વિરોધાવધારણે યુક્તિવિરઠાત્, તથાદિ-

નહીં હૈ । यह कहना ठीक नहीं है, क्यों कि स्त्रियों में सम्यग्दर्शन
आदि रत्नत्रय के प्रकर्ष का अभाव सिद्ध करने वाला कोई प्रमाण नहीं
है । समस्त देशों में और समस्त कालों में स्त्रियों में रत्नत्रय का
प्रकर्ष संभव नहीं है, इस बात के ग्राहक प्रमाण की अनुपलब्धि है ।
देश और काल से व्यवहित पदार्थों में प्रत्यक्ष प्रमाण की प्रवृत्ति नहीं
होती और प्रत्यक्ष की प्रवृत्ति न होने से प्रत्यक्ष मूलक अनुमान की
प्रवृत्ति भी संभव नहीं है । स्त्रियों में रत्नत्रय के प्रकर्ष का अभाव
प्रतिपादन करने वाला आगम भी उपलब्ध नहीं होता, बल्कि उसका
संभव बतलाने वाला आगम ही स्थान-स्थान पर उपलब्ध होता है ।,
जैसे यही प्रस्तुत सूत्र । अतएव स्त्रियों में रत्नत्रय का प्रकर्ष असंभव
है, यह बात नहीं है । जैसे जल और अग्नि का, छाया और धूप का
अथवा प्रकाश और अन्धकार का स्वभाव से ही विरोध है । उस प्रकार
स्त्रीत्व का रत्नत्रय के प्रकर्ष के साथ स्वभाव से ही विरोध नहीं है,

છે તે વાતના પ્રમાણની અનુપલબ્ધિ છે. દેશ અને કાળથી વ્યવહિત પદાર્થોમાં
પ્રત્યક્ષ પ્રમાણની પ્રવૃત્તિ નથી થતી અને પ્રત્યક્ષની પ્રવૃત્તિ ન હોવાથી પ્રત્યક્ષ
મૂલક અનુમાનની પ્રવૃત્તિ પણ અસંભવિત છે.

સ્ત્રીઓમાં રત્નત્રયના પ્રકર્ષનો અભાવ પ્રતિપાદન કરવાવાળા આગમ પણ
ઉપલબ્ધ નથી થતા. પણ તેનો સભવ બતાવવાવાળા આગમજ ઠેકાણે ઠેકાણે
ઉપલબ્ધ બને છે. જેમકે આ ચાલુ સૂત્ર છે.

તેથી કરીને સ્ત્રીઓમાં રત્નત્રયનો પ્રકર્ષ અસંભવ છે. એ વાત છે જ નહીં
જેમ અગ્નિ અને પાણીને તડકાને અને છાયાને પ્રકાશ અને અન્ધકારને
સ્વાભાવિક વિરોધ હોય છે.

એ રીતે સ્ત્રીત્વનો રત્નત્રયની ઉત્કર્ષતા સાથે સ્વાભાવિક વિરોધ નથી, કેમકે
વિરોધનો નિશ્ચય કરાવનારી કોઈ યુક્તિ નથી. જેમકે-જેના પછી મોક્ષની પ્રાપ્તિ
થઈ જાય તેજ રત્નત્રયનો પ્રકર્ષ કહેવાય છે. તે પ્રકર્ષ અયોગી અવસ્થાના

યદનન્તરં મોક્ષપદપ્રાપ્તિર્ભવતિ સ એવ રત્નત્રયપ્રકર્ષ ઉચ્યતે, સ ચ અયોગિનોઽવ-
સ્થાચરમસમયભાવી, અયોગ્યવસ્થાયાશ્ચ અસ્માદૃશાં ચર્મદૃશાં પ્રત્યક્ષતાભાવાત્,
અતસ્તયો વિરોધાવધારણં દુઃશકમ્, અદૃષ્ટેન સહ વિરોધસ્ય પ્રતિપત્તુ મશક્યત્વાત્,
દૃષ્ટાપત્તૌ તુ પુરુષેષ્વપિ તુલ્યયુક્ત્યા વિરોધાપત્ત્યા રત્નત્રયપ્રકર્ષા સંભવાપત્તિઃ,

અથ સર્વોત્કૃષ્ટાધ્યવસાયેનૈવ સર્વોત્કૃષ્ટપદપ્રાપ્તિર્ભવતિ, નાન્યથેતિ ઉભ-
યવાદિ સમ્મતમેતદ્ આગમપ્રામાણ્યાત્, સર્વોત્કૃષ્ટશ્ચ પદદ્વયં વર્તતે, સર્વો-
ત્કૃષ્ટ-સુખસ્થાનં, સર્વોત્કૃષ્ટ દુઃખસ્થાનશ્ચ તત્ર સર્વોત્કૃષ્ટ સુખસ્થાનં
મોક્ષઃ, સર્વોત્કૃષ્ટદુઃખસ્થાનન્તુ અધઃ સપ્તમનરકપૃથિવી, તત્રાગમે સ્ત્રીણાં

ક્યોંકિ વિરોધ કા નિશ્ચય કરાને વાલી કોઈ યુક્તિ નહીં હૈ । યથા-
જિસકે બાદ મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ હો જાય વહી રત્નત્રય કા પ્રકર્ષ કહલાંતા
હૈ । વહ પ્રકર્ષ અયોગી-અવસ્થા કે ચરમ સમય મેં હોતા હૈ ઓર
અયોગી-અવસ્થા હમારે જૈસે ચર્મચક્ષુ જનોં કો પ્રત્યક્ષ નહીં હોતી ।
હૈસ કારણ ઉનકે વિરોધ કા નિશ્ચય કરના અશક્ય હૈ ઓર અદૃષ્ટ
વસ્તુ કે સાથ કિસી કે વિરોધ કો સમજના અસંભવ હૈ । અન્યથા જો
યુક્તિ સ્ત્રિયોં કે રત્નત્રય કા પ્રકર્ષ ન હોને કે લિયે હૈ વહ પુરુષોં કે
લિયે ભી સમાન હૈ તો ઉનમેં ભી વિરોધ હોને સે રત્નત્રય કા પ્રકર્ષ
અસંભવ હો જાણગા ।

કહા જા સકતા હૈ કિ સર્વોત્કૃષ્ટ પદ કી પ્રાપ્તિ સર્વોત્કૃષ્ટ અધ્યવસા-
ય સે હોતી હૈ, અન્યથા નહીં, આગમ પ્રમાણ સે યહ વાત દોનોં વાદિયોં
કો માન્ય હૈ । સર્વોત્કૃષ્ટ પદ દો હૈં-એક સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ કા સ્થાન
ઓર દૂસરા સર્વોત્કૃષ્ટ દુઃખ કા સ્થાન । સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ કા સ્થાન
મોક્ષ હૈ ઓર સર્વોત્કૃષ્ટ દુઃખ કા સ્થાન સાતવીં નરકભૂમિ હૈ । ઇનમેં

છેવટના લાગમા થાય છે, અને અયોગી અવસ્થા આપણા સરખા ચર્મ ચક્ષુ
માણસોને પ્રત્યક્ષ નથી થતી.

એથી તેના વિરોધનો નિશ્ચય કરવો અશક્ય છે અને અદૃષ્ટ વસ્તુની સાથે
કોઈના વિરોધને સમજવો અસંભવ છે. બીજી રીતે જે યુક્તિ સ્ત્રીઓને રત્ન-
ત્રયના પ્રકર્ષ ન હોવા માટે છે, તે પુરુષોને માટે પણ સમાનજ છે તો તેઓમાં
પણ વિરોધ હોવાથી રત્નત્રયનો પ્રકર્ષ અસંભવિત બની જશે.

કહેવાય છે કે સર્વોત્કૃષ્ટ પદની પ્રાપ્તિ સર્વોત્કૃષ્ટ અધ્યવસાયથી થાય છે.
અન્ય રીતે નહીં. આગમપ્રમાણથી આ વાત બંને વાદીઓને માન્ય છે સર્વો-
ત્કૃષ્ટ પદ જે છે. એક સર્વોત્કૃષ્ટ સુખનું સ્થાન અને બીજું સર્વોત્કૃષ્ટ દુઃખનું
સ્થાન. સર્વોત્કૃષ્ટ સુખનું સ્થાન મોક્ષ છે. અને સર્વોત્કૃષ્ટ દુઃખનું સ્થાન
સાતમી નરક ભૂમિ છે,

સપ્તમનરકપૃથિવીગમનં પ્રતિષિદ્ધમ્, પ્રતિષેધ નિદાનન્તુ તદગમનયોગ્ય તથાવિધ સર્વોત્કૃષ્ટમનોવીર્યપરિણામાભાવઃ, અતएव तासां संमूर्च्छिमा दिवत् सप्तमनरकपृथिवीगमनाभावः, किञ्च यासां वादलब्धौ वैक्रियादिलब्धौ पूर्वगतश्रुताधिगतौ च सामर्थ्याभाव स्तासां मोक्षगमनसामर्थ्याभावः सुतरां सिद्ध इति चेन्मैवम् स्त्रीणां सप्तमनरकपृथिवीगमनप्रयोजक सर्वोत्कृष्टमनोवीर्य-परिणामाभावेऽपि निःश्रेयसप्रयोजक सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणामाभावे प्रमाणा-भावात्, तयोः परस्परं व्याप्य व्यापकभावाभावेन अन्वयव्यतिरेकाभावात्, भूमि-कर्षणादिकं कर्म कर्तुमसमर्थो जनः शास्त्राण्यप्यवगाढुमसमर्थो न भवति, प्रत्यक्ष-से आगम में सातवीं नरक में स्त्रियों के जाने का निषेध किया गया है । इस निषेध का कारण यह है कि उनमें सातवीं नरक में जाने योग्य सर्वोत्कृष्ट मनोवीर्य परिणाम नहीं होता । इसी कारण वे संमूर्च्छिम आदि जीवों की तरह सातवीं नरकभूमि में नहीं जातीं । इसके अति-रिक्त जिनमें बादलब्धि, वैक्रिय लब्धि और पूर्वगत श्रुत को जानने की भी शक्ति नहीं है, उनमें मोक्षगमन की शक्ति का अभाव तो स्वतः ही सिद्ध हो जाता है । यह नहीं कहना चाहिए, क्यों कि स्त्रियों में सातवीं नरकभूमि में उत्पन्न करने वाले सर्वोत्कृष्ट मनोवीर्य का परिणाम भले ही न हो, फिर भी मोक्ष के योग्य सर्वोत्कृष्ट मनोयोग का परिणाम उनमें नहीं है, इस विषय में कोई भी प्रमाण नहीं है । इन दोनों परिणामों में परस्पर व्याप्य-व्यापक भाव न होने से अन्वय-व्यतिरेक घटित नहीं होता । जो मनुष्य जमीन जोतने में असमर्थ

એમાથી આગમમાં સાતમી નરક ભૂમિમાં સ્ત્રીઓને જવાનો નિષેધ કરાયો છે. તે નિષેધનું કારણ આ છે કે તેઓમાં સાતમાં જવા યોગ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ મનોવીર્ય પરિણામ નથી થતું તે કારણે તેઓ સંમૂર્છિમ આદિ જીવોની જેમ સાતમી નરક ભૂમિમાં નથી જતી

તદુપરાન્ત જેઓમાં વાદલબ્ધિ, વૈક્રિયલબ્ધિ, અને પૂર્વગત શ્રુતને જાણવાની પણ શક્તિ નથી તેઓમાં મોક્ષ ગમનની શક્તિનો અભાવ સ્વતઃ સિદ્ધ અને છે. એમ ન કહેવું બેઠકએ, કેમકે સ્ત્રીઓમાં સાતમી નરકભૂમિમાં ઉત્પન્ન કરનારા સર્વોત્કૃષ્ટ મનોવીર્યનું પરિણામ ભલે ન હોય, તો પણ મોક્ષને યોગ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ મનોયોગનું પરિણામ તેઓમાં નથી હોતું. એ બાબતમાં કોઈ પણ પ્રમાણ મળતું નથી.

આ બંને પરિણામોમાં પરસ્પર વ્યાપ્ય-વ્યાપક ભાવ ન હોવાથી અન્વય વ્યતિરેક ઘટતો નથી. જે માણસ ખેતી કરવામાં અસમર્થ બને છે તે શાસ્ત્રોનું

વિરોધાત્, ન ચ સંમૂર્ચ્છિમાદિષુ તદુભયપ્રયોજક સર્વોત્કૃષ્ટ સનોવીર્યપરિણત્ય-
ભાવદર્શનેન સ્ત્રીષ્વપિ તથાવિધ પરિણત્યાભાવોઽનુમાતું શક્યતે इति वाच्यम् ?
અન્તર્વ્યાપ્ત્યૈવ હેતો રનુમાપકતયા કેવલં વહિ વ્યાપ્તિગત્રેણ ગ્રાણુક્તહેતો રનુમા-
પકત્વાસંભવાત્, અન્તર્વ્યાપ્તેશ્ચ પ્રતિબન્ધવલ્લભ્યતયા પ્રકૃતે કસ્યચિદપિ પ્રતિ-
બન્ધસ્યાભાવેન અન્તર્વ્યાપ્તિગ્રહણાભાવાત્, નહિ સપ્તમપૃથિવીગમનં મોક્ષગમન-
પ્રયોજકં ન વા સપ્તમપૃથિવીગમનવ્યાપ્યં મોક્ષગમનં, ચરમશરીરિણાં સપ્તમપૃથિવી
ગમનમન્તરાપિ મોક્ષગમનાત્, પ્રતિબન્ધં વિના ચ એકસ્યાભાવે અન્યસ્યાવશ્યમ-

હોતા હૈ, વહ શાસ્ત્રોં કા અવગાહન કરને મેં ભી અસમર્થ હો, એસી
યાત નહીં હૈ, ક્યોંકિ પ્રત્યક્ષ સે વિરોધ હૈ । સંમૂર્છિમ આદિ જીવોં
મેં દોનોં પ્રકાર કે સર્વોત્કૃષ્ટ વીર્ય-પરિણામ કા અભાવ દેલા જાતા
હૈ, અતએ સ્ત્રિયોં મેં ભી ઉસ પરિણામ કે અભાવ કા અનુમાન કિયા
જા સકતા હૈ, એસા કહના યોગ્ય નહીં, ક્યોં કિ અન્તર્વ્યાપ્તિ કે દ્વારા
હી હેતુ અનુમાપક હોતા હૈ, કેવલ વહિવ્યાપ્તિ માત્ર હોને સે પૂર્વોક્ત
હેતુ અનુમાપક નહાં હો સકતા । અન્તર્વ્યાપ્તિ અવિનાભાવ સંવંધ
કે વલ સે નિશ્ચિત હોતી હૈ ઓર યહાં કિસી ભી અવિનાભાવ સંવંધ
કા સદ્ભાવ નહીં હૈ, અતઃ અન્તર્વ્યાપ્તિ કા ગ્રહણ નહીં હો સકતા ।
સપ્તમ પૃથ્વી મેં ગમન મોક્ષગમન કા પ્રયોજક નહીં હૈ ઓર ન મોક્ષ-
ગમન સપ્તમ પૃથ્વી ગમન કા વ્યાપ્ય હી હૈ, ક્યોં કિ ચરમશરીરિ
સપ્તમ પૃથ્વી મેં ગમન કિયે વિના હી મોક્ષગમન કરતે હૈં । પ્રતિબન્ધ
કે અભાવ મેં એક કે વિના દૂસરા ભી ન હો, એસા નહીં હો સકતા,

અવગાહન કરવામાં પણ અસમર્થ થાય. એવું હોતું નથી કેમકે પ્રત્યક્ષ વિરોધ છે.

સંમૂર્છિમ આદિ જીવોમાં બન્ને પ્રકારના સર્વોત્કૃષ્ટ વીર્ય-પરિણામનો
અભાવ દેખાય છે, તેથી સ્ત્રીઓમાં પણ તે પરિણામના અભાવનું અનુમાન
કરી શકાય છે. એમ કહેવું યોગ્ય નથી, કેમકે અન્તર્વ્યાપ્તિ દ્વારા હેતુ અનુ-
માપક થાય છે, કેવળ બહિર્વ્યાપ્તિ માત્ર હોવાથી પૂર્વોક્ત હેતુ અનુમાપક નથી
થઈ શકતો. અન્તર્વ્યાપ્તિ અવિનાભાવ સમ્બન્ધના બળે નિશ્ચિત બને છે, અને
અહીં કોઈ પણ અવિનાભાવ સમ્બન્ધનો સદ્ભાવ નથી. તેથી અન્તર્વ્યાપ્તિનું
ગ્રહણ થઈ શકતું નથી.

સપ્તમ પૃથ્વીમાં ગમન મોક્ષ ગમનનું પ્રયોજકથી. અને ન મોક્ષ ગમન સપ્તમ
પૃથ્વી ગમનનું વ્યાપ્ય જ છે. કેમકે ચરમ શરીર સપ્તમ પૃથ્વીમાં ગમન કર્યા
સિવાય જ મોક્ષ ગમન કરે છે. પ્રતિબન્ધના અભાવમાં, એકના સિવાય બીજું પણ
ન હોય એમ નથી બનતું એમ થવાથી તો આદિ તેના અભાવમાં બધાનો અભાવ

ભાવાત્, તથાસતિ યસ્ય કસ્યચિદ્ભાવે સર્વસ્યાપ્યભાવાપત્તિઃ, કસ્તાવત્ સંમૂર્ચ્છિમાદિષુ મોક્ષગમનાભાવપ્રયોજક ઇતિ ચેત્? તથા ભવસ્વાભાવ્યેનૈવ તદુપપત્તેઃ, ભવસ્વભાવત એવ સંમૂર્ચ્છિમાદીનાં સમ્યગ્દર્શનાદિ પ્રતિપત્ત્યભાવાત્, અતએવ ન તેષાં મોક્ષગમનસંભવઃ, સ્ત્રીણાન્તુ ગ્રાણુક્તરીત્યા યથાવત્ સમ્યગ્દર્શનાદિ રત્નત્રય પ્રાપ્તિસંભવેન મોક્ષગમનસંભવાત્, કિઞ્ચ યુજપરિસર્પાણાં દ્વિતીયપૃથિવીપર્યન્તમેવ ગમનં ભવતિ ન પરતઃ, તૃતીયાદિ નરકપૃથિવીગમનકારણ તથાવિધમનોવીર્ય પરિણત્યભાવાત્, તૃતીયપૃથિવીપર્યન્તં પક્ષિણાં, ચતુર્થપૃથિવીપર્યન્તં ચતુષ્પદાનાં, પશ્ચમપૃથિવીપર્યન્તમેવ ચ સર્પાણાં ગમનસંભવેઽપિ સર્વેષામપિ તેષામ્ ઊર્ધ્વમુત્કર્ષેણ સહસ્રારદેવલોકપર્યન્તં ગમનસંભવાત્, અતોઽધોગતિવિષયે મનોવીર્યપરિણતિ

એસા હોને પર તો યાહે જિસ કે અભાવ મેં સમી કા અભાવ હો જાએગા । સંમૂર્ચ્છિમ આદિ મેં મોક્ષગમન કે અભાવ કા કારણ ક્યા હૈ ? ઇસકા ઉત્તર યહ હૈ કિ ઉસ ભવ કા સ્વભાવ હી એસા હૈ । ભવ કે સ્વભાવ કે કારણ હી સંમૂર્ચ્છિમ આદિ જીવ સમ્યગ્દર્શન આદિ કો પ્રાપ્ત કરને મેં અસમર્થ હોતે હૈં ઓર ઇસી કારણ વે મોક્ષ મેં મી નહીં જા સકતે । સ્ત્રિયાં તો પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે યથાવત્ સમ્યગ્દર્શન આદિ કો પ્રાપ્ત કર સકતી હૈં, અતએવ ઉનકા મોક્ષગમન મી સંભવ હૈં । ઇસકે અતિરિક્ત યુજપરિસર્પ દૂસરી નરકપૃથ્વી તક હી જાતે હૈં, ઉનમેં તીસરી આદિ પૃથ્વીયોં મેં જાને કા કારણભૂત મનોવીર્ય પરિણામ નહીં હોતા । પક્ષી તીસરી નરક તક હી જાતે હૈં, ચતુષ્પદ ચોથી નરક તક જાતે હૈં, સર્પ પાંચવીં નરક તક હી જાતે હૈં, મગર ઉન સર્પકા ઊર્ધ્વગમન અધિક સે અધિક સહસ્રાર દેવલોક તક હો સકતા હૈં । ઇસ

થઈ જશે. સંમૂર્ચ્છિમ આદિમાં મોક્ષ ગમનના અભાવનું કારણ શું હોઈ શકે ?

એનો ઉત્તર એ છે કે તે લવના સ્વભાવજ એવો છે. લવના સ્વભાવના કારણેજ સંમૂર્ચ્છિમ આદિ જીવ સમ્યગ્દર્શન આદિને પ્રાપ્ત કરવામાં અસમર્થ બને છે અને એ કારણે તેઓ મોક્ષમાં પણ નથી જઈ શકતાં. સ્ત્રીઓ તો પૂર્વોક્ત પ્રકારે યથાવત્ સમ્યગ્દર્શન વિગેરેને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેથી તેઓનું મોક્ષ ગમન પણ સંભવે છે.

તેના સિવાય યુજપરિસર્પ બીજી નરક પૃથ્વી સુધી જાય છે. તેઓમાં ત્રીજી વિગેરે પૃથ્વીમાં જવાના કારણભૂત મનોવીર્ય પરિણામ નથી હોતું. પક્ષી ત્રીજી નરક સુધીજ જાય છે ચોપગાં (પશુ) ચોથા નરક સુધી જાય છે. સર્પો પાંચમા નરક સુધીજ જાય છે. પરન્તુ તે બધાનું ઊર્ધ્વગમન અધિક થી અધિક સહસ્રાર દેવલોક સુધી હોઈ શકે છે.

वैष्णवदर्शनेन ऊर्ध्वगतावपि तद्वैष्णव्यं नावगन्तुं शक्यते, तथा चोक्तम्—

विषमगतयोऽप्यधस्तादुपरिष्ठा तुल्यमासहस्रारम् ।

गच्छन्ति च तिर्यञ्चस्तदधोगत्यूनताऽहेतुः ॥१॥इति

एवञ्च—स्त्रीपुंसोरधोनरकगति वैष्णव्येऽपि निर्वाणगतौ न वैष्णव्यम् अपि तु साम्यमेवेति सिद्धम्, यदप्युक्तम्—किञ्च यासां वादलब्धौ सामर्थ्याभावः, तदपि तुच्छम्, वादवैक्रियशक्तिलब्धिविरहेऽपि विशिष्ट पूर्वगतश्रुताभावेऽपि माषतुषादीनां निर्वाण सम्पदधिगमश्रवणात् तथोक्तम्—

‘वादविकुर्वणत्वादि लब्धि विरहेऽपि कनीयसि च ।

जिनकल्पमनःपर्यव विरहेऽपि न सिद्धि विरहोऽस्ति ॥१॥इति,

प्रकार अधोगति के विषय में मनोवीर्य की परिणति में जो विषमता देखी जाती है, वह ऊर्ध्वगति के विषय में नहीं देखी जाती । कहा भी है—जिन जीवों की अधोगति में विषमता है, उनकी ऊर्ध्वगति सहस्रार-देवलोक तक समान है । अतएव यह नहीं कहा जा सकता है कि अधोगति का अभाव ऊर्ध्वगति के अभाव का ज्ञापक है ॥१॥

इसी प्रकार स्त्रियों और पुरुषों की नरकगति में विषमता होने पर भी निर्वाण गति में कोई विषमता नहीं है बल्कि समानता ही है, यह सिद्ध हुआ ।

जिनमें वादलब्धि का भी सामर्थ्य नहीं है, इत्यादि कथन भी सारहीन हैं । वादलब्धि, विक्रियालब्धि और विशिष्ट पूर्वगत श्रुत के अभाव में भी माषतुष आदि ने मोक्ष प्राप्त किया, ऐसा सुना जाता है । कहा भी है—‘वादलब्धि एवं विक्रियालब्धि आदि के अभाव में

ये रीते अधोगति ना विषयमां मनोवीर्यनी परिणुतिमां ने विषमता ज्ञेयमां आवे छे, ते ऊर्ध्व गतिना विषयमां ज्ञेयमां नथी आवती कहुं पणु छे के—

ने ज्ञेयानी अधोगतिमां विषमता छे. तेज्जोनी ऊर्ध्वगति सहस्रार देव लोक सुधी समान छे. तेथी आम नथी कहेवायुं के अधोगतिना अभाव ऊर्ध्व गतिना अभावना ज्ञापक जने छे. ॥ १ ॥

आ रीते स्त्रीजो अने पुरुषोनी नरक गतिमां विषमता होवा छतां पणु निर्वाण गतिमां कोई विषमता नथी, परन्तु समानता न छे. ये सिद्ध थयुं.

नेज्जोमा वादलब्धितुं पणु सामर्थ्य नथी. विगेरे कथन पणु सार वगरनुं छे. वादलब्धि, विक्रियालब्धि, अने विशिष्ट पूर्वगत श्रुतना अभावमां पणु माषतुष विगेरेजे मोक्ष प्राप्त कर्यो तेम सांख्यवामां आवे छे.

कहुं पणु छे के ‘वादलब्धि तेमन विक्रियालब्धि विगेरेना’ अनुमानमां

કિંચ્ચ યદિ વાદાદિલઘ્વિયભાવવન્નિર્વાણાભાવોઽપિ સ્ત્રીણાં સ્વભાવસિદ્ધોઽભ-
વિષ્યત્ તદા સિદ્ધાન્તેઽપિ તથૈવાવશ્યત્ યથા જમ્બૂયુગાદારાત્ કેવલજ્ઞાનાભાવઃ ન
ચોચ્યતે કુત્રાપિ સ્ત્રીણાં નિર્વાણાભાવસ્તસ્માદુપપદ્યતે સ્ત્રીણામપિ નિઃશ્રેયસમિત્યલં
પલ્લવિતેન, વિશેષસ્તુ નન્દીસૂત્રસ્ય જ્ઞાનચન્દ્રિકાયાં ટીકાયાં વિલોકનીયમ્ ।

તથા કેચન-‘પુરિસલિંગ સિદ્ધા’-પુરુષલિંગ સિદ્ધા ભવન્તિ, પુંલિલિંગ-શરીર-
નિર્વૃત્તિરૂપે વ્યવસ્થિતાઃ સન્તો યે સિદ્ધા જાતા સ્તે પુંલિલિંગસિદ્ધા ઉચ્યન્તે,
એવમ્-‘નપુંસગલિંગસિદ્ધા’-કેચન નપુંસકલિંગસિદ્ધા ભવન્તિ, ન સ્ત્રીપુંસલક્ષણે
શરીરનિર્વૃત્તિરૂપે વ્યવસ્થિતાઃ સન્તો યે સિદ્ધા સ્તે નપુંસકલિંગસિદ્ધા ઉચ્યન્તે,

भी और अल्पश्रुत के होने पर भी तथा जिनकल्प और मनःपर्यव
ज्ञान के अभाव में भी मुक्ति का अभाव नहीं होता’ ॥१॥

જैसे સ્ત્રિયોં મેં વાદ આદિ લઘ્વિયોં કા અભાવ હોતા હૈ, ઉસી
પ્રકાર યદિ નિર્વાણ કા અભાવ મી સ્વભાવ સિદ્ધ હોતા તો આગમ
મેં વૈસા કહા હોતા । જૈસે જમ્બૂસ્વામી કે વાદ કે યુગ મેં કેવલ જ્ઞાન
કા અભાવ હો ગયા, મગર સ્ત્રિયોં કે નિર્વાણ કા અભાવ તો કહીં મી
નહાં કહા હૈ । અતએવ સ્ત્રિયોં કો મી મોક્ષ હો સકતા હૈ । અબ
અધિક વિસ્તાર નહીં કરતે । જિન્હેં અધિક જાનના હૈ વે નન્દીસૂત્ર
કી જ્ઞાનચન્દ્રિકા ટીકા મેં દેખ લેં ।

(૯) પુરુષલિંગસિદ્ધ-જો જીવ પુરુષ કે શરીર મેં સ્થિત હો કર
સિદ્ધ હોતે હૈ, વે પુરુષલિંગસિદ્ધ કહલાતે હૈ ।

(૧૦) નપુંસકલિંગસિદ્ધ-જો જીવ ન સ્ત્રી કે ઓર ન પુરુષ કે,
બલિક નપુંસક કે શરીર સે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતે હૈ, વે નપુંસકલિંગસિદ્ધ
કહલાતે હૈ ।

પણુ અને અલ્પ શ્રુતના હોવા છતાં પણુ તેમજ જિનકલ્પ અને મનઃપર્યવ
જ્ઞાનના અભાવમાં પણુ મુક્તિનો અભાવ નથી થતો. ॥ ૧ ॥

જેમ સ્ત્રીઓમા વાદ આદિ લઘ્વિઓનો અભાવ હોય છે, તેજ રીતે
યદિ નિર્વાણનો અભાવ પણુ સ્વભાવ સિદ્ધ હોત તો આગમમાં જેમ કહેલ
હોત જેમકે જમ્બુસ્વામીના પછીના યુગમા કેવલજ્ઞાનનો અભાવ થઈ ગયો પણુ
સ્ત્રીઓના નિર્વાણનો અભાવ તો કયાય પણુ કહેલ નથી. તેથી સ્ત્રીઓનો પણુ
મોક્ષ થઈ શકે છે. હવે વધારે વિસ્તાર નથી કરતા. જેમને અધિક જાણવું
હોય તેઓ મારી લખેલી નન્દીસૂત્રની જ્ઞાનચન્દ્રિકા ટીકામા જોઈ લેવું.

(૯) પુરુષલિંગસિદ્ધ-જે જીવો પુરુષના શરીરમાં રહીને સિદ્ધ બને છે.
તેઓ પુરુષલિંગ સિદ્ધ કહેવાય છે.

(૧૦) નપુંસકલિંગ સિદ્ધ-જે જીવો સ્ત્રીનાં કે પુરુષના શરીરમા રહીને નહીં
પણુ નપુંસકના શરીરથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. તેઓ નપુંસકલિંગ સિદ્ધ કહેવાય છે.

તથૈવ 'સ્વલિંગસિદ્ધા'—કેવન સ્વલિંગસિદ્ધા ભવન્તિ, તત્ર સ્વલિંગે સદોરકમુખવાસ્ત્રિકારજોહરણાદિરૂપે વ્યવસ્થિતાઃ સન્તો યે સિદ્ધા ભવન્તિ તે સ્વલિંગસિદ્ધા ઉચ્યન્તે, તથૈવ કેવન—'અન્નલિંગસિદ્ધા' અન્નલિંગસિદ્ધા ભવન્તિ, અન્નલિંગે પરિવ્રાજકાદિ સમ્બન્ધિનિ વલ્કલકષાયાદિરૂપે દ્રવ્યલિંગે વ્યવસ્થિતાઃ સન્તો યે સિદ્ધાસ્તે—અન્નલિંગસિદ્ધા ઉચ્યન્તે, તથૈવ કેવન—'ગૃહિલિંગસિદ્ધા'—ગૃહિલિંગસિદ્ધા ભવન્તિ, ગૃહિલિંગે વ્યવસ્થિતાઃ સન્તો યે સિદ્ધા ભવન્તિ તે ગૃહિલિંગસિદ્ધા ઉચ્યન્તે, યથા મરુદેવી પ્રમૃતયઃ સિદ્ધાઃ સજ્ઞાતાઃ, તથૈવ કેવન—'એકસિદ્ધા'—એકસિદ્ધા ભવન્તિ, તત્ર એકસ્મિન્ એકસ્મિન્ સમયે એકા એવ સન્તઃ સિદ્ધા ભવન્તિ, તે એકસિદ્ધા ઉચ્યન્તે, તથા કેવન—'અણેકસિદ્ધા'—અણેકસિદ્ધા ભવન્તિ, તત્ર એકસ્મિન્ સમયે ડનેકે સિદ્ધાઃ—અણેકસિદ્ધા ઉચ્યન્તે, અણેકે ચૈકસ્મિન્ સમયે સિધ્યન્તઃ ઉત્કર્ષેણ અષ્ટોત્તરશતસંખ્યકા વિજ્ઞેયાઃ, તથાચોક્તમ્—

(૧૧) સ્વલિંગસિદ્ધ—જો ડોરા સહિત મુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ આદિ રૂપ મેં સિદ્ધ હોતે હૈં ।

(૧૨) અન્નલિંગસિદ્ધ—જો અન્ન લિંગ સે અર્થાત્ પરિવ્રાજક આદિ કે છાલ કે યા ભગવાં વસ્ત્ર વાલે દ્રવ્યાલિંગ સે સિદ્ધ હોતે હૈં ।

(૧૩) ગૃહિલિંગસિદ્ધ—જો ગૃહસ્થ કે લિંગ (વેષ) સે સિદ્ધ હોતે હૈં, જૈસે મરુદેવી આદિ ।

(૧૪) એકસિદ્ધ—જો એક સમય મેં અકેલે હી સિદ્ધ હુએ વે એક-સિદ્ધ કહલાતે હૈં ।

(૧૫) અણેકસિદ્ધ—જો એક હી સમય મેં અણેક-એક સે અધિક સિદ્ધ હુએ વે અણેકસિદ્ધ કહલાતે હૈં । એક સમય મેં અણેક સિદ્ધ હૈં

(૧૧) સ્વલિંગ સિદ્ધ—જેઓ ડોરા સાથે મુખવસ્ત્રિકાના રજોહરણ આદિ રૂપમાં સિદ્ધ હોય છે.

(૧૨) અન્નલિંગ સિદ્ધ—જેઓ અન્ન લિંગથી અર્થાત્ પરિવ્રાજક આદિના છાલના અગર તો ભગવા વસ્ત્રવાળા દ્રવ્ય લિંગથી સિદ્ધ બને છે.

(૧૩) ગૃહિલિંગસિદ્ધ—જેઓ ગૃહસ્થના લિંગ (વેષ) થી સિદ્ધ બને છે, જેવાકે મરુદેવી વિગેરે.

(૧૪) એકસિદ્ધ—જેઓ એક સમયમાં એકલાજ સિદ્ધ થયા તેઓ એક સિદ્ધ કહેવાય છે.

(૧૫) અણેકસિદ્ધ—જેઓ એક સમયમાં અણેક એકથી અધિક સિદ્ધ બન્યા હોય તેઓ અણેક સિદ્ધ કહેવાય છે.

એક સમયમાં અણેક સિદ્ધ હોય તો વધારેમાં વધારે આકસો આઠ

‘વત્તીસા અડયાલા, સટ્ટી વાવત્તરી ય વોદ્ધવ્વા ।

ચૂલસીઈ છન્નઝઈઉ દુરહિય અદ્દુત્તર સયં ચ’

દ્વાત્રિશદ્ અષ્ટચત્વારિંશત્, પઠિઃ, ટ્રાસપ્તિશ્ચ વોદ્ધવ્વાઃ ।

ચતુરશીતિઃ પઞ્ચવતિસ્તુ દ્વચધિકમ્ અષ્ટોત્તરશતશ્ચેતિ,

અર્થમાશયઃ—અષ્ટો સમયાન્ યાવત્ નિરન્તરમેકાદયો દ્વાત્રિશત્ પર્યન્તાઃ સિધ્ધ-
ન્તઃ સમુપલભ્યન્તે, તત્ર પ્રથમે સમયે જઘન્યેન એકો દ્વૌ વા ઉત્કર્ષેણ દ્વાત્રિશદ્
સિધ્ધ્યન્તઃ સમુપલભ્યન્તે, દ્વિતીયેઽપિ સમયે જઘન્યેન એકો દ્વૌ વા ઉત્કર્ષેણ
દ્વાત્રિશદ્ એવં યાવત્—તૃતીયે ચતુર્થે પશ્ચમે પઠ્ઠે સપ્તમે, અષ્ટમેઽપિ સમયે જઘ-
ન્યેન એકો દ્વૌ વોત્કર્ષતો દ્વાત્રિશત્, તતઃ પરમવચ્ચમન્તરમ્, તથા ત્રયસ્રિશદા-
દયોઽષ્ટચત્વારિંશત્ પર્યન્તાઃ નિરન્તરં સિધ્ધ્યન્તઃ સપ્તસમયાન્ યાવત્ સમુપલભ્યન્તે,

તો અધિક સે અધિક એકસૌ આઠ (૧૦૮) સિદ્ધ હોતે હૈં । કહા ખી
હૈં—‘અગર લગાતાર આઠ સમય તક સિદ્ધ હોતે રહે તો એક-એક સમય
મેં એક સે લેકર વત્તીસ તક સિદ્ધ હોતે હૈં, અર્થાત્ પ્રથમ સમય મેં
જઘન્ય એક-દો ઓર અધિક સે અધિક વત્તીસ તક સિદ્ધ હોતે હૈં,
દૂસરે સમય મેં ખી જઘન્ય એક-દો ઓર ઉત્કૃષ્ટ વત્તીસ સિદ્ધ હોતે હૈં,
હંસી પ્રકાર તોસરે, ચૌથે, પાંચવેં, છટે, સાતવેં ઓર આઠવેં સમય મેં
ખી જઘન્ય એક-દો ઓર ઉત્કૃષ્ટ વત્તીસ સિદ્ધ હોતે હૈં । હસકે પશ્ચાત્
નૌવેં સમય મેં અવશ્ય અન્તર પડ જાતા હૈં ।

અગર તેતીસ સે લેકર અડતાલીસ તક નિરન્તર સિદ્ધ હૌં તો
લગાતાર સાત સમય તક હી સિદ્ધ હોતે હૈં, ઉસકે પશ્ચાત્ અવશ્ય
અન્તર પડ જાતા હૈં, અર્થાત્ આઠવેં સમય મેં કોઈ જીવ સિદ્ધ નહીં

(૧૦૮)-સિદ્ધો થાય છે.

કહું પણુ છે કે—‘જો સતત આઠ સમય સુધી સિદ્ધો બનતા રહે તો એક
એક સમયમા એકથી આરંભીને ૩૨ સુધી સિદ્ધો બને છે, અર્થાત્ પ્રથમ
સમયમાં જઘન્ય એક-બે અને વધારેમા વધારે બત્તીસ સુધી સિદ્ધ બને છે.
બીજા સમયમા પણુ જઘન્ય એક બે અને ઉત્કૃષ્ટ બત્તીસ સિદ્ધો હોય છે, એ
જ પ્રકારે ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા, સાતમા અને આઠમા સમયમાં પણુ
જઘન્ય એક બે અને ઉત્કૃષ્ટ બત્તીસ સિદ્ધ હોય છે તેના પછી નવમા સમયમાં
અવશ્ય અન્તર પડી જાય છે.

અગર તેત્રીસથી તે અડતાલીસ સુધી નિરંતર સિદ્ધ બને તો સતત સાત
સમય સુધીજ સિદ્ધ બને છે. તેના પછી અવશ્ય અન્તર પડી જાય છે. અર્થાત્
આઠમાં સમયમા કોઈ જીવ સિદ્ધ નથી થતો. અથવા ઓગણ પચાસથી આરંભી

પરતો નિયમેન અન્તરં તથૈવ ઇકોનપચ્ચાશદાદયઃ પષ્ટિપર્યન્તા નિરન્તરં સિધ્યન્તઃ
 ઉત્કર્ષેણ ષટ્ સમયાન્ યાવત્ પ્રાપ્યન્તે, પરતોઽવશ્યમન્તરમ્, તથૈવ એકપષ્ટ્યા-
 દયો દ્વિસપ્તતિ પર્યન્તાઃ નિરન્તરં સિધ્યન્ત ઉત્કર્ષેણ પચ્ચ સમયાન્ યાવદવાપ્યન્તે,
 તતઃ પરમન્તરમ્, ત્રિસપ્તત્યાદયશ્ચતુરશીતિ પર્યન્તા નિરન્તરં સિધ્યન્તઃ. ઉત્કર્ષેણ
 ચતુરઃ સમયાન્ યાવત્ તત ઊર્ધ્વમ્ અન્તરમ્, તથૈવ પચ્ચાશીત્યાદયઃ પ્ષણવતિ
 પર્યન્તાઃ નિરન્તરં સિધ્યન્તઃ, ઉત્કર્ષેણ ત્રીન્ સમયાન્ યાવત્, પરતોનિયમાદન્તરં
 તથૈવ સપ્તનવત્યાદયો દ્વચુત્તરશતપર્યન્તાઃ નિરન્તરં સિધ્યન્ત ઉત્કર્ષેણ દ્વૌ સમયૌ,
 હોતા । અગર ડનપચાસ (૪૯) સે લેકર સાઠ (૬૦) તક નિરન્તર સિદ્ધ
 હોં તો અધિક સે અધિક છહ સમય તક સિદ્ધ હોતે હૈં, ડસકે બાદ
 અવશ્ય અન્તર પડ જાતા હૈ । ઇસી પ્રકાર યદિ ઇકસઠ (૬૧) સે લેકર
 બહત્તર (૭૨) તક પ્રત્યેક સમય મેં લગાતાર સિદ્ધ હોતે રહેં તો અધિક
 સે અધિક પાંચ સમય તક હી સિદ્ધ હોતે હૈં, પાંચવેં સમય કે બાદ
 અન્તર પડ હી જાતા હૈ । અગર તિહત્તર (૭૩) સે લેકર ચૌરાસી (૮૪)
 તક લગાતાર સિદ્ધ હોં તો અધિક સે અધિક ચાર સમય તક નિરન્તર
 સિદ્ધ હોતે હૈં, પાંચવેં સમય મેં અન્તર પડ જાતા હૈ અર્થાત્ કોઈ જીવ
 સિદ્ધ નહીં હોતા । અગર પચાસી (૮૫) સે લેકર છિયાનવે (૯૬) તક
 નિરન્તર સિદ્ધ હોં તો લગાતાર ત્રીન સમય તક સિદ્ધ હો સકતે હૈં,
 ડસકે બાદ અન્તર પડ જાતા હૈ । અગર સત્તાનવે (૯૭) સે લેકર એક
 સૌ દો (૧૦૨) તક સિદ્ધ હોં તો લગાતાર દો સમય તક હી સિદ્ધ હોતે
 હૈં । તત્પચ્ચાત્ ત્રીસરે સમય મેં અન્તર પડ જાતા હૈ । અગર એક સૌ

સાઠ સુધી નિરન્તર સિદ્ધ બને તો વધારેમાં વધારે છ સમય સુધી સિદ્ધ બને છે.
 ત્યારબાદ અવશ્ય અન્તર પડી જાય છે.

આજ રીતે જો એકસઠથી આરંભીને જોતેર સુધી પ્રત્યેક સમયમાં નિર-
 ન્તર સિદ્ધ બનતા રહે તો વધારેમાં વધારે પાંચ સમય સુધી સિદ્ધ બને છે.

પાંચમાં સમય પછી અન્તર પડી જાય છે, અગર તેતેર (૭૩) થી
 તે ૮૪ (ચૌરાસી) સુધી નિરન્તર સિદ્ધ થાય તો વધારેમાં વધારે ચાર સમય
 સુધી નિરન્તર સિદ્ધ બને છે, પાંચમાં સમયમાં અન્તર પડી જાય છે. અર્થાત્
 કોઈ છવ સિદ્ધ બનતા નથી અથવા પંચાસીથી આરંભીને છન્નું પર્યન્ત
 નિરન્તર સિદ્ધ થાય તો લાગલાગઠ ત્રણ સમય સુધી સિદ્ધ બની શકે છે, ત્યાર
 બાદ અન્તર પડી જાય છે.

અથવા સત્તાણુ (૯૭) થી આરંભી એકસો જે સુધી સિદ્ધ થાય તો
 લાગઠ જે સમય સુધી સિદ્ધ બને છે. ત્યાર પછી ત્રીજા સમયમાં અન્તર પડી

પરતોઽવશ્યમન્તરમ્, તથૈવ ત્ર્યુત્તરશતાદયોઽષ્ટોત્તરશતપર્યન્તાઃ સિધ્યન્તો નિયમા-
 દેકમેવ સમયં યાવદવાપ્યન્તે, ન દ્વિત્રાદિસમયાન્, તદેવમેકસ્મિન્ સમયે ઉત્ક-
 ર્ષેણ અષ્ટોત્તરશતસંખ્યકાઃ સિધ્યન્તઃ સમુપલભ્યન્તે, इत्यनेकसिद्धा उत्कर्षेण
 અષ્ટોત્તરશતપ્રમાણા અવસેયાઃ' તીર્થસિદ્ધાઃ તીર્થસિદ્ધરૂપભેદદ્વય એવ શેષભેદાઃ
 અન્તર્ભવન્તિ, તત્ કિમર્થે શેષભેદોપાદાનમ્? અત્રોચ્યતે તીર્થસિદ્ધાતીર્થસિદ્ધરૂપ-
 ભેદદ્વયે શેષભેદાનામન્તર્ભાવસમ્ભવેઽપિ તીર્થસિદ્ધાતીર્થસિદ્ધભેદ દ્વયોપાદાનમાત્રા-
 ચ્છેષભેદપરિજ્ઞાનસંભવાત્, વિશેષપરિજ્ઞાનાર્થશ્ચ એતચ્છાસ્ત્રારમ્ભપ્રયાસ इति-
 શેષભેદોપાદાનં કૃતમ્, અન્તે ઉપસંહરન્નાહ—'સેત્તં અણંતરસિદ્ધ અસંસારસમાવન્ન

ત્રીન (૧૦૩) સે લેકર એક સૌ આઠ તક સિદ્ધ હોં તો એક હી સમય
 તક સિદ્ધ હોતે હૈં, દૂસરે સમય મેં કોઈ જીવ સિદ્ધ નહાં હોતા । ઇસ
 પ્રકાર એક સમય મેં અધિક સે અધિક એક સૌ આઠ જીવ સિદ્ધ હો
 સકતે હૈં, અતએવ અનેકસિદ્ધ ઉત્કૃષ્ટ સે એક સૌ આઠ સમજાને ચાહિએ ।

શંકા—તીર્થસિદ્ધ ઓર અતીર્થસિદ્ધ, ઇન દો ભેદોં મેં હી શેષ સબ
 ભેદોં કા સમાવેશ હો જાતા હૈ, ફિર શેષ ભેદોં કો ગ્રહણ કરને સે
 કયા લાભ ?

સમાધાન—તીર્થસિદ્ધ ઓર અતીર્થસિદ્ધ, ઇન દો ભેદોં મેં સબી કા
 સમાવેશ તો હો સકતા હૈ, મગર એસા કરને સે ઇન્હોં દો ભેદોં કા
 પરિજ્ઞાન હોતા, હૈ શેષ ભેદ માલૂમ નહોં પડતે । મગર વિશેષ કા જ્ઞાન
 કરાને કે લિએ ઇસ શાસ્ત્ર કી રચના હુઈ હૈ, ઇસલિએ શેષ ભેદોં કો
 ગ્રહણ કિયા હૈ ।

અન્ત મેં ઉપસંહાર કરતે હૈં—યહ અનન્તરસિદ્ધ—અસંસાર સમાપન્ન

જાય છે. અગર એકસો ત્રણુથી (૧૦૩) થી આરંભીને એકસો આઠ સુધી
 (૧૦૮) સિદ્ધ બને તો એકજ સમય સુધી સિદ્ધ બને છે.

ખીજ સમયમાં કોઈ જીવ સિદ્ધ થતો નથી. આ રીતે એક સમયમાં
 અધિકાધિક એકસો આઠ જીવ સિદ્ધ બની શકે છે, તેથીજ અનેક સિદ્ધો
 ઉત્કૃષ્ટ પણે એકસો આઠ સમજવા જોઈએ.

શંકા—તીર્થ સિદ્ધ અને અતીર્થસિદ્ધ આ બન્ને લેહોમાં જ બાકીના બધા
 લેહોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, તો પછી શેષ લેહોને સ્વીકારવાથી શેા ક્યાંદો ?

સમાધાન—તીર્થસિદ્ધ અને અતીર્થસિદ્ધ આ બે લેહોમાં બધાનો સમાવેશ
 તો થઈ શકે છે, પરન્તુ એમ કરવાથી આ બન્ને લેહોનું પરિજ્ઞાન થાય છે
 પણ શેષ લેહો જણાતા નથી પરન્તુ વિશેષનું જ્ઞાન કરાવવા માટે આ શાસ્ત્ર
 ની રચના થઈ છે, એટલા ખાતર શેષ લેહોને ગ્રહણ કર્યા છે.

જીવપણવળા'—સા ણ્ણાનન્તરસિદ્ધાસંસારસમાપન્ન—જીવપ્રજ્ઞાપના વોધ્યા इत्या-
 शयः । प्रश्नयति—‘से किं तं परंपरसिद्ध असंसारसमावण्णजीवपण्णवणा?’ ‘से’ अथ
 ‘किं तं’ का सा—कतिविधा परम्परसिद्धासंसारसमापन्नजीवप્રજ્ઞાપના ? भग-
 वानाह—‘अणोगविहा पण्णत्ता’ परम्परसिद्धासंसारसमापन्नजीवप્રજ્ઞાપના अनेकविधा
 प्रज्ञप्ता—उक्ता परम्परसिद्धानामनेकविधत्वात्, तदेवानेकविधत्वं प्रतिपादयितु-
 माह—‘तं जहा—अपढमसमयसिद्धा दुसमयसिद्धा, तिसमयसिद्धा, चउसमयसिद्धा,
 जाव संखिज्जसमयसिद्धा, असंखिज्जसमयसिद्धा, अणंतसमयसिद्धा’ ‘तं जहा’
 ‘तद्यथा—‘अपढमसमयसिद्धा’—अप्रथमसमयसिद्धाः, न प्रथमसमयसिद्धाः अप्रथम-
 समयसिद्धाः परम्परसिद्ध विशेषण प्रथमसमयवर्तिनः, सिद्धत्वसमयाद् द्वितीय-
 जीवों की प्रज्ञापना समझना चाहिये ।

परम्परસિદ્ધ-અસંસાર સમાપન્ન જીવોં કી પ્રજ્ઞાપના કિતને પ્રકાર
 કી હૈ ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—પરમ્પરસિદ્ધ-અસંસાર સમાપન્ન જીવોં
 કી પ્રજ્ઞાપના અનેક પ્રકાર કી હૈ, ક્યોં કિ પરમ્પરસિદ્ધ અનેક પ્રકાર
 કે હૈં । उन अनेक प्रकारों का यहां प्रतिपादन करते हैं—अप्रथमसमय-
 सिद्ध, द्विसमयसिद्ध, त्रिसमयसिद्ध, चतुःसमयसिद्ध, यावत् संख्यात
 समयसिद्ध, असंख्यातसमयसिद्ध और अनन्तसमयसिद्ध ।

इनमें से जिन्हे सिद्ध हुए प्रथम समय न हो अर्थात् दो या इससे
 अधिक समय हो चुके हों वे अप्रथमसिद्ध कहलाते हैं । अर्थात् जो
 परम्परसिद्धों में प्रथम समय वर्ती हैं या सिद्धत्व के समय से
 दूसरे समय वर्त्त रहे हों । इसी प्रकार तृतीय आदि समय वाले द्विस-

છેવટે ઉપસંહાર કરે છે—આ અનન્તર સિદ્ધ અસંસાર સમાપન્ન જીવોંની
 પ્રજ્ઞાપના સમજવી જોઈએ.

પરંપરસિદ્ધ-અસંસાર સમાપન્ન જીવોંની પ્રજ્ઞાપના કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—પરંપરા સિદ્ધ-અસંસાર સમાપન્ન જીવોંની
 પ્રજ્ઞાપના અનેક પ્રકારની છે, કેમકે પરંપર સિદ્ધ અનેક પ્રકારના છે. તે અનેક
 પ્રકારોને અહિયાં પ્રતિપાદન કરે છે.

પ્રથમ સમય સિદ્ધ, દ્વિસમય સિદ્ધ, ત્રિસમયસિદ્ધ, ચતુઃસમય સિદ્ધ યાવત્
 સંખ્યાત સમય સિદ્ધ, અસંખ્યાત સમય સિદ્ધ અને અનન્ત સમય સિદ્ધ.

તેઓમાંથી જેઓને સિદ્ધ થવામાં પ્રથમ સમય ન હોય અર્થાત્ જે અગર
 તેથી અધિક સમય થયો હોય, તેઓ અપ્રથમ સમયસિદ્ધ કહેવાય છે અર્થાત્ જેઓ
 પરંપરા સિદ્ધોમાં પ્રથમ સમયવર્તી છે, અગર સિદ્ધત્વના સમયથી બીજા સમયમાં
 વર્તી રહ્યા છે. એ રીતે તૃતીય આદિ સમયવાળા દ્વિસમય સિદ્ધ વિગેરે કહેવાયા છે.

સમયવર્તિન इत्यर्थः, अथ त्रयादिषु समयेषु द्वितीयसमयसिद्धादय उच्यन्ते, अथवा सामान्येन सर्वप्रथमम् अप्रथमसमयसिद्धा इत्युक्तम्, अथ तदेतद् विशेषतः प्रतिपादयति—‘दुसमयसिद्धा’-द्विसमयसिद्धाः, ‘तिसमयसिद्धा’-त्रिसमयसिद्धाः, ‘चउसमयसिद्धा’ चतुःसमयसिद्धाः, ‘जाव संखेज्जसमयसिद्धा’ यावत्-पञ्चमसमयसिद्धाः, षष्ठसमयसिद्धाः, सप्तमसमयसिद्धाः, अष्टमसमयसिद्धाः, नवमसमयसिद्धाः, दशमसमयसिद्धाः, संख्येयसमयसिद्धाः, ‘असंखेज्जसमयसिद्धा’-‘असंख्येयसमयसिद्धाः’, ‘अणंतसमयसिद्धा’ अनन्तसमयसिद्धाश्च भवन्ति, तदुपसंहरन्नाह—‘सेत्तं परंपरसिद्धासंसारसमावण्णजीवपण्णवणा’ सा एषा-पूर्वोक्ता परम्परसिद्धासंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना प्रज्ञप्ता, अथ प्रथमप्रकृतमुपसंहरन्नाह—‘सेत्तं असंसारसमावण्ण जीवपण्णवणा’ सा एषा उपर्युक्तरीत्या प्रतिपादिता असंसारसमापन्न जीवप्रज्ञापना प्रज्ञप्ता अवसेया इत्याशयः ॥सू० ११॥

મૂલમ્—સે કિં તં સંસારસમાવળ્લ જીવપળ્લવણા ? સંસાર-સમાવળ્લ જીવપળ્લવણા પંચવિહા પળ્લવણા, તં જહા—એગિંદિય-

મયસિદ્ધ આદિ કહલાતે હૈં । અથવા ‘અપ્રથમસમયસિદ્ધ’ યહ સામાન્ય રૂપ સે કથન કિયા ગયા હૈં ઓર આગે ડસી મેં વિશેષતા દિઁલાઈ ગઈ હૈં દ્વિસમયસિદ્ધ, ત્રિસમયસિદ્ધ, ચતુઃસમયસિદ્ધ, યાવત્ સંખ્યેય-સમયસિદ્ધ, યહાં યાવત્ શબ્દ સે પંચમસમયસિદ્ધ, ષષ્ઠસમયસિદ્ધ, સપ્તમસમયસિદ્ધ, અષ્ટમસમયસિદ્ધ, નવમસમયસિદ્ધ, દશમસમયસિદ્ધ આદિ--આદિ સંખ્યેયસમયસિદ્ધ, અસંખ્યેયસમયસિદ્ધ ઓર અનન્તસમયસિદ્ધ મી હોતે હૈં । ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં--યહ પરમ્પરસિદ્ધ-અસંસાર સમાપન્ન જીવ પ્રજ્ઞાપના કહી ગઈ હૈં ઓર હસી કે સાથ મુક્ત જીવોં કી પ્રજ્ઞાપના કા મી કથન હો ચુકા ॥સૂ० ૧૧॥

અથવા ‘અપ્રથમ સમય સિદ્ધ, આ સામાન્ય રૂપે કથન કરાયું’ છે અને તેમાંજ વિશેષતા દેખાડી દીધી છે કે દ્વિસમયસિદ્ધ ત્રિસમય સિદ્ધ, ચતુઃસમય સિદ્ધ, (યાવત્) સંખ્યેય સમય સિદ્ધ, આહી યાવત્ શબ્દથી પંચમ સમય સિદ્ધ, ષષ્ઠ સમય સિદ્ધ, સપ્તમ સમય સિદ્ધ, અષ્ટમ સમય સિદ્ધ નવમ સમય સિદ્ધ, દશમ સમય સિદ્ધ વિગેરે વિગેરે સંખ્યેય સમય સિદ્ધ, અસંખ્યેય સમય સિદ્ધ, અને અનંત સમય સિદ્ધ પણ હોય છે.

ઉપસંહાર કરતા કહે છે—આ પરપરા સિદ્ધ, અસંસાર સમાપન્ન જીવ પ્રજ્ઞાપના કહેવાઈ છે, અને એની સાથે મુક્ત જીવોની પ્રજ્ઞાપનાનું કથન પણ પૂરું થયું. ॥ સૂ. ૧૧ ॥

સંસારસમાવળ્લ જીવપળ્લવળ્લા૧, વેઈંદિય સંસારસમાવળ્લ જીવપળ્લવળ્લા૨, તેઈંદિય સંસારસમાવળ્લ જીવપળ્લવળ્લા૩, ચરૂંદિય સંસારસમાવળ્લ જીવપળ્લવળ્લા૪, પંચિંદિય સંસારસમાવળ્લ જીવપળ્લવળ્લા૫ ॥સૂ૦ ૧૨॥

છાયા-અથ કા સા સંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપના? સંસારસમાવળ્લ જીવપ્રજ્ઞાપના પંચવિધા પ્રજ્ઞા, તથા-એકેન્દ્રિય સંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપના ૧, દ્વીન્દ્રિયસંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપના૨, ત્રીન્દ્રિયસંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપના૩, ચતુરિન્દ્રિયસંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપના૪, પંચેન્દ્રિયસંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપના૫ ॥સૂ૦ ૧૨॥

ટોકા-અથ સંસારસમાવળ્લજીવપ્રજ્ઞાપનાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સેકિં તં સંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કા સા ક્રતિવિધા ‘સંસારસમાવળ્લજીવ-

શબ્દાર્થ-(સે) અથ (કિં તં) કયા હૈં (સંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપળા ? (પંચવિહા) પાંચ પ્રકાર કી (પળ્લવળ્લા) વતાઈ હૈં (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર હૈં (એઈંદિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) એક ઇન્દ્રિય વાલે સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપળા (વેઈંદિય સંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) દો ઇન્દ્રિયોં વાલે સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપળા (તેઈંદિય સંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) ત્રીં ઇન્દ્રિયોં વાલે સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપળા (ચરૂંદિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) ચાર ઇન્દ્રિયોં વાલે સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપળા (પંચિંદિય સંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) પાંચ ઇન્દ્રિયોં વાલે સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપળા ॥૧૨॥

ટીકાર્થ-અથ સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપળા કરતે હૈં । પ્રશ્ન કિયા ગયા કિ સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપળા કયા હૈં અર્થાત્ કિતને પ્રકાર કી હૈં ?

શબ્દાર્થ:- (સે) અથ (કિં તં) શું છે (સંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) સંસારી જીવોની પ્રજ્ઞા (સંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) સંસાર સમાવળ્લ જીવોની પ્રજ્ઞાપના (પંચવિહા) પાંચ પ્રકારની (પળ્લવળ્લા) બતાવી છે. (તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (એઈંદિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) એક ઇન્દ્રિયવાળા સંસારી જીવોની પ્રજ્ઞા (વેઈંદિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) બે ઇન્દ્રિયોવાળા સંસારી જીવોની પ્રજ્ઞા (તેઈંદિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) ત્રણ ઇન્દ્રિયોવાળા સંસારી જીવોની પ્રજ્ઞા (ચરૂંદિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) ચાર ઇન્દ્રિયોવાળા સંસારી જીવોની પ્રજ્ઞા (પંચિંદિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) પાંચ ઇન્દ્રિયોવાળા સંસારી જીવોની પ્રજ્ઞા કહેલી છે ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ-હવે સંસારી જીવોની પ્રજ્ઞા કહે છે.-પ્રશ્ન કર્યો છે કે સંસારી જીવોની પ્રજ્ઞા શું છે અર્થાત્ કેટલા પ્રકારની છે ?

પણવળા' સંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ? इति प्रश्नाशयः, भगवानाह—‘संसार-समावण्णजीवपण्णवणा पंचविहा पण्णत्ता’ संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, ‘तं जहा’ तद्यथा ‘एगिंदिय संसारसमावण्णजीवपण्णवणा; वेइंदिय-संसारसमावण्णजीवपण्णवणा, तेइंदियसंसारसमावण्णजीवपण्णवणा, चउरिंदिय-संसारसमावण्णजीवपण्णवणा, पंचिंदियसंसारसमावण्णजीवपण्णवणा’ ‘एगिंदिय-संसारसमावण्ण जीवपण्णवणा’—एकेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना—एकं स्पर्श-लक्षणमिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः—पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिकायाः वक्ष्यमाण-लक्षणाः, ते च ते संसारसमापन्नजीवाश्चेति एकेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवा स्तेषां प्रज्ञापना — एकेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना १, ‘वेइंदियसंसारसमावण्णजीव-पण्णवणा’ द्वीन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना—द्वे स्पर्शन रसना स्वरूपे इन्द्रिये येषां ते द्वीन्द्रियाः—शङ्खशुक्तिकादयः ते च ते संसारसमापन्नजीवाश्चेति

भगवान् ने उत्तर दिया—संसारी जीवों की प्ररूपणा पांच प्रकार की है—(१) एकेन्द्रिय संसारी जीवों की प्ररूपणा (२) द्वीन्द्रिय संसारी जीवों की प्ररूपणा (३) त्रीन्द्रिय संसारी जीवों की प्ररूपणा (४) चतुरिन्द्रिय संसारी जीवों की प्ररूपणा और (५) पंचेन्द्रिय संसारी जीवों की प्ररूपणा । पृथ्वीकाय, अप्रकाय, तेजस्काय, वायुकाय वनस्पतिकाय के स्पर्शन इन्द्रिय वाले जीव एकेन्द्रिय होते हैं । वे संसार समापन्न अर्थात् संसारी जीव हैं । उनकी प्ररूपणा एकेन्द्रिय संसारी समापन्न जीव-प्रज्ञापना कहलाती है । जिन जीवों को स्पर्शन और रसना, ये दो इन्द्रियां ही होती हैं, वे शंख शुक्तिका आदि जीव द्वीन्द्रिय कहलाते हैं । जिन जीवों को स्पर्शन, रसना और घ्राण, ये तीन इन्द्रियां होती

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—કે સંસારી જીવોની પ્રરૂપણા પાંચ પ્રકારની છે

(૧) એકેન્દ્રિય સંસારી જીવોની પ્રરૂપણા (૨) દ્વિધન્દ્રિય સંસારી જીવોની પ્રરૂપણા (૩) ત્રિધન્દ્રિય સંસારી જીવોની પ્રરૂપણા (૪) ચતુરિન્દ્રિય સંસારી જીવોની પ્રરૂપણા (૫) પચેન્દ્રિય સંસારી જીવોની પ્રરૂપણા.

પૃથ્વીકાય, અપ્રકાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયના સ્પર્શ ઇન્દ્રિયવાળા જીવ એકેન્દ્રિય હોય છે તેઓ સંસાર સમાપન્ન અર્થાત્ સંસારી જીવ છે. તેઓની પ્રરૂપણા એકેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્ન જીવ પ્રજ્ઞાપના કહેવાય છે.

જે જીવની સ્પર્શ અને રસના (જીભ) એ બે ઇન્દ્રિયોજ હોય છે. તે શંખ છીપ વિગેરે જીવો બે ઇન્દ્રિયવાળા કહેવાય છે.

જે જીવોની સ્પર્શ રસના અને ઘ્રાણ એ ત્રણ ઇન્દ્રિયો હોય છે તે ત્રીધ્વિય કીડી, માકડ, વિગેરે જીવો ત્રીધ્વિય કહેવાય છે.

તથાવિધા સ્તેષાં પ્રજ્ઞાપના૨, 'તેઈન્દ્રિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્ણા' ત્રીન્દ્રિય-સંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના-ત્રીણિ સ્પર્શનરસનાઘ્રાણસ્વરૂપાણિ ઇન્દ્રિયાણિ યેષાં તે ત્રીન્દ્રિયાઃ-પિપીલિકા-મત્કોટિકાયૂકામુત્કુળાદયઃ, તે ચ તે સંસારસમાપન્ન-જીવાશ્ચેતિ તથાવિધા સ્તેષાં પ્રજ્ઞાપના૩, 'ચતુરિન્દ્રિય સંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્ણા' ચતુરિન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના-ચત્વારિ સ્પર્શનરસનાઘ્રાણચક્ષુઃસ્વરૂપાણિ ઇન્દ્રિયાણિ યેષાં તે ચતુરિન્દ્રિયાઃ-દંશમશક મક્ષિકાદયઃ, તે ચ તે સંસારસમાપન્ન-જીવાશ્ચેતિ-તથાવિધા સ્તેષાં પ્રજ્ઞાપના૪, 'પંચિન્દ્રિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્ણા' પંચેન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના-પંચ સ્પર્શનરસનાઘ્રાણચક્ષુઃસ્વરૂપાણિ ઇન્દ્રિયાણિ યેષાં તે પંચેન્દ્રિયાઃ-મનુષ્યગોમહિષાદયઃ, તે ચ તે સંસારસમાપન્નજીવા-શ્ચેતિ તથાવિધાઃ, તેષાં પ્રજ્ઞાપના, ઇન્દ્રિયાણિ ચ દ્વિધા, દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ભાવેન્દ્રિયાણિ ચ, તત્ર-દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નિર્વૃત્ત્યુપકરણરૂપાણિ, તાનિ ચ સ્પર્શનાદીનિ પ્રસિદ્ધાન્યેવ સન્તિ, ભાવેન્દ્રિયાણિ, ક્ષયોપશમોપયોગરૂપાણિ તાનિ ચાનિયતાનિ । તથાહિ-યેષામેકં વાહ્યં દ્રવ્યેન્દ્રિયં સ્પર્શનલક્ષણમસ્તિ તે એકેન્દ્રિયા વ્યપદિશ્યન્તે, યેષાં દ્વે તે દ્વોન્દ્રિયાઃ, યેષાં ત્રીન્દ્રિયાણિ તે ત્રીન્દ્રિયાઃ, યેષાં ચત્વારિ તે ચતુરિન્દ્રિયાઃ, યેષાં પૂર્વોક્તાનિ પંચ ઇન્દ્રિયાણિ સન્તિ તે પંચેન્દ્રિયાઃ વ્યપદિશ્યન્તે, ॥સૂ.૦૧૨॥

મૂલમ્-સે કિં તં ઇન્દ્રિય સંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્ણા ?
ઇન્દ્રિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્ણા પંચવિહા પન્નત્તા, તં જહા-

હૈં, વે ચિહંટી મત્કુળ આદિ જીવ ત્રીન્દ્રિય કહલાતે હૈં । જિન્હે સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ ઓર ચક્ષુ, યે ચાર ઇન્દ્રિયાં પ્રાપ્ત હૈં, વે ડાંસ, મચ્છર, મક્લી આદિ જીવ ચતુરિન્દ્રિય કહલાતે હૈં । જિન કો સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ ઓર શ્રોત્ર, યે પાંચો ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈં, વે પંચેન્દ્રિય કહલાતે હૈં । મનુષ્ય ગાય, ભૈસ, દેવ, નારક આદિ પંચેન્દ્રિય સંસારી જીવ હૈં । એકેન્દ્રિય જીવોં કી પ્રરૂપળા એકેન્દ્રિય સંસારસમાપન્ન જીવ પ્રજ્ઞાપના કહલાતી હૈં । ઇસી પ્રકાર પાંચો પ્રકાર કી પ્રજ્ઞાપના કા અર્થ સમજલેના ચાહિય ॥સૂ.૦ ૧૨॥

જે જીવોની સ્પર્શ, રસના ઘ્રાણ અને ચક્ષુ આ ચાર ઇન્દ્રિયો મળેલી છે તે ડાસ, મચ્છર, માખી, વિગેરે જીવ ચતુરિન્દ્રિય કહેવાય છે.

જેજીવોને સ્પર્શ, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ, અને કાન આ પાંચ ઇન્દ્રિય હોય છે તેઓ પંચેન્દ્રિય કહેવાય છે. માણસ, ગાય, ભેસ, દેવ, નારક આદિ પંચેન્દ્રિય સંસારી જીવ છે. એકેન્દ્રિય જીવોની પ્રજ્ઞાપના એકેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્ન જીવ પ્રજ્ઞાપના કહેવાય છે. જે રીતે પાંચ પ્રકારની પ્રજ્ઞાપનાનો અર્થ સમજ લેવો. ॥ સૂ. ૧૨ ॥

પુઢવિકાઈયા ૧, આઝકાઈયા ૨, તેઝકાઈયા ૩, વાઝકાઈયા ૪, વળસ્સઙ્કાઈયા ૫ । સૂ૦ ૧૩॥

છાયા—અથ કા સા એકેન્દ્રિય સંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ? એકેન્દ્રિય સંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના પશ્ચવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, તદ્વથા—પૃથિવીકાયાિકા:૧ અપ્કા-યિકા:૨, તેજસ્કાયાિકા:૩, વાયુકાયાિકા:૪, વનસ્પતિકાયાિકા:૫ ॥સૂ૦ ૧૩॥

ટીકા—અથ એકેન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રકારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં ઇન્દિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કા સા—કતિવિધાં, એકેન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ—‘ઇન્દિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા પંચવિહા પળ્લવળ્લા’ એકેન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના પશ્ચ-વિધા:—પશ્ચ પ્રકારકા: પ્રજ્ઞપ્તા: એકેન્દ્રિયાળાં પશ્ચવિધત્વાત્ તદેવ પશ્ચવિધત્વમાહ—

શબ્દાર્થ—(સે) અથ (કિં તં) કયા હૈ (ઇન્દિય સંસારસમાપન્નજીવ-પળ્લવળ્લા) એકેન્દ્રિય સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપળ્લા ? (પંચવિહા) વહ પાંચ પ્રકાર કી (પળ્લવળ્લા) બતલાઈ હૈ (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર (પુઢવિકાઈયા) પૃથ્વીકાયાિક (આઝકાઈયા) અપ્કાયાિક (તેઝકાઈયા) અગ્નિકાયાિક (વાઝકાઈયા) વાયુકાયાિક (વળસ્સઙ્કાઈયા) વનસ્પતિકાયાિક ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—અવ એકેન્દ્રિય સંસારી જીવોં કે ભેદોં કી પ્રરૂપળ્લા કરને કે લિએ કહતે હૈ—એકેન્દ્રિય સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપળ્લા કિતને પ્રકાર કી હૈ ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ—એકેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્ન જીવોં કી પ્રરૂપળ્લા પાંચ પ્રકાર કી હૈ, કયોં કિ એકેન્દ્રિય જીવ પાંચ પ્રકાર કે હૈ । વે પાંચ પ્રકાર યે હૈ—(૧) પૃથ્વીકાયાિક (૨) અપ્કાયાિક (૩) તેજસ્કાયાિક

શબ્દાર્થ:—(સે) અથ (કિં તં) શુ છે (ઇન્દિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) એકેન્દ્રિય સંસારી જીવોની પ્રરૂપળ્લા (ઇન્દિયસંસારસમાવળ્લજીવપળ્લવળ્લા) એકેન્દ્રિયવાળા સંસાર સમાપન્નક જીવોની પ્રજ્ઞાપના (પંચ વિહા) પાંચ પ્રકારની (પળ્લવળ્લા) બતલાવી છે (તં જહા) તે આરીતે (પુઢવીકાઈયા) પૃથ્વીકાયાિક (આઝ-કાઈયા) અપ્કાયાિક (તેઝકાઈયા) તેજસ્કાયાિક (વાઝકાઈયા) વાયુકાયાિક (વળસ્સઙ્કાઈયા) વનસ્પતિકાયાિક ॥ સૂ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ—હવે એકેન્દ્રિય સંસારી જીવોના ભેદોની પ્રરૂપળ્લા કરવાને માટે કહે છે—

એકેન્દ્રિય સંસારી જીવોની પ્રરૂપળ્લા કેટલા પ્રકારની છે ?

ભગવાનશ્રી ઉત્તર આપે છે—એકેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્ન જીવોની પ્રરૂપળ્લા પાંચ પ્રકારની છે કેમકે એકેન્દ્રિય જીવ પાંચ પ્રકારના છે ને પાંચ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—(૧) પૃથ્વીકાયાિક, (૨) અપ્કાયાિક, (૩) તેજસ્કાયાિક, (૪) વાયુ-

‘તં જહા’ તથા ‘પૃથ્વીકાયા, આઝકાયા, તેઝકાયા, વાઝકાયા, વળસ્સકાયા’ પૃથિવીકાયિકાઃ ૧, અપ્કાયિકાઃ તેજસ્કાયિકાઃ, વાયુકાયિકાઃ, વનસ્પતિકાયિકાશ્ચ, તત્ર પૃથિવીકાયઃ-શરીરં યેષાં તે પૃથિવીકાયાઃ, તત્ત્વ પૃથિવીકાયિકાઃ સ્વાર્થે ઇક્ પ્રત્યયઃ, આપઃ કાયઃ શરીરં યેષાં તે અપ્કાયાઃ, તત્ત્વ અપ્કાયિકાઃ, તેજઃ-અગ્નિઃ, તદેવ કાયઃ-શરીરં યેષાં તે તેજસ્કાયાઃ તત્ત્વ તેજસ્કાયિકાઃ, વાયુઃ પવન એવ કાયઃ-શરીરં યેષાં તે વાયુકાયાઃ તત્ત્વ વાયુકાયિકાઃ, વનસ્પતિઃ-તરુગુલ્મલતાદિરૂપઃ કાયઃ-શરીરં યેષાં તે વનસ્પતિકાયાઃ, તત્ત્વ વનસ્પતિકાયિકા ઇતિ, અત્ર પૃથિવ્યાઃ સર્વભૂતાધારત્વેન તત્કા-

(૪) વાયુકાયિક ઓર (૫) વનસ્પતિકાયિક ॥૧૩॥

પૃથિવી જિન જીવોં કા શરીર હૈ વે પૃથ્વીકાય અથવા પૃથિવીકાયિક હૈ । યહાં સ્વાર્થ મેં ‘ઇક્’ પ્રત્યય હુઆ હૈ । ઇસી પ્રકાર અપ્ (જલ) જિન-કા શરીર હૈ વે અપ્કાયિક, તેજસ્ અર્થાત્ અગ્નિ જિનકા શરીર હૈ વે તેજસ્કાયિક, વાયુ જિનકા શરીર હૈ વે વાયુકાયિક ઓર વૃક્ષ, લતા, ગુલ્મ આદિ વનસ્પતિ જિનકા શરીર હૈ વે વનસ્પતિકાયિક કહે ગણે હૈ ।

પૃથ્વી સમસ્ત ભૂતોં કા આધાર હૈ, ઇસ કારણ સબસે પહેલે પૃથ્વી કાયિકોં કા નિર્દેશ કિયા ગયા હૈ । તદનંતર અપ્કાયિકોં કા ઉલ્લેખ કિયા હૈ, કયોં કિ વે પૃથ્વી પર સ્થિત હૈં અપ્કાયિક જીવ તેજસ્કાયિક જીવોં કે વિરોધી હૈં, અતઃ અપ્કાયિકોં કે પશ્ચાત્ તેજસ્કાયિકોં કા ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ । વાયુ કે સંસ્પર્ક સે તેજ કી વૃદ્ધિ દેખી જાતી હૈ, ઇસ કારણ ઉનકે બાદ વાયુકાય કો ગિનાયા હૈ । વાયુ મેં વ્યક્ત રૂપ નહીં

કાયિક અને વનસ્પતિ કાયિક.

પૃથિવી જે જીવોંનું શરીર છે તેઓ પૃથ્વીકાય અથવા પૃથિવીકાયિક છે. આહીં સ્વાર્થમાં ‘ઇક્’ પ્રત્યય થયો છે. એજ રીતે અપૂ (જલ) જેનું શરીર છે તેઓ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અર્થાત્ અગ્નિ જેનું શરીર છે તેઓ તેજસ્કાયિક, વાયુ જેમના શરીર છે તેઓ વાયુ કાયિક અને વૃક્ષ, લતા, ગુલ્મ વિગેરે વનસ્પતિ જેઓના શરીર છે તેઓ વનસ્પતિકાયિક કહેલાં છે.

પૃથ્વી સમસ્ત ભૂતોના આધાર છે, એ કારણે બધાથી પહેલા પૃથિવી કાયિકોના નિર્દેશ કરાયો છે. તદનંતર અપ્કાયિકોના, ઉલ્લેખ કર્યો છે કેમકે તેઓ પૃથ્વી પર રહેલાં છે અપ્કાયિક જીવ તેજસ્કાયિક જીવોના વિરોધી છે. તેથી અપ્કાયિકોના પછી તેજસ્કાયિકોનું ગ્રહણ કરાયું છે. વાયુના સંસ્પર્કથી તેજની વૃદ્ધિ જોવામા આવે છે, એ કારણે તેના પછી વાયુકાયને ગણાવ્યા છે.

યિકાનાં પ્રથમમુપાદાનં કૃતમ્, તદનન્તરમ્ અપ્કાયિકાનાં તત્પ્રતિષ્ઠિતતાત્, ઉપાદાનમ્, તેષાંચ તેજઃ પ્રતિપક્ષભૂતત્વેન તદનન્તરં તેજસ્કાયિકાનામુપાદાનમ્, તેજસશ્ચ વાયુસમ્પર્કેણ પ્રવૃદ્ધિદર્શનાત્, તદનન્તરં વાયુકાયિકગ્રહણમ્, દૂરસ્થસ્ય ચ વાયોઃ તસ્માદિ કમ્પનેન લક્ષ્યમાણતાત્ તદનન્તરં વનસ્પતિકાયિકોપાદાનં बोध्यम् ॥સૂ. ૧૩॥

મૂલમ્—સે કિં તં પુઢવિકાઈયા ? પુઢવિકાઈયા દુવિહા પળ્લત્તા, તં જહા—સુહુમપુઢવિકાઈયા ય૧ વાયરપુઢવિકાઈયા ય૨ । સે કિં તં સુહુમપુઢવિકાઈયા ? સુહુમપુઢવિકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા—પજ્જત્તગસુહુમપુઢવિકાઈયા ય૧, અપજ્જત્તગસુહુમપુઢવિકાઈયા ય૨ । સે ત્તં સુહુમપુઢવિકાઈયા ।

સે કિં તં વાયરપુઢવિકાઈયા ? વાયરપુઢવિકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા—સળ્હ વાયરપુઢવિકાઈયા ય૧, સ્વરવાયરપુઢવિકાઈયા ય૨ ।

સે કિં તં સળ્હવાયરપુઢવિકાઈયા ? સળ્હવાયરપુઢવિકાઈયા સત્તવિહા પન્નત્તા, તં જહા—કિળ્હમત્તિયા૧, નીલમત્તિયા૨, લોહિયમત્તિયા૩, હાલિદ્દમત્તિયા૪, સુક્કિલ્લમત્તિયા૫, પાંડુમત્તિયા૬, પળ્લગમત્તિયા૭, સે ત્તં સળ્હવાયરપુઢવિકાઈયા ।

સે કિં તં સ્વરવાયરપુઢવિકાઈયા ? સ્વરવાયરપુઢવિકાઈયા અળેગવિહા પન્નત્તા, તં જહા—પુઢવી ય૧ સંક્રરા બાલુયા ય૨ ઉવલે સિલ્લા ય૩ લોળ્લેસે । અયતંબ તત્તયસીસય રુપ્પસુવન્ને ય૪ વૈરેયા૧ । હરિયોલે હિંયુલ્લે મળોસિલ્લા સાસ—ગંજળ—પવાંલે । અબ્બેપલ્લભ્મ વાલ્લે ય૫, વાયરકાળ મળિવિહાર્ણા ॥૨॥ ગોમેજ્જેય ય૬

હોને સે વૃક્ષ કી શાખા આદિ કે હિલને સે ઉનકા અનુમાન કિયા જાતા હૈ, અતએવ વાયુકાય કે વાદ વનસ્પતિકાય કા નિર્દેશ કિયા હૈ ॥૧૩॥

વાયુમાં વ્યક્ત રૂપ ન હોવાથી વૃક્ષની ડાળી વિગેરે હલવાથી તેનું અનુમાન કરાય છે, તેથીજ વાયુકાયના પછી વનસ્પતિકાયનો નિર્દેશ કર્યો છે. ॥ સૂ. ૧૩ ॥

स्य^{३६}, अंके^{३७} फलिहे^{३८} य लोहिय^{३९}वे^{४०} य, मरगय^{४१}—मसंरगल्ले,
भुंय^{४२}मोयग^{४३} इंदनीले^{४४} य ॥३॥ चंदणं^{४५} गेरु^{४६}य हंसग^{४७}भं पुल^{४८}ए सोगं-
घि^{४९}ए य बोद्ध^{५०}वे। चंदप्प^{५१}भं वेरुलि^{५२}ए, जल^{५३}ः ते सूरकं^{५४}ते य ॥४॥

जे यावन्ने तहप्पगारा ते समासओ दुविहा पन्नत्ता, तं जहा-
पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य। तत्थ णं जे ते अपज्जत्तगा ते णं
असंपत्ता। तत्थ णं जे ते पज्जत्तगा एतेसिं वन्नादेसेणं गंधादे-
सेणं रसादेसेणं फासादेसेणं सहस्संगसो विहाणाइं, संखेज्जाइं
जोणिप्पमुहसयसहस्साइं, पज्जत्तगणिस्साए अपज्जत्ता वक्कमंति,
जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा। से तं खरबायरपुढविका-
इया। से तं बायरपुढविकाइया से तं पुढविकाइया ॥सू० १४॥

छायां—अथ के ते पृथिवीकायिकाः ? पृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः,
तद्यथा—सूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्च, बादरपृथिवीकायिकाश्च। अथ के ते सूक्ष्मपृथिवी-
कायिकाः ? सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पर्याप्तक सूक्ष्म-
पृथिवीकायिकाश्च, अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्च, ते एते सूक्ष्मपृथिवीका-

शब्दार्थ—(से) अथ (किं तं) क्या है (पुढविकाइया) पृथ्वीकायिक ?
(दुविहा) पृथ्वीकायिक दो प्रकार के (पणत्ता) कहे हैं (तं जहा) वे
इस प्रकार (सुहुमपुढविकाइया) सूक्ष्म पृथ्वीकायिक (य) और (बायर-
पुढविकाइया) बादरपृथ्वीकायिक (य) और (से किं तं सुहुमपुढवी-
काइया) सूक्ष्मपृथ्वीकायिक क्या हैं ? (दुविहा) दो प्रकार के (पन्नत्ता)
कहे हैं (पज्जत्तगसुहुमपुढविकाइया य) पर्याप्त सूक्ष्मपृथ्वीकायिक
और (अपज्जत्तगसुहुमपुढविकाइया य) अपर्याप्त सूक्ष्मपृथ्वीकायिक

शब्दार्थ—(से) अथ (किं तं) शुं छे. (पुढविकाइया) पृथ्वीकायिक (पुढवि-
काइया) पृथ्वीकायिक ७० (दुविहा) जे प्रकारना (पणत्ता) कहे छे (तं जहा)
तेसो आ प्रकारे (सुहुमपुढविकाइया) सूक्ष्म पृथ्वीकायिक (य) अने (बायरपुढवि-
काइया) बादर पृथ्वीकायिक (य) अने

(से किं तं सुहुमपुढविकाइया) सूक्ष्मपृथ्वीकायिक डेटला प्रकारनां छे ?
(सुहुमपुढविकाइया) सूक्ष्म पृथ्वीकायिक (दुविहा) जे प्रकारना (पणत्ता) कहे छे
(पज्जत्तगसुहुमपुढविकाइया) पर्याप्त सूक्ष्मपृथ्वीकायिक (अपज्जत्तगसुहुमपुढविकाइया य)
अपर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिक (से तं सुहुमपुढविकाइया) आ सूक्ष्म पृथ्वीकायिकनी
प्रज्ञापना थछ.

યિકાઃ । અથ કે તે વાદરપૃથિવીકાયિકાઃ ? વાદરપૃથિવીકાયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-શ્લક્ષ્ણવાદરપૃથિવીકાયિકાશ્ચ, સ્વરવાદરપૃથિવીકાયિકાશ્ચ । અથ કે તે શ્લક્ષ્ણવાદરપૃથિવીકાયિકાઃ ? શ્લક્ષ્ણવાદરપૃથિવીકાયિકાઃ સપ્તવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-કૃષ્ણમૃત્તિકા૧, નીલમૃત્તિકા૨, લોહિતમૃત્તિકા૩, હારિદ્રમૃત્તિકા૪, શુક્લમૃત્તિકા૫, પાણ્ડુમૃત્તિકા૬, પનકમૃત્તિકા૭ । તે એતે શ્લક્ષ્ણવાદરપૃથિવીકાયિકા । અથ કે તે સ્વરવાદરપૃથિવીકાયિકાઃ ? સ્વરવાદરપૃથિવી-
(સે તં સુહુમણ્ડવિકાઙ્યા) ચે સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક કી પ્રજ્ઞાપના હૃઈ ।

(સે કિં તં વાયરપુઠવિકાઙ્યા) વાદર પૃથ્વીકાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પન્નત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (સળ્હવાયરપુઠવિકાઙ્યા ય) શ્લક્ષ્ણ-ચિકને વાદર પૃથ્વીકાયિક (સ્વરવાયરપુઠવિકાઙ્યા ય) સ્વરવાદર પૃથ્વીકાયિક

(સે કિં તં સળ્હવાયરપુઠવિકાઙ્યા) શ્લક્ષ્ણવાદરપૃથ્વીકાયિક કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (સત્તવિહા) વે સાત પ્રકાર કે (પન્નત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (કિળ્હમટ્ટિયા) કાલી મિટ્ટી (નીલમટ્ટિયા) નીલી મિટ્ટી (લોહિયમટ્ટિયા) લાલ મિટ્ટી (હાલિદ્રમટ્ટિયા) પીલી મિટ્ટી (સુક્કિલ્હમટ્ટિયા) સફેદ મિટ્ટી (પાંડુમટ્ટિયા) પાણ્ડુ વર્ણ કી મિટ્ટી (પળગમટ્ટિયા) પનકમિટ્ટી (સે તં સળ્હવાયર પુઠવિકાઙ્યા) યહ શ્લક્ષ્ણ વાદર પૃથ્વીકાય કી પ્રરૂપણા હૃઈ ।

(સે કિં તં સ્વરવાયરપુઠવિકાઙ્યા) સ્વરવાદર પૃથ્વીકાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં (અળેગવિહા) અનૈક પ્રકાર કે (પન્નત્તા) કહે હૈં

(સે કિં તં વાયરપુઠવિકાઙ્યા) હવે બાદર પૃથ્વીકાયિક કેટલા પ્રકારના છે ? (વાયરપુઠવીકાઙ્યા) બાદર પૃથ્વીકાયિક (દુવિહા) બે પ્રકારના (પળ્ણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (સળ્હ વાદરપુઠવીકાઙ્યા ય) શ્લક્ષ્ણ-ચિકણા બાદર પૃથ્વીકાયિક (સ્વરવાયરપુઠવિકાઙ્યા ય) અર બાદર પૃથ્વીકાયિક

(સે કિં તં સળ્હવાયરપુઠવિકાઙ્યા) શ્લક્ષ્ણ બાદર પૃથ્વીકાયિક કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? શ્લક્ષ્ણ બાદરપૃથ્વીકાયિક (સત્તવિહા) સાત પ્રકારના (પળ્ણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે (કિળ્હમટ્ટિયા) કાળી માટી (નીલમટ્ટિયા) વાદળી માટી (લોહિયમટ્ટિયા) લાલ માટી (હાલિદ્રમટ્ટિયા) પીળી માટી (સુક્કિલ્હમટ્ટિયા) સફેદ માટી (પાંડુમટ્ટિયા) પાંડુ રંગની માટી (પળગમટ્ટિયા) પનક માટી (સે તં સળ્હ વાયરપુઠવિકાઙ્યા) આ શ્લક્ષ્ણ બાદર પૃથ્વીકાયિકની પ્રરૂપણા થઈ.

(સે કિં તં સ્વરવાયરપુઠવિકાઙ્યા) હે લગવન અરબાદરપૃથ્વીકાયિક કેટલા પ્રકારના છે ? (સ્વરવાયરપુઠવીકાઙ્યા) અર બાદર પૃથ્વીકાયિક (અળેગવિહા)

कायिका अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पृथिवी च१ शर्करा२ बालुका च३ उपलः४
शिला च५ लवणम्६ ऊष७। अय८ स्ताम्रं९ त्रपुकं१० सीलकं११ रूप्यं१२
सुवर्णं च१३ वज्रश्च१४ ॥२॥ हरितालः१५ हिङ्गुलकं१६ मनः शिला१७ सास-
काञ्जनप्रवालानि२०। अभ्रपटलम्२१ अभ्रबालुका२२ बादरकाये मणिविधा-
नानि८ ॥२॥ गोमेदकं च२३ रुचकः२४ अङ्कः२५ स्फटिकश्च२६ लोहिताक्षश्च२७।
मरकतो२८ मसारगल्लो२९ भुजमोचकः३० इन्द्रनीलश्च३१ ॥३॥ चन्दनगैरि-
कश्च३३ हंसगर्भः३४ पुलकः३५ सौगन्धिकश्च३६ चन्द्रप्रभो३७ वैडूर्यो३८ जल-

(तं जहा) वे इस प्रकार हैं (पृथ्वी य) पृथ्वी (सक्करा) शर्करा—रेत
(बालुया य) और बालू (उबले) उपल—पाषाण (सिला य) शिला (अय)
लोहा (तंब) तांबा (तउय) रांगा (सीसम) सीसा (रूप्य) चांदी (सुवन्ने
य) सोना (वइरे य) वज्र—हीरा ॥१॥

(हरियाले) हडताल (हिंगुलए) हींगलू (मणोसिला) मैनसिल
(सासग) पारा (अंजण) अंजन (पवाले) प्रवाल—मूंगा (अव्भपटल)
अभ्रपटल (अव्भबालुय) अभ्रबालुका (बायरकाए) बादर काय में
(मणिविहाणा) मणिषों के भेद ॥२॥

(गोमेज्जए य) गोमेद रत्न (रुयए) रुचक रत्न (अंक) अंक रत्न
(फलिहे य) स्फटिक रत्न (लोहियक्खे य) लोहिताक्ष रत्न (मरगय)
मरकत रत्न (मसारगल्ले) मसारगल्ल रत्न (भुयमोयग) भुजमोचक
रत्न (इंदनीले य) इन्द्रनील रत्न ॥३॥

(चंदण) चन्दन रत्न (गेरुय) गैरिक रत्न (हंसगव्भ) हंसगर्भ

अनेक प्रकारना (पन्तत्ता) कछा छे (तं जहा) तेओ आ प्रकारना छे (पृथ्वीय)
पृथ्वी (सक्करा) शर्करा—रेत (बालुयाय) अने वाणुं (उबले) उपल—पाषाण (सिला)
शिला (अय) लोहा (तंब) ताणु (तउय) रांगा कदाई (सीसय) सीसु (रूप्य) चांदी
(सुवन्नेय) सोनुं (वइरेय) वज्र—हीरा ॥ १ ॥ (हरियाल) हडताल (हिंगुलए)
हिंगुलो (मणोसिला) मनःशिला (सासग) पारे (अंजण) आंजणु (पवाले) प्रवाल
परवाणां (अव्भपटल) अभ्रपटल (अव्भबालुय) अभ्रबालुका (बायरकाए) बादर
कायमां (मणिविहाणा) मणिओना भेद. ॥ २ ॥

(गोमेज्जएय) गोमेद रत्न (रुयण) रुचकरत्न (अंक) अंक रत्न (फलिहेय)
स्फटिक रत्न (लोहियक्खेय) लोहिताक्ष रत्न (मरगय) मरकत मणि (मसारगल्ले)
मसार गल्ल रत्न (भुयमोयग) भुज मोचक रत्न (इंदनीले य) इन्द्र नील रत्न
(चंदण) चन्दन रत्न (गेरुय) गैरि—गैरिक रत्न (हंसगव्भ) हंसगर्भ (पुलए)
पुलक रत्न (सौगंधिय) सौगंधिक रत्न (वोद्धव्वे) वाणुवा जेधओ.

ક્રાન્તઃ ૩૯ સૂર્યક્રાન્તશ્ચ ૪૦ ॥૪॥ યે ચાન્યે તથા પ્રકારાસ્તે સમાસતો દ્વિવિદ્ઘાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્વથા-પર્યાપ્તકાશ્ચ અપર્યાપ્તકાશ્ચ । તત્ર खलु ये ते अपर्याप्तका इवे
खलु असंप्राप्ताः । तत्र खलु ये ते पर्याप्तकाः, एतेषां वर्णादेशेन गन्धादेशेन
रसादेशेन स्पर्शादेशेन सहस्राग्रशो विधानानि, संख्येयानि योनिप्रमुखसहस्र-
ज्ञानि, पर्याप्तकनिश्चया अपर्याप्तका व्युत्क्रामन्ति, यत्र एक स्तत्र नियमा
असंख्येयाः । ते एते खरवादरपृथिवीकायिकाः । ते एते वादरपृथिवीकायिकाः ।
ते एते पृथिवीकायिकाः ॥सू० १४॥

(પુલક) પુલક રત્ન (સોગંધિય ય) સૌગંધિક રત્ન (બોદ્ધવ્ધે) જ્ઞાનના
(ચાહિય) (ચંદ્રપ્પમ) ચન્દ્રપ્રભ રત્ન (વેરુલિય) વૈદૂર્ય રત્ન (જલકંતે) જલ-
ક્રાન્ત રત્ન (સૂરકંતે ય) સૂરક્રાન્ત રત્ન । ॥૪॥

(જે યાવન્ને) ઓર મી જો (તહપ્પગારા) ડસી પ્રકાર કે (તે) જે
(સમાસઓ) સંક્ષેપ સે (દુવિહા) દો તરહ કે (પન્નત્તા) કહે હૈં (તં જહા)
તે હસ પ્રકાર (પજ્જત્તગા ય) પર્યાપ્તક (અપજ્જત્તગા ય) ઓર અપર્યાપ્ત ।
(તત્થ) ઉનમૈં સે (ળં) વાક્યાલંકાર (જે તે અપજ્જત્તગા) જો અપર્યાપ્ત હૈં
(સે ળં) વે (અસંપત્તા) પ્રાપ્ત નહીં (તત્થળં) ઉનમૈં સે (જે તે પજ્જત્તગા)
જો પર્યાપ્ત હૈં (एएसिं) इनके (वन्नादेसेणं) रंग की अपेक्षा (गंधादेसेणं)
गंध की अपेक्षा से (रसादेसेणं) रस की अपेक्षा से (फासादेसेणं) स्पर्श
की अपेक्षा से (सहस्सग्गसो) हजारों (विहाणाइं) भेद हैं (संखेज्जाइं)
संख्यात (जोणियप्पमुहसयसहस्साइं) लाखों योनि हैं (पज्जसग
निस्साए) पर्याप्त के सहारे (अपज्जत्ता) अपर्याप्त (वक्कमंति) उत्पन्न

(ચંદ્રપ્પમ) ચન્દ્રપ્રભ રત્ન (વેરુલિય) વૈદૂર્યમણિ (જલકંતે) જલક્રાન્ત રત્ન
(સૂરકંતેય) સૂર્યક્રાન્ત રત્ન ॥ ૪ ॥

(જે યાવન્ને) અને મીબ પણ (તહપ્પગારા) એવા પ્રકારના (તે) તેઓ
(સમાસઓ) સંક્ષેપથી (દુવિહા) બે પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) આ
રીતે (પજ્જત્તગા ય) પર્યાપ્તક (અપજ્જત્તગા ય) અને અપર્યાપ્ત

(તત્થ) તેઓમાંથી (ળં) વાક્યાલંકાર (જે તે અપજ્જત્તગા) જે અપર્યાપ્ત છે (સે ળં)
તેઓ (અસંપત્તા) પ્રાપ્ત નથી (તત્થળં) તેઓમાંથી (જે તે પજ્જત્તગા) જેઓ પ્ર્યાપ્ત છે.

(एएसिं) એઓના (वन्नादेसेणं) રંગની અપેક્ષાએ (गंधादेसेणं) ગંધની
અપેક્ષાએ (रसादेसेणं) રસની અપેક્ષાએ (फासादेसेणं) સ્પર્શની અપેક્ષાએ (सह-
स्सग्गसो) હજારો (विहाणाइं) ભેદ છે (संखेज्जाइं) સંખ્યાત (जोणियप्पमुहसयसहस्साइं)
લાખો યોનિ છે (पज्जसगनिस्साए) પર્યાપ્તના આશ્રયે (अपज्जत्ता) અપર્યાપ્ત
(वक्कमंति) ઉત્પન્ન થાય છે (जत्थ) જ્યાં (एगे) એક (तत्थ) ત્યાં (नियमा)
નિયમથી (असंखेज्जा) અસંખ્ય સમજવા.

ટીકા—અથ પૃથિવીકાયિકતત્ત્વં જિજ્ઞાસમાનઃ પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં પુઢવિકાઙ્યા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કૃતિવિધાઃ પૃથિવીકાયિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? કથિતાઃ ? ભગવાનાહ—‘પુઢવિકાઙ્યા દુવિદ્યા પળ્ળતા’ પૃથિવીકાયિકાઃ દ્વિવિધાઃ—દ્વિપ્રકારાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ—ઉક્તાઃ ‘તં જહા—સુહુમપુઢવિકાઙ્યા ય, બાયરપુઢવિકાઙ્યા ય’ તદ્યથો—સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાશ્ચ બાદરપૃથિવીકાયિકાશ્ચ, તત્ર સૂક્ષ્મનામકર્મોદયાત્ સૂક્ષ્માઃ, સૂક્ષ્માશ્ચ તે પૃથિવીકાયિકાશ્ચેતિ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાઃ, બાદરનામકર્મોદયાદ્ બાદરાઃ, બાદરાશ્ચ તે પૃથિવીકાયિકાઃ—બાદરપૃથિવીકાયિકાઃ, એતયોશ્ચ સૂક્ષ્મ-બાદરત્વયોઃ કર્મોદયજન્યત્વેન બદરામલકયોરિવ નાપેક્ષિકત્વં ચકારદ્વયંતુ—
 હોતે હૈં (જત્ય) જહાં (એગો) એક (તત્ય) વહાં (નિયમા) નિયમ સે (અસં-
 શ્વેજ્ઞા) અસંખ્યાત ।

(સે ત્તં સ્વરબાયરપુઢવિકાઙ્યા) યહ સ્વરબાદરપૃથ્વીકાયિકોં કી પ્રજ્ઞા-
 પના હુઈ (સે ત્તં બાયરપુઢવિકાઙ્યા) બાદરપૃથ્વીકાયિકોં કી પ્રજ્ઞાપના
 હુઈ (સે ત્તં પુઢવિકાઙ્યા) યહ પૃથ્વીકાયિકોં કી પ્રજ્ઞાપના હુઈ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—અંચ શિષ્ય પૃથ્વીકાયિક જીવોં કે વિષય મેં જિજ્ઞાસા
 કરતા હુઆ પ્રશ્ન કરતા હૈ—પૃથ્વીકાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે કહે
 હૈ ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ—પૃથિવીકાયિક જીવ દો પ્રકાર કે કહે ગૈ
 હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ—સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક ઓર બાદર પૃથિવીકાયિક ।
 જિન જીવોં કો સૂક્ષ્મનામકર્મ કા ઉદય હો વે સૂક્ષ્મ કહલાતે હૈ । એસે
 પૃથિવીકાયિક જીવ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક હૈ । જિનકો બાદરનામકર્મ કા
 ઉદય હો વે બાદર કહલાતે હૈ । એસે પૃથિવીકાયિક બાદરપૃથિવીકાયિક
 કહે ગયે હૈ । વેર ઓર આંવલે મેં જૈસી સૂક્ષ્મતા ઓર બાદરતા હૈ, વૈસી

(સે ત્તં સ્વરબાયરપુઢવિકાઙ્યા) આ ખર બાદર પૃથ્વીકાયિકોની પ્રજ્ઞાપના
 થઈ (સે ત્તં બાયરપુઢવિકાઙ્યા) બાદર પૃથ્વીકાયિકોની પ્રજ્ઞાપના થઈ (સે ત્તં
 પુઢવિકાઙ્યા) આ પૃથ્વીકાયિક ભુવોની પ્રજ્ઞાપના થઈ. ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ટીકાર્થ—હવે શિષ્ય પૃથ્વી કાયિક ભુવોના વિષયમાં જિજ્ઞાસા કરીને પ્રશ્ન
 કરે છે—પૃથ્વીકાયિક ભુવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે. ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—પૃથ્વી કાયિક ભુવ બે પ્રકારના કહેલા છે.
 તેઓ આ પ્રકારે છે.

સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અને બાદર પૃથ્વીકાયિક. જે ભુવોનો સૂક્ષ્મ
 નામ કર્મનો ઉદય થાય તેઓ સૂક્ષ્મ કહેવાય છે. એવા પૃથ્વીકાયિક ભુવ
 સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક છે. જેમને બાદર નામ કર્મનો ઉદય હોય તેઓ બાદર
 કહેવાય છે. એવા પૃથ્વીકાયિક બાદર પૃથ્વીકાયિક કહેવાય છે.

ક્રમશઃ સ્વગતપર્યાપ્તપર્યાપ્તભેદસૂચકં, શર્કરાવાલુકાદિ ભેદસૂચકાન્ન વોધ્યમ્, તત્ર સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાઃ સમુદ્રકપર્યાપ્તપ્રક્ષિપ્ત ગન્ધાવયવવત્ સકલલોકવ્યાપિનો ભવન્તિ, બાદરપૃથિવીકાયિકાસ્તુ પ્રતિનિયત દેશસ્થાયિનો લોકૈકદેશે ભવન્તિ, તેષાં પ્રતિનિયતદેશસ્થાયિત્વશ્ચાગ્રે દ્વિતીયપદે પ્રકાશયિષ્યતે, અથ સૂક્ષ્મપૃથિવી-કાયિકાનાં સ્વરૂપં પ્રરૂપયિતું પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં સુહુમણ્ઠવિકાઠ્યા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કેં તે-કતિવિધાઃ, સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ-‘સુહુમ-

આપેક્ષિક સૂક્ષ્મતા ઓર બાદરતા અર્થાત્ સાપેક્ષ છોટાપન ઓર ઘડાપન યહાં નહાં સમજના યાહિયે, યહ તો કર્મોદય કે નિમિત્ત સે હી સમ-જના યાહિયે । દો જગહ ય (ચ) કા જો પ્રયોગ કિયા હૈ, વહ ઇસ તથ્ય કો પ્રકટ કરતા હૈ કિ ઇન સૂક્ષ્મ ઓર બાદર કે ભી અનેક અવાન્તરં ભેદ-હૈ, જૈસે પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત આદિ । યે શર્કરા ઓર વાલુકા આદિ ઉપભેદોં કે ભી સૂચક હૈ ।

સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક જીવ સમ્પૂર્ણ લોક મેં ઁસે ભરે હુઁ હૈ જૈસે કિસી પેટી મેં ગંધ દ્રવ્ય ડાલ દેને પર ઉસમેં સર્વત્ર સુગંધ વ્યાપ-જાતી હૈ । બાદર પૃથ્વીકાયિક નિયત નિયત જગહોં પર, લોકાકાશ કે ઁક ભાગ મેં હોતે હૈ । ઉનકા નિયત જગહોં મેં હોના આગે દ્વિતીય પદ મેં બતલાયા જાઁગા ।

અવ સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક જીવોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકજીવ કિતને પ્રકાર કે હૈ ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ -સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક જીવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈ-પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ।

ઔર અને આંખખામા જેવી સૂક્ષ્મતા અને બાદરતા છે. એવી અપેક્ષિક સૂક્ષ્મતા અને બાદરતા છે. એવું અર્થાત્ સાપેક્ષ નાનાપણુ અને મોટાપણુ આહીં ન સમજવું બેઠએ, આતો કર્મોદયના નિમિત્તથી જ સમજવું બેઠએ, બે જગ્યાએ (ચ-ચ) નો પ્રયોગ કરાયો છે, તે આવા તથ્યને પ્રગટ કરે છે કે આ સૂક્ષ્મ બાદરના પણુ અનેક અવાન્તર ભેદ છે, જેમકે પર્યાપ્ત. અપર્યાપ્ત વિગેરે. આ શર્કરા અને વાલુકા આદિ ઉપભેદોના પણુ સૂચક છે.

સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક જીવ સંપૂર્ણ લોકમા એવા ભરેલા છે કે જેમ કોઈ પેટીમાં ગંધ દ્રવ્ય નાખવાથી તેમા બધે સુગંધ ફેલાઈ જાય છે. બાદર પૃથ્વી કાયિક ચોક્કસ ચોક્કસ જગ્યાઓ પર, લોકાકાશના એક ભાગમાં હોય છે. તેઓ નું ચોક્કસ જગ્યાઓમા થવુ તે આગળ દ્વિતીય પદમા બતાવાવામાં આવશે.

હવે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવોની પ્રરૂપણા કરાય છે.

સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ? શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક બે પ્રકારના હોય છે-પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પર્યાપ્તિયોનું

પુઠવિકાઈયા દુવિહા પળ્ણત્તા' સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાઃ દ્વિવિધાઃ-દ્વિપ્રકારકાઃ, પ્રજ્ઞાતાઃ, 'તં જઠા-પજ્જત્તસુહુમપુઠવિકાઈયા ય, અપજ્જત્તસુહુમપુઠવિકાઈયા ય' તથથા-પર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાશ્ચ, અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાશ્ચ, તત્ર વક્ષ્યમાણસ્વરૂપાઃ પર્યાપ્તયો વિદ્યન્તે યેવાં તે પર્યાપ્તાઃ, 'અભ્રાદિભ્યઃ' ઇતિમત્ત્વર્થીયો-પ્રત્યયઃ, પર્યાપ્તા એવ પર્યાપ્તકાઃ, તે ચ તે સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાશ્ચેતિ પર્યાપ્તક-સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાઃ, ચકારેણ લઙ્ઘિપર્યાપ્તકરણપર્યાપ્તરૂપસ્વગતભેદદ્વયં સૂચ્યતે, યે તુ સ્વયોગ્યપર્યાપ્તિપરિસમાપ્તિવિકલાસ્તે અપર્યાપ્તાઃ, અપર્યાપ્તાશ્ચ તે સૂક્ષ્મ-પૃથિવીકાયિકાશ્ચેતિ અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાઃ, દ્વિતીયચકારેણ કરણલઙ્ઘિ નિવન્ધનસ્વગતભેદદ્વયં સૂચ્યન્તે, તથાદિ-દ્વિવિધાઃ અપર્યાપ્તાઃ સૂક્ષ્મપૃથિવીકા-યિકાઃ-લઙ્ઘ્યા કરણેશ્ચ, તત્ર યે અપર્યાપ્તકા એવ સન્તો મ્નિયન્તે તે લઙ્ઘિપર્યા-પ્તકાઃ, યે તુ કરણાનિ-શરીરેન્દ્રિયાદીનિ ન સમ્પ્રતિ નિર્વર્તયન્તિ, અપિ તું અવં-

પર્યાપ્તિયોં કા સ્વરૂપ આગે કહા જાણા । વે પર્યાપ્તિયાં જિનકી પૂર્ણ હો ચુકી હાં વે પર્યાપ્ત કહલાતે હૈં । યહાં 'અભ્રાદિભ્ય' ઇસ સૂત્ર સે મતુપૂ અર્થ મેં 'અ' પ્રત્યય હુઆ હૈ । પર્યાપ્ત કો હી પર્યાપ્તક કહતે હૈં । યહાં મી જો 'ય' અવ્યય કા પ્રયોગ કિયા હૈ, વહ પર્યાપ્ત કે લઙ્ઘિપર્યાપ્ત ઔર કરણપર્યાપ્ત, ઇન ભેદોં કો સૂચિત કરતા હૈ । જો જીવ અપને યોગ્ય પર્યાપ્તિયાં પૂરી ન કર ચુકે હોં વે અપર્યાપ્ત કહલાતે હૈં । એસે સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક જીવ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક કહે ગાે હૈં । યહાં મી 'ય' અવ્યય કા પ્રયોગ ઇસ બાત કા સૂચક હૈ કિ અપર્યાપ્ત મી દો પ્રકાર કે હોતે હૈં-લઙ્ઘિ સે અપર્યાપ્ત ઔર કરણ સે અપર્યાપ્ત । જો જીવ અપર્યાપ્ત રહ કર હી મર જાતે હૈં વે લઙ્ઘિ અપર્યાપ્ત હૈં । જિનકી પર્યાપ્તિયાં અમી પૂરી ન હુઈ હૈં કિન્તુ પૂરી હોંગી વે કરણ-અપર્યાપ્ત કહલાતે હૈં ।

સ્વરૂપ આગળ કહેવામાં આવશે તે પર્યાપ્તિઓ (જેઓની પૂર્ણ થયેલ છે) તેઓ પર્યાપ્ત કહેવાય છે. અહીંયાં (અભ્રાદિભ્ય) એ સૂત્રથી (મતુપૂ) અર્થમાં અ પ્રત્યય થયો છે. પર્યાપ્તને જ પર્યાપ્તક કહે છે. અહીં પણ જે 'ય' અવ્યયનો પ્રયોગ કર્યો છે તે પર્યાપ્તના લઙ્ઘિપર્યાપ્ત, અને કરણપર્યાપ્ત એ ભેદોનું સૂચન કરે છે, જે જીવો પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિઓને પૂરી ન કરી ચુક્યા હોય તેઓ અપર્યાપ્ત કહેવાય છે.

આવા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવોને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક કહેલા છે. અહીં પણ (ય) અવ્યયનો પ્રયોગ એ વાતનો સૂચક છે કે અપર્યાપ્ત પણ એ પ્રકારના હોય છે-લઙ્ઘિથી અપર્યાપ્ત અને કરણથી અપર્યાપ્ત જે જીવો અપર્યાપ્ત રહીને જ મરી જાય છે તેઓ લઙ્ઘિ અપર્યાપ્ત છે.

ઇયં નિર્વર્તયિષ્યન્તિ તે કરુણાપર્યાપ્તા ઉચ્યન્તે, અથ કસ્તાવત્ પર્યાપ્તિપદાર્થઃ ?
 इति चेदत्रोच्यते-आहारादि पुद्गलग्रहणपरिणमनहेतुभूतः आत्मनः शक्तिविशेषः,
 एव पर्याप्तिः, सा च शक्तिविशेषरूपा पर्याप्तिः पुद्गलोपचयादुपजायते, एवञ्चैतदुक्तं
 भवति-उत्पत्तिदेशमागतेन प्रथमं ये गृहीताः पुद्गला स्तेषां तथाऽन्येषामपि
 प्रतिसमयं गृह्यमाणानां तत्सम्पर्केण तद्रूपतया जातानां यः शक्तिविशेषः आहा-
 रादिपुद्गलखलरसरूपताऽऽपादानहेतुः, यथा उदरान्तर्गतानां पुद्गलविशेषाणां
 साहारपुद्गलखलरसरूपतापरिणमनहेतुः शक्तिविशेषः, सा च पर्याप्तिः पोढा, आहा-
 रपर्याप्तिः, शरीरपर्याप्तिः, इन्द्रियपर्याप्तिः प्राणापानपर्याप्तिः (उच्छ्वासपर्याप्तिः)
 भाषापर्याप्तिः, मनःपर्याप्तिश्च, तत्र यया पर्याप्त्या बाह्यमाहारं पर्यादाय खलरस-

अब प्रश्न यह है कि पर्याप्ति का अर्थ क्या है? इसका उत्तर यह
 है-पर्याप्ति आत्मा की वह विशिष्ट शक्ति है जिसके द्वारा आत्मा
 आहार शरीर आदि के योग्य पुद्गलों को ग्रहण करता है और उन्हें
 आहार शरीर आदि के रूप में परिणत करता है। यह पर्याप्ति स्व
 शक्ति पुद्गलों के उपचय से उत्पन्न होती है। तात्पर्य यह है कि नवीन
 उत्पत्ति देश में आए हुए आत्मा ने पहले जिन पुद्गलों को ग्रहण किया
 तथा बाद में भी प्रतिक्षण जो पुद्गल ग्रहण किये जा रहे हैं और जो
 पूर्वगृहीत पुद्गलों के सम्पर्क से तद्रूप परिणत हो गए हैं, उनको आहार;
 शरीर, इन्द्रिय आदि के रूप में जिस शक्ति के द्वारा परिणत किया
 जाता है, उस शक्ति की पूर्णता पर्याप्ति कहलाती है। पर्याप्ति छह
 प्रकार की होती है-(१) आहारपर्याप्ति (२) शरीरपर्याप्ति (३) इन्द्रिय-
 पर्याप्ति (४) प्राणापानपर्याप्ति (५) भाषापर्याप्ति और (६) मनःपर्याप्ति।

જેઓની પર્યાપ્તિઓ હજી પૂર્ણ નથી થઈ પણ પુરી થશે તેઓ કરુણ
 અપર્યાપ્ત કહેવાય છે. હવે પ્રશ્ન એ છે કે ‘પર્યાપ્તિ’ નો અર્થ શો છે ?

તેનો ઉત્તર આ છે-પર્યાપ્તિ આત્માની એ વિશિષ્ટ શક્તિ છે કે જેના
 દ્વારા આત્મા આહાર શરીર આદિને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે અને તે
 એની આહાર શરીર આદિના રૂપમાં પરિણત કરે છે. આ પર્યાપ્તિ રૂપ શક્તિ
 મુદ્ગલોના ઉપચયથી ઉત્પન્ન થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે નવીન ઉત્પત્તિ દેશમાં
 આવેલા આત્માએ પહેલાં જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યાં અને પછી પણ જે
 પુદ્ગલો ગ્રહણ કરાઈ રહ્યાં હોય અને પૂર્વ ગ્રહીત પુદ્ગલોના સંપર્કથી તદ્રૂપ
 બની ગયાં છે તેઓના આહાર શરીર ઇન્દ્રિય વિગેરેના રૂપમાં જે શક્તિ
 દ્વારા પરિણત કરવામાં આવે છે, તે શક્તિની પૂર્ણતા પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પર્યાપ્તિ છ પ્રકારની હોય છે-(૧) આહારપર્યાપ્તિ (૨) શરીરપર્યાપ્તિ (૩)
 ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ (૪) પ્રાણાપાન પર્યાપ્તિ (૫) ભાષાપર્યાપ્તિ અને (૬) મનઃપર્યાપ્તિ.

રૂપતયા પરિણમયતિ સા આહારપર્યાપ્તિઃ, યયા પર્યાપ્ત્યા રસીભૂતમાહારં રસાસ્ટ્મ માંસમેદોઽસ્થિ મજ્જાશુક્રલક્ષણસપ્તધાતુરૂપતયા પરિણમયતિ સા શરીરપર્યાપ્તિઃ, યયા પર્યાપ્ત્યા ધાતુરૂપતયા પરિણમિતમાહારમિન્દ્રિયરૂપતયા પરિણમયતિ સા ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિઃ, તથા ચ પશ્ચાન્નામિન્દ્રિયાણાં પ્રાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ પર્યાદાય અનાભોગનિર્વર્તિતેન વીર્યેણ તદ્ભાવયનશક્તિરેવ ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિરિતિ ફલિતમ્, યયા પુનઃ પર્યાપ્ત્યા ઉચ્છ્વાસપ્રાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ પર્યાદાય ઉચ્છ્વાસરૂપતયા પરિણમય્ય અવલમ્બ્ય ચ પરિત્યજતિ સા ઉચ્છ્વાસપર્યાપ્તિઃ, યયા ચ પર્યાપ્ત્યા ભાષા-

જિસ શક્તિ કે દ્વારા જીવ બાહ્ય આહાર કો ગ્રહણ કરકે સ્વલ ઔર રસ કે રૂપ સેં પરિણત કરતા હૈ, વહ આહાર પર્યાપ્તિ કહલાતી હૈ । જિસ શક્તિ કે દ્વારા રસ રૂપ પરિણત પુદ્ગલોં કો રસ, રક્ત, માંસ, મેદ, હડ્ડી, મજ્જા ઔર શુક્ર-ઇન સાતધાતુઓં કે રૂપ સેં પરિણત કિયા જાતા-હૈ, વહ શરીરપર્યાપ્તિ હૈ જિસ શક્તિ કે દ્વારા ધાતુ રૂપ પરિણત પુદ્ગલ ઇન્દ્રિયોં કે રૂપ સેં પલટતે હૈં ઉસે ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ કહતે હૈં । ફલિતાર્થ યહ હૈ કિ પાંચ ઇન્દ્રિયોં કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરકે અનાભોગ નિર્વર્તિત (અનજાન સેં હી ઉત્પાદિત) વીર્ય કે દ્વારા ઇન્દ્રિય કે રૂપ સેં પરિણત કરને વાલી શક્તિ ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ કહલાતી હૈ । જિસ શક્તિ કે દ્વારા ઉચ્છ્વાસ કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરકે ઔર ઉન્હેં ઉચ્છ્વાસ રૂપ સેં પરિણત કરકે ઇવં આલમ્બન કરકે કિયા જાતા હૈ, ઉસ-

જે શક્તિ દ્વારા જીવ બાહ્ય આહારને ગ્રહણ કરીને ખણ અને રસના રૂપમાં ફેરવે છે, તે આહાર પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

જે શક્તિ દ્વારા જીવ બાહ્ય આહારને ગ્રહણ કરીને ખણ અને રસ રૂપે પરિણુભાવે છે. તે આહાર પર્યાપ્તિ કહેવાય છે, જે શક્તિ દ્વારા રસ રૂપ પરિણુત પુદ્ગલોને રસ, હોડી, માંસ, મેદ, હાડકાં, મજ્જા અને શુક્ર-આ સાત ધાતુઓના રૂપમાં ફેરફાર થાય છે. તે શરીરપર્યાપ્તિ છે.

જે શક્તિ દ્વારા ધાતુરૂપે પરિણુત પુદ્ગલ ઇન્દ્રિયોના રૂપમાં પલટાવે છે તેને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ કહે છે,

સારાંશ એ છે કે પાંચ ઇન્દ્રિયોને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અનાભોગ નિર્વર્તિત (અજાણમાં જ ઉત્પન્ન કરેલા) વીર્ય દ્વારા ઇન્દ્રિયના રૂપમાં પરિણુત કરવા વાળી જે શક્તિ તે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

જે શક્તિદ્વારા ઉચ્છ્વાસને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને, અને તેઓને ઉચ્છ્વાસના રૂપમાં પલટાવીને અને આલમ્બન કરીને ત્યાગ કરાય છે તે શક્તિ ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

પ્રાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ પર્યાદાય ભાષાત્વેન પરિણમય્ય અવલમ્બ્ય ચ પરિત્યજતિ સા
 ભાષાપર્યાપ્તિઃ, યયા પુનઃ પર્યાપ્ત્યા મનઃપ્રાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ પર્યાદાય મનસ્ત્વેન
 પરિણમય્ય અવલમ્બ્ય ચ પરિત્યજતિ સા મનઃપર્યાપ્તિઃ, એતાશ્ચ પર્યાપ્તયો યથા
 ક્રમમેકેન્દ્રિયાણાં સંજ્ઞિવર્જિતાનાં દ્વીન્દ્રિયાદીનાં સંજ્ઞિનાં ચતુઃપશ્ચપદસંખ્યકા
 ભવન્તિ, તથાચોક્તમ્ પ્રજ્ઞાપનામૂલટીકાયામ્-‘એકેન્દ્રિયાણાં ચતસ્રો વિકલેન્દ્રિ-
 યાણાં પશ્ચ સંજ્ઞિનાં પદ્’ इति, એતાશ્ચ સર્વા અપિ ઉત્પત્તિસમયે એવ યથાયથં યુગ-

શક્તિ કો ઊચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ કહતે હું । જિસ શક્તિ સે ભાષા કે
 યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરકે ડનકો ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરકે
 એવં આલંબન કરકે ત્યાગા જાતા હૈ, વહ શક્તિ ભાષાપર્યાપ્તિ
 કહલાતી હૈ । જિસ શક્તિ કે દ્વારા મન કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ
 કરકે ઓર ડન્હેં મન કે રૂપ મેં પરિણત કરકે એવં આલંબન
 કરકે ત્યાગા જાતા હૈ, વહ શક્તિ મનઃપર્યાપ્તિ કહલાતી હૈ । ડન
 છહ પર્યાપ્તિયોં મેં સે એકેન્દ્રિય જીવ મેં ચાર, દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિ-
 ન્દ્રિય ઓર અસંજી પંચેન્દ્રિય મેં પાંચ તથા સંજી પંચેન્દ્રિય મેં છહોં પાઈ
 જાતી હૈ । પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર કી મૂલટીકા મેં કહા હૈ-‘એકેન્દ્રિયોં મેં ચાર,
 વિકલેન્દ્રિયોં મેં પાંચ ઓર સંજી જીવોં મેં છહ પર્યાપ્તિયાં હોતી હૈ ।’

જબ જીવ નવા જન્મ ગ્રહણ કરતા હૈ તો જિસ જીવોં મેં જિતની
 પર્યાપ્તિયોં કા સંભવ હૈ, ડન સબી કો વહ એક સાથ નિષ્પન્ન કરના
 પ્રારંભ કર દેતા હૈ, મગર ડનકી પૂર્તિ ક્રમ સે હોતી હૈ । ક્રમ ડસ

જે શક્તિથી ભાષાને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને તેઓને ભાષાના
 રૂપમાં પલટાવીને અને આલંબન કરીને ત્યાગ કરાય છે. તે શક્તિ ભાષા
 પર્યાપ્તિ કહેવાય છે.

જે શક્તિ દ્વારા મનને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અને તેઓને મનના
 રૂપમાં પલટાવીને અને આધાર આપીને ત્યાગ કરાય છે, તે શક્તિ મનઃપર્યાપ્તિ
 કહેવાય છે.

આ છ પર્યાપ્તિઓમાંથી એકેન્દ્રિય જીવમાં ચાર, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય,
 ચતુરિન્દ્રિય અને અસંજી પંચેન્દ્રિયમાં પાંચ તથા સંજી પંચેન્દ્રિયમાં છએ
 મળી આવે છે.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની મૂળ ટીકામાં કહ્યું છે-એકેન્દ્રિયમાં ચાર, વિકલેન્દ્રિયોમાં
 પાંચ અને સંજી જીવોમાં છ પર્યાપ્તિયો હોય છે.

ન્યારે જીવ નવો જન્મ ગ્રહણ કરે છે તો જે જીવમાં જેટલી પર્યાપ્તિઓ
 સંભવે છે, તે બધાને તે એકી સાથે નિષ્પન્ન કરી દેવાનો પ્રારંભ કરી દે છે.
 પરંતુ તેઓની પૂર્તિક્રમથી જ થાય છે.

પન્નિષ્પાદયિતુમારમ્બ્યન્તે, ક્રમેણ ચ નિષ્ઠામુપયાન્તિ, તથાહિ-પ્રથમમાહારપર્યાસિ
સ્તદનન્તરં શરીરપર્યાસિ સ્તદનન્તરમ્ ઇન્દ્રિયપર્યાસિ સ્તદનન્તરમુચ્છ્વાસપર્યાસિઃ,
તદનન્તરં ભાષાપર્યાસિઃ, તદનન્તરં મનઃપર્યાસિઃ, તત્રાહારપર્યાસિશ્ચ પ્રથમસમય
એવ નિષ્પદ્યન્તે, શેષાઃ પુનઃ પ્રત્યેકમન્તર્મુહૂર્તેન કાલેન, ન ચાહારપર્યાપ્તેઃ પ્રથમ
સમય એવ નિષ્પત્તૌ કિં પ્રમાણમિતિ વાચ્યમ્? આહારપદસ્ય દ્વિતીયોદ્દેશકે-
'આહારપજ્જત્તિણ અપજ્જત્તણં મંતે ! કિં આહારણ અણાહારણ ? ગોયમા ! નો
આહારણ અણાહારણ' इति सूत्रस्यैव प्रमाणत्वात्, 'आहारपर्याप्त्याऽपर्याप्तः खलु
भदन्त ! किम् आहारकः, अनाहारकः ? गौतम ! नो आहारकः अनाहारकः'
इतिच्छाया, तस्मात् आहारपर्याप्त्याऽपर्याप्तो विग्रहगतावेवोपपद्यते, नोपपातक्षेत्र-
प्रकार है-सर्वप्रथम आहारपर्याप्ति, तत्पश्चात् शरीरपर्याप्ति, फिर
इन्द्रियपर्याप्ति, तदनन्तर उच्छ्वासपर्याप्ति, उसके बाद भाषापर्याप्ति,
और अन्त में मनःपर्याप्ति पूर्ण होती है ।

આહારપર્યાપ્તિ પ્રથમ સમય મેં હી પૂર્ણ હો જાતી હૈ, શેષપર્યાપ્તિયો
કે પૂર્ણ હોને મેં પ્રત્યેક કો અન્તર્મુહૂર્ત સમય લગતા હૈ । મગર इन सभी
की पूर्ति भी अन्तर्मुहूर्त काल में ही हो जाती है ।

આહારપર્યાપ્તિ કી પૂર્ણતા પ્રથમ સમય મેં હી હો જાતી હૈ, હંસ
વિષય મેં કયા પ્રમાણ હૈ ? હંસકા ઉત્તર યહ હૈ-આહારપદ કે દ્વિતીય
ઉદ્દેશક મેં કહા હૈ-'જો જીવ આહારપર્યાપ્તિ સે અપર્યાપ્ત હૈ, હે મગ-
વન્ ? વહ આહારક હૈ યા અનાહારક ? ગૌતમ ! વહ આહારક નહીં,
અનાહારક હૈ ।' અનાહારક જીવ વિગ્રહ ગતિ મેં હી હો સકતા હૈ,

ક્રમ આ રીતે છે-સર્વ પ્રથમ આહાર પર્યાસિ, તાત્પશ્ચાત્ શરીર પર્યાસિ
અને પછી ઇન્દ્રિય પર્યાસિ, ત્યાર બાદ ઉચ્છ્વાસ પર્યાસિ, તેના પછી ભાષા
પર્યાસિ અને અન્તમાં મનઃપર્યાસિ પૂર્ણ થાય છે.

આહાર પર્યાસિ પ્રથમ સમયમાંજ પૂર્ણ થઈ જાય છે, બાકીની પર્યાસિઓને
પૂર્ણ થવામાં દરેકને અન્તર્મુહૂર્ત સમય લાગે છે. પરન્તુ એ બધાની પૂર્તિ.
પણ અન્તર્મુહૂર્ત કાળમાંજ થઈ જાય છે.

આહાર પર્યાસિની પૂર્ણતા પ્રથમ સમયમાંજ થઈ જાય છે. આ વિષયમાં
શું પ્રમાણ છે ?

તેનો ઉત્તર આ છે કે-આહાર પદના દ્વિતીય ઉદ્દેશકમાં કહ્યું છે કે જે
જીવ આહાર પર્યાસિથી અપર્યાપ્ત છે હે લગવાન-તે આહારક છે ? કે અનાહારક
છે ? હે ગૌતમ તે આહારક નથી પણ અનાહારક છે.

અનાહારક જીવ વિગ્રહ ગતિમાંજ હોઈ શકે છે. ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમાં આવ્યા પછી
અનાહારક નથી રહેતો. જે જીવ ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમાં આવી ગયો તે પ્રથમ સમય.

માગતોડપિ, ઉત્પાતક્ષેત્રમાગતસ્ય પ્રથમસમય એવાહારકત્વાત્, તતઃ એકસામયિકી આહારપર્યાપ્તિર્નિર્વૃત્તિર્ભવતિ, યદિ તુ ઉત્પાદક્ષેત્રમાગતોડપિ આહારપર્યાપ્ત્યાડપ-ર્યાપ્તઃ સ્યાત્ તદા ઉત્તરસૂત્રાકારઃ—‘સિય આહારણ સિય અણાહારણ’ ઇતિ ભવેત્, યથા શરીરાદિ પર્યાપ્તિષુ ‘સિય આહારણ સિય અણાહારણ’ ઇત્યુત્તરસૂત્રં ભવતિ, સર્વાસામપિ પર્યાપ્તીનાં પરિસમાપ્તિ કાલોડન્તર્મુહૂર્તપ્રમાણોડવસેયઃ, ઇત્યાશયઃ ।

અથ વાદરપૃથિવીકાયિકાન પ્રરૂપયિતું પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં વાયરપુઢવિકાઈયા ? ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે—કતિવિધા ઇત્યર્થઃ, ‘વાયરપુઢવિકાઈયા?’ વાદર-પૃથિવીકાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ—‘વાયરપુઢવિકાઈયા દુવિહા પ્ણત્તા’ વાદરપૃથિવીકાયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’—‘સળ્હવાયરપુઢવિકાઈયા ય, સ્વરવાયરપુઢવિકાઈયાય’ તદ્યથા—શ્લક્ષણવાદરપૃથિવીકાયિકાશ્ચ, સ્વરવાદરપૃથિવી-ઉત્પત્તિક્ષેત્ર મેં આને કે પશ્ચાત્ અનાહારક નહાં રહતા । જો જીવ ઉત્પત્તિ ક્ષેત્ર મેં આ પહુંચા વહ પ્રથમ સમય મેં હી આહારક હો જાતા । હસ કથન સે સિદ્ધ હોતા હૈ કિ આહારપર્યાપ્તિ કી પૂર્ણતા એક સમય મેં હી હો જાતી હૈ । અગર ઉત્પત્તિક્ષેત્ર મેં આકર ખી જીવ આહાર-પર્યાપ્તિ સે અપર્યાપ્ત રહતા તો ઉત્તર સૂત્ર હસ પ્રકાર હોતા—‘ગૌતમ ! આહારક ખી હોતા હૈ ઓર અનાહારક ખી હોતા હૈ ।’ જૈસા કિ શરીર-પર્યાપ્તિ આદિ કે ઉત્તર સૂત્ર મેં કહા હૈ—‘સ્યાત્ આહારક ખી હોતા હૈ, સ્યાત્ અનાહારક ખી હોતા હૈ ।’ ઇન સખી પર્યાપ્તિયોં કા કાલ ખી અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હી હૈ ।

અવ વાદરપૃથિવીકાયિકોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં—વાદર પૃથિવીકા-યિક જીવ કિતને પ્રકાર કે કહે ગણે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—વાદર પૃથ્વીકાયિક દો પ્રકાર કે હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં—શ્લક્ષણ વાદર પૃથિવી-

માળ આહારક ખની બાય છે. આ કથનથી સાબિત થાય કે આહાર પર્યાપ્તિની પૂર્ણતા એક સમયમાં જ થઈ બાય છે. અગર ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમાં આવીને પણ જીવ આહાર પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત રહે તો ઉત્તર સૂત્ર આ પ્રકારે બને છે—‘ગૌતમ, આહારક પણ હોય છે અને અનાહારક પણ હોય છે. જેમકે શરીર પર્યાપ્તિ આદિનો ઉત્તર સૂત્રમાં કહ્યો છે—કદાચિત્ આહારક પણ બને છે. કદાચિત્ અનાહારક પણ બને છે. આ બધી પર્યાપ્તિઓનો સમય પણ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જ છે.

હવે વાદરપૃથ્વીકાયિકોની પ્રરૂપણા કરે છે—વાદર પૃથ્વીકાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—વાદરપૃથ્વીકાયિક જીવો બે પ્રકારના છે. તેઓ આ રીતના છે—શ્લક્ષણ વાદર પૃથ્વીકાયિક અને બર વાદર પૃથ્વીકાયિક.

કાયિકાશ્ચ, તત્ર શ્લક્ષ્ણા—પિપ્પ્લોષ્ટચૂર્ણસદૃશીમૃદુપૃથિવી તદ્રૂપા જીવા અપિ ઉપ-
ચારાત્ શ્લક્ષ્ણા વ્યપદિશ્યન્તે તે ચ તે વાદરપૃથિવીકાયિકાશ્ચેતિ શ્લક્ષ્ણ વાદર-
પૃથિવીકાયિકાઃ, અથવા—શ્લક્ષ્ણા ચ સા વાદરપૃથિવીચેતિ શ્લક્ષ્ણવાદરપૃથિવી,
સા કાયઃ શરીરં યેષાં તે શ્લક્ષ્ણવાદરપૃથિવીકાયાઃ તે એવ શ્લક્ષ્ણ વાદરપૃથિવી-
કાયિકાઃ ચકારેણ વક્ષ્યમાણસ્વગતાનેકભેદાઃ સૂચ્યન્તે, સ્વરાનામપૃથિવી સજ્ઞાત-
વિશેષં ચાપન્ના તદાત્મકા જીવા અપિ ઉપચારાત્ સ્વરાસ્તે ચ તે વાદરપૃથિવી-
કાયિકાશ્ચેતિ સ્વરવાદરપૃથિવી સા કાયઃ—શરીરં યેષાં તે સ્વરવાદરપૃથિવીકાયાઃ,
તેવ સ્વરવાદરપૃથિવીકાયિકાઃ, ચકારેણ વક્ષ્યમાણ સ્વગત—ચત્વાર્શદ્ભેદાઃ
સૂચ્યન્તે, અથ શ્લક્ષ્ણવાદરપૃથિવીકાયિકભેદાન્ પ્રરૂપયિતું પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં

કાયિક ઓર સ્વર વાદર પૃથિવીકાયિક । આટે કે સમાન મૃદુ પૃથિવી
શ્લક્ષ્ણ કહલાતી હૈ । તદ્રૂપ જીવ ભી ઉપચાર સે શ્લક્ષ્ણ કહે ગયે હૈ ।
એસે વાદર પૃથિવીકાયિકોં કો શ્લક્ષ્ણ—વાદર પૃથિવીકાયિક કહતે હૈ ।
અથવા ‘શ્લક્ષ્ણ’ યહ પૃથ્વી કા વિશેષણ હૈ । એસી વાદર પૃથ્વી જિન
જીવોં કા શરીર હો વે શ્લક્ષ્ણ વાદર પૃથ્વીકાયિક કહલાતે હૈ । ‘ય’
પદ સે અનેક અવાન્તર ભેદ સૂચિત કિય ગયે હૈ ।

સ્વરપૃથ્વી વહ કહલાતી હૈ જો સંઘાતરૂપ હો ઓર કઠોર હો,
તદ્રૂપ જીવ ભી ઉપચાર સે સ્વર કહે જાતે હૈ । એસે વાદરપૃથિવીકાયિક
સ્વર વાદર પૃથિવીકાયિક હૈ । અથવા સ્વર (કઠોર) જો વાદર પૃથિવી
હૈ, વહ સ્વરવાદરપૃથિવી, વહી જિન જીવોં કા શરીર હો વે સ્વરવાદર-
પૃથિવીકાયિક । યહાં ‘ય’ પદ સે આગે કહે જાને વાલે ચાલીસ ભેદ
સૂચિત કિય ગયે હૈ ।

લોટની જેમ મૃદુ પૃથ્વી શ્લક્ષ્ણ કહેવાય છે. તદ્દરૂપ જીવ પણ ઉપચારથી
શ્લક્ષ્ણ કહેલા છે. આવા બાદર પૃથ્વી કાયિકોને શ્લક્ષ્ણ બાદર પૃથ્વી કાયિકો
કહે છે. અથવા શ્લક્ષ્ણ, એ પૃથ્વીનું વિશેષણ છે. આવી બાદર પૃથ્વી જે જીવોના
શરીર હોય તેઓ શ્લક્ષ્ણ બાદર પૃથ્વીકાયિક કહેવાય છે (ય) પદથી અનેક
અવાન્તર ભેદ સૂચિત કરાયા છે.

ખર પૃથ્વી તે કહેવાય છે કે જે સંઘાતરૂપ હોય અને કઠોર હોય.
તદ્રૂપ જીવ પણ ઉપચાર થી ખર કહેવાય છે. એવા બાદર પૃથ્વીકાયિક ખર
બાદર પૃથ્વીકાયિક છે.

અથવા ખર (કઠોર) જે બાદર પૃથ્વી છે, તે ખર બાદર પૃથ્વી એજ
જે જીવોનું શરીર હોય તેઓ ખર બાદર પૃથ્વી કાયિક. અહીં (ય) પદથી
આગળ કહેવામાં આવનારા ચાલિશ ભેદ સૂચિત કરાયા છે

સળ્હ વાયરપુઢવિકાઙ્યા ?' 'સે'—અથ, 'કિં તં'—કા સા કતિવિધા શ્લક્ષણવાદર-
 પૃથિવીકાયિકાઃ પ્રજ્ઞસા ? ભગવાનાહ—'સળ્હ વાયરપુઢવિકાઙ્યા સત્તવિદા પળ્ણત્તા'
 શ્લક્ષણ વાદરપૃથિવીકાયિકાઃ સપ્તવિધાઃ પ્રજ્ઞસા ? 'તં જઠા—કિળ્હ મઢિયા નીલ-
 મઢિયા, લોહિયમઢિયા, હાલિદમઢિયા, સુક્લિલમઢિયા, પળગમઢિયા' તંઘથા—
 કૃળ્ણમૃત્તિકા ૧, નીલમૃત્તિકા ૨, લોહિતમૃત્તિકા, હારિદ્રમૃત્તિકા, શુક્લમૃત્તિકા,
 ઇતિ વર્ણભેદેન પશ્ચવિધત્વં પ્રતિપાદિતમ્, અથ પાળ્હમૃત્તિકા નામ દેશવિશેષે યા
 ધૂલિરૂપા સતી પાળ્હ ઇતિ પ્રસિદ્ધા, તદ્ રૂપા જીવા અપિ અભેદોપચારાત્ પાળ્હ-
 મૃત્તિકા ઇત્યુક્તાઃ, ંવં પનકમૃત્તિકા—નઘાદિ—પૂરપ્લાવિતે દેશે નદીપૂરેડપગંતે
 ભૂમૌ શ્લક્ષણ મૃદુરૂપો યો જલમલાપરયાય પઢ્કપદવાચ્યોડવશિળ્યતે સ ંવ પનક-
 મૃત્તિકાપદેનોચ્યતે તદાત્મકા જીવા અપિ અભેદોપચારાત્ પનકમૃત્તિકા વ્યપદિ-
 ંયન્તે, પ્રકૃતમુપસંઠરઘ્નાહ—'સે તં સળ્હવાદરપુઢવિકાઙ્યા' તે ંતે ઉપર્યુક્તરૂપાઃ
 શ્લક્ષણવાદરપૃથિવીકાયિકાઃ પ્રજ્ઞસા ઇતિ ।

અવ ંલક્ષણ વાદર પૃથિવોકાયિકોં કો પ્રરૂપળા કો જાતો હૈં—
 ંલક્ષણ વાદર પૃથિવીકાયિક જીવ કિનને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર
 દેતે હૈં— ંલક્ષણ વાદર પૃથિવીકાયિક જીવ સાત પ્રકાર કે કહે હૈં । વે
 હંસ પ્રકાર હૈં—(૧) કાલી મિટી રૂપ ંસ પ્રકાર (૨) નીલી મિટી (૩)
 લાલ મિટી (૪) પીલી મિટી (૫) શુક્લ મિટી (યહ પાંચ ભેદ પાંચ વર્ણો
 કો અપેક્ષા સે હૈં) (૬) પાળ્હ મિટી, જો કિસી દેશ મેં ધૂલિ રૂપ હોંકર
 'પાળ્હ' નામ સે પ્રસિદ્ધ હૈં ંર (૭) પનક મિટી,—જિસ જગહ સે નદી
 કા પૂર વહા હો ંર ંસકે વાદ ભૂમિ મેં ંલક્ષણમૃદુ રૂપ જો પંક શેષ
 રહ જાતા હૈં ંર જિસે 'જલમલ' ભી કહેતે હૈં, વહી પનકમૃત્તિકા
 કહેલાતી હૈં । ંે સવ ંલક્ષણ વાદરપૃથિવીકાયિક કહે ગં હૈં ।

હવે શ્લક્ષણ વાદર પૃથ્વી કાયિકોની પ્રરૂપળા કરાય છે—શ્લક્ષણ વાદર
 પૃથ્વીકાયિક ંવ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દે છે—શ્લક્ષણ વાદર પૃથ્વી કાયિક ંવ સાત પ્રકારના
 કહ્યા છે. તે આ રીતે છે—

(૧) કાળી માટી રૂપ પ્રકાર (૨) લીલીમાટી (૩) લાલ માટી (૪) પીળી
 માટી (૫) શુક્લ માટી. (આ પાચ ભેદ પાચ વર્ણોની અપેક્ષાએ છે) (૬) પાંડુ
 માટી, જે દેશમાં ધૂળ રૂપે ંનીને પાંડુ નામે પ્રસિદ્ધ છે. (૭) પનક માટી જે
 જગ્યાએથી નદીનું પુર વહું હોય ંને ત્યાર પછી જમીન ઉપર શ્લક્ષણ મૃદુ
 રૂપ જે પંક રહી જાય છે ંને જેને જલમલ પણ કહે છે. તેજ પનક માટી
 કહેવાય છે. આ ંધા શ્લક્ષણ વાદર પૃથ્વીકાયિક કહેવાય છે.

અથ સ્વરવાદરપૃથિવાયિકામેદાન્ પ્રરૂપયિતું પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં સ્વરવાયર-
પુઢવિકાઈયા?’—‘સે’—અથ ‘કિં તં’—કા સા કતિવિધા ‘સ્વરવાયરપુઢવિકાઈયા?’—
સ્વરવાદરપૃથિવીકાયિકાઃ પ્રજ્ઞાતા ? મગવાનાહ—‘સ્વરવાયરપુઢવિકાઈયા અણેગવિહા-
પણ્ણત્તા’ સ્વરવાદરપૃથિવીકાયિકાઃ અનેકવિધાઃ—અનેકપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ પ્રધાન-
તયા ચત્વારિંશદ્ભેદા ઉક્તા इत्याशयः, તાનેવ ચત્વારિંશદ્ભેદાનાહ—‘તં જહા—

પુઢવીય, સક્કરા ય, વાલુયાય, ઉવલે સિલા ય, લોણૂસે ।

અય તંવ તડય સીસયરૂપ્પ સુવણ્ણેય વડરેય ॥૧૪॥૧॥

હરિયાલે હિંગુલણ, મણોસિલા, સાસગંજણપવાલે ।

અબ્ભપહલબ્ભ વાલુય વાયરકાણ મણિવિહાણા ॥૮॥૨॥

ગોમેજ્જણ ય રૂયણ, અંકે ફલિહે ય, લોહિયક્કલેય ।

મરગય મસારગલ્લે મુયમોયગ ઇંદ નીલેય ૯॥૩॥

ચંદણ ગેરૂય હંસગબ્ભ પુલણ સોગંધિણ ય વોદ્ધવ્વે ।

ચંદપ્પમ વેસલિણ જલકંતે સૂરકંતેય ૯।૪॥૪૦॥

‘તં જહા’—તદ્યથા—‘પુઢવી ? સત્યભામા ભામેતિવત્ શુદ્ધપૃથિવીત્યર્થઃ, નદીતટભિત્ત્યાદિરૂપા, ચક્રારઃ અગ્નિભેદાપેક્ષયા સમુચ્ચાયકો વૌધ્યઃ, ‘સક્કરા’ શર્કરા ચ—લઘુપ્રસ્તરસ્વખંડરૂપાઃ, ‘વાલુયા’ વાલુકા—સિકતાઃ, ‘ઉવલે’—ઉપલઃ ટક્કાદ્યુપકરણ કર્મણા યોગ્યઃ પાષાણઃ, ‘સિલાય’ શિલા—રચના યોગ્યો દેવકુલ-

સ્વરવાદર પૃથિવીકાયિક કિતને પ્રકાર કે હૈં ? મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—યે જીવ અનેક પ્રકાર કે હૈં અર્થાત્ અનેક મુખ્ય ભેદ ચાલીસ હૈં । વે ચાલીસ ભેદ ઇસ પ્રકાર હૈં—(૧) પૃથ્વી—જૈસે ‘ભામા’ કહને સે ‘સત્ય-ભામા’ સમજ્ઞા જાતા હૈ, ડસી પ્રકાર યહાં ‘પૃથ્વી’ કહને સે ‘શુદ્ધ પૃથ્વી’ સમજ્ઞના ચાહિયે, જૈસે નદી કે કિનારે કી ભિત્તિ આદિ । યહાં ‘ય’ પદ આગે કે ભેદોં કા સૂચક હૈ । (૨) શર્કરા અર્થાત્ પથ્થર કા છોટા સા ટુકડા યા કંકર । (૩) વાલુકા—રેતી (૪) ઉપલ—વહ પાષાણ

ખર ખાદર પૃથ્વી કાયિક કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—તે ૯૦ અનેક પ્રકારના છે, અર્થાત્ તેઓ ના મુખ્ય ભેદ ચાલીસ છે. તે ચાલીસ ભેદ આ રીતે છે—

(૧) પૃથ્વી—જેમ ‘ભામા’ કહેવાથી ‘સત્યભામા’ સમજાય છે. એજ રીતે અહીં પૃથ્વી કહેવાથી શુદ્ધ પૃથ્વી સમજાવી નાઇએ, જેમકે નદી કિનારેની ભીંત વિગેરે. અહીં (ય) પદ આગળના ભેદોનું સૂચક છે.

(૨) શર્કરા અર્થાત્ પથ્થરનો નાનો કકડો કે કાંકરે

(૩) વાલુકા રેતી (૪) ઉપલ—તે પથ્થર કે જે વાટવામાં કામ આવે છે.

પીઠાદ્યુપયોગી મહાન્ પાપાણદિશેષઃ૫, 'લોણસે' લવણં-સામુદ્રાદિ૬, ઉપઃ
યદ્વશાદ્ ઉપરં ક્ષેત્રં ભવતિ૭, 'અયં' અયો-લૌઘ્રમ્૮, 'તંવ' તામ્રમ્૯, 'તડય'
ત્રપુ-રક્તઃ૧૦, 'સીસય'-શીજકમ્૧૧, 'રૂપ્પ' રૂપ્યમ્૧૨, 'મુવળ્ણેય' મુવર્ણમ્૧૩,
'વડ્રેય' વજ્રશ્ચ હીરકઃ-અશનિઃ૧૪, 'હરિયાલે' હરિતાલઃ૧૫, 'હિંગુલ' હિંગુ-
લમ્૧૬, 'મળોસિલા'-મનઃશિલા૧૭, 'સાસગંજળપવાલે' 'સાસગં'-પારદઃ૧૮,
અંજનમ્-સૌવીરાજ્ઞનાદિ૧૯, પ્રવાલમ્-વિદ્રુમઃ૨૦, 'અભ્રપટલઽમવાલુક્ય'-અભ્ર-
પટલમ્-મેઘમાલા૨૧, અભ્રવાલુકા-અભ્રપટલમિતિવાલુકા૨૨, 'વાયરકા' -
વાદરકાયે-વાદરપૃથિવીકાયે ઉપરુક્તા દ્વાદિંશતિર્ભેદા વોધ્યાઃ, 'મણિવિદ્યાના'
મણિવિધાનાનિ ચ-મણિભેદાશ્ચ વાદરપૃથિવીકાયભેદત્વેન વિજેયાઃ તાન્યેવ મણિ-
વિધાનાનિ પ્રદર્શયતિ—

'ગોમેજ્જ' ય' ગોમેજ્જકઃ૨૩, ચકારઃ સમુચ્ચયદ્યોતકઃ, 'રુચ' રુચકઃ૨૪,
'અંક' અંકઃ૨૫ 'ફલિહેય' સ્ફટિકશ્ચ૨૬, 'લોહિયક્ષેય'-લોહિતાક્ષશ્ચ૨૭,
'મરગ' મરકતઃ૨૮ 'મસારગલ્લે'-મસારગલ્લઃ૨૯, 'મુયમોયગ'-મુજમોચકઃ-

જિસે ઉકેરા જા સકે । (૫) શિલા-રચના કે યોગ્ય-દેવકુલ કી પીઠિકા
કે યોગ્ય મહાન્ પાષાણ । (૬) સમુદ્રી આદિ નમક (૭) ઊપ, જિસકે
કારણ ક્ષેત્ર ઊપર હો જાતા હૈ । (૮) અય-લોહા (૯) તાંવા (૧૦) રાંગા
(૧૧) શીશા (૧૨) ચાંદી (૧૩) સોના (૧૪) વજ્ર-હીરા, અશનિ (૧૫)
હડતાલ (૧૬) હિંગલૂ (૧૭) મૈનસિલ (૧૮) પારા (૧૯) સૌવીર આદિ
અંજન (૨૦) સૂંગા (૨૧) અભ્રપટલ-અભ્રરત્ન (૨૨) અભ્રવાલુકા
(અભ્રરત્નઃ સે મિશ્રિત વાલુકા) યે વાડસ વાદર પૃથ્વીકાય મેં સમ-
જ્ઞના ચાહિયે ઔર મણિયોં કે ભેદ મી વાદરપૃથિવીકાય કે ભેદ
સમજ્ઞના ચાહિયે । મણિયોં કે ભેદ ઇસ પ્રકાર હૈં=(૨૩) ગોમેદ (૨૪)
રુચક (૨૫) અંક (૨૬) સ્ફટિક (૨૭) લોહિતાક્ષ (૨૮) મરકત (૨૯).

(૫) શિલા-દેવકુલની પીઠિકાને યોગ્ય મોટો પથ્થર

(૬) (સમુદ્રનું મીઠું) (૭) ઉપ, -જેને ઉપર કહે છે.

(૮) અય લોહું (૯) તાંબું (૧૦) રાંગા (૧૧) શિશું (૧૨) ચાદી (૧૩)
સોનું (૧૪) વજ્ર-હીરો (અશનિ) (૧૫) હડતાલ (૧૬) હિંગળો (૧૭) મણ
શીલ (૧૮) પારો (૧૯) સૌવીર (વિજેરે આજણ) (૨૦) સૂંગા (૨૧) અભ્ર
પટલ અભ્રમ (૨૨) અભ્રવાલુકા-અભ્રકથી મળેલી વેળુ-રેતી આ બાવીસ ભેદ
બાદર પૃથ્વીકાયના સમજવાના છે અને મણિઓમાના ભેદ પણ બાદર પૃથ્વીકાયના
ભેદ સમજવા ભેદ્યો. મણિઓના ભેદ આ રીતે છે—

(૨૩) ગોમેદ (૨૪) રુચક (૨૫) અંક (૨૬) સ્ફટિક (૨૭) લોહિતાક્ષ

૩૦ 'ઈન્દનીલેય' ઇન્દનીલશ્ચ ૩૧, 'ચંદણ' ચન્દનઃ ૩૨, 'ગેરુય'—ગૈરિકઃ ૩૩ 'હંસગર્ભે'—હંસગર્ભઃ ૩૪, 'પુલક' પુલકઃ ૩૫, 'સૌગંધિયે વોદ્ધવ્યે'—સૌગન્ધિકશ્ચ ૩૬ વોદ્ધવ્યઃ, 'ચંદ્રપ્પમ્ભેરુલિયે' ચન્દ્રપ્રભઃ ૩૭, વૈદૂર્યઃ ૩૮, 'જલકંતે' જલકાન્તઃ—શીતલમયત્વાત્ ચન્દ્રકાન્તઃ ૩૯, સૂર્યકાન્તશ્ચ ૪૦, એવશ્ચ પ્રથમગાથયા પૃથિવ્યાદયશ્ચતુર્દશભેદાઃ ઉક્તાઃ, દ્વિતીયયાઽપ્ટૌ હરિતાલાદયઃ ઉક્તાઃ, તૃતીયયા ગોમેઙ્ગકાદયો નવ મણયઃ, ચતુર્થ્યા ગાથયા ચ નવ ચન્દનાદયો મણયઃ વાદર-પૃથિવીકાયિકત્વેન પ્રતિપાદિતાઃ, સર્વે ચ મિલિત્વા ચત્વારિંશદ્ભેદા વાદરપૃથિવી-કાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તા इत्याशयः, અથાવશિષ્ટાન પ્રતિપાદયિતુમાદ—'જે યાવન્ને તહપ્પ-ગારા તે સમાસઓ દુવિહા પળગત્તા' 'જે યાવન્ને' યે ચાપિ અન્યે 'તહપ્પગારા' તથા પ્રકારા—મણિભેદાઃ—પદ્મરાગાદય સન્તિ, તેઽપિ સ્વરવાદરપૃથિવીકાયિકત્વેન અવસેયાઃ, 'તે સમાસઓ દુવિહા પળગત્તા' તે સામાન્યેન વાદરપૃથિવીકાયિકાઃ, 'સમાસઓ સમસતઃ—સંજ્ઞેપેગ 'દુવિહા' દ્વિવિયાઃ—દ્વિપ્રકારકાઃ, 'પળગત્તા' પ્રજ્ઞપ્તાઃ

મસારગલ્લ (૩૦) ભુજમોચક (૩૧) ઇન્દ્રનીલ (૩૨) ચન્દન (૩૩) ગૈરિક (૩૪) હંસગર્ભ (૩૫) પુલક (૩૬) સૌગંધિક (૩૭) ચન્દ્રપ્રભ (૩૮) વૈદૂર્ય (૩૯) જલકાન્ત (શીતલ હોને સે) ચન્દ્રકાન્ત ઓર (૪૦) સૂર્યકાન્ત ।

इस प्रकार पहली गाथा में पृथ्वी आदि चौदह भेद, दूसरी में हडताल आदि आठ भेद, तीसरी में गोमेद आदि नव मणियों और चौथी गाथा में चन्दन आदि नौ मणियों का कथन किया । सब मिलकर वादरपृथिवीकाय के चालीस भेद हुए । अब बाकी के भेदों का प्रतिपादन करने के लिए कहते हैं—इसी प्रकार पद्मराग आदि जो अन्य मणियां हैं, उन्हें भी स्वरवादर पृथिवीकाय ही समझना चाहिए ।

स्वरवादर पृथिवीकाय के जीव संक्षेप से दो प्रकार के हैं—पर्याप्त

(૨૮) મરકતમણિ (૨૯) મસારગલ્લ (૩૦) ભુજમોચક (૩૧) ઇન્દ્રનીલ (૩૨) ચન્દન (૩૩) ગેરુ (૩૪) હંસગર્ભ (૩૫) પુલક (૩૬) સૌગંધિક (૩૭) ચન્દ્રપ્રભ (૩૮) વૈદૂર્ય (૩૯) જલકાન્ત શીતલ હોવાથી ચન્દ્રકાન્ત અને (૪૦) સૂર્યકાન્ત.

એ રીતે પહેલી ગાથામાં પૃથ્વી વિગેરે ચૌદ ભેદ, બીજીમાં હડતાલ વિગેરે આઠ ભેદ, ત્રીજીમાં ગોમેદ વિગેરે નવ ભેદ અને ચોથીમાં ચન્દન વિગેરે નૌ મણિઓનું કથન કર્યું છે.

અથા મળીને વાદર પૃથ્વીકાયના ચાલીસ ભેદ છે હવે બાકીના ભેદોનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે—આજ રીતે પદ્મરાગ વિગેરે જે અન્ય મણિયો છે. તેઓને પણ ખર વાદર પૃથ્વીકાય જ સમજવા લેઈએ.

ખર વાદર પૃથ્વીકાયના છા સંક્ષેપથી જો પ્રકારના છે—પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત.

ઉક્તા इत्यर्थः, तानेव द्विप्रकारान आह—‘तं जटा-पञ्जत्तगाय, अपञ्जत्तगाय’
तद्यथा-पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च, ‘तद्य गं जे ते अपञ्जत्तगा ते गं असंपत्ता’
तत्र-तयोः पर्याप्तकापर्याप्तकयोर्मध्ये खलु ये ते अपर्याप्तकाः सन्ति ते खलु स्व-
योग्याः पर्याप्तीः कात्स्न्येन असंप्राप्ताः, विशिष्टान् वर्णादीन् अनुपगतावा भवन्ति
वर्णादिभेदविवक्षायामेतेषां कृष्णादिना वर्णभेदेन व्यपदेष्टुमशक्यत्वात्, शरीरादि-
पर्याप्तीनां परिपूर्णता दशमेव वादराणां वर्णादि विभागः प्रकटी भवति नापूर्णता-
दशायाम्, ते चापर्याप्ता उच्छ्वासपर्याप्त्या एव म्रियन्ते, तन्मात् न स्पष्टतर-
वर्णादि विभागः सम्भवति, एतदभिप्रायेणेन ‘असंप्राप्ता’ इत्युक्तम्, अथ उच्छ्वास
पर्याप्त्यैव म्रियन्ते नावाक् शरीरेन्द्रिय पर्याप्तिभ्याम् अपर्याप्ता अपि इत्यत्र को हेतु-
रिति चेन्मैवं-सर्वेषामेव देहिनाम् आगामिभवायुर्वज्रैव मरणं भवति, नावद्धा, तच्च

और अपर्याप्त । इन दोनों में से जो अपर्याप्त हैं वे अपनी पर्याप्तियों
को पूरी तरह असंप्राप्त हैं, अथवा उनमें विशिष्ट वर्ण आदि प्राप्त
नहीं हुए हैं । वर्ण आदि की अपेक्षा से ये बाले हैं, इत्यादि रूप से
उन्हे कहा नहीं जा सकता । शरीर आदि पर्याप्तियां जब परिपूर्ण हो
जाती हैं, उसी अवस्था में वादर जीवों में वर्ण आदि का भेद प्रकट
होता है, अपूर्णता की दशा में प्रकट नहीं होता । वे अपर्याप्त जीव
उच्छ्वासपर्याप्ति से अपर्याप्त रह कर ही मर जाते हैं, अतएव
उनमें वर्ण आदि के विभाग का संभव नहीं है । इस अभिप्राय से ही
उन्हे ‘असंप्राप्त’ कहा है ।

शंका-उच्छ्वासपर्याप्ति से अपर्याप्त रह कर मरते हैं, उससे
‘પહેલે’ અર્થાત્ શરીર યા ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ સે અપર્યાપ્ત હોને કી દશા મેં
નहीं मरते, इसमें क्या प्रमाण है ?

તે બન્નેમાંથી જેઓ અપર્યાપ્ત છે, તેઓ પોતાની પર્યાપ્તિઓને પુરી રીતે સંપ્રાપ્ત
થયેલા નથી. અર્થાત્ તેઓમાં વિશિષ્ટ વર્ણ વિગેરે પ્રાપ્ત થયેલ નથી. વર્ણ
આદિની અપેક્ષાએ તેઓ કાળા છે ઇત્યાદિ રીતે તેમને કહી શકાતા નથી.

શરીર આદિ પર્યાપ્તિઓ જ્યારે પરિપૂર્ણ થઈ જાય છે. તે અવસ્થામાં
બાહર આદિ જીવોમાં વર્ણ વિગેરેના ભેદ પ્રગટ થાય છે અપૂર્ણતાની દશામાં
પ્રગટ નથી થતા. તે અપર્યાપ્ત જીવ ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત રહીને
જ મરી જાય છે, તેથી તેઓમાં વર્ણ આદિના વિભાગ સંભવતા નથી. એ
અભિપ્રાયે તેઓને ‘અસંપ્રાપ્ત’ કહ્યા છે.

શંકા-ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત રહીને મરે છે, તેના પહેલા અર્થાત્
શરીર અથવા ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત થવાની સ્થિતિમાં નથી મરતા
આ બાબતમાં શું પ્રમાણ છે ?

શરીરેન્દ્રિયપર્યાપ્તિભ્યાં પર્યાપ્તાનાં વન્ધમાયાતિ, નાન્યથેતિ અથ ચ 'તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા એતેસિં વળ્ણાદેસેણં ગંધાદેસેણં, રસાદેસેણં, ફાસાદેસેણં સહસ્સગ્ગસો વિહાણાઈં સંખેજ્જાઈં જોણિપ્પમુહસયસહસ્સાઈં પજ્જત્તગનિસ્સાએ અપજ્જત્તગા વક્કમંતિ' 'તત્થ ણં' તત્ર ચલ્લુ તયોઃ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકયોર્મધ્યે 'જે તે' યે તે-પૂર્વોક્તાઃ, 'પજ્જત્તગા' પર્યાપ્તકાઃ-પરિસમાપ્તસમસ્તસ્વયોગ્યપર્યાપ્તયઃ સન્તિ, 'એતેસિં વળ્ણાદેસેણં' એતેષાં-પર્યાપ્તકાણાં વળ્ણાદેશેન-વર્ણભેદ વિવક્ષયા 'ગંધાદેસેણં' ગન્ધાદેશેન ગન્ધભેદવિવક્ષયા, એવમ્ 'રસાદેસેણં' રસાદેશેન-રસભેદવિવક્ષયા 'ફાસાદેસેણં' સ્પર્શાદેશેન-સ્પર્શભેદવિવક્ષયા, 'સહસ્સગ્ગસો'-સહસ્રાગ્રશઃ-સહસ્રસંખ્યયા 'વિહાણાઈં' વિદ્યાસાનિ-ભેદા ભવન્તિ, તથાહિ-વર્ણાઃકૃષ્ણાદિભેદાત્પશ્ચ, ગન્ધૌ સુરભિતદિતરભેદાદ્ દ્વૌ, રસાસ્તિક્તાદયઃ પશ્ચ, સ્પર્શાઃ મૃદુકર્કશાદયોઽષ્ટૌ, એકૈકસ્મિન્ન વર્ણાદૌ તારતમ્યભેદેન અનેકેઽવાન્તરભેદા ભવન્તિ,

સમાધાન-સબ જીવ આગામી ભવ કો આયુ કા વન્ધ કરકે હી મરતે હૈં, આગામી ભવ કી આયુ બાંધે વિના નહીં મરતે ઓર આગામી ભવ કી આયુ તમી બંધતી હૈ જબ શરીર ઓર ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ સે પર્યાપ્ત હો જાઈં, અન્યથા નહીં ।

इन पर्याप्तक और अपर्याप्तक जीवों में से जो पर्याप्तक हैं, जिनकी अपने योग्य चार पर्याप्तियां पूरी हो गई हैं, उनके वर्ण के भेद से, गंध के भेद से, रस के भेद से एवं स्पर्श के भेद से हजारों भेद हैं । काले आदि के भेद से वर्ण पांच होते हैं, गंध के सुरभि और असुरभि के भेद से दो भेद हैं, तिक्त आदि रस पांच हैं और मृदु कर्कश आदि स्पर्श आठ हैं । इन एक-एक वर्ण आदि में भी तरतमता

સમાધાન-જાધા જીવો આવતા ભવના આયુષ્યનો બન્ધ કરીને જ મરે આવતા ભવનું આયુષ્ય બાંધ્યા સિવાય મરતા નથી. અને આગામી ભવનું આયુષ્ય ત્યારે બાંધે છે. જ્યારે શરીર અને ઇન્દ્રિયો પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત બની જાય નહીં તો નહીં.

આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવોમાંથી જે પર્યાપ્તક છે તેઓની પોતાને યોગ્ય ચાર પર્યાપ્તિઓ પુરી થઈ ગઈ છે.

તેઓના વર્ણના ભેદ, ગન્ધના ભેદ, રસના ભેદ અને સ્પર્શના ભેદ કરીને હજારો ભેદ છે. કાળા વિગેરે ભેદથી વર્ણ પાંચ હોય છે. ગંધના સુરભિ અને અસુરભિના ભેદથી બે ભેદ છે. તિક્ત આદિ રસ પાંચ છે અને મૃદુ કર્કશ આદિ સ્પર્શ આઠ છે.

આ એક એક વર્ણ આદિમાં પણ તારતમ્યતાના હિસાબથી અનેકાનેક ભેદ

યથા-ભ્રમરકાકપિત્ત કજ્જલાઙ્ગનાદિષુ તરતમભાવાત્ કૃષ્ણ કૃષ્ણતર કૃષ્ણતમે-
ત્યાદિરૂપતયા અનેકે કૃષ્ણભેદાઃ, एवं नीलादिष्वपि योज्यम्, तथा गन्धरसस्पर्श-
ष्वपि एतमेव वर्णानां परस्परं संयोगेन धूसर कवुंरत्वादयोऽनेकसंख्यका भेदाः,
तथैव गन्धादीनामपि परस्परं गन्धादिभिः समानयोगात्, अतो भवन्ति वर्णाद्यादेशैः
सहस्राग्रशः भेदा इत्याशयः, 'संखेज्जाइं जोणिप्पमुहसयसहस्साइं' संखयेयानि
योनिप्रमुखानि-योनिद्वाराणि, शतसहस्राणि भवन्ति, तथाहि-एकैकस्मिन् वर्णे
गन्धे रसे स्पर्शे च पृथिवीकायिकानां योनिः संवृतावर्तते, सा पुन र्योनि स्निग्धा-
सचित्ता, अचित्ता, मिश्रा च, पुनरेकैका त्रिधा शीता, उष्णा, शीतोष्णा च,
के हिसाव से अनेक-अनेक भेद होते हैं। जैसे भ्रमर, काक, कोयल,
कज्जल आदि में कालेपन की न्यूनाधिकता होती है। अतः कृष्ण,
कृष्णतर, कृष्णतम आदि अनेक कृष्ण वर्ण होते हैं। नील आदि के
विषय में यही बात समझनी चाहिए। गन्ध, रस और स्पर्श में भी
ऐसे ही भेद होते हैं। इसी प्रकार रंगों की आपस में मिलावट करने
से धूसर वर्ण, कंठु वर्ण आदि न जाने कितने वर्ण उत्पन्न हो जाते
हैं। इसी प्रकार एक गंध में दूसरी गंध के मिलने से तीसरी तरह की
गंध उत्पन्न हो जाती है। अतएव वर्ण आदि की अपेक्षा से हजारों
भेद होते हैं, यह सूत्रकार का आशय है।

इन जीवों की लाखों योनियां होती हैं। जैसे-एक-एक वर्ण, गंध,
रस और स्पर्श में पृथिवीकायिकों की योनि संवृत्त होती है। वह तीन
प्रकार की है-सचित्त, अचित्त और मिश्र। इनमें से भी प्रत्येक के

બને છે. જેમ ભ્રમરો, કાકડો, કોયલ, કાજળ વિગેરેમાં કાળાપણાની ન્યૂના-
ધિકતા હોય છે. તેથી કૃષ્ણ, કૃષ્ણતર, કૃષ્ણતમ આદિ અનેક કૃષ્ણવર્ણો
બને છે. નીલ વિગેરેના વિષયમાં પણ એવાજ ભેદ પડે છે. ગન્ધ, રસ અને
સ્પર્શમાં પણ એવાજ ભેદ બને છે.

એ રીતે રંગોની અદરે અદર મેળવણી કરવાથી ધૂસરવર્ણ કરંબ વર્ણ
વિગેરે બાણે કે કેટલાય વર્ણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે એક ગંધમાં
બીજો ગંધ મળવાથી ત્રીજો જાતનો ગંધ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તેથી વર્ણ
વિગેરેની અપેક્ષાએ હજારો ભેદ બને છે. આવો સૂત્રકારનો આશય છે.

આ જીવોની લાખો યોનિઓ થાય છે. જેમ એક એક વર્ણ, ગંધ, રસ,
અને સ્પર્શમાં પૃથ્વી કાયિકોની યોનિ સંવૃત્ત થાય છે. તે ત્રણ પ્રકારની છે-
સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર.

તેમાંથી પણ પ્રત્યેકના ત્રણ ત્રણ ભેદ છે-શીત, ઉષ્ણ, શીતોષ્ણ. એ

શીતાદીનામપિ પ્રત્યેકં તારતમ્યભેદાદનેકભેદત્વમ્, કેવલમેવં વિશિષ્ટવર્ણાદિયુક્તાઃ સંખ્યાતીતા અપિ સ્વસ્થાને વ્યક્તિભેદેન યોનયો જાતિમધિકૃત્ય એકૈવ યોનિર્ગણ્યતે તતઃ સંખ્યેયાનિ પૃથિવીકાયિકાનાં યોનિશતસહસ્રાણિ વ્યપદિશ્યન્તે, તાનિ ચ સૂક્ષ્મવાદરગત સર્વસંખ્યયા સપ્તવોધ્યાનિ લક્ષ્યાણિ 'પજ્જત્તગણિસ્સાએ અપજ્જત્તગા વક્કમંતિ-પર્યાપ્તકનિશ્રયાડપર્યાપ્તકા વ્યુત્કામન્તિ ઉત્પદ્યન્તે, ક્રિયન્તિ ઉત્પદ્યન્તે' इत्याकाङ्क्षायामाह—'जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा' यत्र एकः पर्याप्तक स्तत्र नियमात् तन्निश्रयाऽसंख्येयाः—अपर्याप्तका उत्पद्यन्ते इति शेषः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—'से तं खरवायरपुढविकाइया' 'से तं' ते एते—पूर्वोक्त स्वरूपाः खरवादरपृथिवीकायिकाः प्रज्ञप्ताः, 'सेत्तं वायरपुढविकाइया' ते एते—पूर्वोक्तस्वरूपाः, वादरपृथिवीकायिकाः प्रज्ञप्ताः, 'सेत्तं पुढविकाइया' ते एते—उपर्युक्तस्वरूपाः, पृथिवीकायिकाः प्रज्ञप्ता इत्याशयः ॥सू० १४॥

ત્રીન-ત્રીન ભેદ હૈં-શીત, ઉષ્ણ ઓર શીતોષ્ણ । इन शीत आदि के भी तरतमता के कारण अनेक भेद होते हैं । अलवत्त, इस प्रकार विशिष्ट वर्ण आदि से युक्त होने के कारण योनियां असंख्य होने पर भी सामान्य की अपेक्षा से वह एक ही योनि गिनी जाती है । इसी अपेक्षा से पृथ्वीकायिक जीवों की योनियां लाखों कही जाती हैं । सूक्ष्म और वादर-सब की मिलकर वे योनियां सात लाख समझना चाहिए ।

પર્યાપ્તક કે આશ્રય સે અપર્યાપ્તક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ऐसी जिज्ञासा होने पर कहते हैं—जहाँ एक पर्याप्तक होता है वहाँ नियम से उसके आश्रय से असंख्यात अपर्याप्त उत्पन्न होते हैं । अब प्रकृत का उपसंहार करते हैं—यह खरवादरपृथिवीकाय की, वादरपृथ्वीकाय की और साथ ही पृथ्वीकायिकों की प्रज्ञापना हुई ॥१४॥

શીત વિગેરેના પણ તારતમ્યતાએ અનેક ભેદ બને છે. અલવત્ત એ રીતે વિશિષ્ટ વર્ણ આદિથી યુક્ત હોવાને કારણે અસંખ્ય યોનિઓ હોય છે તો પણ સામાન્યની અપેક્ષાએ તે એક જ યોનિ ગણાય છે.

એ અપેક્ષાએ પૃથ્વીકાયિક જીવોની યોનિઓ લાખો કહેવાય છે. સૂક્ષ્મ અને વાદર બધાની મળીને તે યોનિઓ સાત લાખ સમજવી જોઈએ.

પર્યાપ્તકના આશ્રયથી અપર્યાપ્તક જીવ ઉત્પન્ન થાય છે ? કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? એવી જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થતા કહે છે—જ્યાં એક પર્યાપ્તક હોય છે ત્યાં નિયમે કરીને એના આશ્રયથી અસંખ્યાત અપર્યાપ્તક ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ઉપસંહાર કરે છે—આ રીતે ખર વાદર પૃથ્વીકાયની, વાદર પૃથ્વીકાયની અને તેની સાથે પૃથ્વીકાયિકોની પ્રજાપના થઈ. ॥ સૂ. ૧૪ ॥

મૂલમ્—સે કિં તં આઝકાઈયા ? આઝકાઈયા દુવિહા
 પળ્ળત્તા તં જહા—સુહુમઆઝકાઈયા ય વાયરઆઝકાઈયા ય ।
 સે કિં તં સુહુમઆઝકાઈયા ? સુહુમઆઝકાઈયા દુવિહા પળ્ળ-
 ત્તા તં જહા—પજ્જત્તમસુહુમઆઝકાઈયા ય અપજ્જત્તમસુહુમ-
 આઝકાઈયા ય । સે ત્તં સુહુમઆઝકાઈયા । સે કિં તં વાયર-
 આઝકાઈયા ? વાયરઆઝકાઈયા અળેગવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-
 ડસ્સા^૧ હિમણ^૨ મહિયા^૩ કરણ^૪ હરતણુ^૫, સુદ્ધોદણ^૬ સીઓ-
 દણ^૭ ડસિળોદણ^૮ સ્વારોદણ^૯ સ્વટ્ટોદણ^{૧૦} અંવિલોદણ^{૧૧}
 લવળોદણ^{૧૨} વારુળોદણ^{૧૩} સ્વીરોદણ^{૧૪} ઘઓદણ^{૧૫} સ્વોઓ-
 દણ^{૧૬} રસોદણ^{૧૭}, જે યાવન્ને તહપ્પગારા તે સમાસઓ દુવિહા
 પળ્ળત્તા તં જહા—પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય । તત્થ ણં જે તે
 પજ્જત્તગા ણ્તેસિં વળ્ળદેસેઠં ગંધાદેસેઠં રસાદેસેઠં સહસ્સ-
 ગ્ગસો વિહાણાઈં । સંચેજ્જાઈં જોળિપ્પમુહસયસહસ્સાઈં, પજ્જ-
 ત્તગણિસ્સાણ અપજ્જત્તગા વક્કમંતિ, જત્થ ણ્ણો તત્થ નિયમા અસં-
 ચેજ્જા । સે ત્તં વાયરઆઝકાઈયા । સે ત્તં આઝકાઈયા । સૂ. ૧૫।

છાયા—અથ કે તે અપ્કાયિકાઃ ? અપ્કાયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ, તથા—
 સૂક્ષ્માપ્કાયિકાશ્ચ વાદરાપ્કાયિકાશ્ચ । અથ કે તે સૂક્ષ્માપ્કાયિકાઃ ? સૂક્ષ્માપ્કા-

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં આઝકાઈયા) અપ્કાયિક જીવ કિતને પ્રકાર
 કે હૈં ? (દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પળ્ળત્તા) કહે ગણે હૈં (તં જહા) વે इस
 પ્રકાર હૈં (સુહુમ આઝકાઈયા ય) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકા ઓર (વાયર આઝ-
 કાઈયા ય) વાદર અપ્કાયિકા (સે કિં તં સુહુમ આઝકાઈયા) સૂક્ષ્મ
 અપ્કાયિકા કિતને પ્રકાર કે હૈં (દુવિહા પળ્ળત્તા) દો પ્રકાર કે કહે હૈં

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં આઝકાઈયા) અપ્કાયિકા ઇવ કેટલા પ્રકારના છે ?
 (આઝકાઈયા) અપ્કાયિકા (દુવિહા) બે પ્રકારના (પળ્ળત્તા) કહેલા છે (તં જહા)
 તેઓ આ રીતે છે (સુહુમ આઝકાઈયા) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકા અને (વાયર આઝ
 કાઈયા ય) વાદર અપ્કાયિકા

(સે કિં તં સુહુમઆઝકાઈયા) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકા કેટલા પ્રકારના છે ? (દુવિહા

યિકા દ્વિવિધા પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-પર્યાપ્તક સૂક્ષ્માપ્કાયિકાશ્ચ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્માપ્કાયિકાશ્ચ । તે એતે સૂક્ષ્માપ્કાયિકાઃ । અથ કે તે વાદરાપ્કાયિકાઃ ? વાદરાપ્કાયિકા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-અવશ્યાયઃ ૧ હિમઋમૂર મહિકા ૩ કરકઃ ૪ હરતનુકઃ ૫ શુદ્ધોદકમ્ ૬ શીતોદકમ્ ૭ ઉષ્ણોદકમ્ ૮ ક્ષારોદકમ્ ૯ સ્વદ્ધોદકમ્-ઈષદમ્લોદકમ્ ૧૦ અમ્લોદકમ્ ૧૧ લવણોદકમ્ ૧૨ વારુણોદકમ્ ૧૩ ક્ષીરોદકમ્ ૧૪ ઘૃતોદકમ્ ૧૫ ક્ષોદોદકમ્ ૧૬ રસોદકમ્ ૧૭, યે ચાન્યે તથા પ્રકારાસ્તે

(તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (પજ્જત્તગસુહુમ આઝકાહ્યા ય) પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક ઓર (અપજ્જત્તગસુહુમ આઝકાહ્યા ય) અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક (સે તં સુહુમ આઝકાહ્યા) યહ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક કી પ્રરૂપણા હુઈ (સે કિં તં વાયર આઝકાહ્યા) વાદરઅપ્કાયિક કિતને પ્રકાર કે હૈં (અણેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે (પણ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (ઝસ્સા) ઓસ (હિમએ) હિમ (મહિયા) મહિકા (કરએ) ઓલે (હરતણુએ) શૂમિ કો ફોડ કર ઘાસ પર જમા હોને વાલા જલ બિન્દુ (સુદ્ધોદએ) શુદ્ધોદક (સીઓદએ) શીતોદક (ઝસિણોદએ) ઉષ્ણ જલ (સ્વારોદએ) સ્વારાજલ (સ્વદ્ધોદએ) કુછ સ્વદ્ધા પાની (અંવિલોદએ) સ્વદ્ધા પાની (લવણોદએ) લવણ સસુદ્રકાપાની (વારુણોદએ) વરુણ વર સસુદ્ર કા પાની (ક્ષીરોદએ) ક્ષીર સસુદ્ર કા પાની (ઘઓદએ) ઘૃત-વર સસુદ્ર કા પાની (સ્વોઓદએ) ઇશુવર સસુદ્ર કા પાની (રસોદએ) રસોદક પુષ્કરવર સસુદ્ર આદિ કા પાની ।

પણ્ણત્તા) યે પ્રકારના કહેલા છે (તં જહા) તે આ પ્રમાણે છે. (પજ્જત્તગસુહુમ-આઝકાહ્યા ય) પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અને (અપજ્જત્તગ સુહુમઆઝકાહ્યા ય) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક (સે તં સુહુમઆઝકાહ્યા) આ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકની પ્રરૂપણા થઈ છે એમ સમજવું જોઈએ.

(સે કિં તં વાયરઆઝકાહ્યા) બાદર અપ્કાયિક કેટલા પ્રકારના છે ? (અણેગ-વિહા) બાદરઅપ્કાયિક અનેક પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહેલા છે (તં જહા) છે આ પ્રકારે છે. (ઝસ્સા) ઓસ (હિમએ) હિમ (મહિયા) મહિકા (કરએ) કરા (હરતણુએ) જમીનને ફેંડીને ઘાસ ઉપર જામતા જલ બિન્દુઓ (મુદ્ધોદએ) શુદ્ધોદક (સીઓદએ) શીતોદક (ઝસિણોદએ) ગરમ પાણી (સ્વારોદએ) ખાંડ પાણી (સ્વદ્ધોદએ) કાંઈક ખાટું પાણી (અંવિલોદએ) ખાટું પાણી (લવણોદએ) ખારા સમુદ્રનું પાણી (વારુણોદએ) વરુણવર સમુદ્રનું પાણી (ક્ષીરોદએ) ક્ષીર સમુદ્રનું પાણી (ઘઓદએ) ઘૃતવર સમુદ્રનું પાણી (સ્વોઓદએ) ઇશુવર સમુદ્રનું પાણી (રસોદએ) રસોદક પુષ્કરવર સમુદ્રનું પાણી વિગેરે

સમાસતો દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તથા-પર્યાપ્તકાથ્ચ અપર્યાપ્તકાથ્ચ, તત્ર ચલુ યે તે અપર્યાપ્તકા સ્તે ચલુ અસંપ્રાપ્તાઃ । તત્ર ચલુ યે તે પર્યાપ્તકાઃ એતેપાં વર્ણાદેશેન ગન્ધાદેશેન રસાદેશેન સ્પર્શાદેશેન સહસ્રાગ્રશો વિધાનાનિ, સંખ્યેયાનિ યોનિ પ્રમુખ શતસહસ્રાણિ, પર્યાપ્તકનિશ્ચયા અપર્યાપ્તા વ્યુત્ક્રામન્તિ, યત્રૈકત્તત્ર નિયમાત્ અસં-
ખ્યેયાઃ । તે એતે વાદરાગ્ગાયિકાઃ । તે એતે અપ્કાયિકાઃ ॥સૂ૦ ૧૬॥

(જે યાવન્તે) અન્ય જો મી (તદ્વપ્પગારા) ઇત્થી પ્રકાર કે (તે) વે (સમાસઓ) સંક્ષેપ સે (દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પજ્જત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર (પજ્જત્તગા ય) પર્યાપ્તક (અપજ્જત્તગા ય) ઓર અપર્યાપ્તક (તત્થ ણં) ઉનમેં સે (જે તે અપજ્જત્તગા) જો અપર્યાપ્ત હૈં (તે ણં) વે (અસંપત્તા) અસંપ્રાપ્ત હૈં (તત્થ ણં) ઉનમેં સે (જે તે પજ્જત્તગા) જો પર્યાપ્ત હૈં (એતેસિં) ઇનકે (વળ્ણાદેસેણં) વર્ણ કી અપેક્ષા સે (ગંધા દેસે-
ણં) ગંધ કી અપેક્ષા સે (રસાદેસેણં) રસ કી અપેક્ષા સે (ફાસાદેસેણં) સ્પર્શ કી અપેક્ષા સે (સહસ્સગ્ગસો) હજારોં (વિહાણાઈં) ભેદ હૈં (સંસ્થે-
જ્જાઈં) સંખ્યાત (જોણિયપ્પમુહસયસહસ્સાઈં) લાખ યોનિ પ્રમુખ હૈં (પજ્જત્તગનિસ્સાએ) પર્યાપ્તક જીવ કે આશ્રય સે (અપજ્જત્તગા) અપર્યાપ્તક (વક્કસંતિ) ઉત્પન્ન હોતે હૈં (જત્થ) જહાં (એગો) એક (તત્થ) વહાં (નિયમા) નિયમ સે (અસંસ્થેજ્જા) અસંખ્યાત હૈં (સે તં વાયર આઝકાઢ્યા) યહ વાદર અપ્કાય કી પ્રરૂપણા હુઈ (સે તં આઝકાઢ્યા) યહ અપ્કાય કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥૧૬॥

(યે યાવન્તે) અન્ય જે કોઈપણ (તદ્વપ્પગારા) આ પ્રકારના હોય (તે) તેઓ (સમાસઓ) સંક્ષેપથી (દુવિહા) બે પ્રકારના (પજ્જત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (પજ્જત્તગા) પર્યાપ્તક (અપજ્જત્તગા ય) અને અપર્યાપ્તક

(તત્થ ણં) તેઓમાથી (જે તે અપજ્જત્તગા) જે અપર્યાપ્ત છે (તે ણં) તેઓ (અસંપત્તા) અસંપ્રાપ્ત છે (તત્થ ણં) તેઓમાથી (જે તે પજ્જત્તગા) જે પર્યાપ્ત છે. (એસિં) એમના (વળ્ણાદેસેણં) વળ્ણની અપેક્ષાથી (ગંધાદેસેણં) ગંધની અપેક્ષાએ (રસાદેસેણં) રસની અપેક્ષાએ (ફાસાદેસેણં) સ્પર્શની અપેક્ષાએ (સહ-
સ્સગ્ગસો) હજારો (વિહાણાઈં) ભેદ છે (સંસ્થેજ્જાઈં) સંખ્યાત (જોણિયપ્પમુહસય સહસ્સાઈં) લાખ યોનિ પ્રમુખ છે (પજ્જત્તગનિસ્સાએ) પર્યાપ્તક જીવના આશ્રયે (અપજ્જત્તગા) અપર્યાપ્તક (વક્કસંતિ) ઉત્પન્ન થાય છે.

(જત્થ) ત્યા (એગો) એક (તત્થ) ત્યા (નિયમા) નિયમથી (અસંસ્થેજ્જા) અસંખ્યાત છે (સે તં વાયર આઝકાઢ્યા) આ બાદર અપ્કાયની પ્રરૂપણા થઈ (સત્તં આઝકાઢ્યા) આ અપ્કાયની પ્રરૂપણા થઈ. ॥ સૂ. ૧૫ ॥

ટીકા-અથ અપ્કાયિકભેદાન્ પ્રરૂપયિતું પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં આઊકાઝ્યા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે-કતિવિધા इत्यर्थः ‘આઊકાઝ્યા’ અપ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ-‘આઊકાઝ્યા દુવિદા પન્નત્તા’ અપ્કાયિકાઃ, દ્વિવિધાઃ-દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ-ઉક્તાઃ, ‘તં જહા-સુહુમઆઊકાઝ્યાય વાયર આઊકાઝ્યાય’ સૂક્ષ્માપ્કાયિકાશ્ચ વાદરાપ્કાયિકાશ્ચ, અથ સૂક્ષ્માપ્કાયિકભેદાન્ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં સુહુમઆઊકાઝ્યા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः સૂક્ષ્માપ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ-‘સુહુમઆઊકાઝ્યા દુવિદા પન્નત્તાઃ ? સૂક્ષ્માપ્કાયિકાઃ દ્વિવિધાઃ-દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ-ઉક્તાઃ, ‘તં જહા’-પજ્જત્તગ-સુહુમઆઊકાઝ્યા ય, અપજ્જત્તસુહુમ આઊકાઝ્યા ય’ તથથા-પર્યાપ્તક સૂક્ષ્માપ્કાયિકાશ્ચ, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્માપ્કાયિકાશ્ચ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં સુહુમઆઊકાઝ્યા’ તે એતે-પૂર્વોક્ત સ્વરૂપાઃ, સૂક્ષ્માપ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞાતા इत्याशयः ।

અથ વાદરાપ્કાયિકભેદાન્ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં વાદર આઊકાઝ્યા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે-કતિવિધાઃ ‘વાદર આઊકાઝ્યા ?’ વાદરાપ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ-‘વાયર આઊકાઝ્યા અણેગવિદા પન્નત્તા’ વાદરાપ્કાયિકાઃ

ટીકાર્થ--અપ્કાયિક જીવોં કે ભેદોં કી પ્રરૂપણા કરને કે લિષ્ઠ પ્રશ્ન કરતે હૈં-અપ્કાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-અપ્કાયિક જીવ દો પ્રકાર કે કહે હૈં-સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક ઓર વાદર અપ્કાયિક । સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ કહતે હૈં-સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક દો પ્રકાર કે હૈં-પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક ઓર અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક । અવ પ્રકૃત કોં ઉપસંહાર કરતે હૈં-યહ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવોં કા કથન હુઆ ।

અથ વાદરોં કે વિષય મેં પ્રશ્ન કરતે હૈં-વાદર અપ્કાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને કહા વાદર અપ્કાયિક અનેક પ્રકાર

ટીકાર્થ-અપ્કાયિક જીવોના ભેદોની પ્રરૂપણા કરવા માટે પ્રશ્ન કરે છે અપ્કાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-અપ્કાયિક જીવ બે પ્રકારના કહેલા છે-સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અને વાદર અપ્કાયિક. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન કહે છે-સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક બે પ્રકારના છે-પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક. હવે પ્રકૃતનો ઉપસંહાર કરે છે-આ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવોનું કથન થયું.

હવે વાદરોના વિષયમાં પ્રશ્ન કરે છે-

વાદર અપ્કાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?

અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા ઉસ્સા હિમણ, કરણ હરતણુણ, સુદ્ધોદણ, સીંઓદણ, ઉસિણોદણ, સ્વારોદય, સ્વદ્દોદણ, અંબિલોદણ, લવણોદણ, વારણોદણ, સ્વીરોદણ, ઘઓદણ, સ્વોઓદણ, રસોદણ'—તથા 'ઉસ્સા'—અવશ્યાયઃ—ત્રેહઃ 'હિમણ'—હિમમ્—સ્ત્યાનોદકમ્ 'મહિયા' મહિકા—ગર્ભમાસેષુ સૂક્ષ્મવર્ષઃ, 'કરણ' કરકા—ઘનોપલઃ, 'હરતણુણ'—હરતણુયોં મુવમુદ્ધિઘ ગોધૂમાદ્ધુરત્ણાગ્રાદિષુ વદ્ધો વિન્દુરુપો જાયતે, 'સુદ્ધોદણ' શુદ્ધોદકમ્—અંતરિક્ષસમુદ્ભવં નદ્યાદિગતંચ, તત્ત્વસ્પર્શરસાદિ ભેદાદં—નેકવિધમ્, 'સીંઓદણ' શીતોદકમ્—નદીતટાગાવટવાપી પુષ્કરિણ્યાદિષુ શીતપરિણામમ્ 'ઉસિણોદણ'—ઉણોદકમ્—નિસર્ગત એવ વચ્ચિદ્નિર્જગદૌ ઉણપરિણામમ્ 'સ્વારોદણ' ક્ષારોદકમ્—ઈપલ્લઘ્ણસ્વભાવમ્ 'સ્વદ્દોદણ' ઈપદમ્લપરિણામમ્, 'અંબિલોદણ'—અમ્લોદકમ્, સ્વભાવત એવામ્લપરિણામં કાઙ્ગિકવત્, 'લવણોદણ' લવણોદકમ્ લવણસમુદ્રે, 'વારણોદણ' વારણોદકં—વરુણસમુદ્રે, 'સ્વીરોદણ' ક્ષીરોદકં ક્ષીરસમુદ્રે, 'ઘઓદણ'—ઘનોદકમ્ 'સ્વોઓદણ' ક્ષોદોદકમ્—શ્ણુસમુદ્રે, 'રસોદણ' રસો-

કે કહે ગણે હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં—ઓસ, હિમ (વર્ષ) મહિકા અર્થાત્ ગર્ભ માસોં મેં હોને વાલી સૂક્ષ્મ વર્ષા—કોહરા, કરક—ઓલા, હરતણુ પૃથ્વી કો ભેદન કરકે ગેહ્ આદિ કે પૌષ્ઠોં પર યા ઘાસ પર જમ જાને વાલા જલવિન્દુ, શુદ્ધોદક અર્થાત્ અંતરિક્ષ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા જલ ઓર નદી આદિ કા જલ, (વહ સ્પર્શ રસ આદિ કે ભેદ સે અનેક પ્રકાર કા હોતા હૈ) શીતોદક અર્થાત્ નદી, તાલાવ, કૂપ, વાવડી, પુષ્કરિણી આદિ કા શીતલ જલ, ઉણોદક—કિસી—કિસી ફરને આદિ સે નિકલનેવાલા સ્વાભાવિક ઉણપરિણામ વાલા જલ, ક્ષારોદક (થોડા સારા જલ) સ્વદ્દોદક (થોડા સ્વદ્દા જલ) અમ્લોદક સ્વાભાવિક અમ્લ જલ, (કાંજી કે સમાન) લવણોદક (લવણસમુદ્રકા પાણી) વરુણોદક (વરુણવર સમુદ્રકા જલ), ક્ષીરોદક (ક્ષીરસાગર કા જલ) ઘૃતો-

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—આહર અષ્ટાયિક અનેક પ્રકારના કહેલા છે. તેઓ આ રીતે છે—ઓસ, હિમ (બરફ) મહિકા અર્થાત્ કે ગરમીના સમયમાં થનારી સૂક્ષ્મ વર્ષા, (કોહરા—કરા, ઓલા—) 'હરતણુ', પૃથ્વીને ફાડીને ઘઉં વિગેરના છોડ ઉપર કે ઘાસ પર જમા થતા જલવિન્દુ, શુદ્ધોદક અર્થાત્ અંતરિક્ષમાં ઉત્પન્ન થનારું પાણી અને નદી વિ. નું પાણી. (તે સ્પર્શ રસ આદિના ભેદે અનેક પ્રકારનું બને છે) શીતોદક અર્થાત્ નદી, તાલાવ, કુવા, વાવ આદિ નું શીતલજલ, ઉણોદક કોઈ અણુમાંથી કુદરતે નિકળતું ઉણુ પરિણામવાળું જલ, ક્ષારોદક (થોડું ખારું પાણી) (સ્વદ્દોદક) થોડું ખારું પાણી અમ્લોદક (કુદરતી ખારું પાણી) લવણોદક (લવણ સમુદ્રનું પાણી) વરુણોદક (વરુણવર

દિક્કમ્-પુષ્કરવર સમુદ્રાદિષુ 'જે યાવન્ને તહપ્પગારા તે સમાસઓ દુવિહા પણ્ણત્તા' યે
જ્ઞાપ્યન્ને, તથા પ્રકારાઃ-રસસ્પર્શાદિ ભેદભિન્ના ઘૃતોદકાદયો વાદરાપ્કાયિકાઃ
સન્તિ તે સર્વે વાદરાપ્કાયિકાઃ જ્ઞેયાઃ તે સમાસતઃ-સંક્ષેપેણ દ્વિવિધાઃ-
દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'તં જહા-પજ્જત્તગાય, અપજ્જત્તગાય' તથથા-પર્યા
પ્તકાશ્ચ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ 'તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા, તે ણં અસંપત્તા' તત્ર खलु-
ત્તયોર્દ્વયોર્મધ્યે યે તે અપર્યાપ્તકાઃ વાદરાપ્કાયિકાઃ સન્તિ, તે खलु અસંપ્રાપ્તાઃ-
સ્વયોગ્યાઃ પર્યાપ્તીઃ સાકલ્યેન અપ્રાપ્તાઃ, इत्याशयः । 'तत्थ णं જે તે પજ્જ-
ત્તગા-एतेसि वण्णादेसेणं गंधादेसेणं रसादेसेणं फासादेसेणं सहस्सग्गसौ
विहाणाइं' તત્ર खलु-પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકવાદરાપ્કાયિકયોર્મધ્યે, યે તે પર્યાપ્તકાઃ
વાદરાપ્કાયિકાઃ સન્તિ, एतेपां-પર્યાપ્તકાઃ વાદરાપ્કાયિકાનાં વર્ણાદેશેન-
વર્ણભેદવિવક્ષયા, ગન્ધાદેશેન-ગન્ધભેદવિવક્ષયા, રસાદેશેન-રસભેદવિવક્ષયા,
સ્પર્શાદેશેન-સ્પર્શભેદવિવક્ષયા, सहस्राग्रशः-સહસ્રસંખ્યયા વિધાનાનિ-ભેદો
ભવન્તિ, તે ચ-ભેદાઃ પૂર્વોક્તરીત્યા અવસેયાઃ, 'संखेज्जाइं जोणिप्पमुहसय सह-

દિક્ક (ઘૃતવર સમુદ્રકા જલ) ક્ષોદોદક (દંધુવર સમુદ્રકા જલ) રસોદક
(પુષ્કરવર સમુદ્ર કા જલ) તથા इसी प्रकार के जो भी अन्य जल हैं
और जो रस स्पर्श आदि के भेद से नाना प्रकार के हैं, वे सब वादर
अप्कायिक जानने चाहिए ।

ये ओस आदि वादर अप्कायिक जीव संक्षेप से दो प्रकार के
कहे गए हैं-पर्याप्तक और अपर्याप्तक । इनमें जो अपर्याप्त हैं
वे असंप्राप्त हैं अर्थात् अपनी योग्य पर्याप्तियों को पूर्ण नहीं
कर पाये हैं । और इनमें से जो पर्याप्त हैं, उनके वर्ण, गंध, रस और
स्पर्श के भेद से हजारों भेद होते हैं । वे भेद पूर्वोक्त प्रकार से सम-
झने चाहिए । उनकी लाखों योनियां होती हैं । जैसे-एक-एक वर्ण,

સમુદ્રતું પાણી) ક્ષીરોદક (ક્ષીર સાગરતું પાણી) ધૃતોદક (ઘૃત સમુદ્રતું પાણી)
ક્ષોદોદક (દંધુવર સમુદ્રતું પાણી) રસોદક (પુષ્કરવર સમુદ્રજલ) તથા તેવી રીતના
કોઈ પણ અન્ય જલ છે અને જે રસ સ્પર્શ આદિભેદો અનેક બાતના છે.
તે બધા બાદર અપ્કાયિક બાણુવાં બેઠ્યે.

આ ઓસ વિગેરે બાદર અપ્કાયિક જીવ સંક્ષેપથી બે પ્રકારના છે-
પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક.

તેઓમાં જે અપર્યાપ્ત છે તેઓ અસંપ્રાપ્ત છે અર્થાત્ પોતાની યોગ્ય
પર્યાપ્તિઓને પૂર્ણ નથી કરેલ હોતા, અને તેઓમાંથી જે પર્યાપ્ત છે તેઓના
વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના ભેદથી હજારો ભેદો પડે છે. તે ભેદો પૂર્વોક્ત

સ્સાઈ' સંખ્યેયાનિ, યોનિપ્રમુખાનિ-યોનિદ્વારાણિ, શતસહસ્રાણિ ભવન્તિ, તથાહિ-
-એકૈકસ્મિન્ વર્ણે ગન્ધે રસે સ્પર્શે ચાપ્કાયિકાનાં સંવૃતા યોનિ વર્તેતે, સા પુનઃ
સચિત્તાચિત્તમિશ્રભેદેન ત્રિધા, इत्यादि पूर्वोक्तरीत्या संख्येयानि अप्कायिकानां
યોનિશતસહસ્રાણિ ભવન્તિ તાનિ ચ સૂક્ષ્મ વાદરગતસર્વસંખ્યયા સમ્પલ્લાણિ એવ
સેયાનિ, 'पञ्जत्तगनिस्साए अपञ्जत्तगा वक्कमंति' पर्याप्तकनिश्रया-पर्याप्तकाप्का-
યિકાશ્રયેણ, અપર્યાપ્તકાઃ-અપર્યાપ્તકાઃ-અપર્યાપ્તકાપ્કાયિકાઃ, વ્યુત્ક્રામન્તિ-ઉત્પ-
દ્યન્તે, ક્રિયન્તસ્તે ઉત્પદ્યન્તે, इत्याशङ्कायामाह-'जत्थ एगो तत्थ नियमाअसंस्सि-
ज्जा' यत्र एक पर्याप्तकस्तत्र नियमात् तन्निश्रया तदाश्रयेण असंख्येयाः-अपर्या-
પ્તકાઃ, ઉત્પદ્યન્તે इत्याशयः, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-'से तं वायार आउकाइया' ते
एते पूर्वोक्ता वादराप्कायिकाःप्रज्ञप्ताः, 'से तं आउकाइया' ते एते-उपर्युक्ताः,
અપ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞાપ્તા इत्याशयः ॥સૂ.૦૧૫॥

ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ મેં અપ્કાયિકોં કી સંવૃત યોનિ હોતી હૈ । વહ
ભી સચિત્ત, અચિત્ત ઓર મિશ્ર કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કી હૈ ।
इत्यादि पूर्वोक्त प्रकार अप्कायिक जीवों की लाखों योनियां होती हैं ।
સૂક્ષ્મ ઓર વાદર-સવ કી મિલાને સે વે સાત લાખ હૈં ।

પર્યાપ્ત અપ્કાયિક જીવ કે અશ્રય સે અપર્યાપ્તક જીવ ઉત્પન્ન
હોતે હૈં । વે કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? .ઇસ આશંકા કા ઉત્તર દિયા
ગયા હૈ-જહાં એક પર્યાપ્તક હૈ વહાં નિયમ સે ડસકે આશ્રય સે
અસંખ્યાત અપર્યાપ્તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

એવ પ્રકૃત કા ઉપસંહાર કરતે હૈં-યહ વાદર અપ્કાયિક જીવોં
કી પ્રરૂપણા હુઈ ઓર ઇસકે સાથ હી અપ્કાયિકોં કી ભી પ્રરૂપણા
પૂરી હુઈ ॥૧૫॥

પ્રકારે સમજવા ભેદએ, તેઓની લાખો યોનિઓ બને છે. જેમ એક એક
પણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શમા અપ્કાયિકોની સંવૃત્ત યોનિઓ છે.

તે પણ સચિત્ત અચિત્ત અને મિશ્રના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની છે. વિગેરે
પૂર્વોક્ત પ્રકારથી અપ્કાયિક જીવોની લાખો યોનિઓ થાય છે. સૂક્ષ્મ અને બાદર
બંધાની મેળવીએ તો તેઓ ૭ સાત લાખ છે.

પર્યાપ્ત અપ્કાયિક જીવના આશ્રયથી અપર્યાપ્તક જીવ ઉત્પન્ન થાય છે-
તેઓ કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ?

આ આશંકાનો ઉત્તર અપાયો-જ્યાં એક પર્યાપ્તક છે ત્યાં નિયમથી તેના
આ આશ્રય વડે અસંખ્યાત અપર્યાપ્તક ઉત્પન્ન થાય છે

જેવે આર-ભેલા કથનનો ઉપસંહાર કરે છે-આ બાદર અપ્કાયિક જીવોની પ્રરૂ-
પણા થઈ અને તેની સાથેજ અપ્કાયિકોની પ્રરૂપણા પણ પૂરી થઈ. ॥ સૂ. ૧૫ ॥

મૂલમ્—સે કિં તં તેઝકાઈયા ? તેઝકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા
તં જહા—સુહુમતેઝકાઈયા ય, બાયરતેઝકાઈયા ય । સે કિં તં
સુહુમતેઝકાઈયા ? સુહુમતેઝકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા—
પજ્જત્તગસુહુમતેઝકાઈયા ય, અપજ્જત્તગસુહુમતેઝકાઈયા ય । સે
તં સુહુમતેઝકાઈયા ય । સે કિં તં બાયરતેઝકાઈયા ? બાયર-
તેઝકાઈયા અણેગવિહા પન્નત્તા, તં જહા—ઈંગાલે ૧, જાલા ૨
મુમ્મુરે ૩ અચ્ચી ૪ અલા ૫ સુદ્ધાગણી ૬ ડક્કા ૭ વિજ્જૂ ૮ અસ-
ણી ૯ ણિગ્ધા ૧૦ સંઘરિસસમુટ્ટિ ૧૧ સૂરકંતમણિણિસ્સિ ૧૨,
જે યાવન્ને તહપ્પગારા તે સમાસઓ દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા—
પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય । તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તે ણં
અસંપત્તા । તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા એણિં વણ્ણાદેસેણં ગંધા-
દેસેણં રસાદેસેણં ફાસાદેસેણં સહસ્સગ્ગસો વિહાણાઈં સંઘે-
જ્જાઈં જોણિપ્પમુહસયસહસ્સાઈં, પજ્જત્તગણિસ્સા એ અપજ્જત્તગા
વક્કમંતિ, જત્થ એગો તત્થ નિયમા અસંઘિજ્જા । સે ત્તં બાયર-
તેઝકાઈયા । સે ત્તં તેઝકાઈયા ॥ સૂ. ૧૬ ॥

છાયા—અથ કે તે તેજસ્કાયિકાઃ ? તેજસ્કાયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથથા
સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકાશ્ચ, વાદરતેજસ્કાયિકાશ્ચ । અથ કે તે સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકા ?
સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથથા—પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકાશ્ચ,

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં તેઝકાઈયા) તેજસ્કાયિક જીવ કિતને પ્રકાર
કે હૈં ? (દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પન્નત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર
હૈં (સુહુમતેઝકાઈયા ય) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક ઓર (વાયર તેઝકાઈયા ય)
વાદર તેજસ્કાયિક, (સે કિં તં સુહુમતેઝકાઈયા) સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિક

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં તેઝકાઈયા) તેજસ્કાયિક એવો કેટલા પ્રકારના છે ?
(તેઝકાઈયા) તેજસ્કાયિકો (દુવિહા) બે પ્રકારના (પણ્ણત્તા) ૩ હતા છે (તં જહા) તેઓ આ
પ્રકારે છે (સુહુમતેઝકાઈયા ય) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અને (વાયર તેઝકાઈયા ય) વાદર
તેજસ્કાયિક (સે કિં તં સુહુમતેઝકાઈયા) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક એવો કેટલા પ્રકારના

અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકાશ્ચ । તે એતે સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકાઃ । અથ કે તે
વાદરતેજસ્કાયિકાઃ ? વાદરતેજસ્કાયિકા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાપ્તાઃ, તદ્વથા-અક્ષરઃ ૧
જ્વાલાર મુર્મુરઃ ૩ અર્ચિઃ ૪ અલાતમ્ ૫ શુદ્ધાગ્નિઃ ૬ ઉલ્કા ૭ વિદ્યુત્ ૮ અશ્વિનિઃ ૯
નિર્ધાતઃ ૧૦ સદ્વર્પ સમુત્થિતઃ ૧૧ સૂર્યકાન્તમણિનિશ્ચિતઃ ૧૨ યે ચાન્યે તથા
પ્રકારાસ્તે સમાસતો દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાપ્તાઃ તદ્વથા-પર્યાપ્તકાશ્ચ અપર્યાપ્તકાશ્ચ । તત્ર
શ્ચલુ યે તે અપર્યાપ્તકાસ્તે શ્ચલુ અસંપ્રાપ્તાઃ । તત્ર શ્ચલુ યે તે પર્યાપ્તકાઃ, એતેષાં

જીવ કિતને પ્રકાર કે કહે હૈં ? (સુહુમતેઝકાઈયા) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક
(દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પન્નત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (પજ્જ-
ત્તગસુહુમતેઝકાઈયા ય) પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક ઓર (અપજ્જત્તગ-
સુહુમતેઝકાઈયા ય) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક ।

(સે કિં તં વાયરતેઝકાઈયા) । વાદર તેજસ્કાયિક કિતને પ્રકાર
કે હૈં ? (અણેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે (પન્નત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે
હસ પ્રકાર (ઈંગાલે) અંગાર (જાલા) જ્વાલા (મુમ્મુરે) મુર્મુર (અચ્ચી)
લપટ (અલાએ) અલાત અધજલી લકડી (સુદ્ધાગણી) શુદ્ધ અગ્નિ (ઉલ્કા)
ઉલ્કા (વિજ્જુ) વિજલી (અસણી) અશ્વિનિ (ણિગ્ધાએ) વૈક્રિય કા અશ-
નિપાત (સંઘરિસસમુદ્ધિએ) રગડ સે ઉત્પન્ન અગ્નિ (સૂરકાન્તમણિનિ-
સ્સિએ) સૂર્યકાન્તમણિ સે નિકલી અગ્નિ (જે યાવન્ને તહપ્પાગારા)
અન્ય જો હસી પ્રકાર કો અગ્નિ હૈ (તે) વહ (સમાસઓ) સંક્ષેપ સે
(દુવિહા) દો પ્રકાર કો (પણ્ણત્તા) કહી હૈ (તં જહા) વહ હસ પ્રકાર હૈ
(પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય) પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત (તત્થ ણં) ડનમેં

કહ્યા છે ? (સુહુમતેઝકાઈયા) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક (દુવિહા) બે પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા
છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (પજ્જત્તગસુહુમ તેઝકાઈયા ય) પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ
તેજસ્કાયિક અને (અપજ્જત્તગસુહુમ તેઝકાઈયા ય) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક
(સે કિં તં વાયરતેઝકાઈયા) બાદર તેજસ્કાયિક કેટલા પ્રકારના છે ? (વાયર-
તેઝકાઈયા) બાદર તેજસ્કાયિક (અણેગવિહા) અનેક પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે
(તં જહા) તે આ પ્રકારે (ઈંગાલે) અંગાર (જાલા) જ્વાલા (મુમ્મુરે) મુર્મુર (અચ્ચી)
અર્ચી (અલાએ) અલાત-અધુ બળેલું લાકડું (સુદ્ધાગણી) શુદ્ધ અગ્નિ (ઉલ્કા)
ઉલ્કા (વિજ્જુ) વિજળી (અસણી) અશ્વિનિ (ણિગ્ધાએ) વૈક્રિયનો અશ્વિનિપાત (સંઘરિસ
સમુદ્ધિએ) ઘસવાથી ઉત્પન્ન અગ્નિ (સૂરકાન્તમણિનિસ્સિએ) સૂર્યકાન્ત મણિથી
નિકળેલ અગ્નિ (જે યાવન્ને તહપ્પાગારા) ખીબા જે આવા પ્રકારના અગ્નિ છે.
(તે સમાસઓ) તે સંક્ષેપથી (દુવિહા) બે પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહેલ છે (તં જહા)
તે આ પ્રકારે છે (પજ્જત્તગાય અપજ્જત્તગાય) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત (તત્થ ણં)

વર્ણાદેશેન ગન્ધાદેશેન સ્પર્શાદેશેન સહસ્રાગ્રણો વિધાનાનિ સંખ્યેયાનિ યોનિ પ્રમુ-
ક્ષંશતસહસ્રાણિ, પર્યાપ્તકનિશ્રયા અપર્યાપ્તકાઃ વ્યુત્ક્રામન્તિ, યત્ર એકસ્તત્ર નિય-
માત્ અસંખ્યેયાઃ । તે એતે વાદરતેજસ્કાયિકાઃ । તે એતે તેજસ્કાયિકાઃ ॥૧૬॥

ટીકા-અથ તેજસ્કાયિકાન્ પ્રતિપાદયિષુરાહ-‘સે કિં તં તેઝકાઈયા ?’-‘સે’
-અથ, ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः, તેજસ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ-
‘તેઝકાઈયા દુવિદ્યા પન્નત્તા’ તેજસ્કાયિકા દ્વિવિધાઃ-દ્વિ પ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
(જે તે) જો (અપજ્જત્તગા) અપર્યાપ્ત હૈં (તે ણં) વે (અસંપત્તા) અપ્રાપ્ત
હૈં (તત્થ ણં) ઉનમેં (જે તે) જો (પજ્જત્તગા) પર્યાપ્ત હૈં (एएसिं) इनके
(वण्णादेसेणं) वर्ण की अपेक्षा से (गंधादेसेणं) गंध की अपेक्षा से
(रसादेसेणं) रस की अपेक्षा से (फासादेसेणं) स्पर्श की अपेक्षा से
(सहस्सग्गसो) हजारों (विहाणाइं) भेद हैं (संखेज्जाइं) संख्यात
(जोणियप्पमुहसयहस्साइं) लाख योनियां हैं (पज्जत्तगणिस्साए)
पर्याप्तक के आश्रय से (अपज्जत्तग) अपर्याप्तक (वक्कमंति) उत्पन्न
होते हैं (जत्थ) जहां (एगो) एक है (तत्थ) वहां (नियमा) नियम से
(असंखिज्जा) असंख्यात हैं (से तं वायर तेउकाइया) यह वादर तेज-
स्कायिकों की प्ररूपणा है (से तं तेउकाइया) यह तेजस्कायिकों की
प्ररूपणा पूरी हुई ॥१६॥

ટીકાર્થ-અવ તેજસ્કાયિકોં કી પ્રરૂપણા કરને કી ઇચ્છા સે કહતે
હૈં-તેજસ્કાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-
તેજસ્કાયિક જીવ દો પ્રકાર કે કહે ગઈ હૈં । વે ઇસ પ્રકાર હૈં-સૂક્ષ્મ
તેઓમાં (જે તે) જેઓ (અપ્પજ્જત્તગા) અર્પાપ્ત છે (તેણં) તેઓ (અસંપત્તા)
અપ્રાપ્ત છે. (તત્થ ણં) તેઓમાં (જે તે) જેઓ (પજ્જત્તગા) પર્યાપ્ત છે.
(एएसिं) તેઓનાં (वण्णादेसेणं) વર્ણની અપેક્ષાએ (गंधादेसेणं) ગંધની
અપેક્ષાએ (रसादेसेणं) રસની અપેક્ષાએ (फासादेसेणं) સ્પર્શની અપેક્ષાએ
(सहस्सग्गसो) હજારો (विहाणाइं) ભેદ છે (संखेज्जाइं) સંખ્યાત (जोणियप्पमुह
सहस्साइं) લાખ યોનિઓ છે (पज्जत्तग णिस्साए) પર્યાપ્તકના આશ્રયથી (अप-
ज्जत्तग) અપર્યાપ્તક (वक्कमंति) ઉત્પન્ન થાય છે (जत्थ) જ્યાં (एगो) એક છે
(तत्थ) ત્યાં (नियमा) નિયમેથી (असंखिज्जा) અસંખ્યાત છે (से तं वायर तेउ
काइया) આ વાદર તેજસ્કાયિકોની પ્રરૂપણા છે (से तं तेउकाइया) આ તેજસ્કા-
યિકોની પ્રરૂપણા થઈ ॥ સૂ. ૧૬ ॥

ટીકાર્થ-હવે તેજસ્કાયિકોની પ્રરૂપણા કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે-
તેજસ્કાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?

‘તં જહા-સુહુમતેઝ્ઝકાઈયા ય, વાયરતેઝ્ઝકાઈયા ય’ તદ્યથા-સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકાશ્ચ, વાદરતેજસ્કાયિકાશ્ચ, ‘સે કિં તં સુહુમતેઝ્ઝકાઈયા ?’ ‘સે’-અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः, ‘સુહુમતેઝ્ઝકાઈયા ?’ સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘સુહુમતેઝ્ઝકાઈયા દુવિહા પણ્ણત્તા’ સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકાઃ દ્વિવિધાઃ દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-ઉક્તાઃ, ‘તં જહા-‘પજ્જત્તગ સુહુમતેઝ્ઝકાઈયા ય, અપજ્જત્તગ-સુહુમતેઝ્ઝકાઈયા ય’ તદ્યથા-પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકાશ્ચ, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકાશ્ચ । પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં સુહુમતેઝ્ઝકાઈયા’ તે એતે પૂર્વોક્તાઃ સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘સે કિં તં વાદરતેઝ્ઝકાઈયા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે-કતિવિધાઃ, વાદરતેજસ્કાયિકાઃ-સ્થૂલતેજસ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘વાયરતેઝ્ઝકાઈયા અણેગવિહા પણ્ણત્તા’ વાદરતેજસ્કાયિકાઃ અનેકવિધાઃ નાના પ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા-‘ઇંગાલે, જાલા, મુમ્મુરે, અચ્ચી, અલાણ, સુદ્ધાગણી, ઉક્કા, વિજ્જૂ, અસણી, ણિગ્ધાણ, સંઘરિસસમુદ્ધિણ, સૂરકંતમણિ-ણિસ્સિણ’ તં જહા’-તદ્યથા-‘ઇંગાલે’-અઙ્ગારઃ, -નિર્ધૂમોઽગ્નિઃ, ‘જાલા’ જ્વાલા-જાઞ્વલ્યમાન સ્વદિરાદિ જ્વાલા, અગ્નિ-સમ્વદ્ધા દીપશિશ્વા વા, ‘મુમ્મુરે’ મુર્મુરઃ શુષ્કપત્રાદૌ ભસ્મમિશ્રિતાગ્નિક્ષણરૂપઃ, અચ્ચી’-અર્ચિ-અનલાપ્રતિબદ્ધા જ્વાલા,

તેજસ્કાયિક ઓર વાદરતેજસ્કાયિક । પુનઃ પ્રશ્ન હુઆ કિ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ દો પ્રકાર કે હૈં-પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત । યહ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

વાદરતેજસ્કાયિક કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને કહા-વાદર તેજસ્કાયિક જીવ અનેક પ્રકાર કે હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં-અંગાર અર્થાત્ ધૂમરહિત અગ્નિ, જ્વાલા-જલતી હુઈ સ્વદિર આદિ કી જ્વાલા, અથવા અગ્નિ સે જુડી હુઈ દીપક કી શિશ્વા, મુર્મુર-ભસ્મ મેં મિલે હુણ બારીક

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-તેજસ્કાયિક જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે તેઓ આ પ્રકારે છે-સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અને વાદર તેજસ્કાયિક,

પુનઃ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ બે પ્રકારના છે-પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, આ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકોની પ્રરૂપણા થઈ.

વાદર તેજસ્કાયિક કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું વાદર તેજસ્કાયિક જીવ અનેક પ્રકારના છે તે આ રીતે છે-અંગારા (ધૂમાડા વગરનો અગ્નિ) જ્વાલા બળતા જેર વિગેરેની આગ અગરતો બળતી દીપકની જ્યોત, મુર્મુર-રાખમાં મળેલા બારીક અગ્નિ કણો

‘અલાઈ’ અલાતમ્, ઉલ્મુકમ્, ‘શુદ્ધાગ્ની’-શુદ્ધાગ્નિઃ-અયોગોલકાદ્યગ્નિઃ ‘ઉકા’ ઉલ્કા તારાપાતઃ, ‘વિજ્જૂ’ વિદ્યુત્, તડિત્, ‘અસળી’ અશનિઃ, ગગનપતનશીલો-
ઽગ્નિમયઃ કણઃ, ‘ણિગ્ધાઈ’-નિર્ઘાતઃ, વૈક્રિયાગ્નિપ્રપાતઃ, ‘સંઘરિસસમુદ્ધિઈ’-
સદ્ધર્પસમુત્થિતઃ અરણ્યાદિ કાષ્ઠમન્થનસમુદ્ભૂતોઽગ્નિઃ, ‘સૂરકંતમણિણિસિસઈ’-
સૂર્યકાન્તમણિનિસ્રુતઃ, તીક્ષ્ણસૂર્યકિરણસમ્પર્કેણ સૂર્યકાન્તમણિજન્યોઽગ્નિઃ, તથૈવ
-‘જે યાવન્ને તદ્દપ્પગારા તે સમાસઓ દુવિદ્ધા પણ્ણત્તા’ યે ચાપ્યન્યે તથા
પ્રકારાઃ એવં પ્રકારા સ્તેજસ્કાયિકાઃ સન્તિ, તેઽપિ વાદરતેજસ્કાયિકતયા અવ-
સેયાઃ. તે સમાસતઃ-સંક્ષેપેણ દ્વિવિદ્ધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા-પજ્જત્તગા ય,
અપજ્જત્તગા ય’ તદ્વથા-પર્યાપ્તકાશ્ચ અપર્યાપ્તકાશ્ચ, ‘તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા
તે ણં અસંપત્તા’ તત્ર સ્વલુ-પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકાનાં મધ્યે યે તે અપર્યાપ્તકાઃ સન્તિ,
તે સ્વલુ અસંપ્રાપ્તાઃ-સ્વયોગ્યાઃ પર્યાપ્તીઃ સાકલ્યેન અપ્રાપ્તા એવ ભવન્તિ ત્રિશિ-

અગ્નિકણ, અર્ચિ અર્થાત્ સૂલ અગ્નિ સે પૃથક્ હુઈ ઉવાલા, અલાત-
જલતી લકડી જિસે ‘લૂધર’ કહતે હૈં, શુદ્ધાગ્નિ અર્થાત્ લોહે કે ગોલે
આદિ કી અગ્નિ, ઉલ્કા-તારાપાત, વિદ્યુત્-વિજલી, અશનિ (આકાશ
સે ગિરને વાલે અગ્નિમયકણ, નિર્ઘાત અર્થાત્ વૈક્રિય સંબંધી અશનિ-
પાત, અરણિકાષ્ઠ આદિ કી રગડ સે ઉત્પન્ન હોને વાલી અગ્નિ, ઔર
સૂર્યકાન્તમણિ સે નિકલી અગ્નિ અર્થાત્ તીક્ષ્ણ સૂર્ય કી કિરણોં કે
સમ્પર્ક સે સૂર્યકાન્તમણિ સે ઉત્પન્ન હોને વાલી અગ્નિ । इनके अति-
रिक्त इसी प्रकार की जो अन्य अग्नિ है, वह सभी वादरतेजस्कायिक है।

યે વાદર તેજસ્કાયિક જીવ દો પ્રકાર કે હૈં, યથા-પર્યાપ્તક ઔર
અપર્યાપ્તક । इनमें जो अपर्याप्तक हैं, वे असंप्राप्त हैं अर्थात् अपने योग्य
पर्याप्तियों को पूरी तरह प्राप्त नहीं कर चुके होते हैं अथवा उनमें

અર્ચિ અર્થાત્ મૂળ અગ્નિથી પૃથક્ થયેલી બવાલા, અલાત-સળગતું લાકડું,
જેને ઉમાડિયું કહે છે. અર્થાત્ લોહના ગોળા વિગેરેનો અગ્નિ ઉલ્કા-તારાઓતું
ખરબુ. વિદ્યુત્-વિજળી અશનિ આકાશથી પડતા અગ્નિમય કણો. નિર્ઘાત
અર્થાત્ વૈક્રિય સંબંધી અશનિપાત, અરણિ વિગેરેને ઘસવાથી ઉત્પન્ન થતો
અગ્નિ અને સૂર્યકાન્ત મણિથી નિકળતો અગ્નિ અર્થાત્ તીક્ષ્ણ સૂર્યના કિરણો
ના સંબન્ધથી સૂર્યકાન્ત મણિમાંથી પ્રગટ થતો અગ્નિ, આના સિવાયના આવી
બીજાના બીજા અગ્નિ છે. તે બધા બાદર તેજસ્કાયિક છે

આ બાદર તેજસ્કાયિક જીવ બે પ્રકારના છે જેમકે પર્યાપ્તક અને
અપર્યાપ્તક. તેઓમાં જે અપર્યાપ્તક છે તેઓ અસંપ્રાપ્ત છે અર્થાત્ પોતાને
યોગ્ય પર્યાપ્તિઓને પુરી રીતે પ્રાપ્ત ન કરેલા હોય છે. અગર તેઓમાં

ઘ્રાન્ વર્ણાદીન્ વા અનુપગતા ભવન્તિ, વર્ણાદિભેદવિવક્ષાયામેતેપાં વર્ણાદિભેદેન વ્યપદેષ્ટુમશક્યત્વાત્, ઉક્તયુક્તેઃ, 'તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા એસિણં વણ્ણા-દેસેણં, ગંધાદેસેણં, રસાદેસેણં, ફાસાદેસેણં સહસ્સસાં વિદ્ધાણાઈ' તત્ર સ્વહ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકાનાં મધ્યે યે તે પર્યાપ્તકાઃ તેજસ્કાયિકા ભવન્તિ, એતેપાં-પર્યાપ્તકતેજસ્કાયિકાનાં વર્ણાદેશેન-વર્ણાભેદવિવક્ષયા, ગન્ધાદેશેન-ગન્ધભેદ-વિવક્ષયા, રસાદેશેન-રસભેદવિવક્ષયા, સ્પર્શાદેશેન-સ્પર્શભેદવિવક્ષયા, સહસ્રાગ્રશઃ સહસ્રસંખ્યયા, વિધાનાનિ-ભેદા ભવન્તિ, 'સંઘેજ્જાઈ' જોણિપ્પમુહસયસહસ્સાઈ' સંખ્યેયાનિ, યોનિપ્રમુખાનિ-યોનિદ્વારાણિ, શતસહસ્રાણિ સપ્ત અવસેયાનિ, 'પજ્જ-ત્તગણિસ્સાએ અપજ્જત્તા વક્કમંતિ' પર્યાપ્તકનિશ્રયા પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકાશ્રયેણ અપર્યાપ્તકાઃ-અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકાઃ, વ્યુત્ક્રામન્તિ-ઉત્પદ્યન્તે, કિયન્તે ઇત્યાકાદ્વક્ષાયમાહ-'જત્થ એગો તત્થ નિયમા અસંઘિજ્જા' યત્ર એકઃ પર્યાપ્તકો ભવતિ, તત્ર નિયમાત્ નિયમતઃ અસંખ્યેયાઃ-સંખ્યાતીતાઃ, અપર્યાપ્તકા ઉત્પદ્યન્તે ઇત્યાશયઃ । પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-'સે ત્તં વાયરતેઝ્જકાઈયા' તે એતે ઉપર્યુક્તાઃ,

વિશિષ્ટ વર્ણ આદિ અમી ઉત્પન્ન નહીં હુઆ હૈ । ઇસ સંબંધ મેં યુક્તિ પહેલે કહી જા ચુકી હૈ । ઇન પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત મેં જો પર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક હૈ, ડનકે વર્ણ કી અપેક્ષા સે, ગંધ કી અપેક્ષા સે, રસ કી અપેક્ષા સે ઓર સ્પર્શ કી અપેક્ષા સે હજારોં ભેદ હોતે હૈ । ડનકી સાત લાખ યોનિયાં હૈ । પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકોં કે આશ્રય સે અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક ઉત્પન્ન હોતે હૈ । વે કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ઇસકા ઉત્તર યહ હૈ કિ જહાં એક પર્યાપ્તક હોતા હૈ વહાં નિયમ સે અસંખ્યાત અપર્યાપ્તક ઉત્પન્ન હોતે હૈ ।

અવ ઉક્ત કથન કા ઉપસંહાર કરતે હૈ-યહ વદર તેજસ્કાયિક

વિશિષ્ટ વર્ણુ વિગેરે હજી ઉત્પન્ન નથી થયેલા, આ સમ્બંધમાં યુક્તિ આગળ કહી દેવાઈ છે.

અપર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તિમાં જેઓ પર્યાપ્તતેજસ્કાયિક છે, તેઓના વર્ણની અપેક્ષાથી ગંધની અપેક્ષાએ, રસની અપેક્ષાએ, અને સ્પર્શની અપેક્ષાએ હજારો ભેદ થાય છે. તેઓની સાત લાખ યોનિઓ છે. પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકના આશ્રયથી અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક ઉત્પન્ન થાય છે.

તેઓ કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ?

તેનો ઉત્તર એ છે કે જ્યાં એક પર્યાપ્તક હોય છે. ત્યાં નિયમે કરીને અસંખ્યાત અપર્યાપ્તક ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે આ કહેલા કથનનો ઉપસંહાર કરે છે-આ બાદર તેજસ્કાયિ જીવોની

વાદરતેજસ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'સે તં તેઝકાઈયા' તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ તેજસ્કાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ इत्याशयः । सू० १६॥

મૂલમ્—સે કિં તં વાઝકાઈયા ? વાઝકાઈયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા—સુહુમવાઝકાઈયા ય, વાયરવાઝકાઈયા ય । સે કિં તં સુહુમવાઝકાઈયા ? સુહુમવાઝકાઈયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા—પજ્જત્તગસુહુમવાઝકાઈયા ય અપજ્જત્તગસુહુમવાઝકાઈયા ય । સે તં સુહુમવાઝકાઈયા । સે કિં તં વાયરવાઝકાઈયા ? વાયરવાઝકાઈયા અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા—પાઈળવાએ^૧, પડીળવાએ^૨ દાહિળવાએ^૩ ઉડીળવાએ^૪ ઉઢૂવાએ^૫ અધોવાએ^૬, તિરિયવાએ^૭ વિદિસીવાએ^૮ વાઝબ્ભામે^૯ વાઝક્કલિયા^{૧૦} વાયમંડલિયા^{૧૧} ઉક્કલિયાવાએ^{૧૨} સંડલિયાવાએ^{૧૩} ગુંજાવાએ^{૧૪} ઝંઝાવાએ^{૧૫} સંવટ્ટગવાએ^{૧૬} ઘળવાએ^{૧૭} તણુવાએ^{૧૮} સુદ્ધવાએ^{૧૯}, જે યાવન્ને તહપ્પગારા તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા—પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય, તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તે ણં અસંપત્તા, તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા એએસિ ણં વળ્ણાદેસેણં ગંધાદેસેણં રસાદેસેણં ફાસાદેસેણં સહસ્સગ્ગસો વિહાણાઈં, સંખેજ્જાઈં જોળિપ્પમુહસયસહસ્સાઈં, પજ્જત્તગણિસ્સાએ અપજ્જત્તગા વક્કમંતિ, જત્થ એગો તત્થ નિયમા અસંખેજ્જા । સે તં વાયરવાઝકાઈયા । સે તં વાઝકાઈયા ॥સૂ૦૧૭॥

છાયા—અથ કે તે વાયુકાયિકાઃ ? વાયુકાયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તં જહા—સૂક્ષ્મવાયુકાયિકાશ્ચ વાદરવાયુકાયિકાશ્ચ । અથ કે તે સૂક્ષ્મવાયુકાયિકાઃ ? સૂક્ષ્મજીવોં કી પ્રરૂપણ હુઈં ઓર સાથ હી તેજસ્કાયિક જીવોં કી ખી પ્રરૂપણા પૂરી હુઈં ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં વાઝકાઈયા) અવ વાયુકાયિક જીવ કિતને

પ્રરૂપણા થઇ અને સાથેજ તેજસ્કાયિક જીવોની પણ પ્રરૂપણા થઇ. ॥સૂ. ૧૬॥

શબ્દાર્થ—(સે કિ તં વાઝકાઈયા) વાયુ કાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?

(વાઝકાઈયા) વાયુકાયિક જીવો (દુવિહા) જે પ્રકારના (પળ્ણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા)

વાયુકાયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-પર્યાપ્તસૂક્ષ્મવાયુકાયિકાથ, અપર્યાપ્ત-
સૂક્ષ્મવાયુકાથ । તે એતે સૂક્ષ્મવાયુકાયિકાઃ । અથ કે તે વાદરવાયુકાયિકાઃ ?
વાદરવાયુકાયિકા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-પ્રાચીનવાતઃ ૧, પ્રતીચીનવાતઃ ૨,
દક્ષિણવાતઃ ૩, ઉદીચીનવાતઃ ૪, ઝર્ધ્વવાતઃ ૫, અધોવાતઃ ૬, તિર્થંગવાતઃ ૭,

પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પન્નત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ
પ્રકાર હૈં (સુહુમવાઝકાઈયા ચ) સૂક્ષ્મવાયુકાયિક ઓર (વાયર વાઝ-
કાઈયા ચ) વાદર વાયુકાયિક (સે કિં તં સુહુમવાઝકાઈયા) સૂક્ષ્મ
વાયુકાયિક કિતને પ્રકાર કે હૈં (દુવિહા) દો પ્રકાર કે હૈં (તં જહા)
પે હસ પ્રકાર (પજ્જત્તગસુહુમવાયુકાઈયા ચ) પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક
ઓર (અપજ્જત્તગસુહુમવાયુકાઈયા ચ) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક
(સે તં સુહુમવાઝકાઈયા) યહ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોં કી પ્રરૂપણા હુઈ (સે
કિં તં વાયરવાઝકાઈયા) અથ વાદર વાયુકાયિક કિતને પ્રકાર કે હૈં ?
(વાયરવાઝકાઈયા) વાદર વાયુકાયિક (અણેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે
(પણ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (પાઈળવાણ) પૂર્વ દિશા સે
આઈ વાયુ (પડીળવાણ) પશ્ચિમી હવા (દાહિળવાણ) દક્ષિણીહવા (ઉદી-
ળવાણ) ઉત્તરી હવા (ઉઢ્ઢવાણ) ઊપર ઉઠને વાલીં વાયુ (અહોવાણ)

તેઓ આ રીતે છે (સુહુમવાઝકાઈયા ચ) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અને (વાયરવાઝ
કાઈયા ચ) વાદર વાયુકાયિક

(સે કિં તં સુહુમવાઝકાઈયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક કેટલા પ્રકારના છે (સુહુમવાઝ-
કાઈયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક ૭વે (દુવિહા) બે પ્રકારના કહેલ છે (તં જહા) તેઓ આ
પ્રકારે છે ? (સુહુમવાઝકાઈયા ચ) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અને (વાયરવાઝકાઈયા ચ)
વાદરવાયુકાયિક (સે કિં તં સુહુમવાઝકાઈયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોં કેટલા પ્રકારના છે ?
(સુહુમવાઝકાઈયા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક (દુવિહા) બે પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહેલ છે
(તં જહા) તે આપ્રમાણે છે. (પજ્જત્તગ સુહુમવાઝકાઈયા) પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક
અને (અપજ્જત્તગ સુહુમવાઝકાઈયા ચ) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક

(સે તં સુહુમવાઝકાઈયા) આ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોની પ્રરૂપણા થઈ (સે
કિં તં વાયરવાઝકાઈયા) વાદર વાયુકાયિક કેટલા પ્રકારના છે ? (વાદરવાઝ-
કાઈયા) વાદર વાયુકાયિક (અણેગવિહા) અનેક પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહેલ છે
(તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે

(પાઈળ વાણ) પૂર્વ દિશાથી આવેલ પવન (પડીળવાણ) પશ્ચિમની હવા
(દાહિળવાણ) દક્ષિણની હવા (ઉદીળવાણ) ઉત્તરની હવા (ઉઢ્ઢવાણ) ઉપર જવા
વાળી હવા (અહોવાણ) નીચે જતી હવા (તિરિયવાણ) તીરછી હવા (વિદિસીવાણ)

વિદિગ્વાતઃ૮, વાતોદ્ધ્રામઃ૯, વાતોત્કલિકા૧૦, વાતમળ્ડલિકા૧૧, ઉત્કલિકાવાતઃ૧૨, મળ્ડલિકાવાતઃ૧૩, ગુજ્ઞાવાતઃ૧૪, ઇન્દ્રાવાતઃ૧૫, સંવર્તકવાતઃ૧૬, ઘનવાતઃ૧૭, તનુવાતઃ૧૮, શુદ્ધવાતઃ૧૯, ये चान्ये तथाप्रकारास्ते समासतो द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च । तत्र खलु ये ते अपर्याप्तकास्ते खलु असंप्राप्ताः, तत्र खलु ये ते पर्याप्तका एतेषां खलु वर्णादेशेन, गन्धादेशेन, रसादेशेन, स्पर्शादेशेन सहस्रग्रन्थो विधानानि, संख्येयानि, योनि-
नीची जाती हुई हवा (तिरियवाए) तिर्छी वायु (विदिसीवाए) विदिशा में चलने वाली हवा (वाउब्भामे) अनियत वायु (वाउक्कलिया) वातोत्कलिका वायु (वायमंडलिया) वातोली (उक्कलियावाए) उत्कलिका वायु (मंडलियावाए) मंडलिका वायु (गुंजावाए) गुंजावात-गुंजती हुई वायु (इन्दावाए) वर्षा के साथ बहने वाली वायु (संवट्टगवाए) प्रलयकालीन वायु (घणवाए) घनवात (तणुवाए) तनुवात (सुद्धवाए) शुद्ध वायु (जे यावन्ने तहप्पगारा) अन्य जो इसी प्रकार के वायुकायिक हैं (ते) वह (समासओ) संक्षेप से (दुविहा) दो प्रकार के (पणत्ता) कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं (पज्जत्तगा य) पर्याप्तक और (अपज्जत्तगा य) अपर्याप्तक (तत्थ) इनमें (जे ते) जो (अपज्जत्तगा) अपर्याप्त हैं (ते णं) वे (असंपत्ता) अप्राप्त हैं (तत्थ णं) उनमें (जे ते) जो (पज्जत्तगा) पर्याप्त हैं (एएसि णं) इनके (वण्णादेसेणं) वर्ण की अपेक्षा से (गंधादेसेणं) गंध की अपेक्षा से (रसादेसेणं) रस की अपेक्षा से (फासादेसेणं) स्पर्श की अपेक्षा से (सहस्सग्गसो) हजारों (विहाणाइं) भेद हैं (संखेज्जाइं जोणि-

વિદિશાઓમા ચાલતી હવા (વાઉબ્ભામે) અનિયત વાયુ (વાઉક્કલિયા) વાતોત્કલિકા (વાઉમંડલિયા) વાતોલી (ઉક્કલિયાવાએ) ઉત્કલિક વાયુ (મંડલિયાવાએ) મંડલિકા વાયુ (ગુંજાવાએ) ગૂંજવાત-ગૂંજતા થકા પવન (ઇન્દ્રાવાએ) વર્ષાની સાથે વાવાવાળા વાયુ (સંવટ્ટગવાએ) પ્રલય કાળનો પવન (ઘનવાએ) ઘનવાત (તણુવાએ) તનુવાત (સુદ્ધવાએ) શુદ્ધ વાયુ.

(જે યાવન્ને તહપ્પગારા) બીજા જે આવા પ્રકારના વાયુકાયિક છે (તે) તે (સમાસઓ) સંક્ષેપથી (દુવિહા) બે પ્રકારના (પણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (પજ્જત્તગાય) પર્યાપ્ત અને (અપજ્જત્તગાય) અપર્યાપ્ત છે (તેણં) તેઓ (અસંપત્તા) અસંપ્રાપ્ત છે (તત્થણં) તેઓમાં (જે તે) જેઓ (પજ્જત્તગા) પર્યાપ્ત છે. (એસિણ) એઓના (વણ્ણાદેસેણ) વર્ણની અપેક્ષાએ (ગંધાદેસેણં) ગંધની અપેક્ષાએ (રસાદેસેણ) રસની અપેક્ષાએ (ફાસાદેસેણ) સ્પર્શની અપેક્ષાએ (સહસ્સગ્ગમ્મો) હજારો (વિહાણાઈં) ભેદ છે (સંખેજ્જાઈં જોણિયામુદ્સસય સહસ્સાઈં)

વાયુકાયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તદ્યથા-પર્યાપ્તસૂક્ષ્મવાયુકાયિકાશ્ચ, અપર્યાપ્ત-
સૂક્ષ્મવાયુકાશ્ચ । તે એતે સૂક્ષ્મવાયુકાયિકાઃ । અથ કે તે વાદરવાયુકાયિકાઃ ?
વાદરવાયુકાયિકા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તદ્યથા-પ્રાચીનવાતઃ ૧, પ્રતીચીનવાતઃ ૨,
દક્ષિણવાતઃ ૩, ઉદીચીનવાતઃ ૪, ઊર્ધ્વવાતઃ ૫, અધોવાતઃ ૬, તિર્યગ્વાતઃ ૭,

પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પન્નત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ
પ્રકાર હૈં (સુહુમવાઝકાહ્યા ય) સૂક્ષ્મવાયુકાયિક ઓર (વાયર વાઝ-
કાહ્યા ય) વાદર વાયુકાયિક (સે કિં તં સુહુમવાઝકાહ્યા) સૂક્ષ્મ
વાયુકાયિક કિતને પ્રકાર કે હૈં (દુવિહા) દો પ્રકાર કે હૈં (તં જહા)
વે હસ પ્રકાર (પજ્જત્તગસુહુમવાયુકાહ્યા ય) પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક
ઓર (અપજ્જત્તગસુહુમવાયુકાહ્યા ય) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક
(સે તં સુહુમવાઝકાહ્યા) યહ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોં કી પ્રરૂપણા હુઈ (સે
કિં તં વાયરવાઝકાહ્યા) અથ વાદર વાયુકાયિક કિતને પ્રકાર કે હૈં ?
(વાયરવાઝકાહ્યા) વાદર વાયુકાયિક (અણેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે
(પણ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (પાર્દેણવાણે) પૂર્વ દિશા સે
આઈ વાયુ (પડીણવાણે) પશ્ચિમી હવા (દાહિણવાણે) દક્ષિણીહવા (ઉદી-
ણવાણે) ઉત્તરી હવા (ઉદ્દહવાણે) ઊપર ઉઠને વાલીં વાયુ (અહોવાણે)

તેઓ આ રીતે છે (સુહુમવાઝકાહ્યા ય) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અને (વાયરવાઝ
કાહ્યા ય) વાદર વાયુકાયિક

(સે કિં તં સુહુમવાઝકાહ્યા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક કેટલા પ્રકારના છે (સુહુમવાઝ-
કાહ્યા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જો (દુવિહા) બે પ્રકારના કહેલ છે (તં જહા) તેઓ આ
પ્રકારે છે ? (સુહુમવાઝકાહ્યા ય) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અને (વાયરવાઝકાહ્યા ય)
વાદરવાયુકાયિક (સે કિં તં સુહુમવાઝકાહ્યા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકો કેટલા પ્રકારના છે ?
(સુહુમવાઝકાહ્યા) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક (દુવિહા) બે પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહેલ છે
(તં જહા) તે આપ્રમાણે છે. (પજ્જત્તગ સુહુમવાઝકાહ્યા) પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક
અને (અપજ્જત્તગ સુહુમવાઝકાહ્યા ય) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક

(સે તં સુહુમવાઝકાહ્યા) આ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોની પ્રરૂપણા થઈ (સે
કિં તં વાયરવાઝકાહ્યા) વાદર વાયુકાયિક કેટલા પ્રકારના છે ? (વાદરવાઝ-
કાહ્યા) વાદર વાયુકાયિક (અણેગવિહા) અનેક પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહેલ છે
(તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે

(પાર્દેણ વાણે) પૂર્વ દિશાથી આવેલ પવન (પડીણવાણે) પશ્ચિમની હવા
(દાહિણવાણે) દક્ષિણની હવા (ઉદીણવાણે) ઉત્તરની હવા (ઉદ્દહવાણે) ઉપર જવા
વાળી હવા (અહોવાણે) નીચે જતી હવા (તિરિયવાણે) તીરછી હવા (વિદિસીવાણે)

વિદિગ્વાતઃ૮, વાતોદ્ભ્રામઃ૯, વાતોત્કલિકા૧૦, વાતમળ્ડલિકા૧૧, ઉત્કલિકાવાતઃ૧૨, મળ્ડલિકાવાતઃ૧૩, ગુજ્ઞાવાતઃ૧૪, ઇંજ્ઞાવાતઃ૧૫, સંવર્ત્તકવાતઃ૧૬, ઘનવાતઃ૧૭, તનુવાતઃ૧૮, શુદ્ધવાતઃ૧૯, એ ચાન્યે તથાપ્રકારાસ્તે સમાસતો દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-પર્યાપ્તકાશ્ચ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ । તત્ર સ્વલુ એ તે અપર્યાપ્તકાસ્તે સ્વલુ અસંપ્રાપ્તાઃ, તત્ર સ્વલુ એ તે પર્યાપ્તકા એતેષાં સ્વલુ વર્ણાદેશેન, ગંધાદેશેન, રસાદેશેન, સ્પર્શાદેશેન સહસ્રગ્રણો વિધાનાનિ, સંખ્યેયાનિ, યોનિ-

નીચી જાતી હુઈ હવા (તિરિયવા) તિર્છી વાયુ (વિદિસીવા) વિદિશા મેં ચલને વાલી હવા (વાઝબ્રામે) અનિયત વાયુ (વાઝકલિયા) વાતોત્કલિકા વાયુ (વાયમંડલિયા) વાતોલી (ઉક્કલિયાવા) ઉત્કલિકા વાયુ (મંડલિયાવા) મંડલિકા વાયુ (ગુંજાવા) ગુ જાવાત-ગુંજતી હુઈ વાયુ (ઇંજ્ઞાવા) વર્ષાં કે સાથ વહને વાલી વાયુ (સંવટ્ટગવા) પ્રલયકાલીન વાયુ (ઘનવા) ઘનવાત (તણુવા) તનુવાત (સુદ્ધવા) શુદ્ધ વાયુ (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જો ઇસી પ્રકાર કે વાયુકાયિક હૈં (તે) વહ (સમાસઓ) સંક્ષેપ સે (દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પણ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર હૈં (પજ્જત્તગાય) પર્યાપ્તક ઓર (અપજ્જત્તગાય) અપર્યાપ્તક (તત્થ) ઇનમેં (જે તે) જો (અપજ્જત્તગા) અપર્યાપ્ત હૈં (તે ણં) વે (અસંપત્તા) અપ્રાપ્ત હૈં (તત્થ ણં) ડનમેં (જે તે) જો (પજ્જત્તગા) પર્યાપ્ત હૈં (એસિ ણં) ઇનકે (વણ્ણાદેસેણં) વર્ણ કો અપેક્ષા સે (ગંધાદેસેણં) ગંધ કો અપેક્ષા સે (રસાદેસેણં) રસ કો અપેક્ષા સે (ફાસાદેસેણં) સ્પર્શ કો અપેક્ષા સે (સહસ્સગ્ગસો) હજારોં (વિહાણાઈં) ભેદ હૈં (સંખેજ્ઞાઈં જોણિ-

વિદિશાઓમા ચાલતી હવા (વાઝબ્રામે) અનિયત વાયુ (વાઝકલિયા) વાતોત્કલિકા (વાઝમંડલિયા) વાતોલી (ઉક્કલિયાવા) ઉત્કલિક વાયુ (મંડલિયાવા) મંડલિકા વાયુ (ગુંજાવા) ગુંજાવાત-ગાજ્ઞતા થકા પવન (ઇંજ્ઞાવા) વર્ષાની સાથે વાવાવાળા વાયુ (સવટ્ટગવા) પ્રલય કાળનો પવન (ઘનવા) ઘનવાત (તણુવા) તનુવાત (સુદ્ધવા) શુદ્ધ વાયુ.

(જે યાવન્ને તહપ્પગારા) ખીબ જે આવા પ્રકારના વાયુકાયિક છે (તે) તે (સમાસઓ) સંક્ષેપથી (દુવિહા) બે પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (પજ્જત્તગાય) પર્યાપ્ત અને (અપજ્જત્તગાય) અપર્યાપ્ત છે (તેણં) તેઓ (અસંપત્તા) અસંપ્રાપ્ત છે (તત્થણં) તેઓમા (જે તે) જેઓ (પજ્જત્તગા) પર્યાપ્ત છે. (એસિણ) એઓના (વણ્ણાદેસેણ) વર્ણની અપેક્ષાએ (ગંધાદેસેણં) ગંધની અપેક્ષાએ (રસાદેસેણ) રસની અપેક્ષાએ (ફાસાદેસેણ) સ્પર્શની અપેક્ષાએ (સહસ્સગ્ગસો) હજારે (વિહાણાઈં) ભેદ છે (સંખેજ્ઞાઈં જોણિયવ મુદસય સહસ્સાઈં)

પ્રમુલ્લશતસહસ્રાણિ, પર્યાપ્તકનિશ્રયા અપર્યાપ્તકા વ્યુત્ક્રામન્તિ, યત્ર એકસ્તત્ર નિય-
માત્ અસંખ્યેયાઃ । તે એતે વાદરવાયુકાયિકાઃ । તે એતે વાયુકાયિકાઃ ॥સૂ. ૧૭॥

ટીકા—અથ વાયુકાયિકભેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં વાઝકાઝ્યા ?’
‘સે’—અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા ઇત્યર્થઃ વાયુકાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાન્
આહ—‘વાઝકાઝ્યા દુવિહા પળ્લતા’ વાયુકાયિકા દ્વિવિધાઃ દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
‘તં જહા—સુહુમવાઝકાઝ્યા ય, વાયરવાઝકાઝ્યા ય’ સૂક્ષ્મવાયુકાયિકાશ્ચ, વાદર-
વાયુકાયિકાશ્ચ, ‘સે કિં તં સુહુમવાઝકાઝ્યા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે—કતિવિધાઃ
સૂક્ષ્મવાયુકાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ—‘સુહુમવાઝકાઝ્યા દુવિહા પળ્લતા’
સૂક્ષ્મવાયુકાયિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા—‘પજ્જત્તગમુહુમવાઝકાઝ્યા ય,
અપજ્જત્તગમુહુમવાઝકાઝ્યા ય’ તથા—પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મવાયુકાયિકાશ્ચ, અપર્યાપ્તક-
યપ્પમુહસયસહસ્રાઝ્’ સંખ્યાત લાઘ યોનિયાં હૈં (પજ્જત્તગણિસ્સાણ) પર્યાપ્તક કે આશ્રય સે (અપજ્જત્તગા) અપર્યાપ્ત (વક્કમંતિ) ઉત્પન્ન
હોતે હૈં (જત્થ) જહાં (એગો) એક હૈં (તત્થ) વહાં (નિયમા) નિયમ સે
(અસંખેજ્જા) અસંખ્યાત હૈં (સે ત્તં વાયરવાઝકાઝ્યા) યહ વાદર વાયુ-
કાયિકોં કી પ્રરૂપણા હુઝ્ (સે ત્તં વાઝકાઝ્યા) યહ વાયુકાયિકોં કી
પ્રરૂપણા પૂરી હુઝ્ ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—અવ વાયુકાય કે ભેદોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । પ્રશ્ન કિયા
ગયા—વાયુકાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર ફર્માતે
હૈં—વાયુકાયિક જીવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈં સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક ઓર
વાદર વાયુકાયિક ।

સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—

સંખ્યાત લાઘ યોનિયો છે (પજ્જત્તગણિસ્સાણ) પર્યાપ્તકના આશ્રયે (અપજ્જત્તગા)
અપર્યાપ્તક (વક્કમંતિ) ઉત્પન્ન થાય છે (જત્થ) ન્યા (એગો) એક છે (તત્થ) ત્યા
(નિયમા) નિયમથી (અસંખેજ્જા) અસંખ્યાત છે (સે ત્તં વાયરવાઝકાઝ્યા) આ
વાદર વાયુકાયિકોની પ્રરૂપણા થઈ (સે ત્તં વાઝકાઝ્યા) આ વાયુ કાયિકોની
પ્રરૂપણા પૂરી થઈ. ॥ સૂ. ૧૭ ॥

ટીકાર્થ—હવે વાયુકાયિકોના ભેદોની પ્રરૂપણા કરે છે—પ્રશ્ન થયો કે—વાયુ
કાયિક એવ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર દરમાવે છે—વાયુકાયિક એવ બે પ્રકારના હોય છે.
સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અને વાદર વાયુકાયિક.

સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એવ પણ બે પ્રકારના છે

સૂક્ષ્મવાયુકાશ્ચ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં સુહુમવાઝકાઙ્યા’ તે એતે-ઉપર્યુકાઃ,
સૂક્ષ્મવાયુકાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, અથ વાદરવાયુકાયિકભેદાન્ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં
વાયરવાઝકાઙ્યા?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કૃતિવિધા इत्यर्थः વાદરવાયુકાયિકાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘વાયરવાઝકાઙ્યા અણેગવિહા પણ્ણત્તા’ વાદરવાયુકાયિકાઃ,
અનેકવિધાઃ-નાનાપ્રકારકાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા-પાઈણવાએ, પડીણવાએ, દાહિ-
ણવાએ, ઉદીણવાએ, ઉડ્ઢવાએ, અહોવાએ, તિરિયવાએ, વિદીસીવાએ, વાઝબ્ભામે,
વાઝકઙ્ગિયા, વાયમંડલિયા, ઉક્કલિયાવાએ, મંડલિયાવાએ, ગુંજાવાએ, જ્ઞંજાવાએ,
સંવટ્ટવાએ, તણુવાએ, સુદ્ધવાએ’ ‘તં જહા’-તથથા-‘પાઈણવાએ’ પ્રાચીનવાતઃ-
પૂર્વવાયુઃ, યઃ પ્રાચ્યા દિશઃ સમાગચ્છતિ સ इत्यर्थः, ‘પડીણવાએ’-પ્રતીચીન
વાતઃ પશ્ચિમવાતઃ યઃ પ્રતીચ્યા દિશઃ સમાગચ્છતિ સ इत्यर्थः, ‘દાહિણવાએ’
દક્ષિણવાતઃ, ‘ઉદીણવાએ’ ઉદીચીનવાતઃ ‘ઉડ્ઢવાએ’ ઊર્ધ્વવાતઃ, ઊર્ધ્વમુદ્રચ્છન્
યો વાતિ સ इत्यर्थः ‘અહોવાએ’ અધોવાતઃ, અધોગચ્છન્ યો વાતિ સ इत्यर्थः,
‘તિરિયવાએ’-તિર્યગ્વાતઃ-તિરશ્ચીનવાતઃ ‘વિદીસીવાએ’ વિદિગ્વાતઃ, યો વિદિ-
ગ્મ્યો વાતિ સ इत्यर्थः ‘વાઝબ્ભામે’-વાતોદ્ભ્રામઃ-અનવસ્થિતવાતઃ, અવ્યવસ્થિત-

સૂક્ષ્મવાયુકાયિક જીવ મી દો પ્રકાર કે હૈં । વે ઇસ પ્રકાર હૈં-પર્યાપ્તક
ઔર અપર્યાપ્તક । યહ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકાં કી પ્રજ્ઞાપના હુઈ ।

અવ -વાદરવાયુકાયિક જીવોં કે વિષય મેં પ્રશ્ન હૈ કિ વાદર
વાયુકાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ કહતે હૈં-વાદર વાયુ-
કાયિક જીવ અનેક પ્રકાર કે કહે હૈં, યથા-પુરવિયા વાયુ, જો પૂર્વ
દિશા સે આતી હૈ, પશ્ચિમી વાયુ, જો પશ્ચિમ સે આતી હૈ, દક્ષિણવાયુ-
દક્ષિણી હવા, ઇસી પ્રકાર ઉત્તરી વાયુ, ઊપર કી ઔર વહને વાલી વાયુ,
નીચે કી ઔર વહને વાલી વાયુ, તિછીં વહને વાલી વાયુ, વિદિશાઓં સે
આને વાલી વાયુ, અનિયત-અવ્યવસ્થિત વાયુ, સમુદ્ર કે સમાન વાતો-

તેઓ આ પ્રકારના છે-પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક આ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોની
પ્રજ્ઞાપના થઈ.

હવે વાદર વાયુકાયિક જીવોના વિષયમાં પ્રશ્ન કરે છે કે વાદર વાયુકાયિક
જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન કહે છે-વાદર વાયુકાયિક જીવો અનેક પ્રકારના કહેલા છે.
તેઓ આ પ્રકારે છે-

પૌર્વાત્ય વાયુ જે પૂર્વ દિશાથી આવે છે. પશ્ચિમી વાયુ-જે પશ્ચિમથી
આવે છે, દક્ષિણવાયુ દક્ષિણની હવા એજ રીતેઉત્તરનો વાયુ, ઉપર તરફ વાતો
વાયુ, નીચેની તરફ વહેતો વાયુ, તિર્યક વહેતો વાયુ, વિદિશાઓથી આવવા-
વાળો વાયુ અનિયત-અવ્યવસ્થિત વાયુ, સમુદ્રના સમાન વાતોત્કલિષ્ઠા (મોત્તરો)

વાત इत्यर्थः, 'वाउकलिया' समुद्रत्वेव वातोत्कलिका, 'वायमंडलिया'—वातमण्डलिका, वातोली, 'उकलियावाए' उत्कलिकावातः, उत्कलिकाभिः—प्रचुरतराभिः संमिश्रितो यो वातः स इत्यर्थः, 'मंडलियावाए'—मण्डलिकावातः—मण्डलिकाभि मूलत आरभ्य प्रचुरतराभिः समुत्थो यो वातः स इत्यर्थः, 'गुंजावाए' गुञ्जावातः यो गुञ्जन-ध्वनन् वाति स इत्यर्थः, 'अञ्जावाए' अञ्जावातः, सवृष्टि र्यो वाति स इत्यर्थः 'संवद्ववाए' संवर्तकवातः, संवर्तके यो वाति स इत्यर्थः, 'घणवाए' घनवातः, घनपरिणामो रत्नप्रभादि पृथिव्यधोवर्ती, 'तणुवाए' तनुवातः—विरलपरिणामो घनवातस्याधः स्थायी वात इत्यर्थः, 'शुद्धवाए' शुद्धवातो मन्दस्तिमित इत्यर्थः 'जे यावण्णे तहप्पगारा, ते समासओ दुविट्ठा पणत्ता' ये चाप्यन्ये तथा प्रकाराः तथाविध इव विधो येषां ते—एवं प्रकाराः वाताः सन्ति तेऽपि वादरवायुकायमध्ये अवसेयाः, ते समासतः—संक्षेपतः, द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा—'पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय' तद्यथा—पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च 'तत्थ णं जे ते अपज्जत्तगा, ते णं असंयत्ता' तत्र खलु—पर्याप्तकापर्याप्तकानां मध्ये ये ते अपर्याप्तका, सन्ति, ते खलु अपर्याप्तकाः असंप्राप्ताः—स्वयोग्याः

ત્કલિકા, વાતોલી, પ્રચુરતર ઉત્કલિકાઓં સે મિશ્રિત વાયુ, માણ્ડલિક વાયુ (વગદૂંરા) ગુંજારવ કરકે વહને વાલી વાયુ, અંજાવાત-વર્ષા કે સાથ વહને વાલી વાયુ, સંવર્તક (ચ્વણ્ડપ્રલય કે સમય કી વાયુ) રત્નપ્રભા આદિ ભૂમિયોં કે નીચે રહી હુઈ સઘન વાયુ, ઘનવાત કે નીચે રહી હુઈ પતલી વાયુ ઓર શુદ્ધ વાયુ (ધીમી-ધીમી વહને વાલી વાયુ) । ઇસી પ્રકાર કી જો અન્ય વાયુએં હૈં વે ભી વાદરકાયિક હી હૈં ।

વાદર વાયુકાયિક જીવ સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે હૈં—પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત । ઇનમેં જો અપર્યાપ્ત હૈં, વે અપ્રાપ્ત હૈં અર્થાત્ વે અપની યોગ્ય પર્યાપ્તિયોં કો પૂર્ણ કિયે હુએ નહીં હોતે હૈં । ઓર ઇનમેં જો પર્યાપ્તક હૈં, ડનકે વર્ણભેદ કી અપેક્ષા સે ગન્ધભેદ કી અપેક્ષા સે, રસભેદ કી અપેક્ષા સે ઓર સ્પર્શભેદ કી અપેક્ષા સે હજારોં કી સંખ્યા મેં ભેદ

વતોલી, પ્રચુરતર ઉત્કલિકાઓથી મિશ્રિત વાયુ, માણ્ડલિકવાયુ (અંજાવાત) શુભ્રવ કરતો વહેતો વાયુ, અંજાવાત-વર્ષા સાથે વહેતો વાયુ, સંવર્તક વાયુ (ચ્વણ્ડ પ્રલયના સમયનો પવન) રત્નપ્રભા આદિ ભૂમિયો નીચે રહેલો સઘન વાયુ રત્નપ્રભા આદિ ભૂમિયો નીચે રહેલો પાતળો વાયુ અને શુદ્ધ વાયુ (ધીમે ધીમે વહેવાવાળો વાયુ) એ પ્રકારના જે બીજા વાયુઓ છે, તેઓ પણ વાદરકાયિક જ છે.

વાદર વાયુકાયિક જીવ સંક્ષેપથી જે પ્રકારના છે—પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત તેઓમાં જે અપર્યાપ્ત છે તેઓ અસપ્રાપ્ત છે અર્થાત્ તેઓ પેતાની યોગ્ય પર્યાપ્તિઓને પૂર્ણ કરેલા નથી હોતા, અને તેઓમાં જેઓ પર્યાપ્ત છે, તેઓના

પર્યાપ્તીઃ અપ્રાપ્તા ભવન્તિ, 'તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા, એતેસિ ણં વણ્ણાદેસેણં, ગંધાદેસેણં, રસાદેસેણં, ફાસાદેસેણં સહસ્સગ્ગસો વિદ્ધાણાઈ' તત્ર સ્વલુ-તયોર્મધ્યે
યે તે અપર્યાપ્તકાઃ સન્તિ, એતેપામ્-અપર્યાપ્તકાનાં વર્ણાદેશેન-વર્ણમેદવિવક્ષયા,
ગન્ધાદેશેન-ગન્ધમેદવિવક્ષયા, રસદેશેન-રસમેદવિવક્ષયા, સ્પર્શાદેશેન-સ્પર્શમેદ-
વિવક્ષયા, સહસ્રાગ્રશઃ-સહસ્રસંખ્યયા વિધાનાનિ-ભેદા ભવન્તિ, 'સંસ્થેજ્જાઈ જોણિ-
પ્પમુહસયસહસ્સાઈ' સંખ્યેયાનિ યોનિપ્રમુલ્લાનિ યોનિદ્વારાણિ શતસહસ્રાણિ 'લક્ષ-
મેકં' ભવન્તિ, 'પજ્જત્તગનિસ્સાએ અપજ્જત્તગા વક્કમંતિ' પર્યાપ્તકનિશ્રયા-પર્યાપ્તક-
વાયુકાયિકાશ્રયેણ અપર્યાપ્તકાઃ અપર્યાપ્તકવાયુકાયિકા વ્યુત્ક્રામન્તિ-ઉત્પદ્યન્તે,
કિયન્તિ ઇત્યાકાઙ્ક્ષાયમાહ-'જત્થ એગો તત્થ નિયમા અસંસ્થેજ્જા' યત્ર એકઃ પર્યા-
પ્તક સ્તત્ર નિયમાત્, અસંખ્યેયાઃ-સંખ્યાતીતાઃ અપર્યાપ્તકા ઉત્પદ્યન્તે, પ્રકૃતમુપ-
સંહરન્નાહ-'સે ત્તં વાયરવાહકાઈયા' તે એતે-ઉપર્યુક્તા વાદરવાયુકાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
'સે ત્તં વાહકાઈયા' તે એતે-પૂર્વોક્તા વાયુકાયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-ઉક્તાઃ ॥સૂ. ૧૭॥

મૂલમ્-સે કિં તં વણસ્સઈકાઈયા ? વણસ્સઈકાઈયા દુવિહા
પણ્ણત્તા, તં જહા-સુહુમવણસ્સઈકાઈયા ય, વાયરવણસ્સઈ-
કાઈયા ય । સે કિં તં સુહુમવણસ્સઈકાઈયા ? સુહુમવણસ્સઈ-
કાઈયા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-પજ્જત્તગસુહુમવણસ્સઈકાઈયા
ય, અપજ્જત્તગસુહુમવણસ્સઈકાઈયા ય । સે ત્તં સુહુમવણસ્સઈ-
હોતે હૈં । ડનકી સાત લાખ યોનિયાં હૈં । પર્યાપ્તક જીવ કે આશ્રય
સે અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક ઉત્પન્ન હોતે હૈં । કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
ડસકા ડત્તર યહ હૈં કિ જહાં એક પર્યાપ્તક હોતા હૈં, વહાં નિયમ સે
અસંખ્યાત અપર્યાપ્તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

ડપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં-યહ વાદર વાયુકાયિકોં કી પ્રરૂપણા
હુઈ ઓર સાથ હી વાયુકાયિક જીવોં કી ઓ પ્રરૂપણા પૂરી-હુઈ ॥૧૭॥

પણ્ણ લેદની અપેક્ષાએ ગધ લેદની અપેક્ષાએ, રસ લેદની અપેક્ષાએ અને સ્પર્શ
લેદની અપેક્ષાએ હુલ્લરોની સંખ્યામા લેદ થાય છે તેઓની સાત લાખ
યોનિયો છે. પર્યાપ્તક ઓવના આશ્રયથી અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક ઉત્પન્ન થાય છે.
કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ?

તેનો ડત્તર આ છે કે ડન્યા એક પર્યાપ્તક હોય છે. ત્યાં નિયમે કીરી
અસંખ્યાત અપર્યાપ્તક ઉત્પન્ન થાય છે.

ડપસંહાર કરતાં કહે છે-આ વાદર વાયુ કાયિકોની પ્રરૂપણા થઈ અને
સાથેજ વાયુકાયિક ઓવોની પણ પ્રરૂપણા પૂરી થઈ. ॥ સૂ. ૧૭ ॥

કાઙ્યા । સેં કિં તં વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા ? વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા
દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા—પત્તેયસરીર વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા ય,
સાહારણસરીર વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા ય ॥સૂ૦ ૧૮॥

છાયા—અથ કે તે વનસ્પતિકાયાિકાઃ ? વનસ્પતિકાયાિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
તદ્યથા—સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકાશ્ચ, વાદરવનસ્પતિકાયાિકાશ્ચ । અથ કે તે સૂક્ષ્મવન-
સ્પતિકાયાિકાઃ ? સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા—પર્યાપ્તક-
સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકાશ્ચ, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકાશ્ચ । તે એતે સૂક્ષ્મ-
વનસ્પતિકાયાિકાઃ । અથ કે તે વાદરવનસ્પતિકાયાિકાઃ ? વાદરવનસ્પતિકાયાિકા

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં વળસ્સઙ્કાઙ્યા) વનસ્પતિકાયાિક જીવ કિતને
પ્રકાર કે હૈં (દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પળ્ણત્તા) કહે ગઈ હૈં (તં જહા) વે
ઈસ પ્રકાર હૈં (સુહુમવળસ્સઙ્કાઙ્યા ય) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિક ઓર
(વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા ય) વાદર વનસ્પતિકાયાિક (સે કિં તં સુહુમ-
વળસ્સઙ્કાઙ્યા ?) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિક કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા)
દો પ્રકાર કે (પળ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે ઈસ પ્રકાર (પજ્જત્તગસુહુમ-
વળસ્સઙ્કાઙ્યા ય) પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિક ઓર (અપજ્જત્તગ-
સુહુમવળસ્સઙ્કાઙ્યા) અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિક (સે તં સુહુમ-
વળસ્સઙ્કાઙ્યા) યહ સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

(સે કિં તં વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા) વાદરવનસ્પતિકાયાિક કિતને પ્રકાર
કે હૈં ? (વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા) વાદરવનસ્પતિકાયાિક (દુવિહા) દો પ્રકાર
કે (પળ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે ઈસ પ્રકાર (પત્તેયસરીરવાયરવળસ્સઙ્કા-

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં વળસ્સઙ્કાઙ્યા) વનસ્પતિ ડાયિક ઇવ કેટલા પ્રકારના
છે (વળસ્સઙ્કાઙ્યા) વનસ્પતિ ડાયિક ઇવ (દુવિહા) બે પ્રકારના (પળ્ણત્તા) કહ્યા
છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (સુહુમવળસ્સઙ્કાઙ્યા ય) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ
‘ડાયિક’ અને (વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા ય) વાદર વનસ્પતિ ડાયિક (સે કિં તં સુહુમ-
વળસ્સઙ્કાઙ્યા) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ ડાયિક ઇવે કેટલા પ્રકારના છે ? (સુહુમવળસ્સઙ્કાઙ્યા)
સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ ડાયિક ઇવે (દુવિહા) બે પ્રકારના (પળ્ણત્તા) કહ્યા છે
(તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (પજ્જત્તસુહુમવળસ્સઙ્કાઙ્યા ય) પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ-
ડાયિક અને (અપજ્જત્તસુહુમવળસ્સઙ્કાઙ્યા) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ ડાયિક
(સે તં સુહુમવળસ્સઙ્કાઙ્યા) આ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ ડાયિકોની પ્રરૂપણા થઈ.

(સે કિં તં વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા) વાદર વનસ્પતિ ડાયિક કેટલી જાતના
છે ? (વાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા) વાદર વનસ્પતિ ડાયિક (દુવિહા) બે પ્રકારના (પળ્ણત્તા)
કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (પત્તેયસરીરવાયરવળસ્સઙ્કાઙ્યા ય) પ્રત્યેય

દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તદ્યથા-પ્રત્યેક શરીર વાદરવનસ્પતિકાયિકાશ્ચ, સાધારણ શરીર વાદરવનસ્પતિકાયિકાશ્ચ સૂ. ૧૮ ॥

ટીકા-અથ વનસ્પતિકાયિકપ્રકારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः, ‘વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા’-વનસ્પતિકાયિકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ભગવાનાહ-‘વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા દુવિહા પળ્ણત્તા’ વનસ્પતિકાયિકાઃ દ્વિવિધાઃ-દ્વિ પ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ-ઉક્તાઃ સન્તિ ‘તં જહા’ તદ્યથા ‘સુહુમવણસ્સઙ્કાઙ્કાયા ય’ વાયરવણસ્સઙ્કાઙ્કાયા ય’ સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિકાશ્ચ વાદરવનસ્પતિકાયિકાશ્ચ, ‘સે કિં તં સુહુમવણસ્સઙ્કાઙ્કાયા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાઙ્કાઙ્કાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ભગવાનાહ-‘સુહુમવણસ્સઙ્કાઙ્કાયા દુવિહા પળ્ણત્તા’ સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિકાઃ દ્વિવિધા-દ્વિપ્રકારકાઃ, પ્રજ્ઞતાઃ, તં ‘જહા’ તદ્યથા-‘પજ્જત્તગ સુહુમવણસ્સઙ્કાઙ્કાયા ય, અપજ્જત્તગ સુહુમવણસ્સઙ્કાઙ્કાયા

કાઙ્કાયા ય) પ્રત્યેક શરીર વાદરવનસ્પતિકાયિક ઓર (સાધારણશરીર-વાયર વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા ય) સાધારણશરીર વાદરવનસ્પતિકાયિક ॥ ૧૮ ॥

ટીકાર્થ-અવ વનસ્પતિકાયિક જીવોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-પ્રશ્ન યહ હૈ કિ વનસ્પતિકાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈ ? ભગવાન્ ફરમાતે હૈ-વનસ્પતિકાયિક જીવ દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ-સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક ઓર વાદર વનસ્પતિકાયિક । પુનઃ પ્રશ્ન કિયા ગયા કિ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક કિતને પ્રકાર કે હૈ ? ભગવાન્ ને કહા-સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક દો પ્રકાર કે કહે હૈ-પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત । જો વનસ્પતિકાયિકે જીવ અપને યોગ્ય ચાર પર્યાપ્તિયાં પૂર્ણ કર ચુકે હોં ઓર સૂક્ષ્મ હોં વે પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક કહ-

શરીર વાદર વનસ્પતિકાયિક અને (સાધારણશરીર વાયરવણસ્સઙ્કાઙ્કાયા ય) સાધારણ શરીર વાદર વનસ્પતિકાયિક. ॥ સૂ. ૧૮ ॥

ટીકાર્થ-હવે વનસ્પતિકાયિક જીવોની પ્રરૂપણા કરાય છે પ્રશ્ન છે કે વનસ્પતિકાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન સમજાવે છે-વનસ્પતિકાયિકા જીવ બે પ્રકારના કહેવાયા છે. તેઓ આ પ્રકારે છે-સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને વાદર વનસ્પતિકાયિક. ફરીથી પ્રશ્ન કરાયો કે સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું-સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક બે પ્રકારના અને છે-પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત.

જે વનસ્પતિકાયિક જીવો પોતાને યોગ્ય ચાર પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરી ચૂક્યા હોય, અને સૂક્ષ્મ હોય તેઓ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક કહેવાય

ય' પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકાશ્ચ, અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકાશ્ચ, તત્ર પર્યાપ્તકાઃ-પર્યાપ્તિમન્તશ્ચ તે સૂક્ષ્માશ્ચેતિ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્માસ્તે ચ તે વનસ્પતિકાયાિકાઃ, તદ્ભિન્ના એવ અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકા ઉચ્યન્તે, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં મુહુમવળસ્સડ્કાડ્યા’ તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ, સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકાઃ લોકત્રયવર્તિનઃ કજ્જલકૂપિકાવત્ સંશ્રુતાઃ સન્તિ વ્યપદિશ્યન્તે, અથ-વાદરવનસ્પતિકાયાિકપ્રકારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં વાયરવળસ્સડ્કાડ્યા’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः વાદરવનસ્પતિકાયાિકાઃ-સ્થૂલવનસ્પતિકાયાિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘વાયરવળસ્સડ્કાડ્યા દુવિહા પળ્ળતા’ વાદરવનસ્પતિકાયાિકાઃ દ્વિવિધાઃ-દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-ઉક્તાઃ, ‘તં જહા-તદથા-‘પત્તેયસરીરવાયરવળસ્સડ્કાડ્યા, સાહારળસરીરવાયરવળસ્સડ્કાડ્યા’ પ્રત્યેક શરીર વાદરવનસ્પતિકાયાિકાશ્ચ, સાધારળ શરીર વાદરવનસ્પતિકાયાિકાશ્ચ, તત્ર લાતે-હૈં ઓર જો અપની પર્યાપ્તિયાં પૂરી ન કર પાણ હોં વે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિક કહલાતે હૈં ।

ઉપસંહાર કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હૈં-યે સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિક જીવોં કી પ્રરૂપણા હુઈ જો તીનોં લોકોં મેં એસે વ્યાપ્ત હૈં જૈસે કાજલ કી ડિંવિયા મેં કાજલ ભરા રહતા હૈ ।

અવ વાદર વનસ્પતિકાયાિકોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-વાદર વનસ્પતિકાયાિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-વાદર વનસ્પતિકાયાિક જીવ મી દો પ્રકાર કે હૈં । પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિકાયાિક ઓર સાધારળ શરીર વાદર વનસ્પતિકાયાિક । જિન વનસ્પતિકાયાિક જીવોં કા શરીર પ્રત્યેક હોતા હૈ-અલગ-અલગ હોતા હૈ વે પ્રત્યેક શરીર કહલાતે હૈં અર્થાત્ એક શરીર મેં એક જીવ હો

છે “અને જેઓ પોતાની પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ ન કરી શક્યા હોય તેઓ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિક કહેવાય છે ?

ઉપસંહાર કરતા હવે સૂત્રકાર કહે છે-આ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ જીવોની પ્રરૂપણા થઈ તેઓ ત્રણે લોકમાં વ્યાપ્ત છે, જેમ કાજળની ડબ્બીમાં કાજળ ભર્યું રહે છે.

હવે વાદર વનસ્પતિકાયાિકોની પ્રરૂપણા કરે છે-વાદર વનસ્પતિકાયાિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-વાદર વનસ્પતિકાયાિક જીવ પણ બે પ્રકારના છે. પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિકાયાિક. અને સાધારણ શરીર વાદર વનસ્પતિકાયાિક,

एकमेकं जीवम्प्रति गतं-प्रत्येकम्, प्रत्येकं शरीरं येषां ते प्रत्येक शरीराः ते च बादरवनस्पतिकायिकाश्चेति प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकाः, समानं-तुल्यं प्राणाद्युपभोगं यथास्यात्तथा, आ-समन्तात्, अनन्तानाम् प्राणिनां धारणं संग्रहणं येन तत् साधारणं साधारणशरीरारते च ते बादरवनस्पतिकायिकाश्चेति साधारणशरीरबादरवनस्पतिकायिकाः, इत्यर्थः, चकारद्वयेन उभयत्रापि स्वगता-नेकं भेदाः सूच्यन्ते, (सू० १८॥

मूलम्—से किं तं पत्तेय सरीर बायरवणस्सइकाइया ? पत्तेय सरीरबायरवणस्सइकाइया दुवालसविहा पणत्ता, तं जहा-
'रुक्खा' १, गुच्छा २, गुम्मा ३, लया ४ वल्ली ५ पव्वगा चेव ।
तणवलयहरियओसहिजलरुहकुहणा य बोद्धव्वा' १॥

छाया--अथ के ते प्रत्येकशरीरबादरवनस्पतिकायिकाः ? प्रत्येकशरीरबादर वनस्पतिकायिकाः द्वादशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा--'वृक्षाः १ गुच्छा २ गुल्मानि ३ लताश्च ४ वल्लयश्च ५ पर्वगाश्चैव ६ । तृण ७ वलय ८ हरितौ ९ पधि १० जलरुह ११ कुहणाश्च १२ बोद्धव्या । १॥

ऐसे बादर वनस्पतिकायिक प्रत्येक शरीर बादर वनस्पतिकायिक हैं । जिन अनन्त जीवों का एक ही शरीर हो और समान श्वासोच्छ्वास आदि हो वे साधारण शरीर बादर वनस्पतिकायिक कहे गए हैं । दोनों जगह 'य' पद का प्रयोग यह सूचित डरता है कि इन दोनों के भी अनेक अवान्तर भेद हैं ॥ १८ ॥

शब्दार्थ--(से किं तं पत्तेयसरीर बायरवणस्सइकाइया) प्रत्येकशरीर

જે વનસ્પતિકાયિક જીવોના શરીર પ્રત્યેક હોય છે--અલગ અલગ હોય છે. તેઓ પ્રત્યેક શરીર કહેવાય છે. અર્થાત્ એક શરીરમાં એક જીવ હોય, તેવા બાદર-વનસ્પતિકાયિક પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક છે

જે અનન્ત જીવોનું એક જ શરીર હોય અને સમાન શ્વાસોચ્છવાસ આદિ હોય તેઓ સાધારણ શરીર બાદર વનસ્પતિ કાયિક કહેલા છે, બન્ને જગ્યાએ (ય) પદનો પ્રયોગ એમ સૂચિત કરે છે કે આ બન્નેના જ અनेक अवान्तर ભેદ છે. ॥ સૂ. ૧૮ ॥

શબ્દાર્થ--(સે કિં તં પત્તેયસરીરવાયરવણસ્સइकाइया) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિ કાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે (પત્તેય સરીરવાયરવણસ્સइकाइया) પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકાયિક જીવો (દુવાલમ્ વિહા) બાર પ્રકારના (પણत्ता) કહેલા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારના છે.

(૧) (રુક્ખા) વૃક્ષ (૨) (ગુચ્છ) ગુચ્છ (૩) (ગુમ્મા) ગુમ્મ (૪) (લયાય)

ટીકા—અથ પ્રત્યેકશરીરવાદરવનસ્પતિકાયાિકપ્રકારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં પત્તેય સરીર વાયરવળસ્સડ્કાઝ્યા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’—કે તે કતિવિધા—ઇત્યર્થઃ, પ્રત્યેકશરીરવાદરવનસ્પતિકાયાિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ—‘પત્તેય સરીર વાયરવળસ્સડ્કાઝ્યા દુવાલસવિહા પળ્ળત્તા’ પ્રત્યેકશરીરવાદરવનસ્પતિકાયાિકા દ્વાદશવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ‘તં જહા’ તથથા—‘રુક્ષા ૧ ગુચ્છા ૨ ગુમ્મા ૩ લતાય ૪ વલ્લી ય ૫ પવ્વગા ચેવ ૬ તળવલય હરિય ઓસહિ જલરુહ કુહળા ય ૧૨ વોદ્ધવ્વા ॥૧૧॥’

‘તં જહા’—તથથા—‘રુક્ષા’-વૃક્ષાઃ—આમ્રાદયઃ ૧, ‘ગુચ્છા’-ગુચ્છાઃ—વૃન્તાકી પ્રમૃતયઃ ૨, ‘ગુમ્મા’—ગુલ્માનિ—નવમાલિકા પ્રમૃતીનિ ૩, ‘લતાય’ લતાશ્ચ—ચમ્પક-લતાદયઃ ૪ વલ્લીય’ વલ્લ્યશ્ચ—કૂષ્માળ્ડીત્રપુષી પ્રમૃતયઃ ૫, ‘પવ્વગા ચેવ’ પર્વગાશ્ચૈવ હસ્વાદયઃ ૬ ‘તળવલયહરિય ઓસહિ જલરુહ કુહળાય વોદ્ધવ્વા’—તળ વલય

વાદરવનસ્પતિકાયાિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં (દુવાલસવિહા) વારહ પ્રકાર કે (પળ્ળત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર હૈં—(૧) રુક્ષા (વૃક્ષ) (૨) ગુચ્છા (ગુચ્છ) (૩) ગુમ્મા (ગુલ્મ) (૪) લયા (ય) ઓર (લતા) (૫) વલ્લી (ય) ઓર વલ્લી (૬) (પવ્વગા) પર્વગ (ચેવ) ઓર (૭) તળ (તળ) (૮) વલય (વલય) (૯) (હરિત) હરિત (૧૦) (ઓસહિ) ઔષધિ (૧૧) જલરુહ (જલરુહ) (૧૨) કુહળા (ય) ઓર (કુહળ) વોદ્ધવ્વા (જાનને વાહિય) ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—અવ પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિકાયાિકોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—પ્રશ્ન કિયા ગયા કિ પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિકાયાિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા પ્રત્યેકશરીર વાદર વનસ્પતિકાયાિક વારહ પ્રકાર કે હૈં । વે વારહ પ્રકાર વે હૈં—(૧) આમ્ર આદિ વૃક્ષ (૨) ગુચ્છ-બૈંગન આદિ કે પૌધે (૩) ગુલ્મ-નવમાલિકા વગૈરહ (૪) લતા-ચમ્પકલતા આદિ (૫) વલ્લી-કૂષ્માળ્ડી ત્રપુષી આદિ કી

લતા અને (૫) (વલ્લિય) અને વલ્લી (૬) (પવ્વગા પર્વગ) ચેવ અને (તળ) તળ (૮) (વલય) વલય (૯) (હરિત) હરિત (૧૦) (ઓસહિ) ઔષધિ (૧૧) (જલરુહ) જલરુહ (૧૨) કુહળા ય) વનસ્પતિ વિશેષ (વોદ્ધવ્વા) જાણુવા નેધએ. ॥સૂ. ૧૬॥

ટીકાર્થ— હવે પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિ કાયાિકોની પ્રરૂપણા કરાય છે શ્રી ગૌતસ્વામીથી પ્રશ્ન કરાયો કે પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિ કાયાિક કય કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો— પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિ કાયાિક બાર પ્રકારના છે. તે બાર પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.

(૧) આમ્ર આદિ વૃક્ષ (૨) ગુચ્છ રીંગણ વિગેરેના છોડ (૩) ગુલ્મ (નવમાલિકા વિગેરે) (૪) લતા-ચમ્પકવેલ વિગેરે (૫) વલ્લી-કૂષ્માળ્ડી આદિની

हरितौषधि जलरुह कुहणाश्च बोद्धव्याः १२, तत्र तृणानि-कुशदर्भादीनि-केतकी कदल्यादीनि, एतेषां केतकी कदल्यादीनां त्वचाया वलयाकारेण व्यवस्थितत्वात्, हरितानि-वास्तुक [बथुआ] प्रभृतीनि, औषध्यः-शाल्यादयः, फलपाकान्ता औषध्य उच्यन्ते, जलरुहाः-जलोहन्ति इति जलरुहाः उदकावकपनकादयः, कुहणाः-भूमिस्फोटाभिधानाः, ते च अप्कायिकप्रभृतयो भवन्ति ।

मूलम्-से किं तं रुक्खा ? रुक्खा दुविहा पणत्ता, तं जहा-एगट्टिया य, बहुवीयगा य । से किं तं एगट्टिया ? एगट्टिया अणेगविहा पणत्ता तं जहा-

णिंबं १ बर जंबु ३ कोसंब ४ साल ५ अंकुल ६ पीलू ७ सेलूय ८ ।
सलइ ९ मोयइ १० भालुय ११ बउल १२ पलासे १३ करंजेय १४ ॥ २॥
पुत्तजीव य १५ हरिट्टे १६ विहेलए १७ हरिडएय १८ भिल्लाए १९ ।
उंबेभरिया २० खीरिणि २१ बोद्धव्वे धायइ २२ पियाले २३ ॥ ३॥
पूइय निंब २४ करंजे २५ सुणहा २६ तहसीसवा य २७ असणे य २८ ।
पुन्नाग २९, नाग ३० रुक्खे, सीवणि ३१ तहा असोगे य ३२ ॥ ४॥

जे यावन्ने तहप्पगारा, एएसि णं मूला वि असंखेज्जजीव या, पुप्फा अणेगजीवया, फला एगट्टिया । से तं एगट्टिया ।

छाया-अथ के ते वृक्षाः ? वृक्षाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-एकास्थिकाश्च, बहुवीजकाश्च । अथ के ते एकास्थिकाः ? एकास्थिका अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा

वेल (६) पर्वग-इक्षु आदि गांठों वाली वनस्पति (७) तृण-कुश, डाम आदि (८) वलय-केतकी कदली आदि, इनकी छाल वलय के आकार की गोल होती है । (९) हरित-बथुआ आदि (१०) औषधि-शालि आदि ऐसी वनस्पतियां जो फल पकने पर सूख जाती हैं (११) जलरुह (पानी में उगने वाली उदकावक पनक आदि) (१२) कुहण-भूमि को फोड़कर उगने वाली वनस्पति ॥ १९॥

वेलो (६) पर्वग-शेरडी विगेरे गांठावाणी वनस्पति (७) तृण-दल-धरो विगेरे (८) वलय-केतकी, डेण आदि तनी छाल वलय सरणी गोणाकार होय छे. (९) हरित-गथुवा-लाण विशेष विगेरे (१०) औषधि-शालि विगेरे आवी औषधिओ के ने इण पाकता सुकथ जय छे (११) जलरुह (पाणीमां उगनारी पनक वि.) (१२) कुहण-जमीन झेडीने आववा वाणी औषधि. ॥ सू. १९ ॥

૧ નિમ્બા ૨ કરજી ૩ કોશમ્બ ૪ શાલ ૫ કોઠા ૬ પીલુ ૭ શેલુ ૮ ।
 સલ્લકી ૯ મોચકી ૧૦ માલુકી ૧૧ વકુલ ૧૨ પલાશ ૧૩ કરજી ૧૪ ॥૨॥
 પુત્રજીવકા ૧૫ અરિષ્ટ ૧૬ વિભીતક ૧૭ હરીતક ૧૮ મલ્લાતક ૧૯ ।
 ઉમ્બેભરિકા ૨૦ ક્ષીરિણી ૨૧ બોદ્ધવ્ય ૨૨ ધાતકી ૨૩ પ્રિયાલ ૨૪ ॥૩॥ પૂતિ
 નિમ્બ ૨૫ કરજી ૨૬ સ્તુહી (શ્લક્ષ્ણા) ૨૭ તથા શિશપા ૨૮ ચ અસન ૨૯ ।
 પુંનાગ ૩૦ નાગ ૩૧ વૃક્ષો શ્રીષર્ણી ૩૨ તથા અગોક ૩૩ ॥૪॥ યે ચાન્યે
 તથા પ્રકારા એતેષાં સ્વલુ મૂલાન્યપિ અસંખ્યેયજીવકાનિ, કાન્દા અપિ, સ્કન્ધા

શબ્દાર્થ—(સે કિ તં રુક્ષા) ? વૃક્ષ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (રુક્ષા) વૃક્ષ (દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પણ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (એગદ્વિયા ય) એક બીજ વાલે ઓર (બહુવીયગા ય) બહુત બીજો વાલે (સે કિં તં એગદ્વિયા) એક બીજ વાલે કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અણેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે (પણ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (ણિવ) નીમ (અંબ) આમ (જંબુ) જામુન (કોસંમ) કોશમ્બ (સાલ) શાલ (અંકુલ) અખરોટ (પીલુ) પીલુ (સેલૂય) શેલુ (સલ્લકી) સલ્લકી (મોચકી) મોચકી (માલુય) માલુક (વકુલ) વકુલ (પલાસ) પલાશ (કરંજે) કરંજ (પુત્તં-જીવય) પુત્રજીવક (અરિટ્ટ) અરિષ્ટ (વિહેલય) વહેડા (હરિડય) હરડ (મિલ્લાય) મિલાવા (ઉંબેભરિયા) ઉમ્બેભરિકા (ક્ષીરિણી) ક્ષીરણી (બોદ્ધવ્વે) જાનના ચાહિય (ધાયડ) ધાત કી (પિયાલે) પ્રિયાલ (પૂડયનિંથ) પૂતિકાનિમ્બ (કરંજ) કરજ (સુખ્હા) શ્લક્ષ્ણા (તહ) તથા (સીસવા) શિશપા—સીસમ (અસણે) અસન (પુંનાગ) પુંનાગ (નાગરુક્ષે) નાગવૃક્ષ

શબ્દાર્થ—(સે કિ ત રુક્ષા) વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના છે ? (રુક્ષા) વૃક્ષ (દુવિહા) બે પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે (એગદ્વિયા ય) એક બીજ વાળા અને (બહુવીયગા ય) બહુ બીજો વાળા (સે કિં તં એગદ્વિયા) એક બીજવાળા વૃક્ષો કેટલા પ્રકારના છે (અણેગ વિહા) અનેક પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (ણિવ) નીમડો (અંબ) આંબો (જંબુ) જાંબુ (કોસંમ) કોશમ્બ (સાલ) સાલ (અંકુલ) અખરોટ (પીલુ) પીલુ (સેલૂય) શેલુ (સલ્લકી) સલ્લકી (મોચકી) મોચકી (માલુય) માલુક (વકુલ) વકુલ (પલાસ) પલાશ (કરંજે) કરંજ (પુત્તંજીવય) પુત્રજીવક (અરિટ્ટ) અરિષ્ટ (વિહેલય) વહેડા (હરિડય) હરડ (મિલ્લાય) મિલાવું (ઉંબેભરિયા) ઉંબે ભરિકા (ક્ષીરિણી) ક્ષીરણી (બોદ્ધવ્વે) જાણવા બોધવો (ધાયડ) ધાતકી (પિયાલે) પ્રિયાલ (પૂડયનિંથ) પૂતિકાનિમ્બ (કરંજ) કરંજ (સુખ્હા) શ્લક્ષ્ણુ (તહ) તથા (સીસવા) શિશપા—સીસમ (અસણે) અસન (પુંનાગ) પુંનાગ (નાગરુક્ષે) નાગ વૃક્ષ (સીવં-

૧ નિમ્બા ૨ કરજી ૩ કોશાલ ૪ ગાલાં ૫ કોટા ૬ પીલુ ૭ શેલુ ૮ શલ્લકી ૯ મોચકી ૧૦ માલુકૌ ૧૧ વકુલ ૧૨ પલાગ ૧૩ કરજી ૧૪ ॥૨॥
 પુત્ર જીવકા ૧૫ ડરિટૌ ૧૬ વિભીતક ૧૭ હરીતક ૧૮ મલ્લાતક ૧૯
 ઉમ્વેભરિકા ૨૦ ક્ષીરિણી ૨૧ બોદ્ધવ્યઃ ધાતકી ૨૨ પ્રિયાલ ૨૩ ॥૩॥ પૂતિ
 નિમ્બ ૨૪ કરજી ૨૫ સ્તુહી (શ્લક્ષ્ણા) ૨૬ તથા શિંશપા ૨૭ ચ અગનશ્ર ૨૮
 પુંનાગ ૨૯ નાગ ૩૦ વૃક્ષો શ્રીપર્ણી ૩૧ તથા અગોકશ્ર ૩૨ ॥૪॥ યે ચાન્યે
 તથા પ્રકારા એતેષાં ચલુ મૂલાન્યપિ અસંખ્યેયર્જાનિ, કાન્દા અપિ, સ્કન્ધા

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં રુક્ષા) ? વૃક્ષ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (રુક્ષા) વૃક્ષ (દુવિહા) દો પ્રકાર કે (પણ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (એગટ્ટિયા ય) એક બીજ વાલે ઔર (બહુવીયગા ય) બહુત બીજો વાલે (સે કિં તં એગટ્ટિયા) એક બીજ વાલે કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અણેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે (પણ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (ણિંવ) નીમ (અંવ) આમ (જંવુ) જામુન (કોસંમ) કોશમ્બ (સાલ) શાલ (અંકુલ) અખરોટ (પીલુ) પીલુ (સેલૂય) શેલુ (સલ્લહ) સલ્લકી (મોચહ) મોચકી માલુય (માલૂક) (વડલ) વકુલ (પલાસ) પલાગ (કરંજે) કરંજ (પુત્તં-જીવય) પુત્રજીવક (અરિટ્ટ) અરિષ્ટ (વિહેલણ) વહેડા (હરિડણ) હરડ (મિલ્લાણ) મિલાવા (ઉંવેભરિયા) ઉમ્વેભરિકા (ક્ષીરિણી) ક્ષીરણી (બોદ્ધવ્વે) જાનના ચાહિણ (ધાયહ) ધાતકી (પિયાલે) પ્રિયાલ (પૂહયનિંય) પૂતિકાનિમ્બ (કરંજ) કરજી (સુણ્હા) શ્લક્ષ્ણા (તહ) તથા (સીસવા) શિંશપા-સીસમ (અસણે) અસન (પુંનાગ) પુંનાગ (નાગરુક્ષે) નાગવૃક્ષ

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં રુક્ષા) વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના છે ? (રુક્ષા) વૃક્ષ (દુવિહા) બે પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (એગટ્ટિયા ય) એક બીજ વાળા અને (બહુવીયગા ય) બહુ બીજો વાળા (સે કિં તં એગટ્ટિયા) એક બીજવાળા વૃક્ષો કેટલા પ્રકારના છે (અણેગવિહા) અનેક પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (ણિંવ) લીમડો (અંવ) આંબો (જંવુ) જાંબુ (કોસંમ) કોશમ્બ (સાલ) સાલ (અંકુલ) અખરોટ (પીલુ) પીલુ (સેલૂય) શેલુ (સલ્લહ) સલ્લકી (મોચહ) મોચકી (માલુય) માલુક (વડલ) વડલ (પલાસ) પલાશ (કરંજે) કરંજ (પુત્તંજીવય) પુત્રજીવક (અરિટ્ટ) અરિષ્ટ (વિહેલણ) વહેડા (હરિડણ ય) હરડે (મિલ્લાણ) મિલાવા (ઉંવેભરિયા) ઉમ્વેભરિકા (ક્ષીરિણી) ક્ષીરણી (બોદ્ધવ્વે) જાનના ચાહિણ (ધાયહ) ધાતકી (પિયાલે) પ્રિયાલ (પૂહયનિંય) પૂતિકાનિમ્બ (કરંજ) કરજી (સુણ્હા) શ્લક્ષ્ણુ (તહ) તથા (સીસવા) શિંશપા-સીસમ (અસણે) અસન (પુંનાગ) પુંનાગ (નાગરુક્ષે) નાગ વૃક્ષ (સીવ-

से किं तं बहुबीजगा ? बहुबीजगा अणैगविहा पणत्ता तं जहा—

‘अस्थि य १ तेंदु २ कविट्टे ३, अंवाडग ४ साउलिंग ५ विल्ले य ६।

आमलग ७ फणिस ८ दालिम ९ आसो १० उंवर ११ वडे य १२। ५।

णग्गोह १३ णंदिरुक्खे १४, पिप्परी १५ सयरी १६।

पिलुक्खरुक्खे य १७ काउंवरि १८ कुत्थुंभरि १९ देवदालीय २०। ६।

तिलं ए लउं एं छंत्तोह सिरीसं सत्तं वन्न दहिर्वन्ने।

लोद्धं छं व चंदणं ऽज्जुं णीमे कुडं कंयंवे य ॥ ७॥

जे यावन्ने तहप्पगारा. एएसिं मूला वि असंखेज्ज जीवया,
कंदा वि खंधा वि साला वि, पत्ता पत्तेय जीवया, पुप्फा अणैग-
जीवया, फला बहुबीजगा। से तं बहुबीजगा। से तं रुक्खा। १।

अपि त्वचोऽपि शाखा अपि प्रवाला अवि, पत्राणि प्रत्येजीवकानि, पुष्पाणि
अनेक जीवकानि, फलानि एकास्थिकानि। ते एते एकास्थिकाः।

अथ के ते बहुबीजकाः ? बहुबीजका अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—
‘अस्थिकः १ तिन्दुकः २ कपित्थः ३ अम्वाडकः—आम्रातकः ४ मातुलिङ्गः ५
विल्वश्च ६। आमलकः ७ पनसः ८ दाडिमः ९ अश्वत्थः १० उदुम्बरः ११ वटश्च
(सीवणि) श्रीपर्णी (तहा) तथा (असोगे य) और अशोक (जे यावन्ने
तहप्पगारा) अन्य जो भी इसी प्रकार के हैं (एएसि णं) इनके (मूला)
मूल (वि) भी (असंखेज्जजीविया) असंख्यान जीवों वाले (कंदा वि)
कंद भी (खंधा वि) स्कंध भी (तया वि) छाल भी (साला वि) छाल
भी (पवाला वि) प्रवाल भी (पत्ता) पत्ते (अणैगजीविया) अनेक जीव
वाले (फला) फल (एगट्टिया) एक बीज वाले (से तं एगट्टिया) वह
एक बीज वाले वृक्ष कहे गए।

णिण) श्रीपर्णी (तहा) तथा (असोगे य) अने अशोक (जे यावन्ने तहप्पगारा)
अन्य जे कोष्ठ आवी नतना छे (एएसिणं) तेथोना (मूला) मूल (वि) पणु
(असंखेज्जजीविया) असंख्यात छेवा पाणा समन्था (कंदा वि) कंद पाणु (खंधा
वि) स्कंध पणु (तया वि) छाल पणु (साला वि) साला पाणु (पवाला वि)
प्रवाल पाणु (पत्ता) पादप (पत्तेय जीविया) ओष्ठ ओष्ठ उव पाणा (पुप्फा) पुष्प
(अणैगजीविया) अनेछ छेवा पाणा (फला) फल (एगट्टिया) ओष्ठ बीज पाणा
(से तं एगट्टिया) आ ओष्ठ बीज पाणा वृक्ष छेवाया

૧૨ ॥૫॥ ન્યગ્રોધઃ ૧૩ નન્દિવૃક્ષઃ ૧૪ પિપ્પલી ૧૫ શતરી ૧૬ પ્લક્ષવૃક્ષઃ ૧૭ ।
 કાદુમ્બરી ૧૮ કુસ્તુમ્ભરિ ૧૯ વોદ્ધવ્યઃ દેવદાલિશ્ચ ૨૦ ॥૬॥ તિલકઃ ૨૧
 લવકઃ ૨૨ છત્રોપગઃ ૨૩ શિરીષ ૨૪ સપ્તવર્ણ ૨૫ દધિપર્ણાઃ ૨૬ । લોધ્ર ૨૭
 ધવ ૨૮ ચન્દના ૨૯ ડર્જુન ૩૦ નીપાઃ ૩૧ કુટજઃ ૩૨ કદમ્બઃ ૩૩ ॥૭॥
 યે ચાન્યે તથાપ્રદારાઃ, એતેષાં સ્થલુ મૂલાન્યપિ અસંખ્યેયજીવકાનિ, કન્દા અપિ
 સ્કન્ધા અપિ, પત્રાણિ પ્રત્યેકજીવકાનિ, પુષ્પાણિ અનેકજીવકાનિ, ફલાનિ
 વહુવીજકાનિ । તે એતે વહુવીજકાનિ । તે એતે વહુવીજકાઃ તે એતે વૃક્ષાઃ ૧ ।

(માડલિંગ) માતુલિંગ (વિલ્લે ચ) ઓર (વિલ્લ આમલગ) આંવલા
 (ફણિસ) પનસ (દાલિમ) દાહિમ (આસોદ્ધે) અશ્વત્થ (ડંબર) ઉદુમ્બર
 (વહેર ચ) વટ (ળગ્ગોહ) ન્યગ્રોધ (ળંદિરુવ્લે) નન્દિવૃક્ષ (પિપ્પરી) પિપ્પલી
 (સયરી) શતરી (પિલુવ્લુવ્લે) પ્લક્ષવૃક્ષ (ચ) ઓર (કાડવરિ)
 કાદુમ્બરિ (કુત્યુંભરિ) કુસ્તુમ્ભરિ (વોદ્ધવ્વા) જાનના ચાહિય (દેવદાલી
 ચ) દેવદાલિ (તિલળ) તિલક (લડળ) લકુચ (છત્તોહ) છત્રોપગ (સિરીસ)
 શિરીષ (સત્તવન્ન) સપ્તવર્ણ (દહિવન્ને) દધિપર્ણ (લોદ્ધ) લોધ્ર (ધવ)
 ધવ-ધૌ (ચંદળ) ચન્દન (અજ્જુળ) અર્જુન (ળીમે) નીમ (કુડહ) કુટજ
 (કયંવે ચ) કદમ્બ (જે યાવન્ને તહ્પગારા) અન્ય જો હસી પ્રકાર કે હૈ
 (એસિં) હનકે (મૂલા વિ) મૂલ ધી (અસંખેજ્જીવયા) અસંખ્યાત
 જીવોં વાલે (કંદા વિ) કન્દ ધી (સ્કંધા વિ) સ્કંધ ધી (સાલા વિ)
 શાલ ધી (પત્તા) પત્તે (પત્તેયજીવયા) ંક જીવ વાલે (પુષ્પા) પુષ્પ
 (અળેગજીવયા) અનેક જીવોં વાલે (ફલા) ફલ (વહુવીયગા) વહુત

। (અંવાહગ) અંળાડગ (માડલિંગ) માતુલિંગ (વિલ્લે ચ) અને ધિલ્લ (આમલગ)
 આંમળા (ફણસ) ફણસ (દાહિમ) દાહમ (આસોદ્ધે) અશ્વત્થ (ડંબર) ઉદુમ્બર
 (વહેર ચ) વટ (ળગ્ગોધ) ન્યગ્રોધ (ળંદિરુવ્લે) નન્દિ વૃક્ષ (પિપ્પરી) પિપ્પરી (સયરી)
 શતરી (પિલુવ્લુવ્લે) પ્લક્ષવૃક્ષ (ચ) અને (કાડવરિ) કાદુમ્બરી (કુત્યુંભરિ)
 કુસ્તુભરી (વોદ્ધવ્વા) જાણુવા જોધએ.

(દેવદાલીય) દેવદાલી (તિલળ) તિલક (લડળ) લકુચ (છત્તોહ) છત્રોપગ
 (સિરીસ) શિરીષ (સત્તવળ્ણ) સપ્તવર્ણ (દહિવન્નો) દધિપર્ણ (લોદ્ધ) લોધ્ર (ધવ)
 ધાવડો (ચંદળ) ચંદન (અજ્જુળ) અર્જુન (ળીમે) નીમ (કુડહ) કુટજ (કયંવે ચ)
 કદમ્બ (જે યાવન્ને તહ્પગારા) ધીલ યે આવા પ્રકારના છે.

(એસિં) તેઓના (મૂલાવિ) મૂળ પણ (અસંખેજ્જીવયા) અસંખ્યાત
 જીવો વાળા (કંદા વિ) કન્દ પણ (સ્કંધા વિ) સ્કંધ પણ (સાલા વિ) સાલા પણ
 (પત્તા) પાદડા (પત્તેય જીવા) એક એક જીવ વાળા (પુષ્પ) પુષ્પ (અળેગજીવા ચ)
 અનેક જીવો વાળા (ફલા) ફળ (વહુવીયગા) ઘણા જીવોવાળા (સે તં રુક્ષા)

ટીકા-અથોદેશક્રમેણ પ્રથમં પ્રથમોદ્દિષ્ટવૃક્ષભેદં પ્રરૂપયતિ-‘સે કિં તં રુક્ષા?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’-કે તે કતિવિધા इत्यर्थः ‘રુક્ષા’ વૃક્ષાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘રુક્ષા દુવિહા પણ્ણત્તા’ વૃક્ષાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’-તથંથા-‘એગદ્વિયાય, વહુવીયગાય’ એકાસ્થિકાશ્ચ વહુવીજકાશ્ચ, તત્ર પ્રત્યેકફલં પ્રતિ એકમ્ અસ્થિ-વીજં યેષાં તે એકાસ્થિકાઃ, તથા પ્રત્યેકફલં પ્રતિ ફલાન્તર્વર્ત્તીનિ વહૂનિ-અને-કાનિ, વીજાનિ યેષાં તે વહુવીજકાઃ વ્યપદિશ્યન્તે, અત્રાપિ ચકાર દ્વયેન વક્ષ્ય-માણ સ્વગતાનેકભેદાઃ જ્ઞાપ્યન્તે, તત્ર એકાસ્થિકપ્રકારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં

(સે કિં તં વહુવીયગા) વહુવીજક કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અણેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે (પણ્ણત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે इस प्रकार (અત્થિય) અત્થિક (તદુંક) તિન્દુક-તેદૂં (કવિટ્ઠ) કવીઠ (અંબાડગ) અમ્બાડગ વીજોં વાલે (સે તં રુક્ષા) यह वृक्षों की प्ररूपणा हुई । ॥ ૨૦ ॥

ટીકાર્થ-જિસ ક્રમ સે નામ નિર્દેશ કિયા હૈ, ઉસી ક્રમ સે ઉનકી પ્રરૂપણા કરને કે લિએ પહેલે નિર્દિષ્ટ ‘વૃક્ષ’ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ -પ્રશ્ન કિયા ગયા કિ વૃક્ષ કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? ભગવાન્ ને કહા-વૃક્ષોં કે દો પ્રકાર હૈં-એકાસ્થિક ઓર વહુવીજક । જિન વૃક્ષોં કે એક-એક ફલ મેં એક હી ગુઠલી હોતી હૈ, વે એકાસ્થિક કહલાતે હૈં । ઓર જિન વૃક્ષોં કે એક-એક ફલ મેં વહુતેરે વીજ હોતે હૈં વે વહુવીજક કહલાતે હૈં । યહાં પ્રયુક્ત ‘ય’ શબ્દ યહ સૂચિત કરતા હૈ કિ ઇન દોનોં પ્રકાર કે વૃક્ષોં કે ભી કઈ-કઈ ભેદ હોતે હૈં ।

(સે કિ તં વહુવીયગા) બહુવીજ વાળા કેટલા પ્રકારના છે ? (વહુ-વીયગા) બહુ વીજ વાળા (અણેગવિહા) અનેક પ્રકારના (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે (અત્થિય) અસ્થિક (તેદુંક) તિન્દુક (કવિટ્ઠ) કવીઠ કેટલું આ વૃક્ષોની પ્રરૂપણા થઈ, ॥ સૂ. ૨૦ ॥

ટીકાર્થ-જે કમે નામ નિર્દેશ કર્યો છે, તેજ કમે એની પ્રરૂપણા કરવાને માટે પહેલા બતાવેલા વૃક્ષની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો કે વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું-વૃક્ષોના બે પ્રકાર છે એકાસ્થિક અને બહુ વીજક.

જે વૃક્ષોના એક એક ફળમાં એક જ ગોટલી હોય છે તેઓ એકા-સ્થિક કહેવાય છે

અને જે વૃક્ષોના એક એક ફળમાં ઘણાં બીજો હોય છે તેઓ બહુ વીજક કહેવાય છે.

આહીં (ય) શબ્દ તે સૂચિત કરે છે કે આ બન્ને જાતના વૃક્ષોના પણ અનેકાનેક ભેદો હોય છે.

તં એગદ્વિયા?' 'સે'—અથ, 'પિતં' કે તે કનિવિધા इत्यर्थ: 'એગદ્વિયા' એકાસ્થિકા: પ્રજ્ઞપ્તા: ? ભગવાનાદ્—'એગદ્વિયા અણેર્ગર્વાદ્વા પળ્ળના' એકાસ્થિકા:, અનેકવિધા: નાનાપ્રકારકા: પ્રજ્ઞપ્તા: તાનેવ ગાથાત્રયેણાદ્—'તં જદા' તદ્વથાડર્ણિવંવજંવુકોસંવ 'સાલ અંકુલ્લ પીલુ સેલ્લય । સલ્લય મોચકી માલુક વડલ પાસે કરંજેય ॥૧૨। 'નિમ્વામ્ર જમ્બૂ કોશામ્રજાલાદ્કોટ પીલુગેલુથ । સલ્લય મોચકી માલુક વકુલ-પલાશા: કરજ્જથ્થ' તત્ર-નિમ્બ: પ્રસિદ્ધ: રસવૃક્ષ:, આમ્રશ્ચૃતા:, જમ્બૂ:-કપાયરસ વિગિષ્ઠવૃક્ષ: કોશાન્ન:-તપ્તામકવૃક્ષવિશેષ:, શાલ:-સર્જે:, અદ્કોટ:-વૃક્ષવિશેષ:, અશ્વરોટ પદવાચ્ય:, પિલુ:-વૃક્ષવિશેષ: પ્રસિદ્ધ:, ગેલુ:-શ્લેષ્માતક:, સલ્લય-હસ્તિપ્રિયા, મોચકી-દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધા, માલુક:-અયમપિ દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધ:, વકુલ:-કેસર:, પલાશ:-કિથુક:, કરજ્જ:-નક્તમાલ:, 'પુત્તંજીવકારિષ્ટે વિદે-લ્લે હરિડલ્લે ય મિલ્લલ્લે । ઉંવેમરિયા સ્તીરિણિ વોદ્ધલ્લે ધાયડ પિયાલે ॥૧૩॥ પુત્રજીવકારિષ્ટ વિભીતકા:, હરીતકથ્થ, મલ્લાતક ઉમ્વેમરિકા ક્ષીરણી વોદ્ધલ્લે, ધાતકી પ્રિયાલ:' તત્ર-પુત્રજીવક:-દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધ: 'પિતૌઘિયા' इति भाषा-

ટીકાર્થ—અવ એકાસ્થિકોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—એકાસ્થિક વૃક્ષ કિનને પ્રકાર કે હોતે હૈ ? ભગવાન ને કહા—એકાસ્થિક વૃક્ષ નાના પ્રકાર કે હોતે હૈ । ઉનકા આગે ત્રીન ગાથાઓં મેં કથન કરતે હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ—નીમ, આમ, જાણુન (કપાય રસ વાલા એક વૃક્ષ પ્રસિદ્ધ હૈ) કોશમ્બ, શાલ (સાજ), અંકોટ, જિસે અશ્વરોટ કહતે હૈ, પીલુ, ગેલુ (શ્લેષ્માતક), સલ્લય (હસ્તિપ્રિયા), મોચકી, જો કિસી દેશ મેં પ્રસિદ્ધ હૈ, માલુક, યહ ભી દેશ વિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ હૈ, વકુલ-કેસર, પલાશ (લાલશ), કરંજ-નક્તમાલ, પુત્રજીવક (દેશ વિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ, જિસે (પિતૌઘિયા કહતે હૈ) અરિષ્ઠ (અરીઠા) વિભીતક (વહેડા), હરીતક (હરડ, યહ કોંકણ દેશ મેં પ્રસિદ્ધ હૈ), મલ્લાતક (મિલાત્રા), ઉમ્વે-મરિયા (યહ લોક પ્રસિદ્ધ હૈ), ક્ષીરણી (ચીરનો), ધાતકી, પિયાલ,

હવે એકાસ્થિકોની પ્રરૂપણા કરે છે—એકાસ્થિકવૃક્ષ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—એકાસ્થિકવૃક્ષ નાના પ્રકારના હોય છે. તેઓનું ત્રણ ગથાઓમા કથન કરે છે. તે આ પ્રકારે છે—લીબડો, આબો, જાણુ (તુરાશ વાળુ વૃક્ષ) કોશમ, શાલ, અંકોટ (જેને અશ્વરોટ કહે છે) પીલુ, ગેલુ, સલ્લય મોચકી, જે કોઈ કોઈ દેશમાં પ્રસિદ્ધ છે. માલુક. બકુલ-કેસર, પલાશ-આખરો, કરંજ-નક્ત માલ, પુત્ર જીવક, અરિષ્ઠ (અરીઠા) વિભીતક-બેડા, હરીતક-હરડે, મલ્લાતક (લીલામુ) ઉમ્વેમરિયા, ક્ષીરણી, ધાતકી, પિયાલ, પૂતિક, લીબડો, કરંજ, લક્ષણુ, શિશપા, અસન (આહન) પુન્નાગ-પુન્ડેસર, નાગવૃક્ષ, શ્રીપથુર્ અશોક (આ બધા લોક પ્રસિદ્ધ છે.)

प्रसिद्धः, अरिष्टः-पिचुमन्दः-एक जातीयनिम्बः, विमीतकः-अक्षः 'वहेरा' इति भाषाप्रसिद्धः, हरीतकः-कोङ्कणदेशप्रसिद्धः कपायवहुलः 'हरडे' इति भाषाप्रसिद्धः, भल्लातकः-वृक्षविशेषः, तस्य भिल्लाफलं लोकप्रसिद्धम्, उम्बेसरिका-लोक-प्रसिद्धा, क्षीरणी घातकी प्रियालाश्च लोकप्रसिद्धाः, 'पूदयनिंव करंजे सुण्हा तह सीसवाय असणे य । पुंनागनागरुक्खे सीवणिण तहा असोगे य । १४॥' पूतिकनिम्बकरञ्जाः श्लक्ष्णा तथा शिंशपा च, असनश्च, पुन्नागनागवृक्षौ श्रीपर्णी तथा अशोकश्च, ते च पूतिकनिम्बकरञ्ज श्लक्ष्णा शिंशपाऽसन पुन्नागनागवृक्ष-श्रीपर्ण्यशोकाः लोकप्रसिद्धाः, एते सर्वे द्वात्रिंशत्प्रकारका वृक्षा एकास्थिका भवन्ति, तथैव 'जे यावन्ने तहप्पगारा' ये चाप्यन्ये तथाप्रकाराः, एवं विधास्तत्तद्देशविशेष-भाविनो भवन्ति ते सर्वेऽपि एकास्थिकाः अवसेयाः, 'एएसिं मूला वि असं-खेज्जजीविया' एतेषाम्-पूर्वोक्तानाम् एकास्थिकवृक्षविशेषाणाम्, मूलान्यपि असं-ख्येयजीवकानि-असंख्येय प्रत्येक शरीरजीवात्मकानि भवन्ति, तथा-'कंदा वि, खंधा वि, तथा वि, साला वि, पवाला वि'-पूर्वोक्तैकास्थिकवृक्षाणाम्-कन्दा अपि,

पूतिक, निम्ब, करंज, प्लक्ष, शिंशपा, असन, पुन्नाग, नागवृक्ष, श्रीपर्णी, अशोक, (ये सब लोकप्रसिद्ध हैं) ये वत्तीस प्रकार के वृक्ष एकास्थिक होते हैं । तथा इसी प्रकार के अन्य वृक्ष, जो विभिन्न देशों में होते हैं और जिनके फल में एक ही गुठली होती है, उन सबको एकास्थिक ही समझना चाहिए ।

इन एकास्थिक वृक्षों के मूल असंख्यात जीवों वाले होते हैं, अर्थात् प्रत्येक मूल में असंख्यात प्रत्येक शरीरी जीव होते हैं । कन्द के नीचे भूमि में अन्दर फैला हुआ भाग मूल कहलाता है और मूल के ऊपर कन्द होता है । यह लोक में प्रसिद्ध है । शाखाओं के स्थूल मूल स्थान रुंध कहलाते हैं, वत्कल अर्थात् छाल को त्वचा कहते हैं । शाल अर्थात् शाखा, प्रवाल अर्थात् कोंपल । पूर्वोक्त एकास्थिक वृक्षों

આ બપોસ બાતના વૃક્ષ એકાસ્થિક હોય છે. અને તેવી બાતના બીજા વૃક્ષો. જે વિભિન્ન દેશોમાં થાય છે, અને જેના ફળમાં એક જ ગોટલી હોય છે. એ બધાને એકાસ્થિ સમજવા બોધ્યો.

આ એકાસ્થિક વૃક્ષોના મૂળ અસંખ્યાત જીવો વાળાં હોય છે, અર્થાત્ પ્રત્યેક મૂળમાં અસંખ્યાત પ્રત્યેક શરીર જીવ હોય છે. કન્દની નીચે જમીનમાં અંદર ફેલાયેલ ભાગ મૂળ કહેવાય છે. અને મૂળના ઉપર કન્દ હોય છે.

શાખાઓ સ્થૂલ મૂળ સ્થાન રુંધ કહેવાય છે. વત્કલ અર્થાત્ છાલને ત્વચા કહે છે. શાલ અર્થાત્ શાખા. પ્રવાલ અર્થાત્ કોપળ. પૂર્વોક્ત એકાસ્થિક

સ્કન્ધા અપિ, ત્વચોઽપિ, શાલા અપિ, પ્રવાલા અપિ, પ્રત્યેકમસંસ્ક્રયેય પ્રત્યેક શરીર જીવાત્મકા ભવન્તિ, તત્ર-મૂલાનિ-કન્ઢસ્યાધસ્તાદ્ ભૂમેરન્તઃ પ્રસરદ્-ભાગરૂપાણિ, તેષા મુપરિકન્ઢા લોકપ્રસિદ્ધાઃ, સ્કન્ધાઃ-શાલામૂલસ્થાનાનિ સ્થૂ-લાનિ, ત્વચઃ-વલ્કલાનિ, શાલાઃ-શાલાઃ, પ્રવાલાઃ-પલ્લવાઙ્કુરા इत्यर्थः, 'પત્તા પત્તેય જીવિયા' એકાસ્થિકપૂર્વોક્તવૃક્ષવિશેષાણાં પત્રાણિ પ્રત્યેક જીવકાનિ ભવન્તિ, તેષામ્ એકૈકં પત્રમ્-એકૈકેન જીવેનાધિષ્ટિતમ્ इत्याशयः, 'પુષ્પા અણેગજીવિયા' પુષ્પાણિ એકાસ્થિક પૂર્વોક્તવૃક્ષવિશેષાણાં પ્રસૂનાનિ, અનેકજીવકાનિ ભવન્તિ, તત્ર પ્રતિપુષ્પપત્રં જીવસદ્ભાવાત્, 'ફલા એગટ્ટિયા' એકસ્થિકપૂર્વોક્તવૃક્ષવિશેષાણાં ફલા-નિ એકાસ્થિકાનિ-એકવીજકાનિ ભવન્તિ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-'સે તં એગટ્ટિયા'-તે એતે-પૂર્વોક્તા વૃક્ષવિશેષાઃ એકાસ્થિકાઃ-એકવીજકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ इत्याशयः ।

અથ વહુવીજકવૃક્ષભેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-'સે કિં તં વહુવીયગા ?' 'સે' અથ 'કિં તં'-કે તે, કતિવિધા इत्यर्थः, વહુવીજકાઃ-વહૂનિ-અનેકાનિ વીજાનિ યેષાં તે વહુવીજકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-'વહુવીયગા અણેગવિહા પળ્લપ્તા' વહુવીજકા વૃક્ષાઃ, અનેકવિધાઃ-નાનાપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવ ગાયાત્રયેણાહ-'તં જહા-અત્યિય તેંદુકવિદ્દે અંવાડગમાઉલિગ-વિલ્લેય । આમલગ ફળિસદાલિમ આસોઠે ઉંવર વઢે ય' ॥૧૫॥

તદથા-અસ્થિકઃ, તિન્દુલઃ, કપિત્થઃ, અમ્વાડગઃ, માતુલિઙ્ગઃ વિલ્વશ્ચ ।

કે પત્તે પ્રત્યેકજીવ હોતે હૈં અર્થાત્ એક-એક પત્તે મેં એક-એક જીવ હોતા હૈં । મગર ઉનકે પુષ્પોં મેં અનેક જીવ હોતે હૈં । ઇનકે ફલ એક-અસ્થિ (ગુઠલી) વાલે હોતે હૈં ।

ઉપસંહાર કરતે હૈં-યહ એકાસ્થિક વૃક્ષોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

અવ વહુવીજક વૃક્ષોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-જિનકે એક ફલ મેં અનેક વીજ હોતે હૈં, વે વૃક્ષ વહુવીજક કહલાતે હૈં । પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈં કિ વહુવીજક વૃક્ષ કિનને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-વહુવીજક

જીવ વૃક્ષના પાંદડા પ્રત-ક જીવ હોય છે અર્થાત્ એક એક પાંદડામા એક એક જીવ હોય છે. પરન્તુ તેના પુષ્પોમાં અનેક જીવ હોય છે. તેઓના ફળ એક અસ્થિ વાળા હોય છે.

ઉપસંહાર કરે છે-આ એકાસ્થિક વૃક્ષોની પ્રરૂપણા થઈ.

હવે બહુબીજ વૃક્ષોની પ્રરૂપણા કરે છે

જેના ફળમાં અનેક બીજ હોય છે, તે વૃક્ષો બહુ બીજક કહેવાય છે.

પ્રશ્ન પુછાયો છે કે બહુ બીજક વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-બહુ બીજક વૃક્ષ અનેક પ્રકારના કહેલાં છે

આમલકઃ પનસઃ, દાહિસઃ, અશ્વત્થઃ, ઉદુમ્બરઃ, વટથ । ‘ળગ્ગોહ ણંદિસ્સુલ્લે
પિપ્પરી સયરી પિલુસ્સુલ્લેય । કાઉંવરિ કુત્થુંભરિ વોદ્ધવ્વા દેવદાલીય ॥૧૬।
ન્યગ્ગોધઃ, પિપ્પલી, શતરી, પ્લક્ષવૃક્ષથ । કાદમ્બરિઃ, કુસ્તુમ્ભરિઃ, વોદ્ધવ્યો દેવ
દાલિથ ॥૧૬॥ ‘તિલ્લે લઉલ્લે છત્તોહ સિરીસ સત્તવન્ન દહિવન્ને । લોદ્ધવ્વ ચંદ-
ળજ્જુળળીમે કુહલ્લે કયંવેય’ ॥૧૭॥ તિલકઃ, લવકઃ, શિરીષઃ, સપ્તર્ણઃ, દધિ-
ર્ણઃ, । લોદ્ધ્ર ધવ ચન્દનાર્જુનનીપાઃ કુટજઃ કદમ્બથ । એતેપાશ્ચ અસ્તિકાદિ
કદમ્બાન્તાનાં વહુવીજકવૃક્ષાણાં મધ્યે કેચિદ્ બિલ્વાદયોઽતિપ્રસિદ્ધાઃ, કેચિદ્
અસ્થિકાદયો દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ તથૈવ ‘જે યાવન્ને તહપ્પગારા’ યે ચાપ્યન્યે તથા
પ્રકારાઃ—એવં—વિધાઃ વૃક્ષાઃ સન્તિ તેઽપિ સર્વે વહુવીજકા અવગન્તવ્યાઃ, ‘એસિ
ળં મૂલા વિ અસંલ્લેજ્જીવિયા’ એતેપાં સ્વલુ—પૂર્વોક્ત વહુવીજકવૃક્ષાણાં સ્વલુ
મૂલાન્યપિ અસંલ્લેયજીવાત્મકાનિ ભવન્તિ, એવમેવ તેપાં વહુવીજકાનાં વૃક્ષાણામ્

વૃક્ષ અનેક પ્રકાર કે કહે હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં—અસ્થિક, તિન્દુક (તેદ્) કપિત્થ (કવીઠ) અમ્બાડગ, માતુલિંગ (વિજૌરા), વિલ્વ (વિલ) આમ-
લક, પનસ, દાહિસ, અશ્વન્થ, ઉદુમ્બર, વટ, ન્યગ્રોધ, નન્દિવૃક્ષ, પિપ્પલી,
શતરી, પ્લક્ષ, કાદુમ્બરિ, કુસ્તુમ્ભરિ, દેવદાલી, તિલક, લવક (લકુચ),
છત્રોપગ, શિરીષ, સપ્તર્ણ, દધિર્ણ, લોદ્ધ્ર, ધવ, ચન્દન, અર્જુન,
નીપ, કુરજ ઔર કદમ્બ ।

અસ્થિક સે લેકર કદમ્બ તક જો વહુવીજક વૃક્ષ વતલાય ગયે હૈં,
હનમેં વિલ્વ આદિ કોઈ—કોઈ તો વહુત પ્રસિદ્ધ હૈં એવં અસ્થિક આદિ
કોઈ—કોઈ કિસી સ્વાસ પ્રદેશ નેં પ્રસિદ્ધ હૈં ।

હસી પ્રકાર કે જો અન્ય વૃક્ષ હૈં, ડન સવ કો ઓ વહુવીજક હી
સમજના ચાહિયે । હન વહુવીજક વૃક્ષોં કે સૂલ ઓ અસંલ્લ્યાત

તેઓ આ પ્રકારે છે—અસ્થિક, તિન્દુક, કપિત્થ, અમ્બાડગ, માતુલિંગ,—ળીન્નેર
બિલ્વ, આંળળાં, પનસ, દાહસ, અશ્વત્થ, ઉદુમ્બર—ઉળરડો, વડ, ન્યગ્રોધ,
નન્દિવૃક્ષ, પિંપળ, શતરી, પ્લક્ષ, આખરો, કાદળરી, કુસ્તુંભરી, દેવદાલી,
તિલક, લવક, છત્રોપગ, શિરીષ, સાદડ, દધિર્ણ, લોધરો, ધવ, ચન્દન, અર્જુન,
નીપ, કુટજ, અને કદમ્બ.

અસ્થિકી આરંભીને કદમ્બ સુધીના જે બહુળીજક વૃક્ષ ગતાવ્યાં છે
તેઓમા બિલ્વ આદિ કોઈ કોઈ તો બહુ જ પ્રસિદ્ધ છે, અને અસ્થિક આદિ
કોઈ કોઈ કોઈ જાસ પ્રદેશમા પ્રસિદ્ધ છે.

આવી જાતનાં જે બીજાં વૃક્ષો છે, જે બધાંયને બહુ બીજક જાણવા
જોઈએ. આ બહુ બીજક વૃક્ષોના મૂળ પણ અનંખ્યાત હવાત્મક હોય છે. એના

‘કંદા વિ, સંઘા વિ, શાલા વિ’ કન્દા અપિ, સ્કન્ધા અપિ, શાલા અપિ-શાલા અપિ, અસંખ્યેયજીવાત્મકા ભવન્તિ, ‘પત્તા પત્તેય જીવિયા’ बहुवीजकवृक्षाणां पत्राणि प्रत्येकजीवकानि भवन्ति, ‘પુષ્પા અણેગ જીવિયા’ पुष्पाणि तु तेषाम् अनेकजीवात्मकानि भवन्ति, ‘ફલા बहुવીયગા’ फलानि तेषां बहुवीजकानि प्रकृतमुपसहस्रान्नाह-‘સે સં बहुવીયગા’ ते एते-पूर्वोक्ताः, बहुवीजकाः वृक्षाः प्रज्ञप्ताः, प्रकृतमुपसहस्रान्नाह-‘સે સં રુક્ષા’-તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ, વૃક્ષા એકા-સ્થિકાઃ, बहुवीजकाश्च प्रज्ञप्ताः ।

મૂલ-સે કિં તં ગુચ્છા ? ગુચ્છા અણેગવિહા પળણત્તા, તં જહા-વાઈંગણિ સંલ્હ ધુંડૈઈ ય તહ કંત્યુરી ય જીભુમળા। રૂવી આઢઈ ણીલી, તુલંસી તહ માંડલિંગી ય। ૮। કચ્છુંભરિ પિપ્પલિયા અંતસી વિંછી ય કાંઈમાઈયા। બુચ્ચૂં પડોલકંદે વિઝવ્વાં વત્થંલંદેરે॥૯॥ પત્તંઝર સીયઝરે હવઈ તહા જંવસે ય બોદ્ધવ્વે। ણિગ્ગું મિયંગં તંવરિ, અંત્યઈ ચેવ તલ ડદાડાં ॥૧૦॥ સળં પાળં કાસં મુદ્દગં અંગ્ઘાડગ સામ સિંધુવાંરે ય। કરમદ અદ્દૂસંગ કરીરેણાવળં મંહિત્થે ॥૧૧॥ જાંડલગ મોલં પરિલી, ગયમારિણિ કુંવ્વકારિયા મંડાં। જીવંઈ કેયંઈ, તહ ગંજ પાડલં દંસિ અંકોલે ॥૧૨॥ જે યાવન્ને તહપ્પગારા। સે સં ગુચ્છા ॥૨॥

જીવાત્મક હોતે હૈં । ઇન્કે કન્દ મી ઓર શાલાં મી અસંખ્ય જીવાત્મક હૈં । પત્તે એક એક જીવરૂપ હોતે હૈં । પુષ્પ અનેક જીવાત્મક હોતે હૈં । ફલ તો વહુત બીજોં વાલે હૈં હી । અવ ઉપસંહાર કરતે હૈં-યહ બહુવીજક વૃક્ષોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ઓર સાથ હી મૂલ મેદોં મેં સે વૃક્ષ કી પ્રરૂપણા પૂરી હુઈ । ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ-(સે કિં તં ગુચ્છા) ? ગુચ્છ કિતને પ્રકાર કે હૈં ! (અણેગ-

કન્દ અને શાખાઓ પણ અસંખ્ય જીવાત્મક છે પાડડા એક એક જીવ રૂપ હોય છે. પુષ્પ અનેક જીવાત્મક હોય છે. ડળતો ઘણા જીવો વાળા છે જ

હવે ઉપસંહાર કરે છે-આ બહુ બીજક વૃક્ષોની પ્રરૂપણા થઈ અને તે સાથે મૂળ લેદોમા વૃક્ષની પ્રરૂપણા પૂરી થઈ છે

શબ્દાર્થ-(સે કિં તં ગુચ્છા) ગુચ્છ કેટલા પ્રકારના છે ? (ગુચ્છા) ગુચ્છ

छाया-अथ के ते गुच्छाः ? गुच्छा अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-वृन्ताकी १ शल्यकी २ थुण्डकी ३ च तथा कस्तूरी ४ च जीभुमणा ५ । रूपी ६ आढकी ७ नीली ८ तुलसी ९ तथा मातुलिङ्गी १० च ॥८॥ कस्तुम्भरी ११ पिप्पलिका १२ अतसी १३ विल्वी १४ च काम्यादिका । १५ । बुच्चू १६ पटोलकन्दः १७ विकुर्वा १८ वस्त्रलन्देरः १९ ॥९॥ पत्रपूरः २० शीतपूरकः २१ भवति तथा जवसकश्च २२ बोद्धव्यः । निलगुः २३ मृगाङ्कः २४ तवरी २५ अस्तकी २६ चैव तल उदाडा २७ ॥१०॥ शण २८ पाणा २९ काश ३० मुद्रका ३१ ऽऽघ्रातक ३२ श्याम ३३ सिन्दुवाराश्च ३४ । करमर्दा ३५ ऽर्द्धसक ३६ करीरैः ३७ रावण

विहा) अनेक प्रकार के (पण्णत्ता) कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं (वाइंगणि) वृन्ताकी (सल्लइ) शल्यकी, (थुण्डई) थुपडकी, (य) और (तह) तथा (कत्थुरी) कस्तूरी, (जीभुमणा), (रूपी) रूपी, (आढइ) आढकी, (णीली) नीली, (तुलसी) तुलसी, (मातुलिङ्गी) मातुलिङ्गी, (कच्छुंभरि) कस्तुम्भरी (पिप्पलिया) पिप्पलिका, (अतसी) अतसी, (विल्वी) विल्वी, (काइमाईया) काम्यादिका (बुच्चू) बुच्चू (पटोलकंदे) पटोलकन्द (विउव्वा) विकुर्वा, (वत्थलंदेर) वस्त्रलंदेर, (पत्तउर) पत्रपूर, (सीयउरण) शीत-पूरक, (हवइ) है (तहा) तथा (जवसए) जवसक (बोद्धव्वे) जानना चाहिए (णिग्गु) निलगु, (मिअंक) मृगांक (तवरि) तवरी, (अत्थई) अस्तकी, (चैव) और (तलउडादा) तलउडादा, (सण) शण (पाण) पाण (कास) काश, (मुद्रग) मुद्रक (अग्घाडग) आघ्रातक, (साम) श्याम, (सिन्दुवारे) सिन्दुवार (य) और (करमद) करमर्द (अर्द्धसग) अर्द्धसक

(अणेगविहा) अनेक प्रकारना (पण्णत्ता) कहा छे (तं जहा) तेथो आ प्रकारे छे (वाइंगणि) वृन्ताकी (सल्लइ) शल्यकी (थुण्डई) थुण्डकी (य) अने (तह) तथा (कत्थुरी) कस्तूरी (जीभुमणा) (रूपी) रूपी (आढइ) आढकी (णीली) नीली लीलाश (तुलसी) तुलसी (मातुलिङ्गी) मातुलिङ्गी (कच्छुंभरि) कस्तुम्भरी (पिप्पलिया) पिप्पलिका (अतसी) अतसी (विल्वी) विल्वी (काइमाईया) काम्यादिका (बुच्चू) बुच्चू (पटोलकंदे) पटोलकन्द (विउव्वा) विकुर्वा (वत्थलंदेर) वस्त्रलंदेर (पत्तउर) पत्रपूर (सीयउरण) शीत पूरक (हवइ) छे (तहा) जानन (जवसक) जवसक (बोद्धव्वे) जानना लेछथे.

(णिग्गु) निलगु (मिअंक) मृगांक (अग्घाडग) आघ्रातक (साम) श्याम (सिन्दुवारे) सिन्दुवार (य) अने (करमद) करमर्द (अर्द्धसग) अर्द्धसक (करीर) करीर (रावण) रावण.

૩૮ મહિત્થાઃ ૩૯ ॥૧૧॥ જાતુલક ૪૦ મીલ ૪૧ પરિલી ૪૨ ગજમારિણી ૪૩
કુર્વકારિકાઃ ૪૪ ભાણ્ડા ૪૫ । જીવકી ૪૬ કેતકી ૪૭ તથા ગંજઃ ૪૮ પાટલા
૪૯ દાસી ૫૦ અંકોલઃ ૫૧ ॥૧૨॥ યે ચાન્યે તથા પ્રકારા । તે એતે ગુચ્છાઃ ૨ ।

ટીકા-અથ ગુચ્છપ્રકારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં ગુચ્છા?’ ‘સે’ અથ ‘કિં
તં’ કે તે, કતિવિધા इत्यर्थः, ગુચ્છાઃ-ગુચ્છપદવાચ્યાઃ સ્તવકાકારાઃ પ્રજ્ઞપ્તા ?
ભગવાનાહ-‘ગુચ્છા અણેગવિદ્ધા પળ્લન્તા’ ગુચ્છાઃ, અનેકવિધાઃ-નાનાપ્રકારકાઃ,
પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવ પશ્ચભિર્ગાથાભિરાહ-‘વાઈંગણિ સલ્લઈ થુપ્પઈય તહ-કત્થુરીય
જીહુમણા । રૂપી અઢ્ઢણીલી તુલસી તહ માતુલિંગીય ॥૧૮। વૃન્તાકી, શલ્યકી,
થુપ્પકી ચ, તથા કસ્તૂરી ચ, જીહુમણા ।

રૂપી, આઢકી, નીલી, તુલસી તથા માતુલિંગી ચ । એતાસુ વૃન્તાકી પ્રમૃતયો
પદવાચ્યાઃ કાશ્ચન પ્રસિદ્ધા એવ કાશ્ચન શલ્યકી થુપ્પકી પ્રમૃતયશ્ચ દેશવિશેષે

(કરીર) કૈર (એરાવણ) એરાવણ (મહિત્થ) મહિત્થ, (જાડલગ) જાતુલક,
(મોલ) મોલ, (પરિલી) પરિલી, (ગયમારિણિ) ગજમારિણી, (કુર્વકારિ-
રિયા) કુર્વકારિકા, (મંડ) મળ્ડ, (જીવઈ) જીવકી, (કેયઈ) કેતકી
(તહ) તથા (ગંજ) ગંજ, (પાડલા) પાટલા (દાસિ) દાસી (અંકોલે) અંકોલ
(જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જો इसी प्रकार के हैं (से तं गुच्छा)
यह गुच्छ की प्ररूपणा हुई ॥૨૧॥

ટીકાર્થ-અથ ગુચ્છ કે એદોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-ગુચ્છ કા અર્થ
હૈ પૌઘા । યે ગુચ્છ કિતને પ્રકાર કે કહે ગઈ હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે
હૈં-ગુચ્છ નાના પ્રકાર કે હોતે હૈં । ઊંહેં પાંચ ગાથાઓં મેં કહતે હૈંઃ-
વૃન્તાકી, શલ્યકી, થુપ્પકી, કસ્તૂરી, જીહુમણા, રૂપી, આઢકી, નીલી,
તુલસી, માતુલિંગી, इन वृन्ताकी आदि गुच्छ कहलाने वाली वनस्प-

(મહિત્થ) મહિત્થ (જાડલગ) જાતુલક (મીલ) મીલ (પરિલી) પરિલી (ગય
મારિણી) ગજમારિણી (કુર્વકારિયાં) કુર્વ કારિકા (મંડ) મંડ (જીવઈ) જીવકી
(કેયઈ) કેતકી (તહ) તથા (ગંજ) ગંજ (પાડલા) પાટલા (દાસી) દાસી (અંકોલે)
અંકોલા (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જે આવી જાતના હોય (સે તં ગુચ્છા)
એ બધાને ગુચ્છ કહ્યા છે. આ ગુચ્છની પ્રરૂપણા થઈ.

ટીકાર્થ-હવે ગુચ્છના ભેદોની પ્રરૂપણા કરે છે-ગુચ્છનો અર્થ છે છોડ,
આ ગુચ્છાઓ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-ગુચ્છ અનેક પ્રકારના હોય છે. તેઓને
પાંચ ગાથામાં કહે છે

વૃન્તાકી, શલ્યકી, થુપ્પકી, કસ્તૂરી, જીહુમણા, રૂપી, આઢકી, નીલી,
તુલસી, માતુલિંગી, આ વૃન્તાકી આદિ ગુચ્છ કહેવાતી વનસ્પતિઓમાંથી કેઈ

પ્રસિદ્ધા વર્તન્તે, તાશ્ચ યથા પ્રસિદ્ધિ સ્વયમૂહનીયાઃ, 'કચ્છુંમરિ પિપ્પલિયા અતસી વિલ્લીય કઠ્ઠમાર્ઘ્યા । વુચ્ચૂ પટોલકંદે વિઝવ્વા વત્થલંદેરે ॥૧૯॥ કસ્તુમ્ભરી, પિપ્પલિકા, અતસી, વિલ્વી ચ કામ્યાદિકા । વુચ્ચૂઃ, પટોલકન્દઃ વિકુર્વા, વલ્લલન્દેર ॥૧૯॥ એતે ચાપિ કસ્તુમ્ભરી પ્રમૃતયો દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ સ્વયમૂહનીયાઃ, 'પત્તર સીય રરણ હવઈ તહા જવસણ ય વોદ્ધવ્વે । ણિગુમિઅંક તવરિ અત્થઈ ચેવ તલ ઉદાડા' ॥૨૦॥ પત્ર પૂરઃ, શીતપૂરકો ભવતિ તથા જવસકશ્ચ વોદ્ધવ્યાઃ । નિલ્ગુઃ, મૃગાઙ્કઃ, તવરી, અસ્તકી, ચૈવ તલ ઉદાડા' એતે ચ પત્રપૂરાદયો ગુચ્છપદવાચ્યા દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ સન્તિ, તે ચ યથાયથં સ્વયમૂહનીયાઃ, 'સળપાણકાસમુદ્ગ અગ્ગાહગ સામસિંદવારેય । કરમદ્ અદ્દહસગકરીરણ રાવળ મહિત્થે' ॥૨૧॥ શળ-પાણ-કાશ-મુદ્રક-આધ્રાતક-શ્યામ-સિન્દુવારાશ્ચ । કરમર્દ અર્દ્ધસક-કરીર-એરાવળ-મહિત્થાઃ' એષુ ચાપિ ગુચ્છકપદવાચ્યાઃ કેચન શળકાશપ્રમૃતયઃ પ્રસિદ્ધા એવ સન્તિ, પાણમુદ્રક પ્રમૃતયસ્તુ દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ તિયોં મેં સે કોઈ કોઈ તો પ્રસિદ્ધ હી હૈં, શલ્યકી થુપડકી આદિ કોઈ -કોઈ કિસી વિશેષ પ્રદેશ મેં પ્રસિદ્ધ હૈં । ઇન્હેં પ્રસિદ્ધિ કે અનુસાર હી સમજ્જલેના ચાહિયે ।

ઈસી પ્રકાર કસ્તુમ્ભરી, પિપ્પલિકા, અતલી, વિલ્વી, કામ્યાદિકા, વુચ્ચૂ, પટોલકન્દ, વિકુર્વા, વલ્લલન્દેર મી વિશિષ્ટ પ્રદેશોં મેં પ્રસિદ્ધ હૈં । ઇન્હેં મી સ્વયં સમજ્જ લેના ચાહિયે ।

પત્રપૂર, શીતપૂરક જવસક, નિલ્ગુ, મૃગાંક, તવરી, અસ્તકી, તલ-ડાડા, યહ મી દેશ-દેશ મેં પ્રસિદ્ધ હૈં । ઇન્હેં મી સ્વયં સમજ્જ લેના ચાહિયે ।

શળ, પાણ, કાશ, મુદ્રક, આધ્રાતક, શ્યામ, સિન્દુવાર, કરમર્દ, અર્દ્ધસક, કરીર, એરાવળ ઓર મહિત્થ, ઇનમેં સે શળ, કાશ, અર્દ્ધસા, કૈર આદિ પ્રસિદ્ધ હૈં । પાણ, મુદ્રક આદિ કિસી વિશિષ્ટ પ્રદેશ મેં પ્રસિદ્ધ હૈં, ઇન્હેં મી યથાયોગ્ય સ્વયં હી સમજ્જ લેના ચાહિયે ।

કોઈ તો પ્રસિદ્ધ છે. શલ્યકી, થુપડકી વિગેરે કોઈ કોઈ જાસ પ્રદેશમા પ્રસિદ્ધ છે. તેઓને પ્રસિદ્ધિ અનુસાર જ સમજી લેવા ભેદાયે.

એ રીતે કસ્તુભરી પિપ્પલિકા, અતલી, વિલ્વી, કાટયાદિકા, વુચ્ચૂ, પટોલકન્દ, વિકુર્વા, વલ્લલન્દેર, પણુ વિવિધ પ્રદેશોમા પ્રસિદ્ધ છે. તેઓને પણુ યથા યોગ્ય ભતેજ સમજી લેવા ભેદાયે.

શળ, પાણ, કાશ, મુદ્રક, આધ્રાતક, શ્યામ, સિન્દુવાર, કરમર્દ અર્દ્ધસક, કરીર, એરાવળ અને મહિત્થ. તેઓમાથી શળ, કાશ, અર્દ્ધસા, વિગેરે પ્રસિદ્ધ છે, પાણ, મુદ્રક, આદિ વિશિષ્ટ પ્રદેશોમા પ્રસિદ્ધ છે. તેઓને પણુ યથા યોગ્ય ભતેજ સમજી લેવા ભેદાયે.

સન્તિ, તે ચાપિ ચપ્પાયયં સ્વયમ્મહનીયાઃ, 'જાતુલકમીલ પરિલીગયમારિણિ કુન્વ-
કારિયા મંડા । જીવદ કેયડ તહ ગંજ પાટલાદાસિ અંકોલે' ॥૨૨॥' જાતુલક-
મીલપરિલી-ગજમારિણી-કુર્વકારિકા, મળડાઃ । જીવકી-કેતકી તથા ગ્રજ્જઃ,
પાટલા, દાસી, અઢ્ઢોલ્લઃ, એતેષુ ચ કેચન પાટલાપ્રમૃતયો ગુચ્છપદવાચ્યાઃ
પ્રસિદ્ધા એવ સન્તિ 'ગુલાવ' ઇતિ ભાષા પ્રસિદ્ધસ્યેવ પાટલાપદેન વ્યવહૃત્તિમાણ-
ત્વાત્, યે તુ જાતુલકપ્રમૃતયો ગુચ્છપદવાચ્યા સન્તિ તેઽપિ દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ
સ્વયમ્મુન્નેયાઃ, એવમેવ- 'જે યાવન્નાતહ પગારા' યે ચાપ્યન્યે, તથાપ્રકારાઃ એવં
વિધા ઉપલભ્યન્તે, તેઽપિ સર્વે ગુચ્છપદેન વ્યવહર્તવ્યાઃ, પ્રકૃતં ગુચ્છપ્રપસંહરન્નાહ-
'સે તં ગુચ્છા' તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ-વૃન્તાકી પ્રમૃતિ-અઢ્ઢોલ્લાન્તાઃ એકપશ્ચાશ્વદ્-
ભેદાઃ ગુચ્છાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, અત્રેદં વોધ્યમ્-વૃક્ષાદિષુ યસ્યેકત્ર નામ ગૃહીત્વા પરત્રાપિ
તન્નામ ગ્રહણં કૃતં તત્ર તદન્યો ભિન્ન જાતીયસ્તત્સદૃશનામથેયોઽવસેયઃ, એક-

જાતુલક, મીલ, પરિલી, ગજમારિણી, કુર્વકારિકા, મળડા, જીવકી, કેતકી, ગંજ, પાટલ, દાસી, અંકોલ, इनमें से भी पाटल आदि कई प्रसिद्ध हैं । भाषा में जिसे गुलाव कहते हैं उसी को यहां 'पाटल' शब्द से कहा गया है । जાતુલક આદિ દેશવિશેષ મેં :સિદ્ધ છે, ઉન્હેં યથાયોગ્ય રીતિ સે સમજાલેના યાહિએ ।

इन पूर्वोक्त के सिवाय इसी प्रकार की अन्य जो वनस्पतियां है उन्हें भी 'गुच्छ' ही कहना चाहिए । अब गुच्छ प्ररूपणा का उपसंहार करते हैं-वृन्ताकी से लेकर अंकोल पर्यन्त जो इक्यावन नाम निर्देश किये हैं, उन्हें गुच्छ कहना चाहिए ।

यहां एक बात ध्यान में रखनी चाहिए । वह यह कि वृक्ष आदि में एक जगह जिसके नाम का उल्लेख कर दिया गया है, उसका यदि दूसरी जगह भी नाम हो तो उसे उससे भिन्न जातिय, किन्तु समान नाम वाली, वनस्पति समझना चाहिए अथवा ऐसा समझना चाहिए

જાતુલક, મીલ, પરિલી, ગજમારિણી, કુર્વકારિકા, ભડા ભવકી. કેતકી, ગંજ, પાટલ, દાસી, અંકોલ, એમાં પણ પાટલ વિગેરે કઈ પ્રસિદ્ધ છે, તેઓને સમજા લેવા જોઈએ. ભાષામાં જેને ગુલાબ કહે છે. તેને જ અત્રે પાટલ શબ્દથી કહેલ છે. જાતુલક વિગેરે દેશ વિશેષમાં પ્રસિદ્ધ છે. તેઓને જાણી લેવાં જોઈએ. આ પૂર્વોક્ત સિવાય આવીજ જાતની બીજી જે વનસ્પતિયો હોય તેઓને પણ ગુચ્છ સમજવા જોઈએ

આહી એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ તે એ છે કે વૃક્ષ આદિમાં એક જગ્યાએ કોઈના નામનો ઉલ્લેખ કરી દેવાયો હોય તેનું ફરી બીજી જગ્યાએ નામ હોય તો તેને તેનાથી ભિન્નજાતિના તથા સમાન નામ વાળી વનસ્પતિ સમજવી જોઈએ,

સ્યાપિ વા તસ્યાનેક જાતીયકત્વેન ચિન્નચિન્નસ્થાને પુનઃગ્રહણ સમ્ભવોઽવગન્તવ્યઃ, નાલિકેરવૃક્ષસ્ય એકાસ્થિકતયા એકાસ્થિકપદેન ત્વચાયા વલયાકારતાચ્ચ વલય-પદેન ચ વ્યવહારદર્શનાત્, તસ્માત્ અનેકજાતીયત્વેનાપિ તન્નામધેયગ્રહણે ન કોઽપિ વિરોધઃ સમાપતતિ ।

મૂલમ્—સે કિં તં ગુમ્મા ? ગુમ્મા અણેગવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા—સેળયણ્ણોમાલિયં, કોરંટયં વંધુજીવર્ગ મંણોજ્જે । પિઈયં પાંણં કર્ણયર, કુઝ્ઞય તહ સિંદુવાંરે ચ ॥૧૩॥ જાઈ મોર્ગેર તહ જૂહિયાં ચ તહ મલિંયા ચ વાસંતી । વત્થુલં કત્થુલં સેવાલં ગંઠી મગદંતિયાં ચેવ ॥૧૪॥ ચંપર્ગં જીડિં નીડિયાં કુંદો તહા મહા જાઈ । એવમણેગા ગારા, હવંતિ ગુમ્મા મુણેયઠ્ઠા ॥૧૫॥ સે ત્તં ગુમ્મા ॥૩॥

છાયા—અથ કે તે ગુલ્માઃ ? ગુલ્મા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા—‘સેનતકઃ ૧ નવમાલતીર કોરંટકઃ ૩ વંધુજીવકઃ ૪ મનોઘઃ ૫ । પિતિકઃ ૬ પાનઃ ૭ કર્ણિ-

કિ એક એક હી વસ્તુ કા અનેક જાતીય હોને કે કારણ પુનઃ ગ્રહણ કર લિયા જાના સંભવ હૈ । ઉદાહરણાર્થ—નાલિકેર વૃક્ષ કા એકાસ્થિક હોને કે કારણ ‘એકાસ્થિક’ કે રૂપ મેં ગ્રહણ કિયા હૈ, મગર ડસકી છાલ વલયાકાર હોતી હૈ, અતએવ ‘વલય’ પદ સે મી ડસકા ડલ્લેખ દેખા જાતા હૈ । ડસ કારણ અનેક જાતીય હોને કે કારણ મી ડનકા નામ અલગ-અલગ ગ્રહણ કરને મેં કોઈ દોષ નહીં આતા ॥૨૧॥

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં ગુમ્મા) ગુલ્મ કિનને પ્રકાર કે હૈં ? (અણેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે (પળ્ળત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે ડસ પ્રકાર (સેળયણ) સેનતક, (ળોમાલિય) નવમાલતી, (કોરંટય) કોરંટક, (વંધુજીવર્ગ)

અથવા એમ સમજવું જોઈએ કે એકજ વસ્તુ અનેક જાતની હોવાથી વારંવાર ગ્રહણ થવાનો સંભવ છે. દાખલા તરીકે—નાળીએર એકાસ્થિક હોવાને લીધે એકાસ્થિકતા રૂપમાં ગ્રહણ કર્યું છે. પરંતુ તેની છાલ વલયાકાર હોય છે તેથી વલયાકાર પદથી પણ તેનો ઉદ્દેશ જોવામાં આવે છે આ રીતે અનેક જાતીય હોવાના કારણે પણ તેઓના નામ અલગ અલગ ગ્રહણ કરવામાં કોઈ દોષ થતો નથી.

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં ગુમ્મા) ગુલ્મ કેટલા પ્રકારના છે ? (ગુમ્મા) ગુલ્મ (અણેગ-વિહા) અનેક પ્રકારના (પળ્ળત્તા) કહે છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (સેળયણ) સેનાતક (ળોમાલિય) નવમાલતી (કોરંટક) કોરંટક (વંધુજીવર્ગ) વંધુજીવક

કાર: ૮ કુઙ્ગક: ૯ તથા સિન્દુવાર ૧૦ ॥ ૧૩ ॥ જાતી ૧૧ મોગર: ૧૨ તથા
ચૂથિકા ૧૩ ચ તથા મલ્લિકા ૧૪ ચ વાસન્તી ૧૫ । વસ્તુલ: ૧૬ કસ્તુલ: ૧૭
સૈવાલ: ૧૮ ગ્રન્થિ: ૧૯ મગદન્તિકા ૨૦ ચૈવ । ॥ ૧૪ ॥ ચમ્પક: ૨૧ જીર્ણ
૨૨ નીતિકા ૨૩ કુન્દ: ૨૪ તથા મહાજાતિ: ૨૫ । એવમનંકાકારા ભવન્તિ
ગુલ્મા જ્ઞાતવ્યા: ॥ ૧૫ ॥ તે એતે ગુલ્મા: ૩ ।

ટીકા-અથ ગુલ્મભેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાદ-‘સે કિં તં ગુમ્મા?’ અથ કે તે-કૃત્રિવિધા
ઇત્યર્થ:, ગુલ્મા:=ગુલ્મપદવાચ્યા:-પરસ્પરા સમ્વદ્ધા વચવા: પ્રજ્ઞા: ? ભગવાનાદ-
‘ગુમ્મા અણેગવિદ્ધા પળ્ણત્તા’ ગુલ્મા: અનેકવિધા:-નાનાપ્રકારકા: પ્રજ્ઞા:, તાનેવ

વન્ધુજીવક, (મળોજ્જે) મનોઘ, (પિયં) પિત્તિક, (પાણ) પાન, (કળયર)
કર્ણિકાર, (કુઙ્ગય) કુંજક, (સિન્દુવાર) સિન્દુવાર,

(જાઈ) જાતી (મોગર) મોગરા (જૂહિકા) ચૂથિકા (તહ) તથા
(મલ્લિકા) મલ્લિકા, (ચ) ઓર (વાસંતી) વાસન્તી, (વસ્તુલ) વસ્તુલ,
(કસ્તુલ) કસ્તુલ, (સેવાલ) સૈવાલ, (ગંઠી) ગ્રન્થિ, (મગદન્તિકા) મગદ-
ન્તિકા (ચૈવ) ઓર

(ચંપગ) ચમ્પક, (જીર્ણ) જીતી, (ળીર્ણ્યા) નીતિકા, (કુંદ) કુન્દ,
(તહા) તથા (મહાજાઈ) મહાજાતિ, (એવં) ઇસ તરહ (અણેગાગારા) અનેક
પ્રકાર કે (હવંતિ) હોતે હૈં (ગુમ્મા) ગુલ્મ (મુણેયવ્વા) જાનને ચાહિયે ।

(સે તં ગુમ્મા) યહ ગુલ્મ કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥ ૨૨ ॥

ટીકાર્થ-અથ ગુલ્મ કે ભેદોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । પ્રશ્ન હૈ કિ
ગુલ્મ કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? ભગવાન્ ને કહા-ગુલ્મ અનેક પ્રકાર
કે કહે હૈં । ઉન્હીં કો ગાથાઓં દ્વારા કહતે હૈં, વે ઇસ પ્રકાર હૈં-‘સેગય’

(મળોજ્જે) મનોઘ (પિયં) પિત્તિક (પાણં) પાન (કળયર) કર્ણિકાર (કુઙ્ગય) કુંજક
(સિન્દુવાર) સિન્દુવાર (જાઈ) જાતિ-ચૂથ (મોગર) મોગરા (જૂહિકા) ચૂથિકા
(તહ) તથા (મલ્લિકા) મલ્લિકા (ચ) અને (વાસંતી) વાસંતી (વસ્તુલ) વસ્તુલ
(કસ્તુલ) કસ્તુલ (સેવાલ) સૈવાલ (ગંઠી) ગ્રન્થી (મગદન્તિકા) મગદન્તિકા (ચૈવ)
અને (ચંપગ) ચંપક (જીર્ણ) જીતી (ળીર્ણ્યા) નીતિકા (કુન્દ) કુન્દ (તહા) તથા
(મહાજાઈ) મહાજાતિ (એવં) આ રીતે (અણેગાગારા) અનેક પ્રકારના (હવંતિ)
હોય છે (ગુમ્મા) ગુલ્મ (મુણેયવ્વા) જાણવા ભેદએ.

(સે તં ગુમ્મા) આ ગુલ્મની પ્રરૂપણા થઈ

ટીકાર્થ-હવે ગુલ્મના ભેદોની પ્રરૂપણા કરે છે. પ્રશ્ન એ છે કે ગુલ્મ
કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું-ગુલ્મ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે. તેઓને ગાથાઓ દ્વારા

गार्थाद्वयेनाह—‘तं जहा—सेणयए, णोमालिय, कोरंटय, बंधुजीव—गामणोज्जे । पिइयं पाणं कणयर कुज्जय तह सिंदुवारेय’ ॥२३॥ सेनतकः, नवमालती, कोर-
ण्टकः, बन्धुजीवकः मनोद्यः, पितिकः, पानः, कर्णिकारः, कुज्जक स्तथा सिन्दु-
वारश्च, एतेषु नवमालती प्रभृतयो गुल्मपदवाच्याः प्रसिद्धा एव सन्ति, सेनतक-
प्रभृतयस्तु गुल्मा देशविशेषे प्रसिद्धाः, सन्ति, ते च यथायथं स्वयमूहनीयाः, एव-
मेव ‘एवमेव ‘जाई मोगगर तह जूहियाय तह मल्लियाय । वासंती । वस्तुलकस्तुल-
सेवालगांठी मगदंतिया चेव’ जाती मोगगरः, तथा यूथिका च तथा मल्लिका च
वासन्ती । वस्तुलः, कस्तुलः, शैवालः, ग्रन्थिः, मृगदन्तिका चैव । एतेषु च गुल्म-
पदवाच्येषु जाती मोगगर यूथिका मल्लिका प्रभृतयः प्रसिद्धा एव सन्ति, वस्तुल
प्रभृतयस्तु देशविशेषे प्रसिद्धाः स्वयमूहनीयाः, एवमेव—‘चंपग जीई णीइया कुंदो
तहो महा जाई । एव मणेगागारा हवंति गुम्मा मुणेयव्वा’ चम्पकः, जीती,
नीतिका, कुन्द, तथा महाजातिः, एवमनेकाकारा भवन्ति गुल्मा ज्ञातव्याः, एते-
सेनतक ‘णोमालिय’ नवमालती, ‘कोरंम्भ’ कोरण्टक, ‘बंधुजीवग’
बंधुजीवक, ‘मणोज्ज’ मनोद्य, ‘पिइयं’ पितिक, ‘पाणं’ पान, ‘कणयर’
कर्णिकार ‘कुज्जय’ कुज्जक तथा सिंदुवार । इनमें से नवमालती
आदि प्रसिद्ध हैं और सेनतक आदि गुल्म देशविशेष में प्रसिद्ध हैं ।
उन्हें यथा योग्य समझ लेना चाहिए ।

इसी प्रकार ‘जाती’ जाई, ‘मोगगर’ मोगगरा, ‘यूथिका’ जुही,
मल्लिका, वासन्ती, वस्तुल, कस्तुल, शैवाल, ग्रन्थि, मृगदन्ती, इनमें
से जाई आदि प्रसिद्ध ही हैं, वस्तुल कस्तुल आदि देशविशेष में
प्रसिद्ध हैं, उन्हें स्वयं समझ लेना चाहिए ।

इसी प्रकार चम्पक, जीती, नीतिका, कुन्द, महाजाति, इत्यादि
अनेक प्रकार के गुल्म होते हैं । इनमें से भी कुछ प्रसिद्ध हैं और कुछ
छोटे छोटे, ते आरते छोटे—

(सेणयए) सेनतक (णोमालिय) नवभावती (कोरटय) कोरंटक (बंधुजीवग)
बंधुजीवक (मणोज्ज) मनोद्य (पिइयं) पितिक (पाणं) पान (कणयर) कर्णिकार (कुज्जय)
कुज्जक सिंदुवारेय (सिंदुवार अभांथी नवमालती वि. प्रसिद्ध छे अने सेनतक
आदि गुल्मक देशविशेषां प्रसिद्ध छे. तेओने यथा योग्य समझ लेवा जेधओ.

ओवी ज रीते जाति (जाई) (मोगगर) मोगगरा (यूथिका) जुही (मल्लिका)
वासन्ती, वस्तुल, कस्तुल, सेवाल, ग्रन्थि, मृगदन्ती, तेमां जुध वि. प्रसिद्ध छे
वस्तु, कस्तुल आदि देश विशेषमा प्रसिद्ध छे. तेओने जाते समझ लेवा जेधओ.

ओवीज रीते चंपक, जाति, नीतिका, कुन्द, महाजाति, विगेरे अनेक

અપિ ગુલ્મપદવાચ્યેષુ કેચન ચમ્પક-કુન્દમહાજાતીયાઃ પ્રસિદ્ધા एव सन्ति, जीती नीतिका प्रभृतयस्तु देशविशेषे प्रसिद्धाः गुल्माः स्वयमेवोन्नेयाः, प्रकृतं गुल्ममुपसंहरन्नाह-‘से तं गुल्मा’ ते एते-पूर्वोक्ताः पञ्चविंशतिभेदाः गुल्माः प्रज्ञप्ताः, शेष वक्तव्यता पूर्ववदेव बोध्या ।

મૂલમ્-સે કિં તં લયાઓ ? લયાઓ અળેગવિહાઓ પળ્લતાઓ, તં જહા-પડમલયા ણાગલયા અસોગ ચંપગલયા ચ ચૂપલયા । વળલય વાસંતિલયા, અહ્મુત્તય કુંદં સામલયા ॥૧૬॥ જે યા-વન્ના તહપ્પગારા । સે તં લયાઓ ॥૪॥

છાયા-અથ કાસ્તા લતાઃ ? લતા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-‘પદ્મલતા ૧ નાગલતા ૨ અશોક ૩ ચમ્પક ૪ લતે ૫ ચૂતલતા ૬ વનલતા ૭ વાસન્તીલતા ૮ અતિ-મુક્તક ૯ કુંદ ૧૦ શ્યામ ૧૧ લતાઃ ૧૨ ૧૬ । યાશ્ચાન્યાસ્તથા પ્રકારાઃ તા એતા લતાઃ ૪ ।

देशविशेष में भी प्रसिद्ध हैं जिन्हें रवयं ही समझलेना चाहिए ।

ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં-યે પચ્ચીસ ગુલ્મ યહાં વતલાએ હૈં, શેષ કથન પૂર્વવત્ હી સમજ્ઞના ચાહિએ ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ-(સે કિં તં લયાઓ) લતાણં કિતને પ્રકાર કી હૈં (અળેગ-વિહા) અનેક પ્રકાર કી (પળ્લતાઓ) કહી હૈં (તંજહા) વે હસ પ્રકાર (પડમલયા) પદ્મલતા, (ણાગલયા) નાગલતા, (અસોગ) અશોકલતા, (ચંપગલયા ચ) ઓર ચમ્પકલતા, (ચૂપલયા) ચૂતલતા, (વળલય) વન-લતા, (વાસંતિલયા) વાસન્તીલતા, (અહ્મુત્તય) અતિમુક્તકલતા (કુંદ) કુંદલતા, (સામલયા) શ્યામલતા, (જે યાવન્ના તહપ્પગારા) અન્ય જો મી હસી પ્રકાર કી હૈં । (સે તં લયાઓ) યહ લતાઓં કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥૨૩॥

પ્રકારના ગુલ્મ થાય છે. તેઓમાથી પણ કેટલાક પ્રસિદ્ધ છે. અને કેટલાક દેશ વિશેષમાં પ્રસિદ્ધ છે. જેને બીજે સમજી લેવા બેઠાએ.

ઉપસંહાર કરતા કહે છે-આ પચીસ ગુલ્મો અહીં બતાવ્યા છે. શેષ કથન પૂર્વવત્ જ સમજવું બેઠાએ.

શબ્દાર્થ-(સે કિં તં લયાઓ) લતાઓ કેટલા પ્રકારની છે ? (અળેગવિહાઓ) અનેક પ્રકારની (પળ્લતાઓ) કહી છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (પડમલયા) પદ્મલતા (ણાગલયા) નાગલતા (અસોગલયા) અશોકલતા (ચંપગલયા ચ) ચંપકલતા (ચૂપલયા) ચૂપલતા ચૂતલતા (વળલયા) વનલતા (વાસંતિલયા) વાસન્તીલતા (અહ્મુત્તલયા ચ) અતિ મુક્તલતા (કુંદ) કુંદલતા (સામલયા) શ્યામલતા (જે યાવન્ના તહપ્પગારા) અન્ય જે કોઈ આવી બીજી છે (સે તં લયાઓ) આ લતાઓની પ્રરૂપણા કહી છે.

મૂલ્ય-સે કિં તં વલ્લીઓ ? વલ્લીઓ અણેગવિહાઓ પણ-
ત્તાઓ, તં જહા પૂસફલી, કાલિંગી, તુંબી, તઉંસી ચ એલં વાલુંકી ।
ઘોસાડઈ પંડોલા, પંચંગુલિ આંયળીલી ચ ॥૧૭॥ કંઘૂચી કંઢુ-
ઈયા, કંક્રોડઈ કારિયલ્લઈ સુમંગા । કુચવાંચ વાંગલી પાવ-
વલ્લી તહ દેવદાલી ચ ॥૧૮॥

ટીકા-અથ લતાપ્રકારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં લયાઓ’ ? ‘સે’-અથ
‘કિં તં’ કાસ્તાઃ,-કતિવિધાઃ इत्यर्थः, લતાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? મગવાનાહ-‘લયાઓ
અણેગવિહાઓ પણત્તાઓ’ લતાઃ અનેકવિધાઃ-નાનાપ્રકારિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ સન્તિ ‘તં
જહા-પંડમલયા, ણાગલયા, અસોગ ચંપગલયા ચ ચૂતલયા । વળલેય વાસંતિલયા
અદ્યુત્તય કુંદસામલયા’ તથથા-‘પદ્મલતા નાગલતાઃ-તાન્બૂલલતેત્યર્થઃ, અશોક-
ચમ્પકલતે ચ-અશોકલતા, ચમ્પકલતા ચેત્યર્થઃ, ચૂતલતા-આમ્રલતા, વનલતા,
વાસન્તીલતા, અતિમુક્તકુન્દ-શ્યામલતાઃ-અતિમુક્તકલતા, કુન્દલતા, શ્યામ-
લતા ચેત્યર્થઃ, ‘જે યાવન્ને તહપ્પગારા’ યાશ્ચાપ્યન્યાસ્તથાપ્રકારાઃ-એવંવિધાઃ
સન્તિ, તા અપિ ઉપર્યુક્તલતામધ્યે પરિગણનીયાઃ, પ્રકૃતાં લતામૃપસંહરન્નાહ-‘સે-
તં લયાઓ’ તા એતાઃ-પૂર્વોક્તા દશપ્રકારાઃ લતાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ,

ટીકાર્થ-અવ લતાઓં કે પ્રકારોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-લતાં કિંતને
પ્રકાર કી કહી હૈં ? મગવાન્ ફરમાતે હૈં-લતાં અનેક પ્રકાર કી હોતી
હૈં । વે હૈંસ પ્રકાર હૈં-પદ્મલતા, નાગલતા, અર્થાત્ તાન્બૂલલતા, અશોક-
લતા, ચમ્પકલતા, ચૂતલતા (આમ્રલતા) વનલતા, વાસન્તીલતા,
અતિમુક્તકલતા, કુન્દલતા, શ્યામલતા, તથા હૈંસી પ્રકાર કી જો અન્ય
લતાં હૈં, ઉન્હેં બીં હનકે સાથ હી સમજલેનાં ચાહિયે । અવ ઉપસંહાર
કરતે હુએ કહતે હૈં-યહ લતાં કી પ્રજ્ઞાપના પૂરી હુઈ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ:-હવે લતાઓના પ્રકારોની પ્રરૂપણા કરે છે

પ્રશ્ન-લતાઓ કેટલી જાતની છે ?

શ્રી ભગવાન કહે છે-લતાઓ અનેક પ્રકારની હોય છે. તેઓ આ પ્રકારે છે
પદ્મલતા, નાગલતા, (નાગરવેલનાપાનનીલતા), અશોકલતા, ચંપકલતા, આમ્ર
લતા, વનલતા, વાસન્તીલતા, અતિમુક્તલતા, કુન્દનલતા, શ્યામલતા, અને એજે
રીતે જે બીજી લતાઓ છે. તેઓને પણ આની સાથેજ સમજ લેવી જોઈએ.

હવે ઉપસંહાર કરતા કહે છે. આ લતાની પ્રજ્ઞાપના પૂરી થઈ.

મૂલમ્—અંખેયા અદ્મુત્તંગ ણાગલંયા કળહસૂરવલ્લી ય । સંવદ્દ
સુમણસાં વિ ય, જાસુવણ કુવિદંવલ્લી ય ॥૧૯॥ મુદ્ધિય અંવા-
વલ્લી, કિણ્હલિરાંલી જૈયંતિ મોવાંલી । પાંણી માસાંવલ્લી,
ગુંજીવલ્લી ય વિચ્છાંણી ॥૨૦॥ રાંતેલી દુમોત્તફુલિયા ગિરિકં-
ણ્ણહ માલુંયા ય અંજેણ્ણહ । દહિણોલ્લંહ કાંગલિ રોગલ્લી ય તહ
અંકવોંદીયા ॥૨૧॥ જે યાવન્ના તહપ્પગારા । સે તં વલ્લીઓ । ૫।

છાયા—અથ કારતા વલ્લયઃ વલ્લયઃ અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા—પૂસફલી ૧
કાલિંગી ૨ તુમ્બી ૩ ત્રપુષી ૪ ચણ ૫ વલ્લુટ્ટી ૬ । ઘોષાતકી ૭ પંડોલા ૮
પશ્ચદ્ગુલી ૯ આયનીલી ૧૦ ચ ॥૧૭॥ કંડુકા ૧૧ કણ્ડકિકા ૧૨ કર્કાટકી ૧૩
કારવેલ્લકી ૧૪ સુભગા ૧૫ । કુયવાયા ૧૬ વાગલી ૧૭ પાપવલ્લી ૧૮ તથા

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં વલ્લીઓ ?) વલ્લિયાં કિતને પ્રકાર કી હૈં ?
(અણેગવિહાઓ) અનેક પ્રકાર કી (પણ્ણતાઓ) કહી હૈં (તં જહા) વે સ
પ્રકાર હૈં—(પૂસફલી) પૂસફલી, (કાલિંગી) કાલિંગી, (તુંબી) તુમ્બી,
(તણ્ણસી) ત્રપુષી, (ચણ) ચણ, (વાલુંકી) વાલુંકી, (ઘોસાડહ) ઘોષાતકી,
(પંડોલા) પંડોલા, (પંચુંગુલિ) પંચાંગુલી, (આયનીલી) આયનીલી, વે
વલ્લી જાતકી વનસ્પતિયાં દેશ-વિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ હૈં । ઇન્હેં સ્વયં
સમજ્ઞલેના ચાહિય ।

હસી પ્રકાર (કંઘૂયા) કંઘૂકા, (કંડુકા) કણ્ડકિકા, (કવ્વકોડઈ)
કર્કટિકી, (કારિયલ્લઈ) કારવેલ્લકી, (સુભગા) સુભગા, (કુયવાય)
કુયવાયા, (વાગલી) વાગલી, (પાપવલ્લી) પાપવલ્લી, (તહ) તથા, (દેવ-
દાલી ય) ઓર દેવદાલી, દેશવિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ ઇન લતાઓં કો સ્વયં
હી સમજ્ઞ લેના ચાહિય ।

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં વલ્લીઓ ?) વલ્લિઓ કેટલા પ્રકારની છે ? (અણેગ
વિહા) અનેક પ્રકારની (પણ્ણતાઓ) કહી છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે
(પૂસફલી) પુષ્પફલી (કાલિંગી) કાલિંગી (તુંબી) તુંબી (તણ્ણસી) ત્રપુષી (ચણ)
ચણ (વાલુંકી) વાલુંકી (ઘોસાડહ) ઘોષાતકી (પંડોલા) પંડોલા (પંચુંગુલિ) પંચા-
ગુલી (આયનીલી) આયનીલી આ વલ્લી વનસ્પતિઓ દેશ વિશેષમાં પ્રસિદ્ધ
છે. તેને જાતે સમજ્ઞ લેવા જોઈએ.

આજ રીતે (કંઘૂયા) કંઘૂકા (કંડુકા) કંડુકિકા (કવ્વકોડઈ) કર્કટિકા (કારિ-
યલ્લઈ) કારવેલ્લકી—કારેલી (સુભગા) સુભગા (કુયવાય) કુયવાયા (વાગલી) વાગલી
(પાપવલ્લી) પાપ વલ્લી (તહ) તથા (દેવ દાલીય) અને દેવદાળી દેશ વિશેષમાં
પ્રસિદ્ધ લતાઓને જાતે સમજ્ઞ લેવી જોઈએ.

દાલી ૧૯ ચ ૧૮ । અપ્પેયા ૨૦ અતિ મુક્તક ૨૧-નાગ ૨૨ લતે કૃષ્ણસૂરવલ્લી ૨૩ ચ । સંઘટ્ટા ૨૪ સુમાનસાડિ ૨૫ ચ જાસુવના ૨૬ કુવિન્દવલ્લી ૨૭ ચ । ૧૯ । મૃદ્વીકા ૨૮ અમ્બાવલ્લી ૨૯ કૃષ્ણક્ષીરાલી ૩૦ જયન્તી ૩૧ ગોપાલી ૩૨ । પાળી ૩૩ માસાવલ્લી ૩૪ ગુઝીવલ્લી ૩૫ ચ વિચ્છાળી ૩૬ ॥ ૨૦ ॥ સસિવી ૩૭ દ્વિગોત્રસ્પૃષ્ટા ૩૮ ગિરિકર્ણિકા ૩૯ માલુકા ૪૦ ચ અઙ્ગનકી ૪૧ । દધિસ્ફોટકી ૪૨ કાકલી ૪૩ મોકલી ૪૪ ચ તથા અર્કબોન્દી ૪૫ । ૨૧ । યા શ્રાન્યા સ્તથાપ્રકારઃ । તા એતા વલ્લયઃ ૫ ।

(અપ્પેયા) અપ્પેયા, (અહમુત્તગલતા) અતિમુક્તકલતા, (નાગલયા) નાગલતા, (કણ્હસૂરવલ્લી ય) ઔર કૃષ્ણસૂરવલ્લી, (સંઘટ્ટ) સંઘટ્ટા, (સુમણસા વિ ય) ઔર સુમનસા શ્રી (જાસુવણ) જાસુવન (કુવિન્દ-વલ્લી ય) ઔર કુવિન્દ વલ્લી, (સુદીય) મુદ્વીકા, (અંબાવલ્લી) અમ્બા-વલ્લી, (કિણ્હક્ષીરાલી) કૃષ્ણક્ષીરાલી, (જયંતિ) જયન્તી, (ગોવાલી) ગોપાલી, (પાળી) પાળી, (માસાવલ્લી) માસાવલ્લી, (ગુંજીવલ્લી) ગુઝીવલ્લી, (વિચ્છાળી) વિચ્છાળી, દેશવિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ ઇન વલ્લિયોં કો ભી સ્વયં સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ।

(સસિવિ) સસિવી (દુગોત્તફુસિયા) દ્વિગોત્ર સ્પૃષ્ટા, (ગિરિકર્ણિકા) ગિરિકર્ણિકા, (માલુયા ય) ઔર માલુકા (અંજળઈ) અંજનકી, (દહિ-ફોલ્લઈ) દધિસ્ફોટકી, (કાગલિ) કાકલી (મોગલી ય) ઔર મોકલી (તહ) તથા (અર્કબોન્દીયા) ઔર અર્કબોન્દી (જે યાવન્ના તહપ્પગારા) હસી પ્રકાર કી અન્ય ભી જો હૈં (સે તં વલ્લીઓ) યહ વલ્લિયોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥૨૪॥

(અપ્પેયા) અપ્પેયા (અહમુત્તગ-લયા) અતિમુક્તકલતા (નાગલતા) નાગલતા (કણ્હસૂરવલ્લીય) અને કૃષ્ણસૂરવલ્લી (સંઘટ્ટ) સંઘટ્ટા (સુમણસાવિય) અને સુમનસપણ (જાસુવણ) જાસુવન (કુવિન્દ વલ્લીય) અને કુવિન્દ વલ્લી.

(મુદ્વિય) મુદ્વિકા (અંબાવલ્લી) અંબા વલ્લી (કિણ્હ ક્ષીરાલી) કૃષ્ણ ક્ષીરાલી (જયંતી) જયન્તી (ગોવાલી) ગોવાલી (પાળી) પાળી (માસાવલ્લી) માસા વલ્લી (ગુંજીવલ્લી) ગુંજીવલ્લી (વિચ્છાળી) વિચ્છાળી દેશ વિશેષમાં પ્રસિદ્ધ આ વલ્લીઓને પણ ભેતેજ સમજ્ઞ લેવી ભેધએ.

(સસિવી) સસિવી (દુગોત્તફુસિયા) દ્વિગોત્રસ્પૃષ્ટા (ગિરિકર્ણિકા) ગિરિકર્ણિકા (માલુયાય) અને માલુકા (અંજળઈ) અંજનકી (દહિફોલ્લઈ) દધિસ્ફોટકી (કાગલિ) કાકલી (મોગલી ય) અને મોકલી (તહ) તથા (અર્કબોન્દીયા) અને અર્કબોન્દી (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) એવી ભતની બીજી પણ જે હોય (સે તં વલ્લીઓ) તે તમામ વલ્લીવાચક ભતિ છે. આ વલ્લીઓની પ્રરૂપણા થઈ.

ટીકા-અથ વલ્લીપ્રવેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં વલ્લીઓ?’ ‘સે’ અથ, કાસ્તાઃ કિતિવિધા इत्यर्थः, વલ્લયઃ-વ્રતતયઃ પ્રજ્ઞાતાઃ? મગવાનાહ-‘વલ્લીઓ અણેગઃ વિહાઓ પણ્ણત્તાઓ’ વલ્લયઃ, અનેકવિધાઃ-નાનાપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ સન્તિ, તાશ્ચ વલ્લીઃ પશ્ચભિર્ગાયાભિઃ પ્રરૂપયતિ-‘તં જઠા-પૂસફલી, કાલિંગી, તુંવી, તડસીય એલવાલુંકી । ઘોસાહ્પંડોલા પંચંગુલિ, આયનીલીય’ ॥૨૬॥ તદ્યથા-પૂસફલી, કાલિંગી, તુંવી, ત્રપુવી ચ, એલા, વાલુકી, ઘોષાતકી, પંડોલા, પશ્ચાદ્ગુગુલી, આયનીલી ચ, એતાશ્ચ વલ્લીપદવાચ્યા દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ સ્વયમેવોન્નેયાઃ, એવમેવ, -‘કંગુયા કંડુઈયા, કકોડઈ કારિયલઈ સુમગા । કુયવાયવ વાગલી પાવવલ્લી તઠ દેવ દાલીય ॥૨૭॥ કઙ્ગુકા કળ્ડકિકા, કર્કોટકી, કારવેલ્લકી, સુમગા, કુયવાયા, વાગલી, પાવવલ્લી તથા દેવદાલીચ । એતાશ્ચ વલ્લીપદવાચ્યા દેશ-વિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ સ્વયમૂહનીયાઃ, ‘અપ્પેયા અદ્મુત્તગણાગલયા કળ્હસૂરવલ્લીય । સંઘટ્ટસુમણસાવિ ય જાસુવણકુવિંદ વલ્લીય’ ॥૨૮॥ અપ્પેયા, અતિમુક્તકનાગ-

ટીકાર્થ-અવ વલ્લી કે ભેદોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-‘વલ્લિયાં’ અર્થાત્ વેલેં કિતને પ્રકાર કી હૈં? મગવાન્ ને કહા-વલ્લિયાં અનેક પ્રકાર કી હૈં । ઝન્હેં પાંચ ગથાઓં મેં વતલાતે હૈં-પૂસફલી, કાલિંગી, તુંવી, ત્રપુષકી, એલા, વાલુંકી, ઘોષાતકી, પંડોલા, પંચાંગુલિ, આયનીલી, યે દેશવિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ હૈં । ઇસ સ્વયં સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ।

કંગૂકા, કળ્ડલિકા, કર્કટિકી, કારવેલ્લકી, સુમગા, કુયવાયા, વાગલી, પાવવલ્લી, દેવદાલી, યે બી દેશવિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ હૈં । ઇન્હેં સ્વયં સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ।

અપ્પેયા, અતિમુક્તકલતા, નાગલતા, કળ્હસૂરવલ્લી, સંઘટ્ટા, સુમનસા, જાસુવના, કુવિન્દવલ્લી, ઇન્હેં બી સ્વયં હી સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ:-હવે વલ્લીઓના ભેદોની પ્રરૂપણા કરાય છે-

પ્રશ્ન-વલ્લિયો અર્થાત્ વેલો કેટલી જાતની છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું-વલ્લીઓ અનેક પ્રકારની છે. તેઓને પાંચ ગાથાઓમાં સમજાવે છે-

પૂસફલી, કાલિંગી, તુંવી, ત્રપુષી, (એલા), વાલુંકી, ઘોષાતકી, પંડોલા, પશ્ચાદ્ગુલી, આયનીલી, આ દેશ વિશેષમાં પ્રસિદ્ધ છે તે જાતેજ સમજી લેવી જોઈએ.

કંગૂકા, કંડલિકા, કર્કટિકી, કારવેલ્લકી, સુમગા, કુયવાયા, વાગલી, પાવ વલ્લી, દેવદાલી, આ પણ દેશ વિશેષમાં પ્રસિદ્ધ છે તેને જાતે જ સમજી લેવી જોઈએ.

लते, - अतिमुक्तकल्पा नागलता वेत्यर्थः, कृष्णसूरवल्ली च संघटा सुमनसा-
ऽपि च, जासुवना कुविन्दवल्लि च एताश्चापि वल्लीपदवाच्या देशविशेषे प्रसिद्धा
द्रष्टव्याः, 'मुद्दिय अंबावल्ली, कृष्णक्षीराली जयन्ति गोपाली । पाणी
मासावल्ली गुंजीवल्लीय विच्छाणी ॥९॥ मृद्वीका, अम्बावल्ली, कृष्णक्षीराली,
जयन्ती, गोपाली, पाणी, मासावल्ली, गुंजीवल्ली च, विच्छाणी, एताश्चापि
वल्लीपदवाच्याः देशविशेषे प्रसिद्धाः अवसेयाः, एवमेव - 'ससिवी, दुगोत्तफुसिया,
गिरिकण्डू मालुया य अंजणई । दहिफोल्लई कागलि मोगलीय, तह अक्कवो-
दिया ॥३०॥ ससिवी, द्विगोत्रस्पृष्टा, गिरिकर्णिका, मालुका च, अञ्जनकी ।
दधिस्फोटकी, काकली, मोकली च, तथा अर्कबोन्दी च, एताश्चापि वल्लीपद-
वाच्याः देशविशेषे प्रसिद्धाः यथायोग्यमवसेयाः, 'जे यावन्ने तहप्पगारा' याश्चा-
प्यन्याः, तथाप्रकाराः - एवं विधाः, वल्लो भवन्ति, ता अपि सर्वाः पूर्वोक्ता-
वल्लीषु अन्तर्भावनीयाः, 'से तं वल्लीओ' ता एताः - पूर्वोक्ताः पञ्चचत्वारिंशद्-
भेदाः वल्लयः प्रज्ञप्ताः ।

मृद्वीका, अम्बावल्ली, कृष्णक्षीराली, जयन्ती, गोपाली, पाणी,
मासावल्ली, गुंजीवल्ली और विच्छाणी, ये भी देशविशेष में प्रसिद्ध
हैं। स्वयं समझ लेना चाहिए ।

(ससिवी) ससिवि, द्विगोत्रस्पृष्टा, गिरिकर्णिका, मालुका, अंजनकी,
दधिस्फोटकी, काकली, मोकली, तथा अर्कबोन्दी, इन देशविशेष में
प्रसिद्ध वल्लियों को यथायोग्य समझ लेना चाहिए ।

इसी प्रकार की अन्य जो वल्लियां हैं, उन्हें भी वल्ली नामक
वनस्पति में ही अन्तर्गत करना चाहिए । इन पैतालीस वल्लियों का
यहां उल्लेख किया गया है । यह वल्लियों की प्ररूपणा हुई ॥२४॥

अइइया, अतिमुक्तकल्पा, नागलता, कृष्णसूरवल्ली, संघटा, नसुमना,
नसुवना, कुविन्दवल्ली, आ भधी वल्लीओने पणु नतेज नणी देवी.

मृद्वीका, अम्बावल्ली, अने कृष्णक्षीराली, जयन्ती, गोपाली, पाणी, मासा-
वल्ली. अने गुंजवल्ली अनेविच्छाणी, आ भधीने देश विशेषमां प्रसिद्ध होथ
स्वयं समझ लेवी न्नेथे.

ससिवी (ससिवी) द्विगोत्रस्पृष्टा, गिरिकर्णिका, मालुका, अंजनकी, दधि
स्फोटकी, काकली, मोकली, तेमज अर्कबोन्दी, आ देश विशेषमां प्रसिद्ध वेदोने
पणु यथायोग्य समझ लेवी न्नेथे.

आवी नतनी भीण ने वल्लीओ छे तेमने पणु वल्लीनामक वनस्पती
मां न अन्तर्गत करवी न्नेथे. आ पीस्तालीस (४५) वल्लियोने अइ
उल्लेख कराये छे. आ वल्लीओनी प्ररूपणा थथ.

जे यावन्ना तहप्पगारा । से त्तं पव्वगा ॥६॥

शब्दार्थ—(से किं तं पञ्चया ?) पर्वक वनस्पति कितने प्रकार की है ? (अणेगविहा) अनेक प्रकार की (पणत्ता) कही हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं—(इक्खु य) इक्षु और (इक्खुवाडी) इक्षुवाटी, (वीरुणी) वीरुणी, (तह) तथा (एक्कडेय) एक्कड (भासे य) भाष, (सुंठे) सुण्ठ, (सरे) शर (वेत्ते) वेत्त, (तिमिरे) तिमिर, (सतपोरग) शतपर्वक, (णले य) और नल, (वंसे) वंश, (वेच्छु) वेच्छु, (कणए) कनक, (कंकावंसे य) और कंकावंश (चाववंसे य) और चापवंश, (उदए) उदक, (कुडए) कुटज, (विसए) विसक, (कंडा) कण्डा, (वेल्ले य) और वेल्ल (कल्लाणे) कल्याण । (जे यावन्ने तहप्पगारा) और जो इसी प्रकार के हैं, वे भी पर्वक में ही गिनने चाहिए (से तं पञ्चगा) यह पर्वक की प्ररूपणा हुई ॥२५॥

શબ્દાર્થ—(સે કિ તં પઞ્ચગા) પર્વક વનસ્પતિ કેટલી જાતની છે ? (પઞ્ચગા) પર્વક (અણેગવિહા) અનેક પ્રકારની (પણ્ણત્તા) કહી છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (ઇન્દ્રવૃય) શેલડી અને (ઇન્દ્રુવાહી) ધંધુવાટિકા (વીરુણી) વીરુણી (તહ) તથા (એકકેય) એકકડ (માસેય) માષ (સુઠે) સુંઠ (સરે) શર (વેત્તે) વેત્ર (તિમિરે) તિમિર (સત્તપોરુગ) શતપર્વક (ળલેય) અને નલ (વંસે) વંશ (વેચ્છૂ) વેચ્છૂ (કળે) કનક (કંકાવંસેય) અને કંકાવશ (ચાવંસેય) અને ચાપવશ (ઉદ્ગે) ઉદક (કુહર) કુટક (વિસય) વિસક (કંડા) કડા (વેલ્લેય) અને વેલ (કલ્લાણે) કલ્યાણ (જે ચાવને તહપ્પગારા) અને જે આવી જાતના છે તેઓને પણ પર્વકમાં જ ગણવા જોઈએ (સે તં પઞ્ચગા) આ પર્વકની પ્રરૂપણ થઈ.

ટીકા-અથ પર્વકપ્રકારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં પવ્વગા !’ ‘સે’-અથ ‘કિં તં’ કે તે કૃતિવિધાઃ પર્વકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ભગવાનાહ-‘પવ્વગા-અણેગવિહા પ્ણત્તા’ પર્વકા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તાનેવાનેકપ્રકારાનાહ ગાથાદ્વયેન, ‘તં જહા-ઇક્ખુ ય, ઇક્ખુવાહી, વીરુણી તહ એકકડે ય માસેય । સુઠે સરેય વેત્તે તિમિરે સત પોરગણલેય’ ।૩૧। તદ્વથા-ઇક્ખુશ્ચ ઇક્ખુવાહી, વીરુણી તથા, એકકડશ્ચ, માપશ્ચ । સુઠઃ શરશ્ચ, વેત્તઃ, તિમિરઃ, શતપર્વકઃ, નલ્લશ્ચ, એતેષુ કેચન ઇક્ખુપ્રભૃતયઃ પર્વક પદવાચ્યાઃ ગ્રન્થિયુક્તાઃ લોકપ્રસિદ્ધાઃ સન્તિ, કેંચિત્તુ પર્વકપદવાચ્યાઃ, ઇક્ખુવાહી પ્રભૃતયશ્ચ પર્વકપદવાચ્યાઃ દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ અવસેયાઃ, એવમેવ ‘વંસે વેચ્છૂ કળણ, કંકાવંસેય ચાવંસેય, ઉદદ્દ કુડદ્દ, વિસદ્દ, કંડાવેલ્લેય કલ્લાણે ।૩૨। વંશઃ, વેચ્છૂઃ, કનકઃ, કઙ્કાવંશશ્ચ, ચાપવંશશ્ચ ઉદ્દકઃ કુટ્ઠજાઃ-ગિરિમલ્લિકાઃ, વિસકઃ, કળ્હા, વેલ્લશ્ચ, કલ્યાણઃ, એતે ચ પર્વકપદવાચ્યાઃ દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ,

ટીકાર્થ-અવ પર્વક વનસ્પતિ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-પર્વક કે કિતને પ્રકાર હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-પર્વક અનેક પ્રકાર કૈં હૈં । અવ ઉન પ્રકારોં કા નામનિર્દેશ કરતે હુએ કહતે હૈં-ઇક્ખુ, ઇક્ખુવાહી, વીરુણી, એકકડ, માપ, સુઠ, શર, વેત્ત, તિમિર, શતપર્વક ઓર નલ, ઉનમેં સે ઇક્ખુ આદિ પર્વક, જિનમેં ગાંઠેં હોતી હૈં, લોક મેં પ્રસિદ્ધ હૈં । ઇક્ખુવાહી આદિ કંઈ પર્વક દેશવિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ હૈં ।

હસી પ્રકાર વંશ. વેચ્છૂ, કનક, કંકાવંશ, ચાપવંશ, ઉદ્દક, કુટ્ઠજ, ગિરિમલ્લિકા, વિસક, કળ્હા, વેલ્લ, કલ્યાણ, યે સબ પર્વક દેશ-વિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ સમજ્ઞને ચાહિએ ।

ઉનકે અતિરિક્ત હસી પ્રકાર કે અન્ય જો હૈં ઉન સમી કો પર્વકોં મેં હી પરિગણિત કર લેના ચાહિએ । અવ પ્રકૃત કા ઉપસંહાર કરતે હૈં

ટીકાર્થ-હવે પર્વક વનસ્પતિની પ્રરૂપણા કરે છે-

પર્વકના કેટલા પ્રકાર છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર દે છે-પર્વક અનેક પ્રકારના છે.

હવે તે પ્રકારોના નામ નિર્દેશ કરતા કહે છે-ઇક્ખુ, ઇક્ખુવાહી. વીરુણી, એકકડ માપ, સુઠ, શર, વેત્ત, તિમિર, શતપર્વક, અને નળ આમા ઇક્ખુ વિગેરે જેને ગાંઠો (કાતરીયો) હોય છે તે પર્વક કહેવાય છે. અને તે દેશ વિશેષમા પ્રસિદ્ધ છે. ઇક્ખુવાહી વિગેરે કેટલીક પર્વક જાતની વનસ્પતિ. દેશ વિશેષમા પ્રસિદ્ધ છે.

એ રીતે વંશ, વેચ્છૂ, કનક, કંકાવંશ, ચાપવંશ, ઉદ્દક, કુટ્ઠજ, ગિરિ મલ્લિકા, વિસક, કળ્હા, વેલ્લ, કલ્યાણ, આ પર્વકો પાણુ દેશ વિશેષમાં પ્રસિદ્ધ સમજવાં જોઈએ.

‘જે યાવન્ના તદ્વપ્પમારા’ યે ચાપ્યન્ને, તથા પ્રકારાઃ—એવંવિધાઃ સન્તિ, તેઽપિ સર્વે પર્વકમધ્યે અવસેયાઃ, પ્રકૃતસુપસંહરન્નાહ—‘સેત્તે પવ્વગા’ તે એતે—પૂર્વોક્તાઃ દ્વાવિંશતિ મેદાઃ પર્વકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,

મૂલમ્—સે કિં તં તળા ? તળા અળેગવિહા પળ્લત્તા, તં જહા—સેંડિયં મંતિયં હોત્તિયં, દવ્વમ્ કુસે પવ્વણં ય પોડહલાં । અજ્જુળં અસાંઢણં રોહિયંસે” સુય વેયં સ્વીરં” મુસે ॥૨૪॥ ઇરંડે કુરુવિંદે, કરકરં મુટ્ટે તહા વિભંગૂં ય । મહુરતળં છુરય સિપ્પિયં, વોદ્ધવ્વે સુકંલિતળે ય ॥૨૫॥ જે યાવન્ને તદ્વપ્પમારા । સે તં તળા । ૭।

છાયા—અથ કાનિ તાનિ તળાનિ ? તળાનિ અનેકવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ તથા—‘સાળિડકં ૧ માન્નિકં ૨ હોત્ત્રિકં ૩ દર્મઃ ૪ કુશઃ ૫ પર્વકશ્ચ ૬ પોટલિકા ૭ । અર્જુનકં ૮ આપાઢકં રોહિતાંશં ૧૦ શુક ૧૧ વેદ ૧૨ ક્ષીર ૧૩ મુસાનિ ૧૪ । ૨૪। ઇરણ્ડં ૧૫ કુરુવિંદં ૧૬ કરકરં ૧૭ મુટ્ઠં ૧૮ તથા વિમ્બગુશ્ચ ૧૯ ।

—યહ વાઈસ પ્રકાર કે પર્વકોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥૨૫॥

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં તળા ?) તળ કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? (અળેગ-વિહા) અનેક પ્રકાર કે (પળ્લત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં—(સેંડિય) સેણિડક, (મંતિય) માંત્રિક, (હોત્તિય) હોત્રિક, (દવ્વમ) દર્મ, (કુસે) કુશ, (પવ્વણં ય) ઓર પર્વક, (પોડહલા) પોટલિકા (અજ્જુળ) અર્જુનક (આસાંઢણ) આપાઢક (રોહિયંસ) રોહિતાંશ (સુયવેય) શુકવેદ (સ્વીરમુસા) ક્ષીરમુસા,

(ઇરંડ) ઇરણ્ડ, (કુરુવિંદે) કુરુવિંદ, (કરકર) કરકર (મુટ્ટે) મુટ્ઠ

અના સિવાયના આવી બતના બીજાં જે હોય તે બધાનીજ પર્વકોમાં ગણતરી કરી લેવી નેઈએ.

હવે આરભેલાનો ઉપસહાર કરે છે. આ બાવીસ બતના પર્વકોની પ્રરૂપણા થઈ.

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં તળા ?) તળ કેટલા પ્રકારનાં હોય છે ? (તળા) તળ (અળેગવિહા) અનેક પ્રકારના (પળ્લત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (સેંડિય) સેણિડ (મંતિય) માંત્રિક (હોત્તિય) હોત્રિક (દવ્વમ) દર્મ (કુસે) કુશ (પવ્વણં ય) અને પર્વક (પોડહલા) પોટલિકા (અજ્જુળ) અર્જુનક (આસાંઢણ) આપાઢક (રોહિયંસ) રોહિતાંશ (સુયવેય) શુકવેદ (સ્વીરમુસા) ક્ષીરમુસા (ઇરંડ) ઇરણ્ડ (કુરુવિંદે) કુરુવિંદ (કરકર) કરકર (મુટ્ટે) મુટ્ઠ (તહા) તથા (વિભંગૂં) અને વિભંગુ (મહુર તળ) મહુર તળ (છુરય) છુરક (સિપ્પિય) શિલ્પિક (શક્તિક)

મધુરતૃણં ૨૦ ક્ષુરકં ૨૧ શિલ્પિકં (શુક્તિકં) ૨૨ વોદ્ધવ્યં સુકલિતૃણં ૨૩
ચ । ૨૫ । યાનિ ચાન્યાનિ તથાપ્રકારાણિ । તાવ્યેતાનિ તૃણાનિ ૭ ।

ટીકા-અથ તૃણમેદાન્ ગ્રુષયિતુયાહ-‘સે કિં તં તૃણા ?’ ‘સે’-અથ ‘કિં
તં’ કાનિ તાનિ-ક્રતિવિધાનિ, તૃણાનિ ગ્રજ્જ્ઞાનિ ? અગવાનાહ-‘તૃણા અણેગવિહા
પણ્ણત્તા’ તૃણાનિ અનેકવિધાનિ-તાનાપ્રકારાણિ, ગ્રજ્જ્ઞાનિ, તાન્યેવાનેકવિધાનિ
તૃણાનિ આહ-‘તં જહા-સંહિય, મંતિય, હોત્તિય, દબ્બકુસે, પવ્વણ ચ પોહણ્ણા ।
અજ્જુણ અસાઢણ રોહિયંસે, સુયવેયસીરમ્મુસે’ । ૩૩ । તદ્વથા-સાણ્ણિકં, માન્નિકં,
હોત્તિકં, દર્મઃ, કુશઃ, પર્વકથ્થ, પોટલિકા, અર્જુનકમ્ આષાઢકમ્ રોહિતાંશં,
શુકવેદ-ક્ષીર-મ્મુસાનિ, એતાનિ ચ તૃણપદવાચ્યાનિ, દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાનિ, એવ-
મેવ-‘અરંઢે, કુરુવિંદે, કરકરમ્મુદ્દે તથા વિમ્બંગ્ય । મહુરતણ, છુરય, સિપ્પિય’
વોદ્ધવ્યે સુકલિતણેય’ । ૩૪ । અરંઢં, કુરુવિંદં, કરકરમ્ મુદ્દં તથા વિમ્બંગુથ્થ
મધુરતૃણં ક્ષુરકં, શિલ્પિકં (શુક્તિકં) વોદ્ધવ્યમ્ સુકલિતૃણં ચ, એતાનિ તૃણપદ-
(તહ) તથા (વિમ્બંગુ થ) ઔર વિમ્બંગુ (મહુરતણ) મધુરતૃણ (છુરય) ક્ષુરક
(સિપ્પિય) શિલ્પિક-શુક્તિક (વોદ્ધવ્યે) જાનના ચાહિય (સુકલિતણે થ)
ઔર સુકલિતૃણ (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) જો અન્ય હસી પ્રકાર કે હૈં
વે સમી તૃણવિશેષ મેં પરિગણિત જાન લેના ॥૨૬॥

ટીકાર્થ-અથ તૃણ નામક વનસ્પતિ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-તૃણ
કિતને પ્રકાર કે કહે હૈં ? અગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-તૃણ અનેક પ્રકાર
કે કહે ગયે હૈં । ઉન્હીં અનેકોં કા કથન કરતે હૈં-સોણ્ણિક,
માન્નિક, હોત્તિક, દર્મ કુશ, પર્વક, પોટલિકા, અર્જુનક, આષાઢક,
રોહિતાંશ, શુકવેદ ઔર ક્ષીરમ્મુસ, એ તૃણ કહલાને ચાલી વનસ્પતિયા
દેશવિશેષ મેં એસિદ્ધ હૈં ।

હસી પ્રકાર અરંઢ, કુરુવિંદ, કરકર, મુદ્દ, વિમ્બંગુ, મધુરતૃણ,
શુક્તિક (વોદ્ધવ્યે) બાણુવા બેઠાંએ (સુકલિતણે થ) અને શુક્લિ તૃણ (જે યાવન્ને
તહપ્પગારા) એ બીજા આવી બતના. હોય તે બધાને તૃણમા પરિગણિત બાણુવા.

ટીકાર્થ-હવે તૃણ નામક વનસ્પતિની પ્રરૂપણા કરે છે તૃણ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-તૃણ અનેક પ્રકારના કહેલા છે તે અને
તેનુ કથન કરે છે

સોણ્ણિક, માન્નિક, હોત્તિક, દર્મ, પર્વક, પોટલિકા, અર્જુનક, આષાઢક
રોહિતાંશ. શુકવેદ, અને ક્ષીરમ્મુસ, આ તૃણ કહેવાતી વનસ્પતિયો દેશ વિશેષ
મા પ્રસિદ્ધ છે.

એ રીતે અરંઢ, કુરુવિંદ, કરકર, મુદ્દ, વિમ્બંગુ મધુરતૃણ, ક્ષુરક, શિલ્પિક

વાચ્યાનિ દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાનિ 'જે યાવન્ને તહપ્પગારા' યે ચાપ્યન્યે તથા પ્રકારાઃ—એવંવિધાઃ યે સન્તિ, તેઽપિ સર્વે તૃણમધ્યે એવ પરિગણનીયાઃ, પ્રકૃત-મુપસંહરન્નાહ—'સે તં તણા' એતાનિ ઉપર્યુક્તાનિ ત્રયોવિંશતિઃ તૃણાનિ પ્રજ્ઞાતાનિ ।

મૂલમ્—સે કિં તં વલયા ? વલયા અણેગવિહા પળ્લણત્તા, તં જહા-તાલં તમાલે તક્કલિ, તોયલી સાલી ય સારકત્તાણે । સરલે જાવડ કેતંડ, કેંયલી, તહ ચર્મ્મરુક્ખે ય ॥૨૬॥ મુચ્ચરુક્ખં હિંગુરુક્ખે, લંબંગરુક્ખે ય હોડ વોદ્ધવ્વે । પૂયફલી ર્લંજુરી, વોદ્ધવ્વા ણાલિ-ણી ય ॥૨૭॥ જે યાવન્ના તહપ્પગારા । સે તં વલયા । ૮।

છાયા—અથ કે તે વલયાઃ ? વલયા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તથા—તાલઃ ૧ તમાલઃ ૨ તર્કલી ૩ તોતલી ૪ શાલી ૫ ચ સારકત્રાણઃ ૬ સરલઃ ૭ જાવતી ૮ કેતકી ૯ કદલી ૧૦ તથા ચર્મવૃક્ષ ૧૧ ॥૨૬॥ મુચ્ચવૃક્ષઃ ૧૨ હિંગુવૃક્ષઃ ૧૩ લવંગવૃક્ષ ૧૪ ભવતિ વોદ્ધવ્યઃ । પૂગવલી ૧૫ ર્લંજૂરી ૧૬ વોદ્ધવ્યા નાલિકેરી ૧૭ ચ ॥૨૭॥ યે ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ । તે એતે વલયાઃ । ૮।

ધુરુક, શિલ્પિક યા શુક્તિક ઓર સુકલિતણ યે મી દેશવિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ હેં ।

इनके अतिरिक्त इसी प्रकार को जो अन्य वनस्पतियां हैं, वे भी तृण में ही गणनीय हैं । अब उपसंहार करते हैं—ये ऊपर कही हुई तेईस वनस्पतियां तृण कही गई हैं ॥२६॥

शब्दार्थ—(से किं तं वलया ?) वलय कितने प्रकार के हैं ? (अणेग-विहा) अनेक प्रकार के (पण्णत्ता) कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (ताल) ताल (तमाल) तमाल (तक्कलि) तर्कली (तोयली) तोतली, (साली य) और शाली (सारकत्ताणे) सारकत्राण (सरल) सरल, (जावति) जावती, (केतइ) केतकी, (कदली) कदली, (चर्म्मरुक्खे य) और चर्मवृक्ष

આગર શુક્તિક અને સુકલિતૃણ, આ પણ દેશ વિશેષમાં પ્રસિદ્ધ છે. તદુપરાન્ત આવી બીજી બે બીજી વનસ્પતિયો છે, તેઓ પણ તૃણમાં જ ગણાયેલ છે. હવે ઉપસંહાર કરે છે—આ ઉપર કહેલી ત્રેવીસ વનસ્પતિયો તૃણ બીજામાં કહેલી છે.

शब्दार्थ—(से कि तं वलया) वलय કેटला प्रकारना छे ? (वलया) वलयो (अणेगविहा) अनेक प्रकारना (पण्णत्ता) कहे छे (तं जहा) तेओ आ प्रकारे (ताल) ताल (तमाल) तमाल (तक्कलि) तर्कली (तोयली) तोयली (सालीय) अने शादी (सारकत्ताणे) सारकत्राण (सरल) सरल (जावती) जावती (केतइ) केतकी

ટીકા-અથ વલયભેદાન પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં વલયા?’ ‘સે’ અથ કે તે કતિવિધા વલયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? ભગવાનાહ-‘વલયા અણેગવિહા પણ્ણત્તા’ વલયા અનેક વિધાઃ-નાનાપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનાહ-‘તં જહા-તાલતમાલે તકલિ તોયલી, સાલીય, સારકત્તાણે । સરલે જાવતિકેતકીકદલી તહ ચમ્મરુક્ખેય, ૧૩૫। તાલઃ, તમાલઃ, તર્કલી, તોતલી, શાલીચ, સારકત્તાણઃ । સરલઃ, જાવતી, કેતકી, કદલી, તથા ચર્મવૃક્ષશ્ચ ૧૩૫। એતેષુ ચ વલયપદવાચ્યેષુ કેચન તાલતમાલાદયઃ પ્રસિદ્ધા એવ સન્તિ, કેચન તર્કલી પ્રમૃતયો દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ સન્તિ, એવમેવ-‘મુયરુક્ખહિંગુરુક્ખે લવંગુરુક્ખેય હોઙ્ગ બોદ્ધવ્વે । પૂયફલી સ્વજ્જૂરી બોદ્ધવ્વા

(મુયરુક્ખે) મુચ્ચવૃક્ષ, (હિંગુરુક્ખ) હિંગુવૃક્ષ, (લવંગરુક્ખે ચ) ઔર લવંગવૃક્ષ, (પૂયફલી) પૂળફલી, (સ્વજ્જૂરી) સ્વજૂર, (નાલિયેરી) નાલિકેરી, (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જો હસી પ્રકાર કે હો સો વલય મેં સમજે ॥૨૭॥

ટીકાર્થ-અથ વલય નામક વનસ્પતિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-વલય કે કિતને પ્રકાર કહે હૈં? ભગવાન ઉત્તર દેતે હૈં-વલય કે અનેક પ્રકાર હૈં । વે હસ તરહ હૈં-તાલ, તમાલ, તર્કલી, તોતલી, શાલી, સારકત્તાણ, સરલ, જાવતી, કેતકી, કદલી ઔર ચર્મવૃક્ષ । હનમેં સે તાલ, તમાલ આદિ કોઈ-કોઈ પ્રસિદ્ધ હૈં ઔર તર્કલી આદિ દેશવિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ હૈં ।

હસી પ્રકાર મુચ નામક વૃક્ષ જો વલય કે આકાર કે પત્તોં વાલા હોતા હૈ, હિંગુવૃક્ષ પ્રસિદ્ધ હૈ, ઔર વહ બી વલયાકાર પત્તોં વાલા હોતા હૈ, લવંગવૃક્ષ બી વલયાકાર પત્તોં સે યુક્ત હોને કે કારણ વલય કહ-

(કદલી) કદલી (ચમ્મરુક્ખે ચ) અને ચર્મવૃક્ષ. (મુયરુક્ખે) મુચ્ચવૃક્ષ (હિંગુરુક્ખ) હિંગુવૃક્ષ (લવંગરુક્ખે ચ) અને લવંગવૃક્ષ (પૂયફલી) પૂયફલી (સ્વજ્જૂરી) સ્વજૂર (નાલિયેરી) નાલિકેરી (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) બીજા જે આવા પ્રકારના હોય તે વલયમાં બાણવા.

ટીકાર્થ-હવે વલય નામની વનસ્પતિની પ્રજ્ઞપણા કરાય છે વલયના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે.

શ્રી ભગવાન ઉત્તર દે છે-વલયના અનેક પ્રકાર છે. તેઓ આ પ્રકારે છે તાલ, તમાલ, તર્કલી, તોતલી. શાલી, સારકત્તાણ, સરલ જાવતી. કેતકી, કદલી અને ચર્મવૃક્ષ તેઓમાથી તાલ, તમાલ આદિ કોઈ કોઈ પ્રસિદ્ધ છે. અને તર્કલી વિગેરે દેશ વિશેષમાં પ્રસિદ્ધ છે

એજ પ્રમાણે મુચ નામનું વૃક્ષ જે ગોળાકાર પાંદડા વાળું થાય છે તે અને હિંગુ વિગેરે વૃક્ષો પ્રસિદ્ધ છે, અને તે પણ ગોળાકાર પાંદડાવાળા હોય છે, લવંગવૃક્ષ પણ ગોળાકાર પાંદડાઓને કારણે વલય વૃક્ષ કહેવાય છે.

‘નાલિકેરીય’ ૧૩૬। યુચ્છૃક્ષઃ, એતન્નામરુષ્ઠવિશેષઃ વલયાકારપત્રસમન્વિતઃ, હિઙ્ગુ વૃક્ષઃ—પ્રસિદ્ધ એવ, તસ્માડપિ વલયાકાર પત્રવેષ્ટિતત્વાત્ લવઙ્ગવૃક્ષશ્ચ ભવતિ લોદ્ધવ્યઃ, અયમપિ વલયાકારપત્રયુક્તત્વાત્ વલયપદવાચ્યો ભવતિ, એવં—પૂગ-ફલી—ક્રમુકવૃક્ષઃ, ‘સુપારી’ इति भाषा प्रसिद्धा, इयमपि वलयाकारपत्रवेष्टित-त्वात् वलयपदवाच्या भवति, तथा—खजूरी—लोद्धव्या वलयपद वाच्यतयेत्यर्थः, तस्या अपि ‘खजूर’ इति—भाषाप्रसिद्धाया वलयाकारपत्रवेष्टितत्वात् तथैव ‘नालि-केरी’—चापि वलयपदेन व्यवहर्तव्या भवति, वलयाकारपत्रसमन्वितत्वात् एवं—‘जे यावन्ना तहप्पगारा’ चाश्चाप्यन्याः, तथाप्रकाराः एवंविधा लता भवन्ति, ये चाप्यन्ये, एवंविधा वृक्षा भवन्ति, ताः सर्वा अपि, ते सर्वेऽपि च वलयपदेन व्यवहर्तव्या भवन्ति, प्रकृतं वलयमुपसंहरन्नाह—‘से तं वलया’ ते एते—पूर्वाक्ताः सप्तदशभेदाः वलयाः प्रज्ञप्ता ।

મૂલ્ય—સે કિં તં હરિયા? હરિયા અળેગવિહા ઘળણત્તા, તં જહા—અજ્જોરુહ૧ વોડાળે૨, હરિતગ૩ તહ તંદુલેજ્જગતળે ય૪ । વત્થુલ૫ પોરગ૬ મજ્જારયાઈ૭ વિલ્લીય૮ પાલક્કા૯ ॥૨૮॥ દગપિપ્પ-લીય૧૦ દઠ્ઠી૧૧, સોત્થિ ય૧૨ સાણ૧૩ તહેવ મંડુક્કી૧૪ । મૂલગ૧૫ સરિસવ૧૬ અંબિલ૧૭ સાણ્ય૧૮ જિયંતણ૧૯ ચેવ ॥૨૯॥ તુલસી૨૦ કળ્લહ૨૧ ઉરાલે૨૨, ફળિજ્જણ૨૩ અજ્જણ ય૨૪ ભૂયણ૨૫ । વારગ૨૬ દમ્મળગ૨૭ મરુયગ૨૮ સત્તપુપ્ફી૨૯ દીવરે ય ૩૦ તહાં ॥૩૦॥

જે યાવન્ના તહપ્પગારા । સે તં હરિયા ॥૧॥

લાતા હૈ, પૂગફલી અર્થાત્ સુપારી કા વૃક્ષ, खजूरी (खजूर का वृक्ष) तथा नालिकेरी (नारियल का वृक्ष), ये सब वलय के आकार के पत्तों वाले होते हैं, अतः इनको वलय कहते हैं ।

इनके अतिरिक्त इसी प्रकार की जो लताएं होती हैं या इस प्रकार के जो वृक्ष होते हैं, वे सभी वलय कहलाते हैं । अब उपसंहार करते हैं—यह वलय की प्ररूपणा हुई ॥२७॥

પૂગફલી—સોપારીનુ આડ, ખજૂરી—ખજૂરનુ આડ, તથા નાળીએરી આ બધાંને વલય કહે છે.

તદુપરાન્ત આવી બીજીની જે લતાઓ થાય છે. અગરતો આવી બીજીની જે વૃક્ષ થાય છે તેઓ બધા વલય કહેવાય છે.

હવે ઉપસંહાર કરે છે—આ વલયની પ્રરૂપણા થઈ.

छाया-अथ के ते हरिताः [हस्याः] ? हरिता अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-
'अद्यावरोह १ व्युदानं २ हरितकं ३ तथा तान्दुलेयक तृणं ४ च । वस्तुलं ५ पर्वकं ६ मर्जा-
रकादि ७ बिल्वी ८ च पाल्यङ्की ९ ॥ २८ ॥ दकपिप्पली १० च दर्वी ११ सौत्रिकं १२
शाकं १३ तथैव माण्डूकी १४ । मूलकं १५ सरपः १६ अम्लं १७ साकेतं १८ जीवा-
न्तकं १९ चैव ॥ २९ ॥ तुलसं २० कृष्णं २१ उदारः २२ फानेयकम् २३ आर्यकं २४
भूतनकं २५ । वारकं २६ दामनकं २७ मरुचकं २८ शतपुष्पी २९ इन्दीवरं ३० च
तथा ॥ ३० ॥' यानि चान्यानि तथाप्रकाराणि । तान्येतानि हरितानि ॥ १ ॥

शब्दार्थ-(से किं तं हरिया) ? हरित के कितने भेद कहे हैं ? (अणेग-
विहा) अनेक भेद (पण्णत्ता) कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं (अज्जो-
रुह) अद्यावरोह, (वोडाणे) व्युदान, (हरितण) हरितक, (तह) तथा
(तंदुलेज्जगतणे य) और तान्दुलेयक तृण, (वत्थुल) वस्तुल, (पोरग) पर्वक,
(मज्जारयाइ) मर्जारकादि (बिल्ली य) और बिल्वी (पालङ्का) पाल्यङ्का,
(दगपिप्पली) दकपिप्पली, (दर्वी) दर्वी (य) और (सोत्तिय)
सौत्रिक (साए) शाक, (तहेव) और (मंडुक्की) माण्डूकी, (मूलग) मूलक,
(सरिसव) सरसौ, (अंबिल) अम्ल, (साएय) साकेत, (जियंतिए)
जीवान्तक (चैव) और-

(तुलस) तुलसी, (कण्ह) कृष्ण, (उराले) उदार, (फाणेज्जए) फाने-
यक, (अज्जए य) और आर्यक, (भूसणए) भूसनक, (वारग) वारक,
(दमणग) दामनक (मरुयग) मरुचक (सतपुष्पी) शतपुष्पी (इन्दीवरे)
इन्दीवर (य) और (तहा) तथा, (जे यावन्ने तहप्पगारा) अन्य जो

शब्दार्थ-(से किं तं हरिया) हरितना डेट्वा भेद छे ? (हरिया) हरितना
(अणेगविहा) अनेक भेद (पण्णत्ता) कहे छे (तं जहा) तेओ आ रीते छे
(अज्जोरुह) अद्यावरोह (वोडाणे) व्युदान (हरितण) हरितक (तह) तथा (तंदुलेज्जग-
तणे य) अने तन्दुलेयक तृण (वत्थुल) वस्तुल (पोरग) पर्वक (मज्जारयाइ)
मर्जारकादि (बिल्लीय) अने बिल्वी (पालङ्का) पाल्यङ्का.

(दगपिप्पली) दक पिप्पली (दर्वी) दर्वी (य) अने (सोत्तिय) सौत्रिक (साए)
शाक (तहेव) अने (मंडुक्की) मण्डूकी (मूलग) मूलक (सरिसव) सरसव (अंबिल)
अम्ल (साएय) साकेत (जियंतिए) जीवान्तक (चैव) अने

(तुलस) तुलसी (कण्ह) कृष्ण (उराले) उदार (फाणेज्जए) फानेयक (अज्जए
य) अने आर्यक (भूसणए) भूसनक (वारग) वारक (दमणग) दामनक (मरुयग)
मरुचक (सतपुष्पी) शत पुष्पी (इन्दीवरे) इन्दीवर (य) अने (तहा) तथा
(जे यावन्ने तहप्पगारा) भीन्ने जे आवा प्रकारना छे (से तं हरिया) आ हरित

ટીકા-અથ હરિતપ્રકારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં હરિયા?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધાઃ હરિતાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ-‘હરિયા અણેગવિદ્ધા પ્ણત્તા’ હરિતાઃ વૃક્ષાઃ, અનેકવિધાઃ-જાનાપ્રકારકાઃ, પ્રજ્ઞાતાઃ, તાનેવ ગાથાત્રયેણાહ-‘તં જહા’-અજ્જોરુહ, વોડાળે, હરિતગ, તહ તંદુલેજ્જગતણેય । વત્થુલ પોરગમજ્જારયાઈ વિલ્લીય પાલકા’ ॥૩૭॥ તદ્વથા-‘અજ્જોરુહ’-અઘાવરોહઃ-અઘ-સઘો-ભૂમૌ સ્થાપિતઃ [આરોપિતઃ] સન્ અવરોહતિ-ઉદ્ભવતિ-હરિતો વા ભવતીતિ સોઽઘાવરોહઃ હરિતપદવાચ્યો ભવતિ, લઘુવૃક્ષવિશેષઃ, ‘એવં વોડાળે’-વ્યુદાનમ્-ઇદમપિ હરિતપદવાચ્યં ભવતિ, ‘હરિતગ’ હરિતકમ્-ઇદમપિ હરિતપત્રયુક્તત્વાત્-હરિતપદેન વ્યવહ્રિયતે, ‘તહ તંદુલેજ્જગતણેય’-તાન્દુલેયકતૃણશ્ચ-શાલિ તૃણ હરિતપત્રાદિયુક્તત્વાત્ હરિતપદવાચ્યં ભવતિ, એવમેવ ‘વત્થુલ’ વસ્તુલમ્, ઇદમપિ તૃણવિશેષરૂપં વાસ્તુકપદવાચ્યં હરિતપત્રાદિ યુક્તત્વાદ્ હરિતપદેન વ્યવહ્રિયતે, એવં

इसी प्रकार के हैं । (से तं हरिया) यह हरित की प्ररूपणा हुई ।

ટીકાર્થ--અવ હરિત નામક વનસ્પતિ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-પ્રશ્ન ક્રિયા ગયા કિ હરિત કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-હરિત વૃક્ષ અનેક પ્રકાર કે હોતે હૈં । વે ઇસ તરહ હૈં-અઘાવરોહ, અર્થાત્ જો ભૂમિ મેં આરોપિન હોને પર શીઘ્ર હી ઊગ જાતા હૈ યા શીઘ્ર હી હરા હો જાતા હૈ, ઉસે અઘાવરોહ કહતે હૈં । વહ હરિત શબ્દ કા વાચ્ય હૈં ઔર છોટાસા વૃક્ષ હોતા હૈ । ઇસી પ્રકાર વ્યુદાન ભી હરિત કહલાતા હૈ । હરિતક ભી હરે પત્તોં સે યુક્ત હોને કે કારણ હરિત કહા જાતા હૈ । તાન્દુલેયક તૃણ અર્થાત્ શાલિ તૃણ ભી હરે પત્તોં વાલા હોને સે હરિત કહા ગયા હૈ । ઇસી પ્રકાર વત્થુલ યા વસ્તુલ, પોરગ, માર્જારકાદિ તૃણ વિશેષ રૂપ હી પત્તોં આદિ સે યુક્ત હોને

ની પ્રરૂપણા થઈ.

ટીકાર્થ-હવે હરિત નામની વનસ્પતિની પ્રરૂપણા કરે છે-પ્રશ્ન પૂછાયો છે કે હરિત કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-હરિત વૃક્ષ અનેક પ્રકારના હોય છે, તેઓ આ રીતના છે-અઘાવરોહ, અર્થાત્ જેને જમીનમા રોપવાથી જલ્દીથી ઊગી જાય છે અગર તો જલ્દી લીલુછમ બની જાય છે. તેને અઘાવરોહ કહે છે. આ હરિત શબ્દનો વાચ્ય છે. તે નાનું સરખું ઝાડ હોય છે એજ પ્રમાણે વ્યુદાન પણ હરિત કહેવાય છે હરિતક પણ લીલા પાંદડાઓના લીધે હરિત કહેવાય છે. તન્દુલક તૃણ અર્થાત્ શાલી તૃણ પણ લીલા પાંદડાના હોય છે તેથી હરિત કહેલ છે. તેજ પ્રમાણે વસ્તુલાપોરગ માન્દરક આદિ તૃણ વિશેષ રૂપ જ છે તે પણ હરિત કહેવાય છે.

‘પોરગ’ પર્વકમ્-ઇદમપિ તૃણવિશેષરૂપં હરિતપત્રાદિ યુક્તત્વાત્ હરિતપદવ્યવહર્તવ્યં ભવતિ, એવમ્-‘મજ્જારયાઈ’ મર્જારકાદિ, તૃણવિશેષરૂપં હરિતપત્રાદિ વિશિષ્ટત્વાત્ હરિતપદેન વ્યવહ્રિયતે, ‘વિલ્લીય’ વિલ્વી ચ-ઇયમપિ વિલ્વપદવાચ્યા હરિતપત્ર-ફલાદિ યુક્તત્વાત્ હરિતપદેન વ્યવહ્રિયતે, એવમેવ ‘પાલક્રસ્તા’ પાલ્યક્રસ્તા-તૃણ-વિશેષરૂપા હરિતપર્ણાદિ શાલિત્વાત્ હરિત પદવ્યવહર્તવ્યા ભવતિ એવમેવ ‘દગપિપ્પ-લીય દવ્વી સોત્તિય સાણ તહેવ મંડુકી’ મૂલગ સરિસવ અંબિલ સાસણ જિયંતણ ચેવ’ ॥૩૮॥ ‘દગપિપ્પલીય’-દકપિપ્પલી ચ તૃણવિશેષરૂપા હરિતપત્રાદિ વિશિષ્ટ-ત્વાત્ હરિતપદેન વ્યવહ્રિયતે, એવમ્-‘દવ્વી’-દર્વી, ઇયમપિ તૃણવિશેષરૂપા હરિત-પત્રાદિ યુક્તત્વાત્ હરિતપદેન વ્યવહ્રિયતે, એવમ્-‘સોત્તિય’-સૌત્રિકમ્ ઇદમપિ તૃણવિશેષરૂપમ્, હરિતપત્રાદિ યુક્તત્વાત્ હરિતપદવાચ્યં ભવતિ, એવમ્-‘સાણ’-શાકમ્-વાસ્તૂકપ્રભૃતિ હરિતપર્ણાદિ વિશિષ્ટત્વાદ્ હરિતપદવાચ્યં ભવતિ, ‘તહેવ’ તથૈવ-‘મંડુકી’-માણ્ડૂકી-તૃણવિશેષરૂપા હરિતાકારત્વાત્ હરિતપદેન વ્યવહ્રિયતે, તથા ‘મૂલગ’ મૂલકમ્-હરિતપત્રવિશિષ્ટત્વાત્ હરિતપદવાચ્યં ભવતિ, તથા ‘સરિસવ’ સર્પવઃ પ્રસિદ્ધ એવ, અયમપિ હરિતપત્રાદિ વિશિષ્ટત્વાત્ હરિત ઉચ્યતે, એવમ્-‘અંબિલ’-અમ્લમ્-હરિતપત્રકારયુક્તત્વાત્ હરિતપદેન વ્યવહ્રિયતે, તથૈવ

સે હરિત કહલાતે હૈં । વિલ્વી કો ભી હરિત પત્રોં ઓર ફલોં સે યુક્ત હોને કે કારણ હરિત કહતે હૈં । ઇસી પ્રકાર પાલક્રા અર્થાત્ પાલ્પંક-ભી હરે પત્તોં આદિ વાલા હોને સે હરિત કહા ગયા હૈ । દકપિપ્પલી એક પ્રકાર કા તૃણ હૈ જો હરે પત્તોં આદિ સે યુક્ત હોને કે કારણ હરિત હૈ । દર્વી ભી એક તરહ કા તૃણ હૈ ઓર હરિત પત્ર આદિ સે યુક્ત હોને સે હરિત કહલાતી હૈ । ઇસી પ્રકાર સૌત્રિક, સાણ અર્થાત્ શાક, મંડુકી, મૂલક, સરિસવ અર્થાત્ સર્પવ, અમ્લ, સાકેત, જીવા-ન્તક યહ ભી હરે પત્તોં આદિ સે યુક્ત હોને કે કારણ હરિત શબ્દ સે કહે ગયે હૈં ।

બિલ્વી પણ હરિત પાદડાં અને ડૂળ યુક્ત હોવાને કારણે હરિતજ કહેવાય છે. એજ રીતે પાલક્રા અર્થાત્ પાલ્યક પણ લીલાં પાદડા વિગેરે હોવાને કારણે હરિત કહેવાયાં છે. દકપિપ્પલી એક જાતનું ઘાસ છે જે લીલા રંગના પાદડાંઓથી યુક્ત હોવાના કારણે હરિત કહેવાય છે. દર્વી પણ એક જાતનું ઘાસ છે. અને તે પણ લીલા પાદડાંવાળું હોવાને કારણે હરિત કહેવાય છે.

એજ રીતે સૌત્રિક, સાણ અર્થાત્ શાક, મંડુકી, મૂલક, સરિસવ, અમ્લ સાકેત, જીવાન્તક આ પણ લીલા પત્તાં વાળી હોવાને કારણે હરિત શબ્દથી પ્રયોગ થાય છે. એમ સમજવું જાઈએ.

‘સાસણ’ સાકેતમ્-તૃણવિશેષરૂપમ્, હરિતવર્ણાદિશાલિત્વાત્ હરિતપદેન વ્યવ-
હ્રિયતે, ‘જિયંતણ ચેવ’ જોવાન્તકુશ્વેવ-તૃણવિશેષરૂપમ્ હરિતપત્રાદિ વિશિષ્ટત્વાત્
હરિતપદેન વ્યપદિષ્ટં ભવતિ, એવમેવ ‘તુલસ કમ્હ ઝરાલે ફાણિજ્જણ અજ્જણ
ભૂયણાણ । વારગ દમણગ મરુચગ સતપુષ્પી દોવરે ચ તથા’ ‘તુલસ’ તુલસીપદ-
વાચ્યં પ્રસિદ્ધમ્, હરિતવર્ણાદિ શાલિત્વાત્ હરિતપદવાચ્યં ભવતિ, એવમ્-‘કમ્હ’
કૃષ્ણમ્-તૃણવિશેષરૂપમ્, હરિતવર્ણાદિ વિશિષ્ટત્વાત્ હરિતપદેન વ્યપદિશ્યતે,
તથા-‘ઝરાલે’-ઉદારઃ તૃણવિશેષરૂપો હરિતાકારત્વાત્ હરિતપદેન વ્યપદિષ્ટો
ભવતિ, એવમ્-‘ફાણિજ્જણ’ ફાણેયકમ્-તૃણવિશેષરૂપમ્ હરિતવર્ણત્વાત્ હરિતપદેન
વ્યવહ્રિયતે, તથા ‘અજ્જણ’-આર્યકમ્-તૃણવિશેષરૂપમ્, હરિતવર્ણાદિ વિશિષ્ટ-
ત્વાત્ હરિતપદેન વ્યપદિશ્યતે, તથા ‘ભૂયણ’-ભૂતનકમ્-તૃણવિશેષરૂપમ્ હરિત-
પત્રાદિવિશિષ્ટત્વેન હરિતપદવ્યપદેશ્યં ભવતિ, તથૈવ-‘વારગ’-વારકમ્-તૃણવિશે-
ષરૂપમ્, હરિતપત્રાકારયુક્તત્વાત્ હરિતપદેન વ્યવહ્રિયતે, એવમ્-‘દમણગ’ દામન-
કમ્-તૃણવિશેષરૂપમ્, હરિતપત્રાદિ શાલિત્વાત્ હરિતપદેન વ્યપદિશ્યતે, એવમ્-
‘મરુચગ’ મરુચકમ્-તૃણવિશેષરૂપમ્ હરિતવર્ણાદિ વિશિષ્ટત્વાત્ હરિતપદવાચ્યં

इसी प्रकार तुलस अर्थात् तुलसी, जो प्रसिद्ध है, हरे पत्तों वाली होने से हरित कही गई है । कण्ह (कृष्ण) भी घास है जो हरे पत्तों आदि से युक्त होने के कारण हरित कहलाता है । उराल अर्थात् उदार नामक तृण भी हरा होने से हरित है । फणिज्जण या फाण्यक, अज्जण अर्थात् आर्यक, भूयण अर्थात् भूतनक, वारग अर्थात् वारक, दामनक, मरुचक, शतपुष्पी-जो बुद्धि वर्धक रूप में प्रसिद्ध है और लघु तृण रूप होती है, हरित शब्द का वाच्य है, क्योंकि कि इनके पत्ते आदि हरे रंग के होते हैं । इन्दीवर का अर्थ है नील कमल, यह भी हरे पत्तों आदि से युक्त होने के कारण हरित कहलाता है ।

એજ પ્રમાણે તુલસી કે જે પ્રસિદ્ધ છે તે પણ લીલા પાન વાળી હોય છે તેથી તેને હરિત કહે છે

કણ્ઠ (કૃષ્ણ) આ પણ ઘાસ છે અને તે પણ લીલા પત્તાઓને કારણે હરિત શબ્દથી સંબોધાય છે. ઉદાર નામનું ઘાસ પણ લીલા રંગનું હોવાથી હરિત શબ્દથી સંબોધાય છે

ફણિજ્જર અર્થાત્ ફાણેયક, આર્યક ભૂતનક, વારક, દામનક, મળ રૂચક, શત પુષ્પી-જે બુદ્ધિ વર્ધક તરીકે જાણીતી છે અને લઘુ તૃણ આદિ હરિત શબ્દના વાચ્ય છે. કેમકે તેમના પત્તા જ લીલા રંગના હોય છે ઇન્દિવર શબ્દનો અર્થ છે નીલ કમલ આ પણ લીલા પાદકા વિ. યુક્ત હોય છે. તે કારણથી હરિત કહેવાય છે.

भवति, तथैव-‘सतपुष्पी’-शतपुष्पी-बुद्धिवर्द्धिनीरूपेण प्रसिद्धा लघुतृणविशेषरूपा हरितपत्रादि युक्तत्वात् हरितपदेन व्यपदिश्यते, एवम्-‘इन्दीवरेय तहा’ इन्दीवरम् नीलकमलं हरितपत्रादि शालित्वाद् हरितपदेन व्यपदिष्टं भवति, एवमेव-‘जे यावन्ना तहप्पगारा’ चे चाप्यन्ये, तथाप्रकाराः-एवंविधा भवन्ति ते सर्वेऽपि हरितपदेन व्यपदेष्टुं शक्यन्ते, प्रकृतं हरितयुपसंहरन्नाह-‘से तं हरिया’ ते एते-पूर्वोक्तास्त्रिंशद्भेदा हरिताः प्रज्ञप्ताः ।

मूलम्-से किं तं ओसहीओ ? ओसहीओ अणेगविहाओ पण-
त्ताओ, तं जहा-साली१ वीही२ गोहुम३, जव४ जवजवा५ कल-
मसूर६ तिल७ मुग्ग८ मास९, निष्पाव१० कुलत्थ११ आलिसं-
दग१२ सतीण१३ पतिसंथग१४ । अयसी१५ कुसुंभ१६ कोद्व१७,
कंगू१८ रालगवरट्ट१९ साम२० कोदूसा २१ सण२२ सरीसव२३
मूलगवीया२४ । जे यावन्ना तहप्पगारा से तं ओसहीओ । १० ।

छाया-अथ कास्ता औषधः ? औषधयोऽनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-शालिः१.
व्रीहिः२ गोधूमम्३ यवाः४ यवयवाः५ कल६-मसूर७-तिल-८ मुद्ग९-माष१०
निष्पाव११ कुलत्था१२-ऽऽलिसंदा१३-सतीण१४-पलिसन्धा २५ अतसी २६-
कुसुम्भ१७ कोद्वौ१८ कङ्गू१९ रालक२० श्यामाक२१ कोदंशाः२२ । शण२३-
सर्षप२४ मूलकबीजानि२५, याश्चान्या स्तथाप्रकाराः । ता एता औषधयः । १० ।

इनके अतिरिक्त अन्य भी जो इसी प्रकार के होते हैं वे हरित
कहे जाते हैं । अब उपसंहार करते हैं-यह हरित की प्ररूपणा हुई ।
हरित के तीस भेदों का यहां नामोल्लेख किया गया है ।

शब्दार्थ—(से किं तं ओसहीओ) ? ओषधियां कितने प्रकार की
हैं ? (अणेगविहाओ) अनेक प्रकार की (पणत्ताओ) कही हैं (तं जहा)
वे इस प्रकार हैं (साली) शालि, (वीही) व्रीहि (गोहुम) गोधूम, (जव) जौ,

આ ઉપર કહેવામાં આવેલ વનસ્પતિયો સિવાય બીજા પણ જે આવી
જાતના હોય તે બધાં હરિત કહેવાય છે.

હવે ઉપસંહાર કરે છે-આ હરિતની પ્રરૂપણા થઈ. હરિતના ત્રીસ ભેદો
નો અહીં નામોલ્લેખ કર્યો છે.

શબ્દાર્થ—(સે કિ તં મંતે ! ઓસહીઓ) હે ભગવન્ ઔષધિયો કેટલા પ્રકારની
છે. (ઓસહીઓ) ઔષધિયો (અણેગવિહા) અનેક પ્રકારની (પણત્તાઓ) કહી છે (ત
જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (સાલી) સાળ (વીહી) વીહી (ગોહૂમ) ઘઉં (જવ) જવ

ટીકા—અર્થોપધિભેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાદ—‘સે કિં તં ઓસહીઓ ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કાસ્તા:—કૃતિત્રિધા—इत्यर्थः, औपधयः प्रजप्ताः । भगवानाह—‘ओसहीओ—अणेगविहाओ पणत्ताओ’ औपधयः—फलपाकान्ताः—शालिप्रभृतयः, ‘अणेगविहा’ अनेकविधाः—नानाप्रकारकाः प्रजप्ताः, ता एवाह—‘तं जहा-साली-व्रीही-गोधूमजव-जवजवा कलमसूरतिलमुग्गमासणिप्पावकुलत्थआलिसंदसतीणपलिमंथा, अयसी कुसुंभकोद्वकंगूरालगमासकोदंसा सणसरिसवमूलगवीया’ ‘साली’—शालिः ‘व्रीही’ व्रीहिः, गोधूमः, यवाः, यवयवाः, कलाय मसूर तिलमुद्गमाप निप्पाव-कुलत्थाऽऽलिसन्दसतीणपलिमन्थाः, अतसी, कुमुम्भ—कोद्वौ, कङ्गु—रालक

(जवजवा) यवयवा (कल) कलाय (मसूर) मसूर, (तिल) तिल, (मुग्ग) मुद्ग-सूंग, (मास) माष-उडद, (णिप्पाव) निप्पाव, (कुलत्थ) कुलथ, (आ-लिसंदग) आलिसन्द, (सतीण) सतीण, (पलिमंथा) पलिमन्थ, (अयसी) अतसी-अलसी, (कुसुंभ) कुसुम्भ, (कोद्व) कोदों, (कंगू) कङ्गू (रा-लग) रालक, (साम) साया (कोदंस) कोदंश (सण) गण-सन, (सरिसव) सरसौ, (मूलगवीया) मूलकवीज, (जे यावन्ने तहप्पगारा) अन्य जो इसी प्रकार के हैं। (से तं ओसहीओ) यह ओषधि की प्ररूपणा हुई।

टीकार्थ—अत्र ओषधि के भेदों की प्ररूपणा करते हैं—प्रश्न किया गया कि ओषधियां कितने प्रकार की कही हैं? भगवान् ने उत्तर दिया—ओषधियां अनेक प्रकार की कही गई हैं। शालि आदि जो वनस्पतियां फल-पाक के पश्चात् ही सूख जाती हैं, उन्हें ओषधि कहते हैं। उनके भेद इस प्रकार हैं—शालि, व्रीहि, मेहू, जौ, यवयव (जौ का एक प्रकार) (कलाय) मसूर, तिल, सूंग, निप्पाव, कुलथ, आलिसन्द,

(जवजवा) જવયવા (કલ) કલાય (મસૂર) મસૂર (તિલ) તલ (મુગ્ગ) મગ (માસ) અડદ (ણિપ્પાવ) નિપ્પાવ (કુલત્થ) કલથી (આલિસંદ) આલિસન્દ (સતીણ) સતીણ (પલિમંથા) પલિમન્થ (અયસી) અણસી (કુસુંભ) કુસુંભ (કોદ્વ) કોદરા (કંગૂ) કાંગ (રાલગ) રાળ (સામ) સામો (અડદ) (કોદસ) કોદંશ (સણ) શણ (સરિ-સવ) સરસવ (મૂલગવીયા) મૂલક બીજ (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) બીજ જે આ પ્રકારના છે (સે તં ઓસહીઓ) આ ઔષધિયો કહેવાય છે

ટીકાર્થ—હવે ઔષધિના ભેદોની પ્રરૂપણા કરે છે

પ્રશ્ન કરાયોકે ઔષધિઓ કટલા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—ઔષધિઓ અનેક પ્રકારની કહેલી છે. શાલી વિગેરે ઔષધિયો (વનસ્પતિયો) ફલ પાક થયા પછી સૂકાઈ જાય છે માટે તે ઔષધિયો છે, તેના ભેદો આ રીતે છે—શાલિ—વ્રીહિ (ચાખા) ઘઉં, જવ, યવયવ,

માષ કોદંશાઃ, શણ-સર્ષપ-મૂલકવીજાનિ, એતે ફલપાકાનન્તર વિશીર્યમાણત્વાત્
ઔષધિપદેન વ્યપદિશ્યન્તે તે ચ પ્રસિદ્ધાઃ ।

મૂલમ્—સે કિં તં જલરુહા ? જલરુહા અળેગવિહા પળ્લત્તા,
તં જહા—ઉદણ ૧ અવણ ૨ પળણ ૩ સેવાલે ૪ કલંબુયા ૫ હઢેય ૬
કસેરુયા ૭ કચ્છમાળી ૮ ઉપ્પલે ૯, પડમે ૧૦ કુમુદે ૧૧ ણલિણે ૧૨
સુભણ ૧૩ સુગંધિણ ૧૪ પોંડરીયણ ૧૫ મહાપુંડરીયણ ૧૬ સયપત્તે ૧૭
સહસ્સપત્તે ૧૮ કલ્હારે ૧૯ કોકળદે ૨૦ અરવિંદે ૨૧ તામ-
રસે ૨૨ મિસે ૨૩ મિસમુળાલે ૨૪ પોક્કલ્લે ૨૫ પોક્કલ્લત્થિમુણ ૨૬
જે યાવન્ના તહપ્પગારા । સે તં જલરુહા । ૧૧ ।

છાયા—અથ કે તે જલરુહા ? જલરુહા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા—ઉદકમ્ ૧
અવકં ૨ પનકં ૩ શૈવાલઃ ૪ કલમ્બુકાઃ ૫ હઠઃ ૬ કશેરુકાઃ ૭ કચ્છમાળી ૮ ઉત્પલં
સતીળ, પલિમંથ, અલસી, કુસુંભ, કોદ્રવ, કંગૂ, રાલક, સાંબા કોદંશ,
શણ, સરસૌં મૂલક, વીજ, યે સર્વ ફલ-પાક કે અનન્તર નષ્ટ હો જાને
કે કારણ ઔષધિ શબ્દ કે વાચ્ય હૈં ઓર પ્રસિદ્ધ હૈં ।

શબ્દાર્થ—‘સે કિં તં જલરુહા’ જલરુહ કિતને પ્રકાર કે હૈં ?
(અળેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે (પળ્લત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર
હૈં—(ઉદણ) ઉદક, (અવણ) અવક (પળણ) પનક, (સેવાલે) શૈવાલ
(કલંબુયા) કલમ્બુકા, (હઢે) હઠ, (કસેરુયા) કશેરુકા, (કચ્છમાળી)
કચ્છમાળી, (ઉપ્પલે) ઉત્પલ, (પડમે) પદ્મ (કુમુદે) કુમુદ, (ણલિણે)
નલિન (સુભણ) સુભગ (સુગંધિણ) સૌગંધિક, (પોંડરીયણ) પુંડરીક,

જવની એક જાત, કલાય (વટાણા) મસૂર, તલ, મગ, નિષ્પાવ, કળથી આલિ-
સન્દ. સતીળ, પલિમંથ, અળસી, કુસુંભ, કોદરા, કાગ. રાળ, સાંબા કોદંશ, શણ
સરસવ. મૂલાના બીજ. આ બધા ફળ પાક પછી નષ્ટ થઈ જાય છે એ કારણે
ઔષધિ શબ્દના વાચ્ય છે. અને પ્રસિદ્ધ છે.

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં જલરુહા) જલરુહ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (જલ-
રુહા) જલરુહો (અળેગ વિહા) અનેક પ્રકારના (પળ્લત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ
આ પ્રકારે છે (ઉદણ) ઉદક (અવણ) અવક (પળણ) પનક (સેવાલે) સેવાળ (કલં-
બુયા) કલંબુયા (હઢે) હઠ (કસેરુયા) કશેરુકા (કચ્છમાળી) કચ્છમાળી (ઉપ્પલે)
ઉત્પલ (પડમે) પદ્મ (કુમુદે) કુમુદ (ણલિણે) નલિન (સુભણ) સુભગ (સુગંધિણ)
સુગંધિક (પોંડરીયણ) પુંડરીક (મહાપુંડરીયણ) મહાપુંડરીક (સયપત્તે) શતપન્ન

૧ પત્રં ૧૦ કુમુદં ૧૧ તલિનં ૧૨ સુભગં ૧૩ સૌગન્ધિકં ૧૪ પુણ્ડરીકં ૧૫ મહાપુણ્ડ-
રીકં ૧૬ શતપત્રં ૧૭ સહસ્રપત્રં ૧૮ કલ્હારં ૧૯ કોકનદયુ ૨૦ અરવિન્દં ૨૧ તામરસં
૨૨ મિસં ૨૩ મિસમૃગાલં ૨૪ પુષ્કરં ૨૫ પુષ્કરાસ્તિભુકમ્ ૨૬। યે ચાન્યે તથા
પ્રકારાઃ । તે એતે જલરુહાઃ ॥૧૧॥

ટીકા-અથ જલરુહપ્રકારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં જલરુહા ?’ ‘સે’ અથ
‘કિં તં’ કે તે, કતિવિધા इत्यर्थः, જલરુહાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ-‘જલરુહા
‘અણેગવિદ્ધા પળ્લન્તા’ જલરુહાઃ-જલે રોહન્તિ-ઉદ્ભવન્તિ इति જલરુહાઃ-જલોદ્ભવાઃ
અનેકવિધાઃ-નાનાપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તાનેવાહ-‘તં જહા-ઉદા એવ એ પળ એ સેવાલે,
કલંબુયા, હઢે કસેરુયા કચ્છભાળી ઉપ્પલે પડમે કુમુદે ણલિણે સુભગ સુગંધિ
‘પોંડરીય, મહાપુંડરીય સયપત્તે રાહસપત્તે કલ્હારે કોકળદે અરવિંદે તામરસે
‘મિસે મિસમુળાલે પોક્કલે પોક્કલત્થિભૂ’ તથા-‘ઉદા’-ઉદકમ્, इदं જલ-
રુહપદેન વ્યપદિશ્યતે તસ્યાપિ જલાગ્રયે ઉદ્ભવાત્, ‘અવયે’-અવકં જલોદ્ભવં
તૃણવસ્તુવિશેષરૂપં વર્તતે તદપિ જલોદ્ભવાત્ જલરુહપદેન વ્યપદિશ્યતે, ‘પળ’
પ્રતકમ્-इदमपि પાનીયોદ્ભવં તૃણવસ્તુવિશેષરૂપં જલોદ્ભવાત્ જલરુહપદેન વ્યવ-

(મહાપુંડરીય) મહાપુણ્ડરીક, (સયપત્તે) શતપત્ર (સહસપત્તે) સહસ્રપત્ર,
(કલ્હારે) કલ્હાર (કોકળદે) કોકનદ, (અરવિંદે) અરવિન્દ, (તામરસે)
તામરસ કમલ, (મિસે) મિસ (મિસમુળાલે) મિસમૃગાલ, (પોક્કલે)
પુષ્કર, (પોક્કલત્થિભૂ) પુષ્કરાસ્તિભુક્ (જે) યાવન્ને (તહપ્પગારા)
इसी प्रकार के जो आन्य हैं । (से तं जलरुहा) यह जलरुह की प्ररूपणा
की गई है ।

ટીકાર્થ--અવ જલરુહ કી પ્રરૂપણા પ્રારંભ કરતે હૈં । પ્રશ્ન કિયા
ગયા કિ જલરુહ વનસ્પતિયાં કિનને પ્રકાર કી હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર
દિયા-જલરુહ વનસ્પતિયાં અનેક પ્રકાર કી હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં-ઉદક

(સહસપત્તે) સહસ્રપત્ર (કલ્હારે) કલ્હાર (કોકળદે) કોકનદ (અરવિંદે) અરવિન્દ
(તામરસે) તામરસ કમળ, (મિસે) મીસ (મિસમુળાલે) મીસમૃગાલ (પોક્કલે)
પુષ્કર (પોક્કલત્થિભૂ) પુષ્કરાસ્તિભુત (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) એવી જાતના
ખીજ છે (સે તં જલરુહા) આ જલરુહની પ્રરૂપણા થઈ.

ટીકાર્થ-હવે જલ રુહની પ્રરૂપણાનો પ્રારંભ કરે છે-

પ્રશ્ન પૂછાયો કે જલરુહ વનસ્પતિયો કેટલા પ્રકારની છે ? શ્રીભગવાન્
ઉત્તર આપે છે-જલરુહ વનસ્પતિયો અનેક પ્રકારની છે તેઓ આ પ્રકારે
છે-ઉદક નામની વનસ્પતિ જલરુહ છે અર્થાત્ પાણીમાં પેદા થાય છે. અવક
નામની વનસ્પતિ જલરુહ છે કેમકે પાણીમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ઘાસ રૂપે

હ્રિયતે, 'સેવાલે'—શૈવાલઃ પ્રસિદ્ધ એવ, સોઽપિ જલોદ્ભવાદ્ જલરૂપદેન વ્યવ-
હ્રિયતે, 'કલંબુયા'—કલમ્બુકાઃ—પાનીયોદ્ભા સ્તૃણવસ્તુવિશેષરૂપાઃ જલરૂપદેન
વ્યપદિશ્યન્તે, 'હઠે' હઠઃ—તૃણવિશેષો જલરૂપદેન વ્યપદિશ્યતે, એવમેવ—'કસેરુયા'
કશેરુકાઃ—'કેશૌ' ઇતિ ભાષા પ્રસિદ્ધાઃ કન્દવિશેષાઃ જલરૂપદેન વ્યપદિશ્યન્તે,
'કચ્છભાળી' કચ્છભાળ્યો જલોદ્ભવાઃ જલરૂપદેન વ્યપદિશ્યન્તે, એવમેવ—
'ઉપ્પલે' ઉત્પલમ્, 'પડમે' પદ્મમ્ 'કુમુદે'—કુમુદમ્, 'ળલિળે' નલિનમ્, 'સુભણ'
સુભગમ્, 'સુગંધિણ' સૌગન્ધિકમ્ 'પૌંડરીયણ'—પુણ્ડરીકમ્—'મહાપુંડરીણ' મહા-
પુણ્ડરીકમ્, 'સયપત્તે' શતપત્રમ્ 'સહસ્રપત્તે' સહસ્રપત્રમ્ 'કલહારે' કલહારમ્
'કોકનદે' કોકનદમ્, 'અરવિંદે' અરવિન્દમ્, 'તામરસે' તામરસમ્, 'મિસે' મિસમ્
'મિસમૃણાલે' મિસમૃણાલમ્ 'પોક્કલે' પુષ્કરમ્, 'પોક્કલત્થિભૂણ'—પુષ્કરાસ્તિ-
મુતમ્, એતાનિ જલોદ્ભવત્વાત્ જલરૂપદેન વ્યપદિશ્યન્તે, તાનિ ચ પ્રાયઃ પ્રસિ-

નામક વનસ્પતિ જલરૂહ હૈ અર્થાત્ જલ મેં ઉત્પન્ન હોતી હૈ । અવક વન-
સ્પતિ જલરૂહ હૈ અર્થાત્ જલ મેં ઉત્પન્ન હોતી હૈ ઓર તૃણ રૂપ હોતી
હૈ । પનકમી જલ મેં ઉત્પન્ન હોતી હૈ, અતઃ જલરૂહ કહલાતી હૈ સેવાલ,
જિસે સંવાર કહતે હૈ, પ્રસિદ્ધ હૈ જલ મેં ઉત્પન્ન હોને સે વહ જલરૂહ
હૈ । કલંબુયા વા કલમ્બુકા એક પ્રકાર કી તૃણ વસ્તુ હૈ જો પાની મેં
ઉત્પન્ન હોતી હૈ । હઠ મી એક પ્રકાર કા જલ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા
ઘાસ હૈ । કશેરુકા કો વોલચાલ કો ભાષા મેં કેશૌર કહતે હૈ યહ
એક પ્રકાર કા કન્દ હૈ ઓર પાની મેં પૈદા હોતા હૈ । કચ્છભાળી મી
જલજ વનસ્પતિ હૈ । ઇસી પ્રકાર ઉત્પલ, પદ્મ, કુમુદ, નલિન, સુભગ,
સૌગન્ધિક, પુણ્ડરીક, મહાપુણ્ડરીક, શતપત્ર, સહસ્રપત્ર, કલહાર,
કોકનદ, અરવિન્દ ઓર તામરસ, યે સબ કમલ કી અલગ-અલગ
જાતિયાં હૈ ઓર ઇન સબ કી ઉત્પત્તિ મી જલ મેં હોતી હૈ । મિસ
'મિસમૃણાલ, પુષ્કર, પુષ્કરાસ્તિમુક, યે મી જલોત્પન્ન હોને સે જલ-

હોય છે. પનક પણ પાણીમાં જન્મે છે તેથી જલરૂહ કહેવાય છે.

શૈવાલ (જે સેવાળ છે) તે તો બાણીતોજ છે. પાણીમાં ઉગે છે તેથી તે પણ
(જલરૂહ) છે. કલંબુયા અગર કલંબુક એક જાતની તૃણ વસ્તુ છે. જે પાણીમાં ઉપજે
છે, હઠ પણ પાણીમાં ઉત્પન્ન થતું એક જાતનું ઘાસ છે. કશેરુકને બોલાતી
ભાષામાં કેશૌર કહે છે. આ એક જાતનો કન્દ છે અને પાણીમાં પૈદા થાય છે. કચ્છ
બાણી પણ જલરૂહ વનસ્પતિ છે. એજ રીતે ઉત્પલ, પદ્મ, કુમુદ, નલિન, સુભગ,
સૌગન્ધિક પુંડરિક, મહાપુંડરિક, શતપત્ર, સહસ્રપત્ર, કલહાર, કોકનદ, અને
અરવિન્દ તામરસ, આ બધી કમળની જુદી જુદી જાતિયો છે. અને આ બધાની
ઉત્પત્તિ પણ પાણીમાં થાય છે. મિસ, મિસમૃણાલ, પુષ્કર, પુષ્કરાસ્તિમુક આ પણ

દ્ધાનિ એવ સન્તિ, એવમેવ 'જે યાવન્ના તહપ્પગારા' યે ચાપ્યન્યે તથા પ્રકારાઃ-એવં-
વિધાઃ પદાર્થા સન્તિ તેઽપિ સર્વે જલરુહપદેન વ્યપદેઽયા ભવન્તિ, પ્રકૃતં જલરુહ-
મુપસંહરન્નાહ-'સે ત્તં જલરુહા' તે એતે પૂર્વોક્તાઃ પદ્વિંશતિભેદા જલરુહાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ।

મૂલમ્-સે કિં તં કુહળા? કુહળા અળેગવિહા પળ્લન્તા, ત જહા-
આણ૧ કાણ૨ કુહળે૩ કુળવ્વકે૪ દવ્વહલિયા૫ સફાણ૬ સજ્ઞા-
ણ૭ છત્તોણ૮ વંસીણ૯ હિતાકુરણ૧૦ । જે યાવન્ને તહપ્પ-
ગારા । સે ત્તં કુહળા ॥ ૧૨ ॥

છાયા-અથ કે તે કુહળાઃ કુહળા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-આયં૧ કાયં૨
કુહળં૩ કુનકં૪ દ્રવ્યહલિકાં૫ શફાયઃ૬ સ્વાધ્યાયઃ૭ છત્રોકઃ૮ વંશીનં૯
હિતાકુરકમ્, યે ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ । તે એતે કુહળાઃ ॥ ૧૨ ॥

રુહ કહી ગઈ હૈં । યે સવ પ્રાયઃ પ્રસિદ્ધ હૈં ।

इनके अतिरिक्त इसी प्रकार की अन्य वनस्पतियां जो जल में
उत्पन्न होती हैं, सभी जलरुह कहलाती हैं । अब उपसंहार करते हैं-
यह जलरुह की प्रज्ञापना हुई । यहां इनके छवीस प्रकार गिनाए हैं ।

शब्दार्थ—(से किं तं कुहणा) कुहण वनस्पति कितने प्रकार की
हैं ? (अणेगविहा) અનેક પ્રકાર કી (પળ્લન્તા) કહી હૈ (તં જહા) વહ
इस प्रकार है । (आण) आय, (काण) काय, (कुहणे) कुहण, (कुणव्वके)
कुनक्क, (दव्वहलिया) द्रव्यहलिका, (सफाण) शफाय, (सज्झाण)
स्वाध्याय (छत्तोण) छत्रोक, (वंसीण) वंशीन, (हिताकुरण) हिताकुरक
(जे यावन्ने तहप्पगारा) इसी प्रकार की जो अन्य हैं । (से त्त्तं कुहणा)
यह कुहण कहे गए हैं ।

જલોત્પન્ન હોવાથી જલરુહ કહેલી છે. આ બધી વનસ્પતિયો મોટે ભાગે પ્રસિદ્ધ છે.

એના સિવાય એવી બીજી અન્ય વનસ્પતિયો જે પાણીમાં પેદા થાય
છે તે બધી જલરુહ કહેવાય છે.

હવે ઉપસંહાર કરે છે-આ જલરુહની પ્રજ્ઞાપના થઈ. અહીં તેના છવીસ
પ્રકાર ગણાવ્યા છે.

शब्दार्थ—(से किं तं कुहणा) કુહળ વનસ્પતિ કેટલા પ્રકારની છે (કુહળા)
કુહળ (અણેગવિહા) અનેક પ્રકારની (પળ્લન્તા) કહી છે (ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે
છે (આણ) આય (કાણ) કાય (કુહણે) કુહળ (કુળવ્વકે) કુનકક (દવ્વહલીયા) દ્રવ્ય-
હલિકા (સફાણ) શફાય (સજ્ઞાણ) સ્વાધ્યાય (છત્તોણ) છત્રોક (વંસીણ) વંસીન
(હિતાકુરણ) હિતાકુરક (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) એવી બીજી જે બીજી વન-
સ્પતિયો છે (સે ત્તં કુહળા) આ કુહળ કહેવાય છે.

મૂલમ્—(ગાહા) ણાણાવિહસંઠાણા, રુક્ષાણં એગજીવિયા પત્તા । સ્વંધા વિ એગજીવા, તાલ-સરલ-નાલિયેરીણં ॥૩૧॥ જહ સગલસરિસવાણં, સિલેસમિસ્સાણ વઢિયા વટ્ટી । પત્તેયસરી-રાણં, તહ હોંતિ સરીરસંઘાયા ॥૩૧॥ જહ વા તિલપ્પડિયા, વહુણ્હિં તિલેહિં સંહતા સંતી ।

પત્તેયસરીરાણં, તહ હોંતિ સરીરસંઘાયા ॥૩૧॥ સે ત્તં પત્તેયસરીરવાયરવણસ્સડ્કાડયા ॥સૂ૦ ૧૯॥

છાયા—‘નાનાવિધસંસ્થાના, વૃક્ષાણામ્ એકજીવકાનિ પત્રાણિ । સ્કન્ધા અપિ એકજીવાઃ, તાલ-સરલ-નાલિકેરીણામ્ ॥૩૧॥ યથા સકલસર્પપાણાં શ્લેષ્મ-મિશ્રાણાં વર્ત્તિકા-વલિતા-વર્ત્તી । પ્રત્યેકશરીરાણાં તથેતિ શરીરસઙ્ઘાતાઃ ॥૩૨॥ યથા વા તિલપર્પટિકા વહુભિસ્તિલૈઃ સંહતા સન્ત । પ્રત્યેક શરીરાણાં તથા ભવન્તિ શરીરસઙ્ઘાતાઃ ॥૩૩॥ તે એતે પ્રત્યેકશરીરવાદરવનસ્પતિકાયિકાઃ ॥સૂ૦ ૧૯॥

શબ્દાર્થ—(ગાણાવિહ સંઠાણા) અનેક પ્રકાર કી આકૃતિ વાલે (રુક્ષાણં) વૃક્ષોં કે (એગજીવિયા) એક જીવવાલે (પત્તા) પત્તે (સ્વંધા વિ) સ્કંધ મી (એગજીવા) એક જીવ વાલે (તાલ સરલ નાલિયેરીણં) તાલ, સરલ ઓર નલિયેરી કે ॥૩૧॥

(જહ) જૈસે (સગલસરિસવાણં) સકલ સરસોં કી (સિલેસ-મિસ્સાણ) શ્લેષ દ્રવ્ય સે મિલાએ હુઓં કી (વઢિયા) વત્તી (વટ્ટી) એકરૂપ (પત્તેયસરીરાણં) પ્રત્યેકશરીર વાલોં કે (તહ) ડસી પ્રકાર (હોંતિ) હોતે હૈં (સરીરસંઘાયા) શરીરોં કે સંઘાત । (જહ) જૈસે (વા) અથવા (તિલપ્પડિયા) તિલપાપડી (વહુહિં) વહુત (તિલણ્હિં) વહુત સે તિલોં સે (સંહતા) મિલીન (સંઘી) હોંકર (પત્તેયસરીરાણં) પ્રત્યેકશરીર

શબ્દાર્થ—(ગાણાવિહ સંઠાણા) અનેક પ્રકારની આકૃતિવાળા (રુક્ષાણં) વૃક્ષોના (એગજીવિયા) એક જીવવાળા (પત્તા) પાદડાં (સ્વંધાવિ) સ્કંધ પણ (એગજીવા) એક જીવવાળા (તાલ સરલનાલિયેરીણં) તાલ, સરલ, અને નારિકેલિકા ॥ ૩૧ ॥

(જહ) જેવા (સગલસરિસવાણં) સકલ સરસોની (સિલેસમિસ્સાણ) શ્લેષ દ્રવ્યોથી મેળવેલાઓની (વઢિયા) બત્તિ (વટ્ટી) એક રૂપ (પત્તેયસરીરા) પ્રત્યેક શરીરવાળાના (તહ) તેવી રીતે (હોંતિ) થાય છે (સરીરસંઘાયા) શરીર સંઘાત.

(જહ) જેવા (વા) અથવા (તિલપ્પડિયા) તિલપાપડી (વહુહિં) ઘણા (તિલણ્હિં) તલોથી (સંહતા) મેળેલ (સંતી) બનીને રહે છે (પત્તેયસરીરાણં) પ્રત્યેક શરીર જીવોના (તહ) એજ રીતે (હોંતિ) હોય છે (સરીરસંઘાયા) શરીરોના સંઘાત હોય છે.

ટીકા-અથ કુહળમેદાન્ પ્રરુપયિતુમાદ-‘સે કિં તં કુહળા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः કુહળાઃ-કુહળપદાર્થાઃ પ્રજ્ઞાઃ ? મગવાનાદ-‘કુહળા અપેગવિદા પળ્ણત્તા’ કુહળાઃ-કુહળપદાર્થાઃ-ભૂમિસ્ફોટનામિધાનાઃ અનેકવિધાઃ નાનાપ્રકારકાઃ, પ્રજ્ઞાઃ, તાનેવાદ-‘તં જદ્દા’ આપ્ કાપ્ કુહળે કુળકે દવ્વહલિયા સફાપ્ સજ્જાપ્, છત્તોપ્, વંસીળ, હિતાકુરપ્’ તથા-આયં, ક્ષાયં, કુહળં, કુનકં, દ્રવ્યહલિકા, શફાયઃ, સ્વાધ્યાયઃ, છત્તોકઃ, વંસીનપ્, હિતાકુરકમ્, એતે પદાર્થાઃ દેશવિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ કુહળપદેન વ્યપદિશ્યન્તે તે ચ ભૂમિસ્ફોટામિધાનાઃ કુહળાઃ અપ્કાયપ્રમૃતયઃ, તથૈવ-‘જે યાવન્ના તદ્દપ્પમારા’ યે ચાપ્યન્યે તથા પ્રકારાઃ-એવં વિધાઃ સન્તિ, તેઽપિ સર્વે કુહળપદેન વ્યપદેજ્યાઃ, પ્રકૃતસુપસંહરમાદ-‘સે તં કુહળા’ તે એતે પૂર્વોક્તાઃ દશમેદાઃ કુહળાઃ પ્રજ્ઞાઃ ।

જીવોં કે (તદ્) ઉસી પ્રકાર (હોંતિ) હૈં (સરીરસંવાયા) શરીરસંવાત (સે તં પત્તેયસરીરવાયરવળ્ણપ્ફહ્યા) યદ્ પૂર્વોક્ત પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિકાયિક કહે ગયે હૈં ॥૧૯॥

ટીકાર્થ--અથ કુહળ વનસ્પતિ કે ભેદોં કી પ્રરુપણા કરતે હૈં । પ્રશ્ન ક્રિયા ગયા કિ કુહળ વનસ્પતિ કે કિતને ભેદ હૈં ? મગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-કુહળ અનેક પ્રકાર કે હોતે હૈં । ભૂમિ કો ફોડ કર નિકલનેવાલી વનસ્પતિયાં કુહળ કહલાતી હૈં । ઉનકે અનેક પ્રકાર યે હૈં-આય, કાય, કુહળ, કુનક, દ્રવ્યહલિકા, શફાય, સ્વાધ્યાય, છત્ત્રાક વંશી વંશીન, હિતાકુરક, યે સર્વ કુહળ કહલાને વાલી વનસ્પતિયાં દેશવિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ હૈં ।

इनके अतिरिक्त इसी प्रकार की जो अन्य वनस्पतियां हैं, उन्हें भी कूहण ही समझना चाहिए । अब उपसंहार करते हुए कहते हैं-यह कूहण की प्रज्ञापना हुई ।

(સે તં પત્તેયસરીરવાયરવળ્ણપ્ફહ્યા) આ પૂર્વોક્ત પ્રત્યેક શરીર વાદર વનસ્પતિકાયિક કહેલા છે. ॥ સૂ. ૧૯ ॥

ટીકાર્થ-હવે કુહળુ નામની વનસ્પતિના લેહોની પ્રરૂપણા કરે છે-પ્રશ્ન પૂછાયો કે કુહળુ વનસ્પતિના કેટલા ભેદ છે ?

શ્રીભગવાને ઉત્તર આપ્યો-કુહળુ અનેક પ્રકારના હોય છે. જમીનને ફેડીને બહાર આવવાવાળી વનસ્પતિઓ કુહળુ કહેવાય છે તેઓના આ અનેક પ્રકાર છે-આય, કાય, કુહળુ, કુનક, દ્રવ્યહલિકા, શફાય, સ્વાધ્યાય, છત્ત્રાક, વંશીન, હિતાકુરક, આ બધી કુહળુ કહેવાતી વનસ્પતિઓ દેશ વિશેષમા પ્રસિદ્ધ છે

તદુપરાન્ત આવા પ્રકારની જે બીજી વનસ્પતિઓ છે. તેઓને પણ કુહળુ જ સમજવી જોઈએ.

અથોક્તાનુક્તાર્થસંગ્રહણાર્થમાહ--‘જાળાચિહ્નસંઠાણા સ્વસ્થાણં’ નાનાવિધ સંસ્થા-
નાનિ-નાનાવિધમ્-અનેકપ્રકારકં સંસ્થાનં-સંસ્થિતિર્યેષાં તાનિ નાનાવિધસંસ્થા-
નાનિ વૃક્ષાણાં ભવન્તિ, વૃક્ષગ્રહણયત્ર શુચ્છશુભ્રાદીનામપિ ઉપલક્ષ્ય અવસેયમ્,
‘એગજીવિયા પત્તા’-એકજીવજ્ઞાનિ-એક જીવાધિષ્ઠાનાનિ પત્રાણિ ભવન્તિ, સંધા
વિ એગજીવા’ સ્કન્ધા અપિ, એકજીવકાઃ-એક જીવાધિષ્ઠાના ભવન્તિ, કેષાં
વૃક્ષાણાનિત્યાહ-‘તાલસરલનાલિકેરીણં ૫૦’ તાલસરલનાલિકેરીણાં વૃક્ષાણાં
પત્રાણિ એક જીવાધિષ્ઠિતાનિ, સ્કન્ધાશ્ચ એકજીવાધિષ્ઠિતા ભવન્તીત્યાજ્ઞયઃ
કિન્ત્વત્ર તાલસરલનાલિકેરી ગ્રહણમુપલક્ષણં બોધ્યમ્, તેનાન્યેવામપિ યથાઽઽગમ-
મેકજીવાધિષ્ઠાનત્વં એકન્ધસ્યાવસેયમ્, અન્યેષાન્તુ સ્કન્ધાઃ પ્રત્યેકમસંખ્યક
પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મકા इति सामर्थ्याન્ પ્રતિપત્તવ્યમ્, ‘સંધા વિ અસંખેય-

अब उक्त और अनुक्त अर्थ के संग्रह के लिए शास्त्रकार कहते हैं-
वृक्षों की आकृतियां नाना प्रकार की होती हैं । यहां वृक्ष शब्द
उपलक्षण है, अतएव उससे शुच्छ शुभ्र आदि का भी ग्रहण समझ
लेना चाहिए । इनके पत्ते एक जीवक अर्थात् एक जीव से अधिष्ठित
होते हैं । इनके स्कंध भी एक जीव वाले होते हैं । किन् वृक्षों के पत्ते
और स्कंध एक जीव वाले होते हैं ? इसका उत्तर है-ताल, सरल और
नालिकेरी वृक्षों के । किन्तु इन वृक्षों का ग्रहण यहां उपलक्षण ही
समझना चाहिए । अतएव अन्य वृक्षों के स्कंध भी आगमानुसार
एकजीव वाले समझ लेने चाहिए । किन्हीं-किन्हीं वृक्षों के स्कंध
असंख्यजीवात्मक भी होते हैं, क्योंकि पहले कहा जा चुका है-‘संधा-
वि असंख्यजीविना’ अर्थात् स्कन्ध भी असंख्यात जीवों वाले होते हैं ।

હવે ઉપસહાર કરતા કહે છે. આ કુહણની પ્રરૂપણા કરાઈ છે. હવે
ઉક્ત અને અનુક્ત અર્થના સંગ્રહને માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે

વૃક્ષોની આકૃતિઓ નાના પ્રકારની બને છે. આહી વૃક્ષ શબ્દ ઉપલક્ષણ છે, તેથી
તેનાથી શુચ્છ, શુભ્ર વિગેરેના ગ્રહણને સમજ લેવું બોધ્યો તેમના પાદડાં એક
જીવક અર્થાત્ એક જીવથી વ્યાપ્ત હોય છે. તેના સ્કંધ પણ એક જીવવાળા હોય છે.

કયા વૃક્ષોના પાન અને સ્કન્ધ એક જીવ વાળા હોય છે ? તેનો ઉત્તર
છે-તાલ સરલ, અને નાળીએરી વૃક્ષોના. પરંતુ આ વૃક્ષોનું ગ્રહણ આહી
ઉપલક્ષણનું સમજવું બોધ્યો. તેથીજ બીજા વૃક્ષોના સ્કન્ધ પણ આગમાનુસાર
એક જીવ વાળા સમજવા બોધ્યો. કેઈ કેઈ વૃક્ષોના સ્કન્ધ અસંખ્યાત જીવો
વાળા પણ હોય છે. કેમકે પહેલા કહેવાયું છે (સંધા વિ અસંખેય જીવિના)
અર્થાત્ સ્કંધ પણ અસંખ્યાત જીવો વાળા હોય છે.

જીવિયા' इति पूर्वमुक्तत्वात्, ननु यदि प्रत्येक मनेकशरीरजीवाधिष्ठिता भवन्ति तदा कथमेकखण्डशरीराकाराः दरीदृश्यन्ते ? इत्याशङ्क्यामाह—'जह सगल सरिसवाणं सिलेसमिस्साणं वट्टिया विट्ठी । पत्तयसरीराणं तद्देति सरीरसंघाया' ॥४१ 'जह'—यथा 'सगलसरिसवाणं' सकल सर्पपाणाम् 'सिलेसमिस्साणं'—श्लेष्म-
मिश्राणाम्—श्लेष्मद्रव्यविमिश्रितानाम्, 'वट्टिया' वळिता, 'विट्ठी' वर्त्तिः-वर्त्तिका,
एकरूपा भवति, अथ च ते सकलसर्पपाः परिपूर्णशरीराः सन्तः पृथक् स्वस्वाव-
गाहनयाऽवतिष्ठन्ते, 'तद्देति' तथा इति अनेनैवोपम्येन 'पत्तयसरीराणं सरीर-
संघाया' प्रत्येकशरीराणां जीवानां शरीरसङ्घाताः—भिन्नभिन्न स्वस्वावगाहना
भवन्ति, अत्रेदं बोध्यम्—श्लेष्म द्रव्यस्थाने रागद्वेषोपचयविशिष्टं तथाविधं कर्म
भवति, सकलसर्पपस्थाने च प्रत्येकशरीरा उच्यन्ते, सकलसर्पग्रहणेन सर्पप-
विविक्तत्वप्रतिपत्त्या पृथक् स्वस्वावगाहप्रत्येकशरीर विविक्तत्वप्रतिपत्तिर्भवतीति,
अत्रैव दृष्टान्तान्तरं ववित 'जह वा तिलपप्पडिया बहुएहिं तिलेहिं संहता संति ।

શંકા--અગર પ્રત્યેક અનેક શરીરવાલે જીવોં સે અધિષ્ઠિત હૈં
તો એકખણ્ડ શરીરાકાર કેસે દિસાઈ દેતે હૈં ?

સમાધાન-જૈસે સમ્પૂર્ણ (પૂરે) સર્પોં કો યદિ શ્લેષ દ્રવ્ય સે મિશ્રિત
કર દિયા જાય તો વે સબ એકરૂપ હો જાતે હૈં, યદ્યપિ વે સબ સરસૌં
પરિપૂર્ણ શરીરવાલે હોને કે કારણ પૃથક્-પૃથક્ અપની-અપની અવ-
ગાહના સે રહતે હૈં, ઊહી પ્રકાર ઊન પ્રત્યેકશરીર જીવોં કે શરીર-
સંઘાત ખી અપની-અપની અવગાહના સે રહતે હૈં, મગર એકરૂપ પ્રતીત
હોતે હૈં । યહાં યહ સમજલેના યાદિયે કિ જૈસે સર્પોં કો આપસ મેં
ચિપકાને વાલા શ્લેષદ્રવ્ય હોતા હૈ, વૈસે યહાં રાગ-દ્વેષ કે ઉપચય સે
વિશિષ્ટ કર્મ હૈ । સર્પોં કે સ્થાન પર યહાં ઊન જીવોં કે પ્રત્યેકશરીર
સમજના યાદિયે । સકલ સર્પ શબ્દ કે ગ્રહણ સે જૈસે ઊન સર્પોં

શંકા-અથવા પ્રત્યેક અનેક શરીર વાળાં જીવોંથી અધિષ્ઠિત છે તો એક
ખંડ શરીરાકાર કેવી રીતે દેખાય છે ?

સમાધાન-જેમ સમ્પૂર્ણસરસવોને જો શ્લેષદ્રવ્યથી મિશ્રિત કરી દેવાય
તો તે બધા એક રૂપ થઈ જાય છે, જો કે એ બધા સરસવ પરિપૂર્ણ શરીર
વાળા હોવાને કારણે પૃથક્-પૃથક્ પોતપોતાની જુદાઈથી રહે છે.

એવી જ રીતે પ્રત્યેક શરીર જીવોના શરીર સંઘાત પણ પોતપોતાની
અવગાહનાથી રહે છે. છતાં એક રૂપ પ્રતીત થાય છે અહીં આ સમજ લેવું
જોઈએ કે જેમ સરસવોને પરસ્પર જોડનાર શ્લેષદ્રવ્ય હોય છે. તેમ અહીં
રાગદ્વેષના ઉપચયથી વિશિષ્ટ કર્મ છે. સરસવોની જગ્યાએ અહીં તે જીવોના

પત્તેયસરીરાણં તદ્દ હોંતી સરીરસંઘાયા॥૪૨॥ ‘જહ વા’ યથા વા-‘તિલપ્પટ્ટિયા’ તિલપ્પટ્ટિકા-તિલશ્કુલિકા-તિલપ્રધાના પિષ્ટમયી અપૂષિકા, ‘વહુઈ’ વહુભિઃ ‘તિલેઈ’ તિલૈઃ ‘સંહતા સંતી’ સંહતા-મિશ્રિતા સતી ભિન્નભિન્નસ્વસ્વાવગાહ તિલસ્વરૂપા ભવતિ, કથશ્ચિદેકરૂપા ચ જાયતે, ‘તદ્દ’ તથા અનેનૈવૌપમ્યેન ‘પત્તેયસરીરાણં’-પ્રત્યેકશરીરાણાં જીવાનામ્ ‘હોંતિ’-ભવન્તિ ‘સરીરસંઘાયા’ શરીરસંઘાતાઃ કથશ્ચિદેકરૂપાઃ ભિન્ન ભિન્ન સ્વસ્વાવગાહનાશ્ચ ભવન્તિ, પ્રકૃતમુપ-સંહન્નાહ-‘સે ચં પત્તેયસરીરવણદસકાઈયા’ તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ પ્રત્યેકશરીર-વાદરવનસ્પતિકાધિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ॥૬૦૧૯॥

કી ભિન્નતા કા બોધ હોતા હૈ, ઉસી પ્રકાર યહાં પ્રત્યેકશરીર જીવોં કી ભિન્નતા કી પ્રતિવત્તિ હોતી હૈં ।

ઈસી વિષય કો સમજાને કે લિએ દૂસરા દૃષ્ટાન્ત દેતે હૈં-જૈસે તિલપપટ્ટી બહુત-સે તિલોં કે એકમેક હોને સે બનતી હૈ । ઉસ તિલ-પપટ્ટી સેં પ્રત્યેક તિલ અલગ-અલગ રહતા હૈ, ફિર ઓ તિલપટ્ટી એક પ્રતીત હોતી હૈ, ઈસી પ્રકાર પ્રત્યેક શરીર જીવોં કે સંઘાત અલગ-અલગ હોને પર ઓ એકરૂપ પ્રતીત હોતે હૈં ।

અવ ઉપસંહાર કરતે હુએ સૂત્રકાર કહતે હૈં-યહ પ્રત્યેક શરીર વાદરવનસ્પતિકાધિક જીવોં કી પ્રજ્ઞાપના હુઈ ।

યહાં જહાં જિનને વનસ્પતિ કે ભેદોં કી ગણના કી હૈ, વહાં વસ્તુતઃ ઉતને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાધિકોં કે ભેદ સમજાને ચાહિએ । પ્રકૃત સૂત્ર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાધિક જીવોં કી પ્રરૂપણા કે લિએ હી હૈ ॥૧૯॥

પ્રત્યેક શરીર સમજવા ભેદોં. ‘સકલ સર્વપ’ શબ્દના ગ્રહણથી જેમ તે સરસ-વોની વિભિન્નતાનો બોધ થાય છે. એજ પ્રકારે અહીં પ્રત્યેક શરીર જીવોની વિભિન્નતાની પ્રતીતિ બને છે.

આજ વિષયને સમજાવવાને બીજું દૃષ્ટાન્ત આપે છે-જેમ તલપાપટ્ટી ઘણા તલોના એક બીજાના સેનાપત્રી બને છે. એ તલપાપટ્ટીમાં દરેક તલ અલગ અલગ રહે છે. તો પણ તલપાપટ્ટી એક જોવામાં આવે છે. એવી રીતે પ્રત્યેક શરીર જીવોનો સંઘાત પણ અલગ અલગ હોવા છતાં એક રૂપ પ્રતીત થાય છે.

ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે-આ પ્રત્યેક શરીર વાદરવનસ્પતિકાધિક જીવોની પ્રજ્ઞાપના થઈ.

અહીં જ્યાં જેટલા વનસ્પતિના લેહોની ગણના કરી છે ત્યાં વસ્તુતઃ તેઓ ના પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાધિકોના લેહ સમજવા ભેદોં. પ્રકૃત સૂત્ર પ્રત્યેક વન-સ્પતિ કાધિક જીવોની પ્રરૂપણાના માટે જ છે. ॥ સૂ. ૧૯ ॥

મૂલ-સે કિં તં સાહારણશરીર વાયરવળસ્સહકાઈયા ? સાહારણશરીર વાયરવળસ્સહકાઈયા અણેગવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-અવણ્ ૧ પળ્ણ ૨ લેચાલે ૩ લોહિણી ૪ મિહુત્થુ ૫ હુત્થિ-ભાગા ૬ ૧ અરસકન્ની ૭ સીહકન્ની ૮ તિંડંઢિ ૯ તત્તોમુસું-ઢિ યા ૧૦ ૥ રુહ ૧૧ કુંડરિયા ૧૨ જીરુ ૧૩, છીરવિરાલી ૧૪ તહેવ કિટ્ટીયા ૧૫ હાલિદાર ૧૬ સિંગવેરેય ૧૭ આલુગા ૧૮ મૂલણ્ણ ૧૯ ૧૨ કંબૂયં ૨૦ કન્નુક્ક ૨૧ સુમત્તઓ ૨૨ વલ ૨૩ તહેવ મહુસિંગી ૨૪ નીરુહ ૨૫ સપ્પસુયંધા છિન્નરુહા ૨૭ ચેવ વીયરુહા ૨૮ ૥ ૩ ૥ પાઠા ૨૯ નિયમાલુંકી ૩૦ મહુરરસા ૩૧ ચેવ રાયવત્તી ૩૨ ૧ પડમા ૩૩ માઢરિ ૩૪ દંતીતિ ૩૫ ચંડી ૩૬ કિટ્ટી ૩૭ તિ યા વરા ૥ ૪ ૥ માસપણિ ૩૮ સુગ્ગપણિ ૩૯ જીવિયરસહે ૪૦ રેણુ-યા ૪૧ ચેવ ૧ કાઓલી ૪૨ ચીરકાઓલી ૪૩ તહા મંગી ૪૪ નહી-ઈ ૪૫ ૥ ૫ ૥ કિમિરાસિ ૪૬ મદમુત્થા ૪૭ ણંગલઈ ૪૮ વેલુગા-ઈ ૪૯ ૧ કિળ્હ પડલે ૫૦ હઢે ૫૧ હરત્તણુયા ૫૨ ચેવ લોયાણી ૫૩ ૥ ૬ ૥ કળ્હે કંદે ૫૪ વજ્જે ૫૫ સૂરણકંદે ૫૬ તહેવ ચલ્લુરે ૫૭ ૧ ણ્ણ અણંતજીવા, જે યાવન્ને તહાવિહા ૥ ૭ ૥ તળમૂલ કંદ-મૂલે, વંસીમૂલે તિ યાવરે ૧ સંચિજ્જમસંચિજ્જા, બોદ્ધવ્વા ૭ ૧ અણંત જીવા ય ૥ ૮ ૥ સિંઘાડગસ્સ ગુચ્છો, અણેગજીવો ડ હોઈ નાય-વ્વો ૧ પત્તા પત્તેય જીવા, દોન્નિ ય જીવા ફલે મણિયા ૥ ૯ ૥

છાયા-અથ કે તે સાધારણશરીર વાદરવનસ્પતિકાયિકાઃ ? સાધારણ શરીર-વાદરવનસ્પતિકાયિકા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાપનાઃ, તથા-અવકઃ ૧ પનકઃ ૨ શૈવાલઃ ૩

સાધારણવનસ્પતિ કી પ્રજ્ઞાપના

શબ્દાર્થ-(સે કિં તં સાહારણશરીરવાયરવળસ્સહકાઈયા ?) સાધારણ શરીર વાલે વાદરવનસ્પતિકાયિક જીવ કયા હૈં ? અર્થાત્ કિતને

સાધારણ વનસ્પતિની પ્રજ્ઞાપના

શબ્દાર્થ-(સે કિં તં સાહારણવાયરવળસ્સહકાઈયા ?) સાધારણ શરીર વાળા વાદર વનસ્પતિકાયિક શુવ શું છે અર્થાત્ કેટલી જાતના છે ? (સાહાર-

લોહિણી-સ્તુહી ૪ મિહુત્યુ ૫ હુત્થિમાગા ૬ ચ ૧ અશ્વકર્ણી ૭ સિંહકર્ણી ૮ સિંઝંઢી ૯
મુઝંઢી ૧૦ ચ ૧૧ ૧૧ સ્તુ: ૧૨ કુંડરિયા ૧૨ જીરુ: ૧૩ ક્ષીરવિડાલી ૧૪ તથેવ
કિટ્ઠિકા ૧૫ હરિદ્રા ૧૬ મૃગવેરધ ૧૭ આલુકં ૧૮ મૂલકમ્ ૧૯ ઇતિ ૧૧ ૧૧ કામ્બોજં
૨૦ કર્ણોત્કટ: ૨૧ સુમાત્રક: ૨૨ વલકી ૨૩ તથેવ મધુશૃંગી ૨૪ ૧ નીરુહા ૨૫
સર્પ સુગન્ધા ૨૬ છિન્નરુહા ૨૮ ચૈવ વીજરુહા ૨૮ ૩ ૧ પાઠા ૨૯ મૃગવાલુકી ૩૦
મધુરરસા ૩૧ ચૈવ રાજપત્ની ૩૨ ચ પદ્મા ૩૩ માઠરી ૩૪ દન્તી ૩૫ તિ ચંડી ૩૬

પ્રકાર કે હૈં? (અળેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે (પળ્ળસા) કહે હૈં (તં જહા)
વે સ્સ પ્રકાર (અવા) અવક, (પળ) પનક, (સેવાલે) શૈવાલ,
(લોહિણી) સ્તુહી, (મિહુત્યુ) મિહુત્યુ, (હત્થિમાગા) હસ્તિમાગા ય,
ઔર (અસ્સકન્નિ) અશ્વકર્ણી, (સીંહકન્ની) સિંહકર્ણી, (સિંઝંઢી)
સિંઝંઢી, (તત્તો) ફિર, (મુસુઢી) મુસુઢી ય ઔર ૧

(સ્તુ) સ્તુ, (કુંડરિયા) કુંડરિકા, (જીરુ) જીરુ, (ક્ષીરવિરાલી)
ક્ષીરવિડાલી, (તથેવ) ઉસી પ્રકાર (કિટ્ઠીયા) કિટ્ઠિકા, (હાલિદા) હન્દી,
(સિંગવેરે) અદરસ, ય ઔર (આલુગા) આલુ, (મૂલ) મૂલી,

(કંબૂયં) કામ્બોજ, (કન્નુક્કડ) કર્ણોત્કટ, (સુમત્તઓ) સુમાત્રક,
(વલકી) વલકી, (તથેવ) ઉસી પ્રકાર (મહુસિંગી) મધુશૃંગી, (નીરુહ)
નીરુહા, (સર્પસુગન્ધા) સર્પસુગન્ધા, (છિન્નરુહા) છિન્નરુહ, (ચૈવ) ઔર
(વીયરુહા) વીજરુહ,

(પાઠા) પાઠા, (મિયવાલુકી) મૃગવાલુંકી, (મધુરરસા) મધુરરસા,
(ચૈવ) ઔર, (રાયવત્તી ય) ઔર રાજપત્ની, (પદ્મા) પદ્મા, (માઠરિ)

રણ વાયરવળસ્સઙ્કાદ્યા) સાધારણ બાદર વનસ્પતિકાયાિક ૭૩ (અળેગવિહા)
અનેક પ્રકારના (પળ્ળસા) કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (અવા) અવક
(પળ) પનક (સેવાલે) શૈવાલ (લોહિણી) સ્તુહી (મિહુત્યુ) મિહુત્યુ (હત્થિમાગા)
હસ્તિમાગા (ય) અને (અસ્સકન્નિ) અશ્વકર્ણી (સીંહકન્ની) સિંઝંઢી (સિંઝંઢી)
સિંઝંઢી (તત્તો) અને (મુસુઢી) મુસુઢી (ચ) અને (સ્તુ) ૩૩ (કુંડરિયા) કુંડ-
રિકા (જીરુ) ૭૩ (ક્ષીરવિરાલી) ક્ષીરવિરાલી (તથેવ) એજ રીતે (કિટ્ઠીયા)
કિટ્ઠિકા (હાલિદા) હાલદર (સિંગવેરે) આદુ (ય) અને (આલુગા) આલુ (મૂલ) મૂળા

(કંબૂયં) કંબોજ (કન્નુક્કડ) કર્ણોત્કટ (સુમત્તઓ) સુમાત્રક (વલકી)
(તથેવ) એજ રીતે (મહુસિંગી) મધુશૃંગી (નીરુહ) નીરુહા (સર્પસુગન્ધા) સર્પસુગન્ધા
(છિન્નરુહા) છિન્નરુહ (ચૈવ) અને (વીયરુહા) વીજરુહ (પાઠા) પાઠા (મિયવાલુંકી)
મૃગવાલુંકી (મધુરરસા) મધુર રસા (ચૈવ) અને (રાયવત્તીય) રાજપત્ની (પદ્મા)
પદ્મા (માઠરી) માઠરી (દન્તી) દન્તી (ઇતિ) એ રીતે (ચંડી) ચંડી (કિટ્ઠિતિ)
કિટ્ઠિ (ચાવરા) અને બીજી

કૃષ્ટિ૩૭ રિતિ ચાપરા||૪|| માષપર્ણી૩૮ મુદ્ગપર્ણી ૩૯ જીવિતરસહ૪૦ શ્ર
રેણુકા૪૧ ચૈવ । કાકોલી૪૨ ક્ષીરકાકોલી૪૩ તથા મઙ્ગી૪૪ નચ્ચી૪૫ ઇતિ|૫|
કૃમિરાશિઃ ૪૬ ભદ્રમુસ્તા૪૭ લાઙ્ગલકી૪૮ પેલુકા૪૯ ઇતિ કૃષ્ણપ્રકુલ ૫૦શ્ર
હઠઃ૫૧ હરતનુકા૫૨ ચૈવ લોયાળી૫૩||૬|| કૃષ્ણઃ કન્દઃ૫૪ વજ્રઃ (વજ્રકન્દઃ)
૫૫ સૂરણકન્દઃ૫૬ તથૈવ સ્વલ્લૂરઃ૫૭| એતેऽનન્તજીવાઃ, યે ચાન્યે તથાવિધાઃ|૭|
તૃણમૂલં વંશીમૂલમિતિ ચાપરમ્ । સંખ્યાતા અસંખ્યાતા વોદ્ધવ્યા અનન્તજીવાશ્ચ|૮|

માઠરી, (દંતી) દન્તી, (ઇતિ) હસ પ્રકાર, (ચંડી) ચણ્ડી, (કિદિત્તિ)
કૃષ્ટિ, (પાવરા) ઓર (દૂસરી)

(માસપર્ણી) માષપર્ણિ, (મુદ્ગપર્ણી) મુદ્ગપર્ણી, (જીવિતરસહે)
જીવિતરસહ (ય) ઓર (રેણુકા) રેણુકા, (ચૈવ) ઓર (કાઓલી)
કાકોલી, (ક્ષીરકાઓલી) ક્ષીરકાકોલી, (તહા) તથા, (મંગી) મૃંગી,
(નહી) નચ્ચી, (ઇય) હસ પ્રકાર,

(કિમિરાસી) કૃમિરાશિ, (ભદ્રમુચ્છા) ભદ્રમુક્તા, (ગંગલઈ) લાંગ-
લિકી, (પેલુગા) પેલુકા, (ઇય) હસ પ્રકાર (કિણ્હપડલે) કૃષ્ણપ્રકુલ,
(હઠ) હઠ, (હરતનુકા) હરતનુકા (ચૈવ) ઓર (લોયાળી) લોયાળી,

(કળહે કંદે) કૃષ્ણ કન્દ, (વજ્જે) વજ્રકન્દ, (સૂરણકંદે) સૂરણકન્દ,
(તહેવ) તથા, (સ્વલ્લૂર) સ્વલ્લૂર, (એ) યે પૂર્વોક્ત, (અણંતજીવા) અનન્ત
જીવ વાલે હૈં । (જે યાવન્ને તહાવિહા) ઇનકે અતિરિક્ત અન્ય જો
હસી પ્રકાર કૈં હૈં । વે સવ અનન્તજીવાત્મક હૈ ।

(માસપર્ણી) માષપર્ણિ (મુદ્ગપર્ણી) મુદ્ગપર્ણિ (જીવિતરસહે) જીવિત
રસ (ય) અને (રેણુકા) રેણુકા (ચૈવ) અને (કાઓલી) કાકોલી (ક્ષીરકાઓલી)
ક્ષીર કાકોલી (તહા) તથા (મંગી) મૃંગી (નહી) નચ્ચી (ઇય) આ રીતે .

(કિમિરાસી) કૃમિરાશી (ભદ્રમુચ્છા) ભદ્રમુસ્તા (ગંગલઈ) લાંગલિકી (પેલુગા)
પેલુકા (ઇય) એ રીતે (કિણ્હ પડલે) કૃષ્ણ પટલ (હઠ) હઠ (હરતનુકા) હરતનુક
(ચૈવ) અને (લોયાળી) લોયાળી

(કળહેકન્દે) કૃષ્ણ કન્દ (વજ્જે) વજ્રકન્દ (સૂરણકંદે) સૂરણકંદ (તહેવ) તથા
(સ્વલ્લૂર) સ્વલ્લૂર (એ) આ પૂર્વોક્ત (અણંત જીવા) અનન્ત જીવાળા (જે
યાવન્ને તહા વિહા) આના સિવાયના બીજા જે આવા પ્રકારના છે.

(તણમૂલ) તૃણમૂલ (કંઠમૂલ) કંઠમૂલ (વસીમૂલ) વસીમૂલ (ત્તિ) ઇતિ (યાવરે)
અને બીજાં (સંખિજ્ઞ) સંખ્યાત જીવો વાળા (અસંખિજ્ઞા) અસંખ્યાત જીવો
વાળા (વોદ્ધવ્યા) જાણવા નોંધએ (અણંત જીવા ય) અને અન્ત જીવો વાળાં

श्रृङ्गाटकस्य गुच्छः, अनेकजीवस्तु भवति ज्ञातव्या । एत्राणि प्रत्येकजीवानि द्वौ च जीवौ फले भणितौ ॥९॥

टीका—अथ साधारण वनस्पतिकायिकप्रकारान् प्रतिपादयितुमाह—‘से किं तं साधारणशरीरवायरवणस्सइकाइया ?’ ‘से’ अथ ‘किं तं’ के ते, कतिविधा इत्यर्थः, साधारण—शरीर बादरवनस्पतिकायिकाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—‘साधारणशरीरबादरवणस्सइकाइया अणेगविहा पणत्ता’ साधारणशरीरबादरवनस्पतिकायिकाः अनेकविधाः—प्रकारकाः प्रज्ञप्ताः, तानेव अनेकविधानाह—‘तं जहाः अवए, पणए, सेवाले, लोहिणी, मिहुत्थुहुत्थिभागाय । अस्सकण्णि सीहकणी

(तणमूल) तृणमूल,, (कंदमूले) कन्दमूल, (वंसीमूल) वंशीमूल, (त्ति) इति, (यावरे) और दूसरे (संखिज्ज) संख्यात जीवों वाले, (असंखिज्जा) असंख्यात जीवों वाले, (बोद्धव्वा) जानने चाहिए, (अणंतजीवा य) और अनन्त जीवों वाले ।

(सिंघाडगस्स) सिंघाडे का, (गुच्छो) गुच्छा, (अणेग जीवा) अनेक जीवों वाला, (उ) तो, (होई) होता है, (नायव्वो) जानना चाहिए, (पत्ता) पत्ते, (पत्तेय जीवा) प्रत्येक जीव वाले, (दोन्नि) दो, (य) और (जीवा) जीव, (फले) फल में (भणिया) कहे हैं ।

टीकार्थ—अब साधारणवनस्पतिकायिक जीवों के भेदों का प्ररूपण करते हैं । प्रश्न है कि साधारण शरीर वाले बादरवनस्पतिकाय के जीव के कितने प्रकार के हैं ? भगवान्श्री ने उत्तर दिया—साधारण शरीर वाले वनस्पतिकाय के बादर जीव नाना प्रकार के होते हैं । उन्हें बतलाते हैं—अवक, पनक, शैवाल, स्नुही, मिहुत्थु, हस्तिभागा, अश्वकर्णी, सिंहकर्णी, सिउंठी, मुसुंठी, रुरु, कंडरिका, जीरु, छीरविराली,

(सिंघाडगस्स) सिंघाडाना (गुच्छो) गुच्छ (अणेगजीवा) अनेक जीववाणा (उ) तो (होई) होय छे (नायव्वो) जानुवा नैधये (पत्ता) पान (पत्तेक जीवा) प्रत्येक जीव वाणां (दोन्नि) दो (य) अने (जीवा) जीव (फले) फलमा (भणिया) कहा छे.

टीकार्थ—इसे साधारण वनस्पति कायिक जीवों के भेदों की प्ररूपणा करे छे.

प्रश्न छे के साधारण शरीरवाणा बादर वनस्पतिकायना जीव केटसा प्रकारना छे ?

श्री भगवाने उत्तर आये—साधारण शरीर वाणा वनस्पतिकायना बादर जीव अनेक प्रकारना होय छे तेओने बतावे छे—अवक, पनक, सेवाण, स्नुही, मिहुत्थु, हस्तिभागा, अश्वकर्णी, सिंहकर्णी, सिउंठी, मुसुंठी, रुरु, कंडरिका, जीरु, छीर विराली, कट्टिका, कुण्डण, आहु, आहु, मूणा, कम्भोज

सिउंठि तत्तो मुसुंढीय' ॥४३॥ 'तं नहा' तद्यथा 'अवए'-अवकः 'पणए'-पनकः, 'सेवाले' शैवालः, 'लोहिणी'-स्तुही, 'सिहुत्थु' सिहुत्थुः, 'हुत्थभागाय'-हुत्थि-भागा च, 'अस्सकन्नि'-अश्वकर्णी, 'सीहकन्ती'-सिंहकर्णी, 'सिउंठि'-सिउंढी, 'तत्तो'-ततः 'मुसुंढीय' मुसुंढी च ॥४३॥ 'रुहुंडरिया जीरु छीरविराली, तहेव किट्टीया । हाळिदा रिणवेरेय आलुगा मूलएय' ॥४४॥ 'रुहु'-रुहुः, 'कुंडरिया'-कुण्डरिका, 'जीरु' जीरुः, 'क्षीरविगाली'-क्षीरविडाली, 'तहेव' तथैव 'किट्टिया'-किट्टिका, 'हाळिदा' हारिदा, 'रिणवेरेय'-शृङ्गवेरश्च-आर्द्रकम् 'अलुगा'-आलुकम् 'मूलएय' मूलकमिति, 'कंवूयं कन्नुकडसुमत्तओ वलइ' तहेव महुसिंगी नीरुह सप्पसुयंथा, छिन्नरुहा चेव वीयरुहा ॥४५॥ 'कंवूयं'-काम्बोजम्, 'कन्नुकड-कर्णोत्कटः, 'सुमत्तओ' सुमात्रकः 'वलइ' वलकी, 'तहेव' तथैव 'महुसिंगी'-मधुशृङ्गी 'नीरुहा' नीरुहा 'सप्पसुयंथा' सर्पसुगन्धा 'छिन्नरुहा'-छिन्नरुहा, 'चेव' चैव 'वीयरुहा' वीजरुहा ॥४५॥ 'पाढामियमालुंकी मधुररसाचेव रायवत्तीय । पउमा माढरिंदीति चंडी किट्टीत्ति यावरा' ॥४६॥ 'पाढा'-पाठा, 'मियमालुंकी'-मृगमालुङ्गी, 'मधुररसा चेव'-मधुररसा चैव 'रायवत्तीय' राजपत्री च, 'पउमा'-पद्मा, 'माढरि'-माठरी, 'दंतीति'-दन्ती, इति, 'चंडी' चण्डी, 'किट्टीत्ति' कृष्टिरिति 'यावरा' च, अपरा, ॥४६॥ 'मासपण्णि मुग्गपण्णी जीवियरसहेयरेणुया चेव । काओली क्षीरकाओली तथा भंगीनहीइय ॥४७॥ 'मासपण्णि'-माषपर्णी 'मुग्गपण्णी'-मुद्गपर्णी 'जीवियरसहेय'-जीवितरसहश्च, 'रेणुया चेव' रेणुका चैव, 'काओली'-काकोली, 'क्षीरकाओली-क्षीरकाकोली 'तहा' तथा, भंगी भङ्गी 'नहीइय' नखी इति च, 'किमिरासि भद्रमुच्छा णंगलई' पेलुगाइय । किण्हपउलेय हढे हरतणुया चेव लोयाणी' ॥४८॥ 'किमिरासि' कृमिराशिः, 'भद्रमुच्छा'-भद्रमुस्ता, 'णंगलई' लाङ्गलिङ्गी, 'पेलुगाइय' पेलुका इति च, किण्हपउलेय'-कृष्णप्रकुलश्च 'हढे' हृदः, 'हरतणुया चेव' हरतणुका चैव

किट्टीका, हलदी, अद्रक, आलू, शूली, काम्बोज, कर्णोत्कट, सुमात्रक, वलकी, मधुशृङ्गी, नीरुहा, सर्पसुगन्धा, छिन्नरुहा, वीजरुहा, पाठा, मृगमालुङ्गी, मधुररसा, राजपत्री, पद्मा, माठरी, दन्ती, चण्डी, कृष्टि; माषपर्णी, मुद्गपर्णी, जीवितरसह, रेणुका, काकोली, क्षीरकाकोली, भंगी, नखी, किमिरासी, भद्रमुस्ता, लाङ्गलिकी, पेलुका, कृष्णप्रकुल, हृद, हरतणुका, लोयाणी, कृष्णकन्द, वज्रकन्द, सूरजकन्द और खल्तूर

कृष्टोत्कट, सुमात्रक, वलुङ्गी, पाठ, मृगमालुङ्गी, मधुररसा, राजपत्री, पद्मा, माठरी, दन्ती, चण्डी, माषपर्णी, जीवितरसह, रेणुका, काकोली, क्षीर काकोली, भङ्गी, नखी, किमिरासी, भद्रमुस्ता, लाङ्गलिङ्गी, पेलुका, कृष्णप्रकुल, हृद, हर-

‘લોયાણી’-લોયાણી ॥૪૮॥ ‘કળ્હે કંદે વજ્જે સૂરણકંદે તહેવ સ્વલ્લૂરે । એ અણંતજીવા જે યાવન્ને તહાવિહા’ ॥૪૯॥ ‘કળ્હે કંદે’-કૃષ્ણ: કન્દ:; ‘વજ્જે’-વજ્ર: -વજ્રકન્દ:; ‘સૂરણકંદે’-સૂરણકન્દ:; ‘તહેવ’ તથૈવ-‘સ્વલ્લૂરે’-સ્વલ્લૂર:; ‘એ અણંતજીવા’-એતે-પૂર્વોક્તા: સપ્ત પશ્ચાગદ્ભેદા:; અનન્તજીવા: -અનન્તાજીવા યેષુ તે તથાવિધા ભવન્તિ, તથૈવ ‘જે યાવન્ને તહાવિહા’ યે ચાપ્યન્યે તથાવિધા: -એવં પ્રકારા: -ઉપર્યુક્તસદૃશા: સન્તિ, તેડપિ સર્વે સાધારણ શરીરવાદરવનસ્પતિકા-યિકેષુ અનન્તજીવત્વેન પરિગણિતા ભવન્તિ, ‘તળમૂલકંદમૂલે, વંસીમૂલેત્તિ આવરે । સંઘિજ્જમસંઘિજ્જા વોદ્ધવ્યા ણંતજીવાય’ ॥૫૦॥ ‘તળ મૂલ’ તળમૂલમ્, ‘કંદમૂલે’-કન્દમૂલમ્, ‘વંસીમૂલેત્તિ’-વંશીમૂલમિતિ ‘યાવરે’ ચ-અપરમ્ इत्येते ‘સંઘિજ્જ’-સંખ્યાતા: ‘અસંઘિજ્જા’-અસંખ્યતા: ‘વોદ્ધવ્યા ણંતજીવાય’ વોદ્ધવ્યા: અનન્તજીવા: તથા ચૈતત્રિણુ મધ્યે ક્વચિજ્જાતિભેદતો દેશભેદતો વા સંખ્યાતજીવા: ક્વચિદસંખ્યાતા અનન્તાશ્ચ અવસેયા: ॥૫૦॥ ‘સિંઘાડગસ્સ ગુચ્છો અણેગજીવો ઉ હોઈ નાયવ્વો । પત્તા પત્તેયજીવા દોન્નિય જીવા ફલે મણિયા’ ॥૫૧॥ ‘સિંઘાડ-ગસ્સ’ શ્રૃંગાટકસ્ય ‘ગુચ્છો’ ગુચ્છ:; ‘અણેગજીવો ઉ’-અનેકજીવસ્તુ ‘હોઈ’-ભવતિ,

યહ સત્તાવન વનસ્પતિયાં અનન્ત જીવ વાલી હૈં અર્થાત્ इन में अनन्त जीव होते हैं । यही नहीं बल्कि इनके समान जो अन्य वनस्पतियां हैं, वे भी साधारण शरीर वादरवनस्पतिकाय में ही गिनी जाती हैं और उनमें भी अनन्त जीव होते हैं ।

તળમૂલ, કન્દમૂલ એવં વંશીમૂલ, યે સંખ્યાત જીવ, અસંખ્યાત જીવ ઓર અનન્ત જીવ સમજ્ઞને ચાહિએ । इन तीनों में जाति के अथवा देश के भेद से किसी में संख्यात, किसी में असंख्यात और किसी में अनन्त जीव होते हैं ।

સિંઘાડે કા ગુચ્છા અનેક જીવોં વાલા જાનના ચાહિએ । ઉસકે

તણુકા, લોયાણી, કૃષ્ણકન્દ, વજ્રકન્દ, સુરણકન્દ, અને ખલ્લૂર, આ સત્તાવન વનસ્પતિયો અનન્ત જીવ છે, અર્થાત્ તેમાં અનન્ત જીવ થાય છે.

આજ નહીં પણ તેના સમાન જે બીજા વનસ્પતિયો છે. તેઓ પણ સાધારણ શરીર વાદર વનસ્પતિ કાયમાં જ ગણાઈ જાય છે અને તેઓમાં પણ અનન્ત જીવ હોય છે.

તળમૂલ, કન્દમૂલ તેમજ વંશીમૂલ, તેઓને સંખ્યાત જીવ, અસંખ્યાત જીવ. અને અનન્ત જીવ સમજવા લેઈએ, આ ત્રણેમાં જાતિના અથવા દેશના ભેદથી કોઈમાં સંખ્યાત, અને કોઈમાં અસંખ્યાત અને કોઈમાં અનન્ત જીવ હોય છે.

સિંઘાડાનો ગુચ્છો અનેક જીવો વાળો સમજવો લેઈએ. તેમાં દરેક

‘નાયવ્વો’-જ્ઞાતવ્યઃ ‘પત્તા’ પત્રાણિ ‘પત્તેયજીવા’-પ્રત્યેકજીવાનિ પ્રત્યેકં જીવો
યેષુ તાનિ-તથાવિધાનિ ભવન્તિ, ‘દોઘ્નિય’ દ્વૌ ચ ‘જીવા’-જીવૌ ‘ફલે’-ફલે
‘ભણિયા’ ભણિતૌ-ઉક્તૌ જઙ્ઘાટકસ્ય યો ગુચ્છઃ સોઽનન્તજીવો જ્ઞાતવ્યઃ ત્વક્-
શાખાદીનામનેકજીવસ્વરૂપત્વાત્ કેવલં તત્રાપિ યાનિ પત્રાણિ ભવન્તિ તાનિ પ્રત્યેક
જીવાનિ સન્તિ, ફલે પુનઃ પ્રત્યેકમેકૈતસ્મિન્ દ્વૌ દ્વૌ જીવાવુક્તૌ ॥૫૧॥ સૂ. ૧૯॥

મૂલમ્-જસ્સ મૂલસ્સ ભગ્ગસ્સ, સમો ભંગો પદીસણ. અણંત
જીવે ઉ સે મૂલે, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૧૦॥ જસ્સ કંદસ્સ
ભગ્ગસ્સ, સમો ભંગો પદીસણ. અણંતજીવે ઉ સે કંદે, જે
યાવન્ને તહાવિહા ॥૧૧॥ જસ્સ खंधस्स भग्गस्स, સમો ભંગો
પદીસણ. અણંતજીવે ઉ સે खंधे, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૧૨॥
જીસે તયાણ ભગ્ગાણ સમો ભંગો પદીસણ. અણંતજીવા તયા
સા ઉ, જે યાવન્ના તહાવિહા ॥૧૩॥ જસ્સ सालस्स भग्गस्स,
સમો ભંગો પદીસણ. અણંતજીવે ય સે સાલે, જે યાવન્ને તહા
વિહા ॥૧૪॥ જસ્સ पवालस्स भग्गस्स; સમો ભંગો પદીસણ.
અણંતજીવે પવાલે સે, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૧૫॥ જસ્સ पत्त-
स्स भग्गस्स સમો ભંગો પદીસણ. અણંતજીવે ઉ સે પત્તે, જે
યાવન્ને તહાવિહા ॥૧૬॥ જસ્સ पुष्पस्स भग्गस्स, સમો ભંગો
પદીસણ. અણંતજીવે ઉ સે पुष्पे જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૧૭॥
જસ્સ फलस्स भग्गस्स, સમો ભંગો પદીસણ. અણંતજીવે ફલે સે
ઉ, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૧૮॥ જસ્સ बीयस्स भग्गस्स, સમો ભંગો
પદીસણ. અણંતજીવે ઉ સે बीएजे યાવન્ને તહાવિહા ॥૧૯॥ સૂ. ૨૦॥

પ્રત્યેક પત્તે મેં એક જીવ હોતા હૈં ઓર ફલ મેં દો જીવ કહે ગણે હૈં ।
તાત્પર્ય યહ હૈં કિ સિંધાડે કા અનન્ત જીવ હૈં, ક્યોંકિ ઉસકી છાલ
ઓર શાખા આદિ અનેક જીવરૂપ હૈં । કેવલ ઉસકે પત્તે પ્રત્યેક જીવ
હૈં ઓર ફલ મેં દો-દો જીવ હોતે હૈં ।

પાનમાં એક જીવ હોય છે અને ફળમાં બે જીવ કહેલા છે. તાત્પર્ય એ છે
કે સિંધાડામાં અનન્ત જીવ છે, કેમકે તેની છાલ અને ડાળ વિગેરે અનેક
જીવ રૂપ છે, કેવળ તેના પાન પ્રત્યેક જીવ છે અને ફળમાં બે બે જીવ હોય છે

छाया-यस्य मूलस्य भग्नस्य, समो भङ्गः प्रदृश्यते । अनन्त जीवं तु तन्मूलम्, यानि चान्यानि, तथाविधानि ॥१०॥ यस्य कन्दस्य भग्नस्य, समो भङ्गः प्रदृश्यते । अनन्त जीवस्तु स कन्दः, ये चान्ये तथाविधाः ॥११॥ यस्य स्कन्धस्य भग्नस्य, समो भङ्गः प्रदृश्यते । अनन्तजीवस्तु स स्कन्धः ये चान्ये तथाविधाः ॥१२॥ यस्या स्त्वचो भग्नायाः, समो भङ्गः प्रदृश्यते, अनन्तजीवा त्वक् सा तु, याश्चान्या स्तथाविधाः ॥१३॥ यस्य शाखस्य भग्नस्य, समो भङ्गः प्रदृश्यते, अनन्तजीवस्तु स शाखः, ये चान्ये तथाविधाः ॥१४॥ यस्य प्रवालस्य भग्नस्य, समो भङ्गः प्रदृश्यन्ते । अनन्त जीवः प्रवालः सः, ये चान्ये तथाविधाः ॥१५॥ यस्य पत्रस्य भग्नस्य, समो भङ्गः प्रदृश्यन्ते । अनन्तजीवं तु तत् पत्रं, यानि चान्यानि तथाविधानि ॥१६॥ यस्य पुष्पस्य भग्नस्य, समो भङ्गः प्रदृश्यते । अनन्त जीवं तु तत् पुष्पं यानि चान्यानि तथाविधानि ॥१७॥ यस्य फलस्य भग्नस्य, समो भङ्गः प्रदृश्यते । अनन्तजीवं फलं तत्तु, यानि चान्यानि तथाविधानि ॥१८॥ यस्य बीजस्य भग्नस्य, समो भङ्गः प्रदृश्यते । अनन्तजीवं तु तद् बीजं, यानि चान्यानि तथाविधानि ॥१९॥ सू. २०॥

शब्दार्थ-(जस्स) जिस, (मूलस्स) मूल के, (भग्गस्स) टूटे हुए का (समो) समान (भंगो) भंग (पदीसइ) दिखाई देता है, (अणंतजीवे) अनन्तजीव उसमें (से) वह (मूले) मूल (जे यावन्ने तहाविहा) अन्य जा भी इसी प्रकार के हैं उन्हें भी ऐसा ही समझना चाहिए ।

(जस्स) जिस (कंदस्स) कंद के, शेष पूर्ववत् । (जस्स) जिस (खंधस्स) स्कंध के, शेष पूर्ववत् । (जीसे) जिस, (तयाए) छाल के, शेष पूर्ववत् । इसी प्रकार (सालस्स) शाखा के, (पवालस्स) कोंपल के, (पत्तस्स) पत्ते के, (पुष्फस्स) (पुष्प के, (फलस्स) फल के, (बीयस्स) बीज के, शेष शब्दों के अर्थ पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए सू. ॥२०॥

शब्दार्थ-(जस्स) ने (मूलस्स) मूलना (भग्गस्स) टूटेदाना (समो) समान (भंगो) भंग (पदीसइ) देणाडे छे (अणंतजीवे) अनंत जीव (उ) तो (से) ते (मूले) मूल (जे यावन्ने तहाविहा) भीना ने यावा प्रकारना छे तेओने पणु यावाए समजवा नेधये. (जस्स) ने (कंदस्स) कंदना शेष पूर्ववत्

(जीसे) ने (तयाए) छालना शेष पूर्ववत्

आ रीते (सालस्य) शाखाना (पवालस्स) कोंपलना (पत्तस्स) पानना (पुष्फस्स) पुष्पना (फलस्स) फलना (बीयस्स) बीजना शेष शब्दोनो अर्थ पूर्वनी नेम समज देवो नेधये ॥ सू. २० ॥

ટીકા—‘જસ્સ મૂલસ્સ, સમો ભંગો પદીસઈ । અણંતજીવેડ સે મૂલે’ ‘જસ્સ’-યસ્ય ‘મૂલસ્સ’ મૂલસ્ય ‘ભગ્ગસ્સ’ ભગ્નસ્ય ‘સમો ભંગો પદીસઈ’ સમોડત્યન્ત સદ્ધરૂપશ્ચક્રાકારો ભદ્ધ પ્રદશ્યતે, ‘અણંતજીવે ડ’ અનન્તજીવંતુ ‘સે મૂલે’-તન્મૂલં ભવતિ ‘જે યાવન્ને’-યાનિ ચાપ્યન્યાનિ અભગ્નાનિ ‘તહાવિહા’ તથાવિધાનિ-एवं પ્રકારાણિ પ્રસ્તુતમૂલ ભગ્નસમપ્રકારાણિ સન્તિ, તાન્યપિ સર્વાણિ અનન્તજીવત્વેન પરિગણ્યન્તે॥૫૨॥ ‘જસ્સ કંદસ્સ ભગ્ગસ્સ સમો ભંગો પદીસઈ । અણંતજીવે ડ સે કંદે જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૫૩॥ યસ્ય કન્દસ્ય ભગ્નસ્ય સમો ભદ્ધઃ પ્રદશ્યતે, અનન્તજીવસ્તુ સ કન્દો ભવતિ, યે ચાપ્યન્યે તથાવિધાઃ-एवं પ્રકારાઃ સન્તિ તેડપિ સર્વે અનન્તજીવત્વેન પરિગણ્યન્તે, ૫૩ ‘જસ્સ સ્થંધસ્સ ભગ્ગસ્સ, સમો ભંગો પદીસઈ । અણંતજીવે ડ સે સ્થંધે, જે યાવન્ને તહાવિહા ૫૪’ યસ્ય સ્કન્ધસ્ય-ભગ્નસ્ય મધ્યભાગસ્ય સમો ભદ્ધઃ પ્રદશ્યતે, અનન્તજીવસ્તુ સ્કન્ધો ભવતિ, યે ચાપ્યન્યે, તથા વિધાઃ-एवं પ્રકારકાઃ સન્તિ, તેડપિ સર્વે અનન્ત જીવત્વેન પરિગણ્યન્તે ॥૫૪॥

ટીકાર્થ-જિસ મૂલ કો તોડને સે ડસમેં અત્યન્ત સમાન, ચક્ર કે આકાર કા ભંગ દિખાઈ દે, ડસ મૂલ કો અનન્ત જીવ સમજના ચાહિયે હસી પ્રકાર અન્ય જોં ભી વનસ્પતિયાં હૈં, ડન્હેં ભી એસા સમજના ચાહિયે । અર્થાત્ અનન્ત જીવ માનના ચાહિયે ।

હસી પ્રકાર જિસ કન્દ કો તોડને પર ડસમેં સમાન ભંગ દૃષ્ટિ-ગોચર હો, ડસ કન્દ કો અનન્તજીવ સમજના ચાહિયે । અન્ય જોં ભી એસે હોં ડન્હેં ભી અનન્ત જીવોં મેં હી ગિનના ચાહિયે ।

જિસ સ્કંધ કો તોડને પર ડસમેં ચક્રાકાર સમાન ભંગ હો, વહ અનન્તજીવ વાલા સ્કન્ધ કહલાતા હૈ । અન્ય જોં ભી એસે હોં ડન્હેં ભી અનન્તજીવ હી ગિનના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ-જે મૂળને તોડવાથી તેમા અત્યન્ત સમાન ચક્રના આકારનો ભંગ દેખાઈ આવે, તે મૂળને અનન્ત જીવ સમજવા બોધાયે. એજ પ્રકારે બીજી જે કોઈ વનસ્પતિયો છે તેઓને પણ એજ રીતે સમજવી બોધાયે. અર્થાત્ અનન્ત જીવ માનવા બોધાયે.

એજ રીતે જે કન્દને તોડતાં તેમા સમાન ભંગ દૃષ્ટિ ગોચર થાય તે કન્દને અનન્ત જીવ સમજવો બોધાયે. બીજી જે કોઈ એવા હોય તેઓને પણ અનન્ત જીવમાંજ ગણવા બોધાયે.

જે સ્કન્ધને તોડવાથી તેમા ચક્રાકાર સમાન ભંગ જણાય તે અનન્ત જીવવાળો સ્કન્ધ કહેવાય છે. બીજી જે કોઈ એવા હોય તેઓને પણ અનન્ત જીવ જ ગણવા બોધાયે.

‘જીસે તયાણ મગ્ગાણ સમો મંગો પદીસણ । અણંતજીવા તયા સા ઉ, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૫૫॥ યસ્યા સ્ત્વચાયા મગ્નાયાઃ સમો મઙ્ગઃ પ્રદશ્યતે, અનન્તજીવા ત્વચા સા તુ ભવતિ, યે ચાપ્યન્યે તથાવિધાઃ—એવં પ્રકારા ભવન્તિ, તેઽપિ સર્વે અનન્તજીવત્વેન પરિગણ્યન્તે ॥૫૫॥ ‘જસ્ય સાલસ્ય મગ્ગસ્ય, સમો મંગો પદીસણ । અણંતજીવે ય સે સાલે, જે યાવન્ને તહાવિહા’ ॥૫૬॥ યસ્ય શાલસ્ય શાખારૂપસ્ય, મગ્નસ્ય સમો મઙ્ગઃ પ્રદશ્યતે, અનન્તજીવશ્ચ સ શાલો ભવતિ, યે ચાપ્યન્યે, તથાવિધાઃ—એવં પ્રકારા ભવન્તિ, તેઽપિ સર્વે અનન્તજીવત્વેન પરિગણ્યન્તે ॥૫૬॥ ‘જસ્ય પવાલસ્ય મગ્ગસ્ય, સમો મંગો પદીસણ । અણંતજીવે પવાલે સે, જે યાવન્ને તહાવિહા’ ॥૫૭॥ યસ્ય પ્રવાલસ્ય—નૂતન પલ્લવરૂપસ્ય મગ્નસ્ય

જિસ ત્વચા (છાલ) કો તોડને સે સમાન મંગ દિઘાઈ દે, વહ ત્વચા અનન્ત જીવોં વાલી હોતી હૈ । અન્ય જો મી એસે હોં ઉન્હેં મી અનન્તજીવ સમજના યાહિણ ।

જિસ શાલ (શાખા) કો તોડને સે સમાન મંગ દિઘાઈ દે, ઉસે અનન્તજીવ સમજના યાહિણ । અન્ય જો મી એસે હોં ઉન્હેં મી અનન્ત જીવ ગિનના યાહિણ ।

જિસ પ્રવાલ (કોપલ) કો તોડને સે સમાન મંગ દિઘાઈ દે, ઉસે અનન્તજીવ સમજના યાહિણ । અન્ય જો મી એસે હોં ઉન્હેં મી અનન્તજીવ ગિનના યાહિણ ।

જિસ પ્રવાલ (કોપલ) કો તોડને સે સમાન મંગ દિઘાઈ દે, ઉસે અનન્તજીવ સમજના યાહિણ । અન્ય જો મી એસે હોં ઉન્હેં મી એસા હી જાનના યાહિણ । ટૂટે હુણ જિસ પત્તે કા મંગ સમાન દિઘાઈ દે

જે ત્વચા—છાલને તોડવાથી સમાન ભંગ દેખાય તે છાલ અનન્ત જીવો વાળી હોય છે બીજી જે કોઈ વનસ્પતિ જેવી હોય તેઓને પણ અનન્ત જીવ વાળી જાણવી જોઈએ.

જે શાલ (શાખા) ને તોડવાથી સમાન ભંગ દેખાઈ આવે તેને અનન્ત જીવ સમજવાના છે. બીજા પણ જે કોઈ તેવા પ્રકારના હોય તેને પણ અનન્ત જીવ સમજવા.

જે પ્રવાલ (કોપળ) ને તોડવાથી સમાનભંગ જણાય તેને અનન્ત જીવ સમજવા જોઈએ અને તેવા પ્રકારની જે વનસ્પતી હોય તેના પણ અનન્ત જીવ વાળી સમજવી.

જે પ્રવાલ કોપળ ને તોડવાથી સમાન ભંગ દેખાય તેને અનન્ત જીવાત્મક સમજવી જોઈએ તથા તેના જેવી બીજી જે વનસ્પતિ હોય તેના પણ તેના જેવી જ સમજવી.

સમો ભક્તઃ પ્રદશ્યતે, અનન્તજીવઃ પ્રવાલઃ સ ભવતિ, યે ચાપ્યન્યે તથાવિધાઃ—
 एवं प्रकारकाः सन्ति तेऽपि सर्वे अनन्तजीवत्वेन परिगण्यन्ते ॥५७॥ ‘जस्स पत्तस्स
 भग्गस्स, समो भंगो पदीसए । अणंतजीवे उ से पत्ते जे यावन्ने तहाविहा’ ॥५८॥
 यस्य पत्रस्य भग्नस्य समो भङ्गः प्रदश्यन्ते, अनन्तजीवन्तु तत् पत्रं भवति,
 यानि चाप्यन्यानि तथाविधानि एवं प्रकाराणि सन्ति, तान्यपि सर्वाणि अनन्त-
 जीवत्वेन परिगण्यन्ते ॥५८॥ ‘जस्स पुप्फस्स भग्गस्स, समो भंगो पदीसए ।
 अणंतजीवे उ से पुप्फे, जे यावन्ने तहाविहा’ ॥५९॥ यस्य पुष्पस्य भग्नस्य समो
 भङ्गः प्रदश्यते, अनन्तजीवन्तु तत् पुष्पं भवति, यानि चाप्यन्यानि तथाविधानि
 एवं प्रकाराणि भवन्ति तान्यपि सर्वाणि अनन्तजीवत्वेन परिगण्यन्ते ॥५९॥ ‘जस्स
 फलस्स भग्गस्स, समो भंगो पदीसए । अणंतजीवे फले से उ, जे यावन्ने तहा
 विहा’ ॥६०॥ यस्य फलस्य भग्नस्य समो भङ्गः प्रदश्यते, अनन्तजीवं फलं तत्
 भवति, यानि चाप्यन्यानि तथाविधानि ॥६०॥ ‘जस्स वीयस्स भग्गस्स, समो भंगो
 पदीसए । अणंतजीवे उ से वीए, जे यावन्ने तहाविहा’ ॥६१॥ यस्य बीजस्य
 भग्नस्य समो भङ्गः प्रदश्यते, अनन्तजीवन्तु तद् बीजं भवति, यानि चाप्यन्यानि
 उसे अनन्तजीव માનના चाहिए । જો भी ऐसे हों उन्हें अनन्तजीव
 ही जानना चाहिए ।

ટૂટે हुए जिस पुष्प का भंग समान दिखाई दे उस पुष्प को
 अनन्तजीव समझना चाहिए । जो ऐसे हों उन्हें भी अनन्तजीव
 गिनना चाहिए ।

ટૂટે हुए जिस ફલકા ભંગ સમાન દિખાઈ દે ઉસ ફલ કો અનન્ત
 જીવ સમઝના યાહિયે । જો બી એસે હોં ઉન્હેં બી અનન્તજીવ સમ-
 ઝના યાહિયે ।

જિસ વીજ કો તોડને સે સમાન ભંગ દિખાઈ દે ઉસે અનન્તજીવ
 (સાધારણ) સમઝના યાહિયે । જો બી એસે હૈં વે સવ અનન્તજીવ હૈં ।

ટુટેલા જે પાદડાનો ભંગ સમાન દેખાઈ આવે તેને અનન્ત જીવ માનવા
 જોઈએ. જે કોઈ એવા હોય તેને અનન્ત જીવજ ગણવા જોઈએ.

તૂટેલા જે ફુલનો ભંગ સમાન દેખાઈ આવે તે પુષ્પને અનન્ત જીવ
 સમજવા જોઈએ. જે એવાં હોય તેઓને પણ અનન્તજીવ ગણવા જોઈએ.

ટુટેલા જે ફળનો ભંગ સમાન દેખાઈ આવે તે ફળને અનન્ત જીવ
 સમજવા જોઈએ. જે કોઈ એવાં હોય તેઓને પણ અનન્ત જીવ સમજવાં જોઈએ

જે બીજને તોડવાથી સમાન ભંગ દેખાઈ આવે તેને અનન્ત જીવ (સા-
 ધારણ) સમજવાં જોઈએ. જે કોઈ પણ એવા હોય, તેઓ બધા અનન્ત જીવ છે.

તથાવિધાનિ-એવં પ્રકારાણિ ભવન્તિ, તાન્યપિ સર્વાણિ અનન્તજીવત્વેન પરિગણ્યન્તે, ઇત્યાશયઃ, અન્નેદં બોધ્યમ્-એતેષુ ચ પૂર્વોક્તેષુ કેચિદતિ પ્રસિદ્ધાઃ, કેચિત્તુ દેશ-વિશેષે પ્રસિદ્ધાઃ સન્તિ, તે સર્વેઽપિ યથાયોગ્યં સ્વયમૂહનીયાઃ। ૬૧॥સૂ. ૨૦॥

મૂલમ્-જસ્સ મૂલસ્સ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગો પદીસણ । પરિત્ત જીવે ઉ સે મૂલે, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૧૦॥ જસ્સ કંદસ્સ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગો પદીસણ । પરિત્તજીવે ઉ સે કંદે જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૨॥ જસ્સ खंधस्स भग्गस्स हीरो भंगो पदीसण परित्तजीवे उ से खंधे, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૩॥ જીસે તયાણ ભગ્ગાણ, હીરો ભંગો પદીસણ । પરિત્ત જીવા તયા સા ઉ, જે યાવન્ના તહાવિહા ॥૪॥ જસ્સ सालस्स भग्गस्स, હીરો ભંગો પદીસણ । પરિત્તજીવે ઉ સે સાલે, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૫॥ જસ્સ पवालस्स भग्गस्स, હીરો ભંગો પદીસણ । પરિત્તજીવે પવાલે ઉ, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૬॥ જસ્સ पत्तस्स, भग्गस्स हीरो भंगो पदीसण । પરિત્તજીવે ઉ સે પત્તે જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૭॥ જસ્સ पुष्पस्स भग्गस्स, હીરો ભંગો પદીસણ । પરિત્તજીવે ઉ સે પુષ્પે, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૮॥ જસ્સ फलस्स भग्गस्स, હીરો ભંગો પદીસણ । અણંતજીવે ફલે સે ઉ, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૯॥ જસ્સ बीयस्स भग्गस्स, હીરો ભંગો પદીસણ । પરિત્તજીવે ઉ સે બીણ, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૧૦॥ જસ્સ मूलस्स कट्ठाओ, छल्ली बहुल तरी भवे । અણંતજીવા ઉ સા છલ્લી, જે યાવન્ના તહાવિહા ॥૧૧॥ જસ્સ कंदस्स कट्ठाओ, छल्ली बहुल तरी भवे । अणंतजीवा उ सा छल्ली, જે યાવન્ના તહાવિહા ॥૧૨॥ જસ્સ

પૂર્વોક્ત સાધારણવનસ્પતિયોં મેં કોઈ-કોઈ પ્રસિદ્ધ હૈં ઔર કોઈ-કોઈ દેશ વિશેષ મેં પ્રસિદ્ધ । उन सबको यथायोग्य समझ लेना चाहिए सू०॥२०॥

પૂર્વોક્ત સાધારણ વનસ્પતિયોમા કોઈ કોઈ પ્રસિદ્ધ છે અને કોઈ કોઈ દેશ વિશેષમા પ્રસિદ્ધ છે. એ બધા યથા યોગ્ય સમજ લેવાં જોઈએ. ॥ સૂ. ૨૦ ॥

खंधस्स कट्ठाओ छल्ली वहतरी भवे । अणंतजीवा उ सा छल्ली,
 जे यावन्ना तहाविहा ॥१३॥ जीसे सालाए कट्ठाओ, छल्ली
 वहलतरी भवे । अणंतरजीवा उ सा छल्ली, जे यावन्ना तहा-
 विहा ॥१४॥ जस्स मूलस्स कट्ठाओ, छल्ली तणुययरी भवे ।
 परित्त जीवा उ सा छल्ली, जे यावन्ना तहाविहा ॥१५॥ जस्स
 कंदस्स कट्ठाओ, छल्ली तणुययरी भवे, परित्तजीवा उ सा छल्ली,
 जे यावन्ना तहाविहा ॥१६॥ जस्स खंधस्स कट्ठाओ, छल्ली
 तणुययरी भवे । परित्त जीवा उ सा छल्ली, जे यावन्ना तहा
 विहा ॥१७॥ जीसे सालाए कट्ठाओ, छल्ली तणुययरी भवे ।
 परित्त जीवा उ सा छल्ली, जे यावन्ना तहाविहा १८ ॥सु.२१॥

छाया-यस्य मूलस्य भग्नस्य हीरो भङ्गे प्रदृश्यते । परीतजीवं तु तन्मू-
 लम्, ये चान्ये तथाविधाः ॥१॥ यस्य कन्दस्य भग्नस्य, हीरो भङ्गे प्रदृश्यते ।
 परीतजीवस्तु स कन्दः, ये चान्ये तथाविधाः ॥२॥ यस्य स्कन्धस्य भग्नस्य,
 हीरो भङ्गे प्रदृश्यते । परीतजीवस्तु स स्कन्धः ये चान्ये तथाविधाः ॥३॥ यस्याः
 त्वचो भग्नायाः, हीरो भङ्गे प्रदृश्यते । परीतजीवा त्वक् सा तु, याश्चान्या
 स्तथाविधाः ॥४॥ यस्य शाखस्य भग्नस्य, हीरो भङ्गे प्रदृश्यते । परीतजीवस्तु
 स शाखः, ये चान्ये तथाविधाः ॥५॥ यस्य प्रवालस्य भग्नस्य, हीरो भङ्गे प्रदृ-
 श्यते । परीतजीवः प्रवालस्तु, ये चान्ये तथाविधाः ॥६॥ यस्य पत्रस्य भग्नस्य
 हीरो भङ्गे प्रदृश्यते । परीतजीवं तु तत् पत्रं, यानि चान्यानि तथाविधानि ॥७॥
 यस्य पुष्पस्य भग्नस्य, हीरो भङ्गे प्रदृश्यते । परीतजीवं तु तत् पुष्पम्, यानि
 चान्यानि तथाविधानि ॥८॥ यस्य फलस्य भग्नस्य, हीरो भङ्गे प्रदृश्यते ।

शब्दार्थ-(जस्स) जिस (मूलस्स) मूल के (भग्नस्स) टूटे हुए को
 (हीरो) विषमछेद (भङ्गे) भंगप्रदेश में (पदीसए) साफ दिखाई दें
 (परित्तजीवे) प्रत्येक शरीर जीव वाला (तु) तो (से) वह (मूले) मूल
 (जे यावन्ने तहाविहा) अन्य जो भी ऐसे हों, उन्हें भी प्रत्येक शरीर
 समझना चाहिए ॥६३॥

शब्दार्थ-(जस्स) जे (मूलस्स) मूलना (भग्नस्स) टुटेवाना (हीरो) विषय
 छेद (भङ्गे) लग प्रदेशमा (पदीसए) साफ देखाई आवे (पत्तेयजीवे) प्रत्येक शरीर
 लव वाला (तु) तो (से) ते (मूले) मूल (जे यावन्ने तहाविहा) जीव जे कोय
 ओवा होय, तेओने पण प्रत्येक शरीर समझवा लेछथे ॥ ६३ ॥

પરીતજીવં ફલં તત્તુ, યાનિ ચાન્યાનિ તથાવિધાનિ ॥૧॥ યસ્ય વીજસ્ય મગ્નસ્ય, હીરો મજ્જે પ્રદ્રશ્યતે । પરીતજીવં તુ તદ્ વીજમ્, યાનિ ચાન્યાનિ તથાવિધાનિ ॥૧૦॥ યસ્ય મૂલસ્ય કાષ્ઠાત્, ત્વક્ વહુલતરા મવેત્ । અનન્તજીવા તુ સા ત્વક્, યાશ્ચાન્યાસ્તથાવિધાઃ ॥૧૧॥ યસ્ય કન્દરસ્ય કાષ્ઠાત્ ત્વક્ વહુલતરા મવેત્ । અનન્તજીવા તુ સા ત્વક્, યાશ્ચાન્યા સ્તથાવિધાઃ ॥૧૨॥ યસ્ય સ્કન્ધસ્ય કાષ્ઠાત્, ત્વક્ વહુલતરા મવેત્ । અનન્તજીવા તુ સા ત્વક્, યાશ્ચાન્યા સ્તથાવિધાઃ ॥૧૩॥ યસ્યાઃ શાખાયાઃ કાષ્ઠાત્, ત્વક્ વહુલતરા મવેત્ । અનન્તજીવા તુ સા ત્વક્, યાશ્ચાન્યા સ્તથાવિધાઃ ॥૧૪॥ યસ્ય મૂલસ્ય કાષ્ઠાત્, ત્વક્ તનુકતરા મવેત્ । પરીત-

આગે કી ગાથા સંખ્યા ૭૧ તક કા અર્થ પૂર્વવત્ હી હૈ, અતંવ પૃથક્-પૃથક્ નહીં લિખા જાતા ।

(જસ) જિસ (મૂલસ) મૂલ કે (કટ્ટાઓ) મધ્યવર્તી સારભાગ સે (છલ્લી) છાલ (વહુલતરી) અધિક મોટી (મવે) હોતી હૈ (અનન્તજીવા) અનન્ત જીવોં વાલી (તુ) તો (સા) વહ (છલ્લી) છાલ (જે યાવન્ને તહાવિહા) અન્ય જો મી છાલ ંસી હો, ંસે મી ંસી પ્રકાર અર્થાત્ અનન્ત જીવ સમજના ંાહિં ॥૭૨॥

ગાથાંક ૭૩ સે ૭૫ તક કા અર્થ પૂર્વવત્ ।

(જસ) જિસ (મૂલસ) મૂલ કે (કટ્ટાઓ) મધ્યવર્તીસાર ભાગ સે (છલ્લી) છાલ (તણુયયરી) અધિક પતલી (મવે) હો (પરિત્તજીવા) પ્રત્યેકજીવ વાલી (તુ) તો (સા) વહ છલ્લી) છાલ (જે યાવન્ને તહાવિહા) અન્યે જો ંસી હો ંસે મી પ્રત્યેક શરીર જાનના ંાહિં ॥૭૬॥

આગળની ગાથા સંખ્યા ૭૧ સુધીના શબ્દાર્થ પૂર્વવત્ જ છે. તેથી લિખ્ત લિખ્ત નથો લખેલ-

(જસ) જે (મૂલસ) મૂળના (કટ્ટાઓ) મધ્યવર્તી સાર ભાગથી (છલ્લી) છાલ (વહુલતરી) અધિક મોટી (મવે) હોય છે.

(અનન્ત જીવા) અનન્ત જીવો વાળી (તુ) તો (છલ્લી) છાલ (યાવન્ને તહા વિહા) અન્ય જે કોઈ છાલ ંેવી હોય તેંને પણ તેજ પ્રકારના અર્થાત્ અનન્ત જીવ સમજવા જોઈએ ॥ ૭૨ ॥

ગાથાંક ૭૩ થી ૭૫ સુધીના અર્થ પૂર્વવત્ છે.

(જસ) જે (મૂલસ) મૂળના (કટ્ટાઓ) મધ્યવર્તી સાર ભાગથી (છલ્લી) છાલ (તણુયયરી) અધિક પાતળી (મવે) હોય (પરિત્તજીવા) પ્રત્યેક જીવ વાળી (તુ) તો (સા) તે (છલ્લી) છાલ (જો યાવન્ને તહા વિહા) અન્ય જે ંેવી હોય તેને પણ પ્રત્યેક શરીર જાણવી જોઈએ. ॥ ૭૬ ॥

જીવા તુ સા ત્વક્, યાશ્વાન્યા સ્તથાવિધાઃ ॥૧૫॥ યસ્ય કન્દસ્ય કાષ્ઠાત્ ત્વક્
તનુકતરા ભવેત્ । પરીતજીવા તુ સા ત્વક્, યાશ્વાન્યા સ્તથાવિધાઃ ॥૧૬॥ યસ્ય
સ્કન્ધસ્ય કાષ્ઠાત્, ત્વક્ તનુકતરા ભવેત્ । પરીતજીવા તુ સા ત્વક્, યાશ્વાન્યા
સ્તથાવિધાઃ ॥૧૭॥ યસ્યાઃ શાશ્વાયાઃ કાષ્ઠાત્, ત્વક્ તનુકતરા ભવેત્ । પરીત-
જીવા તુ સા ત્વક્, યાશ્વાન્યા સ્તથાવિધાઃ ॥૧૮ સૂ૦ ૨૧॥

ટીકા-અથ સાધારણ શરીર વાદરવનસ્પતિકાયિકાનેવ પ્રકારાન્તરેણ મૂલાદિ-
ભેદેન નવગાથાભિઃ પ્રરૂપયિતુમાદ્-‘જસ્સ મૂલસ્સ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગે પદીસણ્ ।
પરીત્ત જીવે ઉ સે મૂલે, જે યાવન્ને તહાવિહા’ ૬૨। ‘જસ્સ’-યસ્ય ‘મૂલસ્સ’-
મૂલસ્ય ‘ભગ્ગસ્સ’-ભગ્નસ્ય સતઃ ‘ભંગે’-ભગ્નપ્રદેશે ‘હીરો’-વિષમચ્છેદમ્ ઉદન્તુરં-
વા ‘પદીસણ્’-પ્રદશ્યતે-પ્રકર્ષેણ સ્પષ્ટરૂપતયા લક્ષ્યતે, ‘સે મૂલે’ તન્મૂલમ્
‘પરીત્તજીવે ઉ’ પરીતજીવન્તુ-પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મકં જ્ઞાતવ્યમ્, ‘જે યાવન્ને
તહાવિહા’ યાન્યપિ ચાન્યાનિ ભગ્નાનિ, તથાવિધાનિ-તથા પ્રકારાણિ-પ્રકૃત સહીર-
ભગ્નમૂલ સદૃશાનિ મૂલાનિ ભવન્તિ તાન્યપિ પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મકાનિ વિજ્ઞે-
યાનિ । ‘જસ્સ કંદસ્સ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગે પદીસણ્ । પરીતજીવે ઉ સે કંદે જે

ગાથાંક ૭૭ સે ૭૯ તક કા શબ્દાર્થ પૂર્વવત્ ।

ટીકાર્થ-અવ સાધારણશરીર વાદરવનસ્પતિકાયિક જીવોં કા,
દૂસરી તરહ, મૂલાદિ ભેદ કરકે નૌ ગાથાઓં સેં નિરૂપણ કરતે હૈં—

જિસ મૂલ કો ભાંગને (તોડને) સે ઉસકે ભંગપ્રદેશ મેં હીર દિખાઈ
દે, અર્થાત્ ઉસકે ટુકડે સમાન ન ટૂટે-વિષય હોં, દંતીલે-સે સ્પષ્ટ-
માલૂમ પડે, ઉસ મૂલ કો પ્રત્યેક જીવ રૂપ સમજનાં ચાહિયે । અન્ય જો
એસે હી હોં ઉન્હેં ભી પ્રત્યેકજીવ સમજનાં ચાહિયે ।

જિસ કન્દ કો ભાંગને સે ઉસકે ભંગપ્રદેશ મેં હીર દિખાઈ દે,
અર્થાત્ ઉસકે ટુકડે સમરૂપ ન હોં, વિષમ હોં, દંતીલે હોં, ઉસે પ્રત્યેક

ગાથાક ૭૭ થી ૭૯ સુધી શબ્દાર્થ પૂર્વવત્ છે.

ટીકાર્થ-હવે સાધારણ શરીર વાદર વનસ્પતિ કાયિક જીવોના એજ રીતે
મૂલાદિ ભેદ કરીને નવ ગાથાઓમા નિરૂપણ કરતાં કહે છે

જે મૂળને લાંગવાથી તેના લાગેલા લાગમા હીર દેખાઈ આવે અર્થાત્
તેના કડકડા સમાન ન ટુટે, નાના મોટા થાય (દાંતીયાપડે) એ મૂળને પ્રત્યેક
જીવ રૂપ સમજવા લેઈએ. બીજા જે એવા જ હોય તેઓને પણ પ્રત્યેક જીવ
સમજવા લેઈએ

જે કંદને લાંગવાથી તેના લાંગેલા લાગમાં હીર દેખાય અર્થાત્ એના
કડકડા સમાન રૂપ ન થાય, વિષમ હોય, દાંતીઆ પડેલા હોય, તેને પ્રત્યેક જીવ

यावन्ने तहाविहा' ॥६३॥ 'जस्स'-यस्य 'कंदस्स'-कन्दस्य 'भग्गस्स'-भग्नस्य सतः 'हीरो'-विषमच्छेदः, उदन्तुरो वा 'भंगे' भङ्गप्रदेशे, 'पदीसए' प्रदृश्यते-प्रकर्षेण विस्पष्टतया लक्ष्यते, 'से कंदे'-स कन्दः, 'परित्तजीवे उ'-परीतजीवस्तु प्रत्येकशरीरजीवात्मको ज्ञातव्यः, 'जे यावन्ने तहाविहा' येऽपि चान्ये भग्नाः तथाविधाः-तथाप्रकाराः अधिकृतसहीरभग्नकन्दसदृशाः कन्दा भवन्ति तेऽपि प्रत्येकशरीरजीवात्मका मन्तव्या इत्याशयः । 'जस्स खंधस्स भग्गस्स हीरो भंगे पदीसए । परित्तजीवे उ से खंचे, जे यावन्ने तहाविहा ॥६४॥' 'जस्स'-यस्य 'खंधस्स'-स्कन्धस्य 'भग्गस्स'-भग्नस्य सतः, 'भंगे'-भङ्गप्रदेशे 'हीरो'-विषमच्छेदः, उदन्तुरो वा 'पदीसए'-प्रदृश्यते-प्रकर्षेण स्पष्टरूपतया लक्ष्यते, 'से खंधे' स स्कन्धः 'परित्तजीवे उ'-परीतजीवस्तु प्रत्येकशरीरजीवस्तु प्रत्येकजीवात्मको मन्तव्यः, 'जे यावन्ने तहाविहा'-येऽपि चान्ये भग्नाः, तथाविधाः-तथाप्रकाराः-अधिकृतसहीरभग्नस्कन्धसदृशाः स्कन्धा भवन्ति तेऽपि प्रत्येकशरीरजीवात्मका ज्ञातव्याः, 'जीसे तयाए भग्गाए हीरो भंगे पदीसए । परित्तजीवा तया सा उ, जे यावन्ने तहाविहा ॥६५॥' 'जीसे' यस्याः 'तमाया' त्वचायाः 'भग्गाए' भग्नायाः सत्याः 'भंगे' भङ्गप्रदेशे 'हीरो'-विषमच्छेदा, जीव समझना चाहिए । अन्य जो इसी प्रकार के हों, उन्हें भी प्रत्येक जीव ही जानना चाहिए ।

जिस स्कंध के टूटने पर हीर अर्थात् विषम छेद दिखाई दे उस स्कंध को भी प्रत्येक जीव समझना चाहिए । इसके अतिरिक्त अन्य जो भी ऐसे दिखाई दे उन्हें भी प्रत्येक जीव ही समझना चाहिए ।

जिस त्वचा के तोड़ने पर भंगप्रदेश में हीर अर्थात् विषम छेद दिखाई दे उस त्वचा (छाल) को प्रत्येक जीव समझना चाहिए । अन्य जो भी त्वचा इसी प्रकार की हो उसे भी प्रत्येक जीव ही जानना चाहिए ।

जिस शाखा या टहनी को तोड़ने पर टूटने की जगह हीर अर्थात् विषम छेद दिखाई दे उस शाखा या टहनी को प्रत्येक जीव समझना

समझना नैधये. भील ने आवा प्रकारना होय, तेओने पणु प्रत्येक एव समझना नैधये.

ने छालने तोडवाथी लंग प्रदेशमा हीर अर्थात् विषम छेद देखाई आवे ते त्वचा (छाल) ने प्रत्येक एव समझनी नैधये भील ने केछ पणु त्वचा आवी नतनी होय तेने पणु प्रत्येक एव नैधये.

ने शाखा के डालीने तोडवाथी टुटवानी जग्याये हीर अर्थात् विषम छेद देखाई आवे ते शाखा के डालीने प्रत्येक एव समझनी नैधये भील

ઉદન્તુરો વા 'પદીસણ' પ્રદૃશ્યતે-પ્રકર્ષેણ સ્પષ્ટરૂપતયા લક્ષ્યતે, 'પરીત્તજીવા'-પરીત્તજીવા-પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મિકા 'તયા' ત્વચા 'સા ઉ'-સા તુ જ્ઞાતવ્યા, 'જે યાવન્ને તહાવિહા' યા અપિ ચાન્યા ભગ્નાઃ, તથાવિધાઃ-તથાપ્રકારાઃ-અધિકૃત સહીરભગ્નત્વચાસદૃશ્યસ્ત્વચા ભવન્તિ તા અપિ પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મિકા મન્તવ્યાઃ, 'જસ્સ સાલસ્સ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગે પદીસણ । પરીત્તજીવે ઉ સે સાલે, જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૬૬' 'જસ્સ'-યસ્ય, સાલસ્સ'-લઘુશાખારૂપસ્ય શાખસ્ય 'ભગ્ગસ્સ' ભગ્નસ્ય સતઃ 'ભંગે' ભદ્રપ્રદેશે 'હીરો' વિપમચ્છેદઃ, ઉદન્તુરો વા 'પદીસણ' પ્રદૃશ્યતે-પ્રકર્ષેણ સ્પષ્ટરૂપતયા લક્ષ્યતે 'સે સાલે' સ શાખઃ 'પરીત્તજીવે ઉ'-પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મકો જ્ઞાતવ્યઃ, 'જે યાવન્ને તહાવિહા' યેઽપિ ચાન્યે ભગ્નાઃ, તથાવિધાઃ-તથાપ્રકારાઃ, અધિકૃત સહીરભગ્નશાખ સદૃશાઃ શાખાઃ ભવન્તિ તેઽપિ પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મિકા મન્તવ્યાઃ, 'જસ્સ પવાલસ્સ, હીરો ભંગે પદીસણ । પરીત્ત જીવે પવાલે ઉ' જે યાવન્ને તહાવિહા ॥૬૭' 'જસ્સ'-યસ્ય 'પવાલસ્સ' પ્રવાલસ્ય નૂતનપલ્લવસ્ય 'ભગ્ગસ્સ'-ભગ્નસ્ય સતઃ 'ભંગે' ભદ્રપ્રદેશે 'હીરો'-વિપમચ્છેદઃ, ઉદન્તુરો વા 'પદીસણ' પ્રદૃશ્યતે-પ્રકર્ષેણ સ્પષ્ટરૂપતયા લક્ષ્યતે 'પવાલે ઉ' સ પ્રવાલસ્તુ નૂતનપલ્લવઃ, 'પરીત્તજીવઃ પ્રત્યેક ચાહિયે । અન્ય જો ભી શાખા ઇસી પ્રકાર કી હો, ઉસે ભી પ્રત્યેક શરીર હી સમજના ચાહિયે ।

જિસ પ્રવાલ (કોપલ) કો તોડને પર ટૂટીં હુઈ જગહ પર હીર દિખાઈ દે ઉસે પ્રત્યેક જીવ સમજના ચાહિયે ઓર અન્ય જો કોપલે એસી હી હોં ઉન્હેં ભી પ્રત્યેક શરીર હી સમજના ચાહિયે ।

જિસ પત્તે કે ટૂટને પર ટૂટે હુણ પ્રદેશ મેં હીર અર્થાત્ વિષમ છેદ દિખાઈ દે અર્થાત્ વહ સમભાગ મેં ન ટૂટે, ઉસે પ્રત્યેક જીવ સમજના ચાહિયે । અન્ય પત્તે ભી જો ઇસી પ્રકાર કે હોં ઉન્હેં ભી પ્રત્યેક શરીર હી સમજના ચાહિયે ।

જે કોઈ ડાળો આવી બાતની હોય, તેઓને પણ પ્રત્યેક શરીર જ સમજવાની છે.

જે પ્રવાલ-કુપળને તોડવાથી ટુટેલી જગ્યાએ હીર દેખાઈ આવે તેને પ્રત્યેક જીવ સમજવા ભેધએ અને બીજી જે કોઈ કુપળ આવીજ બાતના હોય તેઓને પણ પ્રત્યેક શરીરજ સમજવી ભેધએ.

જે પાદડાંના ટુટવાથી ટુટેલા પ્રદેશમા હીર અર્થાત્ વિષમ છેદ દેખાય અર્થાત્ એ સમાન ભાગે ન ટુટે તેને પ્રત્યેક જીવ સમજવા ભેધએ બીજાં પાન પણ જેઓ આવા પ્રકારના હોય તેઓને પણ પ્રત્યેક શરીર જ સમજવાના છે.

शरीरजीवात्मको ज्ञातव्यः, 'जे यावन्ने तहाविहा' येऽपि चान्ये भग्नाः, तथाविधाः—तथाप्रकाराः अधिकृतसहीरभग्नप्रवालसदृशाः प्रवाला भवन्ति तेऽपि प्रत्येकशरीरजीवात्मकाः मन्तव्या इत्याशयः ।। 'जस्स पत्तस्स भग्गस्स, हीरो भंगे पदीसए । परित्तजीवे उ से पत्ते, जे यावन्ने तहाविहा ॥६८॥' 'जस्स' यस्य 'पत्तस्स' पत्रस्य 'भग्गस्स' भग्नस्य सतः 'भंगे' भङ्गप्रदेशे 'हीरो'—विषमच्छेदम्, उदन्तुरं वा 'पदीसए' प्रदृश्यते प्रकर्षेण स्पष्टरूपतया लक्ष्यते 'से पत्ते' तत् पत्रम्, 'परित्तजीवे उ' परीतजीवन्तु—प्रत्येकशरीरजीवात्मकं ज्ञातव्यम्, 'जे यावन्ने तहाविहा'—यान्यपि चान्यानि भग्नानि, तथाविधानि—तथाप्रकाराणि अधिकृतसहीरभग्नवत्सदृशानि पत्राणि भवन्ति तान्यपि प्रत्येकशरीरजीवात्मकानि मन्तव्यानि, 'जस्स पुप्फस्स भग्गस्स, हीरो भंगे पदीसए । परित्तजीवे उ से पुप्फे, जे यावन्ने तहाविहा ॥६९॥' 'जस्स'—यस्य 'पुप्फस्स'—पुष्पस्य 'भग्गस्स' भग्नस्य सतः 'भंगे'—भङ्गप्रदेशे 'हीरो'—विषमच्छेदम्, उदन्तुरं वा, 'पदीसए' प्रदृश्यते—प्रकर्षेण स्पष्टतया लक्ष्यते 'से पुप्फे' तत् पुष्पम् 'परित्तजीवे उ'—परीतजीवन्तु—प्रत्येकशरीरजीवात्मकं ज्ञातव्यम्, 'जे यावन्ने तहाविहा' यान्यपि चान्यानि भग्नानि, तथाविधानि—तथा प्रकाराणि—अधिकृतसहीरभग्नपुष्पसदृशानि पुष्पाणि भवन्ति तान्यपि प्रत्येकशरीरजीवात्मकानि मन्तव्यानि, 'जस्स फलस्स भग्गस्स, हीरो भंगे पदीसए । परित्तजीवे फले से उ' जे यावन्ने तहाविहा' ॥७०॥ 'जस्स' यस्य 'फलस्स'—फलस्य 'भग्गस्स' भग्नस्य सतः, 'भंगे' भङ्गप्रदेशे 'हीरो'—विषमच्छेदम्, उदन्तुरं वा 'पदीसए' प्रदृश्यते—प्रकर्षेण विस्पष्टरूपतया लक्ष्यते 'फले से उ' फलं तत् 'परित्तजीवे' परीतजीवं—प्रत्येकशरीरजीवात्मकं विज्ञातव्यम्, 'जे यावन्ने तहाविहा' यान्यपि

जिस पुष्प के टूटने पर टूटे हुए प्रदेश में हीर अर्थात् विषम छेद दृष्टि गोचर हो अर्थात् जो समभाग में न टूटे, उसे प्रत्येक जीव समझना चाहिए । अन्य जो भी पत्ते इस प्रकार के हों उन्हें भी प्रत्येकशरीर ही समझना चाहिए ।

जिस फल को तोड़ने से टूटे हुए प्रदेश में हीर अर्थात् विषम छेद दिखाई दे अर्थात् जो समभाग में न टूटे, उसे प्रत्येक जीव समझना

जे पुष्पना टुटवाथी टुटेला लागमा हीर अर्थात् विषम छेद जणुअ आवे अर्थात् जे समलागमा न टुटे तेने प्रत्येक एव समजवा नेधअेणीन जे केअ पुष्प आवी नतना डोअ तेओने पणु प्रत्येक शरीरज समजवा नेधअेने जे झणने तोडवाथी टुटेला प्रदेशमां हीर अर्थात् विषम छेद देणअे आवे अर्थात् जे समान लागे न टुटे, तेने प्रत्येक एवअे समजवा नेधअे

ચાન્યનિ ભગ્નાનિ; તથાવિધાનિ-તથાપ્રકારાણિ અધિકૃતસહીરભગ્નફલસદૃશાનિ ફલાનિ ભવન્તિ તાન્યપિ પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મકાનિ મન્તવ્યાનિ, 'જસ્સ વીયસ્સ મંગ્ગસ્સ, હીરો મંગે પદીસણ' પરિત્તજીવે ઉ સે વીણ, જે યાવન્ને તહા-વિહા ॥૭૧॥ 'જસ્સ'-યસ્ય 'વીયસ્સ'-વીજસ્ય 'મંગ્ગસ્સ'-મગ્નસ્ય સતઃ, 'મંગે' મજ્જપ્રદેશે 'હીરો' વિષમચ્છેદમ્, ઉદન્તુરં વા 'પદીસણ'-પ્રદૃશ્યતે-પ્રકર્ષેણ સ્પષ્ટ-રૂપતયા લક્ષ્યતે 'સે વીણ' તદ્ વીજમ્ 'પરિત્તજીવે ઉ'-પરીતજીવન્તુ-પ્રત્યેક જીવાત્મકં જ્ઞાતવ્યમ્, 'જે યાવન્ને તહાવિહા' યાન્યપિ ચાન્યાનિ ભગ્નાનિ, તથા-વિધાનિ-તથાપ્રકારાણિ અધિકૃતસહીરભગ્નવીજસદૃશાનિ વીજાનિ ભવન્તિ તાન્યપિ પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મકાનિ અવસેયાનિ ।

અથ મૂલાદિગતાનાં વલ્કલરૂપાણામનન્તજીવત્વપરિજ્ઞાનાર્થં ગાથા ચતુષ્ટયેન લક્ષણાનિ પ્રરૂપયિતુમાહ-'જસ્સ મૂલસ્સ કઢાઓ, છલ્લી વહુલતરી ભવે । અણંત જીવા ઉ સા છલ્લી, જે યાવન્ને તહાવિહા' ॥૭૨॥ 'જસ્સ' યસ્ય 'મૂલસ્સ'-મૂલસ્ય, 'કઢાઓ' કાઢાત્-મધ્યવર્તિસારાત્, 'છલ્લી'-વલ્કલરૂપા-છાલ પદ-વાચ્યા 'વહુલતરી' વહુલતરા 'ભવે' ભવતિ, 'સા છલ્લી'-સા મૂલવલ્કલરૂપા-ચાહિણ । અન્ય ફલ જો इसी प्रकार के हों उन्हें भी प्रत्येक जीव ही समझना चाहिए ।

जिस बीज को तोड़ने पर टूटे हुए प्रदेश में हीर दिखाई दे अर्थात् विषम छेद दीख पड़े, जो समभाग में न टूटे, उसे प्रत्येक जीव समझना चाहिए । अन्य बीज भी जो इसी तरह के हों उन्हें भी प्रत्येक जीव ही जानना चाहिए ।

अब मूल आदि की जो छाल अनन्त जीव होती है, उस की पहचान कराने के लिए चार गाथाएँ कहते हैं ।

जिस मूल के काष्ठ अर्थात् मध्यवर्ती सार भाग की अपेक्षा छाल अधिक मोटी हो, उस छाल को अनन्त जीव समझना चाहिए । और

બીજા ક્ષણ જે આવા પ્રકારના હોય તેઓને પણ પ્રત્યેક જીવજ સમજવાના છે.

જે બીજને તોડવાથી ટુટેલા પ્રદેશમાં હીર દેખાય અર્થાત્ વિષમચ્છેદ દેખાઈ આવે એટલે કે જે સમાન ભાગે ન ટૂટે તેને પ્રત્યેક જીવ સમજવા નોંધવો બીજા બીજ કે જે આવા પ્રકારના હોય તેઓને પણ પ્રત્યેક જીવજ જાણવાના છે.

હવે મૂળ વિગેરેની જે છાલમાં અનન્ત જીવ હોય છે તેનો પરિચય કરવાને માટે ચાર ગાથાઓ કહે છે-

જે મૂળનું કાષ્ઠ અર્થાત્ મધ્યવર્તી સાર ભાગની અપેક્ષાએ છાલ અધિક્ક મોટી હોય તે છાલને અનન્ત જીવ સમજવી નોંધવો. અને આ જે છાલ અનન્ત

ત્વક્ 'અણંતજીવા ઉ'—અનન્તજીવા તુ અનન્તાઃ જીવા યસ્યાં સા તથાવિધા જ્ઞાતવ્યા, 'જે યાવન્ને તહાવિહા' યા અપિ ચાન્યા અધિકૃતયા અનન્તજીવાત્મક-ત્વેન નિશ્ચિતયા મૂલછલ્લયા સમાનરૂપા છલ્લી ભવતિ સાડપિ તથાવિધા—તથા-પ્રકારા અનન્તજીવાત્મિકા અવસેયા, 'જરસ કંદસ્સ ફટ્ટાઓ, છલ્લી વહલતરી ભવે અણંતજીવા ઉ સા છલ્લી, જે યાવન્ને તહાવિહા' ॥૭૩॥ 'જસ્સ' યસ્ય 'કંદસ્સ' કન્દસ્ય 'ફટ્ટાઓ'—કાષ્ઠાત્—મધ્યવર્તિસારાત્ છલ્લી—વલ્કલરૂપા ત્વક્ 'વહુલતરી ભવે'—વહુલતરા—અધિકતરા ભવેત્ 'સા છલ્લી' સા કન્દ વલ્કલરૂપા ત્વક્ 'અણંતજીવા ઉ'—અનન્તજીવા તુ જ્ઞાતવ્યા, 'જે યાવન્ને તહાવિહા'—યાડપિ ચાન્યા પ્રસ્તુતયા અનન્તજીવત્વેન નિશ્ચિતયા કન્દછલ્લયા સમાનરૂપા છલ્લી ભવતિ સાડપિ તથાવિધા—અનન્તજીવાત્મિકા જ્ઞાતવ્યા, 'જસ્સ સ્થંધસ્સ ફટ્ટાઓ, છલ્લી વહલતરી ભવે । અણંત જીવા ઉ સા છલ્લી, જે યાવન્ના તહાવિહા ॥૭૪॥ 'જસ્સ'—યસ્ય 'સ્થંધસ્સ'—સ્કન્ધસ્ય 'ફટ્ટાઓ' કાષ્ઠાત્—મધ્યવર્તિસારાત્ 'છલ્લી' વલ્કલરૂપા ત્વક્ 'વહુલતરી ભવે'—વહુલતરા ભવેત્, 'સા છલ્લી'—સા વલ્કલરૂપા સ્કન્ધ ત્વક્, 'અણંતજીવાઉ'—અનન્તજીવા તુ જ્ઞાતવ્યા, 'જે યાવન્ના તહાવિહા'—યા અપિ ચાન્યા અધિકૃતયા અનન્તજીવત્વેન નિશ્ચિતયા સ્કન્ધછલ્લયા સમાનરૂપા છલ્લી ભવતિ સાડપિ તથાવિધા—અનન્તજીવાત્મિકા જ્ઞાતવ્યા, 'જીસે સાલાણ્ ફટ્ટાઓ છલ્લી વહુલતરી ભવે । અણંતજીવાઉ સા છલ્લી, જે યાવન્ના તહાવિહા' ॥૭૫॥ 'જીસે' યસ્યાઃ, 'સાલાણ્'—શાખાયાઃ, 'ફટ્ટાઓ'—કાષ્ઠાત્—મધ્યવર્તિસારાત્

યહ જો છાલ અનન્ત જીવ રૂપ સે નિશ્ચિત હૈ, હસી કે સમાન જો મી અન્ય છાલ હો, ઉસે મી અનન્ત જીવ સમજના યાહિયે ।

જિસ કન્દ કે કાષ્ઠ અર્થાત્ મધ્યવર્તી સારભાગ કી અપેક્ષા છાલ અધિક મોટી હો, ઉસ છાલ કો અનન્ત જીવ સમજના યાહિયે । અન્ય જો મી છાલ હસ છાલ કે સમાન હો ઉસે મી અનન્ત જીવ જાનના યાહિયે ।

જિસ સ્કંધ કે કાષ્ઠ અર્થાત્ અન્દર કે સારભાગ કી અપેક્ષા છાલ અધિક મોટી હો, ઉસ છાલ કો અનન્ત જીવ સમજના યાહિયે । અન્ય

જીવ રૂપે નિશ્ચિત છે. તેના સરખી જે બીજી છાલ હોય તેને પણ અનન્ત જીવ સમજવી જોઈએ.

જે કદના કાષ્ઠ અર્થાત્ મધ્યવર્તી સાર ભાગની અપેક્ષાએ છાલ અધિક મોટી હોય તે છાલને અનન્ત જીવ સમજવી જોઈએ. બીજી જે કોઈ છાલ આ છાલની જેમજ હોય તેને પણ અનન્ત જીવ સમજવી જોઈએ.

જે સ્કંધનું કાષ્ઠ અર્થાત્ અન્દરના સાર ભાગની અપેક્ષાએ છાલ અધિક મોટી હોય છે તે છાલને અનન્ત જીવ સમજવી જોઈએ. અન્ય જે છાલ આવી

‘છલ્લી’-વલ્કલરૂપાત્મક, ‘વલ્કલગી’-વલ્કલગ ‘મવેન, ‘મા છલ્લી’-વલ્કલરૂપા શાખા ત્વક ‘અનંતજીવાડ’-અનન્તજીવા તુ જાનવ્યા, ‘જે ચાવપ્પા તદાવિદા’-યાડપિ ચાન્યા અધિકૃતયા અનન્તજીવાડેન નિશ્ચિતયા શાખા વલ્કલયા સમાનરૂપા છલ્લી મયતિ યાડપિ તયાવિદા-તયાપ્રમાણ-અનન્તજીવાનિકા જાનવ્યા,

અથ તાસામેવ છલ્લીનાં પ્રત્યેકશરીરનું પરિણામનું શાખા ચતુર્યેન લક્ષણાનિ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જસ્ય મુલકસ્ય કદ્દાઓ, છલ્લી તળુચયરી મતે। પરિનજીવા ડના છલ્લી, જે ચાવપ્પા તદાવિદા ॥૭૬॥ ‘જસ્ય’-યસ્ય ‘મુલકસ્ય’ મુલકસ્ય ‘કદ્દાઓ’ કાષ્ઠાત્-અન્તર્વર્તિસારભાગાત્, ‘છલ્લી’ વલ્કલરૂપા ત્વક ‘તળુચયરી’ તનુતરા-કૃશતરા, ‘મવે’-મવેન્, ‘મા છલ્લી’-મા વલ્કલરૂપા મુલકસ્ય ‘પરિનજીવા ડ’ પરિનજીવા તુ-પ્રત્યેકશરીરજીવાનિકા જાનવ્યા, ‘જે ચાવપ્પા તદાવિદા’-યાડપિ ચાન્યા અધિકૃતયા પ્રત્યેકશરીરજીવાનિકાત્પ્રત્યેન નિશ્ચિતયા મુલકલક્ષ્યા સમાનરૂપા છલ્લી મયતિ યાડપિ છલ્લી તયાવિદા-પ્રત્યેકશરીરજીવાનિકા અવસેયા, ‘જસ્ય કંદસ્ય કદ્દાઓ, છલ્લી તળુચયરી મતે। પરિનજીવા ડના છલ્લી’ જે ચાવપ્પા તદાવિદા ॥૭૭॥ ‘જસ્ય’ યસ્ય ‘કંદસ્ય’ કંદસ્ય ‘કદ્દાઓ’-કાષ્ઠાત્ અન્તર્વર્તિસારભાગાત્ ‘છલ્લી’ વલ્કલરૂપા ત્વક ‘તળુચયરી’-તનુતરા-કૃશતરા ‘મવે’ મવેન્, ‘મા

જો મી છાલ ઇસી પ્રકાર કી હો ઉસે મી અનન્ત જીવ હી જાનના ચાહિળ।

જિસ શાખા કે કાષ્ઠ અર્થાત્ અન્દર કે સારભાગ કી અપેક્ષા છાલ અધિક મોટી હો, ઉસ છાલ કો અનન્ત જીવ સમજના ચાહિળ। અન્ય જો છાલ ઇસી પ્રકાર કી હો, ઉસે મી અનન્તજીવ જાનના ચાહિળ।

જિન મૂલ કન્દ આદિ કી છાલ પ્રત્યેક જીવ હોતી હૈ, ઉસકી પહ્ચાન થતલાતે હૈ।

જિસ મૂલ કે કાષ્ઠ સે અર્થાત્ અન્દર કે સારભાગ કી અપેક્ષા સે ઉસકી છાલ અધિક પતલી હો, વહ છાલ પ્રત્યેક શરીર જીવ વાલી હોતી હૈ। ઇસી પ્રકાર કી જો અન્ય છાલ હો ઉસે મી પ્રત્યેક શરીર જીવ વાલી હી જાનના ચાહિળ।

બતની હોય તેને પણ અનન્ત હવ મમજવી લેઇએ.

જે શાખાનુ કાષ્ઠ અર્થાત્ અન્દરના સાગભાગ કરતાં છાલ વધારે ઝાડી હોય તે છાલને અનન્ત હવાત્મક મમજવી લેઇએ

જે મૂલ કન્દ વિગેરેની છાલ પ્રત્યેક હવ હોય છે તેની યોગજ થતાવે છે

જે મૂળના કાષ્ઠથી અર્થાત્ અન્દરના સાગ ભાગની અપેક્ષાએ તેની છાલ વધારે પાતળી હોય તે છાલ પ્રત્યેક શરીર હવ વાળી હોય છે. તેવી બતની જે બીજી છાલ હોય તેને પણ પ્રત્યેક શરીર હવ વાળી જ બાળવી લેઇએ.

છલ્લી'-વલ્કલરૂપા કન્દલત્વક 'પરિત્તજીવાડ'—પરીતજીવા તુ પ્રત્યેકશરીરજીવા-
ત્મિકા ભવતિ 'જે યાવન્ના તહાવિહા'—યાડપિ:ચાન્યા અધિકૃતયા પ્રત્યેકશરીરજીવા-
ત્મકત્વેન નિશ્ચિતયા છલ્લયા સમાનરૂપા છલ્લી ભવતિ સાડપિ તથાવિધા—તથા-
પ્રકારા પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મિકા અવસેયા, 'જસ્સ સ્વંધસ્સ કઢ્ઠાઓ' છલ્લી તણુયયરી
ભવે । પરિત્તજીવાડ સા છલ્લી, જે યાવન્ના તહાવિહા' ॥૭૮॥ 'જસ્સ'—યસ્ય
'સ્વંધસ્સ'—સ્કન્ધસ્ય 'કઢ્ઠાઓ'—કાઠાત્-મધ્યસારાત્ 'છલ્લી'—વલ્કલરૂપા ત્વક
'તણુયયરી' તનુતરા 'ભવે' ભવેત્, સા છલ્લી'—વલ્કલરૂપા સ્કન્ધત્વક 'પરિત્ત
જીવાડ'—પરીતજીવા તુ—પ્રત્યેક શરીર જીવાત્મિકા જ્ઞાતવ્યા, 'જે યાવન્ના તહાવિહા'
યાડપિ ચાન્યા અધિકૃતયા પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મકત્વેન નિશ્ચિતયા સ્કન્ધચ્છલ્લયા
સમાનરૂપા છલ્લી ભવતિ સા તથાવિધા—પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મિકા અવગન્તવ્યા,
'જીસે' સાલાએ કઢ્ઠાઓ, છલ્લી તણુયયરી ભવે । પરિત્તજીવા ડ સા છલ્લી, જે
યાવન્ના તહાવિહા' 'જીસે'—યસ્યા: 'સાલાએ'—શાખાયા: 'કઢ્ઠાઓ'—કાઠાત્-
અન્તર્વર્તિસારભાગાત્, 'છલ્લી—વલ્કલરૂપા ત્વક 'તણુયયરી'—તનુતરા—કૃશતરા
'ભવે' ભવેત્ 'સા છલ્લી'—વલ્કલરૂપા શાખા ત્વક 'પરિત્તજીવા ડ' પરીત્તજીવા તુ
પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મિકા જ્ઞાતવ્યા 'જે યાવન્ના તહાવિહા' યાડપિ ચાન્યા અધિકૃતયા
પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મકત્વેન નિશ્ચિતતયા શાખા છલ્લયા સમાનરૂપા છલ્લી ભવતિ
સાડપિ, તથાવિધા—પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મિકા અવગન્તવ્યા इत्याशयः ॥સૂ. ૨૧॥

જિસ કન્દ કે કાષ્ઠ અર્થાત્ અન્દર કે સારભાગ કી અપેક્ષા છાલ
અધિક પતલી હો, ઉસે પ્રત્યેકજીવ સમજના યાહિએ । અન્ય જો બી
છાલ એસી હો ઉસે બી પ્રત્યેક જીવ સમજના યાહિએ ।

જિસ સ્કંધ કે કાષ્ઠ અર્થાત્ અન્દર કે સારભાગ કી અપેક્ષા ઉસકી—
છાલ અધિક પતલી હો ઉસ છાલ કો પ્રત્યેકજીવ સમજના યાહિએ । જો
અન્ય છાલ હસી પ્રકાર કી હો, ઉસે બી પ્રત્યેકજીવ હી માનના યાહિએ ।

જિસ શાખા કે કાષ્ઠ અર્થાત્ અન્દર કે સારભાગ કી અપેક્ષા ઉસકી

જે કંદનું કાષ્ઠ અર્થાત્ અન્દરના સાર ભાગની અપેક્ષાએ છાલ અધિક
પાતળી હોય, તેને પ્રત્યેક જીવ સમજવી નેહએ. બીજી જે કાંઈ છાલ એવી
હોય તેને પણ પ્રત્યેક જીવ સમજવાની છે.

જે સ્કન્ધનું કાષ્ઠ અર્થાત્ અન્દરના સારભાગની અપેક્ષાએ તેની છાલ
અધિક પાતળી હોય, તે છાલને પ્રત્યેક જીવ સમજવી નેહએ, જે બીજી છાલ
આવા પ્રકારની હોય, તેને પણ પ્રત્યેક જીવ માનવી નેહએ.

જે શાખાનું કાષ્ઠ, અર્થાત્ અન્દરના સાર ભાગની અપેક્ષાએ તેની છાલ
અધિક પાતળી હોય, તે છાલને પ્રત્યેક જીવ સમજવી નેહએ બીજી જે કાંઈ

मूलम्—चक्रागं भज्यमाणसस्स, गंठी चुन्नघणो भवे । पुढवि
सरिसेण भेएण, अणंतजीवं वियाणाहि ॥१॥ गूढसिरागं पत्तं,
सच्छीरं जं च होइ निच्छीरं । जंपि य पणट्टसंधिं, अणंतजीवं
वियाणाहि ॥२॥ पुप्फा जलथलया, य विटवद्धा य नालवद्धा य ।
संखिज्जमसंखिज्जा, वोद्धव्वाऽणंतजीवा य ॥३॥ जे केइ नालिया
वद्धा, पुप्फा संखिज्जजीवया भणिया । निहुया अणंतजीवा, जे
यावन्ने तहाविहा ॥४॥ पउमुप्पलिणीकंदे, अंतरकंदे तहेव
झिल्ली य । एए अणंतजीवा, एगो जीवो विसमुणाले ॥५॥ पलं-
डुलसुणकंदे य, कंदली य कुसुंवए । एए परित्तजीवा, जे
यावन्ने तहाविहा ॥६॥ पउमुप्पलनलिणाणं, सुभगसोगंधियाण
य । अरविंद कुंकुणाणं, सयपत्तसहस्सपत्ताणं ॥७॥ विटं बाहिर
पत्ता य, कन्निया चेव एगजीवस्स । अर्विभतरगा पत्ता, पत्तेयं
केसरा मिंजा ॥८॥ वेणुनल इवखुवाडि य, समासइवखू य इक्कडे
रंडे । करकरसुंठि विहंगू, तणाण तह पव्वगाणं च ॥९॥ अचिंछ
पव्वं बलिमोडओ य एगस्स होंति जीवस्स । पत्तेयं पत्ताइं,
पुप्फाइं अणेगजीवाइं ॥१०॥ पूसफ़लं कालिंगं, तुवं तउसेय एल-
वालुकं । घोसइय पंडोलं, तिंदुयं चेव तेंदूसं ॥११॥ विटसमं
सकडाहं, एयाइं हवंति एगजीवस्स । पत्तेयं पत्ताइं, सकेसरं
केसरं मिंजा ॥१२॥ सप्फाए सज्झाए, उव्वेहलिया य कुहणकं
दुक्के । एए अणंतजीवा, कंदुक्के होइ भयणाउ ॥१३॥ सू०२२॥

छाया—चक्रकं भज्यमानस्य, ग्रन्थिश्चूर्णघना भवेत् । पृथिवीसदृशेन भेदेन,

छाल अधिक पतली हो, उस को प्रत्येकजीव समझना चाहिए । अन्य जो
भी छाल इसी प्रकार की हो, उसे भी प्रत्येकजीव जानना चाहिए ॥२१॥

शब्दार्थ—(चक्रकागं) चक्र के आकार का (भज्यमाणस्स) तोडा

छाल એવી જાતની હોય, તેને પણ પ્રત્યેક જીવ સમજવી જોઈએ. ॥ સૂ. ૨૧ ॥

શબ્દાર્થ—(ચક્રકાંગ) ચક્રના આકારના (ભજ્યમાણસ્સ) ભાંગવામાં આવતા
(ગંઠી) ગાંઠ (ચુન્નઘણો) રજ ભરેલ (ભવે) હોય (પુઢવી સરીસેણ) પૃથ્વીના સામાન

અનન્તજીવં વિજાનીહિ ॥૧॥ ગૂઢશિરાકં પત્રં, સક્ષીરં યશ્ચ ભવતિ નિઃક્ષીરમ્ ।
યદપિ ચ પ્રણટ્ટસન્ધિ, અનન્તજીવં વિજાનીહિ ॥૨॥ પુષ્પાણિ જલજાનિ સ્થલ-
જાનિ ચ વૃન્તવદ્ધાનિ ચ નાલવદ્ધાનિ ચ । સંખ્યેયાનિ વોદ્ધવ્યાનિ અનન્તજીવાનિ
ચ ॥૩॥ યાનિ કાનિચિત્ નાલિકા વદ્ધાનિ પુષ્પાણિ સંખ્યેયજીવકાનિ ભણિ-

જાતા હુઆ (ગંઠી) ગાંઠ (ચુન્નઘણો) રજ સે વ્યાસ (ભવે) હો (પુઢવિ-
સરિસેણ) પૃથ્વી કે સમાન (ભેણ) ભેદ સે (અણંતજીવં) અનન્ત
જીવ (વિયાણાહિ) જાનો ।

(ગૂઢસિરાણાં) જિસકી શિરાણં ગૂઢ હો (પત્તં) પત્ર (સચ્છીરં) દૂધ-
સહિત (જં) જો (ચ) ઓર (હોઈ) હોતા હૈ (નિચ્છીરં) વિનાદૂધ કા
(જં પિ ય) ઓર જો ભી (પણટ્ટસંધિં) અદૃશ્ય સંધિ વાલા (અણંતજીવં)
અનન્ત જીવોં વાલા (વિયાણાહિ) જાનો ।

(પુષ્પા) પુષ્પ (જલયા) જલ મેં ઉત્પન્ન (થલયા) સ્થલ મેં ઉત્પન્ન
(વિંદ વદ્ધા) જો વૃન્ત વદ્ધ હોં (ય) ઓર (નાલવદ્ધાય) નાલ સે વદ્ધ હોં
(સંખિજ્જ) સંખ્યાત જીવોં વાલે (અસંખિજ્જા) અસંખ્યાત જીવોં વાલે
(વોદ્ધવ્વા) જાનને ચાહિયે (અણંત જીવા ય) ઓર અનન્ત જીવોં વાલે ।

(જે) જો (કેઈ) કોઈ (નાલિકાવદ્ધા) નાલવદ્ધ (પુષ્પા) પુષ્પ (સંખિ-
જ્જજીવિયા) સંખ્યાત જીવ વાલે (ભણિયા) કહે ગયે હૈં (નિહુઆ)
થૂઅર કે ફૂલ (અણંત જીવા) અનન્ત જીવોં વાલે (જે યાવણે તહાવિહા)
જો અન્ય થૂઅર કે ફૂલોં કેં સમાન હૈં, વે ભી અનન્ત જીવ હૈ ।

(ભેણ) ભેદથી (અણંત જીવં) અનન્ત જીવ (વિયાણાહિ) જાણો

(ગૂઢસિરાણ) જેની શિરાઓ ગૂઢ હોય (પત્તં) પત્ર (સચ્છીરં) દૂધ સહિત
(જં) જે (ચ) અને (હોઈ) હોય છે (નિચ્છીરં) દૂધવગરના (જં પિય) અને જે પશુ
(પણટ્ટસંધિ) અદૃશ્ય સંધિવાળા (અણંતજીવા) અનન્ત જીવોવાળા (વિયાણાહિ) જાણો

(પુષ્પા) પુષ્પ (જલયા) જળમાથી ઉત્પન્ન (થલયા) થળમાથી ઉત્પન્ન (વિન્દ
વદ્ધા) જે વૃન્ત બદ્ધ હોય (ય) અને (નાલવદ્ધા વ) નાલથી બદ્ધ હોય (સંખિજ્જ)
સંખ્યાત જીવો વાળા (અસંખિજ્જા) અસંખ્યાત જીવો વાળા (વોદ્ધવ્વા) જાણવા
ભેદથી (અણંતજીવા ય) અને અનન્ત જીવો વાળા

(જે) જે (કેઈ) કોઈ (નાલિકાવદ્ધા) નાલબદ્ધ (પુષ્પા) પુષ્પ (સંખિજ્જ જીવિયા)
સંખ્યાત જીવ વાળા (ભણિયા) કહેલા છે (નિહુઆ) થુઅરના કુદા (અણંત જીવા)
અનન્ત જીવો વાળા (જે યાવણે તહાવિહા) જે બીજા થુઅરના કુદાના સરખા
છે. તેઓ પશુ અનન્ત જીવ છે.

तानि स्निहुकानि (स्निहुपुष्पाणि) अनन्तजीवानि, यानि चान्यानि तथाविधानि ॥४॥ पद्मोत्पलिनी कन्दौ अन्तरकन्द स्तथैव, झिल्ली च । एते अनन्तजीवाः, एको जीवो विसमृणालयोः ॥५॥ पलाण्डुलशुनकन्दौ च, कन्दलीच कुस्तुम्बकः । एते परीतजीवाः, ये चान्ये तथाविधाः ॥६॥ पद्मोत्पल-नलिनानां, सुभग-सौगन्धिकानां च । अरविन्द-कोकनदानां, शतपत्र-सहस्रपत्राणाम् ॥७॥ वृत्तं बाह्य पत्राणि च, कर्णिका चैव एकजीवस्य । अभ्यन्तरिकाणि पत्राणि, प्रत्येकं केसरानि मिज्जाः ॥८॥ वेणुर्नडः इक्षुवाटिका समासेक्षुश्च इकडः रण्डश्च । करंकरः

(पद्ममुत्पलिणीकंदे) पद्मिनीकन्द उत्पलिनी कन्द (अंतरकंदे) अन्तरकन्द (तहेव) इसी प्रकार (झिल्ली य) झिल्ली नामक वनस्पति (एए) ये (अणंत जीवा) अनन्तजीव हैं (एगो) एक (जीवो) जीव (बिस मुणाले) नाल और मृणाल में ।

(पलंडु) पलाण्डु कन्द (लहसुणकंदे य) लहसुन कंद (कंदली) कंदलीकंद (कुसुंवए) कुस्तुम्बक नामक वनस्पति (एए) ये (परित्तजीवा) प्रत्येक जीव हैं (जे यावन्ने तहाविहा) अन्य जो भी ऐसे हैं वे भी प्रत्येक जीव हैं ।

(पद्ममुत्पलनलिणाणं) पद्मों, उत्पलों और नलिनों के (सुभगसौगन्धियाण य) सुभगों और सौगंधिकों के (अरविन्दकुंकणाणं) अरविन्दों और कोकनदों के (सयपत्त सहस्सपत्ताणं) शतपत्रों तथा सहस्रपत्रों के (विटं) वृन्त डंटल (बाहिरपत्ता य) और बाहर के पत्ते (कर्णिया चैव) और कर्णिका (एगजीवस्स) एक जीव वाली है (अविमंतरगा) भीतरी (पत्ता) पत्ते (पत्तेय) प्रत्येक (केसर) केसर (मिज्जा) फल

(पद्ममुत्पलिणी कंदे) पद्मिनी कन्द उत्पलिङ्कन्द (अंतरकंदे) अन्तर कन्द (तहेव) ओवी रीते (झिल्लीय) अडली नामनी वनस्पति (एए) तेओ (बिस मुणाले) नाल अने मृणालमा

(पलंडु) डुगणी (लहसुणकंदे) लसणु कन्द (कंदली) कन्दली कंद (कुसुंमए) कुस्तुम्बक नामनी वनस्पति (एए) तेओ (परित्तजीवा) प्रत्येक जीव छे

(पद्ममुत्पलनलिणाण) पद्मो, उत्पलो अने नलिनोना (सुभगसौगन्धिकयाणयं य) सुभगो अने सौगन्धिकोना (अरविन्दकुंकणाणं) अरविन्दो तथा कोकनदोना (सयपत्त सहस्सपत्ताण) शतपत्र अने सहस्रपत्रोना (विट) वृन्त-डींटीयां (बाहिरपत्ताय) अने गडारना पान (कर्णिया चैव) अने कर्णिका (एगजीवस्स) ओक जीव वाणी छे

(अविमंतरगा) अंदरना (पत्ता) पत्र (पत्तेयं) प्रत्येक (केसर) केसर (मिज्जा) फल

मुण्डी विहङ्गुतृणानां पर्वकानां च ॥९॥ अक्षिपर्ववलिमोटकं च एकस्य भवति जीवस्य । प्रत्येकं पत्राणि, पुष्पाणि अनेकजीवानि ॥१०॥ पूषफलं कालिङ्गं तुम्बं त्रपुषम् एलम् एलवालुकम् । घोषातकं पंडोलं तेन्दुकं चैव तिन्दुसं ॥११॥ वृन्तसमं सकटाहम्, एतानि भवन्ति एकजीवस्य । प्रत्येकं पत्राणि, सकेसरा अकेसरा मिञ्जाः ॥१२॥ सप्पाकं सध्यायम् उद्वेहलिका च कुहणं कन्दुक्यम् । एते अनन्तजीवाः कन्दुक्ये भवति भजना तु ॥१३॥ सू. २२॥

(वेणु) वांस (नड) एक प्रकार की वनस्पति (इक्खुवाडिय) इक्षु-
वाटिका (समासइक्खू य) समासेक्षु (इक्कडे) इक्कड नामक वनस्पति
(रंडे) रंड (करकर) करकर (सुंठि) सोंठ (विहंगू) विहंगु (तणाण) तृणों
का (तह) तथा (पव्वगाणं च) पर्व वालों का

(अच्छि) अक्षि (पव्वं) पर्व (वलिमोडओ य) और पर्वों को वेष्टित
करने वाला गोल भाग (एगस्स) एक (जीवस्स) जीव के (पत्तेयं)
प्रत्येक (पत्ताइं) पत्ते (पुष्पाइं) पुष्प (अणेगजीवाइं) अनेक जीवों वाले ।

(पूसफलं) पूसफल (कालिंगं) कालिंगं (तुम्बं) तुम्ब (तउसेल) त्रपुष,
(एलवालुकं) एलवालुक-चीमडा (घोसाडय) घोषातक (पंडोल) पंडोल
(तिंदुयं चैव) और तेदू (तेंदूसं) तिन्दुस

(विंटसमं) वृन्त समान (सकडाहं) सकटाह (एयाइं) ये (हवंति)
होते हैं (एगजीवस्स) एक जीव के (पत्तेयं) प्रत्येक (पत्ताइं) पत्ते
(सकेसरं) जटा सहित (अकेसरं) जटा रहित

(सप्पाए) सप्पाक (सज्झाए) सध्याय (उव्वेहलिया य) और

(वेणु) वांस (नड) एक जतनी वनस्पति (इक्खुवाडिय) इक्षुवाटिका (समास
इक्खू य) समासेक्षु (इक्कडे) इक्कड, कडक वनस्पति (रंडे) रंड (करकर) करकर
(सुंठि) सुंठ (विहंगू) विहंगु (तणाण) तृणाना (तह) तथा (पव्वगाणं च) पर्व
वाणाना (अच्छि) अक्षि (पव्वं) पर्व (वलिमोडओ य) अने पर्वोने गूथनार
गोण लाग (एगस्स) एक एक (जीवस्स) एवोना (पत्तेयं) प्रत्येक (पत्ताइं) पान
(पुष्पाइं) पुष्प (अणेगजीवाइं) अनेक एवोवाणा

(पूसफलं) पूसफल (कालिंगं) कालिंग (तुम्बं) तुम्ब (तउसेय) त्रपुष (एल-
वालुकं) एलवालुक (घोसाडय) घोषातक (पंडोल) पंडोल (तिंदुयं चैव) अने
तेदू (तेंदुसं) तिन्दुस.

(विंटसमं) वृन्तसमान (सकडाहं) सकटाह (एयाइं) आ (हवंति) होय छे
(एगजीवस्स) एक एवना (पत्तेयं) प्रत्येक (पत्ताइं) पान (सकेसरं) केसर सहित
जटासहित (अकेसरं) जटा रहित.

ટીકા-‘જસ્ય મૂલસ્ય મગ્ગસ્ય સમો મંગો પદીસણ’ इत्यादिना पूर्वोक्तं लक्षणं स्पष्टतया प्रतिपादयितुमाह-‘चक्रांगं भज्जमाणस्स, गंठी चुन्नघणे भवे । पुढवि सरिसेण भेएण, अणंतजीवं वियाणाहि’॥८०॥ ‘भज्जमाणस्स’-यस्य भज्यमानस्य-त्रोट्यमानस्य मूलकन्दस्कन्धत्वक्शाखापत्रपुष्पादे भङ्गस्थानम् ‘चक्रांगं’ चक्रकं-चक्राकारम् एकान्तेन समं भवति तन्मूलादिकम् ‘अणंतजीवं’ अनन्तजीवम् ‘वियाणाहि’-विजानीहि इत्यन्वयः, तथा-यस्य भज्यमानस्य मूलकन्दस्कन्धत्वक्शाखापत्रपुष्पादेः ‘गंठी’ ग्रन्थिः-पर्वभङ्गस्थानं वा ‘चुन्नघणे’ चूर्णघनः-चूर्णेन रजसा घनो-व्याप्तः ‘भवे’ भवति, अथवा यस्य पत्रादे भज्यमानस्य चक्राकारं भङ्गविना, ग्रन्थिस्थाने रजसा व्याप्तिश्च विनैव ‘पुढवि

उद्देहलिका (कुहण) कुहन (कंदुकके) कन्दुक्य (एए) ये (अणंतजीवा) अनन्त जीवां वाले (कंदुकके) कन्दुक्य में (होइ) है (भयणा) विकल्प (तु) तो ॥२२॥

ટીકાર્થ-‘જિસ મૂલ કો તોડને પર સમાન મંગ દિઝાઈ દે’ इत्यादि जो पहले कहा गया है, उसका स्पष्ट रूप से प्रतिपादन करने के लिए कहते हैं-

जिस मूल, कन्द, स्कंध, त्वचा, शाखा, पत्र और पुष्प आदि के तोड़े जाने पर भंगस्थान चक्र के आकार का, एकदम सम होता है, वह मूल कन्द आदि अनन्तजीव होते हैं, ऐसा समझना चाहिए ।

जिस मूल, कन्द, स्कंध, छाल, शाखा, पत्र और पुष्प आदि के तोड़े जाने पर पर्व-गांठ या भंगस्थान रज से व्याप्त होता है, अथवा जिस पत्र आदि को तोड़ने पर चक्र के आकार का भंग नहीं दिखता

(सप्काए) सप्काय (सज्झाए) सध्थाय (उज्जेलिया य) અને ઉદ્દેહલિકા (કુહણ) કુહન (કંદુક્કે) કન્દુક્ક (એ) આ (અણતજીવા) અનન્ત જીવોવાળા (કંદુક્કે) કન્દુક્યમાં (હોઈ) છે (ભયણા વિકલ્પ) વિકલ્પ (તુ) નિશ્ચય ॥ સૂ. ૨૨ ॥

ટીકાર્થ-જે મૂળને તોડવાથી સમાન લગ દેખાય, વિગેરે જે પહેલા કહેલું છે. તેનું સ્પષ્ટરૂપે પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે

જે મૂળ, કન્દ, સ્કન્ધ, ત્વચા, શાખા, પત્ર અને પુષ્પ આદિ તોડવાથી ભંગ ચક્રના આકારે એકદમ સમ હોય છે તે મૂળ કન્દ આદિ અનન્ત જીવ હોય છે એમ સમજવું જોઈએ.

જે મૂળ, સ્કન્ધ, છાલ, શાખા, પત્ર અને પુષ્પ આદિને તોડવાથી પર્વ ગાંઠ એટલે ભંગસ્થાન રજથી ભરેલ બને છે, અથવા જે પત્ર આદિને તોડવાથી ચક્રઆકારનો ભંગ નથી દેખાતો અને જેનું ભંગ સ્થાન રજથી વ્યાપ્ત પણ

સરિસેણ’-પૃથિવીસદૃશેન ‘મેણ’ મેદેન મજ્જસ્થાનં ભવતિ, રવિકિરણસમૂહ-
પ્રતક્ષેત્રતરિકા પ્રતરખ્ણડસ્યેવ સમો ભવતિ તમ્ અનન્તકાયં વિજાનીહીત્યાશયઃ ।
‘ગૂઢસિરાગં પત્તં સચ્છીરં જં ચ હોઽ નિચ્છીરં । જં પિય પણદ્વસંધિં અણંતજીવંઃ
વિયાણાહિ’ ‘જં ચ’ યચ્ચ ‘પત્તં’ પત્રમ્ ‘સચ્છીરં’-સક્ષીરં-ક્ષીરસદ્ધિતમ્, ‘નિચ્છીરં’
નિઃક્ષીરં-ક્ષીરરહિતં વા ‘ગૂઢસિરાગં’-ગૂઢશિરાકમ્-અવિઘમાનશિરાવિશેષં ભવતિ
તદનન્તજીવં વિજાનીહિ, ‘જં પિય’ યદપિ ચ, ‘પણદ્વસંધિં’-પ્રનઘટસન્ધિ સર્વથા-
ઽનુપલક્ષ્યમાણપત્રાર્દ્ર દ્વયસન્ધિ ભવતિ, તદનન્તજીવમ્-‘વિયાણાહિ’-વિજાનીહિ

અથ પુષ્પાદિગતવિશેષપ્રતિપાદનાર્થમાહ-‘પુષ્પા જલયા થલયા ય વિટ-
વદ્ધા ય નાલવદ્ધા ય । સંખિજ્જમસંખિજ્જા વોદ્ધવ્વાઽણંતજીવા ય’-‘પુષ્પા’
પુષ્પાણિ સામાન્યેન ચતુર્વિધાનિ ભવન્તિ, તાનિ યથા-‘જલયા’-જલજાનિ-
કમલપ્રભૃતીનિ, ‘થલયા ય’-સ્થલજાનિ ચ-કોરણ્ડકાદીનિ, એતાન્યપિ ચ
ઔર જિસકા મંગસ્થાન રજ સે વ્યાપ્ત મી નહીં હોતા કિન્તુ પૃથિવીઃ
સદૃશ મેદ સે મંગસ્થાન હોતા હૈ અર્થાત્ જૈસે સૂર્ય કી કિરણોં કે સમૂહ
સે અત્યન્ત તપે હુએ સ્થાન પર ધૂપ કા ગોલાકાર દીખતા હૈ, વૈસા
મંગ હોતા હૈ, ઉસકો અનન્ત કાય સમજના ચાહિએ ।

જો પત્ર દૂધ વાળા હો અથવા વિના દૂધ કા હો, કિન્તુ જિસકી
શિરાણં દિખાઈ ન દેતી હોં, ઉસે મી અનન્તજીવ સમજના ચાહિએ । જિસ
પત્ર કી સન્ધિ દિખલાઈ ન દે અર્થાત્ પત્તે કે દોનોં આધે ભાગોંકો જો-
ડને વાલી સન્ધિ માલૂમ ન હો, ઉસે મી અનન્તજીવ સમજના ચાહિએ ।

અવ પુષ્પ આદિ કી વિશેષતા કો પ્રતિપાદન કરને કે લિએ કહતે
હૈં-પુષ્પ સાધારણતયા ચાર પ્રકાર કે હોતે હૈં । વે ઇસ પ્રકાર હૈં-જલજ

નથી થતું કિન્તુ પૃથ્વી સદૃશ લેદથી ભંગસ્થાન બને છે અર્થાત્ જેમ સૂર્યના
કિરણોના સમૂહના અત્યન્ત તપેલા સ્થાનપર તાપનો ગોળાકાર દેખાય છે તેવો
ભંગ થાય છે. તે અનન્તકાય સમજવો જોઈએ.

જે પાન દૂધવાળું હોય કે દૂધવિનાનું હોય પરન્તુ જેની શાખા (શિરાઓ)
દેખાતી ન હોય, તેને પણ અનન્ત જીવ સમજવા જોઈએ. જે પાનની સન્ધિ
દેખાય નહીં અર્થાત્ પાનના અડધા ભાગને જોડનારી સન્ધિ માલુમ ન પડે
તેને પણ અનન્ત જીવ સમજવા જોઈએ.

હવે પુષ્પાદિની વિશેષતાને પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે-પુષ્પ સાધા-
રણ રીતે ચાર પ્રકારના હોય છે

તેઓ આ પ્રકારે છે-જલજ (પાણીમા ઉત્પન્ન થનારાં કમળ વિગેરેના)
સ્થલજ (કોરંટ વિગેરે સ્થળમાં ઉત્પન્ન થનારાં) આ બન્ને પ્રકારના પુષ્પોના

પ્રત્યેકં દ્વિવિધાનિ, તથા-કાનિચિત્ 'વિંટવદ્વા ય'—વૃન્તવદ્વાનિ ચ અતિમુક્તક પ્રભૃતીનિ, કાનિચિત્ 'નાલવદ્વા ય'—નાલવદ્વાનિ—જાતિપુષ્પપ્રભૃતીનિ, અત્રૈ-તેષાં મધ્યે કાનિચિત્ પત્રાદિગત જીવાપેક્ષયા—'સંસ્થિજ્જ'—સંસ્થયેયજીવાનિ ભવ-ન્તિ, કાનિચિત્ 'અસંસ્થિજ્જા'—અસંસ્થયેયજીવાનિ કાનિચિત્ 'ચોદ્ધવા'—ચોદ્ધ-યાનિ 'અણંતજીવા ય' અનન્તજીવાનિ ચ, તાનિ ચ યથાઽઽગમગમવસેયાનિ, અત્રૈવ કશ્ચિદ્ વિશેષમાહ—'જે કેદ્ નાલિયા વદ્વા પુષ્પા સંસ્થિજ્જજીવિયા ભણિયા । નિહુયા અણંતજીવા જે યાવળે તદ્વાવિહા' ॥૮૩॥ 'જે કેદ્'—યાનિ કાનિચિત્ 'નાલિયાવદ્વા'—નાલિકાવદ્વાનિ 'પુષ્પા'—પુષ્પાણિ જાત્યાદિગતાનિ ભવન્તિ, તાનિ સર્વાણ્યપિ 'સંસ્થિજ્જજીવિયા' સંસ્થયાતજીવકાનિ 'ભણિયા' ભણિતાનિ તીર્થકરણધરૈઃ, 'નિહુયા'—સ્નિહુકાનિ—સ્નુહી—સ્નિહુ પુષ્પાણિ 'થૂઅર' इति—ભાષાપ્રસિદ્ધાનિ, પુનઃ 'અણંતજીવા' અનન્તજીવાનિ ભણિતાનિ 'જે યાવળે તદ્વા-વિહા'—યાન્યપિ ચાન્યાનિ સ્નિહુપુષ્પસદૃશાનિ પુષ્પાણિ ભવન્તિ, તાન્યપિ તથા-વિધાનિ—અનન્તજીવાત્મકાનિ જ્ઞાતવ્યાનિ 'પડમુષ્પ લિણીકંદે અંતરકંદે તદેવ ફિલ્લી ય । એ અણંતજીવા એગો જીવો વિસમુણાલે' ॥૮૪॥ 'પડમુષ્પલિણી

(જલ સે ઉત્પન્ન હોને વાલે કમલ આદિકે), સ્થલજ (કોરંટ આદિ સ્થલ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે), इन दोनों प्रकार के पुष्पों के भी दो-दो भेद हैं—कोई-कोई वृन्तवद्ध और कोई-कोई नालवद्ध होते हैं । अति-मुक्तक आदि वृन्तवद्ध और जाई के फूल आदि नालवद्ध होते हैं । इन पुष्पों में से पत्रगत जीवों की अपेक्षा कोई-कोई संख्यात जीवों वाले, कोई-कोई असंख्यात जीवों वाले होते हैं और कोई-कोई अनन्त जीवों वाले भी होते हैं । आगम के अनुसार उन्हें समझ लेना चाहिए ।

इसी विषय में कुछ विशेषता और बतलाते हैं—जो जाई आदि के पुष्प नालवद्ध होते हैं, वे सभी संख्यात जीवों वाले कहे गए हैं । मगर स्नुही अर्थात् थूअर का पुष्प अनन्त जीवों वाला होता है,

પણ અખે ભેદ છે. કોઈ કોઈ તો વૃંતવદ્ધ અને કોઈ કોઈ નાલ વદ્ધ હોય છે. અતિમુક્ત વૃંતવદ્ધ અને બાંધના ફૂલ વિગેરે નાલ વદ્ધ હોય છે. આ પુષ્પો માંથી પત્ર ગત જીવોની અપેક્ષાએ કોઈ કોઈ અસંખ્યાત જીવો વાળા તો કોઈ કોઈ સંખ્યાત જીવો વાળા હોય છે. અને કોઈ કોઈ અનન્ત જીવો વાળા પણ હોય છે. આગમના કથન અનુસાર તેમને સમજ લેવા ભેદ છે.

આ વિષયમાં કાંઈક વિશેષતા બતાવે છે—જે બાંધ વિગેરેના પુષ્પો નાલ વદ્ધ હોય છે તે બધા સંખ્યાતજીવો વાળા કહેવાય છે. પરંતુ સ્નુહી અર્થાત્ થૂઅર (શિર) ના પુષ્પ અનન્ત જીવોવાળા હોય છે એમ કહેલું છે. આન-

કંદે'—પદ્મિનીકન્દઃ, ઉત્પલિનીકન્દઃ, 'અંતરકંદે' અન્તરકન્દઃ—જલજવનસ્પતિ-
વિશેષકન્દઃ, 'તદેવ'—તથૈવ 'ઝિલ્લીય' ઝિલ્લિકા ચ—વનસ્પતિવિશેષરૂપા, 'એ'—
એતે સર્વેઽપિ 'અણંતજીવા'—અનન્તજીવા ભવન્તિ, નવરં—વિશેષસ્તુ 'એગો જીવે
વિસમૃણાલે' પદ્મિની પ્રમૃતીનાં વિસે નાલે—મૃણાલે ચ એકો જીવો ભવતિ, એક-
જીવાત્મકે વિસમૃણાલે ભવતઃ, इति भावः ।

‘પલંદૂલહસુણકંદે ય કંદલી ય કુસુંવણ । એ પરિત્તજીવા, જે યાવન્ને-
તહાવિહા’ ॥૮૫॥ ‘પલંદૂલહસુણકંદે ય’—પલાણ્ડુકન્દઃ, લસુનકન્દઃ, ‘કંદલી
ય’—કન્દલીકન્દઃ, વનસ્પતિવિશેષઃ, ‘કુસુંવણ’ કુસ્તુમ્બુકોઽપિ વનસ્પતિવિશેષ
એવ, ‘એ’ એતે સર્વેઽપિ ‘પરિત્તજીવા’ પરીતજીવાઃ—પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મકો
ભવન્તિ, इति विज्ञेयम् ‘જે યાવન્ને તહાવિહા’—યેઽપિ ચાન્યે એવં પ્રકારાં અનન્ત-
જીવાત્મકલક્ષણરહિતા ભવન્તિ તેઽપિ તથાવિદ્યાઃ—પ્રત્યેકશરીરજીવાત્મકા અવ-
સેયાઃ, ‘પડમુપ્પલનલિણાણં, સુભગસોગંધિયાણ ય । અરવિંદકુંકળાણં, સયપત્ત
સહસપત્તાણં’ ॥૮૬॥ વિંટં બાહિરવત્તા ય, કન્નિયા ચેવ એગજીવસ્સ । અઙ્ગિમતરગાં

ऐसा कहा गया है । इसके अतिरिक्त जो अन्य पुष्प धूअर के पुष्प के
समान हो, उन्हें भी अनन्तजीव ही समझना चाहिए ।

પદ્મિનીકન્દ, ઉત્પલિનીકન્દ, અંતરકંદ (જલજ વનસ્પતિ વિશેષ
રૂપ કન્દ) ઓર ઝિલ્લિકા નામક વનસ્પતિ, યે સબ અનન્તજીવ હોતે હૈં ।
વિશેષતા યહ હૈં કિ પદ્મિની કંદ આદિ કે વિસ એવં મૃણાલ મેં એક
જીવ હોતા હૈં ।

પલાણ્ડુકન્દ, લહસુનકન્દ, કન્દલીકન્દ નામક વનસ્પતિ ઓર
કુસ્તુમ્બુક નામક વનસ્પતિ, યે સબ પ્રત્યેક જીવાત્મક હોતે હૈં । હસી
પ્રકાર કે જો અન્ય હૈં અર્થાત્ જિનમેં અનન્તજીવ કે લક્ષણ ન પાચે
જાણું, ડન સબકો પ્રત્યેક શરીરજીવાત્મક સમજના યાહિય ।

सिवायना ने भीन् पुष्पो धूअरना पुष्पना समान होय तेओने पशु अनन्त
जुवज समज देवां जेधओ.

પદ્મિની કન્દ, ઉત્પલિની કન્દ, અંતર કન્દ. જલજ વનસ્પતિવિશેષ રૂપ
કંદ, અને ઝિલ્લિકા નામ વનસ્પતિ એ બધા અનન્ત જીવ હોય છે વિશેષતા
તો એ છે કે પદ્મિની કંદ આદિમા બિમ અને મૃણાલમા એક જીવ હોય છે.

પલાંડુ (કુગળી) કન્દ, લસણુ કન્દ, કન્દલી કન્દ, નામની વનસ્પતિ અને
કુસ્તુમ્બક નામક વનસ્પતિ એ બધા પ્રત્યેક જીવાત્મક હોય છે. એવી જાતના
ને બીન્ હોય અર્થાત્ કે જેમાં અનન્ત જીવના લક્ષણ ન મળતા હોય એ
બધાને પ્રત્યેક શરીર જીવાત્મક સમજવાં જોઈએ.

પત્તા પત્તેયં કેસરા મિંજા' ॥૮૭॥ 'પડમુપ્પલનલિણાણં'—પદ્માનામ્ ઉત્પલાનામ્-
 નલિનાનામ્, 'સુભગસોગંધિયાણ ય'—સુભગાનામ્, સૌગન્ધિકાનાશ્ચ, 'અરવિન્દ
 કુંકણાણં'—અરવિન્દાનામ્, કોકનદાનામ્—રક્તકમલાનામ્, 'સયપત્ત સહસ્સપત્તાણં'
 —શતપત્રાણામ્ સહસ્રપત્રાણામ્ પ્રત્યેકં યત્ 'વિંટં' વૃન્ત, —પ્રસવવન્ધનમ્, યાનિ ચ
 'વાહિરપત્તા ય'—વાહ્યપત્રાણિ ચ પ્રાયો હરિતરૂપાણિ, યા ચ 'કન્નિયા ચેવ' કર્ણિકા-
 પત્રાધારરૂપા, એતાનિ ત્રીણ્યપિ 'એગજીવસ્સ' એકજીવસ્ય એકજીવાત્મકાનિ ભવ-
 ન્તિ, યાનિ તુ 'અવિંમતરગા પત્તા'—અભ્યન્તરાણિ પત્રાણિ, યાનિ ચ 'કેસરાં'—
 કેસરાણિ, યાશ્ચ મિઝ્ઝાઃ—ફલાનિ ભવન્તિ, એતાનિ 'પત્તેયં'—પ્રત્યેકમ્ એકૈકજીવા-
 ધિષ્ઠિતતાનિ ભવન્તિ, 'વેણુનડ ઇક્કુવાડિય સમાસ ઇક્કુ ય ઇક્કડે રંડે' । કરકર
 સુંઠિ વિહંગૂતણાણ તહપવ્વગાણં ચ ॥૮૮॥ 'વેણુ'—વેણુઃ—વંશઃ, નડઃ—તૃણવિ-
 શેષઃ 'હક્કુવાડિય'—ઇક્ષુવાટિકઃ 'સમાસ ઇક્કુ ય' સમાસેક્ષુશ્ચ, 'ઇક્કડે' ઇક્કડઃ,
 'રંડે'—રણ્ડઃ 'કરકરઃ', 'સુંઠિ' સુઠ્ઠી, વિહંગૂ—વિહંગુઃ, 'તણાણ'—તૃણાનાં—
 દૂર્વાદીનામ્, 'તહ' તથા 'પવ્વગાણં ચ'—પર્વગાણામ્—પર્વોપેતાનામ્ યત્—
 'અચ્છિં પવ્વં વલિમોહઓ ય એગસ્સ હોંતિ જીવસ્સ પત્તેયં પત્તાઈં પુપ્પાઈં
 અણેગજીવાઈં ॥૮૯॥' 'અચ્છિં'—અક્ષિ યચ્ચ 'પવ્વં'—પર્વ, યચ્ચ 'વલિમોહઓય'

પદ્મ, ઉત્પલ, નલિન, સુભગ, સૌગંધિક, અરવિન્દ અને કોકનદ
 (લાલકમલ), શતપત્ર તથા સહસ્રપત્ર, એ સર્વ કમલોંની જાતિયાં હૈં,
 ઇન્કે જો વૃન્ત અર્થાત્ ડંઠલ હોતે હૈં, પત્તોંની આધારભૂત જો કર્ણિકા
 હોતી હૈ, એ ત્રીણોં એક જીવ રૂપ હૈં । ઇન્કે ખીતરી પત્તે, કેસર અને
 મિંજા અર્થાત્ ફલ ખી પ્રત્યેકજીવ વાલે હોતે હૈં ।

વાંસ, નડ નામક ઘાસ, ઇક્ષુવાટિકા, સમાસેક્ષુ, ઇક્કડ નામક
 ઘાસ, રંડ, કરકર, સુંઠિ (સોંઠ) વિહંગુ અને દૂવ આદિ તૃણોં તથા
 પર્વ વાળી વનસ્પતિયોંની જો—અક્ષિ, પર્વ, વલિમોહક અર્થાત્ ગાંઠોંની

પદ્મ, ઉત્પલ, નલિન, સુભગ, સૌગન્ધિક, અરવિન્દ, અને કોકનદ લાલ
 કમળ, શતપત્ર અને સહસ્રપત્ર, આ બધી કમળની બીજો છે. તેમજુ જે વૃન્ત
 (ડીંટીયુ) હોય છે અને પ્રાયઃ લીલા લીલા જે બહારના પાન હોય છે, પત્રના
 અધાર ભૂત જે કર્ણિકા હોય છે એ ત્રણે એક જીવરૂપ છે. તેમના અન્દરના
 કેસર અને ફળ પ્રત્યેક જીવ વાળા હોય છે.

વાંસ, નડનામનુંઘાસ, ઇક્ષુવાટિકા, સમાસેક્ષુ, ઇક્કડ નામનું ઘાસ, રંડ,
 કરકર સુંઠિ વિહંગુ, અને ધરે વિગેરે તૃણો તથા પર્વવાળી વનસ્પતિયોના જે
 અક્ષિ, પર્વવાળી ગાંઠને આગ્રહાદિત કરવાવાળા ચક્રાકાર ભાગ એ બધા એક

બલિમોટકશ્ચ-પર્વપરિવેષ્ટનમ્ ચક્રાકારમ્, એતાનિ 'એગ્રસ' એકસ્ય 'જીવસ' જીવસ્ય સમ્બન્ધીનિ ભવન્તિ, એતાનિ એકજીવાત્મકાનિ ભવન્તિ ઇત્યાશયઃ, એતેષામ્ 'પત્તાઈ'-પત્રાણિ 'પત્તેયં' પ્રત્યેકમ્ એકજીવાધિષ્ઠિતાનિ ભવન્તિ, 'પુષ્પાઈ'-પુષ્પાણિ તુ 'અનેગજીવાઈ' અનેકજીવકાનિ-અનેકજીવાત્મકાનિ ભવન્તિ, 'પૂસફલં કાલિંગં તુંવં તડસે એલવાલુંકં । ઘોસાડય પંડોલં તિંદૂયં ચેવ તેંદૂસં' ॥૯૦॥ 'પૂસફલં' પુષ્પફલમ્, તથા 'કાલિંગં'=કાલિન્દ્રમ્ 'તુંવં' તુમ્બમ્, 'તડસેલ'-ત્રપુષમ્, 'એલવાલુંકં-એલવાલુંકમ્-ચિર્મટવિશેષરૂપમ્, વાલુકમ્-ચિર્મટમ્, 'કકડી' ઇતિ ભાષા પ્રસિદ્ધમ્, તથા-'ઘોસાડય' ઘોષાતકમ્, 'પંડોલં' પંડોલકમ્, 'તિંદુયં ચેવ'-તેન્દુકશ્ચૈવ 'તેંદૂસં ચ યત્ફલમ્, એતેષુ 'વિંટસમં સકડાહં એયાઈ' હવંતિ એગજીવસ । પત્તેયં પત્તાઈં સકેસરં મિજ્જા' ॥૯૧॥ પ્રત્યેકમ્ વિંટસમં' વૃન્તસમમ્ 'સકડાહં' સકટાહમ્-સમાસં સગિરં તથાકટાહઃ 'એયાઈ'-એતાનિ ત્રીણિ 'એગજીવસ' એકજીવસ્ય 'હવંતિ'-ભવન્તિ એકજીવાત્મકાનિ એતાનિ ત્રીણિ ભવન્તીત્યર્થઃ, તથા એતેષામેવ પુષ્પફલાદીનાં તિન્દુક પર્યન્તાનામ્ 'પત્તાઈં' પત્રાણિ પૃથક્ 'પત્તેયં' પ્રત્યેકમ્-પ્રત્યેકશરીરજીવાધિષ્ઠિતાનિ એકૈક જીવાધિષ્ઠિતાનિ ભવન્તીત્યર્થઃ, તથા-'સકેસરં અકેસરં મિજ્જા'-'સકેસરં' સકેસરાણિ-જટાયુક્તાનિ 'અકેસરં' અકેસરાણિ-જટારહિતાનિ મિજ્જા' બીજાનિ પ્રત્યેકમેકૈક જીવાધિષ્ઠિતાનિ ભવન્તિ, 'સપ્પાએ સજ્ઞાએ, ઉવ્વેહલિયાય કુહણ કુંદુક્કે । એ અણંતજીવા કંદુક્કે હોઈ ભયણાઉ' ॥૯૨॥ 'સપ્પાએ'-સપ્પાકમ્, 'સજ્ઞાએ'-

આચ્છાદિત કરને વાલા ચક્રાકાર ભાગ હો, ચે સબ એક જીવ સંબધી હૈં અર્થાત્ એક જીવ રૂપ હૈં । इनके पत्ते भी प्रत्येक अर्थात् एक जीव के द्वारा अधिष्ठित होते हैं, मगर इनके पुष्प अनेक जीवों वाले होते हैं ।

પૂસફલ, કાલિંગ, તુમ્બ, ત્રપુષ, એલવાલુક (ચિર્મટ), વાલુક કકડી, ઘોષાતક, પંડોલ, તેંદૂ ઓર તિન્દુસ ફલ इनके- सब पत्ते पृथक्-पृथक् प्रत्येक जीव से अधिष्ठित होते हैं तथा वृन्त, सकटाह और जटा वाले या विना जटा के बीज एक-एक जीव से अधिष्ठित होते हैं ।

જીવ સમ્બન્ધિ છે અર્થાત્ એક જીવ રૂપ છે. એમના પાન પણ પ્રત્યેક અર્થાત્ એક જીવ દ્વારા અધિષ્ઠિત હોય છે. પરન્તુ તેમના પુષ્પ અનેક જીવોવાળાં હોય છે.

પૂસફળ, કાલિંગ, તુમ્બ, ત્રપુષ, એલવાલુક, વાલુક, (કકડી) ઘોષાતક, પંડોલ, તેંદૂ અને તિન્દુસફળ

એ બધાના પાન પૃથક્ પૃથક્ પ્રત્યેક જીવથી અધિષ્ઠિત હોય છે. તથા વૃન્ત (ડીડું) જટાવાળા કે જટાવગરના બી એક એક જીવથી અધિષ્ઠિત હોય છે,

સધ્યાયમ્ ‘ઉન્વેહલિયાય’ ઉન્વેહલિકા ચ, ‘કુદ્ધન’-કુદ્ધનમ્, ‘કંદુક્યકે’-કન્દુ-
ક્યમ્, ‘એ’ એતે સપ્ષાક-સધ્યાય-કુદ્ધનાદિ વનસ્પતિવિશેષાઃ લોકતઃ પ્રતિપ-
ત્તવ્યાઃ, તેચાનન્તજીવાત્મકાઃ અવસેયાઃ, કિન્તુ નવરમ્-અન્યાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ
‘કંદુક્યકે’-કન્દુક્યકે-વનસ્પતિ વિશેષે ‘હોટ’ ભવતિ ‘મયળાએ-મજનયા અનન્ત-
જીવાત્મકો ભવતિ, કેઽપિ ચ કન્દુક્ય વનસ્પતિવિશેષઃ અસંખ્યેયજીવાત્મકો
ભવતિ, इत्याशयः ॥સૂ૦ ॥૨૨॥

મૂલમ્-વીએ જોગિવ્મૂળ, જીવો વક્કમઇ સો વ અન્નો વા ।
જોવિ ય મૂલે જીવા, સોઽવિ ય પત્તે પઢમયાએ ॥૧॥ સન્વો વિ
કિસલઓ સ્વલુ ઉગ્ગમમાણો અણંતઓ મણિઓ । સો ચેવ
વિવઢુંતો, હોઈ પરિત્તો અણંતો વા ॥૨॥સૂ૦૨૩॥

છાયા-વીજે યોનિભૂતે જીવો વ્યુત્ક્રામતિ સ વા અન્યો વા । યોઽપિ ચ મૂલે
જીવઃ સોઽપિ ચ પત્તે પ્રથમતયા ॥૧॥ સર્વોઽપિ કિસલયઃ સ્વલુ ઉદ્ગચ્છન્ અનન્તકો
મણિતઃ । સ એવ વિવર્દમાનો ભવતિ પરીતઃ અનન્તો વા ॥૨॥ સૂ૦ ૨૩॥

સપ્ષાક, સજ્ઞાય (સધ્યાય), ઉન્વેહલિયા, કુદ્ધન, એવં કન્દુક્ય,
इन वनस्पतियों को लोक से समझना चाहिए । ये सब अनन्त-
जीवात्मक होती हैं, किन्तु विशेष यह है कि कंदुक्य नामक वनस्पति
में भजना है । अतएव कोई कंदुक्य देशभेद से अनन्त जीवात्मक
होती है और कोई असंख्यातजीवात्मक होती है ॥२२॥

શબ્દાર્થ-(વીજે) વીજ મેં (જોગિવ્મૂળ) યોનિભૂત મેં (જીવં) જીવ
(વક્કમઇ) ઉત્પન્ન હોતા હૈ (સો વ) વહી (અન્નો વા) યા દૂસરા (જો
વિય) ઓર જો મી (મૂલે) મૂલ મેં (જીવો) જીવ હૈ (સો વિ ય) વહ
મી (પત્તે) પત્ર મેં (પઢમયાએ) પ્રથમ રૂપ સે

(સન્વો વિ) સવ હી (કિસલઓ) કોંપલ સ્વલુ નિશ્ચય સે (ઉગ્ગમ-

સદ્દેશક, સજ્ઞાય, ઉન્વેહલિયા, તેમજ કન્દુક્ય, આ વનસ્પતિઓને લોકો પાસેથી
સમજાવેલી. આ બધી વનસ્પતિ અનન્ત જીવ વાળી હોય છે. પણ વિશેષતા એ છે
કે કન્દુક્ય નામની વનસ્પતિમાં ભજના-વિકલ્પ છે તેથી જ કોઈ કંદુક્ય દેશ લેઢે
અનન્ત જીવાત્મક હોય છે. અને કોઈ અસંખ્યાત જીવાત્મક હોય છે. ॥સૂ. ૨૨॥

શબ્દાર્થ-(વીજે) બીજમાં (જોગિવ્મૂળ) યોનિભૂતમાં (જીવ) જીવ (વક્કમઇ) ઉત્પન્ન
થાય છે (સો વ) તેજ (અન્નોવા) અગરબીજા (જેવિય) અને જે કોઈ પણ (મૂલે)
મૂળમાં (જીવો) જીવ છે (સો વિ ય) તે પણ (પત્તે) પાનમાં (પઢમયાએ) પ્રથમ રૂપમાં

ટીકા—અથ કિ વીજજીવ એવ મૂલાદિ જીવો ભવતિ, આહોસ્વિત્ તસ્મિન્ અપગતે સતિ અન્યો જીવ ઉત્પદ્યતે ? इत्याशङ्कायामाह—‘वीए जोणिब्भूए जीवो वक्कमइ सोव अन्नो वा । जोऽवि य मूले सोऽपिय पत्ते पट्टमाए’ ॥૧૩॥ ‘વીए’ વીજે ‘જોણિબ્ભૂએ’—યોનિ ભૂતે—યોન્યવસ્થાં પ્રાપ્તે—યોનિપરિણામપરિત્યજતિ અયમ્ભાવઃ—દ્વિવિધાઽવસ્થા વીજસ્ય ભવતિ—યોન્યવસ્થા, અયોન્યવસ્થા ચ તત્ર યદા વીજં યોન્યવસ્થાં ન ત્યજતિ અથ ચ જન્તુના ઉજ્જિહતં ભવતિ તદા તદ્ વીજં યોનિ ભૂતમિત્યભિધીયતે જન્તુના ઉજ્જિહતશ્ચ નિશ્ચયેન નાવગન્તું પાર્થતે તસ્માદનતિશાયિના સામ્પ્રતં સ ચેતનમચેતનં વા અવિધ્વસ્તયોનિભૂતમિતિ,

માણો) ઊગતા હુઆ (અગંતઓ) અનન્તકાય (અણિઓ) કહા ગયા હૈ (સો ચેવ) વહી (વિવહ્લંતો) વઢતા હુઆ (હોઈ) હોતા હૈ (પરિત્તો) પ્રત્યેક જીવ (વા) અથવા (અગંતો) અનન્તજીવ । ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—કયા વીજ કા જીવ હી સૂલ આદિ કા જીવ બન જાતા હૈ, અથવા ઉસ્કે ચલે જાને પર અન્ય જીવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? એસી અર્શકા હોને પર કહતે હૈ—

વીજ કી દો અવસ્થાં હોતી હૈ—યોનિ-અવસ્થા ઓર અયોનિ-અવસ્થા । જવ વીજ યોનિ-અવસ્થા કા પરિત્યાગ નહીં કરતા કિન્તુ જીવ કે દ્વારા ત્યાગ દિયા જાતા હૈ, તવ વહ વીજ યોનિભૂત કહલાતા હૈ । વીજ જીવ કે દ્વારા ત્યાગ દિયા ગયા હૈ, યહ છદ્મસ્થ કે દ્વારા નિશ્ચયપૂર્વક જાના નહીં જા સકતા, અતઃએવ આજકલ ચેતન યા અચેતન, જો અવિધ્વસ્તયોનિ હૈ, વહ યોનિભૂત કહા જાતા હૈ ।

(સન્વોવિ) બધા જ (કિસલઓ) કુ પળ (સલ) નિશ્ચયે (અગમમાણે) ઊગતી વખતે (અણતઓ) અનન્તકાય (અણિઓ) કહેલા છે (સો ચેવ) તેજ (વિવહ્લંતો) વધીને (હોઈ) બને છે (પરિત્તો) પ્રત્યેક જીવ (વા) અથવા (અણતો) અનન્ત જીવ. ॥સૂ. ૨૩॥

ટીકાર્થ—શુ બીજના જીવન મૂલ આદિના જીવ બની નય છે, અથવા તેના આધ્યા ગયાથી અન્ય જીવ ઉત્પન્ન થાય છે ? આવી આશંકા થવાથી કહે છે

બીજની જે અવસ્થા હોય છે—યોનિ-અવસ્થા અને અયોનિ અવસ્થા.

ન્યારે બીજ યોનિ-અવસ્થાનો પરિત્યાગ ન કરે પરન્તુ જીવદ્વારા ત્યાગ કરી દેવાય છે. ત્યારે તે બીજ યોનિભૂત કહેવાય છે. બીજ જીવના દ્વારા ત્યાગી દેવાયેલ છે. આ છદ્મસ્થના દ્વારા નિશ્ચય પૂર્વક જાણી નથી શકાતુ તેથીજ આજ કાલ સચેતન કે અચેતન જે અવિધ્વસ્ત યોનિ છે. તે યોનિ ભૂત કહેવાય છે,

વ્યપદિશ્યતે, વિધ્વસ્તયોનિ તુ નિયમેન અચેતનત્વાદયોનિભૂતમિતિ, યોનિ-
સ્વરૂપન્તુ જન્તોસ્ત્પત્તિ સ્થાનમ્ અવિધ્વસ્તશક્તિકં-તત્રત્ય જીવ પરિણમન શક્તિ
સમ્પન્ન મુચ્યતે, તસ્મિન્ વીજે યોનિભૂતે 'જીવો'—જીવઃ 'વક્ત્રમઈ' વ્યુત્ક્રામતિ
ઉત્પદ્યતે, જાયતે इत्यर्थः, 'સોવ' સ એવ પૂર્વકો જીવઃ, 'અન્નો વા' અન્યો વા
તત્રાગત્ય ઉત્પદ્યતે, એતાવતા યદા વીજ જીવ નિર્વર્તકેન જીવેન સ્વાયુપઃ ક્ષયાદ્
વીજપરિત્યાગઃ કૃતો ભવતિ, તસ્ય ચ વીજસ્ય પુનઃ સલિલ કાલધરણિ મૂલાદિ
સંયોગરૂપ સામગ્રી સંભવસ્તદા કદાચિત્ સ એવ ગ્રાક્તનો વીજજીવો મૂલાદિ
નામગોત્રે ઉપનિવધ્ય વીજે ઉત્પદ્યતે-તત્રાગત્ય પરિણમતિ, કદાચિદન્યઃ પૃથિવી

जिसकी योनि विध्वस्त हो चुकी है अर्थात् जो उगने में समर्थ नहीं
रहा है, वह नियम से अचेतन होने के कारण अयोनिभूत है ।

યોનિ કા અર્થ હૈ-જીવ કી ઉત્પત્તિ કા સ્થાન ઔર અવિધ્વસ્ત
શક્તિક કા આશય હૈ વીજ મેં વહ શક્તિ વિદ્યમાન રહે કિ જીવ
વહાં ઉત્પન્ન હો સકે । એસે યોનિભૂત વીજ મેં જીવ કી ઉત્પત્તિ હોતી
હૈ । વહ જીવ પહેલે વાલા વીજ કા જીવ હી હો સકતા હૈ અથવા
દૂસરા કોઈ જીવ વહાં આકર ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ
કિ વીજ મેં જો જીવ થા, ઉસને અપની આયુ કા ક્ષય હોને પર વીજ
કા પરિત્યાગ કર દિયા । વહ વીજ નિર્જીવ હો ગયા । મગર ઉસ
વીજ કો જમીન, જલ ઔર કાલ કા સંયોગ મિલ ગયા, તવ કદા-
ચિત્ વહી પહેલે વાલા વીજ-જીવ મૂલાદિ કા નામ-ગોત્ર બાંધ કર
વીજ મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઔર કમી કોઈ અન્ય પૃથિવીકાયિક
આદિ નવા જીવ ઉસ વીજ મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ।

જેની યોનિ વિધ્વસ્ત થઈ ચુકી છે. અર્થાત્ જે ઉગવામા સમર્થ નથી રહેલ
તે નિયમથી અચેતન હોવાના કારણે અયોનિભૂત કહેવાય છે.

યોનિનો અર્થ છે જીવની ઉત્પત્તિનું સ્થાન અને અવિધ્વસ્ત શક્તિકનો
આશય છે બીજમાં તે શક્તિ વિદ્યમાન રહે કે જીવ ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ શકે
આવા યોનિભૂત બીજમાં જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ પહેલા વાળા બીજના
જીવ હોઈ શકે છે. અથવા બીજે કોઈ જીવ ત્યાં આવીને ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે બીજમા જે જીવ હોતો તેણે પોતાના આયુષ્યનો ક્ષય
થતાં બીજનો પરિત્યાગ કરી દીધો. તેથી તે બીજ નિર્જીવ થઈ ગયું. પરન્તુ
તે બીજને જમીન, જલ અને કાલ વિગેરેનો સંયોગ મળી ગયો ત્યારે કદાચિત્
તે જ પહેલાનું બીજ-જીવ મૂલાદિનું નામ ગોત્ર બાંધીને બીજમાં ઉત્પન્ન થઈ
જાય છે અને ક્યારેક કોઈ અન્ય પૃથ્વીકાયિક આદિ નવો જીવ તે બીજમાં
ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

કાયિકાદિ જીવ ઇતિ ફલિતમ્ ‘જોડવિય મૂલે જીવો’ યોડપિ ચ મૂલે જીવઃ-
ય એવ જીવો મૂલતયા પરિણમતિ સોડવિ ય પત્તે પઢમયાએ’ સોડપિ ચ પત્રે પ્રથમ-
તયાડપિ પરિણમતિ ઇત્યેક જીવ કર્તૃકે મૂલપ્રથમપત્રે ભવત ઇત્યાશયઃ, અથૈવ
સ્વીકારે ‘સન્વોડવિ કિસલઓ સ્વલુ ઉગ્ગમમાણો અણંતઓ મણિઓ’ ઇત્યાદિ
વક્ષ્યમાણવચનેન વિરોધાપત્તિરિતિ ચેદત્રોચ્યતે-અત્ર વીજજીવઃ, અન્યો વા વીજ-
મૂલત્વેનોત્પદ્ય તદુત્સૂનાવસ્થાં સમ્પાદયતિ, તતસ્તદનન્તરભાવિનીં કિસલયાવસ્થાં
નિયમેન અનન્તાં જીવા વિદધતે, પુનશ્ચ તેષુ ક્ષિતિક્ષયાત્પરિણતેષુ અસાવેવ મૂલ-
જીવોડનન્તજીવતત્તુ સ્વશરીરતયા પરિણમય્ય તાવદ્ વર્દ્ધતે યાવત્પ્રથમપત્રં ભવતિ,
ઇતિ ન કોડપિ વિરોધઃ, કેચિતુ પ્રથમપત્રેણાત્ર વીજસ્ય સમુચ્છનાવસ્થા ગૃહ્યતે,

જો જીવ મૂલ રૂપ મેં પરિણત હોતા હૈ, વહી જીવ પ્રથમ પત્ર કે
રૂપ સે મી પરિણત હો જાતા હૈ । ઇસ પ્રકાર મૂલ ઓર વહ પ્રથમ પત્ર
-દોનોં એક જીવકર્તૃક મી હોતે હૈ ।

કહા જા સકતા હૈ કિ ‘સમી કિસલય (કોંપલ) ઉગતે સમય
અનન્તકાયિક હોતે હૈ’ ઇત્યાદિ આગે કહે જાને વાલે વચન સે વિરોધ
આતા હૈ, ઇસકા સમાધાન યહ હૈ કિ યહાં વીજ કા જીવ યા અન્ય
કોઈ જીવ વીજ-મૂલ રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોકર ડસ મેં ઉત્સૂનાવસ્થા
(અંકુરાવસ્થા સે મી પહલે કી અવસ્થા) ઉત્પન્ન કર દેતા હૈ । ડસકે
પશ્ચાત્ કિસલય અવસ્થા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ઓર ડસે અનન્ત જીવ હી
ઉત્પન્ન કરતે હૈ । તદન્તર સ્થિતિ કા ક્ષય હોને પર જવ વે જીવ પરિ-
ણત હો જાતે હૈ તો યહી મૂલ-જીવ સાધારણ શરીર કો અપને શરીર
કે રૂપ મેં પરિણત કરકે તવ તક વઢતા હૈ જવ તક કિ પહલા પત્ર

જે જીવ મૂળ રૂપમા પરિણુત થાય છે તેજ જીવ પ્રથમ પત્રના રૂપમાં
પણુ પરિણુત થઈ જાય છે. આ રીતે મૂળ અને તે પ્રથમ પત્ર બન્ને એક જીવ
કર્તૃક પણ બને છે.

કહી શકાય કે બધા કિસલયો (કુંપળ) ઉગતી વખતે અનન્ત કાયિક
હોય છે. વિગેરે આગળ કહેવામાં આવનારા વચનોથી વિરોધ આવે છે. તેનું
સમાધાન એ છે કે આમાં બીજનો જીવ અગર અન્ય કોઈ જીવ બીજ મૂળ રૂપમાં
ઉત્પન્ન થઈને તેમાં ઉત્સૂનાવસ્થા-અંકુરાવસ્થાથી પણ પહેલાની અવસ્થા ઉત્પન્ન
કરી દે છે. તેના પછી કિસલય અવસ્થા ઇત્પન્ન થાય છે અને તેમાં અનન્ત
જીવ ઉત્પન્ન કરે છે. ત્યાર બાદ સ્થિતિનો ક્ષય થતાં જ્યારે તે જીવ પરિણુત
થઈ જાય છે તો તે મૂળ જીવ સાધારણ શરીરને પોતાના શરીરના રૂપમાં
પરિણુત કરીને ત્યાં સુધી વધે છે કે જ્યાં સુધીમાં પહેલું પત્ર આવે છે, તેથી

તેને એકજીવકર્તૃકે મૂલપ્રથમપત્રે इत्यस्य मूलसमुच्छ्रानावस्थे एकजीवकर्तृके इत्याशयं वर्णयन्ति, तत्कथनेन च मूलसमुच्छ्रानावस्थे एकजीवपरिणामिते एव भवतः, शेषन्तु किसलयदिनावश्यं नियमतो मूलजीवपरिणामाविर्भावितमिति नियमः प्रदर्शितो भवति तथा च 'सर्वोऽपि किसलयो स्रष्टु उगममाणो अण-तओ भणिओ' इत्यादि वक्ष्यमाण वचनेनाऽपि नो विरोधः, मूलसमुच्छ्रानावस्था-निर्वर्तनारम्भकाले किसलयत्वविरहादिति,

अथ प्रत्येकशरीरवनस्पतिकायिकानां सर्वकालं शरीरावस्थामधिकृत्य किं प्रत्येकशरीरत्वमेव भवति, किं वा कस्मिंश्चिदवस्थाविशेषे अनन्तजीवत्वमपि सम्भ-होता है । अतएव किसी प्रकार के विरोध का अवकाश नहीं है ।

कोई-कोई आचार्य प्रथम पत्र का अर्थ यहाँ बीज की उत्सृनावस्था मानते हैं । उनकी मान्यता के अनुसार 'मूल और प्रथम पत्र एक जीव-कर्तृक हैं' इसका अर्थ यह होता है कि- 'मूल और उत्सृन अवस्था एक जीवकर्तृक हैं ।' इस प्रकार उनके कथनानुसार मूल और उत्सृन अवस्था एकजीवकर्तृक ही हैं । शेष जो किसलय आदि हैं, वे नियम से एकजीवकर्तृक ही हैं, ऐसा कोई नियम नहीं है । इस प्रकार 'सभी किसलय उगते समय अनन्तकाय कहे हैं' इत्यादि वचन के साथ भी कोई विरोध नहीं होता, क्योंकि मूल की समुच्छ्रान अवस्था की उत्पत्ति के समय उसकी किसलय पर्याय नहीं रहती ।

क्या प्रत्येक शरीर वनस्पतिकायिक जीव शरीरावस्था की अपेक्षा-सदैव प्रत्येकशरीर ही रहते हैं अथवा किसी विशिष्ट अवस्था में

કોઈ પ્રકારના વિરોધને અવકાશ નથી.

કોઈ કોઈ આચાર્ય પ્રથમ પત્રનો અર્થ બીજની ઉત્સૂનાવસ્થા માને છે. તેમની માન્યતા અનુસાર મૂળ અને પ્રથમ પત્ર એક જીવ કર્તૃક છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે મૂળ અને ઉત્સૂન અવસ્થા એક જીવ કર્તૃક છે. એ રીતે તેમના કથન અનુસાર મૂળ અને ઉત્સૂન અવસ્થા એક જીવ કર્તૃક જ છે શેષ જે કિસલય આદિ છે તેઓ એક જીવ કર્તૃક છે જ એવો કોઈ નિયમ નથી હોતો.

આ રીતે બધા કિસલય નીકળતી વખતે અનન્ત કાય કહ્યા છે. ઇત્યાદિ વચનની સાથે પણ કોઈ વિરોધ નથી બનતો, કેમકે મૂળની સમુચ્છ્રાન અવ-સ્થાની ઉત્પત્તિના સમયમાં તેમનો કિસલય પર્યાય રહેતો નથી.

શું પ્રત્યેક શરીર વનસ્પતિ કાયિક જીવ શરીરાવસ્થાની અપેક્ષાએ સદૈવ પ્રત્યેક શરીર જ રહે છે, અથવા કોઈ વિશિષ્ટ અવસ્થામાં સાધારણ શરીર પણ થઈ જાય છે ?

વતિ ? એવમેવ સાધારણવનસ્પતિકાયિકાનામપિ કિં સર્વકાલમનન્તજીવત્વમેવ
ભવતિ કિમ્વા કદાચિત્પ્રત્યેકશરીરજીવત્વમપિ ભવતિ ? इत्याशङ्कायामाह—‘सर्वो-
ऽपि किसलयो खलु उगममाणो अणंतो भणिओ । सो चेव विवडुंतो होइ
परित्तो अणंतो वा’ ॥९४॥ ‘सर्वोऽपि’-सर्वोऽपि-अपरिशेषोऽपि वनस्पतिकायः
प्रत्येकशरीरजीव , साधारणो वा ‘किसलयो खलु’-किसलयः खलु किसलया-
वस्थाम् , ‘उगममाणो’-उद्गच्छन्-उपगतः सन् ‘अणंतो’-अनन्तकायः
‘भणिओ’-भणितः-तीर्थकरणधरै रुक्तः, ‘सो चेव’-स एव किसलयरूपोऽनन्त-
कायिकः, ‘विवडुंतो’-विवर्द्धमानः-प्रवृद्धिं गच्छन् ‘होइ परित्तो अणंतो वा’ भवति
परित्तो वा-प्रत्येकशरीरजीवो वा, अनन्तो वा भवतीति शेषः, तत्र यदा साधारणं
शरीरं निर्वर्त्यते तदा साधारण एव जीवो भवति, यदा तु प्रत्येकशरीरं निर्वर्त्यते

साधारणशरीर भी हो जाते हैं ? इसी प्रकार साधारण वनस्पतिकायिक
जीव क्या सदैव अनन्तजीव ही रहते हैं या कभी प्रत्येकशरीर जीव
भी हो जाते हैं ? इस प्रश्न का समाधान करते हैं-

जितने भी किसलय हैं वे सब उगते समय अनन्तकायिक होते
हैं प्रत्येक वनस्पतिकाय, चाहे वह प्रत्येकशरीर हो या साधारण, जब
किसलय अवस्था को प्राप्त होता है, तब तीर्थकरों और गणधरों द्वारा
अनन्तकायिक कही गई है । वही किसलयरूप अनन्तकायिक वृद्धि
को प्राप्त होता हुआ प्रत्येकशरीर या अनन्तकाय हो जाता है । जब
साधारण शरीर उत्पन्न होता है तब साधारण जीव ही होता है और
जब प्रत्येकशरीर उत्पन्न होता है तब प्रत्येकशरीर जीव होता है ।

प्रश्न-कितने काल के पश्चात् प्रत्येकशरीर जीव हो जाना है ?

તેજ રીતે સાધારણ વનસ્પતિકાયિક જીવ શું સદૈવ અનન્ત જીવ રહે છે
અથવા કેયારેક પ્રત્યેક શરીર જીવ પણ બની જાય છે ? આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરે છે-

જેટલાં પણ કિસલયો છે તે બધા ઉગતી વખતે અનન્ત કાયિક હોય છે.
પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય પછી તે પ્રત્યેક શરીર હોય અથવા સાધારણ. જ્યારે
કિસલય અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તીર્થ કરે અને ગણુપરે દ્વારા અનન્ત
કાયિક કહેવાય છે.

તેજ કિસલય રૂપ અનન્ત કાયિક વૃદ્ધિને પામતાં પ્રત્યેક શરીર અથવા
અનન્ત કાય બની જાય છે. જ્યારે સાધારણ શરીર ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે
સાધારણ જીવજી હોય છે અને જ્યારે પ્રત્યેક શરીર ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે પ્રત્યેક
શરીર જીવ હોય છે.

પ્રશ્ન-કેટલો સમય જતાં પ્રત્યેક શરીર જીવ બને છે ?

તદા પ્રત્યેકશરીરજીવો ભવતિ, અથ ક્રિયત્કાલાનન્તર પ્રત્યેકશરીરજીવો ભવતીતિ
 ચેદુચ્યતે—અન્તર્મુહૂર્તનાનન્તરં વિવર્દ્ધમાનઃ પ્રત્યેકશરીરો ભવતિ નિગોદાનામુત્કર્ષતો
 ડપિ અન્તર્મુહૂર્તકાલં યાવત્ સ્થિતે રુક્તવાદિત્યાશયઃ ॥૬૦ ૨૩॥

મૂલમ્—સમગ્રં વક્ષંતાણં, સમગ્રં તેસિં સરીરનિવ્વત્તી ।
 સમગ્રં આણુગ્ગહણં સમગ્રં ઝસાસનીસાસો ॥૧॥ ઇક્કસ્સ ડ જં
 ગહણં, વહૂણ સાહારણાણ તં ચેવ । જં વહુયાણં ગહણં, સમા-
 સઓ તં પિ ઇક્કસ્સ ॥૨॥ સાહારણમાહારો, સાહારણમાણુપાણ
 ગહણં ચ । સાહારણ જીવાણં, સાહારણલક્ખણં એયં ॥૩॥ જહં
 અયગોલો ધંતો, જાઓ તત્તતવણિજ્જસંકાસો । સવ્વો અગણિ
 પરિણઓ, નિગોયજીવે તહા જાણ ॥૪॥ એગસ્સ દોણહ તિણહ વ,
 સંખિજ્જાણ વ ન પાસિડં સક્કા । દીસંતિ સરીરાઈં, નિગોયજીવા-
 ણડણંતાણં ॥૫॥ લોગાગાસપ્પેસે, નિગોયજીવં ઠવેહિ ઇક્કિં ।
 એવં મવિજ્જમાણા, હવંતિ લોગા અસંખિજ્જા ॥૬॥ પત્તેયા પજ્જત્તા,
 પયરસ્સ અસંખભાગમિત્તા ડ । લોગાડસંખા પજ્જત્તગાણ સાહા-
 રણમણંતા ॥૮॥ એએહિં સરીરેહિં, પચ્ચક્ખં તે પરુવિયા જીવા ।
 સુહુમા આણાગિજ્જા, ચક્ખુપ્પાસં ન તે ઇંતિ ॥૯॥

જે યાવન્ને તહપ્પગારા તે સમાસઓ દુવિહા પ્પણત્તા, તં
 જહા—પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય । તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તે
 ણં અસંપત્તા । તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા તેસિ ણં વન્નાદેસેણં
 ગંધાદેસેણં રસાદેસેણં ફાસાદેસેણં સહસ્સગ્ગસો વિહાણાઈં,
 સંખિજ્જાઈં જોણિપ્પમુહસયસહસ્સાઈં । પજ્જત્તગણીસાએ અપજ્જ-

ઉત્તર—ક્રમશઃ વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતા હુઆ અન્તર્મુહૂર્ત્ત કે બાદ
 પ્રત્યેકશરીર હોતા હૈ, કયોં કિ નિગોદ જીવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બી
 અન્તર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ હી કહી ગઈ હૈ ॥૨૩॥

ઉત્તર—ક્રમશઃ વૃદ્ધિને પામતો અંતર્મુહૂર્તના પછી પ્રત્યેક શરીર બને છે,
 કેમકે નિગોદ જીવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણની કહેલી છે, ॥ સૂ. ૨૩ ॥

तगा वक्कमंति । जत्थ एगो तत्थ सिय संखिज्जा सिय असं-
खिज्जा सिय अणंता । एएसि णं इमाओ गाहाओ अणुगंत-
वाओ, तं जहा-कंदा यं कंदमूला य, रुक्खमूलाइयावरे ।
गुंछा य गुंम्व वल्लीयं, वेणुयाणि तर्णाणि य । ॥१॥ पंडमुप्पलं
संघाडे, हंढेय सेवालं किन्नंए पणंए । अंवएय कंच्छ भाणी,
कंदुक्के गूणवीसइमे ॥२॥ तय-छल्लि पवालेसु य, पत्त-पुप्फ-
फलेसु य । मूलग-मज्झ-वीएसु, जोणीकस्स वि कित्तिया ॥३॥
से तं साहारणसरीर बायरवणस्सइकाइया (से तं साहारण-
सरीरवणस्सइकाइया) । से तं बायरवणस्सइकाइया । से तं
वणस्सइकाइया । से तं एगिंदिया ॥सू०२४॥

छाया-समकं व्युत्क्रान्तानां, समकं तेषां शरीरनिर्वृत्तिः । समकम् आन-
ग्रहणम्, समकम् उच्छ्वासनिःश्वासौ ॥१॥ एकस्य तु यद् ग्रहणं बहूनां साधार-
णानां तदेव । यद् बहुकानां ग्रहणं, समासतस्तदपि एकस्य ॥२॥ साधारणमाहारः,
साधारणमानप्राणग्रहणं च । साधारणजीवानां, साधारणलक्षणमेतत् ॥३॥ यथा

शब्दार्थ-(समगं) एक साथ (वक्कंताणं) जन्मे हुए (समगं) एक
साथ (तेसिं) उनकी (सरीरनिव्वत्ती) शरीर की निष्पत्ति (समगं) एक
साथ (आणुग्गहणं) प्राणापान के योग्य पुद्गलों का ग्रहण (समगं) एक
साथ (ऊसासनीसासो) उच्छ्वास और निःश्वास ।

(इक्कस्स) एक जीव का (उ) तो (जं) जो (गहणं) ग्रहण (बहूणं)
बहुत (साहारणाणं) साधारण जीवों का (तं चेव) वही (जं) जो (बहु-
याणं) बहुतों का (गहणं) ग्रहण (समासओ) संक्षेप से (तं पि) वह भी
(इक्कस्स) एक का ।

(साहारणमाहारो) साधारण आहार (साहारणमाणपाणगहणं च)

शब्दार्थ-(समगं) ओंके साथे (वक्कंता णं) जन्मेलाओ (समगं) ओंके साथे
(तेसिं) तेओनी (सरीरनिव्वत्ति) शरीरनी निष्पत्ति (समगं) ओंके साथे (आणुग्गहणं)
प्राणापानने योग्य पुद्गलोनुं ग्रहणु (समगं) ओंके साथे (ऊसासनीसासो) उच्छ्वास
ओने निश्वास (इक्कस्स) ओंके एवना (उ) तो (जं) ओ (गहणं) ग्रहणु (बहूणं)
धणु (साहारणाणं) साधारणु एवना (तं चेव) तेओ (जं) ओ (बहुयाणं) धणुना
(गहणं) ग्रहणु (समासओ) संक्षेपथी (तं पि) ते पणु (इक्कस्स) ओंकेना

અયોગોલોઘ્માતો જાતસ્તપ્તપનીયસંકાશઃ । સર્વોઽગ્નિ પરિણતઃ, નિગોદ-
જીવાન્ તથા જાનીદિ ॥૪॥ એકસ્ય દ્વયોઃ ત્રયાણાં ચ સંખ્યેયાનાં વા ન દ્રષ્ટું
શક્યાનિ । દૃશ્યન્તે શરીરાણિ, નિગોદજીવાનામનન્તાનામ્ ॥૫॥ લોકાકાશ
પ્રદેશે નિગોદજીવં સ્થાપય એકૈકમ્ । એવં મીયમાના ભવન્તિ લોકા અનન્તાસ્તુ
॥૬॥ લોકાકાશપ્રદેશે, પરીતજીવં સ્થાપય એકૈકમ્ । એવં મીયમાના ભવન્તિ
લોકા અસંખ્યેયાઃ ॥૭॥ પ્રત્યેકાઃ પર્યાપ્તાઃ પ્રતરસ્ય અસંખ્યભાગમાત્રાસ્તુ । લોગા

સાધારણ શ્વાસોચ્છવાસ કા ગ્રહણ (સાહારણજીવાણં) સાધારણ જીવો
કા (સાહારણલક્ષણં) સાધારણ લક્ષણ (એવં) ચહ ।

(જહ) જૈસે (અયગોલો) લોહે કા ગોલા (ધંતો) ગરમ ક્રિયા (જાઓ)
હુઆ (તત્તતવણિજ્ઞસંકાસો) તપે હુણ સોને કે સમાન (સવ્વો) સારા
(અગ્નિપરિણઓ) અગ્નિ રૂપ પરિણત (નિગોયજીવે) નિગોદ કે જીવો
કો (તહા) ઉસી પ્રકાર (જાણ) જાનો ।

(એગસ્સ) એક કા (દોણહ) દો કા (તિણહ વ) અથવા ત્રીન કા
(સંખિજ્ઞાણ વ) અથવા સંખ્યાત કા (ન પાસિં સક્કા) દેખના શક્ય
નહીં હૈ (દીસંતિ) દીઘતે હૈં (સરીરાઈં) શરીર (નિગોયજીવાણં) નિગોદ
જીવોં કે (અણંતાણં) અનન્ત કે ।

(લોગાગાસપએસે) લોકાકાશ કે એક-એક પ્રદેશ મેં (નિગોયજીવં)
નિગોદ જીવ કો (ઠવેહિ) સ્થાપિત ક્રિયા જાય (ઇક્કિકકં) એક-એકકો
(એવં) ઇસ પ્રકાર (મવિજ્જમાણા) સ્થાપિત ક્રિયે હુણ (હવંતિ) હોતે હૈં
(લોગા) લોક (અણંતા) અનન્ત (ઉ) વિતર્ક ।

(સાહારણમાહારો) સાધારણુ આહાર (સાહારણ માણપાણગહનં ચ) સાધારણુ
શ્વાસોચ્છવાસનુ ગ્રહણુ (સાહારણ જીવાણં) સાધારણુ ઇવેણુ (સાહારણલક્ષણં)
સાધારણુ લક્ષણુ (એવં) તે (જહ) જેમ (અયગોલો) લોહાનો ગોળો (ધંતો) ગરમ
કર્યો (જાઓ) હોય (તત્તતવણિજ્ઞસંકાસો) તપેલા સોનાની જેમ (સવ્વો)
સર્વ (અગ્નિપરિણઓ) અગ્નિ રૂપ પરિણત (નિગોયજીવે) નિગોદના ઇવે
(તહા) એજ રીતે (જાણ) જાણુ ।

(એગસ્સ) એકના (દોણહ) બે ના (તિણહ વ) અથવા ત્રણના (સંખિજ્ઞાણ વ)
અથવા સંખ્યાતના (ન પાસિં સક્કા) બેવું શક્ય નથી (દીસંતિ) દેખાય છે
(સરીરાઈં) શરીર (નિગોયજીવાણં) નિગોદ ઇવેના (અણંતાણ) અનંતના (લોગા-
ગાસપએસે) લોકાકાશના એક એક પ્રદેશમા (નિગોયજીવં) નિગોદ ઇવને (ઠવેહિ)
સ્થાપિત કરાય (ઇક્કિકં) એક એકને (એવં) આ પ્રકારે (મવિજ્જમાણા)
સ્થાપિત કરાએલા (હવંતિ) બને છે (લોગા) લોક (અણંતા) અનન્ત (ઉ) વિતર્ક

असंख्येयाः, अपर्याप्तकानां साधारणानामनन्ताः ॥८॥ एतैः शरीरैः प्रत्यक्षं ते प्ररूपिताः जीवाः । सूक्ष्मा आज्ञाग्राह्याः, चक्षुः स्पर्शं न ते यन्ति ॥९॥

ये चान्ये तथा प्रकारास्ते समासतो द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पर्याप्तकाश्च तत्र खलु ये ते अपर्याप्तकास्ते खलु असंप्राप्ताः । तत्र खलु ये ते पर्याप्तका स्तेषां खलु वर्णादेशेन गन्धादेशेन रसादेशेन स्पर्शादेशेन सहस्राग्रशो विधानानि, संख्येयानि योनिप्रमुखशतसहस्राणि । पर्याप्तकनिश्चया अपर्याप्तका व्युत्क्रामन्ति, यत्रैकस्तत्र स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः, स्यात् अनन्ताः । एतेषां खलु इमा गाथा अनुगन्तव्याः, तद्यथा-‘कन्दाश्च कन्दमूलानि च, वृक्षमूलानि-इति-चापराणि । गुच्छाश्च गुल्मा वल्ल्यश्च, वेणुका स्तृणानि च ॥१॥ पद्मम् उत्पलं शृङ्गाटं हडश्च शैवालः कृष्णकं पनकः । अवकश्च कच्छ भाणी कन्दुकः एकोन विंश-तितमः त्वक्-छल्ली-प्रवालेषु च, पत्र-पुष्प-फलेषु च । मूलाऽग्र-मध्य-बीजेषु, योनिः कस्यापि कीर्त्तिता ॥३॥’ ते एते साधारणशरीरवाटरवनस्पतिकायिकाः ॥ त एते साधारणशरीरवनस्पतिकायिका । त एते वाटरवनस्पतिकायिकाः । त एते वनस्पतिकायिकाः । त एते एकेन्द्रियाः ॥सू० २४॥

टीका-अथ साधारणजीवप्रस्तावात् तल्लक्षणं प्ररूपयितुमाह-‘समयं वक्कं-ताणं समयं तेसिं सरीर निव्वत्ती । समयं आणुग्गहणं समयं ऊसासनीसासो ॥९॥ इक्कस्स उ जं गहणं वहुण सहारणाण तं चेव । जं वहुयाणं गहणं समासओ तं पि इक्कस्स’ ९६॥ ‘समयं’ समकम्-युगपत् ‘वक्कंताणं’-व्युत्क्रान्तानाम् उत्पन्नानां

(पत्तेया) प्रत्येक वनस्पति जीव (पज्जत्ता) पर्याप्त (पयरस्स) प्रतर-वन किये के (असंखभागमित्ता उ) असंख्यातवै भाग मात्र (लोगा-संखा) अपर्याप्त के असंख्य लोक प्रमाण (पज्जत्तयाण साहारणमणंता) पर्याप्त साधारण जीवों का परिमाण अनन्त लोक है ।

(एएहिं) इन पूर्वोक्त (सरीरेहिं) शरीरों से (पच्चक्खं) प्रत्यक्ष (ते) वे (परुविया) प्ररूपे (जीव) जीव (सुहुमा) सूक्ष्म (आणागिज्झा) जिनाज्ञा से ग्राह्य हैं (चक्खुप्फासं न ते इति) वे आंख से नहीं दिखाई देते ॥२४॥

(पत्तेया) प्रत्येक वनस्पति एव (पज्जत्ता) पर्याप्त (पयरस्स) प्रतर वन क्षेत्राना (असंखभागमित्ताउ) असंख्यातभा भागे भणीने (लोगा संखा) अपर्याप्तना असंख्य लोक प्रमाण (पज्जत्तयाण साहारण मणंता) पर्याप्त साधारण जीवों का परिमाण अनन्त लोक है

(एएहिं) ये पूर्वोक्त (सरीरेहिं) शरीरों से (पच्चक्खं) प्रत्यक्ष (परुविया) प्ररूपे (जीव) एव (सुहुमा) सूक्ष्म (आणागिज्झा) जिनाज्ञा से ग्राह्य है (चक्खु-प्फासं न ते इति) ते आंखों से नहीं दिखाई देता नही ॥ सू० २४ ॥

સતામ્ 'તેસિં' તેપાં સાધારણજીવાનામ્, 'સમયં'—સમકમ્, સમમેવ સમકમ્ એક-કાલમ્ 'સરીરનિવ્વત્તી' શરીરનિવૃત્તિઃ—શરીરનિવૃત્તિર્ભવતિ 'સમયં'—સમકમ્—યુગપચ્ચ 'આણુગ્રહણં'—આનગ્રહણમ્—પ્રાણાપાનગ્રહણમ્—પ્રાણાપાનયોગ્યપુદ્ગલો-પાદાનમ્, તદનન્તરમ્ 'સમયં' સમકમ્—એકકાલમ્, તદુત્તરકાલભાવિનો 'ઝસા-સનીસાસો'—ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસૌ ભવતઃ, इत्यर्थः तथा—'इक्कस्स'—एकस्य 'उ' तु 'जं' यत् 'आहारादि पुद्गलानाम् 'ग्रहणं'—ग्रहणम्—उपादानं भवति 'तं चेव' तदेव च 'बहूण सहारणाण'—बहूनामपि साधारणानाम् साधारणजीवानां ज्ञात-व्यम्, तथा च यदाहारादिकमेको गृह्णाति शेषा अपि तच्छरीराश्रिता बहवोऽपि तदेव गृह्णन्ति, तथा—'जं' यत् 'बहुयाणं ग्रहणं' बहुनाम् आहारादि पुद्गलग्रहणं भवति 'तंपि'—तदपि 'समासओ'—समासतः संक्षेपात्—एकत्र शरीरसमावेशात् 'इक्कस्स'—एकस्यापि ग्रहणं भवति, अथोक्तार्थमुपसंहरन्नाह—'साधारणमाहारो

टीકાર્થ-સાધારણ જીવોં કા પ્રકરણ હોને સે અવ અને સ્વરૂપ કા પ્રતિપાદન કિયા જાતા હૈ—એક સાથ હી ઉત્પન્ન હુએ સાધારણ જીવોં કે શરીર કી નિવૃત્તિ એક સાથ હી હોતી હૈ । વે જીવ એક સાથ હી પ્રાણાપાન કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતે હૈં ઓર એક સાથ હી અસકે પશ્ચાત્ અનેકા શ્વાસોચ્છ્વાસ હોતા હૈ ।

એક જીવ કા આહાર આદિ કે પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરના હી બહુત સે સાધારણ જીવોં કા ગ્રહણ કરના સમજના યાહિએ । ઇસ પ્રકાર જવ એક જીવ આહાર આદિ કો ગ્રહણ કરતા હૈ, તમ્હી અસ શરીર મેં અશ્રિત બહુત-સે જીવ ભી ગ્રહણ કરતે હૈં । ઓર જો બહુત જીવોં કા ગ્રહણ હૈ વહી એક જીવ કા ગ્રહણ સમજના યાહિએ, ક્યોં કિ વે સવ જીવ એક હી શરીર મેં અશ્રિત હોતે હૈં ।

टीकार्थ—साधारण लवोनुं प्रकरणे होवाथी हवे तेओना स्वप्नुं प्रति-पादन कराय छे—

એકી સાથે ઉત્પન્ન થયેલા સાધારણ લવોના શરીરની નિવૃત્તિ એકી સાથે જ થાય છે. તે લવો એકી સાથે જ પ્રાણાપાનને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે અને એક સાથે જ ત્યાર પછી તેઓના શ્વાસોચ્છ્વાસ થાય છે.

એક લવના આહાર આદિ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરવું જ ધણા સાધારણ લવોનું ગ્રહણ કરવું સમજવાનું છે. એવી રીતે જ્યારે એક લવ આહાર આદિને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે એ શરીરમાં અશ્રિત ધણા લવ પણ ગ્રહણ કરે છે. અને જે ધણા લવોનું ગ્રહણ છે તેજ એક લવનું ગ્રહણ સમજવું જોઈએ. કેમકે તેઓ યથા લવ એક જ શરીરમાં અશ્રિત અને છે.

તાણં ॥૧૯॥’ ‘एगस्स’-एकस्य ‘दोण्ह’-द्वयोः, ‘तिण्हव’-त्रयाणां वा ‘संखिज्जा णव’ यावत् संख्येयानां, वा शब्दादसंख्येयानां वा निगोदजीवानां शरीराणि ‘पासिउं न सका’-द्रष्टुं न शक्तानि, एकादि जीवगृहीतानाम् अनन्तवनस्पति शरीराणामभावात् तेषाम् अनन्तजीव पिण्डात्मकत्वात्, कथं तर्हि तानि उपलभ्यानि? इत्याशङ्कायामाह-‘दीसंति’ दृश्यन्ते ‘सरीराइ’ शरीराणि ‘निगोयजीवाणसं-ताणं’ निगोदजीवानाम्-वारदरनिगोदजीवानाम्, अनन्तानाम्, न तु सूक्ष्मनिगो-दजीवानाम्, तेषां शरीराणामनन्तजीवसमुदायात्मकत्वेऽपि अनुपलभ्यस्वभा-वत्वात्-अनुपलभ्यस्वभाव सूक्ष्मनिगोदपरिणामपरिणतत्वात्, निगोदरूपशरीरस्य नियमतोऽनन्तजीवपरिणामाविर्भावितत्वे किं प्रमाणमिति चेत् तीर्थङ्करवचनस्यैव प्रमाणत्वात्, तथाचोक्तं भगवता-‘गोलाय असंखेज्जा होंति निगोया असंखेया गोले । एककेस्कोय निगोओ अणंतजीवो मुणेयव्वो’ ॥१॥ गोलाश्चासंख्येया भवन्ति निगोदा असंख्येया गोलके । एकैकश्च निगोदोऽनन्तजीवो ज्ञातव्यः॥१॥

एक, दो, तीन, संख्यात और ‘वा’ शब्द से असंख्यात निगोद-जीवों के शरीर हमें दिखाई नहीं दे सकते, क्योंकि उनके पृथक्-पृथक् शरीर ही नहीं हैं । वे तो अनन्तजीवों के पिण्ड रूप ही होते हैं-अनन्त-जीवों का ही एक शरीर होता है । केवल अनन्त जीवों के शरीर ही दिखाई देते हैं । इनमें से भी वादरनिगोद जीवों के शरीर ही दृष्टि-गोचर होते हैं, सूक्ष्म निगोदजीवों के नहीं । सूक्ष्म निगोदजीवों के शरीर अनन्त जीवात्मक होने पर भी अदृश्य ही होते हैं । उनका स्वभाव ही ऐसा है ।

अनन्त निगोदजीवों का एक ही शरीर होता है, इस विषय में क्या प्रमाण है ? इसका उत्तर यह है कि वीतराग एवं सर्वज्ञ तीर्थंकर

જીવોના શરીર એમાં દેખાઈ શકતા નથી. કેમકે તેઓના પૃથક્ પૃથક્ શરીરજ નથી હોતાં. તેઓ તો અનન્ત જીવોના પિંડ રૂપજ હોય છે. અનંત જીવોનુંજ એક શરીર હોય છે. કેવળ અનન્ત જીવોના શરીર જ દેખાય છે. તેઓમાંથી પણ બાદર નિગોદ જીવોના શરીર જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોના નથી થતા સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોના શરીર અનન્ત જીવાત્મક હોવા છતાં પણ અદૃશ્યજ હોય છે. તેઓનો સ્વભાવજ એવો છે.

અનન્ત નિગોદ જીવોનું એકજ શરીર હોય છે આ બાબતમાં શું પ્રમાણ છે તેનો ઉત્તર એ છે કે વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ તીર્થંકર ભગવાનના વચનોજ આ બાબતમાં પ્રમાણ ભૂત છે.

અથ તેષામેવ નિગોદજીવાનાં પ્રમાણં પ્રતિપાદયિતુમાહ—‘લોગાગાસપ્પેસે નિગોયજીવં ઠવેહિ ઇક્કિંકં । એવં મવિજ્જમાણા હવંતિ લોગા અગંતા ઉ’ ॥૧૦૦॥ ‘એકૈકસ્મિન્ ‘લોગાગાસપ્પેસે’ લોકાકાશપ્રદેશે ‘ઇક્કિંકં’—એકૈકમ્ ‘નિગોય જીવં’—નિગોદજીવમ્ ‘ઠવેહિ’—સ્થાપય, એવમ્ એકૈકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે એકૈક-જીવરચનયા ‘મવિજ્જમાણા’—મીયમાનાઃ ‘અગંતા ઉ’—અનન્તાસ્તુ ‘લોગા’ લોકાઃ-અનન્તલોકાકાશપ્રમાણાઃ નિગોદજીવાઃ ‘હવંતિ’—ભવન્તિ, અથ પ્રત્યેકવનસ્પતિ જીવ પ્રમાણમાહ—‘લોગાગાસપ્પેસે પરિત્તજીવં ઠવેહિ ઇક્કિંકં એવં મવિજ્જમાણા હવંતિ લોગા અસંઘિજ્જા’ ॥૧૦૧॥ ‘લોગાગાસપ્પેસે’ એકૈકસ્મિન્ લોકાકાશ-પ્રદેશે ‘ઇક્કિંકં’—એકૈકમ્ ‘પરિત્તજીવં’ પરીતજીવં-પ્રત્યેકવનસ્પતિજીવમ્ ‘ઠવેહિ’

મગવાન્ કે વચ્ચન હી હલ વિષય યે પ્રમાણભૂત હૈ । મગવાન્ ને કહા હૈ—‘સૂઈ કી નૌંક યેં બરાબર નિગોદકાશ યેં અસંખ્યાત ગોલે હોતે હૈ, એક-એક ગોલે યેં અસંખ્યાત-અસંખ્યાત નિગોદ હોતે હૈ ઓર એક-એક નિગોદ યેં અનન્ત-અનન્ત જીવ હોતે હૈ ।’

અવ નિગોદજીવોં કી સંખ્યા કા પ્રતિપાદન કરતે હૈ—લોકાકાશ કે એક-એક પ્રદેશ યેં યદિ એક-એક નિગોદજીવ સ્થાપિત કિયા જાય ઓર ઉનકા માપ કિયા જાય તો ઉન સબ જીવોં કો સ્થાપિત કરને કે લિએ અનન્ત લોકોં કી આવશ્યકતા હોગી । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ એક લોકાકાશ યેં અસંખ્યાત પ્રદેશ હૈ, એસે-એસે અનન્ત લોકાકાશોં કે પ્રદેશોં કે બરાબર અનન્ત નિગોદજીવોં કા પરિમાણ હૈ ।

અવ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય કે જીવોં કા પ્રમાણ કહતે હૈ—એક-એક લોકાકાશ કે પ્રદેશ યેં, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય કે એક-એક જીવ કો સ્થાપિત કિયા જાય ઓર હસ પ્રકાર ઉનકા માપ કિયા જાય તો વે

ભગવાને કહ્યું છે—સોયની અણી જેટલા નિગોદ કાયમા અસંખ્ય ગોળા હોય છે, એક એક ગોળામા અસંખ્યાત અસંખ્યાત નિગોદ હોય છે. અને એક એક નિગોદમા અનન્ત જીવ હોય છે.

હવે નિગોદની સંખ્યાનું પ્રતિપાદન કરે છે

લોકાકાશના એક એક પ્રદેશમા જો એક એક નિગોદ જીવ સ્થાપિત કરવામા આવે અને તેનું માપ લેવામા આવે તો તે બધા જીવોને સ્થાપિત કરવા માટે અનન્તલોકની આવશ્યકતા થશે. તાત્પર્ય એ છે કે એક લોકાકાશમા અસંખ્યાત પ્રદેશ છે, એવા એવા અનન્તલોકાકાશોની બરાબર અનન્ત નિગોદજીવોના પરિમાણ છે.

હવે પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાયના જીવોનું પ્રમાણ કહે છે—

એક એક લોકાકાશના પ્રદેશમા, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના એક એક જીવને

સ્થાપય, 'એવં' એવમ્-ઉક્તપ્રકારેણ 'મવિજ્જમાણા'—મીયમાનાઃ પ્રત્યેકવનસ્પતિ-
 જીવાઃ 'લોગા અસંખિજ્જા'—અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશપ્રમાણાઃ 'દ્વંતિ'—ભવન્તિ,
 અથ પર્યાપ્તકાઽપર્યાપ્તકભેદેન પ્રત્યેકસાધારણવનસ્પતિજીવાનાં પ્રમાણં પ્રરૂપયતિ-
 'પત્તેયા પજ્જત્તા પયરસ્સ અસંખભાગમિત્તા ઉ । લોગાઽસંખા પજ્જત્તયાણ સાદ્ધા-
 રણમણંતા' ॥૧૨॥ 'પજ્જત્તા' પર્યાપ્તાઃ 'પત્તેયા'—પ્રત્યેકવનસ્પતિજીવાઃ ઘનીકૃતસ્ય
 સમ્બન્ધિનઃ પ્રતરસ્ય 'અસંખભાગમિત્તા ઉ'—અસંખ્યેયભાગમાત્રાસ્તુ—અસંખ્યેયતમે
 ભાગે યાવન્તઃ આકાશપ્રદેશા સ્તાવત્પ્રમાણા ભવન્તિ, અપર્યાપ્તકાણાં પુનઃ પ્રત્યેક
 વનસ્પતિજીવાનામ્ 'લોગાઽસંખા'—અસંખ્યેયા લોકાઃ પરિમાણમ્, 'પજ્જત્તયાણ
 સાંહારણ' પર્યાપ્તકાનામ્ અપર્યાપ્તકાનાશ્ચ સાધારણજીવાનામ્ 'અણંતા'—અનન્ત-
 લોકાઃ પરિમાણમિતિ, તથાચાપર્યાપ્તકાઃ પ્રત્યેકવનસ્પતિજીવાઃ અસંખ્યેયલોકા-

અસંખ્યાત લોકાકાશોં કે પ્રદેશોં કે વરાવર હોતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ
 કિ અસંખ્ય લોકાકાશોં કે જિતને પ્રદેશ હોં ઉતને હી પ્રત્યેકવનસ્પતિ-
 કાય કે જીવ હૈં, અથવા યોં કહા જા સકતા હૈ કિ લોકાકાશ કે પ્રદેશોં
 સે અસંખ્યાતશુણા પ્રત્યેકવનસ્પતિકાય કે જીવોં કા પરિમાણ હૈ ।

અંબ પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તક કે ભેદોં સે પ્રત્યેક ઓર સાધારણ
 વનસ્પતિ જીવોં કે પ્રમાણ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં—પ્રત્યેક વનસ્પતિ કે
 પર્યાપ્ત જીવ ઘનીકૃત પ્રતર કે અસંખ્યાત ભાગ માત્ર હોતે હૈં અર્થાત્
 'લોક કે અસંખ્યાતવે' ભાગ મેં જિતને આકાશપ્રદેશ હૈં, ઉતને હોતે હૈં
 તથા અપર્યાપ્ત પ્રત્યેક વનસ્પતિજીવોં કા પરિમાણ અસંખ્યાત લોક કે
 વરાવર હૈ । પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત સાધારણ જીવોં કા પરિમાણ અનન્ત
 લોકાકાશોં કે પ્રદેશોં કે વરાવર હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અપર્યાપ્ત પ્રત્યેક
 વનસ્પતિ જીવ અસંખ્યાત લોકાકાશ કે પ્રદેશોં કે વરાવર હૈં ઓર

સ્થાપિત કરવામાં આવે અને એ રીતે એમનું માપ કરવામાં આવે તો તેઓ
 અસંખ્યાત લોકાકાશના પ્રદેશોની બરાબર હોય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે, અસંખ્ય લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશ છે તેટલા જ પ્રત્યેક
 વનસ્પતિ કાયના જીવ છે, અથવા તો એમ કહેવાય કે લોકાકાશના પ્રદેશોથી
 અસંખ્યાત ગણુ પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાયના જીવોનું પરિમાણ છે.

હવે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી પ્રત્યેક અને સાધારણ વનસ્પતિ
 જીવોના પ્રમાણની પ્રશ્નણા કરે છે—

પ્રત્યેક વનસ્પતિના પર્યાપ્ત જીવ ઘનીકૃત પ્રતરના અસંખ્યેય ભાગ માત્ર
 હોય છે. અર્થાત્ લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલો આકાશ પ્રદેશ છે, તેટલો
 હોય છે તેમજ અપર્યાપ્ત પ્રત્યેક વનસ્પતિ જીવોના પરિમાણ અસંખ્યાત

કાશપ્રદેશપ્રમાણા ભવન્તિ, પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તસાધારણવનસ્પતિજીવાશ્ચ અનન્તલોકા-
કાશપ્રદેશપ્રમાણાઃ ભવન્તીત્યર્થઃ, 'एएहिं शरीरेहिं पचचक्खं ते परुविया
जीवा । सुहुमा आणागिज्झा चक्खुप्फासं न ते इति' 'एएहिं' एतैः-पूर्वोक्तैः
'शरीरेहिं' शरीरैः 'पचचक्खं'-प्रत्यक्षं-स्पष्टरूपतया ते जीवाः-बादरनिगोदजीवाः
'परुविया'-प्ररूपिताः अवसेयाः, 'सुहुमा'-सूक्ष्माः-निगोदजीवाः 'आणागिज्झा-
आज्ञाग्राह्याः-जिनाज्ञावचनैर्ग्रहीतव्याः-विज्ञेयाः इत्यर्थः 'न ते' सूक्ष्मा जीवाः
'चक्खुप्फासं'-चक्षुःस्पर्शम्-नयनगोचरत्वम् 'इति' यन्ति-प्राप्नुवन्ति ।

'जे-यावन्ने तहप्पगारा'-येऽपि चान्ये अनुत्तरूपास्तथा प्रकाराः-प्रत्येक-
वनस्पतिरूपाः, साधारणवनस्पतिरूपाश्च भवन्ति, तेऽपि वनस्पतिकायत्वेन अव-
सेयाः, 'ते समासओ दुविहा पणत्ता'-ते वनस्पतिजीवाः समासतः-संक्षेपेण
'दुविहा'-द्विविधाः-द्विप्रकारकाः, 'पणत्ता'-प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा'-तद्यथा-'पज्ज-
त्तागाम, अयज्जत्तागाम'-पर्यप्तकाश्च अपर્યાप्तकाश्च 'तत्थ णं' तत्र खलु पर્યાप्तका-
पर્યાप्त एवं अपર્યાप्त સાધારણ વનસ્પતિકાય કે જીવ અનન્ત લોકાકાશ
કે પ્રદેશોં કે બરાબર હોતે હૈં ।

इन पूर्वोक्त शरीरों के द्वारा स्पष्ट रूप से बादर निगोदजीवों की
प्ररूपणा की गई है । सूक्ष्म निगोदजीव सिर्फ आज्ञाग्राह्य हैं अर्थात्
जिनेन्द्र भगवान् के कथन से ही जाने जा सकते हैं । ये सूक्ष्म निगोद-
जीव नेत्रों से नहीं दिखाई देते ॥२४॥

શબ્દાર્થ-(જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જો इसी प्रकार के हैं उन्हें
भी वनस्पतिकाय समझना चाहिए (ते) वे (समासओ) संक्षेप से
(दुविहा पणत्ता) दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं

લોકના બરાબર છે. પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત સાધારણ જીવોના પરિમાણ અનન્ત
લોકાકાશોના પ્રદેશોની બરાબર છે.

તાત્પર્ય એ છે કે અપર્યાપ્ત પ્રત્યેક વનસ્પતિ જીવ અસંખ્યાત લોકાકાશના
પ્રદેશોની બરાબર છે. અને પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સાધારણ વનસ્પતિ કાયના
જીવ અનન્ત લોકાકાશના, પ્રદેશોની બરાબર બનતા રહે છે.

આ પૂર્વોક્ત શરીરો દ્વારા સ્પષ્ટ રૂપે બાદર નિગોદ જીવોની પ્રરૂપણા કરાઈ
છે સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ ફક્ત આજ્ઞા ગ્રાહ્ય છે. અર્થાત્ જીનેન્દ્ર ભગવાનના કથ-
નથી જ જાણી શકાય છે. આ સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ આખોથી નથી દેખાઈ શકાતા.

શબ્દાર્થ-(જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જીવો પણ આવા પ્રકારના છે.
તેઓને પણ વનસ્પતિ કાય સમજવા બોધ્યે (તે) તેઓ (સમાસઓ) સંક્ષેપથી-
(દુવિહા પણત્તા) બે પ્રકારના કહ્યા છે. (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (પજ્જત્તાગા,

પર્યાપ્તકાનાં મધ્યે ‘જે તે અપજ્જત્તગા’-યે તે અપર્યાપ્તકાઃ વનસ્પતિજીવાઃ સન્તિ-‘તે ણં અસંપત્તા’-તે સ્વલુ અસમ્પ્રાપ્તાઃ, સ્વયોગ્યાઃ પર્યાપ્તીઃ સાકલ્યેન અસંપ્રાપ્તાઃ, વિશિષ્ટાન્ વર્ણાદીન્ અનુપગતા ભવન્તિ, વર્ણાદિ ભેદવિવક્ષાયા મેતે કૃષ્ણાદિના વર્ણભેદેન વ્યપદેષ્ટું ન પાર્યન્તે, શરીરાદિ પર્યાપ્તિષુ પરિપૂર્ણાસુ સતીષુ વાદરાણાં વર્ણાદિવિભાગઃ પ્રકટો ભવતિ નાપરિપૂર્ણાસુ તે ચાપર્યાપ્તા ઉચ્છ્વાસપર્યાપ્ત્યાઽપર્યાપ્તા એવ મ્રિયન્તે તસ્માત્ ન સ્પષ્ટતર વર્ણાદિ વિભાગસ્તત્રિતિ ભાવઃ, ‘તત્થ ણં’-તત્ર સ્વલુ-પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકાનાં મધ્યે ‘જે તે પજ્જત્તગા’-યે-તે પર્યાપ્તકાઃ પરિસમાપ્તસ્વયોગ્યસમસ્તપર્યાપ્તયઃ વનસ્પતિજીવા ભવન્તિ, ‘તેસિ ણં વન્નાએસેણં ગંધાએસેણં રસાએસેણં’-તેષાં સ્વલુ પર્યાપ્તકવનસ્પતિજીવાનામ્ વર્ણાદેશેન-વર્ણભેદવિવક્ષયા, ગન્ધાદેશેન-ગન્ધભેદવિવક્ષયા, રસાદેશેન-રસભેદવિવક્ષયા, ‘ફાસાદેસેણં’-સ્પર્શાદેશેન-સ્પર્શભેદવિવક્ષયા ‘સહસ્સગ્ગસો’-સહસ્રાગ્રશઃ-સહસ્રસંખ્યયા ‘વિહાણાઈ’-વિધાનાનિ ભેદા ભવન્તિ, તથા-વર્ણાઃ કૃષ્ણાદિભેદાત્પચ્ચ, ગન્ધો સુરભિતદિતરભેદાદ્ દ્વૌ, રસાઃ-તિક્તાદયઃ પચ્ચ, સ્પર્શાઃ-મૃદુકર્કશાદયોઽષ્ઠૌ ભવન્તિ इत्यादिरीत्या वर्णाद्यादेशैः सहस्राग्रशो भेदाः, ‘સંખેજ્જાઈ જોણિપ્પમુહસયસહસ્સાઈ’-સંખ્યેયાનિ યોનિ પ્રમુખાનિ-યોનિદ્વારાણિ શત-સહસ્રાણિ પર્યાપ્તકવનસ્પતિજીવાનાં ભવન્તિ, તથા હિ-એકૈકસ્મિન્ વર્ણે ગન્ધે રસે સ્પર્શે ચ સંવૃતાયોનિઃ વનસ્પતિકાયાિકાનામ્ इत्यादि पूर्वोक्तरीत्याऽवसेयम्, ‘પજ્જત્તગનીસાએ અપજ્જત્તગા વક્કમંતિ’-પર્યાપ્તકનિશ્રયા-પર્યાપ્તાશ્રયેણ, અપર્યાપ્તકાઃ

(પજ્જત્તગા ય) પર્યાપ્ત ઓર (અપજ્જત્તગા ય) અપર્યાપ્ત (તત્થ ણં) ડનમેં (જે તે અપજ્જત્તગા) જો અપર્યાપ્તક હૈં (તે) વે (અસંપત્તા) અપ્રાપ્ત હૈં (તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા) ડનમેં જો પર્યાપ્તક હૈં (તેસિ ણં) ડનકે (વન્નાદેસેણં) વર્ણ સે (ગંધાદેસેણં) ગંધ સે (રસાદેસેણં) રસ સે (ફાસાદેસેણં) સ્પર્શ સે (સહસ્સગ્ગસો) હજારોં (વિહાણાઈ) ભેદ હૈં (સંખેજ્જાઈ જોણિપ્પમુહસયસહસ્સાઈ) સંખ્યાત લાખ યોનિયાં હૈં (પજ્જત્તગનીસાએ) પર્યાપ્ત કે આશ્રય સે (અપજ્જત્તગા) અપર્યાપ્ત (વક્કમંતિ) જન્મતે હૈં ।

ય) પર્યાપ્તક અને (અપજ્જત્તગા ય) અપર્યાપ્તક (તત્થ ણ) તેઓમા (જે તે અપજ્જત્તગા) તેઓ અપર્યાપ્તક છે (તે) તેઓ (અસંપત્તા) અપ્રાપ્ત છે.

(તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા) તેઓમાથી જે પર્યાપ્તક (તેસિ ણ) તેઓના (વન્નાદેસેણ) વર્ણથી (ગંધાદેસેણ) ગંધથી (રસાદેસેણ) રસથી (ફાસાદેસેણ) સ્પર્શથી (સહસ્સગ્ગસો) હજારે (વિહાણાઈ) ભેદ છે (સંખેજ્જાઈ જોણિપ્પમુહસયસહસ્સાઈ) સંખ્યાત લાખ યોનિયો છે (પજ્જત્તગનીસાએ) પર્યાપ્તકના આશ્રયથી (અપજ્જત્તગા) અપર્યાપ્તક (વક્કમંતિ) જન્મે છે

वनस्पतिजीवा व्युत्क्रामन्ति-उत्पद्यन्ते, कियन्तः ? इत्याशङ्क्यामाह-‘जत्थ एगो तत्थ सिय संखिज्जा सिय असंखिज्जा सिय अणंता’ यत्र एको वादरपर्याप्तको भवति तत्र नियमत स्तन्निश्रया अपर्याप्तकाः स्यात्-कदाचित् संख्येयाः, स्यात्-कदाचित् असंख्येकाः, स्यात्-कदाचित् अनन्ता उत्पद्यन्ते, तत्र प्रत्येकवनस्पतिजीवाः संख्येया असंख्येया वा, साधारणास्तु नियमादनन्ता उत्पद्यन्ते इति भावः ।

‘एएसि णं’ एतेषां-साधारणप्रत्येकतरूपाणां वनस्पतिविशेषाणां वक्ष्य-माणानाम् ‘इमाओ गाहाओ’-इमाः-वक्ष्यमाणा विशेषप्रतिपादका गाथाः अणु-गंतव्वाओ’-अनुगन्तव्याः-अवसेयाः, ता एव गाथा आह-‘तं जहा’-तद्यथा ‘कंदाय १ कंदमूलाय २, रुक्खमूला ३ इयावरे । गुच्छा य ४ गुम्म ५ वल्ली य ६, वेणुयाणि ७ तणाणिय’ । १०३ । कन्दाः १-सूरणकन्दादयः, कन्दमूलानि च २ वृक्षमूलानि इति चापराणि ३ साधारणवनस्पतिविशेषाः, गुच्छाश्च स्तवकरूपाः ४, गुल्माः ५ वल्लयश्च प्रसिद्धाः ६ वेणुकाः-वंशाः ७ तृणानि-अर्जुनादीनि ८ । ‘पउ ९ मुप्पल १० संघाडे ११ हडेय १२ सेवाल १३ किन्नए १४ पणए १५ । अवए य १६ कच्छ १७ भाणी १८ कंदुकगूणवीसइमे’ । १०४ । पद्मोत्पल शृङ्गाटकानि प्रसिद्धानि

(जत्थ एगो) जहां एक पर्याप्तक होता है (तत्थ) वहां (सिय संखेज्जा) कदाचित् संख्यात (सिय असंखेज्जा) कदाचित् असंख्यात (सिय अणंता) कदाचित् अनन्त होते हैं । (एएसि णं) इनके विषय में (इमाओ) ये (गाहाओ) गाथाएं (अणुगंतव्वाओ) जाननी चाहिए । (तं जहा) वे इस प्रकार हैं-

(कंदा य) कन्द (कंदमूला य) कन्दमूल (रुक्खमूला) वृक्ष के मूल (इयावरे) इस प्रकार दूसरे (गुच्छा य) गुच्छ (गुम्म) गुल्म (वल्ली य) वल्ली (वेणुयाणि) वांस (तणाणि य) तृण ।

(पउमुप्पलसंघाडे) पद्म, उत्पल, सिंघाडा (हडे य) हड वनस्पति (सेवाल) सेवाल (किन्नए) कृष्णक (पणए) पनक (अवए य) अवक

(जत्थ एगो) जथा ओक पर्याप्तक होय छे (तत्थ) तथा (सिय संखेज्जा) कदाचित् संख्यात (सिय असंखेज्जा) कदाचित् असंख्यात (सिय अणंता) कदाचित् अनन्त होय छे (एएसि णं) तेओनी भावतमा (इमाओ) आ(गाहाओ) गाथाओ (अणुगंतव्वाओ) अनुगती ओठओ (तं जहा) तेओ आ प्रकारे छे.

(कंदाय) कन्द (कंदमूला य) कंदमूल (रुक्खमूला) आउना मूल (इयावरे) ओ रीतेओनी (गुच्छाय) गुच्छ (गुम्म) गुल्म (वल्लीय) वल्ली (वेणुयाणि) वांस (तणाणि य) तृण (पउमुप्पलसंघाडे) पद्म, उत्पल, सिंघाडा (हडेय) हड वनस्पति (सेवाल)

ત્રિકોણાકારસ્-સિદ્ધરપદવાચ્યમ્ જલોત્પન્નં ફલવિશેષરૂપં શૃંગાટકં વોધ્યમ્, હૃદય-
જલજવનસ્પતિવિશેષ, શૈવાલઃ પ્રસિદ્ધ એવ કૃષ્ણપનકાવક કચ્છભાગિ,
કન્દુકચઃ-સાધારણવનસ્પતિવિશેષ, એકોનવિંશતિતમઃ, 'તય છલ્લિપવાલેસુ ય
પત્તપુષ્પફલેસુ ચ । મૂલગમગ્જ્ઞવીણસુ જોળીકસ્સવિ કિત્તિયા' ॥૧૦૫॥ ત્વક્
છલ્લીપવાલેસુ ચ પત્તપુષ્પફલેસુ ચ । મૂલાગ્રમધ્યવીજેસુ યોનિઃ કસ્યાપિ

(કચ્છભાગી) કચ્છ ભાગી (કંદુકચ) કંદુકચ (અગૂળવીસદ્વયે) ઉગ્રીસવાં
(તયા છલ્લિપવાલેસુ ચ) ત્વચા, છાલ, પ્રવાલ મેં (પત્તપુષ્પફલેસુ ચ)
પત્ર, પુષ્પ, ફલ મેં (મૂલગમગ્જ્ઞવીણસુ) મૂલ, અગ્ર, વીજ મેં, (જોળી)
યોનિ (કસ્સ વિ) કિસી કી કુછર (કિત્તિયા) કહી હૈ ।

(સે ત્તં સાધારણસરીર વાયરવળસ્સદ્વકાઈયા) યે સાધારણ શરીર
બાદર વનસ્પતિકાયિક હૈં (સે ત્તં સાધારણસરીર વળસ્સદ્વકાઈયા) યહ
સાધારણ શરીર વનસ્પતિકાયિકોં કો પ્રરૂપણા હુઈ (સે ત્તં વાયર-
વળસ્સદ્વકાઈયા) યહ વાદર વનસ્પતિકાય કી પ્રરૂપણા હુઈ (સે ત્તં
વળસ્સદ્વકાઈયા) યહ વનસ્પતિકાયિકોં કી પ્રરૂપણા સમાપ્ત હુઈ ॥૨૪॥

ટીકાર્થ-જિન વનસ્પતિયોં કા યહાં નિર્દેશ નહીં કિયા ગયા હૈં,
અનમેં જો સાધારણ વનસ્પતિ કે સમાન હૈં, અન્હેં સાધારણ વનસ્પતિ
સમજ્ઞ લેના યાહિયે ઓર જિનમેં સાધારણ વનસ્પતિ કે લક્ષણ ઘટિત
ન હોં અન્હેં પ્રત્યેકવનસ્પતિ સમજ્ઞના યાહિયે ।

સેવાળ (કિન્નર) કૃષ્ણ (પળ) પનક (અવણ્ય) અવક (કચ્છભાગી) કચ્છભાગી
(કંદુકચ) કંદુકચ (અગૂળવીસદ્વયે) ઓગણીસમા (તયા છલ્લી પવાલેસુ ચ) ત્વચા,
છાલ અને પ્રવાલમા (પત્તપુષ્પફલેસુ) પત્ર, પુષ્પ, અને ફળમા (મૂલગમગ્જ્ઞવીણસુ)
મૂળ, અગ્ર, બીજમા (જોળી) યોનિ (કસ્સ વિ) કોઈના-કાઈ-કાઈ (કિત્તિયા) કહી છે
(સે ત્તં સાધારણસરીરવાયરવળસ્સદ્વકાઈયા) આ સાધારણ શરીર બાદર
વનસ્પતિકાયિક છે (સે ત્તં સાધારણસરીરવળસ્સદ્વકાઈયા) આ સાધારણ શરીર
વનસ્પતિકાયિકોની પ્રરૂપણા થઈ.

(સેત્તં વળસ્સદ્વકાઈયા) આ બાદર વનસ્પતિ કાયની પ્રરૂપણા થઈ

(સે ત્તં વળસ્સદ્વકાઈયા) આ વનસ્પતિકાયિકોની પ્રરૂપણા સમાપ્ત થઈ ॥ સૂ. ૨૪ ॥

ટીકાર્થ-જે વનસ્પતિકાયિકોના અહીં નિર્દેશ નથી કરેલો તેઓમા જે
સાધારણ વનસ્પતિની સમાન છે. તેઓને સાધારણ વનસ્પતિ સમજી લેવા
જોઈએ અને જેઓમા સાધારણ વનસ્પતિના લક્ષણો ઘટતાં ન હોય તેઓને
પ્રત્યેક વનસ્પતિ સમજી લેવાં જોઈએ.

વે વનસ્પતિકાય કે જીવ સંક્ષેપ મેં પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્તક કે ભેદ સે દો પ્રકાર કે હૈં । इन में जो अपर्याप्तक वनस्पतिकायिक जीव हैं, वे असंप्राप्त हैं अर्थात् अपने योग्य पर्याप्तियों को पूर्ण नहीं कर चुके हैं और विशिष्ट वर्ण आदि को प्राप्त नहीं कर पाये हैं । वर्ण आदि से विभाग करें तो वे काले हैं, नीले हैं, इत्यादि रूप से उनका निर्देश नहीं किया जा सकता । शरीर आदि पर्याप्तियां जब पूर्ण हो जाती हैं तभी बादर जीवों में वर्ण आदि का विभाग प्रकट होता है, जब पर्याप्तियां अपूर्ण होती हैं तब यह भेद प्रकट नहीं होता । वे अपर्याप्त जीव उच्छ्वास पर्याप्ति से अपर्याप्त रह कर ही मर जाते हैं, अतएव उनमें वर्ण आदि का विभाग स्पष्टतर नहीं होता ।

इन पर्याप्त ઔર અપર્યાપ્ત જીવોં મેં સે જો પર્યાપ્ત હૈં, અર્થાત્ જો અપને યોગ્ય પર્યાપ્તિયાં પૂર્ણ કર ચુકે હૈં, उनके वर्ण भेद की अपेक्षा से, रस भेद की अपेक्षा से और स्पर्श भेद की अपेक्षा से हजारों भेद होते हैं, वे इस प्रकार—कृष्ण आदि के भेद से वर्ण पांच हैं, सुरभि और दुरभि के भेद से गंध के दो भेद हैं, तिक्त आदि रस पांच हैं और मृदु कर्कश आदि स्पर्श आठ प्रकार के हैं । इनके भेद से सहस्रों भेद हो जाते हैं । इन पर्याप्तक વનસ્પતિ જીવોં કી યોનિયાં લાખ હૈં,

તે વનસ્પતિકાયના જીવ સંક્ષેપમા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી બે પ્રકારના છે. તેઓમાં જે અપર્યાપ્તક વનસ્પતિ કાયિક જીવો છે, તેઓ અસંપ્રાપ્ત છે અર્થાત્ પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિયોને પૂર્ણ નથી કરી ચુકેલા અને વિશિષ્ટ વર્ણ વિગેરેને પ્રાપ્ત નથી થયેલા—

વર્ણ વિગેરેથી વિભાગ કરે તો તેઓ કાળા છે, લીલા છે. વિગેરે રૂપથી તેઓનો નિર્દેશ નથી કરી શકાતો.

શરીર વિગેરે પર્યાપ્તિઓ બ્યારે પૂર્ણ થઈ જાય છે, ત્યારે બાદર જીવોમાં વર્ણાદિનો વિભાગ પ્રગટે છે. બ્યારે પર્યાપ્તિયો અપૂર્ણ હોય છે ત્યારે આ ભેદ પ્રગટ નથી થતો. તે અપર્યાપ્ત જીવો ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત રહીને જ મરી જાય છે, તેથી જ તેઓમાં વર્ણાદિના વિભાગ સ્પષ્ટતર નથી થતા.

આ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોમાંથી જે પર્યાપ્ત છે અર્થાત્ જેઓ પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરી ચૂકેલા છે, તેઓના વર્ણ ભેદની અપેક્ષાએ, ગંધ ભેદની અપેક્ષાએ રસ ભેદની અપેક્ષાએ અને સ્પર્શ ભેદની અપેક્ષાએ હજારો ભેદ પડે છે, તેઓ આ પ્રકારે—કૃષ્ણ આદિના ભેદથી વર્ણ પાંચ છે, સુરભિ અને દુરભિના ભેદે ગંધના બે ભેદ પડે છે, તિક્ત વિગેરે રસ પાંચ છે અને મૃદુ કર્કશ આદિ સ્પર્શ આઠ પ્રકારના છે.

વર્ગોંકિ એક-એક વર્ગ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ મેં વનસ્પતિકાધિકોં કી સંવૃત યોનિ હોતી હૈ, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે સમજ લેના ચાહિયે ।

પર્યાપ્તક જીવ કે આશ્રય સે અપર્યાપ્તક વનસ્પતિ જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ઇસ શંકા કા સમાધાન યહ હૈ કિ જહાં એક વાદર પર્યાપ્તક જીવ હોતા હૈ, વહાં નિયમ સે, ઉસકે આશ્રય સે કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત ઓર કદાચિત્ અનન્ત પ્રત્યેક અપર્યાપ્ત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । સાધારણ જીવ નિયમ સે અનન્ત હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

ઇન સાધારણ ઓર પ્રત્યેક વનસ્પતિ વિશેષોં કા પ્રતિપાદન કરને વાલી ગાથાં સમજની ચાહિયે । વે યે હૈં—

(૧) સૂરણકન્દ આદિ કન્દ (૨) કન્દમૂલ (૩) વૃક્ષમૂલ સાધારણ વનસ્પતિ વિશેષ (૪) સ્કવકરૂપ ગુચ્છ (૫) ગુલ્મ, જિનકા કથન પહલે હો ચુકા હૈ (૬) વલ્લી (૭) વેણુ-વાંસ (૮) અર્જુન આદિ તૃણ (૯) પદ્મ (૧૦) ઉત્પલ (૧૧) શૃંગાટક-જલ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા ત્રિકોણાકાર ફલ જિસે સિંઘાડા કહતે હૈં (૧૨) હઠ-જલોત્પન્ન વનસ્પતિ વિશેષ

એમના લેહોથી હજારો લેહ થઈ જાય છે. આ પર્યાપ્તક વનસ્પતિ જીવોની યોનિયો સંખ્યાત લાખ છે. કેમકે એક એક વર્ણુ ગંધ રસ સ્પર્શમાં વનસ્પતિ કાધિકોની સંવૃત્ત યોનિ હોય છે, વિગેરે પૂર્વોક્ત પ્રકારે સમજ લેવું જોઈએ.

પર્યાપ્તક જીવના આશ્રયથી અપર્યાપ્તક વનસ્પતિ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ?

એ શંકાતું સમાધાન આ છે કે જ્યાં એક વાદર પર્યાપ્તક જીવ હોય છે. ત્યાં નિયમે કરી, તેના આશ્રયથી કદાચ સંખ્યાત કદાચ અસંખ્યાત અને કદાચ અનન્ત પ્રત્યેક અપર્યાપ્ત જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. સાધારણ જીવ નિયમ થી અનન્ત જ ઉત્પન્ન થયા જ કરે છે.

આ સાધારણ અને પ્રત્યેક વનસ્પતિયોના વિશેષોને પ્રતિપાદન કરવાવાળી ગાથાઓ સમજવી જોઈએ. તેઓ આ છે—

(૧) સુરણ આદિ કંદ (૨) કન્દમૂળ (૩) વૃક્ષમૂલ (૪) સ્તબ્ધ-ગુચ્છ (૫) ગુલ્મ જેનું કથન આગળ આવી ગયું છે (૬) વલ્લી (૭) વેણુક-વાંસ (૮) અર્જુન વિગેરે તૃણ (૯) પદ્મ (૧૦) ઉત્પલ (૧૧) શૃંગાટક-પાણીમાં નિપજતાં ત્રિકોણાકાર ફળ કે જેને સિંઘાડા કહે છે. (૧૨) હઠ જલોત્પન્ન વનસ્પતિ વિશેષ (૧૩) શૈવાલ-સેવાળ (૧૪) કૃષ્ણક (૧૫) પનક (૧૬) અવક (૧૭) કચ્છ (૧૮) ભાણી (૧૯) કન્દુકય-સાધારણ એક જાતની વનસ્પતિ

કીર્તિતા, એતથામેકોનવિંશતિ સંખ્યકાનાં ત્વગાદિષુ મધ્યે કસ્યાપિ કાપિ યોનિઃ
કિમુક્તા ભવતિ ? કસ્યાપિ ત્વગ્યોનિઃ, કસ્યાપિ છલ્લીયોનિઃ, કસ્યાપિ પ્રવાલિઃ,
કસ્યાપિ પત્રમ્, કસ્યાપિ પુષ્પમ્, કસ્યાપિ ફલમ્ કસ્યાપિ મૂલમ્, કસ્યાપ્યગ્રમ્,
કસ્યાપિ મધ્યમ્, કસ્યાપિ વીજં યોનિ ભવતિ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં સાધારણ
સરીરવાયરવણસ્સહકાઈયા’ તે એતે પૂર્વોક્તાઃ સાધારણશરીર વાદરવનસ્પતિકાયિકાઃ
પ્રજ્ઞતાઃ ‘સે તં વાયરવણસ્સહકાઈયા’-તે એતે-ઉપર્યુક્તાઃ વાદરવનસ્પતિકાયિકાઃ
પ્રજ્ઞતાઃ, ‘સે તં વણસ્સહકાઈયા’-તે એતે-પૂર્વ દર્શિતાઃ વનસ્પતિકાયિકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ,
‘સે તં ઇન્દ્રિકા’-તે એતે-પૂર્વોક્તા એકેન્દ્રિયાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ॥ સૂ. ૨૪ ॥

(૧૩) શૌવાલ-સેવાર (૧૪) કુલ્લક (૧૫) પનક (૧૬) અવક (૧૭)
કચ્છ (૧૮) માળી (૧૯) કન્દુક્ય-એક સાધારણવનસ્પતિ ।

ऊपर बतलाई हुई उन्नीस वनस्पतियों की त्वचा, छाल, प्रवाल,
पत्र, पुष्प, फल, मूल, अग्र, मध्य और बीज में से किसी की कोई
और किसी की कोई योनि होती है । तात्पर्य यह है कि किसी की
योनि त्वचा है, और किसी की योनि छाल है, किसी की योनि प्रवाल
है, किसी की पत्र, किसी की पुष्प, किसी की फल, किसी की मूल,
किसी की अग्र, किसी की मध्य एवं किसी की योनि बीज है ।

अब प्रस्तुत विषय का उपसंहार करते हैं-यह साधारणशरीर
वादरवनस्पतिकायिक जीवों की प्ररूपणा हुई । इस प्ररूपणा के साथ
साधारणशरीर वनस्पतिकायिकों की भी प्ररूपणा हो गई और साथ ही
वनस्पतिकायिक जीवों की भी प्ररूपणा भी पूरी हुई । वनस्पतिकायिकों
की प्ररूपणा के साथ एकेन्द्रिय जीवों की भी प्ररूपणा हो चुकी ॥ २४ ॥

ઉપર બતાવેલી એગણીશ વનસ્પતિયોની, ત્વચા, છાલ, પ્રવાલ પાન, પુષ્પ, ફળ, મૂલ, અગ્ર, મધ્ય અને બીજમાંથી કોઈની કાંઈ અને કોઈની કાંઈ યોનિ હોય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે કોઈની યોનિ ત્વચા છે, કોઈની યોનિ છાલ કોઈની
યોનિ, પ્રવાલ કોઈની પત્ર કોઈની પુષ્પ, કોઈની ફળ, કોઈની મૂળ, કોઈની
અગ્ર કોઈની મધ્ય તેમજ કોઈની યોનિ બીજ હોય છે.

હવે પ્રસ્તુત વિષયનો ઉપસંહાર કરે છે-આ સાધારણ શરીર વાદર-
વનસ્પતિ કાયિક જીવોની પ્રરૂપણા થઈ ગઈ અને સાથેજ વનસ્પતિકાયિક
જીવોની પ્રરૂપણા પણ પૂરી થઈ, વનસ્પતિ કાયિકોની પ્રરૂપણાની સાથે એકેન્દ્રી
સિદ્ધિ જીવોની પણ પ્રરૂપણા થઈ ગઈ. ॥ સૂ. ૨૪ ॥

મૂલમ્—સે કિં તં વેદંદિય સંસારસમાવન્નજીવપન્નવણા ?
 વેદંદિય સંસારસમાવન્નજીવપન્નવણા અણેગવિહા પળ્લન્તા, તં
 જહા—પુલાકિમિયા કુચ્છિકિમિયા ગંઢૂયલગા ગોલોમા ણેઝરા
 સોમંગલગા વંસીમુહા સૂઝમુહા ગોજલોયા જાલાઝયા સંઘા
 સંઘળગા ઘુલ્લા ગુલયા ઘંધા વરાઢા સોત્તિયા મુત્તિયા કલુયા
 વાસા એગઓ વત્તા દુહઓ વત્તા નંદિયા વત્તા સંબુક્કા માઝવાહા
 સિપ્પિ સંપુઢા ચંદળા સમુદ્દલિક્કયા, જે યાવન્ને તહપ્પગારા
 સવ્વે તે સંમુચ્છિમા નપુંસગા, તે સમાસઓ દુવિહા પન્નન્તા,
 તં જહા—પજ્જત્તગા ય, અપજ્જત્તગા ય । એએસિ ણં એવમાઝયાણં
 વેદંદિયાણં પજ્જત્તગાણં સત્ત જાઝકુલકોઢિ જોણીપમુહ સયસહ-
 સ્સાઝં ભવંતીતિ મક્કયાયં । સે તં વેદંદિય સંસારસમાવન્ન
 જીવપન્નવણા ॥સૂ૦ ૨૫॥

છાયા—અથ કે તે દ્વીન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ? દ્વીન્દ્રિયસંસાર-
 સમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાપના, તથા—પુલાકૃમિકાઃ—પુતકૃમેયઃ,
 કુક્ષિકૃમિકાઃ, ગંઢૂપદાઃ, ગોરોમાઃ, નૂપુરાઃ, સૌમંગલકાઃ, વંશીમુખાઃ, સૂચી-

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં વેદંદિય સંસારસમાપન્ન જીવપન્નવણા ?) દ્વીન્દ્રિય-
 સંસારી જીવોંની પ્રજ્ઞાપના કયા હૈ ? ઉનકે કિતને ભેદ હૈ ? 'વેદંદિયસંસાર-
 સમાવન્નજીવપન્નવણા અણેગવિહા' દો દ્વીન્દ્રિય વાલે સંસારસમાવન્નક
 જીવોંની પ્રજ્ઞાપના અનેક પ્રકાર કી (પળ્લન્તા) કહી હૈ (તં જહા) વેદંદિય-
 પ્રકાર હૈ—(પુલાકિમિયા) પુલાકૃમિ, (કુચ્છિકિમિયા) કુક્ષિકૃમિ (ગંઢૂય-
 લગા) ગંઢૂપદ (ગોલોમા) ગોરોમ (ણેઝરા) નૂપુર (સોમંગલગા) સૌમંગ-
 લક (વંશીમુહા) વંશીમુખ (સૂઝમુહા) સૂચીમુખ (ગોજલોયા) ગોજલોકસં

પ્રજ્ઞાપના

દ્વિન્દ્રિય જીવોંની પ્રજ્ઞાપના

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં વેદંદિયસંસારસમાવન્નજીવપન્નવણા ?) દ્વીન્દ્રિયસંસારી-
 જીવોંની પ્રજ્ઞાપના શું છે ? (વેદંદિયસંસારસમાવન્નજીવપન્નવણા) એ દ્વીન્દ્રિય
 સંસાર સાર સમાપન્ન જીવોંની પ્રજ્ઞાપના (અણેગ વિહા) અનેક પ્રકારની (પળ્લન્તા)
 કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે છે (પુલાકિમિયા) પુલાકૃમિક (કુચ્છી-
 કિમિયા) કુક્ષી-કૃમી (ગંઢૂયલગા) ગંઢૂપદ (ગોલોમા) ગોરોમ (ણેઝરા) નૂપુર
 (સોમંગલગા) સૌમંગલક (વંસીમુહા) વંશીમુખ (સૂઝમુહા) સૂચીમુખ (ગોજલોયા)

મુખાઃ, ગોજલૌકસઃ, જાલાયુષ્કાઃ, શઘ્વાઃ, શઘ્વનકાઃ, ઘુલ્લાઃ, ઘુલ્લાઃ, ગુહજાઃ, સ્કન્ધાઃ, વરાટાઃ, સૌત્રિકાઃ, મૂત્રિકાઃ, કલુકાવાસાઃ, એકતોવૃત્તાઃ, દ્વિધાતો-વૃત્તાઃ, નન્દિકાવર્ત્તાઃ, શમ્બુકાઃ, માતૃવાહાઃ, શુક્તિસમ્પુટાઃ, ચન્દનાઃ, સમુદ્ર-લિક્ષાઃ, યે ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ સર્વે તે સંમૂર્ચ્છિમા નપુંસકાઃ, તે સમાસતો દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-પર્યાપ્તકાશ્ચ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ । એતેષાં ચલુ એવમાદિકાનાં દ્વીન્દ્રિયાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સપ્ત જાતિકુલકોટિ યોનિપ્રમુખ શતસહસ્રાણિ ભવન્તીત્યાખ્યાતમ્ । તે એતે દ્વીન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપનાઃ ॥ સૂ. ૨૫ ॥

(જાલાડયા) જાલાયુષ્ક (સંઘા) શંઘ (સંઘળગા) શંઘનકા (ઘુલ્લા) ઘુલ્લા (ઘુલ્લા) ઘુલ્લા (ગુલયા) ગુહજા (ઘંધા) સ્કન્ધ (વરાટા) વરાટ-કૌડી (સોત્તિયા) સૌત્રિક (મુત્તિયા) મૂત્રિક (કલુયાવાસા) કલુકાવાસ (એગઓવત્તા) એકતોવૃત્ત (દુહઓ વત્તા) દ્વિધાતો વૃત્ત (નંદિયાવત્ત) નન્દિકાવર્ત્ત (સંબુક્કા) શમ્બૂક (માઈવાહા) માતૃવાહ (સિપ્પિસંપુટા) શુક્તિસંપુટ (ચંદળા) ચન્દનક (સમુદ્રલિક્ષા) સમુદ્રલિક્ષાં (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જો મી હસ પ્રકાર કે હૈં ।

(સન્વેતે) વે સમી (સંમુચ્છિમા) સંમૂર્ચ્છિમ (નપુંસગા) નપુંસક હોતે હૈં (તે સમાસઓ દુવિહા પન્નત્તા) વે સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) હસ પ્રકાર (પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય) પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત । (એસિ ણં) હનકે (એવમાહ્યાણં) હત્યાદિ (વેહંદિયાણં) દ્વીન્દ્રિયોં કે (પજ્જત્તા પજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત કે (સત્ત જાઈકુલકોડિ-

ગો જલૌકસ (જાલાડયા) જાલાયુષ્ક (સંઘા) શંઘ (સંઘળગા) શંઘનકા (ઘુલ્લા) ઘુલ્લા (ઘુલ્લા) ઘુલ્લા (ગુલયા) ગુહજા (ઘંધા) સ્કન્ધ (વરાટા) કૌડી (સોત્તિયા) સૌત્રિક (મુત્તિયા) મૂત્રિકા (કલુયા વાસા) કલુકા વાસા (એગઓ વત્તા) એકતોવૃત્ત ગોળ (દુહઓ વત્તા) બે બાબુ વૃત્ત (નંદિયાવત્ત) નંદીકાવર્ત્ત (સંબુક્કા) શંબુક (માઈવાહા) માતૃવાહ (સિપ્પી સંપુટા) શુક્તિ સંપુટ (ચંદળા) ચંદનક (સમુદ્રલિક્ષા) સમુદ્ર લિક્ષા (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) બે બીબકોઈ આવા પ્રકારના છે.

(સન્વેતે) તેઓ બધા (સંમુચ્છિમા) સંમૂર્ચ્છિમ (નપુંસગા) નપુંસક હોય છે (તે સમાસઓ દુવિહા પન્નત્તા) તેઓ સંક્ષેપથી બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય) પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક

(એસિ ણં) તેઓનાં (એવમાહ્યાણં) વિગેરે (વેહંદિયાણં) દ્વીન્દ્રિયોનાં (પજ્જત્તા પજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તનાં (સત્ત જાઈ કુલકોડિ જોણિપમુહ સંયસહ-સાઈ) સાતે લાખ જાતિ કુલ કૌડી (ભવંતીતિ મક્ખાયં) હોય છે એમ કહ્યું

ટીકા—અથ દ્વીન્દ્રિયજીવપ્રભેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં વેદંદિય સંસારસમાવન્નજીવપન્નવણા?’ ‘સે’—અથ ‘કિં તં’—કા સા-કતિવિધા ‘વેદંદિય-સંસારસમાવન્નજીવપન્નવણા’ દ્વીન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના પ્રજ્ઞાપના? ભગવાનાહ—‘વેદંદિયસંસારસમાવણજીવપન્નવણા’—દ્વીન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ‘અણેગવિહા’—અનેકવિધા—અનેકપ્રકારા ‘પણ્ણત્તા’—પ્રજ્ઞાપના, ‘તં જહા’—તથથા ‘પુલા કિમિયા’—પૂતકૃમયઃ, તે ચ ગુદપ્રદેશોત્પન્નાઃ કૃમયઃ ઉચ્ચન્તે, ‘કુલ્લિકિમિયા’—કુલ્લિકૃમયઃ—ઉદરપ્રદેશોત્પન્નાઃ કૃમયઃ, ‘ગંઢૂયલગા’—ગણ્ઢૂપદાઃ ક્ષુદ્રજન્તુવિશેષાઃ, ‘ગોલોમા’—ગોરામાઃ, ‘જેઝરા’—જૂપુરાઃ, ‘સોમંગલગા’—સૌમ-ફલકાઃ, ‘વંસીમુહા’—વંશીમુખાઃ, ‘સૂઢીમુહા’—સૂચીમુખાઃ, ‘ગોજલોયા’—ગૌજલૌ-કસઃ—ગૌઃ—પૃથિવી, જલઞ્ચ ઓકો ગૃહં યેપાં તે ગોજલૌકસઃ, ‘જલોયા’—જલૌ-કસઃ—જલમેવ ઓકો યેપાં તે જલૌકસઃ, ‘જોંક’ इति પ્રસિદ્ધાઃ, ‘જાલાયુઠ્ઠા’—જાલાયુઠ્ઠાઃ, ‘સંઘા’—શઘ્વાઃ સમુદ્રોત્પન્નાઃ પ્રસિદ્ધા એવ, ‘સંઘણગા’—શઘ્નનકાઃ—(જોળીપમુહસયસહસ્સાઈ) સાન લાઘ્વ જાતિ કુલકોટિ (ભવંતીતિ-ત્તિમાલાયં) હોતી હૈં, એસા કહા હૈં (સે ત્તં વેદંદિયસંસારસમાપન્ન જીવ-પણ્ણવણા) યહ દ્વીન્દ્રિય સંસારી જીવોં કી પ્રજ્ઞાપના હૈં ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—અથ દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે ભેદ-પ્રભેદોં કા નિરૂપણ કરતે હૈં । પ્રશ્ન હૈં કિ દ્વીન્દ્રિય સંસારી જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—દ્વીન્દ્રિય જીવ અનેક પ્રકાર કે હૈં ઓર ઇસ કારણ ડનકી પ્રજ્ઞાપનાં ભી અનેક પ્રકાર કી હૈં । દ્વીન્દ્રિયજીવોં મેં સે કુછ કા ઉલ્લેખ કરતે હૈં—પૂતકૃમિ જો ગુદા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, પેટ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે કુલ્લિકૃમિ, ગંઢૂપદ (ગિઢૌલા નામક ક્ષુદ્ર જન્તુ), ઇસી પ્રકાર ગૌરમ, જૂપુર, સૌમંગલક, વંશીમુખ, સૂચીમુખ, ગૌજલૌકસ, (જોંક) જાલા-

છે (સે ત્તં વેદંદિય સંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા) આ દ્વીન્દ્રિય સંસારી જીવોની પ્રજ્ઞાપના છે. ॥ સૂ. ૨૫ ॥

ટીકાર્થ—હવે દ્વીન્દ્રિય જીવોના ભેદ પ્રભેદોનું નિરૂપણ કરે છે—પ્રશ્ન એ છે ‘દ્વીન્દ્રિય સંસારી જીવ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?’

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—દ્વીન્દ્રિય જીવ અનેક પ્રકારના છે. અને એ કારણે તેઓની પ્રજ્ઞાપના પણ અનેક પ્રકારની છે દ્વીન્દ્રિય જીવોમા કેટલાકનો ઉલ્લેખ કરે છે.

પૂતકૃમિ જીવો ગુદામાં ઉત્પન્ન થાય છે. પેટમાં ઉત્પન્ન થનારા કુલ્લિકૃમિ ગંઢૂપદ (ગિઢૌલા નામના ક્ષુદ્ર જન્તુઓ) તેવીજ રીતે, ગૌરમ, જૂપુર, સૌમંગલક, વંશીમુખ, સૂચીમુખ, ગૌજલૌકસ (જળો) જાલાયુષ્ક, શંખ, શંખવટી, ઘુલ્લો (નાના શંખ-સમુદ્રના શંખના આકારના) શુક્રસુ, સ્કન્ધ, કોડી, સૌત્રિક

શઙ્ખા એવ લઘુભૂતાઃ, શઙ્ખનકા ઉચ્યન્તે, 'ઘુલ્લા'—ઘુલ્લાઃ—ઘુલ્લિકાઃ 'ઘોંઘરી' ઇતિ પ્રસિદ્ધાઃ 'ઘુલ્લા'—લઘવઃ શઙ્ખાઃ—સામુદ્રશઙ્ખાકારાઃ, 'ગુલ્યા'—ગુડજાઃ, 'સ્વંધા'—સ્કન્ધાઃ, 'વરાડા'—વરાટાઃ—કપર્દકાઃ, 'કૌડી' ઇતિ ભાષાપ્રસિદ્ધાઃ, 'સોત્તિયા'—સૌત્રિકાઃ 'મુત્તિયા'—મૂત્રિકાઃ, 'કલુયાવાસા'—કલુકાવાસાઃ, 'એગ-ઓવત્તા'—એકતો વૃત્તાઃ—એકભાગે ગોલાકારાઃ, 'દુહઓ વત્તા' દ્વિધાતો વૃત્તાઃ—ઉભયભાગે ગોલાકારાઃ 'નંદિયાવત્તા'—નન્દિકાવર્ત્તાઃ, 'શંબુકા'—શમ્બૂકાઃ, 'ડોલા' ઇતિ ભાષાપ્રસિદ્ધાઃ, 'માઙ્ગવાહા'—માતૃવાહાઃ 'સિપ્પિસંપુટા'—શુક્તિસમ્પુટાઃ, સંપુટાકારાઃ, શુક્તયઃ, 'ચંદના'—ચન્દનકાઃ—અક્ષાઃ, 'સમુદ્રલિલ્લા' સમુદ્રલિલ્લાઃ, એતે ચ યથાસમ્ભવં પ્રતિપત્તવ્યાઃ, 'જે યાવન્ને તહપ્પગારા'—એડપિ ચાન્યે તથા પ્રકારાઃ એવં વિધાઃ—મૃતકશવદેહોત્પન્ન કૃમ્યાદયસ્તે સર્વેડપિ દ્વીન્દ્રિયાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, 'સવ્વે તે સમુચ્છિમા'—સર્વે તે—પૂર્વોક્તાઃ, સમૂચ્છિમાઃ 'નપુંસગા'—નપુંસકા ભવન્તિ, 'સમુચ્છિમાનામવશ્યં નપુંસકત્વાત્ 'નારક-સમૂચ્છિમા નપુંસકા' ઇતિ 'તે સમાસઓ દુવિદ્ધા પ્ણત્તા'—તે દ્વીન્દ્રિયાઃ, સમાસતઃ—સંક્ષેપેણ દ્વિવિધાઃ—દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞસાઃ—ઉક્તાઃ, 'તં જહા'—તથથા—'પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય'—પર્યા-

યુષ્ક, શંખ શંખની, ઘુલ્લા (ઘોંઘરી), ઘુલ્લા (છોટે શંખ—સમુદ્રી શંખ કે આકાર કે), ગુડજ, સ્કંધ, કૌડી, સૌત્રિક, મૂત્રિક, કલુકાવાસ, એકતોવૃત્ત (એક ઓર સે ગોલ જન્તુ), નન્દિકાવર્ત, શમ્બૂક—ડોલા કે નામ સે પ્રસિદ્ધ, માતૃવાહ, શુક્તિસમ્પુટ આર્થાત્ સંપુટાકાર સીપ, ચન્દનક (અક્ષ) ઓર સમુદ્રલિલ્લા । इन सब द्वीन्द्रिय जीवों को जिस प्रकार संभव हो, समझ लेना चाहिए । इनके अतिरिक्त भी मृतकदेह आदि में उत्पन्न होने वाले कीड़े आदि द्वीन्द्रिय होते हैं ।

ये सभी द्वीन्द्रिय सम्मूर्च्छिम होते हैं, नपुंसक होते हैं, क्योंकि सब सम्मूर्च्छिम जीव नपुंसक ही होते हैं ।

દ્વીન્દ્રિય જીવ સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે કહે છે—પર્યાપ્તક ઓર અપ-

મૂત્રિક, કલુકા, વાંસ એકતોવૃત્ત (એક બાબુથી ગોળ જન્તુ) દ્વિધાતોવૃત્ત (બન્ને બાબુથી ગોળ જન્તુ) નન્દિકાવર્ત, શમ્બૂક, માતૃવાહ, શુક્તિ, સંપુટ (અર્થાત્ સંપુટાકાર છીપ) ચન્દનક, અને સમુદ્રલિલ્લા.

આ બધા દ્વીન્દ્રિય જીવેના જે રીતે સંલવ-થાય તે સમજી લેવા બેઠએ તદુપરાન્ત મરેલા શરીર વિગેરેમા ઉત્પન્ન થનારા કીડા વિગેરે દ્વીન્દ્રિય હોય છે.

આ બધા દ્વીન્દ્રિય સમૂચ્છિમ હોય છે, નપુસક હોય છે, કેમકે બધા જ સમૂચ્છિમ જીવ નપુસક જ હોય છે.

દ્વીન્દ્રિય જીવ સંક્ષેપથી બે પ્રકારના કહ્યા છે—પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક

પ્રકાશ, અપર્યાપ્તકાશ, ચકારદ્વયેન યોનિકુલભેદેન સ્વગતાનેકભેદાઃ સૂચ્યન્તે, 'एएसि णं' एतेषां द्वीन्द्रियाणाम् 'एवमाइयाणं'—एवमादीनां पुतकृम्यादीनाम् 'वेइन्द्रियाणं'—द्वीन्द्रियाणाम् 'पज्जत्तापज्जत्ताणं'—पर्याप्तापर्याप्तादीनाम् सर्वसंख्यया 'सत्त जाइकुलकोडिजोणीपमुहसयसहस्साइ' भवंतीति मक्खायं—सप्तजातिकुल-कोटि योनिप्रमुखशतसहस्राणि—सर्वजाति कुलकोटीनां योनिप्रमुखणि योनिप्रव-हाणि योनिशतसहस्राणि भवन्ति, सप्तलक्षजातिकुलकोटयो भवन्तीत्याशयः इत्याख्यातं तीर्थकृद्भिः, अत्रेदं बोध्यम्—जातिकुलयोनीनां परिज्ञानार्थं पूर्वाचार्यैरिदं परिस्थूलमुदाहरणमुपदर्शितम्, तथाहि जातिरितिपदेन तिर्यग्गतिरुच्यते तस्याः कुलानि कृमिकीटवृश्चिकादीनि, एतानि च कुलानि योनिप्रमुखानि भवन्ति—एकस्यामेव योनौ अनेकानि कुलानि भवन्ति, यथा छगणयोनौ कृमिकुलं—कीटकुलं—वृश्चिककुलम् इत्यादि, अथवा जातिकुलमित्येकं पदं वर्तते, जातिकुल-योन्योश्च परस्परं विशेषो भवति, एकस्यामपि योनौ अनेकजातिकुलसंभवात्, यथा एकस्यामेव योनौ कृमिजातिकुलं, कीटकजातिकुलं, वृश्चिकजातिकुलमित्यादि तथा चैकस्यामपि योनौ अवान्तरजातिभेदभावादनेकानि योनिप्रवहाणि जाति

पर્યાप्तક । दोनों जगह 'य' अव्यय के प्रयोग से यह सूचित किया गया है, कि योनि एवं कुल के भेद से इनके अवान्तर भेद अनेक हैं । इन पूतकृमि आदि पर्याप्त और अपर्याप्त द्वीन्द्रियों की दो लाख जाति कुलकोटियां होती हैं, ऐसा तीर्थकर भगवन्तों ने कहा है ।

जाति-कुल-योनियों को समझाने के लिए पूर्वाचार्यों ने यह स्थूल उदाहरण बतलाया है—'जाति' पद से तिर्यग्गति समझना चाहिए । कृमि, कीट आदि कुल कहलाते हैं । ये कुल योनि प्रमुख होते हैं अर्थात् एक ही योनि में अनेक कुल होते हैं, जैसे छगण (कंडा) योनि में कृमि कुल, कीटकुल और वृश्चिककुल, आदि होते हैं, इस

મિશ્રિત્તે જગ્યાએ 'ય' અવ્યયના પ્રયોગથી એમ સૂચિત કર્યું છે. કે યોનિ અને કુલ વિગેરેના ભેદથી તેમના અવાન્તર ભેદ અનેક થાય છે. આ કૃમિ આદિ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિયોની બે લાખ જાતિ કુલકોટિ હોય છે એવું તીર્થકર ભગવન્તોએ ફરમાવ્યું છે.

જાતિ, કુલ યોનિયોને સમજાવવાને માટે પૂર્વાચાર્યોએ આ સ્થૂલ ઉદા-હરણ બતાવ્યું છે.

જાતિ પદથી તિર્યગ ગતિ સમજવાની છે, કૃમિ, કીટ વિગેરે કુલ કહે વાય છે, આ કુલ યોનિ પ્રમુખ હોય છે અર્થાત્ એકજ યોનિમા અનેક કુલ હોય છે જેમકે છગણ (છાણ) યોનિમા કૃમિકુલ, અને વૃશ્ચિક કુલ આદિ હોય છે.

कुलानि सम्भवन्ति इत्युपपद्यन्ते द्वीन्द्रियाणां सप्तलक्षजातिकुलकोटीनाम् प्रकृत-
मुपसंहरन्नाह—‘से तं तेइंदिय संसारसमावन्नजीवपन्नवणा’—सा एषा द्वीन्द्रिय
संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ॥सू० २५॥

मूलम्—से किं तं तेइंदिय संसारसमावन्नजीवपन्नवणा ?
तेइंदियसंसारसमावन्नजीवपन्नवणा अणेगविहा पणत्ता,
तं जहा—ओवइया रोहिणिया कुंथू पित्रीलिया उइंसगा उदेहिया
उकलिया उप्पाया उप्पडा तणहारा कट्टाहारा मालुया पत्ताहारा
तणबेटिया पत्तबेटिया पुप्फबेटिया फलबेटिया तेबुरणमिंजिया
तओसिमिंजिया कप्पासट्ठिमिंजिया हिल्लिया झिल्लिया
झिगिरा किंगिरिडा बाहुया लहुया सुभगा सोवत्थिया सुयबेटा
इंदकाइया इंदगोवया तुरुतुंबगा कुत्थलबाहगा जूया हालाहला
पिसुया सयवाइया गोम्ही हत्थिसोंडा, जे यावन्ने तहप्पगारा,
सव्वे ते संमुच्छिमा नपुंसगा । ते समासओ दुविहा पन्नत्ता,
तं जहा—पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य । एएसि णं एवमाइयाणं
तेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं अट्टलक्ख जाइकुलकोडि जोणिप्प-
मुहसयसहस्साइं भवंतीति मक्खायं । से तं तेइंदियसंसार-
समावन्नजीवपन्नवणा ॥सू० २६॥

(॥ छाया—अथ का सा त्रीन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ? त्रीन्द्रिय
प्रकार एक योनि में भी अवान्तर भेद होने से अनेक योनिप्रवाह जाति
कुल होते हैं, अतएव द्वीन्द्रिय जीवों के सात लाख जाति कुलकोटियां
हो सकती हैं । अब प्रस्तुत का उपसंहार करते हैं—यह द्वीन्द्रिय संसार-
समापन्न जीवों की प्रज्ञापना हुई ॥२५॥

शब्दार्थ—(से किं तं तेइंदिय संसारसमापन्न जीवपन्नवणा ?) अब

अनेक योनिमा पणु अवान्तर वेद थवाथी अनेक योनि प्रवाह नति ।
उल्लेखार्थ, छे, तेथीन द्वीन्द्रिय जिवोनी सात लाख कुल कोटी थध शके छे ।
उदे=प्रस्तुतको उपसंहार करे छे—आ द्वीन्द्रिय संसार समापन्न जिवोनी
प्रज्ञापना थध ॥सू० २५॥

(॥ शब्दार्थ—(से किं तं तेइंदियसंसारसमावन्नजीवपन्नवणा ?) उवे त्रीन्द्रिय)

સંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના અનેકવિધા પ્રજ્ઞાપ્તા, તથા-ઔપયિકાઃ, રોહિ-
ણિકાઃ, કુંથવઃ, પિપીલિકાઃ, ઉદંશકાઃ, ઉદેહિકાઃ, ઉત્કલિકાઃ, ઉત્પાદાઃ,
ઉત્પટાઃ, તૃણાહારાઃ, કાષ્ઠાહારાઃ, માલુકાઃ, પત્રાહારાઃ, તૃણવૃન્તિકાઃ, પત્ર-
વૃન્તિકાઃ, પુષ્પવૃન્તિકાઃ, ફલવૃન્તિકાઃ, વીજવૃન્તિકાઃ, તેવુરણમિજ્જિકાઃ,
કાર્પાસાસ્થિમિજ્જિકાઃ. હિલ્લિકાઃ, ફિલ્લિકાઃ, ફિંગિરાઃ, કિંગિરિટાઃ, વાહુકાઃ,
લઘુકાઃ, સુભગાઃ, સૌવસ્તિકાઃ, શુકવૃન્તાઃ, ઇન્દ્રકાયિકાઃ, ઇન્દ્રગોપકાઃ, તુરુ-
તુમ્બકાઃ, કુચ્છલવાહકાઃ, યુકાઃ, હાલાહલાઃ, પિપ્પલાઃ, શતપાદિકાઃ, ગોમ્મયઃ,

ત્રીન્દ્રિય સંસારી જીવોં કી પ્રજ્ઞાપના કયા હૈ ? (અણેગવિહા પળ્ણત્તા)
અનેક પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ (તં જહા) વહ હસ પ્રકાર હૈ (ઓવહ્યા)
ઔપયિક (રોહિણિયા) રોહિણિક (કુંથુ) કુંથુક (પિપીલિકા) પિપીલિકા
- કીટી (ઉદંસગા) ઉદંશક (ઉદેહિયા) ઉદેહી (ઉત્કલિયા) ઉત્કલિકા
(ઉત્પયા) ઉત્પાદ (ઉત્પટા) ઉત્પટ (તણહરા) તૃણાહાર (કઢ્ઢાહારા) કાષ્ઠા-
હાર (માલુયા) માલુકા (પત્તાહારા) પત્રાહાર (તણવેંટિયા) તૃણવૃન્તિક
(પત્તવેંટિયા) પત્રવૃન્તિક (પુષ્પવેંટિયા) પુષ્પવૃન્તિક (ફલવેંટિયા) ફલ-
વૃન્તિક (વીજવેંટિકા) વીજવૃન્તિક (તેવુરણમિંજિયા) તેવુરણમિજ્જિક
(તઓસિમિંજિયા) ત્રપુષીમિંજિક (કપ્પાસદિમિંજિયા) કાર્પાસાસ્થિ-
મિંજિક (હિલ્લિયા) હિલ્લિક (ફિલ્લિયા) ફિલ્લિક (ફિંગિરા) ફીંગુર
(કિંગિરિટા) કિંગિરિટ (વાહુયા) વાહુક (લહુયા) લઘુક (સુભગા)
સુભગ (સોવત્થિયા) સૌવસ્તિક (સુયવેંટા) શુકવૃન્ત (ઈન્દકાઈયા) ઇન્દ્ર-
કાયિક (ઈન્દગોવયા) ઇન્દ્રગોપ (તુરુતુંબગા) તુરુતુમ્બક (કુચ્છલવાહગા)

સંસારી જીવોની પ્રજ્ઞાપના શું છે ? (તેંદિય સંસારસમાવળ્ણજીવપળ્ણવળ્ણા)
ત્રીન્દ્રિય સંસાર સમાપન્ન જીવ પ્રજ્ઞાપના (અણેગવિહા પન્નત્તા) અનેક
પ્રકારની કહેલી છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (ઓવહ્યા) ઔપયિક (રોહિ-
ણિયા) રોહિણિક (કુંથુ) કુંથુક (પિપીલિયા) પિપીલીકા-કીટી (ઉદંસગો) ઉદં-
શક (ઉદેહિયા) ઉદેહી (ઉત્કલિયા) ઉત્કલિકા (ઉત્પયા) ઉત્પાદક (ઉત્પટા) ઉત્પટ
(તણાહારા) તૃણાહાર (કઢ્ઢાહારા) કાષ્ઠાહાર (માલુયા) માલુકા (પત્તાહારા) પત્રાહાર
(તણવેંટિયા) તૃણવૃન્તિક (પત્તવેંટિયા) પત્રવૃન્તિક (પુષ્પવેંટિયા) પુષ્પવૃન્તિક
(ફલવેંટિયા) ફલવૃન્તિક (વીજવેંટિયા) વીજવૃન્તિક (તેવુરણમિંજિયા) તેવુરણમિ-
જ્જિક (તઓ-સિમિંજિયા) ત્રપુષીમિંજિક (કપ્પાસદિમિંજિયા) કાર્પાસાસ્થિમિંજિક
(હિલ્લીયા) હિલ્લીક (ફિલ્લિયા) ફિલ્લિક (ફિંગિરા) ફિંગુર (કિંગિરિટા) કિંગી-
રીટ (વાહુયા) વાહુક (લહુયા) લઘુક (સુભગા) સુભગ (સોવત્થિયા) સૌવસ્તિક
(સુયવેંટા) શુકવૃન્તિક (ઈન્દકાઈયા) ઇન્દ્રકાયિકા (ઈન્દગોવયા) ઇન્દ્રગોપ (તુરુતુંબગા)

હસ્થિસૌંડાઃ, યે ચાન્યે તથા પ્રકારાઃ, સર્વે તે સંમૂર્છિમાઃ નપુંસકાઃ । તે સમા-
સતો દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાપ્તાઃ, તથા-પર્યાપ્તકાશ્ચ અપર્યાપ્તકાશ્ચ । એતેષામેવમાદિકાનાં
ત્રીન્દ્રિયાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ અઘ્જાતિકુલકોટિયોનિપ્રમુખશતસહસ્રાણિ ભવ-
ન્તીત્યાख्याતમ્ । સૈષા ત્રીન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ॥સૂ.૦૨૬॥

ટીકા—અથ ત્રીન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપનાં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં
તં તેઈંદિયસંસારસમાવન્નજીવપન્નવણા’—‘સે’—અથ ‘કિં તં’ કા સા, કતિવિધા

કુસ્થલવાહલ (જૂયા) જૂં (હાલાહલા) હાલાહલ (પિસુઆ) પિશુક (સય-
વાહ્યા) શતપાદિકા (ગોમ્હી) ગોમ્મય (હસ્થિસૌંડા) હસ્તિસૌંડ (જે
ચાવન્ને તહપ્પગારા) इसी प्रकार के जो अन्य हैं वे भी त्रीन्द्रिय हैं (सन्वे
ते (संमुच्छिमा) वे सभी संमूर्च्छिम हैं (नपुंसगा) नपुंसक हैं (ते समा-
सओ दुविहा पणत्ता) संक्षेप से वे दो प्रकार के हैं (पज्जत्तगा य अप-
ज्जत्तगा य) पर्याप्त और अपर्याप्त (एएसि णं एवमाइयाणं) इन
औपयिक आदि (तेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) पर्याप्त एवं अपर्याप्त
त्रीन्द्रियों की (अट्टलक्ख कुलकोडि जोणियप्पमुहसयसहस्साइं) आठ
लाख योनि प्रमुख जाति कुलकोटियां (भवन्तीति मक्खायं) होती हैं,
ऐसा कहा है (से तं तेइंदियसंसारसमावण्णजीवपन्नवणा) यह त्रीन्द्रिय
संसारसमापन्न जीवों की प्रज्ञापना हुई । ॥२६॥

ટીકાર્થ—અથ ત્રીન્દ્રિયોં વાલે સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપણા કરતે
હૈં । પ્રશ્ન હૈ કિ ત્રીન્દ્રિયોં વાલે સંસારી જીવોં કી પ્રરૂપણા કિતને

તરતુંબક (કુચ્છલ વાહગા) કુસ્થલવાહક (જૂયા) જૂં (હાલાહલા) હાલાહલ (પિસુ
ઓ) પિશુક (સયવાહ્યા) શતપાદિક (ગોમ્હી) ગોમય (હસ્થિસૌંડા) હસ્તિસૌંડ
(જે ચાવન્ને તહપ્પગારા) આવી જાતના જે બીજા છે તેઓ પણ ત્રીન્દ્રિય છે
(સન્વે તે સંમુચ્છિમા) તેઓ બધા સંમૂર્છિમ છે (નપુંસગા) નપુંસક છે (તે
સમાસઓ દુવિહા પણત્તા) સંક્ષેપથી તેઓ બે પ્રકારના છે (પજ્જત્તગા ય અપ-
જ્જત્તગા ય) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત

(‘एएसि णं एवमाइयाणं’) આ औपयिक आदि (तेइंदियाणं पज्जत्ता पज्जत्ताणं)
पर्याप्त અને અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિયોની (अट्टलक्खकुलकोडि जोणियप्पमुहसयसहस्साइं)
આઠ લાખ યોનિપ્રમુખ જાતિ કુલકોટીયો (भवन्तीति मक्खायं) હોય છે એમ કહ્યું
છે (से तं तेइंदियसंसारसमावण्णजीवपन्नवणा) આ ત્રીન્દ્રિય સંસાર સમાપન્ન
જીવોની પ્રજ્ઞાપના થઈ ॥ સૂ, ૨૬ ॥

ટીકાર્થ—હવે ત્રણ ઇન્દ્રિયો વાળા સંસારી જીવોની પ્રરૂપણા કરે છે

પ્રશ્ન—ત્રણ ઇન્દ્રિયો વાળા સંસારી જીવોની પ્રરૂપણા કેટલા પ્રકારના છે

मेत्यर्थः, 'तेइंदिय संसारसमावन्नजीवपन्नवणा'—त्रीन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञा-
पना प्रज्ञप्ता? भगवानाह—'तेइंदियसंसारसमावन्नजीवपन्नवणा अणेगविहा
'पन्नत्ता' त्रीन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना अनेकविधा प्रज्ञप्ता, 'तामेव प्रदर्श-
यति—'तं जहा'—तद्यथा 'ओवइया'—औपयिकाः, 'रोहिणिया'—रोहिणिकाः,
'कुंथू' कुन्थवः, 'पिपीलिया'—पिपीलिकाः, 'उदंसगा' उदंसकाः, 'उदेहिया'—
उदेहिकाः, 'उकलिया'—उत्कलिकाः—'उप्पाया'—उत्पादाः, 'उप्पडा'—उत्पटाः,
'तणहारा'—तृणाहाराः, 'कट्टहारा' काष्ठाहाराः, 'मालुया'—मालुकाः, 'पत्ताहारा'
पत्राहाराः, 'तणवेंटिया'—तृणवृन्तिकाः, 'पत्तवेंटिया'—पत्रवृन्तिकाः, 'पुप्फवे-
ंटिया'—पुष्पवृन्तिकाः 'फलवेंटिया'—फलवृन्तिकाः, 'वीजवेंटिया'—बीजवृन्तिकाः,
'तेवुरणमिजिया'—तेवुरणमिजिकाः, तओसिमिजिया' त्रपुपीमिजिकाः, 'कर्पा-
सट्टिमिजिया'—कर्पासास्थिमिजिकाः, 'हिल्लिया'—हिल्लिकाः, 'झिल्लिया'—
झिल्लिकाः, 'झिगिरा'—झिगिराः, 'किंगिरिडा'—किङ्गिरिटाः, 'वाहुया'—वाहुकाः,
'लहुया' लघुकाः, 'सुभगा'—सुभगा 'सोवत्थिया'—सौवस्तिकाः, 'सुयवे'टा'—
शुकवृन्ताः, 'इंदकाइया'—इन्द्रकायिकाः, 'इंदगोवया'—इन्द्रगोपकाः—रक्तकीट-
विशेषाः, 'तुरुतुंवगा'—तुरुतुम्बकाः, 'कुच्छलवाहगा'—कुस्थलवाहकाः, 'जूया'—
यूकाः—शिरोरुहस्थप्रसिद्धक्षुद्रजन्तवः, 'हालाहला' हालाहलाः, 'पिसुया'—

प्रकार की है? भगवान् ने उत्तर दिया—त्रीन्द्रिय जीवों की प्ररूपणा
अनेक प्रकार की कही गई है। वह इस प्रकार है—औपयिक, रोहिणिक,
कुंथु, पिपीलिका, उदंसक, उदेही, उत्कलिका, उत्पाद, उत्पट, तृणाहार,
काष्ठाहार, मालुक, पत्राहार, तृणवृन्तिक, पत्रवृन्तिक, पुष्पवृन्तिक, फल-
वृन्तिक, बीजवृन्तिक, तेवुरणमिजिक, त्रपुपीमिजिक, कर्पासास्थिमिजि-
क, हिल्लिक, झिल्लिक, झिगिर, किंगिरिट, वाहुक, लघुक, सुभग, सौव-
स्तिक, शुकवृन्त, इन्द्रकायिक, इन्द्रगोप, (एक लाल रंग का कीड़ा) तुरु-
तुंबक, कुस्थलवाहक, यूका (जू), हालाहल, पिशुक, शतपादिका, गोम्मय

श्री लगवानने उत्तर आभ्यो—त्रीन्द्रिय जीवानी प्ररूपणा अनेक प्रकारनी
छे. ते आ प्रकारे छे

औपयिक रोहिणिक, कुंथु, पिपीलिका, उदंसक, उदेही, उत्कलिका, उत्पाद
उत्पट, तृणाहार, काष्ठाहार, मालुक, पत्राहार, तृणवृन्तिक, पत्रवृन्तिक, पुष्प
वृन्तिक, फलवृन्तिक, बीजवृन्तिक, तेवुरणमिजिक, त्रपुपीमिजिक, कर्पासास्थि
मिजिक, हिल्लिक, झिल्लिक, झिगिर, किंगिरिट, वाहुक, लघुक, सुभग सौवस्तिक,
शुकवृन्त, इन्द्रकायिक, इन्द्रगोप (एक लाल रंग का कीड़ा) तुरुतुंबक, कुस्थल
वाहक, जू, हालाहल, पिशुक, शतपादिका, गोम्मय, अने छस्तिस्सोड,

પિશુકાઃ, 'સયમાહ્યા'—શતપાદિકાઃ, 'ગોમ્હી'—ગોમ્મયઃ, 'હસ્તિસૌંડા'—હસ્તિ-
સૌંડાઃ, એ તે ચ ઔપયિકાદય સ્ત્રીન્દ્રિયાઃ દેશવિશેષતો લોકતથાવગન્તવ્યાઃ,
નવરં ગોમ્હીપદેન કર્ણસિયાલિયા ગૃહ્યતે इत्यवसेयम्, 'જે યાવન્ને તહપ્પગારા'—
યેऽપિ ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ, એવં વિધાઃ જીવાઃ સન્તિ તે સર્વે ત્રીન્દ્રિયાઃ જ્ઞાત-
વ્યાઃ 'સઙ્ગે તે સંમુચ્છિમા નપુંસગા' इति पूर्वोक्तवचनप्रामाण्यात्, 'તે સમા-
સઓ દુવિદ્યા પણ્ણત્તા' તે ત્રીન્દ્રિયાઃ, સમાસતઃ—સંક્ષેપેણ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
'તં જહા'—તદ્યથા 'પજ્જત્તગા ય, અપજ્જત્તગા ય'—પર્યાપ્તકાશ્ચ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ,
'एएसि णं'—એતેપાં—ત્રીન્દ્રિયાણામ્, 'एवमाइयाणां'—એવમાદીનામ્—ઔપયિક-
પ્રમૃતીનામ્ 'पज्जत्तापज्जत्ताणं'—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાદીનામ્, સર્વસંખ્યયા 'अट्टलक्ख-
कुलकोडिजोणिप्पमुहमयसहस्सा भवन्तीति मक्खायं'—દ્વિલક્ષકુલકોટિયોનિપ્રમુ-
ખશતસહસ્રાણિ જાતિકુલકોટીનાં યોનિપ્રમુખાણિ—યોનિપ્રવાહાણિ શતસહસ્રાણિ
ભવન્તિ, અષ્ટૌલક્ષ જાતિકુલકોટયો ભવન્તીત્યર્થઃ, इत्याख्यातं तीर्थकृद्भिः, પ્રકૃત-
मुपसंहरन्नाह—'સે તં તેહંદિયસંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા'—સા એષા ઉપર્યુક્તા
ત્રીન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના પ્રજ્ઞપ્તા ॥સૂ. ૨૬॥

और हस्ति सौण्ड, इन त्रीन्द्रिय जीवों को देशविशेष से और लोक से
समझना चाहिए। गोमही का अर्थ 'कर्णसियालिया' है। इनके अतिरिक्त
अन्य जो इसी प्रकार के जीव हैं, उन सभी को त्रीन्द्रिय समझना चाहिए।

ये त्रीन्द्रिय सभी जीव संमूर्च्छिम और नपुंसक होते हैं, क्योंकि
पहले कहा जा चुका है कि सभी संमूर्च्छिम जीव नपुंसक होते हैं।
ये त्रीन्द्रिय जीव दो प्रकार के हैं—पर्याप्तक और अपर्याप्तक। इन पर्या-
प्त और अपर्याप्त त्रीन्द्रिय जीवों के आठ लाख जाति कुलकोटियों के
योनिप्रवाह होते हैं, अर्थात् आठ लाख जाति कुलकोटि हैं, ऐसा तीर्थ-
करों ने कहा है अब प्रस्तुत का उपसंहार करते हैं—यह त्रीन्द्रिय संसार-
समापन्न जीवों की प्रज्ञापना हुई ॥२६॥

આ ત્રીન્દ્રિય જીવોને દેશ વિશેષથી અને લોકવ્યવહારથી સમજવા જોઈએ આના
સિવાય બીજા જે આ પ્રકારના જીવો છે. તે બધાને ત્રીન્દ્રિય સમજવા જોઈએ.

આ ત્રીન્દ્રિય જીવ બધાજ સંમૂર્ચ્છિમ અને નપુંસક હોય છે. કારણ કે
પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે કે બધાજ સંમૂર્ચ્છિમ જીવો નપુંસક હોય છે. આ
ત્રીન્દ્રિય જીવ બે પ્રકારના છે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત આ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
ત્રીન્દ્રિય જીવોના આઠ લાખ જાતિ કુલ કોટિયોનો યોનિ પ્રવાહ હોય છે અર્થાત્
આઠ લાખ જાતિ કુલ કોટી છે. એમ તીર્થકરોએ કહ્યું છે.

હવે પ્રસ્તુતનો ઉપસંહાર કરે છે—આ ત્રિન્દ્રિય સંસાર સમાપન્ન જીવો
ની પ્રજ્ઞાપના થઈ. ॥ સૂ. ૨૬ ॥

મૂલમ—સે કિં તં ચતુરિંદ્રિયસંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા ?
 ચતુરિંદ્રિય સંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા અણેગવિહા પણ્ણત્તા, તં
 જહા—અંધિય પત્તિય મચ્છિય, મસગા કીડે તહા પયંગે ય । ઢંકુણ
 કુક્કહ કુક્કહ, નંદાવત્તે ય સિંગિરહે ॥૧॥ કિણ્ણપત્તા જીવપત્તા
 લોહિયપત્તા હારિદ્ધપત્તા સુક્કિલ્લપત્તા ચિત્તપક્ખા વિચિત્તપક્ખા
 ઓહંજલિયા જલચારિયા ગંભીરા ણીણિયા તંતવા અચ્છિરોડા
 અચ્છિવેહા સારંગા નેઝરા દોલા ભમરા ભરિલી જરુલા તોટ્ટા
 વિચ્છુયા પત્તવિચ્છુયા છાણવિચ્છુયા જલ્લાવચ્છુયા પિયંગાલા
 કણગા ગોમયકીડા, જે યાવન્ને તહપ્પગારા, સવ્વે તે સંમુચ્છિમા
 નપુંસગા । તે સમાસઓ દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા,—પજ્જત્તગા ય,
 અપજ્જત્તગા ય । એસિ ણં એવમાઙ્ગિયાણં ચતુરિંદ્રિયાણં પજ્જત્તા-
 પજ્જત્તાણં નવજાઙ્ગ કુલકોઢિ જોણિપ્પમુહ સયસહસ્સાઙ્ગં ભવંતીતિ
 મક્ખાયં । સે તં ચતુરિંદ્રિયસંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા । સૂ. ૨૭।

છાયા—અથ કા સા ચતુરિન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ? ચતુરિન્દ્રિય-
 સંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના અનેકવિધા પ્રજ્ઞાતા, તથા—‘અન્ધિકાઃ, પત્રિકાઃ,
 મક્ષિનઃ, મશકાઃ, કીટાઃ, તથા પતંગાશ્ચ । ઢંકુણાઃ, કુક્કઠા કુક્કુડા નન્દ્યાઃ
 વર્ત્તાશ્ચ શૃંગિરટાઃ ॥૧॥ કૃષ્ણપત્રાઃ, નીલપત્રાઃ, લોહિતપત્રાઃ, હારિદ્રપત્રાઃ, શુક્લ-

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં ચતુરિંદ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપણ્ણવણા ?)
 ચૌદિન્દ્રિય સંસારસમાપન્ન જીવોં કી પ્રજ્ઞાપના કયા હૈ ? (અણેગવિહા
 પણ્ણત્તા) અનેક પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ્ ઇસ પ્રકાર હૈ—(અંધિય)
 અંધિક (પત્તિય) પત્રિક (મચ્છિય) મક્ખી (મસગ) મચ્છર (કીડે)

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં ચતુરિંદ્રિય સંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા) ચતુરિન્દ્રિય-
 સંસાર સમાપન્ન જીવોની પ્રજ્ઞાપના શુ છે ? (ચતુરિંદ્રિયસંસારસમાવણ્ણજીવ-
 પણ્ણવણા) ચતુરિન્દ્રિય સંસાર સમાપન્ન જીવોની પ્રજ્ઞાપના (અણેગવિહા પણ્ણત્તા)
 અનેક પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ રીતે

(અંધિય) અંધિક (પત્તિય) પત્રિક (મચ્છિય) માંખી (મસગ) મચ્છર (કીડે)
 કીડા (તહા પયંગેય) અને પતંગીયા (ઢંકુણ) ઢંકુણ (કુક્કહ) કુક્કહ (કુક્કુહ)
 કુક્કુહ (નંદાવત્તેય) નંદાવર્ત (સિંગિરહ) શૃંગીરહ

पत्राः, चित्रपक्षाः, विचित्रपक्षाः, ओहाञ्जलिकाः, जलचारिकाः, गम्भीराः, नीनिकाः, तन्तवाः, अक्षिरोटाः, अक्षिवेधाः, सारङ्गाः, नूपुराः, दोलाः, भ्रमराः, भरिलयः, जरुला, तोट्टाः, वृश्चिकाः, छाणवृश्चिकाः प्रियङ्गालाः, कनकाः, गोमयकीटाः, ये चान्ये तथा प्रकाराः, सर्वे ते संमूर्च्छिमा नपुंसकाः । ते समासतो द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च । एतेषां खलु एवमादिकानां चतुरिन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तानां नव जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातम् । सैषा चतुरिन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ॥सू०२७॥

टीका—अथ चतुरिन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापनां प्ररूपयितुमाह—‘से किं कीडा (तहा पयंगे य) और पतंगा (ढंकुण) ढंकुण (कुक्कड) कुक्कड (कुक्कुह) कुक्कुह (नंदावत्ते य) और नन्द्यावर्त्त (सिंगिरड) शृंगिरट (किण्हपक्खा) कृष्णपक्ष (नीलपक्खा) नीलपक्ष (लोहियपक्खा) लोहितपक्ष (हालिदपक्खा) पीतपक्ष (सुक्किल्लपक्ष) श्वेतपक्ष (चित्तपक्खा) चित्रपक्ष (विचित्तपक्खा) विचित्रपक्ष (ओहंजलिया) ओहाञ्जलिक (जलचरिया) जलचारिक (गंभीरा) गंभीर (णीणिया) नीतिका (तन्तवा) तन्तव (अच्छिरोडा) अक्षिरोट (अच्छिवेहा) अक्षिवेध (सारंगा) सारंग (नेउरा) नूपुर (दोला) दोला (भमरा) भ्रमर (भरिली) भरिली (जरुला) जरुला (तोट्टा) तोट्ट (विंछुया) विच्छू (पत्तविच्छुया) पत्रवृश्चिक (छाण विच्छुया) छाणे का विच्छू (जलविच्छुया) जल-विच्छू, (पियंगाल) प्रियंगाल (कणगा) कनक (गोमयकीडा) गोबर का कीडा, इन अन्धिक आदि चतुरिन्द्रिय जीवों को देशविशेष से और लोक से समझ लेना चाहिए । इसी प्रकार जो अन्य प्राणी हैं उन्हें भी चतुरिन्द्रिय समझना चाहिए । ॥२७॥

टीकार्थ—ये सभी चौइन्द्रिय जीव संमूर्च्छिम और नपुंसक होते हैं ।

(किण्ह पक्खा) कृष्ण पक्ष (नीलपक्खा) नीलपक्ष (लोहियपक्खा) लोहित पक्ष (हालिदपक्खा) पीत पक्ष (सुक्किल्लपक्खा) श्वेत पक्ष (चित्तपक्खा) चित्र पक्ष (विचित्तपक्खा) विचित्र पक्ष (ओहंजलिया) ओहाञ्जलिक (जलचरिया) जलचारिक (गंभीरा) गंभीर (णीणिया) नीनिका (तन्तवा) तन्तव (अच्छिरोडा) अक्षिरोट (अच्छिवेहा) अक्षिवेध (सारंगा) सारंग (नेउरा) नूपुर (दोला) दोला (भमर) भ्रमर (भरिली) भरिली (जरुला) जरुला (तोट्टा) तोट्ट (विंछुया) विच्छू (पत्तविंछुया) पत्र वृश्चिक (छाणविच्छुया) छाण वृश्चिक (जलविच्छुया) जल वृश्चिक (पियंगाल) प्रियंगाल (कणगा) कनक (गोमेय कीडा) छाणुना कीडा ॥ सू. २७ ॥

टीकार्थ—आ आधिक विगेरे चतुरिन्द्रिय जीवोने देशविशेष करीने तथा

તં ચ ઊરિંદિયસંસારસમાવન્નજીવપણ્ણા ? 'સે-અય, 'કિં તં'-કા સા, કતિ-
 વિયા, इत्यर्थः, 'चउरिंदिय संसारसमावन्नजीवपन्नवणा'-चतुरिन्द्रियसंसार-
 समापन्नजीवप्रज्ञापना प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'चउरिंदियसंसारसमावन्नजीवपन्न-
 वणा'-चतुरिन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना 'अणेगविहा'-अनेकविधाः-नाना-
 प्रकारकाः 'पण्णत्ता'-प्रज्ञप्ता, तामेवोपदर्शयति-'तं जहा'-तद्यथा-अंधिय'-
 अन्धिकाः, 'पत्तिय'-पत्रिकाः, 'मच्छिय'-मक्षिकाः, 'मसगा'-मगकाः, 'कीडे'-
 कीटाः, 'तहा'-तथा 'पयंगेय'-पतङ्गाश्च 'ढंकुण'-ढङ्कुणाः, 'कुक्कड'-कुक्कडाः,
 'कुक्कुह'-कुक्कुहा, 'नंदावत्तेय'-नन्दावर्त्ताश्च 'सिंघिरडे'-शृङ्गिरटाः, ॥१०६॥
 'किण्हपत्ता'-कृष्णपत्राः, 'नीलपत्ता'-नीलपत्राः, 'लोहियपत्ता'-लोहितपत्राः,
 'हालिदपत्ता'-हारिद्रपत्राः, 'सुक्किल्लपत्ता' शुक्लपत्रा, 'चित्तपक्खा'-चित्रपक्षाः,
 'विचित्तपक्खा'-विचित्रपक्षाः, 'ओहंजलिया'-ओहाञ्जलिकाः, 'जलचरिया'-
 जलचारिकाः, 'गंभीरा'-गम्भीराः, 'णीणिया'-नीनिकाः, 'तंतवा'-तन्तवाः,
 'अच्छिरोडा'-अक्षिरोटाः, 'अच्छिवेहा'-अक्षिवेधाः, 'सारंगा' सारङ्गाः 'नेउरा'
 -नूपुराः, 'दोला' दोलाः, 'भमरा'-भ्रमराः, 'भरिली' भरिलयः 'जरुला'-
 जरुलाः, 'तोटा'-तोटाः, 'विच्छुया'-वृश्चिकाः, 'पत्तविच्छुया' पत्रवृश्चिकाः,
 'छाणविच्छुया'-छगणवृश्चिकाः, 'जलविच्छुगा'-जलवृश्चिकाः, 'पियंगाला'-
 प्रियङ्गलाः, 'कणगा'-कनकाः, 'गोमयकीडा'-गोमयकीटाः, एतेच अन्धिक-
 प्रभृतयश्चतुरिन्द्रियाः देशविशेषतो लोकतश्चावगन्तव्याः 'जे यावन्ने तहप्पगारा'
 -येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः-एवंविधा भवन्ति सर्वे ते चतुरिन्द्रिया ज्ञातव्याः,
 'सव्वे ते संमुच्छिमा णपुंसगा' सर्वे ते चतुरिन्द्रियाः संमूर्च्छिमाः नपुंसकाः प्रति-
 पत्तव्याः, 'संमुच्छिमा णपुंसगा' इति पूर्वोक्तवचनप्रामाण्यात् 'ते समासओ दुविहा
 पण्णत्ता'-ते चतुरिन्द्रियाः समासतः-संक्षेपेण द्विविधाः प्रज्ञप्ता स्तानाह-'तं जहा'
 -तद्यथा-'पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय' पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च, 'एएसिणं'-
 एतेषां चतुरिन्द्रियाणाम् 'एवमाइयाणं'-एवमादीनाम्-अन्धिकानाम् 'चउरिंदियाणं'
 -चतुरिन्द्रियाणाम् 'पज्जत्तापज्जत्ताणं'-पर्याप्तकापर्याप्तकानाम् 'नवजाइकुलकोडि
 जोणिण्णमुहसयसहस्साइं भवंतीति मक्खायं'-नवजाति कुलकोटियोनि प्रमुखशत-

કર્ણોકિ સ્વ સંમૂર્છિમ નપુંસક હોતે હૈં, યહ પહલે બતલાંયા જા ચુકા હૈ।

ये चोइन्द्रिय संक्षेप से दो प्रकार के हैं-पर्याप्त और अपर्याप्त ।
 अन्धिक आदि इन पर्याप्त और अपर्याप्त चोइन्द्रिय जीवों के नौ लाख

લોકવ્યવહારથી સમજી લેવા જોઈએ. આવી જાતના જે બીજા પ્રાણીઓ છે
 તેઓને પણ ચતુરિન્દ્રિય સમજી લેવાં જોઈએ.

આ બધા ચતુરિન્દ્રિય જીવ સંમૂર્છિમ અને નપુંસક હોય છે. કેમકે

સહસ્રાણિ, જાતિકુલકોટીનાં યોનિપ્રમુખાણિ-યોનિપ્રવહાણિ યોનિશતસહસ્રાણિ
ભવન્તિ સર્વસંખ્યયા નવલક્ષ જાતિ કુલ કોટિલક્ષા-ભવન્તીતિ ભાવઃ, इत्याख्यातं
तीर्थकृद्भिः, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં ચઉરિંદિયસંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા’
-સા एषा-उपर्युक्ता चतुरिन्द्रिय संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना प्रज्ञप्ता ॥सू० २७॥

મૂલમ્-સે કિં તં પંચિંદિયસંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા ?
પંચિંદિય સંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા ચઉવિહા પણ્ણત્તા, તં
જહા-નેરઙ્ગય પંચિંદિયસંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા, તિરિ-
ક્કજોણિયપંચિંદિયસંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા ૨, મણુસ્સ-
પંચિંદિયસંસારસમાવન્નજીવપણ્ણવણા ૩, દેવપંચિંદિયસંસાર
સમાવન્નજીવપણ્ણવણા ૪ ॥સૂ૦ ૨૮॥

છાયા-અથ કા સા પચ્ચેન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ? પચ્ચેન્દ્રિયસંસાર-
સમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ચતુર્વિધા પ્રજ્ઞપ્તા તથથા-નૈરયિક પચ્ચેન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવ-
પ્રજ્ઞાપના ૧, તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ૨, મનુષ્ય પચ્ચેન્દ્રિય
સંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ૩, દેવપચ્ચેન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવપ્રજ્ઞાપના ૪ ॥સૂ૦ ૨૮॥

જાતિ કુલકોટિ યોનિ પ્રમુખ હૈં, એસા તીર્થકરોં ને કહા હૈ કિ યહ
ચૌદિન્દ્રિય સંસારસમાપન્ન જીવોં કી પ્રજ્ઞાપના હુઈ ॥૨૭॥

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં પંચિંદિયસંસારસમાપન્નજીવપણ્ણવણા ?)
પંચેન્દ્રિય સંસારસમાપન્ન જીવોં કી પ્રજ્ઞાપના કયાં હૈ ? (ચઉવિહા
પણ્ણત્તા) ચાર પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર (નેરઙ્ગયપંચિ-
દિય સંસારસમાવન્ન જીવપણ્ણવણા) નૈરયિક સંસારસમાપન્ન પંચેન્દ્રિય
જીવોં કી પ્રજ્ઞાપના (તિરિક્કજોણિય૦) તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં કી પ્રજ્ઞાપના

અથા સંમૂર્ચિભો નપુસક હોય છે તે પહેલા બતાવી દેવાયેલું છે.

આ ચતુરિન્દ્રિય સંક્ષેપથી બે પ્રકારના છે-પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અન્ધિક
આદિ આ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ચતુરિન્દ્રિય જીવોની નવ લાખ બાતિ
કુલ કોટિ યોનિ પ્રમુખ છે, એવું તીર્થકરે કહ્યું છે. આ ચતુરિન્દ્રિય સંસાર
સમાપન્ન જીવોની પ્રજ્ઞાપના થઈ ॥ સૂ. ૨૭ ॥

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં પંચિંદિયસંસાર સમાપન્નજીવપણ્ણવણા) પંચેન્દ્રિય
સંસાર સમાપન્ન જીવોની પ્રજ્ઞાપના શું છે ? (પંચિંદિયસંસારસમાપન્નજીવ
પણ્ણવણા) પંચેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્ન જીવોની પ્રજ્ઞાપના (ચઉવિહા પણ્ણત્તા) ચાર
પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (નેરઙ્ગયપંચિંદિયસંસારસમાવન્ન
જીવપણ્ણવણા) નૈરયિક સંસાર સમાપન્ન પંચેન્દ્રિય જીવોની પ્રજ્ઞાપના (તિરિક્કજો-
ણિય-)

टीका—अथ पञ्चेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापनां प्ररूपयितुमाह—‘से किं तं पंचेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवपण्णवणा’—‘अथ ‘किं तं’—का सा—कतिविधा ‘पंचेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवपण्णवणा’—पञ्चेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना प्रज्ञप्ता? भगवानाह—‘पंचिन्द्रिय संसारसमापन्नजीवपण्णवणा’—पञ्चेन्द्रिय संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ‘चउव्विहा’—चतुर्विधा—चतुष्प्रकारा ‘पण्णत्ता’—प्रज्ञप्ता, ‘तं जहा’ तद्यथा—‘नैरइय पंचिन्द्रियसंसारसमापन्नजीवपण्णवणा’—नैरयिक पञ्चेन्द्रियसंसारसमापन्नजीव प्रज्ञापना, ‘तिक्खिजोणिय पंचिन्द्रियसंसारसमापन्नजीवपण्णवणा’—तैर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना, ‘मणुस्स पंचिन्द्रियसंसारसमापन्नजीव पण्णवणा’—मनुष्य पञ्चेन्द्रिय संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना ‘देवपंचिन्द्रियसंसारसमापन्नजीवपण्णवणा’—देवपञ्चेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना चेति, तत्र नैरिकादि पदव्युत्पत्तयस्तु—अयम्—इष्टफलं कर्म, निर्गतम् अयं येभ्य स्ते निरयाः—नरकावासास्तेषु भवा नैरयिका स्ते च पञ्चेन्द्रियसंसारसमापन्नजीवा—(मणुस्सपंचिन्द्रिय०) मनुष्य पंचेन्द्रियों की प्ररूपणा (देव०) देवपंचेन्द्रियों की प्रज्ञापना ॥२८॥

टीकार्थ—अब पंचेन्द्रिय संसारसमापन्न जीवों की प्ररूपणा करते हैं। वह इस प्रकार है—पंचेन्द्रिय संसारसमापन्न जीवों की प्रज्ञापना कितने प्रकार की है? भगवान् ने उत्तर दिया—पंचेन्द्रिय संसारसमापन्न जीवों की प्रज्ञापना चार प्रकार की है—(१) नैरयिक पंचेन्द्रिय संसारसमापन्न जीव प्रज्ञापना (२) तिर्य्यग्य पंचेन्द्रिय संसारसमापन्न जीव प्रज्ञापना (३) मनुष्य पंचेन्द्रिय संसारसमापन्न जीव प्रज्ञापना और (४) देव पंचेन्द्रिय संसारसमापन्न जीव प्रज्ञापना।

‘नैरयिक’ शब्द की व्युत्पत्ति इस प्रकार है—‘निर’ अर्थात् हटगया, ‘अय’ अर्थात् इष्टफल देने वाला (शुभ) कर्म, इस प्रकार जिनसे शुभ

जोणिय०) तिर्य्यग्य पंचेन्द्रियोनी प्रज्ञापना (मणुस्स पंचेन्द्रिय०) मनुष्य पंचेन्द्रियोनी प्रज्ञापना (देव०) देव पंचेन्द्रियोनी प्रज्ञापना ॥ सू. २८ ॥

टीकार्थ—हुवे पंचेन्द्रिय संसार समापन्न जिवोनी प्रज्ञापणा करे छे

ते आ रीते छे—पंचेन्द्रिय संसार समापन्न जिवोनी प्रज्ञापना केटला प्रकारनी छे?

श्री-लगवान उत्तर आपे छे—पंचेन्द्रिय संसार समापन्न जिवोनी प्रज्ञापना चार प्रकारनी छे—

(१) नैरयिक पंचेन्द्रिय संसार समापन्न जिवोनी प्रज्ञापना (२) तिर्य्यग्य पंचेन्द्रिय संसार समापन्न जिवोनी प्रज्ञापना (३) मनुष्य पंचेन्द्रिय संसार समापन्न जिव प्रज्ञापना (४) देव पंचेन्द्रिय संसार समापन्न जिव प्रज्ञापना

શ્વેતિ નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજીવા સ્તેષાં પ્રજ્ઞાપના, एवं तिरः कुटिलम्
अश्वन्ति-गच्छन्तीति तिर्यञ्चः, तेषां योनिः-उत्पत्तिस्थानं तिर्यग्योनि स्तत्र
भवा स्तैर्यग्योनिका स्ते च पच્ચેન્દ્રિયસંસારસમાપન્નજीवाश्चेति तेषां प्रज्ञापना
तैर्यग्योनिकपच્चેन्દ्रिયसंसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना, तथा मनोरपत्यानि मनुष्यास्ते
च ते पच્चેन्દ्रियसंसारसमापन्नजीवाश्चेति तेषां प्रज्ञापना मनुष्यपच્चેन्દ्रियसंसारसमा-
पन्नजीवप्रज्ञापना, तथा दीव्यन्ति यथेच्छं क्रीडन्तीति देवाः भवनपत्यादयस्ते
च ते पच્चેन्દ्रियसंसारसमापन्नजीवाश्चेति तेषां प्रज्ञापना देवपच્चેन्દ्रियसंसारसमा-
पन्नजीवप्रज्ञापनेत्याशयः । सू० २८॥

કર્મ હટ ગયા હો-જહાં ઇષ્ટ ફલ કી પ્રાપ્તિ ન હોતી હો ઉસે 'નિરય'
અર્થાત્ નારકાવાસ કહતે હૈં । 'નિરય' મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે જીવ 'નૈર-
યિક' કહે જાતે હૈં । યે નૈરયિક જીવ સંસારસમાપન્ન અર્થાત્ જન્મ-
મરણ કો પ્રાપ્ત હૈં ઓર પાંચોં ઇન્દ્રિયોં સે યુક્ત હોતે હૈં, અતઃપંચ પંચે-
ન્દ્રિય સંસારસમાપન્ન કહલાતે હૈં ।

इसी प्रकार जो 'तिर' अर्थात् कुटिल 'अंचन' अर्थात् गमन करते
हैं, वे 'तिर्यच' कहलाते हैं । उनकी योनि अर्थात् उत्पत्तिस्थान को
तिर्यग्योनि कहते हैं । तिर्यग्योनिक में जन्मने वाले 'तैर्यग्योनिक' हैं ।

જો મનુ કી સન્તાર હોં વે મનુષ્ય । ઓર જો દીવ્યન્તિ અર્થાત્
યથેચ્છ ક્રીડા કરતે હૈં વે ભવનપતિ આદિ દેવ કહલાતે હૈં ।

પંચેન્દ્રિયજીવ નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય ઓર દેવ કે ભેદ સે ચાર પ્રકાર
કે હોતે હૈં, અતઃપંચ ઉનકી પ્રજ્ઞાપના મી ચાર પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈં ॥ ૨૮ ॥

નૈરયિક, શબ્દની વ્યુત્પત્તિ આ પ્રકારે છે નિર અર્થાત્ હરીત અથ
અર્થાત્ ઇષ્ટફળ દેવાવાળા (શુભ) કર્મ આ રીતે જેઓથી શુભકર્મ હટી
ગયેલ છે-જ્યાં ઇષ્ટફળની પ્રાપ્તિ ન થાય તેને 'નિરય' અર્થાત્ નરકાવાસ કહે
છે. નિરયમાં ઉત્પન્ન થવા વાળા જીવ નૈરયિક કહેવાય છે. આ નૈરયિક જીવ
સંસાર સમાપન્ન અર્થાત્ જન્મ મરણને પામે છે અને પાંચે ઇન્દ્રિયોથી યુક્ત
હોય છે. તેથીજ પચ્ચેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્ન કહેવાય છે

એ રીતે જે તિર અર્થાત્ કુટિલ 'અંચન' અર્થાત્ ગમન કરે છે. તે
તિર્યચ કહેવાય છે. તેઓની યોનિ અર્થાત્ ઉત્પત્તિ સ્થાનને તિર્યગૂ યોનિ
કહે છે. તિર્યગ્યોનિમાં જન્મવાવાળા તૈર્યગ્યોનિક છે.

જે માણસના સન્તાન છે તેઓ મનુષ્ય અને જે દીવ્યતિ અર્થાત્ યથે-
ચ્છ ક્રીડા કરે છે તેઓ ભવનપતિ આદિ દેવ કહેવાય છે

પંચેન્દ્રિય જીવ નારક, તિર્યચ મનુષ્ય અને દેવતા ભેદથી ચાર પ્રકારના
હોય તેથી તેઓની પ્રજ્ઞાપના પણ ચાર પ્રકારની કહી છે ॥ સૂ. ૨૮ ॥

मूलम्-से किं तं नेरइया ? नेरइया सत्तविहा पणत्ता, तं जहा-रयणप्पभापुढवीनेरइया१, सक्करप्पभापुढवीनेरइया२, वालुयप्पभापुढवीनेरइया३, पंकप्पभापुढवीनेरइया४, धूमप्पभापुढवीनेरइया५, तमप्पभापुढवीनेरइया६, तमतमप्पभापुढवीनेरइया७। ते समासओ दुविहा पणत्ता, तं जहा-पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य। से त्तं नेरइया ॥सू०२९॥

छाया-अथ के ते नैरयिकाः ? नैरयिकाः सप्तविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-रत्नप्रभा-पृथिवीनैरयिकाः १, शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिकाः २, वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिकाः ३, पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकाः ४, धूमप्रभापृथिवी नैरयिकाः ५, - तमःप्रभापृथिवी नैरयिकाः ६, तमस्तमःप्रभापृथिवी नैरयिकाः ७। ते समासतो द्विविधा प्रज्ञप्ताः तद्यथा-पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च । ते एते नैरयिकाः ॥सू०२९॥

शब्दार्थ-(से किं तं नेरइया ?) नैरयिक कितने प्रकार के हैं ? (सत्तविहा पणत्ता) सात प्रकार के हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं (रयणप्पभा पुढवीनेरइया) रत्नप्रभा पृथ्वी के नारक (सक्करप्पभा पुढवीनेरइया) शर्कराप्रभा पृथ्वी के नारक (वालुयप्पभा पुढवीनेरइया) वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारक (पंकप्पभा पुढवीनेरइया) पंकप्रभा पृथ्वी के नारक (धूमप्पभा पुढवीनेरइया) धूमप्रभा पृथ्वी के नारक (तमप्पभा पुढवीनेरइया) तमाप्रभा पृथ्वी के नारक (तमतमप्पभा पुढवीनेरइया) तमस्तमःप्रभा पृथ्वी के नारक (ते समासओ दुविहा पणत्ता) संक्षेप से वे दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) यह इस प्रकार (पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य) पर्याप्तक और अपर्याप्तक (से त्तं नेरइया) यह नैरयिकों की प्ररूपणा हुई ॥२९॥

शब्दार्थ-(से किं तं नेरइया ?) नैरयिक डेटला प्रकारना छे ? (नेरइया सत्त विहा पणत्ता) नैरयिक छुवे सात प्रकारना छेलेला छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (रयणप्पभापुढवि नेरइया) रत्नप्रभा पृथ्वीना पृथ्वीना नारक (सक्करप्पभापुढवि नेरइया) शर्कराप्रभा पृथ्वीना नारक (वालुयप्पभापुढवि नेरइया) वालुकाप्रभा पृथ्वीना नारक (पंकप्पभापुढवि नेरइया) पंकप्रभा पृथ्वीना नारक (धूमप्पभापुढवि नेरइया) धूमप्रभा पृथ्वीना नारक (तमप्पभापुढवि नेरइया) तम प्रभापृथ्वी नारक (तमतमप्पभापुढवि नेरइया) तमतमःप्रभापृथ्वीना नारक (ते समासओ दुविहा पणत्ता) तेओ स क्षेपथी छे प्रकारना छेला छे (तं जहा) ते आ रीते (पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य) पर्याप्तक अने अपर्याप्तक (से त्तं नेरइया) आ नैरयिकेनी प्ररूपणा थछि ॥ सू. २९ ॥

ટીકા-અથ નૈરયિકપ્રમેદાન પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં નેરહ્યા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે-કતિવિધાઃ નૈરયિકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ભગવાનાહ-‘નેરહ્યા સત્તવિદા પન્નતા’-નૈરયિકાઃ સત્તવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તત્ર નૈરયિકાણાં સત્તવિધત્વશ્ચ પૃથિવીભેદેન અવગન્તવ્યમ્, અન્યથા પ્રચુરભેદત્વં નૈરયિકાણાં સમ્ભવતિ, અતઃપૃથિવીભેદત્વ એવ સત્તવિધત્વં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘તં જહા’-તદ્વથા-‘રયણધ્વમાપુઢવી નેરહ્યા’-રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ, રત્નાનિ-વજ્રવૈદૂર્યાદીનિ, પ્રમા-સ્વરૂપં યસ્યાઃ સા રત્નપ્રમા-રત્નબહુલા રત્નમયીત્યર્થઃ, સા ચાસૌ પૃથિવી ચેતિ રત્નપ્રમાપૃથિવી તસ્યાં નૈરયિકાઃ રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ ૧, ‘સકરપ્પમાપુઢવી નેરહ્યા ૨’ શર્કરા-પ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ, શર્કરાઃ-પ્રસ્તરચૂર્ણસ્વણ્ડાઃ, પ્રમા-સ્વરૂપં યસ્યાઃ સા શર્કરા-પ્રમા, સા ચાસૌ પૃથિવીચેતિ તસ્યાં નૈરયિકાઃ ૨, ‘વાલુયપ્પમાપુઢવી નેરહ્યા ૩’

ટીકાર્થ-અવ નૈરયિક જીવોં કે ભેદોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-પ્રશ્ન હૈં-નૈરયિક કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન ને ઉત્તર દિયા-નૈરયિક સાત પ્રકાર કે હૈં । યહાં નૈરયિકોં કે જો સાત ભેદ કહે હૈં વે પૃથ્વી ભેદ સે હી સમજના ચાહિય, યોં તો નૈરયિકોં કે બહુત ભેદ હૈં । પૃથ્વી ભેદ સે ડનકે સાત ભેદ બતલાતે હૈં-વજ્ર ઓર વૈદૂર્ય આદિ રત્ન કહલાતે હૈં । પ્રમા અર્થાત્ સ્વરૂપ । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ રત્નબહુલા યા રત્નમયી પૃથ્વી રત્નપ્રમા કહલાતી હૈં । ડસમેં ઉત્પન્ન હોને વાલે યા રહને વાલે નારક જીવ રત્નપ્રમા પૃથ્વી નૈરયિક કહલાતે હૈં ।

પાષાણોં કે ચૂર્ણ-સ્વણ્ડ અર્થાત્ ડોટે-ડોટે કંકડ શર્કરા કહલાતે હૈં, વે જિસકા સ્વરૂપ હૈં, વહ પૃથ્વી શર્કરાપ્રમા, ઓર ડસમેં રહને વાલા નારક શર્કરાપ્રમા નૈરયિક કહલાતે હૈં ।

ટીકાર્થ-હવે નૈરયિક જીવોની પ્રરૂપણા કરે છે-

પ્રશ્ન-નૈરયિક કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે નૈરયિક સાત પ્રકારના છે.

અત્રે નૈરયિકોના જે સાત ભેદ કહ્યા છે તેઓ પૃથ્વી ભેદે કરીને સમજવાના છે. આમતો નૈરયિકોના ઘણા ભેદ છે. પણ પૃથ્વી ભેદથી તેઓના સાત ભેદ બતાવે છે-

વજ્ર, અને વૈદૂર્ય મણિ આદિ રત્નો કહેવાય છે. પ્રમા અર્થાત્ સ્વરૂપ તાત્પર્ય એ છે કે પ્રચુર અગર રત્નમયી પૃથ્વી જે તે રત્નપ્રમા કહેવાય છે. તેમાં ઉત્પન્ન થનારા અગર રહેનારા નારક જીવ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિક કહેવાય છે.

યત્થરનો ભૂકો અથવા નાના કકડા, શર્કરા કહેવાય છે તે જેમના સ્વરૂપ છે તે પૃથ્વી શર્કરાપ્રમા અને તેમાં વસનારા નારક શર્કરા પ્રમા નૈરયિક કહેવાય છે.

વાલુકાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ૪, 'પંકપ્પમાપુઢવી નેરહ્યા૫,'-પંકપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ૪, 'ધૂમપ્પમાપુઢવી નેરહ્યા ૫'-ધૂમપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ 'તમપ્પમાપુઢવી નેરહ્યા ૬, તમપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ, 'તમઃતમપ્પમાપુઢવી નેરહ્યા ૭' તમસ્તમપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાશ્ચેતિ, 'તે સમાસઓ દુવિહા પળ્લન્તા'--તે નૈરયિકાઃ, સમાસતઃ--સંક્ષેપેણ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ 'તં જહા'--તથથા--'પજ્જત્તગાય, અપજ્જગાય' પર્યાપ્તકાશ્ચ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ--'સેત્તં નેરહ્યા'--તે એતે--ઉપર્યુક્તા નૈરયિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ--કથિતાઃ ॥સૂ.૦ ૨૯॥

મૂલમ્--સે કિં તં પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયા? પંચિંદિય-તિરિક્ખજોણિયા તિવિહા પળ્લન્તા, તં જહા--જલયરપંચિંદિય-તિરિક્ખજોણિયા થલયરપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયા ૨, સ્વહયર-પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયા ય ૩ ॥સૂ.૦ ૩૦॥

છાયા--અથ કે તે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાઃ? પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાઃ ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તથથા--જલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાઃ ૧, સ્થલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાઃ ૨, સ્વેચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાશ્ચ ૩ ॥સૂ.૦ ૩૦॥

इसी प्रकार वालुकाप्रभा पृथिवी के नैरयिक, पंकप्रभा पृथिवी के नारक, धूमप्रभा पृथिवी के नारक, तमःप्रभा पृथिवी के नारक, और तमस्तमः प्रभा पृथिवी के नारक समझना चाहिए । ये सानों प्रकार के नारक जीव संक्षेप से दो प्रकार के हैं--पर्याप्त और अपर्याप्त । अब प्रस्तुत का उपसंहार करते हैं--यह नैरयिक जीवों की प्ररूपणा हुई ॥२९॥

शब्दार्थ--(से किं तं पंचिंदिय तिरिक्खजोणिया?) पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव कितने प्रकार के हैं?) (पंचिंदिय तिरिक्खजोणिया) पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव (तिविहा पणन्ता) तीन प्रकार के कहे

એજ પ્રકારે વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિક પંકપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિક, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક, તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારક અને તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારક સમજવા ભેધએ.

આ સાતે પ્રકારના નારક જીવ સંક્ષેપે કરી બે પ્રકારના છે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત.

હવે પ્રસ્તુતનો ઉપસંહાર કરે છે--આ નૈરયિક જીવોની પ્રરૂપણા થઈ ॥ સૂ. ૨૯ ॥

शब्दार्थ--(से किं तं पंचिंदियतिरिक्खजोणिया?) तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय जीव કેटला प्रकारना છે? (પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયા) પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક (તિવિહા પળ્લન્તા) ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (જલયરપંચિંદિય-

ટીકા-અથોદેશક્રમાનુસારેણ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः, ‘પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા’-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ભગવાનાહ-‘પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા તિવિહા પળ્લત્તા’-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાસ્ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’-તદ્યથા-‘જલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા ૧’-જલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચ ૧, ‘થલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા ય ૨’-સ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચ ૨, ‘સ્વચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા ય ૩’-સ્વચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચેતિ તત્ર જલે ચરન્તિ-પર્યટન્તિ, इति जलचरास्ते च ते पच्येन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चेति

हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (जलचर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिया) जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यच (थलचरपंचिंदियतिरिक्खजोणिया) स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यच और (स्वचर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिया) स्वचर पंचेन्द्रिय तिर्यच ॥ ३० ॥

ટીકાર્થ-જિમ ક્રમ સે નામ ગિને હૈં, ઉસી ક્રમ કે અનુસાર અબ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । પ્રશ્ન હૈ કિ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ કિનને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ત્રીન પ્રકાર કે કહે ગણે હૈં । વે હિસ પ્રકાર હૈં-(૧) જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક (૨) સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક (૩) સ્વચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક ।

જો તિર્યચ જલ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર રહતે હૈં, વે મત્સ્ય આદિ જલચર કહલાતે હૈં । સ્થલ પર વિચરણ કરને વાલે ગાય, ભૈંસ, ઘોડા,

તિરિક્ષજોણિયા) જલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ (થલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા) સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને (સ્વચરપંચિંદિયજોણિયા) પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિક છે. ॥ સૂ. ૩૦ ॥

ટીકાર્થ-જે કહે નામ ગણાવ્યા છે. તેજ ક્રમના અનુસાર હવે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ યોનિક જીવોની પ્રરૂપણા કરે છે

પ્રશ્ન એ છે કે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ યોનિક જીવ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રીભગવાન ઉત્તર આપે છે-પંચેન્દ્રિય તિર્યગ જીવ ત્રણ પ્રકારના કહેલા છે. તેઓ આ રીતે છે-(૧) જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ યોનિક (૨) સ્થલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ યોનિક (૩) અને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ યોનિક.

જે તિર્યગો જળમા જન્મે છે અને રહે છે. તેઓ મત્સ્ય આદિ જલચર કહેવાય છે સ્થળ ઉપર વિચરણ કરનારા ગાય, ભૈંસ, ઘોડા વિગેરે સ્થલ

જલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ, સ્થલે ચરન્તીતિ સ્થલચરાઃ, સ્થ-આકાશે ચર-
ન્તીતિ સ્થચરાઃ, તયોઃપૂર્વવત્ પૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકશબ્દેન વિશેષણસમાસઃ॥સૂ. ૩૦॥

મૂલમ્-સે કિં તં જલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિરિક્ષજોગિયા ? જલચર-
પૃષ્ઠેન્દ્રિયતિરિક્ષજોગિયા પંચવિહા પળ્લતા, તં જહા-મચ્છા૧,
કચ્છભા૨, ગાહા૩, મગરા૪, સુંસુમારા૫। સે કિં તં મચ્છા ?
મચ્છા અળેગવિહા પળ્લતા, તં જહા-સળ્હમચ્છા સ્વલ્લમચ્છા
જુંગમચ્છા વિજ્ઞાદિયમચ્છા હલિમચ્છા મગરિમચ્છા રોહિય-
મચ્છા હલીસાગરા ગાગરા વડાવડગરા ગબ્ભયા ઉસગારા તિમિ-
તિમિંગલા ણક્કા તંદુલમચ્છા કણિક્કામચ્છા સાલિસતિથયા
મચ્છા લંભળમચ્છા પડાગા પડાગાઇપડાગા જે યાવન્ને તહપ્પ-
ગારા। સે ત્તં મચ્છા। સે કિં તં કચ્છભા ? કચ્છભા દુવિહા પળ્લ-
તા, તં જહા-અટ્ટિકચ્છભા ય સંસકચ્છભા ય, સે ત્તં કચ્છભા।
સે કિં તં ગાહા ? ગાહા ? પંચવિહા પળ્લતા, તં જહા-દિલી૧,
વેઢગા૨, મુદ્ધયા૩, પુલયા૪, સીમાગારા૫, સે ત્તં ગાહા। સે કિં
તં મગરા ? મગરા દુવિહા પળ્લતા, તં જહા-સોંડમગરા ય, મટ્ટ-
મગરા ય, સે ત્તં મગરા। સે કિં તં સુંસુમારા ? સુંસુમારા ણ્ણાગારા
પળ્લતા, સે ત્તં સુંસુમારા। જે યાવન્ને તહપ્પગારા, તે સમા-
સઑ દુવિહા પળ્લતા, તં જહા-સંમુચ્છિમા ય. ગબ્ભવક્કંતિયા
ય। તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા તે સવ્વે નપુંસગા। તત્થ ણં જે
તે ગબ્ભવક્કંતિયા તે તિવિહા પળ્લતા, તં જહા-ઇત્થી પુરિસા
નપુંસગા ય। ણ્ણસિ ણં એવમાઇયાણં જલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિરિક્ષ-

આદિ સ્થલચર કહલાતે હૈં ઓર આકાશ મેં ચલને વાલે પક્ષી સ્થચર
કહલાતે હૈં। યે તોન પ્રકાર કે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ હૈં ॥૩૦॥

ચર કહેવાય છે અને આકાશમાં ઉડનારા પક્ષી જેચર કહેવાય છે. આ ત્રણ
પ્રકારના પંચેન્દ્રિય તિર્યચ છે. ॥ સૂ. ૩૦ ॥

જોણિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં અદ્ધતેરસ જાઙ્કુલકોઢિ જોણિપ્પ-
મુહસયસહસ્સાઙ્ગં ભવંતીતિ મક્કલાયં । સે તં જલચરપંચિન્દિય-
તિરિક્કજોણિયા ॥સૂ. ૩૧॥

છાયા—અથ કે તે જલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ ? જલચરપંચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકાઃ પંચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા—મત્સ્યાઃ ૧, કચ્છપાઃ ૨, ગ્રાહાઃ ૩,
મકરાઃ ૪, શિશુમારાઃ ૫ । અથ કે તે મત્સ્યાઃ ? મત્સ્યા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
તથથા—શ્લક્ષ્ણમત્સ્યાઃ, સ્વલ્લમત્સ્યાઃ, જુઙ્ગમત્સ્યાઃ, વિઙ્ગદિતમત્સ્યાઃ, હલિ-
મત્સ્યાઃ, રોહિતમત્સ્યાઃ, હલિસાગરાઃ, ગાગરાઃ, વટાઃ, વટકરાઃ, ગર્ભજાઃ,
ઉસગારાઃ, તિમિતિમિઙ્ગલાઃ, નક્કાઃ, તન્દુલમત્સ્યાઃ, કણિકમત્સ્યાઃ, શાલિ-

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં જલચરપંચિન્દિય તિરિક્કજોણિયા ?) જલચર
પંચેન્દ્રિય કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (પંચવિહા પણ્ણત્તા) પાંચ પ્રકાર કે કહે
ગઈ હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર હૈં—(મચ્છા) મત્સ્ય (કચ્છમા) કચ્છપ
(ગાહા) ગ્રાહ (મગરા) મગર (સુસુમારા) સુસુમાર ।

(સે કિં તં મચ્છા ?) મત્સ્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (મચ્છા અણેગ-
વિહા પણ્ણત્તા) મત્સ્ય અનેક પ્રકાર કે હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર હૈં
(સણ્હમચ્છા) શ્લક્ષ્ણ મત્સ્ય (સ્વલ્લમચ્છા) સ્વલ્લ મત્સ્ય (જુંગમચ્છા)
જુંગ મત્સ્ય (વિઙ્ગદિયમચ્છા) વિઙ્ગદિત મત્સ્ય (હલિમચ્છા) હલિમત્સ્ય
(મગરિમચ્છા) મકરી મત્સ્ય (રોહિયમચ્છા) રોહિત મત્સ્ય (હલીસાગરા)
હલિસાગર (ગાગરા) ગાગરા (વટા) વટ (વટગરા) વટકર (ગર્ભયા)
ગર્ભજ (ઉસગારા) ઉસગાર (તિમિતિમિંગિલા) તિમિતિમિંગિલ (નક્કા)

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં જલચરપંચિન્દિયતિરિક્કજોણિયા ?) જલચર પંચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ય કેટલા પ્રકારના છે ? (જલચરપંચિન્દિયતિરિક્કજોણિયા) જલચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્ય (પંચવિહા પણ્ણત્તા) પાંચ પ્રકારના કહેલા છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે છે
(મચ્છા) મત્સ્ય (કચ્છમા) કચ્છપ (ગાહા) ગ્રાહ (મગરા) મગર (સુસુમારા) સુસુમાર

(સે કિં તં મચ્છા ?) મત્સ્ય કેટલા પ્રકારના છે (મચ્છા અણેગવિહા
પણ્ણત્તા) મત્સ્ય અનેક પ્રકારના થાય છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (સણ્હ
મચ્છા) શ્લક્ષ્ણ મત્સ્ય (સ્વલ્લ મચ્છા) સ્વલ્લ મત્સ્ય (જુંગમચ્છા) જુંગમત્સ્ય
(વિઙ્ગદિય મચ્છા) વિઙ્ગદિતમત્સ્ય (હલિમચ્છા) હલિમત્સ્ય (મગરિમચ્છા) મકરી
મત્સ્ય (રોહિય મચ્છા) રોહિત માછલી (હલી સાગરા) હલિસાગર (ગાગરા) ગાગર
(વટા) વટ (વટગરા) વટકર (ગર્ભયા) ગર્ભજ (ઉસગારા) ઉસગાર (તિમિતિમિંગિલિયા)

શસ્ત્રિકમત્સ્યાઃ, લંભનમત્સ્યાઃ, પતાકાતિપતાકા, ये चान्ये तथाप्रकाराः, ते एते मत्स्याः १ । अथ के ते कच्छपाः ? कच्छपा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अस्थिकच्छपाश्च १, मांसकच्छपाश्च २ ते एते कच्छपाः २ । अथ के ते ग्राहाः ? ग्राहाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-दिली १, वेटकाः २ मूर्धजाः ३, पुलकाः ४, सीमाकाराः ५, ते एते ग्राहाः ३ । अथ के ते मकराः ? मकरा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः,

नक्र (तंदुलमच्छा) तन्दुल मत्स्य (कणिकामच्छा) कणिकाम मत्स्य (सालि-
सत्थियामच्छा) शलિશસ્ત્રિક मत्स्य (लंभणमच्छा) लंभन मत्स्य (पडागा)
पताका (पडागाइपडागा) पताकातिपतागा (जे यावन्ने तहप्पगारा) इसी
प्रकार के जो अन्य हैं । (से तं मच्छा) यह मत्स्यों की प्ररूपणा हुई

(से किं तं कच्छभा ?) कच्छप कितने प्रकार के हैं ? (दुविहा
पण्णत्ता) दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं (अट्टिकच्छभा
य मंसकच्छभा य) अस्थिकच्छप और मांसकच्छप (से तं कच्छभा)
यह कच्छपों की प्ररूपणा हुई ।

(से किं तं गाहा ?) ग्राह कितने प्रकार के हैं ? (पंचविहा पण्णत्ता)
पांच प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (दिली) दिली (वेढगा)
वेटक (मुद्धया) मूर्धज (पुलया) पुलक (सीमागारा) सीमाकार (से तं
गाहा) यह ग्राह की प्ररूपणा हुई ।

(से किं तं मगरा ?) मकर कितने प्रकार के हैं ? (मगरा दुविहा

તિમિતિમિગીલા (ળજ્ઞા) નકકં (તંદુલમચ્છા) તન્દુલ મત્સ્ય (કણિકામચ્છા)
કણિકામ મત્સ્ય (સાલિસત્થિયા મચ્છા) શાલ શાસ્ત્રિક મત્સ્ય (લંભણમચ્છા)
લંભન મત્સ્ય (પડાગા) પટાક (પડાગાઈ પડાગા) પતાકાતિપતાગા (જે યાવન્ને
તહપ્પગારા) એવી જાતના જે બીજા છે (સે તં મચ્છા) આ મત્સ્યોની પ્રરૂપણા થઈ

(સે કિં તં કચ્છભા) કચ્છપ કેટલા પ્રકારના છે ? (કચ્છભા) કચ્છપો
(દુવિહા પણ્ણત્તા) બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (અટ્ટિ
કચ્છભા ય મંસ કચ્છભાય) અસ્થિ કચ્છપ અને માંસ કચ્છપ (સે તં કચ્છભા)
આ કચ્છપોની પ્રરૂપણા થઈ

(સે કિં તં ગાહા) ગ્રાહ કેટલા પ્રકારના છે ? (ગાહા) ગ્રાહો (પંચ વિહા
પણ્ણત્તા) પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (દિલી) દિલી
(વેઢગા) વેઢક (મુદ્ધયા) મૂર્ધજ (પુલયા) પુલક (સીમાગારા) સીમાકાર (સે તં
ગાહા) આ ગ્રાહની પ્રરૂપણા થઈ

(સે કિં તં મગરા) મકર કેટલા પ્રકારના છે ? (મગરા દુવિહા પણ્ણત્તા)

તથા—સોળ્ડમકરાશ્ચ ૧, મૃષ્ટમકરાશ્ચ ૨, । તે એતે મકરાઃ ૪ । અથ કે તે શિશુમારાઃ ? શિશુમારા એકાકારાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તે એતે શિશુમારાઃ ૫ । યે ચાન્યે તથા પ્રકારાઃ, તે સમાસતો દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા—સંમૂર્છિમાશ્ચ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચ । તત્ર खलु યે તે સંમૂર્છિમાસ્તે સર્વે નપુંસકાઃ । તત્ર खलુ યે તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાસ્તે ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા—સ્ત્રિયઃ ૧, પુરુષાઃ ૨, નપુંસકાશ્ચ ૩ । એતેષાં खलુ એવાદિકાનાં જલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં પર્યાપ્તા

પણ્ણત્તા) મકર દો પ્રકાર કે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (સોંડ મગરા ય મટ્ટમગરા ય) સોંડ મકર ઓર મૃષ્ટ મકર (સે તં મગરા) યહ મકર કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

(સે કિં તં સુંસુમારા ?) સુંસુમાર કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (એગાગારા પણ્ણત્તા) એક હી પ્રકાર કે કહે હૈં (સે તં સુંસુમારા) યહ સુંસુમાર કી પ્રરૂપણા હુઈ (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) હસી પ્રકાર કે જો અન્ય હૈં (તે સમાસઓ દુવિહા પણ્ણત્તા) વે સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે કહે હૈં । (તં જહા) વહ હસ પ્રકાર (સંમુચ્છિમા ય ગર્ભવક્કંતિયા ય) સંમૂર્છિમ ઓર ગર્ભજ (તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા) ઉનમેં જો સંમૂર્છિમ હૈં (તે સવ્વે નપુંસગા) વે સવ નપુંસક હૈં (તત્થ ણં જે તે ગર્ભવક્કંતિયા) ઉનમેં જો ગર્ભજ હૈં (તે તિવિહા પણ્ણત્તા) વે ત્રીન પ્રકાર કે હોતે હૈં (તં જહા) વહ હસ પ્રકાર (હત્થી પુરિસા નપુંસગા ય) સ્ત્રી પુરુષ ઓર નપુંસક (એસિ ણં એવાહયાણં જલચરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં) હત્થાદિ હન

મધર ળે પ્રકારના છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (સોંડમગરા ય મટ્ટ મગરા ય) સોંડ મધર અને મૃષ્ટ મધર (સે તં મગરા) આ મધરની પ્રરૂપણા થઈ

(સે કિં તં સુંસુમારા) સુંસુમાર કેટલા પ્રકારના છે ? (સુંસુમારા) સુંસુમાર (એગાગારા ય પણ્ણત્તા) એક જ પ્રકારના કહ્યા છે (સે તં સુંસુમારા) આ સુંસુમારની પ્રરૂપણા થઈ

(જે યાવન્ને તહપ્પગારા) આવી જાતના જે બીજા છે (તે સમાસઓ દુવિહા પણ્ણત્તા) તેઓ ટુંકમા ળે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સંમૂચ્છિમા ય ગર્ભવક્કંતિયા ય) સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ

(તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા) તેઓમાં જે સંમૂર્છિમ છે (તે સવ્વે નપુંસગા) તેઓ બધા નપુંસક છે

(તત્થ ણં જે તે ગર્ભવક્કંતિયા) તેઓમાં જે ગર્ભજ છે (તે તિવિહા પણ્ણત્તા) તેઓ ત્રણ પ્રકારના હોય છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (હત્થી પુરિસા નપુંસગા ય) સ્ત્રી, પુરુષ, અને નપુંસક (એસિ ણં એવાહયાણં જલ-

પર્યાપ્તાનામ્ અદ્વત્રયોદશજાતિકુલકોટિયોનિ પ્રમુદ્દશતસહાસ્રણિ ભવન્તીત્યાચ્યા-
તમ્ । તે એતે જલચરપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ ॥ સૂ. ૩૧ ॥

ટીકા—અથ તેપુ જલચરપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં
તં જલચરપંચિદિયતિરિવચ્ચ જોણિયા’ અથ કે તે, કતિવિધા इत्यर्थः જલચર
પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? મગવાનાહ—‘જલચરપંચિદિયતિરિવચ્ચજોણિયા
પંચવિદ્યા પળ્લન્તા’ જલચરપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પञ્ચવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, ‘તં જહા’
તથા—‘મચ્છા ૧, કચ્છમા ૨, ગ્રાહા ૩, મગરા ૪, સુસુમારા ૫,’ મત્સ્યાઃ,
કચ્છપાઃ, ગ્રાહાઃ, મકરાઃ, કિશુમારાશ્ચ જલજઃતુલિશેપાઃ, તેપુ મત્સ્યભેદાન્
પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં મચ્છા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે—કતિવિધાઃ ‘મચ્છા’

જલચરપંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોં કે (પજ્જન્તાપજ્જન્તાણં) પર્યાપ્ત ઓર
અપર્યાપ્ત કે (અદ્વતેરસ જાદ્દુલકોડિ જોણિપ્પમુહસયસહસસાઈ) સાઢે
વારહ લાખ જાતિ કુલકોટિયોં કે યોનિપ્રવહ (ભવંતીતિમચ્ચાચં) હોતે
હૈ, એસા કહા હૈ (સે તં જલચરપંચિદિય તિરિવચ્ચજોણિયા) યહ જલ-
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥ ૩૧ ॥

ટીકાર્થ—અવ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ ।
પ્રશ્ન હૈ કિ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કૌન હૈં અર્થાત્ વે કિતને પ્રકાર
કે હૈં ? મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવ પાંચ
પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । વે યે હૈં—(૧) મચ્છ (૨) કચ્છપ (૩) ગ્રાહ (૪)
મકર ઓર (૫) સુસુમાર ।

મત્સ્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ? મગવાન્ ને કહા—મત્સ્ય અનેક પ્રકાર
કે હોતે હૈં । વે ઇસ પ્રકાર હૈં—શ્લક્ષ્ણ મત્સ્ય, ચ્ચલ્લ મત્સ્ય, જુંગમત્સ્ય,

ચર પંચિદિય તિરિચ્ચજોણિયાણં) મચ્છ વિગેરે આ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ
યોનિકોની (પજ્જન્તાપજ્જન્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત (અદ્વતેરસ જાદ્દુલ
કોડિયો જોણિપ્પમુહસયસહસસાઈ) સાઢા બાર લાખ જાતિકુલ કોટિયોના યોનિ
પ્રવાહ (ભવંતીતિ મચ્ચાચં) હોય છે એમ કહ્યું છે (સે તં જલચરપંચિદિય
તિરિચ્ચજોણિયા) આ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની પ્રરૂપણા થઈ. ॥ સૂ. ૩૦ ॥

ટીકાર્થ—હવે જલચર પંચેન્દ્રિયોની પ્રરૂપણા કરાય છે—

પ્રશ્ન—જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કોણ છે ? અર્થાત્ તેઓ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ એવ પાંચ પ્રકારના
કહેલા છે.—(૧) મત્સ્ય (૨) કચ્છપ (૩) ગ્રાહ (૪) મકર અને (૫) સુસુમાર.
મત્સ્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું મત્સ્ય અનેક પ્રકારના હોય છે તે આ પ્રકારે છે
શ્લક્ષ્ણ મત્સ્ય, ખવલ્લ મત્સ્ય, જુંગમત્સ્ય, વિજઝટિત મત્સ્ય, હલિમત્સ્ય,

મત્સ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ—‘મચ્છા અણેગવિહા પળ્ણત્તા’—મત્સ્યા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’ તદ્યથા—‘સળ્હમચ્છા’ શ્લક્ષ્ણ મત્સ્યાઃ, ‘સ્વલ્લમચ્છા’ સ્વલ્લ-મત્સ્યાઃ ‘જુંગમચ્છા’—જુંગમત્સ્યાઃ, ‘વિજ્ઞટિયમચ્છા’—વિજ્ઞટિતમત્સ્યાઃ ‘હલિ-મચ્છા’ હલિમત્સ્યાઃ, ‘મગરિમચ્છા’—મકરીમત્સ્યાઃ, ‘રોહિયમચ્છાઃ’ ‘રોહિતમત્સ્યાઃ’ ‘હલીસાગરા’ હલિસાગરાઃ ‘ગાગરા’—ગાગરાઃ, ‘વડા’—વટાઃ; ‘વડગરા’—વટકરાઃ ‘ગંઢમયા’—ગંઢમ્બજાઃ ‘ઉસગારા’—ઉસગારાઃ ‘તિમિતિમિંગિલા’—તિમિતિમિંગિલાઃ, ‘ળેકા’—નકાઃ, ‘તંદુલમચ્છા’—તંદુલમત્સ્યાઃ, ‘કણિકામચ્છા’—કણિકમત્સ્યાઃ ‘સાલિસોત્થિયામચ્છા’ શાલિશસ્ત્રિકમત્સ્યાઃ, ‘લંભણમચ્છા’—લંભનમત્સ્યાઃ, ‘પડાગા’—પતાકાઃ ‘પડાગાપડાગા’ પતાકાતિપતાકાઃ, ‘જે યાવન્ને તહપ્પ-ગારા’—યેઽપિ ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ—પ્વંવિધા જલચરા ભવન્તિ તેઽપિ સર્વે મત્સ્યા અવગન્તવ્યાઃ, પ્રકૃતાન્ મત્સ્યાન્ ઉપસંહરન્નાહ—‘સે તં મચ્છા’—તે એતે ઉપર્યુક્તા મત્સ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તે ચ લોકવ્યવહારાદ્ અવગન્તવ્યાઃ ।

અથોદ્દેશક્રમપ્રાપ્તાન્ કચ્છપાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં કચ્છમા ?’—‘સે’—અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः, કચ્છપાઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ—‘કચ્છમા દુવિહા પળ્ણત્તા’—કચ્છપાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા’—તદ્યથા—‘અટ્ઠિ કચ્છમાય, મંસકચ્છમા ય’—અસ્થિકચ્છપાશ્ચ, માંસકચ્છપાશ્ચેતિ, તત્ર યે અસ્થિવહુલાઃ

વિજ્ઞટિત મત્સ્ય, મકરી મત્સ્ય, રોહિત મત્સ્ય, હલિસાગર મત્સ્ય, ગાગર, વટ, વટકર, ગંઢમ્બજ, ઉસગાર, તિમિ તિમિંગલ, નક, તંદુલ મત્સ્ય, કણિકા મત્સ્ય, શાલિશસ્ત્રિક મત્સ્ય, લંભન મત્સ્ય, પતાકા, તથા પતાકાતિપતાકા इत्यादि

પ્રસ્તુત કા ઉપસંહાર કરતે હૈં—યહ મત્સ્યોં કી પ્રરૂપણા હુઈ । અવ ક્રમ કે અનુસાર કચ્છપોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । કચ્છપ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—કચ્છપ દો પ્રકાર કે કહે ગઈ હૈં—અસ્થિ-

મકરીમત્સ્ય, રોહિત મત્સ્ય, હલિસાગર મત્સ્ય, ગાગર, વટ વટકર, ગંઢમ્બજ, ઉસગાર, તિમિતિમિંગલ, નક, તંદુલ મત્સ્ય, કણિકા મત્સ્ય, શાલિશસ્ત્રિક મત્સ્ય લંભન મત્સ્ય, પતાકા તથા પતાકાતિપતાકા ઇત્યાદિ.

પ્રસ્તુતનો ઉપસંહાર કરે છે—આ મત્સ્યોની પ્રરૂપણા થઈ.

હવે ક્રમાનુસાર કચ્છપોની પ્રરૂપણા કરે છે—

કચ્છપ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—કચ્છપ બે પ્રકારના છે—અસ્થિ કચ્છપ અને માંસ કચ્છપ જેમા હાડકાની પ્રચુરતા હોય તે અસ્થિકચ્છપ અને જેમાં

કચ્છપાસ્તે અસ્થિકચ્છપા ઉચ્યન્તે, યે તુ માંસવહુલાઃ કચ્છપાસ્તે માંસ-
કચ્છપા ઉચ્યન્તે, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં કચ્છમા’-તે એતે ઉપર્યુક્તાઃ
કચ્છપાઃ પ્રજ્ઞતાઃ । અથ ગ્રાહાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં ગાહા ?’ ‘સે’-અથ કે તે
ક્રતિવિધા इत्यर्थं ગ્રાહાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગાહા પંચવિદા પળ્ળતા’-ગ્રાહાઃ
પંચવિદાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ‘તં જહા’-તદથા-‘દિલી ૧, વેઢગાર, મુદ્ધયા ૨, પુલયા ૪,
સીમાગારા ૫, -દિલી, વેટકાઃ મૂર્ધજાઃ, પુલકાઃ, સીમાકારાઃ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ
‘સે તં ગાહા’ તે એતે ઉપર્યુક્તાઃ ગ્રાહાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, અથ મકરાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-
‘સે કિં તં મગરા ?’ અથ કે તે, કતિવિધા इत्यर्थः મકરાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ભગવાનાહ-
‘મગરા દુવિદા પળ્ળતા’ મકરા દ્વિવિદાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ‘તં જહા’-તદથા-‘સોંડમગ-
રાય મદ્દમગરાય’ સોળ્ડમકરાશ્ચ, મૃષ્ટમકરાશ્ચેતિ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં મગરા’
તે એતે ઉપર્યુક્તા મકરાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, અયોઃશક્રમગ્રાપ્તાન્ શિશુમારાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-
‘સે કિં તં સુસુમારા ?’ અથ કે તે-કતિવિદાઃ, શિશુમારાઃ-જલજન્તુ વિશેષાઃ

કચ્છપ ઓર માંસકચ્છપ । જિનમેં હઢ્ઢિયોં કી વહુલતા હો વે અસ્થિ-
કચ્છપ ઓર જિનમેં માંસ કી વહુલતા હો વે માંસકચ્છપ કહલાતે હૈં ।
યહ કચ્છપોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

અવ ગ્રાહ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । ગ્રાહ કયા હૈ અર્થાત્ કિતને પ્રકાર
કે હૈં ? ભગવાન્ ને કહા-ગ્રાહ પાંચ પ્રકાર કે હોતે હૈં-(૧) દિલી (૨)
વેટક (૩) મૂર્ધજ (૪) પુલક ઓર (૫) સીમાકાર । યહ ગ્રાહોં કી
પ્રરૂપણા હુઈ ।

અવ મગરોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । મગર કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ?
ભગવાન્ ને કહા-દો પ્રકાર કે હોતે હૈં-(૧) સોળ્ડ મગર ઓર મૃષ્ટ-
મગર । યહ મગરોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

અવ સુસુમાર કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । સુસુમાર કિતને પ્રકાર કે

માંસની પ્રચુરતા હોય તે માંસ કચ્છપ કહેવાય છે. આ કચ્છપોની પ્રરૂપણા થઈ.

હવે ગ્રાહોની પ્રરૂપણા કરે છે-

ગ્રાહ શું છે અર્થાત્ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું-ગ્રાહ પાંચ પ્રકારના હોય છે. (૧) દિલી (૨) વેટક
(૩) મૂર્ધજ (૪) પુલક (૫) અને સીમાકાર. આ ગ્રાહોની પ્રરૂપણા થઈ,

હવે મગરોની પ્રરૂપણા કરે છે-

મગર કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપે છે મગર બે પ્રકારના હોય છે (૧) સોળ્ડમગર
અને (૨) મૃષ્ટ મગર. આ મગરોની પ્રરૂપણા થઈ.

પ્રજ્ઞતા: ? મગવાનાહ-‘સુસુમારા ઇગાગારા પળ્ણત્તા’-શિશુમારા:-एकाकारा: एकविधा इत्यर्थः प्रज्ञताः, तानुपसंहरति-‘से तं सुसुमारा’-ते एते शिशुमाः प्रज्ञताः, ‘जे यावन्ने तहप्पगारा’ येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः-एवं विधा भवन्ति तेऽपि सर्वे जलचराः ज्ञातव्याः, ‘ते समासओ दुविहा पणत्ता’ ते-जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः समासतः-संक्षेपेण द्विविधाः प्रज्ञताः, ‘तं जहा’-तद्यथा-‘संमुच्छिमाय, गर्भवक्कंतियाय’-संमूर्च्छिमाश्च, गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्चेति, तत्र संमूर्च्छनं संमूर्च्छः-समुच्छ्रायः-अभिवृद्धिः-गर्भोपपातं विनैव प्राणिनामुत्पाद इत्यर्थः तेन निवृत्ताः संमूर्च्छिमाः, मातापितृसंयोगमन्तरा उत्पद्यमाना इत्यर्थः, गर्भव्युत्क्रान्तिः-उत्पत्तिर्येषां ते गर्भव्युत्क्रान्तिकाः गर्भात् गर्भावांसाद् व्युत्क्रान्तिः, निष्क्रमणं येषां ते गर्भव्युत्क्रान्तिका इति वा व्युत्पत्तिः मातापितृसंयोगेनोत्पद्यमाना इत्यर्थः चकारद्वयेन स्वगतानेकभेदाः सूच्यन्ते, ‘तत्थ णं जे ते संमुच्छिमा’

हैं ? सुंसुमार एक ही प्रकार के होते हैं । यह सुंसुमार की प्ररूपणा हुई ।

जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंच जीव दो प्रकार के होते हैं-संमूर्छिम और गर्भज । जो जीव गर्भ और उपपात के बिना ही इधर-उधर के पुद्गल इकट्ठे हो जाने से उत्पन्न हो जाते हैं वे संमूर्छिम कहलाते हैं । ये जीव माता-पिता के संयोग के बिना ही उत्पन्न होते हैं । जो जीव गर्भ में उत्पन्न होते हैं वे गर्भव्युत्क्रान्तिक गर्भज कहलाते हैं, अर्थात् माता-पिता के संयोग से उत्पन्न होने वाले । दो ‘य’ अव्ययों का प्रयोग यह सूचित करता है कि इनके अनेक अवान्तर भेद हैं ।

इन जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यંચો में जो संमूर्छिम हैं, वे सभी नपुं-

હવે સુંસુમારની પ્રરૂપણા કરે છે-

સુંસુમાર કેટલા પ્રકારના હોય છે.

શ્રી લગવાન-સુંસુમાર એકજ પ્રકારના હોય છે. આ સુંસુમારની પ્રરૂપણા થઈ.

જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવો બે પ્રકારના હોય છે-સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ જે જીવ ગર્ભ અને ઉપપાતના વિનાજ આમતેમના પુદ્ગલ એકઠાં મળવાથી ઉત્પન્ન થાય છે તે સંમૂર્છિમ કહેવાય છે. આ જીવો માતાપિતાના સમ્બન્ધ વિનાજ ઉત્પન્ન થાય છે.

જે જીવ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક (ગર્ભજ) કહેવાય છે, અર્થાત્ માતા પિતાના સમ્બન્ધથી ઉત્પન્ન થનારા જે ય અવ્યયોનો પ્રયોગ બે સૂચિત કરે છે કે તેઓના અनेक अवान्तर ભેદ છે.

આ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં જે સંમૂર્છિમ છે તેઓ બધા નપું.

તત્ર ચલુ-તેષાં મધ્યે યે તે સંમૂર્ચિઝમા જલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા ભવન્તિ 'તે સઘ્વે નપુંસગા'—તે સર્વેઽપિ નપુંસકા અવગન્તવ્યાઃ, સંમૂર્ચિઝમભાવસ્ય નપુંસકત્વ વ્યાપ્યતામ્, નપુંસકત્વં વિના તત્સત્તાઽનુપપત્તેઃ, 'તત્થ ણં જે તે ગઘ્ભવકંતિયા'—તત્ર ચલુ-તેષાં મધ્યે યે તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા ભવન્તિ 'તે તિવિહા પળ્લન્તા' તે ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ 'તં જહા'—તથા—'ઈત્થી, પુરિસા, નપુંસગા' સ્ત્રિયઃ ૧, પુરુષાઃ ૨, નપુંસકાશ્ચ ૩, 'એસિ ણં' એતેષાં ચલુ 'એવમાઙ્યાણં—એવમાદિકાનામ્-ઉપર્યુક્તપ્રકારાદીનામ્ 'જલચરપંચિંદિયતિરિક્કજોણિયાણં' જલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામ્ 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં'—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્, 'અદ્ધતેરસજાઙ્કુલકોટિ જોણિપ્પમુહસયસહસસા ભવંતીતિ મક્કયાયં'—અદ્ધત્રયોદશ જાતિકુલકોટિયોનિ-પ્રમુખશતસહસ્રાણિ—સાર્દદ્વાદશ જાતિકુલકોટીનાં યોનિપ્રમુખાણિ—યોનિપ્રવહાણિ યોનિશતસહસ્રાણિ—સાર્દદ્વાદશલક્ષાઃ જાતિકુલકોટયો ભવન્તીત્યાખ્યાતમ્, તીર્થકુદ્ધિરિતિશેષઃ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ—'સે ચં જલચરપંચિંદિયતિરિક્કજોણિયા' તે એતે—ઉપદશિતાઃ જલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ॥૩૧॥

મૂલમ્—સે કિં તં ચલચર પંચિંદિયતિરિક્કજોણિયા ? ચલ-ચરપંચિંદિયતિરિક્કજોણિયા હુવિહા પળ્લન્તા, તં જહા—ચઉપ્પય

સક હોતે હૈં, ક્યોંકિ સંમૂર્ચિમ સઘ્વ નપુંસક હી હોતે હૈં । નપુંસકત્વ કે વિનાસંમૂર્ચિમ કી સત્તા નહીં હૈ । ઇન જીવોં મેં જો ગર્ભજ હૈં, વે તીનોં પ્રકાર કે હોતે હૈં—સ્ત્રી, પુરુષ ઓર નપુંસક । ઇન પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત સમી જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે સાઢે બારહ લાખ કુલ-કોટિયોં કે યોનિપ્રવાહ હૈં—સાઢે બારહ લાખ યોનિયાં હૈં, એસા તીર્થકર ભગવન્તોં ને કહા હૈ । અવ ઉપસંહાર કરતે હૈં—યહ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં કી પ્રજ્ઞાપના હુઈ ॥૩૧॥

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં ચલચર પંચિંદિયતિરિક્કજોણિયા ?) સ્થલચર

સક હોય છે. કેમકે સમૂર્ચિમ બધાજ નપુંસક હોય છે. નપુંસકત્વ સિવાય સમૂર્ચિમની સત્તા નથી હોતી.

આ જીવોમા જે ગર્ભજ છે તેઓ ત્રણ પ્રકારના હોય છે—સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક આ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બધા જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના સાડા બાર લાખ કુલ કોટીયોની યોનિપ્રવાહ છે, સાડા બાર લાખ યોનિયો છે. એમ તીર્થકર ભગવાને કહ્યું છે.

હવે ઉપસંહાર કરતા કહે છે—આ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યક્યોનીકોની પ્રજ્ઞાપના થઈ. ॥ સૂ. ॥ ૩૧ ॥

શબ્દાર્થ—(સે કિં ચલચરપંચિંદિયતિરિક્કજોણિયા ?) સ્થલચર પંચેન્દ્રિય

थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिया य, परिसप्पथलयरपंचिंदिय-
तिरिक्खजोणिया य । १। से किं तं चउप्पयथलयरपंचिंदियतिरि-
क्खजोणिया ? चउप्पयथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिया चउ-
विहा पणत्ता, तं जहा—एगखुरा^१, बिखुरा, गंडीपया^२, सण-
प्फया । ४। से किं तं एगखुरा ? एगखुरा अणैगविहा पणत्ता,
तं जहा—अस्सा, अस्सतरा, घोडगा, गद्दभा, गोर्खखरा, कंद
लगा, सिरिकंदलगा, आवत्तगा, जे यावन्ने तहप्पगारा, से तं
एगखुरा । १। से किं तं दुखुरा ? दुखुरा अणैगविहा पणत्ता, तं
जहा—उट्टा, गोणा, गवया, रोज्ञा, पसुया, महिसा, मिया,
संवरा, वराहा, अया, एलग—रु—सरभ—चमर—कुरंग—गोकण-
माइया जे यावन्ने तहप्पगारा, से तं दुखुरा । २। से किं तं
गंडीपया ? गंडीपया अणैगविहा पणत्ता, तं जहा—हत्थी हत्थी-
पूयणया मुंक्कणहत्थी खग्गा गडा, जे यावन्ने तहप्पगारा, से तं
गंडीपया । ३। से किं तं सणप्फया ? सणप्फया अणैगविहा
पणत्ता, तं जहा—सीहा वग्गा दीविया अच्छा तरच्छा परस्सरा
सियाला विडाला सुणगा कोलसुणगा (ग्रन्थः ५००) कोकंतिया
ससगा चित्तगा चिल्लगा, जे यावन्ने तहप्पगारा, से तं सण-
प्फया । ते समासओ दुविहा पणत्ता, तं जहा—संमुच्छिमा य
गब्भवक्कंतिया य । तत्थ णं जे ते संमुच्छिमा ते सव्वे नपुं-
सगा । तत्थ णं जे ते गब्भवक्कंतिया ते तिविहा पणत्ता, तं
जहा—इत्थी^१, पुरिसा^२, नपुंसगा^३ । एएसि णं एवमाइयाणं
थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं दसजाइकुल-
कोडिजोणिप्पमुहसयसहस्साइं भवंतीति मक्खायं । से तं चउ
प्पयथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिया ॥सू० ३२॥

छाया—अथ के ते स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ? स्थलचरपञ्चेन्द्रिय-

તિર્યગ્યોનિકાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તથા-ચતુષ્પદસ્થલચરપથ્વેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
નિકાશ્ચ, પરિસર્પસ્થલચરપથ્વેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચ । અથ કે તે ચતુષ્પદસ્થલચર-
પથ્વેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ ? ચતુષ્પદસ્થલચરપથ્વેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચતુર્વિધાઃ
પ્રજ્ઞાતાઃ, તથા-એકચુરાઃ ૧, દ્વિચુરાઃ ૨, ગંડીપદાઃ ૩, સનસ્થપદાઃ ૪ । અથ
કે તે એકચુરાઃ ? એકચુરા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ તથા-અશ્વાઃ, અશ્વતરાઃ,
ઘોટકાઃ, ગર્દભાઃ, ગોરક્ષરાઃ, કન્દલકા, શ્રીકન્દલકાઃ, આવર્તકાઃ, યે ચાન્યે

પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દ્વિવિહા પળ્ળત્તા)
દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (ચતુષ્પદસ્થલચરપંચિન્દ્રિય૦)
ચતુષ્પદ સ્થલચરચલને વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ (પરિસપ્પથલ૦) ઔર પરિ-
સર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ (સે કિં તં ચતુષ્પદસ્થલ૦) ચતુષ્પદ સ્થલચર
પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (ત્રિવિહા પળ્ળત્તા) ચાર પ્રકાર
કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (એગચુરા) એક ચુર વાલે (દુચુરા) દો
ચુરો વાલે (ગંડીપદા) ગંડીપદ (સનસ્થપદા) નાચૂન સહિત પૈરો વાલે ।

(સે કિં તં એગચુરા ?) એક ચુર વાલે કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અળેગ-
વિહા પળ્ળત્તા) અનેક પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (અસ્સા)
અશ્વ (અસ્સતરા) અશ્વતર (ઘોડગ) ઘોડા (ગર્દભા) ગર્ધા (ગોરક્ષરા)
ગોરક્ષર (કંદલગા) કન્દલક (સિરિકંદલગા) શ્રી કન્દલક (આવત્તગા)
આવર્તક (જે ચાવન્ને તહ્પગારા) ઔર જો હસી પ્રકાર કે હૈં (સે તં
એગચુરા) યહ એક ચુર વાલે જીવોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

તિર્યક યોનિક જીવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (થલચરપંચિન્દ્રિયતિરિક્ષ-
જોણિયા) સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવો (દ્વિવિહા પળ્ળત્તા) બે પ્રકારના
કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (ચતુષ્પદસ્થલચરપંચિન્દ્રિય૦) ચતુષ્પદ
સ્થલચર સ્થલ ઉપર ચાલવાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ (પરિસપ્પથલ૦) અને
પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ

(સે કિં તં ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય કેટલા પ્રકારના
છે ? (ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય જીવો (ત્રિવિહા પળ્ળત્તા)
ચાર પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે (એગચુરા) એક ખરી વાળાં
(દુ ચુરા) બે ખરીયો વાળાં (ગંડીપદા) ગંડીપદ (સનસ્થપદા) નાથ સાથેના પગવાળા

(સે કિં તં એગચુરા ?) એક ખરીવાળાં કેટલા પ્રકારના છે ? (અળેગ વિહા
પળ્ળત્તા) અનેક પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (અસ્સા) ઘોડા
(અસ્સતરા) અશ્વચર (ઘોડગ) ઘોડા (ગર્દભા) ગર્ધા (ગોરક્ષરા) ગોરક્ષર (કંદલગા)
કંદલક (સિરિકંદલગા) શ્રીકંદલક (આવત્તગા) આવર્તક (જે ચાવન્ને તહ્પ-

તથા પ્રકારાઃ, તે એતે એકચુરાઃ ૧૧। અથ કે તે દ્વિચુરાઃ, દ્વિચુરા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ, તથથા-ઉષ્ટ્રાઃ, ગોળાઃ, ગવયાઃ, રોઝ્ઝાઃ, પશુકાઃ, મહિષાઃ, મૃગાઃ, સમ્બરાઃ, વરાહાઃ, અજાઃ, એલ્ફ-રુ-શરમ-ચમર-કુરંગ ગોકર્ણાદિકાઃ, એ ચાન્યે તથા પ્રકારાઃ, તે એતે દ્વિચુરાઃ ૨। અથ કે તે ગંડીપદાઃ ? ગંડીપદા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ, તથથા-હસ્તિનઃ, હસ્તિપૂતનકાઃ, મત્કુળહસ્તિનઃ, સ્વદ્ગિનઃ, ગંડાઃ, એ ચાન્યે તથા પ્રકારાઃ, તે એતે ગંડીપદાઃ ૩। અથ કે તે સનસુપદાઃ ? સનસુપદા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ, તથથા-સિંહાઃ, વ્યાધ્રાઃ, દ્વીપિકાઃ,

(સે કિં તં દુચુરા ?) દો ચુર વાલે કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અળેગવિહા) અનેક પ્રકાર કે (પળ્ળત્તા) કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (ઉષ્ટ્રા) ઝંટ (ગોળા) ગાય (ગવયા) નીલ ગાય (રોઝ્ઝા) રોઝ (પસુયા) પશુક (મહિસા) મહિષ-મૈસ (મિયા) મૃગ (સંબરા) સાંબર (વરાહા) વરાહ-સુઅર (અયા) અજ-બકરા (એલ્ગ-રુ-સરમ-ચમર-કુરંગ-ગોકન્નમાદિ) એડગ, રુ, શરમ, ચમર, કુરંગ ગોકર્ણ આદિ (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) હસી પ્રકાર કે અન્ય મી (સે તં દુચુરા) યહ દો ચુર વાલોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

(સે કિં તં ગંડીપયા ?) ગંડીપદ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અળેગવિહા પળ્ળત્તા) અનેક પ્રકાર કે કહે ગએ હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (હત્થી) હાથી (હત્થીપૂચળયા) હસ્તિપૂતનક (મંકુળહત્થી) મત્કુળ હાથી (સ્વગ્ગા) સ્વદ્ગી (ગંડા) ગંડા (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) હસી પ્રકાર કે અન્ય મી (સે તં ગંડીપયા) યહ ગંડીપદ જીવોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

ગારા અને જે આવા પ્રકારના છે (સે તં એકચુરા) આ એકખરી વાળા જીવો ની પ્રરૂપણા થઇ.

(સે કિં તં દુચુરા ?) બે ખરીવાળા કેટલા પ્રકારના છે ? (દુચુરા) બે ખરીવાળાં (અળેગવિહા) અનેક પ્રકારના (પળ્ળત્તા) કહ્યાં છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારના (ઉષ્ટ્રા) ઝંટ (ગોળા) ગાય (ગવયા) નીલા ગાય (રોઝ્ઝા) રોઝ (પસુયા) પશુક (મહિસા) મહિષ-પાડા (મિયા) મૃગ (સંબરા) સાંબર (વરાહ) વરાહ-સુઅર (અયા) અજ-ખકરી (એલ્ગ રુ, સરમ, ચમર કુરંગા, ગોકન્નમાદિ) એડગ, રૂ, સરમ, ચમર, કુરંગ, ગોકર્ણ, વિગેરે (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) આવી બીજાની બીજાં પણ જે હોય (સે તં દુચુરા) આ બે ખરીવાળાની પ્રરૂપણા થઇ.

(સે કિં તં ગંડીપયા ?) ગંડી પદ કેટલા પ્રકારના છે ? (ગંડીપયા) ગંડીપદ (અળેગવિહા પળ્ળત્તા) અનેક પ્રકારના કહેલા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (હત્થી) હાથી (હત્થીપૂચળયા) હસ્તિ પૂતનક (મંકુળહત્થી) મત્કુળ હાથી (સ્વગ્ગા) ખડગી (ગંડા) ગંડા (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) તેવી બીજાની બીજાં પણ જે હોય (સે તં ગંડીપયા) આ ગંડીપદ જીવોની પ્રરૂપણા થઇ

ઋક્ષાઃ, તરક્ષાઃ, પારાશરાઃ, શૃગાલાઃ, વિડાલાઃ, શ્વાનઃ, કોલશ્વાનઃ, (ગ્રન્યઃ ૫૦૦) કોકન્ટિકાઃ, શશકાઃ, ચિત્રકાઃ, ચિલ્લકાઃ, એ ચાન્યે તથા-પ્રકારાઃ, તે એતે સનસ્વપદાઃ ૪ । તે સમાસતો દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-સંમૂર્ચ્છિમાશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચ । તત્ર સ્વલુ એ તે સંમૂર્ચ્છિમાસ્તે સર્વે નપુંસકાઃ । તત્ર સ્વલુ એ તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાસ્તે ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-સ્ત્રિયઃ ૧, પુરુષાઃ ૨, નપુંસકાઃ । એતેષાં સ્વલુ એવાદિકાનાં સ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં દશજાતિ કુલકોટિયોનિ પ્રમુશ્વતસહસ્રાણિ ભવન્તીત્યાખ્યાતમ્ । તે એતે ચતુષ્પદસ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ ॥સૂ.૦૩૨॥

(સે કિં તં સળપ્પયા ?) સનસ્વપદ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અણેગ-વિહા પળ્લત્તા) અનેક પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (સીહા) સિંહ (વગ્ધા) વ્યાઘ્ર (દીવિયા) દ્વીપિક (અચ્છા) રીછ (તરચ્છા) તરક્ષ (પરસરા) પારાશર (સિયાલા) સિયાર (વિહાલા) વિહાલ (સુળગા) શ્વાન (કોલસુળગા) કોલશ્વાન (કોકંતિયા) લોમ્હી (સસગા) શશક (ચિત્તગા) ચિત્તા (ચિલ્લગા) ચિલ્લક (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય ખી જો હસી પ્રકાર કે હૈં (સે તં સળપ્પયા) યહ સનસ્વપદોં કી પ્રરૂપણા સમાસ હુઈ ।

(તે સમાસઓ હુવિહા પળ્લત્તા) વે સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (સંમુચ્છિમા ય ગર્ભવક્રકંતિયા ય) સંમૂર્ચ્છિમ ઓર ગર્ભજ (તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા) ઉનમેં જો સંમૂર્ચ્છિમ હૈં (તે સવ્વે નપુ સગા) વે સ્વ નપુંસક હૈં (તત્થ ણં જે તે ગર્ભવક્રકંતિયા) ઉનમેં જો ગર્ભજ હૈં (તે તિવિહા પળ્લત્તા) વે તોન પ્રકાર કે કહે હૈં (તંજહા) વહ હસ પ્રકાર (હત્થી પુરિસા નપુંસગા) સ્ત્રી, પુરુષ ઓર નપુંસક (એપ્પસિ

(સે કિં તં સળપ્પયા) નળવાળાં પ્રાણી કેટલા પ્રકારના છે (સળપ્પયા) નળ-વાળા પ્રાણી (અણેગવિહા પળ્લત્તા) અનેક પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (સીહા) સિંહ (વગ્ધા) વાઘ (દીવિયા) દીપડા (રિચ્છા) રીંછ (તરચ્છા) તરક્ષ (પરસરા) પારાશર (સિયાલા) સીયાળ (વિહાલા) ખીલાડી (સુળગા) કુતરાં (કોલસુળગા) કોલકુતરા (કોકંતિયા) કોકતીયા લોંકડી (સસગા)સસલા (ચિત્તગા) ચિત્તા (ચિલ્લગા) ચિલ્લક (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) ખીલ જે આવા પ્રકારના છે (સે તં સળપ્પયા) આ સનસ્વ પદોનો પ્રરૂપણા થઈ

(તે સમાસઓ હુવિહા પળ્લત્તા) તેઓ સંક્ષેપથી બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં-જહા) તેઓ આ પ્રકારે (સંમુચ્છિમાય ગર્ભવક્રકંતિયાય) સંમૂર્ચ્છિમ અને ગર્ભજ (તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા) તેઓમાં જે સંમૂર્ચ્છિમ છે (તે સવ્વે નપુંસગા) તેઓ પ્રધા નપુંસક છે

ટીકા—અથ સ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાન પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં થલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા ?’—અથ કે તે, કતિવિચા ઇત્યર્થઃ સ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ—‘થલચર પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા દુવિહો પણ્ણત્તા’ સ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’—તદ્વથા, ‘ચઉપ્પયથલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા ય’—ચતુષ્પદસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકાશ્ચ ‘પરિસપ્પથલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા ય’—પરિસર્પસ્થલચર-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચ, તત્ર ચત્વારિ પદાનિ યેષાં તે ચતુષ્પદાઃ—ઘોટકાદયઃ, તે ચ તે સ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચેતિ ચતુષ્પદસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-નિકાઃ, વક્ષઃસ્થલેન યુજામ્યાં વા પરિસર્પન્તીતિ પરિસર્પાઃ સર્પનકુલપ્રમૃતયઃ, તે ચ તે સ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચેતિ—પરિસર્પપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ, ણં એવમાહ્યાણં થલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયાણં) ઇત્યાદિ ઇન સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્તોં ઔર અપર્યાપ્તોં કે (દસજાહકુલકોડિજોણિયપ્પમુહસયસહસ્સાઈં ભવંતીતિ-મક્ખાયં) દસ લાખ જાતિ કુલકોટિ યોનિપ્રવહ હોતે હૈં, એસા કહા હૈ (સે તં ચઉપ્પયથલચરપંચિંદિય તિરિક્ષજોણિયા) યહ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી પ્રરૂપણા પૂર્ણ હુઈ ॥૩૨॥

ટીકાર્થ—અબ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કૌન હૈં અર્થાત્ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન ને ઉત્તર દિયા—વે દો પ્રકાર કે હૈં—ચતુષ્પદ અર્થાત્ ઘોડા આદિ ચૌપાયે

(તત્થણં જે તે ગમ્મ વક્કંતિયા) તેઓમા જે ગર્ભજ છે (તે તિવિહા પણ્ણત્તા) તેઓ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે (ઇત્થી પુરિસા, નપુંસગા) સ્ત્રી, પુરુષ, અને નપુસંક

(એણસિણં એવમાહ્યાણં થલચરપંચિંદિય તિરિક્ષજોણિયાણં) સનખ વિગેરે આ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તોના (દસ જાહકુલકોડી જોણિયપ્પમુહસયસહસ્સાઈં ભવંતીતિ મક્ખાયં) દસ લાખ જાતિકુલ કોટિઓની પ્રવાહ થાય છે એમ કહ્યું છે (સે તં ચઉપ્પય થલચરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા) આ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની પ્રરૂપણા થઈ. ॥ સૂ. ૩૧ ॥

ટીકાર્થ—હવે સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની પ્રરૂપણા કરતા કહે છે સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કોણ છે અર્થાત્ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો તે બે પ્રકારના છે—ચતુષ્પદ આદિ અર્થાત્ ચૌપગાં અને પરિસર્પ અર્થાત્ પેટે ચાલતા જેમકે સાપ નોળીયો, વિગેરે

ચંકારદ્વયેન સૂચિત સ્વગતનેકભેદત્વં પ્રરૂપયતિ-‘સે કિં તં ચરુપ્પયથલચર-
પંચિદિયતિરિક્કજોણિયા?’-અથ કે તે, કતિવિધા ઉત્તર્યઃ, ચતુષ્પદસ્થલ-
ચરપથ્વેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘ચરુપ્પયથલચરપથ્વેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાથતુર્વિધાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’-તચ્ચથા, એગ્ગુરા’-એકગુરાઃ પ્રતિપાદમ્ એકઃ ગુરુઃ શ્ફો
યેપાં તે એક ગુરાઃ-અશ્વાદયઃ, ‘વિગુરા’- દ્વિગુરાઃ-પ્રતિપાદં દ્વૌ ગુરૌ-શ્ફો
યેપાં તે દ્વિગુરાઃ-ગવાદયઃ, ‘ગંડીપયા’ ગણ્ડીપદાઃ-ગણ્ડીવ-સુવર્ણકારાધિકરણી-
સ્થાનમિવ પદં યેપાં તે ગણ્ડીપદાઃ-હસ્ત્યાદયઃ, ‘સણખયા’-સનખપદાઃ-સન-
ખાનિ-દીર્ઘનખયુક્તાનિ પદાનિ યેપાં તે સનખપદાઃ-ગ્યાઘ્રાદયઃ, અથ એતાનેવ
એક ગુરાદીન્ ભેદતઃ-ક્રમેણ પ્રરૂપયિતુમારભતે-‘સે કિં તં એગ્ગુરા?’-અથ કે
તે-કતિવિધાઃ, એકગુરાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ભગવાનાહ-‘એગ્ગુરા અણેગવિહા પ્પણત્તા’-

और परिसर्प अर्थात् रेंग कर चलने वाले, जैसे सर्प नकुल आदि । यहाँ
भी दोनों ‘यं’ यह सूचिन करते हैं कि इनके भी अवान्तर भेद अनेक हैं ।

अब प्रश्न यह है कि चतुष्पद स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्य्यच कितने
प्रकार के हैं ? भगवान् ने उत्तर दिया-वे चार प्रकार के कहे गए हैं,
यथा-(१) एकगुर अर्थात् जिनके पैर एक गुर वाले हों, जैसे अश्व
आदि, (२) द्विगुर अर्थात् जिनके प्रत्येक पैर में दो-दो गुर हों, जैसे
गौ आदि, (३) गण्डीपद अर्थात् जिनके पाँच गंडी (स्वर्णकार की अधि-
करणी के स्थान) के समान पैर हों, जैसे हाथी आदि, (४) सनखपद
अर्थात् जिनके पैरों में लम्बे नाखून हों, जैसे व्याघ्र आदि ।

अब इनचारों की भेदपूर्वक प्ररूपणा हैं ।

एक गुर वाले कितने प्रकार के हैं ? भगवान् ने कहा-अनेक प्रकार

અહીં પણ જે ‘ય’ આમ સૂચવે છે કે તેઓના પણ અવાન્તર ભેદ અनेક છે.

હવે પ્રશ્ન એ છે કે ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-તેઓ ચાર પ્રકારના કહેલા છે, જેમકે (૧)
એક ગુર અર્થાત્ જેમના પગ એક ખરીવાળા છે જેમકે ઘોડા વિગેરે (૨)
દ્વિગુર અર્થાત્ જેઓના દરેક પગમાં બે બે ખરીયો હોય છે, જેમકે ગાય ભેંસ
વિગેરે (૩) ગંડીપદ અર્થાત્ જેના પગ સોનાનું ઘડવાની એરણના સરખા પગ
હોય જેમકે હાથી વિ. (૪) સનખપદ જેના પગમાં નખ હોય દા. ત. વાઘ વિગેરે

હવે એ ચારની ભેદ પૂર્વક પ્રરૂપણા કરે છે

એક ખરીવાળા કેટલા પ્રકારના છે ?

एक खुराः अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा-‘अस्सा’-अश्नाः, ‘अस्सतरा’-अश्वतराः ‘घोडगा’-घोटकाः, ‘गद्भा’ गर्दभाः, ‘गोरक्षरा’-गोरक्षराः ‘कंदलगा’-कन्दलकाः, ‘सिरिकंदलगा’-श्रीकन्दलकाः, ‘आवत्तगा’-आवर्तकाः, ‘जे यावन्ने तहप्पगारा’-येऽपि चान्ये तथा प्रकाराः, एवंविधा भवन्ति तेऽपि सर्वे एक खुरा अवगन्तव्याः, ‘प्रकृतमुपसंहरन्नाह-‘से तं एगखुरा’-ते एते-उपदर्शिताः, एक खुराः प्रज्ञप्ताः, अथ द्विखुरान् प्ररूपयितुमाह-‘दुखुरा अणेगविहा पण्णत्ता’ द्विखुरा अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा’-तद्यथा-‘उट्टा’-उट्ट्राः ‘गोणा’-गोणाः-गाव इत्यर्थः ‘गवत्ता’ गवयाः ‘रोज्झा’-रोज्झाः ‘प्रसुया’-पशुकाः, ‘महिंसा’ महिषाः, ‘मिया’ मृगाः, ‘संवरा’ शम्बराः, ‘वराहा’-वराहाः, ‘अया’-अजा-एलग-रूह-सरभे-चमर-कुरंग-गोकन्नमादिया’-एडक-रू-शरभ-चमर-कुरङ्ग-गोकर्णादिकाः ‘जे यावन्ने तहप्पगारा’-येऽपि चान्ये तथा प्रकाराः, एवं विधा भवन्ति, तेऽपि सर्वे द्विखुराः ज्ञातव्याः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-‘से तं दुखुरा’ ते एते-उपदर्शिताः, द्विखुराः प्रज्ञप्ताः, अथ गण्डीपदान् प्ररूपयितुमाह-‘से किं तं गंडीपया?’ ‘से’-अथ, ‘किं तं’ के ते, कति विधा इत्यर्थः, गण्डी-

के हैं, जैसे-अश्व, अश्वतर, घोटक, गर्दभ, गोरक्षर, कन्दलक, श्रीकन्दलक, आवर्त्तक तथा इसी प्रकार के अन्य । जो भी एक खुर वाले हैं उन सब की गणना इनके साथ ही करना चाहिए । ये एकखुर तिर्यच बतलाए गए ।

अब दो खुर वाले स्थलचर पंचेन्द्रियों की प्ररूपणा करते हैं-दो खुर वाले कितने प्रकार के हैं ? भगवान् ने उत्तर दिया-अनेक प्रकार के कहे गए हैं । वे इस प्रकार हैं-ऊंट, गाय, गवय (नीलगाय), रोज, पशुक, महिष, मृग, सांबर, वराह, अज (बकरी), एडग, रू, शरभ,

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-અનેક પ્રકારના છે, જેમ ઘોડા, અશ્વતર ઘોટક ગધાડા, ગોરક્ષર, કન્દલક. શ્રીકન્દલક, આવર્તક, તેમજ એવી બીજાના અન્ય જે કોઈ એક ખરીવાળા છે, તેમની ગણતરી આની સાથેજ કરવી જોઈએ આ એક ખરી વાળા તિર્યચો બતાવ્યાં.

હવે જે ખરીવાળા સ્થલચર પંચેન્દ્રિયની પ્રરૂપણા કરે છે

જે ખરીઓ વાળા કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-અનેક પ્રકારના કહ્યાં છે. તે આ રીતે છે ઊંટ, ગાય, ગવય (નીલગાય,) રોઝ, પશુક, મહિષ, મૃગ, સાંબર, વરાહ, બકરી, એડગ, રૂ, શરભ, ચમર, કુરંગ, તેમજ ગોકર્ણુ આદિ તદુપરાન્ત

પદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ભગવાનાહ-‘ગંડીપયા અણેગવિહા પળ્ણત્તા’ ગળ્ણીપદા
 અનેકવિધાઃ—નાનાપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’-તથથા ‘હત્થી’-હસ્તિનઃ
 ‘હત્થિપૂયળયા’-હસ્તિપૂતનકાઃ, ‘મંકુળહત્થી’-મત્કુળહસ્તિનઃ-દન્તરહિતલઘુકાય
 હસ્તિન इत्यर्थः ‘खग्गा’ खङ्गिनः ‘गंडा’-गण्डाः, ‘जे यावन्ने तहप्पगारा’-
 येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः-एवंविधाः सन्ति तेऽपि सर्वे गण्डीपदाः ज्ञातव्याः,
 प्रकृतमुपसंहरन्नाह-‘से चं गंडीपया’-ते एते उपदर्शिताः गण्डीपदा प्रज्ञप्ताः, अथ
 सनखपदान् प्ररूपयितुमाह-‘से किं तं सणप्फया’-अथ के ते कतिविधा इत्यर्थः,
 सनखपदाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-‘सणप्फया अणेगविहा पण्णत्ता’ सनखपदाः,
 અનેકવિધાઃ નાનાપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’-તથથા-‘સીહા’-સિંહાઃ, ‘વગ્ધા’
 વ્યાઘ્રાઃ, ‘દીવિયા’-દ્વીપિકાઃ-દ્વીપિન इत्यर्थः, ‘अच्छा’ ऋक्षाः भल्ललूका
 इत्यर्थः, ‘तरच्छा’-तरक्षाः, ‘परस्सरा’ पाराशराः, ‘सियाळा’ शृगालः ‘विडाला’
 विडालाः, ‘सुणगा’-श्वानः, ‘कोलसुणगा’ कोलश्वानः-‘कोकंतिया’-‘कोकन्तिका’

ચમર, કુરંગ તથા ગોકર્ણ આદિ । इनके अतिरिक्त अन्य जो इसी प्रकार
 के हों उन्हें भी छिखुर ही समझना चाहिए । यह छिखुरों की प्ररूपणा हुई ।

અવ ગંડીપદોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । ગંડીપદ કિતને પ્રકાર કે હૈં ?
 भगवान् ने कहा-गंडीपद अनेक प्रकार के हैं । वे इस प्रकार-हाथी,
 हस्तिपूतनक, मत्कुणहस्ती अर्थात् विना दांतों का छोटे कद का हाथी,
 खड्गी, गेंडा, तथा इसी प्रकार के अन्य । यह गंडीपदों की प्ररूपणा हुई ।

સનખપદ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? भगवान् ने कहा-सनखपद अनेक
 प्रकार के कहे गए हैं । वे इस प्रकार हैं-सिंह, व्याघ्र, द्वीपिक (दीपडा)
 रीछ (भालू), तरक्ष, पराशर, शृगाल, विडाल, श्वान, कोलश्वान, लोमडी,

બીજા પણ આવા પ્રકારના જે હોય તેઓને પણ દિશ્વુર સમજવા જોઈએ આ
 જે ખુરોની પ્રરૂપણા થઈ.

હવે ગંડીપદની પ્રરૂપણા કરે છે-

ગંડીપદ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું-ગંડીપદ અનેક પ્રકારના છે. તે આ રીતે હાથી હસ્તિ
 પૂતનક, મત્કુણહસ્તી, અર્થાત્ મદનીયુ (જેને દાંત ન હોય) ખડ્ગી, ગેંડા,
 તેમજ આવી જાતના બીજાં આ ગંડીપદની પ્રરૂપણા થઈ.

સનખ પદ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું-સનખપદ અનેક પ્રકારના કહ્યાં છે, તેઓ આ પ્રકારે
 છે સિંહ, વાઘ, દ્વિપક, (દીપડો) રીછ, તરક્ષ, પારાશર, શિયાળ, બીલાડો,
 શ્વાન, કોલશ્વાન, લોમડી, ખરગોદા, ચિત્તો, ચિદલાક, તેમજ આવી જાતના

‘સસગા’-શશકાઃ, ‘ચિત્તગા’=ચિત્રકાઃ, ‘ચિલ્લગા’-ચિલ્લકાઃ, જે યાવન્ને તદ્વપ્પગારા’-યેઽપિ ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ-એવં વિધા ભવન્તિ તેઽપિ સર્વે સનખપદા જ્ઞાતવ્યાઃ, પ્રકૃતમુપસંદ્ધન્નાહ-‘સે તં સળપ્પયા’-તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ સનખપદાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તે સમાસઓ દુવિદ્ધા પળ્લન્તા’ તે-ચતુષ્પદાઃ સમાસતઃ-સંક્ષેપેણ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’ તદ્વથા, ‘સંમૂચ્છિમાય’ ગબ્ભવવકંતિયા ય’-સંમૂચ્છિમાશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચ, ‘તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા’-તત્ર ચલુ-તેષાં મધ્યે યે તે સંમૂચ્છિમાશ્ચતુષ્પદા ભવન્તિ ‘તે સઙ્ગે નપુંસકા એવ ભવન્તિ ‘તત્થણં જે તે ગબ્ભ-વવકંતિયા’-તત્ર ચલુ-તેષાં મધ્યે યે ચતુષ્પદા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા ભવન્તિ ‘તે તિવિદ્ધા પળ્લન્તા’-તે ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’-તદ્વથા, ‘ઇત્થી’ સ્ત્રિયઃ ‘પુરિસા’-પુરુષાઃ, ‘ણપુંસગા’ નપુંસકાશ્ચ, ‘એસિ ણં’-એતેષાં-એતેષાં પૂર્વોક્તાનામ્ ‘એવમાઇ-યાણં’-એવમાદિકાનામ્ ‘થલયરપંચિંદિયતિરિવચ્છજોણિયાણં’-સ્થલચરપञ्ચેન્દ્રિય-તિર્યગ્યોનિકાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘દસજાઙ્કુલકોટિ-જોણિપ્પમુહસયસહસ્સા’ - દશજાતિકુલકોટિયોનિપ્રમુખશતસહસ્સાણિ - દશલક્ષા જાતિકુલકોટયઃ ‘ભવંતીતિ મવચ્છાયં’ ભવન્તીતિ આચ્છાતં તીર્થકૃદ્ભિઃ, પ્રકૃત-મુપસંદ્ધન્નાહ-‘સે તં ચઉપ્પયથલયરપંચિંદિયતિરિવચ્છજોણિયા’-તે એતે ચતુષ્પદ-સ્થલચરપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ॥સૂ. ૩૨॥

ચરગોશ, ચિત્તા, ચિલ્લક, તથા હસી પ્રકાર કે જો અન્ય હૈં । યહ સનખપદોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

વે ચતુષ્પદ જીવ સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે હૈં । યથા-સંમૂર્છિમ ઔર ગર્ભજ । ઇનમેં જો સંમૂર્છિમ હૈં, વે સબ નપુંસક હી હોતે હૈં ઔર ઇનમેં જો ગર્ભજ હૈં, વે ત્રીન પ્રકાર કે હૈં-સ્ત્રી, પુરુષ ઔર નપુંસક । હત્યાદિ ઇન સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે, જિનમેં પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત દોનોં સમ્મિલિત હૈં, દશ લાખ જાતિ કુલકોટિ યોનિપ્રવહ હૈ, એસા તીર્થ-કરોં ને કહા હૈ । યહ ચતુષ્પદ પંચેન્દ્રિય સ્થલચર તિર્યચ જીવોં કી પ્રરૂપણા પૂજે હુઈ ॥૩૧॥

જે બીજાં છે. આ સનખપદોની પ્રરૂપણા થઈ.

ચતુષ્પદ જીવ સંક્ષેપે જે પ્રકારના છે-જેમકે સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ તેમાં જે સંમૂર્છિમ છે તે નપુસક હોય છે અને તેમાં જે ગર્ભજ છે તેઓ ત્રણ પ્રકારના છે, સ્ત્રી, પુરુષ, અને નપુસક, વિગેરે આ રીતે આ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચો કે જેમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બન્ને સંમિલિત છે તે બોલી દશ લાખ જાતિકુલ કોટીયોનિ પ્રવાહ છે એમ તીર્થકરોએ કહ્યું છે. આ ચતુષ્પદ પંચેન્દ્રિય સ્થલચર તિર્યચ જીવોની પ્રરૂપણા પુરી થઈ. ॥ સૂ. ૧૩૧ ॥

मूलम्-से किं तं परिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिया?
 परिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिया दुविहा पणत्ता, तं
 जहा-उरपरिसप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिया य, भुयपरि-
 सप्पथलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं उरपरिसप्प-
 थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिया ? उरपरिसप्पथलयरपंचिंदिय-
 तिरिक्खजोणिया चउव्विहा पणत्ता, तं जहा-अही१, अय
 गरा२, आसालिया३, महोरगा४ । से किं तं अही ? अही
 दुविहा पणत्ता, तं जहा-दव्वीकरा य मउलिणो य । से किं
 तं दव्वीकरा ? दव्वीकरा अणेगविहा पणत्ता, तं जहा-आसी
 विसा, दिट्ठिविसा, उग्गविसा, भोगविसा, तथाविसा, लाला-
 विसा, उस्सासविसा, नीसासविसा, कण्हसप्पा, सेयसप्पा,
 काओदरा, दज्झपुप्फा, कोलाहा, मेलिमिंदा, सेसिंदा, जे याव-
 न्ने तहप्पगारा । से त्तं दव्वीकरा । से किं तं मउलिणो ? मउ-
 लिणो अणेगविहा पणत्ता, तं जहा-दिच्चागा, गोणसा, कसा-
 हीया, वइउला, चित्तलिणो, मंडलिणो, मालिणो, अही, अहि-
 सलागा, वासपडागा, जे यावन्ने तहप्पगारा, से त्तं मउलिणो ।
 से त्तं अही । से किं तं अयगरा ? अयगरा एगागारा पणत्ता,
 से त्तं अयगरा । से किं तं आसालिया ? कहि णं भंते ! आसा-
 लिया संमुच्छइ ? गोयमा ! अंतो मणुस्सखित्ते अट्ठाइज्जेसु
 दीवेसु निव्वाधाएणं पन्नरससु कम्मभूमिसु, वाघायं पडुच्च
 पंचसु महाविदेहेसु, चक्रवट्ठिखंधावारेसु, वासुदेवखंधावारेसु,
 बलदेवखंधावारेसु, मंडलियखंधावारेसु, महामंडलियखंधावा-
 रेसु, गामनिवेसेसु, नगरनिवेसेसु, खेडनिवेसेसु, कव्वडनिवे-
 सेसु, मडंबनिवेसेसु, दोणमुहनिवेसेसु, पट्टणनिवेसेसु, आगर-
 निवेसेसु, आसमनिवेसेसु, संवाहननिवेसेसु, रायहाणिनिवेसेसु,

एषसि णं चेव विणासेसु, एत्थ णं आसालिया संमुच्छइ । जह
न्ने णं अंगुलस्स असंखेज्जइभागमेत्ताए ओगाहणाए, उक्की-
सेणं बारसजोयणाइं, तयणुरुवं च णं विक्खंभवाहल्लेणं भूमिं
दालित्ताणं समुट्ठइ । असन्नी मिच्छादिट्ठी अण्णाणी अंतोमुह-
ताद्धाउया चेव कालं करेइ २ से त्तं आसालिया ।

छाया-अथ के ते परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ? परिसर्पस्थल-
चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-उरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चे-
न्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च, भुजसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च । अथ के ते उरः
परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ? उरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अहयः १, अजगराः २, आसालिकाः ३, महोरगाः
४ अथ के ते अहयः ? अहयो द्विविधा प्रज्ञप्ताः तद्यथा-दर्वीकराश्च, मुकुलिनश्च ।

शब्दार्थ-(से किं तं परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिरिक्खजोणिया ?)
परिसर्प स्थलचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यच कितने प्रकार के हैं ? (दुविहा
पण्णत्ता) दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वह इस प्रकार (उरपरिसर्प-
थलयर० भुजपरिसर्पस्थल०) उर परिसर्प स्थलचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यच और
भुजपरिसर्प स्थलचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यच

(से किं तं उरपरिसर्पस्थलचर०) उरपरिसर्प स्थलचर० कितने प्रकार
के हैं ? (चउव्विहा पण्णत्ता) चार प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वह इस
प्रकार (अही) सर्प (अजगरा) अजगर (आसालिया) आसालिका
(महोरगा) महा-उरग ।

शब्दार्थ-(से किं तं परिसर्प स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिरिक्खजोणिया ?) परि-
सर्प स्थलचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यच डेट्ठा प्रकारना इह्या छे ? (परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रिय-
तिरिक्खजोणिया) परिसर्प स्थलचर पञ्चेन्द्रिय (दुविहा पण्णत्ता) दो प्रकारना इह्या छे
(तं जहा) ते आ रीते (उरपरिसर्प थलयर० भुजपरिसर्प थल०) उर परिसर्प
स्थलचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यच अने भुजपरिसर्प स्थलचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यच

(से किं तं उरपरिसर्प थलयर० स्थलचर० डेट्ठा प्रकारना छे ? (उर-
परिसर्प थलयर०) उर. परि सर्प स्थलचर (चउव्विहा पण्णत्ता) चार प्रकार
इह्या छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (अही) सर्प (अजगरा) अजगर (आसालिया)
(आसालिका (महोरगा) महा-उरग

અથ કે તે દર્વીકરાઃ ? દર્વીકરા અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તથથા-આશીવિપાઃ, દષ્ટિ
વિપાઃ, ઉગ્રવિપાઃ, ભોગવિપાઃ, ત્વગ્વિપાઃ, લાલાવિપાઃ, ઉચ્છ્વાસવિપાઃ,
નિઃશ્વાસવિપાઃ, કૃષ્ણસર્પાઃ, શ્વેતસર્પાઃ, કાકોદરાઃ, દહ્યપુષ્પાઃ, કોલાહાઃ મેલિ-
મિન્દાઃ, શેષેન્દ્રાઃ યે ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ, તે એતે દર્વીકરાઃ અથ કે તે મુકુ-
લિનઃ ? મુકુલિનોઽનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તથથા-દિવ્યાકાઃ, ગોનસાઃ, કપાધિકાઃ,

(સે કિં તં અહી ?) અહિ-સર્પ કિતને પ્રકાર કેં હોતે હૈં ? (અહી
દુવિહા પળ્ળન્તા) સર્પ દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વહ્ન હસ પ્રકાર
(દવ્વીકરા ય) ફળ વાલે (મહલિળો ય) વિના ફળ કે (સે કિં તં દવ્વી-
કરા ? ફળ વાલે કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અળેગવિહા પળ્ળન્તા) અનેક
પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (આસીવિસા) દાઢોં મેં
વિષ વાલે (દિટ્ટિવિસા) દષ્ટિ મેં વિષ વાલે (ઉગ્રવિસા) ઉગ્ર
વિષવાલે (ભોગવિસા) ફળ મેં વિષ વાલે (તયાવિસા) ત્વચા મેં
વિષવાલે (લાલાવિસા) લાર મેં વિષવાલે (ઝસાસવિસા) ઉચ્છ્વાસ મેં
વિષવાલે (નીસાસવિસા) નિશ્વાસ મેં વિષવાલે (કળ્હસપ્પા)
કૃષ્ણ સર્પ (સેયસપ્પા) શ્વેત સર્પ (કાકોદરા) કાકોદર (દજ્ઞ-
પુષ્પા) દહ્યપુષ્પ (કોલાહા) કોલાહ (મેલિમિન્દા) મેલિમિન્દ (સેસિન્દા)
શેષેન્દ્ર (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) ઓર ઓ હસી પ્રકાર કે । (સે કિં તં
મહલિળો ?) મુકુલી-વિના ફળ કે સર્પ કિતને પ્રકાર કે હૈં । (અળેગ-
વિહા પળ્ળન્તા) અનેક પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં

(સે કિ તં અહી ?) અહી-સર્પ કેટલા પ્રકારના હોય છે (અહિ દુવિહા
પળ્ળન્તા) સર્પો છે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (દવ્વીકરા ય)
ફેણવાળા (મહલિળી ય) ફેણ વગરના

(સે કિ તં દવ્વીકરા ?) ફેણવાળા કેટલી જાતના છે ? (દવ્વીકરા) ફેણ
વાળા સર્પો (અળેગવિહા પળ્ળન્તા) અનેક પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા) તેઓ આ
પ્રકારે છે (આસીવિસા) દાઢમા ઝેરવાળા (દિટ્ટીવિસા) દષ્ટિમાં ઝેરવાળા (ઉગ્ર-
વિસા) ઉગ્રવિષવાળા (ભોગવિસા) ફેણમાઝેરવાળા (તયાવિસા) ત્વચામા ઝેરવાળા
(લાલાવિસા) લાળમા ઝેરવાળા (ઝસાસવિસા) ઉચ્છ્વાસમાં ઝેરવાળા (નીસાસ
વિસા) નિશ્વાસમા ઝેરવાળા (કળ્હસપ્પા) કૃષ્ણસર્પ (સેયસપ્પા) શ્વેતસર્પ (કાકો-
દરા) કાકોદરા (દજ્ઞ પુષ્પા) દહ્યપુષ્પ (કોલાહા) કોલાહ (મેલિમિન્દા) મેલિમિન્દ
સિસિન્દા શેષેન્દ્ર (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) ઓળ પાણુ આવી જાતના

(સે કિં તં મહલિળો ?) મુકલી ફેણ વગરના સર્પ કેટલા પ્રકારના કહ્યા
છે (અળેગવિહા) અનેક પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે છે (દિવ્યાકા)

વ્યતિકુલાઃ, ચિત્રલિનઃ મણ્ડલિનઃ માલિનઃ, અહયઃ, અહિશલાકાઃ, વાસપતાકાઃ, યે ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ, તે એતે મુકુલિનઃ । તે એતે અહયઃ । અથ કે તે અજગરાઃ અજગરા એકાકારાઃ પ્રજ્ઞતાઃ । તે એતે અજગરાઃ । અથ કા સા આસાલિકા ? કુત્ર ચલુ ભદન્ત ! આસાલિકા સંમૂર્ણતિ ? ગોયમા ! અન્તો મનુષ્યક્ષેત્રે અર્દ્ધ-તૃતીયેષુ દ્વીપેષુ, નિર્વ્યાધાતેન પશ્વદશઘુ કર્મભૂમિષુ, વ્યાધાતં પ્રતીત્ય મહાવિદેહેષુ,

(દિવ્વાગા) દિવ્યાક (ગોણસા) ગોનસ (કસાહીયા) કષાધિક (વહ્ણલા) વ્યતિકુલ (ચિત્તલિણો) ચિત્રલી (મંડલિણો) મંડલી (માલિણો) માલી (અહી) અહિ (અહિસલાગા) અહિશલાકા (વાસપટાગા) વાસપતાકા (જે યાવન્ને તહ્ણપગારા) ઓર બી જો ઇસી પ્રકાર કે હૈં (સે તં મહ્ણલિણો) યહ મુકુલી સર્પોં કી પ્રરૂપણા હુઈ । (સે તં અહી) યહ અહિ-સર્પોં કી પ્રરૂપણા પૂરી હુઈ ।

(સે કિં તં અજગરા ?) અજગર કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (એગાગારા પળ્ણત્તા) એક પ્રકાર કે કહે હૈં (સે તં અજગરા) યહ અજગર કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

(સે કિં તં આસાલિયા ?) આસાલિયા કે કિતને પ્રકાર હૈં ? (કહિળં મંતે આસાલિયા સંમુચ્છઈ ?) કહાં ભગવન્ ! આસાલિયા કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ ? (ગોયમા ! અન્તો મણુસ્સલ્લિત્તે) મનુષ્ય ક્ષેત્ર કે અન્દર (અહ્ણજ્જેસુ દીવેસુ) અઢાઈ દ્વીપ મેં (નિવ્વાધાણં) વિના વ્યાધાત કે (પન્નરસસુ) પન્દર (કમ્મભૂમિસુ) કર્મભૂમિયોં મેં (વાધાયં પહ્ણચ્ચ) વ્યાધાત સે (પંચસુ મહાવિદેહેસુ) પાંચ મહાવિદેહોં મેં (ચક્કવટ્ટિ સંધા-

દિવ્યાકા (ગોણસા) ગોનસ (કસાહિયા) કષાધિક (વહ્ણલા) વ્યતિકુલ (ચિત્તલિણો) ચિત્રલી (મંડલિણો) મંડલી (માલિણો) માલી (અહી) અહિ (અહિસલાગા) અહિશલાકા (વાસપટાગા) વાસપતાકા (જે યાવન્ને તહ્ણપગારા) બીજા પણ જે આવી જાતના છે (સે તં મહ્ણલિણો) આ મુકુલિણુ સર્પોની પ્રરૂપણા થઈ (સે તં અહી) આ અહી-સર્પોની પ્રરૂપણા પૂરી થઈ

(સે કિં તં અજગરા) અજગર કેટલા પ્રકારના છે ? (અજગરા) અજગર (એગાગારા પળ્ણત્તા) એકજ પ્રકારના કહ્યાં છે (સે તં અજગરા) આ અજગરની પ્રરૂપણા થઈ

(સે કિં તં આસાલિયા ?) આસાલિયા કેટલી જાતના છે ? (કહિળં મંતે આસાલિયા સંમુચ્છઈ ?) હે ભગવન્ આસાલિયોની ઉત્પત્તિ કયાં થાય છે ? (ગોયમા અન્તો મણુસ્સલ્લિત્તે) હે ગૌતમ ! મનુષ્યક્ષેત્રની અન્દર (અહ્ણજ્જેસુ દીવેસુ) અધ્યાવીસ દ્વીપમાં (નિવ્વાધાણં) વ્યાધાત સિવાયન (પન્નરસસુ) પંદરે (કમ્મભૂમિસુ) કર્મ

चक्रवर्तिस्कन्धावारेषु, वासुदेवस्कन्धावारेषु, माण्डलिकस्कन्धावारेषु, महामण्डलिकस्कन्धावारेषु, ग्रामनिवेशेषु, नगरनिवेशेषु, निगमनिवेशेषु, खेटनिवेशेषु, कर्वटनिवेशेषु, मडम्बनिवेशेषु, द्रोणमुखनिवेशेषु, पट्टन-पत्तननिवेशेषु, आकरनिवेशेषु, आश्रमनिवेशेषु, संवाहननिवेशेषु, राजधानीनिवेशेषु, एतेषामेव विनाशेषु, अत्र खलु आसालिका संसृजति । जघन्येन अंगुलस्यासंख्येयभागमात्रया अवगाहनया

वारेषु) चक्रवर्ती के स्कंधावारों-सेनानिवेशों में (वासुदेव स्कंधावारेषु) वासुदेव के स्कंधावारों में (बलदेव स्कंधावारेषु) बलदेव के स्कंधावारों में (मंडलियस्कंधावारेषु) मांडलिक राजा के स्कंधावारों में (महामंडलियस्कंधावारेषु) महामांडलिक के स्कंधावारों में (ग्रामनिवेशेषु) ग्राम के निवेशों में (नगरनिवेशेषु) नगर सन्निवेशों में (खेटसन्निवेशेषु) खेटसन्निवेशों में (कर्वडनिवेशेषु) कर्वट नामक वस्ती के निवेशों में (मडम्बनिवेशेषु) मडम्ब निवेशों में (द्रोणमुखनिवेशेषु) द्रोणमुख के निवेशों में (पट्टननिवेशेषु) पट्टन के निवेशों में (आकरनिवेशेषु) आकर के निवेशों में (आश्रमनिवेशेषु) आश्रम के निवेशों में (संवाहननिवेशेषु) संवाध के निवेशों में (राजधानीनिवेशेषु) राजधानी के निवेशों में (एतसि णं चेव विणासेषु) इन्हीं सब के विनाश में (एत्थ णं आसालिया संसृज्जइ) यहां आसालिका का जन्म होता है । (जहण्णेणं) जघन्य से अंगुलस्स असंखेज्जइभागमेत्ताए ओगाहणाए) अंगुल के

भूमियोभा (वाधायं पडुच्च) व्यधातथी (पंचसु महाविदेहेषु) पाय मडाविदेहोभा (चक्रवर्ती स्कंधावारेषु) चक्रवर्तिना स्कंधवारोना निवेशोभा (वासुदेवस्कंधावारेषु) वासुदेवना स्कंधवारोभा (बलदेवस्कंधावारेषु) बलदेवना स्कंधवारोभा (मंडलिय स्कंधावारेषु) मांडलिक राजायाणा स्कंधवारोभा (महामंडलियस्कंधावारेषु) मडा मंडलिकना स्कंधावारोभा ।

(ग्रामनिवेशेषु) ग्रामना निवेशोभा (नगरनिवेशेषु) नगर स निवेशोभा (खेटसन्निवेशेषु) खेट स निवेशोभा (कर्वडसन्निवेशेषु) कर्वट नामक वस्तीना सन्निवेशोभा (मडम्बसन्निवेशेषु) मडम्ब सन्निवेशोभा (द्रोणमुखनिवेशेषु) द्रोण मुखना निवेशोभा (पट्टननिवेशेषु) पट्टनना निवेशोभा (आकरनिवेशेषु) आकरना निवेशोभा (आश्रमनिवेशेषु) आश्रमना निवेशोभा (संवाहननिवेशेषु) संवाधना निवेशोभा (राजधानीनिवेशेषु) राजधानीना निवेशोभा ।

(एतसि णं चेव निवेशेषु) आ, व्यधाना निवेशोभा (एत्थणं आसालिया संसृज्जइ) अहाँ आसालिकेना जन्म थाय छे (जहण्णेणं) जघन्यथी (अंगुलस्स असंखेज्जइभागमेत्ताओगाहणाह) अंगुलना असंख्यातभा साज मात्रनी अवगाहना

ઉત્કર્ષેણ દ્વાદશયોજનાનિ, તદનુરૂપાં ચ ચ્ચલુ વિક્ષમવાહલ્યેન ભૂમિં દારયિત્વા વિદાર્ય ચ્ચલુ સમુત્તિષ્ઠતિ, અસન્નિજ્ઞની, મિથ્યાદૃષ્ટિઃ, અજ્ઞાનિની, અન્તર્મુહૂર્ત્તાદ્વા-યુષ્કૈવ કાલં કરોતિ, સા-એષા આસાલિકા ।

ટીકા-અથ પરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં-તં પરિસર્પસ્થલચરપંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયા ?’ અથ કે તે, કતિવિધા इत्यर्थः પરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘પરિસર્પસ્થલચર-પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયા’- પરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ ‘દુવિહા પણ્ણત્તા’-દ્વિવિધાઃ-દ્વિપ્રકારનાઃ, ‘તં જહા’-તથા-‘ઉપરિસર્પસ્થલચરપંચિન્દ્રિય-તિરિક્ષજોણિયા ય’-ઉપરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચ, ઉરસા-વક્ષ-

અસંખ્યાતવેં ભાગ માત્ર કી અવગાહના સે (ઉત્ક્રોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ (બારસ-જોડનાઈ) બારહ યોજન (તયણુરૂવંચ) ઓર ઉસી કે અનુરૂપ (વિક્ષમવાહલ્લેણં) લમ્ચાઈ-ચૌડાઈ સે (ભૂમિં) પૃથ્વી કો (દાલિતાણં) વિદારણ કરકે (સમુદ્દેઈ) ઉત્પન્ન હોતા હૈ (અસણ્ણી મિચ્છાદિટ્ઠી અણ્ણાણી) અસંજી, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અજ્ઞાની (અંતોમુહૂર્ત્તાદ્વાડયા ચેવ કાલં કરેઈ) અન્તર્મુહૂર્ત્ત કાલ તક કી આયુ ભોગકર મર જાતા હૈ (સે ત્તં આસા-લિયા) યહ આસાલિકા કી પ્રહરણા હુઈ ॥૩૨॥

ટીકાર્થ-અવ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । પ્રશ્ન હૈ કિ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? મગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-વે દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં, યથા-ઉપરિસર્પ ઓર ઓજપરિસર્પ । જો અપની છાતી સે રેંગ કર ચલતે

થી (ઉત્ક્રોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ (બારસ જોડનાઈ) ઓર યોજન (તયણુ રૂવં ચ) અને તેના અનુરૂપ (વિક્ષમવાહલ્લેણ) લંબાઈ પહોળાઈથી (ભૂમિ) પૃથ્વીને (દાલિતાણં) વિદારણ કરીને (સમુદ્દેઈ) ઉત્પન્ન થાય છે

(અસણ્ણી મિચ્છાદિટ્ઠી અણ્ણાણી) અસંજી, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અજ્ઞાની (અંતોમુહૂર્ત્તાદ્વાડયા ચેવ કાલં કરેઈ) અન્તર્મુહૂર્ત્ત કાળ સુધીનું આયુષ્ય ભોગવીને મરી જાય છે. (સે ત્તં આસાલિયા) આ આસાલિકાની પ્રહરણા થઈ.

ટીકાર્થ-હવે પરિસર્પ સ્થલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોની પ્રહરણા કરે છે પ્રશ્ન એ છે કે પરિસર્પ સ્થલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ કેટલા પ્રકારના હોય છે. ? શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-તેઓ બે પ્રકારના કહેવાય છે, જેમકે ઉપરિસર્પ અને ઓજ પરિસર્પ જે પોતાની છાતીને ઘસે તે રીતે ચાલે છે તે સર્પ વિગેરે તિર્યચ પ્રાણી ઉપરિસર્પ કહેવાય છે, અને જેઓ પોતાની

સ્થલેન પરિસર્પન્તીતિ ઉર:પરિસર્પા: તે ચ તે સ્થલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા-
શ્વેતિ ઉર:પરિસર્પસ્થલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચ, 'ભુજપરિસર્પ્પથલયરપંચિદિય-
તિરિક્ષજોણિયા ય' - ભુજપરિસર્પસ્થલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચ-ભુજાભ્યાં
પરિસર્પન્તીતિ ભુજપરિસર્પા:, તે ચ તે સ્થલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાશ્વેતિ-
ભુજપરિસર્પસ્થલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા:, ચક્રારદ્વયેન પ્રત્યેકં સમગતાનેક-
ભેદા: સૂચ્યન્તે । અથોર:પરિસર્પસ્થલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ
'સે કિં તં ઉરપરિસર્પ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયા'-અથ કે તે-કતિવિધા:
ઉર:પરિસર્પસ્થલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા: પ્રજ્ઞપ્તા: ? ભગવાનાહ-'ઉરપરિસર્પ-
પથલયરપંચિદિયતિર્યગ્યોનિકાશ્ચતુર્વિધા: પ્રજ્ઞપ્તા:, 'તં જહા'-તદ્યથા-'અહી'
અહય:-સર્પા: ૧, 'અયગરા' અજગરા, આસાલિયા'-અ, લેકા:૩, 'મહોરગા'
મહોરગા:૪, તત્ર અહીન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-'સે કિં તં જહા'-અથ કે તે કતિવિધા:
અહય:-સર્પા: પ્રજ્ઞપ્તા:, ભગવાનાહ-'અહી દુવિદ્યા પળ્લન્તા'-અહય: દ્વિવિધા:
પ્રજ્ઞપ્તા:, 'તં જહા'-તદ્યથા-'દર્વીકરા ય, મડલિણો ય'-દર્વીકરાશ્ચ, મુકુલિનશ્ચ,
હૈં વે સર્પ આદિ તિર્યચ પ્રાણી ઉરપરિસર્પ કહલાતે હૈં ઓર જો અપની
ભુજાઓં કે સહારે ચલતે હૈં વે ભુજપરિસર્પ કહલાતે હૈં । દો 'ય' કે
પ્રયોગ સે સૂચિત કિયા ગયા હૈં કિં ઇન્કે બી અવાન્તર ભેદ અનેક હૈં ।

અવ ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી પ્રરૂપણા કરને કે
લિયે કહતે હૈં-ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કિતને પ્રકાર કે
કહે ગયે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-વે ચાર પ્રકાર કે હોતે હૈં, યથા-
(૧) અહિ અર્થાત્ સર્પ (૨) અજગર (૩) આસાલિકા ઓર (૪) મહોરગ ।

અવ અહિ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-અહિ કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ?
ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-અહિ અર્થાત્ સર્પ દો તરહ કે હોતે હૈં-દર્વીકર

ભુજઓની મદદથી ચાલે છે તેઓ ભુજ પરિસર્પ કહેવાય છે. બે 'ય' ના પ્રયોગથી સૂચિત કરાય છે કે તેઓના પાંચ અવાન્તર ભેદ અનેક છે.

હવે ઉર પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે.

ઉરપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલા છે.

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-તેઓ ચાર પ્રકારના હોય છે, જેણે (૧) અહિ અર્થાત્ સર્પ (૨) અજગર (૩) આસાલિકા (૪) મહોરગ. આ ચાર પ્રકારે છે. હવે અહિની પ્રરૂપણા કરે છે

અહિ કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો છે-અહિ અર્થાત્ સર્પ બે જાતના હોય છે

‘સે કિં તં દર્વીકરા’ અથ કં તે, કતિવિધા इत्यर्थः, દર્વીકરા પ્રજ્ઞપ્તા: ? ભગવા-
નાહ—‘દર્વીકરા અણેગવિહા પણ્ણત્તા’—દર્વીકરા:, દર્વીવદ્ દર્વી ફળા તત્કરણ-
શ દર્વીકરા: અનેકવિધા:—નાનાપ્રકારકા: પ્રજ્ઞપ્તા:—ઉક્તા: સન્તિ; ‘તં જહા’—
તથથા—‘આસીવિસા’—આશીવિષા: ‘દિટ્ઠીવિસા’—દટ્ટિવિષા:, ‘ઉગ્ગવિસા’—ઉગ્ર-
વિષા: ‘ભોગવિસા’—ભોગવિષા:, તત્ર આશ્યાં દંષ્ટ્રાયાં વિષં યેષાં તે આશીવિષા:,
દૃષ્ટૌ વિષં યેષાં તે દટ્ટિવિષા:, ઉગ્રં તીવ્રં વિષં યેષાં તે ઉગ્રવિષા:, ભોગે—શરીરે
ફળાયાં વા વિષં યેષાં તે ભોગવિષા:, ‘તયાવિસા’—ત્વગ્વિષા:, ત્વચિ વિષં યેષાં
તે ત્વગ્વિષા: ‘લાલાવિસા’—લાલાવિષા:લાલાયાં—મુઘસ્યાગ્રે વિષં યેષાં તે લાલા-
વિષા: ‘ઉસ્સાસ વિસા’—ઉચ્છ્વાસવિષા:, ઉચ્છ્વાસે વિષં યેષાં તે ઉચ્છ્વાસવિષા:,
‘નીસાસવિસા’—નિ:શ્વાસે વિષં યેષાં તે નિ:શ્વાસવિષા:, ‘કળ્હસર્પા’—કૃષ્ણસર્પા:,
‘સેયસર્પા’—શ્વેતસર્પા: ‘કાકોદરા’—કાકોદરા:, ‘દહ્મપુષ્પા’—દહ્મપુષ્પા:
‘કોલાહા’ કોલાહા: ‘મેલિમિંદા’—મેલિમિન્દા:, ‘સેસિંદા’—શેષેન્દ્રા:, એતે ચ
કૃષ્ણસર્પાદયો લોકપ્રસિદ્ધા: ‘જે યાવન્ને તહપ્પગારા’—યેઽપિ ચાન્યે તથાપ્રકારા:

और मुकुली । जो फण वाले होते हैं वे दर्वीकर कहलाते हैं और जो
बिना फण का होते हैं, उन्हें मुकुली कहते हैं । इनमें दर्वीकर अनेक
प्रकार के हैं—आशीविष, जिनकी दाढ़ों में विष होता है, दृष्टिविष, जिन-
की दृष्टि में विष होता है, उग्रविष, जिनका विष तीव्र होता है, भोग-
विष, जिनके शरीर अर्थात् फण में विष होता है, त्वचाविष, जिनकी
त्वचा में विष होता है, लालाविष, जिनकी लार में विष होता है,
उच्छ्वासविष, जिनके उच्छ्वास में विष होता है, निश्वासविष,
जिनके नि:श्वास में विष होता है, काले सर्प, श्वेत सर्प, काकोदर,
दह्यपुष्प, कोलाहा, मेलिमिन्द, शेषेन्द्र । कृष्णसर्प आदि लोक में प्रसिद्ध

દર્વીકર અને મુકુલી. જે ક્ષેણવાળા હોય છે, તે દર્વીકર કહેવાય છે અને જે ક્ષેણ
વિનના હોય છે. તેઓ મુકુલી કહેવાય છે. તેમાં દર્વીકર અનેક પ્રકારના હોય છે
આશીવિષ, જેની દાઢમાં ઝેર હોય છે. દટ્ટિવિષ—જેની નજરમાં ઝેર
હોય છે ઉગ્રવિષ જેનું વિષ તીવ્ર હોય છે. ભોગવિષ જેના શરીર અર્થાત્
ક્ષેણમાં વિષહોય છે ત્વચા વિષ—જેની ચામડીમાં વિષ હોય છે. લાલા વિષ—
જેની લાળમાં વિષ હોય છે.

ઉચ્છ્વાસવિષ, જેના ઉચ્છ્વાસમાં ઝેર હોય છે, નિ:શ્વાસવિષ, જેના
નિશ્વાસમાં ઝેર હોય છે, કાળાસર્પ, શ્વેતસર્પ, કાકોદર, દહ્યપુષ્પ, કોલાહ,
મલિમિન્દ, શેષેન્દ્ર, આ કાળા સર્પ વિગેરે જગ પ્રસિદ્ધ છે. આવી બીજાના
બીજા જે કોઈ તેવા પ્રકારના હોય તેઓને દર્વીકર તરીકે બોલવા બોધ્યો.

एवंविधाः सन्ति तेऽपि सर्वे दर्वीकराः ज्ञातव्याः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—‘से च दर्वीकरा’—ते एते दर्वीकराः प्रज्ञप्ताः, ‘से किं तं मउलिणो’—अथ के ते—कतिविधा इत्यर्थः, मुकुलिनः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—‘मउलिणो अणेगविहा पणत्ता’—मुकुलिनः, मुकुलं—फणाविरहयोग्या शरीरावृत्तिः सा विद्यते येषां ते मुकुलिनः—फणाकरणशक्तिरहिताः, अनेकविधाः—नानाप्रकारकाः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा’—तद्यथा ‘दिव्वागा’—दिव्याकाः ‘गोणसा’—गोनसाः, ‘कसाहिया’ कषाधिकाः, वडली—व्यतिकुलीः, ‘चित्तलिणो’—चित्रलिनः, ‘मंडलिणो’ मण्डलिनः, ‘मालिणो’ मालिनः ‘अही’ अहयः ‘अहिसझागा’—अहिशलाकाः, ‘वासपडागा’ वासपताकाः, ‘जे यावन्ने तहप्पगाग’—येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः—एवंविधाः भवन्ति, तेऽपि सर्वे मुकुलिनो ज्ञातव्याः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—‘से च मउलिणो’ ते एते मुकुलिनो ज्ञातव्याः, ‘से च अही’—ते एते अहयः प्रज्ञप्ताः अथ अजगरान् प्ररूपयितुमाह—‘से किं तं अयगरा’—अथ के ते कतिविधा इत्यर्थः अजगराः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—‘अयगरा एगागारा पणत्ता’—अजगरी एकाकाराः—एकविधाः प्रज्ञप्ताः, तेषामवान्तर जातिभेदाभावात्, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—‘से च अयगरा’—ते एते अजगराः प्रज्ञप्ताः,

हैं । इसी प्रकार के जो अन्य हों उन्हें दर्वीकर समझना चाहिए ।

मुकुली सर्प कितने प्रकार के होते हैं ? भगवान् उत्तर देते हैं—वे भी अनेक प्रकार के होते हैं, यथा—दिव्याक, गोनस, कषाधिक, व्यतिकुल, चित्रली, मंडली, माली, अहि, अहिशलाक और वासपताका । इसी प्रकार के जो अन्य हैं उन्हें भी मुकुली सर्प ही समझना चाहिए । यह मुकुली सर्पों की प्ररूपणा हुई और अहि की प्ररूपणा भी पूरी हुई ।

अब प्रश्न है कि अजगर कितने प्रकार के होते हैं ? भगवान् ने उत्तर में कहा—अजगर एक ही प्रकार के होते हैं । यह अजगर की प्ररूपणा हुई ।

मुकुली सर्पो કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—તેઓ પણ અનેક પ્રકારના હોય છે, જેમકે દિવ્યાક, ગોનસ, કષાધિક, વ્યતિકુલ, ચિત્રલી, મડલી, માલી અહિ, અહિ શલાક, અને વાસપતાકા આવી બીજાના જે કોઈ હોય તેઓને પણ મુકુલી સર્પ સમજવાના છે. આ મુકુલી સર્પની પ્રરૂપણા થઈ અને અહિની પણ પ્રરૂપણા પૂરી થઈ.

હવે પ્રશ્ન એ છે કે અજગર કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને જવાબમાં કેટલું અજગર એક જ પ્રકારનો હોય છે. આ અજગરની પ્રરૂપણા થઈ.

અથાસાલિકામભિધાતુમાહ-‘સે કિં તં આસાલિયા?’-અથ કે તે-
કેતિવિધા આસાલિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ‘કહિ ણં મંતે ! આસાલિયા સંમુચ્છઈ’-
હે મદન્ત ! કુત્ર સ્થાને ક્ષેત્રે વા આસાલિકા સંમૂર્ચ્છતિ ? એવાં
આસાલિકા ગર્મજા ન ભવતિ કિન્તુ-સંમૂર્ચ્છિમા એવેતિ, અતએવોક્તમ્-સંમૂ-
ર્ચ્છતીતિ । મગવાનાહ-‘ગોયમા ! અંતો મણુસ્સસિત્તે અઢ્ઠાઈજ્જેસુ દીવેસુ’ હે
ગૌતમે ! અન્તોમનુષ્યક્ષેત્રે-મનુષ્યક્ષેત્રસ્ય મધ્યે ન બહિરિત્યર્થ, એતાવતા મનુષ્ય-
ક્ષેત્રાદ્ બહિરસ્યા ઉત્પાદો ન ભવતીતિ સિદ્ધમ્, તત્રાપિ મનુષ્યક્ષેત્રે ન સર્વત્ર ભવતિ,
કિન્તુ અર્દ્ધતૃતીયેષુ દ્વીપેષુ, इत्यभिप्रायेणाહ-અઢ્ઠાઈજ્જેસુ દીવેસુ’-અર્દ્ધતૃતીયેષુ
દ્વીપેષુ, અર્દ્ધ તૃતીયં યેવાં તે અર્દ્ધતૃતીયાસ્તેષુ-સાર્દ્ધદ્વયદ્વીપેષુ इत्यર્થઃ, એતેન
લવણસમુદ્રે કાલોદસમુદ્રે વા ન ભવત્યુત્પાદસ્તસ્યા इति જ્ઞેયમ્, ‘નિવ્વાઘાણં’-
નિર્વ્યાઘાતેન-વ્યાઘાતસ્યાભાવો નિર્વ્યાઘાતં તેન-નિર્વ્યાઘાતેન ‘પન્નરસસુ કમ્મ-

આસાલિકા કે કિતને પ્રકાર હૈં ? હે મગવન્ ! હસ આસાલિકા કી
ઉત્પત્તિ કહાં હોની હૈ ? આસાલિકા ગર્મજ નહીં કિન્તુ સંમૂર્ચ્છિમ હૈ,
અતએવ ઉસકે લિએ ‘સંમુચ્છઈ’ ક્રિયાપદ કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ ।
મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! યહ આસાલિકા મનુષ્ય ક્ષેત્ર કે
અન્દર હી અર્થાત્ અઢાઈ દ્વીપ મેં હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ । મનુષ્ય ક્ષેત્ર કહ
કર અઢાઈ દ્વીપ કા જો કથન કિયા હૈ, વહ સ્પષ્ટતા કે લિએ હૈ, વસ્તુતઃ
‘મનુષ્ય ક્ષેત્ર અઢાઈ દ્વીપ કો હી કહતે હૈં । અથવા યોં સમજના ચાહિએ
કિ આસાલિકા કી ઉત્પત્તિ લવણ સમુદ્ર યા કાલોદધિ સમુદ્ર મેં નહીં
હોતી, દ્વીપોં મેં હી હોતી હૈ, યહ પ્રકટ કરને કે લિએ મનુષ્યક્ષેત્ર કે
સાથ ‘અઢાઈ દ્વીપ’ કા ઉલ્લેખ કિયા હૈ । કિસી પ્રકાર કે વ્યાઘાત કે

આસાલિયાના કેટલા પ્રકાર છે ?

હે ભગવન આ આસાલિકાની ઉત્પત્તિ ક્યાં થાય છે ? આસાલિકા ગર્મ-
જ નથી પરન્તુ સંમૂર્ચ્છિમ છે તેથી તેઓ માટે ‘સંમુચ્છઈ’ ક્રિયાપદનો પ્રયોગ
કરાયો છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! આ આસાલિકા મનુષ્યના
ક્ષેત્રની ગાદરજ અર્થાત્ અઢી દ્વીપમાજ ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્ય ક્ષેત્ર કહીને
અઢાઈ દ્વીપનુ જે કથન કર્યું છે તે સ્પષ્ટતાને માટે છે વસ્તુતાએ મનુષ્ય
ક્ષેત્ર અઢાઈ દ્વીપને જ કહે છે અગરતો એમ સમજવું જોઈએ કે આસાલિ-
કાની ઉત્પત્તિ લવણ સમુદ્ર અગર કાલોદધિ સમુદ્રમાં નથી થતી, દ્વીપોમાંજ
થાય છે, આ પ્રકટ કરવાને માટે જ મનુષ્ય ક્ષેત્રની સાથે ‘અઢાઈ દ્વીપ’ નો
ઉલ્લેખ કર્યો છે. કોઈ જાતના વ્યાઘાતના અભાવમાં એ પંદર કર્મભૂમિઓમાં
ઉત્પન્ન થાય છે.

भूमिषु' पञ्चदशसु कर्मभूमिषु, यदि पञ्चसु भरतेषु पञ्चसु ऐरवतेषु । सुषमसुष-
मादि रूपो दुष्पमदुष्पमादिरूपश्च कालो व्याघातजनकत्वाद् व्याघातो न भवति
तदा पञ्चदशसु कर्मभूमिषु संमूर्च्छति, किन्तु—'वाघायं पटुच्च'—व्याघातं प्रतीत्य-
आश्रित्य, यदि पञ्चसु भरतेषु, पञ्चसु ऐरवतेषु यथोक्तरूपो व्याघातो भवति
तदा 'पंचसु पञ्चसु महाविदेहेषु महाविदेहेषु संमूर्च्छति, एतेन त्रिंशत्यपि
अकर्मभूमिषु नोपजायते, इत्यावेदितम्, पञ्चदशसु कर्मभूमिषु, पञ्चसु वा महावि-
देहेषु न सर्वत्र संमूर्च्छति किन्तु—'चक्रवर्तिस्संधावारेषु—चक्रवर्तिस्संधावारेषु
वा 'वासुदेवसंधावारेषु'—वासुदेवस्संधावारेषु वा, 'वलदेवसंधावारेषु'—वलदेव-
स्संधावारेषु वा 'मंडलियसंधावारेषु'—माण्डलिकस्संधावारेषु वा—माण्डलिकः—
सामान्यराजाऽल्पद्विकस्तस्संधावारेषु 'महामंडलियसंधावारेषु'—महामाण्डलिक-

अभाव में वह पन्द्रह कर्मभूमियों में उत्पन्न होता है । पांच भरत एवं
पांच ऐरवत क्षेत्रों में सुषमसुषम आदि या दुष्पमदुष्पम आदि काल
व्याघातकारी न हो अर्थात् ये ओर न चली रहे हों तो पंद्रह कर्मभूमियों
में उसकी उत्पत्ति होती है । अगर पांच भरत और पांच ऐरवत क्षेत्रों
में पूर्वोक्त व्याघात हो तो वहां उत्पन्न नहीं होता, पांच महाविदेवहों
में उत्पन्न होता है । इससे यह प्रकट हुआ कि आसालिका की उत्पत्ति
तीस अकर्मभूमियों में नहीं होती । पन्द्रह कर्मभूमियों अथवा पांच
महाविदेहों में भी सर्वत्र उसकी उत्पत्ति नहीं होती किन्तु चक्रवर्ती
के स्कंधावारों में (सेना के पडावों में) वासुदेवों के स्कंधावारों में, वल-
देव के स्कंधावारों में, मांडलिक अर्थात् अल्पद्वि वाले साधारण
राजाओं के स्कंधावारों में, महामाण्डलिक (अनेक देशों के स्वामी) के

पांच भरत तेमज पाय औरवत क्षेत्रेमा सुषम सुषमा आदि अगर
दुषम दुषमा आदि काल व्याघात कारी न होय तो अर्थात् या आरायो न
होय तो पहर कर्म भूमियोमा तेमनी उत्पत्ति थाय छे. अगर पांच भरत
अने पाय औरवत क्षेत्रेमा पूर्वोक्त व्याघात होय तो त्यां उत्पन्न न थाय
पाय महाविहोमा उत्पन्न थाय छे

तेनाथी या प्रगट थयुं के आसालिकेनी उत्पत्ति उ० अकर्मभूमियोमां
नथी थती पहर कर्मभूमियोमा अथवा पांच महाविहोमां पणु सर्वत्र तेमनी
उत्पत्ति नथी थती परन्तु अकवर्तीना स्कंधावारेमा सेनाना पडावोमां वासु
देवना स्कंधावारेमा णणदेवना स्कंधावारेमा, मांडलिक अर्थात् अल्प समृद्धि-
वाणा साधारण राज्ञेना स्कंधावारेमा, महा मांडलिक अनेक देशेना स्वामी
ना स्कंधावारेमा ते उत्पन्न थाय छे,

સ્કન્ધાવારેષુ-મહામાળડલિકઃ-અનેકદેશાધિપતિસ્તત્સ્કન્ધાવારેષુ 'ગ્રામનિવેસેસુ'
-ગ્રામનિવેસેષુ-ગ્રસતિ બુદ્ધિપ્રમૃતીન્ ગુણાન્ इति ગ્રામઃ વૃત્તિવેષ્ટિતઃ શાસ્ત્રપ્રસિ-
દ્ધાનામષ્ટાદશકરાણાં વા ગમ્ય इति ગ્રામઃ તત્સન્નિવેસેષુ इत्यર્થઃ, 'નગરનિવે-
સેસુ'-નગરનિવેસેષુ નાગરમ્-અષ્ટાદશકરવર્જિતમ્ 'નિગમનિવેસેસુ'-નિગમનિવે-
સેષુ-નિગમઃ પ્રચુરતરવણિક્ સમુદાયવાસસ્તન્નિવેસેષુ 'સ્વેટનિવેસેસુ-સ્વેટનિવે-
સેષુ સ્વેટ-પ્રાંશુપ્રાકારનિવદ્ધા વાસસ્તન્નિવેસેષુ, 'કર્બટનિવેસેસુ'-કર્બટનિવેસેષુ-
કર્બટ-શુદ્રપ્રાકારવેષ્ટિતાવાસઃ, તન્નિવેસેષુ, 'મડંવનિવેસેસુ'-મડમ્બનિવેસેષુ-મડ-

સ્કન્ધાવારોં મેં વહ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । इनके अतिरिक्त ग्राम निवेश में,
नगरनिवेश में, निगमनिवेश में, स्वेटनिवेश में, कर्बटनिवेश में, मडम्ब-
निवेश में, द्रोणमुखनिवेश में, पट्टननिवेश में, आकरनिवेश में, आश्रम-
निवेश में, संधाधनिवेश में, एवं राजधानीनिवेश में उसकी उत्पत्ति
होती है । ग्राम आदि वस्तियों का लक्षण इस प्रकार है-जो बुद्धि आदि
गुणों को ग्रस ले वह बाड से घिरी हुई वस्ती ग्राम कहलाती है । या
शास्त्र में प्रसिद्ध अठारह प्रकार के कर जहां लगते हों वह ग्राम । नगर
अर्थात् जहां अठारह प्रकार के कर न लगते हों । जहां बहुत
वणिकजनों का समूह निवास करता हो वह निगम कहलाता है । स्वेट
या स्वेडा वह वस्ती है जो धूल की चार दीवारों से घिरी हो । छोटे-
से प्राकार से वेष्टित वस्ती कर्बट कहलाती है । जिसके आसपास अढाई

તહુપરાન્ત ગ્રામ નિવેશોમાં, નગર નિવેશમાં, નિગમ નિવેશમાં, ખેટ
નિવેશમાં, કર્બટ નિવેશમાં, મડમ્બ નિવેશમાં દ્રોણમુખ નિવેશમાં, પટ્ટન નિ-
વેશમાં, આકર નિવેશમાં, આશ્રમ નિવેશમાં, સંધાધ નિવેશમાં અને રાજધાનીના
નિવેશમાં એની ઉત્પત્તિ થાય છે.

ગ્રામ આદિ વસ્તીયોનું લક્ષણ આ રીતે છે

જે બુદ્ધિ આદિ ગુણોને ગ્રસીલે તે વાડથી ઘેરાએલી વસ્તી ગ્રામ કહે-
વાય છે. અથવા શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ અઠાર પ્રકારના કર જ્યાં લાગે છે તે ગ્રામ
નગર, અર્થાત્ જ્યાં અઠાર પ્રકારના કર ન લાગતા હોય

જ્યાં ઘણા વણિક જનોનો સમૂહ રહેતો હોય તે નિગમ કહેવાય છે.
ખેટ અથવા ખેડા એ વસ્તી-નિવાસ છે જે ધૂળની ચાર ભીતોથી ઘેરાએલી
છે. નાના પ્રકાર કેટલી વીંટળાયેલી વસ્તી કર્બટ કહેવાય છે.

જેની આસપાસ અઢી કોશ સુધીમાં ખીજ કોઈ વસ્તી ન હોય તેને તો
મડમ્બ કહે છે.

સ્વમ્-સાર્દઢ્ય ગવ્યુતાન્તર્ગ્રામાન્તરરઢિતાવાસઃ, તન્નિવેશેષુ 'દ્રોણપુઢનિવેસેસુ'-
 દ્રોણમુખનિવેશેષુ-દ્રોણમુખં-બ્રાહ્મણેન જલનિર્ગમપ્રવેશમ્, તન્નિવેશેષુ 'પટ્ટણનિવે-
 સેસુ'-પત્તનનિવેશેષુ પટ્ટનનિવેશેષુ વા, તત્ર શકટૈર્ધોટકૈર્ નૌભિર્વાગમ્યં પત્તનમ્,
 સકલવસ્તુ પ્રાપ્તિસ્થાનં વા નૌભિરેવ ગમ્યં પટ્ટનં તન્નિવેશેષુ 'આગરનિવેસેસુ'-
 આકરનિવેશેષુ-આકરઃ-સુવર્ણાકરાદિસ્તન્નિવેશેષુ 'આસમનિવેસેસુ'-આશ્રમનિ-
 વેશેષુ-આશ્રમઃ - તાપસજનાવસથોપલક્ષિતાશ્રયસ્તન્નિવેશેષુ, 'સંવાઢનિવેસેસુ'--
 સંવાઢનિવેશેષુ-સંવાઢઃ કૃષીવલૈર્ધાન્યરક્ષાર્થં નિર્મિતં ઢુર્ગભૂમિસ્થાનમ્ યાત્રાપ્રસન્ન
 સમાગતપ્રભૂતજનનિવેશસ્તત્સન્નિવેશેષુ, 'રાયઢાણીનિવેસેસુ'-રાજઢાણીનિવેશેષુ
 રાજઢાણી-રાજાઽધિષ્ઠાનં નગરં તન્નિવેશેષુ 'એસિ ણં ચેવ વિણાસેસુ'-એતેપ્રાં
 ચૈવ ચક્રવર્તિસ્કન્ધાવારાઢીનાં વિનાશેષુ-ઉપસ્થિતેષુ 'એત્થ ણં આસાલિકા સંમુ-
 ચ્છહ્' અત્ર સ્વલુ-ચક્રવર્તિસ્કન્ધાવારાદિષુ સ્થાનેષુ આસાલિકા સંમૂચ્છતિ, સા

કોસ તક ઢૂસરી કોઈ વસ્તી ન હો ઉસે મઢમ્વ કહતે હૈં । જિસમેં પ્રાયઃ
 જલ કે રાસ્તે આના-જાના હો વહ દ્રોણમુખ । જહાં ગાઢી, ઘોઢા ઓર
 નૌકા સે પહુંચા જાય વહ વસ્તી પત્તન કહલાતી હૈ ઓર જિસમેં સભી
 વસ્તુએં મિલતી હૈં તથા નૌકા સે હી પહુંચા જાય વહ પટ્ટન કહલાતા હૈ ।
 આકરનિવેશ વહ હૈ જહાં સુવર્ણ આદિ કો સ્થાનેં હૈં । તાપસજન જિસમેં
 નિવાસ કરતે હૈં વહ સ્થાન આશ્રમનિવેશ કહલાતા હૈ । કિસાનોં ને
 ઢાન્ય કી રખવાલી કે લિએ જો ઢુર્ગમ ભૂમિસ્થાન બનાયા હો યા યાત્રા
 કે સિલસિલે મેં આયે વહુત-સે યાત્રી જહાં રહેં વહ સ્થાન સંવાઢ કહ-
 લાતા હૈ । જિસ વસ્તી મેં રાજા રહતા હો વહ રાજઢાણી કહલાતી હૈ ।

હન સવ સ્થાનોં કા જવ વિનાશ હોને વાલા હો તવ આસાલિકા
 કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ । આસાલિકા જઢન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાનવેં ભાગ

જેમાં મોટે ભાગે જલ માર્ગેથી જવાય અવાય છે તે દ્રોણમુખ, ન્યા
 ગાઢી ઘોઢાં અને નાવથી જવાય તે વસ્તી પત્તન કહેવાય છે. અને જેમા બધી
 વસ્તુઓ મળતી હોય તેમજ નાવથીજ જલ શકાય તેને પટ્ટણ કહેવાય છે,
 ન્યાં સોના વિગેરેની ખાણ હોય, તેને આકર નિવેશ કહે છે તપસ્વીજનો જેમાં
 નિવાસ કરે છે તે સ્થાન આશ્રમ નિવેશ કહેવાય છે.

ખેડુતોના અનાજની સાચવણી માટે જે ઢુર્ગભૂમિ સ્થળ બનાવ્યુ હોય
 અગરતો યાત્રાએ નિકળેલા ઘણા યાત્રીઓ ન્યા રહે તે સ્થાન સંવાઢ કહેવાય
 છે. જે વસ્તીમા રાજા રહેતા હોય તેને રાજઢાણી કહે છે.

આ બધા સ્થાનોનો ન્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે આસાલિકાની
 ઉત્પત્તિ થાય છે. આસાલિકા જઢન્ય આંગળીના અસંખ્યાતમા ભાગની અવ

ક્તિવકા અપિ, યોજનશતમપિ, યોજનશતપૃથક્તિવકા અપિ, યોજનસહસ્રમપિ । તે
 યલુ સ્થલે જાતાઃ, જલેઽપિ ચરન્તિ સ્થલેઽપિ ચરન્તિ, તે ન સન્તીહ, વાહ્યેષુ
 દ્વીપેષુ સમુદ્રેષુ ભવન્તિ, યે ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ, તે એતે મહોરગાઃ । તે સમાસતો
 દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા સંમૂર્છિમાથ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાથ । તત્ર યલુ યે તે
 સંમૂર્છિમાસ્તે સર્વે નપુંગકાઃ । તત્ર યલુ યે તં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાસ્તે યલુ ત્રિવિધાઃ
 પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા-સ્ત્રિયઃ, પુરુષાઃ નપુંસકાઃ એતેપાં યલુ એવમાદિકાનાં પર્યાજ્ઞા-

ભી (જોયણપુહુત્તિયા વિ) દો સે નૌ યોજન કે ભી (જોયણસયં પિ) સૌ
 યોજન કે ભી (જોયણસયપુહુત્તિયા વિ) દોસૌ સે નૌ સૌ યોજન કે ભી
 (જોયણસહસ્સં પિ) હજાર યોજન અવગાહના કે ભી હોતે હૈં । (તે ણં
 થલે જાયા) વે સ્થલ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં (જલે વિ ચરંતિ થલે વિ ચરંતિ)
 જલ મેં ભી વિચરણ કરતે હૈં, થલ મેં ભી વિચરણ કરતે હૈં । (તે ણત્થિ
 હં) વે યહાં નહીં હોતે (વાહિરેસુ દીવેસુ સમુદેસુ હવંતિ) મનુષ્ય ક્ષેત્ર
 સે વાહર કે દ્વીપ સમુદ્રોં મેં હોતે હૈં (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જો
 એસે હૈં । (સે તં મહોરગા) યહ મહોરગોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

(તે સમાસઓ દુવિહા પળ્લણ્ણા) ઉરપરિસર્પ સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે
 કહે હૈં (સંમુચ્છિમા ય ગમ્ભવકકંતિયા ય) સંમૂર્છિમ ઓર ગર્ભજ (તત્થ
 ણં જે તે સંમુચ્છિમા) ઇનમેં જો સંમૂર્છિમ હૈં (તે સવ્વે નપુંસગા) વે સમી
 નપુંસક હૈં । (તત્થ ણં જે તે ગમ્ભવકકંતિયા) ઇનમેં જો ગર્ભજ હૈં (તે
 ણં તિવિહા પળ્લણ્ણા) વે ત્રીન પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર
 (ઇત્થી પુરિસા નપુંસગા) સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસક (એસિ ણં એવમાદ્યાણં

પણુ (જોયણ પુહુત્તિયા વિ) બસોથી નવસો યોજન સુધીના પણુ (જોયણસયં
 વિ) સો યોજન પ્રમાણુ પણુ (જોયણ સયપુહુત્તિયા વિ) બસો થી નવસો યોજન
 પણુ (જોયણસહસ્સં વિ) હજાર યોજનની અવગાહનાના પણુ હોય છે

(તે ણ થલે જાયા) તેઓ સ્થળમાં ઉત્પન્ન થાય છે (જલેવિ ચરંતિ થલે વિ
 ચરંતિ) જળમાં પણુ વિચરણુ કરે છે, થળમાં પણુ વિચરણુ કરે છે. (તે ણત્થિ
 હં) તેઓ આહી નથી થતા (વાહિરેસુ દીવેસુ સમુદેસુ હવંતિ) મનુષ્ય ક્ષેત્રનાં
 બહારના દ્વીપ સમુદ્રમાં થાય છે (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) બીજા જે આવ્યા છે
 (સે તં મહોરગા) આ મહોરગની પ્રરૂપણા થઈ

(તે સમાસઓ દુવિહા પળ્લણ્ણા) ઉરપરિસર્પ સંક્ષેપથી બે પ્રકારના કહ્યા છે.
 (સંમુચ્છિમા ય ગમ્ભવકકંતિયા ય) સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ (તત્થ ણં જે તે સંમૂર્છિમા)
 તેમાં જે સંમૂર્છિમ છે (તે સવ્વે નપુંસગા) તેઓ બધા નપુંસક છે (તત્થ ણં જે તે
 ગમ્ભવકકંતિયા) તેઓમાં જે ગર્ભજ છે (તેણં તિવિહા પળ્લણ્ણા) તેઓ ત્રણુ પ્રકારના
 છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (ઇત્થિ, પુરિસા, નપુંસગા) સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસક

પર્યાપ્તાનામ્ ઉર:પરિસર્પાણાં દશજાતિ કુલકોટિયોનિપ્રમુલ્લશતસહસ્રાણિ ભવન્તી-
ત્યાખ્યાતમ્ । તે એતે ઉર:પરિસર્પા: ।

અથ કે તે ધ્રુજપરિસર્પા: ? ધ્રુજપરિસર્પાં અનેકવિધા: પ્રજ્ઞપ્તા:, તદ્યથા-
નકુલા:, સેહા:, શરટા:, શલ્યા:, સરઠા:, સારા:, સ્વોરા:, ગૃહકોકિલા:, વિષ-
મ્ભરા:, મૂષા:, મહ્ગુસા:, પયોલાતિકા:, ક્ષીરવિડાલિકા:, જોહા-ચતુષ્પાદિકા:,
યે ચાન્યે તથાપ્રકારા: । તે સમાસતો દ્વિવિધા: પ્રજ્ઞપ્તા:, તદ્યથા-સ્ત્રિય:, પુરુષા:,

પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) ઇત્યાદિ ઇન પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત (ઉરપરિસર્પાણં)
ઉરપરિસર્પોં કે (દસજાતિકુલકોટિ જોણિયપ્પમુહસયસહસ્સાઈં) દસ
લાખ જાતિ કુલકોટિ યોનિપ્રવહ (ભવંતીતિમક્કસાયં) હોતે હૈં, એસા
કહા હૈં । (સે તં ઉરપરિસર્પા) યહ ઉરપરિસર્પ કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

(સે કિં તં ધ્રુજપરિસર્પા ?) ધ્રુજપરિસર્પ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અણેગ-
વિહા પણ્ણત્તા) અનેક પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (નહલા)
નોલા (સેહા) સેહ (સરહ) સરટ અર્થાત્ ગિરગિટ (સલ્લા) શલ્ય (સરઠા)
સરઠ (સારા) સાર (સ્વોરા) સ્વોર (ઘરોહલા) ગૃહ કોકિલા (વિસ્સંભરા)
વિસંભરા (મૂસા) ચૂહા (મુગુંસા) ગિલહરી (પયલાહ્યા) પયોલાતિકા
(ક્ષીરવિરાલિયા) ક્ષીર વિડાલિકા (જહા ચતુષ્પાદ્યા) ચૌપાયોં કે સમાન
જાનના ચાહિયે । (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જો હસી પ્રકાર કે હૈં
(તે સમાસઓ દુવિહા પણ્ણત્તા) વે સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં
જહા) વે હસ પ્રકાર (સંપુચ્છિમા ય ગમ્મવક્કંતિયા ય) સંમૂઞ્ઞિમ ઓર

(एएसि णं एवमाइयाणं पज्जत्ता पज्जत्ताणं) ओ प्रमाणे आ पर्याप्त अने
अपर्याप्त (उरपरिसर्पाणं) उरपरिसर्पोना (दस जाई कुलकोटिजोणियप्पमुहसयसह-
स्साईं) दश लाख जाति कुल कोटियोनि प्रवाह (भवंतीति मक्कसायं) थाय छे,
ओवुं कहु छे (से तं उरपरिसर्पा) आ उरपरिसर्पनी प्ररूपणा यध

(से कि तं ध्रुजपरिसर्पा ?) ध्रुजपरि सर्प કેटला प्रकारना छे ? (अणेग
विहा पण्णत्ता) अनेक प्रकारना कहु छे (तं जहा) तेओ आ प्रकारे (नहलह)
नोणीया (सेहा) सेह (सरह) सरट अर्थात् कायडा गिरगिट (सल्ला) शल्य (सरठा)
सरथ (सारा) सार (स्वोरा) ओर (घरोहल्ला) गृह कोकिला (विस्संभरा) विसंभरा
(मूसा) ओहर (मुगुंसार) गीहोडी (पयलह्या) पायोलातिका (क्षीरविरालिया) क्षीर
विडालि । (जहा चतुष्पादया) थार पगानी समान जाणुना नेओ

(જે યાવન્ને તહપ્પગારા) બીજા બે એવી જાતના છે (તે સમાસઓ દુવિહા
પણ્ણત્તા) તેઓ સંક્ષેપે કરીને બે પ્રકારના કહ્યાં છે (ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે

નપુંસકાઃ । એતેપાં એવમાદિકાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં ભુજપરિસર્પાણાં નવ જાતિકુલ-
કોટિયોનિ પ્રમુખશતસહસ્રાણિ ભવન્તીત્યાख्याતમ્ । તે એતે ભુજપરિસર્પસ્યલચર-
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાઃ । તે એતે પરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાઃ ॥૩૩॥

ટીકા-અથ મહોરગાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં મહોરગા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં
તં’ કે તે-કતિવિધા इत्यर्थः, મહોરગાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, મગવાનાહ-‘મહોરગા અણેગવિહા

ગર્ભજ (તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા) उनमें जो संमूर्छिम हैं (તે સવ્વે
નપુંસગા) वे सब नपुंसक हैं (તત્થ ણં જે તે ગઘ્ભવક્કંતિયા) उनमें जो
गर्भज हैं (તે તિવિહા પળ્લન્તા) वे तीन प्रकार के कहे हैं (તં જહા) वे
इस प्रकार (इत्थी, पुरिसा, नपुंसगा) स्त्री, पुरुष और नपुंसक (एएसि
णं एवमाइयाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) इत्यादि इन पर्याप्त-अपर्याप्तों के
(भुजपरिसर्पाणं) भुजपरिसर्पों के (नवजाइ कुलकोडिजोणियप्पमुहसय-
सहस्साइं) नौ लाख जातिकुलकोटियों के योनिप्रवाह (भवन्तीति मक्खायं)
होते हैं, ऐसा कहा है (से तं भुजपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रियतिर्यगचो
जोणिया) यह भुजपरिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रियतिर्यगचों की प्ररूपणा हुई
(से तं परिसर्पस्थलचर पंचेन्द्रियतिरिक्खजोणिया) यह परिसर्प स्थलचर
पंचेन्द्रिय तिर्यगचों की प्ररूपणा भी पूरी हुई ॥३३॥

ટીકાર્થ-અવ મહોરગોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-મહોરગ કિતને પ્રકાર
કે હોતે હૈં ? મગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-મહોરગ અનેક પ્રકાર કે હોતે

(સંમુચ્છિમાય ગઘ્ભવક્કંતિયા ચ) સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ (તત્થ ણં જે તે સંમુ-
ચ્છિમા) તેઓમાં જે સંમૂર્છિમ છે (તે સવ્વે નપુંસગા) તેઓ બધા નપુંસક છે

(તત્થ ણં જે તે ગઘ્ભવક્કંતિયા) તેમાં જે ગર્ભજ છે (તે તિવિહા પળ્લન્તા)
તેઓ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (इत्थी, पुरिसा, नपुं-
सगा) સ્ત્રી, પુરુષ, અને નપુંસક

(एएसि णं एवमाइयाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) વિગેરે આ પર્યાપ્ત અપર્યાપ્તોના
(भुजपरिसर्पाणं) ભુજપરિસર્પોના (नवजाइकुलकोडि जोणियप्पमुह सयसहस्साइं) નવ
લાખ જાતિકુલ કોટિયોના યોનિપ્રવાહ (भवन्तीति मक्खायं) હોય છે એમ કહ્યું છે.

(से तं भुजपरिसर्पस्थलचर पंचेन्द्रियतिरिक्खजोणिया) આ ભુજપરિસર્પસ્થલચર
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોની પ્રરૂપણા થઈ (से तं परिसर्पस्थलचर पंचेन्द्रियतिरिक्खजोणिया)
આ પરિસર્પસ્થલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોની પ્રરૂપણા થઈ ॥ સૂ ૩૩ ॥

ટીકાર્થ-હવે મહોરગોની પ્રરૂપણા કરે છે

મહોરગ કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

પણ્ણત્તા’-મહોરગાઃ અનેકવિધાઃ-નાનાપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ‘તં જહા’ તથથા-
 ‘અત્યેગડ્યા’-અસ્ત્યેકે-સન્ત્યેકે કેવન મહોરગાઃ ‘અંગુલંપિ’-અઙ્ગુલમપિ શરીરા-
 વગાહનયા ભવન્તિ, અસ્તીતિ વહુત્વવાચકનિપાતોઽત્ર ગૃહ્યતે, તથા સન્ત્યેકે કેવન
 મહોરગાઃ ‘અંગુલપુહુત્તિયા વિ’-અઙ્ગુલપૃથક્ત્વકા અપિ, અઙ્ગુલપૃથક્ત્વં વિદ્યતે
 યેષાં તે અઙ્ગુલપૃથક્ત્વકાઃ-નવાઙ્ગુલપૃથક્ત્વકાઃ-નવાઙ્ગુલપ્રમાણાઃ તાદૃશા
 અપિ શરીરાવગાહનયા ભવન્તિ, અઙ્ગુલપૃથક્ત્વમાનશરીરાવગાહના અપિ ભવન્તી-
 ત્યાશયઃ, એવં સન્ત્યેકે મહોરગાઃ, ‘વિયત્થિ પિ’-વિતસ્તિમપિ-દ્વાદશાઙ્ગુલ-
 પ્રમાણમપિ, શરીરાવગાહનયા ભવન્તિ, તથા સન્ત્યેકે મહોરગાઃ ‘વિયત્થિપુહુત્તિયા
 વિ’-વિતસ્તિપૃથક્ત્વકા અપિ-વિતસ્તિ-પૃથક્ત્વં વિદ્યતે યેષાં તે વિતસ્તિપૃથ-
 ક્ત્વકાઃ, વિતસ્તિપૃથક્ત્વમાનશરીરાવગાહના અપિ ભવન્તીત્યર્થઃ, એવમેવ સન્ત્યેકે
 મહોરગાઃ, ‘રયણિ પિ’-રત્નિમપિ-ઢસ્તપ્રમાણમપિ શરીરાવગાહનયા ભવન્તિ, તથા
 સન્ત્યેકે મહોરગાઃ ‘રયણિપુહુત્તિયા વિ’ રત્નિપૃથક્ત્વકા અપિ-રત્નિ પૃથક્ત્વં
 વિદ્યતે યેષાં તે રત્નિ પૃથક્ત્વકાઃ-રત્નિપૃથક્ત્વમાનશરીરાવગાહના અપિ ભવન્તિ,
 ‘કુચ્છિપિ’-સન્ત્યેકે મહોરગાઃ કુક્ષિમપિ-દ્વિઢસ્તમાનમપિ શરીરાવગાહનયા
 ભવન્તિ, ‘તથૈવ સન્ત્યેકે મહોરગાઃ-‘કુચ્છિપુહુત્તિયા વિ’-કુક્ષિપૃથક્ત્વકા અપિ
 -કુક્ષિપૃથક્ત્વં વિદ્યતે યેષાં તે કુક્ષિપૃથક્ત્વકાઃ-કુક્ષિપૃથક્ત્વમાનશરીરાવગાહના
 અપિ ભવન્તિ, તથૈવ સન્ત્યેકે મહોરગાઃ-‘ધણુંપિ’ ધનુરપિ-ચતુર્ઢસ્તપ્રમાણમપિ
 શરીરાવગાહનયા ભવન્તિ, સન્ત્યેકે મહોરગાઃ- ‘ધણુપુહુત્તિયા વિ’-ધનુઃ પૃથ-
 ક્ત્વકા અપિ-ધનુઃ પૃથક્ત્વં વિદ્યતે યેષાં તે ધનુઃ પૃથક્ત્વકાઃ-ધનુઃ પૃથક્ત્વ-

હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં-કોઈ-કોઈ મહોરગ એક અંગુલ કી અવગાહના
 વાલે હોતે હૈં । કોઈ-કોઈ અંગુલપૃથક્ત્વ કી અર્થાત્ દો સે નૌ અંગુલ
 તક કી અવગાહના વાલે હોતે હૈં । કોઈ મહોરગ એક વિલાત કી અવ-
 ગાહના વાલે તો કોઈ વિલાતપૃથક્ત્વ કી અવગાહના વાલે હોતે હૈં ।
 કોઈ કોઈ એક રત્નિ (હાથ) કી તો કોઈ રત્નિપૃથક્ત્વ કી અવગાહના
 વાલે હોતે હૈં । કોઈ કુક્ષિ (દો હાથ) કી તો કોઈ કુક્ષિપૃથક્ત્વ કી
 અવગાહના વાલે હોતે હૈં । કોઈ એક ધનુષ (ચાર હાથ) કી તો કોઈ

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આખ્યે મહોરગા અનેક પ્રકારના હોય છે. તેઓ આ
 પ્રકારે છે-કોઈ કોઈ મહોરગ એક આંગળની અવગાહના વાળા હોય છે. કોઈ
 કોઈ આંગળ પૃથક્ત્વ અર્થાત્ બે થી નવ આંગળ સુધીની અવગાહના વાળા
 હોય છે. કોઈ મહોરગ એક વિલાતની અવગાહના વાળા તો કોઈ વિલાત પૃથ-
 ક્ત્વની અવગાહના વાળા હોય છે. કોઈ કોઈ એક હાથની તો કોઈ રત્ની પૃથ-
 ક્ત્વની અવગાહના વાળા હોય છે. કોઈ કુક્ષિ (બે હાથ) ની તો કોઈ કુક્ષિ
 પૃથક્ત્વની અવગાહના વાળા હોય છે. કોઈ એક ધનુષ (ચાર હાથ) ની તો કોઈ

માનશરીરાવગાહના અપિ ભવન્તિ, તથા સન્ત્યેકે મહોરગાઃ-‘ગાઉયં પિ’-ગવ્યૂત-મપિ-દ્વિચત્તુઃ સઃસ્રપ્રમાણમપિ શરીરાવગાહનયા ભવન્તિ, एवं सन्त्येके महोरगाः-‘गाउयपुहुत्तिया वि’-गव्यूत पृथक्त्वकाः अपि-गव्यूतपृथक्त्वं विच्यते येषां ते गव्यूतपृथक्त्वकाः-गव्यूतपृथक्त्वमानशरीरावगाहना अपि भवन्ति, एवमेव सन्त्येके महोरगाः-‘जोयणं पि’-योजनमपि-योजनप्रमाणमपि शरीरावगाहनया भवन्ति, तथा सन्त्येके महोरगाः-‘जोयणपुहुत्तिया वि’ योजनपृथक्त्वका अपि, योजनपृथक्त्वं विच्यते येषां ते योजनपृथक्त्वकाः-योजनपृथक्त्वमानशरीराव-गाहना अपि भवन्तीत्यर्थः, सन्त्येके महोरगाः-‘जोयणसयंपि’-योजनशतमपि-शतयोजनप्रमाणमपि शरीरावगाहनया भवन्ति, तथा सन्त्ये के महोरगाः-‘जोय-णसयपुहुत्तिया वि’-योजनशतपृथक्त्वका अपि-योजनशत-पृथक्त्वं विच्यते येषां ते योजनशतपृथक्त्वकाः-योजनशत पृथक्त्वमानशरीरावगाहना अपि भवन्तीत्यर्थः, तथा सन्त्येके महोरगाः-‘जोयणसहस्रंपि’-योजनसहस्रमपि-योजनराहस्रप्रमा-णमपि शरीरावगाहनया भवन्ति, ‘ते णं थले जाया जलेऽपि चरन्ति थलेऽपि चरन्ति-ते खलु-पूर्वोक्तस्वरूपाः महोरगाः स्थलचर विशेषत्वात् स्थले जायन्ते किन्तु स्थले जाताः सन्तो जलेऽपि स्थलवच्चरन्ति, स्थलेऽपि चरन्ति तथा भवस्काभाव्यात्, ते इहलोके कुतो न दृष्टिगोचरा भवन्ति-इत्याशङ्कयामाह-

ધનુષપૃથક્ત્વ કી અવગાહના વાલે હોતે હૈં । કોઈ એક ગવ્યૂતિ કી અવ-ગાહના વાલે તો કોઈ ગવ્યૂતિપૃથક્ત્વ કી અવગાહના વાલે હોતે હૈં । इसी प्रकार कोई एक योजन की, कोई योजनपृथक्त्व की, कोई सौ योजन की कोई सौ योजन पृथक्त्व की, और कोई हजार योजन की भी अवगाहना वाले होते हैं ।

ये महोरग स्थल में उत्पन्न होते हैं किन्तु जल में भी विचरते हैं और स्थल पर भी विचरते हैं, क्योंकि महोरग-शब्द का स्वभाव ही ऐसा है । ये महोरग यहां दिखाई क्यों नहीं देते ? इस आशंका का समाधान करने के लिए कहा है-महोरग इस मनुष्यक्षेत्र में नहीं

ધનુષ પૃથક્ત્વની અવગાહના વાળા હોય છે કેઇ એક ગવ્યૂતિની અવગાહના વાળા તો કેઇ ગવ્યૂતિ પૃથક્ત્વની અવગાહના વાળા હોય છે. એવી રીતે કેઇ એક યોજનની કેઇ યોજન પૃથક્ત્વની, કેઇ સો યોજનની કેઇ સો યોજન પૃથક્ત્વની અને કેઇ હજાર યોજનની પણ અવગાહના વાળા હોય છે,

આ મહોરગો સ્થલમાં ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ પાણીમાં પણ વિચરે છે અને સ્થલપર પણ વિચરે છે, કેમકે મહોરગનો સ્વભાવજ આવો છે.

આ મહોરગો અહીં દેખાતા કેમ નથી ?

આ શકાનુ સમાધાન કરવાને માટે કહ્યું છે-મહોરગ આ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં

‘તે ણત્થિંહં’-તે-મહોરગાઃ-પ્રોક્તસ્વરૂપાઃ હં-મનુષ્યક્ષેત્રે ન સન્તિ કિન્તુ-
 ‘વાહિરેમુદીવેસુ સમુદ્રેસુ હવંતિ’-વાહિરેષુ દ્વીપેષુ સમુદ્રેષુ ચ ભવન્તિ, સમુદ્રેષ્વપિ ચ
 ગિરિદેવ નગર્યાદિષુ સ્થલેષુત્પન્નન્તે ન જલેષુ સ્થલતમત્વાત્, તસ્માદિહ મનુષ્યક્ષેત્રે
 ન તે દૃશ્યન્તે इत्याशयः, ‘જે યાવન્ને તદ્દપ્પગારા’-યેઽપિ ચાન્યે અનલદશક દિ-
 શરીરાવગાહનમાનાઃ તથા પ્રકારકાઃ, એવંવિધા ભવન્તિ તેઽપિ સર્વે મહોરગા
 જ્ઞાતવ્યાઃ, તદુપસંહારમાહ-‘સે તં મહોરગા’ તે-એતે-પૂર્વોક્તસ્વરૂપા મહોરગાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તે સમાસઓ દુવિહા પ્પણત્તા’-તે-ઉરઃ પરિસર્પાઃ સમાસતઃ-સંક્ષેપેણ
 દ્વિવિધાઃ-દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’-તચથા-‘સંમુચ્છિમાય ગમ્ભવકંતિયા
 ય’ સંમૂર્ચ્છિમાથ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાથ, તત્ર સંમૂર્ચ્છન્તિ-ગર્ભોત્પાતમન્તરેણ વૃદ્ધિ-
 મુપગચ્છન્તીતિ સંમૂર્ચ્છિમાઃ, ગર્ભાદ્વ્યુત્ક્રાન્તિઃ-ઉત્પાદો યેપાં તે ગર્ભવ્યુત્ક્રા-
 ન્તિકાઃ ‘તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા તે સવ્વે ણપુંસગા’-તત્ર સ્વલુ-સંમૂર્ચ્છિમ
 ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકેષુ સ્વલુ યે તે સંમૂર્ચ્છિમા ઉરઃ પરિસર્પા ભવન્તિ, તે સર્વે નપુંસકા
 હોતે, કિન્તુ ઉસસે બાહર કે દ્વીપોં ઓર સમુદ્રોં મેં હોતે હેં । સમુદ્રોં મેં
 મી પર્વત દેવનગરી આદિ સ્થલોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં, અત્યન્ત સ્થૂલ હોને
 કે કારણ જલ મેં નહીં ઉત્પન્ન હોતે । યહી કારણ હૈ કિ વે મનુષ્યક્ષેત્ર
 મેં દિસાઈ નહીં દેતે ।

इनके अतिरिक्त इसी प्रकार के दस अंगुल आदि की अवगाहना
 वाले जो हैं, उन्हें भी महोरग ही समझना चाहिए । अब उपसंहार
 करते हैं-यह महोरगों की प्ररूपणा हुई ।

प्रस्तुत उरपरिसर्प संक्षेप से दो प्रकार के कहे हैं-संमूर्च्छिम और
 गर्भज । इनमें से संमूर्च्छिम उरपरिसर्प सभी नपुंसक होते हैं । क्योंकि
 ‘संमूर्च्छिमा नपुंसकाः’ अर्थात् सभी संमूर्च्छिम जीव नपुंसक ही होते

नથી થતા પરન્તુ તેનાથી બહારના દ્વીપો અને સમુદ્રોમા થાય છે. સમુદ્રોમાં
 પણ પર્વત કે દેવનગરી આદિ સ્થલોમા ઉત્પન્ન થાય છે. અત્યન્ત સ્થૂલ હોવાને
 કારણે જળમા ઉત્પન્ન નથી થતા આજ કારણ છે કે તેઓ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં
 દેખાતા નથી.

આના સિવાય આવી જાતના દસ આંગળ આદિની અવગાહના વાળા જે
 કોઈ છે તેઓને પણ મહોરગજ સમજવા જોઈએ.

હવે ઉપસંહાર કરે છે-આ મહોરગની પ્રરૂપણા થઈ.

પ્રસ્તુત ઉરપરિ સર્પ સંક્ષેપમા બે પ્રકારના કહ્યા છે-સંમૂર્ચ્છિમ અને
 ગર્ભજ, તેઓમાંથી સંમૂર્ચ્છિમ, ઉરપરિસર્પ બધાજ નપુસક હોય છે કેમકે
 ‘સંમૂર્ચ્છિમા નપુંસકા’ અર્થાત્ બધાજ સંમૂર્ચ્છિમ જ નપુસક જ હોય છે.

एव भवन्ति, संमूर्च्छिमानां नपुंसकत्वावश्यंभावात्, 'संमूर्च्छिमा नपुंसकाः' इति वचनप्रामाण्यात् 'तत्थ णं जे ते गवमवक्कंतिया ते णं तिविहा पणत्ता'—तत्र खलु—संमूर्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकेषु मध्ये ये ते गर्भव्युत्क्रान्तिका उरःपरिसर्पा भवन्ति ते खलु त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा'—तद्यथा—'इत्थी, पुरिसा, णपुंसगा'—स्त्रियः, पुरुषाः, नपुंसकाश्च, 'एएसिणं'—एतेषां खलु 'एवमाइया णं'—एवमादिकानाम्—पूर्वोक्तस्वरूपाणाम् 'पज्जत्तापज्जत्ताणं' पर्याप्तापर्याप्तकानाम् 'उरपरिसप्पाणं'—उरः परिसर्पाणाम् 'दसजाइकुलकोडि जोणिप्पमुहसयसहस्सा भवंतीति मक्ख्वायं' दशजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि—जातिकुलकोटीनां योनि प्रमुखाणि—योनिप्रवहाणि—योनिशतसहस्राणि—दशजातिकुलकोटि योनि लक्षाणि भवन्तीति, तीर्थकृद्भिर्भगवद्भिराख्यातम् तदुपसंहारमाह—'से तं उरपरिसप्पा'—ते एते—पूर्वोक्ता उरः परिसर्पाः प्रज्ञप्ताः ।

अथ भुजपरिसर्पप्रभेदान् प्ररूपयितुमाह—'से किं तं भुयप्परिसप्पा' 'से'—अथ 'किं तं' के ते—कतिविधा इत्यर्थः भुजपरिसर्पाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—भुयपरिसप्पा अणेगविहा पणत्ता'—भुजपरिसर्पाः, अनेकविधाः—नानाप्रकारकाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा'—तद्यथा 'नउला'—नकुलाः, 'सेहा'—सेहाः, 'सरडा'—सरटाः हैं । यह वचन प्रमाण है । और उनमें जो गर्भव्युत्क्रान्तिक होते हैं, वे तीन प्रकार के होते हैं—कोई स्त्री, कोई पुरुष और कोई नपुंसक ।

इत्यादि इन पर्याप्त और अपर्याप्त उरपरिसर्पों की दश लाख योनियां होती हैं, ऐसा तीर्थंकर भगवन्तों ने कहा है । अब उपसंहार करते हैं—यह उरपरिसर्पों की व्याख्या हुई ।

अब भुजपरिसर्पों की प्ररूपणा प्रारंभ करते हैं । भुजपरिसर्प कितने प्रकार के होते हैं ? भगवान् उत्तर देते हैं—भुजपरिसर्प अनेक प्रकार के कहे गए हैं, यथा—नकुल, सेह, सरट (गिरगिट), शल्य, सरठ, सार,

આવચ્ચન પ્રમાણુ છે, અને તેઓમાથી જે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક હોય છે, તેઓ ત્રણ પ્રકારના અર્થાત્ કોઈ સ્ત્રી, કોઈ પુરૂષ અને કોઈ નપુંસક હોય છે.

ઇત્યાદિ આ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ઉરપરિસર્પોની દશ લાખ યોનિ ચો હોય છે, એમ તીર્થંકર ભગવન્તોએ કહ્યું છે. હવે ઉપસંહાર કરે છે—આ ઉરપરિ સર્પોની વ્યાખ્યા થઇ.

હવે ભુજ પરિસર્પોની પ્રરૂપણાનો પ્રારંભ કરે છે—

ભુજપરિસર્પો કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર દે છે—ભુજપરિસર્પ અनेક પ્રકારના કહેલા છે જેમકે નકુલ સેહ, સરટ, કાચંડો, શલ્ય, શરઠ, સાર, ખોર, મુંગસ ઘરો ઇલા (ગૃહ

(ગિરગિટ) ઇતિ ભાષા પ્રસિદ્ધાઃ, 'સલ્લા'-શલ્યાઃ, 'સરઠા'-સરઠાઃ, 'સારા' સારાઃ, 'ઘોરા' ઘોરાઃ, 'ઘરોડલા' ગૃહકોકિલાઃ, 'વિસ્સંભરા' વિષમ્ભરાઃ 'મૂસા' મૂષાઃ, 'મંગુસા' મઙ્ગુસાઃ 'પયલાડ્યા' પયોલાતિકાઃ, 'છીરવિરાલિયા' ક્ષીર-વિડાલિકાઃ 'જહા ચડપ્પડ્યા' યથા ચતુષ્પાદિકાઃ ઉક્તાસ્તથા પ્રતિપત્તવ્યાઃ એતેષુ ચ યે ધ્રુજપરિસર્પવિશેષા અપ્રસિદ્ધાઃ સન્તિ તે લોકવ્યવહારતોઽવગન્તવ્યાઃ 'જે યાવન્ને તહપ્પગારા'-એઽપિ ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ-એવંવિધાઃ સન્તિ, તે સર્વે ધ્રુજ-પરિસર્પા જ્ઞાતવ્યાઃ, 'તે સમાસઓ દુવિદા પળ્લત્તા'-તે ધ્રુજપરિસર્પાઃ સમાસતઃ-સંક્ષેપેણ, દ્વિવિધાઃ-દ્વિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા'-તદ્યથા 'સંમુચ્છિમાય' ગબ્મ-વ્રક્કંતિયાય'-સંમૂર્ચ્છિમાશ્ચ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચ 'તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા તે સવ્વે ણપુંસગા'-તત્ર સ્વલુ સંમૂર્ચ્છિમગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકેષુ ધ્રુજપરિસર્પેષુ યે તે સંમૂર્ચ્છિમાઃ ધ્રુજપરિસર્પા ભવન્તિ, તે સર્વે નપુસકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તત્થ ણં જે તે ગબ્મવ્રક્કંતિયા તે ણં તિવિદા પળ્લત્તા'-તત્ર સ્વલુ-સંમૂર્ચ્છિમગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક ધ્રુજપરિસર્પેષુ, યે તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા ધ્રુજપરિસર્પા ભવન્તિ, તે સ્વલુ ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા'-તદ્યથા 'ઇત્થી, પુરિસા, ણપુંસગા'-સ્ત્રિયઃ, પુરુષાઃ, નપુંસ-કાશ્ચ, 'એસિ ણં' એતેષાં સ્વલુ 'એવાડ્યાણં'-એવાદિકાનામ્-પ્રોક્તસ્વરૂપાણામ્, 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં'-પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્, 'ધ્રુજપરિસર્પાણં'-ધ્રુજપરિસર્પાણામ્,

ઘોર, ગરોડલા (ગૃહકોકિલા-છિપકલી), વિષમ્ભરા (વિસમ્ભરા), મૂષ, મંગુસ (ગિલહરી), પયોલાતિક, ક્ષીરવિડાલી, જૈસે ચતુષ્પદ ક્રા કથન કિયા, વૈસા હી ઇનક્રા સમજના ચાહિયે । ઇન ધ્રુજપરિસર્પોં મેં જો અપ્રસિદ્ધ હૈં, ઉન્હેં લોક સે સમજના ચાહિયે । ઇનકે અતિરિક્ત અન્ય જો ઇસી પ્રકાર કે હૈં, ઉન્ન સબ કો ધ્રુજપરિસર્પ સમજ લેના ચાહિયે ।

ધ્રુજપરિસર્પ સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે હૈં, યથા-સંમૂર્ચ્છિમ ઓર ગર્ભજ । જો સંમૂર્ચ્છિમ હૈં વે સમી નપુંસક હોતે હૈં ઓર જો ગર્ભજ હૈં વે ત્રીન પ્રકાર કે હોતે હૈં-કોઈ સ્ત્રી, કોઈ પુરુષ ઓર કોઈ નપુંસક હોતે હૈં ।

કોકિલા) છિપકલી ગરોડી, વિષભરા (વિસભરા) મૂષ, મંગુસ (ગિલોડી) પયો-લાતિક, ક્ષીર બીલાડી જેમ ચોપગાંનુ કથન કરવામાં આવ્યું તેવું તેમનું સમજવાનું છે. આ ધ્રુજપરિસર્પોમાં જે અપ્રસિદ્ધ છે તેઓને લોકો પાસેથી જાણવા નોંધએ આના ઉપરાન્ત બીજા જે આ પ્રકારના છે તે બધાને ધ્રુજ પરિસર્પ સમજ લેવા નોંધએ.

ધ્રુજ પરિસર્પ દુકાણુમાં બે પ્રકારના છે. જેમકે સંમૂર્ચ્છિમ અને ગર્ભજ જે સંમૂર્ચ્છિમ છે એ બધા નપુંસક હોય છે અને જે ગર્ભજ છે તે ત્રણ પ્રકારના હોય છે-કોઈ સ્ત્રી, કોઈ પુરુષ, કોઈ નપુંસક હોય છે.

‘નવ જાતિકુલકોટિજોણિપ્પમુહસયસહસ્તા’-નવજાતિકુલકોટિયોનિપ્રમુલ્લસતસહ-
સ્રાણિ-જાતિકુલકોટીનાં યોનિપ્રમુલ્લાનિ-યોનિપ્રવહાણિ શતસહસ્રાણિ નવજાતિ-
કુલકોટિયોનિલક્ષાઃ ‘ભવંતીતિમવલ્લાયં’-ભવન્તીતિ તીર્થકૃદ્ધિરાલ્પયાતમ્-ઉપ-
દિષ્ટમ્, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં ભુજપરિસપ્પથલયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા’
તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ, ભુજસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । અથ પરમ્-
પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં પરિસપ્પથલયરપંચિયતિરિક્ખજોણિયા’-તે એતે-
પૂર્વોક્તાઃ, પરિસર્પસ્થલચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ॥૨૦ ॥૩૩॥

મૂલમ્-સે કિં તં સ્વહયરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા ? સ્વહ-
યરપંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા ચડઠ્ઠિવિહા પળ્લપ્પા, તં જહા-
ચમ્મપક્ખી ૧, લોમપક્ખી ૨, સમુગ્ગપક્ખી, વિયયપક્ખી ૪ । સે કિં
તં ચમ્મપક્ખી ? ચમ્મપક્ખી અળેગવિહા પળ્લપ્પા, તં જહા-
વગ્ગુહી, જલોયા, અડિલ્લા, ભારંડપક્ખી, જીવં જીવા, સમુદ્ધ-
વાયસા, કળ્લપ્પા, પક્ખિવિરાલિયા, જે યાવન્ને તહપ્પગારા, સે
તં ચમ્મપક્ખી । સે કિં તં લોમપક્ખી ? લોમપક્ખી અળેગવિહા
પળ્લપ્પા, તં જહા-ઢંકા, કંકા, કુરલા, વાયસા, ચક્કાગા, હંસા,
કલહંસા, રાયઢંસા, પાયહંસા, આડા, સેડી વગા, વલાગા,
પારિપ્પવા, કોંચા, સારસા, મેસા, મસૂરા, મયૂરા, સત્તહત્થા,
ગહરા, પોંડરિયા, કાગા, કામિંજુયા, વંજુલગા, તિત્તિરા, વટ્ટગા,
લાવગા, કવોયા, કવિંજલા, પારેવયા, ચિચ્ચડગા, ચાસા, કુલ્લકુડા,

પૂર્વોક્ત શરીર વાલે ઇત્યાદિ ઇન પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ભુજપરિસર્પો
કી નૌ લાલ્લ યોનિયાં હોતી હૈં, એસા તીર્થકરોં ને કહા હૈ । અવ ઉપ-
સંહાર કરતે હૈં-યહ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી પ્રરૂપણા
હુઈ । યહ મૂલતઃ પ્રકૃત પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી પ્રરૂ-
પણા હુઈ ॥૩૩॥

પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળા આ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભુજપરિ સર્પોની નૌ
લાળ યોનિયો હોય છે એમ તીર્થ કરોએ કહ્યું છે.

હવે ઉપસંહાર કરે છે-આ ભુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચો
ની પ્રરૂપણા થઈ. ॥ સૂ. ૩૩ ॥

સુગા, વરહિણા, મયણસલાગા, કોહલા, સેહા, વરિહ્નગમાઈ, સે
તં લોમપક્ષી । સે કિં તં સમુગ્ગપક્ષી ? સમુગ્ગપક્ષી એગાગારા
પળ્લતા, તે ણં નત્થિ ઇહં, બાહિરણસુ દીવસમુદેસુ ભવંતિ, સે
તં સમુગ્ગપક્ષી । સે કિં તં વિચયપક્ષી ? વિચયપક્ષી એગા-
ગારા પળ્લતા, તેણં નત્થિ ઇહં, બાહિરણસુ દીવસમુદેસુ ભવંતિ,
સે તં વિચયપક્ષી । તે સમાસઓ દુવિહા પળ્લતા, તં જહા-
સંમુચ્છિમા ય, ગઢભવકંતિયા ય । તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા તે
સઘ્વે ણપુંસગા । તત્થ ણં જે તે ગઢભવકંતિયા તે ણં તિવિહા,
પળ્લતા, તં જહા-ઈત્થીપુરિસા ણપુંસગા ય । એસિ ણં એવમાઈ-
યાઠં સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં બારસ
જાઈકુલકોહીજોણિય્પમુહસયસહસ્સાઈં ભવંતીતિ મવલ્લાયં ॥

સત્તઽટ્ઠ-જાઈકુલકોહિલક્લ નવ અદ્દતેરસાઈં ચ ।

દસદસ ય હોંતિ નવગા, તહ બારસ ચેવ બોદ્ધઠ્ઠા ॥૧॥

સે તં સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયા । સે તં પંચિંદિય-
તિરિક્કલ્લજોણિયા ॥સુ૦ ૩૪॥

છાયા—અથ કે તે સ્વચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા : ? સ્વચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-
નિકાશ્ચતુર્વિધા : પ્રજ્ઞપ્તા : , તથા-ચર્મપક્ષિણ : ૧, લોમપક્ષિણ ૨, સમુદ્ગપક્ષિણ : ૩,
વિતતપક્ષિણ : ૪ । અથ કે તે ચર્મપક્ષિણ : ? ચર્મપક્ષિણ :—અનેકવિધા : પ્રજ્ઞપ્તા : ,

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયા ?) હે ભગવન્
સ્વચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકા જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (ચઙ્ગિહા
પળ્લતા) ચાર પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (ચર્મપક્ષી)
ચર્મપક્ષી (લોમપક્ષી) લોમપક્ષી (સમુદ્ગપક્ષી) સમુદ્ગપક્ષી (વિચ-

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયા) ? હે ભગવન્ ખેચર
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ય યોનિવળા ૭૧ કેટલા પ્રકારના છે ? (સ્વહયરપંચિંદિયતિરિ-
ક્કલ્લજોણિયા) હે ગૌતમ ! ખેચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ય ૭૫ (ચઙ્ગિહા પળ્લતા) ચાર
પ્રકારના છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (ચર્મપક્ષી) ચર્મપક્ષી (લોમપક્ષી)
લોમપક્ષી (સમુદ્ગપક્ષી) સમુદ્ગપક્ષી (વિચયપક્ષી) વિચયપક્ષી

તથા-વલ્ગુલ્યઃ, જલૌકસઃ, અડિલ્લાઃ, મારણ્ડપક્ષિણઃ, જીવંજીવાઃ, સમુદ્ર-
વાયસાઃ, કર્ણત્રિકાઃ, પક્ષિવિડાલિકાઃ, યે ચાન્યે તથાગ્રકારાઃ, તે એતે ચર્મ-
પક્ષિણઃ । અથ કે તે રોમપક્ષિણઃ ? રોમપક્ષિઃ અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તથા-
ઢક્કાઃ, કક્કાઃ, કુરલાઃ, વાયસાઃ, ચક્રવાકાઃ, હંસાઃ, કલહંસાઃ, રાજહંસાઃ,
પાદહંસાઃ, આડાઃ, સેડયઃ, વકાઃ, વલાકાઃ, પારિપ્લવાઃ, ક્રોશ્વાઃ, સારસાઃ,
મેસરાઃ, મસૂરાઃ મયૂરાઃ, સપ્તહસ્તાઃ, ગહરાઃ, પોંડરીકાઃ, કાકાઃ, કર્મ-
યપક્ષ્વી) વિતતપક્ષી (સે કિં તં ચમ્મપક્ષ્વી ?) ચર્મપક્ષી કિતને પ્રકાર
કે હૈં ? (અણેગવિહા પણ્ણત્તા તં જહા) અનેક પ્રકાર કે કહે હૈં યથા
(વગુલી) વલ્ગુલી-ચમગીદડ (જલોયા) જલૌકા (અડિલ્લા) અડિલ્લ
(મારંડપક્ષ્વી) મારણ્ડપક્ષી (જીવંજીવા) ચક્રવાક (સમુદ્રવાયસા)
સમુદ્રવાયસ (કણ્ણત્તિયા) કર્ણત્રિક (પક્ષિવિરાલિયા) પક્ષિવિડા-
લિકા (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જો હસી પ્રકાર કે હૈં । (સે તં
ચમ્મપક્ષ્વી) યહ ચર્મપક્ષી હુણ ।

(સે કિં તં લોમપક્ષ્વી ?) રોમપક્ષી કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અણેગ-
વિહા પણ્ણત્તા) અનેક પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) જૈસે (ઢંક) ઢંક (કંક)
કંક (કુરલા) કુરલ (વાયસા) વાયસ (ચક્કાગા) ચકવા (હંસા) હંસ
(કલહંસા) કલહંસ (રાયહંસા) લાલ ચોંચ વાલે હંસ (પાયહંસા) પાદહંસ
(આડા) આડ (સેડી) સેડી (વગા) વગુલા (વલાગા) વલાકા (પરિપ્પવા)
પારિપ્લવ (કોંચ) ક્રોંચ (સારસા) સારસ (મેસરા) મેસર (મસૂરા)
મસૂર (મયૂરા) મયૂર (સપ્તહસ્તા) સપ્તહસ્ત (ગહરા) ગહર (પોંડરીયા)

(સે કિં તં ચમ્મપક્ષ્વી) ચર્મ પક્ષી કેટલા પ્રકારના છે ? (ચમ્મપક્ષ્વી)
ચર્મપક્ષી (અણેગવિહા પણ્ણત્તા) અનેક પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ
પ્રકારે છે (વગુલી) વલ્ગુલી-ચર્મગીદડ (જલોયા) જલૌક (અડિલ્લા) અડિલ્લ
(મારંડપક્ષ્વી) મારણ્ડપક્ષી (જીવંજીવા) ચક્રવાક (સમુદ્રવાયસા) સમુદ્રવાયસ (કણ્ણ-
ત્તિયા) કર્ણત્રિક (પક્ષ્વી નિરાલિયા) પક્ષીબીડાલિકા (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય
જે આ પ્રકારના છે (સે તં ચમ્મપક્ષ્વી) આ ચર્મ પક્ષી થયા.

(સે કિં તં લોમપક્ષ્વી ?) રોમપક્ષી કેટલા પ્રકારના છે ? (અણેગવિહા
પણ્ણત્તા) અનેક પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) જેમકે (ઢંક) ઢંક (કંકા) કંક
(કુરલા) કુરલ (વાયસા) વાયસ કાગડા (ચક્કાગા) ચક્રવાલ (હંસા) હંસ (કલ
હંસા) કલહંસા (રાજહંસા) રાજહંસ લાલ ચાંચવાળા હંસ (પાયહંસા) પાદહંસ
(આડા) આડ (સેડી) સેડી (વગા) વગલા (વલાગા) વલાકા (પરિપ્પવા) પારિપ્લવ
કોંચા) કોંચ (સારસા) સારસ (મેસર) મેસર (મસૂરા) મસૂર (મયૂરા) મયૂર (સપ્ત-

ञ्जुकाः, वञ्जुलकाः, तित्तिराः, वर्त्तकाः, लावकाः, कपोताः, कपिञ्जलाः, पारा-
वताः, चिटकाः, चापाः, कुक्कुटाः, शुकाः, बर्हिणः, मदनशलाकाः, कोकिलाः,
सेहाः, वरिल्लकादयः, ते एते रोमपक्षिणः । अथ के ते समुद्रपक्षिणः ? समुद्र-
पक्षिणः एकाकाराः प्रज्ञप्ताः । ते खलु न सन्तीह, बाह्येषु द्वीपसमुद्रेषु भवन्ति,
ते एते समुद्रपक्षिणः । अथ के ते विततपक्षिणः ? विततपक्षिण एकाकाराः
प्रज्ञप्ताः । ते खलु न सन्तीह, बाह्येषु द्वीपसमुद्रेषु भवन्ति, ते एते विततपक्षिणः ।

पोण्डरीक (कागा) काक (कामिंजुया) कामेञ्जुक (वञ्जुलगा) वञ्जुलक
(तित्तिरा) तित्तिर (बट्टगा) वतक (लावगा) लावक (कवोया) कबूतर
(कविंजला) कपिञ्जल (पारेवया) पारावत (चिडगा) चिटक (चासा)
चाब (कुक्कुडा) कुक्कुट (सुगा) शुक (वरहिणा) बर्ही (मयणसलागा)
मदनसलाका (कोइला) कोकिल (सेहा) सेह (वरिल्लगमाइ) वरिल्ल-
कादि (से तं लोमपक्खी) यह रोमपक्षी हुए ।

(से किं तं समुग्गपक्खी ?) समुद्ग पक्षी कितने प्रकार के हैं ?
(एगागारा पणत्ता) एक प्रकार के कहे हैं (ते णं नत्थि इहं) वे यहाँ
नहीं होते (बाहिरएसु दीवसमुद्देसु भवन्ति) बाहर के द्वीप-समुद्रों
में होते हैं (से तं समुग्गपक्खी) ये समुद्गपक्षी हुए ।

(से किं तं विययपक्खी ? वितत पक्षी कितने प्रकार के हैं ? (एगा-
गारा पणत्ता) एक प्रकार के होते हैं (ते णं नत्थि इहं) वे यहाँ-मनुष्य
क्षेत्र में नहीं होते (बाहिरएसु दीवसमुद्देसु भवन्ति) बाहर के द्वीप-

हत्था) समउत्त (गहरा) गडर (पोंडरिया) पौंडरिक (कागा) कागडा (कामिंजुया)
कामेञ्जुक (वञ्जुलगा) वञ्जुलक (तित्तिरा) तित्तर (बट्टगा) वतक (लावगा) लावक
(कवोया) कबूतर (कविंजला) कपिञ्जल (पारेवया) पारावत (चिडगा) चिटक
(चासा) चास (कुक्कुडा) कुक्कुडा (सुगा) सुगा (वरहिणा) वरही (मयणसलागा)
मदन शलाका (कोइया) कोयल (सेहा) सेह (वरिल्लगमाइ) वरिल्लकादी (से तं लोम
पक्खी) आ रोमपक्षी कहे।

(से किं तं समुग्गपक्खी) समुद्ग पक्षी कितने प्रकार के हैं ? (एगागारा
पणत्ता) एक प्रकार के होते हैं (ते णं नत्थि इहं) वे यहाँ-मनुष्य
क्षेत्र में नहीं होते (बाहिरएसु दीवसमुद्देसु भवन्ति) बाहर के द्वीप समुद्रों में होते
हैं (से तं समुग्गपक्खी) समुद्ग पक्षी कहे।

(से किं तं विययपक्खी) वितत पक्षी कितने प्रकार के हैं ? (एगागारा
पणत्ता) एक प्रकार के होते हैं (ते णं नत्थि इहं) वे यहाँ-मनुष्य
क्षेत्र में नहीं होते (बाहिरएसु दीवसमुद्देसु भवन्ति) बाहर के द्वीप समुद्रों में होते

તે સમાસતો દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-સંમૂર્છિમાથ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાથ । તં
 ચલુ યે તે સંમૂર્છિમાસ્તે સર્વે નપુંસકાઃ । તત્ર ચલુ યે તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાસ્તે
 ચલુ ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-સ્ત્રિયઃ, પુરુષાઃ નપુંસકાઃ । એતેવાયેવ્યાદિકાનાં
 ચચરચ્ચેન્દ્રિયતિર્થગ્યોનિકાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં દ્વાદશજાતિકુલકોટિયોનિપ્રમુ-
 લશતસહસ્રાણિ ભવન્તીત્યાગ્યાતમ્ ।

સમુદ્રોં મેં હોતે હૈં (સે તં વિચયપક્ષ્વી) ચત્ર વિતત પક્ષી કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

(તે સમાસઓ દુવિહા પળણત્તા) ચેચર પંચેન્દ્રિય તિર્થચ સંક્ષેપ સે
 દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર (સંમુર્છિમા ચ ગર્ભવ-
 વક્રંતિયા ચ) સંમૂર્છિમ ઓર ગર્ભજ (તત્થ ણં જે તે સંમુર્છિમા) ડનમેં
 જો સંમૂર્છિમ હૈં (તે સવ્વે નપુંસગા) વે સવ નપુંસક હોતે હૈં (તત્થ ણં
 જે તે ગર્ભવવક્રંતિયા) ડનમેં જો ગર્ભજ હૈં (તે ણં તિવિહા પળણત્તા)
 વે ત્રીન પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર (ઇત્થી પુરિસા નપુંસગા
 ચ) સ્ત્રી, પુરુષ ઓર નપુંસક (एणसि णं एवमाइयाणं खहर पंचिंदिय-
 तिरिक्खजोणियाणं) इत्यादि इम खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यचों की (पज्जत्ता-
 पज्जत्ताणं) पर्याप्त और अपर्याप्त की (वारसजाइ कुलकोडिजोणियप्प-
 मुहसयसहस्साइं भवन्तीति मक्खायं) बारह लाख जानिकुल कोटि
 योनिप्रवह होते हैं, ऐसा कहा है ।

(सत्तट्टजाइकुलकोडिलक्खनव अट्ठतेरसाइं च) द्वीन्द्रियों की सात

છે (સે તં વિચયપક્ષ્વો) આ વિતત પક્ષીની પ્રરૂપણા થઈ

(તે સમાસઓ દુવિહા પળણત્તા) યેચર પંચેન્દ્રિય તિર્થચ સંક્ષેપમા યે
 પ્રકારના હોય છે (ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે જે (સંમુર્છિમા ચ ગર્ભવવક્રંતિ
 યા ચ) સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ

(તત્થ ણં જે તે સંમુર્છિમા) તેઓમા જે સંમૂર્છિમ છે (તે સવ્વે નપુંસગા)
 તેઓ બધા નપુંસક હોય છે

(તત્થ ણં જે તે ગર્ભવવક્રંતિયા) તેઓમા જે ગર્ભજ છે (તે ણં તિવિહા)
 તેઓ ત્રણ પ્રકારના હોય છે (ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (ઇત્થી પુરિસા,
 નપુંસગા ચ) સ્ત્રી, પુરુષ, અને નપુંસક

(एणसि ण एवमाइयाणं खहर पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) આ યેચર પંચે-
 ન્દ્રિય વિગેરે તિર્થચોની (पज्जत्ता पज्जत्ताणं) पर्याप्त અને अपर्याप्तની (वारस
 जाइ कुलकोडि जोणियप्पमुहसयसहस्साइं भवन्तीति मक्खायं) बार लाख ज्ञाति
 कुल कोटि योनि प्रवह होय છે, એવું કહ્યું છે.

(सत्तट्ट जाइ कुलकोडि लख नव अट्ठतेरसाइ च) द्वीन्द्रियोनी सात लाख

સપ્તાષ્ટ-જાતિકુઠ્ઠોટિઝજ્ઞાણિ, નવ-અર્ધત્રયોદશાનિ ચ ।

દશ દશ ચ ભવન્તિ નવ, તથા દ્વાદશ ચૈવ બોદ્ધવ્યાનિ ॥૧॥

તે એ તે સ્વચ્છરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ । તે એ તે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ । સૂ. ૩૪ ।

ટીકા—અથ સ્વચ્છરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં સ્વહ-યરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા’—‘સે’ અથ ‘કિં તં’—કેતે, કતિવિધા इत्यर्थः ‘સ્વહ-યરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા’—સ્વચ્છરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ—‘સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા’ સ્વચ્છરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ ‘ચ-ઉ-વિહા પળ્લન્તા’—ચતુર્વિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, ‘તં જઠા’ તથા, ‘ચર્મપક્ષી, લોમપક્ષી,

લાઘ, ત્રીન્દ્રિયોં કી આઠ લાઘ, ચૌન્દ્રિયોં કી નૌ લાઘ, જલચરોં કી સાઠે વારહ લાઘ યોનિયાં હૈં (દસ દસય હોતિ નવગા તહ વારસ ચૈવ બોદ્ધવ્યા) ચતુષ્પદોં કી દસ લાઘ, ઉરપરિસર્પોં કી દસ લાઘ, ભુજપરિસર્પોં કી નૌ લાઘ, ઓર સ્વચરોં કી વારહ લાઘ યોનિયાં જાનના ચાહિયે । (સે તં સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા) યહ સ્વચર પંચેન્દ્રિયોં કી પ્રરૂપણા હુઈ (સે તં પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા) યહ સ્વચરપંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥૩૪॥

ટીકાર્થ—અથ સ્વચર અર્થાન્ આકાશ મેં વિચરણ કરને વાલે પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । સ્વચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કા ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—સ્વચરપંચેન્દ્રિય તિર્યચ ચાર પ્રકાર કે હોતે હૈં । વે ચાર પ્રકાર યોં હૈં—ચર્મપક્ષી,

ત્રીન્દ્રિયોની આઠ લાખ, ચાર ઇન્દ્રિયોની નૌ લાખ, જલચરોની સાઠા બાર લાખ યોનિયો છે (દસ-દસ ય હોતિ નવગા તહ વારસ ચૈવ બોદ્ધવ્યા) ચોપણા ની દશ લાખ, ઉરપરિ સર્પોની દશ લાખ, ભુજપરિ સર્પોની નૌ લાખ અને ખેચરોની બાર લાખ યોનિયો બાણવી બેઠયે

(સે તં સ્વહયક પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા) આ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનીકોની પ્ર૩પણા થઈ (સે તં પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયા) આ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનીકોની પ્ર૩પણા થઈ ॥ સૂ. ૩૪ ॥

ટીકાર્થ—હવે ખેચર એટલે આકાશમાં વિચરણ કરવાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની પ્ર૩પણા કરાય છે—

ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

આ પ્રશ્નનો ભગવાન ઉત્તર આપે છે—ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ચાર પ્રકારના હોય છે—

સમુદ્ગપક્ષી, વિચયપક્ષી’-ચર્મપક્ષિણઃ, લોમપક્ષિણઃ, સમુદ્રકપક્ષિણઃ, વિતત-
પક્ષિણથેતિ, તત્ર ચર્મરૂપૌ પક્ષૌ વર્તેતે યેષાં તે ચર્મપક્ષિણઃ, એવં લોમરૂપૌ પક્ષૌ
વિદ્યેતે યેષાં તે લોમપક્ષિણઃ, તથા ગચ્છતામપિ સમુદ્રકમિવ સ્થિતૌ પક્ષૌ યેષાં તે
સમુદ્રકપક્ષિણઃ, એવં સતતં વિતતૌ-અનાકુચ્ચિતૌ પક્ષૌ યેષાં તે વિતતપક્ષિણઃ, ।
અથોદ્દેશક્રમપ્રાપ્ત ચર્મપક્ષિણં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં ચર્મપક્ષી’-‘સે’-અથ
કિં તં’-કે તે ચર્મપક્ષિણઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘ચર્મપક્ષી અણેગવિદ્ધા પળ્ળત્તા’
-ચર્મપક્ષિણઃ, અનેકવિદ્યાઃ-નાનાપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જદ્દા’-તદ્યથા-‘વગ્ગુલી’
-વલ્ગુલ્યઃ, ‘ચમગીદ્દહઃ’ ઇતિ ભાષા પ્રસિદ્ધાઃ, ‘જલોયા’-જલૌકસઃ ‘અડિલ્લા’-
અડિલ્લાઃ, ‘ભારંડપક્ષી’-ભારંડપક્ષિણઃ, ‘જીવં જીવા’-જીવજ્જીવાઃ-ચક્રવાકાઃ
‘સમુદ્રવાયસા’-સમુદ્રવાયસાઃ-સમુદ્રકાકાઃ, ‘કર્ણત્તિયા’-કર્ણત્રિકાઃ ‘પક્ષિ-
વિડાલિયા’-પક્ષિવિડાલિકાઃ, ઇત્યેતેષુ અપ્રસિદ્ધાશ્ચર્યપક્ષિણો લોકવ્યવહારા-
દવગન્તવ્યાઃ, ‘જે યાવન્ને તદ્દપ્પગારા’-યેઽપિ ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ-એવં વિદ્યાઃ

રોમપક્ષી, સમુદ્ગકપક્ષી ઓર વિતતપક્ષી । જિનકે પંજ ચમડે કે હોં
વે ચર્મપક્ષી, જિનકે પંજ રોમમય (વાલોં કે) હોં વે રોમપક્ષી, જિનકે
પંજ ઉડતે સમય ધી સમુદ્ગ (પેટી) જૈસે રહેં વે સમુદ્ગક પક્ષી ઓર
જિનકે પંજ સદા ફૈલે રહેં, સિકુડેં નહીં, વે વિતતપક્ષી કહલાતે હૈં ।

અવ સર્વપ્રથમ નિર્દિષ્ટ ચર્મપક્ષિયોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-પ્રશ્ન
કિયા ગયા કિ ચર્મપક્ષી કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા
-ચર્મપક્ષી અનેક પ્રકાર કે કહે હૈ । વે યે હૈં-ચમગીદ્દહ, જલૌક,
અડિલ્લ, ભારંડપક્ષી, ચક્રવાક, સમુદ્રવાયસ (સમુદ્રી કાક), કર્ણત્રિક,
પક્ષિવિડાલિક । ઇનમેં સે કુછ પ્રસિદ્ધ હૈં ઓર જો પ્રસિદ્ધ નહીં હૈં,

તે ચાર પ્રકારે આ છે-ચર્મપક્ષી, રોમપક્ષી, સમુદ્ગ પક્ષી અને વિતત
પક્ષી, જેમની પાંખો ચામડાની હોય તે ચર્મ પક્ષી, જેની પાંખો રોમમય હોય
(વાળોની) તેઓ રોમપક્ષી, જેની પાંખો ઉડતી વખતે પણ સમુદ્ગ (પેટી) જેવી
રહે તેઓ સમુદ્ગ પક્ષી, અને જેની પાંખો સદા એ ફેલાયેલી જ રહે
સ કોચાય નહીં તેઓ વિતત પક્ષી કહેવાય છે.

હવે સર્વ પ્રથમ નિર્દિષ્ટ ચર્મપક્ષીઓની પ્રજ્ઞપણા કરે છે-

પ્રશ્ન પૂછ્યો કે ચર્મપક્ષી કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-ચર્મપક્ષી અનેક પ્રકારના કહ્યાં છે. તેઓ
આ રીતના છે-ચમગીદ્દહ, જલૌક, અડિલ્લ, ભારંડ પક્ષી, ચક્રવાક સમુદ્રવાયસ
(સમુદ્રનો કાંગડો) કર્ણત્રિકપક્ષી બીલાડીકા, તેઓમાંથી કેટલાક પ્રસિદ્ધ છે અને
જેઓ પ્રસિદ્ધ નથી તેઓને લોકો પાસેથી જાણી લેવા નાંધ્યો.

સન્તિ તેઽપિ સર્વે ચર્મપક્ષિણો જ્ઞાતવ્યાઃ, તેષામુપસંહારમાહ-‘સે તં ચર્મપક્ષી’-
તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ, ચર્મપક્ષિણઃ પ્રજ્ઞતાઃ, । અથ રોમપક્ષિણઃ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં
તં લોમપક્ષી ?’ અથ કે તે, કતિવિધા इत्यर्थः; રોમપક્ષિણઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવા-
નાહ-‘લોમપક્ષી અણેગવિદ્ધા પળ્લતા’-રોમપક્ષિણઃ અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં
જહા’-તદ્યથા-‘ઢંકા’-ઢઙ્કાઃ, ‘કંકા’-કઙ્કાઃ, ‘કુરલા’-કુરલાઃ, ‘વાયચા’-
વાયસાઃ, ‘ચક્રાગા’-ચક્રવાકાઃ, ‘હંસા’ હંસાઃ, ‘કલહંસા’-કલહંસાઃ, અવ્યક્તમધુ-
રભાષિણો હંસાઃ, ‘રાયહંસા’-રાજહંસાઃ-લોહિતચન્ચુપાદમરાલાઃ ‘પાયહંસા’-
પાદહંસાઃ, ‘આડા’-આડાઃ ‘સેડી’-સેડયઃ, ‘બગા’-બકાઃ, ‘બલાગા’-બલાકાઃ,
‘પરિપ્પવા’ પારિપ્લવાઃ, ‘કૌંચા’-કૌશ્ચાઃ, ‘સારસા’-સારસાઃ, ‘મેસરા’-મેસરાઃ,
‘મસૂરા’-મસૂરાઃ, ‘મયૂરા’-મયૂરાઃ, ‘સત્તહસ્થા’-સપ્તહસ્તાઃ, ‘ગહરા’-ગહરાઃ,
‘પોંડરિયા’-પોણ્ડરીકાઃ, ‘કાગા’ કાકાઃ, કાર્મિજુયા’ કમેઞ્જુકાઃ, ‘વંજુલગા’
વઞ્જુલકાઃ, તિત્તિરા’ તિત્તિરાઃ, ‘વટ્ટગા’ વર્તકાઃ, ‘લાવગા’ લાવકાઃ ‘કવોયા’
કપોતાઃ, ‘કર્વિંજલા’ કપિઞ્જલાઃ, ‘પારેવયા’ પારાવતાઃ, ‘ચિડગા’ ચિટકાઃ,
‘ચાસા’ ચાષાઃ, ‘કુવકુડા’ કુવકુટાઃ, ‘સુગા’ શુકાઃ, ‘વરદિણા’ વર્દિણઃ, મય-
ળસલાગા’ મદનશલાકાઃ, ‘કોડિલા’ કોવિલાઃ, ‘સેદા’-સેદાઃ, ‘વરિલ્લગમાઈ’

उन्हे लोक से समझलेना चाहिए । इसी प्रकार के जो अन्य पक्षी हों
उन्हें भी चर्मपक्षी ही समझना चाहिए । यह चर्मपक्षी की प्ररूपणा हुई ।

રોમપક્ષી કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? ભગવાન્ ને કહા-અનેક પ્રકાર
કે હોતે હૈં, જૈસે-ઢંક, કંક, કુરલ, વાયસ, ચક્રવાલ, હંસ, કલહંસ
(મધુર પોલને વાલે હંસ), રાજહંસ (જિસકી ચૉંચ ઔર પંख लाल रंग
के हों), પાદહંસ, આડ, સેડિ, બક, બલાકા, પારિપ્લવ, કૌંચ, સારસ,
મેસર, મસૂર, મયૂર, સપ્તહસ્ત, ગહર, પોંડરીક, કાક, કામેઞ્જુક,
વંજુલક, તીતુર, વતક, લાવક, કપોત, કપિઞ્જલ, પારેવા, ચિટક, ચાષ,

આ રીતના જે બીજાં પક્ષીઓ હોય તેઓ પણ ચર્મપક્ષી જ સમજવા
જોઈએ. આ ચર્મ પક્ષીઓની પ્રરૂપણા થઈ.

રોમ પક્ષી કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું—અનેક જાતના હોય છે. જેમકે-ઢંક, કંક, કુરલ, વાયસ,
ચક્રવાક, હંસ (મધુર લાષી હંસ) રાજહંસ, (જેના પગ અને ચાંચ લાલ
રંગના હોય છે) પાદહંસ, આડ, સેડી. બગલો, બલાકા, પારિપ્લવ, કૌંચ
સારસ, મેસર, મસૂર, મયૂર, સપ્તહસ્ત, ગહર, પોંડરિક કાક, કાર્મિજુક, વંજુ
લક, તીતુર (તેતર) વતક, લાવક, કપોત, કપિંજલ, પારેવા, ચિટક, ચાષ,
કુકડો, પોપટ, બર્ડિંણ મદન, શલાકા, કોકિલ, સેહ, વરિલ્લક વિગેરે આ રોમ

વરિલ્લકાદયઃ, ‘સે ચં લોમપક્ષી’ તે એતે રોમપક્ષિણઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । અથ સમુદ્ગક-
પક્ષિણઃ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં સમુગ્ગપક્ષી’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે, કતિ-
વિધા इत्यर्थः, સમુદ્ગકપક્ષિણઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘સમુગ્ગપક્ષી ઇગાગારા
પ્રણત્તા’ સમુદ્ગકપક્ષિણઃ એકાકારા-એક જાતીયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તેષામવાન્તરજાતિ
ભેદાભાવાત્, અથ કથં ન તે અવલોચ્યન્તે, इत्याशङ्कायामાહ-‘તે ણં નત્થિ’ इहં
તે સ્વલુ સમુદ્ગકપક્ષિણઃ, इहलोके-મનુષ્યક્ષેત્રે ન સન્તિ, ‘વાહિરેસુ દીવસમુદ્દેસુ
ભવંતિ’ વાહ્યેષુ દ્વીપસમુદ્રેષુ ભવન્તિ, પ્રકૃતહુપસંહરન્નાહ-‘સે ચં સમુગ્ગપક્ષી’
તે એતે પૂર્વોક્તાઃ સમુદ્ગકપક્ષિણઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । અથ વિતતપક્ષિણઃ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે
કિં તં વિચયપક્ષી’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः, વિતતપક્ષિણઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘વિચયપક્ષી ઇગાગારા પ્રણત્તા’-વિતતપક્ષિણઃ-એકાકારાઃ
-એકજાતીયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તેષામવાન્તરજાતિ ભેદાભાવાત્, અથ કથં ન તેઽવ વિલો-
ચ્યન્તે, इत्याशङ्कાયामાહ-‘તે ણં નત્થિ’ इहં તે સ્વલુ વિતતપક્ષિણો ન સન્તિ इह-
लोके-મનુષ્યક્ષેત્રે તે ન સન્તીત્યર્થઃ અપિ તુ ‘વાહિરેસુ દીવસમુદ્દેસુ ભવંતિ’ વાહ્યેષુ

મુર્ગા, તોતા, ચર્હિણ, મદનશાલાકા, કોકિલ, સેહ, વરિલ્લક આદિ
યહ રોમપક્ષિયોં કા કથન હુઆ ।

સમુદ્ગકપક્ષી કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-
સમુદ્ગક પક્ષી એક હી પ્રકાર કે હોતે હૈં । ડનમેં કોઈ અવાન્તર ભેદ
નહીં હૈ । વે દિસ્વાઈ ક્યોં નહીં દેતે ? ઇસ્કા ઉત્તર યહ હૈ કિ વે મનુષ્ય-
ક્ષેત્ર મેં અર્થાત્ અઢાઈ દ્વીપ મેં નહીં હોતે, ડસસે બાહર કે દ્વીપોં ઓર
સમુદ્રોં મેં હી હોતે હૈં । યહ સમુદ્ગક પક્ષિયોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

અવ વિતતપક્ષિયોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ । વિતતપક્ષી કિતને પ્રકાર
કે હોતે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-વિતતપક્ષી ઓ એક હી પ્રકાર કે
હોતે હૈં । ડનમેં ઓ જાતિ ભેદ નહીં હૈ । વે યહાં ક્યોં નહીં દિસ્વાઈ

પક્ષીઓના કથનનુ વર્ણન થયુ .

સમુદ્ગપક્ષી કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-સમુદ્ગ પક્ષી એકજ બતનુ’ હોય છે તેમા
કોઈ પેટા ભેદ નથી તેઓ દેખાતા કેમ નથી ?

તેનો ઉત્તર એ છે કે તેઓ મનુષ્ય ક્ષેત્રમા અર્થાત્ અઢાઈ દ્વીપમા નથી
હોતાં. તેનાથી બહારના દ્વીપોમા અને સમુદ્રોમાંજ થાય છે, આ સમુદ્ પક્ષી
ઓની પ્રરૂપણા થઈ.

હવે વિતતપક્ષીઓની પ્રરૂપણા કરવામા આવે છે-વિતતપક્ષી કેટલા
પ્રકારના છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા ભગવાન્ શ્રી મહાવીરસ્વામી કહે છે
કે-વિતતપક્ષી એકજ પ્રકારના હોય છે, તેઓમા બતિભેદ હોતો નથી. તેઓ

દ્વીપસમુદ્રેષુ ભવન્તિ, તે વિતતપક્ષિણઈતિ શેષઃ, તદુપસંહરમાહ—‘સે તં વિચયપક્ષી’
તેએતે પૂર્વોક્તા વિતતપક્ષિણઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તે સમાસઓ દુવિહા’ તે સ્વેચરપચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકાઃ સમાસતઃ—સંક્ષેપેણ દ્વિવિધાઃ—દ્વિપ્રકારકાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’—
તથા—‘સંમુચ્છિમા ય, ગર્ભવત્કંતિયા ય’ સંમૂર્ચ્છિમાશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચ,
‘તત્થ ણં જે તે સંમુચ્છિમા તે સવ્વે ણપુંસગા’ તત્ર સ્વલુ સંમૂર્ચ્છિમગર્ભવ્યુત્ક્રા-
ન્તિકેષુ સ્વેચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ, યે તે સંમૂર્ચ્છિમા ભવન્તિ તે સર્વે નપુંસકા
એવ જ્ઞાતવ્યાઃ, સંમૂર્ચ્છિમાનાં નપુંસકત્વાવશ્યંભાનાત્, ‘સંમૂર્ચ્છિમા નપુંસકાઃ’
ઈતિ વચનપ્રાપ્ત્યાત્, ‘તત્થ ણં જે તે ગર્ભવત્કંતિયા’ તત્ર સ્વલુ સંમૂર્ચ્છિમગર્ભ-
વ્યુત્ક્રાન્તિકસ્વેચરપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ, યે તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા ભવન્તિ, ‘તે
ણં તિવિહા પણ્ણત્તા’ તે સ્વલુ ત્રિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’—તથા, ‘ઈત્થીપુરિસા,
ણપુંસગા’ સ્ત્રિયઃ, પુરુષાઃ, નપુંસકાશ્ચેતિ, ‘એસિ ણં’ એતેપાં સ્વલુ એવામ્હયાણં’
એવાદિકાનામ્—પૂર્વપ્રદર્શિતાનામ્, ‘સ્વહયરપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાણં’ સ્વેચર
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકાનામ્, વારસ-

દેતે ? હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર યહ હૈ કિ ઉનકા ભી યહાં મનુષ્યક્ષેત્ર મેં
સદ્ભાવ નહીં હૈ । વે અઢાઈ દ્વીપ કે બાહર જો દ્વીપ ઓર સમુદ્ર હૈ,
ઉનમેં, હી હોતે હૈ । યહ વિતતપક્ષિયોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

યે સ્વેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે કહે
ગઈ હૈ, યથા—સંમૂર્ચ્છિમ ઓર ગર્ભજ । ઉનમેં જો સંમૂર્ચ્છિમ હૈ વે સ્વ
નપુંસક વેદી હી હોતે હૈ ઓર જો ગર્ભજ હૈ વે તીનોં પ્રકાર કે હોતે હૈ
—કોઈ સ્ત્રીવેદી, કોઈ પુરુષવેદી ઓર કોઈ નપુંસકવેદી । ઇત્યાદિ ઉન
પૂર્વોક્ત સ્વેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે પર્યાપ્તોં ઓર અપર્યાપ્તોં કે બારહ
કુલકોટિ યોનિપ્રવહ હોતે હૈ, એસા ભગવાન્ તીર્થકર ને કહા હૈ ।

અહીં દેખવામા કેમ આવતાં નથી ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે—તેમનો પણ
અહીં મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં સદ્ભાવ નથી તેઓ અઢાઈ દ્વીપની બહાર જે દ્વીપો
અને સમુદ્રો છે, તેમાંજ હોય છે. આ રીતે આ વિતતપક્ષીની પ્રરૂપણા થઈ.

આ સ્વેચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિક જીવ સંક્ષેપકરી એ પ્રકારના કહ્યા
છે જેમકે—સંમૂર્ચ્છિમ અને ગર્ભજ, તેઓમાં જે સંમુચ્છિમ છે. તેઓ બધા
નપુસક વેદવાળા જ હોય છે, અને જે ગર્ભજ છે તેઓ ત્રણે પ્રકારના વેદ-
વાળા હોય છે, કોઈ સ્ત્રીવેદી, કોઈ પુરુષવેદી, અને કોઈ નપુસક વેદી છે વિગેરે
આ પૂર્વોક્ત સ્વેચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોના પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તોના બાર કુલ
કોટિ યોનિ પ્રવહ થાય છે. એવું ભગવાન તીર્થકરે કહ્યું છે.

જાતિકુલકોટિજોણિપ્પમુહસયસહસ્રા ભવંતીતિ મક્ષાયં’—દ્વાદશયોનિ પ્રવહાણિ
શતસહસ્રાણિ—દ્વાદશયોનિકુલકોટિકા લક્ષા ભવન્તીત્યાख्याતં મગવતા તીર્થકૃતા,
અથ શિષ્યવર્ગાનુગ્રહાય દ્વીન્દ્રિયગ્રભૃતિ સ્વેચરાન્તજીવાનાં જાતિકુલકોટિશતસહ-
સ્રસંખ્યાજ્ઞાપિકાં સંગ્રહગાથામાહ—

‘સત્તદ્ જાતિકુલકોટિલક્ષ નવ અદ્વતેરસાઈ’ ચ ।

દસદસ ય હોતિ નવગા તદ્ વારસ ચૈવ વોદ્ધવ્યા’ ॥૧૦૭॥

સપ્તાષ્ટૌ જાતિકુલકોટિલક્ષાણિ નવ અર્દ્ધત્રયોદશાનિ ચ ।

દશ દશ ચ ધવન્તિ નવકા સ્તથા દ્વાદશ ચૈવ વોદ્ધવ્યાઃ ॥

एवञ्चात्र—द्वीन्द्रियाण्यारभ्य यथासंख्यं संख्यापदयोजना निम्नप्रकारेण
कर्तव्या तथाहि—द्वीन्द्रियाणां सप्तजातिकुलकोटिलक्षाणि, त्रीन्द्रियाणामष्टौ, चतु-
रिन्द्रियाणां नव जलचरपञ्चेन्द्रियाणामर्द्धत्रयोदशानि, चतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियाणां
दश, उरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियाणां दश, भुजपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियाणां नव
स्वेचरपञ्चेन्द्रियाणां दश जातिकुलकोटि लक्षाणि भवन्तीत्यवसेयम्, । अथ स्वचर-

અવ શિષ્યજનોં કે અનુગ્રહ કે લિષ્ દ્વીન્દ્રિય સે લેકર સ્વેચર તક
કે જીવોં કી યોનિયાં ઇક સાથ વતલાતે હેં । ડનકી સંગ્રાહિકા ગાથા
કા અર્થ ઇસ પ્રકાર હે—‘દ્વીન્દ્રિય જીવોં કી સાત લાખ જાતિકુલકોટિ,
ત્રીન્દ્રિયોં કી આઠ લાખ, ચતુરિન્દ્રિયોં કી નૌ લાખ, જલચરપંચેન્દ્રિયોં
કી સાઠે વારહ લાખ, ચતુષ્પદસ્થલચરપંચેન્દ્રિયોં કી દસ લાખ, ડર-
પરિસર્પસ્થલચરપંચેન્દ્રિયોં કી દશ લાખ, ભુજપરિસર્પસ્થલચરપંચેન્દ્રિયોં
કી નૌ લાખ, સ્વેચર પંચેન્દ્રિયોં કી વારહ લાખ જાતિ કુલકોટિ હેં ।
ગાથા મેં કેવલ સંખ્યાસૂચક પદોં કા પ્રયોગ ક્રિયા હે, અતઃૈવ ડન્હેં
દ્વીન્દ્રિયાદિ કે સાથ અનુક્રમ સે સમ્બદ્ધ કર લેના ચાહિયે ।

હવે શિષ્યજનોના અનુગ્રહ માટે દ્વીન્દ્રિયથી આરંભીને યેચર સુધીના
જીવોની યોનિયો એકી સાથે બતાવે છે.

તેની સગ્રાહક ગાથાનો અર્થ આ રીતે છે

દ્વીન્દ્રિય જીવોની સાત લાખ, જાતિકુલ કોટિ, ત્રીન્દ્રિયોની આઠ લાખ,
ચાર ઇન્દ્રિયોવાળાની નવ લાખ, જલચર પંચેન્દ્રિયોની સાડા બાર લાખ,
ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયોની દશ લાખ, ડર પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયો
ની દશ લાખ, ભુજ પરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયોની નવ લાખ યેચર પંચે-
ન્દ્રિયોની બાર લાખ, જાતિ કુલ કોટિ છે.

ગાથામાં કેવળ સંખ્યા સૂચક પદોનો પ્રયોગ કર્યો છે. તેથી જ તેઓનો
દ્વીન્દ્રિયાદિની સાથે અનુક્રમથી સમ્બન્ધ બેડી લેવો બેધએ.

પञ્ચેન્દ્રિયાનુપસંહરન્નાહ—‘સે તં સ્વહરપંચિદિયતિરિક્લજોણયા’ તે એતે—
પૂર્વોક્તાઃ, સ્વચરપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ‘સે તં પંચિદિયતિરિક્લજોણયા’
તે એતે પૂર્વોક્તાઃ પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ॥સૂ૦ ૩૪॥

મૂલમ્—સે કિં તં મણુસ્સા ? મણુસ્સા દુવિહા પળ્લતા, તં
જહા—સંમુચ્છિમમણુસ્સા ય, ગબ્ભવકકંતિયમણુસ્સા ય । સે કિં તં
સંમુચ્છિમમણુસ્સા ? કહિ ણં મંતે ! સંમુચ્છિમમણુસ્સા સંમુ-
ચ્છંતિ ? ગોયમા ! અંતોમણુસ્સસ્થિત્તે પળ્યાલીસાણ જોયણસય
સહસ્સેસુ, અઢ્ઢાઇજ્જેસુ દીવસમુદ્દેસુ, પન્નરસસુ કમ્મભૂમિસુ,
તીસાણ અકમ્મભૂમિસુ, ઉપ્પન્નાણ અંતરદીવણસુ ગબ્ભવકકંતિય
મણુસ્સાણં ચેવ ઉચ્ચારેસુ વા પાસવણેસુ વા રેલેસુ વા સિંધા-
ણણસુ વા વંતેસુ વા પિત્તેસુ વા પૂણસુ વા સોણિણસુ વા સુચ્ચકેસુ
વા સુક્કપુગ્ગલપરિસાહેસુ વા વિગયજીવકલેવરેસુ વા થીપુરિસ્-
સંજોણસુ વા ણગરણિદ્ધમણેસુ વા, સઠ્ઠેસુ ચેવ અસુદ્ધાણેસુ ઇત્થ
ણં સંમુચ્છિમમણુસ્સા સંમુચ્છંતિ, અંગુલસ્સ અસંલેજ્જઇમાગમે
તાણ ઓગાહણાણ । અસન્ની મિચ્છદ્દિટ્ઠી અન્નાણી સઠ્ઠાહિં પજ્જ-
ત્તીહિં અપજ્જત્તગા અંતોમુહુત્તાઠયા ચેવ કાલં કરેંતિ । સે તં
સંમુચ્છિમમણુસ્સા ॥સૂ૦ ૩૫॥

છાયા—અથ કે તે મનુષ્યાઃ ? મનુષ્યાં દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા—
સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાશ્ચ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાશ્ચ । અથ કે તે સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાઃ ?

અર્થ સ્વચરપ્રરૂપણાં કા ઉપસંહાર કરતે હૈં—અહ સ્વચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોં કી પ્રરૂપણાં હુઈ ઓર ઇસકે સાથ હી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવોં
કી ભી પ્રરૂપણાં સમાપ્ત હુઈ ॥૩૪॥

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં મણુસ્સા ?) મનુષ્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ?

હવે ખેચર જીવોની પ્રરૂપણાનો ઉપસંહાર કરે છે—આ ખેચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોની પ્રરૂપણા થઈ અને તેની સાથેજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવોની પ્રરૂ-
પણા સમાપ્ત થઈ. ॥ સૂ. ૩૪ ॥

મનુષ્ય પ્રજ્ઞાપના

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં મણુસ્સા) મનુષ્યના કેટલા પ્રકારના છે ? (મણુસ્સા) મનુષ્ય

કુત્ર સ્વલુ સંમૂર્ચિમમણુસ્સાઃ સંમૂર્ચંતિ ? ગૌતમ ! અંતો મનુષ્યક્ષેત્રે પશ્ચ
 ચત્વારિંશતિ યોજન શતરાહસેષુ, અર્ધતૃતીયેષુ દ્વીપસમુદ્રેષુ, પશ્ચદશસુ કર્મભૂમિષુ,
 ત્રિંશતિ અકર્મભૂમિષુ, પટ્ટપન્નાશતિ અન્તરદ્વીપેષુ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણુપ્યાણામેવ
 ઉચ્ચારેષુ વા પ્રસ્રવણેષુ વા સ્થાલેષુ વા શિઙ્ગાણકેષુ વા વાન્તેષુ વા પિત્તેષુ વા પૂયેષુ
 વા શોણિતેષુ વા શુક્રેષુ વા શુક્રપુદ્ગલપરિસાદેષુ વા વિગયજીવકલેવરેષુ વા
 (દુવિહા પળ્ળત્તા) દો પ્રકાર કે કહે છે (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (સંમુ-
 ચ્ચિમમણુસ્સા ય ગમ્ભવકકંતિયમણુસ્સા ય) સંમૂર્ચિમ મનુષ્ય ઓર
 ગર્ભજ મનુષ્ય (સે કિં તં સંમુચ્ચિમમણુસ્સા ?) સંમૂર્ચિમ મનુષ્ય કિતને
 પ્રકાર કે છે ? (કહિ ણં મંતે ! સંમુચ્ચિમમણુસ્સા સંમુચ્ચંતિ ?) કહાં
 મગવન્ ! સંમૂર્ચિમ મનુષ્ય જન્મતે છે ? (ગોયમા ! અંતો મણુસ્સચિત્તે)
 હે ગૌતમ ! મનુષ્ય ક્ષેત્ર કે અન્દર (પળ્યાલીસાણ જોયણસયસહસેસુ)
 પૈતાલીસ લાગ્વ યોજન પરિમિત (અઢ્ઢાઙ્ગેસુ દીવસમુદ્રેસુ) અઢાઈ-
 દ્વીપ સમુદ્રોં મેં (પન્નરસસુ) પન્દ્રહ (કમ્મભૂમિસુ) કર્મભૂમિયોં મેં (તીસાણ)
 તીસ (અકમ્મભૂમિસુ) અકર્મભૂમિયોં મેં (છપ્પન્નાણ) છપ્પન (અંતર-
 દીવેસુ) અન્તર્દ્વીપોં મેં (ગમ્ભવકકંતિય મણુસ્સાણં ચેવ) ગર્ભજ મનુષ્યોં
 કે હી (ઉચ્ચારેસુ વા) મલ મેં (પાસવણેસુ વા) સૂત્ર મેં (સ્થાલેસુ વા)
 કફ મેં (સિંધાણેસુ વા) રેંટ મેં-નાક કે મલ મેં (વંતેસુ વા) વમન મેં
 (પિત્તેસુ વા) પિત્ત મેં (પૂણસુ વા) મવાદ મેં (શોણિણસુ વા) રુધિર મેં
 (શુક્રકેસુ વા) શુક્ર મેં (શુક્રકપુગ્ગલપરિસાદેસુ વા) પહલે સૂચે ફિર
 ગીલે હુણ શુક્ર મેં (વિગયજીવકલેવરેસુ વા) મૃતકજીવ-કલેવરોં મેં

(દુવિહા પળ્ળત્તા) બે પ્રકારના કહ્યા છે (ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (સંમુચ્ચિમ-
 મણુસ્સા ય ગમ્ભવકકંતિયમણુસ્સા ય) સંમૂર્ચિમ મનુષ્ય અને ગર્ભજ મનુષ્ય

(સે કિં ત સંમુચ્ચિમમણુસ્સા) સંમૂર્ચિમ મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના છે ?
 (કહિ ણં મંતે) ! સંમુચ્ચિમમણુસ્સા સંમુચ્ચંતિ ?) હે ભગવાન્ સંમૂર્ચિમ મનુષ્ય
 કયા જન્મતા હશે ? (ગોયમા ! અંતોમણુસ્સચિત્તે) હે ગૌતમ મનુષ્ય ક્ષેત્રની અંદર

(પળ્યાલીસાણ જોયણસયસહસેસુ) પિસ્તાલીસ લાગળ ચોળન પરિમિત
 (અઢ્ઢાઙ્ગેસુ દીવસમુદ્રેસુ) અઢાઈ દ્વીપ-સમુદ્રોમા (પન્નરસસુ) પંદર (કમ્મભૂમિસુ)
 કર્મભૂમિયોમા (તીસાણ) ત્રીસ (અકમ્મભૂમિસુ) અકર્મભૂમિયોમા (છપ્પન્નાણ)
 છપ્પન (અંતરદીવેસુ) અન્તર દ્વીપોમા

(ગમ્ભવકકંતિયમણુસ્સાણં ચેવ) ગર્ભજ મનુષ્યોનાજ (ઉચ્ચારેસુ વા) મળમાં
 (પાસવણેસુ વા) મૂરમાં (સ્થાલેસુ વા) કંદમાં (સિંધાણેસુ વા) લીંટ નાકના મળમાં
 (વંતેસુ વા) વમનમાં (પિત્તેસુ વા) પિત્તમાં (પૂણસુ વા) મવાદમાં (શોણિણસુ વા)
 લોહિમાં (શુક્રકેસુ વા) વીર્યમાં (શુક્રકપુગ્ગલપરિસાદેસુ વા) પહેલાં સુકા અને પછીથી

સ્ત્રીપુરુષસંયોગેષુ વા નગરનિર્ધનનેષુ વા, સર્વેષ્વેવ અશુચિસ્થાનેષુ, અત્ર સ્વલુ સંમૂર્છિમમનુષ્યાઃ સંમૂર્છન્તિ, અંગુલસ્ય અસંખ્યેયભાગમાત્રયા અવગાહનગા । અસંજ્ઞિનઃ, મિથ્યાદૃષ્ટયઃ અજ્ઞાનિનઃ સર્વાભિઃ પર્યાપ્તિભિરપર્યાપ્તાઃ અન્તર્મુહૂર્ત્તા-યુષ્કા એવ કાલં કુર્વન્તિ, તે એતે સંમૂર્છિમમનુષ્યાઃ । ॥૨૬॥

ટીકા—અથ મનુષ્યાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં મણુસ્યા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિયાઃ, મનુષ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મળવાનાહ—‘મણુસ્યા દુવિહા પણ્ણત્તા’ મનુષ્યાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’ તથા—‘સંમુચ્છિમમણુસ્યા ય’ સંમૂર્છિમમનુષ્યાથ, ‘ગમ્મ કંતિયમણુસ્યાય’ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાથ, અથ (ત્રીપુરિસસંજોણુસુ વા) સ્ત્રી-પુરુષ કે સંયોગ સે (નયરણિદ્વમણેસુ વા) નગરની ગટગે સે (સવ્વેસુ ચેવ અસુદ્ધાણેસુ) સર્વા અશુચિ સ્થાનોં મેં (एत्थ णं संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छन्ति) इन स्थानों में संमूर्छिम मनुष्य उत्पन्न होते हैं । (अंगुलस्स असंखेज्जइभागमेत्ताए) अंगुल के असंख्यातवें भाग मात्र (ओगाहणाए) अवगाहना से (असण्णीमिच्छ-दिट्ठी अण्णाणी) असंज्ञी, मिथ्यादृष्टि, और अज्ञानी होते हैं (सव्वाहिं पज्जत्तीहिं अपज्जत्तगा) सब पर्याप्तियों से अपर्याप्त (अंतोमुहुत्ताउया चैव) अन्तर्मुहूर्त की आयु वाले ही (कालं करेति) मर जाते हैं (से तं संमुच्छिम मणुस्सा) यह संमूर्छिम मनुष्यों की प्ररूपणा हुई । ॥३५॥

ટીકાર્થ—અથ મનુષ્યોં કી પ્રરૂપણા પ્રારંભ કી જાતી હૈ । પ્રશ્ન હૈ કિ મનુષ્ય કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? મળવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—મનુષ્ય દો પ્રકાર કે કહે હૈં—સંમૂર્છિમમનુષ્ય ઓર ગર્ભજ મનુષ્ય ।

લીલા થયેલા શુક્રમા (વિગયજીવકલગરેસુ વા) મરેલા જીવોના કલેવરોમાં (ત્રીપુરિસસંજોણુસુ વા) સ્ત્રી પુરુષના સંયોગમાં (નયરણિદ્વમણેસુ વા) નગરોની ગટરોમાં (સવ્વેસુ ચેવ અસુદ્ધાણેસુ) બધી અપવિત્ર જગ્યાઓના સ્થાનોમાં સર્વત્ર

(एत्थ णं संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छन्ति) આ સ્થાનોમાં સંમૂર્છિમ મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. (अंगुलस्स असंखेज्जइभागमेत्ताए) આગળ અસંખ્યાત ભાગ માત્ર (ओगाहणाए) અવગાહનાથી (असण्णी मिच्छदिट्ठि अण्णाणी) અસંજ્ઞી, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અને અજ્ઞાની હોય છે (सव्वाहिं पज्जत्तीहिं अपज्जत्तगा) બધી પર્યાપ્તિયોથી અપર્યાપ્ત (अंतोमुहुत्ताउया चैव) અન્તર્મુહૂર્ત્તની આયુષ્યવાળા જ (कालं करेति) મરી જાય છે (से तं संमुच्छिममणुस्सा) આ સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની પ્રરૂપણા થઈ. ॥ સૂ. ૩૫ ॥

ટીકાર્થ—હવે મનુષ્યોની પ્રરૂપણાનો પ્રારંભ કરાય છે—

પ્રશ્ન એ છે કે કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—મનુષ્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે. સંમૂર્છિમ

સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાન્ પ્રરૂપયતિ—‘સે કિં તં સંમુચ્છિમમણુસ્સા ?’ ‘સે’ અય ‘કિં તં’ કે તે—કૃતિવિધાઃ સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવન્તમ્પ્રતિ ગૌતમસ્ય પ્રશ્નો-ક્તિમનુવદતિ સમાદરણાર્થમ્ ભગવાન્ આર્યશ્યામઃ—‘કઠિ ણં મંતે ! સંમુચ્છિમમણુ-સ્સા સમુચ્છંતિ’ હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાઃ સંમૂર્ચ્છન્તિ—ગર્ભોત્પા-તમન્તરૈવ ઉત્પદ્યન્તે ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! અંતોમણુસ્સલિત્તે’ હે ગૌતમ ! અન્તો-મનુષ્યક્ષેત્રે—મનુષ્યક્ષેત્રસ્ય મધ્યે इत्यर्थः, ‘પળયાલીસાણ’ પશ્ચચત્વારિંશતિ ‘જોયળ-સયસહસ્સેસુ’ યોજનશતસહસ્સેષુ ‘અઢ્ઢાઈજ્જેસુ’ અર્દ્ધતૃતીયેષુ ‘દીવસમુદેસુ’ દ્વીપસમુ-દ્રેષુ ‘પન્નરસસુ’ પશ્ચદશસુ ‘કમ્મભૂમિસુ’ કર્મભૂમિષુ ‘તીસાણ’ ત્રિંશતિ ‘અકમ્મભૂમિસુ’ અકર્મભૂમિષુ ‘છપપ્પાણ અંતર દીવણસુ’ પદ્મપશ્ચાશતિ અન્તરદ્વીપેષુ ‘ગમ્મવકંતિય-મણુસ્સાણં ચેવ’ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક મનુષ્યાણામેવ ‘ઉચ્ચારેસુ વા’ ઉચ્ચારેષુ વા, પુરીપેષુ અત્ર સર્વત્ર વા શબ્દો વિકલપાર્થઃ, ‘પાસવણેસુ’ પ્રસવણેષુ વા, ‘ચેલેસુ’ વા, ચેલેષુ વા સિંઘાણણસુ વા’ શિઘ્રાણકેષુ—નાસિકામલેષુ ‘વંતેસુ વા’ વાન્તેષુ—કૃતોદ્વ-મનેષુ વા, ‘પિત્તેસુ વા’ પિત્તેષુ વા ‘પૂયેષુ વા’ પૂતેષુ વા—પક્વશોણિતેષુ વા ‘સોણિ-ણસુ વા’ શોણિતેષુ વા, ‘સુક્કેસુ વા’ શુક્રેષુ વા, ‘સુક્કપુગ્ગલપરિસાહેસુ વા’—શુક્રપુદ્ગલપરિશાટેષુ વા—પૂર્વશુક્રપશ્ચાદાંદ્ર-શુક્રેષુ इत्यर्थः, ‘વિગયજીવકલેવરેસુ

સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? ભગવાન્ કે પ્રતિ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કા અનુવાદ કરતે હુણ ભગવાન્ આર્યશ્યામ કહતે હૈં—હે ભગવન્ ! સંમુર્ચ્છિમ મનુષ્ય કહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! ઇસ મનુષ્યક્ષેત્ર કે અન્દર અર્થાત્ પૈંતાલીસ લાખ યોજન વિસ્તાર વાલે અઢાઈ દ્વીપ—સમુદ્રોં મેં, પન્દ્રહ કર્મભૂમિયોં મેં, તીસ અકર્મભૂમિયોં મેં—તથા છપ્પન અન્તરદ્વીપોં મેં, ગર્મજમનુષ્યોં કે હી મંલ મેં, મૂત્ર મેં, શ્લેષ્મ મેં, નાક કેં મલ (રેંટ) મેં, વમન મેં, પિત્ત મેં, મવાદ મેં, રુધિર મેં, શુક્ર મેં, પહલે સૂચ ગણ ઓર ફિર ગીલેં હુણ

અને ગર્ભજ મનુષ્ય.

સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યના કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાનના પ્રત્યે ગૌતમના કરેલા પ્રશ્નનો અનુવાદ કરતાં ભગવાન આર્યશ્યામ કહે છે— હે ભગવન્ ! સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય કયા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! આ મનુષ્ય ક્ષેત્રની અંદર અર્થાત્ ૪૫ પિસ્તળીસ લાખ યોજન વિસ્તાર વાળા અઢાઈ દ્વીપ—સમુદ્રમાં, પદર કર્મભૂમિયોમાં, ત્રીસ અકર્મ ભૂમિયોમાં તથા છપ્પન અન્તર દ્વીપોમાં, ગર્ભજ મનુષ્યોનાજ મળમા મૂત્રમાં શ્લેષ્મમા નાકના મળમાં વમનમાં, પિત્તમાં પૃષ્ઠમાં, લોહીમાં શુક્રમાં પહેલા સુકાઈને લીલા થયેલા શુક્રમાં મરેલાના કલેવરોમાં

વા' વિગતજીવકલેવરેષુ વા-વિગતાજીવા યેભ્યસ્તે વિગતજીવાસ્તે ચ તે કલે-
વરાશ્ચેતિ વિગતજીવકલેવરાસ્તેષુ-મૃતકશરીરેષુ इत्यर्थः, 'થીપુરિસંજોણસુ વા'
સ્ત્રીપુરુષસંયોગેષુ વા-યોનિષુ 'નગરનિર્ધમણેસુ વા' નગરનિર્ધમણેષુ વા-નગરસ્ય
'ગટર' इति प्रसिद्धेषु कचवरस्थापनस्थलेषु વા 'સવ્વેસુ ચેવ અસુહટ્ટાણેસુ'
સેવેષુ ચેવ અશુચિ સ્થાનેષુ-અન્યાન્યપિ યાનિ કાનિચિત્ મનુષ્યસંસર્ગવશાદશુચિ
ભૂતાનિ સ્થાનાનિ તેષુ સર્વેષુ इत्यर्थः, 'एत्थ णं संमुच्छिमणुस्सा संमुच्छंति'-एषु
खलु-उपदर्शितेषु अपवित्रस्थानेषु, संमूर्छिमनুষ्याः संमूचन्ति, 'अंगुलस्स असं-
खेज्झभागमेत्ताए'-अङ्गुलस्य असंख्येयभागमात्रया 'ओगाहणाए' अगाहनया
'असंजी' असंज्ञिनः 'मिच्छादिट्ठो'-मिथ्यादृष्टयः 'अज्ञाणी' अज्ञानिनः सन्तः
'सव्वाहिं' पज्जत्तोहिं' सर्वाभिः पर्याप्तिभि- 'अपज्जत्तगा'-अपर्याप्तकाः 'अंतो
मुहुत्ताउयाचेव' अन्तर्मुहूर्तायुष्काश्चैव-अन्तर्मुहूर्तम्-मुहूर्ताभ्यन्तरमेव, आयुर्येषां
ते अन्तर्मुहूर्तायुष्काः 'कालं करेति' कालं-मरणधर्मम् कुर्वन्ति-प्राप्नुवन्ति,
प्रकृतमुपसंहरति-'सं तं संमुच्छिमणुस्सा' ते एते-पूर्वोक्ताः संमूर्छिम-
मनुष्याः प्रज्ञप्ताः ॥सू० ३५॥

મૂલમ્-સે કિં તં ગઠ્ઠભવકકંતિયમણુસ્સા ? ગઠ્ઠભવકકંતિય-
મણુસ્સા તિવિહા પળણત્તા, તં જહા-કમ્મભૂમગા ૧, અકમ્મ-

શુક્ર મેં, મૃતક-કલેવરોં મેં, સ્ત્રી-પુરુષોં કે સંયોગ મેં (યોનિ મેં), નગર
કી ગટરોં મેં યા કચરે કે સ્થાનોં મેં, ઓર સબ અશુચિ સ્થાનોં મેં અર્થાત્
इनके अतिरिक्त मनुष्यों के संसर्ग से अशुचि बने हुए अन्य सब
સ્થાનોં મેં સંમૂર્છિમ મનુષ્ય ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યે સંમૂર્છિમ મનુષ્ય અંગુલ
કે અસંખ્યાતવેં ભાગ કી અવગાહના વાલે હોતે હૈં, અસંજી, મિથ્યાદૃષ્ટિ
ઓર અજ્ઞાની હોતે હૈં । સબ પર્યાપ્તિયોં સે અપર્યાપ્ત હોતે હૈં ઓર અન્ત-
મુહૂર્ત્ત કી આયુ વાલે હોતે હૈં । અન્તર્મુહૂર્ત્ત મેં હી કાલ કો પ્રાપ્ત હો
જાતે હૈં । યહ સંમૂર્છિમ મનુષ્યો કી પ્રરૂપણા પૂર્ણ હુઈ ॥૩૫॥

સ્ત્રી, પુરુષોના સંયોગમાં, (યોનિમાં) શહેરોની ગટરોમાં, મરેલા મડદામાં કચરાના
સ્થાનોમાં અને બધા અપવિત્ર સ્થાનોમાં અર્થાત્ આ સિવાયના માણસના સં-
ગથી અપવિત્ર બનેલા બીજાં બધા સ્થાનોમાં સંમૂર્છિમ મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

આ સંમૂર્છિમ મનુષ્ય આગળના અસંખ્યાત લાગની અવગાહનાવાળા
હોય છે, અસંજી, મિથ્યાદૃષ્ટિ. અને અજ્ઞાની હોય છે. બધી પર્યાપ્તિઓથી
અપર્યાપ્ત હોય છે અને અન્તર્મુહૂર્તની આયુષ્યવાળા હોય છે. અન્તર્મુહૂર્તમાંજ
કાલને પ્રાપ્ત થાય છે. આ સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની પ્રરૂપણા થઈ. ॥ સૂ. ૩૫ ॥

ભૂમગા૨, અંતરદીવગા૩ । સે કિં તં અંતરદીવગા ? અંતરદીવગા
 અટ્ટાવીસવિહા પળ્લણ્ણા, તં જહા—એગોરુયા ૧, આહાસિયા ૨,
 વેસાણિયા ૩, ણંગોલિયા ૪, હયકળ્ણા ૫, ગયકળ્ણા ૬, ગોકળ્ણા ૭,
 સવકુલિકળ્ણા ૮, આયંસમુહા ૧૦, અયોમુહા ૧૧, ગોમુહા ૧૨,
 આસમુહા ૧૩, હરિથિમુહા ૧૪, સીહમુહા ૧૫, વગ્ધમુહા ૧૬, આસ-
 કળ્ણા ૧૭, હરિકળ્ણા ૧૮, અકળ્ણા ૧૯, કળ્ણપાઝરણા ૨૦, ઉક્કા-
 મુહા ૨૩, વિજ્જુદંતા ૨૪, ઘગદંતા ૨૫, લઘુદંતા ૨૬, મૂઢદંતા ૨૭,
 સુદ્ધદંતા ૨૮ । સે સં અંતરદીવગા ૧૧ । સે કિં તં અકમ્મભૂમગા ?
 અકમ્મભૂમગા તીસવિહા પળ્લણ્ણા, તં જહા—પંચહિં હેમવણ્ણિં ૫,
 પંચહિં હિરણ્ણવણ્ણિં ૫, પંચહિં હરિવાસેહિં ૫, પંચહિં રમ્મગ-
 વાસેહિં ૫, પંચહિં દેવકુરુહિં ૫, પંચહિં ઉત્તરકુરુહિં ૫ । ૬×૫=૩૦ ।
 સે સં અકમ્મભૂમગા ॥સૂ. ૦ ૩૬॥

છાયા—અથ કે તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાઃ ? ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યા-
 સ્ત્રિવિધા; પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા—કર્મભૂમકાઃ ૧, અકર્મભૂમકાઃ ૨, અન્તરદ્વીપકાઃ ૩ ।
 અથ કે તે અન્તરદ્વીપકાઃ ? અન્તરદ્વીપકા અષ્ટાવિંશતિવિધાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા—

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયમણુસ્સા ?) ગર્ભજ મનુષ્ય કિતને
 પ્રકાર કે હોતે હૈં ? (ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયમણુસ્સા તિવિહા પળ્લણ્ણા) ગર્ભજ
 મનુષ્ય ત્રીન પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (કમ્મભૂમગા)
 કર્મભૂમિ મેં ઉત્પન્ન (અકમ્મભૂમગા) અકર્મભૂમિ મેં ઉત્પન્ન (અંતરદીવગા)
 અન્તર્દ્વીપો મેં ઉત્પન્ન ।

(સે કિં તં અંતરદીવગા ?) અન્તર્દ્વીપ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે કિતને
 પ્રકાર કે હૈં ? (અટ્ટાવીસવિહા પળ્લણ્ણા તં જહા) અટ્ટાઈસ પ્રકાર કે કહે

શબ્દાર્થ—(સે કિં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયમણુસ્સા) ગર્ભજ મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના
 થાય છે ? (ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયમણુસ્સા તિવિહા પળ્લણ્ણા) ગર્ભજ મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના
 કહેલા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (કમ્મભૂમગા) કર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન (અકમ્મ-
 ભૂમગા) અકર્મ ભૂમિમા ઉત્પન્ન (અંતરદીવગા) અંતર દ્વીપોમા ઉત્પન્ન

(સે કિં તં અંતરદીવગા) અન્તર દ્વીપમા ઉત્પન્ન થનારા કેટલા પ્રકારના છે
 (અટ્ટાવીસવિહા પળ્લણ્ણા તં જહા) અટ્ટાવીસ પ્રકારના કહેલા છે જેમકે (એગો-

एकोरुकाः १, आभासिकाः २, वैषाणिकाः ३, नाङ्गोलिकाः ४, हयकर्णाः ५, गजकर्णाः ६, गोकर्णाः ७, शङ्कुलिकर्णाः ८, आदर्शमुखाः ९, मेण्डमुखाः १०, अयोमुखाः ११ गोमुखाः १२ अश्वमुखाः १३ हस्तिमुखाः १४ सिंहमुखाः १५ व्याघ्रमुखाः १६ अश्वकर्णाः १७ हरिकर्णाः १८ अकर्णाः १९ कर्णप्रावरणाः २० उल्कामुखाः २१ मेघमुखाः २२ विद्युन्मुखाः २३ विद्युदन्ताः २४ गजदन्ताः २५ लष्टदन्ताः २६ गूढदन्ताः २७ शुद्धदन्ताः २८ । ते एते अन्तरद्वीपकाः ।

हैं, जैसे (एगोरुका) एकोरुक (आहासिया) आभासिक (वैसाणिया) वैषाणिक (गंगोलिया) लांगूलिक-नांगोलिक (हयकर्णा) हयकर्ण (गयकर्णा) गजकर्ण (गोकर्णा) गोकर्ण (सक्कुलिकर्णा) शङ्कुलिकर्ण (आयंसमुहा) आदर्शमुख (मेण्डमुहा) मेण्डमुख (अयोमुहा) अयो-मुख (गोमुहा) गोमुख (आसमुहा) अश्वमुख (हस्तिमुहा) हस्तिमुख (सीहमुहा) सिंहमुख (व्याघ्रमुहा) व्याघ्रमुख (आसकर्णा) अश्वकर्ण (हरिकर्णा) हरिकर्ण (अकर्णा) अकर्ण (कर्णप्रावरणा) कर्णप्रावरण (उल्कामुहा) उल्कामुख (मेहमुहा) मेघमुख (विज्जुमुहा) विद्युत्-मुख (विज्जुदन्ता) विद्युदन्त (घणदन्ता) घनदन्त (लष्टदन्ता) लष्टदन्त (गूढदन्ता) गूढदन्त (शुद्धदन्ता) शुद्धदन्त (से तं अन्तरद्वीपका) यह अन्तरद्वीपकों की प्ररूपणा हुई ।

(से किं तं अकम्मभूमगा ?) अकर्मभूमिज मनुष्य कितने प्रकार के होते हैं ? (तीसविहा पणत्ता) तीस प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं (पंचहिं हेमवण्णिं) पांच हैमवन क्षेत्रों में (पंचहिं हिरण्णा-

रुया) ओकोरुका (आहासिया) आभासिक (वैसाणिया) वैषाणिक (गंगोलिया) लांगूलिक (हयकर्णा) हयकर्ण (गयकर्णा) गजकर्ण (गोकर्णा) गोकर्ण (सक्कुलिकर्णा) शङ्कुलिकर्ण (आयंसमुहा) आदर्श मुख (मेण्डमुहा) मेण्डमुख (अयोमुहा) अयोमुख (गोमुहा) गोमुख (आसमुहा) अश्वमुख (हस्तिमुहा) हस्तिमुख (सीहमुहा) सिंहमुख (व्याघ्रमुहा) व्याघ्रमुख (आसकर्णा) अश्वकर्ण (हरिकर्णा) हरिकर्ण (अकर्णा) अकर्ण (कर्णप्रावरणा) कर्णप्रावरण (उल्कामुहा) उल्कामुख (मेहमुहा) मेघमुख (विज्जुमुहा) विद्युत्-मुख (विज्जुदन्ता) विद्युदन्त (घणदन्ता) घनदन्त (लष्टदन्ता) लष्टदन्त (गूढदन्ता) गूढदन्त (शुद्धदन्ता) शुद्धदन्त (से तं अन्तरद्वीपका) ये अन्तरद्वीपका ओवेनी प्ररूपणा थई.

(से किं तं अकम्मभूमगा ?) अकर्म भूमिज मनुष्य कितने प्रकार के होते हैं ? (अकम्मभूमगा) अकर्म भूमिज (तीसविहा पणत्ता) तीस प्रकार के कहे हैं ।

અથ કે તે અકર્મભૂમકાઃ ? અકર્મભૂમિકાસ્ત્રિશદ્વિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-પશ્ચ-
મિર્હેમવતૈઃ ૫ પશ્ચમિર્હેરણ્યવતૈઃ ૫ પશ્ચમિર્હરિવર્ષૈઃ ૫ પશ્ચમીરમ્યકવર્ષૈઃ ૫ પશ્ચમિ-
ર્દેવકુરુભિઃ ૫ પશ્ચમિરુત્તરકુરુભિઃ ૫। ૬×૫-૩૦। તે એતે અકર્મભૂમકાઃ ॥સૂ.૦૩૬॥

ટીકા—અથ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં ગર્ભવ-
વકંતિયમણુસ્સા ?’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે, કતિવિધા इत्यर्थઃ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-
મનુષ્યા! પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ—‘ગર્ભવવકંતિયમણુસ્સા તિવિદા પણ્ણત્તા’—ગર્ભવ્યુ-
ત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાઃ, ત્રિવિદા પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’—તદ્યથા—‘કમ્મભૂમગા’ કર્મ-
ભૂમકાઃ ૧ ‘અકમ્મભૂમગા’—અકર્મભૂમકાઃ ૨ ‘અંતરદીવગા’ અંતરદ્વીપકાશ્ચ ૩ ।

તત્ર કર્મ ભૂમકપદવ્યુત્પત્તિમાહ—કૃપિવાણિજ્યપ્રમૃત્તિ, મુક્તિમાર્ગાનુષ્ઠાનં વા
કર્મ તત્પ્રધાના ભૂમિર્યેષાં તે કર્મભૂમાઃ, આર્પત્વાત્સમાસાન્તોઽચ્છપ્રત્યયઃ, કર્મભૂમા
એવ કર્મભૂમકાઃ, અથાકર્મભૂમકપદવ્યુત્પત્તિમાહ—અકર્મા-પૂર્વોક્તકર્મરહિતા ભૂમિ-
વર્ણિ) પાંચ હૈરણ્યવત ક્ષેત્રોં મેં (પંચર્હિં હરિવાસેર્હિં) પાંચ હરિવર્ષ ક્ષેત્રોં
મેં (પંચર્હિં રમ્યકવાસેર્હિં) પાંચ રમ્યકવર્ષ ક્ષેત્રોં મેં (પંચર્હિં દેવકુરુર્હિં)
પાંચ દેવકુરુ ક્ષેત્રોં મેં (પંચર્હિં ઉત્તરકુરુર્હિં) પાંચ ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રોં મેં (સે
તં અકમ્મભૂમગા) યહ અકર્મભૂમિજ મનુષ્યોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥૩૬॥

ટીકાર્થ—અવ ગર્ભજ મનુષ્યોં કી પ્રરૂપણા પ્રારંભ કરતે હેં । ગર્ભજ
મનુષ્ય કિતને પ્રકાર કે કહે ગણે હેં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હેં ગર્ભજ
મનુષ્ય ત્રીન પ્રકાર કે હોતે હેં । વે યે હેં—(૧) કર્મભૂમક (૨) અકર્મ-
ભૂમક ઓર (૩) અન્તર્દ્વીપજ ।

યહાં કૃષિ, વાણિજ્ય આદિ જીવનનિર્વાહ કે કાર્યો કો તથા મોક્ષ
માર્ગ કી આરાધના કો ‘કર્મ’ કહા ગયા હેં । જો કર્મપ્રધાન ભૂમિ મેં
રહતે હેં યા ઉત્પન્ન હોતે હેં, વે મનુષ્ય ‘કર્મભૂમિ કહલાતે હેં । આર્પ

છે (ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (પંચર્હિં હૈમવર્ણિ) પાંચ હૈમવત ક્ષેત્રોમા
(પંચર્હિં હૈરણ્યવર્ણિ) પાંચ હૈરણ્યવત ક્ષેત્રોમાં (પંચર્હિં હરિવાસેર્હિં) પાંચ હરિવર્ષ
ક્ષેત્રમા (પંચર્હિં રમ્યકવાસેર્હિં) પાંચ રમ્યક ક્ષેત્રમા (પંચર્હિં દેવકુરુર્હિં) પાંચ દેવ
કુરુ ક્ષેત્રમા (પંચર્હિં ઉત્તરકુરુર્હિં) પાંચ ઉત્તર કુરુક્ષેત્રમા (સે તં અકમ્મભૂમગા) આ
કર્મભૂમિજ મનુષ્યોની પ્રરૂપણા થઈ. ॥ સૂ. ૩૬ ॥

ટીકાર્થ—હવે ગર્ભજ મનુષ્યોની પ્રરૂપણા પ્રારંભ કરે છે—ગર્ભજ મનુષ્ય
કેટલા પ્રકારના કહેલા છે.

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—ગર્ભજ મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના હોય છે તે
આ રીતે છે (૧) કર્મભૂમક (૨) અકર્મભૂમક (૩) અન્તર્દ્વીપક. અહીં ખેતી,
વાણિજ્ય, વિગેરે જીવન નિર્વાહના કાર્યોને અને મોક્ષ માર્ગની આરાધનાને

યેવાં તે અકર્મભૂમિઃ, ત એવ અકર્મભૂમિકાઃ, અથાન્તરદ્વીપપદવ્યુત્પત્તિમાહ-અન્તરે
લવણસમુદ્રસ્ય મધ્યે દ્વીપાઃ-અન્તરદ્વીપાઃ, અન્તરશબ્દસ્ય મધ્યવાચિત્વાત્ તદ્વતા
મનુષ્યાઃ-અન્તરદ્વીપકાઃ, અથ સન્નિહિતત્વાત્-‘અસ્તિ પશ્ચાન્નુપૂર્વી’ इतिन्यायाद् वा
પ્રથમતોઽન્તરદ્વીપગાન્ પ્રરૂપયતિ-‘સે કિં તં અંતરદીવગા’ ‘સે’ અથ ‘કિં તં’ કે તે
-કતિવિધાઃ, અન્તરદ્વીપગા મનુષ્યાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ગગગનાહ-‘અંતરદીવગા અઢા-
વીસવિદા પળ્ણતા’ અન્તરદ્વીપગા મનુષ્યાઃ, અષ્ટાવિંશતિવિદાઃ-અષ્ટાવિંશતિપ્રકારકાઃ
મનુષ્યાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ‘તં જહા’ તચયા ‘એગોરુયા’ એકોરુતાઃ, ૧ ‘આહાસિયા’-
અમાસિકાઃ ૨, ‘વૈસાણિયા’ વૈષાણિકાઃ ૩, ‘નાંગોલિયા’ નાંગોલિકાઃ ૪, ‘હયકન્ના’
-હયકર્ણાઃ ૫, ‘ગયકળ્ણા’-ગજકર્ણાઃ ૬, ‘ગોકન્ના’-ગોકર્ણાઃ ૭, ‘સક્કુ-
લિકન્ના’ શક્કુલિકર્ણાઃ ૮, ‘અયંસમુદ્દા’-આદર્શમુદ્દાઃ ૯, ‘મેઢમુદ્દા’ મેઢ-

પ્રયોગ હોને સે યહાં ‘અચ્’ પ્રત્યય હો ગયા હૈ । કર્મભૂમિ હી કર્મભૂમિક
કહલાતે હૈ । જિન મનુષ્યોં કી ભૂમિ પૂર્વોક્ત કર્મોં સે રહિત હો વે
અકર્મભૂમિક કહે ગયે હૈ । લવણ સમુદ્ર કે અન્તર (અન્દર) જો દ્વીપ હૈ,
વે અન્તર દ્વીપ કહલાતે હૈ । યહાં અન્તર શબ્દ મધ્ય કા વાચક હૈ ।
અન અન્તર દ્વીપોં મેં રહને વાલે મનુષ્ય અન્તરદ્વીપક કહલાતે હૈ ।

સન્નિહિત હોને કે કારણ અથવા પશ્ચાન્નુપૂર્વીં મી એક આનુપૂર્વીં
હૈ, સર્વપ્રથમ અન્ત મેં પરિગણિત અન્તરદ્વીપગ મનુષ્યોં કી પ્રરૂપણા
કરતે હૈ । પ્રદન કિયા ગયા કિ અન્તરદ્વીપગ મનુષ્ય કિતને પ્રકાર કે
હૈ ? મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-અન્તરદ્વીપગ મનુષ્ય અઢાઈસ પ્રકાર કે હૈ ।
વે હસ પ્રકાર હૈ-૧ એકોરુક ૨ આમાસિક ૩ વૈષાણિક ૪ નાંગોલિક

કર્મ કહેલુ છે. જે કર્મભૂમિ (પ્રધાન) મા રહે છે અથવા તો જન્મે છે તે
મનુષ્યો ‘કર્મભૂમિ’ કહેવાય છે. આર્ષ પ્રયોગ હોવાથી આહિં ‘અચ્’ પ્રત્યય
થયેલો છે, કર્મભૂમિજ કર્મભૂમિક કહેવાય છે જે માણસોની ભૂમિ પૂર્વોક્ત
કર્મોથી રહિત હોય તે અકર્મ ભૂમિક કહેવાય છે. લવણસમુદ્રના મધ્યે
(અંદર) જે દ્વીપ છે. તેઓ અંતર દ્વીપ કહેવાય છે. આ જગ્યાએ અંતર શબ્દ
મધ્યનો વાચક છે. આ અંતર દ્વીપોમાં રહેનારા મનુષ્ય અંતર દ્વીપક કહેવાય છે.

સન્નિહિત હોવાને કારણે અથવા પશ્ચાન્નુપૂર્વીં પણ એક આનુપૂર્વીં છે
સર્વ, પ્રથમ અન્તમા પરિગણિત અન્તર દ્વીપગ મનુષ્યની પ્રરૂપણા કરતા કહે છે
પ્રશ્ન કરાયોકે અન્તદ્વીપગ મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-અન્તદ્વીપગ મનુષ્ય અઠ્યાવીસ પ્રકારના
છે. તેઓ આ પ્રકારે છે

(૧) એકોરુક (૨) આમાસિક (૩) વૈષાણિક (૪) નાંગોલિક લાંગૂલિક (૫)

મુલા: ૧૦, 'અયોમુદા' અયોમુલા: ૧૧, 'ગોમુદા'—ગોમુલા: ૧૨, 'અશ્વમુદા'—અશ્વ-
મુલા: ૧૩, 'હસ્તિમુદા'—હસ્તિમુલા: ૧૪, 'સિંહમુદા'—સિંહમુલા: ૧૫, 'વ્યાગ્રમુદા'—
વ્યાગ્રમુલા: ૧૬, 'અશ્વકર્ણ'—અશ્વકર્ણ: ૧૭, 'હરિકર્ણ'—હરિકર્ણ: ૧૮, 'અકર્-
ણ'—અકર્ણ: ૧૯, 'કર્ણપ્રાવરણ'—કર્ણપ્રાવરણ: ૨૦, 'ઉલ્કામુદા'—ઉલ્કામુલા:
૨૧, 'મેઘમુદા'—મેઘમુલા: ૨૨, 'વિઙ્ગુમુદા'—વિઙ્ગુમુલા: ૨૩, 'વિઙ્ગુદંતા'—
વિઙ્ગુદંતા: ૨૪, 'વનદંતા'—વનદંતા: ૨૫, 'લઘુદંતા'—લઘુદંતા: ૨૬, 'ગૂઢદંતા'—
ગૂઢદંતા: ૨૭, 'શુદ્ધદંતા'—શુદ્ધદંતા: ૨૮, 'સેતુ ચંત્રાંતરદીપગા'—તે એતે—દ્વિવિષ્ણુ:,
અષ્ટાવિંશતિપ્રકારકા: અન્તરદ્વીપગા મનુષ્યા: પ્રજ્ઞાતા:, તથાપિ અત્યન્તમદશતયા
વ્યક્તિભેદમનપેક્ષ્ય અન્તરદ્વીપા અષ્ટાવિંશતિવિધા એવં વિવક્ષિતા:, इति तज्ज्ञाता
મનુષ્યા અપિ અષ્ટાવિંશતિવિધા: પ્રતિપાદિતા:, તે ચ સપ્તચતુષ્પદા: સન્તિ અષ્ટા-
વિંશતિસંખ્યકતાત્ એતે ચ પ્રત્યેકં દિશમતિ શિખરિણિ ચ, વર્તન્તે, તત્ર દિશ-

(લાંગૂલિક) ૫ હૃદયકર્મ ૬ ગજકર્મ ૭ ગોકર્મ ૮ કાચકુલિકર્મ ૯ આદર્શ-
મુગ્ધ ૧૦ ઝેદામુગ્ધ ૧૧ અયોમુગ્ધ ૧૨ ગોમુગ્ધ ૧૩ અશ્વમુગ્ધ ૧૪ હસ્તિ-
મુગ્ધ ૧૫ સિંહમુગ્ધ ૧૬ વ્યાગ્રમુગ્ધ ૧૭ અશ્વકર્મ ૧૮ હરિકર્મ ૧૯ અકર્મ
૨૦ કર્મપ્રાવરણ ૨૧ ઉલ્કામુગ્ધ ૨૨ મેઘમુગ્ધ ૨૩ વિઙ્ગુમુગ્ધ ૨૪ વિઙ્ગુ-
દન્ત ૨૫ વનદન્ત ૨૬ લઘુદન્ત ૨૭ ગૂઢદન્ત ઓર ૨૮ શુદ્ધદન્ત । ये
अष्टाविंश प्रकार के अन्तरद्वीपग मनुष्य कहें हैं ।

જૈસા કિ કહા ગયા હૈ, અન્તરદ્વીપ હિમવાન ઓર શિખરિ
નામક પર્વતોં કો લવણ સમુદ્ર મેં નિકરી દાટાઓં પર હં, કિન્તુ
હિમવાન પર્વત કે અન્તરદ્વીપોં કા વર્ગન ક્રિયા જાતા હૈ ।

જમ્બૂદ્વીપ મેં ભરત ઓર હૈમવત ક્ષેત્રોં કો સીમા કા વિભાજન
કરને વાલા હિમવાન નામક પર્વત હૈ । વહ ભૂમિ કે અન્દર પચ્ચીસ

હયકર્ણ (૬) ગજકર્ણ (૭) ગોકર્ણ (૮) શંકુલીકર્ણ (૯) આદર્શમુખ (અજમુખ)
(૧૦) ઘેટામુખ (૧૧) અયોમુખ (૧૨) ગોમુખ (૧૩) અશ્વમુખ (૧૪) હસ્તિમુખ
(૧૫) સિંહમુખ (૧૬) વ્યાગ્રમુખ (૧૭) અશ્વકર્ણ (૧૮) હરિકર્ણ (૧૯) અકર્ણ
(૨૦) કર્ણપ્રાવરણ (૨૧) ઉલ્કામુખ (૨૨) મેઘમુખ (૨૩) વિઙ્ગુમુખ (૨૪)
વિઙ્ગુ દન્ત (૨૫) વનદન્ત (૨૬) લઘુદન્ત (૨૭) ગૂઢદન્ત અને (૨૮) શુદ્ધદન્ત
આ અઠ્યાવીસ પ્રકારના અન્તર દ્વીપગ મનુષ્ય છે.

જેમકે કહેલુ છે કે—અન્તરદ્વીપ હિમવાન અને શિખરી નામના પર્વતોની
લવણ સમુદ્રમા નીકળલી દાટા ઉપર છે. પરન્તુ હિમાલય પર્વતના અન્તર
દ્વીપોનુ વર્ણન કરાય છે.

જમ્બૂદ્વીપમા ભરત અને હૈમવત ક્ષેત્રોની સીમાનું વિભાજન કરવાવાળો
હિમાલય નામે પર્વત છે. તે જમીનની અન્દર પચીસ ચોજન ઊંડો છે અને

વદ્ધતાનાં વર્ણનં ક્રિયતે इह जम्बूद्वीपे भरतस्य हैमवतस्य च क्षेत्रस्य सीमाकारी-
भूमिनिमग्न पञ्चविंशतियोजनो योजनशतोच्छ्रयपरिमाणो भरतज्ञेनापेक्षया द्विगुण-
विष्कम्भो हेममयचीनपटवर्णो विविधवर्गविशिष्टान्तिमणि समुदायपरिवेष्टितो-
भयपार्श्वः, सर्वत्र तुल्यविस्तारः, गगनमण्डल चुम्बिरत्नमयैकादशकूटोपशोभितो
वज्रमयतलनानामणि सुवर्णभूषिततटप्रान्तदशयोजनावगाढ पूर्वपश्चिमयोजनसहस्रा-
ग्रामदक्षिणोत्तरपञ्चयोजनविस्तारः पद्महृदशोमितशृङ्गमध्यभागः, परितः कल्पपाद-
पश्रेणिरमणीयः, पूर्वापरपर्यन्ताभ्यां लवणोदार्वजलसंस्पर्शी हिमवान् नाम पर्वतो
विलसति, नरय लवणोदार्वजलसंस्पर्शादारभ्य पूर्वस्यां पश्चिमायाश्च दिशि प्रत्येकं

યોજન ગહરા है और सौ योजन ऊंचा है । भरतक्षेत्र की अपेक्षा
उसका दुगुना विस्तार है । हेममय चीनपट का उसका वर्ण है । उस
दोनों का पार्श्वभाग विविधि वर्णों का कान्तिमान् मणियों के समूह से
मंडित हैं । उसका विस्तार ऊपर-नीचे सर्वत्र समान है । आकाश-
मण्डल को स्पर्श करने वाले ग्याह रत्नमय कूटों से सुशोभित है । वज्र-
मय तल वाला, नाना प्रकार की मणियों एवं सुवर्ण से विभूषित तट
प्रान्त वाला, एवं दश योजन का अवगाह वाला है । पूर्व और पश्चिम
में हजार योजन लम्बा और दक्षिण-उत्तर में पांच योजन विस्तार
वाला है । उसके मध्यभाग में पद्म नामक हृद है । चारों ओर कल्प-
वृक्षों की कतार से अतिशय कमनीय है । अपने पूर्व और पश्चिम छोरों
से लवण समुद्र के जल को स्पर्श करता है । लवणसमुद्र के जल का
जहां स्पर्श होता है, वहां से आरंभ करके पूर्व और पश्चिम दिशा में

સો યોજન ઊંચો છે ભરતક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તેનો બેગણો વિસ્તાર છે.
સુવર્ણ યુક્ત ચીન પટ સરખો તેનો રંગ છે. તેના બન્ને પડખાઓ બીજા
બીજાના રંગવાળા કાન્તિમાન મણિયોના સમૂહથી મંડિત છે.

તેનો વિસ્તાર ઊપર નીચે સર્વત્ર સમાન છે. ગગન ચૂમ્બી અગીયાર
રત્નમય કૂટો (શિખર) થી સુશોભિત છે. વજ્રમયતલવાળા, નાના પ્રકારની મણિયો
અને સુવર્ણથી વિભૂષિત તટપ્રાન્તવાળો અને દશ યોજનના અવગાહ વાળો છે.

પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં હજાર યોજન લાંબો અને ઉત્તર દક્ષિણમાં પાંચ
યોજનના વિસ્તારવાળો છે. એના મધ્યભાગમાં પદ્મ નામનું હૃદ છે. ચારે બાજુ
કલ્પવૃક્ષોની પંક્તિઓથી અતિશય કમનીય છે. પોતાના પૂર્વ અને પશ્ચિમ
છેડાઓથી લવણ સમુદ્રના જળને સ્પર્શ કરે છે. લવણ સમુદ્રનાં જળનો બ્યાં
સ્પર્શ થાય છે, ત્યાંથી શરૂઆત કરીને પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં બે પ્રદેશ છે.

દ્વો પ્રદેશો વર્તેતે, તૈશાન્યાં વિદિશિ વર્તમાને પ્રદેશે દિમવતઃ પર્યન્તાદારમ્ય ત્રીણિ યોજનશતાનિ લવણસમુદ્રમવગાહ્ય અગ્રાન્તરે યોજનગતત્રયાયામવિઘ્નમ્મઃ કિશ્ચિન્ન્યૂનૈ હોનપચ્ચાશદવિક્રનાયોજનગતપરિધિઃ એકોરુકનામા દ્વીપો વર્તેતે, અયશ્ચ પશ્ચધનુઃ શતપ્રમાણવિઘ્નમ્મયા દિગવ્યુતોચ્છિદ્રૂતપા પદ્મમરવેદિકયા સર્વતઃ પરિમણ્ડિતો વર્તેતે, તસ્યૈવ દિમવતઃ પર્યન્તાદારમ્ય દક્ષિણપૂર્વસ્વાં દિશિ ત્રીણિ યોજનશતાનિ લવણસમુદ્રમવગાહ્ય દ્વિતીયપ્રદેશસ્ય ઉપરિ એકોરુકદ્વીપપ્રમાણો આભાસિકનામા દ્વીપો વિલસતિ,

એવં તસ્યૈવ દિમવતઃ પશ્ચિમાયાં દિશિ પર્યન્તાદારમ્ય દક્ષિણપશ્ચિમાયાં નૈઋત્ય કોણે ત્રીણિ ત્રીણિ યોજનશતાનિ લવણસમુદ્રમવગાહ્ય પ્રદેશસ્યોપરિ એકોરુકદ્વીપ-પ્રમાણો વૈષાણિકનામા દ્વીપો વર્તેતે, એવં તસ્યૈવ દિમવતઃ પશ્ચિમાયાં દિશિ પર્યન્તા-દો પ્રદેશ છે. તેમાંથી એકેશાન કોણમાં વિચ્છિન્ન પ્રદેશમાં, દિમવાન્ પર્વતમાં આરંભ કરીને લવણસમુદ્રમાં ત્રણ સૌ યોજનની દૂરી પર ત્રણ સૌ યોજન લંબા-ચોડા કુદાં કમ નૌ સૌ અનપચાસની પરિધિવાળા એકોરુક નામક દ્વીપ છે. તે દ્વીપમાં પાંચ સૌ ધનુષ વિસ્તારવાળી અને તે ગબ્યૂતિ ઊંચી પદ્મવરવેદિકામાં સર્વે ઓરમાં મંડિત છે.

આ દિમવાન્ પર્વતમાં પર્યન્ત ભાગમાં દક્ષિણ-પૂર્વ કોણમાં, ત્રણ સૌ યોજનની દૂરી પર લવણસમુદ્રમાં અંદર દૂસરે પ્રદેશમાં ઉપર એકોરુક દ્વીપમાં વરાવરની આભાસિક નામક દ્વીપ વિચ્છિન્ન છે.

દિમવાન્ પર્વતમાં પશ્ચિમની ઓરમાં, તેના અંતિમ છેડેથી લઈને દક્ષિણ-પશ્ચિમ દિશામાં અર્થાત્ નૈઋત્ય કોણમાં, લવણસમુદ્રમાં ત્રણ સૌ યોજનની દૂરી પર એકોરુક દ્વીપમાં વરાવરની વૈષાણિક નામક

તેઓમાંથી એકેશાન કોણમાં રહેલા દિમવાન્ પર્વતમાં આરંભ કરીને લવણસમુદ્રમાં ત્રણ સૌ યોજન દૂર ત્રણ સૌ યોજન લાંબો પહોળો અને થોડો ઓછો નવસૌ, એકાદ પચાસ યોજનની પરિધિવાળો એકોરુક નામનો દ્વીપ પાંચસૌ ધનુષના વિસ્તારવાળો અને તે ગબ્યૂતિ ઊંચી પદ્મવરવેદિકામાં અર્ધી તરફ સુશોભિત છે.

આ દિમવાન્ પર્વતમાં પર્યન્ત ભાગમાં દક્ષિણ પૂર્વ ખૂણે ત્રણ સૌ યોજન દૂર લવણસમુદ્રમાં અંદર બીજા પ્રદેશમાં ઉપર એકોરુક દ્વીપની ઓરમાં બે આભાસિક નામનો દ્વીપ આવેલો છે.

દિમવાન્ પર્વતમાં પશ્ચિમ તરફ તેના અંતિમ છેડેથી લઈને દક્ષિણ પશ્ચિમ દિશામાં અર્થાત્ નૈઋત્ય ખૂણામાં લવણસમુદ્રમાં ત્રણ સૌ યોજન છેડે એકોરુક, દ્વીપની ઓરમાં બે વૈષાણિક નામનો દ્વીપ છે. દિમવાન્ પર્વતની પશ્ચિમ દિશામાં

દારમ્ય પશ્ચિમોત્તરસ્યાં દિશિ વાયવ્યકોણે ત્રીણિ યોજનશતાનિ લવણસમુદ્રમધ્યે તત્પ્રદેશમુલ્લંઘ્યાન્તરાન્તરે ઇકોરુકદ્વીપપ્રમાણો નાંગોલિકનામા દ્વીપો વર્તતે, તથૈવ એતે ચત્વારો દ્વીપાઃ હિમવતશ્ચતસૃષ્ઠ્વપિ વિદિક્ષુ તુલ્યપ્રમાણા વિલસન્તિ, તદનન્તરમ્ ઇષામેકોરુકાદીનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં પરતો યથાક્રમં પૂર્વોત્તરાદિવિદિક્ષુ પ્રત્યેકં ચત્વારિ ચત્વારિ યોજનશતાનિ સમુલ્લંઘ્ય ચતુર્યોજનશતાયામ-વિષ્કમ્ભાઃ કિશ્ચિન્ન્યૂનપશ્ચપષ્ટિ સહિત દ્વાદશયોજનશતપરિક્ષેપાઃ યથોક્તપદ્મવર-વેદિકાવનસ્વળ્ડમણ્ડિતપરિસરાઃ જમ્બૂદ્વીપવેદિકાતશ્ચતુર્યોજનશતપ્રમાણાન્તરા હયકર્ણ-ગજકર્ણ-ગોકર્ણ-શષ્કુલીકર્ણ નામાનશ્ચત્વારો દ્વીપાઃ સન્તિ, તત્ર ઇકો-

દ્વીપ હૈ । હિમવાન્ પર્વત કી પશ્ચિમ દિશા મેં હી, ઉસકે પર્વન્ત ભાગ સે લેકર પશ્ચિમોત્તર દિશા મેં અર્થાત્ વાયવ્ય કોણ મેં, લવણ સમુદ્ર મેં ત્રીન સૌ યોજન કી દૂરી પર ઇકોરુક દ્વીપ કે બરાબર નાંગોલિક નામક દ્વીપ હૈ । ઇસ પ્રકાર યે ચારોં દ્વીપ હિમવાન્ પર્વત સે ચારોં વિદિશા ઓં મેં હેં ઓર તુલ્ય પરિમાણ વાલે હેં ।

તદનન્તર ઇન ઇકોરુક આદિ ચારોં દ્વીપોં કે આગે યથાક્રમ સે પૂર્વોત્તર આદિ પ્રત્યેક દિશાઓં મેં ચાર-ચાર સૌ યોજન આગે ચલ કર, ચાર-ચાર સૌ યોજન લમ્બે-ચૌડે, કુછ કમ બારહ સૌ છપ્પન યોજન કી પરિધિ વાલે, પૂર્વોક્ત પદ્મવરવેદિકા એવં વનસ્વળ્ડ સે મંડિત, જમ્બૂદ્વીપ કી વેદિકા સે ચારસૌ યોજન પ્રમાણ અન્તર વાલે હયકર્ણ, ગજકર્ણ, ગોકર્ણ, ઓર શષ્કુલીકર્ણ નામક ચાર દ્વીપ હૈ । ઇકોરુક દ્વીપ કે આગે હયકર્ણ દ્વીપ હૈ, આભાસિક કે આગે ગજકર્ણ હૈ, વૈષાણિક કે આગે ગોકર્ણ નામક દ્વીપ હૈ ઓર નાંગોલિક કે આગે શષ્કુલીકર્ણ નામક દ્વીપ હૈ ।

જ તેના છેડેથી ચાર લીને પશ્ચિમોત્તર દિશામા અર્થાત્ વાયવ્ય ખૂણામા લવણ સમુદ્રમા ત્રણસો યોજન દૂર એકોરુક દ્વીપની બરાબર નાંગોલિક નામે દ્વીપ છે. આ રીતે આ ચારે દ્વીપો હિમવાન પર્વતની ચારે વિદિશાઓમા છે અને સરખા પરિણામ વાળા છે.

ત્યાર પછી આ એકોરુક આદિ ચારે દ્વીપોની આગળ યથાક્રમે ઇશાન વિગેરે પ્રત્યેક ખૂણે ચારસો યોજન આગળ જતા ચારસો યોજન લાંબા પહોળા કાંઈક એછા બારસો છપ્પન ચેજનની પરિધિવાળા પૂર્વોક્ત પદ્મવર વેદિકા તથા વનસ્વળ્ડથી મંડિત, જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાથી ચારસો યોજન પ્રમાણ અન્તરવાળા હયકર્ણ ગજકર્ણ ગોકર્ણ, અને શષ્કુલી કર્ણ નામના ચાર દ્વીપો છે. એકોરુક દ્વીપની આગળ એક કર્ણદ્વીપ છે, આભાસિકની આગળ ગજકર્ણ છે, વૈષાણિકની આગળ ગોકર્ણ છે, અને નાંગોલિકની આગળ શષ્કુલી કર્ણ નામે દ્વીપ છે

હકસ્ય પરતો હયકર્ણઃ, આમાસિકસ્ય પરતો ગજકર્ણઃ, વૈપાણિકસ્ય પરતો ગોકર્ણઃ, નાજ્જોલિકસ્ય પરતઃ શઙ્કુલીકર્ણો વર્તતે, તદનન્તરમ્ एतेषામपि हयकर्णादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतः पुनरपि यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिक्षु प्रत्येकं पञ्च पञ्चयोजन शतानि व्यतिक्रम्य पञ्चयोजनशतायामविष्करभाः, एकाशीत्यधिक पञ्चदशयोजन-
शतपरिक्षेपाः, पूर्वोक्तप्रमाण पद्मवरवेदिका वनखण्डपरिमण्डित बाह्यप्रदेशाः जम्बू
वेदिकातः पञ्चयोजनशतप्रमाणान्तरा आदर्शमुख १, मेण्डमुख २ अयोमुख ३,
गोमुख ४ नामानश्चत्वारो द्वीपाः सन्ति, तत्र हयकर्णस्य परत आदर्शमुखः, गज-
कर्णस्य परतो मेण्डमुखः, गोकर्णस्य परतोऽयोमुखः, शङ्कुलीकर्णस्य परतो गोमुखो
वर्तते, एतेषामपि आदर्शमुखादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो भूयोऽपि यथाक्रमं
पूर्वोत्तरादिविदिक्षु प्रत्येकं पट् पट्पञ्चयोजनशतानि समुल्लङ्घ्य पट्पञ्चयोजनशताया-

इन हयकर्ण आदि चार द्वीपों के आगे, पांच-पांच सौ योजन की दूरी पर चार द्वीप और हैं। ये द्वीप पांच-पांच सौ योजन लम्बे-चौड़े हैं। उसी प्रकार चारों विदिशाओं में भी हैं। इनकी परिधि पन्द्रह सौ इक्यासी योजन की है। इनके बाह्य प्रदेश भी पूर्वोक्त पद्मवरवेदिका एवं वनखण्ड से मण्डित हैं। जम्बूद्वीप की वेदिका से पांच सौ योजन प्रमाण अन्तर वाले हैं। इनके नाम हैं-आदर्शमुख, मेण्डमुख, अयोमुख और गोमुख। इनमें से हयकर्ण से आगे आदर्शमुख नामक द्वीप, गजकर्ण से आगे मेण्डमुख, गोकर्ण से आगे अयोमुख और शङ्कुलीकर्ण से आगे गोमुख द्वीप है।

इन आदर्शमुख आदि चारों द्वीपों के आगे, छह सौ योजन की दूरी पर चारों विदिशाओं में, छह-छह सौ योजन की लम्बाई-चौड़ाई

આ હયકર્ણ આદિ ચારે દ્વીપોની આગળ પાંચ પાંચસો યોજન છેટે ચાર દ્વીપ છે. આ દ્વીપો પાંચસો પાંચસો યોજન લાંબા પહોળા છે આવીજ રીતે ચાર વિદિશાઓમા પણ છે.

તેઓની પરિધિ પંદર સો એકાસી યોજનની છે. તેઓના બાહ્ય પ્રદેશો પણ પૂર્વોક્ત પદ્મવર વેદિકા તેમજ વનખંડોથી સુશોભિત જમ્બૂ દ્વીપની વેદિકા થી પાંચસો યોજન પ્રમાણના અંતરવાળા છે. તેના નામ આ પ્રમાણે છે. આ દર્શમુખ, મેઢમુખ, અયોમુખ અને ગોમુખ, તેમાથી હયકર્ણથી આગળ આદર્શ-મુખ નામનો દ્વીપ ગજકર્ણની આગળ મેઢમુખ, ગોકર્ણની આગળ અયોમુખ અને શંકુલી કર્ણની આગળ ગોમુખ દ્વીપ છે. આ આદર્શ મુખ વિગેરે ચાર દ્વીપોની આગળ છસો યોજનના અંતર પર ચારે વિદિશાઓમા છસો-છસો યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા તથા ૧૮૫૭ અઢાર સો સત્તાવન યોજનની

मविष्कम्भाः, सप्तनवत्यधिकाष्टादशयोजनशतपरिक्षेपाः यथोक्तप्रमाणपद्मवरवे-
दिकावनखण्डमण्डितपरिसराः जम्बूद्वीपवेदिकातः पद्मयोजनशतप्रमाणान्तरा अश्व-
मुख-हस्ति मुख-सिंहमुख-व्याघ्रमुखनामानश्चत्वारो द्वीपाः सन्ति ।

एतेषामपि अश्वमुखादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं क्रममनतिक्रम्य
इत्यर्थः पूर्वोत्तरा दिविदिक्षु प्रत्येकं सप्तसप्त योजनशतानि अतिक्रम्य सप्तयोजन-
शतायामविष्कम्भास्तयोदशाधिक द्वाविंशति योजनशतपरिधयः पूर्वोक्तप्रमाणपद्म
वरवेदिकावनखण्डसमवगूढा जम्बूद्वीपवेदिकातः सप्त योजनशतप्रमाणान्तरा
अश्वकर्ण-हरिकर्ण-अकर्ण-कर्णप्रावरण नामानश्चत्वारो रमणीयाः द्वीपाः सन्ति,
तदनन्तरम् एतेषामश्वकर्णादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादि

वाले तथा अठारह सौ सत्तानवे योजन की परिधि वाले, यथोक्त
प्रमाण वाली पद्मवरवेदिका एवं वनखण्ड से मण्डित, जम्बूद्वीप की
वेदिका से छह सौ योजन के अन्तर वाले चार द्वीप हैं । उनके नाम
हैं-अश्वमुख, हस्तिमुख, सिंहमुख और व्याघ्रमुख ।

इन अश्वमुख आदि द्वीपों के आगे, क्रमानुसार पूर्वोक्त आदि
विदिशाओं में, सात-सात सौ योजन आगे जाने पर, सात-सात सौ
योजन लम्बाई-चौड़ाई वाले, बाईस सौ तेरह योजन की परिधि वाले,
तथा पूर्व कथित परिमाण वाली पद्मवरवेदिका एवं वनखण्ड से मण्डित
जम्बूद्वीप की वेदिका से सात सौ योजन प्रमाण अन्तर वाले अश्वकर्ण,
हरिकर्ण, अकर्ण और कर्णप्रावरण नामक चार द्वीप हैं ।

इन अश्वकर्ण आदि चारों द्वीपों के आगे क्रमशः पूर्वोत्तर आदि
विदिशाओं में, आठ-आठ सौ योजन आगे जाने पर चार द्वीप और
परिधिवाणी यथोक्त प्रमाणवाणी पद्मवर वेदिका अने वनखण्ड थी सुशोभित.
जम्बूद्वीपनी वेदिकाथी छसो योजनना अन्तरवाणा चार द्वीपो छे तेना नाम
आ प्रमाणे छे-अश्वमुख, हस्तिमुख, सिंहमुख, अने व्याघ्रमुख,

आ अश्वमुख विगेरे द्वीपोनी आगण क्रमानुसार पूर्वोत्तर विगेरे वि-
दिशाओमां सातसो-सातसो योजन आगण जाता सातसो सातसो योजननी
लगाछ पछोणाछ वाणा २२१३ भावीस सो तेर योजननी परिधिवाणी तथा
पूर्वोक्त प्रमाणवाणी पद्मवर वेदिका अने वनखण्ड थी सुशोभित जम्बूद्वीपनी
वेदिकाथी सातसो योजन प्रमाणना अन्तरवाणा अश्वकर्ण, हरिकर्ण, अकर्ण
अने कर्णप्रावरण नामना चार द्वीप छे

आ अश्वकर्ण आदि चारे द्वीपोनी आगण क्रमे करीने पूर्वोत्तर आदि
विदिशाओमा आठसो आठसो योजन आगण जाता थी चार द्वीपो भीज छे,

વિદિક્ષુ પ્રત્યેકમષ્ટાવઘ્ઠૌ યોજનશતાનિ સમુલ્લક્ષ્ય અષ્ટયોજનશતાયામવિષ્કમ્ભાઃ
 एकोनविंशदधिक पञ्चविंशतियोजनशतपरिक्षेपाः यथोक्तप्रमाण पद्मवरवेदिका वन-
 खण्डमण्डितपरिसरा जम्बूद्वीपवेदिकातोऽष्टयोजनशतप्रमाणान्तरा उल्કामुख-
 मेघमुख-विद्युन्मुख-विद्युदन्ताभिधानाश्चत्वारो द्वीपाः सन्ति, तदनन्तरम् एतेषा-
 मपि उल्कामुखादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादि विदिक्षु प्रત્યેકં
 नव-नव योजनशતાનિ અતિક્રમ્ય નવયોજનશતાયામવિષ્કમ્ભાઃ પન્નચત્વારિ-
 શદધિકાષ્ટાવિંશતિ યોજનશતપરિક્ષેપાઃ યથોક્તપ્રમાણ પદ્મવરવેદિકા વનખણ્ડ
 સમઘગૂઢા જમ્બૂદ્વીપવેદિકાતો નવયોજનશતપ્રમાણાન્તરા ઘનદન્ત-લષ્ટદન્ત-ગૂઢ-
 દન્ત-શુદ્ધન્તાભિધાના ચત્વારો દ્વીપાઃ સન્તિ, એવમેતે દિશવતિ પર્વતે ચતસ્રષુ
 हैं । ये द्वीप आठ-आठ सौ योजन की लम्बाई चौड़ाई वाले हैं । पचीस
 सौ उनतीस योजन की उनकी परिधि है । पूर्वोक्त प्रमाण वाली पद्म-
 वरवेदिका और वनखण्ड से युक्त हैं । जम्बूद्वीप की वेदिका से आठ सौ
 योजन प्रमाण अन्तर वाले हैं । उनके नाम हैं-उल्कामुख, मेघमुख,
 विद्युन्मुख और विद्युदन्त ।

इन उल्कामुख आदि चारों द्वीपों के आगे क्रमशः पूर्वोत्तर आदि
 विदिशाओं में नौ-नौ सौ योजन की लम्बाई-चौड़ाई वाले और अष्टा-
 ईस सौ पैंतालीस योजन की परिधि वाले, पूर्वोक्त प्रमाण वाली पद्म-
 वरवेदिका एवं वनखण्ड से सुशोभित चार द्वीप और हैं । उनके नाम
 हैं-घनदन्त, लष्टदन्त, गूढदन्त और शुद्धदन्त । ये जम्बूद्वीप की वेदिका
 से नौ सौ योजन प्रमाण अन्तर पर हैं ।

इस प्रकार हिमवान् पर्वत की दाढ़ाओं पर ये अष्टाईस अन्तरद्वीप

તે દ્વીપો આઠસો આઠસો યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે પચીસસો
 યોગણત્રીસ યોજનની તેઓની પરિધિ છે પૂર્વોક્ત પ્રમાણ વાળી પદ્મવર વેદિકા
 અને વનખડોથી યુક્ત છે. જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાથી આઠસો યોજન અન્તરવાલા
 છે તેઓના નામ ઉલ્કામુખ, મેઘમુખ, વિદ્યુન્મુખ અને વિદ્યુદન્ત છે.

આ ઉલ્કામુખ આદિ ચારે દ્વીપોની આગળ ક્રમશઃ પૂર્વોત્તર આદિ
 વિદિશાઓમા નવસો નવસો યોજન દૂર નવસો નવસો યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ
 વાળા અને અઠ્યાવીસ સો પીસ્તાળીશ યોજનની પરિધિવાળા, પૂર્વોક્ત પ્રમાણ
 વાળી પદ્મવર વેદિકા અને વનખડોથી સુશોભિત ચાર દ્વીપ બીજા છે.

તેઓના નામ-ઘનદન્ત, લષ્ટદન્ત, ગૂઢદન્ત અને શુદ્ધદન્ત. એ પ્રમાણે છે
 એ જમ્બૂ દ્વીપની વેદિકાથી નૌસો યોજન પ્રમાણ અન્તર પર છે.

આ રીતે હિમવાન પર્વતની દાઢાઓ પર આ અઠ્યાવીશ અન્તર દ્વીપો

વિદિક્ષુ વ્યવસ્થિતાઃ સર્વસંખ્યયાઽષ્ટાવિંશતિ સંખ્યકા ભવન્તિ, તથૈવ- હિમવત્તુલ્ય વર્ણપ્રમાણે પદ્મહ્રદપ્રમાણાયામવિષ્કમ્ભાવગાદ્ પુણ્ડરીકહ્રદાલક્રુક્રુતે શિશ્વરિણ્યપિ પર્વતે લવણોદાર્ણવજલસંસ્પર્શદારભ્ય યથોક્તપ્રમાણાન્તરાસુ ચતસ્રપુ વિદિક્ષુ વ્યવસ્થિતા એકોરુકાદ્યભિધાના અક્ષુણ્ણાપાન્તરાભ્યામવિષ્કમ્ભાઃ અષ્ટાવિંશતિ સંખ્યકા દ્વીપા વક્તવ્યાઃ, સર્વસંખ્યયા પદ્મ પચ્ચાશદ્ અન્તરદ્વીપા ભવન્તિ એતદ્ દ્વીપગતા મનુષ્યા અપિ ઉપચારાદ્ એતન્નામભિ વ્યપદિશ્યન્તે, તાત્સ્યાત્તદ્ વ્યપદેશ ઇતિ, તે ચ મનુષ્યાઃ વજ્રપ્રભનારાચસંહનનિનઃ કલ્કપક્ષિપરિણામા અનુલોમવાયુ- વેગાઃ સુલલિત સમચતુરસ્રસંસ્થાનાઃ સુપ્રતિષ્ઠિત કૂર્મચારુચરણાઃ, અત્યન્ત કોમલ

હૈં । इसी प्रकार हिमवान् पर्वत के समान वर्ण और परिमाण वाले तथा पद्मह्रद के समान लम्बे, चौड़े और गहरे पुण्डरीक ह्रद से सुशो- भित शिखरि पर्वत पर, लवणसमुद्र के जलसंस्पर्श से आरंभ करके पूर्वोक्त दूरी पर चारों विदिशाओं में एकोरुक आदि नामों वाले अष्टा- ईस द्वीप हैं । उनकी दूरी, लम्बाई, चौड़ाई और परिधि आदि सब पूर्ववत् ही समझना चाहिए । दोनों ओर के मिलकर अन्तरद्वीप छप्पन हैं । इनमें रहने वाले मनुष्य भी उपचार से इसी नाम से व्यवहृत होते हैं, क्योंकि जो जहां रहता है वह उसी नाम से कहा जाता है ।

અન્તર દ્વીપોં કે મનુષ્ય વજ્ર-ઋષભનારાચ સંહનન વાલે હોતે હૈં, કંક પક્ષી કે સમાન પરિણમન વાલે, અનુકૂલ વાયુવેગ વાલે ઔર સમચતુરસ્રસંસ્થાન વાલે હોતે હૈં । ઉનકે પૈર સુન્દર બનાવટ વાલે ઔર કૂર્મ જૈસે હોતે હૈં । ઉનકે જંવાયુગલ ચિકને, વિરલરોમોં વાલે ઔર

છે. આ પ્રકારે હિમવાન પર્વતના સમાન વર્ણ અને પરિમાણવાળા તથા પદ્મ હ્રદના સમાન લાંબા-પહોળા અને ઊંડા પુંડરિક હ્રદથી સુશોભિત શિખરી પર્વતપર, લવણ સમુદ્રના જળસંસ્પર્શથી આરભીને પૂર્વોક્ત અંતરપર ચારે દિશાઓમાં એકોરુક આદિ નામોવાળા અઠ્યાવીસ દ્વીપો છે.

તેનુ અન્તર, લંબાઈ પહોળાઈ અને પરિધિ વિગેરે બધું પૂર્વવત્ સમ- જવું જોઈએ. બન્ને બાજુના મળીને અન્તર દ્વીપ છપ્પન છે. તેઓમા રહેનારા મનુષ્યો પણ ઉપચારથી તેજ નામોથી વ્યવહાર પામે છે, કેમકે જે જ્યાં રહે છે તેને તેજ નામથી બોલાવાય છે.

અન્તર દ્વીપના મનુષ્ય વજ્ર ઋષભ નારાય સંહનન વાળા હોય છે. કંક પક્ષીના તુલ્ય પરિણમનવાળા અનુકૂલ વાયુવેગવાળા, અને સમચતુરસ્ર, સંસ્થાન વાળા હોય છે.

તેમના પગ સુંદર બનાવટવાળા અને કાચળા જેવા હોય છે. તેમની

સ્નિગ્ધપ્રવિરલરોમકુરુવિન્દુતજહ્વાયુગઢાઃ નિગૂઢઃ કુદિચ્છાન્વિજાનુપ્રદેશાઃ,
હસ્તિશુઙ્ગાદણ્ડ-સમવૃત્તોરવઃ સિંહમદશઋદિપ્રદેશાઃ ડન્દ્રામુખમમધ્યમાગો
દક્ષિણાવર્તનાભિમંડલાઃ, શ્રીવત્સઞ્જિહ્વિતવિશાલમાંસલક્ષ્ણઃ સ્વલાઃ, પુસ્પરિવ-
સદશદીર્ઘપુજાઃ, સુસંવદ્ધમણિવન્ધાઃ, રક્તમયપત્રાનુકારિ રક્તપાણિ પાદતલા-
શ્ચતુરઙ્ગુલપ્રમાણ સમવૃત્ત કમ્વગ્રીવાઃ શરચન્દ્રગૌમ્યવદનાઃ ।

કમળડલ્વાદિ ચામરાન્તપ્રશસ્તોત્તમઢાનિશલ્લક્ષણવર્ગ ભવન્તિ, નાર્યોડપિ મુજાત
સર્વાઙ્ગ સુન્દર્યઃ સમસ્તવનિતાગુણશાલિન્યઃ સંઢતાઙ્ગુલિપદ્મલત્પત્તુકુમારકર્મસંસ્થાન
મનોહારિચરણા રોમવર્જિત પ્રશસ્તલક્ષણોપેતજહ્વજુગલા નિગૂઢમાંસલજાનુ-

કુરુવિન્દ કે સમાન ગોલાકાર હોતે હૈં । અનેક જાનુમાગ નિગૂઢ ઓર
સુશ્લિષ્ઠ (વઢિયા જુઢે હુળ) હોતે હૈં । અનેક ઉરુમાગ હાથી કી સુંડ
કે સમાન ગોલાઈ કે યુક્ત હોતે હૈં । કમર સિંહ કે સમાન, મધ્યમાગ
વજ્ર કે સમાન, નાભિમંડલ દક્ષિણાવર્ત તથા વક્ષસ્થલ શ્રીવત્સ કે
ચિહ્નન સે યુક્ત, વિશાલ ઓર પુષ્ટ હોતા હૈં । અનેકી મુજાઙ્ગ કિસી નગર
કે ફાટક કી આગલ કે સમાન હોતી હૈં । કલાઈયાં સુસંવદ્ધ હોતી હૈં ।
હાથો ઓર પૈરોં કે તલુવે લાલ કમલ કે સમાન રક્ત હોતે હૈં । ગ્રીવા
ચાર અંગુલ પ્રમાણ, સમ ઓર વૃત્તાકાર શંખ જૈસી હોતી હૈં । સુખ-
મંડલ શરદ્ક્રતુ કે ચન્દ્રમા કે સદશ સૌમ્ય હોતા હૈં । કમંડલુ સે
લેકર ચામર પર્યન્ત પ્રશસ્ત ઓર ઉત્તમ વત્તીસ લક્ષણોં સે યુક્ત હોતે
હૈં । વહાં કી નારિયાં મો સુનિર્મિત સર્વાંગોં સે સુન્દરી હોતી હૈં । અનેક
સ્ત્રિયોં કે સમી ગુણ વિદ્યમાન રહતે હૈં । અનેક ચરણ ઁક દૂસરી સે

બન્ને બે બે ત્રીકણા આઠવાળો વાળી અને કુરુવિન્દના સમાન ગોળાકારે હોય
છે. તેમનો બહુ ભાગ નિગૂઢ અને સુશ્લિષ્ઠ અર્થાત્ સારી રીતે બેઢાયેલ હોય
છે તેમનો ઉડ્ડાગ હાથીની સુંઢની જેમ ગોળાઈવાળો હોય છે. કમર સિંહની
જેમ, મધ્ય ભાગ વજ્રની જેમ, નાભિમંડળ દક્ષિણાવર્ત તથા વક્ષસ્થળ
શ્રીવત્સના ચિહ્નથી યુક્ત તેમજ વિશાળ અને પુષ્ટ હોય છે. તેમના હાથો કોઈ
નગરના દરવાજાની બુંગળના સમાન હોય છે પહોંચા સુખબદ્ધ હોય છે. હાથ
અને પગના તળીયાં લાલ કમળની જેમ લાલ હોય છે ડોક ચાર આંગલી
પ્રમાણ સમ અને વૃત્તાકાર શંખ જેવી હોય છે. સુખમંડલ શરદ્ ક્રતુના
ચન્દ્રમાના સરખા સૌમ્ય હોય છે કમંડળથી તે આમર સુધી પ્રશસ્ત અને
ઉત્તમ બગીચા લક્ષણોથી યુક્ત હોય છે-

ત્યાની સ્ત્રીઓ પણ ઘાટીલા સર્વાંગોથી સુન્દર હોય છે તેઓમા સ્ત્રીઓ
ના બધા ગુણ વિદ્યમાન હોય છે.

પ્રદેશાઃ, કદલીસ્તંભસદૃશ સંસ્તસુકુમારપીવરોરતઃ, માંસલવિશાલજવનધારિણ્યઃ
સ્નિગ્ધકાન્તિરોમરાજયઃ, પ્રદક્ષિણાવર્તેતરંગમઙ્ગમઙ્ગુરનામિકુદરાઃ, કૃશોદર્યઃ,
સુવર્ણકલશોપમોન્નતપીવરપયોધરાઃ, સુકુમારવાહુલતિકાઃ વિકસિતનીલોત્પલ
વિશાલકમનીયનયનાઃ, મદનવાપયષ્ટિભૂતતિકાઃ સુસ્નિગ્ધકાન્તઋચકલાપાઃ,
ભવ્યશૃંગારચારુવેષાઃ સ્વભાવત એવ હાસ્યવિલાસ-વિષયપરમનૈપુણ્યવત્યઃ, एवं
મનુष्याમનુष્યश्च प्रकृत्यैव सुरमिवदनाः प्रतनुक्रोधमानमायालोभाः सन्तोषिणो
સરી हुई उंगलियों वाले, कमल-दल के सदृश सुकुमार, कूर्म के आकार
के एवं मनोहर होते हैं। उनका दोनों जाँघें रोमों से रहित और प्रशस्त
लक्षणों से युक्त होती है। उनके जानुभाग निगूठ और पुष्ट होते हैं।
उंरु कदली-स्तंभ के समान, संहत, सुकुमार और पुष्ट होती हैं। जाँघें
भी मांसल और विशाल होती हैं। उनकी रोमराजि मुलायम और
कान्तिमय एवं सुकोमल होती हैं। नाभि दक्षिणावर्त तरंगों वाली,
उदर कृश और स्तन स्वर्णकलश के सदृश, ऊंचे उठे हुए और पुष्ट
होते हैं। बाहुलताएं बड़ी सुकुमार होती है। नयन विकसित नील
कमल के समान, सुन्दर और विशाल होते हैं। भौं हैं काम के धनुष
के सदृश एवं केश नरग और कान्तिमान् होते हैं। उनका शृंगार
भव्य और वेष सुशोभन होता है। स्वभाव से ही हास्य, विलास एवं
विषय में परम निपुणता को धारण करने वाली होती हैं। वहां के
मनुष्य स्वभाव से ही सुगंधमय वदन वाले, अत्यन्त मन्द क्रोधमान
माया लोभ वाले, सन्तोषशील, उत्सुकताविहीन, श्रुतुता और क्रजुता

તેઓના પગ એક બીજી આગળીયોથી બેઠાયેલા કમલ દલની સમાન
સુકોમળ, કૂર્મના આકારના અને મનોહર હોય છે તેઓની બન્ને જાંઘો રોમ-
રહિત અને પ્રશસ્ત લક્ષણોથી યુક્ત હોય છે. તેમનો જાનુભાગ ભરાવદાર અને પુષ્ટ
હોય છે. જ ધાઓ પણ કેળના સ્તંભની જેમ પુષ્ટ માંસલ અને વિશાલ હોય છે.

તેમની રોમ પંક્તિ મુલાયમ અને કાન્તિયુક્ત હોય છે. નાભિ દક્ષિણ
વર્ત તર ગોવાળી, ઉદર કૃશ અને સ્તન સુવર્ણ કળશ સરખા ઉઠાવદાર અને
પુષ્ટ હોય છે. બાહુલતાઓ ઘણી સુકોમળ હોય છે. નયનો વિકસિત કમલની
સમાન સુન્દર અને વિશાલ હોય છે. ભમરો કામદેવના ધનુષના સરખી અને
કેશ કાન્તિમાન અને સુવાળા હોય છે. તેમનો શૃંગાર ભવ્ય અને વેષ સુશો-
ભિત હોય છે.

સ્વભાવથી જ હાસ્ય વિલાસ અને વિષયોમાં પરમ નિપુણતાને ધારણ
કરનાર હોય છે. ત્યાંના મનુષ્ય સ્વાભાવિક પણે સુગન્ધમય વદનવાળા, અત્યન્ત

નિરોત્સુકયાઃ માર્દયાર્જયસમ્પન્નાઃ સન્યપિ મનોહારિણિ મણિયુવર્ણમૌક્તિકાદી
મમત્વકારણે મમત્યામિનિવેશરહિતાઃ પરસ્પરપ્રેમ્યપ્રેમકમાવગૃહિતત્વાત્ તે રન્દ્રા
ભવન્તિ, इत्यादिरीत्या अन्तरद्वीपगा वर्णिताः ।

अथ अकर्मभूमिकान् प्ररूपयितुमाह—‘से किं तं अकर्मभूमगा ?—अथ के ते
कतिविधा इत्यर्थः, अकर्मभूमकाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—‘अकर्मभूमगा तीसविधा
पणत्ता’—अकर्मभूमकाः त्रिंशद्विधाः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा’-तद्यथा—‘पंचहिं हेमवर्हि’
पञ्चभिः हेमवतैः ५, ‘पंचहिं हरिण्यवर्हि’—पञ्चभिः हरिण्यवतैः ‘पंचहिं हरिवा-
सेहिं’—पञ्चभिर्हरिवर्षैः, ‘पंचहिं रम्यकवर्सेहिं’—पञ्चभिः रम्यकवर्षैः, ‘पंचहिं-
देवकुरुहिं’—पञ्चभिर्देवकुरुभिः, ‘पंचहिं उत्तरकुरुहिं’—पञ्चभिरुत्तरकुरुभिः, भिद्य-
माना त्रिंशद्विधा भवन्ति, पञ्चभिः पञ्चानां गुणितत्वे त्रिंशत्संख्यात्मकत्वात् ।

સે સમ્પન્ન તથા મનોહર મણિ સ્વર્ણ મૌક્તિક આદિ મમત્વ કે કારણો
કે વિદ્યમાન રહતે હુણ્ મી મમત્વ કે અભિનિવેશ સે રહિત હોતે હૈં ।
उनमें परस्पर स्वामी-सेवक-व्यवहार नहीं होता, अतएव सभी ‘अह-
मिन्द्र’ होते हैं । इत्यादि रूप से अन्तरद्वीपगों का वर्णन किया गया है ।

अव अकर्मभूमकों का वर्णन करते हैं । अकर्मभूमक मनुष्य कितने
प्रकार के होते हैं ? भगवान् ने कहा—अकर्मभूमक मनुष्य तीस प्रकार
के कहे गए हैं । अढाई द्वीप रूप मनुष्यक्षेत्र में पांच हैमवत, पांच
हैरण्यवत, पांच हरिवर्ष, पांच रम्यकवर्ष, पांच देवकुरु और पांच उत्तर-
कुरु, यों तीस अकर्मभूमि-क्षेत्र हैं । इनके भेद से मनुष्य भी तीस
प्रकार के गिनाये गए हैं । छह संख्या का पांच के साथ गुणा करने पर
तीस संख्या आती है । इनमें से पांच हैमवत और पांच हैरण्यवत

મંદકોથ માન માયા અને લોભવાળા, સતોષ શીલ ઉત્સુકતા વગરના મૃદુતા
અને રૂઝુતા યુક્ત તથા મનોહર મણિ સુવર્ણ મૌક્તિક આદિ મમત્વના કારણો
ની વિદ્યમાનતામા રહેલા છતાં મમત્વના અભિનિવેશથી રહિત હોય છે.
તેઓમાં એક બીજામા સ્વામી સેવકનો વ્યવહાર નથી હોતો. તેથીજ બધા અહ
મિન્દ્ર હોય છે આ પ્રકારે અન્તર દ્વીપોનું વર્ણન કરાયલું છે.

હવે અકર્મ ભૂમિનું વર્ણન કરે છે—

અકર્મ ભૂમક મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું—અકર્મ ભૂમક મનુષ્ય ત્રીસ પ્રકારના કહેલાં છે અઢાઈ
દ્વીપ રૂપ મનુષ્ય ક્ષેત્રમા પાંચ હૈમવત, પાંચ હૈરણ્યવત, પાંચ હરિવર્ષ, પાંચ
રમ્યકવર્ષ, પાંચ દેવકુરુ, આમ ત્રીસ કર્મભૂમક ક્ષેત્રો છે. તેમના લેહોથી માણસો
પણ ત્રીસ પ્રકારના ગણાવેલાં છે. છ નો પાંચની સાથે ગુણાકાર કરવાથી ત્રીસ સંખ્યા

તત્ર પશ્ચસુ હૈમવતેષુ, પશ્ચસુ હૈરણ્યવતેષુ મનુષ્યા ગવ્યૂતપ્રમાણોચ્છ્રિતશરીરાઃ
 એક પલ્યોપમાયુષ્કાઃ વજ્રર્ષભનારાચસંહનનાઃ સમચતુરસ્રસંસ્થાના શ્વતુર્થાતિક્રમ-
 ભોજનશીલાઃ, એકોનાશીતિ દિનાનિ અપત્યપાલકાઃ ભવન્તિ, પશ્ચસુ રમ્યકૈષુ
 દ્વિપલ્યોપમાયુષ્કાઃ દ્વિગવ્યૂતપ્રમાણશરીરોચ્છ્રયા વજ્રઋષનારાચ સંહનના સમચતુ-
 રસ્રસંસ્થાનાઃ, ષષ્ઠમક્તાતિક્રમે ભોજનગ્રાહિણ શ્વતુઃષઠિદિનાન્યપત્યપાલકા
 ભવન્તિ, પશ્ચસુ દેવકુરુષુ, પશ્ચસુ ઉત્તરકુરુષુ ત્રિપલ્યોપમાયુષ્કાઃ ગવ્યૂતત્રયપ્રમાણ-
 શરીરોચ્છ્રાયાઃ, સમચતુરસ્રસંસ્થાનાઃ વજ્રઋષભનારાચ સંહનનિનઃ અષ્ટમમક્તાતિ,
 ક્રમાદારગ્રાહકાઃ, એકોનપશ્ચાશદિનાનિ અપત્યપાલકા ભવન્તિ એતૈષુ સર્વેષ્વપિ

ક્ષેત્રોં મેં મનુષ્ય એક ગવ્યૂતિ ઝંચે શરીર વાલે હોતે હૈં । ઉનકી આયુ એક
 પલ્યોપમ કી હોતી હૈ । વજ્ર-ઋષભનારાચ સંહનન વાલે, સમચતુરસ્ર-
 સંસ્થાન વાલે, એકાન્તર ભોજી ઓર ૭૯ દિનોં તક અપની સન્તાન કા
 પાલન કરને વાલે હોતે હૈં । પાંચ હરિવર્ષ એવં પાંચ રમ્યકવર્ષ ક્ષેત્રોં મેં
 દો પલ્યોપમ કી આયુ વાલે, દો ગવ્યૂતિ ઝંચે શરીર વાલે, વજ્રઋષભ-
 નારાચ સંહનન વાલે, સમચતુરસ્રસંસ્થાન વાલે, દો દિન છોડકર
 આહાર કરને વાલે ઓર ચૌસઠ દિનોં તક સન્તાન કા પાલન કરને
 વાલે હોતે હૈં । પાંચ દેવકુરુ ઓર પાંચ ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રોં મેં ત્રીન પલ્યો-
 પમ કી આયુ વાલે, ત્રીન ગવ્યૂતિ ઝંચે શરીર વાલે, સમચતુરસ્રસંસ્થાન
 ઓર વજ્ર-ઋષભનારાચ સંહનન વાલે હોતે હૈં । ત્રીન દિન વીચ મેં
 છોડકર આહાર કરતે હૈં । ઉનપચાસ દિનોં તક સન્તાન કા પાલન
 કરતે હૈં । ઇન સમી ક્ષેત્રોં મેં, અન્તરદ્વીપોં કી માંતિ, મનુષ્યોં કે ભોગોં-

થાય તેમાથી પાય હૈમવત અને પાંચ હૈરણ્યવત ક્ષેત્રોમા મનુષ્ય એક ગવ્યૂતિના
 જેટલા ઊંચા શરીરવાળા હોય છે તેમનુ આયુષ્ય કલ્પોપમ ગણેલુ છે (હોય છે)

વજ્ર રૂપલ નારાય સહનનવાળા, સમ ચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા એકાન્તર
 જમનારા અને ૭૯ દિવસો સુધી પોતાના સંતાનોનુ પાલન કરવાવાળાં હોય
 છે. પાંચ હરિવર્ષ તેમજ પાય રમ્યક વર્ષ ક્ષેત્રોમાં જે પલ્યોપમની આયુષ્ય
 વાળા જે ગવ્યૂતિ ઊંચા શરીરવાળા, વજ્ર, રૂપલ નારાય સહનવાળા, સમ
 ચતુરસ્ર સંસ્થાન વાળા જે દિવસ બાદ ખોરાક ખાનારા અને ચોસઠ દિવસ
 સુધી સંતાનનુ પાલન કરવા વાળા હોય છે

પાય દેવકુરુ અને પાય ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રોમા ત્રણ પલ્યોપમની આયુષ્યવાળા
 ત્રણ ગવ્યૂતિ ઊંચા શરીરવાળા, સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા અને વજ્ર રૂપલ
 નારાય સહનનવાળા હોય છે. ત્રણ દિવસો વચમાં છોડીને આહાર કરે છે,
 ૪૯ દિવસો સુધી સંતાનનુ પાલન કરે છે.

ક્ષેત્રેષુ, અન્ દીપેત્વિવ મનુષ્યાણામુપભોગાઃ કલ્પવૃક્ષસંપાદિતા ભવન્તિ, અન્તર-
દ્વીપાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ પશ્ચસુ હૈમવતેષુ, પશ્ચગુ હૈરણ્યવતેષુ મનુષ્યાણામુત્થાન વલ-
વીર્યાદિકં કલ્પપાદપ્પલ્લાનામાસ્વાદો ભૂમેર્માધુર્યમિત્યેવમાદિકા ભાવાઃ પર્યાયાન-
વિકૃત્ય અનન્તગુણા અવસેયાઃ, તેભ્યોઽપિ પશ્ચસુ હરિવર્ષેષુ, પશ્ચસુ રમ્યકર્ણેષુ
અનન્તગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ પશ્ચસુ ઉત્તરકુરુષુ અનન્તગુણા ભવન્તિ, इत्येवं
રીત્યા 'સે તં અકર્મભૂમગા'—તે એતે—પૂર્વોક્તા અર્મભૂમકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ॥૬૦૩૬॥

મૂલમ્—સે કિં તં કર્મભૂમગા ? કર્મભૂમગા પન્નરસવિહા
પળ્લતા, તં જહા—પંચહિં ભરહેહિં, પંચહિં ઇરવણ્હિં, પંચહિં
મહાવિદેહિં । ૩×૫-૧૫ । તે સમાસઑ દુવિહા પળ્લતા, તં
જહા—આરિયા ય મિલિક્કલૂ ય । સે કિં તં મિલિક્કલૂ ? મિલિ-
ક્કલૂ અળેગવિહા પળ્લતા, તં જહા—સગા, ચિલાયા, સવર-
બઘ્વર—મુરંડો—ટ્ટ—મંડગ—નિળ્લગ—પક્કણિયા—કલલ્લ-ગોડ-સિ-
હલ—પારસગાંધા કોંચ—અંબડગદમિલ—ચિલ્લલ પુલિંદ-આરોસ-
દોવ—પોક્કાળ—ગંધાહારયા બહલિય—અઙ્ગલ—રોમ—માસ—લપ-

પભોગ કે સાધન કલ્પવૃક્ષોં સે હી સમ્પાદિત હોતે હૈં । હાં, અન્તરદ્વીપોં
કી અપેક્ષા વિશેષતા યહ હૈ કિ પાંચ હૈમવત ઓર પાંચ હૈરણ્યવત ક્ષેત્રોં
મેં મનુષ્યોં કે ઉત્થાન, વલ, વીર્ય આદિ ઇવં કલ્પવૃક્ષોં કે ફલોં કા
આસ્વાદ તથા ભૂમિ કા માધુર્ય આદિ પર્યાય કી અપેક્ષા અનન્તગુણા
હોતા હૈ । યહી સબ ચીજેં પાંચ હરિવર્ણ ઓર પાંચ રમ્યક ક્ષેત્રોં મેં ઊન
સે ભી અનન્તગુણિત અધિક હોની હૈં ઓર દેવકુરુ તથા ઉત્તરકુરુ મેં
ઊનસે ભી અનન્તગુણિત હોતી હૈં । ઇસ પ્રકાર યહ અકર્મભૂમક મનુષ્યોં
કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥૩૬॥

આ બધા ક્ષેત્રોમા, ઉત્તર દ્વીપોની જેમ મનુષ્યોના ભોગોપભોગ સાધન
કલ્પવૃક્ષોથીજ મેળવાય છે. ઉત્તર દ્વીપોની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે પાંચ
હૈમવત અને પાંચ હૈરણ્યવત ક્ષેત્રોમા મનુષ્યોનુ ઉત્થાન, બલ, વીર્ય આદિ
તેમજ કલ્પવૃક્ષના ફલોનો આસ્વાદ તથા ભૂમિની મધુરતા વિગેરે પર્યાયની
અપેક્ષાએ અનન્તગણી થાય છે.

આ બધી ચીજો પાંચ હરિવર્ણ અને પાંચ રમ્યક ક્ષેત્રોમા તેનાથી પણ
અનન્તગણી વધારે થાય છે અને દેવકુરુ તથા ઉત્તરકુરુમા તેનાથી પણ અનન્તગણી
વધારે થાય છે, આ રીતે આ અકર્મભૂમક મનુષ્યોની પ્રરૂપણા થઈ છે. ॥ સૂ. ૩૬ ॥

उसा मलया य चुंचुया य बंधुया य, चूलिय-कोंकणग-मेयप-
लहव-मालव-मग्नर-आभासिया कण्णवीर-लहसिय-खसाखा-
सिय णेदूर मोंढडोंविल गलओस पओस कक्कोय अक्खाग-
हूण रोमगभमररुय चिलाय विसयवासी य एवमाई । से तं
मिलिक्खू ॥सू० ३७॥

छाया-अथ के ते कर्मभूमकाः ? कर्मभूमकाः पञ्चदशविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा
पञ्चभिर्भरतैः५, पञ्चभिर्ऐरवतैः५, पञ्चभिर्महाविदेहैः ५ । ते समासतो द्विविधाः
प्रज्ञप्ताः, तद्यथा आर्याश्च म्लेच्छाश्च । अथ के ते म्लेच्छाः ? म्लेच्छा अनेक-
विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-शकाः, यवनाः, चिलाताः, शबर-वर्वर-मुरुण्ड-उड्डेक-
भण्डक-निण्णक-पक्कणिकाः, कुलाक्ष-गोंड-सिंहल-पारसकाऽऽन्धाः, क्रौञ्चा-

शब्दार्थ-(से किं तं कर्मभूमगा ?) कर्मभूमक जीव कितने प्रकार
के कहे हैं ? (पन्नरसविहा पण्णत्ता) पन्द्रह प्रकार के कहे हैं (तं जहा)
वे इस प्रकार (पंचहिं भरहेहिं) पांच भरतक्षेत्रों में (पंचहिं ऐरवएहिं)
पांच ऐरवत क्षेत्रों से (पंचहिं महाविदेहेहिं) पांच महाविदेहों से (ते
समासओ दुविहा पण्णत्ता) वे संक्षेप से दो प्रकार के कहे गए हैं (तं
जहा) वे इस प्रकार (अरिया य मिलिक्खू य) आर्य और म्लेच्छ ।

(से किं तं मिलिक्खू ?) म्लेच्छ कितने प्रकार के कहे हैं ? (मिलि-
क्खू अणेगविहा पण्णत्ता) म्लेच्छ अनेक प्रकार के कहे हैं (तं जहा)
वे इस प्रकार (सगा) शक (जवणा) यवन (चिलाया) किरात (सबर-
वच्चर-सुरंडो-द-भंडग-निण्णग-पक्कणिया) शबर, वर्वर, मुरुण्ड,

शब्दार्थ-(से कि त कर्मभूमगा ?) कर्मभूमક છવ કેટલા પ્રકારના યહ્યા
છે ? (કર્મભૂમગા પન્નરસવિહા પણ્ણત્તા) કર્મભૂમક પદર પ્રકારના કહ્યા છે.
(ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (પચહિં ભરહેહિં) પાંચ ભરત ક્ષેત્રોથી (પંચહિં
ऐरवगहिं) પાંચ ऐरवत ક્ષેત્રોથી (પચહિં મહાવિદેહેહિં) પાંચ મહા વિદેહોથી
(તે સમાસઓ દુવિહા પણ્ણત્તા) તેઓ સંક્ષેપથી બે પ્રકારના કહેલા છે (ત જહા)
તેઓ આ પ્રકારે છે (આરિયા ય મિલિક્કય) આર્ય અને મ્લેચ્છ

(સે કિ ત મિલિક્કય) ? મ્લેચ્છ કેટલા પ્રકારના છે ? (મિલિક્કય અણેગ
વિહા પણ્ણત્તા) મ્લેચ્છ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે (ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે
(સગા) શક (જવણા) યવન (ચિલાયા) કિરાત (સબર-વચ્ચર મુરંડો મંડગ
નિણ્ણગ પક્કણિયા) શબર, વર્ચર, મુરંડ, ઉડ્ડ, ભંડક, નિણ્ણક, પક્કણિક
(કુલક્ક) ગોંડ સિંહલ-પારસતગાધા) કુલક્ક ગોંડ, સિંહલ પારસક આંધ્ર (કોંચ,

स्वडक-द्राविड चिल्लल-पुलिन्द-आरोष-डोव-पोक्काण-गन्धहारकाः, बल्हीक-अल्ल-रोम-माष-लवकुशाः, मलकाश्च चुञ्चुकाश्च बन्धुकाश्च-चूलिक-कौक्काण-भेद-पल्हव-मालव-मकराऽऽभाषिकाः, कणवीर-ल्लासिक-खसाः, खासिकाः न दूराः, मौण्डाः-डोम्बिलाः, गलओसाः प्रदोपाः कैकेयाः अक्खागाः, हूणाः, रोमकाः, भ्रमररुताः, चिलात विषयवासिनश्च एव मादयः । ते एते म्लेच्छाः ॥ सू. ३७।

टीका—अथ कर्मभूमकान् प्ररूपयितुमाह—‘से किं तं कम्मभूमगा?’—अथ के ते—कतिविधा इत्यर्थः कर्मभूमकाः प्रज्ञप्ता ? भगवानाह—‘कम्मभूमगा पन्नरस-उड्ड, भण्डक, निण्णक, पक्कणिक (कुलक्ख-गोंड-सिंहल-पारसत-गांधा) कुलाक्ष, गोंड सिंहल, पारसक, आन्ध्र (कौंच-अंबडय-दमिल-चिल्लक-पुलिंद-हारोस-दोव-पोक्काण-गंधाहारया) कौंच, अम्बडक, द्राविड, चिल्लक, पुलिंद, हारोष, डोव, पोक्काण, गन्धहारकः (प) ब (हलिय-अज्झल-रोम-मास-(ल) वउसा, बल्हीक, जल्ल, रोम माष, (ल) बकुश, (मलया य) मलक (बन्धुया य) बन्धुक (चूलिय-कौक्काण-मेय-पल्हव-मालव-मग्गर-आभासिया) चूलिक, कौक्काण, भेद, पल्हव, मालव, मग्गर, आभाषिक (कणवीर-ल्लहसिय-खसा) कणवीर, ल्लासिक, खस (खासिय-णेदूरमोंढ, डोंबिल-गलओस-पओस-क्ककोय-अक्खाग-हूण-रोमग-भ्रमररुय-चिलाय-विसयवासी य एवमाई) खासिक, नेदूर, मौंढ, डोम्बिल, गलओस, प्रदोष, कैकेय, अक्खाग, हूण, रोमक, भ्रमररुत, चिलात देशवासी इत्यादिक (से तं मिलिक्खू) यह सब म्लेच्छ हैं ॥ ३७॥

टीकार्थ—अब कर्मभूमक मनुष्यों की प्ररूपणा करते हैं । प्रश्न है—कर्मभूमक मनुष्य कितने प्रकार के होते हैं ? भगवान् ने उत्तर दिया—

अंबडय, दमिल, चिल्लल पुलिंद, हारोस, दोव पोक्काण गंधाहारया) कौंच, अम्बड, द्राविड, चिल्लल, पुलिंद, हारोस, डोव, पोक्काण, गन्धहारक (प) (ब) (हलिय अज्झलग रोममास, ल व उसा) आडिडक, जल्ल, रोम, माष, ल, व, कुश (मलया य) मलक (बन्धुयाय) बन्धुक (चूलिय कौक्काण मेय, पल्हव मालव मग्गर आभासिया) चूलिक, कौक्काण, भेद पल्हव, मालव, मग्गर, आभाषिक (कणवीर ल्लहसिय खसा) कणवीर, ल्लासिक, खस (खासिय णेदूरमोंढडोंबिल गलओस पओस कक्कोय अक्खाग हूणरोमग भ्रमररुय चिलायविसय वासीय एवमाई) खासिक, नेदूर, मौंढ डोम्बिल, गलओस, प्रदोष कैकेय अक्खाग, हूण, रोमक, भ्रमररुत, चिलात, देशवासी विगेरे (से तं मिलिक्खू) आ अधा म्लेच्छ छे ॥ सू. ३७

टीकार्थ—इन्हे कर्मभूमक मनुष्यों की प्ररूपणा करे छे—

વિદ્યા યણ્ણત્તા-કર્મભૂમકાઃ પશ્ચદશવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તં જહા'—તદ્યથા—'પંચર્હિ
મરહેર્હિ'—પશ્ચમિઃ મરતૈઃ ૫, 'પંચર્હિ ઇરવર્હિ'—પશ્ચમિરૈરવતૈઃ ૫, પંચર્હિ 'મહા
વિદેર્હિ'—પશ્ચમિર્મહાવિદેર્હૈઃ ૫, મિથમાનાઃ પશ્ચવિધા ભવન્તિ, 'તે સમાસઓ
દુવિદ્યા યણ્ણત્તા'—તે—કર્મભૂમકાઃ પશ્ચદશવિધા સમાસતઃ—સંક્ષેપેણ દ્વિવિધાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તં જહા' તદ્યથા—'આયરિયાય, મિલિક્કુય'—આર્યાશ્ચ, મ્લેચ્છાશ્ચ, તત્ર
આરાત્—હેયધર્મેભ્યો દૂરાત્ યાતાઃ, પ્રાપ્તા ઉપાદેયધર્મે રિત્યાર્યાઃ શ્રેષ્ઠા इत्यर्थः,
પૃષોદરાદિત્વાત્સાધુ, મ્લેચ્છાઃ—અવ્યક્ત-વચનસમાચારાઃ 'મ્લેચ્છ અવ્યક્તે શબ્દે'
इति धातुपाठात्, શિષ્ટાસમ્મતસકલવ્યવહારા મ્લેચ્છપદવાચ્યા ભવન્તિ, તત્ર

કર્મભૂમક મનુષ્ય પન્દ્રહ પ્રકાર કે હોતે હૈં । વે ઇસ પ્રકાર સમજના
ચાહિયે ।—પાંચ મરત, પાંચ ઈરવત ઓર પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રોં કે ભેદ
સે પન્દ્રહ ભેદ સમજના ચાહિયે । યહાં ઓર આગે મી ક્ષેત્ર કે આધાર
પર મનુષ્યોં કા વર્ગીકરણ કિયા ગયા હૈ । કર્મભૂમિ ક્ષેત્ર પન્દ્રહ હૈં,
અતઃકર્મભૂમક મનુષ્ય મી પન્દ્રહ પ્રકાર કે હી કહે ગયે હૈં ।

યે કર્મભૂમક મનુષ્ય સંક્ષેપ સે દો પ્રકાર કે હૈં, યથા—આર્ય ઓર
મ્લેચ્છ । જો હેય ધર્મોં સે દૂર રહેં ઓર ઉપાદેય ધર્મોં કો પ્રાપ્ત હોં વે
આર્ય કહલાતે હૈં । પૃષોદરાદિ ગણ મેં હોને સે 'આર્ય' શબ્દ નિષ્પન્ન
હુઆ હૈ । જિનકા વચન ઓર આચાર વ્યક્ત (સ્પષ્ટ) ન હો વે મ્લેચ્છ
કહે જાતે હૈં । 'મ્લેચ્છ' ધાતુ અવ્યક્ત બોલી કે અર્થ કા વાચક હૈ ।
તાત્પર્ય યહ હૈ કિ મ્લેચ્છ મનુષ્ય વે હૈં જિનકા સકલ આચાર શિષ્ટ

પ્રશ્ન છે—કર્મભૂમક મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—કર્મભૂમક મનુષ્ય પંદર પ્રકારના હોય છે.
તેઓ આ રીતે જાણવા જોઈએ. પાંચમરત, પાંચઐરવત, અને પાંચ મહાવિદેહ
ક્ષેત્રોના ભેદ કરી પંદર ભેદ સમજવા જોઈએ,

અહીં અને આગળ પણ ક્ષેત્રના આધાર પર મનુષ્યોનું વર્ગીકરણ કરા-
યેલું છે. કર્મભૂમિના ક્ષેત્રો પંદર છે. તેથી કર્મભૂમક મનુષ્ય પણ પંદર પ્રકારના જ કહેલા છે.

આ કર્મભૂમક મનુષ્ય ટુંકાણુમાં બે પ્રકારના છે, જેમકે આર્ય અને
મ્લેચ્છ જે હેય ધર્મોથી દૂર રહે અને ઉપાદેય ધર્મને પ્રાપ્ત થાય તેઓ આર્ય
કહેવાય છે. પૃષોદરાદિ ગણુમાં હોવાથી 'આર્ય' શબ્દ નિષ્પન્ન થયો છે. જેઓ
નો આચાર અને વચન વ્યક્ત (સ્પષ્ટ) ન હોય તેઓ મ્લેચ્છ કહેવાય છે.
મ્લેચ્છ, ધાતુ અવ્યક્ત બોલીના અર્થનો વાચક છે. તાત્પર્ય એ છે કે મ્લેચ્છ
મનુષ્ય તેઓ છે કે જેમનો બધો આચાર શિષ્ટજનોના સમાન નથી હોતો.

સૂચીકટાહન્યાયેન અત્યવકથ્યતયા પ્રથમં મ્લેચ્છત્વવ્યતામેવાહ-‘સે કિં તં મિલિચ્છુ ?’

અથ ‘કિં તં’-કે તે-કતિવિયા इत्यर्थः, મ્લેચ્છાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? મગવાનાહ-‘મિલિચ્છુ અગેગવિદા પળ્ણતા’-મ્લેચ્છા અનેકવિ યાઃ-નાનાપ્રકારકા પ્રજ્ઞતાઃ ‘તં જઠા’-તથયથા ‘સગા’-શકાઃ, ‘જવળા’-યવના ! ‘ચિલાયા’ ચિલાતાઃ, ‘સવરવચ્ચરમુરં-ડોટ્ટમંડગનિળ્ણગપક્કણિયા’-શવર-યર્વર-મુરુળ્લ-ઉડ્ડ મળ્લકનિળ્ણકપક્કણિકાઃ । ‘કુલક્ષ્ણગૌંડસિંહલપારસગૌંધા’-કુલાક્ષ-ગૌંડ-સિંહલ-પારસકાઽઽન્ધ્રાઃ, ‘કૌંચ-અંબડગદમિલ ચિલ્લલ પુલિંદ-આરોસ ડોંવપોક્કાળગંધાદારયા’-કૌંચામ્બડક, દ્રાવિડ ફુલિન્દ-આરોપ-ડોંવ-પોક્કાળ ગન્ધદારકાઃ; ‘પહલિય અજ્જલરોમપાસ-પડસા’- વલ્હીક-જલ્લરોમ-માપલ્લવકુશાઃ; મલ્લયાય’-મલ્લકાથ ‘વંધુયાય’-વન્ધુકાથ, ‘ચુંચુયાય’ ચુચ્ચુકાથ, ‘ચૂલિય કૌંકળગમેયપલ્લવમાલ્લવ મગ્ગર આમાસિઆ’-ચૂલિક-જોક્કળક-મેદ પલ્લવ-માલ્લવ-મગ્ગર-આમાપિકાઃ, ‘કળ-વીરલ્લસિય લ્હસા’-કર્ણગીર-લ્હાસિક-લ્હસાઃ, ‘લ્હાસિય’-લ્હાસિકાઃ, ‘નેદૂર’-નેદૂરાઃ, ‘મૌંઢા’-મૌંઢાઃ-મૌંઢિકાઃ-‘ડોંવિલ-ડોંમ્બિલાઃ ‘ગલ્લઓસ’-ગલ્લઓસાઃ

જનસમ્મત ન હો । સૂચી કટાહ ન્યાય સે પહેલે કથન હોને કે કારણ મ્લેચ્છોં કી પ્રજ્ઞાપના કરતે હૈ ।

પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ કિ મ્લેચ્છ કિનને પ્રકાર કે હોતે હૈ । ? મગ-વાન્ ને ઉત્તર દિયા-મ્લેચ્છ નાના પ્રકાર કે હોતે હૈ । વે હ્વ પ્રકાર હૈ-શક, યવન, ચિલાત (કિરાત), શવર, યર્વર, મુરુળ્લ, ઉડ્ડ, મળ્લક, નિળ્ણક, પક્કણિક, કુલાક્ષ, ગૌંડ (ગૌડ), સિંહલ, પારસક, આન્ધ્ર, કૌંચ, અમ્બડક, દ્રાવિડ, ચિલ્લલ, પુલિન્દ, આરોપ, ડોંવ, પોક્કાળ, ગન્ધદારક, વલ્હીક, જલ્લરોમ, લ (વ) કુશ મલક, વંધુક, ચૂલિક, કૌંકળક, મેદ, પલ્લવ, માલવ, મગ્ગર, આમાપિક, કળવીર, લ્હાસિક, લ્હસ, લ્હાસિક, નેદૂર, મૌંઢા, ડોંમ્બિલ, ગલ્લઓસ, પ્રદોષ, કૈકેય,

સૂચીકટાહ ન્યાયથી પહેલા અત્ય કથન હોવાને કારણે મ્લેચ્છોની (પ્રથમ) પ્રશ્નણા કરે છે. પ્રશ્ન એ છે કે મ્લેચ્છ કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-મ્લેચ્છ અનેક પ્રકારના હોય છે. તેઓ આ પ્રકારે છે

શક, યવન, ચિલાત કિરાત શવર, યર્વર, મુરુળ્લ, ઉડ્ડ, મળ્લક, નિળ્ણક પક્કણિક, કુલાક્ષ, ગૌડ, (ગૌડ) સિંહલ, પારસક, આન્ધ્ર, કૌંચ, અમ્બડક. દ્રાવિડ, ચિલ્લલ, પુલિન્દ, આરોપ, ડોળ, પોક્કાળ, ગન્ધદારક, વલ્હીક, જલ્લરોમ, લ (વ) કુશ, મલક, વન્ધુક, ચૂલિક, કૌંકળક, મેદ, પલ્લવ, માલવ, મગ્ગર

‘પઓસ’-પ્રદોષાઃ, ‘કવકેય’-કેકેયાઃ, ‘અઘ્લાગ અઘ્લાગાઃ’-હૂણ રોમગ-હૂણાઃ, રોમકાઃ, ‘ભ્રમરરુય’-ભ્રમરરુતાઃ, ‘ચિલાય વિયવાસીય’-ચિલાત વિપય વાસિનશ્ચ ‘એવમાઈ’-એવમાદિકાઃ, એવમાદય इत्यर्थः, तथा च म्लेच्छानामनेक-विधत्वं शक-यवन-चिलात शवर-वर्चरादि देशभेदात्, तत्र शकदेशनिवासिनः शका उच्यन्ते, यवन देशनिवासिनो यवना उच्यन्ते, इत्यादिरीत्या पूर्वोक्ता अग्रसिद्धा नानादेशाः लोकतोऽवसेयाः प्रकृतपुपसंहरन्नाह-‘से तं मिलिक्खू’-ते एते-पूर्वोक्ता-म्लेच्छाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० ३७॥

મૂલમ્-સે કિં તં આરિયા ? આરિયા દુઘ્વિહા પળ્લણ્ણત્તા, તં જહા-ઇઢ્ઢિપ્પત્તારિયા ય, અગિંઢ્ઢિપ્પત્તારિયા ય । સે કિં તં ઇઢ્ઢિ-પ્ત્તારિયા ? ઇઢ્ઢિપ્ત્તારિયા છઠ્ઠિવિહા પળ્લણ્ણત્તા, તં જહા-અરહંતા ૧ ચક્કવટ્ઠી ૨, વલદેવા ૩, વાસુદેવા ૪, ચારણા ૫, વિજ્ઞાહરા ૬ । સે તં ઇઢ્ઢિપ્ત્તારિયા ? સે કિં તં અગિંઢ્ઢિપ્ત્તારિયા ? અગિંઢ્ઢિપ્ત્તારિયા નવવિહા પળ્લણ્ણત્તા, તં જહા-સેત્તારિયા ૧, જાઙ્ઙ આરિયા ૨, કુલા-રિયા ૩, કમ્મારિયા ૪, સિપ્પારિયા ૫, માસારિયા ૭, દંસણારિયા ૮ ચારિત્તારિયા ૯ । સે કિં તં સેત્તારિયા ? સેત્તારિયા અઘ્લ્લઘ્વી-સઙ્ગવિહા પળ્લણ્ણત્તા, તં જહા—

અઘ્લાગ, હૂણ, રોમક, ભ્રમરરુત, ચિલાત દેશવાસી इत्यादि । इस प्रकार देशादि के भेद से म्लेच्छों के अनेक प्रकार हैं । शक देश के निवासी शक और यवनदेश के निवासी यवन कहलाते हैं । इसी प्रकार अन्य भी समझ लेना चाहिए । जो अग्रसिद्ध देश हैं उन्हें लोक से समझना चाहिए

અવ ઉપસંહાર કરતે હુણે કહતે હૈં-યહ મ્લેચ્છોં કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥૩૭॥

આલાપિક, કણુવીર, લહાસિક, ખસ, ખાસિક, નેદ્દર, ભૌંઢા, ડોમ્મિલ, ગલ ઓસ, પ્રદોષ, કેકેય, અઘ્લાગ, હૂણ, રોમક, ભ્રમર, રુત, ચિલાત દેશવાસી વિગેરે

આ રીતે દેશાદિના ભેદે મ્લેચ્છોનાં અનેક પ્રકાર છે. શકદેશના નિવાસી શક અને યવન દેશના નિવાસી યવન કહેવાય છે. એજ રીતે બીજાં પણ સમજી લેવા જોઈએ. જે અગ્રસિદ્ધ દેશ છે તેમને લોકોથી જાણી લેવા.

હવે ઉપસંહાર કરતા કહે છે આ મ્લેચ્છોની પ્રરૂપણા થઈ. ॥ સૂ. ૩૭ ॥

रायगिहं मगह, चंपा अंगा, तह तामलित्ति वंगा य ।

कंचणपुरं कलिंगा, वाणारसी चैव कासी य ॥१॥

साए य कोसला गैय; पुरं च कुरु सोरियं कुसट्टा य ।

कपिल्लं पंचाला, अंहिच्छता जंगला चैव ॥२॥

वोरवई सोरट्टा, मिहिलं विदेहा य वच्छं कोसंबी ।

नदिपुरं संडिल्ला, भदिलपुरमेव मलया य ॥३॥

वईराड वच्छ वरणा, अँच्छा, तहर्मत्तिया वइ दसण्णा ।

सोत्तियेवई य चेदी, वीयभंयं सिंधुसोवीरा ॥४॥

मैहुरा य सूरसेणा, पाँवा भंगी य मासंपुरिवट्टा ।

साँवत्थी य कुणाला, कोडीवरिसं च लाटा य ॥५॥

सेयविया वि य णयरी, केकय अद्धं च आरियं भणियं ।

इत्थुप्पत्ती जिणाणं, चक्कीणं रामकण्हाणं ॥६॥

से तं खेत्तारिया ।१।

से किं तं जाइ आरिया ? जाइ आरिया छव्विहा पणत्ता, तं जहा—अंवट्टा य १, कलिंदा य २, विदेहा ३, वेदंगाइया ४। हरिया ५ चुंचुणा ६ चैव, छ एया इब्भजाईओ ॥१॥ से तं जाइ आरिया २। से किं तं कुलारिया ? कुलारिया छव्विहा पणत्ता तं जहा—उग्गा १ भोगा २ राइन्ना ३ इक्खागा ४ णाया ५ कोर-व्वा ६। से तं कुलारिया ।३। से किं तं कम्मारिया ? कम्मारिया अणेगविहा पणत्ता, तं जहा—दोसिया, सुत्तिया, कप्पा-सिया, सुत्तवेयालिया, भंडवेयालिया, कोलालिया, नरवाहणिया, जे यावन्ने तहप्पगारा । से तं कम्मारिया ।४। से किं तं सिप्पारिया ? सिप्पारिया अणेगविहा पणत्ता, तं जहा—तुण्णगा, तंतु-वाया, पट्टागा, देयडा, वरुट्टा, छव्विया, कट्टपाउयारा, मुंजपा-

ડ્યારા, છત્તારા, વજ્ઞારા, પુચ્છારા, લેપ્પારા, ચિત્તારા, સંઘારા, દંતારા, મંડારા, જિજ્ઞાગારા, સેલ્લગારા, કોડિગારા, જે યાવન્ને તહપ્પગારા । સે ત્તં સિપ્પારિયા ૧૫ । સે કિં તં ભાસારિયા ? ભાસારિયા જે ણં અદ્ધમાગહાણ ભાસાણ ભાસેતિ, તત્થ વિ ય ણં જત્થ બંમી લિવી પવત્તઇ । બંમીણ લિવીણ અટ્ટારસવિહે લેક્ખ વિહાણે પળ્લણ્ણત્તે, તં જહા-બંમી ૧, જવ્વનાણિયા ૨, દોસાપુરિયા ૩, ય્વરોટ્ઠી ૪, પુક્કલરસારિયા ૫, મોગવડિયા ૬, પહરાડિયા ૭, અંતલ્લ-રિયા ૮, અલ્લરપુલ્લિયા ૯, વેળડિયા ૧૦, નિલ્લહડિયા ૧૧, અંક-લિવી ૧૨, ગણિયલિવી ૧૩, ગંધલ્લલિવી ૧૪, આયંસલિવી ૧૫, માહેસરી ૧૬, દોમિલિવી ૧૭, પોલિંદી ૧૮ । સે ત્તં ભાસારિયા ૧૬ । સે કિં તં નાણારિયા ? નાણારિયા પંચવિહા પળ્લણ્ણત્તે તં જહા-આભિણિવોહિયનાણારિયા ૧, સુયનાણારિયા ૨, ઓહિનાણારિયા ૩, મળપજ્જવનાણારિયા ૪, કેવલનાણારિયા ૫ । સે ત્તં નાણારિયા ॥ ૭ ॥ સૂ ૩૮ ॥

છાયા-અથ કે તે આર્યા : ? આર્યા દ્વિવિધા : પ્રજ્ઞાતા : , તથા-ઋદ્ધિ-પ્રાપ્તાર્યાથ, અનુદ્ધિ પ્રાપ્તાર્યાથ । અથ કે તે ઋદ્ધિપ્રાપ્તાર્યા : ? ઋદ્ધિપ્રાપ્તાર્યા : ૪૩વિધા : પ્રજ્ઞાતા : , તથા-અર્હન્ત : ૧, ચક્રવર્તિન : ૨, વલદેવા : ૩, વાસુદેવા ૪,

શબ્દાર્થ-(સે કિં તં આરિયા ?) આર્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા પળ્લણ્ણત્તે) દો પ્રકાર કે કહે હૈં (ઇલ્લપ્પત્તારિયા ય અણિલ્લપ્પત્તારિયા ય) ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય ઓર જો ઋદ્ધિ-પ્રાપ્ત ન હોં એસે આર્ય (સે કિં તં ઇલ્લ-પ્ત્તારિયા ?) ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય કિતને પ્રકાર કે કહે હૈં ? (છવિહા પળ્લણ્ણત્તે) છહ પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર (અરહંતા)

શબ્દાર્થ-(સે કિં તં આરિયા) આર્ય કેટલા પ્રકારના હોય છે ? (આરિયા) આર્ય (દુવિહા પળ્લણ્ણત્તે) બે પ્રકારના કહ્યા છે (ઇલ્લપ્પત્તારિયા ય અણિલ્લપ્ત્તારિયા ય) ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત આર્ય અને ઋદ્ધિપ્રાપ્ત ન હોય તેવા આર્ય

(સે કિ તં ઇલ્લપ્પત્તારિયા ?) ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય કેટલા પ્રકારના છે ? (ઇલ્લપ્પત્તારિયા) ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત આર્યો (છ વિહા પળ્લણ્ણત્તે) છ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (અરહંતા) તીર્થંકર (ચક્કવટ્ઠી) ચક્રવર્તી (વલદેવા)

चारणाः ५, विद्याधराः ६। ते एते ऋद्धि प्राप्तायाः ११। अथ के ते अत्रुद्धि प्राप्तायाः ? अत्रुद्धि प्राप्ताया नवविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा=क्षेत्रायाः १, जात्यायाः २, कुलायाः ३, कर्मायाः ४, शिल्पायाः ५, भाषायाः ६, ज्ञानायाः ७, दर्शनायाः ८, चारित्रायाः ९। अथ के ते क्षेत्रायाः ? क्षेत्रायाः-अर्थपद्विंशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-

‘राजागृहं १, मगधः, चम्पा ३, अङ्गः, तथा तामतिलिप्तिः ३, वङ्गश्च ।

काञ्चनपुरं ४, कलिङ्गः, वाराणसी ५, चैव काशी च ॥१॥

तीर्थंकर (चक्रवर्ती) चक्रवर्ती (वलदेवा) वलदेव (वासुदेवा) वासुदेव (चारणा) चारण ऋद्धि वाले (विज्ञाहरा) विद्याधर (से तं इड्विपत्तारिया) यह ऋद्धि प्राप्त आर्य हैं ।

(से किं तं अणिड्विपत्तारिया ?) ऋद्धि-अप्राप्त आर्य कितने प्रकार के हैं ? (नवविहा पणत्ता) नौ प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (खेत्तारिया) क्षेत्र से आर्य (जाई आरिया) जाति से आर्य (कुलारिया) कुल से आर्य (कम्मारिया) कर्म से आर्य (सिप्पारिया) शिल्प से आर्य (भाषारिया) भाषा से आर्य (नाणारिया) ज्ञान से आर्य (दंसणारिया) दर्शन से आर्य (चारित्तारिया) चारित्र से आर्य ।

(से किं तं खेत्तारिया ?) क्षेत्रार्थ कितने प्रकार के हैं ? (अद्व छव्वीसइविहा पणत्ता तं जहा) साठे पच्चीस प्रकार के कहे गए हैं, वे इस प्रकार हैं—

(रायगिह) राजगृह नगर (मगह) मगध (चंपा) चम्पा (अंगा) अंगदेश (तामलिप्ति) ताम्रलिप्ति (वंगा य) और वंगदेश (कंचणपुरं)

गणदेव (वासुदेवा) वासुदेव (चारणा) चारण इद्विपत्ता (विज्ञाहरा) विद्याधर (से तं इड्विपत्तारिया) आ इद्विप्राप्त आर्य छे

(से किं तं अणिड्विपत्तारिया) इद्वि अप्राप्त आर्य डेटला प्रकारना छे ? (नवविहा पणत्ता) नौ प्रकारना डेटला छे (तं जहा) तेओ आ प्रकारे छे

(खेत्तारिया) क्षेत्रार्थ आर्य (जाई आरिया) जातिार्थ आर्य (कुलारिया) कुलार्थ (कम्मारिया) कर्मार्थ आर्य (सिप्पारिया) शिल्पार्थ आर्य (भाषारिया) भाषाार्थ आर्य (नाणारिया) ज्ञानार्थ आर्य (दंसणारिया) दर्शनार्थ आर्य (चारित्तारिया) चारित्रार्थ

(से किं तं खेत्तारिया) क्षेत्रार्थ डेटला प्रकारना छे ?

(अद्व छव्वीसइविहा पणत्ता तं जहा) साठे पच्चीस प्रकारना डेटला छे तेओ आ प्रकारे छे

(रायगिह) राजगृहनगर (मगह) मगध (चंपा) य पा (अंगा) अंग (ताम

સાકેતં ૬, કૌશલો, ગજપુરં ૭, ચ કુરુઃ સૌરિકં ૮, કુશાવર્તશ્ચ ।
 કામ્પિલ્યં ૯, પાંચાલઃ, અહિચ્છત્રા ૧૦, જંગલશ્ચૈવ ॥૨॥
 દ્વારાવતી ૧૧, સૌરાષ્ટ્રઃ, મિથિલા ૧૨ વિદેહશ્ચ, વત્સઃ ૧૩, કૌશામ્બી
 નન્દિપુરં ૧૪, શાણ્ડિલ્યઃ, મદિલ ૧૫, પુરમેવ મલયશ્ચ ॥૩॥
 વૈરાટં ૧૬, વત્સઃ, વરણા ૧૭, [પુરી] અચ્છ સ્તથા મૃત્તિકાવત્તી ૧૮ દશાર્ણઃ ।
 શૌક્તિકાવતી ૧૯, ચ ચેદિઃ, વીત ૨૦, મયં સિન્ધુસૌવીરઃ ॥૪॥
 મથુરા ૨૧ ચ શૂરસેનઃ, પાપા ૨૨ મજ્જશ્ચ માસા ૨૩, પુરિવર્તઃ ।
 શ્રાવસ્તી ૨૪, ચ કુણાલઃ, કોટિ ૨૫ વર્ષં ચ લાટશ્ચ ॥૫॥

કંચનપુર (કલિંગા) કલિંગ (વાનારસી ચેવ) બનારસ નગરી (કાસી ય)
 ઔર કાશી દેશ (સાણ્ય) સાકેત (કોસલા) કૌશલ (ગયપુરં ચ) ગજ-
 પુર (કુરુ) કુરુ (સોરિયં) સૌરિક (કુસદ્વા ય) ઔર કુશાવર્ત (કંપિલ્લં)
 કામ્પિલ્ય (પંચાલા) પાંચાલ (અહિચ્છત્તા) અહિચ્છત્ર (જંગલા ચેવ)
 ઔર જંગલદેશ (બારવઈ) દ્વારિકા (સોરદ્વા) સૌરાષ્ટ્ર (મિહિલા) મિથિલા
 (વિદેહા ય) ઔર વિદેહ (વચ્છ) વત્સ (કોસંબી) કૌશામ્બી (નંદિપુરં)
 નન્દિપુર (સંડિલ્લા) શાંડિલ્ય (મદિલપુરમેવ) મદિલપુર (મલયા ય)
 ઔર મલય (વઝરાડ) વૈરાટ (વચ્છ) વત્સ (વરણા) વરણા પુરી (અચ્છા)
 અચ્છ (તહ) તથા (મત્તિયાવઈ) મૃત્તિકાવત્તી (દસળ્લા) દશાર્ણ (સોત્તિ-
 યવઈ ય) ઔર શુક્તિકાવત્તી (ચેદી) ચેદિ (વીયમયં) વીતમય (સિન્ધુ-
 સૌવીરા) સિન્ધુસૌવીર (મહુરા ય) ઔર મથુરા (સૂરસેના) શૂરસેન
 (પાવા) પાવા (મંગી ય) ઔર મંગ (માસ) માસ (પુરિવદ્વા) પુરિવર્ત

લિત્તિ) તામ્રલિપિ (વંગાય) અને બગદેશ (કંચનપુરં) કંચનપુર (કલિંગા) કલિંગ
 (વાનારસી ચેવ) અને બનારસનગરી (કાસીય) અને કાશીદેશ (સાણ્ય) સાકેત
 (કોસલા) કૌશલ (ગયપુર ચ) ગજપુર (કુરુ) કુરુ (સોરિય) સૌરિક (કુસદ્વા ય)
 અને કુશાવર્ત (કામ્પિલ) કામ્પિલ (પંચાલા) પાંચાલ (અહિચ્છત્તા) અહિચ્છત્ર (જંગલા
 ચેવ) અને જંગલદેશ (બારવઈ) દ્વારિકા (સોરદ્વા) સૌરાષ્ટ્ર (મિહિલા) મિથિલા
 (વિદેહાય) અને વિદેહ (વચ્છા) વત્સ (કોસંબી) કૌશામ્બી (નંદિપુર) નંદિપુર
 (સંડિલ્લા) શાંડિલ્ય (મદિલપુરમેવ) મદિલપુર (મલયા ય) અને મલય (વઝરાડ)
 વૈરાટ (વચ્છ) વત્સ (વરણા) વરણાપુરી (અચ્છા) અચ્છ (તહ) તથા (મત્તિયા
 વઈ) મૃત્તિકાવત્તી (દસળ્લા) દશાર્ણ (સોત્તિય વઈય) અને શુક્તિકાવત્તી (ચેદી) ચેદી
 (વીયમય) વીતમય (સિન્ધુ સૌવીરા) સિન્ધુ સૌવીર (મહુરા ય) અને મથુરા
 (સૂરસેના) શૂરસેન (પાવા) પાવા (મંગી ય) અને ભંગ (માસ) માસ (પુરિવદ્વા)
 પુરિવર્ત (સાવત્તીય) અને શ્રાવસ્તી (કુણાલા) કુણાલ (કોડી વરિસં ચ) કોટિવર્ષ

શ્વેતામ્બિકાઽપિ ચ નગરી, કેકેયાર્થ ચ આર્ય મણિતમ્ ।

અગ્રોત્પત્તિ જિનાનાં, ચત્રિણાં રામકૃષ્ણાનામ્ ॥૬॥ તે એ તે ક્ષેત્રાર્યાઃ ૧।

અથ કે તે જાત્યાર્યાઃ ? જાત્યાર્યાઃ પદ્ધતિયાઃ પ્રજ્ઞાઃ, તથા-અમ્બિકાશ્ચ ૧, કલિન્દાશ્ચ ૨, વૈદેહાઃ ૩, વેદગ્નાદિકાઃ ૪ । હરિતાઃ ૫, ચુચ્ચુણાશ્ચ ૬ । પહેલે ઇન્ધ્રજાતયઃ ॥૧॥ તે એ તે જાત્યાર્યાઃ ૧૨। અથ કે તે કુલ્યાર્યાઃ ? કુલ્યાર્યાઃ પદ્ધતિયાઃ પ્રજ્ઞાઃ, તથા-ઉગ્રાઃ ૧, ભોગાઃ ૨, રાજન્યાઃ ૩, રૂક્ષાકુઃ ૪, જાતાઃ ૫, કૌરવ્યાઃ ૬ । તે એ તે કુલ્યાર્યાઃ ૧૩। અથ કે તે કર્માર્યાઃ ? કર્માર્યાઃ અનેકવિધાઃ (સાવત્થી ય) ઓર શ્રાવતી (કુળાલા) કુળાલ (કોડીવર્તિમં ચ) ઓર કોટિવર્ષ (લાટા ય) ઓર લાટ (સેયવિયા વિ ય ણયરી) તથા શ્વેતામ્બિકા નગરી (કેકય અર્થ ચ) આખા કેકય દેશ (આર્ય મણિયં) અર્થ ક્ષેત્ર કહા છે (ઇત્યુપત્તી જિનાણં ચત્રકીર્ણં રામકૃષ્ણાણં) ઇત ક્ષેત્રોં મેં તીર્થકરોં, ચત્રવર્તિયોં, વલ્લદેવોં ઓર વાસુદેવોં કી ઉત્પત્તિ હતી છે । (સે તં શ્લેષ્ઠારિયા) મહ ક્ષેત્રાર્ય કી પ્રરૂપણા ટુંડ ।

(સે કિં તં જાડઆરિયા ?) જાતિ સે આર્ય કિતને પ્રકાર કે હેં ? (છવિહા પળણત્તા) છઠ પ્રકાર કે હેં (તં જહા) વે ઇમ પ્રકાર (અંબિકા ય) અંબિકા (કલિન્દા ય) કલિન્દ (વિદેહા) વૈદેહ (વેદગ્નાદિયા) વેદગ્નાદિક (હરિયા) હરિત (ચુચુણા ચેવ) ઓર ચુચુણ (છ) છઠ (પયા) યે (ઇન્ધ્રજાઈઓ) ઇન્ધ્રજાતિયાં હેં । (સે તં જાડઆરિયા) મહ જાતિ-આર્ય હુણ ।

(સે કિં તં કુલ્યારિયા ?) કુલ સે આર્ન કિતને પ્રકાર કે હેં ? (છવિહા પળણત્તા તં જહા) છઠ પ્રકાર કે કહે હેં વે ઇમ પ્રકાર (ઉગ્રા) ઉગ્ર (ભોગા) ભોગ (રાજન્ન) રાજન્ય (રૂક્ષાકુ) રૂક્ષાકુ (જાતા) જાત

(લાટા ય) અને લાટ (સેયવિયા વિ ય ણયરી) તથા શ્વેતામ્બિકા નગરી (કેકય અર્થ ચ) અને અર્થો કેકય દેશ (આર્ય મણિયં) આર્યક્ષેત્ર કહુ છે (ઇત્યુપત્તી જિનાણં ચત્રકીર્ણં રામકૃષ્ણાણં) આ ક્ષેત્રમા તીર્થકરો, ગડવતીઓ, વલ્લદેવો અને વાસુદેવોની ઉત્પત્તિ થાય છે (સે તં શ્લેષ્ઠારિયા) આ ક્ષેત્ર આર્યોની પ્રરૂપણા થઈ

(સે કિં તં જાડઆરિયા) બતિર્થી આર્ય કેટલા પ્રકારના છે ? (જાઈ આરિયા) બતિર્થી આર્ (છ વિહા પળણત્તા) છ પ્રકારના છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (અંબિકા ય) અંબિકા (કલિન્દા ય) કલિન્દ (વિદેહા) વૈદેહ (વેદગ્નાદિયા) વેદગ્નાદિક (હરિયા) હરિત (ચુચુણાચેવ) અને ચુચુણ (છ) છે (પયા) આ (ઇન્ધ્રજાઈઓ) ઇન્ધ્ર બતીઓ છે (સે તં જાડ આરિયા) આ બતી આર્યો છે

(સે કિં તં કુલ્યારિયા) કુલના આર્યો કેટલા પ્રકારના છે ? (કુલ્યારિયા) કુલથી આર્ (છ વિહા પળણત્તા) છ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ

પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા-દોષિકાઃ, સૌત્રિકાઃ, કાર્પાસિકાઃ, સૂત્રવૈતાલિકાઃ ખાણ્ડ-
વૈતાલિકાઃ, નરવાહનિકાઃ, યે ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ । તે એતે કર્માર્યાઃ । ૪૧ અથ
કે તે શિલ્પાર્યાઃ ? શિલ્પાર્યાં અનેકવિદ્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા-તુઞ્જાકાઃ, તન્તુવાયાઃ
પટ્ટકાઃ [પટ્ટકારકાઃ] દેયડાઃ, વરુદ્ધાઃ, છર્વિકાઃ, કાષ્ઠપાદુકાકારાઃ, મુંજપાદુકા-
કારા છત્રકારાઃ વજ્જરા, પૃ-પુ-ચ્છાકારાઃ, લેપ્યકારાઃ, ચિત્રકારાઃ, શઙ્કકારાઃ,
દન્તકારાઃ, ખાણ્ડકારાઃ, જિજ્ઞાકારાઃ, સેલ્લકારાઃ, કોટિકારાઃ, યે ચાન્યે

(કોરવ્વા) કૌરવ કુલ મેં ઉત્પન્ન

(સે કિં તં કર્મ્મારિયા ?) કર્માર્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અળેગવિહા
પળ્ળત્તા) અનેક પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (દોસિયા)
દોષિક-દૂષ્યક (સુત્તિયા) સૌત્રિક (કર્પાસિયા) કાર્પાસિક (સુત્ત-
વેયાલિયા) સૂત્રવૈતાલિક (ખંડવેયાલિયા) ખાણ્ડવૈતાલિક (કોલાલિયા)
કુલાલકર્મી (નરવાહનિયા) નરવાહનિક । (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય
જો હસી પ્રકાર કે હૈં (સે તં કર્મ્મારિયા) યે કર્માર્ય હુર ।

(સે કિં તં સિપ્પારિયા ?) શિલ્પાર્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (અળે-
વિહા પળ્ળત્તા) અનેક પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (તુળ્ળાગા)
દર્જી (તંતુવાયા) જુલાહે (પટ્ટાગા) પટ્ટકાર (દેયડા) દ્વિતિ-મશક બનાને
વાલે (વરુદ્ધા) વરુદ્ધ-પિચ્છિક (છર્વિયા) ચટાઈ આદિ બનાને વાલે (કઠ્ઠ-
પાડયારા) જ્વડાઝં બનાને વાલે (મુંજપાડયારા) મુંજ કી પાદુકા બનાને
વાલે (છત્તારા) છત્ર બનાને વાલે (વજ્જારા) વર્હ બનાને વાલે (પુચ્છારા)

પ્રકારે છે (ઝમા) ઉથ્ર (મોગા) લોગ (રાહન્ના) રાજન્ય (ફક્લાગા) ધક્વાકુ (ગાયા)
શાત (કોરવ્વા) કૌરવ કુળમાં જન્મેલા

(સે કિં તં કર્મ્મારિયા) કર્માર્ય કેટલા પ્રકારના છે ? (કર્મ્મારિયા) કર્માર્ય
(અળેગવિહા પળ્ળત્તા) અનેક પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે
(દોસિયા) દોષિક-દૂષ્યક (સુત્તિયા) સૌત્રિક (કર્પાસિયા) કાર્પાસિક (સુત્તવેયાલિયા)
સૂત્ર વૈતાલિક (ખંડવેયાલિયા) ભાંડવૈતાલિક (કોલાલિયા) કુલાલ કર્મી (નરવાહ-
નિયા) નરવાહનિક (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જે આવી બતના છે (સે
તં કર્મ્મારિયા) આ કર્માર્ય થયા

(સે કિં તં સિપ્પારિયા) શિલ્પાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ? (અળેગ વિહા
પળ્ળત્તા) અનેક પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (તુળ્ળાગા) દર્જી
(તંતુવાયા) વણકર (પટ્ટાગા) પટ્ટકાર (દેયડા) મશક બનાવનાર (વરુદ્ધા) વરુદ્ધ
પિચ્છિક (છર્વિયા) ચટાઈ વિગેરે બનાવનારા (કઠ્ઠપાડયારા) ચાખડીયો બનાવનારા
(મુંજપાડયારા) મુંજની પાદુકાઓ બનાવનારા (છત્તારા) છત્ર બનાવવાવાળા (વજ્જારા)

તથાપ્રક્ષારાઃ, તે એતે શિલ્પાર્યાઃ ૧૬। અય કે તે ગાપાર્યાઃ ? ભાપાર્યાઃ યે
 સ્વલુ અર્ધમાગધ્યા ભાપયા ભાપન્તે । તત્રાપિ ચ સ્વલુ યત્ર બ્રાહ્મીલિપિઃ પ્રવર્ત્તતે ।
 બ્રાહ્મચાં લિપૌ અષ્ટાદશવિધં લેખવિધાનં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તચયા-બ્રાહ્મી૧, યવના-
 નિકાર, દોષાપુરિકા૩, સ્વરોદ્દી૪, પુષ્કરશારિકા૫, ભોગવતિકા૬, પ્રહરાદિકા૭.
 અન્તાક્ષરિકા૮, અક્ષર પૃ-પુ-પ્ટિકા૯, વૈનયિકી૧૦, નિહ્વવિકા૧૧, અંકલિપિઃ
 ૧૨, ગણિતલિપિઃ ૧૩, ગન્ધર્વલિપિઃ૧૪, આદર્શલિપિઃ ૧૫, માહેશ્વરી ૧૬,

પુચ્છકાર (લેપ્પારા) લેપ્ય બનાવના વાલે (ચિત્તારા) ચિત્રકાર (સંસ્કારા)
 શંખકાર (દંતારા) દન્તકાર (મંડારા) માળકાર (જિઝ્ઞાગારા) જિઝ્ઞા-
 કાર (સેલ્લારા) સેલ્લકાર (કોડિગારા) કોટિકાર (જે યાવન્ને તહ્પ-
 ગારા) અન્ય જો ઇસી પ્રકાર કે હૈં । (સે ત્તં સિપ્પારિયા) યે શિલ્પાર્ય હુણ ।

(સે કિં તં ભાસારિયા ?) ભાષા સે આર્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ?
 (જે ણં અદ્વમાગહાણ ભાસાણ ભાસેતિ) જો અર્ધમાગધી ભાષા ચોલતે
 હૈં (તત્થ વિ ય ણં જત્થ વંમી લિવી પવત્તઈ) ડનમેં મી જહાં બ્રાહ્મી
 લિપિ કા વ્યવહાર હોના હૈં (અટ્ઠારસવિહે) અટ્ઠારહ પ્રકાર કા (લેખ-
 વિહાણં) લિપિવિધાન (પણ્ણત્તે) કહા હૈં (તં જહા) વહ્ ઇસ પ્રકાર
 (વંમી) બ્રાહ્મી (જવણાણિયા) યવની (દોસાપુરિયા) દોષાપુરિકા (સ્વરોદ્દી)
 સ્વરોદ્દી (પુષ્કરસરિયા) પુષ્કરશારિકા (ભોગવડ્યા) ભોગવની (પહ-
 રાડ્યા) પ્રહરાદિકા (અંતક્ષરિયા) અન્તાક્ષરી (અક્ષરપુરિટ્ટ્યા) અક્ષર
 પુટ્ટિકા (વેણડ્યા) વૈનયિકી (નિહ્વડ્યા) નિહ્વવિકા (અંકલિવી) અંક-

ખર્હખનાવનારા (પુચ્છારા) પુચ્છકાર (લેપ્પારા) લેપ્ય બનાવનારા (ચિત્તારા) ચિત્રકાર
 (સંસ્કારા) શંખકાર (દંતારા) દંતકાર (મંડારા) માંડકાર (જિઝ્ઞાગારા) જીઝ્ઞકાર
 (સેલ્લારા) સેલ્લકાર (કોડિગારા) કોટિકાર (જે યાવન્ને તહ્પગારા) ખીલ્લ જે આવા
 પ્રકારના છે (સે ત્તં સિપ્પારિયા) આ શિલ્પ આર્યો છે.

(સે કિં તં ભાસારિયા ?) ભાષાથી આર્યો કેટલા પ્રકારના છે ? ભાષાથી
 આર્ય (જે ણં અદ્વમાગહાણ ભાસાણ ભાસંતિ) જેઓ અર્ધ માગધી ભાષા બોલે છે
 (તત્થ વિ ય ણં જત્થ વંમી લિવી પવત્તઈ) તેમા પણ બન્યાં બ્રાહ્મી લિપીનો વ્યવહાર
 થાય છે (અટ્ઠારસવિહે) અટ્ઠાર પ્રકારના (લેખ વિહાણ) લિપી વિધાન (પણ્ણત્તે)
 કહ્યું છે (તં જહા) તે આ રીતે છે

(વંમી) બ્રાહ્મી (જવણિયા) યવની (દોસા પુરિયા) દોષા પુરિકા (સ્વરોદ્દી)
 ખરોદ્દી (પુષ્કરસારિયા) પુષ્કર સારિકા (ભોગવડ્યા) ભોગવતી (પહરાડ્યા) પ્રહ-
 રાદિકા (અંતક્ષરિયા) અન્તાક્ષરી (અક્ષર પુટ્ટિયા) અક્ષર પૃષ્ટિકા (વેણડ્યા)
 વૈનયિકા (નિહ્વડ્યા) નિહ્વવિકા (અંકલિવી) અંક લિપી (ગણિયલિવી) ગણિત લિપી

દોમિલિપિ: ૧૭, પોલિન્દી ૧૮ । તે એતે જ્ઞાનાર્થ: ૧૬ ।

અથ કે તે જ્ઞાનાર્થ: ? જ્ઞાનાર્થ: પશ્ચત્રિયા: પ્રજ્ઞા: તથા-આભિનિબોધિક-જ્ઞાનાર્થ: ૧, શ્રુતજ્ઞાનાર્થ: ૨, અધિજ્ઞાનાર્થ: ૩, મા પર્યવજ્ઞાનાર્થ: ૪, કેવલ-જ્ઞાનાર્થ: ૫ । તે એતે જ્ઞાનાર્થ: ૧૭ ॥ સૂ. ૩૮ ॥

ટીકા-અર્થાચ્યપ્રમેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં આયરિયા ?’-‘સે’-અથ-કે તે-કતિવિધા इत्यर्थ: આર્થ: પ્રજ્ઞા: ? મગમાના-‘આયરિયા દુવિહા પળ્ળત્તા’ આર્થ દિવિધા: પ્રજ્ઞા:, ‘તં જહા’-તથા-‘ઈદ્ધિ પત્તાયરિયાય’-ઋદ્ધિપ્રાપ્તાર્થ, ‘અણિદ્ધિ પત્તાયરિયાય’-અનૃદ્ધિ પ્રાપ્તાર્થ, તત્ર ઋદ્ધિ પ્રાપ્તાર્થાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-

લિપિ (ગણિયલિવી) ગણિતલિપિ (ગંધર્વલિવી) ગંધર્વલિપિ (આયંસ-લિવી) આદર્શલિપિ (માહેસરી) માહેશ્વરી (દોમિલિવી) દોમિલિપિ (પોલિન્દી) પૌલિન્દી (સે ત્ત આસારિયા) ચે આધાર્ય હુએ ।

(સે કિં તં નાનારિયા ?) જ્ઞાનાર્થ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (પંચવિહા પળ્ળત્તા) પાંચ પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (આભિનિબોધિય નાનારિયા) આભિનિબોધિક જ્ઞાનાર્થ (સુચનાનારિયા) શ્રુતજ્ઞાનાર્થ (ઓહિ નાનારિયા) અવધિજ્ઞાનાર્થ (મળપજ્જવનાનારિયા) મન:પર્યવજ્ઞાનાર્થ (કેવલ નાનારિયા) કેવલ જ્ઞાનાર્થ (સે ત્ત નાનારિયા) ચે જ્ઞાનાર્થ હુએ ॥ ૩૮ ॥

ટીકાર્થ-અવ આર્થ મનુષ્યોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । પ્રશ્ન હૈ કિ આર્થ કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? મગમાન્ ને ઉત્તર દિયા-આર્થજન દો પ્રકાર કે હોતે હૈં-ઋદ્ધિપ્રાપ્ત ઓર અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત । જિન્હેં કિસી પ્રકાર

(ગંધર્વ લિવી) ગંધર્વ લિપી (આયંસલિવી) આદર્શલિપી (માહેસરી) માહેશ્વરી (દોમિલિવી) દોમિલિપી (પોલિન્દી) પૌલિન્દી (સે ત્ત આસારિયા) આ આધાર્ય થયા

(સે કિ ત નાનારિયા) જ્ઞાનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ? (નાનારિયા) જ્ઞાનાર્થ (પંચવિહા પળ્ળત્તા) પાંચ પ્રકારના કહેલા છે (ત જહા) તેઓ આ રીતે (આભિ-નિબોધિયનાનારિયા) આભિનિબોધિક જ્ઞાનાર્થ (સુચનાનારિયા) શ્રુતજ્ઞાનાર્થ (ઓહિ-નાનારિયા) અવધિજ્ઞાનાર્થ (મળપજ્જવનાનારિયા) મન:પર્યવ જ્ઞાનાર્થ (કેવલનાના-રિયા) કેવલ જ્ઞાનાર્થ (સે ત નાનારિયા) આ જ્ઞાનાર્થ થયા ॥ સૂ. ૩૮ ॥

ટીકાર્થ-હવે આર્થ મનુષ્યોની પ્રરૂપણા કરે છે-

પ્રશ્ન એ છે કે આર્થ કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-આર્થજન બે પ્રકારના હોય છે. ઋદ્ધિપ્રાપ્ત અને અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત. જેઓને કોઈ પ્રકારની ઋદ્ધિપ્રાપ્ત હોય તેઓ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત કહેવાય છે. જેઓને કોઈ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત ન હોય પરંતુ આર્થ હોય તેઓ અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત આર્થ કહેલા છે.

‘સે કિં તં ઇદ્ધિપત્તાયરિયા ?’-‘સે’-અથ કે તે-કતિવિધા इत्यर्थः ऋद्धि
પ્રાપ્તાર્યાઃ ? ભગવાનાહ-‘ઇદ્ધિપત્તાયરિયા છવ્વિહા પળ્લન્તા’-ઋદ્ધિપ્રાપ્તાર્યાઃ પદ્ધ-
વિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ‘તં જહા’-તચ્ચથા-‘અરહંતા’-અર્હન્તઃ ૧, ‘ચકવટ્ટી’-ચક્રવર્તિનઃ ૨,
‘વલ્લદેવા’-વલ્લદેવાઃ ૩, ‘વાસુદેવા’ વાસુદેવાઃ ૪, ‘ચારણા’-ચારણાઃ ૫, ‘વિજ્ઞાહરા’
વિજ્ઞાધરાઃ ૬, -પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે તં ઇદ્ધિપત્તાયરિયા’-તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ,
ઋદ્ધિ પ્રાપ્તાર્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ।

અથાનૃદ્ધિ પ્રાપ્તાર્યાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં અણિદ્ધિપત્તાયરિયા ?’-અથ
કે તે કતિવિધા इत्यर्थः अनृद्धिप्राप्तार्याः प्रज्ञाताः ? भगवानाह-‘अणिद्विपत्तायरिયા
ળવવિહા પળ્લન્તા ?’-અનૃદ્ધિપ્રાપ્તાર્યાં નવવિધાઃ-નવ પ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, ‘તં જહા’
તચ્ચથા-‘ચેત્તારિયા’-ક્ષેત્રાર્યાઃ ૧, ‘જાતિ આયરિયા’-જાત્યાર્યાઃ ૨, ‘કુલારિયા’
કુલાર્યાઃ ૩, ‘કમ્માયરિયા’-કર્માર્યાઃ ૪, ‘સિપ્પારિયા’-શિલ્પાર્યાઃ ૫, ‘ભાસારિયા’
ભાષાર્યાઃ ૬, ‘નાણારિયા’-જ્ઞાનાર્યાઃ ૭, ‘દંસણારિયા’-દર્શનાર્યાઃ ૮, ‘ચારિત્તારિયા’
ચારિત્રાર્યાશ્ચ ૯, તત્ર ક્ષેત્રમ્-ઉત્પત્તિસ્થાનમ્ આર્ય-શ્રેષ્ઠં ક્ષેત્રં યેષાં તે ક્ષેત્રાર્યાઃ

કો ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત હો વે ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય કહલાતે હૈં ઓર જિન્હેં કોઈ
ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત ન હો, મગર આર્ય હો વે અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય કહે ગણે હૈં ।

અવ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્યોં કી પ્રરૂપણા કા જાતી હૈ-ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય કિતને
પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને કહા-વે છહ પ્રકાર કે હોતે હૈં-(૧) તીર્થકર (૨) ચક્રવર્તી (૩) વલ્લદેવ (૪) વાસુદેવ (૫) ચારણ ઓર (૬) વિજ્ઞા-
ધર । યે ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય હૈં । અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય નૌ પ્રકાર કે હૈં ।
વે હિસ પ્રકાર હૈં-(૧) ક્ષેત્રાર્ય (૨) જાત્યાર્ય (૩) કુલાર્ય (૪) કર્માર્ય
(૫) શિલ્પાર્ય (૬) ભાષાર્ય (૭) જ્ઞાનાર્ય (૮) દર્શનાર્ય ઓર (૯) ચારિત્રાર્ય

ક્ષેત્ર અર્થાત્ જન્મ સ્થાન જિનકા શ્રેષ્ઠ હો વે ક્ષેત્રાર્ય કહલાતે હૈં,
કયોંકિ વે શ્રેષ્ઠ ક્ષેત્ર મેં ઉત્પન્ન હુણે હૈં । જિનકી આગે કહી જાને વાલી

હવે ઇદ્ધિપ્રાપ્ત આર્યોની પ્રરૂપણા કરાય છે

ઇદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું-તેઓ છ પ્રકારના છે (હોય છે)-(૧) તીર્થકર (૨)
ચક્રવર્તી (૩) વલ્લદેવ (૪) વાસુદેવ (૫) ચારણ અને (૬) વિજ્ઞાધર આ ઇદ્ધિ
પ્રાપ્ત આર્ય છે.

અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય નૌ પ્રકારના છે. તેઓ આ રીતે-(૧) ક્ષેત્રાર્ય (૨)
જાત્યાર્ય (૩) કુલાર્ય (૪) કર્માર્ય (૫) શિલ્પાર્ય (૬) ભાષાર્ય (૭) જ્ઞાનાર્ય
(૮) દર્શનાર્ય (૯) ચારિત્રાર્ય

ક્ષેત્ર અર્થાત્ જન્મ સ્થાન જેઓનું શ્રેષ્ઠ હોય તેઓ ક્ષેત્રાર્ય કહેવાય છે.

ક્ષેત્રોત્પન્નત્વાત્ શ્રેષ્ઠક્ષેત્રા ઉચ્યન્તે, જાતિઃ-વક્ષ્યમાણા અમ્બઘ્ટાત્વાદિરૂપા આર્યા-અભ્યર્હાં યેષાં તે જાત્યાર્યાઃ-અભ્યર્હજાતય इत्यर्थः, કુલં-વંશઃ, આર્ય-શ્રેષ્ઠં યેષાં તે કુલાર્યાઃ શ્રેષ્ઠકુલાઃ-કુલીના इत्यर्थः-કર્મ-કૃષિ વાણિજ્યાદિ, આર્ય-શ્રેષ્ઠં યેષાં તે કર્માર્યાઃ અભ્યર્હકર્માણ इत्यर्थः, શિલ્પં-કલા ચતુષ્પષ્ટિરૂપા આર્ય-શોભનં યેષાં તે શિલ્પાર્યાઃ, ભાષા-વચનમ્, આર્યા-શ્રેષ્ઠા યેષાં તે ભાષાર્યાઃ, અભ્યર્હ-વચના इत्यर्थः, જ્ઞાનમ્-આર્યમ્-યથાર્થ યેષાં તે જ્ઞાનાર્યાઃ-યથાર્થજ્ઞાનિનઃ, દર્શનમ્-આર્ય-યથાર્થ યેષાં તે દર્શનાર્યાઃ-યથાર્થદર્શનશાલિનઃ, ચારિત્રમ્-આર્યમ્-શ્રેષ્ઠં યેષાં તે ચારિત્રાર્યાઃ-અભ્યર્હચારિત્રવન્તઃ ।

અથ-ક્ષેત્રાર્યાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં સ્વેત્તારિયા ?’ ‘સે’-અથ, ‘કિં તં’ કે તે-ક્રતિવિધા इत्यर्थः ક્ષેત્રાર્યાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? મગવાનાહ-‘સ્વેત્તારિયા’-ક્ષેત્રાર્યાઃ ‘અદ્વૃત્ત્વૈસદ્વિદ્યા પ્ણત્તા’-અર્દ્ધપદ્ધવિંશતિવિધાઃ-સાર્દ્ધપદ્ધવિંશતિભેદાઃ, પ્રજ્ઞતાઃ

અમ્બઘ્ટ આદિ જાતિ ઉત્તમ હો વે જાત્યાર્ય । જિનકા કુલ (વંશ) શ્રેષ્ઠ હો વે કુલાર્ય કહલાતે હૈં । જિનકા કૃષિ વાણિજ્ય આદિ કર્મ અર્થાત્ જીવિકા કા સાધન ઉત્તમ હો વે કર્માર્ય કહે ગયે હૈં । જિનકા શિલ્પ અર્થાત્ ચૌસઠ કલાણં ઉત્તમ હો વે શિલ્પાર્ય । જો આર્ય ભાષા કા પ્રયોગ કરતે હોં વે ભાષાર્ય, જો જ્ઞાન સે ઉત્તમ હોં અર્થાત્ જિનકા જ્ઞાન યથાર્થ હો વે જ્ઞાનાર્ય, જિનકા દર્શન શ્રેષ્ઠ હો વે દર્શનાર્ય ઓર જિનકા ચારિત્ર ઉત્તમ હો વે ચારિત્રાર્ય કહલાતે હૈં ।

અવ ક્ષેત્રાર્યોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । પ્રશ્ન હુઆ કિ ક્ષેત્રાર્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ? મગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-ક્ષેત્રાર્ય સાઢે પચ્ચીસ

કેમકે તેઓ શ્રેષ્ઠ ક્ષેત્રમા જન્મેલા છે. જેઓની આગળ કહેવામા આવનારી અમ્બઘ્ટ આદિ જાતિ ઉત્તમ હોય તેઓ જાત્યાર્ય છે. જેઓનું કુલ (વંશ) શ્રેષ્ઠ હોય તેઓ કુલાર્ય કહેવાય છે. જેઓની જેતી વેપાર વિગેરે કર્મ અર્થાત્ આજીવિકાનું સાધન ઉત્તમ હોય તેઓ કર્માર્ય કહેલા છે. જેઓનું શિલ્પ અર્થાત્ ચોસઠ કલાઓ ઉત્તમ છે તેઓ શિલ્પાર્ય, જેઓ આર્ય ભાષાનો પ્રયોગ કરતા હોય તેઓ ભાષાર્ય, જે જ્ઞાનથી ઉત્તમ હોય અર્થાત્ જેમનું જ્ઞાન યથાર્થ છે તેઓ જ્ઞાનાર્ય, જેઓનું દર્શન શ્રેષ્ઠ હોય તેઓ દર્શનાર્ય, જેઓનું ચરિત્ર ઉત્તમ હોય તેઓ ચારિત્રાર્ય કહેવાય છે,

ક્ષેત્રાર્યોની પ્રરૂપણા કરાય છે

પ્રશ્ન થયો કે ક્ષેત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-ક્ષેત્રાર્ય સાડા પચીસ પ્રકારના છે. તેઓ આ પ્રકારે છે.

‘તં જહા’-તથા-રાયગિહમગહ૧’-રાજગૃહં નગરં, મગધો જનપદઃ, તથા ચ મગધેષુ જનપદેષુ રાજગૃહં નગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેન ઉચ્યતે ‘ચંપા અંગાર’ ચમ્પાનગરમ્, અજ્ઞો જનપદઃ, અજ્ઞેષુ જનપદેષુ ચમ્પાનગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેન પ્રસિદ્ધમિત્યર્થઃ, ‘તહ’-તથા ‘તામલિત્તિવંગાય૩’ તામલિપ્તઃ નગરમ્ વજ્જથ્થ જનપદઃ, વજ્જેષુ જનપદેષુ તામલિપ્તિનગર ક્ષેત્રાર્યત્વેન ઉચ્યતે, ‘કંચણપુરં કલિંગા૪’-કાશ્વનપુરં નગરમ્, કલિંગો જનપદઃ, કલિંગેષુ જનપદેષુ કાશ્વનપુરં નગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેનોચ્યતે, ‘વાણારસી ચેવ કાસીય૫’-વારાણસીચૈવ નગરમ્ કાશી ચ જનપદઃ, તથા ચ કાશીજનપદેષુ વારાણસી નગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેન ઉચ્યતે ॥૧૦૮॥ ‘સાણ્યકોસલા ૬’-સાકેતો નગરં, કોશલો જનપદઃ, કોશલજનપદેષુ સાકેતનગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેનોચ્યતે, ‘ગયપુરં ચ કુરુ૭’-ગજપુરશ્ચનગરં, કુરુથ્થ જનપદઃ, કુરુયુ જનપદેષુ ગજપુરં નગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેન પ્રસિદ્ધમ્, ‘સૌરિયં કુસદ્ધાય૮’ સૌરિકં નગરં, કુશાવર્તથ્થ જનપદઃ, કુશાવર્તજનપદેષુ સૌરિકં નગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેન પ્રસિદ્ધમ્ ‘કંપિલ્લં પંચાલા૯’-કામ્પિલ્યં નગરમ્, પશ્ચાલો જનપદઃ, પશ્ચાલેષુ જનપદેષુ કામ્પિલ્યં નગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેન વ્યપદિશ્યતે, ‘અહિચ્છત્તા જંગલાચેવ ૧૦’ અહિચ્છત્તા નગરમ્, જઙ્ગલથ્થ જનપદઃ, તથા ચ જઙ્ગલજનપદેષુ અહિચ્છત્તા નગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેન વ્યવહિયતે ॥૧૦૯॥ ‘વારવૈ સૌરદ્વા ૧૧’ દ્વારાવતી નગરમ્ સૌરાષ્ટ્રો જનપદઃ, સૌરાષ્ટ્રેષુ જનપદેષુ દ્વારાવતી નગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેન

પ્રકાર કે હૈં । વૈ ઇસ પ્રકાર હૈં-(૧) મગધ દેશ મૈં રાજગૃહ નગર આર્ય ક્ષેત્ર હૈ (૨) અંગ દેશ મૈં ચમ્પાનગરી આર્ય ક્ષેત્ર હૈ (૩) વંગદેશ મૈં તામલિપ્તિ નગરી આર્ય ક્ષેત્ર હૈ । (૪) કલિંગ દેશ મૈં કાંચનપુર આર્ય ક્ષેત્ર હૈ । (૫) કાશી દેશ મૈં વારાણસી નગરી આર્ય ક્ષેત્ર હૈ (૬) કોશલ દેશ મૈં સાકેતનગર આર્ય ક્ષેત્ર હૈ । (૭) કુરુદેશ મૈં ગજપુર (હસ્તિનાપુર) આર્ય ક્ષેત્ર હૈ । (૮) કુશાવર્ત દેશ મૈં સૌરિયપુર (સૌરિકનગર) આર્ય ક્ષેત્ર હૈ । (૯) પંચાલદેશ મૈં કામ્પિલ્યપુર (૧૦) જાંગલ દેશ મૈં અહિચ્છત્રનગર (૧૧) સૌરાષ્ટ્ર મૈં દ્વારાવતી (દ્વારિકા) (૧૨) વિદેહ જન-

(૧) મગધ દેશમાં રાજગૃહનગર આર્ય ક્ષેત્ર છે (૨) અંગદેશમાં ચંપા નગરી આર્યક્ષેત્ર છે, (૩) વંગદેશમાં તામલિપ્તિ નગરી આર્ય ક્ષેત્ર છે (૪) કલિંગ દેશમાં કાંચનપુર નગર આર્ય ક્ષેત્ર છે (૫) કાશી દેશમાં વારાણસી નગરી આર્ય ક્ષેત્ર છે.

(૬) કોશલ દેશમાં સાકેતનગર આર્ય ક્ષેત્ર છે (૭) કુરુદેશમાં હસ્તિનાપુર આર્ય ક્ષેત્ર છે (૮) કુશાવર્ત દેશમાં સૌરિયપુર (સૌરિક નગર) આર્ય ક્ષેત્ર છે. (૯) પંચાલ દેશમાં કાંપિલ્યપુર (૧૦) જાંગલ દેશમાં અહિચ્છત્ર નગર (૧૧) સૌરાષ્ટ્રમાં દ્વારાવતી (દ્વારિકા) (૧૨) વિદેહ જનપદમાં મિથિલા નગરી (૧૩)

व्यवह्रियते, 'मिथिलाविदेहाय १२' मिथिला नगरम्, विदेहो जनपदश्च, विदेहेषु जनपदेषु मिथिलानगरं क्षेत्रार्यत्वेन व्यपदिश्यते, 'वच्छकोसंवी १३'—वत्सो जनपदः, कौशाम्बी नगरम्, वत्सपदेषु कौशाम्बी नगरं क्षेत्रार्यत्वेन प्रसिद्धम् 'नन्दिपुरं शण्डिल्ला १४'—नन्दिपुरं नगरम्, शण्डिल्यो जनपदः, शण्डिल्यजनपदेषु नन्दिपुरं नामनगरं क्षेत्रार्यत्वेन प्रसिद्धम् 'भद्विलपुरमेव मलयाय १५'—भद्विलपुरमेव नगरम् मलयश्च जनपदः, मलयजनपदेषु भद्विलपुरं नाम नगरं क्षेत्रार्यत्वेन व्यपदिश्यते ॥११०॥ 'वैराटवच्छ १६'—वैराटं नाम नगरं, वत्सो जनपदः, वत्सजनपदेषु वैराटं नगरं क्षेत्रार्यत्वेन व्यवह्रियते, 'वरणा अच्छा १७'—वरणो नाम जनपदः, अच्छा—पुरी, वरणजनपदेषु अच्छापुरी क्षेत्रार्यत्वेन व्यपदिश्यते, 'तहमत्तियावईदसण्णा १८'—तथा मृत्तिकावती नामपुरी, दशार्णो जनपदः, दशार्णो जनपदेषु मृत्तिकावतीपुरी क्षेत्रार्यत्वेन व्यपदिश्यते, 'सोत्तियवईयचेदी १९'—शौक्तिकावती च पुरी, चेदिः जनपदः, चेदिजनपदेषु शौक्तिकावतीपुरी क्षेत्रार्यत्वेन व्यवह्रियते, 'वीयभयं सिंधु सोवीरा २०'—वीतभयं नगरम् सिन्धु सौवीरो जनपदः, सिन्धुसौवीरजनपदेषु वीतभयं नगरं क्षेत्रार्यत्वेन व्यवह्रियते ॥१११॥ 'मथुरायस्वरसेणा २१' मथुराचपुरी, शूरसेनो जनपदः, शूरसेनजनपदेषु मथुरापुरी क्षेत्रार्यत्वेन प्रसिद्धा, 'पावा भंगीय २२'—पावा नामपुरी, भङ्गश्च जनपदः, भङ्गजनपदेषु पावापुरी क्षेत्रार्यत्वेन प्रसिद्धा वर्तते, 'मासपुरिवट्टा २३'—मासानामपुरी, पुरिवर्तो जनपदः, पुरिवर्तजनपदेषु मासापुरी क्षेत्रार्यत्वेन प्रसिद्धा, 'सावत्थी य कुणाला २४'—श्रावस्तीनामपुरी, कुणालो जनपदः, कुणालजनपदेषु पद में मिथिला नगरी (१३) वत्स देश में कौशाम्बी नगरी (१४) शण्डिल्य देश में नन्दिपुर (१५) मलय देश में भद्विलपुर (१६) वत्स देश में वैराट नगर (१७) वरण जनपद में अच्छा नगरी (१८) दशार्णो देश में मृत्तिकावती नगरी (१९) चेदि जनपद में शौक्तिकावती नगरी (२०) सिन्धु सौवीर देश में वीतभय नामक नगर (२१) स्वरसेन देश में मथुरानगरी (२२) अंग नामक जनपद में पावापुरी (२३) पुरिवर्त जनपद में मासा नामक नगरी (२४) कुणाल देश में श्रावस्ती

वत्सदेशमा कौशाम्बी नगरी (१४) शण्डिल्यदेशमा नन्दिपुर (१५) मलयदेशमा भद्विलपुर (१६) वत्सदेशमा वैराट नगर (१७) वरण जनपदमा अच्छा नगरी (१८) दशार्णो देशमा मृत्तिकावती नगरी (१९) चेदिजनपदमा शौक्तिकावती नगरी (२०) सिन्धु सौवीर देशमा वीतभय नामक नगर (२१) शूरसेन देशमा मथुरा नगरी (२२) अंग नामक जनपदमा पावापुरी (२३) पुरिवर्त जनपदमा मासानामक नगरी (२४) कुणाल देशमा श्रावस्ती नामक नगरी (२५) वाटदेशमा

શ્રાવસ્તીપુરી ક્ષેત્રાર્યત્વેન વ્યપદિશ્યતે, 'કોટીવરિસંચ લાટાય૨૫'—કોટિવર્ષન
નગરમ્, લાટશ્ચ જનપદઃ, લાટજનપદેષુ કોટિવર્ષં નામ નગરં ક્ષેત્રાર્યત્વેન વ્યપ-
દિશ્યતે ॥૧૧૨॥ 'સેયવિયાવિ ય ણયરી કેકય અદ્દં ચ આરિયં મણિયં ૨૬'—
શ્વેતામ્બિકાઽપિ ચ નગરી ક્ષેત્રાર્યત્વેન વ્યપદિશ્યતે, કેકયાર્દ્ધશ્ચ આર્યમણિતમ્—
ક્ષેત્રાર્યત્વેન કથિતં વર્તતે ૨૬ । એવશ્ચ મગ્ધેષુ જનપદેષુ રાજગૃહં નગરમ્ ૧,
અંજેષુ ચમ્પાર, વજ્જેષુ તામલિસી૩, કલિંગેષુ કાશ્ચનપુરમ્ ૪ કાશીયુ વારાણસી૫,
કોસલાસુ સાકેતમ્ ૬, કુરુપુ ગજપુરમ્ ૭, કુશાવર્તેષુ સૌરિકમ્ ૮, પાઞ્ચાલેષુ
કામ્પિલ્યમ્ ૯, જંજ્ઞલેષુ અહિચ્છન્ના ૧૦, સૌરાષ્ટ્રેષુ ઠારાવતી ૧૧, વિદેહેષુ મિથિલા
૧૨, વત્સેષુ કૌશાધ્વી ૧૩, શાણ્ડિલ્યેષુ નન્દિપુરમ્ ૧૪, મલ્યેષુ મદિલપુરમ્ ૧૫,
વત્સેષુ વૈરાટપુરમ્ ૧૬, વરણેષુ અજ્ઞાપુરી ૧૭, દશાર્ણેષુ મૃત્તિકાવતી ૧૮,
ચેદિપુ શૌક્તિકાવતી ૧૯, સિન્ધુસૌવીરેષુ વીતમયમ્ ૨૦, શૂરસેનેષુ મથુરા ૨૧, મજ્જેષુ
પાવા ૨૨, પુરિવર્તેષુ મારા ૨૩, કુળાલેષુ શ્રાવસ્તી ૨૪, લાટાસુ કોટિવર્ષમ્ ૨૫,
શ્વેતામ્બિકાનગરી ૨૬ । કેકયજનપદાર્દ્ધશ્ચ ૨૬ ॥ એતાવત્ પચ્ચવિંશતિ જનપદા-
ત્મકં ક્ષેત્ર માર્યં મણિતમ્ ૨૬ ॥ એતિ ફલિતમ્ તત્ત્વં હેતુમાહ—'સ્તથુ પત્તીજિણાણં, ણંચક્કીણં
રામકળ્હાણં ॥૧૧૩॥ અત્ત ઉપર્યુકેષુ સાર્દ્ધં પચ્ચવિંશતિક્ષેત્રેષુ, ઉત્પત્તિર્જિનાનાં—તીર્થ-
કરાણામ્ ચક્કિણામ્—ચક્રવર્તિનાં રાજામ્, રામકૃષ્ણાનામ્—રામાણાં વલદેવાનામ્,
કૃષ્ણાનામ્—વાસુદેવાનાં સજ્ઞાતાઃ, અતઃ પૂર્વોક્તસાર્દ્ધં પચ્ચવિંશતિ જનપદાત્મકમ્
આર્યમુક્તમ્ । પ્રકૃતમુપસંહરતિ—'સે તં સેત્તારિયા'—તે એતે—પૂર્વોક્તાઃ ક્ષેત્રાર્યાઃ
પ્રજ્ઞાતાઃ, એવશ્ચ યત્ત તીર્થકરચક્રવર્તિવલદેવવાસુદેવાદીનામુત્પાદસ્તદાર્યમિતિ
ક્ષેત્રાર્યાનાર્યવ્યવસ્થા પ્રતિપાદિતા,

નામક નગરી (૨૫) લાટ દેશ મેં કોટિવર્ષ નામક નગરી ઓર (૨૫ ॥)
કેકયાર્દ્ધ જનપદ મેં શ્વેતામ્બિકા નગરી, યે સ્વ ક્ષેત્ર આર્યક્ષેત્ર કહ-
લાતે હેં ઓર યહાં કે નિવાસી મનુષ્ય ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા આર્ય હેં ।
ઇન્હેં આર્ય ક્ષેત્ર કહને કા કારણ યહ હેં કિ સાહે પચ્ચીસ ક્ષેત્રોં મેં
તીર્થકરોં કા, ચક્રવર્તિયોં કી, વલદેવોં ગ્વં વાસુદેવોં કા જન્મ હોતા
હેં । ઇન્ન પ્રકાર ફલિતાર્ય યહ હુઆ કિ જહાં તીર્થકરોં આદિ કા જન્મ
હોના હેં, વે ક્ષેત્ર આર્યક્ષેત્ર કહલાતે હેં ઓર શેષ અનાર્ય ।

કોટિવર્ષ નામક નગર અને (૨૫ ॥) કેકયાર્દ્ધ જનપદમા શ્વેતામ્બિકા નગરી,
આ બધા ક્ષેત્રો આર્યક્ષેત્ર કહેવાય છે. અને આહિ ના રહેનારા મનુષ્યો
ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ આર્ય છે. આમને આર્યક્ષેત્ર કહેવાનું કારણ આ છે કે સાડા
પચ્ચી ક્ષેત્રોમા તીર્થ કરોની. ચક્રવર્તીઓની, બલદેવોના તેમજ વાસુદેવોના જન્મ
થાય છે. આ પ્રકારે ફલિતાર્ય એ થયો કે બધા તીર્થકરો વિગેરેના જન્મ
થયા તે ક્ષેત્રો આર્યક્ષેત્ર કહેવાય છે અને બાકીના અનાર્ય,

અથ જાત્યાર્યપ્રરૂપણાર્થમાહ-‘સે કિં તં જાઙ્ આરિયા ?’-‘સે’-અથ ‘કિં તં’
કે તે-કતિવિધાઃ, જાત્યાર્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘જાઙ્ આરિયા છવ્વિહા
પણ્ણત્તા’-જાત્યાર્યાઃ પઙ્ગવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’-તચ્ચથા-‘અંબદ્વાય’-અમ્બવ્ઠાશ્ચ
૧, ‘કાલિંદાય’-કલિન્દાશ્ચ ૨, ‘વિદેહા ૩’ વૈદેહાઃ, ‘વેદંગાદ્યા ૪’-વેદજ્ઞા-
દિકાઃ, ‘હરિયા ૫’ હરિતાઃ, ‘ચુંચુણાવેવ ૬’ ચુંચુણાશ્ચૈવ, ‘છણ્યા ઇભ્મ-
જાઈઓ’-પડેતે ઇભ્યજાતયઃ-અભ્યર્ચનીયમાન્ય જાતયઃ પ્રસિદ્ધાઃ, તેન શાસ્ત્રાન્ત-
રેષુ અનેકજાતીનાં વર્ણનસત્ત્વેઽપિ લોકે એતાસામેવ અમ્બવ્ઠ-કલિન્દ-વૈદેહ-વેદજ્ઞ
હરિત-ચુંચુણરૂપાણામ્ અભ્યર્હ-જાતિત્વેન એતાભિઃ પઙ્ગમિ જાતિભિરુપેતા
જાત્યાર્યા વ્યવદિશ્યન્તે ન શેષ જાતિભિરુપેતા इत्याशयः, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-
‘સે તં જાઙ્ આરિયા’-તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ પઙ્ગ જાત્યાર્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, અથ કુલાર્યાન્
પ્રરૂપયિતુમાહ-સે કિં તં કુલારિયા ?’-અથ કે તે-કતિવિધા इत्यर्थः, કુલાર્યાઃ

અવ જાતિ-આર્ય કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । પ્રશ્ન હૈ કિ જાતિ સે
આર્ય કિતને પ્રકાર કે હૈ ? મગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-જાત્યાર્ય છહ
પ્રકાર કે કહે ગાે હૈ । ઉનકે નામ ઇસ તરહ હૈ-(૧) અમ્બવ્ઠ (૨)
કલિન્દ (૩) વૈદેહ (૪) વેદંગાદિક (૫) હરિત ઓર (૬) ચુંચુણ । યે
છહ ઇભ્ય અર્થાત્ માનનીય, અર્ચનીય જાતિયાં હૈ । અતએવ અન્ય શાસ્ત્રોં
મેં અનેક પ્રકાર કી જાતિયોં કા વર્ણન ઉપલબ્ધ હોને પર ખી લોક મેં
ઇન અમ્બવ્ઠ આદિ છહ જાતિયોં સે સમ્પન્ન જન હી જાતિ સે આર્ય
કહલાતે હૈ-ઇનકે અતિરિક્ત અન્ય જાતિ વાલે જાત્યાર્ય નહીં કહલાતે ।
ઇસ પ્રકાર જાત્યાર્યોં કી પ્રરૂપણા કી ગઈ ।

અવ કુલાર્યોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । પ્રશ્ન હૈ કિ કુલાર્ય અર્થાત્
હવે-જાતિ-આર્યની પ્રરૂપણા કરાય છે. પ્રશ્ન એ છે કે જાતિથી આર્ય
કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-જાત્યાર્ય છ પ્રકારના કહેલા છે, તેઓના
નામ આ રીતે છે

(૧) અમ્બવ્ઠ (૨) કલિન્દ (૩) વૈદેહ (૪) વેદંગાદિક (૫) હરિત અને (૬)
ચુંચુણ. આ છ ઇભ્ય અર્થાત્ માનનીય અર્ચનીય જાતિઓ કહેલી છે.

તેથીજ અન્ય શાસ્ત્રોમાં અનેક પ્રકારની જાતિયોનું વર્ણન ઉપલબ્ધ થવા
છતાં પણ લોકોમાં આ અમ્બવ્ઠ આદિ છ જાતિયોના માણસોજ જાતિથી આર્ય
કહેવાય છે. એનાથી અતિરિક્ત અન્ય જાતિ વાળા જાત્યાર્ય કહેવાતાય

હવે કુલાર્યોની પ્રરૂપણા કરાય છે-

પ્રશ્ન છે કે કુલાર્ય અર્થાત્ કુળની અપેક્ષાને આર્ય કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

પ્રજ્ઞતા: ? 'કુલારિયા છવિવિદા પળ્લતા'—કુઠાર્યા: પદ્ધિયા: પ્રજ્ઞતા:, 'તં જહા'—
 'ઉગ્મા'—ઉગ્રા: ૧, 'મોગા'—મોગા:૨, 'રાજન્ના'—રાજન્યા:૩, 'ઇક્ષ્વાગા'
 ઈક્ષ્વાકવ:૪, 'જ્ઞાયા'—જ્ઞાતા: ૫, 'કૌરવ્યા'—કૌરવ્યા:૬, પ્રકૃતમુપસંદરન્નાહ—'સે
 તં કુલારિયા'—તે એતે-પૂર્વોક્તા: પદ્ધ કુઠાર્યા: પ્રજ્ઞતા: અથ કર્માર્યાન્ પ્રરૂપયિતુ-
 માહ—'સે કિં તં કમ્મારિયા?'—અથ કે તે—કૃતિવિદા ઇત્યર્થ:, કર્માર્યા: પ્રજ્ઞતા: ?
 ભગવાનાહ—'કમ્મારિયા અળેગવિદા પળ્લતા' કર્માર્યા: અનેકવિદા:—નાના-
 પ્રકારકા:, પ્રજ્ઞતા:, 'તં જહા'—તદ્વથા—'દોસિયા'—દોષિકા:, 'સુત્તિયા'—
 સૌત્રિકા:, 'કપ્પાસિયા'—કાર્પાસિકા:, 'સૂત્તવૈતાલિયા'—સૂત્રવૈતાલિકા:, મંડ
 વૈતાલિયા'—માળડવૈતાલિકા:, 'કોલાલિયા'—કૌલાલિકા:, 'નરવાહણિયા'—
 નરવાહનિકા:, 'જે યાવન્ને તદ્દપ્પગારા'—યેડપિ ચાન્યે તથાગ્રકારા:—એવં
 વિદા: સન્તિ તેડપિ સર્વે કર્માર્યા જ્ઞાતવ્યા:, પ્રકૃતમુપસંદરન્નાહ—'સે તં
 કમ્મારિયા'—તે એતે—પૂર્વોક્તા: કર્માર્યા: પ્રજ્ઞતા: અથ, શિલ્પાર્યાન્ પ્રરૂપમિતુમાહ
 —'સે કિં તં સિપ્પારિયા?'—અથ કે તે—કૃતિવિદા ઇત્યર્થ:, શિલ્પાર્યા: પ્રજ્ઞતા: ?
 ભગવાનાહ—'સિપ્પારિયા અળેગવિદા પળ્લતા'—શિલ્પાર્યા અનેકવિદા: નાનાપ્રકાર-
 રકા: પ્રજ્ઞતા:, 'તં જહા'—તદ્વથા—'તુળ્લાગા'—તુલ્નાકા:—સૂચ્યા જીવિન: 'તંતુવાયા'

કુલ કી અપેક્ષા આર્ય કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? ભગવાન્ ને કહા-
 કુલાર્ય છહ પ્રકાર કે હૈં, જો ઇસ તરહ હૈં—(૧) ઉગ્ર (૨) ઓગ (૩) રાજન્ય
 (૪) ઈક્ષ્વાકુ (૫) જ્ઞાત ઓર (૬) કૌરવ્ય । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ ઇન કુલો
 મેં જન્મ લેને વાલે કુલાર્ય કહલાતે હૈં । યહ કુલાર્ય કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

અવ કર્માર્ય કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । કર્માર્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ?
 ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—કર્માર્ય અનેક પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । વે ઇસ
 તરહ હૈં—દોષિક, સૌત્રિક, કાર્પાસિક, સૂત્રવૈતાલિક, માળડવૈતાલિક,
 કૌલાલિક ઓર નરવાહનિક । ઇનકે અતિરિક્ત ઇસી પ્રકાર કે જો અન્ય
 હૈં ઉન્હેં ભી કર્માર્ય સમજના ચાહિયે । યહ કર્માર્ય કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

શ્રી ભગવાને કહ્યુ—કુલાર્ય છ પ્રકારના છે. જે આ રીતે છે—(૧) ઉગ્ર
 (૨) ભોગ (૩) રાજન્ય (૪) ઈક્ષ્વાકુ (૫) જ્ઞાત અને (૬) કૌરવ્ય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે આ કુળોમા જન્મ લેવાવાળા કુલાર્ય કહેવાય છે. આ
 કુલાર્યોની પ્રરૂપણા થઈ.

હવે કર્માર્યની પ્રરૂપણા કરે છે, કર્માર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—કર્માર્ય અનેક પ્રકારના કહેલા છે. તેઓ આ
 રીતે છે—દોષિક, સૌત્રિક, કાર્પાસિક, સૂત્રવૈતાલિક, ભાણડવૈતાલિક, કૌલાલિક,
 અને નરવાહનિક. તદુપરાન્ત આવા પ્રકારના જે બીજા હોય તેઓને પણ કર્માર્ય
 સમજવા ભેઈએ. આ કર્માર્યની પ્રરૂપણા થઈ.

-તન્તુવાયા:-કુવિન્દા:, 'પટ્ટાગા'-પટ્ટકારા:-પટ્ટ-દુકૂલકુવિન્દા:, 'દેયડા'-
દતિકારા:, 'વરુદ્દા'-વરુદ્દા:-પિચ્છિકા:, 'છગિયા' છર્વિકા:-કટાદિ કારકા:,
'કટ્ટપાડયારા'-કાઠપાડુકાકારા:, 'મુંજપાડયારા'-મુજ્જપાડુકાકારા:, 'છત્તારા'-
છત્રકારા: 'વજ્જારા'-વર્હકારા:, 'પુચ્છારા' પુચ્છકારા:, 'લેપ્પારા-લેપ્યકારા:,
'ચિત્તારા'-ચિત્રકારા:, 'સંલ્લારા'-શલ્લકારા:, 'દંતારા'-દન્તકારા:, 'મંડારા'
મળ્ડાકારા:, 'જિજ્ઞારા'-જિજ્ઞકારા:, 'સેલ્લારા'-સેલ્લકારા:, 'કોડિગારા'-
કોટિકારા:, 'જે યાવન્ને તહપ્પગારા'-યેડપિ ચાન્ને તથાગ્રકારા.-એવંવિધા
ભવન્તિ, તેડપિ સર્વે શિલ્પર્યા: જ્ઞાતવ્યા:, અથ ભાષાર્યાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-'સે કિં
તં 'માસારિયા ?'-અથ કે તે-કૃતિવિધા इत्यर्थ:, ભાષાર્યા પ્રજ્ઞપ્તા: ? મગવાનાહ-
'માસારિયા જે ણં અદ્દમાગઘાએ માસાએ માસેંતિ'-ભાષાર્યા: સ્વલુ તે પ્રજ્ઞપ્તા:,
યે સ્વલુ અર્દ્ધમાગઘ્યા ભાષયા ભાષન્તે, 'તત્થડવિ ય ણં જત્થ વંમી લિવી પવત્તહ'-

અવ શિલ્પાર્ય કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । શિલ્પાર્ય કિતને પ્રકાર
કે હોતે હૈ ? મગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-શિલ્પાર્ય અનેક તરહ કે હોતે
હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ-દર્જી, જુલાહે, પટ્ટકાર, દતિકાર, વરુદ્દ (પિચ્છિક)
છર્વિક, કટ (ચટાઈ) આદિ બનાને વાલે, સ્વડાઝ બનાને વાલે, મૂંજ
કી પાડુકા બનાને વાલે, છત્રકાર, વર્હકાર, પુચ્છકાર, લેપ્યકાર, (મિટી
કે સ્વિલૌના આદિ બનાને વાલે, ચિત્રકાર, શંખકાર, દન્તકાર, માળ્ડ-
કાર, જિજ્ઞકાર, સેલ્લકાર, કોટિકાર, તથા હસી પ્રકાર કે અન્ય જો
હૈ ઊન સવકો મી શિલ્પાર્ય હી સમજના ચાહિએ ।

અવ ભાષાર્ય કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । પ્રશ્ન હૈ કિ ભાષાર્ય કિતને
પ્રકાર કે હૈ ? મગવાન્ ને કહા-જો અર્દ્ધમાગધી ભાષા બોલતે હૈ ઔર

હવે શિલ્પાર્યની પ્રરૂપણા કરાય છે. શિલ્પાર્ય કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-શિલ્પાર્ય અનેક જાતના હોય છે. તેઓ આ
પ્રકારના છે

દર્જી, વણકર, પટ્ટકાર દતિકાર, વરુદ્દ, (પિચ્છિક) છર્વિક, કટ (ચટાઈ)
આદિ બનાવનારા, ચાખડીયો બનાવનાર, મુંજની પાડુકા બનાવનાર, છત્રકાર,
બર્હકાર, પુચ્છકાર, લેપ્યકાર (માટીના રમકડા વિગેરે બનાવનાર) ચિત્રકાર, શંખ
કાર, દન્તકાર, ભાણ્ડકાર, જિજ્ઞકાર, સેલ્લકાર, કોટિકાર, તેમજ તેના સરખા
બીજા જે હોય એ બધાને પણ શિલ્પાર્ય સમજવા જોઈએ

હવે ભાષાર્યની પ્રરૂપણા કરાય છે

પ્રશ્ન એ છે કે ભાષાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને કહ્યું-જે અર્ધ માગધી ભાષા બોલે છે અને અર્ધ માગધી

તત્રાચિ ચ લુ-અર્ધમાગધ્યા માપયા માપમાણેષ્વપિ જનેષુ તે એવ માપાર્યાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, યત્ર લુ જનેષુ ત્રાહ્મીલિપિઃ પ્રવર્તતે, અર્ધમાગધ્યા માપયા માપમાણા અપિ યે જના ત્રહ્મચા લિપ્યા વ્યવહરન્તિ તે એવ માપાર્યાઃ પ્રજ્ઞતા इत्यर्थः, 'वंभी-एणं लिपीए अट्टारसविवे लेखविहाणे पण्णते' ત્રહ્મચાં લુ લિપ્યામ્ અષ્ટાદશ-પ્રકારકમ્, લેખવિધાનં પ્રજ્ઞતમ્, 'તં જહા'—તથથા—'વંમી'—ત્રાહ્મી ૧, 'જવનાણિયા' યવનાનિકા ૨, યવનાનીત્યર્થઃ, 'દોસાપુરિયા' દોષાપુરિકા ૩, 'સ્રોટ્ટી'—સ્રોટ્ટી ૪, 'પુક્કરસારિયા'—પુક્કરશારિકા ૫, 'ભોગવડયા'—ભોગવતિકા ૬, 'પહરાડયા'—પહરાદિકા ૭, 'અંતક્કરિયા'—અન્તાક્ષરિકા ૮, 'અક્કરપુટ્ટિયા'—અક્ષરપુટ્ટિકા ૯, 'વેણડયા'—વૈનયિકી ૧૦, 'નિહ્વડયા'—નિહ્વિકા ૧૧, 'અંકલિવી'—અંકલિપિઃ ૧૨, 'ગણિયલિવી'—ગણિતલિપિઃ ૧૩, 'ગંધવ્વલિવી'—ગન્ધર્વલિપિઃ ૧૪, આયંસલિવી' આદર્શલિપિઃ ૧૫, 'માહેસરી'—માહેશ્વરી ૧૬, 'દોમિલિવી'—દોમિલિપિઃ ૧૭, 'પૌલિંદી'—પૌલિન્દી ૧૮, પ્રકૃતપુપસંહરન્નાહ—'સે તં માસારિયા'—તે એતે-પૂર્વોક્તાઃ માપાર્યાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, અથ જ્ઞાનાર્યાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—'સે કિં તં નાણારિયા ?' અથ કે તે—કતિવિધાઃ, જ્ઞાનાર્યાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? 'નાણારિયા પંચવિદા પણ્ણત્તા'—જ્ઞાનાર્યાઃ પશ્ચવિદાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'તં જહા'—તથથા—'આભિણિવોહિયનાણારિયા'—આભિનિ-

અર્ધમાગધી ભાષા ચોલને વાલોં મેં મી જિનમેં ત્રાહ્મી લિપિ કા પ્રયોગ ક્રિયા જાતા હૈ, વહી ભાષાર્થ કહલાતે હૈં । ત્રાહ્મી લિપિ મેં અટારહ પ્રકાર કા લેખ વિધાન હૈ, જો ઇસ પ્રકાર હૈ—૧ ત્રાહ્મી ૨ યવનાની ૩ દોષાપુરિકા ૪ સ્રોટ્ટી ૫ પુક્કરશારિકા ૬ ભોગવતિકા ૭ પહરાદિકા ૮ અન્તાક્ષરિકા ૯ અક્ષરપુટ્ટિકા ૧૦ વૈનયિકી ૧૧ નિહ્વિકા ૧૨ અંકલિપિ ૧૩ ગણિતલિપિ ૧૪ ગન્ધર્વલિપિ ૧૫ આદર્શલિપિ ૧૬ માહેશ્વરી ૧૭ દોમિલિપિ ૧૮ પૌલિન્દી યહ ભાષાર્થ કા વિવરણ હુઆ ।

અવ જ્ઞાનાર્યોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં—જ્ઞાનાર્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—જ્ઞાનાર્ય પાંચ પ્રકાર કે કહે હૈં—૧ આભિનિ-

બોલનારાઓમા પણ જેઓમા ગ્રાહ્મી લિપિનો પ્રયોગ કરાય છે તેઓ ભાષાર્થ કહેવાય છે ગ્રાહ્મી લિપિમા અટાર પ્રકારનુ લેખ વિધાન છે જે આ પ્રકારે છે—(૧) ગ્રાહ્મી (૨) યવનાની (૩) દોષાપુરિકા (૪) સ્રોટ્ટી (૫) પુક્કર શારિકા (૬) ભોગવતિકા (૭) પહરાદિકા (૮) અન્તાક્ષરિકા (૯) અક્ષરપુટ્ટિકા (૧૦) વૈનયિકી (૧૧) નિહ્વિકા (૧૨) અંકલિપિ (૧૩) ગણિતલિપિ (૧૪) ગન્ધર્વ લિપિ (૧૫) આદર્શલિપિ (૧૬) માહેશ્વરી (૧૭) દોમિલિપિ (૧૮) પૌલિન્દી આ ભાષાર્યનું વિવરણ થયું.

હવે જ્ઞાનાર્યની પ્રરૂપણા કરે છે, જ્ઞાનાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—જ્ઞાનાર્ય પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. (૧) આભિનિ-

बोधिकज्ञानार्थाः-आभिनिबोधिकज्ञानम् आर्यम्-यथार्थं येषां ते तथाविधाः
तेन वा आर्याः, 'ओहिनाणारिया'-अवधिज्ञानार्थाः, अवधिज्ञानम् आर्यम्-यथार्थं
येषां ते तेन वा आर्याः अवधिज्ञानार्थाः, 'मणपज्जवनाणारिया'-मनःपर्यव-
ज्ञानार्थाः-मनःपर्यवज्ञानम् आर्यम्-यथार्थं येषां ते, तेन वा आर्यास्तथाविधाः,
'केवलनाणारिया'-केवलज्ञानार्थाः, केवलज्ञानम् आर्यम्-श्रेष्ठं येषां ते, तेन वा
आर्याः केवलज्ञानार्थाः प्रज्ञप्ताः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-'से तं नाणारिया'-ते एते-
पूर्वोक्ताः ज्ञानार्थाः प्रज्ञप्ताः ॥सू० ३८॥

मूलम्-से किं तं दंसणारिया ? दंसणारिया दुविहा पणत्ता,
तं जहा-सरागदंसणारिया य बीयरगदंसणारिया य । से किं
तं सरागदंसणारिया ? सरागदंसणारिया दसविहा पणत्ता,
तं जहा-निसग्गुवएसरुई, आणारुई सुत्त बीयैरुइ मेव ।

अभिगम-वित्थाररुई, किरिया-संखेव - धम्मरुई ॥१॥

भूयत्थेणाहिगया, जीवाजीव य पुण-पावं च ।

सहसंमुइया आसव, संवरे य रोएइ उ निसग्गो ॥२॥

जो जिणदिट्ठे भावे, चउव्विहे सदहइ सयमेव ।

एमेव नन्नह-त्ति य, निसग्गरुइ-त्ति नायव्वो ॥३॥

एएचेव उ भावे, उवइट्ठे जो परेण सदहइ ।

छउमत्थेण जिणेणव, उवएसरुइ-त्ति नायव्वो ॥४॥

जो हेउ मयाणंतो, आणाए रोयए पवयणं तु ।

एमेव नन्नहत्ति य, एसो आणारुई नाम ॥५॥

बोधिक ज्ञानार्थ २ श्रुतज्ञानार्थ ३ अवधि ज्ञानार्थ ४ मनःपर्यव ज्ञानार्थ
और ५ केवल ज्ञानार्थ । जिन्हें आभिनिबोधक ज्ञान समीचीन प्राप्त
हो वे आभिनिबोधिक ज्ञानार्थ कहलाते हैं । इसी प्रकार पांचों का स्वरूप
समझ लेना चाहिए । यह ज्ञानार्थ की प्ररूपणा हुई ॥३८॥

बोधिक ज्ञानार्थ, (२) श्रुतज्ञानार्थ, (३) अवधिज्ञानार्थ, (४) मनःपर्यव ज्ञानार्थ
अने (५) केवल ज्ञानार्थ.

जेओने आभिनिबोधिक ज्ञान सारी रीते प्राप्त होय तेओ आभिनि-
बोधिक ज्ञानार्थ कडेवाय छे. ओज रीते पायेनुं स्वइय समल देवुं ओधओ,
आ ज्ञानार्थनी प्रइपण्ण थध. ॥ सू. ३८ ॥

जो सुत्तमहिज्जंतो, सुएण ओगाहई उ सम्मत्तं ।
 अंगेण बाहिरेणं व, सो सुत्तरुइत्ति णायव्वो ॥६॥
 एगपएऽणेगाइं, पयाइं जो पसरई उ सम्मत्तं ।
 उदएव्व तेल्लबिंदू, सो वीयरुइत्ति नायव्वो ॥७॥
 सो होइ अभिगमरुई, सुयनाणं जस्स अत्थओ दिट्ठं ।
 एक्कारस अंगाइं, पइन्नगा दिट्ठिवाओ य ॥८॥
 दव्वाण सव्वभावा, सव्वपमाणेहि जस्स उवलद्धा ।
 सव्वाहिं नयविहीहि, वित्थाररुइत्ति नायव्वो ॥९॥
 दंसणनाणचरित्ते, तवविणए सव्वसमिइ गुत्तीसु ।
 जो किरियाभावरुई, सो खलु किरियारुई नाम ॥१०॥
 अणभिगहिय कुद्धिटी, संखेव रुइत्ति होइ नायव्वो ।
 अविसारओ पवयणे, अणभिग्गहोओ य सेसेसु ॥११॥
 जो अत्थि कायधम्मं खलु चरित्तधम्मं च ।
 सदहइ जिणामिहियं, सो धम्मरुइत्ति नायव्वो ॥१२॥
 परमत्थ संथवो वा, सुदिट्ठ परमत्थ सेवणा वा वि ।
 वावन्नकुदंसणवज्जणा य सम्मत्त सदहणा ॥१३॥
 निस्संकिय निक्कंखिय, निव्वित्तिगिच्छा अमूढदिट्ठी य ।
 उववूहथिरीकरणे, वच्छल्लपभावणा अट्ठ ॥१४॥

से त्तं सरागदंसणारिया ।

छाया—अथ के ते दर्शनार्थाः ? दर्शनार्था द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—
 सरागदर्शनार्थाश्च वीतरागदर्शनार्थाश्च । अथ के ते सरागदर्शनार्थाः ? सरागदर्श-

शब्दार्थ—(से किं तं दंसणारिया ?) दर्शनार्थ कितने प्रकार के हैं ?
 (दुविहा पणत्ता) दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (सराग-
 दंसणारिया य वीतरागदंसणारिया य) सरागदर्शनार्थ और वीतराग-

शब्दार्थ—(से किं तं दंसणारिया ?) दर्शनार्थ डेटला प्रकारना छे ? ((दंसणारिया)
 दर्शनार्थ (दुविहा पणत्ता) दो प्रकारना छेला छे (तं जहा) तेओ आ प्रकारे छे (सराग-

નાર્યા દશવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથથા ।

‘નિસર્ગોપદેશરુચી ૨, આજ્ઞારુચિઃ ૩, સૂત્ર-વીજ રુચી ૫ એવ ।

અભિગમ-વિસ્તારરુચી ૭, ક્રિયા-સંક્ષેપ-ધર્મરુચયઃ ॥૧૦॥૧॥

ભૂતાર્થેનાઽધિગતા, જીવા અજીવાશ્ચ પુણ્યં પાપં ચ ।

સહસંમત્યા આશ્રવઃ સંવરશ્ચ (તાન્) રોચયતિતુ નિસર્ગઃ ॥૨॥

યો જિનદૃષ્ટાન્ ભાવાન્ ચતુર્વિધાન્ શ્રદ્ધધાતિ સ્વયમેવ ।

એવમેવ નાન્યથેતિ ચ, નિસર્ગરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યઃ ॥૩॥

દર્શનાર્ય (સે કિં તં સરાગદંસનારિયા ?) સરાગદર્શનાર્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દસવિહા પળ્ળત્તા તં જહા) દશ પ્રકાર કે કહે હૈં, યથા-

(નિસર્ગગુણસરૂઈ) (નિસર્ગરુચિ, ઉપદેશરુચિ (આણારૂઈ) આજ્ઞારુચિ (સુત્તવીયરૂઈ મેવ) સૂત્રરુચિ ઓર વીજરુચિ (અભિગમવિત્થારૂઈ) અભિગમરુચિ, વિસ્તારરુચિ (કિરિયા સંખેવ ધમ્મરૂઈ) ક્રિયારુચિ, સંક્ષેપરુચિ, ધર્મરુચિ (૧)

(ભૂયત્થેળ) તથ્ય રૂપ સે (અહિગયા) જાને (જીવાજીવે ચ) જીવ ઓર અજીવ (પુળ્ળપાવં ચ) પુણ્ય ઓર પાપ (સહસંમુદ્યા) સ્વમતિ સે (આસવસંવરે ચ) આશ્રવ ઓર સંવર (રોણ્ણ ઉ) શ્રદ્ધા કરતા હૈં (નિસર્ગો) યહ નિસર્ગરુચિ હૈં । (૨)

(જો જિણદિદ્ધે ભાવે) જો તીર્થકરોક્ત ભાવોં કો (ચત્તવિહે) ચાર પ્રકાર કે (સદ્દહ્) શ્રદ્ધા કરતા હૈં (સયમેવ) સ્વયં હી (એમેવ નન્નહ

દંસનારિયા ય વીયરાગદંસનારિયા ?) સરાગ દર્શનાર્ય અને વીતરાગ દર્શનાર્ય

(સે કિં તં સરાગદંસનારિયા ?) સરાગદર્શનાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ? (સરાગ દંસનારિયા) સરાગ દર્શનાર્ય (દસવિહા પળ્ળત્તા) દશ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તે આ રીતે (નિસર્ગગુણસરૂઈ) નિસર્ગ રૂચિ, અને ઉપદેશ રૂચિ (આણારૂઈ) આજ્ઞા-રૂચિ (સુત્તવીયરૂઈ ચેવ) સૂત્રરૂચિ અને વીજરૂચિ (અભિગમવિત્થારૂઈ) અભિગમ-રૂચિ અને વિસ્તાર રૂચિ (કિરિયાસંખેવધમ્મરૂઈ) ક્રિયારૂચિ, સંક્ષેપરૂચિ, ધર્મરૂચિ (૧) (મુયત્થેળ) તથ્યરૂપથી (અહિગયા) જાણે (જીવાજીવેચ) જીવ અને અજીવ (પુળ્ળપાવં ચ) પુણ્ય અને પાપ (સહ સંમુદ્યા) સ્વમતિથી (આસવસંવરે ચ) આશ્રવ અને સંવર (રોણ્ણ ઉ) શ્રદ્ધા રાખે છે (નિસર્ગો) આ નિસર્ગ રૂચિ છે (૨)

(જો જિણદિદ્ધે ભાવે) જે તીર્થકરોક્ત ભાવોને (ચત્તવિહે) ચાર પ્રકારના (સદ્દહ્) શ્રદ્ધા કરે છે (સયમેવ) સ્વયં પોતેજ (એમેવ નન્નહત્તિય) તેઓ

एतां श्रैवतु भावान्, उपदिष्टान् यः परेण श्रद्धधाति ।
 छद्मस्थेन जिनेन वा, उपदेशरुचिरिति ज्ञातव्यः ॥४॥
 यो हेतुमजानानः, आज्ञया रोचयति प्रवचनं तु ।
 एवमेव नान्यथेति च, एष आज्ञारुचिर्नाम ॥५॥
 यः सूत्रमधीयानः, श्रुतेन अवगाहते तु सम्यक्त्वम् ।
 अङ्गेन अङ्गवाह्येन वा, स सूत्ररुचिरिति ज्ञातव्यः ॥६॥

તિ ય) યે એસે હી હૈં, અન્યથા નહીં હૈં, ઇસ પ્રકાર (નિસર્ગ રુદ્ધિ તિ નાયવ્વો) નિસર્ગ રુચિ હૈ, એસા જાનના ચાહિયે । (૩)

(એ એવ ડ ભાવે) ઇન્હીં ભાવોં કો (ઉવડ્ઠે જો પરેણ સદ્દહૃદ) દસરે કે દ્વારા ઉપદિષ્ટ પર જો શ્રદ્ધા કરતા હૈ (છુડમત્થેણ જિણેણ વ) છદ્મસ્થ યા કેવલી દ્વારા (ઉવણસરુદ્ધિ નાયવ્વો) ઉપદેશરુચિ જાનના ચાહિયે । (૪)

(જો હેઉણયાણં તો) જો હેતુ કો ન જાનતા હુઆ (આણાણ) જિનાજ્ઞા સે (રોયણ પવચણં તુ) પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરતા હૈ (એમેવ નન્નહ તિ ય) યહ એસા હી હૈ, અન્યથા નહીં, ઇસ પ્રકાર (એસો આણારુદ્ધિ નામ) યહ આજ્ઞારુચિ સમ્યગ્દર્શન હૈ (૫)

(જો સુત્તમહિજ્જંતો) જો સૂત્ર કા અધ્યયન કરતા હુઆ (સુણણ ઓગાહૃદ ડ સમ્મત્તં) શ્રુત કે દ્વારા સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતા હૈ (અંગેણ વાહિરેણ વ) અંગ શાસ્ત્રોં સે યા અંગવાહ્ય શાસ્ત્રોં સે (સો સુત્તરુદ્ધિ તિ નાયવ્વો) ઉસે સૂત્રરુચિ સમ્મજ્ઞના ચાહિયે (૬)

તેમજ છે અન્યથા નથી, એવી રીતે (નિસર્ગારુદ્ધિ નાયવ્વો) નિસર્ગ રૂચિ છે તેમ જાણવું જોઈએ (૩)

(એ એવ ડ ભાવે) આ ભાવોને (ઉવડ્ઠે જો પરેણ સદ્દહૃદ) ખીલના દ્વારા ઉપદિષ્ટ પર જે શ્રદ્ધા રાખે છે (છુડમત્થેણ જિણેણવ) છદ્મસ્થ અગર કેવલી દ્વારા (ઉવણસરુદ્ધિ નાયવ્વો) ઉપદેશ રૂચિ જાણવા જોઈએ (૪)

(જો હેઉ મગ્ગણંતો) જે હેતુને જાણ્યા વિના પણ (આણાણ) જિનાજ્ઞાથી (રોયણ પવચણં તુ) પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરે છે (એમેવ નન્નહત્તિય) એમજ છે અન્યથા નથી, એ પ્રકારે (એસો આણા રુદ્ધિ નામ) આ આજ્ઞા રૂચિ સમ્યગ્દર્શન છે. (૫)

(જો સુત્ત મહિજ્જંતો) જે સૂત્રનું અધ્યયન કરતા કરતાં (સુણણ ઓગાહૃદ ડ સમ્મત્તં) શ્રુત દ્વારા સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે (અંગેણ વાહિરેણ વા) અંગ શાસ્ત્રોથી અગર વાહ્ય શાસ્ત્રોથી (સો સુત્તરુદ્ધિ નાયવ્વો) તેને સૂત્ર રૂચિ જાણવું જોઈએ (૬)

एकपदेनानेकानि पदानि ।

उदके इव तैलविन्दुः, स बीजरुचिरिति ज्ञातव्यः ॥७॥

स भवति अभिगमरुचिः, श्रुतज्ञानं यस्य अर्थतो दृष्टम् ।

एकादश अङ्गानि, प्रकीर्णकानि दृष्टिवादश्च ॥८॥

द्रव्यानां सर्वभावाः, सर्वप्रमाणैर्यस्य उपलब्धाः ।

सर्वे नयविधिभिः, विस्ताररुचिरिति ज्ञातव्यः ॥९॥

दर्शने ज्ञाने चરિત્રે તપસિ વિનયે સર્વસમિતિગુણિષુ ।

યઃ ક્રિયાભાવરુચિઃ, સ સ્વલુ ક્રિયારુચિર્નામ ॥૧૦॥

(एकपद्येणेगाई पयाईं जो) जो एक पद से अनेक पदों को (पसरई उ सम्मत्तं) सम्यक्त्व का प्रसार होता है (उदएव तैलविंदू) पानी में तेल की बूंद के समान (सो बीयरुइ ति नायव्वो) उसे बीजरुचि जानना चाहिए (७)

(सो होई अभिगमरुई) वह अभिगमरुचि है (सुयनाणं) श्रुतज्ञान (जस्स अत्थओ दिट्ठं) जिसने अर्थ से देखा है (एक्कारस अंगाईं) अग्यारह अंग (पइन्नगा) प्रकीर्णक (दिट्ठिवाओ य) और दृष्टिवाद (८)

(दव्वाण सव्वभावा) द्रव्यों के समस्त पर्याय (सव्वपमाणेहिं) सब प्रमाणों द्वारा (जस्स उवलद्धा) जिसे ज्ञात हैं (सव्वाहिं नयविहीहिं) सब नय विधानों से (वित्थाररुइत्ति नायव्वो) उसे विस्तार रुचि समझना चाहिए (९)

(દંસળનાણચરિત્તે) દર્શન, જ્ઞાન ચરિત્ર મેં (તવવિળણ) તપ ઓર વિનય સે (સવ્વસમિદ્ગુત્તીસુ) સર્વ સમિતિયોં ઓર ગુણિયોં મેં (જો

(एकपद्येणेगाई पयाईं जो) જે એક પદથી અનેક પદોને (પસરઈ ઉ સમ્મત્તં) સમ્યક્ત્વનો પ્રચાર થાય છે (ઉદएव तैलविंदू) પાણીમાં તેલ બિન્દુની સમાન (સો બીયરુइति नायव्वो) તેને બીજરુચિ બાણી દેવા જોઇએ (७)

(સો હોई अभिगमरुई) તે અભિગમ રૂચિ છે (સુયનાણં) શ્રુતજ્ઞાન (જસ્સ અત્થओ दिट्ठं) જેણે અર્થથી જોયેલ છે (एक्कारस अंगाईं) અગીયાર અંગ (पइ- ण्णगा) પ્રકીર્ણક (दिट्ठिवाओय) અને દૃષ્ટિવાદ (८)

(दव्वाण सव्वभावा) દ્રવ્યોથી સમસ્ત પર્યાય (સવ્વપમાણે હિ) સર્વ પ્રમાણો દ્વારા (જસ્સ ઉવલદ્ધા) જેને જ્ઞાત છે (સવ્વાહિં નય વિહિહિં) સર્વ નય વિધાનોથી (વિત્થારરુइत्ति नायव्वो) તેને વિસ્તાર રૂચિ સમજવી જોઇએ (९)

(દંસળનાણચરિત્તે) દર્શન જ્ઞાન ચરિત્રમાં (તવવિળણ) તપ અને વિનયથી (સવ્વસમિદ્ ગુત્તિસુ) બધી સમિતિયો અને ગુણિયોમાં (જો કિરિયાભાવરુई) જે ક્રિયા

અનભિગૃહીતકુદૃષ્ટિઃ, સંક્ષેપરુચિર્નવતિ જ્ઞાતવ્યઃ ।

અવિશારદઃ પ્રવચને, અનભિગૃહીતશ્ચ શેષેષુ ॥૧૧॥

યઃ અસ્તિકાયધર્મં, શ્રુતધર્મં સ્વલુ ચારિત્રધર્મશ્ચ ।

શ્રદ્ધધાતિ જિનાભિહિતં, સ ધર્મરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યઃ ॥૧૨॥

પરમાર્થસંસ્તવો વા, સુદૃષ્ટપરમાર્થ સેવનાવાઽપિ ।

વ્યાપન્ન કુદર્શનવર્જનં ચ સમ્યક્ત્વશ્રદ્ધાનમ્ ॥૧૩॥

કિરિયા ભાવ રૂઢિ) જો ક્રિયા ભાવ રુચિ વાળા હૈ (સો સ્વલુ કિરિયા રૂઢિ નામ) વહ નિશ્ચય સે ક્રિયા રુચિ હૈ (૧૦)

(અણભિગહિય કુદિટ્ટી) જિસને ભિથ્યા દૃષ્ટિ નહીં ગ્રહણ કી (સંલેવ રૂઢિત્તિ હોઈ નાયવ્વો) ઉસે સંક્ષેપ રુચિ જાનના ચાહિય (અવિસારઓ પવચણે) પ્રવચન મેં અકુશલ (અણભિગહિઓ ય સેસેસુ) અન્ય દર્શનોં કા ભી જ્ઞાન નહીં (૧૧)

(જો અત્થિકાય ધર્મં) જો અસ્તિકાય ધર્મ કો (સુયધર્મં) શ્રુતધર્મ કો (સ્વલુ) નિશ્ચય (ચારિત્તધર્મં ચ) ઓર ચારિત્રધર્મ કો (સદ્દહૃ) શ્રદ્ધા કરતા હૈ (જિનાભિહિયં) જિનોક્ત (સો ધર્મરૂઢિ ત્તિ નાયવ્વો) ઉસે ધર્મરુચિ જાનના ચાહિય । (૧૨)

(પરમત્થ સંથવો વા) પરમાર્થ કા પરિચય યા આદર કરના (સુદિટ્ટ પરમત્થ સેવના વાવિ) પરમાર્થ કો સમ્યક્ પ્રકાર સે દેખને વાલોં કી સેવા કરના (વાવન્નકુદંસણવજ્જણા ય) સમકિત કા વમન કર દેને

ભાવ રૂચિવાળા છે (સો સ્વલુ કિરિયા રૂઢિ નામ) તે નિશ્ચયે કરી ક્રિયા રૂચિ છે (૧૦)

(અણભિગહિય કુદિટ્ટી) જેણે ભિથ્યા દૃષ્ટિ નથી ગ્રહણ કરી (સલેવરૂઢિત્તિ હોઈ નાયવ્વો) તેને સંક્ષેપ રૂચિ બાણવો બોધયો (અવિસારઓ પવચણે) પ્રવચનમાં અકુશલ અવિશારદ (અણભિગહીઓ ય સેસેસુ) અન્ય દર્શનોનું પણ જ્ઞાન નહીં (૧૧)

(જો અત્થિકાયધર્મં) જે અસ્તિકાય ધર્મને (સુયધર્મ) શ્રુતધર્મને (સ્વલુ) નકિંક (ચારિત્તધર્મં ચ) અને ચારિત્ર ધર્મને (સદ્દહૃ) શ્રદ્ધા રાખે છે (જિનાભિહિય) જિનોક્ત (સો ધર્મરૂઢિત્તિ નાયવ્વો) તેને ધર્મ રૂચિ બાણવો બોધયો (૧૨)

(પરમત્થ સંથવો વા) પરમાર્થનો પરિચય અગર આદર કરવો. (સુદિટ્ટ પરમત્થ સેવનાવા વિ) પરમાર્થને સમ્યક્ પ્રકારે બોનારાઓની સેવા કરવી (વા વન્ન કુદંસણા વજ્જણાય) સમક્રિતનું વમન કરનારા તથા ભિથ્યાદર્શનીયોથી દૂર રહેવું (સમ્મત્ત સદ્દહ્ણા) સમ્યક્ત્વમા-શ્રદ્ધા રાખે છે (૧૩)

નિશ્ચક્ષિતો નિષ્કાક્ષિતઃ, નિર્વિચિકિત્સઃ અમૂઢદૃષ્ટિશ્ચ ।

ઉપવૃંહણસ્થિરીकरणे, वात्सल्य प्रभावना अष्ट ॥ १४ ॥

તે છતે સરાગદર્શનાર્યાઃ ।

ટીકા—અથ દર્શનાર્યાન પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે કિં તં દંસગારિયા?’—અથ કે તે—કતિવિધા દર્શનાર્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘દંસગારિયા દુવિદ્યા પણ્ણતા’—દર્શનાર્યાઃ દિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’—તથા—‘સરાગદંસગારિયાય’—સરાગદર્શનાર્યાશ્ચ, ‘વીયરાગદંસગારિયાય’—વીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ, તત્ર સરાગં—રાગેણ—કષાયેણ સહિતં દર્શનમ્ આર્યં યેમાં તે, તથાવિધેન વા આર્યાઃ શ્રેષ્ઠાઃ સરાગદર્શનાર્યાં તથા મિથ્યાદૃષ્ટિયોં સે દૂર રહના (સમ્યક્સદહણા) વદ્ સમસ્ય-ક્તવ-શ્રદ્ધા હૈ । (૧૩)

(નિસ્સંકિય) શંકા ન કરના (નિસ્કંચિય) કાંક્ષા ન કરના (નિવિવિત્તિગિચ્છા) ઘૃણા ન કરના યા ધર્મ કે ફાલ મેં સંદેહ ન કરના (અમૂઢદિદ્ધીય) મૂઢ દૃષ્ટિ ન હોના (ઉવવૂહ) અપને ગુણોં કો ઓર શાસન કો બઢાના (થિરીकरणे) ધર્મ સે ચલાયમાન આત્મા ઓર પર કો સ્થિર કરના (વચ્છલ્લ) સાધર્મિકોં પર પ્રીતિ કરના (પ્રભાવણા) પ્રભાવના કરના (અટ્ટ) યે આઠ દર્શન કે આચાર હૈં । (૧૪)

(સે ત્ત સરાગદંસગારિયા) યહ સરાગદર્શનાર્ય કી પ્રરૂપણા હુઈ ॥૩૯॥

ટીકાર્થ—અબ્બ દર્શનાર્યોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । પ્રશ્ન હૈ કિ દર્શનાર્ય કિતને પ્રકાર કે હૈં ? મગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—દર્શનાર્ય દો પ્રકાર કે કહે હૈં—સરાગદર્શનાર્ય ઓર વીતરાગદર્શનાર્ય ।

જો દર્શન રાગ અર્થાત્ કષાય સે યુક્ત હોતા હૈ, વહ સરાગદર્શન

(નિસ્સંકિય) શંકા ન કરવી (નિસ્કંચિય) કાંક્ષા ન કરવી (નિવિવિત્તિગિચ્છા) ઘૃણા ન કરવી અથવા ધર્મના ફળમા સંદેહ ન કરવો (અમૂઢદિદ્ધીય) મૂઢ દૃષ્ટિ ન થવું (ઉવવૂહ) પોતાના ગુણોને અને શાસનને વધારવું (થિરીकरणे) ધર્મથી ચલાયમાન આત્મા અને પરને સ્થિર કરવાં (વચ્છલ્લ) સાધર્મીઓ પર પ્રીતિ રાખવી (પ્રભાવણા) પ્રભાવના કરવી (અટ્ટ) આ આઠ દર્શનના આધાર છે (૧૪)

(સે ત્ત સરાગદંસગારિયા) આ સરાગ દર્શનાર્યની પ્રરૂપણા થઈ.

ટીકાર્થ—હવે દર્શનાર્યોની પ્રરૂપણા કરાય છે આ વિષયમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પ્રશ્ન કરતાં કહે છે કે દર્શનાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—દર્શનાર્ય બે પ્રકારના તે—સરાગદર્શનાર્ય અને વીતરાગ દર્શનાર્ય.

જે દર્શન રાગ અર્થાત્ કષાયથી યુક્ત હોય છે તે સરાગદર્શન કહેવાય

નાર્યાઃ વીતરાગમ્-ઉપશાન્ત-રૂપાયં ક્ષીણકપાયં વા ચદર્શનં તેનાર્યાઃ વીતરાગ-
દર્શનાર્યાઃ, અથ સરાગદર્શનાર્યાન્ પ્રરૂપયિતુમાદ-‘સે કિં તં સરાગદંસગારિયા ?’-
અથ કે તે, કૃતિવિના इत्यर्थः, સરાગદર્શનાર્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? મગવાનાદ-‘સરાગ-
દંસગારિયા દસવિદ્યા પળ્લતા’-સરાગદર્શનાર્યાઃ દશવિદ્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તં જઞ્ઞા’
તથથા-‘નિસર્ગુવણ્સર્ગ’-નિસર્ગોપદેશરુચી-રુચિપદસ્ય પ્રત્યેકમભિસમ્બન્ધાત્,
નિસર્ગરુચિઃ ૧ ઉપદેશરુચિઃ ૨ इत्यर्थः, તત્ર નિસર્ગઃ-સ્વભાવ સ્તેન રુચિઃ-અર્હ-
ત્પ્રણીતાગમત્વામિલાપરૂપા यस્ય સ નિસર્ગરુચિઃ, ઉપદેશ-આચાર્યગુર્વાદીનાં વસ્તુ-

કહલાતા હૈ । ऐसे दर्शन जो आर्य हैं वे सरागदर्शनार्थ कहलाते हैं ।
जो दर्शन राग अर्थात् कषाय से रहित हो वह वीतरागदर्शन कहा
गया है । उसके कारण जो आर्य हों वे वीतरागदर्शनार्थ । मनुष्य
दो प्रकार से वीतराग कहलाता है-एक तो कषाय का उपशम होने से
दूसरे क्षय होने से । इन दोनों का ही दर्शन वीतरागदर्शन कहलाता है ।

સરાગદર્શનાર્ય કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈ ? ઇસ પ્રશ્ન કા મગવાન
ને ઉત્તર દિયા હૈ-સરાગદર્શનાર્ય દશ પ્રકાર કે હોતે હૈ, જો યે હૈ-

(૧) નિસર્ગરુચિ-નિસર્ગ અર્થાત્ સ્વભાવ સે હી અર્હન્ત મગવન્ત
દ્વારા ઉપદિષ્ટ આગમતત્ત્વ કે પ્રતિ રુચિ અર્થાત્ અમિલાપા હોના
નિસર્ગ રુચિ હૈ ।

(૨) ઉપદેશરુચિ-આચાર્ય ઇવં ગુરુ આદિ કે ઉપદેશ સે પૂર્વોક્ત
રુચિ કા ઉત્પન્ન હોના ।

છે. આવા દર્શનથી જે આર્ય છે તેઓ સરાગ દર્શનાર્ય કહેવાય છે. જે દર્શન
રાગ અર્થાત્ કષાય રહિત છે તે વીતરાગ દર્શન કહેવાય છે. તેના કારણે જે
આર્યો છે તેઓ વીતરાગ દર્શનાર્ય છે.

મનુષ્ય જે રીતે વીતરાગ કહેવાય છે-એકતો કષાયનો ઉપશમ થવાથી,
બીજો ક્ષય થવાથી. આ બન્નેનું દર્શન તે વીતરાગ દર્શન કહેવાય છે.

સરાગદર્શનાર્ય કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

આ પ્રશ્નનો શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો છે-સરાગ દર્શનાર્ય દશ પ્રકાર
ના હોય છે જેઓ આ પ્રમાણે છે-

(૧) નિસર્ગરૂચિ નિસર્ગ અર્થાત્ સ્વભાવથીજ અર્હન્ત ભગવન્ત દ્વારા ઉપ-
દિષ્ટ આગમ તત્ત્વોની પ્રત્યે રૂચિ અર્થાત્ અમિલાપા થવી તે નિસર્ગ રૂચિ
કહેવાય છે.

(૨) ઉપદેશ રૂચિ-આચાર્ય તેમજ ગુરુ વિગેરેના ઉપદેશથી પૂર્વોક્ત રૂચિ
નું ઉત્પન્ન થવું.

તત્ત્વનિર્વચનં તેન રુચિઃ—પ્રોક્તસ્વરૂપા યસ્ય સ ઉપદેશરુચિઃ, ‘આજ્ઞારુઈ’—આજ્ઞા-રુચિઃ૩, આજ્ઞા—સર્વજ્ઞવચનાત્મિકા તસ્યાં રુચિઃ—અભિલાષો યસ્ય સ આજ્ઞારુચિઃ; અર્હદાજ્ઞૈવ મમ તત્ત્વં ન કિમપ્યન્યદ્ યુક્તિજાતમિતિ યોઽભિમન્યતે સ આજ્ઞારુચિરિત્યાશયઃ, ‘સુત્તવીયરુદમેવ’—સૂત્ર બીજરુચી એવ-અત્રાપિ રુચિ શબ્દસ્ય પ્રત્યેક-મભિસમ્બન્ધાત્, સૂત્રરુચિઃ૪ બીજરુચિઃ૫ इत्यर्थः, તત્ર સૂત્રમ્—આચારાઙ્ગાદ્યઙ્ગ-પ્રવિષ્ટમ્ અઙ્ગબાહ્યમ્ આવશ્યકદશવૈકાલિકાદિ, તેન રુચિ ર્યસ્ય સ તથાવિધઃ, આચારાદિકમઙ્ગ પ્રવિષ્ટમ્ અઙ્ગબાહ્યમાવશ્યકાદિકં સૂત્રમધીયાનઃ સમ્યક્ત્વમવગાહ-પ્રસન્નપ્રસન્નતર પ્રસન્નતમાધ્યવસાયઃ સૂત્રરુચિરિત્યાશયઃ, બીજમિવવીજં યદેકમ-પ્યનેકાર્યપ્રબોધોત્પાદકં વચસ્તેન રુચિર્યસ્ય સ બીજરુચિઃ, ‘અભિગમવિત્થારુઈ’—અભિગમવિસ્તારરુચિ—અત્રાપિ રુચિ શબ્દસ્ય પ્રત્યેકમભિસમ્બન્ધાત્, અભિ-ગમરુચિઃ ૬, વિસ્તારરુચિઃ ૭, इत्यर्थः, તત્ર અધિગમઃ—વિશિષ્ટજ્ઞાનં તેન રુચિ

(૩) આજ્ઞારુચિ—આજ્ઞા અર્થાત્ સર્વજ્ઞ કી વાણી, ઉસ પર જિસ કી રુચિ હો વહ આજ્ઞારુચિ । ‘અર્હન્ત કી આજ્ઞા હી મેરે લિએ તત્ત્વ હૈ, અન્ય કોઈ યુક્તિયાં નહીં એસા જો માનતા હૈ વહ આજ્ઞારુચિ વહા જાતા હૈ ।

(૪) સૂત્રરુચિ—આચારાંગ આદિ અંગપ્રવિષ્ટ સૂત્ર ઓર આવશ્યક દશવૈકાલિક આદિ અંગબાહ્ય સૂત્ર કે કારણ ઉત્પન્ન હોને વાલી રુચિ સૂત્રરુચિ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ આચાર આદિ અંગપ્રવિષ્ટ ઓર આવ-શ્યક આદિ અંગબાહ્ય સૂત્રોં કા અધ્યયન કરતે-કરતે સમ્યક્ત્વ કો પ્રાપ્ત કરકે જો પ્રસન્ન ઓર પ્રસન્નતર અધ્યવસાય હોતા હૈ ઉસે સૂત્રરુચિ કહતે હૈ ।

(૫) બીજરુચિ—બીજ કે સમાન એક પદ મી જિસકે લિએ અનેક અર્થોં કા બોધક હો જાએ વહ બીજરુચિ કહલાતા હૈ ।

(૬) અભિગમરુચિ—અભિગમ કા અર્થ હૈ વિશિષ્ટ જ્ઞાન, ઉસકે

(૩) આજ્ઞાઈચિ—આજ્ઞા અર્થાત્ સર્વજ્ઞ વાણી ઉપર જેમની ઈચિ હોય તે આજ્ઞાઈચિ અર્હન્તની આજ્ઞાજ મારે માટે મત્ર છે, અન્ય કોઈ પ્રક્રિયાઓ નહીં એવું જે મને છે તે આજ્ઞાઈચિ કહેવાય છે.

(૪) સૂત્રઈચિ—આચારાંગ આદિ અંગપ્રવિષ્ટ સૂત્ર અને આવશ્યક દશ વૈકાલિક આદિ અંગ બાહ્ય સૂત્રોના કારણે ઉત્પન્ન થવાવાળી ઈચિ સૂત્ર ઈચિ છે તાત્પર્ય એ છે કે આ ચાર અંગપ્રવિષ્ટ અને આવશ્યક આદિ અંગ-બાહ્ય સૂત્રનું અધ્યયન કરતા કરતા સમ્યક્ત્વને પામીને જે પ્રસન્ન અને પ્રસન્ન તર અધ્યવસાય થાય છે, તેને સૂત્રઈચિ કહે છે.

(૫) બીજઈચિ—બીજની જેમ એક પદ પણ જેને માટે અનેક અર્થોનું બોધક હોય તે બીજ ઈચિ કહેવાય છે.

યસ્યાસૌ અધિગમરુચિઃ, વિસ્તારઃ-વ્યાસઃ સકલદ્વાદશાઙ્ગસ્ય નયૈઃ પર્યાલોચનં
તેનોપબૃહિતા રુચિ યસ્ય સ વિસ્તારરુચિઃ 'કિરિયાસંખેવ ધમ્મરુઈ'-ક્રિયા-
સંક્ષેપ-ધર્મરુચયઃ, અત્રાપિ રુચિશબ્દસ્ય ગ્રત્યેકમભિસમ્બન્ધાત્ ક્રિયારુચિઃ, ૮,
ધર્મરુચિઃ ૧૦ इत्यर्थः, તત્ર ક્રિયાયા સમ્યક્ત્વેન સંયમાનુષ્ઠાને રુચિ યસ્ય સ
ક્રિયારુચિઃ, સંક્ષેપે-સંગ્રહે રુચિ યસ્ય વિસ્તારાર્થાપરિજ્ઞાનાત્ સ સંક્ષેપરુચિઃ,
ધર્મે-અસ્તિકાયધર્મે શ્રુતધર્માદૌ વા રુચિ યસ્ય સ ધર્મરુચિઃ, इति संक्षेपेण गाथार्थः
વિસ્તારેણ ગાથાર્થસ્તુ નિમ્નગ્રકારેણ અવગન્તવ્યઃ-‘ભૂયત્યેનાદિ ગયા’-ભૂતાર્યેના-
નિમિત્ત સે જિસે પૂર્વોક્ત રુચિ ઉત્પન્ન હો જાય વહ અભિગમરુચિ હૈ ।

(૭) વિસ્તારરુચિ-વિસ્તાર અર્થાત્ વ્યાસ અર્થાત્ સમ્પૂર્ણ દ્વાદશાંગ
કા વિવિધ નયોં કી અપેક્ષા પર્યાલોચન કરના, એસા કરને સે ઉત્પન્ન
હોને વાલી રુચિ વિસ્તારરુચિ કહલાતી હૈ ।

(૮) ક્રિયારુચિ-ક્રિયા મેં અર્થાત્ સમ્યક્ પ્રકાર સે સંયમ કે અનુ-
ષ્ઠાન મેં જિસકી રુચિ હો વહ ક્રિયારુચિ હૈ ।

(૯) સંક્ષેપરુચિ-વિસ્તૃત અર્થ કા પરિજ્ઞાન ન હોને સે સંક્ષેપ મેં
હી જિસકી રુચિ હો વહ સંક્ષેપ રુચિ હૈ ।

(૧૦) ધર્મરુચિ-અસ્તિકાય રૂપ ધર્મ મેં અથવા શ્રુતધર્મ આદિ મેં
જિસકી રુચિ હો વહ ધર્મરુચિ હૈ ।

યહ ગાથાઓં કા સંક્ષેપ અર્થ હૈ । ઉનકા વિસ્તૃત અર્થ નિમ્નલિખિત હૈ-
જિસ પુરુષ ને જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર તથા ‘ચ’
શબ્દ સે બન્ધ આદિ પદાર્થોં કો, અપની હી મતિ સે, પરોપદેશ કે વિના

(૬) અભિગમરુચિ અભિગમનો અર્થ છે વિશિષ્ટ જ્ઞાન, તેના નિમિત્તથી
જેને પૂર્વોક્ત રુચિ ઉત્પન્ન થાય તે અભિગમ રુચિ છે.

(૭) વિસ્તાર રુચિ-વિસ્તાર અર્થાત્ વ્યાસ અર્થાત્ સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગનું
વિવિધ નયોની અપેક્ષાએ પર્યાલોચન કરવું એમ કરવાથી ઉપન્ન થતી રુચિ તે
વિસ્તાર રુચિ કહેવાય છે.

(૮) ક્રિયારુચિ-ક્રિયામા અર્થાત્ સમ્યક્ પ્રકારે સંયમના અનુષ્ઠામા જેની
રુચિ હોય તે ક્રિયા રુચિ છે.

(૯) સંક્ષેપરુચિ-વિસ્તૃત અર્થનું પરિજ્ઞાન ન હોવાથી સંક્ષેપમાજ જેની
રુચિ થાય તે સંક્ષેપ રુચિ છે.

(૧૦) ધર્મરુચિ-અસ્તિકાય રૂપ ધર્મમાં અથવા શ્રુત આદિમાં જેમની
રુચિ હોય તે ધર્મ રુચિ છે.

આ ગાથાઓનો સક્ષિપ્ત અર્થ છે તેઓનો વિસ્તૃત અર્થ નીચે પ્રમાણે છે
જે પુરુષે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર તથા ‘ચ’ થી બન્ધ
આદિ પદાર્થોને પોતાની બુદ્ધિથી પરોપદેશ વિના બાંધી સ્મરણાદિ દ્વારા યથાર્થ

ધિગતાઃ-ભૂતાર્થત્વેન સદ્ભૂતા એતે પદાર્થાઃ' इत्येवं रूपेण यस्य जनस्य अधि-
गताः-परिज्ञाता भवन्ति 'जीवाजीवेय' जीवाजीवाश्च 'पुण्यपावं च'-पुण्यं पापञ्च
'आसव संवरेय' अश्रवं सम्बरञ्च, चकारेण बन्धादय आक्षिप्यन्ते, अधिगतिहेतु-
माह-'सहसंमुद्भ्या'-सहसंमत्या-सह आत्मना संगतया मत्या-परोपदेशनिरपेक्षया
जातिस्मरणप्रतिभादिरूपया न केवलमधिगता एव भवन्ति, अपि तु तान् जीवान्
पदार्थान् 'रोएइ उ निसग्गो'-अनुरोचयति वेदयते तत्त्वरूपतया आत्मसात्
परिणामयतीति भावः, एष तु निसर्गरुचि विज्ञातव्यः ॥११६॥ 'जो जिणदिट्ठे
भावे-यो जिनदृष्टान् भावान् द्रव्य-क्षेत्रकाल-भावभेदात्, 'चउव्विहे'-चतुर्विधान्
'सद्दहाइ सयमेव'-श्रद्धधाति स्वयमेव-उपदेशापेक्षारहितः सन् विश्वसिति 'एमेव'
एवमेव-तथैव एतत् जीवादि यथा जिनैर्दृष्टम्, 'नन्नहत्तिय'-नान्यथेति च
'निसग्ग रुत्ति णायव्वो'-निसर्गरुचिरिति ज्ञातव्यः ॥११७॥

जातिस्मरण आदि के द्वारा यथार्थ रूप से जान लिया है और न केवल
जान लिया है वरन् उन पर रुचि भी की है, तत्त्व रूप से आत्मसात्
परिणत किया है, उसके सम्यक्त्व को निसर्गरुचि समझना चाहिए ।

જો તીર્થંકર ભગવાન દ્વારા ઉપદિષ્ટ ભાવોં કા ચાર પ્રકાર સે-
દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ઓર ભાવ સે-સ્વયં હી પરોપદેશ કે વિના શ્રદ્ધાન
કરતા હૈ ઓર એસા વિશ્વાસ કરતા હૈ કિ જીવાદિ તત્ત્વોં કા સ્વરૂપ
જૈસા તીર્થંકર ભગવાન ને કહા હૈ, વૈસા હી હૈ, અન્યથા નહીં હૈ, ઉસકા
સમ્યક્ત્વ નિસર્ગરુચિ સમજના ચાહિયે ।

પણે જાણી લીધાં છે અને કેવળ નામજ નથી લીધાં પણ તેઓ પ્રત્યે રૂચિ
પણ કરી છે, તત્ત્વ રૂપે આત્મસાત્ પરિણત કરેલ છે. તેના સમ્યક્ત્વને નિસર્ગ
રૂચિ સમજવી જાઈએ.

જે તીર્થંકર ભગવાન દ્વારા ઉપદેશેલા ભાવોની ચાર પ્રકારથી દ્રવ્ય ક્ષેત્ર,
કાલ, અને ભાવથી પરોપદેશ વિના જાતેજ શ્રદ્ધા કરે છે. અને એવો વિશ્વાસ
કરે છે કે જીવાદિ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ જેવું તીર્થંકર ભગવાને કહ્યું છે તેવુંજ છે.
તેમા ફેરફાર નથી તેમનું સમ્યક્ત્વ. નિસર્ગરૂચિ સમજવું જાઈએ જે છદ્મ-
સ્થ અગર જિનના દ્વારા ઉપદિષ્ટ જીવાદિ તત્ત્વો પર શ્રદ્ધા કરે છે તેમનું સમ્ય-
ક્ત્વ ઉપદેશ રૂચિ કહેવાય છે.

જે છદ્મસ્થ અગર જેના દ્વારા ઉપદેશાયેલ જીવાદિક તત્ત્વોપર શ્રદ્ધા કરે છે.
તેનું સમ્યક્ત્વ ઉપદેશ રૂચિ કહેવાય છે.

અથોપદેશરુચિમાહ-‘एए चेव उ भावे’-एतांश्चैव तु भावान् जीवादि पदार्थान्, ‘जो परेण’ यः परेण ‘छउमत्थेण जिणेण व’-छद्मस्थेन जिनेन वा ‘उव’द्वे’-उपदिष्टान् ‘सदहइ’-श्रद्धधाति-विश्वसिति, ‘उवदेस रुइत्ति नायव्वो’ एप उपदेशरुचिरिति ज्ञातव्यः, अथ आज्ञारुचिमाह-‘जो हेउ मयाणंतो’-यो हेतुम्-विवक्षितार्थ-साधवम् अजानन ‘आणाए रोयए पवयणं’ तु-आज्ञायैव केवलया प्रवचनंतु रोचयति, ‘एमेव’-एवमेव तत् प्रवचनोक्तमर्थजातम् ‘नन्नहत्ति’ नान्यथेति च ‘एसो आणारुई नाम’-एप आज्ञारुचिर्नाम विज्ञातव्यः ॥११९॥ अथ सूत्ररुचिमाह-‘जो सुत्त महिज्जंतो सुएण’-यः सूत्रमधीयानः श्रुतेन ‘ओगाह ते तु ‘सम्मत्तं’-सम्यक्त्वम्, ‘अंगेण’-अङ्गेन-पूर्वोक्तद्वादशाङ्ग प्रविष्टेन ‘वाहिरेण व’-अङ्गवाह्येन वा, ‘सो सुत्तरुइत्ति णायव्वो’-स सूत्ररुचिरिति ज्ञातव्यः ॥१२०॥ अथ बीजरुचिमाह-‘एगपएणेगाइं’-एकपदेन, अनेकानि ‘पयाइं’-पदानि ‘जो परारई उ सम्मत्तं’-यो यस्य प्रसारयति-प्रसरति तु सम्यक्त्वम् ‘उदएव्व’-उदकं इव ‘तिव्वविंदु’-तैलविन्दुः-यथा उदकैकदेशगतोऽपि तैलविन्दुः समस्तमुदक-

જો છદાસ્થ યા જિન કે દ્વાગ ઉપદિષ્ટ જીવાદિ તત્ત્વોં પર શ્રદ્ધા કરતા હૈ, ઉસકા સમ્યક્ત્વ ઉપદેશરુચિ કહલાતા હૈ ।

જો પુરુષ કિસી અર્થ કે સાધક હેતુ, યુક્તિ યા તર્ક કો ન જાનતા હુઆ કેવલ જિનાજ્ઞા સે હી તત્ત્વોં પર શ્રદ્ધા કરતા હૈ ઓર સમજ્ઞતા હૈ કિ યે તત્ત્વ એસે હી હૈં, અન્યથા નહીં, ઉસકા સમ્યક્ત્વ આજ્ઞારુચિ કહલાતા હૈ ।

જો પુરુષ સૂત્રોં કા અધ્યયન કરતા-કરતા શ્રુત કે દ્વારા હી સમ્યક્ત્વ કો અવગાહના કરતા હૈ, ચાહે વહ શ્રુત અંગપ્રવિષ્ટ હો અથવા અંગવાહ્ય હો, ઉસકા સમ્યક્ત્વ સૂત્રરુચિ કહાં જાતા હૈ ।

જાલ મેં પડે હુए તેલ કે વિન્દુ કે સમાન જિસકે લિએ સૂત્ર કા એક પદ અનેક રૂપ મેં પરિણત હો જાતા હૈ ઉસે બીજરુચિ કહતે હૈં ।

જે પુરૂષ અર્થના સાધક હેતુ યુક્તિયો તથા તર્કને ન જાણતો હોય પણ કેવળ જિનાજ્ઞાથીજ તત્ત્વોપર શ્રદ્ધા કરે છે અને સમજે છે કે આ તત્ત્વો આવાં જ છે તેમા ફેરફાર નથી તેનું સમ્યક્ત્વ આજ્ઞા રૂચિ કહેવાય છે.

જે પુરૂષ સૂત્રોનું અધ્યયન કરતા કરતાં શ્રુત દ્વારા જ સમ્યક્ત્વમાં અવગાહના કરે છે, પછી તે શ્રુત અંગ પ્રવિષ્ટ હોય અથવા અંગ બાહ્ય હોય તે સમ્યક્ત્વ સૂત્ર રૂચિ કહેવાય છે.

પાણિમા પડેલા તેલના ટીપાંની જેમ જેને માટે સૂત્રનું એક પદ અનેક રૂપમાં પરિણત બની જાય છે તેને બીજ રૂચિ કહેવાય છે.

મુપર્યુપરિ પ્રમરતિ તથા એકપદોત્પન્નરુચિરપ્યાત્મા તથાવિવ ક્ષયોપશમભાવાદશે-
ષેષુ તત્ત્વેષુ રુચિમાન્ ભવતિ, 'સો વીજરુચિ નાયવો'—સ વીજરુચિરિતિ
જ્ઞાતવ્યઃ, અથાભિગમરુચિમાહ—'સો હોઈ અભિગમરુઈ'—સ ભવતિ અભિગમરુચિઃ
'સુચતાણં જસ્સ અત્યઓ દિટ્ઠં'—શ્રુતજ્ઞાનં યસ્ય અર્થતો દૃષ્ટમ્, 'ઈક્કારસ અંગાઈ'
एकादश अङ्गानि, 'पञ्चगा दिट्ठिवाओय'—प्रकीर्णकानि, दृष्टिवादश्च ॥१२२॥
अथ विस्ताररुचिमाह—'दव्वाण' द्रव्याणाम् धर्मास्ति कायादीनां सर्वेषामपि 'सव्व-
भावा' सर्वभावाः सर्वे पर्यायाः 'सव्वपमाणेहिं'—तर्वप्रमाणैः 'जस्स'—यस्य 'उव-
लद्धा'—उपलब्धा भवन्ति, 'सव्वाहिं'—सर्वैः 'नयविहीहिं' नयविधिभिः—नैगमादिनय
प्रकारैः 'वित्थाररुचि नायवो'—विस्ताररुचिरिति ज्ञातव्यः, सर्वपदार्थपर्याय-
समुदायावगमेन तस्यारुचेरतिनिर्मलरूपतया सद्भावात्, ॥१२३॥ अथ क्रिया-
रुचिमाह—'दंसणनाणचरिते'—दर्शने ज्ञाने, चारित्रे 'तवविणए'—तपसि विनये

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ જલ મેં પડા તેલ કા એક ચિન્હુ ખી સમસ્ત જલ મેં
ફેલ જાતા હૈ, ડસી પ્રકાર એક પદ સે ઉત્પન્ન રુચિ વાલા જો આત્મા
વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ કે કારણ સમસ્ત પદર્થો મેં રુચિમાન્ બન જાતા હૈ,
ડસે વીજરુચિ સમજ્ઞના ચાહિએ ।

જિસને એકાદશ અંગોં કો, પ્રકીર્ણકોં કો અથવા દૃષ્ટિવાદ નામક
વારહવેં અંગ કો અર્થ સે જાના હૈ, ડસકા સમ્યક્ત્વ અભિગમરુચિ
સમજ્ઞના ચાહિએ ।

જિસને સમસ્ત ભાવોં કો, સમસ્ત પ્રમાણોં દ્વારા એવં સર્વનયવિવ-
ક્ષાઓં સે જાન લિયા હૈ, ડસકા સમ્યક્ત્વ વિસ્તારરુચિ હૈ । સવ
પદાર્થોં કે પર્યાયસમૂહ કા જ્ઞાન હોને સે ડસકી રુચિ અતિ નિર્મલ હોતી હૈ ।

દર્શન, જ્ઞાન ઓર ચારિત્ર મેં, તપ મેં, વિનય મેં, ઈર્યા આદિ સમિ-

તાત્પર્યં એ છે કે પાણીમા પડેલુ તેલતુ એક ટીપું પણ સમસ્ત પાણી
માં ફેલાઈ જાય છે, એ રીતે એક પદથી ઉત્પન્ન રૂચિવાળો જે આત્મા વિશિ
ષ્ટ ક્ષયોપશમના કારણથી સમસ્ત પદાર્થોમાં રૂચિમાન બની જાય છે, તેને
બીજ રૂચિ સમજવો જોઈએ.

જેણે અગીયાર અંગોને પ્રકીર્ણકોને અથવા દૃષ્ટિવાદ નામના બારમા
અંગને અર્થ સહિત જાણેલ છે. તેના સમ્યક્ત્વને અભિગમ રૂચિ જાણવું જોઈએ.

જેણે સમસ્ત ભાવોને સમસ્ત પ્રમાણો દ્વારા તેમજ સર્વનય વિવક્ષાઓથી
જાણેલ છે. તેનું સમ્યક્ત્વ વિસ્તાર રૂચિ છે. બધા પદાર્થોના પર્યાય સમૂહનું
જ્ઞાન થવાથી તેની રૂચિ અતિ નિર્મળ હોય છે.

‘સવ્ય સમિ, ડુતોગુ’-તર્કમિતિ ગુપ્તિગુ-સર્વસમિતિગુ-પ્રમિત્યાદિગુ સર્વામુ ચ ગુપ્તિગુ-મનોગુપ્તિ પ્રમૃતિગુ ‘જો કિરિયા માવરૂઈ’-યઃ ક્રિયા માવરુચિર્ભવતિ ‘સો સ્વલુ કિરિયા રૂઈ નામ’-સ સ્વલુ ક્રિયારુચિર્નામ ॥ એવંચ યમ્ય માવતો દર્શનાદ્યાચારાનુષ્ઠાને રુચિર્ભવતિ સ ક્રિયારુચિરિત્યર્થઃ । અથ સંક્ષેપરુચિં વિસ્તારેણ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘અણભિગ્ગહિય કુદિટ્ટી સંલેવ રુટ્તિ ઠીંદ નાયવ્વો’ અનભિગૃહીત કુદટ્ટિઃ-ન અભિગૃહીતા કુદટ્ટિર્યેન સોડનભિગૃહીતકુદટ્ટિઃ, સંક્ષેપરુચિર્ભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ ‘અવિસારઓ પવયગે’-અવિશારદઃ-અક્ષઃ, અપદુરિત્યર્થઃ, અર્હત્પ્રણીતે પ્રવચને સ ભવતિ, અથ ચ ‘અણભિગ્ગહિઓય સેસેમુ’-શેષેષુ-રૂપિલાદિ પ્રણીતેષુ પ્રવચનેષુ અનભિગૃહીતઃ-ન વિદ્યતે આમિમુખ્યેન ઉપાદેયતયા ગૃહીતં પ્રદ્ધં યસ્ય સોડનભિગૃહીતઃ, પ્રયમેન અનભિગૃહીત કુદટ્ટિપદેન દર્શનાન્તરપરિગ્રહો નિષિદ્ધઃ, દ્વિતીયેન અનભિગૃહીતપદેન તુ પરદર્શનપરિજ્ઞાનમાત્રમપિ પ્રતિપદ્ધમિતિ ન પૌનરુક્ત્યમ્; સ તયાવિધઃ સંક્ષેપરુચિરિતિ જ્ઞાતવ્યઃ ॥૧૨૫॥ અથ ધર્મરુચિં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જો અત્થિકાયધમ્મ’-યઃ સ્વલુ જીવઃ, અસ્તિકાય

તિયોં તથા મનોગુપ્તિ આદિ ગુપ્તિયોં મેં જો ક્રિયા માવ રુચિ વાલા હોતા હૈ અર્થાત્ દર્શન આદિ કે આચારોં કે અનુષ્ઠાન મેં જિસકી રુચિ હોતી હૈ, વહ ક્રિયારુચિ હૈ ।

અવ સંક્ષેપરુચિ કા વિસ્તાર સે પ્રરૂપણા કરતે હૈં-જિસને કુદટ્ટિ અથવા મિથ્યાદટ્ટિ કો ગ્રહણ નહીં ક્રિયા હૈ ઓર જો અર્હત્પ્રણીત પ્રવચન મેં ભી પદુ નહીં હોના, જો કપિલાદિ દ્વારા પ્રણીત પ્રવચન કો ઉપાદેય નહીં માનતા, વહ સંક્ષેપરુચિ હૈ । યહાં ગાથા મેં પ્રયુક્ત પહેલે ‘અનભિગૃહીત’ પદ સે અન્ય દર્શનોં કે પરિગ્રહ કા નિષેધ ક્રિયા ગયા હૈ ઓર દૂસરે ‘અનભિગૃહીત’ પદ સે પરદર્શન કે પરિજ્ઞાન માત્ર કા નિષેધ ક્રિયા ગયા હૈ, અતઃપ્ચ પુનરુક્તિ નહીં હૈ ।

દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રમા. તપમા, વિનયમા, ધર્મા આદિ સમિતિઓ તથા મનોગુપ્તિ આદિ ગુપ્તિઓમા જે ક્રિયા ભાવ રૂચિવાળા હોય છે અર્થાત્ દર્શન આદિના આચારોના અનુષ્ઠાનમાં જેની રૂચિ થાય છે તે ક્રિયા રૂચિ છે.

હવે સંક્ષેપ રૂચિની વિસ્તારથી પ્રરૂપણા કરે છે-જેણે કુદટ્ટિને અર્થાત્ મિથ્યાદટ્ટિને ગ્રહણ નથી કરી. અને જે અર્હત્ પ્રણીત પ્રવચનમા પ્રવીણ નથી થતા. જે કપિલાદિ પ્રણીત પ્રવચનને ઉપાદેય નથી માનતા તેઓ સંક્ષેપ રૂચિ છે.

અહીં ગાથામા આવતા પ્રયુક્ત પહેલા અનભિગૃહીત પદથી અન્ય દર્શનો ના પરિગ્રહનો નિષેધ કરેલ છે અને બીજા અનભિગૃહીત પદથી પરદર્શનના પરિજ્ઞાન માત્રનો નિષેધ કર્યો છે. તેથીજ પુનરુક્તિ દોષ આવતો નથી.

ધર્મમ્-અસ્તિકાયાદીનાં ધર્મ-ગત્યુપપ્લવ્વમ્-સ્વભાવમ્ 'સુયધર્મમ્'-
શ્રુતધર્મમ્ 'ચરિત્ત ધર્મમ્ ચ-વારિત્રધર્મમ્' 'જિનામિદિયં'-જિનામિદિતં-તીર્થ-
કાપ્રતિપાદિતમ્ 'સદ્દદ્' શ્રદ્ધાતિ, 'સો ધર્મરુદ્ધિ નાયવો'-સ ધર્મરુચિરિતિ
જ્ઞાતવ્યઃ । ૧૨૬॥ તદેવ નિસર્ગાદ્યુપાધિભેદાદ્ દશપ્રકારકં રુચિરૂપં દર્શનં પ્રતિ-
પાદિતમ્, અથ તદુત્પત્તિ લિજ્ઞાનિ પ્રદર્શયિતુમાહ-'પરમત્થ સથવો વા'-પરમાર્થ-
સંસ્તવો વા-પરમાશ્ચ તાત્ત્વિકાશ્ચ તેઽર્થાશ્ચ જીવાદય इति પરમાર્થાસ્તેષુ સંસ્તવઃ-
પરિચયઃ, તત્પરતયા વહ્નાદરપૂર્વકં જીવાદિ પદાર્થાવગમાયાભ્યાસ इत्यર્થઃ, વા
શબ્દઃ સમુચ્ચયાર્થકઃ, 'સુદિદ્ધ પરમત્થ સેવના વા વિ'-સુદિદ્ધપરમાર્થસેવનાવાઽપિ,
સુદ્ધસમ્યક્તયા દૃષ્ટાઃ પરમાર્થાઃ-જીવાદયો યૈસ્તે સુદિદ્ધ પરમાર્થાઃ તેષાં સેવનં-
પર્યુપાસનમ્, સુદિદ્ધપરમાર્થસેવનમ્, વા શબ્દસ્ય અનુક્તસમુચ્ચયાર્થકતયા યથા-
શક્તિ તદ્ વૈયાવૃત્યપ્રવૃત્તિશ્ચ, અપિ સમુચ્ચયે, તથૈવ 'વાત્તન્નકુદંસણવજ્જણાય'-

જો પુરુષ તીર્થ કર ભગવાન દ્વારા પ્રતિપાદિત અસ્તિકાય ધર્મ પર અર્થાત્
ધર્માસ્તિકાય આદિ કે ગતિસહાયકત્વ આદિ ધર્મો પર શ્રુતધર્મ તથા ચા-
રિત્રધર્મ પર શ્રદ્ધા કરતો હૈ, ઉસકા સમ્યક્ત્વ ધર્મરુચિ સમજના ચાહિયે ।

નિસર્ગ આદિ ઉપાધિયોં કે ભેદ સે દશ પ્રકાર કે રુચિરૂપ દર્શન
કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા, અવ ઉસકી ઉત્પત્તિ કે કારણોં કો દિશ્વ-
લ્લાને કે લિયે કહતે હૈ-

પરમાર્થ અર્થાત્ જીવાદિક તાત્ત્વિક પદાર્થોં કા સંસ્તવ અર્થાત્
પરિચય પ્રાપ્ત કરના, બહુમાનપૂર્વક ઉન્હેં સમજાને કે લિયે પ્રયત્ન કરના,
જિન્હોંને જીવાદિ તત્ત્વોં કો સમીચીન રૂપ સે જાન લિયા હૈ ઓર ઉન
કો સેવના અર્થાત્ ઉપાસના કરના એવં ઉનકી યથાશક્તિ વૈયાવૃત્ય
કરના તથા જિન્હોંને સમ્યક્ત્વ કો વમન કર દિયા હૈ એસે નિહન

જે પુરુષ તીર્થ કર ભગવાન દ્વારા પ્રતિપાદિત અસ્તિકાય ધર્મ પર અર્થાત્ ધર્મા-
સ્તિકાય આદિના ગતિસહાયકત્વ આદિ ધર્મો પર, શ્રુતધર્મ તથા ચારિત્ર ધર્મ પર
શ્રદ્ધા કરે છે, તેનું સમ્યક્ત્વ ધર્મરુચિ સમજવું જોઈએ.

નિસર્ગ આદિ ઉપાધિયોના ભેદ વડે દશ પ્રકારના રુચિરૂપ દર્શનનું પ્રતિ-
પાદન કરાયું છે.

હવે તેની ઉત્પત્તિના કારણોને દેખાડવા માટે કહે છે

પરમાર્થ અર્થાત્ જીવાદિક તાત્ત્વિક પદાર્થોના સંસ્તવ અર્થાત્ પરિચય
પ્રાપ્ત કરવો, બહુમાન પૂર્વક તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો. જોઈએ જીવાદિ
તત્ત્વોને સારી રીતે જાણી લીધા છે અને તેની સેવા અર્થાત્ ઉપાસના કરવી
તેમજ તેઓનું યથાશક્તિ વૈયાવૃત્ય કરવું તથા જોઈએ સમ્યક્ત્વનું વમન કરેલું

વ્યાપન્ન કુદર્શનવર્જનશ્ચ-દર્શનશબ્દસ્ય પ્રત્યેકમભિસમ્બન્ધાદ્ વ્યાપન્ન-વિનષ્ટં દર્શન-સમ્યક્ત્વં યેષાં તે વ્યાપન્નદર્શનાઃ-નિહ્વનપ્રભૃતયઃ, એવં કુત્સિતં દર્શનં યેષાં તે કુદર્શનાઃ-શાક્યાદયઃ, તેષાં વર્જનં વ્યાપન્નકુદર્શન વર્જનમ્ 'સમ્મત્ત સદ્દશ્ના'-સમ્યક્ત્વશ્રદ્ધાનમ્, પૂર્વોક્તૈઃ પરમાર્થસંસ્તવાદિભિઃ સમ્યક્ત્વમસ્તીતિ શ્રદ્ધાં કરોતીત્યર્થઃ ॥૧૨૭॥ ઉપર્યુક્તસ્ય દર્શનસ્ય અપ્તો આચારા સ્તેષાં સમ્યક્તયા પરિપાલનં પરમાવશ્યકં તદતિક્રમે દર્શનસ્યાપિ અતિક્રમસંભવાત્, તાનપ્તો આચારાન્ ઉપદર્શયિતુમાહ-'નિઃસંકિય નિક્કંઘિય નિવ્વિતિગિચ્છા અમૂઢદિઠ્ઠીય, ઉવવુંહણથિરિકરણે વચ્છલ્લપભાવણે અટ્ટ'-નિઃશક્કિતઃ ૧, નિષ્કાઙ્ક્ષિતઃ ૨, નિર્વિચિકિત્સઃ ૩, અમૂઢદ્દષ્ટિશ્ચ ૪, ઉપવુંહણસ્થિરીકરણે ૬, વાત્સલ્યપ્રભાવના ૮, અટ્ટ, તત્ર શક્કનં શક્કિતં-દેશશક્કા, સર્વ-શક્કા ચેત્યાશયઃ, નિર્ગતં શક્કિતં યસ્માત્ સ આદિ સે ઔર મિથ્યાદ્દષ્ટિયોં સે દૂર રહના ડનકે સાથ પ્રગાઢ સમ્પર્ક ન રાખના સમ્યક્ત્વ શ્રદ્ધાન હૈ, અર્થાત્ જો ડનકા પાલન કરતા હૈ ડસમેં સમ્યક્ત્વ હોતા હૈ ।

ઉપર્યુક્ત દર્શન કે આઠ આચાર હૈં । ડનકા સમ્યક્ પ્રકાર સે પાલન કરના અતીવ આવશ્યક હૈ । ડનકા અતિક્રમણ કરને પર સમ્યક્ત્વ કા મી અતિક્રમણ હો જાતા હૈ । અતઃ એ ડન આચારોં કો વતલારને કે લિષ કહતે હૈં-(૧) નિઃશંકિત (૨) નિષ્કાંક્ષિત (૩) નિર્વિચિકિત્સ (૪) અમૂઢદ્દષ્ટિ (૫) ઉપવુંહણ (૬) સ્થિરીકરણ (૭) વાત્સલ્ય ઔર (૮) પ્રભાવના, યે આઠ સમ્યક્ત્વ કે આચાર હૈં । ડનકા સ્વરૂપ ડસ પ્રકાર હૈ—

(૧) નિઃશંકિત-દેશતઃ અથવા સર્વતઃ શંકા ન કરના નિઃશંકિત

છે ઔવા નિહ્વન વિગેરેથી અને મિથ્યાદ્દષ્ટિઓથી દૂર રહેવું, તેઓની સાથે પ્રગાઢ સંપર્ક ન રાખવો સમ્યક્ત્વ શ્રદ્ધાન છે અર્થાત્ જે ઔનું પાલન કરે છે તેઓમાં સમ્યક્ત્વ થાય છે.

ઉપર્યુક્ત દર્શનના આઠ આચાર છે. તેમનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરવું અતીવ આવશ્યક છે તેઓનું અતિક્રમણ કરવાથી સમ્યક્ત્વનું પણ અતિક્રમણ થઈ જાય છે. તેથીજ એ આચારોને યત્નાવવાને માટે કહે છે-(૧) નિઃશંકિત (૨) નિષ્કાંક્ષિત (૩) નિર્વિચિકિત્સ (૪) અમૂઢદ્દષ્ટિ (૫) ઉપવુંહણ (૬) સ્થિરીકરણ (૭) વાત્સલ્ય અને (૮) પ્રભાવના આ આઠ સમ્યક્ત્વના આચાર છે. તેઓનું સ્વરૂપ આ પ્રકારે છે

(૧) નિઃશંકિત-દેશતઃ અથવા સર્વતઃ શંકા ન કરવી તે નિઃશંકિત આચાર છે. કોઈ કોઈ જિનોક્ત વિષયમાં શંકા કરવી તે દેશ શંકા છે અને

નિઃશંકિતઃ-દેશસર્વશંકાવર્જિત, તત્ર દેશશંકા યથા-જીવત્વે સામાનેઽપિ કથ-
મેકો ભવ્યઃ, અપરત્વભવ્યઃ? ઇતિ, સર્વશંકા યથા-નિશ્ચલમેવેદં પ્રવચનં પરિ-
કલ્પિતં ભવિષ્યતિ પ્રાકૃત નિબન્ધત્વાદિતિ, કિંતુ ઇયં દેશશંકા, સર્વશંકા વા ન
યુક્તા, તથાદિ-દેતુગ્રાહ્યત્વેન અદેતુગ્રાહ્યત્વેન ચ ભાવાનાં દ્વિવિધ્યાત, તત્ર દેતુગ્રાહ્યાઃ
જીવાસ્તિત્વાદયઃ, તત્સાધકપ્રમાણરૂઢાવાત, અદેતુગ્રાહ્યા અભવ્યાઃ, તદ્દેતૂનાં પ્રકૃષ્ટ
જ્ઞાનગોચરતયા અસ્મદાચપેક્ષયા તત્સાધક દેતૂનામસમ્ભગત, પ્રવચનસ્ય પ્રાકૃતો-
ઽપિ ચ નિબન્ધો બાલાઘનુગ્રહાર્થઃ કૃતઃ, તથાચોત્તમ્-‘બાલ સ્ત્રી મૂઢમૂર્ખાણાં
નૃણાં ચારિત્રકાઢ્ઢક્ષિણામ્ । અનુગ્રહાર્થ તત્ત્વજ્ઞૈઃ સિદ્ધાન્તઃ પ્રાકૃતઃ સ્મૃતઃ ॥’ ઇતિ,

આચાર હૈ । કિસી ઇક જિનોક્ત વિષય મેં શંકા કરના દેશશંકા હૈ
ઔર સામાન્ય રૂપ સે સમસ્ત પ્રવચન પર શંકા કરના સર્વશંકા હૈ ।
જૈસે-જબ સબી જીવ સ્વભાવતઃ સમાન હૈં તો ફિર કિસી કો ભવ્ય
ઔર કિસી કો અભવ્ય કયોં કહા ગયા હૈ ? યહ દેશ શંકા હૈ । યહ
સારા હી પ્રવચન કહાં કલ્પનિક તો નહીં હૈ, વયોં કિ પ્રાકૃત ભાષા
મેં રચિત હૈ, ઇસી શંકા હોના સર્વશંકા હૈ । કિંતુ યહ દેશશંકા
અથવા સર્વશંકા કરના ઉચિત નહીં । ભાવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈ-
દેતુગ્રાહ્ય ઔર અદેતુગ્રાહ્ય । જીવ કી સંજ્ઞા આદિ દેતુગ્રાહ્ય હૈં કયોંકિ
અહેં સિદ્ધ કરને વાલે પ્રમાણ વિદ્યમાન હૈં । અભવ્યત્વ આદિ ભાવ
અદેતુગ્રાહ્ય હૈં, કયોંકિ અનકે દેતુ લોકોત્તર જ્ઞાન કે દ્વારા હી જાને
જા સકતે હૈં । હમારી અપેક્ષા અનકે સાધક હૈંતુ સંભવ નહીં હૈં ।
સિદ્ધાન્ત કી પ્રાકૃતભાષા મેં જો રચના કી ગઈ હૈં સો બાલ આદિ
જીવોં કે અનુગ્રહ કે લિઅ હૈં । કહા ભી હૈ-ચારિત્ર કે અભિલાષી બાલ,

સામાન્ય રૂપે સમસ્ત પ્રવચન ઉપર શંકા કરવી તે સર્વશંકા છે.

યથા-જ્યારે બધાજીવ સ્વભાવથી સમાન છે તો પછી કોઈને ભવ્ય અને
કોઈને અભવ્ય કેમ કહેલ છે ? આ દેશ શંકા છે, આ આજુએ પ્રવચન શુ કલ્પિ-
તતો નહિ હોયને કેમકે પ્રાકૃત ભાષામા રચિત છે એવી શંકા થવી તે સર્વ
શંકા છે. કિંતુ દેશ શંકા અગરતો સર્વ શંકા કરવી તે ઉચિત નથી જણાતુ.

ભાવ બે પ્રકારના હોય છે-દેતુગ્રાહ્ય અને અદેતુ ગ્રાહ્ય. જીવની સત્તા
આદિ દેતુ ગ્રાહ્ય છે. કેમકે તેમને સિદ્ધ કરનારા પ્રમાણ વિદ્યમાન છે. અભ-
વ્યત્વ આદિ ભાવ અદેતુ ગ્રાહ્ય છે. કેમકે તેમના દેતુ લોકોત્તર જ્ઞાન દ્વારાજ
જાણી શકાય છે.

અમારી દૃષ્ટિએ તેમને સાધક દેતુનો સભવ નથી સિદ્ધાન્તની પ્રાકૃત
ભાષામાંજ રચના કરી છે. તે બાલ આદિ જીવોના અનુગ્રહ માટે છે કહ્યું પણ

અથ ચ પ્રવચનસ્ય પ્રાકૃતોઽપિ નિવન્ધો ન દૃષ્ટેષ્ટમોક્ષવિરોધી વર્તતે; અતઃ કથમવાન્તરપરિકલ્પના શુદ્ધા સમ્ભવતિ ? સર્વજ્ઞં વિના અન્યસ્ય દૃષ્ટેષ્ટા વિરોધિ-વચનાઽસંભવાત્, નિઃશક્તિરિતિ જીવ એવ જિનશાસનપ્રતિષ્ઠા દર્શનાચરણાત્ તત્પ્રાધાન્યવિવક્ષાયાં દર્શનાચારપદેન વ્યપદિશ્યતે દર્શનદર્શનિનોઃ કથન્નિદ્ ભેદાત્, એકાન્તભેદેતુ અદર્શનિવત્ દર્શનિનોઽપિ તત્ફલયોગભાવેન મોક્ષા-ભાવાપત્તિઃ, તથા નિષ્કાઙ્ક્ષિતઃ-કાઙ્ક્ષણં-કાઙ્ક્ષિતં, નિર્ગતં કાઙ્ક્ષિતં યસ્મા-

સ્ત્રી, મન્દ એવં મૂર્ખ મનુષ્યોં કે અનુગ્રહ કે લિખ તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષોં ને પ્રાકૃત મેં સિદ્ધાન્ત કી રચના કી હૈ ।' ઇસકે અતિરિક્ત સિદ્ધાન્ત કા પ્રાકૃતભાષા મેં રચા જાના પ્રત્યક્ષ યા અનુમાન પ્રમાણ સે વિરુદ્ધ નહીં હૈ । એસી સ્થિતિ મેં ઉસકે કલ્પિત હોને કી આશંકા કૈસે કી જા સકતી હૈ ? સર્વજ્ઞ કે સિવાય અન્ય કિસી કા વચન પ્રત્યક્ષ-અનુમાન સે વિરોધી નહીં હોતા । જિન શાસન અસંદિગ્ધ હૈ, ઇસ પ્રકાર સમજ્ઞ કર જો જીવ જિનશાસન કો સ્વીકાર કરતા હૈ દર્શન કા આચરણ કરને કે કારણ વહી જીવ, ઉસકી પ્રધાનતા કી વિવક્ષા કરને સે દર્શનાચાર કહલાતા હૈ । ક્યોંકિ દર્શન ઓર દર્શની મેં કથંચિત્ અભેદ હોતા હૈ । યદિ દર્શન ઓર દર્શની મેં સર્વથા ભેદ માના જાય તો અદર્શની કે સમાન દર્શની કો ખી દર્શન કા ફલ પ્રાપ્ત ન હોના ચાહિયે । ઓર મોક્ષ કા અભાવ હો જાના ચાહિયે ।

(૨) નિષ્કાંક્ષિત-કાંક્ષા અર્થાત્ અભિલાષા જિસમેં ન રહ ગઈ હો

છે આરિત્રના અભિલાષી બાલ, સ્ત્રી, મન્દ તેમજ મૂર્ખ મનુષ્યો પર અનુગ્રહ ન કરવા માટે તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષોએ પ્રાકૃતમાં સિદ્ધાન્તની રચના કરી છે.

તેનાથી અતિરિક્ત સિદ્ધાન્તનું પ્રાકૃત ભાષામાં રચાવું તે પ્રત્યક્ષ કે અનુમાન પ્રમાણથી વિરુદ્ધ નથી. આ સ્થિતિમાં તેનું કલ્પિત હોવાની આશંકા કેમ કરી શકાય? સર્વજ્ઞ સિવાય અન્ય કોઈના વચન પ્રત્યક્ષ અનુમાનથી વિરોધી નથી થતાં.

જિન શાસન અસંદિગ્ધ છે એ પ્રકારે સમજીને જે જીવ જિનશાસનનો સ્વીકાર કરે છે. દર્શનનું આચરણ કરવાને કારણે તેજ જીવ તેની મુખ્યતાની વિવક્ષા કરવાથી દર્શનાચાર કહેવાય છે કેમકે દર્શન અને દર્શનીમાં કથંચિત્ અભેદ હોય છે. જો દર્શન અને દર્શનીમાં સર્વથા ભેદ મનાય તો અદર્શનીના સમાન દર્શનીને પણ દર્શનનું ફલ પ્રાપ્ત ન થવું જોઈએ અને મોક્ષનો અભાવ થવો જોઈએ.

દસૌ નિષ્કાંક્ષિતઃ, દેશસર્વાકાંક્ષાવર્જિત इत्यर्थः, તત્ર દેશકાંક્ષા-યથા-
 એકં દિગમ્બરાદિ દર્શનમભિકાંક્ષતિ, સર્વાકાંક્ષા યથા-સર્વાણ્યેવ દર્શનાનિ
 શોભનાનિ વર્તન્તે इत्येवમનુચિन्तनम्, પરન્તુ નેદમ્ આકાંક્ષાદ્વયમપિયુક્તમ્ અન્ય-
 દર્શનેષુ પદ્મ જીવનિકાય પીડાયા અસત્પ્રરૂપણાયાથ સદ્ભાવાત્, તથા વિચિ-
 કિત્સા-મતિવિભ્રમઃ, ફલં પ્રતિ સંશય इत्यर्थः, નિર્ગતા વિચિકિત્સા યસ્માદસૌ
 નિર્વિચિકિત્સઃ-જિનશાસનં સુષ્ટુ વર્તતે કિન્તુ પ્રવર્તમાનસ્ય મમ અસ્માત્ફલં
 ભવિષ્યતિ ન વા ? કૃત્રીવલાદિષુ ક્રિયાયા ઉમયથાડ્યુપલબ્ધેઃ, इत्यादि विकल्प-
 વર્જિતઃ, સર્વથા પરિપૂર્ણ ઉપાય ઉપેયવસ્તુ ગ્રાપકો સ્વત્યેવેતિ સજ્ઞાતનિશ્ચયો
 નિર્વિચિકિત્સઃ, इत्याशयः, એવમ્ અમૂઢદૃષ્ટિઃ-ન મૂઢા-ચાલતપસ્વિતપો વિધાતિ

उसे निष्कांक्षित कहते हैं, अर्थात् जो देशकांक्षा और सर्वकांक्षा से
 रहित हो वह निष्कांक्षित । देशकांक्षा जैसे कोई दिगम्बरादि दर्शन
 की कांक्षा करता है और सर्वकांक्षा जैसे सभी दर्शन अच्छे हैं, ऐसा
 सोचना, मगर यह दोनों कांक्षालं युक्त नहीं हैं क्योंकि अन्य दर्शनों में
 पद्मजीवनिकाय की पीडा और असत्प्ररूपणा का सद्भाव है ।

(३) निर्विचिकित्सा-विचिकित्सा का अर्थ है मतिभ्रम अर्थात् फल
 में संदेह करना । जिसमें इस प्रकार की विचिकित्सा न हो वह निर्वि-
 चित्स कहलाता है । 'जिनशासन है तो अच्छा किन्तु इसमें प्रवृत्ति
 करने पर कुछ इससे फल की प्राप्ति होगी या नहीं, क्योंकि किसानों
 की क्रिया दोनों प्रकार की देखी जाती है' इस प्रकार के विकल्पों से
 जो रहित हो और जिसे यह विश्वास हो कि परिपूर्ण उपाय से उपादेय
 की प्राप्ति होती ही है, वह निर्विचित्स कहलाता है ।

(२) निष्कांक्षित शाक्षा अर्थात् અભિલાષા જેમાં ન રહિ જઇ હોય તેને
 નિષ્કાંક્ષિત કહે છે. અર્થાત્ જે દેશકાંક્ષા અને સર્વાકાંક્ષાથી રહિત છે તે નિષ્કાં-
 ક્ષિત દેશકાંક્ષા જેમકે કોઈ દિગમ્બરાદિ દર્શનની કાંક્ષા કરે છે, અને સર્વાકાંક્ષા
 જેમકે બધાં દર્શનો સારા છે એમ વિચારવું પરન્તુ આ બન્ને કાંક્ષાઓ
 યોગ્ય નથી કેમકે અન્ય દર્શનોમાં પદ્મ જીવનિકાયની પીડા અને અસત્પ્રરૂ-
 પણાનો સદ્ભાવ છે (૩) નિર્વિચિકિત્સ-વિચિકિત્સાનો અર્થ છે મતિભ્રમ
 અર્થાત્ ક્ષણમાં સન્દેહ કરવો. જેમાં આ પ્રકારની વિચિકિત્સા ન હોય તે
 નિર્વિચિકિત્સ કહેવાય છે. જિન શાસન છે તો સાચું પણ તેમાં પ્રવૃત્તિ
 કરવાથી મને તેનાથી ક્ષણની પ્રાપ્તિ થશે કે નહીં. કેમકે ખેડુતોની ક્રિયા
 બન્ને પ્રકારની જોવામાં આવે છે. આવા પ્રકારના વિકલ્પો વગરના જે છે
 અને જેમને આવો વિશ્વાસ હોય કે પરિપૂર્ણ ઉપાયથી ઉપેયની પ્રાપ્તિ થાય
 છે. આ નિર્વિચિકિત્સ કહેવાય છે.

શયદર્શનૈઃ સ્વભાવાત્ ન ચલિતા દૃષ્ટિઃ-સમ્યગ્દર્શનરૂપા યસ્યાસૌ અમૃદદૃષ્ટિઃ, યથા સુલસા શ્રાવિકા, સા ચ અમ્બડશ્રમણ-સમૃદ્ધીરૂપલભ્યાપિ ન સંમુમોહ, इत्येवं गुणि प्रधानमाचारमुक्त्वा अथ गुणप्रधानमाचारमाह-‘उपवृंहणस्थिरीकरणे उपवृंहणश्च स्थिरीकरणञ्चेति उपवृंहणस्थिरीकरणे; तत्रोपवृंहणं नाम समान धार्मिकाणां सद्गुणप्रशंसनेन तद् वृद्धिकरणम्, स्थिरीकरणन्तु धर्माद् ग्लायतां जीवानां तत्रैव दृढतया नियोजनम्, अथ वात्सल्यप्रभावने प्रतिपादयति-वात्सल्यञ्च प्रभावना च इति वात्सल्यप्रभावने; तत्र वात्सल्यं समानधार्मिकाणां प्रीत्योपकारसम्पादनं, प्रभावना च-धर्मप्रवचनादिभि स्तीर्थप्रग्व्यापना, एतच्चतु-

(૪) અમૃદદૃષ્ટિ-જિસકી દૃષ્ટિ મૃદ ન હો અર્થાત્ ચાલતપસ્વિયોં કે તપ એવં વિદ્યા સંબંધી અનિશયોં કો દેશ કર મ્હી જિસકી શ્રદ્ધા ચલાયમાન ન હો, વહ અમૃદદૃષ્ટિ કહલાતા હૈ, જૈસે સુલસા શ્રાવિકા । અમ્બડ સંન્યાસી કી સમૃદ્ધિ કો દેશ કર મ્હી વહ મોહ કો પ્રાપ્ત નહીં હુઈ શ્રી । ઇસ પ્રકાર ગુણિપ્રધાન આચારોં કા કથન કરકે અવ ગુણપ્રધાન આચાર કા કથન કરતે હૈ-

(૫) ઉપવૃંહણ-સાધર્મિક જનોં કે સદ્ગુણોં કી પ્રશંસા કરકે ડનકી વૃદ્ધિ કરના ઉપવૃંહણ આચાર હૈ ।

(૬) સ્થિરીકરણ-ધર્મ સે ડિગતે હુણ જીવોં કો ધર્મ મેં દૃઢ કરના સ્થિરીકરણ આચાર હૈ ।

(૭) વાત્સલ્ય-સમાન ધાર્મિક જનોં કા પ્રેમપૂર્વક ઉપકાર કરના વાત્સલ્ય આચાર હૈ ।

(૮) પ્રભાવના-ધર્મ કા વ્યાખ્યાન આદિ કરકે તીર્થ કી રચાતિ વઢાના ।

(૪) અમૃદદૃષ્ટિ-જેની દૃષ્ટિ મૃદ ન હોય અર્થાત્ તપસ્વીયોના તપ તેમજ વિદ્યા સંબંધી અનિશયોને જોઈને પણ જેમની શ્રદ્ધા ચલાયમાન ન થાય તે અમૃદ દૃષ્ટિ કહેવાય છે-જેમકે સુલક્ષા શ્રાવિકા અમ્બડ સંન્યાસીની સમૃદ્ધિ ને જોઈને પણ તે મોહને પ્રાપ્ત ન થઈ હતી. એજ રીતે ગુણિ પ્રધાન આચારનું કથન કરીને હવે ગુણ પ્રધાન આચારોનું કથન કરે છે

(૫) ઉપવૃંહણ-સાધર્મિક જનોના સદ્ગુણોની પ્રશંસા કરીને તેમની વૃદ્ધિ કરવી તે ઉપવૃંહણ આચાર છે.

(૬) સ્થિરીકરણ-ધર્મથી ડગતા જીવોને ધર્મમાં દૃઢ કરવા તે સ્થિરીકરણ આચાર છે.

(૭) વાત્સલ્ય-સમાન ધાર્મિક જનોના પ્રેમ પૂર્વક ઉપકાર કરવો તે વાત્સલ્ય આચાર છે.

(૮) પ્રભાવના-ધર્મનું વ્યાખ્યાન આદિ કરીને તીર્થનો ખ્યાતિ વધારનાર

गुणप्रधाननिर्देशेन गुणगुणिनोः कथञ्चिदभेदः सूचितः, एकान्ताभेदे तु गुण-
निवृत्तौ गुणिनोऽपि निवृत्त्या शून्यतापत्तिः स्यात्, एतेऽन्तौ दर्शनाचाराः प्ररू-
पिताः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—‘से तं सरागदंसणारिया’—ते एते—पूर्वोक्ताः सराग-
दर्शनार्याः प्रज्ञप्ताः ।

मूलम्—से किं तं वीयरगदंसणारिया ? वीयरगदंसणा-
रिया दुविहा पणत्ता, तं जहा—उवसंतकसाय वीयरगदंसणा-
रिया य, खीणकसायवीयरगदंसणारिया य । से किं तं उव-
संतकसायवीयरगदंसणारिया ? उवसंतकसायवीयरगदंसणा-
रिया दुविहा पणत्ता, तं जहा—पढमसमयउवसंतकसायवीय-
रागदंसणारिया य, अपढमसमयउवसंतकसायवीयरगदंसणा-
रिया य । अहवा—चरिमसमयउवसंतकसायवीयरगदंसणा-
रिया य, अचरिमसमय उवसंतकसायवीयरगदंसणारिया य ।
से किं तं खीणकसायवीयरगदंसणारिया ? खीणकसायवीय-
रागदंसणारिया दुविहा पणत्ता, तं जहा—छउमत्थ खीणकसा-
यवीयरगदंसणारिया य, केवलि खीणकसायवीयरगदंसणा-
रिया य । से किं तं छउमत्थ खीणकसायवीयरगदंसणारिया ?

इन चार में गुणप्रधान निर्देश करके गुण और गुणी का कथञ्चित्
अभेद सूचित किया गया है । अगर दोनों में एकान्त अभेद माना जाय
तो गुण की सत्ता नहीं रहेगी और गुण के अभाव में गुणी का भी
अभाव हो जाएगा । इस प्रकार गुण और गुणी का अभाव होने से
शून्यता का प्रसंग होगा ।

ये आठ दर्शनाचार बतलाए गए हैं, अब प्रस्तुत का उपसंहार
करते हैं—यह सराग दर्शनार्थ की प्ररूपणा हुई ।

આ આદેશા ગુણુ પ્રધાનતાનો નિર્દેશ કરીને ગુણુ અને ગુણીનો કથંચિત્
અભેદ સૂચિત કરેલો છે અગર તેઓમાં એકાન્ત અભેદ માનવામાં આવે તો
ગુણની સત્તા નહીં રહે અને ગુણના અભાવમાં ગુણીનો પણ અભાવ થઈ જશે.
એ માટે ગુણુ અને ગુણીનો અભાવ થવાથી શૂન્યતાનો પ્રસંગ આવશે.

આ આઠ દર્શનાચાર બતાવ્યાં છે.

હવે પ્રસ્તુતનો ઉપસંહાર કરે છે—આ સરાગ દર્શનાર્થની પ્રરૂપણા પુરી થઈ.

छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया दुविहा पणत्ता, तं जहा—सयंबुद्ध छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया य, बुद्ध बोहिय छउमत्थ खीणकसायदंसणारिया य । से किं तं सयंबुद्ध छउमत्थ खीणकसायवीयरगदंसणारिया ? सयंबुद्ध छउमत्थ खीणकसायवीयरगदंसणारिया दुविहा पणत्ता, तं जहा—पढम समय सयंबुद्ध छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया य, अपढमसमय सयंबुद्ध छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया य । अहवा—चरिमसमय सयंबुद्ध छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया य, अचरिमसमय सयंबुद्ध छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया य । से तं सयंबुद्ध छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया । से किं तं बुद्धबोहिय छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया ? बुद्धबोहिय छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया दुविहा पणत्ता, तं जहा—पढमसमय बुद्धबोहिय छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया य, अपढमसमय बुद्धबोहिय छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया य । अहवा—चरिमसमय बुद्धबोहिय छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया य, अचरिमसमय बुद्धबोहिय छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया य । से तं बुद्धबोहिय छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया य । से तं छउमत्थखीणकसायवीयरगदंसणारिया । से किं तं केवलिकखीणकसायवीयरगदंसणारिया ? केवलिकखीणकसायवीयरगदंसणारिया दुविहा पणत्ता, तं जहा—सजोगि केवलिकखीणकसायवीयरगदंसणारिया य, अजोगि केवलिकखीणकसायवीयरगदंसणारिया य । से किं तं सजोगिकेवलिकखीणकसायवीयरगदंसणारिया ? सजोगिकेवलि खीणकसायवीयरगदंसणारिया दुविहा पणत्ता, तं जहा—पढमसमय सजोगिकेवलि खीणकसायवीयरगदंसणारिया य, अपढमसमय स-

जोगि केवलि खीणकसायवीयरगदंसणारिया य । अहवा-
चरिमसमय सजोगि केवलि खीणकसायवीयरगदंसणारिया य,
अचरिमसमय सजोगि केवलि खीणकसायवीयरगदंसणारिया
य । से त्तं सजोगि केवलि खीणकसायवीयरगदंसणारिया । से
किं तं अजोगि केवलि खीणकसायवीयरगदंसणारिया ? अजो-
गिकेवलि खीणकसायवीयरगदंसणारिया दुविहा पणत्ता, तं
जहा-पढमसमय अजोगिकेवलि खीणकसायवीयरगदंसणा-
रिया य, अपढमसमय अजोगिकेवलि खीणकसायवीयरगदंसणा-
रिया य । अहवा-चरिमसमय अजोगिकेवलि खीणकसायवी-
यरगदंसणारिया य, अचरिमसमय अजोगि केवलि खीणक-
सायवीयरगदंसणारिया य । से त्तं अजोगि केवलि खीणकसा-
यवीयरगदंसणारिया । से त्तं केवलि खीणकसायवीयरगदंस-
णारिया । से त्तं खीणकसायवीयरगदंसणारिया । से त्तं
दंसणारिया ॥८॥सू० ३९॥

छाया—अथ के ते वीतरागदर्शनार्थाः ? वीतरागदर्शनार्था द्विविधाः प्रज्ञ-
प्ताः, तद्यथा—उपशान्तकषायवीतरागदर्शनार्थाश्च, क्षीणकषायवीतरागदर्शनार्थाश्च ।
अथ के ते उपशान्तकषायवीतरागदर्शनार्थाः ? उपशान्तकषायवीतरागदर्शनार्थाः

शब्दार्थ—(से किं तं वीयरगदंसणारिया ?) वीतरागदर्शनार्थ
कितने प्रकार के हैं ? (दुविहा पणत्ता तं जहा) दो प्रकार के कहे हैं
यथा (उवसंतकसायवीयरगदंसणारिया य खीणकसायवीयरगदंस-
णारिया य) उपशान्त कषाय वीतरागदर्शनार्थ और क्षीणकषाय वीत-
रागदर्शनार्थ (से किं तं उवसंतकसायवीयरगदंसणारिया ?) उपशान्त

शब्दार्थ—(से किं तं वीयरगदंसणारिया ?) वीतराग दर्शनार्थ डेटला प्रका-
रना छे ? (वीयरगदंसणारिया) वीतराग दर्शनार्थ (दुविहा पणत्ता तं जहा)
ये प्रकारना डेटला छे जेभडे (उवसंतकसायवीयरगदंसणारिया य खीणकसाय
वीयरगदंसणारिया य) उपशान्त कषाय वीतराग दर्शनार्थ अने क्षीण कषाय
वीतराग दर्शनार्थ

(से किं तं उवसंतकसायवीयरगदंसणारिया ?) उपशान्त कषाय वीतराग

દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તદ્વથા—પ્રથમસમયોપશાન્તકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ, અપ્રથમ-સમયોપશાન્ત કષાયવીરાગદર્શનાર્થાશ્ચ । અથવા—ચરમસમયોપશાન્તકષાયવીતરાગ-દર્શનાર્થાશ્ચ, અચરમસમયોપશાન્તકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ । અથ કે તે ક્ષીણ-કષાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ ? ક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તદ્વથા—છદ્મસ્થક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ, કેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શના-ર્થાશ્ચ । અથ કે તે છદ્મસ્થક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ ? છદ્મસ્થક્ષીણકષાય-વીતરાગદર્શનાર્થા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તદ્વથા—સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થક્ષીણકષાયવીત-

કષાય વીતરાગદર્શનાર્થ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા પળ્લત્તા તં જહા) દો પ્રકાર કે કહે હૈં, યથા (પઢમસમયઊવ૦ અપઢમસમયઊવ૦) પ્રથમ સમયવર્તી ઉપશાન્તકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ ઓર અપ્રથમ સમયવર્તી ઉપશાન્તકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ (અહવા) અથવા (ચરિ-મસમય૦ અચરિમ૦ ય) ચરમસમયવર્તી ઉપશાન્તકષાય વીતરાગદર્શ-નાર્થ ઓર અચરમ સમયવર્તી ઉપશાન્તકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ

(સે કિં તં ક્ષીણકસાયવીયરાગદંસનારિયા ?) ક્ષીણકષાય વીત-રાગદર્શનાર્થ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા પળ્લત્તા તં જહા) દો પ્રકાર કે કહે હૈં, યથા (છઊમત્થક્ષીણકસાય૦ ય કેવલિ ક્ષીણકસાય૦) છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ ઓર કેવલી ક્ષીણકષાય વીત-રાગદર્શનાર્થ । (સે કિં તં છઊમત્થક્ષીણ૦) છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીત-રાગદર્શનાર્થ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા પળ્લત્તા તં જહા) દો પ્રકાર હૈં, યથા (સયંબુદ્ધછઊમત્થક્ષીણ૦ બુદ્ધબોહિયછઊમત્થક્ષીણ૦) સ્વયંબુદ્ધ

દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ? (ઉવસંતકસાયવીયરાગદંસનારિયા) ઉપશાન્ત કષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ (દુવિહા પળ્લત્તા તં જહા) બે પ્રકારના કહ્યા છે જેમકે (પઢમસમયઊવ૦ અપઢમસમયઊવ૦) પ્રથમ સમય વર્તી ઉપશાન્ત કષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ અને અપ્રથમ સમયવર્તી ઉપશાન્ત કષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ (અહવા) અથવા (ચરિમસમય૦ અચરિમસમય૦ ય) ચરમ સમયવર્તી ઉપશાન્ત કષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ અને અચરમ સમયવર્તી ઉપશાન્ત કષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ

(સે કિં તં ક્ષીણકસાયવીયરાગદંસનારિયા ?) ક્ષીણ કષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ? (ક્ષીણકસાયવીયરાગદંસનારિયા) ક્ષીણ કષાય વીતરાગદર્શનાર્થ (દુવિહા પળ્લત્તા તં જહા) બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમ કે (છઊમત્થક્ષીણકસાય૦ ય કેવલીક્ષીણકસાય૦) છદ્મસ્થ ક્ષીણ કષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ અને કેવલી ક્ષીણ કષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ (સે કિં તં છઊમત્થક્ષીણ૦) છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ? (દુવિહા પળ્લત્તા તં જહા) બે પ્રકારના છે જેમકે

રાગદર્શનાર્થાશ્ચ, બુદ્ધબોધિતછદ્મસ્થક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ ? અથ કે તે સ્વયં-
બુદ્ધછદ્મસ્થક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ ? સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થક્ષીણકષાયવીતરાગ-
દર્શનાર્થાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તદ્વથા-પ્રથમસમયસ્વયંબુદ્ધછદ્મસ્થક્ષીણકષાયવીત-
રાગદર્શનાર્થાશ્ચ, અપ્રથમસમયસ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ, અચરમસમય-
સ્વયંબુદ્ધછદ્મસ્થક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ । તે એતે સ્વયંબુદ્ધછદ્મસ્થક્ષીણ-
કષાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ । અથ કે તે બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શ-

છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ ઓર બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણ
કષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ । (સે કિં તં સયંબુદ્ધક્ષીણં) સ્વયંબુદ્ધ
છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા
પણ્ણત્તા તં જહા) દો પ્રકાર કે કહે હૈં, યથા (પદમસમયસયંબુદ્ધછદ્મ-
ય અપદમસમયસયંબુદ્ધછદ્મ-ય) પ્રથમ સમયવર્તી સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થ
ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ ઓર અપ્રથમ સમયવર્તી સ્વયંબુદ્ધ
છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ (અહવા) અથવા (ચરિમસમય-
સયંબુદ્ધ-ય અચરિમસમયસયંબુદ્ધ-ય) ચરમ સમયવર્તી સ્વયંબુદ્ધ
છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ ઓર અચરમ સમયવર્તી સ્વયં-
બુદ્ધ છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ (સે તં સયંબુદ્ધછદ્મ-ય)
યહ સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ કી પ્રસ્થપના હુઈ ।
(સે કિં તં બુદ્ધબોધિયછદ્મસ્થ-ય ?) બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણક-

સયંબુદ્ધ છદ્મસ્થક્ષીણં બુદ્ધબોધિય છદ્મસ્થક્ષીણં) સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય
વીતરાગ દર્શનાર્થ અને બુદ્ધ બોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ

(સે કિં તં સયંબુદ્ધક્ષીણં ?) સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ
કેટલા પ્રકારના છે ? (સયંબુદ્ધક્ષીણં) સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ
(દુવિહા પળ્ણત્તા તં જહા) બે પ્રકારના કહ્યા છે જેમકે (પદમસમયસયંબુદ્ધ-ય અપદમ-
સમયસયંબુદ્ધછદ્મ-ય) પ્રથમસમયવર્તી સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શ-
નાર્થ અને અપ્રથમ સમયવર્તી સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ.

(અહવા) અથવા (ચરિમસમયસયંબુદ્ધ-ય અચરિમસમયસયંબુદ્ધ-ય) ચરમસમય
વર્તી સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ અને અચરમ સમયવર્તી
સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થક્ષીણ કષાય વીતરાગદર્શનાર્થ (સે તં સયંબુદ્ધછદ્મ-ય) આ
સ્વયંબુદ્ધ છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થની પ્રસ્થપના થઈ.

(સે કિં તં બુદ્ધબોધિય છદ્મસ્થ-ય ?) બુદ્ધ બોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય
વીતરાગ દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ? (બુદ્ધબોધિયછદ્મસ્થ-ય) બુદ્ધ બોધિત છદ્મ-

નાર્યાઃ ? બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા - પ્રથમસમયબુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ, અપ્રથમસમયબુદ્ધબોધિતછદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ । અથવા-ચરમસમયબુદ્ધબોધિતછદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ અચરમસમયબુદ્ધબોધિતછદ્મસ્થક્ષીકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ । તે એતે બુદ્ધબોધિતછદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાઃ । તે એતે છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાઃ । અથ કે તે કેવલિક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાઃ ? કેવલિક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા-સયોગિકેવલિક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ, અયોગિકેવલિક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ ।

પાય વીતરાગદર્શનાર્યા કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા પળ્લત્તા તં જહા) દો પ્રકાર કે હૈં, યથા (પદ્મસમયબુદ્ધબોધિયં ય અપદ્મસમયબુદ્ધં ય) પ્રથમ સમયવર્તી બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગદર્શનાર્યા ઓર અપ્રથમ સમયવર્તી (અહવા) અથવા (ચરિમસમયબુદ્ધં ય અચરિમસમયબુદ્ધં ય) ચરમ સમયવર્તી બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગદર્શનાર્યા ઓર અચરમ સમયવર્તી (સે તં બુદ્ધબોધિયં) યહ બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગદર્શનાર્યા કી પ્રરૂપણા હુઈ (સે તં છત્તમત્થં) યહ છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગદર્શનાર્યા કી ખી પ્રરૂપણા પૂરી હુઈ ।

(સે કિં તં કેવલિક્ષીણકસાયવીયરાગદંસણારિયા ?) કેવલી ક્ષીણકપાય વીતરાગદર્શનાર્યા કિતને પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિહા પળ્લત્તા તં જહા) દો પ્રકાર કે કહે હૈં, યથા (સજોગિકેવલિં ય અજોગિકેવલિં)

સ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્યા (દુવિહા પળ્લત્તા તં જહા) બે પ્રકારના છે, જેમકે (પદ્મસમયબુદ્ધબોધિયં ય અપદ્મસમયબુદ્ધં ય) પ્રથમ સમયવર્તી બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્યા અને અપ્રથમ સમયવર્તી બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્યા.

(અહવા) અથવા (ચરિમસમયબુદ્ધં ય અચરિમસમયબુદ્ધં ય) ચરમ સમયવર્તી બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્યા અને અચરમ સમયવર્તી બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્યા (સે તં બુદ્ધબોધિયં) આ બુદ્ધબોધિત છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગદર્શનાર્યાની પ્રરૂપણા થઈ. (સે તં છત્તમત્થં) આ છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્યાની પણ પ્રરૂપણા થઈ.

(સે કિં તં કેવલિક્ષીણકસાયવીયરાગદંસણારિયા ?) કેવલીક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્યા કેટલા પ્રકારના છે ? (કેવલિક્ષીણકસાયવીયરાગદંસણારિયા દુવિહા પળ્લત્તા) કેવલીક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્યા બે પ્રકારના કહેલા છે (તં જહા)

અથ કે તે સયોગિકેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ ? સયોગિકેવલિક્ષીણકષાય-
વીતરાગદર્શનાર્થા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-પ્રથમસમયસયોગિકેવલિક્ષીણકષાય-
વીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ, અપ્રથમસમયસયોગિકેવલિ ક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ ।
અથવા-ચરમસમયસયોગિકેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ, અચરમસમયસયો-
ગિકેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ । તે એતે સયોગિકેવલિક્ષીણકષાયવીત-
રાગદર્શનાર્થાઃ । અથ કે તે અયોગિકેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ ?
અયોગિકેવલિ ક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-પ્રથમસમ-
સયોગી કેવલી ક્ષીણકષાય૦ ઓર અયોગી કેવલી ક્ષીણકષાય૦ ।

(સે કિં તં સજોગિકેવલિ ક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થા ?)
સયોગી કેવલી ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ કિન્નને પ્રકાર કે હૈં ?
(દુવિદ્યા પળ્લન્તા તં જહા) દો પ્રકાર કે કહે હૈં, યથા (પદમસમય-
સજોગી૦ ય અપદમસમયસજોગી૦ ય) પ્રથમ સમયવર્તી સયોગી કેવલી
ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ ઓર અપ્રથમ સમયવર્તી૦ (અહવા)
અથવા (ચરિમસમયસજોગિકેવલિ૦ ય અચરિમસમયસજોગી૦ ય)
ચરમ સમયવર્તી સયોગિકેવલી ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ ઓર
અચરમ સમયવર્તી૦ । (સે તં સજોગિકેવલિક્ષીણકષાય૦) યહ
સજોગિકેવલી ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ કી પ્રરૂપણા હુઈ ।

(સે કિં તં અયોગિકેવલિ૦ ?) અયોગિકેવલી ક્ષીણકષાય વીત-
રાગદર્શનાર્થ કિન્નને પ્રકાર કે હૈં ? (દુવિદ્યા પળ્લન્તા તં જહા) દો પ્રકાર

તે આ પ્રમાણે છે (સજોગીકેવલી૦ ય અયોગીકેવલી૦) સયોગી કેવલી ક્ષીણ
કષાય અને અયોગી કેવલી ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ

(સે કિં તં સજોગીકેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થા ?) સયોગી કેવલી
ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે (સજોગીકેવલિ૦ દુવિદ્યા
પળ્લન્તા) સયોગી કેવલિક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ બે પ્રકારના કહેલ છે.
(તં જહા) તે બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે (પદમસમયસજોગી૦ ય અપદમસમય
સજોગી૦ ય) પ્રથમ સમયવર્તી સયોગીકેવલી ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ અને
અપ્રથમ સમયવર્તી સયોગીકેવલી ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ (અહવા) અથવા
(ચરિમસમયસજોગિકેવલિ૦ ય અચરિમસમયસજોગી૦ ય) ચરમસમયવર્તી સયોગી
કેવલીક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્થ અને અચરમસમયવર્તી. સયોગી કેવલી
ક્ષીણકષાય દર્શનાર્થ (સે તં સજોગિકેવલિક્ષીણકષાય) આ સયોગી કેવલીક્ષીણ
કષાયવીતરાગ દર્શનાર્થની પ્રરૂપણા થઈ

(સે કિં તં અયોગિકેવલી૦ ?) અયોગી કેવલી ક્ષીણકષાયવીતરાગ દર્શનાર્થ
કેટલા પ્રકારના છે (અયોગીકેવલિ૦) અયોગીકેવલી ક્ષીણકષાય (દુવિદ્યા પળ્લન્તા

યા યોગિકેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ' અપ્રથમસમયાયોગિકેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ । અથવા-ચરમસમયાયોગિકેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ, અચરમસમયાયોગિકેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્યાશ્ચ । તે એતે અયોગિકેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્યાઃ । તે એતે કેવલિક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્યાઃ । તે એતે દર્શનાર્યાઃ ॥૮॥સૂ.૦૩૯॥

ટીકા-અથ વીતરાગદર્શનાયાદિભેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં વીયરાયદંસનારિયા ?’-‘સે’-અથ ‘કિં તં’ કે તે કતિવિધા इत्यर्थः, વીતરાગદર્શનાર્યાઃ કે કહે હૈં, યથા (પદ્મસમયઅજોગિકેવલિ० ય અપદ્મસમયઅજોગિકેવલિ० ય) પ્રથમ સમયવર્તીંં અને અપ્રથમ સમયવર્તીંં (અહવા) અથવા (ચરિમસમયઅજોગિકેવલિ० ય અચરિમસમયઅજોગિકેવલિ० ય) ચરમસમયવર્તીંં અયોગિકેવલિ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્યાંં અને અચરમસમયવર્તીંં અયોગિકેવલિ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્યાંં (સે તં અયોગિકેવલિ०) યહ અયોગિકેવલિક્ષીણ० કી પ્રરૂપણા હુઈ (સે તં કેવલિક્ષીણ०) યહ કેવલિ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્યાંં કી પ્રરૂપણા હુઈ (સે તં ક્ષીણકષાયવીયરાયદંસનારિયા) યહ ક્ષીણકષાય વીતરાગદર્શનાર્યાંં કી પ્રરૂપણા હુઈ (સે તં દંસનારિયા) યહ દર્શનાર્યાંં કી પ્રરૂપણા હુઈ । ॥૩૯॥

ટીકાર્થ-અબ વીતરાગદર્શનાર્યાંં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । વીતરાગદર્શનાર્યાંં કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-વીતરાગદર્શનાર્યાંં દો પ્રકાર ક હોતે હૈ વે હસ પ્રકાર હૈં-ઉપશાન્તકષાય વીતરાગદર્શનાર્યાંં અર્થાત્ જિનકે સમસ્ત કષાયોંં કા ઉપશમ હો ચુકા હૈ

તં જહા) જે પ્રકારના કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે (પદ્મસમય અયોગિકેવલિ० ય અપદ્મસમયઅજોગિકેવલિ० ય) પ્રથમ સમયવર્તીંં અને અપ્રથમવર્તીંં. (અહવા) અથવા (ચરિમસમયઅજોગિકેવલિ० ય અચરિમસમયઅજોગિકેવલિ० ય) ચરમસમયવર્તીંં અયોગિકેવલિ ક્ષીણકષાયવીતરાગ અને અચરમસમયવર્તીંં અયોગી ક્ષીણકષાયવીતરાગ દર્શનાર્યાંં (સે તં અજોગિકેવલિ०) આ અયોગી કેવલિક્ષીણ०ની પ્રરૂપણા થઈ (સે તં કેવલિક્ષીણ०) આ કેવલિક્ષીણ કષાય વીતરાગ દર્શનાર્યાંંની પ્રરૂપણા થઈ (સે તં દંસનારિયા) આ દર્શનાર્યાંંની પ્રરૂપણા થઈ. ॥ સૂ. ૩૯ ॥

ટીકાર્થ-હવે વીતરાગ દર્શનાર્યાંંની પ્રરૂપણા કરાય છે-

વીતરાગ દર્શનાર્યાંં કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-વીતરાગદર્શનાર્યાંં જે પ્રકારના હોય છે, તે આ પ્રમાણે છે-ઉપશાન્ત કષાય વીતરાગ દર્શનાર્યાંં અર્થાત્ જેમના બધા કષાયોનું

પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ-‘વીયરાયદંસગારિયા દુવિહા પળ્લતા’-વીતરાગદર્શનાર્થાઃ-
વીતરાગદર્શનેન-વીતરાગ સમ્બન્ધિ દર્શનેન આર્યાઃ-શ્રેષ્ઠા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
‘તં જહા’-તદ્યથા-‘ઉવસંતકસાયવીયરાયદંસગારિયા ય’-ઉપશાન્ત કષાયવીત-
રાગદર્શનાર્થાશ્ચ, ઉપશાન્તાઃ-ઉપશમં પ્રાપ્તાઃ કષાયાઃ યેષાં તે ઉપશાન્તકષાયાઃ
વીતઃ-વ્યપાતો રાગો યેષાં વીતરાગાઃ, ઉપશાન્તકષાયાશ્ચ તે વીતરાગાશ્ચેતિ
ઉપશાન્તકષાયઃવીતરાગાઃ, તેષાં યદર્શનજ્ઞાનં તેન આર્યા इति ઉપશાન્તકષાયવીત-
રાગદર્શનાર્થાઃ, ‘ક્ષીણકસાયવીયરાયદંસગારિયા ય’-ક્ષીણકષાયવીતરાગદર્શનાર્થા-
શ્ચેતિ-ક્ષીણાઃ-ક્ષયં પ્રાપ્તાઃ, કષાયાક્રોધમાયાલોભા યેષાં તે ક્ષીણકષાયાઃ, તે
ચ તે વીતરાગાશ્ચેતિ ક્ષીણકષાયવીતરાગા સ્તેષાં યદર્શનં તેન આર્યા इति ક્ષીણ-
કષાય વીતરાગદર્શનાર્થા इत्यર્થઃ, અથોપશાન્તકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાન્ પ્રરૂપ-
યતિ-‘સે કિં તં ઉવસંતકસાયવીયરાયદંસગારિયા ?’-અથ કે તે, કતિવિધા
इत्यર્થઃ, ઉપશાન્ત-કષાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ-‘ઉવસંત-
કસાયવીયરાયદંસગારિયા દુવિહા પળ્લતા’-ઉપશાન્તકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ
દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા’ તદ્યથા ‘પઠમસમય ઉવસંતકસાયવીયરાયદંસગારિયા’
પ્રથમસમયોપશાન્તકષાયવીતરાગદર્શનાર્થાશ્ચ, યે તેષામેવોપશાન્તકષાયત્વાદીનાં
વિશેષાણાં પ્રથમે સમયે વર્તન્તે તે પ્રથમસમયોપશાન્તકષાયા इत्यર્થઃ, ‘અપઠમ-
સમયઉવસંતકસાયવીયરાયદંસગારિયા ય’-અપ્રથમસમયોપશાન્તકષાયવીતરાગ

और इस कारण जिनमें वीतराग दशा प्रकट हो गई है, ऐसे ग्यारहवें
गुणस्थानवर्त्ती मुनि के दर्शन से आर्य-श्रेष्ठ और क्षीणकषाय वीत-
रागदर्शनार्थ अर्थात् जिनके समस्त कषाय समूल क्षीण हो चुके हैं
ऐसे महामुनि के दर्शन के कारण जो श्रेष्ठ हैं ।

अब उपशान्तकषायवीतरागदर्शनार्थ की प्ररूपणा करते हैं । ये
उपशान्तकषाय वीतरागदर्शनार्थ कितने प्रकार के हैं ? भगवान् ने
उत्तर दिया-दो प्रकार के हैं, यथा-प्रथमसमयवर्त्ती और अप्रथमसमय-

ઉપશમન થયેલ છે અને તે કારણે જેમનામાં વીતરાગ દશા પ્રગળ થઈ ગઈ
છે, એવા અગીયારમા ગુણુસ્થાન વર્તી મુનિના દર્શનથી આર્ય શ્રેષ્ઠ અને ક્ષીણ
કષાય વીતરાગ દર્શનર્થ અર્થાત્ જેમના સમસ્ત કષાય સમૂલ ક્ષીણ થઈ ગયા
છે એવા મહામુનિના દર્શનના કારણે જે શ્રેષ્ઠ છે

હવે ઉપશાન્ત કષાય વીતરાગ દર્શનર્થની પ્રરૂપણા કરવામા આવે છે.

આ ઉપશાન્ત કષાય વીતરાગ દર્શનર્થ કેટલા પ્રકારના છે ? (હોય છે)

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-જે પ્રકારના છે. જેમકે પ્રથમ સમયવર્તી

અને અપ્રથમ સમયવર્તી. ઉપશાન્ત કષાય વીતરાગ અવસ્થામા અર્થાત્ અગી-

દર્શનાર્થાથ, તત્ર અપ્રથમસમયે દ્વયાદિસમયે વર્ગાના ઉપશાન્તકપાયવીતરાગ-
દર્શનાર્થાં इत्यर्थः, 'અહવા'—અથવા—'ચરિત્રસમયઉવસંતકસાયવીયરાયદંસના-
રિયા ય'—ચરમસમયોપશાન્તકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાથ, એ તેપામેવોપશાન્તકપાય-
ત્વાદીનાં વિશેષાણામન્યસમયે વર્તેતે તે ચરમસમયા इत्यर्थः, 'અવરિત્રસમય
ઉવસંતકસાયવીયરાયદંસનારિયા ય'—અચરમસમયોપશાન્તકપાયવીતરાગદર્શના-
ર્થાંવેતિ, એ તતઃ પ્રાગ્ દ્વિચરમત્રિચરમચતુઃપચ્ચરમાદિપુ સમયેષુ વર્તન્તે તે
અચરમસમયા इत्याद्यर्थः કર્તવ્યઃ । અથ ક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાન્ પ્રરૂપ-
યિતુમાદ-‘સો કિં તં ક્ષીણકસાયવીયરાયદંસનારિયા ?’—અથ કે તે, કતિ-
વિધા इत्यर्थः ક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? મગવાનાદ-‘ક્ષીણકસા-
યવીયરાયદંસનારિયા દુવિદ્યા પળ્લતા’—ક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાં દ્વિવિધાઃ

વર્તી । ઉપશાન્તકપાયવીતરાગ અવસ્થા મેં અર્થાન્ ગ્યારહવેં ગુણસ્થાન
મેં પહુંચે જિન્હેં પહલા હી સમય હૈ, વે પ્રથમસમયવર્તી ઉપશાન્તકપાય
વીતરાગ કહલાતે હૈં ઓર જિન્હેં ઉસ અવસ્થા મેં પહુંચેં એક સમય સે
અધિક હો ગયા હો વે અપ્રથમ સમયવર્તી ઉપશાન્ત કપાયવીતરાગ
કહલાતે હૈં । ઇસ પ્રકાર સ્વામિયોં કે ભેદ સે યહાં દર્શન કે ભેદ બત-
લાય ગયે હૈં । આગેં સીં ઇસી પ્રકાર સમજ લેનાં ચાહિયે ।

ઉપશાન્ત કપાય વીતરાગદર્શનાર્થાં કે દૂસરે પ્રકાર સેં સીં દો ભેદ
હૈં, યથા—ચરસમયવર્તી ઓર અચરમસમયવર્તી । ઇન્કે દર્શન સીં
દો પ્રકાર કે હૈં ઓર ઇસી કારણ ઇન્કે નિમિત્ત સે આર્યત્વ સીં દો
પ્રકાર કા હૈં ।

અવ ક્ષીણકપાય વીતરાગદર્શનાર્થાં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । ક્ષીણ-
કપાય વીતરાગદર્શનાર્થાં કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? મગવાન્ ને ઉત્તર

ચારમા ગુણસ્થાનમા પહોચ્યાને જેમનો પ્રથમજ સમય છે, તેઓ પ્રથમ સમય
વર્તી ઉપશાન્ત કપાય વીતરાગ કહેવાય છે. અને જેમને તે અવસ્થામાં પહોંચે
એક સમયથી અધિક સમય થઈ ગયો હોય તેઓ અપ્રથમ સમયવર્તી
ઉપશાન્ત કપાય વીતરાગ કહેવાય છે. આ પ્રકારે સ્વામિયોના લેદથી અહીં
દર્શનના લેદ બતાવ્યા છે. આગળ પણ એ રીતે સમજ લેવું જોઈએ.

ઉપશાન્ત કપાય વીતરાગ દર્શનાર્થના બીજા પ્રકારે પણ બે લેદ છે—જેમકે
ચરમ સમયવર્તી અને અચરમ સમયવર્તી. તેમના દર્શન પણ બે પ્રકારના
છે. અને તે કારણે તેમના નિમિત્તે આર્યત્વ પણ બે પ્રકારના છે,

હવે ક્ષીણ કપાય વીતરાગ દર્શનાર્થની પ્રરૂપણા કરે છે

ક્ષીણ કપાય વીતરાગ દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—એ પણ બે પ્રકારના છે જેમકે છદ્મસ્થ

પ્રજ્ઞતાઃ, 'તં જહા'—તદ્યથા—'છડમત્થક્ષીણકપાયવીયરાયદંસગારિયા ચ'—છડમસ્થ-
ક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાથ, 'કેવલિક્ષીણકપાયવીયરાગદંસગારિયા ચ' કેવલિ-
ક્ષીણરૂપાયવીતરાગદર્શનાર્થાથ, તત્ર છદ્મસ્થક્ષીણરૂપાયવીતરાગદર્શનાર્થાન્ પ્રરૂપ-
યિતુમાહ—'સે ફિં તં છડમત્થક્ષીણકપાયવીયરાયદંસગારિયા ?'—અથ કે તે,
કતિવિધા इत्यर्थः છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? મગવાનાહ—
'છડમત્થક્ષીણકપાયવીયરાગદંસગારિયા દુવિદા પળગત્તા'—છદ્મસ્થક્ષીણકપાય-
વીતરાગદર્શનાર્થા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'તં જહા'—તદ્યથા—'સયંબુદ્ધ છડમત્થક્ષીણ-
કપાયવીયરાયદંસગારિયા ચ'—સ્વયંબુદ્ધછદ્મસ્થક્ષીણરૂપાયવીતરાગદર્શનાર્થાથ,
'બુદ્ધવોદ્ધિયછડમત્થક્ષીણકપાયવીયરાયદંસગારિયા ચ'—બુદ્ધવોધિતચ્છદ્મસ્થક્ષીણ-
કપાય વીતરાગદર્શનાર્થાથ, સ્વયંબુદ્ધેન વોધિતચ્છદ્મસ્થક્ષીણરૂપાયવીતરાગદર્શ-
નાર્થા इत्यर्थः, અથ સાયંબુદ્ધચ્છદ્મસ્થક્ષીણરૂપાયવીતરાગદર્શનાર્થાન્ પ્રરૂપયિતુ-
માહ—'સે ફિં તં સયંબુદ્ધછડમત્થક્ષીણકપાયવીયરાયદંસગારિયા ?—અથ કે તે, કતિ-
વિધા इत्यर्थः, સ્વયંબુદ્ધચ્છદ્મસ્થક્ષીણરૂપાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ પ્રજ્ઞતાઃ મગવાનાહ
—'સયં બુદ્ધછડમત્થક્ષીણકપાયવીયરાયદંસગારિયા દુવિદા પળગત્તા'—સ્વયંબુદ્ધ-
ચ્છદ્મસ્થક્ષીણરૂપાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'તં જહા'—તદ્યથા—'પદ-

દિયા—યે બી દો પ્રકાર કે હૈં, યથા—છદ્મત્થ—ક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શ-
નાર્થ' ઓર કેવલી—ક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થ' । તાત્પર્ય' યહ હૈ કિ
જિનકે કષાયોં કા સર્વથા ક્ષય હો જાતા હૈ, વે ક્ષીણકપાય
કહલાતે હૈં । વારહવેં, તેરહવે ઓર ચૌદહવેં ગુણસ્થાન વાલે
ક્ષીણકપાય હોતે હૈં । ઇનમેં સે વારહવેં ગુણસ્થાનવાલે જીવ છદ્મસ્થ
હોતે હૈં ઓર તેરહવે તથા ચૌદહવેં ગુણસ્થાન વાલે કેવલી હોતે હૈં ।
ઇસ પ્રકાર ક્ષીણકપાય કે છદ્મસ્થ ઓર કેવલી કે ભેદ સે દો ભેદ
હુએ । ઇન મેં જો વારહવેં ગુણસ્થાન વાલે છદ્મસ્થ ક્ષીણકપાયવીતરાગ
હૈં વે દો પ્રકાર કે હૈં—સ્વયંબુદ્ધ ઓર બુદ્ધવોધિત । ઇન દોનોં કે બી

ક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્થ' અને કેવલી ક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્થ' તાત્પર્ય'
એ છે કે જેમના કપાયોના સર્વથા ક્ષય થઈ જાય છે. તેઓ ક્ષીણ કપાય
વીતરાગ દર્શનાર્થ' કહેવાય છે.

બારમા તેરમા અને ચૌદમા ગુણસ્થાન વાળા ક્ષીણ કપાય હોય છે તેમાંથી
બારમા ગુણ સ્થાનોવાળા છવે છદ્મસ્થ હોય છે અને તેરમા કથા ચૌદમા
ગુણ સ્થાન વાળા કેવલી થાય છે.

આ રીતે ક્ષીણકપાયના છદ્મસ્થ અને કેવલીના ભેદ કરીને જે ભેદ થયા તેમાં
જે બારમા ગુણસ્થાનવાળા છદ્મસ્થ ક્ષીણ કપાય વીતરાગ છે તેઓ જે પ્રકારના
છે—સ્વયંબુદ્ધ અને બુદ્ધ વોધિત આ બેના પણ જે રીતે જે જે ભેદ થાય છે.

મસમયસયંબુદ્ધઝઝમત્થલીણ કસાયવીયરાયદંસનારિયા ય’-પ્રથમ સમયસ્વયમ્બુદ્ધ
 ચ્છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાથ, ‘અપદ્મસમયસયંબુદ્ધઝઝમત્થલીણકસા-
 યવીયરાયદંસનારિયા ય’-અપ્રથમસમયસ્વયમ્બુદ્ધચ્છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શ-
 નાર્યાથ, -અપ્રથમસમયે-દ્વયાદિસમયે સ્વયમ્બુદ્ધચ્છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શ-
 નાર્યાં ઇત્યર્થઃ, ‘અદ્વા’-અથવા ‘ચરિમસમયસયંબુદ્ધઝઝમત્થલીણકસાયવીયરાયદં-
 સનારિયા ય’-ચરમસમયસ્વયમ્બુદ્ધચ્છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાથ; ‘અચ-
 રિમસમયસયંબુદ્ધઝઝમત્થલીણકસાયવીયરાયદંસનારિયા ય’-અચરમસમયસ્વયમ્બુ-
 દ્ધચ્છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાથ, ઇતિરીત્યા પ્રકૃતમુપસંદરઘ્નાહ-‘સે તં
 સયંબુદ્ધઝઝમત્થલીણકસાયવીયરાયદંસનારિયા’-તે એતે-ઉપર્યુપદર્શિતાઃ સ્વય-
 મ્બુદ્ધચ્છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ।

અથ બુદ્ધવોધિતચ્છદ્મસ્થક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્યાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-
 ‘સે કિં તં બુદ્ધવોધિયઝઝમત્થલીણકસાયવીયરાયદંસનારિયા ?’-અથ કે તે,
 દો તરહ સે દો-દો ભેદ હોતે હૈં । યથા-પ્રથમસમયવર્ત્તીં ઓર અપ્રથમ
 સમયવર્ત્તીં અર્થાત્ જિન્હેં વારહવેં ગુણસ્થાન મેં પહુંચે પહલા હી સમય
 હૈ ઓર જિન્હેં ઉસમેં પહુંચે દો તીન ચાર આદિ સમય હો ચુકે હૈં ।
 અથવા ચરમ સમયવર્ત્તીં ઓર અચરમ સમયવર્ત્તીં, અર્થાત્ જો વારહવેં
 ગુણસ્થાન કે અન્તિમ સમય મેં વર્ત્તમાન હોં વે ચરમ સમયવર્ત્તીં ઓર
 જિન્હેં અન્તિમ સમય નહીં હૈ વે અચરમ સમયવર્ત્તીં । इन भेदों के
 कारण दर्शन में भी भेद होता है और दर्शनभेद से आर्यत्व में भी
 भेद हो जाता है । इस प्रकार छद्मस्थ क्षीणकषाय वीतरागदर्शनार्य
 के दो भेद हुए-स्वयंबुद्ध और बुद्धवोधित । स्वयंबुद्ध दो प्रकार के हैं-
 प्रथमसमयवर्त्तीं और अप्रथमसमयवर्त्तीं अथवा चरमसमयवर्त्तीं और
 अचरमसमयवर्त्तीं । इसी प्रकार बुद्धवोधित के भी दोनों तरह से

જેમકે-પ્રથમ સમયવર્તીં અને અપ્રથમ સમયવર્તીં અર્થાત્ જેમને બારમા
 ગુણસ્થાનમા પહોંચ્યાને પહેલો જ સમય છે અને જેમને તેમાં પહોંચ્યાને બે
 ત્રણ ચાર વિગેરે સમય વીતી ગયા છે.

અથવા ચરમ સમયવર્તીં અને અચરમ સમયવર્તીં અર્થાત્ જે બારમા
 ગુણસ્થાનના અન્તિમ સમયમાં વર્તમાન હોય તે ચરમ સમયવર્તીં અને જેઓને
 અન્તિમ સમય નથી તેઓ અચરમસમયવર્તીં છે. આ બે ભેદોને કારણે દર્શનના
 પણ ભેદ પડે છે અને દર્શન ભેદથી આર્યત્વમાં પણ ભેદ પડી જાય છે.

આ પ્રકારે છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્યાના બે ભેદ પડ્યા
 સ્વયંબુદ્ધ અને બુદ્ધવોધિત. સ્વયંબુદ્ધ બે પ્રકારના છે-પ્રથમ સમયવર્તીં અને

કતિવિધા इत्यर्थः, बुद्धबोधितच्छद्मस्थक्षीणकषायवीतरागदर्शनार्थाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—‘बुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणारिया दुविहा पणत्ता ?’—बुद्धबोधितच्छद्मस्थक्षीणकषायवीतरागदर्शनार्था द्विविधाः प्रज्ञप्ताः ? ‘तं जहा’—तद्यथा—‘पढमसमयबुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणारियाय’—प्रथम-समयबुद्धबोधितच्छद्मस्थक्षीणकषायवीतरागदर्शनार्थाश्च, प्रथमसमये बुद्धेन बोधि-तच्छद्मस्थक्षीणकषायवीतरागदर्शनार्था इत्यर्थः ‘अपढमसमयबुद्धबोहियछउमत्थ-खीणकसायवीयरायदंसणारिया य’ अप्रथमसमयबुद्धबोधितच्छद्मस्थक्षीणकषाय-वीतरागदर्शनार्थाश्च,—अप्रथमसमये—द्वयादि समये बुद्धेन बोधितच्छद्मस्थक्षीण-कषायवीतरागदर्शनार्था इत्यर्थः ‘अहवा’—अथवा—‘चरिमसमयबुद्धबोहियछउमत्थ-खीणकसायवीयरायदंसणारिया य’—चरमसमयबुद्धबोधितच्छद्मस्थक्षीणकषाय-वीतरागदर्शनार्थाश्च, ‘अचरिमसमयबुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणा-रिया य’ — अचरमसमयबुद्धबोधितच्छद्मस्थक्षीणकषायवीतरागदर्शनार्थाश्चेति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—‘से तं बुद्धबोहियछउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणारिया’—ते एते—पूर्वोक्ताः बुद्धबोधितच्छद्मस्थक्षीणकषायवीतरागदर्शनार्थाः प्रज्ञप्ताः, ‘से तं छउमत्थखीणकसायवीयरायदंसणारिया’—ते एते—पूर्वोक्ताः छद्मस्थक्षीण-कषायवीतरागदर्शनार्थाः प्रज्ञप्ताः,

अथ केवलिक्षीणकषायवीतरागदर्शनार्थान् प्ररूपयितुमाह—‘से कि तं केवलि-खीणकसायवीयरायदंसणारिया ?’—अथ के ते, कतिविधा इत्यर्थः, केवलिक्षीण-कषायवीतरागदर्शनार्थाः—केवलिनश्च ते क्षीणकषायाश्च ते वीतरागाश्चेति केवलिक्षीण-कषायवीतरागास्तेषां यदर्शनं तेन दर्शनेन आर्याः, इति केवलिक्षीणकषायवीतराग-दर्शनार्थाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—‘केवलिक्षीणकसायवीयरायदंसणारिया दुविहा पणत्ता’ केवलिक्षीणकषायवीतरागदर्शनार्था द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा’—तद्यथा—‘सजोगिकेवलिक्षीणकसायवीयरायदंसणारिया य’—सयोगिकेवलिक्षीणकषाय-दो भेद हैं । यह छद्मस्थ क्षीणकषाय वीतरागदर्शनार्थ की प्ररूपा हुई ।

अब प्रश्न यह है कि केवलि-क्षीणकषाय वीतरागदर्शनार्थ कितने प्रकार के हैं ? भगवान् ने उत्तर दिया—इन के दो भेद हैं—सयोगिकेवलि

અપ્રથમ સમયવર્તી, અથવા તો ચરમ સમયવર્તી અને અચરમ સમયવર્તી એજ રીતે બુદ્ધબોધિતના પણ બન્ને રીતે બે ભેદ છે. આ છદ્મસ્થ ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થની પ્રરૂપણા થઈ

હવે પ્રશ્ન એ છે કે કેવલિ ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—તેમના બે ભેદ છે—સયોગિ કેવલિ ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ અને અયોગિ કેવલિ ક્ષીણકષાય વીતરાગ દર્શનાર્થ. જેઓ

વીતરાગદર્શનાર્થાથ, -સયોગિનશ્ચ યોગેન સદ્વિતાઃ મયોગાઃ વાઙ્મનઃ કાયલક્ષ્ણા-
સ્તે યેષાં તે સયોગિનસ્તે ચ તે કેવલિનશ્ચેતિ સયોગિકેવલિનસ્તે ચ તે ક્ષીણ-
કપાયશ્ચેતિ સયોગિકેવલિક્ષીણકપાયસ્તે ચ તે વીતરાગાશ્ચેતિ તે તથાવિચારસ્તેષાં
યદર્શનં તેન આર્યાં इत्यर्थः, 'અજોગિકેવલિક્ષીણકસાયવીયરાયદંસનારિયા ય' -
અયોગિકેવલિક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાથેતિ, અયોગિનઃ-યોગરહિતાસ્તે ચ તે
કેવલિનશ્ચેત્યાદિરીત્યા સમાસઃ પૂર્વવદ્વિધેયઃ, અથ સયોગિકેવલિક્ષીણકપાય-
વીતરાગદર્શનાર્થાન પ્રરૂપયિતુમાદ- 'સે કિં તં સજોગિકેવલિક્ષીણકસાયવીયરાય-
દંસનારિયા ?' -અથ કે તે-કૃતિવિધાઃ સયોગિકેવલિક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ
પ્રજ્ઞતાઃ ? ભગવાનાદ- 'સજોગિકેવલિક્ષીણકસાયવીયરાયદંસનારિયા દુષિદ્ધા
પણ્ણત્તા' -સયોગિકેવલિક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'તં જદા' -
તથા 'પદ્મમમયરાજોગિકેવલિક્ષીણકસાયવીયરાયદંસનારિયા ય' -પ્રથમસમયસ-
યોગિકેવલિક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ 'અપદ્મમમયમજોગિકેવલિક્ષીણકસાય-
વીયરાયદંસનારિયા ય' -અપ્રથમસમયસયોગિકેવલિક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ
-અપ્રથમસમયે-દુષ્ટાદિસમયે સંયોગિનશ્ચ તે કેવલિનશ્ચ તે इत्यादि पूर्वोक्तरीत्या
સમાસઃ સ્વયમૂહનીયઃ, 'અહવા' -અથવા 'ચરિમસમયસજોગિકેવલિક્ષીણકસાય-
વીયરાયદંસનારિયા ય' -ચરમસમયસયોગિકેવલિક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થાઃ,

ક્ષીણકપાય વીતરાગદર્શનાર્થે ઓર અયોગિકેવલિ ક્ષીણકપાય વીત-
રાગદર્શનાર્થે જો કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર ચુકે હૈં સગર યોગોં સે યુક્ત
હૈં એસે તેરહવેં ગુણસ્થાન વાલે અરિહન્ત સયોગી કેવલી કહલાતે હૈં
ઓર જો કેવલી અયોગદશા પ્રાપ્ત કર ચુકે હૈં એસે ચૌદહવેં ગુણસ્થાન
વાલે અયોગી કેવલી કહલાતે હૈં ।

સયોગિકેવલિ ક્ષીણકપાય વીતરાગદર્શનાર્થે કિતને પ્રકાર કે હૈં ?
ભગવાન્ ને કહા-દો પ્રકાર કે હૈં । યથા-પ્રથમસમય સયોગિકેવલિ
ક્ષીણકપાયવીતરાગદર્શનાર્થે ઓર અપ્રથમસમય-સયોગિકેવલિક્ષીણ-

કેવલજ્ઞાન મેળવી ચૂકયા છે પણ યોગથી યુક્ત છે એવા તેરમા ગુણસ્થાન
વાળા અરિહન્ત સયોગી કેવલી કહેવાય છે. અને જે કેવલી અયોગદશા પામેલા
છે એવા ચૌદમા ગુણસ્થાનવાળા અયોગી કેવલી કહેવાય છે.

સયોગી કેવલી ક્ષીણકપાય વીતરાગ દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રીભગવાને કહ્યું-જે પ્રકારના છે. જેમકે પ્રથમ સમયસયોગી કેવલી ક્ષીણ
કપાય વીતરાગ દર્શનાર્થ અને અપ્રથમ સમય સયોગી કેવલિ ક્ષીણકપાય વીત-
રાગ દર્શનાર્થ.

दरवनस्पतिकायिका वर्तन्ते, तथा 'अधोलोए'-अधोलोके 'पायालेसु'-पातालेषु 'भवणेषु'-भवनेषु 'भवणपत्थडेसु'-भवनप्रस्तटेषु तथा 'उद्धलोए'-ऊर्ध्वलोके- 'कप्पेसु'-कल्पेषु 'विमानेषु'-विमानेषु ग्रैवेयकादिषु 'विमानावलियासु'-विमाना- वलिकासु 'विमाणपत्थडेसु'-विमानप्रस्तटेषु चादरपर्याप्तवनस्पतिकायिका वर्तन्ते तथा-तिरियलोए-तिर्यग्लोके अगडेसु-अगडेषु अवटेषु-कूपेषु, 'तडागेसु'-तडा- गेषु 'नदीसु-नदीषु-गङ्गासिन्धुप्रभृति नदीषु 'दहेसु'-हृदेषु-पद्मादिहृदेषु-वावीसु'- वापीषु, 'पुक्खरिणीसु'-पुष्करिणीषु 'दीहियासु'-दीर्घिकासु गुंजालियासु'- गुञ्जालिकासु-लघुदीर्घिकासु 'सरेसु'-सरोवःसु 'सरपंतियासु'-सरःपङ्क्तिकासु- पूर्वोक्तरूपासु 'सरसरपंतियासु'-सरःसरःपङ्क्तिकासु-पूर्वप्रतिपादित रूपासु 'विलेसु'-विलेषु 'विलपंतियासु'-विलपङ्क्तिकासु-पूर्वप्रतिपादितरूपासु 'उज्झ- रेसु' उज्झरेषु-गिर्यम्भसां प्रसवेषु 'निज्झरेसु'-निर्झरेषु-पूर्वोक्तरूपेषु 'चिल्लेसु'-चिल्लकेषु-उपर्युक्तरूपेषु 'पल्लेसु'-पल्लवेषु 'वप्पिणेषु'-वग्नेषु-क्षेत्रेषु 'दीवे- सु'-द्वीपेषु 'समुद्देसु'-समुद्रेषु किमधिकम् ? 'सन्वेसु' चैव जलासणसु'-सर्वेषु चैव

में बादर वनस्पतिकायिक जीव होते हैं । तथा अधोलोक में पातालों में, भवनों में, भवनों के पाथडों में, ऊर्ध्वलोक के अन्दर सौधर्म आदि कल्पों में विमानावलियों में, विमानों के पाथडों में बादर वनस्पतिकायिक जीव होते हैं । तिर्यं लोक के अन्दर कूपों में, तडागों में, गंगा सिन्धु आदि नदियों में, पद्म आदि हृदों में, वावडियों में, पुष्करिणियों में, दीर्घिकाओं में, गुंजालिकाओं में, सरोवरों में, सरोवरों की पङ्क्तियों अर्थात् पङ्क्तिबद्ध सरोवरों में, सर-सरपङ्क्तियों में अर्थात् पङ्क्तिबद्ध बने हुए ऐसे सरोवरों में जिनमें नाली के द्वारा पानी का संचार होता है, विलों में, विलपङ्क्तियों में, उज्झरों में (पहाड़ी पानी बहने के स्थानों में) झरनों में, चिल्लकों (गडहों) में, पोखरों में, क्षेत्रों में, द्वीपों में, समुद्रों में, अधिक क्या कहा जाय-सभी जलाशयों

अधोलोकमां, पातालोमां लवनोमां, लवनना परथाशेमां, ऊर्ध्वलोकनी अन्दर सौधर्म आदि कल्पोमां विमानोमां विमानावलियोमां, विमानोना परथाशेमां आदरवनस्पतिकायिक एव थाय छे. तिर्यग्लोकनी अन्दर कूपोमां तडागोमां, गंगा सिन्धु आदि नदीयोमां पद्म आदि हृदोमां, वावडियोमां पुष्करणियोमां दीर्घिकायोमां, गुंजालिकायोमां, सरोवरोमां, सर-सर पङ्क्तियोमां अर्थात् पङ्क्तिबद्ध बनेवा एवा सरोवरोमां के जेमां नली द्वारा पाणीना संचार थाय छे. भीलोमां, विलपङ्क्तियोमां, पुष्करोमां, (पहाड़ी पाणी वडेवाना स्थानोमां) अरणायोमां, चिल्लकोमां, पुष्करोमां, क्षेत्रोमां, द्वीपोमां, समुद्रोमां, विशेष शुं

જલાશયેષુ જલઢાણેસુ’-જલસ્થાનેષુ ‘પ્તથળ’-અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ ‘વાયરવળ-સ્સઙ્કાઙ્યાળ’-વાદરવનસ્પતિકાયાિકાનામ્ ‘પજ્જત્તગાળ’-પર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાળા પળ્ળત્તા’-સ્થાનાનિ સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, ‘ઉવવાણ’-ઉપપાતેન ઉપપાતાપેક્ષયેત્યર્થઃ, ‘સવ્વલો’-સર્વલોકે-પર્યાપ્તવાદરવનસ્પતિકા-યાિકા વર્તન્તે, તથાહિ-પર્યાપ્તવાદરવનસ્પતિકાયાિકાનાં સ્વસ્થાનં ઘનોદઘ્યાદિ વર્તતે, તત્ર વાદરનિગોદાનાં શૈવાલાદીનાં સમ્ભવાત્, સૂક્ષ્મનિગોદાનાં મૂહૂર્ત્તાભ્ય-ન્તરમેવ ભવસ્થિતિર્ભવતિ તદનન્તરં તે વાદરનિગોદેષુ પર્યાપ્તકેષુ સમુત્પદ્યમાના વાદ-રનિગોદપર્યાપ્તાયુર્વેદ્યમાનાઃ સુવિશુદ્ધઋજુસૂત્રનયાભ્યુપગમેન લબ્ધવાદરપર્યાપ્તવ-નસ્પતિકાયાિકવ્યપદેશા ઉપપાતાપેક્ષયા સકલકાલં સર્વલોકં વ્યાપ્નુવન્તિ, ઇત્યા-શયઃ, ‘સમુઘાણં સવ્વલો’- સમુદ્ઘાતેન-સમુદ્ઘાતાપેક્ષયા સર્વલોકે પર્યાપ્ત-વાદરવનસ્પતિકાયાિકા ભવન્તિ, તથાહિ યદા વાદરનિગોદાઃ સૂક્ષ્મનિગોદેષુ આયુ-

ઁવં જલસ્થાનોં મેં, વાદરવનસ્પતિકાયાિક પર્યાપ્ત જીવોં કે સ્વસ્થાન કહે હેં । ઉપપાત કી અપેક્ષા વાદર વનસ્પતિકાયાિક પર્યાપ્ત સર્વલોક મેં હોતે હેં, કયોંકિ ઁનકા સ્વસ્થાન ઘનોદધિ આદિ હેં ઁર વહાં શૈવાલ આદિ વાદર નિગોદ જીવ હોતે હેં । સૂક્ષ્મનિગોદ જીવોં કી ભવસ્થિતિ અન્તર્મૂહૂર્ત્ત કી હી હોતી હેં । તત્પશ્ચાત્ વે વાદર પર્યાપ્ત નિગોદ મેં ઉત્પન્ન હોતે હુ’ ઁર વાદર પર્યાપ્ત નિગોદ કી આયુ કા વેદન કરતે હુ’ સુવિશુદ્ધ ઋજુસૂત્ર નય કી અપેક્ષા સે વાદર પર્યાપ્ત વનસ્પતિ-કાયાિક કહલાને લગતે હેં ઁર ઉપપાત કી અપેક્ષા સમસ્ત કાલ ઁર સમસ્ત લોક કો વ્યાપ્ત કરતે હેં

સમુદ્ઘાત કી અપેક્ષા સર્વલોક મેં હેં, કયોં કિ જઘ વાદર નિગોદ સૂક્ષ્મનિગોદ સંઘધી આયુ કા વન્ધ કરકે ઁર અન્ત મેં મારણાન્તિક

કહેવું ંધા જળાશયોમા તેમજ જળસ્થાનોમાં, વાદર વનસ્પતિકાયાિક પર્યાપ્ત જીવોના સ્વસ્થાન કહ્યા છે ઉપપાતની અપેક્ષાએ વાદર વનસ્પતિ કાયાિક પર્યાપ્ત સર્વલોકમા થાય છે, કેમકે તેમના સ્વસ્થાન ઘનોદધિ આદિ છે અને ત્યાં શૈવાલ આદિ વાદર નિગોદ જીવ થાય છે સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવોની ભવસ્થિતિ અન્તર્મૂહૂર્ત્તની હોય છે. તત્પશ્ચાત્ તે વાદર પર્યાપ્ત નિગોદમા ઉત્પન્ન થાય છે તે બીજા વાદર પર્યાપ્ત નિગોદની આયુષતું વેદન કરતાં છતાં સુવિશુદ્ધ ઋજુસૂત્ર નયની અપેક્ષાએ વાદર પર્યાપ્ત વનસ્પતિ કાયાિક કહેવાવા લાગે છે, અને ઉપપાતની અપેક્ષાએ સમસ્ત કાલ અને સમસ્ત લોકને વ્યાપ્ત કરે છે.

સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ સર્વલોકમા છે, કેમકે બ્યારે વાદર નિગોદ સૂક્ષ્મ નિગોદ સંઘધી આયુષ્યનો બન્ધ કરીને અને અન્તમા મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત

વૈદ્યાઃ સન્તઃ સારણાન્તિક સમુદ્ઘાતેન સમવહતાઃ સન્તઃ આત્મપ્રદેશાન્ ઉત્પત્તિ-
 દેશં યાવદ્વિક્ષિપન્તિ તદા વાદરનિગોદપર્યાપ્તાયુષ્કમ્ અધુનાઽપિ ન ક્ષીણમિતિ
 વાદરપર્યાપ્તનિગોદા એવ સમુદ્ઘાતગતાઃ સઠ્ઠલોકવ્યાપિનો ભવન્તીત્યાશયઃ,-
 ‘સદ્ઘાણેણં લોચસ્સ અસંખેજ્જમાગે’ સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યે-
 યમાગે ભવન્તિ, ઘનોદધ્યાદીનાં સર્વેપામપિ સમુદિતાનાં લોકસ્યાસંખ્યેયમાગમા-
 ત્રવર્તિત્વાદિત્યાશયઃ, અથ પુનરપિ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-ઋહિ ણં ઇંતે ! વાયરવણસ્સ-
 ઇકાદયાણં’-હે ભદ્રન્ત ! કુત્ર સ્થલ વાદરવનસ્પતિકાયાિકાનામ્ ‘અપજ્જત્તગાણં’-
 અપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પ્પણત્તા’-સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ભગવાનાહ-ગોયમા’-
 હે ગૌતમ ! ‘જત્થેવ’-યત્રૈવ ‘વાયરવણસ્સઇકાદયાણં પજ્જત્તગાણં’-વાદરવનસ્પ-
 તિકાયાિકાનાં પર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘તત્થેવ’-તત્રૈવ ‘વાયરવણસ્સ-
 ઇકાદયાણં અપજ્જત્તગાણં ઠાણા પ્પણત્તા’-વાદરવનસ્પતિકાયાિકાનામ્ અપર્યાપ્તકાનાં
 સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ સન્તિ ‘ઉવવાણં સઘ્વલો’-ઉપપાતેન-ઉપપા-

સમુદ્ઘાત કરતે હુ? આત્મપ્રદેશોં કો ઉત્પત્તિ દેશ તક ફેલાતે હૈં, તવ
 તક ઓં ડનકી વાદર નિગોદ પર્યાપ્ત કી આયુ ક્ષીણ નહીં હોતી
 અતએવ વે ડસ સમય ઓં વાદર નિગોદ હો કહલાતે હૈં ઓર સમુદ્ઘાત
 કી અવસ્થા સે સમ્પૂર્ણ લોક વ્યાપી હોતે હૈં ।

સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા સે પર્યાપ્ત વાદરવનસ્પતિકાયાિક લોક કે
 અસંખ્યેય માગ સે હોતે હૈં, કયોંકિ ઘનોદધિ આદિ પૂર્વોક્ત સઠ્ઠ સ્થાન
 મિલકર ઓં લોક કા અસંખ્યાતઠાં માગ માત્ર હી હૈં ।

ગૌતમ સ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-ભગવન્ ! વાદરવનસ્પતિકાયાિકોં
 કે અપર્યાપ્ત જીવોં કે સ્થાન કહાં હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ !
 જહાં વાદર વનસ્પતિકાયા કે પર્યાપ્ત જીવોં કે સ્થાન હૈં વહીં વાદરવન-
 સ્પતિકાયા કે અપર્યાપ્તક જીવોં કે ઓં સ્વસ્થાન હૈં । યે અપર્યાપ્ત જીવ

કરતા રહિને આત્મ પ્રદેશોને ઉત્પત્તિ દેશ સુધી ફેલાવે છે. ત્યા સુધી પણ
 તેઓનું બાદર નિગોદ પર્યાપ્તનું આયુષ્ય ક્ષીણ નથી થતું તેથીજ તેઓ તે
 સમયે પણ બાદર નિગોદ જ કહેવાય છે અને સમુદ્ઘાતનો અવસ્થામા સંપૂર્ણ
 લોક વ્યાપી હોય છે.

સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી પર્યાપ્ત બાદર વનસ્પતિકાયાિક લોકના અસંખ્યેય
 ભાગમા થાય છે, કેમકે ઘનોદધિ આદિ પૂર્વોક્ત બધા સ્થાન મળીને પણ
 લોકના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્રજ છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! બાદર વનસ્પતિકાયાિક
 અપર્યાપ્તકોના સ્થાન કયાં કહેવામા આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર

તાપેક્ષયા, સર્વલોકે સ્વલુ અપર્યાપ્તકવાદરવનસ્પતિકાયાિકા વર્તન્તે ઉક્તયુક્તેઃ, સમુ
ગ્ધાણં સવ્વલોએ’-સમુદ્ધાતેન સમુદ્ધાતાપેક્ષયેત્યર્થઃ સર્વલોકે તાવદ્ અપર્યાપ્ત-
વાદરવનસ્પતિકાયાિકા ભવન્તિ, ‘સદ્ધાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઈમાગે’-સ્વસ્થાનેન-
સ્વસ્થાનાપેક્ષયા અપર્યાપ્તકવાદરવનસ્પતિકાયાિકાઃ લોકસ્ય અસંખયેયતમે માગે
ભવન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-કહિ ણં’ મંતે ! સુહુમવણસ્સઈકાઈયાણં’-
હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકાનામ્ ‘પજ્જત્તગાણં અપજ્જત્તગાણય’-
પર્યાપ્તકાનામ્ અપર્યાપ્તકાનાશ્ચ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’-સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞ-
પ્તાનિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા’-હે ગૌતમ ! ‘સુહુમવણસ્સઈકાઈયા’-સૂક્ષ્મવનસ્પ-
તિકાયાિકાઃ ‘જે ય પજ્જત્તગા, જે અપજ્જત્તગા’ યે પર્યાપ્તકાઃ યે ચાપર્યાપ્તકાઃ
સન્તિ ‘તે સવ્વે’-તે સર્વે પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકાઃ સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકાઃ ‘એગ્ગવિદ્ધા’
-એકવિધાઃ-એકપ્રકારકાઃ, ‘અવિસેસા’-અવિશેષાઃ-વિશેષરહિતાઃ, ‘અણાણત્તા’
-અનાનાત્વાઃ-નાનાત્વવર્જિતાઃ ‘સવ્વલોયપરિયાવન્નગા પણ્ણત્તા’-સર્વલોકપર્યા-
પન્નાઃ-સર્વલોકવ્યાપિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ મયા-મહાવીરેણ અન્યૈસ્તીર્થ-
કૃદ્ભિશ્ચ ‘સમણાઉસો’-હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! ઇતિ શાવઃ ॥સૂ. ૫ ॥

પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર ઉપપાત કી અપેક્ષા સે સર્વલોક મેં હોતે હૈં ।
સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા સર્વ લોક મેં હૈં ઓર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા
અપર્યાપ્તક વાદર વનસ્પતિકાયાિક લોક કે અસંખ્યાતવે માગ મેં કહે
કહે ગએ હૈં । હસકા કારણ ખી પહેલે બતલોયા જા ચુકા હૈં ।

ગૌતમ સ્વામી ફિર પ્રશ્ન કરતે હૈં-ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત
સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિકોં કે સ્થાન કહાં હૈં ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-
સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયાિકોં મેં જો અપર્યાપ્ત ઓર પર્યાપ્ત હૈં, વે સબ એક

આપતાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! જ્યાં વાદર વનસ્પતિ પર્યાપ્ત હોવાના
સ્થાન છે ત્યાં જ વાદર વનસ્પતિ કાયના અપર્યાપ્ત હોવાના પણ સ્વસ્થાન છે.
આ અપર્યાપ્ત હોવ પૂર્વોક્ત યુક્તિ અનુસાર ઉપપાતની અપેક્ષાથી સર્વ લોક
મા થાય છે સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ સર્વલોકમાં છે અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ
અપર્યાપ્તક વાદર વનસ્પતિકાયાિક લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં કહેલાં છે. એનું
કારણ પણ પહેલા બતાવી દિધેલું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ કાયાિકોના સ્થાન કયાં છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિકોમાં જે પર્યાપ્ત અને
અપર્યાપ્ત છે, તેઓ બધા એક પ્રકારના છે, વિશેષતા રહિત છે, તેઓમા કોઈ
નાનાત્વનથી અને તેઓ સંપૂર્ણ લોકમાં વ્યાપ્ત છે

મૂલ-કહિ ણં મંતે ! વેદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા
પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! ઉહૂલોણ તદેકકદેસમાણ, અહોલોણ તદેક-
દેસમાણ, તિરિયલોણ અગહેસુ તલાણસુ નઈસુ દહેસુ વાવીસુ
પુક્ખરિણીસુ દીહિયાસુ ગુંજાલિયાસુ સરેસુ સરપંતિયાસુ સર-
સરપંતિયાસુ વિલેસુ વિલપંતિયાસુ ઉજ્જરેસુ નિજ્જરેસુ ચિલ્લ-
લેસુ પલ્લલેસુ વપ્પિણેસુ દીવેસુ સમુદેસુ સઘ્વેસુ ચેવ જલા-
સણસુ જલટ્ટાણેસુ, एत्थ ણં વેદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા
પણ્ણત્તા, ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઈમાણ, સમુઘાણં
લોયસ્સ અસંખેજ્જઈમાણ, સટ્ટાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઈમાણ ।

કહિ ણં મંતે ! તેદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા
પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! ઉહૂલોણ તદેકકદેસમાણ, અહોલોણ તદેક-
દેસમાણ, તિરિયલોણ અગહેસુ તલાણસુ નઈસુ દહેસુ વાવીસુ
પુક્ખરિણીસુ દીહિયાસુ ગુંજાલિયાસુ સરેસુ સરપંતિયાસુ સર-
સરપંતિયાસુ વિલેસુ વિલપંતિયાસુ ઉજ્જરેસુ નિજ્જરેસુ ચિલ્લ-
લેસુ પલ્લલેસુ વપ્પિણેસુ દીવેસુ સમુદેસુ સઘ્વેસુ ચેવ જલા-
સણસુ જલટ્ટાણેસુ, एत्थ ણં તેદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા
પણ્ણત્તા । ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઈમાણ, સમુઘાણં
લોયસ્સ અસંખેજ્જઈમાણ, સટ્ટાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઈમાણે ।

કહિ ણં મંતે ! ચઉરિદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા
પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! ઉહૂલોણ તદેકકદેસમાણ, અહોલોણ તદેક-
દેસમાણ, તિરિયલોણ અગહેસુ તલાણસુ નઈસુ દહેસુ વાવીસુ

પ્રકાર કે હૈં, વિશેષતા રહિત હૈં, ઉનમેં કોઈ નાનાત્વ નહીં હૈ ઓર વે
સમ્પૂર્ણ લોક મે વ્યાપ્ત હૈં । હે આયુષ્માન્ શ્રમણ ! હેસા મૈને ઓર
અન્ય સવ તીર્થકરોં ને શ્રી પ્રરૂપણ ક્રિયા હૈ ॥૬॥

હે આયુષ્માન્ શ્રમણ ! એવું મે અને અન્ય સર્વ તીર્થકરોંએ પણ
પ્રરૂપણ કર્યું છે ॥ ૫ ॥

पुक्खरिणीसु दीहियासु गुंजालियासु सरेसु सरपंतियासु सर-
सरपंतियासु बिलेसु बिलपंतियासु उज्झरेसु निज्झरेसु चिल्ल-
लेसु पल्लेसु वप्पिणेसु दीवेसु समुद्देसु, सव्वेसु चेव जला-
सएसु जलट्टाणेसु, एत्थ णं चउरिंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं
ठाणा पणत्ता । उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइभाए समुग्घाएणं
लोयस्स असंखेज्जइभाए, सट्टाणेणं लोयस्स असंखेज्जइभागे ।

कहि णं भंते ! पंचिंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता ? गोयमा ! उड्डलोए तदेक्कदेसभाए, अहोलोए तदेक्क-
देसभाए, तिरियलोए अगडेसु तलाएसु नईसु दहेसु वावीसु
पुक्खरिणीसु दीहियासु गुंजालियासु सरेसु सरपंतियासु सरसर-
पंतियासु बिलेसु बिलपंतियासु उज्झरेसु निज्झरेसु चिल्लेसु
पल्लेसु वप्पिणेसु दीवेसु समुद्देसु, सव्वेसु चेव जलासएसु
जलट्टाणेसु, एत्थ णं पंचिंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता । उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइभाए, समुग्घाएणं लोय-
स्स असंखेज्जइभाए, सट्टाणेणं लोयस्स असंखेज्जइभाए ॥सू० ६॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! द्वीन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ?
गौतम ! ऊर्ध्वलोके—तदेकदेशभागे, अधोलोके—तदेकदेशभागे, तिर्यग्लोके अवटेषु
तडागेषु नदीषु द्रवेषु वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु गुञ्जालिकासु सरस्सु सरः-
पङ्क्तिकासु सरःसरःपङ्क्तिकासु बिलेषु बिलपङ्क्तिकासु उज्झरेषु निर्झरेषु
चिल्ललेषु पल्ललेषु वप्पेषु द्वीपेषु समुद्रेषु सर्वेषु चैव जलाशयेषु जलस्थानेषु, अत्र
खलु द्वीन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्या
संख्येयभागे, समुद्घातेन लोकस्यासंख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे ।

कुत्र खलु भदन्त ! त्रीन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ?
गौतम ! ऊर्ध्वलोके तदेकदेशभागे, अधोलोके तदेकदेशभागे तिर्यग्लोके अवटेषु
तडागेषु नदीषु द्रवेषु वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु गुञ्जालिकासु सरस्सु
सरःपङ्क्तिकासु बिलेषु बिलपङ्क्तिकासु उज्झरेषु निर्झरेषु चिल्ललेषु पल्ल-
लेषु वप्पेषु द्वीपेषु समुद्रेषु सर्वेषु चैव जलाशयेषु जलस्थानेषु, अत्र खलु त्रीन्द्रि-

याणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्घातेन लोकस्यासंख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे ।

कुत्र खलु भदन्त ! चतुरिन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! ऊर्ध्वलोके तदेकदेशभागे, अधोलोके तदेकदेशभागे, तिर्यग्लोके अवटेषु तडागेषु नदीषु ह्रदेषु वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु गुञ्जालिकासु सरस्सु सरः-पङ्क्तिकासु सरःसरःपङ्क्तिकासु विलेषु विलपङ्क्तिकासु उज्जरेषु निर्झरेषु चिल्ल-लेषु पल्वलेषु वप्रेषु द्वीपेषु समुद्रेषु, सर्वेषु चैव जलाशयेषु जलस्थानेषु, अत्र खलु चतुरिन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्घातेन लोकस्यासंख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे ।

कुत्र खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! ऊर्ध्वलोके तदेकदेशभागे, अधोलोके तदेकदेशभागे, तिर्यग्लोके अवटेषु तडागेषु नदीषु ह्रदेषु वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु गुञ्जालिकासु सरस्सु सरः-पङ्क्वितिकासु सरस्सरःपङ्क्वितिकासु विलेषु विलपङ्क्वितिकासु उज्जरेषु निर्झरेषु चिल्ललेषु पल्वलेषु वप्रेषु द्वीपेषु समुद्रेषु सर्वेषु चैव जलाशयेषु जलस्थानेषु, अत्र खलु पञ्चेन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोक-स्यासंख्येयभागे, समुद्घातेन लोकस्यासंख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्या-संख्येयभागे ॥ सू० ६ ॥

टीका—अथ पर्याप्तापर्याप्तकद्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय सामान्यपञ्चेन्द्रियाणां स्थानादिकं प्ररूपयितुमाह—‘कहि णं भंते ! वेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! वेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त द्वीन्द्रिय जीवों के स्थान कहां कहे हैं ? (गोयमा ! उड्डलोए तदेक्कदेसभाए) हे गौतम ! ऊर्ध्वलोक के अन्दर उसके एक देश भाग में (अहोलोए तदेक्कदेसभाए) अधोलोक में उसके एक भाग में इत्यादि पूर्ववत् शब्दार्थ समझलेना चाहिए ॥६॥

टीकार्थ—अब पर्याप्त और अपर्याप्त द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चौइन्द्रिय तथा पंचेन्द्रिय जीवों के स्वस्थान आदि की प्ररूपणा करते हैं । गौतम !

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! वेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त अने अपर्याप्त द्वीन्द्रिय जीवों के स्थान कहां छे ? (गोयमा ! उड्डलोए तदेक्कदेसभाए) हे गौतम ऊर्ध्व लोकनी अंदर तेना ओक देश भागमां (अहोलोए तदेक्कदेसभाए) अधोलोकमां अने तेना ओक देश भागमां इत्यादि पूर्ववत् शब्दार्थ समझ लेना लेछथे ॥ ६ ॥

टीकार्थ—हुवे पर्याप्त अने अपर्याप्त द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय तथा

ઠાણા પળ્લતા ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ -હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થલુ દ્વીન્દ્રિયાણામ્. પર્યા-
પ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ ! ‘ઉઢ્ઢુલોએ’-ઝર્ધ્વલોકે ‘તદેકદેસમાગે’ તદેકદેશમાગે- મેરુપર્વતા
દિવાપ્યાદિષુ ‘અહોલોએ તદેકદેસમાગે’-અધોલોકે, તદેકદેશમાગે અધો-
લૌકિકગ્રામકૂપતડાગાદિષુ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકદ્વીન્દ્રિયાણાં વહૂનાં પ્રાયશો જલ-
સંભૂતાનાં શઢ્ધપ્રમૃતીનાં સ્થાનાનિ ભવન્તિ, ‘તિરિયલોએ’-તિર્યગ્લોકે ‘અગઢેસુ’-
અવટેષુ-કૂપેષુ ‘તલાએસુ’-તડાગેષુ ‘નદીસુ’-નદીષુ ‘દહેસુ’-દ્રહેષુ-હદેષુ ‘વાવીસુ’
-વાપીષુ-ચતુરસ્રાકારસ્વાતરૂપાસુ ‘પુસ્કરિણીસુ’ પુષ્કરિણીષુ-વૃત્તાકારસ્વાતભૂમિ-
રૂપાસુ ‘દીર્ઘિયાસુ’-દીર્ઘિકાસુ ‘ગુંજાલિયાસુ’-ગુજ્જાલિકાસુ-લઘુદીર્ઘિકાસુ
‘સરેસુ’-સરસુ ‘સરપંતિયાસુ’-સરઃ પંક્તિકાસુ ‘સરસરપંતિયાસુ’-સરઃ-
સરઃપંક્તિકાસુ-પૂર્વોપદર્શિતાસુ ‘વિલેસુ’-વિલેષુ ‘વિલપંતિયાસુ’-વિલપ-
પંક્તિકાસુ ‘ઉજ્જરેસુ’-ઉજ્જરેષુ-ગિર્યમ્મસાં પ્રસવેષુ ‘નિજ્જરેસુ’-નિજ્જરેષુ-

સ્વામીને પ્રશ્ન કિયા-ભગવન્ ! દો ઇન્દ્રિય વાલે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત
જીવોં કે સ્વસ્થાન કહાં કહે ગએ હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ !
'ઝર્ધ્વલોક' મેં ઉસકે એક ભાગ મેં અર્થાત્ મેરુપર્વત આદિ કી વાપી
આદિ મેં હોતે હૈં, અધોલોક કે એક ભાગ મેં અર્થાત્ અધોલૌકિક
ગ્રામ, કૂપ, તાલાવ આદિ મેં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત જલ મેં ઉત્પન્ન
હોને વાલે શંખ આદિ વહુત-સે દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે સ્થાન હોતે હૈં ।
તિંછે લોક મેં કૂપોં મેં, તાલાવોં મેં, નદિયોં મેં, દ્રહોં મેં, ચૌકોર
ચોદી હુઈ વાવડિયોં મેં, વૃત્તાકાર ચોદી હુઈ ભૂમિ મેં, દીર્ઘિકાઓં
(લમ્બી વાવડિયોં) મેં, ગુંજાલિકાઓં (લઘુ દીર્ઘિકાઓં) મેં, સરોવરોં
મેં, પંક્તિવદ્ધ સરોવરોં મેં, પૂર્વોક્ત સર-સરપંક્તિયોં મેં, વિલોં મેં,

પંચેન્દ્રિય જીવોના સ્વસ્થાન આદિની પ્રશ્નપણા કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્સા-લગવન્ ! એ ઇન્દ્રિયવાળા પર્યાપ્ત અને
અપર્યાપ્ત જીવોના સ્વસ્થાન કયાં કહેલાં છે ?

શ્રી લગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ઊર્ધ્વલોકમાં તેના એક ભાગમાં
અર્થાત્ મેરુ પર્વત આદિની વાપી આદિમાં થાય છે, અધોલોકના એક ભાગમાં
અર્થાત્ અધોલૌકિક ગ્રામ, કૂપ, તાલાવ આદિમાં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત જળમાં
ઉત્પન્ન થનારા શંખ આદિ વગ્ણા દ્વીન્દ્રિય જીવોના સ્થાન હોય છે. તિર્યક્
લોકમાં, કૂવાઓમાં, તાલાવોમાં, નદીઓમાં, દ્રહોમાં, ચતુરસ્ર જોદેલી વાવડીઓ
માં, વૃત્તાકાર જોદેલી જમીનમાં, લાખી વાવડિયોમાં, ગુંજાલિકાઓમાં (નાની
વાવો), સરોવરોમાં, પંક્તિવદ્ધ સરોવરોમાં, પૂર્વોક્ત સરસર પંક્તિઓમાં,

ગિર્યમ્મસાં સદાવસ્થાયિપ્રસવેષુ 'ચિલ્લલેસુ'—ચિલ્લરેષુ—અસ્થાતસ્તોકજલા-
શ્રયેષુ ભૂપ્રદેશેષુ ગિરિપ્રદેશેષુ વા, 'પલ્લલેસુ'—પલ્લલેષુ—અસ્થાતાલ્પજલાશ્રયેષુ
'પલ્લલેસુ'—પલ્લલેષુ—અસ્થાતાલ્પજલાશ્રયેષુ 'વપ્પિણેસુ'—વપ્રેષુ 'દીવેસુ'—દ્વીપેષુ
'સમુદ્દેસુ' સમુદ્રેષુ કિમધિકમ્? 'સન્વેસુ' ચેવ જલાસપ્સુ જલદ્વાણેસુ—સર્વેષુ
ચૈવ જલાશ્રયેષુ જલસ્થાનેષુ 'એત્થ ણં'—અત્ર સ્થલ—ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ 'વેદંદિયાણં
પજ્જત્તાપજ્જત્તાગાણં ઠાણા પણ્ણત્તા'—દ્વીન્દ્રિયાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ સ્થાનાનિ
પ્રજ્ઞાપ્તાનિ, 'ઉવવા એ ણં'—ઉપપાતેન ઉપપાતાપેક્ષયેત્યર્થઃ 'લોકસ્સ અસંખેજ્જહમાગે'
—લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે 'સમુદ્ધા એ ણં લોકસ્સ અસંખેજ્જહમાગે' સમુદ્ધાતેન—
સમુદ્ધાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે 'સદ્ધાણેણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાગે'—
સ્વસ્થાનેન—સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકા દ્વીન્દ્રિયાઃ
વર્તન્તે પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકત્રીન્દ્રિયાણાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતું
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—કહિ ણં મંતે! તેદંદિયાણં પજ્જત્તાગાણં ઠાણા પણ્ણત્તા? હે મદન્ત!

ચિલ્લપંક્તિયોં મેં, ઉજ્જરોં મેં, નિર્જરોં મેં, ચિલ્લરોં મેં (વિના સ્વોદે
અપને આપ વને હુએ છોટે ગડહોં મેં યા ગિરિપ્રદેશોં મેં) પલ્લલોં,
(પોશ્વરો) મેં, વપ્રો મેં, દ્વીપો મેં, સમુદ્રો મેં, અધિક કયા કહા જાય,
સમી જલાગયો મેં, સમી જલસ્થાનો મેં, દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઓર
અપર્યાપ્ત જીવો કે સ્થાન કહે હૈં । ઉપપાત કી અપેક્ષા લોક કે અસં-
ખ્યાતવે ભાગ મેં, સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે ભાગ
મેં, ઓર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં, પર્યાપ્તક
ઓર અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય જીવ હોતે હૈં । હસકા કારણ બતલાએ અનુ-
સાર હી સમજ લેના યાહિએ ।

અવ શ્રીગૌતમસ્વામી ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તક એવં અપર્યાપ્તક જીવોં કે
વિષય મેં, પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય

ખિલોમાં, ખિલપક્ષિઓમાં, ઉજ્જરોમાં, નિર્જરોમાં, ચિલ્લરોમાં (વિનાખોદે
આપોઆપ બનેલા નાના ખાડાઓમાં, અગર ગિરિપ્રદેશોમાં) (પલ્લલો—અલ્પ
જળાશયોમાં) વપ્રો (કોટ)માં, દ્વીપોમાં, સમુદ્રોમાં, વિશેષ શું કહેવું, બધા જળા
શયોમાં, બધા જળસ્થાનોમાં, દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત જીવોના સ્થાન કહ્યાં
છે. ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં, સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ
લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમાં
ભાગમાં પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ત્રીન્દ્રિય જીવ કહેવાય છે. તેનું કારણ પહેલા
બતાવ્યા પ્રમાણે જ જાણવાનું છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તક તેમજ અપર્યાપ્તક જીવોના વિષયમાં

કુત્ર ચલુ ત્રીન્દ્રિયાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ?
 ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-‘ગોયમા’-હે ગૌતમ ! ‘ઉડ્ડલો’-ઊર્ધ્વલોકે ‘તદેક-
 દેસમા’-તદેકદેશભાગે-મન્દરાદિવાપ્યાદિપુ ‘અહોલો’ તદેકદેસમા’-અધો-
 લોકે તદેકદેશભાગે-અધોલોકસ્ય ગ્રામકૂપતટાગાદિપુ ‘તિરિયલો’ તિર્યગ્લોકે
 ‘અગટેસુ’-અવટેપુ-કૂપેપુ ‘તલા’-તટાગેપુ ‘નદીસુ’-નદીપુ ‘દહેસુ’-દ્રહેપુ-
 હ્રદેપુ ‘વાવીસુ’-વાપીપુ ‘પુષ્કરિણીસુ’-પુષ્કરિણીપુ-પૂર્વોક્તરૂપાસુ ‘દીહિયાસુ’
 દીર્ઘિકાસુ ‘ગુંજાલિયાસુ’-ગુંજાલિકાસુ-પૂર્વોપદર્શિતરૂપાસુ ‘સરેસુ’-સરઃસુ
 ‘સરપંતિયાસુ’-સરઃ પદ્ધત્તિકાસુ ‘સરસરપંતિયાસુ’ સરઃ સરઃ પદ્ધત્તિકાસુ-પ્રાગુ-
 ક્તરૂપાસુ ‘વિલેસુ’-વિલેપુ ‘વિલપંતિયાસુ’ વિલપદ્ધત્તિકા ‘ઉજ્જરેસુ’ ઉજ્જરેપુ
 ‘નિજ્જરેસુ’-નિર્ઝરેપુ ‘ચિલ્લેસુ’ ચિલ્લરેપુ-પૂર્વોક્તરૂપેપુ ‘પલ્લેસુ’ પલ્લેપુ
 ‘વપ્પિણેસુ’-વપ્પેપુ ‘દીવેસુ’-દ્વીપેપુ ‘સમુદ્દેસુ’ સમુદ્રેપુ કિં વહુના-‘સન્વેસુ’ ચેવ
 જલાસણસુ જલટ્ટાણેસુ’-સર્વેપુ ચેવ જલાશયેપુ જલસ્થાનેપુ, ‘એત્થણં’ અત્ર જહુ
 -ઉપર્યુક્તસ્થાનેપુ ‘તેરંદિયા ણં’ ત્રીન્દ્રિયાણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાગા ણં’-પર્યાપ્તા
 પર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’-સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘ઉવવા’-લોચસસ અસં-

જીવોં કે સ્થાન કહાં હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-ઊર્ધ્વલોક કે અન્દર
 ઉસકે એક ભાગ મેં, અર્થાત્ એરુ આદિ કી વાપી આદિ મેં, તથા અધો-
 લોક મેં બી ઉસકે એક ભાગ મેં અર્થાત્ અધોલૌકિક ગ્રામ, કૂપ,
 તાલાવ આદિ મેં બી ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત જીવ હોતે હૈં ।
 તિહૈં લોક મેં બી કૂપોં મેં, તાલાવોં મેં, નદિયોં મેં, દ્રહોં મેં, વાપિયોં મેં,
 પુષ્કરણિયોં મેં, દીર્ઘિકાઓં મેં, ગુંજાલિકાઓં મેં, સરોવરોં મેં, સરો-
 વરોં કી પંક્તિયોં મેં, સર-સરપંક્તિયોં મેં, વિલોં મેં, વિલપંક્તિયોં મેં,
 ઉજ્જરોં મેં, નિર્ઝરોં મેં, ચિલ્લરોં મેં, પલ્લવોં મેં, વપ્પોં મેં, દ્વીપોં ઓર
 સમુદ્રોં મેં, અધિક કયા કહા જાય, સમી જલાશયોં એવં સમી જલ-

પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય જીવોના સ્થાન કયા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-ઊર્ધ્વ લોકના અંદર તેના એક ભાગમાં
 અર્થાત્ એરુ વિગેરેની વાપી આદિમાં તથા અધોલોકમાં પણ તેના એક ભાગમાં
 અર્થાત્ અધોલૌકિક ગ્રામ, કૂપ, તાલાવ, આદિમાં ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
 જીવ થાય છે. તિર્યક્લોકમાં પણ કૂવાઓમાં, તાલાવોમાં, નદીઓમાં, હ્રદોમાં,
 પુષ્કરિણિયોમાં, દીર્ઘિકાઓમાં (લાળીવાવ) ગુંજાલિકાઓમાં, સરોવરોમાં, સરો-
 પંક્તિઓમાં, સર-સર પંક્તિઓમાં, વિલોમાં, વિલપંક્તિઓમાં, ઉજ્જરોમાં,
 નિર્ઝરોમાં, ચિલ્લરોમાં, પલ્લવોમાં, વપ્પોમાં (કિલ્લા) દ્વીપોમાં, અને સમુદ્રોમાં,
 વિશેષ શું કહેવું, બધા જળાશયોમાં તેમજ જળસ્થાનોમાં પર્યાપ્ત અને અપ-

સ્વેજ્જિભાગે’-ઉપપાતેન-ઉપપાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે, ‘સમુદ્ધાણં
 લોયસ્સ અસંસ્વેજ્જિભાગે’-સમુદ્ધાતેન-સમુદ્ધાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે
 ‘સદ્ધાણે ણં લોયસ્સ અસંસ્વેજ્જિભાગે’-સ્વસ્થાનેન સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્ય અસં-
 સ્વેયભાગે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાસ્ત્રીન્દ્રિયા વર્તન્તે પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 ‘કહિ ણં મંતે ! ચઉરિંદિયા ણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા’ ?, હે મહન્ત !
 કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્ સ્થાને ચતુરિન્દ્રિયાણં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ સ્થાનાનિ-સ્વસ્થા-
 નાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ ? મગવાન્ ઉત્તરયતિ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઉદ્દુ-
 લોણ તદેકદેસભાગે’-ઊર્ધ્વલોકે તદેકદેશભાગે મન્દરાદિવાપ્યાદિપુ ‘અદ્ધોલોણ
 તદેકદેસભાગે’-અધોલોકે તદેકદેશભાગે--અધોલોકસ્થગ્રામકૂપતટાગાદિપુ
 ‘તિરિયલોણ-તિર્યગ્લોકે ‘અગડેસુ’-અવટેપુ-કૂપેપુ ‘તલાણસુ’-તટાગેપુ ‘નદીસુ’
 નદીપુ-ગઙ્ગાયમુનાસિન્ધુ પ્રમૃતિપુ ‘દહેસુ’-દ્રહેપુ-હ્રદેપુ ‘વાવીસુ’-વાપીપુ-ચતુર-
 સ્થાનોં મેં પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય જીવોં કે સ્થાન કહે ગણે હૈં ।
 ઉપપાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં, સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા
 મી લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં, ઓર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા મી લોક
 કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં, પર્યાપ્ત ઇવં અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય જીવ હોતે હૈં ।
 હસ સંબંધ મેં યુક્તિ પહેલે કહી જા ચુકી હૈં ।

ગૌતમ સ્વામી અત્ર ચૌદ્વિન્દ્રિય જીવોં કે સ્થાનોં કે વિષય મેં પ્રશ્ન
 કરતે હૈં-હે મગવાન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ચૌદ્વિન્દ્રિય જીવોં કે સ્વસ્થાન
 કહાં હૈં ! મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! ઊર્ધ્વલોક કે અન્દર ઉસકે
 ઇક ભાગ મેં, અર્થાત્ મેરુ પર્વત આદિ કી વાપિયોં આદિ મેં, અધોલોક
 કે અન્દર મી ઉસકે ઇક ભાગ મેં અર્થાત્ અધોલૌકિક ગ્રામ, કૂપ,
 તાલાવ આદિ મેં તથા તિહેં લોક મેં, કૂપ, તાલાવ, ગંગા યમુના સિન્ધુ

પર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય જીવોના સ્થાન કહેવાયલા છે. ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના
 અસંખ્યાતમા ભાગમાં, સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં
 અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં પર્યાપ્ત તેમજ
 અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય જીવ થાય છે. એ બાબતમા યુક્તિ પહેલા કહેવાઈ ગયેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હવે ચતુરિન્દ્રિય જીવોના સ્થાનોના વિષયમાં પ્રશ્ન કરે
 છે-ભગવાન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ચતુરિન્દ્રિય જીવોના સ્થાન કયા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ઊર્ધ્વલોકની અંદર તેમના એક
 ભાગમા અર્થાત્ મેરુ પર્વત આદિની વાપીયો વિગેરેમા, અધોલોકના અંદર પણ
 તેના એક ભાગમાં અર્થાત્ અધોલૌકિક ગ્રામ, કૂપ, તલાવ આદિમા તથા તિર્યક્
 લોકમાં કૂવા, તલાવ, ગંગા યમુના સિન્ધુ આદિ નદીયોમા હ્રદોમાં, વાવોમાં,

સ્રવાતરૂપાસુ 'પુષ્કરિણીસુ'—પુષ્કરિણીપુ—વૃત્તાકારસ્રાતરૂપાસુ 'દીહિયાસુ'—
 દીર્ઘિકાસુ 'ગુંજાલિયાસુ'—ગુંજાલિકાસુ—લઘુદીર્ઘિકારૂપાસુ 'સરેસુ'—સરઃસુ
 'સરપંતિયાસુ'—સરઃ પઙ્ક્તિકાસુ 'સરસરપંતિયાસુ'—સરઃ સરઃ પઙ્ક્તિકાસુ—
 પૂર્વોક્તસ્વરૂપાસુ પઙ્ક્તિવદ્ધસરોવરેપુ વિલેપુ 'વિલપંતિયાસુ'—વિલપઙ્ક્તિકાસુ—
 પૂર્વોક્તસ્વરૂપાસુ 'ઉજ્જરેસુ'—ઉજ્જરેપુ—ગિર્યમ્મસાં પ્રસ્રવેપુ 'નિજ્જરેસુ—ગિર્યમ્મસાં
 સદાવસ્થાયિપ્રસ્રવેપુ 'ચિલ્લલેસુ'—ચિલ્લલેપુ—પૂર્વોક્તરૂપેપુ 'પલ્લલેસુ' પલ્લલેપુ—
 ક્ષુદ્રજલાશયેપુ 'વપ્પિણેસુ'—વપ્રેપુ 'દીવેસુ'—દ્વીપેપુ 'સમુદ્દેસુ'—સમુદ્રેપુ કિં વહુના?—
 'સન્વેસુ' ચેવ જલાસણસુ'—સર્વેપુ ચૈવ જલાશયેપુ 'જલટ્ટાણેસુ'—જલસ્થાનેપુ 'એત્થ
 ણં'—અત્ર સ્વલુ—ઉપર્યુક્તસ્થલેપુ 'ચતુરિન્દિયાણં'—ચતુરિન્દ્રિયાણામ્ 'પજ્જત્તાપજ્જત-
 ગાણં'—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ 'ઠાણા પણત્તા'—સ્થાનાનિ—સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ—
 પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, 'ઉવ્વાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જિમાગે'—ઉપપાતેન—ઉપપાતાપેક્ષયા
 લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે 'સમુઘ્વાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જિમાગે'—સમુદ્ઘાતેન સમુદ્-
 ઘાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે 'સટ્ટાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જિમાગે' સ્વસ્થાનેન—
 સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાચતુરિન્દ્રિયા વર્તન્તે, પ્રાગુક્ત-
 યુક્તે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'કહિ ણં મંતે ! પંચિન્દિયાણં'—હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ—કસ્મિન્

આદિ નદિયોં, ઢહોં, વાપિયોં, પુષ્કરિણિયોં, દીર્ઘિકાઓં, ગુ જાલિકાઓં,
 સરોવરોં, સરપંક્તિયોં તથા સર—સરપંક્તિયોં મેં, વિલોં, વિલપંક્તિયોં,
 ઉજ્જરોં, નિર્ઝરોં, ચિલ્લરોં, પોશ્વરોં, વપ્રોં, દ્વીપોં ઓર સમુદ્રોં મેં,
 અધિક જ્યા કહા જાય, સમી જલાશયોં એવં સમી જલસ્થાનોં મેં,
 ચૌદ્વિન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત જીવોં કે સ્વસ્થાન નિરૂપણ કિયે ગયે
 હેં । ઉપપાત કી અપેક્ષાં લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં, સમુદ્ઘાત કી
 અપેક્ષા મી લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં ઓર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા
 લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં પર્યાપ્ત એવં અપર્યાપ્ત ચતુરિન્દ્રિય જીવ
 પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર હોતે હેં ।

પુષ્કરિણિયોમા, દીર્ઘિકાઓમા, ગુંજાલિકાઓ, સરોવરોમ, સરપંક્તિઓમાં તથા
 સરસર પંક્તિઓમા, બિલોમાં બિલપંક્તિઓમાં, ઉજ્જરોમાં નિર્ઝરો, ચિલ્લરો
 પુષ્કરો, વપ્રો, દ્વીપો, અને સમુદ્રોમાં અધિક ગું કહેવું, બધા જળાશયો તેમજ
 જળસ્થાનોના, ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોના સ્થાન નિરૂપણ કરા
 ચેલાં છે. ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં, સમુદ્ઘાતની
 અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ
 લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ચતુરિન્દ્રિય જીવ પૂર્વોક્ત
 યુક્તિના અનુસાર થાય છે.

स्थले सामान्यपञ्चेन्द्रियाणाम् 'पञ्जत्तापञ्जत्तगाणं'—पर्याप्तापर्याप्तकानाम् 'ठाणा पणत्ता'—स्थानानि—स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि?—प्ररूपितानि? भगवान् उत्तरयति 'गोयमा !' हे गौतम ! 'उड्डुल्लोयस्स तदेक्कदेसभाए' ऊर्ध्वलोकस्य तदेकदेशभागे—मन्दरादिकूपादिषु 'अहोल्लोयस्स तदेक्कदेसभाए' अधोलोकस्य तदेकदेशभागे—अधो-लोकस्थग्रामकूपतडागादिषु 'तिरियल्लोए'तिर्यग्लोके 'अगड्डेसु' अवटेषु-कूपेषु 'तलाए सु'-तडागेषु नदीसु'-नदीषु-गङ्गायमुना सिन्धुप्रभृतिषु 'दहेसु'-द्रहेषु-हृदेषु-पद्महृदा-दिषु 'वावीसु'-वापीषु-चतुरस्रखातरूपासु 'पुक्खरिणीसु'-पुष्करिणीषु-वृत्ताकार खातभूमिषु 'दीहियासु'-दीर्घिकासु—पूर्वोपदर्शित रूपासु 'गुंजालियासु'-गुञ्जालिकासु—लघुदीर्घिकासु, 'सरेसु'-सरः सु 'सरपंतियासु'-सरःपङ्क्तिकासु 'सर सरपंतियासु'-सरःसरःपङ्क्तिकासु—पूर्वोपदर्शितासु 'विल्लेसु'-विल्लेषु 'विलपंतियासु'-विलपङ्क्तिकासु—पूर्वोपदर्शितस्वरूपासु 'उज्झरेसु'-उज्झरेषु—गिर्यम्भसां प्रस्रवेषु 'निज्झरेसु'-निर्झरेषु—गिर्यम्भसां सदावस्थायिप्रस्रवेषु 'चिल्ललेसु' चिल्लरेषु—अखातस्तोक जलाश्रयेषु भूमिभागेषु गिरिभागेषु वा, 'पल्ललेसु'-पल्ललेषु—अखातलघुसरःसु 'वप्पिणेसु'-वप्पेषु—क्षेत्रेषु कैदारेषु 'दीवेसु'-द्वीपेषु 'समु हेसु'-किमधिकेन ? 'सव्वेसु चैव जलासएसु'-सर्वेषु चैव जलाश्रयेषु 'जलद्वाणेसु'-जलस्थानेषु 'एत्थ णं'—अत्र खलु—उपर्युक्तस्थलेषु 'पंचिन्द्रियाणं'—पञ्चेन्द्रिया-

गौतम स्वामी अब पंचेन्द्रियों के स्थानों के विषय में प्रश्न करते हैं हे-भगवान् ! सामान्य पंचेन्द्रिय पर्याप्त और अपर्याप्त जीवों के स्थान कहां हैं ? भगवान् ने उत्तर दिया—गौतम ! ऊर्ध्वलोक के अन्दर उसके एक भाग में अर्थात् मन्दर पर्वत आदि के कूप आदि में, अधोलोक के एक भाग में अर्थात् अधोलौकिक ग्राम, कूप, तालाब आदि में, तिष्ठे लोक में कूप, तालाब, नदी, द्रह, वापी, पुष्करिणी, दीर्घिका, गुंजालिका, सर, सरपंक्ति, सर-सरपंक्ति, बिल, बिलपंक्ति, उज्झर, निर्झर, चिल्लर, पोखर, वप्र, द्वीप और समुद्र आदि स्थानों में, अधिक क्या कहा जाय, सभी जलाशयों और सभी जलस्थानों में सामान्य पंचे-

श्री गौतमस्वामी हुवे पंचेन्द्रियोना स्थाननी भाणतमां प्रश्न करे छे—हे भगवन् ! सामान्य पंचेन्द्रिय पर्याप्त अने अपर्याप्त जीवोना स्थान कथां छे ?

श्री भगवान् उत्तर आध्या—गौतम ! ऊर्ध्वलोकनी अंदर तेना ओक भागमां अर्थात् मंदर पर्वत आदिना कूप आदिमा अधोलोकना ओक भागमां अर्थात् अधोलौकिक ग्राम, कूप तलाव आदिमां, तिर्यक् लोकमा, कूप, तलाव, नदी, धरा वाय, पुष्करिणि, दीर्घिका, गुंजालिका, सर, सरपंक्ति, सर सर पंक्ति, बिल बिलपंक्ति, उज्जर, निर्झर चिल्लर, वप्र, द्वीप, अने समुद्र आदि स्थानोमा

ણામ્. સાધારણપञ्चेन्द्रियाणामિત્યર્થઃ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં’-પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પળ્લત્તા’-સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રસ્થપિતાનિ ‘ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે’-ઉપપાતેન ઉપપાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે-માગે इत्याशयः, ‘સમુદ્ધાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે’-સમુદ્ધાતેન-સમુદ્ધાત-મઙ્ગીકૃત્ય સમુદ્ધાતાપેક્ષયેત્યર્થઃ લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે માગે, ‘સટ્ટા-ણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે’-સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનમઙ્ગીકૃત્ય સ્વસ્થાનાપેક્ષયેત્યર્થઃ લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે માગે, પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાઃ સામાન્યપञ्चेन्द्रिया वर्तन्ते, પર્યાપ્તનિશ્રયાऽપર્યાપ્તાનામુત્પાદાત્, પર્યાપ્તાનાશ્ચ સ્થાનાદિકં-સ્તુપ્યક્ષેત્રાદિકમ્, તત્ત્વ લોકસ્યાસંખ્યેયતમમાગમાત્રં વર્તતે इत्याशयः ॥૬૦॥

મૂલમ્-કહિ ણં મંતે ! નેરઙ્ગયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા ? કહિ ણં મંતે ! નેરઙ્ગયા પરિવસંતિ ? ગોચમા ! સટ્ટાણેણં સત્તસુ પુઢવીસુ, તં જહા-રયણપ્પમાણં, સક્કરપ્પમાણં, વાલુય-પ્પમાણં, પંકપ્પમાણં, ધૂમપ્પમાણં, તમપ્પમાણં, તમતમ-પ્પમાણં । તત્થ ણં નેરઙ્ગયાણં ચરસીઙ્ગ નિરયાવાસસયસહસ્સા મવંતીતિ મવ્ખાયં । તે ણં નરગાવાસા અંતો વટ્ટા, વાહિં ચરસંસા,

ન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત જીવોં કે સ્વસ્થાન કહે ગણે હૈં । ઉપપાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં માગ મેં, સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં માગ મેં ઓર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં માગ મેં પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત સામાન્ય પંચેન્દ્રિય જીવ હોતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ પર્યાપ્ત કે આશ્રય સે અપર્યાપ્ત જીવોં કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈં ઓર પર્યાપ્તોં કા સ્થાન તિર્ચ્છાલોક આદિ હૈં ઓર વહ લોક કા અસંખ્યાતર્વા માગ માત્ર હૈં ॥૬૦॥

અધિક શુ' કહેવાતું હોય જ્યાં જગાશયોમા અને જ્યાં જગસ્થાનોમા સામાન્ય પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત જીવોના સ્વસ્થાન કહેલાં છે.

ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં, સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સામાન્ય પંચેન્દ્રિય જીવ થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે પર્યાપ્તના આશ્રય વડે અપર્યાપ્ત જીવોની ઉત્પત્તિ થાય અને પર્યાપ્તોના સ્થાન તિર્ચ્છાલોક આદિ છે અને તે લોકના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર છે. ॥ ૬ ॥

अहे खुरप्पसंठाणसंठिया, निच्चं धयारत्तमसा, ववगयगहचंदसूर-
नक्खत्तजोइसियप्पहा, मेयवसापूयपडलरुहिरमंसचिक्खिल्लि-
त्ताणुलेवणतला, असुइवीसा, परमदुब्बिभगंधा, काउयअगणिव-
न्नाभा, कक्खडप्फासा, दुरहियासा, असुभा नरगा असुभा नरगेसु
वेयणाओ, एत्थ णं नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता ।
उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे, समुग्घाएणं लोयस्स असं-
खेज्जइभागे, सट्ठाणेणं लोयस्स असंखेज्जइभागे, एत्थ णं वहवे
नेरइया परिवसंति—काला कालोभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा
उत्तासणगा परमक०हा वन्नेणं पण्णत्ता समणाउसो ? । तेणं तत्थ
निच्चं भीया, निच्चं तत्था निच्चं तसिया, निच्चं उव्विग्गा
निच्चं परमसुह संबद्धं णरगभयं पच्चणुभवमाणा विहरंति । सु. ७।

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! नैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि
प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! नैरयिकाः परिवसन्ति ? गौतम ! स्वस्थानेन
सप्तसु पृथिवीषु, तद्यथा—रत्नप्रभायाम् १, शर्कराप्रभायाम् २, वालुकाप्रभायाम् ३,
पङ्कप्रभायाम् ४, धूमप्रभायाम् ५, तमः प्रभायाम् ६, तमस्तमः प्रभायाम् ७ ।

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पण्णत्ता ?) भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त नारकियों के स्थान कहाँ
हैं ? (कहि णं भंते ! नेरइया परिवसंति) हे भगवन् ! नैरयिक कहाँ
निवास करते हैं ? (गोयमा ! सट्ठाणेणं) हे गौतम ! स्वस्थान की अपेक्षा
से (सत्तसु पुढवीसु) सात पृथिवियों में (तं जहा) वे इस प्रकार हैं
(रयणप्पभाए) रत्नप्रभा में (सक्करप्पभाए) शर्कराप्रभा में (वालु-
यप्पभाए) वालुकाप्रभा में (पंकप्पभाए) पंकप्रभा में (धूमप्पभाए) धूम-
प्रभा में (तमप्पभाए) तमःप्रभा में (तमतमप्पभाए) तमस्तमःप्रभा में

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता ?)
हे भगवन् ! पर्याप्त अने अपर्याप्त नारकियों के स्थान कहां कहाँ हैं ? (कहिणं
भंते ! नेइया परिवसंति) हे भगवन् ! नैरयिक कहां निवास करते हैं ? (गोयमा !
सट्ठाणेण) हे गौतम ! स्वस्थान की अपेक्षा से (सत्तसु पुढवीसु) सात पृथिवीयों में
(तं जहा) तब तो प्रकाश है (रयणप्पभाए) रत्नप्रभा में (सक्करप्पभाए) शर्करा-
प्रभा में (वालुयप्पभाए) वालुका प्रभा में (पंकप्पभाए) पंकप्रभा में (धूमप्पभाए)

અત્ર સ્વલુ નૈરયિકાણાં ચતુરશીતિર્નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ ભવન્તીત્યાખ્યાતમ્ । તે સ્વલુ નરકા (વાસાઃ) અન્તો વૃત્તાઃ, વહિશ્ચતુરસ્રાઃ, અધઃ ક્ષુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, નિત્યાન્ધકારતામસાઃ, વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂરનક્ષત્રજ્યોતિષિકપથાઃ, મેદોવસા-પૂતિપટલરુધિરમાંસકર્દમલિપ્તાનુલેપનતલાઃ, અશુચિવિસ્ત્રાઃ, પરમદુરભિગન્ધાઃ, કાપોતાગ્નિવર્ણાભાઃ, કર્કશસ્પર્શાઃ, દુરધ્યાસાઃ, અશુભા નરકાઃ, અશુભા નરકેષુ (एत्थ णं) इन पृथिवीयो में (चउरासीइ निरयावाससयसहस्सा भवन्तीति मक्खायं) चौरासी लाख नारकावास होते हैं, ऐसा कहा गया है । (ते णं नरगा) वे नरक (अंतो वट्टा) अन्दर से गोल (वाहिं चउरंसा) बाहर से चौकोर (अहे खुरप्प संठाणसंठिया) नीचे छुरे के आकार के (निच्चंधयारतमसा) सतत अंधकार से अंधेरे (ववगयगह-चंद-सूर-नक्खत्त-जोइसियप्पहा) ग्रह, चन्द्र, सूर्य, नक्षत्र इन ज्योतिष्कों की प्रभा से रहित (मेय-वसा-पूयपडल-रुहिर-अंसचिक्खल्ललित्ताणुलेवणतला) मेद, चर्बी, मवादपटल, रुधिर और मांस के कीचड़ के लेप से लिप्त तलभाग वाले (असुइ वीसा) अशुचि, बीभत्स (परमदुग्धिगंधा) अत्यन्त दुर्गन्ध युक्त (काउय अगणिवन्ताभा) कालोत अग्नि के वर्ण जैसे (क्कखडफासा) कठोर स्पर्श वाले (दुरहियासा) दुस्सह (असुभा) अशुभ (नरगा) नरक हैं (असुभा नरगेषु वेयणाओ) नरकों में अशुभ वेदनाएं हैं (एत्थ णं नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता) इनमें पर्याप्त-अपर्याप्त नारकों के स्थान हैं ।

ધૂમપ્રભાભા (તમપ્પમાણ) તમ.પ્રભાભાં (તમતમપ્પમાણ) તમસ્તમ પ્રભાભાં (एत्थणं) (चउरासीइ निरयावाससयसहस्सा भवन्तीति मक्खायं) चौरासी लाख नरकावास होय छे. अेम 'उडेलु' छे (तेणं नरगा) ते नरके (अंतो वट्टा) अंदरथी गोल (वाहिं चउरंसा) णडारथी चौरस (अहे खुरप्पसंठाणसंठिया) नीचे अस्त्राना आकारना (निच्चंधयारतमसा) सतत अंधकारथी अधारा (ववगयगहचंद-सूरनक्खत्तजोइ-सियप्पहा) ग्रह, चन्द्र, सूर्य नक्षत्र अने ज्योतिष्केनी प्रभाथी रहित (मेय-वसा-पूयपडल-रुहिर-अंसचिक्खिल्ललित्ताणुलेवणतला) मेद-चर्बी-मवादपटल पड रुधिर अने मांसना डीयडना लेपथी लिंपायेव तल लागवाणा (असुइ वीसा) अशुचि, बीभत्स (परमदुग्धिगंधा) अत्यन्त दुर्गन्ध युक्त (काउय अगणिवन्ताभा) कालोत अग्निना वर्णु जेवा (क्कखडफासा) कठोर स्पर्शवाणा (दुरहियासा) दुःसह (असुभा) अशुभ (नरगा) नरक छे (असुभा नरगेषु वेयणाओ) नरकेभा अशुभ वेदनाओ छे (एत्थणं नेरइयाण पज्जत्ता पज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता) अेभा पर्याप्त, अपर्याप्त नारकेना स्थान छे.

વેદનાઃ, અત્ર ચલુ નૈરયિકાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ઉપ-
પાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સમુદ્ઘાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સ્વસ્થાનેન
લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, અત્ર ચલુ વહવો નૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ-કાલાઃ કાલાવ-
ભાસાઃ ગમ્भीરલોમહર્પાઃ ભીમાઃ ઉત્ત્રાસનકાઃ પરમકૃષ્ણા વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તાઃ શ્રમણા-
યુષ્મન્ ! તે ચલુ તત્ર નિત્યં ભીતાઃ, નિત્યં ત્રસ્તાઃ, નિત્યં ત્રાસિતાઃ, નિત્યમુ-
દ્વિગ્નાઃ, નિત્યં પરમાસુખસંવદ્દં નરકમયં પ્રત્યનુભવન્તો વિહરન્તિ ॥૬૦૭॥

ટોકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તનૈરયિકાણાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ— ‘કદિં
ભંતે ! નેરઙ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા’ હે ભદન્ત ! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્

(ઉવવાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાગે) ઉપપાત કી અપેક્ષા લોક કે
અસંખ્યાતવે ભાગ મેં (સમુદ્ઘાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાગે) સમુદ્ઘાત
કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં (સદ્ધાણેણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહ-
માગે) સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં (एत्थ णं
વહવે નેરઙ્યા પરિવસન્તિ) યહાં વહુત-સે નૈરયિક નિવાસ કરતે હેં
(કાલા) કાલે (કાલોભાસા) કાલી આભા વાલે (ગંભીરલોમહરિસા)
અત્યંત રોમાંચકારી (ભીમા) ભયાનક (ઉત્ત્રાસનગા) ત્રાસજનક (પરમ-
કૃષ્ણા વન્નેણં પળ્લત્તા) અતીવ કૃષ્ણ વર્ણ વાલે કહે હેં (સમણાહસો)
હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! (તે ણં તત્થ ણિચ્ચં ભીયા) વે વહાં નિત્ય ભયભીત
રહતે હેં (નિચ્ચં તત્થા) નિત્ય ત્રાસ યુક્ત હેં (નિચ્ચં તસિયા) નિત્ય
ત્રાસ પહુંચાણ હુણ (નિચ્ચં ઉદ્વિગ્ગા) નિત્ય ઘચરાણ હુણ (નિચ્ચં પરમ-
મસુહસંવદ્દં ણરગમયં પચ્ચગુભવમાણા) નિત્ય અત્યન્ત અશુભ નરક કે
ભય કા અનુભવ કરતે હુણ (વિહરન્તિ) રહતે હેં ॥૭॥

(ઉવવાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાગે) ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યા-
તમા ભાગમાં (સમુદ્ઘાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાગે) સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ લોકના
અસંખ્યાતમા ભાગમાં (સદ્ધાણેણ લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાગે) સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ
લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં (एत्थणं વહવે નેરઙ્યા પરિવસન્તિ) અહિં ધણુ
બધા નૈરયિક નિવાસ કરે છે (કાલા) કાળા (કાલોભાસા) કાળી આભાવાળા
(ગંભીરલોમહરિસા) અત્યંત રોમાંચકારી (ભીમા) ભયાનક (ઉત્ત્રાસનગા) ત્રાસજનક
(પરમકૃષ્ણા વન્નેણં પળ્લત્તા) અતીવ કૃષ્ણ વર્ણવાળા (સમણાહસો) હે આયુષ્મન શ્રમણો
(તેણં તત્થ ણિચ્ચં ભીયા) તેઓ ત્યાં નિત્ય ભયભીત રહે છે (નિચ્ચં તત્થા) નિત્ય
ત્રાસ યુક્ત છે (નિચ્ચં તસિયા) દરોજ ત્રાસ આપતા એવા (નિચ્ચં ઉદ્વિગ્ગા)
નિત્ય ગભરાએલા (નિચ્ચં પરમમસુહસંવદ્દં ણરગમયં પચ્ચગુભવમાણા) નિત્ય
અત્યન્ત અશુભ નરકના ભયનો અનુભવ કરી રહેલા (વિહરન્તિ) રહે છે ॥ ૭ ॥

સ્થલે નૈરયિકાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્, સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? તદેવ પ્રકાન્તરેણ પૃચ્છતિ ‘કહિણં મંતે ! નેરઙ્યા પરિવસંતિ ?’-હે ભદન્ત ! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્ સ્થલે નૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-‘ગૌયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સદ્ધાણેણં સત્તસુ પુઢવીસુ’-સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનમઙ્ગીકૃત્ય સ્વસ્થનાપેક્ષયેત્યર્થઃ, સપ્તસુ પૃથિવીષુ નૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, તા એવ સપ્ત પૃથિવીરાહ-‘તં જહા’-તચ્ચથા ‘ર્યણપ્પમાણ’-રત્નપ્રમાયામ્ ‘સવકરપ્પમાણ’-શર્કરાપ્રમાયામ્, ‘વાલુયપ્પમાણ’-વાલુકાપ્રમાયામ્, ‘પંકપ્પમાણ’-પંકુપ્રમાયામ્, ‘ધૂમપ્પમાણ’-ધૂમપ્રમાયામ્, ‘તમપ્પમાણ’-તમઃપ્રમાયામ્ ‘તમતમપ્પમાણ’-તમઃ તમઃ પ્રમાયામ્, ‘એત્થણં નેરઙ્યાણં’ અત્ર ચલુ-ઉપર્યુક્તાસુ રત્નપ્રમાદિસપ્તપૃથિવીષુ નૈરયિકાણામ્ ‘ચઉરાસીઙ્નિરયાવાસસયસહસ્સા મવંતીતિ મચ્છાયાં’-ચતુરશીતિર્નિરયાવાસશતસહસ્સાણિ-ચતુશીતિલક્ષનરકાવાસાઃ મવન્તીત્યાહ્યાતં તીર્થકુદ્ભિઃ, તથા ચ પૂર્વોક્તાસુ સપ્તસુ પૃથિવીષુ નૈરયિકાણાં સર્વસંખ્યયા ચતુરશીતિલક્ષનરકાવાસાઃ, તત્ર રત્નપ્રમાયાં

ટીકાર્થ-અવ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત નૈરયિકોં કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિએ કહતે હૈ-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તક નારક જીવોં કે સ્વસ્થાન કહાં હૈ ? યહી પ્રશ્ન પ્રકારાન્તર સે યોં કિયા ગયા હૈ-હે ભગવન્ ! નારક જીવ કહાં નિવાસ કરતે હૈ ? ભગવાન્ ! ઉત્તર દેતે હૈ-હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા સે સાત પૃથિવિયોં મેં નૈરયિક રહતે હૈ । વે સાત પૃથિવયાં યે હૈ-(૧) રત્નપ્રમા (૨) શર્કરાપ્રમા (૩) વાલુકાપ્રમા (૪) પંકુપ્રમા (૫) ધૂમપ્રમા (૬) તમઃપ્રમા ઓર (૭) તમસ્તમઃપ્રમા, હસ સાત પૃથિવિયોં મેં નારક કે ચૌરાસી લાખ નારકાવાસ હોતે હૈ, એસા તીર્થકરોં ને નિરૂપણ કિયા હૈ । પૂર્વોક્ત સાતોં પૃથિવયોં મેં સવ કો મિલા કર જો ચૌરાસી લાખ નારકાવાસ

ટીકાર્થ-હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નૈરયિકોના સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-હે ભગવન ! પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક નારક જીવોના સ્વસ્થાન કયા છે ? આજ પ્રશ્ન પ્રકારાન્તરે આમ કરાયેલો છે-હે ભગવન ! નારક જીવ કયા નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર દે છે-હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ સાત પૃથિવીયોમાં નૈરયિક રહે છે. તે સાત પૃથ્વીયો આપ્રમાણે છે.

(૧) રત્નપ્રમા (૨) શર્કરાપ્રમા (૩) વાલુકાપ્રમા (૪) પંકુપ્રમા (૫) ધૂમપ્રમા (૬) તમઃપ્રમા (૭) તમસ્તમપ્રમા. આ સાત પૃથિવીયોમાં નરકોના ચૌરાસી લાખ નારકાવાસ છે, એવું તીર્થકરોએ નિરૂપણ કર્યું છે. પૂર્વોક્ત સાતે પૃથિવીયોમાં બધા મળીને જે ચૌરાસી લાખ નરકાવાસ છે, તે આ પ્રકારે છે.

ત્રિશલક્ષનરકાવાસાઃ, શર્કરાપ્રમાયાં પञ्चविंशतिलक्षाणि, वालुकाप्रमायां पञ्चदश-
 लक्षाणि, पङ्कप्रमायां दशलक्षाणि, धूमप्रमायां त्रीणिलक्षाणि, तमःप्रमायां पञ्चोनं
 लक्षमेकम्, तमस्तमः प्रमायां पञ्चनरकावासा भवन्तीति फलितम्, 'तेणं नरगा
 अंतो वद्वा'—ते खलु चतुरशीतिलक्षप्रमाणा नरकावासाः सर्वेऽपि प्रत्येकम् अन्तः—
 आभ्यन्तरे मध्यभागे, वृत्ताः—वृत्ताकाराः, गोलाकारा इत्यर्थः, 'वाहिं चउरंसा'—
 बहिर्भागे चतुरस्राकाराः, 'अहे खुरप्पसंठाणसंठिया'—अधः—अधोभागे भूमितले
 क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः, क्षुरप्रस्प-आयुत्रविशेषस्येव यत्संस्थानम्-आकारविशेष-
 स्तीक्ष्णतास्वरूपस्तेन संस्थिताः, तेषां हि नरकावासानां भूमितलस्य शर्करावत्त्वेन
 मसृणत्वाभावान्, तत्र पादन्यासे शर्करामात्रसंस्पर्शेऽपि क्षुरप्रेगेव पादानां कर्त्तनात्,
 'निच्चंधयारतमसा'—नित्यान्यकारतामसाः— तमसा नित्यान्यकाराः, प्रकाशभा-
 वेन सर्वकालमन्धकारास्तत्र तिष्ठन्ति इत्यर्थः, अतएवाह—'ववगयगह चंद-सूर-
 नक्खत्तजोइसियपहा'—व्यपगतग्रहचन्द्रसूरनक्षत्रज्योतिषिकपथाः, व्यपगतः—परि-
 भ्रष्टः, ग्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्ररूपाणाम् उपलक्षणत्वात् तारारूपाणाञ्च ज्योतिष्काणां
 हैं, वे इस प्रकार हैं—रत्नप्रभा में तीस लाख, शर्कराप्रभा में पच्चीस
 लाख, वालुकाप्रभा में पन्द्रह लाख, पंकप्रभा में दश लाख, धूमप्रभा
 में तीन लाख, तमःप्रभा में पाँच कम एक लाख और तमस्तमःप्रभा
 में केवल पाँच नारकावास हैं ।

वे सब નારકાવાસ અંતરે ગોળાકાર હૈં, બાહર સે ચૌકોર હૈં
 ઔર નીચે તલભાગ મેં ક્ષુર (કુરપા) કે આકાર કે તીચે હૈં । નારકા-
 વાસોં કા ભૂમિતલ કંકરીલા હોને સે ચિકના નહીં હોતા । વહાં પાંચ
 રાખને પર કંકરોં કા સ્પર્શ હોતે હી એસા લગતા હૈ જૈસે ક્ષુરપ્ર સે પૈર
 કટ ગયા હો ! વે સદૈવ અંધકારમય રહને સે અંધેરે મેં હોતે હૈ અર્થાત્
 પ્રકાશ કા અભાવ હોતે હૈં સદૈવ વહાં અંધકાર રહતા હૈ । ઇસી બાત

રત્નપ્રભામાં ત્રીસ લાખ શર્કરાપ્રભામાં પચીસ લાખ, વાલુકાપ્રભામાં પંદર લાખ
 પંકપ્રભામાં દશ લાખ, ધૂમપ્રભામાં ત્રણ લાખ, તમપ્રભામાં પાંચ એક
 લાખ અને તમસ્તમઃ પ્રભામાં કેવલ પાંચ નરકાવાસ છે.

તે બધા નરકાવાસ અંદરથી ગોળાકાર છે. બહારથી ચતુરસ્ર છે અને
 નીચે તલ ભાગમાં અસ્થાના (સન્ન્યા) આકારના તીક્ષ્ણ છે જેવા નારકાવાસોના
 ભૂમિતલ કંકરીઓવાળા હોવાથી તીક્ષ્ણ નથી થતા. ત્યાં પણ રાખવાથી કંકરા
 ઓનો સ્પર્શ થતાજ એવું લાગે છે કે સન્ન્યાથી પણ કપાઈ ગયો હોય !
 તેઓ સદા અંધકારમય રહેવાથી અંધારામાં હોય છે. અર્થાત્ પ્રકાશનો અભાવ
 વાથી સદૈવ ત્યાં અન્ધકાર રહે છે. એજ વાતને સ્પષ્ટ કરવાને માટે કહ્યું છે

પન્થાઃ-માર્ગોં યેભ્યસ્તે વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથાઃ, તથા 'મેયવસાપૂ-
યપટલરુહિરમાંસચિવિશ્વલ્લલિતાણુલેવણતલા'-મેદો વસા પૂતિપટલરુધિરમાંસકર્દ-
મલિપ્તાણુલેપનતલાઃ, સ્વભાવસિદ્ધેર્મેદોવસાપૂતિરુધિરમાંસૈર્યશ્ચિવિશ્વલ્લલિતપ્તસ્તેન
લિપ્તમ્ ઉપચિતમ્ અણુલેપનેન-સકૃલ્લિપ્તસ્ય પૌનઃ પુન્યેન ઉપલેપનેન તલં-ભૂમિ-
રેષાં તે મેદોવસાપૂતિરુધિરમાંસચિવિશ્વલ્લલિપ્તાણુલેપનતલાઃ इत्यर्थः, અત એવ
અમુઙ્ગવીસા'-અશુચિવીભત્સાઃ, અશુચયઃ-અપવિત્રાઃ વીભત્સાઃ-અતિજુગુપ્સિતાઃ
વિસ્રાવા-આમગન્ધિકાઃ, 'પરુદુર્ભિગંધા'-પરમદુરભિગન્ધાઃ મૃતગોમહિષાદિકલે-
વરેભ્યોઽપિ અતીવાનિષ્ઠદુરભિગન્ધા इत्यर्थः, 'કાઉયઞ્ગગિત્રન્નામા'-કાપોતાગ્નિ-
વર્ણામાઃ લોહેધ્માયમાને યાદૃક્ કપોતો વહુકૃષ્ણરૂપોઽગ્નેર્વર્ણો યવતિ-યાદૃશી
વહુકૃષ્ણવર્ણભૂતા અગ્નિજ્વાલા વિનિર્ગચ્છતિ, તાદૃશી આમા-આકારો યેષાં તે કપો-
તાગ્નિવર્ણામાઃ, ધ્માયમાનલોહાગ્નિજ્વાલાસદૃશા इत्यर्थः, નારકોત્પત્તિસ્થાનવ્ય-
તિરેકેણાન્યત્ર સર્વત્રાપિ ઉષ્ણરૂપત્વાત્, એતચ્ચ પૃષ્ઠ સપ્તમપૃથિવીવર્જમવગન્તવ્યમ્,

કો સ્પષ્ટ કરને કે લિપ્ કહા હૈ-વહાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર ઔર
તારાઓં કી પ્રમા નહીં હોતી, અર્થાત્ વહાં જ્યોતિષ્કોં કા સર્વથા
અભાવ હૈ । ઉનકા તલભાગ સ્વભાવસિદ્ધ મેદ, ચર્વી, સડે રુધિર ઔર
માંસ કે કીચડ કે લેપ સે લિપ્ રહતા હૈ । વે નારકાવાસ અશુચિ
એવં અત્યન્ત ઘૃણા જનક હોતે હૈ । ઘોર દુર્ગંધ વાલે હોતે હૈ । વહાં કી
દુર્ગંધ મૃત ગાય, ઐસ આદિ કે કલેવરોં કી દુર્ગંધ સે બી અતીવ અનિષ્ટ
હોતી હૈ । લોહે કો સ્વૂચ ગર્મ કરને પર જૈસા કપોત-અત્યન્ત કૃષ્ણ
અગ્નિ કા વર્ણ હોતા હૈ અર્થાત્ ગહરી નીલી-કાલી આગ કી જ્વાલા
નિકલતી હૈ, વૈસી આમા વાલે હોતે હૈ, તાત્પર્ય યહ હૈ કિ નારકાવાસ
ઘોંકી જાતી હુઈ લોહાગ્નિ કી જ્વાલા કે સમાન હૈ, ક્યોંકિ નારકોં
કી ઉત્પત્તિ કે સ્થાનોં કો છોડ કર સર્વત્ર ઉષ્ણ હોતે હૈ । યહ કથન

ત્યાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર અને તારાઓની પ્રભા હોતી નથી અર્થાત્ ત્યાં
તેજનો સહાય અભાવ હોય છે. તેના તલભાગમા સ્વભાવસિદ્ધ મેદ, ચર્વી સડેલા
લોહી પડ અને માંસના કીચડના લેપથી લિપ્ત રહે છે. તે નારકાવાસ અશુચિ
તેમજ અત્યન્ત ઘૃણાજનક હોય છે. ઘોર દુર્ગંધવાળા હોય છે ત્યાંની દુર્ગંધ
મરેલી ગાય, પાડા-લેસ આદિના કલેવરોની દુર્ગંધથી અતીવ અનિષ્ટ હોય
છે. લોહાને ખૂબ ગરમ કરવાથી જેમ કપોત-અત્યન્ત કૃષ્ણ અગ્નિનો રંગ થાય
છે અર્થાત્ નીલ અને કાળી આગની જ્વાળા નિકળે છે, તેવી આભાવાળા હોય
છે. તાત્પર્ય એ છે કે નારકાવાસ ધમવામા આવેલા લોહાગ્નિની જ્વાળાના
સમાન છે કેમકે નારકોની ઉત્પત્તિના સ્થાનો સિવાય બધે ઉષ્ણતા હોય છે. આ

વક્ષ્યતે ચ 'નવરં છદ્ધસત્તમીસુખં કાઠઅગ્નિવન્નામા ન ભવંતિ' इति तथा 'कक्ख-
 डफासा'—कर्कशस्पर्शाः—कर्वशः—अतीव दुःसहः सोदुमशवयः, असिपत्रधाराया-
 इव स्पर्शो येषु ते कर्कशस्पर्शाः अत एवाह—'दुरहियासा' दुरध्यासाः, दुःखेनाध्या-
 स्यन्ते—सह्यन्ते इति दुरध्यासाः, दुःसहा इत्यर्थः, 'अमुभा'—अशुभाः दर्शनेन
 अमनोरमाः 'नरगा'—'नरकाः भवन्ति, तथा—'अशुभाः—गन्धरसस्पर्शशब्दैरतीवा-
 सातरूपाः 'नरगेषु वेयणाओ'—नरकेषु वेदना भवन्ति, 'एत्थणं'—अत्र खलु—उपर्यु-
 क्तस्थलेषु 'नेरइयाणं'—नैरयिकाणां 'पज्जत्तापज्जत्ताणं'—पर्याप्तापर्याप्तकानाम्
 'ठाणा पणत्ता'—स्थानानि—स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि—प्ररूपितानि सन्ति मया—महा-
 वीरेण, अन्यैस्तीर्थकृद्भिश्च, 'उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे'—उपपातेन—
 उपपातमाश्रित्य उपपातापेक्षयेत्यर्थः, लोकस्य असंख्येयभागे—असंख्येयतमे भागे
 'समुद्घाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे'—समुद्घातेन—समुद्घातापेक्षया लोकस्य
 असंख्येय भागे—असंख्येयतमे भागे, 'सट्ठाणेणं लोयस्स असंखेज्जइभागे'—स्वस्था-
 नेन—स्वस्थानापेक्षया लोकस्यासंख्येयभागे—असंख्येयतमे भागे पर्याप्तापर्याप्तका

छठी और सातवीं पृथ्वी के सिवाय अन्य पृथिवियों के विषय में सम-
 झना चाहिए । आगे कहेंगे कि छठी और सातवीं पृथ्वी के नारका-
 वास कपोताग्नि के वर्ण जैसे नहीं होते । उनका स्पर्श तलवार की
 धार के समान अतीव कर्कश और दुस्सह होता है । इसी कारण उन्हें
 'दुरध्यास' अर्थात् दुस्सह कहाँ है । वे नरक अशुभ होते हैं और नरक
 की वेदनाएं भी गंध, रस, स्पर्श तथा शब्द से अत्यन्त अशुभ—असाता
 रूप होती हैं । इन स्थानों में पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्व-
 स्थान कहे गए हैं ।

उपपात की अपेक्षा लोक के असंख्यातवें भाग में, समुद्घात की
 अपेक्षा लोक के असंख्यातवें भाग में और स्वस्थान की अपेक्षा लोक

કથન છટ્ટી અને સાતમી પૃથ્વીના સિવાય અન્ય પૃથ્વીઓના વિષયમાં સમજ-
 વાતું છે. આગળ કહેશે કે છટ્ટી અને સાતમી પૃથ્વીમાં નરકાવાસ કપોતાગ્નિ
 નો જેવા હોતા નથી. તેમના સ્પર્શ તલવારની ધારના જેવા અતીવ તીક્ષ્ણ
 અને દુઃસહ હોય છે. તે કારણે તેમને દુરધ્યાસ અર્થાત્ દુઃસહ કહ્યા છે.
 એ નરક અશુભ હોય છે અને નરકની વેદનાઓ પણ ગંધ, રસ, સ્પર્શ તથા
 શબ્દથી અત્યન્ત અશુભ અસુખ રૂપ હોય છે. આ સ્થાનોમાં પર્યાપ્ત અને
 અપર્યાપ્ત નારકોના સ્વસ્થાન કહેવાયેલાં છે.

ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ
 લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા

નૈરયિકા વર્તન્તે 'एत्थणं बहवे नेरइया परिवसन्ति'-अत्र खलु पूर्वोक्तस्थानेषु. बहवो नैरयिकाः परिवसन्ति, ते नैरयिकाः 'काला'-कृष्णाः 'कालोभासा'-काला-वभासाः, कालः, -कृष्णः, अवभासः-प्रभाविनिर्गमो येभ्यस्ते कालावभासाः कृष्ण-कान्तिपटलोपचिता इत्यर्थः 'अत एव 'गंभीरलोमहरिसा'-गंभीरलोमहर्षाः-गम्भीरः-अतीवोत्कटो लोमहर्षी-रोसाञ्चोद्गमो भयवशाद्येभ्यस्ते गम्भीरलोम-हर्षाः, तथ चा तादृशाः कृष्णाः कृष्णावभासा भवन्ति यद्दर्शनाच्चापि शेषना-रक जन्तूनां भयसंपादनेन पराकाष्ठां लोमहर्षमुत्पादयन्ति इत्याशयः, अत एव 'भीमा' भीमाः-भयानकाः, भयानकत्वादेव 'उत्तासनगा'-उत्तासनकाः-उत्त्रा-स्यन्ते-उद्बेज्यन्ते शेषनारक-जन्तवो यैस्ते उत्तासनास्तएवोत्तासनकाः, किम-धिकेन ? 'परमकृष्णा'-परमकृष्णाः यतः परं न किमपि कृष्णमस्ति भयानकं तादृ-शकृष्णाः सर्वातिशायि कृष्णवर्णा इत्यर्थः, 'वन्नेणं पणत्ता-वर्णेन-वर्णमाश्रित्य वर्णापेक्षया प्रज्ञप्ताः-प्ररूपिताः सन्ति मया महावीरेण शेषैश्च तीर्थकृद्भिः 'सभ-णाउसो !' भो श्रमणायुष्मन् ! 'तेणं तत्थ निच्चं भीता'-ते खलु नैरयिकाः तत्र-

के असंख्यातवे' भाग में पर्याप्त एवं अपर्याप्त नारक रहते हैं। वे नारक काले होते हैं। उनके शरीर से काली आभा निकलती है-वे काली आभा वाले होते हैं। उनको देखने मात्र से भय के कारण रोमांच हो आता है, अर्थात् वे दूसरे नारकों को पराकाष्ठा का भय उत्पन्न करके रोमांच खड़ा कर देते हैं। इसी कारण वे भयानक होते हैं और भयानक होने के कारण अन्य नारकों को त्रास उत्पन्न करते हैं। अधिक क्या कहा जाय, वे वर्ण से परमकृष्ण होते हैं। 'परम-कृष्ण' का तात्पर्य यह कि उनके समान दूसरी कोई काली वस्तु ही नहीं है, उनका कालापन सर्वोत्कृष्ट होता है। हे आयुष्मन् श्रमण, नारकावास और नारक सभी तीर्थंकरों द्वारा इस प्रकार के कहे गए हैं।

ભાગમાં પર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્ત નારક રહે છે. તે નારકો કાળાં હોય-છે તેમના શરીરમાંથી કાળી આભા નિકળે છે. તેઓ કાળી આભા વાળા હોય છે. તેમને જોવા માત્રથી ભયના કારણે રોમાન્ચ થઈ આવે છે. અર્થાત્ તેઓ બીજા નારકોને પરાકાષ્ઠાનો ભય ઉત્પન્ન કરીને રોમાન્ચ ખડાં કરીદે છે. એ કારણે તેઓ ભયા નક છે. અને ભયાનક હોવાના કારણે અન્ય નારકોને ત્રાસ ઉત્પન્ન કરે છે. વિશેષ શું કહેવું, તેઓ વર્ણથી પરમ કૃષ્ણ હોય છે. પરમ કૃષ્ણત્વ તાત્પર્ય આ છે કે તેમના સરખી બીજા કોઈ કાળી વસ્તુ જ નથી હોતી, તેમનું કાળા પણું સર્વોત્કૃષ્ટ હોય છે. હે આયુષ્યમન્ શ્રમણ ! નારકાવાસ અને બધા નારક તીર્થંકરો દ્વારા આ પ્રકારના કહેવાયા છે.

ઉપવર્ણિતનરકાવાસેષુ નિત્યં-સર્વદા ભીતાઃ ક્ષેત્રસ્વભાવજન્યમદ્વાયોરાન્ધકારદર્શ-
નેન ભયભીતાસ્તિષ્ઠન્તિ, નિચ્ચં તત્થા' નિત્યમ્-સર્વકાલમ્, ત્રસ્તાઃ-પરમાધા-
ર્મિકપરસ્પરોક્તદુઃસ્વપરમ્પરાસંપાતભયાદગ્રેऽપિ ત્રાસોપપન્ના ભવન્તિ 'નિચ્ચં તસિ-
યા'-નિત્યં-સર્વકાલમ્, પરમાધાર્મિકૈરન્યોન્યં વા ત્રાસિતાઃ-ત્રાસં પ્રાપિતાસ્તિ-
ષ્ઠન્તિ, તથા-'નિચ્ચં ઉઘ્વિગ્ના' નિત્યં-સતતં પરમદુઃસદ્ધાધિવ્યાધિદ્વન્દ્વજતાપવે-
દનાનુભવેન, પરમાધાર્મિકાન્યોન્યોપવર્ણિતદુઃસ્વાનુ ભવેન ચ, ઉઘ્વિગ્નાઃ-તદ્વા-
સપરાઙ્મુખ ચેતસો ભવન્તિ, 'નિચ્ચં પરમમયુહસંવદ્ધં ણરગમયં'-નિત્યમ્-સર્વકા-
લમ્, પરમમથુશ્મ-અત્યન્તાતિષ્ઠમ, સમ્બદ્ધમ્-અનુવદ્ધમ્ ન તુ કદાચિદપિ-મના-
ગપિ મધ્યે વ્યવચ્છિન્નમ્, નરકભયમ્-નારકદુઃસ્વમ્ 'પચ્ચણુભવમાણા'-પ્રત્યનુભ-
વન્તઃ-પ્રત્યેકં વેદયમાનાઃ 'વિહરંતિ'-વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તિ ॥ સૂ. ૭ ॥

મૂલમ્-કહિ ણં ભંતે ! રચણપ્પમા પુઢવી નેરઙ્કયાણં પજ્જત્તા-
પજ્જત્તાગાણં ઠાણા પણ્ણત્તા ? કહિ ણં ભંતે ! રચણપ્પમાપુઢવી

વે નારક જીવ ઉન નારકાવાસોં મેં ક્ષેત્ર સ્વભાવ જનિત અતીવ ઘોર અંધકાર કો દેશ કર સદૈવ ભયભીત રહેતે હૈં । સદૈવ ત્રસ્ત રહેતે હૈં અર્થાત્ પરમાધાર્મિકોં દ્વારા તથા આપસ મેં એક-દૂસરે કો ઉત્પન્ન કિયે ગયે દુઃસ્વ સે સદા ઘવરાણ રહેતે હૈં । પરમાધાર્મિક ભી ઉન્હેં ત્રાસ પહુંચાતે હૈં । વે અત્યન્ત દુઃસહ આધિ વ્યાધિ, દ્વન્દ્વજનિત તાપ એવં વેદના કા અનુભવ કરતે હુણ સદૈવ ઉઢિગ્ન રહેતે હૈં અર્થાત્ નરક-વાસ સે વિમુક્ષ ચિત્ત વાલે બને રહેતે હૈં । ઉન્હેં નિરન્તર હી એસા અત્યન્ત અનિષ્ટ નરક દુઃસ્વ રહતા હૈં જો બીચ મેં કમ્મી થોડી દેર કે લિણ ભી નહાં સક્તા । નારક જીવ હસ પ્રકાર કે દુઃસ્વ કા વેદન કરતે હુણ નરક મેં રહેતે હૈં ॥૭॥

તે નારક જીવો તે નરકાવાસોમા ક્ષેત્ર સ્વભાવ જનિત અતીવ ઘોર અન્ધ-
કારને ભેદને સદૈવ ભયભીત રહે છે. સદૈવ ત્રસ્ત રહે છે. અર્થાત્ પરમાધાર્મિકો
દ્વારા તથા આપસમા એક બીજાને ઉત્પન્ન કરાયેલા હુ ખોથી સદા ગભરાયેલા
રહે છે. પરમાધાર્મિક પણ તેઓને ત્રાસ પહોંચાડે છે અને આપસમાં પણ
તેઓ એક બીજાને ત્રાસ પહોંચાડ્યા કરે છે. તેઓ અત્યન્ત દુઃસહ આધિ વ્યાધિ
દ્વન્દ્વજનિત તાપ તેમજ પીડાનો અનુભવ કરવા છતાં સદૈવ ઉઢિગ્ન રહે છે.
અર્થાત્ નરકાવાસથી વિમુખ ચિત્તવાળા બની રહે છે. તેઓને નિરન્તર જ
એવા અત્યન્ત અનિષ્ટ નરક સળન્ધી હુ.ખ રહે છે જે વચ્ચમા પણ ક્યારેક
થોડીવાર માટે પણ નથી અટકતા, નારક જીવ આ પ્રકારના હુ.ખ ભોગવતા-
ભોગવતા નરકમાં રહે છે. ॥ ૭ ॥

नेरइया परिवसंति ? गोयमा ! इसीसे रयणप्पभाए पुढवीए
असीउत्तरजोयणसयसहस्स बाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसह-
स्स मोगाहिता, हेट्टा, चेगं जोयणसहस्सं वज्जिता, मज्झे अट्ट-
हुत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं रयणप्पभापुढवी नेरइयाणं
तीसं निरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं । ते णं णरगा
अंतो वट्ठा, बाहिं चउरंसा, अहे खुरप्पसंठाणसंठिया, निच्चं
धयारतमसा, ववगयगहचंदसूरणक्खत्तजोइसियप्पहा, मेयवसा
पूयपडलरुहिरमंसचिक्खिल्ललित्ताणुलेवणतला, असुइवीसा,
परमदुब्बिमगंधा, काउयअगणिवण्णाभा, कक्खडप्फासा, दुरहि-
यासा, असुभा णरगेसु वेयणाओ, एत्थ णं रयणप्पभापुढवी
नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता । उववाएणं लोय-
स्स असंखेज्जइभागे, समुग्घाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे, सट्ठा-
णेणं लोयस्स असंखेज्जइभागे । तत्थ णं बहवे रयणप्पभापुढवी
नेरइया परिवसंति, काला कालोभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा
उत्तासणगा परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता समणाउसो ! । ते णं
निच्चं भीया, निच्चं तत्था, निच्चं तसिया, निच्चं उव्विग्गा,
निच्चं परममसुहसंवज्जं णरगभयं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति।सू. ८।

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां
स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति ?

शब्दार्थ—(कहि णं अंते ! रयणप्पभा पुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्ज-
त्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वी के पर्याप्त और
अपर्याप्त नारकों के स्थान कहां हैं ? (कहिणं अंते ! रयणप्पभा पुढवी
नेरइया परिवसंति ?) हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नैरयिक कहां

शब्दार्थ—कहि णं अंते ! रयणप्पभापुढवी नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता ?) लगवन् । रत्नप्रभा पृथ्वीना पर्याप्त अने अपर्याप्त नारकोना स्थान
कथा कह्या छे ? (कहि णं अंते रयणप्पभापुढवीनेरइया परिवसंति ?) छे लगवन् ।
रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिक कथां रह्ये छे ? (गोयमा ! इसीसे रयणप्पभाए पुढवीए)

गौतम ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्या अशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्याया उपरि
एकं योजनशतसहस्रमवगाह्य, अथश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा, मध्ये अष्टसप्ततौ
योजनशतसहस्रे, अत्र खलु रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां त्रिंशत्नरकावासशतसह
स्राणि भवन्तीत्याख्यातम् । ते खलु नरका अन्तोवृत्ताः, वहिश्चतुरस्ताः, अधः क्षुरप्र-
संस्थानसंस्थिताः, नित्यान्यकारतामसाः, व्यपगतग्रहचन्द्रसूरनक्षत्रज्योतिषिक-
पथाः, मेदवसापूतिपटलरुधिरमांसकर्दमलिप्तानुलेपनतलाः, अशुचिविस्त्राः, परम-
दुरभिगन्धाः, कापोताग्निवर्णाभाः, कर्कशस्पर्शाः, दुरध्यासाः, अशुभा नरकाः,
अशुभा नरकेषु वेदनाः । अत्र खलु रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां
स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्धातेन लोकस्यासं-
ख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे । तत्र खलु बहवो रत्नप्रभापृथिवी-
नैरयिकाः परिवसन्ति—कालाः कालावभासाः, गम्भीरलोमहर्षाः भीमा उत्त्रास-
नकाः परमकृष्णा वर्णेन प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! तत्र खलु नित्यंभीताः, नित्यं-
त्रस्ताः, नित्यं त्रासिताः, नित्यमुद्विग्नाः, नित्यं परमासुखसम्बद्धं नरकभयं प्रत्य-
नुभवन्तो विहरन्ति ॥ सू ० ८ ॥

टीका—अथ पर्याप्तापर्याप्तकरत्नप्रभा पृथिवीनैरयिकाणां स्थानादिकं प्ररूप-
यितुमाह—‘कठिणं संते ! रयणप्पभापुढवीनेरइयाणं’—गौतमः पृच्छति—हे भदन्त !
रहते हैं ? (गोयमा ! इमीसे रयणप्पभापुढवीण) इस रत्नप्रभा पृथ्वी
के (असीउत्तरजोयण सयसहस्सबाहल्लाए) एक लाख अस्सी हजार
योजन मोटाई वाली के (उवरि एगं जोयणसहस्ससोगाहिता) ऊपर
एक हजार योजन छोडकर (हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जिता) नीचे भी
एक हजार योजन छोडकर (मज्झे) मध्य में (अठ्ठुत्तरे जोयणसयसहस्से)
एक लाख अठहत्तर हजार योजन में (एत्थ णं) यहां (रयणप्पभा
पुढवीनेरइयाणं) रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों के (तीसं निरयावाससयस-
हस्सा) तीस लाख नारकावास (भवन्तीति मक्खायं) होते हैं ऐसा
कहा गया है । शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥ ८ ॥

आ रत्नप्रभा पृथ्वीना (असीउत्तर जोयण सयसहस्स बाहल्लाए) ओंठ लाख ओ सी
हजार योजन मोटाई वालीना (उवरि एगं जोयणसहस्ससोगाहिता) ऊपर ओंठ
हजार योजन त्यज्जने (हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जिता) नीचे पण ओंठ हजार
योजन छोडीने (मज्झे) मध्यमां (अठ्ठुत्तरे जोयणसयसहस्से) ओंठ लाख अठ्ठे
तेर हजार योजनमा (एत्थणं) अडी (रयणप्पभा पुढवी नेरइयाणं) रत्नप्रभा
पृथ्वीना नारकेना (तीसं निरयावाससयसहस्सा) तीस लाख नारकास (भवन्ती
तिमक्खायं) रहे छे. ओम छोवायेद छे शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥ ८ ॥

કુત્ર खलु-कस्मिन् प्रदेशे-रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणाम् 'पञ्जत्तापञ्जत्तगाणं' पर्याप्तापर्याप्तकानाम् 'ठाणा पणत्ता' स्थानानि-स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि ? तदेव प्रकारान्तरेण विस्फटार्थं पृच्छति 'कहि णं भंते ! रयणप्पभापुढवीनेरइया परि-वसंति ?' हे भदन्त ! कुत्र खलु-कस्मिन् प्रदेशे रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः परि-वसन्ति ? भगवान् उत्तरयति-'गोयमा !' हे गौतम ! 'इमीसे रयणप्पभाए पुढ-वीए'-अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'असीउत्तर जोयणसयसहस्सवाहल्लाए उव्वरि'-अशीतिसरस्वोत्तरयोजनशतसहस्रवाहल्यायाः-अशीतिसहस्राधिकलक्षयो-जनविस्तारायाः, उपरि 'एगं जोयणसहस्समोगाहित्ता'-एकं योजनसहस्रमवगाह्य 'हेट्ठाचेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता'-अथश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा 'मज्झे अट्ठहत्तरे जोयणसयसहस्से' मध्ये अष्टसप्ततौ योजनशतसहस्रे-अष्टसप्ततिसहस्राधिकलक्षयो-जनेषु 'एत्थ णं अत्र खलु-उक्तस्थानेषु 'रयणप्पभापुढवीनेरइयाणं' रत्नप्रभा-पृथिवीनैरयिकाणाम् 'तीसं निरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं'-त्रिंशन्निर-यावासशतसहस्राणि-त्रिंशल्लक्षनरकावासाः, भवन्तीत्याख्यातम्-कथितं मया-

ટીકાર્થ-અથ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત નારકોં કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિએ કહતે હૈં । ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન કિયા-ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત નારકોં કે સ્થાન કહાં હૈં । ઇસી વિષય કો અધિક સ્પષ્ટતા કે લિએ પ્રશ્ન કિયા ગયા-ભગવન્ ! રત્નપ્રભા કે નારક કહાં રહતે હૈં ? ભગ-વાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! યહ રત્નપ્રભા પૃથ્વી એક લાખ અસી હજાર યોજન ઓટી (જાડી) હૈ । ઇસ્કે ડપરી ભાગ સે એક હજાર યોજન અવગાહન કરને પર અર્થાત્ એક હજાર યોજન ડપરી ભાગ કો છોડ કર તથા નીચે ભી એક હજાર યોજન છોડ કર બીચ કે એક લાખ અઠહત્તર હજાર યોજનોં સે, રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે નારકોં કે

ટીકાર્થ-હવે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન આદિની પ્રશ્નણા કરવાને માટે કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન કયા છે ? એ વિષયની અધિક સ્પષ્ટતાને માટે પ્રશ્ન કરાયો-હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભાના નારક કયા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તરદે છે-હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી એક લાખ એંસી હજાર યોજન ઓટી (જાડી) છે તેના ઉપરના ભાગથી એક હજાર યોજન અવ ગાહન કરવાથી અર્થાત્ એક હજાર યોજન ઉપરના ભાગને તથા નીચે પણ એક હજાર યોજન છોડીને વચલા એક લાખ અડસઠ હજાર યોજનમાં રત્ન

મહાવીરેણ અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ધિઃ, 'તે ણં નરગા અંતો વટ્ઠા'—તે સ્થલ નરકાઃ—રત્નપ્રમા-
પૃથિવીત્રિશ્ચલક્ષનરકાવાસાઃ, અન્તઃ—મધ્યે આભ્યન્તરે इत्यर्थः, વૃત્તાઃ—વૃત્તાકારાઃ
'વાહિં ચડરંસા'—વહિર્ભાગે ચતુરસ્રાઃ—ચતુસ્રાકારાઃ, 'અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા'—
અધઃ—અધોભાગે ભૂમિતલે इत्यर्थः, ધુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, ધુરપ્રસ્ય પ્રહરણવિશેષ
સ્થેવસંસ્થાનમ્—તીક્ષ્ણતારૂપ આકાર સ્તેન સંસ્થિતા, इति ધુરપ્રસંસ્થાન-
સંસ્થિતાઃ 'નિચ્ચંધયારતમસા'—નિત્યાન્ધકારતામસાઃ, નિત્યં—સર્વકાલમ્ અન્ધકાર-
તામસાઃ—તમસા સર્વકાલાન્ધકારાઃ, અતएव 'વવગયગહંચંદસૂરનક્કલ્લત્તજોઃસિય-
પહા'—વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથાઃ, વ્યપગતઃ પરિભ્રષ્ટઃ ગ્રહચન્દ્ર-
સૂર્યનક્ષત્રરૂપાણામ્ ઉપલક્ષણત્વાત્ તારારૂપાણાશ્ચ જ્યોતિષ્કાણાં પ્રમાયુક્તાનાં
દેવાનાં પન્થાઃ—માર્ગોં યેઽધ્ય સ્તે વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથાઃ, 'મેદવ-
સાપૂયપડલરુહિરમંસચિક્ખિલ્લલિત્તાણુલેવણાતલા'—મેદોવસાપૂતિ પટલરુધિરમાંસ
ચિક્ખિલ્લલિપ્તાણુલેપનતલાઃ, સ્વભાવનિષ્પન્નૈર્મેદોવસાપૂતિરુધિરમાંસૈર્યશ્ચિક્ખિલ્લઃ
કર્દમસ્તેન લિપ્તમ્—ઉપદિગ્ધમ્, અણુલેપનેન—સકૃલ્લિપ્તસ્ય પૌનઃ પુન્યોપલેપનેન,
ઉપચિતં તલં—ભૂમિભાગો યેષાં તે તથાવિધાઃ, અતएवाह—'અમુઙ્ગીસા'—
અશુચિવીમત્સાઃ, અશુચયઃ—અપવિત્રાઃ—અપક્વગન્ધાઃ વીમત્સાઃ—અત્યન્તજુગુ-

તીસ લાગ્ર, નારકાવાસ હૈં એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને મી કહોં
હૈ । વે રત્નપ્રમા કે તીસ લાગ્ર નારકાવાસ અન્દર સે ગોલાકાર હૈં,
બાહર કે ભાગ મેં ચૌકોર હૈં ઓર નીચે ધુરપ્ર (સુરપે) નામક શસ્ત્ર કે
સમાન તીચે આકાર વાલે હૈં । સદૈવ અન્ધકાર યુક્ત હોને સે અંધેરે હૈં,
ક્યોં કિ વહાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર આદિ જ્યોતિષ્કોં કા સંચાર
નહીં હોતા હૈ । ઉપલક્ષણ સે વહાં તારોં કા મી અભાવ સમજ્ઞ લેના
ચાહિએ । વે નારકાવાસ સ્વભાવસિદ્ધ મેદ, ચર્વી, સડે રુધિર ઓર
માંસ કે કીચડ કે લેપ સે લિપ્ત તલ વાલે હૈં । ઈસી કારણ અશુચિ હૈં
ઓર વીમત્સ હૈં યા અપક્વ ગંધ વાલે હૈં । વહુત હી ઘૃણાજનક

પ્રમા પૃથ્વીના નારકોના નરકાવાસ ત્રીસ લાખ છે, એવું મે તથા અન્ય તીર્થ-
કરોએ પણ કહ્યું છે. તે રત્નપ્રમાના ત્રીસ લાખ નારકાવાસ અંદરથી ગોળાકાર
છે. બહારથી ચતુરસ્ર છે (ચારસ) અને નીચે (સળયા) ધુરપ્રના સમાન તીક્ષ્ણ
આકારવાળા છે. સદૈવ અન્ધકાર યુક્ત હોવાથી અંધારાવાળા છે. કેમકે ત્યા
ગ્રહ, ચન્દ્રમા સૂર્ય, નક્ષત્ર વિગેરે જ્યોતિષ્કોનો સંચાર નથી થતો. ઉપલક્ષણ
થી ત્યાં તારાઓનો પણ અભાવ સમજી લેવા જોઈએ તે નારકાવાસો સ્વભાવ
સિદ્ધ મેદ, ચર્વી સડેલ લોહી અને માંસના કીચડના લેપથી લિપ્ત તળવાળા
છે એ કારણે અપવિત્ર છે અને વીમત્સ છે અગર અપક્વગંધ વાળા છે
ખૂબજ ઘૃણાજનક છે. પરમ દુર્ગન્ધવાળા છે મૃત ગાય આદિના સડેલા કલે-

પિતાશ્વેતિ તથાવિધાઃ ‘પરમદુર્ભિગંધા’ પરમદુરભિગન્ધાઃ—મૃતગવાદિકલેવરે-
ભ્યોઽપિ અત્યન્તાનિષ્ઠદુરભિગન્ધાઃ, ‘કાઉય અગ્નિવન્નામા’ કાપોતાગ્નિવર્ણામાઃ
—ધ્માયમાનલોહાગ્નિજ્વાલાસદૃશાઃ ‘કક્ષલ્પાસા’—કર્કશસ્પર્શાઃ, કર્કશાઃ—
કઠોરાઃ, અતીવદુઃસહાઃ સ્પર્શા યેષાં તે કર્કશસ્પર્શાઃ, ‘દુરદ્વિયાસા’—દુરધ્યાસાઃ,
દુઃસહા इत्यर्थः, ‘અસુમા ણરગા’ અશુમાઃ—અરમણીયાઃ, નરકાઃ—નરકાવાસા
ભવન્તિ, ‘અસુમા ણરગેસુ વેયણાઓ’ અશુમાઃ નરકેષુ વેદના ભવન્તિ, ‘एत्थ णं’
અત્ર સ્થલ—ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ ‘રચણપ્પમાપુઢવીનેરદ્યા ણં’—રત્નપ્રભા પૃથિવીનૈરચિકા-
ણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પણત્તા’—સ્થાનાનિ-સ્વસ્થા-
નાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ સન્તિ, ‘ઉવવાણં લોયસ્સ અસંસેજ્જિમાગે’—ઉપપાતેન—ઉપપાતા-
પેક્ષયા લોવ સ્યાસંસ્યેયતમેમાગે, ‘સમુદ્ધાણં લોયસ્સ અસંસેજ્જિમાગે’ સમુદ્ધા-
તેન—સમુદ્ધાતાપેક્ષયા લોવ સ્ય અસંસ્યેયતમે માગે, ‘સદ્ધાણેણં લોયસ્સ અસંસેજ્જિ
માગે । સ્વસ્થાનેન—સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંસ્યેયતમે માગે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાઃ
હૈં । દુર્ગંધ વાલે હૈં—મૃત ગાય આદિ કે સડે હુએ કલેવરોં સે બી અધિક
અનિષ્ઠ વદ્ભૂ વાલે હૈં । કાપોત અગ્નિ કે સમાન વર્ણ વાલે હૈં અર્થાત્
ધૌંકી જાતી હુઈ લોહાગ્નિ કી જ્વાલાઓં કે સદૃશ હૈં । ઉનકા સ્પર્શ
ઇતના કઠોર હોતા હૈં કિ સહના કઠિન હોતા હૈં । ઇસી કારણ વે
દુરધ્યાસ કહે જાતે હૈં । વે નરકાવાસ અશુભ અર્થાત્ અરમણીય હોતે
હૈં ઓર વહાં કી વેદનાં બી અશુભ હોતી હૈં ।

इन उपर्युक्त स्थानों अर्थात् नारकावासों में रत्नप्रभा पृथिवी के
पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्वस्थान कहे हैं । वे उपपात की
अपेक्षा लोक के असंख्यातवे भाग में होते हैं, समुद्घात की अपेक्षा
लोक के असंख्यात वे भाग में होते हैं और स्वस्थान की अपेक्षा भी
लोक के असंख्यातवे भाग में होते हैं । इन स्थानों में बहुत-से रत्न-

વરોથી પણ અધિક અનિષ્ઠ બદ્ધો વાળા છે. કપોત અગ્નિના સમાન વર્ણવાળા
છે અર્થાત્ કુંકાતા એવા લોહાગ્નિની જ્વાલાઓના સદૃશ છે. તેઓનો સ્પર્શ
એટલો બધો કઠોર હોય છે કે સહન કરવો કઠણ પડે છે એ કારણે તેઓ
દુરધ્યાસ કહેવાય છે. તે નરકાવાસો અશુભ અર્થાત્ અરમણીય હોય છે અને
ત્યાંની વેદનાઓ પણ અશુભ હોય છે.

આ ઉપર્યુક્ત સ્થાનો અર્થાત્ નારકવાસોમાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્વસ્થાન કહ્યાં છે. તેઓ ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના
અસંખ્યાતમા ભાગમાં હોય છે. સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા
ભાગમાં હોય છે. અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં

રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકા વર્તન્તે, 'તત્થ ણં વહવે રચણપ્પમાપુઢ્ઢીનેરહ્યા પરિવસંતિ' તત્ત્ર સ્વલુ-ઉપયુક્તસ્થાનેષુ વહવો રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, તે ચ નૈરયિકાઃ 'કાલા કાલોમાસા' ક્લુષ્ણાવમાસાઃ-અત્યન્ત-ક્લુષ્ણવર્ણાઃ 'ગંભીરલોમ-હરિસા'-ગંભીરલોમહર્ષાઃ-ગંભીરાઃ-અત્યન્તોત્કટાઃ, લોમહર્ષાઃ-રોમાશ્ચોદ્રમાઃ, ભયવશાદ્ યેભ્યસ્તે તથાવિધા इत्यर्थः, અત એવ 'મીમા'ઃ-મીમાઃ-ભયાનકાઃ 'ઉત્તાસણા'-ઉત્ત્રાસનકાઃ-ઉત્ત્રાસજનકાઃ, :અત્યન્તાતઙ્કોત્પાદકા इत्यर्थः, 'પરમ ક્ષિપ્પહા'-પરમક્લુષ્ણાઃ-અત્યન્તક્લુષ્ણવર્ણાઃ 'પન્નેણં વણ્ણત્તા' વર્ણેન-વર્ણા-પેક્ષયા અતીવ ક્લુષ્ણાઃ પ્રજ્ઞપ્તા. સન્તિ મયા સહાર્ધરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ, 'સમ-ણાઉસો !' મો શ્રમણાયુષ્મન્ ! 'તે ણં નિચ્ચં મીયા' તે સ્વલુ રત્નપ્રભાપૃથિવી-નૈરયિકાઃ, નિત્યં-સર્વકાલં મીતાઃ-ભયમીતા મંવન્તિ, 'નિચ્ચં તત્થા'-નિત્યં-સર્વકાલં ત્રસ્તાઃ-ત્રાપ્યુક્તાસ્તિષ્ઠન્તિ 'નિચ્ચં તસિયા' નિત્યં-સદા ત્રસિતાઃ-પરસ્પરં પરમાધાર્મિકૈર્વા ત્રાસં પ્રાપિતા ભવન્તિ 'નિચ્ચં ઉવ્વિગ્ગા' નિત્યમ્-સર્વ-કાલમ્ ઉદ્વિગ્નાઃ-ઉદ્વેગવન્તસ્તિષ્ઠન્તિ, 'નિચ્ચં પરમસુહસંવદ્દં ણરગમયં'-નિત્યમ્-સતતં પરમશુભમ્ અત્યન્તાકમનીયમ્ સંસ્વદ્દમ્-અનુવદ્દમ્-મધ્યે વિચ્છેદવર્જિતમ્ નરકભયમ્ 'પચ્ચણુભવમાણા'-પ્રત્યનુભવન્તઃ, પ્રત્યેકં વેદયમાનાઃ 'વિહરંતિ' વિહરન્તિ તિષ્ઠન્તિ ॥ સૂ. ૦. ૮ ॥

પ્રભા પૃથિવી કે નારક રહેતે હૈં । વે કાલે ઓર અત્યન્ત કાલી આમા વાલે હોતે હૈં । ડનકો દેખને સે હી ભય કે કારણ રોમાંચ હો આતા હૈં । હસ કારણ વે ભયંકર હૈં ઓર અત્યન્ત આતંકજનક હૈં । વે વર્ણ સે અત્યન્ત હી કાલે કહે ગઈ હૈં હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! વે નારક જીવ સદૈવ ભયમીત બને રહેતે હૈં, હમેશા ત્રાસ યુક્ત રહેતે હૈં । ઓર પરસ્પર તથા પરમાધાર્મિકો દ્વારા ત્રાસ કો પ્રાપ્ત હી રહેતે હૈં । સદૈવ ઉદ્વિગ્ન રહેતે હૈં ઓર સદા અત્યન્ત અનિષ્ટ ઇવં લગાતાર બને રહેને વાલે નરક-ભય કા અનુભવ કરતે હૈં । ॥૮॥

હોય છે. આ સ્થાનોમાં ઘણા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક રહે છે તેઓ કાળા અને અત્યન્તકાળી આભાવાળા હોય છે. તેઓને જોવાથી જ ભયને લીધે શોમાંથ થઈ આવે છે. એ કારણે તે ભય કર છે અને અત્યન્ત આતંકજનક છે. તેઓ રંગે અત્યંતજ કાળા કહેલા છે હે આયુષ્યમન્ શ્રમણ તે નારક જીવો સદૈવ ભયમીત રહ્યા કરે છે હમેશા ત્રાસ યુક્ત રહે છે અને પરસ્પર તથા પરમાધાર્મિકો દ્વારા કરાયેલા ત્રાસથી ત્રસ્ત જ રહે છે, સદૈવ ઉદ્વિગ્ન રહે છે અને સદા અત્યન્ત અનિષ્ટ તેમજ સતત થનારા નરક ભયનો અનુભવ કરતા રહે છે ॥ ૮ ॥

मूलम्—कहि णं भंते ! सक्करप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्ज-
त्तगाणं ठाणा पणत्ता ? कहिणं भंते ! सक्करप्पभापुढवीनेरइया
परिवसंति ? गोयमा ! सक्करप्पभापुढवीए वत्तीसुत्तर जोयणसय-
सहस्स बाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहिता, हेट्ठा
चेगं जोयणसहस्सं वज्जिता मज्झे तीसुत्तरे जोयणसयसहस्से,
एत्थ णं सक्करप्पभापुढवीनेरइयाणं पणवीसं निरयावाससयसह-
स्सा भवंतीति मक्खायं । तेणं णरगा अंतोवट्ठा, बाहिं चउरंसा,
अहे खुरप्पसंठाणसंठिया निच्चं धयारतमसा ववगयगहचंद-
सुरनवखत्तजोइसियप्पहा मेयवसापूयपडलरुहिरमंसचिक्खिल्ल-
लित्ताणुलेवणतला असुइवीसा परमदुब्बिभगंवा काउय अगणि-
वन्नाभा कन्नखडप्फासा दुरहियासा असुभा णरगा, असुभा
णरगेसु वेयणाओ, एत्थ णं सक्करप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्ज-
त्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता, उववाएणं लोगस्स असंखेज्जइ-
भागे, समुग्घाएणं लोगस्स असंखेज्जइभागे, सट्ठाणेणं लोगस्स
असंखेज्जइभागे, तत्थ णं वहवे सक्करप्पभापुढवीनेरइया परि-
वसंति, काला कालोभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्ता-
सणगा परमकिण्हा वन्नेणं पणत्ता समणाउसो ! । तेणं निच्चं
भीया, निच्चं तत्था, निच्चं तसिया, निच्चं उव्विग्गा, निच्चं
परममसुहसंबद्धं नगरभयं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ॥सू० ९॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां
स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति ?
गौतम ! शर्कराप्रभापृथिव्या द्वात्रिंशदुत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्या या उपरि एकं

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! सक्करप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्ज-
त्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) भगवन् ! शर्कराप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! सक्करप्पभा पुढवी नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता ?) हे भगवन् ! शर्कराप्रभा पृथिवीना पर्याप्त अने अपर्याप्त नारडोना

યોજનસહસ્રમવગાહ્ય, અધશ્ચૈકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા મધ્યે ત્રિંગદુત્તરે યોજન-
ગતસહસ્રે, અત્ર ચલુ શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણાં પશ્ચવિંશતિર્નિરયાવાસગત
સહસ્રાણિ ભવન્તીત્યાख्याતમ્ । તે ચલુ નરકા અન્તો વૃત્તાઃ, વહિશ્ચતુરસાઃ,
અધઃ શુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, નિત્યાન્ધકારતામસા વ્યપતગ્રહચન્દ્રસૂરનક્ષત્રજ્યો-
તિષિકપથાઃ મેદવસાપૂતિ પટલરુધિરમાંસકર્દમલિપ્તાનુલેપનતલાઃ અશુચિ-
વિસ્ત્રાઃ, પરમદુરભિગન્ધાઃ કાપોતાગ્નિવર્ણાભાઃ કર્કશસ્પર્શાઃ દુરધ્યાસા અશુભા
નરકાઃ, અશુભા નરકેષુ વેદનાઃ, અત્ર ચલુ શર્કરાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાણાં
પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ઉપપાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સમુ-
દ્ધાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સ્વસ્થાનેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, તત્ર ચલુ વઢવઃ
શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, કાલાઃ કાલાવમાસા ગમ્भीરલોમહર્ષા
મીમા ઉત્ત્રાસનકાઃ પરમકૃષ્ણા વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તાઃ શ્રમણાયુષ્મન્ તે ચલુ નિત્યં
મીતાઃ, નિત્યં ત્રસ્તાઃ, નિત્યં ત્રસ્તાઃ, નિત્યમુદ્વિગ્નાઃ, નિત્યં પરમાસુખસમ્બદ્ધં
નરકમયં પ્રત્યનુભવન્તો વિહરન્તિ ॥સૂ.૦૯॥

અપર્યાપ્ત નારકોં કે સ્થાન કહાં કહે હૈં ? (કહિ ણં મંતે ! સક્કરપ્પમા
પુઢવીનેરહ્યા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! શર્કરાપ્રમા કે નારક કહાં રહતે
હૈં ? (ગોયમા ! સક્કરપ્પમાએ પુઢવીએ ઉવરિં) હે ગૌતમ ! શર્કરા-
પ્રમા પૃથિવી કે ઉપર (એગં જોયણસહસ્સં અવગાહિત્તા) એક હજાર
યોજન અવગાહન કરકે (હેટ્ટા ચેગં જોયણસહસ્સં) ઓર નીચે એક
હજાર યોજન (વજ્જિત્તા) છોડ કર (મજ્ઝે) મધ્યભાગ મેં (તીસુત્તરે
જોયણસહસ્સે) એક લાખ તીસ હજાર યોજન મેં (એત્થ ણં) યહાં
(સક્કરપ્પમા પુઢવીનેરહ્યાણં) શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નારકોં કે (પણ-
વીસં) પચ્ચીસ (નિરયાવાસસયસહસ્સા) લાખ નારકાવાસ (ભવં-
તીતિ મક્કયાયં) હૈં એસા કહા હૈ (તે ણં ણરગા) વે નરક (અંતો વટ્ટા)
અન્દર ગોલાકાર હૈં (વાહિં ચરરંસા) બાહર ચૌકોર હૈં (અહે સુરપ્પ-

સ્થાન કયાં પ્રહ્યાં છે ? (કહિ ણં મંતે ! સક્કરપ્પમા પુઢવીનેરહ્યા પરિવસંતિ !) હે
ભગવન્ ! શર્કરાપ્રમાના નારક કયાં રહે છે ? (ગોયમા ! સક્કરપ્પમાએ પુઢવીએ ઉવરિં)
હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના ઉપર (એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા) એક હજાર
યોજન અવગાહન કરીને (હેટ્ટા-ચેગં જોયણસહસ્સં) અને નીચે એક હજાર યોજન
વજ્જિત્તા) છોડીને (મજ્ઝે) મધ્યભાગમાં (તીસુત્તરે જોયણસયસહસ્સે) એક લાખ
ત્રીસ હજાર યોજનમાં (એત્થ ણં) અહીં (સક્કરપ્પમા પુઢવી નેરહ્યાણં) શર્કરાપ્રમા
પૃથ્વીના નરકોના (પણવીસં) પચ્ચીસ (નિરયાવાસસયસહસ્સા) લાખ નારકાવાસ
(ભવંતીતિ મક્કયાયં) છે એમ કહ્યું છે (તે ણં ણરગા) તે નરકો (અંતો વટ્ટા) અંદર
ગોળાકાર છે (વાહિં ચરરંસા) બહાર ચતુરસ્ર ચોરસ છે (અહે સુપ્પસંઠાણ સંઠિયા)

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકર્કરાપ્રમા પૃથિવીનૈરયિકાણાં સ્થાનાદિકં પ્રરુ-
પયિતુમાહ—‘કહિ ણં મંતે ! સકરપ્પમાપુઢવીનેરહ્યાણં’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે
મદન્ત ! કુત્ર ચલુ—કસ્મિન્ પ્રદેશે શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્ ‘પજ્જત્તા-
પજ્જત્તગાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પ્પણત્તા’ સ્થાનાનિ—સ્વસ્થાનાનિ
પ્રજ્ઞાનાનિ—પ્રરુપિતાનિ ? તદેવવિશદયિતું પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે !
સકરપ્પમાપુઢવીનેરહ્યા પરિવસંતિ ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ—કસ્મિન્ પ્રદેશે
શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ—‘ગોયમા !’ હે
ગૌતમ ! સકરપ્પમાપુઢવીએ—શર્કરાપ્રમાપૃથિવ્યાઃ, ‘વત્તીસુત્તરજોયણસયસહ-
સ્સવાહલ્લાએ’—દ્વાત્રિંશત્સહસ્રોત્તરયોજનશતસહસ્રવાહલ્યાયાઃ—દ્વાત્રિંશત્સહસ્રાધિ-
કલક્ષયોજનવિસ્તારાયાઃ, ‘ઉવરિં’ ઉપરિ—ઊર્ધ્વમ્ ‘એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા’
—એકં યોજનસહસ્રમવગાહ્ય ‘હેટ્ઠા ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા’—અધશ્ચ—અધો-
ભાગે એકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા ‘મજ્ઞે તાસુત્તરે જોયણસયસહસ્સે’—મધ્યે
ત્રિંશદુત્તરે યોજનશતસહસ્સે—ત્રિંશત્સહસ્રાધિકલક્ષયોજનેસુ ‘એત્થ ણં’—અત્ર ચલુ-
સંઠાણસંઠિયા) નીચે ચુરપા કે આકાર કે—તીક્ષ્ણ—હૈં (નિચ્ચંધયારતમસા)
નિત્ય અંધકાર સે તામસ હૈં ઇત્યાદિ પૂર્વવત્ ॥૧॥

ટીકાર્થ—અવ શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત નારકોં
કે સ્થાન આદિ કી પ્રરુપણા કરને કે લિએ કહતે હૈં । ગૌતમ સ્વામી
ને પ્રશ્ન ક્રિયા—ભગવન્ ? શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત
નારકોં કે સ્થાન કહાં કહે ગણે હૈં ? ઇસી કો સ્પષ્ટ કરને કે લિએ કહા
હૈં—ભગવન્ ! શર્કરાપ્રમા કે નારક કહાં નિવાસ કરતે હૈં ? ભગવાન્ !
ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! એક લાખ વત્તીસ હજાર યોજન મોટાઈ
વાલી શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે ઊપર કે એક હજાર યોજન ભાગ કો
છોડ કર તથા નીચે સે મી એક હજાર યોજન ભાગ કો છોડ કર

નીચે ચુરપાના આકારવાળા તીક્ષ્ણ છે (નિચ્ચંધયારતમસા) નિત્ય અન્ધકારથી
તામસ છે. ઇત્યાદિ પૂર્વવત્ ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—હવે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન
આદિની પ્રશ્નણા કરતા કહે છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો—હે ભગવન્ ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન કયા કહેવાયેલા છે ? તેને સ્પષ્ટ કરવાને માટે
કહ્યું છે—ભગવન્ ! શર્કરાપ્રમાના નારક કયા નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ એક લાખ બત્તીસ હજાર યોજન
મોટાઈ વાળી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના એક હજાર યોજન ભાગને છોડીને

ઉક્તસ્થલે 'સકરપ્પમાપુદ્ધવીનેરડ્યાણં' શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્ 'પણવીસં
નિરયાવાસસયસહસ્સા હવંતીતિ મક્ખાયં'-પચ્ચવિંશતિનરકાવાસગતસહસ્સાણિ-
પચ્ચવિંશતિલક્ષનરકાવાસા ભવન્તીત્યાખ્યાતં મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્યકૃદ્ધિઃ,
'તેણં ણરગા અંતો વટ્ટા'-તે સ્થલ-પૂર્વોક્તા નરકાઃ પચ્ચવિંશતિલક્ષનરકાવાસાઃ,
અન્તઃ-મધ્યે આભ્યન્તરે વૃત્તાઃ-વૃત્તાકારાઃ વાહિં ચઉરંસા'-વહિર્ભાગે ચતુરસ્રાઃ-
ચતુરસ્રાકારાઃ 'અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા'-અધઃ-અધોભાગે, ક્ષુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ-
ક્ષુરપ્રસ્ય-પ્રહણવિશેષસ્યેવ સંસ્થાનમ્-આકારસ્તીવ્રતાલક્ષણં તેન સંસ્થિતાઃ 'નિચ્ચં-
ધયારતસા'-નિત્યાન્ધકારતામસાઃ, નિત્યં-સર્વકાલમ્ પ્રકાશાભાવેન અન્ધકારા-
વૃતા इत्यर्थः, 'વવગયગહચંદસૂરનરવલ્લત્તજોહસિયપ્પહા'-વ્યપગતગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્ર-
જ્યોતિષ્કપથાઃ-વ્યપગતઃ-પરિભ્રષ્ટઃ ગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્રરૂપાણામ્ ઉપલક્ષણત્વાત્
તારારૂપાણાશ્ચ જ્યોતિષ્કાણાં પન્થાઃ માર્ગો યેભ્યસ્તે તથાવિધા इत्यर्थः, તથા-
મેદોવસાપૂયપટલરુહિરમંસચિક્ષિલ્લઠ્ઠલિત્તાણુલેવળતલા'-મેદોવસાપૂતિપટલરુહિર-
માંસૈર્યશ્ચિક્ષિલ્લઠ્ઠઃ-કર્દમસ્તેન લિપ્તમ્-ઉપદિગ્ધમ્, અનુલેપનેન-પૌનઃ પુન્યાનુલેપ-
નેન ઉપચિતં તલં-ભૂમિભાગો યેપા તે તથાવિધાઃ, અતएव-'અસુહ્વીસા'-અશુ-

મધ્ય મેં, એક લાખ ત્રીસ હજાર યોજન મેં શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નારકાં
કે પચ્ચીસ લાખ નારકાવાસ હૈં, એસા મૈંને ઓર સમી અન્ય તીર્યકરો
ને નિરૂપણ કિયા હૈ ।

વે પચ્ચીસ લાખ નરક અન્દર ગોલાકાર હૈં, વાહર ચૌકોર હૈં,
નીચે સુરપા કે સમાન તીચે હૈં । પ્રકાશ કા અભાવ હોને કે કારણ
સદૈવ અંધકાર સે વ્યાપ્ત રહતે હૈં । વહાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર
ઓર ઉપલક્ષણ સે તારાં રૂપ જ્યોતિષ્કોં કા સંચાર નહોં હોતા વે મેદ,
ચર્વી, મવાદ તથા રુહિર ઓર માંસ કે કોચડ કે લેપ સે પુનઃ પુનઃ
લિપ્ત તલે વાલે હોતે હૈં, ઇસ કારણ અશુચિ ઓર ઘૃણાસ્પદ હૈં યા

તથા નીચેથી પણ એક હજાર યોજન ભાગને છોડીને મધ્યમા એક લાખ ત્રીસ
હજાર યોજનમા શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારકોના પચ્ચીસ લાખ નરકાવાસ છે.
એવું મેં અને બધા તીર્થંકરોએ નિરૂપણ કર્યું છે.

તે પચ્ચીસ લાખ નરક અન્દર ગોળાકાર છે. બહાર ચતુરસ્ર છે. નીચે
સુરપાના સરખા તીક્ષ્ણ છે. પ્રકાશનો અભાવ હોવાના કારણે સદૈવ અંધારાથી
વ્યાપ્ત રહે છે. ત્યાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર અને ઉપલક્ષણથી તારા રૂપ
જ્યોતિષ્કોનો સંચાર થતો નથી. તે મેદ, ચર્વી, મવાદ પણ તથા લોહી અને
માસના કીચડ લેપથી પુનઃ પુનઃ લિપ્ત-તળવાળા હોય છે. આ કારણે અશુચિ

ચિવીમ્ત્સાઃ, અશુચયઃ-અપવિત્રાઃ, વીમ્ત્સાઃ-અત્યન્તજુગુપ્સિતા વિસ્રાવા અપ-
વગન્ધાઃ 'પરમદુઃખિગંધા'—પરમદુરભિગન્ધાઃ, અત્યન્તદુર્ગન્ધયુક્તાઃ, 'કાઉઅગ-
ણિવન્નાભા'—કાપોતાગ્નિવર્ણાભાઃ—ધ્માયમાનલોહાગ્નિવર્ણકાન્તયઃ 'કરુલ્લખાસા'
—કર્કશસ્પર્શાઃ, કર્કશઃ—કઠોરઃ સ્પર્શો યેષાં તે તથાવિધાઃ, 'દુરહ્યાસા'—દુર-
ધ્યાસાઃ, દુઃસ્થેન અધ્યાસ્યન્તે—સહ્યન્તે इति દુરધ્યાસાઃ—'અસુમા ણરગા'—અશુમાઃ
નરકાઃ—નરકાવાસાઃ 'અશુમા ણરગેસુ વેયણાઓ' અશુમાઃ નરકેષુ વેદનાઃ ભવન્તિ,
'एत्थ णं'—અત્ર ચલુ—ઉપર્યુક્તસ્થલે 'સકરપ્પમાપુઢવાનેરહ્યાણં' શર્કરાપ્રમાપૃથિવી-
નૈરયિકાણામ્ 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાગાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ 'ઠાણા પણ્ણત્તા'—સ્થા-
નાનિ—સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાનાનિ, 'ઉવવાણં, સમુગ્ધાણં, સઘ્ઘાણેણ'—ઉપપાતેન—ઉપ-
પાતાપેક્ષયા, સમુદ્ઘાતેન—સમુદ્ઘાતાપેક્ષયા, સ્વસ્થાનેન—સ્વસ્થાનાપેક્ષયા 'લોગ-
સ્સ અસંખેજ્જહમાગે'—લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાઃ શર્કરાપ્રમાપૃથિ-
વીનૈરયિકા વર્તન્તે, 'તત્થ ણં વહવે સકરપ્પમાપુઢવીનેરહ્યા પરિવસંતિ'—તત્ર ચલુ
—પૂર્વોક્તસ્થાનેષુ વહવઃ શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, તે ચ શર્કરાપ્ર-

અપક્વ ગંધ વાલે હૈં, ઘોર દુર્ગન્ધ સે યુક્ત હૈં, કાપોત અગ્નિ કે વર્ણ સરીખે હૈં અર્થાત્ ઘોંકી જાતી હુઈ લોહાગ્નિ કે સદૃશ આભા વાલે હૈં।
उनका स्पर्श बड़ा ही कठोर होता है, अतएव वे दुस्सह हॆं। वे सभी नरक अशुभ हॆं और वहां को वेदनाएं भी अशुभ हॆं। इनमें शर्करा-
प्रभा के पर्याप्त अपर्याप्त नारकों के स्वस्थान कहे गए हॆं।

ઉપપાત કી અપેક્ષા, સમુદ્ઘાત કી અપેક્ષા ઓર સ્વસ્થાન કી
અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે માગ મેં પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત શર્કરા-
પ્રમા કે નારક રહતે હૈં। इन पूर्वोक्त स्थानों में शर्कराप्रभा के बहुत-
से नारक निवास करते हैं। वे कृष्ण वर्ण, कृष्ण आभा वाले, अत्यन्त
उत्कृष्ट रोमांचजनक, भयानक और त्रासोत्पादक हैं। हे आयुष्मन्

અને ઘૃણુસ્પદ છે અથવા અપક્વગંધવાળા છે. ઘોર દુર્ગન્ધથી યુક્ત છે કપોત
અગ્નિના રંગ સરખા છે. અર્થાત્ ધમાતા લોહાગ્નિના સરખી આભાવાળા છે.
તેમનો સ્પર્શ ખૂબજ કઠોર હોય છે. તેથી જ તેઓ દુઃસહ છે. તે બધાં નરક
અશુભ છે અને ત્યાંની વેદનાઓ પણ અશુભ છે. તેમા શર્કરાપ્રભાના પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્વસ્થાન કહેલા છે.

ઉપપાતની અપેક્ષાએ સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ
લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત શર્કરાપ્રભાના નારક
રહે છે. આ પૂર્વોક્ત સ્થાનોમા શર્કરાપ્રભાના ઘણા નારક નિવાસ કરે છે. તેઓ
કૃષ્ણવર્ણ, કૃષ્ણ આભાવાળા. અત્યન્ત ઉત્કટ રોમાચ જનક ભયાનક અને

માપૃથિવીનૈરયિકાઃ ‘કાલા’-કૃષ્ણાઃ-કૃષ્ણવર્ણાઃ, ‘કાલોભાસા’-કૃષ્ણાવભાસોઃ
 ગંભીરલોમહરિસા’-ગમ્ભીરલોમહર્પાઃ-ગમ્ભીરઃ-અત્યન્તોત્કટઃ, લોમહર્પઃ-રોમા-
 શ્વોદ્ભમો યેષાં તે ગમ્ભીરલોમહર્પાઃ, અતઃ ‘ભીમા, -ભીમાઃ-ભયાનકાઃ ઉત્તા-
 સણગા’ ઉત્ત્રાસનકાઃ-ઉત્ત્રાસજનકાઃ, ‘પરમક્રિષ્ણા’-પરમકૃષ્ણાઃ-અત્યન્તકૃષ્ણ-
 વર્ણાઃ, ‘વર્ણેણં પળ્ણત્તા’-વર્ણેન-વર્ણાપેક્ષયા પ્રજ્ઞપ્તાઃ પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ, ‘સમળા-
 ઉસો ! હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! ‘તે ણં નિચ્ચં ભીતા’-તે સ્વલુ-પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાઃ શર્ક-
 રાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ, નિત્યં-સર્વકાલમ્, ભીતાઃ-ભયભીતાસ્તિષ્ઠન્તિ, ‘નિચ્ચં
 તત્થા’-નિત્યં-સર્વકાલમ્ ત્રસ્તાઃ-ત્રાસયુક્તાઃ, ‘નિચ્ચં તસિયા’-નિત્યં-સર્વકાલં
 -ત્રાસિતાઃ-ત્રાસં પ્રાપિતાઃ, ‘નિચ્ચં ઉવ્વિગ્ગા’-નિત્યં સતતમ્ ઉદ્વિગ્નાઃ-ઉદ્વેગ
 વન્તઃ, ‘નિચ્ચં પરમમસુહસંવદ્ધં ણરગમયં’-નિત્યં-સર્વકાલમ્ પરમમશુભમ્-અત્ય-
 ન્તાનિષ્ઠમ્, સમ્વદ્ધમ્-અનુવદ્ધં મધ્યે વિચ્છેદવર્જિતં નરકમયમ્ ‘પચ્ચણુભવમાણા’
 -પ્રત્યણુભવન્તઃ-પ્રત્યેકમણુભવન્તઃ ‘વિહરંતિ’-વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તિ ॥સૂ.૦૧॥

મૂળમ્-કહિ ણં ભતે ! વાલુયપ્પમાપુઢવીનેરહયાણં પજ્ઞત્તા-
 પજ્ઞત્તગાણં ઠાણા પળ્ણત્તા ? કહિ ણં ભંતે ! વાલુયપ્પમાપુઢવી-
 નેરહયા પરિવસતિ ? ગોયમા ! વાલુયપ્પમાપુઢવીએ અટ્ટાવીસુત્તર
 જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાએ ઉવરિં એગં જોયણસહસ્સં ઓગા-
 હિત્તા, હેટ્ટા ચેગં જોયણસહસ્સં વઙ્ગિત્તા મઙ્ગે છઠ્ઠીસુત્તર જોયણ-
 સહસ્સે, એત્થ ણં વાલુયપ્પમાનેરહયાણં પન્નરસનિરયાવાસસય-
 સહસ્સા ભવંતીતિ મક્ખાયં । તે ણં ણરગા, અંતો વટ્ટાવાહિં ચડ-
 રંસા, અહે છુરપ્પસંઠાણસંઠિયા, નિચ્ચંધયારતમસા, વવગયગહ
 ચંદસૂરનક્ખત્તજોહસિયપહા, મેયવસા પૂયપડલરુહિરમંસચિક્ખિ-
 લ્લલિત્તાણુલેવળતલા, અસુહવીસા, પરમદુબ્ધિમગંધા, કાઉયઅ-

શ્રમણ ! વે વર્ણ કી અપેક્ષા સે પરમકૃષ્ણ કહે ગયે હૈં । વે નારક સંદૈવ
 ભયભીત રહતે હૈં, સંદૈવ ત્રાસયુક્ત હોતે હૈં, સંદૈવ ત્રાસ કો પ્રાપ્ત રહતે
 હૈં, સંદૈવ ઉદ્વેગયુક્ત રહતે હૈં ઓર નિરન્તર બને રહને વાલે અત્યન્ત
 અશુભ નરકમય કા અનુભવ કરતે હુએ વહાં રહતે હૈં ॥૧॥

ગ્રામોત્પાદક છે હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! તેઓ વર્ણની અપેક્ષાએ પરમ કૃષ્ણ કહેલાં
 છે તે નારકો સંદૈવ ભયભીત રહે છે. સંદૈવ ઉદ્વેગ યુક્ત રહે છે અને નિરંતર
 બનનારા અત્યન્ત અશુભ નરક ભયનો અનુભવ કરતા થકા ત્યાં રહે છે ॥૬॥

गणिवन्नाभा, कक्खडफासा, दुरहियासा असुभा णरगा, असुभा णरगेसु वेयणाओ, एत्थ णं वालुयप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तागाणं ठाणा पणत्ता, उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइ भागे, समुग्घाएणं लोयस्स असंखेज्जइ भागे, सट्ठाणेणं लोयस्स असंखेज्जइ भागे, तत्थ णं बहवे वालुयप्पभापुढवीनेरइया परिवसंति—काला कालोभासा गंभीर लोमहरिसा भीमा उत्तासणगा परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता समणाउसो !। ते णं निच्चं भीया निच्चं तत्था, निच्चं तसिया, निच्चं उट्ठिग्गा निच्चं परममसुहसंबद्धं णरगभयं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ॥सू० १०॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! वालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! वालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति ? गौतम ! वालुकाप्रभापृथिव्या अष्टाविंशत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्याया उपरि एकं योजनसहस्रमवगाह्य, अधश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये पट्ठविंश-

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! वालुयप्पभा पुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! वालुकाप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्थान कहाँ कहे गए हैं ? (कहि णं भंते ! वालुयप्पभापुढवीनेरइया परिवसंति ?) हे भगवन् ! वालुकाप्रभा के नारक कहाँ निवास करते हैं ? (गोयमा ! वालुयप्पभापुढवीए अट्ठावीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए) हे गौतम ! एक लाख अट्ठाईस हजार योजन मोटी वालुकाप्रभा पृथिवी के (उवरिं) ऊपर के (एगं जोयणसहस्सं) एक एजार योजन (ओगाहिच्चा) अवगाहन करके (हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) और नीचे एक हजार योजन छोड़कर (मज्झे

शब्दार्थ—(कहिणं भंते ! वालुयप्पभा पुढवी नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् वालुकाप्रभा पृथ्वीना पर्याप्त अने अपर्याप्त नारकेन स्थानं कथा कडेसां छे ? (कहिणं भंते ! वालुयप्पभा पुढवी नेरइया परिवसंति !) भगवन् वालुकाप्रभा नारक कथा निवास करे छे ? (गोयमा ! वालुयप्पभा पुढवीए अट्ठावीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए) हे गौतम ! अष्ट लाख अष्टावीस हजार योजन मोटी वालुकाप्रभा पृथ्वीना (उवरिं) उपरना (एगं जोयणसहस्सं) अष्ट हजार योजन (ओगाहिच्चा) अवगाहन करीने (हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं

ત્યુત્તરયોજનમહસ્તે, અત્ર સ્વલુ વાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણાં પચ્ચદશનરકાવાસ-
 શતસહસ્રાણિ ભવન્તીત્યાશ્રયમમ્ । તે સ્વલુ નરકા અન્તો વૃત્તાઃ, વદિશ્ચતુરસાઃ,
 અધઃ શુરપ્રસંસ્થાનસંશિતાઃ, નિત્યાન્ધકારતામસાઃ, વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂરનક્ષત્ર
 જ્યોતિષ્કપથાઃ, મેદવસાપૃતિપટલરુધિરમાંસ કર્દમલિપ્તાનુલેપનતલાઃ, અશુચિ-
 વિસ્ત્રાઃ પરમદુરભિગન્ધાઃ કાપોતાગ્નિવર્ણાભાઃ વર્કશસ્પર્શાઃ દુરધ્યાસાઃ, અશુભા
 નરકપુ વેદનાઃ, અત્ર સ્વલુ વાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થા-
 નાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ઉપપત્તેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સમુદ્ઘાતેન લોકસ્યાસંખ્યેય-
 ભાગે, સ્વસ્થાનેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, તત્ર સ્વલુ વહવો વાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈર-
 યિકાઃ પરિવસન્તિ-કાલાઃ કાલાવમાસાઃ ગમ્भीરલોમહર્પાઃ ભીમાઃઉત્ત્રાસનકાઃ
 પરમકૃપ્ણાવર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તાઃ શ્રમણાશુપ્પન ! । તે સ્વલુ નિત્યં ભીતાઃ, નિત્યં ત્રસ્તાઃ,
 નિત્યં ત્રાસિતાઃ, નિત્યમુદ્વિગ્નાઃ, નિત્યં પરમામુઃસમ્વદ્ધં નરકમયં પ્રત્યનુભવન્તો
 વિહરન્તિ ॥ સૂ. ૧૦ ॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તવાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણાં સ્થાનાદિકં
 પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કહિ ણં મંતે ! વાલુયપ્પમાપુઢવીનેરહયાણં’—હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ
 વાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં’—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્

છઞ્વીસુત્તરજોયણસહસ્તે) વીચ મેં એક લાખ છઞ્વીસ હજાર યોજન
 ભાગ મેં (ઇત્થ ણં) યહાં (વાલુયપ્પમાપુઢવીનેરહયાણં) વાલુકાપ્રભા
 પૃથ્વી કે નારકોં કે (પન્નરસનિરયાસસયસહસ્સા) પન્દ્રહ લાખ નારકા-
 વાસ (ભવંતીતિ મક્કલાયં) હોતે હૈં, એસા કહા હૈ (તે ણં ણરગા) વે નરક
 (અંતો વટ્ટા) મીતર સે ગોલ હૈં ઇત્યાદિ પૂર્વવન્ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—અત્ર વાલુકાપ્રભા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત નારકોં
 કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । ગૌતમ સ્વામી પ્રવ્રન કરતે
 હૈં—ભગવન્ ! વાલુકાપ્રભા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત નારકોં
 કે સ્થાન કહાં કહે હૈં ? ઇસી કો સ્પષ્ટ કરને કે લિએ કહા—ભગવન્
 વાલુકાપ્રભા પ્રથિવી કે નારક કહાં નિવાસ કરતે હૈં ? હે ભગવાન્ ને

વજ્જિત્તા) અને નીચે એક હજાર યોજન છોડીને (મજ્ઞે છઞ્વીસુત્તરજોયણસય-
 સહસ્તે) વચમા એક લાખ છઞ્વીસ હજાર યોજન લાગમાં (ઇત્થ ણં) અહીં
 (વાલુયપ્પમા પુઢવી નેરહયાણં) વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકો (પન્નરસનિરયાવાસ-
 સયસહસ્સા) પંદર લાખ નારકાવાસ (ભવંતીતિ મક્કલાયં) થાય છે એમ કહ્યું છે (તેણં
 ણરગા) તે નરક (અંતો વટ્ટા) અદરથી જોણ છે. ઇત્યાદિ શબ્દાર્થ પૂર્વવત્ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—હવે વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોનાં
 સ્થાન આદિની પ્રજ્ઞપણા કસાય છે.

‘ઠાણા પળ્લતા’-સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? પ્રરૂપિતાનિ ? સન્તિ, તદેવ પ્રકારાન્તરેણ સ્ફુટયિતુમાદ-‘કહિ ણં મંતે ! વાલુયપ્પમાપુઢવીનેરડયા પરિવ-સંતિ ?’ હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થલ-કસ્મિન પ્રદેશે વાલુકાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિ-વસંતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા’-હે ગૌતમ ! ‘વાલુયપ્પમાપુઢવી’-વાલુકાપ્રમાપૃ-થિવ્યાઃ, ‘અઢ્ઢાવીસુત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્યા’ અઢ્ઢાવિંશત્યુત્તરયોજનશતસહસ્ત્ર-વાહલ્યાયાઃ અઢ્ઢાવિંશતિસહસ્ત્રાધિકલક્ષયોજનવિસ્તાગયાઃ ઉપરિ’ ઉપરિ-ઊર્ધ્વભાગે એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા’-એકં યોજનસહસ્ત્રમ્ અગ્રગાઢ ‘હેઢ્ઢા ચેગં જોયણ-સહસ્સં વઙ્ગિજ્ઞતા’-અધઞ્ચ-અધસ્તાત્ એકં યોજનસહસ્ત્રં વર્જયિત્વા ‘મઙ્ગે છવ્વીસુ-ત્તર જોયણસયસહસ્સે’-મધ્યે-મધ્યભાગે, પઢ્ઢવિંશત્યુત્તરયોજનગતસહસ્ત્રે-પઢ્ઢવિંશ-તિસહસ્ત્રાધિકલક્ષયોજનેષુ એત્થ ણં’-અત્ર સ્થલ-ઉપયુક્તસ્થલે ‘વાલુયપ્પમાપુઢવી નેરડયાણં’-વાલુકાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્ ‘પન્નરસ નિરયાવાસસયસહસ્સા’-પન્નદશ નરકાવાસગતસહસ્ત્રાણિ-પન્નદશલક્ષનરકાવાસાઃ, ‘મવંતીતિ મવ્સાયાં’ મવન્તીત્યાખ્યાતં મયા મહાવીરેણ, અન્યૈસ્તીર્થકૃદ્ધિથ, ‘તેણં ણરગા અંતો વઢ્ઢા’-તે સ્થલ-પૂર્વોક્તાઃ, નરકાઃ-પન્નદશલક્ષનરકાવાસાઃ, અન્તો-મધ્યે-આખ્યન્તરે ઇત્યર્થઃ વૃત્તાઃ-વૃત્તાકારાઃ, ‘વાઠિં ચડરંસા’ વઠિર્ભાગે ચતુરસ્રાઃ-ચતુરસ્રાકારાઃ, ‘અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા’-અધઃ-અધોભાગે સુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ-સુરપ્રસ્ય-

ઉત્તર દિશા-એક લાખ અઢ્ઢાઈસ હજાર યોજન ઓટી વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી
કે ઉપર કે એક હજાર યોજન ઓટી નીચે સે ઓટી હજાર યોજન
ભૂભાગ કો છોડકર વીચ મેં જો એક લાખ છવ્વીસ હજાર યોજન ભૂમિ
ભાગ હૈ, ઉસમેં વાલુકાપ્રમા કે નારકોં કે પન્નદશ લાખ નારકાવાસ હૈ,
એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને ઓટી કહા હૈ ।

વે નારક અર્થાત્ નારકાવાસ મીતર સે ગોલાકાર હૈ, વાહર સે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન કયા કહ્યા છે ? તેને સ્પષ્ટ કરવાને માટે દ્રશીથી
કહ્યું હે ભગવન્ ! વાલુકાપ્રમા પૃથિવીના નારક કયા નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-એક લાખ અઢ્ઢાવીસ હજાર યોજન ઓટી
વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના એક હજાર યોજન અને નીચેથી પણ એક હજાર
યોજન ભૂભાગને છોડીને વચ્ચે જે એક લાખ છવ્વીસ હજાર યોજન ભૂમિ
ભાગ છે, તેમા વાલુકાપ્રમાના નારકોના પન્નદશ લાખ નારકાવાસો છે. એમ મેં
તથા અન્ય તીર્થકરોએ પણ કહ્યું છે

તે નરક અથવા નરકાવાસ અંદરથી ગોળાકાર છે, બહારથી ચોરસ છે.

પ્રહરણ વિશેષસ્યેવ સંસ્થાનમ્-તીક્ષ્ણતાલક્ષણ આકારસ્તેન સંસ્થિતાઃ-વ્યવસ્થિતાઃ
 તથાવિધા इत्यर्थः, 'निच्चंधयारतमसा'-નિત્યાન્ધકારતામસાઃ, નિત્યં-સર્વકાલં
 તમસા પ્રકાશાભાવેન અન્ધકારાવૃતા इत्यर्थः 'ववगयगहचंदसूरनक्खत्तजोइसप्पहा'
 -વ્યપગતગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથાઃ-વ્યપગતઃ-પરિશ્રષ્ટઃ, ગ્રહ ચન્દ્ર સૂર્ય
 નક્ષત્રરૂપાણાં તારારૂપાણાં જ્યોતિષ્કાણાં-પન્થાઃ-માર્ગો યેષ્યસ્તે તથાવિધા
 इत्यर्थः, 'मेदवसापूयपडलरुहिरमंसचिक्खिल्ललित्ताणुलेवणतला'-મેદોવસાપૂતિ-
 પટલરુધિરમાંસચિક્ષિલ્લલિપ્તાણુલેપનતલાઃ-મેદોવસાપૂતિપટલરુધિરમાંસૈર્યશ્ચિ-
 ક્ષિલ્લલઃ-કર્દમસ્તેન લિપ્તમ્-ઉપદિગ્ધમ્, અનુલેપનેન-સકૃલિલ્લપ્તસ્ય પૌનઃ
 પુન્યોપલેપનેન ઉપચિતમ્, તલમ્-અધોભૂમિભાગે યેષાં તે તથાવિધાઃ, 'असुइ-
 वीसा'-અશુચિવીમત્સાઃ, અશુચયઃ-અપવિત્રાઃ, વીમત્સાઃ-અત્યન્ત જુગુપ્સિતાઃ
 વિસ્રાવા-અપક્વગન્ધયુક્તા इति तदर्थः, 'परमदुब्धिगंधा'-પરમદુરભિગન્ધાઃ-
 અત્યન્તદુર્ગન્ધયુક્તાઃ, 'काउअगणिवन्नाभा'-કાપોતાગ્નિવર્ણાભાઃ-ધ્માયમાન લોહા-
 ગ્નિવર્ણકાન્તયઃ 'ककखडफासा'-કર્કશસ્પર્શાઃ-કર્કજઃ-અત્યન્તકઠોરઃ સ્પર્શો
 યેષાં તે કર્કશસ્પર્શાઃ, 'दुरहियासा'-દુરધ્યાસાઃ, દુઃસ્થેન અધ્યાસ્યન્તે સહ્યન્તે इति
 दुरध्यासाः, दुःसहा इत्यर्थः, 'असुभा णरगा'-અશુભા નરકાઃ-પૂર્વોક્તનરકાવાસા,
 'असुभा णरगेसु वेयणाओ'-અશુભા નરકેષુ વેદના, ભવન્તિ, 'एत्थ णं'-અત્ર ચલ
 -ઉપર્યુક્તસ્થલે 'वालुयप्पभापुढवीनेरइयाणं'-વાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્,

चौकोर हैं और नीचे क्षुरप्र नामक रास्त्र के सत्त्वा-तीक्ष्ण है । वे
 सदैव प्रकाश का अभाव होने से अंधकारमय रहते हैं । वहां ग्रह,
 चन्द्र, सूर्य, नक्षत्र आदि ज्योतिष्क नहीं हैं । वे मेद, चर्बी, मवाद,
 रुधिर और मांस के कीचड़ के लेप से लिप्त तलभाग वाले हैं । अशुचि
 और वीमत्स हैं या अपक्व गंध से युक्त हैं, घोर दुर्गन्ध वाले हैं ।
 कापोत अग्नि के रंग के हैं अर्थात् धौंकी जाती हुई लोहाग्नि के समान
 वर्ण वाले हैं । उनका स्पर्श अत्यन्त ही कठोर है, वे दुस्सह हैं । इस
 प्रकार वे नरक अशुभ हैं और वहां की वेदनाएं भी अशुभ हैं ।

અને નીચે ક્ષુરપ્ર અસ્ત્રાના સરખા તીક્ષ્ણ છે. તેઓ સદૈવ પ્રકાશનો અભાવ
 હોવાથી અંધકાર મય રહે છે. ત્યાં ગ્રહ, ચન્દ્ર, સૂર્ય, નક્ષત્ર આદિ જ્યોતિષ્ક
 નથી હોતાં. તેઓ મેદ ચર્બી, મવાદ પણ લોહી અને માસના કીચડના લેપથી
 લિપ્ત તળભાગવાળા છે. અશુચિ અને વીમત્સ છે એમ અપક્વ ગંધથી
 યુક્ત છે. ઘોર દુર્ગંધવાળા છે કાપોત અગ્નિના રંગના છે અર્થાત્ ધમેલા
 લોહાગ્નિના સમાન રંગવાળા છે. તેમનો સ્પર્શ અત્યન્ત કઠોર હોય છે. તેઓ
 દુઃસહ છે, આવી જાતના તે નરકો અશુભ છે અને ત્યાંની વેદનાઓ પણ અશુભ છે.

‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાગાણં’-પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાસુ ‘ઠાણા’ પળ્લત્તા’-સ્થાનાનિ-સ્વ-
સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, ‘ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહ-
માગે’-ઉપપાતેન-ઉપપાતાપેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યેયમાગે, ‘સમુદ્ધવાણં લોયસ્સ
અસંખેજ્જહમાગે’ સમુદ્ધવાતેન લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે માગે
ઇત્મર્યઃ ‘સદ્ધાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહમાગે’-સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનાપેક્ષયા
લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે માગે ઇત્યર્થઃ ‘તત્થ ણં વહવે વાલુકા-
પ્પમાપુઢવીનેરહ્યા પરિવસન્તિ’-તત્ર ચલુ-ઉપર્યુક્તસ્થાને વહવો વાલુકાપ્રમા-
પૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, તે ચ નૈરયિકાઃ કાલા’-કૃષ્ણાઃ ‘કાલોમાસા’
-કૃષ્ણાવમાસાઃ-અત્યન્તકૃષ્ણવર્ણકાન્તયઃ, અત એવ ‘ગંભીરલોહરિસા’-ગમ્ભીર-
લોમહર્ષાઃ-ગમ્ભીરઃ-અતીવોત્કટઃ, દર્શનેન લોમહર્ષઃ-રોમાશ્ચોદ્ગમો યેભ્યસ્તે
તથાવિદ્યાઃ, અતએવ ‘મીમાઃ’-મયઙ્કુરાઃ ‘ઉત્તાસણગા’-અતીવ ત્રાસોત્પાદકાઃ
‘પરમકૃષ્ણાઃ-અતીવ કૃષ્ણવર્ણાઃ, ‘વળ્લેણં પળ્લત્તા’ વર્ણેન-વર્ણાપેક્ષયા પ્રજ્ઞપ્તાઃ
‘સમણાઉસો !’ હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! ‘તેણં નિચ્ચં મીતા’ તે ચલુ નૈરયિકાઃ નિત્યં--
સર્વકાલં મીતાઃ-મયયુક્તાસ્તિષ્ઠન્તિ, ‘ણિચ્ચં તત્થા’-નિત્યં-સર્વકાલં ત્રાસિતાઃ

ઉપર્યુક્ત સ્થાનોં મેં વાલુકાપ્રમા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત
નારકોં કે સ્થાન કહે ગણ હેં । ઉપપાતની અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે
માગ મેં, સમુદ્ધવાતની અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે માગ મેં ઓર
સ્વસ્થાનની અપેક્ષા મી લોક કે અસંખ્યાતવે માગ મેં હોતે હેં । વહાં
વાલુકાપ્રમા પૃથિવી કે વહુત-સે નારક રહતે હેં । વે નારક જીવ કાલે
હેં, અત્યન્ત કાલી કાન્તિ વાલે હેં, અતએવ ઉન કો દેખને માત્ર સે
ઉત્કૃષ્ટ રોમાંચ હો આતા હૈ । વે મયંકર ઓર તીવ્ર ત્રાસજનક હોતે
હેં । હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! વે વર્ણ સે અત્યન્ત હી કૃષ્ણ હોતે હેં । વે નારક
નિરન્તર મયયુક્ત રહતે હેં, સર્વદા ત્રાસયુક્ત વને રહતે હેં ઓર ઉન્હેં
સદૈવ ત્રાસ પહુંચાયા નિરન્તર રહતા હૈ-વે આપસ મેં મી એક દૂસરે કો

ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમા વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના
સ્થાન કહેલા છે. ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા, સમુદ્ધ-
વાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ
પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં થાય છે. ત્યાં વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના ઘણા
નારકો રહે છે. તે નારક છવ કાળા છે. અત્યન્તકાળી કાન્તિવાળા છે. તેથીજ
તેમને જોવા માત્રથી ઉત્કૃષ્ટ રોમાંચ થઈ આવે છે. તેઓ ભયંકર અને તીવ્ર
ત્રાસ જનક હોય છે. હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! તેઓ રંગે ખૂબજ કૃષ્ણ હોય છે.
તેઓ (નારકો) નિરન્તર ભયયુક્ત રહે છે, સર્વદા ત્રાસ યુક્ત રહે છે. અને

-ત્રાસં પ્રાપિતાઃ પરસ્પરં, પરમાધાર્મિકૈર્વા, 'નિચ્ચં ઉચ્ચિગ્ગા'-નિત્યં-સતતમ્
 ઉદ્વિગ્નાઃ-ઉદ્વેગવન્તસ્તિષ્ઠન્તિ, 'નિચ્ચં પરમમગુહં સંવદ્દં ણરમભયં'-નિત્યમ્-
 સર્વકાલમ્, પરમાસુખસમ્બદ્ધમ્-અત્યંતદુઃશ્વાનુવદ્ધમ્ અન્તરાવ્યવચ્છેદરહિતં
 નરકભયમ્, 'પચ્છણુભવમાણા'-પ્રત્યનુભવન્તઃ-પ્રત્યેકં વેદ્યમાનાઃ 'વિહરંતિ'-
 વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તિ ॥૨૦ ॥

મૂલમ્-કહિ ણં મંતે ! પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગયાણં પજ્જત્તા-
 પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લગ્ગા ? કહિ ણં મંતે ! પંકપ્પમાપુઢવી
 નેરઙ્ગયા પરિવસંતિ ? ગોયમા ! પંકપ્પમાપુઢવીએ વીસુત્તરજોયણ-
 સયસહસ્સવાહલ્લાએ ઉવરિં એમં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેટ્ઠા
 વેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા મઙ્ગે અટ્ઠારસુત્તરે જોયણસયસહ-
 સ્સે, તત્થ ણં પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગયાણં દસનિરયાવાસસયસહ-
 સ્સા મવંતીતિ મક્કયાયં । તે ણં ણરગા અંતો વટ્ટા,, વાહિં ચઉ-
 રંસા, અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા નિચ્ચંધયારતમસા વવગયગહ-
 ચંદસૂરનક્ખત્તજોડ્ડસિયપહા, મેયવસાપૂયપડલરુહિરમંસચિવિલ્લ-
 લલિત્તાણુલેવળતલા અસુઙ્ગીસા પરમદુટ્ઠિમગંધા કાઉય અગ-
 ણિવન્નામા કક્કલ્લપ્પાસા દુરહિયાસા અસુમા ણરગા, અસુમા
 ણરગેસુ વેયણાઓ, એત્થ ણં પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગયાણં પજ્જત્તા-
 પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લગ્ગા । ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઙ્ગ
 ભાગે, સમુગ્ધાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઙ્ગભાગે, સટ્ઠાણેણં લોયસ્સ
 અસંખેજ્જઙ્ગભાગે, તત્થ ણં વહવે પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગયા પરિવ-
 સંતિ-કાલા કાલોભાસા ગંભીર લોમહરિસા મીમા ઉત્તાસળગા

સતાતે રહતે હૈં ઓર પરમાધાર્મિક દેવ મી ઉન્હેં સતાતે રહતે હૈં, ઇસ
 કારણ વે નિરન્તર ઉદ્વિગ્ન વને રહતે હૈં । સદૈવ ચાલૂ રહને વાલે અત્યન્ત
 દુઃખમય નરકભય કા અનુભવ કરતે રહતે હૈં ॥૧૦॥

તેઓને હુ મેશા ત્રાસ પહોચાડવામા આવે છે-તેઓ આપસમા પણ એક બીજાને
 સતત સતાવે છે અને પરમાધાર્મિક દેવ પણ તેઓને સતાવ્યા કરે છે. તે કારણે
 તેઓ નિરન્તર ઉદ્વિગ્ન થઈ રહે છે. સદૈવ ચાલુ રહેવાવાળા અને અત્યન્ત
 દુઃખમય નરકાગારના ભયનો અનુભવ કર્યા કરે છે. ॥ ૧૦ ॥

परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता समणाउसो !। ते णं निच्चं
भीया, निच्चं तत्था, निच्चं तसिया, निच्चं उव्विग्गा, निच्चं
परमसुहसंबद्धं णरगभयं पच्चणुभवमाणा विहरन्ति ॥सू० ११॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! पङ्कप्रभा पृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तकानां स्था-
नानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! पङ्कप्रभा पृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति ?
गौतम ! पङ्कप्रभापृथिव्या विंशत्युत्तरोयोजनशतसहस्रबाहल्याया उपरि एकं
योजनसहस्रमवगाह्य, अधश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये अष्टादशोत्तरे योजन-
शतसहस्रे, अत्र खलु पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाणां दश निरयावासशतसहस्राणि भव-

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! पंकप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्ज-
त्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) भगवन् ! पंकप्रभा के पर्याप्त और अपर्याप्त
नारकों के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते ! पंकप्पभा पुढवीनेर-
इया परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! पंकप्रभा के नारक कहां रहते हैं ?
(गोयमा ! पंकप्पभापुढवीए वीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए) हे
गौतम ! एक लाख बीस हजार योजन मोटी पंकप्रभा के (उवरिं एगं
जोयणसहस्सं) ऊपर का एक हजार योजन (ओगाहित्ता) अवगाहन करके
(हिट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) नीचे एक हजार योजन छोड़कर
(मज्झे) मध्य में (अट्टारसुत्तरे जोयणसयसहस्से) एक लाख अठारह
हजार योजन में (एत्थ णं) यहां (पंकप्पभापुढवीनेरइयाणं) पंकप्रभा
पृथिवी के नारकों के (दस निरयावाससयसहस्सा) दश लाख नरका-
वास (भवन्तीति मक्खायं) हैं ऐसा कहा है । शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥११॥

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! पंकप्पभा पुढवी नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता ?) हे भगवन् ! पंकप्रभा के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्थान क्या
क्या कहा है ? (कहि णं भंते ! पंकप्पभा पुढवी नेरइया परिवसन्ति ?) हे भगवन् !
पंकप्रभा के नारक क्या रहे हैं ? (गोयमा ! पंकप्पभा पुढवीए वीसुत्तरजोयणसय-
सहस्स बाहल्लाए) हे गौतम ! एक लाख बीस हजार योजन मोटी पंकप्रभा के
(उवरिं एगं जोयणसहस्सं) उपरि एक हजार योजन (ओगाहित्ता) अवगाहन
करके (हिट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) नीचे एक हजार योजन छोड़कर
(मज्झे) मध्य में (अट्टारसुत्तरे जोयणसयसहस्से) एक लाख अठारह हजार
योजन में (एत्थ णं) यहां (पंकप्पभा पुढवी नेरइयाणं) पंकप्रभा पृथिवी के नारकों के
(दस निरयावाससयसहस्सा) दश लाख नारकावास (भवन्तीति मक्खायं) हैं ऐसा
कहा है शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥ ११ ॥

—ત્રાસં પ્રાપિતાઃ પરસ્પરં, પરમાધાર્મિકૈર્વા, ‘નિચ્ચં ઉચ્ચિગ્મા’—નિત્યં—સતતમ્
 ઉદ્ધિગ્નાઃ—ઉદ્ધેગવન્તસ્તિષ્ઠન્તિ, ‘નિચ્ચં પરમમસુહં સંવદ્દં ણરગમયં’—નિત્યમ્—
 સર્વકાલમ્, પરમાસુખસમ્બદ્ધમ્—અત્યંતદુઃસ્વાનુવદ્ધમ્ અન્તરાવ્યવચ્છેદરહિતં
 નરકમયમ્, ‘પચ્છણુભવમાણા’—પ્રત્યનુભવન્તઃ—પ્રત્યેકં વેદયમાનાઃ ‘વિહરંતિ’—
 વિહરન્તિ—તિષ્ઠન્તિ ॥ સૂ. ૧૦ ॥

મૂલમ્—કહિ ણં મંતે ! પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગયાણં પજ્જત્તા-
 પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લણ્ણા ? કહિ ણં મંતે ! પંકપ્પમાપુઢવી
 નેરઙ્ગયા પરિવસંતિ ? ગોયમા ! પંકપ્પમાપુઢવીએ વીસુત્તરજોયણ-
 સયસહસ્સબાહલ્લાએ ઉવરિં એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેટ્ઠા
 વેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા મજ્જે અટ્ટારસુત્તરે જોયણસયસહ-
 સ્સે, તત્થ ણં પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગયાણં દસનિરયાવાસસયસહ-
 સ્સા મવંતીતિ મક્કયાયં । તે ણં ણરગા અંતો વટ્ટા,, વાહિં ચઉ-
 રંસા, અહે છુરપ્પસંઠાણસંઠિયા નિચ્ચંધયારતમસા વવગયગહ-
 ચંદસૂરનક્કલ્લજોડ્ડસિયપહા, મેયવસાપૂયપલ્લરુહિરમંસચિવિલ્લ-
 લલિત્તાણુલેવળતલા અસુઙ્ગીસા પરમદુલ્લભિગંધા કાઉય અગ-
 ણિવન્નામા કચ્ચલ્લપ્પાસા દુરહિયાસા અસુમા ણરગા, અસુમા
 ણરગેસુ વેયણાઓ, એત્થ ણં પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગયાણં પજ્જત્તા-
 પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લણ્ણા । ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઙ્ગ
 ભાગે, સમુગ્ધાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઙ્ગભાગે, સટ્ટાણેણં લોયસ્સ
 અસંખેજ્જઙ્ગભાગે, તત્થ ણં બહવે પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગયા પરિવ-
 સંતિ—કાલા કાલોમાસા ગંભીર લોમહરિસા મીમા ઉત્તાસળગા

સતાતે રહતે હૈં ઓર પરમાધાર્મિક દેવ મી ઉન્હેં સતાતે રહતે હૈં, ઇસ
 કારણ વે નિરન્તર ઉદ્ધિગ્ન વને રહતે હૈં । સદૈવ ચાલૂ રહને વાલે અત્યન્ત
 દુઃખમય નરકમય કા અનુભવ કરતે રહતે હૈં ॥ ૧૦ ॥

તેઓને હુ મેશા ત્રાસ પહોચાડવામા આવે છે—તેઓ આપસમાં પણ એક બીજાને
 સતત સતાવે છે અને પરમાધાર્મિક દેવ પણ તેઓને સતાવ્યા કરે છે. તે કારણે
 ૧૦ ॥ નિરન્તર ઉદ્ધિગ્ન થઈ રહે છે. મદૈવ ચાલુ રહેવાવાળા અને અત્યન્ત
 ખમય નરકગારના ભયનો અનુભવ કર્યા કરે છે. ॥ ૧૦ ॥

परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता समणाउसो ।। ते णं निच्चं
भीया, निच्चं तत्था, निच्चं तसिया, निच्चं उट्ठिग्गा, निच्चं
परमसुहसंबद्धं णरगभयं पच्चणुभवमाणा विहरन्ति ॥सू० ११॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! पङ्कप्रभा पृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तकानां स्था-
नानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! पङ्कप्रभा पृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति ?
गौतम ! पङ्कप्रभापृथिव्या विंशत्युत्तरोयोजनशतसहस्रवाहल्याया उपरि एकं
योजनसहस्रमवगाह्य, अधश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये अष्टादशोत्तरे योजन-
शतसहस्रे, अत्र खलु पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाणां दश निरयावासशतसहस्राणि भव-

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! पंकप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्ज-
त्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) भगवन् ! पंकप्रभा के पर्याप्त और अपर्याप्त
नारकों के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते ! पंकप्पभा पुढवीनेर-
इया परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! पंकप्रभा के नारक कहां रहते हैं ?
(गोयमा ! पंकप्पभापुढवीए वीसुत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए) हे
गौतम ! एक लाख बीस हजार योजन मोटी पंकप्रभा के (उवरि एणं
जोयणसहस्सं) ऊपर का एक हजार योजन (ओगाहिता) अवगाहन करके
(हिट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) नीचे एक हजार योजन छोड़कर
(मज्झे) मध्य में (अट्ठारसुत्तरे जोयणसयसहस्से) एक लाख अठारह
हजार योजन में (एत्थं णं) यहां (पंकप्पभापुढवीनेरइयाणं) पंकप्रभा
पृथिवी के नारकों के (दस निरयावाससयसहस्सा) दस लाख नरका-
वास (भवन्तीति मक्खायं) हैं ऐसा कहा है । शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥११॥

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! पंकप्पभा पुढवी नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता ?) हे भगवन् ! पंकप्रभा के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्थान कहां
कहे हैं ? (कहि णं भंते ! पंकप्पभा पुढवी नेरइया परिवसन्ति ?) हे भगवन् !
पंकप्रभा के नारक कहां रहते हैं ? (गोयमा ! पंकप्रभा पुढवीए वीसुत्तरजोयणसय-
सहस्स वाहल्लाए) हे गौतम ! एक लाख बीस हजार योजन मोटी पंकप्रभा के
(उवरि एणं जोयणसहस्सं) ऊपर एक हजार योजन (ओगाहिता) अवगाहन
करके (हिट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) नीचे एक हजार योजन छोड़कर
(मज्झे) मध्य में (अट्ठारसुत्तरे जोयणसयसहस्से) एक लाख अठारह
हजार योजन में (एत्थं णं) यहां (पंकप्पभा पुढवी नेरइयाणं) पंकप्रभा
पृथिवी के नारकों के (दस निरयावाससयसहस्सा) दस लाख नरकावास
(भवन्तीति मक्खायं) हैं ऐसा कहा है । शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥ ११ ॥

મૂલ૧—કહિ ણં ભંતે ! વેદંદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! ઉહૂલોએ તદેક્કદેસમાએ, અહોલોએ તદેક્કદેસમાએ, તિરિયલોએ અગડેસુ તલાએસુ નર્દેસુ દહેસુ વાવીસુ પુક્કલરિણીસુ દીહિયાસુ ગુંજાલિયાસુ સરેસુ સરપંતિયાસુ સરસરપંતિયાસુ વિલેસુ વિલપંતિયાસુ ઉજ્જરેસુ નિજ્જરેસુ ચિલ્લેસુ પલ્લલેસુ વપ્પિણેસુ દીવેસુ સમુદેસુ સઘ્વેસુ ચેવ જલાસએસુ જલટ્ટાણેસુ, एत्थ ણં વેદંદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લન્તા, ઉવવાએણં લોચસ્સ અસંખેજ્જઈમાએ, સમુઘાએણં લોચસ્સ અસંખેજ્જઈમાએ, સટ્ટાણેણં લોચસ્સ અસંખેજ્જઈમાએ ।

કહિ ણં ભંતે ! તેદંદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! ઉહૂલોએ તદેક્કદેસમાએ, અહોલોએ તદેક્કદેસમાએ, તિરિયલોએ અગડેસુ તલાએસુ નર્દેસુ દહેસુ વાવીસુ પુક્કલરિણીસુ દીહિયાસુ ગુંજાલિયાસુ સરેસુ સરપંતિયાસુ સરસરપંતિયાસુ વિલેસુ વિલપંતિયાસુ ઉજ્જરેસુ નિજ્જરેસુ ચિલ્લેસુ પલ્લલેસુ વપ્પિણેસુ દીવેસુ સમુદેસુ સઘ્વેસુ ચેવ જલાસએસુ જલટ્ટાણેસુ, एत्थ ણં તેદંદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લન્તા । ઉવવાએણં લોચસ્સ અસંખેજ્જઈમાએ, સમુઘાએણં લોચસ્સ અસંખેજ્જઈમાએ, સટ્ટાણેણં લોચસ્સ અસંખેજ્જઈમાએ ।

કહિ ણં ભંતે ! ચડરિંદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! ઉહૂલોએ તદેક્કદેસમાએ, અહોલોએ તદેક્કદેસમાએ, તિરિયલોએ અગડેસુ તલાએસુ નર્દેસુ દહેસુ વાવીસુ પ્રકાર કે હૈં, વિશેષતા રહિત હૈં, ડનમેં કોઈ નાનાત્વ નહીં હૈં ઓર વે સમ્પૂર્ણ લોક મેં વ્યાપ્ત હૈં । હે આયુષ્માન્ શ્રમણ ! ંસા મૈને ઓર અન્ય સઑ તીર્થકરોં ને ઢી પ્રરૂપણ ક્રિયા હૈ ॥૬॥

હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! ંવું મેં ંને ંન્ય સર્વ તીર્થકરોએ ધણ પ્રરૂપણ ક્રિયા હે ॥ ૫ ॥

पुक्खरिणीसु दीहियासु गुञ्जालियासु सरेसु सरपंतियासु सर-
सरपंतियासु बिलेसु बिलपंतियासु उज्झरेसु निज्झरेसु चिल्ल-
लेसु पल्लेसु वप्पिणेसु दीवेसु समुद्देसु, सव्वेसु चेव जला-
सएसु जलट्टाणेसु, एत्थ णं चउरिंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं
ठाणा पणत्ता । उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइभाए समुग्घाएणं
लोयस्स असंखेज्जइभाए, सट्टाणेणं लोयस्स असंखेज्जइभागे ।

कहि णं भंते ! पंचिंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता ? गोयमा ! उद्धूलोए तदेक्कदेसभाए, अहोलोए तदेक्क-
देसभाए, तिरियलोए अगडेसु तलाएसु नईसु दहेसु वावीसु
पुक्खरिणीसु दीहियासु गुञ्जालियासु सरेसु सरपंतियासु सरसर-
पंतियासु बिलेसु बिलपंतियासु उज्झरेसु निज्झरेसु चिल्लेसु
पल्लेसु वप्पिणेसु दीवेसु समुद्देसु, सव्वेसु चेव जलासएसु
जलट्टाणेसु, एत्थ णं पंचिंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता । उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइभाए, समुग्घाएणं लोय-
स्स असंखेज्जइभाए, सट्टाणेणं लोयस्स असंखेज्जइभाए ॥सू० ६॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! द्वीन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ?
गौतम ! ऊर्ध्वलोके—तदेकदेशभागे, अधोलोके—तदेकदेशभागे, तिर्यग्लोके अवटेषु
तडागेषु नदीषु द्रवेषु वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु गुञ्जालिकासु सरस्सु सरः-
पङ्क्तिकासु सरःसरःपङ्क्तिकासु विलेषु विलपङ्क्तिकासु उज्झरेषु निर्झरेषु
चिल्ललेषु पल्ललेषु वप्पेषु द्वीपेषु समुद्रेषु सर्वेषु चैव जलाशयेषु जलस्थानेषु, अत्र
खलु द्वीन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्या
संख्येयभागे, समुद्घातेन लोकस्यासंख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे ।

कुत्र खलु भदन्त ! त्रीन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ?
गौतम ! ऊर्ध्वलोके तदेकदेशभागे, अधोलोके तदेकदेशभागे तिर्यग्लोके अवटेषु
तडागेषु नदीषु द्रवेषु वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु गुञ्जालिकासु सरस्सु
सरःपङ्क्तिकासु विलेषु विलपङ्क्तिकासु उज्झरेषु निर्झरेषु चिल्ललेषु पल्ल-
लेषु वप्पेषु द्वीपेषु समुद्रेषु सर्वेषु चैव जलाशयेषु जलस्थानेषु, अत्र खलु त्रीन्द्रि-

याणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्घातेन लोकस्यासंख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे ।

कुत्र खलु भदन्त ! चतुरिन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! ऊर्ध्वलोके तदेकदेशभागे, अधोलोके तदेकदेशभागे, तिर्यग्लोके अवटेषु तडागेषु नदीषु ह्रदेषु वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु गुञ्जालिकासु सरस्सु सरः-पङ्क्तिकासु सरःसरःपङ्क्तिकासु विलेषु विलपङ्क्तिकासु उज्झरेषु निर्झरेषु चिल्लेषु पल्वलेषु वप्रेषु द्वीपेषु समुद्रेषु सर्वेषु चैव जलाशयेषु जलस्थानेषु, अत्र खलु चतुरिन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्घातेन लोकस्यासंख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे ।

कुत्र खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! ऊर्ध्वलोके तदेकदेशभागे, अधोलोके तदेकदेशभागे, तिर्यग्लोके अवटेषु तडागेषु नदीषु ह्रदेषु वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु गुञ्जालिकासु सरस्सु सरः-पङ्क्तिकासु सरस्सरःपङ्क्तिकासु विलेषु विलपङ्क्तिकासु उज्झरेषु निर्झरेषु चिल्ललेषु पल्वलेषु वप्रेषु द्वीपेषु समुद्रेषु सर्वेषु चैव जलाशयेषु जलस्थानेषु, अत्र खलु पञ्चेन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्घातेन लोकस्यासंख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे ॥ सू० ६ ॥

टीका—अथ पर्याप्तापर्याप्तकद्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय सामान्यपञ्चेन्द्रियाणां स्थानादिकं प्ररूपयितुमाह—‘कहि णं भंते ! वेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! वेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त द्वीन्द्रिय जीवों के स्थान कहाँ कहे हैं ? (गोयमा ! उड्डुलोए तदेक्कदेसभाए) हे गौतम ! ऊर्ध्वलोक के अन्दर उसके एक देश भाग में (अहोलोए तदेक्कदेसभाए) अधोलोक में उसके एक भाग में इत्यादि पूर्ववत् शब्दार्थ समझलेना चाहिए ॥६॥

टीकार्थ—अब पर्याप्त और अपर्याप्त द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चौइन्द्रिय तथा पंचेन्द्रिय जीवों के स्वस्थान आदि की प्ररूपणा करते हैं । गौतम !

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! वेइंदियाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त અને अपर्याप्त द्वीन्द्रिय जीवों के स्थान कहाँ छे ? (गोयमा ! उड्डुलोए तदेक्कदेसभाए) हे गौतम ! ऊर्ध्व लोकनी अन्दर तेना ओक देश भागमां (अहोलोए तदेक्कदेसभाए) अधोलोकमां અને तेना ओक देश भागमां इत्यादि पूर्ववत् शब्दार्थ समझ लेना चाहिये ॥ ६ ॥

टीकार्थ—हुवे पर्याप्त અને अपर्याप्त द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय तथा

ઠાણા પળ્ળત્તા ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ -હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ દ્વીન્દ્રિયાણામ્. પર્યા-
પ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ ! ‘ઉઢ્ઢુલોએ’ ઊર્ધ્વલોકે ‘તદેકદેસમાગે’ તદેકદેશમાગે- મેરુપર્વતા
દિવાપ્યાદિષુ ‘અહોલોએ તદેકદેસમાગે’-અધોલોકે, તદેકદેશમાગે અધો-
લૌકિકગ્રામકૂપતડાગાદિષુ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકદ્વીન્દ્રિયાણાં વહૂનાં પ્રાયશો જલ-
સંભૂતાનાં શદ્ધપ્રમૃતીનાં સ્થાનાનિ ભવન્તિ, ‘તિરિયલોએ’-તિર્યગ્લોકે ‘અગઢેસુ’-
અવટેષુ-કૂપેષુ ‘તલાએસુ’-તડાગેષુ ‘નદીસુ’-નદીષુ ‘દહેસુ’-દ્રહેષુ-હદેષુ ‘વાવીસુ’
-વાપીષુ-ચતુરસ્રાકારચાતરૂપાસુ ‘પુક્કરિણીસુ’ પુષ્કરિણીષુ-વૃત્તાકારચાતરૂપા-
રૂપાસુ ‘દીર્ઘિયાસુ’-દીર્ઘિકાસુ ‘ગુંજાલિયાસુ’-ગુંજાલિકાસુ-લઘુદીર્ઘિકાસુ
‘સરેસુ’-સરસુ ‘સરપંતિયાસુ’-સરઃ પદ્મક્રિકાસુ ‘સરસરપંતિયાસુ’-સરઃ-
સરઃપદ્મક્રિકાસુ-પૂર્વોપદર્શિતાસુ ‘વિલેસુ’-વિલેષુ ‘વિલપંતિયાસુ’-વિલપ-
ક્રિકાસુ ‘ઉજ્જરેસુ’-ઉજ્જરેષુ-ગિર્યમ્મસાં પ્રસ્રવેષુ ‘નિજ્જરેસુ’-નિજ્જરેષુ-

સ્વામીને પ્રશ્ન કિયા-ભગવન્ ! દો ઇન્દ્રિય વાલે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત
જીવોં કે સ્વસ્થાન કહાં કહે ગણે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ !
‘ઊર્ધ્વલોક મેં’ ઉસકે એક આગ મેં અર્થાત્ મેરુપર્વત આદિ કી વાપી
આદિ મેં હોતે હૈં, અધોલોક કે એક આગ મેં અર્થાત્ અધોલૌકિક
ગ્રામ, કૂપ, તાલાવ આદિ મેં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત જલ મેં ઉત્પન્ન
હોને વાલે શંખ આદિ વહુત-સે દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે સ્થાન હોતે હૈં ।
તિંછે લોક મેં કૂપોં મેં, તાલાવોં મેં, નદિયોં મેં, દ્રહોં મેં, ચૌકોર
ચોદી હુઈ વાવડિયોં મેં, વૃત્તાકાર ચોદી હુઈ ભૂમિ મેં, દીર્ઘિકાઓં
(લમ્બી વાવડિયોં) મેં, ગુંજાલિકાઓં (લઘુ દીર્ઘિકાઓં) મેં, સરોવરોં
મેં, પંક્તિબદ્ધ સરોવરોં મેં, પૂર્વોક્ત સર-સરપંક્તિયોં મેં, વિલોં મેં,

પચેન્દ્રિય જીવોના સ્વસ્થાન આદિની પ્રજ્ઞપણા કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્સા-લગવન્ ! બે ઇન્દ્રિયાણા પર્યાપ્ત અને
અપર્યાપ્ત જીવોના સ્વસ્થાન કયાં કહેલાં છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ઊર્ધ્વલોકમાં તેના એક ભાગમાં
અર્થાત્ મેરુ પર્વત આદિની વાપી આદિમાં થાય છે, અધોલોકના એક ભાગમાં
અર્થાત્ અધોલૌકિક ગ્રામ, કૂપ, તલાવ આદિમાં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત જળમાં
ઉત્પન્ન થનારા શંખ આદિ વણા દ્વીન્દ્રિય જીવોના સ્થાન હોય છે. તિર્યક-
લોકમાં, કૂવાઓમાં, તલાવોમાં, નદીઓમાં, દ્રહોમાં, ચતુરસ્ર ખોદેલી વાવડીઓ
માં, વૃત્તાકાર ખોદેલી જમીનમાં, લાળી વાવડિયામાં, ગુન્જાલિકાઓમાં (નાની
વાવો), સરોવરોમાં, પંક્તિબદ્ધ સરોવરોમાં, પૂર્વોક્ત સરસર પંક્તિઓમાં,

ગિર્યમ્મસાં - સદાવસ્થાયિપ્રસવેષુ 'ચિલ્લલેસુ'—ચિલ્લરેષુ—અઘાતસ્તોકજલા-
શ્રયેષુ ભૂપ્રદેશેષુ ગિરિપ્રદેશેષુ વા, 'પલ્લલેસુ'—પલ્વલેષુ—અઘાતાલ્પજલાશ્રયેષુ
'પલ્લલેસુ'—પલ્વલેષુ—અઘાતાલ્પજલાશ્રયેષુ 'વપ્પિણેસુ'—વપ્રેષુ 'દીવેસુ'—દ્વીપેષુ
'સમુદ્દેસુ' સમુદ્રેષુ કિમધિકમ્ ? 'સંઘ્વેસુ' ચેવ જલાસંઘ્મ જલદ્વાણેસુ'—સર્વેષુ
ચૈવ જલાશ્રયેષુ જલસ્થાનેષુ 'એત્થ ણં'—અત્ર સ્થલ—ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ 'વેદંદિયાણં
પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પણ્ણત્તા'—દ્વીન્દ્રિયાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ સ્થાનાનિ
પ્રજ્ઞપ્તાનિ, 'ઉવ્વાએ ણં'—ઉપપાતેન ઉપપાતાપેક્ષયેત્યર્થઃ 'લોકસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે'
—લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે 'સમુદ્ધાએ ણં લોકસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે' સમુદ્ધાતેન—
સમુદ્ધાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે 'સદ્ધાણેણં લોચસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે'—
સ્વસ્થાનેન—સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે'—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકા દ્વીન્દ્રિયાઃ
વર્તન્તે પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકત્રીન્દ્રિયાણાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતું
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—કહિ ણં મંતે ! તેદંદિયાણં પજ્જત્તગાણં ઠાણા પણ્ણત્તા ? હે મદન્ત !

ચિલ્લપંક્તિયોં મેં, ઉજ્જરોં મેં, નિર્ઝરોં મેં, ચિલ્લરોં મેં (વિના યોદે
અપને આપ વને હુએ છોટે ગઢહોં મેં યા ગિરિપ્રદેશોં મેં) પલ્વલોં,
(પોસ્તરો) મેં, વપ્રો મેં, દ્વીપો મેં, સમુદ્રો મેં, અધિક વ્યા કહા જાય,
સમી જલાગયો મેં, સમી જલસ્થાનોં મેં, દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઓર
અપર્યાપ્ત જીવોં કે સ્થાન કહે હૈં । ઉપપાત કી અપેક્ષા લોક કે અસં-
ખ્યાતવેં ભાગ મેં, સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ
મેં, ઓર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં, પર્યાપ્તક
ઓર અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય જીવ હોતે હૈં । હસકા કારણ વતલાએ અનુ-
સાર હી સમજ્જ લેના યાહિએ ।

અવ શ્રીગૌતમ સ્વામી ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તક એવં અપર્યાપ્તક જીવોં કે
વિષય મેં, પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય

ખિલોમાં, ખિલપક્ષિઓમાં, ઉજ્જરોમાં, નિર્ઝરોમાં, ચિલ્લરોમાં (વિનાયોદે
આપોઆપ બનેલા નાના ખાડાઓમાં, અગર ગિરિપ્રદેશોમાં) (પલ્વલો—અલ્પ
જળાશયોમાં) વપ્રો (કોટ)માં, દ્વીપોમાં, સમુદ્રોમાં, વિશેષ શું કહેવું, બધા જળા
શયોમાં, બધા જળસ્થાનોમાં, દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત જીવોના સ્થાન કહ્યા
છે. ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં, સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ
લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમાં
ભાગમાં પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ત્રીન્દ્રિય જીવ કહેવાય છે. તેનું કારણ પહેલા
બતાવ્યા પ્રમાણે જ બાણવાનું છે.

હવે શ્રી ગૌતમસ્વામી ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્તક તેમજ અપર્યાપ્તક જીવોના વિષયમાં

કુત્ર ચલુ ત્રીન્દ્રિયાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ?
 ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-‘ગોયમા’-હે ગૌતમ ! ‘ઉઢ્ઢલોએ’-ઊર્ધ્વલોકે ‘તદેક-
 દેસમાએ’-તદેકદેશભાગે-મન્દરાદિવાપ્યાદિષુ ‘અહોલોએ તદેકદેસમાએ’-અધો-
 લોકે તદેકદેશભાગે-અધોલોકસ્ય ગ્રામકૂપતટાગાદિષુ ‘તિરિયલોએ’ તિર્યગલોકે
 ‘અગહેસુ’-અવટેષુ-કૂપેષુ ‘તલાએસુ’-તટાગેષુ ‘નદીસુ’-નદીષુ ‘દહેસુ’-દ્રહેષુ-
 હ્રદેષુ ‘વાવીસુ’-વાપીષુ ‘પુષ્કરિણીસુ’-પુષ્કરિણીષુ-પૂર્વોક્તરૂપાસુ ‘દીહિયાસુ’
 દીર્ઘિકાસુ ‘ગુંજાલિયાસુ’-ગુંજાલિકાસુ-પૂર્વોપદર્શિતરૂપાસુ ‘સરેસુ’-સરઃસુ
 ‘સરપંતિયાસુ’-સરઃ પટ્ટિકાસુ ‘સરસરપંતિયાસુ’ સરઃ સરઃ પટ્ટિકાસુ-પ્રાગુ-
 ક્તરૂપાસુ ‘વિલેસુ’-વિલેષુ ‘વિલપંતિયાસુ’ વિલપટ્ટિકા ‘ઉજ્જરેસુ’ ઉજ્જરેષુ
 ‘નિજ્જરેસુ’-નિર્જરેષુ ‘ચિલ્લેસુ’ ચિલ્લરેષુ-પૂર્વોક્તરૂપેષુ ‘પલ્લેસુ’ પલ્લેષુ
 ‘વપ્પિણેસુ’-વપ્રેષુ ‘દીવેસુ’-દ્વીપેષુ ‘સમુદ્દેસુ’ સમુદ્રેષુ કિં વહુના-‘સન્વેસુ ચેવ
 જલાસએસુ જલટ્ટાણેસુ’-સર્વેષુ ચેવ જલાશયેષુ જલસ્થાનેષુ, ‘એત્થળં’ અત્ર જલુ
 -ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ ‘તેહંદિયા ણં’ ત્રીન્દ્રિયાણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તા ણં’-પર્યાપ્તા
 પર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પણત્તા’-સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘ઉવવાએ ણં લોયસ્સ અસં-

જીવોં કે સ્થાન કહાં હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-ઊર્ધ્વલોક કે અન્દર
 ઉસકે એક ભાગ મેં, અર્થાત્ મેરુ આદિ કી વાપી આદિ મેં, તથા અધો-
 લોક મેં બી ઉસકે એક ભાગ મેં અર્થાત્ અધોલૌકિક ગ્રામ, કૂપ,
 તાલાવ આદિ મેં બી ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત જીવ હોતે હૈં ।
 તિહૈં લોક મેં બી કૂપોં મેં, તાલાવોં મેં, નદિયોં મેં, દ્રહોં મેં, વાપિયોં મેં,
 પુષ્કરણિયોં મેં, દીર્ઘિકાઓં મેં, ગુંજાલિકાઓં મેં, સરોવરોં મેં, સરો-
 વરોં કી પંક્તિયોં મેં, સર-સરપંક્તિયોં મેં, વિલોં મેં, વિલપંક્તિયોં મેં,
 ઉજ્જરોં મેં, નિર્જરોં મેં, ચિલ્લરોં મેં, પલ્લવોં મેં, વપ્રોં મેં, દ્વીપોં ઓર
 સમુદ્રોં મેં, અધિક કયા કહા જાય, સબી જલાશયોં એવં સબી જલ-

પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય જીવોના સ્થાન કયા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-ઊર્ધ્વ લોકના અંદર તેના એક ભાગમાં
 અર્થાત્ મેરુ વિગેરેની વાપી આદિમાં તથા અધોલોકમાં પણ તેના એક ભાગમાં
 અર્થાત્ અધોલૌકિક ગ્રામ, કૂપ, તાલાવ, આદિમાં ત્રીન્દ્રિય પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
 જીવ થાય છે. તિર્યક્લોકમાં પણ કૂવાઓમાં, તાલાવોમાં, નદીઓમાં, હ્રદોમાં,
 પુષ્કરિણિયોમાં, દીર્ઘિકાઓમાં (લાખીવાવ) ગુંજાલિકાઓમાં, સરોવરોમાં, સરો-
 વપંક્તિઓમાં, સર-સર પંક્તિઓમાં, વિલોમાં, વિલપંક્તિઓમાં, ઉજ્જરોમાં,
 નિર્જરોમાં, ચિલ્લરોમાં, પલ્લવોમાં, વપ્રોમાં (કિલ્લા) દ્વીપોમાં, અને સમુદ્રોમાં,
 વિશેષ શું કહેવું, બધા જ જાણેયોમાં તેમજ જળસ્થાનોમાં પર્યાપ્ત અને અપ-

‘खेज्जइभागे’-उपपातेन-उपपातापेक्षया लोकस्य असंख्येयभागे, ‘समुग्घाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे’-समुद्घातेन-समुद्घातापेक्षया लोकस्य असंख्येयभागे ‘सद्वाणे णं लोयस्स असंखेज्जइभागे’-स्वस्थानेन स्वस्थानापेक्षया लोकस्य असंख्येयभागे पर्याप्तापर्याप्तकास्त्रीन्द्रिया वर्तन्ते प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-‘कहि णं भंते ! चउरिंदिया णं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता’ ?, हे भदन्त ! कुत्र खलु-कस्मिन् स्थाने चतुरिन्द्रियाणं पर्याप्तापर्याप्तकानाम् स्थानानि-स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि-प्ररूपितानि ? भगवान् उत्तरयति-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘उद्धूलोए तदेकदेसभागे’-ऊर्ध्वलोके तदेकदेशभागे मन्दरादिवाण्यादिषु ‘अद्धोलोए तदेकदेसभागे’-अधोलोके तदेकदेशभागे-अधोलोकस्थग्रामकूपतडागादिषु ‘तिरियलोए-तिर्यग्लोके ‘अगडेसु’-अवटेपु-कूपेषु ‘तलाएसु’-तडागेषु ‘नदीसु’ नदीषु-गङ्गायमुनासिन्धु प्रभृतिषु ‘दहेसु’-द्रहेषु-ह्रदेषु ‘वावीसु’-वापीषु-चतुर-स्थानों में पर्याप्त और अपर्याप्त त्रीन्द्रिय जीवों के स्थान कहे गए हैं । उपपात की अपेक्षा लोक के असंख्यातवे भाग में, समुद्घात की अपेक्षा भी लोक के असंख्यातवे भाग में, और स्वस्थान की अपेक्षा भी लोक के असंख्यातवे भाग में, पर्याप्त एवं अपर्याप्त त्रीन्द्रिय जीव होते हैं । इस संबंध में युक्ति पहले कही जा चुकी है ।

गौतम स्वामी अब चौइन्द्रिय जीवों के स्थानों के विषय में प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त चौइन्द्रिय जीवों के स्वस्थान कहां हैं ! भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! ऊर्ध्वलोक के अन्दर उसके एक भाग में, अर्थात् मेरु पर्वत आदि की वापियों आदि में, अधोलोक के अन्दर भी उसके एक भाग में अर्थात् अधोलौकिक ग्राम, कूप, तालाव आदि में तथा तिर्थे लोक में, कूप, तालाव, गंगा यमुना सिन्धु

પર્યાપ્ત ત્રીન્દ્રિય જીવોના સ્થાન કહેવાયલા છે. ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં, સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં પર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્તક ત્રીન્દ્રિય જીવ થાય છે. એ બાબતમા યુક્તિ પહેલા કહેવાઈ ગયેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હવે ચતુરિન્દ્રિય જીવોના સ્થાનોના વિષયમાં પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ચતુરિન્દ્રિય જીવોના સ્થાન કયા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ઉર્ધ્વલોકની અંદર તેમના એક ભાગમાં અર્થાત્ મેરુ પર્વત આદિની વાપીયો વિગેરેમાં, અધોલોકના અંદર પણ તેનાં એક ભાગમા અર્થાત્ અધોલૌકિક ગ્રામ. કૂપ, તલાવ આદિમા તથા તિર્થકૂ લોકમાં કૂવા, તલાવ, ગંગા યમુના સિન્ધુ આદિ નદીયોમા હ્રદોમાં, વાવોમા,

સ્રઘાતરૂપાસુ 'પુન્નઘરિણીસુ'—પુન્નકરિણીપુ—વૃત્તાકારઘાતરૂપાસુ 'દીહિયાસુ'—
 દીર્ઘિકાસુ 'ગુંજાલિયાસુ'—ગુંજાલિકાસુ—લઘુદીર્ઘિકારૂપાસુ 'સરેસુ'—સરઃસુ
 'સરપંતિયાસુ'—સરઃ પદ્ધત્તિકાસુ 'સરસરપંતિયાસુ'—સરઃ સરઃ પદ્ધત્તિકાસુ—
 પૂર્વોક્તસ્વરૂપાસુ પદ્ધત્તિવદ્ધસરોવરેષુ વિલેષુ 'વિલપંતિયાસુ'—વિલપદ્ધત્તિકાસુ—
 પૂર્વોક્તસ્વરૂપાસુ 'ઉજ્જરેસુ'—ઉજ્જરેષુ—ગિર્યમ્મસાં પ્રસ્રવેષુ 'નિજ્જરેસુ'—ગિર્યમ્મસાં
 સદાવસ્થાયિપ્રસ્રવેષુ 'ચિલ્લલેસુ'—ચિલ્લલેષુ—પૂર્વોક્તરૂપેષુ 'પલ્લલેસુ' પલ્લલેષુ—
 ક્ષુદ્રજલાશયેષુ 'વપ્પિણેસુ'—વપ્રેષુ 'દીવેસુ'—દ્વીપેષુ 'સમુદ્દેસુ'—સમુદ્રેષુ કિં વહુના ?—
 'સવ્વેસુ ચેવ જલાસણેસુ'—સર્વેષુ ચૈવ જલાશયેષુ 'જલદ્વાળેસુ'—જલસ્થાનેષુ 'એત્થ
 ણં'—અત્ર યલ્લ—ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ 'ચતુરિન્દિયાણં'—ચતુરિન્દ્રિયાણામ્ 'પજ્જત્તાપજ્જત્ત-
 ગાણં'—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ 'ઠાણા પણ્ણત્તા'—સ્થાનાનિ—સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ—
 પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, 'ઉવવાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહામે'—ઉપપાતેન—ઉપપાતાપેક્ષયા
 લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે 'સમુદ્ધાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહામે'—સમુદ્ધાતેન સમુદ્-
 ઘાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે 'સદ્ધાણેણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહામે' સ્વસ્થાનેન—
 સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાશ્ચતુરિન્દ્રિયા વર્તન્તે, પ્રાગુક્ત-
 યુક્તઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'કહિ ણં મંતે ! પંચિન્દિયાણં'—હે મદન્ત ! કુત્ર યલ્લ—કસ્મિન્

આદિ નદિયોં, દ્રહોં, વાપિયોં, પુન્નકરિણિયોં, દીર્ઘિકાઓં, ગુંજાલિકાઓં,
 સરોવરોં, સરપંક્તિયોં તથા સર—સરપંક્તિયોં મેં, વિલોં, વિલપંક્તિયોં,
 ઉજ્જરોં, નિર્ઝરોં, ચિલ્લરોં, પોશરોં, વપ્રોં, દ્વીપોં ઓર સમુદ્રોં મેં,
 અધિક જ્યા કહા જાય, સમી જલાશયોં એવં સમી જલસ્થાનોં મેં,
 ચૌદ્વિન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત જીવોં કે સ્વસ્થાન નિરૂપણ કિયે ગયે
 હેં । ઉપપાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં, સમુદ્ધાત કી
 અપેક્ષા મી લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં ઓર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા
 લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં પર્યાપ્ત એવં અપર્યાપ્ત ચતુરિન્દ્રિય જીવ
 પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર હોતે હેં ।

પુન્નકરિણિયોમા, દીર્ઘિકાઓમા, ગુંજાલિકાઓ, સરોવરોમા, સરપંક્તિઓમા તથા
 સરસર પંક્તિઓમા, બિલોમા બિલપંક્તિઓમા, ઉજ્જરોમા નિર્ઝરો, ચિલ્લરો
 પુન્નકરો, વપ્રો, દ્વીપો, અને સમુદ્રોમા અધિક શું કહેવું, બધા જળાશયો તેમજ
 જળસ્થાનોનાં, ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવોના સ્થાન નિરૂપણ કરા
 ચેલા છે. ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં, સમુદ્ધાતની
 અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ
 લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ચતુરિન્દ્રિય જીવ પૂર્વોક્ત
 યુક્તિના અનુસાર થાય છે.

स्थले सामान्यपञ्चेन्द्रियाणाम् 'पञ्जत्तापञ्जत्तगाणं'-पर्याप्तापर्याप्तकानाम् 'ठाणा पणत्ता'-स्थानानि-स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि?—प्ररूपितानि? भगवान् उत्तरयति 'गौतम !' हे गौतम ! 'उड्डुल्लोयस्स तदेकदेसभाए' ऊर्ध्वलोकस्य तदेकदेशभागे-मन्दरादिकूपादिषु 'अहोल्लोयस्स तदेकदेसभाए' अधोलोकस्य तदेकदेशभागे-अधोलोकस्थग्रामकूपतडागादिषु 'तिरियलोए'तिर्यग्लोके 'अगडेसु' अवटेषु-कूपेषु 'तलाए सु'-तडागेषु नदीसु-नदीषु-गङ्गायमुना सिन्धुप्रभृतिषु 'दहेसु'-द्रहेषु-ह्रदेषु-पद्मह्रदादिषु 'वावीसु'-वापीषु-चतुरस्रखातरूपासु 'पुवखणिीसु'-पुष्करिणीषु-वृत्ताकार खातभूमिषु 'दीहियासु'-दीर्घिकासु-पूर्वोपदर्शित रूपासु 'गुंजालियासु'-गुञ्जालिकासु-लघुदीर्घिकासु, 'सरेसु'-सरः सु 'सरपंतियासु'-सरःपङ्क्तििकासु-सर सरपंतियासु'-सरःसरःपङ्क्तििकासु-पूर्वोपदर्शितासु 'विलेसु'-विलेषु 'विलपंतियासु'-विलपङ्क्तििकासु-पूर्वोपदर्शितस्वरूपासु 'उज्झरेसु'-उज्झरेषु-गिर्यम्भसां प्रस्रवेषु 'निज्झरेसु'-निर्झरेषु-गिर्यम्भसां सदादस्थायिप्रस्रवेषु 'चिल्लेसु' चिल्लरेषु-अखातस्तोक जलाश्रयेषु भूमिभागेषु गिरिभागेषु वा, 'पल्लेसु'-पल्लेेषु-अखातलघुसरःसु 'वप्पिणेसु'-वप्पेषु-क्षेत्रेषु केदारेषु 'दीवेसु'-द्वीपेषु 'समु हेसु'-किमधिकेन ? 'सव्वेसु चेव जलासएसु'-सर्वेषु चैव जलाश्रयेषु 'जलहाणेसु'-जलस्थानेषु 'एत्थ णं'-अत्र खलु-उपर्युक्तस्थलेषु 'पंचिंदियाणं'- पञ्चेन्द्रिया-

गौतम स्वामी अब पंचेन्द्रियों के स्थानों के विषय में प्रश्न करते हैं हे-भगवन् ! सामान्य पंचेन्द्रिय पर्याप्त और अपर्याप्त जीवों के स्थान कहां हैं ? भगवान् ने उत्तर दिया-गौतम ! ऊर्ध्वलोक के अन्दर उसके एक भाग में अर्थात् मन्दर पर्वत आदि के कूप आदि में, अधोलोक के एक भाग में अर्थात् अधोलौकिक ग्राम, कूप, तालाब आदि में, तिर्छे लोक में कूप, तालाब, नदी, द्रह, वापी, पुष्करिणी, दीर्घिका, गुंजालिका, सर, सरपंक्ति, सर-सरपंक्ति, बिल, बिलपंक्ति, उज्झर, निर्झर, चिल्लर, पोखर, वप्र, द्वीप और समुद्र आदि स्थानों में, अधिक क्या कहा जाय, सभी जलाशयों और सभी जलस्थानों में सामान्य पंचे-

श्री गौतमस्वामी हुवे पंचेन्द्रियोना स्थाननी भाणतमां प्रश्न करे छे-
हे लगवन ! सामान्य पंचेन्द्रिय पर्याप्त अने अपर्याप्त लोकोना स्थान कयां छे ?

श्री लगवान उत्तर आप्यो-गौतम ! ऊर्ध्वलोकनी अंदर तेना ओक लागमां अर्थात् मंदर पर्वत आदिना कूप आदिमा अधोलोकना ओक लागमां अर्थात् अधोलौकिक ग्राम, कूप तलाव आदिमां, तिर्यक् लोकमा, कूप, तलाव, नदी, घरा वाव, पुष्करिणि, दीर्घिका, गुंजालिका, सर, सरपंक्ति, सर सर पंक्ति, बिल बिलपंक्ति, उज्जर, निर्झर चिल्लर, वप्र, द्वीप, अने समुद्र आदि स्थानोमां

ણામ્. સાધારણપञ्चेन्द्रियाणामિત્યર્થઃ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં’-પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પળ્લત્તા’-સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રસ્થપિતાનિ ‘ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે’-ઉપપાતેન ઉપપાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે-માગે इत्याशयः, ‘સમુદ્ધાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે’-સમુદ્ધાતેન-સમુદ્ધાત-મઙ્ગીકૃત્ય સમુદ્ધાતાપેક્ષયેત્યર્થઃ લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે માગે, ‘સદ્ધા-ણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે’-સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનમઙ્ગીકૃત્ય સ્વસ્થાનાપેક્ષયેત્યર્થઃ લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે માગે, પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાઃ સામાન્યપञ्चेन्द्रिया वर्तन्ते, પર્યાપ્તનિશ્રયાऽપર્યાપ્તાનામુત્પાદાત્, પર્યાપ્તાનાશ્ચ સ્થાનાદિકં-મ્નુપ્યક્ષેત્રાદિકમ્, તત્ત્વ લોકસ્યાસંખ્યેયતમમાગમાત્રં વર્તતે इत्याशयः ॥૬૦૬॥

મૂલમ્-કહિ ણં મંતે ! નેરઙ્ગયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા ? કહિ ણં મંતે ! નેરઙ્ગયા પરિવસંતિ ? ગોયમા ! સદ્ધાણેણં સત્તસુ પુઢવીસુ, તં જહા-રયણપ્પમાણ૧, સક્કરપ્પમાણ૨, વાલુય-પ્પમાણ૩, પંકપ્પમાણ૪, ધૂમપ્પમાણ૫, તમપ્પમાણ૬, તમતમ-પ્પમાણ૭ । તત્થ ણં નેરઙ્ગયાણં ચરુસીઙ્ગ નિરયાવાસસયસહસ્સા મવંતીતિ મક્કયાયં । તે ણં નરગાવાસા અંતો વટ્ટા, બાહિં ચરુસંસા,

ન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત જીવોં કે સ્વસ્થાન કહે ગણે હૈં । ઉપપાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં માગ મેં, સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં માગ મેં ઓર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં માગ મેં પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત સામાન્ય પંચેન્દ્રિય જીવ હોતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ પર્યાપ્ત કે આશ્રય સે અપર્યાપ્ત જીવોં કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈં ઓર પર્યાપ્તોં કા સ્થાન તિર્ચ્છાલોક આદિ હૈં ઓર વહ લોક કા અસંખ્યાતર્વા માગ માત્ર હૈં ॥૬૦૬॥

અધિક શુ' કહેવાનું હોય બધાં જળાશયોમા અને બધા જળસ્થાનોમા સામાન્ય પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત જીવોના સ્વસ્થાન કહેલાં છે.

ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમાં લાગમાં, સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમાં લાગમાં અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમાં લાગમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સામાન્ય પંચેન્દ્રિય જીવ થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે પર્યાપ્તના આશ્રય વડે અપર્યાપ્ત જીવોની ઉત્પત્તિ થાય અને પર્યાપ્તોના સ્થાન તિર્ચ્છાલોક આદિ છે અને તે લોકના અસંખ્યાતમાં લાગ માત્ર છે. ॥ ૬ ॥

અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા, નિચ્ચંધયારતમસા, વવગયગહચંદસૂર-
નક્કલ્લજોહસિયપ્પહા, મેયવસાપૂયપડલરુહિરમંસચિક્કિલ્લલિ-
ત્તાણુલેવણતલા, અસુહ્વીસા, પરમદુબ્ધિમગંધા, કાઉયઅગણિવ-
ન્નામા, કક્કલ્લપ્પાસા, દુરહિયાસા, અસુમા નરગા અસુમા નરગેસુ
વેયણાઓ, એત્થ ણં નેરહયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લણ્ણત્તા ।
ઉવવાણં લોયસ્સ અસંલેજ્જહ્મિમાગે, સમુગ્ધાણં લોયસ્સ અસં-
લેજ્જહ્મિમાગે, સટ્ટાણેણં લોયસ્સ અસંલેજ્જહ્મિમાગે, એત્થ ણં વહવે
નેરહયા પરિવસંતિ—કાલા કાલોભાસા ગંભીરલોમહરિસા મીમા
ઉત્તાસણગા પરમકંઠા વન્નેણં પળ્લણ્ણત્તા સમણાઉસો ? । તેણં તત્થ
નિચ્ચં મીયા, નિચ્ચં તત્થા નિચ્ચં તસિયા, નિચ્ચં ઉઠ્ઠિવગ્ગા
નિચ્ચં પરમસુહ સંવહ્ધં ણરગમયં પચ્છણુભવમાણા વિહરંતિ । સુ. ૭ ।

છાયા—કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! નૈરયિકાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ
પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! નૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ ? ગૌતમ ! સ્વસ્થાનેન
સપ્તસુ પૃથિવીષુ, તદ્વથા—રત્નપ્રભાયામ્ ૧, શર્કરાપ્રભાયામ્ ૨, વાલુકાપ્રભાયામ્ ૩,
પંક્તપ્રભાયામ્ ૪, ધૂમપ્રભાયામ્ ૫, તમઃ પ્રભાયામ્ ૬, તમસ્તમઃ પ્રભાયામ્ ૭ ।

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! નેરહયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા
પળ્લણ્ણત્તા ?) મગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત નારકિયોં કે સ્થાન કહાં
હૈં ? (કહિ ણં મંતે ! નેરહયા પરિવસંતિ) હે મગવન્ ! નૈરયિક કહાં
નિવાસ કરતે હૈં ? (ગોયમા ! સટ્ટાણેણં) હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા
સે (સત્તસુ પુઢવીસુ) સાત પૃથિવિયોં મેં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં
(રયણપ્પમાએ) રત્નપ્રમા મેં (સક્કરપ્પમાએ) શર્કરાપ્રમા મેં (વાલુ-
યપ્પમાએ) વાલુકાપ્રમા મેં (પંકપ્પમાએ) પંકપ્રમા મેં (ધૂમપ્પમાએ) ધૂમ-
પ્રમા મેં (તમપ્પમાએ) તમઃપ્રમા મેં (તમતમપ્પમાએ) તમસ્તમઃપ્રમા મેં

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! નેરહયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લણ્ણત્તા ?)
હે ભગવન ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકિયોના સ્થાન કયાં કહ્યા છે ? (કહિણં
મંતે ! નેરહયા પરિવસંતિ) હે ભગવન ! નૈરયિક કયા નિવાસ કરે છે ? (ગોયમા !
સટ્ટાણેણં) હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી (સત્તસુ પુઢવીસુ) સાત પૃથ્વીઓમાં
(તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (રયણપ્પમાએ) રત્નપ્રભામાં (સક્કરપ્પમાએ) શર્કરા
પ્રભામાં (વાલુયપ્પમાએ) વાલુકા પ્રભામાં (પંકપ્પમાએ) પંકપ્રભામાં (ધૂમપ્પમાએ)

अत्र खलु नैरयिकाणां चतुरशीतिनिरयावासशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातम् । ते खलु नरका (वासाः) अन्तो वृत्ताः, वहिश्चतुरस्राः, अधः क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः, नित्यान्धकारतामसाः, व्यपगतग्रहचन्द्रसूरनक्षत्रज्योतिषिकपथाः, मेदोवसा-पूतिपटलरुधिरमांसकर्दमलिप्तानुलेपनतलाः, अशुचिविस्त्राः, परमदुरभिगन्धाः, कापोताग्निवर्णाभाः, कर्कशस्पर्शाः, दुरध्यासाः, अशुभा नरकाः, अशुभा नरकेषु (एत्थ णं) इन पृथिवीयों में (चउरासीइ निरयावाससयसहस्सा भवं-तीति मक्खायं) चौरासी लाख नारकावास होते हैं, ऐसा कहा गया है । (ते णं नरगा) वे नरक (अंतो वट्टा) अन्दर से गोल (वाहिं चउरंसा) बाहर से चौकोर (अहे खुरप्प संठाणसंठिया) नीचे छुरे के आकार के (निच्चंधयारतमसा) सतत अंधकार से अंधेरे (ववगयगह-चंद-सूर-नक्खत्त-जोइसियप्पहा) ग्रह, चन्द्र, सूर्य, नक्षत्र इन ज्योतिष्कों की प्रभा से रहित (मेय-वसा-पूयपडल-रुहिर-मंसचिक्खल्ललित्ताणुलेवणतला) मेद, चर्बी, मवादपटल, रुधिर और मांस के कीचड़ के लेप से लिप्त तलभाग वाले (असुइ वीसा) अशुचि, बीभत्स (परमदुग्भिगंधा) अत्यन्त दुर्गन्ध युक्त (काउय अगणिवन्नाभा) कालोत्त अग्नि के वर्ण जैसे (कक्खडफासा) कठोर स्पर्श वाले (दुरहियासा) दुस्सह (असुभा) अशुभ (नरगा) नरक हैं (असुभा नरगेषु वेयणाओ) नरकों में अशुभ वेद-नाएं हैं (एत्थ णं नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता) इनमें पर्याप्त-अपर्याप्त नारकों के स्थान हैं ।

धूमप्रलाभा (तमापभाए) तमःप्रलाभां (तमतमप्पभाए) तमस्तम प्रलाभां (एत्थणं) (चउरासीइ निरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं) चौरासी लाख नरकावास होय छे. ओम छडेछुं छे (तेणं नरगा) ते नरके (अंतो वट्टा) अंदरथी गोण (वाहिं चउरंसा) गडुअरथी चोरस (अहे खुरप्पसंठाणसंठिया) नीचे अश्राना आकारना (निच्चंधयारतमसा) सतत अधकारथी अंधारा (ववगयगहचंद-सूरनक्खत्तजोइ-सियप्पहा) ग्रह, चन्द्र, सूर्य नक्षत्र अने ज्योतिष्केनी प्रलाथी रडित (मेय-वसा-पूयपडल-रुहिर-मंसचिक्खल्ललित्ताणुलेवणतला) मेद-अभी-मवादपटल पड रुधिर अने मासना डीअउना लेपथी लिंपायेस तल लागवाणा (असुइ वीसा) अशुचि, भीभत्स (परमदुग्भिगंधा) अत्यन्त दुर्गन्ध युक्त (काउय अगणिवन्नाभा) कापोत अग्निना वरुं जेवा (कक्खडफासा) कठोर स्पर्शवाणा (दुर-हियासा) दुःसह (असुभा) अशुभ (नरगा) नरक छे (असुभा नरगेषु वेयणाओ) नरकेभां अशुभ वेदनाओ छे (एत्थणं नेरइयाणं पज्जत्ता पज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता) ओभां पर्याप्त, अपर्याप्त नारकेना स्थान छे.

વેદનાઃ, અત્ર ચલુ નૈરયિકાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ઉપ-
પાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સમુદ્ઘાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સ્વસ્થાનેન
લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, અત્ર ચલુ વહ્વો નૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ-કાલાઃ કાલાવ-
ભાસાઃ ગમ્भीરલોમહર્ષાઃ ભીમાઃ ઉત્ત્રાસનકાઃ પરમકૃષ્ણા વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તાઃ શ્રમણા-
યુષ્મન્ ! તે ચલુ તત્ર નિત્યં ભીતાઃ, નિત્યં ત્રસ્તાઃ, નિત્યં ત્રાસિતાઃ, નિત્યમુ-
દ્વિગ્નાઃ, નિત્યં પરમાસુખસંવદ્ધં નરકમયં પ્રત્યનુભવન્તો વિહરન્તિ ॥૬૦૭॥

ટોકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તનૈરયિકાણાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ— ‘કદિંશં
મંતે ! નેરહ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા’ હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્

(ઉવવાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહ્મભાગે) ઉપપાત કી અપેક્ષા લોક કે
અસંખ્યાતવે ભાગ મેં (સમુદ્ઘાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહ્મભાગે) સમુદ્ઘાત
કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં (સદ્ધાણેણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહ્મ-
ભાગે) સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં (एत्थ णं
વહ્વે નેરહ્યા પરિવસંતિ) યહાં વહુત-સે નૈરયિક નિવાસ કરતે હૈં
(કાલા) કાલે (કાલોભાસા) કાલી આભા વાલે (ગંભીરલોમહરિસા)
અત્યંત રોમાંચકારી (ભીમા) ભયાનક (ઉત્તાસણગા) ત્રાસજનક (પરમ-
કળ્હા વન્નેણં પળ્લત્તા) અતીવ કૃષ્ણ વર્ણ વાલે કહે હૈં (સમણાઉસો)
હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! (તે ણં તત્થ ણિચ્ચં ભીયા) વે વહાં નિત્ય ભયભીત
રહતે હૈં (નિચ્ચં તત્થા) નિત્ય ત્રાસ યુક્ત હૈં (નિચ્ચં તસિયા) નિત્ય
ત્રાસ પહુંચાણ હુણ (નિચ્ચં ઉદ્વિગ્ગા) નિત્ય ઘચરાણ હુણ (નિચ્ચં પરમ-
મસુહસંવદ્ધં ણરગમયં પચ્ચગુભવમાણા) નિત્ય અત્યન્ત અશુભ નરક કે
ભય કા અનુભવ કરતે હુણ (વિહરંતિ) રહતે હૈં ॥૭॥

(ઉવવાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહ્મભાગે) ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યા-
તમા ભાગમા (સમુદ્ઘાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જહ્મભાગે) સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ લોકના
અસંખ્યાતમા ભાગમાં (સદ્ધાણેણ લોચસ્સ અસંખેજ્જહ્મભાગે) સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ
લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં (एत्थणं વહ્વે નેરહ્યા પરિવસંતિ) અહિં ધણુ
બધા નૈરયિક નિવાસ કરે છે (કાલા) કાળા (કાલોભાસા) કાળી આભાવાળા
(ગંભીરલોમહરિસા) અત્યંત રોમાંચકારી (ભીમા) ભયાનક (ઉત્તાસણગા) ત્રાસજનક
(પરમકળ્હા વન્નેણં પળ્લત્તા) અતીવ કૃષ્ણ વર્ણવાળા (સમણાઉસો) હે આયુષ્મન શ્રમણો!
(તેણં તત્થ ણિચ્ચં ભીયા) તેઓ ત્યાં નિત્ય ભયભીત રહે છે (નિચ્ચં તત્થા) નિત્ય
ત્રાસ યુક્ત છે (નિચ્ચં તસિયા) દરોજ ત્રાસ આપતા એના (નિચ્ચં ઉદ્વિગ્ગા)
નિત્ય ગભરાયેલા (નિચ્ચં પરમમસુહસંવદ્ધં ણરગમયં પચ્ચગુભવમાણા) નિત્ય
અત્યન્ત અશુભ નરકના ભયનો અનુભવ કરી રહેલા (વિહરંતિ) રહે છે ॥ ૭ ॥

સ્થલે નૈરયિકાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્, સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? તદેવ પ્રકાન્તરેણ પૃચ્છતિ 'કહિણં મંતે ! નેરઙ્ગ્યા પરિવસન્તિ ?'-હે ભદન્ત ! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્ સ્થલે નૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સદ્વાણેણં સત્તસુ પુઢ્વીસુ'-સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનમઙ્ગીકૃત્ય સ્વસ્થનાપેક્ષયેત્યર્થઃ, સત્તસુ પૃથિવીષુ નૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, તા એવ સત્ત પૃથિવીરાહ-'તં જહા'-તચથા 'રયણપ્પમાણ'-રત્નપ્રમાયામ્ 'સક્કરપ્પમાણ'-શર્કરાપ્રમાયામ્, 'વાલુકપ્પમાણ'-વાલુકાપ્રમાયામ્, 'પંકપ્પમાણ'-પંકુપ્રમાયામ્, 'ધૂમપ્પમાણ'-ધૂમપ્રમાયામ્, 'તમપ્પમાણ'-તમઃપ્રમાયામ્ 'તમતમપ્પમાણ'-તમઃ તમઃ પ્રમાયામ્, 'એત્થણં નેરઙ્ગ્યાણં' અત્ર ચલુ-ઉપર્યુક્તાસુ રત્નપ્રમાદિસત્તપૃથિવીષુ નૈરયિકાણામ્ 'ચડરાસીઙ્ગનિરયાવાસસયસહસ્સા મત્તંતીતિ મક્ખાયં'-ચતુરશીતિર્નિરયાવાસશતસહસ્સાણિ-ચતુ-શીતિલક્ષનરકાવાસાઃ ભવન્તીત્યાખ્યાતં તીર્થકૃદ્ભિઃ, તથા ચ પૂર્વોક્તાસુ સત્તસુ પૃથિવીષુ નૈરયિકાણાં સર્વસંખ્યયા ચતુરશીતિલક્ષનરકાવાસાઃ, તત્ર રત્નપ્રમાયાં

ટીકાર્થ-અવ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત નૈરયિકોં કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિએ કહતે હૈ-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તક નારક જીવોં કે સ્વસ્થાન કહાં હૈ ? યહી પ્રશ્ન પ્રકારાન્તર સે થોં કિયા ગયા હૈ-હે ભગવન્ ! નારક જીવ કહાં નિવાસ કરતે હૈ ? ભગવાન્ ! ઉત્તર દેતે હૈ-હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા સે સાત પૃથિવિયોં મેં નૈરયિક રહતે હૈ । વે સાત પૃથિવયાં યે હૈ-(૧) રત્નપ્રમા (૨) શર્કરાપ્રમા (૩) વાલુકાપ્રમા (૪) પંકુપ્રમા (૫) ધૂમપ્રમા (૬) તમઃપ્રમા ઓર (૭) તમસ્તમઃપ્રમા, હસ સાત પૃથિવિયોં મેં નારક કે ચૌરાસી લાખ નારકાવાસ હોતે હૈ, એસા તીર્થકરોં ને નિરૂપણ કિયા હૈ । પૂર્વોક્ત સાતોં પૃથિવિયોં મેં સબ કો મિલા કર જો ચૌરાસી લાખ નારકાવાસ

ટીકાર્થ-હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નૈરયિકોના સ્થાન આદિની પ્રશ્નશ્રુ કરવાને માટે કહે છે-હે ભગવન ! પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક નારક જીવોના સ્વસ્થાન કયાં છે ? આજ પ્રશ્ન પ્રકારાન્તરે આમ કરાયેલો છે-હે ભગવન ! નારક જીવ કયા નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર દે છે-હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ સાત પૃથિવીઓમાં નૈરયિક રહે છે. તે સાત પૃથ્વીઓ આપ્રમાણે છે.

(૧) રત્નપ્રમા (૨) શર્કરાપ્રમા (૩) વાલુકાપ્રમા (૪) પંકુપ્રમા (૫) ધૂમપ્રમા (૬) તમઃપ્રમા (૭) તમસ્તમપ્રમા. આ સાત પૃથિવીઓમાં નરકોના ચૌરાસી લાખ નારકાવાસ છે, એવું તીર્થકરોએ નિરૂપણ કર્યું છે. પૂર્વોક્ત સાતે પૃથિવીઓમાં જ્યાં મળીને જે ચૌરાસી લાખ નરકાવાસ છે, તે આ પ્રકારે છે.

ત્રિશલક્ષનરકાવાસાઃ, શર્કરાપ્રમાયાં પञ्चविंशतिर्लक्षाणि, વાલુકાપ્રમાયાં પञ्चदશ-
 લક્ષાણિ, પદ્મપ્રમાયાં દશલક્ષાણિ, ધૂમપ્રમાયાં ત્રીણિલક્ષાણિ, તમઃપ્રમાયાં પञ्ચોનં
 લક્ષમેકમ્, તમસ્તમઃ પ્રમાયાં પञ્ચનરકાવાસા ભવન્તીતિ ફલિતમ્, 'તેણં નરગા
 અંતો વદ્મા'—તે સ્થલ ચતુરંગીતિલક્ષપ્રમાણા નરકાવાસાઃ સર્વેઽપિ પ્રત્યેકમ્ અન્તઃ—
 આભ્યન્તરે મધ્યભાગે, વૃત્તાઃ—વૃતાકારાઃ, ગોલાકારા इत्यर्थः, 'वाहिं चउरंसा'—
 વહિમંગિ ચતુરસ્રાકારાઃ, 'अहे खुरप्पसंठाणसंठिया'—અધઃ—અગ્રીભાગે ભૂમિતલે
 ક્ષુરપ્રસંધ્યાનપ્રસ્થિતાઃ, ક્ષુરપ્રસ્થ-આયુધવિશેષસ્યેવ યત્સંધ્યાનમ્-આકારવિશેષ-
 સ્તીક્ષ્ણતાસ્વરૂપસ્તેન સંસ્થિતાઃ, તેપાં હિ નરકાવાસાનાં ભૂમિતલસ્ય શર્કરાવત્વેન
 મસૃણત્વાભવાન્, તત્ર પાદન્યાસે શર્કરામાત્રસંસ્પર્શેઽપિ ક્ષુરપ્રેણેવ પાદાનાં કર્ત્તનાત્,
 'निच्चंधयारतमसा'—નિત્યાન્ધકારતામસાઃ— તમસા નિત્યાન્ધકારાઃ, પ્રકાશાભા-
 વેન સર્વકાલમન્ધકારાસ્તત્ર તિષ્ઠન્તિ इत्यर्थः, અતएवाह—'ववगयगह चंद-सूर-
 नखत्तजोइसियपहा'—વ્યપગતગ્રહ ચન્દ્રસૂર નક્ષત્ર જ્યોતિષિકપથાઃ, વ્યપગતઃ—પરિ-
 ભ્રષ્ટઃ, ગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રરૂપાણામ્ ઉપલક્ષણત્વાત્ તારારૂપાણાઞ્ચ જ્યોતિષ્કાણાં
 હૈં, વે સ્વ પ્રકાર હૈં—રત્નપ્રભા મેં ત્રીસ લાખ, શર્કરાપ્રભા મેં પચ્ચીસ
 લાખ, વાલુકાપ્રભા મેં પન્દ્રહ લાખ, પંકપ્રભા મેં દશ લાખ, ધૂમપ્રભા
 મેં ત્રીન લાખ, તમઃપ્રભા મેં પાંચ કમ એક લાખ ઓર તમસ્તમઃપ્રભા
 મેં કેવલ પાંચ નારકાવાસ હૈં ।

વે સ્વ નારકાવાસ મીતર સે ગોલાકાર હૈં, વાહર સે ચૌકોર હૈં
 ઓર નીચે તલભાગ મેં ક્ષુર (કુરપા) કે આકાર કે તીચે હૈં । નારકા-
 વાસોં કા ભૂમિતલ કંકરીલા હોને સે ચિકના નહીં હોતા । વહાં પાંચ
 રચને પર કંકરોં કા સ્પર્શ હોતે હી એસા લગતા હૈં જૈસે ક્ષુરપ્ર સે પૈર
 કટ ગયા હો ! વે સદૈવ અંધકારમય રહને સે અંધેરે મેં હોતે હૈં અર્થાત્
 પ્રકાશ કા અભાવ હોતે હૈં સદૈવ વહાં અંધકાર રહતા હૈં । ઇસી ચાત

રત્નપ્રભામા ત્રીસ લાખ શર્કરાપ્રભામાં પચીસ લાખ, વાલુકાપ્રભામાં પંદર લાખ
 પંકપ્રભામાં દશ લાખ, ધૂમપ્રભામા ત્રણ લાખ, તમ પ્રભામા પાચ ઓછા એક
 લાખ અને તમસ્તમઃ પ્રભામાં કેવલ પાચ નરકાવાસ છે.

તે બધા નરકાવાસ અંદરથી ગોળાકાર છે. બહારથી ચતુરસ્ર છે અને
 નીચે તલ ભાગમા અચ્ચાના (સબ્બા) આકારના તીક્ષ્ણ છે જેવા નારકાવાસોના
 ભૂમિતલ કાકરીઓવાળા હોવાથી ચીકણા નથી થતા ત્યાં પણ રાખવાથી કાકરા
 ઓનો સ્પર્શ થતાજ એવું લાગે છે કે સબ્બાથી પણ કપાઈ ગયો હોય ।
 તેઓ સદા અંધકારમય રહેવાથી અંધારામા હોય છે. અર્થાત્ પ્રકાશનો અભાવ
 હોવાથી સદૈવ ત્યાં અન્ધકાર રહે છે. એજ વાતને સ્પષ્ટ કરવાને માટે કહ્યું છે

પન્થા:-માર્ગો યેભ્યસ્તે વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથાઃ, તથા 'મેયવસાપૂ-
યપટલરુહિરમાંસચિવિશ્વલલિતાણુલેવણતલા'-મેદો વસા પૂતિપટલરુધિરમાંસકર્દ-
મલિપ્તાણુલેપનતલાઃ, સ્વભાવસિદ્ધેર્મેદોવસાપૂતિરુધિરમાંસૈર્યશ્ચિવિશ્વલલિ: પટ્કસ્તેન
લિપ્તમ્ ઉપચિતમ્ અણુલેપનેન-સકૃલિપ્તસ્ય પૌનઃ પુન્યેન ઉપલેપનેન તલં-ભૂમિ-
યેષાં તે મેદોવસાપૂતિરુધિરમાંસચિવિશ્વલલિતાણુલેપનતલાઃ इत्यर्थः, અત એવ
અમુઙ્ગીસા'-અશુચિવીમત્સાઃ, અશુચયઃ-અપવિત્રાઃ વીમત્સાઃ-અતિજુગુપ્સિતાઃ
વિસ્રાવા-આમગન્ધિકાઃ, 'પરમદુર્ગન્ધા'-પરમદુરભિગન્ધાઃ મૃતગોમહિપાદિકલે-
વરેભ્યોઽપિ અતીવાનિષ્ઠદુરભિગન્ધા इत्यर्थः, 'કાઉયમ્રગણિવન્નામા'-કાપોતાગ્નિ-
વર્ણામાઃ લોહેધ્માયમાને યાદક્ કપોતો વહુકૃષ્ણરૂપોઽગ્નેર્વર્ણો ભવતિ-યાદશી
વહુકૃષ્ણવર્ણભૂતા અગ્નિજ્વાલા વિનિર્ગચ્છતિ, તાદશી આમા-આકારો યેષાં તે કપો-
તાગ્નિવર્ણામાઃ, ધ્માયમાનલોહાગ્નિજ્વાલાસદશા इत्यर्थः, નારકોત્પત્તિસ્થાનવ્ય-
તિરેકેણાન્યત્ર સર્વત્રાપિ ઉષ્ણરૂપત્વાત્, એતન્ન પૃષ્ઠ સપ્તમપૃથિવીવર્જમવગન્તવ્યમ્,

કો સ્પષ્ટ કરને કે લિપ્ત કહા હૈ-વહાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર ઔર
તારાઓં કી પ્રમા નહીં હોતી, અર્થાત્ વહાં જ્યોતિષ્કોં કા સર્વથા
અભાવ હૈ । ઉનકા તલભાગ સ્વભાવસિદ્ધ મેદ, ચર્વી, સડે રુધિર ઔર
માંસ કે કીચડ કે લેપ સે લિપ્ત રહતા હૈ । વે નારકાવાસ અશુચિ
એવં અત્યન્ત ઘૃણા જનક હોતે હૈ । ઘોર દુર્ગંધ વાલે હોતે હૈ । વહાં કી
દુર્ગંધ મૃત ગાય, મૈસ આદિ કે કલેવરોં કી દુર્ગંધ સે ભી અતીવ અનિષ્ઠ
હોતી હૈ । લોહે કો સ્વચ ગર્મ કરને પર જૈસા કપોત-અત્યન્ત કૃષ્ણ
અગ્નિ કા વર્ણ હોતા હૈ અર્થાત્ ગહરી નીલી-કાલી આગ કી જ્વાલા
નિકલતી હૈ, વૈસી આમા વાલે હોતે હૈ, તાત્પર્ય યહ હૈ કિ નારકાવાસ
ધૌંકી જાતી હુઈ લોહાગ્નિ કી જ્વાલા કે સમાન હૈ, ક્યોંકિ નારકોં
કી ઉત્પત્તિ કે સ્થાનોં કો છોડ કર સર્વત્ર ઉષ્ણ હોતે હૈ । યહ કથન

ત્યા ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર અને તારાઓની પ્રમા હોતી નથી અર્થાત્ ત્યાં
તેજનો સદાય અભાવ હોય છે. તેના તલભાગમા સ્વભાવસિદ્ધ મેદ, ચર્વી સડેલા
લોહી પડ અને માંસના કીચડના લેપથી લિપ્ત રહે છે. તે નારકાવાસ અશુચિ
તેમજ અત્યન્ત ઘૃણાજનક હોય છે. ઘોર દુર્ગંધવાળા હોય છે ત્યાંની દુર્ગંધ
મરેલી ગાય, પાડા-ભેસ આદિના કલેવરોની દુર્ગંધથી અતીવ અનિષ્ઠ હોય
છે. લોહાને ખૂબ ગરમ કરવાથી જેમ કપોત-અત્યન્ત કૃષ્ણ અગ્નિનો રંગ થાય
છે અર્થાત્ નીલ અને કાળી આગની જ્વાળા નિકળે છે, તેવી આભાવાળા હોય
છે. તાત્પર્ય એ છે કે નારકાવાસ ધમવામા આવેલા લોહાગ્નિની જ્વાળાના
સમાન છે કેમકે નારકોની ઉત્પત્તિના સ્થાનો સિવાય બધે ઉષ્ણતા હોય છે. આ

વક્ષ્યતે ચ 'નવરં છદ્વસત્તમીસુળં કાઠઅગ્નિવન્નામા ન ભવંતિ' इति तथा 'कक्ख-
 डफासा'—कर्कशस्पर्शाः—कर्वशः—अतीव दुःसहः सोढुमशक्यः, असिपत्रधाराया-
 इव स्पर्शो येषु ते कर्कशस्पर्शाः अत एवाह—'दुरध्यासा' दुरध्यासाः, दुःखेनाध्या-
 स्यन्ते—सह्यन्ते इति दुरध्यासाः, दुःसहा इत्यर्थः, 'असुभा'—अशुभाः दर्शनेन
 अमनोरमाः 'नरगा'—'नरकाः भवन्ति, तथा—'अशुभाः—गन्धरसस्पर्शशब्दैरतीवा-
 सातरूपाः 'नरगेसु वेयणाओ'—नरकेषु वेदना भवन्ति, 'एत्थ णं'—अत्र खलु—उपर्यु-
 क्तस्थलेषु 'नेरइयाणं'—नैरयिकाणां 'पज्जत्तापज्जत्तगाणं'—पर्याप्तापर्याप्तकानां
 'ठाणा पणत्ता'—स्थानानि—स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि—प्ररूपितानि सन्ति मया—महा-
 वीरेण, अन्यैस्तीर्थकृद्भिश्च, 'उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे'—उपपातेन—
 उपपातमाश्रित्य उपपातापेक्षयेत्यर्थः, लोकस्य असंख्येयभागे—असंख्येयतमे भागे
 'समुद्घाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे'—समुद्घातेन—समुद्घातापेक्षया लोकस्य
 असंख्येय भागे—असंख्येयतमे भागे, 'सट्ठाणेणं लोयस्स असंखेज्जइभागे'—स्वस्था-
 नेन—स्वस्थानापेक्षया लोकस्यासंख्येयभागे—असंख्येयतमे भागे पर्याप्तापर्याप्तका

छठी और सातवीं पृथ्वी के सिवाय अन्य पृथिवियों के विषय में सम-
 झना चाहिए । आगे कहेंगे कि छठी और सातवीं पृथ्वी के नारका-
 वास कपोताग्नि के वर्ण जैसे नहीं होते । उनका स्पर्श तलवार की
 धार के समान अतीव कर्कश और दुस्सह होता है । इसी कारण उन्हें
 'दुरध्यास' अर्थात् दुस्सह कहाँ है । वे नरक अशुभ होते हैं और नरक
 की वेदनाएं भी गंध, रस, स्पर्श तथा शब्द से अत्यन्त अशुभ—असाता
 रूप होती हैं । इन स्थानों में पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्व-
 स्थान कहे गए हैं ।

उपपात की अपेक्षा लोक के असंख्यातवें भाग में, समुद्घात की
 अपेक्षा लोक के असंख्यातवें भाग में और स्वस्थान की अपेक्षा लोक

કથન છટ્ટી અને સાતમી પૃથ્વીના સિવાય અન્ય પૃથ્વીઓના વિષયમાં સમજ-
 વાતું છે. આગળ કહેશે કે છટ્ટી અને સાતમી પૃથ્વીમાં નરકાવાસ કપોતાગ્નિ
 ના જેવા હોતા નથી. તેમના સ્પર્શ તલવારની ધારના જેવા અતીવ તીક્ષ્ણ
 અને દુઃસહ હોય છે. તે કારણે તેમને દુરધ્યાસ અર્થાત્ દુઃસહ કહ્યા છે.
 એ નરક અશુભ હોય છે અને નરકની વેદનાઓ પણ ગંધ, રસ, સ્પર્શ તથા
 શબ્દથી અત્યન્ત અશુભ અસુખ રૂપ હોય છે. આ સ્થાનોમાં પર્યાપ્ત અને
 અપર્યાપ્ત નારકોના સ્વસ્થાન કહેવાયેલા છે.

ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ
 લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા

નૈરયિકા વર્તન્તે 'एत्थणं वहवे नेरइया परिवसन्ति'-અત્ર સ્થલુ પૂર્વોક્તસ્થાનેષુ. વહવો નૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, તે નૈરયિકાઃ 'કાલા'—કૃષ્ણાઃ 'કાલોભાસા'—કાલા-વભાસાઃ, કાલઃ, —કૃષ્ણઃ, અવભાસઃ—પ્રભાવિનિર્ગમો યેભ્યસ્તે કાલાવભાસાઃ કૃષ્ણ-કાન્તિપટલોપચિતા इत्यर्थः 'अत एव 'गंभीरलोमहरिसा'—ગંભીરલોમહર્ષાઃ—ગમ્ભીરઃ—અતીવોત્કટો લોમહર્ષો—રોધાશ્ચોદ્ગમો ભયવજાદ્યેભ્યસ્તે ગમ્ભીરલોમ-હર્ષાઃ, તથા ચા તાદૃશાઃ કૃષ્ણાઃ કૃષ્ણાવભાસા મનન્તિ યદ્દર્શનમાત્રેડપિ શેષના-રક જન્તૂનાં ભયસંપાદનેન પરાકાષ્ઠાં લોમહર્ષમુત્પાદયન્તિ इत्याशयः, અતઃ એવ 'भीमा' भीमाઃ—ભયાનકાઃ, ભયાનકતાદેય 'उत्तासणगा'—ઉત્તાસનકાઃ—ઉત્ત્રા-સ્યન્તે—ઉદ્વેગ્યન્તે શેષનારક—જન્તવો યૈસ્તે ઉત્તાસનાસ્તઃપ્રોત્તાસનકાઃ, કિમ-ધિકેન ? 'परमकृष्णा'—પરમકૃષ્ણાઃ યતઃ પરં ન કિમપિ કૃષ્ણસરિત ભયાનકં તાદૃ-ગકૃષ્ણાઃ સર્વોત્તિજાયિ કૃષ્ણવર્ણા इत्यर्थः, 'वन्नेणं पणत्ता-वर्णेन-वर्णमाश्रित्य वर्णापेक्षया प्रज्ञप्ताः—પ્રજ્ઞપિતાઃ સન્તિ મયા મહાવીરેણ શેષૈશ્વ તીર્થકૃદ્ભિઃ 'सम-णाउसो !' भोश्रमणायुष्मन् ! 'ते णं तत्थ निच्चं धीता'—તે સ્થલુ નૈરયિકાઃ તત્ર—

કે અસંખ્યાતવેં ભાગ લેં પર્યાપ્ત એવં અપર્યાપ્ત નારક રહતે હેં । વે નારક કાલે હોતે હેં । ડનકે શરીર સે કાલી આભા નિકલતી હૈ—વે કાલી આભા વાલે હોતે હેં । ડનકો દેઁવને માત્ર સે ભય કે કારણ રોમાંચ હો આતા હૈ, અર્થાત્ વે દૂસરે નારકોં કો પરાકાષ્ઠા કા ભય ઉત્પન્ન કરકે રોમાંચ ઁઁઁઁ કર દેતે હેં । ડસી કારણ વે ભયાનક હોતે હેં ઓર ભયાનક હોને કે કારણ અન્ય નારકોં કો ત્રાસ ઉત્પન્ન કરતે હેં । અધિક વયા કહા જાય, વે વર્ણ સે પરમકૃષ્ણ હોતે હૈ । 'પરમ-કૃષ્ણ' કા તાત્પર્ય ઁહ કિ ડનકે સમાન દૂસરી કોઈ કાલી વસ્તુ હી નહીં હૈ, ડનકા કાલાપન સર્વોત્કૃષ્ઠ હોતા હૈ । હે આયુષ્મન્ શ્રમણ, નારકાવાસ ઓર નારક સઁધી તીર્થકરોં દ્વારા ડસ પ્રકાર કે કહે ગઈ હેં ।

ભાગમાં પર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્ત નારક રહે છે. તે નારકો કાળા હોય છે તેમના શરીરમાંથી કાળી આભા નિકળે છે. તેઓ કાળી આભા વાળા હોય છે. તેમને જોવા માત્રથી ભયના કારણે રોમાચ થઈ આવે છે. અર્થાત્ તેઓ જીવંત નારકોને પરાકાષ્ઠાનો ભય ઉત્પન્ન કરીને રોમાચ ખડા કરીદે છે. એ કારણે તેઓ ભયાનક છે. અને ભયાનક હોવાના કારણે અન્ય નારકોને ત્રાસ ઉત્પન્ન કરે છે. વિશેષ શું કહેવું, તેઓ વર્ણથી પરમ કૃષ્ણ હોય છે. પરમ કૃષ્ણતુ તાત્પર્ય આ છે કે તેમના સરખી ખીજી કોઈ કાળી વસ્તુ જ નથી હોતી, તેમનું કાળા પાણું સર્વોત્કૃષ્ઠ હોય છે. હે આયુષ્યમન્ શ્રમણ ! નારકાવાસ અને બધા નારક તીર્થ કરે કારા આ પ્રકારના કહેવાયા છે.

ઉપવર્ણિતનરકાવાસેષુ નિત્યં-સર્વદા ભીતાઃ ક્ષેત્રસ્વભાવજન્યમઘોરાન્ધકારદર્શ-
 નેન ભયભીતાસ્તિષ્ઠન્તિ, નિચ્ચં તત્થા' નિત્યમ્-સર્વકાલમ્, ત્રસ્તાઃ-પરમાધા-
 મિકપરસ્પરોક્તદુઃસ્વપરમ્પરાસંપાતભયાદગ્રેડપિ ત્રાસોપપન્ના ભવન્તિ 'નિચ્ચં તસિ-
 યા'-નિત્યં-સર્વકાલમ્, પરમાધાર્મિકૈરન્યોન્યં વા ત્રાસિતાઃ-ત્રાસં પ્રાપિતાસ્તિ-
 ષ્ઠન્તિ, તથા-'નિચ્ચં ઉવ્વિગ્ગા' નિત્યં-સતતં પરમદુઃસહાધિવ્યાધિદ્વન્દ્વજતાપવે-
 દનાનુભવેન, પરમાધાર્મિકાન્યોન્યોપવર્ણિતદુઃસ્વાનુ ભવેન ચ, ઉદ્વિગ્ગાઃ-તદ્વા-
 સપરાઙ્મુલ્લેખ ચેતસો ભવન્તિ, 'નિચ્ચં પરમમસુહસંવદ્દં ણરગમયં'-નિત્યમ્-સર્વકા-
 લમ્, પરમમશુભમ્-અત્યન્તાનિષ્ઠમ, સસ્વદ્દમ્-અનુવદ્દમ્ ન તુ કદાચિદપિ-મના-
 ગપિ મધ્યે વ્યવચ્છિન્નમ્, નરકમયમ્-નારકદુઃસ્વમ્ 'પચ્ચણુમવમાણા'-પ્રત્યનુભ-
 વન્તઃ-પ્રત્યેકં વેદયમાનાઃ 'વિહરંતિ'-વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તિ ॥ સૂ. ૭ ॥

મૂલમ્-કહિ ણં મંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી નેરઙ્ગયાણં પજ્જત્તા-
 પજ્જત્તાગાણં ઠાણા પપ્પજ્જત્તા ? કહિ ણં મંતે ! રયણપ્પમાપુઢવી

વે નારક જીવ उन नारकावासों में क्षेत्र स्वभाव जनित अतीव
 घोर अंधकार को देख कर सदैव भयभीत रहते हैं । सदैव त्रस्त रहते
 हैं अर्थात् परमाधार्मिकों द्वारा तथा आपस में एक-दूसरे को उत्पन्न
 किये गये दुःख से सदा घबराए रहते हैं । परमाधार्मिक भी उन्हें
 त्रास पहुंचाते हैं । वे अत्यन्त दुस्सह आधि व्याधि, द्वन्द्वजनित ताप
 एवं वेदना का अनुभव करते हुए सदैव उद्विग्न रहते हैं अर्थात् नरक
 -वास से विमुक्त चित्त वाले बने रहते हैं । उन्हें निरन्तर ही ऐसा
 अत्यन्त अनिष्ट नरक दुःख रहता है जो बीच में कभी थोड़ी देर के
 लिए भी नहीं रुकता । नारक जीव इस प्रकार के दुःख का वेदन
 करते हुए नरक में रहते हैं ॥ ७ ॥

તે નારક જીવો તે નરકાવાસોમા ક્ષેત્ર સ્વભાવ જનિત અતીવ ઘોર અન્ધ
 કારને જોઈને સદૈવ ભયભીત રહે છે. સદૈવ ત્રસ્ત રહે છે. અર્થાત્ પરમાધાર્મિકો
 દ્વારા તથા આપસમા એક બીજાને ઉત્પન્ન કરાયેલા દુઃખથી સદા ગભરાયેલા
 રહે છે. પરમાધાર્મિક પણ તેઓને ત્રાસ પહોંચાડે છે અને આપસમાં પણ
 તેઓ એક બીજાને ત્રાસ પહોંચાડ્યા કરે છે. તેઓ અત્યન્ત દુઃસહ આધિ વ્યાધિ
 દ્વન્દ્વજનિત તાપ તેમજ પીડાનો અનુભવ કરવા છતાં સદૈવ ઉદ્વિગ્ન રહે છે.
 અર્થાત્ નરકાવાસથી વિમુખ ચિત્તવાળા બની રહે છે. તેઓને નિરન્તર જ
 એવા અત્યન્ત અનિષ્ટ નરક સંબંધી દુઃખ રહે છે જે વચ્ચે પણ ક્યારેક
 થોડીવાર માટે પણ નથી અટકતા, નારક જીવ આ પ્રકારના દુઃખ ભોગવતા-
 ભોગવતા નરકમાં રહે છે. ॥ ૭ ॥

नेरइया परिवसन्ति ? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए
असीउत्तरजोयणसयसहस्स बाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसह-
स्स मोगाहिता, हेट्ठा, चेगं जोयणसहस्सं वज्जिता, मज्झे अट्ट-
हुत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं रयणप्पभापुढवी नेरइयाणं
तीसं निरयावाससयसहस्सा भवन्तीति मक्खायं । ते णं णरगा
अंतो वट्ठा, बाहिं चउरंसा, अहे खुरप्पसंठाणसंठिया, निच्चं
धयारतलसा, ववगयगहचंदसूरणक्खत्तजोइसियप्पहा, मेयवसा
पूयपडलरुहिरमंसचिक्खिल्ललित्ताणुलेवणतला, असुइवीसा,
परमदुब्बिभगंधा, काउयअगणिवण्णाभा, कक्खडप्फासा, दुरहि-
यासा, असुभा णरगेसु वेयणाओ, एत्थ णं रयणप्पभापुढवी
नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता । उववाएणं लोय-
स्स असंखेज्जइभागे, समुग्घाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे, सट्ठा-
णेणं लोयस्स असंखेज्जइभागे । तत्थ णं वहवे रयणप्पभापुढवी
नेरइया परिवसन्ति, काला कालोभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा
उत्तासगगा परमकिग्घा वण्णेणं पणत्ता समणाउसो ! । ते णं
निच्चं भीया, निच्चं तत्था, निच्चं तसिया, निच्चं उव्विग्गा,
निच्चं परममल्लुहसंवज्जं णरगभयं पच्चणुब्भवमाणा विहरन्ति।सू. ८।

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां
स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति ?

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! रयणप्पभा पुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्ज-
त्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वी के पर्याप्त और
अपर्याप्त नारकों के स्थान कहां हैं ? (कहिणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी
नेरइया परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वी के नैरयिक कहां

शब्दार्थ—कहि णं भंते ! रयणप्पभापुढवी नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता ?) भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वीना पर्याप्त अने अपर्याप्त नारकोना स्थान
कथा कहां छे ? (कहि णं भंते रयणप्पभापुढवीनेरइया परिवसन्ति ।) छे भगवन् !
रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिक कथा कहां छे ? (गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए)

गौतम ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्या अशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्याया उपरि
एकं योजनशतसहस्रमवगाह्य, अथैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा, मध्ये अष्टसप्ततौ
योजनशतसहस्रे, अत्र खलु रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां त्रिंशत्नरकावासशतसह
स्राणि भवन्तीत्याख्यातम् । ते खलु नरका अन्तोदृत्ताः, वहिश्चतुरस्ताः, अधः भुरप्र-
संस्थानसंस्थिताः, नित्यानधकारतामसाः, व्यपगतग्रहचन्द्रसूरनक्षत्रज्योतिषिक-
पथाः, मेदवसापूतिपटलरुधिरमांसकर्दमलिप्तालुलेपनतलाः, अशुचिविस्त्राः, परम-
दुरभिगन्धाः, कापोताग्निवर्णाभाः, कर्कशस्पर्शाः, दुरध्यासाः, अशुभा नरकाः,
अशुभा नरकेषु वेदनाः । अत्र खलु रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तिकानां
स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्घातेन लोकस्यासं-
ख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे । तत्र खलु बहवो रत्नप्रभापृथिवी-
नैरयिकाः परिवसन्ति—कालाः कालावभासाः, गम्भीरलोमहर्षाः भीमा उत्त्रास-
नकाः परमकृष्णा वर्णेन प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! तत्र खलु नित्यंभीताः, नित्यं-
त्रस्ताः, नित्यं त्रासिताः, नित्यमुद्विग्नाः, नित्यं परमासुखसम्बद्धं नरकभयं प्रत्य-
नुभवन्तो विहरन्ति ॥ सू ० ८ ॥

टीका—अथ पर्याप्तापर्याप्तकरत्नप्रभा पृथिवीनैरयिकाणां स्थानादिकं प्ररूप-
यितुमाह—‘कहिणं संते ! रयणप्पभापुढवीनेरइयाणं’—गौतमः पृच्छति—हे भदन्त !
रहते हैं ? (गोयसा ! इमीसे रयणप्पभापुढवीण) इस रत्नप्रभा पृथ्वी
के (असीउत्तरजोयण सयसहस्सबाहल्लाए) एक लाख अस्सी हजार
योजन मोटाई वाली के (उवरि एणं जोयणसहस्स मोगाहित्ता) ऊपर
एक हजार योजन छोड़कर (हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) नीचे भी
एक हजार योजन छोड़कर (मज्जे) मध्य में (अट्ठुत्तरे जोयणसयसहस्से)
एक लाख अठहत्तर हजार योजन में (एत्थ णं) यहाँ (रयणप्पभा
पुढवीनेरइयाणं) रत्नप्रभा पृथ्वी के नारकों के (तीसं निरयावाससय-
सहस्सा) तीस लाख नारकावास (भवन्तीति मक्खायं) होते हैं ऐसा
कहा गया है । शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥ ८ ॥

आ रत्नप्रभा पृथ्वीना (असीउत्तर जोयण सयसहस्स बाहल्लाए) अेक लाख अेसी
हुनर योजन मोटाई वाला (उवरि एणं जोयणसहस्समोगाहित्ता) उपर अेक
हुनर योजन त्यछने (हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) नीचे पणु अेक हुनर
योजन छोडीने (मज्जे) मध्यमां (अठहुत्तरे जोयणसयसहस्से) अेक लाख अठये।
तेर हुनर योजनमा (एत्थण) अडी (रयणप्पभा पुढवी नेरइयाणं) रत्नप्रभा
पृथ्वीना नारकेना (तीस निरयावाससयसहस्सा) तीस लाख नारकास (भवन्ती
तिमक्खायं) रहे छे. अेम छडेवायेद छे शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥ ८ ॥

કુત્ર સ્થલ-અસ્મિન્ પ્રદેશે-રત્નપ્રભાપૃથિવીનેરયિકાણામ્ 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાગાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ 'ઠાણા પળ્લત્તા' સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? તદેવ પ્રકારાન્તરેણ વિસ્પષ્ટાર્થ પૃચ્છતિ 'કહિ ણં ભંતે ! રયણપ્પમાપુઢવીનેરદ્યા પરિવસંતિ ?' હે ભદ્રન્ત ! કુત્ર સ્થલ-અસ્મિન્ પ્રદેશે રત્નપ્રભાપૃથિવીનેરયિકાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-'ગૌતમા !' હે ગૌતમ ! 'इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए'-अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'असीउत्तर जोयणसयसहस्सवाहल्लाए उवरिं'-अशीतिसरस्सोत्तरयोजनशतसहस्सवाहल्यायाः-अशीतिसहस्साधिकलक्षयोजनविस्तारायाः, उपरि 'एगं जोयणसहस्समोसाहित्ता'-एकं योजनसहस्रमवगाह्य 'हेट्ठाचेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता'-अथैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा 'मज्झे अट्ठहत्तरे जोयणसयसहस्से' मध्ये अष्टसप्ततौ योजनशतसहस्ते-अष्टसप्ततिसहस्साधिकलक्षयोजनेषु 'एत्थ णं अत्र' स्थल-उक्तस्थानेषु 'रयणप्पमापुढवीनेरद્યાणं' रत्नप्रभा-पृथिवीनेरयिकाणाम् 'तीसं निरयावाससयसहस्सा भवंतीति सक्खायं'-त्रिंशन्निर-यावासशतसहस्राणि-त्रिंशल्लक्षनरकावासाः, भवन्तीत्याख्यातम्-कथितं मया-

ટીકાર્થ-અવ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત નારકોં કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિએ કહતે હૈં । ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન કિયા-ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત નારકોં કે સ્થાન કહાં હૈં । ઇસી વિષય કો અધિક સ્પષ્ટતા કે લિએ પ્રશ્ન કિયા ગયા-ભગવન્ ! રત્નપ્રભા કે નારક કહાં રહતે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! यह रत्नप्रभा पृथिवी एक लाख अस्सी हजार योजन मोटी (जाड़ी) है । इसके ऊपरी भाग से एक हजार योजन अवगाहन करने पर अर्थात् एक हजार योजन ऊपरी भाग को छोड़ कर तथा नीचे भी एक हजार योजन छोड़ कर बीच के एक लाख अठहत्तर हजार योजनों में, रत्नप्रभा पृथिवी के नारकों के

ટીકાર્થ-હવે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો છે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન કયા છે ? એ વિષયની અધિક સ્પષ્ટતાને માટે પ્રશ્ન કરાયો-હવે ભગવન્ ! રત્નપ્રભાના નારક કયા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તરદે છે-હવે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી એક લાખ એસી હજાર યોજન મોટી (જાડી) છે. તેના ઉપરના ભાગથી એક હજાર યોજન અવગાહન કરવાથી અર્થાત્ એક હજાર યોજન ઉપરના ભાગને તથા નીચે પણ એક હજાર યોજન છોડીને વચલા એક લાખ અડસઠ હજાર યોજનમાં રત્ન

મહાવીરેણ અન્યૈશ્વ તીર્થકૃદ્ધિઃ, 'તે ણં નરગા અંતો વદ્ધા'—તે સ્થલ નરકાઃ—રત્નપ્રમા-
પૃથિવીત્રિજલઽક્ષનરકાવાસાઃ, અન્તઃ—મધ્યે આભ્યન્તરે ઇત્યર્થઃ, વૃત્તાઃ—વૃત્તાકારાઃ
'વાહિં ચરસા'—વહિર્ભાગે ચતુરસ્રાઃ—ચતુસ્રાકારાઃ, 'અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા'—
અધઃ—અધોભાગે ભૂમિતલે ઇત્યર્થઃ, હુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, હુરપ્રસ્ય પ્રહરણવિશેષ
સ્યેવસંસ્થાનમ્—તીક્ષ્ણતારૂપ આકાર સ્તેન સંસ્થિતા, ઇતિ હુરપ્રસંસ્થાન-
સંસ્થિતાઃ 'નિચ્ચંધયારતમસા'—નિત્યાન્ધકારતામસાઃ, નિત્યં—સર્વકાલમ્ અન્ધકાર-
તામસાઃ—તમસા સર્વકાલાન્ધકારાઃ, અતેવ 'વવગયગહંચંદસૂરનક્કલ્લજોડ્ધિય-
પદ્ધા'—વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથાઃ, વ્યપગતઃ પરિભ્રષ્ટઃ ગ્રહચન્દ્ર-
સૂર્યનક્ષત્રરૂપાણામ્ ઉપલક્ષણત્વાત્ તારારૂપાણાશ્ચ જ્યોતિષ્કાણાં પ્રમાયુક્તાનાં
દેવાનાં પન્થાઃ—માર્ગોં યેભ્ય સ્તે વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથાઃ, 'મેદવ-
સાપૂયપટલરુહિરમંસચિકિલ્લલિત્તાણુલેવણાતલ્લા'—મેદોવસાપૂતિ પટલરુધિરમાંસ
ચિકિલ્લલિત્તાણુલેપનતલાઃ, સ્વભાવનિષ્પન્નૈ મેદોવસાપૂતિરુધિરમાંસૈર્યથિકિલ્લલ-
કર્દમસ્તેન લિપ્તમ્—ઉપદિગ્ધમ્, અણુલેપનેન—સકૃલ્લિપ્તસ્ય પૌનઃ પુન્યોપલેપનેન,
ઉપચિતં તલં—ભૂમિભાગો યેષાં તે તથાવિધાઃ, અતેવાહ—'અમુદ્ધીસા'—
અશુચિવીમત્સાઃ, અશુચયઃ—અપવિત્રાઃ—અપક્વગન્ધાઃ વીમત્સાઃ—અત્યન્તજુગુ-

તીસ લાખ, નારકાવાસ હૈં એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને મી કહો
હૈ । વે રત્નપ્રમા કે તીસ લાખ નારકાવાસ અન્દર સે ગોલાકાર હૈં,
બાહર કે ભાગ મૈં ચૌકોર હૈં ઓર નીચે હુરપ્ર (સુરપે) નામક શસ્ત્ર કે
સમાન તીસે આકાર વાલે હૈં । સદૈવ અન્ધકાર યુક્ત હોને સે અંધેરે હૈં,
કયોં કિ વહાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર આદિ જ્યોતિષ્કોં કા સંચાર
નહીં હોના હૈ । ઉપલક્ષણ સે વહાં તારોં કા મી અભાવ સમજ લેના
ચાહિયે । વે નારકાવાસ સ્વભાવસિદ્ધ મેદ, ચર્વી, સડે રુધિર ઓર
માંસ કે કીચડ કે લેપ સે લિપ્ત તલ વાલે હૈં । ઇસી કારણ અશુચિ હૈં
ઓર વીમત્સ હૈં યા અપક્વ ગંધ વાલે હૈં । વહુત હી ઘૃણાજનક

પ્રમા પૃથ્વીના નારકોના નરકાવાસ ત્રીસ લાખ છે, એવું મેં તથા અન્ય તીર્થ-
કરોએ પણ કહ્યું છે. તે રત્નપ્રમાના ત્રીસ લાખ નારકાવાસ અંદરથી ગોળાકાર
છે. બહારથી ચતુરસ્ર છે (ચારસ) અને નીચે (સળયા) હુરપ્રના સમાન તીક્ષ્ણ
આકારવાળા છે. સદૈવ અન્ધકાર યુક્ત હોવાથી અંધારાવાળા છે. કેમકે ત્યા
ગ્રહ, ચન્દ્રમા સૂર્ય, નક્ષત્ર વિગેરે જ્યોતિષ્કોના સંચાર નથી થતો. ઉપલક્ષણ
થી ત્યાં તારાઓનો પણ અભાવ સમજ લેવા જોઈએ તે નારકાવાસો સ્વભાવ
સિદ્ધ મેદ, ચર્વી સડેલ લોહી અને માંસના કીચડના લેપથી લિપ્ત તળવાળા
છે એ કારણે અપવિત્ર છે અને વીમત્સ છે આગર અપક્વગંધ વાળા છે
પ્રમત્ત ઘૃણાજનક છે. પરમ દુર્ગન્ધવાળા છે મૃત ગાય આદિના સડેલા કલે-

પિતાશ્ચેતિ તથાવિધાઃ ‘પરમદુર્ભિગંધા’ પરમદુરભિગંધાઃ-મૃતગવાદિકલેવરે-
 મ્યોઽપિ અત્યન્તાનિષ્ઠદુરભિગંધાઃ, ‘કાઉય અગ્નિવન્નામા’ કાપોતાગ્નિવર્ણામાઃ
 -ધ્માયમાનલોહાગ્નિજ્વાલાસદૃશાઃ ‘કન્કલુડફાસા’-કર્કશસ્પર્શાઃ, કર્કશાઃ-
 કઠોરાઃ, અતીવદુઃસહાઃ સ્પર્શાં યેષાં તે કર્કશસ્પર્શાઃ, ‘દુરધ્યાસા’-દુરધ્યાસાઃ,
 દુઃસહા इत्यर्थः, ‘અશુભા નરગા’ અશુભાઃ-અરમણીયાઃ, નરકાઃ-નરકાવાસા
 ભવન્તિ, ‘અશુભા નરગેસુ વેયણાઓ’ અશુભાઃ નરકેષુ વેદના ભવન્તિ, ‘एत्थ णं’
 અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ ‘રચણપ્પમાપુઢવીનેરદ્યા ણં’-રત્નપ્રભા પૃથિવીનૈરચિકા-
 નામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણાં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’-સ્થાનાનિ-સ્વસ્થા-
 નાનિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ સન્તિ, ‘ઉવવાણં લોચસ્સ અસંસેજ્જદ્ધમાગે’-ઉપપાતેન-ઉપપાતા-
 પેક્ષયા લોક સ્યાસંસંખ્યેયતમેમાગે, ‘સમુદ્ધાણં લોચસ્સ અસંસેજ્જદ્ધમાગે’ સમુદ્ધા-
 તેન-સમુદ્ધાતાપેક્ષયા લોક સ્ય અસંસંખ્યેયતમે માગે, ‘સદ્ધાણેણં લોચરસ અસંસેજ્જદ્ધ
 માગે । સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંસંખ્યેયતમે માગે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાઃ
 હૈં । દુર્ગંધ વાલે હૈં-મૃત ગાય આદિ કે સડે હુણ કલેવરોં સે ઓ અધિક
 અનિષ્ઠ વદન્ વાલે હૈં । કાપોત અગ્નિ કે સમાન વર્ણ વાલે હૈં અર્થાત્
 ધોંકી જાતી હુઈ લોહાગ્નિ કી જ્વાલાઓં કે સદૃશ હૈં । ઉનકા સ્પર્શ
 ઇતના કઠોર હોતા હૈં કિ સહના કઠિન હોતા હૈં । હસી કારણ વે
 દુરધ્યાસ કહે જાતે હૈં । વે નરકાવાસ અશુભ અર્થાત્ અરમણીય હોતે
 હૈં ઓર વહાં કી વેદનાણં ઓ અશુભ હોતી હૈં ।

इन उपर्युक्त स्थानों अर्थात् नारकावासों में रत्नप्रभा पृथिवी के
 पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्वस्थान कहे हैं । वे उपपात की
 अपेक्षा लोक के असंख्यातवें भाग में होते हैं, समुद्धात की अपेक्षा
 लोक के असंख्यात वें भाग में होते हैं और स्वस्थान की अपेक्षा भी
 लोक के असंख्यातवें भाग में होते हैं । इन स्थानों में बहुत-से रत्न-
 वरीणी पणु अधिक अनिष्ट भद्वो वाणा छे । कपोत अग्निना समान वर्णवाणा
 छे अर्थात् कुंदाता ओवा दोहाग्निनी ज्वाणाओना सदृश छे । तेओना स्पर्श
 ओटवो । अधो कठोर होय छे के सहन करवो कठणु पडे छे । ओ डारणु तेओ
 दुरध्यास छेवाय छे । ते नरकावासो अशुभ अर्थात् अरमणीय होय छे अने
 त्यानी वेदनाओ पणु अशुभ होय छे

આ ઉપર્યુક્ત સ્થાનો અર્થાત્ નારકવાસોમાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત
 અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્વસ્થાન કહ્યા છે. તેઓ ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના
 અસંખ્યાતમા ભાગમાં હોય છે. સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા
 ભાગમાં હોય છે. અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં

રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરિયિકા વર્તન્તે, 'તત્ત્વ ણં દહવે રચણપ્પમાપુહવીનેરહ્યા પરિવસંતિ' તત્ર સ્વલુ-ઉપયુક્તસ્થાનેષુ વહવો રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરિયિકાઃ પરિવસન્તિ, તે ચ નૈરિયિકાઃ 'કાલા કાલોભાસા' કૃષ્ણાવભાસાઃ-અત્યન્ત-કૃષ્ણવર્ણાઃ 'ગંભીરલોમ-હરિસા'-ગમ્ભીરલોમહર્ષાઃ-ગમ્ભીરાઃ-અત્યન્તોત્કટાઃ, લોમહર્ષાઃ-રોમાશ્ચોદ્રમાઃ, ભયવશાદ્ યેભ્યસ્તે તથાવિધા इत्यर्थः, અત એવ 'ભીમા'ઃ-ભીમાઃ-ભયાનકાઃ 'ઉત્તાસણા'-'ઉત્ત્રાસનકાઃ-ઉત્ત્રાસજનકાઃ, :અત્યન્તાતઙ્કોત્પાદકા इत्यर्थः, 'પરમ કિણ્હા'-'પરમકૃષ્ણાઃ-અત્યન્તકૃષ્ણવર્ણાઃ 'પણ્ણેણં પણ્ણત્તા' વર્ણેન-વર્ણા-પેક્ષયા અતીવ કૃષ્ણાઃ પ્રજ્ઞપ્તા સન્તિ મયા મહાવારેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ધિઃ, 'સમ-ણાહસો !' મો શ્રમણાયુષ્મન્ ! 'તે ણં નિચ્ચં મીયા' તે સ્વલુ રત્નપ્રભાપૃથિવી-નૈરિયિકાઃ, નિત્યં-સર્વકાલં મીતાઃ-મયમીતા ભવન્તિ, 'નિચ્ચં તત્થા'-'નિત્યં-સર્વકાલં ત્રસ્તાઃ-ત્રાપ્યુક્તાસ્તિષ્ઠન્તિ 'નિચ્ચં તસિયા' નિત્યં-સદા ત્રસિતાઃ-પરસ્પરં પરમાધાર્મિકૈર્વા ત્રાસં પ્રાપિતા ભવન્તિ 'નિચ્ચં ઉઘ્ઘિગ્ગા' નિત્યમ્-સર્વ-કાલમ્ ઉઘ્ઘિગ્ગાઃ-ઉઘ્ઘેગવન્તસ્તિષ્ઠન્તિ, 'નિચ્ચં પરમસુહસંવહ્દં ણરગમયં'-નિત્યમ્-સતતં પરમસથુભમ્ અત્યન્તાક્રમનીયમ્ સમ્બહ્દમ્-અનુવહ્દમ્-મધ્યે વિચ્છેદવર્જિતમ્ નરકમયમ્ 'પચ્ચણુભવમાણા'-'પ્રત્યણુભવન્તઃ, પ્રત્યેકં વેદયમાનાઃ 'વિહરંતિ' વિહરન્તિ તિષ્ઠન્તિ ॥ સૂ. ૮ ॥

પ્રભા પૃથિવી કે નારક રહતે હૈં । વે કાલે ઓર અત્યન્ત કાલી આભા વાલે હોતે હૈં । ડનકો દેખને સે હી ભય કે કારણ રોમાંચ હો આતા હૈ । ઇસ કારણ વે ભયંકર હૈં ઓર અત્યન્ત આતંકજનક હૈં । વે વર્ણ સે અત્યન્ત હી કાલે કહે ગયે હૈં હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! વે નારક જીવ સદૈવ ભયમીત બને રહતે હૈં, હમેશા ત્રાસ યુક્ત રહતે હૈં । ઓર પરમ્પર તથા પરમાધાર્મિકો દ્વારા ત્રાસ કો પ્રાપ્ત હી રહતે હૈં । સદૈવ ઉઘ્ઘિગ્ન રહતે હૈં ઓર સદા અત્યન્ત અનિષ્ટ એવં લગાતાર બને રહને વાલે નરક-ભય કા અનુભવ કરતે હૈં । ॥૮॥

હોય છે. આ સ્થાનોમાં ઘણા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક રહે છે તેઓ કાળા અને અત્યન્તકાળી આભાવાળા હોય છે. તેઓને જોવાથી જ લયને લીધે શમાય થઈ આવે છે એ કારણે તે લય કર છે અને અત્યન્ત આતંકજનક છે. તેઓ રંગે અત્યંતજ કાળા કહેલા છે. હે આયુષ્યમન્ શ્રમણ તે નારક જીવો સદૈવ લયલીત રહ્યા કરે છે હમેશા ત્રાસ યુક્ત રહે છે અને પરસ્પર તથા પરમાધાર્મિકો દ્વારા કરાયેલા ત્રાસથી ત્રસ્ત જ રહે છે, સદૈવ ઉઘ્ઘિગ્ન રહે છે અને સદા અત્યન્ત અનિષ્ટ તેમજ સતત થનારા નરક લયનો અનુભવ કરતા રહે છે ॥ ૮ ॥

मूलम्—कहि णं भंते ! सक्करप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्ज-
त्तगाणं ठाणा पणत्ता ? कहिणं भंते ! सक्करप्पभापुढवीनेरइया
परिवसंति ? गोयमा ! सक्करप्पभापुढवीए वत्तीसुत्तर जोयणसय-
सहस्स बाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहिता, हेट्ठा
चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता मज्झे तीसुत्तरे जोयणसयसहस्से,
एत्थ णं सक्करप्पभापुढवीनेरइयाणं पणवीसं निरयावाससयसह-
स्सा भवंतीति मक्खायं । तेणं णरगा अंतोवट्ठा, बाहिं चउरंसा,
अहे खुरप्पसंठाणसंठिया निच्चंधयारतमसा ववगयगहचंद-
सूरनवखत्तजोइसियप्पहा मेयवसापूयपडलस्सहिरमंसचिक्खिल्ल-
लित्ताणुलेवणतला असुइवीसा परमदुब्बिभगंवा काउय अगणि-
वन्नाभा कक्खडप्फासा दुरहियासा असुभा णरगा, असुभा
णरगेषु वेयणाओ, एत्थ णं सक्करप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्ज-
त्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता, उववाएणं लोगस्स असंखेज्जइ-
भागे, समुग्घाएणं लोगस्स असंखेज्जइभागे, सट्ठाणैणं लोगस्स
असंखेज्जइभागे, तत्थ णं वहवे सक्करप्पभापुढवीनेरइया परि-
वसंति, काला कालोभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्ता-
सणगा परमकिण्हा वन्नेणं पणत्ता समणाउसो ! । तेणं निच्चं
भीया, निच्चं तत्था, निच्चं तसिया, निच्चं उव्विग्गा, निच्चं
परममसुहसंबद्धं नगरभयं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ॥सू० ९॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां
स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति ?
गौतम ! शर्कराप्रभापृथिव्या द्वात्रिंशदुत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्या या उपरि एकं

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! सक्करप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्ज-
त्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) भगवन् ! शर्कराप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! सक्करप्पभा पुढवी नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता ?) हे भगवन् ! शर्कराप्रभा पृथिवीना पर्याप्त अने अपर्याप्त नारडोना

યોજનસહસ્રમવગાહ્ય, અધશ્ચૈકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા મધ્યે ત્રિંગદુત્તરે યોજન-
 શતસહસ્રે, અત્ર ચલુ શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણાં પચ્ચવિંશતિર્નિરયાવાસશત
 સહસ્રાણિ ભવન્તીત્યાખ્યાતમ્ । તે ચલુ નરકા અન્તો વૃત્તાઃ, વહિશ્ચતુરસ્રાઃ,
 અધઃ ક્ષુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, નિત્યાન્ધકારતામસા વ્યપતગ્રહચન્દ્રસૂરનક્ષત્રજ્યો-
 તિષિકપથાઃ મેદવસાપૂતિ પટલરુધિરમાસકર્દમલિપ્તાનુલેપનતલાઃ અશુચિ-
 વિસ્ત્રાઃ, પરમદુરભિગન્ધાઃ કાપોતાગ્નિવર્ણાભાઃ કર્કશસ્પર્શાઃ દુરધ્યાસા અશુભા
 નરકાઃ, અશુભા નરકેષુ વેદનાઃ, અત્ર ચલુ શર્કરાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાણાં
 પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ઉપપાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સમુ-
 દ્ધાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સ્વસ્થાનેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, તત્ર ચલુ વહવઃ
 શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, કાલાઃ કાલાવમાસા ગમ્भीરલોમહર્ષા
 ભીમા ઉત્ત્રાસનકાઃ પરમકૃષ્ણા વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તાઃ શ્રમણાયુષ્મન્ તે ચલુ નિત્યં
 ભીતાઃ, નિત્યં ત્રસ્તાઃ, નિત્યં ત્રસ્તાઃ, નિત્યમુદ્વિગ્નાઃ, નિત્યં પરમાસુખસમ્બદ્ધ-
 નરકભયં પ્રત્યનુભવન્તો વિહરન્તિ ॥સૂ.૦૯॥

અપર્યાપ્ત નારકોં કે સ્થાન કહાં કહે હૈં ? (કહિ ણં મંતે ! સક્કરપ્પમા
 પુઢવીનેરહ્યા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! શર્કરાપ્રમા કે નારક કહાં રહતે
 હૈં ? (ગોયમા ! સક્કરપ્પમાએ પુઢવીએ ઉવરિં) હે ગૌતમ ! શર્કરા-
 પ્રમા પૃથિવી કે ઊપર (એગં જોયણસહસ્સં અવગાહિત્તા) એક હજાર
 યોજન અવગાહન કરકે (હેટ્ઠા ચેગં જોયણસહસ્સં) ઓર નીચે એક
 હજાર યોજન (વજ્જિત્તા) છોડ કર (મજ્ઝે) મધ્યભાગ મેં (તીસુત્તરે
 જોયણસહસ્સે) એક લાખ તીસ હજાર યોજન મેં (એત્થ ણં) યહાં
 (સક્કરપ્પમા પુઢવીનેરહ્યાણં) શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નારકોં કે (પણ-
 વીસં) પચ્ચીસ (નિરયાવાસસયસહસ્સા) લાખ નારકાવાસ (ભવં-
 તીતિ મક્કયાયં) હૈં એસા કહા હૈ (તે ણં ણરગા) વે નરક (અંતો વટ્ટા)
 અન્દર ગોલાકાર હૈં (વાહિં ચડરંસા) બાહર ચૌકોર હૈં (અહે ચુરપ્પ-

સ્થાન કયાં ફહ્યાં છે ? (કહિં ણં મંતે ! સક્કરપ્પમા પુઢવીનેરહ્યા પરિવસંતિ !) હે
 ભગવન્ ! શર્કરાપ્રભાના નારક કયાં રહે છે ? (ગોયમા ! સક્કરપ્પમાએ પુઢવીએ ઉવરિં)
 હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના ઉપર (એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા) એક હજાર
 યોજન અવગાહન કરીને (હેટ્ઠા-ચેગં જોયણસહસ્સં) અને નીચે એક હજાર યોજન
 વજ્જિત્તા) છોડીને (મજ્ઝે) મધ્યભાગમાં (તીસુત્તરે જોયણસયસહસ્સે) એક લાખ
 ત્રીસ હજાર યોજનમાં (એત્થણં) અહીં (સક્કરપ્પમા પુઢવી નેરહ્યાણં) શર્કરાપ્રભા
 પૃથ્વીના નરકોના (પણવીસં) પચ્ચીસ (નિરયાવાસસયસહસ્સા) લાખ નારકાવાસ
 (ભવંતીતિ મક્કયાયં) છે એમ કહ્યું છે (તે ણં ણરગા) તે નરકો (અંતો વટ્ટા) અંદર
 ગોળાકાર છે (વાહિં ચડરંસા) બહાર ચતુરસ્ર ચોરસ છે (અહે ચુપ્પસંઠાણ સંઠિયા)

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકર્કરાપ્રમા પૃથિવીનૈરયિકાણાં સ્થાનાદિકં પ્રરુ-
પયિતુમાહ—‘કહિ ણં મંતે ! સકરપ્પમાપુઢવીનેરહયાણં’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે
મદન્ત ! કુત્ર ચલુ—કસ્મિન્ પ્રદેશે કર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્ ‘પજ્જત્તા-
પજ્જત્તગાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પ્પણત્તા’ સ્થાનાનિ—સ્વસ્થાનાનિ
પ્રજ્ઞપ્તાનિ—પ્રરુપિતાનિ ? તદેવવિશદયિતું પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે !
સકરપ્પમાપુઢવીનેરહયા પરિવસંતિ ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ—કસ્મિન્ પ્રદેશે
કર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ—‘ગોયમા !’ હે
ગૌતમ ! સકરપ્પમાપુઢવીએ—કર્કરાપ્રમાપૃથિવ્યાઃ, ‘વત્તીસુત્તરજોયણસયસહ-
સ્સવાહલ્લાએ’—દ્વાત્રિંશત્સહસ્રોત્તરયોજનશતસહસ્રવાહલ્યાયાઃ—દ્વાત્રિંશત્સહસ્રાધિ-
કલ્લયોજનવિસ્તારાયાઃ, ‘ઉવરિં’ ઉપરિ—ઊર્ધ્વમ્ ‘એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા’
—એકં યોજનસહસ્રમવગાહ્ય ‘હેટ્ઠા ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા’—અધશ્ચ—અધો-
ભાગે એકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા ‘મજ્ઞે તાસુત્તરે જોયણસયસહસ્સે’—મધ્યે
ત્રિંશદુત્તરે યોજનશતસહસ્સે—ત્રિંશત્સહસ્રાધિકલ્લયોજનેસુ ‘એત્થ ણં’—અત્ર ચલુ—

સંઠાણસંઠિયા) નીચે ચુરપા કે આકાર કે—તીક્ષ્ણ—હૈં (નિચ્ચંધયારતમસા)
નિત્ય અંધકાર સે તામસ હૈં ઇત્યાદિ પૂર્વવત્ ॥૯॥

ટીકાર્થ—અવ કર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત નારકો
કે સ્થાન આદિ કી પ્રરુપણા કરને કે લિએ કહતે હૈં । ગૌતમ સ્વામી
ને પ્રશ્ન કિયા—ભગવન્ ? કર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત
નારકો કે સ્થાન કહાં કહે ગએ હૈં ? ઇસી કો સ્પષ્ટ કરને કે લિએ કહા
હૈં—ભગવન્ ! કર્કરાપ્રમા કે નારક કહાં નિવાસ કરતે હૈં ? ભગવાન્ !
ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! એક લાખ વત્તીસ હજાર યોજન મોટાઈ
વાલી કર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે ઉપર કે એક હજાર યોજન ભાગ કો
છોડ કર તથા નીચે સે બી એક હજાર યોજન ભાગ કો છોડ કર

નીચે ખુરપાના આકારવાળા તીક્ષ્ણ છે (નિચ્ચંધયારતમસા) નિત્ય અન્ધકારથી
તામસ છે. ઇત્યાદિ પૂર્વવત્ ॥ ૯ ॥

ટીકાર્થ—હવે કર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન
આદિની પ્રરૂપણા કરતા કહે છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો—હે ભગવન્ ! કર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત
અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન કયા કહેવાયેલા છે ? તેને સ્પષ્ટ કરવાને માટે
કહ્યું છે—ભગવન્ ! કર્કરાપ્રમાના નારક કયા નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ એક લાખ બત્તીસ હજાર યોજન
મોટાઈ વાળી કર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના એક હજાર યોજન ભાગને છોડીને

ઉક્તસ્થલે 'સક્કરપ્પમાપુઢવીનેરહ્યાણં' શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્ 'પણવીસં
નિરયાવાસસયસહસ્રા હવંતીતિ મક્ખાયં'—પશ્ચર્વિંશતિનરકાવાસશતસહસ્રાણિ—
પશ્ચર્વિંશતિલક્ષનરકાવાસા ભવન્તીત્યાખ્યાતં મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ધિઃ,
'તેણં ણરગા અંતો વટ્ટા'—તેં ચલુ—પૂર્વોક્તા નરકાઃ પશ્ચર્વિંશતિલક્ષનરકાવાસાઃ,
અન્તઃ—મધ્યે આમ્યન્તરે વૃત્તાઃ—વૃત્તાકારાઃ વાદિં ચઉરંસા'—વહિર્ભાગે ચતુરસ્રાઃ—
ચતુરસ્રાકારાઃ 'અહે ચુરપ્પસંઠાણસંઠિયા'—અધઃ—અધોભાગે, ક્ષુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ
ક્ષુરપ્રસ્ય—પ્રહ્ણવિશેષસ્યેવ સંસ્થાનમ્—આકારસ્તીવ્રતાલક્ષણં તેન સંસ્થિતાઃ 'નિચ્ચં-
ધયારતસા'—નિત્યાન્ધકારતામસાઃ, નિત્યં—સર્વકાલમ્ પ્રકાશાભાવેન અન્ધકારા-
વૃતાંત્યર્થઃ, 'વવગયગહચંદસૂરનરવલ્લત્તજોહસિયપ્પહા'—વ્યપગતગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્ર-
જ્યોતિષ્કપથાઃ—વ્યપગતઃ—પરિભ્રષ્ટઃ ગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્રરૂપાણામ્ ઉપલક્ષણતાત્
તારારૂપાણાશ્ચ જ્યોતિષ્કાણાં પન્થાઃ માર્ગોં યેમ્યસ્તે તથાવિધાંત્યર્થઃ, તથા—
મેદવસાપૂયપડલરુદિરમંસચિલ્લિલ્લિતાણુલેવણતલા'—મેદોવસાપૂતિપટલરુદિર-
માંસૈર્યશ્ચિલ્લિલ્લઃ—કર્દમસ્તેન લિપ્તમ્—ઉપદિગ્ધમ્, અનુલેપનેન—પૌનઃ પુન્યાનુલેપ-
નેન ઉપચિતં તલં—ભૂમિભાગો યેષાં તે તથાવિધાઃ, અતएव—'અસુઙ્ઘીસા'—અશુ-

મધ્ય મેં, એક લાખ ત્રીસ હજાર યોજન મેં શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નારકાં
કે પચ્ચીસ લાખ નારકાવાસ હેં, એસા મેંને ઓર સ મી અન્ય તીર્થકરોં
ને નિરૂપણ કિયા હૈ ।

વે પચ્ચીસ લાખ નરક અન્દર ગોળાકાર હેં, વાહર ચૌકોર હેં,
નીચે ચુરપા કે સમાન તીચે હેં । પ્રકાશ કા અભાવ હોને કે કારણ
સદૈવ અંધકાર સે વ્યાપ્ત રહતે હેં । વહાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર
ઓર ઉપલક્ષણ સે તારો રૂપ જ્યોતિષ્કોં કા સંચાર નહીં હોતા વે મેદ,
ચર્વી, મવાદ તથા રુદિર ઓર માંસ કે કોચડ કે લેપ સે પુનઃ પુનઃ
લિપ્ત તલે વાલે હોતે હેં, ઇસ કારણ અશુચિ ઓર વૃણાસ્પદ હેં યા

તથા નીચેથી પણ એક હજાર યોજન લાગને છોડીને મધ્યમા એક લાખ ત્રીસ
હજાર યોજનમા શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારકોના પચ્ચીસ લાખ નરકાવાસ છે.
એવું મે અને બધા તીર્થકરોએ નિરૂપણ કર્યું છે.

તે પચ્ચીસ લાખ નરક અન્દર ગોળાકાર છે. બહાર ચતુરસ્ર છે. નીચે
ચુરપાના સરખા તીક્ષ્ણ છે. પ્રકાશનો અભાવ હોવાના કારણે સદૈવ અધારાથી
વ્યાપ્ત રહે છે. ત્યાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર અને ઉપલક્ષણથી તારા રૂપ
જ્યોતિષ્કોનો સંચાર થતો નથી. તે મેદ, ચર્વી, મવાદ પણ તથા લોહી અને
માસના કીચડ લેપથી પુન પુન લિપ્ત-તળવાળા હોય છે. આ કારણે અશુચિ

ચિવીમત્સાઃ, અશુચયઃ-અપવિત્રાઃ, વીમત્સાઃ-અત્યન્તજુગુપ્સિતા વિસ્ત્રાવા અપ-
ક્વગન્ધાઃ ‘પરમદુઘ્નિગંધા’-પરમદુરભિગન્ધાઃ, અત્યન્તદુર્ગન્ધયુક્તાઃ, ‘કાઉઅગ-
ણિવપ્ત્રાભા’-કાપોતાગ્નિવર્ણાભાઃ-ધ્માયમાનલોહાગ્નિવર્ણકાન્તયઃ ‘કરુલ્લડાસા’
-કર્કશસ્પર્શાઃ, કર્કશઃ-કઠોરઃ સ્પર્શો યેષા તે તથાવિધાઃ, ‘દુરહયાસા’-દુર-
ધ્યાસાઃ, દુઃસ્થેન અધ્યાસ્યન્તે-સહ્યન્તે ઇતિ દુરધ્યાસાઃ-‘અસુમા ણરગા’-અશુમાઃ
નરકાઃ-નરકાવાસાઃ ‘અશુમા ણરગેસુ વેયણાઓ’ અશુમાઃ નરકેષુ વેદનાઃ ભવન્તિ,
‘એત્થ ણં’-અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલે ‘સક્કરપ્પમાપુઢવાનેરિયાણં’ શર્કરાપ્રમાપૃથિવી-
નૈરયિકાણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પળ્લત્તા’-સ્થા-
નાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞસાનિ, ‘ઉવવાણં, સમુદ્ધાણં, સદ્ધાણે’-ઉપપાતેન-ઉપ-
પાતાપેક્ષયા, સમુદ્ધાતેન-સમુદ્ધાતાપેક્ષયા, સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનાપેક્ષયા ‘લોગ-
સ્સ અસંખેજ્જઇમાગે’-લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાઃ શર્કરાપ્રમાપૃથિ-
વીનૈરયિકા વર્તન્તે, ‘તત્થ ણં વહવે સક્કરપ્પમાપુઢવીનેરિયા પરિવસંતિ’-તત્ર સ્થલ-
-પૂર્વોક્તસ્થાનેષુ વહવઃ શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, તે ચ શર્કરાપ્ર-

અપક્વ ગંધ વાળે હૈં, ઘોર દુર્ગન્ધ સે યુક્ત હૈં, કાપોત અગ્નિ કે વર્ણ સરીખે હૈં અર્થાત્ ધોંકી જાતો હુઈ લોહાગ્નિ કે સદૃશ આભા વાળે હૈં।
ઉનકા સ્પર્શ વડા હી કઠોર હોતા હૈ, અતઃવ વે દુસ્સહ હૈં। વે સંભી નરક અશુભ હૈં ઓર વહાં કો વેદનાઈં સી અશુભ હૈં। ઇનમેં શર્કરા-
પ્રમા કે પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત નારકોં કે સ્વસ્થાન કહે ગઈ હૈં।

ઉપપાત કી અપેક્ષા, સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા ઓર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે આગ મેં પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત શર્કરા-
પ્રમા કે નારક રહતે હૈં। ઇન પૂર્વોક્ત સ્થાનોં મેં શર્કરાપ્રમા કે વહુત-
સે નારક નિવાસ કરતે હૈં। વે કૃષ્ણ વર્ણ, કૃષ્ણ આભા વાળે, અત્યન્ત ઉત્કૃષ્ટ રોમાંચજનક, મયાનક ઓર ત્રાસોત્પાદક હૈં। હે આયુષ્મન્

અને ધૃણાસ્પદ છે અથવા અપદ્મવગધવાળા છે. ઘોર દુર્ગન્ધથી યુક્ત છે કપોત અગ્નિના રંગ સરખા છે. અર્થાત્ ધમાતા લોહાગ્નિના સરખી આભાવાળા છે. તેમનો સ્પર્શ ખૂબજ કઠોર હોય છે. તેથી જ તેઓ દુ સહ છે. તે બધાં નરક અશુભ છે અને ત્યાની વેદનાઓ પણ અશુભ છે. તેમા શર્કરાપ્રમાના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્વસ્થાન કહેલા છે.

ઉપપાતની અપેક્ષાએ, સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત શર્કરાપ્રમાના નારક રહે છે. આ પૂર્વોક્ત સ્થાનોમાં શર્કરાપ્રમાના ઘણા નારક નિવાસ કરે છે. તેઓ કૃષ્ણવર્ણ, કૃષ્ણ આભાવાળા. અત્યન્ત ઉત્કટ રોમાંચ જનક ભયાનક અને

માપૃથિવીનૈરયિકાઃ ‘કાલા’-કૃષ્ણાઃ-કૃષ્ણવર્ણાઃ, ‘કાલોભાસા’-કૃષ્ણાવભાસાઃ
 ગંભીરલોમહરિસા’-ગમ્ભીરલોમહર્પાઃ-ગમ્ભીરઃ-અત્યન્તોત્કટઃ, લોમહર્પઃ-રોમા-
 શ્વોદ્ગમો યેષાં તે ગમ્ભીરલોમહર્પાઃ, અતएव ‘ભીમા,-ભીમાઃ-ભયાનકાઃ ઉત્તા-
 સણગા’ ઉત્ત્રાસનકાઃ-ઉત્ત્રાસજનકાઃ, ‘પરમક્રિણ્હા’-પરમકૃષ્ણાઃ-અત્યન્તકૃષ્ણ-
 વર્ણાઃ, ‘વર્ણેણં પળ્ણત્તા’-વર્ણેન-વર્ણાપેક્ષયા પ્રજ્ઞપ્તાઃ પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ, ‘સમળા-
 ઉસો ! હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! ‘તે ણં નિચ્ચં ભીતા’-તે સ્વલુ-પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાઃ શર્ક-
 રાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ, નિત્યં-સર્વકાલમ્, ભીતાઃ-ભયભીતાસ્તિષ્ઠન્તિ, ‘નિચ્ચં
 તત્થા’-નિત્યં-સર્વકાલમ્ ત્રસ્તાઃ-ત્રાસયુક્તાઃ, ‘નિચ્ચં તસિયા’-નિત્યં-સર્વકાલં
 -ત્રાસિતાઃ-ત્રાસં પ્રાપિતાઃ, ‘નિચ્ચં ઉવ્વિગ્ગા’-નિત્યં સતતમ્ ઉદ્વિગ્નાઃ-ઉદ્વેગ-
 વન્તઃ, ‘નિચ્ચં પરમમસુહસંવદ્દં ણરગભયં’-નિત્યં-સર્વકાલમ્ પરમમશુભમ્-અત્ય-
 ન્તાનિષ્ઠમ્, સમ્બદ્ધમ્-અનુવદ્દં મધ્યે વિચ્છેદવર્જિતં નરકભયમ્ ‘પચ્ચણુભવમાણા’
 -પ્રત્યનુભવન્તઃ- પ્રત્યેકમનુભવન્તઃ ‘વિહરંતિ’-વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તિ ॥૬૦૯॥

મૂલમ્-કહિ ણં ભંતે ! વાલુયપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગયાણં પજ્ઞત્તા-
 પજ્ઞત્તગાણં ઠાણા પળ્ણત્તા ? કહિ ણં ભંતે ! વાલુયપ્પમાપુઢવી-
 નેરઙ્ગયા પરિવસતિ ? ગોયમા ! વાલુયપ્પમાપુઢવીએ અટ્ટાવીસુત્તર
 જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાએ ઉવરિં એગં જોયણસહસ્સં ઓગા-
 હિત્તા, હેટ્ટુ ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા મઙ્ગે છઠ્ઠીસુત્તર જોયણ-
 સહસ્સે, એત્થ ણં વાલુયપ્પમાનેરઙ્ગયાણં પન્નરસનિરયાવાસસય-
 સહસ્સા ભવંતીતિ મક્ખાયં । તે ણં ણરગા, અંતો વટ્ટાવાહિં ચડ-
 રંસા, અહે છુરપ્પસંઠાણસંઠિયા, નિચ્ચંધયારતમસા, વવગયગહ
 ચંદસૂરનક્ખત્તજોઙ્ગસિયપહા, મેયવસા પૂયપડલરુહિરમંસચિક્ખિ-
 લલલિત્તાણુલેવળતલા, અસુઙ્ગીસા, પરમદુબ્ધિભગંધા, કાઉયઅ-

શ્રમણ ! વે વર્ણ કી અપેક્ષા સે પરમકૃષ્ણ કહે ગએ હૈં । વે નારકં સદૈવ
 ભયભીત રહતે હૈં, સદૈવ ત્રાસયુક્ત હોતે હૈં, સદૈવ ત્રાસ કો પ્રાપ્ત રહતે
 હૈં, સદૈવ ઉદ્વેગયુક્ત રહતે હૈં ઓર નિરન્તર બને રહને વાલે અત્યન્ત
 અશુભ નરકભય કા અનુભવ કરતે હુએ વહાં રહતે હૈં ॥૯॥

ત્રાસોત્પાદક છે. હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! તેઓ વર્ણની અપેક્ષાએ પરમ કૃષ્ણ કહેલાં
 છે તે નારકો સદૈવ ભયભીત રહે છે. સદૈવ ઉદ્વેગ યુક્ત રહે છે અને નિરન્તર
 બનનારા અત્યન્ત અશુભ નરક ભયનો અનુભવ કરતા થકા ત્યાં રહે છે ॥૯॥

गणिवन्नाभा, कवखडफासा, दुरहियासा असुभा णरगा, असुभा
णरगेसु वेयणाओ, एत्थ णं वालुयप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्ज-
त्तापज्जत्तागाणं ठाणा पणत्ता, उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइ
भागे, समुग्घाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे, सट्ठाणेणं लोयस्स
असंखेज्जइभागे, तत्थ णं वहवे वालुयप्पभापुढवीनेरइया परि-
वसंति—काला कालोभासा गंभीर लोमहरिसा भीमा उत्तासणगा
परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता समणाउसो !। ते णं निच्चं भीया
निच्चं तत्था, निच्चं तसिया, निच्चं उट्ठिग्गा निच्चं परम-
मसुहसंबद्धं णरगभयं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ॥सू० १०॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! वालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्त-
कानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! वालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकाः परि-
वसन्ति ? गौतम ! वालुकाप्रभापृथिव्या अष्टाविंशत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्याया
उपरि एकं योजनसहस्रमवगाह्य, अधश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये षड्विंश-

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! वालुयप्पभा पुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्ज-
त्ताणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! वालुकाप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और
अपर्याप्त नारकों के स्थान कहां कहे गए हैं ? (कहि णं भंते ! वालु-
यप्पभापुढवीनेरइया .परिवसंति ?) हे भगवन् ! वालुकाप्रभा के नारक
कहां निवास करते हैं ? (गोयसा ! वालुयप्पभापुढवीए अट्ठावीसुत्तर-
जोयणसयसहस्सबाहल्लाए) हे गौतम ! एक लाख अट्ठाईस हजार
योजन मोटी वालुकाप्रभा पृथिवी के (उवरिं) ऊपर के (एगं जोयण-
सहस्सं) एक एजार योजन (ओगाहित्ता) अवगाहन करके (हेट्ठा चेगं
जोयणसहस्सं वज्जित्ता) और नीचे एक हजार योजन छोड़कर (मज्झे

शब्दार्थ—(कहिणं भंते ! वालुयप्पभा पुढवी नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
पणत्ता ?) हे भगवन् वालुकाप्रभा पृथ्वीना पर्याप्त अने अपर्याप्त नारकेन
स्थानं कथां डुड्ढां छे ? (कहिणं भंते ! वालुयप्पभा पुढवी नेरइया परिवसंति !)
भगवन् वालुकाप्रभाना नारक कथां निवास करे छे ? (गोयसा ! वालुयप्पभा पुढवीए
अट्ठावीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए) हे गौतम ! ओक लाख अठ्ठावीस
हुन्नर योजन मोटी वालुकाप्रभा पृथ्वीना (उवरिं) उपरना (एगं जोयणसहस्सं)
ओक हुन्नर योजन (ओगाहित्ता) अवगाहन करीने (हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं)

ત્યુત્તરયોજનસહસ્રે, અત્ર ચલુ વાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણાં પચ્ચદશનરકાવાસ-
શતસહસ્રાણિ ભવન્તીત્યાખ્યમમ્ । તે ચલુ નરકા અન્તો વૃત્તાઃ, વદ્ધિશ્ચતુરસ્રાઃ,
અધઃ ક્ષુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, નિત્યાન્ધકારતામસાઃ, વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂરનક્ષત્ર
જ્યોતિષ્કપથાઃ, મેદવસાપૂતિપટલરુધિરમાંસ કર્દમલિપ્તાનુલેપનતલાઃ, અશુચિ-
વિસ્રાઃ પરમદુરભિગન્ધાઃ કાપોતાગ્નિવર્ણાભાઃ કર્કશરપર્ણાઃ દુરધ્યાસાઃ, અશુભા
નરકષુ વેદનાઃ, અત્ર ચલુ વાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થા-
નાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ઉપપત્તેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, ત્તમુદ્વાતેન લોકસ્યાસંખ્યેય-
ભાગે, સ્વસ્થાનેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, તત્ર ચલુ વહવો વાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈર-
યિકાઃ પરિવસન્તિ-કાલાઃ કાલાવમાસાઃ ગમ્ભીરલોમહર્ષાઃ ભીમાઃઉત્ત્રાસનકાઃ
પરમકૃપ્ણા વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તાઃ શ્રમણાયુષ્મન ! । તે ચલુ નિત્યં ભીતાઃ, નિત્યં ત્રસ્તાઃ,
નિત્યં ત્રાસિતાઃ, નિત્યમુદ્વિગ્નાઃ, નિત્યં પરમાસુખસમ્બદ્ધં નરકમયં પ્રત્યનુભવન્તો
વિહરન્તિ ॥ સૂ. ૧૦ ॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકવાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણાં સ્થાનાદિકં
પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કહિ ણં મંતે ! વાલુયપ્પભાપુઢવીનેરહયાણં’—હે ભદન્ત ! કુત્ર ચલુ
વાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં’—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્

છઞ્વીસુત્તરજોયણસહસ્રે) વીચ મેં એક લાખ છઞ્વીસ હજાર યોજન
ભાગ મેં (એત્થ ણં) યહાં (વાલુયપ્પભાપુઢવીનેરહયાણં) વાલુકાપ્રભા
પૃથ્વી કે નારકોં કે (પન્નરસનિરયાસસયસહસ્સા) પન્દ્રહ લાખ નારકા-
વાસ (ભવંતીતિ મક્ખાયં) હોતે હૈં, એસા કહા હૈ (તે ણં ણરગા) વે નરક
(અંતો વટ્ટા) મીતર સે ગોલ હૈં ઇત્યાદિ પૂર્વવત્ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—અવ વાલુકાપ્રભા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત નારકોં
કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે
હૈં—ભગવન્ ! વાલુકાપ્રભા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત નારકોં
કે સ્થાન કહાં કહે હૈં ? ઇસી કો સ્પષ્ટ કરને કે લિખ કહા—ભગવન્
વાલુકાપ્રભા પ્રથિવી કે નારક કહાં નિવાસ કરતે હૈં ? હે ભગવાન્ ને

વજિન્તા) અને નીચે એક હજાર યોજન છોડીને (મજ્ઞે છઞ્વીસુત્તરજોયણસય-
સહસ્રે) વચમા એક લાખ છઞ્વીસ હજાર યોજન ભાગમાં (એત્થણં) અહીં
(વાલુયપ્પભા પુઢવી નેરહયાણં) વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકો (પન્નરસનિરયાવાસ-
સયસહસ્સા) પંદર લાખ નારકાવાસ (ભવંતીતિ મક્ખાયં) થાય છે એમ કહ્યું છે (તેણં
ણરગા) તે નરક (અંતો વટ્ટા) અંદરથી જોણ છે. ઇત્યાદિ શબ્દાર્થ પૂર્વવત્ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—હવે વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના
સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે.

‘ઠાણા પળ્લન્તા’-સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? પ્રરૂપિતાનિ ? સન્તિ, તદેવ પ્રકારાન્તરેણ સ્ફુટયિતુમાહ-‘કહિ ણં મંતે ! વાલુયપ્પમાપુઢવીનેરહ્યા પરિવસંતિ ?’ હે ભદન્ત ! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્ પ્રદેશે વાલુકાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસંતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા’-હે ગૌતમ ! ‘વાલુયપ્પમાપુઢવી’-વાલુકાપ્રમાપૃથિવ્યાઃ, ‘અઢ્ઢાવીસુત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લા’ અઠ્ઠાવિંશત્યુત્તરયોજનશતસહસ્સવાહલ્યાયાઃ અઠ્ઠાવિંશતિસહસ્રાધિકલક્ષયોજનવિસ્તારાયાઃ ઉપરિ’ ઉપરિ-ઉર્ધ્વભાગે એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા’-એકં યોજનસહસ્રમ્ અગ્રગાહ ‘હેઢ્ઢા ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા’-અથ-અધસ્તાત્ એકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા ‘મજ્જે છવ્વીસુત્તર જોયણસયસહસ્સે’-મધ્યે-મધ્યભાગે, પઙ્કવિંશત્યુત્તરયોજનશતસહસ્સે-પઙ્કવિંશતિસહસ્રાધિકલક્ષયોજનેષુ એત્થ ણં’-અત્ર ચલુ-ઉપયુક્તસ્થલે ‘વાલુયપ્પમાપુઢવીનેરહ્યાણં’-વાલુકાપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્ ‘પન્નરસ નિરયાવાસસયસહસ્સા’-પચ્ચદશ નરકાવાસગતસહસ્રાણિ-પચ્ચદશલક્ષનરકાવાસાઃ, ‘મવંતીતિ મક્ખાયાં’ મવન્તીત્યાખ્યાતં મયા મહાવીરેણ, અન્યૈસ્તીર્થકૃદ્ધિશ્ચ, ‘તેણં ણરગા અંતો વઢ્ઢા’-તે ચલુ-પૂર્વોક્તાઃ, નરકાઃ-પચ્ચદશલક્ષનરકાવાસાઃ, અન્તો-મધ્યે-આખ્યન્તરે इत्यर्थः वृत्ताः-वृत्ताकाराः, ‘વાર્ઠિં ચરંસા’ વહિર્ભાગે ચતુરસ્રાઃ-ચતુરસ્રાકારાઃ, ‘અહે ચુરપ્પસંઠાણસંઠિયા’-અથઃ-અધોભાગે ક્ષુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ-ક્ષુરપ્રસ્ય-

ઉત્તર દિશા-એક લાખ અઢ્ઠાઈસ હજાર યોજન ઓટી વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી કે ઉપર કે એક હજાર યોજન ઓર નીચે સે ઓ એક હજાર યોજન ભૂભાગ કો છોડકર વીચ મેં જો એક લાખ છવ્વીસ હજાર યોજન ભૂમિ ભાગ હૈ, ઉસમેં વાલુકાપ્રમા કે નારકોં કે પન્દ્રહ લાખ નારકાવાસ હૈ, એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને ઓ કહા હૈ ।

વે નારક અર્થાત્ નારકાવાસ ઓતર સે ગોલાકાર હૈ, વાહર સે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન કયા કહ્યા છે ? તેને સ્પષ્ટ કરવાને માટે ફરીથી કહ્યું હે ભગવન ! વાલુકાપ્રમા પૃથિવીના નારક કયાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-એક લાખ અઠ્યાવીસ હજાર યોજન ઓટી વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના એક હજાર યોજન અને નીચેથી પણ એક હજાર યોજન ભૂભાગને છોડીને વચ્ચે જે એક લાખ છવ્વીસ હજાર યોજન ભૂમિ ભાગ છે, તેમાં વાલુકાપ્રમાના નારકોના પદર લાખ નારકાવાસો છે એમ મેં તથા અન્ય તીર્થ કરોએ પણ કહ્યું છે

તે નરક અથવા નરકાવાસ અંદરથી ગોળાકાર છે, બહારથી ચોરસ છે.

પ્રહરણ વિશેષસ્યેવ સંસ્થાનમ્-તીક્ષ્ણતાલક્ષણ આકારસ્તેન સંસ્થિતા:-વ્યવસ્થિતા:
 તથાવિધા इत्यर्थः, 'निचंचंधयारतमसा'-નિત્યાન્ધકારતામસા:, નિત્યં-સર્વકાલં
 તમસા પ્રકાશાભાવેન અન્ધકારાવૃતા इत्यर्थः 'ववगयगहचंदसूरनक्खत्तजोइसप्पहा'
 -વ્યપગતગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથા:-વ્યપગત:-પરિશ્રષ્ટઃ, ગ્રહ ચન્દ્ર સૂર્ય
 નક્ષત્રરૂપાણાં તારારૂપાણાશ્ચ જ્યોતિષ્કાણાં-પન્થા:-માર્ગો યેભ્યસ્તે તથાવિધા
 इत्यर्थः, 'मेदवसापूयपडलरुधिरमांसचिक्खिलललित्ताणुलेवणतला'-મેદોવસાપૂતિ-
 પટલરુધિરમાંસચિક્ખિલલલિપ્તાણુલેપનતલા:-મેદોવસાપૂતિપટલરુધિરમાંસૈર્યથિ-
 ક્ખિલલ:-કર્દમસ્તેન લિપ્તમ્-ઉપદિગ્ધમ્, અનુલેપનેન-સકૃલિલપ્તસ્ય પૌન:
 પુન્યોપલેપનેન ઉપચિતમ્, તલમ્-અધોભૂમિભાગે યેષાં તે તથાવિધા:, 'असुइ-
 वीसा'-અશુચિવીમત્સા:, અશુચય:-અપવિત્રા:, વીમત્સા:-અત્યન્ત જુગુપ્સિતા:
 વિસ્ત્રાવા-અપવગન્ધયુક્તા इति તદર્થઃ, 'परमदुष्मिगंधा'-પરમદુરભિગન્ધા:-
 અત્યન્તદુર્ગન્ધયુક્તા:, 'काउअगणिवन्नाभा'-કાપોતાગ્નિવર્ણાભા:-ધ્માયમાન લોહા-
 ગ્નિવર્ણકાન્તયઃ 'ककखडफासा'-કર્કશસ્પર્શા:-કર્કશ:-અત્યન્તકઠોરઃ સ્પર્શી
 યેષાં તે કર્કશસ્પર્શા:, 'दुरध्यासा'-દુરધ્યાસા:, દુઃસ્થેન અધ્યાસ્યન્તે સહ્યન્તે इति
 દુરધ્યાસા:, દુઃસહા इत्यर्थः, 'असुभा णरगा'-અશુભા નરકા:-પૂર્વોક્તનરકાવાસા,
 'असुभा णरगेसु वेयणाओ'-અશુભા નરકેષુ વેદના, ભવન્તિ, 'एत्थ णं'-અત્ર સ્થલ
 -ઉપર્યુક્તસ્થલે 'वालुयप्पभापुढवीनेरइयाणं'-વાલુકાપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્,

ચૌકોર હૈં और नीचे धुरप्र नामत शस्त्र के समान-तीक्ष्ण है । वे
 सदैव प्रकाश का अभाव होने से अंधकारमय रहते हैं । वहां ग्रह,
 चन्द्र, सूर्य, नक्षत्र आदि ज्योतिष्क नहीं हैं । वे मेद, चर्बी, मवाद,
 रुधिर और मांस के कीचड़ के लेप से लिप्त तलभाग वाले हैं । अशुचि
 और वीमत्स हैं या अपक्व गंध से युक्त हैं, घोर दुर्गन्ध वाले हैं ।
 कापोत अग्नि के रंग के हैं अर्थात् धौंकी जाती हुई लोहाग्नि के समान
 वर्ण वाले हैं । उनका स्पर्श अत्यन्त ही कठोर है, वे दुस्सह हैं । इस
 प्रकार वे नरक अशुभ हैं और वहां की वेदनाएं भी अशुभ हैं ।

અને નીચે ધુરપ્ર અસ્ત્રના સરખા તીક્ષ્ણ છે તેઓ સદૈવ પ્રકાશનો અભાવ
 હોવાથી અંધકાર મય રહે છે. ત્યાં ગ્રહ, ચન્દ્ર, સૂર્ય, નક્ષત્ર આદિ જ્યોતિષ્ક
 નથી હોતાં. તેઓ મેદ ચર્બી, મવાદ પણ લોહી અને માસના કીચડના લેપથી
 લિપ્ત તળભાગવાળા છે. અશુચિ અને વીમત્સ છે એમ અપકવ ગંધથી
 યુક્ત છે ઘોર દુર્ગંધવાળા છે કાપોત અગ્નિના રંગના છે અર્થાત્ ધમેલા
 લોહાગ્નિના સમાન રંગવાળા છે. તેમનો સ્પર્શ અત્યન્ત કઠોર હોય છે. તેઓ
 દુઃસહ છે. આવી જાતના તે નરકો અશુભ છે અને ત્યાંની વેદનાઓ પણ અશુભ છે.

‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાગાણં’-પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાસુ ‘ઠાણા’ પણ્ણત્તા’-સ્થાનાનિ-સ્વ-સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, ‘ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહ-ભાગે’-ઉપપાતેન-ઉપપાતાપેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, ‘સમુદ્ધવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહભાગે’ સમુદ્ધવાતેન લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે-અસંખ્યેયતમે ભાગે इत्थर्थः ‘सद्वाणेणं लोयस्स असंखेज्जहभागे’-स्वस्थानेन-स्वस्थानापेक्षया लोकस्य असंख्येयभागे-असंख्येयतमे भागे इत्यर्थः ‘तत्थ णं वहवे वालुय-प्पभापुह्वीનેરइया परिवसन्ति’-તત્ર खलु-उपर्युक्तस्थाने वहवो वालुकाप्रभा-पृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति, ते च नैरयिकाः काला’-कृष्णाः ‘कालोभासा’-कृष्णावभासाः-अत्यन्तकृष्णवर्णकान्तयः, अत एव ‘गंभीरलोहरिसा’-गम्भीर-लोमहर्षाः-गम्भीरः-अतीवोत्कटः, दर्शनेन लोमहर्षः-रोमाञ्चोद्गमो येभ्यस्ते तथाविधाः, अतएव ‘भीमाः’-भयङ्कराः ‘उत्तासणगा’-अतीव त्रासोत्पादकाः ‘परमकृष्णाः-अतीव कृष्णवर्णाः, ‘वण्णेणं पण्णत्ता’ वर्णेन-वर्णापेक्षया प्रज्ञप्ताः ‘समणाउसो !’ हे श्रमणायुष्मन् ! ‘तेणं निच्चं भीता’ ते खलु नैरयिकाः नित्यं--सर्वकालं भीताः-भययुक्तास्तिष्ठन्ति, ‘णिच्चं तत्था’-नित्यं-सर्वकालं त्रासिताः

उपर्युक्त स्थानों में वालुकाप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्थान कहे गए हैं । उपपान की अपेक्षा लोक के असंख्यातवे भाग में, समुद्घात की अपेक्षा लोक के असंख्यातवे भाग में और स्वस्थान की अपेक्षा भी लोक के असंख्यातवे भाग में होते हैं । वहां वालुकाप्रभा पृथिवी के बहुत-से नारक रहते हैं । वे नारक जीव काले हैं, अत्यन्त काली कान्ति वाले हैं, अतएव उन को देखने मात्र से उत्कृष्ट रोमांच हो आता है । वे भयंकर और तीव्र त्रासजनक होते हैं । हे आयुष्मन् श्रमण ! वे वर्ण से अत्यन्त ही कृष्ण होते हैं । वे नारक निरन्तर भययुक्त रहते हैं, सर्वदा त्रासयुक्त बने रहते हैं और उन्हें सदैव त्रास पहुंचाया निरन्तर रहता है-वे आपस में भी एक दूसरे को

ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમા વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન કહેલા છે. ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા, સમુદ્ધવાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં થાય છે. ત્યાં વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના ઘણા નારકો રહે છે. તે નારક જીવ કાળા છે. અત્યન્તકાળી કાન્તિવાળા છે. તેથી જ તેમને જોવા માત્રથી ઉત્કૃષ્ટ રોમાચ થઈ આવે છે. તેઓ ભયંકર અને તીવ્ર ત્રાસ જનક હોય છે. હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! તેઓ રંગે ખૂબજ કૃષ્ણ હોય છે. તેઓ (નારકો) નિરન્તર ભયયુક્ત રહે છે, સર્વદા ત્રાસ યુક્ત રહે છે. અને

—ત્રાસં પ્રાપિતાઃ પરસ્પરં, પરમાધાર્મિકૈર્વા, ‘નિચ્ચં ઉદ્વિગ્ના’—નિત્યં—સતતમ્
 ઉદ્વિગ્નાઃ—ઉદ્વેગવન્તસ્તિષ્ઠન્તિ, ‘નિચ્ચં પરમમમુહં સંવદ્દં ણરગભયં’—નિત્યમ્—
 સર્વકાલમ્, પરમામુખસમ્વદ્દમ્—અત્યંતદુઃસ્વાનુવદ્દમ્ અન્તરાવ્યવચ્છેદરહિતં
 નરકભયમ્, ‘પચ્છણુભવમાણા’—પ્રત્યનુભવન્તઃ—પ્રત્યેકં વેદયમાનાઃ ‘વિહરંતિ’—
 વિહરન્તિ—તિષ્ઠન્તિ ॥૨૦॥

મૂલમ્—કહિ ણં ભંતે ! પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગાણં પજ્જત્તા-
 પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લગ્ગા ? કહિ ણં ભંતે ! પંકપ્પમાપુઢવી
 નેરઙ્ગા પરિવસંતિ ? ગોયમા ! પંકપ્પમાપુઢવીએ વીસુત્તરજોયણ-
 સયસહસ્સવાહલ્લાએ ઉવરિં એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેટ્ઠા
 ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા મજ્જે અટ્ટારસુત્તરે જોયણસયસહ-
 સ્સે, તત્થ ણં પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગાણં દસનિરયાવાસસયસહ-
 સ્સા ભવંતીતિ મક્કયાયં । તે ણં ણરગા અંતો વટ્ટા,, વાહિં ચઉ-
 રંસા, અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા નિચ્ચંધયારતમસા વવગયગહ-
 ચંદસૂરનક્કલ્લજોડસિયપહા, મેયવસાપૂયપડલરુહિરમંસચિવિલ્લ-
 લલિત્તાણુલેવણતલા અસુઙ્ગીસા પરમદુઢિભગંધા કાઉય અગ-
 ણિવન્નામા કક્કલ્લપ્પાસા દુરહિયાસા અસુમા ણરગા, અસુમા
 ણરગેસુ વેયણાઓ, એત્થ ણં પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગાણં પજ્જત્તા-
 પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લગ્ગા । ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઙ્ગ
 ભાગે, સમુગ્ધાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જઙ્ગભાગે, સટ્ટાણેણં લોયસ્સ
 અસંખેજ્જઙ્ગભાગે, તત્થ ણં વહવે પંકપ્પમાપુઢવીનેરઙ્ગા પરિવ-
 સંતિ—કાલા કાલોમાસા ગંભીર લોમહરિસા મીમા ઉત્તાસળગા

સતાતે રહતે હૈં ઓર પરમાધાર્મિક દેવ મી ઉન્હેં સતાતે રહતે હૈં, ઇસ
 કારણ વે નિરન્તર ઉદ્વિગ્ન વને રહતે હૈં । સદૈવ ચાલૂ રહને વાલે અત્યન્ત
 દુઃસ્વમય નરકભય કા અનુભવ કરતે રહતે હૈં ॥૧૦॥

તેઓને હુ મેશા ત્રાસ પહોચાડવામા આવે છે—તેઓ આપસમા પણ એક બીજાને
 સતત સતાવે છે અને પરમાધાર્મિક દેવ પણ તેઓને સતાવ્યા કરે છે. તે કારણે
 તેઓ નિરન્તર ઉદ્વિગ્ન થઈ રહે છે. સદૈવ ચાલુ રહેવાવાળા અને અત્યન્ત
 દુઃખમય નરકાગારના ભયનો અનુભવ કર્યા કરે છે. ॥ ૧૦ ॥

परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता समणाउसो ! । ते णं निच्चं
भीया, निच्चं तथा, निच्चं तसिया, निच्चं उट्ठिग्गा, निच्चं
परमजसुहसंबद्धं णरगभयं पच्चणुभवमाणा विहरंति ॥सू० ११॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! पङ्कप्रभा पृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तकानां स्था-
नानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! पङ्कप्रभा पृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति ?
गौतम ! पङ्कप्रभापृथिव्या विंशत्युत्तरोयोजनशतसहस्रबाहल्याया उपरि एकं
योजनसहस्रमवगाह्य, अधश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये अष्टादशोत्तरे योजन-
शतसहस्रे, अत्र खलु पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाणां दश निरयावासशतसहस्राणि भव-

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! पंकप्पभापुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्ज-
त्तगाणं ठाणा पणत्ता ?) भगवन् ! पंकप्रभा के पर्याप्त और अपर्याप्त
नारकों के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते ! पंकप्पभा पुढवीनेर-
इया परिवसंति ?) हे भगवन् ! पंकप्रभा के नारक कहां रहते हैं ?
(गोयमा ! पंकप्पभापुढवीए वीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए) हे
गौतम ! एक लाख बीस हजार योजन मोटी पंकप्रभा के (उवरि एणं
जोयणसहस्सं) ऊपर का एक हजार योजन (ओगाहित्ता) अवगाहन करके
(हिट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) नीचे एक हजार योजन छोड़कर
(मज्झे) मध्य में (अट्ठारसुत्तरे जोयणसयसहस्से) एक लाख अठारह
हजार योजन में (एत्थ णं) यहां (पंकप्पभापुढवीनेरइयाणं) पंकप्रभा
पृथिवी के नारकों के (दस निरयावाससयसहस्सा) दश लाख नरका-
वास (भवन्तीति मक्खायं) हैं ऐसा कहा है । शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥११॥

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! पंकप्पभा पुढवी नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा
पणत्ता ?) हे भगवन् ! पंकप्रभा के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्थान कहां
कहे हैं ? (कहि णं भंते ! पंकप्पभा पुढवी नेरइया परिवसंति ?) हे भगवन् !
पंकप्रभा के नारक कहां रहते हैं ? (गोयमा ! पंकप्पभा पुढवीए वीसुत्तरजोयणसय-
सहस्स बाहल्लाए) हे गौतम ! एक लाख बीस हजार योजन मोटी पंकप्रभा के
(उवरि एणं जोयणसहस्सं) ऊपर एक हजार योजन (ओगाहित्ता) अवगाहन
करके (हिट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) नीचे एक हजार योजन छोड़कर
(मज्झे) मध्य में (अट्ठारसुत्तरे जोयणसयसहस्से) एक लाख अठारह
हजार योजन में (एत्थ णं) यहां (पंकप्पभा पुढवी नेरइयाणं) पंकप्रभा पृथिवी के
(दस निरयावाससयसहस्सा) दश लाख नारकावास (भवन्तीति मक्खायं) हैं
ऐसा कहा है । शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥ ११ ॥

ન્તીત્યાચ્યાતમ્ । તે खलु नरका अन्तोवृत्ताः, वहिश्चतुरस्राः, अधः क्षुरप्रसंस्थान-
संस्थिताः, नित्यान्धकारतामसा व्यपगतग्रहचन्द्रसूरनक्षत्रज्योतिषिकपथाः मेद-
वसापूतिपटलसुधिरमांसकर्दमलिप्ताजुलेपनतला अशुचिविस्त्राः परमदुरभिगन्धाः
काषोताग्निवर्णाभाः, कर्कशस्पर्शा दुरध्यासाः, अशुभा नरकाः, अशुभा नरकेषु
वेदनाः, अत्र खलु पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञ-
प्तानि । उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्धातेन लोकस्यासंख्येयभागे, स्वस्था-
नेन लोकस्यासंख्येयभागे, तत्र खलु बहवः पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति,
कालाः, कालावभासा गम्भीरलोमहर्षा भीमा उत्त्रासनकाः परमकृष्णा वर्णेन प्रज्ञप्ताः
श्रमणायुष्मन् ! ते खलु नित्यं भीताः, नित्यं त्रस्ताः, नित्यं त्रासिताः, नित्यमु-
द्विग्नाः, नित्यं परमासुखसम्बद्धं नरकभयं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ॥सू.०११॥

टीका—अथ पर्याप्तापर्याप्तकपङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकाणां स्थानादिकं प्ररूप-
यितुं गौतमः पृच्छति—‘कहि णं भंते ! पंकप्पभापुढवीनेरइयाणं’—हे भदन्त !
कुत्र खलु—कस्मिन् प्रदेशे पङ्कप्रभा पृथिवीनैरयिकाणाम् ‘पज्जत्तापज्जत्तागाणं’
पर्याप्तापर्याप्तकानाम् ‘ठाणा पणत्ता ?’ स्थानानि स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि प्ररूपितानि
सन्ति ! तदेवं विस्पष्टयितुं प्रकारान्तरेण पृच्छति—‘कहि णं भंते ! पंकप्पभापुढवी-
नेरइया परिवसन्ति ?’ हे भदन्त ! कुत्र खलु—कस्मिन् स्थले पङ्कप्रभापृथिवीनैर-
यिकाः परिवसन्ति ? भगवानुत्तरयति—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंकप्पभा पुढवी’
पङ्कप्रभापृथिव्याः ‘वीसुत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए’ विंशत्युत्तरयोजनशतसह-
स्रवाहल्यायाः—विंशतिसहस्राधिकलक्षयोजनविस्तारायाः ‘उवरिं’ उपरि—ऊर्ध्वदेशे
‘एणं जोयणसहस्समोगाहित्ता’ एकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा, ‘मज्झे अट्टारसुत्तरे

टीकार्थ—अथ पंकप्रभा के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों आदि
की प्ररूपणा करते हैं । गौतम स्वामी ने प्रश्न किया—भगवन् ! पर्याप्त
और अपर्याप्त पंकप्रभा के नारकों के स्थान कहां कहे गए हैं ? इसी
प्रश्न को स्पष्ट करते हैं—भगवन् ! पंकप्रभा के नारक किस जगह रहते
हैं ? भगवान् उत्तर देते हैं—हे गौतम ! पंकप्रभा पृथिवी की मोटाई
एक लाख और बीस हजार योजन की है । उसके ऊपर का एक हजार

टीकार्थ—હવે પંકપ્રભાના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન આદિની
પ્રરૂપણા કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો ભગવન ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
પંક પ્રભાના નારકોના સ્થાન કયા કહેલા છે ? આ પ્રશ્નને સ્પષ્ટ કરે છે
ભગવન ! પંકપ્રભાના નારક કઈ જગ્યાએ રહે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! પંકપ્રભા પૃથિવીની મોટાઈ એક
લાખ અને વીસ હજાર યોજનની છે. તેની ઉપરનો એક હજાર અને નીચેનો

જોયણસયસહસ્રે' મધ્યે-મધ્યભાગે, અષ્ટાદશોત્તરે યોજનશતસહસ્રે-અષ્ટાદશાધિક-
લક્ષયોજનેષુ 'એત્થ ણં' અત્ર સ્થલુ ઉપર્યુક્તસ્થાને 'પંકપ્પમા પુઢવીનેરહ્યાણં દસ-
નિરયાવાસસયસહસ્રા' ચતુર્થ પદ્મપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાણામ્ દશ નિરયાવાસશતસહ-
સ્રાણિ-દશલક્ષનરકાવાસાઃ, 'મવંતીતિમક્કયાયં' ભવન્તીત્યાખ્યાતં મયા મહાવીરેણ,
અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ, 'તે ણં ણરગા અંતો વઢ્ઠા' તે સ્થલુ પૂર્વોક્તા નરકાઃ-દશલક્ષ-
નરકાવાસાઃ, અન્તઃ-મધ્યે-આશ્યન્તરે વૃત્તાકારાઃ, 'વાઠ્ઠિં ચઉરંસા' વહિર્ભાગે
ચતુરસ્રાઃ-ચતુરસ્રાકારાઃ 'અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા' અધઃ-અધસ્તાત્ ક્ષુરપ્રસંસ્થાન
સંસ્થિતાઃ-ક્ષુરપ્રસ્ય-પ્રહરણવિશેષસ્યેવ સંસ્થાનમ્ તીક્ષ્ણતાલક્ષણ આકારસ્તેન
સંસ્થિતાઃ-વ્યવસ્થિતાઃ, 'નિચ્ચંધયારતમસા' નિત્યાન્ધકારતામસાઃ-અત્યન્તા-
ન્ધકારાવૃતાઃ 'વવગયગહચંદસુરનક્કલ્લજોડસિયપઢ્ઠા' વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્ર-
યોતિષ્કપથાઃ-વ્યપગતઃ-પરિભ્રષ્ટઃ, ગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રરૂપાણાં તારારૂપાણાશ્ચ-
જ્યોતિષ્કાણાં પન્થાઃ-માર્ગો યેભ્ય સ્તે તથાવિદ્યા इत्यर्थः, 'મેદોવસાપૂયપડલ-
રુહિરમંસચિક્કિલ્લલિત્તાણુલેવણતલા' મેદોવસાપૂતિપટલરુધિરમાંસચિક્કિલ્લ-
લિપ્તાણુલેપનતલાઃ-મેદોવસાપૂતિપટલરુધિરમાંસૈર્યથિક્કિલ્લલઃ-કર્દમસ્તેન લિપ્તં
-ભૂમિભગો યેષુ તથાવિદ્યાઃ, અત એવ 'અસુહ્વોસા' અશુચિવીમત્સાઃ-અશુચયઃ-
અપવિત્રાઃ વીમત્સાઃ-અત્યન્તજુગુપ્સિતાઃ, વિસ્રા વા અપક્વગન્ધયુક્તાઃ, 'પરમ-

યોજન ઓર નીચે કા બી એક હજાર યોજન ભાગ છોડકર વીચ મેં જો
એક લાખ ઓર અઠારહ હજાર યોજન કા સ્થાન હૈ, ઉસમેં પંકપ્રમા કે દશ
લાખ નારકાવાસ હૈ, એસા એને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને બી કહા હૈ ।

વે દસ લાખ નારકાવાસ અન્દર સે ગોલાકાર હૈ, બાહર સે ચોકોર
હૈ ઓર નીચે ક્ષુરપ્ર નામક શસ્ત્ર કે સમાન તીક્ષ્ણ આકાર-સ્વરૂપ
વાલે હૈ । વે સદૈવ અંધકાર સે આવૃત્ત રહતે હૈ, વહાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય,
નક્ષત્ર આદિ જ્યોતિષ્કોં કા સંચાર નહીં હૈ । મેદ, ચર્વી, મવાદ,
રુધિર ઓર માંસ કે કીચડ સે ઉનકા તલભાગ અનુલિપ્ત રહતા હૈ,
ઇસ કારણ વે અપવિત્ર ઓર વીમત્સ બને રહતે હૈં યા વિસ્ર અર્થાત્

એક હજાર યોજન લાગ ત્યજીને વચમા જે એક લાખ અને અઠાર હજાર
યોજનનુ સ્થાન છે, તેમા પદ્મપ્રભાના નારકોના દશ લાખ નારકાવાસ છે.
એવુ મેં તથા અન્ય તીર્થકરોએ કહ્યું છે.

તે દશ લાખ નારકાવાસ અંદરથી ગોળાકાર છે, બહારથી ચોરસ છે અને
નીચે ક્ષુરપ્ર નામના શસ્ત્રના સમાન તીક્ષ્ણ અર્થાત્ અસ્ત્રા જેવા આકારવાળા છે.
તેઓ સદૈવ અન્ધકારથી આવૃત્ત રહે છે, ત્યાં ગ્રહ, ચન્દ્રમાં, સૂર્ય, નક્ષત્ર તારા
આદિ જ્યોતિષ્કોનો સંચાર છે નહિ. મેદ. ચર્વી. મવાદ, લોહી અને માંસના
કીચડથી તેનો તલ ભાગ અનુલિપ્ત રહે છે, એથી તેઓ અપવિત્ર અને વીમત્સ

દુર્ભિગંધા’-પરમદુરભિગંધાઃ-અત્યન્તદુર્ગંધયુક્તાઃ, ‘કાઉ અગ્નિવર્ણાભાઃ’
 કાપોતાગ્નિવર્ણાભાઃ-ધ્યાયમાનલોહાગ્નિવર્ણાભાઃ, ‘કક્ષુડફાસા’-કર્કશસ્પર્શાઃ-
 કર્કજઃ-અત્યન્તકઠોરઃ સ્પર્શો યેપાં તે કર્કશસ્પર્શાઃ, ‘દુરદ્વિયાસા’-દુરધ્યાસાઃ-
 દુઃસ્થેન અધ્યાસ્યન્તે-સહ્યન્તે इति દુરધ્યાસાઃ, દુઃસહાઃ, इत्यર્થઃ, ‘અશુભા નરગા’
 અશુભા નરકાઃ-ઉપર્યુક્તદશલક્ષનરકાવાસાઃ સન્તિ, ‘અશુભા નરગેષુ વેયણાઓ’
 અશુભા નરકેષુ-પ્રાપ્તસંખ્યકનરકાવાસેષુ વેદનાઃ, ભવન્તિ, ‘एत्थ णं’ અત્ર સ્થલ
 -ઉપર્યુક્તસ્થલે ‘પંકપ્પમાપુઢ્ઢવીનેરડયાણં’ પઢ્ઢપ્રત્ત. પૃથિવીનૈરયિકાણામ્, ‘पज्ज-
 तापज्जत्तगाणं’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તજ્ઞાનામ્ ‘ठाणा पणत्ता’ સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ
 પ્રજ્ઞાનાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, ‘उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे’-ઉપપાતેન
 -ઉપપાતાપેક્ષયા લોકસ્ય-અસંખ્યેયભાગે-અસંખ્યેયતમે ભાગે ‘समुग्घाए णं
 लोयस्स असंखेज्जइ भागे’ સમુદ્ધાતેન-સમુદ્ધાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેય
 ભાગે, ‘सद्वाणेणं लोयस्स असंखेज्जइ भागे’ સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનાપેક્ષયા,
 લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે-અસંખ્યેયતમે ભાગે ‘तत्थ णं’ તત્ર સ્થલ ઉપ-

અપક્વ ગંધ વાળે હોતે હૈં । ઉનમેં અત્યન્ત વદબૂ હોતી હૈં । વે કાપોત
 અગ્નિ કે વર્ણ વાળે અર્થાત્ ધોંકી જાતી હુઈ લોહાગ્નિ કે જૈસે રંગ
 કે હોતે હૈં । ઉનકા સ્પર્શ અત્યન્ત કઠોર હોતા હૈં । વે વડે હી દુસ્સહ
 હોતે હૈં । વે નારકાવાસ અશુભ હોતે હૈં ઓર ઉનમેં વેદનાઈં મી અત્યન્ત
 અશુભ હોતી હૈં । ઇસ પ્રકાર ઉક્ત દશ લાગ્ગ નારકાવાસોં મેં પંકપ્રમા
 પૃથિવી કે નારકોં કે સ્થાન હૈં ।

વે ઉપપાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં સમુદ્ધાત
 કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં ઓર સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા
 લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં હૈં ।

इन उपर्युक्त स्थानों में पंकप्रभा पृथिवी के बहुत-से नारक रहते

બનેલા રહે છે. અગર વિશ્વ અર્થાત્ અપકવ ગંધવાળા હોય છે. તેઓમાં
 અત્યન્ત બદબૂ હોય છે. તેઓ કાપોત અગ્નિના રંગવાળા અર્થાત્ ધમવામાં
 આવેલ લોહાગ્નિના જેવા રંગના હોય છે. તેઓનો સ્પર્શ અત્યન્ત કઠોર હોય
 છે. તેઓ ખૂબજ દુસ્સહ હોય છે. તેઓ નારકાવાસ અશુભ હોય છે આ રીતે
 ઉક્ત દશ લાગ્ગ નારકાવાસોમા પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના સ્થાન છે.

તેઓ ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા. સમુદ્ધાતની
 અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ લોકના
 અસંખ્યાતમા ભાગમા છે.

આ ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમા પંકપ્રભા પૃથ્વીના ઘણા નારક રહે છે. તે નારકો
 કાળા છે, અત્યન્ત કાળી કાન્તિવાળા છે. તેમને જેવા માત્રથી ઝવાડા ઉભા થઈ

યુક્તસ્થાનેષુ 'વહવે પંકપ્પમાપુઢવીનેરડયા પરિવસંતિ'—વહવઃ પક્કપ્રમાપૃથિવી-
 નૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, તેચ નૈરયિકાઃ 'કાલા' કૃષ્ણાઃ 'કાલોમાસા' કાલાવ-
 માસાઃ—અત્યન્ત કૃષ્ણકાન્તયઃ 'ગંભીરલોમહરિસા' ગમ્ભીરલોમહર્ષાઃ—ગમ્ભીરઃ—
 અતીવોત્કટઃ દર્શનેન લોમહર્ષઃ—રોમાશ્વોદ્ગમો યેશ્યસ્તે ગમ્ભીરલોમહર્ષાઃ, દર્શન-
 માત્રેણ ભયજન્યરોમાશ્વોત્પાદકા इत्यर्थः, અત એવ 'મીમા' મીમાઃ—ભયઢ્કરાઃ
 'ઉત્તાસણગા'—ઉત્ત્રાસનકાઃ—ઉત્ત્રાસજનકાઃ, 'પરમકિણ્ઠા વર્ણે ણં પણ્ણત્તા' વર્ણેન
 —વર્ણાપેક્ષયા પરમકૃષ્ણાઃ—અત્યન્તકૃષ્ણવર્ણાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ, 'સમણા-
 ઉસો !' ધો પ્રમણાયુષ્મન્ ! 'તેણં નિચ્ચં મીયા' તે સ્વલુ—પક્કપ્રમાપૃથિવીનૈર-
 યિકાઃ નિત્યં—સર્વકાલં મીતાઃ—ભયવન્તસ્તિષ્ઠન્તિ, 'ણિચ્ચં તત્થા' નિત્યં—સર્વ-
 કાલં ત્રસ્તાઃ—ત્રાસયુક્તા ભવન્તિ, 'ણિચ્ચં તસિયા' નિત્યં—સતતં પરસ્પરં ત્રાસિતાઃ
 —ત્રાસં પ્રાપિતાઃ સન્તિ 'ણિચ્ચં પરમમસુહસંવદ્દં ણરગમયં' નિત્યં—સર્વકાલં
 પરમાસુખસંવદ્દમ્—અત્યન્ત દુઃખાનુવિદ્દં મધ્યે વિચ્છેદરહિતં નરકમયમ્ 'પચ્છણુભવ-
 માણા વિહરંતિ'—પ્રત્યનુભવન્તઃ—પ્રત્યેકમનુભવન્તો વિહરન્તિ—તિષ્ઠન્તિ ॥સૂ.૦૧૧॥

મૂલમ્—કહિ ણં મંતે ! ધૂમપ્પમાપુઢવીનેરડયાણં પજ્જત્તા-
 પજ્જત્તગાણં ઠાણા પણ્ણત્તા ? કહિ ણં મંતે ! ધૂમપ્પમાપુઢવી-
 નેરડયા પરિવસંતિ ? ગોયમા ! ધૂમપ્પમાપુઢવીણ અટ્ટારસુત્તર-
 જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં ઇયં જોયણસહસ્સં ઓગા-
 હિત્તા, હેટ્ટા ચેગં જોયણસહસ્સં વજિત્તા મજ્ઞે સોલસુત્તરજોય-
 ણસયસહસ્સે, एत्थ णं धूमप्पमापुढवीनेरडयाणं तिन्नि निरया-
 वाससयसहस्सा भवन्तीति मक्खायं । ते णं णरगा अंतो वट्ठा,

हैं । वे नारक काले हैं, अत्यन्त काली कान्ति वाले हैं, उनको देखने
 मात्र से रोंगटे खड़े हो जाते हैं, वे बड़े ही भयंकर होते हैं, अत्यन्त
 त्रासजनक हैं, वर्ण से अत्यन्त कृष्णवर्ण हैं । हे आयुष्मन् श्रमण ! वे
 निरन्तर भयभीत रहते हैं, निरन्तर त्रासयुक्त होते हैं, आपस में एक
 दूसरे को त्रास पहुंचाते रहते हैं । निरन्तर दुःखमय नरकमय का वेदन
 करते रहते हैं । उन्हें बीच में कभी चैन नहीं मिलती ॥११॥

બાંધ છે. તેઓ ખૂબજ ભયંકર હોય છે. અત્યન્ત ત્રાસજનક છે. ૨ ગે અત્યન્ત
 કૃષ્ણવર્ણના છે. હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! તેઓ નિરન્તર ભયભીત રહે છે. નિરન્તર
 ત્રાસ યુક્ત હોય છે, આપસમા એક બીજાને ત્રાસ પહોચાડે છે. નિરન્તર દુઃખમય
 નરકનુ વેદન કર્યા કરે છે. તેમને વચ્ચે કયાં ચેન નથી મળતું ॥ ૧૧ ॥

વાહિં ચતરંસા, અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા નિચ્ચંધયારતમસા
 વવગયગહચંદસૂરનક્ષત્તજોડસિયપ્પહા, મેયવસાપૂયપડલરુહિર-
 મંસંચિંચિલ્લલિત્તાણુલેવણતલા અસુડ્ઢવીસા પરમદુવ્વિભગંધા
 કાઉયઅગણિવણ્ણામા કક્ષલ્લપાસા દુરહિયાસા અસુમા ણરગા,
 અસુમા ણરગેસુ વેયણાઓ, એત્થ ણં ધૂમપ્પમાપુઢવીનેરડયાણં
 પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પણ્ણત્તા । ઉવવાણં લોયસ્સ અસં-
 સ્સેજ્જડ્ઢમાગે, સમુગ્ધાણં લોયસ્સ અસંસ્સેજ્જડ્ઢમાગે, સટ્ટાણેણં
 લોયસ્સ અસંસ્સેજ્જડ્ઢમાગે, તત્થ ણં વહવે ધૂમપ્પમાપુઢવીનેરડયા
 પરિવસંતિ-કાલા કાલોમાસા ગંભીરલોમહરિસા મીમા ઉત્તા-
 સણગા પરમંકિણ્ણા વન્નેણં પણ્ણત્તા સમણાઉસો ! । તેણં નિચ્ચં
 મીયા, નિચ્ચં તત્થા, નિચ્ચં તસિયા નિચ્ચં ઉટ્ઠિવગ્ગા નિચ્ચં
 પરમમસુહસંવહ્ણં ણરગમયં પચ્છણુવ્વમ્ભવમાણા વિહરંતિ ॥સૂ. ૧૨॥

છાયા-કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! ધૂમપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં
 સ્થાનાનિ-પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! ધૂમપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ ?
 ગૌતમ ! ધૂમપ્રમાપૃથિવ્યા અષ્ટાદશોત્તર યોજનશતસહસ્રવાહલ્યાયા ઉપરિ એકં યોજ-

શબ્દાર્થ-(કહિ ણં મંતે ! ધૂમપ્પમાપુઢવીનેરડયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્ત-
 ગાણં ઠાણા પણ્ણત્તા) ભગવન્ ! ધૂમપ્રમા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઓર અપ-
 ર્યાપ્ત નારકોં કે સ્થાન કહાં કહે હૈં ? (કહિ ણં મંતે ! ધૂમપ્પમાપુઢવી-
 નેરડયા પરિવસંતિ ?) ભગવન્ ! ધૂમપ્રમા કે નારક કહાં નિવાસ કરતે
 હૈં ? (ગોયમા ! ધૂમપ્પમાપુઢવીએ અઢારસુત્તર જોયણસયસહસ્સવાહ-
 લ્લાએ) એક લાસ અઠારહ હજાર યોજન મોટાઈ વાલી ધૂમપ્રમા પૃથિવી
 કે (જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા) એક હજાર યોજન અવગાહન કરતે

શબ્દાર્થ-(કહિ ણં મંતે ! ધૂમપ્પમા પુઢવીનેરડયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા
 પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! ધૂમપ્રમા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન
 કયાં કયાં છે ? (કહિ ણં મંતે ! ધૂમપ્પમા પુઢવી નેરડયા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્,
 ધૂમપ્રમાના નારક કયાં નિવાસ કરે છે ? (ગોયમા ! ધૂમપ્પમા પુઢવીએ અઢારસુત્તર
 જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાએ) એક લાખ અઠાર હજાર યોજન મોટાઈવાળી ધૂમ
 પ્રમા પૃથ્વીના (જોયણસહસ્સં ઓગાહેત્તા) એક હજાર યોજન અવગાહના કરીને

नसहस्रमवगाह्य, अत्र खलु धूमप्रभापृथिवीनैरयिकाणां त्रीणि निरयावासशत-
सहस्राणि भवन्तीत्याख्यातम् । ते खलु नरका अन्तो वृत्ताः, वहिश्चतुरस्राः, अधः
क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिता नित्यान्धकारतामसा व्यपगतग्रहचंद्रसूरनक्षत्रज्योतिषिक-
पथाः मेदवसापूतिपटलरुधिरमांसकर्मलिप्तानुलेपनतला अशुचिविस्त्राः परमदु-
रभिगन्धाः कापोताग्निवर्णाभाः कर्कशस्पर्शाः दुरध्यासा अशुभा नरकाः,
अशुभा नरकेषु वेदनाः, अत्र खलु धूमप्रभापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां
स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्वातेन लोकस्यासंख्ये-
यभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे, तत्र खलु बहवो धूमप्रभापृथिवीनैरयिकाः
परिवसन्ति—कालाः कालावभासा गम्भीरलोमहर्षा भीमा उत्त्रासनकाः परम
कृष्णाः वर्णेन प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! । ते खलु नारका नित्यं भीताः, नित्यं-
त्रस्ताः, नित्यं त्रासिताः, नित्यमुद्विग्नाः, नित्यं परमासुखसंबद्धं नरकभयं प्रत्यनु-
भवन्तो विहरन्ति ॥ सू० १२ ॥

टीका—अथ पर्याप्तापर्याप्तकधूमप्रभापृथिवीनैरयिकाणां स्थानादिकं प्ररूप-
यितुं गौतमः पृच्छति—‘कहि णं भंते ! धूमप्पभापुढवीनेरइयाणं’—हे भदन्त ! कुत्र
खलु—कस्मिन् स्थले धूमप्रभापृथिवीनैरयिकाणाम्, ‘पज्जत्तापज्जत्तगाणं’ पर्याप्ता-
पर्याप्तकानाम् ‘ठाणा पणत्ता’—स्थानानि—स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि ? प्ररूपितानि
(हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) और नीचे एक हजार योजन छोड़
कर (मज्झे) मध्य में (सोलसुत्तरजोयणसयसहस्से) एक लाख सोलह
हजार योजन में (एत्थणं) यहां (धूमप्पभापुढवीनेरइयाणं) धूमप्रभा
पृथिवी के नारकों के (तिन्नि निरयावाससयसहस्सा) तीन लाख नार-
कावास (भवन्तीति मक्खायं) हैं ऐसा कहा है । शेष पूर्ववत् ॥ १२ ॥

टीकार्थ—अब धूमप्रभा पृथ्वी के नारकों के स्थान आदि की प्ररू-
पणा की जाती है । गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं—भगवन् ! धूमप्रभा
पृथिवी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्थान कहां हैं ? इसी को

(हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) અને નીચે એક હજાર યોજન છોડીને
(મજ્ઝે) મધ્યમાં. (સોલસુત્તરજોયણસયસહસ્સે) એક લાખ સોલહ હજાર યોજનમાં
(એત્થણ) અહીં (ધૂમપ્પભાપુઢવીનેરइयाणं) ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના (તિન્નિ
નિરયાવાસસયસહસ્સા) ત્રણ લાખ નારકવાસ (भवन्तीति मक्खायं) છે એમ
કહ્યું છે શેષ પૂર્વવત્ ॥ १२ ॥

टीकार्थ—इसे धूमप्रभाना नारकोना स्थान आदिनी प्ररूपणा कराव है.

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे—भगवन् ! धूमप्रभा पृथिवीना पर्याप्त
अने अपर्याप्तक नारकोना स्थान कथा छे ? तेने स्पष्ट करवाने भाटे प्रकारान्तरथी

સન્તિ ? તદેવ વિશદયિતું પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે ! ધૂમપ્પમાપુઢવી-
નેરહ્યા પરિવસન્તિ ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર સ્થલુ—કસ્મિન્ સ્થલે ધૂમપ્રમાપૃથિવીનૈ-
રયિકાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાનુત્તરયતિ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ધૂમપ્પમાપુઢવીણ’
ધૂમપ્રમાપૃથિવ્યાઃ ‘અઠારસુત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ’—અષ્ટાદશોત્તરયોજન-
શતસહસ્રવાહલ્યાયાઃ—અષ્ટાદશસહસ્રાધિક લક્ષયોજનવિસ્તારાયાઃ, ‘ઉવરિ’—
ઉપરિ—ઊર્ધ્વભાગે ‘એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા’ એકં યોજનસહસ્રમવગાચ્ચ
‘હેટ્ઠા ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા’—અધશ્ચ—અધસ્તાત્, એકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા
‘મઙ્ગલે સોલસુત્તરજોયણસયસહસ્સે’—મધ્યે મધ્યભાગે इत्यर्थः, પોઢશોત્તરયો-
જનશતસહસ્સે—પોઢશાધિકલક્ષયોજનેષુ ‘એત્થ ણં’ અત્ર સ્થલુ—ઉક્તસ્થલે ‘ધૂમપ્પ-
માપુઢવીનેરહ્યાણ’—ધૂમપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્, ‘તિન્નિ નિરયાવાસસયસહસ્સા’-
ત્રીણિ નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ, લક્ષત્રયનરકાવાસાઃ ‘ભવંતીતિ મક્ખાયં’—
ભવન્તીત્યાખ્યાતં મયા—મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ, ‘તેણં ણરગા અંતો વટ્ઠા’
—તે સ્થલુ પૂર્વોક્તાઃ, નરકાઃ—લક્ષત્રયનરકાવાસાઃ, અન્તઃ—મધ્યે આભ્યન્તરે इत्यर्थः
વૃત્તાઃ—વૃત્તાકારાઃ, ‘વાહિં ચઉરંસા’ વહિર્ભાગે ચતુરસ્રાઃ—ચતુરસ્રાકારાઃ ‘અહે
સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા’—અધઃ—અધોભાગે શુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ—શુરપ્રસ્ય—પ્રહરણ-
વિશેષસ્યેવ સંસ્થાનમ્—તીક્ષ્ણતા લક્ષણ આકારસ્તેન સંસ્થિતાઃ, ‘નિચ્ચંધયારતમસા’
—નિત્યાન્ધકારતામસાઃ—અત્યન્તાન્ધકારાવૃતાઃ, ‘વવગયગહચંદસૂરનવસુત્તજોહ-

સ્પષ્ટ કરને કે લિે પ્રકારાન્તર સે પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ—હે ભગવન્ ! ધૂમ-
પ્રમા પૃથિવી કે નારક કહાં નિવાસ કરતે હૈ ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ—
ધૂમપ્રમા પૃથિવી એક લાખ અઠારહ હજાર યોજન ઓટી હૈ । ઉસકે ડપર
કે ઓર નીચે કે એક-એક હજાર યોજન ક્ષેત્ર કો છોડકર મધ્ય કે એક
લાખ સોલહ હજાર યોજનોં મેં ધૂમપ્રમા પૃથિવી કે નારકોં કે ત્રીન લાખ
નારકાવાસ હૈ, એસા મૈને તથા અન્ય સમસ્ત તીર્થકરોંને મી કહા હૈ ।

વે ત્રીન લાખ નારકાવાસ અન્દર સે ગોલાકાર હૈ, બાહર સે
ચોકોર હૈ ઓર નીચે શુરપ્ર નામક શસ્ત્ર કે સમાન તીક્ષ્ણ હૈ । સદૈવ

પ્રશ્ન કરયો છે—હે ભગવન ! ધૂમપ્રમાના નારક કયા નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—ધૂમપ્રમા પૃથ્વી એક લાખ અઠાર હજાર
યોજન ઓટી છે. તેના ઉપરના અને નીચેના એક એક હજાર યોજન ક્ષેત્રને
છોડીને મધ્યના એક લાખ સોલહ હજાર યોજનમાં ધૂમપ્રમા પૃથ્વીના નારકોના
ત્રણ લાખ નારકાવાસ છે, એમ મેં તથા અન્ય સમસ્ત તીર્થકારોએ પણ કહ્યું છે.

તે ત્રણ લાખ નારકાવાસ અંદરથી ગોળાકાર છે, બહારથી ચોરસ છે.
અને નીચે શુરપ્ર (સળથો) નામક શસ્ત્રના સમાન તીક્ષ્ણ છે. તે બધા સદૈવ

સિયપદા'—વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથાઃ—વ્યપગતઃ—પરિભ્રષ્ટઃ, ગ્રહચન્દ્ર-
સૂર્યનક્ષત્રરૂપાણામ્ ઉપલક્ષણત્વાત્ તારારૂપાણામ્ જ્યોતિષ્કાણાં પન્થાઃ—માર્ગો-
યેભ્યસ્તે તથા इत्यर्थः 'મેદવસાપૂયપટલરુહિરમાંસચિક્ષિલ્લલિતાણુલેવણતલા'—
મેદોવસાપૂતિપટલરુધિરમાંસચિક્ષિલ્લલિતાણુલેવણતલાઃ, મેદોવસાપૂતિપટલ-
રુધિરમાંસૈર્યશ્ચિક્ષિલ્લલિતાણુલેવણતલાઃ—કર્દમસ્તેન લિપ્તમ્—ઉપદિગ્ધમ્ અનુલેપનેન ઉપચિતમ્
તલં—ભૂમિભાગો યેપાં તે તથાવિધાઃ, इत्यर्थः, 'અમુદ્વીસા'—અશુચિવીભત્સાઃ—
અશુચ્ય—અપવિત્રાઃ વીભત્સાઃ—અત્યન્તજુગુપ્સિતાઃ, વિસ્ત્રાન્ના—આમગન્ધયુક્તાઃ પર-
મદુભિગન્ધાઃ—અત્યન્ત દુર્ગન્ધયુક્તાઃ, 'કાઉઅગણિવર્ણાભા'—કાપોતાગ્નિવર્ણાભાઃ
—ધમાયમાનલોહાગ્નિવર્ણસદૃશાઃ, 'કક્ષલ્લપાસા' કર્કશસ્પર્શાઃ—કર્કશઃ—અત્યન્ત
કઠોરઃ સ્પર્શો યેષુ તે કર્કશસ્પર્શાઃ, 'દુરહિયાસા'—દુરધ્યાસાઃ—દુઃસ્થેન અધ્યાસ્ય-
ન્તે—સહ્યન્તે इति દુરધ્યાસાઃ, દુઃસહા इत्यर्थः 'અસુમા ણરગા'—પૂર્વોક્તાઃ નરકત્રય-
નરકાવાસાઃ, 'અસુમા ણરગેષુ વેયણાઓ' અશુમાઃનરકેષુ—પૂર્વોક્ત નરકાવાસેષુ વેદના
ભવન્તિ, 'એત્યળં'—અત્ર લલુ—ઉપર્યુક્તસ્થલે 'ધૂમપમાપુદ્ગવીનેરહ્યાણં'—ધૂમપ્રમા-
પૃથિવીનૈરયિકાણામ્, પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ 'ઠાણા પણ્ણત્તા'—
સ્થાનાનિ—સ્થસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞતાનિ—પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, 'ઉવવાણં લોયસ્સ અસંલે-

અન્ધકાર સે વ્યાપ્ત રહતે હૈં, ક્યોંકિ વહાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર
આદિ જ્યોતિષ્કોં કા અભાવ હૈં । મેદ, ચર્વી, મવાદ, રુધિર ઓર માંસ
કે કીચ્છ કે લેપ સે ડનકે તલભાગ લિપ્ત રહતે હૈં, અતઁવ વે અત્યન્ત
અશુચિ ઓર વીભત્સ હોતે હૈં અથવા અપક્વ ગંધ સે યુક્ત હૈં । અત્યન્ત
દુર્ગંધ યુક્ત હૈં । કાપોત અગ્નિ કે જૈસે વર્ણ વાલે હૈં અર્થાત્ ધોંકી જાતી
હુઈ લોહાગ્નિ કી જ્વાલાઓં જૈસે હૈં । ડનકા સ્પર્શ વહુત-હી કઠોર હૈં
ઓર વે દુસ્સહ હૈં । વે સમી અશુભ હૈં ઓર વહાં કી વેદનાં મી
અતીવ અશુભ હૈં ।

વે નારકાવાસ ઉપપાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં,

અન્ધકારથી વ્યાપ્ત રહે છે, કેમકે ત્યા ગ્રહ, ચન્દ્ર, સૂર્ય નક્ષત્ર આદિ જ્યો-
તિષ્કનો અભાવ છે. મેદ, ચર્વી, મવાદ, લોહી અને માસના કીચ્છના લેપથી
તેમના તળભાગ લિપ્ત રહે, છે, તેથી જ તેઓ અત્યન્ત અશુચિ અને બીભત્સ
હોય છે. અથવા અપક્વ ગન્ધથી યુક્ત હોય છે. અત્યન્ત દુર્ગન્ધ યુક્ત છે. કપોત
અગ્નિ જેવા રંગવાળા અર્થાત્ કુંકાતા લોહાગ્નિની જ્વાલાઓ જેવા છે. તેમનો
સ્પર્શ ઘણોજ કઠોર છે અને તેઓ દુસ્સહ છે. તેઓ બધા અશુભ છે અને
ત્યાંની પીડાઓ પણ અતીવ અશુભ છે.

તે નારકાવાસ ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં

જ્ઞાનભાગે’-ઉપપાતેન-ઉપપાતાપેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, ‘સમુદ્વાણં લોયસ્સ
 અસંખેજ્ઞાનભાગે’-સમુદ્વાતેન-સમુદ્વાતાપેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, ‘સદ્વાણેણ
 લોયસ્સ અસંખેજ્ઞાનભાગે’-સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે ‘તત્થ
 ણ’-તત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલે ‘વહવે ધૂમપ્પમાપુઢવીનેરહયા પરિવસંતિ’ વહવો ધૂમ-
 પ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, તે ચ નૈરયિકાઃ ‘કાલા’ કૃષ્ણાઃ ‘કાલોભાસા’
 કાલાવભાસાઃ-કૃષ્ણાવભાસાઃ, ‘ગંભીરલોમહરિસા’-ગમ્ભીરલોમહર્પાઃ-ગમ્ભીરઃ-
 અતીવોત્કટઃ દર્શનમાત્રેણ લોમહર્પઃ-રોમાશ્ચોદ્રમો યેભ્યસ્તે ગમ્ભીરલોમહર્પા, અત-
 એવ ‘મીમા’ મીમાઃ-ભયાનકાઃ, ‘ઉત્તાસણગા’-ઉત્ત્રાસનકાઃ, ‘પરમકિણ્ઠા’-
 પરમકૃષ્ણાઃ ‘વેણ્ણેણં યણ્ણત્તા’-વર્ણેન-વર્ણાપેક્ષયા અત્યન્ત કૃષ્ણવર્ણાઃ-પ્રજ્ઞપ્તાઃ-
 પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ, ‘સમણાઉસો ! ! મો શ્રમણાયુષ્મન્ ! તે ણં ણરગા નિચ્ચંમીતા’
 -તે સ્થલ પૂર્વોક્તાઃ નારકાઃ-લક્ષત્રયનરકાવાસસ્થા નૈરયિકાઃ નિત્યં-સર્વકાલમ્,
 મીતાસ્તિષ્ઠન્તિ, ‘નિચ્ચં તત્થા’-નિત્યં-સતતં ત્રસ્તાઃ ત્રાસયુક્તાસ્તિષ્ઠન્તિ ‘નિચ્ચં
 તસિયા’-નિત્યં-સર્વદા-ત્રાસિતાઃ-પરમાધાર્મિકૈઃ પરસ્પરં વા ત્રાસં પ્રાપિતાસ્તિષ્ઠન્તિ,
 -‘નિચ્ચં ઉવ્વિગ્ગા’-નિત્યં-સર્વકાલમ્ ઉદ્વિગ્નાઃ-દુઃખ વેદનાદિભિરુદ્વેગયુક્તચિત્તા
 ભવન્તિ, ‘નિચ્ચં પરમમેસુહસંવદ્દં ણરગમયં’-પરમાસુખસમ્બદ્ધમ્-અત્યન્તદુઃખાનુ-
 પક્તમ્-નિતાન્તદુઃખાનુવિદ્ધં વા અન્તરા વ્યવચ્છેદરહિતં નરકમયમ્, ‘પચ્છણુભવમાણા
 વિહરંતિ’-પ્રત્યનુભવન્તઃ-પ્રત્યેકમનુભવન્તો-વેદયમાના વિહરન્તિ ॥૬૦-૧૨॥

સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં ઓર સ્વસ્થાન કી
 અપેક્ષા મી લોક કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં હૈં । ઇન સ્થાનો મેં ધૂમપ્રમા
 પૃથિવી કે નારક નિવાસ કરતે હૈં ।

વે નારક કાલે હૈં, કાલી કાન્તિ વાલે હૈં, ઉન્હેં દેખતે હી ભય કે
 કારણ રોંગડે સ્થે હો જાતે હૈં, વે ભયંકર હૈં, ત્રાસજનક હૈં ઓર વર્ણ
 સે અત્યન્ત હી કૃષ્ણ હૈં, હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! વે નારક સદૈવ ભય
 યુક્ત રહતે હૈં ઓર ત્રાસ ભોગતે રહતે હૈં । સદા દુઃખમય વેદનાં
 ભુગતતે રહને સેં ઇનકો હમેશા ઉદ્વેગ બના રહતા હૈં । વે નિરન્તર

સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ એ
 યણુ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા છે. આ સ્થાનોમાં ધૂમપ્રમા પૃથ્વીના નારક
 નરકાવાસ સંબધી દુષ્ણનો અનુભવ કરતા થકા નિવાસ કરે છે.

તે નારક કાળા છે. કાળી કાન્તિવાળા છે. તેમને બેતાજી ભયના કારણે
 શ્વાકા ઉભા થઈ જાય છે. તેઓ ભયંકર છે, ત્રાસ જનક છે અને રંગે અત્યન્ત
 કૃષ્ણ છે. હે આયુષ્યમન્ શ્રમણ ! તે નારકો સદૈવ ભયવાળા રહે છે અને ત્રાસ
 ભોગવતા રહે છે. સદા દુઃખમય વેદનાઓ ભોગવતા રહેવાથી તેઓને હમેશા

મૂલમ્—કહિ ણં મંતે ! તમાપુઢવીનેરહ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્ત-
ગાણં ઠાણા પળ્લત્તા ? કહિ ણં મંતે ! તમાપુઢવીનેરહ્યા પરિ-
વસંતિ ? ગોયમા ! તમાએ પુઢવીએ સોલહુત્તરજોયણસયસહસ્સ
બાહલ્લાએ ઉવરિં એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા, હિટ્ઠા-ત્વેગં
જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા મહ્ઝે ચુદ્ધસુત્તરજોયણસયસહસ્સે,
એત્થ ણં તમપ્પમાપુઢવીનેરહ્યાણં એગે પંચૂણે ણરગાવાસસય-
સહસ્સે ભવંતીતિ મક્કયાયં । તે ણં ણરગા અંતો વટ્ઠા, બાહિ
ચ્ચરંસા, અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા, નિચ્ચંધયારતમસા વવગય-
ગહચંદસૂરનવ્વત્તજોહસિયપહા મેયવસાપૂયપડલરુહિરમંસચિ-
ક્ખિલ્લલિત્તાણુલેવણતલા અસુહવીસા પરમદુબ્ધિમંસચિ-
ફાસા દુરહિયાસા અસુમા ણરગા, અસુમા ણરણસુ વેયણાઓ,
એત્થ ણં તમાપુઢવીનેરહ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા ।
ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહમાગે, સમુઘાણં લોયસ્સ
અસંખેજ્જહમાગે, સટ્ઠાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહમાગે, તત્થ ણં
વહંવે તમપ્પમાપુઢવીનેરહ્યા પરિવસંતિ—કાલા કાલોમાસા
ગંભીરલોમહરિસા ભીમા ઉત્તાસણગા પરમકિળ્હા વળ્લેણં
પળ્લત્તા સમણાડસો ! । તે ણં નિચ્ચં ભીયા, નિચ્ચં તત્થા,
નિચ્ચં તસિયા, નિચ્ચં ઉવિગ્ગા, નિચ્ચં પરમમસુહસંબદ્ધં ણર-
ગમયં પચ્છણુબ્ભવમાણા વિહરંતિ ॥સૂ૦ ૧૩॥

છાયા—કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! તમા પૃથિવીનૈરયિકાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ?

દુઃખ-વેદના કા વેદન કરતે હી રહતે હૈં—અન્હેં બીચ મેં તનિક બી
છુટકારા નહીં મિલતા ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! તમાપુઢવીનેરહ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા ?)

ઉદ્દેવેગ રહ્યા કરે છે. તેઓ નિરન્તર દુઃખ વેદનાનો અનુભવ કરતા જ રહે
છે તેમનો વચમાં જરાય છુટકારો થતો નથી ॥ ૧૨ ॥

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! તમાપુઢવી નેરહ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા ?)

કુત્ર ખલુ ભદન્ત ? તમા પૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ ? ગૌતમ ! તમાયાઃ પૃથિ-
 વ્યાઃ પોઢશોત્તરયોજનશતસહસ્રગ્રાહલ્યાયા ઉપરિ એકં યોજનસહસ્રમવગાહ
 અધશ્ચૈકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા મધ્યે ચતુર્દશોત્તરયોજનશતસહસ્રે, અત્ર ખલુ તમઃ
 પ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાણામ્ એકં પન્થોનં નરકાવાસગતસહસ્રં ભવતીત્યાખ્યાતમ્ ।
 તે ખલુ નરકા અન્તોવૃત્તાઃ, વહિશ્ચતુરસ્રાઃ, અથઃ છુરપ્રસંધ્યાનસંસ્થિતાઃ નિત્યા-
 ન્ધકારતામસા વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂરનક્ષત્રજ્યોતિષિકપથાઃ, મેદોવસાપૂયપટલરુધિર
 માંસકર્દમલિપ્તાનુલેપનતલા, અશુચિવિસ્રાઃ પરમદુર્ગા ગન્ધાઃ કર્કશસ્પર્શા દુરધ્યાસા
 અશુભા નરકાઃ, અશુભા નરકેષુ વેદનાઃ, અત્ર ખલુ તમાપૃથિવીનૈરયિકાણાં પર્યાપ્તા-
 પર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ઉપપાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સમુદ્ઘાતેન
 લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સ્વસ્થાનેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, તત્ર ખલુ વહવઃ તમઃ
 પ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ-કાલાઃ કાલાવભાસાઃ, ગમ્भीરલોમહર્પા ભીમા
 ઉત્ત્રાસનકાઃ પરમકૃષ્ણા વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્તાઃ શ્રમણાયુષ્મન્ ! તે ખલુ નિત્યં ભીતાઃ,
 નિત્યં ત્રસ્તાઃ, નિત્યં ત્રાસિતાઃ, નિત્યપ્રુઢિગ્નાઃ, નિત્યં પરમાસુખસંવર્દં નરક
 ભયં પ્રત્યનુભવન્તો વિહરન્તિ ॥સૂ.૦૧૩॥

ઠાણા પળ્ળન્તા ?) ભગવન્ ! તમઃપ્રભા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત
 નારકોં કે સ્થાન કહાં કહે હૈં (કહિ ણં મંતે ! તમાપુઢવીનેરહ્યા પરિ-
 વસંતિ ?) તમઃપ્રભા પૃથિવી કે નારક કહાં નિવાસ કરતે હૈં ? (ગોયમા !
 તમાએ પુઢવીએ સોલસુત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લાએ) એક લાખ
 સોલસ હજાર યોજન મોટી તમઃપ્રભા પૃથિવી કે (ઉવરિં એં જોયણ-
 સહસ્સં ઓગાહિત્તા) ઉપર કે એક હજાર યોજન અવગાહન કરકે
 (હિટ્ઠા વેગં જોયણસહસ્સં વઝ્જિત્તા) ઔર નીચે એક હજાર યોજન
 છોડકર (મઝ્ઝે) મધ્યભાગ મેં (ચઉદસુત્તરજોયણસયસહસ્સે) એક લાખ
 ચૌદહ હજાર યોજન મેં (એત્થ ણં) યહાં (તમપ્પમાપુઢવીનેરહ્યાણં) તમઃ-
 પ્રભા પૃથિવી કે નારકોં કે (એગે પંચૂણે ણરગાવાસસયસહસ્સે) પાંચ

હે લગવન્ ! તમ પ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન ક્યાં
 ક્યાં છે ? (કહિં મંતે ! તમા પુઢવી નેરહ્યા પરિવસંતિ ?) તમઃપ્રભા પૃથ્વીના
 નારક ક્યાં નિવાસ કરે છે ? (ગોયમા ! તમાએ પુઢવીએ સોલસુત્તર જોયણસયસહસ્સ
 વાહલ્લાએ) એક લાખ સોળ હજાર યોજન મોટી તમ પ્રભા પૃથ્વીના (ઉવરિં એં
 જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા) ઉપર એક હજાર યોજન અવગાહના કરીને (હિટ્ઠા વેગં
 જોયણસયસહસ્સં વઝ્જિત્તા) અને નીચે એક હજાર યોજન છોડીને (મઝ્ઝે) મધ્યમા
 (ચઉદસુત્તરજોયણસયસહસ્સે) એક લાખ ચૌદ હજાર યોજનમાં (એત્થ ણં)
 અહીં (તમપ્પમા પુઢવી નેરહ્યાહ્યાણં) તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના (એગે પંચૂણે

टीका—अथ पर्याप्तापर्याप्तक तमा पृथिवीनैरयिकाणां स्थानादिकं प्ररूपयितुं गौतमः पृच्छति—‘कहि णं भंते ! तमा पुढवी नेरइया णं’ हे भदन्त ! कुत्र खलु—कस्मिन् स्थले, तमापृथिवीनैरयिकाणाम् ‘पज्जत्तापज्जत्तागाणं’ पर्याप्तापर्याप्तकानाम् ‘ठाणा पणत्ता’ स्थानानि—स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि ? प्ररूपितानि सन्ति ? तदेवं स्फुटयितुं प्रकारान्तरेण पृच्छति—‘कहि णं भंते ! तमा पुढवीनेरइया परिवसन्ति ?’ हे भदन्त ! कुत्र खलु—कस्मिन् प्रदेशे तमा प्रभा पृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति ? भगवानुत्तरयति ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तमाए पुढवीए’ तमायाः पृथिव्याः ‘सोलसुत्तरजोयणसयसहस्सवाइल्लाए उवरिं’ षोडशोत्तरयोजनशतसहस्रवाहल्यायाः—षोडशसहस्राधिकलक्षयोजनविस्ताराया उपरि—ऊर्ध्वभागे ‘एगं जोयणसहस्सं ओगाहित्ता’ एकं योजनमहस्रवशात् ‘हिद्धा चेगं जोयणसहस्सं वज्जिजत्ता’ अधश्च एकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा ‘मज्झे चउदसुत्तरजोयणसयसहस्से’ मध्ये—मध्यभागे चतुर्दशोत्तरयोजनशतसहस्रे—चतुर्दशाधिकलक्षयोजनेषु ‘एत्थ णं’ अत्र खलु—उक्तस्थले ‘तमप्पभा पुढवीनेरइयाणं’ तमा प्रभा पृथिवीनैरयिकाणाम् ‘एगे

कम एक लाख नारकावास (भवंतीति मक्खायं) होते हैं, ऐसा कहा है । शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥१३॥

टीकार्थ—अब तमःप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्थान आदि की प्ररूपणा की जाती है । गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं—भगवन् ! तमःप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्थान कहाँ कहे गए हैं ? अर्थात् तमःप्रभा पृथिवी के नारक कहाँ निवास करते हैं ? भगवान् उत्तर देते हैं—हे गौतम ! तमःप्रभा पृथिवी एक लाख और सोलह हजार योजन मोटी है । उसके ऊपर के एक हजार और नीचे के भी एक हजार योजन छोड़कर मध्य के एक लाख चौदह हजार योजन के भूभाग में तमःप्रभा पृथिवी के नारकों के

णरगावोसंसयसहस्से) पाच कम अेक लाख नरकावास (भवंतीतिमक्खायं) होय छे तेम क्खुं छे भाडीने शब्दार्थ पूर्ववत् समञ्जसेवे ॥१३॥

टीकार्थ—हुवे तमःप्रभा पृथ्वीना पर्याप्त अने अपर्याप्तक नारकेना स्थान विगेरेनी प्रश्नणा करवामा आवे छे

गौतमस्वामी प्रबुश्रीने पूछे छे के—हे लगवन् तम प्रभा पृथ्वीना पर्याप्त अने अपर्याप्तक नारकेना स्थान कयां कडेवामा आवेला छे ? अर्थात् तमःप्रभा पृथ्वीना नारके कया निवास करे छे ? आ प्रश्नने उत्तर आपतां प्रबुश्री कहे छे के हे गौतम तमःप्रभा पृथ्वी अेक लाख सोण हुन्तर योजन मोटी छे. तेनी उपर अेक हुन्तर अने नीचेना अेक हुन्तर योजन छोडीने वयला अेक लाख चौद

પંચૂળે નરગાવાસસયસહસ્રે' એકં પશ્ચોનમ્-પશ્ચન્યૂનમ્ નરકાવાસશતસહસ્રમ્, પશ્ચન્યૂનૈકલક્ષનરકાવાસાઃ 'દ્વંતીતિ મક્ષાયં' ભવન્તીત્યાख्याતં મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ, 'તેણં નરગા અંતો વદા' તે સ્વલુ-પૂર્વોક્તા નરકાઃ-પશ્ચન્યૂનૈકલક્ષનરકાવાસાઃ, અન્તઃ-મધ્યે-આખ્યન્તરે વૃત્તાઃ-વૃત્તાકારાઃ 'વાર્હિ ચડરંસા' વહિર્ભાગે ચતુરસ્રાઃ-ચતુરસ્રાકારાઃ 'અહે સ્વરુપસંઠાણસંઠિયા' અધઃ અધો ભાગે ક્ષુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ=ક્ષુરપ્રસ્ય-પ્રહરણવિશેષસ્યેવ સંસ્થાનમ્-તીક્ષ્ણતાલક્ષણ આકારસ્તેન સંસ્થિતાઃ--વ્યવસ્થિતાઃ, 'નિચ્ચંધયારતમસા' નિત્યાન્ધકારતામસાઃ, અત્યન્તાન્ધકારાવૃતા इत्यर्थः, 'વવગયગહચંદસૂર-નક્ષત્તજોઽસિયપહા' વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથાઃ, વ્યપગતઃ-પરિ-ભ્રષ્ટઃ, ગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રરૂપાણામ્ ઉપલક્ષણત્વાત્ તારારૂપાણાશ્ચ જ્યોતિષ્કાણાં પન્થાઃ-માર્ગોં યેભ્યસ્તે તથાવિધા इत्यर्थः, 'મેદવસાપૂયપટલરુદિર મંસચિક્ષિલ-લલિતાણુલેવણતલા' મેદોવસાપૂતિપટલરુધિરમાંસૈર્યશ્ચિક્ષિલલઃ-કર્દમઃ તેન લિપ્તમ્-ઉપદિગ્ધમ્ અનુલેપનેન-સકૃલ્લિપ્તસ્ય પૌનઃ પુન્યોપલેપનેન ઉપચિતં તલમ્-ભૂમિભાગો યેષાં તે તથાવિધા इत्यर्थः, અતएव 'અસુશ્વીસા' અશુચિવી-ભત્સાઃ, અશુચયઃ-અપવિત્રાઃ, વીભત્સાઃ-અત્યન્તજુગુપ્સિતાઃ, વિસ્ત્રા વા-આમ-ગન્ધયુક્તાઃ, 'પરમદુઃખિગંધા' પરમદુરભિગંધાઃ-અત્યન્તદુર્ગન્ધયુક્તાઃ, 'કવ્વલ-પાંચ કમ એક લાખ નારકાવાસ હૈં, એસા મૈંને તથા અન્ય સમી તીર્થકરોં ને કહા હૈ ।

વે નરકાવાસ મીતર ગોલાકાર હૈં, વાહર ચૌકોર હૈં ઓર નીચે ક્ષુરપ્ર નામક રાસ્ટ્ર કી ધાર કે સમાન તીક્ષ્ણ હૈં । વે સદૈવ ઘોર અન્ધ-કાર સે વ્યાપ્ત રહતે હૈં । વહાં ગ્રહ, ચન્દ્ર, સૂર્ય, નક્ષત્ર ઓર ઉપલક્ષણ સે તારા રૂપ જ્યોતિષ્ક નહીં હૈં । ઉનકે તલભાગ મેદ, ચર્વી, મવાદ, રુધિર ઓર માંસ કે કીચડ કે લેપ સે અનુલિપ્ત રહતે હૈ, ઇસ કારણ વે અશુચિ ઓર અત્યન્ત હી ઘૃણાસ્પદ હૈં યા અપકવ ગંધ સે યુક્ત હૈં ।

હજાર થોજનના ભૂલાગમાં તમ.પ્રભા પૃથ્વીના નારકોના પાત્ર ઓછા તેવા એક લાખ નારકાવાસ છે એમ મેં તથા અન્ય બધા તીર્થકરોએ કહ્યું છે.

તે નારકાવાસ અંદરથી ગોળાકાર છે. અને બહાર ચોરસ છે. અને નીચે અસ્રાની ધારના સમાન તીક્ષ્ણ છે. તેઓ સદૈવ ઘોર અન્ધકારથી વ્યાપ્ત રહે છે. ત્યાં ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય નક્ષત્ર અને ઉપલક્ષણથી તારા રૂપ જ્યોતિષ્કદેવો હોતાં નથી. તે નરકાવાસોના તળીયા મેદ, ચર્વી મવાદ પડેલો અને માંસના કીચડ વાળા લેપથી અનુલિપ્ત રહે છે, તે કારણે તેઓ અશુચિ અને અત્યંત ઘૃણાસ્પદ છે અગર અપકવ ગન્ધથી યુક્ત છે ખૂબ દુર્ગન્ધ મય છે. તેમનો સ્પર્શ

‘પાસા’ કર્કશસ્પર્શાઃ-કર્કશઃ-અત્યન્તકઠોરઃ સ્પર્શો યેપાં તે કર્કશસ્પર્શાઃ, ‘દુર-
હિયાસા’ દુરધ્યાસાઃ-દુઃસ્થેન અધ્યાસ્યન્તે-સહ્યન્તે इति દુરધ્યાસાઃ-દુઃસહા
इत्यर्थઃ, ‘અસુમા ણરગા’ અશુમા નરકાઃ-પૂર્વોક્તપશ્ચન્યૂનૈકલક્ષનરકાવાસાઃ સન્તિ,
‘અસુમા ણરગેસુ વેયણાઓ’ અશુમા નરકેષુ-પૂર્વોક્તપશ્ચન્યૂનૈકલક્ષનરકાવાસેષુ વેદનાઃ
ભવન્તિ, ‘ત્થ ણં’ અત્ર સ્થલુ-ઉક્તસ્થલે ‘તમાપુઢવીનેરહ્યા ણં’ તમાપૃથિવીનૈર-
યિકાણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાગાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’ સ્થાનાનિ
સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, ‘ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહામે’
ઉપાપાતેન-ઉપપાતાપેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે માગે ‘સમુદ્ધાણં
લોયસ્સ અસંખેજ્જહામે’ સમુદ્ધાતેન-સમુદ્ધાતાપેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યેયમાગે
-અસંખ્યેયતમે માગે ‘સદ્ધાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહામે’ સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાના-
પેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે માગે इत्यर्थઃ ‘તત્થ ણં’ તત્ર સ્થલુ-
ઉપર્યુક્તસ્થલે ‘વહવે તમપ્પમાપુઢવીનેરહ્યા પરિવસન્તિ’ વહવઃ-પ્રચુરાઃ તમઃ પ્રમા
પૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ, ‘તે ચ નૈરયિકાઃ ‘કાલા’ કૃષ્ણાઃ ‘કાલોમાસા’

बहुत बदनूदार हैं। उनका स्पर्श अत्यन्त कठोर होता है। वे दुस्सह
होते हैं। इस प्रकार ये सभी नारकावास अशुभ हैं और वहां की
वेदनाएं भी अतीव अशुभ हैं। उन नारकावासों में तमःप्रभा पृथिवी
के नारकों के स्थान कहे गए हैं।

वे नारकावास उपपात की अपेक्षा लोक के असंख्यातवे' भाग में
हैं, समुद्घात की अपेक्षा लोक के असंख्यातवे' भाग में हैं और स्व-
स्थान की अपेक्षा भी लोक के असंख्यातवे' भाग में हैं। इन नारका-
वासों में बहुत-से तमःप्रभा पृथिवी के नैरयिक निवास करते हैं। वे
नैरयिक काले, काली-काली कान्ति वाले, उनको देखने मात्र से ही
भय के कारण रोंगटे खड़े हो जाते हैं। वे भयंकर और घोर त्रास

અત્યન્ત કઠોર હોય છે. અને નસહી શકાય તેવો હોવાથી દુઃસહ છે. આ રીતે તે
બધાં જ નારકાવાસ અશુભ છે અને ત્યાંની પીડાઓ પણ અતીવ અશુભ છે. તે
નરકાવાસોમા તમ પ્રભા પૃથ્વી ના નારકોના સ્થાન કહેલાં છે.

તે નારકાવાસ ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે,
સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે અને સ્વસ્થાનની અપે-
ક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. આ નારકાવાસોમાં ઘણાજ તમઃ
પ્રભાના નૈરયિક નિવાસ કરે છે. તે નૈરયિકો કાળા, કાળી કાન્તિવાળા, તેમને જોવા
માત્રથીજ ભયના કારણે ફવાડા ઉભા થઈ આવે છે. તેઓ ભયંકર અને ઘોર
ત્રાસ જનક છે તથા હે આયુષ્યમન શ્રમણુ। તેઓ રંગની દૃષ્ટિએ પરમકૃષ્ણ

કૃષ્ણાવમાસાઃ કૃષ્ણપ્રભાપટલોપચિતાઃ, 'ગંભીરલોમહરિસા' ગમ્ભીરલોમહર્પાઃ—ગમ્ભીરઃ—અત્યન્તોત્કટઃ દર્શનમાત્રેણ લોમહર્પઃ—રોમાશ્ચોદ્ગમો યેભ્યસ્તે ગમ્ભીર-લોમહર્પાઃ, અત એવ 'ભીમા' ભીમાઃ—ભયાનકાઃ 'ઉત્તાસનગા' ઉત્ત્રાસનકાઃ, અતીવ ત્રાસોત્પાદકાઃ, 'પરમકિઙ્ઘા વર્ણે નં પન્નત્તા' વર્ણેન—વર્ણાપેક્ષયા પરમ-કૃષ્ણાઃ—અત્યન્તકૃષ્ણવર્ણાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ 'સમણાઉસો !' હે શ્રમણા-યુઘ્મન્ ! 'તે નં નિચ્ચં ભોયા' તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ નિત્યં—સર્વકાલમ્ ભીતાઃ—ભયયુક્તાસ્તિષ્ઠન્તિ, 'નિચ્ચં તત્થા' નિત્યં સતતમ્ ત્રસ્તાઃ—ત્રાસયુક્તા, 'નિચ્ચં તસિયા' નિત્યં—સર્વદા ત્રાસિતાઃ—ત્રાસં પ્રાપિતાસ્તિષ્ઠન્તિ, 'નિચ્ચં ઉવ્વિગ્ગા' નિત્યં—સતતમ્ ઉદ્વિગ્ગાઃ—ઉદ્વેગયુક્તચેતસો ભવન્તિ, 'નિચ્ચં પરમમસુહસંવદ્ધં' નિત્યં—સર્વકાલમ્ પરમાસુસુહસંવદ્ધમ્—અત્યન્તદુઃખાનુવિદ્ધમ્—અન્તરાવ્યવચ્છેદરહિતમ્ 'ળરગમયં' નરકભયમ્ 'પચ્ચણુભવમાણા'—પ્રત્યનુભવન્તઃ—પ્રત્યેકમનુભવન્તો—વેદ-યમાનાઃ 'વિહરંતિ' વિહરન્તિ—તિષ્ઠન્તિ ॥ સૂ. ૦૧૩ ॥

મૂલમ્—કહિ ણં મંતે ! તમતમાપુઢવી નેરઙ્ઘયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા ? કહિ ણં મંતે ! તમતમાપુઢવી નેરઙ્ઘયા પરિવ-સંતિ ? ગોયમા ! તમતમાપુ ણુઢવીણ અદ્દુત્તરજોયણસયસહસ્સ વાહલ્લાણ ઉવ્વરિં, અદ્ધતેવન્નં જોયણસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા, હેટ્ઠા વિ અદ્ધતેવન્નં જોયણસહસ્સાઈ વજ્જિત્તા મજ્જે તિસુ જોયણ-સહસ્સેસુ, એત્થ ણં તમતમાપુઢવી નેરઙ્ઘયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં પંચદિસિ પંચઅણુત્તરા મહઙ્ગમહાલયા મહાનિરયા પળ્લત્તા, તં જહા—કાલે ? મહાકાલે ? રોરુણ ૩, મહારોરુણ ૪, અપઙ્ગુણે ૫ । તે ણં ળરગા અંતો વટ્ઠા, વાહિં ચરંસા, અહે સુરપ્પસંઠાણ-

જનક હોતે હૈં તથા હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! વે વર્ણ કી અપેક્ષા પરમ કૃષ્ણ હોતે હૈં વે નિરન્તર ભયયુક્ત રહતે હૈં નિરન્તર ત્રાસયુક્ત રહતે હૈં—આપસ મેં હી એક દૂસરે કો ત્રાસ દેતે રહતે હૈં । ઉનકે ચિત્ત મેં નિરન્તર-ઉદ્વેગ બના રહતા હૈ । વે ઘોર દુઃખોં કા વેદન કરતે રહતે હૈં—થોડી દેર કે લિયે ભી કમી ઉન્હેં વિશ્રામ નહીં મિલતા ॥ ૧૩ ॥

હોય છે, તેઓ નિરન્તર ભયયુક્ત રહે છે, નિરન્તર ત્રાસયુક્ત રહે છે, આપ-સમાં જ એક બીજાને ત્રાસ આપ્યા કરે છે. તેમના ચિત્તમાં નિરન્તર ઉદ્વેગ રહ્યા કરે છે. તેઓ ઘોર દુઃખમય નરકયાતનાનો અનુભવ કરે છે—થોડીવાર પણ કદી તેઓને વિશ્રામ નથી મળતો ॥ ૧૩ ॥

સંઠિયા નિચ્ચંધયારતમસા વવગયગહચંદસૂરણકચ્ચત્તજોઙ્ગસિય-
પ્પહા મેયવસાપૂયપડલરુહિરમંસચિચ્ચિચ્ચલ્લલિત્તાણુલેવણતલા
અસુઙ્ગવીસા પરમદુઙ્ગિભગંધા કચ્ચલ્લપ્પાસા દુરહિયાસા અસુમા
ણરગા, અસુમા ણરગેસુ વેયણાઓ, એત્થ ણં તમતમાપુઢવી-
નેરઙ્ગયાણં ઠાણા પ્પણત્તા । ઉવવાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જઙ્ગ
ભાગે, સમુદ્ધાણં લોચસ્સ અસંખેજ્જઙ્ગભાગે, સદ્ધાણેણં લોચસ્સ
અસંખેજ્જઙ્ગભાગે, તત્થ ણં બહવે તમતમાપુઢવીનેરઙ્ગયા પરિવ-
સંતિ-કાલા કાલોભાસા ગંભીરલોમહરિસા ભીમા ઉત્તાસણગા
પરમકિણ્ઠા વન્નેણં પ્પણત્તા સમણાઉસો ! । તે ણં નિચ્ચં મીયા,
નિચ્ચં તસિયા, નિચ્ચં ઉઠ્ઠિચ્ચગા, નિચ્ચં પરમમસુહસંવહ્નં ણરગ
મયં પચ્ચણુભવમાણા વિહરંતિ ।

છાયા - કુત્ર સ્થલ ભદન્ત ! તમસ્તમા પૃથિવીનૈરયિકાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં
સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ ? કુત્ર સ્થલ ભદન્ત ! તમસ્તમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ પરિવસન્તિ ?
ગૌતમ ! તમસ્તમાયાઃ પૃથિવ્યા અદ્વૈતયોજનશતસહસ્રવાહલ્યાયાઃ ઉપરિ સાર્ધ-

શબ્દાર્થ-(કહિ ણં મંતે ! તમતમાપુઢવીનેરઙ્ગયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં
ઠાણા પ્પણત્તા ?) હે ભગવાન્ ! તમસ્તમઃપ્રભા પૃથિવી કે પર્યાપ્ત ઓર
અપર્યાપ્ત નારકોં કે સ્થાન કહાં કહે ગયે હૈં ? (કહિ ણં મંતે ! તમતમા-
પુઢવીનેરઙ્ગયા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ તમસ્તમઃપ્રભા પૃથિવી કે નારક
કહાં નિવાસ કરતે હૈં ? (ગોયમા ! તમતમાપુઢવીએ અદ્વૈતયોજન-
સયસહસ્રવાહલ્યાએ) ગૌતમ ! એક લાખ આઠ હજાર યોજન મોટી
તમસ્તમઃપ્રભા પૃથિવી કે (ઉવરિં અદ્વૈતેવન્નં જોયણસહસ્રાઈ ઓગા-
હિત્તા) ઉપર સે સાઢે વાવન હજાર યોજન જા કર (હેઠ્ઠા વિ અદ્વૈતેવન્નં

શબ્દાર્થ-(કહિ ણં મંતે ! તમતમાપુઢવી નેરઙ્ગયાણ પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ઠાણા
પ્પણત્તા) હે ભગવન તમસ્તમાપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
નારકોના સ્થાનો કયાં કહેવામાં આવેલ છે ? (કહિ ણં મંતે ! તમતમા પુઢવી
નેરઙ્ગયા પરિવસંતિ) હે ભગવન ! તમસ્તમા પૃથ્વીના નારકો કયાં નિવાસ કરે છે ?
(ગોયમા ! તમતમા પુઢવીએ અદ્વૈતયોજનસયસહસ્રવાહલ્યાએ) હે ગૌતમ !
એક લાખ આઠ હજાર યોજનના વિસ્તાર વાળી તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વીની (ઉવરિં
અદ્વૈતેવન્નં જોયણસહસ્રાઈ ઓગાહિત્તા) ઉપરના સાડી બાવન હજાર યોજન

त्रिपञ्चाशद्योजनसहस्राणि अवगाह्य, अधोऽपि सार्धत्रिपञ्चाशद्योजनसहस्राणि वर्जयित्वा मध्ये त्रिषु योजनसहस्रेषु. अत्र खलु तमस्तमापृथिवीनैरयिकाणां पर्याप्तापर्याप्तकानां पञ्चदिक्षु पञ्च अनुत्तरा महातिमहालया महानिरयाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कालः १, महाकालः २, रौरवः ३, महारौरवः ४, अप्रतिष्ठानः ५ । ते खलु नरकाः, अन्तो वृत्ताः, बहिश्चतुरस्राः, अधः क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः, नित्यान्धकारतामसाः, व्यपगतग्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्रज्योतिषिकपथाः, मेदवसापूतिपटलरुधिरमांसकर्दमलिप्तानुलेपनतलाः, अशुचिविस्त्राः, परमदुरभिगन्धाः, कर्कशस्पर्शाः, दुरध्यासाः, अशुभाः नरकाः, अशुभा नरकेषु वेदनाः, अत्र खलु तमस्तमापृथिवीनैरयिकाणां स्थानानि प्रज्ञप्तानि, उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्धातेन लोकस्यासंख्येयभागे, स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येयभागे, तत्र खलु बहवस्तमस्तमापृथिवीनैरयिकाः परिवसन्ति—कालाः, कालावभासाः, गम्भीरलोमहर्याः, भीमाः, उत्त्रासनकाः, परमकृष्णाः वर्णेन प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! । ते खलु नित्यं भीताः, नित्यं त्रस्ताः, नित्यं त्रासिता, नित्यमुद्विग्नाः, नित्यं परमासुखसम्बद्धं नरकभयं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ॥

टीका—अथ पर्याप्तापर्याप्तकतमस्तमापृथिवीनैरयिकाणां स्थानादिकं प्ररूपयितुं गौतमः पृच्छति—‘कहि णं भंते ! तमतमापुढवीनेरइयाणं’—हे भदन्त ! कुत्र जोयणसहस्साइं वज्जित्ता) नीचे भी साढे बावन हजार योजन छोडकर (मज्झे तिसु जोयणसहस्सेसु) बीच में तीन हजार योजनों में (एत्थ णं) यहाँ (तमतमापुढवीनेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं) तमस्तमःप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के (पंचदिस्सि) पांच दिशाओं में (पंचअणुत्तरा) पांच अनुत्तर (महइमहालया) बहुत बडे (महानिरया) महानरक (पणत्ता) कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (काले) काल (महाकाले) महाकाल (रोरुए) रौरव (महारोरुए) महारौरव (अपइट्ठाणे)अप्रतिष्ठान शेष पूर्ववत् ।

७वाथी (हेट्ठावि अद्धतेवन्नं जोयणसहस्साइं वज्जित्ता) नीचेना पणु साडाआवन डुणर येणनने छोडीने (मज्झे तिसु जोयणसहस्सेसु) पयडा त्रणु डुणर येणनोभां (एत्थणं) अडीया (तमतमा पुढवी नेरइयाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं) तमस्तमा पृथ्वीना पर्याप्त अणे अपर्याप्त नारकोना (पंचदिस्सि) पाय दिशाओभां (पंचअणुत्तरा) पाय अनुत्तर (महइमहालया) धणु भोटा (महा निरया) भडानरक (पणत्ता) छडेवाभा आल्या छे (तं जहा) ते आ प्रभाणु छे. (काले) डाल (महाकाले) भडाडाल (रोरुए) रौरव (महारोरुए) भडारौरव (अपइट्ठाणे) अप्रतिष्ठान गाट्टीतुं कथन पूर्ववत् समञ्जु

खलु-कस्मिन् प्रदेशे तमस्तमापृथिवीनैरयिकाणाम् 'पञ्जत्तापञ्जत्तगाणं'-पर्याप्तापर्याप्तकानाम्, 'ठाणा पणत्ता' स्थानानि स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि ? प्ररूपितानि सन्ति ? तदेव विशदयितुं प्रकारान्तरेण पृच्छति-'कहि णं भंते ! तमतमापुढवीनेरइया परिवसंति ?' हे भदन्त ! कुत्र खलु-कस्मिन् स्थले तमस्तमापृथिवी-नैरयिकाः परिवसन्ति ? भगवानुत्तरयति-'गोयमा !'-हे गौतम ! 'तमतमाए पुढवीए'-तमस्तमायाः पृथिव्याः अष्टोत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं'-अष्टोत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्यायाः-अष्टसहस्राधिकलक्षयोजनविस्तारायाः, उपरि-ऊर्ध्वभागे, 'अद्धतेवन्नं जोयणसहस्सइं ओगाहत्ता'-सार्धत्रिपञ्चाशद्योजनसहस्राणि अवगाह्य 'हेट्ठावि अद्धतेवन्नं जोयणसहस्साइं वज्जित्ता'-अधोऽपि-अधो-भागेऽपि सार्धत्रिपञ्चाशद्योजनसहस्राणि वर्जयित्वा 'मज्झे तीसु जोयणसहस्सेसु'-मध्ये-मध्यभागे त्रिषु योजनसहस्रेषु-त्रिसहस्रयोजनेषु 'एत्थवि'-अत्र खलु-उपदर्शितस्थले 'तमतमापुढवीनेरइयाणं'-तमस्तमापृथिवीनैरयिकाणाम् पञ्जत्ताप-ञ्जत्तगाणं'-पर्याप्तापर्याप्तकानाम् 'पंचदिसि'-पञ्चदिक्षु 'पंचअणुत्तरा'-पञ्चानु-त्तराः 'महइमहालया'-महातिमहालयाः-अतिविस्ताराः 'महानिरया'-महानि-

टीकार्थ-अब तमस्तमःप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्थान आदि का निरूपण किया जाता है। श्री गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! तमस्तमःप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के स्थान कहां हैं ? इस प्रश्न का स्पष्टीकरण करने के लिए पुनः पूछते हैं-तमस्तमःप्रभा पृथिवी के नारक कहां निवास करते हैं ?

भगवान् ने उत्तर दिया-हे गौतम ! एक लाख आठ हजार योजन मोटी तमस्तमःप्रभा पृथिवी के ऊपर के साढे बावन हजार योजन और नीचे के साढे बावन हजार योजन छोड़ कर मध्य के तीन हजार योजनों में तमस्तमःप्रभा पृथिवी के पर्याप्त और अपर्याप्त नारकों के,

टीકાર્થ-હવે તમસ્તમાપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન આદિનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન ! તમસ્તમ પ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના સ્થાન કયા છે ? આ પ્રશ્નનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાને માટે પુનઃ પૂછે છે-તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વીના નારક કયાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-હે ગૌતમ ! એક લાખ આઠ હજાર યોજન મોટી તમ પ્રભા પૃથ્વીના ઉપરના સાડા બાવન હજાર યોજન અને નીચેના સાડા બાવન હજાર યોજન ત્યજીને મધ્યના ત્રણ હજાર યોજનમાં તમસ્તમઃ

રયાઃ-મહાનરકાવાસાઃ 'પણ્ણતા'--પ્રજ્ઞતાઃ--પ્રરુપિતાઃ સન્તિ 'તં જહા'--તથા-
 'કાલે'--કાલઃ ૧, 'મહાકાલે'--મહાકાલઃ ૨, 'રૌરવે'--રૌરવઃ ૩, 'મહારૌરવે' મહા-
 રૌરવઃ ૪, 'અપરિઘ્ઠાણે'--અપ્રતિઘ્ઠાનથ ૫, 'તે પં ણરમા અંતો વદ્ધા' તે સ્વલુ-ઉપ-
 યુક્તાઃ પશ્ચનરકાઃ--નરકાવાસાઃ, અન્તઃ-મધ્યે-આભ્યન્તરે વૃત્તાઃ, 'વાર્હિ ચડ-
 રંસા'--વહિર્ભાગે ચતુરસ્રાઃ--ચતુરસ્રાકારાઃ 'અહે સ્વરુપસંઠાણસંઠિયા'--અધઃ
 અધોભાગે ક્ષુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ ક્ષુપ્રસ્ય-પ્રહરણવિશેષસ્યેવ સંસ્થાનેન-તીક્ષ્ણતા
 લક્ષણેન આકારેણ સંસ્થિતાઃ--વ્યવસ્થિતાઃ સન્તિ, 'નિચ્ચંધયારતમસા'--નિત્યા-
 ન્ધકારતામસાઃ--અત્યન્તાન્ધકારાવૃતા इत्यर्थः, 'ચવગયમહચંદસૂરનક્ષત્તજોઽસિય-
 પહા'--વ્યપગત ગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્ર જ્યોતિષ્કપથાઃ--વ્યપગતઃ--પરિબ્રષ્ટઃ, ગ્રહચન્દ્રસૂર્ય-
 નક્ષત્રરૂપાણાં તદુપલક્ષણત્વાત્ તારારૂપાણાશ્ચ જ્યોતિષ્કાણાં પન્થાઃ--માર્ગો યેભ્ય-
 સ્ને તથાવિધાઃ इत्यर्थः, 'મેદવસાપૂયપટલરુહિરમાંસચિકિલ્લલિપ્તાણુલેપનતલા'--
 મેદોવસાપૂતિપટલરુધિરમાંસચિકિલ્લલિપ્તાણુલેપનતલાઃ--મેદોવસાપૂતિપટલરુ-
 ધિરમાંસૈર્યશ્ચિકિલ્લલિપ્તમ્--કર્દમસ્ત્રેન લિપ્તમ્--ઉપદિગ્ધમ્ અનુલેપનેન--સકૃલિપ્તસ્ય
 પૌનઃ પુન્યોપલેપનેન ઉપચિતમ્, તલમ્--અધોભૂમિભાગો યેષાં તે તથાવિધા इत्यर्थः,

પાંચ દિશાઓં મેં પાંચ અનુત્તર, અત્યન્ત વિસ્તાર વાલે મહાનારકાવાસ
 કહે ગણે હેં । ઉનકે નામ હસ પ્રકાર હેં--(૧) કાલ (૨) મહાકાલ (૩)
 રૌરવ (૪) મહારૌરવ (૫) ઔર અપ્રતિઘ્ઠાન । વે નારકાવાસ ખીતર સે
 ગોલાકાર હેં, બાહર સે ચૌકોર હેં ઔર નીચે ક્ષુરપ્ર નામક શસ્ત્ર કે
 સમાન તીક્ષ્ણ હેં । વે સદૈવ અંધકાર સે આવૃત્ત રહતે હેં, વહાં ગ્રહ,
 ચન્દ્રમા, સૂર્ય, નક્ષત્ર આદિ જ્યોતિષ્કોં કી પ્રમા નહીં હૈ । યહાં ઉપ-
 લક્ષણ સે તારોં કા ખી અભાવ સમજા લેના ચાહિયે । ઉનકે અધોભાગ
 મેદ, ચર્વી, મવાદ, રુધિર ઔર માંસ કે કીચડ કે લેપ સે અનુલિપ્ત
 રહતે હૈ, હસ કારણ વે અશુચિ ઔર અત્યન્ત-બીભત્સ હેં યા અપકવ

પ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નારકોના પાંચ દિશાઓમા પાંચ અનુ-
 ત્તર અત્યન્ત વિસ્તારવાળા મહાનરકાવાસ કહેવાયેલાં છે. તેમના નામ આ
 પ્રકારે છે--(૧) કાલ, (૨) મહાકાલ (૩) રૌરવ (૪) મહારૌરવ (૫) અને
 અપ્રતિઘ્ઠાન તે નરકાવાસો અંદરથી ગોળાકાર હોય છે. બહારથી ચોરસ અને
 નીચે અગ્નિની જેવા તીક્ષ્ણ હોય છે તેઓ સદૈવ અન્ધકારથી આવૃત્ત રહે છે,
 ત્યાં, ગ્રહ, ચન્દ્રમા, સૂર્ય નક્ષત્ર આદિ જ્યોતિષ્કોં તેજ નથી હોતું. અહીં
 ઉપલક્ષણથી તારાઓનો પણ અભાવ સમજી લેવો જોઈએ. તેમના નીચેનો ભાગ
 મેદ, ચર્વી, મવાદ, લોહી. અને માસના કીચડના લેપથી અનુલિપ્ત રહે છે,
 તે કારણે તેઓ અત્યન્ત અશુચિ, અને અત્યન્ત બીભત્સ છે અગર અપકવ

અતઃપ્રવ અસુઘ્વીસા’-અશુચિવીમત્સાઃ, અશુચયઃ-અપવિત્રાણિ વીમત્સાઃ-અત્યન્ત-
જુગુપ્સિતાઃ, વિસ્રા વા-આમગન્ધયુક્તાઃ, ‘પરમદુઃખિગંધા’ પરમદુરભિગન્ધાઃ-
અત્યન્તદુર્ગન્ધયુક્તાઃ ‘કવચ્છડાસા’ કર્કશસ્પર્શાઃ-કર્કશઃ-અત્યન્તકઠોરઃ સ્પર્શો
યેષાં તે કર્કશસ્પર્શાઃ, ‘દુરહિયાસા’ દુરધ્યાસાઃ, દુઃસ્થિર અધ્યાસ્યન્તે-સહ્યન્તે इति
દુરધ્યાસાઃ, દુઃસહા इत्यर्थः, ‘અસુખા નરગા’ અશુખાઃ-અનિષ્ટાસ્તેનરકા. પશ્ચો-
ક્તનરકાવાસાઃ, ‘અસુખા નરગેસુ વેયનાઓ’ અશુખાઃ, નરકેષુ-પ્રાગુક્તપશ્ચનરકા-
વાસેષુ વેદનાઃ ભવન્તિ, ‘અત્યન્તં તમસ્તમાપુઢવીનેરિયાણં’ અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્ત સ્થલે
તમસ્તમા પૃથિવીનૈરયિકાણામ્ ‘ઠાણા પળ્લતા’ સ્થાનાનિ સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાનાનિ
-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, ‘ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જિમાગે’ ઉપપાતેન-ઉપપાતા-
પેક્ષયા લોકસ્ય અસંખયેયમાગે-અસંખયેયતમે માગે इत्यर्थः ‘સમુદ્ધાણં લોય-
સ્સ અસંખેજ્જિમાગે’ સમુદ્ધાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખયેયતમે માગે, ‘સદ્ધાણે
ણં લોયસ્સ અસંખેજ્જિમાગે’ સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખયેય
માગે-અસંખયેયતમે માગે इत्यर्थो बोध्यः, ‘તત્થ ણં’ તત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ

ગંધ સે યુક્ત હોતે હૈં, અત્યન્ત દુર્ગન્ધ સે યુક્ત હોતે હૈં । ઉનકા સ્પર્શ
અત્યન્ત હી કઠોર હોતા હૈં । વે દુસ્સહ હૈં વે પૂર્વોક્ત પાંચો નરક અનિષ્ટ
હૈં-ઔર વહાં કી વેદનાં ઓ અત્યન્ત અશુભ હૈં ।

इस प्रकार पूर्वोक्त स्थलों में तमस्तमःप्रभा पृथिवी के नारकों के
स्वस्थान कहे गए हैं । वे उपपात की अपेक्षा लोक के असंख्यातवें भाग
में हैं, समुद्घात की अपेक्षा लोक के असंख्यातवें भाग में हैं और
स्वस्थान की अपेक्षा भी लोक के असंख्यातवें भाग में हैं । इन पूर्वोक्त
स्थानों में तमस्तमःप्रभा पृथिवी के नैरयिक निवास करते हैं । वे
नैरयिक काले हैं, काली प्रभा वाले हैं । उनको देखने मात्र से भय के

गंधથી ગંધાતા હોય છે. અત્યન્ત દુર્ગન્ધથી યુક્ત હોય છે. તેઓના સ્પર્શ
અત્યન્ત કઠોર હોય છે. તેઓ દુઃસહ છે આ પૂર્વોક્ત પાંચે નરક અનિષ્ટ છે.
અને ત્યાંની વેદનાઓ પણ અત્યન્ત અશુભ છે.

આ રીતે પૂર્વોક્ત સ્થળોમા તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના સ્વસ્થાન
કહેલાં છે. તેઓ ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે,
સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે અને સ્વસ્થાનની
અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે આ પૂર્વોક્ત સ્થાનોમાં તમ
સ્તમઃપ્રભા પૃથિવીના નૈરયિક નિવાસ કરે છે તે નૈરયિકો કાળા છે કાળીપ્રભા
વાળાં છે. તેમને જોવા માત્રથી ભયના કારણે રૂવાડા ઉભા થઈ આવે છે. તેઓ
અત્યન્ત ભયાનક છે. ત્રાસ કરક છે-આતક ઉત્પન્ન કરનારાં છે અને રંગે

‘બ્રહ્મે તમતમાપુઢ્યવીનેરડયા પરિવસંતિ’ વસ્ત્રઃ, તમસ્તમાપૃથિવી નૈરયિકા; પરિ-
વસન્તિ, તે ચ નૈરયિકા ‘કાલા’ કૃષ્ણાઃ, ‘કાલોભામા’ કૃષ્ણાવભામાઃ—કૃષ્ણ-
પ્રભાપટલોપચિતા ભવન્તિ, તથા ‘ગંભીરલોમહરિતા’ ગમ્ભીરલોમહર્ષાઃ, ગમ્ભીરઃ
અતીવોત્કટઃ, દર્શનમાત્રેણ લોમહર્ષઃ—રોમાશ્ચોદ્ગમો યેભ્ય સ્તે ગમ્ભીરલોમહર્ષાઃ
સન્તિ, અત એવ તે ‘ભીમા’ ભીમાઃ—અત્યન્તભયાનકાઃ ‘ઉત્તામણગા’ ઉત્ત્રાસ-
નકાઃ—ઉત્ત્રાસજનકાઃ—અત્યન્તાતદ્ક્રોત્પાદકા ભવન્તિ ઇત્યાજયઃ, ‘પરમ કિષ્કા
ઘ્વણે ણં પ્ણક્તા’ વર્ણેન—વર્ણાપેક્ષયા પરમકૃષ્ણાઃ—અત્યન્તકૃષ્ણદર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—
પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ ‘સમણાઉસો!’ ભો શ્રમણાયુષ્મન ! ‘તે ણં નિચ્ચં ભીતા’ તે
સ્વલુ નૈરયિકાઃ, નિત્યમ્—સર્વકાલમ્ ભીતાઃ—ભયયુક્તા સ્તિષ્ઠન્તિ, દુઃસ્વમય-
વેદનાવચ્ચાત્ ‘નિચ્ચં તત્થા’ નિત્યં—સર્વદા ત્રસ્તાઃ—ત્રાસયુક્તા ભવન્તિ, દુઃસ્થિતિ-
મચ્ચાત્ ‘નિચ્ચં—સર્વકાલમ્ ત્રાસિતાઃ—પરસ્પરં ત્રાસં પ્રાપિતા ભવન્તિ,
‘નિચ્ચં ઉઘ્વિગા’ નિત્યં—સર્વકાલમ્ ઉદ્ધિગ્નાઃ—ઉદ્ધેગયુક્તચિત્તારિતાંતિ ‘નિચ્ચં
પરમમસુહસંવદ્ધં’ નિત્યં—સર્વકાલમ્ પરમામૃતસંવદ્ધમ્ અન્તરાવિચ્છેદરહિતમ્
‘નરગભયં’ નરકભયમ્ ‘પચ્છણુભવમાણા’ પ્રત્યનુભવન્તઃ—પ્રત્યેકમનુભવન્તઃ—વેદ-
યમાનાઃ ‘વિહરંતિ’ વિહરન્તિ—તિષ્ઠન્તિ, અત્રેદમ્ અવધેયમ્—રત્નપ્રભાદિ સપ્ત-
પ્રથિવીનૈરયિકાણાં સ્વસ્થાનાદિકં સમાનરૂપતયૈવ યથા યોગમુપવર્ણિતમ્ કેવલ-

કારણ અતીવ ઉત્કૃષ્ટ રોમાંચ હો આતા હૈ । વે અત્યન્ત હી ભયાનક
હૈ, ત્રાસકારક હૈ—આતંક ઉત્પન્ન કરને વાલે હૈં ઔર વર્ણ સે
અત્યન્ત હી કાલે હોતે હૈં । હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! વે નૈરયિક નિરન્તર
ભયભીત રહતે હૈં, ક્યોંકિ દુઃસ્વમય વેદના સે યુક્ત બને રહતે હૈં, સદૈવ
ત્રાસયુક્ત હોતે હૈં—પરસ્પર મેં એક દૂસરે કો ત્રાસ પહુંચાતે રહતે હૈં ।
હસ કારણ ઉનકા ચિત્ત સદા ઉદ્ધિગ્ન રહતા હૈં । વે સર્વકાલ ઘોર
દુઃસ્વમય નરકભય કા અનુભવ કરતે હૈં ।

યહાં યહ સમજ્ઞ લેના ચાહિય—રત્નપ્રભા આદિ સાતોં પૃથિવિયોં કે
નારકોં કે સ્વસ્થાન આદિ કી યથાયોગ્ય સમાન રૂપ મેં હી પ્રરૂપણા

અત્યન્ત કાળાં હોય છે. હે આયુષ્મન શ્રમણ ! તે નૈરયિકા નિરન્તર લયલીત
રહે છે, કેમકે તેઓ સદાકાળ દુઃખમય પીડાથી પીડિત રહે છે. સદૈવ ત્રાસ
યુક્ત રહે છે. પરસ્પરમાં એક બીજાને ત્રાસ પહોંચાડ્યા કરે છે. એ કારણે
તેમનાં ચિત્ત સદા ઉદ્ધિગ્ન રહે છે. તેઓ બધો સમય ઘોર દુઃખમય નરક
લયનો અનુભવ કરતા રહે છે.

અહીં એ સમજી લેવું જોઈએ—રત્નપ્રભા આદિની યથાયોગ્ય સમાન
રૂપમાં જ પ્રરૂપણા કરાઈ છે. કેવળ છઠી અને સાતમી પૃથ્વીઓના નારકવાસો

षष्ठपृथिव्यां सप्तमपृथिव्याश्च नरकावासाः कापोताग्निवर्णाभाः नोक्ताः, नरको-
त्पत्तिस्थानव्यतिरेकेण अन्यत्र सर्वत्रैव तेषां शीतपरिणामत्वात् तथाचोक्तम्—
'नवरं छट्सत्तमीसु णं काउअगणि वज्जाभा न भवन्ति' इति, अथ पूर्वोक्तपृथिवी
बाह्यपरिमाणप्रतिपादिकाम् संग्रहगाथामाह ।

मूलम्—आसीयं बत्तीसं, अट्ठावीसं च हुंति वीसं च ।

अट्ठारस सोलसगं, अट्ठुत्तरमेव हिट्ठिमिया ॥१॥

अट्ठुत्तरं च तीसं, छव्वीसं चेव सयसहस्सं तु ।

अट्ठारस सोलसगं, चउदसमहियं तु छट्ठीए ॥२॥

अद्धतिवन्नसहस्सा, उवरि महे वज्जिऊणतो भणियं ।

मज्जे ति सहस्सेसु, होंति उ णरगा तमत्तमाए ॥३॥

तीसा य पन्नवीसा, पन्नरस दसेव सयसहस्साइं ।

तिन्नि य पंचूणेगं, पंचेव अणुत्तरा णरगा ॥४॥सू० १४॥

छाया—आशीतं १ द्वात्रिंशम् २ अष्टाविंशं ३ च भवन्ति विंशतिश्च ४ ।

अष्टादश षोडशकं ६, अष्टोत्तरमेव अधस्तनायाः ७ ॥ १ ॥

अष्टोत्तरं १ च त्रिंशत् २, पञ्चविंशतिश्चैव ३, शतसहस्रं तु ।

अष्टादश ४ षोडशकं ५, चतुर्दशाधिकं तु षष्ठ्याः ॥ २ ॥

की गई है, केवल छठी और सातवीं पृथिवी के नारकावासों को कापोत
अग्नि के समान नहीं कहा है । इसका कारण यह है कि नारकों की
उत्पत्ति के स्थानों को छोड़कर अन्यत्र सर्वत्र उनका परिणमन शीत
रूप होता है । कहा भी है—'छठी और सातवीं पृथ्वी के नारकावास
कापोत अग्नि जैसे वर्ग के नहीं होते ।

शब्दार्थ—(आसीयं) अस्सी (बत्तीसं) बत्तीस (अट्ठावीसं) अट्ठाईस
(च) और (हुंति) होते हैं (वीसं च) और वीस (अट्ठारस) अठारह (सोल-
सगं) सोलह (अट्ठुत्तर मेव) आठ अधिक ही (हिट्ठिमिया) नीचे की ॥१॥

ने कापोत अग्निना समान नहीं कहा। એનું કારણ એ છે કે નારકોની ઉત્પત્તિના
સ્થાન સિવાય અન્યત્ર સર્વત્ર તેઓના પરિણમન શીતરૂપ બને છે. કહ્યું પણ
છે છઠીઅને સાતમી પૃથ્વીના નારકાવાસ કાપોત અગ્નિ જેવા રંગના હોતા નથી.

શબ્દાર્થ—(આસીય) એ સી (બત્તીસં) બત્તીસ (અટ્ઠાવીસં) અઠ્યાવીસ (ચ)
અને (હુંતિ) હોય છે (વીસં ચ) અને વીસ (અટ્ઠારસ) અઠાર (સોલસગં) સોળ
(અટ્ઠુત્તરમેવ) આઠ અધિક ૪ (હિટ્ઠિમિયા) નીચેની ॥ ૧ ॥

સાર્ધત્રિપશ્ચાશ્વત્સહસ્રાણિ ઉપર્યધો વર્જયિત્વા તતો ભણિતમ્ ।

મધ્યે ત્રિસહસ્રેષુ ભવન્તિ તુ નરકાસ્તમસ્તમાયામ્ ॥ ૩ ॥

ત્રિંશચ્ચ પશ્ચવિંશતિઃ, પશ્ચદશ દશૈવ શતસહસ્રાણિ ।

ત્રીણિ ચ પશ્ચોનૈકં પશ્ચૈવ અનુત્તરા નરકાઃ ॥ ૪ ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ટીકા—‘આસીયં’ આશીતમ્ અશીતિસહસ્રાધિકં યોજનલક્ષં રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ વાહલ્યં વર્તતે, ‘વત્તીસં’ દ્વાત્રિંશમ્-દ્વાત્રિંશદધિકં યોજનલક્ષં વાહલ્યં શર્કરાપ્રભાયાઃ ‘અદ્વાવીસં ચ હોતિ’ અષ્ટાવિંશચ્ચ-અષ્ટાવિંશતિસહસ્રાધિકં યોજન

(અદ્વુત્તરં ચ) આઠ અધિક (ત્રીસં) ત્રીસ (છવ્વીસં) છવ્વીસ (ચેવ) ઔર (સયસહસ્સં તુ) લાખ (અદ્વારસ) અઠારહ (સોલસગં) સોલહ (ચઙ્ગસં) ચૌદહ (અહિયં તુ) અધિક (છટ્ટીએ) છઠી ભૂમિ મેં ॥૨॥

(અદ્વતિવન્ન સહસ્સા) સાઢે વાવન હજાર (ઙ્ગરિમહે) ડપર ઔર નીચે (વઙ્ગિઙ્ગ) છોડ કર (તા) તો (મણિયં) કહા હૈ (મઙ્ગે) મધ્ય મેં (તિસહસ્સેસુ) ત્રીન હજાર યોજનોં મેં (હોતિ ઙ્ગરગા તમતમાએ) તમસ્તમાપ્રભા મેં નારકાવાસ હોતે હૈં ॥૩॥

(ત્રીસા ય) ત્રીસ (પન્નવીસા) પચ્વીસ (પન્નરસ) પન્દરહ (દસેવ) દસ (સયસહસ્સાઈ) લાખ (તિન્નિ) ત્રીન (પંચૂળેગં) પાંચ કમ એક લાખ (પંચેવ) પાંચ હી (અણુત્તરા) અનુત્તર (ળરગા) નરકાવાસ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—સાતોં પૃથિવિયોં કો જો મોટાઈ પહેલે કહી ગઈ હૈ, ડસકી સંગ્રહણી ગાથા કહતે હૈં—રત્નપ્રભા પૃથિવો કી મોટાઈ એક લાખ અસ્સી

(અુત્તરંચ) આઠ અધિક (ત્રીસં) ત્રીસ (છવ્વીસં) છવીશ (ચેવ) અને (સય સહસ્સંતુ) લાખ (અદ્વારસ) અઠાર (સોલસગં) સોલ (ચઙ્ગસ) ચૌદ (અહિયંતુ) અધિક (છટ્ટીએ) છઠી ભૂમિમા ॥૨ ॥

(અદ્વતિવન્ન સહસ્સા) સાડા વાવન હજાર (ઙ્ગરિ મહે) ડપર અને નીચે (વઙ્ગિઙ્ગ) ત્યજીને (તો) તો (મણિયં) કહ્યું છે (મઙ્ગે) મધ્યમાં (તિસહસ્સેસુ) ત્રણ હજાર યોજનમા (હોતિ ઙ્ગરગા તમતમાએ) તમઃ તમઃ પ્રભામા નારકો વાસ હોય છે ॥ ૩ ॥

(ત્રીસાય) ત્રીસ (પન્નવીસા) પચીસ (પન્નરસં) પંદર (દસેવ) દસ (સય સહસ્સાઈ) લાખ (તિન્નિય) ત્રણ (પંચૂળેગં) પાંચ એકા એક લાખ (પંચેવ) પાંચ જ (અણુત્તરા) અનુત્તર (ળરગા) નરકાવાસ ॥ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ—સાતમી પૃથિવીયોની જે મોટાઈ પહેલાં કહેલી છે, તેની સંગ્રહણી ગાથા કહે છે—રત્નપ્રભા પૃથ્વીની મોટાઈ એક લાખ એંસી હજાર યોજન

લક્ષં વાલુકાપ્રમાયાઃ વાહલ્યં ભવતિ, 'વીસં ચ' વિશશ્ચ-વિંશતિસહસ્રાધિકં
યોજનલક્ષં વાહલ્યં પદ્મપ્રમાયાઃ, 'અટ્ઠારસ' અષ્ટાદશસહસ્રાધિકં યોજનલક્ષં
વાહલ્યં ધૂમપ્રમાયાઃ, 'સોલસગં' પોડશસહસ્રાધિકં યોજનલક્ષં વાહલ્યં તમઃ
પ્રમાયાઃ, 'અદ્દુત્તરમેવ હિદ્ધિસિયા' અષ્ટોત્તરમ્-અષ્ટસહસ્રાધિકં યોજનલક્ષં સર્વા-
ધસ્તન્યા સ્તમસ્તમઃપ્રમાયાઃ વાહલ્યં વર્તતે इत्याशयः । १, અથોપર્યધશ્ચૈકૈકં
યોજનસહસ્રં પરિત્યજ્ય યાવત્પ્રમાણં નરકાવાસયોગ્યં પૃથિવીવાહલ્યં વર્તતે તાવત્
સંગ્રહીતુમાદ્ગાથાદ્વયેન-'અદ્દુત્તરં ચ તીસં છવ્વીસં ચેવ સયસહસ્રંતુ' અષ્ટોત્તરં
ચ-૧, ત્રિંશત્ ૨, પદ્વિંશતિશ્ચૈવ ૩, શતસહસ્રંતુ, 'અટ્ઠારસ, સોલસગં ચઉદસ
મહિયંતુ છટ્ટીએ' અષ્ટાદશ ૪, પોડશકમ્ ૫, ચતુર્દશાધિકંતુ પઠ્ઠચાઃ ૬, ૧૨।
'અદ્ધતિવન્નસહસ્સા ઉવરિમહે વજ્જિઉળતો મણિયં' સાર્દ્ધં ત્રિપશ્ચાશત્સહસ્રાણિ,
ઉપર્યધો વર્જયિત્વા તતો મણિતમ્ 'મજ્જે તિસહસ્રેસુ હોંતિ ઉ ણરગા તંમતમાએ' ૧૩।
મધ્યે ત્રિસહસ્રેષુ ભવન્તિ તુ નરકાસ્તમસ્તમાયામ્ ॥૩॥ તથા ચ રત્નપ્રમાયા
વાહલ્યપરિમાણમ્ અશીતિ સહસ્રાધિકં યોજનલક્ષં ભવતિ તસ્યોપરિતનમેકં
યોજનસહસ્રમેકશ્ચાધસ્તનં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા અવશિષ્ટં નરકાવાસાધારભૂતં

હજાર યોજન કી હૈ । શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ વત્તીસ
હજાર યોજન કી હૈ । વાલુકાપ્રમા પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ અઢા-
ઈસ હજાર યોજન કી હૈ । પંકપ્રમા કી મોટાઈ એક લાખ વીસ હજાર
યોજન કી હૈ । ધૂમપ્રમા કી મોટાઈ એક લાખ અઠારહ હજાર યોજન
કી હૈ । તમઃપ્રમા કી મોટાઈ એક લાખ સોલહ હજાર યોજન કી હૈ
ઔર તમસ્તમઃપ્રમા કી મોટાઈ એક લાખ આઠ હજાર યોજન કી હૈ ।

ઊપર ઔર નીચે એક-એક હજાર યોજન ભાગ છોડકર જિતને
ભૂમિભાગ મેં નારકાવાસ હોતે હૈં, ઉસે દો ગાથાઓં દ્વારા દિખલાતે
હૈં-રત્નપ્રમા પૃથિવી કી કુલ મોટાઈ એક લાખ અસી હજાર યોજન
કી હૈ, ઉસમેં સે એક હજાર યોજન ઊપર ઔર એક હજાર યોજન નીચે
કે ભૂમિભાગ છોડકર શેષ એક લાખ અઠહત્તર હજાર યોજન ક્ષેત્ર

ની છે. શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીની મોટાઈ એક લાખ બત્તીસ હજાર યોજનની છે.
પંકપ્રમાની મોટાઈ એક લાખ અઠાર હજાર યોજનની છે. તમઃપ્રમાની મોટાઈ
એક લાખ આઠ હજાર યોજનની છે.

ઉપર અને નીચે એક એક હજાર યોજન ભાગ છોડીને બેટલા ભૂમિ
ભાગમાં નારકાવાસ હોય છે, તેને બે ગાથાઓ દ્વારા બતાવે છે-રત્નપ્રમાપૃથ્વી
ની મોટાઈ એક લાખ અસી હજાર યોજનની છે, તેમાંથી એક હજાર યોજન
ઉપર અને એક હજાર યોજન નીચેના ભૂભાગને છોડીને બાકી રહેલ એક

भवति तेन रत्नप्रभाया नरकावासयोग्यं बाहल्यपरिमाणम् अपि सप्ततिसहस्राधिकं
योजनलक्षं भवति, एवं रीत्या सप्तानामपि पृथिवीनाम् नरकावासयोग्यानि
बाहल्यपरिमाणानि स्वयमूहनीयानि, अथ नरकावाससंख्या प्रतिपादिकां संग्राहक-
गाथामाह—‘तीसायपन्नवीसा, पन्नरसदसेव सप्तसहस्राहं’ त्रिंशच्च, पञ्चविंशतिः,
पञ्चदश, दशैव शतसहस्राणि, ‘तिन्त्रिय पंचूणेणं पंचेव अणुत्तरा णरगा’ ॥४॥,
त्रीणि च पञ्चोनैकं पञ्चैव अनुत्तरा नरकाः ॥४॥

गाथार्थः प्राक्प्रतिपादित एवेति भावः ॥सू० १४॥

મૂલમ્—કહિ ણં મંતે ! પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પજ્જત્તા-
પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા ? ગોયમા ! ઉહૂલોએ તદેક્કદેસમાએ,
અહોલોએ તદેક્કદેસમાએ, તિરિયલોએ અગડેસુ તલાણસુ નઈસુ
દહેસુ વાવીસુ પુક્ખરિણીસુ દીહિયાસુ ગુંજાલિયાસુ સરેસુ સર-
પંતિયાસુ સરસરપંતિયાસુ ત્રિલેસુ વિલપંતિયાસુ ઉજ્જરેસુ નિજ્જ-
રેસુ ચિલ્લેસુ પલ્લલેસુ દોવેસુ સમુદ્દેસુ સઘ્વેસુ ચેવ જલા-
સણસુ જલટ્ટાણેસુ, એત્થ ણં પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પજ્જત્તા-
પજ્જત્તગાણં ઠાણા પળ્લત્તા । ઉવવાણં લોગસ્સ અસંખેજ્જહ-
માએ, સમુગ્ધાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહમાએ, સટ્ટાણેણં સઘ્વ-
લોયસ્સ અસંખેજ્જહમાગે ॥સૂ० ૧૫॥

मैं नारकावास हूँ । इसी प्रकार सातों पृथिवियों के नारकावासों के
बाहल्य का परिमाण स्वयं ही समझ लेना चाहिए ।

अब नारकावासों की संख्या बतलाने वाली गाथा का अर्थ कहते
हैं—पहली पृथिवी में तीस लाख, दूसरी में पच्चीस लाख, तीसरी में
पन्द्रह लाख, चौथी में दश लाख, पांचवीं में तीन लाख, छठी में पांच
कम एक लाख और सातवीं में पांच नारकावास हैं ॥१४॥

લાખ અડસઠ હજાર યોજન ક્ષેત્રમાં નારકાવાસ છે. એ પ્રકારે સાત પૃથિવી-
યોના નારકાવાસોના બાહુલ્યનું પરિણામ બીજે સમજી લેવું જોઈએ.

હવે નારકાવાસોની સંખ્યા બતાવવા વાળી ગાથાનો અર્થ કહે છે પહેલી
પૃથ્વીમાં ત્રીસ લાખ, બીજીમાં પચીસ લાખ, ત્રીજીમાં પંદર લાખ ચોથીમાં
દશ લાખ, પાંચમીમાં ત્રણ લાખ, છઠીમાં પાંચ એકા એક લાખ અને સાતમી
માં પાંચ નારકાવાસ છે. ॥ ૧૪ ॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! ऊर्ध्वलोके तदेकदेशभागे, अधोलोके तदेकदेशभागे, तिर्यग्लोके अवटेषु तडागेषु नदीषु ह्रदेषु वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु गुञ्जालिकासु सरस्सु सरःपङ्क्तिकासु सरःसरः पङ्क्तिकासु विलेषु विलपङ्क्तिकासु उज्झरेषु निर्झरेषु चिल्ललेषु पल्लवेषु वप्रेषु द्वीपेषु समुद्रेषु, सर्वेषु चैव जलाशयेषु जलस्थानेषु, अत्र खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि । उपपातेन लोकस्यासंख्येयभागे, समुद्घातेन लोकस्यासंख्येयभागे स्वस्थानेन सर्वलोकस्यासंख्येयभागे ॥ सू० १५ ॥

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणिथाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?) भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त पंचेन्द्रिय तिर्यचों के स्थान कहां कहे गए हे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (उड्डलोए तदेक्कदेसभाए) ऊर्ध्वलोक में उसके एक देश-भाग में (अहोलोए तदेक्कदेसभाए) अधोलोक में उसके एक देश-भाग में (तिरियलोए) तिर्छे लोक में (अगडेसु) कूपों में (तलाएसु) तालावों में (नईसु) नदियों में (दहेसु) ह्रदों में (वावीसु) वावडियों में (पुक्खरिणीसु) पुष्करिणियों में (दीहियासु) लंबी वावडियों में (गुंजालियासु) गुंजालिकाओं में (सरेसु) सरोवरों में (सरपंतियासु) पंक्तिबद्ध सरोवरों में (सरसरपंतियासु) सर-सरपंतियों में (विलेसु) विलों में (विलपंतियासु) पंक्तिबद्ध विलों में (उज्झरेसु) उज्झरों में (निज्झरेसु) झरनों में (चिल्लेसु) चिल्लरों में (पल्ललेसु) पोंखरों में (वप्पेसु) केदारों में (दीवेसु) द्वीपों में (समुदेसु) समुद्रों में (सव्वेसु चैव जलासएसु) सभी जला-

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणिथाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त अने अपर्याप्त पंचेन्द्रिय तिर्यचोना स्थान कहां कहां छे ? (गोयमा !) हे गौतम (उड्डलोए तदेक्कदेसभाए) ऊर्ध्व लोकभां तेना ओक्क प्रदेश भागभां (अहोलोए तदेक्कदेसभाए) अधोलोकभां तेना ओक्क भागभा (तिरियलोए) तिर्छा लोकभां (अगडेसु) कुवाओभां (तलाएसु) तलावोभां (नईसु) नदीओभां (दहेसु) ह्रदोभां (वावीसु) वावडीओभां (पुक्खरिणीसु) पुष्करिणीओभां (दीहियासु) लांबी वावडीओभां (गुंजालियासु) गुंजालिकाओभां (सरेसु) सरोवरोभां (सरपंतियासु) पंक्तिबद्ध सरोवरोभां (सरसर पंतियासु) सर-सर पंक्तिओभां (विलेसु) गीलोभां (विलपंतियासु) पंक्तिबद्ध गीलोभां (उज्झरेसु) उज्झरोभां (निज्झरेसु) निर्झरोभां-अश्रुओभां (चिल्ललेसु) चिल्लरोभां (पल्ललेसु) पोंखरोभां (वप्पेसु) केदारोभां (दीवेसु) द्वीपोभां (समुदेसु) समुद्रोभां (सव्वेसु चैव

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકૃષ્ણેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનાં સ્થાનાદિકં પ્રરુ-
પયિતું ગૌતમ પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે ! પંચિન્દિયતિરિક્ખજોણિયાણં’—હે ભદન્ત !
કુત્ર સ્થલ—કસ્મિન્ પ્રદેશે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’—પર્યા-
પ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’—સ્થાનાનિ સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? પ્રરુપિ-
તાનિ સન્તિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ ઉડ્ડલોએ તદેકદેસમાએ’—ઊર્ધ્વલોકે તદે-
કદેશભાગે મન્દરાદિવાપ્યાદિપુ મત્સ્યાદીનાં તિર્યક્ષપચ્ચેન્દ્રિયાણાં સત્વાત્, ‘અહો
લોએ તદેકદેસમાએ’—અધોલોકે તદેકદેશભાગે—અ ધો લોકસ્યગ્રામકૂપાદિપુ તેપાં

શયોં મેં (જલઢાણેસુ) જલ કે સ્થાનોં મેં (એત્થ ણં) इन स्थानों में (પંચિ-
ન્દિયતિરિક્ખજોણિયાણં) પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં)
પર્યાપ્તોં ઓર અપર્યાપ્તોં કે (ઠાણા) સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહે હૈં । (ઉવવાણં)
ઉપપાત કી અપેક્ષા (લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાએ) લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ
મેં (સમુગ્ધાણં) સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા (સવ્વલોચસ્સ અસંખેજ્જહમાએ)
સર્વ લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં (સઢાણેણં) સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા
(સવ્વલોચસ્સ અસંખેજ્જહમાએ) સર્વ લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—અથ પર્યાપ્ત એવં અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે સ્થાન
આદિ કી પ્રરુપણા કી જાતી હૈ । ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—ભગવન્ !
પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે સ્વસ્થાન કહાં કહે હૈ ?
ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ—ઊર્ધ્વલોક કે અન્દર ઉસ કે એક દેશ ભાગ મેં
અર્થાત્ મન્દર પર્વત કી વાવડિયોં આદિ મેં મત્સ્ય આદિ પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોં કા અસ્તિત્વ હોતા હૈ । અધોલોક કે અન્દર ઉસકે એક દેશ

જલાસયેસુ) બધા જળાશયોમાં (એત્થ ણં) આ સ્થાનોમાં (પંચિન્દિયતિરિક્ખજોણિ
યાણં) પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તોના
(ઠાણા) સ્થાનોં (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (ઉવવાણં) ઉપપાતની અપેક્ષાએ—(લોચસ્સ
અસંખેજ્જહમાએ) લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં (સમુગ્ધાણં) સમુદ્ધાતની
અપેક્ષાએ (સવ્વલોચસ્સ અસંખેજ્જહમાએ) સર્વ લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં
(સઢાણેણં) સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ (સવ્વલોચસ્સ અસંખેજ્જહમાએ) સર્વ લોકના
અસંખ્યાતમા ભાગમાં ॥ ૧૫ ॥

ટીકાર્થ—હવે પર્યાપ્ત તેમજ અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના સ્થાન આદિની પ્રશ્ન
પણા કરાય છે. ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે—ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના સ્થાન કયા કહ્યા છે ? ભગવાન ઉત્તર આપે છે—ઊર્ધ્વ
લોકના અંદર તેના એક ભાગમાં અર્થાત્ મન્દર પર્વતની વાવડીયો આદિમાં
મત્સ્ય આદિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનું અસ્તિત્વ હોય છે. અધોલોકની અંદર

સત્વાત્, 'તિરિયલોણ' તિર્યગ્લોકે 'અગડેસુ' અવટેપુ કૂપેપુ 'તલાણસુ'—તડાગેપુ 'નદીસુ'—નદીપુ—ગઙ્ગાદિનદીપુ 'દહેસુ'—હદેપુ—પદ્માદિ—હદેપુ 'વાવીસુ'—વાપીપુ—ચતુરસ્રસ્થાતરૂપાસુ 'દીર્ઘિયાસુ'—દીર્ઘિકાસુ 'ગુંજાલિયાસુ'—ગુંજાલિકાસુ—લઘુ—દીર્ઘિકાસુ 'સરેસુ'—સરઃસુ 'સરપંતિયાસુ'—સરઃપદ્મક્રિકાસુ, 'સરસરપંતિયાસુ'—સરઃસરઃપદ્મક્રિકાસુ—પૂર્વોપવર્ણિતરૂપાસુ, 'વિલેસુ'—વિલેપુ 'વિલપંતિયાસુ'—વિલપદ્મક્રિકાસુ 'ઉઝ્ઝરેસુ'—ઉઝ્ઝરેપુ—ગિર્યમ્મસાં પ્રસવેપુ 'નિઝ્ઝરેસુ'—નિઝ્ઝરેપુ—ગિર્યમ્મસાં સદાવસ્થાયિપ્રસવેપુ, 'ચિલ્લેસુ'—ચિલ્લરેપુ—અસ્થાતસ્તોકજલાશ્રયેપુ ભૂપ્રદેશેષુ ગિરિપ્રવેશેષુ વા 'પલ્લેસુ'—પલ્લલેસુ—અસ્થાતાલ્પજલાશ્રયેષુ 'વપ્પિણેસુ'—વપ્પેપુ—કેદારેપુ 'દ્વીપેસુ'—દ્વીપેપુ, 'સમુદેસુ'—સમુદ્રેપુ, કિં વહુના ? 'સન્વેસુ' ચેવ જલાસણસુ—સર્વેષુ ચેવ જલાશયેપુ, 'જલઠાણેસુ'—જલસ્થાનેષુ 'એત્થણં'—અત્ર સ્થલ-ઉપયુક્તસ્થલેપુ 'પર્ચિદિયતિરિવલ્લજોણિયાણં'—પञ्चेन्द्रिय-તિર્યગ્યોનિકાનામ્ 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાગાણં'—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ 'ઠાણા પુણ્ણત્તા'—

ભાગ મેં અર્થાત્ અધોલોક સંબંધી ગ્રામોં ઓર કૂપોં આદિ મેં ડનકી સત્તા હોતી હૈ । તિછેં લોક મેં કૂપોં મેં, તાલાઓં મેં, ગંગા આદિ નદિયોં મેં, પદ્મ આદિ હ્રદોં મેં, ચૌકોર સ્ત્રોદી હુઈ વાવડિયોં મેં, પુષ્કરિણિયોં અર્થાત્ વૃત્તાકાર વાવડિયોં મેં, દીર્ઘિકાઓં—લંબી વાવડિયોં મેં, ગુંજાલિકાઓં અર્થાત્ છોટી દીર્ઘિકાઓં મેં, સરોં મેં, પંક્તિવદ્ધ સરોવરોં મેં, સર—સરપંક્તિયોં મેં જિનકા સ્વરૂપ પહેલે વતલાયા જા ચુકા હૈ, વિલોં મેં, વિલપંક્તિયોં મેં, ઉઝ્ઝરોં અર્થાત્ પહાડી જલ કે નાલોં મેં, નિઝ્ઝરોં—પહાડી જલ કે સદા વહને વાલે ઝરનોં મેં, ચિલ્લરોં મેં અર્થાત્ વિના સ્ત્રોદે વને થોડે—સે જલ કે સ્થાનોં મેં, પોશ્વરોં મેં (વપ્પિણેસુ) કેદારોં મેં, દ્વીપોં મેં, સમુદ્રોં મેં, અધિક કયા કહા જાય, સમી જલાશયોં મેં, જલ કે સ્થાનોં મેં, ઇન સમી પૂર્વોક્ત સ્થાનોં મેં પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત

તેમના એક દેશ ભાગમાં અર્થાત્ અધોલોક સંબંધી ગ્રામો અને કૂપો આદિમાં તેઓની સત્તા હોય છે. તિર્છાલોકમાં, કુવાઓમાં, તલાવોમાં, ગંગા આદિ નદીઓમાં. પદ્મ આદિ હ્રદોમાં, ચોરસ ખોદેલી વાવડીઓમાં, પુષ્કરણિઓમાં અર્થાત્ વૃત્તાકાર વાવડીઓમાં, દીર્ઘિકાઓં—લાંબી વાવડિયોમાં ગુંજાલિકાઓ અર્થાત્ નાની દીર્ઘિકાઓમાં, સરોવરોમાં, પદ્મિત વદ્ધ સરોવરોમાં સર—સર પંક્તિઓમાં જેનું સ્વરૂપ આગળ બતાવેલ છે. ખીલોમાં, ખીલપકિતઓમાં, ઉજ્જરો અર્થાત્ પહાડી પાણીના સાદા વહેતાં ઝરણાઓમાં ચિલ્લરોમાં અર્થાત્ ખોદા વગર બનેલા થોડા પાણીના સ્થાનોમાં પોષ્વરોમાં (વપ્પિણેસુ) કેદારોમાં દ્વીપોમાં સમુદ્રોમાં વિશેષ શું કહેવું સર્વ જળાશયોમાં જળના સ્થાનોમાં આ

સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, 'ઉવવાણં લોચસ્સ અસં-
 खेज्जइभागे'-उपपातेन-उपपातमाश्रित्य उपपातापेक्षयेत्यर्थः, लोकस्य असंख्ये-
 यभागे-असंख्येयतमे भागे पर्याप्तापर्याप्तकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वर्तन्ते,
 पर्याप्तनिश्चया अपर्याप्तानां समुत्पादात्, पर्याप्तानाञ्च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां
 मनुष्यादिक्षेत्रवर्तितात् 'समुद्वाणं सव्वलोचस्स असंखेज्जइभागे'-समुद्घातेन-
 समुद्घातमाश्रित्य-समुद्घातापेक्षया सर्वलोकस्य असंख्येयभागे-असंख्येयतमे-
 भागे पर्याप्तापर्याप्तकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वर्तन्ते, प्रगुक्तयुक्तेः, 'सट्ठाणेणं
 सव्वलोचस्स असंखेज्जइभागे'-स्वस्थानेन-स्वस्थानमधिकृत्य स्वस्थानापेक्षये-
 त्यर्थः, सर्वलोकस्य असंख्येयभागे-असंख्येयतमे भागे इत्यर्थः, पर्याप्तापर्याप्तक
 पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वर्तन्ते इत्याशयः ॥ सू० १५ ॥

મૂલમ્-કહિ ણં મંતે ! મણુસ્સાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ઠાણા
 પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! અંતોમણુસ્સસ્સેવે પળયાલીસાણ જોયળ-
 સહસ્સેસુ અહ્હાઇજ્જેસુ દીવસમુદ્દેસુ, પન્નરસસુ, કમ્મભૂમિસુ,
 તીસાણ અકમ્મભૂમિસુ, છપ્પન્નાણ અંતરદીવેસુ, एत्थ णं मणु-
 स्साणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पण्णत्ता । उववाणं लोचस्स

पंचेन्द्रिय तिर्यचों के स्वस्थान कहे गए हैं । ये स्वस्थान उपपात की
 अपेक्षा से लोक के असंख्यातवें भाग में हैं, अर्थात् पर्याप्त और
 अपर्याप्त पंचेन्द्रिय तिर्यचों के स्थान हैं क्योंकि पर्याप्त जीवों के
 आश्रय से अपर्याप्तों की उत्पत्ति होती है और पर्याप्त पंचेन्द्रिय
 तिर्यच मनुष्य क्षेत्रवर्ती होते हैं । समुद्घात की अपेक्षा सर्व लोक के
 असंख्यातवें भाग में पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार होते हैं और स्वस्थान
 की अपेक्षा सर्वलोक के असंख्यातवें भाग में पर्याप्त एवं अपर्याप्त
 पंचेन्द्रिय तिर्यच पाये जाते हैं ॥१५॥

અર્થાં પૂર્વોક્ત સ્થાનોમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના સ્વસ્થાન
 કહેલાં છે. તેઓ સ્વસ્થાનની અને ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા
 ભાગમાં છે અર્થાત્ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના સ્થાન છે,
 કેમકે પર્યાપ્ત જીવોના આશ્રયથી અપર્યાપ્તોની ઉત્પત્તિ થાય છે. અને પર્યાપ્ત
 પંચેન્દ્રિય તિર્યચ મનુષ્ય ક્ષેત્રવર્તી હોય છે. સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ સર્વ
 લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર હોય છે અને સ્વ-
 સ્થાનની અપેક્ષાએ સર્વ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં પર્યાપ્ત તેમજ અપ-
 ર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચ મળી આવે છે. ॥ ૧૫ ॥

અસંખેજ્જહાગે, સમુદ્ધાણં સઘ્વલોણ, સદ્ધાણેણં લોચસ્સ
અસંખેજ્જહાગે ॥ સૂ. ૧૬ ॥

છાયા—કુત્ર ખલુ ભદન્ત ! મનુષ્યાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ ! અન્તો મનુષ્યક્ષેત્રે પશ્ચત્ત્વારિંશત્સુ યોજનશતસહસ્રેષુ સાર્ધ વૃત્તીયેષુ દ્વીપસમુદ્રેષુ, પશ્ચદશસુ કર્મભૂમિષુ, ત્રિંશત્સુ અકર્મભૂમિષુ, પટ્ટપશ્ચાશ-ત્સુ અન્તરદ્વીપેષુ, અત્ર ખલુ મનુષ્યાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞ-પ્તાનિ । ઉપપાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયમાગે, સમુદ્ધાતેન સર્વલોકે, સ્વસ્થાનેન લોકસ્યાસંખ્યેયમાગે ॥ સૂ. ૧૬ ॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકમનુષ્યાણાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતું ગૌતમ :

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! મણુસ્સાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત મનુષ્યોં કે સ્થાન કહાં કહે ગણે હેં ? (ગોચમા ! અંતો મણુસ્સખેત્તે) ગૌતમ ! મનુષ્ય ક્ષેત્ર કે અન્દર (પણ્યાલીસાણે જોયણસઘસહસ્રેસુ) પૈંતાલીસ લાખ યોજનોં મેં (અદ્ધાહ્જ્જેસુ દીવસમુદ્દેસુ) અઢાઈ દ્વીપ-મસુદ્રોં મેં (પન્નરસસુ કર્મ-ભૂમિસુ) પન્દ્રહ કર્મભૂમિયોં મેં (તીસાણે અકર્મભૂમિસુ) તીસ અકર્મ-ભૂમિયોં મેં (છપ્પન્નાણે અંતરદીવેસુ) છપ્પન અન્તર દ્વીપોં મેં (एत्थ ણં) હન સ્થાનોં મેં (મણુસ્સાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા) પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત મનુષ્યોં કે સ્થાન હેં (ઉવવાણં) ઉપપાત કી અપેક્ષા સે (લોચસ્સ અસંખેજ્જહાગે) લોક કે અસંખ્યાતવેં માગ મેં (સમુદ્ધા-ણં) સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા (સઘ્વલોણ) સમસ્ત લોક મેં (સદ્ધાણેણં) સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા (લોચસ્સ) લોક કે (અસંખેજ્જહાગે) અસંખ્યા-તવેં માગ મેં ॥ ૧૬ ॥

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે મણુસ્સાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) હે ભગવન ! પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્ત મનુષ્યોના સ્થાન કયાં કહેલાં છે ? (ગોચમા ! અંતો મણુસ્સખેત્તે) મનુષ્યક્ષેત્રોની અન્દર (પણ્યાલીસાણે જોયણસહસ્રેસુ) પિસ્તાળીસ લાખ યોજનમાં (અદ્ધાહ્જ્જેસુ દીવસમુદ્દેસુ) અઢાઈ દ્વીપ-સમુદ્રોમાં (પન્નરસસુ કર્મભૂમિસુ) પંદર કર્મભૂમિઓમાં (તીસાણે અકર્મભૂમિસુ) ત્રીસ અકર્મ ભૂમિમાં (છપ્પન્નાણે અંતર-દીવેસુ) છપ્પન અંતર દ્વીપોમાં (एत्थ ણં) આ સ્થાનોમાં (મણુસ્સાણં પજ્જત્તાપજ્જ-ત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મનુષ્યોના સ્થાન છે (ઉવવાણં) ઉપ-પાતની અપેક્ષાએ (લોચસ્સ અસંખેજ્જહાગે) લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં (સમુ-દ્ધાણં) સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ (સઘ્વલોણ) સમસ્ત લોકમાં (સદ્ધાણેણં) સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ (લોચસ્સ) લોકના (અસંખેજ્જહાગે) અસંખ્યાતમાં ભાગમાં ॥ ૧૬ ॥

પ્રશ્નયતિ-‘કહિ ણં મંતે ! ‘મણુસ્સણં’-હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્ પ્રદેશે મનુ-
પ્યાણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પળ્લત્તા’-સ્થાનાનિ
-સ્વસ્થાનાનિ-પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? મગવાનુત્તરયતિ-‘ગોયમા ! હે
ગૌતમ ! ‘અંતો મણુસ્સચ્ચે’-અન્તો મનુષ્યક્ષેત્રે-મનુષ્યક્ષેત્રસ્ય મધ્યે इत्यर्थः, ‘પળ-
યાલીસાણ જોયણસયસહસ્સેસુ’-પચ્ચત્તારિંશતિ યોજનશતસહસ્સેપુ-પચ્ચત્તારિં-
શલ્લક્ષયોજનેપુ ‘અઢ્ઢાઙ્ગજેસુ દીવસમુદ્દેસુ’-સાર્ધતૃતીયેપુ-સાર્ધઃ તૃતીયો યેપુ તે
સાર્ધ તૃતીયાસ્તેપુ દ્વીપેપુ સમુદ્રેપુ ‘પન્નરસસુ કમ્મભૂમીસુ’-પચ્ચદશસુ કર્મભૂમિપુ-
પચ્ચભરતેપુ પચ્ચૈરાવતેપુ પચ્ચમહાવિદેહેપુ ‘તીસાણ અકમ્મભૂમીસુ’ ત્રિશત્ અકર્મ-
ભૂમિપુ પ્રાગુક્તાસુ ‘છપ્પન્નાણ અંતરદીવેસુ’-પટ્ટપચ્ચાશતિ અન્તરદ્વીપેપુ ‘પ્ત્થ ણં’-
અત્ર ચલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલેપુ ‘મણુસ્સણં’-મનુષ્યાણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં’-પર્યાપ્તા-
પર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પળ્લત્તા’-સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ
સન્તિ, ‘ઉવવાણં લોચસ્સ અસંચેજ્જહમાગે’-ઉપપાતેન-ઉપપાતમધિકૃત્ય, ઉપપાતા-
પેક્ષયેત્યર્થઃ, લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે માગે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકા-મનુષ્યા
વર્તન્તે, પર્યાપ્તનિશ્રયા અપર્યાપ્તાનાં સમુત્પાદાત્ પર્યાપ્તાનાચ્ચ મનુષ્યક્ષેત્રવર્તિત્વાત્,

ટીકાર્થ-અવ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત મનુષ્યોં કે સ્થાન આદિ કી
પ્રરૂપણા કરને કે લિષ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-મગવન્ ! પર્યાપ્ત
ઓર અપર્યાપ્ત મનુષ્યોં કે સ્થાન કહાં કહે ગણ હૈં ? મગવાન્ ઉત્તર
દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય ક્ષેત્ર કે અન્દર, પૈંતોલીસ લાખ યોજનોં મેં,
અઢાઈ દ્વીપ-સમુદ્રોં મેં, પન્દરહ કર્મભૂમિયોં મેં અર્થાત્ પાંચ ભરત, પાંચ
ૅરવત ઓર પાંચ મહાવિદેહોં મેં, તીસ પૂર્વોક્ત અકર્મભૂમિયોં મેં,
છપ્પન અન્તર્દ્વીપોં મેં, ઇન સઘ સ્થાનોં મેં પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત મનુષ્યોં
કે સ્થાન પ્રરૂપિત કિયે ગણ હૈં । ઉપપાત કી અપેક્ષા સે લોક કે અસં-
ખ્યાતવેં માગ મેં પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત મનુષ્ય હોતે હૈં, કયોં કિ
પર્યાપ્તોં કે આશ્રય સે અપર્યાપ્તોં કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ । ઓર પર્યાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મનુષ્યોના સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા
કરવાને માટે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
મનુષ્યોના સ્થાન કયાં કહેલાં છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! મનુષ્યક્ષેત્રની અંદર પિસ્તા-
ળીસ લાખ યોજનમા, અઢાઈ દ્વીપ-સમુદ્રોમા, પંદર કર્મભૂમિયોમા અર્થાત્
પાંચ ભરત, પાંચ ૅરવત અને પાંચ મહા વિદેહોમા, ત્રીસ પૂર્વોક્ત અકર્મ
ભૂમિયોમા, છપ્પન અન્તર દ્વીપોમા આ બધાં સ્થાનોમા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
મનુષ્યોના સ્થાન પ્રરૂપિત કરાયાં છે. ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા
ભાગમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મનુષ્ય થાય છે, કેમકે પર્યાપ્તોના આશ્રયે

‘સમુદ્ધાણં સવ્વલોહ’-સમુદ્ધાતેન-સમુદ્ધાતમાશ્રિત્ય, સમુદ્ધાતાપેક્ષયેત્યર્થઃ
સર્વલોકે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકમનુષ્યા વર્તન્તે કેવલિસમુદ્ધાતસ્ય સર્વલોકે સમ્ભવાત્
‘સદ્ધાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જામાગે’-સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યે-
માગે-અસંખ્યેયતમે માગે પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકમનુષ્યાણાં સત્વાત્ । સૂ. ૧૬ ॥

મૂલમ્-કહિ ણં મંતે ! ભવણવાસીણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્ત-
ગાણં ઠાણા પળણત્તા ? કહિ ણં મંતે ! ભવણવાસી દેવા પરિ-
વસંતિ ? ગોયમા ! ઇમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ અસીહસહસ્સ
ઉત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં ઇગં જોયણસહસ્સં
ઓગાહિત્તા, હેટ્ઠા ચેગં જોયણસહસ્સં વઝ્જિત્તા મઝ્જે અટ્ટહુત્તરે
જોયણસયસહસ્સે, એત્થ ણં ભવણવાસીણં દેવાણં સત્ત ભવણ-
કોડીઓ, બાવત્તરિ ભવણાવાસસયસહસ્સા ભવંતીતિ મક્ખાયં ।
તે ણં ભવણા વાહિં વટ્ટા, અંતો ચરુસા, અહે પુક્ખરકન્નિયા
સંઠાણસંઠિયા ઉક્કિન્નંતર વિઝલગંભીરલાત્તફલિહા પાગારટ્ટાલ-
ગકવાડતોરણપહિદુવારદેસમાગા જંત સયગ્ધીમુસલમુસંઢિ પરિ-
યારિયા અઠ્ઠઝ્ઞા સયા જયા સયા ગુત્તા અઢયાલ કોટ્ટગરહયા
અઢયાલ કયવણમાલા રેમા સિવા કિંકરામરદંડોવરવિલ્લયા
લાઠ્ઠોહયમહિયા ગોસીસસરસરત્તચંદણદ્વરદિન્ન પંચંગુલિતલા
ઉવચિયચંદણકલસા ચંદણઘડસુકયતોરણપહિદુવારદેસમાગા
આસત્તોસત્તવિઝલવટ્ટવગ્ધારિયમલ્લદામકલાવા પંચવન્નસરસ-
સુરભિમુક્કપુંજોવયારકલિયા [ગ્રન્થાગ્રમ્ ૧૦૦૦] કાલાગુરુપવર

મનુષ્ય મનુષ્યક્ષેત્ર મેં હી હોતે હૈં । સમુદ્ધાતની અપેક્ષા પર્યાપ્ત ઓર
અપર્યાપ્ત મનુષ્ય સર્વ લોક મેં હોતે હૈં, કયોં કિ કેવલિ સમુદ્ધાત સર્વ
લોક મેં સંભવ હૈ । સ્વસ્થાનની અપેક્ષા સે લોક કે અસંખ્યાતવે
માગ મેં પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત મનુષ્ય હોતે હૈ ॥૧૬॥

અપર્યાપ્તોની ઉત્પત્તિ થાય છે અને પર્યાપ્ત મનુષ્ય મનુષ્યક્ષેત્રમા જ પેદા થાય
છે સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મનુષ્ય સર્વલોકમાં થાય છે.
કેમકે કેવલિ સમુદ્ધાત સર્વ લોકમાં સંભવે છે. સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ લોકના
અસંખ્યાતમાં ભાગમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મનુષ્ય હોય છે ॥ ૧૬ ॥

कुंदुरुक्तुरुक्कधूवमघमघंतगंधुद्धुयाभिरामा सुगंधवरगंधिया गं-
धवद्विभूया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा णीरया णिम्मला
णिप्पंका निक्कं कडच्छाया सप्पभा सस्सिरीया समरीइया सउ-
ज्जोया पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा, एत्थ णं
भवणवासि देवाणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता। उव-
वाएणं लोयस्स असंखेज्जइभाए, समुग्घाएणं लोयस्स असं-
खेज्जइभाए, सट्टाणेणं लोयस्स असंखेज्जइभागे, तत्थ णं बहवे
भवणवासी देवा परिवसंति तं जहा—

असुरा नागसुवन्ना, विज्जू अग्गी य दीव उवहीय ।

दिसिपवणथणियनामा, दसहा एए भवणवासी ॥१॥

चूडामणिमउडरयणं भूसण णागफंड—गरुलं—वडर—पुण्णं
कलसंकं उप्फेसा सोहं—मंगर—गयंक—अस्सवर—वद्धमाणं नि-
ज्जुत्त चित्तचिंधगया सुरूवा महिड्डीया महज्जुइया महब्वला
महाजसा, महाणुभावा महासोक्खा हारविराइयवच्छा कडग-
तुडिय थंभियाभूया अंगयकुंडलमट्टगंडयलकण्णपीठधारी विचि-
त्तहत्थाभरणा विचित्तमालामउलिमउडा कल्लाणगपवरवत्थ-
परिहिया कल्लाणगपवरमल्लाणुलेवणधरा भासुरबोंदी पलंब-
वणमालधरा दिव्वेणं वण्णेणं, दिव्वेणं गंधेणं, दिव्वेणं
फासेणं, दिव्वेणं संघयणेणं, दिव्वेणं संठाणेणं, दिव्वाए
इड्डीए, दिव्वाए जुईए, दिव्वाए पभाए, दिव्वाए छायाए,
दिव्वाए अच्छीए, दिव्वेणं तेएणं, दिव्वाए लेस्साए दस-
दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा ते णं तत्थ साणं साणं
भवणावाससयसहस्साणं, साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं,
साणं साणं तायत्तीसाणं, साणं साणं लोगपालाणं, साणं
साणं अग्गमहिसीणं, साणं साणं परिसाणं, साणं साणं

अणीयाणं, साणं साणं अणीयाहिवईणं, साणं साणं आयर-
क्खदेवसाहस्सीणं अन्नेसिं च बहूणं भवणवासीणं देवाण य
देवीण य आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्ठित्तं महत्तरगत्तं
आणार्इसर सेणावच्चं कारेमाणा पालेमाणा महया ह्यनट्टगीय-
वाइय तंतितलतालतुडियवणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं दिठ्वाइं
भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरंति ॥सू० १७।

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! भवनवासिनां देवानां पर्याप्तापर्याप्तकानां स्थानानि
प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! भवनवासिनो देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! अस्या
रत्नप्रभायाः पृथिव्या अशीतिसहस्रोत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्याया उपरि एकं योज-
नसहस्रमवगाह्य, अधश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये अष्टसप्ततिसहस्रोत्तरे योज-
नशतसहस्रे, अत्र खलु भवनवासिनां देवानां सप्तभवनकोटयः, द्वासप्ततिर्भवनवास-
शतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातम् । तानि खलु भवनानि, बहिर्वृत्तानि अन्तश्च-

शब्दार्थ-(कहि णं भंते ! भवणवासीणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं
ठाणा पणत्ता !) हे भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त भवनवासी देवों
के स्थान कहाँ कहे हैं ? (कहि णं भंते ! भवणवासी देवा परिवसंति ?)
हे भगवन् ! भवनवासी देव कहाँ निवास करते हैं ? (गोयमा !) हे
गौतम ! (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए) इस रत्नप्रभा पृथिवी के
(असीइसहस्स उत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए) एक लाख अस्सी
हजार योजन मोटी के (उवरिं) ऊपर (एगंजोयणसयसहस्सं ओगाहित्ता)
एक हजार योजन अवगाहन करके (हिट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता)
नीचे भी एक हजार योजन छोड़ कर (मज्झे) बीच में (अट्ठहत्तर
जोयणसयसहस्से) एक लाख अठहत्तर हजार योजन में (एत्थ णं) यहाँ

शब्दार्थ-(कहिणं भंते ! भवनवासिणं देवाणं पज्जत्ता पज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता)
हे भगवन् ! पर्याप्त अने अपर्याप्त भवनवासी देवाना स्थान कहाँ छे ? (गोयमा !)
हे गौतम ! (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए) आ रत्नप्रभा पृथ्वी (असीइ सहस्स
उत्तर जोयणसयसहस्सबाहल्लाए) अेक लाख अेसी हजार योजन मोटीना
(उवरि) ऊपरना (एगं जोयणसहस्सं ओगाहित्ता) अेक हजार योजन अवगाहना
करीने (हिट्ठाचेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता) नीचे पणु अेक हजार योजन छोडीने
(मज्झे) मध्यमा (अट्ठहत्तर जोयणसयसहस्से) अेक लाख अठहत्तर हजार योजनमां
(एत्थण) अही (भवनवासिणं देवाणं) भवनवासी देवाना (सत्त भवणकोडीओ

तुरसाणि, अधः पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितानि उत्कीर्णान्तरविपुलगम्भीरखा-
तपरिखानि प्राकाराट्टालककपाटतोरणप्रतिद्वारदेशभागानि यन्त्रशतधनीमुसलमु-
सण्डीपरिवारितानि अयोध्यानि सदा जयानि सदा गुप्तानि अष्टचत्वारिंशत्कोष्ठ-
करचितानि अष्टचत्वारिंशत्कृतवनमालानि क्षेमानि शिवानि किङ्करामरदण्डोपर-
क्षितानि लाउल्लोह्यमह्णितानि गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलानि

(भवणवासीणं देवाणं) भवनवासी देवों के (सत्त भवणकोडीओ
बावत्तरि भवणावाससयसहस्सा) सात करोड बहत्तर लाख भवन
(भवन्तीति मक्खायं) होते हैं, ऐसा कहा गया है ।

(ते णं भवणा) वे भवन (बाहिं) बाहर से (वट्ठा) गोल (अंतो
चउरंसा) अन्दर से चौकोर (अहे) नीचे (पुक्खरकन्निया संठाण-
संठिया) पुष्कर के आकार के (उक्किन्नन्तरविउल्लगंभीरखातफलिहा)
प्रकट अन्तर वाले, विस्तीर्ण तथा गंभीर खाई तथा परिखा वाले (पागा-
रट्टालगकवाडतोरण पडिडुवारदेसभागा) प्राकार, अटारी, किवाड,
तोरण तथा प्रतिदारों से युक्त (जंतसयग्घी मुसलमुसंडी परिवारिया)
यंत्र, शतघ्नी, मुसल और मुसंडी नामक शस्त्रों से युक्त (अउज्झा)
शत्रुओं द्वारा अयोध्य (सदा जया) सदैव जयशील (सयावृत्ता) सदा
सुरक्षित (अडयालकोट्टगरइया) अडतालीस कोठों से रक्षित (अड-
यालकयवणमाला) अडतालीस प्रकार की वनमालाओं से युक्त (खेमा)
उपद्रवरहित (सिवा) मंगलमय (किंकरामरदंडोवरक्खिया) किंकर देवों
के दंडों से रक्षित (लाउल्लोह्यमहिया) लिपे-पुते होने से प्रशस्त

बावत्तरि भवणावाससयसहस्सा) सात करोड गोल बाहर बावन (भवन्तीति
मक्खायं) छाय छे ओ छडेवायु छे.

(तेणं भवणा) ते भवनो (बाहिं) गोलार्थी (वट्ठा) गोण (अंतो चउरंसा)
अंदरार्थी चौरस (अहे) नीचे (पुक्खरकन्निया संठाणसंठिया) पुष्करना आकारना
(उक्किन्नन्तरविउल्लगंभीरखातफलिहा) प्रकट अंतरवाणा, विस्तीर्ण तथा गंभीर
आध तथा परिभावाणा (पागारट्टालगकवाडतोरणपडिडुवारदेसभागा) प्राकार अटारी,
कवाड, तोरण, तथा प्रतिद्वारवाणां (जंतसयग्घीमुसलमुसंडी परिवारिया)
यंत्र, शतधनी, मुसल अने मुसंडी नामक शस्त्रार्थी युक्त (अउज्झा) शत्रुअर्थी
अर्थोध्य (सदा जया) सदैव जयशाली (सयावृत्ता) सदा सुरक्षित (अडयालकोट्टगर
इया) अडतालीस कोठार्थी रक्षेव (अडयालकयवणमाला) अडतालीस प्रकारनी
वनभाणाअर्थी युक्त (खेमा) उपद्रव रक्षित (सिवा) मंगलमय (किंकरामर-
दंडोवरक्खिया) किंकर देवाना दंडार्थी रक्षित (लाउल्लोह्यमहिया) दीपेव-

उपचितचन्दनकलशानि चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागानि आसक्तोत्सक्त-
विपुलवृत्तव्याघारितमाल्यदामकलापानि पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्त पुञ्जोपचारकलि-
तानि (ग्रन्थाग्रम् १०००) कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्कधूपमघमघायमानगन्धोद्-
धूताभिरामाणि सुगन्धवरगन्धितानि गन्धवर्त्तिभूतानि अप्सरोगणसङ्घसंविकिर्णानि
दिव्यत्रुटितशब्दसंप्रणादितानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि श्लक्ष्णानि मसृणानि-
घृष्टानि मृष्टानि नीरजांसि निर्मलानि निष्पङ्कानि निःकङ्कटच्छायानि सप्रभाणि

(गोसीससरसरत्त चंदणदहरदिन्नपंचंगुलितला) गोशीर्ष तथा सरस
लाल चंदन के हाथे जिनमें लगे हैं (उवचियचंदणकलसा) चंदन के
कलशों से युक्त (चंदणघडसुकृततोरणपडिदुवारदेसभागा) द्वार देश
में चन्दन चर्चित घटों से युक्त (आसक्तोत्सक्त विउलवट वगधारियमल्ल-
दामकलावा) ऊपर से नीचे लटकने वाली विपुल एवं गोलाकार मालाओं
से युक्त (पंचवन्न सरससुरभिमुक्कपुंजोवयारकलिया) पांच रंगों से
ताजे एवं सुगंधित पुष्पों के उपचार से युक्त (कालागुरु प्रवरकुन्दुरुक्क
तुरुक्क धूपमघमघंतगंधुद्धुयाभिरामा) काले अगर, उत्तम चीड़ा,
लोवान तथा धूप की महकती हुई सुगंध से अत्यन्त रमणीय (सुगंध-
वरगंधिया) उत्तम सुगंध से सुगंधित (गंधवट्टिभूया) गंध की वट्टी
के समान (अच्छरगण संधसंविकिर्णा) अप्सराओं के समूह के समूहों
से व्याप्त (दिव्वतुडियसदसंपणाइया) दिव्य वाद्यों के शब्दों से
शब्दायमान (सव्वरयणामया) सर्व रत्नमय (अच्छा) स्वच्छ (सण्हा)
चिकने (लण्हा) कोमल (घट्टा) घिसे (पट्टा) पौंछे (णीरया) रज से

धुपेद डोवाथी प्रशस्त (गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिन्नपंचंगुलितला) गोशीर्ष—चंदन
विशेष तथा सरस लाल चंदनना डोवा नेमां लागेला छे (उवचियचंदणकलसा)
चंदनना डलशेथी युक्त (चंदणघडकृततोरणपडिदुवारदेसभागा) द्वार देशभा
चंदन चर्चित घडाना तोरणथी युक्त (आसक्तोत्सक्तविउलवट्टवगधारिय मल्लदाम-
कलावा) उपरथी नीचे सुधी लटकवावाणी विपुल तेमज गोलाकार मालाओथी
युक्त (पंचवन्नसरससुरभिमुक्कपुंजोवयारकलिया) पांच रंगोना विकसित तान
तेमज सुगंधित पुष्पोना उपचारथी युक्त (कालागुरु प्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्क धूप
मघमघंतगंधुद्धुयाभिरामा) डालुं अगर चंदन, उत्तम चीड़ा लोवान तथा धूपनी
मघमघथी महकती ओवी सुगंधथी अत्यंत रमणीय (सुगंधवरगंधिया) उत्तम
सुगंधथी सुगंधित (गंधवट्टिभूया) गंधनी गोटीना समान (अच्छर गणसंग
संविकिर्णा) अप्सराओना समूहोथी व्याप्त (दिव्वतुडियसदसंपणाइया) दिव्य
वाद्योना शब्दोमाथी शब्दायमान (सव्वरयणामया) सर्व रत्नमय (अच्छा) स्वच्छ

સત્રીકાણિ સમરીચિકાણિ સોઘોનાનિ પ્રાયાદીયાનિ દર્શનીયાનિ અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ, અત્ર ચલુ ભવનવાસિદેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાનિ । ઉપપાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સમુદ્ધાતેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, સ્વસ્થાનેન લોકસ્યાસંખ્યેયભાગે, તત્ર ચલુ વહ્વો ભવનવાગિનો દેવાઃ પરિવસન્તિ, તથા-

અમુરા ૧ નાગાઃ ૨ મુષર્ણાઃ ૩ વિદ્યુન્ ૪ અગ્નિથ ૫ દ્વીપઃ ૬ ઉદધિથ ૭ ।

દિક્ ૮-પવન ૯-સ્તનિત ૧૦ નામાનઃ, દશથા પુત્રે ભવનવાસિનઃ ॥૧॥

રહિત (ળિમ્મલા) નિર્મલ (નિપ્પંકા) પંક (કાર્દમ) રહિત (નિકકંક-
હચ્છાયા) આચરણ રહિત કાન્તિ ચાલે (સપ્પમા) પ્રમાયુક્ત (સમ્મિસરીયા)
શ્રી સે સમ્પન્ન (સમરીદ્યા) કિરણોં સે યુક્ત (સડ્ડજોયા) પ્રકાશમય
(પાસાર્દ્યા) પ્રસન્ન કરને ચાલે (દરિસાણિજ્ઞા) દર્શનીય (અભિરૂવા)
અત્યન્ત રમણીય (પહિરૂવા) મુન્દર રૂપ ચાલે ।

(ઇત્ય ણં) યહાં (ભવનવાસિદેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત ઓર
અપર્યાપ્ત ભવનવાસી દેવોં કે (ઠાણા) સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહે હેં (ઉવ-
વાણં) ઉપપાત કી અપેક્ષા (લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાણ) લોક કે અસં-
ખ્યાતવેં ભાગ મેં (સમુદ્ધાણં) સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા (લોચસ્સ અસં-
ખેજ્જહમાણે) લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં (સદ્ધાણેણં) સ્વસ્થાન કી
અપેક્ષા (લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાણે) લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં
(તત્થ ણં) વહાં (વહ્વે) વહુત (ભવનવાસી દેવા પરિવસન્તિ) ભવનવાસી
દેવ નિવાસ કરતે હેં (તં જહા) વેં ઇસ પ્રકાર હેં-

(અમુરા) અમુરકુમાર (નાગ-સુવન્ના) નાગકુમાર સુવર્ણકુમાર

(સળ્હા) થિદ્ધણ્ણા (લળ્હા) કેમળ (વટ્ઠા)ધસેલ (મટ્ઠા) લૂછેલ (ળીરવા) રચવગરના
(ળિમ્મલા) નિર્મળ (નિપ્પંકા) કાદવ રહિત (નિકકંકહચ્છાયા) આચરણ રહિત કાન્તિ
વાળા (સપ્પમા) પ્રભા યુક્ત (સમ્મિસરીયા) શ્રીધીસંપન્ન (સમરીદ્યા) દિરણ્ણોધી
યુક્ત (સડ્ડજોયા) પ્રકાશમય (પાસાર્દ્યા) પ્રમત્ત કરવાવાળા (દરિસાણિજ્ઞા) દર્શનીય
(અભિરૂવા) અત્યન્ત રમણીય (પહિરૂવા) મુન્દર રૂપવાળા

(ઇત્ય ણં) આહીં (ભવનવાસિ દેવાણં પજ્જત્તા પજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપ-
ર્યાપ્ત અને પ્રકારના ભવનવાસી દેવાના (ઠાણા) સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહ્યાં છે (ઉવ-
વાણં) ઉપપાતની અપેક્ષાએ (લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાણ) અસંખ્યાતમા ભાગમા
(સમુદ્ધાણં) સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ (લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાણ) લોકના અસંખ્યાત
મા ભાગમાં (સદ્ધાણેણં) સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ (લોચસ્સ અસંખેજ્જહમાણે) લોકના
અસંખ્યાતમા ભાગમાં (તત્થ ણં) ત્યાં ઘણા (ભવનાવાસી દેવા પરિવસન્તિ)
ભવનવાસી દેવો નિવાસ કરે છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે

चूडामणिमुकुटरत्न १ भूषणनागस्पटा २ गरुड ३ वज्र ४ पूर्णकलशाङ्को-
प्फेसाः, ५ सिंह ६ मकर ७ गजाङ्गा ८ श्वरं ९ वर्धमाननियुक्तचिह्नगताः
सुरूपा महर्द्धिका महाद्युतिकाः, महाबला महायशसो महानुभावा महासौख्या
हारविराजितवक्षसः कटकत्रुटितस्तम्भितभुजाः अङ्गदकुण्डलमृष्टगण्डतलकर्णपीठ
धारिणः, विचित्रहस्ताभरणा विचित्रमौलिमुकुटाः कल्याणकप्रवरवस्त्रपरिहिताः

(विज्जू) विद्युत्कुमार (अग्नी य) अग्निकुमार (दीव) द्वीपकुमार
(उदही य) उदधिकुमार (दिसि-पवण-थणियनामा) दिशाकुमार, वायु-
कुमार, स्तनितकुमार नाम वाले (दसहा) दश प्रकार के (एए) ये
(भवणवासी) भवनवासी देव हैं। (चूडामणि) चूडा रत्न (मउड)
मुकुट (रयण) रत्न (भूसण) आभूषण (णागफड) नाग का फन (गरुल)
गरुड (वइर) वज्र (पुण्णकलसंकउप्फेसा) पूर्ण कलश के चिह्न से युक्त
मुकुट (सीह) सिंह (मगर) मकर (गयंक) हाथी का चिह्न (अस्सवर)
श्रेष्ठ अश्व (वद्धमाण) शरावसंपुट (निज्जुत्तचित्तचिधगया) इनसे
युक्त विचित्र चिह्नों वाले (सुरूवा) सुन्दर रूप वाले (महिद्धिया) महा
कृद्धि वाले (महज्जुया) महा कान्ति वाले (महव्वला) महान् बल वाले
(महाजसा) महान् यशस्वी (महाणुभावा) महान् अनुभाव वाले (महा-
सोक्खा) महा सुख वाले (हारविराइयवच्छा) हार से सुशोभित वक्ष-
स्थल वाले (कडग तुडियथंभियमुया) कड़ों और केयूरों से स्तम्भित भुजा
वाले (अंगयकुंडलमट्टगंडयलकर्णपीठधारी) अंगद कुंडल तथा कर्णपीठ

(असुरा) असुरकुमार (नाग-सुवन्ता) नागकुमार, सुवर्णकुमार, (विज्जू)
विद्युत्कुमार (अग्नीय) अग्निकुमार (दीव) द्वीपकुमार (उदहीय) उदधिकुमार (दिसि-
पवण थणियनामा) दिशाकुमार, वायुकुमार, स्तनितकुमार नामवाणा (दसहा) दश
प्रकारना (एए भवनवासी) भवनवासी देव छे (चूडामणि) चूडारत्न (मउड) मुकुट
(रयण) रत्न (भूसण) आभूषण (णागफण) नागनी श्रेष्ठ (गरुल) गरुड (वइर)
वज्र (पुण्ण-कलसंकउप्फेसा) पूर्ण कलशना चिह्नथी युक्त मुकुट (सीह) सिंह
(मगर) मकर (गयंक) हाथीनुं चिह्न (अस्सवर) श्रेष्ठ अश्व (वद्धमाण) शराव
संपुट (निज्जुत्त चित्त चिधगया) तेमनाथी युक्त चिह्नवाणा (सुरूवा) सुन्दररूप
वाणा (महिद्धिया) महान् समृद्धिवाणा (महज्जुइया) महान् कान्तिवाणा (महव्वला)
महान् बल वाणा (महाजसा) महान् यशस्वी (महाणुभावा) महान् अनुभाव-
प्रभाववाणा (महासोक्खा) महा सुख वाणा (हारविराइयवच्छा) हारथी सुशोभित
वक्षस्थलवाणा (कडगतुडिय थंभियमुया) कड़ों अने आनुष धाथी स्तम्भित हाथवाणा
(अंगय कुंडल मट्टगंडयलकर्णपीठधारी) अंगद कुंडल तथा कर्ण पीठने धारण

कल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनधराः भासुरबोन्दि प्रलम्बमानमालाधराः, दिव्येन वर्णेन, दिव्येन स्पर्शेन, दिव्येन संहननेन, दिव्येन संस्थानेन, दिव्यया ऋद्ध्या, दिव्यया द्युत्या, दिव्यया प्रभया, दिव्यया छायाया, दिव्येन अर्चिषा, दिव्येन तेजसा, दिव्यया लेश्यया दशदिश उद्योतयन्तः प्रभासयन्त स्ते खलु स्वेषां स्वेषां भवनावासशतसहस्रणां, स्वासां स्वासां सामानिकसाहस्रीणां स्वेषां

के धारक (विचित्तहत्थाभरणा) हाथों के विचित्र आभरण वाले (विचित्तमालामडलिमडडा) मस्तक पर विचित्र पुष्पमाला तथा मुकुटवाले (कल्लाणग पवरवत्थपरिहिया) कल्याणकारी उत्तम वस्त्र धारण किये हुए (कल्लाणगपवरमल्लाणुलेवणधरा) कल्याणकारी श्रेष्ठ माला एवं अनुलेपन के धारक (भासुरबोन्दी) देदीप्यमान शरीर वाले (पालंबवणमालधरा) लंबी वनमाला धारण करने वाले (दिव्वेणं वन्नेणं) दिव्य वर्ण से (दिव्वेणं गंधेणं) दिव्य गंध से (दिव्वेणं फासेणं) दिव्य स्पर्श से (दिव्वेणं संघयणेणं) दिव्य संहनन से (दिव्वेणं संठ्ठाणेणं) दिव्य संस्थान आकृति से (दिव्वाए इड्ढीए) दिव्य ऋद्धि से (दिव्वाए जुईए) दिव्य कान्ति से (दिव्वाए पभाए) दिव्य प्रभा से (दिव्वाए छायाए) दिव्य शोभा से (दिव्वाए अच्छीए) दिव्य ज्योति से (दिव्वेणं तेएणं) दिव्य तेज से (दिव्वाए लेसाए) दिव्य लेश्या से (दस दिसाओ) दशों दिशाओं को (उज्जोवेमाणा) प्रकाशित करते हुए (पभासेमाणा) शोभित करते हुए (तेणं) वे भवणवासी देव (तत्थ) वहाँ (साणं साणं) अपने अपने (भवणावाससयसहस्साणं) लाखों भवनावासों का (साणं साणं सामा-

करनारा (विचित्तहत्थाभरणा) हाथों का विचित्र आभरणवाला (विचित्तमाला मडलिमडडा) मस्तक पर विचित्र पुष्पमाला तथा मुकुटवाला (कल्लाणग पवर वत्थपरिहिया) कल्याणकारी उत्तम वस्त्र धारण करने वाला (कल्लाणग पवरमल्लाणु लेवणधरा) कल्याणकारी श्रेष्ठ माला लेभन अनुलेपन का धारक (भासुरबोन्दी) देदीप्यमान शरीरवाला (पालंबवणमालधरा) लंबी वनमाला धारण करने वाला (दिव्वेणं वन्नेणं) दिव्यवर्णवाली (दिव्वेणं गंधेणं) दिव्य गंधवाली (दिव्वेणं फासेणं) दिव्य स्पर्शवाली (दिव्वेणं संघयणेणं) दिव्य संहननवाली (दिव्वेणं संठ्ठाणेणं) दिव्य आकृतिवाली (दिव्वाए इड्ढीए) दिव्य ऋद्धिवाली (दिव्वाए जुईए) दिव्यकान्तिवाली (दिव्वाए पभाए) दिव्यप्रभावाली (दिव्वाए छायाए) दिव्य छायावाली (दिव्वाए अच्छीए) दिव्य शोभावाली ज्योतिवाली (दिव्वेणं तेएणं) दिव्य तेजवाली (दिव्वाए लेसाए) दिव्यलेश्यावाली (दस दिसाओ) दशे दिशाओं में (उज्जोवेमाणा) प्रकाशित करनारा (पभासेमाणा) शोभित करी रहेगा (तेणं) ते भवन वासीदेव (तत्थ) त्यों (साणं साणं) पोट

स्वेषां त्रायस्त्रिंशकाणां, स्वेषां स्वेषां लोकपालानां, स्वासां स्वासाम् अग्रमहिषीणां स्वासां स्वासां परिषदाम् स्वेषां स्वेषाम् अनीकानाम् स्वेषां स्वेषाम् अनीकाधिपतीनाम् स्वासां स्वासाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम् अन्येषाश्च बहूनां भवनवासिनां देवानां च देवीनां च आधिपत्यं पौरपत्यं स्वामित्वं महत्तरकत्वम् आज्ञेश्वरसेनापत्यं कारयन्तः पालयन्तः महदाहृतनाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितधनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यानि भोगभोगानि भुञ्जन्तो विहरन्ति ॥सू० १७॥

णियसहस्सीणं) अपने-अपने हजारों साधानिक देवों का (साणं साणं तायत्तीसाणं) अपने-अपने त्रायस्त्रिंश देवों का (साणं साणं लोगपालाणं) अपने-अपने लोकपालों का (साणं साणं अग्रमहिषीणं) अपनी-अपनी अग्रमहिषियों का (साणं साणं परिषाणं) अपनी-अपनी परिषदाओं का (साणं साणं अणीयाणं) अपने-अपने अनीकों का (साणं साणं अणिआहिर्वर्णं) अपने अपने अनीकाधिपति देवों का (साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) अपने-अपने हजारों आत्मरक्षक देवों का (अन्नेसिं च बहूणं) तथा अन्य बहुत-से (भवनवासीणं) भवनवासी (देवाण य देवीण य) देवों और देवियों का (आहेवच्चं) अधिपतिन्व (पोरेवच्चं) पौरपत्य (सामित्तं) स्वामित्व (भट्टित्तं) भर्तृत्व (महत्तरगत्तं) महत्तर पन (आणार्हसरसेणावच्चं) आज्ञा-ईश्वर-सेनापतित्व (कारेमाणा) करते हुए (पालेमाणा) पालन करते हुए (महयाहयनट्टगीय वाइयतंतितलतालतुडियघणमुङ्गपडुप्पवाइयरवेणं) आहत नृत्य, गीत, वादित एवं तंत्री तल ताल घनमृदंग के बजाने से उत्पन्न महान् ध्वनि

पोताना (भवणावाससयसहस्साण) लाखों भवनावासिना (साणं साणं सामाणिय-साहस्सीणं) पोत-पोताना हजारों साधानिक देवाना (साणं साणं तायत्तीसाणं) पोत पोताना त्रायस्त्रिंश देवाना (साणं-साणं लोगपालाणं) पोत पोताना लोकपालाणा (साणं-साणं अग्रमहिषीणं) पोत-पोतानी अग्रमहिषीयेना (साणं-साणं परिषाणं) पोतपोतानी परिषदेना (साणं साणं अणीयाणं) पोत पोताना लश्करना (साणं-साणं अणिआहिर्वर्णं) पोत-पोताना अनिकाधिपति देवाना (साणं-साणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) पोत-पोताना हजारों आत्मरक्षक देवाना (अन्नेसिं च बहूणं) तथा भील धनु (भवनवासीणं) भवनवासी (देवाण य देवीण य) देव अने देवीयेना (आहेवच्चं) अधिपतित्व (पोरेवच्चं) पौरपत्य (सामित्तं) स्वामित्व (भट्टित्तं) भर्तृत्व (महत्तरगत्तं) मोटाधपणुं (आणार्हसरसेणावच्चं) आज्ञा ईश्वर सेनापतित्व (कारेमाणा) करावरावता (पालेमाणा) पालन करी रहेला (महया हयनट्टगीयवाइय-तंतितलतालतुडियघणमुङ्गपडुप्पवाइयरवेणं) आहत, नृत्य, गीत, वाद्यं तेमन

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકભવનપતિદેવાદીનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતું ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે ! ભવણવાસીણં દેવાણં’—હે મદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ કસ્મિન્ પ્રદેશે ભવનવાસિનાં દેવાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં’—પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’ સ્થાનાનિ—સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? તદેવં પ્રકારાન્તરેણ સ્પષ્ટયિતું પ્રશ્નયતિ—‘કહિ ણં મંતે ! ભવણવાસી દેવા પરિવસંતિ ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ—કસ્મિન્ પ્રદેશે ભવનવાસિનો દેવાઃ પરિવસન્તિ ? મગવા-નુત્તરયતિ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઈમીસે સ્યણપ્પમાણે પુઢવીણે’ અસ્યાઃ રત્ન-પ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘અસીઈસહસ્સ ઉત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણે’ અશીતિ-સહસ્રોત્તરયોજનશતસહસ્રવાહલ્યાયાઃ—અશીતિસહસ્રાધિકલક્ષયોજનવિસ્તારાયાઃ, ઉપરિ—ઊર્ધ્વભાગે ‘એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા’ એકં યોજનસહસ્રમ્ અવગાહ્ય, ‘હેટ્ઠા વેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા’ અધો ભાગે ચ, એકં યોજનસહસ્રમ્ વર્જયિત્વા ‘મજ્ઞે અઢ્ઢુત્તરે જોયણસયસહસ્સે’ મધ્યે—મધ્યભાગે અષ્ટ સપ્તતિસહસ્રોત્તરે યોજન-શતસહસ્રે—અષ્ટ સપ્તતિસહસ્રાધિકલક્ષયોજનેષુ ‘એત્થ ણં ભવણવાસીણં દેવાણં’—અત્ર સ્વલુ—ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ ભવનવાસિનાં દેવાનામ્ ‘સત્તભવણકોડીઓ’ સપ્તભવન-

સે (દિવ્વાઈ) દિવ્ય (ભોગ-ભોગાઈ) ભોગ-ઉપભોગોં કો (મુંજમાણા) ભોગતે હુણે (વિહરંતિ) વિચરતે હૈ ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—અથ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ભવનવાસી દેવોં કી પ્રરૂ-પણા કી જાતી હૈ । શ્રીગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—મગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ભવનવાસી દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે ગણે હૈ ? ઈસી કો સ્પષ્ટ કરને કે લિણે પુનઃ પૂછતે હૈ—હે મગવન્ ! ભવનવાસી દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈ ? મગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—હે ગૌતમ ! ઁક લાઘ અસી હજાર યોજન મોટી ઈસ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે ઁક હજાર યોજન ઊપરી ભાગ સે અવગાહન કરકે ઓર ઁક હજાર નીચે કે ભાગ કો છોડ કર, મધ્ય કે ઁક લાઘ અઠહત્તર હજાર યોજનોં સે ભવણવાસી

તાંત્રી તલ તાલ ધન મૃદગના વગાડવાથી થતા મહાન ધ્વનિથી (દિવ્વાઈ) દિવ્ય (ભોગભોગાઈ) ભોગઉપભોગોના (મુંજમાણા) ભોગવતા (વિહરંતિ) વિચરે છે ॥ ૧૭ ॥

ટીકાર્થ—હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભવન વાસી દેવોની પ્રશ્નપણા કરાય છે. શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભવનવાસી દેવોના સ્થાન કયાં કહેવાયેલા છે ? તેને સ્પષ્ટ કરવાને વાસ્તે પુનઃ પૂછે છે.—હે ભગવન્ ! ભવનવાસી દેવ કયા નિવાસ કરે છે ? ભગવાને ઉત્તર આપ્યો હે ગૌતમ ! એક લાખ એ સી હજાર યોજન મોટી એવી આ રત્નપ્રભા નામની પહેલી પૃથ્વીના એક હજાર યોજન ઉપરના ભાગમાં અવગાહન કરીને અને એક હજાર યોજન નીચેના ભાગને છોડીને મધ્યના એક લાખ અડસઠ હજાર યોજનોમા ભવન

કોટચઃ ‘વાવત્તરિં ભવનાવાસસયસહસ્રા’ દ્વાસપ્તતિર્ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ ‘મવં-
તીતિમવ્ચાયાં’ ભવન્તીત્યાख्याતમ્ મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ, ‘તેણં
ભવના વાહિં વદ્ધા’ તાનિ સ્વલુ ભવનાનિ વહિર્ભાગે વૃત્તાનિ-વૃત્તાકારાણિ ‘અંતો-
ચરંસા’ અન્તઃ-મધ્યે-આધ્યન્તરે ચતુરસ્રાણિ-ચતુરસ્રાકારાણિ ‘અહે પુષ્કર-
ક્રણિયાસંઠાણસંઠિયા’ અધોભાગે પુષ્કરકર્ણિકાસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ, તત્ર પુષ્કરં
-કમલમ્ તસ્ય કર્ણિકાવત્ સંસ્થાનમ્-આકારસ્તેન સંસ્થિતાનિ-વ્યવસ્થિતાનિ
સન્તિ ‘ઉક્તિન્નંતર વિઝલગંભીરસ્વાતફલિહા’-ઉત્કીર્ણાન્તરવિપુલગંભીરસ્વાતપરિ-
સ્વાનિ-ઉત્કીર્ણમિવ ઉત્કીર્ણમ્-નિતાન્તવ્યક્તમ્ ઉત્કીર્ણમ્ અન્તરં યાસાં સ્વાત-
પરિસ્વાણાં તાઃ-ઉત્કીર્ણાન્તરાઃ, વિપુલગંભીરાઃ-વિપુલાઃ-વિસ્તીર્ણાઃ ગંભીરાઃ
-અલબ્ધમધ્યભાગાઃ, સ્વાતપરિસ્વાઃ-સ્વાતાનિ ચ પરિસ્વાશ્ચ-સ્વાતપરિસ્વાઃ યેપાં
ભવનાનાં પરિતઃ સન્તિ તાનિ ઉત્કીર્ણાન્તરવિપુલગંભીરસ્વાતપરિસ્વાનિ, તત્ર
પરિસ્વાનામ ઉપરિ વિશાલા અધો ભાગે સંકીર્ણાં સ્વાતં પુનરુભયત્રાપિ સમાનમિતિ
ભેદઃ, ‘પાગારદ્વાલયકવાડતોરણપડિદુવારદેસભાગા’ પ્રાકારાદ્વાલકકપાટતોરણ-

દેવોં કે સાત કરોડ વહત્તર લાખ ભવન હૈં, એસા મૈંને તથા અન્ય સવ
તીર્થકરોં ને કહા હૈ । ઉન ભવનોં કા વર્ણન ઇસ પ્રકાર હૈ-

ભવનવાસી દેવોં કે ભવન બાહર સે ગોલાકાર હૈં, અન્દર સે
ચૌકોર હૈં ઓર નીચે કમલ કી કર્ણિકા કે સમાન હૈં । ઉન ભવનોં કે
ચારો ઓર સ્વાદ્યાં ઓર પરિસ્વાં હૈં જિનકા અન્તર સ્પષ્ટ હૈ ઓર જો
વિસ્તીર્ણ હૈં । વે ઇતનો ગહરી હૈં કિ ઉનકે મધ્યભાગ કા ભી પતા નહીં
લગતા । યહાં પરિસ્વા એવં સ્વાત (સ્વાઈ) ઇન દો શબ્દોં કા પ્રયોગ કિયા
ગયા હૈ । દોનોં મેં થોડા અન્તર હોતા હૈ । પરિસ્વા ઉપર સે ચૌડા
ઓર નીચે સે સંકડી હોતી હૈ જવ કિ સ્વાત કા વિસ્તાર ઉપર-નીચે
સમાન હોતા હૈ । ઉન ભવનોં કે પ્રાકારોં કે ઉપર અટારિયાં, કપાટ,

વાસી દેવોના સાત કરોડ ખોતેર લાખ ભવન છે, એવું મેં અને અન્ય સર્વ
તીર્થકરોએ કહ્યું છે- તે ભવનોના વર્ણન આ રીતે છે-ભવનવાસી દેવોના
ભવન બહારથી ગોળાકાર છે, અંદરથી ચોરસ છે અને નીચે કમળની કર્ણિકા
જેવાં છે. તે ભવનોની ચારે બાજુએ ખાઈઓ અને પરિખાઓ છે જેનું અન્તર
સ્પષ્ટ છે અને જે વિસ્તીર્ણ છે. તે એટલી ઊંડી છે કે તેના મધ્યભાગનો પણ
પત્તો લાગતો નથી. અહીં પરિખા અને ખાત (ખાઈ) એ બંને શબ્દોનો
પ્રયોગ કર્યો છે. બન્નેમાં થોડું અન્તર હોય છે પરિખા ઉપરથી પહોળી અને
નીચેથી સાંકડી હોય છે. બ્યારે ખાતનો વિસ્તાર ઉપર નીચે સમાન હોય
છે. આ ભવનોના પ્રાકારોની ઉપર અટારિયો, કપાટ, તોરણ અને દ્વાર બનેલા

પ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ-પ્રતિભવનં પ્રાકારેષુ વરજેષુ સાલેષુ इत्यर्थः, અટ્ટાલકક-
પાટતોરણપ્રતિદ્વારાણિ-અટ્ટાલકકપાટતોરણપ્રતિદ્વારરૂપા, દેશભાગા-દેશવિશેષા
યેષુ તાનિ પ્રાકારાટ્ટાલકકપાટ તોરણ પ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ, તત્રાટ્ટાલકાઃ-પ્રાકાર-
સ્યોપરિ મિત્યાશ્રયવિશેષાઃ, કપાટાનિ-પ્રતોલીદ્વારસત્કાનિ, તોરણાનિ પ્રતોલી-
દ્વારેષુ પ્રતિદ્વારાણિ-વિશાલદ્વારાપાન્તરાલવર્તીનિ લઘુદ્વારાણિ, 'જંતસયગ્ધીમુસલ-
મુસંઢિ પરિયારિયા'-યન્નશતઘ્નીમુશલયુસઠ્ઠીપરિવારિત્તાનિ' યન્નાણિ-વિવિધ-
રૂપાણિ, શતઘ્ન્યઃ-મહાયઘ્નયો મહાશિલા વા 'તોપ' इति भाषा प्रसिद्धाः, યાઃ
પાતિતાઃ સત્યઃ પુરુષાણાં શત્તાનિ ઘનન્તિ, મુશલાનિ પ્રસિદ્ધાન્યેવ, મુસઠ્ઠ્યઃ-
પ્રહરણવિશેષા સ્તૈઃ પરિવારિતાનિ-સમન્તાદ્ વેષ્ટિતાનિ, અતઃ 'અઝઙ્ગા'-
અયોધ્યાનિ-પરૈર્યોદ્યુમશક્ચાનિ, અયોધ્યત્વાદેવ 'સદા જયા' સદા જયાનિ,
સદા-સર્વદા જયો યેષુ તાનિ, 'સદા ગુત્તા' સયા ગુપ્તાનિ-સર્વકાલં ગુપ્તાનિ પ્રહરણૈઃ

તોરણ ઓર દ્વાર બને હુએ હૈં । પ્રાકાર કે ડપર વિશેષ પ્રકાર કે મિત્યા-
શ્રય જો બને રહતે હૈં ઉન્હેં અટ્ટાલક કહતે હૈં ઓર જો 'અટારી' શબ્દ
સે પ્રસિદ્ધ હૈં । ફાટકોં કે દ્વારોં કે કપાટ યહાં સમજનાં યાહિએ ।
ફાટકોં અર્થાત્ વડે દરવાજોં કે નિકટ જો છોટે દ્વાર હોતે હૈં,
વે યહાં 'તોરણ' શબ્દ સે કહે ગએ હૈં । વે ભવન યંત્રોં, શતઘ્નિયોં,
મૂસલોં ઓર મુસુંઢી નામક શસ્ત્રોં સે યુક્ત હૈં । વહાં વિવિધ
પ્રકારકે યંત્ર હૈં । મહાન યષ્ટિ (લકડી) યા શિલા કો શતઘ્ની કહતે
હૈં, જો એક વાર પડકર સૈકડોં પુરુષોં કા ઘાત કરતી હૈ । ભાષા
મેં ઉસે 'તોપ' કહ સકતે હૈં । મૂસલ પ્રસિદ્ધ હૈ ઓર મુસુંઢી એક
પ્રકાર કા શસ્ત્ર હૈ । ઇન શસ્ત્રોં સે યુક્ત હોને કે કારણ વે ભવન
અયોધ્ય હૈ-ઇન ભવનોં કે ડપર શત્રુ યુદ્ધ નહીં કર સકતે ઓર ઇસી
સે વે સદા જયવન્ત હૈં । વે યોદ્ધાઓં ઓર શસ્ત્રાસ્ત્રોં સે પરિવૃત્ત હોને કે

હોય છે. પ્રાકારના ડપર વિશેષ પ્રકારના મિત્યાશ્રય જે બનેલાં હોય છે. તેમને
અટ્ટાલ કહે છે અને અટારીતો શબ્દથી જ પ્રસિદ્ધ છે. ફાટક-મોટા દરવાજાની
બાજુમાં જે નાનું દ્વાર હોય છે. તેમને આડીં તોરણ શબ્દથી કહેલ છે.

તે ભવનો યંત્રો, શતઘ્નીઓ (તોપ) મૂસલો, અને મુસુંઢી નામક શસ્ત્રોથી
યુક્ત છે. ત્યાં વિવિધ જાતના યંત્ર છે મહાનયષ્ટિ (લકડી) અથવા શિલાને
શતઘ્ની કહે છે. જે એક વાર પડવાથી સેંકડો પુરુષોનો સંહાર કરે છે.
ભાષામાં તેને તોપ કહે છે મુસલ પ્રસિદ્ધ છે અને મુસુંઢી એક જાતનું શસ્ત્ર છે.
આ શસ્ત્રોથી યુક્ત હોવાને કારણે તે ભવન અયોધ્ય છે કોઈ શત્રુ યુદ્ધ નથી કરી
શક્તા અને તેથી તેઓ સદા જયવન્ત છે. તેઓ યોદ્ધાઓ અને શસ્ત્રાસ્ત્રોથી

पुरुषैश्च योद्धृभिः सर्वतः समन्तात् निरन्तरं परिवारिततया परेषामसहमानानां मना-
गपि प्रवेशासंभवात् 'अडयालकोट्टगरइया'—अष्टचत्वारिंशत्कोष्ठकरचितानि—अष्ट-
चत्वारिंशद्भेदभिन्नच्छटाकलिताः कोष्ठकाः—अपवरकाः रचिताः—स्वयमेव रचनां
प्राप्ता येषु तानि अष्टचत्वारिंशत् कोष्ठकरचितानि, ओरगइति भाषाप्रसिद्धानि 'अड-
यालकयवणमाला' अष्टचत्वारिंशत्कृतवनमालानि—अष्टचत्वारिंशद्भेदभिन्नच्छटाः
कृताः वनमाला येषु तानि अष्ट चत्वारिंशत्कृतवनमालानि, एवमेव 'खेमा' क्षेमाणि
परकृतोपद्रवरहितानि 'सिवा' शिवानि—सदा मङ्गलोपेतानि 'किङ्करामरदंडोवर-
खिया' किङ्करामरदण्डोपरक्षितानि—किङ्कराः किङ्करभूता येऽमरास्तैः दण्डैः कृत्वा
उपरक्षितानि सर्वतः—समन्तात् रक्षितानि किङ्करामरदण्डोपराक्षितानि 'लाउल्लो-
इयमहिया' लाउल्लोइयमहितानि, तत्र लाइयं नाम भूमे गौमयादिनोपलेपनम्
देशीयोऽयं शब्दः, उल्लोइयं—कुड्यानां मालस्य च सेटिकादिभिः संमृष्टीकर-
णम् अयमपि देशीयः शब्दः, लाउल्लोइयाभ्यां महितानि—पूजितानि, लाउ-
ल्लोइ येव महितानि, तथा—'गोसीसरसरक्तचंदणदहरदिन्नपंचंगुलितला' गो-
शीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्त पञ्चाङ्गुलितलानि—गोशीर्षेण—गोशीर्षनामचन्दनेन
सरसरक्तचन्दनेन च दर्दरेण—बहलेन चपेटा प्रकारेण वा दत्ताः पञ्चाङ्गु-

कारण सदैव इतने सुरक्षित रहते हैं कि शत्रु का वहां जरा भी प्रवेश
नहीं हो सकता। उनमें अडतालीस कोठे (कमरे) होते हैं। जो विशिष्ट
छटा से युक्त हैं और स्वयं ही रचना को प्राप्त हैं। उनमें अडतालीस
वनमालाएं बनी हुई हैं। वे परकृत उपद्रव से रहित हैं, सदा मंगल-
मय हैं और सेवक देवों के दंडों से सदैव सुरक्षित रहते हैं। 'लाइय'
का अर्थ है भूमि का गोबर आदि से लीपना और 'उल्लोइय' का अर्थ
है कलई आदि से दीवार आदि को पोतना। इस प्रकार लिपे-पुते
होने के कारण वे प्रशस्त रहते हैं। गौशीर्ष नामक चन्दन तथा सरस
रक्त चन्दन के पांचों उंगलियों वाले हाथे लगे हुए हैं। उनमें चन्दन

परिवृत होवाने कीधे सदैव ओटला सुरक्षित रहे छे के शत्रुओनो त्या जरा पणु
प्रवेश थछ शकतो नथी. तेमां अडतालीस कोठा (ओरडा) होय छे जेओ विशिष्ट
ताओथी लरेला होय छे अने स्वयम न रचायेला छे. तेमां अडतालीस
वनमालाओ अनेली होय छे. तेओ परकृत उपद्रव वगरना होय छे. सदा
मंगल मय छे. अने सेवक देवाना दंडाओथी सदैव सुरक्षित छे. 'लाइय' नो
अर्थ छे नमीनने छाणु आदिथी लीपवी अने 'उल्लोइय' नो युना पिगेरथी
लीतने धोणवी. आ रीते धोणेश लीपेला होवाने कारणे तेओ प्रशस्त रहे छे.
गोशीर्ष नामचन्दन (गोइयचन्दन) तथा सरस लाल चन्दनना थापा दिधेला होय

લિતલાનિ 'ઉવચિયચંદનકલસા'—ઉપચિતચન્દનકલશાઃ—ઉપચિતાઃ—નિવેશિતાઃ,
ચન્દનકલશાઃ—માઙ્ગલ્યકલશા યેષુ તાનિ ઉપચિતચન્દનકલશાનિ 'ચંદનઘડમુક્ય-
તોરણ પઢિદુવારદેસભાગા' ચન્દનઘટમુકૃતતોરણપ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ, ચન્દન-
ઘટૈઃ—ચન્દનકલશૈઃ સુકૃતાનિ મુસમ્પાદિતાનિ યાનિ તોરણાનિ તાનિ ચન્દનઘટ
મુકૃતતોરણાનિ પ્રતિદ્વારદેશભાગે યેષુ તાનિ ચન્દનઘટમુકૃતિતોરણપ્રતિદ્વારદેશ-
ભાગાનિ, 'આસત્તોસત્તવિઝલવટ્ઠવાધારિય મલ્લદામકલાવા' આસત્તોત્સક્તવિપુલ-
વૃત્તવ્યાધારિતમાલ્યદામકલાપાનિ—આ—અવાહ્ અથો ભૂમૌ સક્તઃ—આસક્તઃ—ભૂમૌ
સંલગ્ન इत्यर्थः, ऊर्ध्वं सक्तः—उत्सक्तः, उल्लोचतले उपरि संबद्ध इत्यर्थः, विपुलः
—प्रचुरः—विस्तीर्णो वा वृत्तः—वर्तुलः, व्याधारितः—प्रलम्बितो माल्यदामकलापः—
पुष्पमालासमुदायो येषु तानि આસત્તોત્સક્તવિપુલવૃત્તવ્યાધારિતમાલ્યદામકલા-
પાનિ, તથા—પંચવન્નસરસમુરભિમુક્ત પુષ્પપુંજોવયારકલિયા' પશ્ચવર્ણસરસમુરભિ-
મુક્ત પુષ્પપુજ્જોપચારકલિતાનિ, પશ્ચવર્ણેન—મુરભિના મુક્તેન—ક્ષિપ્તેન પુષ્પપુજ્જલ-
ણેન ઉપચારેણ—પૂજનેન કલિતાનિ—પશ્ચવર્ણમુરભિમુક્તપુષ્પપુજ્જોપચારકલિતાનિ,
તથા—'કાલાગુરપવરકુંદુરુક્કતુરુક્કધૂપમઘમઘંતગંધુદ્ધૂયાભિરામા' કાલાગુરપવરકુંદુ-
રુક્કતુરુક્કધૂપમઘમઘાયમાનગન્ધોદ્ધૂતાભિરામાણિ, કાલાગુરઃ અગરેતિલોકે
પ્રસિદ્ધો ગન્ધદ્રવ્યવિશેષઃ, પ્રવરઃ—શ્રેષ્ઠઃ કુંદુરુક્કઃ—ચીડા, તુરુક્કમ્—સિરહકમ્
એતેષાં ધૂપસ્ય મઘમઘાયમાનેન ગન્ધેન ઉદ્ધૂતેન ઇતસ્તતો વિપ્રસૂતેન અભિરામાણિ-
કમનીયાનિ ઇતિ કાલાગુરપવરકુંદુરુક્ક તુરુક્કમઘમઘાયમાનગન્ધોદ્ધૂતાભિરામાણિ,
એવમ્—'સુગંધવરગંધિયા' સુગન્ધવરગન્ધિતાનિ શોભનો ગન્ધો યેષાં તે સુગન્ધાસ્તે
ચ તે વરગન્ધાશ્ચ શ્રેષ્ઠગન્ધાઃ—વાસા ઇતિ સુગન્ધવરગન્ધા સ્તેષાં ગન્ધોઽસ્તિ ઇષુ

વર્ચિત મંગલકલશ સજાણ હુણ રહતે હૈં તથા ચન્દન-કલશો' કે સુન્દર
તોરણ બને હુણ હૈં । ડનમે' ડંપરી છત આગ સે ઢેઢ નીચે તક વિસ્તીર્ણ
એવં ગોલાકાર પુષ્પમાલાઓ' કે સમૂહ સે સુશોભિત હોતે હૈં । પાંચ રંગો'
કે તાજે ઔર સુગંધિત બિચરે હુણ પુષ્પો' કે ઉપચાર સે યુક્ત હૈં ।
કાલે અગર, શ્રેષ્ઠ ચીડા, લોવાન એવં ધૂપ કી મહકતી હુઈ ગંધ' કે
સમૂહ સે વે અતિશય રમણીય પ્રતીત હોતે હૈં । ઉત્તમ સુગંધ સે સુગં-

છે. તેમા ચન્દન ચર્ચિત મંગળ કલશ તૈયાર કરેલા હોય છે. તથા ચન્દન
કલશોના સુન્દર તોરણ બનેલા હોય છે. તેમાં ઉપરની છતથી તે સંજીયા સુધી
વિસ્તીર્ણ તેમજ ગોળાકાર બનેલા હોય છે અને પુષ્પમાલાઓના સમૂહથી
સુશોભિત હોય છે. પાંચ રંગોના તાજા અને વિખરાયેલા સુગંધી પુષ્પોના
ઉપચારથી યુક્ત છે. કાલાગર, લોખાન તેમજ સુગંધિત ગંધ સમૂહથી તે
અતિશય રમણીય દેખાય છે. ઉત્તમ સુગંધથી સુગંધિત છે- તેથી સુગંધની

इति सुगन्धवरगन्धिकानि, अतएव 'गंधवद्विभूया' गन्धवर्त्तिभूतानि-सौरभ्याति-
शयेन-गन्धद्रव्यगुटिकाकल्पानि, तथा-'अच्छरगणसंघसंविगिन्ना'-अप्सरोगण-
संघसंविकीर्णानि, अप्सरसां गणस्य सवेन-समुदायेन सम्यक्तया परमरमणीयतया
विकीर्णानि-व्याप्तानि इति अप्सरोगणसंघसंविकीर्णानि, तथैव 'दिव्यतुडियसद्-
संपणादिया' दिव्यत्रुटितशब्दसंप्रणादितानि, दिव्यानां त्रुटितानाम्-वीणावेणु-
मृदङ्गादि वाद्यविशेषाणां शब्दैः संप्रणादितानि-सम्यक्तया सामाजिकश्रोतृजन-
मनोहारितया प्रकर्षेण सर्वकालं नादितानि शब्दायितानि इति दिव्यत्रुटित
शब्दसंप्रणादितानि, 'सव्वरयणायया' सर्वरत्नमयानि, सर्वात्मना-कात्स्न्येन
नत्ववयवेन एकदेशेन रत्नमयानि समस्तरत्नमयानीत्यर्थः, अच्छानि-स्फटिक
वदत्यन्त स्वच्छानि 'सण्हा' श्लक्ष्णानि-चिक्कणपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नानि, 'लण्हा'
मसृणानि 'घट्ठा' घृष्टानि-खरशाणेन पाषाण प्रतिमावद् घृष्टानीव 'मट्ठा'
मृष्टानि-कोमलशाणेन पाषाणप्रतिमावत् अत एव 'णीरया' नीरजांसि, स्वाभा-
विकजोराहित्यम् 'निम्मला' निर्मलानि-आगन्तुकमलभावात् 'निष्पंका' निष्प-
ङ्कानि-ककङ्करहितानि-कर्दमशून्यानि वा तथा 'निक्कडच्छाया' निष्कङ्कटच्छा-
यानि, निष्कङ्कटाः-आवरणरहिता निरुपघाता छाया-कान्तिर्येषां तानि-निष्कङ्क-
टच्छायानि, 'सप्पहा' सप्रभाणि-स्वरूपतः प्रभायुक्तानि, 'सस्सिरिया' सश्रीकाणि-

धित हैं । इस कारण सुगंध की अधिकता से वे ऐसे जान पड़ते हैं
जैसे सुगंधद्रव्य की गुटिका हो । अप्सराओं के समूह के समूहों से
परम रमणीय रूप में व्याप्त हैं । वीणा, वेणु, मृदंग आदि दिव्य वाद्यों
के ध्वनि से सदैव गुंजायमान रहते हैं और श्रोतृजनों के मन को हरण
करते हैं । वे भवन एक देश से नहीं वरन् सर्वदेश से रत्नमय हैं,
स्फटिक के समान अत्यन्त स्वच्छ होते हैं, चिकने पुद्गलों से निष्पन्न,
मुलायम, पाषाणमय प्रतिमा के समान खर एवं कोमल शाण के द्वारा
घिसे हुए, इस कारण स्वाभाविक रज से रहित, आगन्तुक मल से
रहित, कलंक रहित या कर्दम से रहित होते हैं । उनकी कान्ति आव-

અતિશયતાને કારણે તેઓ એવા જણાય છે કે બાણે સુગંધની ગોટીયો હોય.
અપ્સરાઓના સમૂહથી પરમરમણીય રૂપ પ્રગટ થાય છે. તેનાથી વ્યાપ્ત છે.
વીણા વેણુ, મૃદંગ, આદિ દિવ્ય વાદ્યોના ધ્વનિથી સદૈવ ગુંજાયમાન, રહે છે.
અને શ્રોતાઓના મનનું હરણ કરતારહે છે. તે ભવનો એક દેશથી નહીં પરંતુ
સર્વદેશથી રત્નમય છે. સ્ફટિકના સરખાં અત્યન્ત સ્વચ્છ હોય છે. ચિકણા
પુદ્ગલોથી બનાવેલા, મુલાયમ. પાષાણમય, પ્રતિમા સરખા તીક્ષ્ણ અને કોમળ
ખરશાણ ઉપર ઘસેલા, એ કારણે સ્વાભાવિક રજ વગરના, આગન્તુકમળથી રહિત

શ્રિયા-લક્ષ્મ્યા સહિતાનિ સશ્રીકાણિ, 'સમિરિયા' સમરીચિકાનિ-મરીચિભિઃ-કિરણૈઃ સહિતાનિ સમરીચિકાનિ-વહિર્દેશવિપ્રસૃતકિરણજાલાનિ, અત એવં 'સુજ્જોયા' સોદ્ધોતાનિ-ઉદ્યોતૈઃ-પ્રકાશૈઃ સહિતાનિ સોદ્ધોતાનિ-વહિઃ પ્રદેશસ્થિત વસ્તુ જાતપ્રકાશકાનિ 'પ્રાસાદીયા' પ્રાસાદીયાનિ-પ્રસાદાય-મનસઃ પ્રસત્તયે આનન્દાયેત્યર્થઃ, હિતાનિ પ્રાસાદીયાનિ-સ્વાન્તાનન્દજનકાનિ, અતએવં 'દરિસણિજ્જા' દર્શનીયાનિ દર્શનયોગ્યાનિ, તાનિ પશ્યતશ્ચક્ષુષી ન તૃપ્યતઃ, इत्याशयः, 'અભિરૂપા' અભિરૂપાણિ, અભિ-આભિમુખ્યેન દ્રષ્ટૃणां चित्तानन्दं जनकतया रमणीयं रूपं येषां तानि अभिरूपाणि, अत्यन्तरमणीयानि, 'પડિ-રૂપા' પ્રતિરૂપાણિ-પ્રતિવિશિષ્ટં રૂપં યેષાં તાનિ પ્રતિરૂપાણિ, પ્રતિક્ષણં નવં નવં રૂપં વા યેષાં તાનિ પ્રતિરૂપાણિ, 'एत्थणं' અત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ 'ભવનવાસિ-દેવાણં' ભવનવાસિદેવાનામ્ 'पज्जत्तापज्जत्तगाणं' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ 'ઠાણા પણ્ણત્તા' સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, 'ઉવવાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જિમાગે' ઉપપાતેન-ઉપપાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે, 'સમુગ્ધા-ણં લોયસ્સ અમંખેજ્જિમાગે' સમુદ્ધાતાપેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યેયમાગે, 'સદ્ધાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જિમાગે' સ્વસ્થાનેન-સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્યાસંખ્યેયમાગે

રણ રહિત હોતી હૈ । વે પ્રમા યુક્ત એવં શ્રીસે સમ્પન્ન હોતે હૈ । ઉન કી કિરણોં કા સમૂહ બાહર નિકલતા રહતા હૈ । અતએવ વે ઉદ્યોત યુક્ત હોતે હૈ અર્થાત્ બાહર કી વસ્તુઓં કો ભી પ્રકાશિત કરતે હૈ । હૃદય કો આનન્દ પ્રદાન કરને વાલે એવં દર્શનીય હૈ-ઉન્હેં દેખને સે આંખે તૃપ્ત નહીં હોતીં । ઉનકા રૂપ અત્યન્ત રમણીય હોતા હૈ ઓર વહ રૂપ ક્ષણ-ક્ષણ મેં નયા-નયા પ્રતીત હોતા હૈ ।

इन उपर्युक्त स्थलों में भवनवासी देवों के, जिनमें पर्याप्त एवं अपर्याप्त सम्मिलित हैं, स्थान कहे गए हैं । वे स्थान उपपात की अपेक्षा लोक के असंख्यातवें भाग में हैं, समुद्घात और स्वस्थान की अपेक्षा

કલંક રહિત અથવા કદંભથી રહિત હોય છે. તેમની કાન્તિ આવરણ રહિત હોય છે. તેઓ પ્રભાવવાળાં અને શ્રીથી સપન્ન હોય છે. તેમના કિરણોના સમૂહ બહાર નિકળ્યા કરે છે તેથી તેઓ પ્રકાશ વાળાં હોય છે. અર્થાત્ બહાર નીવસ્તુઓને પણ પ્રકાશિત કરે છે. હૃદય ને આનંદ પ્રદાન કરવા વાળાં તેમજ દર્શનીય હોય છે-તેમને જોવાથી આજો તૃપ્ત થાય છે. તેમના રૂપ અત્યન્ત રમણીય હોય છે. અને તે રૂપ ક્ષણ ક્ષણમા નવીન બને છે.

આ ઉપર્યુક્ત સ્થળોમાં ભવનવાસી દેવોના, જેમા પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત બન્ને સંમિલિત છે તેમના સ્થાન કહેલા છે, તે સ્થાનો ઉપપાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા છે. સમુદ્ધાત અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષા થી પણ

‘તત્થ ણં’ તત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ, ‘વહવે ભવણવાસીદેવા પરિવસંતિ’ વહવો દશપ્રકારકા ભવનવાસિનો દેવાઃ પરિસન્તિ, તાનેવ દશપ્રકારાન્ આહ-‘તં જહા’ તથા-‘અસુરા’ અસુરકુમારાઃ ૧, ‘નાગ’ નાગકુમારાઃ ૨, ‘સુવન્ના’ સુવર્ણ કુમારાઃ ૩, ‘વિજ્જૂ’ વિદ્યુત્કુમારાઃ ૪, ‘અગ્નીય’ અગ્નિકુમારાઃ ૫, ‘દીવ’ દ્વીપકુમારાઃ ૬, ‘ઉદહીય’ ઉદધિકુમારાશ્ચ ૭, ‘દિસિ’ દિક્કુમારાઃ ૮, ‘પવણ’ પવનકુમારાઃ ૯, ‘થણિયનામા’ સ્તનિત નામાનઃ-સ્તનિતકુમારાઃ ૧૦ इत्यर्थः, ‘દસહા એ ભવણ-વાસી’ દશધા-દશપ્રકારકાઃ, એતે પૂર્વોક્તાઃ, ભવનવાસિનો દેવાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ॥૧૨૯॥ તે ચ અસુરકુમારાદયો ભવણવાસી’ દશધા-દશપ્રકારકાઃ, એતે પૂર્વોક્તાઃ, ભવન-વાસિનો દેવાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ॥૧૨૯॥ તે ચ અસુરકુમારાદયો ભવનવાસિનો દેવાઃ યથા-ક્રમમ્ ‘ચૂડામણિ મહાહરયણભૂષણનાગફલગગરુડવજ્રપુષ્પકલસંકરુપ્ફેસા સીહ-મગરગચંકઅસ્સવરવદ્ધમાણનિજ્જુત્તચિત્તચિંધગતા’ ચૂડામણિ મુકુટ ૧ રત્ન-ભૂષણનાગસ્ફટા ૨ ગરુડ ૩ વજ્ર ૪ પૂર્ણ કલશાદ્ધોપ્ફેસાઃ, સિંહ ૬ મકર ૭ ગજાદ્ધાશ્વરવર્ધમાનનિયુક્તચિહ્નગતાઃ, તત્ર અસુરકુમારાઃ-ચૂડામણિમુકુટરત્નાઃ, ચૂડામણિર્મુકુટે રત્નં યેવાં તે તથાવિધાઃ, નાગકુમારાઃ-ભૂષણનિયુક્ત નાગસ્ફટા

સે ખી લોક કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં હૈં । उनमें बहुसंख्यक भवनवासी देव निवास करते हैं । उनके दश प्रकार हैं, यथा-(१) असुरकुमार (२) नागकुमार (३) सुवर्णकुमार (४) विद्युत्कुमार (५) अग्निकुमार (६) द्वीपकुमार (७) उदधिकुमार (८) दिशाकुमार (९) पवनकुमार और (१०) स्तनितकुमार, ये दश प्रकार के भवनवासी देव कहे गए हैं ।

इन भवनवासी देवों की जो दश जातियां कही गई हैं, उनके अलग-अलग चिह्न होते हैं और वे चिह्न उनके मुकुट एवं भूषणों में बने रहते हैं । यथा-(१) असुरकुमारों के मुकुट में चूडामणि होता है (२) नागकुमारों के मुकुट में सर्प के फण का चिह्न होता है (३) सुवर्ण

લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા છે, તેઓમા બહુસંખ્યા વાળા ભવનવાસી દેવ નિવાસ કરે છે, તેમના દશ પ્રકાર છે જેમ કે (૧) અસુરકુમાર (૨) નાગ-કુમાર (૩) સુવર્ણકુમાર (૪) વિદ્યુત્કુમાર (૫) અગ્નિકુમાર (૬) દ્વીપકુમાર, (૭) ઉદધિકુમાર (૮) દિશાકુમાર (૯) પવનકુમાર (૧૦) સ્તનિતકુમાર, આ દશ પ્રકારના ભવનવાસી દેવ કહેલા છે.

આ ભવનવાસી દેવોની જે દશ જાતિઓ કહેવાયેલી છે, તેમના અલગ અલગ ચિહ્ન હોય છે. અને તે ચિહ્ન તેમના મુગટ તેમજ ભૂષણોમાં લાગેલા રહે છે, જેમ કે (૧) અસુરકુમારોના મુગટમાં ચૂડામણિ હોય છે (૨) નાગકુમારોના મુગટમાં સર્પની ફણનું ચિહ્ન હોય છે, (૩) સુવર્ણકુમારોના મુગટ ગરુડના ચિહ્ન

રૂપચિહ્નધરાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ ભૂપણનિયુક્તગરુડરૂપચિહ્નધરાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ-
 ભૂપણનિયુક્ત વજ્રરૂપચિહ્નધરાઃ; અગ્નિકુમારાઃ-મુકુટનિયુક્તપૂર્ણકલશરૂપચિહ્નધરાઃ,
 ઉદધિકુમારાઃ-ભૂપણનિયુક્તાશ્વવરરૂપચિહ્નધરાઃ, દિવકુમારાઃ-ભૂપણનિયુક્તગજ-
 રૂપચિહ્નધરાઃ-પવનકુમારાઃ-ભૂપણનિયુક્તમકરરૂપચિહ્નધરાઃ, સ્તનિતકુમારાઃ-ભૂપ-
 ણનિયુક્તવરવર્દ્ધમાનરૂપચિહ્નધરાઃ, તત્ર વર્દ્ધમાનક્રમ્-શરાવસંપુષ્ટમ્, ઉપ્ફેસો-મુકુટઃ
 વિગ્રહસ્તુ-ભૂપણેષુ નાગસ્ફટાગરુડવજ્રાણિ યેષાં તે ભૂપણનાગસ્ફટાગરુડવજ્રાઃ,
 પૂર્ણકલશેન અઢ્ઢિતઃ ઉપ્ફેસો મુકુટો યેષાં તે પૂર્ણકલશાઢ્ઢિતોપ્ફેસાઃ, એવં સિંહમ-
 કરગજા અઢ્ઢાશ્ચિહ્નાનિ ભૂપણેષુ નિયોજિતે, ચિત્રે-આશ્ચર્યરૂપે ચિહ્ને ગતે-સ્થિતે
 યેષાં તે અશ્વવરવર્દ્ધમાનક્ર નિયુક્ત ચિત્રચિહ્નગતા ઇત્યેવં બોધ્યાઃ, પુનઃસર્વેષાં વિશે-
 પણાન્યાહ-‘સુરુવા’-સુરુપાઃ, શોભનં રૂપં યેષાં તે સુરુપાઃ, અત્યન્તરમણીયરૂપાઃ
 ‘મહઢ્ઢિયા’-મહઢ્ઢિકાઃ-મહતી ઋઢ્ઢિઃ-ભવનપરિવારાદિ સંપત્તિર્યેષાં તે મહઢ્ઢિકાઃ
 ‘મહજ્જુઢ્ઢ્યા’-મહાધૃતિકાઃ, મહતી ધૃતિઃ-કાન્તિર્યેષાં તે તથા, ‘મહબ્વલા’-મહા-
 વલાઃ, મહદ્વલં-શારીરિકપ્રાણા યેષાં તે મહાવલાઃ, ‘મહાજસા’-મહાયશસઃ,
 મહદ્યશઃ-રૂપ્યાતિ યેષાં તે તથા, ‘મહાણુભાવા’-મહાનુભાવા, મહાન્ અનુભાગઃ-
 શાપાનુગ્રહાદિ સામર્થ્ય યેષાં તે મહાનુભાગાઃ, ‘મહાસૌખ્યા’-મહાસૌખ્યાઃ, મહત્

કુમારોં કા મુકુટ ગરુડ કે ચિહ્ન વાલા હોતા હૈ (૪) વિદ્યુત્કુમારોં કે મુકુટ મેં વજ્ર (૫) અગ્નિકુમારોં કે મુકુટ મેં પૂર્ણ કલશ (૬) દ્વીપકુમારોં કે મુકુટોં મેં સિંહ (૭) ઉદધિકુમારોં કે મુકુટોં મેં મકર (૮) દિશાકુમારોં કે મુકુટોં મેં હસ્તી (૯) પવનકુમારોં કે મુકુટોં મેં અશ્વ ઓર (૧૦) સ્તનિતકુમારોં કે મુકુટોં મેં વર્દ્ધમાનક્ર કા ચિહ્ન હોતા હૈ । ઇન ચિહ્નોં સે ડનકી પ્રહ્વાન હોતી હૈ । યે સમી દેવ શોભન રૂપ વાલે અર્થાત્ અત્યન્ત રમણીય રૂપ સે સુશોભિત, મહાન્ ભવન એવં પરિવાર સંબંધી ઋઢ્ઢિ કે ધારક, મહાન્ કાન્તિ સે યુક્ત, તથા મહાન્ વલ સે યુક્ત, મહાન્ યશ સે સમ્પન્ન, મહાન્ અનુભાગ અર્થાત્ શાપ એવં અનુગ્રહ

વાળા હોય છે (૪) વિદ્યુત્કુમારોના મુગટોમા વજ્ર (૫) અગ્નિકુમારોના મુગટમાં પૂર્ણકલશ (૬) દ્વીપકુમારોના મુગટોમા સિંહ (૭) ઉદધિકુમારોના મુગટોમાં મકર (૮) દિશાકુમારોના મુગટોમા હાથી (૯) પવનકુમારોનાં મુગટોમાં અશ્વ અને (૧૦) સ્તનિતકુમારોના મુગટોમા વર્દ્ધમાનક્રના ચિહ્ન હોય છે, આ ચિહ્નોથી તેઓની ઓળખણ થાય છે આ બધા દેવ શોભન રૂપ વાળા અર્થાત્ અત્યન્ત રમણીય રૂપ થી સુશોભિત, મહાન્ ભવન તેમજ પરિવાર સંબંધી રૂઢિના ધારક, મહાકાન્તિવાળા તથા મહાન્ બળવાળા, મહાન્ યશથી સંપન્ન મહાન્ અનુભાગ, અર્થાત્ શાપ તેમજ અનુગ્રહ આદિના સામર્થ્યથી યુક્ત, તથા

સૌખ્ય-પ્રચુરસદ્વેદ્યોદયવશાદ્યેષાં તે મહાસૌખ્યાઃ, મહેશાશ્વ્યા વા, 'હારવિરા-
 ઇય વચ્છા'-હારવિરાજિતવક્ષસઃ, હારૈર્વિરાજિતં વક્ષો યેષાં તે હારવિરાજિતવક્ષસઃ,
 'કઢગતુડિયથંભિયશુઆ'-કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતશુજાઃ, કટકાનિ-વલયરૂપાણિ
 કલાચિકાભૂષણાનિ, ત્રુટિતાનિ-કેયૂરવાહુરક્ષકામરણાનિ, તૈઃસ્તમ્ભિતાવિવ-
 સ્તમ્ભિતૌ શુજૌ યેષાં તે તથા, 'અંગદકુંડલમઢગંડતલકક્ષપીઠધારી'-અઙ્ગદકુણ્ડલ-
 મૃષ્ટગણ્ડતલકર્ણપીઠધારિણઃ, અઙ્ગદાનિ-વાદ્યામરણાનિ, કુણ્ડલે-કર્ણામરણે, તથા
 મૃષ્ટૌ મૃષ્ટીકૃતૌ ગણ્ડૌ-કપોલૌ યૈસ્તાનિ મૃષ્ટગણ્ડાનિ કર્ણપીઠાનિ કર્ણામરણાનિ
 ત્ર ધારયિતું શીલા ઇતિ તથાવિધાઃ, 'વિચિત્તહસ્તામરણા'-વિચિત્રહસ્તામરણાઃ,
 વિચિત્રાણિ-નાનારૂપાણિ હસ્તામરણાનિ યેષાં તે તથાવિધાઃ, 'વિચિત્તમાલામઝલિ-
 મઝડા'-વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટાઃ, વિચિત્રા માઝા-પુષ્પસ્રક્ મૌલૌ શિરસિ, મુકુ-
 ટંચ યેષાં તે તથાવિધાઃ, તથા 'કલ્યાણગપવરવત્થપરિહિયા'-કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્ર
 પરિહિતાઃ, કલ્યાણકં-કલ્યાણકારિ પ્રવરં-શ્રેષ્ઠં વસ્ત્રં પરિહિતં યૈસ્તે તથાવિધાઃ,
 'કલ્યાણગપવરમલ્લાણુલેવળધરા' - કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાણુલેપનધરાઃ 'માસુર-
 વૌંદિપલંબવળમાલધરા'-માસ્વરવોન્દિપલમ્બવળમાલાધરાઃ, માસ્વરા-દેદીપ્યમાના,

આદિ કે સામર્થ્ય સે યુક્ત તથા મહાન્ સુખ કે ધની હોતે હૈં । ઉનકા
 વક્ષસ્થલ હાર સે સુશોભિત હોતા હૈ । ઉનકી શુજાં કલાઈ મેં પહને
 હુએ કટકોં તથા કેયૂરોં સે સ્તબ્ધ-સી હોતી હૈ । ઉનકી વાહુઓં મેં
 અંગદ એવં કાનોં મેં કુંડલ સુશોભિત હોતે હૈં । જિનકે કારણ કપોલ
 ભાગ ઝિલમિલાતે રહતે હૈં । વે વિચિત્ર પ્રકાર કે હાથોં કે આમરણોં
 કો ધારણ કરતે હૈં । ઉનકે મસ્તક પર ચિત્ર-વિચિત્ર પુષ્પમાલાં
 તથા મુકુટ શોભિત રહતે હૈં । વે કલ્યાણકારી શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોં કો ધારણ
 કરતે હૈં । કલ્યાણકારી એવં શ્રેષ્ઠ માલાઓં તથા અનુલેપન કે ધારક
 હોતે હૈં । લમ્બી લટકતી હુઈ વનમાલા કો ધારણ કરતે હૈં ઓર ઉન
 કા શરીર દેદીપ્યમાન હોતા હૈ ।

મહાન્ સુખના ઘણી બને છે, તેમના વક્ષસ્થળ હારથી સુશોભિત હોય છે,
 તેમના હાથ કાંડામા પહેરેલા કાંડાં તથા બાજુબંધેથી વિભૂષિત હોય છે,
 તેમના હાથમાં અંગદ તેમજ કાનમાં કુંડળ શોભિરહ્યા હોય છે. બેના કારણે
 કપોલભાગ જળહળી રહ્યો હોય છે. તેઓ વિચિત્ર પ્રકારના હાથોના આભર-
 નોને ધારણ કરે છે. તેમના માથા ઉપર ચિત્ર વિચિત્ર પુષ્પ માળાઓ તથા
 મુગટ શોભિ રહે છે તેઓ કલ્યાણકારી શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોને ધારણ કરે છે. કલ્યાણ-
 કારી તેમજ શ્રેષ્ઠ માળાઓ તથા અનુલેપન ધારણ કરનારા હોય છે. લાંબી
 લટકતી વનમાળાને ધારણ કરે છે અને તેમના શરીર ઘણાજ દેદીપ્યમાન હોય છે.

બોન્દિઃ-શરીરં યેષાં તે આસ્વર્યોન્દ્યઃ, પ્રવૃન્વા વનમાલા ધરન્તીતિ તે તથા-
 વિધાઃ, 'દિવ્યેણં વન્નેણં'-દિવ્યેન વર્ણેન, 'દિવ્યેણં ગંધેણં'-દિવ્યેન ગન્ધેન
 'દિવ્યેણં ફાસેણં'-દિવ્યેન સ્પર્શેન 'દિવ્યેણં સંવ્રયણેણં'-દિવ્યેન સંહનેનેવ શક્તિ-
 વિશેષમપેક્ષ્ય સંહનનેન, ન તુ સાક્ષાત્ સંહનનેન, દેવાનાં સંહનનાસંભવાત્, દેવા-
 નામ્ અસ્થ્યભાવેન અસ્થિરચનાત્મકસંહનનાસંભવાદિત્યાશયઃ, તથા ચોક્તમ્, જીવા-
 ભિગમે-'દેવા અસંવ્રયણી, જમ્હા તેસિં નેવદ્વી નેવ સિરા' ઇતિ, 'દિવ્યેણં સંઠા-
 ણેણં' - દિવ્યેન સંસ્થાનેન, 'દિવ્વાએ ઇહ્લીએ'-દિવ્યયા-પ્રધાનયા ઋદ્ધયા-ભવન-
 પરિવારાદિકયા 'દિવ્વાએ જુર્ડેએ'-દિવ્યયા દ્યુત્યા-કાન્ત્યા, ઇષ્ટાર્થ સંપ્રયોગ રૂપયા
 વા, 'દિવ્વાએ પમાએ' દિવ્યયા પ્રમયા ભવનાવાસગતયા, 'દિવ્વાએ છાયાએ'-
 દિવ્યયા છાયયા-શોભયા, 'દિવ્વાએ અચ્ચીએ' દિવ્યેન અર્ચિષા-શરીરસ્થરત્નાદિ
 જ્યોતિષા, 'દિવ્યેણં તેણં'-દિવ્યેન તેજસા શરીરજન્યેન 'દિવ્વાએ લેસ્સાએ'-
 દિવ્યયા લેશ્યા-દેહવર્ણસૌન્દર્યેણ, 'દસદિસાઓ'-દશદિશઃ 'ઉઝ્જોવેમાણા'-
 ઉદ્ધોતયન્તઃ-પ્રકાશયન્તઃ 'પમાસેમાણા'-પ્રમાસમાનાઃ-શોભમાનાઃ, 'તે ણં'-

યે ભવનવાસી દેવ દિવ્ય વર્ણ, દિવ્ય ગંધ, દિવ્ય સ્પર્શ, દિવ્ય સંહનન, દિવ્ય સંસ્થાન, દિવ્ય ઋદ્ધિ, દિવ્ય દ્યુતિ, દિવ્ય ભવનાવાસ સંબંધી પ્રમા, દિવ્ય શોભા, દિવ્ય રત્ન આદિ સંબંધી જ્યોતિ, દિવ્ય શરીર જનિત તેજ તથા દિવ્ય લેશ્યા અર્થાત્ શરીર કે વર્ણ સૌન્દર્ય સે દશોં દિશાઓં કો પ્રકાશિત તથા પ્રમાસિત કરતે રહતે હૈં ।

યહાં યહ વાત ધ્યાન મેં રખનીં ચાહિએ કિ સંહનન અસ્થિયોં કી રચના વિશેષ કો કહતે હૈં ઓર અસ્થિયાં ઔદારિક શરીર મેં હી હોતી હૈં । દેવ વૈક્રિય શરીર કે ધારક હોતે હૈં, અતએવ ઉનમેં સાક્ષાત્ સંહનન નહીં હોતા । યહાં જો સંહનન કહા હૈં વહ શક્તિ વિશેષ કી અપેક્ષા સે હી સમજના ચાહિએ । જીવાભિગમ સૂત્ર મેં કહા હૈં-'દેવ અસંહનની હોતે હૈં અર્થાત્ ઉનમેં સંહનન નહીં હોતા, ક્યોંકિ ઉનકા

આ ભવનવાસી દેવો દિવ્ય વર્ણ, દિવ્ય ગંધ, દિવ્ય સ્પર્શ દિવ્ય સંહ-
 નન, દિવ્ય સંસ્થાન, દિવ્ય ઋદ્ધિ, દિવ્ય દ્યુતિ, દિવ્ય ભવનાવાસ સંબંધી
 પ્રમાથી, દિવ્ય શોભા, દિવ્ય રત્ન, આદિ સંબંધી પ્રકાશ દિવ્ય શરીર જનિત
 તેજ, તથા દિવ્ય લેશ્યા અર્થાત્ શરીરના વર્ણ સૌન્દર્ય થી દશેદિશા
 ઓને પ્રકાશિત તથા પ્રમાસિત કરતા રહે છે,

આહીં આ વાત ધ્યાનમા રાખવી નોંધએ કે સંહનન અસ્થિયોની રચના
 વિશેષને કહે છે. અને અસ્થિયો ઔદારિક શરીરમાં જ થાય છે. દેવ
 વૈક્રિય શરીરના ધારક હોય છે, તેથી જ તેઓમા સાક્ષાત્ સંહનન નથી થતું
 આહીં જે સંહનન કહ્યું છે તે શક્તિ વિશેષની અપેક્ષાએજ સમજવું નોંધએ

તે સહુ ભવનવાસિનો દેવોઃ, 'તત્થ'—તત્ર—સ્વસ્થાને 'સાણં સાણં'—સ્વેષાં સ્વેષામ્—આત્મીયાત્મીયાનામ્—'ભવનાવાસસયસહસ્રાણં'—ભવનાવાસશતસહસ્રાણામ્ 'સાણં સાણં સામાણિય સાહસ્રીણં'—સ્વાસાં સ્વાસાં સામાનિકસાહસ્રીણામ્, 'સાણં સાણં તાયત્તીસાણં'—સ્વેષાં સ્વેષાં ત્રાયસ્ત્રિંશકાનામ્ 'સાણં સાણં લોકપાલાણં'—સ્વેષાં સ્વેષાં લોકપાલાનામ્, 'સાણં સાણં અગમહિસીણં'—સ્વાસાં સ્વાસામ્ અગ્રમહિષી-ણામ્ 'સાણં સાણં પરિસાણં'—સ્વાસાં સ્વાસાં પરિપદામ્. 'સાણં સાણં અણીઆણં'—સ્વેષાં સ્વેષામ્ અનીકાનામ્, 'સાણં સાણં અણીબ્રાહ્મિર્દર્શનં'—સ્વેષાં સ્વેષામ્ અની-કાધિપતીનામ્ 'સાણં સાણં આયરક્ષદેવસાહસ્રીણં'—સ્વાસાં સ્વાસામ્ આત્મરક્ષક-દેવસાહસ્રીણામ્ 'અન્નેસિં ચ વહૂણં ભવનવાસીણં'—અન્યેષાશ્ચ વહૂનાં ભવનવાસિનામ્, 'દેવાણ ય દવીણ ય'—દેવાનાશ્ચ દેવીનાશ્ચ 'આહેવચ્ચં' આધિપત્યમ્ પોરેવચ્ચં'—પૌરપત્યમ્ 'સામિત્તં'—સ્વામિત્વમ્ 'મહિત્તં'—મર્તૃત્વમ્, 'મહત્તરગત્તં'—મહત્તરકત્વમ્, 'આણાઈસરસેણાવચ્ચં'—આજ્ઞેશ્વરસેનાપત્યમ્, 'કારેમાણા'—કારયન્તઃ 'પાલેમાણા' પાલયન્તઃ, 'મહયાહયનદૃશીયવાદ્યતંતિતલતાલતુડિયઘણમુઙ્ગપટુપ્પવાહ્યરવેણં'—મહતારવેણાં ઇત્યગ્રેણાન્વયઃ, કીદશેન રવેણ, ઇત્યાદિ—મહતાનિ—આરુઘ્યાનક પ્રતિવ-

શરીર અસ્થિયોં તથા શિરાઓં સે રહિત હૈ ।'

વે ભવનવાસી દેવ અપને સ્થાનોં મેં અપને—અપને લાઘોં ભવના-વાસોં કા, અપને—અપને સહસ્રોં સામાનિક દેવોં કા, અપને—અપને ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોં કા, અપને—અપને લોકપાલોં કા, અપની—અપની અગ્રમહિષિયોં કા, અપની—અપની પરિષદોં કા, અપને—અપને અની-કાધિપતિયોં કા, અપને—અપને હજારોં આત્મરક્ષક દેવોં કા તથા અન્ય બહુત-સે ભવનવાસી દેવોં તથા દેવિયોં કા આધિપત્ય કરતે હુએ, પૌરપત્ય કરતે હુએ, સ્વામિત્વ કરતે હુએ, મર્તૃત્વ કરતે હુએ, મહત્તરકત્વ કરતે હુએ, આજ્ઞા—ઈશ્વર—સેનાપતિત્વં કરતે રહતે હૈં । उनका पालन

જીવાલિંગમ સૂત્રમાં કહ્યું છે—દેવ અસહનની હોય છે, અર્થાત્ તેઓમાં સંહ-નન થતું નથી, કેમકે તેમના શરીર હાડકાં અને શિરાઓ વગરના હોય છે.

તે ભવનવાસી દેવ પોતાના સ્થાનમાં પોત—પોતાના લાગે ભવનાવાસોના, પોત—પોતાના હબરે સામાનિકદેવોના, પોત પોતાના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોના, પોત પોતાના લોકપાલોના, પોત પોતાની અગ્રમહિષિયોના, પોત—પોતાની પરિષદોના; પોતપોતાના અનીકાધિપતિયોના, પોત—પોતાના હબરે આત્મ રક્ષક દેવોના તથા અન્ય ઘણા ભવનવાસી દેવો તથા દેવીયોના આધિપત્ય કરતા થકા પૌરપત્ય કરત થકા સ્વામિત્વ કરત થકા મર્તૃત્વકરતે છતે, મહત્તરકત્વ કરતા થકા આજ્ઞા, ઇશ્વર, સેનાપતિત્વ કરતા થકા રહે છે, તેમનું

દ્વાનિ અવ્યાહતાનિ યાનિ નાટ્યગીતવાદિતાનિ તન્ત્રીતલતાલત્રુટિતાનિ ચ યથ
 ઘનમૃદંગઃ પટુપ્રવાદિતસ્તેષાં રવેણ 'દિવ્વાઈ' દિવ્યાન્-દિવિ ભવાન્ પ્રધાનાન્
 'ભોગભોગાઈ' ભોગભોગાન્-ભોગયોગ્યા ભોગાઃ-શબ્દાદયસ્તાન્ 'મુંજમાણા'
 મુજ્જાનાઃ વિહરંતિ'-વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તિ ॥ સૂ. ૧૭ ॥

મૂલમ્-કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જ-
 ત્તાણં ઠાણા પળ્લત્તા ? કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારા દેવા પરિ-
 વસંતિ ? ગોયમા ! ઇમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ અસીઉત્તર
 જોયણસયસહસ્સ વાહલ્લાણ ઉવરિ ણં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા
 હેટ્ઠા ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા મજ્જે અટ્ટુત્તરે જોયણસય-
 સહસ્સે ઇત્થ ણં અસુરકુમારાણં દેવાણં ચઉસટ્ઠિં ભવણાવાસ-
 સયસહસ્સા મવંતીતિ મવ્ખાયં, તે ણં મવણા વાહિં વટ્ઠા અંતો
 ચઉરંસા અહે પુવ્વરકન્નિયા સંઠાણસંઠિયા ઉક્કિન્નંતરવિઝલ-
 ગંમીરવાયફલિહા પાગારટ્ટાલયકવાડતોરણપડિદુવારદેસમાગા
 જંતસયગ્ધિમુસલમુસંઢિ પરિયારિયા અઉજ્જા સદા જયા સદા
 ગુત્તા અડયાલકોટ્ટુગરડયા અડયાલકયવણમાલા ચેમા સિવા
 કિંકરામરદંડોવરવિલ્લયા લાઊલ્લોહ્યમહિયા ગોસીસસરસરત્ત-
 ચંદણદહરદિન્ન પંચંગુલિતલા ઉવચિય ચંદણકલસા ચંદણઘડ-
 સુકયતોરણપડિદુવારદેસમાગા, આસત્તોસત્તવિઝલવટ્ઠવગ્ધારિય-
 મલ્લદામકલાવા પંચવજ્જસરસસુરભિમુક્કપુપ્ફપુંજોવયારકલિયા,
 કાલાગુરુપવરકુંદરુક્કતુરુક્કડજ્જંતધૂવમઘમઘંતગંધુદ્ધુયાભિરામા
 સુગંધવરગંધિયા, ગંધવટ્ઠિમૂયા, અચ્છરગણસંધસંવિગિન્ના દિવ્વ-

કરતે હૈં । વિવિધ પ્રકાર કે અસંખ્યાતકોં સે સમ્બદ્ધ નાટ્ય, ગીત,
 વાદિત્ર આદિ કે તથા તંત્રી, તલ, તાલ, મૃદંગ આદિ કે કુશલ વાદન
 સંબંધી એવં અનેક પ્રકાર કે દિવ્ય ભોગોપભોગ કો ભોગતે હુણ
 વિચરતે રહતે હૈં ॥૧૭॥

પાલન કરે છે, વિવિધ પ્રકારના આગ્યાનકોથી સંબંધ નૃત્ય, ગીત, વાદિત્ર,
 આદિના તથા તંત્રી, તલ, તાલ મૃદંગ આદિના કુશલ વાદન સંબંધી તેમજ
 અનેક પ્રકારના દિવ્ય ભોગોપભોગોને ભોગવતા રહીને વિચરતા રહે છે ॥૧૭॥

तुडियसदसंपणादिया सव्वरयणासया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा
मट्टा णीरया निम्मला निप्पंका निक्कं कडच्छाया सप्पभा सस्सि-
रीया समिरीया सउज्जोया पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा
एत्थ णं असुरकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता,
उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे समुग्घाएणं लोयस्स असं-
खेज्जइभागे, सट्टाणेणं लोयस्स असंखेज्जइभागे, तत्थ णं बहवे
असुरकुमारा देवा परिवसंति, काला लोहियक्खविंबोट्टा, धव-
लपुप्फदंता, असियकेसा वामे एगकुंडलधरा, अदचंदणाणुलि-
त्तगत्ता, ईसीसिलिंधपुप्फपगासाइं असंकिलिट्ठाइं सुहुमाइं व-
त्थाइं पवरपरिहिया वयं च पढमं समइक्कंता, बिइयं च वयं
असंपत्ता भद्दे जोव्वणे वट्टमाणा तलभंगयतुडियपवरभूसण-
णिम्मलमणिरयणमंडियभुया, दसमुद्दामंडियग्गहत्था चूडा-
मणिविचित्तचिंधगया सुरूवा महिइडिया, महज्जुइया, महा-
यसा, महव्वला, महाणुभागा, महासोक्खा, हारविराइयवच्छा,
कडयतुडियथंभियभुया, अंगयकुंडलमट्टगंडयलकन्नपीठधारी
विचित्तहत्थाभरणा, विचित्तमालामउलीकल्लाणगपवरवत्थपरि-
हिया कल्लाणगमल्लाणुलेवणधरा भासुरबोदि पलंबवणमाल-
धरा दिव्वेणं वण्णेणं दिव्वेणं गंधेणं दिव्वेणं फासेणं
दिव्वेणं संघयणेणं दिव्वेणं संठाणेणं दिव्वाए इड्ढीए
दिव्वाए जुईए दिव्वाए पभाए दिव्वाए छायाए दिव्वाए
अच्चीए दिव्वेणं तेएणं दिव्वाए लेसाए दसदिसाओ उज्जोवे-
माणा पभासेमाणा, तेणं तत्थ साणं साणं भवणावाससयसह-
स्साणं, साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं, साणं साणं तायत्ती-
साणं, साणं साणं लोगपालाणं, साणं साणं अग्गमहिसीणं,
साणं साणं परिसाणं, साणं साणं अणियाणं, साणं साणं

अणियाहिवईणं, साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं अन्नेसिं
 च बहूणं भवणवासीणं देवाण य देवीण य आहेवच्चं पोरे-
 वच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसर सेणावच्चं कारे-
 माणा पालेमाणा महयाहयनट्टगीयवाइयतंतीतलतालतुडिय-
 घणमुइंग पडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा
 विहरंति, चमरवल्लिणो एत्थ दुवे असुरकुमारिंदा असुरकुमार
 रायाणो परिवसंति, काला महानीलसरिसा नीलगुलियगवल
 अयसिकुसुमप्पगासा विद्यसियसयवत्तणिम्मलईसिसितरत्ततंब-
 णयणा गरुलायय उज्जुतुंगनासा उवचिय सियप्पवाल विंव-
 फलसंनिहारोट्टा पंडुरससिसगलविमलनिम्मलदहिवणसंखगो-
 वल्लीरकुंददगरयमुणालियाधवलदंतसेढी हुयवह निद्धंतत्तव-
 णिज्जरत्ततालुजीहा अंजणघण कसिणगं रुयगं रमणिज्ज
 णिद्धकेसा वामेयकुंडलधरा, अदचंदणाणुलित्तगत्ता ईसि सिलिं-
 धपुप्फषगासाइं असंकिलिट्ठाइं सुहुमाइं वत्थाइं पवरपरिहिया
 वयं च पढमं समइक्कंता विइयं तु असंपत्ता भदे जोवण-
 वट्टमाणा तलभंगयतुडियपवरभूसणनिम्मलमणिरयणमंडिय-
 भुया दसमुद्दामंडियग्गहत्था चूडामणिचित्तचिंधगया सुरूवा,
 महड्डिया महज्जुईया सहायत्ता महावला महाणुभागा, महा-
 सोक्खा हारविराइयवच्छा, कडयतुडियथंभियभुया अंगदकुंडल-
 मट्टगंडतलकन्नपीठधारी विचित्तहत्थाभरणा, विचित्तमालामउ-
 लीकल्लाणगपवरवत्थपरिहिया कल्लाणगपवरमल्लाणुलेवणधरा,
 भासुरवोदी पलंववणमालधरा, दिव्वेणं वन्नेणं, दिव्वेणं गंधेणं,
 दिव्वेणं फासेणं, दिव्वेणं संघयणेणं, दिव्वेणं संठाणेणं,
 दिव्वाए इड्डीए, दिव्वाए जुईए, दिव्वाए पभाए, दिव्वाए
 छायाए, दिव्वाए अच्चीए, दिव्वेणं तेएणं, दिव्वाए लेसाए,
 दस् दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा तेणं तत्थ साणं साणं

ભવળાવાસસયસહસ્સાણં, સાણં સાણં સામાણિયસાહસ્સીણં,
સાણં સાણં તાયત્તીસાણં, સાણં સાણં લોગપાલાણં, સાણં સાણં
અગ્ગમહિસીણં, સાણં સાણં પરિસાણં, સાણં સાણં અણિયાણં,
સાણં સાણં અણિયાહિવર્ણં, સાણં સાણં આયરક્કલ્લદેવસાહસ્સીણં
અન્નેસિં ચ વહૂણં ભવળવાસીણં દેવાણ ય દેવીણ ય, આહે-
વચ્ચં, પોરેવચ્ચં સામિત્તં, મટ્ઠિત્તં, મહત્તરગત્તં આઞ્ઞાઈસર સેણા-
વચ્ચં કારેમાણા, પાલેમાણા, મહયાહતનટ્ટગીયવાઈય તંતીતલ-
તાલતુડિયઘણમુઙ્ગપહુપ્પવાઈયરવેણં, દિઠ્ઠવાઈં ભોગભોગાઈં
મુંજમાણા વિહરંતિ ॥સૂ. ૧૮।

છાયા—કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! અસુરકુમારાણાં દેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્
સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! અસુરકુમારાદેવાઃ પરિવસન્તિ ? ગૌતમ !
અસ્યાઃ રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ અશીતિસહસ્રોત્તરયોજનશતસહસ્રવાહલ્યાયા ઉપરિ
એકં યોજનસહસ્રમ્ અવગાહ્ય અધશ્વૈકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા, મધ્યે અષ્ટસપ્તતિ
સહસ્રોત્તરે યોજનશતસહસ્રે, અત્ર સ્થલ અસુરકુમારાણાં દેવાનાં ચતુઃ પશ્ચિ ભવના-

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારાણં દેવાણં પઙ્ગજત્તાપઙ્ગજ-
ત્તાર્ણ ઠાણા પળ્ળત્તા ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર
દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે હૈં ? (કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારા દેવા પરિ-
વસંતિ) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (ઈમીસે રચળપ્પમાએ પુઠ્ઠવીએ અસીઉત્તર જોયળસયસહસ્સ
વાહલ્લાએ) એક લાખ અસસી હજાર યોજન મોટી ઇસ રત્નપ્રભા પૃથ્વી
કે (ઉવરિં) ઉપર (એઁ) એક (જોયળસહસ્સં) હજાર યોજન (ઓગા-
હિત્તા) અવગાહન કરકે (હેઠ્ઠા ચેગં જોયળસહસ્સં) ઓર નીચે એક

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારાણં દેવાણં પઙ્ગજત્તાપઙ્ગજત્તગાણં ઠાણા
પળ્ળત્તા ?) હે ભગવન્ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવોના સ્થાન કયાં કહ્યાં
છે ? (કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારા દેવા પરિવસંતિ) હે ભગવાન્ ! અસુરકુમાર દેવ
કયાં નિવાસ કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ (ઈમીસે રચળપ્પમાએ પુઠ્ઠવીએ અસી
ઉત્તર જોયળસયસહસ્રવાહલ્લાએ) એક લાખ એસી હજાર યોજન મોટી આ
રત્નપ્રભા પૃથ્વીના (ઉવરિ) ઉપર (એઁ) એક (જોયળસહસ્સં) હજાર યોજન
(ઓગાહિત્તા) અવગાહન કરીને (હેઠ્ઠાચેગં જોયળસહસ્સં), અને નીચે એક હજાર

વાસશતસહસ્રાણિ ભવન્તિ इत्याख्यातं, तानि खलु भवनानि वहिर्वृत्तानि अन्त-
 श्चतुरस्राणि, अथः पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितानि उत्कीर्णान्तविपुलगम्भीरखा-
 तपरिखाणि, प्राकाराट्टालकपाटतोरणप्रतिद्वारदेशभागानि यन्त्रशतघ्नीमुशलमु-
 सण्ठीपरिवारितानि अयोध्यानि सदा जयानि, सदा गुप्तानि अष्टचत्वारिंशत्कोष्ठ-
 करचितानि अष्टचत्वारिंशत्कृतवनमालानि क्षेमाणि, शिवानि किङ्करामरदण्डोपरक्षि-
 तानि, लाउल्लोइयमहितानि गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितर्लानि, उप-
 चितचन्दनकलशानि चन्दनवटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागानि, आसक्तोत्सक्तवि-
 पुलवृत्तव्याघारितमाल्यदामकलापानि, पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलि-
 तानि कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कतुरष्कधूपमवमघायमानगन्धोद्भूताभिरामाणि, सुग-
 न्धवरगन्धितानि, गन्धवर्त्तिभूतानि, अप्सरोगणसङ्घसंविकीर्णानि, दिव्यत्रुटितशब्द-
 संप्रणादितानि, सर्वरत्नमयानि, अच्छानि, श्लक्ष्णानि, मसृणानि, वृष्टानि, मृष्टानि
 नीरजांसि, निर्मलानि, निष्पङ्कानि निष्कङ्कटच्छायाणि, सप्रभाणि, सश्रीकाणि
 समरीचिकानि, सोद्योतानि, प्रासादीयानि, दर्शनीयानि, अभिरूपाणि, प्रतिरू-
 पाणि, अत्र खलु असुरकुमाराणाम् देवानां पर्याप्तापर्याप्तकानाम् स्थानानि प्रज्ञ-
 सानि, उपपातेन लोकस्य असंख्येयभागे, समुद्धातेन लोकस्य असंख्येयभागे,
 स्वस्थानेन लोकस्य असंख्येयभागे, तत्र खलु बहवः असुरकुमाराः देवाः परिव-
 सन्ति, कृष्णाः, लोहिताक्षविम्बौष्ठा धवलपुष्पदन्ताः, असितकंशाः, वामे एककु-

हजार योजन (वज्जित्ता) छोड कर (मज्झे) मध्म में (अट्टहुत्तरजोयण-
 सहस्से) एक लाख अठहत्तर हजार योजन में (एत्थ णं) यहां (असुर-
 कुमाराणं देवाणं) असुरकुमार देवों के (चउसट्ठि भवणावाससय-
 सहस्सा) चौसठ लाख भवन (भवन्तीति मक्खायं) हैं ऐसा कहा गया है।

(ते णं भवणा) वे भवन (बाहिं वट्ठा) बाहर से गोल हैं (अंतो
 चउरंसा) अन्दर से चौकोर हैं (अहे पुक्खरकन्निया संठाणसंठिया)
 नीचे कमल को कर्णिका के आकार के हैं इत्यादि पूर्ववत् ।

(काला) काले (लोहिक्खविंचोट्ठा) लोहिताक्ष रत्न तथा बिम्बफल

યોજન (વજ્જિત્તા) છોડીને (મજ્ઝે) મધ્યમાં (અટ્ટહત્તર જોયણસયસહસ્સે) એકલાખ
 અઠ્યોતેરહત્તર યોજનમાં (એત્થ ણં) આહી (અસુરકુમારાણં દેવાણં) અસુરકુમાર-
 દેવાના (ચઉસટ્ઠિ ભવણોવાસસયસહસ્સા) ચોસઠલાખભવન (ભવન્તીતિ મક્ખાયં) છે
 એમ તીર્થંકરો દ્વારા કહેવાયેલું છે.

(તે ણં ભવણા) તે ભવનો (બાહિં વટ્ઠા) બહારથી ગોળ (અંતો ચઉરંસા)
 અંદરથી ચતુરસ્ર છે (અહે પુક્ખરકન્નિયા સંઠાણસંઠિયા) નીચે કમળની
 કર્ણિકાના આકારના છે, ઇત્યાદિ પૂર્વવત્.

ण्डलधराः, आर्द्रचन्दनानुलिप्तगात्राः, ईषच्छिलिन्ध्रपुष्पप्रकाशानि असंकलिष्टानि, सूक्ष्माणि वस्त्राणि प्रवराणि परिहिताः, वयश्च प्रथमं समतिक्रान्ताः, द्वितीयश्रवणोऽसंप्राप्ताः, भद्रे यौवने वर्तमानाः तलभङ्गकत्रुटितप्रवरभूषणनिर्मलमणिरत्नमण्डितभुजाः, दशमुद्रामण्डिताग्रहस्ताः, चूडामणिचित्रचिह्नगताः, सुरूपाः मह-

के समान ओठों वाले (धवलपुष्पदंता) श्वेत पुष्पों के समान दांतों वाले (असियकेसा) काले केशों वाले (वामे) बाएं (एगकुंडलधरा) एक कुंडल धारण करने वाले (अद् चंदणाणुलितगता) गीले चंदन से लिप्त शरीर वाले (इसीसिलिंधपुष्पगसाइं) किंचित् सिलिंध पुष्प के समान (असंकलिष्टाईं) संकलेश न उत्पन्न करने वाले (सुहुमाईं) सूक्ष्म (वत्थाईं) वस्त्रों का (पवर) श्रेष्ठ (परिहिया) पहिने हुए (वयं च पढमं समइक्कंता) प्रथम वय को पार कर चुके (विइयं च वयं असंपत्ता) दूसरे वय को नहीं प्राप्त हुए (भद्रे) भद्र (जोव्वणे) यौवन में (वट्टमाणा) वर्तमान (तलभंगयतुडियपवरभूषण निम्मलमणिरयण मंडियभुया) तलभंग, त्रुटित तथा अन्य श्रेष्ठ आभूषणों में जड़ी निर्मल मणियों तथा रत्नों से मंडित भुजाओं वाले (दस मुद्दा मंडियग्गहत्था) दस मुद्रिकाओं से मंडित अंगुलियों वाले (चूडामणि विचित्तचिंधगया) चूडामणि रूप अद्भुत चिह्न वाले (सुरूवा) सुन्दर रूप वाले (महिइडिया) महायश शाली (महव्वला) महाबली इत्यादि पूर्ववत् ।

(काला) डाणां (लोहियक्ख विवोढा) दोडिताक्ष रत्न तथा भिम्भइलना समान डोडोवाणा (धवलपुष्पदंता) श्वेत पुष्पोना समान दांतो वाणा (असियकेसा) डाणा डेशवाणा (वामे) डाणे (एगकुंडलधरा) ऐककुंडलने धारणु करनारा (अद्-चंदणाणुलितगता) लिदायन्दथी लिप्त गात्रवाणा (इसीसिलिंध पुष्पगसाइं) डाण्डं सिलिंध पुष्पना समान (असंकलिष्टाईं) संकलेश न उत्पन्न करवावाणा (सुहुमाईं) सूक्ष्म (वत्थाईं) वस्त्रोने (पवर) श्रेष्ठ (परिहिया) पड़ेरेला (वयं च पढमं समइक्कंता) प्रथम उभरने वटावी थूडेला (विइयं च वयं असंपत्ता) भीण वयने नडी पाभेला (भद्रे) भद्र (जोव्वणे) यौवनमां (वट्टमाणा) रडेला (तलभंगयतुडिय पवरभूषण निम्मलमणिरयणमंडियभुया) तलभंग, त्रुटित तथा भीन श्रेष्ठ आभूषणो मां नडेला निर्भल भणियो तथा रत्नोथी मंडित भुजयो वाणा (दस मुद्दामंडियग्गहत्था) दस विटीयोथी सुशोभित आंगणीयो वाणा (चूडामणि विचित्तचिंधगया) थूडामणि इप अद्भुत चिह्नवाणा (सुरूवा) सुन्दर रूपवाणा (महिइडिया) भडान् समृद्धिधारी (महज्जुइया) भडान् धुतिवाणा (महायसा) भडायश शादी (महव्वला) भडाण्णवान् धत्यादि पूर्ववत्.

द्विंकाः, महाद्युतिकाः, महायशसः, महावज्राः, महानुभागाः, महासौख्याः, हार-
विराजितवक्षसः, कटकत्रुटितस्तम्भितभुजाः, अङ्गदकुण्डलमृन्दगण्डतलकर्णपीठ-
धारिणः, विचित्रहस्ताभरणाः, विचित्रमालामौलयः, कल्याणकप्रवरवस्त्रपरिहिताः,
कल्याणकमाल्यानुलेपनधराः, भास्वरवोन्दयः, प्रलम्बवनमालधराः, दिव्येन-वर्णेन
दिव्येन गन्धेन, दिव्येन स्पर्शेन, दिव्येन संहननेन दिव्येन संस्थानेन, दिव्यया
क्रुद्धया, दिव्यया द्युत्या, दिव्यया प्रभया, दिव्यया छायाया, दिव्येन अर्चिषा, दिव्येन
तेजसा, दिव्यया लेख्यया दशदिश उद्घोतयन्तः, एतास्यन्तस्ते खलु तत्र स्वेपां
स्वेपां भवनावासशतसहस्राणाम्, स्वासां स्वासां सामानिकसाहस्रीणाम्, स्वेपां
स्वेपां त्राक्षिणकानाम्, स्वेपां स्वेपां लोकपालानाम् स्वासां स्वासाम् अग्रमहपीणाम्
स्वासां स्वासां परिपदां स्तेपां स्वेपाम् अनीकानाम् स्वेपाम् स्वेपाम् अनीकाधिपती-
नाम् स्वासां स्वासाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्नेपां च बहूनां भवनवासि-
नाम् देवानाञ्च देवीनाञ्च आधिपत्यम् पौरपत्यम्, स्वामित्वम्, भर्तृत्वम्, महत्तर-
कत्वम् आज्ञेश्वरसेनापत्यम्, कारयन्तः, पालयन्तः, महताऽहतनृत्यगीतवादितत-
न्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जाना विह-
रन्ति, चमरवलिनी अत्र द्वौ असुरकुमारेन्द्रौ असुरकुमारराजानौ परिवसतः, कृष्णा
महानीलसदृशौ नीलगुटिकागवलातसीकुसुमप्रकाशौ, विकसितशतपत्रनिर्मलेपत्
सितरक्तताम्रनयनौ गरुडायर्जुतुङ्गनासौ, उपचितशिलाप्रवालविम्बफलसंनिभाध-

(चमरवलिणौ) चमर और बली (एत्थ) इनमें (दुवे) दो (असुर-
कुमारिंदौ) असुर कुमारों के इन्द्र (असुरकुमाररायाणौ) असुरकुमारों
के राजा (परिवसन्ति) निवास करते हैं (काला) कृष्णवर्ण (णीलगुलिय-
गवलअयसिकुसुमप्पगासा) नील की गोली, बैस के सींग तथा अलसी
के फूल के समान रंग वाले (वियसियसयवत्तणिम्मलईसिसितरत्ते-
तंबणयणा) विकसित कमल के समान निर्मल, कहीं श्वेत, रक्त तथा
ताम्रवर्ण के नेत्रों वाले (गरुडाययउज्जु तुंगनासा) गरुड के समान
विशाल, सीधी और ऊंची नाक वाले (उवचिय सियप्पवाल विंब-

(चमरवलिणौ) चमर અને બલિ (एत्थ) तेओभा (दुवे) थे (असुरकुमारिंदौ)
असुरकुमारोना इन्द्र (असुरकुमाररायाणौ) आसुरकुमारोना राजा (परिवसन्ति) निवास
करे थे (काला) कृष्णवर्ण (णील गुलियगवल अयसिकुसुमप्पगासा) नीलनी गोली;
बैसना सींगडां तथा अणसीना कुलना समान रंगवाला (वियसियसयवत्तणिम्म-
लईसिसितरत्ततंबणयणा) विकसित कमलना समान निर्मल कथाक श्वेत, रक्त
तथा ताम्र वर्णना नेत्रोवाणा (गरुडायय उज्जुतुंगनासा) गरुडना समान विशाल
सीधा અને उंचा नाकवाणा (उवचिय सियप्पवाल विंबफलसंनिहाहरोट्टा) पुष्ट

रौष्टौ, पाण्डुरशशिशकलविमलनिर्मलदधिघनशङ्खगोक्षीरकुन्ददकरजोमृणालिकाधवल-
दन्तश्रेणी, हुतवहनिध्मातिधौततप्ततपनीयरक्ततलतालुजिह्वौ, अञ्जनघनकृष्णरुचक-
रमणीयस्निग्धवेशौ, वामे कुण्डलधरौ, आर्द्रचन्दनानुलिप्तगात्रौ, ईषच्छिलिन्ध्रपुष्प-
प्रकाशानि असंक्लिष्टानि सूक्ष्माणि वस्त्राणि वराणि, प्रपरिहितौ, वयश्च प्रथमं
समतिक्रान्तौ, द्वितीयश्चासंप्राप्तौ, भद्रे यौवने वर्तमानौ, तलभङ्गकत्रुटितप्रवरभूष-
फलसंनिहाहरोद्धा) (पुष्ट सूंगा तथा बिम्बफल के समान अधरोष्ठ वाले
(पंडुरससिसगलविमलनिम्मलदहिघणसंखगोकखीरकुंददगरयमुणालि-
याधवलदंतसेही) श्वेत तथा विमल एवं निर्मल चन्द्रखण्ड, जमे
हुए दही, शंख, गाय के दूध, कुन्द, जलकण, मृणालिका के समान
श्वेत दन्तपंक्ति वाले (हुयवहनिद्धंतधोयतत्तवणिज्जरत्ततलतालु-
जीहा) आग में तपाकर धोये हुए तप्त तपनीय के समान लाल तलुवों,
तालु तथा जिह्वा वाले (अंजणघणकसिणगरुयगरमणिज्जणिद्धकेसा)
अंजन तथा मेघ के समान काले एवं रुचक रत्न के समान रमणीय
चिकने केशों वाले (वामेयकुंडलधरा) बायें कान में कुंडल धारण करने
वाले (अदचंदणाणुलित्तगत्ता) गीले चंदन से लिप्त शरीर वाले (ईसि-
सिलिंध्रपुष्पगासाइं) किंचित् शिलिन्ध्र पुष्प के समान लाल वर्ण
वाले (असंकिलिद्धाईं) क्लेश न उत्पन्न करने वाले (सुहुमाईं) बारीक
(वत्थाईं) वस्त्रों को (पवर) श्रेष्ठ (परिहिया) पहने हुए (वयं च पढमं)
प्रथम वय को (समइक्कंता) पार किये हुए (विइयं तु असंपत्ता) दूसरी
वय को अप्राप्त (जोव्वणे) यौवन में (वट्टमाणा) वर्त्तमान (तलभंगय-

भूंगा—दादरत्न तथा शिम्भ इणना समान अधरोष्ठवाणां (पंडुरससिसगलविमल
निम्मलदहिघणसंखगोकखीरकुंददगरय मुणालिया धवलदंतसेही) श्वेत तथा विमल
तेभज निर्भण, चन्द्रखंड, जमेहुं दही, शंख, गायनुं दूध, कुन्द (मोगरा)-
जलभिंदु मृणालिकाना समान श्वेत दंत पंक्तिवाणा (हुयवहनिद्धंतधोयतत्त-
तवणिज्जरत्ततलतालुजीहा) आगमां तपावीने धोयेवा सुवर्णसमान पगनातणीया,
तालु तथा लहावाणा (अंजणघणकसिणगरुयगरमणिज्जणिद्धकेसा) अंजन तथा
मेघना समान डाणा तेभज रौचक रत्नना समान रमणीय चिकणा सुवाणा
वाणवाणा (वामेयकुंडलधरा) डाणा कानमां कुंडल धारणकरनारा (अदचंदणाणु
लित्तगत्ता) दादा चन्दनथी लिप्त शरीरवाणा (ईसिसिलिंध्रपुष्पगासाइं) थोडा
शिलिन्ध्र पुष्पना समान दादरंगना (असंकिलिद्धाईं) क्लेश उत्पन्न नही करनारा
(सुहुमाइं) बारीक (वत्थाईं) वस्त्रोने (पवर) श्रेष्ठ (परिहिया) पहरेवा (वयं च पढमं)
प्रथमवयना (समइक्कंता) पारकरायेवा (विइयं तु असंपत्ता) भीलवयने अप्राप्त

णनिर्मलमणिरत्नमण्डितभुजौ, दशमुद्रामण्डिताग्रदस्तौ, चूडामणिचित्रचिह्नगतौ,
सुरूपौ महार्द्रिकौ, महाद्युतिकौ, महायशसौ, महावलौ, महानुभागौ, महासौख्यौ,
हारविराजितवक्षसौ, वटकतुटितस्तम्भितभुजौ, अङ्गदकुण्डलमृदङ्गदतलवर्णपीठ-
धारिणौ, विचित्रहस्ताभरणौ, विचित्रमालामौली, कल्याणकप्रवरवस्त्रपरिहितौ,
कल्याणकप्रवरमालयानुलेपनधरौ, भास्वरवोन्दी, प्रलम्बवनमालधरौ, दिव्येन

तुडियपवरभूषणणिरमलमणिरयणमंडियभुया) तल भंग, त्रुटित तथा
अन्य निर्मल मणियों एवं रत्नों से भूषित भुजाओं वाले (दसमुद्रा
मंडियगहत्था) दश मुद्रिकाओं से मंडित उंगलियों वाले (चूडामणि
चित्चिह्नगतौ) विचित्र चूडामणि के चिह्न से युक्त (सुत्वा) सुन्दर
रूप वाले (महर्द्रिया) महार्द्रिमान (महज्जुईया) महान् द्युति वाले
(महायसा) अत्यन्त यशस्वी (महावला) महावलवान् (महानुभावा)
महान् प्रभाव वाले (महासौख्या) अत्यन्त सुखी (हारविराड्यवच्छा)
हार से सुशोभित वक्षस्थल वाले (कडयतुडियथंभियभुया) कटकों
तथा त्रुटितों से स्तब्ध भुजा वाले (अङ्गदकुण्डलमृदङ्गदतलकन्नपीठधारी)
अङ्गद, कुण्डल तथा कपोल भाग को मर्पण करने वाले कर्णपीठ नामक
आभूषण को धारण करने वाले (विचित्तहत्थाभरणा) अद्भुत हाथों
के आभूषण वाले (विचित्तमालामउली) अद्भुत मालाओं से युक्त
मुकुट वाले (कल्लाणगपवरवत्थपरिहिया) कल्याणकारी श्रेष्ठ वस्त्र पहने
हुए (कल्लाणगमल्लाणुलेवणधरा) कल्याणकारी मालाओं तथा लेपन

(भदे) लङ्ग (जोव्वणे) यौवनभा (वट्टमाणा) वर्तमान (तलभंगतुतडियपवरभूषण-
णिम्मलमणिरयणमंडियभुया) तलभंग, त्रुटित तथा अन्य निर्मल मणियों से भूषित
रत्नोन्नी भूषित भुजाओं वाले (दस मुद्रामण्डियगहत्था) दश वीटियों से मंडित
आंगुलीयों वाले (चूडामणि चित्चिह्नगतौ) विचित्र चूडामणि के चिह्न वाले
(सुत्वा) सुन्दर रूप वाले (महर्द्रिया) महार्द्रिमान (महज्जुईया) महान् द्युति
वाले (महायसा) अत्यन्त यशस्वी (महावला) महान् भगवान् (महानुभावा)
महान् प्रभाव वाले (महासौख्या) अत्यन्त सुखी (हारविराड्यवच्छा) हार से
सुशोभित वक्षस्थल वाले (कडय तुडिय थंभियभुया) कटकों तथा त्रुटितों से
स्थिर भूषणवाले (अङ्गद कुण्डल मृदङ्गदतल कन्नपीठधारी) अङ्गद, कुण्डल, तथा
कपोल भाग को मर्पण करवा वाले कर्णपीठ नामक आभूषण को धारण करवा
वाले (विचित्तहत्थाभरणा) अद्भुत हाथों के आभूषण वाले (विचित्तमालामउली)
अद्भुत भागों से युक्त मुकुट वाले (कल्लाणगपवरवत्थपरिहिया) कल्याण-

वर्णेन, दिव्येन गन्धेन, दिव्येन स्पर्शेन, दिव्येन संहननेन, दिव्येन संस्थानेन, दिव्यया ऋद्ध्या, दिव्यया द्युत्या, दिव्यया प्रभया, दिव्यया छायाया, दिव्येन अर्चिषा दिव्येन तेजसा, दिव्यया लेख्यया, दशदिशः उद्द्योतयन्तौ, प्रभासयन्तौ तौ खलु तत्र स्वेपां स्वेपां भवनावासशतसहस्राणाम्, स्वासां स्वासां सामानिक-साहस्रीणाम्, स्वेपां स्वेपां त्रायस्त्रिंशकानाम्, स्वेपां स्वेपाम् लोकपालानाम्, स्वासां

धारण करने वाले (भासुरबोदी) देदीप्यमान शरीर वाले (पलंबवणमाल-धरा) लम्बी वनमालाओं के धारक (दिव्वेणं वन्नेणं) अद्भुत वर्ण से (दिव्वेणं गंधेणं) अद्भुत-गंध से (दिव्वेणं फासेणं) अद्भुत स्पर्श से (दिव्वेणं संघयणेणं) दिव्य संहनन से (दिव्वेण संठाणेणं) दिव्य आकृति से (दिव्वाए इड्ढीए) दिव्य ऋद्धि से (दिव्वाए जुइए) दिव्य द्युति से (दिव्वाए पभाए) दिव्य प्रभा से (दिव्वाए छायाए) दिव्य कान्ति से (दिव्वाए अच्चीए) दिव्य ज्योति से (दिव्वेणं तेएणं) दिव्य तेज से (दिव्वाए लेसाए) दिव्य शारीरिक वर्ण सौन्दर्य से (दस दिसाओ) दशों दिशाओं को (उज्जोवेमाणा) प्रकाशित करते हुए (पभासेमाणा) शोभित करते हुए (तेणं) वे असुरकुमार (तत्थ) वहां (साणं साणं भवणावाससयसहस्साणं) अपने-अपने लाखों भवनों का (साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं) अपने-अपने हजारों सामा-निक देवों का (साणं साणं तायत्तीसाणं) अपने-अपने त्रायस्त्रिंशक देवों का (साणं साणं लोगपालाणं) अपने-अपने लोकपालों का (साणं

कारी श्रेष्ठ वस्त्र पहिरेला (कल्लणगमल्लणुलेवणधरा) कल्याणकारी मालाओं तथा लेप ने धारण करवा पाणा (भासुरबोदी) देदीप्यमान शरीरवाणा (पलंबवण मालाधरा) लाम्बी वनमालाओंना धारक (दिव्वेणं वन्नेणं) अद्भुत वर्णुथी (दिव्वे णं गंधेणं) अद्भुत सुगंधथी (दिव्वेणं फासेणं) अद्भुत स्पर्शथी (दिव्वेणं संघयणे णं) दिव्य संहननथी (दिव्वेणं संठाणेणं) दिव्य आकृतिथी (दिव्वाए इड्ढीए) दिव्य समृद्धि थी (दिव्वाए जुइए) दिव्यआकृतिथी (दिव्वाए पभाए) दिव्य प्रभाथी (दिव्वाए छायाए) दिव्यद्युतिथी (दिव्वाए अच्चीए) दिव्य ज्योतिथी (दिव्वे णं तेएणं) दिव्य तेजथी (दिव्वाए लेसाए) दिव्य शारीरिक वर्णु सौन्दर्यथी (दस दिसाओ) दशेदिशाओंने (उज्जोवेमाणा) प्रकाशित करता (पभासे माणा) शोभित-करता (तेणं) ते असुरकुमारो (तत्थ) त्या (साणं साणं भवणावाससयसहस्साणं) पोत पोताना लाम्बो लवनोने (साणं साण सामाणियसाहस्सिणं) पोत पोताना हुनरो सामानिक देवोना (साणं साणं तायत्तीसाणं) पोतपोताना त्रायस्त्रिंशकदेवोना

स्वासाम् अग्रहिपीणाम्, स्वासां स्वासां परिषदाम्, स्वेपां स्वेपाम् अनीकानाम्
स्वेपां स्वेपाम् अनीकाधिपतीनाम्, स्वासां स्वासाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्,
अन्येषाञ्च बहूनाम् भवनवासिनाम् देवानाञ्च देवीनाञ्च आधिपत्यम्, पौरपत्यम्,
स्वामित्वम् भर्तृत्वम्, महत्तरकत्वम्, आज्ञेश्वरसेनापत्यं कुर्वन्तः पालयन्तः 'महता-
ऽहतनाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोग-
भोगान् भुञ्जाना विहरन्ति ॥सू० ॥ १८ ॥

साणं अगमहिसीणं) अपनी-अपनी पटरानियों का (साणं साणं
परिसाणं) अपनी-अपनी परिषदों का (साणं साणं अणियाणं) अपनी
-अपनी अनीकाओं का (साणं साणं अणियाहिचईणं) अपने-अपने
अनीकाधिपतियों का (साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) अपने-
अपने सहस्रों आत्मरक्षक देवों का (अन्नेसिं च बहूणं) अन्य भी बहुत-
से (भवनवासीणं देवाण य देवीण य) भवनवासी देवों और देवियों का
(आहेवच्चं) अधिपतित्व (पोरेवच्चं) पुरपतित्व-अग्रेसरपन (सामित्तं)
स्वामीपन (भट्टित्तं) भर्तृत्व (महत्तरगत्तं) महत्तरपन (आणाईसरसेणा-
वच्चं) आज्ञा-ईश्वर-सेनापतित्व (कारेमाणा) कराते हुए (पालेमाणा)
पालते हुए (महताहतनट्यगीत वाइयतंतीतलताल तुडियघनमुइंगपटुप्प
वाइयरवेणं) आहत नृत्य, गीत, वादन एवं तंत्री तल ताल घन मृदंग
के बजाने से उत्पन्न महान् ध्वनि से (दिक्वाइं भोगभोगाइं) दिव्य
भोगोपभोग (भुंजमाणा) भोगते हुए (विहरन्ति) रहते हैं ॥१८॥

(साणं साणं लोगपालाणं) पोत पोताना दोडपादोना (साणं साणं अगमहिसीणं
पोत पोतानी पटराणीथोना (साणं साणं परिसाणं) पोत पोतानी परिषदोना
(साणं साणं अणियाणं) पोत पोतानी सेनाना (साणं साणं अणियाहिचईणं)
पोत पोतानी सेनाना अधिपतियोना (साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) पोत
पोताना डब्बरे आत्मरक्षक देवोना (अन्नेसिच बहूणं) भील पणुधणु (भवन-
वासीणं देवाण य देवीण य) भवनवासी देवो अने देवीथोना (आहेवच्चं)
अधिपतिपणु (पोरेवच्चं) पुरपतित्व-अग्रेसरपणु (सामित्तं) स्वामीपणु (भट्टित्तं)
भर्तृत्व (महत्तरगत्तं) महत्तरपणु (आणाईसरसेणावच्चं) आज्ञा-ईश्वर-सेनापति-
रप (कारेमाणा) करता थका. (पालेमाणा) पाणता थका (महयाहतनट्यगीतवाइय-
तंतीतलतालतुडियघनमुइंगपटुप्पवाइयरवेण) आडत, नृत्य, गीत, वादन तेभन
तंत्री ताद तल घन मृदंगना वगाडवाथी उत्पन्न थता भडान् ध्वनिथी (दिक्वाइं
भोग भोगाइं) दिव्य-लोगोप लोग (भुंजमाणा) लोगवता (विहरन्ति) रहे छे. ॥१८॥

ટીકા—અથાસુરકુમારાદીનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુ-
માહ—‘કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારાણાં દેવાણં’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! કુત્ર
ખલુ—કસ્મિન્ સ્થલે, અસુરકુમારાણાં દેવાનાં ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્ત-
કાનામ્ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’ સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ—પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? તદેવ વિશદયિતું
પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારા દેવા પરિવસન્તિ ?’ હે ભદન્ત !
કુત્ર ખલુ—કસ્મિન્ સ્થલે, અસુરકુમારાદેવાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘ઈમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ, ‘અણી
ઉત્તર જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિ’ અશીતિસહસ્રોત્તરયોજનશતસહસ્રવાહ-
લ્યાયાઃ—અશીતિસહસ્રાધિકલક્ષયોજનવિસ્તરાયાઃ ઉપરિ—ઋર્ધ્વ ભાગે ‘એણં જોયણ
સહસ્સં ઓગાહિત્તા’ એકં યોજનસમસમ્ અવગાહ—અવતીર્ય ‘દેઢ્ઠાવેણં જોયણસહસ્સં-
વજ્જિત્તા’ અધઃ અધોભાગે ચૈકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા’ ‘મજ્જે અઢ્ઢહુત્તરે જોયણ-
સયસહસ્સે’ મધ્યે—મધ્યભાગે, અષ્ટસપ્તતૌ યોજનશતસહસ્સે—અષ્ટસપ્તતિસહસ્રાધિક
લક્ષયોજનેષુ ‘એત્થ ણં અસુરકુમારાણં દેવાણં’ અત્ર ખલુ—ઉપર્યુક્તસ્થાને, અસુર-
કુમારાણામ્ દેવાનામ્ ‘ચઉસઢ્ઠિં ભવણાવાસયસહસ્સા ભવંતીતિ મક્ખાયં’ ચતુષ્પષ્ઠિઃ

ટીકાર્થ—અવ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર આદિ કે સ્થાન
આદિ કી પ્રરૂપણા પ્રારંભ કી જાતી હૈ । ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન કિયા—
ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવોં કે સ્થાન કહાં હૈં ?
इस प्रश्न को स्पष्टता के लिए प्रकारान्तर से कहते हैं—भगवन् ! असुर-
कुमार देव कहां निवास करते हैं ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! એક લાખ અસી હજાર યોજન
મોટી હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ડપરી ભાગ સે એક હજાર યોજન અવ-
ગાહન કરકે ઓર નીચે સે એક હજાર યોજન કો છોડ કર ઘીચ કે
એક લાખ અઠહત્તર હજાર યોજનોં મેં અસુરકુમાર દેવોં કે ચૌસઠ

ટીકાર્થ—હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર આદિના સ્થાન આદિની
પ્રશ્નણાનો પ્રારંભ કરાય છે. ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા
અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવોના સ્થાન કયા છે ? આ પ્રશ્નની સ્પષ્ટતાને માટે
પ્રકારાન્તરથી કહે છે—ભગવન્ ! અસુરકુમાર દેવ કયા નિવાસ કરે છે ?

શ્રીભગવાન ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! એક લાખ એસીહજાર યોજન
મોટી આ રત્ન પ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ભાગથી એક હજાર યોજન અવગાહન
કરીને અને નીચેના એક હજાર યોજનનને છોડીને વચલા એક લાખ અડસઠ
હજાર યોજનોમા અસુરકુમાર દેવોના ચોસઠ લાખ ભવનાવાસ છે, એમ મેં
તથા અન્ય તીર્થ કરે એ કહ્યું છે. તે ભવનોનું વર્ણન આ પ્રકારે છે.

ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ-ચતુષ્પટિલક્ષભવનાવાસા ભવન્તિ इति આખ્યાતમ્-
 કથિતમ્ મયા મહાવીરેણ, અન્યૈસ્તીર્થકૃદ્ભિથેત્યાશયઃ, અથ તદ્ ભવનસ્વરૂપમાદ-
 'તેણં ભવના વાહિં વદ્ધા અંતો ચરંસા' તાનિ ચલુ ચતુષ્પટિર્ભવનાનિ વહિર્માગે,
 વૃત્તાનિ-વર્તુલાનિ, અન્તઃ-મધ્યે, આમ્યન્તરે इत्यર્થઃ, ચતુરસ્રાણિ-સમચતુરસ્રા-
 કારાણિ, 'અહે પુષ્કરકન્નિયાસંઠાણસંઠિયા' અથઃ-અધસ્તનભાગે પુષ્કરકર્ણિકા
 સંસ્થાનસંસ્થિતાનિ તત્ર કર્ણિકા ચલુ ઉન્નત સમચિત્રવિન્દુકિનીરૂપા વોધ્યા,
 પુષ્કરસ્ય-કમલસ્ય યા કર્ણિકા તસ્યાઃ સંસ્થાનમ્-આકારસ્તેન સંસ્થિતાનિ-વ્યવ-
 સ્થિતાનિ इत्यર્થઃ, 'ઉક્ષિણંતરવિઝલગંભીરચાયાફલિહા' ઉત્કીર્ણાન્તરવિપુલ-
 ગમ્ભીરચાતપરિચાણિ, ઉત્કીર્ણમિત્ર ઉત્કીર્ણમતીવવ્યક્તમિત્યર્થઃ, ઉત્કીર્ણ-
 મન્તરં યાસાં ચાતપરિચાણામ્ તા ઉત્કીર્ણાન્તરાઃ ચાતપરિચાઃ ચાતાશ્ચ
 પરિચાશ્ચેતિ ચાતપરિચાઃ, ઉત્કીર્ણાન્તરાઃ-વિપુલાઃ-વિસ્તીર્ણાઃ, પ્રચુરા વા,
 ગમ્ભીરાઃ-અલબ્ધમધ્યભાગાઃ ચાતપરિચા યેષાં ભવનાનાં પરિતસ્તાનિ ઉત્કર્ણાન્તર-
 વિપુલગમ્ભીરચાતપરિચાણિ, તત્ર પરિચાનામ ઉપરિવિશાલા અથઃ સંકુચિતા
 ભવતિ, ચાતન્તુ ઉભયત્રાપિ સમમિતિ ઉભયોઃ પરસ્પરં વિશેષઃ, 'પાગારદ્વાલયકવાડ
 તોરણપડિદુવારદેસભાગા' પ્રકારાદ્વાલકકપાટતોરણ પ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ પ્રતિ-
 લાચ ભવનાવાસ હૈં, એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને કહા હૈ । ડન
 ભવનોં કા વર્ણન ઇસ પ્રકાર હૈ-

અસુરકુમારોં :કે વે ભવન બાહર સે વર્તુલાકાર હૈં, ખીતર સે
 ચૌકોર હૈં ઓર નીચે પુષ્કર કી કર્ણિકા કે આકાર કે હૈં । કર્ણિકા
 ઉન્નત એવં સમાન :ચિત્ર-વિચિત્ર વિન્દુ રૂપ સમઝની ચાહિયે । ડન
 ભવનોં કે ચારો ઓર ચાઈયાં ઓર પરિચાં હૈં, જિનકા અન્તર સ્પષ્ટ
 પ્રતીત હોતા હૈં । વે ઇતની ગહરી હૈં કિ ડનકે મધ્યભાગ કા પતા નહીં
 લગતા । ઇનમેં જો ડપર ચૌડી હો ઓર નીચે સંકડી હો વહ પરિચા
 કહલાતી હૈ ઓર ડપર-નીચે સમાન હો ડસે ચાત (ચાઈ) કહતે હૈં ।
 યહી પરિચા ઓર ચાઈ મેં અન્તર હૈં । પ્રત્યેક ભવન મેં પ્રાકાર, સાલ,

અસુરકુમારોના તે ભવન બહારથી ગોળ છે, અંદર થી ચોરસ છે અને
 નીચે પુષ્કર (કમળ) ની કર્ણિકાના આકારના છે. કર્ણિકા ઉન્નત તેમજ સમાન
 ચિત્ર વિચિત્ર બિન્દુરૂપ સમજવી જોઈએ. તે ભવનોની ચારે બાજુએ બાઈઓ
 અને પરિબાઈ છે. તે એટલી ઊંડી છે કે તેમના મધ્ય ભાગનો પત્તો નથી
 લાગતો, તેમાં જે ઊપરથી પહોળી હોય અને નીચેથી સાકડી હોય તે પરિબા
 કહેવાય છે અને જે ઊપર નીચે સમાન હોય તેને ખાત કહે છે. આજ પરિબા
 અને બાઈમાં તફાવત છે પ્રત્યેક ભવનમાં પ્રાકાર, સાલ, અદ્વાલક, કપાટ, તોરણ

ભવનં પ્રાકારેષુ સાલેષુ અટ્ટાલક પાટતોરણપ્રતિદ્વારાણિ અટ્ટાલકપાટતોરણ પ્રતિદ્વારરૂપા દેશભાગા દેશવિશેષા યેષુ તાનિ પ્રાકારાટ્ટાલકપાટતોરણપ્રતિદ્વાર- દેશભાગાનિ, તત્રાટ્ટાલકાઃ-પ્રાકારસ્યોપરિ ભૃત્યાશ્રયવિશેષાઃ, કપાટાનિ-પ્રતો- લીદ્વારસત્કાનિ. તોરણાનિ-પ્રતોલીદ્વારેષુ, પ્રતિદ્વારાણિ-સ્થૂલદ્વારાપાન્તરાલ- વર્તીનિ લઘુદ્વારાણિ, તથા 'જંતસયગ્ધિમુસલમુસંઢિ પરિયારિયા' યન્ત્રશતધ્નીમુશલ- મુસળ્લીપરિવારિતાનિ, યન્ત્રાણિ નાનાવિધાનિ, શતધ્ન્યઃ-મહાયષ્ટયઃ 'તોપ' इति પ્રસિદ્ધા વા આયુદ્ધવિશેષા?, યાસાં પાતેન પુરુષશતમ્ હન્યતે इत्यર્થઃ, મુશ્લ્લાનિ પ્રસિદ્ધાનિ, મુસળ્લયઃ-પ્રહરણવિશેષાઃ, તૈઃ પરિવારિતાનિ સમન્તાદ્ વેષ્ટિતાનિ, અર્તૅવ-'અઝઙ્ગા' અયોધ્યાઃ, શત્રુભિર્યોદ્ધુમશક્ત્યાનિ, અયોઃયત્વાદેવ 'સદા જયા' સદા જયાઃ-સદા સર્વકાલં જયો યેષુ તાનિ સદા જયાનિ સર્વકાલં જયવન્તીત્યાશયઃ, તથા 'સયા ગુત્તા' 'સદા ગુપ્તાનિ-સર્વકાલં પ્રહરણૈઃ પુરુષૈશ્ચ યોદ્ધૃભિઃ રક્ષિતાનિ

અટ્ટાલક, કપાટ, તોરણ ઓર પ્રતિદ્વાર બને હુએ હૈં । પ્રાકાર કે ડપર ભૃત્યવર્ગ કે રહને કે લિએ બને હુએ સ્થાન અટ્ટાલક કહલાતે હૈં । કપાટ પ્રતોલી દ્વારોં કે સમઙ્ગને ઑહિએ । બડે બડે દ્વારોં કે નિકટ જો ઑડે દ્વાર બને રહતે હૈં, વે પ્રતિદ્વાર કહલાતે હૈં ।

અસુરકુમારોં કે વે ભવન યંત્રોં, શતધ્નિયોં, મુશ્લોં તથા મુસં- ઢિયોં સે યુક્ત હોતે હૈં । ઇનમેં સે યંત્ર વહાં નાના પ્રકાર કે હોતે હૈં । મહાયષ્ટિ કો અથવા 'તોપ' નામ પ્રસિદ્ધ શસ્ત્ર કો શતધ્ની કહતે હૈં, જિસકે ંક વાર ચલને સે સૌ પુરુષોં કા ઑાત હો જાતા હૈ । મુસલ પ્રસિદ્ધ હૈ જિસે 'મૂસલ' કહતે હૈં । મુસળ્લી ંી ંક પ્રકાર કા શસ્ત્ર હૈ । ઇન સવ શસ્ત્રોં સે વે ભવન સુસઙ્ગિત રહતે હૈં, ઇસ કારણ વહાં શત્રુ યુદ્ધ કરને મેં અસમર્થ રહતે હૈં ંર ઇસીસે વે સદૈવ જયશીલ હોતે હૈં । વે સદા શસ્ત્રાસ્ત્રોં સે તથા યોદ્ધાઓં સે રક્ષિત રહતે હૈં । ડન ભવનોં

અને પ્રતિદ્વાર બનેલા છે. પ્રાકારના ડપર ભૃત્ય વર્ગને રહેવાને માટે બનેલા સ્થાન અટ્ટાલિક કહેવાય છે. કપાટ પ્રતોલિદ્વારના સમઙ્ગનાં બેઢાં. મોટાં મોટા દ્વારોની સમીપ નાના દ્વાર આવેલા હોય તે પ્રતિદ્વાર કહેવાય છે.

અસુરકુમારોના ભવન યંત્રો, શતધ્નીઓ, મુસલો તથા મુસંડીયો વાળાં હોય છે. તેમાં યંત્રો નાના પ્રકારના હોય છે. મહાયષ્ટિ અગર તોપના નામે બાણીતા શસ્ત્રને શતધ્ની કહે છે કે જેને એકવાર ચલાવવાથી સો પુરુષોના સંહાર થાય છે. મુસલ પ્રસિદ્ધ છે જેને સાંબેલું કહેવામાં આવે છે. મુસંડી પણ એક બલતનું શસ્ત્ર છે. આ બધા શસ્ત્રો થી તે ભવનો સુસઙ્ગિત હોય છે; તેથી શત્રુઓ યુદ્ધ કરવામાં અસમર્થ બને છે, તેથી તેઓ સદૈવ જયશીલ થાય

‘અડયાલકોટ્ઠગરડ્યા’ અષ્ટચત્વારિંશત્ કોષ્ટકરચિતાનિ-અષ્ટચત્વારિંશદ્ભેદ-
 ભિન્નવિચ્છિત્તિકલિતાઃ કોષ્ટકાઃ-અપવરકાઃ રચિતા-નિર્મિતા યેષુ તાનિ તથા
 વિધાનિ, ‘અડયાલકચવળમાલા’ અષ્ટચત્વારિંશત્ કૃતવનમાલાનિ-અષ્ટ ચત્વારિં-
 શદ્ભેદભિન્નવિચ્છિત્તયઃ કૃતા વનમાલા યેષુ તાનિ અષ્ટચત્વારિંશત્કૃતવનમાલાનિ,
 પુનઃ કીદૃશાનિ ઇત્યાહ-‘સ્થેમા’ ક્ષેમાણિ પરકૃતોપદ્રવરહિતાનિ, ‘સિવા’ શિવાનિ
 સર્વદા માઙ્ગલ્યોપેતાનિ ‘કિંકરામરદંડોવરક્ષિયા’ કિંક્રામરદળ્ડોપરક્ષિતાનિ
 કિંક્રા-મૃત્યુભૂતા યેઽમરાસ્તૈર્દણ્ડૈઃ કરણભૂતૈઃ, ડાઁક્ષિતાનિ ‘લાડલ્લોડ્યમઢિયા’
 લિપ્તોપલિપ્તમઢિતાનિ ‘લાડ્ય’ લિપ્તં-ભૂમેર્ગોમયાદિ નોપલેપનમ્ ‘ડલ્લોડ્યં ઉપ-
 લિપ્તં કુલ્યાનાં સંમૃષ્ટીકરણમ્ તાભ્યાં લિપ્તોપલિપ્તાભ્યાં મઢિતાનિ અર્ચિતાનિ,
 ગોસીસસરસરત્તચંદણદદરદિન્નપંચંગુલિતલા’ ગોશીર્ષસરસરત્તચન્દનદર્દરદત્તપશ્ચા-
 ઙ્ગુલિતલાનિ ગોશીર્ષનામકચન્દનેન સરસરત્તચન્દનેન ચ દર્દરેણ વહુલેન,
 ચપેટાપ્રકારેણ વા દત્તાઃ પશ્ચાઙ્ગુલયસ્તલા હસ્તકા યેષુ તાનિ ગોશીર્ષસરસરત્ત-
 ચન્દનદર્દરદત્ત પશ્ચાઙ્ગુલિતલાનિ, ‘ઉવચિત્તચંદણકલસા’ ઉપચિત્તચન્દનકલ-
 શાનિ ઉપચિતાઃ-નિવેશિતાઃ, ચન્દનકલશાઃ-માઙ્ગલ્યઘટા યેષુ તાનિ ઉપચિત્ત-
 ચન્દનકલશાનિ ‘ચંદણઘડસુકયતોરણપહિદુવારદેસમાગા’ ચન્દનઘટૈઃ-ચન્દન-
 કલશૈઃ સુકૃતાનિ સુષ્ટુ વિઢિતાનિ શોભિતાનીત્યર્થઃ, યાનિ તોરણાનિ તાનિ

મેં અડતાલીસ કોષ્ટ (કોટે) વને હુએ હૈં । અડતાલીસ હી વનમાલાએ
 બની રહતી હૈં । વે શત્રુકુન ઉપદ્રવ સે રહિત એવં સદૈવ મંગલ સે
 યુક્ત હોતે હૈં । કિંકર દેવોં કે દંડોં સે રક્ષિત હોતે હૈં । લિપે પુતે
 રહને કે કારણ અત્યન્ત પ્રશસ્ત પ્રતીત હોતે હૈં । ગોશીર્ષ નામક ચન્દન
 તથા સરસ લાલ ચન્દન કે વહાં હાથે લગે હુએ હૈં જિનમેં પાંચોં ઁંગ-
 લિયાં ઉછરી હુઈ હોતી હૈં । उनमें मंगलघट स्थापित किए हुए हैं ।
 उनके प्रतिद्वार देशभाग में चन्दन चर्चित घंटों के सुन्दर तोरण बने
 हुए हैं । वहां भवनों के अधोभाग-फर्श से लेकर ऊपरी भाग-छत

છે. તેઓ સદા શત્રોથી તથા યોદ્ધાઓથી રક્ષિત રહે છે. આ ભવનોમાં અડતા-
 લીસ કોઠા બનેલા હોય છે. અડતાલીસવનમાળાઓ બનેલી હોય છે. તેઓ
 શત્રુકૃત ઉપદ્રવો વગરના અને સદૈવ મંગલ થી યુક્ત હોય છે. કિંકરદેવોના
 દંડાઓથી રક્ષિત હોય છે ગેશીર્ષ (ગોડ) ચન્દન તેમજ સરસલાલ ચન્દનના
 ત્યાં થાપા દિધેલા હોય છે કે જેમા પાચે આગળીઓ પડેલી હોય છે. તેઓમાં
 મંગલ ઘડાઓ મૂકેલા હોય છે. તેમના દરેક દ્વાર પ્રદેશમાં ચન્દન ચર્ચિત
 ઘડાના સુન્દર તોરણ બનેલા હોય છે. ત્યાં ભવનોની નીચેના ભાગમા ફર્શ
 તેમજ ઉપરના ભાગની છત સુધી લાળી લાંબી ગોળાકાર પુષ્પ માળાઓ

ચન્દનઘટસુકૃતતોરણાણિ-પ્રતિદ્વારદેશભાગે યેષુ તાનિ ચન્દનઘટસુકૃતતોરણ-
પ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ, તથા 'આસક્તોસક્તવિપુલવૃત્તવ્યાધારિયમલ્લદામકલાવા' આસ-
ક્તોત્સક્તવિપુલવૃત્તવ્યાધારિત માલ્યદામકલાપાઃ આ-આવાહ્ અધોભૂમૌ સક્તઃ-
આસક્તઃ, ભૂમૌ સંલગ્નઃ इत्याशयः, ऊर्ध्वम्-ઉપરિ સક્તઃ-ઉત્તિસક્તઃ, ઉલ્લોચતલે
સંવેદ્ इत्यर्थः, વિપુલઃ-પ્રચુરઃ, વિસ્તીર્ણો વા વૃત્તઃ વર્તુલઃ, ગોલાકાર इत्यर्थः,
વ્યાધારિતઃ-પ્રલમ્બિતો માલ્યદામકલાપઃ-પુષ્પમાલા સમુદાયો યેષુ તાનિ આસક્તો-
ત્સક્તવિપુલવૃત્તપ્રલમ્બિતમાલ્યદામકલાપાનિ તથા 'પંચવન્નસરસસુરભિમુક્તપુષ્પ-
પુંજોવયારકલિયા' પશ્ચવર્ણસરસસુરભિમુક્તપુષ્પ પુઞ્જોપચારકલિતાનિ, પશ્ચ વર્ણેન
સરસેન સુરભિના મુક્તેનાક્ષિપ્તેન પુષ્પપુઞ્જસ્વરૂપેણ ઉપચારેણ-પ્રક્ષિપ્તેન કલિતાનિ
યુક્તાનિ इति પશ્ચવર્ણસરસસુરભિમુક્તપુષ્પપુઞ્જોપચારકલિતાનિ તથા 'કાલાગુરુ-
પવરકુંદુરુક્કતુરુક્ક ડઙ્ગંતધૂપમઘમઘંતગંધુદ્ધૂયાભિરામા' કાલાગુરુપવરકુંદુરુક્ક-
તુરુક્કધૂપમઘાયમાનગન્ધોદ્ધૂતાભિરામાણિ, તત્ર-કાલાગુરુઃ-પ્રસિદ્ધો ગન્ધદ્રવ્ય-
વિશેષઃ, કુંદુરુક્કઃ-ચીડાપદવાચ્યઃ સુગન્ધદ્રવ્યવિશેષઃ તુરુક્કમ્-સિલ્હાકમ્
'લોવાન' इति ભાપાપ્રસિદ્ધમ્ એતેષાં ધૂપસ્ય મઘમઘાયમાનેન પ્રસૃતેન ગન્ધેન
ઉદ્ધૂતેન-इतस्ततो વિપ્રસૃતેન અભિરામાણિ-રમણીયાનિ 'સુગંધવરગંધિયા' સુગ-
ન્ધવરગન્ધિતાઃ વાસાસ્તેષાં ગન્ધોઽસ્તિ એષુ इति સુગન્ધવરગન્ધિતાનિ, અત-
એવ 'ગંધવદ્ધિભૂયા' ગન્ધવર્તિ-ભૂતાનિ-સૌરભ્યાતિશયેન ગન્ધદ્રવ્યગુટિકા સદ-
શાનિ, 'અચ્છરગણસંઘસંવિગિન્ના' અપ્સરોગણ સદ્ધવિકીર્ણાનિ, અપ્સરસાં ગણનાં
સંવેન-સમુદાયેન સમ્યગ્-રમણીયતયા વિકીર્ણાનિ-વ્યાપ્તાનિ, इत्यप्सरो गण-
संघविकीर्णानि, 'દિવ્યતુડિયસદ્સંપણાદિયા' દિવ્યત્રુટિતશબ્દસંપ્રણાદિતાનિ,

તક લમ્બી-લમ્બી ગોલાકાર પુષ્પમાલાએ લટકી હુઈ होती हैं । वे पांच
वर्णों के बिखरे हुए ताजा एवं सौरभमय पुष्पों के उपचार से युक्त हैं ।
કાલે અગર, કુંદુરુક્ક અર્થાત્ ચીડા તથા લોવાન કી મહકતી હુई
धूप की सुगंध के कारण वे भवन अतिशय रमणीय प्रतीत होते हैं ।
ઉત્તમ સુગંધ સે સુગંધિત हैं । इस कारण ऐसे जान पड़ते हैं जैसे
सुगंध द्रव्य की गुटिका हों । वे अप्सरा गणों के समूह से व्याप्त होते

લટકી રહેલી હોય છે. તે પાંચ રંગના વિખરાયેલા તાજા અને ખીલેલા. પુષ્પોની
સુગન્ધથી ભરપુર અને ખુશખોદાર હોય છે. કાળું અગર ચન્દન, કુંદરુક્ક અર્થાત્
ચિડા તથા લોવાનના મહેકતા સુગન્ધથી સુગન્ધિત અને તેથી અતિશય રમણીય
જણાતા હતા આમ ઉત્તમ સુગન્ધથી સુગન્ધિત છે. તેથી એમ જણાય છે કે જાણે
સુગન્ધ, દ્રવ્યોની ગુટિકાઓ છે. તેઓ અપ્સરાગણોના સમૂહથી વ્યાપ્ત છે. ત્યાં
દિવ્યવીણા, વેણુ, મૃદંગ આદિ વાદ્યોના મનોહર ધ્વનિ શ્રોતાઓના મનને

દિવ્યાનામ્-અર્પૂર્વાનામ્ ત્રુટિતાનામ્-વીણાવેણુ મૃદઙ્ગાદીનાં વાદ્યદિશેષાણામ્ શબ્દૈઃ
 કલકલધ્વનિભિઃ સંપ્રણાદિતાનિ-સમ્યક્ શ્રોતૃજનમનોહારિતયા પ્રકૃષ્ટતયા
 શબ્દાયિતાનિ 'સવ્વરયણામયા' સર્વરત્નમયાનિ, સર્વાત્મના-કાત્સ્ન્યેન, રત્નમયાનિ
 સકલરત્નમયાનિ इत्यर्थः, 'અચ્છા' અચ્છાનિ-સ્ફટિકાદિવદતિરવચ્છાનિ, 'સપ્પહા'
 શ્લક્ષણાનિ-સ્નિગ્ધ પુદ્ગલસ્કન્ધનિર્મિતાનિ 'લપ્પહા' મમ્પણાનિ-કોમલાનિ, 'વટ્ટા'
 ઘૃષ્ટાનિ પાપાણાદિ શિલાવત્ તીક્ષ્ણશાણેન ઘૃષ્ટાનીવ 'મટ્ટા' મૃષ્ટાનિ-પાપાણ-
 વત્ સુકુમારશાણયા સંશોધિતાનિ 'નીરયા' નીરજાંસિ-સ્વાભાવિક રજોરાહિત્યેન,
 'નિમ્મલા' નિર્મલાનિ-આગન્તુકમલાભાવાત્ 'નિષ્પંકા' નિષ્પક્કાનિ-કલકલરહિ-
 તાનિ, 'નિક્કંકલચ્છાયા' નિષ્કલ્લટચ્છાયાનિ-નિષ્કલ્લટા-નિષ્કલ્લટા ઉપઘાત-
 રહિતા इत्यर्थः, છાયા-કાન્તિર્યેષાં તાનિ નિષ્કલ્લટચ્છાયાનિ દેદીપ્યમાનકાન્તિ
 યુક્તાનિ 'સમ્પમા' સમ્પમાણિ-સ્વરૂપેણ પ્રભાવન્તિ, 'સસિસરીયા' સશ્રીકાણિ
 શ્રિયા પરમશોભયા, યુક્તાનિ-સશ્રીકાણિ 'સમિરીડયા' સમરીચિનિ-વહ્નિર્નિર્ગત-
 કિરણસમૂહાનિ, 'સઉજ્જોયા' સોદ્યોતાનિ, વદિઃ સ્થિતવસ્તુસમુદાયપ્રકાશન-

हैं । वहां दिव्य वीणा, वेणु, मृदंग आदि वाद्यों की मनोहर ध्वनि
 श्रोताओं के मन को हरण करती रहती है और वे भवन उस ध्वनि
 से सदा गूंजते रहते हैं । असुरकुमारों के वे भवन पूर्ण रूप से रत्न-
 मय होते हैं, स्फटिक आदि के समान अतीव स्वच्छ होते हैं, स्निग्ध
 पुद्गल स्कंधों से निर्मित और कोमल होते हैं । पाषाण आदि की
 शिला के समान घिसे हुए और अत्यन्त बारीक छैनी से घिसी हुई
 पाषाण प्रतिमा के समान चिकने होते हैं । वे नीरज अर्थात् स्वाभाविक
 रज से रहित, निर्मल अर्थात् आगन्तुक मल से रहित, निष्पंक अर्थात्
 कलंक से रहित तथा उपघात या आवरण से रहित छाया वाले होते
 हैं । स्वरूप से ही प्रभा युक्त होते हैं । परमशोभा से सम्पन्न होते
 हैं । उनमें से किरणों का समूह बाहर निकलता रहता है । वे उद्योत-

. હરીલે છે. અને તે ભવન આ ધ્વનિથી સદા ગુંજ્યા કરે છે. અસુરકુમારોના આ
 ભવન પૂરેપૂરા રત્નમય છે. સ્ફટિક વિગેરેની જેમ અતીવ સ્વચ્છ હોય છે.
 સ્નિગ્ધ પુદ્ગલ સંઘાથી નિર્મિત અને કોમલ હોય છે. પાષાણની શિલાની
 જેમ ઘસેલા અને અત્યન્ત બારિક છીણીથી ઘસેલી પાષાણ પ્રતિમાઓના સરળા
 સુવાળા હોય છે તેઓ નીરજ અર્થાત્ સ્વાભાવિક રજ રહિત, નિર્મળ અર્થાત્
 આગન્તુક મળ વિનાના નિષ્પંક કલંકરહિત તથા ઉપઘાત અથવા (આવરણ)
 રહિત છાયાવાળી હોય છે. સ્વરૂપથી જ પ્રભાવાળાં હોય છે પરમ શોભાથી
 સંપન્ન હોય છે, તેઓમાથી કિરણોનો સમૂહ બહાર નિકળતો રહે છે, તેઓ

કરાણિ, 'પાસાર્દયા' પ્રસાદીયાનિ-પ્રસાદાય આનન્દાય હિતાનિ ઇતિ પ્રસાદીયાનિ મનસઃ પ્રસત્તિકારીણિ, 'દરિસણિજ્ઞા' દર્શનીયાનિ-દર્શનયોગ્યાનિ યાનિ અવ-લોકયતશ્ચક્ષુષી ન શ્રામ્યતઃ ન વા તૃપ્યતઃ 'અભિરૂવા' અભિરૂપાણિ-અભિ-સર્વદ્રષ્ટૃમનઃ પ્રસાદાનુકૂલતયા અભિમુખા સંમુખાગતમિવરૂપં યેષાં તાનિ અભિ-રૂપાણિ-અત્યન્તરમણીયાનિ ઇત્યાશયઃ અત એવ 'પઢિરૂવા' પ્રતિરૂપાણિ, પ્રતિ-વિશિષ્ટં રૂપં યેષાં તાનિ-પ્રતિરૂપાણિ દ્રષ્ટૃણાં પ્રતિરૂપગ્રાહકાણિ પ્રતિક્ષણં વા નવં નવં રૂપં યેષાં તાનિ પ્રતિરૂપાણિ તત્ર-દ્રષ્ટારઃ સહસ્રશઃ પ્રતિવિમ્બિતા સન્તિ, 'एत्थ णं असुरकुमाराणं देवाणं' અત્ર ચલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ અસુરકુમારાણામ્ દેવાનામ્ 'पञ्जत्तापञ्जत्ताणं' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ 'ठाणा पण्णत्ता' સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ સન્તિ, 'उववाए णं लोयस्स असंखेज्जइभागे' ઉપપાતેન-ઉપપાતાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગઃ-અસંખ્યેયતમો ભાગો यस્ય સઃ ભાગઃ, 'समुद्वाए णं' સમુદ્વાતેન-સમુદ્વાતાપેક્ષયા, ઇત્યર્થઃ, 'लोयस्स असंखेज्जइ भागे' લોકસ્ય અસં-ખ્યેયભાગઃ-અસંખ્યેયતમભાગો ભવતિ, 'सद्वाणे णं लोयस्स असंखेज्जइभागे' સ્વસ્થા-નેન-સ્વસ્થાનાપેક્ષયા લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગઃ-અસંખ્યેયતમભાગ ઇત્યર્થઃ, 'तत्थ णं वहवे असुरकुमारा देवा परिवसंति' તત્ર ચલુ વહવઃ-અનેકે-અસુરકુમારા દેવાઃ પરિવ-

યુક્ત હોતે હૈં અર્થાત્ બાહર સ્થિત વસ્તુઓં કો બી પ્રકાશિત કરતે હૈં । મન મેં પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરતે હૈં । ઉન્હેં દેખતે-દેખતે નેત્રોં કો તૃપ્તિ નહાં હોતી । સર્વ દર્શકોં કો રુચિકર હોતે હૈં ઔર અતિશય રમણીય હોતે હૈં । ઉનમેં પ્રતિક્ષણ નયા-નયા રૂપ દ્રષ્ટિ ગોચર હોતા હૈ ।

इन उपर्युक्त स्थलों में पर्याप्त तथा अपर्याप्त असुरकुमारों के स्व-स्थान कहे गए हैं । उपपात की अपेक्षा वे लोक के असंख्यातवे भाग में हैं, समुद्वात की अपेक्षा भी लोक के असंख्यातवे भाग में हैं और स्वस्थान की अपेक्षा भी लोक के असंख्यातवे भाग में हैं ।

इन स्थानों में बहुत-से असुरकुमार देव निवास करते हैं ।

ઉધોત યુક્ત હોય છે અર્થાત્ બહાર રહેલી વસ્તુ ને પણ પ્રકાશિત કરે છે. મનમા પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરે છે. તેઓને જોઈ જોઈને આંખો ધરાતી જ નથી. બધા જોનારાને રુચિકર હોય છે અને અતિશય રમણીય હોય છે તેઓમાં ક્ષણે ક્ષણે નવુ રૂપ દ્રષ્ટિ ગોચર થાય છે.

આ ઉપર્યુક્ત સ્થાનમાં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત અસુરકુમારોના સ્થાન કહેલાં છે. ઉપપાતની અપેક્ષાએ તેઓ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે, સમુદ્વાતની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે અને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે.

સન્તિ, તે અસુરકુમારા દેવા: 'કાલા'—કૃષ્ણવર્ણા:, 'લોહિયવસ્ત્રવિવોદ્ધા' લોહિતાક્ષ-
 વિમ્વોષ્ઠા:, લોહિતાક્ષરત્નવદ્વિમ્વફલવચ્ચ રક્તૌ ઓષ્ઠૌ યેષાં તે લોહિતાક્ષવિમ્વોષ્ઠા:,
 અત્યન્ત રક્તૌષ્ઠા ઇતિભાવ:, 'ધવલપુષ્પદંતા' ધવલપુષ્પદન્તા:, ધવલપુષ્પં કુન્દાદિ-
 પુષ્પમ્, તદિવ શ્વેતા: દન્તા યેષાં તે ધવલપુષ્પદન્તા:, 'અસિયકેસા' અસિતકેશા:
 —અસિતા:—કૃષ્ણવર્ણા:, કેશા: યેષાં તે અસિતકેશા:, તે ચ દન્તા:, કેશાથૈષામ્
 વૈક્રિયા દ્રષ્ટવ્યા:, નો નૈસર્ગિકા:, તેષાં વૈક્રિયશરીરત્વાત્, 'વામે એગકુંડલધરા'
 વામે એકકુંડલધરા:, વામકર્ણાવસત્કુંડલધારિણ: તથા 'અદ્ર્ચંદનાણુલિતગત્તા'
 આર્દ્રચંદનાણુલિપ્તગાત્રા:, આર્દ્રેણ ક્લિન્નેન સરસેન ઇતિ ભાવ:, ચન્દનેન અણુલિ-
 પ્તમ્, ગાત્રં યેષાં તે આર્દ્રચંદનાણુલિપ્તગાત્રા:, 'ઈસીસિલિંધપુષ્પપગાસાઈ' ઈપચ્છિ-
 લિન્ધ્રપુષ્પપ્રકાશાનિ, ઈપત્—કિશ્ચિત્ શિલિન્ધ્રપુષ્પપ્રકાશાનિ, શિલિન્ધ્રપુષ્પસદૃ-
 શવર્ણાનિ કિશ્ચિદ્રક્તાનિ, 'અસંકિલિદ્ધાઈ' અસંક્લિષ્ટાનિ, નિતાન્તાનન્દજનકતયા
 કિશ્ચિદપિ સંકલેશાનુત્પાદકાનિ, 'સુહુમાઈ' વત્થાઈ' સૂક્ષ્માણિ—મૃદુલઘુસ્પર્શાનિ
 વસ્ત્રાણિ 'પવરપરિહિયા' પ્રવરાણિ, પરિહિતા:—પરિહિતવન્ત:, એવં 'વયં ચ પદમં
 સમઙ્કંતા' વયથ પ્રથમમ્—કૌમારસ્વરૂપમ્, સમતિક્રાન્તા:—ઉલ્લઙ્ઘિતવન્ત: 'વિહ-

અસુરકુમાર દેવ કૃષ્ણવર્ગ હોતે હૈં । ઉનકે ઓષ્ઠ લોહિતાક્ષ રત્ન એવં
 વિમ્બફલ કે સમાન રક્તવર્ણ હોતે હૈં । કુન્દ આદિ કે શ્વેતવર્ણ પુષ્પો
 કે સમાન ઉનકે દાંત શ્વેત હોતે હૈં । કેશ કાલે હોતે હૈં । યે દાંત ઓર
 કેશ વૈક્રિય સમજ્ઞને યાહિયે, ઔદારિક પુદ્ગલોં કે નહીં, ક્યોંકિ
 ઉનકા શરીર વૈક્રિય હોતા હૈ । અસુરકુમાર દેવ અપને વાં એ કાન મેં
 કુંડલ ધારણ કરતે હૈં । ઉનકા શરીર સરસ ચન્દન સે અણુલિપ્ત
 રહતા હૈ । વે કિંચિત્ શિલિન્ધ્ર પુષ્પ કે સદૃશ અર્થાત્ હલ્કે લાલ
 રંગ કે તનિક ભી સંકલેશ ન ઉત્પન્ન કરને વાલે—અતીવ આનન્દજનક
 તથા મુલાયમ એવં બારીક વસ્ત્ર કો પહનતે હૈં । વે સદા એસે તરુણ

આ સ્થાનોમા ઘણા બધા અસુરકુમારદેવ નિવાસ કરે છે. અસુરકુમારદેવ
 કાળા રંગના હોય છે. તેમના હોઠ લોહિતાક્ષરત્ન અને બિમ્બ ફળના સમાન
 લાલરંગના હોય છે. કુન્દ આદિના શ્વેત પુષ્પોના સમાન તેમના દાંત શ્વેત
 હોય છે. કેશ કાળા હોય છે. આ દાંત અને કેશ વૈક્રિય સમજવા બોધ્યે
 ઔદારિક પુદ્ગલોના સમજવા નહી. કેમ કે તેમના શરીર વૈક્રિય હોય છે.

અસુરકુમાર દેવ પોતાના કાળા કાનમાં કુંડલ ધારણ કરે છે. તેમના શરીર
 સરસ ચન્દનથી અણુલિપ્ત હોય છે. તેઓ કંઈક શિલિન્ધ્ર પુષ્પની જેમ આછા
 લાલ રંગના, જરાપણ સંકલેશ ઉત્પન્ન નહી કરનારા—ખૂબ આનંદ જનક
 તથા મુલાયમ તેમજ બારીક વસ્ત્ર પહેરે છે. તેઓ હસ્તેશા એવા તરુણ.

યં ચ વયં અસંપન્ના' દ્વિતીયઞ્ચ વયઃ-મધ્યમલક્ષણં યુવત્વમ્, અસંપ્રાપ્તાઃ, તદેવાહ-
'ભદ્રે જોઘ્વણે વટ્ટમાણા' ભદ્રે યૌવને વર્તમાનાઃ, ભદ્રે-અતિપ્રશસ્યે, યૌવને-યુવત્વલ-
ક્ષણે વયસિ, વિદ્યમાના इत्यर्थः, 'તલભંગયતુહિયપવરભૂષણનિમ્મલમણિરયણમં-
હિયમુયા' તલભજ્જકત્તુટિતપ્રવરભૂષણનિર્મલમણિરત્નમણ્ડિતમુજાઃ, તલભજ્જકાઃ-
મુજાલક્ષ્મણેણ વિશેષાઃ, ત્તુટિતાનિ-વાહુરક્ષિકાઃ, અન્યાનિ ચ યાનિ પ્રવરાણિ-
શ્રેષ્ઠાનિ ભૂષણાનિ-વાહ્વામરણાનિ તેષુ યે નિર્મલાઃ મણયઃ-ચન્દ્રકાન્તાદયઃ,
યાનિ ચ રત્નાનિ-ઇન્દ્રનીલપ્રભિતીનિ તૈર્મણ્ડિતૌ મુજૌ હસ્તાગ્રૌ યેષાં તે તલભજ્જક-
ત્તુટિતપ્રવરભૂષણનિર્મલમણિરત્નમણ્ડિતમુજાઃ 'દસમુદામંહિયમ્મહત્થા' દશમુદ્રામ-
ણ્ડિતાગ્રહસ્તાઃ, દશભિર્મુદ્રાભિર્મણ્ડિતૌ, -ભૂષિતૌ, અગ્રહસ્તૌ યેષાં તે દશમુદ્રામણ્ડિ-
તાગ્રહસ્તાઃ 'ચૂડામણિવિચિત્તચિંધગયા' ચૂડામણિવિચિત્રચિહ્નગતાઃ, ચૂડામણિરૂપં,
ચિત્રમ્-આશ્ચર્યજનકમ્ અદ્ભુતમિત્યર્થઃ, ચિહ્નં, ગતં વિદ્યમાનં, યેષાં તે ચૂડામણિ
વિચિત્રચિહ્નગતાઃ 'સુરુવા' સુરૂપાઃ-શોભનં રૂપં સૌન્દર્યં યેષાં તે સુરૂપાઃ પરમસૌ-
ન્દર્યસમ્પન્નાઃ, 'મહિહિયા' મહર્દિકાઃ, મહતીઋદ્ધિર્ભવનપરિવારાદિ સમ્પત્તિર્યેષાં
તે મહર્દિકાઃ, 'મહજ્જુહ્યા' મહાદ્યુતિકાઃ મહતીદ્યુતિઃ કાન્તિર્યેષાં તે મહાદ્યુતિકાઃ
આભરણદ્યુતિસમ્પન્નાઃ 'મહાયસા' મહાયશસઃ મહદ્યશઃ સર્વદિગૂવ્યાપિનીરુચ્યાતિ-
ર્યેષાં તે મહાયશસઃ 'મહવ્વલા' મહાવજ્રાઃ-અદ્વિતીયઋદ્ધિરૂપવલાદિકિર્તિયુક્તાઃ,

પ્રતીત હોતે હૈં માનોં પ્રથમ વય કો પાર કર ચુકે હોં ઓર દ્વિતીય વય
કો અમી તક પ્રાપ્ત ન હુએ હોં, અર્થાત્ ભદ્ર નવ યુવા અવસ્થા મેં રહતે
હૈં । તલભંગ નામક મુજાઓં કે આભૂષણોં મેં, ત્તુટિત અર્થાત્ વાહુરક્ષકોં
-વજ્રોરોં મેં તથા અન્યાન્ય ઉત્તમ આભૂષણોં મેં જડી હુઈ ચન્દ્રકાન્ત
આદિ મણિયોં એવં ઇન્દ્રનીલ આદિ રત્નોં સે ડનકી મુજાએં મંડિત
રહતી હૈં । ઇન કે અગ્રહસ્ત દશ મુદ્રિકાઓં સે ભૂષિત હોતે હૈં । વે
ચૂડામણિ નામક અદ્ભુત ચિહ્ન સે યુક્ત હોતે હૈં । ડનકા રૂપ અતિ-
શય શોભન હોતા હૈં । ડનકી ભવન એવં પરિવાર આદિ ઋદ્ધિ મહાન્
હોતી હૈં । ડનકી કાન્તિ તથા રુચ્યાતિ મહાન્ હોતી હૈં । ડનકા અનુ-

પ્રતીત થાય છે કે જાણે પ્રથમ વયવિતાવી ચૂક્યા હોય અને દ્વિતીય વયમા
હજી પ્રવેશ્યા ન હોય અર્થાત્ ભદ્ર નવ યુવા અવસ્થામાં રહે છે. તલભંગ નામના
હોયના અભૂષણોમા, ત્તુટિત નામના તથા બીજા આભૂષણોમા જડેલી ચન્દ્રકાન્ત
મણિ આદિ મણિયો તેમજ ઇન્દ્ર નીલ આદિ દિવ્ય રત્નોથી તેમની ભુજાઓ
મંડિત રહે છે. તેમના અગ્રહસ્ત મુદ્રિકાઓથી વિભૂષિત હોય છે. તેઓ ચૂડા
મણિ નામના અદ્ભુત ચિહ્ન થી યુક્ત હોય છે. તેમના રૂપ ખૂબ સુશોભિત હોય
છે. તેમના ભવન અને વિશાલ પરિવાર આદિની ઋદ્ધિ મહાન હોય છે. તેમની

‘મહાણુભાગા’ મહાણુભાગાઃ, અનુભાવો વા શાપાનુગ્રહાદિ સામર્થ્ય યેષાં તે મહા-
 નુભાગાઃ, ‘મહાસૌખ્યા’ મહાસૌખ્યાઃ, મહત્ સૌખ્યં યેષાં તે મહાસૌખ્યાઃ, અનુ-
 પમસુખસમ્પન્નાઃ ‘હારવિરાડ્યવચ્છા હારવિરાજિતવક્ષસ્કાઃ, હારેણ—મુક્તાહારા-
 દીના વિરાજિતે શોભિતે વક્ષસ્થલં યેષાં તે હારવિરાજિતવક્ષસ્કાઃ, ‘કડયતુડિય-
 યંભિયમ્બુયા’ કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતમ્બુજાઃ, કટકૈઃ—વલયૈઃ ‘પહુંચા’ इति भाषा
 પ્રસિદ્ધા, કલાચિકાભૂષણવિશેષૈઃ, ત્રુટિતૈઃ—કેયૂરૈશ્ચ, સ્તમ્ભિતૌ સંવદ્ભૌ મ્બુજૌ હસ્તૌ
 યેષાં તે કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતમ્બુજાઃ, ‘અંગયકુંડલમટ્કુંડલકન્નપીઠધારી’ અંગદ-
 કુંડલમટ્કગુંડતલકર્ણપીઠધારિણઃ અંગદાનિ—વાહુશીર્ષભૂષણવિશેષરૂપાણિ, કુંડલે
 —કર્ણભૂષણવિશેષરૂપે એવં મટ્કી ગુંડી કપોલો યૈસ્તાનિ મટ્કગુંડાનિ, કર્ણપી-
 ઠાનિ—કર્ણભૂષણવિશેષરૂપાણિ ધારયિતું શીલં યેષાં તે અંગદકુંડલમટ્કગુંડક-
 ર્ણપીઠધારિણઃ ‘વિચિત્તહસ્તાભરણા’ વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ, વિચિત્રમ્—અદ્ભુતમ્
 નાનાવર્ણયુક્તં વા હસ્તાભરણં—કરભૂષણં યેષાં તે વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ, ‘વિચિત્ત-
 માલામડલીમડડા’ વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટાઃ, વિચિત્રા—નાનાવર્ણા, પુષ્પદામતયા-
 યુક્તાનિ મૌલૌ મસ્તકે મુકુટાનિ યેષાં તે વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટાઃ, ‘કલ્યાણગપ-
 વરવત્થપરિહિયા’ કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ, કલ્યાણકમ્—કલ્યાણકારિ, પ્રવરં
 —શ્રેષ્ઠં, વસ્ત્રં પરિહિતં યૈસ્તે કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ ‘કલ્યાણગમલ્લાણુલે-

ભાગ અર્થાત્ શાપ એવં અનુગ્રહ કા સામર્થ્ય મ્હી મહાન્ હોતા હૈ । વે
 અનુપમ સુખ સે સમ્પન્ન હોતે હૈ । ઉનકા વક્ષસ્થલ મોતિયોં આદિ કે
 હાર સે સુશોભિત હોતા હૈ । ઉનકી કલાહ્યાં કટકોં—વલયોં સે
 સુશોભિત હોતી હૈં ઓર મ્બુજાં કેયૂરોં સે । વે અંગદ, કુંડલ ઓર
 કર્ણપીઠ કે ધારક હોતે હૈં । હાથોં મેં મ્હી અદ્ભુત આભરણોં કો ધારણ
 કરતે હૈં । ઉનકે મસ્તક કા મુકુટ અનેક વર્ગ પુષ્પમાલાઓં સે યુક્ત
 હોતા હૈ । વે કલ્યાણકારક ઓર અત્યુત્તમ વસ્ત્ર કો ધારણ કરતે હૈં ।
 કલ્યાણકારી એવં શ્રેષ્ઠ પુષ્પમાલા તથા અનુલેપન સે યુક્ત હોતે હૈં ।

કાન્તિ તથા ખ્યાતિ મહાન્ હોય છે. તેમના શાપ અને અનુગ્રહ તું સામર્થ્ય
 પણ મહાન્ હોય છે. તેઓ અનુપમ સુખથી સંપન્ન હોય છે. તેઓના વક્ષ-
 સ્થળ મોતિયો આદિના કારણથી સુશોભિત હોય છે. તેમના કાડાં કટક, વલય-
 થી સુશોભિત હોય છે. અને બુજાં કેયૂરોથી (સુશોભિત હોય છે.) તેઓ
 અંગદ કુંડલ અને કર્ણપીઠના ધારક છે. હાથોમા પણ અદ્ભુત આભરણોને
 ધારણ કરે છે. તેમના માથાના મુકુટ અનેક રંગનો પુષ્પમાળાઓથી યુક્ત
 હોય છે. તેઓ કલ્યાણકારક અને અત્યુત્તમવસ્ત્ર ને ધારણ કરનારા છે. કલ્યાણ
 કારી તેમજ શ્રેષ્ઠ પુષ્પમાલા તથા અનુલેપનથી યુક્ત હોય છે. તેમના શરીર

वणधरा' वल्याणवमाल्यानुलेपनधराः, वल्याणवम्-वल्याणकारि प्रवरं-श्रेष्ठम्, माल्यं-पुष्पसूक्, अनुलेपनञ्च धरन्तीति वल्याणवप्रवरमाल्यानुलेपनधराः, तथा 'भास्वरवोन्दयः' भास्वरवोन्दयः, भास्वराः-देदीप्यमानाः वोन्दयः-शरीराणि येषां ते भास्वरवोन्दयः शरीरयात्रको वोन्दिशब्दो, देशीयः, 'पलंववणमालधरा' प्रलम्बवनमालाधराः, प्रलम्बाः वनमालाः धरन्तीति प्रलम्बवनमालाधराः 'दिव्वेणं वण्णेणं' दिव्वेण-अपूर्वेण, वर्णेन 'दिव्वेणं गंधेणं' दिव्वेण गन्धेन, 'दिव्वेणं फासेणं' दिव्वेण स्पर्शेन, 'दिव्वेणं संहननेणं' दिव्वेण संहननेन, संहनेनेवशक्तिविशेषमपेक्ष्य संहनेन, न तु साक्षात् संहननेन, देवानाम् अस्थ्यभावेन अस्थिरचनात्मक संहननस्याभावात् 'दिव्वेणं संस्थानेणं' दिव्वेण संस्थानेन, 'दिव्वाए इड्डीए' दिव्याया-ऋद्ध्या धनपरिवारादिरूपया, 'दिव्वाए जुईए' दिव्यया द्युत्या, 'दिव्वाए पभाए' दिव्यया प्रभया, भवनावासव्याप्तया, 'दिव्वाए छायाए' दिव्यया छायाया-कान्त्या 'दिव्वाए अच्चीए' दिव्वेण अर्चिषा, शरीरस्थितमणिरत्नादि ज्योतिषा, 'दिव्वेण

उनके शरीर देदीप्यमान होते हैं। वे लम्बी वनमाला को धारण करते हैं। अपने दिव्य अपूर्व वर्ण से, दिव्य गंध से, दिव्य स्पर्श से, दिव्य संहनन से, दिव्य संस्थान से, दिव्य ऋद्धि-धनपरिवार आदि विभूति से, दिव्य द्युति से, दिव्य भवन संबंधी प्रभा से, दिव्य कान्ति से, शरीर पर धारण किये हुए दिव्य मणि रत्न आदि की ज्योति से, दिव्य शारीरिक तेज से, दिव्य लेश्या से अर्थात् शरीर के वर्ण संबंधी सौन्दर्य से दशों दिशाओं को प्रकाशित करते हैं।

यहां 'संहनन' शब्द से साक्षात् संहनन नहीं समझना चाहिए, बल्कि संहनन जैसी एक प्रकार की शक्ति समझनी चाहिए। देवों के शरीर में अस्थियां नहीं होतां, अतएव अस्थि रचना रूप संहनन भी नहीं होता।

देदीप्यमान होय छे. तेओ लांभी वनमाणाओ धारणुकरे छे. पोताना दिव्य अपूर्व वर्णुथी. दिव्य गंधथी, दिव्यस्पर्शथी, दिव्य संहननथी, दिव्य संस्थान-थी दिव्यऋद्धि-धन परिवार आदि विभूतिथी, दिव्यद्युतिथी, दिव्य लवन-संबन्धी प्रभाथी, दिव्यकान्तिथी. शरीर पर धारणु करेला दिव्यमणि रत्न आदिनी ज्योतिथी दिव्यशारीरिक तेजथी, दिव्य लेश्याथी अर्थात् शरीरना वर्णु संबंधी सौन्दर्यथी दशे दिशाओने प्रकाशित करे छे.

તેણું' દિવ્યેન તેજસા, શરીરપ્રત્યગ્રાવેજ, 'દિવ્યાણ લેસ્યાણ' દિવ્યયા લેશ્યયા
 -શરીરવર્ણસૌન્દર્યેણ 'દસદિસાઓ' દશદિગઃ, 'ઉજ્જોવેમાણા' ઉદ્ઘોતયન્તઃ
 પ્રકાશયન્તઃ 'પ્રભાસેમાણા' પ્રભાસયન્તઃ-શોભયન્તઃ, 'તે ણં' તે ચલુ-અસુરકુ-
 મારાઃ, 'તત્થ' તત્ર-ઉપર્યુક્ત સ્થાનેષુ 'સાણં સાણં ભવનાવાસસયસહસ્રાણં' સ્વેપાં
 સ્વેપામ્-આત્મીયાત્મીયાનાં, ભવનાવાસશતસહસ્રાણાં ભવનાવાસલક્ષાણામ્, 'સાણં
 સાણં સામાણિયસાહસ્રીણં' સ્વાસાં સ્વાસામ્-આત્મીયાત્મીયાનામ્, સામાનિક-
 સાહસ્રીણામ્, 'સાણં સાણં તાયત્તીસાણં' સ્વેપાં સ્વેપામ્ આત્મીયાત્મીયાનામ્ ત્રાય-
 સ્ત્રિંશકાનામ્, 'સાણં સાણં લોકપાલાણં, સ્વેપાં સ્વેપાં લોકપાલાનામ્ 'સાણં
 સાણં અગ્રમહિસીણં' સ્વાસાં સ્વાસામ્, અગ્રમહિષીણામ્ પટ્ટરાઙ્ગીનામ્, 'સાણં સાણં
 પરિસાણં' સ્વાસાં સ્વાસામ્ આત્મીયાત્મીયાનામ્ પરિપદામ્ 'સાણં સાણં અણિયાણં'
 સ્વેપામ્ સ્વેપામ્, અનીકાનામ્-સૈન્યાનામ્ 'સાણં સાણં અણિયાદિવર્ણં' સ્વેપાં
 સ્વેપામ્ અનીકાધિપતીનામ્, 'સાણં સાણં આયરક્ષદેવસાહસ્રીણં' સ્વાસાં સ્વાસામ્
 આત્મરક્ષકદેવસાહસ્રીણામ્ 'અન્નેસિં ચ વહૂણં' અન્યેષાં વહૂનામ્ 'ભવણવાસીણં-

વે અસુરકુમાર ઉપર્યુક્ત સ્થાનોં મેં અપને-અપને લાગ્વોં ભવનાવાસોં
 કા, અપને-અપને સહસ્રોં સામાનિક દેવોં કા, અપને-અપને ત્રાયસ્ત્રિંશ
 દેવોં કા, અપને-અપને લોકપાલોં કા, અપની-અપની અગ્રમહિષિયોં
 કા, અપની-અપની પરિષદોં કા, અપની-અપની સેનાઓં કા, અપને
 -અપને સેનાધિપતિઓં કા, અપને-અપને સહસ્રોં આત્મરક્ષક દેવોં
 કા તથા અન્ય બહુસંખ્યક ભવનવાસી દેવોં ઔર દેવિયોં કા અધિપતિત્વ
 -રક્ષણ કરતે હુણ, અગ્રેસરપન કરતે હુણ, સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ મહત્તર-
 કત્વ તથા આજ્ઞા-ઈશ્વર-સેનાપતિત્વ કરતે હુણ અર્થાત્ અપને-અપને

આહીં સંહનન શબ્દથી સાક્ષાત્ સંહનન સમજવું ન જોઈએ પરન્તુ
 સંહનન સરખી એક પ્રકારની શક્તિ સમજવી જોઈએ જેવોના શરીરમાં અસ્થિ-
 ઓ નથી હોતાં, તેથીજ અસ્થિ રચના રૂપ સંહનન પણ નથી હોતું.

આ અસુરકુમારે ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમાં પોત પોતાના લાખો ભવનાવાસો-
 નો, પોત પોતાના હજારો સામાનિક જેવોના, પોત પોતાના ત્રાયસ્ત્રિંશ જેવોના,
 પોતપોતાના લોકપાલોના, પોતપોતાની અગ્રમહિષિયોના. (પત્નિયો) પોત-પોતાની
 પરિષદના પોત પોતાની સેનાઓના, પોત-પોતાના સેનાધિપતિયોના, પોત-
 પોતાના હજારો આત્મરક્ષક જેવોના તથા અન્ય બહુ સંખ્યક ભવનવાસી જેવો
 અને દેવીયોના અધિપતિત્વ-રક્ષણ કરતા થકા અગ્રેસર પણ કરતા રહી,
 સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ, મહત્તરકત્વ, તથા આજ્ઞા-ઈશ્વર-સેનાપતિત્વ પણ કરતા

‘देवाण य देवीण य’ भवनवासीनाम् देवानाश्च देवीनाश्च ‘आहेवच्चं पोरेवच्चं’ अधिपत्यम्, पौरपत्यम्, तत्र अधिपतेः कर्म आधिपत्यम्-रक्षणम्, पुरपतेः कर्म पौरपत्यम्, सर्वेषामात्सीयानाम् अग्रेसरत्वम्, ‘सामित्तं’ स्वामिचत्वम् नायकत्वम् ‘भट्टित्तं’ भर्तृत्वम्-पोषकत्वम्, ‘महत्तरगतं’ महत्तरकत्वम्-महाश्रेष्ठत्वम्, ‘आणा-ईसर सेणावच्चं’ आज्ञेश्वरसेनापत्यम्, आज्ञया ईश्वरः आज्ञेश्वरः, सेनायाः पतिः सेनापतिः, आज्ञेश्वरश्चासौ सेनापतिश्चेति, आज्ञेश्वरसेनापतिस्तस्य कर्म आज्ञेश्वरसेनापत्यम्, निजनिज-सैन्यम्प्रतिभद्भुतमाज्ञाप्रधानत्वमित्यर्थः, ‘कारेमाणा’ कारयन्तः अन्यपुरुषद्वारा सम्पादयन्तः ‘पालेमाणा’ पालयन्तः, स्वयमेव रक्षयन्तः, ‘महताहतनट्टगीतवाड्यतन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण’ महताऽहत-नाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण, महतारवेणेति सम्बन्धः, कीदृशेन रवेणेत्याह-अहतानि-अव्याहतानि, नित्यानुबन्धीनि यानि नाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितानि, तत्र नाट्यम्-नृत्यम् गीतम्-गानम्, तन्त्री-वीणा, तलौ-हस्ततलौ, तालः-कंसिका ‘झारि’ इति भाषाप्रसिद्धः, त्रुटि-तानि-वादित्राणि तथा यश्च घनमृदङ्गः, पटुना पुरुषेण प्रवादितः, तत्र घनमृदङ्ग-स्तावद् मेघसमानध्वनिस्तेषां रवेण-कलकलशब्देन ‘दिव्वाइं भोगभोगाइं’ दिव्यान्, दिविभवान् प्रधानान् अपूर्वानित्यर्थः, भोगभोगान्-भोगार्हाभोगा भोगभोगास्तान् ‘भुंजमाणा विहरन्ति’ भुञ्जानाः, विहरन्ति-तिष्ठन्ति, अथ उप-र्युक्तासुरकुमाराणाम् दाक्षिणात्यानाम् औदीच्यानाश्च चमरवलिनामानौ द्वौ इन्द्रौ वर्तेते तयोर्वर्णनमारभते-‘चमरवलिणो एत्थ दुवे’ अत्र-उपर्युक्तासुरकुमाराणां स्था-नेषु, चमरवलिनौ-चमरवलिनामानौ द्वौ ‘असुरकुमारिंदा’ असुरकुमारेन्द्री, ‘असुर-

सैन्य की आज्ञा प्रधानता करते हुए, उनका पालन करते हुए रहते हैं। उनके यहां सदा नाट्य, गीत, एवं वीणा, तल (हस्ततल), ताल (झारी) मृदंग आदि का कुशल वादकों द्वारा वादन होता रहता है। वे दिव्य भोगोपभोगों को भोगते रहते हैं।

दक्षिण और उत्तर दिशा के असुरकुमारों के दो इन्द्र हैं-चमर और बली। अब उनका वर्णन आरंभ किया जाता है-

रही अर्थात् पीत पीताना लश्करनी आज्ञा प्रधानता करता था, तेओनुं पालन करता रहीने रहे छे. तेमने त्यां सदा नाट्य, गीत, तेमन वीणा, ताल, तल, मृदंग आदि कुशलवादकों द्वारा वादन (वगाडाय छे) तेओ दिव्य भोगोपभोगोने भोगवता रहे छे.

दक्षिण अने उत्तर दिशाना असुरकुमारोना जे इन्द्र छे-चमर अने बली दुवे तेना वर्णनो अरंभ कराय छे.

કુમારરાયાણો' અમુરકુમારરાજાનો 'પરિવસંતિ' પરિવસતઃ, તૌ વિશિનષ્ટિ 'કાલા' કૃષ્ણવર્ણો, તદેવોપમાનદ્વારા પ્રતિપાદયતિ- 'મહાનીલસરિસા' મહાનીલસદૃશો, મહા-નીલવસ્તુતુલ્યો, એતદેવ સ્ફુટયતિ- 'નીલગુલિયગવલઅયસિકુમુમ્પગાસા' નીલ-ગુટિકાગવલાતસીકુમુમ્પ્રકાશૌ, નીલ્યા ગુટિકા, ગવલં-મદિપં શૃદ્ધમ્ અતસીકુમુમ્પ્રસિદ્ધમ્ તેષામિવ પ્રકાશઃ કાન્તિઃ યયોસ્તૌ નીલગુટિકાગવલાતસીકુમુમ્પ્રકાશૌ, તથા 'વિયસિયસયવત્તણિમ્મલઈસિસિતરત્તંતવણયણા' વિકસિતશતપત્રનિર્મલેપત્ સિતરક્તતામ્રનયનો વિકસિતશતપત્રમિવ પ્રફુલ્લવમલમિવ, નિર્મલે-અતિસ્વચ્છે, ઈષત્ કિશ્ચિત્, દેશવિશેષે સિતે-શુક્લે, રક્તે-લોહિતે તામ્રે ચ નયને યયોસ્તે વિકસિતશતપત્રનિર્મલેપત્ સિતરક્તતામ્રનયનો, તથા 'ગરુડાયય ઉજ્જુતુંગનાસા' ગરુડાયતર્જુતુઙ્ગનાસૌ, ગરુડસ્યેવાયતા વિશાલા, ઋજ્જવી-સરલા અવક્રા इत्यर्थः તુઙ્ગા-ઉન્નતા, નાસા-નાસિકા યયોસ્તૌ ગરુડાયતર્જુતુઙ્ગનાસૌ, 'ઉવચિયસિયપ્પવાલવિવફલસંનિહાદરોઢા' ઉપચિતશિલાપ્રવાલવિમ્વફલસન્નિભા-ધરોષ્ઠૌ-ઉપચિતસ્ય-તીક્ષ્ણીકૃતસ્ય શિલાપ્રવાલસ્ય-વિદ્રુમરત્નસ્ય, વિમ્વફલસ્ય ચ સન્નિભઃ-સદૃશઃ અધરોષ્ઠો યયોસ્તૌ ઉપચિતશિલાપ્રવાલવિમ્વફલસન્નિભાધ-રોષ્ઠૌ, 'પંડુરસસિસગલવિમલનિમ્મલદહિઘણસંઘગોક્ષીરકુંદદગરયમુણાલિયાધ-વલદંતસેઢી' પાણ્ડુરશશિશકલવિમલનિર્મલદધિઘનશઙ્ગોક્ષીરકુંદદકરજોમૃણાલિ-કાધવલદંતશ્રેણી, પાણ્ડુરમ્ યત્ શશિશકલમ્-ઇન્દુચ્ચન્દ્રમ્ કીદૃશં તદિત્યાહ-વિમલમ્ કલઙ્કરૂપમલરહિતમ્, રજોરહિતં વા, તથા યો નિર્મલો દધિ ઘનઃ, શઙ્ગઃ,

इन असुरकुमारों में चमर और बली नामक दो इन्द्र हैं। वे दोनों कृष्णवर्ण हैं। महानील वस्तु के समान हैं। नील की गुटिका, भैंस के सींग एवं अलसी के फूल के समान उनका वर्ण है। उनके नेत्र खिले हुए कमल के समान, अति स्वच्छ, कहीं श्वेत, कहीं लाल और कहीं ताम्रवर्ण हैं। उनकी नासिका गरुड के समान विशाल, सीधी और ऊंची है। उनका अधरोष्ठ (नीचे का होठ) मूंगे के समान या विम्बफल के समान रक्तवर्ण है। उनके दांतों की पंक्ति विमल

આ અસુરકુમારોમાં ચમર અને બલી નામના બે ઇન્દ્રો છે. તે બન્ને કૃષ્ણરંગના છે. મહાનીલ વસ્તુના સરખા છે. નીલની ગોટી. ભેંસના શિંગડાં તેમજ અળસીના ફુલના જેવો તેમનો રંગ છે. તેમના નેત્ર ખિલેલા કમળના સમાન હોય છે. અતિસ્વચ્છ, ક્યાંક શ્વેત ક્યાંક લાલ અને ક્યાંક તામ્ર વર્ણ છે. તેમનું નાક ગરુડ સરખું વિશાળ સીધું અને ઊંચું છે. તેમના અધરોષ્ઠ નીચેના હોઠ પ્રવાલના સમાન અગરતો ખિંબના સરખા લાલ રંગના છે. તેમના દાંતોની પંક્તિ ચન્દ્રાર્ધના સરખી અથવા જામેલા નિર્મળ

ગોક્ષીરશ્ચ, યાનિ ચ કુન્દાનિ-કુન્દકુસુમાનિ, દકરજઃ-જલકણાઃ, મૃણાલિકા
 ચ-વિસતન્તુઃ, તેષામિવ ધવલા સ્વચ્છા, દન્તશ્રેણીર્યયોસ્તૌ પાણ્ડુરશશિશકલવિમ-
 લનિર્મલદધિધનશઙ્ગોક્ષીરકુન્દદકરજોમૃણાલિકાધવલદન્તશ્રેણી, એવમ્-‘હુતવહ-
 નિદ્ધંતધોયતત્તવણિજ્જરત્તલતાલુજીહ્વા’ હુતવહનિર્ધ્માતધૌતતપ્તતપનીયરક્તલ-
 તાલુજીહ્વૌ, હુતવહેન અગ્નિના નિર્ધ્માતં, ધૌતમ્-સ્વચ્છમ્-તપ્તમ્-ઉત્તપ્તમ્-તપનીયમ્
 ઈષદ્રક્તસુવર્ણમ્ તદિવરક્તાનિ હસ્તપાદતલાનિ તાલુજિહ્વૌ ચ યયૌસ્તૌ હુતવવનિર્ધ્મા-
 તધૌતતપ્તતપનીયારક્તલતાલુજિહ્વૌ, તથા ‘અંજનઘણકસિણગરુયગરમણિજ્જણિ-
 જ્જકેસા’ અંજનઘનકૃષ્ણરુચકરમણીયસ્નિગ્ધકેશૌ, અંજનમ્-સૌવીરાંજનાદિ, ઘનઃ
 -વર્ષાકાલિકઃ પયોદઃ, તદ્વત્ કૃષ્ણઃ, રુચકરત્નવત્ રમણીયાઃ-કમનીયાઃ,
 સ્નિગ્ધાશ્ચ કેશા યયૌસ્તૌ અંજનઘનકૃષ્ણરુચકરમણીયસ્નિગ્ધકેશૌ ‘વામેયકુંડલધરા
 વ્રામે કર્ણે એક કુંડલધરૌ । ‘અદ્વચંદનાણુલિત્તગત્તા’ આર્દ્રચંદનાણુલિપ્તગાત્રૌ,
 આર્દ્રેણ-સરસેન-ચંદનેન અણુલિપ્તમ્ ગાત્રં શરીરં યયોસ્તૌ આર્દ્રચંદનાણુલિપ્તગાત્રૌ,
 ‘ઈસિસિલિંધપુષ્પપગાસઙ્’ ઈષચ્છિલિન્ધ્રપુષ્પપ્રકાશાનિ ઈષત્-કિશ્ચિત્ શિલિન્ધ્ર-
 પુષ્પસદૃશરક્તવર્ણાનિ ‘અસંકિલિદ્વાઈ’ અસંકલિષ્ઠાનિ નિતાન્તાનન્દસન્દોહજનકતયા

ચન્દ્રચણ્ડ કે સદૃશ અથવા જમે હુએ નિર્મલ દધિ કે સદૃશ, યા ગાય
 કે દૂધ, કુન્દ કે પુષ્પ, જલ કે કણ તથા મૃણાલિકા કે સદૃશ ધવલ
 હૈ । ઉનકે તલુવે તાલુ ઓર જિહ્વા આગ મેં તપાકર ધોયે હુએ તપનીય
 -રક્તવર્ણ-કે સમાન હોતી હૈ । ઉનકે કેશ સૌવીર આદિ અંજન તથા
 વર્ષાકાલિક મેઘોં કે સમાન કાલે, રુચક નામક રત્ન કે સદૃશ રમ-
 ણીય ઓર ચિકને હોતે હૈ । વે અપને વોયેં કાન મેં એક કુંડલ પહનતે
 હૈ । સરસ ચંદન સે ઉનકા શરીર અણુલિપ્ત રહતા હૈ । વે શિલિન્ધ્ર
 પુષ્પ કે સમાન કિંચિત્ રક્ત વર્ણ કે, અતીવ આનન્દોત્પાદક-તનિક
 બી કલેશ ન ઉત્પન્ન કરને વાલે, શુદ્ધ ઓર લઘુ સ્પર્શ વાલે ઉત્તમ વસ્ત્રોં

દહિંની જેમ, અગરતો ગાયના દુધ, કુંદ (મોગરો) ના પુષ્પ, જલના કણ
 તથા મૃણાલિકાના, સમાન ધોળા છે. તેમના તળીયાં તાલુ અને જીહ્વા આગ-
 માં તપાવી અને ધોયેલા તપનીય-લાલ સોના જેવા હોય છે તેમના કેશ
 સૌવીર આદિ અંજન તથા વર્ષાકાલિક મેઘોના સમાન કાળા, રચકનામના
 રત્નના સદૃશ રમણીય છે અને ખુમાશદાર હોય છે. તેઓ પોતાના જમણા
 કાનમાં એક કુંડલ પહેરે છે. સરસચંદનથી તેમનાં શરીર અણુલિપ્ત રહે છે.
 તેઓ શિલિન્ધ્ર (કેળનાકુલ) પુષ્પની સમાન જરા લાલરંગનાં, અતીવ આનન્દો-
 ત્પાદક-જરા જેટલાપણુ કલેશ ઉત્પન્ન નહી કરનારા, કોમળ અને લઘુસ્પર્શ
 વાળા ઉત્તમ વસ્ત્રોને ધારણ કરતા રહે છે. તેઓ પ્રથમ વચને ઓળખેલા તથા

ફિશ્વિદપિવલેશાકારકાણિ, 'સુહુમાઈ' સૂક્ષ્માણિ-મૃદુલલઘુસ્પર્શાણિ, વત્યાઈ' વસ્ત્રાણિ 'પવરપરિહિયા' પ્રવરાણિ-શ્રેષ્ઠાણિ પરિહિતૌ-પરિહિતવન્તૌ, 'વયં ચ પઠમં સમઝકંતા' વયશ્ચ પ્રથમં-કૌમારલક્ષણમ્-સમતિક્રાન્તૌ તત્પર્યન્તવર્તિનો, 'બિડયંતુ-અસંપત્તા' દ્વિતીયન્તુ વયો યૌવનલક્ષણમ્, અસંપ્રાપ્તૌ, અસમ્પન્નાૌ વા, અતएव 'ભદે-જોવ્વણે વટ્ટમાણા' ભદ્રે ઉત્તમે ભવ્યે યૌવને વર્તમાનો 'તલભંગયતુડિયપવરભૂસણ-ણિમ્મલમણિરયણમંડિયભૂયા' તલભજ્જકત્તુટિતપ્રવરભૂષણનિર્મલમણિરત્નમણિડત્તભુજૌ -તલભજ્જકા-વાહ્વાભરણવિશેષાઃ, ત્તુટિતાણિ-વાહુરક્ષિકાઃ, અન્યાણિ ચ યાણિ વરાણિ ભૂષણાણિ ભુજાલક્ષરણાણિ, તેષુ નિર્મલૈઃ મણિમિશ્રચન્દ્રકાન્તાદિભિઃ, રત્નૈશ્ચ ઇન્દ્રનીલાદિભિર્મણિડતૌ-ભૂપિતૌ, ભુજૌ હસ્તાગ્રૌ-યયોસ્તૌ તલભજ્જકત્તુટિતપ્રવર-ભૂષણનિર્મલમણિરત્નમણિડત્તભુજૌ, તથા 'દસમુદ્દામંડિયગ્ગહત્યા' દશમુદ્રામણિડતા-ગ્રહસ્તૌ, દશમિમુદ્રામિર્મણિડતૌ ભૂપિતૌ અગ્રહસ્તૌ યયોસ્તૌ દશમુદ્રામણિડતાગ્રહસ્તૌ, તથા 'ચૂદ્દામણિચિત્તચિંધગયા' ચૂદ્દામણિચિત્રચિહ્નગતૌ, ચૂદ્દામણિનામકં ચિત્રમ્-આશ્ચર્યજનકમ્ અદ્ભુતમિત્યર્થઃ. ચિહ્નપ્ ગતં વર્તમાનં યયોસ્તૌ ચૂદ્દામણિચિહ્ન-ગતૌ, 'સુરુવા' સુરુપૌ, શોભનં રૂપં યયોસ્તૌ સુરુપૌ, 'મહઢિયા' મહઢિકૌ, મહ-તીઋદ્ધિઃ-ભવનપરિવાદિ-સમ્પત્તિર્યયોસ્તૌ મહઢિકૌ, 'મહજુઈઆ' મહાધુતિકૌ, મહંતીધુતિર્યયોસ્તૌ મહાધુતિકૌ 'મહાયસા' મહાયશસૌ, 'મહાવલા' મહાવલૌ, 'મહાણુમાગા' મહાણુમાગૌ, મહાન્ અનુમાગઃ-શાપાનુગ્રહાદિસામર્થ્ય યયોસ્તૌ મહા-માગૌ, 'મહાસોક્ખા' મહાસૌખ્યૌ, મહત્-સૌખ્યં યયોસ્તૌ મહાસૌખ્યૌ, 'હારવિ-

કો ધારણ કરતે હૈં । વે પ્રથમ વય કો લાંઘ ચુકે ઔર દૂસરે વય કો પ્રાપ્ત નહીં હુએ અર્થાત્ નવયુવક અવસ્થા મેં રહતે હૈં । ઈસી કારણ સ્પષ્ટ ક્રિયા ગયા હૈ કિ વે સદૈવ ભદ્ર યૌવન મેં વર્તમાન રહતે હૈં । તલભંગ નામક બાહુ કે આભૂષણોં, બાહુરક્ષકોં-બલોંરોં તથા ભુજાઓં કે અન્ય ઉત્તમ આભૂષણોં મેં જટિત ચન્દ્રકાન્ત આદિ મણિયોં એવં ઇન્દ્ર નીલ આદિ રત્નોં સે ઊંકી ભુજાએ વિભૂષિત રહતી હૈં । ઊંકે અંગુ-લિયોં દશ મુદ્રિકાઓં સે મણિડત હોતે હૈં । વે ચૂદામણિ નામક અદ્ભુત ચિહ્ન કે ધારક હોતે હૈં । શોભન રૂપ વાલે, મહાન્ ઋદ્ધિ કે

બીજી વયને પ્રાપ્ત નહીં થયેલા અર્થાત્ નવયુવક અવસ્થામાં રહે છે. એ કારણે સ્પષ્ટ કરાયેલું છે કે તેઓ સદૈવ ભદ્ર યૌવનમાં વર્તમાન રહે છે. તલભંગ નામના હાથના આભૂષણો, બાહુરક્ષકો, તથા ભુજાઓના અન્ય ઉત્તમ આભૂ-ષણોથી જડેલા ચન્દ્રકાન્ત આદિ મણિયો તેમજ ઇન્દ્ર નીલ આદિ રત્નોથી તેમની ભુજાઓ વિભૂષિત રહે છે. તેમની આંગળીયો દશ મુદ્રિકાઓથી મંડિત હોય છે. તેઓ ચૂદામણિ નામના અદ્ભુત ચિહ્નના ધારક હોય છે. શોભનરૂપ.

રાશ્વચ્છા' હારવિરાજિતવક્ષસૌ, હારેણ વિરાજિતે-સુશોભિતે વક્ષસિ યયોસ્તૌ
 હારવિરાજિતવક્ષસૌ, 'કડયતુડિયથંભિયભૂયા' કટકત્રુટિતસ્તમ્મિતભુજૌ 'કટકેન
 -વલયેન, ત્રુટિતેન વાહાભરણવિશેષેણ સ્તમ્મિતૌ પ્રતિવદ્ધૌ ભુજૌ વાહ્ યયોસ્તૌ
 કટકત્રુટિતસ્તમ્મિતભુજૌ, 'અંગદકુંડલમઢગંડતલકર્ણપીઠધારી' અંગદકુંડલમૃ-
 ણ્ડગંડતલકર્ણપીઠધારિણૌ, અઙ્ગદાનિ વાહુશીર્ષાલઙ્કારણવિશેષરૂપાણિ, કુંડલે-
 કર્ણભૂષણવિશેષરૂપે યથા મૃદ્ધો ગંડસ્તલે કપોલપાલી યૈસ્તાનિ મૃદ્ધગંડસ્તલાનિ
 કર્ણપીઠાનિ કર્ણભૂષણવિશેષરૂપાણિ ધારયત્ત્વમ્મિત્યેવ શીલૌ અહ્લદકુંડલમૃદ્ધગંડ-
 સ્તલકર્ણપીઠધારિણૌ, વિચિત્ત્વમ્મિત્યભરણા' 'વિચિત્રસ્તાભરણૌ, વિચિત્રમ્ નાના-
 વર્ણયુક્તમ્ હસ્તાભરણં કરભૂષણં યયોસ્તૌ વિચિત્રહસ્તાભરણૌ તથા 'વિચિત્તમાલામ-
 ડલીમુગુડા' વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટૌ વિચિત્રા-નાનાવર્ણા, માલા-પુષ્પસ્રગ્, મૌલૌ
 -શિરસિમુકુટશ્ચ યયોસ્તૌ વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટૌ, 'કલ્યાણગવરમલાણુલેવણધરા'
 કલ્યાણકવરમાલ્યાણુલેપનધરૌ, કલ્યાણકમ્-મઙ્ગલકારિ, પ્રવરમ્ શ્રેષ્ઠં માલ્યમ્
 અણુલેપનશ્ચ ધરતઃ ઇતિ કલ્યાણકવરમાલ્યાણુલેપનધરૌ 'ભાસુરવોંદી' ભાસ્વર
 વોંદી-ભાસ્વરે દેદીપ્યમાને વોંદી શરીરે યયોસ્તૌ ભાસ્વરવોંદી 'પલંવવણમાલધરા'

ધારક, મહાન્ ઘુતિ વાલે, મહાયશસ્વી, મહાવલશાલી, મહાન્ અનુ-
 ભાગ-શાપ એવં અનુગ્રહ કે સામર્થ્ય સે યુક્ત, મહાન્ સુખ વાલે, હાર
 સે સુશોભિત વક્ષસ્થલ વાલે, કટક અર્થાત્ કડે ઓર ત્રુટિત (વાહુ કે
 આભૂષણ) સે યુક્ત ભુજાઓં વાલે, અંગદ, કુંડલ તથા ગંડસ્થલોં કા
 મર્ષણ કરને વાલે કર્ણપીઠ નામક આભૂષણોં કો ધારણ કરને વાલે,
 તથા હાથોં મેં અદ્ભુત ભૂષણ પહનને વાલે હૈ । ઉનકે મસ્તક પર વિવિધ
 વર્ણોં કે ફૂલોં કી માલા ઓર મુકુટ શોભાયમાન હોતા હૈ । વે મંગલ-
 કારક ઓર શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર કો ધારણ કરતે હૈ । કલ્યાણકારી તથા
 અતિશ્રેષ્ઠ માલા ઓર અણુલેપન સે યુક્ત હોતે હૈ । ઉનકા શરીર દેદીપ્ય-
 માન રહતા હૈ ઓર વે લક્ષ્મી વનમાલા કો ધારણ કરતે હૈ ।

વાળા, મહાન્ ઋદ્ધિના ધારક, મહાન્ ઘુતિવાળા, મહાયશસ્ત્રી મહાબલશાલી,
 મહાનુભાગ, શાપ અને અનુગ્રહના સામર્થ્યવાળા, મહાન્ સુખવાળા, હારથી
 સુશોભિત વક્ષસ્થળ વાળા, કડા અને ત્રુટિત (હાથનું આભૂષણ) થી યુક્ત
 ભુજાઓ વાળા, અંગદ, કુંડળ તથા ગંડસ્થલોને મર્ષણ કરતા કર્ણપીઠ નામના
 આભૂષણોને ધારણ કરવાવાળા. તેમજ હાથોમા અદ્ભુત ભૂષણ પહેરનારા છે.
 તેમના માથા ઉપર વિવિધ રંગોના કુલોની માળાઓ અને મુગટ શોભાયમાન
 હોય છે. તેઓ મંગલ કારક અને શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોના ધારક છે. કલ્યાણકારી તેમજ
 અતિ શ્રેષ્ઠ માલા અને અણુલેપન થી યુક્ત હોય છે. તેમનાં શરીર દેદિપ્ય-

પ્રલમ્બવનમાલાધરૌ-પ્રલમ્બાં વનમાલાં ધરત્ત્વમિતિ પ્રલમ્બવનમાલાધરૌ ચમરવલિનો અસુરકુમારેન્દ્રૌ 'દિવ્વેણં વન્નેણં' દિવ્યેન વર્ણેન, 'દિવ્વેણં ગંધેણં' દિવ્યેન ગન્ધેન 'દિવ્વેણં ફાસેણં' દિવ્યેન સ્પર્શેન, 'દિવ્વેણં સંઘયણેણં' દિવ્યેન સંઘનેન 'દિવ્વેણં સંઠાણેણં' દિવ્યેન સંસ્થાનેન 'દિવ્વાણં ઇહીણં' દિવ્યયા ઋદ્ધિયા, 'દિવ્વાણં જુહીણં' દિવ્યયા ઘૃતિયા 'દિવ્વાણં પમાણં' દિવ્યયા પ્રભયા, 'દિવ્વાણં છાયાણં' દિવ્યયા છાયાયા, 'દિવ્વાણં અચ્ચીણં' દિવ્યેન અર્ચિષા, 'દિવ્વેણં તેણં' દિવ્યેન-તેજસા, 'દિવ્વાણં લેસાણં' દિવ્યયા લેશ્યાયા 'દસદિસાઓ' દશદિશઃ 'ઉજ્જોવેમાણા' ઉદ્-ઘોતયન્તૌ, પ્રકાશયન્તૌ 'પમાસેમાણા' પ્રભાસયન્તૌ, તેણં' તૌ સ્વલુ ચમરવલિનો 'તત્થ' તત્ત્વ ઉપર્યુક્ત સ્થાનેષુ 'સાણં સાણં ભવનાવાસસયસહસ્રાણં' સ્વેષાં સ્વેષાં ભવનાવાસસતસહસ્રાણામ્ 'સાણં સાણં સામાણિયસાહસ્રીણં' સ્વાસાં સ્વાસામ્ સામાનિકસાહસ્રીણામ્ 'સાણં સાણં તાયત્તીસાણં' સ્વેષાં સ્વેષાં ત્રાયસ્ત્રિંશકાનામ્ 'સાણં સાણં લોગપાલાણં' સ્વેષાં સ્વેષાં લોકપાલાનામ્, 'સાણં સાણં અગ્ગમહિસીણં' સ્વાસામ્ સ્વાસામ્ અગ્રમહીણામ્ 'સાણં સાણં પરિસાણં' સ્વાસાં સ્વાસાં પરિસામ્, 'સાણં સાણં અણિયાણં' સ્વેષાં સ્વેષામ્ અનીકાનામ્ 'સાણં સાણં અણિયાહિવર્ણં' સ્વેષાં સ્વેષાં અનીકાધિપતીનામ્, 'સાણં સાણં આયરક્ષકદેવસાહસ્રીણં' સ્વાસાં સ્વાસામ્ આત્મરક્ષકદેવસાહસ્રીણામ્ 'અન્નેસિં-ચ વહૂણં ભવણવાસીણં' અન્યેષાં ચ વહૂણામ્

ચે ચમર ઓર ચલી નામક અસુરેન્દ્ર દિવ્ય વર્ણ, દિવ્ય ગંધ, દિવ્ય સ્પર્શ, દિવ્ય સંઘનન, દિવ્ય સંસ્થાન, દિવ્ય ઋદ્ધિ, દિવ્ય ઘૃતિ, દિવ્ય પ્રભા, દિવ્ય કાન્તિ, દિવ્ય ઝ્યોતિ, દિવ્ય તેજ ઓર દિવ્ય લેશ્યા સે દશોં દિશાઓં કો ઉઘોતિત કરતે હુણ, પ્રભાસિત કરતે હુણ રહતે હૈં । ચે અપને-અપને લાઘોં ભવનાવાસોં કા, અપને-અપને સહસ્રોં સામાનિક દેવોં કા, અપને-અપને ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવોં કા, અપને-અપને લોકપાલોં કા, અપની-અપની અગ્રમહિષિયોં (પટરાણિયોં) કા, અપની-અપની પરિષદોં કા, અપને-અપને અનીક દેવોં કા, અપને-અપને અનીકાધિપતિયોં કા, અપને-અપને હજારોં આત્મરક્ષક દેવોં કા તથા અન્ય

માન રહે છે અને તેઓ લાખી વનમાળાને ધારણ કરે છે તે ચમર અને ખલી નામના અસુરેન્દ્ર દિવ્યવર્ણ, દિવ્ય ગંધ, દિવ્ય સ્પર્શ, દિવ્ય સંઘનન (દેહ) દિવ્ય સંસ્થાન, દિવ્ય ઋદ્ધિ, દિવ્યઘૃતિ, દિવ્યપ્રભા, દિવ્યકાન્તિ, દિવ્ય ઝ્યોતિ, દિવ્ય તેજ અને દિવ્ય લેશ્યા થી દશે દિશાઓને ઉઘોતિત કરતા, પ્રભાસિત કરતા રહે છે. તેઓ પોત પોતાના ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવોના, પોત પોતાના લોકપાલોના, પોત પોતાની અગ્રમહિષીયોના (પટરાણીયો) પોત પોતાની પરિષદોના, પોત પોતાના લશ્કરના, પોત પોતાના અનીકાધિપતિયોના, પોત પોતાના હજારો આત્મરક્ષક દેવોના તથા અન્ય બહુસંખ્યક ભવનવાસી

‘દેવાણ ય દેવીણ ય’ દેવાનાઞ્ચ દેવીનાઞ્ચ ‘આહેવચ્ચં પોરેવચ્ચં’ આધિપત્યમ્, પૌર-
પત્યમ્, ‘સામિત્તં’ સ્વામિત્વમ્ ‘ભટ્ટિત્તં’ ભર્તૃત્વમ્ ‘મહત્તરગત્તં’ મહત્તરકત્વમ્ ‘આણા-
ઈસરસેનાવચ્ચં’ આજ્ઞેશ્વર સેનાપત્યમ્ ‘કારેમાણા’ કારયન્તૌ, અન્યદ્વારા સમ્પાદ-
યન્તૌ, ‘પાલેમાણા’ પાલયન્તૌ-સ્વમેવરક્ષન્તૌ, ‘મહયાહ્યનદ્વગીયવાહ્યતંતીતલ-
તાલતુડિયઘણમુદ્ગપટુપ્પવાહ્યરવેણ’ મહતાઽહતનાટચગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલ-
ત્રુટિત ઘનમૃદંગપટુપ્રવાદિતરવેણ, મહતારવેણ इत्यગ्रेणान्वयः, કીટશેનરવેણ इत्याह
-अहतानि अव्याहतानि यानि नाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतावत्रुटितानि यश्च घन-
मृदङ्गः पटुना पुरुषेण प्रवादितस्तेषां रवेण कलकलमधुरशब्देन ‘दिव्वाइ’ भोग-
भोगाइ’ दिव्यान्-अपूर्वान्, भोगभोगान्-भोगार्हा भोगा भोगभोगास्तान् ‘भुंज-
माणा विहरन्ति’ भुञ्जानौ विहरतः तिष्ठतः ॥ सू०॥ १८ ॥

મૂલમ્-કહિ ણં મંતે ! દાહિણાણં અસુરકુમારાણં દેવાણં
પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પપ્પજ્જત્તા ? કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લા
અસુરકુમારા દેવા પરિવસન્તિ ? ગોયમા ! જંબૂદીવે દોવે મંદરસ્સ
પઠ્ઠવયસ્સ દાહિણેણં ઇમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ અસી ઉત્તર-
જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં ણં જોયણસહસ્સં ઓગા-
હિત્તા હિટ્ઠા ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા મઙ્ગે અટ્ઠહુ
ત્તરે જોયણસયસહસ્સે, ણથ ણં દાહિણિણાણં અસુર-
કુમારાણં દેવાણં ચઉત્તીસં ભવણાવાસસયસહસ્સા ભવંતીતિ
મક્કયાયં, તેણં ભવણા બાહિં વટ્ઠા અંતો ચઉરંસા સો ચેવ વણ્ણઓ

बहुसंख्यक भवनवासी देवों और देवियों का अधिपतित्व, अग्रेसरत्व, स्वामित्व, भर्तृत्व, महत्तरकत्व और आज्ञा के द्वारा सेनापतित्व कराते हुए एवं स्वयं उनका पालन करते हुए रहते हैं । वे सदैव नाटक, गीत तथा कुशल वादकों द्वारा बजाये हुए वीणा, तल, ताल, मृदंग, आदि वाद्यों के वादन की मधुर ध्वनि का आनन्द अनुभव करते रहते हैं । अपूर्व दिव्य भोगोपभोगों का अनुभव किया करते हैं ॥ १८ ॥

દેવો અને દેવીયોના અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ, સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ, મહત્તર-
કત્વ, અને હુકમદ્વારા સેનાપતિત્વ કરાવતા તેમજ સ્વયં તેઓનું પાલન કરતા
થકા રહે છે. તેઓ સદૈવ નાટક, ગીત, તથા કુશલ વાદકો મારફતે વગાડેલી
વીણા તલ, તાલ મૃદંગ આદિ વાદ્યોના વાદનના મધુર ધ્વનિના આનંદનો અનુભવ
કરતાં રહે છે. અપૂર્વ દિવ્ય ભોગોપ ભોગોના અનુભવપૂર્વક નિવાસ કરે છે. ॥૧૮॥

जाव पडिरूवा, एत्थ णं दाहिणिल्लाणं असुरकुमाराणं देवाणं
 पज्जत्तापज्जत्तगाणं ठाणा पणत्ता, तीसु वि लोगस्स असंखेज्जइ-
 भागे, तत्थ णं बहवे दाहिणिल्ला असुरकुमारा देवा देवीओ य
 परिवसंति, काला लोहियक्खा, तहेव जाव भुंजमाणा विहरंति,
 एएसि णं तहेव तायत्तीसगलोगपाला भवंति, एवं सव्वत्थ
 भाणियव्वं, भवणवासी णं चमरे इत्थ असुरकुमारिंदे असुर-
 कुमारया परिवसति, काले महानीलसरिसे जाव पभासेमाणे,
 से णं तत्थ चउतीसाए भवणावाससयसहस्साणं चउसट्ठीए
 सामाणियसाहस्सीणं तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं चउण्हं लोग-
 पालाणं पंचण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं,
 सत्तण्हं अगियाणं, सत्तण्हं अगियाहिवईणं, चउण्ह य चउ-
 सट्ठीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिं च बहूणं दाहिणि-
 ल्लाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं पोरेवच्चं जाव विहरंति;
 कहि णं भंते ! उत्तरिल्लाणं असुरकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्ज-
 त्तगाणं ठाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! उत्तरिल्ला असुरकुमारा
 देवा परिवसंति ? गोयमा ! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स
 उत्तरेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असी उत्तरजोयणसय-
 सहस्सबाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहिता चेगं
 जोयणसहस्सं वज्जित्ता मज्झे अट्टहुत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ
 णं उत्तरिल्लाणं असुरकुमाराणं देवाणं तीसं भवणावाससय-
 सहस्सा भवंतीति मक्खायं, तेणं भवणा बाहिं वट्टा अंतो
 चउरंसा सेसं जहा दाहिणिल्लाणं जाव विहरंति, बली एत्थ
 वइरोयणिंदे वइरोयणराया परिवसति, काले महानीलसरिसे
 जाव पभासेमाणे, से णं तत्थ तीसाए भवणावाससयसह-
 स्साणं सट्ठीए सामाणियसाहस्सीणं तायत्तीसाए तायत्तीसगाणि

चउण्हं लोगपालाणं, पंचण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं
परिसाणं सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिवईणं, चउण्ह य
सट्ठीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिं च बहूणं उत्तरि-
ल्लाणं असुरकुमाराणं देवाण य देवीण य आहेवच्चं पोरे-
वच्चं, कुव्वमाणे विहरइ ॥सू० १९॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! दाक्षिणात्याताम् असुरकुमारणाम् देवानां पर्या-
प्तापर्याप्तकानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त, ! दाक्षिणात्याः असुर-
कुमाराः देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन
अस्याः रत्नप्रभायाः प्रथिव्याः अशीतिसहस्रोत्तर योजनशतसहस्रबाहल्यायाः
उपरि एकं योजनसहस्रम् अवगाह्य, अधश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये अष्टसप्त-

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! दाहिणिल्लाणं असुरकुमाराणं देवाणं
पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त तथा अपर्याप्त
दक्षिणी असुरकुमार देवों के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते !
दाहिणिल्ला असुरकुमारा देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! दक्षिण
दिशा के असुरकुमार देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा !) हे
गौतम ! (जंबुद्वीपे दीपे) जम्बूद्वीप नामक द्वीप में (मंदरस्स पव्वयस्स)
सुमेरु पर्वत के (दाहिणेणं) दक्षिण में (इसीसे रयणप्पभाए पुढवीए
असीउत्तरजोयण सयस्सहस्सबाहल्लाए) एक लाख अस्सी हजार
योजन मोटी इस रत्नप्रभा पृथ्वी के (उवरिं) ऊपर (एगं जोयणसहस्सं
ओगाहित्ता) एक हजार योजन अवगाहन करके (हिट्ठा चेगं जोयणसह-
स्सं) और नीचे एक हजार योजन (वज्जित्ता) छोड़कर (मज्झे) मध्य में

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! दाहिणिल्लाणं असुरकुमाराणं देवाणं पज्जत्ता
पज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता !) हे भगवन् पर्याप्त तथा अपर्याप्त दक्षिणी असुर-
कुमारदेवानां स्थान कहां कहां छे ? (कहि णं भंते ! दाहिणिल्ला असुरकुमारा देवा
परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! दक्षिण दिशाना असुरकुमारदेव कहां निवास करे छे ?
(गोयमा !) हे गौतम ! (जंबुद्वीपे दीपे) जम्बूद्वीपनामक द्वीपमां (मंदरस्स पव्वयस्स
दाहिणेणं) सुमेरु पर्वतनी दक्षिणमां (इसीसे रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसय-
सहस्सबाहल्लाए) एक लाख अस्सी हजार योजन मोटी आ रत्नप्रभा पृथ्वीना
(उवरिं) ऊपर (एगं जोयणसहस्सं ओगाहित्ता) एक हजार योजन अवगाहन करीने
(हिट्ठा चेगं जोयणसहस्सं) अने नीचे एक हजार योजन (वज्जित्ता) छोड़ीने (मज्झे)

તિસહસ્રોત્તરે યોજનશતસહસ્રે, અત્ર ચલુ દાક્ષિણાત્યાનામ્ અસુરકુમારાણામ્ દેવા-
નામ્ ચતુર્વિંશદ્ ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ ભવન્તિ ઇત્યાખ્યાતં, તાનિ ચલુ ભવનાનિ
બહિર્વૃત્તાનિ, અન્તઃશ્ચતુરસ્રાણિ, તાનિ ચૈવ વર્ણતો યાવત્ પ્રતિરૂપાણિ, અત્ર ચલુ
વહ્વો દાક્ષિણાત્યાઃ અસુરકુમારાદેવા, દેવ્યઃ પરિવસન્તિ, કૃષ્ણાઃ લોહિતાક્ષા-
સ્તથૈવ યાવદ્ભુજ્જાના વિહરન્તિ, એતેપાં તથૈવ ત્રાયવિંશતલોકપાલા ભવન્તિ, એવં
સર્વત્ર ભણિતવ્યમ્ ભવનવાસી ચલુ ચમરઃ, અત્ર અસુરકુમારેન્દ્રઃ અસુરકુમારરાજઃ
પરિવસતિ, કૃષ્ણો મહાનીલસદૃશો યાવત્ પ્રભાસયન્ સ ચલુ તત્ર ચતુર્વિંશતો

(અદ્વહુત્તરે જોયણસહસ્સે) એક લાખ અદ્વહત્તર હજાર યોજનોં મેં (એત્થ
ળં) ઇન સ્થાનોં મેં (દાહિણિલ્લાણં અસુરકુમારાણં દેવાણં) દક્ષિણ દિશા
કે અસુરકુમાર દેવોં કે (ચઉત્તીસં ભવનાવાસસયસહસ્સા) (ચૌત્તીસ
લાખ ભવનાવાસ (ભવંતીતિ મક્ખાયં) હોતે હૈં, એસા કહા હૈ ।

(તે ળં ભવના) વે ભવન (બાહિં વટ્ઠા) બાહર સે ગોલ (અંતો ચડ-
રંસા) અન્દર સે ચૌકોર (સો ચૈવ વણ્ણઓ) વહી પૂર્વોક્ત વર્ણન સમજ્ઞ
લેના ચાહિએ (જાવ) યાવત્ (પઢિરૂવા) પ્રતિરૂપ હૈં (એત્થ ળં) યહાં
(દાહિણિલ્લાણં અસુરકુમારાણં દેવાણં (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત ઔર
અપર્યાપ્ત દક્ષિણી અસુરકુમાર દેવોં કે (ઠાણા) સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહે
હૈં (તીસુ વિ) તીનોં અપેક્ષાઓં સે (લોગસ્સ) લોક કે (અસંખેજ્ઞહ-
ભાગે) અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં હૈં (તત્થ ળં) વહાં (વહવે) વહુત-સે
(દાહિણિલ્લા અસુરકુમારા) દક્ષિણી અસુરકુમાર (દેવા દેવિઓ)
દેવ ઔર દેવિયાં (પરિવસંતિ) નિવાસ કરતે હૈં (કાલા) કાલે (લોહિ-

મધ્મયાં (અદ્વહુત્તરે જોયણસયસહસ્સે) એક લાખ અઢ્યોત્તર હજાર યોજનમાં
(એત્થ ળં) આ સ્થાનોમાં (દાહિણિલ્લાણં અસુરકુમારાણં દેવાણં) દક્ષિણ દિશાના
અસુરકુમાર દેવોના (ચઉત્તીસં ભવનાવાસસયસહસ્સા) ચૌત્રીસલાખ ભવનાવાસ
(ભવંતીતિ મક્ખાયં) થાય છે, એમ કહ્યું છે.

(તેણં ભવના) તે ભવનો (બાહિં વટ્ઠા) બહારથી ગોળાકાર (અંતો ચડરંસા)
અંદરથી ચોરસ (સો ચૈવ વણ્ણઓ) તે પૂર્વે કહેલ વર્ણન સમજાવેલું જોઈએ
(જાવ) યાવત્ (પઢિરૂવા) પ્રતિરૂપ છે (એત્થળં) આહીં (દાહિણિલ્લાણં અસુરકુમાર
રાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત દક્ષિણી અસુરકુમારદેવોના
(ઠાણા) સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહ્યાં છે (તીસુ વિ) ત્રણે અપેક્ષાઓથી (લોગસ્સ) લોકના
(અસંખેજ્ઞહ ભાગે) અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. (તત્થ ળં) ત્યાં (વહવે) ઘણા
(દાહિણિલ્લા અસુરકુમારા) દક્ષિણી અસુરકુમાર (દેવા દેવીઓ) દેવ અને દેવીઓ
(પરિવસંતિ) નિવાસ કરી રહેલ છે (કાલે) કાળા (લોહિયક્ષા) રક્ત નેત્ર વાળા

ભવનાવાસશતસહસ્રાણામ્, ચતુષ્પટેઃ સામાનિકસાહસ્રીણામ્, ત્રયસ્ત્રિંશત્ સ્નાયસ્ત્રિ-
શકાનામ્, ચતુર્ણાં લોકપાલાનામ્, પશ્ચાનામ્ અગ્રમહિષીણામ્ સપરિવારાણામ્,
તિસ્ટણામ્ પર્ષદામ્, સપ્તાનામ્ અનીકાનામ્, સપ્તાનામ્ અનીકાધિપતીનામ્ ચતસ્ર-
યવત્) રક્ત નેત્રોં વાલે (તહેવ) उसी प्रकार-पूर्ववत् (जाव) यावत्
(भुंजमाणा) भोगते हुए (बहरंति) रहते हैं ।

(एएसिं णं) इनके (तहेव) उसी प्रकार (तायत्तीसगलोगपाला)
त्रायस्त्रिंशक और लोकपाल (भवन्ति) होते हैं (एवं) इस प्रकार (सव्वत्थ)
सभी जगह (भाणियव्वं) कहना चाहिए ।

(भवणवासीणं) भवनवासी देवों का (चमरे) चमर (इत्थ) यहां
(असुरकुमारिंदे) असुरकुमारों का इन्द्र (असुरकुमारराया) असुर-
कुमारों का राजा (परिवसंति) निवास करता है (काले) कृष्णवर्ण
(महानीलसरिसे) महान् नील के समान (जाव पभासेमाणे) यावत्
प्रकाशित करता हुआ (से णं) वह (तत्थ) वहां (चउत्तीसाए भवणा-
वाससयसहस्साणं) चौतीस लाख भवनों का (चउसट्ठीए सामाणिय-
साहस्सीणं) (चौसठ हजार सामानिक देवों का (तायत्तीसाए ताय-
त्तीसगाणं) तेतीस त्रायस्त्रिंशक देवों का (चउण्हं लोगपालाणं) चार
लोगपालों का (पंचण्हं अगमहिस्सीणं सपरिवाराणं) पांच सपरिवार
अग्रमहिषियों का (तिण्हं परिसाणं) तीन परिषदों का (सत्तण्हं अणि-
याणं) सात अनीकों का (सत्तण्हं अणियाहिर्वईणं) सात अनीकाधि-

(तहेव) એજ પ્રકારે (જાવ) યાવત્ (ભુજમાણા) ભોગવતા રહીને (વિહરંતિ) રહે છે.

(एएसिं णं) તેમના (તહેવ) તેજ પ્રકારે (તાયત્તીસગ લોગપાલા) ત્રાયસ્ત્રિંશક
અને લોકપાલ (ભવંતિ) હોય છે (एवं) એ પ્રકારે (सव्वत्थ) બધી જગ્યાએ
(भाणियव्वं) કહેવું જોઈએ

(भवणवासीणं) ભવનવાસીદેવોના (चमरे) ચમર (इत्थ) આહી (असुर-
कुमारिंदे) असुरकुमारोंના इन्द्र (असुरकुमारराया) असुरकुमारोंના राजा (परि-
वसंति) निवास કરે છે (काले) कृष्णवर्ण (महानीलसरिसे) महान् नीलના સમાન
(जाव पभासेमाणे) यावत् પ્રકાશિત કરી રહેલ છે (से णं) ते (तत्थ) त्यां (चउत्तीसाए
भवणावाससयसहस्साणं) ચોત્રીસ લાખ ભવનોના (चउसट्ठीए सामाणिय
साहस्सीणं) ચોસઠ હજાર સામાનિકદેવોના (तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं) तेतीस त्रायस्त्रिंशक
देवोंના (चउण्हं लोगपालाणं) ચાર લોકપાલોના (पंचण्हं अगमहिस्सीणं सपरिवाराणं)
पांच सपरिवार अग्रमहिषीयेना (तिण्हं परिसाणं) ત્રણ પરિષદોના (सत्तण्हं अणि-
याणं) सात अनीकेना (सत्तण्हं अणियाहिर्वईणं) सात अनीकाधिपतियेना (चउण्हं

णाम् च चतुष्पट्टीनाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्येषाञ्च बहूनाम् दक्षिणा-
त्यानाम् देवानां देवीनाञ्च आधिपत्यम् पौरपत्यम् यावद्विहरति कुत्र खलु
भदन्त ! औत्तराहाणाम् असुरकुमाराणाम् देवानां पर्याप्तापर्याप्तानाम् स्थानानि
प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त औत्तराहाः असुरकुमारा देवाः परिवसन्ति ! गौतम !
जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तरेण अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः अशी-
तिसहस्रोत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्याया उपरि एकं योजनसहस्रम् अवगाह्य, अधि-
पतियों का (चउण्ह य चउसट्टीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) चार
चौसठ हजार अर्थात् दो लाख छप्पन हजार आत्मरक्षक देवों का
(अन्नेसिं च) अन्य (बहूणं) बहुत (दाहिणिल्लाणं) दक्षिण दिशा के
(देवाणं) देवों का (देवीण य) और देवियों का (आहेवच्चं) अधि-
पतित्व (पोरेवच्चं) अग्रेसरपन (जाव) यावत् (विहरइ) विचरता है ।

(कहि णं भंते ! उत्तरिल्लाणं असुरकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्ज-
त्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! उत्तर दिशा के पर्याप्त और
अपर्याप्त असुरकुमार देवों के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते !
उत्तरिल्ला असुरकुमारा देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! उत्तर दिशा
के असुरकुमार देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम !
(जंबुद्वीपे दीपे) जम्बूद्वीप नामक द्वीप में (मंदरस्स पव्वयस्स) मन्दर
पर्वत के (उत्तरेणं) उत्तर में (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तर
जोयणसयसहस्सबाहल्लाए) एक लाख अस्सी हजार योजन मोटी
इस रत्नप्रभा पृथ्वी के (उवरिं) ऊपर (एगं जोयणसहस्सं) एक हजार

य चउसट्टीण आयरक्खदेवसाहस्सीण) चार चौसठ हजार अर्थात् दो लाख छप्पन
हजार आत्मरक्षक देवाना (अन्नेसिं च) अन्य (बहूणं) बहुत (दाहिणिल्लाणं)
दक्षिण दिशाना (देवाणं) देवाना (देवीणय) अने देवीयाना (आहेवच्चं) अधि-
पतित्व (पोरेवच्चं) अग्रेसरपण (जाव) यावत् (विहरइ) विचरे छे.

(कहिणं भंते ! उत्तरिल्लाणं असुरकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! उत्तर दिशाना पर्याप्त अने अपर्याप्त असुरकुमार देवाना
स्थान कथां कह्ना छे ? (कहिणं भंते ! उत्तरिल्ला असुरकुमारा देवा परिवसन्ति ?)
हे भगवन् ! उत्तर दिशाना असुरकुमारदेव कथा निवास करे छे ? (गोयमा !)
हे गौतम (जंबुद्वीपे दीपे) जम्बुद्वीप नामक द्वीपमा (मंदरस्स पव्वयस्स) मंदर
पर्वतना (उत्तरेणं) उत्तरमा (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्स-
बाहल्लाए) ओक लाख ओसी हजार योजन मोटी आ रत्नप्रभा पृथ्वीना (उवरिं)
ऊपर (एगं जोयणसहस्सं) ओक हजार योजन (ओगाहिता) अवगाडना करीने

શ્રૈકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા મધ્યે અષ્ટસપ્તતિસહસ્રોત્તરે યોજનશતસહસ્રે, અત્ર સ્વલુ
ઔત્તરાઘાણામ્ અસુરકુમારાણામ્ દેવાનામ્ ત્રિશદ્ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ ભવન્તિ
इत्याख्यातम् तानि स्वलु भवनानि बहिर्वृत्तानि, अन्तश्चतुरस्राणि, शेषं यथा दाक्षि-
णात्यानां यावद् विहरन्ति, वली अत्र वैरोचनेन्द्रो वैरोचनराजः परिवसति,
कृष्णो महानीलसदृशो यावत् प्रभासयन् स स्वलु तत्र त्रिंशतो भवनावासशत
सहस्राणाम्, षष्ठेः, सामानिकसाहस्रीणाम् त्रयस्त्रिंशतस्त्रायस्त्रिंशकानाम्, चतुर्णां लो-

યોજન (ઓગાહિત્તા) અવગાહન કરકે (હિટ્ઠા) નીચે (ચેગં) એક (જોયણ-
સહસ્સં) હજાર યોજન (વજ્જિત્તા) છોડકર (મજ્ઝે) મધ્ય મેં (અટ્ટહુત્તરે
જોયણસયસહસ્સે) એક લાખ અઠહત્તર હજાર યોજન મેં (एत्थ णं)
યહાં (ઉત્તરિલ્લાણં અસુરકુમારાણં) ઉત્તર દિશા કે અસુરકુમાર દેવોં
કે (ત્રીસં ભવનાવાસસયસહસ્સા) ત્રીસ લાખ ભવન (ભવંતીતિ
મક્ખાયં) હૈં, એસા કહા હૈ (તે ણં ભવના) વે ભવન (વાહિં વટ્ઠા) બાહર
સે ગોલ હૈં (અંતો ચડરંસા) અન્દર સે ચૌકોર હૈં (સેસં જહા દાહિ-
ગિલ્લાણં) શેષ દક્ષિણ દિશા કે દેવોં કે સમાન (જાવ) યાવત્ (વિહ-
રંતિ) વિચરતે હૈં (વલી) વલીન્દ્ર (एत्थ) યહાં (વહ્સરોયણિદે) વૈરોચનેન્દ્ર
(वह्सरोयणराया) વૈરોચનરાજ (परिवसइ) નિવાસ કરતા હૈ (કાલે)
કૃષ્ણવર્ણ (महानीलसरिसे) મહાન્ નીલ દ્રવ્ય કે સમાન (जाव) યાવત્
(प्रभासेमाणे) પ્રકાશિત કરતા હુઆ (से णं) વહ (तत्थ) વહાં (तीसाए
भवनावाससयसहस्साणं) ત્રીસ લાખ ભવનોં કા (सट्ठीए सामाणिय-
साहस्सीणं) સાઠ હજાર સામાનિક દેવોં કા (तायत्तीसाए तायत्तीस-

(हिट्ठा) नीचे (चेगं) एक (जोयणसहस्सं) डुब्बर योजन (वज्जित्ता) छोडीने (मज्झे)
મધ્યમાં (અટ્ટહુત્તરે જોયણસહસ્સે) એકલાખ અઠયોતેરડુબ્બર યોજનમાં (एत्थ णं)
અહીં (ઉત્તરિલ્લાણં અસુરકુમારાણ) ઉત્તરદિશાના અસુરકુમારદેવાના (ત્રીસં ભવના-
વાસસયસહસ્સા) ત્રીસ લાખ ભવન (ભવંતીતિમક્ખાયં) છે, એમ કહ્યું છે (તે ણં
ભવના) તે ભવનો (વાહિં વટ્ઠા) બહારથી ગોળ છે (અંતો ચડરંસા) અન્દરથી ચોરસ છે
(સેસં જહા દહિગિલ્લાણં) શેષ કથન દક્ષિણ દિશાના દેવાના સમાન સમજવું (जाव)
યાવત્ (विहरंति) વિચરે છે (वली) બલીન્દ્ર (एत्थ) અહિ (वह्सरोयणिदे) વૈરોચનેન્દ્ર
(वह्सरोयणराया) વૈરોચન રાજ (परिवसइ) નિવાસ કરે છે (काले) કૃષ્ણવર્ણ (महानील
सरिसे) મહાન્ નીલ દ્રવ્યના સમાન (जाव) યાવત્ (प्रभासे माणे) પ્રકાશિત કરતા
છતા નિવાસ કરે છે (सेणं) તે (तत्थ) ત્યા (तीसाए भावणावाससयसहस्साणं) ત્રીસ
લાખ ભવનોના (सट्ठीए सामाणियसाहस्सीणं) સાઠ ડુબ્બર સામાનિક દેવાના (ताय-

કપાલાનામ્, પશ્ચાનામ્ અગ્રમહિષીનામ્ સપરિવારાણામ્, તિસ્ટણાં પર્યદામ્, સપ્તા-
નામ્ અનીકાનામ્, સપ્તાનામ્ અનીકાધિપતીનામ્ ચતસ્ટણાશ્ચ પટ્ટીનામ્ આત્મર-
ક્ષકદેવસાહસ્રીનામ્, અન્યેષાશ્ચ વહૂનામ્ ઔત્તરાહાણામ્ અસુરકુમારાણામ્ દેવા-
નાશ્ચ દેવીનાશ્ચ આધિપત્યમ્, પોરપત્યમ્ કુર્વન્ વિહરતિ ॥ સૂ.૦||૧૯ ॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકદાક્ષિણાત્યાસુરકુમારાણામ્ સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ
—‘કહિણં મંતે ! દાહિણિલ્લા ણં અસુરકુમારાણં’—ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! કુત્ર
સ્વલુ કસ્મિન્ પ્રદેશે, દાક્ષિણાત્યાનામ્ અસુરકુમારાણામ્, ‘દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જ-

ગાણં) તેતીસ ત્રાયસ્થિંશક દેવોં કા (ચઉપ્પહં લોગપાલાણં) ચાર
લોકપાલોં કા (પંચઉપ્પહં અગ્ગમહિવીણં) પાંચ અગ્રમહિષિયોં કા (સપ-
રિવારાણં) પરિવાર સહિતોં કા (તિણ્હં પરિસાણં) ત્રીન પરિષદોં કા
(સત્તઉપ્પહં અણિયાણં) સાત અનીકોં કા (સત્તઉપ્પહં અણિયાહિવર્ણં) સાત
અનીકાધિપતિયોં કા (ચઉપ્પહં ય સટ્ટીણં આયરક્ષદેવસાહસ્રીણં)
ચાર સાઠ હજાર અર્થાત્ દો લાખ ચાલીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવોં કા
(અન્નેસિં ચ વહૂણં) ઓર મી વહુત-સે (ઉત્તરિલ્લાણં) ઉત્તર દિશા કે
(અસુરકુમારાણં દેવાણ ય દેવીણ ય) અસુરકુમાર દેવો ઓર દેવિયોં
કા (આહેવચ્ચં) અધિપતિત્વ (પોરેવચ્ચં) અગ્રેસરત્વ (કુવ્વમાણે) કરતા
હુઆ (વિહરહ) વિચરતા હૈ ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—અવ દક્ષિણ દિશા કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત અસુર-
કુમાર દેવો કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । શ્રી ગૌતમ
સ્વામી ને પ્રશ્ન કિયા—હે ભગવન્ ! દક્ષિણ દિશા કે પર્યાપ્ત ઓર

ત્રીસાણ ત્રાયત્તીસગાણં) તેત્રીસ ત્રાસસ્થિંશક દેવોના (ચઉપ્પહં લોગપાલાણં) ચાર લોક
પાલોના (પંચઉપ્પહં અગ્ગમહિસીણં) પાંચ અથ મહિષીયોના (સપરિવારાણં) પરિવાર-
સહિતના (તિણ્હં પરિસાણં) ત્રણ પરિષદોના (સત્તઉપ્પહં અણિયાણં) સાત લક્ષરોના
(સત્તઉપ્પહં અણિયાહિવર્ણં) સાત અનીકાધિપતિયોના (ચઉપ્પહં ય સટ્ટીણં આયરક્ષ
દેવસાહસ્રીણં) ચાર સાઠ હજાર અર્થાત્ બે લાખ ચાલીસહજાર આત્મરક્ષક
દેવોના (અન્નેસિં ચ વહૂણ) બીજા પણ ઘણા (ઉત્તરિલ્લાણં) ઉત્તર દિશાના (અસુર-
કુમારાણ દેવાણય દેવીણય) અસુરકુમાર દેવો અને દેવીયોના (આહે વચ્ચં) અધિ-
પતિત્વ (પોરેવચ્ચં) અગ્રેસરત્વ (કુવ્વમાણે) કરતા રહિને (વિહરહ) વિચરે છે, ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—હવે દક્ષિણ દિશાના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અસુરકુમારોના
સ્થાન આદિની પ્રશ્નણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નકર્યો :-ભગવન્ દક્ષિણ દિશાના પર્યાપ્ત અને

તાણં, દેવાનામ્ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં 'ઠાણા-પણ્ણત્તા' સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞ-
તાનિ પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ? તદેવ પ્રકારાન્તરેણ વિશદયિતુમાહ-‘કહિણં મંતે! દાહિ-
ણિલ્લા અસુરકુમારા દેવા પરિવસન્તિ? હે ભદન્ત! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્ સ્થલે, દાક્ષિ-
ણાત્યાઃ અસુરકુમારા દેવાઃ પરિવસન્તિ! ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ!
‘જંબૂદ્વીવે દીવે’ જંબૂદ્વીપે દ્વીપે ‘મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ’ મંદરસ્ય-મેરોઃ, પર્વતસ્ય
‘દાહિણેણં’ દક્ષિણેન, દક્ષિણભાગે इत्यर्थः, ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए!’ अस्याः
रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘असी उत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए’ अशीतिसहस्रो-
त्तरयोजनशतसहस्रवाहल्यायाः, अशीतिसहस्राधिकलक्षयोजनविस्तारायाः ‘उवरिं’
उपरि-ऊर्ध्वभागे, एगं जोयणसहस्सं ओगाहित्ता’ एकं योजनसहस्रम् अवगाह्य-
प्रविश्य ‘द्विट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता’ अधश्च अधोभागे च, एकं योजनसह-
स्रम्, वर्जयित्वा मज्झे अट्टहुत्तरे जोयणसयसहस्से मध्ये-मध्यभागे, अट्टसप्तति-
सहस्रोत्तरे योजनशतसहस्रं, अट्टसप्ततिसहस्राधिकलक्षयोनेपु इत्यर्थः, ‘एत्थ णं’
अत्र खलु-उपर्युक्तस्थले ‘दाहिणिह्लाणं’ दाक्षिणात्यानाम्, ‘असुरकुमारणं-देवाणं
असुरकुमाराणाम् देवानाम्, चउत्तीसं भवणावाससयसहस्सा’ चतुस्त्रिंशत् भवनावास-
शतसहस्राणि-चतुस्त्रिंशद् भवनावासलक्षाणि ‘भवन्तीति मवखायं’ भवन्ति-इत्या-
ख्यातं मया महावीरेण, अन्यैश्च तीर्थकृद्भिः, ‘ते णं भवणा वाहिं वट्ठा’ तानि

અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવ કે સ્થાન કિસ પ્રદેશ મેં હૈં ? હસી પ્રશ્ન
કો સ્પષ્ટ કરને કે લિષ કહા ગયા હૈ-હે ભગવન્ ! દક્ષિણ દિશા કે
અસુરકુમાર દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં સ્થિત
મેરુ પર્વત કે દક્ષિણ ભાગ મેં, એક લાખ અસસી હજાર યોજન મોટાઈ
વાલી હસ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે ડપરી એક હજાર યોજન મેં પ્રવેશ કરકે
-એક હજાર યોજન નીચે જાકર તથા એક હજાર યોજન છોડકર, વીચ
કે એક લાખ અઠહત્તર હજાર યોજન મેં દક્ષિણાત્ય અસુરકુમાર દેવોં કે
ચૌતીસ લાખ ભવનાવાસ હૈં, એસા મૈંને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને ખી

અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવ કયા પ્રદેશમાં રહે છે ? આજ પ્રશ્નને સ્પષ્ટ કરવા માટે
કહેવાયું છે કે હે ભગવન્ દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારદેવો કયાં નિવાસકરે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપનામક દ્વીપમાં રહેલા
મેરુપર્વતના દક્ષિણ ભાગમાં, એકલાખ એસી હજાર યોજન મોટાઈ વાળી
આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઉપર એક હજાર યોજનનો ત્યાગ કરીને તથા
નીચેના એક હજાર યોજન ત્યજીને, વચલા એક લાખ અઠ્યોતેર હજાર
યોજનમાં દાક્ષિણાત્ય અસુરકુમાર દેવોના ચૌત્રીસ લાખ ભવનાવાસ છે.
એમ મેં તથા અન્ય તીર્થકરોએ કહ્યું છે. તે ભવનો બહારથી ગોળ છે

खलु-उपर्युक्तानि भवनानि, वहिर्भागे वृत्तानि वर्तुलानि, 'अंतो चउरंसा' अन्तो-
मध्यभागे इत्यर्थः चतुरस्राणि-चतुरस्राकाराणि भवन्ति, 'सो चैव वण्णओ जाव-
पडिख्वा' तानि चैव वर्णकः-अन्यत्र कृतवर्णनानि, यावत्-अधः पुष्करकर्णिकासं-
स्थानसंस्थितानि, उत्कीर्णान्तरविपुलगम्भीरखातपरिखाणि, प्राकाराट्टालककपा-
टतोरणप्रतिद्वारदेशभागानि, यन्त्रशतघ्नीमुशळमुसण्ठी परिवारितानि, अयोध्यानि
सदा जयानि सदा गुप्तानि अष्टचत्वारिंशत् कोष्ठरचितानि, अष्टचत्वारिंशत्कृत-
वनमालानि, क्षेमाणि गिवानि, किङ्करामरदण्डोपरभितानि लिप्पोपलिप्तमहितानि,
गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितानि, उपचितचन्दनकलशानि, चन्द-
नघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागानि, आसक्तोत्सक्तविपुलवृत्तव्याघारितमाल्य-

कहा है। वे भवन बाहर से गोल हैं और अन्दर से चौकोर हैं। उनका
वर्णन पहले के समान सनझ लेना चाहिए। अर्थात् नीचे कमल की
कर्णिका के समान स्पष्ट अन्तर से युक्त विपुल एवं गंभीर खाइयों
तथा परिखाओ से युक्त हैं। प्राकार, अट्टालक, कपाट, तोरण तथा
प्रतिद्वारों वाले हैं। वे यंत्रों, शतघ्नियों, मुशलो एवं मुसण्ठी नामक
शस्त्रों से युक्त हैं। शत्रुओं द्वारा अयोध्य हैं और इस कारण सदा
जयशील हैं, सदा सुरक्षित हैं, अडतालीस कोठों वाले हैं, अडतालीस
वनमालाओं से सुशोभित हैं। शत्रुकृत उपद्रव से रहित, मंगलमय
एवं किंकर देवों के दण्ड से सुरक्षित हैं। लिपे पुते होने के कारण
प्रशस्त हैं। उनमें गोशीर्ष चन्दन तथा सरस रक्त चन्दन के पांचों
उंगलियो वाले हथे लगे रहते हैं। उनमें मंगलघट स्थापित किए
हुए हैं। उनके प्रतिद्वार देश में चन्दन चर्चित घटों के सुन्दर तोरण

अने अन्दरथी चोरस छे. तेमनु वणुन पडेलान्नी भाइक समल्लेवुं जेधये
अर्थात् नीचे कमलानी कर्णिका, सरणु अन्तरथी युक्त विपुल अने गंभीर
खाइयो तथा परिखाओथी युक्त छे. ते मधा प्राकार, अट्टालक, कपाट, तोरण
तथा प्रतिद्वारो वाणा छे. तेओ यंत्रो, शतघ्नियो मुसलो, तेमज मुसण्ठी नामक
यंत्रथी युक्त छे. शत्रुओ द्वारा अयोध्य छे, अने ते कारणुथी सदा जय शील
छे, सदा सुरक्षित छे, अडतालीसकोठावाणा छे. अडतालीस वनमालाओ थी
सुशोभित छे. शत्रुकृत उपद्रवथी रहित, मंगलमय तेमज किंकर देवोथी
(तेमनाइउथी) सुरक्षित छे. लिपेव-धुपेव होवाने कारणे प्रशस्त छे. तेमां
गोशेयन चन्दन तथा सरस रक्त चन्दनना पाये आगणीयोवाणा थापा
पाडेला होय छे. तेमां मंगल घट, स्थापित करेला छे. तेमना प्रतिद्वार-देश-
भागमां चन्दन चर्चित घटाओना सुंदर तोरण रचेला होय छे. उपर थी

દામકલાપાનિ, પશ્ચવર્ણસરસસુરભિમુક્તપુષ્પપુષ્પોપચારકલિતાનિ, કાલાગુરુપ્રવરકુન્દુરુક્તરુક્તધૂપમધમધાયમાનગન્ધોદ્ધૂતાભિરામાણિ, સુગન્ધવરગન્ધિકાનિ ગન્ધવર્તિભૂતાનિ અપ્સરોગણસંઘસંવિકીર્ણાનિ, દિવ્યત્રુટિતશબ્દસંપ્રણાદિતાનિ, સર્વરત્નમયાનિ અચ્છાનિ શ્લક્ષ્ણાનિ, મલ્લુણાનિ, ઘૃષ્ટાનિ, મૃષ્ટાનિ નીરજાંસિ, નિર્મલાનિ, નિષ્પક્લાનિ, નિષ્પક્લટચ્છાયાનિ સપ્રમાણિ સશ્રીકાણિ-સમરીચિકાનિ, સોદ્યોતાનિ, પ્રાસાદિકાનિ, દર્શનીયાનિ, અભિરૂપાણિ, પ્રતિરૂપાણિ, 'એત્યણં' અત્ર સ્થલ ઉપર્યુક્ત સ્થલેષુ 'દાહિણિલ્લાણં' દાહિણાત્યાનામ્ 'અસુરકુમારાણં' અસુરકુમારાણામ્ 'દેવાણં' દેવાનામ્ 'પજ્જતાપજ્જત્તાણં' પર્યાપ્તાયર્યાપ્તકાનામ્ 'ઠાણા પણ્ણત્તા' સ્થાનાનિ સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ વ્રજ્જ્ઞાનિ-પ્રરૂપિતાનિ, સન્તિ 'તીસુ-

વને હૈં । ડપર સે નીચે તક લટકતે હુએ યાલ્યદામકલાપ હૈં । પાંચો રંગોં કે વિશ્વરે હુએ સરસ ઓર સુગંધ યુક્ત પુષ્પોં કે ઉપચાર સે યુક્ત હૈં । અગર, ચીડા, લોબાન આદિ કી સહકતી હુઈ ધૂપ કે સમૂહ સે રમણીય પ્રતીત હોતે હૈં । ઉત્તમ સુગંધ સે ગંધિત હૈં । ગંધદ્રવ્ય કી ગુટિકા જૈસે જાન પડતે હૈં । અપ્સરાઓં કે સમૂહ સે વ્યાસ હૈં । દિવ્ય વાદ્યોં કી ધ્વનિ સે યુક્ત રહતે હૈં । સર્વ રત્નમય હૈં, સ્વચ્છ હૈં, સિન્ધ પુદ્ગલોં દ્વારા નિર્મિત ઓર કોમલ હૈં । રક્ષ સે રહિત, નિર્મલ, નિષ્પંક એવં આવરણ રહિત છાયા વાલે હૈં । પ્રભા સે યુક્ત શ્રીસમ્પન્ન, કિરણોં વાલે, ઉદ્યોતવાન્, પ્રસન્નતાજનક, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈં ।

इन स्थानों में, दक्षिण दिशा के पर्याप्त और अपर्याप्त असुर-कुमार देवों के स्थान-मूलस्थान-कहे गए हैं । ये स्थान तीनों अपे-

નીચે સુધી લટકતી પુષ્પ માળાઓના સમૂહ હોય છે. પાંચેરંગો ના વેરેલા સરસ તેમજ સુગન્ધ યુક્ત પુષ્પોના ઉપચારોથી યુક્ત છે. અગર ચન્દન, ચીડા માર, લોબાન આદિના મહેકવાળી સુગન્ધીદાર ધૂપના સમૂહથી રમણીય જણાય છે. ઉત્તમ સુગન્ધથી સુગન્ધિત છે. ગંધ દ્રવ્યોની ગોટીયોના જેવું જણાય છે. અપ્સરાઓના સમૂહથી વ્યાસ હોય છે દિવ્ય વાદ્યોના ધ્વનિથી યુક્ત રહે છે. બધું જ રત્નમય છે. સ્વચ્છ છે. સિન્ધ પુદ્ગલો દ્વારા નિર્મિત અને કોમળ છે. રજથી રહિત, નિર્મળ, નિષ્પંક, તેમજ આવરણ રહિત છાયા વાળી પ્રભા થી યુક્ત છે. શ્રીસંપન્ન, કિરણોવાળા ઉદ્યોતવાળા પ્રકાશવાળા, પ્રસન્નતા જનક, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે.

આ સ્થાનોમાં, દક્ષિણ દિશાના પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત અસુરકુમારદેવોના સ્વસ્થાન, મૂલસ્થાન કહેલાં છે. એ સ્થાન ત્રણે અપેક્ષાઓથી અર્થાત્ ઉપપાત,

વિલોગસસ અસંખેજ્ઞદ્ભાગે' ત્રિપ્વપિ સ્વસ્થાનોપપાતસમુદ્ધાતરૂપેષુ સ્થાનેષુ લોક-
સ્ય અસંખ્યેયભાગઃ-અસંખ્યેયતમો ભાગો વક્તવ્યઃ ઇત્યાગ્રયઃ 'તત્થ પં વદ્ધવે-
દાહિણિહલા' તત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ, વદ્ધવો દાક્ષિણાત્યાઃ 'અસુરકુમારા દેવા'
અસુરકુમારાઃ દેવાઃ, 'દેવીઓ' દેવ્યશ્ચ 'પરિવસંતિ' પરિવસન્તિ, તે ચાસુરકુમારા
દાક્ષિણાત્યાઃ દેવાઃ 'કાલા' કૃષ્ણાઃ 'લોહિયવચ્ચા' લોહિતાક્ષ વિમ્બીઞ્ઠાઃ 'તદેવ
જાવ' તથૈવ-પૂર્વોક્તાસુરકુમારવર્ણનવદેવવર્ણનં કર્તવ્યમ્, યાવત્-યવલપુષ્પદન્તાઃ,
અસિતકેશાઃ વામે એકકુણ્ડલધરાઃ, આર્દ્રચન્દનાનુલિપ્તગાત્રાઃ રૂપન્દિલિઃપ્રપુષ્પ-
પ્રકાશાનિ અસંક્લિષ્ટાનિ સૂક્ષ્માણિ વસ્ત્રાણિ પ્રવરાણિ પરિદિતવન્તઃ, પ્રથમં વયશ્ચા-
તિક્રાન્તાઃ, દ્વિતીયશ્ચવયઃ અસંગ્રાપ્તાઃ મદ્રે યૌવને વર્તમાનાઃ ઇત્યાદિ પૂર્વોક્તવિશે-
ષણવિશિષ્ટાઃ સન્તો મહતાઽહતનાટ્યગીતવાદિતતઃત્રીતલતાલત્રુટિતઘનમૃદગ્ગપટ

ક્ષાઓ' સે અર્થાત્ ઉપપાત, સમુદ્ધાત તથા સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા લોક
કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં હૈં । ઇન ઉપર્યુક્ત સ્થાનોં મેં વદ્ધુત-સે દાક્ષિ-
ણાત્ય અસુરકુમાર દેવોં તથા દેવિયોં કા નિવાસ હૈં ।

વે દક્ષિણ દિશા કે અસુરકુમાર દેવ વર્ણ સે કાલે હૈં, લાલ નેત્રોં
વાલે હૈં, વિમ્બફલ કે સમાન હોઠ વાલે હૈં, ઇત્યાદિ અસુરકુમારોં કે
વર્ણન કે સમાન ઇનકોં બી વર્ણન સમજ્ઞ લેના ચાહિયે, યાવત્ શ્વેત
પુષ્પ કે સમાન દાંતોં વાલે, કૃષ્ણ કેશોં વાલે, વાચીં ઓર એક કુંડલ
કો ધારણ કરને વાલે, સરસ ચન્દન સે લિપ્ત અંગોપાંગોં વાલે, તથા
શિલિન્દ્ર પુષ્પ કે સમાન આનન્દપ્રદ વારીક વસ્ત્રોં કે ધારક હોતે હૈં ।
વે પ્રથમ એવં દ્વિતીય વય કે મધ્ય મેં-મદ્ર યૌવન મેં સદા વર્તમાન રહતે
હૈં । ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત સમી વિશેષણોં સે યુક્ત વે દેવ નાટ્ય, સંગીત
તથા વીણા, તલ, તાલ, મૃદંગ આદિ કે વાદનકી મધુર ધ્વનિ કે આનન્દ

સમુદ્ધાત તથા સ્વસ્થાનની અપેક્ષાથી લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. આ
પૂર્વોક્ત સ્થાનોમાં ધણુજ દાક્ષિણાત્ય અસુરકુમાર દેવો તથા દેવીયોના નિવાસ છે.

તે દક્ષિણદિશાના અસુરકુમારદેવ રંગે કાળા છે. લાલ નેત્રોવાળા છે,
ખિમ્બફળના સમાન હોઠ વાળા છે. એમ અસુરકુમારોના વર્ણનની જેમ
આનું પણ વર્ણન સમજી લેવું જોઈએ. શ્વેત પુષ્પોના સમાન દાંત વાળા
કૃષ્ણ કેશ વાળા, ડાબી બાજુએ એક કુંડળ ને ધારણ કરનારા, સરસ ચન્દનથી
લિપ્ત અંગોપાંગ વાળા તથા શિલિન્દ્ર પુષ્પની જેમ આનન્દ દાયક બીજાં વસ્ત્રોને
ધારણ કરનાર હોય છે. તેઓ પહેલી અને બીજી વયની મધ્યમાં ભદ્રયૌવનમાં
સદા વર્તમાન રહે છે. ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત બધાવિશેષણોથી યુક્ત તે દેવો નાટ્ય,
સંગીત, તથા વીણા, તલ, તાલ મૃદંગ આદિના વાદનની મધુર ધ્વનિના

પ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ 'મુંજમાળા વિહરંતિ' મુઝ્જાનાઃ, વિહરન્તિ-
તિષ્ઠન્તિ, 'એસિ ણં' એતેપાં સ્વલુ દાક્ષિણાત્યાનામ્ અસુરકુમાણામ્ દેવાનામ્
'તહેવ' તથૈવ સામાન્યાસુરકુમારદેવવદેવ 'તાયત્તીસગલોગપાલા' ત્રાયસ્ત્રિંશકલોક-
પાલા 'ભવંતિ' ભવન્તિ, 'એવં સવ્વત્થ માણિયવ્વં' એવં રીત્યા સર્વત્ર સ્થલેષુ મણિ-
તવ્યમ્-વક્તવ્યમ્, અથ દાક્ષિણાત્યાસુરકુમારેન્દ્રં ચમરં વર્ણયિતુમાહ-'ભવણવાસીણં
ચમરે' ભવનવાસી સ્વલુ ચમરઃ 'ઇત્થ' અત્ર દક્ષિણદિગ્ભાગે 'અસુરકુમારિંદે અસુ-
રકુમારરાયા' અસુરકુમારેન્દ્રઃ, અસુરકુમારરાજઃ 'પરિવસતિ' પરિવસતિ સ સ્વલુ
ચમરઃ કીદ્દશઃ ઇત્યાહ-'કાલે' કૃષ્ણવર્ણ, 'મહાનીલસરિસે' મહાનીલસદૃશઃ,
'જાવ પમાસે માણે' યાવત્-નીલગુટિકાગવલાતસીકુસુમપ્રકાશઃ, વિકસિતશતપત્ર-
નિર્મલેષત્ સિતરક્તતામ્રનયનઃ, ગરુડાયતર્જુતુઙ્ગનાસઃ, ઉપચિત્તશિલાપ્રવાલવિ-
મ્બફલસન્નિમાધરોષ્ઠઃ, પાણ્ડુશશિસકલવિમલનિર્મલદધિઘનશંખગોક્ષીરકુન્દ-

કા અનુભવ કરતે રહતે હૈં ઓર દિવ્ય ભોગોપભોગોં કો ભોગતે હૈં ।

इन दक्षिण दिशा के असुरकुमार देवों के सामान्य असुरकुमार
देवों की तरह त्रायस्त्रिंशक और लोकपाल होते हैं । इस प्रकार सभी
स्थलों में कह लेना चाहिए ।

अब दक्षिण दिशा के असुरकुमारों के इन्द्र चमरेन्द्र का वर्णन
करते हैं-दक्षिण दिशा में चमर नामक असुरकुमारेन्द्र एवं असुर-
कुमारों का राजा है । वह चमरेन्द्र कृष्णवर्ण है, महानील के समान
है, यावत् नील की गुटिका, भैस के सींग, एवं अलसी के फूल के
समान वर्ण वाला है । उसके नेत्र विकसित कमल के समान, किंचित्
श्वेत, रक्त और ताम्रवर्ण के हैं । नासिका गरुड की नासिका के
समान सरल, लम्बी और ऊंची है । पुष्ट मूंगा तथा विम्बफल के
समान अधरोष्ठ है । श्वेत, विमल एवं निर्मल चन्द्रखण्ड, जमे हुए

આનંદનો અનુભવકરતા રહે છે. અને દિવ્ય ભોગોપભોગોને ભોગવે છે.

આ દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારોને સામાન્ય અસુરકુમારદેવોની જેમ ત્રાય-
સ્ત્રિંશક અને લોકપાલ હોય છે. એ પ્રકારે ગદ્યાં સ્થળોમાં કહીલેવું જોઈએ.

હવે દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારોના ઇન્દ્ર ચમરનું વર્ણન કરે છે. દક્ષિણદિશામાં
ચમર નામના અસુરકુમારેન્દ્ર અસુરકુમારોના રાજા છે. તે ચમરેન્દ્ર કાળા
રંગના છે, મહાનીલના સમાન છે. નીલની ગોળી ભેંસના શિંગડા અને અળ-
સીના ફુલની સમાન રંગ વાળા છે. તેમના નેત્ર ખીલેલાં કમળના સમાન
કાંઈક શ્વેત રક્ત અને તામ્ર વર્ણના હોય છે. નાસિકા ગરુડની નાસિકાના
સમાન સરલ લાંબી અને ઊંચી હોય છે. પુષ્ટ પ્રવાલ તથા વિમ્બફળના

કરજોમૃણાલિકાધવલદન્તશ્રેણિઃ, દુતવદનિર્મ્માતૃતત્તપનીયરક્તતલ્લાલ-
જિહ્વાઃ, અઙ્ગનઘનકૃષ્ણરુચકરમણીયસ્નિગ્ધકેશો, વાયે એકકુંડલધરઃ આર્દ્રચન્દના-
નુલિપ્તગાત્રઃ સ્પષ્ટિલિન્દ્રપુષ્પપ્રકાશાનિ અસંલિપ્તનિ સૂક્ષ્માણિ વસ્ત્રાણિ પ્રવરાણિ
પરિહિતઃ, વયથ પ્રથમં સમતિક્રાન્તઃ, દ્વિતીયઞ્ચ વયોઽસંપ્રાપ્તો ભદ્રે યૌવને વર્તમા-
નસ્તલભન્નકત્રુટિતપ્રવરભૂષણનિર્મલમણિરત્નમણ્ડિતભુજોદશમુદ્રામણ્ડિતાગ્રહસ્તશ્ચૂ-
ડામણિચિત્રચિહ્નગતઃ સૂરૂપો મહર્દ્ધિકો મહાશ્રુતિકો મહાયશાઃ મહાવલો મહા-

દહી, શંખ ગાય કે દૂધ, કુંદપુષ્પ, જલકળા અને મૃણાલિકા કે સમાન
સફેદ દંતપંક્તિ વાળા છે। ઉસકે હાથો-પૈરોં કે તલવે, તાલુ તથા
જીભ આગ મેં તપાકર ધોયે હુણ તપનીય-સ્વર્ણ કે સદૃશ છે। ઉનકે
કેશ અંજન, તથા મેઘ કે સમાન કાલે અને રુચક રત્ન કે સમાન રમ-
ણીય તથા ચિકને છે। વહ વાયે કાન મેં એક કુંડલ કો ધારણ કરતા
છે। ઉનકા શરીર ગોળે ચન્દન સે અનુલિપ્ત રહતા છે। શિલિન્દ્ર પુષ્પ
કે સમાન કિંચિત્ લાલ વર્ણ કે, આનન્દપ્રદ અને સૂક્ષ્મ શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રો
કો ધારણ કિયે રહતા છે। પ્રથમ વય કો લાંબા હુઆ ઓર દ્વિતીય વય
કો પ્રાપ્ત ન હુઆ અર્થાત્ દોનોં અવસ્થાઓં કે મધ્યવર્તી, ભદ્ર યૌવન
મેં વર્તમાન રહતા છે। તલભંગ, ક્રુટિત તથા અન્ય નિર્મલ મણિયો અને
રત્નો સે ઉસકો સુજાણ વિભૂષિત રહતી છે। ઝંગલિયાં દશ મુદ્રિકાઓં
સે મંડિત હોતી છે। વહ અદ્ભુત ચૂડામણિ કે ચિહ્ન સે યુક્ત છે।
સુંદર રૂપ સે સંપન્ન, મહાન્ કદ્ધિ કા ધારક, મહાન્ શ્રુતિમાન, મહા-

સમાન નીચેનો હોઠ હોય છે. વિમલ શ્વેત તેમજ નિર્મળ ચન્દ્રખંડ તથા
જમાવેલા દહિ, શંખ ગાયના દૂધ, કુંદપુષ્પ જળકળા અને મૃણાલિકાના
સમાન સફેદ દંતપંક્તિ વાળા હોય છે. તેમના હાથ પગોના તળીયા, તાલુ
તથા જીભ, આગમાં તપાવી ધોઈ અને સ્વચ્છ કરેલા સોના સમાન હોય છે.
તેમના કેશ અંજન તથા મેઘના સરખા હોવા તેમજ રચક રત્નની સમાન
રમણીય તથા ચીકળા હોય છે. તેઓ હાથ કાનમાં એક કુંડળ ધારણ કરે
છે. તેમના શરીર આર્દ્ર ચદન થી અનુલિપ્ત રહે છે. શિલિન્દ્ર પુષ્પની સમાન
ઠંઠક લાલ રંગના આનન્દપ્રદ તેમજ સૂક્ષ્મ શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોને ધારણ કરે છે. પ્રથમ
વય વિતાવી ચૂકેલા દ્વિતીય વયને પ્રાપ્ત નહી થયેલા અર્થાત્ બન્ને અવસ્થા-
ઓના મધ્યવર્તી ભદ્ર યૌવનમાં વર્તમાન રહે છે. તલભંગ, ક્રુટિત તથા
અન્ય નિર્મળ મણિયો તેમજ રત્નોથી તેમની ભુજાઓ વિભૂષિત રહે છે. દશે
આંગળીયો વિંટીયોથી વિભૂષિત હોય છે. તે અદ્ભુત ચૂડામણિના ચિહ્નને
ધારણ કરે છે. સુંદર સુરૂપથી સંપન્ન મહાન સમૃદ્ધિ વાળા મહાન્ શ્રુતિમાન

भागो महासौख्यो हारविराजितवक्षाः कटकत्रुटितस्तम्भितभुजः, अङ्गदकुण्डल-
मृष्टगण्डतलकर्णपीठधारी, विचित्रहरतामरणो विचित्रमालामौलिमुकुटः कल्या-
णकप्रवरवस्त्रपरिहितः कल्याणकप्रवरमालयानुलेपनधरो आस्वरवोन्दिः प्रलम्बव-
नमालधरो दिव्येन वर्णगन्धादिना दश दिश उद्द्योतयन् 'पभासेमाणे' प्रभास-
यन् 'से णं तत्थ' स खलु चमरस्तत्र-उपर्युक्त स्थले, 'चउतीसाए भवणावासस-
यसहस्साणं' चतुस्त्रिंशतो भवनावासशतसहस्राणाम्, चतुस्त्रिंशद् भवनावासलक्षा-
णाम्, 'चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीणं' चतुष्पठेः सामानिकसाहस्रीणाम्
'तायत्तीसाए-तायत्तीसगाणं' त्रयस्त्रिंशतस्त्रायस्त्रिंशकानाम्, 'चउण्हं-लोगपा-
लाणं' चतुर्णां लोकपालानाम्, 'पंचण्हं अग्गमहिस्सीणं' पञ्चानाम् अग्रमहिषीणाम्,

यश, महाबल, महानुभाष तथा महान् सुख से युक्त है। उसका
वक्षस्थल हार से सुशोभित रहता है। कडों और त्रुटित नामक
आभूषण से उसकी भुजाएं स्तब्ध रहती हैं। वह अंगद, कुंडल तथा
कपोल भाग को मर्षण करने वाले कर्णपीठ नामक आभूषण को धारण
करता है। उसके हाथों में अद्भुत आभूषण होता है। उसका मुकुट
विचित्र मालाओं से युक्त है। कल्याणकारी श्रेष्ठ वस्त्र पहनता है।
कल्याणकर तथा उत्तम मालाओं एवं अनुलेपन को धारण करता
है। उसका शरीर देदीप्यमान है। वह लम्बी लटकती हुई वनमला
का धारक होता है। दिव्य वर्ण तथा गंध आदि से दशों दिशाओं को
उद्योतित एवं प्रकाशित करता है।

वह चमरेन्द्र चौतीस लाख भवनासों का, चौसठ हजार सामा-
निक देवों का, तेतीस त्रायस्त्रिंश देवों का, चार लोकपालों का, पांच
परिवार सहित अग्रमहिषियों का, तीन प्रकार की परिषदों का, सात

महायश, महाबल, मोटानसीध तथा महान् सुखशी युक्त होय छे. तेमनी
छाती हारशी सुशोभित रह्ये छे. कडा अने त्रुटित नामना आभूषणशी युक्त
तेमनी लुण्ठो अङ्कड रह्ये छे. तेयो अंगद कुंडल तथा कपोल लागने
धसाता कर्णपीठ नामना आभूषणने धारण करे छे. तेमना हाथोमां अद्भुत
आभूषण होय छे. तेमना मुकुट विचित्र भाणाओशी युक्त होय छे. तेयो
कल्याणकारी श्रेष्ठ वस्त्र पहरे छे. कल्याणकर तथा उत्तम भाणाओ तथा-अनु-
लेपन धारण करे छे. तेमना शरीर देदीप्यमान छे लाणी लटकती वनमालाने
धारण करनारा छे. दिव्य वर्ण तथा गंध आदिशी दश दिशाओने प्रकाशित करे छे,

ते चमरेन्द्र चौतीस लाख भवनावासोना, चौसठ हजार सामानिक देवोना
तेतीस त्रायस्त्रिंश देवोना, चार लोकपालोना, पांच परिवार सहित अग्र-

સપરિવારાણં' સપરિવારાણામ્, 'તિષ્ઠં પરિસાણં' તિષ્ઠણામ્ પર્યદામ્, 'સત્ત્વં અણિ-
યાણં' સપ્તાનામ્ અનીકાનામ્ 'સત્ત્વં અણિયાદિર્વૈદ્યં' સપ્તાનામ્ અનીકાધિપતી-
નામ્ 'ચત્ત્વરં ય ચત્ત્વરોણં આયરક્ષદેવસાહસ્રીણં' ચત્ત્વરણાશ્ચ ચતુષ્પટ્ટીનામ્
આત્મરક્ષકદેરસાહસ્રીણામ્-પદ્મપદ્મશદધિકલક્ષદ્વયાત્મકરક્ષકદેવાનામ્, 'અન્નેસિ-
ચ વહૂણં દાહિણિલ્લાણં' અન્યેષાશ્ચ વહૂનાં દાક્ષિણાત્યાનામ્ 'દેવાણં દેવીણ ય'
દેવાનામ્ દેવીનાશ્ચ 'આદેવચ્ચં' આધિપત્યમ્, 'પૌરેવચ્ચં' પૌરપત્યમ્, 'જાવ'
યાવત્-સ્વામિત્વમ્, ભર્તૃત્વમ્, મહત્તરકત્વમ્, આજેશ્વરસેનાપત્યમ્ કારયન્ પાલયન્
મહતાઽહતનટયગોતવાદિતતન્ત્રોતરુતાલત્રુટિતવનમૃદ્ગ પટુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્
-ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાનો 'વિહરઈ' વિહરતિ-આસ્તે, અથ ઉત્તરદિગ્ભવાનામશ્ચુર-
કુમારાણામ્ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકદેવાનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ—'કહિણં મંતે !
ઉત્તરિલ્લાણં' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદ્રન્ત ! કુત્ર સ્થલ-કસ્મિન્ પ્રદેશે ઔત્તરા
હાણામ્-ઉત્તરદિગ્ભવાનામ્, 'અશુરકુમારાણં' અશુરકુમારાણામ્ 'દેવાણં' દેવાનામ્
'પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ 'ઠાણા પગ્ગત્તા ?' સ્થાનાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા

અનીકોં કા, સાત અનીકાધિપતિયોં કા, ચાર ચૌસઠ હજાર અર્થાત્
દો લાખ છપ્પન હજાર આત્મરક્ષક દેવોં કા તથા અન્ય વહુસંખ્યક
દક્ષિણી દેવોં ઔર દેવિયોં કા અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ, યાવત્ સ્વા-
મિત્વ, ભર્તૃત્વ, મહત્તરત્વ, સેનાપતિત્વ કરતા-કરાતા હુઆ ઔર
उनका पालन करता हुआ रहता है । वह नाट्य, गीत एवं वीणा,
तल, ताल, मृदंग आदि वाद्यों संबंधी भोगों को भोगता रहता है ।

अब उत्तर दिशा के पर्याप्त और अपर्याप्त असुरकुमार देवों के
स्थान आदि की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-गौतम स्वामी ने
प्रश्न किया-हे भगवन् ! उत्तर दिशा के पर्याप्त और अपर्याप्त असुर-
कुमार देवों के स्वस्थान किस प्रदेश में हैं ? इसी को दूसरे प्रकार से

મહિષીયોના ત્રણ પ્રકારની પરિવહોના, સાત અનીકોના, સાત અનીકાધિપતિ-
યોના, ચાર ચૌસઠ હજાર અર્થાત્ બે લાખ છપ્પન હજાર આત્મરક્ષક દેવોના
તથા અન્ય બહુસંખ્યક દક્ષિણી દેવો અને દેવિયોના અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ
સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ, મહત્તરત્વ, સેનાપતિત્વ, કરતા તેમજ કરાવતા થકા તેમજ
તેમનું પાલન કરતા રહે છે. તેઓ નાટ્ય, ગીત તેમજ વીણા, તલ, તાલ,
મૃદંગ આદિ વાદ્યો સંબંધી ભોગોને ભોગવતા રહે છે.

હવે ઉત્તર દિશાના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવોના સ્થાન
આદિની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો-હે ભગવન્ !
ઉત્તર દિશાના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવોના સ્વસ્થાન કયા

સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞાનિ ? પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? તદેવ પ્રકારાન્તરેણ પ્રરૂપયિતુ-
માહ—‘કદ્દિણં ભંતે !—ઉત્તરિલ્લા’ હે ભદન્ત ! કુત્ર ચલુ—કસ્મિન્ પ્રદેશે, ઔત્ત-
રાદા ઉત્તરદિગ્વાસિનઃ ‘અસુરકુમારા’ અસુરકુમારાઃ ‘દેવા પરિવસન્તિ’ દેવાઃ પરિ-
વસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ—ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જંબૂદ્વીવે દ્વીવે’ જમ્બૂદ્વીપે
દ્વીપે ‘મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ’ મન્દરસ્ય—મેરોઃ, પર્વતસ્ય ‘ઉત્તરેણં’ ઉત્તરદિગ્ભાગે,
‘ઈમીસે રયણપ્પમા પુઢવીણ’ અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ, ‘અસી ઉત્તરજોયણ
સયસહસ્સવાહલ્લાણ’ અશીતિસહસ્રોત્તરયોજનશતસહસ્રવાહલ્યાયાઃ, અશીતિસહ-
સ્રાધિકલક્ષયોજકવિસ્તારાયાઃ ‘ઉવરિં’ ઉપરિ—ઊર્ધ્વભાગે इत्यर्थः, ‘एणं योजन-
सहस्सं ओगाहित्ता’ एकं योजनसहस्रम्, अवगाह्य—प्रविश्य ‘द्विट्ठा चेगं जोयण-
सहस्सं वज्जित्ता’ अधश्च—अधस्तात्, एकं योजनसहस्रम् वर्जयित्वा ‘मज्झे अट्ठुत्तरे
जोयणसयसहस्से’ मध्ये—मध्यभागे, आभ्यन्तरे इत्यर्थः, अण्टसप्ततिसहस्रोत्तरे
योजनशतसहस्रे अण्टसप्ततिसहस्राधिकलक्षयोजने ‘एत्थणं’ अत्र ચલુ—उपर्युक्त-
स्थले ‘उत्तरिल्लाणं’ ઔત્તરાદાણામ્—ઉત્તરદિગ્ભવાનામ્ ‘અસુરકુમારાણં’ અસુરકુ-
મારાણામ્, ‘દેવાણં’ દેવાનામ્, ‘ત્રીસં ભવનાવાસસયસહસ્સા’ ત્રિશદ્ ભવનાવાસ-
શતસહસ્રાણિ ‘ભવંતીતિમવચ્છાયં’ ભવન્તિ इत्याख्यातम्, मया महावीरेण, अन्यैश्च
तीर्थकृद्भिः, ‘ते णं भवणा वाहिं वट्ठा’ तानि ચલુ ભવનાનિ વહિર્ભાગે વૃત્તાનિ—

કહતે હૈં—હે ભગવન્ ઉત્તરદિશા કે અસુરકુમાર દેવ કિસ પ્રદેશ મેં
નિવાસ કરતે હૈં ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપ નામક
દ્વીપ મેં, મેરુ પર્વત કે ઉત્તર મેં, એક લાખ અસી હજાર યોજન મોટી
હસ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે ડપર કે એક હજાર યોજન ઔર નીચે કે એક
હજાર ભાગ કો છોડકર મધ્ય કે એક લાખ અઠહત્તર હજાર યોજન
ભાગ મેં, ઉત્તર દિશા કે અસુરકુમાર દેવોં કે ત્રીસ લાખ ભવનાવાસ
હૈં, એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને કહા હૈ ।

ઉત્તરદિશા કે અસુરકુમારોં કે યે ભવન બાહર સે ગોલાકાર હૈં,

પ્રદેશમાં છે ? તેનેજ બીજા પ્રકારે કહે છે—હે ભગવન્ । ઉત્તરદિશાના અસુર-
કુમાર દેવ કયા પ્રદેશમાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ । જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપમાં, મેરુ-
પર્વતના ઉત્તરમાં, એક લાખ અસી હજાર યોજન મોટી આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના
ઉપરના એક હજાર યોજન અને નીચેના એક હજાર યોજન ભાગને છોડીને
મધ્યના એક લાખ અઠયોતેર હજાર યોજન ભાગમાં, ઉત્તરદિશાના અસુરકુમાર
દેવોના ત્રીસ લાખ ભવનાવાસ છે. એમ મે તથા અન્ય તીર્થ કરોએ કહ્યુ છે.

ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારોના આ ભવન બહારથી ગોળાકાર છે, અંદરથી

વર્તુલાનિ, 'અંતો ચરંસા' અન્તઃ-મધ્યભાગે ચતુરસ્રાણિ ચતુરસ્રાકારાણિ 'સેસં જહા' શેષં યથા 'દાદિણિલ્લાણં' દાદિણત્યાનામ્ અસુરકુમારાણામ્ આવાસાદિકમુક્તં તથૈવ ઉત્તરદિગ્મવાનામપિ આવાસાદિકમ્ વક્તવ્યમ્, 'જાવ' યાવદ્-દિવ્યાન મુદ્ધાનો વિહરતિ-તિષ્ઠતિ, અથોત્તરાદ્યમુરકુમારેન્દ્રદલિ પ્રસ્પયિતુગાહ-'વલી એત્થ વરોચણિંદે' અત્ર-ઉપર્યુક્તસ્થલે, વલીર્વૈરોચનેન્દ્રઃ, 'વરોચણગયા' વૈરો-ચનરાજઃ, 'પરિવસતિ' પરિવસતિ સ વલી ક્લીદશ્ચ ઇત્યાદ્-'કાલે' કૃષ્ણવર્ણઃ, 'મહાનીલસરિસે' મહાનીલસદશઃ, 'જાવ' યાવદ્-નીલગુટિકાગદ્વાતસીકુસુમ પ્રકાશઃ, વિકસિતશતપત્રનિર્મલેપદ્મકતાદ્રનયનઃ, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્તવિશેષણવિશિષ્ટો દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દગદિશઃ ઉદ્યોતયન્ 'પમાસેમાણે' પ્રમાસયન્ 'સે ગં તત્થ' સ સ્વલુ વલી તત્ર-ઉપર્યુક્તસ્થલે, 'તીસાણ મવગાવામસવસદ્દસાણં' ત્રિશતો મવનાવાસશતસદ્દસાણામ્ 'સઢીણ સામાણિનમાદ્દસીણં' પઞ્ચેઃ સામાનિકસાદ્દસી-

અન્દર સે ચૌકોર હૈં, ઇત્યાદિ વર્ણન જૈસે દક્ષિણ દિશા કે મવના-વાસોં કા ક્રિયા ગયા હૈ, વૈસા હી ઇન્કા મી સમજ્ઞ લેના ચાહિયે યાવત્ દિવ્ય ભોગોં કો ભોગતા હુઆ વિચરતા હૈ ।

અબ ઉત્તર દિશા કે વલીન્દ્ર કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-ઉત્તરદિશા મેં વલી નામક વૈરોચનેન્દ્ર યા વૈરોચનરાજ નિવાસ કરતા હૈ । વહ વલીન્દ્ર વર્ણ સે કૃષ્ણ હૈ, અત્યન્ત નીલ દ્રવ્ય કે સમાન હૈ, યાવત્ નીલ કી ગુટિકા, મૈસ કે સ્ત્રીંગ તથા અલસી કે ફૂલ કે સમાન વર્ણ વાલા હૈ । ઉસકે નેત્ર વિકસિત કમલ કે સદશ હૈં-નિર્મલ, કિંચિત્ રક્ત તથા તામ્રવર્ણ કે । ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત સમી વિશેષણ સમજ્ઞ લેને ચાહિયે । વહ દિવ્ય વર્ણ, દિવ્ય ગંધ આદિ સે દશે દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત એવં પ્રકાશિત કરતા રહતા હૈ । વહ ત્રીસ લાખ મવનાવાસોં કા, સાઠ

ચોરસ છે ઇત્યાદિ વર્ણુન જેવુ દક્ષિણ દિશાના ભવનાવાસોનુ કથુ' છે તેવુંજ આમનુ' પણ સમજી લેવુ જોઈએ યાવત્ તેઓ વધાજ દિવ્ય ભોગોને ભોગ-વતા થકા વિચરે છે.

હવે ઉત્તર દિશાના બલીન્દ્રની પ્રરૂપણા કરે છે-ઉત્તરદિશામાં બલી નામે વૈરોચનેન્દ્ર અથવા વૈરોચન રાજા નિવાસ કરે છે. તે બલીન્દ્ર રંગે કાળા છે અત્યન્ત નીલ દ્રવ્યના સમાન છે. યાવત્ નીલગોટી, પાડાના શિંગાડાં અને અળસીના ફુલ સમાન વર્ણુ વાળાં હોય છે તેમના નેત્ર વિકસિત કમળના જેવા હોય છે. નિર્મળ કંઈક લાલ તથા તામ્રવર્ણના ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત અથા વિશેષણો સમજી લેવા જોઈએ તેઓ દિવ્યવર્ણુ દિવ્યગંધ આદિથી દસે દિશાઓને ઉદ્યોતિત તેમજ પ્રકાશિત કરતા રહે છે. તેઓ ત્રીસ લાખ ભવનાવાસોના સાઠ

णाम्, 'तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं' त्रयस्त्रिंशतः त्रायस्त्रिंशकानाम् 'चउण्हं लोग-
पालाणं' चतुर्णां लोकपालानाम्, 'पंचण्हं अग्रमहिषीणं' पञ्चानाम्, अग्रमहिषी-
णाम्, 'सपरिवाराणं' सपरिवाराणाम् 'तिण्हं परिसाणं' तिसृणां पर्वदाम् 'सत्त-
ण्हं अणियाणं' सप्तानाम् अनीकानाम्-सैन्यानाम्, 'सत्तण्हं अणियाहिवईणं' सप्ता-
नाम् अनीकाधिपतीनाम्, 'चउण्ह य-सट्ठीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं' चतसृणां
च षट्ठीनाम्-चत्वारिंशत् आत्मरक्षकदेवसाहस्सीणाम् चत्वारिंशत्सहस्राधिकलक्षै
कात्मरक्षकाणाम् इत्यर्थः, 'अन्नेसिं च वहुणं उत्तरिल्लाणं' अन्येषां च बहूनाम्
औत्तराहाणाम्-उत्तरदिग्वासिनाम् 'असुरकुमाराणं' असुरकुमाराणाम्, 'देवाणय
देवीणय' देवानाञ्च देवीनाञ्च, 'आहेवच्चं' आधिपत्यम् 'पोरेवच्चं' पौरपत्यम्,
'कुव्वमाणे विहरइ' कुर्वन् विहरति-आस्ते ॥सू०॥ १९॥

मूलम्-कहि णं भंते ! नागकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्ज-
त्ताणं ठाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! नागकुमारा देवा परि-
वसंति ? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असी उत्तर-
जोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगा-
हिता, हिट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता मज्झे अट्ठुत्तरे
जोयणसयसहस्से, एत्थ णं नागकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्ज-
त्ताणं चुलसीइ भवणवाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, तेणं
भवणा बाहिं वट्ठा, अंतो चउरंसा जाव पडिख्खा, तत्थ णं

हजार सामानिक देवों का, तेतीस त्रायस्त्रिंश देवों का, चार लोकपालों
का, पांच सपरिवार अग्रमहिषियों का, तीन प्रकार की-बाह्य, मध्यम,
और अन्तरंग परिपदों का, सात अनीकों का, सात अनीकाधिपति
देवों का, चार साठ हजार अर्थात् दो लाख चालीस हजार आत्म-
रक्षक देवों का तथा बहुत-से अन्य असुरकुमार देवों और देवियों का
आधिपत्य एवं अग्रेसरपन करता हुआ रहता है ॥१९॥

हुन्नर सामानिक देवाना, तेतीस त्रायस्त्रिंश देवाना, चार लोकपालाना, पाच
सपरिवार अग्रमहिषीयाना त्रय प्रकारनी-बाह्य, मध्यम अने अन्तरंग परिपदेना,
सात अनीकेना, सात अनीकाधिपति देवाना. चार साठ हुन्नर अर्थात् दो लाख
चालीस हुन्नर आत्मरक्षक देवाना तथा बहुत अथवा अन्य उत्तरीय असुरकुमार
देवो तेमज देवियाना आधिपत्य तेमज अग्रेसरपणुं करता रहे छे ॥१९॥

णागकुमाराणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता, तीसु वि लोयस्स
 असंखेज्जइभागे तत्थ णं वहवे नागकुमारा देवा परिवसंति,
 महिद्धिया महज्जुईया, सेसं जहा ओहियाणं जाव विहरंति,
 धरणभूयाणंदा एत्थ णं दुवे नागकुमारिंदा णागकुमाररायाणो
 परिवसंति, महिद्धिया, सेसं जहा ओहियाणं जाव विहरंति, कहि णं
 भंते ! दाहिणिल्लाणं नागकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
 पण्णत्ता ? कहि णं भंते ! दाहिणिल्ला नागकुमारा देवा परि-
 वसंति ? गोयसा ! जंदूदीवे दीवे मंदरस्स पट्ठवयस्स दाहिणेणं
 इमीसे रयणणभाए पुढवीए असी उत्तरजोयणसयसहरस-
 वाहल्लाए उवरिंएणं जोयणसहरसं ओगाहिता हिट्टा चेगं जोय-
 णसहरसं वज्जित्ता सज्जे अट्टहुत्तरे जोयणसयसहरस्से एत्थ णं
 दाहिणिल्लाणं नागकुमाराणं देवाणं चउयालीसं भवणावास-
 सयसहरस्सा भवंतीति मवखाचं, तेणं भवणा वाहिं वट्टा जाव
 पडिरूवा, एत्थ णं दाहिणिल्लाणं नागकुमाराणं पज्जत्तापज्ज-
 त्ताणं ठाणा पण्णत्ता, तीसु वि लोयस्स असंखेज्जइभागे, एत्थ
 णं दाहिणिल्ला नागकुमारा देवा परिवसंति, महिद्धिया, जाव
 विहरंति, धरणे इत्थ नागकुमारिंदे नागकुमार राया परिवसइ,
 महिद्धिए जाव पभासेसाणे से णं तत्थ चउयालीसाए भवणा-
 वाससयसहरस्साणं छण्हं सामाणिय साहस्सीणं, तायत्तीसाए
 तायत्तीसगाणं चउण्हं लोगपालाणं, छण्हं अग्गमहिसीणं सप-
 रिवाराणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणि-
 याहिवईणं चउढवीसाए आयरक्खदेवसाहस्सीणं अन्नेसिं च
 बहूणं दाहिणिल्लाणं नागकुमाराणं देवाण य देवीण य आहे-
 वच्चं पोरेवच्चं कुट्टवसाणे विहरइ, कहि णं भंते ! उत्तरिल्लाणं
 णागकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ? कहि णं

भंते ! उत्तरिल्ला नागकुमारा देवा परिवसंति ? गोयमा !
जंबूदीवे दीवे मन्दरस्स पठवयस्स उत्तरेणं इमीसे रयणप्पभाए
पुठवीए असी उत्तरजोयणसहस्स बाहल्लाए उवरिं एगं जोयण-
सहस्सं ओगाहिन्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता मज्झे
अट्टहुत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ णं उत्तरिल्लाणं नागकुमाराणं
देवाणं चत्तालीसं भवणावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं,
तेणं भवणा बाहिं बट्टा सेसं जहा दाहिणिल्लाणं जाव विह-
रंति, भूयाणंदे एत्थ नागकुमारिंदे नागकुमारराया परिवसइ,
महिद्धिए जाव पभासेमाणे से णं तत्थ चत्तालीसाए भवणा-
वाससयसहस्साणं आहेवच्चं जाव विहरइ ।

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! नागकुमाराणाम् देवानां पर्याप्तापर्याप्तानाम्
स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! नागकुमारा देवाः परिवसन्ति ? गौतम !
अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः अशीतिसहस्रोत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्यायाः
उपरि एकं योजनवहस्रम् आगच्छ, अधश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये अष्ट-

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! नागकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं
ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त नागकुमार देवों
के स्वस्थान कहां हैं ? (कहि णं भंते ! नागकुमारा देवा परिवसंति ?)
हे भगवन् नागकुमार देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा !)
हे गौतम ! (इमीसे रयणप्पभाए पुठवीए असी उत्तरजोयणसयसहस्स-
बाहल्लाए) एक लाख अस्सी हजार मोटी इस रत्नप्रभा पृथ्वी के
(उवरिं) ऊपर (एगं) एक (जोयणसहस्सं) हजार योजन (ओगाहिन्ता)
अवगाहन करके (हिट्ठा) नीचे (चेगं) एक (जोयणसहस्सं) हजार योजन

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! नागकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
पणत्ता ?) हे भगवन् पर्याप्त अने अपर्याप्त नागकुमार देवाना स्वस्थान
क्यां रहुया छे ? (कहि णं भंते ! नागकुमारा देवा परिवसंति ?) हे भगवन् !
नागकुमार देव क्यां निवास करे छे (गोयमा) गौतम ! (इमीसे रयणप्पभाए पुठ-
वीए असी उत्तरजोयण सयसहस्स बाहल्लाए) ओंठ लाख ओंसी हजार योजन
मोटी आ रत्नप्रभा पृथ्वीना (उवरिं) ऊपर (एगं) ओंठ (जोयणसहस्सं) हजार
योजन (ओगाहिन्ता) अवगाहन करीने (हिट्ठा) नीचे (चेगं) ओंठ (जोयणसहस्सं)

સમ્પતિસહસ્રોત્તરે યોજનગતસહસ્રે અત્ર સ્વલુ નાગકુમારાણામ્ દેવાનાં પર્યાપ્તા-
પર્યાપ્તાનામ્ ચતુરશીતિ, ભવનાવાસગતસહસ્રાણિ ભવન્તિ इत्याख्याતम्, તાનિ
સ્વલુ ભવનાનિ વહ્નિર્વૃતાનિ, અન્નશ્રુત્યાણિ યાવન્ પ્રતિરૂપાણિ, તત્ર સ્વલુ નાગ-
કુમારાણામ્ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ, ત્રિપ્તવિ લોકસ્ય અસંસ્થે-
યભાગઃ, તત્ર સ્વલુ વહ્નો નાગકુમારા દેવા પરિવસંતિ, મહદ્વિકાઃ, મહાદ્યુતિકા,
શેષં યથા ઔધિકાનામ્, યાવદ્ વિહરંતિ, ધર્મભૂતાનન્દો અત્ર સ્વલુ દ્વૌ નાગકુ-

(વજ્રિત્તા) છોડકર (મજ્જે) મધ્ય મેં (અદ્વહુત્તરે જોયણસયસહસ્સે)
એક લાખ અઠ્ઠત્તર હજાર યોજન મેં (તત્થ ણં) વહાં (નાગકુમારાણં)
નાગકુમાર (દેવાણં) દેવોં કે (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તોં
કે (ચુલસીહ ભવણાવાસમયસહસ્સા) ચૌરાસી લાખ ભવનાવાસ
(ભવંતીતિ મક્કયાયં) હેં એમા કહા હે (તે ણં ભવણા) વે ભવન (વાહિં
વટ્ટા) બાહર સે ગોલાકાર હેં (અંતો ચરસંસા) અન્દર સે ચૌકોર હેં
(જાવ) યાવત્ (પહિરુવા) અતીવ સુન્દર હેં (તત્થ ણં) વહાં (નાગકુમા-
રાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત નાગકુમારોં કે (ઠાણા)
સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહે હેં (તીસુ વિ) તીનોં અપેક્ષાઓં સે (લોગસ્સ
અસંસ્થેજ્જહમાગે) લોક કે અસંસ્થાતવેં ભાગ મેં ।

(તત્થ ણં) વહાં (વહ્વે) વહુત-સે (નાગકુમારા દેવા (નાગકુમાર
દેવ (પરિવસંતિ) નિવાસ કરતે હેં (મહિહ્વિયા) મહાન્ કદ્ધિ કે ધારક
(મહજ્જુઈયા) મહાન્ કાન્તિ વાલે (સેસં જહા ઓહિયાણં) શેષ વર્ણન
સામાન્ય ભવનવાસી દેવોં જૈસા (જાવ) યાવત્ (વિહરંતિ) વિચરતે હેં ।

હજાર યોજન (વજ્રિત્તા) તથાને (મજ્જે) મધ્યમા)અદ્વહુત્તરે જોયણસહસ્સે) એક
લાખ અઠ્ઠત્તરે હજાર યોજનમા (તત્થ ણં) અહીં (નાગકુમારાણં) નાગકુમાર (દેવાણં)
દેવાના (પજ્જત્તા પજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્તોના (ચુલસીહ ભવણાવાસમય-
સહસ્સા) ચૌરાસી લાખ ભવનાવાસ (ભવંતીતિ મક્કયાયં) છે એમ કહ્યું છે.
(તેણ મજ્જણા) વે ભવનો (વાહિં વટ્ટા) બહારથી ગોળાકાર છે (અંતો ચરસંસા)
અન્દરથી ચોરસ છે (જાવ) યાવત્ (પહિરુવા) અતીવ સુન્દર છે (તત્થ ણં) ત્યાં
(નાગકુમારાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નાગકુમારોના (ઠાણા)
સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહ્યાં છે (તીસુ વિ) ત્રણે અપેક્ષાઓથી (લોગસ્સ અસંસ્થેજ્જહ
માગે) લોકના અસંસ્થાતમા ભાગમાં

(તત્થ ણં) ત્યાં (વહ્વે) ધણા બધા (નાગકુમારા દેવા) નાગકુમાર દેવ (પરિ-
વસંતિ) નિવાસ કરે છે (મહિહ્વિયા) મહાન્ સમૃદ્ધિના ધારક (મહજ્જુઈયા)
મહાન્ કાન્તિવાળા (સેસં જહા ઓહિયાણં) શેષ વર્ણન સામાન્ય ભવનવાસી

મારેન્દ્રી નાગકુમારરાજાનો પરિવસનઃ મહાદ્વિકી શેષં યથા ઔધિકાનામ્, યાવત્ વિહરતઃ, કુત્ર સ્થલુ ભદન્ત ! દાક્ષિણત્યાનાં નાગકુમારાણામ્ દેવાનામ્ પર્યાપ્તા-પર્યાપ્તાનામ્ સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? કુત્ર સ્થલુ ભદન્ત ! દાક્ષિણત્યા નાગકુમારાઃ દેવાઃ પરિવસન્તિ ? ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મન્દરસ્ય પર્વતસ્ય દક્ષિણેન અસ્યાઃ રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ અશીતિસહસ્રોત્તરયોજનશતસહસ્રવાહલ્યાયાઃ ઉપરિ એકં યોજનસહસ્રમ્ અવગાહ્ય, અથશ્વૈકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા મધ્યે અષ્ટસપ્તતિસદ્-

(ધરણભૂયાગંદા) ધરણ ઓર ભૂતાનન્દ (અથ ણં) હનમેં (દુવે) દો (નાગકુમારિદા) નાગકુમારોં કે ઇન્દ્ર (નાગકુમારરાયા) નાગકુમારોં કે રાજા (પરિવસંતિ) નિવાસ કરતે હૈં (મહિદ્વિયા) મહાન્ ક્ષદ્વિધારી (સેસં જહા ઓહિયાણં) શેષ વર્ણન સામાન્ય ભવનવાસિયોં જૈસા (જાવ વિહરંતિ) યાવત્ વિચરતે હૈં ।

(કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં નાગકુમારાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જ-ત્તાણં ઠાણા પળ્લત્તા ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત દક્ષિણ કે નાગકુમાર દેવોં કે સ્થાન કહાં હૈં ? (કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લા નાગ-કુમારા દેવા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! દક્ષિણ દિશા કે નાગકુમાર દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જંબુદ્વીવે દીવે) (જંબુદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં (મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણેણં) મેરુ પર્વત સે દક્ષિણ મેં (હમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ અસીઉત્તર જોયણસયસહસ્સ વાહલ્લાણ) એક લાખ અસ્સી હજાર યોજન મોટી હમ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે (ઉવરિં) ઉપર કે (એગં જોયણસહસ્સં) એક હજાર યોજન (ઓગા-

દેવા જેવુ (જાવ) યાવત્ (વિહરંતિ) વિચરે છે.

(ધરણ ભૂયાગંદા) ધરણ અને ભૂતાનન્દ (અથ ણં) તેઓમાં (દુવે) ણે (નાગ-કુમારિદા) નાગકુમારોના ઇન્દ્ર (નાગકુમાર રાયા) નાગકુમારોના રાજા (પરિવસંતિ) નિવાસ કરે છે (મહિદ્વિયા) મહાન્ ક્ષદ્વિધારી (સેસં જહા ઓહિયાણં) શેષ વર્ણુન સામાન્ય ભવનવાસીયો સરણુ (જાવ વિહરંતિ) યાવત્ વિચરે છે.

(કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં નાગકુમારાણ દેવાણ પજ્જત્તાપજ્જત્તાગાણં ઠાણા પળ્લત્તા ?) હે ભગવન્ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત દક્ષિણ દિશાના નાગકુમાર દેવોના સ્થાન કયા છે ? (કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લા નાગકુમારદેવા પરિવસંતિ) હે ભગ-વન્ દક્ષિણ દિશાના નાગકુમાર દેવ કયા નિવાસ કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જંબુદ્વીવે દીવે) જંબુદ્વીપ નામક દ્વીપમાં (મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણેણં) મેરુપર્વતથી દક્ષિણમાં (હમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ અસીઉત્તર જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ) એક લાખ એસી હજાર યોજન મોટી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના (ઉવરિં) ઉપરના

સ્રોત્તરે યોજનશતસહસ્રે અત્ર સ્વત્વ દાક્ષિણાત્યાનાં નાગકુમારાણામ્ દેવાનામ્
 ચતુશ્ચત્વારિંશદ્ ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ ભવન્તિ इत्याख्याતम्, તાનિ સ્વત્વ ભવ-
 નાનિ વહિર્વૃતાનિ, યાવત્ પ્રતિરૂપાણિ, અત્ર સ્વત્વ દાક્ષિણાત્યાનાં નાગકુમારા-
 ણામ્ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તનામ્ સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ, ત્રિવિધપિ લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે,
 અત્ર સ્વત્વ દાક્ષિણાત્યા નાગકુમારા દેવાઃ પરિવસન્તિ, મહર્દિકા યાવદ્ વિહરન્તિ,
 ધરણઃ અત્ર નાગકુમારેન્દ્રો નાગકુમારરાજા પરિવસતિ, મહર્દિકો યાવત્ પ્રભા-
 સયન્, સ સ્વત્વ તત્ર ચતુશ્ચત્વારિંશતો ભવનાવાસશતસહસ્રાણામ્ પળ્લામ્ સામાનિ-
 હિત્તા) અવગાહન કરકે (દિદ્વા ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા) ઔર
 નીચે એક હજાર યોજન છોડ કર (મજ્જે) મધ્ય મેં (અદ્વહુત્તરે જોયણ-
 સયસહસ્સે) એક લાખ અઠહત્તર હજાર યોજન મેં (ઇત્થ ણં) યહાં
 (દાહિણિલ્લાણં નાગકુમારાણં દેવાણં) દક્ષિણ દિશા કે નાગકુમાર
 દેવોં કે (ચત્થાલીસં ભવનાવાસસયસહસ્સા) ચત્થાલીસ લાખ ભવન
 (ભવંતીતિ મક્ખાયં) હૈં, એસા કહા હૈં (તે ણં ભવના) વે ભવન (વાહિં
 વટ્ઠા) વાહર સે ગોલાકાર હૈં (જાવ પડિહ્વા) યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈં (ઇત્થ
 ણં દાહિણિલ્લાણં નાગકુમારાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પળ્ણત્તા)
 યહાં દક્ષિણી પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત નાગકુમારોં કે સ્થાન કહે હૈં (તીસુ
 વિ લોયસ્સ અસંખેજ્જહમાગે) તીનોં અપેક્ષાઓં સે લોક કે અસંખ્યાતવે
 ભાગ મેં (ઇત્થ ણં) યહાં (દાહિણિલ્લા) દક્ષિણ કે (નાગકુમારા દેવા)
 નાગકુમાર દેવ (પરિવસંતિ) નિવાસ કરતે હૈં (મહિદ્ધિયા) મહર્દિક
 (જાવ વિહરંતિ) યાવત્ વિચરતે હૈં (ધરણે) ધરણ નામક (ઇત્થ) યહાં

(ળ્લાં જોયણસહસ્સં) એક હજાર યોજન (ઓગાહિત્તા) અવગાહન કરીને (દિદ્વા
 ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા) અને નીચે એક હજાર યોજન છોડીને (મજ્જે)
 મધ્યમાં (અદ્વહુત્તરે જોયણસયસહસ્સે) એક લાખ અઠ્યોત્તર હજાર યોજનમાં
 (ઇત્થ ણં) આહીં (દાહિણિલ્લાણં નાગકુમારાણં દેવાણં) દક્ષિણ દિશાના નાગકુમાર
 દેવોના (ચત્થાલીસં ભવનાવાસસયસહસ્સા) ચત્થાલીસ લાખ ભવન (ભવંતીતિ
 મક્ખાયં) છે. એમ કહું છે (તેણં ભવના) તે ભવનો (વાહિં વટ્ઠા) બહાથી ગોળા-
 કાર છે (જાવ પડિહ્વા) યાવત્ પ્રતિરૂપ છે (ઇત્થ ણં દાહિણિલ્લાણં નાગકુમારાણં
 પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પળ્ણત્તા) આહીં દક્ષિણ દિશાના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
 નાગકુમારોના સ્થાન કહ્યા છે (તીસુ વિ લોયસ્સ અસંખેજ્જહમાગે) ત્રણે અપેક્ષા-
 ઓથી લોકના અસંખ્યાતમાં લાગમા (ઇત્થ ણં) આહીં (દાહિણિલ્લા) દક્ષિણના
 (નાગકુમારા દેવા) નાગકુમાર દેવ (પરિવસંતિ) નિવાસ કરે છે (મહિદ્ધિયા)
 મહર્દિક (જાવ વિહરંતિ) યાવત્ વિચરે છે (ધરણે) ધરણ નામક (ઇત્થ ણં) આહીં

कसाहस्त्रीणाम् त्रयस्त्रिंशत् त्रायस्त्रिंशकानाम्, चतुर्णां लोकपालानाम् पण्णाम् अग्र-
महिषीणाम् सपरिवाराणाम्, तिसृणां पर्यदाम्, सप्तानाम् अनीकानाम्, सप्तानाम्
अनीकाधिपतीनाम् चतुर्विंशतेः आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्येषाञ्च बहूनाम्
दाक्षिणात्यानाम् नागकुमाराणाम्, देवानाञ्च देवीनाञ्च आधिपत्यम् पौरपत्यम्
कुर्वन् विहरति, कुत्र खलु भदन्त ! औत्तराहाणाम् नागकुमाराणाम् देवानाम् पर्या-
(नागकुमारिन्दे) नागकुमारों का इन्द्र (नागकुमारराया) नागकुमारों
का राजा (परिवसइ) वसता है (महिड्डिए जाव पभासेमाणे) महर्द्धिक
यावत् प्रकाशित करता हुआ

(से णं) वह धरणेन्द्र (तत्थ) वहां (चउयालीसाए भवणावाससय-
सहस्साणं) चवालीस लाख भवनों का (छण्हं सामाणीयसाहस्सीणं)
छह हजार सामानिक देवों का (तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं) तेतीस
त्रायस्त्रिंशक देवों का (चउण्हं लोगपालाणं) चार लोकपालों का (छण्हं
अग्गमहिस्सीणं) छह अग्रमहिषियों का (सपरिवाराणं) परिवार सहितों
का (तिण्हं परिसाणं) तीन परिपदों का (सत्तण्हं अणियाणं) सात
अनीकों का (सत्तण्हं अणियाहिर्वईणं) सात अनीकाधिपतियों का
(चउव्वीसाए आयरक्खदेवसाहस्सीणं) चौबीस हजार आत्मरक्षक
देवों का (अन्नेसिं च बहूणं) और अन्य बहुत-से (दाहिणिल्लाणं
णागकुमाराणं देवाण य देवीण य) दक्षिण दिशा के नागकुमार देवों
और देवियों का (आहेवच्चं) आधिपत्य (पोरेवच्चं) अग्रेसरपना
(कुव्वमाणे) करता हुआ (विहरइ) रहता है ।

(नागकुमारिन्दे) नागकुमारों का इन्द्र (नागकुमार राया) नागकुमारों का राजा (परि-
वसइ) वसे छे (महिड्डिया जाव पभासेमाणे) भर्द्धिक यावत् प्रकाशित करी रहेला.

(सेणं) ते धरणेन्द्र (तत्थ) त्या (चउयालीसाए भवणावाससयसहस्साणं)
चुमातीस लाख भवनोना (छण्हं सामाणियसाहस्सीणं) छ डुब्बर सामानिक
देवोना (तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं) तेतीस त्रायस्त्रिंशक देवोना (चउण्हं लोगपालाणं)
चार लोकपालोना (छण्हं अग्गमहिस्सीणं) छ अग्रमहिषियोना (सपरिवाराणं)
परिवार साथेना (तिण्हं परिसाणं) त्रय परिपदोना (सत्तण्हं अणियाणं) सात
अनीकोना (सत्तण्हं अणियाहि बईणं) सात अनीकाधिपतियोना (चउवीसाए आय-
रक्खदेवसाहस्सीणं) चौबीस डुब्बर आत्मरक्षक देवोना (अन्नेसि च बहूणं)
अने भीब्ब धणुा णधा (दाहिणिल्लाणं नागकुमाराणं देवाणं य देवीण य) दक्षिण
दिशाना नागकुमार देवो अने देवियोना (आहेवच्चं) आधिपत्य (पोरेवच्चं)
अग्रेसरपणुं (कुव्वमाणे) करता (विहरइ) रहे छे

સાંપર્યાપ્તાનામ્ સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞસાનિ ! કુત્ર સ્વલુ ભદન્ત ! ઔતરાઠાઃ નાગકુમારા
 દેવાઃ પરિવસન્તિ ! ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મન્દરસ્ય પર્વતસ્ય ઉત્તરેણ, અસ્યાઃ
 રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ અશીતિસદસોત્તર યોજનશતસહસ્રવાહલ્યાયા ઉપરિ એકં
 યોજનસહસ્રમ્ અવગાહ્ય, અધશ્ચૈકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા મધ્યે અષ્ટસપ્તતિ સદ્-
 સ્ત્રોત્તરે યોજનશતસહસ્રે, અત્ર સ્વલુ ઔત્તરાઠાણામ્ નાગકુમારાણામ્ દેવાનાં ચત્વા-
 રિંશદ્ ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ ભવન્તિ इत्याख्याતम्, તાનિ સ્વલુ ભવનાનિ વદિ-

(કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં નાગકુમારાણં દેવાણં પઞ્જત્તાપઞ્જ-
 ત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત ઉત્તરદિશા કે
 નાગકુમાર દેવોં કે સ્થાન કહાં હૈં ? (કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા નાગ-
 કુમારા દેવા પરિવસન્તિ ?) ઉત્તરદિશા કે નાગકુમાર દેવ કહાં નિવાસ
 કરતે હૈં ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જંબુદ્વીવે દ્વીવે) જમ્બૂદ્વીપ નામક
 દ્વીપ મેં (મંદરસ્સ પન્વયસ્સ ઉત્તરેણં) મંદર પર્વત સે ઉત્તર મેં (હમ્મીસે
 રંયણપ્પમાણ પુઢવીણ અસીઉત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ) એક
 લાઘ અસી હજાર યોજન મોટી હસ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે (ઉવરિં એગં
 જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા) ઉપર કે એક હજાર યોજન છોડકર (હેટ્ઠા
 ચેગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા) ઔર નીચે એક હજાર યોજન છોડકર
 (મજ્ઞે) મધ્ય મેં (અદ્દહત્તરે જોયણસયસહસ્સે) એક લાઘ અઠહત્તર
 હજાર યોજન મેં (એત્થ ણં) યહાં (ઉત્તરિલ્લાણં નાગકુમારાણં દેવાણં)
 ઉત્તરદિશા કે નાગકુમાર દેવોં કે (ચત્તાલીસં ભવનાવાસસયસહસ્સા
 ભવંતીતિ મક્કયાયં) ચાલીસ લાઘ ભવનાવાસ કહે ગયે હૈં ।

(કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં નાગકુમારાણં દેવાણં પઞ્જત્તાપઞ્જત્તાણં ઠાણા
 પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ઉત્તર દિશાના નાગકુમાર
 દેવોના સ્થાન કયા છે ? (કહિ ણ મંતે ! ઉત્તરિલ્લા નાગકુમારા દેવા પરિવસન્તિ ?)
 ઉત્તર દિશાના નાગકુમાર દેવ કયા નિવાસ કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
 (જંબુદ્વીવે દ્વીવે) જમ્બુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં (મંદરસ્સ પન્વયસ્સ ઉત્તરેણં) મંદર
 પર્વતના ઉત્તરમાં (હમ્મીસે રંયણપ્પમાણ પુઢવીણ અસીઉત્તરજોયણસયસહસ્સ વાહલ્લાણ)
 એક લાખ એ સી હજાર યોજન મોટી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના (ઉવરિં એગં જોયણ-
 સહસ્સં ઓગાહિત્તા) ઉપરના એક હજાર યોજનને છોડીને (હેટ્ઠાચેગં જોયણસહસ્સં
 વજ્જિત્તા) અને નીચે એક હજાર યોજન ત્યજીને (મજ્ઞે) મધ્યમાં (અદ્દહત્તરે
 જોયણસયસહસ્સે) એક લાખ અઠ્યોતરે હજાર યોજનમાં (એત્થણં) આહીં (ઉત્તરિ-
 લ્લાણં નાગકુમારાણં દેવાણં) ઉત્તર દિશાના નાગકુમાર દેવોના (ચત્તાલીસં ભવનાવાસ
 સયસહસ્સા ભવંતીતિ મક્કયાયં) ચલીસ લાખ ભવનાવાસ કહેવાયેલા છે.

ર્ષ્વૃત્તાનિ, શેષં યથા દાક્ષિણાત્યાનાં યાવદ્ વિહરન્તિ ભૂતાનન્દઃ, અત્ર નાગકુમા-
રેન્દ્રો નાગકુમારરાજા પરિવસતિ, મહર્દિકો યાવદ્ પ્રભાસયન્ સ ચ્છલુ તત્ર
ચત્વારિંશતો ભવનાવાસશતસહસ્રાણામ્ આધિપત્યં યાવદ્ વિહરતિ,

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક નાગકુમારાદીનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ—
'કહિ ણં મંતે ! નાગકુમારાણં દેવાણં' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કુત્ર ચ્છલુ
કસ્મિન્ પ્રદેશે નાગકુમારાણામ્ દેવાનાં 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્
'ઠાણા પણ્ણત્તા ?' સ્થાનાનિ—સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ इत्यर्थः પ્રજ્ઞપ્તાનિ—પ્રરૂ-
પિતાનિ ? તદેવ પ્રકારાન્તરેણ વિશદયિતું પૃચ્છતિ—'કહિણં મંતે ! નાગકુમારા-

(તે ણં ભવણા) વે ભવન (વાહિં વટ્ટા) વાહર સે ગોલ હૈં (સેસં
જહા દાહિણિલ્લાણં) શેષ દક્ષિણાત્યોં કે સમાન (જાવ વિહરંતિ)
યાવત્ વિચરતે હૈં (ભૂયાણંદે) ભૂતાનન્દ નામક (एत्थ) इनमें (नाग-
कुमारिंदे) नागकुमारों का इन्द्र (नागकुमारराया) नागकुमारों का
राजा (परिवसइ) वसता है (महिद्धिण) महर्दिक (जाव पभासेमाणे)
यावत् प्रकाशित करता हुआ । (से णं) वह भूतानन्द (तत्थ) वहाँ
(चत्तालीसाए भवणावाससयसहस्साणं) चालीस लाख भवनों का
(आहेच्च जाव विहरइ) अधिपतित्व करता हुआ यावत् रहता है ।

ટીકાર્થ—અવ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત નાગકુમાર આદિ દેવોં કે
સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । શ્રી ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન કિયા
—હે મગવન્ ! પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવોં કે સ્વસ્થાન
કહાં હૈં ? ઇસી પ્રશ્ન કો દૂસરે પ્રકાર ઉપસ્થિત કરતે હૈં—હે મગવન્ !

(તેણં ભવણા) તે ભવનો (વાહિં વટ્ટા) બહારથી ગોળ છે (સેસં જહા
દાહિણિલ્લાણં) શેષ દક્ષિણાત્યોના સમાન (જાવ વિહરંતિ) યાવત્ વિચરે છે
(ભૂયાણંદે) ભૂતાનન્દ નામના (एत्थ) તેઓના (नागकुमारिन्दे) नागकुमारों ना
इन्द्र (नागकुमार राया) नागकुमारोंना राजा (परिवसइ) वसे છે (महिद्धिण)
महर्दिक (जाव पभासेमाणे) પ્રકાશિત કરીને રહે છે (सेणं) તે ભૂતાનન્દ (तत्थ)
ત્યાં (चत्तालीसाए भवणावाससयसहस्साणं) ચાલીસ લાખ ભવનોના (आहेवच्चं
जाव विहरइ) અધિપતિત્વ કરતા થકા રહે છે.

ટીકાર્થ—હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નાગકુમાર આદિ દેવોના સ્થાન
આદિની પ્રરૂપણા કરે છે.

શ્રીગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો છે—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત
નાગકુમાર દેવોના સ્થાન કયા છે ? એજ પ્રશ્ન ને બીજી રીતે ઉપસ્થિત કરે

‘દેવા પરિવસંતિ ?’ હે મદનંત ! કુત્ર સ્થલ-કરિમન્ સ્થલે, નાકુમારા દેવાઃ પરિ-
 વસન્તિ ? મગવાન્ આદ્ય-‘ગોચમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દમીસે રચણ્ણપ્પમાણ પુઢ્વીણ’
 અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘અસીઉત્તરજોણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં’ અશીતિ-
 સહસ્રોત્તરયોજનશતસહસ્રવાહલ્યાયાઃ, અશીતિસહસ્રાધિકલક્ષયોજનવિસ્તારાયાઃ,
 પ્રથમપૃથિવ્યાઃ ઉપરિ-ઉર્ધ્વભાગે ‘એમં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા’ એકં યોજનસહસ્રમ્
 અવગાહ્ય પ્રવિશ્ય, ‘હિટ્ઠાચેમં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા’ અથશ્ચેકં યોજનસહસ્રં વર્જ-
 યિત્વા ‘મજ્ઞે અટ્ઠહત્તરે જોયણસયસહસ્સે’ મધ્યે-મધ્યભાગે, અષ્ટસપ્તતિ સહસ્રો-
 ત્તરે યોજનશતસહસ્રે-અષ્ટસપ્તતિ સહસ્રાધિકલક્ષયોજને ‘એત્થ ણં’ અત્ર સ્થલ-
 ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ ‘નાગકુમારાણં દેવાણં’ નાગકુમારાણામ્ દેવાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જ-
 ત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ ‘ચુલસીદ્ધભવણાવાસસયસહરસા’ ચતુરશીતિઃ ભવનાવા-
 સશતસહસ્રાણિ ‘ભવંતીતિ મવચ્ચાયં’ ભવન્તિ રાચાચ્ચાત્મ, ‘તે ણં ભવણા વાહિં
 વટ્ઠા’ તાનિ સ્થલ ભવનાનિ વહિર્ભાગે વૃત્તાનિ-વૃત્તુલાનિ ‘અંતો ચરુંસા’ અંતો-
 મધ્યભાગે ચતુરસ્રાણિ-ચતુરસ્રાકારાણિ ‘જાવ’ યાવત્-અધઃ-પુષ્કરકર્ણિકા
 સંસ્થાનસંસ્થિતાનિ ઉત્કીર્ણાન્તરવિપુલ ગમ્भीરસ્વાતપરિસ્થાણિ પ્રાકારાટ્ટાલકક-

નાગકુમાર દેવ ક્યાં નિવાસ કરતે હૈં ?

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-યહ રત્નપ્રમા પૃથિવી એક લાખ અસ્મી
 હજાર યોજન યોટી હૈ । હસકે એક હજાર યોજન ઉપર કે ઓર એક
 હજાર યોજન નીચે કે ભાગ કો છોડ કર વીચ કે એક લાખ અઠહ-
 ત્તર હજાર યોજનોં મેં પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવોં કે ભવનઃ
 હૈં, એસા મૈને તથા અન્ય સબ તીર્થંકરોં ને કહા હૈ । યે ભવન ચૌરાસી
 લાખ હૈં । બે બાહર સે ગોલાકાર હૈં, અંદર સે ચૌકોર હૈં, યાવત્ કમલ
 કી કર્ણિકા કી આકૃતિ કે હૈં । વિશાલ એવં ગંભીર સ્વાદ્યોં તથા
 પરિસ્થાઓં સે યુક્ત હૈં । પ્રાકારોં, અટ્ટાલકો, કપાટોં તોરણોં ઓર
 પ્રતિદ્વારોં સે યુક્ત હૈં । યંત્રોં, શતઘ્નિયો, મુશલોં ઓર મુસળ્હી નામક

છે-હે ભગવન્ ! નાગકુમાર દેવ ક્યાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી એક લાખ એંસી
 હજાર યોજન યોટી છે. તેના એક હજાર યોજન ઉપરના અને એક હજાર
 યોજન નીચેના ભાગને છોડીને વચલા એક લાખ અઠ્યોતેર હજાર યોજનમાં
 પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવોના ભવન છે. એમ મેં અને અન્ય સર્વ
 તીર્થંકરોએ કહ્યું છે. તે ભવન ચૌરાસી લાખ છે. તે બધા બહારથી ગોળાકાર
 છે. અંદરથી ચોરસ છે. યાવત્ કમળની કર્ણિકાની આકૃતિના સમાન છે.
 વિશાળ તેમજ ગંભીર બાઈઓ તથા પરિબાઈથી યુક્ત છે. પ્રાકારો, અટ્ટા-
 લકો, કપાટો, તોરણો અને પ્રતિદ્વારોથી યુક્ત છે. યંત્રો, શતઘ્નિયો, મુસલો,

પાટતોરણપ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ યન્ત્રશતઘ્નીમુશલમુસળીપરિવારિતાનિ અયો-
ધ્યાનિ સદા જયાનિ સદા ગુપ્તાનિ અઘૃત્વારિશત્ કોઠ્ઠરચિતાનિ, અઘૃત્વા-
રિશત્ કૃતવનમાલાનિ ક્ષેમાણિ શિવાનિ કિઙ્કરામરદણ્ડોપરક્ષિતાનિ લિપ્તોપલિ-
પ્તમહિતાનિ, ગોશીર્ષકસરસરક્તચન્દનદર્દરદત્ત પશ્ચાદ્ગુલિતલાનિ ઉપચિતચન્દન-
કલશાનિ ચન્દનઘટમુકૃતતોરણપ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ, આસક્તોત્તિસ્તવિપુલવૃત્ત-
વ્યાધારિતમાલ્યદામકલાપાનિ પશ્ચવર્ણસરસસુરભિમુક્તપુષ્પપુષ્પોપચારકલિતાનિ
કાલાગુરુપ્રવરકુન્દરુષ્કતુરુષ્કધૂપમધમધામાયમાનગન્ધોદ્ધૃતાભિરામાણિ સુગન્ધવ-
રગન્ધિકાનિ ગન્ધિવર્તિભૂતાનિ, અપ્સરોગણસંઘસંવિક્રીર્ણાનિ, દિવ્યત્રુટિતશબ્દસં-

શસ્ત્રોં સે પરિવૃત્ત હૈં । શત્રુઓં દ્વારા અયોધ્ય હૈં, સદા જયશીલ હૈં,
રક્ષિત હૈં, અડતાલીસ કોઠોં વાલે તથા અડતાલીસ વનમાલાઓં સે
સુશોભિત હૈં । ઉપદ્રવ રહિત, મંગલમય તથા કિંકર દેવોં કે દંડ સે
સુરક્ષિત હૈં । લિપે-પુતે રહને કે કારણ અતીવ પ્રશસ્ત પ્રતીત હોતે હૈં ।
उनमें गोशीर्ष तथा रक्त चन्दन के हाथे लगे रहते हैं जिनमें पांचों
उंगलियां उसरी हुई हैं । वे चन्दन चर्चित कलशों से व्याप्त हैं और
उनके प्रतिद्वार-देश में मांगलिक घटों के सुन्दर तोरण बने हुए हैं ।
वहां ऊपर से नीचे तक लटकते हुए विशाल और गोलाकार माल्य
दामों के समूह सुशोभित रहते हैं । पंचवर्ण पुष्प बिखरे रहते हैं ।
कृष्ण अगर, उत्तम चीड़ा तथा लोबान की धूप के महकने से अति-
शय रमणीय प्रतीत होते हैं । वे भवन श्रेष्ठ सुगंध से सुगंधित, एवं
गन्ध द्रव्य की गुटिका के समान प्रतीत होते हैं । अप्सराओं के समूहों

અને મુસંદિ નામના શસ્ત્રોથી પરિવૃત્ત-ઘેરાયલા છે. શત્રુઓ દ્વારા અયોધ્ય
સામનો ન કરાય તેવા છે. સદા જયશીલ છે. રક્ષિત છે. અડતાલીસ કોઠા
વાળા તથા અડતાલીસ વનમાલાઓથી સુશોભિત છે. ઉપદ્રવ રહિત છે મંગળ-
મય તથા કિંકર દેવોના દંડથી સુરક્ષિત છે. લી પેલ ઘૂંપેલ રહેવાને કારણે
અતીવ પ્રશસ્ત જણાય છે. તેઓમા ગોરોચન તથા લાલ ચન્દનના થાપા
લાગેલા હોય છે. જેમાં પાંચે આગળીઓ પડેલી હોય છે- તેઓ ચન્દન ચર્ચિત
કલશોથી વ્યાપ્ત છે અને તેમના પ્રતિદ્વાર દેશમા માંગલિક ઘટોના સુન્દર
તોરણ બનેલાં હોય છે. ત્યા ઉપરથી નીચે સુધી લટકતી વિશાળ અને ગોળા-
કાર પુષ્પ માળાઓના સમૂહો સુશોભિત હોય છે. પંચવર્ણ વાળા પુષ્પ વિખ-
રેલાં હોય છે. કૃષ્ણાગર, ચિડા તથા લોબાનના ધૂપની સુગન્ધથી અતિશય
રમણીય જણાય છે. તે લવનો શ્રેષ્ઠ સુગંધથી સુગંધિત, તેમજ ગંધ દ્રવ્યની
ગોટીના સમાન પ્રતીત થાય છે. અપ્સરાઓના સમૂહથી વ્યાપ્ત રહે છે. દિવ્ય

પ્રણાદિતાનિ, સર્વરત્નમયાનિ અચ્છાનિ, શ્લક્ષ્ણાનિ, સમૃગ્નાનિ, ઘૃષ્ઠાનિ, મૃષ્ઠાનિ, નીરજાંસિ નિર્મલાનિ, નિષ્પક્કાનિ, નિષ્કઙ્કઠચ્છાયાનિ, સપ્રમાણિ, સશ્રીકાણિ, સમરીચિકાનિ સોદ્યોતાનિ પ્રાસાદિકાનિ દર્શનીયાનિ, અભિરૂપાણિ ‘પડિસ્વા’ પ્રતિરૂપાણિ સન્તિ ‘તત્થ ણં’ તત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ ‘નાગકુમારાણં’ નાગ-કુમારાણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ ‘ટાણા પણત્તા’ સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ- પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ‘તીસુ વિ લોગસ્સ અસંખેજ્જિમાગે’ ત્રિવિધ-સ્વ-સ્થાનોપપાતસમુદ્વાતલક્ષણેષુ લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગઃ-અસંખ્યેયતમો માગો વક્તવ્યઃ આશ્રયરૂપતયેતિ શેષઃ, ‘તત્થણં વહવે નાગકુમારા દેવા પરિવસંતિ’ તત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્ત સ્થાનેષુ વહવો નાગકુમારા દેવાઃ પરિવસંતિ, તે ચ નાગ-કુમારા ‘મહિહ્વિયા’ મહર્દિકાઃ, ‘મહજ્જુઈયા’ મહાદ્યુતિકાઃ ‘સેસંજહા ઓહિયાણં જાવ વિહરંતિ’ શેષમ્ અવશિષ્ટં યથા ઔધિકાનામ્-સમુચ્ચયભવનપતીનાં પ્રતિપા-

સે વ્યાસ રહતે હૈં । દિવ્ય વાઘ્યોં કે શબ્દ સે ગૂંજતે રહતે હૈં । વે સર્વ રત્નમય હૈં, સ્વચ્છ હૈં, ચિકને હૈં, સુકોમલ હૈં, ઘૃષ્ટ ઓર મૃષ્ટ (ધિસે હુએ ઓર સ્વૃષ્ઠ ધિસે હુએ) હૈં । નીરજ, નિર્મલ ઓર નિષ્પંક હૈં । આવ-રણ રહિત કાન્તિ વાલે, પ્રભાસસ્પન્ન, શ્રીસસ્પન્ન, કિરણોં સે યુક્ત, ઉદ્યોતવાન્, પ્રસન્નતા જનક, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈં ।

इन उपर्युक्त स्थलों में पर्याप्त तथा अपर्याप्त नागकुमार देवों के स्वस्थान कहे गए हैं । वे स्वस्थान, उपपात और समुद्वात की अपेक्षा से लोक के असंख्यातवें भाग में हैं । इन स्थानों में बहुत-से नाग-कुमार देव निवास करते हैं । वे नागकुमार महान् ऋद्धि के धारक तथा महान् द्युति से युक्त हैं । उनका शेष वर्णन उसी प्रकार का समझना चाहिए जैसा सामान्य भवनवासियों का किया गया है ।

વાઘ્યોના શબ્દોથી ગુજતા રહે છે તેઓ સર્વ રત્નમય છે. સ્વચ્છ છે. ચિકણુ છે, સુકોમળ છે, ઘૃષ્ટ અને મૃષ્ટ છે, નીરજ, નિર્મળ, અને નિષ્પંક છે, આવરણ રહિત કાન્તિવાળા, પ્રભાસંપન્ન, શ્રીસંપન્ન. કિરણોથી યુક્ત, ઉદ્યોત-વાન્, પ્રસન્નતાજનક, દર્શનીય અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે.

આ ઉપર્યુક્ત સ્થળોમાં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવોના સ્થાન કહેલા છે-તેઓ સ્વસ્થાન, ઉપપાત અને સમુદ્વાતની અપેક્ષાથી લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. આ સ્થાનોમા ઘણા બધા નાગકુમાર દેવ નિવાસ કરે છે. તે નાગકુમારો મહાન્ સમૃદ્ધિના ધારક છે તથા મહાન્ દ્યુતિથી યુક્ત છે તેમનું બાકીનું વર્ણન તેવી રીતથી સમજવું જોઈએ કે જેમ સામાન્ય

દિતમ્ તથા પ્રતિપત્ત્યમ્, યાત્ર-મહાવશતઃ, મહાવલાઃ, મહાસૌભાગઃ, મહાનુભાગઃ, હારવિરાજિતવક્ત્રતઃ, કટકત્રુટિતસામ્મિભુજાઃ, અંગદકુણ્ડલમૃ-
ષ્ટગણ્ડસ્તલકર્ણપીઠધારિણો વિવિદ્રહસ્તામરણાઃ વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટાઃ,
કલ્યાણરૂપવરવસ્ત્રપરિહિતા કલ્યાણરૂમાલ્યાનુલેપનધરાઃ, માસરચોન્દયઃ, પ્રલ-
મ્બવનમાલાધરાઃ, દિવ્યેન વર્ણન્ધાદિના દશદિશઉદ્યોતયન્તઃ, પ્રભસયન્તઃ, સ્વેષાં
સ્વેષાં ભવનાવાસાદીનામાધિપત્યં પૌરપત્યમ્ કુર્વન્તઃ પાલયન્તો કુશલવાદકૈ-
મહતાઽહતનાટચગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતવનમૃદંગપદુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્
ભોગભોગાન્ ભુજાના વિહરન્તિ-આસતે 'ધરણભૂયાણંદા एत्थणं' ધરણભૂતાનન્દૌ,
અત્ર-ઉપયુક્ત સ્થાનેષુ સ્થલ 'દુવે નાગકુમારિંદા' ટ્ઠૌ નાગકુમારેન્દ્રૌ 'નાગકુમા-

યાવત્-વે મહાયશસ્વો, મહાવલશાલી, મહાસુખવાન, મહાન્ અનુભાગ
વાલે હૈં । उनका वक्षस्थल हार से सुशोभित रहता है । उनकी भुजाएं
कटकों तथा त्रुटित नामक आभूषणों से स्तब्ध रहती हैं । वे अंगद,
कुंडल तथा गण्डस्थल को मर्षण करने वाले कर्णपीठ को धारण करते
हैं । हाथों में अद्भुत आभरण धारण करते हैं । उनके मस्तक पर
अद्भुत मालाओं से सुशोभित मुकुट होते हैं । वे कल्याण कारक
उत्तम वस्त्र पहनते हैं । तथा कल्याण कर मालाओं एवं अनुलेपन को
धारण करते हैं । उनका शरीर देदीप्यमान होता है । लम्बी लटकती
हुई वनमाला के धारक होते हैं । अपने दिव्य वर्ण एवं गंध आदि से
दशों दिशाओं को उच्चातित तथा प्रकाशित करते रहते हैं और अपने
-अपने भवनावास आदि का अधिपतित्व तथा अग्रेसरत्व करते हुए,
उनका पालन करते हैं । वे नाट्य, गीत तथा वीणा, तल, ताल, मृदंग

ભવનવાસિયોનુ વર્ણન કરાયેલ છે. યાવત્ તેઓ મહાયશસ્વી, મહાબલશાલી,
મહાસુખવાન, મહાન્ નસીબદાર હોય છે. તેમની છાતી હારથી સુશોભિત
બનેલી હોય છે તેમની ભુજાઓ કટકો તેમજ ત્રુટિત નામના આભૂષણથી
સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ કુણ્ડલી ગંડસ્થળોને ઘસતા કર્ણપીઠ ને ધારણ કરે
છે હાથમાં અદ્ભુત આભરણ ધારણ કરે છે. તેમના મસ્તક પર અદ્ભુત
માળાઓથી સુશોભિત મુગટ હોય છે. તેઓ કલ્યાણકારક ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરે
છે. તથા કલ્યાણકર માલાઓ તેમજ અનુલેપન ધારણ કરે છે. તેમના શરીર
દેદીપ્યમાન હોય છે. લાંબી લટકતી વનમાલાના તેઓ ધારક છે. પોતાના દિવ્યવર્ણ
તેમજ ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને ઉદ્યોતિત તથા પ્રકાશિત કરતા રહે છે.
અને પોત પોતાના ભવનાવાસ આદિનું અધિપતિત્વ તથા અગ્રેસરત્વ કરે છે.
તેમનું પાલન કરે છે. તેઓ નાટ્ય, ગીત તથા વીણા તલ, તાલ, મદંગ

રસાયણ' નાગકુમારરાજાના 'પરિવસંતિ' પરિવસતઃ, તો ચ દક્ષિણોત્તરનાગ-કુમારેન્દ્રો ધરણભૂતાનન્દ્રો 'મહદ્ઘૃદિયા' મહદ્ધૃવિકૌ 'સેસં જદ્દા ઓહિયાણં, જાવ વિહરંતિ' શેષં યથા ઔધિજ્ઞાનામ્-સમુચ્ચય ભવનપતીનાં પ્રતિપાદિતમ્ તથા પ્રતિ-પત્તવ્યમ્ તથા ચ યાવત્ મહાદ્યુતિકૌ મહાયશસૌ મહાવલી મહાનુભાગૌ મહા-સૌખ્યૌ પૂર્વોક્ત ભવનપતીન્દ્રચમરવલિવિશેષણવિશિષ્ટૌ દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશઃ ઉદ્યોતયન્તૌ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાનો વિહરતઃ-તિષ્ઠતઃ,

અથ દાક્ષિણાત્ય નાગકુમારાણાં પર્યાપ્તાયર્યાપ્તાનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ- 'કઠિણં-મંતે ! દાહિણિલ્લાણં' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થલ-કસ્મિન્ પ્રદેશે, દાક્ષિણાત્યાનામ્-દક્ષિણદિગ્ભવાનામ્, 'નાગકુમારાણં' નાગકુમારાણામ્

આદિ, જો કુશલ વાદકો દ્વારા વજાયે જાતે હૈં, ઉનકે વાદન કી મધુર ધ્વનિ કે દ્વારા દિવ્ય ભોગોં કો ભોગતે રહતે હૈં ।

इन स्थानों में धरण और भूतानन्द नामक दो नागकुमारों के इन्द्र या नागकुमारों के राजा हैं । दक्षिण और उत्तर दिशा के ये धरणेन्द्र और भूतानन्देन्द्र महान् ऋद्धि-के धारक हैं । इनका शेष वर्णन वैसा ही समझ लेना चाहिए जैसा सामान्य भवनपति देवों का किया गया है । यावत् वे महान् द्युति वाले, महान् यश वाले, महान् बल वाले, महान् अनुभाग अर्थात् शाप तथा अनुग्रह के सामर्थ्य वाले और महान् सुख वाले हैं । इनके सब विशेषण वही समझना चाहिए जो चमरेन्द्र और बलीन्द्र के कहे गए हैं । यावत् वे अपने वर्ण-गंध आदि से दशों दिशाओं को उद्योतित तथा प्रभासित करते हुए एवं दिव्य भोगोपभोग भोगते हुए रहते हैं ।

આદિ કે જે કુશલ વાદકો દ્વારા વજાડાય છે તેમના મધુર ધ્વનિથી યુક્ત દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે.

આ સ્થાનોમાં ધરણ અને ભૂતાનન્દ નામના બે નાગકુમારોના ઇન્દ્ર અગર નાગકુમારોના રાજા છે દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાના આ ધરણેન્દ્ર અને ભૂતાનન્દેન્દ્ર મહાન્ ઋદ્ધિના ધારક છે. તેમનું શેષ વર્ણન તેવું જ સમગ્રવું-જોઈએ કેજેવું સામાન્ય ભવનપતિ દેવોનું કરાયેલું છે. યાવત્ તેઓ મહાન્ દ્યુતિવાળા, મહાન્ યશવાળા, મહાનુભાગ અર્થાત્ શાપ તથા અનુગ્રહના સામર્થ્ય વાળા અને મહાન્ સુખી હોય છે તેમના બધાં વિશેષણો તેજ સમજવાના છે કે જે ચમરેન્દ્ર અને બલીન્દ્રના કહેલા છે. યાવત્ પોતાના વર્ણ, ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને ઉદ્યોતિત તથા પ્રકાશિત કરતા થકા તેમજ દિવ્ય ભોગોપભોગ ભોગવતા રહે છે.

‘देवाणं’ देवानाम् ‘पञ्जत्तापञ्जत्ताणं’ पर्याप्तपर्याप्तानाम् ‘ठाणा पणत्ता’ स्थानानि-
स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि-प्ररूपितानि सन्ति ? तदेव प्रकारान्तरेण पृच्छति-‘कहिणं
भते ! दाहिणिल्ला नागकुमारा देवा परिवसन्ति ?’ हे भदन्त ! कुत्र खलु-
कस्मिन् स्थले दाक्षिणात्या नागकुमारा देवाः परिवसन्ति ? भगवान् उत्तरयति
-‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘जम्बूद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स’ जम्बूद्वीपे द्वीपे
मन्दरस्य पर्वतस्य ‘दाहिणेणं’ ‘दक्षिणेन-दक्षिणदिग्भागे ‘इमीसे रयणप्पभाए
पुढवीए’ अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘असी उत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए’
अशीतिसहस्रोत्तरयोजनशतसहस्रवाहल्यायाः- ‘अशीतिसहस्राधिकलक्षयोजनवि-
स्तारायाः ‘उवरिं’ उपरि, ऊर्ध्वदेशे ‘एणं जोयणसहस्सं ओगाहिता’ एकं योजन-
सहस्रम् अवगाह्य-प्रविश्य, ‘विट्ठा चेणं जोयसहस्सं-वज्जिता’ अधश्चैकं योजनसहस्रं
वर्जयित्वा मज्जे-‘अट्टहत्तरे जोयणसहस्से’ मध्ये अष्टसप्ततिसहस्राधिकलक्षयोजने

अब दक्षिण दिशा में रहने वाले पर्याप्त तथा अपर्याप्त नागकुमारों
के स्थान आदि की प्ररूपणा की जाती है । श्री गौतम स्वामी ने प्रश्न
किया-हे भगवन् ! दक्षिण दिशा के पर्याप्त और अपर्याप्त नागकुमार
देवों के स्वस्थान कहां कहे हैं ? यही प्रश्न प्रकारान्तर से उपस्थित
किया गया है-हे भगवन् ! दक्षिण दिशा के नागकुमार देव कहां
निवास करते हैं ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! जम्बूद्वीप नामक द्वीप में, मेरु
पर्वत के दाहिने दिग्भाग में एक लाख अस्सी हजार योजन मोटी इस
रत्नप्रभा पृथ्वी के ऊपर और नीचे के एक-एक हजार योजन भाग
को छोड़कर, बीच के एक लाख अठहत्तर हजार योजन प्रदेश में
दाक्षिणात्य नागकुमार देवों के चवालीस लाख भवनावास हैं, ऐसा
मैंने तथा अन्य सभी तीर्थकरों ने भी कहा है । वे भवनावास बाहर

हुवे दक्षिण दिशाभां रहनारा पर्याप्त तथा अपर्याप्त नागकुमारोना
स्थान आदिनी प्ररूपणा कराय छे.

श्री गौतमस्वामीअे प्रश्नकर्यो हे भगवन् ! दक्षिणदिशाना पर्याप्त अने अपर्याप्त
नागकुमारदेवोना स्थान कथां कह्या छे ? अेअ प्रश्नने प्रकारान्तरे उपस्थितकराय
छे हे भगवन् ! दक्षिण दिशाना नागकुमारदेव कथां निवास करे छे ?

श्री भगवन् उत्तर दे छे-हे गौतम ! जम्बूद्वीप नामना द्वीपभां, मेरु
पर्वतना दक्षिण लागभां अेक लाख अेसी हजार योजन मोटी आ रत्नप्रभा
पृथ्वीना उपर तथा नीचेना अेक अेक हजार योजनोने छोडीने पथला
अेक लाख अेक्योत्तरे हजार योजन प्रदेशभा दक्षिणात्य नागकुमारदेवोना युंभा

इत्यर्थः 'एतत्तु णं दाहिणिल्लणं अत्र खलु-उपर्युक्त स्थले, दाक्षिणात्यानाम् नाग-
कुमाराणं' नागकुमाराणाम् 'देवाणं' देवानाम् 'चउयालीसं भवणावाससयसहस्सा'
चतुश्चत्वारिंशद् भवनावासशतसहस्राणि-चतुश्चत्वारिंशल्लक्षं भवनावाराः, 'भवं-
तीतिमदखायं' भवन्ति इत्याख्यातं मया महावीरेण, अन्यैश्च तीर्थकृद्भिरित्यर्थः
'ते णं भवणा वाहिं वट्ठा' तानि खलु भवनानि वाहिर्भागे वृत्तानि वर्तुलानि
'जाव पडिस्वा' यावत्-अन्तः-मध्यभागे चतुरस्राणि-चतुरस्राकाराणि, अधः
पुष्करकर्णिका संस्थानसंस्थितानि, उत्कीर्णान्तर्निपुलगम्भीरखातपरिखाणि,
प्राकारादालककपाटतोरणप्रतिद्वारदेशभागानि यन्त्रशतघ्नीमुशलमुसण्ठी परि-
वारितानि अयोध्यानि सदा जयानि सदा गुप्तानि अष्टचत्वारिंशत् कोष्ठक रचि-
तानि अष्टचत्वारिंशत्कृतवनमालानि क्षेमाणि शिदानि विङ्करामदण्डोपरक्षितानि
लिप्पोपलिप्तमहितानि गोशीर्षसगरसक्तचन्दनदर्दरदत्तपंचाङ्गुलितलानि उपचितच-

से वृत्ताकार हैं यावत् अतीव सुन्दर हैं । यावत् शब्द से इतना समझ
लेना चाहिये-मध्य में चौकोर हैं, नीचे कमल की कर्णिका के आकार
के हैं, जिनका अन्तर स्पष्ट प्रतीत होता है ऐसी विशाल एवं गंभीर
खाइयों और परिखाओं से युक्त हैं । प्राकार, अदालक, कपाट, तोरण
और प्रतिद्वारों से युक्त हैं । यंत्रों, शतघ्नियों, मुशलों तथा मुसंडी
नामक शस्त्रों से परिवृत हैं । शत्रुओं द्वारा आक्रमण करने योग्य नहीं
हैं, सदा जयशील हैं, सदैव सुरक्षित हैं । अडतालीस कोठों और
अडतालीस वनमालाओं से सुशोभित हैं । निरूपद्रव, मंगलमय और
किंकर के दण्डों से रक्षित रहते हैं । लिपे पुते रहने के कारण प्रशस्त
प्रतीत होते हैं । गोशीर्ष तथा सरस लाल चन्दन के वहां हाथे लगे

લીસ લાખ ભવનાવાસ છે, એવું મેં તથા અન્ય બધાજ તીર્થકરોએ કહ્યું છે.
તે ભવનાવાસો બહારથી વૃત્તાકાર છે તેમજ ઘણા સુંદર છે. યાવત્ મધ્યમાં
ચારસ છે. નીચે કમળની કર્ણિકાના આકારના છે. જેમનું અંતર સ્પષ્ટ જણાય
છે એવી વિશાળ અને ગભીર ખાઈઓ તેમજ પરિખાઓ થી યુક્ત છે. પ્રાકાર,
અદાલક, કપાટ, તોરણ અને પ્રતિદ્વારો થી યુક્ત છે. યંત્રો, શતઘ્નિયો,
મુશલો, તથા મુસુંઢી નામના શસ્ત્રો થી ઘેરાયેલ છે. શત્રુઓથી આક્રમણ કરી
શકાય તેવા નથી, સદા જયશીલ છે, સદૈવ સુરક્ષિત છે. અડતાલીસ કોઠા,
અને અડતાલીસ વનમાળાઓ થી સુશોભિત છે. નિરૂપદ્રવ, મંગલમય, અને
કિંકર દેવોના દડાઓથી રક્ષિત રહે છે. લિપ્યાં ઘૂંખ્યા હોવાને કારણે પ્રશસ્ત
જણાય છે. ગેરોચન તથા સરસ લાલ ચન્દનના ત્યાં થાપાઓ પાડેલા હોય છે.
જેમાં પાંચે આગળીયોના ચિહ્ન જણાય છે. તે ચન્દનકલશોથી યુક્ત તથા માંગ-

ન્દનકલશાનિ ચન્દનઘટસુકૃતતોરણપ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ આસક્તોત્તિસ્તવિપુલવૃત્ત-
વ્યાધારિતમાલ્યદામકલાપાનિ પશ્ચવર્ણસરસસુરભિમુક્તપુષ્પપુષ્પોપચારકલિતાનિ
કાલાગુરુપ્રવરકુન્દરુષ્કતુરુષ્કધૂપમધમધાયમાનગન્ધોદ્ધૂતાભિરામાણિ સુગન્ધવર-
ગન્ધિતાનિ ગન્ધર્તિભૂતાનિ અપ્સરોગણસંવિકીર્ણાનિ દિવ્યુદિતશબ્દસંપ્રણાદિતાનિ
સર્વરત્નમયાનિ અચ્છાનિ શ્લક્ષ્ણાનિ સમૃણાનિ ઘૃષ્ઠાનિ ઘૃષ્ઠાનિ નીરજાંસિ નિર્મ-
લાનિ નિષ્પંકાનિ, નિષ્કંકટચ્છાયાનિ સપ્રમાણિ, સશ્રીકાણિ સમરીચિકાનિ
સોઘોતાનિ પ્રાસાદિકાનિ દર્શનીયાનિ અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ, 'एत्थयं' दाहि-
णिल्लाणं नागकुमाराणं देवाणं' अत्र खलु-उपर्युक्त स्थले दाक्षिणात्यानाम्

રહતે હૈં જિનમેં પાંચોં ડંગલિયાં ઉછરી રહતી હૈં । વે ચન્દન કલશોં સે
યુક્ત તથા-માંગલિક કલશોંકે બને હુવે તોરણોં સે સુશોભિત હૈં ।
ઠેઠ ડપર સે ઠેઠ નીચે તક લટકતી હુઈ વિશાલ ઓર ગોલાકાર
માલાઓં કે સમૂહ સે શોભાયમાન હૈં । વહાં પાંચ વર્ણ કે સરસ ઓર
સુગંધિત પુષ્પોં કે સમૂહ ચિન્વરે રહતે હૈં । કૃષ્ણ અગર, ચીડા ઓર
લોવાન કી મહકતી હુઈ સુગંધ કે સમૂહ સે અતીવ રમણીય જાન
પડતે હૈં, ઉત્તમ સુગંધ સે સુગંધિત રહતે હૈં માનોં ગંધદ્રવ્ય કી ગુટિકા
હોં । વે અપ્સરાઓં કે સમૂહ સે યુક્ત હૈં । દિવ્ય વાઘોં કી ધ્વનિ સે
ગૂંજતે રહતે હૈં । સર્વરત્નમય હૈં, સ્વચ્છ હૈં, ચિત્તને, મૃદુલ ઓર ઘટારે
-મઠારે હૈં । નીરજ, નિર્મલ ઓર નિષ્પંક હૈં । નિરાવરણ છાયા વાલે,
પ્રભાયુક્ત, શ્રીસમ્પન્ન ઓર કિરણોં સે યુક્ત હૈં, પ્રકાશમય હૈં, પ્રસન્ન-
તાજનક હૈં, દર્શનીય હૈં, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ અર્થાત્ અત્યન્ત સુંદર
હૈં । ઇસ ઉપર્યુક્ત સ્થલ મેં દક્ષિણ દિશા કે પર્યાસ ઓર અપર્યાસ નાગ-

લિઙ્ક ડળશોના અનેલા તોરણો થી સુશોભિત છે. ઠેઠ ડપર થી ઠેઠ નીચે સુધી
લટકી રહેલી વિશાલ અને ગોળાકાર માળાઓના સમૂહથી શોભાયમાન હોય
છે. ત્યાં પાંચ રંગના સરસ અને સુગંધિત પુષ્પોના સમૂહ પથરાયેલા રહે છે.
કૃષ્ણ અગર ચન્દન, ચીડા, લોખાનની મહેકતી સુગંધથી સુગંધિત સુગન્ધ
સમૂહ થી. ખૂબરમણીય જણાય છે, ઉત્તમ સુગંધથી સુગંધિત રહે છે. બાણે
ગંધ દ્રવ્યની ગોટીયો ન હોય । તેઓ અપ્સરાઓના સમૂહ થી યુક્ત છે. દિવ્ય
વાઘોના ધ્વનિથી ગુજતા રહે છે. સર્વ રત્નમય છે. સ્વચ્છ છે. ચિત્તણુ મૃદુલ
છે. નીરજ નિર્મલ અને નિષ્પંક છે. નિરાવરણ છાયાવાળા, પ્રભા યુક્ત, શ્રી
સંપન્ન અને કિરણોથી યુક્ત છે. પ્રકાશમય છે. પ્રસન્નતા જનક છે, દર્શનીય
છે, અભિરૂપ છે અને પ્રતિરૂપ અર્થાત્ અત્યન્ત સુંદર છે. આ ઉપર્યુક્ત સ્થળ-
માં દક્ષિણ દિશાના પર્યાસ અને અપર્યાસ નાગકુમાર દેવોના સ્વસ્થાનનું નિર્ધ-

નાગકુમારાણામ્ દેવાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’ સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાણાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, ‘તીસુ વિ લોયસ્સ અસંખે-જ્જહમાગે’ ત્રિપ્વપિ-સ્વસ્થાનોપપાતસમુદ્ધાતલક્ષણેષુ લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગઃ-અસં-સ્ખ્યેયતમો ભાગો વક્તવ્યઃ, ‘એત્થણં’ અત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ ‘દાહિણિલ્લા નાગકુમારા’ દાક્ષિણાત્યા નાગકુમારાઃ ‘દેવા પરિવસંતિ’ દેવાઃ પરિવસન્તિ, ‘મહઢ્ઢિયા જાવ વિહરંતિ’ મહઢ્ઢિકા યાવદ્-મહાદ્યુતિકાઃ મહાયશસઃ, મહાવલાઃ, મહાનુભાગાઃ, મહાસૌખ્યાઃ, દારવિસ્તરિતવક્ષસઃ, કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતભુજાઃ અદ્ધકુન્ડલમૃદ્ધગન્ધરતલ્વર્ણપીઠધારિણઃ વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ, વિચિત્રમાલામૌ-લિમુકુટાઃ કલ્યાણવપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ કલ્યાણવમાલ્યાનુલેપનધરાઃ ભાસ્વર

કુમાર દેવોં કે સ્વસ્થાન નિરૂપણ કિયે ગણે હૈં । યે સ્થાન તીનોં અપે-ક્ષાઓં સે અર્થાત્ સ્વસ્થાન, ઉપપાત ઓર સમુદ્ધાત કી અપેક્ષા લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં હૈં । ઇન ઉપર્યુક્ત સ્થાનોં મેં દાક્ષિણાત્ય નાગ-કુમાર દેવ નિવાસ કરતે હૈં ।

યે નાગકુમાર મહાન્ ઋદ્ધિ કે ધારક હૈં યાવત્ વિચરતે હૈં । યહાં ‘યાવત્’ શબ્દ સે ઇતના સમજ્ઞ લેના યાહિય-વે મહાદ્યુતિમાન્ હૈં, મહાયશસ્વી, મહાન્ વલશાલી, મહાન્ અનુભાગ વાલે ઓર મહાન્ સુખસમ્પન્ન હૈં । ડનકા વક્ષસ્થલ દાર સે સુશોભિત હોતા હૈં । ડનકી ભુજાણં કટકોં ઓર ત્રુટિત નામક આભૂષણ સે યુક્ત હોતી હૈં । વે અંગદ કુંડલ ઓર ગન્ધસ્થલ કો મર્ષણ કરને વાલે કર્ણપીઠ કે ધારક હોતે હૈં । હાથોં મેં અદ્ભુત આભરણ ધારણ કરતે હૈં । વિચિત્ર માલા સે સુશોભિત મુકુટ પહનતે હૈં । કલ્યાણકર ઉત્તમ વસ્ત્ર પહનતે હૈં ।

‘પણુ કથુ’ છે. આ સ્થાનો ત્રણે અપેક્ષાથી અર્થાત્ સ્વસ્થાન ઉપપાત અને સમુદ્ધાતની અપેક્ષાથી લોકના અમંગ્યાતમા ભાગમાં છે. આ ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમાં દક્ષિણાત્ય નાગકુમાર દેવ નિવાસ કરે છે.

આ નાગકુમારો અત્યન્ત સમૃદ્ધિમાન છે. યાવત્ વિચરે છે અહિં ‘યાવત્’ શબ્દથી એટલું સમજવું જોઈએ કે તેઓ મહાન્ દ્યુતિમાન છે, મહાયશસ્વી, મહાન્ વલશાલી, મહાન્ અનુભાગવાળા અને મહાન્ સુખ સંપન્ન છે. તેમ નાવક્ષસ્થલ ડારથી સુશોભિત હોય છે. તેમની ભુજાઓ કટકો અને ત્રુટિત નામના અભૂષણથી યુક્ત હોય છે. તેઓ અંગદ કુંડળ અને ગંડસ્થલ ને સ્પર્શ નારા કર્ણપીઠ ને ધારણ કરનાર છે. હાથમાં અદ્ભુત આભરણ ધારણ કરે છે, વિચિત્ર માલાથી સુશોભિત મુગટ પહેરે છે. કલ્યાણ કર ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેરે છે, કલ્યાણકારી માલા તેમજ અનુલેપનના ધારક છે. તેમના શરીર દેદિપ્ય-

વોન્દયઃ પ્રલમ્બવનમાલાધરાઃ દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દગ્ધિશ-ઉદ્યોતયન્તઃ,
ઉદ્ભાસયન્તઃ, તે સ્વલુ તત્ર સ્વેપાં સ્વેપાં ભવનાવાસાદીનામ્ આધિપત્યં પૌર-
પત્યં સ્વામિત્વં ભર્તૃત્વં મહત્તરકત્વં કુર્વન્તઃ પાલયન્તો મહતાઽદ્વતનાટ્યગીતવા-
દિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતવનમૃદદ્ગપટપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન ભોગભોગાન ભુજ્ઞાના
'વિહરન્તિ' વિહરન્તિ, અથ દાક્ષિણાત્ય નાકુમારેન્દ્રધરણં વર્ણયતિ—'ધરણે इत्थ
નાગકુમારિન્દે' અત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ, ધરણો નાગકુમારેન્દ્રઃ 'નાકુમાર-
રાયા' નાગકુમારરાજા 'પરિવસતિ' પવિસતિ, 'મહદ્ધિૃ જાવ પમાસેમાણે' સ
ધરણો મહર્ધિકો યાવત્-મહદ્ધુતિકઃ, યહાયશઃ, મહવલઃ મહાનુભાગઃ, મહા-
સૌખ્યઃ, હારવિરજિતવક્ષાઃ, કટકત્રુટિતસ્તમ્મિતભુજઃ અદ્ગદકુણ્ડલમૃષ્ટગણ્ડસ્ત-

કલ્યાણકારી ચાલા એવં અનુલેપન કે ધારક હોતે હૈં । ઉનકા શરીર
દેદીપ્યમાન હોતા હૈ । લમ્બી વનચાલા ધારણ કરતે હૈં । દિવ્ય વર્ણ
એવં ગંધ આદિ સે દર્શો દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત ઓર પ્રકાશિત કરતે
રહતે હૈં । વે અપને-અપને ભવનાવાસ આદિ કા આધિપત્ય, અગ્રેસરત્વ,
સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ તથા મહત્તરકત્વ કરતે હુૃૃ તથા પાલન કરતે હુૃૃ
નાટક, સંગીત, વીણા, તલ, તાલ, મૃદંગ આદિ કે કુશલ વાદકોં દ્વારા
વાદન કી ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય ભોગોપભોગોં કો ભોગતે હુૃૃ રહતે હૈં ।

અવ દક્ષિણ દિશા કે નાગકુમારેન્દ્ર ધરણ કા વર્ણન કરતે હૈં ।
ધરણ હન દાક્ષિણાત્ય નાગકુમારોં કા ઇન્દ્ર હૈ । વહ નાગકુમારોં કા
રાજા હૈ । ધરણેન્દ્ર મહાન્ ઋદ્ધિ કા ધારક, યાવત્ મહાદ્યુતિ, મહાયશ,
મહાવલ, મહાનુભાગ ઓર મહાસૌખ્ય હૈ । ઉસકા વક્ષસ્થલ હાર સે
સુશોભિત રહતા હૈ । ભુજાં કટક એવં ત્રુટિક નામક આભૂષણોં સે

માન હોય છે. લાંબીવનમાળા ધારણ કરે છે, દિવ્ય વર્ણ તેમજ ગંધ આદિથી
દશે દિશાઓને ઉદ્યોતિત અને પ્રકાશિત કરતા રહે છે. તેઓ પોત પોતાના
ભવનાવાસ આદિના આધિપત્ય, અગ્રેસરત્વ સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ, તથા મહત્તર
કત્વ કરતા રહિને તથા પાલન કરના રહીને નાટક સંગીત, વીણા, તલ, તાલ,
મૃદંગ આદિના કુશલ વાદકો દ્વારા વાદિત ધ્વનિના શ્રવણ સાથે દિવ્ય ભોગોપ
ભોગોને ભોગવતા રહે છે.

હવે દક્ષિણ દિશાના નાગકુમારેન્દ્ર ધરણનું વર્ણન કરે છે. ધરણ આ
દક્ષિણાત્ય નાગકુમારોના ઇન્દ્ર છે. તે નાગકુમારોના રાજા છે. ધરણેન્દ્ર મહાન્
ઋદ્ધિના ધારક છે, મહાદ્યુતિ, મહાયશ, મહાવલ. મહાનુભાગ અને મહાસૌખ્ય
છે. તેમનું વક્ષસ્થળ હારથી સુશોભિત રહે છે. ભુજાઓ કટક તેમજ ત્રુટિત
નામના આભૂષણોથી સ્તબ્ધ રહે છે. અંગદ, કુંડલ, તથા ગંડસ્થલથી ઘસાતા

લક્ષ્મીપીઠધારી, વિચિત્રહસ્તાભરણઃ, વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટઃ કલ્યાણકપ્રવર વસ્ત્ર-
પરિહિતઃ કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનધરો મસ્પરવોન્દિઃ પ્રલમ્બવનમાલધરો દિવ્યેન
વર્ણગન્ધાદિના દશદિશઃ ઉદ્ઘોતયન્ પ્રભાસયન્ ‘સે નં તત્થ’ સ સ્વલુ ધરણસ્તત્ર
—ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ ‘ચંડ્યાલીસાણ ભવનાવાસસયસાહસ્સાણં’ ચતુશ્ચત્વારિંશતો
ભવનાવાસશતસહસ્રાણામ્, ચતુશ્ચત્વારિંશલક્ષ ભવનાવાસાનામ્, ‘તાયત્તીસાણ તાય-
ત્તીસગાણં’ ત્રયસ્તિંશતસ્રાયસ્તિંશકાનામ્ ‘ચંડહં લોકપાલણં’ ચતુર્ણામ્ લોકપા-
લાનામ્ ‘છંહં અગ્રમહિસીણં’ પંણામ્ અગ્રમહિષીણામ્ ‘સપરિવારાણં’ સપરિ-
વારાણામ્, ‘તિણં પરિસાણં’ તિસ્રણામ્ પરિસાણામ્, ‘સત્તણં અણિયાણં’ સપ્પાનામ્
અનીકાનામ્, ‘સત્તણં અણિયાહિવર્ણં’ સપ્પાનામ્ અનીકાધિપતીનામ્ ‘ચંડવી-
સાણ આયરવ્વદેવસાહસ્સીણં’ ચતુર્વિંશતેઃ આત્મરક્ષકદેવસાહસ્સીણામ્, ‘અન્ને-
સિવ વહ્ણં’ અન્યેપાશ્ચ વહ્ણામ્ ‘દાહિલ્લાણં’ દાક્ષિણાત્યાનામ્ ‘નાગકુમારાણં’

સ્તલબ્ધ હોતી હૈં । અંગદ કુંડલ તથા ગળદસ્થલ કો મર્પણ કરને વાલે
કર્ણપીઠ નામક આભૂષણ કા ધારક હૈં । ઉસકે હાથોં મેં અદ્ભુત આભ-
રણ હોતે હૈં । અદ્ભુત માલાયુક્ત મુકુટ કો ધારણ કરતા હૈં । કલ્યાણ-
ારી ઉત્તમ વસ્ત્ર પહનતા હૈં । કલ્યાણ કારી ઔર અતીવ ઉત્તમ માલા
ઁવં અનુલેપન કો ધારણ કરતા હૈં । ઉસકા દેહ દેદીપ્યમાન હોતા હૈં ।
લમ્બી વન માલા સે શોભિત હોતા હૈં । દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિ સે
દશોં દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત ઔર પ્રકાશિત કરતા હૈં । ધરણેન્દ્ર વહાં
ચવાલીસ લાખ ભવનાવાસોં કા, છહ હજાર સામાનિક દેવોં કા,
તેત્રીસ ત્રાયસ્તિંશક દેવોં કા, ચાર લોકપાલોં કા, છહ સપરિવાર
અગ્રમહિષિયોં કા, ત્રીન પ્રકાર કી પરિષદોં કા સાત અનીકો કા, સાત
અનીકાધિપતિયોં કા, ચૌવીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવોં કા તથા અન્ય
વહુત-સે દાક્ષિણાત્ય નાગકુમાર દેવોં તથા દેવિયોં કા અધિપતિત્વ,

કર્ણપીઠ નામના આભૂષણના ધારક છે. તેમના હાથોમા અદ્ભુત આભરણ હોય
છે. તેઓ અદ્ભુત માલાયુક્ત મુકુટને ધારણ કરે છે. કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્ર
પહેરે છે કલ્યાણકારી, અને અતીવ ઉત્તમમાલા તેમજ અનુલેપન ને ધારણ
કરે છે. તેમના દેહ દેદીપ્યમાન હોય છે. લાંબી વનમાલાથી શોભિત હોય છે.
દિવ્યવર્ણ, ગંધ આદિથી દશેદિશાઓ ને ઉદ્યોતિત અને પ્રકાશિત કરે છે. ધર-
ણેન્દ્ર તથા ચુમાલીસ લાખ ભવનાવાસોના, છ હજાર સામાનિક દેવોના, તેત્રીસ
ત્રાયસ્તિંશકદેવોના, ચાર લોકપાલોના, છ સપરિવાર અગ્રમહિષીયોના, ત્રણ
પ્રકારની પરિષદોના, સાત અનીકોના, સાત અનીકાધિપતિયોના. ચૌવીસહજાર
આત્મરક્ષક દેવોના તથા અન્ય ઘણા ગંધા દક્ષિણાત્ય નાગકુમાર દેવો તથા

નાગકુમારાણામ્ 'દેવાણય' દેવીણય' દેવાનાશ્ચ દેવીનાશ્ચ 'આહેવચ્ચં પોરેવચ્ચં કુવ્વમાણે વિહરઈ' આધિપત્યમ્ પોરપત્યમ્ કુર્વન્ વિહરતિ, અયોત્તરદિગ્વાસિનાં નાગકુમારાણાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયતિ—'કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં નાગકુમારાણં' હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થલુ—સસ્મિન્ પ્રદેશે, ઔત્તરાદાણામ્ ઉત્તરાદિગ્વાસિનામ્ નાગકુમારાણામ્ દેવાણં 'દેવાનામ્ 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ 'ઠાણા પણ્ણત્તા' સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? તદેવ પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ—'કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા નાગકુમારા દેવા—પરિવસંતિ' હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થલુ—સસ્મિન્ પ્રદેશે ઔત્તરાદાઃ ઉત્તરદિગ્વાસિનો નાગકુમારા દેવાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ—'ગૌતમા !' હે ગૌતમ ! 'જંઘૂદ્ધીવે દીવે' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે 'મંદરસ્સ—પવ્વયસ્સ' મન્દરસ્સ—યેરોઃ, પર્વતસ્સ, 'ઉત્તરેણં' ઉત્તરેણ, ઉત્તરદિગ્ભાગે 'ઈમીસે રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ' અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ 'અસીઉત્તરજોયણસયસહસ્સ વાહલ્લાણ' અશીતિમહસ્સોત્તરયોજનગતસહસ્સ મહલ્યાયાઃ—અશીતિસહસ્સાધિકલક્ષયોજનવિસ્તરાયાઃ 'ઉવરિં' ઉપરિ, ઉર્ધ્વભાગે 'એગં જોયણસહસ્સં ઓગાદિત્તા' એકં યોજનસહસ્સમ્ અવગાત્—પ્રવિશ્ય, 'હેટ્ઠાચેગં જોયણસહસ્સં પજ્જિત્તા' અવ-

અગ્રેસર કરતા હે ।

અથ ઉત્તરદિશા કે નાગકુમારોં કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ । શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રદન કરતે હૈ—હે ભગવન્ ! ઉત્તરદિશા કે પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવોં કે સ્થાન કહાં હૈ ? પ્રકારાન્તર સે ફિર પૂછતે હૈ—હે ભગવન્ ! ઉત્તર દિશા કે નાગકુમાર કિસ પ્રદેશ મેં નિવાસ કરતે હૈ ?

ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં, મેરુ-પર્વત સે ઉત્તર મેં, એક લાખ અસસી હજાર યોજન મોટી ઇસ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે ડગર ઔર નીચે કે એક-એક હજાર યોજન ભાગ કો છોડ કર મધ્ય કે એક લાખ અઠહત્તર હજાર યોજન કે પ્રદેશ મેં ઉત્તર

દેવીયોના અધિપતિત્વ. અગ્રેસરત્વના કરે છે.

હવે ઉત્તર દિશાના નાગકુમારોના સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે હે ભગવન્ ! ઉત્તરદિશાના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવોના સ્થાન કયા છે ? અર્થાત્—હે ભગવન્ ! ઉત્તરદિશાના નાગકુમાર દેવો કયા પ્રદેશમાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—હે ગૌતમ ! જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપના મેરુ પર્વતથી ઉત્તરમાં એકલાખ એંસી હજાર યોજન મોટી આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ડાગર અને નીચેના એક એક હજાર યોજન. ભાગને છોડીને વચલા એક

શ્રૈકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા 'મઙ્ગે અદ્વદુત્તરે જોયણસહસ્રે' મધ્યે અષ્ટસપ્તિ સહસ્રોત્તરે યોજનશતમહસ્રે-અષ્ટસપ્તિસહસ્રાધિકલક્ષયોજને 'एत्थ णं' અત્ર સ્થલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલે 'उत्तरिल्लणं' ઔત્તરાદાણામ્-ઉત્તરદિગ્વાસિનામ્ 'नागकुमारणं' નાગકુમારાણામ્, 'देवाणं' દેવાનામ્ 'चत्तालीसं भवणावाससयसहस्रा' ચત્તારિંશદ્ ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ-ચત્તારિંશલ્લક્ષભવનાવાસાઃ 'भवन्तीति मक्खायं' ભવન્તિ ઇત્યરુયાતં મયા મહવીરેણ અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ, 'ते णं-भवणा वहिं वट्टा' તાનિ સ્થલુ-ઉપર્યુક્તાનિ ભવનાનિ, વહિર્ભાગે વૃત્તાનિ-વર્તુલાનિ 'सेमं जहा दाहिल्लणं जाव विहरन्ति' શેપં યથા દાક્ષિણાત્યાનામ્ નાગકુમારાણાં પ્રતિ-પાદિતમ્ તથૈવૌત્તરાદાણામપિ પ્રતિપાદનીયમ્, તથા ચ યાવત્-અન્તઃ-મધ્યભાગે, ચતુરસ્રાણિ-ચતુરસ્રાકારાણિ, અધોભાગે પુષ્કરકર્ણિકાસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ ઉત્કીર્ણાન્તરવિપુલ-ગંભીરસ્વાતપરિસ્થાણિ પ્રાકારાદ્દાલકકપાટતોરણ પ્રતિદ્વારદેશમા-ગાનિ, યન્ત્રશતઘ્નીમુશલમુસળ્લીપરિવારિતાનિ અયોધ્યાનિ સદા જયાનિ સદા-ગુપ્તાનિ અષ્ટચત્તારિંશત્-કોષ્ટકરચિતાનિ, અષ્ટચત્તારિંશત્કૃતવનમાલાનિ ક્ષેમા-ણિ શિવાનિ કિઙ્કારામરદણ્ડોપરક્ષિતાનિ લિપ્તોપલિપ્તમહિતાનિ ગોશીર્ષસરસરક્ત-

દિશા કે નાગકુમાર દેવોં કે ચાલીસ લાખ ભવનાવાસ હૈં, એસા મૈને તથા અન્ય સમી તીર્થકરોં ને કહા હૈ । વે ભવન બાહર સે વર્તુલાકાર હૈં, ઇત્યાદિ વર્ણન દક્ષિણી નાગકુમારોં કે ભવનોં કે સમાન હી સમજ્ઞ લેના યાહિયે । યથા-વે મધ્ય ભાગ મેં ચૌકોર હૈં, નીચે પુષ્કર કી કર્ણિકા કે આકાર કે હૈં । વિશાલ ઔર ગંભીર સ્વાડ્યોં ઔર પરિ-સ્થાઓં સે યુક્ત હૈં તથા પ્રાકારોં, અદ્દાલકોં, કપાટોં, તોરણોં ંવં પ્રતિ-દ્વારોં સે સુશોભિત હૈં । યંત્રોં, શતઘ્નિયોં, મુશલોં તથા મુસળ્લી નામક શસ્ત્રોં સે સજ્જિત હૈં । શત્રુઓં દ્વારા અયોધ્ય, સદા જયશીલ ઔર સુરક્ષિત હૈં । અડતાલીસ કોઠોં ઔર અડતાલીસ વનમાલાઓં સે યુક્ત હૈં । ઉપદ્રવ રહિત, મંગલમય તથા કિંકર દેવોં કે દંડોં સે રક્ષિત

લાખ અઘ્યોતેર હજાર યોજન પ્રદેશોમાં ઉત્તર દિશાના નાગકુમાર દેવાના ચાલીસ લાખ ભવનાવાસ છે એમ મેં તેમજ અન્ય બધાજ તીર્થકરોએ કહ્યું છે. તે ભવનો બહારથી વર્તુલાકાર છે ઇત્યાદિ વર્ણન દક્ષિણી નાગકુમારોના ભવનોના સમાનજ સમજી લેવું જોઈએ, જેમ કે-તે મધ્ય ભાગમાં ચોરસ છે. નીચે કમળની કણિકાના આકારના છે. વિશાલ અને ગંભીર બાઈથો અને પરિબાઈથોથી યુક્ત છે તથા પ્રાકારો, અદ્દાલકો, કપાટો તોરણો તેમજ પ્રતિદારોથી સુશોભિત છે યંત્રો, શતઘ્નીયો મુસલો તથા મુસંઠી નામક શસ્ત્ર-થી સજ્જિત છે. શત્રુઓદ્વારા અયોધ્ય, સદા જયશીલ અને સુરક્ષિત છે, અડતા-લીસ કોઠા અને અડતાલીસ વનમાળાઓથી યુક્ત છે. ઉપદ્રવરહિત, મંગલમય

ચન્દનદર્દરદત્તપશ્ચાદ્ગુલિલાનિ ઉપચિત્તચન્દનકલશાનિ ચન્દનઘટસુકૃતતોરણ-
પ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ, આસક્તોત્તિસ્ત્કવિપુલવૃત્તવ્યાધારિતપશ્ચમાલ્યદામકલાપાનિ
પશ્ચવર્ણસરસસુરભિમુક્તપુષ્પપુષ્પોપચારકલિતાનિ इत्यादि समुच्चय भवनपति भव-
नवासविशेषणविशिष्टानि सन्ति, अत्र खलु औत्तराहाणाम् नागकुमाराणां देवा-
नाम् पर्याप्तापर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिष्वपि-स्वस्थनोपपातसमुद्घात-
लक्षणेषु लोकस्य असंख्येयतमो भागो वक्तव्यः, अत्र खलु उत्तरदिग्वासिनो
नागकुमारा देवाः परिवसन्ति, ते चापि महर्द्धिकाः, महायशसः महाबलाः, महा-
नुभागाः, महासौख्याः सन्तो दिव्येन वर्णगन्धादिना दशदिशः उद्घोतयन्तः,
हैं । लिपे-पुते रहने के कारण प्रज्ञस्त हैं । उनमें गोशीर्ष एवं सरस
लाल चन्दन के ऐसे हाथे लगे हैं जिनमें पांचों उंगलियां उछरी हैं ।
मांगलिक कलशों से सुशोभित हैं । उनके प्रतिद्वार देश में चन्दनघटों
के सुन्दर तोरण बने हुए हैं । ऊपर से नीचे तक विशाल और गोला-
कार माल्यदामों के समूह सुशोभित हैं । पांच वर्ण के सरस और
सुगंधित पुष्प वहां बिखरे रहते हैं, इत्यादि सामान्य भवनवासी देवों
के भवनों के वर्णन के समान वर्णन यहां भी समझ लेना चाहिए,
यावत् वे अभिरूप एवं प्रनिरूप हैं ।

उत्तरीय पर्याप्त और अपर्याप्त नागकुमार देवों के ये स्थान-स्व-
स्थान, उपपात और समुद्घात की अपेक्षा से लोक के असंख्यातवें
भाग में हैं । इन स्थानों में उत्तरीय नागकुमार देव निवास करते हैं ।
वे देव महर्द्धिक, महाद्युतिक, महायश, महाबल, महानुभाग और

તથા કિંકર દેવોના દ'ડા થી રક્ષિત છે. લિ પેલ ઘૂંપેલ હોવાના કારણે પ્રજાસ્ત
છે, તેઓમાં ગોરોચન તેમજ સરસ લાલ ચન્દનના એવા થાપા લાગ્યા છે કે
જેમાં પાંચે આંગળીઓ પડી રહી હોય છે. માંગલિક કલશોથી સુશોભિત છે.
તેમના દરેક દ્વારદેશમાં ચન્દન ઘડાના સુન્દર તોરણ બનેલાં હોય છે. ઉપરથી
નીચે સુધી વિશાળ અને ગોળાકાર ફુલહારોના સમૂહ શોભિરહ્યા હોય છે.
પાંચ વર્ણના સરસ અને સુગંધિત પુષ્પ ત્યાં વેરાયેલા રહે છે. ઇત્યાદિ
સામાન્ય ભવનવાસી દેવોના ભવનોના વર્ણનના સમાન વર્ણન આહીં પણ
સમજીલેલુ જોઈએ, તેઓ અભિરૂપ અને અને પ્રતિરૂપ છે.

ઉત્તરીય પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવોના આ સ્થાન-સ્વસ્થાન
ઉપપાત અને સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાથી લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. આ
સ્થાનોમાં ઉત્તરીય નાગકુમારદેવ નિવાસ કરે છે. તે દેવો સમૃદ્ધિમાન, મહાદ્યુતિ
માન, મહાયશ, મહાબલ, મહાનુભાગ, અને મહાનુ સુખથી સંપન્ન છે. પોતાના

હવે ઉત્તરદિશાના નાગકુમારેન્દ્ર ભૂતાનન્દનું વર્ણન કરાય છે. આસ્થાસ્થાનોના ભૂતાનન્દ નામના નાગકુમારેન્દ્ર તેમજ નાગકુમારોના રાજા નિવાસ કરે છે. ભૂતાનન્દ ઈન્દ્ર પણ મહાન્ સમૃદ્ધિના ધારક છે. યાવત્ મહાધૃતિ, મહાયશ, મહાબલ, મહાનુભાગ અને મહાસુખી છે. તેમના વક્ષસ્થળ હારથી સુશોભિત રહે છે. ભુજાઓ કટકો અને ત્રુટિત થી સ્તબ્ધ રહે છે. તે અંગદ, કુંડલ તેમજ કર્ણપીઠના ધારક છે. તેમના હાથોમાં, અદ્ભૂત આભૂષણ હોય છે.

ઉદ્ઘોતયન્ પ્રભામયન્ 'સે જં' સંઘલુ ભૂતાનન્દો નાગકુમારેન્દ્રઃ 'તત્થ ચત્તા-
લીસાણ ભવણાવાસસયસહસ્રાણં જાવ' તત્ર ઉપર્યુક્ત સ્થાનેષુ ચત્વારિંશતો ભવ-
નાવાસશતસહસ્રાણામ્ ચત્વારિશલ્લક્ષભવનાવાસાનામ્ યાવત્-પણ્ણાં સામાનિક-
સાહસ્રીણામ્ ત્રયસ્તિંશતસ્ત્રાયસ્તિંશકાનામ્ ચતુર્ણાં લોકપાલાનામ્, પળ્ણામ્ અગ્ર-
મહિષીણામ્ સપરિવારાણામ્ તિસુણામ્ પર્યદાષુ, સપ્તાનામ્ અનીકાનામ્, સપ્તાનામ્
અનીકાધિપતીનામ્ ચતુર્વિંશતેઃ આત્મરક્ષકદેવસાહસ્રીણામ્, અન્યેષાં ચ વહૂનામ્
ઔત્તરાઘાણાં નાગકુમારાણામ્ દેવાનામ્ ચ દેવીનાશ્ચ 'આહેવચ્ચં-જાવ વિહરઈ'
આધિપત્યમ્ યાવત્ પૌરપત્યમ્ કુર્વન્ વિહરતિ ।

મૂલમ્-કહિ જાં મંતે ! સુવળ્ણકુમારાણં દેવાણં પજ્જત્તા-
પજ્જત્તાણં ઠાણા પળ્ણત્તા ? કહિ જાં મંતે ! સુવળ્ણકુમારા દેવા

માલા સે મંહિત હૈ । વહ કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્ર પહનતા હૈ ।
કલ્યાણકારી એવં ઉત્તમ માલા તથા અનુલેપન કો ધારણ કરતા હૈ ।
ઉસકા શરીર દેદીપ્યમાન હૈ । લમ્બી વનમાલા કા ધારક હૈ । અપને
દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત એવં પ્રભાસિત
કરતા રહતા હૈ । યહ ભૂતાનન્દ નામક નાગકુમારેન્દ્ર ચાલીસ લાચ
ભવનાવામોં કા છહ હજાર સામાનિક દેવોં કા, તેતીસ ત્રાયસ્તિંશ
દેવોં કા, ચાર લોકપાલોં કા, છહ સપરિવાર અગ્રમહિષિયોં કા, ત્રીન
પ્રકાર કી પરિપદોં કા, સાત અનીકોં કા, સાત અનીકાધિપતિયોં કા,
ચૌવીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવોં કા, તથા અન્ય વહુત સે ઉત્તરદિશા
કે નિવાસી દેવોં ઓર દેવિયોં કા અધિપતિત્વ એવં અગ્રેસરત્વ કરતા
હુઆ નિવાસ હૈ ।

મુગટ ચિત્ર વિચિત્ર માલાઓથી મંહિત હોય છે. તે કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્ર
પહેરે છે. કલ્યાણકારી તેમજ ઉત્તમ માલા તથા અનુલેપનને ધારણ કરતા
રહે છે. તેમના શરીર દેદીપ્યમાન છે તેઓ લાંબી વનમાલાને ધારણ કરે છે.
પોતાના દિવ્ય વર્ણ, ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને ઉદ્યોતિત તેમજ પ્રભાસિત
કરતા રહે છે આ ભૂતાનન્દ નામના નાગકુમારેન્દ્ર ચાલીસ લાખ ભવનાવા.
સોના, છ હજાર સામાનિક દેવોના તેત્રીશ ત્રાયસ્તિંશ દેવોના, ચાર લોકપાલોના,
છ સપરિવાર અગ્રમહિષિયોના, ત્રણ પ્રકારની પરિપદોના, સાત અનીકોના,
સાત અનીકાધિપતિયોના, ચૌવીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવોના તથા અન્ય ઘણા
બધા ઉત્તર દિશાના નિવાસી દેવો તેમજ દેવિયોના અધિપતિત્વ તેમજ અગ્રે-
સરત્વ કરતા રહિને નિવાસ કરે છે.

परिवसन्ति ? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए जाव एत्थ
 णं सुवण्णकुमाराणं देवाणं बावत्तरि भवणावाससयसहस्सा
 भवंतीति मक्खायं, तेणं भवणा बाहिं वट्ठा जाव पडिरूवा
 तत्थ णं सुवण्णकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता,
 जाव तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे, तत्थ णं बहवे सुवण्ण-
 कुमारा देवा परिवसन्ति, महद्धिया सेसं जहा ओहियाणं जाव
 विहरन्ति, वेणुदेवे वेणुदाली य इत्थ दुवे सुवण्णकुमारिंदा
 सुवण्णकुमाररायाणो परिवसन्ति, महद्धिया जाव विहरन्ति, कहि
 णं भन्ते ! दाहिणिल्लाणं सुवण्णकुमाराणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
 पणत्ता ? कहि णं भन्ते ! दाहिणिल्ला सुवण्णकुमारा देवा परि-
 वसन्ति ? गोयमा ! इमीसे जाव मज्झे अट्टहुत्तरे जोयणसयसह-
 स्से एत्थ णं दाहिणिह्लाणं सुवण्णकुमाराणं अट्टत्तीसं भवणा-
 वाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं भवणा बाहिं वट्ठा
 जाव पडिरूवा, एत्थ णं दाहिणिल्लाणं सुवण्णकुमाराणं पज्ज-
 त्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता, तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे,
 एत्थ णं बहवे सुवण्णकुमारा देवा परिवसन्ति, वेणुदेवे य इत्थ
 सुवण्णकुमारिंदे सुवण्णकुमारराया परिवसइ, सेसं जहा नाग-
 कुमाराणं, कहि णं भन्ते ! उत्तरिल्लाणं सुवण्णकुमाराणं देवाणं
 पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ? कहि णं भन्ते ! उत्तरिल्ला
 सुवण्णकुमारा देवा परिवसन्ति ? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए
 जाव एत्थ णं उत्तरिल्लाणं सुवण्णकुमाराणं चउत्तीसं भवणा
 वाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं भवणा जाव एत्थ
 णं बहवे उत्तरिल्ला सुवण्णकुमारा देवा परिवसन्ति महद्धिया
 जाव विहरन्ति, वेणुदाली इत्थ सुवण्णकुमारिंदे सुवण्णकुमार-
 राया परिवसइ महिद्धीए सेसं जहा नागकुमाराणं, एवं जहा

सुवर्णकुमाराणं वत्तव्वया भगिया तहा सेसाण वि चउदसण्हं
 इंदाणं भाणियव्वा, नवरं अवणणाणत्तं इंदणाणत्तं, वणणाणत्तं
 परिहाणणाणत्तं च, इमाहिं गाहाहिं अणुगंतव्वं—चउसट्ठिं असु-
 राणं चुलसीइं चेव होंति नागाणं । वावत्तरिं सुवर्णे वाउ-
 कुमाराण छन्नउई ॥१३०॥ दीव दिसा उदहीणं विज्जुकुमारिंद
 थणियमग्गीणं । छण्हं पि जुयलयाणं वावत्तरिस्सो सयसहस्सा
 ॥१३१॥ चउतीसा चउयाला अट्ठतीसं च सयसहस्साइं । पन्ना
 चत्तालीसा दाहिणओ हुंति भवणाइं ॥१३२॥ तीसा चत्तालीसा
 चउतीसं चेव सयसहस्साइं । छायाला छत्तीसा उत्तरओ हुंति
 भवणाइं ॥१३३॥ चउसट्ठी सट्ठी खलु छच्च सहस्साइं असुर-
 वज्जाणं । सामाणिया उ एए चउग्गुणा आयरक्खा उ ॥१३४॥
 चमरे धरणे तह वेणुदेवे हरिकंते अग्गिसीहे य । पुन्ने जल-
 कंते या अमियविलम्बे य घोसे य ॥१३५॥ बलि भूयाणंदे
 वेणुदालि हरिस्सहे अग्गिसाणव विसिट्ठे । जलपह तहऽमिय-
 वाहणे पभंजणे य महाघोसे ॥१३६॥ उत्तरिल्लाणं जाव विह-
 रंति काला असुरकुमारा नागा उदही य पंडुरा दो वि । वर-
 कण्ण निहसगोरा हुंति सुवर्णा दिसा थणिया ॥१३७॥
 उत्तत्तकणगवन्ना विज्जू अग्गी य होंति दीवा य । सामा
 पियंगु वण्णा वाउकुमारा मुणेयव्वा ॥१३८॥ असुरेसु हुंति
 रत्ता सिलिंधपुप्फप्पभा य नागुदही । आसासगवसणधरा
 होंति सुवर्णा दिसा थणिया ॥१३९॥ नीलाणुरागवसणा विज्जू
 अग्गी य हुंति दीवा य । संज्ञाणुरागवसणा वाउकुमारा
 मुणेयव्वा ॥१४०॥ सू० २०॥

છાયા—કુત્ર खलु भदन्त ! सुवर्णकुमाराणाम् देवानां पर्याप्तापर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! सुवर्णकुमाराः देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः यावत् अत्र खलु सुवर्णकुमाराणाम् देवानां द्वासप्ततिर्भवनावासशतसहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातम् तानि खलु भवनानि वहिर्वृत्तानि, यावत् प्रतिरूपाणि, तत्र खलु सुवर्णकुमाराणाम् देवानां पर्याप्तापर्याप्तकानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि, यावत् त्रिष्वपि लोकस्य असंख्येयभागः, तत्र खलु बहवः सुवर्णकुमाराः देवाः परिवसन्ति, महर्द्धिकाः, शेषं यथा औघिकानाम्

शब्दार्थ—(કહિ ણં મંતે ! સુવર્ણકુમારાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા ?). હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમાર દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે હૈં ? (કહિ ણં મંતે ! સુવર્ણકુમારા દેવા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! સુવર્ણકુમાર દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए) इस रत्नप्रभा पृथ्वी के (जाव) यावत् (एत्थ णं) यहां (सुवर्णकुमाराणं देवाणं) सुवर्णकुमार देवों के (वावत्तरिं) वहत्तर (भवणावाससयसहस्सा) लाख भवन (भवन्तीति मक्खायं) हूँ, ऐसा कहा है (ते णं भवणा) वे भवन (बाहिं) बाहर से (वट्ठा) गोल (जाव) यावत् (पडिस्वा) प्रतिरूप—अतीव सुन्दर (तत्थ णं सुवर्णकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) वहां पर्याप्त तथा अपर्याप्त सुवर्णकुमार देवों के (ठाणा) स्थान (पण्णत्ता) कहे हैं (जाव) यावत् (तिसु वि) तीनों अपेक्षाओं से (लोगस्स) लोक के (असंखेज्जइभागे) असंख्यातवे भाग में (तत्थ णं) वहां (बहवे)

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! સુવર્ણકુમારાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમાર દેવોના સ્થાન કયા કહ્યાં છે. (કહિ ણં મંતે ! સુવર્ણકુમારા દેવા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! સુવર્ણકુમાર દેવ કયાં નિવાસ કરે છે. (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए) આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના (जाव) यावत् (एत्थणं) આહી (सुवर्णकुमाराणं देवाणं) सुवर्णकुमार દેવોના (वावत्तरिं) બોતેર (भवणावाससयसहस्सा) લાખ ભવન (भवन्तीति मक्खायं) છે. એમ કહ્યું છે. (ते णं भवणा) તે ભવનો (बाहिं) બહારથી (वट्ठा) ગોળ (जाव) यावत् (पडिस्वा) प्रतिरूप—अतीव सुन्दर (तत्थ णं सुवर्णकुमाराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) ત્યાં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમાર દેવોના (ठाणा) स्थान (पण्णत्ता) કહ્યાં છે. (जाव) यावत् (तिसुवि) ત્રણે અપેક્ષાઓથી (लोगस्स) लोकના (असंखेज्जइभागे) असंख्यातमा ભાગમા (तत्थणं) ત્યાં (बहवे) धणा (सुवर्णकुमारा देवा) सुवर्णकुमार

यावद् विहरन्ति, वेणुदेवो, वेणुदालिश्च अत्र द्वौ सुवर्णकुमारेन्द्रौ सुवर्णकुमार-
राजानौ परिवसतः, महर्द्धिकौ यावद् विहरतिः, कुत्र खलु भदन्त ! दाक्षिणात्या-
नाम् सुवर्णकुमाराणाम् पर्याप्ता पर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त !
दक्षिणात्याः सुवर्णकुमाराः देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! अस्या यावत् मध्ये अष्ट
सप्रतिसहस्रोत्तरे योजनगतसंज्ञे, अत्र खलु दाक्षिणात्यानाम् सुवर्णकुमाराणाम्

बहुन (सुवर्णकुमारा देवा) सुवर्णकुमार देव (परिवसन्ति) वसते हैं
(महिर्द्धिका) महान् ऋद्धि के धारक (सेसं) शेष (जहा) यथा (ओहि-
याणं) सामान्य भवनपतियों का (जाव विहरन्ति) यावत् विचरते हैं
(वेणुदेवे वेणुदाली य) वेणुदेव और वेणुदाली (इत्थ) यहां (दुवे) दो
(सुवर्णकुमारिदा सुवर्णकुमारों के इन्द्र (सुवर्णकुमाररायाणो)
सुवर्णकुमारों के राजा (परिवसन्ति) वसते हैं (महिर्द्धिका) महर्द्धिक
(जाव) यावत् (विहरन्ति) विचरते हैं ।

(कहि णं भन्ते ! दाहिणिल्लाणं सुवर्णकुमाराणं पज्जत्तापज्जत्ताणं
ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त तथा अपर्याप्त दाक्षिणात्य सुवर्ण-
कुमारों के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भन्ते ! दाहिणिल्ला सुवर्ण-
कुमारा देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् दक्षिण दिशा के सुवर्णकुमार
देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा !) हे गौतम ! (इमीसे) इस
(जाव) यावत् (मज्झे) मध्य में (अट्ठहत्तरे जायणसयसहस्से) एक लाख
अठहत्तर हजार योजनों में (एत्थणं) यहां (दाहिणिल्लाणं) दक्षिण
दिशा के (सुवर्णकुमाराणं) सुवर्णकुमारों के (अट्ठत्तीसं) अड़तीस

देव (परिवसन्ति) वसे छे (महिर्द्धिका) महान् ऋद्धिना धारक (सेसं) शेष (जहा)
यथा (ओहियाणं) सामान्य भवनपतियोंना (जाव विहरन्ति) यावत् विचरे छे
(वेणुदेवे वेणुदाली य) वेणुदेव अने वेणुदाली (इत्थ) आड़ी (दुवे) छे (सुवर्ण-
कुमारिदा) सुवर्णकुमारोंना इन्द्र (सुवर्णकुमाररायाणो) सुवर्णकुमारोंना राजा
(परिवसन्ति) वसे छे (महिर्द्धिका) महर्द्धिक (जाव) यावत् (विहरन्ति) विचरे छे.

(कहि णं भन्ते ! दाहिणिल्लाणं सुवर्णकुमाराणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ?)
हे भगवन् ! पर्याप्त तथा अपर्याप्त दाक्षिणात्य सुवर्णकुमारोंना स्थान कहां
कहां छे ? (कहिणं भन्ते ! दाहिणिल्ला सुवर्णकुमारा देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् !
दक्षिण दिशाना सुवर्णकुमार देव कहां निवास करे छे ? (गोयमा) हे गौतम !
(इमीसे) आ (जाव) यावत् (मज्झे) मध्यमा (अट्ठहत्तरे जायणसयसहस्से) अठ
लाख अठहत्तर हजार योजनमा (एत्थणं) आदि (दाहिणिल्लाण) दक्षिण
दिशाना (सुवर्णकुमाराणं) सुवर्णकुमारोंना (अट्ठत्तीसं) अड़तीस (भवणावास

અષ્ટત્રિંશદ્ ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ ભવન્તિ इत्याख्यातं, तानि खलु भवनानि
 वहिर्वृत्तानि यावत् प्रतिरूपाणि, अत्र खलु दाक्षिणात्यानां सुवर्णकुमाराणाम्
 पर्याप्तापर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिष्वपि लोकस्य असंख्येयभागः, अत्र
 खलु ब्रह्मः सुवर्णकुमारा देवाः परिवसन्ति, वेणुदेवश्चात्र सुवर्णकुमारेन्द्रः, सुवर्ण-
 कुमारराजः परिवसति. शेषं यथा नागकुमाराणाम् कुत्र खलु भदन्त ! औत्तरा
 हाणाम् सुवर्णकुमाराणाम् देवानाम् पर्याप्ता पर्याप्तकानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र

(भवणावाससयસસ્સા) લાઘ્વ ભવન (ભવંતીતિ મક્ષ્યાયં) હૈં, ऐसा
 कहा है (ते णं भवणा) वे भवन (वाहिं वट्टा) बाहर से गोल (जाव
 पडिह्वा) यावत् प्रतिरूप हैं (एत्थ णं) यहां (दाहिणिल्लाणं) दक्षिणी
 (सुवण्णकुमाराणं) सुपर्णकुमारों के (पज्जत्तापज्जत्ताणं) पर्याप्तों और
 अपर्याप्तों के (ठाणा) स्थान (पण्णत्ता) कहे हैं (तिसु वि) तीनों अपे-
 क्षाओं से (लोगस्स) लोक के (असंखेज्जइभागे) असंख्यातवे भाग में
 (एत्थ णं) यहां (ब्रह्मे) बहुत (सुवण्णकुमारा देवा) सुपर्णकुमार देव
 (परिवसन्ति) वसते हैं (वेणुदेवे य) वेणुदेव (इत्थ) यहां (सुवण्णकुमा-
 रिंदे) सुपर्णकुमारेन्द्र (सुवण्णकुमार राया) सुपर्णकुमार राजा (परि-
 वसइ) वसता है (सेसं) शेष (जहा) जैसे (नागकुमाराणं) नागकुमारों का

(कहि णं भंते ! उत्तरिल्लाणं सुवण्णकुमाराणं देवाणं पज्जत्ता-
 पज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! उत्तर दिशा के पर्याप्त और
 अपर्याप्त सुपर्णकुमार देवों के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते !

સયસહસ્સા) લાઘ્વ ભવન (ભવંતીતિ મક્ષ્યાયં) છે એમ કહ્યું છે (તે ણં ભવણા)
 તે ભવનો (વાહિં વટ્ટા) બહારથી ગોળ (જાવ પડિહ્વા) યાવત્ પ્રતિરૂપ છે
 (એત્થ ણં) આહિં (દાહિણિલ્લાણં) દક્ષિણી (સુવણ્ણકુમારાણં) સુવર્ણકુમારોના
 (પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તોના (ઠાણા) સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહ્યાં છે
 (તિસુ વિ) ત્રણે અપેક્ષાઓથી (લોગસ્સ) લોકના (અસંખેજ્જઇમાગે) અસંખ્યાતમા
 ભાગમા (એત્થણં) આહીં (બ્રહ્મે) ઘણા (સુવણ્ણકુમારા દેવા) સુવર્ણકુમાર દેવો
 (પરિવસન્તિ) વસે છે (વેણુદેવેય) વેણુદેવ (ઇત્થ) આહી (સુવણ્ણકુમારિંદા) સુવર્ણ-
 કુમારેન્દ્ર (સુવણ્ણકુમાર રાયા) સુવર્ણકુમાર રાજા (પરિવસઇ) વસે છે (સેસં)
 શેષ કથન (જહા) યથા (નાગકુમારાણં) નાગકુમારોના

(કહિ ણં ભંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં સુવણ્ણકુમારાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા
 પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ઉત્તર દિશાનાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમાર
 દેવોના સ્થાન કયાં કહ્યાં છે ? (કહિ ણં ભંતે ! ઉત્તરિલ્લા સુવણ્ણકુમારા દેવા

खलु भदन्त ! औत्तराहाः सुवर्णकुमारा देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! अस्या रत्न प्रभायाः यावत् अत्र खलु औत्तराहाणाम् सुवर्णकुमाराणाम् चतुस्त्रिंशद् भवनावास-
शतसहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातम्, तानि खलु भवनानि यावत् अत्र खलु बहवः
औत्तराहाः सुवर्णकुमाराः देवाः परिवसन्ति, महर्द्धिकाः यावद् विहरन्ति, वेणु-
दालिश्वात्र सुवर्णकुमारेन्द्रः सुवर्णकुमारराजः परिवसति, महर्द्धिकः शेषं यथा
नागकुमाराणाम् एवं यथा सुवर्णकुमाराणाम् वक्तव्यता भणिता तथा शेषाणामपि

उत्तरिल्ला सुवर्णकुमारा देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! उत्तरदिशा
के सुवर्णकुमार देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा !) हे गौतम !
(इमीसे) इस (रयणप्पभाए) रत्नप्रभा के (जाव) यावत् (एत्थणं) यहां
(उत्तरिल्लाणं) उत्तर दिशा के (सुवर्णकुमाराणं) सुवर्णकुमारों के
(चउतीसं भवणावाससयसहस्सा) चौतीस लाख भवन (भवन्तीति
मक्खायं) हैं, ऐसे कहा है (ते णं भवणा) वे भवन (जाव) यावत्
(एत्थणं) यहां (बहवे) बहुत (उत्तरिल्ला) उत्तरीय (सुवर्णकुमारा
देवा) सुवर्णकुमार देव (परिवसन्ति) निवास करते हैं (महिद्धिया) मह-
र्द्धिक (जाव) यावत् (विहरन्ति) विचरते हैं (वेणुदाली) वेणुदाली नामक
(एत्थ) इनमें (सुवर्णकुमारिंदे) सुवर्णकुमारों का इन्द्र (सुवर्णकुमार
राया) सुवर्णकुमारों का राजा (परिवसइ) निवास करता है (महि-
द्धिए) महान् ऋद्धि का धारक (सेसं जहा नागकुमाराणं) शेष जैसे
नागकुमारों का ।

(एवं) इस प्रकार (जहा) जैसी (सुवर्णकुमाराणं) सुवर्णकुमारों

परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! उत्तर दिशाना सुवर्णकुमार देव कथां निवास करे
छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (इमीसे) आ (रयणप्पभाए) रत्नप्रभाना (जाव)
यावत् (एत्थणं) आह्मिं (उत्तरिल्लाणं) उत्तर दिशाना (सुवर्णकुमाराणं) सुवर्ण-
कुमाराना (चउतीसं भवणावाससयसहस्सा) चौतीस लाख भवन (भवन्तीति
मक्खायं) छे, ओम कहु छे (ते णं भवणा) ते भवनो (जाव) यावत् (एत्थणं)
आह्मिं (बहवे) धणा (उत्तरिल्ला) उत्तरीय (सुवर्णकुमारा देवा) सुवर्णकुमार देव
(परिवसन्ति) निवास करे छे (महिद्धिया) महर्द्धिक (जाव) यावत् (विहरन्ति)
विहरे छे (वेणुदाली) वेणुदाली नामक (इत्थ) तेओमां (सुवर्णकुमारिंदे) सुवर्ण-
कुमाराना (इन्दे) इन्द्र (सुवर्णकुमार राया) सुवर्णकुमाराना राजा (परिवसइ)
निवास करे छे. (महिद्धिए) महान् ऋद्धिना धारक (सेसं जहा नागकुमाराणं)
शेष जेवुं नागकुमारानुं कथन.

(एवं) आ दीते (जहा) जेम (सुवर्णकुमाराणं) सुवर्णकुमाराना (वत्तव्वया)

ચતુર્દશાનામ્ ઇન્દ્રાણામ્ ભણિતવ્યા, નવરં ભવનનાનાત્વમ્, ઇન્દ્રનાનાત્વમ્, વર્ણ-
નાનાત્વમ્ પરિધાનનાનાત્વમ્ ચ, આભિર્ગાથાભિરનુગન્તવ્યમ્—ચતુષ્પષ્ટિરસુરા-
ણામ્, ચતુરશીતિશ્ચૈવ ભવન્તિ નાગાનામ્ । દ્વાસપ્તતિઃ સુવર્ણે, વાયુકુમારાણામ્
પણ્ણવતિઃ ॥૧૩૦॥ દ્વીપદિશોદધીનામ્, વિદ્યુત્કુમારેન્દ્રસ્તનિતાગ્નીનામ્ । પળ્ણા-
મપિ યુગલાનામ્ દ્વાસપ્તતિઃ શતસદ્સ્રાણિ ॥૧૩૧॥ ચતુસ્ત્રિંશત્ ચતુશ્ચત્વારિંશદ્

કી (વક્તવ્યયા) વક્તવ્યતા (ભણિયા) કહી (તહા) વૈસી (સેસાણ વિ
ચડસણહ ઇંદાણં) શેષ ચૌદહ ઇન્દ્રોં કી ખી (ખાણિયવ્વા) કહની
ચાહિયે (નવરં) વિશેષતા (ભવણણાણત્તં) ભવનોં કી ભિન્નતા (ઇંદ-
ણાણત્તં) ઇન્દ્રોં કી ભિન્નતા (વળ્ણણાણત્તં) રંગોં કી ભિન્નતા (પરિહાણ-
ણાણત્તં) વેપ કી ભિન્નતા (ઇમાહિં) ઇન (ગાહાહિં) ગાથાઓં દ્વારા
(અણુગત્તવ્વં) જાન લેનો ચાહિયે—

(ચડસદ્ધિં અસુરાણં) અસુરકુમારોં કે ચૌસઠ લાખ (ચુલસીતં
ચેવ હોતિ નાગાણં) નાગકુમારોં કે ચૌરાસી લાખ (વાવત્તરિં સુવળ્ણે)
સુવર્ણકુમારોં કે વહત્તર લાખ (વાડકુમારાણ છન્નડઈ) વાયુકુમારોં
કે છયાનવે લાખ ॥૧૩૦॥

(દીવદિસાડહીણં) દ્વીપકુમારોં, દિશાકુમારોં, ઉદધિકુમારોં કે
(વિજ્જુકુમારિંદ થણિયમગ્ગીણં) વિદ્યુત્કુમાર, સ્તનિતકુમાર એવં અગ્નિ-
કુમાર (છળ્હંપિ જુઅલાણં) ઇન છહોં કે યુગલોં કે (છાવત્તરિયો સય-
સહસ્સા) છહત્તર—છહત્તર લાખ ભવનાવાસ હૈં ॥૧૩૧॥

(ચડતીસા) ચૌતીસ (ચડયાલા) ચવાલીસ (અટ્ટતીસં ચ) અડતીસ

વક્તવ્યતા (ભણિયા) કહી છે (તહા) તેવી (સેણાણ વિ ચડસણહ ઇંદાણં) શેષ
ચૌદે ઇન્દ્રોની પણ (ખાણિયવ્વા) કહેવી બેધએ (નવર) વિશેષતા (ભવણણાણત્તં)
ભવનોની ભિન્નતા (ઇંદણાણત્તં) ઇન્દ્રોની ભિન્નતા (વળ્ણણાણત્તં) ૨ ગોની ભિન્નતા
(પરિહાણણાણત્તં) વેપની ભિન્નતા (ઇમાહિ) આખધી (ગાહાહિં) ગાથાઓ દ્વારા
(અણુગત્તવ્વં) બાણી લેવી બેધએ.

(ચડસદ્ધિં અસુરાણં) ચૌસઠ લાખ અસુરકુમારોના (ચુલસીતં ચેવ હોતિ
નાગાણં) નાગકુમારોના ચૌરાસી લાખ (વાવત્તરિં સુવળ્ણે) સુવર્ણકુમારોના
બોતેર લાખ (વાડકુમારાણ છન્નડઈ) વાયુકુમારોના છન્નુ લાખ ॥૧૩૦॥

(દીવ દિસા ડહીણં) દ્વીપકુમારો, દિશાકુમાર ઉદધિકુમારોના (વિજ્જુકુમારિંદય-
ણીયમગ્ગીણં) વિદ્યુત્કુમાર, સ્તનિતકુમાર તેમજ અગ્નિકુમાર (છળ્હં પિ જુઅલાણં) આ
છએના યુગલોના (છાવત્તરિયો સયસહસ્સા) છ હજાર છોતેરલાખ ભવનાવાસ છે. ૧૧૩૧।

अष्टत्रिंशश्च शतसहस्राणि । पञ्चाशत् चत्वारिंशत् दक्षिणतो भवन्ति भवनानि ॥१३२॥ त्रिंशत् चत्वारिंशत्, चतुस्त्रिंशत् चैव शतसहस्राणि पट् चत्वारिंशत् षट्-
त्रिंशत् उत्तरतो भवन्ति भवनानि ॥१३३॥ चतुष्पष्टिः षष्टिः खलु पट् च सहस्राणि
असुरवर्जानाम् । सामानिकास्तु एते चतुर्गुणा आत्मरक्षास्तु ॥१३४॥ चमरो धर-
णस्तथा वेणुदेवो हरिकान्तः अग्निसिंहश्च, पूर्णां जलकान्तश्चापितो विलम्बश्च
घोषश्च ॥१३५॥ बलिर्भूतानन्दो वेणुदालिर्हरिस्सहः अग्निमाणवो विशिष्टः । जल-

(सयसहस्साइं) लाख (पञ्चा) पचास (चत्तालीसा) चालीस लाख (दाहि-
णओ) दक्षिणदिशा में (हुंति) हैं (भवणाइं) भवन ॥१३२॥

(तीसा) तीस (चत्तालीसा) चालीस (चउतीसं) चौतीस (चेव)
और (सयसहस्साइं) लाख (छायाला) छयालीस (छत्तीसा) छत्तीस
(उत्तरओ) उत्तर दिशा में (हुंति) हैं (भवणाइ) भवन ॥१३३॥

(चउसट्टी) चौसठ (सट्टी) साठ (खलु) निश्चय (छच्च) छह
(सहस्साइं) हजार (असुरवज्जाणं) असुरों को छोड़कर (सामाणिआ
उ एए) ये सामानिक देव हैं (चउग्गुणा आयरक्खा उ) आत्मरक्षक
चौगुने हैं ॥१३४॥

(चमरे) चमर (धरणे) धरण (तह) तथा (वेणुदेवे) वेणुदेव (हरि-
कंते) हरिकान्त (अग्निसिंहे य) अग्निसिंह (पुन्ने) पूर्ण (जलकंते य)
और जलकान्त (अमिय) अमित (विलम्बे) विलम्ब (य) और (घोसे
य) घोष ॥१३५॥

(चउतीसा) चौतीस (चउयाला) शुभादीस (अट्टतीसं) अठतीस (सयसहस्साइं)
लाख (पन्ना) पचास (चत्तालीसा) चालीस लाख (दाहिणओ) दक्षिण दिशा में
(हुंति) छे (भवणाइं) भवन ॥१३२॥

(तीसा) तीस (चत्तालीसा) चालीस (चउतीसं) चौतीस (चेव) अने
(सयसहस्साइं) लाख (छायाला) छंतालीस (छत्तीसा) छत्तीस (उत्तरओ) उत्तर
दिशा में (हुंति) छे (भवणाइं) भवन ॥१३३॥

(चउसट्टी) चौसठ (सट्टी) साठ (खलु) निश्चय (छच्च) छे (सहस्साइं)
हजार (असुर वज्जाणं) असुरोंने छोड़ीने (सामाणिआउ एए) आ सामानिक
देव छे (चउग्गुणा आयरक्खाउ) आत्मरक्षक आरगुण छे ॥१३४॥

(चमरे) चमर (धरणे) धरण (तह) तथा (वेणुदेवे) वेणुदेव (हरिकंते)
हरिकान्त (अग्निसिंहे य) अग्निसिंह (पुन्ने) पूर्ण (जलकंते य) अने जलकान्त
(अमिय) अमित (विलम्बे) विलम्ब (य) अने (घोसे य) घोष ॥१३५॥

(बलि) बली (भूयाणंदे) भूतानन्द (वेणुदाली) वेणुदाली (हरिस्सहे) हरिस्सह
प्र० ९७

प्रभस्तथाऽमितवाहनः प्रभञ्जनश्च महाघोषः ॥१३६॥ औत्तराहाः खलु यावद्
विहरन्ति । कृष्णाः असुरकुमाराः, नागाः उदधयश्च पाण्डुरा उभयेऽपि । वरकन-
कनिर्घर्षगौराः भवन्ति सुवर्णाः दिशः स्तनिताः ॥१३७॥ उत्तमकनकवर्णा विद्यु-
तोऽग्नयश्च भवति द्वीपाश्च । श्यामाः प्रियङ्गुवर्णाः वायुकुमारास्तु ज्ञातव्याः
॥१३८॥ असुरेषु भवन्ति रक्तानि शिलिन्ध्रपुष्पप्रभाणि च नागोदधिषु । अश्वा-
स्यगवसनधराः भवन्ति सुवर्णाः दिशः स्तनिताः ॥१३९॥ नीलानुरागवसनाः विद्युतो-
ऽग्नयश्च भवन्ति द्वीपाश्च । सन्ध्यानुरागवसनाः वायुकुमारास्तु ज्ञातव्याः ॥सू०२०॥

(बलि) बली (भूयाणंदे) भूतानन्द (वेणुदालि) वेणुदाली (हरिस्सहे)
हरिस्सह (अग्निमाणव) अग्निमाणव (विसिद्धे) विशिष्ट (जलपह)
जलप्रभ (तहऽमियवाहणे) तथा अमित वाहन (प्रभंजणे) प्रभंजन (य)
और (महाघोसे) महाघोष (उत्तरिल्लाण) उत्तर दिशा के (जाव
विहरंति) यावत् रहते हैं ॥१३६॥

(काला असुरकुमारा) असुरकुमार कृष्णवर्ण हैं (नागा उदही य
पंडुरा दोवि) नागकुमार और उदधिकुमार दोनों शुक्ल वर्ण हैं, (वर-
कणगनिहसगौरा) उत्तम स्वर्ण की रेखा के समान गौरवर्ण (हुंति)
होते हैं (सुवर्णा दिसा थणिया) सुवर्ण, दिशा और स्तनितकुमार ॥१३७॥

(उत्तमकणगवन्ना) तपे हुए सोने जैसे वर्ण वाले (विज्जू अग्गी
य होंति दीवा य) विद्युत्कुमार, अग्निकुमार और द्वीपकुमार होते हैं
(सामा पियंगुवण्णा) श्याम प्रियंगु वर्ण के (वायुकुमारा) वायुकुमार
(मुणेयव्वा) जानने चाहिए ॥१३८॥

(असुरेषु हुंति रक्ता) असुरकुमारों के वस्त्र लाल होते हैं (सिलिंध

(अग्निमाणव) अग्निमाणव (विसिद्धे) विशिष्ट (जलपसे) जलप्रभ (तह अमिय
वाहणे) तथा अमित वाहन (प्रभंजणे) प्रभंजन (य) अने (महाघोसे) महा-
घोष (उत्तरिल्लाण) उत्तर दिशाना (जाव विहरंति) यावत् रहे ते ॥१३६॥

(काला असुरकुमारा) असुरकुमार कृष्ण वर्णना छे (नाग उदहीय पंडुरा
दोवि) नागकुमार अरे उदधिकुमार अन्ने सङ्केद वर्णना छे (वरकणगनिहसगौरा)
उत्तम स्वर्णनी रेखाना समान गौरवर्ण (हुंति) होय छे (सुवर्णा दिसा थणिया)
सुवर्णकुमार, दिशाकुमार अने स्तनितकुमार ॥१३७॥

(उत्तमकणगवन्ना) तपेला सोना सरणा रंगवाणा (विज्जू अग्गीय होंति
दीवा य) विद्युत्कुमार, अग्निकुमार अने द्वीपकुमार होय छे (सामापियंगुवण्णा)
श्याम प्रियंगु वर्णना (वायुकुमारा) वायुकुमार (मुणेयव्वा) जानेवा नेधये ॥१३८॥

(असुरेषु हुंति रक्ता) असुरकुमारोना वस्त्र लाल होय छे (सिलिंध पुष्प-

ટીકા—અથ સુવર્ણકુમારાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ સ્વસ્થાનાદિકં પ્રરૂપ-
યિતુમાહ—‘કહિ ણં મંતે ! સુવર્ણકુમારાણં દેવાણં’ હે મદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ-
કસ્મિન્ પ્રદેશે, સુવર્ણકુમારાણાન્ દેવાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્
‘ઠાણા પણ્ણત્તા’ સ્થાનાનિ—સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ—પ્રરૂપિતાનિ
સન્તિ ? તદેવ પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ ‘કહિ ણં મંતે ! સુવર્ણકુમારા દેવા પરિ-
વસંતિ ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર સ્વલુકસ્મિન્ પ્રદેશે, સુવર્ણકુમારા દેવાઃ પરિવસન્તિ ?
મગ્ગાન્ ઉત્તરયતિ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઈમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ અસ્યાઃ
પુપ્ફપ્પમાય નાગુદહી) નાગકુમારોં ઓર ઉદધિકુમારોં કે શિલિન્દ્ર
પુપ્પ કે સમાન નીલે (આસાસગવસણધરા) અશ્વ કે સુખ કે ફેન કે
સમાન—શ્વેત વસ્ત્રોં કે ધારક હૈં (સુવર્ણા દિસા થણિયા) સુવર્ણકુમાર
દિશાકુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર ॥૧૩૯॥

(નીલાણુરાગવસણા) નીલે રંગ કે વસ્ત્ર વાલે (વિજ્જૂ અગ્ગીય હુંતિ દીવાય)
વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર ઓર દ્વીપકુમાર હોતે હૈં ।
(સંજ્ઞાણુરાગ વસણા) સંધ્યા કી લાલીમા જૈસે વસ્ત્ર વાલે (વાડકુમારા)
વાયુકુમાર (સુણેયવ્વા) જાનના ચાહિણ ॥૧૪૦॥

ટીકાર્થ—અવ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમારોં કી પ્રરૂપણા કી
જાતી હૈ—શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા
અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમારોં કે સ્થાન કહાં હૈં ? પ્રકારાન્તર સે યહી પ્રશ્ન
પુનઃ કિયા ગયા હૈ—હે ભગવન્ ! સુવર્ણકુમાર દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?
ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! એક લાખ અસી હજાર યોજન

માય નાગુદહી) નાગકુમારો અને ઉદધિકુમારોના શિલિન્દ્ર પુષ્પના સમાન નીલ
(આસાસગવસણધરા) અશ્વના સુખના દ્વીપુના સમાન શ્વેત વસ્ત્રના ધારક છે
(સુવર્ણાદિસાથણિયા) સુવર્ણકુમાર, દિશાકુમાર અને સ્તનિતકુમાર ॥૧૩૯॥

(નીલાણુરાગવસણા) નીલ રંગના વસ્ત્રવાળા (વિજ્જૂ, અગ્ગીય હુંતિ દીવાય)
વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર અને દ્વીપકુમાર હોય છે (સંજ્ઞાણુરાગવસણા) સંધ્યા
ની લાલીમા જેવા વસ્ત્રવાળા (વાડકુમારા) વાયુકુમાર (સુણેયવ્વા) જાણુવા
જોઈએ. ॥ સૂ. ૧૪૦ ॥

ટીકાર્થ—હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમારોની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત સુવર્ણ
કુમારોના સ્થાન કયા છે ? પ્રકારાન્તરે એજ પ્રશ્ન પુનઃ કરાયો છે—હે ભગવન્
સુવર્ણકુમાર દેવ કયાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! એક લાખ એસી હજાર યોજન

રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ 'જાવ' યાવત્-અશીતિસહસ્રાથિકલક્ષયોજનવિસ્તારાયાઃ
 ઉપરિ-ઊર્ધ્વભાગે એકં યોજનસહસ્રમ્ અવગાહ્ય-પ્રવિશ્ય, અધશ્ચેકં યોજનસહસ્રં
 વર્જયિત્વા, મધ્યે અષ્ટ સપ્તતિસહસ્રોત્તરે યોજનશતસહસ્રે 'एत्थ णं' અત્ર સ્થલ-
 ઉપયુક્તસ્થલેષુ 'સુવર્ણકુમારાણાં દેવાણં' સુવર્ણકુમારાણામ્ દેવાનામ્ 'વાવત્તરિં
 ભવણાવાસસયસહસ્રા' દ્વાસપ્તતિ ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ-દ્વાસપ્તતિલક્ષભવનાવાસાઃ
 'ભવંતીતિ મન્થ્યાયં' ભવન્તિ ઇત્યાખ્યાતં મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ,
 'તે ણં ભવણા વાહિં વદ્ધા જાવ પઢિરૂવા' તાનિ સ્થલ ભવનાનિ વહિર્ભાગે વૃત્તાનિ-
 વર્તુલાનિ, યાવત્-અન્તઃશ્વતુરસ્રાકારાણિ, અધોભાગે પુષ્કરકર્ણિકા સંસ્થાનસંસ્થિ-
 તાનિ ઉત્કીર્ણાન્તરવિપુલગમ્भीરસ્વાતપરિસ્થાણિ પ્રકારાદ્દાલકકપાટતોરણ પ્રતિ-
 દ્વારદેશભાગાનિ, યન્ત્રશતઘ્નીમુશલમુસળ્લીપરિવારિતાનિ અયોધ્યાનિ સદા જયાનિ
 સદા ગુપ્તાનિ અષ્ટ ચત્વારિંશત્કોટ્ટકરચિતાનિ, અષ્ટચત્વારિંશત્ કૃતવનમાલાનિ
 ક્ષેમાણિ શિવાનિ કિઙ્કરામરદણ્ડોપરક્ષિતાનિ લિપ્તોપલિપ્તમહિતાનિ ગોશીર્પસરસરક્ત

મોટી ઇસ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે ઉપર ઓર નીચે કે એક-એક હજાર
 યોજન ભાગ કો છોડ કર મધ્ય કે એક લાખ અઠહત્તર હજાર યોજનો
 મેં સુવર્ણકુમાર દેવોં કે બહત્તર લાખ ભવન હૈં, એસા મૈને તથા અન્ય
 સભી તીર્થકરોં ને નિરૂપણ કિયા હૈં । વે ભવન બાહર સે વર્તુલાકાર હૈં,
 અન્દર સે ચૌકોર હૈં ઓર નીચે પુષ્કર કી કર્ણિકા કે આકાર કે હૈં ।
 વે સ્વાદ્યોં ઓર પરિસ્થાઓં સે યુક્ત હૈં તથા પ્રાકારોં, અદ્દાલકોં, કપાટોં,
 તોરણોં ઓર પ્રતિદ્વારોં સે યુક્ત હૈં । વે યંત્રોં, શતઘ્નિયોં, મુશલોં ઓર
 મુસળ્લી નામક શસ્ત્રોં સે પરિવૃત્ત હૈં, ઇસ કારણ શત્રુઓં દ્વારા અયોધ્ય
 હૈં ઓર અયોધ્ય હોને સે સદા જયશીલ હૈં, સદા રક્ષિત હૈં । અઢ-
 તાલીસ કોટોં ઓર અઢતાલીસ વનમાલાઓં સે યુક્ત હૈં । સબ પ્રકાર
 કે ઉપદ્રવોં સે રહિત હૈં, મંગલમય હૈં ઓર કિંકર દેવ અપને ઢંડોં સે
 ઉનકી રક્ષા કરતે રહતે હૈં । વે લિપે-પુતે રહને સે પ્રશસ્ત પ્રતીત હોતે

મોટી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ઉપર અને નીચે એક એક હજાર યોજન ભાગને
 છોડીને એક લાખ અઘ્યોતેર હજાર યોજનોમાં સુવર્ણકુમાર દેવોના બોતેર લાખ
 ભવન છે, એવું મેં તથા અન્ય બધાજ તીર્થકરોએ નિરૂપણ કર્યું છે તે
 ભવનો બહારથી વર્તુલાકાર છે. અન્દરથી ચોરસ છે અને નીચે કમળની કણિ-
 કાના આકારના છે. તેઓ બાઈઓ તથા પરિબાઓથી યુક્ત છે તેમજ પ્રાકારો
 અદ્દાલકો, કપાટો, તોરણો અને પ્રતિદ્વારોથી યુક્ત છે. તેઓ યંત્રો, શતઘ્નિયો
 મુસલો, અને મુસળ્લીનામક શસ્ત્રોથી પરિવૃત્ત છે. એ કારણે શત્રુઓ દ્વારા
 અયોધ્ય છે. અને અયોધ્ય હોવાથી સદા જય શીલ છે, સદા રક્ષિત છે. અઢતા-
 લીસ કોઠા અને અઢતાલીસ વનમાળાઓથી યુક્ત છે. બધી જાતના ઉપદ્રવોથી
 મુક્ત છે. મંગલમય છે અને કિંકર દેવ પોતાના ઢંડોથી તેમની રક્ષા કરતા

ચન્દનદર્દરદત્તપશ્ચાદ્ગુલિતલાનિ ઉપચિતચન્દનકલ્પાનિ ચન્દનવટસુકૃતતોરણ
પ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ આસક્તોત્તિસ્તકવિપુલવૃત્તવ્યાધારિતમાલ્યદામકલાપાનિ પશ્ચ-
વર્ગસરસસુરભિયુક્તપુષ્પબુઝોપચારકલિતાનિ કાલાયુરુપ્રવરકુન્દુરુષ્કતુરુષ્કધૂપમધ-
મધાયમાનગન્ધોદ્ધૂતાભિરામાણિ, અતઃપ્રચુન્દરાણિ સુગન્ધવરગન્ધિકાનિ ગન્ધવર્તિ-
ભૂતાનિ અપ્સરોગણલંબસંવિકીર્ણાનિ દિવ્યત્રુટિતશબ્દસંપ્રણાદિતાનિ સર્વરત્નમયાનિ
અઙ્ગાનિ શ્લક્ષ્ણાનિ સમૃણાનિ ઘૃષ્ટાનિ મૃષ્ટાનિ નીરજાંસિ નિર્ગલાનિ નિષ્પઙ્કાનિ,
નિષ્કઙ્કટચ્છાયાનિ સપ્રભાણિ સશ્રીકાણિ સમરીચિકાનિ સોદ્ધ્યોતાનિ પ્રાસા-
દિકાનિ દર્શનીયાનિ અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ સન્તિ, 'તત્થ ણં સુવર્ણકુમારાણં

હૈં । ગોશીર્ષં એવં સરસ રક્ત ચન્દન કે હાથે ઉનમેં લગે હૈં જિનમેં પાંચોં
ઉંગલિયાં ઉછરી હુઈ હૈં । ચન્દન ચર્ચિત કલશોં સે સુશોભિત હૈં ।
ઉનકે પ્રતિદ્વાર દેશભાગ મેં માંગલિક ઘટોં કે સુન્દર તોરણ બને હુએ
હૈં । વહાં ઠેઠ ઉપર સે ઠેઠ નીચે તક વિશાલ ઔર વૃત્તાકાર માલ્ય-
દામોં કે સમૂહ લટકતે હૈં । વિશ્વરે હુએ પાંચ વર્ગોં કે સરસ ઔર સુગં-
ધિત પુષ્પોં કે ઉપચાર સે યુક્ત હૈં । કાલે અગર, ચીડા ઔર લોબાન
કી ધૂપ કી સત્કતી હુઈ ગંધ કે સમૂહ સે અત્યન્ત રમણીય લગતે હૈં ।
ઉત્તમ સુગંધ સે સુગંધિત હૈં । સુગંધ કી વત્તી કે સમાન પ્રતીત હોતે
હૈં । અનેક અપ્સરાઓં કે સમૂહોં સે વ્યાપ્ત હૈં । દિવ્ય વાદ્યોં કી
ધ્વનિ સે ગૂંજતે રહતે હૈં । સર્વરત્નમય હૈં, સ્વચ્છ હૈં, ચિકને હૈં, મૃદુ
હૈં, ઘટારે મટારે હૈં, નીરજ હૈં, નિર્મલ ઔર નિષ્પંક હૈં । નિરાવરણ
છાયા વાલે પ્રભામય, શ્રીસમ્પન્ન, કિરણોં સે યુક્ત, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતા
જનક, દર્શનીય તથા અભિરૂપ ઔર પ્રતિરૂપ હૈં । વહાં પર્યાપ્ત તથા

રહે છે. તેઓ લિપ્યા ધુપ્યા રહેવાથી પ્રશસ્ત પ્રતીત થાય છે. ગોશચન
તથા લાલ ચન્દનના હાથના તેમા થાપા લાગેલા હોય છે જેમાં પાંચે આંગ-
ળીયો પહેલી હોય છે ચન્દન ચાર્યત કલશોથી સુશોભિત છે. તેમના પ્રતિ-
દ્વાર દેશભાગમા માંગલિક ઘડાઓના સુન્દર તોરણ બનેલાં હોય છે. ત્યા ઠેઠ
ઉપરથી ઠેઠ નીચે સુધી વિશાલ અને વૃત્તાકાર પુષ્પહારોના સમૂહ લટકે છે.
વેરાએલા પાત્ર રગના સરસ અને સુગંધિત પુષ્પોની શોભાથી યુક્ત છે. કાળું
અગર ચન્દન ચીડા અને લોબાનના ધૂપની મધમધથી સુગન્ધિત છે સુગન્ધની
ગોટીના સમાન જણાય છે. અપ્સરાઓનો સમૂહથી વ્યાપ્ત છે દિવ્ય વાદ્યોનાં
ધ્વનિથી ગૂંજતા રહે છે. સર્વ રત્નમય છે, સ્વચ્છ છે. ચિકણ છે, કોમળ છે.
નિર્મળ છે અને નિષ્પંક છે. નિરાવરણ છાયાવાળા પ્રભામય, શ્રી સંપન્ન,
કિરણોથી યુક્ત પ્રકાશમય, પ્રસન્નતા જનક, દર્શનીય તથા અભિરૂપ અને

દેવાણં' તત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થાને મુરુર્ણકુમારણાં દેવાનાં 'પજ્જતાપજ્જનાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં 'ઠાણા પળ્લના' સ્થાનાનિ સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ 'તિનુ વિ લોગમ્મ અવંચેજ્ઞમાગે' ત્રિવિધિ-સ્વસ્થાનો-પપાતસમુદ્ધાતલક્ષણેષુ લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગઃ અસંખ્યેયતમો ભાગઃ આશ્ર-યતયા વક્તવ્યઃ તત્થ ણં વદ્ધવે મુરુર્ણકુમાર દેવા પશ્વિવંતિ 'યદિદ્ધિયા તત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ વદ્ધવઃ મુરુર્ણકુમારાઃ દેવાઃ પશ્વિવન્તિ, ને ચ સેસં જદ્ધા' મહાદિક્કાઃ, એપં યથા 'ઓદિયાણં જાવ વિદરંતિ' ઓદિ-કાનામ્-સમુચ્ચયમવનપતીનામ્ પ્રતિપાદિતમ્ તથા પ્રતિપાદનીયમ્, યાવત્-મહાદ્યુતિકાઃ, મહાયજસઃ મહાવલ્લાઃ, મહાનુભાગાઃ, મહાસોભ્યાઃ, હારવિરાજિત-વક્ષસઃ, કટકકતુટિતસ્તમ્ભિતશુજાઃ, અદ્ધકુણ્ડલમુદ્ગમ્હસ્તલક્ષ્ણપીઠ ધારિણો વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ, વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટાઃ, કલ્યાણરુપવરચન્દ્ર-

અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમાર દેવોં કે સ્થિતિ કી અપેક્ષા કે સ્વસ્થાન કહે ગઈ હૈં । યે સ્થાન સ્વસ્થાન, ઉપપાત તથા સમુદ્ધાત, ઇન ત્રીનોં અપે-ક્ષાઓં સે લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં કહે ગઈ હૈં ।

ઇન ઉપર્યુક્ત સ્થાનોં મેં વહુસંખ્યક સુવર્ણકુમાર દેવ નિવાસ કરતે હૈં । વે મહાન્ કદ્ધિ કે ધારક હૈં । ડનકા વર્ણન વૈમા હી સમગ્ર લેના યાહિયે જૈસા સામાન્ય મવનપતિ દેવોં કા હૈં । યાવત્-વે મહાદ્યુતિમાન્ હૈં, મહાયજસ્વી હૈં, મહાવલ્લાન્ હૈં, મહાન્ અનુભાગ-શાપ ણ્વં અનુ-ગ્રહ કે સમર્થ સે સમ્પન્ન હૈં, મહાન્ સુખ વાલે હૈં । ડનકા વક્ષસ્થલ હાર સે સુશોભિત રહતા હૈં । ડનકી શુજાણં કટકોં ઓર ત્રુટિત નામક આભૂષણોં સે સ્તબ્ધ રહતી હૈં । વે અંગદ, કુંડલ ઓર કર્ણપીઠ નામક આભૂષણોં કો ધારણ કરતે હૈં । હાથોં મેં અદ્ભુત આભૂષણ પહનતે હૈં ।

પ્રતિરૂપ છે. ત્યા પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમાર દેવોની સ્થિતિની અપે-ક્ષાએ સ્વસ્થાન કહેલાં છે. તે સ્થાનો સ્વસ્થાન, ઉપપાત તથા સમુદ્ધાત આ ત્રણે અપેક્ષાઓથી લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા કહેલ છે.

આ ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમા ગણુ સંખ્યક સુવર્ણકુમાર દેવ નિવાસ કરે છે. તે દેવો મહાન સમૃદ્ધિના ધારક છે. તેમનું વર્ણન તેવું જ સમગ્રવું ભેદએ કે જેવાં સામાન્ય ભવનપતિ દેવોનું છે. યાવત્-તેઓ મહાદ્યુતિમાન છે, મહા યજસ્વી છે. મહા બળવાન છે. મહાન અનુભાગ-શાપ તેમજ અનુગ્રહ કરવાના સામર્થ્ય વાળા મહાન સુખવાળા છે. તેમના વક્ષસ્થલ હારથી સુશોભિત રહે છે. તેમની ભુજાઓ કટકો અને ત્રુટિત નામના આભૂષણોથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ, કુંડલ કર્ણપીઠ નામના આભૂષણોને ધારણ કરે છે. હાથોમાં અદ્ભૂત આભૂષણ પહેરે છે. તેમના મુગટમા અદ્ભૂત માળા સુશોભિત રહે છે.

પરિહિતાઃ કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનધરાઃ, માસ્વરવોન્દયઃ પ્રલસદવનમાલાધરાઃ
દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશઃ ઉદ્ધોતયન્તઃ, પ્રભાસયન્તઃ, તે સ્વલુ તત્ર સ્વેપાં
સ્વેપાં ભવનાવાસાદીનામ્ આધિપત્યં પૌરપત્યમ્ સ્વામિત્વં ભર્તૃત્વમ્ કારયતઃ
પાલયન્તો મહતાઽહતનાટ્યગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિઘનશ્વદંઙ્ગ પટુપ્રવાદિતરવેણ
દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ શુઙ્ગાના વિહરન્તિ સસુખં આસતે, અથ સુવર્ણકુમારે-
ન્દ્રાણામ્ વર્ણનમારમ્ભતે-‘વેણુદેવે વેણુદાલીય’ વેણુદેવઃ, વેણુદાલિશ્ચ-‘ઇત્ય દુવે
સુવર્ણકુમારિન્દા’ અત્ર-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ દ્વૌ સુવર્ણકુમારેન્દ્રૌ ‘સુવર્ણકુમારરાયાણો’
સુવર્ણકુમારરાજાનો ‘પરિવસન્તિ’ પરિવસતઃ, તૌ ચ વેણુદેવ-વેણુદાલી ‘મહદ્વિયા
જાવ વિહરન્તિ’ મહદ્વિકૌ યાવત્-મહાદ્યુતિકૌ, મહાયશસૌ, મહાવલૌ, મહાનુભાગૌ,

उनके सुकुट में अद्भुत माला सुशोभित रहती है । वे कल्याणकारी
और उत्तम वस्त्र पहनते हैं । कल्याणकारी और उत्तम माला एवं
अनुलेपन के धारक हैं । उनकी देह देदीप्यमान होती है । लम्बी लट-
कती हुई वनमाला को धारण करते हैं । अपने दिव्य वर्ण गंध आदि
से दशों दिशाओं को उद्योतित और प्रकाशित करते हुए अपने
भवनावासों आदि का अधिपतित्व, अग्रेसरत्व, स्वामित्व, भर्तृत्व
करते कराते हुए और उनका पालन करते हुए रहते हैं । वे नाटक
गीत और वीणा, तल, ताल, त्रुटित, श्वदंग आदि की ध्वनि के साथ
दिव्य भोगोपभोगों को भोगते हुए विचरते हैं ।

अब सुवर्णकुमारों के इन्द्रों का वर्णन करते हैं—इन पूर्वोक्त स्थानों
में वेणुदेव और वेणुदाली नामक दो सुवर्णकुमारों के इन्द्र या सुवर्ण-
कुमारों के राजा हैं । ये वेणुदेव और वेणुदाली महान् ऋद्धि के धारक

તેઓ કલ્યાણકારી અને ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેરે છે, કલ્યાણકારી અને ઉત્તમ માળા
તેમજ અનુલેપનના ધારક છે. તેમના દેહ દેદીપ્યમાન હોય છે. લાંબી લટકતી
વનમાળાઓને ધારણ કરે છે. પોતાના દિવ્યવર્ણ ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને
ઉદ્યોતિત અને પ્રકાશિત કરતા રહીને પોતાના ભવનાવાસો આદિનું અધિપતિત્વ
અગ્રેસરત્વ સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ કરતા કરતા અને તેમના પાલન કરતા થકા રહે
છે. તેઓ નાટક ગીત અને વીણા, તલ, તાલ, ત્રુટિત, શ્વદંગ આદિના ધ્વની
સાથે દિવ્ય ભોગોપભોગોને ભોગવતા વિચરે છે.

હવે સુવર્ણકુમારોના ઇન્દ્રોનું વર્ણન કરે છે—આ પૂર્વોક્ત સ્થાનોમાં વેણુ
દેવ અને વેણુદાલી નામક બે સુવર્ણકુમારોના ઇન્દ્ર અગર સુવર્ણકુમારોના રાજા
છે. આ વેણુદેવ અને વેણુદાલી મહાન ઈશ્વરના ધારક, મહાદ્યુતિ સંપન્ન મહા
યશસ્વી, મહાબલી. મહાનુભાગ તેમજ મહા સૌખ્ય છે. તેમના વક્ષસ્થળહારથી

મહાસૌર્યૌ હારધિરાજિતવક્ષતૌ કટઋત્વિતસ્તમ્ભિતમુજૌ અન્નદકુણ્ડલમૃષ્ટગણ્ડ-
સ્થલકર્ણપીઠધારિણૌ વિચિત્રહસ્તાભરણૌ વિચિત્રગ્રાલામૌલિચુકૃતૌ, કલ્યાણકપ્ર-
વરવસ્ત્રપરિહિતૌ કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનધરૌ આસ્વરવોન્દી પ્રલમ્બવનમાલા-
ધરૌ દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશ ઉદ્ધોતયન્તઃ, પ્રમાસયન્તસ્તૌ ચલુ તત્ર
સ્વેષાં ભવનાવાસાદીનાસ્ આધિપત્યં પૌરપત્યમ્ કુર્વન્તૌ પાલયન્તૌ મહતાડહત-
નાટચગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતચનદ્વદ્વપદુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભો-
ગાન્ મુજ્જાનો વિહરતઃ-તિષ્ઠતઃ, અથ દાક્ષિણાત્ય-સુવર્ણકુમારાણાં સ્થાનાદિકં

મહાદ્યુતિ સમ્પન્ન, મહાથપાર્શ્વી, મહાબલી, મહાનુભાગ એવં મહાસૌર્ય
હૈં । ઉનકા વક્ષસ્થલ હાર સે સુશોભિત રહતા હૈં । ઉનકી મુજાએ
કટકોં ઔર ત્રુટિતોં સે સ્તબ્ધ રહતી હૈં । વે અંગદ, કુંડલ ઔર ગણ્ડ-
સ્થલ કો મર્ચન કરને વાલે કર્ણપીઠ કે ધારક હૈં । હાથોં મેં વિચિત્ર
આભૂષણ પહનતે હૈં । ઉનકે ચુકુટ મેં અદ્ભુત ગ્રાલા સુશોભિત રહતી
હૈં । કલ્યાણકારી એવં શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરતે હૈં । કલ્યાણકર
એવં ઉત્તમ માલા ઔર અનુલેપન કો ધારણ કરતે હૈં । ઉનકા શરીર
દેદીપ્યમાન હોતા હૈં । લમ્બી વનમાલા કે ધારક હોતે હૈં । અપને દિવ્ય
વર્ણ ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત એવં પ્રકાશિત કરતે
રહતે હૈં । વે અપને-અપને ભવનાવાસોં આદિ કા અધિપતિત્વ, અગ્રે-
સરત્વ કરતે હુએ તથા પાલન કરતે હુએ, નાટક, સંગીત ઔર કુશલ
વાદકોં દ્વારા વજાયે હુએ વીણા, તલ, તાલ, મૃદંગ આદિ કી મધુર
ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય ભોગોપભોગોં કો ભોગતે હુએ રહતે હૈં ।

અવ દક્ષિણ દિશા કે સુવર્ણકુમારોં કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા

સુશોભિત રહે છે તેમની ભુજાઓ કટક અને ત્રુટિતોથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ
અંગદ, કુંડલ અને ગંડસ્થાને ધસાતાં કર્ણપીઠક ધારણ કરે છે. હાથોમાં
વિચિત્ર આભૂષણો પહેરે છે. તેમના મુગટમાં અદ્ભુતમાલા સુશોભિત રહે છે.
કલ્યાણકારી તેમજ શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોને પરિધાન કરે છે કલ્યાણ કર તેમજ ઉત્તમ
માલા અને અનુલેપનને ધારણ કરે છે. તેમના શરીર દેદીપ્યમાન હોય છે.
લાંબી વનમાળાના ધારક હોય છે. પોતાના દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિથી દશે
દિશાઓને ઉદ્યોતિત તેમજ પ્રકાશિત કરતા રહે છે. તેઓ પોતપોતાના ભવના
વાસો આદિનુ અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ કરતા થકા પાલન કરતા થકા નાટક,
સંગીત અને કુશલ વાદકો દ્વારા વગાડાતા વીણા તલ, તાલ, મૃદંગ આદિના
મધુર ધ્વનિની સાથે દિવ્ય ભોગોપભોગોને ભોગવતાથકા રહે છે.

હવે દક્ષિણ દિશાના સુવર્ણકારોના સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે.

પ્રસ્પેયિતુમાહ—‘કહિણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં સુવર્ણકુમારાણં’ હે ભદન્ત ! કુત્ર
 સ્વલુ—કસ્મિન્ પ્રદેશે, દાક્ષિણાત્યાનાં—દક્ષિણદિગ્વાસિનાં સુવર્ણકુમારાણામ્ ‘પજ્જ-
 ત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ ‘ઠાણા પણત્તા’ સ્થાનાનિ—સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થા-
 નાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ! તદેવ પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ—‘કહિણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં સુવર્ણ-
 કુમારા દેવા પરિવસન્તિ ? હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ—કસ્મિન્ સ્થલે, દાક્ષિણાત્યાઃ
 સુવર્ણકુમારાઃ દેવાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ !
 ‘इमीसे जाव मज्जे अट्ठुत्तरे जोयणंसयसहससे’ ‘अस्याः यावत्-रत्नप्रभायाः’
 पृथिव्याः, अशीतिसहस्रोत्तरलक्षयोजनविस्तारायाः उपरि—ऊर्ध्वभागे एकं योज-
 नसहस्रमवगाह्य, अधश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये अष्टसप्ततिसहस्रोत्तरे
 योजनशतसहस्रे—‘एत्थं णं’ अत्र—स्वલુ—उपर्युक्तस्थले, ‘दाहिणिल्लाणं—सुवर्णकु-
 माराणं’ દાક્ષિણાત્યાનાં સુવર્ણકુમારાણામ્ દેવાનામ્ ‘અટ્ઠત્તીસં ભવનાવાસસયસહ-
 સ્સા’ અષ્ટત્રિંશદ્ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ—અષ્ટત્રિંશલ્લક્ષભવનાવાસાઃ ‘ભવંતીતિ

કી જાતી છે । શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! દક્ષિણ
 દિશા કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમારો કે સ્થાન કિસ પ્રદેશ
 મેં કહે ગયે હૈં ? પ્રકારાન્તર સે પુનઃ યહી પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ !
 સુવર્ણકુમાર દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

‘ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! યહ રત્નપ્રભા પૃથિવી એક
 લાખ અસી હજાર યોજન મોટી છે । ઇસ કે ઉપર ઓર નીચે કે
 એક-એક હજાર યોજન ભાગ કો છોડ કર મધ્ય કે એક લાખ અઠ-
 હત્તર હજાર યોજનો મેં દક્ષિણ દિશા કે સુવર્ણકુમાર દેવો કે અઠ-
 ત્તીસ લાખ ભવનાવાસ હૈં, એસા ઐને તથા અન્ય સમી તીર્થકરો ને
 નિરૂપણ કિયા છે । વે ભવનાવાસ બાહર સે વર્તુલાકાર મીતર સે
 ચૌકોર ઓર નીચે કમલ કી કર્ણિકા કે આકાર કે હૈં । જિનકા

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! દક્ષિણ દિશાના પર્યાપ્ત અને
 અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમારોના સ્થાન કયા પ્રદેશમાં કહેલાં છે ? પ્રકારાન્તરે ફરી આજ
 પ્રશ્ન કરાય છે—ભગવન્ સુવર્ણકુમાર દેવ કયા રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથિવી એક લાખ
 એસી હજાર યોજન મોટી છે તેના ઉપર નીચે એક એક હજાર યોજન ભાગને
 ત્યજીને, મધ્યના એક લાખ અઠ્યોત્તર હજાર યોજનમાં દક્ષિણ દિશાના સુવર્ણ
 કુમાર દેવોના અડતાલીસ લાખ ભવનાવાસ છે. એમ મેં તથા અન્ય બધાજ
 તીર્થકરોએ નિરૂપણ કરેલ છે. તે ભવનાવાસો બહારથી ગોળ અને અંદરથી
 ચોરસ અને નીચે કમળની કર્ણિકાના આકારના છે. જેમનું અન્તર સ્પષ્ટ પ્રતીત

મક્ષાયં' ભવન્તિ इत्याख्यातं मया महावीरेण, अन्यैश्च तीर्थकृद्भिः, 'तेषां भवणा बाहिं-चट्टा जाव पडिख्वा' तानि खलु भवनानि बहिर्भागे वृत्तानि-वर्तुलानि, यावत्-अन्तश्चतुरस्राणि अयोभागे पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितानि उत्कीर्णान्तरविपुलगम्भीरखातपरिखाणि प्राकाराद्वालककपाटतोरणप्रतिद्वारदेश-भागानि यन्त्रशतघ्नीमुशलमुसण्डीपरिवारितानि अयोध्यानि सदा जयानि सदा गु-प्तानि अष्टचत्वारिंशत्कोष्ठकरचितानि अष्टचत्वारिंशत् कृतवर्णमालानि, क्षेमाणि शिवानि किङ्करासरदण्डोपरक्षितानि लिप्तोपलिप्तमहितानि गोशीर्षसरसरक्तचन्द-नदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलानि उपचितचन्दनवटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागानि आसक्तोत्सिक्तविपुलवृत्तव्याघारितमाल्यदामकलापानि पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपु-

अन्तर स्पष्ट प्रतीत होता है ऐसी खाइयों और परिखाओं से युक्त हैं। प्राकारों, अद्वालकों, कपाटों तोरणों और प्रतिद्वारों से युक्त हैं। यंत्रों, शतघ्नियों, मुशलों तथा मुसंडी नामक शस्त्रों से परिवृत्त हैं और इस कारण शत्रुओं द्वारा अयोध्य हैं और अयोध्य होने से सदा विजयशील हैं। सदा सुरक्षित हैं। अडतालीस कोष्ठों से उनकी रचना हुई है। वे अडतालीस वनमालाओं से युक्त हैं। सब प्रकार के उपद्रवों से रहित और मंगलयुक्त हैं। किंकर देव अपने दण्डों से उनकी रखवाली करते हैं। लिपे-पुते रहने के कारण प्रशस्त प्रतीत होते हैं। गोशीर्ष तथा सरस रक्त चन्दन के हत्थे उनमें लगे हैं जिन में पांचों उंगलियां उछरी हैं। मांगलिक कलशों से युक्त हैं। वहां चन्दन चर्चित कलशों के सुन्दर तोरण बने हैं। ठेठ ऊपर से ठेठ नीचे तक विशाल और वृत्ताकार माल्यदामों के समूह लटकते हुए हैं। पांच

થાય છે તેવી ખાઈઓ અને પરિખાઓથી યુક્ત છે. પ્રાકારો અદ્વાલકો, કપાટો તોરણો અને પ્રતિદ્વારોથી યુક્ત છે. યંત્રો, શતઘ્નિયો, મુસલો તથા મુસંઢી નામના શસ્ત્રોથી પરિવૃત્ત છે અને તે કારણે શત્રુઓ દ્વારા અયોધ્ય છે અને અયોધ્ય હોવાથી સદા વિજય શીલ છે. સદા સુરક્ષિત છે. અડતાલીસ કોઠાઓથી તેમની રચના થઈ છે. તેઓ અડતાલીસ વનમાલાઓથી યુક્ત છે. બધા પ્રકારના ઉપદ્રવ રહિત અને મંગલમય છે. કિંકર દેવ પોતાના દડાઓથી એમની રખ વાળી કરી રહ્યા છે. લીપેલ ધુપેલ હોવાથી પ્રશસ્ત પ્રતીત થાય છે. ગોઝયન્દન તથા સરસ લાલ ચન્દનના થાપા કે જેમાં પાંચે આંગળીયો ઉઠી આવેલી હોય છે તેનાથી યુક્ત હોય છે. માંગલિક કળશોથી યુક્ત હોય છે. ત્યાં ચન્દન ચર્ચિત કળશોના સુન્દર તોરણો બનેલા છે. ઠેઠ ઉપરથી નીચે સુધી વિશાલ અને ગોળ આકારના પુષ્પહારોના અનેક સમૂહ લટકે છે. પાંચ વર્ણોના સરસ

પ્પુજ્જોપચારકલિતાનિ કાલાગુરુપ્રવરકુન્દુરુક્તરુષ્કધૂપમધમધાયમાનગન્ધોદ્ધૂ-
તાભિરામાણિ, સુગન્ધવરગન્ધિકાનિ ગન્ધવર્તિભૂતાનિ અપ્સરોગણસંઘસંવિકીર્ણાનિ
દિવ્યત્રુટિતશબ્દસંપ્રણાદિતાનિ સર્વરત્નમયાનિ અચ્છાનિ શ્લક્ષ્ણાનિ, મસ્ટુણાનિ
ઘૃષ્ટાનિ મૃષ્ટાનિ નીરજાંસિ નિર્મલાનિ નિષ્પંકાનિ નિષ્કઙ્કટચ્છાયાનિ સપ્ર-
માણિ સશ્રીકાણિ સમરીચિકાણિ સોદ્ધોતાનિ પ્રાસાદિકાનિ દર્શનીયાનિ અભિરૂ-
પાણિ પ્રતિરૂપાણિ સન્તિ ! ‘એત્થ ણં’ અત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલે ‘દાહિણિહ્ણાણં’
દાક્ષિણાત્યાનામ્ ‘સુવર્ણકુમારાણં’ સુવર્ણકુમારાણામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તા-
પર્યાપ્તાનામ્ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’ સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞપ્પાનિ-પ્રરૂપિતાનિ
સન્તિ ‘તિસુ વિ લોગસ્સ અસંખ્વેજ્જિમાગે’ ત્રિષ્વપિ-સ્વસ્થાનોપપાતસમુદ્ધાતલ-
ક્ષણેષુ લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગઃ-અસંખ્યેયતમો માગો વક્તવ્યઃ, ‘એત્થ ણં’ બહવે
સુવર્ણકુમારા દેવા પરિવસંતિ’ અત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ બહવઃ સુવર્ણકુમારાઃ

વર્ણોં કે સરસ તથા સુગંધ યુક્ત પુષ્પ ચિત્તરે રહતે હૈં । કૃષ્ણ અગર,
ચીડા લોવાન આદિ કી મહકની હુઈ સુગંધ કે સમૂહ સે રમણીય,
ઉત્તમ ગંધ સે સુગંધિત, ગંધદ્રવ્ય કી ગુટિકા કે સમાન, અપ્સરાગણોં
કે સમૂહ સે વ્યાસ, દિવ્ય વાદ્યોં કી ધ્વનિ સે ગૂંજતે હુઅ સર્વરત્ન-
મય, સ્વચ્છ, ચિકને, મૃદુ, ઘટારે, મટારે, નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક,
નિરાવરણ છાયા (કાન્તિ) વાલે, પ્રભામય, શ્રીસમ્પન્ન, કિરણોં સે
યુક્ત, પ્રકાશોપેત, પ્રસન્નતાજનક, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ
હૈં । ઇન સ્થાનોં મેં દક્ષિણ દિશા કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત સુવર્ણ-
કુમારોં કે સ્વસ્થાન હૈં । સ્વસ્થાન, ઉપપાત ઓર સમુદ્ધાત, તોનોં
અપેક્ષાઓં સે વે લોક કે અસંખ્યાતવેં માગ મેં હૈં । ઇન સ્થાનોં મેં
બહુત-સે સુવર્ણકુમાર દેવ નિવાસ કરતે હૈં ।

વહાં વેણુદેવ નામક સુવર્ણકુમારોં કા ઇન્દ્ર ઓર સુવર્ણકુમારોં

તથા સુગન્ધ યુક્ત પુષ્પ વેરાયેલા રહે છે. તે કૃષ્ણ અગર, ચીડી, લોખાન
આદિની મહેકતી સુગન્ધના સમૂહથી વ્યાસ, દિવ્ય વાદ્યોના ધ્વનિથી ગૂંજતા,
સર્વ રત્નમય, સ્વચ્છ, ચીકણા, કોમળ, નીરજ નિર્મળ, નિષ્પંક. નિરાવણ
છાયા (કાન્તિ) વાળા, પ્રભામય, શ્રી સંપન્ન કિરણોથી યુક્ત પ્રકાશોપેત, પ્રસ-
ન્નતાજનક, દર્શનીય અભિરૂપ, પ્રતિરૂપ છે. આ સ્થાનોમાં દક્ષિણ દિશાના
પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમારોના સ્થાન છે. સ્વસ્થાન ઉપપાત અને સમુ-
દ્ધાત ત્રણે અપેક્ષાઓથી તેઓ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા છે. એ
સ્થાનોમાં ઘણા સુવર્ણકુમાર દેવ નિવાસ કરે છે.

ત્યાં વેણુદેવ નામના સુવર્ણકુમારોના ઇન્દ્ર અને સુવર્ણકુમારોના રાજા

દેવાઃ પરિવસન્તિ, 'વેણુદેવે' ય્વેત્થ સુવર્ણકુમારિન્દે સુવર્ણકુમારરાયા પરિવસઈ' વેણુદેવશ્ચ અત્ર-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ, - સુવર્ણકુમારેન્દ્રઃ સુવર્ણકુમારરાજઃ પરિવસન્તિ, 'સેસં જહા નાગકુમારાણં' શેષં યથા નાગકુમારાણામ્ ઇન્દ્રસ્ય પ્રતિપાદિતમ્ તથા પ્રતિપાદયિતવ્યમ્, - અથોત્તરદિગ્વાસિસુવર્ણકુમારાણામ્ વક્તવ્યતામાહ- 'કહિણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં સુવર્ણકુમારાણં દેવાણં' હે ભદન્ત ! કુત્ર खलु-કસ્મિન્ પ્રદેશે, 'ઔત્તરાહાણામ્'-ઉત્તરદિગ્વાસિનાં, સુવર્ણકુમારાણામ્ દેવાનામ્ 'પજ્જત્તાપ-જ્જત્તાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ 'ઠાણા પણત્તા' સ્થાનાનિ સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થા-નાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? તદેવ પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ- 'કહિણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા સુવર્ણકુમારા દેવા પરિવસન્તિ ?' હે ભદન્ત ! કુત્ર खलु-કસ્મિન્ પ્રદેશે ઔત્તરાહાઃ ઉત્તરદિગ્વાસિનઃ સુવર્ણકુમારાઃ દેવાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ- 'ગોયમા !' 'ઈમીસે રયણપ્પમાણે જાવ' અસ્યાઃ રત્નપ્રભાયાઃ ઉપરિ-ઉર્ધ્વભાગે એકં યોજનસહસ્રં અવગાહ્ય, અધશ્ચૈકં યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા અઘ્ટ-સપ્તતિસહસ્રાધિકલક્ષયોજનેષુ 'एत्थणं उत्तरिल्लाणं सुवर्णकुमाराणं' અત્ર खलु

કા રાજા નિવાસ કરતા હૈ । उसका वर्णन उसी प्रकार का समझना चाहिए जैसे नागकुमारों के इन्द्र का वर्णन किया गया है ।

अब उत्तरदिशा के सुवर्णकुमारों का वर्णन किया जाता है । श्री गौतम स्वामी ने प्रश्न किया-हे भगवन् । उत्तर दिशा के पर्याप्त और अपर्याप्त सुवर्णकुमार देवों के स्थान कहां हैं ? अर्थात् हे भगवन् ! उत्तर दिशा के सुवर्णकुमार देव कहां निवास करते हैं ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! यह रत्नप्रभा पृथिवी एक लाख अस्सी हजार योजन मोटी है । इसके ऊपर और नीचे के एक-एक हजार योजन क्षेत्र को छोड़ कर, मध्य के एक लाख अठहत्तर

निवास કરે છે. તેમનું વર્ણન તેજ રીતનું સમજવું જોઈએ જેવું નાગકુમારોના ઇન્દ્રનું વર્ણન કરાયું છે.

હવે ઉત્તર દિશાના સુવર્ણકુમારોનું વર્ણન કરાયું છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો-ભગવન્ ! ઉત્તર દિશાના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમાર દેવોના સ્થાન ક્યાં છે ? અર્થાત્ હે ભગવન્ ! ઉત્તર દિશાના સુવર્ણકુમાર દેવ ક્યાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દે છે-હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના એક લાખ એસી હજાર યોજન મોટી છે. તેના ઉપર અને નીચે એક એક હજાર યોજન ક્ષેત્રને છોડીને, મધ્યના એક લાખ અઠ્યોત્તર હજાર યોજન વિસ્તારવાળા ભાગમાં ઉત્તર દિશાના સુવર્ણકુમાર દેવોના ચોત્રીસ લાખ ભવનાવાસ છે એમ મેં તથા

—ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ ઔત્તરાહાણામ્ ઉત્તરદિગ્વાસિનામ્ સુવર્ણકુમારાણામ્ દેવાનાં ‘ચતુર્તીસં ભવનાવાસસયસહસ્રા’ ચતુર્સ્ત્રિશદ્ ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ—ચતુર્સ્ત્રિશ-લક્ષભવનાવાસાઃ ‘ભવંતીતિ મક્ષાયં’ ભવન્તિ इत्याख्याતं महावीरेण मया, अन्यैश्च तीर्थकृद्भिः ‘तेणं भवणा जाव’ तानि खलु भवनानि यावत्—वहिर्भागे वृत्तानि—वर्तुलानि अन्तश्चतुरस्राकाराणि अवश्य पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितानि उत्कीर्णान्तरविपुलगम्भीरखातपरिखाणि प्राकाराट्टालककपाटतोरणप्रतिद्वारदेश-भागानि इत्यादि समुच्चयभवनपतिभवनविशेषणविशिष्टानि सन्ति, ‘एत्थ णं वहवे उत्तरिल्ला सुवण्णकुमारा देवा परिवसन्ति’ अत्र खलु—उपर्युक्तस्थानेषु बहवः औत्तराहाः सुवर्णकुमाराः देवाः परिवसन्ति निवसन्ति ते च ‘महद्धिया’ मह-द्धिकाः ‘जाव विहरन्ति’ यावत्—महाद्युतिकाः, महायशसः, महाबलाः, महानु-भागाः, महासौख्याः, हारविराजितवक्षसः, इत्यादि पूर्वोक्त समुच्चयभवनपति-

હજાર યોજન ભાગ મેં ઉત્તર દિશા કે સુવર્ણકુમાર દેવોં કે ચૌતીસ લાખ ભવનાવાસ હૈં, એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને કહા હૈં । વે ભવન બાહર સે ગોલાકાર, અન્દર સે ચૌકોર ઓર નીચે પુષ્કર કી કર્ણિકા કે આકાર કે હૈં । જિનકા અન્તર સ્પષ્ટ પ્રતીત હોતા હૈ, એસી લાંઘ્યોં ઓર પરિખાઓં સે યુક્ત હૈં તથા પ્રાકારોં, અટ્ટાલકોં, કપાટોં, તોરણોં ઓર પ્રતિદ્વારોં સે યુક્ત હૈં, इत्यादि वर्णन समुच्चय भवन-पति के वर्णन के सदृश समझ लेना चाहिए । इन उपर्युक्त स्थानों में बहुत-से उत्तर दिशा के सुवर्णकुमार देव निवास करते हैं । वे देव महद्धिक यावत् विचरते हैं । यहां ‘यावत्’ शब्द से यह समझना चाहिए—वे महाद्युति, महायश, महाबल, महानुभाग और महासुख-वान् हैं । उनका वक्षस्थल हार से सुशोभित रहता है, इत्यादि

—અન્ય-અધ્યાન- તીર્થ કરોએ કહ્યું છે. તે—ભવનો-ખડારથી-ગોળાકાર અન્દર-થી ચોરસ અને નીચે કમળની કળી ના જેવા આકારવાળા છે. જેનું અન્તર સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે એવી બાંધ્યો અને પરિખાઓથી યુક્ત તથા પ્રાકારો, અટ્ટાલકો કપાટો, તોરણો અને પ્રતિદ્વારોથી યુક્ત હોય છે. ઇત્યાદિ વર્ણન સમુચ્ચય ભવન પતિના વર્ણનના સમાન સમજ લેવું જોઈએ. આ ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમાં ઘણા બધા સુવર્ણકુમારદેવ નિવાસ કરે છે. તે દેવો મહદ્ધિકે યાવત્ વિચરે છે. અહીં યાવત્ શબ્દથી એમ સમજવું જોઈએ તેઓ મહાદ્યુતિ, મહાયશ, મહાબળ મહાનુભાગ અને મહાસુખવાન છે. તેમના વક્ષસ્થલ હારથી સુશોભિત રહે છે. ઇત્યાદિ સામાન્ય ભવનપતિઓના સમાન વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. તેઓ પોતાના

विशेषणविशिष्टाः सन्तो दिव्येन वर्णगन्धादिना दशदिश उद्द्योतयन्तः, उद्भासयन्तो महताऽहतनाट्यगीतवादितातन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरन्ति, अथ उत्तरदिग्वासिसुवर्णकुमारेन्द्र वेणुदालिवक्तव्यतां प्ररूपयति—‘वेणुदाली एत्थ—सुवर्णकुमारिंदे’ अत्र उपर्युक्तस्थले वेणुदालिश्च सुवर्णकुमारेन्द्रः ‘सुवर्णकुमारराया’ सुवर्णकुमारराजः—‘परिवसइ’ परिवसति, स च वेणुदालिः ‘महिड्डिए’ महर्द्धिकः ‘सेसं जहानागकुमाराणं’ शेषं यथा नागकुमाराणाम् इन्द्रस्य प्रतिपादितम् तथा सुवर्णकुमारेन्द्रस्यापि प्रतिपादनीयम् ‘एवं जहा—सुवर्णकुमाराणं वक्तव्यया भणिया तहा सेसा णवि चउदसण्हं—इंदाणं भाणियव्वा’ एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा सुवर्णकुमाराणाम् इन्द्रस्य वक्तव्यता भणिता—उक्ता, तथा शेषाणामपि सप्तद्विगुणितानाम् अग्निकुमारेन्द्रप्रभृतीनां स्तनितकुमारपर्यन्तानाम् चतुर्दशानाम् इन्द्राणाम् भणितव्या—वक्तव्या ‘नवरं’ पूर्वापेक्षया विशेषस्तु केवलं ‘भवणणाणत्तं इंदणाणत्तं वण्णणाणत्तं, परिहाणणात्तं च’ भवननानात्वम्—भवनपृथक्त्वम्, भवनानां विभि-

सामान्य भवनपतियों के समान वर्णन कर लेना चाहिए । वे अपने दिव्य वर्ण—गंध आदि से दशों दिशाओं को उद्योतित एवं प्रभासित करते हुए, नाट्य, संगीत तथा कुशल वादकों द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि की महान् ध्वनि के साथ दिव्य भोगोपभोगों को भोगते हुए विचरते हैं ।

यहां वेणुदाली नामक सुवर्णकुमारों का इन्द्र, सुवर्णकुमारों का राजा निवास करता है । वह महान् ऋद्धि का धारक है । उसका शेष वर्णन नागकुमारों के इन्द्र के वर्णन के समान जानना चाहिए । जैसी वक्तव्यता सुवर्णकुमारों के इन्द्र की कही है, वैसी ही शेष चौदह इन्द्रों की समझ लेनी चाहिए । विशेषता यह है—उनके भवनों की संख्या में, इन्द्रों के नामों में, उनके वर्ण में तथा परिधान अर्थात्

दिव्य वर्ण—गंध आदिशी दशे दिशाओने उद्योतित तेमज प्रभासित करता नाट्य, संगीत तथा कुशलवादकों द्वारा वादित वीणा तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदिना महान् अवाजनी साथे दिव्य भोगोपभोगोने भोगवता विचरे छे.

अहीं वेणुदाली नामना सुवर्णकुमारना इन्द्र सुवर्णकुमारना राजा निवास करे छे. तेओ महान् समृद्धि संपन्न छे. तेमनु णाकीनुं वर्णन नागकुमारना इन्द्रना वर्णनना समान भाणुवुं लेभ्ये. जे वक्तव्यता सुवर्णकुमारना इन्द्रनी करी छे तेवीज णाकीना चौद इन्द्रोनी समञ्ज देवी लेभ्ये. विशेषता ओ छे जे तेमना लवनानी संख्यामां, इन्द्रोना नामोमां तेमना वर्णमां तथा परिधान

भत्वम्, इन्द्रनानात्वम्-इन्द्राणाम् विभिन्नत्वम्, वर्णनानात्वम्-वर्णानाम् विभि-
न्नत्वम् परिधाननानात्वम्-वस्त्राणाम् विभिन्नत्वम् च 'इमाहिं गाहाहिं अणु-
गंतव्यं' आभिः-अधस्तात् वक्ष्यमाणाभिः, गाथाभिः-अनुगन्तव्यम्-अवगन्त-
व्यम्, तत्र सामान्यतोऽसुरमारादीनां भवनसंख्याप्रतिपादकं गाथाद्वयमाह-'चउ-
सठि असुराणं चुलसीतं चेव होंति नागाणं । वावत्तरिं सुवण्णे वाउकुमाराण छन्न-
उइ ॥ १३० ॥ चतुष्पट्टिः असुराणां शतसहस्राणि-चतुष्पट्टिलक्षाणि इत्यर्थः
असुराणां भवनावासा भवन्ति, चतुरशीतिश्च भवनावासशतसहस्राणि चतुरशी-
शीति लक्ष भवनावासाश्चैव भवन्ति नागानाम्, द्वासप्ततिः भवनावासशतसहस्राणि
-द्वासप्ततिलक्षभवनावासाः सुवर्णकुमाराणं-भवन्ति, वायुकुमाराणाम् पण्णवतिः
भवनावासशतसहस्राणि-पण्णवतिलक्षभवनावासाः भवन्ति ॥ १३० ॥ 'दीव-
दिसाउदहीणं,-विज्जु कुमारिंदथणियमग्गीणं । छ्हंपि जुयलयाणं वावत्तरि-
सयसहस्सा' द्वीपदिशोदधीनाम् विद्युत्कुमारेन्द्रस्तनिताग्नीनाम्-द्वीपकुमारदिशा-
कुमार-उदधिकुमार - विद्युत्कुमारस्तनितकुमार-अग्निकुमारेन्द्राणाम् इत्यर्थः
एतेषाम् पण्णामपि युगलानाम् द्वासप्ततयः शतसहस्राणि द्वासप्ततयो लक्षाणि
भवनावासा भवन्ति ॥ १३१ ॥ अथ दाक्षिणात्यानामसुरकुमारादीनां भवनसं-
ख्याप्रतिपादिकां गाथामाह-'चउतीसा चउयाला अट्टतीसं च सयसहस्साइ ।

वस्त्रों में भेद होता है । वह भेद निम्न गाथाओं से समझ लेना
चाहिए । प्रथम सामान्य रूप से असुरकुमार आदि के भवनों की
संख्या का प्रतिपादन करने वाली दो गाथाएं कहते हैं:-

असुरकुमारों के भवनावास चौसठ लाख हैं, नागकुमारों के
चौरासी लाख, सुवर्णकुमारों के बहत्तर लाख हैं और वायुकुमारों के
छियाणवे लाख भवनावास हैं ॥ १३० ॥

(द्वीपकुमारों, दिशाकुमारों, उदधिकुमारों, विद्युत्कुमारों, स्तनित-
कुमारों और अग्निकुमारों के छहत्तर-छहत्तर लाख भवनावास
होते हैं ॥ १३१ ॥

अर्थात्-वस्त्रोमां लेद डोय छे. ते लेद निम्न गाथाओथी समञ्ज लेवा जेधये
प्रथम सामान्य रूपथी असुरकुमारादिना भवनानी संख्यानुं प्रतिपादन करनारी
ये गाथाओ डहेल छे.-

असुरकुमारोना भवनावास चौसठ लाख छे. नागकुमारोना चौरासी लाख
सुवर्णकुमारोना ओतेर लाख छे अने वायुकुमारोना छन्नु लाख भवनावासो छे ॥ १३० ॥

द्वीपकुमारो, दिशाकुमारो, उदधिकुमारो विद्युत्कुमारो स्तनितकुमारो अने
अग्निकुमारोना ओतेर ओतेर लाख भवनावास डोय छे. ॥ १३१ ॥

पद्मा चत्तालीसा द्राहिणभो हुंति भवणाई ॥ १३२ ॥ दक्षिणतः-दक्षिणस्यां दिशि असुरकुमाराणां भवनानि चतुस्त्रिंशच्छतसहस्राणि चतुस्त्रिंशलक्षानि इत्यर्थः, नागकुमाराणां चतुश्चत्वारिंशत् शतसहस्राणि भवनानि, सुवर्णकुमाराणाम् अष्टात्रिंशत् सहस्राणि भवनानि, वायुकुमाराणां पञ्चाशत् शतसहस्राणि भवनानि, द्वीपदिगुदधि विद्युत्स्तनिताग्निकुमाराणाम् षण्णां प्रत्येकं चत्वारिंशच्छतसहस्राणि भवनानि, भवन्ति, ॥ १३३ ॥ अथोत्तरदिशाणामसुरकुमारादीनां भवनसंख्योप्रतिपादिकां गाथामाह-‘तीसा चत्तालीसा चउतीसं चैव सयसहस्साई । छायाला-छत्तीसो उत्तरभो हुंति भवणाई ॥ १३३ ॥ उत्तरतः-उत्तरस्यां दिशि असुरकुमाराणां त्रिंशत् शतसहस्राणि भवनानि, नागकुमाराणाम् चत्वारिंशत् शतसहस्राणि भवनानि, सुवर्णकुमाराणाम् चतुस्त्रिंशत् शतसहस्राणि भवनानि, वायुकुमाराणां षट्चत्वारिंशत् भवनानि, द्वीपदिगुदधिविद्युत्स्तनिताग्निकुमाराणां षण्णां प्रत्येकं षट्त्रिंशत् शतसहस्राणि भवनानि भवन्ति, ॥ १३३ ॥ अथ सामानिकात्मर-

दक्षिण दिशा के असुरकुमारों आदि की भवन संख्या प्रतिपादक गाथा कहते हैं-दक्षिण दिशा में असुरकुमारों के चौतीस लाख, नागकुमारों के चवालीस लाख, सुवर्णकुमारों के अडतीस लाख एवं वायुकुमारों के पचास लाख भवन हैं । द्वीपकुमारों, उदधिकुमारों, विद्युत्कुमारों, स्तनितकुमारों और अग्निकुमारों में से प्रत्येक के चालीस-चलीस लाख भवनावस हैं ॥ १३२ ॥

उत्तर दिशा के असुरकुमार आदि के भवनों की संख्या इस प्रकार है-उत्तर दिशा के असुरकुमारों के भवन तीस लाख, नागकुमारों के चालीस लाख, सुवर्णकुमारों के चौतीस लाख, वायुकुमारों के छयालीस लाख, द्वीपकुमारों, दिशाकुमारों, उदधिकुमारों, विद्यु-

दक्षिण दिशाना असुरकुमारो आदिनी लवन संख्या प्रतिपादन करती गाथा छडे छे:-

दक्षिण दिशाभां असुरकुमारोना अउतालीस लाख, नागकुमारोना चालीस लाख, सुवर्णकुमारोना अउतालीस लाख तेमेज वायुकुमारोना पचास लाख लवन छे. द्वीपकुमारो, उदधिकुमारो, विद्युत्कुमारो, स्तनितकुमारो अने अग्नि कुमारोभांथी प्रत्येकना चालीस चालीस लाख लवनावस छे ॥ १३२ ॥

उत्तर दिशाना असुरकुमार आदिना लवनोनी संख्या आ प्रधारनी छे उत्तर दिशाना असुरकुमार आदिना लवनोनी संख्या त्रीस लाख, नागकुमारोना छत्रीस लाख, द्वीपकुमारो, दिशाकुमारो, उदधिकुमारो, विद्युत्कुमारो, स्तनित कुमारो अने अग्निकुमारोना प्रत्येकना छत्रीस छत्रीस लाख लवन छे ॥ १३३ ॥

क्षकदेवानां संख्या प्रतिपादिका संग्राहकगाथामाह—‘चउसट्ठी सट्ठी खलु छच्च सहस्साइं असुरवज्जाणं। सामाणिया उ एए चउग्गुणा आयरक्खा उ ॥१३४॥
 दाक्षिणात्यस्यासुरकुमारेन्द्रस्य सामानिका देवाः चतुष्पष्टिः सहस्राणि, उत्तराहस्य असुरकुमारेन्द्रस्य पष्टिसहस्राणि, अथ च असुरवर्जानाम्—असुरकुमारेन्द्र वर्जितानाम् शेषाणां सर्वेषामपि दाक्षिणात्यानाम् औत्तराहाणाञ्च प्रत्येकं षट् षट् सहस्राणि भवन्ति, एते—उपर्युक्तसंख्यका देवाः सामानिकास्तु अवगन्तव्याः, आत्मरक्षकास्तु पुनः सर्वत्रापि सामानिकेभ्यश्चतुर्गुणाः अवसेयाः—इत्याशयः।
 अथ दाक्षिणात्याना मौत्तराहाणाञ्चासुरकुमारादीनां यथायोग मिन्द्रादीन् प्ररूपयति—‘चमरे धरणे तह वेणुदेवे हरिकंत अग्गिसीहे य। पुण्णे जलकंते य अमिय विलंबेय घोसेय ॥१३५॥ चमरो दक्षिणात्यानामसुरकुमाराणामधिपतिः, हरिकान्तो विद्युत्कुमाराणामधिपतिः, अग्निसिंहश्च अग्निकुमाराणामधिपतिः, पूर्णो-द्वीपकुमाराणामधिपतिः, जलकान्तश्च उदधिकुमाराणामधिपतिः, अमितोदिकुत्कुमारो, स्तनितकुमारो और अग्निकुमारो के प्रत्येक के छत्तीस-छत्तीस लाख भवन हैं ॥१३३॥

सामानिक और आत्मरक्षक देवों की संख्या इस प्रकार है—दक्षिण दिशा के असुरकुमारेन्द्र के सामानिक देव चौसठ हजार और उत्तरदिशा के असुरेन्द्र के साठ हजार हैं। इनके सिवाय शेष सब उत्तर एवं दक्षिण दिशा के इन्द्रों के छह-छह हजार सामानिक देव हैं। आत्मरक्षक देव सामानिक की अपेक्षा चौगुने-चौगुने सभी के समझ लेने चाहिए ॥१३४॥

दक्षिण और उत्तर दिशा के असुरकुमार आदि के इन्द्रों के नाम इस भांति हैं—दक्षिण दिशा के असुरकुमारों का इन्द्र ‘चमर’ नागकुमारों का इन्द्र धरण, सुवर्णकुमारों का इन्द्र वेणुदेव, विद्युत्कुमारों का हरिकान्त, अग्निकुमारों का अग्निसिंह (अग्निशिख), द्वीप-

सामानिक अने आत्मरक्षक देवानी संख्या आ प्रकारनी छे—दक्षिणदिशाना असुरकुमारेन्द्रना सामानिक देवना चौसठ हजार उत्तर दिशाना असुरेन्द्रना साठ हजार तेमना सिवायना आकीना उत्तर तेमज दक्षिण दिशाना इन्द्रोना छ-छ हजार सामानिक देव छे. आत्मरक्षक देव सामानिकोनी अपेक्षाये करी चार चार गुणा अधाने समझ लेवा लेधये ॥ १३४ ॥

दक्षिण अने उत्तर दिशाना असुरकुमारादिना इन्द्रोना नाम आ प्रकारना छे—दक्षिण दिशाना असुरकुमारोना इन्द्र चमर, नागकुमारोना इन्द्र धरण, सुवर्णकुमारोना इन्द्र वरुण देव, विद्युत्कुमारोना हरिकान्त, अग्निकुमारोना

મારાણામધિપતિઃ, વેલમ્બશ્ચ વાયુકુમારાણામધિપતિઃ, ઘોષશ્ચ સ્તનિત કુમારાણા-
મધિપતિઃ, “વલિભૂયાણંદેવે ણુદાલિ હરિસ્સહે અગ્નિમાણવવિસિદ્ધે । જલપહ
તહઽમિયવાહણે પમંજણેય મહાઘોસે ॥૧૩૬॥ વલિરુત્તર દિગ્વાસિનામસુરકુમારા-
ણામધિપતિઃ, ભૂતાનન્દો નાગકુમારાણામધિપતિઃ, વેણુદાલિઃ સુવર્ણકુમારાણામ-
ધિપતિઃ, હરિસ્સહો વિદ્યુત્કુમારાણામધિપતિઃ, અગ્નિમાણવોઽગ્નિકુમારાણામધિ-
પતિઃ, વિશિષ્ટો દ્વીપકુમારાણામધિપતિઃ, જલપ્રભઃ ઉદધિકુમારાણામ્ અધિપતિ-
સ્તથા અમિતવાહનો દિક્કુમારાણામધિપતિઃ, પ્રમંજનશ્ચ વાયુકુમારાણામધિપતિઃ,
મહાઘોષઃ સ્તનિતકુમારાણામધિપતિઃ, અથ વર્ણ સંગ્રહાર્થમાહ—‘કાલા અસુરકુમારા
નાગા ઉદદી ય પંડુરા દોવિ । વરકણગનિહસગોરા હંતિ સુવર્ણા દિસા થણિયા
॥૧૩૭॥ ઉત્તત્તકણગવન્ના વિજ્ઞૂ અગ્નીય હોંતિ દીવા ય । સામા પિયંગુવન્ના
વાઉકુમારા મુણેયવ્વા ॥૧૩૮॥ અસુરકુમારાઃ સર્વેઽપિ કૃષ્ણાઃ—કૃષ્ણવર્ણાઃ, નાગઃ
નાગકુમારાઃ, ઉદધયશ્ચ—ઉદધિકુમારાઃ, દ્વયેઽપિ—ઉભયેઽપિ ઇમે પાણ્ડુરાઃ—શુક્લ-
વર્ણાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, દિક્કુમારાઃ, સ્તનિતકુમારાશ્ચ વરકનકનિવર્ષગૌરાઃ—વરં

કુમારોં કા પૂર્ણ, ઉદધિકુમારોં કા જલકાન્ત, દિક્કુમારો કા અમિત,
વાયુકુમારો કા વેલમ્બ, સ્તનિતકુમારોં કા ઘોષ ઇન્દ્ર હૈ । ઉત્તરદિશા
કે અસુરકુમારોં કા અધિપતિ વલિ, નાગકુમારોં કા ભૂતાનન્દ,
સુવર્ણકુમારોં કા વેણુદાલિ, વિદ્યુત્કુમારોં કા હરિસ્સહ, અગ્નિકુમારોં
કા અગ્નિમાણવ, દ્વીપકુમારોં કા વિશિષ્ટ, ઉદધિકુમારોં કા જલ-
પ્રભ, ઉદધિકુમારોં કા અમિત વાહન, વાયુકુમારોં કા પ્રમંજન ઓર
સ્તનિતકુમારોં કા ઇન્દ્ર મહાઘોષ હૈ ॥૧૩૬-૩૬॥

અવ વર્ણોં કા કથન કિયા જાતા હૈ—સમી અસુરકુમારોં કા વર્ણ
કૃષ્ણ હોતા હૈ, નાગકુમારોં ઓર ઉદધિકુમારોં કા વર્ણ પાણ્ડુર
(શુક્લ) હોતા હૈ, સુવર્ણકુમાર, દિક્કુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર કસોટી

અગ્નિસિંહ (અગ્નિશિખ) દ્વીપકુમારોના પૂર્ણ, ઉદધિકુમારોના જલકાન્ત દિક્કુ-
મારો અમિત વાયુકુમારોના વેલમ્બ, સ્તનિતકુમારોના ઘોષ ઇન્દ્ર છે. ઉત્તર
દિશાના અસુરકુમારોના અધિપતિ વલિ, નાગકુમારોના ભૂતાનન્દ, સુવર્ણકુમારો
ના વેણુદાલિ, વિદ્યુત્કુમારોના હરિસ્સહ, અગ્નિકુમારોના અગ્નિમાણવ
તેમજ દ્વીપકુમારોના જલપ્રભ ઉદધિકુમારોના અમિતવાહન, વાયુકુમારોના
પ્રમંજન અને સ્તનિતકુમારોના ઇન્દ્ર મહાઘોષ છે. ॥ ૧૩૫-૧૩૬ ॥

હવે વર્ણોંનું કથન કરાય છે—અધા અસુરકુમારો વર્ણ કૃષ્ણ હોય છે.
નાગકુમારો અને ઉદધિકુમારોના વર્ણ પાણ્ડુર (શુક્લ) હોય છે. સુવર્ણકુમાર
દિક્કુમાર અને સ્તનિતકુમાર કસોટીના પથરે પડેલ સુવર્ણરેખાના સમાન (ગૌર)

जात्यापरपर्यायं श्रेष्ठं यत्कनकं-सुवर्णम्, तस्य निधर्षः-निकपः पापाणे रेखा
तद्वत् गौरा भवन्ति इत्याशयः, उत्तमकनकवर्णाः संतप्तसुवर्णवर्णाः किञ्चिद्रक्त-
वर्णा इत्यर्थः, विद्युत्कुमाराः, अग्निकुमाराश्च तथा द्वीपकुमाराश्च भवन्ति, श्यामाः
प्रियङ्गुवर्णाः वायुकुमारास्तु भवन्ति विज्ञातव्याः, अथ वस्त्रगत वर्णप्रतिपादनार्थं
गाथाद्वयमाह-“असुरेसु हुंति रक्ता सिलिन्धपुष्पभाय नागदही । आसासगव-
सणधरा हौति सुवर्णा दिसा थणिया ॥१३९॥ नीलाणुरागवसणा विज्जू
अग्गी य हुंति दीवाय । संज्ञाणुरागवसणा वाउकुमारा मुणेयव्वा ॥ १४० ॥
असुरेषु-असुरकुमारेषु वस्त्राणि रक्तानि भवन्ति, नागकुमारेषु उदधिकुमारेषु
च वस्त्राणि शिलिन्धपुष्पप्रभाणि-नीलवर्णानि भवन्ति, सुवर्णकुमाराः, दिक्कु-
माराः, स्तनितकुमाराः अश्वास्यगवसनधराः-अश्वस्य घोटकस्य आस्यं
वदनं तद्गतः फेनः अश्वास्यगस्तद्वद्धवलं वसनं वस्त्रं धरन्तीति अश्वा-
स्यगवसनधराः, आदिव्येन शुक्रवस्त्रपरिधानशीलाः भवन्ति विद्युत्कुमाराः अग्नि-
कुमाराश्च द्वीपकुमाराश्च नीलाणुरागवसनाः भवन्ति, वायुकुमारास्तु सन्ध्यानु-
रागवसनाः भवन्ति इति भावः ॥ सू० २० ॥

पाषाण पर बनी हुई स्वर्ण की रेखा के समान गौरवर्ण होते हैं,
विद्युत्कुमार, अग्निकुमार और द्वीपकुमार तपे हुए स्वर्ण के वर्ण
जैसे अर्थात् किञ्चित् रक्तवर्ण होते हैं और वायुकुमार प्रियंगु के
सदृश वर्ण के होते हैं ॥१३७-३८॥

उपर्युक्त देवों के वस्त्रों का वर्ण इस प्रकार होता है-असुर-
कुमारों के वस्त्र लाल होते हैं, नागकुमारों तथा उदधिकुमारों के
वस्त्र शिलिन्ध पुष्प के समान नील होते हैं, सुवर्णकुमारों, दिक्कुमारों
और स्तनितकुमारों के वस्त्र घोड़े के मुख के फेन के सदृश अत्यन्त
श्वेत होते हैं, विद्युत्कुमारों, अग्निकुमारों और द्वीपकुमारों के वस्त्र

वर्णुं डोय छे. विद्युत्कुमार, अग्निकुमार अने द्वीपकुमार तपेला सोनाना रंग
सरभा अर्थात् शङ्ख लाल रंगना डोय छे. अने वायुकुमार प्रियंगुना सरभा
रंगना डोय छे. ॥ १३७-१३८ ॥

उपर्युक्त देवाना वस्त्रोनुं वर्णुन आ रीते थाय छे:-असुरकुमारोना
वस्त्रो लाल डोय छे. नागकुमारो तथा उदधिकुमारोना वस्त्र शिलिन्ध पुष्पना
समान नील डोय छे. सुवर्णकुमारोना, दिक्कुमारोना अने स्तनितकुमारोना
वस्त्रो घोडाना मोडाना झीणुनी जेम अत्यन्त सद्देह डोय छे. विद्युत्कुमारो,

વાનવ્યન્તરાદિ સ્થાનાદિ વક્તવ્યતાપ્રસ્તાવઃ—

મૂલમ્—કહિ ણં ભંતે ! વાળમંતરાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં
 ઠાણા પળ્લત્તા ? કહિ ણં ભંતે ! વાળમંતરા દેવા પરિવસંતિ ?
 ગોયમા ! ઇમીસે રયણપ્પભાણ પુઢવીણ રયણામયસ્સ કંઢસ્સ
 જોયણસહસ્સવાહલ્લસ્સ ઉવરિંણં જોયણસયં ઓગાહિત્તા
 હિટ્ઠા વિણં જોયણસયં વજ્જિત્તા મજ્ઝે અટ્ઠસુ જોયણસણ્ણ
 ણં વાળમંતરાણં દેવાણં તિરિયમસંખેજ્ઞા ભોમેજ્ઞા ણગરા
 વાસસયસહસ્સા ભવંતીતિ મન્નવાયં, તે ણં ભોમેજ્ઞા ણગરા
 વાહિં વટ્ઠા અંતો ચરંસા અહે પુક્ખરકન્નિયા સંઠાણસંઠિયા
 ઉક્કિણંતરવિહલગંભીરવાયપલિહા પાગારટ્ટાલયકવાડતોરણ-
 પહિદુવારદેસભાગા જંતસયગ્ધિમુસલમુસંઢિપરિવારિયા અઉજ્ઞા
 સદા જયા સદા ગુત્તા અડયાલકોટ્ટુગરહયા અડયાલકયવળમાલા
 સેમા સિવા કિંકરામરદંડોવરવિલિયા લાહલોહયમહિયા
 ગોસીસસરસરત્તચંદણદદરદિન્નપંચંગુલિતલા ઉવચિયચંદણ-
 કલસા ચંદણઘડસુકયતોરણપહિદુવારદેસભાગા આસત્તોસત્ત-
 વિહલવટ્ઠવગ્ધારિયમલ્લદામકલાવા પંચવળ્લસરસસુરહિમુક્ક-
 પુલ્લપુંજોવયારકલિયા કાલાગુરુપવરકુંડુરુક્કતુરુક્કધૂવમધમધંત-
 ગંધુદ્ધૂયાભિરામા સુગંધવરગંધિયા, ગંધવટ્ઠિભૂયા અચ્છરગગ-
 સંઘસંવિકિન્ના દિવ્વતુહિયસદસંપણાદિયા પહાગમાલાહલાભિ-
 રામા સવ્વરયણામયા અચ્છા સળ્હા લળ્હા ઘટ્ઠા મટ્ઠા નીરયા
 નિમ્મલા નિપ્પંકા નિવહંકહચ્છાયા સળ્હા સસિસરીયા સમિ-
 રીયા સઉજ્જોયા, પાસાહયા, દારિસણિજ્ઞા અભિરુવા પહિરુવા,
 નીલે રંગ કે હોતે હૈં ઓર વાયુકુમારોં કે વસ્ત્ર સંધ્યાકાલ કી લાલિમા
 કે સમાન વર્ણ કે હોતે હૈં ॥૧૩૯-૪૦॥

અગ્નિકુમારો. અને દ્વીપકુમારોના વસ્ત્ર નીલ રંગના હોય છે અને વાયુકુમારોના
 વસ્ત્ર સંધ્યાકાળની લાલિમાના સમાન રંગ હોય છે. ॥ ૧૩૯-૧૪૦ ॥

एतथ णं बाणमंतराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता,
तिसु वि लोयस्स असंखेज्जइभागे, तत्थ णं बहवे वाणमंतरा
देवा परिवसंति, तं जहा-पिसाया भूया, जक्खा, रक्खसा
किंकरा किंपुरिसा भुयगवइणो महाकाया, गंधव्वगणा य
निउणगंधव्वगीयरइणो अणवणिय पणवन्निय इसिवाइय
भूयवाइय कंदिय महाकंदिया य कुहंडपयंगदेवा चंचलचलचव-
लचित्तकीलणदवप्पिया गहिरहसियगीयणच्चणरइवणमालामे-
लमउडकुंडलस*छंद विउव्वियाभरणचारुभूसणधरा सब्बोउय-
सुरभिकुसुमसुरइयपलंबसोहंतकंतविहसंतचित्तवणमालरइयवच्छा
कामकामाकामरूवदेहधारी णाणाविह वण्णरागवरवत्थ
ललंतचित्तचिल्ललगनियंसणा त्रिविह देसिं नेवत्थगहियवेसा
पमुइयकंदप्पकलहकेलिकोलाहलप्पिया हासवोलबहुला असि-
मुग्गरसत्तिकुंतहत्था, अणेगमणिरयणविविहनिज्जुत्तविचित्त-
चिधगया सहिड्डिया महज्जुइया महायसा, महावला महाणु-
भागा, महासुक्खा हारविराइयवच्छा, कडयतुडिय थंभियभुया,
संगयकुंडलमट्ठगंडयलकन्नपीठधारी विचित्तहत्थाभरणा विचित्त-
मालामउली, कल्लाणगपवरवत्थारिहिया कल्लाणगपवरमल्लाणु-
लेवणधरा, भासुरबौंदी पलंबवणमालधरा दिव्वेणं वण्णेणं
दिव्वेणं गंधेणं दिव्वेणं फ्लासेणं दिव्वेणं संघयणेणं दिव्वेणं
संठाणेणं, दिव्वाए इड्ढीए दिव्वाए जुईए, दिव्वाए पभाए,
दिव्वाए छायाए, दिव्वाए अच्छीए, दिव्वेणं तेएणं दिव्वाए
लेस्साए दसदिसाओ उज्जोवेमाणा, पभासेमाणा तेणं तत्थ
साणं साणं असंखेज्जभोमेज्जनगरावाससयसहस्साणं साणं
साणं सामाणियसाहस्सीणं साणं साणं अग्गमहिसीणं साणं
साणं परिसाणं साणं साणं अणीयाणं, साणं साणं अणियाहि-

वईणं साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं अन्नेसिं च वट्ठणं
वाणमंतराणं देवाण य देवीण य आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं
भट्ठित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणा पालेमाणा
महयाहयनद्वगीयवाइयतंतीतलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवाइय-
रवेगं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरंति ॥सू० २१॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! वानव्यन्तराणां देवानां पर्याप्तापर्याप्तानाम्
स्थानानि प्रजप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! वानव्यन्तराः देवाः परिवसन्ति ?
गौतम ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः रत्नमयस्य काण्डस्य योजनसहस्र
बाहल्यस्य उपरि एकं योजनशतम् अवगाह्य, अथवापि एकं योजनशतं वर्जयि-
त्वा मध्ये अष्टसु योजनशतेषु अत्र खलु वानव्यन्तराणां देवानां तिर्यगसंख्ये-

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! वाणमंतराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं
ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त वाणव्यन्तर
देवों के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते ! वाणमंतरा देवा परि-
वसंति ?) हे भगवन् ! वाणव्यन्तर देव कहां निवास करते हैं ?
(गोयमा) हे गौतम ! (इमीसे) इस (रयणप्पमाए) रत्नप्रभा (पुढ-
वीए) पृथ्वी के (रयणामयस्स) रत्नमय (कंडस्स) काण्ड के (जोयण-
सहस्सबाहल्लाए) एक हजार योजन मोटे (उवरिं) ऊपर से (एगं)
एक (जोयणसयं) सौ योजन (ओगाहित्ता) प्रवेश करके (हिट्ठा वि)
नीचे भी (एगं जोयणसयं) एक सौ योजन (वज्जित्ता) छोड़कर (मज्झे)
मध्य में (अट्ठसु जोयणसएसु) आठ सौ योजनों में (एत्थ णं) यहां
(वाणमंतराणं देवाणं) वाणव्यन्तर देवों के (तिरियं) तिछें (असंखेज्जा)

वाणव्यन्तर देवाना स्थानादिषु निरूपण

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! वाणमंतराणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
पणत्ता ?) भगवन् ! पर्याप्त અને અપર્યાપ્ત વાણવ્યન્તર દેવોના સ્થાન કયાં કહ્યા
છે ? (કહિ ણં ભંતે ! વાણમંતરા દેવા પરિવસંતિ ।) ભગવન્ ! વાણવ્યન્તર દેવ કયાં
નિવાસ કરે છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (इमीसे) આ (રયણપ્પમાए) રત્નપ્રભા
(पुढवीए) पृथ्वीના (रयणामयस्स) રત્નમય (કંડસ્સ) કાંડના (જોયણસહસ્સબાહ-
લ્લસ્સ) એક હજાર યોજન મોટા (उवरि) ઉપરથી (एगं) એક (जोयण सयं)
સો યોજન (ओगाहित्ता) પ્રવેશ કરીને (हिट्ठा वि) નીચે પણ (एगं जोयणसयं)
એક સો યોજન (वज्जित्ता) ત્યજીને (मज्झे) मध्यमा (अट्ठसु जोयणसएसु)
આઠ સો યોજનમાં (एत्थणं) અહિ (वाणमंतराणं देवाणं) વાણવ્યન્તર દેવોના

यानि भौमेयनगरावासशतसहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातम् तानि खलु भौमेयानि नगराणि वह्निवृत्तानि अन्तश्चतुरस्राणि अधः पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितानि उत्कीर्णान्तरविपुलगम्भीरखातपरिखाणि प्राकाराट्टालककपाटतोरणप्रतिद्वारदेशभागानि यन्त्रशतधनीमुशलमुसण्डीपरिवारितानि अयोध्यानि सदाजयानि सदागुप्तानि, अष्टचत्वारिंशत्कोष्ठरचितानि, अष्टचत्वारिंशत्कृतवर्णमालानि क्षेमाणि शिवानि, किङ्करामरदण्डोपरक्षितानि लिप्तोपलिप्तमहितानि गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गगुलितलानि उपचितचन्दनकुलशानि चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागानि आसक्तोत्सिक्तविपुलवृत्तव्याघारितमाल्यदामकलापानि पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितानि कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्कधूपमघमघायमानगन्धोद्भूताभिरामाणि सुगन्धवरगन्धितानि, गन्धवर्तिभूतानि, अप्सरोगणसंघसंविक्लीर्णानि, दिव्यत्रुटितशब्दसंप्रणादितानि, पताकामालामुकुलाभिरामाणि, सर्वरत्नमयानि अच्छानि श्लक्ष्णानि मसृणानि घृष्टानि मृष्टानि, नीरजांसि निर्मलानि निष्पङ्कानि, निष्कङ्कटच्छायानि, सप्रभाणि, सश्रीकाणि, समरीचिकानि सोद्द्योतानि प्रासादिकानि, दर्शनीयानि, अभिरूपरणि, प्रतिरूपाणि, अत्र खलु वानव्यन्तराणां देवानां पर्याप्तापर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिष्वपि लोकस्य असंख्येयभागे, तत्र खलु बहवो वानव्यन्तराः देवाः परिवसन्ति, तद्यथा पिशाचाः, भूताः, यक्षाः, राक्षसाः, किन्नराः, किम्पुरुषाः,

असंख्यात (भोमेज्जनगरावाससयसहस्सा) भूगृह के समान लाखों नगरावास (भवन्तीति मक्खायं) होते हैं, ऐसा कहा है (ते णं भोमेज्जा णगरा) वे भौमेय नगर (वाहिं वट्ठा) बाहर वर्तुलाकार (अंतो चउरंसा) अंदर चौकोर (अहे पुक्खरकन्निया संठाणसंठिया) नीचे कमल की कर्णिका के आकार के इत्यादि शब्दार्थ पूर्ववत् समझ लेना चाहिए । (तत्थ णं) वहां (वहवे वाणमंतरा देवा) वहां बहुत-से वाणव्यन्तर देव (परिवसन्ति) निवास करते हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं (पिसाया) पिशाच (भूया) भूत (जक्खा) यक्ष (रक्खसा) राक्षस

(तिरियं) तिर्थं (असंखेज्जा) असंख्यात (भोमेज्जनगरावाससयसहस्सा) भूगृहना समान लाखों नगरावास (भवन्तीति मक्खायं) होय छे ओवुं छहुं छे. (तेणं भोमेज्जा णगरा) ते भौमेय नगरे (वाहिं वट्ठा) अडार थी गोणाडार (अंतो चउरंसा) अन्दर चतुरस्र (अहे पुक्खरकन्निया संठाणसंठिया) नीचे कमलनी कर्णिकाना आकारना इत्यादि शब्दार्थ पूर्ववत् समझ देवो जेधये (तत्थ णं) त्यां (वहवे वाणमंतरा देवा) त्यां धणु अथा वानव्यन्तर देवो (परिवसन्ति) निवास करे छे (तं जहा) ते आ प्रकारे छे (पिसाया) पिशाच (भूया) भूत (जक्खा)

भुजगपतिः, महाकायाः, गन्धर्वगणाश्च निपुणगन्धर्वगीतरतिकाः अणपर्णिकः
पणपन्निक ऋषिवादित भूतवादितकन्दितमहाकन्दिताश्च कूष्माण्ड पतङ्गदेवाः,
चञ्चलचलचपलचित्तक्रीडनद्रवप्रियाः गम्भीरहसितगीतनर्तनरतयो वनमालापी-
डमुकुटकुण्डलस्वच्छन्दविभूषिताभरणचारभूषणधराः सर्वरुचिरभिषुसुसुरचित
प्रलम्बशोभमानकातदिवसच्चित्रदन्मालारचितवक्षसः, कामकायाः, कामरूपदेह-

(किन्नरा) किन्नर (किंपुरिसा) किम्पुरुष (भुजगवङ्गो) भुजगपति
(महाकाया) महाकाय (गन्धर्वगणा य) और गन्धर्वगण (निपुणगन्धर्व-
गीतरङ्गो) निपुण गन्धर्व-गीत रुचि वाले (अणवर्णिय) अणपर्णिक
(पणवन्निय) पणपन्निक (ऋषिवाइय) ऋषिवादित (भूयवाइय) भूत-
वादित (कन्दिय) कन्दित (महाकन्दिय) महाकन्दित (य) और (कुहंड)
कूष्माण्ड (पतंगदेवा) पतंगदेव (चञ्चलचल चवलचित्तकीलणदवप्पिया)
चञ्चल तथा अत्यन्त चपल क्रीडा एवं परिहास प्रेमी (गहिरहसिय-
गीयणचचणरई) गंभीर हंसी, गीत और नृत्य की रुचि वाले (वण-
मालामेल मउडकुंडलसच्छंदविउव्वियाभरणचारुभूसणधरा) वन-
माला, कलंगी, मुकुट, कुंडल तथा इच्छानुसार विकुर्वे हुए आभरणों
से सुन्दर भूषण धारण करने वाले (सव्वोउयसुरभिसुकुम सुरइय-
पलंबसोहंतकंतविहसंत चित्तवणमालारइयवच्छा) सब ऋतुओं के
सुगन्धित फूलों से बनी, लम्बी, शोभनीय, सुन्दर खिलती हुई विचित्र
वनमाला को वक्षस्थल पर धारण करने वाले (कामकामा) इच्छा-
नुसार कामभोग सेवन करने वाले (कामरूपदेहधारी) इच्छानुसार

यक्ष (रक्खसा) राक्षस (किन्नरा) किन्नर (किंपुरिसा) किम्पुरुष (भुजगवङ्गो) भुज
गपति (महाकाया) महाकाय (गन्धर्व गणाय) अने गन्धर्वगण (निपुणगीयरङ्गो)
निपुण गन्धर्वगीत उच्चिवाणा (अणवर्णिय) अणुपर्णिक (पणवन्निय) पण पन्निक
(ऋषिवाइय) ऋषिवादित (भूयवाइय) भूतवादित (कन्दिय) कन्दित (महाकन्दिया)
महाकन्दित (य) अने (कुहंड) कुहमांड (पतंगदेवा) पतंगदेव (चञ्चलचलचवलचित्त
कीलणदवप्पिया) चञ्चल तथा अत्यन्त चपलक्रीडा तेमण परिहार प्रेमी
(गहिरहसियगीयणचणरई) गंभीर अथवा गीत अने नृत्यनी उच्चिवाणा
(वणमालामेलमउडकुंडलसच्छंदविउव्वियाभरणा चारुभूसणधरा) वनमाला, कलंगी,
मुकुट, कुंडल, तथा इच्छानुसार विकुर्वण्णी अनावेला सुन्दर भूषण
धारण करनारा (सव्वोउय सुरभि सुसुमसुरइयपलंबसोहंतकंतविहसंतचित्तवण-
मालारइयवच्छा) गंधी इतुअना सुगन्धित कुलोधी अनेली. लांगी शोभायमान
सुन्दर भिलेली विचित्र वनमालाने वक्षस्थलपर धारण करवावाणा, (कामकामा)
इच्छानुसार कामभोगोनु सेवन करनारा (कामरूपदेहधारी) इच्छानुसार इय

धारिणः, नानाविधवर्णरागवरवस्त्रललं तच्चित्रचिल्ललगनिवसनाः, विविधदेशीयने-
पथ्यगृहीतवेपाः, प्रमुदितकन्दर्पकलहकेलिकोलाहलप्रियाः, हासबोलबहुलाः,
असिमुद्गरशक्तिकुन्तहस्ताः, अनेकमणिरत्नविविधनियुक्तनिचित्रचिह्नगताः, मह-
र्द्धिकाः, महाद्युतिकाः, महायशसः, महाबलाः, महाभूभागाः, महासौख्याः,
हारविराजितवक्षसः, कटकटुटितस्तम्भितभुजाः, संगतकुण्डलमृगण्डस्तलकर्ण-

रूप और देह के धारक (णाणाविहवण्णरागवरवत्थललंतच्चित्तचिल्ल-
लगनियंसणा) नाना प्रकार के वर्गों वाले, श्रेष्ठ, विचित्र चमकते
वस्त्रों के धारक (विविह्देसिनेवत्थगहियवेसा) विविध देशों के वेष
भूषा धारण करने वाले (पमुइयकंदप्पकलहकेलि कोलाहलप्पिया)
प्रसन्न तथा कंदर्प-कलह-केलि-कोलाहल प्रेमी (हासबोलबहुला) हास्य
और बोल-कोलाहल की बहुलता वाले (असिमुग्गर सत्तिकुंतहत्था)
हाथों में असि, मुद्गर, शक्ति तथा आला वाले (अणेग मणिरयण
विविहनिज्जुत्तविचित्तचिंधगया) अनेक और विविध मणियों तथा
रत्नों के विचित्र चिह्न वाले (महिइडिया) महान ऋद्धि के धारक
(महज्जुइया) महान् कान्ति वाले (महायसा) महान् यश वाले (महा-
बला) अति बलवान् (माणुभागा) महाप्रभाव वाले (महासुक्खा)
महान् सुखयुक्त (हारविराइयवच्छा) हार से सुशोभित वक्षस्थल
वाले (कडयतुडिय थंभियभुया) कटकों और त्रुटियों से स्तब्ध भुजा
वाले (संगयकुंडलमट्ठगंडयलकन्नपीठधारी) सुन्दर कुंडलों तथा गंड-
स्थलों को मर्षण करने वाले कर्णपीठ नामक आभूषणों को धारण

अने देहुने धारणु करनारा (णाणाविहवण्णरागवरवत्थललंतच्चित्तचिल्ललगनि
नियंसणा) नाना प्रकारना वण्णोवाणा, श्रेष्ठ, विचित्र चमकता वस्त्रोना धारक
(विविह्देसि नेवत्थ गहियवेसा) विविध देशोनी वेष भूषाधारणु करनारा, (पमुइय
कंदप्पकलहकेलिकोलाहलप्पिया) प्रसन्न तथा कंदर्पकलह-केलि-कोलाहल प्रिय
(हासबोलबहुला) हास्य अने जोलना कोलाहलना प्रेमी (असिमुग्गरकुंतहत्था) हाथोमा
असि, मुद्गर, शक्ति, तथा आलावाणा (अणेगमणिरयणविविहनिज्जुत्त विचित्त
चिंधगया) अनेक अने विविध मणियो तथा रत्नोना विचित्र चिह्नवाणा
(महिइडिया) महान् इद्धिना धारक (महज्जुइया) महान् कान्तिवाणा (महायसा)
महान् यशवाणा (माणुभागा) महा प्रभाववाणा (महा सुक्खा) महान् सुख
युक्त (हारविराइय वच्छा) हाथी सुशोभित वक्षस्थल वाणा (कडयतुडिय थंभिय
भुया) कटको अने त्रुटियोथी स्तब्ध भुजाओवाणा (संगतकुंडलमट्ठगंडयल

पीठधारिणो विचित्रहस्ताभरणः, विचित्रमालामौलिमुकुटाः, कल्याणकप्रवरव-
रूपरिहिताः, कल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनधराः, भास्वरवोन्दयः, प्रलम्बनन-
वनमालाधराः, दिव्येन वर्णेन, दिव्येन गन्धेन, दिव्येन स्पर्शेन, दिव्येन संहन-
नेन, दिव्येन संस्थानेन, दिव्यया ऋद्ध्या, दिव्ययाद्युत्या, दिव्यया प्रभया,
दिव्यया छायाया, दिव्येन अर्चिषाः, दिव्येन तेजसा, दिव्यया लेश्याया दश-
दिशः उद्घोतयन्तः, प्रभासयन्तस्ते खलु तत्र स्वेषाम् स्पेषाम् असंख्येय

करने वाले (विचित्तहत्थाभरणा) हाथों में विचित्र भूषण पहनने वाले
(विचित्तमालामउली) विचित्र माला वाले मुकुट के धारक (कल्लाणग
पवरवत्थपरिहिया) कल्याणकारी उत्तम वस्त्र पहने हुए (कल्लाणग-
पवरमल्लाणुलेवणधरा) कल्याणकर माला एवं अनुलेपन को धारण करने
वाले (भासुरवोदी) देदीप्यमान शरीर वाले (पलंबवणमालधरा) लम्बी
वनमाला पहनने वाले (दिव्वेणं वण्णेणं) दिव्य वर्ण से (दिव्वेणं
गंधेणं) दिव्य गंध से (दिव्वेणं फासेणं) दिव्य स्पर्श से (दिव्वेणं संघय-
णेणं) दिव्य संहनन से (दिव्वेणं संठाणेणं) दिव्य संस्थान से (दिव्वाए
इड्ढीए) दिव्य ऋद्धि से (दिव्वाए जुईए) दिव्य द्युति से (दिव्वाए पभाए)
दिव्य प्रभा (से दिव्वाए छायाए) दिव्य कान्ति से (दिव्वाए अच्चीए)
दिव्य ज्योति से (दिव्वेणं तेएणं) दिव्य तेज से (दिव्वाए लेस्साए दिव्य
लेश्या से (दस दिसाओ) दशों दिशाओं को (उज्जोवेमाणा) उद्योतित
करते हुए (पभासेमाणा) प्रकाशित करते हुए (तेणं) वे (तत्थ) वहां

कन्नपीठधारी) सुन्दर, कुंडलो तथा गंडस्थणोने धसाता कर्णुपीठ नामना
आभूषणुने धारणु करवावाणा (विचित्तहत्थाभरणा) हाथोमां विचित्र भूषणु
धारणु करवावाणा (विचित्तमालामउली) विचित्र भाणावाणा मुकुटना धारक (कल्ला-
णगपवरवत्थपरिहिया) कल्याणु डारी उत्तम वस्त्र धारणु करेला (कल्लाणग पवर
मल्लाणुलेवणधरा) कल्याणु कर माला तेमज अनुलेपनने धारणु करवावाणा
(भासुरवोदी) देदीप्यमान शरीरवाणा (पलंबवणमालधरा) लाभी वनभाणा
पडेनारा (दिव्वेणं वण्णेणं) दिव्य वणुथी (दिव्वेणं गंधेणं) दिव्य गंधथी (दिव्वेणं
फासेणं) दिव्य स्पर्शथी (दिव्वेणं संघयणेणं) दिव्य संहननथी (देड) (दिव्वेणं
संठाणेणं) दिव्य संस्थानथी (दिव्वाए इड्ढीए) दिव्य ऋद्धिथी (दिव्वाए जुईए)
दिव्यद्युतिथी (दिव्वाए पभाए) दिव्यप्रभाथी (दिव्वाए छायाए) दिव्य कान्तिथी
(दिव्वाए अच्चीए) दिव्य ज्योतिथी (दिव्वेणं तेएणं) दिव्य तेजथी (दिव्वाए लेस्साए)
दिव्य लेश्याथी (दस दिसाओ) दशे दिशाओने (उज्जोवेमाणा) प्रकाशित करता
(पभासेमाणा) उद्योतित करता (तेणं) तेओ (तत्थ) त्या (साणं साणं) पोत-

भौमेयनगरावासशतसहस्राणाम्, स्वसां स्वासां सामानिकसाहस्रीणाम् स्वासां स्वासाम् अग्रमहपीणाम्, स्वासां स्वासां पर्षदाम्, स्वेपां स्वेषाम् अनीकानाम्, स्वेपां स्वेषाम् अनीकाधिपतीनाम्, स्वासां स्वासाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्येषाञ्च बहूनाम् वानव्यन्तराणां देवानाञ्च देवीनाम् च आधिपत्यं पौरपत्यम् स्वामित्वम् भर्तृत्वम् महत्तरकत्वम् आज्ञेश्वरसेनापत्यम् कारयन्तः पालयन्तो,

(साणं साणं) अपने-अपने (भौमेयनगरावासशतसहस्राणं) लाखों भौमेय नगरावासों का (साणं साणं सामानियसाहस्रीणं) अपने-अपने हजारों सामानिक देवों के (साणं साणं अग्रमहिषीणं) अपनी-अपनी अग्रमहिषियों का (साणं साणं परिसाणं) अपनी-अपनी परिषदों का (साणं साणं अणीयाणं) अपने-अपने अनीकों का (साणं साणं अणीयाहिवर्णं) अपने-अपने अनीकाधिपतियों का (साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्रीणं) अपने-अपने हजारों आत्मरक्षक देवों का (अन्नेसिं च) और अन्य (बहूणं) बहुत से (वाणमंतराणं देवाण य देवीण य) वाण व्यन्तर देवों और देवीओं का (आहे वच्चं) अधिपतित्व (पौरेवच्चं) अग्रेसरत्व (सामित्तं) स्वामित्व (भट्टित्तं) पोषकत्व (महत्तरगत्तं) मुख्यापन (आणाईसरसेणावच्चं) आज्ञा-ईश्वर सेनापतित्व (कारेमाणा) कराते हुए (पालेमाणा) पालन करते हुए (महयाहय नट्गीव वाइय तंतीतलतालतुडियघणमुङ्गपडुप्पवाइयरवेणं) नृत्य, गीत और कुशल वादकों द्वारा बजाए हुए वीणा, तल ताल, त्रुटिट, पोतपोताना (भौमेयनगरावासशतसहस्राणं) लाखों भौमेय नगरावासों का (साणं साणं सामानियसाहस्रीणं) पोतपोताना डलरे सामानिक देवों का (साणं साणं अग्रमहिषीणं) पोतपोतानी अग्रमहिषीयों की (साणं साणं परिसाणं) पोतपोतानी परिषदों की (साणं साणं अणीयाणं) पोतपोतानी अनीकों की (साणं साणं अणीयाहिवर्णं) पोतपोताना अनीकाधिपतियों की (साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्रीणं) पोतपोताना डलरे आत्मरक्षक देवों की (अन्नेसिं च) अने भील (बहूणं) धण (वाणमंतराणं देवाण य देवीण य) वानव्यन्तर देवों अने देवीयों की (आहेवच्चं) आधिपतित्व (पौरेवच्चं) अग्रेसरत्व (सामित्तं) स्वामित्व (भट्टित्तं) पोषकत्व (महत्तरगत्तं) आगेवानपणु (आणाईसरसेणावच्चं) आज्ञा-ईश्वर सेनापतित्व (कारेमाणा) कराता (पालेमाणा) पालन करता (महयाहयनट्गीयवाइय-तंतीतलतालतुडियघणमुङ्ग पडुप्पवाइयरवेणं) नृत्य, गीत अने कुशल वादकों द्वारा बजाए वीणा, तल, ताल, मृदंग आदि वाद्यों की ध्वनि की साथे (दिव्वाइं भोग्गं

पोतपोताना (भौमेयनगरावासशतसहस्राणं) लाखों भौमेय नगरावासों का (साणं साणं सामानियसाहस्रीणं) पोतपोताना डलरे सामानिक देवों का (साणं साणं अग्रमहिषीणं) पोतपोतानी अग्रमहिषीयों की (साणं साणं परिसाणं) पोतपोतानी परिषदों की (साणं साणं अणीयाणं) पोतपोतानी अनीकों की (साणं साणं अणीयाहिवर्णं) पोतपोताना अनीकाधिपतियों की (साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्रीणं) पोतपोताना डलरे आत्मरक्षक देवों की (अन्नेसिं च) अने भील (बहूणं) धण (वाणमंतराणं देवाण य देवीण य) वानव्यन्तर देवों अने देवीयों की (आहेवच्चं) आधिपतित्व (पौरेवच्चं) अग्रेसरत्व (सामित्तं) स्वामित्व (भट्टित्तं) पोषकत्व (महत्तरगत्तं) आगेवानपणु (आणाईसरसेणावच्चं) आज्ञा-ईश्वर सेनापतित्व (कारेमाणा) कराता (पालेमाणा) पालन करता (महयाहयनट्गीयवाइय-तंतीतलतालतुडियघणमुङ्ग पडुप्पवाइयरवेणं) नृत्य, गीत अने कुशल वादकों द्वारा बजाए वीणा, तल, ताल, मृदंग आदि वाद्यों की ध्वनि की साथे (दिव्वाइं भोग्गं

મહતાઽહતનાટ્યગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતચનમૃદદ્વપટુપ્રાદિતરવેણ દિવ્યાન્
ભોગભોગાન્ યુજ્ઞાના વિહરન્તિ ॥સૂ. ૨૧ ॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકવાનવ્યન્તરદેવાનાં સ્વસ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુ-
માહ—‘કહિ ણં મંતે ! વાણમંતરાણં દેવાણં’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! કુત્ર
ખલુ—કસ્મિન્ પ્રદેશે વાનવ્યન્તરાણાં દેવાનાં ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્ત-
કાનામ્ ‘ઠાણા પ્પણત્તા ?’ સ્થાનાનિ સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞાનાનિ—પ્રરૂ-
પિતાનિ સન્તિ ? તદેવ પ્રકારાન્તરેણ વિશદયિતું પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે ! વાણ-
મંતરા દેવા પરિવસન્તિ’ હે ભદન્ત ! કુત્ર ખલુ—કસ્મિન્ સ્થલે, વાનવ્યન્તરા
દેવાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઈમીસે રય-
ણપ્પમાણ પુઢવીણ’ અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘રયણામયસ્સ કંઢસ્સ’ રત્ન-
મયસ્ય કાણ્ડસ્ય—ઉપરિ સન્નિહિતભાગસ્ય ‘જોયણસહસ્સવાહલ્લસ્સ’ યોજનસહ-
સ્રવાહલ્યસ્ય—સહસ્રયોજનવિસ્તારસ્ય ‘ઉવરિં’ ઉપરિ ઊર્ધ્વભાગે ‘એગં જોયણસયં
ઓગાહિત્તા’ એકં યોજનશતમ્ અવગાહ્ય—પ્રવેશં કૃત્વા ‘દિટ્ઠા વિ એકં જોયણ-
મૃદંગ આદિ વાદ્યોં કી મહાન્ ધ્વનિ કે સાથ (દિવ્વાઈં ભોગભોગાઈં)
દિવ્ય ભોગોપભોગ કો (યુજમાણા) ભોગતે હુણ (વિહરંતિ) રહતે હૈં ॥૨૧ ॥

ટીકાર્થ—અવ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત વાનવ્યન્તર દેવોં કે સ્થાન
આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં—ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત વાણ-
વ્યન્તર દેવોં કે સ્વસ્થાન કહાં કહે ગણ હૈં ? યહી પ્રશ્ન પ્રકારાન્તર સે
કરતે હૈં—ભગવન્ ! વાણવ્યન્તર દેવ કિસ સ્થાન મેં નિવાસ કરતે હૈં ?

ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—હે ગૌતમ ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે સવસે
ઊપર કે રત્નમય કાણ્ડ કે, જિસકા વિસ્તાર એક હજાર યોજન હૈ,
ઊપર સે એક સૌ યોજન પ્રવેશ કરકે ઓર નીચે કે મી એક સૌ યોજન

મોગાઈં) દિવ્ય ભોગપભોગ (યુજમાણા) ભોગવતા (વિહરંતિ) રહે છે ॥ સૂ. ૨૧ ॥

ટીકાર્થ:—હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત વાનવ્યન્તર દેવોના સ્થાન આદિની
પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત વાન-
વ્યન્તર દેવોના સ્વસ્થાન કયાં કહેવાયેલા છે ? તેને જ પ્રકારાન્તરે કહે છે—
ભગવન્ ! વાનવ્યન્તર દેવ કયા સ્થાનોમા નિવાસ કરે છે ?

શ્રીભગવાને ઉત્તર આપ્યો:—હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અધાથી
ઉપરના રત્નમય કાંડના કે જેનો વિસ્તાર એક હજાર યોજન છે, ઉપરથી

સયં વજ્જિત્તા' અધશ્વાપિ-અધોભાગેઽપિ એકં યોજનશતં વર્જયિત્વા 'મજ્ઞે અટ્ટસુ જોયણસણ્ણુ' મધ્યે મધ્યભાગે અટ્ટસુ યોજનશતેષુ અટ્ટશતયોજનેષુ इत्यर्थः, 'एत्थ णं' अत्र खलु-उपर्युक्तस्थले 'वाणसंतराणं देवाणं' वानव्यन्तराणाम् देवानाम् 'तिरियमसंखेज्जा' तिर्यग् असंख्येयानि-असंख्यातयोजनपर्यन्तम् 'भौमेज्जनगरावाससयसहस्सा' भौमेयनगरावासगतसहस्राणि-भूमिगृहतुल्यलक्षणनगरावासाः 'भवन्तीति मस्खायं' भवन्ति इत्याख्यातम् मया महावीरेण, अन्यैश्च तीर्थकृद्भिः 'ते णं-भौमेज्जा णगरा' तानि खलु-उपर्युक्तानि, भौमेयानि नगराणि 'वाहिं वट्ठा' वहिर्भागे, वृत्तानि-वर्तुलानि 'अंतो चउरंसा' अन्तः-मध्य-भागे, चतुरस्राणि-चतुरस्राकाराणि 'अहे पुक्खरकन्निया संठानसंठिया' अधः-अधोभागे, पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितानि-पुष्करस्य कमलस्य, कर्णिका-उन्नतसमचित्रविन्दुकिनी, तस्याः संस्थानसिव संस्थानम्-आकारविशेषस्तेन संस्थितानि-व्यवस्थितानि 'उत्कीर्णन्तरविउलगंभीरखायकलिहा' उत्कीर्णान्तरविपुलगम्भीरखातपरिखाणि-उत्कीर्णमिवोत्कीर्णमत्यन्तस्पष्टम्, उत्कीर्णमन्तरं यासां खातपरिखाणां ता उत्कीर्णान्तराः, उत्कीर्णान्तराः, विपुलाः-प्रचुराः, विस्तीर्णा वा गम्भीराः-अतलस्पर्शिन्यः खातपरिखाः येषां नगराणां परितः सन्ति तानि उत्कीर्णान्तरविपुलगम्भीरखातपरिखाणि नगराणि इत्यर्थः, पुनस्तानि कीदृशानि सन्तीत्याह-'पागाराट्ठालयकवाडतोरणपडिदुवारदेसभागा' प्राकाराट्ठा-

છોડકર મધ્ય કે આઠ સૌ યોજનોં મેં વાણવ્યન્તર દેવોં કે તિછે સંત-
ખ્યાત યોજનોં મેં લાખોં ભૌમેય અર્થાત્ ભૂમિગૃહ (ભોંયરે) કે સમાન
નગરાવાસ હૈં. એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને બી કહા હૈ ।

વે ભૌમેય નગર બાહર સે ગોલાકાર હૈ, મધ્ય ભાગ મેં ચૌકોર હૈં
ઔર નીચે કમલ કી કાર્ણિકા કે આકાર કે હૈં । ઉન નગરોં કે ચારોં
ઔર પ્રચુર યા વિસ્તીર્ણ તથા અર્થાહ જલ સે પરિપૂર્ણ રાહ્યાં ઔર
પરિખાં હૈં, જિનકા અન્તર સ્પષ્ટ પ્રતીત હોતા હૈ । પ્રત્યેય નગર કે

એક સો યોજન પ્રવેશ કરીને અને નીચેના એક સો યોજનને છોડીને મધ્યના
આઠ સો યોજનમાં વાનવ્યન્તર દેવાના તિર્થા અસંખ્યાત યોજનમાં લાખોં
ભૌમેય અર્થાત્ ભૂમિગૃહ (ભોંયરા) ના સમાન નગરાવાસ છે, એમ મેં તથા
અન્ય તીર્થકરોએ પણ કહ્યું છે.

તે ભૌમેય નગર બહારથી ગોળાકાર છે. મધ્યભાગમાં ચતુરસ્ર અને નીચે
કમળની કાર્ણિકાના આકારના છે. તે નગરોની ચારે બાજુ વિસ્તીર્ણ તથા
અર્થાહ નિર્મલ પાણીથી ભરેલી બાધયો અને પરિબાઓ છે. જેમનું અન્તર સ્પષ્ટ
પ્રતીત હોય છે. પ્રત્યેક નગરના પ્રાકારો કોટ પર અટ્ટાલક, કપાટ, તોરણ તેમજ

લક્ષ્મીપાટતોરણપ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ, પ્રતિનગરમ્, પ્રાકારેષુ પાલેષુ અટ્ટાલક-
પાટતોરણપ્રતિદ્વારાણિ-અટ્ટાલકપાટતોરણપ્રતિદ્વારરૂપા इत्यर्थः, દેશભાગા-
પ્રદેશવિશેષા યેષુ તાનિ પ્રાકારાટ્ટાલકપાટતોરણપ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ તત્ર-
અટ્ટાલકાઃ-પ્રાકારસ્યોર્ધ્વભાગસ્થિતમૃત્યાશ્રયવિશેષાઃ, કપાટાનિ પ્રતોલીદ્વારસ-
મ્બધાનિ, પ્રતોલીદ્વારેષુ તોરણાનિ, પ્રતિદ્વારાણિ-પ્રધાનવિશાલદ્વારાપન્તરાલવ-
ર્તીનિ લઘુદ્વારાણિ इत्यर्थः, ‘જંતસયગ્ધિમુસલમુસંઢિપરિવારિયા’ યન્ત્રશતઘ્નીમુશ-
લમુસગ્ઢોપરિવારિતાનિ તત્ર યન્ત્રાણિ વિવિધપ્રકારાણિ, શતઘ્ન્યો-મહાયષ્ટ્યઃ
‘તોપ’ इति પ્રસિદ્ધા વા, યાસાં પાતેન શતં પુરુષા હન્યન્તે વા इत्यर्थः, મુશ-
લાનિ-પ્રસિદ્ધાન્યેવ સન્તિ, મુસગ્ઢ્યઃ-પ્રહરણવિશેષાઃ તૈઃ પરિવારિતાનિ-પરિ-
વોષ્ટિતાનિ સન્તિ, અતएव-‘અઝ્ઝા’ અયોધ્યાનિ શત્રુભિર્યોદ્ધુમશક્યાનિ
‘સદા જયા’ સદા જયાનિ, અયોધ્યત્વાદેવ સદા-સર્વકાલં જયો યેષુ તાનિ સદા
જયાનિ, ‘સદા ગુત્તાનિ’ સદા ગુપ્તાનિ-સદા-સર્વકાલં ગુપ્તાનિ યોદ્ધૃભિઃ પુરુષૈઃ

પ્રાકારોં પર અટ્ટાલક, કપાટ, તોરણ ઓર પ્રતિદ્વાર વને હુએ હૈં । પ્રાકાર
કે ડપરી ભાગ મેં મૃત્યવર્ગ કે રહને કે લિએ વને હુએ વિશેષ પ્રકાર
કે સ્થાન અટ્ટાલક કહલાતે હૈં । પ્રતોલી દ્વારોં કેં કિવાડ કપાટ કહલાતે
હૈં । પ્રતોલી દ્વારોં પર વને હુએ ચન્દરવા સમાન તોરણ સમજના ચાહિએ
ઓર પ્રધાન વડે દ્વાર કે પાસ જો છોટે દ્વાર હોતે હૈં, ડન્હેં પ્રતિદ્વાર કહા
ગયા હૈ । વે નગર વિવિધ પ્રકાર કે યંત્રોં સે, શતઘ્નિયોં અર્થાત્ મહા-
યષ્ટિયોં યા તોપોં સે, જિનકે દ્વારા એક હી વાર મેં સૌ પુરુષોં કા ઘાત
હો સકે, તથા મૂશલોં ઓર મુસંઢી નામક શાસ્ત્રોં સે પરિવૃત્ત હૈં । ડસ
કારણ વે અયોધ્ય હૈં-શત્રુ વહાં યુદ્ધ કરને મેં સમર્થ નહીં હૈં ઓર ડસીસે
વે સદૈવ જયશીલ હૈં । વે સદા યોદ્ધાઓં ઓર શસ્ત્રોં સે રક્ષિત હૈં,

પ્રતિદ્વાર બનેલા હોય છે. પ્રાકારના ઊપરના ભાગમાં સેવક વર્ગને રહેવા માટે
બનાવેલા વિશેષ પ્રકારના સ્થાન અટ્ટાલક કહેવાય છે. પ્રતોલી દ્વારોના કમાડ
કપાટ કહેવાય છે. પ્રતોલી દ્વાર ઉપર બનેલા (ચન્દરવા) તોરણ સમજવાં
જોઈએ અને મુખ્ય દ્વારની બાજુમાં નાના દ્વાર હોય છે તેમને પ્રતિદ્વાર કહે-
વાય છે. તે નગરો વિવિધ પ્રકારના યંત્રોથી, શતઘ્નિયો અર્થાત્ તોપોથી કે
જેમને એકજ વખત ફેડવાથી સો પુરુષોનો ઘાત થાય છે. તથા મૂશલ તેમજ
મુસંઢી નામક શસ્ત્રોથી પરિવૃત્ત છે. એ કારણે તેઓ અયોધ્ય છે-શત્રુ ત્યા
યુદ્ધ કરવામાં સમર્થ થતા નથી અને તેથીજ તેઓ સદૈવ જયશીલ છે. તેઓ
સદા યોદ્ધાઓ અને શસ્ત્રોથી રક્ષિત છે. કેમકે બધી બાજુથી પરિવૃત્ત હોવાને
લીધે શત્રુઓનો તેમાં પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. અદ્ભૂત છટાવાળા અડતાલીસ

પ્રદરણૈશ્ચ રક્ષિતાનિ, યોદ્ધૃભિઃ સમન્તાત્ પરિવેષ્ટિતત્વેનાસહમાનાનાં પરેપાં કથ-
મપિ પ્રવેશાસંભવાત્ ‘અડયાલકોટ્ઠગરદ્યા’ અષ્ટચત્વારિંશત્કોષ્ટકરચિતાનિ-અષ્ટ-
ચત્વારિંશદ્ વિભિન્નચ્છટાકલિતાનિ, કોષ્ટકાનિ-પ્રકોષ્ઠાનિ, તેપાં રચિતાનિ યેષુ
તાનિ અષ્ટચત્વારિંશત્કોષ્ટકરચિતાનિ, ‘અડયાલકચવળમાલા’ અષ્ટચત્વારિંશત્કૃત-
વર્ણમાલાનિ-અષ્ટાચત્વારિંશદ્ભેદભિન્નચ્છટાઃ કૃતા વનમાલા યેષુ તાનિ અષ્ટ-
ચત્વારિંશત્કૃતવનમાલાનિ ‘ચેમા’ ક્ષેમાણિ-દુષ્ટજનકૃતોપદ્રવાશાન્તિરહિતાનિ ‘સિવા’
શિવાનિ-સર્વદા મજ્જલોપેતાનિ અતતવ સર્વોપદ્રવરહિતાનિ ‘કિંકરામરદંડોપરચ્ચિ-
યા’ કિંકરામરદંડોપરક્ષિતાનિ-કિંકરાઃ સેવકભૂતા યેઽમરા દેવાસ્તૈઃ દંડૈઃ
કરણભૂતૈરુપરક્ષિતાનિ ઇતિ કિંકરામરદંડોપરક્ષિતાનિ ‘લાડલોદ્યમહિયા’
લિપ્તોપલિપ્તમહિતાનિ-લિપ્ત-ભૂમેર્ગોમયાદિનોપલેપનસ્ ઉપલિપ્ત-કુડચાનાં સેટિ-
કાદિભિઃ સંગૃહીકરણં, તામ્યાં મહિતાનિ સમર્ચિતાનિ ઇવ તથા ‘ગોસીસ
સરસરત્તચંદનદદરદિન્નપંચંગુલિતલા’ ગોશીર્ષકસરસરત્તચન્દનદર્દરદત્તપશ્ચાઙ્ગુલિ-
તલાનિ, ગોશીર્ષેણ-એતન્નામક ચન્દનેન સરસરત્તચન્દનેન ચ દર્દરેણ-બહુલેન
પ્રસૂતકરતલેન વા દત્તાઃ પશ્ચાઙ્ગુલયસ્તલા હસ્તકા યેષુ તાનિ ઇવ ગોશીર્ષે સરસ
રત્તચન્દનદર્દરદત્તપશ્ચાઙ્ગુલિતલાનિ ‘ઉવચિયચંદનકલસા’ ઉપચિતચન્દનકલ-
શાનિ, ઉપચિતાઃ-સંસ્થાપિતાઃ, ચન્દનકલશાઃ-મજ્જલ્યસૂચકકુંભા યેષુ તાનિ
ઉપચિતચન્દનકલશાનિ, ‘ચંદનઘડસુકયતોરણપડિદુવારદેસમાગા’ ચન્દનઘટ-
સુકૃતતોરણપ્રતિદ્વારદેશમાગાનિ-ચન્દનઘટૈ ચન્દનકલશૈઃ સુકૃતાનિ સમ્યક્તયા

કયોંકિ સબ ઓર સે પરિવૃત્ત હોને કે કારણશત્રુઓં કા ઉનમેં પ્રવેશ
નહીં હો સકતા । અદ્ભુત છટા વાલે અડતાલીસ કોઠોં કી રચના
સે યુક્ત હૈં । ઉનમેં અડતાલીસ વનમાલાં બની હુઈ હૈં । વે દુષ્ટજનોં
દ્વારા કિયે જાને વાલે ઉપદ્રવ સે રહિત, સદૈવ મંગલમય તથા કિંકર
દેવોં કે દંડોં સે રક્ષિત હૈં । લિપે-પુતે હોને કે કારણ અત્યન્ત પ્રશસ્ત
હૈં । ઉનમેં ગોશીર્ષ એવં લાલ ચન્દન કે હાથે લગે હુએ હૈં જિનમેં પાંચોં
ઝંગલિયાં ઝછરી હૈં । ઉનમેં મંગલસૂચક ચન્દન-ઘટ સ્થાપિત હૈં । ઉનકે
પ્રતિદ્વાર પ્રદેશોં મેં ચન્દન-કલશ કે તોરણ શોભાયમાન હો રહે હૈં ।

કેઠાની રચનાથી યુક્ત છે. તેમાં અડતાલીસ વનમાલાઓ બનેલી હોય છે.
દુષ્ટજનોથી ઠરાતા ઉપદ્રવોથી રક્ષિત છે. સદૈવ મંગલમય તથા કિંકર દેવોના
દંડોથી સુરક્ષિત છે. વિંપેલ ધૂંપેલ હોવાના કારણે અત્યન્ત પ્રશસ્ત છે. તેઓમાં
ગોશીચન અને લાલ ચન્દનના થાપા પડેલા હોય છે કે જેમાં પાંચે આગળી-
યોના ભાગ ઉપસી આવેલા દેખાય છે. તેમાં મંગલ સૂચક ચન્દન ઘટ સ્થાપિત
હોય છે, તેમના પ્રતિદ્વાર દેશોમાં ચન્દન ઝળઝળા તોરણ શોભાયમાન બની

શોભમાનાનિ તોરણાનિ પ્રતિદ્વારદેશભાગે યેષુ તાનિ ચન્દનઘટસુકૃત તોરણ-
પ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ, એવમેવ 'આસક્તોત્તિસક્તવિપુલવૃત્તવ્યાઘારિતમાલ્યદામકલાપાનિ, આ-અવાઙ્ અધસ્તાત્
ભૂમૌ સક્તઃ આસક્તઃ, ભૂમૌ સંલગ્નઃ, ઊર્ધ્વ સક્તઃ સમ્બદ્ધઃ, ઉલ્લોચતલે ઉપરિ
સંસક્ત इत्यर्थः, વિપુલઃ-વિસ્તીર્ણઃ, વૃત્તઃ-વર્તુલાકારઃ, વ્યાઘારિતઃ-પ્રલમ્બિતો
માલ્યદામકલાપઃ પ્રસૂનસૂક્ સમૂહો યેષુ તાનિ આસક્તોત્તિસક્તવિપુલવૃત્તવ્યા-
ઘારિતમાલ્યદામકલાપાનિ, તથા 'પંચવર્ણસરસસુરહિમુક્કપુષ્પપુંજોવયારકલિયા'
પશ્ચવર્ણેન સુરભિણા સુગન્ધેન, ઉત્તેન-શિપ્તેન પુષ્પપુન્જરવરુપેણ ઉપચારેણ વિન્યા-
સેન કલિતાનિ યુક્તાનિ ઇવ ઇતિ પશ્ચવર્ણસુરભિમુક્કપુષ્પપુન્જોપચારકલિતાનિ,
તથા 'કાલાગુરુપવરકુન્દુરુક્કતુરુક્કધૂપમઘમઘાંતગંધુદ્ધૂયાભિરામા' કાલાગુરુપવરકુન્દુ-
રુક્કતુરુક્કધૂપમઘમઘાયમાનગન્ધોદ્ધૂતાભિરામાણિ, તત્ર-કાલાગુરુઃ પ્રસિદ્ધો ગન્ધ-
દ્રવ્યવિશેષઃ પ્રવરઃ શ્રેષ્ઠઃ, કુન્દુરુક્કઃ-ચીડા, તુરુક્કે-સિલ્હકે, તેષાં ધૂપસ્ય મઘ-
મઘાયમાનેન ગન્ધેન ઉદ્ભૂતેન ઇતસ્તતશ્ચતુર્દિશુ પ્રસૂતેન, અભિરામાણિ કમનીયાનિ,
ઇતિ કાલાગુરુપવરકુન્દુરુક્કતુરુક્કધૂપમઘમઘાયમાનગન્ધોદ્ધૂતાભિરામાણિ, 'સુગંધ-
વરગંધિયા' સુગન્ધવરગન્ધિકાનિ-શોભના ગન્ધાઃ યેષાં તે સુગન્ધાસ્તે ચ તે વર-
ગન્ધાશ્ચ-વાસાઃ ઇતિ સુગન્ધવરગન્ધાસ્તેષાં ગન્ધોઽસ્તિ એષુ ઇતિ સુગન્ધવરગન્ધિ-
કાનિ, અતએવ 'ગંધવદ્ધિભૂયા' ગન્ધિવર્તિભૂતાનિ, સૌરભ્યાતિશયેન ગન્ધદ્રવ્ય
ગુટિકા સદૃશાનિ ઇતિ ભાવઃ, તથા-અચ્છરણસંવસંવિકિન્ના' અપ્સરોગણસદ્ધ-
સંવિકીર્ણાનિ અપ્સરસો ગણાનાં સંવેન-સમૂહેન, સમ્યક્તયા વિકીર્ણાનિ-વ્યા-
પ્તાનિ इत्यप्सरोगणसद्वसंविकीर्णानि, 'દિવ્યત્રુટિયસદ્સંપ્રણાદિયા' દિવ્યત્રુટિત
શબ્દસંપ્રણાદિતાનિ દિવ્યાનામ્-અપૂર્વાણામ્ ત્રુટિતાનામ્ વીણાવેણુમૃદંગાદિવાદ્ય-
વિશેષાણાં શબ્દૈઃ કલકલધ્વનિભિઃ સંપ્રણાદિતાનિ-સમ્યક્તયા શ્રોતૃજનમનોહા-
રિતયા પ્રકર્ષેણ સતતં, નાદિતાનિ-શબ્દાદિતાનિ 'પટાગમાલાહલાભિરામા'
પતાકામાલાકુલાભિગમાણિ પતાકાયાં સમ્બદ્ધાનિ પતાકારૂપાણિ વા યાનિ માલા-
કુલાનિ તૈરભિરામાણિ રમણીયાનિ 'સવ્વરચણામયા' સુવર્ચસ્વરત્નમયાનિ-સર્વાત્મના

ऊपर से नीचे तक लटकती हुई, विस्तीर्ण और गोलाकार मालाओं
के समूह सुशोभित होते हैं। पांच वर्णों के सरस एवं सुगंधयुक्त
पुष्पों के समूह के उपचार से युक्त हैं। इन स्थानों में बहुसंख्यक
वान-व्यन्तर देव निवास करते हैं।

રહે છે ઊપરથી નીચે મુધી લટકતી વિસ્તીર્ણ અને ગોળાકાર માળાઓના
સમૂહથી સુશોભિત હોય છે. પાંચ રંગના સરસ તેમજ સુગંધયુક્ત પુષ્પોના
સમૂહ વિખરાયેલા હોય છે. આ સ્થાનોમાં વાનવ્યંતર દેવ નિવાસ કરે છે.

कात्स्येन, न तु एकभागेन रत्नमयानि समस्तरत्नमयानि इत्यर्थः, 'अच्छा' अच्छानि स्फटिकादतिनिर्मलानि, 'सण्हा' श्लक्ष्णानि-चिक्कणपुद्गल स्कन्धवि-
निर्मिता 'लण्हानि' मसृणानि, अत्यन्त कोमलानि, मसृणवाचको देशीयो लण्हः
शब्दः, 'घट्टा' घृष्टानि-पाषाणादि मूर्तिवत् तीक्ष्णशाणादिना घृष्टानीव 'मट्टानि'
मृष्टानि, कोमलशाणेन प्रस्तारप्रतिमेव अक्षितानि, अत एव 'नीरया' नीरजांसि-
स्वाभाविक रजोराहित्येन 'निम्मला' निर्मलानि अतिस्वच्छानि आगन्तुकमलवर्जि-
तत्वात् 'निप्पंका' निष्पङ्कानि-पङ्करहितानि निष्कलङ्कानि इत्यर्थः, 'निक्कंकड-
च्छाया' निष्कङ्कटच्छायानि निष्कङ्कटाः कवचरहिता, आवरणवर्जिता इत्यर्थः,
छाया कान्तिर्येषां तानि निष्कङ्कटच्छायानि निरावरणकान्तियुक्तानि
'सप्पहा' सप्रभाणि, स्वाभाविकतया प्रभायुक्तानि 'सस्सिरिया' सश्रीकाणि-
श्रिया-लक्ष्म्या शोभया, सहितानि युक्तानि इति सश्रीकाणि, समरी-
इया । 'समरीचिकानि-मरीचिभिः किरणैः सहितानि वहिःप्रसृतकिरणसमू-
हानि 'सउज्जोया' सोद्द्योतानि बाह्यवस्तुसमुदायप्रवाशकप्रकाशयुक्तानि-
'पासाइया' प्रसादीयानि-प्रसादाय आनन्दाय हितानि प्रासादीयानि, स्वान्ता-
नन्दसन्दोहजनकानि इत्यर्थः, प्रासादिकानि वा, 'दरिसणिज्जा' दर्शनीयानि
परमरमणीयतया दर्शनयोग्यानि 'अभिरूपा' अभिरूपाणि, अत्यन्तकमनीयानि,
'पडिरूवा' प्रतिरूपाणि-अत्यन्त-सुन्दराणि प्रतिक्षण नव नव रूपसम्पन्नानि
सन्ति इत्यर्थः 'एत्थ णं' अत्र खलु- उपयुक्तस्थलेषु 'वाणमंतराणं देवाणं'
वानव्यन्तराणां देवानाम् 'पज्जत्तापज्जत्ताणं' पर्याप्तापर्याप्तकानाम् 'ठाणा पणत्ता'
स्थानानि-स्थित्यपेक्षया स्वस्थानानि, प्रज्ञप्तानि-प्ररूपितानि सन्ति, 'तिसु
वि लोयस्स असंखेज्जइभागे' त्रिष्वपि स्वस्थानोपपातसमुद्भातरूपेषु त्रिष्वपि
स्थानेषु विषये लोकस्य असंख्येयतमो भागो वक्तव्यः, 'तत्थ णं बहवे वाणमं-
तरा देवा परिवसन्ति' तत्र खलु-उपयुक्तस्थानेषु, बहवो वानव्यन्तरा देवाः
परिवसन्ति, 'तं जहा' तद्यथा 'पिसाया' पिशाचाः १, 'भूया' भूताः २, 'जक्ख्खा'
यक्षाः ३, 'रक्खसा' राक्षसाः ४, 'किन्नरा' किन्नराः ५, 'किंपुरिसा' किम्पु-
रुषाः, ६, 'भुयगवइणो' भुजगपतयः, 'महाकाया' महाकायाः महोरगाः ७

वे वान-व्यन्तर देव इस प्रकार हैं-(१) पिशाच (२) भूत (३)
यक्ष (४) राक्षस (५) किन्नर (६) किम्पुरुष, (७) भुजगपति महाकाय
महोरग और (८) गन्धर्व । ये देव अत्यन्त कुशल गन्धर्व जाति के

ते वानव्यन्तर देव आ प्रकारना छे-(१) पिशाच (२) भूत (४) यक्ष
(४) राक्षस (५) किन्नर (६) किम्पुरुष (७) भुजगपति महाकाय महोरग अने
(८) गन्धर्व । ये देव अत्यन्त कुशल गन्धर्व जातिना देवाना गीतोभां अनु-

કુટકુણ્ડલસ્વચ્છન્દવિકુર્વિતાભરણચારુભૂષણધરાઃ, અત્ર આમેલશબ્દઃ આપીડ-
રૂપશિરોભૂષણવાચકો બોધ્યઃ તથા 'સન્વોડયસુરભિકુસુમસુરરૂપલંબસોહંતકંતવિ-
હસંતચિત્તવળમાલરૂપચ્છા' સર્વર્તુકસુરભિકુસુમસુરચિતપ્રલમ્બશોભમાનકાન્ત-
વિકસચ્ચિત્રવળમાલારચિતવક્ષસઃ, સર્વર્તુકૈઃ સર્વઋતુભાવિભિઃ સુરભિકુસુમૈઃ સુગ-
ન્ધિપુષ્પૈઃ સુરચિતા-સમ્યક્ સમ્પાદિતા, પ્રલમ્બા-લમ્બાયમાના, શોભમાના,
કાન્તા-કમનીયા, વિકસન્તી-પ્રફુલ્લત્વં પ્રાપ્નુવતી. મલાનિરહિત પુષ્પમયીત્યર્થઃ,
ચિત્રા-નાનાપ્રકારિકા વળમાલા રચિતા-સ્થાપિતા, વક્ષસિ-ઊરઃસ્થલે યૈસ્તે
સર્વર્તુકસુરભિકુસુમસુરચિત પ્રલમ્બશોભમાનકાન્તવિકસચ્ચિત્રવળમાલારચિતવક્ષસઃ
'કામકામા' કામકામાઃ, કામેન સ્વેચ્છાનુસારં કામો વિષયસેવનં યેષાં તે કામ-
કામાઃ, યથેચ્છકામા इत्यર્થઃ, કામગમા વા કામં-સ્વેચ્છયા ગમો યેષાં તે કામ-
ગમાઃ સ્વેચ્છાચારિણ इति તદર્થઃ, 'કામરૂપદેહધારી' કામરૂપદેહધારિણઃ,
કામં-સ્વેચ્છાનુસારં, રૂપં યેષાં તે કામરૂપાસ્તે ચ તે દેહાશ્રેતિ કામરૂપદેહાસ્તાન્
ધરન્તીત્યેવં શીલા इति કામરૂપદેહધારિણઃ, સ્વચ્છન્દવૈક્રિયવિવિધરૂપધારિણ
इत्याશયઃ, તથા 'ળાળાવિહવળ્ળરાગવરવત્થલંતચિત્તચિલ્લલગનિયંસળા' નાના-
વિધવર્ણરાગવરવસ્ત્રચિત્રચિલ્લલગનિવસનાઃ, નાનાવિધૈઃ-વિવિધપ્રકારકૈઃ, વર્ણૈઃ
રાગો રક્તતા યેષાં તાનિ નાનાવિધવર્ણરાગાણિ વરાણિ-શ્રેષ્ઠાનિ ચિત્રાણિ-વિવિ-
ધાનિ આશ્ચર્યકારકાણિ વા ચિલ્લલગાનિ ભાસમાનાનિ વસ્ત્રાણિ, નિવસનં-પરિ-

હૈં । યહાં 'આમેલ' શબ્દ 'આપીડ' અર્થાત્ એક પ્રકાર કે શિર કે
આભૂષણ કા વાચક હૈ, જિસે બોલ ચાલ કી ભાષા મેં કલગી યા
કલંગી કહતે હૈં । ડનકે વક્ષસ્થલ પર સમસ્ત ઋતુઓં કે સુરાંધિત
પુષ્પોં દ્વારા સુરક્ષિત, લમ્બી, શોભાયમાન કમનીય, યિલતી હુઈ ઔર
વિચિત્ર વળમાલા હોતી હૈ । વે યથેચ્છ વિષય સેવન કરતે હૈં, યથેચ્છ
ગમન કરતે હૈં, ઔર ઇચ્છાનુસાર બનાયે હુએ રૂપ વાલે દેહ કે ધારક
હોતે હૈં । અર્થાત્ વિક્રિયા લબ્ધિ-કા પ્રયોગ કરકે જૈસા ચાહતે હૈં,
વૈસા હી રૂપ વના લેતે હૈં । વે જિન વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરતે હૈં વે

અલંકારોથી વિભૂષિત રહે છે. અહીં 'આમેલ, શબ્દ આપીડ, અર્થાત્ એક
જાતના માથાના આભૂષણનો વાચક છે. જેને બોલચાલની ભાષામાં કલગી કે
કલંગી કહે છે. તેમના વક્ષસ્થળ પર સમસ્ત ઋતુઓના સુગન્ધિત પુષ્પો દ્વારા
સુરચિત, લાંબી શોભાયમાન, કમનીય, યિલતી અને વિચિત્ર વળમાળા હોય
છે. તેઓ યથેચ્છ વિષય સેવન કરે છે યથેચ્છગમન કરે છે. અને ઇચ્છાનુ-
સાર રચેલા રૂપવાળા દેહને ધારણ કરે છે. અર્થાત્ વિક્રિયા લબ્ધિના પ્રયોગ
કરીને જેવાં જ આકે છે તેવાંજ રૂપ બનાવે છે. તેઓ જે વસ્ત્રોને પહેરે છે

ધાનં ચ યેષાં તે નાનાવિધવર્ણરાગવરવસ્ત્રચિત્રચિલ્લલગનિવસનાઃ, તત્ર ચિલ્લલગ શબ્દો ભાસમાનાર્થકો દેશીયો વર્તતે, તથા—‘વિવિદેસિનેવત્થગહિયવેસા’ વિવિધદેશીયનેપથ્યગૃહીતવેષાઃ, વિવિદે—નાનાપ્રકારકૈઃ દેશીયનેપથ્યૈઃ, ગૃહીતઃ—સ્વીકૃતઃ, વેષો યૈસ્તે વિવિધદેશીયનેપથ્યગૃહીતવેષાઃ, તથા ‘પમુદ્ગરકંદર્પકલહકેલિકોલાહલપ્રિયા’ પ્રમુદિતકન્દર્પકલહકેલિકોલાહલપ્રિયાઃ, પ્રમુદિતાશ્ચ—સ્વાન્તાત્યન્તાનન્દાસ્તે કન્દર્પકલહકેલિકોલાહલપ્રિયાશ્ચેતિ પ્રમુદિતકન્દર્પકલહકેલિકોલાહલપ્રિયાઃ, તત્ર કન્દર્પઃ—મદનોદીપકં વચનં હાવભાવાદિ ચેષ્ટા ચ કલહઃ—પ્રણયકલહરૂપઃ કૃત્રિમકોપઃ કેલિઃ પરિહાસઃ, કોલાહલઃ—કલકલરવઃ તે પ્રિયા યેષાં તે કન્દર્પકલહકેલિકોલાહલપ્રિયાઃ, ‘હાસવોલ વહુલા’ હાસવોલવહુલાઃ, હાસવોલૌ વહુલૌ—અતિપ્રચુરૌ યેષાં તે હાસવોલવહુલાઃ, તત્ર વોલઃ—કોલાહલરૂપો-વોધ્યઃ, તથા ‘અસિમુદ્ગરશક્તિકુંતહસ્તા’ અસિમુદ્ગરશક્તિકુંતહસ્તાઃ—અસિમુદ્ગરશક્તિકુંતા હસ્તે યેષાં તે અસિમુદ્ગરશક્તિકુંતહસ્તાઃ, તત્ર—અસિઃ—સ્વજ્ઞકૃપાણાદિઃ, મુદ્ગરઃ—પ્રસિદ્ધઃ, શક્તિઃ—આયુધવિશેષઃ, કુંતઃ—મલ્લકઃ, વક્રાઙ્ગુશયુક્તાયુધવિશેષસ્તેષાં દ્વન્દ્વસમાસાનન્તરં હસ્તપદેન સહ વહુવીહિઃ કર્તવ્યઃ, તથા ‘અણેગમણિરયણવિવિદિનિજ્જુત્તવિચિત્તવિધગયા’ અણેગમણિરત્નવિવિધનિયુ-
વિવિધ રંગોં વાલે, શ્રેષ્ઠ, ચિત્ર વિચિત્ર ઔર ચમકતે હુણ હોતે હૈં । યહાં ‘ચિલ્લલગ’ શબ્દ દેશીય હૈ જિસકા અર્થ હૈ—‘ભાસમાન’ ઁનકી વેષ ભૂષા વિવિધ દેશોં કી હોતી હૈ । વે સદા પ્રસન્ન રહતે હૈં તથા કન્દર્પ, કલહ, કેલિ ં કોલાહલ કે પ્રેમી હોતે હૈં । યહાં કન્દર્પ કા અર્થ કામોત્તેજનકા વચન તથા હાવ-ભાવ ચેષ્ટા સમજના ચાહિણ । કલહ કા અભિપ્રાય હૈ પ્રણય-કલહ યા બનાવટી કોપ । કેલિ અર્થાત્ હાસ્ય વિનોદ તથા કોલાહલ અર્થાત્ કલકલરલ । ઁનમેં હાસ્ય ઔર કોલાહલ કી પ્રચુરતા હોતી હૈં । ઁનકે હાથોં મેં અસિ (સ્વજ્ઞ, કૃપાણ આદિ) મુદ્ગર, શક્તિ નામક શસ્ત્ર ઔર મારા રહતા હૈં । વે ઁનેક પ્રકાર

તે વિવિધ રંગવાળા, શ્રેષ્ઠ, ચિત્ર વિચિત્ર અને ચમકદાર હોય છે. અહીં ચિલ્લલગ શબ્દ દેશી છે. જેનો અર્થ છે. ભાસમાન તેમની વેષભૂષા વિવિધ દેશોની હોય છે. તેઓ સદા પ્રસન્ન રહે છે. તથા કન્દર્પ, કલહ, કેલિ તેમજ કોલાહલના પ્રેમી હોય છે. અહીં કન્દર્પનો અર્થ છે કામોત્તેજ વચન તથા હાવભાવ ચેષ્ટા વિગેરે કલહનો અભિપ્રાય છે પ્રેમ કલહ અગર બનાવટી ક્રોધ. કેલિ અર્થાત્ હાસ્ય વિનોદ તથા કોલાહલ અર્થાત્ કલ કલ શબ્દ. તેઓમાં હાસ્ય અને કોલાહલની પ્રચુરતા હોય છે, તેમના હાથોમાં અસિ, (અડૂગ કૃપાણુ આદિ) મુદ્ગર, શક્તિ નામનું શસ્ત્ર અને મારા હોય છે. તેઓ અનેક પ્રકારના

क्तविचित्रचिह्नगताः, अनेके मणयश्चन्द्रकान्तादयः, रत्नानि कर्केतनादीनि अनेकै-
र्विविधैः मणिरत्नैः, विविधम्—अनेकप्रकारकं नियुक्तानि, विचित्राणि नानाप्रकार-
काणि चिह्नानि गतानि स्थितानि येषां ते अनेक मणिरत्नविविधनियुक्तविचित्र-
चिह्नगताः, 'महद्द्विया' महद्द्विकाः, 'महज्जुइया' महाजुतिकाः, 'महायसा' महा-
यशसः, 'महाबला' महाबलाः, 'महानुभागा' महानुभागाः, 'महासौख्या' महा-
सौख्याः, 'हारविराड्यवच्छा' हारविराजितवक्षसः, हारेण मुक्ताहारादिना विशेषेण
राजितं—भूषितं देदीप्यमानं वा वक्षः—उरः स्थलं येषां ते हारविराजितवक्षसः,
'कडयतुडियथंभियभुया' कटकत्रुटितस्तम्भितभुजाः, कटकेन वलयरूपकरभूष-
णेन, त्रुटितेन बाहुभूषणेन च स्तम्भितौ प्रतिबद्धौ भुजौ येषां ते कटकत्रुटित-
स्तम्भितभुजाः, 'अंगयकुंडलमट्टगंडयलकन्नपीठधारी' अङ्गदण्डकुलमृष्टगण्ड-
स्तलकर्णपीठधारिणः, अङ्गदानि — बाहुमूलाभरणविशेषरूपाणि कुण्डले
कर्णभूषणविशेषरूपे तथा मृष्टे गण्डस्तले कपोलपाली यैस्तानि मृष्टगण्डस्त-
लानि तथाविधानि कर्णपीठानि — कर्णाभरणविशेषरूपाणि धारयन्तीत्येवं
शीला. अङ्गदकुण्डलमृष्टगण्डस्तलकर्णपीठधारिणः, तथा विचित्रहस्ताभ-
रणा' विचित्रहस्ताभरणाः, विचित्राणि नानाप्रकाराणि हस्ताभरणानि करभूष-
णानि, येषां ते विचित्रहस्ताभरणाः, तथैव 'विचित्तमालामउलिमउडा' विचि-
त्रमालामौलिमुकुटाः, विचित्रा नानावर्णाः, माला—पुष्पस्रक् मौली—शिरसि मुकुटं

के चन्द्रकान्त आदि मणियों तथा कर्केतन आदि रत्नों के विविध
प्रकार के बने हुए चिह्नों से युक्त होते हैं। महान् ऋद्धि के धारक,
महान् धृतिमान्, महान् यशस्वी, महान् बलशाली, महाप्रभावोपेत
और महान् सुख से युक्त होते हैं। उनका वक्षस्थल मोतियों आदि
हार से सुशोभित होता है। उनकी भुजाएं कड़ों से तथा त्रुटित
नामक बाहु-भूषण से स्तब्ध रहती हैं। अंगद, कुंडल तथा गण्डस्थल
पर रगड़ने वाले कर्णपीठ नारक आभूषण के धारक होते हैं। उनके
हाथों में अद्भुत आभरण होते हैं। उनके मस्तक पर विचित्र माला

चन्द्रकान्त आदि मणियों तथा कर्केतन आदि रत्नोना विविध प्रकारना अनेका
चिह्नोथी युक्त होय छे. महान् इद्धिना धारक महान् धृतिमान् महान् यशस्वी
महान् बलशाली, महाप्रभावोपेत अने महान् सुखथी युक्त होय छे. तेमना
वक्षस्थल मोतियो आदिना धारथी सुशोभित होय छे. तेमनी भुजाओ कड़ा
तथा त्रुटित नामना आहु भूषणथी स्तब्ध रहे छे. तेओ अंगद कुंडल तथा
गंडस्थलने स्पर्शता कर्णपीठ नामना आभूषणना धारक होय छे. तेमना
हाथोमां अद्भुत आभरण होय छे. तेमना मस्तक पर विचित्र माला अने

च येषां ते विचित्रमालामौलिमुकुटा, लिचित्रमालामौलयो वा, विचित्रा माला-
मौलौ मस्तके येषां ते तथाविधा इति तदर्थः, 'कल्याणगपवरवत्थपरिहिया'
कल्याणकप्रवरवत्थपरिहिताः, कल्याणकं-कल्याणकारि, प्रवरं-श्रेष्ठं, वस्त्रं परि-
हितं यैस्ते कल्याणकप्रवरवत्थपरिहिताः तथा 'कल्याणगपवरमल्लानुलेपनधरा'
कल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनधराः-कल्याणकं-कल्याणजनकं, प्रवरं श्रेष्ठं, माल्यं
पुष्पस्रजम्, अनुलेपनञ्च धरन्तीतिकल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनधराः, 'भास्वरवोदी'
-भास्वरवोन्दयः, भास्वराः-देदीप्यमानाः, वोन्दयः-शरीराणि येषां ते भास्व-
रवोन्दयः, 'पलंववणमालधरा' प्रलम्बवनमालाधराः प्रलम्बा वनमाला धरन्तीति-
प्रलम्बवनमालाधराः सन्तः, 'दिव्वेणं वण्णेणं' दिव्येन-अपूर्वेण, वर्णेन-रूपेण
'दिव्वेणं गंधेणं' दिव्येन गन्धेन 'दिव्वेणं फासेणं' दिव्येन स्पर्शेन, 'दिव्वेणं
संघयणेणं' दिव्येन संहननेन-अस्थिरचनाविशेषेण संहननेनेवेत्यर्थः न तु
साक्षात् देवानां संहननासंभवात् 'दिव्वेणं संठाणेणं' दिव्येन संस्थानेन-शरी-
राकृतिरचनाविशेषेण, 'दिक्वाए इड्डीए' दिव्यया ऋद्ध्या-विमानाभरणादि
सम्पत्त्या, 'दिक्वाए जुइए' दिव्यया द्युत्या, 'दिक्वाए-पभाए' दिव्यया प्रभया-
नगरावासगतया 'दिक्वाए छायाए' दिव्यया छायाया-कान्त्या समुदायशोभया
'दिक्वाए अच्चीए' दिव्येन अर्चिषा, शरीरवर्तिमणिरत्नादितेजसा, 'दिव्वेणं
तेएणं' दिव्येन तेजसा-शरीरप्रभवेण, दिक्वाए लेसाए' दिव्यया लेश्यया

और मुकुट होता है । वे कल्याणकारी और श्रेष्ठ वस्त्रों का परिधान
करते हैं । कल्याणकर तथा उत्तम माला और अनुलेपन के धारक
होते हैं । उनका शरीर देदीप्यमान होता है । वे लम्बी लटकती हुई
वनमाला को धारण करते हैं । अपने दिव्य-अपूर्व वर्ण से, दिव्य
गंध से, दिव्य स्पर्श से, दिव्य संहनन से, दिव्य संस्थान से, दिव्य
ऋद्धि से, दिव्य द्युति से, दिव्य नगरावास संबंधी प्रभा से, दिव्य
कान्ति से, शरीर पर धारण किए हुए मणि-रत्न आदि के दिव्य
तेज से, दिव्य शारीरिक तेज से और दिव्य लेश्या अर्थात् शारीरिक

મુગટ હોય છે. તેઓ કલ્યાણકારી અને શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોનું પરિધાન કરે છે. કલ્યાણ
કર તથા ઉત્તમ માળા અને અનુલેપનના ધારક હોય છે. તેમના શરીર દેદી-
પ્યમાન હોય છે. તેઓ લાંબી લટકતી વનમાલા ધારણ કરે છે. પોતાના દિવ્ય
અપૂર્વ વર્ણથી દિવ્ય ગંધથી, દિવ્ય સ્પર્શથી. દિવ્ય સંહનનથી. દિવ્ય સંસ્થાનથી
દિવ્ય ઋદ્ધિથી દિવ્ય દ્યુતિથી. દિવ્ય નગરાવાસ સમ્બન્ધી પ્રભાથી, દિવ્ય કાન્તિથી
શરીર પર ધારણ કરેલ મણિરત્ન આદિના દિવ્ય તેજથી દિવ્ય શારીરિક તેજથી
અને દિવ્ય લેશ્યા અર્થાત્ શારીરિક સુંદરતાથી દશે દિશાઓને પ્રકાશિત કરતા

शरीरवर्णसुन्दरतया 'दसदिसाओ' दशदिशः, 'उज्जोवेमाणा' उद्घोतयन्तः—
 प्रकाशयन्तः, 'पभासेमाणा' प्रभासयन्तः—शोभयन्तः, 'तेणं तत्थ' ते खलु—
 पूर्वोक्ताः— वानव्यन्तराः, तत्र-उपर्युक्त स्वस्थानेषु 'साणं साणं' स्वेषां स्वेषाम्
 —आत्मीयात्मीयानां 'असंखेज्जभौमेज्जनगरावाससयसहस्साणं' असंख्येयभौमेय-
 नगरावासशतसहस्राणाम् 'साणं साणं' स्वासां स्वासाम् 'सामाणियसाहस्सीणं'
 सामानिकसाहस्रीणाम्, 'साणं साणं' स्वेषां स्वेषाम् 'अणीयाणं' अनीकानाम्
 सैन्यानाम् 'साणं साणं' स्वेषां स्वेषाम् 'अणीयाहिवईणं' अनीकाधिपतीनाम्
 'साणं साणं' स्वासां स्वासाम् 'आयरवखदेवसाहस्सीणं' आत्मरक्षकदेवसाहस्री-
 णाम् 'अन्नेसिंचवहूणं' अन्नेपाञ्च बहूनाम् 'वाणमंतराणं' वानव्यन्तराणां देवा-
 ण य' देवानाञ्च, 'देवीणय' देवीनाञ्च 'आहेवच्च' आधिपत्यम्, अधिपतेः
 कर्म आधिपत्यम्—रक्षणम् 'पोरेवच्चं' पौरपत्यम्, पुरपतेः कर्म पौरपत्यम्,
 समेषामात्मीयानामग्रनेतृत्वम्, भरणपोषणकर्तृत्वम्, 'महत्तरगत' महत्तरकत्वम्,
 महत्तरत्वमित्यर्थः, 'आणाईसरसेणावच्चं' आज्ञेश्वरसेनापत्यम्, आज्ञया ईश्वरः
 आज्ञेश्वरः, सेनायाः पतिः सेनापतिः, आज्ञेश्वरश्चासौ सेनापतिश्चेति आज्ञे-
 श्वरसेनापतिस्तस्य कर्म आज्ञेश्वरसेनापत्यम्, स्वस्व सैन्यम्प्रति अपूर्वमाज्ञाप्रधा-
 नत्वमित्यर्थः, 'कारेमाणा' कारयन्तः, अन्यैर्नियुक्तकर्मचारिवर्गैः सम्पादयन्तः
 'पालेमाणा' पालयन्तः, स्वयमेव संरक्षन्तः, 'महयाहयनट्टगीयवाइसतंतीतलता-ल
 सुन्दरता से दशों दिशाओं को प्रकाशित करते हुए, शोभित करते
 हुए वे वान-व्यन्तर देव उपर्युक्त स्थानों हैं, अपने-अपने लाखों
 भौमेय नगरवासों का, अपने-अपने हजारों सामानिक देवों का,
 अपनी-अपनी अग्रमहिषियों का, अपनी-अपनी परिषदों का, अपने
 —अपने अनीकों का, अपने-अपने अनीकाधिपतियों का, अपने-अपने
 सहस्रों आत्मरक्षक देवों तथा अन्य बहुसंख्यक वान-व्यन्तर देवों
 एवं देवियों का आधिपत्य, अग्रेसरत्व, स्वामित्व, पोषकत्व, महत्तरत्व
 आज्ञा के द्वारा ईश्वरत्व तथा सेनापतित्व करवाते हुए, स्वयं उनका
 संरक्षण करते हुए, निरन्तर होने वाले नाट्य, गीत, कुशल वादकाँ
 शोभित करता ते वानव्यन्तर देव उपर्युक्त स्थानोभां, पोतपोताना लाणे
 लौमेय नगरवासोना, पोतपोताना डब्बरो सामानिक देवाना, पोतपोतानी अग्र
 महिषियोना, पोतपोतानी परिषदोना. पोतपोनी अनीकोना, पोतपोताना अनी
 काधिपतियोना, पोतपोताना डब्बरो आत्मरक्षक देवाना तथा अन्य बहुसंख्यक
 वानव्यन्तर देवो तेभञ्ज देवियोना आधिपत्य, अग्रेसरत्व, स्वामित्व पोषकत्व,
 महत्तरत्व, आज्ञा द्वारा ईश्वरत्व तथा सेनापतित्व करावता, स्वयं तेभनु

तुडियघणमुङ्गपडुप्पवाइयरवेणं' महताऽन्तनाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटित-
घनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण, महता-विशालेन रवेण इत्यग्रेणान्वयः, कीदृशेन ते
नेत्याह-अहतानि अव्याहतानि आख्यानक प्रतिवद्धानि वा सततानुबन्धीनि
यानि नाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितानि यश्च घनमृदङ्गः पटुना पुरुषेण
प्रवादितस्तेषां रवेण गवदेनेत्यर्थः, तत्र नाट्यं-नृत्यम् नर्तनमित्यर्थः, गीतं-
गानम्, तन्त्री-वीणा, तलौ करतलौ, तालः-कंसिया 'झारि' इति भाषा
प्रसिद्धः, त्रुटितानि वाद्यविशेषरूपाणि, घनमृदङ्गः-घनाघनसमानध्वनिः, 'दिव्वाइं'
दिव्यान्, दिविभवान् दिव्यान्-अपूर्वान् इत्यर्थः, 'भोगभोगाइं' भोगभोगान्,
भोगार्हाः भोगाः भोगभोगाः तान् शब्दरसरूपगन्धस्पर्शस्त्वचन्दनवनितावि-
लासधनपरिवारादि सम्पत्तिकामभोगान् इत्यर्थः, 'भुंजमाणा' भुञ्जानाः अनुभ-
वन्तः, 'विहरन्ति-आसते इत्यर्थः ॥सू० २१॥

पिशाचादिव्यन्तरस्थानादि वक्तव्यताप्रस्तावः—

मूलम्—कहि णं भंते ! पिसायाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं
ठाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! पिसाया देवा परिवसन्ति ?
गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए रयणामयस्स कंडस्स
जोयणसहस्स बाहल्लस्स उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहित्ता,
हेट्टा चेगं जोयणसयं बज्जित्ता मज्झे अट्टसु जोयणसएसु, एत्थ
णं पिसायाणं देवाणं तिरियमसंखेज्जा भोमेज्जनगरावाससय-
सहस्सा भवन्तीति मक्खायं, तेणं भोमेज्जनगरा बाहिं वट्ठा
जहा ओहिओ भवणवण्णओ तहा भाणियव्वो जाव पडिरूवा,
एत्थ णं पिसायाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता,
तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे, तत्थ बहवे पिसाया देवा
द्वारा बजाए हुए वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदङ्ग आदि वाद्यों की
ध्वनि के साथ दिव्यादि भोग-उपभोगों को अर्थात् शब्द, रस, रूप,
गंध, स्पर्श, माला, चन्दन, वनिताविलास, धन, परिवार, सम्पत्ति
आदि रूप कामभोगों को भोगते हुए रहते हैं ॥२१॥

संरक्षणु करतां करता निरन्तर थनारा नाट्य, गीत, कुशल वगाडनाराओथी
वगाडेल वीणा तल, ताल, त्रुटित, मृदङ्ग आदि वाद्योना अवाज्जना श्रवणु साथे
दिव्य लोग उपभोगोने लोगवता थका रहे छे. ॥ २१ ॥

परिवसन्ति, महिड्डिया जहा ओहिया जाव विहरन्ति, काल
महाकाला इत्थ दुवे पिसायिंदा पिसायरायाणो परिवसन्ति,
महिड्डिया महज्जुइया जाव विहरन्ति, कहि णं भन्ते ! दाहिणि-
ल्लाणं पिसायाणं देवाणं ठाणा पणत्ता ? कहि णं भन्ते !
दाहिल्ला पिसाया देवा परिवसन्ति ? गोयमा ! जंबूदीवे दीवे
मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पभा पुढवीए रयणा-
मयस्स कंडस्स जोयणसहस्सबाहल्लस्स उवरिं एगं जोयण-
सयं ओगाहिन्ता हेट्ठा चेगं जोयणसयं दज्जित्ता मज्झे अट्टसु
जोयणसएसु एत्थ णं दाहिल्ल्लाणं पिसायाणं देवाणं तिरि-
यमसंखेज्जा भोमेज्जनगरावाससहस्सा भवंतीति मक्खायं,
ते णं भवणा जहा ओहिओ भवणवण्णओ तहा भाणियव्वो
जाव पडिरूवा, एत्थ णं दाहिल्ल्लाणं पिसायाणं देवाणं
पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता, तिसु वि लोगस्स असंखेज्ज-
इभागे, तत्थ णं बहवे दाहिल्ल्ला पिसाया देवा परिवसन्ति,
महिड्डिया जहा ओहिया जाव विहरन्ति, काले एत्थ पिसायिंदे
पिसायराया परिवसइ, महिड्डिए जाव पभासेमाणे, से णं तत्थ
तिरियमसंखेज्जाणं भोमेज्जाणं भोमेज्ज नगरावाससयसहस्साणं
चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चउण्हं य अग्गमहिसीणं सपरि-
वाराणं, तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणियाणं सतण्हं अणियाहि
वईणं सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिं च बहूणं
दाहिल्ल्लाणं वाणमंतराणं देवाण य देवीण य आहेवच्चं जाव
विहरइ, उत्तरिल्लाणं पुच्छा, गोयमा ! जहेव दाहिल्लाणं वत्तव्वया
तहेव उत्तरिल्लाणंपि, णवरं मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं महाकाले,
एत्थ पिसायिंदे पिसायराया परिवसइ, जाव विहरइ, एवं जहा
पिसायाणं तहा भूयाणंपि, जाव गंधव्वाणं, नवरं इंदेसु णाणत्तं

भाणियव्वं इमेण विहिणा भूयाणं सुरूव पडिरूवा, जक्खाणं पुन्नभदमाणिभदा, रक्खसाणं भीम महाभीमा, किन्नराणं किन्नर किंपुरिसा, किंपुरिसाणं सप्पुरिसमहापुरिसा, महोरगाणं अइ-
 कायमहाकाया, गंधव्वाणं गीयरइ गीयजसा, जाव विहरइ, काले य महाकाले सुरूव पडिरूव पुन्नभदे य । तह चेव माणि-
 भदे भीमे य तहा महाभीमे ॥१४१॥ किन्नर किंपुरिसे खलु सप्पुरिसे खलु तहा महापुरिसे । अइकाय महाकाए गीयरई चेव गीयजसे ॥१४२॥ कहि णं भंते ! अणवन्नियाणं देवाणं ठाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! अणवन्निया देवा परिवसंति ? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सवाहल्लस्स उवरिं जाव जोयणसएसु, एत्थ णं अणवन्नियाणं देवाणं तिरियमसंखेज्जा णगरावाससहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं जाव पडिरूवा, एत्थ णं अणवन्नियाणं देवाणं ठाणा, उववाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे, समुग्घाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे, सट्ठाणेणं लोयस्स असंखेज्जइभागे, तत्थ णं बह्वे अणवणिया देवा परिवसंति महिड्डिया जहा पिसाया जाव विहरंति, सन्निहियसामाणा इत्थ दुवे अणवणिणदा अणवन्नियकुमाररायाणो परिवसंति, महिड्डिया, एवं जहा काल महाकालाणं दोणहंपि दाहिणिह्लाणं उत्तरिह्लाणं य भणिया तहा सन्निहिय सामाणाणंपि भाणिय-
 यव्वा, संगहणीगाहा-अणवन्नियइसिवाइयभूयवाइया चेव । कंदियमहाकंदिय कोहंडा पयंगए चेव ॥१४३॥ इमे इंदा संनिहिया सामाणा घायविधाए इसीयइसिवाले । ईसरमहेसरा हवइ सुवच्छे विसाले य ॥१४४॥ हासे हासरई वियसेए य तहा भवे महासेए । पयए य पयंगवई य नेयव्वा आणुपुवीए ॥१४५॥ सू० २२॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! पिशाचानां देवानां पर्याप्तापर्याप्तानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! पिशाचादेवाः परिवसन्ति ! गौतम ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः रत्नमयस्य काण्डस्य योजनसहस्रबाह्व्यस्य उपरि एकं योजनशतम् अवगाह्य, अधश्चैकं योजनशतं वर्जयित्वा मध्ये अष्टसु योजनशतेषु, अत्र खलु पिशाचानां देवानां तिर्यग् असंख्येयानि भौमेयनगरावासशतसहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातम्, तानि खलु भौमेयनगराणि बहिर्वृत्तानि यथा औधिको

पिशाच आदि के स्थान की वक्तव्यता

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! पिसायाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त पिशाच देवों के स्थान कहाँ कहे हैं ? (कहि णं भंते ! पिसाया देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! पिशाच देव कहाँ निवास करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए) इस रत्नप्रभा पृथ्वी के (रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सबाहल्लस्स) एक हजार योजन मोटाई वाले रत्नमय काण्ड के (उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहित्ता) ऊपर से एक सौ योजन जाकर (हेट्ठा चेगं जोयणसयं वज्जित्ता) और नीचे एक सौ योजन छोड़कर (मज्झे) मध्य में (अट्ठसु जोयणसएसु) आठ सौ योजनों में (एत्थ णं) यहाँ (पिसायाणं देवाणं) पिशाच देवों के (तिरियं) तिर्थें (असंखेज्जा) असंख्यात (भोमेज्जनगरावाससयसहस्सा) भूगृह के समान लाखों नगरावास (भवन्तीति मक्खायं) हैं, ऐसा कहा है। (ते णं) वे (भोमेज्जनगरा) भौमेय नगर (वाहिं वट्ठा) बाहर से

पिशाच आदिना स्थाननी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! पिसायाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त पिशाच देवाना स्थान कथां कहाँ है ? (कहि णं भंते ! पिसाया देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! पिशाच देवों कथां निवास करे है ? (गोयमा) हे गौतम ! (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए) आ रत्नप्रभा पृथ्वीना (रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सबाहल्लस्स) एक हजार योजन मोटाईवाला रत्नमय कांडना (उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहित्ता) ऊपर एक सौ योजन ऊपर (हेट्ठा चेगं जोयणसयं वज्जित्ता) और नीचे एक सौ योजन छोड़ने (मज्झे) मध्यमां (अट्ठसु जोयणसएसु) आठ सौ योजनमां (एत्थण) यहाँ (पिसायाणं देवाणं) पिशाच देवाना (तिरियं) तिर्थें (असंखेज्जा) असंख्यात (भोमेज्जनगरावाससयसहस्सा) लाखों नगरावास (भवन्तीति मक्खायं) कहाँ है और कहाँ है। (ते णं) वे (भोमेज्जनगरा) भौमेयनगर (वाहिं वट्ठा) बाहर से

ભવનવર્ણકસ્તથા ભણિતવ્યો યાવત્ પ્રતિરૂપાણિ, અત્ર સ્વલુ પિશાચાનાં દેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ત્રિપ્ત્વપિ લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે, તત્ર વહ્વઃ પિશાચાઃ દેવાઃ પરિવસંતિ, મહર્દ્ધિકાઃ, યથા ઓધિકાઃ યાવદ્ વિહરન્તિ કાલ મહાકાલૌ અત્ર દ્વૌ પિશાચેન્દ્રૌ પિશાચરાજાનો પરિવસતઃ, મહર્દ્ધિકૌ મહાધુતિકૌ યાવદ્ વિહરતઃ, કુત્ર સ્વલુ ભદન્ત ! દક્ષિણાત્યાનાં પિશાચાનાં દેવાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? કુત્ર સ્વલુ ભદન્ત ! દાક્ષિણાત્યાઃ પિશાચાઃ દેવાઃ પરિગોલાકાર હૈં (જહા ઓહિઓ ભવણવણ્ણઓ તહા ભાણિયવ્વો) જૈસા ભવનોં કા સમુચ્ચય વર્ણન કહા વૈસા ઇનકા ભી કહ લેના ચાહિયે । (જાવ) યાવત્ (પઢિરૂવા) અતીવ સુન્દર હૈં ।

(एत्थ णं) यहां (पिसायाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) पर्याप्त और अपर्याप्त पिशाच देवों के (ठाणा) स्थान (पण्णत्ता) कहे हैं (तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे) तीनों अपेक्षाओं से वे लोक के असंख्यातवें भाग में हैं (तत्थ) वहां (वहवे) बहुत (पिसाया देवा) पिशाच देव (परिवसंति) निवास करते हैं (महिड्डिया) महान् ऋद्धि के धारक (जहा ओहिया) समुच्चय वानव्यन्तरो के वर्गन के समान (जाव) यावत् (विहरंति) रहते हैं (कालमहाकाला) काल और महाकाल (इत्थ) इनमें (दुवे) दो (पिसायिदा) पिशाचों के इन्द्र (पिसायरायाणो) पिशाचों के राजा (परिवसंति) रहते हैं (महिड्डिया महज्जुइया (जाव विहरंति) म्हर्द्धिक, महाधुतिमान यावत् विचरते हैं ।

(कहि णं भंते ! दाहिणिल्लणं पिसायाणं देवाणं ठाणा पण्णत्ता ?)

(जहा ओहिओ भवण वण्णओ तहा भाणियव्वो) जेवु ભવનોના સમુચ્ચયનું વર્ણન કહ્યું છે તેવુ અહીં પણ સમજાવેલું બોધાયે (જાવ)(પઢિરૂવા) યાવત્ અતીવ સુન્દર છે.

(एत्थ णं) અહીં (પિસાયાણ દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પિશાચ દેવોના (ઠાણા) સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે (તિસુ વિ લોગસ્સ અસંખેજ્જઇભાગે) ત્રણે અપેક્ષાઓથી તેઓ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. (તત્થ) ત્યાં (વહવે) ઘણા (પિસાયા દેવા) પિશાચ દેવ (પરિવસંતિ) નિવાસ કરે છે (મહિડ્ડિયા) મહાન્ ઋદ્ધિના ધારક (જહા ઓહિયા) સમુચ્ચયવાન-વ્યન્તરોના વર્ણનની સમાન (જાવ) યાવત્ (વિહરંતિ) રહે છે (કાલમહાકાલા) કાલ અને મહાકાલ (इत्थ) તેઓમા (दुवे) બે (पिसायिदा) पिशाचોના ઇન્દ્ર (पिसायरायणो) पिशाचोनाराज (परिवसंति) રહે છે. (महिड्डिया महज्जुइया जाव विहरंति) મહર્દ્ધિક, મહાધુતિમાન યાવત્ વિચરે છે

(कहि णं भंते ! दाहिणिल्लणं पिसायाणं देवाणं ठाणा पण्णत्ता ?) હે ભગવન્

वसन्ति ? गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन अस्याः रत्नप्र-
भायाः पृथिव्याः रत्नमयस्य काण्डस्य योजनसहस्रबाहल्यस्य, उपरि एकं योज-
नशतमवगाह्य, अधश्चैकं योजनशतं वर्जयित्वा मध्ये अष्टसु योजनशतेषु, अत्र
खलु दाक्षिणात्यानां पिशाचानां देवानां तिर्यग् असंख्येयानि भौमेयनगरावास-
सहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातं, तानि खलु भवनानि यथा औघिको भवनव-
र्णकस्तथा भणितव्यानि, यावत् प्रतिरूपाणि, अत्र खलु दाक्षिणात्यानां पिशा-
हे भगवन् ! दक्षिण दिशा के पिशाच देवों के स्थान कहां हैं ? (कहि णं
भंते ! दाहिणिल्ला पिसाया देवा परिवसंति ?) हे भगवन् ! दक्षिण-
दिशा के पिशाच देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा !) हे गौतम !
(जंबुद्वीवे दीवे) जम्बूद्वीप नामक द्वीप में (मंदरस्स पव्वयस्स) मन्दर
पर्वत के (दाहिणेणं) दक्षिण में (इमीसे) इस (रयणप्पभाए पुढवीए)
रत्नप्रभा पृथ्वी के (रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सबाहल्लस्स) एक
हजार योजन मोटे रत्नमय काण्ड के (उवरिं) ऊपर (एगं जोयण-
सयं) एक सौ योजन (ओगाहित्ता) अवगाहन करके (हेट्ठा चेगं
जोयणसयं वज्जित्ता) और नीचे एक सौ योजन छोड़कर (मज्झे
अट्ठसु जोयणसएसु) मध्य में आठ सौ योजनों में (एत्थ णं) यहां
(दाहिणिल्लाणं पिसायाणं) दाक्षिणात्य पिशाच (देवाणं) देवों के
(तिरियं) तिछें (असंखेज्जा भोमेज्जनगरावाससहस्सा) असंख्य
हजार नगरावास (भवन्तीति मक्खायं) हैं, ऐसा कहा है (ते णं भवणा)
वे भवन (जहा ओहिओ भवगवण्णओ तहा भाणियव्वो) जैसा

दक्षिण दिशाना पिशाच देवाना स्थान कथां क्ख्हा छे ? (कहिणं भंते ! दाहिणिल्ला पिसा-
या देवा परिवसंति ?) भगवन् ! हे ! दक्षिण दिशाना पिशाच देवा कथां निवास करे छे ?

(गोयमा !) हे गौतम (जम्बुद्वीवे दीवे) जम्बुद्वीप नामक द्वीप में (मंदर-
स्स पव्वयस्स) मन्दर पर्वतना (दाहिणेणं) दक्षिणमा (इमीसे) आ (रयणप्पभाए
पुढवीए) रत्नप्रभा पृथ्वीना (रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सबाहल्लस्स) ओक
हजार योजन मोटा रत्नमय कांडना (उवरिं) ऊपर (एगं जोयणसयं) ओक सौ
योजन (ओगाहित्ता) अवगाहन करीने (हेट्ठा चेगं जोयणसयं वज्जित्ता) अने नीचे
ओक सौ योजन लच्छने (मज्झे अट्ठसु जोयणसएसु) मध्यमा आठसो योजनमां
(एत्थ णं) अही (दाहिणिल्लाण पिसायाण) दक्षिणात्य पिशाच (देवाण) देवाना
(तिरिय) तिच्छा (असंखेज्जा भोमेज्ज नगरावाससहस्सा) असंख्य हजारनगरावास
(भवन्तीति मक्खाय) छे, ओम क्खुं छे (ते णं भवणा) ते भवने (जहा ओहिओ
भवगवण्णओ तहा भाणियव्वो) जेवुं समुच्चय भवनेवुं वरुण क्खुं तेवुं ज

ચાનાં દેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાનિ, ત્રિપ્વાપિ લોકસ્ય અસંખ્યે-
યભાગે, તત્ર ચલુ વહ્વો દાક્ષિણાત્યાઃ પિશાચા દેવાઃ પરિવસન્તિ, મહ-
ર્દ્ધિકાઃ યથા ઔધિકા યાવદ્ વિહરન્તિ, કાલઃ અત્ર પિશાચેન્દ્રઃ પિશાચ-
રાજઃ પરિવસતિ, મહર્દ્ધિકો યાવત્ પ્રભાસમાનઃ, સ ચલુ- તત્ર તિર્યગ્-
અસંખ્યેયાનાં ભૌમેયનગરાવાસશતસહસ્રાણાં, ચતસ્રુણાં સામાનિકસાહસ્રીણાં,
ચતસ્રુણાશ્ચ અગ્રમહિષીણામ્, સપરિવારાણામ્, તિસ્રુણાં પર્યદાં, સપ્તાનામ્

સમુચ્ચય ભવળ વર્ણન ક્રિયા હૈ વૈસા યહાં કહ લેના યાહિય (જાવ
પડિરૂવા) યાવત્ વે અતીવ સુન્દર હૈં (ઇત્ય ણં) યહાં (દાહિણિલ્લાણં
પિસાયાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત દાક્ષિ-
ણાત્ય પિશાચ દેવોં કે (ઠાણા પળ્લત્તા) સ્થાન કહે હૈં (તિસુ વિ
લોગસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે) તીનોં અપેક્ષાઓં સે લોક કે અસંખ્યાતવેં
માગ મેં હૈં (તત્થ ણં) વહાં (વહવે દાહિણિલ્લા પિસાયા દેવા પરિ-
વસંતિ) વહુત-સે દાક્ષિણાત્ય પિશાચ દેવ નિવાસ કરતે હૈં । (મહિ-
ઢિયા) મહર્દ્ધિક (જહા ઓહિયા) ઔધિક કે સમાન (જાવ વિહરંતિ)
યાવત્ વિચરતે હૈં ।

(કાલે ઇત્ય પિસાયિદે પિસાયરાયા પરિવસઇ) કાલ નામક
પિશાચોં કા ઇન્દ્ર, પિશાચોં કા રાજા યહાં રહતા હૈ (મહિઢિયા જાવ
પમાસેમાણે) મહર્દ્ધિક યાવત્ પ્રકાશિત કરતા હુઆ (સે ણં) વહ
(તત્થ) વહાં (તિરિયમસંખેજ્જાગં ભોમેજ્જનયરાવાસસયસહસ્સાણં)
તિહૈં અસંખ્યાત લાલ્લ ભૌમેય નગરાવાસોં કા (ચડળહં સામાણિય
સાહસ્સીણં) ચાર હજાર સામાનિક દેવોં કા (ચડળહં ય અગ્ગમહિ-

અહી કહેવુ બાઇએ (જાવ પડિરૂવા) યાવત્ અત્યન્ત સુન્દર છે અહીં (દાહિણિલ્લાણં
ઇત્ય ણં પિસાયાણ દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત દક્ષિણાત્ય પિશાચ
દેવોના (ઠાણા પળ્લત્તા) સ્થાન કહ્યાં છે (તિસુ વિ લોગસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે) ત્રણે
અપેક્ષાએથી લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં છે (તત્થ ણં) ત્યાં (વહવે દાહિણિલ્લા
પિસાયા દેવા પરિવસંતિ) ઘણા દાક્ષિણાત્ય પિશાચ દેવ નિવાસ કરે છે (મહિઢિયા)
મહર્દ્ધિમાન (જહા ઓહિયા) ઔધિકના સમાન (જાવ વિહરંતિ) વિચરે છે

(કાલે ઇત્ય પિસાયિદે પિસાયરાયા પરિવસઇ) કાલ નામના પિશાચોના
ઇન્દ્ર, પિશાચોના રાજા અહીં રહે છે (મહિઢિયા જાવ પમાસેમાણે) મહર્દ્ધિક
યાવત્ પ્રકાશિત કરતા (સે ણ) તે (તત્થ) ત્યાં (તિરિયમસંખેજ્જાણં ભોમેજ્જનયરા
વાસસયસહસ્સાણં) તિર્યકા અસંખ્યાત લાખ ભૌમેય નગરાવાસોના
(ચડળહં સામાણિય સાહસ્સીણં) ચાર હજાર સામાનિક દેવોના (ચડળહં ય
અગ્ગમહિસીણં) ચાર અગ્રમહિષીયોના (સપરિવારાણં) પરિવાર સહિત (તિર્યક

અનીકાનામ્ સપ્તાનામ્ અનીકાધિપતીનામ્, પોઢશાનામ્, આત્મરક્ષ્યદેવસાહસ્રી-
ણામ્, અન્યેષાં ચ બહુનાં દાક્ષિણાત્યાનામ્ વાનવ્યન્તરાણાં દેવાનાશ્ચ દેવીનાશ્ચ
આધિપત્યં, યાવદ્ વિહરતિ, ઔત્તરાઘાણાં પૃચ્છા ? ગૌતમ યથૈવ દાક્ષિણાત્યાનાં
વક્તવ્યતા તથૈવ ઔત્તરાઘાણામપિ, નવરં મન્દરસ્ય પર્વતસ્ય ઉત્તરેણ મહાકાલોઽત્ર
પિશાચેન્દ્રઃ પિશાચરાજઃ પરિવસતિ, યાવદ્ વિહરતિ, એવં યથા પિશાચાનાં તથા

સીળં) ચાર અગ્રમહિષિયોં કા (સપરિવારાણં) પરિવાર સહિત કા
(તિણ્હં પરિસાળં) ત્રીન પરિષદોં કા (સત્તણ્હં અણિયાણં) સાત અનીકોં
કા (સત્તણ્હં અણિયાહિવર્ણં) સાત અનીકાધિપતિયોં કા (સોલ-
સણ્હં આયરક્ષદેવસાહસ્રીણં) સોલહ હજાર આત્મરક્ષક દેવોં કા
(અન્નેસિં ચ વહૂણં) અન્ય મી બહુત-સે (દાહિણિલ્લાણં વાણમંતરાણં
દેવાણ ય દેવીણ ય) દક્ષિણ દિશા કે વાન-વ્યન્તર દેવોં ઓર દેવિયોં
કા (આહેવચ્ચં જાવ વિહરઈ) અધિપતિત્વ કરતા હુઆ યાવત્ વિચરતા હૈ।

(ઉત્તરિલ્લાણં પુચ્છા) ઉત્તર દિશા કે પિશાચ દેવોં કે વિષય મેં
પ્રશ્ન (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જહેવ દાહિણિલ્લાણં વક્તવ્યતા તહેવ
ઉત્તરિલ્લાણં પિ) જૈસી દક્ષિણ દિશા વાલોં કી વક્તવ્યતા વૈસી હી
ઉત્તર દિશા વાલોં કી મી વક્તવ્યતા (નવરં) વિશેષ (મંદરસ્સ પવ્વ-
યસ્સ ઉત્તરેણં) મંદર પર્વત કે ઉત્તર મેં (મહાકાલે) મહાકાલ નામક
(એત્થ) યહાં (પિસાયિંદે પિસાયરાયા) પિશાચોં કા ઇન્દ્ર, પિશાચોં
કા રાજા (પરિવસઈ) નિવાસ કરતા હૈ (જાવ વિહરઈ) યાવત્ વિચ-
રતા હૈ (એવં) હસ પ્રકાર (જહા) જૈસી (પિસાયાણં) પિશાચોં કા (તહા)

પરિસાળં) ત્રણ પરિષદોના (સત્તણ્હં અણિયાણં) સાત અનીકોના (સત્તણ્હં અણિ-
યાહિવર્ણં) સાત અનીકાધિપતિયોના (સોલસણ્હં આયરક્ષદેવસાહસ્રીણં) સોલ
હજાર આત્મ રક્ષક દેવોના (અન્નેસિં ચ વહૂણં) મીબ ઘણા બધા (દાહિણિલ્લાણં
વાણમંતરાણં દેવાણ ય દેવીયાય) દક્ષિણ દિશાના વાણુ-વ્યંતર દેવો અને દેવિયોના
(આહેવચ્ચં જાવ વિહરઈ) અધિપતિત્વ કરતા થકા વિચરે છે

(ઉત્તરિલ્લાણં પુચ્છા) ઉત્તર દિશાના પિશાચ દેવોના વિષયમા પ્રશ્ન
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ? (જહેવ દાહિણિલ્લાણં વક્તવ્યતા તહેવ ઉત્તરિલ્લાણં પિ) જેવી
દક્ષિણ દિશાવાળાઓની વક્તવ્યતા કહી છે તેવીજ ઉત્તર દિશાવાળાઓની પણ
વક્તવ્યતા છે (નવરં) વિશેષ (મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ ઉત્તરેણં) મંદર પર્વતની ઉત્તરમા
(મહાકાલે) મહા કાલ નામના (એત્થ) અહીં (પિસાયિંદે પિસાયરાયા) પિશાચો
ના ઇન્દ્ર, પિશાચોના રાજા (પરિવસઈ) નિવાસ કરે છે (જાવ વિહરઈ) યાવત્
વિચરે છે (એવં) આ પ્રકારે (જહા) જેમ (પિસાયાણં) પિશાચોના (તહા) તેમ

भूतानामपि, यावद् गन्धर्वाणाम्, नवरम् इन्द्रेण नानाश्वं भणितव्यम्, अनेन विधिना भूतानां सुरूपप्रतिरूपौ, यक्षाणां पूर्णभद्रमाणिभद्रौ, राक्षसानां भीममहाभीमौ, किन्नराणां किन्नरकिं पुरुषौ, किंपुरुषाणां सत्पुरुषमहापुरुषौ, महोरगाणाम् अतिकायमहाकायौ, गन्धर्वाणां गीतरतिगीतयज्ञसौ यावद् विहरतः, कालश्च, महाकालः, सुरूपः, प्रतिरूपः पूर्णभद्रश्च । तथा चैव माणिभद्रो भीमश्च तथा महाभीमः ॥१४१॥ किन्नरः किंपुरुष खलु सत्पुरुषः खलु तथा महापुरुषः, अस्ति-

वैसा (भूयाणं पि जाव गंधर्वाणं) भूतों का भी यावत् गन्धर्वों का वर्णन समझ लेना चाहिए (नवरं) विशेष (इंद्रेण णाणत्तं) इन्द्रों में भिन्नता (भाणियच्चं) कहना चाहिए (इमेण विहिणा) इस विधि से (भूयाणं सुरूप पडिस्सुवा) भूतों के इन्द्र सुरूप और प्रतिरूप (जक्खवाणं पुन्नभद्द माणिभद्दा) यक्षों के पूर्णभद्र और माणिभद्र (रक्खसाणं भीममहाभीमा) राक्षसों के भीम और महाभीम (किन्नराणं किन्नरकिंपुरिसा) किन्नरों के किन्नर और किंपुरुष (किं पुरिसाणं सत्पुरिस महापुरिसा) किंपुरुषों के सत्पुरुष और महापुरुष (महोरगाणं अइकायमहाकाया) महोरगों के अतिकाय और महाकाय (गंधर्वाणं गीयरइगीयजसा) गंधर्वों के गीतरति और गीतयज्ञ (जाव विहरइ) यावत् विचरता है ।

(काले य) काल और (महाकाले) महाकाल (सुरूपपडिस्सुवपुन्नभद्दे य) सुरूप, प्रतिरूप और पूर्णभद्र (तह चैव) तथा (माणिभद्दे) माणिभद्र (भीमे य) भीम (तहा) और (महाभीमे) महाभीम ॥१४१॥

(किन्नरकिंपुरिसे) किन्नर और किंपुरुष (खलु) निश्चय (सत्पु-

(भूयाणंपि जाव गंधर्वाणं) भूतानां पणु यावत् गन्धर्वाणां वर्णनं समञ्जं लेवां लेधथे (नवरं) विशेष (इंद्रेण णाणत्तं) इन्द्रोभां भिन्नता (भाणियच्चं) कहेवी लेधथे (इमेण विहिणा) आ विधिथी (भूयाणं सुरूपपडिस्सुवा) भूतानां इन्द्रं सुइयं अने प्रतिइय (जक्खवाणं पुण्यभद्दमाणि भद्दा) पूणुभद्द अने भाणुभद्द (रक्खसाणं भीम महाभीमा) राक्षसानां भीम अने महाभीम (किन्नराणं किन्नरकिंपुरिसा) किन्नरेना किन्नर अने किंपुइय (किंपुरिसाणं सत्पुरिसमहापुरिसा) किंपुइयेना सत्पुइय अने महापुइय (महोरगाणं अइकायमहाकाया) महोरगेना अतिकाय अने महाकाय (गंधर्वाणं गीयरइ गीयजसा) गन्धर्वाणां गीत रति अने गीतयज्ञ (जाव विहरइ) यावत् विचरे छे

(कालेय) काल (महाकाले) महाकाल (सुरूपपडिरूप पुन्नभद्देय) सुइय, प्रतिइय अने पूणुभद्द (तहचैव) तथा (माणिभद्देय) भाणुभद्द (भीमे य) भीम (तहा) अने (महाभीमे) महाभीम ॥ १४१ ॥

कायो महाकायो गीतरतिश्चैव, गीतयशाः ॥१४२॥ कुत्र खलु भदन्त ! अणपर्णिका-
नानां देवानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! अणपर्णिका देवाः परि-
वसन्ति ? गौतम ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः रत्नमयस्य काण्डस्य योजन
सहस्रबाहल्यस्य उपरि यावद् योजनशतेषु, अत्र खलु अणपर्णिकानां देवानां
तिर्यग् असंख्येयानि नगरावाससहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातं, तानि खलु यावत्
प्रतिरूपाणि अत्र खलु अणपर्णिकानां देवानाम् स्थानानि, उपपातेन लोकस्य
रिसे) सत्पुरुष (खलु) निश्चय (तहा महापुरिसे) तथा महापुरुष (अह-
कायमहाकाए) अतिकाय और महाकाय (गीयरई चेव गीयजसे)
गीतरति और गीतयश ॥१४२॥

(कहि णं भंते ! अणवन्नियाणं देवाणं ठाणा पणत्ता ?) हे भग-
वन् ! अणपर्णिक देवों के स्थान कहाँ कहे हैं ? (कहि णं भंते !
अणवन्निया देवा परिवसन्ति) हे भगवन् अणपर्णिक देव कहाँ निवास
करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए) इस
रत्नप्रभा पृथ्वी के (रयणामयस्स कंडस्स) रत्नमय कांड के (जोयण-
सहस्सबाहल्लस्स) हजार योजन मोटे (उवरिं जाव जोयणसएसु)
ऊपर-नीचे के सौ-सौ योजन छोड़ कर बीच के आठ सौ योजन
में (एत्थ णं) यहाँ (अणवन्नियाणं) अणपर्णिक (देवाणं) देवों के
(तिरियमसंखेज्जा) तिछें असंख्यात (णगरावाससयसहस्सा)) लाख
नगरावास (भवन्तीति मक्खायं) हैं, ऐसा कहा है (ते णं जाव पडि-
रूवा) वे यावत् प्रतिरूप हैं (एत्थ णं) यहाँ (अणवणियाणं) अण-

(किन्नरकिंपुरिसे) किन्नर अने किंपुरिष (खलु) निश्चय (सापुरिसे) सत्पुरुष
(खलु) निश्चय (तहा महापुरिसे) तथा भड्डापुरुष (अइकायमहाकाए) अतिकाय
भड्डिकाय (गियरई चेव गीयजसे) गीतरति अने गीतयश ॥ १४२ ॥

(कहि णं भंते ! अणवन्निकयाणं देवाणं ठाणा पणत्ता ?) भगवन् अणु
पर्णिक देवाना स्थान कया कहाँ छे ? (कहि णं भंते ! अणवन्निया देवा परिवसन्ति)
भगवन् ! अणुपर्णिक देवा कया निवास करे छे ? (गोयमा) हे गौतम ! 'इमीसे
रयणप्पभाए पुढवीए' आ रत्नप्रभा पृथ्वीना (रयणामयस्सकंडस्स) रत्नमय कांडना
(जोयणसहस्सबाहल्लस्स) हजार योजन मोटाना (उपरिं जाव जोयणसएसु) उपर
नीचेना सौ सौ योजन छोडीने वयला आठसौ योजनमां (एत्थ णं) अही
(अणवन्नियाणं) अणुपर्णिक (देवाणं) देवाना (तिरियमसंखेज्जा) तिछी असंख्यात
(णगरावाससयसहस्सा) लाख नगरावास (भवन्तीति मक्खायं) छे, ओम कह्यु छे
(तेणं जाव पडिरूवा) तेओ यावत् प्रतिरूप छे (एत्थ णं) अही (अणवणियाणं)

અસંખ્યેયભાગે, સમુદ્ઘાતેન લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે, સ્વસ્થાનેન લોકસ્ય અસંખ્યે-
યભાગે, તત્ર સ્થલ વહવોઽણપર્ણિકા દેવાઃ પરિવસન્તિ, મહદ્ધિકા યથા પિશાચાઃ,
યાવદ્ વિહરન્તિ, સન્નિહિતસામાન્યૌ અત્ર દ્વૌ અણપર્ણિકેન્દ્રૌ અણપર્ણિકકુમારરા-
જાનો પરિવસતઃ, મહદ્ધિકૌ, એવં યથા કાલ મહાકાલયોર્દ્વયોરપિ દાક્ષિણાત્યયોઃ,
ઔત્તરાહ્યોશ્ચ ભણિતાનિ તથા સન્નિહિતસામાન્યયોરપિ ભણિતવ્યાનિ, સંગ્રહણી-

પર્ણિક (દેવાણં) દેવોં કે (ઠાણા) સ્થાન (પણત્તા) કહે ગયે હેં (ઊવ-
વાણં) ઉપપાત કી અપેક્ષા કે (લોચસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગે) લોક કે
અસંખ્યાતવેં ઘાગ મેં (સમુદ્ઘાણં) સમુદ્ઘાત કી અપેક્ષા (લોચસ્સ
અસંખેજ્જહ ભાગે) લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં (સદ્ધાણેણં) સ્વસ્થાન
કી અપેક્ષા (લોચસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગે) લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં
(તત્થ ણં) વહાં (વહવે) વહુત-સે (અણવણિયા દેવા પરિવસન્તિ)
અણપર્ણિક દેવ રહતે હેં (મહિદ્ધિયા જહા પિસાયા જાવ વિહરન્તિ) વે
પિશાચોં કી તરહ મહદ્ધિક યાવત્ વિચરતે હેં (સણિહિય સામાણા
ઇત્થ દુવે અણવણિદા અણવન્નિયકુમારરાયાણો પરિવસન્તિ) સન્નિ-
હિત ઓર સામાન્ય ઇન મેં દો અણપર્ણિકેન્દ્ર, અણપર્ણિકકુમાર રાજા
નિવાસ કરતે હેં (મહિદ્ધિયા) મહાન્ કદ્ધિકે કે ધારક (એવં જહા કાલ-
મહાકાલાણં દોણં પિ દાહિણિલ્લાણં ય ઉત્તરિલ્લાણં ય ભણિયા
તહા સન્નિહિય સામાણાણં પિ ભણિયન્વા) ઇસ પ્રકાર જૈસે દક્ષિણ
ઓર ઉત્તર દિશા કે કાલ મહાકાલ કી વત્તવ્યતા કહી વૈસી સન્નિ-
હિત ઓર સામાન્ય કી ભી કહની યાહિય.

અણુપર્ણિક (દેવાણં) દેવોના (ઠાણા) સ્થાન (પણત્તા) કહ્યા છે (ઊવવાણં) ઉપપાતની
અપેક્ષાએ (લોચસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગે) લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં (સમુદ્ઘાણં)
સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ (લોચસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગે) લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં
(સદ્ધાણેણં) સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ (લોચસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગે) લોકના અસંખ્યાતમા
ભાગમાં (તત્થ ણં) ત્યાં (વહવે) ઘણા બધા (અણવણિયા દેવા પરિવસન્તિ) અણ
પર્ણિક દેવ રહે છે (મહિદ્ધિયા જહા પિસાયા જાવ વિહરન્તિ) તેઓ પિશાચોની
બેમ મહદ્ધિક યાવત્ વિચરે છે (સણિહિયસમાણા ઇત્થ દુવે અણવણિદા અણ
વન્નિયકુમારરાયાણો પરિવસન્તિ) સન્નિહિત અને સામાન્ય તેઓમા બે અણુપર્ણિ
કેન્દ્ર, અણુપર્ણિક કુમાર રાજા નિવાસ કરે છે (મહિદ્ધિયા) મહાન્ કદ્ધિકારક (એવં
જહા જહા કાલમહાકાલાણં પિ દાહિણિલ્લાણં ઉત્તરિલ્લાણં ય ભણિયા તહા સન્નિ-
હિય સામાણાણં વિ ભણિયન્વા) આ રીતે બેમ દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાના કાલ
મહાકાલની વત્તવ્યતા કહી તેવી સન્નિહિત અને સામાન્યની પણ કહેવી ભોધાયે છે,

ગાથાઃ—અળપર્ણિક પળપર્ણિક ઋષિવાદિક ભૂતવાદિકૌચૈવ, સ્કન્દિક મહાસ્કન્દિક કૂષ્માણ્ડાઃ પતંગકથૈવ ॥૧૪૩॥ इमे इन्द्राः—संनिहिताः, सामान्याः, घात-विघातः, ऋषिश्च ऋषिपालः, ईश्वरमहेश्वराः भवति सुवत्सो विशालश्च ॥१४४॥ हासो हासरतिश्च श्वेतश्च तथा भवोमहाश्वेतः । पतंगकश्च पतंगकपतिश्च ज्ञानव्याः अनुपूर्व्या ॥१४५॥ ॥सू० २२॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તક પિશાચાદિ દેવાનાં સ્વસ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુ-માહ—‘કહિ નં મંતે પિસાયાણં દેવાણં’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ-

વાનવ્યન્તરોં કી આઠ અવાન્તર ભેદોં કી સંગ્રાહિકા ગાથા કા અર્થ હસ પ્રકાર હૈ—(અળવર્ણિગય) અળપર્ણિક (પળવર્ણિગય) પળપર્ણિક (ઈસિવાઈયમૂયવાઈય ચેવ) ઔર ઋષિવાદી ભૂતવાદી (કંદિયમહાકંદિય-કોહંડા) કન્દિત, મહાકન્દિત, કૂષ્માણ્ડ (પયંગ ચેવ) ઔર પતંગ ॥૧૪૩॥

(इमे इंदा) इनके इन्द्र थे हैं (संनिहिया) सन्निहित (सामाणा) सामान्य (घायविघाए) घाता, विघाता (इसी य) ऋषि (इसिवाले) ऋषिपाल (ईसरमहेश्वरा) ईश्वर, महेश्वर (हवइ) हैं (सुवच्छे) सुवत्स (विसाले य) और विशाल ॥१४४॥

(हासे) हास (हासरई) हासरति (वि य) और (सेए य तथा) तथा श्वेत (भवे) है (महासेए) महाश्वेत (पयए य) पतंग (पयग-वई य) पतंगपति (णैयव्वा) जानने चाहिए (आणुपुव्वीए) अनु-क्रम से ॥१४५॥ २२॥

ટીકાર્થ—અથ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત પિશાચ આદિ દેવોં કે સ્વ-

વાન-વ્યંતરેના આઠ અવાન્તર ભેદની સંગ્રાહિકા ગાથાનો અર્થ આ રીતના છે—

(અળવર્ણિગય) અળપર્ણિક (પળ વર્ણિગય) પળપર્ણિક (ઈસિ વાઈયમૂય વાઈયા ચેવ) અને ઋષિવાદી ભૂતવાદી (કંદિયમહાકંદિયકોહંડા) કન્દિત, મહાકન્દિત, કૂષ્માંડ (પયંગ) પતંગ (ચેવ) અને પતંગ ॥ ૧૪૩ ॥

(इमे इंदा) तेमना इन्द्र आ છે (संनिहिया) सन्निहित (सामाणा) सामान्य (घायविघाए) घाता, विघाता (इसीय) ऋषि (इसिवाले) ऋषिपाल (ईसर महेश्वरा) ईश्वर, महेश्वर (हवइ) છે (सुवच्छे) सुवत्स (विसाले य) અને વિશાલ ॥ ૧૪૪ ॥

(हासे) हास (हासरई) हासरति (वि य) અને (सेएय तथा) तथा श्वेत (भवे) છે (महासेए) महाश्वेत (पयंगय) पतंग (पयंगवई य) पतंगपति (णैयव्वा) णैयवा नेधये (आणुपुव्वीए) अनुक्रमથી ॥ ૧૪૫ ॥ ॥ ૨૨ ॥

ટીકાર્થ.—હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત પિશાચ આદિ દેવોના સ્થાન આદિની

કસ્મિન્ પ્રદેશે, પિશાચાનાં દેવાનાં 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં 'ઠાણા પ્પણત્તા' સ્થાનાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? તદેવં પ્રકારાન્તરેણ વિશદયિતું પ્રતિપાદયતિ-‘કહિણં’ ભંતે ! પિસાયા દેવા પરિવસંતિ ! હે ભદ્રન્ત ! કુત્ર ચ્છલુ-કસ્મિન્ પ્રદેશે, પિશાચા દેવાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ ! ‘ઈમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ, ‘રયણમયસ્સ કંઢસ્સ’ રત્નમયસ્ય કાણ્ડસ્ય-ઊર્ધ્વં સમીપ ભાગસ્ય ‘જોયણસહસ્સવાહલ્લસ્સ’ યોજનસહસ્રવાહલ્યસ્ય, સહસ્રયોજનવિસ્તારસ્ય ‘ઉવરિં’ ઉપરિ, ઊર્ધ્વભાગે ‘ણં જોયણસયં ઓગાહિત્તા’ એકં યોજનશતમ્ અવગાહ્ય-પ્રવિશ્ય, ‘હેટ્ઠાચેગં જોયણસયં વજ્જિત્તા’ અધશ્ચૈકં યોજનશતં વર્જયિત્વા ‘મજ્જે અટ્ઠસુ જોયણસણ્ણુ’ મધ્યે અણ્ણસુ યોજનશતેષુ ‘એત્થ ણં પિસાયાણં દેવાણં અત્ર ચ્છલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલે, પિશાચાનાં દેવાનાં ‘તિરિયમસંચેજ્જા’ તિર્યગ્ અસંખ્યેયાનિ ‘ભૌમેજ્જનગરાવાસસયસહસ્સા’ ભૌમેયનગરાવાસશતસહસ્રાણિ-ભૂમિગૃહસમાનલક્ષ-નગરાવાસાઃ ‘ભવંતીતિ સક્કસાયં’ ભવન્તિ इत्याख्याતં, મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

શ્રી ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન કિયા-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત પિશાચ દેવોં કે સ્થાન કહ્યાં કહે ગણે હૈં ? અર્થાત્ પિશાચ દેવ કિસ જગહ નિવાસ કરતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-હે ગૌતમ ! હિસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કા જો રત્નમય કાણ્ડ હૈ, વહ એક હજાર યોજન મોટા હૈ । ઉસકે ઉપર કે ઓર નીચે કે એક-એક સૌ યોજન છોડ કર મધ્ય કે આઠ સૌ યોજનોં મેં, પિશાચ દેવોં કે તિહોં અસંખ્યાત લાખ નગરાવાસ હૈં ઓર વે ભૌમેય અર્થાત્ ભૂમિગૃહ કે સમાન હૈં, એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને મી કહા હૈ । વે ભૌમેય નગરાવાસ બાહર સે ગોલાકાર હૈં इत्यादि वर्णन उसी प्रकार समझ लेना चाहिए जैसा समुच्चय

પ્રશ્નપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો-ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત પિશાચ દેવોના સ્થાન કયાં કહેવાયેલાં છે ? અર્થાત્ પિશાચ દેવ કઈ જગ્યાએ વિનાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીને જે રત્ન મય કાંડ છે, તે એક હજાર યોજન મોટો છે. તેના ઉપરના અને નીચેના એક એક સો યોજન છોડીને મધ્યના આઠસો યોજનમાં પિશાચ દેવોના તિર્યકા અસંખ્યાત લાખ નગરાવાસ છે અને તે ભૌમેય અર્થાત્ ભૂમિગૃહના સમાન છે, એમ મેં તથા અન્ય તીર્થકરોએ પણ કહ્યું છે. તે ભૌમેય નગરાવાસ

તીર્થકૃદ્ભિઃ, 'તે ણં ભોમેજ્જનગરા વાહિં વટ્ટા' તાનિ સ્વલુ ભૌમેય નગરાણિ-ભૌમેય-ભવનાનિ, વહિર્ભાગે વૃત્તાનિ-વર્તુલાનિ-ગોલાકારાણિ, 'જહા-ઓહિઓ ભવણવ-ણ્ણઓ' યથા ઔધિકઃ-સમુચ્ચવાનવ્યન્તર સમ્બન્ધી ભવનવર્ણકઃ ભવનાનાં વર્ણનં મણિતં, 'તહા માણિયવ્વો' તથૈવાત્રાપિ ભવનાનાં વર્ણનં મણિતવ્યસ્ વક્તવ્યમ્, 'જાવ પહિરુવા' યાવત્-અન્તશ્ચતુરસ્રાણિ, અથ્થ પુષ્કરકર્ણિકા સંસ્થાનસંસ્થિ-તાનિ, ઉત્કીર્ણાન્તરવિપુલગમ્भीર સ્વાત પરિસ્રાણિ, પ્રકારાદ્દાલક કપાટતોરણ-પ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ, યન્ત્રશતગ્રી મુશલ મુસળ્લી પરિવારિતાનિ અયોધ્યાનિ સદા જયાનિ સદા ગુપ્તાનિ, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત યાવદ્ વિશેષણ વિશિષ્ટાનિ પ્રસાદી-યાનિ, અભિરૂપાણિ, પ્રતિપાણિ ચ પર્યન્તાનિ સન્તિ, 'એત્થ ણં પિસાયાણં દેવાણં' અત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ, વિશાચાનાં દેવાનામ્, 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તા-નામ્ 'ઠાણા પણ્ણત્તા' સ્થાનાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞાપ્તાનિ-પ્રરૂપિ-તાનિ સન્તિ, 'તિસુ વિ લોગસ્સ અસંસેજ્જિમાગે' ત્રિષ્વપિ-સ્વસ્થાનોપપાત સમુદ્-

વાનવ્યન્તરોં કે નગરાવાસોં કા વર્ણન કિયા ગયા હૈ । વે યાવત્ પ્રતિ-રૂપ અર્થાત્ અત્યન્ત સુન્દર હૈં । અર્થાત્ અન્દર સે ચૌકોર હૈં ઔર નીચે સે પુષ્કર કી કર્ણિકા કે આકાર કે હૈં । જિનકા અન્તર સ્પષ્ટ પ્રતીત હોતા હૈ એસી વિશાલ ઔર ગંભીર સ્થાનોં તથા પરિસ્રાઓં સે ઘિરે હુએ હૈં । પ્રાકારોં, અદાલકોં, કપાટો, તોરણોં ઔર પ્રતિ-દ્વારોં સે યુક્ત હૈં । યંત્રોં, શતગ્રીઓં, મુસલોં તથા મુસળ્લી નામક શસ્ત્રોં સે યુક્ત હૈં । શત્રુઓં દ્વારા અયોધ્ય હૈં, સદા જયશીલ ઔર સદા રક્ષિત હૈં ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોં સે વિશિષ્ટ વે નગરાવાસ દર્શક કે ચિત્ત કો પ્રસન્ન કરને વાલે, અભિરૂપ ઔર પ્રતિરૂપ હૈં । ઇન ઉપર્યુક્ત સ્થાનોં મેં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત વિશાચ દેવોં કે સ્થાન કહે ગએ હૈં । સ્વસ્થાન, ઉપપાત ઔર સમુદ્ઘાત ત્રીનોં અપેક્ષાઓં સે

ખડારથી ગોળાકાર છે વિગેરે વર્ણન એજ પ્રકારે સમજી લેવું જોઈએ જેવું સમુચ્ચય વાણુ વ્યન્તરેના નગરાવાસોના વર્ણન કરાયા છે. તેઓ યાવત્ પ્રતિ રૂપ અર્થાત્ અત્યન્ત સુદર છે. અર્થાત્ અન્દરથી ચોરસ અને નીચેથી કમળ ની કર્ણિકાની જેવા આકારના છે. જેમના અન્તર સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે એવી વિશાળ અને ગભીર ખાઈઓ તથા પરિખાઓથી ઘેરાએલા છે. પ્રાકારો, અદાલકો કપાટો, તોરણો અને પ્રતિ દ્વારોથી યુક્ત છે. યંત્રો શતગ્રીઓ, મુસલો તથા મુસળ્લી નામક શસ્ત્રોથી યુક્ત છે. શત્રુઓ દ્વારા અયોધ્ય છે. સદા જયશીલ અને સદા રક્ષિત છે. વિગેરે પૂર્વવિશેષણોથી વિશિષ્ટ તે નગરાવાસો દર્શકના ચિત્તને પ્રસન્ન કરવાવાળા અભિરૂપ પ્રતિરૂપ છે. આ ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમાં પર્યાપ્ત

ઘાતલક્ષણેષુ ત્રિષ્વપિ સ્થાનેષુ વિષયે इत्यर्थः, લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે-અસંખ્યે-યતમે ભાગે સ્થાનાદિકં વક્તવ્યમિત્યાશયઃ, 'તત્થ વહવે પિસાયા દેવા પરિવસંતિ' તત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ, વહવઃ પિશાચાઃ દેવાઃ પરિવસન્તિ, 'મહિઙ્ઘિયા જઘા ઓહિયા-જાવ વિહરંતિ' તે ચ પિશાચાઃ દેવાઃ મહર્દિકાઃ, યથા ઔઘિકાઃ-સમુચ્ચયવાનવ્યન્તરાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ પ્રતિપાદનીયાઃ, તથા ચ યાવત્-મહાધુ-તિકાઃ, મહાયશસઃ, મહાબલાઃ, મહાનુભાગાઃ, મહામૌર્યાઃ, હારવિરાજિતવક્ષસઃ, કટક ત્રુટિત સ્તમ્ભિતશુજાઃ, અઙ્ગદક્ષુણ્ડલમૃષ્ટગણ્ડસ્તલ કર્ણપીઠધારિણો વિચિત્ર હસ્તાભરણાઃ, વિવિત્રમાલામૌલયઃ, કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ, કલ્યાણકપ્રવર માલ્યાનુલેપનધરાઃ, માસ્વરવોન્દયઃ પ્રલમ્બવનમાલાધરાઃ, દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના વે લોક કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં હૈં । ઇન સ્થાનોં મેં વહુસંખ્યક પિશાચ દેવ નિવાસ કરતે હૈં ।

યે પિશાચ દેવ મહાન્ ઋદ્ધિ કે ધારક હૈં, ઇત્યાદિ વર્ણન જૈસાં સમુચ્ચય વાન-વ્યન્તરોંં કા કિયા ગયા હૈ, વૈસા હી પિશાચ દેવોંં કા બી સમક્ષ લેના યાદિય, યાવત્ વે મહાધુતિમાન્ હૈં, મહાયશવાન્ હૈં, મહાબલ હૈં, મહાનુભાગ હૈં, મહાસુખવાન્ હૈં । ડનકા વક્ષસ્થલ મુક્તાહાર સે સુશોભિત રહના હૈ । ડનકી શુજાંં કટકોંં તથા ત્રુટિત નામક આભૂષણ સે સ્તબ્ધ રહતી હૈં । વે અંગદ, કુણ્ડલ ઓર ગણ્ડ-સ્થલ કો મર્ષણ કરને વાલે કર્ણપીઠ નામક આભૂષણોંં કે ધારક હોતે હૈં । હાથોંં મેં વિચિત્ર આભરણ ધારણ કરતે હૈં । અદ્ભુત માલા સે યુક્ત મુકુટ પહનતે હૈં । કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્રોંં કો ધારણ કરતે હૈં । કલ્યાણકારી ઉત્તમ માલા ંવં અનુલેપન કે ધારક હોતે

તથા અપર્યાપ્ત પિશાચદેવોના સ્થાન કહેલા છે. સ્વસ્થાન, ઉપપાત અને સમુ-દ્ધાત ત્રણે અપેક્ષાઓથી તે લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમા છે. આ સ્થાનોમાં બહુ સંખ્યક પિશાચ દેવ નિવાસ કરે છે.

આ પિશાચ દેવ મહાન્ ઋદ્ધિના ધારક છે, વિગેરે વર્ણન જેવું સમુચ્ચય-વાન વ્યંતરોતું કરેલું છે. તેવું જ પિશાચ દેવોનું પણ સમજી લેવું જોઈએ યાવત્ તેઓ મહાધુતિમાન્ છે, મહાયશવાન્ છે, મહાબલ છે, મહાન ભાગ છે. મહાસુખવાન છે. તેમના વક્ષસ્થલ મુક્તાહારથી સુશોભિત રહે છે. તેમની શુભ્રાઓ કટકો તથા ત્રુટિત નામક આભૂષણથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ, કુંડલ અને ગંડસ્થલને સ્પર્શ કરનારા કર્ણપીઠ નામક આભૂષણોના ધારક હોય છે. હાથોમાં વિચિત્ર આભરણ ધારણ કરે છે. અદ્ભૂત માલાથી યુક્ત મુકુટ પહેરે છે. કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્રો ધારણ કરે છે. કલ્યાણકારી ઉત્તમ માલા તેમજ

દશદિશ ઉદ્ધોતયન્તઃ પ્રભાસયન્તસ્તે સ્વલુ સ્વેપાં સ્વેપામ્ અસંસ્થયેય મૌમેયનગરા-
વાસશતસહસ્રાદીનામ્ આધિપત્યાદિકં કારયન્તઃ પાલયન્તશ્ચ મહતાઽહતનાટ્ય-
ગીતવાદિત તન્ત્રીતલતાલત્રુટિતઘનમૃદંગપટુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્
શુક્તજ્ઞાના વિદ્ધરન્તિ, આસતે इत्याशयः, અથ પિશાચેન્દ્રકાલમહાકાલયોઃ સ્થાના-
દિકં પ્રરૂપયતિ—‘કાલ મહાકાલો ઇત્ય દુવે પિસાર્થિદા પિસાયરાયાણો પરિવસન્તિ’
કાલ મહાકાલૌ, અત્ર ઉપર્યુક્તપિશાચસ્થાનેષુ, દ્વૌ પિશાચેન્દ્રૌ પિશાચરાજાનૌ
પરિવસતઃ, તૌચ ‘મહર્દ્ધિયા મહજ્જુડ્યા જાવ વિદ્ધરન્તિ’ મહર્દ્ધિકૌ, મહાદ્યુતિકૌ
યાવત્-મહાયશસ્વી, મહાવલૌ, મહાનુભાગૌ, મહાસૌર્યૌ, હારવિરાજિતવક્ષસૌક-
ટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતશુજૌ અઙ્ગદકુણ્ડલમૃદંગણ્ડસ્થલઙ્ગણીઠધારિણૌ, વિચિત્ર હસ્તા-
ભરણૌ વિચિત્ર માલામૌલીકલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિદિતૌ કલ્યાણક પ્રવરમાલ્યાનુલે-

હૈં । ઉનકા શરીર દેદીપ્યમાન હોતા હૈ । લક્ષ્મી વનમાલા કે વિભૂ-
ષિત હોતે હૈં । અપને દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો
પ્રકાશિક એવં પ્રભાસિત કરતે હુએ તથા અસંસ્થ લાખ નગરાવાસોં કા
અધિપતિત્વ આદિ કરતે-કરાતે હુએ, નાટક, ગીત એવં કુશલ વાદકોં
દ્વારા બજાયે હુએ વીણા, તલ, તાલ, ત્રુટિત, મૃદંગ આદિ કે નિરન્તર વાદન
કી ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય ભોગોપભોગો કો ભોગતે હુએ રહતે હૈં ।

અવ પિશાચેન્દ્ર કાલ તથા મહાકાલ કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા
કી જાતી હૈ-ઉપર્યુક્ત સ્થાનોં મેં કાલ તથા મહાકાલ નામક દો
પિશાચેન્દ્ર એવં પિશાચ રાજ નિવાસ કરતે હૈં । વે મહર્દ્ધિક, મહાદ્યુતિક,
યાવત્ મહાયશસ્વી, મહાવલ, મહાનુભાગ, મહા સુખવાન, હાર સે
સુશોભિત વક્ષસ્થલ વાલે, કટક તથા ત્રુટિત નામક આભૂષણોં સે

અનુલેપનના ધારક હોય છે તેમના શરીર દેદીપ્યમાન હોય છે. લાખી વન
માળાથી વિભૂષિત હોય છે. પોતાના દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિથી દશેદિશાઓને
પ્રકાશિત તેમજ પ્રભાસિત કરતા રહીને, અસખ્ય લાખ નગરાવાસોના અધિ
પતિત્વ આદિ કરતા કરાવતા, નાટક ગીત તેમજ કુશલવાદકો દ્વારા વગાડેલ
વીણા, તલ, તાલ, ત્રુટિત, મૃદંગ આદિથી નિરન્તર ઉત્પન્ન થયેલ ધ્વનિની
સાથે દિવ્ય ભોગોપભોગને ભોગવતા થકા રહે છે.

હવે પિશાચેન્દ્ર કાલ તથા મહાકાલના સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે
ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમાં કાલ તથા મહાકાલ નામક બે પિશાચેન્દ્ર તેમજ પિશાચ
રાજ નિવાસ કરે છે. તેઓ મહર્દ્ધિક, મહાદ્યુતિ, મહાયશસ્વી, મહાખલવાન
મહાનુભાગ. મહાસુખવાન હારથી સુશોભિત વક્ષસ્થળ વાળા કટક તથા ત્રુટિત
નામના આભૂષણોથી સ્તબ્ધ ભુજવાળા. અગદ, કુંડલ તથા ગંડસ્થળને ધસાતા

पनधरौ भास्वर बोन्दी प्रलम्बयनपालायगे दिव्येन वर्णगन्धादिना दशदिश उद्-
घोतयन्तौ प्रभासयन्तौ तौ तत्र स्वेपां स्वेपाम् असंख्येयभौमेयनगरावासशतसह-
स्रादीनाम् आधिपत्यादिकं कुर्वन्तौ पालयन्तौ दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानौ
विहरतः, अथ-दाक्षिणात्य पिशाचानां स्थानादिकं प्ररूपयितुमाह-‘कहि णं भंते !
दाहिणिल्लाणं पिसायाणं देवाणं ठाणा पणत्ता ?’ गौतमः पृच्छति-हे भदन्त !
कुत्र खलु-कस्मिन् प्रदेशे, दाक्षिणात्यानां पिशाचानां देवानाम् स्थानानि-स्थि-
त्यपेक्षया स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि प्ररूपितानि सन्ति ? तदेवं प्रकारान्तरेण पृच्छति
‘कहि णं भंते ! दाहिणिल्ला पिसाया देवा परिवसन्ति ?’ हे भदन्त ! कुत्र खलु-
कस्मिन् स्थले, दाक्षिणात्याः पिशाचाः देवाः परिवसन्ति ? भगवान् उत्तरयति-

स्तब्ध भुजा वाले, अंगद, कुंडल तथा गण्डस्थल को मर्पण करने वाले
कर्णपीठ के धारक, हाथों के अद्भुत आभरणों से युक्त, अद्भुत
मालायुक्त मुकुट के धारक, कल्याणकारी श्रेष्ठ वस्त्र पहनने वाले और
कल्याणकर माला तथा अनुलेपन के धारक हैं । उनका शरीर देदीप्य-
मान होता है । लम्बी वनमाला को धारण करते हैं । वे अपने दिव्य
वर्ण गंध आदि से दशों दिशाओं को उद्योतित और प्रकाशित
करते हुए, अपने-अपने असंख्यात लाख नगरावासों का आधिपत्य
आदि करते-कराते और उनका पालन करते हुए दिव्य भोगोपभोगों
को भोगते हुए विचरते हैं ।

अब दक्षिण दिशा के पिशाच देवों के स्थान आदि की प्ररू-
पणा की जाती है-

श्री गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! दक्षिण दिशा में
रहने वाले पिशाच देवों के स्वस्थान कहां कहे गए हैं ? यही प्रश्न

कर्णपीठाना धारक, हाथाना अद्भुत आभरणेयुक्ता युक्त, अद्भुत मालावाणा
मुकुटाना धारक, कल्याणकारी श्रेष्ठ वस्त्र पहरेवावाणा अने कल्याण कर माला
तथा अनुलेपनना धारक होय छे. तेमनां शरीर देदीप्यमान होय छे. लांभी
वनमाणाने धारण करे छे. तेओ पोताना दिव्य वर्ण गंध आदिथी दशेदिशा-
ओने उद्योतित अने प्रकाशित करता पोतपोताना असंख्यात लाख नगरा
वासोना आधिपत्य आदि करता करावता अने तेमनुं पालन करता रहिने
दिव्य भोगोपभोगोने भोगवतां रहिने विचरे छे.

हुवे दक्षिण दिशाना पिशाच देवाना स्थान आदिनी प्रश्न कराय छे-
श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! दक्षिण दिशाभा रहिनारा पिशाच

‘ગોયમા ।’ હે ગૌતમ ! ‘જંબૂદ્વીવે દ્વીવે’ જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે, ‘મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ’ મન્દરંસ્ય-મેરોઃ, પર્વતસ્ય, ‘દાહિણેણં’ દક્ષિણેન-દક્ષિણદિગ્ભાગે ‘ઈમીસે રયણપ્પ-ભાણ’ અસ્યાઃ રત્નપ્રભાયાઃ ‘પુઢવીણ’ પૃથિવ્યાઃ ‘રયણામયસ્સ કંઢસ્સ’ રત્નમય-સ્ય કાણ્ડસ્ય ઊર્ધ્વભાગસમીપસ્ય ‘જોયણસહસ્સવાહલ્લસ્સ’ યોજનસહસ્રવાહલ્ય-સ્ય-સહસ્રયોજનવિસ્તારસ્ય ‘ઉવરિં’ ઉપરિ-ઊર્ધ્વભાગે ‘એણં જોયણસયં ઓગા-હિત્તા’ એકં યોજનશતમ્ અવગાહ્ય-પ્રવિશ્ય, ‘હેટ્ઠા ચેણં જોયણસયં વજ્જિત્તા’ અઘ્ઠો-ભાગે ચૈકં યોજનશતં વર્જયિત્વા, ‘મજ્જે અટ્ઠસુ જોયણસણસુ’ મધ્યે-મધ્યભાગે, અષ્ટસુ યોજનશતેષુ ‘એત્થ ણં’ અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલે ‘દાહિણિલ્લા-ણં પિસાયાણં દેવાણં’ દાક્ષિણાત્યાનાં પિશાચાનાં દેવાનામ્ ‘તિરિય-મસંસેજ્જા’ તિર્યગસંસ્થયેયાનિ ‘ભોગેજ્જનગરાવાસસહસ્સા’ ધૌમેયનગરાવાસસહ-સ્ત્રાણિ ‘ભવંતીતિમક્કલાયં’ ભવન્તિ इत्याख्याતં મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તી-ર્યકૃદ્ભિઃ, ‘તે ણં-ભવણા જહા ઓહિઓ ભવણવણ્ણઓ તહા માણિયવ્વો-જાવ પહિરૂવા’ તાનિ સ્થલ ભવનાનિ યથા ઔધિકઃ-સમુચ્ચયવાનવ્યન્તરસમ્બધી,

પ્રકારાન્તર સે કરતે હૈં-દાક્ષિણાત્ય પિશાચ દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! હસ જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં, મન્દર પર્વત કે દક્ષિણ મેં, હસ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે એક હજાર યોજન વિસ્તાર વાલે રત્નમય કાણ્ડ કે ઊપર તથા નીચે કે એક-એક સૌ યોજન ભૂભાગ કો છોડ કર મધ્ય કે આઠ સૌ યોજનોં મેં દક્ષિ-ણાત્ય વિશાચ દેવોં કે, તિછેં લોક મેં અસંખ્ય લાખ નગરાવાસ હૈં । એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને કહા હૈ । इन नगरावासों का वर्णन वैसा ही समझ लेना चाहिए जैसा समुच्चय वान-व्यन्तरों के नग-रावासों का वर्णन किया गया है । यावत् वे बाहर से गोलाकार हैं,

દેવોના સ્થાન ક્યાં કહેલાં છે ? આજ પ્રશ્નને પ્રકારાન્તરથી પૂછવામા આવે છે દાક્ષિણાત્ય પિશાચ દેવ ક્યાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન મહાવીર પ્રભુ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! આજમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મન્દર પર્વતની દક્ષિણ બાજુએ, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના એક હજાર યોજન વિસ્તારવાળા રત્નમય કાણ્ડના ઊપર તથા નીચેના એક એક સૌ યોજન ભૂ ભાગને છોડીને મધ્યના આઠ સૌ યોજનોમા દાક્ષિણાત્ય પિશાચ દેવોના તિર્યક દોકમાં અસંખ્ય લાખ નગરાવાસ છે. તેવું મેં તથા અન્ય તીર્થ કરોએ કહ્યું છે. આ નગરાવાસોનું વર્ણન તેવુંજ સમજી લેવું જોઈએ કે જેવાં સમુચ્ચય વાનવ્યન્તરોના નગરાવાસોનું વર્ણન પહેલા કરેલું છે. તે બાહુરથી ગોળાકાર છે

ભવનવર્ણક:-ભવનવર્ણનં કૃતં તથા મણિતવ્યાનિ-વતવ્યાનિ યાવત્-વહિર્ભાગે
 વૃત્તાનિ-વર્તુલાનિ, અન્તશ્ચતુરસ્રાણિ, અથો ભાગે પુષ્કરકર્ણિકા સંસ્થારસંસ્થિ-
 તાનિ ઉત્કીર્ણાન્તરવિપુલગમ્भीરશ્ચાતપરિશ્ણાણિ, પ્રાકારાટ્ટાલકકપાટતોરણપ્રતિ-
 દ્વારદેશભાગાનિ, યન્ત્રશતઘ્નીમુશલમુસળ્લીપરિવારિતાનિ અયોધ્યાનિ સદા જયાનિ
 સદા ગુપ્તાનિ અષ્ટચત્વરિંશત્કોષ્ટકરચિતાનિ, અષ્ટચત્વારિંશત્કૃતવનમાલાનિ ક્ષેમાણિ
 શિવાનિ કિઙ્કરામરદણ્ડોપરક્ષિતાનિ લિપ્તોપલિપ્તમઢિતાનિ ગોશીર્ષસરસરક્તચ-
 ન્દનદર્દરદત્તપશ્ચાદ્ગુલિતલાનિ ઉપચિતવરનકલશાનિ ચન્દનઘટનુકૃતતોરણપ્ર-
 તિદ્વારદેશભાગાનિ, અસત્કોત્તિસત્કવિપુલવૃત્તવ્યાધારિતમાલ્યાદામકલ્યાપાનિ પશ્ચવ-

મીતર સે ચૌકોર ઔર નીચે પુષ્કર કી કર્ણિકા કે આકાર કે હૈં ।
 જિનકા અન્તર સ્પષ્ટ પ્રતીત હોતા હૈં એસી શ્વાઙ્ઘ્યો ઔર પરિશ્વાઓ સે
 સે યુક્ત હૈં । પ્રાકારોં, અટ્ટાલકોં, કપાટોં, તોરણોં ઔર પ્રતિદ્વારોં સે
 યુક્ત હૈં । યંત્રોં, શતઘ્નિયોં, મુશલો ઔર મુસળ્લી નામક સસ્ત્રોં સે
 પરિવૃત હૈં, ઇસ કારણ શત્રુઓં દ્વારા અયોધ્ય હૈં ઔર ઇસી સે સદા
 જયશીલ હૈં, સદા સુરક્ષિત હૈં । ઉનમૈં અડતાલીસ કોઠોં કી રચના હૈં
 ઔર વે અડતાલીસ વનમાલાઓં સે યુક્ત હૈં । વે નિરૂપદ્રવ, મંગલમય
 તથા કિંકર દેવોં કે ઢણ્ડોં સે રક્ષિત હૈં । લિપે-પુતે હોને કે કારણ
 પ્રશસ્ત હૈં । ગોશીર્ષ તથા સરસ રક્ત ચન્દન કે હાથે વહાં લગે રહતે
 હૈં જિનમૈં પાંચોં ઁંગુલિયાં ઉછરી હુઈ હૈં । મંગલ-કલશોં સે યુક્ત હૈં ।
 ચન્દન ચર્ચિત ઘટોં કે સુન્દર તોરણ પ્રતિદ્વારોં પર બને હૈં । ડપર સે
 નીચે તક લમ્બે લટકતે હુણ વિશાલ ઁવં ગોલોંકાર સાત્યદામોં કે

અંદરથી ચોરસ અને નીચેથી કમળની કર્ણિકાના આકારના છે. તેઓનું અન્તર
 સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે એવી ખાઈઓ અને પરિખાઓથી યુક્ત છે. પ્રાકારો,
 અટ્ટાલકો કપાટો, તોરણો અને પ્રતિદ્વારોથી યુક્ત છે. યંત્રો, શતઘ્નિયો,
 મુશલો, અને મુસળ્લી નામક શસ્ત્રોથી પરિવૃત છે, તે કારણે શત્રુઓ દ્વારા
 અયોધ્ય છે. અને તે કારણથી સદા જયશીલ છે. સદા સુરક્ષિત છે. તેમાં
 અડતાલીસ કોઠાઓની રચના કરેલી છે. અને તેઓ અડતાલીસ વનમાળાઓને
 ધારણ કરે છે. તેઓ નિરૂપદ્રવ તથા મંગલ મય છે. તથા કિંકર દેવોના ઢંડાઓ
 થી રક્ષિત છે. લિપેલ ઘૂપેલ હોવાથી અશસ્ત છે. ગોશયન તથા સરસ લાલ
 ચન્દનના થાપા ત્યાં દિધેલા હોય છે કે જેમાં પાંચે આગળીઓ ઉપસી આવેલી
 હોય છે. મંગલ કલશોથી યુક્ત છે. ચન્દન ચર્ચિત ઘડાઓના સુન્દર તોરણ
 પ્રતિદ્વારો પર બનેલાં હોય છે. ઊપરથી નીચે સુધી લાંબી લટકતી વિશાલ
 તેમજ ગોળાકાર પુષ્પમાળાઓનાં સમૂહથી સુશોભિત છે. પાંચે રંગના સુગંધિત

ર્ણસરસસુરભિસુક્તપુષ્પપુદ્ગોપચારકલિતાનિ કાલાગુરુપ્રવરકુન્દરુષ્કતુરુષ્કધૂપમધ-
મધાયમારગન્ધોદ્ધૂતાભિરામાણિ સુગન્ધવરગન્ધિકાનિ ગન્ધવર્તિભૂતાનિ, અપ્સરો-
ગણસંઘસંવિકીર્ણાનિ દિવ્યત્રુટિતશબ્દસંપ્રણાદિતાનિ પતાકામાલાકુલાભિરામાણિ,
સર્વરત્નમયાનિ, અચ્છાનિ શ્લક્ષ્ણાનિ મસ્ટુણાનિ, ઘૃષ્ટાનિ, મૃષ્ટાનિ, નીરજાંસિ,
નિર્મલાનિ નિષ્પંક્કાનિ નિષ્કંકટચ્છાયાનિ, સપ્રભાણિ સશ્રીકાણિ, સમરીચિકાનિ
સોદ્ધોતાનિ પ્રસાદીયાનિ દર્શનીયાનિ અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ, ‘एत्थ णं’ અત્ર
खलु उपर्युक्तप्रदेशे, ‘दाहिणिल्लणं’ દાક્ષિણાત્યાનાં ‘पिसायाणं’ પિશાચાનાં ‘देवाणं’
દેવાનામ્ ‘पञ्जत्तापञ्जत्ताणं’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ ‘ठाणा’ ‘पणत्ता’ સ્થાનાનિ-
स्वस्थानानि, પ્રજ્ઞતાનિ પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, ‘तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे’
त्रिष्वपि-स्वस्थानोपपातसमुद्घातलक्षणेषु त्रिष्वपि स्थानेषु विषये लोकस्य
असंख्येयभागः-असंख्येयतमो भागो वक्तव्य, ‘तत्थ णं-ब्रह्मे दाहिणिल्ला पिसा-

સમૂહ સે સુશોભિત હૈં । પાંચોં વર્ણોં કે સરસ ઔર સુર્ગંધિત પુષ્પોં
કે સમૂહ વહાં વિચરે રહતે હૈં । કૃષ્ણ અગર, ઉત્તમ ચીડા તથા લોબાન
કી મહકતી હુઈ ધૂપ કે સમૂહ સે અતીવ રમણીય હોતે હૈં । ઉત્તમ
સુર્ગંધ સે સુર્ગંધિત એવં ગંધ કી ગુટિકા જૈસે હૈં । અપ્સરાઓં કે
સમૂહ કે સમૂહોં સે વ્યાસ, દિવ્ય વાદ્યોં કી ધ્વનિ સે ગૂંજતે હુએ,
પતાકાઓં કી માલાઓં કે કારણ અભિરમણીય, સર્વરત્નમય, સ્વચ્છ,
ચિકને, સુકોમલ, ઘટારે-મટારે, નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક, નિરાવરણ
છાયાવાલે, પ્રભાયુક્ત, શ્રીસમ્પન્ન, કિરણોં સે યુક્ત, પ્રકાશોપેત,
પ્રસન્નતાજનક, દર્શનીય અભિરૂપ ઔર પ્રતિરૂપ હૈં । इन
प्रदेशों में पर्याप्त तथा अपर्याप्त दक्षिण दिशा के पिशाच देवों
કે સ્વસ્થાન કહે ગએ હૈં । ये स्थान स्वस्थान, उपपात और समुद्घात

પુષ્પોના સમૂહ ત્યા વિખરેલા પડ્યા હોય છે. કૃષ્ણ અગર, ચીડા તથા લોબા-
નથી મહેકતા ધૂપના સમૂહથી અત્યન્ત રમણીય હોય છે. ઉત્તમ સુગન્ધથી સુગ-
ન્ધિત તેમજ સુગંધની ગોટીયો જેવો છે. અપ્સરાઓ ના સમૂહના સમૂહોથી વ્યાસ
દિવ્ય વાદ્યોના ધ્વનિથી શુભતા પતાકાઓની માળાઓને કારણે અભિરમણીય,
સર્વરત્નમય સ્વચ્છ ચિકણા, સુકોમલ ઘાટમાટવાળા, નિર્મળ, નિષ્પંક, નિરાવણ
છાયાવાળા પ્રભાયુક્ત, શ્રી સપન્ન, કિરણોથી યુક્ત પ્રકાશોપેત પ્રસન્નતા જનક,
દર્શનીય, અભિરૂપ, અને પ્રતિરૂપ છે. આ પ્રદેશોમા દક્ષિણ દિશાના પર્યાપ્ત તથા
અપર્યાપ્ત પિશાચ દેવોના સ્વસ્થાન કહેલાં છે. એ સ્થાનો સ્વસ્થાન, ઉપપાત,

યા દેવા પરિવસંતિ' તત્ર खलु-उपर्युक्तस्थानेषु बहवो दाक्षिणात्याः पिशाचाः
 देवाः परिवसन्ति, 'महद्भिया जहा ओद्भिया जाव विहरन्ति' महर्द्धिकाः यथा
 औधिकाः समुच्चयवानव्यन्तर सम्बन्धिनः प्रतिपादितास्तथा प्रतिपादनीयाः तथा
 च यावत् महाद्युतिकाः, महायशसः, महाबलाः, महानुभागाः, महासौरूपाः
 हारविराजितवक्षसः, कटकत्रुटितस्तम्भितभुजाः, अङ्गदकुण्डलमृष्टगण्डस्तलकर्णपी-
 ठधारिणो विचित्रहस्ताभरणाः विचित्रमालामौलयः, कल्याणकप्रवरवस्त्रपरिहिताः
 कल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनधरा भास्वरवोन्दयः, प्रलम्बवनमालाधराः दिव्येन
 वर्णगन्धादिना दशदिशः उद्द्योतयन्तः, प्रभासयन्तः, ते खलु तत्र स्वेषां स्वेषाम्

इन तीनों अपेक्षाओं से लोक के असंख्यातवें भाग में हैं । वहां बहुत
 से दाक्षिणात्य पिशाच देव निवास करते हैं ।

वे पिशाच जाति के देव महान् ऋद्धि के धारक हैं इत्यादि वर्णन
 समुच्चय वान-व्यन्तर देवों के वर्णन के ही समान समझ लेना
 चाहिए, अर्थात् वे महाद्युतिमान हैं, महायशस्वी हैं, महाबल हैं,
 महानुभाग हैं और महासुख से सम्पन्न हैं । उनका वक्षस्थल हार
 से सुशोभित रहता है, उनकी भुजाएं कटकों और त्रुटियों से स्तब्ध
 रहती हैं । वे अंगद, कुंडल और गण्डस्थल का मर्षण करने वाले
 कर्णपीठ नामक आभूषण के धारक होते हैं । हाथों में विचित्र आभू-
 षण धारण करते हैं । उनका मुकुट अद्भुत माला से युक्त होता है ।
 कल्याण कारक एवं श्रेष्ठ वस्त्रों का परिधान करते हैं । कल्याणकारी
 और उत्तम माला तथा अनुलेपन को धारण करते हैं । उनकी देह

અને સમુદ્ધાત આ ત્રણે અપેક્ષાઓથી લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. ત્યા
 ઘણા બધા દાક્ષિણાત્ય પિશાચ દેવ નિવાસ કરે છે.

તે પિશાચ જાતિના દેવ મહાન રૂઢિના ધારક છે. ઇત્યાદિક વર્ણન
 સમુચ્ચય વાનવ્યન્તર દેવોના વર્ણનની સમાન સમજી લેવા જોઈએ. અર્થાત્
 તેઓ મહાદ્યુતિમાન છે. મહાયશસ્વી છે. મહાબલી છે. મહાનુ ભાગ છે અને
 મહાસુખથી સંપન્ન છે. તેમના વક્ષસ્થલ હારથી સુશોભિત રહે છે. તેમની
 ભુજાઓ કટક અને ત્રુટિઓથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ, કુંડલ, અને ગંડ
 સ્થળને મર્ષણ કરતા કર્ણપીઠ નામના આભૂષણોના ધારક હોય છે હાથોમાં
 વિચિત્ર આભૂષણ ધારણ કરે છે તેમના મુગટ અદ્ભુતમાળાઓથી યુક્ત હોય છે.
 કલ્યાણ કારક તેમજ શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોનું પરિધાન કરે છે. કલ્યાણકારી અને ઉત્તમ
 માલા તથા અનુલેપનને ધારણ કરે છે. તેમના દેહ દેહીન્યમાન હોય છે. લાંબી
 પદ્મમાલાના ધારક હોય છે. તે પોતાના દિવ્ય વર્ણ અને ગન્ધ આદિથી દશે

અસંખ્યેયભૌમેયનગરાવાસશતસહસ્રાદીનામ્ આધિપત્યાદિકં કારયન્તઃ પાલયન્તો-
મહતાઽહતનૃત્યગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતઘનમૃદંગપટુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્
ભોગભોગાન્ ભુજ્જાના વિહરન્તિ-આસતે इत्याशयः, यथा दाक्षिणात्यपिशाचेन्द्रकाल-
वक्तव्यताप्ररूपयितुमाह-‘काले एत्थ पिसारिंदे’ कालः अत्र पिशाचेन्द्रः ‘पिसा-
यराया’पिशाचराजः ‘परिवसइ’ परिवसति, स च पिशाचेन्द्रः कालः ‘महिड्ढीए
जाव पभासेमाणे’ महर्द्धिकः यावत्-महाद्युतिकः महायशः, महाबलः, महानुभागः,
महासौख्यः, हारविराजितवक्षाः, कटकत्रुटितस्तम्भितभुजः, अङ्गदकुण्डलमृष्टग-
ण्डस्तलकर्णपोठधारी, विचित्रहस्ताभरणः, विचित्रमालामौलिः, कल्याणकप्रवरवस्त्र-

દેદીપ્યમાન होती है । लम्बी वनमाला के धारक होते हैं । वे अपने
दिव्य वर्ण और गन्ध आदि से दशों दिशाओं को उद्योतित और
प्रकाशित करते हुए, अपने-अपने असंख्य लाख भौमेय नगरावासों
आदि का अधिपतित्व करते हुए, उनका पालन करते हुए, नृत्य,
गीत तथा कुशल वादको द्वारा बजाये गए वीणा, तल, ताल, त्रुटित
एवं मृदंग आदि वाद्यों की निरन्तर होने वाली ध्वनि के साथ दिव्य
भोगोपभोगों को भोगते रहते हैं ।

अब दक्षिण दिशा के पिशाचेन्द्र काल की वक्तव्यता प्रारंभ की
जाती है-यहां काल नामक पिशाचेन्द्र, पिशाच राजा निवास करता
है । वह पिशाचेन्द्र काल महान् ऋद्धि का धारक है, महाद्युति है,
महायशस्वी है, महाबल है, महानुभाग है, महासुखवान् है । उसका
वक्षस्थल हार से सुशोभित रहता है । उसकी भुजाएं कटकों और
त्रुटित नामक बाहु के आभूषणों से स्तब्ध रहती है । वह अंगद

દિશાઓને ઉદ્યોતિત અને પ્રકાશિત કરતા રહિને પોતપોતાના અસંખ્ય લાખ
ભૌમેય નગરાવાસો આદિના અધિપતિત્વ કરતા તેમનું પાલન કરતા નૃત્ય ગીત
તથા કુશલવાદકો દ્વારા વગાડેલ વીણા તલ તાલ ત્રુટિત તેમજ મૃદંગ આદિ વાદ્યો
ના નિરન્તર થનાર ધ્વનિના શ્રવણ સાથે દિવ્ય ભોગોપભોગો ભોગવતા રહે છે.

હવે દક્ષિણ દિશાના પિશાચેન્દ્ર કાલની વક્તવ્યતાનો પ્રારંભ કરાય છે-
અહિં કાલનામક પિશાચેન્દ્ર, પિશાચ રાજા નિવાસ કરે છે. તે પિશાચેન્દ્ર કાલ
મહાન્ ઈર્દિના ધારક છે. મહાદ્યુતિ વાળા છે, મહા યશસ્વી છે. મહાબલ છે,
મહાનુભાગ છે. મહાસુખવાન્ છે તેમનું વક્ષસ્થલ હારથી સુશોભિત રહે છે
તેમની ભુજાઓ કટકો અને ત્રુટિત નામના બાહુના આભૂષણોથી સ્તબ્ધ રહે

પરિહિતઃ, કલ્યાણકપ્રારમાલ્યાનુલેપનધરો માસ્ત્રવોન્દિઃ, પ્રલમ્બવનમાલાધરો દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશઃ ઉદ્ધોતયન્ પ્રભાસયન્ 'સે ણં તત્થ' સ ચલુ પિશાચેન્દ્રઃ કાલસ્તત્ર-ઉપર્યુક્તસ્યાને 'તિરિયમસંસ્થેજ્ઞાણં' તિર્યગસંસ્થેયાનાં મોમેજ્જનગરાવાસસયસહસ્રાણં' મૌમેયનગરાવાસશતસહસ્રાણામ્ 'ચઉપ્પં સામા-ણિયસાહસીણં' ચતસ્રણામ્ સામાનિકસાહસ્રીણામ્ 'ચઉપ્પં અગ્ગમહિસીણં' ચત સ્રણાશ્ચ અગ્ગમહીણામ્ 'સપરિવારાણં' સપરિવારાણામ્, 'તિપ્પં પરિસાણં' તિસ્રણાં પર્પદામ્ 'સત્તપ્પં અણિયાણં' સપ્પાનામ્ :અનીકાનામ્-સૈન્યાનામ્ 'સત્તપ્પં અણિ-યાહિ વર્ણં' સપ્પાનામ્ અનીકાધિપતીનામ્ 'સોલસપ્પં આયરક્કલેવસાહસીણં' પોહસાનામ્ આત્મલક્ષકલેવસાહસીણામ્ 'અન્નેસિં ચ વહૂણં દાહિણિચ્છાણં' અન્યે-પાશ્ચ વહૂનાં દાક્ષિણાત્યાનામ્ 'વાણમંતરાણં' વાનવ્યતરાણામ્ 'દેવાણ ય દેવીણ ય કુંડલ ઔર ગંડસ્થલ કો ભર્ષણ કરને ચાલે કર્ણપીઠ નામક આભૂષણ કા ધારક હૈ । ઉસકે હાથોં મેં અદ્ભુત આભૂષણ હોતે હૈં । અદ્ભુત માલા યુક્ત મુગટ યા માલા કો ધારણ કરતા હૈ । કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરતા હૈ । કલ્યાણકારો ઔર ઉત્તમ માલા એવં અનુલેપન કો ધારણ કરતા હૈ । ઉસકી દેહ દેદીપ્યમાન હોતી હૈ । લમ્બી-વનમાલા કા ધારક હોતા હૈ । અપને દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો ઉચોતિત એવં પ્રભાસિત કરતા હૈ ।

વહ પિશાચેન્દ્ર કાલ તિછેં અસંખ્યાત લાલ નગરાવાસોં કા, ચાર હજાર સામાનિકલેવોં કા, સપરિવાર ચાર અગ્ગમહિપિયોં કા, તીનોં પરિષદોં કા, સાત અનીકોં કા, સાત અનીકાધિપતિયોં કા, સોલહ હજાર આત્મલક્ષકલેવો કા તથા અન્ય વહુસંખ્યક દાક્ષિણાત્ય વાન-છે. તે અંગદ, કુંડલ અને ગંડસ્થલને ભર્ષણ કરનારાં કર્ણપીઠ નામના આભૂષણના ધારક છે. તેમના હાથોમાં અદ્ભૂત આભૂષણ હોય છે. અદ્ભૂત માલા યુક્ત મુગટ અગર માલા અને મુગટ ધારણ કરે છે. કલ્યાણ કારી ઉત્તમ વસ્ત્રો પરિધાન કરે છે. તેમજ અનુલેપનને ધારણ કરે છે. તેમના દેહ દેદીપ્ય માન હોય છે. લાંબી વનમાલાના ધારક હોય છે. પોતાના વર્ણ આદિથી દશે દિશાઓને ઉચોતિત તેમજ પ્રભાસિત કરે છે.

તે પિશાચેન્દ્ર કાળ તિરછા અસંખ્યાત લાલ નગરાવાસોના ચાર હજાર સામાનિક લેવોના, સપરિવાર ચાર અગ્ગમહિપિયોના, ત્રણ પરિષ-દોના સાત અનીકોના, સાત અનીકાધિપતિયોના. સોલ હજાર આત્મ લક્ષક લેવોના તથા અન્ય બહુ સંખ્યક દાક્ષિણાત્ય વાનવ્યન્તર લેવો અને દેવિયો

देवानाञ्च देवीनाञ्च 'आहेवच्चं जाव विहरइ' आधिपत्यम् यावत् पौरपत्यम्, स्वामित्वम्, भर्तृत्वम्, महत्तरकत्वम्, कुर्वन् पालयन् महताऽहतनाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति-तिष्ठति, अथ उत्तरदिग्वासिपिशाचानां वक्तव्यतां पृच्छति-'उत्तरिल्लाणं पुच्छा' औत्तराणाम्-उत्तरदिग्वासिपिशाचानाम् देवानां स्थानानि कुत्र प्रज्ञप्तानि ? इति पृच्छा वर्तते, कुत्र खलु उत्तरदिग्वासिनः पिशाचाः देवाः परिवसन्ति ? प्रश्नाशयः, भगवान् उत्तरयति-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अहेव दाहिलिल्लाणं वक्तव्वया तहेव उत्तरिल्लाणंपि' यथैव दाक्षिणात्यानाम् पिशाचानां वक्तव्यता भणिता तथैव औत्तराणाम्-उत्तरदिग्वासिनामपि पिशाचानाम् वक्तव्यता भणितव्या 'णवरं' किन्तु नवरम्-पूर्वापेक्षयाऽत्रविशेषस्तु 'मंदरस्स पव्वयस्स

व्यन्तर देवो' और देवियों' का अधिपतित्व, स्वामित्व, भर्तृत्व तथा अग्रेसरत्व करता हुआ, उनका पालन करता हुआ, कुशल वादकों द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि वाद्यों की निरन्तर होने वाली ध्वनि के साथ दिव्य भोगोपभोगों को भोगता हुआ रहता है ।

अब उत्तर दिशा के पिशाच देवों की वक्तव्यता आरंभ की जाती है-

श्री गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! उत्तर दिशा के पिशाच देवों के स्थान कहाँ कहे हैं ? अर्थात् उत्तर दिशा के पिशाच कहाँ निवास करते हैं ?

श्री भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! जैसी दक्षिण दिशा के पिशाचों की वक्तव्यता कही है, वैसी ही उत्तर दिशा के पिशाचों की

ना अधिपतित्व, स्वामित्व, भर्तृत्व तथा अग्रेसरत्व करता था। तेमनुं पालन करता था। कुशल वादकों द्वारा वादित वीणा तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि वाद्योंना निरन्तर थनारा अवाजनी साथे दिव्य भोगोपभोगोने भोगवता रहे छे.

इसे उत्तर दिशाना पिशाच देवोनी वक्तव्यता आरंभ कराय छे

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे-भगवन् ! उत्तर दिशाना पिशाच देवोना स्थान कथां कहेला छे ? अर्थात् उत्तर दिशाना पिशाच देव कथां निवास करे छे ?

श्री भगवान् उत्तर दे छे-हे गौतम ! जेवी दक्षिण दिशाना पिशाचोनी वक्तव्यता कही छे, तेवीज उत्तर दिशाना पिशाचोनी वक्तव्यता कही देवी जेधये. तेमां विशेषता आ छे-मन्दर पर्वतना उत्तर दिग्गु लागमां मडाकाद

ઉત્તરેણ' મન્દરસ્ય પર્વતસ્ય ઉત્તરેણ, ઉત્તરદિગ્ભાગે 'મહાકાલે એત્ય પિસા-
યિંદે પિસાયરાયા પરિવસઈ' મહાકાલો નામ અત્ર પિશાચેન્દ્રઃ પિશાચરાજઃ
પરિવસતિ इति बोध्यः, 'યાવત્ વિહરઈ' યાવત્-મહર્દ્ધિકો મહાદ્યુતિકઃ, મહાયશાઃ
મહાબલઃ, મહાનુભાગઃ, મહાસૌખ્યો હારનિરાજિતવક્ષાઃ, કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિ-
તમુજઃ' અન્નદકુણ્ડલમૃગગણ્ડસ્થલકર્ણપીઠધારી વિચિત્રહસ્તાભરણઃ, વિચિત્રમાલા-
મૌલિઃ કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિદ્રિતઃ કલ્યાણકપ્રવરમાલયાનુલેપનધરો આસ્વર-
વોન્દિઃ પ્રલમ્બવનમાલાધરો દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશ ઉદ્ધોતયન્ પ્રમા-
સયન્ સ સ્થલુ તત્ર તિર્યગસંસ્થેયાનાં ભૌમેયનગરાવાસશતસદસ્રાણામ્ ચતુર્ણામ્

વક્તવ્યતા કહ લેની चाहिए । उसमें विशेषता यह है-मन्दर पर्वत
के उत्तर दिग् भाग में महाकाल नामक पिशाचेन्द्र, पिशाच राजा
निवास करता है, यावत् विचरता है । 'यावत्' शब्द से यह सम-
झना चाहिए-वह महाकाल पिशाचेन्द्र महर्द्धिक, महाद्युतिक, महा-
यशस्वी, महाबल, महानुभाग और महासौख्य है । उसका वक्षस्थल
हार से विराजमान रहता है । उसकी भुजाएं कटकों और त्रुटियों से
स्तब्ध रहती हैं । वह अंगद, कुण्डल और गण्डस्थल को घिसने वाले
कर्णपीठ नामक आभूषण का धारक होता है । उसके हाथों में अद्-
भुत आभूषण होते हैं । उसका झुकुट अद्भुत माला से युक्त होता
है । कल्याणकारी उत्तम वस्त्रों का परिधान करता है । कल्याणकर
उत्तम माला एवं अनुलेपन का धारक होता है । उसका शरीर
देदीप्यमान है । वह लम्बी वनमाला को धारण करता है । अपने दिव्य
वर्ण गंध आदि से दशों दिशाओं को उद्योतित और प्रभासित करता
हुआ वह तिर्छे असंख्य लाख भौमेय नगरवासों का, चार हजार

નામક પિશાચેન્દ્ર, પિશાચ રાજા નિવાસ કરે છે યાવત્ વિચરે છે. યાવત્ શબ્દથી
એમ સમજવું જોઈએ કે મહાકાલ પિશાચેન્દ્ર મહર્દ્ધિક, મહાદ્યુતિક, મહાય-
શસ્વી, મહાબલ, મહાનુભાગ અને મહાસૌખ્ય છે. તેમના વક્ષસ્થલ હારથી
વિરાજમાન છે. તેમની ભુજાઓ કટકો અને ત્રુટિોથી સ્તબ્ધ રહે છે. તે અંગદ
કુંડલ અને ગંડસ્થલને ઘસતાં કર્ણપીઠ નામક આભૂષણને ધારણ કરે છે. તેમના
મુગટ અદ્ભુત માલાથી યુક્ત હોય છે. કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્રોનું પરિધાન
કરે છે. કલ્યાણકર ઉત્તમ માલા તેમજ અનુલેપનના ધારક હોય છે. તેમનું
શરીર દેદીપ્યમાન છે લાંબી વનમાળાઓને ધારણ કરે છે. પોતાના દિવ્ય
વર્ણ ગંધ વિગેરેથી દશેદિશાઓને ઉદ્યોતિત અને પ્રભાસિત કરતા તે તિર્ચ્છા

સામાનિકસહસ્રાણામ્ ચતસ્રણાશ્ચાગ્રમહીણામ્ સપરિવારાણામ્ તિસ્રણાં પર્ષદાં
સપ્તાનામ્ અનીકાનામ્ સપ્તાનામ્ અનીકાધિપતીનામ્ પોડશાનામ્ આત્મરક્ષક-
દેવસાહસ્રીણામ્, અન્યેષાં ચ વહૂનામ્ ઔત્તરાઘાણામ્ ઉત્તરદિગ્વાસિના વાનવ્યન્ત-
રાણાં દેવાનાશ્ચ દેવીનાશ્ચ આધિપત્યં પૌરપત્યમ્ સ્વામિત્વં ભર્તૃત્વમ્ મહત્ત-
રકત્વમ્ કુર્વન્ પાલયન્ મહતાઽહતનાટયગીત વાદિત તન્ત્રીતલતાલ ત્રુટિત-
ઘનમૃદંગપટુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાનો વિહરતિ-તિષ્ઠતિ,
'एवं-जहा पिशायाणं तद्वा भूयाणंपि' एवं-पूर्वोक्तरीत्या यथा पिशाचानां देवानाम्-
वक्तव्यता भणिता तथा भूतानामपि देवानां वक्तव्यता भणितव्या, 'जाव गंध-
व्वाणं' यावद्-यक्षाणाम् राक्षसानाम् किन्नराणाम्, किम्पुरुषाणाम्, महोरगाणाम्
गन्धर्वाणाश्च वक्तव्यता भणितव्या, 'नवरं' पूर्वापेक्षया अत्र विशेषस्तु 'इंद्रेषु णाणत्तं

સામાનિક દેવોં કા, ચાર સપરિવાર અગ્રમહિપિયોં કા, ત્રીન પરિ-
ષદોં કા, સાત અનીકોં કા, સાત અનીકાધિપતિયોં કા, સોલહ હજાર
આત્મરક્ષક દેવોં કા તથા અન્ય વહુસંખ્યક ઉત્તર દિશા કે વાન-
વ્યન્તર દેવોં ઔર દેવિયોં કા અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ, સ્વામિત્વ,
ભર્તૃત્વ, એવં મહત્તરકત્વ કરતા હુઆ, ઉનકા પાલન કરતા હુઓં,
નૃત્ય, ગીત તથા કુશલ વાદકોં દ્વારા વાદિત વીણા, તલ, તાલ, ત્રુટિત,
મૃદંગ આદિ વાદ્યોં કી નિરન્તર હોને વાલી ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય
ભોગોપભોગોં કો ભોગતા હુઆ રહતા હૈ ।

જૈસી પિશાચ દેવોં કી વક્તવ્યતા કહી, વૈસી હી ભૂતો કી વક્ત-
વ્યતા સમજ લેની યાહિયે । ઔર વૈસી હી વક્તવ્યતા યક્ષોં, રાક્ષસોં,
કિન્નરોં, કિમ્પુરુષોં, મહોરગોં તથા ગન્ધર્વોં કી બી કહ લેની યાહિયે ।
મગર ઇસ વક્તવ્યતા મેં વિશેષતા યહ હૈ કિ ઇન સબ કે ઇન્દ્ર અલગ-

અસંખ્ય લાખ ભૌમેય નગરાવાસોના ચાર હજાર આત્મરક્ષક દેવોના તથા
અન્ય બહુ સંખ્યક ઉત્તર દિશાના વાનવ્યન્તર દેવો અને દેવિયોના અધિપતિત્વ
અગ્રેસરત્વ, સ્વામિત્વ તેમનું મહત્તરકત્વ કરતા રહિને તેમનું પાલન કરતા
રહિને, નૃત્ય ગીત તથા કુશલવાદકો દ્વારા વાદિત વીણા તલ, તાલ, ત્રુટિત,
મૃદંગ આદિ વાદ્યોના નિરન્તર થતા અવાજની સાથે દિવ્ય ભોગોપભોગને
ભોગવતા રહે છે.

જેવી પિશાચ દેવોની વક્તવ્યતા કહી, તેવીજ ભૂતોની વક્તવ્યતા પણ
સમજ લેવી જોઈએ અને તેવીજ વક્તવ્યતા યક્ષો, રાક્ષસો, કિન્નરો કિમ્પુરુષો
મહોરગો તથા ગન્ધર્વોની પણ કહેવી જોઈએ. પરન્તુ તે વક્તવ્યતામાં વિશેષ
તાં એ છે કે તે બધાના ઇન્દ્ર અલગ અલગ છે. તે આ પ્રકારે છે-દક્ષિણ અને

માણિયવ્વં इमेण विहिणा' इन्द्रेषु नानात्वं-पृथक्त्वम् विभिन्नत्व मित्यर्थः, भणि-
तव्यम् अनेन-वक्ष्यमाणेन, विधिना-प्रकारेण 'भूयाणं सुरुषपडिरूचा' भूतानां
दक्षिणोत्तराणाम् यथाक्रममिन्द्रौ सुरुषप्रतिरूपौ, 'जक्खाणं पुन्नभद्रमाणिभद्रा'
यक्षाणाम् दक्षिणोत्तराणाम् पूर्णभद्रमाणिभद्रौ इन्द्रौ, 'रक्खसाणं भीम महाभीमा
राक्षसानां दक्षिणात्त्यौत्तराहाणाम् भीममहाभीमौ इन्द्रौ 'किन्नराणं किन्नर-
किंपुरिसा' किन्नराणाम् दाक्षिणात्त्यौत्तराहाणाम् किन्नरकिम्पुरुषौ यथा
क्रममिन्द्रौ, 'किंपुरिसाणं सत्पुसिमहापुरिसा' किम्पुरुषाणाम् दाक्षिणात्त्यौ-
त्तराहाणाम् सत्पुरुषमहापुरुषौ यथाक्रममिन्द्रौ, 'महोरगाणं अइकाय महा काया'
महोरागाणाम् उरःपरि सर्पाणां अतिकायमहाकायौ यथाक्रमं दाक्षिणात्त्यौत्तराहाणा-
मिन्द्रौ, 'गंधव्वाणं गीयरइगीयजसा' गन्धर्वाणाम् दाक्षिणात्त्यौत्तराहाणाम् गीत-
रति गीतयशसौ यथाक्रममिन्द्रौ वर्तते, 'जाव विहरन्ति' यावत्-तौ च प्रत्येकम्
महर्द्धिकौ महाद्युतिकौ महायशसौ महाबलौ, महानुभागौ महासौख्यौ हारविराजि-
तवक्षसौ कटकत्रुटितस्तम्भितभुजौ अङ्गदकुण्डलमृष्टगण्डस्तलकर्णपीठ
धारिणौ विचित्रहस्ताभरणौ, विचित्रमालामौली कल्याणकप्रवरवस्त्रपरिहितौ

अलग हैं । वे इस प्रकार हैं-दक्षिण और उत्तर दिशा के भूतों के इन्द्र
क्रमशः सुरुष और प्रतिरूप हैं, यक्षों के इन्द्र पूर्ण भद्र और मणिभद्र
हैं, राक्षसों के भीम और महाभीम हैं, किन्नरों के किन्नर और
किम्पुरुष हैं, किम्पुरुषों के सत्पुरुष और महापुरुष हैं, महोरगों के
अतिकाय और महाकाय हैं तथा गन्धर्वों के गीतरति और गीतयश
हैं । एक-एक जाति के दो-दो इन्द्रों में से प्रथम दक्षिण दिशा का
और दूसरा उत्तर दिशा का समझना चाहिए ।

ये सभी इन्द्र महान् ऋद्धि, शुक्ति, यश, बल, प्रभाव और सुख
से सम्पन्न हैं । उनके वक्षस्थल हार से सुशोભિત होते हैं । उनकी
भुजाएं कटकों और त्रुटियों से स्तब्ध रहती हैं । वे अंगद, कुण्डल और

ઉત્તર દિશાના ભૂતોના ઇન્દ્ર અનુક્રમે સુરૂપ, અને પ્રતિરૂપ છે, યક્ષોના ઇન્દ્ર પૂર્ણ
ભદ્ર અને મણિભદ્ર છે, રાક્ષસોના ભીમ અને મહાભીમ છે, કિન્નરોના કિન્નર
અને કિંપુરૂષ છે. કિંપુરૂષોના સત્પુરૂષ અને મહાપુરૂષ છે, મહોરગોના અતિકાય
અને મહાકાય છે તથા ગંધર્વોના ગીતરતિ અને ગીતયશ છે. એક એક જાતિના
બે બે ઇન્દ્રોમાંથી પ્રથમ દક્ષિણ દિશાના અને બીજા ઉત્તર દિશાના સમજવા બેકએ.

આ બધા ઇન્દ્રો મહાન્ રૂઢિ, શુક્તિ, યશ, બલ, પ્રભાવ અને સુખથી
સંપન્ન છે. તેમના વક્ષસ્થલ હારથી સુશોભિત હોય છે તેમની ભુજાઓ કટકો
અને ત્રુટિઓથી અકકડ રહે છે.

કલ્યાણક પ્રવર માલ્યાનુલેપનધરૌ ભાસ્વરવોન્દી પ્રલમ્બવનમાલાધરૌ દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશ ઉદ્યોતયન્તૌ પ્રભાસયન્તૌ તૌ તત્ર સ્વેપાં સ્પેપામ્ અસંખ્યેય-ભૌમેયનગરાવાસશતસહસ્રાદીનામ્ આધિપત્યં પૌરપત્યાદિકં કુર્વન્તૌ પાલયન્તૌ મહતાઽહતનાટ્યગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતઘનમૃદંગપટુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાનૌ વિહરતઃ—આસતે इत्याशयः, उपर्युक्तेन्द्राणां संग्राहक गाथा द्वयमाह—कालेय महाकाले सुरूवपडिरूव पुन्नभदेय । तह चेव माणिभदे भीमेय तहा—महाभीमे ॥१४१॥ कालश्च महाकालः, सुरूपः प्रतिरूपः पूर्णभद्रश्च । तथा चैव माणिभद्रो भीमश्च तथा महाभीमः । “किन्नरकिंपुरिसे खलु सप्पुरिसे खलु तथा महापुरिसे । अङ्काय महाकाए गीयरई चेव गीयजसे” ॥१४२॥

કર્ણપીઠ કે ધારક હોતે હૈ । હાથોં મેં વિચિત્ર આભરણ ધારણ કરતે હૈ । ઉસકે મુકુટ અદ્ભુત માલા સે યુક્ત હોતે હૈ । વે કલ્યાણકારી એવં ઉત્તમ વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરતે હૈ । કલ્યાણકારી માલા ઓર અનુ-લેપન ધારણ કરતે હૈ । ઉનકા શરીર દેદીપ્યમાન હોતા હૈ । લમ્બી વનમાલા કો ધારણ કરતે હૈ । અપને દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત ઓર પ્રભાસિત કરતે હુએ, અપને—અપને અસં-ખ્યાત લાખ ભૌમેય નગરાવાસોં કા અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ આદિ કરતે હુએ, ઉનકા પાલન કરતે હુએ, નાટક, ગીત તથા કુશલ વાદકોં દ્વારા વાદિત વીણા, તલ, તાલ, ત્રુટિત, મૃદંગ આદિ કી નિરન્તર હોને વાલી ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય ભોગોપભોગોં કો ભોગતે હુએ રહતે હૈ ।

અવ હન કે ઇન્દ્રોં કે નામોં કા સંગ્રહ કરને વાલી દો ગાથાં કહતે હૈ—કાલ ઓર મહાકાલ, સુરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ, પૂર્ણભદ્ર ઓર મણિભદ્ર,

તેઓ અંગદ, કુંડલ, અને કર્ણપીઠના ધારક હોય છે. હાથોમા વિચિત્ર આભરણ ધારણ કરે છે. તેમના મુકુટ અદ્ભૂત માળાઓથી યુક્ત હોય છે. તેઓ કલ્યાણ કરી અને ઉત્તમ વસ્ત્રોનું પરિધાન કરે છે. કલ્યાણ કરી માળા અને અનુલેપન ધારણ કરે છે. તેમના શરીર દેદીપ્યમાન હોય છે. લાંબી વનમાળાને ધારણ કરે છે. અને પોતાના દિવ્ય વર્ણ ગન્ધ આદિથી દશેદિશાઓને ઉદ્યોતિત અને પ્રભાસિત કરતા પોતપોતાના અસંખ્યાત લાખ ભૌમેય નગરાવાસોના અધિપતિત્વ અગ્રેસરત્વ આદિ કરતા રહિને, તેમનું પાલન કરતા, નાટક ગીત કુશલ વાદકો દ્વારા વાદિત વીણા, તલ, તાલ, ત્રુટિત, મૃદંગ આદિના નિરન્તર થનારા ધ્વનિની સાથે દિવ્ય ભોગોપ ભોગોને ભોગવતા થકા રહે છે.

હવે એમના ઇન્દ્રોના નામોના સંગ્રહ કરનારી બે ગાથાઓ કહે છે—કાલ અને મહાકાલ, સુરૂપ અને પ્રતિરૂપ, પૂર્ણભદ્ર અને મણિભદ્ર, ભીમ અને મહાભીમ

કિન્નરકિમ્પુરુષઃ, खलु सत्पुरुषः खलु तथा महापुरुषः । अतिकायो महाकायो गीतरतिश्चैव गीतयशाः, इत्येते षोडशवानव्यन्तरेन्द्राः, अथ अवान्तरव्यन्तर-जातिभेदानां स्थानादिकं प्ररूपयितुमाह—‘कहि णं भंते ! अणवन्नियाणं देवाणं ठाणा पणत्ता ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! कुत्र खलु—कस्मिन् प्रदेशे अण-पर्णिकानां देवानाम् व्यन्तरावान्तरजातिविशेषाणाम्, स्थानानि—स्थित्यपेक्षया स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि—प्ररूपितानि ? तदेव विशदयितुं प्रकारान्तरेण पृच्छति—‘कहि णं भंते ! अणवन्निया देवा परिवसन्ति ?’ हे भदन्त ! कुत्र खलु—कस्मिन् प्रदेशे अणपर्णिका देवाः परिवसन्ति ? भगवान् उत्तरयति—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए’ अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः, ‘रयणामयस्स कंड-स्स’ रत्नमयस्य काण्डस्य उपरि समीपभागस्य, ‘जोयणसहस्सवाहल्लस्स’ योज-नसहस्रवाहल्यस्य—सहस्रयोजनविस्तारस्य ‘उवरिं’ उपरि, ऊर्ध्वभागे ‘जाव जोय-णसएसु’ यावत्—एकं योजन शतम् अवगाह्य, अथश्चैकं योजनशतं वर्जयित्वा मध्ये

भीम और महाभीम, किन्नर और किम्पुरुष, सत्पुरुष और महापुरुष, अतिकाय और महाकाय, गीतरति और गीतयश, ये सोलह वान-व्यन्तरो के इन्द्र हैं ॥१४१-१४२॥

अब वान-व्यन्तरो के उपभेदों के स्थान आदि की प्ररूपणा की जाती है—

श्री गौतम स्वामी ने प्रश्न किया—हे भगवन् ! अणपर्णिक देवों के, जो व्यन्तर देवों की एक विशेष जाति है, स्वस्थान कहां कहे हैं ? इसी प्रश्न के स्पष्टीकरण के लिए कहते हैं—हे भगवन् ! अणपर्णिक देव कहां निवास करते हैं ?

श्री भगवान् ने उत्तर दिया—हे गौतम, इस रत्नप्रभा पृथ्वी का जो रत्नमय काण्ड है, उसका विस्तार एक हजार योजन का है । उसमें से ऊपर और नीचे के एक-एक सौ योजन छोड़ कर मध्य के

કિન્નર અને કિંપુરુષ, સત્પુરુષ અને મહાપુરુષ, ગીતરતિ અને ગીતયશ; આ સોળ વાનવ્યન્તરોના ઈન્દ્ર છે. ॥ ૧૪૧-૧૪૨ ॥

હવે વાનવ્યન્તરોના ઉપભેદોના સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે

ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો—ભગવન્ ! અણુપર્ણિક દેવો કે જે વ્યન્તર દેવોની એક વિશેષ જાતિ છે, (તેમના) સ્વસ્થાન ક્યાં કહેલાં છે ? આ પ્રશ્નનું સ્પષ્ટી કરણ કરવા માટે કહે છે—ભગવન્ ! અણુપર્ણિક દેવો ક્યાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો જે રત્ન મય કાંડ છે, તેનો વિસ્તાર એક હજાર યોજનનો છે. તેમાંથી ઉપર તથા

અષ્ટસુ યોજનશતેષુ 'एत्थणं' અત્ર ચલુ-ઉપયુક્ત સ્થલે, 'अणवन्नियाणं देवा णं
'અણપર્ણિકાનાં દેવાનામ્ 'तिरियमसंखेज्जा' તિર્યગસંખ્યેયાનિ 'नगरावाससहस्सा'
નગરાવાસસહસ્રાણિ 'भवंतीतिमक्खायं' ભવન્તિ-इत्याख्यातं मया महावीरेण
અન્યૈશ્વતીર્થકૃદ્ભિઃ, ' ते णं जाव-पडिखा' તાનિ ચલુ-पूर्वोक्तानि नगरावा-
સસહસ્રાણિ, યાવત્ વહિર્ભાગે વૃત્તાનિ-वर्तुलानि, અન્તશ્ચતુરસ્રાણિ, અધોભાગે
પુષ્કરકર્ણિકાસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ, ઉત્કીર્ણાન્તરવિપુલગમ્भीરસ્વાતપરિસ્થાણિ, પ્રાકા-
રાટ્ટાલકકપાટતોરણપ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ, યન્ત્રશતઘ્નીમુશલમુસળ્લીપરિવારિતાનિ,
અયોધ્યાનિ, સદા જયાનિ, સદા ગુપ્તાનિ, અષ્ટચત્વારિંશત્કોટ્કરચિતાનિ, અષ્ટચ-
ત્વારિંશત્કૃતવનમાલાનિ, ક્ષેમાણિ શિવોનિ, કિઙ્કરામરદ્વંડોપરભિતાનિ, લિપ્તોપ-
લિપ્તમહિતાનિ ગોશીર્ષસરસરક્તચન્દનદર્દરદત્તપશ્ચાદ્ગુલિતલાનિ, ઉપચિતચન્દ-

આઠ સૌ યોજનોં મેં, અણપર્ણિક દેવોં કે નિછેં અસંખ્યાત લાચ
નગરાવાસ હેં, એસા મેંને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને કહા હે ।

વે નગરાવાસ યાવત્ પ્રતિરૂપ હેં, અર્થાત્ બાહર સે ગોલાકાર હેં,
અન્દર સે ચૌકોર હેં ઓર નીચે સે કમલ કી કર્ણિકા કે આકાર કે
હેં । વે વિશાલ ઓર ગંભીર સ્વાઈયોં તથા પરિસ્થાઓં સે ઘિરે હુણ હેં ।
પ્રાકારોં, અટ્ટાલકોં, કપાટોં, તોરણોં ઓર પ્રતિદ્વારોં સે યુક્ત હેં ।
યંત્રોં, શતઘ્નિયોં, મુશલોં ઓર મુસળ્લી નામક શસ્ત્રોં સે પરિવૃત્ત હેં,
હસ કારણ શત્રુઓં દ્વારા અયોધ્ય હેં ઓર અયોધ્ય હોને કે કારણ
સદા જયશીલ હેં, સદા સુરક્ષિત હેં । વે અડતાલીસ કોઠોં કી રચના
સે યુક્ત હે ઓર અડતાલીસ વનમાલાઓં સે સુશોભિત હેં । સવ
પ્રકાર સે નિરૂપદ્રવ હેં, મંગલમય હેં ઓર કિંકર દેવોં કે દંડોં દ્વારા
રક્ષિત હેં । લિપે-પુતે હોને કે કારણ પ્રશસ્ત હેં । ગોશીર્ષ તથા સરસ

નીચેના એક એક સે યોજન છોડીને મધ્યના આઠસો યોજનમાં અણપર્ણિક દેવોના
તિરર્થા અસખ્યાત લાખ નગરાવાસ છે, એમ મેં તથા અન્ય તીર્થકરોએ કહ્યું છે.

તે નગરાવાસ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે અર્થાત્ બહારથી ગોળાકાર છે. અન્દર
થી ચોરસ છે અને નીચેથી કમળની કર્ણિકાના આકારના છે. તેઓ વિશાળ અને
ગભીર ખાઈઓ તથા પરિખાઓથી ઘેરાયેલા છે પ્રાકારો, અટ્ટાલકો, કપાટો,
તોરણો અને પ્રતિદ્વારોથી યુક્ત છે. યંત્રો, શતઘ્નિયો, મુસલો મુસળ્લી નામક
અસ્ત્રોથી પરિવૃત્ત છે, એ કારણે શત્રુઓ દ્વારા અયોધ્ય હોવાને લીધે સદા
જયશીલ છે સદા સુરક્ષિત છે. તેઓ અડતાલીસ કોઠાઓની રચનાથી યુક્ત
છે અને અડતાલીસ વનમાળાઓથી સુશોભિત છે. બધી રીતે નિરૂપદ્રવ છે.
મંગલમય છે. અને કિંકર દેવોના દંડો દ્વારા રક્ષિત છે. લિપેલ ધૂંપેલ હોવાને

નકલશાનિ, ચન્દનઘટસુકૃતતોરણપ્રતિદ્વારદેશભાગાનિ, આસક્તોત્સિત્કવિપુલવૃત-
વ્યાધારિતમાલ્યદામકલાપાનિ, પશ્ચવર્ણસરસમુરભિન્નુક્તપુષ્પપુષ્પોપચારકલિતાનિ,
કાલાગુરુપ્રવરકુન્દરુષ્કતુરુષ્કધૂપમઘમઘાયમાનગન્ધોદ્ધૂતાભિરામાણિ, સુગન્ધવર-
ગન્ધિકાનિ, ગન્ધવર્તિભૂતાનિ અપ્સરોગણસંઘસંવિકીર્ણાનિ, દિવ્યત્રુટિતશબ્દસં-
પ્રણાદિતાનિ પતાકામાલાકુલાભિરામાણિ સર્વરત્નમયાનિ અચ્છાનિ શ્લક્ષ્ણાનિ,
મસ્ટણાનિ ઘટ્ટાનિ ઘટ્ટાનિ નીરજાંસિ નિર્મલાનિ નિષ્પંકાનિ નિષ્કઙ્કટચ્છાયાનિ
સપ્રમાણિ સશ્રીકાણિ, સમરીચિકાનિ, સોઘોતાનિ, પ્રસાદીયાનિ, દર્શનીયાનિ,
અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ, 'एत्थ णं' અત્ર સ્વલ-ઉપર્યુક્તસ્થલેષુ 'अणवन्नि-

रक्त चन्दन के हाथे उनमें लगे हैं जिनमें पांचों उंगलियां उछरी हुई
हैं। वे मंगल-कलशों से सुशोभित हैं। उनके प्रतिद्वार भाग में
चन्दन चर्चित घटों के सुन्दर तोरण बने हुए हैं। उनमें ऊपर से
नीचे तक लटकने वाले, विशाल और गोलाकार माल्यदामों के समूह
शोभायमान होते हैं। पांच वर्ण के ताजे और सौरभमय पुष्पों के
समूह के उपचार से युक्त हैं। कृष्ण अगर, उत्तम चीड़ा ओर लोधान
की महकती हुई सुगंध के समूह से अतिशय रमणीय हैं। उत्तम
सुगंध से सुगंधित और गंधद्रव्य गुटिका जैसे प्रतीत होते हैं। वे
अप्सरागणों के समूह से व्याप्त, दिव्य वाद्यों की ध्वनि से गूंजते
हुए, पताकाओं की माला से अत्यन्त रम्य, सर्वरत्नमय, स्वच्छ,
चिकने, कोमल, घटारेमटारे. नीरज, निर्मल, निष्पंक, निरावरण कान्ति
वाले, प्रभायुक्त, श्रीसम्पन्न, किरणों से युक्त, प्रकाशमय, प्रसन्नता-
जनक, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप हैं। इन उक्तस्थानों में

કારણે પ્રશસ્ત છે. ગોશીર્ષ તથા સરસ રક્તચન્દનના થાપાઓ તેમા પડેલા
છે કે જેમા પાચે આગળી ઉઠી આવેલ હોય છે. તેઓ મંગળ ક્ષણોથી
સુશોભિત છે. તેમના પ્રતિદ્વાર ભાગમાં ચન્દન ચર્ચિત ઘડાઓના સુન્દર તોરણ
બનેલા છે. તેઓમા ઉપરથી નીચે સુધી લટકતા વિશાળ અને ગોળાકાર પુષ્પ
હારોના સમૂહ શોભાયમાન લાગે છે. પાંચ રંગના તાલ અને સુગન્ધીદાર
પુષ્પોના સમૂહના ઉપચારથી યુક્ત હોય છે. કૃષ્ણ અગર, ઉત્તમ ચીડા, અને
લોખાનની મહેકતી સુગન્ધથી સુગન્ધિત અને ગન્ધ દ્રવ્યની ગોટીયો જેવા
પ્રતીત થાય છે. તેઓ અપ્સરા ગણોના સમૂહથી વ્યાપ્ત દિવ્ય વાદ્યોના ધ્વનિથી
ગૂંજતી, પતાકાઓની માળાથી અત્યન્ત રમ્ય; સર્વ રત્નમય, સ્વચ્છ, ચિક્ષુ
કોમળ, ઘાટમાટવાળા, નીરજ, નિર્મળ, નિષ્પંક, નિરાવરણ કાન્તિવાળા પ્રભા
યુક્ત, શ્રી સંપન્ન, કિરણોથી યુક્ત, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતા જનક, દર્શનીય

याणं देवाणं ठाणा' अणपणिकानां देवानाम् स्थानानि-स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि, 'उववाएणं-लोयस्स असंखेज्जइभागे' उपपातेन-उपपातापेक्षया लोकस्य असंख्येयभागः-असंख्येयतमो भागो वक्तव्यः 'समुग्घाएणं लोयस्स असंखेज्जइभागे' समुद्घातेन-समुद्घातापेक्षया लोकस्य असंख्येयभागः-असंख्येयतमो भागो वक्तव्यः 'सट्ठाणेणं लोयस्य असंखेज्जइभागे' स्वस्थानेन-स्वस्थानापेक्षया लोकस्य असंख्येयभागः-असंख्येयतमो भागो वक्तव्यः, 'एत्थणं बहवे' अणवन्निया देवा परिवसन्ति' अत्र खलु-उक्तस्थानेषु बहवः अणपणिका देवाः परिवसन्ति ते च 'महिद्धिया' महद्धिकाः, 'जहा पिसाया जाव विहरन्ति' यथा पिशाचाः प्रतिपादितास्तथा प्रतिपादनीया यावत्-महाद्युतिकाः, महायशसः, महाबलाः, महानुभागाः, महासौख्याः, हारविराजितवक्षसः, कटकुटितस्तम्भितभुजाः, अङ्गदकुण्डलमृष्टगण्डस्तलकर्णपीठधारिणः विचित्रहस्ताभरणाः, विचित्रमालामौलयः,

अणपणिक देवों के स्वस्थान निरूपण किए गए हैं। ये स्थान उपपात की अपेक्षा लोक के असंख्यातवें भाग में, समुद्घात की अपेक्षा भी लोक के असंख्यातवें भाग में और स्वस्थान की अपेक्षा भी लोक के असंख्यातवें में भाग में हैं। इन स्थानों में बहुत-से अणपणिक देव निवास करते हैं। वे महान् ऋद्धि के धारक हैं। और पिशाच देवों के समान यावत् विचरते हैं। इनका वर्णन पिशाच देवों के समान ही समझ लेना चाहिए, अर्थात् वे महाद्युति, महायशस्वी, महाबलवान्, महानुभाग, महान् सुख से सम्पन्न, हार से सुशोभित वक्षस्थल वाले, कटकों और त्रुटितों से स्तब्ध भुजाओं वाले, अङ्गद, कुण्डल और कर्णपीठ के धारक, हाथों में विचित्र आभूषण पहनने वाले, अद्भुत माला से सुशोभित मुकुट वाले, कल्याणकारी उत्तम

अलिङ्ग्य अने प्रतिङ्ग्य छे. आ कहेला स्थानोभां अणुपणिक देवोना स्वस्थान निङ्ग्य कुरायेलां छे. ते स्थानो उपपातनी अपेक्षाओ लोकना असंख्यातमा लागमां, समुद्घातनी अपेक्षाओ पणु लोकना असंख्यातमा लागमां अने स्वस्थाननी अपेक्षाओ पणु लोकना असंख्यातमा लागमां छे. आ स्थानोभां धणु अधा अणुपणिक देव निवास करे छे तेओ महान् इद्धिना धारक छे. अने पिशाच देवोना समान विचरे छे. तेमनुं पणुन पिशाच देवोनी समानज समञ्ज देवुं जेधओ. अर्थात् तेओ महाद्युति, महायशस्वी, महाबलवान् महानुभाग, महान् सुखी संपन्न हारथी सुशोभित वक्षस्थण वाणा, कटके अने त्रुटितोथी अककड लुलओवाणा अङ्गद, कुण्डल अने कर्णपीठना धारक, हाथोभां विचित्र आभूषण पहिरवाणा अद्भुत भाणोथी सुशोभित मुकुटवाणा,

કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ, કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનધરાઃ ભાસ્વરબોન્દયઃ પ્રલમ્બવનમાલાધરાઃ દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશ ઉદ્યોતયન્તઃ પ્રભાસયન્તઃ, તે સ્વલુ તત્ર સ્વેષાં સ્વેષામ્ અસંખ્યેયભૌમેયનગરાવાસગતસહસ્રાદીનામ્ આધિપત્યાદિકં કુર્વન્તઃ પાલયન્તો મહતાઽહતનાટચગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતધ્વનમૃદંગપટુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજાનાઃ વિહરન્તિ-આસતે इत्याशयः, અથ તેષામિન્દ્રૌ સન્નિહિતસામાન્યા નામકૌ પ્રરૂપયતિ-‘સન્નિહિયસામાના-इत्थं दुवे अणवन्निदा’ સન્નિહિતસામાન્યૌ અત્ર ઉપર્યુક્તાણપર્ણિકસ્થાનેષુ દ્વૌ અણપર્ણિકેન્દ્રૌ ‘અણવન્નિયકુમારરાયાણો’ અણપર્ણિકકુમારરાજાનો ‘પરિવસન્તિ’ પરિવસતઃ, તૌ ચ ‘મહિહિયા’ મહર્દિકૌ મહાધ્રુતિકૌ મહાયશસૌ મહાબલૌ મહાનુભાગૌ, મહાસૌખ્યૌ, હારવિરાજિતવક્ષસૌ, इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टौ बोध्यौ, ‘અવં જહા કાલમહાકાલાણં દોઠંપિ દાહિણિલ્લાણં ઉત્તરિલ્લાણં ય મણિયા’ અવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા કાલમહાકાલયોઃ દ્વયોરપિ દાક્ષિણાત્યૌત્તરાહ્યોશ્ચ મણિતાઃ-ઉક્તાઃ ‘તદા સન્નિહિયસામાનાણંપિ’ તથા-

વસ્ત્ર પહનને વાલે, કલ્યાણકારી ઉત્તમ માલા ઔર અનુલેપન-કો ધારણ કરને વાલે, દેદીપ્યમાન શરીર વાલે ઔર લમ્બી વનમાલા કે ધારક હોતે હૈં । વે અપને દિવ્ય વર્ગે એવં દિવ્ય ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત ઔર પ્રભાસિત કરતે હુએ અપને-અપને અસં-ખ્યાત લાગ્ન ભૌમેયનગરાવાસોં કા અધિપતિત્વ, સ્વામિત્વ, અગ્રેસરત્વ આદિ કરતે હુએ તથા ઉનકા પાલન કરતે હુએ, નૃત્ય, ગીત, કુશલવાદકોં દ્વારા વાદિત વીણા, તલ, તારલ, ત્રુટિત, મૃદંગ આદિ વાદ્યો કી નિરન્તર હોને વાલી ધ્વનિ કે સાથે દિવ્ય ભોગોપભોગ ભોગતે હુએ વિચરતે હૈં અર્થાત્ રહતે હૈં ।

અવ ઉનકે સન્નિહિત ઔર સામાન્ય નામકે ઇન્દ્રોં કી પ્રરૂપણા

કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેરવાવાળા કલ્યાણકારી-ઉત્તમ માલા અને અનુ-લેપનને ધારણ કરનારા દેદીપ્યમાન શરીરવાળા અને લાંબી વનમાળાઓના ધારક હોય છે. તેઓ પોતાના દિવ્ય વર્ણ તેમજ દિવ્ય ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને ઉદ્યોતિત અને પ્રભાસિત કરતા રહીને પોતપોતાના અસંખ્યાત લાગ્ન ભૌમેય નગરાવાસોનું અધિપતિત્વ, સ્વામિત્વ, અને અગ્રેસરત્વ આદિ કરતા થકા તથા તેમનું પાલન કરતા, નૃત્ય ગીત, કુશલ વાદિકો દ્વારા વાદિત વીણા તલ તારલ ત્રુટિત, મૃદંગ આદિ વાદ્યોના નિરન્તર થનારા ધ્વનિની સાથે દિવ્ય ભોગોપભોગ ભોગવતા થકા વિચરે છે અર્થાત્ રહે છે

હવે તેમના સન્નિહિત અને સામાન્ય નામકે ઇન્દ્રોની પ્રરૂપણા કરવામાં

સન્નિહિતસામાન્યયોરપિ મણિતવ્યાઃ કથિતવ્યા ઇત્યર્થ તેપાશ્ચ વ્યન્તરાવાન્તરાષ્ટ્ર-
જાતિભેદાનાં સંગ્રાહકગાથામાહ-‘સંગ્રહણીગાથા’ સંગ્રહણીગાથા-‘અણવન્નિય પળવ
ન્નિય ઇસિવાડ્ય-ભૂયવાડ્યા ચેવ । કંદિય મહાકંદિય કોહંડાપયંગણેવ ॥૧૪૩॥
અણપર્ણિક પળપર્ણિક ઋષિવાદિત ભૂતવાદિતાશ્ચૈવ । સ્કન્દિક મહાસ્કન્દિક
કૂષ્માણ્ડાઃ પતંગતશ્ચૈવ, અથ તેપામેવેન્દ્રસંગ્રાહકગાથાદ્વયમાહ-‘ઈમે ઇંદા’ ઈમે-
વક્ષ્યમાણાઃ ઇન્દ્રાઃ-સન્નિહિયા સામાણધાયવિધાણ ઇસીય ઇસિગાલે । ઈસર
મહેસરા હવંઙ સુવચ્છે વિસાલે ય ’ ॥૧૪૪॥ સન્નિહિતાઃ સામાન્યાઃ ધાતો-

કરતે હૈં-इन अणपर्णिक देवों के स्थानों में सन्निहित और सामान्य
नामक दो अणपर्णिकेन्द्र, अणपर्णिक राजा हैं । ये दोनों इन्द्र महर्द्विक
महाद्युतिक, महायशस्वी, महाबल, महानुभाग और महासुख से
सम्पन्न हैं । उनके वक्षस्थल हार से सुशोभित रहते हैं, इत्यादि
पूर्वोक्त सभी इन्द्रों के विशेषण यहां भी समझ लेना चाहिए । जैसे
काल और महाकाल दक्षिण और उत्तर दिशा के पिशाचेन्द्रों के
विषय में कहा है, उसी प्रकार सन्निहित और सामान्य नामक इन्द्रों
के विषय में भी कहना चाहिए ।

व्यन्तरो के अवान्तर जाति के भेदों की संग्राहिका गाथा करते हैं-
(१) अणपर्णिक (२) पणपर्णिक (३) ऋषिवादित (४) भूतवादित (५)
स्कन्दित (६) महास्कन्दित (७) कूष्माण्ड और (८) पतंग ये आठ
व्यन्तरो के अवान्तर भेद हैं ॥४३॥

इनके इन्द्रों के नामों की संग्रहणी गाथा इस प्रकार है-(१) सन्नि-
हित (२) सामान्य (३) धात (४) विधात (५) ऋषि (६) ऋषिवा (पा)

આવે છે-આ અણપર્ણિક દેવોના સ્થાનોમાં સન્નિહિત અને સામાન્ય એ નામના
એ અણપર્ણિકેન્દ્ર અણપર્ણિક રાજા છે. આ બંને ઇન્દ્ર મહર્દ્વિક, મહાદ્યુતિક
મહાયશસ્વી, મહાબલ મહાનુભાગ અને સુખથી સંપન્ન છે. તેમનું વક્ષસ્થલ
હારથી સુશોભિત રહે છે. વિગેરે પૂર્વોક્ત બધા ઇન્દ્રોના વિશેષણ અહીં પણ
સમજ લેવાં જોઈએ. જેમ કાલ અને મહાકાલ દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાના
પિશાચેન્દ્રોના વિષયમાં કહ્યું છે-એજ પ્રકારે સન્નિહિત અને સામાન્ય નામક
ઇન્દ્રોના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

વ્યન્તરોના જાતિ ભેદોની સંગ્રાહિકા ગાથા કહે છે-(૧) અણપર્ણિક
(૨) પણપર્ણિક (૩) ઋષિવાદિત (૪) ભૂતવાદિત (૫) સ્કન્દિત (૬) મહાસ્કન્દિત
(૭) ઇશ્વર કૂષ્માઙ અને પતંગ આ વ્યન્તરોના અવાન્તર ભેદો છે. ॥૪૩॥ તેના

साणं साणं जोइसिय विमाणावाससयसहस्साणं चउण्हं
सामाणियसाहस्सीणं च उण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं
परिसाणं, सत्तण्हं अणीयाणं सत्तण्हं अणीयाहिर्वईणं सोलसण्हं
आयरक्खदेवसाहस्सीणं जाव अन्नेसिं च वहूणं जोइसियाणं
देवाण देवीण य आहेवच्चं जाव विहरंति ॥सू० २३॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! ज्योतिष्काणाम् देवानां पर्याप्तापर्याप्तानां स्थानानि
प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! ज्योतिष्काः देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! अस्याः
रत्नप्रभायाः पृथिव्याः बहुसमरमणीयाद् भूमिभागात् सप्तनवति योजनशतम्
ऊर्ध्वम् उत्प्रेत्य दशोत्तरयोजनशतबाह्व्ये तिर्यगसंख्येये ज्योतिष्कविषये, अत्र
खलु ज्योतिष्काणां देवानां तिर्यगसंख्येयानि ज्योतिष्कविमानावासशतसहस्राणि

ज्योतिष्क देवों के स्थानादि की वक्तव्यता

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! जोइसियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त ज्योतिष्क देवों के स्थान
कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते ! जोइसिया देवा परिवसंति ?) हे भग-
वन् ! ज्योतिष्क देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम
(इमीसे) इस (रयणप्पभाए पुढवीए) रत्नप्रभा पृथ्वी के (बहुसम-
रमणिज्जाओ) विलकुल सम एवं रमणीय (भूमिभागाओ) भूमि
भाग से (सत्तणउइजोयणसए) सात सौ नव्वे योजन (उड्डुं उप्पइत्ता)
ऊपर जाकर (दसुत्तरजोयणसयवाहल्ले) एक सौ दश योजन के
विस्तार में (तिरियमसंखेज्जे जोइय विसए) तिछें में असंख्यात
ज्योतिष्क क्षेत्र में (एत्थ णं) यहां (जोइसियाणं देवाणं) ज्योतिष्क

ज्योतिष्क देवाना स्थानादिनी वक्तव्यता

ज्योतिष्क—(कहि णं भंते ! जोइसियाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता !)
भगवन् ! पर्याप्त अने अपर्याप्त ज्योतिष्क देवाना स्थान कथां कह्ता छे ?
(कहि णं भंते ! जोइसिया देवा परिवसंति ?) भगवन् ! ज्योतिष्क देव कथां निवास
करे छे ? (गोयमा !) हे गौतम (इमीसे) आ (रयणाप्पभाए पुढवीए) रत्नप्रभा
पृथ्वीना (बहुसमरमणिज्जाओ) बिलकुलसम तेमज रमणीय (भूमिभागाओ)
भूमिभागोशी (सत्तणउइजोयणसए) सातसो नव येअन (उड्डुं उप्पइत्ता) ऊपर
अधने (दसुत्तरजोयण सयवाहल्ले) अेक सो दश येअनना विस्तारमा तिरिय
मसंखेज्जे जोइसविसए) तिच्छा असंख्यात ज्योतिष्क क्षेत्रमां (एत्थ णं) अड्डीं
(जोइसियाणं देवाणं) ज्योतिष्क देवाना (तिरियं) तिच्छा (असंखेज्जा) असंख्यात

भवन्ति इत्याख्यातं, तानि खलु विमानानि अर्द्धकपित्थकसंस्थानसंस्थितानि सर्वस्फटिकमयानि, अभ्युद्गतोत्सृत प्रभासितानि इव विविधमणिकनकभक्ति-चित्राणि वातोद्भूतविजय वैजयन्ती पताकाच्छत्रातिच्छत्रकलितानि, तुङ्गानि, गगनतलानुलिखच्छिखराणि, जालान्तररत्नपञ्जरोन्मीलितवदमणिकनक स्तूपिकानि, विकसितशतपत्र पुण्डरीकतिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्राणि नानामणिमयदामालङ्कृतानि, अन्तोवह्निश्च श्लक्ष्णानि तपनीय रुचिरवालुकाप्रस्तटानि, सुखस्पर्शानि देवों के (तिरियं) तिछे (असंखेज्जा) असंख्यात (जोइसियविमाणा-वास सयसहस्सा) लाख ज्योतिष्कों के विमानावास (भवन्तीति मक्खायं) हैं, ऐसा कहा है । (ते णं विमाणा) वे विमान (अर्द्धकविट्ठगसंठाणसंठिया) आधे कवीठ के आकार के हैं (सव्वफलिहामया) पूर्णरूप से स्फटिकमय (अब्भुग्गयमूसियपहसिया) ऊपर उठे हुए और प्रभा से श्वेत (विविहमणिकणगरयणभत्तिचित्ता) विविध मणियों कनक और रत्नों की छटा से चित्र-विचित्र (वाउद्धयविजय-वेजयन्ती पडागाछत्ताइछत्तकलिया) हवा से उडती हुई विजय-वैज-यन्ती-पताका-छत्र-और अतिछत्रों से युक्त (तुंगा) ऊंचे (गगणतल-महिलंघमाणसिहरा) आकाशतल को उल्लंघन करने वाले शिखरों से युक्त (जालंतररयणपंजरुम्मिलियव्व) जालियों में लगे हुए रत्न मानों पींजरे से बाहर निकाले गए हैं (मणिरयणथूभियागा) मणियों तथा रत्नों की स्तूपिकाओं वाले (वियसियसयवत्तपुंडरीया) जिनमें शतपत्र और पुण्डरीक कमल खिले हैं (तिलयरयणइहचंदचित्ता)

(जोइसियविमाणावास सयसहस्सा) लाख ज्योतिष्क देवोंना विमानावास (भवन्तीति मक्खायं) छे, એમ કહ્યું છે (તેણં વિમાણા) તે વિમાનો (અર્ધકવિટ્ઠગ સંઠાણસંઠિયા) અર્ધા કવીઠના આકારના છે (સવ્વફલિહામયા) પૂર્ણ રૂપે સ્ફટિકમય (અબ્ભુગ્ગયમૂસિય પહસિયા) ઉઠાવદાર અને પ્રભાથી શ્વેત (વિવિહ મણિ કણગરયણભત્તિચિત્તા) વિવિધ મણિયો કનક અને રત્નોની છટાથી ચિત્ર વિચિત્ર (વાઉદ્ધયવિજયવેજયન્તીપડાગા છત્તાઈ છત્તકલિયા) હવાથી ઉડતી વિજય-વૈજ-યન્તી-પતાકા છત્ર અને અતિછત્રોથી યુક્ત (તુંગા) ઊંચે (ગગણતલમહિ લંઘમાણસિહરા) આકાશ તલને ઉલ્લંઘન કરવાવાળા શિખરોથી યુક્ત (જાલંતર રયણપંજરુમ્મિલિયવ્વ) બાળીયોમાં બડેલા રત્નો બાણે પિંજરામાંથી બહાર કાઢવામા આવ્યા હોય (મણિરયણથૂભિયાગા) મણિયો તથા રત્નોની સ્તૂપિકાઓ વાળા (વિયસિય સયવત્તપુંડરીયા) જેમાં શતપત્ર અને પુંડરીક કમલખિલેલાં છે (તિલયરયણઇહચંદચિત્તા) તિલકો તથા રત્નમય અર્ધચન્દ્રોથી ચિત્ર વિચિત્ર

સત્રીકાણિ, મુરૂપાણિ પ્રાસાદીયાણિ-દર્ગયાણિ, અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ, અત્ર સ્વલુ
જ્યોતિષ્કાણાં દેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સ્થાનાણિ પ્રજ્ઞાણિ, ત્રિષ્વપિય લોકસ્ય
અસંખ્યેયભાગે, તત્ર સ્વલુ વહવો જ્યોતિષ્કા દેવાઃ પરિવન્તિ, તદ્યથા-વૃહસ્પતયઃ,
ચન્દ્રાઃ, સૂર્યાઃ, શુક્રાઃ, શનૈશ્વરાઃ, રાહવઃ, ધૂમકેતવઃ બુધાઃ, અંગારકાઃ, તપ્ત-
પનીયકનકવર્ણાઃ, યે ચ ગ્રહાઃ જ્યોતિષ્કે ચારં ચરંતિ, કેતવશ્ચ ગતિરતિકાઃ અષ્ટા-

તિલકોં તથા રત્નમય અથેચન્દ્રોં સે ચિત્ર-વિચિત્ર (નાણામણિમયદામા-
લંકિયા) વિવિધ મણિમય માલાઓં સે અલંકૃત (અંતોવાહિં ચ સળ્હા)
અન્દર ઓર બાહર ચિકને (તવણિજ્જરુહલવાલુયપત્થડા) સ્વર્ણ કી
રુચિર વાલુકા કે પ્રસ્તદ વાલે (સુહ્રાસા) સુખદ સ્પર્શ વાલે (સસ્તિ-
રીયા) શ્રી સે સમ્પન્ન (સુરુવા) સુન્દર રૂપ વાલે (પાસાઈયા) પ્રસન્નતા-
જનક (દરિસણિજ્જા) દર્શનીય (અભિરુવા) અતિરમણીય (પડિરુવા)
અત્યન્ત સુન્દર (એત્થ ણં) યહાં (જોહસિયાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં)
પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત જ્યોતિષ્ક દેવોં કે (ઠાણા) સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહે
હેં (તિસુ વિ) તીનોં અપેક્ષાઓં સે મી (લોગસ્સ અસંખેજ્જહમાગે) લોક
કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં (તત્થ ણં) વહાં (વહવે) વહુ (જોહસિયા દેવા)
જ્યોતિષ્ક દેવ (પરિવસંતિ) નિવાસ કરતે હે (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર
(વહસ્સઈ) વૃહસ્પતિ (ચંદા) ચન્દ્ર (સૂરા) સૂર્ય (સુક્રા) શુક્ર (સણિચ્છરા)
શનૈશ્વર (રાહુ) રાહુ (ધૂમકેજ) ધૂમકેતુ (બુધા) બુધ (અંગારગા) મંગલ
(તત્તતવણિજ્જકળગવન્ના) તપ્ત તપનીય સ્વર્ણ કે સમાન વર્ણ વાલે (જો
ય) ઓર જો (ગહા) ગ્રહ (જોહસમ્મિ) જ્યોતિષ્ક ક્ષેત્ર મેં (ચારં ચરંતિ)

(નાણામણિમયદામાલંકિયા) વિવિધ મણિમય માળાઓથી અલંકૃત (અંતો વહિ
ચ સળ્હા) અંદરથી અને બહાર ચિકણુ (તવણિજ્જરુહલવાલુયા પત્થડા) સોના
ની રુચિર વાલુકા ના પ્રસ્તરવાળા (સુહ્રાસા) સુખદ સ્પર્શવાળા (પાસાઈયા)
પ્રસન્નતા જનક (દરિસણિજ્જા) દર્શનીય (અભિરુવા) અતિ રમણીય (પડિરુવા)
અત્યન્ત સુન્દર (એત્થ ણં) અહિં (જોહસિયાણ દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં)
પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જ્યોતિષ્ક દેવાના (ઠાણા) સ્થાન (પણ્ણત્તા) કહ્યાં છે
(તિસુવિ) ત્રણે અપેક્ષાઓથી પણ (લોગસ્સ અસંખેજ્જહમાગે) લોકના અસંખ્યત
મા ભાગમાં (તત્થ ણં) ત્યાં (વહવે) વહુ (જોહસિયા દેવા) જ્યોતિષ્કદેવ (પરિવ-
સંતિ) નિવાસ કરે છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (વહસ્સઈ) વૃહસ્પતિ (ચંદા)
ચન્દ્ર (સૂરા) સૂર્ય (સુક્રા) શુક્ર (સણિચ્છરા) શનૈશ્વર (રાહુ) રાહુ (ધૂમકેજ) ધૂમ
કેતુ (બુધા) બુધ (અંગારગા) મંગલ (તત્તતવણિજ્જકળગવન્ના) તપ્ત તપનીય
સ્વર્ણના સમાન વર્ણવાળા (જે ચ) અને જે (ગહા) ગ્રહ (જોહસમ્મિ) જ્યોતિષ્ક

विंशतिविधाः, नक्षत्र देवगणा नानासंस्थानसंस्थिताः, पञ्चवर्णाः तारकाः, स्थित-
लेख्याः, चारिणः अविश्राममण्डलगतिकाः, प्रत्येकनामाङ्क प्रकटितचिह्नमुकुटाः
महर्द्धिकाः, यावत् प्रभासयन्तः, ते खलु तत्र स्वेषां स्वेषां विमानावासशतसहस्राणाम्
स्वेषां स्वेषां सामानिकसहस्राणाम् स्वासां स्वासाम् अग्रमहिषीणाम् सपरिवाराणाम्,
स्वासां स्वासां पर्षदाम्, स्वेषां स्वेषाम् अनीकानाम्, स्वेषाम् स्वेषाम् अनीकाधिप-
तीनाम्, स्वासां स्वासाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्येषाञ्च बहूनां ज्योति-

गति करते हैं (केऊ य गइरइया) और गति में रत रहने वाला केतु
(अट्टावीसइविहा) अट्टाईस प्रकार के (नक्खत्तदेवतगणा) नक्षत्र देवों
का समूह (णाणा संठाणसंठियाओ) अनेक आकारों वाले (पंचवण्णओ)
पांच वर्णों के (तारयाओ) तारे (ठियलेस्सा) स्थित लेख्या वाले
(चारिणो) चलने वाले (अविस्साम मंडलगई) विना रुके मंडलगति
वाले (पत्तेयनामंकपगडियचिंधमउडा) प्रत्येक के मुकुट में अपने नाम
का चिह्न प्रकट है (महिड्डिया) महान् ऋद्धि के धारक (जाव पभासे-
माणा) यावत् प्रभासित होते हुए (ते णं) वे (तत्थ) वहां (साणं
साणं) अपने अपने (विमाणावाससयसहस्साणं) लाखों विमानों का
(साणं साणं सामाणिय साहस्सीणं) (अपने-अपने हजारों सामानिकों
का (साणं साणं अग्गमहिस्सीणं) अपनी-अपनी अग्रमहिषियों का
(सपरिवाराणं) परिवार सहित का (साणं साणं परिसाणं) अपनी-
अपनी परिषदों का (साणं साणं अणियाणं) अपने-अपने अनीकों
का (साणं साणं अणियाहिर्वईणं) अपने-अपने अनीकाधिपनियों का

क्षेत्रमां (चारं चरंति) गति करेछे (केऊय गइरइया) अने गतिमा रत रहेवा
वाणो केतु (अट्टावीसइविहा) अट्टावीस प्रकारना (नक्खत्तदेवतागणा) नक्षत्र
देवोना समूह (णाणासंठाण संठियाओ) अनेक आकारोवाणा (पंचवण्णाओ) पांच
वर्णोना (तारयाओ) तारोओ (ठियलेस्सा) स्थित लेख्यावाणा (चारिणो) चलवा
वाणा (अविस्साममंडलगई) रोडाणु सिवायनी मंडल गतिवाणा (पत्तेयनामंक
पागडियचिंधमउडा) प्रत्येकना मुकुटमां पोतपोताना नामना चिह्न प्रकट छे
(महिड्डिया) मंडान इद्धि धारक (जाव पभासेमाणा) यावत् प्रभासित थना (तेणं)
तेओ (तत्थ) त्यां (साणं साणं) पोतपोताना (विमाणावाससयसहस्साणं) लाखो
विमानोना (साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं) पोतपोताना डब्बरें सामानिकोना
(साणं साणं अग्गमहिस्सीणं) पोतपोतानी अग्रमहिषियोना (सपरिवाराणं) परिवार
साथेना (साणं साणं परिसाणं) पोतपोतानी परिषदोना (साणं साणं अणियाणं)
पोतपोतानी अनीकोना (साणं साणं अणियाहिर्वईणं) पोतपोताना अनीकाधि

ષ્ઠાણામ્ દેવાનાશ્ચ દેવીનાશ્ચ આધિપત્યમ્ યાવદ્ વિહરન્તિ, ચન્દ્રસૂર્યો અત્ર દ્વૌ જ્યોતિષ્કેન્દ્રૌ જ્યોતિષ્કરાજાનો પરિવસતઃ, મહર્દિકૌ યાવત્ પ્રભાસયન્તૌ, તૌ ચ તત્ર સ્વેષાં સ્વેષાં જ્યોતિષ્કવિમાનાવાસશતસહસ્રાણામ્ ચતસ્રણાં સામાનિક સાહસ્રીણામ્ ચતસ્રણામ્ અગ્રમહિષીણામ્ સપરિવારાણામ્, તિષ્ઠણાં પર્ષદામ્ સપ્તાનામ્ અનીકાનામ્, સપ્તાનામ્ અનીકાધિપતીનામ્ પોઢશાનામ્ આત્મરક્ષક દેવ સાહસ્રી-
(સાણં સાણં આયરક્ષદેવસાહસ્રીણં) અપને-અપને સહસ્રોં આત્મ-
રક્ષક દેવોં કા (અન્નેસિં ચ વહૂણં) ઔર વહુત-સે અન્ય (જોહસિયાણં)
જ્યોતિષ્ક (દેવાણ દેવીણ ય) દેવોં ઔર દેવિયોં કા (આહેવચ્ચં) અધિ-
પતિત્વ (જાવ) યાવત્ (વિહરંતિ) વિચરતે હૈં ।

(ચંદિમસૂરિયા) ચન્દ્રમા ઔર સૂર્ય (ઇત્ય) ઇનમેં (દુવે) દો (જોહ-
સિંદા) જ્યોતિષ્કોં કે ઇન્દ્ર (જોહસિયરાયાણો) જ્યોતિષ્કોં કા રાજા
(પરિવસંતિ) નિવાસ કરતે હૈં (મહિહ્દિયા જાવ પમાસેમાણા) મહર્દિક
યાવત્ પ્રકાશિત હોતે હુએ (તે ણં) વે (તત્થ) વહાં (સાણં સાણં) અપને
-અપને (જોહસિયવિમાણાવાસસયસહસ્રાણં) લાસ્રોં જ્યોતિષ્ક
વિમાનોં કા (ચઉણ્હં સામાણિયસાહસ્રીણં) ચાર હજાર સામાનિકોં
કા (ચઉણ્હં અગમહિસીણં) ચાર અગ્રમહિષિયોં કા (સપરિવારાણં)
પરિવાર સહિત (તિણ્હં પરિસાણં) ત્રીન પરિષદોં કા (સત્તણ્હં અણિયાણં)
સાત અનીકોં કા (સત્તણ્હં અણિયાહિર્વર્ણં) સાત અનીકાધિપતિયોં
કા (સોલસણ્હં આયરક્ષદેવસાહસ્રીણં) સોલહ હજાર આત્મરક્ષક

પતિયેના (સાણં સાણં આયરક્ષદેવસાહસ્રીણં) પોતપોતાના હુબરે આત્મ
રક્ષક દેવેના (અન્નેસિ ચ વહૂણં) અને ઘણા બધા બીજા (જોહસિયાણં) બ્યો-
તિષ્ક (દેવાણં દેવીણય) દેવો અને દેવિયેના (આહેવચ્ચં) અધિપતિત્વ (જાવ)
યાવત્ (વિહરંતિ) વિચરે છે

(ચંદિમ સૂરિયા) ચન્દ્રમા અને સૂર્ય (ઇત્ય) એઓમાં (દુવે) બે (જોહસિંદા)
બ્યોતિષ્કેના ઇન્દ્ર (જોહસિયરાયાણો) બ્યોતિષ્કેના રાજા (પરિવસંતિ) નિવાસ
કરે છે (મહિહ્દિયા જાવ પમાસેમાણા) મહર્દિક યાવત્ પ્રકાશિત થતા છતાં
(તે ણં) તેઓ (તત્થ) ત્યાં (સાણં સાણં) પોતપોતાના (જોહસિયવિમાણાવાસ-
સયસહસ્રાણં) લાખો બ્યોતિષ્ક વિમાનોના (ચઉણ્હં સામાણિયસાહસ્રીણં)-
ચાર હજાર સામાનિકોના (ચઉણ્હં અગમહિસીણં) ચાર અગ્રમહિષિયોના (સપ-
રિવારાણં) પરિવાર સહિત (તિણ્હં પરિમાણં) ત્રણ પરિષદોના (સત્તણ્હં અણિયાણં)
સાત અનીકોના (સત્તણ્હં અણિયાહિર્વર્ણં) સાત અનીકાધિપતિયેના (સોલસણ્હં
આયરક્ષદેવસાહસ્રીણં) સોલ હજાર આત્મરક્ષક દેવેના (અન્નેસિં ચ વહૂણં

ગામ્ યાવદ્ અન્યેષાશ્ચ વહૂનામ્ જ્યોતિષ્કાનામ્ દેવાનાં દેવીનાશ્ચ આધિપત્યમ્
યાવદ્ વિહરન્તિ ॥સૂ. ૨૩॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકજ્યોતિષ્કાણામ્ દેવાનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિ-
તુમાહ—‘કહિ ણં મંતે ! જોહસિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થલ—કસ્મિન્ પ્રદેશે, જ્યોતિષ્કાણાં ચન્દ્રસૂર્યગ્રહનક્ષત્ર-
તારાણાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ સ્થાનાનિ—સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞાનિ—પ્રરૂપિ-
તાનિ સન્તિ ? તદેવ પ્રકારાન્તરેણ વિશદયિતું પૃચ્છતિ ‘કહિ ણં મંતે ! જોયસિયા દેવા
પરિવસન્તિ હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થલ—કસ્મિન્ પ્રદેશે, જ્યોતિષ્કશ્ચન્દ્રાદયો દેવાઃ પરિવ-
સન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઈમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’
અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘વહુસમરમણિજ્ઞાઓ’ વહુસમરમણીયાત્—અત્યધિક
કમનીયસમતલાદ્ ‘ભૂમિભાગાઓ’ ભૂમિભાગાત્ ભૂમિપ્રદેશાત્ ‘સત્તણહજોયણસણ’
સમ્પન્નવત્યધિકયોજનશતમ્ ‘ઉઢું ઉપ્પહત્તા’ ઊર્ધ્વમ્ ઉપરિભાગે ઉત્પ્રેત્ય—ઉદ્ગત્ય,
દેવોં કા (અન્નેસિં ચ વહૂણં જોહસિયાણં દેવાણં દેવીણ ચ) અન્ય મી
વહુત—સે જ્યોતિષ્ક દેવોં ઔર દેવિયોં કા (આહેવચ્ચં) આધિપત્ય
(જાવ વિહરન્તિ) યાવન્ રહતે હૈં ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—અથ પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત જ્યોતિષ્ક દેવોં કે સ્થાનાદિ
કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે ભગવન્ !
પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર ઔર તારારૂપ જ્યોતિષ્ક
દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે ગણે હૈં ? સ્પષ્ટીકરણ કે લિણ પુનઃ વહી પ્રશ્ન
દોહરાતે હૈં—હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—હે ગૌતમ ! હસ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે
અત્યધિક રમણીય સમતલ ભૂભાગ સે સાત સૌ નઁવે (૭૯૦) યોજન

. જોહસિયાણં દેવાણં દેવીણ ચ) અને બીજા પણુ ઘણુ બધા જ્યોતિષ્ક દેવ અને દેવિયો
ના (આહેવચ્ચ) આધિપત્ય કરતાથકા (જાવ વિહરન્તિ) યાવત્ વિચરે છે ॥ ૨૩ ॥

ટીકાર્થ—હવે પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત જ્યોતિષ્ક દેવોના સ્થાનાદિની પ્રશ્નપણા
કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ચન્દ્ર, સૂર્ય,
ગ્રહ નક્ષત્ર અને તારા રૂપ જ્યોતિષ્ક દેવોના સ્થાન કયાં કહેલાં છે ? સ્પષ્ટીકરણને
માટે ફરી તેજ પ્રશ્નને વિસ્તારે છે—ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવ કયાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના અત્યધિક
રમણીય સમતલ ભૂભાગથી સાતસો નેવું ૭૯૦ યોજન ઊપર જઈને એક સો
દશ યોજનના વિસ્તારમાં અને તિર્યઠા અસંખ્યાત જ્યોતિષ્ક ક્ષેત્રમાં, જ્યોતિ-

‘દસુત્તરજોયણસયવાહલ્લે’ દશોત્તરયોજનશતવાહલ્લે-દશયોજનાધિકશતયોજન-
વિસ્તારે, ‘તિરિયમસંસ્થેજ્જે’ તિર્યગસંસ્થેયે જોઈસવિસર્ણ’ જ્યોતિષ્કવિષયે-
જ્યોતિષ્કક્ષેત્રે જ્યોતિષ્કદેશે इत्यर्थः, ‘एत्थ णं’ અત્ર સ્વલ્પ ઉક્તસ્થલે, ‘જોઈ-
સિયાણં દેવાણં’ જ્યોતિષ્કાનામ્ દેવાનામ્ ‘તિરિયમસંસ્થેજ્જા’ તિર્યગસંસ્થેયાનિ
‘જોઈસિયવિમાણાવાસસયસહસ્સા’ જ્યોતિષ્કવિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ-લક્ષજ્યો-
તિષ્કવિમાનાવાસાઃ ‘ભવંતીતિમવ્સાયાં’ અવન્તિ इत्याख्यातं-પ્રતિપાદિતમ્, મયા
મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ ત્રયોવિંશતિ તીર્થકૃદ્ભિઃ, ‘તે ણં વિમાણાં’ તાનિ સ્વલ્પ વિમાનાનિ
‘અર્દ્ધકપિટ્થગસંઠાણસંઠિયા’ અર્દ્ધકપિટ્થકસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ-કપિટ્થસ્યાર્દ્ધમ્-
અર્દ્ધકપિટ્થં તસ્ય સંસ્થાનેન-આકારેણેવ, સંસ્થિતાનિ-વ્યવસ્થિતાનિ इत्यર્દ્ધક-
પિટ્થકસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ, ‘સવ્વફલિહામયા’ સર્વસ્ફટિકમયાનિ-સર્વાત્મનાકા-
કત્સર્યેન સ્ફટિકમયાનિ इत्यर्थः, ‘અભ્યુદ્ગમ્મસિયપહસિયાઈવ’ અભ્યુદ્ગતોત્સ-
તપ્રભાસિતાનિ, અભ્યુદ્ગતા-આભિમુખ્યેન વિનિર્ણતયા ઉત્સતયા-પ્રાવલ્યેન
સર્વાસુ દિક્ષુ પ્રસૃતયા, પ્રભયાદીપ્તયા, સિતાનિ-શ્વેતાનિ इत्यભ્યુદ્ગતોત્સતપ્રભા-
સિતાનિ ઇવ, ‘વિવિહમણિક્કનગરયણમત્તિચિત્તા’ વિવિધમણિક્કનકરત્નમત્તિચિ-
ત્રાણિ, વિવિધાનામ્-અનેકપ્રકારાણામ્ મણિક્કનકરત્નાનાં મત્તિભિર્વિશેષચ્છટા-
ભિશ્ચિત્રાણિ-આશ્ચર્યરૂપાણિ इति વિવિધમણિક્કનકરત્નમત્તિચિત્રાણિ, ‘વાઉદ્ધુય-
વિજય વેજયંતીપટ્ટાગાહત્તાઈછત્તકલિયા’ વાતોદ્ધૂતવિજયવૈજયન્તીપટ્ટાકા છત્રા-

ऊपर जाकर एक सौ दश योजन के विस्तार में और तिछें असंख्यात
ज्योतिष्क क्षेत्र में, ज्योतिष्क देवों के तिछें असंख्य लाख ज्योतिष्क
विमान हैं, ऐसा यैने तथा अन्य तीर्थकरों ने भी कहा है ।

ये ज्योतिष्क विमान अर्द्ध कपित्थ-आये कबीठ के आकार के हैं,
सर्वात्मना स्फटिकमय हैं, खूब ऊंचे उठे हुए होने से सभी दिशाओं
में फैली हुई प्रभा के कारण श्वेत से हैं, अनेक प्रकार के मणियों एवं
कनक-रत्नों की विशेष छटा के कारण विस्मयजनक हैं । हवा से
उड़ती हुई विजय वैजयन्ती, पताकाओं, छत्रों और अतिछत्रों से युक्त

૭૩ દેવાનાં તિછાં અસંખ્યાત લાખ જ્યોતિષ્ક વિમાનો છે. એવું મેં તથા
અન્ય તીર્થકરોએ પણ કહ્યું છે.

આ જ્યોતિષ્ક વિમાન અર્ધકપિટ્થ અર્ધા કોઠાના આકારના છે સર્વાત્મના
સ્ફટિકમય છે. ખૂબ ઊંચે ઉઠેલ હોવાથી બધી દિશાઓમાં ફેલાયેલ પ્રભાથી
શ્વેત સરખાં છે, અનેક પ્રકારના મણિયો અને કનક રત્નોની વિશેષ છટાને
કારણે વિસ્મય જનક છે. હવાથી ઉડતી વિજય વૈજયન્તી પટાકાઓ છત્રો અને

તિચ્છત્રકલિતાનિ-વાતોદ્ધૂતાભિઃ-પવનકમ્પિતાભિઃ અભ્યુદયરૂપવિજયસૂચકવૈ-
જયન્તીનામપતાકાભિઃ, છત્રાતિચ્છત્રૈઃ-ઉપર્યુપરિસ્થિતચ્છત્રૈશ્ચ કલિતાનિ-
યુક્તાનિ इति वातोद्धूतविजयवैजयन्तीपताकाछत्रातिच्छत्रकलितानि, 'તુંગા'
તુઙ્ગાનિ-ઉન્નતાનિ અતएव 'गगणतलमहिलंघमाणिसिहरा' गगनतलानुलिखच्छि-
खराणि, गगनतलम्-आकाशतलम् अनुलिखत्-उलङ्घयत् स्पृशदित्यर्थः, શિખરં
યેષાં તાનિ ગગનતલાનુલિખચ્છિખરાણિ, 'जालंतररयणपंजलुभिमलियव्व'-जाला-
न्तर रत्नानि पञ्जरोन्मीलवद्-जालानां-गृहकुड्येषु निर्मितानां गवाक्षरूपाणाम्
અન્તરેપુ-મધ્યેષુ વિશિષ્ટશોભાનિમિત્તં રત્નાનિ યત્ર તાનિ જાલાન્તરરત્નાનિ, પજ્જ-
રાદુન્મીલિતમિવ-નિસ્સારિતમિવેતિ પજ્જરોન્મીલિતવદ્ યથા વંશાદિમય પ્રચ્છાદન-
વિશેષાદ્ વહિષ્કૃતમ્ કિમપિ વસ્તુ અત્યન્તાવિનષ્ટકાન્તિત્વાત્ શોભતે તથા તાન્યપિ
વિમાનાનિ શોભમાનાનિ વર્તન્તેઈતિ ભાવઃ, 'मणिकणमथूभियागा' मणिकनक-
સ્તૂપિકાનિ, મણિકનકાનાં સ્તૂપિકા-શિખરં યેષાં તાનિ મણિકનકસ્તૂપિકાનિ,
તથા 'वियसियसयवत्तपुंडरीयतिलयरयणढूचंदचित्ता' विकसितशतपत्रपुण्डरीक

हैं। वैजयन्ती अभ्युदय की सूचक होती है। छत्र के ऊपर बने हुए
छत्र अतिछत्र कहलाते हैं। वे विमान ऊंचे हैं, इतने ऊंचे कि
उनके शिखर आकाश-तल का उल्लंघन करते हैं। उनकी दीवारों
की जालियों के बीच-बीच में विशिष्ट शोभा के लिए जो रत्न जड़े
हैं वे ऐसे जान पड़ते हैं जैसे अभी-अभी पींजरे से निकाले हों।
तात्पर्य यह है कि जैसे वांस आदि के किसी पात्र में से निकाली हुई
कोई वस्तु एकदम स्वच्छ-चमकती हुई होती है, उसकी कान्ति फीकी
नहीं होती, उसी प्रकार वे विमान भी एकदम चमचमाते हुए हैं।
उनके शिखर मणियों और स्वर्ण के द्वार आदि प्रदेशों में प्रतिकृत
रूप से खिले हुए शतपत्र और पुण्डरीक कमल स्थापित हैं, दीवार

અતિછત્રોથી યુક્ત છે. વૈજયન્તી અભ્યુદયની સૂચક હોય છે છત્રના ઉપર
બનેલા છત્ર અતિછત્ર કહેવાય છે. તે વિમાનો ઊંચા છે. એટલાં ઊંચાં છે કે
તેમના શિખર આકાશતલનું ઉલ્લંઘન કરે છે. તેમની દિવાલોની બળીયોની
વચ્ચમાં વચ્ચમાં વિશિષ્ટ શોભા માટે જે રત્નો જડ્યાં છે તે એવાં દેખાય છે કે
અત્યારે જ પીંજરામાંથી કાઢ્યાં હોય. તાત્પર્ય એ છે કે જેમ વાંસ આદિના
કોઈ પાત્રમાંથી કાઢેલી કોઈ વસ્તુ એકદમ સ્વચ્છ ચક્રચકાટ હોય છે. તેની
કાન્તિ ફીકી નથી હોતી તેવીજ રીતે તે વિમાનો પણ એક દમ ચક્રચકાટ
હોય છે. તેમના શિખર મણિના અને સોનાના હોય છે. તેમના દ્વાર વિગેરે
પ્રદેશોમાં પ્રતિકૃતિ રૂપે ખિલતા શતપત્ર અને પુંડરીક કમલ મૂકેલ હોય છે.

તિલકરત્નાર્દ્ધચન્દ્રચિત્રાણિ, દ્વારાદૌ પ્રતિકૃતિત્વેન સ્થાપિતૈઃ વિકસિતૈઃ શતપત્રૈઃ પુન્ડરીકૈશ્ચ મિત્યાદિષુ પુન્ડ્રરૂપાકારેણ કૃતૈસ્તિલકૈઃ, દ્વારાદિષુ કૃતૈઃ રત્નમયાર્દ્ધચન્દ્રૈશ્ચત્રિવિચિત્રાણિ વિકસિતશતપત્રપુન્ડરીકતિલકરત્નાર્દ્ધચન્દ્રચિત્રાણિ 'નાનામયદામાલંક્રિયા' નાનામણિમયદામાલઙ્કૃતાનિ, નાનામણિમયૈર્દામભિર્માલાભિરલઙ્કૃતાનિ-ભૂપિતાનિ, इति नानामणिमयदामालङ्कृतानि 'अंतो वहिच सण्हा' अन्तः-मध्ये, वहिश्च-बाह्यप्रदेशे श्लक्ष्णानि-ममृणानि-कोमलानि 'तवणिज्जरुइलवालुयापत्थडा' तपनीयरुचिरवालुकाप्रस्तटानि, तपनीयम्-सुवर्णविशेषस्तन्मय्याः रुचिरायाः वालुकायाः प्रस्तटो येषु तानि तपनीयरुचिरवालुकाप्रस्तटानि, 'सुहफासा' सुखस्पर्शानि सुखः-सुखजनकः स्पर्शो येषां येषु वा तानि सुखस्पर्शानि, शुभस्पर्शानि वा, 'सस्सिरिया' सश्रीकाणि, श्रिया-लक्ष्म्या, परमशोभया सहितानि सश्रीकाणि, 'सुरूवा' सुरूपाणि, शोभनं रूपं येषां तानि सुरूपाणि, 'पासाइया' प्रसादीयानि प्रसादाय प्रसत्तये आनन्दाय हितानि प्रसादीयानि प्रासादिकानि वा, प्रसादजनकानि इति तदर्थः, 'दरिसणिज्जा' दर्शनीयानि दर्शनयोग्यानि, 'अभिरूवा' अभिरूपाणि परमरमणीयानि, 'पडिरूवा' प्रतिरूपाणि तानि भवनानि अत्यन्तकमनीयानि, सन्ति, 'एत्थ णं' अत्र खलु-उपर्युक्तस्थलेषु 'जोइसियाणं देवाणं' ज्योतिष्काणाम् चन्द्रा-

આદિ મેં પુણ્ડ્રાકાર બનાયે હુએ તિલક હેં તથા દ્વાર આદિ મેં રત્નમય અર્દ્ધચન્દ્ર બને હેં । इनके कारण वे अद्भुत प्रतीत होते हैं । वे विविध प्रकार की मणिमय मालाओं से विभूषित हैं । भीतर और बाहर से चिकने हैं । उनमें तपनीय, स्वर्ण की रुचिर बालुका के प्रस्तट हैं । उनका स्पर्श बड़ा सुखद है या शुभ है । वे परम श्री-शोभा से ससम्पन्न, सुन्दर रूप वाले, दर्शक के चित्त में प्रसन्नता उत्पन्न करने वाले, दर्शनीय, अभिरूप-परम रमणीय तथा प्रतिरूप अर्थात् अत्यन्त कमनीय हैं । इन स्थानों में पर्याप्त तथा अपर्याप्त चन्द्र आदि ज्योतिष्क देवों के स्वस्थान निरूपण किए गए हैं । ये स्थान स्वस्थान उपपात

દિવાલ આદિમાં પટ્ટાકાર બનાવેલ તિલક છે. તથા દ્વાર આદિમાં રત્નમય અર્ધ ચન્દ્ર બન્યા હોય છે. એ કારણે અદ્ભુત દેખાય છે. તેઓ વિવિધ પ્રકારની રત્નમય માળાઓથી વિભૂષિત છે. અંદર અને બહારથી ચિકણુ છે. તેમનામાં તપાવેલ સોનાની સરળી વાલુકાઓના સુંદર પ્રસ્તટ છે, તેમના સ્પર્શ ઘણા સુખદ છે અગર શુભ છે તેઓ પરમશ્રી-શોભાથી સંપન્ન, સુન્દર રૂપવાળા દર્શકના ચિત્તમાં પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરવાવાળા, દર્શનીય, અલિરૂપ, પરમ રમણીય. તથા પ્રતિરૂપ અર્થાત્ અત્યન્ત કમનીય છે. આ સ્થાનોમાં પર્યાપ્ત

દીનામ્ દેવાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનામ્ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’ સ્થા-
નાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞમાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, ‘તિસુ વિ લોગસ્સ’
-અસંખેજ્જઇમાગે’ ત્રિષ્વપિ-સ્વસ્થાનોપપાતસમુદ્ધાતલક્ષણેષુ ત્રિષ્વપિ સ્થાનેષુ
વિપયે इत्यर्थः लोकस्य असंख्येयभागः-असंख्येयतमो भागो वक्तव्यः, ‘तत्थ णं
बहवे जोइसिया देवा परिवसंति’ तत्र खलु-उपर्युक्तस्थानेषु बहवो ज्योतिष्का
देवाः परिवसंति ‘तं जहा’ तद्यथा ‘बहिस्सई’ बृहस्पतिः, ‘चंदा’ चन्द्रः ‘सूरा’
सूर्याः, ‘सुक्का’ शुक्राः, ‘सणिच्चरा’ शनिश्चराः, ‘राहू’ राहूः, ‘धूमकेऊ’ धूम-
केतवः, केतव इत्यर्थः, ‘बुधा’ बुधाः, ‘अंगारगा’ अङ्गारकाः-कुजाः, मङ्गला
इत्यर्थः, ते कीदृशा इत्याह-‘तत्ततवणिज्जकणगवन्ना’ तप्ततपनीयकनकवर्णाः,
तप्तस्य-अग्निध्मातस्य तपनीयस्य सुवर्णविशेषस्य कनकस्य वर्ण इव वर्णो येषां
ते तप्ततपनीयकनकवर्णाः किञ्चिद्रक्तवर्णाः इत्याशयः, ‘जे य गहा जोइसम्मि चारं-
चरंति’ ये च ग्रहाः-उपर्युक्तभिन्नाः, ज्योतिष्के चारं चरन्ति-परिभ्रमन्ति, केऊ
य गइरइया’ केनवः, ये च गतिरतिकाः-गतौ रतिर्येषां ते गतिरतिकाः ‘अट्ठा-
वीसइविहा’ अष्टाविंशतिविधाः ‘नक्खत्तदेवतगणा’ नक्षत्रदेवणाः सन्ति ते सर्वे-
ऽपि-‘णाणासंठाणसंठियाओ’ नानासंस्थानसंस्थिताः, तपनीयकनकवर्णाश्च, ‘पंच-
वन्नाओ तारयाओ’ पञ्चवर्णास्तारकाः सन्ति, एते च पूर्वोक्ताः सर्वेऽपि ज्यो-

और समुद्घात-तीनों अपेक्षाओं से लोक के असंख्यातवें भाग में
हैं। इन स्थानों में बहुत से ज्योतिष्क देव निवास करते हैं। वे इस
प्रकार हैं-बृहस्पति, चन्द्र, सूर्य, शुक्र, शनैश्चर, राहु, धूमकेतु-केतु,
बुध, मंगल, ये ज्योतिष्क देव अग्नि में तपाये हुए तपनीय (वर्ण के
के समान किंचित् रक्त वर्ण हैं। इनके अतिरिक्त जो ग्रह ज्योतिष्क
क्षेत्र में परिभ्रमण करते हैं, गीत में रति रखने वाला केतु, अट्ठाईस
प्रकार के नक्षत्र देवगण तथा विविध आकार वाले पांच वर्ण के
तारक, ये सभी ज्योतिष्क देव हैं।

તથા અપર્યાપ્ત ચન્દ્ર આદિ જ્યોતિષ્ક દેવાના સ્વસ્થાન નિરૂપણ કરાયેલ છે.
તે સ્થાનો, સ્વસ્થાન ઉપપાત અને સમુદ્ધાત-ત્રણે અપેક્ષાઓથી લોકના અસં-
ખ્યાતમા ભાગમાં છે. એ સ્થાનોમાં ઘણા બધા જ્યોતિષ્ક દેવ નિવાસ કરે છે.
તેઓ આ પ્રકારે છે-બૃહસ્પતિ, ચન્દ્ર, સૂર્ય, શુક્ર, શનૈશ્ચર રાહુ; ધૂમકેતુ, બુધ,
મંગળ આ જ્યોતિષ્ક દેવ અગ્નિમાં તપ સુવર્ણના સમાન કાંઈક લાલ રંગના
છે. આના સિવાય જે થ્રદુ જ્યોતિષ્ક ક્ષેત્રોમાં પરિભ્રમણ કરે છે. ગતિમા રતિ
રાખવાવાળો કેતુ અઠ્યાવીસ પ્રકારના નક્ષત્ર દેવગણ તથા વિવિધ આકારવાળા
પાંચ-વર્ણના તારક આ બધા જ્યોતિષ્ક દેવ છે.

તિષ્ઠાઃ દેવાઃ, 'ઠિયલેસા' સ્થિતલેશ્યાઃ-વ્યવસ્થિતતેજોલેશ્યાઃ ભવન્તિ, તથા 'ચારિણો અવિસ્સામમંડલગર્હ' યે ચ ચારિણશ્ચારરતાઃ સન્તિ તે અવિશ્રામમણ્ડલગતિકાઃ, અવિશ્રામેણ-નિરન્તરતયા મણ્ડલાકારા ગતિર્યેષાં તે અવિશ્રામમણ્ડલગતિકાઃ, તથા સર્વેઽપિ 'પત્તેયનામંકપાગડિયચિંધમઝડા' પ્રત્યેકનામાઙ્કપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ, પ્રત્યેકં નામઙ્કન-સ્વ સ્વનામલક્ષ્મરૂપેણ, પ્રકટિતં ચિહ્નં મુકુટે યેષાં તે પ્રત્યેકનામાઙ્કપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ, એતાવતા ચન્દ્રસ્ય મુકુટે સ્વનામાઙ્કપ્રકટિતં ચન્દ્રમણ્ડલલાઙ્છનમ્, સૂર્યસ્ય મુકુટે સ્વનામાઙ્કપ્રકટિતં સૂર્યમણ્ડલલાઙ્છનમ્, ગ્રહસ્ય મુકુટે તાદૃશં ગ્રહમણ્ડલલાઙ્છનમ્, નક્ષત્રસ્ય મુકુટે તથાવિધં નક્ષત્રમણ્ડલલાઙ્છનમ્, તારકસ્ય મુકુટે તારકાકારલાઙ્છનમિતિ ફલિતમ્, 'મહિઙ્ઘિયા' મહર્દિકાઃ, 'જાવ પમાસેમાણા' યાવત્-મહાધુતિકાઃ, મહાયશસઃ, મહાવલાઃ, મહાનુભાગાઃ, હારવિરાજિતવક્ષસઃ, કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતમુજાઃ, અઙ્ગદકુણ્ડલમૃષ્ટ-

યે સર્વ જ્યોતિષ્ક દેવ સ્થિત તેજોલેશ્યા વાલે હોતે હૈં । ઇનમેં જો ચાર-રત અર્થાત્ ગતિશીલ હૈં, વે અવિશ્રાન્ત રૂપ સે નિરન્તર મણ્ડલાકાર ગતિ કરતે રહતે હૈં । ઇન દેવોં કે મુકુટ મેં અપને-અપને નામ કા હી ચિહ્ન બના રહતા હૈ । અર્થાત્ ચન્દ્ર દેવ કે મુકુટ મેં ચન્દ્રમણ્ડલ કા ચિહ્ન બના હૈ, સૂર્ય દેવ કે મુકુટ મેં સૂર્યમણ્ડલ કા ચિહ્ન બના હૈ, ગ્રહ કે મુકુટ મેં ગ્રહમણ્ડલ કા ચિહ્ન હૈ, નક્ષત્ર કે મુકુટ મેં નક્ષત્ર મણ્ડલ કા ચિહ્ન હૈ ઓર તારક દેવોં કે મુકુટ મેં તારકોં કે આકાર કા ચિહ્ન હૈ ।

યે જ્યોતિષ્ક દેવ મહાન્ ઋદ્ધિ કે ધારક યાવત્ પ્રકાશિત કરતે હુએ રહતે હૈં । યહાં 'યાવત્' શબ્દ સે મહાન્ ધુતિ વાલે, મહાન્ યશ વાલે, મહાન્ બલ વાલે, હાર સે સુશોભિત વક્ષસ્થલ વાલે કટકોં

આ બધા જ્યોતિષ્ક દેવ સ્થિત તેજો લેશ્યાવાળા હોય છે. તેઓના બે ચાર-રત અર્થાત્ ગતિશીલ છે, તેઓ અવિશ્રાન્ત રૂપથી નિરન્તર મંડલાકાર ગતિ કરતા રહે છે, તે દેવોના મુકુટમાં પોતપોતાના નામના ચિહ્ન બનેલા હોય છે. અર્થાત્ ચન્દ્ર દેવના મુકુટમાં ચન્દ્ર મંડલનું ચિહ્ન બન્યું હોય છે. સૂર્ય-દેવના મુકુટમાં સૂર્યમંડલનું ચિહ્ન બનેલ હોય છે. ગ્રહના મુકુટમાં ગ્રહમંડલનું ચિહ્ન બન્યું હોય છે. નક્ષત્રના મુકુટમાં નક્ષત્ર મંડલનું ચિહ્ન હોય છે અને તારક દેવોના મુકુટમાં તારકોના આકારનું ચિહ્ન છે.

આ જ્યોતિષ્ક દેવો મહાન્ ઋદ્ધિના ધારક યાવત્ પ્રકાશિત કરતા રહે છે. અહિં 'યાવત્' શબ્દથી મહાન્ ધુતિવાળા, મહાન્ બળવાળા, મહાન્ પ્રભાવ વાળા હારથી સુશોભિત વક્ષસ્થલ વાળા, કટકો તેમજ ત્રુટિથી સ્તબ્ધ બુદ્ધિઓ

गण्डस्तलकर्णपीठधारिणः, विचित्रहस्ताभरणाः, विचित्रमालामौलयः, कल्याण-
कप्रवरवस्त्रपरिहिताः, कल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनधराः, भास्वरवोन्दयः, प्रल-
म्बवनमालाधराः, दिव्येन वर्णादिना दशदिश उद्द्योतयन्तः, प्रभासयन्तः, 'तेणं
तत्थ' ते खलु ज्योतिष्काः देवास्तत्र-उपर्युक्तस्थानेषु 'साणं साणं' स्वेषां स्वेषां
'विमाणावाससयसहस्साणं' विमानावासशतसहस्राणाम् 'साणं साणं' सामाणिय-
साहस्सीणं' स्वासां स्वासां सामानिकसाहस्सीणाम् 'साणं साणं' अग्रमहिषीणं'
स्वासां स्वासाम् अग्रमहिषीणाम् 'सपरिवाराणं' सपरिवाराणाम् 'साणं साणं
परिसाणं' स्वासां स्वासां पर्षदाम् 'साणं साणं अणियाणं' स्वेषां स्वेषाम् अनीकानाम्
एवं त्रुटितों से स्तब्ध भुजाओं वाले, अंगद, कुंडल और कर्णपीठ
नामक आभूषण के धारक, हाथों में अद्भुत आभूषण पहनने वाले,
विचित्र माला से युक्त मुकुट वाले, कल्याणकारी उत्तम वस्त्रों का
परिधान करने वाले, कल्याणकारी उत्तम माला और अनुलेपन के
धारक, देदीप्यमान देह वाले, लम्बी वनमाला के धारक तथा अपने
दिव्य वर्ण गंध आदि से दशो दिशाओं को उद्द्योतित और प्रभासित
करते हुए रहते हैं ।

ये ज्योतिष्क देव उपर्युक्त स्थानों में अपने-अपने हजारों सामा-
निक देवों का, परिवार सहित अपनी-अपनी अग्रमहिषियों का, अपनी
-अपनी परिषदों का, अपने-अपने अनीकों का, अपने-अपने अनी-
काधिपतियों का, अपने-अपने सहस्रों आत्मरक्षक देवों का तथा
अन्य बहुत-से ज्योतिष्क देवों और देवियों का अधिपतित्व, अग्रे-

वाणा, अंगद कुंडल अने कर्णपीठ नामक आभूषणना धारक, हाथोंमें
अद्भुत आभूषण पहनवावाणा, विचित्र भागाथी युक्त मुकुट वाणा कल्याणकारी
उत्तमवस्त्रोंनुं परिधान करना, कल्याणकारी उत्तम भाणा ने अनुलेपनने धारण
करवा वाणा देदीप्यमानशरीरवाणा लाम्बी वन भाणाने धारण करना
तथा पोताना दिव्य वर्ण गंधविगरेथी दशे दिशाओंने उद्द्योतित अने प्रभासित
करता रहते छे. ते ज्योतिष्क देव उपर्युक्त स्थानोंमा पोतपोतानां
हुंनरे सामानिक देवाना परिवार सहित पोतपोतानी अग्रमहिषियोंना, पोत
पोतानी परिषदोंना, पोपोतानी अनीकोंना, पोतपोताना अनीकाधिपतियोंना,
पोतपोताना हुंनरे आत्मरक्षक देवाना तथा अन्य धर्मा अधा ज्योतिष्क देवो
अने देवीयोंना अधिपतित्व, अग्रेसरत्व, स्वामित्व, लतृत्व, भुक्तस्वरूप, तथा
आज्ञा धर्मर सेनापतित्व करता छता, तेमनुं पावन करता छतां, नाटक,

સૈન્યાનામ્, 'સાણં સાણં અણિયાહિવર્ણં' સ્વેપાં સ્વેપામ્ અનીકાધિપતીનામ્, 'સાણં સાણં આયરક્ષદેવસાહસીણં' સ્વાસાં સ્વાસામ્ આત્મરક્ષકદેવસાહસી-
ણામ્ 'અન્નેસિં ચ વહૂણં' અન્યેષાશ્ચ વહૂનામ્ 'જોડ્સિયાણં દેવાણં' જ્યોતિષ્કા-
ણામ્ દેવાનામ્ 'દેવીણ ચ' દેવીનાશ્ચ 'આદેવચ્ચં-જાવ વિહરંતિ' આધિપત્યમ્
યાવત્-પૌરપત્યમ્ 'સ્વામિત્વમ્ ભર્તૃત્વમ્ મહત્તરકત્વમ્ આજ્ઞેશ્વરસેનાપત્યમ્ કાર-
યન્તઃ પાલયન્તઃ, મહતાઽહતનાટ્યગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતવનમૃદંગપદપ્ર-
ચાદિરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજાનાઃ વિહરન્તિ-આસ્તે' इत्याशयः, અથોક્ત
જ્યોતિષ્કદેવાનામ્ અધિપતી ચન્દ્રસૂર્યો પ્રરૂપયિતુમાહ-'ચંદિમસૂરિયા' ચન્દ્ર-
સૂર્યો, 'इत्थं दुवे जोड्सिंदा' અત્ર-उपर्युक्तस्थानेषु द्वौ ज्योतिष्केन्द्रौ 'जोड-
सियरायाणो' ज्योतिष्कराजानौ 'परिवसन्ति' परिवसतः, તો ચ ચન્દ્રસૂર્યો
કીદૃશો' इत्याह-'महड्डिया जाव पभासेमाणा' महर्द्धिकौ, यावत्-महाद्युतिकौ,
महायशसौ, महाबलौ, महानुभागौ, हारविराजितवक्षसौ, कटकत्रुटिकस्तम्भित-
भुजौ, विचित्रहस्ताभरणौ, विचित्रमालामौली, कल्याणकरप्रवरवस्त्रपरिहितौ,

સંરત્વ, સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ, મહત્તરકત્વ તથા આજ્ઞા-ઈશ્વર-સેનાપતિત્વ
કરતે હુએ, ઉનકા પાલન કરતે હુએ, નાટક, ગીત તથા કુશલ વાદકો
દ્વારા વાદિત વીણા, તલ, તાલ, મૃદંગ આદિ કી નિરન્તર હોને વાલી
ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય ભોગ ભોગતે રહતે હૈં ।

અવ જ્યોતિષ્ક દેવોં કે ઇન્દ્ર ચન્દ્ર ઓર સૂર્ય કી પ્રરૂપણા કરતે
હૈં-इन उपर्युक्त स्थानों में चन्द्र और सूर्य ये दो ज्योतिष्केन्द्र एवं
ज्योतिष्क राजा निवास करते हैं । ये दोनों इन्द्र महाद्युति, महायश,
महाबल, महानुभाग तथा हार से सुशोभित वक्षस्थल वाले हैं ।
उनकी भुजाएं कटकों और त्रुटियों से स्तब्ध रहती हैं । उनके हाथों
में विचित्र आभूषण होते हैं । वे अद्भुत माला वाले मुकुट से सुशो-
भित होते हैं । कल्याणकर और श्रेष्ठ वस्त्रों का परिधान करते हैं ।

ગીત તથા કુશલવાદકો દ્વારા વાદિત વીણા, તલ, તાલ, ત્રુટિત મૃદંગ આદિના
નિરન્તર થતા ધ્વનિના શ્રવણની સાથે દિવ્ય ભોગભોગવતા રહે છે.

હવે જ્યોતિષ્ક દેવાના ઇન્દ્ર ચન્દ્ર અને સૂર્ય એ બે જ્યોતિષ્ક કેન્દ્ર
તેમજ જ્યોતિષ્ક રાજા નિવાસ કરે છે. તે બન્ને મહાદ્યુતિ, મહાયશ, મહાબલ
મહાનુભાગ, તથા હારથી સુશોભિત વક્ષસ્થલ વાળા છે. તેમના હાથે કટકો
અને ત્રુટિથી સ્તબ્ધ છે. તેમના હાથોમાં વિચિત્ર આભૂષણ હોય છે. તેઓ
અદ્ભુત વનમાળા વાળા મુગટથી સુશોભિત હોય છે. તેઓ કલ્યાણકર અને
શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોનું પરિધાન કરે છે. તેમના દેહ દેવીપ્રમાન હોય છે. તેઓ લાંબી

कल्याणकप्रारमाल्यानुलेपनधरौ, भास्वरवोन्दी, प्रलम्बवनमालाधरौ दिव्येन वर्णादीना दशदिश उद्द्योतयन्तौ, प्रभासयन्तौ 'ते णं तत्थ' तौ खलु चन्द्र-सूर्यौ ज्योतिष्केन्द्रौ, तत्र-उपर्युक्तस्थानेषु 'साणं साणं' स्वेषां स्वेषां 'जोइसि-यविमाणावाससयसहस्साणं' ज्योतिष्कविमानावासशतसहस्राणाम्, 'चउण्हं सामा-णियसाहस्सीणं' चतसृणां सामानिकसाहस्रीणाम् 'चउण्हं अग्रमहिसीणं-सप-रिवाराणं' चतसृणाम् अग्रमहिषीणाम् सपरिवाराणाम् तिण्हं-'परिसाणं' तिसृ-णाम् पर्पदाम् 'सत्तण्हं अणीयाणं' सप्तानाम् अनीकानाम् सैन्यानाम्, 'सत्तण्हं अणीयाहिवईणं' सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम्, 'सोलसण्हं आयरक्खदेवसाह-स्सीणं' षोडशानाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम् 'जाव अन्नेसिं च-वहूणं जोइ-सियाणं' यावत् अन्येषाञ्च बहूनाम् ज्योतिष्काणाम् 'देवाणं देवीण य' देवा-नाञ्च देवीनाञ्च, 'आहेवच्चं जाव विहरंति' आधिपत्यम् यावत्-पौरपत्यम्, स्वामित्वम्, भर्तृत्वम्, महत्तरकत्वम्, आज्ञेश्वरसेनापत्यम् कुर्वन्तौ पालयन्तौ महताऽहतनाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्ग पटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानौ विहरतः-आसते ॥सू० २३॥

कल्याणकारी और उत्तम माला तथा अनुलेपन के धारक हैं। उनकी देह देदीप्यमान होती है। वे लम्बी वनमाला को धारण करते हैं। अपने दिव्य वर्ण आदि से दशों दिशाओं को प्रकाशित और प्रभा-सित करते रहते हैं।

ये ज्योतिष्केन्द्र चन्द्र और सूर्य उल्लिखित स्थानों में अपने-अपने लाखों विमानों का, चार हजार सामानिक देवों का, परिवार सहित चार अग्रमहिषियों का, तीन परिषदों का, सात अनीकों का, सात अनीकाधिपतियों का, सोलह हजार आत्मरक्षक देवों का, यावत् अन्य बहुत-से ज्योतिष्क देवों और देवियों का अधिपतित्व, यावत् अग्रेसरत्व, स्वामित्व, भर्तृत्व, महत्तरकत्व तथा सेनापतित्व करते हुए, उनका पालन करते हुए, नाटक, गीत तथा वादकों द्वारा

वनमाणाने धारणु करे छे. पोताना दिव्य वर्णु आदिथी दशेदिशाओने प्रकाशित अने प्रभासित करता रहे छे.

आ ज्योतिष्केन्द्र चन्द्र अने सूर्य उल्लिखित स्थानोभां पोतपोताना लाखो विमानोना, चार हजार सामानिक देवोना परिवार सहित चार अग्र महिषियोना, त्रय परिषदोना, सात अनीकोना, सात अनीकाधिपतियोना सोलह हजार आत्मरक्षक देवोना, यावत् अन्य धणु अधा ज्योतिष्क देवो अने देवि-योना अधिपतित्व. स्वामित्व, भर्तृत्व, महत्तरकत्व, तथा सेनापतित्व करता थका तेभनु पालन करता रहने नाटक, गीत तथा कुशल वादको द्वारा वादित

वैमानिकदेव स्थानादि वक्तव्यता प्रस्तावः—

मूलम्—कहि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं पज्जत्तापज्ज-
त्ताणं ठाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! वेमाणिया देवा परि-
वसन्ति ? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमर-
मणिज्जाओ भूमिभागाओ उड्डं चंदिमसूरियगहनक्खत्ततारा-
रूवाणं बहूइं जोयणसयाइं, बहूइं जोयणसहस्साइं, बहूइं जोयण-
सयसहस्साइं बहुगाओ जोयणकोडीओ, बहुगाओ जोयण-
कोडाकोडीओ उड्डं दूरं उप्पइत्ता एत्थ णं सोहम्मीसाणसणं-
कुमारमाहिंदबंभलोयलंतगमहासुक्कसहस्सारआणयपाणय आर-
णच्चुयगेवेज्जणुत्तरेसु एत्थ णं वेमाणियाणं देवाणं चउरा-
सीइ विमाणावाससयसहस्सा सत्ताणउइं च सहस्सा, तेवीसं च
विमाणा भवंतीति मक्खत्तायं, ते णं विमाणा सव्वरयणामया,
अच्छा, सण्हा, लण्हा, घट्टा मट्टा नीरया, निम्मला, निप्पंका,
निक्कंक्कडच्छाया, सप्पभा, सस्सिरिया, सउज्जोया, पासाईया
दरिसणिज्जा अभिरूवा, पडिरूवा, एत्थ णं वेमाणियाणं देवाणं
पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता, तिसु वि लोयस्स असंखेज्जइ-
भागे, तत्थ णं बहवे वेमाणिया देवा परिवसन्ति, तं जहा-
सोहम्मीसाणसणंकुमारमाहिंदबंभलोगलंतगमहासुक्कसहस्सार
आणय पाणय आरणच्चुयगेवेज्जणुत्तरोववाइया देवा,
ते णं मिगमहिसव्वराहसीहल्लगलददुदुरहयगव्वयवई भुयग-
खगउसमविडिमपागडियच्चिधमउडा पसिढिलवरमउडकिरी-
डधारिणो वरकुंडलुज्जोइयाणणा मउडदित्तसिरिया रत्ताभा
वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि वाद्यो की मधुर ध्वनि
के साथ दिव्य भोगोपभोग भोगते रहते हैं ॥२३॥

वीणा तल, ताल; त्रुटित, मृदंग आदि वाद्योना मधुर ध्वनि साथे दिव्य
भोगोपभोग भोगवता रहे छे. ॥ २३ ॥

पउमपम्हगोरा सेया सुहवन्न गंधफासो उत्तमवेउठ्विणो पवर-
वत्थगंधमल्लानुलेवणधरा महिड्डिया महज्जुइया महायसा
महावला महाणुभागा, महासोक्खा हारविराइयवच्छा,
कडयतुडियथंभियभुया, अंगदकुंडलमट्टगंडतलकन्नपीठधारी
विचित्तहत्थाभरणा, विचित्तमालामडली, कल्लाणगपवरवत्थ-
परिहिया, कल्लाणगपवरमल्लानुलेवणा भासुरबोंदी पलंबवण-
मालधरा, दिव्वेणं वण्णेणं दिव्वेणं गंधेणं, दिव्वेणं फासेणं
दिव्वेणं संघयणेणं दिव्वेणं संठाणेणं दिव्वाए इड्डीए, दिव्वाए
जुईए, दिव्वाए पभाए दिव्वाए छायाए दिव्वाए अच्चीए,
दिव्वेणं तेएणं दिव्वाए लेस्साए, दसदिसाओ उज्जोवेमाणा
पभासेमाणा ते णं तत्थ साणं साणं त्रिमाणावाससयस-
हस्साणं, साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं, साणं साणं ताय-
त्तीसगाणं, साणं साणं लोगपालाणं, साणं साणं अग्गमहिसीणं
सपरिवाराणं, साणं साणं परिसाणं, साणं साणं अणियाणं, साणं
साणं अणियाहिवईणं, साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं
अन्नेसिं च बहूणं वेमाणिया देवाण यदेवीण य आहेवच्चं पोरे-
वच्चं जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरंति ॥सू० २४॥

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! वैमानिकानाम् देवानां पर्याप्तापर्याप्तानां स्था-
नानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! वैमानिका देवाः परिवसन्ति ? गौतम !

वैमानिक देवों के स्थान आदि की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कहि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं
ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त-अपर्याप्त वैमानिक देवों के
स्थान कहाँ कहे हैं ? (कहि णं भंते ! वेमाणिया देवा परिवसन्ति ?) हे

वैमानिक देवाना स्थान आदिनी वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कहिणं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं पज्जत्ता पज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ?)
लगवन् ! पर्याप्त अपर्याप्त वैमानिक देवाना स्थान क्या कहाँ छे ? (कहिणं
भंते ! वेमाणिया देवा परिवसन्ति ?) लगवन् ! वैमानिक देव क्या निवास करे छे ?

अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः बहुसमरमणीयाद् भूमिभागाद् ऊर्ध्वम् चन्द्र-
सूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपाणां बहूनि योजनशतानि, बहूनि योजनसहस्राणि, बहूनि
योजनशतसहस्राणि बहुकाः योजनकोटीः, बहुकाः योजनकोटाकोटीः ऊर्ध्व-
दूरम् उत्प्रेत्य, अत्र खलु सौधर्मेशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमहा-
शुक्रसहस्रार-आनत प्राणत-आरणाच्युत ग्रैवेयकानुत्तरेषु, अत्र खलु वैमानिकानां
देवानाम् चतुरशीति विमानावासशतसहस्राणि, सत्तनवतिश्चसहस्राणि, त्रयो-

भगवन् ! वैमानिक देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा !) हे गौतम
(इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए) इस रत्नप्रभा पृथिवी के (बहुसमर-
मणिज्जाओ) बिलकुल सभ एवं रमणीय (भूमिभागाओ) भूमि भाग से
(ऊर्ध्वं) ऊपर (चंदिमसूरियग्रहनक्षत्र तारारूपाणं) चन्द्र, सूर्य ग्रह
नक्षत्र तथा तारक रूप ज्योतिष्को के (बहूईं जोयणसयाईं) अनेक सौ
योजन (बहूईं जोयणसहस्साईं) अनेक हजार योजन (बहूईं जोयण-
सयसहस्साईं) अनेक लाख योजन (बहुगाओ जोयणकोडीओ) बहुत
करोड योजन (बहुगाओ जोयणकोडाकोडीओ) बहुत कोडा कोडी
योजन (उर्ध्वं) ऊपर (दूरं) दूर (उप्पइत्ता) जाकर (एत्थ णं) यहां
(सोहम्मीसाणसणंकुमारमाहिंद बंभलोयलंतगमहाशुक्रसहस्सरआण-
यपाणयआरणच्चुय गेवेज्जणुत्तरेसु) सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार,
माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण,
अच्युत, ग्रैवेयक और अनुत्तर विमानों में (एत्थणं) यहां (वैमानि-
याणं देवाणं) वैमानिक देवों के (चउरासीय विमानावाससयसहस्सा
सत्ताणउईं च सहस्सा तेवीसं च विमाना) चौरासी लाख, सत्तानवे

(गोयमा) हे गौतम (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए) आ रत्नप्रभा पृथ्वीना (बहु-
समरमणिज्जाओ) बिलकुल सभ तेमए रमणीय (भूमिभागाओ) भूमिभागाओ
(उर्ध्वं) ऊपर (चंदिमसूरियग्रहनक्षत्रतारारूपाणं) चन्द्र, सूर्य, ग्रह; तथा
नक्षत्र तथा तारक रूप ज्योतिष्केना (बहूईं जोयणसयाईं) अनेक सौ योजन
(बहूईं जोयणसहस्साईं) अनेक लाख योजन (बहुगाओ जोयणकोडीओ) धणु-
करोड योजन (बहुगाओ जोयण कोडाकोडीओ) धणु कोडा कोडी योजन (उर्ध्वं)
ऊपर (दूरं) दूर (उप्पइत्ता) जाने (एत्थणं) आहिं (सोहम्मीसाणसणंकुमार
माहिंदबभलोय लंतग महाशुक्रसहस्साए आणय पाणयआर पायच्चुयगेवेज्जणुत्तरेसु) सौ
धर्म; ईशान सनत्कुमार; माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार आनत
प्राणत; आरण; अच्युत; ग्रैवेयक अने अनुत्तर विमानोभां (एत्थणं) आहिं
(वैमानियाणं देवाणं) वैमानिक देवोना (चउरासीइ विमानावाससयसहस्सा

विंशतिश्च विमानानि भवन्ति इत्याख्यातम्, तानि खलु विमानानि सर्वरत्न-
मयानि अच्छानि श्लक्ष्णाणि, मसृणानि, घृष्टानि, मृष्टानि नीरजांसि निर्मलानि,
निष्पङ्क्तानि, निष्कङ्कटच्छायानि सप्रभाणि, सश्रीकाणि, सोद्द्योतानि, प्रासा-
दीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि, अत्र खलु वैमानिकानाम्
देवानां पर्याप्तापर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिष्वपिलोकस्य असंख्येयभागे,
तत्र खलु बहवो वैमानिका देवाः परिवसन्ति, तद्यथा-सौधर्मेशानसनत्कुमार
माहेन्द्रवत्सलोलकलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतआरणाच्युतग्रैवेयकानुत्तरौषपाति-

हजार, तेईस विमान (भवन्तीति मक्खायं) हैं, ऐसा कहा है (ते णं
विमाणा) वे विमान (सन्वरयणामया) सर्वरत्नमय हैं (अच्छा) स्वच्छ
(सण्हा) चिकने (लण्हा) कोमल (घट्टा मट्टा) घट्टारे मट्टारे (नीरया)
रज रहित (निम्मला) निर्मल (निष्पंका) पंकरहित (निष्कंकडच्छाया)
निरावरण कान्ति वाले (सप्पभा) प्रभायुक्त (सस्सिरीया) श्रीयुक्त
(सउज्जोया) उद्योत सहित (पासादीआ) प्रसादिक (दरिसणिज्जा)
दर्शनीय (अभिरूवा) रमणीय रूप वाले (पडिरूवा) अत्यन्त मनोहर
(एत्थ णं वेस्साणियाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता) यहाँ
पर्याप्त और अपर्याप्त वैमानिक देवों के स्थान कहे हैं (तिसु वि लोयस्स
असंखेज्जइभागे) तीनों अपेक्षाओं से लोक के असंख्यातवें भाग में
(तत्थ णं) वहाँ (बहवे) बहुत (वेस्साणिया देवा परिवसन्ति) वैमानिक
देव निवास करते हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं (सोहम्मीसाण सणं-
कुमारमाहिंद वंअलोगलंतगमहाशुक्रसहस्रारआणयपाणय आरणच्चु-

सत्ताणउई च सहस्सा तेवीसं च विमाणा) बीसवीं लाख, सत्ताण्डुलर त्रेवीस
विमान (भवन्तीति मक्खायं) छे, ओम ड्युं छे (तेणं विमाणा) ते विमाने
(सन्व रयणामया) सर्व रत्नमय छे. (अच्छा) स्वच्छ (सण्हा) चिकणु (लण्हा)
कोमल (घट्टा मट्टा) घाटीला मट्टेला (नीरया) रजरडित (निम्मला) निर्मल (निष्पंका)
पंकरडित (निष्कंकडच्छाया) निरावरण कान्तिवाला (सप्पभा) प्रभायुक्त (सस्सिरीया)
श्री युक्त (सउज्जोया) उद्योत सहित (पासादीआ) प्रसादिक (दरिसणिज्जा) दर्श-
नीय (अभिरूवा) रमणीय रूपवाला (पडिरूवा) अत्यन्त मनोहर (एत्थणं वेसा-
णियाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता) अर्द्धि पर्याप्त अने अपर्याप्त
वैमानिक देवाना स्थान कहाँ छे (तिसु वि लोयस्स असंखेज्जइ भागे) त्रै
अपेक्षाओंकी दोहना असंख्यातमा भागमा (तत्थणं) त्यां (बहवे) धणुं (वेसा-
णियादेवा परिवसन्ति) वैमानिक देव निवास करे छे (तं जहा) तेओ आ
प्रकारे छे (सोहम्मीसाणसणंकुमारमाहिंदवंअलोगलंतगमहाशुक्रसहस्रार आणय

काः देवाः, ते खलु मृगमहिषवराहसिंहच्छगलददुर्दुरहयगजपति भुजगखड्ग-
वृषभविडिभप्रकटितचिह्नमुकुटाः मुकुटकिरीटधारिणो वरकुण्डलोद्द्योतितानना,
मुकुटदत्तश्रीकाः, रक्ताभाः, रक्ताकान्तिमन्तः पद्मपत्रगौराः, श्वेताः, सुखवर्णगन्ध-
स्पर्शाः, उत्तमवैक्रियाः, प्रवरवस्त्रगन्धमाल्यानुलेपनधराः महर्द्धिकाः, महाद्युतिकाः,
महायशसः, महाबलाः, महानुभागाः, महासौर्याः, हारविराजितवक्षसः, कटक-
त्रुटितस्तम्भितभुजाः, अङ्गदकुण्डल मृष्टगण्डस्थलकर्णपीठधारिणः, विचित्रहस्ता-
भरणाः, विचित्रमालामौलयः, कल्याणप्रवरवस्त्रपरिहिताः, कल्याणकप्रवरमाल्या-
नुलेपनाः, भास्वरबोन्दयः, प्रलम्बवनमालाधराः, दिव्येन वर्णेन, दिव्येन
गन्धेन, दिव्येन स्पर्शेन, दिव्येन संहननेन, दिव्येन संस्थानेन, दिव्यया
ऋद्ध्या, दिव्यया द्युत्या, दिव्यया प्रभया, दिव्यया छाया, दिव्येन अर्चिषा,
दिव्येन तेजसा, दिव्यया लेश्यया दशदिशः उद्द्योतयन्तः प्रभासयन्तः,
ते खलु तत्र स्वेषां स्वेषां विमानावासशतसहस्राणाम्, स्वासां स्वासाम् सामा-
निक-आहस्त्रीणाम् स्वेषां स्वेषाम् त्रायस्त्रिंशकानाम्, स्वेषां स्वेषां लोकपालानाम्
स्वासां स्वासाम् अग्रमहिषीणाम्, सपरिवाराणाम् स्वासाम् स्वासाम् पर्पदाम्,

यंगेवेज्जणुत्तरोववाइया देवा) सौधर्म, ऐशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र,
ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण,
अच्युत, ध्रैवेयक, अनुत्तरौपपातितक देव (ते णं) वे (मिग-महिस-
वराह-सीह-छगल-ददुर्दुर-हय-गयवइ-भुयग-खग-उसभ-विडिय-
पागडियचिधमउडा) मृग, महिष, वराह, सिंह, वकरा, मेंढक, अश्व,
गजराज, सर्प, खड्ग, वृषभ, और विडिय के प्रकट चिह्नयुक्त मुकुट
वाले (पसिढिलवरमउडकिरीडधारिणो) शिथिल और श्रेष्ठ मुकुट
किरीट के धारक (कुंडलुज्जोइयाणणा) कुंडलों से उद्योतित मुख वाले
(मउडदित्तसिरिया) मुकुट के कारण शोभायुक्त (रक्ताभा) रक्त आभा
वाले (पउमपम्हगोरा) कमल के पद्म के समान गोरे (सेया) श्वेत

पाणय आरणच्युयंगेवेज्जणुत्तरोववाइया देवा) सौधर्म, ऐशान, सनत्कुमार,
माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत,
ध्रैवेयक, अनुत्तरौपपातितक देव (तेणं) तेणो (मिग-महिस-वराह-सीह-छगल
ददुर्दुर-हय-गयवइ-भुयग-खग-उसभ-विडिय पागडिय चिधमउडा) मृग, महिष
वराह, सिंह-गयवइ-मेंढक, अश्व, गजराज, सर्प, खड्ग, वृषभ अने विडिभ
ना प्रकट चिह्न युक्त मुकुटवाणा (पसिढिलवरमउडकिरीडधारिणो) शिथिल
अने श्रेष्ठ मुकुट-किरीटना धारक (कुंडलुज्जोइयाणणा) कुंडलोधी उद्योतित मुखवाणा
(मउडदित्तसिरिया) मुकुटना धारणु शोभा युक्त (रक्ताभा) रक्त आभावाणा

स्वेषां स्वेषाम् अनीकानाम् स्वेषां स्वेषाम् अनीकाधिपतीनाम् स्वासाम् स्वा-
साम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्येषाञ्च बहूनाम् वैमानिकानाम् देवानाञ्च देवी-
नाञ्च आधिपत्यं पौरपत्यं यावद् दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरन्ति ॥सू. २४॥

टीका—अथ पर्याप्तापर्याप्तकवैमानिकदेवानां स्थानादिकं प्ररूपयितुमाह—
'कहि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं' हे भदन्त ! कुत्र खलु—कस्मिन् प्रदेशे, वैमा-
निकानाम् देवानाम् 'पज्जत्तापज्जत्ताणं' पर्याप्तापर्याप्तानाम् 'ठाणा पणत्ता'
स्थानानि—स्थित्यपेक्षया स्वस्थानानि, प्रज्ञप्तानि—प्ररूपितानि सन्ति ? तदेव
प्रकान्तरेण विशदयितुं गौतमः पृच्छति—'कहिणं भंते ! वेमाणिया देवा परि-
वसंति' हे भदन्त ! कुत्र खलु—कस्मिन् स्थले, वैमानिका देवाः परिवसन्ति ?
भगवान् उत्तरयति—'गोयमा !' हे गौतम ! 'इमोसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्याः
'रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'बहुसमरमणिज्जाओ' बहुसमरमणियात्—अत्यन्ताधिक-

(सुहवन्नगंधफासा) सुखद वर्ण गंध और स्पर्श वाले (उत्तमवेडव्विणो)
उत्तम विक्रिया वाले (पवरवत्थगंधमल्लाणुलेवणधरा) उत्तम वस्त्र,
गंध, माला और अनुलेपन को धारण करने वाले (महिद्धिया) महान्
ऋद्धि के धारी—शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥२४॥

टीकार्थ—अब पर्याप्त—अपर्याप्त वैमानिक देवों के स्थान आदि की
प्ररूपणा की जाती है—

श्री गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! पर्याप्त तथा अप-
र्याप्त वैमानिक देवों के स्थान कहां कहे हैं ? इस प्रश्न को स्पष्ट करने
के लिए दोहराते हैं—हे भगवन् ! वैमानिक देव कहां निवास करते हैं ?

श्री भगवान् उत्तर देते हैं—हे गौतम ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के
अत्यन्त रमणीय समतल भाग से ऊपर, चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र और

(पडमपम्हगोरा) उभयना पद्मना समान गौर (सेया) श्वेत (सुहवन्न गंधफासा)
सुगन्ध वर्ण गंध अने स्पर्शवाणा (उत्तमवेडव्विणो) उत्तम विक्रियावाणा (पवर
वत्थगंधमल्लाणुलेवणधरा) उत्तम वस्त्र, गंध माला अने अनुलेपनने
धारण करवावाणा (महिद्धिया) महान् ऋद्धिना धारक—शेष शब्दार्थ पूर्ववत् ॥ २४ ॥

टीकार्थ—हुवे पर्याप्त अपर्याप्त वैमानिक देवाना स्वस्थान आदिनी प्रश्नणा
कराय छे—

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे—भगवन् ! पर्याप्त तथा अपर्याप्त वैमानिक
देवाना स्थान कयां कहां छे ? आज प्रश्नने स्पष्ट करवाने भाटे हुडरावे छे—
भगवन् ! वैमानिक देव कयां निवास करे छे ?

श्री भगवान् उत्तर आपे छे—हे गौतम ! आ रत्नप्रभा पृथ्वीना अत्यन्त
रमणीय समतल भागथी ऊपर, चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र अने तारक नामक

કમનીયસમતલાત્ 'ભૂમિભાગાઓ' ભૂમિભાગાત્-ભૂમિપ્રદેશાત્ 'ઉઢું' ઝર્ધ્વમ્-
 ઉપરિભાગે 'ચંદિમસૂરિયગહનવલત્તતારારૂવાણં' ચન્દ્રસૂર્યગહનક્ષત્રતારારૂપાણામ્
 ડ્યોતિષ્કાણામ્ 'વહૂં જોયણસયાઈ' વહૂનિ યોજનશતાનિ 'વહૂં જોયણસહસ્સાઈ'
 વહૂનિ યોજનસહસ્રાણિ 'વહૂં જોયણસયસહસ્સાઈ' વહૂનિ યોજનશતસહસ્રાણિ
 અનેકઋક્ષયોજનાનિ વહુગાઓ જોયણકોડીઓ' વહુકાઃ યોજનકોટીઃ, 'વહુ-
 ગાઓ જોયણકોડાકોડીઓ' વહુકાઃ યોજનકોટી-કોટીઃ 'ઉઢું' ઝર્ધ્વમ્-ઉપ-
 રિભાગે, 'દૂરં ઉપ્પઈત્તા' દૂરમ્ ઉત્પ્રેત્ય-ઉદ્ગમ્ય 'એત્થળં' અત્ર સ્થલુ-ઉક્તસ્થલે
 'સોહમ્મીસાણસણંકુમારમહિંદવંભલોયલંતગમહામુક્કસહસ્સારઆણયપાણયઆરણા-
 ચ્ચુયગેવેજ્જગાણુત્તરેસુ' સૌધર્મેશાનસનત્કુમારમાહેન્દ્રબ્રહ્મલોકલાન્તકમહાશુક્કસહ-
 સ્સારાનતપ્રાણતારણાચ્ચુતગ્રૈવેયકાલુત્તરેષુ દ્વાદશસૌધર્માદિનવગ્રૈવેયકપચ્ચાનુત્તરદેવ-
 લોકેષુ इत्यर्थः, 'એત્થળં' અત્ર સ્થલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલે, 'વૈમાણિયાણં દેવાણં'
 વૈમાનિકાનાં દેવાનામ્ 'ચુરાસીઈ વિમાણવાસસયસહસ્સા' ચતુરશીતિર્વિમાના-
 વાસશતસહસ્રાણિ 'સત્તાણઉદં ચ સહસ્સા' સપ્તનવતિશ્ચ સહસ્રાણિ 'તેવીસં ચ વિમાણા'
 ત્રયોવિંશતિશ્ચ વિમાનાનિ-ત્રયોવિંશત્યધિક સપ્તનવતિસહસ્રોત્તરચતુરશીતિ લક્ષવિ-
 માનાવાસા इत्यर्थः, 'ભવંતીતિમક્કસાયં' ભવન્તિ इत्याख्यातं-પ્રતિપાદિતં મયા

તારક નામક ડ્યોતિષ્ક દેવોં કે વિજ્ઞાનોં સે સૈકડોં યોજન, વહુત
 હજાર યોજન, વહુત લાચ યોજન, વહુત કરોડ યોજન, વહુત કોડા
 કોડી યોજન ડપર જાકર અર્થાત્ ચન્દ્ર સૂર્ય આદિ સે અનેક કોટિ-
 કોટિ યોજનોં કી ઝંચાઈ પર, સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર,
 બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્સાર, આનત, પ્રાણત, આરણ,
 અચ્ચુત, ગ્રૈવેયક તથા અનુત્તર વિમાનોં મેં અર્થાત્ બારહ દેવલોકોં,
 નૌ ગ્રૈવેયકોં ઓર પાંચ અનુત્તર વિમાનોં મેં વૈમાનિક દેવોં કે ચૌરાસી
 લાચ, સત્તાનવે હજાર ઓર તેવીસ (૮૪૯૭૦૨૩) વિમાન હૈં, એસા
 મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને કહા હૈં ।

ડ્યોતિષ્ક દેવાના વિમાનોથી સેંકડો યોજન, ઘણા હજાર યોજન ઘણા લાખ
 યોજન, ઘણા કરોડ યોજન, ઘણા કોડા કોડી યોજન ડપર જાકર અર્થાત્
 ચન્દ્ર સૂર્ય આદિથી અનેક કોટિકોટિ યોજનોની ડંચાઈ પર, સૌધર્મ, ઈશાન,
 સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્સાર, આનત, પ્રાણત,
 આરણ, અચ્ચુત, ગ્રૈવેયક તથા અનુત્તર વિમાનોમાં અર્થાત્ બાર દેવલોક, નૌ
 ગ્રૈવેયક, અને પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં બધામળીને વૈમાનિક દેવાના ચૌરાસી
 લાખ સત્તાણુ હજાર અને તેવીસ (૮૪૯૭૦૨૩) વિમાન છે, એમ મેં તથા
 અન્ય તીર્થકરોએ કહ્યું છે.

महावीरेण, अन्यैश्च तीर्थैकृद्भिः, 'तेषां विमाणा सञ्चरयणामया' तानि खलु-
उपर्युक्तानि विमानानि, सर्वरत्नमयानि सर्वात्मना कात्स्न्येन रत्नमयानीत्यर्थः,
'अच्छा' अच्छानि-स्वच्छानि 'सण्हा' श्लक्ष्णानि 'लण्हा' मसृणानि, 'घट्टा'
घृष्टानि, शाणया सुवर्णानीव घृष्टानि इत्यर्थः, 'मट्टा' मृष्टानि, 'नीरया' नीर-
जांस, रजोरहितानि. 'निष्मला' निर्मलानि, आगन्तुकमलरहितत्वात्-अत्य-
न्तस्वच्छानीत्यर्थः, 'निष्पंका' निष्पङ्कानि कर्दमरहितानि सर्वथा पांशुवर्जितानि
इत्यर्थः, 'निष्कण्डच्छाया' निष्कङ्कटच्छायानि निष्कवचानि, 'सम्पभा' सप्र-
भाणि, 'सस्तिरिया' सश्रीकाणि-अत्यन्तशोभाशालीनि, 'सउज्जोया' सोद्द्यो-
तानि-सोद्द्योतैः प्रकाशैः सहितानि सोद्द्योतानि, 'पासाईया' प्रसादीयानि
-प्रसादाय प्रसक्तये अत्यन्ताह्लादाय हितानि परमानन्दजनकानि इत्यर्थः,
'दरिसणिज्जा' दर्शनीयानि-दर्शनयोग्यानीत्यर्थः, 'अभिरूवा' अभिरूपाणि परम-
सुन्दराणि 'पडिरूवा' प्रतिरूपाणि अत्यन्तकमनीयानि सन्ति, 'एत्थ णं' अत्र
खलु-उपर्युक्तविमानावासेषु 'वैमाणियाणं देवाणं' वैमानिकानां देवानाम् 'पज्ज-
त्तापज्जत्ताणं' पर्याप्तापर्याप्तानाम् 'ठाणा पणत्ता' स्थानानि प्रज्ञप्तानि प्ररूपि-
तानि सन्ति, 'तिसु वि लोयस्स असंखेज्जइभागे' त्रिष्वपि-स्वरथानोपपातसमु-
द्घातलक्षणेषु त्रिष्वपि स्थानेषु त्रिष्ये इत्यर्थः, लोकस्य असंख्येयभागे, असं-
ख्येयतमे भागे वैमानिकानां वक्तव्यम् स्थानादिकमिति शेषः, 'तत्थ णं वहवे

वे विमान सर्वरत्नमय हैं-पूर्ण रूप से रत्नमय हैं, स्वच्छ हैं,
चिकने, कोमल तथा घटारे-मटारे हैं। नीरज हैं तथा निर्मल हैं अर्थात्
आगन्तुक मल से रहित होने के कारण अत्यन्त स्वच्छ हैं। निष्पंक
अर्थात् कर्दम से रहित हैं, निरावरण छाया वाले हैं, प्रभायुक्त, श्री-
सम्पन्न, प्रकाशमय, आह्लादकारक, दर्शनीय, परम सुन्दर और
अतीव कमनीय है। इन उपर्युक्त विमानावासों में पर्याप्त तथा अप-
र्याप्त वैमानिक देवा के स्थान प्ररूपित किए गए हैं। ये स्थान स्वस्थान,
उपपात और समुद्घात, तीनों अपेक्षाओं से लोक के असंख्यातवें

ते विमानो सर्वरत्नमय छे-पूर्णरूपधी रत्नमय छे, स्वच्छ छे. चिकणु
कोमल तथा घटारीला छे नीरज तथा निर्मल छे अर्थात् आगन्तुकमलधी
रहित होवाने कारणे अत्यन्त स्वच्छ छे, निष्पंक अर्थात् कर्दवधी रहित छे.
निरावरण छायावाला छे, प्रभायुक्त, श्रीसंपन्न, प्रकाशमय, आह्लादकारक दर्श-
नीय, परम सुन्दर अने अतीव कमनीय छे. आ उपर छेला विमानावासो
मां पर्याप्त तथा अपर्याप्त वैमानिक देवाना स्थान प्ररूपित करायेला छे. ओ
स्थानो स्वस्थान, उपपात अने समुद्घात, त्रये अपेक्षाओले लोकना असंख्यातमा

વૈમાણિયા દેવા પરિવસંતિ' તત્ર ચલુ-વહવો વૈમાનિકા દેવાઃ પરિવસંતિ, 'તં જહા' તથા 'સોહમ્મીસાણસળ્લકુમારમહિંદવંધલોગલંતગમહાસુકસહસ્રાર આણય-પાણયઆરણચ્ચુયગેવેજ્ઞાણુત્તરોવવાઇયાદેવા' સૌધર્મેશાનસનત્કુમારમાહેન્દ્રબ્રહ્મલો-કલાન્તકમહાશુકસહસ્રારાનતપ્રાણતારણાચ્યુતગ્રૈવેયકાનુત્તરૌપપાતિકા દેવાઃ, દ્વાદશસૌધર્માદયઃ, મદ્રસુમદ્રાદયો નવગ્રૈવેયકાઃ, પશ્ચ વિજયવૈજયન્ત જયન્તાદયો-ઽનુત્તરૌપપાતિકા પદ્ધવિંશતિવિધા દેવા इत्यर्थः, તે કિં વિશિષ્ટા इत्याह—'તે પં મિગમહિસવરાહસીહછગલદદુર હયગયવઇશુયગલ્લગડસમવિડિમપાગડિયચિધ-મડા' તે ચલુ-ઉપર્યુક્ત વૈમાનિકા દેવાઃ મૃગમહિપવરાહસિંહચ્છગલદર્દર-હયગજપતિશુજગલ્લવૃષભવિડિમપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ સન્તિ મૃગાદિ વિડિ-માન્તં પ્રકટિતં સ્પષ્ટં ચિહ્નં મુકુટે યેષાં તે તથાવિધા इत्यर्थः, તત્ર સૌધર્મદેવાઃ મૃગરૂપપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ, ઈશાનદેવાઃ મહિષરૂપપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ, સનત્કુ-મારાદેવાઃ વરાહરૂપપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ, માહેન્દ્રદેવાઃ, સિંહરૂપપ્રકટિતચિહ્ન-મુકુટાઃ, બ્રહ્મલોક દેવાઃ છગલરૂપપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ, લાન્તકદેવા દર્દુરરૂપ-

ભાગ મેં હૈં । હન સ્થાનોં મેં બહુસંખ્યક વૈમાનિક દેવ નિવાસ કરતે હૈં । વે ઇસ પ્રકાર હૈં—સૌધર્મ, ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, ગ્રૈવે-યક તથા અનુત્તરૌપપાતિક, અર્થાત્ વારહ સૌધર્મ આદિ દેવલોક નૌ ગ્રૈવેયક તથા પાંચ વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત, ઓર સર્વાર્થ-સિદ્ધ આદિ અનુત્તરૌપપાતિક । હન દેવોં કે મુકુટ મેં વિભિન્ન પ્રકાર કે ચિહ્ન બને હુએ હૈં, જો ઇસ પ્રકાર હૈં—સૌધર્મ દેવોં કે મુકુટ મેં મૃગ કા ચિહ્ન, ઇશાન દેવોં કે મુકુટ મેં મહિષ (મૈસા) કા ચિહ્ન, સનત્કુમાર દેવોં કે મુકુટ મેં વરાહ (શુકર) કા ચિહ્ન, માહેન્દ્ર દેવોં કે મુકુટ મેં સિંહ કા ચિહ્ન, બ્રહ્મલોક દેવોં કે મુકુટ મેં છગલ (બકરે) કા ચિહ્ન,

ભાગમાં છે. આ સ્થાનોમાં બહુ સંખ્યક વૈમાનિક દેવો નિવાસ કરે છે. તેઓ આ પ્રકારે છે—સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, ગ્રૈવેયક તથા અનુત્તરૌપપાતિક, અર્થાત્ બાર સૌધર્મ આદિ દેવલોક નૌગ્રૈવેયક તથા પાંચ વિજય વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થ સિદ્ધ આદિ અનુત્તરૌપપાતિક. આ દેવોના મુગટમાં વિભિન્ન પ્રકારના ચિહ્ન બનેલા હોય છે, જે આ પ્રકારે છે—સૌધર્મ દેવોના મુગટમાં મૃગનું ચિહ્ન, ઈશાન દેવના મુગટમાં મહિષ (પાંડો), નું ચિહ્ન, સનત્કુમાર દેવના મુગટમાં વરાહ (શુકર) નું ચિહ્ન, માહેન્દ્ર દેવોના મુગટમાં સિંહનું ચિહ્ન બ્રહ્મલોક દેવોના મુગટમાં બકરાનું ચિહ્ન લાન્તક દેવોના મુગટમાં હસકાનું ચિહ્ન, મહાશુકદેવોના મુગટમાં ઘોડાનું ચિહ્ન, સહસ્રાર દેવોના મુગટમાં

પ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ, મહાશુક્રદેવાઃ ક્વચિત્પ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ, સહસ્રારકલ્પ-
 દેવાઃ ગજપતિચિહ્નમુકુટાઃ, આનતકલ્પદેવાઃ શુભગરુપપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ,
 પ્રાણતકલ્પદેવાઃ સ્વરૂપપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ, અત્ર સ્વરૂપ-ચતુષ્પદપશુજાતિ-
 ભેદઃ આટવ્યો જન્તુર્વૌધ્યઃ, આરણકલ્પદેવાઃ વૃષભરૂપપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ,
 અચ્યુતકલ્પદેવાઃ વિહિમરૂપપ્રકટિતચિહ્નમુકુટાઃ સન્તીતિ ભાવઃ, પુનઃ કિં
 વિશિષ્ટા इत्याह—‘પસિઢિલવરમહકિરીટધારિણો’ પ્રશિથિલવરમુકુટકિરીટ-
 ધારિણઃ પ્રકર્ષેણ શિથિલાઃ વરાઃ શ્રેષ્ઠાશ્ચ યે મુકુટકિરીટાસ્તાન્ ધરન્તી ત્યેવં
 શીલાઃ પ્રશિથિલવરમુકુટકિરીટધારિણઃ, ‘વરકુંડલજ્ઞોઽયાળના’ વરકુંડલોદ્
 ઘોતિતાનનાઃ, વરાભ્યાં શ્રેષ્ઠાભ્યાં કુંડલાભ્યામ્ ઉદ્ઘોતિતં પ્રકાશિતમ્,
 ઓનનં-મુંસં યેપાં તે વરકુંડલોદ્ઘોતિતાનનાઃ, ‘મહદિત્તસિરયા’ મુકુટદત્ત-
 શ્રીકાઃ, મુકુટેષુ દત્તા સ્થિતા શ્રીઃ શોભા યેપાં તે મુકુટદત્તશ્રીકાઃ, ‘રક્તામા’
 રક્તામાઃ, રક્તા આમા કાન્તિર્યેપાં તે રક્તામાઃ, ‘પદમપદ્મગૌરા’ પદ્મપદ્મગૌરાઃ,
 પદ્માનાં કમલાનાં પદ્માણીવ કિઞ્જલકા ઇવ ગૌરઃ પદ્મુરો વર્ણો યેપાં તે પદ્મપદ્મ-
 ગૌરાઃ, પદ્મપદ્મગૌરા વા અતઃપ્ર ‘સેયા’ શ્વેતાઃ—શુભાઃ ‘સુહવન્નગંધફાસા’

લાન્તક દેવોં કે મુકુટ મેં મેંઢક કા, મહાશુક્ર દેવોં કે મુકુટ મેં અશ્વ
 કા, સહસ્રારદેવોં કે મુકુટ મેં ગજરાજ કા, આનતદેવોં કે મુકુટ મેં
 સર્પ કા, પ્રાણત દેવોં કે મુકુટ મેં સ્વરૂપ કા ચિહ્ન હોતા હૈ । યહાં
 ‘સ્વરૂપ’ કા અર્થ એક જંગલી ચૌયાયા જાનવર સ્વરૂપી સમજના ચાહિય ।
 આરણદેવોં કે મુકુટ મેં વૃષભ કા ઓર અચ્યુત દેવોં કે મુકુટ મેં
 વિહિય-ધાલ જુગ વિશેષ કા ચિહ્ન હોતા હૈ ।

યે શિથિલ ઓર શ્રેષ્ઠ મુકુટ કે ધારક હોતે હૈં । ઉનકા સુખ શ્રેષ્ઠ
 કુંડલોં સે જગમગતા રહતા હૈ । ઉનકે મુકુટ શોભાયુક્ત હોતે હૈં ।
 અથવા ‘મહદિત્તસિરયા’ કા અર્થ હૈ—વે મસ્તક પર મુકુટ ધારણ કરતે
 હૈં । વે રક્ત આમા વાલે, કમલ કે પદ્મોં કે સમાન ગૌરવર્ણ, શ્વેત,

ગજરાજનું-ચિહ્ન, આનત દેવોના મુગટમાં સર્પનું પ્રાણુત દેવોના મુગટમાં
 ખડ્ગનું ચિહ્ન હોય છે. અહીં ખડ્ગનો અર્થ એક જંગલી ચારપશુ જાનવર
 ખડ્ગી સમજવું ભેદાયે. આરણ દેવોના મુગટમાં વૃષભનું અને અચ્યુતદેવોના
 મુગટમાં વિહિમ ધાલમૃગ વિશેષનું ચિહ્ન હોય છે.

આ દેવ શિથિલ અને શ્રેષ્ઠ મુગટના ધારક છે. તેમના મુખ શ્રેષ્ઠ
 કુંડળોથી જગમગતા રહે છે. તેમના મુગટ શોભા યુક્ત હોય છે. અથવા
 ‘મહદિત્તસિરયા, નો અર્થ છે—તેઓ મસ્તક પર મુગટ ધારણ કરે છે. તેઓ

સુખવર્ણગન્ધસ્પર્શાઃ, શુભવર્ણગન્ધસ્પર્શા વા, સુખજનકાઃ, શુભા વા વર્ણગન્ધ-
સ્પર્શાઃ યેષાં તે :સુખવર્ણગન્ધસ્પર્શાઃ, 'ઉત્તમવેડધ્વિણો' ઉત્તમવિકુર્વિણઃ,
ઉત્તમં શ્રેષ્ઠં યથા સ્યાત્તથા વિકુર્વન્તિ इत्येवं શીલાઃ ઉત્તમવિકુર્વિણઃ-સર્વશ્રેષ્ઠ-
વૈક્રિયલબ્ધિવિશિષ્ટાઃ, 'પવરવત્થગંધમલ્લાણુલેપનધરા' પ્રવરવત્થગન્ધમાલ્યાનુલેપ-
નધરાઃ, પ્રવરાણિ સર્વોત્તમાનિ વત્થગન્ધમાલ્યાનુલેપનાનિ ધરન્તીતિ પ્રવરવત્થ-
ગન્ધમાલ્યાનુલેપનધરાઃ 'મહિઢ્ઢિયા' મહદ્વિકાઃ, મહતી ઋદ્ધિર્યેષાં તે મહદ્ધિકાઃ
મહતિસમૃદ્ધિવાનિત્યર્થઃ 'મહઙ્ગુડ્યા' મહાદ્યુતિકાઃ, મહતીદ્યુતિઃ કાન્તિર્યેષાં તે
મહાદ્યુતિકાઃ, 'મહાજસા' મહાયજસઃ-અતિશયયજ્ઞસ્વિન इत्यर्थः, 'મહાબલા' મહા-
બલાઃ, 'મહાણુભાગા' મહાણુભાગાઃ, 'મહાસોઽકલા' મહાસૌઽકલાઃ 'હારવિરાઙ્ગયવચ્છા'
હારવિરાજિતવક્ષસઃ, હારૈર્વિશેષેણ રાજિતાનિ શોભિતાનિ વક્ષાંસિ ડરંસિ યેષાં તે
હારવિરાજિતવક્ષસઃ, 'કટકત્તુડિયથંભિયશ્ચુયા' કટકત્તુડિતસ્તમ્ભિતશ્ચુજાઃ,
કટકૈઃ-કરભૂષણૈર્વલયૈઃ, ત્તુડિતૈઃ બાહુરક્ષકભૂષણવિશેષશ્ચ સ્તમ્ભિતૌ પ્રતિબદ્ધૌ
શ્ચુજૌ બાહુ યેષાં તે કટકત્તુડિતસ્તમ્ભિતશ્ચુજાઃ, 'અંગદકુંડલમટ્ઢગંડતલકર્ણપીઠ-
ધારી' અઙ્ગદકુંડલમટ્ઢગણ્ડસ્થલકર્ણપીઠધારિણઃ, અઙ્ગદૈઃ કેયૂરૈઃ બાહુભૂષણ-
વિશેષૈઃ, કુંડલૈશ્ચ કર્ણભૂષણૈઃ મટ્ઢૌ મટ્ઢીકૃતૌ ગણ્ડસ્થલૌ કપોલપાલી, કર્ણ-
પીઠાંશ્ચ શ્રોત્રભૂષણવિશેષાન્ ધરન્તીત્યેવં શીલાઃ અઙ્ગદકુંડલમટ્ઢગણ્ડસ્થલકર્ણ-
પીઠધારિણઃ, 'વિચિત્તહસ્તાભરણા' વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ વિચિત્રાણિ આશ્ચર્યજન-
કાનિ, નાનાવર્ણવિશિષ્ટાનિ, વા હસ્તાભરણાનિ યેષાં તે વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ,

સુખદ યા શુભ વર્ણ, ગંધ સ્પર્શ વાલે, ઉત્તમ વિક્રિયા કરને વાલે,
અત્યન્ત શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર, ગંધ, માલા ઓર અનુલેપન કો ધારણ કરને વાલે,
મહદ્ધિક, મહાદ્યુતિક, મહાયસ્વી, મહાન્ બલ વાલે, મહાન્ પ્રભાવ
વાલે તથા મહાન્ સુખ સે સમ્પન્ન હોતે હૈં । ડનકા વક્ષસ્થલ હાર સે
સુશોભિત રહતા હૈં । ડનકી શ્ચુજાણં કટકોં ઓર ત્તુડિત નામક આભૂ-
ષણોં સે સ્તબ્ધ રહતી હૈં । વે અંગદ, કુંડલ ઓર ગણ્ડસ્થલ કો ઘિસને
વાલે કર્ણપીઠ કે ધારક હોતે હૈં । હાથોં મેં વિચિત્ર આભૂષણ ધારણ
કરતે હૈં । ડનકે મસ્તક પર વિવિધ વર્ણ વાલી પુષ્પમાલા શોભાયમાન

રક્ત આભાવાળા, ઉત્તમવિક્રિયા કરનારા, અત્યન્ત શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર, ગંધ, માલા
અને અનુલેપનને ધારણ કરવાવાળા, મહદ્ધિક, મહાદ્યુતિક, મહાયજ્ઞસ્વી મહાન્
બળવાળા મહાન્ પ્રભાવવાળા તથા મહાન્ સુખથી સંપન્ન હોય છે. તેમની
વક્ષસ્થલહારથી સુશોભિત રહે છે. તેમની બુલ્બઓ કટકો અને ત્તુડિત નામના
આભૂષણોથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ, કુંડલ અને ગંડસ્થળને ઘસાતા
કર્ણપીઠના ધારક હોય છે. હાથોમાં વિચિત્ર આભૂષણ ધારણ કરે છે.

‘વિચિત્રમાલામણી’ વિચિત્રમાલામૌલયઃ વિચિત્રા નાનાવર્ણયુક્તાઃ, માલાપુષ્પ-
સ્ત્રક, મૌલૌ શિરસિ યેષાં તે વિચિત્રમાલામૌલયઃ, ‘કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિયા’
કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ, કલ્યાણકમ્—કલ્યાણકારિ, પ્રવરં સર્વશ્રેષ્ઠમ્, વસ્ત્રં
પરિહિતં ચૈસ્તે કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ, તાદૃશવસ્ત્રં પરિહિતાઃ પરિહિતવન્ત
इति वा विग्रहार्थः, ‘કલ્યાણકપ્રવરમણાણુલેપના’ કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાણુલેપનાઃ,
કલ્યાણકં—કલ્યાણકારકં પ્રવરં શ્રેષ્ઠતમં માલ્યં દામ અણુલેપનશ્ચ સુગન્ધિચન્દનાદિ
યેષાં તે કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાણુલેપનાઃ ‘ભાસુરવોદી’ ભાસ્વરવોન્દયઃ ભાસ્વરાઃ
દેદીપ્યમાનાઃ, વોન્દયઃ શરીરાણિ યેષાં તે ભાસ્વરવોન્દયઃ ‘પલંવવળમાલધરા’
પ્રલમ્બવનમાલાધરાઃ પ્રકર્ષેણ લમ્બાં લમ્બાયમાનાં વન્યપુષ્પાણાં વન્યાનાં માલાં
ધરન્તીતિ પ્રલમ્બવનમાલાધરાઃ, ‘દિવ્વેણં વળ્લેણં’ દિવ્વેણ—અપૂર્વેણ વર્ણેણ, ‘દિવ્વેણં
ગંધેણં’ દિવ્વેણ ગન્ધેણ, ‘દિવ્વેણં ફાસેણં’ દિવ્વેણ સ્પર્શેણ દિવ્વેણં સંઘયણેણં
દિવ્વેણ સંહનનેણ—શરીરાસ્થિ રચનાવિશેષેણ ‘દિવ્વેણં સંઠાણેણં’ દિવ્વેણ સંસ્થાનેણ,
‘દિવ્વાણ્ ઇહ્હીણ્’ દિવ્યયા ઋદ્ધયા ‘દિવ્વાણ્ જુહ્હીણ્’ દિવ્યયા દ્યુતયા ‘દિવ્વાણ્ પમાણ્’
દિવ્યયા પ્રભયા—કાન્તયા, ‘દિવ્વાણ્ છાયાણ્’ દિવ્યયા છાયાયા—કાન્તિવિશેષ-
રૂપયા, ‘દિવ્વાણ્ અચ્ચીણ્’ દિવ્યેણ અર્ચિષા—જ્યોતિર્વિશેષેણ, ‘દિવ્વેણં તેણ્ણં’
દિવ્યેણ તેજસા ‘દિવ્વાણ્ લેસાણ્’ દિવ્યયા લેશ્યયા ‘દસદિસાઓ’ દશદિશઃ,
‘ઉજ્જોવેમાણા’ ઉદ્ઘોતયન્તઃ ‘પમાસેમાણા’ પ્રભાસયન્તઃ, ‘તેણં તત્થ’ તે સ્વહ
વૈમાનિકા દેવાઃ, તત્ર—ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ ‘સાણં સાણં’ સ્વેષાં સ્વેષામ્ ‘વિમાણા
વાસસયસહસસાણં’ વિમાનાવાસશનસહસ્રાણામ્ ‘સાણં સાણં’ સ્વેષાં સ્વેષાં

રહતી છે । વે કલ્યાણકારી ઔર ઉત્તમ વહ્લાં કા પરિધાન કરતે હૈં ।
કલ્યાણકારી ઔર ઉત્તમ માલા તથા અણુલેપન કો ધારણ કરતે હૈં ।
ઉનકી દેહ દેદીપ્યમાન હોતી છે । વે લમ્બી વનમાલા કે ધારક હોતે
હૈં । અપને અપૂર્વ વર્ણ, અપૂર્વ ગંધ, અપૂર્વ સ્પર્શ, દિવ્ય સંહનન, દિવ્ય
સંસ્થાન, દિવ્યઋદ્ધિ, દિવ્ય દ્યુતિ, દિવ્ય પ્રભા, દિવ્ય છાયા અર્થાત્
શારીરિક કાન્તિ, દિવ્ય જ્યોતિ, દિવ્ય તેજ તથા દિવ્ય લેશ્યા સે
દશોં દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત ઔર પ્રકાશિત કરતે હુણ વે વૈમાનિક
દેવ ઉપર્યુક્ત સ્થાનોં મેં અપને—અપને લાસ્યોં વિમાનોં કા, અપને—અપને

તેના મસ્તક પર વિચિત્ર વર્ણવાળી પુષ્પમાળા શોભાયમાન હોય છે.
તેઓ કલ્યાણકારી અને ઉત્તમ માલા તથા અણુ લેપનને ધારણ કરે છે.
તેમના દેહ દેદીપ્યમાન હોય છે. તેઓ લાળી વનમાળાના ધારક હોય છે.
પોતાના અપૂર્વવર્ણ, અપૂર્વગંધ, અપૂર્વ સ્પર્શ, દિવ્યપ્રભા, દિવ્યછાયા, અર્થાત્
શારીરિક કાન્તિ દિવ્ય જ્યોતિ દિવ્યતેજ, તથા દિવ્ય લેશ્યાથી દશે દિશાઓને

‘सामाण्यसाहस्रीणं’ सामानिकसाहस्रिकाणां ‘साणं साणं तायत्तीसगाणं’ स्वेपां स्वेपां त्रायस्त्रिंशकानाम् ‘साणं साणं लोगपालाणं’ स्वेपां स्वेपां लोकपाला-
नाम् ‘साणं साणं’ स्वासां स्वासाम् ‘अग्रमहिप्तीणं’ अग्रमहिपीणाम् ‘सपरि-
वाराणं’ सपरिवाराणाम्, ‘साणं साणं परिसाणं’ स्वासां स्वासाम् पर्पदाम्, ‘साणं
साणं अणियाणं’ स्वेपां स्वेपाम् अनीकानाम्-सैन्यानाम्, ‘साणं साणं अणि-
याहिवर्णं’ स्वेपां स्वेपाम् अनीकाधिपतीनाम् ‘साणं साणं’ स्वासां स्वासाम्
‘आयरवखदेवसाहस्रीणं’ आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, ‘अन्नसि च बहूणं वैमा-
णियाणं’ अन्येषाञ्च बहूनाम् वैमानिकानाम्, ‘देवाण य देवीण य’ देवानाञ्च,
देवीनाञ्च ‘आहेवच्चं पोरैवच्चं जाव’ आधिपत्यम् पौरपत्यम् यावत्-स्वामित्वम्,
भर्तृत्वम्, महत्तरकत्वम्, आज्ञेश्वरसेनापत्यम् कारयन्तः पायन्तश्च महताऽहत-
नाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितवनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण ‘दिव्वाइं भोग-
भोगाइं’ दिव्यान्-दिविभवान् अपूर्वान्, भोगभोगान्-भोगार्हा भोगा भोगे
भोगास्तान् ‘भुजमाणा विहरन्ति’ भुञ्जाना विहरन्ति-आसते इत्याशयः ॥ सू. २४ ॥

सौधर्मदेव स्थानादि वक्तव्यता-

मूलम्-कहि णं भंते ! सोहम्मगदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं

सहस्रों सामानिक देवों का, अपने-अपने त्रायस्त्रिंश देवों का, अपने-
अपने लोकपालों का, अपनी-अपनी परिवार सहित अग्रमहिषियों
का, अपनी-अपनी परिषदों का, अपने-अपने अनीकों का, अपने-
अपने अनीकाधिपतियों का, अपने-अपने सहस्रों आत्मरक्षक देवों का
तथा अन्य बहुसंख्यक वैमानिक देवों और देवियों का अधिपतित्व,
अग्रेसरत्व, स्वामित्व, भर्तृत्व, महत्तरकत्व, आज्ञा-ईश्वर सेनापतित्व
कराते हुए एवं उनका पालन करते हुए, नाटक, गीत तथा कुशल वादकों
द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित और मृदंग आदि वाद्यों की
ध्वनि के साथ दिव्य भोगोपभोगों को भोगते हुए रहते हैं ॥ २४ ॥

उद्योतित अने प्रकाशित करता रहिने ते वैमानिक देव उपर्युक्त स्थानोभां
पोतपोताना लाणे विमानोना, पोतपोताना, लोकपालोना, पोतपोतानी परिवार
सहित अग्रमहिषियोना. पोतपोतानी परिषदोना पोतपोतानी अनीकोना.
पोतपोताना अनीकाधिपतियोना. पोतपोताना इज्जरे आत्मरक्षक देवोना तथा
अन्य णहु सज्ज्यक वैमानिक देवो अने देवियोना अधिपतित्व, अग्रेसरत्व,
स्वामीत्व, भर्तृत्व, महत्तरकत्व, आज्ञा-ईश्वर सेनापतित्व करावता रहिने
तेमन् तेमन् पालन करावता थका, नाटक, गीत तथा कुशल वादकोद्वारा वीणा-
उल वीणा तल, ताल, त्रुटित अने मृदंग आदि वाद्योना ध्वनि साथे दिव्य
भोगोपभोगोने भोगवता रहे छे ॥ २४ ॥

ठाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! सोहम्मगदेवा परिवसंति ?
 गोयमा ! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पठवयस्स दाहिणैणं इमीसे
 रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ जाव
 उहुं दूरं उप्पइत्ता एत्थ णं सोहम्मै णामं कप्पे पणत्ते, पाई-
 णपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिन्ने अद्धचंदसंठाणसंठिए,
 अच्चिमालिभासरासिवण्णामे असंखेज्जाओ जोयणकोडीओ,
 असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ, आयासविकलंभेणं असं-
 खेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ परिकलेवेणं सठवरयणामए
 अच्छे जाव पडिरूवे, तत्थ णं सोहम्मगदेवाणं वत्तीसविमाणा-
 वाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं विमाणा सठव-
 रयणामया, जाव पडिरूवा, तेसिं णं विमाणाणं बहुमज्झ-
 देसभागे पंचवडिसया पणत्ता, तं जहा-असोगवडिसए,
 सत्तवण्णवडिसए, चंपगवडिसए, चूयवडिसए मज्झे इत्थ
 सोहम्मवडिसए ते णं वडिसया, सठवरयणामया, अच्छा,
 जाव पडिरूवा, एत्थ णं सोहम्मगदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
 पणत्ता, तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे, तत्थ णं वहवे
 सोहम्मगदेवा परिवसंति, सहिइडिया जाव पभासेमाणा,
 ते णं तत्थ साणं साणं विमाणावाससयसहस्साणं, साणं साणं
 अगमहिसीणं, साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं, एवं जहेव
 ओहियाणं तहेव एएसिंषि भाणियठं जाव आयरक्खदेव-
 साहस्सीणं, अन्नेसिं च वहूणं सोहम्मगकप्पवासीणं वेमा
 णिया णं देवाण य देवीण य आहेवच्चं जाव विहरंति, सक्के
 इत्थ देविंदे देवराया परिवसइ वज्जपाणी पुरंदरे सयक्कतू
 सहस्सक्खे मधवं पागसासणे दाहिणडू लोगाहिवई वत्तीस
 विमाणावाससयसहस्साहिवई एरावणवाहणे सुरिंदे अरयंवर-

वत्थधरे आलइयमालमउडे नवहेमचारु वित्तचंचलकुंडलविलि-
हिज्जमाणगंडे महिद्धिण जाव पभासेमाणे से णं तत्थ वत्ती-
साए विमाणावाससयसहस्साणं चउरासीए सामाणिय-
साहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं, चउण्हं लोगपालाणं,
अट्टण्हं अग्गमहिस्सीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं
अणीयाणं, सत्तण्हं अणियाहिवईणं, चउण्हं चउरासीणं आय-
रक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिंच बहूणं सोहम्मकप्पवासीणं
वेमाणियाणं देवाण य देवीण य आहेवच्चं पोरेवच्चं कुब्बे-
माणे जाव विहरइ ॥सू० २५॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! सौधर्मकदेवानाम् पर्याप्तापर्याप्तानां स्थानानि
प्रज्ञप्तानि ! कुत्र खलु भदन्त ! सौधर्मकदेवाः परिवसन्ति ? गौतम ! जम्बू-
द्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः बहु-

सौधर्मदेव स्थानादि वक्तव्यता

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! सोहम्मगदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणां
पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त तथा अपर्याप्त सौधर्म कल्प के देवों
के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते ! सोहम्मगदेवा परिवसन्ति ?)
हे भगवन् ! सौधर्मकल्प के देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा !)
हे गौतम ! (जंबुद्वीपे दीवे) जम्बूद्वीप नामक द्वीप में (मंदरस्स पव्व-
यस्स दाहिणेणं) मेरु पर्वत की दक्षिण दिशा में (इमीसे रयणप्पभाए
पुढवीए) इस रत्नप्रभा पृथ्वी के (बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ)
अति रमणीय सम भूमिभाग से (जाव) यावत् (उड्डं दूरं उप्पइत्ता)

सौधर्म देवस्थानादिनी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(कहिणं भंते ! सोहम्मग देवाणं पज्जत्ता पज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?)
भगवन् ! पर्याप्त तथा अपर्याप्त सौधर्मकल्पना देवाना स्थान कथां कहां छे ?
(कहिणं भंते ! सोहम्मगदेवा परिवसन्ति) भगवन् ! सौधर्म कल्पना देव कथां
निवास करे छे ? (गोयमा !) हे गौतम (जंबुद्वीपे दीवे) जम्बूद्वीप नामक द्वीप में
(मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं) मेरु पर्वत की दक्षिण दिशा में (इमीसे रयणप्पभाए
पुढवीए) आ रत्नप्रभा पृथ्वी में (बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ) अति रम-
णीय सम भूमिभाग से (जाव) यावत् (उड्डं दूरं उप्पइत्ता) उपर्युक्त दूर जगत्
(एत्थणं) अर्थात् (सोहम्मगदेवाणं कल्पे पण्णत्ते) सौधर्म नामक कल्प कहे छे।

समरमणीयात् भूमिभागात् यावत् ऊर्ध्वम् दूरम् उत्प्रेत्य, अत्र खलु सौधर्मो-
नामकल्पः प्रज्ञप्तः प्राचीनप्रतीनायतः, उदीचीन दक्षिणविस्तीर्णः, अर्द्ध-
चन्द्रसंस्थानसंस्थितः, अर्चिमालाभासराशिवर्णाभः, असंख्येयाः योजनकोटीः,
असंख्येयाः योजनकोटिकोटीः आयामविष्कम्भेण असंख्येयाः योजनकोटि-
कोटीः परिक्षेपेण सर्वरत्नमयः, अच्छो यावत् प्रतिरूपः, तत्र खलु सौधर्मक-
देवानाम् द्वात्रिंशद् विमानावासशतसहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातं, तानि खलु
विमानानि सर्वरत्नमयानि, यावत् प्रतिरूपाणि, तेषांश्च विमानानां बहुमध्यदेश-

ऊपर दूर जाकर (एत्थ णं) यहां (सोहम्मं णाभं कप्पे पण्णत्ते) सौधर्म
नामक कल्प कहा गया है (पाईणपडीणायए) पूर्व और पश्चिम में
लम्बा (उदीणदाहिणवित्थिन्ने) उत्तर-दक्षिण में विस्तीर्ण (अर्द्धचंद्र
संठाणसंडिए) अर्ध चन्द्र के आकार का (अच्चिमालिभासरासि-
वण्णाम्भे) ज्योतियों की माला तथा दीप्तियों की राशि के समान
वर्ण कान्ति वाला (असंखेज्जाओ जोयणकोडीओ) असंख्यात करोड़
योजन (असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ) असंख्यात कोडाकोडी
योजन (आयामविक्खंभेणं) लम्बाई-चौड़ाई वाला (असंखेज्जाओ
जोयणकोडाकोडीओ परिकखेवेणं) असंख्यात कोडाकोडी योजन
परिधि वाला (सव्वरयणामए) सर्वरत्नमय (अच्छे जाव पडिख्खे) स्वच्छ
यावत् अत्यन्त कमनीय (तत्थ णं) वहां (सोहम्मगदेवाणं) सौधर्मक
देवों के (वत्तीस विमाणावाससयसहस्सा) वत्तीस लाख विमान
(भवन्तीति मक्खायं) हैं, ऐसा कहा है (ते णं भवणा) वे भवन (सव्व
रयणामया) सर्वरत्नमय (जाव पडिख्खा) यावत् अत्यन्त सुन्दर है ।

(पाईण पडीणायए) पूर्व पश्चिम भां लांणा (उदीणदाहिणवित्थिन्ने) उत्तर दक्षिण
भां विस्तीर्ण (अर्द्धचंद्रसंठाणसंडिए) अर्धचन्द्रना आकारना (अच्चिमालिभास-
रासिवण्णाम्भे) ज्योतिष्यानी माला तथा दीप्तियोंनी राशिना समान वार्णुकान्ति
वाणा (असंखेज्जाओ जोयणकोडीओ) असंख्यात करोड़ योजन (असंखेज्जाओ
जोयणकोडा कोडीओ) असंख्यात कोडा कोडी योजन (आयामविक्खं-
भेणं) लांबाई-चौड़ाई वाणा (असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ परिकखे-
वेणं) असंख्यात कोडा कोडी योजन परिधिवाणा (सव्वरयणामए) सर्वरत्नमय
(अच्छे जाव पडिख्खे) स्वच्छ यावत् अत्यन्त कमनीय (तत्थणं) त्यां (सोहम्मग
देवाणं) सौधर्मक देवाना (वत्तीसविमाणावाससयसहस्सा) वत्तीस लाख
विमान (भवन्तीति मक्खायं) छे, ओम इहु छे (तेणं विमाणा) ते विमाने
(सव्व रयणामया) सर्व रत्नमय (जाव पडिख्खा) यावत् अत्यन्त सुन्दर छे.

भागे पञ्च अवतंसकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अशोकावतंसकः सप्तपर्णावतंसकः चम्पकावतंसकः, चूतावतंसकः, मध्ये अत्र सौधर्मावतंसकः, ते खलु अवतंसकाः सर्वरत्नमयाः अच्छा यावत् प्रतिरूपाः, अत्र खलु सौधर्मकदेवानाम् पर्याप्ताः पर्याप्तानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिष्वपि लोकस्य असंख्येयभागे तत्र बहवः सौधर्मकदेवाः परिवसन्ति, महर्द्धिकाः यावत् प्रभासयन्तः, ते खलु तत्र स्वेषां

(तेसि णं विमाणाणं) उन्न विमानो के (बहुमज्झदेसभागे) विलकुल मध्य भाग में (पंच) पांच (वडिसया) अवतंसक-श्रेष्ठ (पण्णत्ता) कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (असोगवडिसए) अशोकावतंसक (सत्तवण्णवडिसए) सप्तपर्णावतंसक (चंपगवडिसए) चम्पकावतंसक (चूयवडिसए) आम्रावतंसक (मज्झे इत्थ सोहम्मवडिसए) इनके मध्य में सौधर्मावतंसक

(ते णं वडिसया) वे अवतंसक (सव्वरयणामया) सर्वरत्नमय (अच्छा जाव पडिस्वा) स्वच्छ यावत् अतीव सुन्दर (एत्थ णं सोहम्मगदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता) यहाँ पर्याप्त और अप-पर्याप्त सौधर्मदेवों के स्थान कहे हैं (तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइ-भागे) तीनों अपेक्षाओं से लोक के असंख्यातवें भाग में हैं (तत्थ णं बहवे सोहम्मगदेवा परिवसन्ति) वहाँ बहुत-से सौधर्मदेव निवास करते हैं

(महिद्धिया) महर्द्धिक (जाव पभासेमाणा) यावत् प्रकाशित करते हुए (ते णं तत्थ) वे वहाँ (साणं साणं विमाणावाससयसहस्साणं)

(तेसिणं विमाणाणं) ते विमानोना (बहु मज्झ देसभागे) विल कुल मध्य भागमां (पंच) पांच (वडिसया) अवतंसक श्रेष्ठ (पण्णत्ता) कहेयां छे (तं जहा) तेओ आ प्रकारे (असोगवडिसए) अशोकावतंसक (सत्तवण्णवडिसए) सात पण्णाव तंसक (चंपगवडिसए) चंपकावतंसक (चूयवडिसए) आम्रावतंसक (मज्झे इत्थ सोहम्मगवडिसए) तेमना मध्यमां सौधर्मावतंसक

(तेणं वडिसया) ते अवतंसके (सव्व रयणामया) सर्व रत्नमय (अच्छा जाव पडिस्वा) स्वच्छ यावत् अतीव सुंदर (एत्थ णं सोहम्मगदेवाणं पज्जत्ता पज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता) आठ पर्याप्त अने अपर्याप्त सौधर्म देवाना स्थान कहेयां छे (तिसुवि लोगस्स असंखेज्जईभागे) त्रिषु अपेक्षाओथी तेओ लोकना असंख्यातमा भागमां (तत्थणं बहवे सोहम्मा देवा परिवसन्ति) त्यां धणुा गंधा सौधर्माक देव निवास करे छे.

(महिद्धिया) महर्द्धिक (जाव पभासेमाणा) यावत् प्रकाशित करता (तेणं तत्थ) तेओ त्यां (साणं साणं विमाणावाससयसहस्साणं) पोतपोताना दाओ

स्वेपां विमानावासशतसहस्राणाम्, स्वासां स्वासाम् अग्रमहिषीणाम्, स्वासां स्वासाम् सामानिकसाहस्रीणाम्, एवं यथैव ओधिकानां तथैव एतेषामपि भणितव्यम् यावत् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्येषां श्रवहूनां सौधर्मककल्पवासिनाम् वैमानिकानाम् देवानाञ्च देवीनाञ्च आधिपत्यं यावद् विहरन्ति, शक्रः अत्र देवेन्द्रो देवराजः परिवसति, वज्रपाणिः, पुरन्दरः शतक्रतुः सहस्राक्षः मघवान् पाकशासनः, दक्षिणार्द्धलोकाधिपतिः, द्वात्रिंशद् विमानावासशतसहस्राधिपतिः,

अपने-अपने लाखों विमानों का (साणं साणं अग्रमहिषीणं) अपनी-अपनी अग्रमहिषियों का (साणं साणं सामाणियसाहस्रीणं) अपने-अपने सहस्रों सामानिक देवों का (एवं जहा ओहियाणं तहेव एएसिपि भाणियन्वं) इस प्रकार जैसा समुच्चय कथन किया गया है, वैसा ही इनका भी कहना चाहिए (जाव) यावत् (आयरक्खदेवसाहस्रीणं) सहस्रो आत्मरक्षक देवों का (अन्नेसिं च बहूणं) अन्य भी बहुत-से (सोहम्मगकप्पवासीणं वेमाणियाणं) सौधर्म कल्पवासी वैमानिक (देवाण य देवीण य) देवों और देवियों का (आहेवच्चं जाव विहरन्ति) अधिपतित्व करते हुए यावत् विचरते हैं।

(सक्के) शक्र (इत्थ) यहां (देविंदे देवराया) देवेन्द्र, देवराज (परिवसइ) वसता है (वज्जपाणी) वज्रपाणि (पुरन्दरे) पुरन्दर (सयक्कतू) शतक्रतु-सौ पडिमाओं वाला (सहस्सक्खे) सहस्राक्ष-हजार नेत्रों वाला (मघवं) मघवा (पागसासणे) पाकशासन (दाहिणदू लोगाहिवई) दक्षिणार्ध लोक का स्वामी (वत्तीसविमाणावाससयसहस्साहिवई) बत्तीस लाख विमानों का अधिपति (एरावणवाहणे) ऐरावत हाथी

विमानाना (साणं साणं अग्रमहिषियाणं) पोतपोतानी अग्रमहिषियों (साणं साणं सामाणियसाहस्रीणं) पोतपोताना ऊपर सामानिक देवाना (एवं जहा ओहियाणं तहेव एएसिपि भाणियन्वं) आ प्रकारे जेपुं समुच्चयुं कथन तेषुं ज आमनुं पणुं उडेपुं नेधणे (जाव) यावत् (आयरक्खदेवसाहस्रीणं) ऊपर आत्मरक्षक देवाना (अन्नेसिं च बहूणं) भीन पणुं धणुं अधा (सोहम्मगकप्प वासिणं वेमाणियाणं) सौधर्म कल्पवासी वैमानिक (देवाण य देवीण य) देवाने देवियोंना (आहेवच्चं जाव विहरन्ति) अधिपतित्व करता यावत् विचरे छे.

(सक्के) शक्र (इत्थ) अडि (देविंदे देवराया) देवेन्द्र, देवराज (परिवसइ) (वज्जपाणि) वज्रपाणि (पुरन्दरे) पुरन्दर (सयक्कतू) शतक्रतु-सौ पडिमाओंवाला (सहस्सक्खे) सहस्राक्ष ऊपर नेत्रवाला (मघवं) मघवा (पागसासणे) पाकशासन (दाहिणदू लोगाहिवई) दक्षिणार्ध लोकना स्वामी (वत्तीसविमाणावाससयसहस्सा-

ऐरावतवाहनः, सुरेन्द्रः, अरजोऽम्बरवत्स्रधरः आलङ्घितमालामुकुटः नवहेम-
चारुचित्तचञ्चलकुण्डलविलिख्यमानगण्डो महर्द्धिको यावत् प्रपभासयन् स खलु
तत्र द्वात्रिंशतो विमानावासशतसहस्राणाम् चतुरशीतेः सामानिकसाहस्रीणाम्,
त्रयस्त्रिंशत् त्रायस्त्रिंशकानाम्, चतुर्णां लोकपालानाम्, अष्टानाम् अग्रमहिषी-
णाम् सपरिवाराणाम्, तिसृणां पर्यदाम्, सप्तानाम् अनीकानाम्, सप्तानाम्
अनीकाधिपतीनाम्, चतसृणां चतुरशीतीनाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्ये-

जिसका वाहन है (सुरिंदे) देवों का इन्द्र (अयरंबरवत्स्रधरे) रज रहित
स्वच्छ वस्त्रों का धारक (आलङ्घ्यमालामुड्डे) संसक्त माला और मुकुट-
वाला (नवहेमचारुचित्त चंचलकुण्डलविलिहिज्जमाणगंडे) नूतन स्वर्ण-
मय सुन्दर विचित्र चंचल कुंडलों से जिनके गण्डस्थल का विलेखन
होता है (महिर्द्धि) महर्द्धिक (जाव पभासेमाणे) यावत् प्रकाशित
करता हुआ (सेणं) वह (वत्तीसाए विमानावाससयसहस्साणं) बत्तीस
लाख विमानों का (चउरासीए सामाणियसाहस्सीणं) चौरासी हजार
सामानिक देवों का (तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं) तेतीस त्रायस्त्रिंशक
देवों का (चउण्हं लोगपालाणं) चार लोकपालों का (अट्टण्हं अग्रमहि-
सीणं सपरिवाराणं) परिवार सहित आठ अग्रमहिषियों का (तिण्हं
परिसाणं) तीन परिषदों का (सत्तण्हं अणीयाणं) सात अनीकों का
(सत्तण्हं अणीयाहिवईणं) सात अनीकाधिपतियों का (चउण्हं चउरा-
सीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) चार चौरासी हजार अर्थात् तीन
लाख छत्तीस हजार आत्मरक्षक देवों का (अन्नेसिं च बहूणं) अन्य
बहुत-से (सोहम्मकप्पवासीणं) सौधर्मकल्प के निवासी (वेमाणियाणं

હિવઈ) બત્રીસ લાખ વિમાનોના અધિપતિ (એરાવત વાહને) એરાવત હાથી
જેનું વાહન છે (પુરિંદે) દેવોનાઇન્દ્ર (અયરંબરવત્સ્રધરે) રજરહિત વસ્ત્રોના
ધારક (આલંઘ્યમાલમુડે) સંસક્તમાળા અને મુકુટવાળા. (નવહેમચારુચિત્ત
ચંચલકુંડલ વિલિહિજ્જમાણગંડે) નૂતન સ્વર્ણમય સુન્દર વિચિત્ર ચંચલ
કુંડળોથી જેના ગંડસ્થળનું વિલેખન થાય છે (મહર્દ્ધિ) મહર્દ્ધિક (જાવ-
પભાસે માણે) યાવત્ પ્રકાશિત કરતા (સેણં) તે (વત્તીસાએ વિમાણાવાસસય-
સહસ્સાણં) બત્રીસ લાખ વિમાનોના (ચઉરાસીએ સામાણિયસાહસ્સીણં) ચોરાસી
હજાર સામાનિક દેવોના (તાયત્તીસાએ તાયત્તીસગાણં) તેત્રીસ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોના
(ચઉણ્હં લોગપાલાણં) ચાર લોકપાલોના (અટ્ટણ્હં અગ્ર મહિસીણં સપરિવારાણં) પરિ-
વાર સહિત આઠ અગ્રમહિષીયોના (તિણ્હં પરિસાણં) ત્રણ પરિષદોના (સત્તણ્હં
અણીયાણં) સાત અનીકોના (સત્તણ્હં અણિયાહિવઈણં) સાત અનીકાધિપતિયોના
(ચઉણ્હં ચઉરાસીણં આયરક્ખદેવસાહસ્સીણં) ચાર ચોરાસી હજાર અર્થાત્ ત્રણ

પાશ્ચ વહૂનાં સૌધર્મકલ્પવાસિનામ્ વૈમાનિકાનામ્ દેવાનામ્ ચ દેવીનાશ્ચ
આધિપત્યમ્ પૌરપત્યમ્ કુર્વન્ યાવદ્ વિહરતિ ॥સૂ. ૨૫॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકસૌધર્મદેવાનાં સ્વસ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ ‘કહિ
ળં મંતે ! સોહમ્મગદેવાળં’ ગૌતમ ! પૃચ્છતિ—હે ભરન્ત ! કુત્ર સ્થલુ—કસ્મિન્
સ્થલે, સૌધર્મકદેવાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાળં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ ‘ઠાણા પળ્લત્તા’
સ્થાનાનિ—સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞતાનિ—પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? તદેવ
પ્રકારાન્તરેણ વિશદયિતું પૃચ્છતિ—‘કહિ ળં મંતે ! સોહમ્મગદેવા પરિવસંતિ ?
હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થલુ—કસ્મિન્ સ્થલે, સૌધર્મકદેવાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્
ઉત્તરયતિ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જંબૂદ્વીપે દ્વીપે’ જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે ‘મંદરસ્સ-
પવ્વયસ્સ’ મન્દરસ્ય પર્વતસ્ય ‘દાહિણેણં’ દક્ષિણેન દક્ષિણદિગ્ભાગે ‘ઈમીસે
રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ’ અસ્યાઃ રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘વહુસમરમણિજ્ઞાઓ
ભૂમિભાગાઓ’ વહુસમરમણીયાદ્—અત્યન્તરમણીયસમતલાત્, ભૂમિભાગાત્—

દેવાળ ય દેવીળ ય) વૈમાનિક દેવોં ઓર દેવિયોં કા (આહેવચ્ચં).
આધિપત્ય (પોરેવચ્ચં) અગ્રેસરત્વ (કુલ્લેમાણે) કરતા હુઆ (જાવ
વિહરઈ) યાવત્ રહતા હૈ ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—અવ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત સૌધર્મ દેવોં કે સ્થાન આદિ
કો પ્રરૂપણા કો જાતી હૈ—

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત
સૌધર્મક દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે ગણ હૈં ? અર્થાત્ હે ભગવન્ !
સૌધર્મક દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! ઇસ જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ
મેં, મેરુ પર્વત સે દક્ષિણ ઝેં, ઇસ રત્નપ્રભા પૃથિવી કે રમણીય સમતલ

લાળ છત્રીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવાના (અન્નેસિંચ વહૂળ) અન્ય ઘણા બધા
(સોહમ્મકલ્પવાસીણ) સૌધર્મ કલ્પના નિવાસી (વૈમાણિયાળ) દેવાળ ય દેવીળ
ય) વૈમાનિક દેવોં અને દેવિયોના (આહેવચ્ચં) આધિપત્ય (પોરેવચ્ચં) અગ્રેસરત્વ
(કુલ્લેમાણે) કરતા રહિને (જાવ વિહરઈ) રહે છે ॥ ૨૫ ॥

ટીકાર્થ—હવે પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત સૌધર્મ દેવાના સ્થાન આદિની
પ્રશ્નણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત સૌધર્મક દેવાના
સ્થાન કયાં કહેલા છે ? અર્થાત્ ભગવન્ ! સૌધર્મકદેવ કયાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દે છે—હે ગૌતમ ! આ જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપમાં,
મેરુ પર્વતથી દક્ષિણમાં, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના રમણીય સમતલ ભૂમિભાગથી
યાવત્ બપર ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારા રૂપ જ્યોતિષ્ક વિમાનોથી

धिना स वर्तते 'सव्वरयणामए' सर्वरत्नमयः—सर्वात्मना कात्स्न्येण रत्नमयः इत्यर्थः, 'अच्छे' अच्छः स्वच्छः 'जाव' यावत् श्लक्ष्णः मसृणः घृष्टः, मृष्टः, नीरजाः, निर्मलः, निष्पङ्कः निष्कङ्कटच्छायः कचवररहितः सप्रभः, सश्रीकः सोद्द्योतः प्रसादीयः दर्शनीयः अभिरूपः, प्रतिरूपश्च सौधर्मकल्पो-वर्तते, 'तत्थ णं सोहम्मगदेवाणं' तत्र खलु—उपर्युक्तस्थले, सौधर्मकदेवानाम् वत्तीसविमानावाससयसहस्सा' द्वात्रिंशद्विमानावासशतसहस्राणि द्वात्रिंशल्लक्षविमानावासाः 'भवन्तीतिमक्खायं' भवन्ति इत्याख्यातं मया महावीरेण, अन्यैश्च तीर्थकृद्भिरित्याशयः, 'ते णं विमाणा' सव्वरयणामया—जाव पडिरूवा' तानि खलु विमानानि द्वात्रिंशल्लक्षाणि, सर्वरत्नमयानि—सर्वात्मना कात्स्न्येन रत्नमयानि यावत् अच्छानि श्लक्ष्णानि मसृणानि, घृष्टानि, मृष्टानि, नीरजांसि निर्मलानि, निष्पङ्कानि, निष्कङ्कटच्छायानि, सप्रभाणि—सश्रीकाणि, सोद्द्योतानि, प्रासादीयानि दर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि सन्ति, 'तेसिणं विमाणानं' तेषां खलु—उपर्युक्त द्वात्रिंशल्लक्षाणाम् विमानानाम् 'बहुमज्झदेसभागे' बहु-मध्यदेशभागे—अत्यन्तमध्यप्रदेशे, 'पंचवडिसया' पञ्चअवतंसकाः 'पणत्ता' प्रज्ञप्ताः सन्ति, 'तं जहा' तद्यथा—'असोगवडिसए' अशोकावतंसकः, 'सत्तवणवडिसए' सप्तपर्णावतंसकः, 'चंपगवडिसए' चम्पकावतंसकः, 'चूयवडिसए' चूतावतंसकः,

निर्मल, निष्पंक और निरावरण कान्ति वाला है। कचरे से रहित, प्रभायुक्त, शोभा सम्पन्न, प्रकाशमय, प्रसन्नता जनक, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप है।

उस सौधर्मकल्प में सौधर्मक देवों के वत्तीस लाख विमान हैं, वे विमान पूर्ण रूप से रत्नमय हैं यावत्—चिकने, कोमल, घटारे, मठारे, नीरज, निर्मल, निष्पंक, निरावरण कान्ति वाले, प्रभायुक्त, श्रीसम्पन्न, प्रकाशमय, प्रसन्नताप्रद, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप हैं।

इन विमानों के एकदम बीचोंबीच पांच अवतंसक कहे गए हैं, वे इस प्रकार हैं—अशोकावतंसक, सप्तपर्णावतंसक, चम्पकावतंसक,

घाटीला छे. नीरज, निर्मल, निष्पंक अने निरावरण कान्तिवाला छे. कचरा वगरना, प्रभायुक्त, शोभा संपन्न. प्रकाशमय, प्रसन्नता जनक, दर्शनीय अलि-उप अने प्रतिउप छे. आ सौधर्मकल्पनां देवाना अत्रीस लाख विमानो छे. ओ विमानो पूर्ण उपथी रत्नमय छे यावत् चिकणा, कोमल, घाट भाटवाला रज रहित, निर्मल निष्पंक निरावरण कान्तिवाला प्रभायुक्त श्रीसम्पन्न, प्रकाशमय प्रसन्नताजनक, दर्शनीय, अलिउप अने प्रतिउप छे. ते विमानोना ओकदम वच्चोवच्य पांच अवतंसक कहेला छे तेओ आ शीते छे—अशोकावतंसक, सप्तपर्णावतंसक, चंपकावतंसक, चूतावतंसक अने आ

‘મજ્જે’ इत्थ सोहम्मवर्डिसए’ मध्ये अत्र-उपर्युक्ताशोकादि चतुर्णामवतंसकानाम्
मध्ये इत्यर्थः सौधर्मावतंसको वर्तते ‘ते णं वर्डिससया’ ते खलु पञ्चावतंसकाः
‘सव्वरयणामया’ सर्वरत्नमयाः सर्वात्मना कात्स्न्येन रत्नमयाः ‘अच्छाजाव पडि
रूवा’ अच्छाः स्वच्छाः, यावत्-श्लक्षणाः, मसृणाः, घृष्टाः, मृष्टाः, नीरजसो,
निर्मलाः, निष्पङ्काः, निष्कङ्कटच्छायाः, सप्रभाः, सश्रीकाः, सोद्द्योताः, प्रासा-
दीयाः, दर्शनीयाः, अभिरूपाः, प्रतिरूपाः सन्ति ‘एत्थ णं सोहम्मगदेवाणं’
अत्र खलु-उपर्युक्तस्थले, सौधर्मकदेवानाम् ‘पज्जत्तापज्जत्ताणं’ पर्याप्तापर्याप्ता-
नाम् ‘ठाणा पणत्ता’ स्थानानि-स्थित्यपेक्षया स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि-प्ररूपि-
तानि सन्ति ‘तिसु विलोणस्स असंखेज्जइभागे’ त्रिष्वपि-स्वस्थानोपपातसमुद्घा-
तलक्षणेषु त्रिष्वपि स्थानेषु विषये लोकस्य असंख्येयभागे-असंख्येयतमे भागे
सौधर्मकदेवानां स्थित्यादिकं वक्तव्यम्, ‘तत्थ णं वहवे सोहम्मगदेवा परिव-
सन्ति’ तत्र खलु उपर्युक्त स्थानेषु बहवः सौधर्मकदेवाः परिवसन्ति ते च सौध-

चूतावतंसक और इन चारों के बीच में पांचवां सौधर्मावतंसक । ये
पांचों अवतंसक भी सर्वरत्नमय हैं, स्वच्छ यावत् प्रतिरूप हैं ।
‘यावत्’ शब्द से चिकने हैं, कोमल हैं, घृष्ट (घटारे), मृष्ट (मटारे),
नीरज, निर्मल, निष्पंक और निरावरण कान्ति वाले हैं । प्रभायुक्त,
श्रीसम्पन्न, प्रकाशमय, प्रसन्नताजनक, दर्शनीय, अभिरूप और प्रति-
रूप हैं । इस स्थल में पर्याप्त और अपर्याप्त सौधर्मक देवों के स्थान
प्ररूपण किये गए हैं । ये स्थान स्वस्थान, उपपात और समुद्घात की
अपेक्षा से लोक के असंख्यातवें भाग में हैं । वहां बहुसंख्यक सौ-
धर्मक देव निवास करते हैं ।

ये सौधर्मक देव महान् ऋद्धि के धारक यावत् प्रकाश करते हुए
रहते हैं । यावत् शब्द के-वे महाद्युतिक हैं, महायशस्वी हैं, महाबल

ચારેની વચમાં પાચમે સૌધર્માવતંસક. આ પાચે અવતંસક પણ સર્વ રત્ન
મય છે, સ્વચ્છ યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. ‘યાવત્’ શબ્દથી ચિકણા છે, કોમળ છે,
ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નિરજ, નિર્મળ, નિષ્પક અને નિરાવરણ કાન્તિવાળા છે. પ્રભા
યુક્ત, શ્રીસપ્ત, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતા જનક, દર્શનીય અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ
છે, આ સ્થાનોમાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સૌધર્મક દેવોના સ્થાન પ્રરૂપણ કરેલા
છે. આ સ્થાન સ્વસ્થાન, ઉપપાત, અને સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ લોકના અસં-
ખ્યાતમા ભાગમા છે, ત્યાં બહુ સંખ્યક સૌધર્મક દેવ નિવાસ કરે છે.

આ સૌધર્મકદેવ મહાન્ ઋદ્ધિના ધારક યાવત્ પ્રકાશ કરતા થકા રહે છે.
યાવત્ શબ્દથી તેઓ મહાદ્યુતિક છે, મહાયશસ્વી છે, મહાબલ છે, મહાપ્રભા

મક દેવાઃ 'મહિઙ્ગદિયા-જાવ પમાસેમાણા' મહર્દિકાઃ, યાવત્-મહાશ્રુતિકાઃ, મહા-
યશસઃ, મહાવલા, મહાનુમાગાઃ, હારવિરાજિતવક્ષસઃ, કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતશુજાઃ
અન્નદકુન્ડલમૃન્દગન્ડસ્તલકર્ણપીઠધારિણઃ, વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ, વિચિત્રમાલા-
મૌલયઃ, કલ્યાણપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનધરાઃ, માસ્ત્ર-
વોન્દયઃ, પ્રભસ્વવનમાલાધરાઃ દિવ્યેન વર્ણાદીના દશદિશ ઉદ્ધોતયન્તઃ, પ્રમા-
સયન્તઃ 'તે ણં તત્થ' તે સ્થલુ-સૌધર્મકદેવાઃ, તત્ર-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ 'સાણં સાણં'
સ્વેપાં સ્વેપાં 'વિમાણાવાસસયસહસ્સાણં' વિમાનાવાસશતસહસ્રાણામ્ 'સાણં સાણં'
સ્વાસાં સ્વાસાં, 'અગ્ગમહિસીણં' અગ્રમહિપીણાંમ્-પટ્ટરાજીનામ્, 'સાણં સાણં' સ્વાસાં
સ્વાસામ્ 'સામાણિયસાહસ્સીણં' સામાનિક-સાહસ્સીણામ્ 'એવં જહેવ ઓહિયાણં'
એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથૈવ ઔધિકાનામ્-સમુચ્ચયવૈમાનિકાનામ્ વક્તવ્યતોક્તા 'તહેવ
-એસિંપિ માણિયવ્વં' તથૈવ એતેષામપિ સૌધર્મકદેવાનામ્ વક્તવ્યતા મણિતવ્યા-

હૈં, મહાપ્રભાવ વાલે હૈં । इनका वक्षस्थल हार से सुशोभित रहता है ।
उनकी भुजाएं कड़ों और त्रुटियों से स्तब्ध रहती हैं । वे अंगद, कुंडल
और कर्णपीठ के धारक होते हैं । हाथों में अद्भुत आभूषण धारण
करते हैं । अद्भुत मालामय मुकुट पहनते हैं । कल्याणकारी उत्तम
वस्त्रों का परिधान करते हैं । कल्याणकारी उत्तम माला और अनु-
लेपन के धारक होते हैं । उनका शरीर देदीप्यमान होता है । लम्बी
वनमाला पहनते हैं । अपने वर्ण आदि से दशों दिशाओं को प्रका-
शित और प्रभासित करते हुए रहते हैं ।

ये सौधर्मक देव उक्त स्थानों में अपने-अपने लाखों विमानों का,
अपनी-अपनी अग्रमहिषियों का, अपने-अपने हजारों सामानिक
देवों का इत्यादि समुचय वैमानिक देवों की वक्तव्यता के समान
ही इनकी वक्तव्यता समझ लेना चाहिए, यावत् अपने-अपने त्राय-

વવાળા છે, તેમના વક્ષસ્થલ હારથી સુશોભિત રહે છે તેમની ભુજાઓ કાંડાં
અને ત્રુટિઓથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ કુંડલ અને કર્ણપીઠના ધારક હોય
છે. હાથેમા અદ્ભુત આભૂષણ ધારણ કરે છે. અદ્ભુત માલામય મુગટ પહેરે છે.
કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્રોનું પરિધાન કરે છે. કલ્યાણકારી ઉત્તમ માલા અને અનુલેપ-
નના ધારક હોય છે તેમના શરીર દેદીપ્યમાન હોય છે. લાંબી માળા પહેરે છે.
પોતાનાવર્ણ આદિથી દશે દિશાઓને પ્રકાશિત અને પ્રભાસિત કરતા થકા રહે છે.

આ સૌધર્મક દેવ ઉક્ત સ્થાનોમાં પોતપોતાના લાખો વિમાનોના, પોત
પોતાની અગ્રમહિષિઓના, પોતપોતાના હજારો સામાનિક દેવોના ઇત્યાદિ સમુ-
ચ્ચય વૈમાનિક દેવોની વક્તવ્યતાના સમાનજ એમની વક્તવ્યતા સમજી લેવી

वक्तव्या, 'जाव' यावत् स्वेपां स्वेपां त्रायस्त्रिंशकानाम्, लोकपालानाम् स्वासां स्वासां पर्वदाम्, स्वेपां स्वेपाम् अनीकानाम् सैन्यानाम्, स्वेपां स्वेपां अनीकाधिपतीनाम्, स्वासाम् स्वासाम्, 'आयरक्खदेवसाहस्सीणं' आत्मरक्षकदेवसाहस्सीणाम् 'अन्ने-सिंच वह्णं सोहम्मगक्कप्पवासीणं' अन्येषां वह्णानां सौधर्मककल्पवासिनाम् 'वेमाणियाणं' वैमानिकानाम् देवाण य देवीणय' देवानाञ्च देवीनाञ्च 'आहेवच्चं जाव विहरन्ति' आधिपत्यम् यावत्-पौरपत्यम्, स्वामित्वम्, भर्तृत्वम्, महत्तरकत्वम्, आज्ञे-श्वरसेनापत्यम् कारयन्तः, पालयन्तः, महताऽहतनाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितवनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानाः विहरन्ति-आसते इत्याशयः, अथ सौधर्मेन्द्रशक्रं प्ररूपयितुमाह-'सके इत्थ देविंदे देव-राया परिवसइ' शक्रः खलु, अत्र उपर्युक्त स्थानेषु देवेन्द्रो देवराजः, परिवसति, स च शक्रः किं विशिष्टः इत्याह-'वज्जपाणी' वज्रपाणिः, वज्रं पाणौ यस्य

स्त्रिंशको, अपने-अपने लोकपालों का, अपनी-अपनी परिषदों का, अपने-अपने अनीकों का, अपने-अपने अनीकाधिपतियों का, अपने-अपने सहस्रों आत्मरक्षक देवों का तथा अन्य बहुत-से सौधर्मकल्प-वासी वैमानिक देवों और देवियों का आधिपत्य, अग्रेसरत्व, स्वा-मित्व, भर्तृत्व, महत्तरकत्व तथा आज्ञा-ईश्वर सेनापतित्व कराते हुए और उनका पालन करते हुए, नाटक, गीत एवं कुशल वादकों द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, मृदंग आदि की मधुर ध्वनि के साथ भोगने योग्य दिव्य भोगों को भोगते हुए रहते हैं ।

अब सौधर्मेन्द्र की प्ररूपणा की जाती है-इन स्थानों में शक्र देवेन्द्र देवराज है । वह शक्र कैसा है, यह बतलाते हैं-शक्र वज्रपाणि है अर्थात् उसके हाथ में वज्र रहता है । वह पुरन्दर है अर्थात् असुरों

लेधये यावत् पोतपोताना त्रायस्त्रिंशकेना, पोतपोताना लोकपालेना, पोत-पोतानी परिषद्देना, पोतपोतानी अनीकेना, पोतपोताना अनीकाधिपतियेना, पोतपोताना हुज्जरे आत्मरक्षक देवेना तथा अन्य धण्णा अथा सौधर्म कल्पवासी वैमानिक देवे अने देवियेना आधिपतित्व, अग्रेसरत्व, स्वामित्व, भर्तृत्व तथा आज्ञा-ईश्वर सेनापतित्व करावता थका अने तेनुं पालन करता रहिने नाटक गीत तेमज्ज कुशल वादके द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, मृदंग आदिना प्रथुर ध्वनिनीना श्रवणु साथे लोगववा लायक दिव्य लोगोने लोगवता रहे छ ।

हुवे सौधर्मेन्द्रनी प्ररूपणा कराव छे-आ स्थानेमा शकदेवेन्द्रराज छे ते शक देवे छे, ते अतावे छे-शक वज्र पाणि छे अर्थात् तेना हाथमां वज्र रहे छे ते पुरन्दर छे अर्थात् असुरे विगेरेना पुरेनुं विहारणु करावावाणे छे, ते

સ વજ્રપાણિઃ ‘પુરંદરે’ પુરન્દરઃ, અમુરાદિપુરં દારયતીતિ પુરન્દરઃ, ‘સયક્રતૂ’ શતક્રતૂઃ, શતં ક્રતવઃ—અભિગ્રહવિશેષાઃ પ્રતિમાઃ, કાર્તિકશ્રેષ્ઠિ ભવાપેક્ષયા શ્રમણોપાસકપશ્ચમપ્રતિમારૂપા વા યસ્યાસૌ શતક્રતુઃ ‘સહસ્સચ્ચે’ સહસ્રાક્ષઃ, સહસ્રમ્ અક્ષીણિ યસ્ય સૌ સહસ્રાક્ષઃ, અત્રેદં વૌધ્યશ્—ઇન્દ્રસ્ય પશ્ચશતમન્ત્રિણાં સત્ત્વેન તેષાશ્ચાક્ષણામિન્દ્ર પ્રયોજન વ્યાપ્તતત્ત્વેન ઇન્દ્રસમ્બન્ધિતયા વિવક્ષિતત્ત્વેન ઇન્દ્રસ્ય સહસ્રાક્ષત્વં સિધ્યતીતિ, ‘મઘવં’ મઘવાન્, મઘાઃ—મહામેઘાઃ યસ્ય વશે સન્તિ સ મઘવાન્, ‘પાકશાસણઃ’ પાકશાસનઃ—પાકનામા વલવાન્ રિપુઃ શિષ્યતે—આજ્ઞાધીનત્વં ક્રિયતે—અનેનેતિ પાકશાસનઃ, ‘દાહિણઢુલોગાહિવર્ઘ’ દાક્ષિણાર્દ્ધલોકાધિપતિઃ, દક્ષિણદિગૂપાર્દ્ધલોકાધિપતિરિત્યર્થઃ, ‘વત્તીસવિમાણા-વાસસયસહસ્સાહિવર્ઘ’ દ્વાત્રિંશદ્વિમાનાવાસશતસહસ્રાધિપતિઃ દ્વાત્રિંશદ્ વિમા-નાવાસાનાં શતસહસ્રસ્ય લક્ષસ્ય, અધિપતિરિતિ દ્વાત્રિંશદ્ વિમાનાવાસશતસહ-સ્રાધિપતિઃ, ‘એરાવણવાહણે’ એરાવતવાહનઃ, એરાવતો નામ હસ્તી વાહનો યસ્ય

આદિ કે પુર કો વિદારણ કરને વાલા હૈ । વહ શતક્રતુ હૈ અર્થાત્ સૌ અભિગ્રહોં (પ્રતિમાઓં) વાલા હૈ, અથવા કાર્તિક શ્રેષ્ઠી કે ભવ કી અપેક્ષા સે શ્રાવક કી પાંચવીં પ્રતિમા રૂપ અભિગ્રહ એક સૌ ચાર વહન કિયા થા । વહ સહસ્રાક્ષ અર્થાત્ હજાર નેત્રોં વાલા હૈ । ઇસકા આશય યહ હૈ કિ શક્રેન્દ્ર કે પાંચ સૌ મંત્રી હોતે હૈં ઓર ઉનકે નેત્ર ઇન્દ્ર કે પ્રયોજન કે હી સાધક હોતે હૈં, ઇસ કારણ મંત્રિયોં કે હજાર નેત્ર ઇન્દ્ર કે હી વિવક્ષાવિશેષ સે કહે ગયે હૈં । ઇસ અપેક્ષા સે ઇન્દ્ર સહ-સ્રાક્ષ સિદ્ધ હોતા હૈ । વહ મઘવાન્ હૈ અર્થાત્ મહામેઘ ઉસકે વશ મેં હૈં । ઉસે પાકશાસન બી કહતે હૈં, ક્યોંકિ પાક નામક વલવાન્ શત્રુ કો ઉસને અપની આજ્ઞા કે અધીન કિયા હૈ । યહ શક્રેન્દ્ર દક્ષિ-ણાર્ધ લોક કા અધિપતિ હૈ, વત્તીસ લાખ વિમાનોં કા સ્વામી હૈ,

શતક્રતુ છે અર્થાત્ સૌ અભિગ્રહો (પ્રતિમાઓ) વાળો છે, અથવા કાર્તિક શ્રેષ્ઠીના ભવનની અપેક્ષાએ શ્રાવકની પાંચમી પ્રતિમા ૩૫ અભિગ્રહ એક સૌ ચાર વહન કર્યો હતો. તે સહસ્રાક્ષ અર્થાત્ હજાર નેત્રવાળો છે. તેનો આશય આ છે કે શક્રેન્દ્રના પાંચસો મંત્રી હોય છે અને તેમના નેત્ર ઇન્દ્રના પ્રયોજનના જ સાધક હોય છે, એ કારણે મંત્રીઓના હજાર નેત્ર ઇન્દ્રની જ વિવક્ષા વિશેષ થી કહેલા છે. આ અપેક્ષાથી ઇન્દ્ર સહસ્રાક્ષ સિદ્ધ થાય છે તે મઘવાન્ છે. અર્થાત્ મહામેઘ તેના વશમાં છે. તેને પાકશાસન પણ કહે છે, કેમકે પાક નામના બળવાન શત્રુને તેણે પોતાની આજ્ઞાને આધીન કર્યો હતો. આ શક્રેન્દ્ર દક્ષિણાર્ધ લોકના અધિપતિ છે. બત્તીસ લાખ વિમાનોના સ્વામી છે, એરાવત

સ એરાવતવાહનઃ, 'સુરિંદે' સુરેન્દ્રઃ 'અયરંબરવત્થધરે' અરજોઽમ્બરવત્થધરઃ
 અરજાંસિ રજોરહિતાનિ સ્વચ્છતયા અમ્બરવદ્ અમ્બરાણિ વસ્ત્રાણિ ધારયતિ इति
 અરજોઽમ્બરવત્થધરઃ 'આલક્યમાલમુકુટે' આલગિતમાલામુકુટઃ, આલગિતા
 સંસક્તા માલામુકુટે यस્ય સ આલગિતમાલામુકુટઃ 'નવહેમચારુચિત્તચંચલકુંડલ-
 વિલિહિજ્જમાણગંડે' નવહેમચારુચિત્રચશ્વલકુણ્ડલવિલિખ્યમાનગણ્ડઃ, નવમિત્ર
 -અત્યધિક રમણીયવર્ણતયા નૂતનમિત્રહેમ યયોઃ કુણ્ડલયોસ્તે નવહેમનીકુણ્ડલે,
 નવહેમભ્યાં ચારુચિત્રાભ્યાં ચશ્વલાભ્યાં કુણ્ડલાભ્યાં વિલિખ્યમાનો ગણ્ડો यस્ય
 સ નવહેમચારુચિત્રચશ્વલકુણ્ડલવિલિખ્યમાનગણ્ડઃ, 'મહિઙ્ઢિણ' મહદ્ધિકઃ,
 'જાવ પમાસેમાણે' યાવત્-મહાયુતિકઃ, મહાયશાઃ. મહાવલઃ, મહાનુભાગઃ,
 હારવિરાજિતવક્ષાઃ, કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતશુજઃ, અદ્ગદકુણ્ડલમૃદ્ગણ્ડસ્તલકર્ણ-
 પીઠધારી, વિચિત્રહસ્તાભરણઃ, વિચિત્રમાલામૌલિઃ કલ્યાણકપ્રવરવત્થપરિહિતઃ,

એરાવત વાહન અર્થાત્ એરાવત નામક ગજરાજ પર સવારી કરતા હૈ,
 સુરોં કા ઇન્દ્ર હૈ, રજ સે રહિત સ્વચ્છ વસ્ત્રોં કો ધારણ કરતા હૈ,
 આલગ્નમાલા ઓર મુકુટ કા ધારક હૈ । વહ એસે કુંડલોં કો ધારણ
 કરતા હૈ જો અત્યધિક રમણીય હોને કે કારણ નૂતન સ્વર્ણ કે બને-
 સે, સુન્દર, ચિત્ર-વિચિત્ર ઓર ચંચલ હોતે હૈ । કુંડલોં સે ડસકે
 ગણ્ડસ્થલ ચમકતે રહતે હૈ । વહ મહાન્ ક્ષદ્ધિ કે ધારક, મહાન્ ઘુતિ-
 યુક્ત, મહાયશસ્વી, મહાન્ બલશાલી એવં મહાનુભાગ હૈ । ડસકા વક્ષ-
 સ્થલ હાર સે સુશોભિત રહતા હૈ । ડસકી મુજાએ કડોં ઓર ત્રુટિતોં
 સે સ્તબ્ધ રહતી હૈ । વહ અંગદ, કુંડલ ઓર કર્ણપીઠ કા ધારક હાર્થોં
 મેં અદ્ભુત આભૂષણ ધારણ કરને વાલા. અદ્ભુત માલામય મુકુટ
 પહનને વાલા, કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરને વાલા,

વાહન છે અર્થાત્ એરાવત નામના હાથી ઉપર સવારી કરે છે. સુરેનો ઇન્દ્ર
 છે, રજથી રહિત સ્વચ્છ વસ્ત્રોને ધારણ કરે છે. માલા અને મુકુટના ધારક
 છે. તે એવા કુંડલોને ધારણ કરે છે કે અત્યધિક રમણીય હોવાના કારણે નૂતન
 સોનાના બન્યા હોય તેવા સુન્દર ચિત્રવિચિત્ર અને ચંચળ હોય છે. આ કુંડલો
 થી તેના ગંડસ્થળ ચમકતા રહે છે. તે મહાન ક્ષદ્ધિના ધારક છે. મહાનઘુતિ
 યુક્ત, મહાયશસ્વી, મહાબલશાલી. તેમજ મહાનુભાગ છે. તેમનું વક્ષસ્થળ
 હારથી સુશોભિત રહે છે. તેની ભુજાઓ કડાં અને ત્રુટિતોથી સ્તબ્ધ રહે છે.
 તે અંગદ, કુંડલ અને કર્ણપીઠના ધારક છે. હાથમાં અદ્ભૂત આભૂષણ ધારણ
 કરનારા, અદ્ભૂત માલા મય મુકુટ પહેરવાવાળા કલ્યાણ કરી. ઉત્તમ વસ્ત્રો
 પરિધાન કરવાવાળા કલ્યાણ કરક તેમજ ઉત્તમ માલા તથા અનુલેપનના ધારક

कल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनधरः, भास्वरवोन्दिः, प्रलम्बवनमालाधरः, दिव्येन वर्णगन्धादिना दशदिशः उद्द्योतयन् प्रभासयन् 'से णं तत्थ' स खलु-देवेन्द्रः शक्रस्तत्र-उपर्युक्त सौधर्मदेवस्थानेषु 'बत्तीसाए विमानावाससयसहस्साणं' द्वात्रिंशतो विमानावाससहस्राणाम्, 'चउरासीए सामाणियसाहस्सीणं' चतुरशीतेः सामानिकसाहस्रीणाम् 'तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं' त्रयस्त्रिंशत् त्रायस्त्रिंशकानाम् चउण्हं लोगपालाणं' चतुर्णां लोकपालानाम् 'अट्ठण्हं अग्रमहिंसीणं' अष्टानाम् अग्रमहिषीणाम्-पट्टराज्ञीणाम्, 'सपरिवाराणं' सपरिवाराणाम्, 'तिण्हं परिसाणं' तिसृणां पर्षदां 'सत्तण्हं अणीयाणं' सप्तानाम् अनीकानाम्-सैन्यानाम्, 'सत्तण्हं अणीयाहिवईणं' सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम् 'चउण्हं चउरासीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं' चतसृणाम् चतुरशीतीनाम् आत्मरक्षक देवसाहस्रीणाम् पट्त्रिंशत्सहस्राधिकलक्षत्रयात्मरक्षकाणाम् 'अन्नेसिं च बहूणं' अन्येषाञ्च बहूनाम्, 'सोहम्मकप्पवासीणं' सौधर्मकल्पवासिनाम् 'वेमाणियाणं' वैमानिकानाम् 'देवाण य देवीण य' देवानाञ्च देवीनाञ्च, 'आहेवञ्चं' आधिपत्यम् 'पोरेवच्चं' पौरपत्यम् 'कुब्बेमाणे' कुर्वन् 'जाव विहरइ' यावत्-पालयन् महताऽहतनाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटित धनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोग-भोगान् भुञ्जानो विहरति-तिष्ठति ॥ सू० २५ ॥

कल्याणकारक एवं उत्तम माला तथा अनुलेपन का धारक, देदीप्यमान देह वाला, लम्बी वनमाला से विभूषित, अपने दिव्य वर्ण गंध आदि से दशों दिशाओं को प्रकाशित और प्रभासित करता हुआ तथा बत्तीस लाख विमानों का, चौरासी हजार सामानिक देवों का, तेतीस त्रायस्त्रिंशक देवों का, चार लोकपालों का, आठ सपरिवार अग्रमहिषियों का, तीन प्रकार की परिषदों का, सात अनीकों का, सात अनीकाधिपतिओं का, चार चौरासी हजार अर्थात् तीन लाख छत्तीस हजार आत्मरक्षक देवों का तथा अन्य सौधर्मकल्प निवासी देवों और देवियों का अधिपतित्व, अग्रेसरत्व, आदि करता हुआ नाटक, गीत

देदीप्यमान हेडवाणा लाठी वनमाग्याथी विभूषित, पोताना दिव्य वर्ण गंध आदिथी दशेदिशाओंने प्रकाशित तेमन् प्रभासित करता थका तथा अत्रीस लाख विमानोना, चौरासी हजार सामानिक देवोना तेतीस त्रायस्त्रिंशक देवोना, चार लोकपालोना, आठ सपरिवार अग्रमहिषियोना त्रय प्रकारनी परिषदोना, सात अनीकोना, सात अनीकाधिपतियोना, चार चौरासी हजार अर्थात् त्रय लाख छत्तीस हजार आत्मरक्षक देवोना तथा अन्य सौधर्मकल्प निवासी देवो अने देवियोना अधिपतित्व अग्रेसरत्व आदि करता रडीने नाटक, गीत तथा

ईशानादिदेव स्थानादिवक्तव्यता—

मूलम्—कहि णं भंते ! ईसाणाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं
ठाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! ईसाणग दवा परिवसंति ?
गोयसा ! जंबूद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेण इमीसे
रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उड्डं
चंदिमसूरियगहनक्खत्ततारारूवाणं बहूइं जोयणसयाइं बहूइं
जोयणसहस्साइं जाव उड्डं उप्पइत्ता, एत्थ णं ईसाणे णामं
कप्पे पणत्ते, पाईण पडीणायए, उदीणदाहिणविच्छिण्णे एवं
जहा सोहम्ममे जाव पडिरूवे, तत्थ णं ईसाणगदेवाणं अट्टा-
वीसं विमाणावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं विमाणा
सव्वरयणामया, जाव पडिरूवा, तेसिं णं बहुमज्झदसभागे
पंच वडिसया पणत्ता तं जहा—अंकवडिसए, फलिहवडिसए,
जातरूववडिसए, मज्झे इत्थ ईसाणवडिसए, ते णं वडिसया,
सव्वरयणामया जाव पडिरूवा, एत्थ णं ईसाणगदेवाणं,
पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता, तिसु वि लोगस्स असंखेज्ज-
इभागे, सेसं जहा सोहम्मगदेवाणं जाव विहरंति, ईसाणे
इत्थ देविंदे देवराया परिवसइ, सूलपागीवसहवाहणे, उत्तर-
हुलोगाहिवई, अट्टावीस विमाणावाससयसहस्साहिवई अरयंवर-
वत्थधरे सेसं जहा सक्कस्स जाव पभासेमाणे, से णं तत्थ
अट्टावीसाए विमाणावाससयसहस्साणं असीईए सामाणिय-
साहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं, चउण्हं लोगपालाणं,
अट्टण्हं अगगमहिसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं

तथा कुशल वादकों द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि
वाद्यों की ध्वनि के साथ दिव्य भोगों को भोगता हुआ रहता है ॥२५॥

कुशल वादकों द्वारा वादित वीणा तल, ताल त्रुटित, मृदंग आदि वाद्योनी
ध्वनिना श्रवणुनी साथे दिव्य लोगोपभोगने लोगवता रहे छे. ॥ २५ ॥

अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिवईणं चउण्हं असीईणं आयर-
 वखदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिं च वहूणं ईसाणकप्पवासीणं वेमा-
 णियाणं देवाण य देविण य आहेवेच्चं जाव विहरइ, कहिणं
 भंते ! सणंकुमारदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ?
 कहिणं भंते ! सणंकुमारा देवा परिवसंति ? गोथमा ! सोह-
 म्मस्स कप्पस्स उप्पिं सपक्खिं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं
 बहूइं जोयणसयाइं बहूइं जोयणसहस्साइं, बहूइं जोयणसय-
 सहस्साइं बहुगाओ जोयणकोडीओ, बहुगाओ जोयणकोडा-
 कोडीओ उहुं दूरं उप्पइत्ता, एत्थ णं सणंकुमारे णामं कप्पे
 पणत्ते, पाईणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिण्णे जहा सोहम्म-
 जाव पडिरूवे, तत्थ णं सणंकुमाराणं देवाणं बारस विमाणा-
 वाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं विमाणा सव्वरय-
 णामया जाव पडिरूवा, तेसिणं विमाणाणं बहुमज्झदेसभागे,
 पंचवडिंससा पणत्ता, तं जहा—असोगवडिंसए सत्तवण्णव-
 डिंसए, चंपगवडिंसए, चूयवडिंसए, मज्झे एत्थ सणंकुमार
 वडिंसए, ते णं वडिंसया सव्वरयणामया अच्छा, जाव पडि-
 रूवा, एत्थ णं सणंकुमार देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
 पणत्ता, ति सुवि लोगस्स असंखेज्जइभागे, तत्थ णं वहवे
 सणंकुमारा देवा परिवसंति सहिद्धिया जाव पभासेमाणा विह-
 रंति, नवरं अग्गमहिसीओ णत्थि, सणंकुमारे इत्थ देविदे
 देवराया परिवसइ, अरयंवरवत्थधरे सेसं जहा सक्कस्स, से णं
 तत्थ बारसण्हं विमाणावाससयसहस्साणं वावत्तरीए सामा-
 णियसाहस्सीणं, सेसं जहा सक्कस्स अग्गमहिसीवज्जं, नवरं
 चउण्हं वावत्तरीणं आयरवखदेवसाहस्सीणं जाव विहरइ, कहि णं
 भंते ! माहिंद—देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ? कहिणं

મંતે ! માહિંદગ દેવા પરિવસંતિ ? ગોયમા ! ઈસાણસ્સ કપ્પસ્સ
 ઉપ્પિં સપવિંસુ સપહિદિસિં વહુઈં જોયણાઈં જાવ વહુયાઓ
 જોયણકોડાકોડીઓ ઉહૂં દૂરં ઉપ્પહિત્તા, એત્થ તં માહિંદે ણામં-
 કપ્પે પળ્લન્તે, પાર્હિણપડીણાયણ, જાવ એવં જહેવ સળંકુમારે,
 નવરં અટ્ટ વિમાણાવાસસયસહસ્સા, વહિંસયા જહા ઈસાણે,
 નવરં મજ્જે ઇત્થ માહિંદવહિંસણ, એવં જહા સળંકુમારાણં
 દેવાણં જાવ વિહરંતિ, માહિંદે ઇત્થ દેવિંદે દેવરાયા પરિવસંઈ,
 અયરંવરવત્થધરે, એવં જહા સળંકુમારે જાવ વિહરઈ, નવરં
 અટ્ટપ્પહ વિમાણાવાસસયસહસ્સાણં સત્તરીણ સામાણિયસાહસ્સીણં
 ચઉપ્પહં સત્તરીણં આયરવલ્લદેવસાહસ્સીણં જાવ વિહરઈ ॥સૂ.૦૨૬.॥

છાયા—કુત્ર યલુ ભદન્ત ! ઈશાનાનાં દેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સ્થાનાનિ
 પ્રજ્ઞાપ્તાનિ ? કુત્ર યલુ ભદન્ત ! ઈશાનકદેવાઃ પરિવસન્તિ ? ગૌતમ ! જમ્બૂ-
 દ્વીપે દીપે મન્દરસ્ય પર્વતસ્ય ઉત્તરેણ અસ્યાઃ રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ વહુસમ-
 રમણીયાદ્ ભૂમિભાગાદ્ ઝર્ધ્વં ચન્દ્રસૂર્યગ્રહનક્ષત્રતારારૂપાણાં વહુનિ યોજનશ્તાનિ,

ઈશાનાદિ દેવોં કે સ્થાન કી વક્તવ્યના

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! ઈસાણાણં દેવાણં પજ્જન્તાપજ્જન્તાણં
 ઠાણા પળ્લન્તા ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ઈશાન દેવોં-કે
 સ્થાન કહાં કહે હૈં ? (કહિ ણં મંતે ઈસાણગદેવા પરિવસંતિ ?) હે ભગ-
 વન્ ! ઈશાનક દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
 (જંબુદીપે દીપે) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં (મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ ઉત્તરેણં)
 મેરુ પર્વત સે ઉત્તર મેં (ઈમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ) ઇસ રત્નપ્રભા
 પૃથિવી કે (વહુસમરમણિજ્જાઓ ભૂમિભાગાઓ) વિલકુલ સમતલ

ઈશાનાદિ દેવાના સ્થાનની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! ઈસાણદેવાણં પજ્જન્તાપજ્જન્તાણં ઠાણા પળ્લન્તા ?)
 ભગવન્ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ઈશાન દેવાના સ્થાન કયાં કહ્યાં છે ? (કહિ ણં
 મંતે ! ઈસાણગ દેવા પરિવસંતિ ?) ભગવન્ ! ઈશાનક દેવ કયાં સ્થાનમાં નિવાસ
 કરે છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જંબુદીપે) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપમાં (મંદરસ્સ
 પવ્વયસ્સ ઉત્તરેણં) મેરુ પર્વતથી ઉત્તરમાં (ઈમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીર) આ રત્નપ્રભા
 પૃથ્વીના (વહુ સમરમણિજ્જાઓ ભૂમિભાગાઓ) વિલકુલ સમતલ રમણીય ભૂમિભાગ

વહ્નિ-યોજનસહસ્રાણિ યાવત્ ऊर्ध्वम् ઉત્પ્રેત્ય અત્ર खलु ईशानो नाम कल्पः
 પ્રજ્ઞપ્તઃ, પ્રાચીનપ્રતીચીનાયતઃ, ઉદીચીન-દક્ષિણવિસ્તીર્ણઃ, एवं यथा सौधर्मे
 યાવત્ प्रतिरूपः, अत्र खलु ईशानकदेवानाम् अष्टाविंशतिः विमानावासशत-
 सहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातं, तानि खलु विमानानि सर्वरत्नमयानि, यावत्
 प्रतिरूपाणि, તેણાં વહુમધ્યદેગભાગે પશ્ચાવતંસકાઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-અઢ્કાવતંસકઃ,
 સ્ફટિકાવતંસકઃ, રત્નાવતંસકો જાતરૂપાવતંસકઃ મધ્યે ઈશાનાવતંસકઃ, તે

रमणीय भूमिभाग से (उड्डं) ऊपर (चंद्रिमसूरियगहनकखत्तताराख्वाणं)
 चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र और तारों से (वहूइं जोयणसयाइं) बहुत सौ
 योजन (वहूइं जोयणसहस्साइं) बहुत हजार योजन (जाव) यावत्
 (उड्डं उप्पइत्ता) ऊपर जाकर (एत्थ णं) यहां (ईसाणे णामं कप्पे पणत्ते)
 ईशान नामक कल्प कहा है (पाईणपडीणायए) पूर्व-पश्चिम में लम्बा
 (उदीणदाहिणवित्थिन्ने) उत्तर-दक्षिण में विस्तार वाला (एवं जहा
 सोहम्मे) इस प्रकार जैसा सौधर्मकल्प (जाव पडिख्खे) यावत् प्रतिरूप है

(तत्थ णं) वहां (ईसाणगदेवाणं) ईशानक देवों के (अट्टावीसं
 विमाणवाससयसहस्सा) अट्टाईस लाख विमान (अवन्तीति मक्खायं)
 हैं, ऐसा कहा है (ते णं विमाणा) वे विमान (सव्वरयणाभया) सर्व-
 रत्नमय हैं (जाव पडिख्खा) यावत् प्रतिरूप हैं (तेसि णं बहुमज्झदेस-
 भागे) उनके एकदम बीचों बीच (पंच) पांच (वडिंसया) अवतंसक
 (पणत्ता) कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (अंकवडिंसण) अंकावतंसक
 (फलिहवडिंसण) स्फटिकावतंसक (रयणवडिंसण) रत्नावतंसक (जात-

नी (उड्ड) ऊपर (चंद्रिम,सूरियगहनकखत्तताराख्वाणं) चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र
 અને તારાઓથી (વહૂઈં જોયણસયાઈં) ઘણા યોજન (વહુઈં જોયણસહસ્સાઈં)
 ઘણા હજાર યોજન (જાવ) યાવત્ (ઉડ્ડં ઉપ્પઇત્તા) ઉપર જઈને (એત્થણં) અહિં
 (ઈસાણે ણામં કપ્પે પણત્તે) ઇશાન નામક કલ્પ કહ્યો છે (પાઈણ પડિણાયણ) પૂર્વ
 પશ્ચિમમાં લાંબો (ઉદીણદાહિણ વિત્થિન્ને) ઉત્તર દક્ષિણ વિસ્તારવાળો (એવં જહા
 સોહમ્મે) આ પ્રકારે જેવો સૌધર્મ કલ્પ (જાવ પડિહ્ખે) યાવત્ પ્રતિરૂપ છે

(તત્થણં) ત્યાં (ઈસાણગ દેવાણં) ઇશાનક દેવાના (અટ્ટાવીસ વિમાણાવાસસય-
 સહસ્સા) અઠ્યાવીસ લાખ વિમાન (અવન્તીતિ મક્ખાયં) છે એમ કહ્યું છે (તેણં
 વિમાણા) તે વિમાનો (સવ્વ રયણમયા) સર્વ રત્નમય છે (જાવ પડિહ્ખા) યાવત્
 પ્રતિરૂપ છે (તેસિણં વહુમજ્ઞદેસભાગે) તેમના એકદમ વચ્ચેવચ્ચ (પંચ) પાંચ
 (વડિંસયા) અવતંસક (પણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (અંકવડિં
 સં) અંકાવતંસક (ફલિહવડિંસણ) સ્ફટિકાવતંસક (રયણવડિંસણ) રત્નાવતંસક

खलु अवतंसकाः सर्वरत्नमयाः यावत् प्रतिरूपाः अत्र खलु ईशानकदेवानाम् पर्याप्तापर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिष्वपि लोकस्य असंख्येयभागे शेषं यथा सौधर्मकदेवानां यावद् विहरन्ति ईशानोऽत्र देवेन्द्रो देवराजः परिवसति, शूलपाणिः, वृषभवाहनः, उत्तरार्द्धलोकाधिपतिः, अष्टाविंशतिविमानावासशतसहस्राधिपतिः, अरजोऽम्बरवस्त्रधरः, शेषं यथा शक्रस्य यावत् प्रभासयन्, स खलु वडिसए) जातरूपावतंसक (मज्झे एत्थ ईसाणवडिसए) इनके मध्य में ईशानावतंसक है (ते णं वडिसया) वे अवतंसक (सव्वरयणामया) सर्वरत्नमय हैं (जाव पडिरूवा) यावत् प्रतिरूप हैं (एत्थ णं ईसाणगदेवाणं) यहां ईशानक देवों के (पज्जत्तापज्जत्ताणं) पर्याप्तों एवं अपर्याप्तों के (ठाणा पणत्ता) स्थान कहे हैं (तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे) तीनों अपेक्षाओं से लोक के असंख्यातवें भाग में हैं (सेसं जहा सोहम्मगदेवाणं जाव विहरन्ति) शेष वर्णन सौधर्मक देवों के समान यावत् विचरते हैं

(ईसाणे इत्थ देविंदे देवराया परिवसइ) यहां ईशानक देवेन्द्र देवराज निवास करता है (सूलपाणी) हाथ में शूल रखने वाला (वसह वाहणे) वृषभ पर सवारी करने वाला (उत्तरद्धलोगाहिवई) उत्तरार्ध लोक का अधिपति (अष्टावीसविमानावाससयसहस्साहिवई) अष्टा-ईस लाख विमानों का अधिपति (अरयंवरवत्थधरे) रज से रहित वस्त्रों का धारक (सेसं जहा सक्कस्स) शेष वर्णन शक्रेन्द्र के समान (जाव प्रभासेमाणे) यावत् प्रभासित करता हुआ (से णं) वह (तत्थ)

(जातरूपावडिसए) जात रूपावतंसक (मज्झे एत्थ ईसाणवडिसए) तेओना वयमां ईशानावतंसक छे (तेणं वडिसया) ते अवतंसके (सव्व रयणामया) सर्व रत्न मय छे (जाव पडिरूवा) यावत् प्रतिरूप छे (एत्थ णं ईसाणगदेवाणं) अडि ईशानक देवाना (पज्जत्ता पज्जत्ताणं) पर्याप्त तेमज्ज अपर्याप्तोना (ठाणा पणत्ता) स्थान कह्वा छे (तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे) त्रिषु अपेक्षाओथी लोकना असंख्यातमा भागमा छे (सेसं जहा सोहम्मगदेवाणं जाव विहरन्ति) शेष वर्णन सौधर्मक देवाना समान यावत् विचरे छे (ईसाणे इत्थ देविंदे देवराया परिवसइ) अडि ईशान देवेन्द्र देवराज निवास करे छे (सूलपाणि) हाथमा शूल राभवावाणा (वसहवाहणे) वृषभ उपर सवारी करवावाणा (उत्तरद्ध लोगाहिवई) उत्तरार्ध लोकना अधिपति (अष्टावीसविमानावाससयसहस्साहिवई) अष्टावीस विमानोना अधिपति (अरयंवरवत्थधरे) रज वगरना वस्त्रोना धारक (सेसं जहा सक्कस्स) शेष वर्णन शक्रेन्द्रना समान (जाव प्रभासेमाणे) यावत् प्रभासित करता

खलु तत्र अष्टाविंशतेः विमानावासशतसहस्राणाम् अशीतेः सामानिकसाहस्री-
णाम्, त्रयस्त्रिंशत्त्रायस्त्रिंशकानाम् चतुर्णां लोकपालानाम्, अष्टानाम् अग्रम-
हिषीणाम्, सपरिवाराणाम्, तिसृणां पर्षदाम्, सप्तानाम् अनीकानाम्, सप्ता-
नाम् अनीकाधिपतीनाम्, चतसृणाम् अशीतीनाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्
अन्येषां च बहूनाम् ईशानकल्पवासिनाम् वैमानिकानां देवानाञ्च देवीनाञ्च
आधिपत्यम् यावद् विहरति, कुत्र खलु भदन्त ! सनत्कुमारदेवानां पर्याप्ताप-
र्याप्तानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ! कुत्र खलु भदन्त ! सनत्कुमारा देवाः परिव-

वहां (अट्ठावीसाए विमानावाससयसहस्साणं) अट्ठाईस लाख विमानों
का (असीईए सामानियसाहस्सीणं) अस्सी हजार सामानिक देवों
का (तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं) तेतीस त्रायस्त्रिंश देवों का (चउण्हं
लोगपालाणं) चार लोकपालों का (अट्ठण्हं अग्रमहिस्सीणं सपरिवाराणं)
परिवार सहित आठ अग्रमहिषियों का (तिण्हं परिसाणं) तीन परि-
षदों का (सत्तण्हं अणियाणं) सात अनीकों का (सत्तण्हं अणियाहि
वईणं) सात अनीकाधिपतियों का (चउण्हं असीईणं आयरक्खदेव
साहस्सीणं) चार अस्सी हजार अर्थात् तीन लाख बीस हजार आत्म-
रक्षक देवों का (अन्नेसिं च बहूणं ईसाणकप्पवासीणं वैमाणियाणं) अन्य
बहुत-से ईशान कल्पवासी वैमानिक (देवाण य देवीण य) देवों और
देवियों का (आहेवच्चं) आधिपत्य (जाव विहरइ) यावत् विचरता है।

(कहि णं भंते ! सणकुमारदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त-अपर्याप्त सनत्कुमार देवों के स्थान

थका (सेणं) ते (तत्थ) त्यां (अट्ठावीसाए विमानावाससयसहस्साणं) अठ्ठावीस-लाख-
विमानेना (असीईए सामानिय साहस्सीणं) अंसी हजार सामानिक देवेना (चउण्हं
लोगपालाणं) चार लोकपालेना (अट्ठण्हं अग्रमहिस्सीणं सपरिवाणं) परिवार सहित
आठ अग्रमहिषियेना (तिण्हं परिसाणं) त्रय परिवहेना (सत्तण्हं अणियाणं)
सात अनीकेना (सत्तण्हं अणियाहिवईणं) सात अनीकाधिपतियेना (चउण्हं
असीईणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) चार अंसी हजार अर्थात् त्रय लाख बीस
हजार आत्मरक्षक देवेना (अन्नेसिं च बहूणं ईसाणकप्पवासीणं वैमाणियाणं)
भीन धणा अधा ईशान कल्पवासी वैमानिक (देवाण य देवीणयं देवे अने
देवियेना (आहेवच्चं) आधिपत्य (जाव विहरइ) यावत् विचरे छे

(कहि णं भंते ! सणकुमारदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?) •
भगवन् ! पर्याप्त अने अपर्याप्त सनत्कुमार देवेना स्थान कथां क्ख्हा छे ?
(कहि णं भंते ! सणकुमारा देवा परिवसंति ?) भगवन् सनत्कुमार देव कथां निवास

सन्ति ! गौतम ! सौधर्मस्य कल्पस्य उपरि सपक्षं सप्रतिदिक् बहूनि योजनानि, बहूनि योजनशतानि, बहूनि योजनसहस्राणि, बहूनि योजनशतसहस्राणि, बहुकाः योजनकोटीः, बहुकाः योजनकोटिकोटीः ऊर्ध्वम् दूरम् उत्प्रेत्य-
अत्र खलु सनत्कुमारो नाम कल्पः प्रज्ञप्तः, प्राचीनप्रतीचीनायतः, उदीचीन-
दक्षिणविस्तीर्णः, यथा सौधर्मो यावत् प्रतिरूपः, तत्र खलु सनत्कुमाराणाम्
देवानां द्वादश विमानावासशतसहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातं, तानि खलु
विमानानि सर्वरत्नमयानि, यावत् प्रतिरूपाणि, तेषां विमानानां बहुमध्य-

कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते ! सणकुमारा देवा परिवसंति !) हे भग-
वन् ! सनत्कुमार देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम !
(सोहम्मस्स कप्पस्स उप्पिं) सौधर्मकल्प के ऊपर (सपक्खिं सपडि-
दिसिं) समान दिशा और समान विदिशा में (बहूइं जोयणाइं) बहुत-
योजन (बहूइं जोयणसयाइं) बहुत सौ योजन (बहूइं जोयणसहस्साइं)
बहुत हजार योजन (बहूइं जोयणसयसहस्साइं) बहुत लाख योजन-
(बहुगाओ जोयणकोडीओ) बहुत करोड योजन (बहुगाओ जोयण-
कोडाकोडीओ) बहुत कोडाकोडी योजन (उड्डं दूरं उप्पइत्ता) ऊपर-
दूर जाकर (एत्थ णं) यहां (सणकुमारे णामं कप्पे पण्णत्ते) सनत्कुमार-
नामक कल्प कहा है (पाईणपडीणायए) पूर्व-पश्चिम में लम्बा (उदीण-
दाहिणवित्थिन्ने) उत्तर और दक्षिण में विस्तीर्ण (जहा सोहम्मे जाव-
पडिस्सुवे) सौधर्म कल्प के समान यावत् प्रतिरूप (तत्थ णं)- वहां
(सणकुमाराणं देवाणं) सनत्कुमार देवों के (वारसविमाणावाससय-
सहस्सा भवंतीति मक्खायं) बारह लाख विमान हैं, ऐसा कहा है (ते णं

करे छे ? (गोयमा) हे गौतम (सोहम्मस्स कप्पस्स उड्डं) सौधर्म कल्पना ऊपर
(सपक्खिं सपडिदिसिं) समान दिशा अने समान विदिशाभा (बहूइं जोयणाइं)
धणु योजन (बहूइं जोयणसयाइं) धणु सौ योजन (बहूइं जोयण सहस्साइं)
धणु डुब्बर योजन (बहूइं जोयणसयसहस्साइं) धणु लाख योजन (बहुगाओ
जोयणकोडीओ) धणु करोड योजन (बहुगाओ जोयणकोडाकोडीओ) धणु-
कोटा कोटी योजन (उड्डं दूरं उप्पइत्ता) ऊपर दूर जाकर (एत्थ णं) अडिं
(सणकुमारे णामं कप्पे पण्णत्ते) सनत्कुमार नामने कल्प कह्यो छे (पाईणपडिणा-
यए) पूर्व-पश्चिमभां लांभा (उदीण दाहिणवित्थिन्ने) उत्तर अने दक्षिणभां
विस्तीर्ण (जहा सोहम्मे जाव पडिस्सुवे) सौधर्म कल्पना समान यावत् प्रतिरूप
(तत्थ णं) त्यां (सणकुमाराणं देवाणं) सनत्कुमार देवाना (वारसविमाणावास-
सयसहस्सा भवंतीति मक्खायं) बार लाख विमान छे. ओम कह्यो छे (तेणं
विमाणा) ते विमाने (सव्वरयणा मया) सर्व रत्नमय (जाव पडिस्सुवे) यावत्

देशभागे पञ्चावतंसकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—अशोकावतंसकः, सप्तपर्णावतंसकः, चम्प-
कावतंसकः, चूतावतंसकः, मध्ये अत्र सनत्कुमारावतंसकः, ते खलु अवतंस-
काः सर्वरत्नमयाः, अच्छा यावत् प्रतिरूपाः, अत्र खलु सनत्कुमारदेवानां
पर्याप्तापर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिष्वपि लोकस्य असंख्येयभागे, तत्र
खलु बहवः सनत्कुमारदेवाः परिवसन्ति, महर्द्धिका यावत् प्रभासयन्तो
विहरन्ति, नवरम् अग्रमहिष्यो न सन्ति, सनत्कुमारोऽत्र देवेन्द्रो देवराजः परि-
वसति, अरजोऽम्बरवल्लभरः शेषं यथा शक्रस्याग्रमहिषीवर्जम्, नवरम् चतसृणां

विमाणा) वे विमान (सन्वरयणामया) सर्व रत्नमय (जाव पडिरूवा)
यावत् प्रतिरूप हैं (तेसि णं विमाणाणं बहुमज्झदेसभागे) उन विमानों
के ठीकबीचों बीच (पंच वडिसगा पणत्ता) पांच अवतंसक कहे
हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (असोगवडिसए) अशोकावतंसक (सत्तवण-
वडिसए) सप्तपर्णावतंसक (चंपगवडिसए) चम्पकावतंसक (चूय-
वडिसए) आम्नावतंसक (मज्झे एत्थ सणकुमारवडिसए) इनके मध्य
में सनत्कुमारावतंसक है (ते णं वडिसया) वे अवतंसक (सन्वरय-
णामया) सर्वरत्नमय (अच्छा जाव पडिरूवा) स्वच्छ यावत् प्रतिरूप
हैं (एत्थ णं सणकुमारदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता) यहां
पर्याप्त और अपर्याप्त सनत्कुमार देवों के स्थान कहे गए हैं (तिसु
वि लोगस्स असंखेज्जइभागे) तीनों अपेक्षाओं से लोक के असंख्या-
तवे भाग में (तत्थ णं सणकुमार देवा परिवसन्ति) वहां सनत्कुमार
देव निवास करते हैं (महिद्धिया जाव पभासेमाणा विहरन्ति) महान्
कृद्धि के धारक यावत् प्रकाशित करते हुए रहते हैं (नवरं अगग-

प्रतिरूप छे (तेसिणं विमाणाणं बहुमज्झदेसभागे) ते विमानानां ठीक मध्ये
मध्ये (पंच वडिसगा पणत्ता) पांच आवतंसक कहा छे (तं जहा) तेओ आ
प्रकारे (असोगवडिसए) अशोकावतंसक (सत्तवणवडिसए) सप्तपर्णावतंसक
(चंपगवडिसए) चंपकावतंसक (चूयवडिसए) आम्नावतंसक (मज्झे एत्थ सणकुमार
वडिसए) ओभनां मध्यमां सनत्कुमारावतंसक छे (तेणं वडिसए) ते आवतंसके
(खन्वरयणमया) सर्व रत्नमय (अच्छा जाव पडिरूवा) स्वच्छ यावत् प्रतिरूप
छे (एत्थ णं सणकुमारदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता) अडिं पर्याप्त अने
अपर्याप्त सनत्कुमार देवाना स्थान कहेला छे. (तिसुवि लोगस्स असंखेज्जइभागे)
त्राणे अपेक्षाओधी लोकता असंख्यातमा भागमां (तत्थ णं सणकुमारदेवा
परिवसन्ति) त्यां सनत्कुमार देव निवास करे छे. (महिद्धिया जाव पभासेमाणा
विहरन्ति) महान् कृद्धिना धारक यावत् प्रकाशित करता रहे छे (नवरं अगग-
महिसीओ पत्थि) विशेषता ओ छे के अडिं अग्रमहिषीओ डाती नथी

દ્વાસપ્તતીનામ્ આત્મરક્ષકદેવસાહસ્રીણામ્ યાવદ્ વિહરતિ, કુત્ર સ્થલુ ભદન્ત ! માહેન્દ્રદેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? કુત્ર સ્થલુ ભદન્ત ! માહેન્દ્રકદેવાઃ પરિવસન્તિ ? ગૌતમ ! ઈશાનસ્ય કલ્પસ્ય ઉપરિ સપક્ષં સપ્રતિદિક્ વહૂનિ યોજનાનિ યાવત્ વહુકાઃ યોજનકોટિકોટીઃ ઊર્ધ્વં દૂરમ્ ઉત્પ્રેત્ય અત્ર સ્થલુ માહેન્દ્રો નામ કલ્પઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, પ્રાચીનપ્રતીચીનાયતઃ યાવત્ એવં યથૈવ સનત્કુમારો, નવરમ્ અષ્ટવિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ, અવતંસકાઃ યથા ઈશાને, નવરમ્ મધ્યે અત્ર માહેન્દ્રાવતંસકઃ, એવં યથા સનત્કુમારાણાં-દેવાનાં યાવદ્ વિહરન્તિ, માહેન્દ્રોઽત્ર દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ પરિવસતિ, અરજોઽમ્બર વસ્ત્રધરઃ, એવં યથા સનત્કુમારે યાવત્ વિહરતિ, નવરમ્ અષ્ટાનામ્ વિમાનાવાસશતસહસ્રાણાં

મહિસીઓ પાતિય) વિશેષતા યહ હૈ કિ યહાં અગ્રમહિપિયાં નહીં હૈ (સળકુમારે ઇત્ય દેવિંદે દેવરાયા પરિવસહ) યહાં સનત્કુમાર નામક દેવેન્દ્ર દેવરાજ નિવાસ કરતા હૈ (અરયંવરવત્યધરે) રજરહિત વસ્ત્રોં કો ધારણ કરનેવાલા (સેસં જહા સક્કસ્સ) શેષ વર્ણન શકેન્દ્ર કે સમાન (સે પં તત્ય) વહ વહાં (વારસળ્લં વિમાનાવાસસયસહસ્તાળં) બારહ લાખ વિમાનોં કા (વાવત્તરીણ સામાણિયસાહસ્સીળં) ચત્તર હજાર સામાનિક દેવોં કા (સેસં જહા સક્કસ્સ) શેષ શક કે સમાન (અગ્ગમહિસીવજ્જં) અગ્રમહિવિયોં કો છોડ કર (નવરં ચડળ્લં વાવત્તરીળં આયરક્કલ્લદેવસાહસ્સીળં) ચાર ચત્તર હજાર અર્થાત્ દો લાખ અઠાસી હજાર આત્મરક્ષક દેવોં કા (જાવ વિહરહ) યાવત્ વિચરતા હૈ ।

(કહિ પં મંતે ! માહિંદ દેવાળં પજ્જત્તાપજ્જત્તાળં ઠાળા પળ્લત્તા ?) (હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત માહેન્દ્ર દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે હૈ ?) (કહિ પં મંતે ! માહિંદગદેવા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ માહેન્દ્રક દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (ઈસાણસ્સ કલ્પસ્સ

(સળકુમારે ઇત્ય દેવિંદે દેવરાયા પરિવસહ) અહી સનત્કુમાર નામક દેવેન્દ્ર દેવરાજ નિવાસ કરે છે. (અરયંવરવત્યધરે) રજ રહિત વસ્ત્રોને ધારણ કરવા વાળા (સેસં જહા સક્કસ્સ) શેષ વર્ણુન શકેન્દ્રનાં સમાન (સેણં તત્ય) તે ત્યાં (વારસળ્લં વિમાનાવાસસયસહસ્તાળં) બાર લાખ વિમાનોનું (વાવત્તરીણ સામાણિય સાહસ્સીળં) બોતેર હબર સામાનિક દેવોના (સેસં જહા સક્કસ્સ) શેષ ઇન્દ્રના સમાન (અગ્ગમહિસી વજ્જ) અગ્રમહિવિયોને ત્યજીને (નવરં ચડળ્લં વાવત્તરીળં આયરક્કલ્લદેવસાહસ્સીળં) ચાર બોતેર હબર અર્થાત્ બે લાખ અઠ્યાસી હબર આત્મરક્ષક દેવોના (જાવ વિહરહ) યાવત્ વિચરે છે.

(કહિં મંતે ! માહિંદદેવાળં પજ્જત્તાપજ્જત્તાળં ઠાળા પળ્લત્તા ?) ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત માહેન્દ્ર દેવોના સ્થાન કયા કહ્યાં છે ? (કહિં મંતે ! માહિંદગ દેવા પરિવસંતિ) ભગવન્ ! માહેન્દ્રક દેવ કયાં નિવાસ કરે છે ?

સપ્તતે: સામાનિકસાહસ્રીણામ્, ચતસૃણાં સપ્તતીનામ્ આત્મરક્ષકદેવસાહસ્રીણામ્
યાવદ્ વિહરતિ ॥ સૂ. ૨૬ ॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકેશાનાદિ દેવાનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ—
'કઠિણં મંતે ईसाणाणं देवाणं पञ्जत्तापञ्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ? गौतमः
पृच्छति—हे भदन्त ! कुत्र खलु—कस्मिन् प्रदेशे, ईशानानां देवानां पर्याप्लापर्या-
प्तानां, स्थानानि—स्थित्यपेक्षया स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि—प्ररूपितानि सन्ति ?
तदेव विशदयितुं प्रकारान्तरेण पृच्छति—'कठिणं मंते ! ईसाणगदेवा परिव-
सन्ति ?' हे भदन्त ! कुत्र खलु—कस्मिन् प्रदेशे ईशानक देवाः परिवसन्ति ?
भगवान् उत्तरयति—गोयमा !' हे गौतम ! 'जंबूद्वीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंद,

उप्पि) ईशान कल्प के ऊपर (सपक्खिंख सपडिदिसिं) समान दिशा
और समान विदिशा में (बहुइं जोयणाइं) बहुत योजन (जाव) यावत्
(बहुगाओ जोयणकोडाकोडीओ) बहुत कोडाकोडी योजन (उड्डुं)
ऊपर (दूरं उप्पइत्ता) दूर जाकर (एत्थ णं) यहां (माहिंदे णामं कप्पे पण्णत्ते)
माहेन्द्र नामक कल्प कहा है (पाईण पडीणायण) पूर्व—पश्चिम में लम्बा
(जाव एवं जहेव सणकुमारे) यावत् सनत्कुमार के समान (नवरं)
विशेषता यह है (अट्ट विमाणावाससयसहस्सा) आठ लाख विमान
(वडिंसया जहा ईसाणे) अवतंसक जैसे ईशान कल्प में (नवरं मज्झे
इत्थ माहिंदवडिंसए) विशेष यह कि यहां मध्य में माहेन्द्रावतंसक
है (एवं) इस प्रकार (जहा) जैसा (सणकुमाराणं) सनत्कुमार (देवाणं)
देवों का (जाव विहरन्ति) यावत् विचरते हैं (माहिंदे इत्थ देविंदे देव-
राया परिवसइ) यहां माहेन्द्र नायक देवेन्द्र देवराजा निवास करता
है (अरयंवरवत्थधरे) रजरहित अम्बर के समान चर्यों का धारक
(एवं) इस प्रकार (जहा सणकुमारे) सनत्कुमार के समान (जाव

(गोयमा !)-हे गौतम ! (ईसाणस्स कप्पस्म उप्पि) ईशान કલ્પના ઉપર (સપ-
ક્ખિં સપડિદિસિં) સમાન દિશાઓ અને સમાન વિદિશાઓમાં (બહુઈં જોયણાઈં)
ઘણા યોજન (જાવ) યાવત્ (બહુગાઓ જોયણકોડાકોડીઓ) ઘણા કોડા કોડી
યોજન (ઉડ્ડું) ઉપર (દૂરં ઉપ્પઇત્ત) દૂર જઈને (એત્થણ) અહિં (માહિંદે ણામં
કપ્પે પણ્ણત્તે) માહેન્દ્ર નામક કલ્પ કહ્યો છે (પાઈંણ પડીણાયણ) પૂર્વ—પશ્ચિમમાં
લાંબા (જાવ એવં જહેવ સણકુમારે) યાવત્ સનત્કુમારના સમાન (નવરં)
વિશેષતા આ છે (અટ્ટ વિમાણાવાસસયસહસ્સઃ) આઠ લાખ વિમાન (વડિ-
સયા જહાં ઈસાણે) અવતંસક જેવા ઈશાન કલ્પમાં (નવરં મજ્જે) ઇત્ય માહિંદ
વડિંસએ) વિશેષતા આ છે કે અહિં મધ્યમાં માહેન્દ્રાવતંસક છે (એવં) આ
પ્રકારે (જહાં) જેવા (સણકુમારાણં) સનત્કુમાર (દેવાણં) દેવોના (જાવ વિહરંતિ)
યાવત્ વિચરે છે (માહિંદે ઇત્ય દેવિંદે દેવરાયા પરિવસइ) અહિં માહેન્દ્ર નામના

रस्स-पव्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य 'उत्तरेण' उत्तरेण, उत्तरदिग्भागे इत्यर्थः, 'रूमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'बहुसमरमणिज्जाओ' बहुसमरमणीयाद्—अत्यन्ताधिककमनीयसमतलाद् 'भूमिभागाओ' भूमिभागाद् भूप्रदेशात्, 'उड्डुं' उर्ध्वम्—उपरिभागे 'चंदिमसूरियगहनक्खत्ततारारूवाणं' चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपाणाम् ज्योतिष्काणाम् 'बहूइं जोयणसयाइं' बहूनि योजनशतानि 'बहूइं जोयणसहस्साइं' बहूनि योजनसहस्राणि 'जाव उड्डुं उप्पत्ता' यावत् उपरिभागे बहूनि योजनशतसहस्राणि बहुका योजनकोटीः, बहुकाः योजनकोटिकोटीः, ऊर्ध्वम्—उपरिभागे, उदरम् उत्प्रेत्य—उदगत्य, 'एत्थ णं—ईसाणे णामं कप्पे पणत्ते' अत्र खलु—उपर्युक्तस्थले, ईशानोनामकल्पः प्रज्ञप्तः, स च किं विशिष्टः ?—इत्याह—'पाईणपडीणायए' प्राचीनप्रतीचीनायतः पूर्वपश्चिमायामः, 'उदीणदाहिणविच्छिन्ने' उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णः, उत्तरदक्षिणविस्तारः 'एवं जहा सोहम्मे' जाव पडिरूवे' एवं उपरोक्तीत्या, यथा सौधर्मकल्पः प्रतिपादितस्तथा ईशानकल्पोऽपि प्रतिपादनीयः, यावत्—अर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितः, अविर्मालाभासराशिवर्णामः, असंख्येयाः

(विहरइ) यावत् विचरता है (नवरं) विशेष (अट्टण्हं विमानावाससय-सहस्साणं) आठ लाख विमानों का (सत्तरिए सायानियसाहस्सीणं) सत्तर हजार सामानिक देवों का (चउण्हं सत्तरीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) चार सत्तर हजार अर्थात् दो लाख अस्सी हजार आत्मरक्षक देवों का (जाव विहरइ) यावत् विचरता है । ॥२६॥

टीकार्थ—अब पर्याप्त तथा अपर्याप्त ईशान आदि देवों के स्थान आदि की प्ररूपणा की जाती है—

श्री गौतम स्वामी ने प्रश्न किया—हे भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त ईशान-देवों के स्थान कहां कहे गए हैं ? इसी को स्पष्ट करने

देवेन्द्रना देव राजा निवास करे छे (अयंवरवत्थवरे) २७ रक्षित अभ्यरना समान वस्त्रोना धारक (एवं) तेमज्ज (जहा सणकुमारे) सनत्कुमारना समान (जाव विहरइ) यावत् विचरे छे (नवरं) विशेष (अट्टण्हं विमानावाससय-सहस्साणं) आठ लाख विमानोना (चउण्हं सत्तरीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) चार सत्तर हजार अर्थात् दो लाख अस्सी हजार आत्मरक्षक देवोना (जाव विहरइ) यावत् विचरे छे ॥ २६ ॥

टीकार्थ—इसे पर्याप्त तथा अपर्याप्त ईशान आदि देवोना स्थान आदिनी प्ररूपणा कराय छे

श्री गौतमस्वामीसे प्रश्न कर्था के—भगवन् ! पर्याप्त अने अपर्याप्त ईशान देवोना स्थान—क्यां कहेवा छे ? आने स्पष्ट करवाने भाटे प्रकारान्तरेथी प्रश्न

યોજનકોટીઃ. અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટિકોટીરાયામવિષ્કમ્ભેણ, અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટિકોટીઃ-પરિક્ષેપેણ, સર્વરત્નમયઃ, અચ્છઃ, શ્લક્ષ્ણઃ, મસુણઃ, ઘૃષ્ટો મૃષ્ટો નીરજાઃ, નિર્મલઃ, નિષ્કઙ્કટચ્છાયઃ, સપ્રમઃ સશ્રીકઃ, સોદ્યોતઃ, પ્રાસાદીયઃ, દર્શનીયઃ, અભિરૂપઃ, પ્રતિરૂપશ્ચવર્તેતે, 'તત્થણં' તત્ર ચલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલે, 'ઈસાણગદેવાણં' ઈશાનકદેવાનામ્ 'અઢ્ઢાવીસં' અષ્ટવિંશતિઃ 'વિમા-નાવાસસયસદ્દસા' વિમાનાવાસશતસદ્દસાણિ, 'ભવંતીતિ મવ્ચાયં' ભવન્તિ ઇત્યાખ્યાતં મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ, 'તેણં વિમાણા' તાનિ ચલુ અષ્ટાવિંશતિર્લક્ષાણિ વિમાનાનિ 'સન્વરયણામયા' સર્વરત્નમયાનિ-સર્વાત્માના કાત્સર્ન્યેન, રત્નમયાનિ, યાવત્-અચ્છાનિ, શ્લક્ષ્ણાનિ મસુણાનિ ઘૃષ્ટાનિ મૃષ્ટાનિ નીરજાંસિ, નિર્મલાનિ, નિષ્પઙ્કાનિ, નિષ્કઙ્કટચ્છાયાનિ સપ્રમાણિ, સશ્રીકાણિ, સોદ્યોતાનિ, પ્રાસાદીયાનિ, દર્શનીયાનિ, અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ ચ સન્તિ, 'તેસિણં વહુમજ્જદેસમાગે' તેપાં ચલુ પૂર્વોક્તાષ્ટાવિંશતિલક્ષવિમાના-વાંસાનાં વહુમજ્જદેસમાગે-અત્યન્તમધ્યપ્રદેશે 'પંચ વડિંસયા' પન્નાવતંસકાઃ 'પણ્ણત્તા' પ્રજ્ઞપ્પાઃ, 'તં જહા' તચ્ચથા-અંકવડિંસણં' અઙ્કાવતંસકઃ, 'ફલિહં-વડિંસણં' સ્ફટિકાવતંસકઃ, 'રયણવડિંસણં' રત્નાવતંસકઃ, 'જાતચ્ચવડિંસણં' કે લિપ્ત પ્રકારાન્તર સે પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવાન્ ઈશાનક દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈ ?

શ્રી ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં, મેરુપર્વત સે ઉત્તર દિશા મેં, ઇસ રત્નપ્રભા પૃથિવી કે રમણીય સમતલ ભૂમિભાગ સે ઊપર, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર ઓર તારા નામક ઝ્યોતિષ્ક વિમાનો સે વહુત સૌ યોજન વહુત હજારો યોજન, વહુત લાખો યોજન, વહુત કરોડો યોજન વલિક વહુત કોડાકોડિ યોજન ઊપર જાકર ઈશાન નામક કલ્પ કહા ગયા હૈ । વહુ ઈશાન કલ્પ પૂર્વ ઓર પશ્ચિમ મેં લમ્બા તથા ઉત્તર ઓર દક્ષિણ મેં વિસ્તીર્ણ હૈ । ડસકા વર્ણન સૌધર્મ્ય કલ્પ કે સમાન હી સમજ્જ લેના ચાહિણ, યાવત્ વહુ અર્ધચન્દ્ર કે આકાર કા હૈ, દીપ્તિયોં કી માલા તથા માસ

કરે છે-હે ભગવાન્ ઇશાનક દેવ કયાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપમા મેરુ પર્વતથી ઉત્તર દિશામાં આ પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના રમણીય સમતલ ભૂમિભાગ થી ઊપર, ચન્દ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા નામક ઝ્યોતિષ્ક વિમાનોથી ઘણા સો યોજન, ઘણા લાખ યોજન, ઘણા કરોડ યોજન એટલે કોડાકોડી યોજન ઉપર દૂર બેઠે ઇશાન નામનો બીજો કલ્પ કહેલો છે. તે ઇશાન કલ્પ પૂર્વ પશ્ચિમમાં લાંબો તથા ઉત્તર અને દક્ષિણમાં વિસ્તીર્ણ છે તેનું વર્ણન સૌધર્મ્ય કલ્પના સમાનજ સમજી લેવું બેઠ્યો. તે અર્ધચન્દ્રના આકારે છે, દીપ્તિયોની

જાતરૂપાવતંસકઃ, 'મજ્ઞે इत्थ ईसाणवडिसए' मध्ये अत्र-एतेपामुपर्युक्तचतुर्णा-
मध्ये इत्यर्थः, ईशानावतंसको विलसति, 'ते णं वडिसया' ते खलु पञ्चपूर्वोक्तावतं-
सकाः 'सर्वरयणामया' सर्वरत्नमयाः-सर्वात्मनात्स्न्ये कात्स्न्येन रत्नमयाः 'जाव
पडिरूवा' यावत्-अच्छाः श्लक्ष्णाः, मसृणाः, घृष्टाः मृष्टाः नीरजसः, निर्मलाः,
निष्पङ्काः, निष्कङ्कटच्छायाः, सप्रभाः, सश्रीकाः, सोद्द्योताः, प्रासादीयाः,
दर्शनीयाः, अभिरूपाः, प्रतिरूपाश्च सन्ति, 'एत्थ णं' अत्र खलु उपर्युक्तस्थलेषु
'ईसाणगदेवाणं' ईशानकदेवानाम्, 'पज्जत्तापज्जत्ताणं' पर्याप्तापर्याप्तानां 'ठाणा
पणत्ता' स्थानानि-स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि-प्ररूपितानि सन्ति, 'तिसु वि लोगस्स
असंखेज्जइभागे' त्रिष्वपि स्वस्थानोपपातसमुद्घातलक्षणेषु त्रिष्वपि स्थानेषु
विषये लोकस्य असंख्येयभागे ईशानकदेवानां स्थित्यादिकं वक्तव्यम्, 'सेसं
जहा सोहम्मगदेवाणं जाव विहरंति' शेषं यथा सौधर्मकदेवानां वक्तव्यतोक्ता-
तथा ईशानकदेवानामपिवक्तव्यता वक्तव्या, यावत्-तत्र खलु बहव ईशानकदेवाः

की राशि के वर्ण जैसी आभा वाला, असंख्य करोड योजन बल्कि
असंख्य कोडाकोडी योजन लम्बा चौडा, असंख्य कोडाकोडी योजन
की परिधि वाला, सर्वरत्नमय, स्वच्छ, चिकना, कोमल, घृष्ट, मृष्ट,
नीरज, निर्मल, निष्पंक, निरावरण कान्ति वाला, प्रभायुक्त, श्रीसम्पन्न,
प्रकाशमय, प्रसन्नताजनक, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप हैं ।

उपर्युक्त स्थान में-ईशानकल्प में अट्ठाईस लाख विमान हैं, ऐसा
मैंने तथा अन्य तीर्थंकरों ने कहा है । वे विमान सर्वरत्नमय हैं, स्वच्छ
हैं, चिकने हैं, कोमल हैं, घृष्ट और मृष्ट हैं । नीरज, निर्मल, निष्पंक
और निरावरण कान्ति वाले हैं । प्रभायुक्त, श्रीसम्पन्न, प्रकाशमय,
प्रसन्नताजनक, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप हैं । उन अट्ठाईस

માલા તથા ભાસની રાશિના વર્ણ જેવી આભાવાળા, અસંખ્ય કરોડ યોજન
એટલે કે અસંખ્ય કોડાકોડી યોજન લાંબા પહોળા, અસંખ્ય કોડા કોડી
યોજનની પરિધિવાળા, સર્વરત્નમય, સ્વચ્છ, ચિકણા, કોમલ, ઘૃષ્ટ-મૃષ્ટ,
નીરજ, નિર્મલ નિષ્પંક, નિરાવરણ કાન્તિવાળા પ્રભાયુક્ત, શ્રીસંપન્ન, પ્રકાશ
મય, પ્રસન્નતા જનક, દર્શનીય, અભિરૂપ, અને પ્રતિરૂપ છે.

ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમાં ઇશાન કલ્પમાં અઠ્યાવીસ લાખ વિમાન છે. એમ
મેં તથા અન્ય તીર્થંકરોએ કહ્યું છે. તે વિમાનો સર્વરત્નમય છે, સ્વચ્છ છે.
ચિકણા છે કોમળ છે. ઘૃષ્ટ અને મૃષ્ટ છે. નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક અને
નિરાવરણ કાન્તિવાળા છે. પ્રભાયુક્ત, શ્રીસંપન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતા જનક;
દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. અઠ્યાવીસ લાખ વિમાનોના વચ્ચેવચ્ચ

પરિવસંતિ, તે ચ મહર્દિકાઃ મહાદ્યુતિકાઃ મહાયશસઃ. મહાબલાઃ. મહાનુભાગાઃ, હારવિરાજિતવક્ત્રસઃ, કટક્રુટિતસ્તમ્ભિતશ્રુજાઃ અઙ્ગુલમૃગ્ધગ્ધસ્તલકર્ણ-પીઠધારિણો વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ, વિચિત્રમાલ્યાલુલેપનધરાઃ, માસ્વરવોન્દયઃ, પ્રલમ્બવનમાલાધરાઃ, દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશઃ ઉદ્વ્યોતયન્તઃ, પ્રભાસ-યન્તઃ, તે સ્થલ તત્ર સ્વેપાં સ્વેપાં વિમાનાવાસશતસહસ્રાણાં સ્વાસાં સ્વાસામ્ અગ્રમદ્દિપીણાં સપરિવારાણામ્, સ્વાસાં સ્વાસાં સામાનિકસાહસ્રીણામ્, સ્વેપાં સ્વેપાં ત્રાયત્વિંશકાનામ્ સ્વેપાં સ્વેપાં લોકપાલાનામ્ સ્વાસાં સ્વાસાં પર્યદામ્, સ્વેપાં સ્વેપામ્ અનીકાનામ્, સ્વેપાં સ્વેપામ્ અનીકાધિપતીનામ્, સ્વાસાં સ્વાસામ્ આત્મરક્ષકદેવસાહસ્રીણામ્, અન્યેપાશ્ચ બહૂનામ્ ઈશાનકકલ્પવાસિનામ્ વૈમાનિકાનાં દેવાનાશ્ચ દેવીનાશ્ચ આધિપત્યં પૌરપત્યં સ્વામિત્વં ભર્તૃત્વમ્ મહત્તરકત્વમ્

લાંચ વિમાનોં કે બીચાં વીચ પાંચ અવતંસક કહે ગયે હૈં, જો ઇસ પ્રકાર હૈં—અંકાવતંસક, સ્ફટિકાવતંસક, રત્નાવતંસક, જાતરૂપા-વતંસક, ઓર ઇન ચારોં કે મધ્ય મેં ઈશાનાવતંસક ।

યે પાંચોં અવતંસક સર્વરત્નમય હૈં યાવત્ સ્વચ્છ હૈં, ચિકને હૈં, હૈં, કોમલ હૈં, ઘૃષ્ટ હૈં, સૃષ્ટ હૈં, નીરજ હૈં, નિર્મલ હૈં, નિષ્પંક હૈં, નિરા-વરણ કાન્તિ વાલે હૈં, પ્રભાયુક્ત, શ્રીસમ્પન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતા-પ્રદ, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈં । યહાં પર્યાપ્ત ઓર અપ-ર્યાપ્ત ઈશાનક દેવોં કે સ્વસ્થાન નિરૂપિત કિયે ગયે હૈં । યે સ્થાન સ્વસ્થાન, ઉપપાત ઓર સમુદ્ધાત, ત્રીનોં અપેક્ષાઓં સે લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં હૈં । શેષ વક્તવ્યતા જૈસી સૌધર્મ દેવોં કી કહી હૈ, વૈસી હી ઈશાનક દેવોં કી બી સમજ લેની ચાહિયે । વહાં બહુ-સંખ્યક ઈશાનક દેવ નિવાસ કરતે હૈં । વે દેવ મહર્દિક, મહાદ્યુતિક,

પાંચ અવતંસક કહેલા છે, જે આ પ્રકારે છે—અંકાવતંસક, સ્ફટિકાવતંસક, રત્નાવતંસક; જાત રૂપાવતંસક, અને એ ચારેની વચમાં ઇશાનાવતંસક

આ પાંચે અવતંસક સર્વરત્નમય છે. સ્વચ્છ છે, ચિકણુ છે, કોમલ છે, ઘૃષ્ટ છે. નીરજ છે. નિર્મલ છે નિષ્પંક, નિરાવરણ કાન્તિવાળા. પ્રભાયુક્ત, શ્રી સંપન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાપ્રદ, દર્શનીય, અભિરૂપ; અને પ્રતિરૂપ છે. અહિં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ઇશાનક દેવોના સ્વસ્થાન નિરૂપણ કરાયાં છે. તે સ્થાનો સ્વસ્થાન ઉપપાત અને સમુદ્ધાત ત્રણે અપેક્ષાઓથી લોકના અસં-ખ્યાતમા ભાગમા છે. શેષ વક્તવ્ય જેવું સૌધર્મિક દેવોનું કહ્યું છે. તેવું જ ઇશાનક દેવોનું પણ સમજ લેવું જોઈએ. ત્યાં ઘણી સંખ્યામા ઇશાનક દેવ નિવાસ કરે છે. તે દેવો મહર્દિક; મહાદ્યુતિક; મહાયશસ્વી; મહાબલ; અને

આજ્ઞેશ્વરસેનાપત્યમ્ કારયન્તઃ પાલયન્તો મહતાઽઙ્ગનાટયગીતવાદિતતન્ત્રીતલ-
 તાલત્રુટિતઘનમૃદઙ્ગપટુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ યુજ્જાના વિહરન્તિ-
 આસતે इत्याशयः, 'ईसाणे इत्थ देविदे देवराया परिवसइ' ईशानोऽत्र-ईशान-
 कल्पे, देवेन्द्रो देवराजः परिवसति, सच किं विशिष्ट इत्याह-'सूलपाणी'
 शूलपाणिः-त्रिशूलः-त्रिशूलः पाणौ यस्य स शूलपाणिः 'वसद्वाहणे' वृषभ-
 वाहनः, वृषभो वाहनं यस्य स वृषभवाहनः-'उत्तरद्वूलोगाह्विर्द्व' उत्तरार्द्धलोका-
 धिपतिः, उत्तरार्द्धरूपलोकाधिपतिरित्यर्थः, 'अट्टावीस विमानावाससयसहस्सा-
 ह्विर्द्व' अष्टाविंशति विमानावासशतसहस्राधिपतिः 'अरयंवरवत्थधरे' अरजो-
 ऽम्बरवस्त्रधरः-अरजांसि-रजोरहितानि अम्बरवत् वस्त्राणि धरतीति अरजोऽम्बर-
 वस्त्रधरः, 'सेसं जहा सकस्स जाव पमासेमाणे' ज्ञेयं यथा शक्रस्य देवेन्द्रस्य
 देवराजस्य प्रतिपादितं तथा ईशानस्यापि देवेन्द्रस्य प्रतिपानीयम्, यावत्-आल-
 गितमालामुकुटो नवहेमचारुचित्तचञ्चलकुण्डलविलिख्यमानगण्डो महर्द्धिको महा-
 धुतिको महायशः, महाबलः, महानुभागः, महासौख्यो हारविरजितवक्षाः,

મહાયશસ્વી, મહાબલ ઓર મહાનુભાગ હૈં । ઉનકે વક્ષસ્થલ હાર સે
 સુશોભિત રહતે હૈં । ઉનકી યુજાણ કડોં ઓર ત્રુટિતોં સે સ્તબ્ધ
 રહતી હૈં । વે અંગદ, કુંડલ ઓર કર્ણપીઠ કે ધારક હોતે હૈં । હાથોં
 કે અદ્ભુત આભૂષણોં સે સુશોભિત હોતે હૈં । અદ્ભુત માલા ઓર
 અનુલેપન ધારણ કરતે હૈં । ઉનકા શરીર દેદીપ્યમાન હોતા હૈ । લમ્બી
 ઘનમાલા કે ધારક હોતે હૈં । અપને દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિ સે દર્શોં
 દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત ઓર પ્રકાશિત કરતે રહતે હૈં । વહાં વે અપને
 -અપને લાખોં વિમાનો કા, અપનો-અપની સપરિવાર અગ્રમહિષિયોં
 કા, અપને-અપને સહસ્રોં સામાનિક દેવોં કા, અપને-અપને ત્રાય-
 સ્ત્રિંશ દેવોં કા, અપને-અપને લોકપાલોં કા, અપની-અપની પરિષદોં
 કા, અપને-અપને અનીકોં કા, અપને-અપને અનીકાધિપતિયોં કા.

મહાનુભાગ છે. તેઓના વક્ષસ્થળ હારથી સુશોભિત રહે છે. તેમની બુજાઓ
 કાકા અને ત્રુટિતોથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ, કુંડલ, અને કર્ણપીઠના
 ધારક હોય છે. હાથોના અદ્ભુત આભૂષણોથી સુશોભિત હોય છે. અદ્ભુત
 માલા અને અનુલેપન ધારણ કરે છે. તેમના શરીર દેદીપ્યમાન હોય છે. લાંબી
 ઘનમાલાના ધારક હોય છે. પોતાના દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને
 ઉદ્યોતિત અને પ્રકાશિત કરતા રહે છે. ત્યાં પોતપોતાના લાખો વિમાનોના,
 પોતપોતાની સપરિવાર અગ્રમહિષિયોના, પોતપોતાના સામાનિક દેવોના પોત
 પોતાના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોના, પોતપોતાના લોકપાલોના, પોતપોતાની પરિષદોના,
 પોતપોતાની અનીકોના, પોતપોતાના અનીકાધિપતિયોના, પોતપોતાના હજારો
 આત્મરક્ષકોના, તથા અન્ય બહુસંખ્યક ઈશાન કલ્પવાસી વૈમાનિક દેવો અને

कटकत्रुटितस्तम्भितभुजः, अङ्गदकुण्डलमृष्टगण्डस्तलकर्णपीठधरी, विचित्रहस्ता-
भरणः, विचित्रमालयानुलेपनधरः, भास्वरबोन्दिः, कल्याणकप्रवरवस्त्रपरिहितः
कल्याणरुप्रवरमालयानुलेपनः, प्रलम्बवनमालाधरः दिव्येन वर्णगन्धादिना दश-
दिश उद्द्योतयन् प्रभासयन् 'से णं तत्थ' स खलु-ईशानो देवेन्द्रो देवराजस्तत्र
उपर्युक्तस्थानेषु 'अट्टावीसाए विमाणावाससयसहस्साणं' अष्टाविंशतेः विमा-
वासशतसहस्राणाम् 'असीईए सामाणियसाहस्सीणं' अशीतेः सामानिकसाहस्री-
णाम् 'तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं' त्रयस्त्रिंशत्तस्त्रायस्त्रिंशकानाम् 'चउण्हं लोग-
पालाणं' चतुर्णां लोकपालानाम् 'अट्ठण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं' अष्टानाम्
अग्रमहिषीणाम्, सपरिवाराणं, 'तिण्हं परिमाणं' तिमृणां पर्षदाम्, 'सत्तण्हं

अपने-अपने सहस्रों आत्मरक्षकों का, तथा अन्य बहुसंख्यक ईशान
कल्पवासी वैमानिक देवों और देवियों का अधिपतित्व, अग्रेसरत्व,
स्वामित्व, भर्तृत्व, महत्तरकत्व, आज्ञा-ईश्वर सेनापतित्व करते
हुए तथा उनका पालन करते हुए, नाटक, गीत एवं कुशल वादकों
द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि वाद्यों की निरन्तर
होने वाली ध्वनि के साथ भोगयोग्य भोगोपभोग भोगते हुए रहते हैं।

ईशान कल्प में ईशान नामक देवेन्द्र, देवराज निवास करता
है। उसके हाथ में त्रिशूल रहता है। वह वृषभवाहन अर्थात् बैल
पर सवारी करता है और उत्तरार्ध लोक का अधिपति है। वह अट्ठा-
ईस लाख विमानों का स्वामी है। रजरहित अम्बर के समान वस्त्रों
को धारण करता है। उसका शेष वर्णन शक्रेन्द्र के समान समझ
लेना चाहिए। यावत्-वह आलग्न (लटकती हुए) माला और मुकुट
का धारक है। उसके कुण्डल इतने स्वच्छ होते हैं जानो नूतन स्वर्ण
के बने हों और वे सुन्दर, चित्र-विचित्र तथा चंचल होते हैं। उनके

देवीयाना अधिपतित्व, अग्रेसरत्व, स्वामित्व, भर्तृत्व महत्तरकत्व, आज्ञा ईश्वर
सेनापतित्व करता रहिने तथा तेनुं पालन करता करता नाटक, गीत, तेमज कुशल
वादके द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि वाद्योना निरन्तर
थता ध्वनिनी साथे लोग योग्य लोगोपलोग लोगवता रहे छे.

ईशान कल्पमां ईशान नामक देवेन्द्र देवराज, निवास करे छे तेमना
हाथमा त्रिशूल रहे छे. ते वृषभवाहन अर्थात् भण्ड उपर सवारी करे छे
अने उत्तरार्ध लोकना अधिपति छे. ते अठ्ठावीस लाख विमानोना स्वामी
छे. रजरहित अम्बर सरणा उत्तम वस्त्रोने धारण करे छे. तेमनुं पाडीनुं वरुनि
शक्रेन्द्रना वरुनि समान समञ्ज लेवुं लेधये. यावत् ते आलग्न लटकती ओवी
माला अने मुकुटना धारक छे, तेमना कुंडल ओटलां स्वच्छ डाय छे के नाले

અણિયાણં' સપ્તાનામ્ અનીકાનામ્-સૈન્યાનામ્ 'સત્તળ્લં અણિયાદિર્વિણં' સપ્તાનામ્ અનીકાધિપતીનામ્, 'ચત્તળ્લં અસીર્ણં આયરક્ષદેવસાહસ્સીણં' ચત્તણામ્ અશીતીનામ્ આત્મરક્ષકદેવસાહસ્સીણામ્-વિંશતિ સહસ્રાધિકલક્ષત્રયાત્મકદેવાનામિત્યર્થઃ, અન્યેષાશ્ચ વહ્નામ્ ઈશાનકલ્પવાસિનામ્, 'વૈમાણિયાણં' વૈમાનિકાનાં 'દેવાણ ય દેવીણ ય' દેવાનાશ્ચ દેવીનાશ્ચ 'આહેવચ્ચં જાવ વિહરઈ' આધિપત્યં પૌરપત્યં સ્વામિત્વમ્ ભર્તૃત્વમ્ મહત્તરકત્વમ્ આજ્ઞેશ્વરસેનાપત્યં કુર્વન્ પાલયન્ મહનાઽહતનાટચગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતલનમ્દક્ષપદુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાનો વિહરતિ-તિષ્ઠતિ' અથ પર્યાપ્તપર્યાપ્તકસનત્કુમારદેવાનામ્ સ્વસ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ-'કહિ ણં મંતે ! સનત્કુમારદેવાણં' ગૌતમઃ

કારણ ઉસકા ગણ્ડસ્થલ દેદીપ્યમાન રહતા હૈ । વહ મહાન્ ક્ષદ્ધિ કા ધારક, મહાદ્યુતિમાન, મહાયશસ્વી, મહાન્ વલ સે યુક્ત, મહાન્ પ્રભાવ વાલા તથા મહાન્ સુખ સે સમ્પન્ન હૈ । ઉસકા વક્ષસ્થલ હાર સે સુશોભિત રહતા હૈ । કટકોં ઓર ત્રુટિતોં સે ઉસકી મુજાણં સ્તબ્ધ રહતી હૈં । વહ અંગદ, કુંડલ ઓર કર્ણપીઠ કા ધારક હૈ, હાથોં મેં અદ્ભુત આભૂષણ ધારણ કરતા હૈ । અદ્ભુત માલા ઓર અનુલેપન ધારણ કરતા હૈ । દેદીપ્યમાન દેહ વાલા હૈ । કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરતા હૈ । લમ્બી વનમાલા સે શોભિત હોતા હૈ । અપને દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત ઓર પ્રભાસિત કરતા રહતા હૈ ।

વહ ઈશાનેન્દ્ર ઉપર્યુક્ત સ્થાનોં મેં અઠ્ઠાઈસ લાઘ વિમાનોં કા, અસી હજાર સામાનિક દેવોં કા, તેતીસ ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવોં કા, ચાર

નવા સોનાના બનેલ હોય અને તેઓ અત્યંત સુંદર છે. ચિત્રવિચિત્ર તથા અંગદ હોય છે. તેથી તેમના ગંડસ્થલ દેદીપ્યમાન રહે છે. તે મહાન્ રૂદ્ધિના ધારક છે. મહાદ્યુતિમાન, મહાયશસ્વી, મહાબલથી યુક્ત, મહાન્ પ્રભાવવાળા તથા મહાન્ સુખથી સંપન્ન હોય છે. તેમનું વક્ષસ્થલધારથી-રમણીયમુ શોભિત રહે છે. કટકો અને ત્રુટિતોથી તેમની બુજાઓ સ્તબ્ધ રહે છે. તે અંગદ, કુંડલ અને કર્ણપીઠના ધારક છે, હાથોમાં અદ્ભુત આભૂષણ ધારણ કરે છે. અદ્ભુત માલા અને અનુલેપન ધારણ કરે છે. દેદીપ્યમાન દેહવાળા છે. કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્રોનું પરિધાન કરે છે લાંબી વનમાલાથી શોભિત હોય છે. પોતાના દિવ્યવર્ણ ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને ઉદ્યોતિત અને પ્રભાસિત કરતા રહે છે.

તે ઈશાનેન્દ્ર ઉપર્યુક્ત સ્થાનોમાં અઠ્યાવીસ લાખ વિમાનોના, એસી હજાર સામાનિક દેવોના તેત્રીસ ત્રાયસ્ત્રિંસક દેવોના, ચાર લોકપાલોના, આઠ

पृच्छति-हे भदन्त ! कुत्र खलु-कस्मिन् प्रदेशे सनत्कुमारदेवानाम् 'पज्जत्ता-
पज्जत्ताणं' पर्याप्तापर्याप्तानाम् 'ठाणा पणत्ता' स्थानानि-स्थित्यपेक्षया स्व-
स्थानानि. प्रज्ञप्तानि-प्ररूपितानि सन्ति ? तदेव स्फुटयितुं प्रकारान्तरेण पृच्छति-
'कहि णं भंते ! सणकुमारा देवा परिवसन्ति' हे भदन्त ! कुत्र खलु-कस्मिन्
प्रदेशे. सनत्कुमाराः देवाः परिवसन्ति ? भगवान् उत्तरयति-'गोयमा !' हे
गौतम ! 'सोहम्मस्स कप्पस्स' सौधर्मस्य कल्पस्य 'उप्पि' उपरि-ऊर्ध्वप्रदेशे
'सपक्खिं' सपक्षम्-समानाः पक्षाः पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरात्मकाः पार्श्वा यस्मिन्
दूरोत्पतने तत् सपक्षम् 'सपडिदिस्सि' सप्रतिदिक्-समानाः प्रतिदिशः-विदिशो
यत्र दूरोत्पतने तत् सप्रतिदिक्, 'बहूइं जोयणाइं' 'बहूनि योजनानि' बहूइं जोयण-
सयाइं' बहूनि योजनशतानि, 'बहूइं जोयणसहस्साइं' बहूनि योजनसहस्राणि
'बहूइं जोयणसयसहस्साइं' बहूनि योजनशतसहस्राणि 'बहुगाओ जोयण-
कोडीओ' बहुकाः योजनकोटीः 'बहुगाओ जोयणकोडाकोडीओ' बहुकाः
योजनकोटिकोटीः 'उडुं दूरं उप्पइत्ता' ऊर्ध्वम् उपरिभागे, दूरम्, उत्प्रेत्य-
उद्गत्य 'एत्थणं' अत्र खलु-उपर्युक्त स्थले, 'सणकुमारे णासं कप्पे पणत्ते'
सनत्कुमारो नाम कल्पः प्रज्ञप्तः स कीदृशः इत्याह-'पाईणपडीणायए' प्राचीन

लोकपालों का, आठ परिवार सहित अग्रहिषियों का, तीन परिषदों
का, सात अनीकों का, सात अनीकाधिपतियों का, चार अस्सी हजार
अर्थात् तीन लाख बीस हजार आत्मरक्षक देवों का तथा अन्य बहु-
संख्यक ईशानकल्प निवासी वैमानिक देवों और देवियों का अधि-
पतित्व, अग्रेसरत्व, स्वामित्व, भर्तृत्व, महत्तरकत्व तथा आज्ञाप्रधान
सेनापतित्व करता हुआ एवं उनका पालन करता हुआ, नाटक, गीत
तथा कुशल वादकों द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग
आदि वाद्यों की निरन्तर होने वाली मधुर ध्वनि के साथ दिव्य
भोगों को भोगता हुआ रहता है ।

अब पर्याप्त-अपर्याप्त सनत्कुमार देवों के स्थान आदि की
प्ररूपणा की जाती है-

परिवार सहित अग्रमहिषियोना. त्रण परिवहोना, सात अनीकोना, सात अनी-
काधिपतियोना, चार अस्सी हजार अर्थात् त्रण लाख बीसहजार आत्मरक्षक
देवोना तथा अन्य बहुसंख्यक ईशान कल्प निवासी वैमानिक देवो अने
देवियोना अधिपतित्व, अग्रेसरत्व, स्वामित्व, भर्तृत्व, तथा आज्ञा प्रधान
सेनापतित्व करता तथा तेमज तेमनु पालन करता रहिने, नाटक; गीत तथा
कुशल वादको द्वारा वादित वीणा तल; ताल, त्रुटित; मृदंग आदि वाद्योना
निरन्तर थनाश मधुर ध्वनिनी साथे दिव्य भोगोने भोगवता रहे छे.

પ્રચીનાયતઃ પૂર્વપશ્ચિમાયામઃ, 'ઉદીણદાહિણવિચ્છિન્ને' ઉદીચીન દક્ષિણ વિસ્તીર્ણઃ, ઉત્તરદક્ષિણવિસ્તારઃ 'જહા સોહમ્મે જાવ પહિરુવે' યથા સૌધર્મઃ કલ્પઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા ઈશાનોઽપિ કલ્પઃ પ્રતિપાદનીયઃ, યાવત્-અર્ધચન્દ્ર-સંસ્થાનસંસ્થિતઃ, અર્ચિર્માલાભાસરાશિવર્ણાભઃ, અસંખ્યેયા યોજનકોટીઃ અસં-ખ્યેયા યોજનકોટિકોટીઃ આયામવિષ્કમ્ભેણ અસંખ્યેયા યોજનકોટિકોટીઃ પરિ-ક્ષેપેણ-પરિધિના સર્વરત્નમયઃ, અચ્છઃ, શ્લક્ષ્ણઃ, મસ્ટણઃ, ઘૃષ્ટઃ, મૃષ્ટઃ, નીરજાઃ, નિર્મલઃ, નિષ્પઙ્કઃ, નિષ્પઙ્કટચ્છાયઃ, સપ્રભઃ, સશ્રીકઃ, સોદ્ધોતઃ પ્રાસાદીયઃ, દર્શનીયઃ, અભિરૂપઃ, પ્રતિરૂપશ્ચ વર્તતે, 'તત્થ ણં' તત્ર ચલુ-ઉપ-યુક્તસ્થલે, 'સણંકુમારાણં દેવાણં' સનત્કુમારાણાં દેવાનામ્ 'વારસવિમાણાવાસસય-સહસ્સા' દ્વાદશ વિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ 'ભવંતીતિ મક્કલાય' ભવન્તિ, इत्याख्यातं મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ, 'તે ણં વિમાણા' તાનિ ચલુ દ્વાદશલક્ષાણિ વિમાનાનિ 'સવ્વરયણામયા' સર્વરત્નમયાનિ-સર્વાત્મના કાતસ્ન્યેન રત્નમયાનિ, યાવત્-અચ્છાનિ શ્લક્ષ્ણાનિ, મસ્ટણાનિ, ઘૃષ્ટાનિ મૃષ્ટાનિ નીરજાંસિ, નિર્મ-

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઔર અપ-ર્યાપ્ત સનત્કુમાર દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે ગણ હૈં ? ઈસી કો સ્પષ્ટ કરને કે લિણ પુનઃ પૂછતે હૈં-હે ભગવન્ ! સનત્કુમાર દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પ કે ઉપર સમાન દિશા ઔર સમાન વિદિશા મેં, બહુત યોજન, બહુત સૌ યોજન, બહુત હજાર યોજન, બહુત લાખ યોજન, બહુત કરોડ યોજન ઔર બહુત કોડાકોડી યોજન ઉપર જાકર વહાં સનત્કુમાર નામક કલ્પ કહા ગયા હૈં । વહ પૂર્વ-પશ્ચિમ મેં લમ્બા હૈં, ઉત્તર-દક્ષિણ મેં વિસ્તીર્ણ હૈં, ઈત્યાદિ વર્ણન સૌધર્મ કલ્પ કે સમાન સમજ્ઞ લેના ચાહિણ યાવત્ વહ પ્રતિરૂપ હૈં । યાવત્ શબ્દ સે-વહ અર્ધચન્દ્ર કે આકાર કા હૈં,

હવે પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત સનત્કુમાર દેવોના સ્થાન આદિની પ્રશ્નપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-લગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સનત્કુમાર દેવોના સ્થાન કયાં કહેલાં છે ? તેને સ્પષ્ટ કરવા માટે પુનઃ પૂછે છે-લગવન્ ! સનત્કુમાર દેવો કયાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી લગવાન ઉત્તર દે છે-હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પના ઉપર સરખી દિશા અને સમાન વિદિશામાં, ઘણા યોજન ઘણા સૌ યોજન, ઘણા હજાર યોજન, ઘણા લાખ યોજન, ઘણા કરોડ યોજન અને ઘણા કોડા-કોડી યોજન ઉપર જઈને ત્યાં સનત્કુમાર નામક કલ્પ કહેલ છે. તે પૂર્વ-પશ્ચિમમાં લાંબો છે; ઉત્તર દક્ષિણમાં વિસ્તીર્ણ છે. ઈત્યાદિ વર્ણન સૌધર્મકલ્પની સમાન સમજ્ઞ

લાનિ, નિષ્પંકાનિ, નિષ્કંકટચ્છાયાનિ. સપ્રમાણિ, સશ્રીકાણિ, સોદ્યોતાનિ, પ્રાસાદીયાનિ, દર્શનીયાનિ, અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ ચ સન્તિ, 'તેસિ ણં વિમા-
ણાણં' તેપાં પૂર્વોક્તદ્વાદશલક્ષાણામ્, વિમાનાનામ્ 'વહુમજ્જદેસમાગે' વહુમધ્ય-
દેશમાગે, અત્યન્તમધ્યપ્રદેશે 'પંચવર્ડિસગા પણ્ણત્તા' પશ્ચાવતંસકાઃ પ્રજ્ઞસાઃ,
'તં જહા' તદ્વથા-અસોગવર્ડિસર્' અશોકાવતંસકઃ, 'સત્તવણ્ણવર્ડિસર્' સપ્ત-
પર્ણાવતંસકઃ. 'ચંપગવર્ડિસર્' ચમ્પકાવતંસકઃ, 'ચૂવર્ડિસર્' ચૂતાવતંસકઃ,
'મજ્જે' એત્થ સણંકુમારવર્ડિસર્' મધ્યેડવ્ર-અશોકાદિ ચતુરવતંસકાનાં મધ્યે
ઇત્યર્થઃ સનત્કુમારાવતંસકઃ પ્રજ્ઞસઃ 'તે ણં વર્ડિસયા સવ્વરયણામયા અચ્છા જાવ
પર્ડિરૂવા' તે સ્વલ્પ પશ્ચાવતંસકાઃ સર્વરત્નમયાઃ-સર્વાત્મના કાત્સ્મર્યેન રત્નમયાઃ,
અચ્છાઃ-સ્વચ્છાઃ યાવત્-શ્લક્ષ્ણાઃ મસ્ટાઃ, ઘૃષ્ટાઃ, મૃષ્ટાઃ, નીરજસઃ,
નિર્મલાઃ, નિષ્પંકાઃ, નિષ્કંકટચ્છાયાઃ, સપ્રમાઃ, સશ્રીકાઃ, સોદ્યોતાઃ, પ્રાસા-
દીયાઃ, દર્શનીયા, અભિરૂપાઃ, પ્રતિરૂપાશ્ચ સન્તિ, 'એત્થ ણં' અત્ર સ્વલ્પ ઉપ-
ર્યુક્તસ્થલે, 'સણંકુમારાણં દેવાણં' સનત્કુમારાણાં દેવાનામ્ 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં'
પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ 'ઠાણા પણ્ણત્તા' સ્થાનાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ,

ડયોતિયોં કી માલા તથા ભાસરાશિ કે વર્ણ જૈસી આભા વાલા હૈ ।
ઉસકી લમ્બાઈ-ચૌડાઈ અસંખ્ય કરોડ વલિક અસંખ્ય કોડાકોડી
યોજનોં કી હૈ ઓર ઉસકી પરિધિ મી અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજનોં
કી હૈ । વહ સર્વરત્નમય, સ્વચ્છ, ચિકના ઓર કોમલ હૈ । નીરજ,
નિર્મલ, નિષ્પંક ઓર નિરાવરણ છાયા વાલા હૈ । પ્રભાચુક્ત, શ્રી-
સમ્પન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાજનક, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રનિરૂપ હૈ ।

વહાં સનત્કુમાર દેવોં કે વારહ લાખ વિમાન હૈ, એસા મૈને એવં
અન્ય સમી તીર્થકરોં ને કહા હૈ । વે વિમાન સર્વરત્નમય હૈ, યાવત્
સ્વચ્છ, ચિકને, કોમલ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક ઓર

લેવું ભેદ્યે યાવત્ તે પ્રતિષ્ઠ છે. યાવત્ શબ્દથી-અર્ધચન્દ્રના આકારના છે.
ભેદ્યેતિઓની માલા તથા ભાસરાશિના વર્ણુ જેવી આભાવાળા છે. તેની લંબાઈ
પહોળાઈ અસંખ્યકરોડ એટલે અસંખ્ય કોડા કોડી યોજન છે અને તેની
પરિધિ પણ અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજન છે. તે સર્વરત્નમય, સ્વચ્છ, ચિકણુ
અને કોમળ છે નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક અને નિરાવરણ છાયાવાળા છે. પ્રભા
ચુક્ત શ્રીસંપન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતા જનક. દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિષ્ઠ છે.

ત્યાં સનત્કુમાર દેવાના બાર લાખ વિમાન છે. એમ મેં તેમજ અન્ય
તીર્થકરોએ કહ્યું છે. તે વિમાનો સર્વરત્નમય છે. યાવત્ સ્વચ્છ ચિકણુ કોમલ
ઘૃષ્ટ-મૃષ્ટ, નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક અને નિરાવરણ કાન્તિવાળા છે. પ્રભાચુક્ત

પ્રજ્ઞાતાનિ સન્તિ; 'તિસુ વિ લોગસસ અસંસ્વેજ્જહામે, ત્રિષ્વપિ-સ્થાનોપપાતસ-
મુદ્ધાતલક્ષણેષુ ત્રિષ્વપિ સ્થાનેષુ વિપયે લોકસ્ય અસંસ્વેયમામે-અસંસ્વેય-
તમે મામે સનત્કુમારદેવાનાં સ્થિત્યાદિકં વક્તવ્યમ્, 'તત્ય ણં વહવે સણંકુમાર-
દેવા પરિવસંતિ' તત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થાનેષુ વહવઃ સનત્કુમારદેવાઃ પરિવ-
સન્તિ, તે કિં વિશિષ્ટાઃ સન્તીત્યાહ-'મહિદ્ધિયા' મહદ્ધિકાઃ, 'જાવ પમાસે-
માણા વિહરંતિ' યાવત્-મહાદ્યુતિકાઃ, મહાયશસઃ, મહાવલાઃ, મહાનુભાગાઃ,
મહાસૌર્યાઃ હારત્રિરાજિતવક્ષસઃ, કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતમુજાઃ, અદ્ગદકુણ્ડલમ્-

નિરાવરણ કાન્તિ વાલે હૈં । પ્રભાયુક્ત, શોભાયુક્ત, પ્રકાશોપેત,
પ્રસન્નતાપ્રદ, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈં । હન વિમાનોં કૈ
ધિલકુલ બીચોંબીચ પાંચ અવતંસક કહે ગણ હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં-
અશોકાવતંસક, સપ્તપર્ણાવતંસક, ચમ્પકાવતંસક, આમ્રાવતંસક ઓર
હન ચારોં કૈ બીચ મેં સનત્કુમારાવતંસક । યે પાંચોં અવતંસક સર્વ-
રત્નમય હૈં, સ્વચ્છ હૈં, યાવત્-ચિકને, કોમલ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજ,
નિર્મલ, નિષ્પંક, નિરાવરણ છાયા વાલે, પ્રભામય, શ્રીસમ્પન્ન, પ્રકા-
શોપેત, પ્રસન્નતાપ્રદ, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈં । યહાં
પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત સનત્કુમાર દેવોં કૈ સ્થાન પ્રરૂપિત કિયે ગણ
હૈં । યે સ્થાન સ્વસ્થાન, ઉપપાત ઓર સમુદ્ધાત, તીનોં અપેક્ષાઓં સે
લોક કૈ અસંખ્યાતવેં માગ મેં હૈં । વહાં વહુન-સે સનત્કુમાર દેવ
નિવાસ કરતે હૈં । વે દેવ મહદ્ધિક હૈં યાવત્ દશોં દિશાઓં કો
પ્રકાશિત કરતે હુણ રહતે હૈં । 'યાવત્' શબ્દ સે મહાદ્યુતિ વાલે, મહા-

શોભા યુક્ત. પ્રકાશોપેત, પ્રસન્નતાપ્રદ, દર્શનીય, અભિરૂપ, અને પ્રતિરૂપ છે.
તે વિમાનોના ધિલકુલ વચ્ચેવચ પાચ અવતંસક કહેલા છે. તે આ પ્રકારે છે
અશોકાવતંસક, સપ્તપર્ણાવતંસક, ચમ્પકાવતંસક, આમ્રાવતંસક અને એ ચારેની
વચમાં સનત્કુમારાવતંસક કહેલ છે. આ પાચે અવતંસકો સર્વરત્નમય છે.
સ્વચ્છ છે. યાવત્ ચિકણા, કોમળ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક
નિરાવરણ, પ્રભામય, શ્રીસંપન્ન, પ્રકાશોપેત, પ્રસન્નતાપ્રદ, દર્શનીય અભિરૂપ
અને પ્રતિરૂપ છે. અહિં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત સનત્કુમાર દેવોના સ્થાન પ્રરૂ-
પિત કરેલા છે. આ સ્થાન સ્વસ્થાન, ઉપપાત, અને સમુદ્ધાત ત્રણેની અપેક્ષા
ઓથી લોકના અસંખ્યતમાભાગમાં છે. ત્યાં ઘણા ઘણા સનત્કુમાર દેવો નિવાસ
કરે છે. તે દેવો મહદ્ધિક છે. યાવત્ દશેદિશાઓને પ્રકાશિત કરતા થકા રહે
છે. યાવત્ શબ્દથી મહાદ્યુતિવાળા, મહાયશવાળા, મહાખળવાળા, મહાઅનુભાગ
વાળા મહાસુખવાળા, હારથી સુશોભિત વક્ષસ્થલવાળા, કટકો તેમજ ત્રુટિત

एगण्डस्तलकर्णपीठधारिणः, विचित्रहस्ताभरणाः, विचित्रमाल्यानुलेपनधराः, कल्याणकप्रवरवस्त्रपरिहिताः, कल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनाः, भास्वरबोन्दयः, प्रलम्बवनमालाधराः, दिव्येन वर्णगन्धादिना दशदिश उद्घोतयन्तः प्रभास-
यन्तः स्वेपां स्वेपां विमानावासादीनामाधिपत्यादिकं कारयन्तः सहताऽहत-
नाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोगभो-
गान् भुञ्जाना विहरन्ति, सनत्कुमारकल्पस्त्रीणामभावात्, 'नवरं' नवरम्-पूर्वा-
पेक्षया विशेषस्त्वत्र 'अग्रमहिषीओ णत्थि' अग्रमहिष्यो न सन्ति 'सणकु-
मारे इत्थ देविदे देवराया परिवसइ' सनत्कुमारोऽत्र-उपर्युक्तस्थानेषु, देवेन्द्रो
देवराजः परिवसति, स किं विशिष्टः ? इत्याह-'अरयंवरवत्थधरे' अरजोऽम्बर-

यश वाले, सहाबल वाले, सहाअनुभाग वाले, महासुख वाले, हार
से सुशोभित वक्षस्थल वाले, कटकों और त्रुटित नासक आभूषणों से
स्तब्ध भुजाओं वाले, अंगद कुंडल तथा कर्णपीठ के धारक, हाथों में
अद्भुत आभरण वाले, विचित्र माला और अनुलेपन को धारण करने
वाले, कल्याणकारी उत्तम वस्त्र पहनने वाले, कल्याणकारी उत्तम
माला और अनुलेपन को धारण करने वाले, देदीप्यमान देह वाले,
लम्बी वनमाला के धारक, अपने दिव्य वर्ण गंध आदि से दशों
दिशाओं को प्रकाशित और प्रभासित करते हुए, अपने-अपने
विमानावासों का अधिपतित्व कराते हुए, नाटक, गीत तथा कुशल
वादकों द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि की निरन्तर
होने वाली ध्वनि के साथ दिव्य भोगों को भोगते हुए रहते हैं ।

पहले की अपेक्षा यहां विशेषता यह है कि इस कल्प में अग्र-
महिषियों का वर्णन नहीं करना चाहिए, क्योंकि वहां देवांगनाएं

नामना आभूषणोत्थी स्तब्ध भुजयोवाणा अंगद, कुंडल तथा कर्णपीठना
धारक. हाथोमा अद्भुत आभरण पहरेनारा, विचित्र माला अने अनुलेपनने
धारण करवावाणा, कल्याणकारी उत्तम वस्त्र पहरेवावाणा, कल्याणकारी उत्तम
माला अने अनुलेपन धारण करवावाणा. देदीप्यमान देहवाणा, लम्बी वन
मालाना धारक पोताना दिव्य वर्ण गंध आदिथी दशेदिशाओने प्रकाशित अने
प्रभासित करता रहिने, पोतपोताना विमानावासोनुं अधिपतित्व करावताथका
नाटक, गीत तथा कुशल वादको द्वारा वादित वीणा तल, ताल, त्रुटित मृदंग
आदिना निरन्तर थनार ध्वनिनी साथे दिव्यभोगोने भोगवता थका रहे छे.
पहिलानी अपेक्षाओ अहिं विशेषता आ छे के आ कल्पमां अग्रमहिषियोना
वर्णन न करवां लेथओ. केमके त्यां देवांगनाओ नथी होती. त्यां सनत्कुमार

વસ્ત્રધરઃ, અરજાંસિ રજોરહિતાનિ સ્વચ્છતયા અમ્બરવત્ વસ્ત્રાણિ ધરતીતિ અરજોઽમ્બરવસ્ત્રધરઃ ‘સેસં જઠા સક્કસ’ શેપં યથા શક્રસ્ય પ્રતિપાદિતમ્ તથા સનત્કુમારસ્યાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ તથા ચ આલગિતમાલામુકુટઃ, નવદેમચારુચિત્તચન્નલકુણ્ડલવિલિખ્યમાનગણ્ડો મહર્દિકો મહાદ્યુતિકઃ મહાયશાઃ, મહાવલઃ મહાનુભાગઃ, મહાસૌખ્યઃ, હારવિરાજિતવક્ષાઃ કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતશુજઃ, અન્ગદકુણ્ડલમૃગગણ્ડસ્તલર્કણપીઠધારી, વિચિત્રહસ્તાભરણઃ, વિચિત્રમાલ્યાનુલેપનધરઃ, કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતઃ, કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનઃ, ભાસ્વરવોન્દિઃ પ્રલમ્બવનમાલાધરો દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશ ઉદ્ધોતયન્ પ્રમા-

હોતી નહીં હૈં । વહાં સનત્કુમાર નામક દેવેન્દ્ર, દેવરાજ નિવાસ કરતા હૈં । વહ રજરહિત ઔર સ્વચ્છ હોને કૈ કારણ આકાશ કૈ સમાન વસ્ત્રોં કા ધારક હૈ, શેષ વર્ણન શક્ર કૈ વર્ણન કૈ સમાન હૈ । અર્થાત્ વહ આલગ્ન માલા ઔર મુકુટ કો ધારક હૈ, નૂતન હેમમય-સ્વચ્છ, સુન્દર, વિચિત્ર ંવં ચંચલ કુણ્ડલોં સૈ ઁસકા ગણ્ડસ્થલ ચમકતા રહતા હૈ । વહ મહર્દિક, મહાદ્યુતિ યુક્ત, મહાન્ યશ કા ધની, મહાન્ વલશાલી, મહાનુભાગ ંવં મહાન્ સુખ સૈ સમ્પન્ન હૈ । ઁસકા વક્ષસ્થલ હાર સૈ સુશોભિત રહતા હૈ । ઁસકી શુજાં કટકોં ઔર ત્રુટિતોં સૈ સ્તબ્ધ રહતી હૈં । વહ અંગદ, કુંડલ ઔર કર્ણપીઠ કા ધારક હૈ । ઁસકૈ હાથોં મૈં વિચિત્ર આભૂષણ હોતૈ હૈં । વહ અદ્ભુત માલા ઔર અનુલેપન કા ધારક, કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરને વાલા, દેદીપ્યમાન દેહ વાલા, લમ્બી વનમાલા કો ધારણ કરને વાલા તથા

નામક દેવેન્દ્ર દેવરાજ નિવાસ કરૈ છૈ. તે રજ રહિત અને સ્વચ્છ હોવાના કારણે આકાશના સમાન વસ્ત્રોના ધારક છૈ. શેષવર્ણન શકના વર્ણન સમાન છૈ. અર્થાત્ તે આલગ્ન માલા અને મુગટના ધારક છૈ નૂતન હેમમય-સ્વચ્છ સુન્દર, વિચિત્ર તેમજ ચંચલ કુંડળોથી તેમનું ગંડસ્થલ અમકતું રહે છૈ તે મહર્દિક, મહાદ્યુતિ યુક્ત, મહાન્યશના ધણી, મહાન્ બલશાલી, મહાનુભાગ તેમજ મહાનુભાગથી સંપન્ન છૈ. તેમનું વક્ષસ્થલ હારથી સુશોભિત રહે છૈ. તેમની બુજાઓ કટકો અને ત્રુટિતોથી સ્તબ્ધ રહે છૈ. તે અંગદ, કુંડલ અને કર્ણપીઠકના ધારક છૈ. તેમના હાથોમાં વિચિત્ર આભૂષણ હોય છૈ. તે અદ્ભુત માલા અને અનુલેપનના ધારક, કલ્યાણકારી ઉત્તમ વસ્ત્રોને પરિધાન કરવાવાળા કલ્યાણકારી ઉત્તમ માલા તેમજ અનુલેપનના ધારક, દેદીપ્યમાન દેહવાળાં, લાંબી વનમાળાઓને ધારણ કરવાવાળા તથા પોતાના વર્ણ ગંધ આદિથી દશે

સયન્ 'સે ણં તત્થ' સ સ્વલ્લ સનત્કુમારો દેવેન્દ્રઃ, તત્ર-ઉપર્યુક્તસ્થલે, 'વાર-સણ્હં-વિમાણાવાસસયસહસ્સાણં' દ્વાદશાનાં વિમાનાવાસશતસહસ્સાણામ્ 'વાવત્તરીણ સામાણિયસાહસ્સીણં' દ્વાસસત્તેઃ સામાનિકસાહસ્સીણામ્ 'સેસં જઠ્ઠા સક્કસ્સ અગ્ગ-મહિસીવજ્જં' શેપં યથા શક્રસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ સનત્કુમારસ્યાપિ અગ્રમહિપી-વર્જમ્ સર્વં વક્તવ્યમ્ 'નવરં' નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષ્યા વિશેષસ્તુ 'ચઉણ્હં વાવત્તરીણં આયરક્ખલ્લદેવસાહસ્સીણં' ચત્તસ્રણામ્ દ્વાસપ્પત્તીનામ્ આત્મરક્ષકદેવસાહસ્સીણામ્ 'જાવ વિહરઈ' યાવત્-આધિપત્યમ્, પૌરપત્યં કુર્વન્ પાલયન્ મહતાઽદત્તનાટચગીત-વાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતવનમૃદઙ્ગપટુપ્રવાદિતતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાનો વિહરતિ-તિષ્ઠતિ, અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તમાહેન્દ્રદેવાનાં સ્વસ્થાનાદિકમ્ અપને વર્ણં ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત એવં પ્રમા-સિત કરતા હુઆ રહતા હૈ ।

વહ સનત્કુમાર દેવેન્દ્ર વહાં બારહ લાગ્ગ વિમાનોં કા વહત્તર હજાર સામાનિક દેવોં કા અધિપતિત્વ કરતા હૈ, ઇત્યાદિ વર્ણન શક્રેન્દ્ર કે સમાન હી સમજ્ઞ લેના ચાહિએ, મગર અગ્રમહિપિયોં કા વર્ણન છોડ દેના ચાહિએ । વિશેષતા યહ હૈ કિ સનત્કુમાર દેવેન્દ્ર કે ચાર વહત્તર હજાર અર્થાત્ દો લાખ અઠાસી હજાર આત્મરક્ષક દેવ હૈ । વહ ઉનકા અધિપતિત્વ કરતા હૈ, પાલન કરતા હૈ ઔર નાટક, સંગીત તથા વીણા આદિ કી મનોહર ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય ભોગોં કા ઉપભોગ કરતા હુવા રહતા હૈ ।

અગ્ર માહેન્દ્ર દેવોં કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન ક્રિયા-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત

દિશાઓને ઉદ્યોતિત તેમજ પ્રભાસિત કરતા રહે છે.

તે સનત્કુમાર દેવેન્દ્ર ત્યાં બાર લાખ વિમાનોના બોતેર હજાર સામાનિક દેવોનું અધિપતિત્વ કરે છે. ઇત્યાદિ વર્ણન શક્રેન્દ્રના સમાનજ સમજ્ઞ દેવું જોઈએ. પણ સમજ્ઞ મહિષિયોનું વર્ણન છોડી દેવું જોઈએ. વિશેષતા આ છે કે સનત્કુમાર દેવેન્દ્રના ચાર બોતેર હજાર અર્થાત્ બે લાખ અઠાસી હજાર આત્મરક્ષક જે દેવ છે. તે તેમનું અધિપતિત્વ કરે છે. પાલન કરે છે અને નાટક સંગીત તથા વીણા આદિના મનોહર ધ્વનિની સાથે દિવ્ય ભોગોનો ઉપભોગ કરતા થતા રહે છે.

હવે માહેન્દ્ર દેવોના સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે

ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો-ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત માહેન્દ્ર દેવોના સ્થાન ક્યાં ક્યાં છે ? અર્થાત્ હે ભગવન્ માહેન્દ્ર દેવ ક્યાં નિવાસ કરે છે ?

પ્રરૂપયિતુમાઠ-‘કહિ ણં મંતે ! માહિંદદેવાણં’ હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્ પ્રદેશે માહેન્દ્રદેવાનમ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ ‘ઠાણા પણ્ણત્તા’ સ્થાનાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? તદેવં પ્રકારાન્તરેણ વિશદયિતું પ્રરૂપયતિ-‘કહિણં મંતે ! માહિંદગદેવા પરિવસન્તિ’ હે મદન્ત ! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્ પ્રદેશે માહેન્દ્રકદેવાઃ પરિવસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘ઈસાણસ્સ કપ્પસ્સ’ ઈશાનસ્ય કલ્પસ્ય, ઉપ્પિ’ ઉપરિ ઊર્ધ્વપ્રદેશે, ‘સપક્કિચ્છ સપહિદિસિં’ સપક્ષમ્-સમાનાઃ પક્ષાઃ -પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપાઃ પાર્શ્વાઃ યસ્મિન્ દૂરોત્પતને તત્ સપક્ષમ્ સપ્રતિદિક્-સમાનાઃ પ્રતિદિશઃ વિદિશો યત્ર તત્ સપ્રતિદિક્ ‘વહૂં જોયણાં જાવ વહુયાઓ જોયણકોડાકોડીઓ’ વહૂનિ યોજનાનિ યાવત્ વહૂનિ યોજનશતાનિ, વહૂનિ યોજનસહસ્રાણિ વહૂનિ યોજનશતસહસ્રાણિ, વહુકાઃ યોજનકોટીઃ, વહુકાઃ યોજનકોટિકોટીઃ ‘ઉહું દૂરં ઉપ્પજ્જત્તા’ ઉર્ધ્વમ્ ઉપરિભાગે, દૂરમ્ ઉત્પ્રેત્ય-ઉદ્ગત્ય ‘એત્થ ણં માહિદે નામં કપ્પે-પણ્ણત્તે’ અત્ર ચલુ-ઉપર્યુક્ત-સ્થલે, માહેન્દ્રો નામ કલ્પઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, સ કિં વિશિષ્ટઃ ! इत्याह-‘પાઈણયડી-ણાયએ’ જાવ’ પ્રાચીનપ્રતીચીનાયતઃ, પૂર્વપશ્ચિમાયામઃ, યાવત્-ઉદીચીનદક્ષિણવિસ્તીર્ણઃ દક્ષિણોત્તરવિસ્તારઃ ‘એવં જહેવ સળંકુમારે’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા ચથેવ સનત્કુમારે વક્તવ્યતા ઉક્તા તથેવાત્રાપિ વક્તવ્યા, કિન્તુ ‘નવરં’ નવ-રમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ ‘અટ્ટવિમાણાવાસસયસહસ્સા’ અટ્ટવિમાનાવાસશતસહ-

માહેન્દ્ર દેવો કે સ્થાન કહાં કહે હૈં ? અર્થાત્ હે ભગવન્ ! માહેન્દ્ર દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-હે ગૌતમ ! ઈશાન કલ્પ કે ઊપર સમાન દિશા ઔર સમાન વિદિશા મેં વહુત યોજન યાવત્ વહુત કોડાકોડી યોજન દૂર જાકર માહેન્દ્ર નામક કલ્પ કહા ગયા હૈ । વહે માહેન્દ્ર કલ્પ પૂર્વ ઔર પશ્ચિમ મેં લમ્બા હૈ, ઉત્તર ઔર દક્ષિણ મેં ચોડા હૈ, इत्यादि वर्णन सनत्कुमार कल्प जैसा समझ लेना चाहिए, विशेष यह है कि माहेन्द्र कल्प में आठ लाख विमान हैं । इसमें

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-હે ગૌતમ ! ઇશાન કલ્પના ઉપર સમાન દિશા અને સમાન વિદિશામાં ઘણા યોજન યાવત્ ઘણા કોડા કોડી યોજન દૂર ઉપર જઈને માહેન્દ્ર કલ્પ કહેવામાં આવેલ પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં લાંબો છે. ઉત્તર અને દક્ષિણમાં પહોળો છે. ઇત્યાદિ વર્ણન સનત્કુમાર કલ્પ જેવું સમજ લેવું જોઈએ, વિશેષતા એ છે કે માહેન્દ્ર કલ્પમાં આઠ લાખ વિમાન છે. તેમાં અવતરેલ ઇશાન કલ્પના સમાન સમજવાનું

સાણિ માહેન્દ્રકલ્પે સન્તિ, 'વર્ડિસયા જહા ईसाणे' અવતંસકાઃ યથા ईशान-
કલ્પે પશ્ચ અશોકાદયઃ પૂર્વમુક્તાસ્તથૈવ માહેન્દ્રકલ્પેऽપિ અવસેયાઃ 'નવરં' નવ-
રમ્-વિશેષસ્તુ 'મજ્જે' ઇત્ય માહિંદવર્ડિસણ' મધ્યે-અશોકસપ્તપર્ણચમ્પકચૂતા-
વતંસકાનાં મધ્યે, અત્ર માહેન્દ્રકલ્પવિષયે માહેન્દ્રાવતંસકો બોધ્યઃ, 'એવં જહા
સંણંકુમારાણં-દેવાણં જાવ વિહરંતિ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા સનત્કુમારાણામ્
દેવાનાં વક્તવ્યતા પ્રતિપાદિતા તથૈવ માહેન્દ્રદેવાનામપિ વક્તવ્યતા પ્રતિપત્તવ્યા
યાવત્-તે સ્વલ્પ અવતંસકા સર્વરત્નમયાઃ અચ્છાઃ, શ્લક્ષ્ણાઃ, મસ્ટુણાઃ, ઘૃષ્ટાઃ,
મૃષ્ટાઃ, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્તવિશેષણવિશિષ્ટાઃ સન્તિ તે તાવત્ માહેન્દ્રદેવાઃ મહ-
ર્દ્ધિકાઃ મહાશુતિકાઃ, મહાયશસો મહાબલાઃ, મહાનુભાગાઃ, મહાસૌખ્યાઃ દાર-
વિરાજિતવક્ત્રસઃ કટકત્રુટિતસ્તસ્મિતમુજાઃ, અંગદકુણ્ડલમૃષ્ટગણ્ડસ્તલકર્ણપીઠ-
ધારિણો વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ વિચિત્રમાલ્યાનુલેપનધરાઃ, કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિ-

અવતંસક ईशान કલ્પ કે સમાન સમજાને યાહિય, મગર બીચોંબીચ
યહાં માહેન્દ્રાવતંસક કહના યાહિય । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અશોકા-
વતંસક, સપ્તપર્ણાવતંસક, ચમ્પકાવતંસક તથા ચૂતાવતંસક કે મધ્ય
મેં માહેન્દ્રાવતંસક હૈ । હસ પ્રકાર માહેન્દ્ર દેવોં કી વક્તવ્યતા બી
સનત્કુમાર દેવોં કે સમાન હી સમજના યાહિય । યાવત્તુ વે અવતંસક
સર્વરત્નમય હૈં, સ્વચ્છ હૈં, ચિકને હૈં, ઘૃષ્ટ હૈં, મૃષ્ટ હૈં ઇત્યાદિ સબી
વિશેષણોં સે યુક્ત હૈં । માહેન્દ્ર દેવ મહર્દ્ધિક, મહાશુતિક, મહા-
યશસ્વી, મહાબલ, મહાનુભાગ તથા મહાસુખ સમ્પન્ન હૈં । ડનકે વક્ત્ર-
સ્થલ હાર સે શોભાયમાન રહતે હૈં । ડનકી મુજાણં કટકોં ઓર
ત્રુટિતોં સે સ્તબ્ધ રહતી હૈં । વે અંગદ, કુંડલ ઓર કર્ણપીઠ કે ધારક
હોતે હૈં । હાથોં મેં અદ્ભુત આભૂષણ પહનતે હૈં । અદ્ભુત માલા ઓર
અનુલેપન કે ધારક હોતે હૈં । કલ્યાણકારી ઓર અત્યુત્તમ વસ્ત્રોં કા

છે પરંતુ ળરાળર વચ્ચમા ંહિં માહેન્દ્રાવતંસક કહેવું બોધ્યે તાત્પર્ય આ
છે કે અશોકાવતંસક સપ્તપર્ણાવતંસક, ચંપકાવતંસક તથા ચૂતાવતંસકના
મધ્યમાં માહેન્દ્રાવતંસક છે. આ પ્રકારે માહેન્દ્ર દેવોની વક્તવ્યતા પણ સનત્કુમાર
દેવોની સમાનજ સમજવી બોધ્યે. તે અવતંસકો સર્વરત્નમય છે, સ્વચ્છ છે
ચિકણુ છે, ઘૃષ્ટ મૃષ્ટ છે, ઇત્યાદિ બધા વિશેષણોથી યુક્ત છે. ત્યાં માહેન્દ્ર
દેવ મહર્દ્ધિક, મહાશુતિક, મહાયશસ્વી, મહાબલ, મહાનુભાગ તથા મહાસુખ
સંપન્ન છે. તેમના વક્ત્રસ્થલહારથી શોભાયમાન રહે છે. તેમની બુજાઓ કટકો
અને ત્રુટિતોથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ, કુંડલ અને અનુલેપનના ધારક
હોય છે. હાથોમાં અદ્ભુત આભૂષણ પહેરે છે. કલ્યાણકારી અને અત્યુત્તમ

દિતાઃ કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનધરાઃ ભાસ્વરવોન્દયઃ પ્રલમ્બવનમાલાધરાઃ, દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશઃ ઉદ્ઘોતયન્તઃ પ્રભાસયન્તઃ સ્વેપાં સ્વેપાં વિમાનાવાસાદીનામ્ આધિપત્યાદિકં કારયન્તઃ પાલયન્તઃ મહતાઽહતનાટ્ય-ગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતવનમૃદઙ્ગપદુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ શુજ્ઞાના વિહરન્તિ, 'માહિંદે' इत्थ देविंदे देवाराया परिवसइ' માહેન્દ્રઃ અન્ન-ઉપર્યુક્ત માહેન્દ્રકલ્પે દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ પરિવસતિ, 'અરયંબરવત્થધરે' અરજોઽમ્બરવત્થધરઃ અરજાંસિ-રજોરહિતાનિ, સ્વચ્છતયા અમ્બરવત્ વસ્ત્રાણિ ધરતિ इति अरजोऽम्बरवत्थधरः, 'एवं जहा सणकुमारे जाव विहरह' एवं-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા સનત્કુમારો દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ માહેન્દ્રોઽપિ દેવેન્દ્રો દેવ-રાજઃ પ્રતિપાદનીયો યાવત્-મહર્દિકો, મહાદ્યુતિકઃ, મહાયશાઃ, મહાબલઃ, મહાનુભાગો મહાસૌખ્યઃ, હારવિરાજિતવક્ષાઃ, કટકત્રુટિતસ્તગ્મિતશ્રુજઃ, અઙ્ગદ-

પરિધાન કરતે હૈં । કલ્યાણકર તથા ઉત્તમ માલા ઓર અનુલેપન ધારણ કરતે હૈં । દેદીપ્યમાન દેહ વાલે હોતે હૈં । લમ્બી લટકતી હુઈ વનમાલા પહનતે હૈં ઓર અપને દિવ્ય વર્ણ ગન્ધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો પ્રકાશમાન્ તથા પ્રભાસિત કરતે હુએ અપને-અપને વિમાનાવાસોં કા અધિપતિત્વ આદિ કરાતે હુએ, નાટક, ગીત તથા વીણા આદિ કી ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય ભોગ ભોગતે રહતે હૈં ।

માહેન્દ્ર કલ્પ મેં માહેન્દ્ર નામક દેવેન્દ્ર દેવરાજ નિવાસ કરતા હૈ । વહ રજ સે રહિત તથા સ્વચ્છ હોને કે કારણ આકાશ કે સમાન વસ્ત્રોં કા ધારક હૈ, इत्यादि सनत्कुमारेन्द्र के सभी विशेषण यहां भी समझ लेने चाहिए, अर्थात् वह महर्दिक, महाद्युतिक, महायश, महाबल, महानुभाग तथा महान् सुख से सम्पन्न है । उसका वक्ष-

વસ્ત્રોનું પરિધાન કરે છે. કલ્યાણ કર તથા ઉત્તમ માલા અને અનુલેપન ધારણ કરે છે. દેદીપ્યમાન દેહવાળા હોય છે. લાંબી લટકતી વનમાળા પહેરે છે અને પોતાના દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને પ્રકાશમાન તથા પ્રભાસિત કરતા રહીને પોત પોતાના વિમાનાવાસોનું અધિપતિત્વ આદિ કરવતા નાટક ગીત તથા વીણા આદિના ધ્વનિની સાથે દિવ્ય ભોગ ભોગવતા રહે છે.

માહેન્દ્ર કલ્પમા માહેન્દ્ર નામક દેવેન્દ્ર દેવરાજ નિવાસ કરે છે તે રજથી રહિત તથા સ્વચ્છ હોવાના કારણે આકાશના સમાન વસ્ત્રોના ધારક છે, ઇત્યાદિ સનત્કુમારેન્દ્રના બધા વિશેષણ અહિ પણ સમજ લેવાં જોઈએ અર્થાત્ તે મહર્દિક, મહાદ્યુતિક, મહાયશ, મહાબલ, મહાનુભાગ, તથા મહાન્ સુખથી સંપન્ન છે. તેમનું વક્ષસ્થળહારથી સુશોભિત રહે છે. તેમની બુજાઓ કટકોં

કુંડલમૃદ્ગગણ્ડસ્તલકર્ણપીઠધારી, વિચિત્રહસ્તાભરણઃ, વિચિત્રમાલ્યાનુલેપધરઃ, કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતઃ, કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનઃ, માસ્વરવોન્દિઃ, પ્રલમ્બવનમાલાધરો દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશ ઉદ્ઘોતયન્ પ્રભાસયન્ સ્વેપાં સ્પેપાં વિમાનાવાસાદીનામ્ આધિપત્યં પૌરપત્યં કુર્વન્ પાલયન્ મહતાઽહતનાટ્ય-ગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલઘનમૃદઙ્ગત્રુટિતપટુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજ્જનો વિહરતિ, કિન્તુ-‘નવરં’ નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ ‘અટ્ટગ્હં વિમાના-વાસસયસહસ્રાણં’ અષ્ટાનાં વિમાનવાસશતસહસ્રાણામ્ ‘સત્તરિણ સામાણિયસાહ-સ્સીણં’ સપ્તતેઃ સામાનિકસાહસ્રીણામ્ ‘ચઉગ્હં સત્તરીણં આયરક્ષદેવસાહસ્સીણં

સ્થલ હાર સે સુશોભિત રહતા હૈ । ઉસકી ભુજાએં કટકોં એવં ત્રુટિતોં સે સ્તબ્ધ રહતી હૈ । વહ અંગદ, કુંડલ ઓર કર્ણપીઠ નામક આભૂષણ કા ધારક હૈ । હાથોં મેં અદ્ભુત આભરણ પહનતા હૈ । વિચિત્ર માલા ઓર અનુલેપન કો ધારણ કરને વાલા, કલ્યાણકારી તથા ઉત્તમ વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરને વાલા, કલ્યાણકર શ્રેષ્ઠ માલા એવં અનુલેપન કા ધારક, દેહીપ્યમાન દેહ વાલા, લમ્બી વનમાલા કા ધારક તથા અપને દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત એવં પ્રકાશિત કરતા હુઆ અપને વિમાનોં આદિ કા અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ, કરતા હુઆ, ઉનકા પાલન કરતા હુઆ, નાટક, ગીત ઓર કુશલ વાદકોં દ્વારા વાદિત વીણા, તલ, તાલ, ત્રુટિન, સૃદંગ આદિ વાદ્યોં કી નિરન્તર હોને વાલી ધ્વનિ કે સાથે દિવ્ય ભોગોં કો ભોગતા રહતા હૈ ।

પહેલે કી અપેક્ષા ઇસકી વિશેષતા યહ હૈ કિ યહ આઠ લાખ વિમાનોં કા, સત્તર હજાર સામાનિક દેવોં કા તથા દો લાખ અસ્સી

તેમજ ત્રુટિતોથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ, કુંડલ અને કર્ણપીઠના ધારક હોય છે. હાથોમાં આભૂષણ પહેરે છે. અદ્ભુત માળા અને અનુલેપનના ધારક છે. કલ્યાણ કારી અને અત્યુત્તમ વસ્ત્રોનું પરિધાન કરે છે કલ્યાણ કર તથા ઉત્તમ માલા અને અનુલેપન ધારણ કરે છે. દેહીપ્યમાન દેહવાળા હોય છે. લાંબી લટકતી વનમાળા પહેરે છે અને પોતાના દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને પ્રકાશમાન તથા પ્રભાસિત કરતા પોતપોતાના વિમાનાવાસોનું અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ, કરતા રહિને તેમનું પાલન કરતા નાટક, ગીત અને કુશળ વાદકો દ્વારા વાદિત વીણા તલ, તાલ, ત્રુટિત સૃદંગ આદિ વાદ્યોના નિરન્તર થનારા ધ્વનિની સાથે દિવ્ય ભોગોને ભોગવતા રહે છે

પહેલાની અપેક્ષાએ આની વિશેષતા એ છે કે આ આઠ લાખ વિમાનેના-સત્તર હજાર સામાનિક દેવોના તથા બે લાખ એંસી હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું અધિપતિત્વ કરે છે. ચાર લોકપાલોના તથા બહુસંખ્યક અન્ય માહેન્દ્ર કલ્પ

જાવ વિહરઈ' ચત્તમૃણાં સમ્પત્તીનામ્ આન્મગ્ધકદેવનાદસીણામ્ યાવત્-ચતુર્ણા-
લોકપાલનામ્ અન્યેષાં વહુર્ના માહેન્દ્રકલ્પવાસિનામ્ આધિપત્યં પૌરપત્યં કુર્વન્
પાલયન્ વિહરતિ-તિષ્ઠતિ ॥૨૬॥

બ્રહ્મલોકદેવ સ્થાનાદિ વક્તવ્યના-

મૂલમ્-કહિ ણં ભંતે વંભલોગદેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં
ઠાણા પપ્પત્તા ? કહિ ણં ભંતે ! વંભલોગદેવા પરિવસંતિ !
ગોયમા ! સળંકુમારમાહિંદાણં કપ્પણં ઉપ્પિં સપવિંલ સપ-
હિદિસિં વહૂં જોયણાં જાવ ઉપ્પદ્ધત્તા एत्थ ણં વંભલોએ નામં
કપ્પે પાર્ણપડીણાયए ઉદીગદાહિણવિત્થિણે પહિપુણ્ણ-
ચંદસંઠાણસંઠિए અચ્ચિમાલીભાસરાસીપ્પમે, અવસેસં જહા સળં-
કુમારાણં, નવરં ચત્તારિ વિમાણાવાસસયસહસ્સા વહિંસયા
જહા સોહમ્મવહિંસયા, નવરં મજ્જે इत्थ વંભલોયવહિંસए,
एत्थ ણં વંભલોગદેવાણં ઠાણા પપ્પત્તા, સેસં તહેવ જાવ
વિહરંતિ, વંમે इत्થ દેવિંદે દેવરાયા પરિવસइ, અરયંવરવત્થધરે,
एवं જહા સળંકુમારે જાવ વિહરइ, નવરં ચઉળં વિમાણાવાસ-
સયસહસ્સાણં સટ્ઠીए સામાણિયસાહસ્સીણં ચઉળં સટ્ઠીए
આયરક્કલદેવસાહસ્સીણં, અન્નેસિં ચ વહૂણં જાવ વિહરइ,
કહિ ણં ભંતે ! લંતગદેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પપ્પત્તા ?
કહિ ણં ભંતે ! લંતગદેવા પરિવસંતિ ? ગોયમા ! વંભલોગસ્સ
કપ્પસ્સ ઉપ્પિં સપવિંલ સપહિદિસિં વહૂં જોયણાં જાવ વહુ-

હજાર આત્મરક્ષક દેવોં કા અધિપતિત્વ કરતા હૈ । યાવન્ ચાર લોક-
પાલોં કા, તથા વહુસંખ્યક અન્ય માહેન્દ્ર કલ્પવાસી દેવોં કા આધિ-
પત્ય આદિ કરતા હુઆ તથા ઉનકા પાલન કરતા હુઆ રહતા હૈ ॥૨૬॥

વાસી દેવાનું અધિપતિત્વ કરે છે. ચાર લોકપાલોના તથા બહુસંખ્યક અન્ય
માહેન્દ્ર કલ્પવાસી દેવાના આધિપત્ય આદિ કરતા તથા તેનું પાલન કરતા
થકા રહે છે. ॥ ૨૬ ॥

गाओ जोयणकोडाकोडीओ उहुं दूरं उप्पइत्ता एत्थ णं लंतए
नामं कप्पे पण्णत्ते, पाईणपडीणायए जहा वंभलोए, नवरं
पण्णासं विमाणावाससहस्सा भवंतीति मक्खायं वडिसगा
जहा ईसाणवडिसगा नवरं मज्झे इत्थ लंतगवडिसए देवा तहेव
जाव विहरंति, लंतए एत्थ देविंदे देवराया परिवसइ, जहा
सणंकुमारे, नवरं पण्णासाए विमाणावाससहस्साणं पण्णासाए
सामाणिय साहस्सीणं चउण्हय पण्णासाणं आयरक्खदेवसाह-
स्सीणं अन्नेसिं च बहूणं जाव विहरइ, कहि णं भंते ! महा-
सुक्काणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ? कहि णं भंते !
महासुक्का देवा परिवसंति ? गोयमा ! लंतगस्स कप्पस्स उप्पि
सपक्खिं सपडिदिसिं जाव उप्पइत्ता, एत्थ णं महासुक्के नामं
कप्पे पण्णत्ते, पाईण पडीणायए उदीण दाहिणवित्थिण्णे जहा
वंभलोए नवरं चत्तालीस विमाणावाससहस्सा भवंतीति मक्खायं
वडिसगा जहा सोहम्मवडिसगा, नवरं मज्झे इत्थ महासुक्क
वडिसए जाव विहरंति महासुक्के इत्थ देविंदे देवराया जहा
सणंकुमारे, नवरं चत्तालीसाए विमाणावाससहस्साणं चत्ता-
लीसाए सामाणियसाहस्सीणं चउण्हयचत्तालीसाणं आय-
रक्खदेवसाहस्सीणं जाव विहरइ, कहि णं भंते ! सहस्सार-
देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता, कहि णं भंते ! सहस्सार-
देवा परिवसंति ? गोयमा ! महासुक्कस्स कप्पस्स उप्पि सप-
क्खिं सपडिदिसिं जाव उप्पइत्ता, एत्थ णं सहस्सारे नामं कप्पे
पण्णत्ते, पाईण पडीणायए, जहा वंभलोए, नवरं छव्विमाणा
वाससहस्सा भवंतीति मक्खायं, देवा तहेव, जाव वडिसगा,
जहा ईसाणस्स वडिसगा, नवरं मज्झे इत्थ सहस्सारवडिसए
जाव विहरंति, सहस्सारे इत्थ देविंदे देवराया परिवसइ, जहा

सणंकुमारे, नवरं छण्हं विमाणावाससहस्साणं तीसाए सामा-
 णियसाहस्सीणं चउण्ह य तीसाए आयरक्खदेवसाहस्सीणं
 जाव आहेवच्चं कारेसाणे विहरइ, कहि णं भंते ! आणयपाण-
 याणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ? कहि णं भंते !
 आणयपाणया देवा परिवसंति ? गोयसा ! सहस्सारस्स कप्पस्स
 उप्पिं सपक्खिं सपडिदिसिं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं आणय-
 पाणय नामा दुवे कप्पा पणत्ता, पाईण पडीणायया उदीण-
 दाहिणविच्छिण्णा, अट्टचंद संठाणसंठिया अच्चिमालीभासरासि-
 प्पभा, सेसं जहा सणंकुमारे जाव पडिरूवा, तत्थ णं आणय
 पाणयदेवाणं चत्तारि विमाणावाससया भवंतीति मक्खायं
 जाव पडिरूवा वडिंसगा जहा सोहम्मे कप्पे, नवरं मज्जे इत्थ
 पाणयवडिंसए, ते णं वडिंसगा सव्वरयणामया, अच्छा जाव
 पडिरूवा, एत्थ णं आणयपाणयदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
 पणत्ता, तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे, तत्थ णं बहवे
 आणयपाणय देवा परिवसंति, महिद्धिया जाव पभासेमाणा,
 ते णं तत्थ साणं साणं विमाणावाससयाणं जाव विहरंति,
 पाणय इत्थ देविंदे देवराया परिवसइ, जहा सणंकुमारे नवरं
 चउण्हं विमाणावाससयाणं वीसाए सामाणियसाहस्सीणं
 असीईए आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिं च बहूणं जाव विह-
 रइ, कहि णं भंते ! आरणच्चुयाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं
 ठाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! आरणच्चुया देवा परिवसंति ?
 गोयसा ! आणयपाणयाणं कप्पाणं उप्पिं सपक्खिं सपडिदिसिं
 एत्थ णं आरणच्चुया नामं दुवे कप्पा पणत्ता, पाईणपडी-
 णायया उदीणदाहिणविच्छिण्णा अट्टचंदसंठाणसंठिया अच्चि-
 मालीभासरासिवण्णाभा, असंखिज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ

आयामविक्रलंभेणं, असंखिज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ परि-
 वखेवेणं, सववरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा नीरया
 निम्मला निप्पंका, निक्ककंडच्छाया सप्पभा, सस्सिरीया सउ-
 ज्जोया पासार्इया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा, एत्थ णं
 आरणच्चुयाणं देवाणं तिन्नि विमाणावाससया भवंतीति मक्खायं,
 ते णं विमाणा सववरयणामया अच्छा, सण्हा, लण्हा, घट्टा मट्टा
 नीरया निम्मला निप्पंका निक्ककंडच्छाया सप्पभा, सस्सिरिया,
 सउज्जोया, पासार्इया दरिसणिज्जा अभिरूवा, पडिरूवा, तेसि णं
 विमाणाणं कप्पाणं बहुमज्झदेसभाए पंचवडिंसया पणत्ता, तं
 जहा—अंकवडिंसए, फलिहवडिंसए, रयणवडिंसए, जायरूव-
 वडिंसए, मज्झे एत्थ अच्चुयवडिंसए, ते णं वडिंसया सव-
 रयणामया जाव पडिरूवा, एत्थ णं आरणच्चुयाणं देवाणं
 पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता, तिसु वि लोयस्स असंखेज्जइ-
 भागे, तत्थ णं बहवे आरणच्चुया देवा परिवसंति, अच्चुए
 एत्थ देविंदे देवराया परिवसइ, जहा पाणए जाव विहरइ,
 नवरं तिण्हं विमाणावाससयाणं दसण्हं सामाणियसाहस्सीणं,
 चत्तालीसाए आयरक्खदेवसाहस्सीणं आहेवच्चं कुव्वमाणे जाव
 विहरइ, वत्तीसअट्ठवीसा बारस अट्ठचउरो सयसहस्सा । पण्णा
 चत्तालीसा छच्चसहस्सा सहस्सारे ॥१४६॥ आणयपाणय कप्पे
 चत्तारि सयाऽऽरणच्चुए तिन्नि । सत्त विमाणसयाइं चउसु वि
 एएसु कप्पेसु ॥१४७॥ सामाणियसंगहणीगाहा—चउरासीई
 असीई वावत्तरी सत्तरी य सट्ठी य । पन्नाचत्तालीसा तीसा वीसा
 दस सहस्सा ॥१४८॥ एए चेव आयरक्खा चउग्गुणा ॥सू० २७॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! ब्रह्मलोकदेवानां पर्याप्तापर्याप्तानां स्थानानि
 प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! ब्रह्मलोकदेवाः परिवसन्ति ? गौतम ! सनत्कु-

मारमाहेन्द्रयोः कल्पयो रूपरि सपक्षं सप्रतिदिग् बहूनि योजनानि यावत् उत्प्रेत्य
अत्र खलु ब्रह्मलोको नाम कल्पः प्राचीनप्रतीचीनीयातः, उदीचीनदक्षिण-
विस्तीर्णः, प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः, अर्चिर्मालाभासराशिप्रभः, अवशेषं यथा
सनत्कुमाराणं, नवरम् चत्वारि विमानावासशतसहस्राणि, अवतंसका यथा सौ-

ब्रह्मलोक देवों के स्थान

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! बंभलोगदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त तथा अपर्याप्त ब्रह्मलोक देवों के
स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते ! बंभलोगदेवा परिवसंति ?) हे
भगवन् ! ब्रह्मलोक के देव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा) हे
गौतम ! (सणकुमारमाहिंदाणं कप्पाणं उप्पिं) सनत्कुमार माहेन्द्र
कल्पों के ऊपर (सपक्खिं सपडिदिसं) समान दिशा और समान
विदिशा में (बहूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता) बहुत योजन यावत् जा
कर (एत्थणं) यहाँ बंभलोग नामं कप्पे) ब्रह्मलोक नामक कल्प है
(पाईणपडीणायए) पूर्व-पश्चिम में लम्बा (उदीणदाहिण वित्थिन्ने)
उत्तर-दक्षिण में विस्तीर्ण (पडिपुण्णचंद संठाणसंठिए) प्रतिपूर्ण चन्द्रमा
के आकार का (अच्चिमाली भासरासिप्पमे) ज्योतियों के समूह तथा
दीप्तियों की राशि के समान प्रभा वाला (अवसेसं जहा सणकुमा-
राणं) शेष वर्णन सनत्कुमार कल्प के समान (नवरं) विशेष (चत्तारि
विमाणावाससयसहस्सा) चार लाख विमान (वडिंसया जहा सोहम्म-

प्रह्ललोडना देवेना स्थान

शब्दार्थ—(कहिणं भंते ! बंभलोगदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?)
हे भगवान् ! पर्याप्त तथा अपर्याप्त प्रह्ललोड देवेना स्थान कथां छे ? (कहिणं
भंते ! बंभलोग देवा परिवसंति ?) हे भगवन् प्रह्ललोडना देव कथां निवास करे
छे ? (गोयमा) हे गौतम ! (सणकुमारमाहिंदाणं कप्पाणं उप्पिं) सनत्कुमार
माहेन्द्र कल्पना ऊपर (सपक्खिं सपडिदिसं) समान दिशा अने समान विदि-
शाओं में (बहूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता) धन्य योजन करने (एत्थणं) अर्द्ध
(बंभलोग नामं कप्पे) प्रह्ललोड नामक कल्पमा (पाईण पडीणायए) पूर्व पश्चिम भां
लाभां (उदीणदाहिण वित्थिन्ने) उत्तर दक्षिण भां विस्तीर्ण (पडिपुण्णचंदसंठाण
संठिए) प्रतिपूर्ण चन्द्रमाना आकारना (अच्चिमालीभासरासिप्पमे) ज्योति-
ओंना समूह तथा दीप्तिओंना समान प्रभावाणा (अवसेसं जहा सणकुमाराणं)
शेष वर्णन सनत्कुमार कल्पना समान (नवरं) विशेष (चत्तारि विमाणावास-

धर्मावतंसकाः, नवरं मध्ये अत्र ब्रह्मलोकावतंसकः, अत्र खलु ब्रह्मलोकदेवानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि, शेषं तथैव यावद्-विहरन्ति, ब्रह्मा अत्र देवेन्द्रो देवराजः परिवसति, अरजोऽम्बरवस्त्रधरः, एवं यथा सनत्कुमारो यावत् विहरन्ति, नवरं चतुर्णां विमानावासशतसहस्राणाम्, षष्ठेः सामानिकसाहस्रीणाम् चतसृणाम् षष्ठी-नाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्येषां च बहूनां यावद् विहरति, कुत्र खलु

वर्डिसया) अवतंसक सौधर्मावतंसकों के समान (नवरं) विशेष (मज्झे इत्थं वंभलोयवर्डिसए) मध्य में यहां ब्रह्मलोकावतंसक है (एत्थं) यहां (वंभलोगदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) पर्याप्त और अपर्याप्त ब्रह्मलोक देवों के (ठाणा पणत्ता) स्थान कहे हैं (सेसं तहेव जाव विहरन्ति) शेष उसी प्रकार-पूर्ववत् यावत् विचरते हैं ।

(वंभ इत्थं देविंदे देवराया परिवसइ) ब्रह्म यहां देवेन्द्र देवराजा निवास करता है (अरयंवरवत्थधरे) रज रहित आकाश के समान वस्त्रों का धारक (एवं जहा सणकुमारे) इस प्रकार जैसे सनत्कुमारेन्द्र (जाव) यावत् (विहरइ) विचरता है (नवरं) विशेष (चउण्हं विमाणा-वाससयसहस्साणं) चार लाख विमानों का (सट्ठीए सामाणियसा-हस्सीणं) साठ हजार सामानिकों का (चउण्हं सट्ठीए आयरक्खदेव-साहस्सीणं) चार साठ हजार अर्थात् दो लाख चालीस हजार आत्मरक्षक देवों का (अन्नेसिं च बहूणं) और अन्य बहुतों का (जाव विहरइ) यावत् विचरता है ।

सयसहस्सा) चार लाख विमान (वर्डिसया जहा सोहम्मवर्डिसया) आवतंसक सौधर्मावतंसकोना समान (मज्झे इत्थं वंभलोयवर्डिसए) मध्यमा अडिं प्रह्म लोकावतंसक छे (एत्थं वंभलोगदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं) अडि पदार्थि अने अपर्याप्त प्रह्मलोक देवाना (ठाणा पणत्ता) स्थान छह्मा छे (सेसं तहेव जाव विहरन्ति) शेष ओळ प्रकारे पूर्ववत् विचरे छे

(वंभे इत्थं देविंदे देवराया परिवसइ) प्रह्म अडिं देवेन्द्र देवराज निवास करे छे (अरयंवरवत्थधरे) रज रहित आकाशना समान वस्त्रोना धारक (एवं जहा सणकुमारे) ओ प्रकारे जेम सनत्कुमार देवेन्द्र (जाव) यावत् (विहरइ) विचरे छे (नवरं) विशेष (चउण्हं विमाणावाससयसहस्साणं) चार लाख विमानोना (सट्ठीए सामाणियसाहस्सीणं) साठ हजार सामानिकोना (चउण्हं सट्ठीए आयर-क्खदेवसाहस्सीणं) चार साठ हजार अथवा जे लाख चालीस हजार आत्मरक्षक देवाना (अन्नेरसिं च बहूणं) अने अन्य धणुओना (जाव विहरइ) विचरे छे,

મદન્ત ! લાન્તકદેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞસાનિ ? કુત્ર સ્થલ
મદન્ત ! લાન્તકદેવાઃ પરિવસંતિ ? ગૌતમ ! બ્રહ્મલોકસ્ય કલ્પસ્ય ઉપરિ
સપક્ષં સપ્રતિદિક્ વહૂનિ યોજનાનિ યાવદ્ વહુકાઃ યોજનઃ કોટિકોટીઃ ઊર્ધ્વમ્
દૂરમ્ ઉત્પ્રેત્ય, અત્ર સ્થલ લાન્તકો નામકલ્પઃ પ્રજ્ઞસાનઃ, પ્રચીનપ્રચીનાયતો યથા
બ્રહ્મલોકઃ, નવરં પચ્ચાશદ્ વિમાનાવાસસહસ્રાણિ ભવન્તિ, इत्याख्यातम्, અવ-
તંસકાઃ તથા ઈશાનાવતંસકાઃ, નવરં મધ્યે અત્ર લાન્તકાવતંસકો, દેવાસ્તથૈવ
વિહરન્તિ, લાન્તકોઽત્ર દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ પરિવસતિ, યથા સનત્કુમારઃ, નવરમ્

(કહિ ણં મંતે ! લંતગદેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાર્ણ ઠાણા પળ્લગ્ગત્તા ?)
હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત લાન્તક દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે હેં ?
(કહિ ણં મંતે ! લંતગદેવા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! લાન્તક દેવ
કહાં નિવાસ કરતે હેં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! વંમલોગસ્સ કપ્પસ્સ
ઉપ્પિ) બ્રહ્મલોક કલ્પ કે ઊપર (સપક્કિંસ સપડિદિસિં) સમાન દિશા
ઔર સમાન વિદિશા મેં (વહૂં જોયણાં) વહુત યોજન (જાવ વહુ-
ગાઓ જોયણકોડાકોડીઓ) યાવત્ વહુત કોડાકોડી યોજન (ઉડું
દૂરં ઉપ્પજ્જત્તા) ઊપર દૂર જાકર (ઇત્થણં) યહાં (લંતગ્ગ નામં કપ્પે પળ્લગ્ગત્તે)
લાન્તક નામક કલ્પ કહાં હૈ (પરિણપડીણાયણ) પૂર્વ-પશ્ચિમ મેં લમ્બા
(જહા વંમલોગ) જૈસા બ્રહ્મલોક કલ્પ (નવરં) વિશેષ (પળ્ણાસં વિમા-
નાવાસસહસ્સા) પચાસ હજાર વિમાન (ભવંતીતિ મમ્મલાયં) હેં ઈસા
કહા હૈ (વડિંસગા જહા ઈસાગવડિંસગા) ઈશાનાવતંસક કે સમાન
અવતંસક (નવરં) વિશેષ (મજ્ઞે ઇત્થ લંતગવડિંસગ) મધ્ય મેં યહાં

(કહિણં મંતે ! લંતગદેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પળ્લગ્ગત્તા ?) ભગવન્ !
પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત લાન્તક દેવાના સ્થાન કયાં કહ્યાં છે ? (કહિણં મંતે ! લંતક
દેવા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! લાન્તક દેવ કયા નિવાસ કરે છે (ગોયમા) હે
ગૌતમ ! (વંમલોગસ્સ કપ્પસ્સ ઉપ્પિ) બ્રહ્મલોક કલ્પના ઊપર (સપક્કિંસ સપડિદિ-
સિં) સમાન દિશા અને સમાન વિદિશાઓમા (વહૂં જોયણાં) ઘણા યોજન
(જાવ વહુગાઓ જોયણકોડાકોડીઓ) યાવત્ ઘણા કોડાકોડી યોજન (ઉડું
દૂરં ઉપ્પજ્જત્તા) ઊપર દૂર જઈને (ઇત્થણં) અહિં (લંતગ્ગ નામં કપ્પે પળ્લગ્ગત્તે) લાન્તક
નામક કલ્પ કહ્યો છે (પરિણ પડીણાયણ) પૂર્વ-પશ્ચિમમાં લાખા (જહા વંમલોગ)
જેવો બ્રહ્મલોક કલ્પ (નવરં) વિશેષ (પળ્ણાસં વિમાનાવાસસહસ્સા) પચાસ
હજાર વિમાન (ભવતીતિ મમ્મલાયં) છે, એમ કહ્યું છે (વડિંસગા જહા ઈસાગ
વડિંસગા) ઈશાનાવાસકના સમાન અવતંસક (નવરં) વિશેષ (મજ્ઞે ઇત્થ લંતગ
વડિંસગ) મધ્યમાં અહિં લાન્તકાવતંસક છે (અ દેવા) આ દેવ (તહેવ) તે જ

पञ्चाशतो विमानावाससहस्राणाम्, पञ्चाशतः सामानिकसाहस्रीणाम्, चतसृणाञ्च पञ्चाशताम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्येषाञ्च, बहूनां यावद् विहरति, कुत्र खलु भदन्त ! महाशुक्राणाम् देवानां पर्याप्तापर्याप्तानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! महाशुक्रा देवाः परिवसन्ति, गौतम ! लान्तकस्य कल्पस्य उपरि सपक्षं सप्रतिदिक् यावद् उत्प्रेत्य अत्र खलु महाशुक्रो नामकल्पः प्रज्ञप्तः, प्राचीनप्रतीचीनायतः, उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णः यथा ब्रह्मलोकः, नवरम्

लान्तकावतंसक है (एए देवा) ये देव (तहेव) उसी प्रकार (जाव विहरंति) यावत् विचरते हैं (लंतए एत्थ देविंदे देवराया परिवसइ) यहाँ लान्तक नामक देवेन्द्र देवराज निवास करता है (जहा सणकुमारे) जैसा सनत्कुमारेन्द्र (नवरं) विशेष (पण्णासाए विमानावाससहस्साणं) पचास हजार विमानों का (पण्णासाए सामाणियसाहस्सीणं) पचास हजार सामानिक देवों का (चउण्हं य पण्णासाणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) चार पचास हजार अर्थात् दो लाख आत्मरक्षक देवों का (अन्नेसिं च बहूणं) अन्य बहुतों का (जाव विहरइ) यावत् विचरता है।

(कहि णं भंते ! महासुक्काणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पर्याप्त और अपर्याप्त महाशुक्र देवों के स्थान कहाँ कहे गए हैं ? (कहि णं भंते ! महासुक्का देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् महाशुक्र देव कहाँ निवास करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (लंतगस्स कप्पस्स उप्पिं) लान्तक कल्प के ऊपर (सपक्खिं सपडिदिसिं) समान दिशा और समान विदिशा में (जाव उप्पइत्ता) यावत् जाकर (एत्थणं) यहाँ (महासुक्के नामं कप्पे पण्णत्ते) महाशुक्र नामक

रीते (जाव विहरंति) यावत् विचरे छे (लंतए एत्थ देविंदे देवराया परिवसइ) अडिं लान्तक नामक देवेन्द्र देवराज निवास करे छे (जहा सणकुमारे) जेभ सनत्कुमार देवेन्द्र (नवरं) विशेष (पण्णासाए विमानावाससहस्साणं) पचास हजार अर्थात् जे लाख आत्मरक्षक देवेना (अन्नेसिं च बहूणं) अने भीन धाणुना (जाव विहरइ) यावत् विचरे छे.

(कहिणं भंते ! महासुक्काणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् पर्याप्त अने अपर्याप्त महाशुक्र देवेना स्थान कथा कडेला छे ? (कहिणं भंते ! महासुक्का देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् महाशुक्र देवे कथां निवास करे छे ? (गोयमा) हे गौतम (लंतगस्स कप्पस्स उप्पिं) लान्तक कल्पना ऊपर (सपक्खिं सपडिदिसिं) समानदिशा अने विदिशयोमां (जाव उप्पइत्ता) यावत् बर्धने (एत्थणं) अडि (महासुक्के नामं कप्पे पण्णत्ते) महाशुक्र नामने कल्प कथ्यो छे,

चत्वारिंशद् विमानावाससहस्रहस्त्राणि भवन्ति इत्याख्यातम्, अवतंसकाः यथा सौधर्मावतंसकाः, नवरम् मध्ये अत्र महाशुक्रावतंसको यावद् विहरन्ति, महाशुक्रः अत्र देवेन्द्रो देवराजो यथा सनत्कुमारः, नवरम् चत्वारिंशतो विमानावाससहस्राणाम्, चत्वारिंशतः सामानिकसाहस्रीणाम् चतस्रणां च चत्वारिंशताम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम् यावद् विहरति, कुत्र खलु भदन्त ! सहस्रारदेवानां पर्याप्तापर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! सहस्रारदेवाः

कल्प कहा है (पाईणपडीणायए) पूर्व-पश्चिम में लम्बा (उदीणदाहिण-वित्थिन्ने) उत्तर-दक्षिण में विस्तृत (जहा बंभलोए) जैसे ब्रह्मलोक (नवरं) विशेष (चत्तालीस विमाणावाससहस्सा) चालीस हजार विमान (भवन्तीति मक्खायं) हैं, ऐसा कहा है (वडिंसगा जहा सोहम्मवडिंसगा) अवतंसक सौधर्मावतंसक के समान (नवरं) विशेष (मज्झे इत्थ महासुक्कवडिंसए) मध्य में यहां महाशुक्रावतंसक है (जाव विहरन्ति) यावत् विचरते हैं (महासुक्के इत्थ देविंदे देवराया) यहां महाशुक्र नामक देवेन्द्र देवराज है (जहा सणंकुमारे) जैसे सनत्कुमार (नवरं) विशेष (चत्तालीसाए विमाणावाससहस्साणं) चालीस हजार विमानों का (चत्तालीसाए सामाणियसाहस्सीणं) चालीस हजार सामानिक देवों का (चउण्ह य चत्तालीसाणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) चार चालीस हजार अर्थात् एक लाख साठ हजार आत्मरक्षक देवों का (जाव विहरइ) यावत् विचरता है।

(कहि णं भंते ! सहस्सारदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ?)

छे (पाईण पडीणायए) पूर्व-पश्चिम में लम्बा (उदीणदाहिणवित्थिण्णे) उत्तर दक्षिण में विस्तृत (जहा बंभलोए) जैसे ब्रह्मलोक (नवरं) विशेष (चत्तालीस विमाणावाससहस्सा) चालीस हजार विमान (भवन्तीति मक्खायं) छे, अभे मज्जे छे (वडिंसगा जहा सोहम्मवडिंसगा) अवतंसक सौधर्मावतंसक के समान (नवरं) विशेष (मज्झे इत्थ महासुक्कवडिंसए) मध्य में अडिं महाशुक्रावतंसक (जाव विहरन्ति) यावत् विचरते छे (महासुक्के इत्थ देविंदे देवराया) अडिं छे महाशुक्र नामक देवेन्द्र राजा छे (जहा सणंकुमारे) जैसे सनत्कुमार (नवरं) विशेष (चत्तालीसाए विमाणावाससहस्साणं) चालीस हजार विमानों का (चत्तालीसाए सामाणीय साहस्सीणं) चालीस हजार सामानिक देवों का (चउण्ह य चत्तालीसाणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) चार चालीस हजार अर्थात् एक लाख साठ हजार आत्मरक्षक देवों का (जाव विहरइ) यावत् विचरता रहे छे

(कहि णं भंते ! सहस्सारदेवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ?) छे

परिसन्ति ! गौतम ! महाशुकस्य कल्पस्य उपरि सपक्षसु सप्रतिदिक् यावद् उत्प्रेत्य अत्र खलु सहस्रारो नाम कल्पः प्रज्ञप्तः, प्राचीनप्राचीनायतः, यथा ब्रह्मलोकः, नवरं पङ्क्तिमानावाससहस्राणि भवन्ति इत्याख्यातं, देवास्तथैव, यावद् अवतंसका यथा ईशानस्य अवतंसकाः, नवरम् मध्ये अत्र सहस्रारावतंसको यावद् विहरन्ति, सहस्रारोऽत्र देवेन्द्रो देवराजः परिवसति, यथा सनत्कुमारो, नवरम् पण्णां विमानावाससहस्राणाम्, त्रिंशतः सामानिकसाहस्रीणाम्, चतस्र-
हे भगवान् ! पर्याप्त-अपर्याप्त सहस्रार देवों के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं भंते ! सहस्रारदेवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! सहस्रारदेव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (महाशुकस्स कप्पस्स उप्पिं) महाशुक कल्प के ऊपर (सपक्खिं सपडिदिसिं) समान दिशा और समान विदिशा में (जाव उप्पइत्ता) यावत् जाकर (एत्थणं) यहां (सहस्सारे नामं कप्पे पण्णत्ते) सहस्रार नामक कल्प कहा है (पाईण-पडीणायए) पूर्व-पश्चिम में लम्बा (जहा वंभलोए) जैसा ब्रह्मलोक कल्प (नवरं छन्विमाणावाससहस्सा भवंतीति भक्खायं) विशेष यह कि छह हजार विमान हैं, ऐसा कहां है (देवा तहेव) देवों का वर्णन उसी प्रकार-पूर्ववत् (जाव वडिंसगा जहा ईसाणस्स वडिंसगा) यावत् ईशान कल्प के अवतंसकों जैसे अवतंसक (नवरं मज्झे इत्थ सहस्सार-वडिंसए) विशेष यह है कि यहां मध्य में सहस्रारावतंसक है (जाव विहरन्ति) यावत् विचरते हैं (सहस्सारे इत्थ देविंदे देवराया परिवसइ)

भगवन् ! पर्याप्त तथा अपर्याप्त सहस्रार देवाना स्थान कथां कहां छे ? (कहिणं भंते ! सहस्सारदेवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! सहस्रार देव कथां निवास करे छे ? (गोयमा) हे गौतम (महाशुकस्स कप्पस्स उप्पिं) महाशुक कल्पना ऊपर (सपक्खिं सपडिदिसिं) समान दिशा अने समान विदिशाओमा (जाव उप्पइत्ता) यावत् जधने (एत्थणं) अडिं (सहस्सारे नामं कप्पे पण्णत्ते) सहस्रार नामक कल्प कह्यो छे (पाईण पडीणायए) पूर्व-पश्चिममां लांभा (जहा वंभलोए) जेवो ब्रह्मलोक कल्प (नवरं छन्विमाणावाससहस्सा भवंतीति भक्खायं) विशेष ओ छे के छ हजार विमान छे ओवुं कह्यु छे (देवा तहेव) देवाना वर्णन ओण प्रकारे पूर्ववत् (जाव वडिंसगा जहा ईसाणस्स वडिंसगा) यावत् ईशानक कल्पना अवतंसको जेवा अवतंसको (नवरं मज्झे इत्थ सहस्सारवडिंसए) विशेष आ छे के मध्यमा सहस्रारावतंसक छे (जाव विहरन्ति) यावत् विचरे छे (सहस्सारे इत्थ देविंदे देवराया परिवसइ) अडिं सहस्रार नामक देवेन्द्र देवराज वसे छे (जहा सणकुमारे) जेम सनत्कुमारेन्द्र (नवरं छण्हं विमाणावाससहस्साणं) छ

નાશ્ચ ત્રિંશતામ્ આત્મરક્ષકદેવસાહસ્રીણામ્ યાવદ્ આધિપત્યં કારયન્ વિહરતિ, કુત્ર खलु भदन्त ! आनतप्राणतानां देवानां पर्याप्तापर्याप्तामां स्थानानि प्रज्ञप्तानि कुत્ર खलु भदन्त ! आनतप्राणताः देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! सहस्रारस्य कल्पस्य उपरि सपक्षम् सप्रतिदिक् यावद् उत्प्रेत्य अत्र खलु आनतप्राणत-नामानौ द्वौ कल्पौ प्रज्ञप्तौ, प्राचीनप्रतीचीनायतौ उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णौ

સહસ્રાર નામક દેવેન્દ્ર દેવરાજ વસતા હૈ (જહા સળંકુમારે) જૈસે સનત્કુમારેન્દ્ર (નવરં છળહં વિમાળાવાસસહસ્સાળં) છહ હજાર વિમાનોં કા (તીસાઁ સામાણિયસાહસ્સીળં) તીસ હજાર સામાનિક દેવોં કા (ચઝળહ ય તીસાઁ આયરક્ષદેવસાહસ્સીળં) ચાર તીસ હજાર અર્થાત્ એક લાખ વીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવોં કા (જાવ આહેવચ્ચં કારેમાળે વિહરહ) યાવત્ અધિપતિત્વ કરતા હુઆ વિચરતા હૈ-રહતા હૈ।

(કહિ ણં મંતે ! આળયપાળયાળં દેવાળં પજ્જત્તાપજ્જત્તાળં ઠાળા પળ્લત્તા ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત આનત-પ્રાણત દેવોં કે સ્થાન કહ્યાં કહે હૈં ? (કહિ ણં મંતે આળયપાળયા દેવા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! આનત-પ્રાણત દેવ કહ્યાં નિવાસ કરતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! 'સહસ્સારસ્સ કલ્પસ્સ ઉપ્પિ' સહસ્રાર કલ્પ કે ડપર (સપક્કિંસ સપહિદિસિં) સમાન દિશા ઓર સમાન વિદિશા મેં (જાવ ઉપ્પહત્તા) યાવત્ જાકર (એત્થ ણં આળયપાળયનામા) આનત ઓર પ્રાણત નામ કે(દુવે) દો (કલ્પા) કલ્પ-દેવલોક (પળ્લત્તા) નિરૂપણ કિયે હૈં (પાર્હિણ પહીણાયયા) પૂર્વ-પશ્ચિમ મેં લમ્બે (ઉદીણદાહિણવિત્થિના) ઉત્તર-

હજાર વિમાનોના (તીસાઁ સામાણિયસાહસ્સીળં) ત્રીસ હજાર સામાનિક દેવોના (ચઝળહ ય તીસાઁ આયરક્ષદેવસાહસ્સીળં) ચાર ત્રીસ હજાર અર્થાત એક લાખ વીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવના (જાવ આહેવચ્ચં કારેમાળે વિહરહ) યાવત્ અધિપતિત્વ કરતા વિચરે છે રહે છે.

(કહિં મંતે ! આળય પાળયાળં દેવાળં પજ્જત્તાપજ્જત્તાળં ઠાળા પળ્લત્તા ?) ભગવન્, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત આનત પ્રાણુત દેવોના સ્થાના ક્યાં કહ્યાં છે ? (કહિં મંતે ! આળય પાળય દેવા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! આનત પ્રાણુત દેવ ક્યાં નિવાસ કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સહસ્સારસ્સ કલ્પસ્સ ઉપ્પિ) સહસ્રાર કલ્પના ઊપર (સપક્કિંસ સપહિદિસિં) સમાન દિશા અને સમાન વિદિશામાં (જાવ ઉપ્પહત્તા) યાવત્ જઇને (એત્થળં આળયપાળયનામા) આનત અને પ્રાણુત નામના (દુવે) બે (કલ્પા) કલ્પ-દેવલોક (પળ્લત્તા) નિરૂપણ ક્યાં છે (પાર્હિણ પહીણાયયા) પૂર્વ-પશ્ચિમમાં લાંબા (ઉદીણદાહીણવિત્થિન્ના) ઉત્તર

અર્દ્ધચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતૌ અર્ચિર્માલા ભાસરાશિપ્રભૌ, શેષં યથા સનત્કુમારવત્
પ્રતિરૂપૌ, તત્ર खलु આનતપ્રાણતદેવાનાં ચત્વારિ વિમાનાવાસશતાનિ ભવન્તિ
इत्याख्यातम् યાવત્ પ્રતિરૂપાઃ અવતંસકાઃ યથા સૌધર્મે કલ્પે, નવરં મધ્યે
અત્ર પ્રાણતાવતંસકાઃ, તે खलु અવતંસકાઃ સર્વરત્નમયાઃ અચ્છાઃ યાવત્ પ્રતિરૂપાઃ,
અત્ર खलु આનતપ્રાણતદેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ત્રિષ્વપિ
લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે, તત્ર खलु બહવઃ આનતપ્રાણતદેવાઃ પરિવસન્તિ, મહર્દ્ધિકા
યાવત્ પ્રભાસયન્તઃ તે खलુ તત્ર સ્વેપાં સ્વેપાં વિમાનાવાસશતાનાં યાવદ્ વિહ-

દક્ષિણા મેં વિસ્તીર્ણ (અર્દ્ધચંદ્રસંઠાણસંઠિયા) અર્દ્ધ ચંદ્રમા કે આકાર કે
(અર્ચિમાલી ભાસરાશિપ્રભા) સૂર્ય કે તેજઃ સમૂહ કે સમાન પ્રભા વાલે
(સેસં જહા સળંકુમારે) અવશિષ્ટ યથા સનત્કુમાર જૈસા (જાવ પડિરૂવા)
યાવત્ પ્રતિરૂપ (તત્થળં) યહાં (આણયપાણય દેવાણં ચત્તારિ વિમાણા-
વાસસયા) આનત પ્રાણત દેવોં કા ચારસૌ વિમાન (ભવંતીતિ મક્ષવાયં)
હેં એસા કહા હૈ (જાવ પડિરૂવા) યાવત પ્રતિરૂપ (વડિંસગા જહા
સોહમ્મે કપ્પે) અવતંસક જૈસા સૌધર્મકલ્પ મેં કહા હૈ વૈસા જાનના
ચાહિયે (નવરં) વિશેષ (મજ્ઞે इत्थ पाणयवडिंसण) મધ્ય મેં પ્રાણતા-
વતંસક હૈ (તેણં) વહ (વડિંસગા સઘ્વરયણામયા) અવતંસ સર્વાત્મના
રત્નમય હૈ (અચ્છા) સ્વચ્છ (જાવ પડિરૂવા) યાવત્ પ્રતિરૂપ (एत्थणं
आणयपाणय देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता) યહાં પર્યાપ્ત
ઔર અપર્યાપ્ત આનતપ્રાણત દેવોં કે સ્થાન કહે હૈં (तिसु वि लोगस्स
असंखेज्जइभागे) તીનોં અપેક્ષાઓં સે લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં

दक्षिणुमां विस्तीर्णुं (अर्द्धचंद्रसंठाणसंठिया) अर्ध चन्द्रमाना आकारना (अर्चि-
माली भासरसिप्पभा) सूर्यना तेज. समूहना समान प्रभावाणा

(सेसं. जहा सणंकुमारे) अवशिष्ट सनत्कुमार जेवा (आणय पाणय देवाणं
चत्तारि विमाणावाससया) आणुत प्राणुत देवाना चारसो विमान (भवंतीति
मक्खायं) छे, ओम छलुं छे (जाव पडिरूवा) यावत् प्रतिरूप (वडिंसगा जहा
सोहममे कप्पे) अवतंसक जेवा सौधर्म कल्पमा कहेल छे तेवा न्नाणुवा नेधये
(नवरं) विशेष (मज्झे इत्थ पाणय वडिंसगा) मध्यमा प्राणुतावतंसक छे (तेणं) ते
(वडिंसगा सव्व रयणामया) अवतंसक अधीज रीते रत्नमय छे (अच्छा) स्वच्छ
(जाव पडिरूवा) यावत् प्रतिरूप (एत्थणं आणय पाणय देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं
ठाणा पणत्ता) पर्याप्त अने अपर्याप्त आनत प्राणुत देवाना स्थान कह्वा छे
(तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे) त्रये अपेक्षाये करी लोकना असंख्यातमा
भागमां छे (तत्थणं) त्यां (बहवे आणयपाणयदेवा परिवसन्ति) धणु आनत

રન્તિ, પ્રાણતોઽન્ન દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ પરિવસતિ, યથા સનત્કુમારો નવરં ચતુર્ણાં વિમાણાવાસશતાનામ્, વિંશતેઃ સામાનિકસાહસ્રીણામ્, અશીતેઃ આત્મરક્ષકદેવ-સાહસ્રીણામ્, અન્યેષાશ્ચ વહૂનાં યાવદ્ વિહરતિ, કુત્ર સ્વલુ ભદન્ત ! આરણાચ્યુ-તાનાં દેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? કુત્ર સ્વલુ ભદન્ત ! આરણચ્યુતા દેવાઃ પરિવસન્તિ ? ગૌતમ ! આનતપ્રાણતયોઃ કલ્પયોરુપરિ સપક્ષમ્

હૈં (તત્થણં) વહાં (વહ્વે આણયપાણય દેવા પરિવસંતિ) વહુત આનત પ્રાણત દેવ નિવાસ કરતે હૈં (મહિઙ્ગલિયા જાવ પમાસેમાણા) મહિઙ્ગલિયા હૈં યાવત્ પ્રમાસિત કરતે હૈં (તે ણં તત્થ સાણં સાણં વિમાણાવાસ સયાણં જાવ વિહરંતિ) વે વહાં અપને અપને સૈકડોં વિમાનોં કા આધિ-પત્થ કરતે હુવે યાવત્ વિચરતે હૈં (પાણાણે દેવિંદે દેવરાયા પરિ-વસઈ) યહાં પ્રાણત દેવેન્દ્ર દેવરાજા નિવાસ કરતા હૈં (જહા સણંકુમારે) સનત્કુમાર કે સમાન (નવરં ચઉણ્હં વિમાણાવાસસયાણં) વિશેષ યહ કિ ચારસોં વિમાનોં કા (વીસાણે સમાણિયસાહસસીણં) વીસ હજાર સામાનિક દેવો કા (અસીઈ આયરક્ષદેવસાહસસીણં) અસી હજાર આત્મરક્ષક દેવોં કા (અણેસિં ચ વહૂણં) ઓર અન્ય વહુતોં કા (જાવ વિહરઈ) યાવત્ વિચરતા હૈં ।

(કહિ ણં મંતે ! આરણચ્ચુયાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત આરણ-અચ્યુત દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે ગયે હૈં ? (કહિ ણં મંતે ! આરણચ્ચુયા દેવા પરિ-વસંતિ ?) હે ભગવન્ ! આરણ-અચ્યુત દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

પ્રાણુત દેવ નિવાસ કરે છે (મહિઙ્ગલિયા જાવ પમાસે માણા) મહિઙ્ગલિયા છે યાવત્ પ્રમાસિત કરે છે (તેણં તત્થ સાણં સાણં વિમાણાવાસસયાણં જાવ વિહરંતિ) તે ત્યાં પોતપોતાના સૈકડોં વિમાનોના આધિપત્ય કરતા થકા યાવત વિચરે છે (પાણાણે દેવિંદે દેવરાયા પરિવસઈ) અહિં પ્રાણુત દેવેન્દ્ર દેવરાજા નિવાસ કરે છે (જહા સણંકુમારે) યાવત્ સનત્કુમાર (નવરં ચઉણ્હં વિમાણાવાસસયાણં) વિશેષતા એ છે કે ચારસોં વિમાનોના (વીસાણે સામાણિયસાહસસીણં) વીસ હજાર સામાનિક દેવોના (અસીઈ આયરક્ષદેવસાહસસીણં) એસી હજાર આત્મરક્ષક દેવોના (અણેસિં ચ વહૂણં) અને અન્ય ઘણાઓના (જાવ વિહરઈ) યાવત વિચરે છે

(કહિ ણં મંતે ! આરણચ્ચુયાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત આરણ-અચ્યુત દેવોના સ્થાન ક્યાં ક્યાં છે ? (કહિ ણં મંતે ! આરણચ્ચુયા દેવા પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! આરણ અચ્યુત દેવ ક્યાં નિવાસ કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (આણયપાણયાણં કપ્પાણં ઉપ્પિ)

सप्रतिदिक्, अत्र खलु आरणाच्युतौ नाम द्वौ कल्पौ प्रज्ञप्तौ प्राचीनप्रतीचीना-
यतौ, उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णौ अर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितौ अर्चिर्माला भासराशि-
वर्णाभौ असंख्येयाः योजनकोटिकोटीः आयामविष्कम्भेण, असंख्येयाः योजन-
कोटिकोटीः परिक्षेपेण, सर्वरत्नमयौ अच्छौ, श्लक्ष्णौ, मसृणौ, घृष्टौ, मृष्टौ
नीरजसौ, निर्मलौ, निष्पङ्क्तौ, निष्कङ्कटच्छायौ सप्रभौ सश्रीकौ सोद्योतौ,
प्रासादीयौ, दर्शनीयौ, अभिरूपौ प्रतिरूपौ, अत्र खलु आरणाच्युतानां देवानां

(गोचमा) हे गौतम ! (आणयपाणयाणं कप्पाणं उप्पिं) आनत प्राणत
कल्प के ऊपर (सपक्खिं सपडिदिसिं) समान दिशा और समान
विदिशा में (एत्थ णं आरणच्चुया णामं दुवे कप्पे पण्णत्ता) यहाँ
आनत प्राणत नामक दो कल्प कहा है (पार्हण पडीणायया) पूर्व-पश्चिम
में लम्बा (उदीणदाहिण वित्थिण्णा) उत्तर-दक्षिण में विस्तृत (अद्ध-
चंदसंठाणसंठिया) अर्द्ध चंद्रमा के आकार के (अच्चिमाली भास-
रासिवण्णाभा) सूर्य के तेज के समान प्रभा वाले (असंखिज्जाओ
जोयणकोडाकोडीओ आयामविक्खंभेणं) असंख्यात कोडाकोडी योजन
लम्बे-चौड़े (असंखिज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ परिक्खेवेणं) असं-
ख्यात कोडाकोडी योजन परिधि वाले (सन्वरयणामया) सर्वरत्नमय
(अच्छा) स्वच्छ (सण्हा) चिकने (लण्हा) कोमल (घट्ठा) घटारे (मट्ठा)
मठारे (नीरया) रज से रहित (निम्मला) निर्मल (निष्पंका) निष्पंक
(निक्कंकडच्छाया) निरावरण कान्ति वाले (सप्पभा) प्रभा सहित
(सस्सरिया) शोभायुक्त (सउज्जोया) उद्योतमय (पासादीया) प्रस-

आनत प्राणत कल्पना ऊपर (सपक्खिं सपडिदिसिं) समान दिशाओं में
समान विदिशाओं में (एत्थं आरणच्चुयाणामं दुवे कप्पा पण्णत्ता) अर्द्ध आनत
प्राणत नामक दो कल्प कहा है (पार्हणपडीणायया) पूर्व-पश्चिम में लम्बा (उदीण
दाहिणवित्थिण्णा) उत्तर दक्षिण में विस्तृत (अद्धचंदसंठाणसंठिया) अर्द्ध
चन्द्रमाना आकारना (अच्चिमाली भासरासिवण्णाभा) सूर्यना तेजः समूहना
समान अत्यंत प्रभावाणा (असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ आयामविक्खंभेणं)
असंख्यात कोडाकोडी योजन लम्बा पडोणा (असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ
परिक्खेवेणं) असंख्यात कोडाकोडी योजन परिधिवाणा (सन्वरयणामया)
सर्व रत्नमय (अच्छा) स्वच्छ (मण्हा) चिकना (लण्हा) कोमल (घट्ठा) घटार
(मट्ठा) मठार (नीरया) रज्जु से रहित (निम्मला) निर्मल (निष्पंका) निष्पंक
(निक्कंकडच्छाया) निरावरण कान्तिवाणा (सप्पभा) प्रभासहित (सस्सरिया) शोभा
युक्त (सउज्जोया) उद्योतमय (पासादीया) प्रसन्नता धारक (दिसिणिज्जा) दर्शनीय

श्रीणि विमानावासशतानि भवन्ति इत्याख्याम्, तानि खलु विमानानि सर्वरत्न-
मयानि अच्छानि श्लक्ष्णानि, मसृणानि घृष्टानि मृष्टानि नीरजांसि निर्मलानि
निष्पङ्कानि, निष्कङ्कटच्छायानि. सप्रभाणि, सश्रीकाणि, सोद्द्योतानि, प्रासा-
दीयानि, दर्शनीयानि, अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि, तेषां विमानानाम् कल्पानाम्
बहुमध्यदेशभागे पञ्चावतंसकाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा अङ्कावतंसकाः स्फटिकावतंसको,
रत्नावतंसको जातरूपावतंसकः मध्ये अत्र अच्युतावतंसकः ते खलु अवतंसकाः
सर्वरत्नमयाः यावत् प्रतिरूपाः, अत्र खलु आरणाच्युतानाम् देवानां पर्याप्ता-

न्नताकारक (दरिसणिज्जा) दर्शनीय (अभिरूपा) अभिरूप (पडिरूपा)
प्रतिरूप (तत्थ णं) यहाँ (आरणच्चुयाणं देवानां तिणिण विमाणावास
सया भवन्तीति मक्खायं) आरण-अच्युत देवों के तीन सौ विमान
हैं. ऐसा कहा है (ते णं विमाणा) वे विमान (सच्चरयणामया) सर्व-
रत्नमय (अच्छा) स्वच्छ (सण्हा) चिकने (लण्हा) कोमल (घट्टा) घृष्ट
(मट्टा) मृष्ट (नीरया) रज रहित (निम्मला) निर्मल (निष्पंका) पंक
रहित (निक्कंकडच्छाया) निरावरण कान्ति वाले (सप्पभा) प्रभावान्
(सस्सिरीया) सश्रीक (सउज्जोया) उद्योतयुक्त (पासादीया) प्रसन्नता
कारक (दरिसणिज्जा) दर्शनीय (अभिरूपा) अभिरूप (पडिरूपा) प्रति-
रूप (तेसि णं) उन (विमाणाणं) विमानों के (कप्पाणं) कल्पों के (बहु-
मज्झदेसभाए) बीचों बीच (पंच वडिसया) पांच अवतंसक (पण्णत्ता)
कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (अंकवडिसए) अंकावतंसक (फलिह-
वडिसए) स्फटिकावतंसक (रयणवडिसए) रत्नावतंसक (जायरूव-

(अभिरूपा) अलिइय (पडिरूपा) प्रतिइय (एत्थणं) अडिं (आरणच्चुयाणं) देवानां
तिणिण विमाणावाससया भवन्तीति मक्खायं आरण अच्युत देवाना त्रणुसो
विमान ते, येम इधुं छे (तेणं विमाणा) ते विमानो (सच्चरयणामया) सर्व रत्न
मय (अच्छा) स्वच्छ (सण्हा) चिकणु (लण्हा) कोमल (घट्टा) घट्ट (मट्टा) मृष्ट
(नीरया) रज रहित (निम्मला) निर्मल (निष्पंका) पंक रहित (निक्कंकडच्छाया)
निरावरण कान्तिवाला (सप्पभा) प्रभावान् (सस्सिरीया) सश्रीक (सउज्जोया) उद्योत
युक्त (पासादीया) प्रसन्नता कारक (दरिसणिज्जा) दर्शनीय (अभिरूपा) अलिइय
(पडिरूपा) प्रतिइय (तेसिणं) तेयो (विमाणाणं) विमानोना (कप्पाणं) कल्पोना
(बहुमज्झदेसभाए) पंचोपचय (पंचवडिसया) पांच अवतंसक (पण्णत्ता) कह्यां
छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (अंक वडिसण) अंकावतंसक (फलिहवडिसए)
स्फटिकावतंसक (रयणवडिसए) रत्नावतंसक (जायरूववडिसए) जातरूपावतंसक
(मज्झे एत्थ अच्युतवडिसए) तेमना मध्यमां अच्युतावतंसक छे (तेणं वडिसया)

પર્યાપ્તાનામ્ સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ત્રિણ્વપિ લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે, તત્ર સ્વલુ
બહવઃ આરણાચ્યુતા દેવાઃ પરિવસન્તિ, અચ્યુતોઽત્ર દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ પરિવસતિ,
નવરમ્ ત્રયાણાં વિમાનાવાસશતાનાં, દશાનાં સામાનિકસાહસ્રીણામ્, ચત્વારિંશતઃ
આત્મરક્ષકદેવસાહસ્રીણામ્ આધિપત્યમ્ કુર્વન્ યાવદ્ વિહરતિ, દ્વાત્રિંશદ્ અષ્ટા-
વિંશતિઃ, દ્વાદશઅષ્ટ ચત્વારિ ચ શતસહસ્રાણિ, પશ્ચાશદ્ ચત્વારિંશદ્ પદ ચ
સહસ્રાણિ સહસ્રારે ॥૧૪૬॥ આનતપ્રાણતકલ્પે ચત્વારિ શતાનિ આરણાચ્યુતયો

વડિંસ(૧) જાતરૂપાવતંસક (મજ્ઞે એત્થ અચ્ચુયવડિંસ(૧)) હનમેં મધ્ય
મેં અચ્યુતાવનંસક હૈ (તે ણં વડિંસ(૧)) વે અવતંસ (સઘ્વરચણામયા)
સર્વરત્નમય (જાવ પહિરુવા) યાવન્ પ્રતિરૂપ હૈં (એત્થ ણં આરણચ્ચુયાણં
દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા) યહાં પર્યાપ્ત ઔર અપર્યાપ્ત
આરણ એવં અચ્યુત દેવોં કે સ્થાન કહે હૈં (તિસુ વિ લોગસ્સ
અસંખેજ્ઞ(૨) ભાગે) તીનોં અપેક્ષાઓં સે લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં હૈં
(તત્થ ણં) વહાં બહવે આરણચ્ચુયા દેવા પરિવસંતિ) બહુન આરણ-
અચ્યુત દેવ નિવાસ કરતે હૈં (અચ્ચુ(૧) એત્થ દેવિંદે દેવરાયા) અચ્યુત યહાં
દેવેન્દ્ર દેવરાજ (પરિવસહ) વસતા હૈ (જહા પાણ(૧)) પ્રાણત કે સમાન
(જાવ વિહરહ) યાવત્ વિચરતા હૈ (નવરં તિણ્હં વિમાણાવાસસયાણં)
વિશેષ યહ કિ તીન સૌ વિમાનોં કા (દસણ્હં સામાણિયસાહસ્રીણં) દસ
હજાર સામાનિકદેવોં કા (ચત્તાલીસા(૧) આયરક્કલ્લદેવસાહસ્રીણં)
ચાલીસ હજાર આત્મરક્ષકદેવોં કા (આહેવચ્ચં કુલ્લમાણે) આધિપત્ય
કરતા હૈ (જાવ વિહરહ) યાવત્ વિચરતા હૈ ।

તે અવંસકે (સઘ્વરચણામયા) સર્વરત્નમય (જાવ પહિરુવા) યાવત્ પ્રતિરૂપ છે
(એત્થ ણં આરણચ્ચુયાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પણ્ણત્તા) અહિં પર્યાપ્ત
અપર્યાપ્ત આરણ અને અચ્યુત દેવોના સ્થાન કહ્યાં છે (તિસુવિ લોગસ્સ અસંખેજ્ઞ(૨)
ભાગે) ત્રણે અપેક્ષાઓથી લોકના અસંખ્યપદમા ભાગમા છે (તત્થ(૧)) ત્યાં (બહવે
આરણચ્ચુયા દેવા પરિવસંતિ) ઘણા આરણ-અચ્યુત દેવ નિવાસ કરે છે (અચ્ચુ(૧)
એત્થ દેવિંદે દેવરાયા) અચ્યુત અહિં દેવેન્દ્ર દેવરાજ (પરિવસહ) વસે છે (જહા
પાણ(૧)) પ્રાણતની સમાન (જાવ વિહરહ) યાવત્ વિચરે છે (નવરં તિણ્હં વિમા-
ણાવાસસયાણં) વિશેષતા એ છે કે ત્રણેસા વિમાનોના (દસણ્હં સામાણિય
સહસ્રીણં) દસ હજાર સામાનિક દેવોના (ચત્તાલીસા(૧) આયરક્કલ્લદેવસાહસ્રીણં)
ચાલીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવોના (આહેવચ્ચં કુલ્લમાણે) આધિપત્ય કરતા થકા
(જાવ વિહરહ) યાવત્ વિચરે છે.

સ્ત્રીણિ । સપ્તવિમાનશતાનિ, ચતુર્ણિ અપિ એતેષુ ॥૧૪૭॥ સામાનિકસંગ્રહણી-
ગાથા ચતુરશીતિઃ અશીતિઃ દ્વાસપ્તતિઃ, સપ્તતિશ્ચ પષ્ટિશ્ચ । પચાશત્ ચત્વારિશત્
ત્રિંશત્ વિંશતિઃ દશસહસ્રાણિ ॥૧૪૮॥ એતે ચૈવ આત્મરક્ષાશ્ચતુર્ગુણાઃ ॥સૂ.૦ ૨૭॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકવ્રહ્મલોકદેવાનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાઢ
—‘કહિણં મંતે ! વંમલોગદેવાણં’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કુત્ર સ્થલ-
કસ્મિન્ સ્થલે, વ્રહ્મલોકદેવાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ ‘પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ ‘ઠાણા
પણ્ણત્તા’ સ્થાનાનિ—સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞાનાનિ—પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ?

ગાથાર્થ—(વત્તીસ અઢ્ઢવીસા વારસ અઢ્ઢ ચરો સયસહસ્સા) ચત્તીસ
લાખ, અઢ્ઢાઈસ લાખ, વારહ લાખ, આઠ લાખ, ચાર લાખ (પણ્ણા
ચત્તાલીસા છચ્ચ સહસ્સા) પચાસ હજાર, ચાલીસ હજાર, છહ હજાર,
(સહસ્સારે) સરસ્સાર મેં ॥૧૪૬॥

(આણયપાણયકપ્પે) આનત-પ્રાણત કલ્પ મેં (ચત્તારિ સયા)
ચાર સૌ (આરણચ્ચુણ તિન્નિ) આરણ-અચ્ચુત મેં ત્રીન સૌ (સત્ત-
વિમાણસયાઈ) સાત સૌ વિમાન (ચરુસુ વિ ણ્ણસુ કપ્પે) ઇન ચારો
કલ્પો મેં ॥૧૪૭॥

સામાનિક સંગ્રહણી ગાથા કા અર્થ—(ચરુસાસીઈ) ચૌરાસી
(અસીઈ) અસી (વાવત્તરી) વહત્તર (સત્તરી ય) સત્તર (સટ્ટી ય) સાઠ
(પન્ના) પચાસ (ચત્તાલીસા) ચાલીસ (ત્રીસા) ત્રીસ (વીસા) વીસ
(દસ) દસ (સહસ્સા) હજાર ॥૧૪૮॥

(એવે ચેવ આયરક્કલા ચરુગુણા) આત્મરક્ષક ઇનસે ચૌગુને હેં ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—અવ વ્રહ્મલોક આદિ કલ્પોં કે દેવોં કે સ્થાન કી પ્રરૂ-
પણા કી જાતી હૈ—

ગાથાર્થ—(વત્તીસ અઢ્ઢવીસા વારસ અઢ્ઢચરો સયસહસ્સા) બત્તીસ લાખ,
અઠવાવીસ લાખ. બાર લાખ, સાઠ લાખ, ચાર લાખ (પણ્ણા ચત્તાલીસા છચ્ચ
સહસ્સા) પચાસ હજાર, ચાલીસ હજાર, છ હજાર (સહસ્સારે) સહસ્સારમાં ॥ ૧૪૬ ॥

(આણયપાણયકપ્પે) આનત પ્રાણત નામના કલ્પમાં (ચત્તારિ સયા) ચારસો
(આરણચ્ચુણ તિન્નિ) આરણ-અચ્ચુતમાં ત્રણસો (સત્ત વિમાણસયાઈ) સાતસો
વિમાન (ચરુસુ વિ ણ્ણસુ કપ્પેસુ) આ ચારે કલ્પોમાં ॥ ૧૪૭ ॥

સામાનિક સંગ્રહણી ગાથાનો અર્થ (ચરુસાસીઈ) ચૌરાસી (અસીઈ) એ સી
(વાવત્તરી) બોતેર (સત્તરીય) સીતેર (સટ્ટીય) સાઠ (પન્ના) પચાસ (ચત્તાલીસા)
ચાલીસ (ત્રીસા) ત્રીસ (વીસા) વીસ (દસ) દશ (સહસ્સા) હજાર ॥ ૧૪૮ ॥

(એવે ચેવ આયરક્કલા ચરુગુણા) આત્મરક્ષક તેમનાથી ચાર ગણા છે ॥ ૨૭ ॥

ટીકાર્થ—હવે વ્રહ્મલોક આદિ કલ્પોના સ્થાનની પ્રરૂપણા કરાય છે—

તદેવ વિશદયિતું પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ-‘કહિણ-મંતે ! વંમલોગદેવા પરિવ-
સંતિ ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર खलु-कस्मिन् प्रदेशे ब्रह्मलोकदेवाः परिवसन्ति ?
भगवान् उत्तरयति-‘गोयमा !’ હે ગૌતમ ! ‘સનંકુમારમાહિંદાણં કપ્પાણં
ઉપ્પિ’ સનત્કુમારમાહેન્દ્રયોઃ કલ્પયોરુપરિ-ઉર્ધ્વમાગે ‘સપક્કિલ્લ સપહિદિસિં’ સપ-
ક્ષમ્-સમાનાઃ પક્ષાઃ પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપાઃ પાર્શ્વાઃ યસ્મિન્ દૂરોત્પતને
તત્ સપક્ષમ્, સપ્રતિદિક્-સમાનાઃ પ્રતિદિશઃ-વિદિશો યત્ર દૂરોત્પતને તત્
સપ્રતિદિક્ ‘વહુઈં જોયણાં’ વહૂનિ યોજનાનિ, ‘જાવ ઉપ્પહિત્તા’ યાવત્-વહૂનિ
યોજનશતાનિ, ‘વહૂનિ યોજનસહસ્રાણિ વહૂનિ યોજનશતસહસ્રાણિ વહુકા
યોજનકોટીઃ, વહુકાઃ યોજનકોટિકોટી, ઝર્ધ્વમ્-દૂરમ્ ઉત્પત્ય-ઉદ્ગત્ય
‘एत्थ णं वंमलोए नाम कप्पे’ અત્ર खलु-उपर्युक्तस्थले, ब्रह्मलोको नाम कल्पः
प्रज्ञप्तः स च ‘पाईण पडीणायए’ प्राचीनप्रतीचीनायतः पूर्वपश्चिमायामः, ‘उदी-
णदाहिणविच्छिण्णे’ उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णः, उत्तरदक्षिणविस्तारः, ‘पडिपुन्न-
चंदसंठाणसंठिए’ प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः, पूर्णचन्द्रमण्डलाकारसंस्थितः,
‘अच्चिमालीभासरासिप्पमे’ अर्चिर्मालाभासराशिप्रभः अर्चिषां ज्योतिषां, माला

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! બ્રહ્મલોક દેવોં કે
સ્થાન કહાં કહે ગઈ હૈં ? અર્થાત્ હે ભગવન્ ! બ્રહ્મલોક દેવ કહાં
નિવાસ કરતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! સનત્કુમાર ઓર માહેન્દ્ર
કલ્પોં કે ડપર, ડનકી સમાન દિશા-પાર્શ્વ મેં તથા સમાન વિદિશા
મેં બહુત યોજન, બહુત સૌ યોજન. બહુત હજાર યોજન, બહુત લાખ
યોજન, બહુત કરોડ યોજન ઇવં બહુત કોડાકોડી યોજન ડપર દૂર
ચલ કર વહાં બ્રહ્મલોક નામક કલ્પ કહા ગયા હૈ. વહ બ્રહ્મલોક
કલ્પ પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશા મેં લમ્બા તથા ઉત્તર-દક્ષિણ દિશા મેં વિસ્તીર્ણ
હૈ. ડસકા આકાર પૂર્ણ ચન્દ્રમા કે સમાન હૈ. વહ જ્યોતિયોં કે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! બ્રહ્મલોક દેવોના સ્થાન કયાં
કહેલાં છે ? અર્થાત્-હે ભગવન્ ! બ્રહ્મલોક દેવ કયાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દે છે-હે ગૌતમ ! સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના
ડપર તેમની સમાન દિશા-પાર્શ્વમાં તથા સમાનવિદિશામાં ઘણા યોજન, ઘણા
સૌ યોજન, ઘણા હજાર યોજન, ઘણા લાખ યોજન, ઘણા કરોડ યોજન તેમજ
ઘણા કોડાકોડી યોજન ડપર દૂર જઈને ત્યાં બ્રહ્મલોક નામક કલ્પ કહેલો છે.
તે બ્રહ્મલોક કલ્પ પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશામાં લાંબા અને ઉત્તર દક્ષિણમાં વિસ્તીર્ણ છે. તેનો
આકાર પૂર્ણ ચન્દ્રમાના સમાન છે. તે જ્યોતિઓના સમૂહ તથા તેજો રાશિના

સમૂહસ્તદ્વત્ ભાસાં રાશિવચ્ચ પ્રમાકાન્તિઃ, यस्य स अर्चिर्मात्राभासराशिप्रभः,
 ‘अवसेसं जहा सणकुमाराणं’ अवशेषं यथा सनत्कुमाराणामुक्तं तथा ब्रह्मलो-
 कस्यापि वक्तव्यम्, किन्तु ‘नवरं’ नवरम् सनत्कुमारापेक्षया विशेषस्तु-चत्तारि
 ‘विमानावाससयसहस्सा’ चत्तारि विमानावासशतसहस्राणि सन्ति इति बोध्यः,
 ‘वर्डिसया जहा सोहम्मवर्डिसया’ अवतंसकाः यथा पञ्चसौधर्मावतंसकास्तथैव
 बोध्याः, ‘नवरं’ नवरम्-तदपेक्षया विशेषस्तु ‘मज्झे इत्थ वंवल्लोयवर्डिसए’
 मध्ये-अशोकादि चतुरवतंसकानां मध्ये, अत्र-ब्रह्मलोके, ब्रह्मलोकावतंसको
 बोध्यः ‘एत्थ णं वंमल्लोगदेवाणं ठाणा पण्णत्ता’ अत्र खलु-उपर्युक्तस्थलेषु,
 ब्रह्मलोकदेवानां पर्याप्तपर्याप्तानाम् स्थानानि-स्वस्थानानि, प्रज्ञप्तानि-प्ररूपि-
 तानि सन्ति, ‘सेसं तद्देव जाव-विहरंति’ शेषं तथैव-सौधर्मकल्पवदेव बोध्यम्,
 यावत् त्रिष्वपि स्वस्थानोपपातसमुद्घातलक्षणेषु त्रिष्वपि स्थानेषु विषये लोक-
 स्य असंख्येयभागे वक्तव्यम्, तत्र खलु वद्वो ब्रह्मलोकदेवाः परिवसन्ति,
 ते च महदर्धिकाः, महाद्युतिकाः महायशसः महाबलाः, महानुभावाः, महा-
 सौख्याः हारविराजितवक्षसः, कटकत्रुटितस्तम्भितभुजाः, अद्भुतकुण्डलमृष्ट-

સમૂહ તથા તેજોરાશિ કે સમાન કાન્તિ વાળા છે । ઉસકા શેષ વર્ણન
 સનત્કુમાર કલ્પ કે સમાન સમજ્ઞ લેના યાહિયે । સનત્કુમાર કલ્પ
 સે ઉસકી વિશેષતા યહ છે કે ઉસમેં અર્થાત્ બ્રહ્મલોક કલ્પ મેં ચાર
 લાખ વિમાન હેં । ઉસમેં જો અવતંસક હેં વે સૌધર્મકલ્પ જૈસે હેં,
 મગર હસમેં યી વિશેષતા યહ છે કે ઉન અવતંસકોં કે મધ્ય મેં બ્રહ્મ-
 લોકાવતંસક છે । યહાં પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત બ્રહ્મલોક દેવોં કે સ્વ-
 સ્થાન કહે ગયે હેં । શેષ કથન સૌધર્મ કલ્પ કે સમાન જાનના યાહિયે,
 યાવત્ વે સ્થાન સ્વસ્થાન, ઉપપાત ઓર સમુદ્ઘાત, હન તીનોં કી
 અપેક્ષાઓં સે લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં હેં ।

उन स्थानों में बहुत-से ब्रह्मलोक देव निवास करते हैं । वे देव

સમાન કાન્તિવાળા છે. તેનું વિશેષ વર્ણન સનત્કુમાર કલ્પના સમાન સમજ્ઞ
 લેવું જોઈએ. સનત્કુમાર કલ્પથી તેની વિશેષતા આ છે કે તેમાં અર્થાત્ બ્રહ્મ-
 લોક કલ્પમાં ચાર લાખ વિમાન છે. તેમાં જે અવતંસક છે. તે સૌધર્મ કલ્પ
 જેવાં છે, પરંતુ તેમાં પણ વિશેષતા આ છે કે તે અવતંસકોની મધ્યમાં બ્રહ્મ-
 લોકાવતંસક છે. અહિં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બ્રહ્મલોક દેવોના સ્થાન કહેવાં
 છે. શેષ કથન સૌધર્મકલ્પના સમાન જાણવું જોઈએ. યાવત્ તે સ્થાનો સ્વસ્થાન
 ઉપપાત અને સમુદ્ઘાત એ ત્રણે અપેક્ષાઓથી લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે.

તે સ્થાનોમાં ઘણા બધા બ્રહ્મલોક દેવ નિવાસ કરે છે. તે દેવો મહાન

ગણ્ડસ્તલકર્ણપીઠધારિણઃ, વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ, વિચિત્રમાલ્યાનુલેપનધરાઃ, કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ, કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનાઃ, માસ્વરવોન્દયઃ, પ્રલમ્બવનમાલાધરાઃ દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશ ઉદ્ધોતયન્તઃ પ્રભાસ-
યન્તઃ, સ્વેપાં સ્વેપાં વિમાનાવાસાદીનામ્ આધિપત્યાદિકં કારયન્તઃ પાલયન્તઃ
મહતાઽહતનાટયગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતઘનમૃદંગપટુપ્રવાદિત રવેણ દિવ્યાન્
ભોગભોગાન્ ભુજાના વિહરન્તિ-તિષ્ઠતિ ઇત્યાશયઃ, 'બંમે ઇત્થ દેવિદે દેવરાયા
પરિવસઈ' બ્રહ્મા અત્ર-ઉપર્યુક્ત પ્રદેશે, દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ પરિવસતિ, સ કીદશ

મહાન્ ઋદ્ધિ કે ધારક હૈં, મહાદ્યુતિક હૈં, મહાયશસ્વી હૈં, મહાન્ બલ
વાલે તથા મહાન્ શાપાનુગ્રહ કે સામર્થ્ય સે યુક્ત હૈં । उनका वक्ष-
स्थल हार से सुशोभित होता है । उनकी भुजाएं कटकों और त्रुटियों
से स्तब्ध रहती हैं । वे अंगद, कुंडल और कर्णपीठ के धारक हैं । हाथ
के विचित्र आभूषणों से सुशोभित हैं । अद्भुत माला और अनुले-
पन के धारक हैं । कल्याणकारी एवं उत्तम वस्त्रों का परिधान करते
हैं । कल्याणकारी और उत्तम माला एवं अनुलेपन वाले होते हैं ।
उनका शरीर तेज से देदीप्यमान होता है । लक्ष्मी वनमाला के
धारक हैं और अपने दिव्य वर्ण गंध आदि से दशों दिशाओं को
उद्योतित और प्रभासित करते हुए, अपने-अपने विमानावासों का
अधिपतित्व आदि करते हुए, उनका पालन करते हुए नाटक, गीत
तथा कुशल वादकों द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग
आदि वाद्यों की निरन्तर होने वाली मधुर ध्वनि के साथ दिव्य
भोग्य भोगों को भोगते हुए रहते हैं ।

રૂદ્ધિના ધારક છે, મહાદ્યુતિક છે, મહાયશસ્વી છે, મહાન્ ગળવાળા તથા
મહાન્ શાપાનુગ્રહના સામર્થ્યથી યુક્ત છે. તેમના વક્ષસ્થલ હારથી સુશોભિત
હોય છે. તેમની ભુજાઓ કટકો અને ત્રુટિથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ,
કુંડળ અને કર્ણપીઠના ધારક છે. હાથના વિચિત્ર આભૂષણોથી સુશોભિત છે.
અદ્ભુત માળા અને અનુલેપનના ધારક છે. કલ્યાણકારી તેમજ ઉત્તમ વસ્ત્રોને
પરિધાન કરે છે. કલ્યાણકારી અને ઉત્તમમાલા તેમજ અનુલેપન વાળા હોય
છે. તેમના શરીર તેજથી દેદીપ્યમાન હોય છે. લાંબી વનમાળાના ધારક છે.
અને પોતાના દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને ઉદ્યોતિત અને પ્રભા-
સિત કરતા રહિને પોતપોતાના વિમાનાવાસોના અધિપતિત્વ આદિ કરતા થકા
તેમનું પાલન કરતા, નાટક, ગીત તથા કુશલ વાદકો દ્વારા વાદિત વીણા, તલ,
તાલ, ત્રુટિત, મૃદંગ આદિ વાદ્યોના નિરન્તર થનાર ધ્વનિની સાથે દિવ્ય
ભોગ્ય ભોગોને ભોગવતા રહે છે.

इत्याह—‘अर्यंवरवत्सधरे’ अरजोऽम्बरवस्त्रधरः, अरजांसि रजोरहितानि, स्वच्छ-
तया अम्बरवद्वस्त्राणि धरतीति अरजो अम्बरवस्त्रधरः, ‘एवं जहा सणकुमारे
जाव विहरइ’ एवं—पूर्वोक्तरीत्या, यथा सनत्कुमारः प्रतिपादितस्तथा ब्रह्माऽपि
प्रतिपादनीयः, यावद् महर्द्विकः, महाद्युतिकः, महायशः, महाबलः, महानु-
भागः, महासौख्यः, हारविराजितवक्षाः, कटकत्रुटितस्तम्भितभुजः, अङ्गदकु-
ण्डलमृगण्डस्तलकर्णपीठधारी, विचित्रहस्ताभरणः, विचित्रमाल्यानुलेपनः, कल्या-
णकप्रवरवस्त्रपरिहितः, कल्याणकमाल्यानुलेपनधरः, भास्ववोन्दिः, प्रलम्बवन-
मालाधरो दिव्येन वर्णगन्धादिना दशदिश उद्द्योतयन् प्रभासयन् स्वेपां स्वेपां
विमानावासादीनाम् अधिपत्यं पौरपत्यम् कुर्वन् पालयन् महताऽहतनाट्यङ्गी-

ब्रह्मलोक कल्प में ब्रह्म नामक देवेन्द्र और देवराजा है । वह कैसा
है, सो बतलाते हैं—ब्रह्मेन्द्र रज से रहित, स्वच्छ होने के कारण अम्बर
(आकाश) के सदृश वस्त्रों का धारक है, इत्यादि वर्णन सनत्कुमार
इन्द्र के समान ही समझ लेना चाहिए । यावत् वह महर्द्विक है,
महाद्युतिक है, महायश है, महाबल है, महानुभाग है और महासुख
से सम्पन्न है । उसका वक्षस्थल हार से विराजित रहता है । उसकी
भुजाएं कटकों तथा त्रुटित नामक आभूषणों से स्तब्ध रहती हैं । वह
अंगद, कुंडल और गण्डस्थल को घिसने वाले कर्णपीठ का धारक,
हाथों में अद्भुत आभूषण पहनने वाला, अद्भुत माला और अनुले-
पन का धारक, कल्याणकारी अत्युत्तम वस्त्रों का परिधान करने वाला,
कल्याणकारी माला एवं अनुलेपन धारण करने वाला, देदीप्यमान
देह वाला और लम्बी वनमाला का धारक है । अपने दिव्य वर्ण गंध
आदि से दशो दिशाओं को उद्योतित और प्रभासित करता हुआ,

બ્રહ્મલોક કલ્પમાં બ્રહ્મનામક દેવેન્દ્ર અને દેવરાજા છે. તે કેવા છે, તે
બતાવે છે—બ્રહ્મેન્દ્ર રજથી રહિત, સ્વચ્છ હોવાને કારણે અમ્બર (આકાશના) સદૃશ
વસ્ત્રોના ધારક છે, ઇત્યાદિ વર્ણન સનત્કુમાર દેવેન્દ્રના સમાનજ સમજ લેવું
જોઈએ. તે મહર્દ્વિક છે. મહાદ્યુતિક છે. મહાયશ છે, મહાબલ છે મહાનુભાગ
છે અને મહાસુખથી સંપન્ન છે. તેમનું વક્ષસ્થળ હારથી વિરાજિત રહે છે.
તેમની ભુજાઓ કટકો તથા ત્રુટિતો નામક આભૂષણોથી સ્તબ્ધ રહે છે તે
અંગદ, કુંડળ અને ગંડસ્થળને ઘસાતાં કર્ણપીઠના ધારક છે. હાથોમાં અદ્ભુત
આભૂષણ પહેરનારા, અદ્ભુતમાળા અને અનુલેપનના ધારક, કલ્યાણકારી
અત્યુત્તમ વસ્ત્રોનું પરિધાન કરવાવાળા મહાન કલ્યાણકારી માળા તેમજ અનુ-
લેપને ધારણ કરવાવાળા, દેદીપ્યમાન દેહવાળા અને લાંબી વનમાળાના ધારક
છે. પોતાના દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિથી દશેદિશાઓને ઉદ્યોતિત અને પ્રભાસિત

તવાદિતતઃત્રીતરતાલદ્રુટિતઘનમૃદંગપદુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્
 મુજ્જાનો વિહરતિ-અંસ્તે દત્ત્યાશયઃ, કિન્તુ 'નવરં' નવરમ્-સનત્કુમારાપેક્ષયા
 વિશેષરતુ-'ચણ્ઠં વિમાનાવાસરચસદ્દરસાળં' ચતુર્ણામ્ વિમાનાવાસશતસહસ્રાણામ્
 'સદ્વીષ સામાણિયસાદરસીળં' પૃષ્ઠેઃ સામાનિકસાદરસીળામ્ 'ચણ્ઠં-સદ્વીષ આય-
 રવચ દેવસાદરસીળં' ચત્સૃણાં પાટીનામ્ આત્મરક્ષકદેવસાદરસીળામ્ ચત્વારિંશ-
 ત્સદ્સાધિવલક્ષદ્વયાત્મરક્ષકદેવાનામ્ इत्यर्थः, 'અન્નેસિં ચ વહૂળં જાવ વિહરઈ'
 અન્યેપાશ્ચ વહૂનાં યાવત્-બ્રહ્મલોકદેવાનામ્ અધિપત્યં પૌરપત્યં કુર્વન પાલ-
 યન્ વિહરતીતિ શેષઃ, અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તવલાન્તકદેવાનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપ-
 યિતુમાહ-'કઠિણં મંતે ! લંતકદેવાળં' હે મદન્ત ! કુત્ર સ્થુ-ક્ષ્મિન્ પ્રદેશે
 લાન્તક દેવાનામ્ 'પજ્જ.૨.૧૭ ત્ત.૧૧' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ 'ટાણા પાણત્તા' સ્થા-

અપને વિમાનોં કા અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ આદિ કરતા હુઆ,
 નાટક, ગીત તથા કુશલ વાદકોં દ્વારા વાદિત વીણા, તલ, તાલ,
 દ્રુટિત, મૃદંગ આદિ વાદ્યોં કી ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય ભોગોં કો ભોગતા
 હુઆ રહતા હૈ । મગર સનત્કુમાર કી અપેક્ષા જો વિશેષતા હૈ વહ
 યહ હૈ કિ બ્રહ્મ ઇન્દ્ર ચાર લાખ વિમાનોં કા, સાઠ હજાર સામાનિક
 દેવો કા તથા ચાર સાઠ હજાર અર્થાત્ દો લાખ ચાલીસ હજાર આત્મ-
 રક્ષક દેવોં કા તથા અન્ય બહુત-સે બ્રહ્મલોક નિવાસી દેવોં કા અધિ-
 પતિત્વ ઓર પાલન કરતા હૈ યાવત્ વિચરતા હૈ ।

અવ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત લાન્તક દેવોં કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂ-
 પણા કી જાતી હૈ—

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત

કરતા થંકા પોતાના વિમાનોનુ અધિપતિત્વ અગ્રેસરત્વ આદિ કરતા, નાટક,
 ગીત તથા કુશલ વાદકો દ્વારા વાદિત વીણા તલ, તાલ, દ્રુટિત, મૃદંગ આદિ
 વાદ્યોની ધ્વનિની સાથે દિવ્ય ભોગોને ભોગવતા રહે છે. પરન્તુ સનત્કુમારની
 અપેક્ષાએ જે વિશેષતા છે તે આ છે કે બ્રહ્મ, ઇન્દ્ર ચાર લાખ વિમાનોના,
 સાઠ હજાર સામાનિક દેવોના તથા ચાર સાઠ હજાર અર્થાત્ જે લાખ ચાલીસ
 હજાર આત્મરક્ષક દેવોના તથા અન્ય ઘણા બધા બ્રહ્મલોક નિવાસી દેવોનું
 અધિપતિત્વ અને પાલન કરે છે. યાવત્ વિચરે છે.

હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત લાન્તક દેવોના સ્થાન આદિની પ્રશ્નણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત લાન્તક
 દેવોના સ્થાન ક્યાં કહેલા છે ? અર્થાત્ હે ભગવન્ ? લાન્તક દેવ ક્યાં
 નિવાસ કરે છે ?

નાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ? તદેવ પ્રકા-
રાન્તરેણ પૃચ્છતિ-‘કઠિણં મંતે ! લંતગદેવા પરિવસંતિ’ હે ભદન્ત ! કુત્ર
સ્થલ-કસ્મિન્ પ્રદેશે, લાન્તરુદેવાઃ પરિવસન્તિ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-‘ગૌતમ!
હે ગૌતમ ! ‘વંમલોગસ્સ કપ્પસ્સ ઉપ્પિ’ બ્રહ્મલોકસ્ય કલ્પસ્ય ઉપરિ-ઊર્ધ્વ-
ભાગે ‘સપવિંસ સવહિદિસિ’ સપક્ષમ્-સમાનાઃ પક્ષાઃ-પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપાઃ
પાર્શ્વાઃ યસ્મિન્ દૂરોત્પતને તત્ સપક્ષમ્ સપ્રતિદિક્-સમાનાઃ પ્રતિદિશઃ-વિદિશો
યસ્મિન્દૂરોત્પતને તત્ સપ્રતિદિક્ ‘બહૂં જોયણાં’ બહૂનિ યોજનાનિ ‘જાવ’
યાવત્-બહૂનિ યોજનશતાનિ, બહૂનિ યોજસહસ્રાણિ, બહૂનિ યોજનશતસહસ્રાણિ,
બહુકાઃ યોજનકોટીઃ ‘બહુગાઓ જોયણકોડીકોડીઓ’ બહુકા યોજનકોટિ-
કોટીઃ ‘ઉડું દૂરં-ઉપ્પટ્તા’ ઊર્ધ્વમ્-ઉપરિભાગે, દરમ્ ઉત્પત્ય-ઉત્પતનં કૃત્વા
‘एत्थणं’ અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલે ‘લંતણ નામં કપ્પે-પણ્ણત્તે’ લાન્તકો નામ
કલ્પઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, સ લાન્તકકલ્પઃ કીદશ-ઇત્યાહ-‘પાર્ણ પડીણાયણ’ પ્રાચીન-
પ્રતિચીનાયતઃ-પૂર્વપશ્ચિમાયામઃ, ‘જહા વમ્મ બ્રહ્મલોણ’ યથા વમ્મલોકઃ પ્રતિપા-
દિતસ્તથા પ્રતિપત્તવ્યઃ, કિન્તુ ‘નવરં’ નવરમ્-બ્રહ્મલોકાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ ‘પણ્ણા-
સંવિમાણાવાસસહસ્સા’ પચ્ચાશદ્ વિમાનાવાસસહસ્રાણિ ‘ભવંતીતિ મક્કલાયં’
ભવન્તિ ઇત્યાખ્યાતં મયા મહાવીરેણ અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ ‘વહિસગા જહા-

લાન્તક દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે ગણ હૈં ? અર્થાત્ હે ભગવન્ ! લાન્તક
દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! બ્રહ્મલોક નામક કલ્પ કે
ઉપર સમાન દિશા રૂપ પાર્શ્વ મેં તથા સમાન વિદિશા મેં બહુત
યોજન, યાવત્ બહુત સૌ યોજન, બહુત હજાર યોજન, બહુત લાખ
યોજન, બહુત કરોડ યોજન, બહુત કોટિ-કોટિ યોજન ઉપર દૂર
જાકર લાન્તક નામક કલ્પ હૈં । વહ પૂર્વ-પશ્ચિમ મેં લમ્વા ઓર ઉત્તર
-દક્ષિણ મેં વિસ્તીર્ણ હૈં, ઇત્યાદિ વર્ગન બ્રહ્મલોક કલ્પ કે સમાન હી
સમજ્ઞ લેના ચાહિણ । ઇસમેં જો વિશેષતા હૈં વહ યહ કિ લાન્તક
કલ્પ મેં પચાસ હજાર વિમાન હૈં, ઇસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દે છે-હે ગૌતમ ! બ્રહ્મલોક નામના કલ્પના ઉપર
સમાન દિશા રૂપ પાર્શ્વમાં તથા સમાન વિદિશામાં ઘણા યોજન, યાવત્ ઘણા
સૌ યોજન, ઘણા હજાર યોજન, ઘણા લાખ યોજન, ઘણા કરોડ યોજન ઘણા
કરોડ કરોડ યોજન ઉપર દૂર જઈને લાન્તક નામક કલ્પ છે. તે પૂર્વ-પશ્ચિમમાં
લાંબો ઉત્તર દક્ષિણમાં વિસ્તીર્ણ છે. ઇત્યાદિ વર્ણન બ્રહ્મલોક કલ્પના સમાનજ
સમજ્ઞ લેવું જોઈએ. તેમાં જે વિશેષતા છે તે આ છે કે લાન્તક કલ્પમાં
પચાસ હજાર વિમાન છે. એમ મેં તથા અન્ય તીર્થકરોએ કહ્યું છે, એના

ईशानवर्डिसगा' लान्तक कल्पे अवतंसकाः यथा ईशानावतंसकाः पञ्चाशोकादयः प्रतिपादितास्तथा प्रतिपत्तव्याः किन्तु 'नवरं' नवरम्-ईशानादिकल्पापेक्षया-लान्तककल्पस्य विशेषस्तु 'मञ्जो इत्थ लंतगवर्डिसए' मध्ये-अशोकादिचतुरवतंस-कमध्ये इत्यर्थः, अत्र-लान्तककल्पे, लान्तकावतंसको बोध्यः, 'देवा तदेव जाव विहरंति' देवास्तथैव-ईशानादि वैमानिकवदेव यावद्-महर्दिकाः, महाश्रु-तिकाः, -महायशसः, महानुभागाः, महासौख्याः, हारविराजितवक्षसः कटक-त्रुटितस्तम्भितभुजाः, अङ्गदकुण्डलमृष्टगण्डस्तलकर्णपीठधारिणः, विचित्रहस्ता-भरणाः, विचित्रमाल्यानुलेपनाः, कल्याणकप्रवरवस्त्रपरिहिताः, कल्याणकप्रवर-माल्यानुलेपनधराः, आस्वरबोन्दयः, प्रलम्बवनमालाधराः दिव्येन वर्णगन्धादिना

कहा है। इसके अशोकावतंसक आदि पांच अवतंसक ईशान कल्प के समान समझ लेने चाहिए किन्तु इसमें विशेषता यह है कि यहां अशोकावतंसक आदि के मध्य में लान्तक नामक अवतंसक है। इसमें रहने वाले देवों का वर्णन ईशान देवों के समान है अर्थात् वे देव महर्दिक हैं, महाश्रुतिक हैं, महायशस्वी हैं, महाबल हैं, महानुभाग और महासुख से सम्पन्न हैं। उनके वक्षस्थल हार से सुशोभित रहते हैं। उनकी भुजाएं कटकों और त्रुटियों से स्तब्ध रहती हैं। वे अंगद, कुंडल और कर्णपीठ के धारक होते हैं। उनके हाथों में अद्भुत आभूषण होते हैं। वे विचित्र माला और अनुलेपन को धारण करनेवाले होते हैं। कल्याणकारी और अत्युत्तम वस्त्रों का परिधान करते हैं। कल्याणकारी और उत्तम माला तथा अनुलेपन के धारक होते हैं। उनका देह देदी-प्यमान होता है। वे लम्बी वनमाला धारण करते हैं। अपने दिव्य वर्ण

अशोकावतंसक आदि पांच अवतंसक ईशान कल्पना समान समझ लेना नोछे परन्तु तैमां विशेषता आ छे के अर्द्धि अशोकावतंसक आदिना मध्यमा लान्तक नामक अवतंसक छे. तैमां रहैवावाणा देवानुं वर्णुन ईशान देवानी समान छे अर्थात् ते देवा महर्दिक, महाश्रुतिक छे. महायशस्वी छे, महाबल छे. महानु भाग छे. महासुखशी संपन्न छे. तैमना वक्षस्थल हारशी सुशोभित रहै छे. तैमनी भुजाओ कटको अने त्रुटितोशी स्तब्ध रहै छे. तैयो अंगद, कुंडल, अने कर्णपीठना धारक होय छे तैमना हाथोमा अद्भुत आभूषण होय छे. तैयो विचित्रमाला अने अनुलेपनवाणा होय छे. कल्याणकारी अने अत्युत्त वस्त्रोनुं परिधान करे छे, कल्याणकारी अने उत्तम माला तथा अनुलेपनन धारक होय छे. तैमना देह देदीप्यमान होय छे. लोणी वनमाला धारण करे छे पोताना दिव्य वर्णु गंध आदिथी दशेदिशाओने उद्योतित अने प्रभासित करत

દશદિશ ઉદ્ઘોતયન્તઃ, પ્રભાસયન્તઃ, સ્વેષાં સ્વેષાં વિમાનાવાસાદીનામ્ આધિ-
પત્યં પૌરપત્યમ્ સ્વામિત્વમ્ ભર્તૃત્વમ્ મહત્તરકત્વમ્, આજ્ઞેશ્વરસેનાપત્યં કાર-
યન્તઃ પાલયન્તશ્ચ મહતાઽહતનાટચગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતધનમૃદંગપટુપ્ર-
વાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાના વિહરન્તિ-તિષ્ઠતિ ઇત્યાશયઃ,
લંતણ્ણ-દેવિંદે દેવરાયા પરિવસઈ' લાન્તકોઽન્ત્ર-લાન્તકકલ્પે, દેવેન્દ્રો દેવ-
રાજઃ પરિવસતિ, 'જહા સળંકુમારે' યથા સનત્કુમારે વૈમાનિકકલ્પે પ્રતિપા-
દિતસ્તથાલાન્તકકલ્પેઽપિ પ્રતિપાદનીયઃ, કિન્તુ 'નવરં' નવરમ્-તદ્દેક્ષયા
વિશેષસ્તુ 'પળ્ણાસાણ્ણ વિમાણાવાસસહસ્સાણં' પચ્ચાશતો વિમાનાવાસસહસ્સાણામ્
'પળ્ણાસાણ્ણ સામાણિયસાહ્સીણં' પચ્ચાશતઃ સામાનિકસાહ્સીણામ્ 'ચઉળ્લં ય
પળ્ણાસાણં આયરક્ખદેવસાહ્સીણં' ચત્તમ્મણામ્ પચ્ચાશતામ્ આત્મરક્ષકદેવસાહ-
સીણામ્ લક્ષદ્વયાત્મરક્ષકદેવાનામ્, 'અન્નેસિંચ વહ્ણં જાવ વિહરઈ' અન્યેષાશ્ચ

ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં કો ઉદ્યોતિતિ એવં પ્રભાસિત કરતે હુણ્ણ
અપને વિમાનોં કા અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ, સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ,
મહત્તરકત્વ, આજ્ઞા-ઈશ્વર સેનાપતિત્વ કરતે હુણ્ણ તથા ઉલ્લકા પાલન
કરતે હુણ્ણ, નાટક, સંગીત ઓર કુશલ વાદકોં દ્વારા વાદિત વીણા,
તલ, તાલ, ત્રુટિતિ એવં મૃદંગ આદિ દિવ્ય વાદ્યોં કી નિરન્તર હોને
વાલી મધુર ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય ભોગોં કો ભોગતે હુણ્ણ રહતે હૈં ।

લાન્તક કલ્પ મેં લાન્તક નામક દેવેન્દ્ર નિવાસ કરતા હૈં । ઉસકા
વર્ણન સનત્કુમાર ઇન્દ્ર કે સમાન સમજના ચાહિણ્ણ । વિશેષતા યહ
હૈં કિ લાન્તક ઇન્દ્ર પચાસ હજાર વિમાનોં કા, પચાસ હજાર સામા-
નિક દેવોં કા તથા દો લાક્ષ આત્મરક્ષક દેવોં કા અધિપતિત્વ કરતા
હૈં । ઇન્કે અતિરિક્ત બહુત-સે અન્ય લાન્તક કલ્પનિવાસી દેવોં કા
આધિપત્ય કરતા હુણ્ણ રહતા હૈં ।

છતા પોતાના વિમાનોનું અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ, ભર્તૃત્વ મહત્તરકત્વ આજ્ઞા-
ઈશ્વર સેનાપતિત્વ કરતા થકા તથા તેમનું પાલન કરતા રહિને નાટક, સંગીત
અને કુશલ વાદકો દ્વારા વાદિત વીણા તલ, તાલ, ત્રુટિતિ તેમજ મૃદંગ આદિ
દિવ્ય વાદ્યોના નિરન્તર થતા મધુર ધ્વનિની સાથે દિવ્ય ભોગોને ભોગવતા રહે છે.

લાન્તક કલ્પમાં લાન્તક નામક દેવેન્દ્ર દેવરાજ નિવાસ કરે છે તેમનું
વર્ણન સનત્કુમાર દેવેન્દ્રના સમાન સમજવું જોઈએ. વિશેષતા આ છે કે
લાન્તક ઇન્દ્ર પચાસ હજાર વિમાનોના, પચાસ હજાર સામાનિક દેવોના તથા
બે લાક્ષ આત્મરક્ષક દેવોના આધિપતિત્વ કરે છે. તદુપરાન્ત ઘણા અધા અન્ય
લાન્તક કલ્પ વાસી દેવોનું આધિપત્ય કરતા થકા રહે છે.

વહૂનામ્ યાવદ્-આત્મરક્ષકદેવાનામ્ :આધિપત્યં પૌરપત્યમ્ કુર્વન્ પાલયન્ વિહરતિ-તિષ્ઠતિ, અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકમહાશુક્રદેવાનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ-
'કહિ ણં મંતે ! મહાશુક્રાણં દેવાણં' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ-
કસ્મિન્ પ્રદેશે, મહાશુક્રાણાં દેવાનાં 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્
'ઠાણા પણ્ણત્તા' સ્થાનાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞાનાનિ-પ્રરૂપિતાનિ
સન્તિ ? તદેવ વિશદયિતું પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ-'કહિ ણં મંતે ! મહાશુક્રા
દેવા પરિવસંતિ ? હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ-કસ્મિન્ પ્રદેશે મહાશુક્રા દેવાઃ પરિ-
વસન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'લંતગસ્સ કપ્પસ્સ
ઉપ્પિં' લાન્તકસ્ય કલ્પસ્ય ઉપરિ-ઊર્ધ્વભાગે, 'સપર્વિણ સપર્વિદિસિં જાવ
ઉપ્પટ્ઠત્તા' સપક્કમ્-સમાનાઃ પક્ષાઃ-પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપાઃ પાર્શ્વાઃ યસ્મિન્
દૂરોત્પત્તને તત્ સપક્કમ્, સપ્રતિદિક્ક સમાનાઃ પ્રતિદિશઃ-વિદિશો યસ્મિન્ દૂરો-
ત્પત્તને તત્ સપ્રતિદિક્ક, તત્ યથા સ્યાત્તથા, યાવદ્ વહૂનિ યોજનાનિ વહૂનિ
યોજનશતાનિ, વહૂનિ યોજનસહસ્રાણિ, વહૂનિ યોજનશતસહસ્રાણિ, વહુકા
યોજનકોટીઃ, વહુકા યોજનકોટિકોટીઃ ઊર્ધ્વં દૂરમ્ ઉત્પત્ય-ઉદ્ગમ્ય, 'एत्थ णं'

અવ પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત મહાશુક્ર દેવાં કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂ-
પણા કી જાતી હૈ—

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત એવં અપ-
ર્યાપ્ત મહાશુક્ર દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે ગયે હૈ ? હસી પ્રશ્ન કો સ્પષ્ટ
કરને કે લિયે પુનઃ દોહરાતે હૈ—હે ભગવન્ ! મહાશુક્ર દેવ કહાં
નિવાસ કરતે હૈ ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ—હે ગૌતમ ! લાન્તક કલ્પ કે ડા. ૫.
સમાન દિશા મેં, સમાન વિદિશા મેં વહુત સૌ યોજન, વહુત હજાર
યોજન, વહુત લાખ યોજન, વહુત કરોડ યોજન, યહાં તક કિ વહુત
કોડાકોડી યોજન ડા. ૫. દૂર જાકર વહાં મહાશુક્ર નામક કલ્પ

હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મહાશુક્રદેવોના સ્થાન આદિની પ્રશ્નણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મહાશુક્ર
દેવોના સ્થાન ક્યાં કહેલા છે ? તે જ પ્રશ્નને સ્પષ્ટ કરવાને વાસ્તે ફરીથી હુક-
રાવે છે—હે ભગવન્ ! મહાશુક્રદેવ ક્યાં રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! લાન્તક કલ્પના ડા. ૫. ૨. સમા
દિશામા, સમાનવિદિશામા ઘણા યોજન, ઘણા સોયોજન, ઘણા હજાર યોજ
ઘણા લાખ યોજન, ઘણા કરોડ યોજન ત્યાં સુધી કે ઘણા કોડાકોડી યોજ
ડા. ૫. દૂર જઈને ત્યાં મહાશુક્ર નામક કલ્પ કહેલા છે. તે કલ્પ પૂર્વપશ્ચિમ

અત્ર ચલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલે, 'મહાશુક્રે નામં કપ્પે પણ્ણત્તે' મહાશુક્રો નામ કલ્પઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ સ કીદશ્ચ ઇત્યાહ-‘પાર્શ્વે પડીણાયણ’ પ્રાચીનપ્રતીચીનાયતઃ, પૂર્વપશ્ચિમાયામઃ, ‘ઉદીણદાહિણવિચ્છિન્ને’ ઉદીચીનદક્ષિણવિસ્તીર્ણઃ, ઉત્તરદક્ષિણવિસ્તારઃ, ‘જહા વંમલોણ’ યથા બ્રહ્મલોકઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા મહાશુક્રોઽપિ પ્રતિપાદનીયઃ, તથા ચ-પ્રતિપૂર્ણચન્દ્રમણ્ડલસંસ્થાનસંસ્થિતઃ અર્ચિર્માલા ભાસરાશિવર્ણાભઃ અસંખ્યેયા યોજનકોટીઃ અસંખ્યેયા યોજનકોટિકોટીઃ આયામવિષ્કમ્બેણ, અસંખ્યેયા યોજનકોટિકોટીઃ પરિક્ષેપેણ, સર્વરત્નમયઃ, અચ્છઃ, શ્લદ્ધણઃ મસ્ટુણઃ, ઘૃષ્ટઃ, મૃષ્ટઃ, નીરજાઃ, નિર્મલાઃ, નિષ્પક્કઃ, નિષ્કક્કટચ્છાયઃ, સપ્રભઃ સશ્રીકઃ, સોદ્ધોતઃ, પ્રાસાદીયઃ, દર્શનીયઃ, અભિરૂપઃ, પ્રતિરૂપશ્ચ વર્તત, ઇત્યાદિરીત્યા વક્તવ્યઃ, કિન્તુ ‘નવરં’ નવરમ્ બ્રહ્મલોકાપેક્ષયા વિશેષસ્ત્વત્ર ‘ચત્તાલીસવિમાનાવાસસહસ્રા ભવંતીતિ-મક્કલાયં’ ચત્વારિંશદ્ વિમાનાવાસસહસ્રાણિ ભવન્તિ ઇત્યાચ્યાતં મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ, ‘વર્હિસગા જહા-સોહમ્મ-

ગયા હૈ । વહ કલ્પ પૂર્વ-પશ્ચિમ મેં લમ્બા ઔર ઉત્તર-દક્ષિણ મેં વિસ્તીર્ણ હૈ । ઉસકા વર્ણન બ્રહ્મલોક જૈસા જાનના ચાહિય । અર્થાત્ વહ પ્રતિ-પૂર્ણ ચન્દ્રમંડલ કે આકાર કા હૈ, જ્યોતિયોં કે સમૂહ ઇવં તેજોરાશિ કે વર્ણ જૈસી આભા વાલા હૈ, ઉસકી લમ્બાઈ-ચૌડાઈ અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજન કી હૈ, ઉસકી પરિધિ ભી અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજન કી હૈ । વહ સર્વરત્નમય, સ્વચ્છ, ચિકના, કોમલ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક ઔર નિરાવરણ કાન્તિ વાલો હૈ । પ્રભાયુક્ત, શ્રીસમ્પન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાજનક, દર્શનીય, અભિરૂપ ઔર પ્રતિરૂપ હૈ । હાં, બ્રહ્મલોક કી અપેક્ષા ઇસમેં વિશેષતા યહ હૈ કિ ઇસ કલ્પ મેં ચાલીસ હજાર વિમાન હૈં, ઇસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને કહા હૈ । ઇસકે અવતંસક સૌધર્મ કલ્પ કે અવતંસકોં સરીખે હૈં,

લાળો અને ઉત્તર દક્ષિણમાં વિસ્તીર્ણ છે. તેનું વર્ણન બ્રહ્મલોક કલ્પ જેવું બાણુપું બેઠ્યો અર્થાત્ તે પ્રતિપૂર્ણ ચન્દ્રમંડલના આકારનું છે. જ્યોતિઓના સમૂહ તેમજ તેજો રાશિના વર્ણ જેવી આભાવાળા છે, તેમની લંબાઈ-પહોળાઈ અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજનની છે. તેની પરિધિ પણ અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજનની છે. તે બધા રત્નમય, સ્વચ્છ, ચિકણા, કોમલ ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજ નિર્મળ, નિષ્પંક અને નિરાવરણ કાન્તિવાળા છે. પ્રભાયુક્ત શ્રીસન્ન, પ્રકાશમય પ્રસન્નતા જનક, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે.

અહિં બ્રહ્મલોકની અપેક્ષાએ એમાં વિશેષતા એ છે કે આ કલ્પમાં ચાલીસ હજાર વિમાન છે. એમ મે તથા અન્ય તીર્થકરોએ કહ્યું છે કિન્તુ વિશેષતા આ છે કે અહિં અશોકવતંસક આદિના મધ્યમાં મહાશુક્રાવતંસક છે.

वडिसगा' महाशुकस्य अवतंसकाः यथा सौधर्मावतंसकाः पञ्च अशोकादयः
प्रतिपादितास्तथा प्रतिपत्तव्याः किन्तु 'नवरं' नवरम्-सौधर्माद्यपेक्षया विशेष-
पस्तु मञ्जु-इत्थ महाशुकवडिसए जाव विहरंति' मध्ये-अशोकादिचतुरवतंस-
कमध्ये इत्यर्थः, अत्र-महाशुककल्पे महाशुकावतंसको बोध्यः, यावत् ते
खलु पञ्चावतंसकाः सर्वरत्नमयाः अच्छाः श्लक्ष्णाः मष्टणाः, घृष्टाः, मृष्टाः,
नीरजसः, निर्मलाः, निष्पङ्काः, निष्कङ्कटच्छायाः, सप्रभाः, सश्रीकाः, सौद्-
घोताः, प्रासादीयाः, दर्शनीयाः, अभिरूपाः, प्रतिरूपाश्च वर्तन्ते, अत्र-खलु
महाशुकदेवानां पर्याप्तपर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिष्वपि स्वस्थनोप-
पातसमुद्घातलक्षणेपु लोकस्य असंख्येयभागे वक्तव्यम्, तत्र खलु बहवो महा-
शुकदेवाः परिवसन्ति, ते च महर्द्धिका महाद्युतिकाः, महायशसः, महाबलाः,
महानुभागाः, महासौख्याः हारविराजितवक्षसः, कटकत्रुटितस्तम्भितभुजाः,
अङ्गदकुण्डलमृष्टगण्डस्तलकर्णपीठधारिणः, विचित्रहस्ताभरणाः, विचित्रमाला-

किन्तु विशेषता यह है कि यहां अशोकावतंसक आदि के मध्य में
महाशुकावतंसक है। ये पांचों अवतंसक सर्वरत्नमय हैं, स्वच्छ
चिकने और कोमल हैं, घृष्ट, मृष्ट, नीरज, निर्मल, निष्पंक और
निरावरण कान्ति वाले हैं। प्रभायुक्त, श्रीसम्पन्न, प्रकाशमय, प्रस-
न्नताजनक, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप हैं। यहां पर्याप्त तथा
अपर्याप्त महाशुक देवों के स्वस्थान कहे गए हैं। ये स्थान तीनों अपे-
क्षाओं से अर्थात् स्वस्थान, उपपात और समुद्घात की अपेक्षा से
लोक के असंख्यातवें भाग में हैं। इन स्थानों में बहुत-से महाशुक
देव निवास करते हैं। वे देव महर्द्धिक हैं, महाद्युतिक हैं, महायशस्वी
हैं, महान् बल, महानुभाग और महासुख वाले हैं। उनके वक्षस्थल हार
से सुशोभित रहते हैं। उनकी भुजाएं कटकों और त्रुटितां से स्तब्ध

आ पांच आवतंसके सर्वरत्नमय छे, स्वच्छ, चिकना, कोमल छे. घृष्ट,
मृष्ट, नीरज, निर्मल, निष्पंक अने निरावरण कान्तिवाला छे. प्रभायुक्त,
श्रीसम्पन्न, प्रकाशमय, प्रसन्नता जनक दर्शनीय, अभिरूप अने प्रतिरूप छे.
अडि' पर्याप्त तथा अपर्याप्त महाशुक देवाना स्वस्थान कहेला छे. ते स्थानो
त्रेषु अपेक्षाओथी अर्थात् स्वस्थान उपपात अने समुद्घातनी अपेक्षाओ लोकना
असंख्यातमा भागमां छे. आ स्थानोमा धणा गधा महाशुक देव निवास करे
छे. ते देवो महर्द्धिक, महाद्युतिक, महायशस्वी, महाबल, महानुभाग, अने
महासुखवाला छे. तेमना वक्षस्थल हारथी सुशोभित रहे छे. तेमनी भुजाओ
कटके अने त्रुटितोथी स्तब्ध रहे छे. तेओ अंगद, कुंडल अने गंडस्थाने

મૌલયઃ, કલ્યાણકપ્રવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ, કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનાઃ, માસ્ત્ર-
વોન્દયઃ, પ્રહસ્ત્રવનમાલાધરા દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદીનાં દશદિશ-ઉદ્ઘોતયન્તઃ,
પ્રભાસયન્તઃ, તે સ્વલુ તત્ર-મહાશુક્રકલ્પે, સ્વેપાં સ્વેપાં વિમાનાવાસાદીનામ્
આધિપત્યાદિકમ્ કારયન્તઃ પાલયન્તો દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાના વિહ-
રન્તિ इत्याશયઃ, 'મહાશુક્રે' इत्થ દેવિંદે દેવરાયા જહા સર્ણકુમારે' મહાશુક્રઃ
અત્ર-મહાશુક્રકલ્પે, દેવેન્દ્રો દેવરાજો યથા સનત્કુમારઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા પ્રતિ-
પાદનીયઃ, કિન્તુ 'નવરં' નવરસ્-સનત્કુમારાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ 'ચત્તાલીસાણ
વિમાનાવાસસહસ્ત્રાણં' ચત્વારિંશતો વિમાનાવાસસહસ્ત્રાણામ્ 'ચત્તાલીસાણ સામા-
ણિયસાહસ્ત્રીણં' ચત્વારિંશતઃ સામાનિકસાહસ્ત્રીણામ્ 'ચઉર્ણં ય ચત્તાલીસાણં
રહતી હૈં । વે અંગદ, કુંડલ ઓર ગણ્ડસ્થલ કો મર્ષણ કરને વાલે કર્ણ-
પીઠ કે ધારક હોતે હૈં । હાથોં મેં વિચિત્ર આભૂષણ ધારણ કરતે હૈં ।
ઉનકા સુકુટ અદ્ભુત માલામય હોતા હૈં । વે કલ્યાણકારી એવં શ્રેષ્ઠ
વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરતે હૈં । કલ્યાણકારી ઓર શ્રેષ્ઠ માલા એવં અનુ-
લેપન કે ધારક હોતે હૈં । ઉનકા દેહ દેદીપ્યમાન હોતા હૈં । લમ્બી
વનમાલા કા ધારણ કરતે હૈં । અપને દિવ્ય વર્ણ ઓર ગંધ આદિ સે
દશોં દિશાઓં કો આલોકિત એવં પ્રભાસિત કરતે રહતે હૈં । વે મહા-
શુક્ર કલ્પ મેં અપને-અપને વિમાનોં આદિ કા આધિપત્ય કરાતે હુએ
ઓર ઉનકા પાલન કરતે હુએ, દિવ્ય ભોગ ભોગતે હુએ રહતે હૈં ।

મહાશુક્ર કલ્પ મેં મહાશુક્ર નામક દેવેન્દ્ર દેવરાજ હૈં । ઉસકા
વર્ણન સનત્કુમારેન્દ્ર કે સમાન સમજના ચાહિએ । કિન્તુ સનત્કુમાર
કો અપેક્ષા વિશેષતા યહ હૈં કિ યહ ચાલીસ હજાર વિમાનોં કા,
ચાલીસ હજાર સામાનિક દેવોં કા તથા એક લાખ સાઠ હજાર આત્મ-

મર્ષણ કરવાવાળા કર્ણપીઠના ધારક હોય છે. હાથમાં વિચિત્ર આભૂષણ ધારણ
કરે છે. તેમના મુગટ અદ્ભુત માલામય હોય છે. તેઓ કલ્યાણકારી તેમજ શ્રેષ્ઠ
વસ્ત્રોને પરિધાન કરતા રહે છે. કલ્યાણકારી અને શ્રેષ્ઠ માળા તેમજ અનુલેપનના
ધારક હોય છે. તેમના દેહદેદીપ્યમાન હોય છે. લાંબી વનમાળા ધારણ કરે છે.
પોતાના દિવ્ય વર્ણ અને ગંધ આદિથી દશેદિશાઓને આલોકિત તથા પ્રભાસિત
કરતા રહે છે. તેઓ મહાશુક્ર કલ્પમાં પોતપોતાના વિમાનો આદિનુ આધિપત્ય
કરતા છતાં અને તેમનું પાલન કરતા રહિને દિવ્ય ભોગ ભોગવતા રહે છે.

મહાશુક્ર કલ્પમાં મહાશુક્ર નામક દેવેન્દ્ર દેવરાજ છે. તેમનું વર્ણન
સનત્કુમારેન્દ્રના સમાન સમજવું જોઈએ પરંતુ સનત્કુમારની અપેક્ષાએ વિશે-
ષતા આ છે કે તે ચાલીસ હજાર વિમાનોના, ચાલીસ હજાર સામાનિક દેવોના

आयस्वदेनसाहस्रीणं' चत्तसृगाश्च चत्वारिंशताम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्
'जाव विहरइ' यावद्-चतुर्णांश्च लोकापालानाम् त्रयस्त्रिंशतस्त्रायस्त्रिंशकानाम्, सप्ता-
नाम् अनीकानाम्, सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम् आधिपत्यं पौरपत्यं कुर्वन्
पालयन् महताऽऽहतनाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितवनमृदङ्गपटुप्रवादितरवेण
दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति-तिष्ठति, अथ पर्याप्तापर्याप्तकसह-
स्रारदेवानां स्थानादिकं प्ररूपयितुमाह-'कहिं णं भंते ! सहस्रारदेवाणं'
हे भदन्त ! कुत्र खलु-कस्मिन् प्रदेशे, सहस्रारदेवानम् 'पज्जत्तापज्जत्ताणं'
पर्याप्तापर्याप्तानाम् 'ठाणा पणत्ता' स्थानानि-स्थित्यपेक्षया स्वस्थानानि,
प्रज्ञप्तानि-प्ररूपितानि सन्ति ? तदेव प्रकारान्तरेण विशदयितुमाह-'कहिं
भंते ! सहस्रारदेवा परिवसन्ति ?' हे भदन्त ! कुत्र खलु-कस्मिन् प्रदेशे
सहस्रारदेवाः परिवसन्ति ? भगवान् उत्तरयति-गोयमा !' हे गौतम ! 'महा-
सुकस्स कप्पस्स उप्पि' महाशुकस्य कल्पस्य, उपरि-ऊर्ध्वप्रदेशे 'सपक्खि

रक्षक देवों का अधिपतित्व करता है। यावत् शब्द से चार लोकपालों
का, तेतीस त्रायस्त्रिंश देवों का, सात अनीकों का, सात अनीका-
धिपतियों का, अधिपतित्व, अग्रेसरत्व, करता हुआ, नाटक, गीत
तथा वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि की निरन्तर होने वाली
मधुर ध्वनि के साथ दिव्य भोगों को भोगता रहता है।

अब पर्याप्त तथा अपर्याप्त सहस्रार देवों के स्थान की प्ररूपणा
की जाती है—

श्री गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! पर्याप्त और अप-
र्याप्त सहस्रार देवों के स्थान कहां कहे हैं ? अर्थात् हे भगवन् ! सह-
स्रार देव कहां निवास करते हैं ?

श्री भगवान् उत्तर देते हैं—हे गौतम ! महाशुक कल्प के उपर

तथा ओष्ठ लाण साठ हजार आत्मरक्षक देवाना अधिपतित्वने करे छे. यावत्
शब्दथी चार लोकपालाना, तेतीस त्रायस्त्रिंश देवाना, सात अनीकाना, सात
अनीकाधिपतियोनु अधिपतित्व, अग्रेसरत्व करता रहिने नाटक, गीत तथा वीणा
तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदिना निरन्तर थनारा मधुर ध्वनिनी साथे दिव्य
भोगाने भोगवता रहे छे.

हुवे पर्याप्त तथा अपर्याप्त सहस्रार देवाना स्थाननी प्ररूपणा कराय छे
श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे—भगवन् ! पर्याप्त अने अपर्याप्त सहस्रार
देवाना स्थान कहां कहां छे, अर्थात् सहस्रार देव कहां निवास करे छे.
श्री भगवान् उत्तर दे छे—हे गौतम ! महाशुक कल्पना उपर समान

સપટ્ટિદિસિં જાત્વ ઉપ્પદ્વિત્તા' સપક્ષમ્-સમાનાઃ પક્ષાઃ-પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપાઃ પાર્શ્વાઃ યસ્મિન્ દુરોત્પત્તને તત્ સપક્ષમ્, સપ્રતિદિક્-સમાના પ્રતિદિશઃ-વિદિશૌ યસ્મિન્ દુરોત્પત્તને તત્ સપ્રતિદિક્, તત્ યથાસ્યાત્તથા, યાવદ્-બહૂનિ યોજનકોટિકોટિરૂપાણિ ઝર્ધ્વસ્પૂ દૂરમ્-ઉત્પ્રેત્ય ઉદ્ગમ્ય 'એત્યળં' અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલે 'સહસ્રારે નામં કલ્પે પળ્લવે' સહસ્રારો નામ કલ્પઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, સ કીદૃશં ઇત્યાહ- 'પાર્ણપટ્ટીનાયણ' પ્રાચીનપ્રતીચીનાયતઃ પૂર્વપશ્ચિમાયામઃ, 'જહા વંમલોણ' યથા બ્રહ્મલોકઃ કલ્પઃ પ્રતિષ્ઠાદિતઃ તથા સહસ્રારકલ્પોઽપિ પ્રતિષ્ઠાદનીયઃ, તથા ચ દક્ષિણોત્તરવિસ્તીર્ણઃ, અસંખ્યેયા યોજનકોટીઃ આયામવિષ્કમ્ભેણ, અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટીઃ પરિક્ષેપેણ, સર્વરત્નમયઃ, અચ્છઃ

સમાન દિશા ઓર સમાન વિદિશા મેં યાવત્ બહુત કોડાકોડી યોજન દૂર જાકર વહાં સહસ્રાર નામક કલ્પ હૈ । વહ કલ્પ પૂર્વ ઓર પશ્ચિમ મેં લંબા તથા દક્ષિણ ઓર ઉત્તર મેં વિસ્તીર્ણ હૈ । ઇસ કલ્પ કી વક્તવ્યતા બ્રહ્મલોક કલ્પ કે સમાન સમજની યાહિયે । ઇસ પ્રકાર વહ લંબાઈ-ચૌડાઈ મેં અસંખ્ય કરોડ યોજન કા હૈ ઓર ઉસકા પરિક્ષેપ મી અસંખ્ય કરોડ યોજન કા હૈ । વહ સર્વરત્નમય, સ્વચ્છ, ચિકના, સ્તુ, નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક, નિરાવરણ કાન્તિ વાલા, પ્રભા-યુક્ત, શ્રીસમ્પન્ન, દર્શનીય, પ્રસન્નતાજનક, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈ । કિન્તુ પહેલે સે ઇસકી વિશેષતા યહ હૈ કિ ઇસમેં વિમાન છહ હજાર હૈ, એસા મૈને તથા અન્ય તીર્થકરોં ને મી કહા હૈ ।

ઇસ કલ્પ કે દેવોં કા વર્ણન બ્રહ્મલોક કલ્પ કે દેવોં કે સમાન હી સમજના યાહિયે, યાવત્ વે મહર્ષિક, મહાધૃતિક, મહાયશસ્વી, મહા-

દિશા અને સમાન વિદિશામા યાવત્ ઘણા કોડા કોડી યોજન દૂર જઈને ત્યાં સહસ્રાર નામનો કલ્પ છે તે કલ્પ પૂર્વપશ્ચિમમા લાંબો તથા દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં વિસ્તીર્ણ છે. એ કલ્પની વક્તવ્યતા બ્રહ્મલોક કલ્પના સમાન સમજવી જોઈએ. એ રીતે તે લાંબાઈ-પહોળાઈમાં અસંખ્ય કરોડ યોજનનો છે, અને તેનો પરિક્ષેપ પણ અસંખ્યાત કરોડ યોજનનો છે. તે સર્વરત્નમય, સ્વચ્છ, ચિકણો કોમળ, નીરજ, નિર્મળ, નિષ્પંક, નિરાવરણ કાન્તિવાળો, પ્રભાધુક્ત શ્રીસંપન્ન દર્શનીય, પ્રસન્નતાજનક, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. કિન્તુ પહેલાથી તેની વિશેષતા એ છે કે તેમાં વિમાન છ હજાર છે, એમ મેં તથા અન્ય તીર્થકરોં એ પણ કહ્યું છે.

આ કલ્પના દેવોંનું વર્ણન બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવોંના સમાનજ સમજવું જોઈએ, યાવત્ તેઓ મહર્ષિક, મહાધૃતિક, મહાયશસ્વી, મહાબલ, મહાનુભાવ

શ્લક્ષ્ણઃ, મસૃણઃ, નીરજાઃ, નિર્મલઃ, નિષ્પક્કઃ, નિષ્કઙ્કટચ્છાયાઃ, સપ્રભઃ, સોઘોતઃ, સશ્રીકઃ, અમિરૂપઃ, પ્રતિરૂપશ્ચ વર્તતે, इत्यादि पूर्वोक्तरीत्या वर्णनीयः, કિન્તુ 'નવર' નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષત્તુ 'છવિમાનાવાસસહસ્તા ભવંતીતિ-મક્ષણાય' પદવિમાનાવાસસહસ્રાણિ ભવન્તિ इत्याख्यातं सया महावीरेण अन्यैश्च तीर्थकृद्भिः, 'દેવા તહેવ જાન' દેવાસ્તથૈવ બ્રહ્મલોકદેવવદેવ યાવદ્-મહર્દ્રિકાઃ, મદાદ્યુતિકાઃ, મહાયશરાઃ, મદાવલ્યાઃ, મહાનુભાગાઃ, મહાસૌખ્યાઃ, હારવિરાજિ-તવક્ષસઃ, કટકત્રુટિતસ્તસ્મિન્નિમિત્તજુજાઃ, અન્નદકુણ્ડલપૃષ્ઠગ્ણ્ડસ્તલકર્ણપીઠધારિણઃ, વિચિત્રહરતાભરણાઃ, વિચિત્રમાલામૌલયઃ, કલ્યાણકમ્પવરવસ્ત્રપરિદ્રિતાઃ, અત્યુત્તમ-વસ્ત્રધારિણ इत्यर्थः, કલ્યાણકમ્પવરગાલ્યાનુલેપનાઃ, આસ્ત્રવોન્દયઃ, પ્રલમ્બ-વનમાલાધરાઃ, દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિગઃ ઉદ્ઘોતયન્તઃ, પ્રભાસયન્તઃ, સ્વેપાં સ્વેપાં વિમાનાવાસાદીનામ્ આધિપત્યં પૌરપત્યં સ્વામિત્વં ભર્તૃત્વમ્, મહત્તરકત્વમ્, આજેશ્વરસેનાપત્યમ્, કારયન્તઃ પાલયન્તો મહતાઽહતનાટયગી-

વલ, મહાનુભાગ ઓર મહાસુખવાનુ હૈં । उनका वक्षस्थल हार से सुशोभित रहता है । उनकी सुजाएं कटकों और त्रुटियों से स्तब्ध रहती हैं । वे अंगद, कुंडल और कर्णपीठ धारक होते हैं । हाथों में विचित्र आभूषण धारण करते हैं । उनका सुकुट अद्भुत मालामय होता है । कल्याणकारक श्रेष्ठ वस्त्रों का परिधान करते हैं । कल्याणकारी श्रेष्ठ माला और अनुलेपन के धारक होते हैं । उनका देह देदीप्यमान होता है । लक्ष्मी वनमाला धारण करते हैं । अपने दिव्य वर्ण गंध आदि से दशों दिशाओं को प्रकाशित एवं प्रभासित करते हुए, अपने-अपने विमानों का आधिपत्य, अग्रेसरत्व, स्वामित्व, भर्तृत्व, महत्तरकत्व एवं आज्ञा-ईश्वर सेनापतित्व कराते हुए, उनका पालन करते हुए, नाटक, गीत और कुशल बादकों द्वारा वादित वीणा,

અને મહાસુખવાનુ છે. તેમનું વક્ષસ્થળ હારથી સુશોભિત રહે છે. તેમની ખુબ્બો કટકો અને ત્રુટિઓથી સ્તબ્ધ રહે છે. તેઓ અંગદ, કુંડળ અને કર્ણ પીઠના ધારક હોય છે. હાથોમાં વિચિત્ર આભૂષણ ધારણ કરે છે. તેમના સુગટ અદ્ભુત માલામય હોય છે. કલ્યાણકારી શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોનું પરિધાન કરે છે. કલ્યાણકારી શ્રેષ્ઠમાલા અને અનુલેપનના ધારક હોય છે. તેમના દેહદેદીપ્યમાન હોય છે. લાંબી વનમાલા ધારણ કરે છે. પોતાના દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને પ્રકાશિત તેમજ પ્રભાસિત કરતા રહિને પોતપોતાના વિમાનોના આધિપત્ય, અગ્રેસરત્વ, સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ, મહત્તરકત્વ, તેમજ આજ્ઞા-ઈશ્વર સેનાપતિત્વ કરતા રહિને તેનું પાલન કરતા રહિને, નાટક ગીત અને કુશલ

તવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતઘનમૃદંગપટુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્
 શુદ્ધાનાઃ વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તિ, 'વાડિંસગા જહા ઈસાણસ્સ વાડિંસગા' સહસ્રારક-
 લ્પસ્ય અવતંસકાઃ, યથા ઈશાનસ્ય કલ્પસ્ય પચ્ચ અઙ્કાદયઃ અવતંસકાઃ પ્રતિપા-
 દિતાસ્તથા પ્રતિપત્તવ્યાઃ કિન્તુ 'નવરં' નવરમ્-ઈશાનકલ્પાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ
 'મજ્જે-ઈત્થ સહસ્રારવડિંસણ' મધ્યે અઙ્કાદિચતુરવતંસકમધ્યે, અત્ર સહસ્રા-
 રકલ્પે, સહસ્રારાવતંસકો બોધ્યઃ, યાવદ્ ઉપર્યુક્તસહસ્રારદેવાઃ, દિવ્યાન્ ભોગ-
 ભોગાન્ શુદ્ધાના વિહરન્તિ-આસતે इत्याशयः, 'સહસ્રારે इत्थ देविंदे देवराया
 परिवसइ' સહસ્રારોઽત્ર-સહસ્રારકલ્પે, દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ પરિવસતિ, 'જહા-
 સણંકુમારે' યથા સનત્કુમારઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા પ્રતિપાદનીયઃ, કિન્તુ-'નવરં'
 નવરમ્-ઈશાનાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ 'છળ્હં વિમાણાવાસસહસ્રાણં' પળ્ણાં વિમાના-
 વાસહસ્રાણામ્ 'તીસાણ સામાણિયસારસ્સીણં' ત્રિંશતઃ સામાનિકસાહસ્રી-
 ણામ્ 'ચઉળ્હય તીસાણ આયરક્કલ્લદેવસાહસ્રીણં' ચતસૃણાશ્ચ ત્રિંશતામ્ આત્મ-
 રક્ષકદેવસાહસ્રીણામ્ 'જાવ આહેવચ્ચં કારેમાણે વિહરइ' યાવત્-ચતુર્ણાં લોક-
 તલ, તાલ, ત્રુટિત, મૃદંગ આદિ વાદ્યોં કી મધુર ધ્વનિ કે સાથ દિવ્ય
 ભોગોં કો ભોગતે હુણ રહતે હૈં ।

સહસ્રાર કલ્પ કે અવતંસક ઈશાન કલ્પ કે અવતંસકોં જૈસે સમ-
 ઘ્ણને ચાહિણ, વિશેષતા યહ હૈ કિ સહસ્રાર કલ્પ મેં અંકાવતંસક
 આદિ ચાર અવતંસકોં કે મધ્ય મેં સહસ્રારાવતંસક હૈ । યાવત્ સહ-
 સ્રાર કલ્પ કે દેવ દિવ્ય ભોગ ભોગતે હુણ રહતે હૈં ।

સહસ્રાર કલ્પ મેં સહસ્રાર નામક દેવેન્દ્ર દેવરાજ નિવાસ કરતે
 હૈં । સનત્કુમારેન્દ્ર કે સદૃશ ઉસકા વર્ણન સમઙ્ગ લેના ચાહિણ, મગર
 વિશેષ યહ હૈ કિ સહસ્રારેન્દ્ર છહ હજાર વિમાનોં કા, તીસ હજાર
 સામાનિક દેવોં કા, એક લાખ વીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવોં કા અધિ-

વાદકો દ્વારા વાદિત વીણા, તલ, તાલ; ત્રુટિત, મૃદંગ આદિ વાદ્યોના મધુર
 ધ્વાનની સાથે દિવ્ય ભોગોને ભોગવતા રહે છે.

સહસ્રાર કલ્પના અવતંસક ઈશાન કલ્પના અવતંસકોં જેવા સમજવા
 બોધ્યે, વિશેષતા આ છે કે સહસ્રાર કલ્પમાં અંકાવતંસક આદિ ચાર અવ-
 તંસકોંના મધ્યમાં સહસ્રારાવતંસક છે. યાવત્ સહસ્રાર કલ્પના દેવ દિવ્ય
 ભોગ ભોગતા રહે છે.

સહસ્રાર કલ્પમાં સહસ્રાર નામના દેવેન્દ્ર દેવરાજ નિવાસ કરે છે. સન-
 ત્કુમારેન્દ્રના સરખું તેનું વર્ણન સમજી લેવું બોધ્યે, પરન્તુ વિશેષ આ છે કે
 સહસ્રારેન્દ્ર છ હજાર વિમાનોના, ત્રીસ હજાર સામાનિક દેવોના, એક લાખ
 વીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવોના અધિપતિ બનીને રહે છે. યાવત્ ચાર લોક

પાલાનામ્, સપ્તાનામ્ અનીકનામ્, સપ્તાનામ્ અનીકાધિપતીનામ્ આધિપત્યમ્
કુર્વન્ પાલયન્ મહતાઽહતનાટ્યગીતવાદિતતન્ત્રીતલતાલત્રુટિતઘનમૃદંગપટુપ્રવા-
દિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાનો વિહરતિ-તિષ્ઠતિ ઇત્યાશયઃ, અથ
પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનતપ્રાણતદેવાનાં સ્વસ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કહિ ણં મંતે !
આણયપાણયાણં દેવાણં’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્
પ્રદેશે, આનતપ્રાણતાનાં દેવાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ ‘ઠાણા
પણ્ણત્તા’ સ્થાનાનિ સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ?
તદેવ વિશદયિતું પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ-‘કહિણં મંતે ! આણયપાણયા દેવા પરિ-
વસંતિ ?’ હે ભદન્ત ! કુત્ર ચલુ-કસ્મિન્ પ્રદેશે, આનતપ્રાણતાઃ દેવાઃ પરિવ-
સન્તિ ? ભગવાન્ ઉત્તરયતિ ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સહસ્રારસ્સ કલ્પસ્સ’
સહસ્રારસ્યકલ્પસ્ય ‘ઉપ્પિ’ ઉપરિ-ઊર્ધ્વપ્રદેશે ‘સપ્પવિંસ સપહિદિસિં જાવ ઉપ્પ-
ઈત્તા’ સપક્ષમ્-સમાનાઃ પક્ષાઃ-પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપાઃ પાર્શ્વાઃ યસ્મિન્ દૂરો,
પતિ હોકર રહતા હૈ । યાવન્ ચાર લોકપાલોંં કા, સાત અનીકોંં કા,
સાત અનીકાધિપતિયોંં કા આધિપત્ય કરતા હુઆ, उनका पालन
करता हुआ, नाटक, संगीत एवं कुशल वादकों द्वारा वादित वीणा,
तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि वाद्यों की निरन्तर होने वाली मधुर
ध्वनि के साथ दिव्य भोगों को भोगता हुआ रहता है ।

अब आनत-प्राणत देवों के स्थान आदि की प्ररूपणा की जाती है-
श्री गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! पर्याप्त और अप-
र्याप्त आनत-प्राणत-देवों के स्थान कहां कहे हैं ? इस प्रश्न को स्पष्ट
करने के लिए दोहराते हैं-हे भगवन् ! आनत-प्राणत देव किस
जगह निवास करते हैं ?

श्री भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! सहस्रार कल्प के ऊपर

પાલોના, સાત અનીકોના, સાત અનીકાધિપતિયોના આધિપત્ય કરતા રહિને
તેમનું પાલન કરતા રહીને નાટક સંગીત તેમજ કુશલ વાદકો દ્વારા વાદિત
વીણા; તલ, તાલ, ત્રુટિત, મૃદંગ આદિ વાદ્યોના નિરંતર થતા મધુર ધ્વનિની
સાથે દિવ્ય ભોગોને ભોગવતા થકા રહે છે.

હવે આનત પ્રાણત દેવોના સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત આનત
પ્રાણત દેવોના સ્થાન ક્યાં કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નને સ્પષ્ટ કરવા માટે હું હરાવે
છે-ભગવાન ! આનત પ્રાણત દેવ કઈ જગ્યાએ નિવાસ કરે છે.

શ્રી ભગવાન ઉત્તર દે છે-હે ગૌતમ ! સહસ્રાર કલ્પ ઉપર સમાન દિશામાં

ત્પતને તત્ સપ્રતિદિક્ તત્ યથા સ્યાત્તથા, યાવદ્-વહૂનિ યોજનલક્ષાણિ, વહુકા યોજનકોટીઃ, વહુકા યોજનકોટિકોટીઃ ઊર્ધ્વમ્ દૂરમ્ ઉત્પત્ય-ઉદ્-ગમ્ય, 'એત્થ ણં' અત્ર खलु-उपर्युक्तस्थले 'आणयपाणयनामा' आनतप्राणतना-मानौ 'दुवे कप्पा पणत्ता' द्वौ कल्पौ प्रज्ञप्तौ, तौ कीदृशौ ? इत्याह-'पार्श्व पडीणाययौ' प्राचीनप्रतीचीनायतौ-पूर्वपश्चिमायामौ, 'उदीण दाहिणविच्छिन्ना' उदीचीनदक्षिणविस्तीर्णौ-उत्तरदक्षिणविस्तारौ 'अर्द्धचंद्रसंठाणसंठिया' अर्द्धचन्द्रसं-स्थानसंस्थितौ-'अच्चिमालीभासरासिप्पभा' अर्चिमालीभासराशिप्रभौ, अर्चिपां ज्योतिपां, मालावद् भासां राशिवत् प्रभा ययो स्तौ अर्चिमालीभासराशिप्रभौ, 'सेसं जहा साङ्कुमारेजाव पडिरूया' शेषं यथा सनत्कुमारकल्पो वर्णितस्तथा वर्णयितव्यौ, यावद्-सर्वरत्नमयौ अच्छौ श्लक्ष्णौ मसृणौ घृष्टौ मृष्टौ नीरजसौ निर्मलौ निष्पङ्गौ निष्कङ्कटच्छायौ सप्रभौ, सश्रीकौ, सोद्ध्योतौ, प्रासादीयौ, दर्शनीयौ, अभिरूपौ, प्रतिरूपौ वर्तते, 'तत्थ णं आणयपाणयदेवाणं' तत्र खलु-उपर्युक्तस्थले, आनतप्राणतदेवानाम् 'चत्तारि विमाणावाससया' चत्तारि विमा-

સમાન દિશા મેં ઓર સમાન વિદિશા મેં યાવત્ બહુત લાખ યોજન, બહુત કરોડ યોજન, બહુત કોડાકોડી યોજન દૂર ડપર જાકર આનત ઓર પ્રાણત નામ કે દો કલ્પ કહે ગણે હૈં । વે દોનોં કલ્પ પૂર્વ ઓર પશ્ચિમ મેં લમ્બે હૈં, ઉત્તર ઓર દક્ષિણ મેં વિસ્તીર્ણ હૈં, અર્ધચન્દ્ર કે આકાર કે હૈં, જ્યોતિયોં કે સમૂહ તથા તેજોરાશિ કે સમાન પ્રભા વાલે હૈં, ઇત્યાદિ વર્ગન સનત્કુમાર કલ્પ કે સમાન કહ લેના ચાહિયે । યાવત્ વે સર્વરત્નમય હૈં, સ્વચ્છ હૈં, ચિકને હૈં, મૃદુ હૈં, ઘૃષ્ટ ઓર મૃષ્ટ હૈં, નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક ઓર નિરાવરણ છાયા વાલે હૈં, પ્રભાયુક્ત, શ્રીસમ્પન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાજનક, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિ-રૂપ હૈં । इन कल्पों में आनत-प्राणत देवों के चार सौ विमान हैं । वे

અને સમાન વિદિશામાં યાવત્ ઘણા લાખ યોજન, ઘણા કરોડ યોજન, ઘણા કોડા કોડી યોજન દૂર જઈને આનત અને પ્રાણત નામના બે કલ્પ કહ્યા છે. તે બન્ને કલ્પ પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં લાખા છે. ઉત્તર અને દક્ષિણમાં વિસ્તીર્ણ છે. અર્ધ ચન્દ્રના આકારના છે, જ્યોતિષોના સમૂહ તથા તેને રાશિના સમાન પ્રભાવાળા છે, ઇત્યાદિ વર્ણન સનત્કુમાર કલ્પની સમાન કહી લેવું જોઈએ. યાવત્ તેઓ બધા રત્નમય છે, સ્વચ્છ, છે. ચિકણા છે, મૃદુ છે. ઘૃષ્ટ અને મૃષ્ટ છે, નીરજ, નિર્મળ નિષ્પંક અને નિરાવરણ છાયા વાળા છે. પ્રભાયુક્ત શ્રી સંપન્ન પ્રકાશમય, પ્રસન્નતા જનક, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આ કલ્પોમાં આનત પ્રાણત દેવોના ચારસો વિમાન છે. તે વિમાનો સર્વ-

નાવાસશતાનિ 'ભવંતીતિસદસાયં' યવન્તિ इत्याख्यातम् 'जाव पडिख्वा' यावत्-
-तानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि, श्लक्ष्णानि, मसृणानि, घृष्टानि मृष्टानि नीर-
जांसि, निर्मलानि, निष्पङ्कानि, निष्कङ्कटच्छायानि, सप्रभाणि सश्रीकाणि,
सोद्द्योतानि प्रासादीयानि, दर्शनीयानि अभिरूपाणि, प्रतिरूपाणि सन्ति,
'वडिसगा जहा सोहम्मे कप्पे' अनतप्राणतकल्पयो रवतंसकाः, यथा सौधर्मे-
कल्पे अशोकादयः पञ्चावतंसकाः प्रतिपादितास्तथा प्रतिपादनीयाः 'नवरं'
नवरम्-सौधर्मापेक्षया विशेषस्तु-'गज्जे इत्थ पाणयवडिसए' मध्ये-अशोकादि
चतुरवतंसकमध्ये, अत्र-आनतप्राणतकल्पयोः, प्राणतावतंसको बोध्यः 'ते णं
वडिसगा' ते खलु अशोकादयः पञ्च अवतंसकाः 'सव्वरयणामया' सर्वरत्नमयः
'अच्छा' अच्छाः 'जाव' यावत्-श्लक्ष्णाः, मसृणाः, घृष्टाः, मृष्टाः, नीरजाः,
निर्मलाः, निष्पङ्काः 'निष्कङ्कटच्छायाः, सप्रभाः, सश्रीकाः, सोद्द्योताः,
प्रासादीयाः, दर्शनीयाः, अभिरूपाः, प्रतिरूपाः सन्ति 'एत्थ णं आणयपाणय
देवाणं' अत्र खलु उपर्युक्तस्थले, आनतप्राणतदेवानाम् 'पज्जत्तापज्जत्ताणं'

विमान सर्वरत्नमय, स्वच्छ, चिकने, कोमल, घृष्ट, मृष्ट, नीरज,
निर्मल निष्पंक और निरावरण कान्ति वाले हैं । प्रभायुक्त, श्रीसम्पन्न,
प्रकाशमय, प्रसन्नताजनक, दर्शनीय, अभिरूप प्रतिरूप, हैं । आनत-
प्राणत कल्पों में जो अवतंसक हैं वे सौधर्मकल्प के समान हैं, अगर
विशेषता यह है कि यहां अशोकावतंसक आदि चार अवतंसकों के
मध्य में प्राणतावतंसक है । ये पाँचों अवतंसक सर्वरत्नमय हैं, स्वच्छ
हैं, यावत् चिकने, कोमल, घृष्ट, मृष्ट, नीरज, निर्मल, निष्पंक, निरा-
वरण कान्ति वाले. प्रभायुक्त, श्रीसम्पन्न, प्रकाशमय, प्रसन्नता-
जनक, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप हैं । यहाँ पर्याप्त और अप-
र्याप्त आनत-प्राणत देवों के स्वस्थान निरूपण किए गए हैं । वे स्थान

રત્નમય, સ્વચ્છ, ચિકણા, કોમલ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજ, નિર્મળ, નિષ્પક, અને
નિરાવરણ કાન્તિવાળા છે. પ્રભાયુક્ત, શ્રીસંપન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાજનક,
દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આનત-પ્રાણત કલ્પોમા જે અવતસક છે
તે સૌધર્મકલ્પના સમાન છે, પરન્તુ વિશેષતા આ છે કે અહીં અશોકાવતસક
આદિ ચાર અવતસકોના મધ્યમા પ્રાણતાવતસક છે. આ પાંચે અવતસક
સર્વરત્નમય છે, સ્વચ્છ છે, યાવત્ ચિકણા, કોમલ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ, નીરજ,
નિર્મળ, નિષ્પક, નિરાવરણ કાન્તિવાળા, પ્રભાયુક્ત, શ્રીસંપન્ન, પ્રકાશમય,
પ્રસન્નતા જનક, દર્શનીય અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. અહિં પર્યાપ્ત અને અપ-
ર્યાપ્ત આનત પ્રાણત દેવોના સ્વસ્થાન નિરૂપણ કરેલા છે. તે સ્થાનો, ઉપપાત

પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ 'ઠાણા પળ્લતા' સ્થાનાનિ-સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞાનાનિ-પ્રરૂપિ-
તાનિ સન્તિ, 'તિસુ વિ લોગસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે' ત્રિપ્લવિ સ્વસ્થાનોપપાતસમુ-
દ્ધાતલક્ષણેષુ ત્રિપ્લવિ સ્થાનેષુ વિષયે લોકસ્ય અસંખ્યેયમાગે-અસંખ્યેયતમે
માગે વક્તવ્યમ્, 'તત્થ ણં બહવે આણયપાણય દેવા પરિવસંતિ' તત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્ત-
સ્થલે, બહવઃ આનતપ્રાણતદેવાઃ પરિવસન્તિ 'મહિદ્ધિયા જાવ પમાસેમાણા'
મહર્ધિકાઃ યાવત્-મહાદ્યુતિકાઃ, મહાયશસઃ, મહાવલાઃ, મહાનુભાગાઃ, મહા-
સૌખ્યાઃ, હારવિરાજિતવક્ષસઃ, કટકત્રુટિતસ્તમ્ભિતશુજાઃ, અદ્ગદકુણ્ડલમૃષ્ટ-
ગણ્ડસ્તલકર્ણપીઠધારિણઃ વિચિત્રહસ્તાભરણાઃ, વિચિત્રમાલામૌલયઃ, કલ્યાણક-
પ્રવરવસ્ત્રપરિહિતઃ, કલ્યાણકમાલ્યાનુલેપનાઃ, માસ્વરવોન્દયઃ, પ્રલમ્બવનમાલા-
ધરાઃ, દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશ ઉદ્ધોતયન્તઃ, પ્રમાસયન્તઃ, 'તે ણં
તત્થ' તે સ્થલ આનતપ્રાણત દેવાઃ, તત્ર-ઉપર્યુક્તસ્થલે, 'સાણં સાણં વિમાણા-
વાસસયાણં' સ્વેપાં સ્વેપાં વિમાનાવાસશતાનામ્, 'જાવ વિહરંતિ' સ્વેપાં સ્વેપાં

સ્વસ્થાન, ઉપપાત ઓર સમુદ્ધાત, ત્રીનોં અપેક્ષાઓં સે લોક કે
અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં હૈં । વહાં બહુત-સે આનત એવં પ્રાણત
દેવ નિવાસ કરતે હૈં । વે મહર્ધિક હૈં યાવત્ પ્રમાસિત કરતે હૈં, અર્થાત્
મહાદ્યુતિક હૈં, મહાયશસ્વી હૈં, મહાવલ હૈં, મહાનુભાગ હૈં, મહાસુખ-
સમ્પન્ન હૈં । ઉનકા વક્ષસ્થલ હાર સે સુશોભિત રહતાં હૈં । ઉનકી
શુજાણં કટકોં ઓર ત્રુટિતોં સે સ્તમ્ભ રહતી હૈં । વે અંગદ, કુંડલ એવં
કર્ણપીઠ કે ધારક હોતે હૈં । હાથોં મેં વિચિત્ર આભૂષણ પહનતે હૈં ।
-ઉનકા મુકુટ અદ્ભુત માલામય હોતા હૈં । વે કલ્યાણકારી અત્યુત્તમ
-વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરતે હૈં । કલ્યાણકારી ઉત્તમ માલા ઓર અનુલે-
પન કે ધારક હોતે હૈં । અપને દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિ સે દશોં દિશાઓં
કો પ્રકાશિત ઓર પ્રમાસિત કરતે રહતે હૈં ।

અને સમુદ્ધાત તેમજ સ્વસ્થાન ત્રણે અપેક્ષાથી લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં
છે. ત્યાં ઘણા ઘણા આનત-તેમજ પ્રાણત દેવ નિવાસ કરે છે. તેઓ મહર્ધિક
છે યાવત્ પ્રમાસિત કરે છે. અર્થાત મહાદ્યુતિક છે. મહાયશસ્વી છે. મહાખળ
છે. મહાનુભાગ છે, મહાસુખ સંપન્ન છે; તેમના વક્ષસ્થળ હારથી સુશોભિત રહે
છે, તેમની બુજાઓ કટકો અને ત્રુટિતોથી સ્તમ્ભ રહે છે. તેઓ અંગદ, કુંડલ
તેમજ કર્ણપીઠના ધારક હોય છે. હાથોમાં વિચિત્ર આભૂષણ પહેરે છે, તેમના
મુકુટ અદ્ભુત માલામય હોય છે. તેઓ કલ્યાણકારી અત્યુત્તમ વસ્ત્રોનું પરિધાન
કરે છે. કલ્યાણકારી ઉત્તમમાળા અને અનુલેપના ધારક હોય છે. પોતાના
દિવ્ય વર્ણ ગંધ આદિથી દશેદિશાઓને પ્રકાશિત અને પ્રમાસિત કરતા રહે છે.

सामानिकसहस्राणाम्, स्वासां स्वासाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, स्वेपां स्वेपां लोकपालानाम्, स्वेपां स्वेपाम् अनीकानाम्, स्वेपां स्वेपाम् अनीकाधिपतीनाम् आधिपत्यम् पौरपत्यम्, स्वामित्वम्, भर्तृत्वम्, महत्तरकत्वम् आङ्गेश्वरसेनापत्यम् कारयन्तः पालयन्तो महताऽहतनाट्यगीतवादिततन्त्रीतलतालत्रुटितघनमृदङ्ग-पटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानाः विहरन्ति-तिष्ठन्ति, 'पाणए इत्थ देविंदे देवराया' प्राणतः अत्र-आनतप्राणतकल्पयोः, देवेन्द्रो देवराजः 'परिवसइ' परिवसति, 'जहा सणकुमारे' यथा सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजः प्रतिपादितस्तथा प्रतिपादनीयः, किन्तु 'नवरं' नवरम्-सनत्कुमारापेक्षया विशेषस्तु 'चउण्हं विमाणावाससयाणं' चतुर्णां विमानावासशतानाम् 'वीसाए सामाणिय-साहस्सीणं' विशतेः सामानिकसाहस्रीणाम् 'असीईए आयरक्खदेवसाहस्सीणं' अशीतेः आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम् 'अन्नेसिं च वहूणं जाव विहरइ' अन्येषां च वहूणाम् यावद्-आनतप्राणतदेवानाम् आधिपत्यं पौरपत्यम् कुर्वन् पालयन् महताऽहतनाट्यगीतवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति-तिष्ठति, अथ पर्याप्तपर्याप्तकारणाच्युतदेवानां स्थानादिकं प्ररूपयितुमाह-'कहि

इन आनत और प्राणत कल्पों में प्राणत नामक देवेन्द्र देवराज है। उसका वर्णन सनत्कुमारेन्द्र के समान समझना चाहिए, किन्तु विशेषता यह है कि प्राणतेन्द्र चार सौ विमानों का, बीस हजार सामानिक देवों का, अस्सी हजार आत्मरक्षक देवों का तथा अन्य बहुत-से आनत-प्राणत कल्पों के देवों का अधिपतिव, अप्रेसरत्व करता हुआ, उनका पालन करता हुआ नाटक, संगीत, और कुशल वादकों द्वारा वादित वीणा, तल, ताल, त्रुटित, मृदंग आदि वाद्यों की निरन्तर होने वाली ध्वनि के साथ दिव्य भोग्य भोगों को भोगतारहता है।

अब पर्याप्त-अपर्याप्त आरण-अच्युत देवों के स्थानादि की प्ररूपणा की जाती है-

आ आनत अने प्राणुत कल्पोमां प्राणुत नामना देवेन्द्र देवराज छे. तेमनुं वरुण सनत्कुमारेन्द्रना समान समज्जुं लेछ्छे, परन्तु विशेषता आ छे के प्राणुतेन्द्र आरसे विमानेना बीस हजार सामानिक देवेना अंसी हजार आत्मरक्षक देवेना तथा अन्य धण्डा अथा आनत प्राणुत कल्पेना देवेनुं अधि पतित्व, अप्रेसरत्व, करता थका पालन करता करता नाटक, संगीत, अने कुशल वादके द्वारा वादित वीणा तल, ताल, त्रुटित मृदंग आदि वाद्येना निरन्तर थनारा ध्वनिनी साथे दिव्य भोग्यभोगेने भोगवता रहे छे.

हुवे पर्याप्त-अपर्याप्त आरण-अच्युत देवेना स्थानादिनी प्ररूपणा कराय छे

ળં મંતે ! આરણાચ્ચુયાળં દેવાળં પજ્જત્તાપજ્જત્તાળં' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કુત્ર સ્થલ-કસ્મિન્ સ્થલે આરણાચ્ચુતાનાસુ દેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ 'ઠાણા પળ્ણત્તા' સ્થાનાનિ-સ્થિત્યયેક્ષયા સ્વરથાનાનિ પ્રજ્જસાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? તદેવ વિશદયિતું પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ-'કઠિ ળં મંતે ! આરણાચ્ચુયા દેવા પરિવસંતિ' હે મદન્ત ! કુત્ર સ્થલ-કસ્મિન્ સ્થલે, આરણાચ્ચુતા દેવાઃ પરિવસન્તિ ? મગવાન્ ઉત્તરયતિ-'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'આણયપાણયાળં કપ્પાળં ઉપ્પિ' આનત-પ્રાણતયોઃ કલ્પયોરુપરિ ઝર્ધ્વભાગે, 'સપદિસ્ર સપદિદિસિં' સપક્કમ્-સમાનાઃ પક્ષાઃ-પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપાઃ પાર્શ્વાઃ યસ્મિન્ દુરોત્પત્તને તત્ સપક્કમ્, સપ્રતિદિક્ક-સમાનાઃ પ્રતિદિશાઃ-વિદિગો યસ્મિન્ દુરોત્પત્તને તત્ સપ્રતિદિક્ક, તથથા સ્યાસ્થથા વહૂનિ યોજનલક્ષાણિ વહુક્કા યોજનકોટિકોટીઃ ઝર્ધ્વમ્ દુરમુત્પત્ત્ય-ઉદ્ગમ્ય, 'एत्थ णं आरणच्चुया नामं दुवे कप्पा पणत्ता' અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલે, આરણાચ્ચુતૌ નામ ડૌ કલ્પૌ પ્રજ્ઞતૌ, તૌ કીદગૌ ઇત્યાદ-

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવન્ ! પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત આરણ-અચ્યુત દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે હૈં ? અર્થાત્ હે મગવન્ ! આરણ-અચ્યુત દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! આનત-પ્રાણત નામક કલ્પોં કે ડપર સમાન દિશા મેં ઓર સમાન વિદિશા મેં વહુત લાઘ યોજન, વહુત કરોડ યોજન, યહાં તક કિ વહુત કોડાકોડી યોજન ડપર જાકર આરણ ઓર અચ્યુત નામક દો કલ્પ કહે ગઈ હૈં । વે કલ્પ પૂર્વ-પશ્ચિમ મેં લમ્બે હૈં, ઉત્તર દક્ષિણ મેં વિસ્તૃત (ચૌડે) હૈં, અર્ધચન્દ્ર કે આકાર કે હૈં, જ્યોતિયોં કે સમૂહ ઇવં તેજોરાશિ કે સમાન આભા વાલે હૈં । ડનકી લમ્બાઈ ઓર ચૌડાઈ અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજન

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન પૂછે છે-મગવન્ ! પર્યાપ્ત ઁને અપર્યાપ્ત આરણુ અચ્યુત દેવોના સ્થાન કયા કહ્યા છે ? અર્થાત્ હે મગવન્ ! આરણુ અચ્યુત દેવ કયાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી મગવાન ઉત્તર દે છે-હે ગૌતમ ! આનત પ્રાણુત નામના કલ્પોના ડપર સમાન દિશામાં ઁને સમાન વિદિશામાં ઘણા લાળ યોજન, ઘણા કરોડ યોજન, ત્યા સુધી કે ઘણાકોડાકોડી યોજન ડપર દૂર જધને આરણુ ઁને અચ્યુત નામક યે કલ્પ કહેલા છે ને કલ્પ પૂર્વપશ્ચિમમા લાળા છે, ઉત્તર દક્ષિણમાં વિસ્તૃત છે. અર્ધ ચન્દ્રના આકારના છે. જ્યોતિઓના સમૂહ તેમજ તેજો રાશિના સમાન આભાવાળા છે. તેમની લાંબાઈ ઁને પહોળાઈ અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજનની છે, ઁને પરિધિપણુ અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજનની છે, તે કલ્પ

‘પાર્ણપટ્ટીનાયયા’ પ્રાચીનપ્રતીચીનાયતૌ-પૂર્વપશ્ચિમાયામૌ, ‘ઉદીણ દાહિણ-
વિચ્છિન્ના’ ઉદીચીન દક્ષિણવિસ્તીર્ણૌ, ઉત્તરદક્ષિણવિસ્તારૌ ‘અદ્ધચંદસંઠાણ-
સંઠિયા’ અદ્ધચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતૌ, ‘અચ્ચિમાલી ભાસરાસિવળ્લાભા’ અર્ચિ-
ર્માલાભાસરાશિવર્ણાભૌ-અર્ચિપાં જ્યોતિપાં માલાવત્, ભાસાં રાશિવચ્ચ વર્ણાભા-વર્ણ-
કાન્તિર્યયોસ્તૌ અર્ચિર્માલા ભાસરાશિવર્ણાભૌ. ‘અસંખિજ્ઞાઓ જોયળકોડા-
કોડીઓ’ અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટિકોટયઃ ‘આયામવિઘ્નંભેળ’ આયામવિઘ્નમ્ભેળ
-દૈર્ઘ્યવિસ્તારેણ, ‘અસંખિજ્ઞાઓ જોયળકોડાકોડીઓ’ અસંખ્યેયાઃ યોજન-
કોટિકોટયઃ ‘પરિઘ્નંભેળ’ પરિક્ષેપેણ પરિધિના, ‘સવ્વરયણામયા’ સર્વરત્નમયૌ
-સર્વાત્મના કાત્સ્ન્યેન રત્નમયૌ ‘અચ્છા’ અચ્છૌ-સ્વચ્છૌ ‘સળ્હા’ શ્લક્ષ્ણૌ, ‘લળ્હા’
મસ્ર્ણૌ, ‘વટ્ટા’ વૃષ્ટૌ, શાળયા સુવર્ણાદિવત્ વૃષ્ટૌ ઇવ. ‘મટ્ટા’ મૃષ્ટૌ-મૃષ્ટીકૃતૌ,
‘નીરયા’ નીરજસૌ-રત્નોરહિત્વેન ઉજ્જલૌ, ‘નિસ્મલા’ નિર્મલૌ ‘નિષ્પંકા’ નિષ્પંક્તૌ
કર્દમરહિતૌ ‘નિઘ્નકંકડચ્છાયા’ નિષ્કંકટચ્છાયૌ-નિષ્કંકટત્વેન કવચરાહિ-
ત્યેન છાયયા કાન્ત્યા વિશિષ્ટૌ ‘સપ્પમા’ સપ્રભૌ-પ્રભાવિશિષ્ટૌ, ‘સસિસરિયા’
સશ્રીકૌ-શ્રિયા પરમશોભયા સહિતૌ સશ્રીકૌ, ‘સોદ્ધોયા’ સોદ્ધૌ, ઉદ્ધૌતેન
પ્રકાશેન સહિતૌ સોદ્ધૌ, ‘પાસાઈયા’ પ્રાસાદીયૌ-પ્રસાદાય પ્રસત્તયે હિતૌ
પરમાનન્દજનકૌ ‘દરિસણિજ્ઞા’ દર્શનીયૌ-દર્શનયોગ્યૌ ‘અભિરુવા’ અભિરૂપૌ,
‘પહિરુવા’ પ્રતિરૂપૌ સ્તઃ, ‘એત્થ ણં’ અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલે ‘આરણચ્ચુયાણં’
આરણાચ્ચુતાનામ્ ‘દેવાણં’ દેવાનામ્ ‘તિન્નિ વિમાણાવાસસયા’ ત્રીણિ વિમાના-
વાસશતાનિ ‘ભવંતીતિ મદ્દલાયં’ ભવન્તિ ઇત્યાख्याતં મહાવીરેણ મયા, અન્યૈશ્ચ
તીર્થકૃદ્ભિઃ, ‘તે ણં વિમાણા’ તાનિ સ્થલ વિમાનાનિ ‘સવ્વરયણામયા’ સર્વરત્ન-

કી હૈં ઓર પરિધિ ધી અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજન કી હૈં । વે કલ્પ
સર્વરત્નમય હૈં, સ્વચ્છ હૈં, ચિકને હૈં, મૃદુ હૈં, ઘૃષ્ટ હૈં, મૃષ્ટ હૈં, નીરજ,
નિર્મલ, નિષ્પંક ઓર નિરાવરણ કાન્તિ વાલે હૈં, પ્રભાચુક્ત. શ્રીસમ્પન્ન,
પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાપ્રદ, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈં । ઇન
કલ્પોં મેં આરણ-અચ્યુત દેવોં કે ત્રીન સૌ વિમાન હૈં, એસા મૈંને તથા
અન્ય તીર્થકરોં ને કહા હૈં ।

વે વિમાન સર્વરત્નમય હૈં, સ્વચ્છ હૈં, ચિકને હૈં, કોમલ હૈં, ઘૃષ્ટ

સર્વ રત્નમય છે, સ્વચ્છ છે, ચિકણું છે, મૃદુ છે, ઘૃષ્ટ છે, મૃષ્ટ છે, નીરજ
છે, નિર્મળ, નિષ્પંક અને નિરાવરણ કાન્તિવાળા છે, પ્રભાચુક્ત, શ્રીસંપન્ન,
પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાપ્રદ, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આ કલ્પોમાં
આરણ અચ્યુત દેવાના ત્રણસો વિમાન છે, એમ મેં તથા અન્ય તીર્થકરોએ કહ્યું છે.

તે વિમાનો સર્વરત્નમય છે, સ્વચ્છ છે, ચિકણું છે, કોમલ છે, ઘૃષ્ટ

મયાનિ-સર્વાત્મના કાત્સ્ન્યેન રત્નમયાનિ 'અચ્છા' અચ્છાનિ-સ્વચ્છાનિ 'સપ્પહા' શ્લક્ષણાનિ, 'લપ્પહા' મસૂણાનિ 'ઘટ્ટા' ઘટ્ટાનિ 'મટ્ટા' મટ્ટાનિ 'નીરયા' નીર-
જાસિ, રજોરહિતાનિ 'નિમ્પલા' નિર્મલાનિ 'નિપ્પંકા' નિપ્પઙ્કાનિ, 'નિવ્વકંક-
ટચ્છાયા' નિપ્પકઙ્કટચ્છાયાનિ, નિપ્પકઙ્કટા-કવચરહિતા, છાયા-કાન્તિરેષાં
તાનિ તથાવિધાનિ, 'સપ્પમા' સપ્રમાણિ-પ્રમયા કાન્ત્યા સહિતાનિ સપ્રમાણિ,
'સહ્સિરયા' સશ્રીકાણિ, શ્રિયા પરમશોભયા સહિતાનિ સશ્રીકાણિ, 'સઉજ્જોયા'
સોદ્ધોતાનિ, ઉદ્ધોતેન પ્રકાશેન સહિતાનિ, સોદ્ધોતાનિ 'પાસાઈયા' પ્રાસા-
દીયાનિ-પ્રસાદાય પ્રસત્તયે પરમાનન્દાય દિતાનિ યોગ્યાનિ વા પ્રાસાદીયાનિ,
'દરિસણિજ્ઞા' દર્શનીયાનિ-દર્શનયોગ્યાનિ 'અભિરૂપા' અભિરૂપાણિ, 'પડિરૂપા'
પ્રતિરૂપાણિ સન્તિ, 'તેસિ ણં વિમાણાણં કપ્પાણં' તેષાં વિમાનાનાં કલ્પાનામ્
'બહુમજ્ઞદેસમાણ' બહુમધ્યદેશભાગે-અત્યન્તમધ્યપ્રદેશે 'પંચ વડિસયા પળ્લત્તા'
પચ્ચાવતંસકાઃ પ્રજ્ઞસાઃ, 'તં જહા' તંઘથા 'અંકવડિસણ' અઙ્કાવતંસકઃ 'ફલિંદ-
વડિસણ' સ્ફટિકાવતંસકઃ 'રયણવડિસણ' રત્નાવતંસકઃ 'જાયરૂવવડિસણ' જાત-
રૂપાવતંસકઃ 'મજ્ઞે એત્થ અચ્ચુયવડિસણ' મધ્યે-ઉક્તચતુષ્ટયાવતંસકમધ્યે
इत्यर्थः, अत्र-आरणाच्युतकल्पयोः, अच्युतावतंसको बोध्यः, 'ते णं वडिसया
सव्वरयणामया जाव पडिरूपा' ते खलु पञ्च अङ्कादयोऽवतंसकाः सर्वरत्नमयाः-
सर्वात्मना कात्स्न्येन रत्नमयाः, यावत्-अच्छाः, स्वच्छा इत्यर्थः, श्लक्षणाः, मट्टणाः,
घट्टाः, मृष्टाः, नीरजसः, निर्मलाः, निपपङ्काः, निष्कङ्कटच्छायाः, सप्रभाः,
और मृष्ट हैं, नीरज निर्मल निपपंक और निरावरण कान्ति वाले हैं,
प्रभायुक्त हैं, श्रीसम्पन्न हैं, प्रकाशोपेत हैं, प्रासादिक; दर्शनीय, अभि-
रूप और प्रतिरूप हैं। उन विमानों-कल्पों के एकदम मध्य भाग में
पांच अवतंसक कहे गए हैं। वे इस प्रकार हैं-(१) अंकावतंसक (२)
स्फटिकावतंसक (३) रत्नावतंसक (४) जातरूपावतंसक और इन
चारों के मध्य में, आरण-अच्युत कल्पों में पांचवां (५) अच्युतावतं-
सक है। ये पांचों अवतंसक सर्वरत्नमय हैं। यावत् प्रतिरूप हैं,
अर्थात् स्वच्छ हैं, चिकने हैं, मृदु हैं, घृष्ट हैं, मृष्ट हैं, नीरज हैं,

અને મૃષ્ટ છે, નીરજ, નિર્મળ, નિપ્પંક અને નિરાવરણ કાન્તિવાળાં છે,
પ્રભાયુક્ત છે, શ્રીસંપન્ન છે, પ્રકાશોપેત છે, પ્રાસાદિક, દર્શનીય, અભિરૂપ અને
પ્રતિરૂપ છે, તે વિમાનો-કલ્પોના એક દમ મધ્યભાગમાં પાંચ અવતંસક કહે-
લા છે. તેઓ આ પ્રકારે છે-(૧) અંકાવતંસક (૨) સ્ફટિકાવતંસક (૩) રત્ના-
વતંસક (૪) જાતરૂપાવતંસક (૫) અને આ ચારેની મધ્યમાં આરણ-અચ્યુત
કલ્પમાં પાંચમું અચ્યુતાવતંસક છે. આ પાંચે અવતંસક સર્વ રત્નમય છે
યાવત્ પ્રતિરૂપ છે, અર્થાત્ સ્વચ્છ છે. ચિકણા છે. મૃદુ છે, ઘૃષ્ટ છે. મૃષ્ટ છે.

સશ્રીકાઃ, સોદ્ધોતાઃ, પ્રસાદીયાઃ, દર્શનીયાઃ, અભિરૂપાઃ, પ્રતિરૂપાઃ, સન્તિ, 'एत्थ णं आरणच्चुयाणं देवाणं' અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલે, આરણાચ્યુ-
તાનાં દેવાનામ્ 'पञ्जत्तापज्जत्ताणं' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ 'ठाणा पणत्ता' સ્થાનાનિ
પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, 'तिगुवि लोगस्स असंखेज्जइभागे' ત્રિગ્વપિ-સ્વ-
સ્થાનોપપાતસમુદ્ધાતલક્ષણેષુ ત્રિગ્વપિ સ્થાનેષુ વિષયે લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે
અસંખ્યેયતમે ભાગે વક્તવ્યમ્ 'तत्थ णं बहवे आरणच्चुया देवा परिवसन्ति' તત્ર
સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલે વહવ આરણાચ્યુતા દેવાઃ પરિવસન્તિ 'अच्चुए इत्थ देविदे
देवराया परिवसइ' અચ્યુતઃ અત્ર-આરણાચ્યુતયોઃ કલ્પયોઃ દેવેન્દ્રો દેવરાજઃ
પરિવસતિ, 'जहा पाणए जाव विहरइ' યથા પ્રાણતઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા અચ્યુતોઽપિ
પ્રતિપાદનીયઃ, યાવત્-મહર્દિકઃ, મહાદ્યુતિકઃ, મહાવલઃ, મહાનુભાગઃ, મહા-
સૌખ્યઃ, હારવિરાજિતવક્ષાઃ, કટકત્રુટિતસ્તમ્મિતશુજઃ, અન્નદકુણ્ડલમૃષ્ટગણ્ડ-

નિર્મલ હૈં, નિષ્પંક હૈં, નિરાવરણ કાન્તિ વાલે હૈં, પ્રભાયુક્ત, શ્રીસમ્પન્ન,
પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાજનક, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈં । इन
उपर्युक्त स्थानों में पर्याप्त तथा अपर्याप्त आरण-अच्युत देवों के स्थान
प्ररूपित किए गए हैं । ये स्थान तीनों अपेक्षाओं से अर्थात् स्वस्थान,
उपपात और समुद्घात की अपेक्षा से लोक के असंख्यातवें भाग में
हैं । इन स्थानों में बहुसंख्यक आरण-अच्युत देव निवास करते हैं ।
यहां अच्युत नामक देवेन्द्र देवराज निवास करता है । उसकी वक्त-
व्यता प्राणत इन्द्र के सदृश समझनी चाहिए, यावत् वह महर्दिक,
महाद्युतिक, महायशस्वी, महाबल, महानुभाग और महासुखवान्
हैं । उसका वक्षस्थल हार से सुशोभित रहता है । उसकी भुजाएं
कटकों और त्रुटियों से स्तब्ध रहती हैं । वह अंगद, कुण्डल और गण्ड-

નીરજ છે, નિર્મળ છે. નિષ્પંક છે નિરાવરણ કાન્તિવાળા છે. પ્રભાયુક્ત,
શ્રી સંપન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાજનક, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે.
આ ઉપર કહેલાં સ્થાનોમાં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત આરણ-અચ્યુત દેવોના સ્થાન
પ્રરૂપિત કરાયેલાં છે. આ સ્થાનો ત્રણે અપેક્ષાઓથી અર્થાત્ સ્વસ્થાન ઉપપાત
અને સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ લોકના અસંખ્યતમા ભાગમાં છે. આ સ્થાનોમાં
બહુ સંખ્ય આરણ અચ્યુત દેવ નિવાસ કરે છે. આહિ અચ્યુત નામક દેવેન્દ્ર
દેવરાજ નિવાસ કરે છે. તેમની વક્તવ્યતા પ્રાણત ઇન્દ્રના સમાન સમજવી
જોઈએ, યાવત્ તે મહર્દિક, મહાદ્યુતિક, મહાયશસ્વી, મહાબલ, મહાનુભાગ
અને મહાસુખવાન છે. તેમનું વક્ષસ્થળ હારથી સુશોભિત રહે છે. તેમની
ભુજાઓ કટકો અને ત્રુટિઓથી સ્તબ્ધ રહે છે. તે અંગદ, કુંડળ, અને ગંડ

સ્તલકર્ણપીઠધારી, વિચિત્રહસ્તામરણો વિચિત્રમાલામૌલિઃ, કલ્યાણકપ્રવર-
વસ્ત્રપરિહિતઃ, કલ્યાણકપ્રવરમાલ્યાનુલેપનઃ, માસ્વરવોન્દિઃ, પ્રલમ્બવનમાલાધરો
દિવ્યેન વર્ણગન્ધાદિના દશદિશ ઉદ્ઘોતયન્ પ્રભાસયન્ સ્વેપાં સ્વેપાં વિમાના-
વાસાદીનામ્ આધિપત્યાદિકં કુર્વન્ વિહરતિ-તિષ્ઠતિ 'નવરં' નવરમ્-પ્રાણતા-
પેક્ષયા વિશેષસ્તુ 'તિષ્ઠં વિમાણાવાસસયાણં' ત્રયાણાં વિમાનાવાસશતાનામ્ 'દસઠં
સામાણિયસાહસ્ત્રીણં' દશાનાં સામાનિકસાહસ્ત્રીણામ્ 'ચત્તાલીસાએ આયરવક્ષ-
દેવસાહસ્ત્રીણં' ચત્તારિંશતઃ આત્મરક્ષકદેવસાહસ્ત્રીણામ્ 'આહેવચ્ચં કુવ્વાણે જાવ
વિહરઈ' આધિપત્યમ્, પૌરપત્યમ્ કુર્વન્ યાવન્-પાલયન્ મહતાઽઘ્તનાટ્યગીત-
વાદિતતલતાલત્રુટિતઘનમૃદઙ્ગપદુપ્રવાદિતરવેણ દિવ્યાન્ ભોગભોગાન્ મુજ્જાનો વિહ-
રતિ-નિષ્ઠતિ, અથ દ્વાદશવૈમાનિકદેવવિમાનસંખ્યા સંગ્રાહકગાથાદ્વયમાહ-

સ્થલ કો મર્ષણ કરને વાલે કર્ણપીઠ કા ધારક હૈ । હાથોં મેં અદ્ભુત
આભૂષણ પહનતા હૈ । ઉસ્કા મુગટ માલામય હૈ । કલ્યાણકારી एवं
અત્યુત્તમ વસ્ત્રોં કા પરિધાન કરતા હૈ । કલ્યાણકારી एवं ઉત્તમ માલા
તથા અનુલેપન કો ધારણ કરતા હૈ । ઉસ્કી દેહ દેદીપ્યમાન હોતી
હૈ । લમ્બી વનમાલા કા ધારક હૈ । અપને દિવ્ય વર્ણ-ગંધ આદિ સે
દશોં દિશાઓં કો પ્રકાશિત ઓર પ્રભાસિત કરતા હુઆ અપને
વિમાનાવાસોં આદિકા આધિપત્ય આદિ કરતા હુઆ રહતા હૈ ।
પ્રાણતેન્દ્ર, સે અચ્યુતેન્દ્ર મેં વિશેષતા યહ હૈ કિ અચ્યુતેન્દ્ર ત્રીન સૌ
વિમાનોં કા, દસ હજાર સામાનિક દેવોં કા, ચાલીસ હજાર આત્મ-
રક્ષક દેવોં કા અધિપતિત્વ, અગ્રેસરત્વ આદિ કરતા હુઆ, નાટક,
ગીત તથા વીણા, તલ, તાલ, ત્રુટિત एवं મૃદંગ આદિ કી મધુર ધ્વનિ
કે સાથ દિવ્ય ભોગોં કો ભોગતા હુઆ રહતા હૈ ।

અવ બારહોં કલ્પોં મેં વિમાનોં કી સંખ્યા કી સંગ્રહણી ગાથાએ

સ્થળને મર્ષણ કરનારા કર્ણપીઠના ધારક છે. હાથોમાં અદ્ભુત આભૂષણ પહેરે
છે. તેમના મુગટ માલામય છે. તેઓ કલ્યાણકારી તેમજ અત્યુત્તમ વસ્ત્રોનું
પરિધાન કરે છે. કલ્યાણકારી તેમજ ઉત્તમ માળા તથા અનુલેપનને ધારણ કરે
છે. તેમના દેહ દેદીપ્યમાન હોય છે. લાંબી વનમાળાના ધારક છે. પોતાના
દિવ્ય વર્ણ-ગંધ આદિથી દશે દિશાઓને પ્રકાશિત અને પ્રભાસિત કરતા થકા
રહે છે. પ્રાણતેન્દ્રથી અચ્યુતેન્દ્રમાં વિશેષતા આ છે કે અચ્યુતેન્દ્ર ત્રણસો વિમાનોના
દસ હજાર સામાનિક દેવોના, ચાલીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવોના અધિપતિત્વ,
અગ્રેસરત્વ, આદિ કરતા રહિને નાટક, ગીત તથા વીણા, તલ, તાલ, ત્રુટિત
તેમજ મૃદંગ આદિના મધુરધ્વનિ સાથે દિવ્ય ભોગોને ભોગવતા રહે છે.

‘વત્તીસ અઢ્ઢવીસા વારસ અઢ્ઢવરો’ દ્વાત્રિશદ્ અપ્ટારિંશતિઃ, દ્વાદશ અપ્ટચત્તારિ,
 ‘સયસહસ્સા’ શતસહસ્ત્રાણિ, ‘પન્નાચત્તાલીસા’ પચ્ચાશત્ ચત્તારિંશદ્ ‘છચ્ચ-
 સહસ્સા સહસ્સારે’ પદ્ધ સહસ્ત્રાણિ સહસ્સારે ॥૧૪૬॥ ‘આણયપાણય કપ્પે’ આનત-
 પ્રાણતકપ્પે’ આનતપ્રાણતકલ્પે ‘ચત્તારિ સયાSSરણચ્ચુણ તિન્નિ’ ચત્તારિ શતાનિ,
 આરણાચ્ચુતયોક્ત્રીણિ શતાનિ ‘સત્ત વિમાણસયાઈ ચઉસુ વિ ઇણ્ણ કપ્પેસુ’ સપ્ત
 વિમાનશતાનિ ચતુર્ણપિ એતેષુ-ઉપર્યુક્તેષુ આનતપ્રાણતારણાચ્ચુતેષુ કલ્પેષુ
 ભવન્તિ ઇત્યાશયઃ, ‘સામાણિયસંગ્રહણોગાહા’ અથ સામાનિકસંગ્રહણીગાથામાહ-
 ‘ચઉરાસીઈ અસીઈ વાવત્તરી સત્તરી ય સઢ્ઢી ય’ ચતુરશીતિઃ સામાનિકસહસ્ત્રાણિ
 સૌધર્મેન્દ્રસ્ય, અશીતિઃ સામાનિકસહસ્ત્રાણિ ઈશાનેન્દ્રસ્ય, દ્વાસપ્તતિઃ સામાનિક-
 સહસ્ત્રાણિ સનત્કુમારેન્દ્રસ્ય, સપ્તતિથ સામાનિકસહસ્ત્રાણિ માહેન્દ્રદેવરાજસ્ય,
 પષ્ટિથ સામાનિકસહસ્ત્રાણિ બ્રહ્મલોકેન્દ્રસ્ય, ‘પન્ના ચત્તાલીસા તીસા વીસા દસ-
 સહસ્સા’ પચ્ચાશત્ સામાનિકસહસ્ત્રાણિ લાન્તકેન્દ્રસ્ય, ચત્તારિંશત્ સામાનિકસહ-
 સ્ત્રાણિ મહાશુક્રેન્દ્રસ્ય, ત્રિંશત્ સામાનિકસહસ્ત્રાણિ સહસ્સારેન્દ્રસ્ય, વિંશતિઃ સામા-
 નિકસાહસ્ત્રાણિ આનતપ્રાણતેન્દ્રસ્ય, દશ સામાનિકસહસ્ત્રાણિ આરણાચ્ચુતેન્દ્રસ્ય,

કહતે હૈં-વત્તીસ લાખ, અઢાઈસ લાખ, વારહ લાખ, આઠ લાખ, ચાર
 લાખ, પચાસ હજાર, ચાલીસ હજાર ઓર છહ હજાર સહસ્ત્રાર કલ્પ
 મૈં, આનત-પ્રાણત કલ્પ મૈં ચાર સૌ તથા આરણ-અચ્યુત કલ્પ મૈં
 ત્રીન સૌ વિમાન હૈં । ઇન અન્તિમ ચાર કલ્પોં મૈં સાત સૌ વિમાન
 હોતે હૈં । યહ અનુક્રમ સે વારહ કલ્પોં કી વિમાન સંખ્યા હૈ ।

અવ સામાનિક દેવોં કી સંગ્રહણી ગાથા કહતે હૈં-સૌધર્મકલ્પ મૈં
 ચૌરાસી હજાર, ઈશાન કલ્પ મૈં અસી હજાર, સનત્કુમાર કલ્પ મૈં
 વહત્તર હજાર, માહેન્દ્ર કલ્પ મૈં સત્તર હજાર, બ્રહ્મલોક મૈં સાઠ હજાર,
 લાન્તક મૈં પચાસ હજાર, મહાશુક્ર મૈં ચાલીસ હજાર, સહસ્ત્રાર મૈં ત્રીસ
 હજાર, આનત-પ્રાણત મૈં વીસ હજાર, ઓર આરણ-અચ્યુત મૈં દસ

હવે બારે કલ્પોના વિમાનોની સખ્યાની સંગ્રહણી ગાથાઓ કહે છે-
 બત્તીસલાખ, અઠવાવીસલાખ, બારલાખ, આઠલાખ, ચારલાખ, પચાસ હજાર,
 ચાલીખ હજાર અને છ હજાર, સહસ્ત્રાર કલ્પમાં, આનત પ્રાણુત કલ્પમાં ચાર
 સૌ તથા આરણુ-અચ્યુત કલ્પમાં ત્રણસૌ વિમાન છે આ અન્તિમ ચાર કલ્પોમાં
 સાતસૌ વિમાન હોય છે. આ અનુક્રમથી બાર કલ્પોની વિમાન સખ્યા છે.

હવે સામાનિક દેવોની સંગ્રહણી ગાથા કહે છે-સૌધર્મ કલ્પમાં ચૌરાસી
 હજાર, ઈશાન કલ્પમાં એસી હજાર, સનત્કુમાર કલ્પમાં બોતેર હજાર; માહેન્દ્ર
 કલ્પમાં સત્તર હજાર, બ્રહ્મલોકમાં સાઠ હજાર, લાન્તકમાં પચાસ હજાર, મહા-

સન્તિ ॥૧૪૮॥ 'एए चेव आयरक्खा चउग्गुणा' एते चैव उपर्युक्त मंख्यावि-
शिष्टाः आत्मरक्षकाश्चतुर्गुणाः अवसेयाः, अथ शिष्यजनानुग्रहाय अतिदेशेनोक्ता
अपि अवतंसकाः, पार्थक्येन प्रतिपाद्यन्ते-सौधर्मकल्पे पूर्वस्यां दिशि अशोका-
वतंसकः, दक्षिणस्यां सप्तपर्णावतंसकः, पश्चिमायां चम्पकावतंसकः, उत्तरस्यां
चूतावतंसकः, मध्ये सौधर्मावतंसको बोध्यः, ईशाने कल्पे पूर्वस्याम् अङ्कावतंसकः,
दक्षिणस्यां स्फटिकावतंसकः, पश्चिमायां रत्नावतंसकः, उत्तरस्यां जातरूपा-
वतंसकः, मध्ये ईशानावतंसकः, सनत्कुमारे कल्पे पूर्वादिदिक्षु अशोकसप्तपर्ण-

हजार सामानिक देव हैं । आत्मरक्षक देव इनसे चौगुने सर्वत्र सम-
झने चाहिए ।

यद्यपि सामान्य रूप से अवतंसकों का निरूपण किया जा चुका
है तथापि शिष्य जनों के अनुग्रह के लिए पृथक्-पृथक् रूप से उनका
निर्देश किया जाता है । वह इस प्रकार है-सौधर्म कल्प में पूर्व दिशा
में अशोकावतंसक है, दक्षिण दिशा में सप्तपर्णावतंसक है, पश्चिम
दिशा में चम्पकावतंसक है, उत्तर दिशा में आम्रावतंसक है और
चारों के मध्य में सौधर्मावतंसक हैं ।

ईशानकल्प में पूर्व में अंकावतंसक, दक्षिण में स्फटिकावतंसक,
पश्चिम में रत्नावतंसक, उत्तर में जातरूपावतंसक और मध्य में
ईशानावतंसक है ।

सनत्कुमार कल्प में पूर्ववत् पूर्वादि दिशाओं में अशोकावतंसक,
सप्तपर्णावतंसक, चम्पकावतंसक और आम्रावतंसक हैं, मध्य में
सनत्कुमारावतंसक है ।

શુક્રમા ત્રાલીસ હજાર, સહસ્રારમા ત્રીસ હજાર; આનત-પ્રાણુતમાં વીસ હજાર
અને આરણુ-અચ્યુતમાં દશ હજાર સામાનિક દેવ છે. આત્મરક્ષક દેવ તેમનાથી
આર ગણા સર્વત્ર સમજવા ભેધએ.

ભે કે સામાન્ય રૂપથી અવતંસકોનું નિરૂપણ કરી દિધું છે છતાં શિષ્યજનોના
અનુગ્રહ માટે પૃથક્-પૃથક્ રૂપથી તેમનો નિર્દેશ કરાય છે. તે આ પ્રકારનો
છે સૌધર્મકલ્પમાં પૂર્વ દિશામાં અશોકાવતંસક છે. દક્ષિણ દિશામાં સપ્તર્ણુ
વતંસક છે, પશ્ચિમ દિશામાં ચમ્પકાવતંસક છે. ઉત્તર દિશામાં આમ્રાવતંસક
છે અને આરેની મધ્યમાં સૌધર્માવતંસક છે.

ઇશાન કલ્પની પૂર્વમાં અંકાવતંસક, દક્ષિણમાં સ્ફટિકાવતંસક, પશ્ચિમ
દિશામાં રત્નાવતંસક, ઉત્તરમાં જાતરૂપાવતંસક અને મધ્યમાં ઇશાનાવતંસક છે.

સનત્કુમાર કલ્પમાં પૂર્વવત્ પૂર્વાદિ દિશાઓમાં અશોકાવતંસક સપ્તર્ણુ

ચમ્પકચૂતાવતંસકઃ, મધ્યે સનત્કુમારાવતંસકાઃ, માહેન્દ્રે પૂર્વાદિ ચતુર્દિશુ અઙ્ક-સ્ફટિક રત્નજાતરૂપાવતંસકાઃ મધ્યે માહેન્દ્રાવતંસકો વોધ્યઃ, બ્રહ્મલોકે પૂર્વાદિ ચતુર્દિશુ અશોકસપ્તર્ણચમ્પકચૂતાવતંસકાઃ, મધ્યે બ્રહ્મલોકાવતંસકોઽવસેયઃ લાન્તકે કલ્પે પૂર્વાદિ ચતુર્દિશુ ક્રમેણ અઙ્કસ્ફટિકરત્નજાતરૂપાવતંસકાઃ, મધ્યે લાન્તકાવતંસકો વોધ્યઃ, મહાશુક્રે કલ્પે પૂર્વાદિદિશુ અશોકસપ્તર્ણચમ્પકચૂતા-વતંસકાઃ મધ્યે મહાશુક્રાવતંસકો વોધ્યઃ, સહસ્રારે પૂર્વાદિ ચતુર્દિશુ ક્રમેણ અઙ્ક-સ્ફટિકરત્નજાતરૂપાવતંસકાઃ, મધ્યે સહસ્રારાવતંસકો વોધ્યઃ, આણતપ્રાણતે કલ્પે પૂર્વાદિ ચતુર્દિશુ અશોકસપ્તર્ણચમ્પકચૂતાવતંસકાઃ, મધ્યે પ્રાણતાવતંસકો

માહેન્દ્ર કલ્પ મેં પૂર્વ આદિ ચારોં દિશાઓં મેં અંક-સ્ફટિક-રત્ન-જાતરૂપાવતંસક હૈં, મધ્ય મેં માહેન્દ્રાવતંસક હૈ ।

બ્રહ્મલોક મેં પૂર્વ આદિ ચારોં દિશાઓં મેં અશોક, સપ્તર્ણ, ચમ્પક ઓર આમ્રાવતંસક હૈં, મધ્ય મેં બ્રહ્મલોકાવતંસક હૈ ।

લાન્તક કલ્પ મેં પૂર્વ આદિ દિશાઓં મેં ક્રમ સે અંકાવતંસક, સ્ફટિકાવતંસક, રત્નાવતંસક ઓર જાતરૂપાવતંસક હૈ, મધ્ય મેં લાન્તકાવતંસક હૈ ।

મહાશુક્ર કલ્પ મેં પૂર્વ આદિ દિશાઓં મેં અશોકાવતંસક, સપ્ત-ર્ણાવતંસક, ચમ્પકાવતંસક ઓર આમ્રાવતંસક હૈ, મધ્ય મેં મહા-શુક્રાવતંસક હૈ ।

સહસ્રાર કલ્પ મેં પૂર્વાદિ દિશાઓં મેં અંકાવતંસક, સ્ફટિકા-વતંસક, રત્નાવતંસક ઓર જાતરૂપાવતંસક હૈ, મધ્ય મેં સહસ્રારા-વતંસક હૈ ।

આનત-પ્રાણત કલ્પ મેં પૂર્વ આદિ દિશાઓં મેં અશોકાવતંસક,

વતંસક, ચંપકાવતંસક અને આમ્રાવતંસક કહ્યાં છે, મધ્યમાં સનત્કુમારાવતંસક છે.

માહેન્દ્ર કલ્પમાં પૂર્વ આદિ આ ચારે દિશાઓમાં— અંક, સ્ફટિક રત્ન, જાતરૂપાવતંસક છે, મધ્યમાં માહેન્દ્રાવતંસક છે.

બ્રહ્મલોકમાં પૂર્વ આદિ ચારે દિશાઓમાં અશોકાવતંસક, સ્ફટિકાવતંસક રત્નાવતંસક અને જાતરૂપાવતંસક છે. મધ્યમાં લાન્તકાવતંસક છે.

મહાશુક્ર કલ્પમાં પૂર્વ આદિ દિશાઓમાં અશોકાવતંસક, સપ્તર્ણાવતંસક, ચંપકાવતંસક અને આમ્રાવતંસક છે. મધ્યમાં મહાશુક્રાવતંસક છે.

સહસ્રાર કલ્પમાં પૂર્વાદિ દિશાઓના અંકાવતંસક, સ્ફટિકાવતંસક રત્નાવતંસક અને જાતરૂપાવતંસક છે. મધ્યમાં સહસ્રારાવતંસક છે.

આનત-પ્રાણત કલ્પમાં પૂર્વ આદિ દિશાઓમાં અશોકાવતંસક, સપ્તર્ણા

વિજ્ઞેયઃ, અચ્યુતે કલ્પે પૂર્વાદિ ચતુર્દિશુ અઙ્કસ્ફટિકરત્નજાતરૂપાવતંસકાઃ, મધ્યે અચ્યુતાવતંસકોઽવસેયઃ ॥સૂ. ૨૭॥

મૂલમ્—કહિ ણં મંતે ! હેટ્ટિમગેવિજ્જગાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પળ્લત્તા ? કહિ ણં મંતે ! હેટ્ટિમગેવિજ્જા દેવા પરિવસંતિ ? ગોયમા ! આરણચ્ચુયાણં કપ્પાણં ઉપ્પિં જાવ ડહું દૂરં ઉપ્પડત્તા, एत्थ णं हेट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं तओ गेविज्जगविमाण पत्थडा पणत्ता, पाईणपडीणायया उदीणदाहिणविच्छिन्ना पडिपुण्ण-चंदसंठाणसंठिया अच्चिमालीभासरासिवण्णाभा, सेसं जहा बंभलोगे जाव पडिरूवा, तत्थ णं हेट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं एकारसुत्तरे विमाणावाससए भवंतीति मक्खायं, ते णं विमाणा सव्वरथणा मया जाव पडिरूवा एत्थ णं हेट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ઠાણા પળ્લત્તા, તિસુ વિ લોગસ્સ અસં-ખેજ્જઇમાગે, બહવે હેટ્ટિમગેવિજ્જગા દેવા પરિવસંતિ, સવ્વે સમિ-ઢિયા, સવ્વે સમજ્જુઇયા, સવ્વે સસજસા, સવ્વે સમવલા, સવ્વે સમાણુભાવા, મહાસુક્ખા, અર્ણિદા, અપેસ્સા, અપુરોહિયા, અહર્મિદા નામં, તે દેવગણા પળ્લત્તા સમણાઉસો ! કહિ ણં મંતે ! મજ્ઞિમગેવિજ્જગાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પળ્લ-ત્તા ? કહિ ણં મંતે ! મજ્ઞિમગેવિજ્જગા દેવા પરિવસંતિ ? ગોયમા ! હેટ્ટિમગેવિજ્જગાણં ઉપ્પિં સપક્કિં સપ્પડિદિસિં જાવ

સપ્તપર્ણાવતંસક, ચમ્પકાવતંસક और आम्रावतंसक हैं और मध्य में प्राणतावतंसक है ।

આરણ-અચ્યુત કલ્પ મેં પૂર્વાદિ દિશાઓં મેં અંકાવતંસક, સ્ફ-ટિકાવતંસક, રત્નાવતંસક और जातरूपावतंसक हैं, मध्य में अच्युतावतंसक है ॥૨૭॥

વતંસક, ચ પદાવતંસક, અને આમ્રાવતસક છે અને અંથમાં પ્રાણુતાવતસક છે.

આરણુ-અચ્યુતકલ્પમાં પૂર્વાદિ દિશાઓમાં અંકાવતંસક, સ્ફટિકાવતસક રત્નાવતસક, અને જાતરૂપાવતંસક છે. મધ્યમાં અચ્યુતાવતંસક છે. ॥ ૨૭ ॥

उप्पइत्ता, एत्थ णं मज्झिमगेविज्जगदेवाणं तओ गेविज्जगाणं
 पत्थडा पणत्ता, पाईणपडीणायथा जहा हेट्टिमगेविज्जगाणं,
 नवरं सदुत्तरे विमाणावाससए भवंतीति सक्खायं, ते णं विमाणा
 जाव पडिरूवा, एत्थ णं मज्झिमगेविज्जगाणं जाव तिसु वि
 लोगस्स असंखेज्जइभागे, तत्थ णं वहवे मज्झिमगेविज्जगदेवा
 परिवसंति, जाव अहमिंदा नाम ते देवगणा पणत्ता समणा-
 उसो ! कहि णं भंते ! उवरिमगेविज्जगदेवा परिवसंति ? गोयमा !
 मज्झिमगेविज्जगाणं उप्पि जाव उप्पइत्ता, एत्थ णं उवरिम-
 गेविज्जगाणं तओ गेविज्जगविमाणपत्थडा पणत्ता ?, पाईण-
 पडीणायथा, सेसं जहा हेट्टिमगेविज्जगाणं, नवरं एगे विमाणा-
 वाससए भवंतीति सक्खायं, सेसं तहेव भाणियव्वं जाव अह-
 मिंदा नाम ते देवगणा पणत्ता समणाउसो ! एकारसुत्तरं
 हेट्टिमेसु सत्तुत्तरं च मज्झिमए, सयमेगं उवरिमए पंचेव अणु-
 त्तरविमाणा ॥१४९॥ कहि णं भंते ! अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं
 पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! अणुत्तरोववा-
 इया देवा परिवसंति ? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए
 बहुसमरसणिज्जाओ भूमिभागाओ उड्डं चंदिमसूरियगहगण-
 नक्खत्ततारारूपाणं बहूइं जोयणसयाइं बहूइं जोयणसहस्साइं
 बहूइं जोयणसयसहस्साइं बहुगाओ जोयणकोडीओ बहुगाओ
 जोयणकोडाकोडीओ उड्डं दूरं उप्पइत्ता सोहम्मीसाणसणंकुमार
 जाव आरणअचुयकप्पा तिन्नि अट्टारसुत्तरे गेविज्जगविमाणा-
 वाससए वीइवइत्ता तेण परं दूरं गया, नीरया निस्सला विति-
 मिरा विसुद्धा पंचदिसिं पंच अणुत्तरा सहइसहालया, महा-
 विमाणा पन्नत्ता, तं जहा-विजए वेजयंते जयंते अपराजिए
 सव्वट्टसिद्धे तेणं विमाणा सव्व रयणासया अच्छा, सण्हा,

लण्हा, घट्टा, मट्टा, नीरया, निम्मला, निप्पंका, निक्कंकड-
 छाया, सप्पभा, सस्सिसरीया सउज्जोया, पासाईया, दरिसणि-
 ज्जा अभिरूवा पडिरूवा, एत्थ णं अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं
 पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता, तिसु वि लोयस्स असंखेज्जइ-
 भागे, तत्थ णं बहवे अणुत्तरोववाइया देवा परिवसंति, सव्वे
 समिद्धिया, सव्वे समवला, सव्वे समाणुभावा महासुक्खा,
 अणिंदा, अप्पेसा अपुरोहिया अहमिंदा, नामं ते देवगणा
 पणत्ता समाणाउसो ! ॥सू० २८॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! अधस्तन ग्रैवेयकाणाम् पर्याप्तापर्याप्तानात् स्थानानि प्रज्ञप्तानि ! कुत्र खलु भदन्त ! अधस्तनग्रैवेयका देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! आरणाच्युतयोः कल्पयोरुपरि यावत् ऊर्ध्वम् दूरम् उत्पत्य अत्र खलु अधस्तनग्रैवेयकाणां देवानां त्रयो ग्रैवेयकविमानप्रस्तटाः प्रज्ञप्ताः, प्राचीन प्रतीचीनायताः उदीचीन दक्षिण विस्तीर्णाः प्रतिपूर्णचन्द्र संस्थानसंस्थिताः, अर्चि-

ग्रैवेयकादि स्थानों की वक्तव्यता

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! हिट्ठिमगेविज्जगाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् अधस्तन पर्याप्त-अपर्याप्त ग्रैवेयक देवों के स्थान कहाँ कहे हैं ? (कहि णं भंते ! हिट्ठिमगेविज्जगा देवा परिवसंति ?) हे भगवन् ! अधस्तन ग्रैवेयकदेव कहाँ निवास करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (आरणच्चुयाणं कप्पाणं उप्पि) आरण-अच्युत कल्पों के ऊपर (जाव) यावत् (उड्डं) ऊपर (दूरं) दूर (उप्पइत्ता) जाकर (एत्थणं) यहां (हिट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं) अधस्तन ग्रैवेयक देवों के (तओ) तीन (गेविज्जग विमाणपत्थडा) ग्रैवेयक विमानों के प्रस्तट-पाथडे

ग्रैवेयकादिस्थानोनी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! हिट्ठिम गेविज्जगाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! अधस्तन पर्याप्त-अपर्याप्त ग्रैवेयक देवोना स्थान कथां कथां छे ? (कहि णं भंते ! हिट्ठिमगेविज्जगा देवा परिवसंति ?) हे भगवन् ! अधस्तन ग्रैवेयक देव कथां निवास करे छे ? (गोयमा ?) हे गौतम ! (आरणच्चुयाणं कप्पाणं उप्पि) आरण-अच्युत कल्पना ऊपर (जाव) यावत् (उड्डं) ऊपर (दूरं) दूर (उप्पइत्ता) उधने (एत्थणं) अडिं (हिट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं) अधस्तन ग्रैवेयक देवोना (तओ) तथु (गेविज्जगविमाणपत्थडा) ग्रैवेयक विमानोना प्रस्तट-परथाइ

मालाभासराशिवर्णाभाः, शेषं यथा ब्रह्मलोकं यावत् प्रतिरूपाः, तत्र खलु अधस्तन
ग्रैवेयकाणां देवानाम् एकादशोत्तरम् विमानावासशतं भवति इत्याख्यातं, तानि
खलु विमानानि सर्वरत्नमयानि यावत् प्रतिरूपाणि, अत्र खलु अधस्तनग्रैवेयका-
णाम् देवानां पर्याप्तापर्याप्तानाम् स्थानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिष्वपि लोकस्य असंख्येय-
भागे, तत्र खलु बहवोऽधस्तनग्रैवेयकादेवाः परिव्रान्ति, सर्वे समर्द्धिकाः, सर्वे-
समधुतिकाः, सर्वे समयशसः, सर्वे समबलाः, सर्वे समानुभावाः, महासौख्याः,

(पण्णत्ता) कहे हैं (पाईणपडीणायया) पूर्व-पश्चिम में लम्बे (उदीण-
दाहिणवित्थिन्ना) उत्तर-दक्षिण में विस्तीर्ण (पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिया)
प्रतिपूर्ण चन्द्रमा के आकार के (अच्चिमालीभासरासिवण्णाभा) सूर्य
के तेज की राशि जैसे वर्ण वाले (सेसं जहा वंमलोगे) शेष वर्णन
ब्रह्मलोक कल्प के समान (जाव पडिरूवा) यावत् प्रतिरूप हैं (तत्थ
णं) उनमें से (हेट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं) नीचे के ग्रैवेयक देवों के
(एकारसुत्तरे विमानावाससए) एक सौ ग्यारह विमान (भवन्तीति
मक्खायं) हैं, ऐसा कहा है (ते णं विमाणां) वे विमान (सच्चरयणा-
मया) सर्वरत्नमय हैं (जाव पडिरूवा) यावत् प्रतिरूप हैं (एत्थ णं)
यहां (हेट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं) अधस्तन ग्रैवेयक देवों के (पज्जत्ता-
पज्जत्ताणं) पर्याप्तों और अपर्याप्तों के (ठाणा) स्थान (पण्णत्ता) कहे
हैं (तिसु वि) तीनों अपेक्षाओं से भी (लोगस्स असंखेज्जइभागे) लोक
के असंख्यातवें भाग में हैं (तत्थ णं) वहां (बहवे) बहुत-से (हेट्ठिम-
गेविज्जगा देवा परिवसन्ति) अधस्तन ग्रैवेयक देव निवास करते हैं

(पण्णत्ता) कहाँ छे (पाईणपडीणायया) पूर्व-पश्चिममां लाणां (उदीणदाहिणवित्थिन्ना)
उत्तर-दक्षिणमां विस्तीर्ण (पडिपुण्णचंदसंठाणासंठिया) प्रतिपूर्ण चन्द्रमाना आका-
रना (अच्चिमालीभासरासिवण्णाभा) सूर्यना तेजनी राशि जेवा वणुवाणा (सेसं
जहा वंमलोगे) शेष वणुन ब्रह्मलोका कल्पना समान (जाव पडिरूवा) यावत्
प्रतिरूप (तत्थणं) तेओमांथी (हेट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं) नीचेना ग्रैवेयक देवाना
(एकारसुत्तरे विमानावाससए) ओइ सो अगीयार विमान (भवन्तीति मक्खायं) छे,
ओम कहाँ छे (तेणं विमाणां) ते विमानो (सच्चरयणामया) सर्वरत्नमय छे (जाव
पडिरूवा) यावत् प्रतिरूप छे (एत्थणं) अडिं (हेट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं) अधस्तन ग्रैवे-
यक देवाना (पज्जत्तापज्जत्ताणं) पर्याप्त अने अपर्याप्तोना (ठाणा) स्थान (पण्णत्ता)
कहा छे (तिसु वि) त्रणे अपेक्षाओथी पणु (लोगस्स असंखेज्जइभागे) लोकमा असं-
ख्यातमा लागमां छे (तत्थणं) त्यां (बहवे) धणु गंधा (हेट्ठिमगेविज्जगा देवा
परिवसन्ति) अधस्तन ग्रैवेयक देव निवास करे छे (सच्चे) तेओ गंधा (समिद्धिया)

अनिन्द्राः, अप्रेष्याः, अपुरोहिताः, अहमिन्द्राः, नामते देवगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणा-
युष्मन् ! कुत्र खलु भदन्त ! मध्यमानां ग्रैवेयकाणाम् देवानाम् पर्याप्तापर्याप्तानाम्
स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! मध्यमग्रैवेयकाः देवाः परिवसन्ति ?
गौतम ! अधस्तनग्रैवेयकाणाम् उपरि सपक्षम् सप्रतिदिक्, यावत् उत्पत्य, अत्र
खलु मध्यमग्रैवेयकदेवानां त्रयो ग्रैवेयकाणाम् प्रस्तटाः प्रज्ञप्ताः, प्राचीन प्रती-

(सव्वे) वे सब (समिद्धिवाले) समान ऋद्धि वाले (सव्वे समज्जुइया)
सब समान धुति वाले (सव्वे समजसा) सब समान यश वाले (सव्वे
समवला) सब समान बल वाले (सव्वे समाणुभावा) सब समान
अनुभाव वाले (महासुक्खा) महान् सुख वाले (अणिंदा) इन्द्र रहित
(अपेस्सा) प्रेष्य-दास रहित (अपुरोहिता) पुरोहित हीन (अहमिंदा)
अहमिन्द्र (नामं) अव्यय (ते देवगणा पणत्ता समणाउसो) आयुष्मन्
श्रमणो ! वे देवगण कहे गए हैं ।

(कहि णं भंते ! मज्झिमगाणं गेविज्जगाणं देवाणं पज्जत्तापज्ज-
त्ताणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् पर्याप्त और अपर्याप्त मध्यम
ग्रैवेयक देवों के स्थान कहाँ कहे हैं ? (कहि णं भंते ! मज्झिमगे-
विज्जगा देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् ! मध्यम ग्रैवेयक देव कहाँ
निवास करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (हेट्ठिमगेविज्जगाणं उप्पि)
अधस्तन ग्रैवेयकों के ऊपर (सपक्खिं सपडिदिसं) समान दिशा और
समान विदिशा में (जाव) यावत् (उप्पइत्ता) जाकर (एत्थ णं) यहाँ
(मज्झिमगेविज्जग देवाणं) मध्यम ग्रैवेयक देवों के (तओ गेविज्जगाणं)

समान ऋद्धिवाणा (सव्वे समज्जुइया) अथा समान धुतिवाणा (सव्वे समजसा)
अथा समान यशवाणां (सव्वे समवला) अथा समान बलवाणां छे (सव्वे समाणु-
भावा) अथा समान अनुभववाणां (महासुक्खा) भडान् सुभववाणा (अणिंदा)
इन्द्र वगरना (अपेस्सा) प्रेष्य-दास वगरना (अपुरोहिता) पुरोहित विनाना
(अहमिंदा नाम) अहमिन्द्र (नामं) ते (देवगणा पणत्ता समणाउसो) हे आयुष्मन्
श्रमणो आ देवगणु छडेवा छे

(कहि णं भंते ! मज्झिमगाणं गेविज्जगाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा
पणत्ता ?) भगवन् ! पर्याप्त अने अपर्याप्त मध्यम ग्रैवेयक देवाना स्थान कथां
छे ? (कहि णं भंते ! मज्झिमगेविज्जगा देवा परिवसन्ति ?) हे भगवन् !
मध्यम ग्रैवेयक देव कथा निवास करे छे ? (गोयमा !) हे गौतम (हेट्ठिमगेवि-
ज्जगाणं उप्पि) अधस्तन ग्रैवेयकेना उपर (सपक्खिं सपडिदिसं) समानदिशा
अने समान विदिशाभा (जाव) यावत् (उप्पइत्ता) जधने (एत्थणं) अडिं
(मज्झिमगेविज्जगदेवाणं) मध्यम ग्रैवेयक देवाना (तओ गेविज्जगाणं) ग्रैवेयकेना

चीनायता यथा अधस्तनग्रैवेयकाणाम्, नवरम् सप्तोत्तरं विमानावासशतं भवति, इत्याख्यातं, तानि खलु विमानानि यावत् प्रतिरूपाणि, अत्र खलु मध्यमग्रैवेयकाणाम् यावत् त्रिष्वपि लोकस्य असंख्येयभागे तत्र खलु बहवो मध्यमग्रैवेयका देवाः परिवसन्ति, यावत् अहमिन्द्रा नाम ते देवगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! कुत्र खलु भदन्त ! उपरिमग्रैवेयकाणां देवानां पर्याप्तापर्याप्तानाम्, स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु भदन्त ! उपरिमग्रैवेयकदेवाः परिवसन्ति ? गौतम ! मध्यमग्रैवेयका-

ग्रैवेयकों के तीन (पत्थडा) पाथडे (पणत्ता) कहे हैं (पाईणपडीणायया) पूर्व-पश्चिम में लम्बे (जहा हेट्टिमगेविज्जगाणं) अधस्तन ग्रैवेयक के समान (नवरं) विशेष (सत्तुत्तरे विमानावाससए) एक सौ सात विमान (भवन्तीति मक्खायं) हैं, ऐसा कहा है (ते णं विमाना जाव पडिरुवा) वे विमान यावत् प्रातरूप हैं (एत्थ णं) यहाँ (मज्झिमगेविज्जगाणं) मध्यम ग्रैवेयकों के (जाव) यावत् (तिसु वि) तीनों अपेक्षाओं से भी (लोगस्स असंखेज्जइभागे) लोक के असंख्यातवें भाग में हैं (तत्थ णं) वहाँ (वहवे मज्झिमगेविज्जगा देवा परिवसन्ति) बहुत मध्यम ग्रैवेयक देव निवास करते हैं (जाव अहमिन्दानाम्) यावत् सभी अहमिन्द्र (ते देवगणा पणत्ता) वे देवगण कहे गए हैं (समणाउसो) हे आयुष्मन् श्रमणो ! (कहि णं भंते ! उवरिम गेविज्जगाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! ऊपरी ग्रैवेयकों के पर्याप्त और अपर्याप्त देवों के स्थान कहां कहे हैं (कहि णं भंते ! उवरिमगेविज्जए देवा

त्रयु (पत्थडा) परथार (पणत्ता) कहां छे (पाईणपडीणाय या) पूर्व-पश्चिममा लांणा (जहा हेट्टिमगेविज्जगाणं) अधस्तन ग्रैवेयकेना समान (नवरं) विशेष (सत्तुत्तरे विमानावाससए) ओकसोने सात विमान (भवन्तीति मक्खायं) छे ओ प्रमाणे कडेल छे. (तेणं विमाना जाव पडिरुवा) ओ विमानो यावत् प्रतिरूप छे. (एत्थणं) अही (मज्झिमगेविज्जगाणं) मध्यम ग्रैवेयकेना (जाव) यावत् (तिसुवि) त्रये अपेक्षाओथी पणु (लोगस्स असंखेज्जइभागे) लोकना असंख्यात लागोभां छे. (तत्थणं) त्या (वहवे मज्झिमगेविज्जगा परिवसन्ति) धणु मध्यम ग्रैवेयक देवो निवास करे छे, (जाव अहमिन्दा नाम) यावत् अधा अहमिन्द्र छे. (ते देवगणा पणत्ता) ओ देवगणो कडेवाभां आवेल छे. (समणाउसो) हे आयुष्यमन् श्रमणो !

(कहि णं भंते ! उवरिमगेविज्जगाणं देवाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पणत्ता) हे भगवन् ! ऊपरना पर्याप्तक अपर्याप्तक ग्रैवेयक देवोना स्थान कथां कडेला छे ? (कहि णं भंते ! उवरिमगेविज्जए देवा परिवसन्ति) हे भगवन् ! ऊपरना ग्रैवेयक देवो

નામ્ ઉપરિ યાવત્ ઉત્પત્ય અત્ર સ્થલુ ઉપરિમગ્રૈવેયકાણામ્ ત્રયો ગ્રૈવેયકવિમાન-
પ્રસ્તટાઃ પ્રજ્ઞસાઃ, પ્રાચીનપ્રતીચીનાયતાઃ, શેષં યથા અધસ્તન ગ્રૈવેયકાણામ્
નવરમ્ એકં વિમાનાવાસસતં ભવતિ ઇત્યાખ્યાતં, શેષં તથૈવ ભણિતવ્યમ્ યાવત્
અહમિન્દ્રાઃ નામ તે દેવગણાઃ પ્રજ્ઞસાઃ શ્રમણાયુષ્મન્ ! એકાદશોત્તરમ્ અધસ્તનેષુ
સપ્તોત્તરશ્ચ મધ્યમકે, શતમેકમ્ ઉપરિમકે પશ્ચૈવ અનુત્તરવિમાનાનિ ॥૧૪૯॥ કુત્ર
સ્થલુ ભદન્ત ! અનુત્તરૌપપાતિકાનામ્ દેવાનામ્ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ સ્થાનાનિ

પરિવસંતિ ?) હે ભગવન્ ! ઊપરી ગ્રૈવેયક દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?
(ગોચમા) હે ગૌતમ ! (મજ્ઞિમગેવિજ્જગાણં ઉપ્પિ) મધ્યમ ગ્રૈવેયકોં કે
ઊપર (જાવ ઉપ્પહત્તા) યાવત્ ઝંચે જાકર (એત્થ ણં) યહાં (ઉવરિમગેવિ-
જ્જગાણં) ઊપરી ગ્રૈવેયકોં કે (તઓ) તીન (ગેવિજ્જગ વિમાણપત્થહા)
ગ્રૈવેયક વિમાનોં કે પાથહે (પણ્ણત્તા) કહે હૈં (પાર્હિણપડીણાયયા) પૂર્વ
-પશ્ચિમ મેં લસ્સે (સેસં જહા હેટ્ઠિમગેવિજ્જગાણં) શેષ વર્ણન અધસ્તન
ગ્રૈવેયકોં કે સમાન (નવરં) વિશેષ (એગે વિમાણાવાસસએ ભવંતીતિ
મક્કલાયં) એક સૌ વિમાન હૈં, એસા કહા હૈ (સેસં તહેવ ભાણિયવ્વં)
શેષ ઉસી પ્રકાર કહના યાહિએ (જાવ અહમિંદા નામં તે દેવગણા
પણ્ણત્તા) યાવત્ વે દેવાણ અહમિન્દ્ર કહે ગએ હૈં (સમણાઉસો) હે
આયુષ્મન્ શ્રમણો ! (એકારસુત્તરં) એક સો ગ્યારહ (હેટ્ઠિમેસુ) નીચે
કે ગ્રૈવેયકોં મેં (સત્તુત્તરં ચ મજ્ઞિમએ) એક સૌ સાત મધ્યમ ગ્રૈવે-
યકોં મેં (સયમેગં ઉવરિમએ) ઊપર મેં એક સૌ (પંચેવ અણુત્તર વિમાણા)
અનુત્તર વિમાન પાંચ હી હૈં ।

ક્યાં નિવાસ કરે છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (મજ્ઞિમગેવિજ્જગાણં ઉપ્પિ) મધ્યના
ગ્રૈવેયક દેવેના ઉપર (જાવ ઉપ્પહત્તા) યાવત્ જઈને (એત્થ ણં) અહીંયા (ઉવરીમગેવે-
જ્જગાણં) ઉપરના ગ્રૈવેયક દેવેના (તઓ) ત્રણ (ગેવિજ્જગવિમાણપત્થહા) ગ્રૈવેયક વિમા-
નોના પાથરાઓ (પણ્ણત્તા) કહ્યા છે. (પાર્હિણપડિણાયયા) પૂર્વ પશ્ચિમ તરફ લાંબા
(સેસં જહા હેટ્ઠિમગેવિજ્જગાણં) આડીનું વર્ણન નીચેના ગ્રૈવેયકોના વર્ણન પ્રમાણે
સમભ લેવું, (નવરં) વિશેષ (એગે વિમાણાવાસસએ હવંતીતિ મક્કલાયં) એક સો
વિમાન છે, એમ કહ્યું છે (સેસં તહેવ ભાણિયવ્વં) શેષ એ રીતેજ કહેવું જોઈએ
(જાવ અહમિંદા નામં દેવગણા પણ્ણત્તા) તે દેવગણુ અહમિન્દ્ર કહેલા છે (સમાણા-
ઉસો) હે આયુધ્યમન્ શ્રમણો ! (એકારસુત્તરં) એક સો અગીયાર (હેટ્ઠિમેસુ) નીચેના
ગ્રૈવેયકોના (સત્તુત્તરં ચ મજ્ઞિમએ) એકસો સાત મધ્યમ ગ્રૈવેયકોમાં (સયમેગં
ઉવરિમએ) ઊપર એકસો (પંચેવ અણુત્તરવિમાણા) અનુત્તર વિમાન પાંચ જ છે.

પ્રજ્ઞાસાનિ ? કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! અનુત્તરૌપપાતિકાદેવાઃ પરિવસન્તિ ? ગૌતમ !
અસ્યા રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ વહુ સમરમણીયાદ્ ભૂમિભાગાત્ ઊર્ધ્વમ્, ચન્દ્રસૂર્ય-
ગ્રહગણનક્ષત્રતારારૂપાણાં વહૂનિ યોજનશતાનિ, વહૂનિ યોજનસહસ્રાણિ, વહૂનિ
યોજનશતસહસ્રાણિ, વહુકા યોજનકોટીઃ, વહુકાઃ યોજનકોટિકોટીઃ ઊર્ધ્વ
દૂરમ્ ઉત્પત્ય સૌધર્મેશાનસનત્કુમારયાવદારણાચ્યુતકલ્પાન્ ત્રીણિ અષ્ટાદશોત્તર-
ગ્રંથેયકવિમાનાવાસશતમ્ વ્યતિવ્રજ્ય તેન પરં દૂરં ગતાનિ નીરજાંસિ નિર્મલાનિ

(કહિ ણં મંતે ! અણુત્તરોવવાહ્યાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં
ઠાણા પળ્લત્તા ?) પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત અનુત્તરૌપપાતિક દેવોં કે
સ્થાન કહાં કહે હેં (કહિ ણં મંતે ! અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા પરિવસન્તિ ?)
હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવ કહાં નિવાસ કરતે હેં (ગોયમા) હે
ગૌતમ ! (હમીસે રચળપ્પમાએ પુઢવીએ) હસ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે (વહુ-
સમરમણિજ્જાઓ ભૂમિભાગાઓ ઉઢું) વહુત સમ એવં રમણીય ભૂભાગ
સે ઊપર (ચંદિમ-સૂરિય-ગ્રહગણ-નક્ષત્ર-તારારૂપાણં) ચન્દ્રમા, સૂર્ય,
ગ્રહગણ, નક્ષત્ર ઓર તારાઓં સે (વહૂં જોયણાં) વહુત સૌ યોજન
(વહૂં જોયણસહસ્સાં) વહુત હજાર યોજન (વહૂં જોયણસયસહ-
સ્સાં) વહુત લાખ યોજન (વહુગાઓ જોયણકોડીઓ) વહુત કરોડ
યોજન (વહુગાઓ જોયણકોડાકોડીઓ) વહુત કોડાકોડી યોજન
(ઉઢું) ઊપર (દૂરં) દૂર (ઉપ્પહત્તા) જાકર (સોહમ્મીસાણસાણંકુમાર જાવ
આરણઅચ્ચુય કપ્પા) સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર યાવત્ આરણ
અચ્ચુત કલ્પ (તિન્નિ અઢારસુત્તરે ગેવિજ્જગ વિમાણાવાસસા) તીન

(કહિ ણં મંતે ! અણુત્તરોવવાહ્યાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણા પળ્લત્તા ?)
પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અનુત્તરૌપપાતિક દેવોના સ્થાન કયાં કહ્યાં છે ? (કહિ ણં
મંતે ! અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા પરિવસન્તિ ?) હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવ
કયાં નિવાસ કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (હમીસે રચળપ્પમાએ પુઢવીએ) આ
રત્નપ્રભા પૃથ્વીના (વહુ સમરમણિજ્જાઓ ભૂમિભાગાઓ ઉઢું) ઘણી સમાન
તેમજ રમણીય ભૂમિભાગના ઊપર (ચંદિમ, સૂરિય, -ગ્રહગણનક્ષત્રતારારૂપાણં)
ચન્દ્રમા-સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્ર અને તારાઓથી (વહૂં જોયણસયાં) ઘણા સો
યોજન (વહૂં જોયણસહસ્સાં) ઘણા હજાર યોજન (વહુગાઓ જોયણકોડીઓ)
ઘણા કરોડ યોજન (વહુગાઓ જોયણકોડાકોડીઓ) ઘણા કોડાકોડી યોજન
(ઉઢું) ઊપર (દૂરં) (ઉપ્પહત્તા) દૂર જાંને (સોહમ્મીસાણસાણંકુમાર જાવ આરણ
અચ્ચુયકપ્પા) સૌધર્મ, ઈશાન. સનત્કુમાર, યાવત્, આરણ અચ્ચુત કલ્પ (તિન્નિ
અઢારસુત્તરે ગેવિજ્જગવિમાણાવાસસા) ત્રણ સો અઢાર વિમાનોના (વીહવહત્તા)

વિતિમિરાણિ વિશુદ્ધાણિ પશ્ચદિક્ષુ પશ્ચાનુત્તરાણિ મહાતિમહાલયાણિ મહાવિમા-
નાણિ પ્રજ્ઞસાણિ, તદ્યથા-વિજયઃ, વૈજયન્તઃ, જયન્તઃ, અપરાજિતઃ, સર્વાર્થસિદ્ધઃ,
તાણિ સ્વલુ વિમાનાણિ સર્વરત્નમયાણિ અચ્છાણિ, શ્લક્ષ્ણાણિ મસ્ટુણાણિ, ઘૃષ્ટાણિ,
મૃષ્ટાણિ, નીરજાંસિ, નિર્મલાણિ, નિષ્પક્કાણિ નિષ્કલ્લટચ્છાયાણિ સપ્રમાણિ સશ્રી-
કાણિ સોદ્ધોતાણિ, પ્રાસાદીયાણિ દર્શનીયાણિ અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ, અત્ર સ્વલુ
અનુત્તરૌષપાતિકાનામ્ દેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનાં સ્થાનાણિ પ્રજ્ઞસાણિ ત્રિષ્વપિ
લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે, તત્ર સ્વલુ બ્રહ્મઃ અનુત્તરૌષપાતિકા દેવાઃ પરિવસન્તિ, સર્વે
સમર્દ્ધિકાઃ સર્વે સમવલાઃ, સર્વે સમાનુભાવાઃ મહાસૌખ્યાઃ, અનિન્દ્રાઃ અપ્રેષ્યાઃ
અપુરોદિતાઃ અહમિન્દ્રાઃ નામ તે દેવગણાઃ પ્રજ્ઞસાઃ શ્રમણાયુષ્મન્ ! । સૂ. ૨૮ ॥

ટીકા—અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકૌશલ્યકાદિ દેવાનાં સ્વસ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુ-
માહ—‘કહિ ણં મંતે ! હેટ્ઠિમગેવિજ્જગાણં’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મહન્ત ! કુત્ર સ્વલુ
—કસ્મિન્ પ્રદેશે, અધસ્તનત્રિક કૌશલ્યકાણાં દેવાનામ્ ‘પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં’ પર્યા-
પ્તાપર્યાપ્તાનામ્ ‘ઠાણા પ્પણત્તા’ સ્થાનાણિ—સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાણિ પ્રજ્ઞસાણિ—
સૌ અઠારહ વિમાનોં કા (વીહ્વહ્ત્તા) પાર કરકે (તેણ પરં દૂરં ગયા)
ઉસસે આગે દૂર પર (નીરયા) રજ સે રહિત (નિમ્મલા) નિર્મલ (વિતિ-
મિરા) અંધકાર સે રહિત (વિસુદ્ધા) અત્યન્ત શુદ્ધ (પંચદિસિં) પાંચ
દિશાઓં મેં (પંચ) પાંચ (અણુત્તરા) અનુત્તર—સર્વોત્કૃષ્ટ (મહામહાલયા)
વહુત વહે (મહાવિમાણા) મહાવિમાન (પણત્તા) કહે હેં (તં જહા) વે
ઇસ પ્રકાર (વિજય) વિજય (વેજયંતે) વૈજયન્ત (જયંતે) જયન્ત (અપરા-
જિય) અપરાજિત (સવ્વહ્સિદ્ધે) સર્વાર્થસિદ્ધ—શેષ શબ્દાર્થ પૂર્વવત્ ॥ ૨૮ ॥

ટીકાર્થ—અવ કૌશલ્યક દેવોં કે સ્વસ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કી
જાતી હૈ—ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન કિયા—હે મહન્ત ! પર્યાપ્ત ઓર અપ-
ર્યાપ્ત અધસ્તન (નિચલે) કૌશલ્યક દેવોં કે સ્થાન કિસ જગહ કહે હેં ?

પારકરીને (તેણં પરં દૂરં ગયા) તેની આગળ દૂર પર (નીરયા) રજરહિત (નિમ્મલા)
નિર્મળ (વિતિમિરા) અંધકાર રહિત (વિસુદ્ધા) અત્યન્તશુદ્ધ (પંચદિસિં) પાંચે
દિશાઓમાં (પંચ) પાંચ (અણુત્તરા) અનુત્તર સર્વોત્કૃષ્ટ (મહામહાલયા) ઘણામોટા
(મહા વિમાણા) મહા વિમાન (પણત્તા) કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે
(વિજય) વિજય (વેજયંતે) વૈજયન્ત (જયન્તે) જયન્ત (અપરાજિય) અપરાજિત
(સવ્વહ્સિદ્ધે) સર્વાર્થસિદ્ધ શેષ શબ્દાર્થ પૂર્વવત્ ॥ ૨૮ ॥

ટીકાર્થ—હવે કૌશલ્યક દેવોના સ્વસ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે—શ્રી-
ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો—ભગવન્ ! પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અધસ્તન (નીચેના)
કૌશલ્યક દેવોના સ્થાન કઈ જગ્યાએ કહ્યાં છે ? પ્રકારાન્તરે સ્પષ્ટતાને માટે ફરીથી

પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ! તદેવ પ્રકારાન્તરેણ વિશદયિતું પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે ! હે દ્વિમગેવિજ્જગાદેવા પરિવસંતિ ?’ હે ભદન્ત ! કુત્ર खलु કસ્મિન્ પ્રદેશે, અધસ્તન ત્રિક ગ્રૈવેયકાઃ દેવાઃ પરિવસન્તિ ! ભગવાન્ ઉત્તરયતિ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘આરણચ્ચુયાણં કપ્પાણં ઉપ્પિં જાવ ઉહ્ઠ્ઠં દૂરં ઉપ્પહત્તા’ આરણાચ્ચુતયોઃ કલ્પયોઃ ઉપરિ—ઊર્ધ્વભાગે, યાવત્—વહૂનિ યોજનાનિ વહૂનિ યોજનશતાનિ, વહૂનિ યોજનસહસ્રાણિ વહૂનિ યોજનશતસહસ્રાણિ, વહુકા યોજનકોટીઃ, વહુકા યોજનકોટિકોટીઃ, ઊર્ધ્વમ્—ઉપરિભાગે દૂરમ્ ઉત્પત્ય—ઉદ્ગમ્ય, ‘એત્થ ણં’ અત્ર खलु—ઉપયુક્તસ્થલે ‘હેદ્વિમગેવિજ્જાગાણં દેવાણં’ અધસ્તન ત્રિકગ્રૈવેયકાણામ્ દેવાનામ્ ‘તઓ ગેવિજ્જગવિમાણપત્થહા’ ત્રયઃ—ત્રિસંખ્યકાઃ ગ્રૈવેયકવિમાન-પ્રસ્તટાઃ ‘પણ્ણત્તા’ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ, તે ચ ગ્રૈવેયકવિમાન-પ્રસ્તટાઃ કીદશા इत्याह—‘પાર્ણપહીણાયયા’ પ્રાચીનપ્રતીચીનાયતાઃ—પૂર્વ-પશ્ચિમાયામાઃ, ‘ઉદીણદાહિણવિચ્છિના’ ઉદીચીનદક્ષિણવિસ્તીર્ણાઃ—ઉત્તરદક્ષિણ-વિસ્તારાઃ, ‘પહિપુણ્ણચંદસંઠાણસંઠિયા’ પ્રતિપૂર્ણચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, પરિ-પૂર્ણચન્દ્રમણ્ડલાકારાઃ; ‘અર્ચ્ચિમાલીભાસરાસિવણ્ણામા’ અર્ચિર્માલા ભાસરાશિ-

પ્રકારાન્તર સે સ્પષ્ટતા કે લિપુ પુનઃ યહી પ્રશ્ન દોહરાયા ગયા હૈ—હે ભગવન્ ! નિચલે ગ્રૈવેયક દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! આરણ—અચ્યુત કલ્પોં કે ડપર યાવત્ વહુત યોજન, વહુત સૌ યોજન, વહુત હજાર યોજન, વહુત લાખ યોજન, વહુત કરોડ યોજન, વહુત કોડા કોડી યોજન કી ડંચાઈ પર દૂર જાકર નિચલે ગ્રૈવેયક દેવોં કે તીન ગ્રૈવેયક વિમાન પ્રસ્તટ હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ ઇક દૂસરે કે ડપર તીન અધસ્તન (નિચલે) ગ્રૈવેયક હૈં, ઇસા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈં । વે ગ્રૈવેયક વિમાનોં કે પ્રસ્તટ પૂર્વ ઓર પશ્ચિમ મેં લમ્બે હૈં તથા ઉત્તર ઓર દક્ષિણ મેં વિસ્તીર્ણ હૈં । વે પૂર્ણ ચન્દ્રમા કે આકાર કે હૈં ઓર જ્યોતિયોં કે સમૂહ ઇવં

પ્રશ્નને હુહરાવીને કહ્યો છે. હે ભગવન્ ! નિચલા ગ્રૈવેયક દેવ ક્યાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દે છે—હે ગૌતમ ! આરણ; અચ્યુત કલ્પોના ડપર યાવત્ ઘણા યોજન; ઘણા સૌ યોજન, ઘણા હજાર યોજન, ઘણા લાખ યોજન, ઘણા કરોડ યોજન, ઘણા કોડાકોડી યોજનની ડાંચાઈ પર દૂર જઈને નિચલા ગ્રૈવેયક દેવોના ત્રણ ગ્રૈવેયક વિમાન પ્રસ્તર છે. તાત્પર્ય આ છે કે એક બીજાના ડપર ત્રણ અધસ્તન (નિચલા) ગ્રૈવેયક છે એમ નિરૂપણ કરેલું છે. તે ગ્રૈવેયક વિમાનોના પ્રસ્તર પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં લાખા છે તથા ઉત્તર અને દક્ષિણમાં વિસ્તીર્ણ છે. તેઓ પૂર્ણ ચન્દ્રમાના આકારના છે અને જ્યોતિઓના સમૂહ

વર્ણાભાઃ-અર્ચિષાં ડ્યોતિષાં માલાવત્ ભાસાં-પ્રકાશાનાં રાશિવચ્ચ વર્ણાભાઃ-વર્ણકાન્તિર્યેષાં તે અર્ચિર્માલા ભાસરાશિવર્ણાભાઃ, 'સેસં જહા વંમલોને જાવ-પડિરૂવા' શેષં યથા બ્રહ્મલોકે પ્રતિપાદિતં તથા પ્રતિપત્તવ્યમ્ યાવદ્-અસંખ્યેયા યોજનકોટીઃ અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટિકોટીઃ આયામવિષ્કમ્ભેણ, અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટિકોટીઃ પરિક્ષેપેણ સર્વરત્નમયાઃ, અચ્છાઃ-સ્વચ્છાઃ, શ્લક્ષ્ણાઃ, મસ્ટુણાઃ, ઘૃષ્ટાઃ, મૃષ્ટાઃ, નીરજસઃ, નિર્મલાઃ, નિષ્પઙ્કાઃ નિષ્કઙ્કટચ્છાયાઃ, સ પ્રમાઃ, સશ્રીકાઃ, સોદ્ધોતાઃ, પ્રાસાદીયાઃ, દર્શનીયાઃ, અભિરૂપાઃ, પ્રતિરૂપાઃ, સન્તિ, 'તત્થ ણં' તત્ર खलु-उययुक्तस्थले 'हेट्ठिमगेविज्जागाणं' अधस्तन त्रिक-ग्रैवेयकाणाम् 'देवाणं' देवानाम् 'एकारमुत्तरे विमानावाससए' एकादशोत्तरं विमानावासशतम् भवंतीति मन्त्रायां भवति इत्याख्यातं मया महावीरेण अन्यैश्च तीर्थकृद्भिः, आर्पत्वाद् 'भवन्ति' इत्यत्र बहुवचनं बोध्यम्, 'ते णं विमाना सव्वरयणामया जाव पडिख्वा तानि खलु एकादशाधिकशतविमानानि सर्व-रत्नमयानि यावत्-अचछानि-स्वचछानि, श्लक्ष्णानि, मसुणानि, घृष्टानि मृष्टानि नीरजंसि निर्मलानि निष्पङ्कानि. निष्कङ्कटच्छायानि सप्रभाणि सश्रीकाणि सोद्-

તેજોરાશિ કે વર્ણ જૈસે હૈં । उनकी शेष वक्तव्यता वैसी ही समझ लेनी चाहिए जैसी ब्रह्मलोक की कही है, यावत् वे अतिशय रमणीय हैं, अर्थात् वे विमान असंख्यात करोड बल्कि असंख्यात कोडाकोडी योजन लम्बाई-चौड़ाई वाले हैं । उनकी परिधि भी असंख्यात कोडा-कोडी योजन की है । वे सर्वरत्नमय, स्वच्छ, चिकने, कोमल, घृष्ट (घटारे) मृष्ट (मठारे) नीरज, निर्मल, निष्पंक, निरावरण छाया वाले, प्रभायुक्त, श्रीसम्पन्न, प्रकाशमय, प्रसन्नताजनक, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप हैं । वहां अधस्तन ग्रैवेयक देवों के एक सौ ग्यारह विमान हैं, ऐसा मैंने तथा अन्य तीर्थकरों ने कहा है । वे सभी एक सौ ग्यारह विमान सर्वरत्नमय हैं, स्वच्छ, चिकने, कोमल, घृष्ट,

તેમજ તેજોરાશિના વર્ણ જેવા વર્ણવાળા છે. તેમની બાકીની વક્તવ્યતા જેવી બ્રહ્મલોકની કહી છે તેવીજ સમજી લેવી જોઈએ તે અતિશય રમણીય છે. અર્થાત્ તે વિમાનો અસંખ્યાત કરોડ એટલે અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે. તેમની પરિધિ પણ અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજનની છે. તેઓ સર્વરત્નમય, સ્વચ્છ, ચિકણા કોમળ ઘૃષ્ટ-મૃષ્ટ, નીરજ, નિર્મળ, નિષ્પંક, નિરાવરણ છાયાવાળા, પ્રભાયુક્તા; શ્રીસપ્ત, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાજનક, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. ત્યાં અધસ્તન ગ્રૈવેયક દેવોના એક સો અગીયાર વિમાન છે તેમ જ તથા અન્ય તીર્થકરોએ કહ્યું છે. તે બધા એક સો અગીયાર વિમાન સર્વરત્નમય છે, સ્વચ્છ, ચિકણા, કોમળ, ઘૃષ્ટ, મૃષ્ટ,

ઘોતાનિ પ્રાસાદીયાનિ દર્શનીયાનિ અભિરૂપાણિ પ્રતિરૂપાણિ ચ સન્તિ, 'एत्थ णं हेट्ठिमगेविज्जगाणं देवाणं' अत्र खलु-उपर्युक्तस्थले अधस्तनत्रिकग्रैवेयकाणाम् देवानाम् 'पज्जत्तापज्जत्ताणं' पर्याप्तापर्याप्तानाम् 'ठाणा पणत्ता' स्थानानि-स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि-प्ररूपितानि सन्ति, 'तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे' त्रिष्वपि-स्वस्थानोपपातसमुद्घातलक्षणगणेषु त्रिष्वपि स्थानेषु विषये लोकस्य असंख्येयभागे-असंख्येयतमे भागे वक्तव्यम् 'तत्थ णं वहवे हेट्ठिमगेविज्जगा देवा परिवसन्ति' तत्र खलु-उपर्युक्तस्थाने, वहवोऽधस्तनत्रिकग्रैवेयकाः देवाः परिवसन्ति, ते खलु ग्रैवेयकाः 'सव्वे समिद्धिया' सर्वे समद्धिकाः-समाना ऋद्धि र्हेपां ते समद्धिकाः, 'सव्वे समज्जुइया' सर्वे समद्युतिकाः, समाना द्युति र्हेपां ते समद्युतिकाः, 'सव्वे समजसा' सर्वे समयशसः, समानं यशो येपां ते समयशसः 'सव्वे समवला' सर्वे समवलाः, समानं बलं येपां ते समवलाः, 'सव्वे समणुशावा' सर्वे समानुभावाः समानः-अनुभावः प्रभावः, अनुभागः समर्थ्य वा येपां ते समनुभावाः, 'महासुक्खा' महासौख्याः-महत् सौख्यं येपां ते महासौख्याः, 'अणिदा' अनिन्द्राः-अविद्यमान इन्द्रो येपां ते अनिन्द्राः, अधिपतिरहिता इत्यर्थः, 'अपेस्सा' अग्रेष्याः न विद्यते ग्रेष्यत्वं येपां

મૃષ્ટ, નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક ઓર નિરાવરણ કાન્તિ વાલે હૈં । પ્રભાયુક્ત, શ્રીસમ્પન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાપ્રદ, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈં । ઇસ સ્થલ પર પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત અધસ્તન ગ્રૈવેયક દેવોં કે સ્વસ્થાન કહે હૈં । વે સ્વસ્થાન, ઉપપાત ઓર સમુદ્ઘાત, ઇન ત્રીનોં અપેક્ષાઓં લે લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં હૈં । ઉસ સ્થાન મેં વહુસંખ્યક અધસ્તનગ્રૈવેયક દેવ નિવાસ કરતે હૈં । વે સમી ગ્રૈવેયકદેવ સમાન ઋદ્ધિ કે ધોરક હૈં, સમી સમાન દ્યુતિ વાલે હૈં, સમી સમાન યશ વાલે હૈં, સમી સમાન વલ વાલે હૈં, સમી સમાન પ્રભાવ યા સામર્થ્ય વાલે હૈં, સમી મહાન્ સુખ સે સમ્પન્ન હૈં । ઉનમેં કોઈ ઇન્દ્ર નહીં હૈ, અર્થાત્ અધિપતિ નહીં હૈ, ઓર ન ઉનમેં કોઈ દાસ

નીરજ, નિર્મળ, નિષ્પંક અને નિરાવરણ કાન્તિવાળા છે. પ્રભાયુક્ત, શ્રીસમ્પન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાપ્રદ, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આ સ્થળ પર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અધસ્તન ગ્રૈવેયક દેવોના સ્વસ્થાન કહ્યા છે. તે સ્વસ્થાન, ઉપપાત, અને સમુદ્ઘાત એ ત્રણે અપેક્ષાઓથી લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. તે સ્થાનમાં બહુ સંખ્યક અધસ્તન-ગ્રૈવેયક દેવ નિવાસ કરે છે. તે બધા ગ્રૈવેયક દેવ સમાન રૂદ્ધિના ધારક છે. બધાં સમાનદ્યુતિવાળાં છે, બધાં સમાન યશવાળાં છે. બધાં સમાન બળવાળાં છે, બધાં સમાન પ્રભાવવાળા કે સામર્થ્યવાળાં છે, બધાં મહાન્ સુખથી સંપન્ન છે. તેમાં કોઈ ઇન્દ્ર નથી અર્થાત્

તે અપ્રેષ્યાઃ અપ્રેષ્યત્વા इत्यर्थः, પ્રેષ્યશબ્દસ્ય भावप्रधाननिर्देशात्, 'अपुरोहिता' अपुरोहिताः न विद्यते पुरोहितः शान्तिकर्मकर्ता येषां ते अपुरोहिताः तेषामशान्तेरभावेन शान्तिकरणस्यानावश्यकत्वात्, 'अहमिंदा नाम ते देवगणा' अहमिन्द्राः नाम ते देवगणाः 'पणत्ता समणाउसो ! प्रज्ञप्ताः भो श्रमणायुष्मन् ! गौतमः पुनः पृच्छति—'कहि णं भंते ! मज्झिमगाणं गेविज्जगाणं' हे भदन्त ! कुत्र खलु कस्मिन् स्थले, मध्यमकानां—मध्यमत्रिकाणाम्, ग्रैवेयकाणाम् 'देवाणं' देवानाम् 'पज्जत्तापज्जत्ताणं' पर्याप्तापर्याप्तानाम् 'ठाणा पणत्ता' स्थानानि—स्थित्यपेक्षया स्वस्थानानि प्रज्ञप्तानि—प्ररूपितानि सन्ति ? तदेव प्रकारान्तरेण विशदयितुं पृच्छति—'कहि णं भंते ! मज्झिमगेविज्जगा देवा परिवसन्ति ? हे भदन्त ! कुत्र खलु—कस्मिन् स्थले, मध्यमग्रैवेयकाः देवाः परिवसन्ति ? भगवान् उत्तरयति—'गोयसा' हे गौतम ! 'हेट्ठिमगेविज्जगाणं' अधस्तनत्रिकग्रैवेयकाणाम्

હી હોતા હૈ, શાન્તિ કર્મ કરને ચાલા કોઈ પુરોહિત નહીં હોતા ક્યોં કિ ઉન્હેં અશાન્તિ કમી હોની હી નહીં તો શાન્તિ કરને કી આવશ્યકતા ભી નહીં પડતી । હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! વે સભી દેવ અહમિન્દ્ર કહે ગણે હૈં । અભિપ્રાય યહ હૈ કિ જૈસે સૌધર્મ આદિ બારહ કલ્પોં મેં ઇન્દ્ર, સામામિક આદિ કા ભેદ હૈ, વૈસા ગ્રૈવેયકોં મેં નહીં હૈ । વહાં કે સભી દેવ સમાન શ્રેણી કે હૈં, સભી અપને કો ઇન્દ્ર માનતે હૈં ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુસે પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત મધ્યમ ગ્રૈવેયક દેવોં કે સ્થાન કહાં કહે ગણે હૈં ? અર્થાત્ મધ્ય કે જો ત્રીન ગ્રૈવેયક હૈં, ઉન્કે દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! નિચલે—હેઠલે ગ્રૈવેયકોં કે

અધિપતિ નથી, અને તેમનામાં કોઈ દાસ પણ થતુ નથી, શાન્તિકર્મ કરવા વાળા કોઈ પુરોહિત નથી હોતા, કેમકે એમને ક્યારેય અશાન્તિ થતીજ નથી તો પછી શાન્તિ કરવાની આવશ્યકતા પણ રહેતી નથી. હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! તે બધા દેવ અહમિન્દ્ર કહેલા છે. અભિપ્રાય એ છે કે જેમ સૌધર્મ આદિ બાર કલ્પોમાં ઇન્દ્ર, સામાનિક આદિનો ભેદ છે. તેમ ગ્રૈવેયકોમાં નથી. ત્યાંના બધાં દેવ સમાન શ્રેણીના છે. બધા પોતાને ઇન્દ્ર માને છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃપ્રશ્ન કરે છે—ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત મધ્યમ ગ્રૈવેયક દેવોના સ્થાન કયા કહેલાં છે ? અર્થાત્ મધ્યમના જે ત્રણ ગ્રૈવેયક છે, તેમના દેવ કયાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર દે છે—હે ગૌતમ ! નીચેના ગ્રૈવેયકોની ઊપર, તે જ દિશા અને વિદિશાઓમાં ઊપર જઈને મધ્યમ ગ્રૈવેયકના ત્રણ પાથડા કહેલાં

‘ઉપ્પિ સપક્કિલ્લ સપહિદિસિં’ ઉપરિ-ઊર્ધ્વભાગે, સપક્કમ્-સમાનાઃ-પક્ષાઃ-પૂર્વ-પશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપાઃ પાર્થાઃ યસ્મિન્ દૂરોત્પત્તને તત્ સપ્રતિદિક્ તત્ યથા સ્યાત્તથા, યાવત્-ઊર્ધ્વમ્ ઉપરિભાગે, દૂરમ્ ઉત્પ્રેત્ય-ઉદ્ગમ્ય ‘एत्थ णं मज्झिम-गेविज्जगदेवाणं’ અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થલે મધ્યમત્રિકગ્રૈવેયકાણામ્ દેવાનામ્ ‘तओ गेविज्जगाणं’ ત્રયઃ-ત્રિસંખ્યાન્વિતાઃ ગ્રૈવેયકાણામ્ દેવાનામ્ ‘पत्थडा पणत्ता’ પ્રસ્તટાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ, તે કિં વિશિષ્ટાઃ ? इत्याह-‘पाईणपडी-णायया’ પ્રાચીનપ્રતીચીનાયતા-પૂર્વપશ્ચિમાયામાઃ, ‘जहा हेट्ठिमगेविज्जगाणं’ યથા અધસ્તનગ્રૈવેયકાણામ્ પ્રતિપાદિતં તથા પ્રતિપત્તવ્યમ્ તથા ચ દક્ષિણોત્તરવિસ્તીર્ણાઃ, દક્ષિણોત્તરવિસ્તારાઃ, પ્રતિપૂર્ણચન્દ્રમણ્ડલસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ અર્ચિર્માલાભાસરાશિ-વર્ણાભાઃ અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટિહોટીઃ આયામવિષ્કમ્ભેણ અસંખ્યેયા યોજન-કોટિકોટીઃ પરિક્ષેપેણ સર્વરત્નમયાઃ શ્લક્ષ્ણાઃ, સદૃષ્ટાઃ, ઘૃષ્ટાઃ, મૃષ્ટાઃ, નીરજસઃ, નિર્મલાઃ, નિષ્પદ્મઃ, નિષ્કલ્લટચ્છાયાઃ, સપ્રભાઃ સશ્રીકાઃ સોદ્ધોતાઃ,

ऊपर, उसी दिशा और विदिशा लें ऊपर जाकर मध्यमग्रैवेयकों के तीन पाथडे कहे गए हैं। वे पूर्व-पश्चिम में लम्बे और उत्तर-दक्षिण में विस्तीर्ण हैं। उनका आकार पूर्ण चन्द्रमा के समान है और वर्ण ज्योतियों की माला एवं तेजोराशि के सदृश है वे असंख्य कोडाकोडी योजन लम्बे-चौड़े हैं और असंख्य कोडाकोडी योजन की ही उनकी परिधि है। सभी विमान रत्नमय, चिकने, मृदु, घृष्ट. मृष्ट, नीरज, निर्मल. निष्पंक और निरावरण कान्ति वाले हैं। प्रभायुक्त, श्रीसम्पन्न, प्रकाशोपेत, प्रसन्नताजनक, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप हैं। विशेषता यह है कि मध्यम ग्रैवेयकों के एक सौ सात विमान कहे गए हैं। ये विमान भी सर्वरत्नमय, स्वच्छ, चिकने, मृदु, घृष्ट, मृष्ट, नीरज, निर्मल, निष्पंक, निरावरण कान्ति वाले, प्रभायुक्त, श्रीसम्पन्न,

છે. તે પૂર્વ પશ્ચિમમાં લાંબા અને ઉત્તર દક્ષિણમાં વિસ્તીર્ણ છે. તેમનો આકાર પૂર્ણ ચન્દ્રમાના સમાન છે અને વર્ણ જ્યોતિઓની માળા તેમજ તેજો રાશિના સમાન છે. તેઓ અસંખ્ય કોડાકોડી યોજન લાંબા પહોળા અને અસંખ્ય કોડાકોડી યોજનની તેમની પરિધિ છે. બધા વિમાન સર્વરત્નમય, ચિકણા, મૃદુ ઘૃષ્ટ મૃષ્ટ, નીરજ, નિર્મળ, નિષ્પંક, અને નિરાવરણ કાન્તિવાળા છે. પ્રભાયુક્ત, શ્રીસંપન્ન, પ્રકાશોપેત, પ્રસન્નતા જનક, દર્શનીય, અભિરૂપ પ્રતિરૂપ છે. વિશેષતા એ છે કે મધ્યમ ગ્રૈવેયકોના એકસો સાત વિમાન કહેલાં છે. તે બધાં વિમાનો સર્વરત્નમય, સ્વચ્છ, ચિકણા, મૃદુ, ઘૃષ્ટ-મૃષ્ટ, નીરજ, નિર્મળ, નિષ્પંક, નિરાવરણ કાન્તિવાળા, પ્રભાયુક્ત, શ્રીસંપન્ન, પ્રકાશમય,

પ્રાસાદીયાઃ, દર્શનીયાઃ, અભિરૂપાઃ, પ્રતિરૂપાઃ સન્તિ, કિન્તુ 'નવરં' નવરમ્-
 પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ 'સત્તુત્તરે વિમાણાવાસસઽ હવંતીતિ મન્વશાયં' સપ્તોત્તરં વિમા-
 નાવાસશતં ભવતિ इत्याख्याતम् મયા મહાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદભિઃ 'તે ણં
 વિમાણા જાવ પઢિહ્વા' તાનિ સ્વલુ વિમાનાનિ યાવત્-સર્વરત્નમયાનિ અચ્છાનિ શ્લ-
 ક્ષાનિ સસૃણાનિ ઘૃષ્ટાનિ મૃષ્ટાનિ નીરજાંસિ નિર્મલાનિ નિષ્પક્કાનિ, નિષ્કઙ્કટચ્છ-
 યાનિ, સપ્રમાણિ સશ્રીકાણિ, સોદ્યોતાનિ પ્રાસાદીયાનિ દર્શનીયાનિ, અભિરૂપાણિ
 પ્રતિરૂપાણિ સન્તિ 'एत्थ णं मज्झिमगेविज्जगाणं जाव' અત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલે,
 મધ્યમ ત્રિક ગ્રૈવેયકાણામ્ યાવત્-દેવાનાં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞ-
 પ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, 'तिसु वि लोगसस असंखेज्जइभागे' ત્રિષ્વપિ-સ્વસ્થાનો-
 પપાતસમુદ્ધાતલક્ષણેષુ ત્રિષ્વપિ સ્થાનેષુ વિપયે इत्यर्थः લોકસ્ય અસંખ્યેયભાગે
 વક્તવ્યમ્, 'तत्थ णं बहवे मज्झिमगेविज्जगा देवा परिवसन्ति' તત્ર સ્વલુ ઉપર્યુક્ત
 સ્થલે, બહવો મધ્યમગ્રૈવેયકા દેવાઃ પરિવસન્તિ, 'जाव अहमिंदा नाम ते देवगणा
 पणत्ता समणाउसो !' યાવત્-સર્વે સમર્થિકાઃ, સર્વે સમશ્રુતિકાઃ, સર્વે સમય-
 શસઃ, સર્વે સમબલાઃ, સર્વે સમાનુભાવાઃ, મહાસૌખ્યાઃ, અનિન્દ્રાઃ, અપ્રેખ્યાઃ,
 અપુરોહિતાઃ, અહમિન્દ્રા નામ તે દેવગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ હે શ્રમણ !
 આયુષ્મન્ ! ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કહિ ણં મંતે ! ઉવરિમ્મગેવિજ્જગાણં દેવા ણં’ હે
 મદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ-કસ્મિન્ પ્રદેશે, ઉપરિમ ત્રિક ગ્રૈવેયકાણામ્ દેવાનામ્ ‘पज्जत्ता

પ્રકાશમય, પ્રાસાદિક, દર્શનીય. અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈં । યહાં
 પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત મધ્યમ ગ્રૈવેયક દેવોં કે સ્થાન હૈં । યે સ્થાન સ્વ-
 સ્થાન, ઉપપાત ઓર સમુદ્ધાત, તીનોં અપેક્ષાઓં સે લોક કે અસંખ્યા-
 તવેં ભાગ મેં હૈં । ઇન સ્થાનોં મેં મધ્યમ ગ્રૈવેયક દેવ નિવાસ કરતે હૈં ।
 હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! યે સમી દેવ સમાન ઋદ્ધિ, સમાન ધૃતિ, સમાન
 યશ, સમાન બલ, સમાન પ્રભાવ ઓર સમાન સુખ વાલે હૈં । ડનમેં ન
 કોઈ સ્વામી (ઇન્દ્ર) હૈ, ન સેવક હૈ, ન પુરોહિત હૈ । સમી અહમિન્દ્ર હૈં ।
 ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! ડપરકે ગ્રૈવેયક દેવોં

પ્રાસાદિક, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. અહિં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત
 મધ્યમ ગ્રૈવેયક દેવોના સ્થાન છે. આ સ્થાનો, સ્વસ્થાન, ઉપપાત અને સમુદ્ધ-
 ઘાત ત્રણે અપેક્ષાઓએ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં છે. આ સ્થાનોમાં મધ્યમ
 ગ્રૈવેયક દેવ નિવાસ કરે છે. હે આયુષ્મન શ્રમણો, ને બધા દેવ સમાન સમૃદ્ધિ,
 સમાન ધૃતિ, સમાન યશ, સમાન બળ, સમાન પ્રભાવ અને સમાન સુખવાળા છે.
 તેમાં કોઈ સ્વામી (ઇન્દ્ર) કે સેવક નથી, પુરોહિત પણ નથી બધા અહમિન્દ્ર છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન ડપરના ગ્રૈવેયક દેવો બેમાં
 પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બન્ને સંમિલિત તેમના સ્થાન કયાં કહેલા છે ? અર્થાત્

पञ्जत्ताणं, पर्याप्ता पर्याप्तानाम् 'ठाणा पणत्ता' स्थानानि-स्यस्थानानि-
प्रज्ञप्तानि प्ररूपितानि सन्ति ! तदेव विशदयितुं प्रकारान्तरेण पृच्छति-
'कहि णं भंते ! उवरिमगेविज्जए देवा परिवसन्ति !' हे भदन्त ! कुत्र खलु-कस्मिन्
प्रदेशे उपरिमत्रिकग्रैवेयकाः देवाः परिवसन्ति ? भगवान् उत्तरयति-
'गोयसा ! 'मज्झिमगेविज्जगाणं उप्पि जाव उप्पइत्ता' हे गौतम ! मध्यमत्रिक ग्रैवेयकाणाम्
देवानामुपरि यावद्-सपक्षम् सप्रतिदिक् ऊर्ध्वम् दूरम् उत्पत्य उद्गत्य
'एत्थ णं उवरिमगेविज्जगाणं तओ गेविज्जगविमाणपत्थडा पणत्ता' अत्र खलु-
उपर्युक्तस्थले, उपरिमत्रिकग्रैवेयकाणाम् तयः-त्रिसंख्याविशिष्टाः ग्रैवेयकविमान-
प्रस्तटाः प्रज्ञप्ताः, ते कीदृशा इत्याह-'पाईणपडीणायया' प्राचीनप्रतीचीना-
यताः-पूर्वपश्चिमायामाः, 'सेसं जहा हेट्ठिमगेविज्जगाणं' शेषं यथा अधस्तनत्रिक-
ग्रैवेयकाणाम् प्रतिपादितं तथा उपरिमत्रिकग्रैवेयकाणामपि प्रतिपत्तव्यम् 'नवरं एगे
विमानावाससए भवंतीति मक्ख्वायं' नवरम्-अधस्तनग्रैवेयकाद्यपेक्षया विशेषस्तु एकं
विमानावासशतं भवति इत्याख्यातं मया महावीरेण, अन्यैश्च तीर्थकृद्भिः, आर्ष-
त्वाद् बहुवचनं 'सेसं तहेव भाणियव्वं जाव अहमिंदा नामं ते देवगणा पणत्ता
त्वाद् बहुवचनं 'सेसं तथैव पूर्ववदेव भणितव्यम् यावत्-सर्वे समर्धिकाः, सर्वे
समणाउसो !' शेषं तथैव पूर्ववदेव भणितव्यम् यावत्-सर्वे समर्धिकाः, सर्वे
समनुभवाः, महासौख्याः, सममृत्तिकाः, सर्वे समयशसः, सर्वे समवलाः, सर्वे समानुभावाः, महासौख्याः,

के जिनमें पर्याप्त और अपर्याप्त दोनों सम्मिलित हैं, स्थान कहाँ कहे
गए हैं ? अर्थात् ऊपरी ग्रैवेयक देव कहाँ निवास करते हैं ?

भगवान् ने उत्तर दिया-हे गौतम ! मध्यम ग्रैवेयकों के ऊपर
समान दिशा और समान विदिशा में दूर जाकर ऊपर के ग्रैवेयक
देवों के तीन विमान प्रस्तट कहे हैं । वे विमान प्रस्तट पूर्व-पश्चिम में
लम्बे, उत्तर-दक्षिण में विस्तीर्ण हैं, इत्यादि वर्णन निचले ग्रैवेयक
प्रस्तटों के समान समझ लेना चाहिए । विशेषता यह है कि यहाँ
विमान एक सौ ही हैं, यावत् ये सब देव भी अहमिन्द्र हैं, अर्थात्
सभी देव समान ऋद्धि, समान श्रुति, समान यश, समान बल, समान

अपरना ग्रैवेयक देव क्या निवास करेंगे ?

श्री भगवाने उत्तर आभ्यो-हे गौतम ! मध्यम ग्रैवेयकेना अपर समान
दिशा अने समान विदिशा में दूर जाकर अपरना ग्रैवेयक देवों के चार विमान
प्रस्तट कहे हैं । वे विमान प्रस्तट पूर्व-पश्चिम में लम्बे उत्तर दक्षिण में
विस्तीर्ण हैं । इत्यादि वर्णन निचले ग्रैवेयक प्रस्तटों के समान समझ लेना
चाहिए । विशेषता यह है कि यहाँ विमान सौ ही हैं, यावत् ये सभी देव
अहमिन्द्र हैं, अर्थात् सभी देव समान ऋद्धि, समान श्रुति, समान यश, समान बल, समान

અનિન્દ્રાઃ, અપ્રેષ્યાઃ, અપુરોહિતાઃ, અહમિન્દ્રાઃ નામ તે ઉપરિમત્રિકગ્રૈવેયકાઃ
 દેવગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ, મો શ્રમણા ! હે આયુષ્મન્ ! અથોક્ત ગ્રૈવેયક
 દેવ વિમાનસંગ્રાહકગાથામાહ-‘એકારસુત્તરં હેઢિમેસુ સત્તુત્તરં ચ મજ્ઞિમણે ।
 સયમેગં ઉવરિમણે પંચેવ અણુત્તરવિમાણા’ એકાદશોત્તરમ્ અધસ્તનેષુ ત્રિકગ્રૈવેય-
 ક્રેષુ, સપ્તોત્તરશ્ચ મધ્યમે શતમેકમ્ ઉપરિમે, પશ્ચેવ અનુત્તરવિમાનાનિ સન્તિ,
 તથા ચાધસ્તન ત્રિકગ્રૈવેયક્રેષુ એકાદશાધિકશતવિમાનાવાસાઃ, મધ્યમત્રિકગ્રૈવેય-
 ક્રેષુ સપ્તાધિકશતવિમાનાવાસાઃ, ઉપરિમત્રિકગ્રૈવેયક્રેષુ શતમેકં વિમાનાવાસાઃ
 સન્તિ ઇત્યાશયઃ, અથ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકાનુત્તરૌપપાતિકદેવાનાં સ્થાનાદિકં પ્રરૂપ-
 યિતુમાહ-‘કહિ ણં મંતે ! અણુત્તરોવવાહ્યાણં દેવાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઠાણાં
 પ્પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર સ્થલ-કસ્મિન્ પ્રદેશે, અનુત્તરૌપપાતિકાનામ્ દેવાનાં
 પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ સ્થાનાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ
 પ્રભાવ ઓર સમાન સુખ વાલે હૈં । ઇનમેં ન કોઈ ઇન્દ્ર હૈ, ન કોઈ
 સેવક હૈ, ન કોઈ પુરોહિત હૈ । ડપર કે ગ્રૈવેયકોં કે સમી દેવગણ
 અહમિન્દ્ર હૈં હે આયુષ્મન્ શ્રમણો !

અવ ગ્રૈવેયક વિમાનોં કા સંગ્રહ કરને વાલી ગાથા કહતે હૈં-

નીચે કે ત્રીન ગ્રૈવેયકોં મેં એક સૌ ગ્યારહ વિમાન હૈં, મધ્ય કે
 ત્રીન ગ્રૈવેયકોં મેં એક સૌ સાત વિમાન હૈં ઓર ડપર કે ત્રીન ગ્રૈવેયકોં
 મેં સૌ વિમાન હૈં । અનુત્તર વિમાન કુલ પાંચ હી હૈં ।

અવ પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત અનુત્તરૌપપાતિક દેવોં કે સ્થાને આદિ
 કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન કિયા-હે મગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત
 અનુત્તરૌપપાતિક દેવોં કે સ્થાને કહાં કહે ગણે હૈં ? અર્થાત્ અનુત્તરૌ-

પશ, સમાનબલ, સમાનપલાવ, અને સમાન સુખવાળા છે. તેમનામાં કોઈ ઇન્દ્ર
 સેવક નથી. કોઈ પુરોહિત પણ નથી. ઊપરના ગ્રૈવેયકોના બધાજ દેવગણ
 અહમિન્દ્ર છે, હે આયુષ્માન્ શ્રમણે !

હવે ગ્રૈવેયક વિમાનોનો સંગ્રહ કરનારી ગાથા કહે છે-નીચેના ત્રણ
 ગ્રૈવેયકોમાં એકસો અગીયાર વિમાન છે, મધ્યના ત્રણ ગ્રૈવેયકોમાં એકસો સાત
 વિમાન છે અને ઊપરના ત્રણ ગ્રૈવેયકોમાં એકસો વિમાન છે. અનુત્તરવિમાન
 કુલ પાંચ જ છે.

હવે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અનુત્તરૌપપાતિક દેવોના સ્થાને આદિની પ્રશ્ન-
 પણા કરાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામીએ-પ્રશ્ન કર્યો-ભગવન્ ! પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત અનુત્તરૌ-

સન્તિ ! તદેવ પ્રકારાન્તરેણ વિશદયિતું પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે ! અનુત્તરૌવવાહ્યા દેવા પરિવસન્તિ ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર સ્વલુ—કસ્મિન્ પ્રદેશે અનુત્તરૌપપાતિકા દેવાઃ પરિવસન્તિ ? મગવાન્ ઉત્તરયતિ—‘ગૌયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઈમ્મીસે રયણપ્પમાણ પુદ્ધવીણ’ અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘વહુસમરમણિજ્ઞાઓ ભૂમિમાગાઓ’ વહુસમરમણીયાદ્ અત્યન્તાધિક કમનીયસમતલાત્ ભૂમિમાગાત્—ભૂપ્રદેશાત્, ‘ઉદ્દું’ ઋર્ધ્વમ્—ઉપરિભાગે ‘ચંદિમસૂરિયગહગણનક્ષત્તતારારૂપાણં’ ચન્દ્રસૂર્યગ્રહગણનક્ષત્રતારારૂપાણામ્ જ્યોતિષ્કાણામ્, ‘વહૂં જોયણસયાઈં’ વહૂનિ યોજનશતાનિ, ‘વહૂં જોયણસહસસાઈં’ વહૂનિ યોજનસહસ્રાણિ ‘વહૂં જોયણસયસહસસાઈં’ વહૂનિ યોજનશનસહસ્રાણિ ‘વહુગાઓ જોયણકોડીઓ’ વહુકાઃ યોજનકોટીઃ ‘વહુગાઓ જોયણકોડીકોડીઓ’ વહુકાઃ યોજન કોટિકોટીઃ, ‘ઉદ્દું દૂરં ઉપ્પટ્તા’ ઋર્ધ્વમ્—ઉપરિ ભાગે, દૂરમ્ ઉત્પત્ય—ઉદ્ગત્ય ‘સોહમ્મીસાણસંઠં’ કુમાર જાવ આરણ અચ્ચુયકપ્પા’ સૌધર્મેશાન સનત્કુમાર યાવદ્ માહેન્દ્ર વ્રહ્મલોક લાન્તક મહાશુક્રસહસ્રારાનતપ્રાણતારણાચ્યુતકલ્પાન્ ત્રયમ્ અષ્ટાદશોત્તરમ્ ગ્રૈવેયક વિમાનાવાસગતમ્ વ્યતિવ્રજ્ય—અતિક્રમ્ય ‘તેણ પરં દૂરં ગયા’ તેન પરં—તદનન્તરમ્ ‘દૂરં ગયા’ દૂરં ગતાનિ, ‘નિરયા’ નીરજાંસિ—રજોરહિતાનિ, ‘નિમ્મલા’ નિર્મ-

પપાતિક દેવ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

મગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—હે ગૌતમ ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે બિલકુલ સમતલ ભૂમિમાગ સે ઝપર ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્ર તથા તારા નામક જ્યોતિષ્કોં સે વહુત સૌ યોજન, વહુત હજાર યોજન, વહુત લાખ યોજન, વહુત કરોડ યોજન, વહુત કોડાકોડી યોજન ઝપર દૂર જાકર સૌધર્મ ઈશાન યાવત્ આરણ—અચ્યુત નામક બારહોં કર્પોં કો લાંઘ કર તથા ત્રીન સૌ અઠાસહ ગ્રૈવેયક વિમાનોં કો લાંઘ કર ઝપર દૂર જાકર પાંચ અનુત્તર વિમાન કહે ગાઈં હૈં । હે વિમાન

પપાતિક દેવાના સ્થાન કયા કહેલા છે ? અર્થાત્ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ કયા નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના બીલકુલ સમતલ ભૂમિમાગથી ઊપર ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્ર તથા તારા ગણ નામક જ્યોતિષ્કોના ઘણા સૌ યોજન, ઘણા હજાર યોજન, ઘણા લાખ યોજન, ઘણા કરોડ યોજન, ઘણા કોડાકોડી યોજન ઊપર દૂર જઈને સૌધર્મ ઈશાન યાવત્ આરણ—અચ્યુત નામક બારે કુટ્યોને ઉલ્લંઘીને તથા ત્રણસો અઠાર ગ્રૈવેયક વિમાનોને ઝાળગીને તેમના ઊપર દૂર જઈને પાંચ અનુત્તર વિમાન કહેલા છે. તે વિમાનો રજરહિત છે, નિર્મળ છે, અન્ધકારથી રહિત છે અને વિશુદ્ધ

લાનિ 'વિતિમિરા' વિતિમિરાણિ-વિતિમિરાણિ-અન્ધકારરહિતાનિ 'વિશુદ્ધા' વિશુદ્ધાનિ 'પંચદિસિં પંચ અણુત્તરા મહામહાલયા મહાવિમાણા પ્ણત્તા' પશ્ચદિશુ પશ્ચ અણુત્તરાણિ મહતિમહાલયાનિ મહાવિમાનાનિ પ્રજ્ઞાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ; 'તં જહા' તથથા- 'વિજય, વેજયંતે, જયંતે, અપરાજિય' વિજયઃ વૈજયન્તઃ જયન્તઃ અપરાજિતઃ 'સવ્વટ્ઠસિદ્ધે' સર્વાર્થસિદ્ધઃ, 'તે ણં વિમાણા' તાનિ સ્વલુ વિમાનાનિ 'સવ્વરણામયા' સર્વરત્નમયાનિ-સર્વાત્મના કાત્સ્ર્યેન રત્નમયાનિ 'અચ્છા' અચ્છાનિ -સ્વચ્છાનિ, 'સપ્પહા' શ્લક્ષ્ણાનિ, 'લપ્પહા' મસ્ટણાનિ, 'ઘટ્ટા' ઘટ્ટાણિ, 'મટ્ટા' મટ્ટાણિ, 'નીરયા' નીરજાંસિ રજોરહિતાનિ, 'નિમ્મલા' નિર્મલાનિ, 'નિષ્પંકા' નિષ્પંકાણિ, 'નિક્કંકડચ્છાયા' નિક્કંકડચ્છાયાણિ, નિક્કંકડત્વેન કવચરહિતત્વેન છાયયા કાન્ત્યા સહિતાનિ 'સપ્પમા' સપ્રમાણિ-પ્રમા સહિતાનિ, કન્તિયુક્તાનિ, 'સસિસરિયા' સશ્રીકાણિ શ્રિયા પરમશોભયા સહિતાનિ, 'સડ્ઙ્ગોયા' સોદ્ધો-તાનિ 'પાસાઈયા' પ્રાસાદીયાનિ-પ્રસાદાય-પ્રસન્નત્તયે હિતાનિ આનન્દજનકાનિ 'દરિસણિજ્ઞા' દર્શનીયાનિ-દર્શનયોગ્યાનિ, 'અભિરૂપા' અભિરૂપાણિ 'પટિરૂપા' પ્રતિરૂપાણિ 'એત્થ ણં અણુત્તરોવવાઈયાણં' અત્ર સ્વલુ-ઉપર્યુક્તસ્થલે, અણુત્તરૌપપાતિ-કાનાં 'દેવાણં' દેવાનામ્ 'પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં' પર્યાપ્તાપર્યાપ્તાનામ્ 'ઠાણા પ્ણત્તા' સ્થાનાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થાનાનિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ, 'તિસુ વિ લોમસ્સ - અસંખેજ્જઈમાગે' ત્રિષ્વપિ-સ્વસ્થાનોપપાતસમુદ્ધાતલક્ષણેષુ

રજ રહિત હૈં, નિર્મલ હૈં, અન્ધકાર સે રહિત હૈં ઓર વિશુદ્ધ હૈં । વહાં પાંચ દિશાઓં મેં પાંચ મહાવિમાન હૈં । ડનકે નામ ઇસ પ્રકાર હૈં- (૧) વિજય (૨) વૈજયન્ત (૩) જયન્ત (૪) અપરાજિત ઓર (૫) સર્વાર્થસિદ્ધ । યે પાંચોં મહાવિમાન સર્વરત્નમય હૈં, સ્વચ્છ હૈં, ચિકને હૈં, મસ્ટળ હૈં, ઘટ્ટ હૈં, મટ્ટ હૈં, નીરજ, નિર્મલ, નિષ્પંક ઓર નિરાવરણ કાન્તિ સે યુક્ત હૈં । પ્રમાયુક્ત, શ્રીસપ્નન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતા પ્રદાન કરને વાલે, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈં । યહાં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત અણુત્તરૌપપાતિક દેવોં કે સ્થાન કહે ગઈ હૈં । યે સ્થાન સ્વ-

છે. અહિ પાંચ દિશાઓમાં પાંચ મહાવિમાન છે. તેમના નામ આ પ્રકારે છે (૧) વિજય (૨) વૈજયન્ત (૩) જયન્ત (૪) અપરાજિત અને (૫) સર્વાર્થસિદ્ધ. આ પાંચ મહાવિમાન સર્વ રત્નમય છે, સ્વચ્છ છે. ચિકણુ છે, મટ્ટ છે, ઘટ્ટ છે, નીરજ, નિર્મળ, નિષ્પંક અને નિરાવરણ કાન્તિથી યુક્ત છે, પ્રમાયુક્ત, શ્રીસંપન્ન, પ્રકાશમય, પ્રસન્નતાપ્રદાન કરનારા, દર્શનીય, અભિરૂપ, અને પ્રતિરૂપ છે. અહીં પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત અણુત્તરૌપપાતિક દેવાના સ્થાન કહેલાં છે, તે સ્થાન સ્વસ્થાન, ઊપપાત, અને સમુદ્ધાત ત્રણે અપેક્ષાઓથી

त्रिष्वपि स्थानेषु विषये लोकस्य असंख्येयभागः—असंख्येयतमो भागो वक्तव्यः,
 'तत्थ णं बहवे अणुत्तरोववाइया देवा परिवसन्ति' तत्र खलु-उपर्युक्त स्थले, बहवः
 अनुत्तररौपपातिकाः देवाः परिवसन्ति, 'सव्वे सममिड्डिया' सर्वे अनुत्तररौपपातिकाः
 देवाः समर्द्धिकाः—समाना ऋद्धि र्हेपां ते समर्द्धिकाः 'सव्वे समवला' सर्वे
 समवलाः 'सव्वे समानुभावा' सर्वे समानुभावाः—समानः अनुभावः प्रभावः
 अनुभागो वा सामर्थ्यम् येषां ते समानुभावाः, 'महासुक्खा' महासौख्याः,
 'अणिदा' अनिन्दाः, अधिपतिरहिताः, 'अप्पेसा' अप्रेष्याः, प्रेष्यत्वरहिताः,
 'अपुरोहिता' अपुरोहिताः—अविद्यमानः पुरोहितो येषां ते अपुरोहिताः शान्ति-
 कर्मकर्तृ रहिताः, तेषामशान्तेरभावात् शान्तिकरणस्यानावश्यकत्वात् 'अहमिदा
 नामं ते देवगणा पणत्ता' अहमिन्द्रानाम ते देवगणाः प्रज्ञप्ताः 'समणा उसो !'
 हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! इति भगवतामाशयः ॥ सू० २८ ॥

सिद्ध स्थानादिवक्तव्यता

मूलम्—कहि णं भंते ! सिद्धाणं टाणा पणत्ता ? कहि णं
 सिद्धा परिवसन्ति ? गोयमा ! सव्वट्ठसिद्धस्स महाविमाणस्स
 उवरिल्लाओ भूमियग्गाओ दुवालसजोयणे उड्डं अवाहाए
 एत्थ णं ईसीपठभारा णामं पुढवी पणत्ता, पणयालीसं जोयण-

स्थान, उपपात और समुद्धात, तीनों अपेक्षाओं से लोक के असंख्या-
 तवे भाग में हैं । यहाँ बहुसंख्यक अनुत्तररौपपातिक देव निवास करते
 हैं । ये सभी देव समान ऋद्धि के धारक हैं, समान द्युति वाले, समान
 बल वाले, समान अनुभाव वाले एवं महान् सुख से सन्पन्न हैं । इन
 में न कोई इन्द्र है, न दास है, न पुरोहित अर्थात् शान्ति कर्म करने
 वाला है, क्योंकि उनको कभी अशान्ति होती ही नहीं है, तब शान्ति
 कर्म करने की आवश्यकता भी नहीं होती । हे आयुष्मन् श्रमणो ! ये
 सभी देवगण अहमिन्द्र कहे गए हैं ॥ २८ ॥

लोकना असंख्यातमा लागमा छे. अडिं गहुसंख्यक अनुत्तररौपपातिक देव
 निवास करे छे. ते गधा देव समान समृद्धिना धारक, समानद्युतिवाणा, समान
 यशवाणा समान गणवाणा, समान अनुभाववाणा तेमज्ज महान् सुभधी
 संपन्न छे. आमां कोइ ईन्द्र होतो नथी. तेमज्ज दास होतो नथी तेमज्ज
 पुरोहित पणु होतो नथी अर्थात् शान्तिकर्म करनार नथी होतो तेमके तेमने
 ऋद्धि अशान्ति यती न नथी. तो पछी शान्ति कर्म करवानी आवश्यकता पणु
 नथी रहैती, छे आयुष्यमन् श्रमणो, आ गधा देवगण अहमिन्द्र कहैदा छे ॥ २८ ॥

सयसहस्साइं आयामविक्रंभेणं एगा जोयणकोडी वायालीसं
 च सयसहस्साइं, तीसं च सहस्साइं दोन्नि य अउणापन्ने जोय-
 णसए किंचि विसेसाहिए परिकखेवेणं पणत्ता, ईसिपवभाराए
 णं पुढवीए बहुमज्झदेसभाए अट्ट जोयणिए खेत्ते अट्टजोयणाइं
 बाहल्लेणं पणत्ते, तओ अणंतरं च णं मायाए मायाए पए-
 सपरिहाणीए परिहायमाणी परिहायमाणी सव्वेसु चरमंतेसु
 मच्छियपत्ताओ तणुययरी अंगुलस्स असंखेज्जइभागं बाहल्लेणं,
 पणत्ता, ईसीपवभाराए णं पुढवीए दुवालस नामधिज्जा
 पणत्ता, तं जहा-ईसिइ वा, ईसिपवभाराइ वा, तणूइ वा,
 तणुतणूइ वा, सिद्धित्ति वा, सिद्धालए वा, मुत्तित्ति वा, मुत्ता-
 लएइ वा, लोयग्गेत्ति वा, लोयग्गथूभियत्ति वा, लोयग्गपडि-
 बुज्जणाइ वा, सव्वपाणभूयजीव सत्त सुहावहाइ वा, ईसिप-
 वभारा णं पुढवी सेया संखदलविसलसोत्थिय मुणालदगरय-
 तुसार गोक्खीरहारवण्णा, उत्ताणयच्छत्तसंठाणसंठिया सव्व-
 ज्जुणसुवण्णमई अच्छा, सण्हा, लण्हा, घट्टा, मट्टा, नीरया,
 निम्मला, निप्पंका निक्कंकडच्छाया सप्पभा, सस्सिरिया, सउ-
 ज्जोया, पासाईया, दरिसणिज्जा, अभिरूवा, पडिरूवा, ईसि-
 पवभाराए णं पुढवीए सीयाए जोयणम्मि लोगंतो तस्स णं
 जोयणस्स जे से उवरिल्ले गाउए, तस्स णं गाउयस्स जे से
 उवरिल्ले छवभागे एत्थ णं सिद्धा भगवंतो साइया अपज्जव-
 सिया अणेग जाइमरणजोणिसंसारकलंकलीभाव पुणवभव-
 गवभवासवसही पवंच समइक्कंता सासयमणागयद्धं कालं
 चिट्ठित्ति, तत्थ त्रि य ते अवेया अवेयणा निम्ममा असंगा य
 संसारविप्पमुक्का पएस निव्वत्तसंठाणा, कहिं पडिहया सिद्धा,
 कहिं सिद्धा पइट्ठिया, कहिं वोदि चइत्ताणं, कत्थगंतूण सि-

ज्जइ ॥१५०॥ अलोए पडिहया सिद्धा, लोयग्गे य पइट्टिया, इहं
वौदिं चइत्ताणं, तत्थ गंतूण सिज्झइ ॥१५१॥ दीहं वा हस्स
वा जं चरिसमवे हविज्जसंठाणं, तत्तो तिभागहीणा सिद्धाणो
गाहणा भाणिया ॥१५२॥ जं संठाणं, तु इहं भवं चयं तस्सं
चरिसमयंसिं । आसी य पदेसघणं तं संठाणं तहिं तस्स ॥१५३॥
तिन्नि सया तित्तीसा धणुत्ति भागो य होइ नायव्वो । एसा
खलु सिद्धाणं उक्कोसोगाहणा भणिया ॥१५४॥ चत्तारि य
रयणीओ रयणी तिभागूणिया य वोद्धव्वा, एसा खलु सिद्धाणं
मज्झिम ओगाहणा भणिया ॥१५५॥ एगा य होइ रयणी अट्टेव
य अंगुलाइं साहिया, एसा खलु सिद्धाणं जहन्न ओगाहणा
भणिया ॥१५६॥ ओगाहणाइ सिद्धा भवत्तिभागेण हौत्ति
परीहीणा । संठाणमणित्थं जरामरणविप्पमुक्काणं ॥१५७॥
जत्थ य एगो । सिद्धो तत्थ अणंता भवमक्खयविमुक्का । अन्नो
ऽन्नं समोगाढा पुट्ठा सव्वेवि लोगंते ॥१५८॥ फुसइ अणंते
सिद्धे सव्व पएसेहिं नियमसो सिद्धा । तेऽत्रि य असंखिज्ज-
गुणा देसपएसेहिं जे पुट्ठा ॥१५९॥ असरीरा जीवघणा उव-
उत्ता दंसणे य नाणे य । सागारमणागारं लक्खणमेयं तु
सिद्धाणं ॥१६०॥ केवलनाणुवउत्ता जाणंता सव्वभावगुणभावे ।
पासंता सव्वओ खलु केवलदिट्ठीहिऽणं ताहिं ॥१६१॥ न वि
अत्थि माणुसागं तं सुक्खं न वि य सव्वदेवाणं । जं सिद्धाणं
सुक्खं अव्वावाहं उवगयाणं ॥१६२॥ सुरगण सुहं समत्तं सव्वच्चा
पिंडियं अणंतगुणं । न वि पावइ मुत्तिमुहं णं ताहिं वग्गवग्गूहिं
॥१६३॥ सिद्धस्स सुहोरासी सव्वच्चा पिंडिओ जह हवेज्जा ।
सोऽणंतवग्गमइओ सव्वागासे न माइज्जा ॥१६४॥ जह णाम
कोइमिच्छो नगरगुणो बहुविहे वियाणंतो । न चइए परिकहिउं
उवमाण तहिं असंतीए ॥१६५॥ इय सिद्धाणं सोक्खं अणो-

वमं नत्थि तस्स ओवम्मं । किञ्चि विसेसे णित्तो सारिक्खमिणं
 सुणह वोच्छं ॥१६६॥ जह सव्वकामगुणियं पुरिसो भोत्तुण
 भोयणं कोई । तण्हा लुहा विमुक्को अच्छिज्ज जहा अमिय
 तित्तो ॥१६७॥ इय सव्वकालतित्ता अतुलं निव्वाणमुवगया
 सिद्धा । सासयमव्वावाहं चिट्ठंति सुही सुहं पत्ता ॥१६८॥
 सिद्धत्ति य बुद्धत्ति य पारगयत्ति य, परंपरं गयति । उम्मुक्क
 कम्म कवया अजरा अमरा असंगा य ॥१६९॥ निच्छिन्न सव्व
 दुक्खा जाइ जरामरण बंधण विमुक्का । अव्वावाहं सोक्खं
 अणुहोती सासयं सिद्धा ॥सू० २९॥

॥ इइ वितीयं ठाणपयं समत्तं ॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! सिद्धानां स्थानानि प्रज्ञप्तानि ? कुत्र खलु
 भदन्त ! सिद्धाः परिवसन्ति ? गौतम ! सर्वार्थसिद्धस्य महाविमानस्य उपरिमायाः
 स्तूपिकायाः द्वादश योजनानि ऊर्ध्वम् अव्यावाधया. अत्र खलु ईषत्प्राग्भारा नाम
 पृथिवी प्रज्ञप्ताः पञ्चचत्वारिंशद् योजनशतसहस्राणि आयामविष्कम्भेण, एकां

सिद्धों के स्थान आदि का निरूपण

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! सिद्धाणं ठाणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् !
 सिद्धों के स्थान कहां कहे हैं ? (कहि णं सिद्धा परिवसन्ति ?) सिद्ध
 जीव कहां निवास करते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वट्ठसिद्धस्स)
 सर्वार्थसिद्ध (महाविमाणस्स) महाविमान के (उवरिल्लाओ थूभि-
 यगाओ) ऊपरी स्तूपिका के अग्रभाग से (दुवालस जोयणे) बारह
 योजन (उड्डं) ऊपर (अवाहाए) बिना बाधा के (एत्थ णं) यहां (ईसी-
 पवभारा णामं पुढवी पण्णत्ता) ईषत् प्राग्भारा नामक पृथिवी कही है

सिद्धोना स्थान आदितुं निरूपण

शब्दार्थ—(कहि णं भंते ! सिद्धाणं ठाणा पण्णत्ता ?) भगवन् ! सिद्धोना
 स्थान कथां कथां छे ? (कहि णं भंते ! सिद्धा परिवसन्ति ?) सिद्ध एव कथां
 निवास करे छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सव्वट्ठसिद्धस्स) सर्वार्थसिद्ध (महा
 विमाणस्स) महाविमानना (उवरिल्लाओ थूभियगाओ) ऊपरी स्तूपिकाना अग्रभा-
 गथी (दुवालसजोयणे) बार योजन (उड्डं) ऊपर (अवाहाए) बिना अउत्थण्णे
 (एत्थणं) अडिं (ईसीपवभारा णामं पुढवी पण्णत्ता) ईषत्प्राग्भार नामक पृथिवी

યોજનકોટિમ્ દ્વાચત્વારિંશ્ચ શતસહસ્રાણિ ત્રિંશ્ચ્ચ સહસ્રાણિ દ્વે ચ ઇકોનપચ્ચા-
શત્ યોજનશતે કિંચિત્ વિશેષાધિકમ્ પરિક્ષેપેણ પ્રજ્ઞસા, ઈષત્પ્રાગ્ભારાયાઃ
સ્વલુ પૃથિવ્યાઃ વહુમધ્યદેશભાગે અષ્ટ યોજનકં ક્ષેત્રમ્ અષ્ટ યોજનાનિ વાહલ્યેન
પ્રજ્ઞસા, તતોડનન્તરશ્ચ માત્રયા માત્રયા પ્રદેશપરિહાન્યા પરિહીયમાના પરિહીયમાના
સર્વેષુ ચરમાન્તેષુ મક્ષિકાપત્રતોડપિ તનુકતરી અઙ્ગુલસ્યાસંસ્થેયભાગં વાહલ્યેન
પ્રજ્ઞસા, ઈષત્પ્રગ્ભારાયાઃ સ્વલુ પૃથિવ્યાઃ દ્વાદશ નામધેયાનિ પ્રજ્ઞસાનિ, તથથા-

(પળ્યાલીસં જોયળસયસહસ્સાઈ) પૈતાલીસ લાખ યોજન (આયામ-
વિક્ષંભેણં) લમ્બાઈ-ચૌડાઈ વાલી (એગા જોયળકોડી બાયાલીસં ચ
સયસહસ્સાઈ તીસં ચ સહસ્સાઈ દોન્નિ ય અડળાપન્ને જોયળસય
કિંચિવિસેસાહિય) એક કરોડ વયાલીસ લાખ તીસ હજાર દો સૌ
ઉનપચાસ યોજન સે કુછ અધિક (પરિક્ષેવેણં) પરિધિ વાલી (પળ્ળત્તા)
કહી હૈ (ઈસિપવ્ભારાય ણં પુઢવીય) ઈષત્ પ્રાગ્ભાર પૃથિવી કે (વહુમજ્ઞ-
દેસભાય) ચિલકુલ મધ્ય ભાગ મેં (અઢુજોયળિયે સેતે) આઠ યોજન
કા ક્ષેત્ર (અઢુજોયળાઈ) આઠ યોજન (વાહલ્લેણં) મોટા (પળ્ળત્તે) કહા
હૈ (તઓ અળંતરં ચ ણં) ઉસકે અનન્તર (માયાય માયાય પયસપરિ-
હાળીય) માત્રા-માત્રા સે અર્થાત્ અનુક્રમ સે પ્રદેશોં કી કમી હોતે-
જાને સે (પરિહાયમાળી પરિહાયમાળી) હીન હોતી-હોતી (સવ્વેસુ
ચરમંતેસુ) સવ કે અન્ત મેં (મચ્છિયાપત્તાઓ) મક્ષી કે પંચ સે
(તળુયયરી) અધિક પતલી (અંગુલસ્સ અસંસ્થેજ્જહાગં વાહલ્લેણં)
અંગુલ કે અસંસ્થાતવેં ભાગ મોટાઈ વાલી (પળ્ળત્તા) કહી હૈ ।

કહી છે (પળ્યાલીસં જોયળસયસહસ્સાઈ) પૈતાલીસ લાખ યોજન (આયામ-
વિક્ષંભેણં) લમ્બાઈ પંડોળાઈ વાળી (એગા જોયળ કોડીબાયાલીસં ચ સય સહ-
સ્સાઈ તીસં ચ સહસ્સાઈ દોન્નિય અડળાપન્ને જોયળસય કિંચિ વિસેસાહિય)
એક કરોડ પૈતાલીસ લાખ ત્રીસ હજાર બસો ઓગણ પચાસ યોજનથી કાંઈક
અધિક (પરિક્ષેવેણં) પરિધિવાળી (પળ્ળત્તા) કહી (ઈસિ પવ્ભારાય ણં પુઢવીય)
ઈષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વીના (વહુમજ્ઞ દેસભાય) ચિલકુલ મધ્ય ભાગમાં (અઢુજોયળિયે સેતે)
આઠ યોજનનું ક્ષેત્ર (અઢુ જોયળાઈ) આઠ યોજન (વાહલ્લેણં) મોટું (પળ્ળત્તે)
કહ્યું છે (તેઓ અળંતરં ચ ણં) તેના પછી (માયાય માયાય પયસપરિહાળીય) માત્રા
-માત્રાથી અર્થાત્ અનુક્રમથી પ્રદેશોની કમી થતી જવાથી (પરિહાયમાળી-
પરિહાયમાળી) હીન થતી થતી (સવ્વેસુ ચરમંતેસુ) બધાની છેવટે (મચ્છિયા-
પત્તાઓ) માંખીની પાંખથી (તળુયયરી) અધિક પાતળી (અંગુલસ્સ અસંસ્થેજ્જહ-
ભાગં વાહલ્લેણં) અંશુલના અસંસ્થાતમા ભાગની મોટાઈવાળી (પળ્ળત્તા) કહી છે.

ईषत् १ इति वा, ईषत्प्राग्भारा २ इति वा, तन्वी ३ इति वा, तनुतन्वी ४ इति वा, सिद्धिरिति वा ५ सिद्धालय इति वा ६ मुक्तिरिति वा ७ मुक्तालय इति वा ८, लोकाग्रमिति वा ९, लोकाग्रस्तूपिका इति वा १० लोकाग्रप्रतिवाहिनी इति वा ११, सर्व प्राणभूत जीवसत्त्वसुखावहा इति वा १२, ईषत्प्राग्भारा खलु पृथिवीश्चेता शङ्खदलविमलस्वस्तिकमृणालदकरजस्तुपार गोक्षीरहारवर्णा, उत्तानकच्छत्र संस्थानसंस्थिता सर्वश्चेतसुवर्णमयी, अच्छा, श्लक्षणा मसृणा, नीरजाः, निर्मला, निष्पङ्का,

(ईसिपवभाराणं पुढवीए) ईषत्प्राग्भार पृथिवी के (हुवालसनामधिज्जा पणत्ता) बारह नाम कहे हैं (तं जहा) ये इस प्रकार हैं (ईसिइवा) ईषत् (ईसिपवभाराइ वा) ईषत्प्राग्भार (तणूइ वा) तनु (तणुतणूइ वा) तनुतनु (सिद्धित्ति वा) सिद्धि (सिद्धालए वा) सिद्धालय (मुत्तित्ति वा) मुक्ति (मुत्तालएइ वा) मुक्तालय (लोयगोत्ति वा) लोकाग्र (लोयगथूमियत्ति वा) लोकाग्रस्तूपिका (लोयगपडिवुज्झणाइ वा) लोकाग्र प्रतिवाहिनी (सव्वपाणभूयजीसत्तसुहावहाए वा) सर्वप्राणभूतजीव सत्त्वसुखावहा ।

(ईसिपवभाराणं पुढवी) ईषत्प्राग्भार नामक पृथिवी (सेया) श्वेत है (संखदल विमलसोत्थियमुणालदगरयतुसार गोक्खीरहारवण्णा) शङ्खदल के निर्मल चूर्ण के स्वस्तिक, मृणाल, जलकण, हिम, गाय के दूध तथा हार के समान वर्ण वाली (उत्ताणयच्छत्त संठाणसंठिया) उलटे किये छत्र के आकार की (सव्वज्जुणसुवण्णमई) पूर्ण रूप से अर्जुन-स्वर्ण के समान सफेद (अच्छा) स्वच्छ (सण्हा) चिकनी (लण्हा)

(ईसिपवभाराणं पुढवीए) ईषत्प्राग्भार पृथ्वीना (हुवालस नामधिज्जा पणत्ता) भार नाम कहाँ छे (तं जहा) ते आ प्रकारे छे (ईसिइवा) ईषत् (ईसिपवभाराइ वा) ईषत्प्राग्भार (तणूइवा) तनु (तणुतणूइवा) तनु तनु (सिद्धित्तिवा) सिद्ध (सिद्धालए वा) सिद्धालय (मुत्तित्तिवा) मुक्ति (मुत्तालएइवा) मुक्तालय (लोयगोत्तिवा) लोकाग्र (लोयगथूमियत्ति वा) लोकाग्र स्तूपिका (लोयग पडिवुज्झणाइवा) लोकाग्र प्रतिवाहिनी (सव्वपाणभूयजीसत्तसुहावहाएवा) सर्वप्राणभूत एव सत्त्व सुखावहा (ईसिपवभाराणं पुढवी) ईषत्प्राग्भार नामक पृथ्वी (सेया) श्वेत छे (संखदलविमलसोत्थिय मुणालदगरयतुसारगोक्खिरहारवण्णा) शङ्ख दलना निर्मल चूर्णना स्वस्ति, मृणाल, जलकण हिम, गायनु दूध तथा हारना समान वर्णवादी (उत्ताणय छत्तसंठाणमंठिया) अवगा करेला छत्रना आकरनी (सव्वज्जुणसुवण्णमई) पूर्ण रूपथी अर्जुन स्वर्णना समान सफेद (अच्छा)

નિષ્કલ્લપચ્છાયા સપ્રભા સશ્રીકા સોદ્યોતા પ્રાસાદીયા દર્શનીયા, અભિરૂપા, પ્રતિરૂપા, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાયાઃ સ્વલુ પૃથિવ્યાઃ નિઃશ્રેણિગત્યા યોજને લોકાન્તઃ તસ્ય સ્વલુ યોજનસ્ય યત્ તત્ ઉપરિમં ગચ્ચૂતમ્ તસ્ય સ્વલુ ગચ્ચૂતસ્ય યોઽસૌ ઉપરિમઃ પદ્મભાગે, અત્ર સ્વલુ સિદ્ધાઃ ભગવન્તઃ સાદિકાઃ અપર્યવસિતાઃ, અનેક જાતિ જરામરણયોનિસંસારકલકલીભાવ પુનર્ભવ ગર્ભવાસવસતિ પ્રપન્ચસમતિક્રાન્તાઃ શાશ્વતમ્ અનાગતં કાલં તિષ્ઠન્તિ, તત્રાપિ ચ તે અવેદાઃ અવેદનાઃ નિર્મમાઃ,

કોમલ (ઘટ્ટા) ઘટ્ટ-ધિસી હુઈ-સી (મટ્ટા) મૃષ્ટ (નીરયા) રજ સે રહિત (નિમ્મલા) નિર્મલ (નિપ્પંકા) પંક રહિત (નિર્વકંકડચ્છાયા) નિષ્કલ્પચ્છાયા કાન્તિ વાલી (સપ્પમા) પ્રભાયુક્ત (સસિરીયા) શ્રીસમ્પન્ન (સુજ્જોયા) પ્રકાશમય (પાસાઈયા) પ્રસન્નતાપદ (દરિસણિજ્ઞા) દર્શનીય (અભિરૂપા) અભિરૂપ-સુન્દર (પદિરૂપા) સર્વાંગ સુન્દર રૂપ વાલી (ઈસીપવ્ભારાણં પુઢવીણ) ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથિવી સે (સીઆણ) નિશ્રેણી ગતિ સે (જોયણમ્મિ) એક યોજન પર (લોગંતો) લોક કા અન્ત હૈ (તસ્સ ણં જોયણસ્સ જે સે ઉવરિલ્લે ગાઉણ) ઉસ યોજન કા જો ઉપરી ગચ્ચૂતિ હૈ (તસ્સ ણં ગાઉઅસ્સ જે સે ઉવરિલ્લે છવ્ભાગે) ઉસ ગચ્ચૂતિ કા જો ઉપરી છટ્ટા ભાગ હૈ (एत्थ णं) યહાં (સિદ્ધા ભગવંતો) સિદ્ધ ભગવાન્ (સાહ્યા અપજ્જવસિયા) સાદિ અનન્ત (અણેગજાહ-જરા-મરણ-જોણિસંસાર-કલંકલીભાવ-પુણવ્ભવ-ગવ્ભવાસવસહીપવંચ-સમઙ્કંતા) અનેક જન્મ, જરા, મરણ, યોનિગમન, વાધા, પુનર્ભવ,

સ્વચ્છ (સણ્હા) ચિક્કથી (લણ્હા) કોમલ (ઘટ્ટા) ધૂષ્ટ-ધસેલાસરખી (મટ્ટા) મૃષ્ટ (નીરયા) રજરહિત (નિમ્મલા) નિર્મળ (નિપ્પંકા) પંકરહિત (નિર્વકંકડચ્છાયા) નિષ્કલ્પચ્છાયા કાન્તિવાળા (સપ્પમા) પ્રભાયુક્ત (સસિરીયા) શ્રીસમ્પન્ન (સુજ્જોયા) પ્રકાશમય (પાસાઈયા) પ્રસન્નતાપદ (દરિસણિજ્ઞા) દર્શનીય (અભિરૂપા) અભિરૂપ સુન્દર (પદિરૂપા) સર્વાંગ સુન્દર સુન્દર રૂપવાળી

(ઈસીપવ્ભારાણં પુઢવીણ) ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથ્વીથી (સીઆણ) નિશ્રેણી ગતિથી (જોયણમ્મિ) એક યોજન પર (લોગંતો) લોકનો અન્ત છે (તસ્સ ણં જોયણસ્સ જે સે ઉવરિલ્લે ગાઉણ) તે યોજનના જે ઉપરની ગચ્ચૂતિ છે (તસ્સ ણં ગાઉ અસ્સ જે સે ઉવરિલ્લે છવ્ભાગે) તે ગચ્ચૂતિનો જે ઉપરનો છટ્ટો ભાગ છે (एत्थ णं) અહિં (સિદ્ધાભગવંતો) સિદ્ધ ભગવાન (સાહ્યા અપજ્જવસિયા) સાદિ અનન્ત (અણેગજાહ-જરા-મરણ-જોણિ-સંસાર કલંકલીભાવપુણવ્ભવ-ગવ્ભવાસવસહી પવંચસમઙ્કંતા) અનેક જન્મ, જરા, મરણ, યોનિગમન, વાધા, પુનર્ભવ, ગર્ભવાસ રૂપ વસતિ તથા પ્રપન્ચથી અતિક્રાંત (સાસયમણાગચ્છં કાલં ચિદ્વંતિ)

અસજ્ઞાશ્ચ સંસારવિપ્રમુક્તાઃ પ્રદેશ નિર્વૃત્ત સંસ્થાનાઃ, કુત્ર પ્રતિષ્ઠતાઃ સિદ્ધાઃ ? કુત્ર સિદ્ધાઃ પ્રતિષ્ઠિતાઃ, કુત્ર વોન્દિ ચ્યુત્વા સ્વલુ ક્વ ગત્વા સિધ્ધ્યન્તિ ? અલોકે પ્રતિ-
ષ્ઠતાઃ સિદ્ધાઃ, લોકાગ્રે ચ પ્રતિષ્ઠિતાઃ, ઇદ્ વોન્દિ ચ્યુત્વા સ્વલુ તત્ર ગત્વા
સિધ્ધ્યન્તિ ॥૧૫૧॥ દીર્ઘ વા, હ્રસ્વ વા, યત્ ચરમભવે ભવેત્ સંસ્થાનમ્ । તતસ્ત્રિ-
ભાગ હીનાઃ સિદ્ધાવગાહના મણિતા ॥૧૫૨॥ યત્ સંસ્થાનં તુ એતદ્-ભવં ચ્યવ-
નશ્ચરમસમયે । આસીત્ ચ પ્રદેશઘનં તત્ સંસ્થાનં તત્ર તસ્ય ॥૧૫૩॥ ત્રીણિ

ગર્ભવાસ રૂપ વસતિ તથા પ્રપંચ સે અતિક્રાન્ત (સાસયમણાગયદ્ કાલં
ચિદ્વંતિ) શાશ્વત ભવિષ્યત્ કાલ તક રહતે હૈં (તત્થ વિ) વહાં મ્મી (ય)
ઔર (તે) વે (અવેયા) વેદ રહિત (અવેયણા) વેદના રહિત (નિમ્મમા)
મમત્વ રહિત (અસંગા ય) પર-પદાર્થ કે સંયોગ સે રહિત (સંસારવિષ્-
મુક્કા) સંસાર સે સર્વથા મુક્ત (પણસનિવ્વત્તસંઠાણા) આત્મ પ્રદેશો
સે વને હુણ આકાર વાલે

(કહિં પહિહયા સિદ્ધા) સિદ્ધ કહાં રુક જાતે હૈં ? (કહિં સિદ્ધા
પહિદ્ધિયા) સિદ્ધ કહાં પ્રતિષ્ઠિત હૈં ? (કહિં વોંદિં ચઈત્તાણં) કહાં શરીર કો
ત્યાગ કર (તત્થ ગંતૂણ સિજ્જહ) ? કહાં જાકર સિદ્ધ હોતે હૈં ॥૧૫૦॥

(અલોપ પહિહયા સિદ્ધા) અલોક સે સિદ્ધ રુક જાતે હૈં (લોયગ્ગે
ય પહિદ્ધિયા) લોક કે અગ્રભાગ મેં પ્રતિષ્ઠિત હોતે હૈં (ઈહં વોંદિં ચઈત્તાણં)
યહાં શરીર કો ત્યાગ કર (તત્થ ગંતૂણ સિજ્જહ) વહાં જાકર સિદ્ધ
હોતે હૈં ॥૧૫૧॥

(દીર્ઘ વા) દીર્ઘ અથવા (હ્રસ્વ) હ્રસ્વ (જં) જો (ચરિમભવે) અંતિમ
ભવ મેં (હવિજ્જ) હો (સંઠાણં) આકાર (તત્તો) ઉસસે (તિભાગહીણા)

શાશ્વત, ભવિષ્યત્ કાલ મુધિ રહે છે (તત્થ વિ) ત્યાં પણ (ય) અને (તે) તેઓ
(અવેયા) વેદ રહિત (અવેયણા) વેદના રહિત (નિમ્મમા) મમત્વ રહિત (અસંગાય)
પરપદાર્થના સંયોગથી રહિત (સંસારવિષ્મુક્કા) સંસારથી સર્વથા મુક્ત (પણ
નિવ્વત્તસંઠાણા) આત્મ પ્રદેશોથી અનેલા આકારવાળા

(કહિં પહિહયા સિદ્ધા) સિદ્ધ ક્યાં રોકાઈ નાથ છે ? (કહિં સિદ્ધા પહિદ્ધિયા)
સિદ્ધ ક્યાં પ્રતિષ્ઠિત છે ? (કહિં વોંદિં ચઈત્તાણં) ક્યાં શરીરનો ત્યાગ કરીને
(તત્થ ગંતૂણ સિજ્જહ) ક્યાં જઈને સિદ્ધ થાય છે ॥ ૧૫૦ ॥

(અલોપ પહિહયા સિદ્ધા) અલોકથી સિદ્ધ રોકાઈ નાથ છે (લોયગ્ગે ય
પહિદ્ધિયા) લોકના અગ્ર ભાગમાં પ્રતિષ્ઠિત થાય છે (ઈહં વોંદિં ચઈત્તાણં) અહિં
શરીરનો પરિત્યાગ કરીને (તત્થ ગંતૂણ સિજ્જહ) ત્યાં જઈને સિદ્ધ થાય છે ॥ ૧૫૧ ॥

(દીર્ઘવા) દીર્ઘ (હ્રસ્વ) હ્રસ્વ (જં) જે (ચરિમભવે) અંતિમ ભવમાં (હવિજ્જં)
હોય (સંઠાણં) આકાર (તત્તો) તેનાથી (તિભાગહીણા) ત્રીજા ભાગથી એકા

શતાનિ ત્રય સ્ત્રિશાનિ ધનુસ્ત્રિભાગઃ સ્વલુ ભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ । એપા સ્વલુ સિદ્ધાનામ્
ઉત્કૃષ્ટાવગાહના ભણિતા ॥૧૫૪॥ ચતસ્રશ્ચ રત્નયઃ રત્નિસ્ત્રિભાગોના ચ વોદ્ધ-
વ્યા । એપા સ્વલુ સિદ્ધાનાં મધ્યમાવગાહના ભણિતા ॥૧૫૫॥ એકા ચ ભવતિ
ત્રીસરા ભાગ કમ (સિદ્ધાણ) સિદ્ધોં કી (ઓગાહના) અવગાહના
(ભણિયા) કહી ગઈ છે ॥૧૫૨॥

(જં સંઠાણં) જો સંસ્થાન (તુ) હં મં ચંચંતસ્સ) હસ ભવ કો
ત્યાગતે હુણ કા (ચરિમસમયંમિ) અન્તિમ સમય મેં (આસીય) થા
(પદેસઘણં) પ્રદેશોં સે સમ્પન (તં) વહ (સંઠાણં) સંસ્થાન (તાર્હિં)
વહાં (તસ્સ) ઉસ્કા ॥૧૫૩॥

(તિન્નિ સયા) ત્રીસ સૌ (તિત્તીસા) તેત્રીસ (ધનુત્તિભોગો ય) એક
ધનુષ કા ત્રીસરા ભાગ (હોઈ) હોતી છે (નાયવ્વો) જાનના ચાહિય
(એસા) યહ (સ્વલુ) નિશ્ચય સે (સિદ્ધાણં) સિદ્ધોં કી (ઉક્કોસોગાહના)
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના (ભણિયા) કહી છે ॥૧૫૪॥

(ચત્તારિ ય રયણીઓ) ચાર હાથ (રયણીતિભાગૂણિયા ય વોદ્ધવ્વા)
ત્રિભાગ કમ એક હાથ જાનના ચાહિય (એસા) યહ (સ્વલુ) નિશ્ચય
(સિદ્ધાણં) સિદ્ધોં કી (મઙ્ગિમ ઓગાહના) મધ્યમ અવગાહના
(ભણિયા) કહી છે ॥૧૫૫॥

(એગા ય હોઈ રયણી અદ્દેવ ય અંગુલાઈં સાહિયા) એક હાથ ઓર
આઠ અંગુલ સહિત (એસા સ્વલુ સિદ્ધાણં) યહ નિશ્ચય સે સિદ્ધોં કી

(સિદ્ધાણં) સિદ્ધોની (ઓગાહના) અવગાહના (ભણિયા) કહી છે ॥ ૧૫૨ ॥

(જં સંઠાણં) જે સંસ્થાનથી (તુ) હં મં ચંચંતસ્સ) આ લવને ત્યાગનારાના
(ચરિમસમયંમિ) અન્તિમ સમયમાં (આસીય) હતા (પદેસઘણં) પ્રદેશોથી સધન
(તં) તે (સંઠાણં) સંસ્થાન (તાર્હિં) ત્યાં (તસ્સ) તેના ॥ ૧૫૩ ॥

(તિન્નિ સયા) ત્રણ સૌ (તિત્તીસા) તેત્રીસ (ધનુત્તિભાગો ય) એક ધનુષને
ત્રીએ ભાગ (હોઈ) હોય છે (નાયવ્વો) બાણુવું બેધએ (એસા) આ (સ્વલુ) નિશ્ચયથી
(સિદ્ધાણં) સિદ્ધોની (ઉક્કોસોગાહના) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના (ભણિયા) કહી છે ॥૧૫૪॥

(ચત્તારિ ય રયણીઓ) ચાર હાથ (રયણી તિભાગૂણિયા ય વોદ્ધવ્વા)
ત્રણ ભાગ એકા એક હાથ બાણુવા બેધએ (એસા) આ (સ્વલુ) નિશ્ચય (સિદ્ધાણં)
સિદ્ધોની (મઙ્ગિમ ઓગાહના) મધ્યમ અવગાહના (ભણિયા) કહી છે ॥ ૧૫૫ ॥

(એગા ય હોઈ રયણી અદ્દેવ ય અંગુલાઈં સાહિયા) એક હાથ અને આઠ
અંગુલ સહિત (એસા સ્વલુ સિદ્ધાણં) આ નિશ્ચયથી સિદ્ધોની (જહન્ન ઓગાહના
ભણિયા) બદન્ય અવગાહના કહી છે ॥ ૧૫૬ ॥

રત્નિઃ અષ્ટૈવ ચાઙ્ગુલ્લાનિ સાધિકાનિ । એવા સ્વલ્પ સિદ્ધાનાં જઘન્યાવગાહના
 મળિતા ॥૧૫૬॥ અવગાહનાઃ સિદ્ધાનાં ભવત્રિભાગેન ભવન્તિ પરિહીનાઃ । સંસ્થાન
 મનિત્યંસ્થં જરામરણવિપ્રમુક્તાનામ્ ॥૧૫૭॥ યત્ર ચ એકઃ સિદ્ધસ્તત્ર અનન્તા
 ભવક્ષયવિમુક્તાઃ । અન્યોન્ય સમવગાઢાઃ સ્પૃષ્ટાઃ સર્વેઽપિ લોકાન્તે ॥૧૫૮॥ સ્પૃ-
 શત્યનન્તાન્ સિદ્ધાન્ સર્વપ્રદેશૈ નિયમતઃ સિદ્ધાઃ । તેઽપિ ચ અસંખ્યેયગુણા દેશ-
 પ્રદેશૈશ્ચ યે સ્પૃષ્ટાઃ ॥૧૫૯॥ અશરીરાઃ જીવધનાઃ ઉપયુક્તાઃ દર્શને ચ જ્ઞાને ચ ।

(જહન્ર ઓગાહના મળિયા) જઘન્ય અવગાહના કહી છે ॥૧૫૬॥

(ઓગાહનાઃ સિદ્ધા ભવત્રિભાગેન હોતિ પરિહીના) સિદ્ધોં કી
 અવગાહના ચરમ શરીર સે ત્રિભાગ કમ હોતી છે (સંઠાણં) સંસ્થાન
 (અણિત્યંથં) અનિયત પ્રકાર કા (જરામરણવિપ્રમુક્તાણં) જરા ઓર
 મરણ સે રહિતોં કા ॥૧૫૭॥

(જત્ય ય એગો સિદ્ધો) જહાં એક સિદ્ધ છે (તત્ય અગંતા ભવક્ષય
 વિમુક્તા) વહાં ભવક્ષય સે મુક્ત અનન્ત જીવ હોતે હેં (અન્નોન્નસમો-
 ગાઢા) પરસ્પર મેં અવગાહના વાલે (પુઢા સઽવે વિ લોગંતે) સમી
 લોકાન્ત સે સ્પૃષ્ટ હોતે હેં ॥૧૫૮॥

(ફુસઢ) સ્પર્શ કરતા છે (અગંતે સિદ્ધે) અનન્ત સિદ્ધોં કી (સઽવ
 પએસેહિં) સમસ્ત પ્રદેશોં સે (નિયમસો) નિયમ સે (સિદ્ધા) સિદ્ધ (તે
 વિ ય અસંખિજ્જગુણા) વે સિદ્ધ અસંખ્યાતગુણા હેં (દેસપએસેહિં જે
 પુઢા) જો દેશ ઓર પ્રદેશોં સે સ્પૃષ્ટ હેં ॥૧૫૯॥

(અસરીરા) શરીર સે રહિત (જીવ ધના) સઘન જીવ પ્રદેશ વાલે

(ઓગાહનાઃ સિદ્ધા ભવત્રિ ભાગેન હોતિ પરિહીના) સિદ્ધોની અવગાહના
 ચરમ શરીરથી ત્રણ ભાગ ઓછી હોય છે (સંઠાણં) સંસ્થાન (અણિત્યંથં) અનિ-
 યત પ્રકારના (જરામરણવિપ્રમુક્તાણં) જરા મરણથી રહિતોના ॥ ૧૫૭ ॥

(જત્ય ય એગો સિદ્ધો) જ્યાં એક સિદ્ધ છે (તત્ય અગંતા ભવક્ષય
 વિમુક્તા) ત્યાં ભવક્ષયથી મુક્ત અનન્ત જીવ હોય છે (અન્નોન્ન સમોગાઢા)
 પરસ્પરમાં અવગાહનાવાળા (પુઢા સઽવે વિ લોગંતે) તે બધા લોકાન્તથી સ્પૃષ્ટ
 થાય છે ॥ ૧૫૮ ॥

(ફુસઢ) સ્પર્શ કરે છે (અગંતે સિદ્ધે) અનન્ત સિદ્ધોના (સઽવપએસેહિં)
 સમસ્ત પ્રદેશોથી (નિયમસો) નિયમથી (સિદ્ધ) સિદ્ધ (તે વિ ય અસંખિજ્જ ગુણા)
 તે સિદ્ધો અસંખ્યાત ગણા છે (દેસ પએસેહિં જે પુઢા) જે દેશ અને પ્રદેશોથી
 સ્પૃષ્ટ છે ॥ ૧૫૯ ॥

(અસરીરા) શરીર રહિત (જીવ ધના) સઘન જીવ પ્રદેશવાળા (અવગાહના)

साकारानाकारं लक्षणमेतत्तु सिद्धानाम् ॥१६०॥ केवलज्ञानोपयुक्ताः, जानन्ति सर्वभावगुणभावान् पश्यन्ति सर्वतः खलु केवल दृष्टिभिरनन्ताभिः ॥१६१॥ नैवास्ति मनुष्याणाम् तत्सौख्यम्, नापि च सर्वदेवानाम् । यत् सिद्धानाम् सौख्यम् अव्यावाधामुपगतानाम् ॥१६२॥ सुरगणसुखं समस्तं सर्वाद्धा पिण्डितम् अनन्तगुणम् । नापि प्राप्नोति मुक्तिसुखम् अनन्तैर्वर्गैर्वर्गितम् ॥१६३॥ सिद्धस्य सुख-

(उवउत्ता दंसणे य नाणे य) ज्ञान और दर्शन में उपयुक्त-उपयोग लगाए हुए (सागारमणागारं) साकार और अनाकार उपयोग (लक्खणमेयं तु सिद्धाणं) यह सिद्धों का लक्षण है ॥१६०॥

(केवलनाणुवउत्ता) केवल ज्ञान के उपयोग वाले (जाणंता) जानते हुए (सव्वभावगुण भावे) समस्त पदार्थों के गुण एवं पर्याय को (पासंता) देखते हुए (खलु) निश्चय (केवलदिट्ठिहिण्णंताहिं) अनन्त केवल दृष्टि से ॥१६१॥

(न वि अत्थि माणुसाणं तं सुखं) मनुष्यों को वह सुख नहीं है (न वि य सव्व देवाणं) न समस्त देवों को है (जं सिद्धाणं सुखं अव्वावाह मुवगयाणं) अव्यावाध को प्राप्त सिद्धों को जो सुख है ॥१६२॥

(सुरगणसुहं समत्तं) देव समूह के समस्त सुख को (सव्वद्धापिण्डियं) सर्व काल से पिण्डित किया हुआ (अणंतगुणं) अनन्तगुण (न वि पावइ मुत्ति सुहं) मुक्ति सुख को नहीं पा सकता-मुक्तिसुख की बराबरी नहीं कर सकता (णंताहिं वग्गवग्गूहिं) अनन्त वर्ग वर्गों से भी ॥१६३॥

दंसणे य जाणेय) ज्ञान अने दर्शनमां उपयुक्त उपयोग लगवता थका (सागार मणागारं) साकार अने निराकार उपयोग (लक्खण मेयं तु सिद्धाणं) आ सिद्धोना लक्षणु छे ॥ १६० ॥

(केवलनाणुवउत्ता) केवल ज्ञानना उपयोगवाणा (जाणंता) जानुता छतां (सव्वभाव गुणभावे) समस्त पदार्थना गुणु तेमज्ज पर्यायने (पासंता) नेछ रडेला (खलु) निश्चय (केवलदिट्ठिहिण्णंतेहिं) अनंत केवल दृष्टिथी ॥ १६१ ॥

(नवि अत्थि माणुसाणं तं सुखं) माणुसोने ते सुख नथी छेतुं (न वि य सव्वदेवाणं) समस्त देवोने पणु नथी (जं सिद्धाणं सुखं अव्वावाहमुवगयाणं) अव्यावाध प्राप्त करेला सिद्धोने ने सुख छे ॥ १६२ ॥

(सुरगणसुहं समत्तं) देव समूहना समस्त सुखने (सव्वद्धापिण्डियं) सर्व काणथी ओकत्रित करेला (अणंतगुणं) अनन्त गणु (न वि पावइमुत्तिसुहं) मुक्ति सुखने नथी भेणवी शक्ता मुक्ति सुखनी जराबरी नथी करी शक्ता (णंताहिं वग्गवग्गूहिं) अनंत वर्ग वर्गोथी पणु ॥ १६३ ॥

राशिः सर्वाद्वापिण्डितो यदि भवेत् । सोऽनन्तवर्गभक्तः सर्वाकाशे न मांति ॥१६४॥ यथा नाम कश्चित् म्लेच्छो नगरगुणान् बहुविधान् विजानन् । न शक्नोति परिकथयितुम् उपमायां तत्रा सत्याम् ॥१६५॥ इदं सिद्धानां सौख्यम् अनुपमम् नाति तस्योपम्यम् । किञ्चिद् विशेषेण इतः सादृश्यमिदं शृणुत वक्ष्यमाणम् ॥१६६॥ यथा सर्वकामगुणितं पुरुषो भुक्त्वा भोजनं कोऽपि । तद्वद्भुद्

(सिद्धस्स) सिद्ध जीव के (सुहोरासी) सुख की राशि (सव्वद्वापिण्डिओ जइ हवेज्जा) सर्वकाल से पिण्डित यदि हो (सोऽणंतवग्गभइओ) वह अनन्त वर्गों से भाजित होकर (सव्वगासे) समस्त आकाश में (न माइज्जा) नहीं समावे ॥१६४॥

(जह णाम कोई मिच्छो) जैसे कोई म्लेच्छ (नगरगुणे बहुविहे) बहुत प्रकार के नगर के गुणों को (वियाणंतो) जानता हुआ (न चएइ परिकहेउं) कहने को समर्थ नहीं होता (उवमाए) उपमा से (तहिं) वहां (असंतीए) असत् होने से ॥१६५॥

(इय सिद्धाणं सोक्खं) इसी प्रकार सिद्धों का सुख (अणोवमं) अनुपम है (नत्थि तस्स ओवम्मं) उसकी उपमा नहीं (किंचि) कुछ (विसेसेणित्तो) विशेषता से इसकी (सारिक्खमिणं सुणहवोच्छं) यह समानता मैं कहूंगा, उसे सुनो ॥१६६॥

(जह सव्वकामगुणियं पुरिसो भोत्तूण भोयणं कोइ) जैसे कोई पुरुष सर्वकामगुणित भोजन को खाकर (तण्हा छुहा विमुक्को) (प्यास-भूख से रहित होकर (अच्छिज्ज जहा अमियत्तित्तो) ठहरे जैसे

(सिद्धस्स) सिद्ध जिवना (सुहोरासी) सुणनी राशि (सव्वद्वापिण्डिओ जइ हवेज्जा) सर्वकालीने से पिण्डित होय (सोऽणंतवग्गभइओ) ते अनन्त वर्गोंथी भाजित थधने (सव्वगासे) समस्त आकाशमा (नमाइज्जा) समाशे नहि ॥ १६४ ॥

(जह णाम कोई मिच्छो) जेम केअ म्लेच्छ (नगरगुणे बहुविहे) धणुा प्रकारना नगरना गुणोने (वियाणंतो) जानुवा छता (न चएइ परिकहेउं) छडेवाने समर्थ नथी थतो (उवमाए) उपमाथी (तहिं) त्यां (असंतीए) असत् होवाथी ॥ १६५ ॥

(इय सिद्धाणं सोक्खं) ये रीते सिद्धोना सुण (अणोवमं) अनुपम छे (नत्थि तस्स ओवम्मं) तेनी उपमानथी (किंचि) काछ (विसेसेणित्तो) विशेषता थी येनी (सारिक्खमिणं सुणहवोच्छं) या समानता हुं छडिशा, तेने सांलणो ॥ १६६ ॥

(जह सव्वकामगुणियपुरिसो भोत्तूण भायणं कोइ) जेम केअ पुरुष सर्व काम गुणित सोजनने जमीने (तण्हा छुहा विमुक्को) सुण तरस वगरने थधने (अच्छिज्ज जहा अमियत्तित्तो) कया जेम अमृतथी तूम थाय ॥ १६७ ॥

विमुक्तो अञ्छिज्ज यथा अमृततृप्तः ॥१६७॥ एवं सर्वकालतृप्ताः अतुलं निर्वाण-
मुपगताः सिद्धाः । शाश्वतमव्यावाधम् तिष्ठन्ति सुखिनः सुखं प्राप्ताः ॥१६८॥
सिद्धा इति बुद्धा इति पारगता इति च । परम्परागता इति उन्मुक्तकर्मकवचाः
अजराः असङ्गाश्च ॥१६९॥ निस्तीर्णं सर्वदुःखाः जाति जरामरणबन्धनविमुक्ताः ।
अव्यावाधं सौख्यम् अनुभवन्ति शाश्वतं सिद्धाः ॥१६०॥ सू. २९॥

॥ इति द्वितीयं स्थानपदं समाप्तम् ॥२॥

अमृत से तृप्त हो ॥१६७॥

(इय) इसी प्रकार (सर्वकालतित्ता) सर्व काल में तृप्त हैं (अतुलं)
अनुपम (निव्वाणमुपगया) निर्वाण को प्राप्त (सिद्धा) सिद्ध (सास-
यमव्यावाहं) शाश्वत अव्यावाध को (चिट्ठंति) ठहरते हैं (सुही) सुखी
(सुहं पत्ता) सुख को प्राप्त ॥१६८॥

(सिद्धत्ति य) वे सिद्ध हैं (बुद्धत्ति य) बुद्ध हैं (पारगयत्ति य) पारं-
गत हैं (परंपरगयत्ति) परम्परा गत हैं (उन्मुक्ककम्मकवया) कर्म रूपो
कवच से मुक्त हैं (अजरा) जरा से रहित (अमरा) मृत्यु से रहित
(असंगा य) और संग से रहित हैं ॥१६९॥

(निच्छिन्नसव्वदुक्खा) सब दुःखों से पार हुए (जाइजरामरण-
बंधणविमुक्का) जन्मजरामरण एवं बन्धन से विमुक्त (अव्यावाहं) व्या-
वाधा से रहित (सोक्खं) सुख को (अणुहोति) अनुभव करते हैं
(सासयं) शाश्वत (सिद्धा) सिद्ध ॥१७०॥

॥ दूसरा स्थान समाप्त ॥

(इय) ओ रीते (सर्वकालतित्ता) यथा कालभां तृप्त (अतुलं) अनुपम
(निव्वाण मुपगया) निर्वाणुने पाभेदा (सिद्ध) सिद्ध (सासयमव्यावाहं) शाश्वत
अव्यावाधने (चिट्ठंति) रह्ये छे (सुही) सुणी (सुहंपत्ता) सुणने प्राप्त ॥ १६८ ॥

(सिद्धत्तिय) तेओ सिद्ध छे (बुद्धत्तिय) बुद्ध छे (पारगयत्ति य) पारंगत
छे (परंपरगयत्ति) परंपरागत छे (उन्मुक्ककम्मकवया) कर्मरूपी कवचथी मुक्त
छे (अजरा) अजारी रहित (अमरा) मृत्युथी रहित (असंगाय) अने संगथी
रहित छे ॥ १६९ ॥

(निच्छिन्न सव्व दुक्खा) यथां हु.णोथी पारपाभीने (जाइजरामरण बंधण
विमुक्का) जन्म, जरा, मरण तेमज यधनथी विमुक्त (अव्यावाधं) पीडाथी
रहित (सोक्खं) सुणने (अणुहोति) अनुभव करे छे (सासयं) शाश्वत (सिद्धा)
सिद्ध ॥ १७० ॥

भीष्म स्थानपद समाप्त

ટીકા—અથ સિદ્ધાનાં સ્વસ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કહિ ણં મંતે ! સિદ્ધા ણં ઠાળા પળ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ ભગવન્તં પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થલ-કસ્મિન્ પ્રદેશે, સિદ્ધાનાં સ્થાનાનિ-સ્થિત્યપેક્ષયા સ્વસ્થનાનિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? તદેવં વિશદયિતું પ્રકારાન્તરેણ પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે સિદ્ધા પરિવસંતિ ?’ હે ભદન્ત ! કુત્ર સ્થલ-કસ્મિન્ પ્રદેશે, સિદ્ધાઃ પરિવસન્તિ ! ભગવાન્ ઉત્તરયતિ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સન્નવદ્ધ સિદ્ધસ્સ મહાવિમાણસ્સ’ સર્વાર્થસિદ્ધસ્ય મહાવિમાનસ્ય ‘ઉવરિહ્લાઓ ધૂમ્ભિયગ્ગાઓ’ ઉપરિમાયાઃ-ઉપરિતન્યાઃસ્તૂપિકાયાઃ શિખરસ્ય ‘દુવાલસજોયણે ઉદ્ધું અવાહાણ’ દ્વાદશ યોજનાનિ ઝઘ્ઘમ્-ઉપરિભાગે અવ્યાવાધયા-અવાધેન ‘એત્થ ણં’ અત્ર સ્થલ-ઉપર્યુક્તસ્થાને, ‘ઈસિપવ્ભારા ણામ પુઢ્ધવી પળ્ણત્તા’ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા નામ પૃથિવી પ્રજ્ઞપ્તા-પ્રરૂપિતા. સા ચ કીદશી इत्याह—‘પળ્યાલીસં જોયણસયસહસ્સાઈ આયામવિક્કમ્ભેણં’ પચ્ચ ચત્ત્વારિંશદ્ યોજનશત-સહસ્રાણિ-પચ્ચ ચત્ત્વારિંશદ્ લક્ષયોજનાનિ इत्यर्थः, આયામવિક્કમ્ભેણ-દૈર્ઘ્ય-વિસ્તારેણ ‘એગા જોયણકોડી’ એકાં યોજન કોટિમ્ ‘વાયાલીસં ચ સયસહસ્સાઈ’

ટીકાર્થ—અવ સિદ્ધોં કે સ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

શ્રી ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન કિયા—હે ભગવન્ ! સિદ્ધ ભગવન્તોં કે સ્થાન કહાં કહે ગણે હૈં ? ઇસી કો સ્પષ્ટ કરને કે લિખ પ્રકારાન્તર સે પૂછતે હૈં—હે ભગવન્ ! સિદ્ધ કહાં નિવાસ કરતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા—હે ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધ નામક જો મહાવિમાન હૈ, ઉસકી ઝપરી સ્તૂપિકા સે અર્થાત્ શિખર સે બારહ યોજન ઝપર, વિના વ્યાવાધા કે ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર નામક પૃથિવી કહી ગઈ હૈ । વહ પૃથિવી કૈસી હૈ ? ઇસકા ઉત્તર દેતે હૈં—ઉસ પૃથિવી કી લમ્બાઈ—ચૌડાઈ પૈંતાલીસ લાખ યોજન કી હૈ ઓર પરિધિ એક કરોડ વયાલીસ લાખ, તીસ હજાર દો સૌ ઝનપચાસ યોજન સે કુછ અધિક હૈ ।

ટીકાર્થ—હવે સિદ્ધોના સ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કસાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો—ભગવન્ ! સિદ્ધ ભગવન્તોના સ્થાન કયાં કહેલાં છે ? તેને સ્પષ્ટ કરવા માટે પ્રકારાન્તરથી પૂછે છે હે ભગવન ! સિદ્ધ કયાં નિવાસ કરે છે ?

શ્રી ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—હે ગૌતમ ! સર્વાર્થ સિદ્ધ નામક જે મહાન વિમાન છે, તેના ઊપરની સ્તૂપિકાથી અર્થાત્ શિખરથી બાર યોજન ઊપર, વિના બાધાએ ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર નામક પૃથ્વી કહેલી છે તે પૃથ્વી કેવી છે ? તેનો ઉત્તર આપે છે—તે પૃથ્વીની લંબાઈ-પહોળાઈ પીચ્તાલીસ લાખ યોજનની છે અને પરિધિ એક કરોડ પેંતાલીસ લાખ, ત્રીસ હજાર બસો આગળ

દ્વાચત્વાર્શિશ્ચ શતસહસ્રાણિ, 'ત્રીસં ચ સહસ્સાઈ' ત્રિંશ્ચ સહસ્રાણિ 'દોશ્ચિ અઽણાપન્ને જોયણસણ્' દ્વે ચ એકોનપચ્ચાશન્ યોજનશતે 'કિંચિવિસેસાદિણ્' કિંચિદ્ વિશેષાધિકે 'પરિક્ષેવેણ પળ્ણત્તા' પરિક્ષેપેણ-પરિધિના, પ્રજ્ઞપ્તા-પ્રરૂપિતા, 'ઈસિપ્વમારાણ્ ણં પુઢવીણ્' ઈપ્તપ્રાગ્મારાયાઃ સ્વલુ પૃથિવ્યાઃ 'વહુમઞ્જ્ઞ-દેસમાણ્' વહુમઽધ્યદેશભાગે-અત્યન્તમધ્યપ્રદેશે, 'અઢ્ઢજોયણિણ્ સ્વેત્તે' અઢ્ઢ યોજન-કમ્ આયામવિષ્કમ્ભાભ્યામ્ અઽઽ યોજનપ્રમાણં ક્ષેત્રમ્ 'અઢ્ઢ જોયણાઈ વાહલ્લેણં પળ્ણત્તે' અઽઽ યોજનાનિ ચ વાહલ્યેન ઉચ્ચત્વેન પ્રજ્ઞપ્તમ્ 'તથો અણંતરં ચ ણં માયાણ્ માયાણ્ પણ્ણ પરિહાણીણ્' તતઃ અનન્તરમ્-તદનન્તરમ્ ચ સ્વલુ સર્વાસુ દિક્ષુ વિદિક્ષુ ચ માત્રયા માત્રયા સ્તોકયા સ્તોકયા પ્રદેશપરિહાન્યા 'પરિહાય-માણી પરિહાયમાણી' પરિહીયમાના પરિહીયમાના 'સઁવેસુ ચરમંતેસુ' સર્વેષુ ચર-માન્તેષુ 'મચ્છિયપત્તાઓ તણુયયરી' મક્ષિકાપત્રતસ્તનુતરા-મક્ષિકાપત્રતોઽપ્યતિ તન્વી 'અંગુલસ્સ અસંસેજ્જઈમાણં' અઞ્ગુલસ્ય અસંસ્યેયમાગમ્-અસંસ્યેયતમં માગમ્ 'વાહલ્લેણં પળ્ણત્તા' વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તા-પ્રરૂપિતા, 'ઈસી પ્વમારાણ્ ણં પુઢવીણ્ દુવાલસ નામધિજ્જા પળ્ણત્તા' ઈપ્તપ્રાગ્મારાયાઃ સ્વલુ પૃથિવ્યાઃ દ્વાદશ નામધેયાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ 'તં જહા' તથથા-'ઈસિઙ્ગા' ઈપ્ત્વ ઇતિ વા ૧, નામૈકદેશેઽપિ નામોપચારાત્ તથા પ્રયોગઃ, 'ઈસીપ્વમારા ઇવા' ઈપ્તપ્રાગ્મારા

હસ ઈપ્તપ્રાગ્માર નામક પૃથિવી કે ચિલ્કુલ વીચોંવીચ મેં અઽઽ યોજન પ્રમાણ લમ્બા-ચૌડા ક્ષેત્ર હૈ । ઉસ કી મોટાઈ મી આઠ યોજન કી હૈ । તત્પશ્ચાત્ સમી દિશાઓં ઔર સમી વિદિશાઓં મેં વહ પ્રદેશોં કી કમી હોને સે અનુક્રમ સે પતલી હોતી જાતી હૈ । પતલી હોતે-હોતે અન્ત મેં સમી ઔર સે વહ મક્ષિકા કે પંચ સે મી અધિક પતલી હૈ । વહાં ઉસકી મોટાઈ અંગુલ કે અસંસ્યાતર્થે ભાગ માત્ર કી હી રહ જાતી હૈ ।

ઈપ્તપ્રાગ્માર પૃથિવી કે વારહ નામ હૈ, જો હસ પ્રકાર હૈ-

(૧) ઈપ્ત્-નામ કે એક દેશ મેં મી નામ કા વ્યવહાર હોતા હૈ

પચાસ યોજનથી કાંઈક વધારે છે. એ ઇપ્તપ્રાગ્માર નામક પૃથ્વીના બિલકુલ વચ્ચે વચમાં આઠ યોજન પ્રમાણ લાંબુ પહોળુ ક્ષેત્ર છે. તેની મોટાઈ પણ આઠ યોજનની છે. ત્યાર પછી બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં તે પ્રદેશોની કમી હોવાથી અનુક્રમે થોડી થોડી પાતળી થતી જાય છે. પાતળી થતાં થતાં છેવટે બધી બાજુથી તે માખીની પાખથી પણ વધારે પાતળી થઈ જાય છે. ત્યાં તેની મોટાઈ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાત્રની જ રહે છે.

ઇપ્તપ્રાગ્માર પૃથ્વીના બાર નામ છે, જે આ પ્રકારે છે-(૧) ઇપ્ત્ નામના એક દેશમાં પણ નામનો વ્યવહાર થાય છે તેથી 'ઇપ્તપ્રાગ્મારની જગ્યાએ તે

इति वा २, 'तणू इवा' तन्वी इति वा ३ अन्यपृथिव्यपेक्षया अस्या अतितनुत्वात्, 'तणु तणू इवा' तनुतन्वी इति वा ४, तनुभ्योऽपि विश्वविदितकृशपरमाण्वादि पदार्थेभ्यस्तन्वी मक्षिकापत्रतोऽपि पर्यन्तदेशे अतितनुत्वात्, 'सिद्धिर्ति वा' सिद्धि-रिति वा ५ सिद्ध क्षेत्रसमीपवर्तित्वात् सिद्धिरिति व्यपदेशः, 'सिद्धालय वा' सिद्धालय इति वा, ६, सिद्ध क्षेत्रस्य सन्निहितत्वेन आरोपात् सिद्धानामा-लयः-सिद्धालय इति व्यवहारः, 'मुक्तिर्ति वा' मुक्तिरिति वा, ७ मुक्ति-क्षेत्रस्य प्रत्यासन्नतया मुक्तिरिति व्यपदेशः, 'मुक्तालय इवा' मुक्तालयः इति वा ८, मुक्त क्षेत्रस्य प्रत्यासन्नतया आरोपात् मुक्तानामालयः-मुक्तालयः इति व्यपदेशः, 'लोकाग्रमेति वा' लोकाग्रम् इति वा ९, लोकाग्रे अस्या विद्यमानत्वात् 'लोकाग्रम्'

અતઃ 'ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર' કી જગહ વહ 'ઈપત્' બી કહલાતી હૈ ।

(૨) ઈપત્પ્રાગ્ભાર ।

(૩) તન્વી-કયોં કિ વહ અન્ય પૃથિવ્યોં કી અપેક્ષા પતલી હૈ ।

(૪) તનુતન્વી-સંસાર મેં પ્રસિદ્ધ પતલે પદાર્થોં સે બી અધિક પતલી હોને કે કારણ, પર્યન્ત ભાગ મેં મક્કી કે પંચ સે બી અધિક પતલી હોને સે ઉસે તનુતન્વી બી કહતે હૈં ।

(૫) સિદ્ધિ-સિદ્ધોં કે ક્ષેત્ર સે સમીપ મેં હોને સે સિદ્ધિ કહા હૈ ।

(૬) સિદ્ધાલય-સિદ્ધ ક્ષેત્ર કે નિકટ હોને સે સિદ્ધાલય બી ઉસે કહતે હૈ ।

(૭) મુક્તિ-મુક્તિ ક્ષેત્ર કે પાસ મેં હોને સે ઉસે મુક્તિ કહતે હૈં ।

(૮) મુક્તાલય-અર્થ સ્પષ્ટ હૈ-મુક્ત જીવોં કા સ્થાન ।

(૯) લોકાગ્ર-લોક કે અગ્રભાગ મેં હોને કે કારણ ।

'ઇપત્' પણ કહેવાય છે.

(૨) ઇષ્ટપ્રાગ્ભાર

(૩) તન્વી-કેમકે તે અન્ય પૃથ્વીયોની અપેક્ષાએ પાતળી છે.

(૪) તનુતન્વી-સંસારમાં પ્રસિદ્ધ પાતળા પદાર્થોથી પણ આધિક પાતળી હોવાથી તેને તનુ તન્વી પણ કહે છે.

(૫) સિદ્ધિ-સિદ્ધોના ક્ષેત્રોની સમીપ હોવાથી સિદ્ધિ કહી છે.

(૬) સિદ્ધાલય-સિદ્ધક્ષેત્રની નિકટ હોવાથી સિદ્ધાલય પણ તેને કહે છે.

(૭) મુક્તિ-મુક્તિક્ષેત્રના પાસે હોવાથી તેને મુક્તિ કહે છે.

(૮) મુક્તાલય-અર્થસ્પષ્ટ છે-મુક્ત જીવોના સ્થાન

(૯) લોકાગ્ર લોકના અગ્રભાગમાં હોવાને કારણે,

इति व्यपदेशः, 'लोयग्गभूमियत्ति वा' लोकाग्रस्तूपिका इति वा १०, लोकाग्रस्य स्तूपिकेव शिखर इव लोकाग्रस्तूपिका इति व्यपदेशः, 'लोयग्गपडिबुज्झणा इवा' लोकाग्रप्रतिवाहिनी इति वा ११, लोकाग्रण प्रत्युद्द्यमानत्वेन लोकाग्रप्रतिवाहिनी इति व्यपदेशः, 'सव्वपाणभूयजीवरात्तसुखावहा इवा' सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वसुखावहाः इति वा १२, तत्र द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः प्राणपदवाच्याः, तरवो वृक्षाः, भूतपदवाच्याः, पञ्चेन्द्रियाः जीवपदवाच्याः, शेषाः जीवाः सत्त्वपदव्यपदेश्या भवन्ति. तथाचोक्तम्—प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ताः, भूताश्च तरवः स्मृताः । जीवाः पञ्चेन्द्रियाः ज्ञेयाः, शेषाः सत्त्वाः उदीरताः ॥१॥ इति, तथा च सर्वेषां प्राणभूतजीवसत्त्वानाम् उपद्रावकत्वाभावेन सुखावहा इति सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वसुखावहा इति व्यपदेशः, सा च कीदृशी ? इत्याह—'इसीपब्भारा णं पुद्वी सेया' ईषत्प्राग्भारा खलु पृथिवीश्वेता—शुक्ला वर्तते, तस्या श्वेतत्वमेव औपम्येन स्फुटीकरोति—'सखदलविमलसोत्थियमुणालदगरयतुसारगोक्खीरहारवण्णा' शङ्खदलविमलस्व-

(१०) लोकाग्रस्तूपिका—लोकाग्र में स्तूपिका अर्थात् शिखर जैसी ।

(११) लोकाग्रप्रतिवाहिनी—लोकाग्र उसे वहन करता है, इस कारण

(१२) सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वसुखावहा—द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव प्राण कहलाते हैं, वनस्पति को भूत कहते हैं, पंचेन्द्रिय प्राणी जीव तथा शेष प्राणी सत्त्व कहलाते हैं । कहा भी है—दो तीन और चार इन्द्रिय वाले जीव प्राण, तरु भूत, पंचेन्द्रिय जीव और शेष प्राणी सत्त्व कहे गए हैं ।' १॥ वह सभी प्राणियों, भूतों, जीवों और सत्त्वों को हानि पहुंचाने के कारण सुखावह है, अतएव सर्वप्राणभूतजीव सत्त्वसुखावहा भी कहलाती है ।

वह ईषत्प्राग्भार पृथिवी श्वेत रंग की है । उसकी श्वेतता ऐसी

(૧૦) લોકાગ્ર સ્તૂપિકા—લોકાગ્રમા સ્તૂપિકા અર્થાત્ શિખર જેવી.

(૧૧) લોકાગ્રપ્રતિવાહિની—લોકાગ્ર એને વહન કરે છે એ કારણે

(૧૨) સર્વ પ્રાણભૂત જીવસત્ત્વ સુખાવહા—દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ પ્રાણ કહેવાય છે, વનસ્પતિને ભૂત કહે છે. પાંચ ઇન્દ્રિય પ્રાણી જીવ તથા શેષ પ્રાણી સત્ત્વ કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે—એ ત્રણ અને ચાર ઇન્દ્રિય વાળા જીવ પ્રાણ, વસભૂત, પંચેન્દ્રિય જીવ અને શેષ પ્રાણી સત્ત્વ કહેલાં છે. ॥ ૧ ॥ તે બધાં પ્રાણિયો ભૂતો જીવો, અને સત્ત્વોને હાનિ ન પહોંચાડવાના કારણે સુખાવહ છે. તેથીજ સર્વ પ્રાણ ભૂત જીવ સત્ત્વ સુખાવહા પણ કહેવાય છે.

તે ઇષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વી શ્વેત રંગની છે. તેની શ્વેતતા એવી છે જેવી

સ્તિક મૃણાલદકરજસ્તુપારગોક્ષીરહારવર્ણા-શદ્વદલસ્ય-શદ્વદલચૂર્ણસ્ય વિમલો
 નિર્મલઃ સ્વસ્તિકઃ શદ્વદલવિમલસ્વસ્તિકઃ, સ ચ મૃણાલશ્ચ વિસતન્તુરૂપં દકરજશ્ચ
 તુપારશ્ચ હિમરૂપઃ, ગોક્ષીરશ્ચ હારશ્ચેત્યેવામિવ વર્ણો યસ્યાઃ સા શદ્વદલવિમલ-
 સ્વસ્તિકમૃણાલદકરજસ્તુપારગોક્ષીરહારવર્ણા 'ઉત્તાણયછત્તસંઠાણસંઠિયા' ઉત્તા-
 નકચ્છત્રસંસ્થાનસંસ્થિતા ઉત્તાનકમ્-ઉત્તાનીકૃતં યત્ છત્રં તસ્ય યત્ સંસ્થાનમ્
 -આકારસ્તેન સંસ્થિતા-ઉત્તાનકચ્છત્રસંસ્થાનસંસ્થિતા 'સન્વજ્જુણમુવન્નમર્દ' સર્વાર્જુનમુવર્ણમયી-સર્વાત્મના કાત્સ્નેયેન અર્જુનમુવર્ણમયી-થેતક્કનકમયી इत्यर्थः,
 'અચ્છા' સ્વચ્છા, 'સપ્પહા' શ્લક્ષ્ણા 'લપ્પહા' મસૃણા સ્નિગ્ધકોમલવાચકો લપ્પહ
 શબ્દો દેશીયો વર્તેતે, 'ઘટ્ટા' ઘૃષ્ટા-શાળયા પાપાણાદિવત્ ઘૃષ્ટેવ, 'મટ્ટા'
 મૃષ્ટા-મૃષ્ટીકૃતા 'નીરયા' -નીરજાઃ-રજોરહિતા પાંસુશૂન્યા इत्यर्थः. અતएव
 'નિમ્મલા' નિર્મલા આગન્તુકમલાભાવાત્ 'નિપ્પંકા' નિપ્પક્કા, કર્દમરહિતા 'નિક્કં-
 કલ્લચ્છાયા નિષ્કલ્લચ્છાન્તિઃ 'સપ્પમા' સપ્રમા સપ્રકાશા, 'સસિસરિયા' સશ્રીકા
 -શ્રિયા પરમશોભયા સહિતા સશ્રીકા, 'સડ્ઙ્ગોયા' સોદ્ધોતા, ઉદ્ધોતેન-
 દીપ્ત્યા સહિતા સોદ્ધોતા, 'પાસાદિયા' પ્રાસાદીયા-પ્રસાદાય-પ્રસત્તયે પરમા-
 હ્લાદાય હિતા પ્રસાદીયા, પ્રાસાદિકા વા, 'દરિસણિજ્જા' દર્શનીયા-દર્શનયોગ્યા,
 'અભિરૂવા' અભિરૂપા-અભિતઃ આભિમુખ્યેન, રૂપં સૌન્દર્ય. યસ્યાઃ સા અભિ-
 રૂપા. 'પલ્લિરૂવા' પ્રતિરૂપા સર્વતો રૂપવતી इत्यर्थः સા રૂપપ્રાગ્ભારા પૃથિવી વર્તેતે,

है जैसे शंखों के चूर्ण का स्वस्तिक हो, कमल की दंडी हो, जलकण
 हो, हिम (बर्फ) हो, गाय का दूध हो या हार हो। वह उलटे किये हुए
 छत्र के आकार की है और पूर्ण रूप से अर्जुनस्वर्ण अर्थात् सफेद
 सोने की है। वह स्वच्छ है, चिकनी है, कोमल है, घृष्ट है, मृष्ट है,
 रज से रहित है, इस कारण निर्मल है अर्थात् बाहर से आया हुआ
 मल उसमें नहीं है. पंक (कीचड़) से रहित है, कवच रहित कान्ति से
 युक्त है, प्रभायुक्त है, परम श्री से सम्पन्न, उद्योतमय, अतीव आह्ला-
 दजनक, दर्शनीय, पूरी तरह सुन्दर और अतीव रमणीय है। ईष-

શંખની હોય છે. કમળની ઢાંડી, જળકણ, હિમ (બરફ) ગાયતું દૂધ અને હારના
 જેવી શ્વેત હોય છે. તે અવળા કહેલા છત્રના આકારની છે. અને પૂર્ણ રૂપથી
 અર્જુન સ્વર્ણ અર્થાત્ સફેદ સોનાની છે. તે સ્વચ્છ છે, ચિકણી છે, કોમલ
 છે, ઘૃષ્ટ છે, મૃષ્ટ છે. રજરહિત છે. એ કારણે નિર્મળ છે અર્થાત્ બહારથી
 આવેલો મળ તેમાં નથી, પંક (કાદવ) થી રહિત છે કવચરહિત કાન્તિથી
 યુક્ત છે, પ્રભાયુક્ત છે. પરમશ્રીથી સંપન્ન છે, ઉદ્યોતમય, અતીવ આહ્લાદ
 જનક, દર્શનીય, પુરેપુરી સુન્દર અને અતીવ રમણીય છે. ઇષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથ્વીના

‘ईसीपवभाराए णं पुढवीए सीआए जोयणम्मि लोगंते’ ईपत्प्राग्भारायाः खलु पृथिव्याः ऊर्ध्वभागे’ श्रेण्या निःश्रेणिगत्या, योजने लोकान्तो भवति, ‘तस्स णं जोयणस्स’ तस्य खलु योजनस्य ‘जै से उवरिल्ले गाउए’ यदुपरितनं गव्यूतं चतुर्थवर्तते ‘तस्स णं गाउयस्स’ तस्य खलु गव्यूतस्य ‘जै से उवरिल्ले छवभागे’ योऽसौ सर्वोपरितनः पट्टभांगो वर्तते ‘एत्थ णं सिद्धा भगवंतो’ अत्र खलु-उपर्युक्तस्थाने, सिद्धा भगवन्तः ‘साइया अपज्जवसिया’ सादिकाः कर्मक्षयानन्तरं सिद्धत्वप्राप्त्या सादिका इति तेषां व्यपदेशः, एतावता अनादिसिद्धपुरुषप्रवादो निरस्तोऽवसेयः, अपर्यवसिताः-तेषां राग-द्वेषाद्यभावेन प्रतिपातासंभवात्, सिद्धत्वात्प्रच्यावयितुं समर्थानां रागादीनां भगवद्भिः सिद्धपुरुषैः समूलकापंकषितत्वात्, समूलकापंकषिताश्च रागद्वेषादयो दग्धबीजकल्पाः पुनर्न प्रादुर्भवन्ति इत्या-

તપ્રાગ્ભાર પૃથ્વી કે ઊપરી ભાગ મેં, નિશ્રેણિ ગતિ સે એક યોજન પર લોક કા અન્ત હો જાના હૈ । उस योजन का जो ऊपर का एक गव्यूति (कोस) भाग है, उस गव्यूति के भी ऊपरी षष्ठ भाग में सिद्ध भगवान् विराजमान हैं । सिद्ध भगवान् सादि और अनन्त हैं । प्रत्येक सिद्ध कर्मों का क्षय होने पर ही सिद्ध-अवस्था प्राप्त करता है अतएव वे सादि कहे गए हैं किन्तु एक बार सिद्धत्व प्राप्त कर लेने पर कभी उसका अन्त नहीं होता, इस कारण उन्हें ‘अपज्जवसिया’ अर्थात् अनन्त कहा है । इस विशेषण के द्वारा अनादि सिद्ध पुरुष की मान्यता का निषेध किया गया है । सिद्धों के राग द्वेष आदि विकारों का समूल विनाश हो जाने के कारण सिद्ध जीवों का सिद्धत्व दशा से प्रतिपात नहीं होता, क्योंकि पतन के कारण रागादि ही हैं और उनका आत्यन्तिक विनाश हो जाता है । जैसे बीज के जल जाने पर

ઉપરના ભાગમાં, નિશ્રેણિગતિથી એક યોજન પર લોકનો અન્ત થઈ જાય છે. તે યોજનનો જે ઉપરનો એક ગવ્યૂતિ ભાગ છે (ગવ્યૂતિ=કોસ) તે ગવ્યૂતિના પણ ઉપરના છઠા ભાગમાં સિદ્ધ ભગવાન્ વિરાજમાન છે. સિદ્ધ ભગવાન્ સાદિ અને અનન્ત છે. પ્રત્યેક સિદ્ધ કર્મોનો ક્ષય થવાથી જ સિદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે. તેથીજ તે સાદિ કહેલા છે. પરન્તુ એક વાર સિદ્ધત્વ પ્રાપ્ત કરીને કદી તેનો અન્ત નથી થતો. તે કારણે તેઓને, ‘અપજ્જવસિયા’ અર્થાત્ અનન્ત કહેલા છે. આ વિશેષણ દ્વારા અનાદિ સિદ્ધ પુરુષોની માન્યતાનો નિષેધ કરાયેલ છે. રાગ દ્વેષ આદિ વિકારોનો સમૂલ વિનાશ થઈ જવાના કારણે સિદ્ધ છવોનો સિદ્ધત્વ દશાથી પ્રતિપાત નથી થતો કેમકે પતનના કારણે રાગાદિજ છે. અને તેનો આત્યન્તિક વિનાશ થઈ જાય છે, જેમ ઓળના ઝળી જવાથી તેનાથી

શયઃ, તથા 'અણેગજાઙ્જરામરણજોણિસંસારકલંકલીભાવ પુણઽભવગઽભવાસ-
વસહી પવંચ સમઙ્કંતા' અનેકજાતિજરામરણયોનિસંસારકલંકલીભાવ પુનર્ભવ-
ગર્ભવાસવસતિ પ્રપશ્ચસમતિક્રાન્તાઃ, અનેકૈર્જાતિજરામરણૈઃ જનનજરામૃત્યુભિઃ
યોનિષુ નાનાવિધાસુ સંસારેણ-સંસરણેન ચયઃ કલંકલીભાવઃ કદર્થ્યમાનત્વમ્,
યથા દિવ્યસુખાનુભૂતિતામપિ પુનર્ભવે સંસારાત્મકે ગર્ભવાસરૂપવસતિપ્રપશ્ચસ્તૌ
સમતિક્રાન્તાઃ સમુલંઘિતવન્તઃ અતએવ 'સાસયમણાગયદ્ધં કાલં ચિદ્વંતિ' શાશ્વતમ્
અનાગતં ભાવિનં કાલં તિષ્ઠતિ, 'તત્થ વિ ય તે અવેયા' તત્રાપિ ચ સિદ્ધક્ષેત્રે, ગતાઃ
સન્તસ્તે ભગવન્તઃ સિદ્ધપુરુષાઃ, અવેદાઃ-પુરુષસ્ત્રીવેદાદિવેદરહિતાઃ ભવન્તિ,
અતએવ 'અવેયણા' અવેદનાઃ-સાતાસાતકર્મવેદનારહિતા ભવન્તિ, 'નિમ્મમા'
નિર્મમાઃ-મમત્વવર્જિતાઃ, 'અસંગા ય' અસઙ્ગાઃ-વાહ્યાભ્યન્તરસઙ્ગવર્જિતા ભવન્તિ,

અસસે અંકુર કી ઉત્પત્તિ નહીં હોતી, અસી પ્રકાર રાગ-દ્વેષ કા અભાવ
હો જાને પર ભવ કા પ્રાદુર્ભાવ નહીં હોતા ।

સિદ્ધ ભગવાન્ જન્મ, જરા, મરણ, અનેક યોનિયોં મેં જાને સે
ઉત્પન્ન હોને વાલી બાધા-પીડા, પુનર્જન્મ, ગર્ભવાસ મેં નિવાસ એવં
પ્રપંચ સે પાર હો ગયે હૈં, અર્થાત્ અન્હેં ફિર જન્મ, મરણ, સંસાર પરિ-
ભ્રમણ આદિ નહીં કરના પડતા । અતએવ વે ભવિષ્યત્ કાલ મેં સદૈવ
વહીં સિદ્ધ દશા મેં વિરાજમાન રહતે હૈં । વે પુરુષવેદ, સ્ત્રીવેદ ઓર
નપુંસકવેદ સે અતીત હોતે હૈં, અર્થાત્ શરીર કા અભાવ હો જાને સે
અન્મેં દ્રવ્યવેદ નહીં રહતા ઓર નો કષાય મોહનીય કા અભાવ હો
જાને સે ભાવવેદ ભી નહીં હોતા । સાતા ઓર અસાતા વેદનીય કર્મ
કા અભાવ હોને કે કારણ વે વેદના સે ભી રહિત હોતે હૈં । મમત્વ
સે રહિત તથા વાહ્ય ઓર આભ્યન્તર સંગ સે મુક્ત હૈં । સિદ્ધોં મેં જો

અકુરની ઉત્પત્તિ થતી નથી એજ રીતે રાગદ્વેષનો અભાવ થવાથી ભવનો
પ્રાદુર્ભાવ થતો નથી.

સિદ્ધ ભગવાન્ જન્મ, જરા, મરણ અને યોનિયોમાં જવાથી ઉત્પન્ન
થતી બાધા પીડા, પુનર્જન્મ, ગર્ભવાસમાં નિવાસ તેમજ પ્રપંચથી પાર પામેલા
છે, અર્થાત્ તેમને ફરીથી જન્મ, મરણ, સંસાર પરિભ્રમણ આદિ કરવું
પડતું નથી, તેથીજ તેઓ ભવિષ્યત કાળમાં સદૈવ ત્યાજ સિદ્ધ દશામાં વિરા-
જમાન રહે છે. તે પુરુષવેદ, સ્ત્રીવેદ, અને નપુંસક વેદથી અતીત હોય છે
અર્થાત્ શરીરનો અભાવ થઈ જવાથી દ્રવ્ય વેદ નથી રહેતો અને નો કષાય
મોહનીયનો અભાવ થઈ જવાથી ભાવ વેદ પણ નથી થતો. સાતા અને અ-
સાતા વેદનીય કર્મનો અભાવ હોવાનો કારણથી તેઓ વેદનાથી પણ મુક્ત હોય

યતઃ ‘સંસારવિપ્પમુક્તા’ સંસારવિપ્રમુક્તાઃ સંસારાદ્ વિપ્રમુક્તા યવન્તિ તસ્માદવેદાઃ
અવેદનાઃ નિર્મમાઃ અસંજ્ઞાથે તે સન્તિ इत्याशयः ‘પણ નિવૃત્તસંઠાણા’ પ્રદેશનિ-
ર્વૃત્તસંસ્થાનાઃ, પ્રદેશોઃ-આત્મપ્રદેશોઃ નતુ બાહ્યપુદ્ગલૈઃ, નિર્વૃત્ત-નિષ્પન્ન સંસ્થાનં
યેષાં તે પ્રદેશનિર્વૃત્તસંસ્થાનાઃ-તેપામૌદારિકશરીરપશ્ચકસ્યાપિ સર્વથા પરિત્ય-
ક્તત્વેન બાહ્યપુદ્ગલૈઃ સંસ્થાનાનિષ્પાદનાત્ इत्याशयः, શિષ્યઃ પૃચ્છતિ-‘કર્હિ
પઢિહયા સિદ્ધા’ કુત્ર-કસ્મિન્ પ્રદેશે કેન પ્રદેશેનેત્યર્થઃ, તૃતીયાર્થે સપ્તમી-
વિધાનાત્, સિદ્ધાઃ મુક્તપુરુષાઃ પ્રતિહતાઃ વ્યાહતાઃ ભવન્તિ ? ‘કર્હિ સિદ્ધા પઢિ-
દ્વિયા’ કુત્ર કસ્મિન્ સ્થાને, સિદ્ધાઃ પ્રતિષ્ઠિતા વ્યવસ્થિતા ભવન્તિ ? ‘કર્હિ
બોંદિ ચઈત્તાણં કત્થ ગંતૂણ સિજ્ઞઈ ? કુત્ર કસ્મિન્ ક્ષેત્રે વોન્દિ તલુમ્ ચ્યુલા-
પરિત્યજ્ય; કુત્ર-કસ્મિન્ સ્થાને’ ગત્વા સિધ્યન્તિ સિદ્ધિં પ્રાપ્નુવન્તિ ? ‘સિજ્ઞઈ’
इत्यत्रार्पत्वादेकवचनं बोध्यम् ॥૧૫૦॥ ભગવાન્ ઉત્તરયતિ-‘અલોષ પઢિહયા
સિદ્ધા’ અલોકે-અલોકેન, તૃતીયાર્થે સપ્તમી, કેવલાકાશાસ્તિકાયરૂપેણ પ્રતિહતાઃ
-પ્રતિસ્ખલિતાઃ સિદ્ધા ભવન્તિ, તત્ર ધર્માસ્તિકાયાચભાવાત્ આકાશાસ્તિ-
કાયાનન્તર્યવર્ત્યેન પ્રતિસ્ખલનં વોધ્યમ્, તથા ‘લોયગ્ગે ય પઢિદ્વિયા’ લોકસ્ય

આકાર હોતા હૈ, વહ પૌદ્ગલિક શરીર કે કારણ નહીં હોતા, વયોંકિ
શરીર કા બહાં સદ્ભાવ નહીં રહતા । ઉનકા આકાર આત્મપ્રદેશો
સે હી નિષ્પન્ન હોતા હૈ ।

શિષ્ય પ્રશ્ન કરતા હૈ-સિદ્ધ કિસ જગહ જાકર રુક જાતે હૈં ?
કિસ સ્થાન પર સ્થિત હોતે હૈં ? કિસ જગહ શરીર કા ત્યાગ કરકે,
કહાં સિદ્ધ હોતે હૈં ?

હન પ્રશ્નોં કા ઉત્તર હસ પ્રકાર હૈ-સિદ્ધ ભગવાન્ અલોક કે
દ્વારા પ્રતિહત હો જાતે હૈં । ગતિ મેં નિમિત્ત કારણ ધર્માસ્તિકાય હૈ,
વહ લોકાકાશ મેં હી હોતા હૈ, અલોકાકાશ મેં નહીં હોતા । અતઃ

છે. મમત્વથી રહિત તથા બાહ્ય અને આભ્યન્તર સંગથી મુક્ત છે. સિદ્ધોમા
જે આકાર હોય છે. તે પૌદ્ગલિક શરીરના કારણે નથી હોતો, કેમકે શરીરનો
ત્યાં સદ્ભાવ નથી રહેતો. તેમનો આકાર આત્મપ્રદેશોથી જ નિષ્પન્ન થાય છે.

શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવાન્ સિદ્ધ કઈ જગ્યાએ જઈને રોકાઈ
જાય છે ? કયા સ્થાન પર સ્થિત રહે છે (હોય છે) ? કઈ જગ્યાએ શરીરનો
ત્યાગ કરીને કયાં સિદ્ધ થાય છે ?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતાં પ્રભુશ્રી આ પ્રકારે કહે છે-સિદ્ધ ભગવાન્ અલોકના
દ્વારા પ્રતિહત થઈ જાય છે. ગતિમા નિમિત્તકારણ ધર્માસ્તિકાય છે. તે લોકાકાશમાં
જ થાય છે, અલોકાકાશમાં થતાં નથી, તેથીજ જેવોજ અલોકાકાશ આરંભ

ધર્માસ્તિકાયાદિ પશ્ચકસ્યાગ્રે-મૂર્દ્ધનિ, પ્રતિષ્ઠિતાઃ-અપુનરાગત્યા વ્યવસ્થિતા ભવન્તિ, તથા 'ઇહં વોન્દિ ચક્ષુષાં તત્થ ગંતૂણ સિજ્ઞહં' इह-मनुष्यलोके वोन्दि-शरीरं च्युत्वा-परित्यज्य, તત્ર લોકાગ્રે સમયાન્તરપ્રદેશાન્તરસ્પર્શ-રહિતત્વેન, ગત્વા સિધ્ધ્યન્તિ-સિદ્ધિ પ્રાપ્નુવન્તિ ॥૧૫૧॥ અથ સિદ્ધિક્ષેત્ર-પ્રાપ્તાનાં સંસ્થાનં પ્રસ્થપયિતુમાહ-'દીર્ઘવા હ્રસ્વં વા જં ચરિમિભવે હવિજ્જ સંઠાણં । તત્તો તિમાગહીણા સિદ્ધાણોગાહણા મણિયા ॥૧૫૨॥ દીર્ઘવા પશ્ચ-ધનુઃશતપ્રમાણમ્, હ્રસ્વં વા હસ્તદ્વયપ્રમાણં વા શબ્દાત્ મધ્યમં વા વિચિત્રં ચચરમિભવે અન્તિમભવે ભવેત્ સંસ્થાનમ્ । તતઃ-તસ્માન્ સંસ્થાનાત્ ત્રિમાગહીના મુખકુક્ષિપ્રમૃતિરન્દ્રપૂરણેન તૃતીયભાગેન હીના, સિદ્ધાનામ્ અવગાહના, અવગા-હન્તે તિષ્ઠન્તિ અસ્યામિત્યવગાહના સ્વાવસ્થા इत्यर्थः, મણિતા, મયા મદાવીરેણ, અન્યૈશ્ચ તીર્થકૃદ્ભિઃ, એતલ્લોકસ્ય સંસ્થાનપ્રમાણા ત્રિમાગહીનં સિદ્ધક્ષેત્રસ્ય

જ્યોં હી અલોકાકાશ આરંભ હોતા હૈ કિ સિદ્ધોં કી ગતિ મેં રુકાવટ આ જાતી હૈ । ઇસ પ્રકાર વે અલોકાકાશ કે દ્વારા પ્રતિહત હો જાતે હૈં ઓર લોક કે અગ્રભાગ અર્થાત્ ઝપરી ભાગ મેં સ્થિત હો જાતે હૈં । વે ઇસ મનુષ્ય ક્ષેત્ર મેં શરીર કા પરિત્યાગ કરકે, એક હી સમય મેં અસ્પૃશત્ ગતિ સે લોકાગ્ર મેં જાકર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કર લેતે હૈં ।

ચરમ ભવ મેં ઉલ્કા જો બી દીર્ઘ અર્થાત્ પાંચ સૌ ધનુષ કા યા હ્રસ્વ અર્થાત્ કમ સે કમ દો હાથ કા આકાર હોતા હૈ, ડસસે તીસરા ભાગ કમ આકાર રહ જાતા હૈ, ક્યોં કિ સિદ્ધ અવસ્થા મેં મુખ, પેટ, નાક, કાન આદિ કે છિદ્ર ભર જાતે હૈં-આત્મપ્રદેશ સઘન હો જાતે હૈં । ઇસી વાત કો સ્પષ્ટ કરને કે લિએ કહા ગયા હૈ-ભવ કા ત્યાગ કરતે સમય, અન્તિમ સમય મેં, સૂક્ષ્મક્રિયાઽપ્રતિપાતી ધ્યાન કે બલ

થાય છે કે સિદ્ધોની ગતિમાં અવરોધ આવી જાય છે. એ રીતે તેઓ અલોકા કાશ દ્વારા પ્રતિહત થઈ જાય છે. અને લોકના અગ્રભાગ અર્થાત્ ઊપરના ભાગમાં સ્થિત થઈ જાય છે. તેઓ આ મનુષ્યના ક્ષેત્રમાં શરીરનો પરિત્યાગ કરીને એકજ સમયમાં અસ્પૃશત ગતિથી લોકાગ્રમાં જઈને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીલે છે.

ચરમ ભવમાં તેમનો જે પણ દીર્ઘ અર્થાત્ પાંચસો ધનુષ કાયનો હ્રસ્વ અર્થાત્ ઓછામાં ઓછા જે હાથનો આકાર હોય છે તેનાથી ત્રીજા ભાગ ઓછો આકાર રહી જાય છે કેમકે સિદ્ધ અવસ્થામાં મુખ, પેટ, નાક, કાન, આદિના છિદ્રો ભરાઈ જાય છે-આત્મપ્રદેશ સઘન બની જાય છે. એ વાતને સ્પષ્ટ કરવા માટે કહેલું છે.-અવનો ત્યાગ કરતી વખતે, અન્તિમ સમયમાં, સૂક્ષ્મ ક્રિયા; પ્રતિ

संस्थान मित्याशयः, तदेव विशदयति--‘जं संठाणं तु इहं भवं चयंतस्स चरिम संम-
यंमि । आसीय पदेसघणं तं संठाणं तहिं तस्स’ यत् संस्थानं यावत्प्रमाणं संस्था-
नम् तु इह-मनुष्यभवे आसीत्, तदेव भवम्-शरीरं त्यजतः परित्यजतः काययोगं
परिजिहानस्येत्यर्थः चरमसमये सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपातिध्यानवलेन मुख कुक्षि
प्रमृति रन्ध्रपूरणात् त्रिभागेन हीनं प्रदेशघनमासीत्, तदेव प्रदेशघनं मूलप्रमाणापे-
क्षया त्रिभागहीनप्रमाणं, संस्थानं, तत्र-लोकाग्रे, तस्य सिद्धस्य भवति नान्यदि-
त्याशयः ॥१५३॥ अथोत्कृष्टावगाहनादिभेदेन नानाप्रकारकावगाहनां प्ररूप-
यितुमाह-‘तिन्निस्सया तित्तीसा धणुत्तिभागोय होइ नायव्वो । एसा खलु सिद्धाणं
उक्कोसोगाहणा भणिया’ ॥१५४॥ त्रीणि शतानि, त्रयस्त्रिंशति-त्रयस्त्रिंशदधि-
कानि, धनुस्त्रिभागश्च भवति ज्ञातव्या, एषा खलु सिद्धानामुत्कृष्टावगाहना
भाणिता अन्यतीर्यकृद्भिः गणधरैः, मया महावीरेण, साच पञ्चधनुः शत शरी-
राणाम् विज्ञेया, अत्रेदं बोध्यम्-यद्यपि मरुदेव्या भगवत्याः नाभिकुलकरपत्न्याः
सिद्धत्वात्, नाभेश्च पञ्चविंशत्युत्तरपञ्चधनुःशतानि तनुप्रमाणम्, तदेवच तनुप्र-
माणं मरुदेव्या अपि आसीत् तथाचोक्तम्-‘संघयणं संठाणं उच्चत्तं चेव कुल-

से मुख उदर आदि के छिद्रों के भर जाने से जो त्रिभागन्यून संस्थान
रह जाता है, वही संस्थान वहां सिद्धावस्था में बना रहता है ।

अब उत्कृष्ट अवगाहना आदि के भेद से नाना प्रकार की अव-
गाहना की प्ररूपणा की जाती है-जिनके शरीर की अवगाहना पांच
सौ धनुष की होती है, उनकी त्रिभागन्यून होने पर तीन सौ तेतीस
धनुष और एक धनुष के त्रिभाग की होती है । यह सिद्धों की
उत्कृष्ट अवगाहना कही गई है ।

यहां यह बात ध्यान देने योग्य है-नाभि कुलकर की पत्नी मरु-
देवी सिद्ध हुई हैं । नाभि कुलकर के शरीर की अवगाहना पांच सौ

पाती ध्यानना गणथी गुण; उदर आदिना छिद्रो लराध जवाथी जे त्रीनलाग
न्यून संस्थान रहि जाय छे, तेज संस्थान त्यां सिद्धावस्थामा गनी रहै छे.

हुवे उत्कृष्ट अवगाहना आदि लेहथी नाना प्रकारना अवगाहनानी प्रर-
पणा कराय छे-जेना शरीरनी अवगाहना पांचसो धनुषनी होय छे, तेमनी
त्रीलाग न्यून थवाथी त्रयसो तेत्रीस धनुष अने ओक धनुषना त्रिभाग गनी
होय छे. आ सिद्धोनी उत्कृष्ट अवगाहना कहेली छे.

अहि आ बात ध्यान देवा जेवी छे-नाभि कुलकरनी पत्नी मरुदेवी सिद्ध
थय छे. नाभिकुलकरना शरीरनी अवगाहना पांचसो पचीस धनुषनी हुती अने
तेहलीज अवगाहना मरुदेवीनी पणु हुती, केमके आगभनुं आ कथन छे के

ગરેહિં સમં' इति, સંહનનં સંસ્થાનમ્ ઉચ્ચત્વઙ્ચૈવ કુલકરૈઃ સમમ્, इति વચન પ્રામાણ્યાત્, તતશ્ચ તસ્યાઃ શરીરમાનસ્ય તૃતીયભાગે દ્વાસિતે સંતિ સિદ્ધાવસ્થાયાઃ સાર્દ્ધત્રયધનુઃશતાવગાહનાયા એવ પ્રાપ્ત્યા નોક્તપ્રમાણા ઉત્કૃષ્ટાવગાહના યુજ્યતે તથાપિ મરુદેવ્યાઃ નાભ્યપેક્ષયા કિશ્ચિન્યૂનપ્રમાણત્વેન ઉત્તમસંસ્થાનાનાં સ્ત્રીણામ્ ઉત્તમસંસ્થાનેભ્યઃ પુરુષેભ્યઃ સ્વસ્વ કાલાપેક્ષયા કિશ્ચિદ્નપ્રમાણત્વાત્ મરુદેવ્યા અપિ પશ્ચધનુઃશતપ્રમાણત્વેન ન કોઽપિ દોષઃ, કિશ્ચ કરિપૃષ્ઠારુઢાયાઃ સિદ્ધાયાઃ સંકુચિતાઙ્ગયાઃ દેહસંકોચસદ્માવેન અધિકાવગાહનાયા અસંભવેન

પચીસ ધનુષ કી થી ઓર હતની હી અવગાહના મરુદેવી કી ખી થી, વયોં કી ઓગમ કા યહ કથન હૈ કિ સંહનન, સંસ્થાન ઓર ઝંચાઈ કુલકરોં કે હી સમાન સમજના ચાહિયે । ઇસ પ્રકાર મરુદેવી કે શરીર કી અવગાહના મેં સે તીસરા ભાગ કમ કિયા જાય તો વહ સાઢે ત્રીન સૌ ધનુષ કી સિદ્ધ હોતી હૈ । એસી સ્થિતિ મેં ડપર જો ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રીન સૌ તેતીસ ધનુષ ઓર એક ધનુષ કા ત્રિભાગ થતલાઈ હૈ, વહ સમીચીન સિદ્ધ નહીં હોતી હૈ । મગર યહ કહના સત્ય નહીં હૈ, વયોં કિ મરુદેવી કે શરીર કી અવગાહના નાભિ સે કુછ કમ હોના સંભવ હૈ । ઉત્તમ સંસ્થાન વાલી સ્ત્રિયોં કે શરીર કી અવગાહના ઉત્તમ સંસ્થાન પુરુષોં કી અવગાહના સે અપને-અપને સમય કી અપેક્ષા કુછ કમ હોતી હૈ । એસી સ્થિતિ મેં યદિ મરુદેવી કે શરીર કી અવગાહના પાંચ સૌ ધનુષ કી માની જાય તો કોઈ દોષ નહીં આતા । ઇસકે અતિરિક્ત મરુદેવી હાથી કી પીઠ પર વૈઠી-વૈઠી સિદ્ધ હુઈ થી અતએવ ડનકા શરીર ડસ સમય સિકુડા હુઆ થા, ઇસ

સંહનન; સંસ્થાન, અને ઊંચાઈ કુલકરોના સમાનજ સમજવા લેઈએ-એરીતે મરુદેવીના શરીરની અવગાહનામાંથી ત્રીજો ભાગ ઓછો કરવામાં આવેતો, તે સાડા ત્રણસો ધનુષની સિદ્ધ થાય છે. આવી સ્થિતિમાં ઊપર જે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણસો તેતીસ ધનુષના ત્રીજા ભાગની બતાવી છે, તે સમીચીન સિદ્ધ નથી થતી. પણ આ કહેવું સત્ય નથી, કેમકે મરુદેવીના શરીરની અવગાહના નાભિથી કાંઈક ઓછી હોવા સંભવ છે. ઉત્તમ સંસ્થાન વાળી સ્ત્રિયોના શરીરની અવગાહના ઉત્તમ સંસ્થાન વાળા પુરુષોની અવગાહનાથી પોતપોતાના સમયની અપેક્ષાએ કાંઈ ઓછી હોય છે. આવી સ્થિતિમાં જો મરુદેવીના શરીરની અવગાહના પાંચસો ધનુષની માનવામાં આવે તો કોઈ દોષ આવતો નથી. તેના ઉપરાન્ત મરુદેવી હાથીની પીઠ પર બેઠી બેઠી સિદ્ધ થઈ હતી, તેથીજ તેમનું શરીર એ વખતે સંકોચાયેલું હતું એકાવરણથી અધિક અવ-

ન પ્રકૃતે કિંચિદ્ વિરોધઃ સમાપતતિ, તથાચોક્તં ભાષ્યકૃતા-‘કહ મરુદેવા-
માણં ? નાભીતો જેણ કિંચિદ્ગુણા સા । તો કિર પંચ સપચ્ચિય અહવા સંકોચઓ
સિદ્ધા ॥૧॥’ ઇતિ, કથં મરુદેવી માનં ? નાભિતો યેન કિંચિદ્ગુણા સા । તતઃ
કિલ પશ્ચશતોચ્ચયઃ, અથવા સંકોચતઃ સિદ્ધા ઇતિ । સમ્પ્રતિ મધ્યમાવગાહનામાહ-
‘ચત્તારિ ય રયણીઓ રયણી તિમાગૂણિયા ય વોદ્ધવ્વા । એસા યલુ સિદ્ધાણં
મજ્ઞિમઓગાહણા ભણિયા ॥૧૫૫॥’ ચતસ્રશ્ચ રત્નયઃ, રત્નિશ્ચ ત્રિમાગોનાચ તૃતી-
યભાગન્યૂના સા વોદ્ધવ્વા । એપા યલુ સિદ્ધાનામ્ મધ્યમાવગાહના ભણિતા, નહુ
આગમે જઘન્યપદે સપ્તાહસ્તોચ્છિદ્ધતાનાં સિદ્ધેરુક્તતયા ઇયમપિ જઘન્યૈવાવગાહના
ન તુ મધ્યમા ? ઇતિ ચેદત્રોચ્યતે તીર્થકરાપેક્ષયૈવ જઘન્યપદે સપ્તાહસ્તાનાં સિદ્ધેરુ-

કારણ અધિક અવગાહના હોના સંભવ નહીં હૈ । ઇસ પ્રકાર ડપર જો
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહી ગઈ હૈ, ડસમેં કોઈ ઓ વિરોધ નહીં આતા ।
ભાષ્યકાર ને ઓ કહા હૈ-મરુદેવી કી અવગાહના કૈસે સંગત હો
સકતી હૈ ? ઇસકા ડત્તર યહ હૈ કિ મરુદેવી નાભિ સે કુછ ઓટી થી,
અતઃવ ડસકી અવગાહના પાંચ સૌ ધનુષ કી હી થી । અથવા શરીર
કે સંકોચન કે કારણ ડસકી અવગાહના કમ હો સકતી હૈ ।

સિદ્ધોં કી મધ્યમ અવગાહના કહતે હૈં-ચાર હાથ ઓર ત્રિભાગ
હીન ઇક હાથ કી સિદ્ધોં કી મધ્યમ અવગાહના કહી ગઈ હૈ ।

શંકા-આગમ મેં જઘન્ય (કમ સે કમ) સાત હાથ કી અવગાહના
વાલે જીવોં કો હી સિદ્ધિ કહી ગઈ હૈ, અતઃવ યહ પૂર્વોક્ત અવગાહના
જઘન્ય કી સિદ્ધિ હોતી હૈ, મધ્યમ નહીં । સમાધાન-સાત હાથ કી

ગાહનાથવાનો સંભવ નથી. એ રીતે ડપર જે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહી છે,
તેમાં કોઈ પણ વિરોધ આવતો નથી.

ભાષ્યકારે પણ કહ્યું છે-મરુદેવીની અવગાહના કેવી રીતે સંગત થાય છે ?
તેનો ડત્તર આ છે કે મરુદેવી નાભિથી કાંઈ નાના હતાં તેથીજ તેમની અવ-
ગાહના પાંચસો ધનુષનીજ હતી. અથવા શરીરના સંકોચાવાના કારણે તેમની
અવગાહના ઓછી હોઈ શકે છે.

સિદ્ધોની મધ્યમ અવગાહના કહે છે-ચાર હાથ અને ત્રિભાગહીન એક
હાથની સિદ્ધોની મધ્યમ અવગાહના કહેલી છે.

શંકા-આગમમાં જઘન્ય (ઓછામાં ઓછી) સાત હાથની અવગાહના
વાળા જીવોને જ સિદ્ધિ કહેલી છે; તેથીજ આ પૂર્વોક્ત અવગાહના જઘન્ય
સિદ્ધિ થાય છે; મધ્યમ નહીં

ક્તત્વેન સામાન્ય કેવલિનાં હીનગ્રમાણાનામપિ સિદ્ધિસદ્ભાવેન, સામાન્યસિદ્ધા-
પેક્ષથૈવ ઉક્તાવગાહનામાનસ્ય પ્રરૂપિતત્વેન દોષાભાવાત્ ॥૧૫૫॥ સમ્પ્રતિ જઘન્યાવ-
ગાહનામાહ—‘એગા ય હોઽરયણી અદ્વેવ ય અંગુલાર્ધ સાધિયા । એસા યલ્લુ સિદ્ધાણં
જહન્ન ઓગાહણા મણિયા’ ॥ એકા ચ રત્નિઃ અષ્ટૌ ચાઙ્ગુલાનિ સાધિકાની,
એવા યલ્લુ સિદ્ધાનાં જઘન્યાવગાહના મણિતા ॥ સાચ કૂર્માપુત્રાદીનાં દ્વિહસ્તાનામ્
વિજ્ઞેયા, તથાચોક્ત ભાષ્યકૃતા—‘જેઢા ય પંચ ધનુસય તણુસ્સ મજ્ઞા ય સત્તહત્થ-
સ્સ । દેહ તિભાગહીણા જહણિયા જા વિહત્થસ્સ ॥૧॥ સત્તૂસિયણ્ણુ સિદ્ધી
જહણ્ણઓ કહમિહં વિ હત્થેસુ ? । સા કિર તિત્થયરેમ્મ સેસાણં સિજ્ઞમાણાણં ॥૨॥

અવગાહના વાલે જીવોં કી જો સિદ્ધિ કહી ગઈ હૈ, વહ તીર્થંકર કી
અપેક્ષા સે હી સમજ્ઞના ચાહિએ, અર્થાત્ તીર્થંકરોં કી જઘન્ય અવગા-
હના સાત હાથ કી હોતી હૈ । સામાન્ય કેવલી તો હસસે કમ અવગા-
હના વાલે ભી સિદ્ધ હોતે હૈં । ડપર જો અવગાહના કહી ગઈ હૈ, વહ
સામાન્ય કી અપેક્ષા સે હી હૈ—તીર્થંકરોં કી અપેક્ષા સે નહીં ।

અવ જઘન્ય અવગાહના વતલાતે હૈં—એક હાથ ઓર આઠ અંગુલ
કી સિદ્ધોં કી જઘન્ય અવગાહના કહી ગઈ હૈ । યહ જઘન્ય અવગાહના
કૂર્માપુત્ર આદિ કી સમજ્ઞના ચાહિએ, જિનકે શરીર કી અવગાહના
દો હાથ કી હોતી હૈ । ભાષ્યકાર ને કહા હૈ—ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પાંચ
સૌ ધનુષ વાલોં કી અપેક્ષા સે, મધ્યમ અવગાહના સાત હાથ કે શરીર
વાલોં કી અપેક્ષા સે ઓર જઘન્ય અવગાહના દો હાથ કે શરીર વાલોં
કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈ, જો ડનકે શરીર સે ત્રિભાગન્યૂન હોતી હૈ ॥૧॥

સમાધાન—સાત હાથની અવગાહના વાળા જીવોની જે સિદ્ધિ કહેલી છે
તે તીર્થંકરની અપેક્ષાએ જ સમજવી જોઈએ. અર્થાત્ તીર્થંકરોની જઘન્ય
અવગાહના સાત હાથની હોય છે. સામાન્ય કેવળી તો તેનાથી ઓછી અવ-
ગાહના વાળા પણ સિદ્ધ થાય છે. ડપર જે અવગાહના કહેવાણી છે, તે
સામાન્યની અપેક્ષાએ જ છે—તીર્થંકરોની અપેક્ષાએ નહીં

હવે જઘન્ય અવગાહના બતાવે છે—એક હાથ અને આઠ આંગળીની
સિદ્ધોની જઘન્ય અવગાહના કહેવાણી છે. આ જઘન્ય અવગાહના કૂર્માપુત્ર
આદિની સમજવી જોઈએ. જેઓના શરીરની અવગાહના બે હાથની હોય છે.
ભાષ્યકારે કહ્યું છે—ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પાંચસો ધનુષવાળાઓની અપેક્ષાથી, મધ્યમ
અવગાહના બે હાથના શરીરવાળાઓની અપેક્ષાથી કહેલી છે, જે તેમના શરીરથી
ત્રિભાગ ન્યૂન હોય છે. ॥ ૧ ॥

ते पुनं होज्ज विहत्था कुम्मापुत्तादयो जहण्णेणं । अन्ने संवट्ठिय सत्तहत्थ सिद्धस्स हीणत्ति ॥३॥ इति । 'ओगाहणाइ सिद्धा भवत्तिभागेण होति परि-
हीणा । संठाण मणित्थंथं जरामरण विप्पमुक्काणं ॥१५७॥ अवगाहनाः सिद्धा-
नाम् भवत्तिभागेन चरमशरीस्य याऽवगाहना तस्यास्तृतीयभागेन भवन्ति परि-
हीनाः, संस्थानम् अनित्यंस्थं जरामरणविप्रमुक्तानाम् जरामरणरहितानां सिद्धानां
भवत्तिभागेन मनुष्यशरीरतृतीयभागेन, परिहीनाः अवगाहना भवन्ति संस्था-
नम् अनित्यंस्थम् इत्थम् अनेन प्रकारेण तिष्ठतीति इत्थंस्थं, न इत्थंस्थम्
अनित्यंस्थम्, मुखोदरादिरन्ध्रपरिपूरणेन पूर्वाकारान्यथा भावतोऽनियताकारं

कहा जा सकता है कि मुक्ति तो कम से कम सात हाथ की अव-
गाहना वालों को ही होती है, दो हाथ की अवगाहना वालों को
कैसे हो सकती है ? इसका उत्तर यह है कि कम से कम सात हाथ
की अवगाहना वालों को जो सिद्धि कही है वह तीर्थंकर की अपेक्षा
से समझना चाहिए । तीर्थंकरों के सिवाय शेष जीव कूर्मापुत्र आदि
तो दो हाथ के शरीर की अवगाहना से भी सिद्ध होते हैं । अगर
कोई अपने सात हाथ के शरीर को सिकोड ले तो उसकी अवगाहना
भी कम हो जाती है ॥२-३॥

इस प्रकार सिद्ध जीव अपने चरम भव के शरीर से त्रिभागन्यून
अवगाहना वाले होते हैं । जरा और मरण से हीन उन सिद्ध
आत्माओं का आकार अनित्यंस्थ अर्थात् अनियत होता है । जिस
आकार को 'इस प्रकार का है' ऐसा न कहा जा सके वह अनित्यंस्थ
कहलाता है । मुख एवं उदर आदि के रन्ध्रों (छिद्रों) के भर जाने

छडेवाय छे के मुक्ति तो ओछामा ओछा सात हाथनी अवगाहना
वाणाओनी न थाय छे. जे हाथनी अवगाहना वाणाओनी केवी रीते थछ शके ?
तेनो उत्तर आ छे के ओछामा ओछा सात हाथनी अवगाहना वाणाओनी
जे सिद्धि छडी छे ते तीर्थंकरनी अपेक्षाथी समजवी जेठये; तीर्थंकरना
सिवाय शेष एव कूर्मापुत्र आदितो जे हाथनी अवगाहनाथी पणु सिद्ध थाय
छे. अगर केछ पोताना सात हाथना शरीरने स'केथी दे तो तेनी अवगाहना
पणु ओछी थछ जय छे. ॥ २-३ ॥

ओ रीते सिद्ध एव पोताना अन्तिम लवना शरीरथी त्रिभाग न्यून
अवगाहनावाणा होय छे. जरा अने मरण रहित ते सिद्ध आत्माओना आकार
अनित्यंस्थ अर्थात् अनियत होय छे. जे आकारने 'आज प्रकारना छे' ओपु'
छडि न शकय ते अनित्यंस्थ छडेवाय छे. मुण तेमज उदर आदिना २

भवतीति भावः, एतेन सिद्धादिगुणेषु 'सिद्धे नदीहे न हस्से' इत्यादिना दीर्घत्वादीनां कृतः प्रतिषेधोऽपि पूर्वाकारापेक्षया संस्थानस्यानित्यंस्थत्वात् अवसेयः, न तु सर्वथा संस्थानस्याभावात् इति सिद्धम् । तथाचोक्तं भाष्यकृता-‘सुशिरपरिपूरणाओ पुव्वागारन्नहाववत्थाओ । संठाणमणित्थंत्थं जं भणियं भणिययागारं ॥१॥ एत्तोच्चिव पडिसेहो सिद्धाइगुणेषु दीहयाईणं । जयणित्थंत्थं पुव्वागाराविकखाए नाभावो’ ॥२॥ शुशिरपरिपूरणात् पूर्वाकारान्यथा व्यवस्थातः । संस्थानमनित्यंस्थं तद् भणितमनियताकारात् ॥१॥ इत एव प्रतिषेधः सिद्धादिगुणेषु दीर्घत्वादीनाम् । यदनित्यं स्थं पूर्वाकारापेक्षया नाभावः ॥२॥ इति अथोक्त-सिद्धानां देशभेदादिना अवस्थानम् प्ररूपयति-जत्थ य एगो सिद्धो तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्का । अन्नोऽन्नसमोगाढा पुट्ठा सव्वेवि लोणंते । १५८॥

के कारण शरीर का पहले वाला आकार बदल जाता है, इस कारण सिद्धों का संस्थान अनित्यंस्थ कहा गया है। संस्थान की इस अनियतता के कारण, आगम में यह जो कहा गया है कि सिद्धात्मा ‘न दीर्घ है, न ह्रस्व है’ आदि, वह कथन भी संगत हो जाता है। सिद्धों में संस्थान का सर्वथा अभाव नहीं है। भाष्यकार ने कहा है-छिद्रों के परिपूर्ण हो जाने के कारण पूर्व का आकार अन्यथा हो जाने से सिद्धों का संस्थान अनित्यंस्थ अर्थात् अनियम कहा गया है। इसी कारण सिद्धों में दीर्घत्व, ह्रस्वत्व आदि का अभाव कहा गया है। सिद्धों के आकार की अनियतता पूर्वाकार की अपेक्षा से है, आकार का अभाव होने के कारण नहीं।

अब जीवों के स्थिति के विषय में कथन करते हैं-जहां एक सिद्ध स्थित है वहां अनन्त सिद्ध होते हैं। क्यों कि वे सभी भव का क्षय

(छिद्रો) ભરાઈ જવાના કારણે શરીરનો આગળનો આકાર બદલાઈ જાય છે. એ કારણે સિદ્ધોના સંસ્થાન અનિત્યંસ્થ કહ્યાં છે સંસ્થાનની આ અનિયતતા ને કારણે આગમમાં જે કહ્યું છે કે સિદ્ધાત્મા ન દીર્ઘ છે ન હ્રસ્વ છે વિ. એ કથન પણ સંગત થઈ જાય છે. સિદ્ધોમાં સંસ્થાનનો સર્વથા અભાવ નથી. ભાષ્યકારે કહ્યું છે-છિદ્રો પરિપૂર્ણ થઈ જવાને કારણે પૂર્વનો આકાર બદલાઈ જવાથી સિદ્ધોના સંસ્થાન અનિત્યંસ્થ અર્થાત્ અનિયત કહેલાં છે એ કારણે સિદ્ધોમાં દીર્ઘત્વ, હ્રસ્વત્વ આદિનો અભાવ કહેલો છે. સિદ્ધાના આકારની અનિયતતા પૂર્વાકારની અપેક્ષાએ છે; આકારનો અભાવ હોવાનું કારણ નથી.

હવે સિદ્ધ જીવોની સ્થિતિના વિષયમાં કથન કરે છે-જ્યાં એક સિદ્ધ સ્થિત છે, ત્યાં અનન્ત સિદ્ધ સ્થિત હોય છે. કેમકે તેઓ બધા ભવનો

યત્રચ યસ્મિન્નેવ દેશે, એકઃ સિદ્ધો નિષ્પન્નસ્તત્ર અનન્તા ભવક્ષયવિમુક્તાઃ સંસારવન્ધનિર્મુક્તાઃ સિદ્ધાઃ તિષ્ઠન્તિ, અત્ર ભવક્ષયગ્રહણેન યથેચ્છભવાવતરણ-શક્તિશાલિસિદ્ધાનાં વ્યવચ્છેદો બોધ્યઃ, અન્યોન્યસમવગાઢાઃ ભવન્તિ તથાવિધ-વિચિત્રપરિણામસ્વભાવત્વાત્ ધર્માસ્તિકાયાદિવત્ તથા સ્પૃષ્ટાઃ સંલગ્નાઃ સર્વેઽપિ લોકાન્તે 'ફૂસડ અણંતે સિદ્ધે સવ્વપણ્ણેહિં નિયમસો સિદ્ધા । તેઽવિ ય અસંખિજ્જ-ગુણાં દેસપદેસેહિં જે પુઢ્ઠા' સ્પૃશતિ અનન્તાન્ સિદ્ધાન્ સર્વપ્રદેશૈઃ આત્મસમ્બન્ધિભિઃ નિયમંતઃ સિદ્ધઃ તેઽપિ ચ સિદ્ધાઃ સર્વપ્રદેશ સ્પૃષ્ટેભ્યોઽસંખ્યેયગુણા વર્તન્તે યે દેશપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ, અથ સિદ્ધાનાં લક્ષણં પ્રરૂપયતિ 'અસરીરા જીવધના ઉવ-ઉત્તા દંસણે ય નાણે ય । સાગારમણાંગારં લક્ષણમેયંતુ સિદ્ધાણં ॥૧૬૦॥ અશરીરા-અવિધમાનશરીરાઃ અશરીરાઃ ઔદારિકાદિ પશ્ચવિધશરીરરહિતાઃ, જીવધનાઃ-

કરકે વિમુક્ત હો ચુકે હૈં । વે પરસ્પર મેં અવગાઢ રહતે હૈં । અમૂર્તિક હોને કે કારણ ડનકો એક દૂસરે મેં અવગાહના હોને મેં કોઈ બાધા નહીં પડતી । જૈસે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય એક દૂસરે સે મિલે હુણ લોક મેં અવસ્થિત હૈં, ડસી પ્રકાર અનન્ત સિદ્ધ પરસ્પર મેં મિલે હુણ અવસ્થિત હૈં । વે સભી સિદ્ધ લોકાન્ત ભાગ સે સ્પૃષ્ટ રહતે હૈં ।

નિયમ સે અનન્ત સિદ્ધ સર્વ પ્રદેશોં સે સ્પૃષ્ટ રહતે હૈં, અર્થાત્ અનન્ત સિદ્ધ એસે હૈં જો પૂર્ણ રૂપ સે એક દૂસરે મેં મિલે હુણ હૈં । ઔર જિનકા સ્પર્શ દેશ-પ્રદેશ સે હૈ એસે સિદ્ધ તો ડનસે મી અસંખ્યાત ગુણા અધિક હૈં ।

અવ સિદ્ધોં કે સ્વરૂપ કા પ્રતિપાદન ક્રિયા જાતા હૈ-શ્રી સિદ્ધ ભગવાન્ ઔદારિક આદિ પાંચોં શરીર સે રહિત હૈં । જીવધન હૈં અર્થાત્ મુખ

ક્ષય કરીને વિમુક્ત થઈ ગયેલા છે. તેઓ પરસ્પરમાં અવગાઢ રહે છે. અમૂર્તિક હોવાને કારણે તેઓની એક બીજામાં અવગાહના થવામાં કોઈ વાંધો નથી પડતો. જેમ ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય એક બીજામાં મળેલાને લોકમાં રહેલા છે. એજ પ્રકારે અનન્ત સિદ્ધ પરસ્પરમાં મળીને અવસ્થિત છે. તે બધા સિદ્ધો લોકાન્ત લાગથી સ્પૃષ્ટ રહે છે.

નિયમથી અનન્ત સિદ્ધ સર્વ પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ રહે છે, અર્થાત્ અનન્ત સિદ્ધ એવા છે જે પૂર્ણ રૂપથી એક બીજામાં મળેલા છે. અને જેનો સ્પર્શ દેશ-પ્રદેશથી છે, એવા સિદ્ધો તો તેમનાથી પણ અસંખ્યાત ગણા અધિક છે.

હવે સિદ્ધના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરાય છે. સિદ્ધ ભગવાન્ ઔદારિક આદિ પાંચ શરીરોથી રહિત છે. જીવધન છે અર્થાત્ મુખ ઉદર આદિ છિદ્રોના

જીવાશ્ચ તે ઘનાશ્ચેતિ જીવઘનાઃ મુલકુક્ષિપ્રભૃતિરન્ધ્રપૂરણાત્ જીવઘના ઘ્યપદિશ્યન્તે અયોઘનવત્ ઉપયુક્તાઃ દર્શને-કેવલદર્શને, જ્ઞાને ચ કેવલજ્ઞાને, તત્ર સામાન્યવિષયં દર્શનમ્, વિશેષવિષયં જ્ઞાનમિત્યાશયઃ, તતઃ સાકારાનાકારં સામાન્યવિશેષોપયોગરૂપમિત્યર્થઃ, તત્ર સાકારં કેવલજ્ઞાનોપયુક્તમ્ અનાકારં કેવલદર્શનોપયુક્તમ્, સિદ્ધાનામેતત્તુલક્ષણમ્-તન્માત્રઘૃત્તિરૂપમ્ લક્ષણમવસેયમ્, અથ કેવલજ્ઞાનકેવલદર્શનયોઃ સર્વવિષયતાં પ્રરૂપયતિ-કેવલનાણુવત્તા જાણંતા સર્વભાવગુણભાવે । પાસંતા સર્વઓ સ્વલુ કેવલદિદ્વિદિશ્ણંતાહિ ॥૧૬૧॥ કેવલજ્ઞાનોપયુક્તાઃ કેવલજ્ઞાનેન ઉપયુક્તાન્નતુ અન્તઃકરણેન તેપામન્તઃકરણાભાવાત્, ઇતિ કેવલજ્ઞાનોપયુક્તાઃ જાનન્તિ સર્વભાવગુણભાવાન્-સર્વપદાર્થગુણપર્યાયાન, તત્ર સહવર્તિનો ગુણા ઉચ્યન્તે, ક્રમવર્તિનઃ પર્યાયા ઉચ્યન્તે, તથા પશ્યન્તિ સર્વતઃ સ્વલુ-નિશ્ચયેન,

હૃદય આદિ રંધ્રોં કે ભર જાને કે કારણ સચન આત્મપ્રદેશોં ચાલે હૈં । સામાન્ય ધર્મ કો વિષય કરને ચાલે કેવલ દર્શન કે તથા વિશેષ ધર્મોં કો જનને ચાલે કેવલજ્ઞાન કે સદૈવ રહેને ચાલે ઉપયોગ સે ઉપયુક્ત રહેતે હૈં । જ્ઞાન સાકાર અર્થાત્ વિશેષ વિષયક ઓર દર્શન નિરાકાર અર્થાત્ સામાન્ય વિષયક હોતા હૈં । ચહ સિદ્ધોં કા લક્ષણ કહા ગયા હૈં ।

સિદ્ધ ભગવન્ત કેવલજ્ઞાન કે ઉપયોગ સે સમસ્ત પદાર્થોં કે ગુણોં ઓર પર્યાયોં કો જાનતે હૈં । ઓર અનન્ત કેવલદર્શન સે સમસ્ત પદાર્થોં કો દેખતે અર્થાત્ ડનકે સામાન્ય સ્વરૂપ કો જાનતે હૈં । ગુણ સહવર્ત્તી ઓર પર્યાય ક્રમવર્ત્તી હોતે હૈં । ડનકો વે કેવલજ્ઞાન-દર્શન સે હી જાનતે હૈં, અન્તઃકરણ આદિ સે નહીં, ક્યોં કિ વે અન્તઃકરણ આદિ સે રહિત હૈં । 'કેવલદિદ્વિદિશ્ણંતાહિ' યહાં વહુવચન દેને કા

ભરાઈ જવાના કારણે સઘન આત્મ પ્રદેશોવાળા છે. સામાન્ય અર્થને વિષય કરવાવાળા કેવળ દર્શનના તથા વિશેષ ધર્મોના બાણુવાવાળા કેવળ જ્ઞાનમાં સદૈવ રહેવાવાળા ઉપયોગથી ઉપયુક્ત રહે છે. જ્ઞાન સાકાર અર્થાત્ વિશેષ વિષયક અને દર્શન નિરાકાર અર્થાત્ સામાન્ય વિષયક હોય છે. આ સિદ્ધોના લક્ષણ કહેલાં છે.

સિદ્ધભગવન્ત કેવળજ્ઞાનના ઉપયોગથી સમસ્ત પદાર્થોના ગુણો અને પર્યાયોને બાણુ છે અને અનન્ત કેવલદર્શનથી સમસ્ત પદાર્થોને દેખે છે અર્થાત્ તેમના સામાન્ય સ્વરૂપને બાણુ છે. ગુણસહવર્ત્તી અને પર્યાય ક્રમવર્ત્તી હોય છે. તેઓને તે કેવળજ્ઞાન-દર્શનથી જ બાણુ છે, અન્તઃકરણ આદિથી નહીં, કેમકે તેઓ અન્તઃકરણ આદિથી રહિત છે. 'કેવલદિદ્વિદિશ્ણંતાહિ' અહિં બહુવચન આપવાનું કારણ એ છે કે અનન્ત સિદ્ધોના કેવળદર્શન પણ અનન્ત જ છે.

કેવલદષ્ટિભિરનન્તાભિઃ અનન્તૈઃ કેવલદર્શનૈરિત્યાશયઃ, સિદ્ધાનામનન્તત્વેન કેવલ-
દર્શનાનામનન્તત્વાત્, અથ સિદ્ધાનાં નિરતિશયમુખશાલિત્વં પ્રરૂપયતિ-‘નવિ
અત્થિ માણુસાણં તં સુક્કલં નવિ ય સવ્વદેવાણં । જં સિદ્ધાણં સુક્કલં અવ્વાવાહં ઉવ-
ગંયાણં’ ॥૧૬૨॥ નૈવાસ્તિ મનુપ્પ્યાણાં ચક્રવર્ત્યાદીનામપિ તત્સૌખ્યમ્, નાપિ ચ
નૈવ કિલાસ્તિ સર્વદેવાનામ્ અનુત્તરૌપપાતિકપર્યન્તાનામપિ, યત્ સિદ્ધાનામ્
સૌખ્યમ્ અવ્યાવાધામુપગતાનામ્, અવિચ્છમાના વિવિધાઽઽવાધા અવ્યાવાધા, તામ્
ઉપગતાનામ્ પ્રાપ્તાનામ્ સિદ્ધાનાં નિરૂપમં સૌખ્યમિતિ ભાવઃ, ‘સુરગણસુહં સમત્તં
સવ્વદ્ધાપિંડિયં અણંતગુણં નવિપાવહં’ મુત્તિસુહં ણંતાહિં વગ્ગવગ્ગૂહિં’ ॥૧૬૩॥
સુરગણમુખં સમસ્તં સર્વાદ્ધા પિણ્ડિતમ્ સર્વકાલસમયગુણિતમ્ અનન્તગુણમ્ ભવતિ

કારણ યહ હૈ કિ અનન્ત સિદ્ધોં કે કેવલદર્શન ભી અનન્ત હી હૈં ।

અવ યહ નિરૂપણ કરતે હૈં કિ સિદ્ધ ભગવાન્ સુખ કે સ્વામી હૈં-
સવ પ્રકાર કી વાધા-પીડા સે રહિત હોને કે કારણ સિદ્ધોં કો જો સુખ
હોતા હૈ, વહ ચક્રવર્તી આદિ મનુષ્યોં કો ભી નહીં હોતા । યહી નહીં,
વૈસા સુખ સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્ત સમી દેવોં કો ભી નહીં હોતા ।

દેવ-ગણોં કા જો સુખ હૈ ઉસ સવ કા સમ્પૂર્ણ કાલ કે સમયોં
કે સાથ યદિ ગુણાકાર કર દિયા જાય ઓર ઉસકો ફિર અનન્ત
ગુણા કર દિયા જાય, અનન્ત વર્ગોં સે વર્ગિત કર દિયા જાય, તો ભી
વહ સુખ મુક્તિ કે સુખ કે વરાવર નહીં હો સકતા ।

પ્રકારાન્તર સે યહી કથન પુનઃ દોહરાતે હૈં-સિદ્ધ જીવ પ્રત્યેક
સમય મેં જિસ સુખ કા અનુભવ કરતે હૈં, ઉસે કદાચિત્ એકત્ર કરકે
પિણ્ડિત કર દિયા જાય ઓર અનન્ત વર્ગમૂલોં સે ઉસે કમ કિયા
જાય તો કમ કિયા હુઆ વહ સુખ ભી હતના અધિક હોગા કિ

હવે તે નિરૂપણ કરે છે કે સિદ્ધ ભગવન સુખના સ્વામી છે-બધી જાતની
પીડાથી રહિત હોવાના કારણે સિદ્ધોને જે સુખ થાય છે, તે ચક્રવર્તી આદિ
મનુષ્યોને પણ થતું નથી. એટલું જ નહિ, એવું સુખ સર્વાર્થ સિદ્ધ પર્યન્ત
બધા દેવોને પણ નથી હોતું.

દેવ ગણોનું જે સુખ છે કે બધાનું સમ્પૂર્ણ કાળના સમયની માથે જે
ગુણાકાર કરાય અને તેને ફરીથી અનન્ત ગુણા કરાય તો પણ તે સુખ મુક્તિના
સુખની બરાબરી નથી કરી શકતું.

પ્રકારાન્તરે એજ કથન પુનઃકરી કહે છે-સિદ્ધ જીવ પ્રત્યેક સમયમાં જે
સુખને અનુભવ કરે છે તેને કદાચ એકત્ર કરીને મેળવી દેવામાં આવે અને
અનન્ત વર્ગ મૂલથી તેને ઓછું કરાય તો ઓછું કરાયેલું તે સુખ પણ એટલું

ત્યામ્, તત્ર ઉપમાયા અસદ્-ભાવાત્, 'ઇય સિદ્ધાણં સોક્ષ્મં અણોવમં નત્થિ તસ્સ ઓવમ્મં । કિંચિ વિસેસે ણિત્તો સારિક્ખમિણં સુણહ વોચ્છં ॥૧૬૬॥' इदं-
 सिद्धानां सौख्यम् अनुपमम् वर्तते, नास्ति तस्य सिद्धासुखस्य, औपम्यम्, तथापि
 बालावबोधाय किञ्चिद् विशेषेण, इतः अस्य अमन्दानन्दसन्दोहरूपस्य सिद्ध-
 सुखस्य सादृश्यमिदं वक्ष्यमाणं शृणुत मया वर्ण्यते—'जह सव्वकामगुणियं पुरिसो-
 भोत्तूण भोयणं कोई । तण्हा छुहा विमुक्को अच्छिज्जजहा अमियतित्तो ॥१६७॥
 यथा भोजनं सर्वकामगुणितं सकलोपस्कारोपस्कृतम्, सात्त्विकसर्वप्रकारव्यञ्ज-
 नोपेतं सर्वोत्तमद्रव्यनिर्मितं किं बहुना निरुपमं, कोऽपि पुरुषो भुक्त्वा तृप्सुद्-
 विप्रमुक्तः तृप्ताशुधारहितः सन् अमृततृप्तो भवति तथा—'इय सव्वकालतित्ता
 अतुलं निव्वाणमुवगया सिद्धा । सासयमव्वावाहं चिट्ठंति सुही सुहं पत्ता' एवं
 सर्वकालं तृप्ताः अतुलनिर्वाणमुपगताः सिद्धाः । शाश्वतमव्याबाधं तिष्ठन्ति सुखिनः
 सुखं प्राप्ताः । अयं भावः—यथा कश्चित् पुरुषः समस्तोपस्कारसंस्कृतं स्वादाति-
 शयसम्पन्नं सर्वोत्तमं सर्वव्यञ्जनोपेतं सर्वोत्कृष्टं भोजनं कृत्वा क्षुधातृप्पारहितः
 सन् अमृततृप्तो भवति तथा निर्वाणं-मुक्तिमुपगताः सिद्धाः सर्वकालम्-साध-
 पर्यवसितं कालं तृप्ताः सर्वथोत्सुकता निवृत्तिलक्षणं परमसन्तोषमुपगताः अतुलम्-
 अनन्यसदृशं निरुपमत्वात् शाश्वतं प्रतिपाताभावात् अव्याबाधम् लेशमात्रमपि व्या-
 बाधाया असंभवात् सुखं प्राप्ताः सुखिनस्तिष्ठन्ति इति, तदेव विशदरूपेण प्रति-
 पादयति—'सिद्धितियबुद्धत्तिय पारगयत्ति य । परंपरगयत्ति उम्मुक्ककम्मकव्या
 अजरा अमरा असंगा य ॥१६९॥' सिद्धा इति सित्तं-वद्धम्, अष्टप्रकारकम् ज्ञाना-

समूह के लिए उपमा दी जा रही है, उसे सुनो ! जैसे कोई पुरुष सर्व-
 काम गुणित अर्थात् सभी प्रकार के मसालों से युक्त, सभी प्रकार के
 सात्त्विक व्यंजनों से विशिष्ट भोजन करके भूख और प्यास से
 सर्वथा मुक्त हो जाता है और सुख पूर्वक रहता है, अमृत भक्षण की
 सी तृप्ति का अनुभव करता है । वैसे ही निर्वाण को प्राप्त सिद्ध
 जीव सदा काल तृप्त रहते हैं । वे शाश्वत तथा अव्याबाध सुख से
 युक्त होकर विराजमान रहते हैं ।

માટે ઉપમા દેવાય છે, તેને સાંભળો જેમ કોઈ પુરુષ સર્વ કામ ગુણિત અર્થાત્
 બધા પ્રકારના મસાલાથી યુક્ત, સર્વ પ્રકારના સાત્વિક વ્યંજનોથી વિશિષ્ટ
 ભોજન કરીને ભૂખ અને તરસથી સર્વથા મુક્ત થઈ જાય છે અને સુખ પૂર્વક
 રહે છે. અમૃત ભક્ષણ સરખી તૃપ્તિનો અનુભવ કરે છે. એજ રીતે નિર્વાણને
 પામેલ જીવ સદાકાળ તૃપ્ત રહે છે. તેઓ શાશ્વત તથા અવ્યાબાધ સુખથી
 યુક્ત થઈને વિરાજમાન રહે છે.

वरणीयादिकं कर्म सकलं ध्मातं-यस्मिन्नाशीकृतं यैस्ते सिद्धाः पृथोदरादित्वात् सिद्ध शब्दनिष्पत्तिः, निर्दग्धीकृतानेकश्रवकर्मन्धना इत्यर्थः, ते च 'कस्मिन् सिद्धे य विज्ञाए, मन्ते जोगे य आगमे । अत्थ जत्ता अभिप्पाए, तवे कम्मक्खए इय' कर्मणि, शिल्पे च विद्यायां मन्त्रे योगे चागमे । अर्थे यात्रायामभिप्राये तपसि कर्मक्षये इति रीत्या कर्मादि सिद्धा अपि भवन्ति, तत्र कर्मादिसिद्धनिरासाय आह-बुद्धा इति केवलज्ञानेन अवगतवस्तुतत्त्वाः अविद्यानिद्राप्रसुप्ते संसारिणि परोपदेशेन जीवादिरूपं तत्त्वं ज्ञातवन्त प्रतिबुद्धाः सर्वज्ञ सर्वदर्शिस्वभावबोधवन्तः कालत्रय ज्ञानवन्तः इत्यर्थः, तेष्वपि संसारमोक्षोभय परित्यागेन स्थितवतां सामान्यसिद्धानां निरासायोक्तम्-पारगताः इति, संसारस्य प्रयोजनसमूहस्य वा पारं गताः पारगताः सीमानमुलङ्घितवन्त इत्याशयः, तथा भव्यत्वकल्पित सकल-

वे मुक्त जीव सिद्ध है अर्थात् उन्होंने सित अर्थात् बंधे हुए ज्ञाना-वरणीय आदि आठों कर्मों को ध्मात अर्थात् दग्ध कर दिया है । सिद्ध कई प्रकार के होते हैं, कहा भी है-'कर्मसिद्ध, शिल्पसिद्ध, विद्यासिद्ध, मन्त्रसिद्ध, योगसिद्ध, आगमसिद्ध, अर्थसिद्ध, यात्रासिद्ध, अभिप्रायसिद्ध, तपःसिद्ध और कर्मक्षयसिद्ध ।' यहां जिन सिद्धों का वर्णन किया जा रहा है, वे कर्मसिद्ध आदि नहीं किन्तु कर्मक्षयसिद्ध हैं, यह प्रकट करने के लिए गाथा में 'बुद्धा' विशेषण का प्रयोग किया गया है । वे बुद्ध हैं अर्थात् केवल ज्ञान के द्वारा उन्होंने वस्तु के स्वरूप को अवगत (जानना) कर लिया है, परोपदेश के बिना ही जीवादि तत्त्वों को जान लिया है अर्थात् वे सर्वज्ञ और सर्वदर्शी हैं, तीनों कालों के ज्ञाता हैं । अर्हन्त भगवान् श्री बुद्ध होते हैं, अतएव उनका निराकरण करने के लिए 'पारगताः' विशेषण दिया गया है,

ते मुक्ता एव सिद्धे छे अर्थात् तेओओ सित अर्थात् णयेओ ज्ञानावे-रणीय आदि आठे कर्मोने ध्मात अर्थात् दग्ध करी दिधां छे. सिद्ध अनेक प्रकारना होय छे, कह्युं पणु छे:-कर्मसिद्ध, विद्यासिद्ध, मन्त्रसिद्ध, योगसिद्ध, आगमसिद्ध, कर्मक्षयसिद्ध. अडिं ने सिद्धोनुं वर्णन थध रह्युं छे तेओओ कर्मसिद्ध आदि नथी पणु कर्मक्षय सिद्ध छे ओ प्रकट करवाने भाटे गाथाभां 'बुद्धा' विशेषणुने प्रयोग करायेओ छे. तेओओ बुद्ध छे. अर्थात् केवलज्ञान द्वारा तेओओओ वस्तुना स्वरूपने अवगत (जानवुं) करी लिधु छे. परोपदेशना बिनाओ एवादि तत्त्वोने जानी लीधा छे अर्थात् तेओओ सर्वज्ञ अने सर्वदर्शी छे; त्रणे क्षणना ज्ञाता छे. अर्हन्त भगवान् पणु बुद्ध होय छे, तेथीओ तेमनुं निराकरण करवाने भाटे 'पारगता' विशेषणु आपेओ छे, नेना आशय ओ छे के

प्रयोजन समाप्त्या निरवशेषकर्तव्येन मुक्ता इत्याशयः एवंविधानामपि अक्रम सिद्धानाम् निरासाय आह—‘परम्परागता’ इति सिद्धत्वसमयाद् द्वयादि समयवर्तिनः परम्परया दर्शनज्ञानचारित्ररूपया मिथ्यादृष्ट्यविरतसम्यग्दृष्टि देशविरतिप्रमत्ताप्रमत्तनिवृत्त्य निवृत्तिकपायोदयरूपवादरसंपरायसूक्ष्मसंपरायो- पशान्तमोहक्षीणमोहसयोगिकेवल्ययोगिकेवलि गुणस्थानभेदभिन्नरूपया गताः परम्परागताः, तेष्वपि अनुन्मुक्तकर्मकवचानां सामान्यसिद्धानां व्यपोहाय आह उन्मुक्तकर्मकवचाः, उत्-उत्कर्षेण प्रवलतया न पुनर्भवरूपतया मुक्तं-त्यक्तं कर्म कवचमिव कर्मकवचं येस्ते उन्मुक्तकर्मकवचाः, अतएव अजराः—शरीराभावेन जराया असद्भावात् अमराः—तेषां सिद्धानामायुषोऽभावात् मरणरहिताः शरीर- रहितत्वादेव प्राणत्यागरूपमरणसंभवात्, तथाचोक्तम्—‘वयसो हाणीहजरा, प्राण- च्चाओ य मरणमादिष्टं । सहदेहंमि तदुभयं तदभावे तं न कस्सेव । वयसो हानिरिहजरा प्राणत्यागश्च मरणादिष्टम्, सति देहे तदुभयं तदभावे तन्नकस्यैव,

जिसका आशय है कि वे संसार से अथवा प्रयोजनों से पार हो चुके हैं । उनके समस्त प्रयोजन समाप्त हो गए हैं अतएव वे कृतकृत्य हो गए हैं । ऐसे भी जो अक्रम सिद्ध हैं उनका निरास करने के लिए उन्हें ‘परम्परागत’ कहा है अर्थात् सिद्धत्व के समय से दूसरे आदि समयवर्त्ती हैं । अथवा परम्परागत का अर्थ है अपने योग्य यथा संभव चतुर्थ, षष्ठ आदि गुणस्थानों को पार करके सिद्ध हुए हैं । इसके अतिरिक्त वे कर्म रूपी कवच से पूरी तरह और सदा के लिए मुक्त हो चुके हैं । अतएव अजर हैं, क्योंकि शरीर का अभाव होने से जरा की संभावना ही नहीं है । सिद्ध अमर भी हैं, क्योंकि आयु कर्म से रहित हो चुके हैं, शरीर रहित होने से प्राणत्याग रूप मरण संभव नहीं है । कहा भी है—‘वयस (उम्र) की हानि होना जरा और

तेजो संसारथी अथवा प्रयोजनथी पार थछ चुक्या छे. तेमना समस्त प्रयो- जन समाप्त थछ गयां छे, तेथीज तेजो कृतकृत्य थछ गया छे जेवा पणु ने अक्रमसिद्धो छे. तेमना निरास करवा भाटे तेजोने ‘परंपरागत’ कहा छे अर्थात् सिद्धत्वना समयथी जीज समयवर्ती होय छे. अथवा परंपरागतने अर्थ छे पोताने योग्य यथा संभव चतुर्थ, षष्ठ आदि गुणस्थानोने पार करीने सिद्ध थयेला छे. तेना सिवाय तेजो कर्मरूपी कवचथी पूर्णपणु अने सदाने भाटे मुक्त थछ चुकेला छे. तेथी अजर छे, केमके शरीरने अभाव होवाथी जरांनी संभावना न थछ शकती नथी. सिद्ध अमर पणु छे, केमके आयुक्रमथी रहित थछ गयेला छे. शरीर विनाना होवाथी प्राण त्यागइप

इति, असङ्गाः इति आभ्यन्तरबाह्यसङ्गवर्जिता इत्यर्थः, निच्छिन्न सव्वदुक्खा जाइजरामरणबंधणविमुक्ता । अव्वावाहं सोक्खं अणुहोति सासयं सिद्धा' ॥१६०॥
 निस्तीर्ण सर्वदुःखाः-निस्तीर्ण समुल्लङ्घितं सर्वदुःखं यैस्ते निस्तीर्ण सर्वदुःखा,
 तत्र हेतुमाह-‘जातिजरामरणबन्धनविप्रमुक्ताः तत्र जननं जातिः, जन्मेत्यर्थः;
 जरावयसो ह्रासरूपा, मरणं-प्राणत्यागरूपचरमप्राणशरीरसंयोगविरहः, बन्धनानि-
 भवबन्धननिबन्धनकर्माणि तैर्विशेषेण निःशेषापगमेन मुक्ताः-जातिजरामरणबन्धन-
 विमुक्ताः, तस्मात् निस्तीर्णसर्वदुःखा भवन्ति कारणाभावात् कार्याभावः, तद-
 नन्तरम्-अव्याबाधम्-अविद्यमाना विविधा आवाधा यस्मिन् तत् अव्याबाधम्,
 सौख्यम्-सुखम्, शाश्वतं सिद्धाः अनुभवन्ति इत्याशयः, ‘अतुल सुह सागरगया,
 अव्वावाहे य णोवमं पत्ता । सव्वमणागयद्ध चिट्ठंति सुही सुखं पत्ता’ । अतुल
 सुखसागरगता अव्याबाधे च नोपमं प्राप्ताः । सर्वमनागताद्धा तिष्ठन्ति सुखिनः
 सुखं प्राप्ताः’ इत्येवं रूपाः सिद्धाः प्ररूपिता इति ॥सू० २९॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलितललित-

कलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक - वादिमानमर्दक-श्री-

शाहू छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त - ‘जैनशास्त्राचार्य’ - पदभूषित

कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-

पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्री प्रज्ञापना

सૂત્રસૂચ પ્રમેયવોધિન્યાય્યાયાં વ્યાય્યાયાં

દ્વિતીયં સ્થાનપદં સમોક્તમ્ ॥૨॥

॥ समाप्तोऽयं प्रज्ञापनायाः प्रथमो भागः ॥

પ્રાણોં કા ત્યાગ મરણ કહલાતા હે । દેહ કે સદ્ભાવ મેં હી યે દોનોં
 હોતે હૈં । જિસકે શરીર હી નહીં ઉસકે જરા ઓર મરણ નહીં હો
 સકતે ।’ સિદ્ધ અસંગ હૈં અર્થાત્ બાહ્ય ઓર આભ્યન્તર સંગ સે રહિત
 હૈં તથા સમસ્ત દુઃખોં સે રહિત હો ચુકે હૈં । ઇસકા કારણ યહ હૈં કિ
 વે જન્મ, જરા, મરણ ઓર બન્ધન સે મુક્ત હો ચુકે હૈં । કયોં કિ સિદ્ધ

મરણનો અભાવ હોય છે. કહ્યું પણ છે-‘વયસૂ, (ઉમ્મર) ની હાનિ થવી તે
 જરા અને પ્રાણોનો ત્યાગ મરણ કહેવાય છે. હેડની હયાતીમાં આ બન્ને બને
 છે. જેને શરીર જ નથી તેને જરા, મરણ નથી થઈ શકતું. ‘સિદ્ધ’ અસંગ
 છે અર્થાત્ બાહ્ય અને આભ્યન્તર સંગથી રહિત છે તથા સમસ્ત દુઃખોથી
 રહિત થઈ શકેલા છે. તે કારણથી તેઓ જન્મ, જરા, મરણ અને બન્ધનથી

जन्म, जरा, मरण और बन्ध से मुक्त हो चुके हैं, इसी कारण समस्त दुःखों से रहित हो गए हैं, क्यों कि कारण के अभाव में कार्य का भी अभाव होता है। वे सब प्रकार की बाधा से रहित होकर शाश्वत सुख का अनुभव करते हैं।

सिद्ध भगवान् अतुल सुख को प्राप्त है, अनुपम अव्याबाध से युक्त हैं। वे सदा काल सुखी होकर रहते हैं।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
प्रज्ञापनासूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या का
द्वितीय स्थान पद समाप्त ॥२॥

मुક્ત થઈ ગયેલા છે. કેમકે કારણના અભાવમાં કાર્યનો પણ અભાવ થાય છે. તેઓ બધા પ્રકારની પીડા રહિત બનીને શાશ્વત સુખનો અનુભવ કરતા રહે છે. સિદ્ધ ભગવાન અતુલ સુખને પામેલા છે, અનુપમ; અવ્યાબાધથી યુક્ત છે, તેઓ સદાકાળ સુખી બનીને રહે છે.

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત પ્રજ્ઞાપના
સૂત્રની પ્રમેયબોધિની ટીકાનું દ્વિતીય સ્થાનપદ સમાપ્ત ॥ ૧ ॥

